NAZIONALE
13
8 H
39
BIBLIOTECA
VITT. EMANUELE

BARNABÆ BRISSONII REGII CONSISTORII CONSILIARII, AMPLISSIMIQVE SENATVS PARISIENSIS PRÆSIDIS,

DE FORMVLIS ET SOLLEMNIBVS populi Romani Verbis,

LIBRI VIII:

Omnibus politioris litteraturæ, cumprimis Iurisprudentiæ ſtudioſis vtiles & neceſſarii;

In quibus varii bonorum Auctorum loci emendantur, ſupplentur, notantur, illuſtrantur.

O P V S *magno labore ab Auctore congeſtum, nunc vero diligenter recognitum & à prioribus mendis purgatum.*

Adiecti ſunt *Rerum* & *Verborum* INDICES locupletiſſimi.

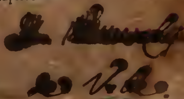

FRANCOFVRTI,
Apud Ioannem Wechelum & Petrum Fiſcherum conſortes.

CIƆ IƆ XCII.

ILLVSTRI, GENEROSO,

FORTISSIMOQVE HEROI AC DOMINO, D. *HENRICO RANZOVIO*, Regis Daniæ in Ducatibus Slesuici, Holsatiæ & Dithmarsiæ *Vicario* & *Consiliario*; *Administratori* Præfecturæ Segebergensis; *Dynastæ* in Bredenberg, Ranzouisholm, Vandesbeck, &c. Regii Danici Ordinis *Equiti* nobilissimo, strenuissimo; viro armis pariter & literis incomparabili,

S. P. O.

GLORIA, inquit Tullius, Illustris & Magnificentissime heros, virtutem tamquam vmbra sequitur; virtutisque is splendor semper fuit, tantusque ei inditus amor, vt nihil illa sit amabilius; nihilque quod magis alliciat homines ad diligendum; quippe cum propter virtutem & probitatem, eos ia[m] quos numquam vidimus, quodammodo diligamus. Hæc sunt illa virtutis [b]ona, de quibus Silius libro XV. tam præclare scribit, dum ait.

† •

Mecum honor & laudes & læto gloria vultu,
Et decus, & niueis victoria concolor alis.
Me cinctus lauro perducit ad astra triumphus;
Casta mihi domus, & celso stant colle penates.

Illa, Ranzoui Generosissime, illa inquam virtutis splendida munera, genus vestrum heroicum, illustris vestra familia, & tu familiæ vestræ columen, & decus summum, immo Cimbricæ fortissimæ gentis gloria prima, meritissimo adeptus es. Meritissimo dico; nam siue Illustrissimos maiores tuos quis repetat, siue tuorum parentum, tuaque tam egregia facinora; virtutem Deam se Cimbriæ, & in illa gloriosæ familiæ vestræ adscripsisse, inque eam domicilium perpetuum, cadente Roma, virtutis olim clarissima sede, transtulisse crederet. Quid de alta Stemmatis vestri progenie, quam a VIPERTO II. Marchione Lusatiæ, Burggrauio Magdeburgensi, & Lisnicensi, Comite Groitzensi, heroe fortissimo, iure deducitis, plura dicam?

Fortes creantur fortibus & bonis:
Est in iuuencis, est in equis patrum
Virtus; nec imbellem feroces
Progenerant aquilæ columbam.

Hoc testantur Historiæ & Genealogiæ vestræ per Cimbricam Chersonnesum, Saxoniam & totam Germaniam; quibus virtus vestra illustrata, vlterius ignota esse nequit. Taceo Imperatores, Reges, Principes, non domesticos tantum, sed externos etiam; quibus prudentia vestra in consiliis, fortitudo in rerum bellicarum gubernatione, & vsui & summæ admirationi fuit, & etiamnum est. Hoc dicam, quod ex fide historica manifestum est, vestram gentem ante aliquot sæcula in Holsatia ita floruisse, vt quasi perpetuũ bellicosissimorum militum & magnanimorum ducum fuerit seminariũ. Pietatis exempla nunc transeo quamplurima; inter quæ Balthasar ille Princeps optimus, Episcopus Lubecensis, ac Præpositus Sleswicensis ab heroico vestro stemmate ortus, velut inter cetera minora astra auroræ sidus, elucescit. In militari virtute, quæ illustrissimæ genti tuæ velut hereditaria est, ne singulos commemorem (commentario enim ad hoc opus esset) paucos tantum, virtutis vestræ illustrandæ gratia referam. Quem fugit Danielis Ranzouii, viri bellicosissimi, & Friderici secundi Daniæ Regis serenissimi copiarum primarii ductoris & Præfecti celebritas? Ocellus ille Cimbricæ gentis, Ioannes Ranzouius, tuus piæ memoriæ parens, cui incognitus? qui post susceptum balthei militaris decus Daniam ab infestissimo hoste oppugnatam vindicare iuuit, octies aperto Marte, diuersis prœliis, hostiles acies superauit, omniq; virtutum bellicarum & togatarum laude velut lampade præ ceteris fulsit. Ab hoc tibi, Henrice nobilissime, virtutis Saxonicæ apex & velut Phœnix, ab hoc, inquam, vtriusq; virtutis, fortitudinis sc. & prudentiæ, tam præclaro heroe natura tibi Anno cIↃ. IↃ. XXIV. mense Martio felici omine nasci dedit; cui nascenti, diuino quodam spiritu ea omnia prædicta fuerunt, quæ nunc reipsa te consecutum esse, non domestici, verum peregrini etiam vident, nimirum summam ingenii dexteritatem, nominis celebritatem, opes incredibiles, rerum denique omnium felicitatem. Si de singulis pauca dicam; non solum ab primis annis, quibus virtute & literis animus imbuendus est, illum ingenuis artibus excolendum tradidisti, & leuiter tantum, more vulgi satis ignobili, artes omnes delibare voluisti; sed crescente ætate, constanti animo, indefessoque labore, ad illam liberalium scientiarum perfectionem ascendisti, vt in Mathesi

...a arcana multa, hactenus recondita patefeceris. Huius tui excellentis ingenii ...e eruditionis fidem faciunt monumenta illa præclara, *Kalendarium Ranzo-anum, ...eculum Astrologiæ, Horoscopographia*, fabricam cardinum cælestium con-...ens, nec non medica, historica, aliaque ingenii tui præclara opera. Quorum ...itudinem Hypotyposis tua arcium, palatiorum, librorum, &c. quam ad me per, ...pis committerem transmisisti, cap. 111. ostendit, vt & editionum apud ...typographos multiplicatio illorum dignitatem, atque etiam abunde testa-... Quid de militaribus vestris virtutibus, altera paternę virtutis hereditariæ par-...? Vni dumtaxat bello Dithmarsico interfuisti, imo cum patre tuo præ-... ceteris autem bellis, ingenii tui dexteritate & prudentia (O virum magnum ...ente sua dignum!) ansas præcidisti. Sed quid in illo bello, quam multa & quam ...a gesseris, paucis, opinor, est ignotum: cum Dithmarsi antea inuicti, iam vi-deditionem facere, veniam petere, nudoque capite & flexis genibus iuramen-... ...ionis præstare coacti fuerint. Quorum ditionem subiugatam inter ...Daniæ serenissimum & illustrissimos Holsatiæ Principes arbiter constitu-...isti. Flagrante bello Suecico, in illis hostium imminentium periculis, cuius ...te tutelæ Holsatia vestra prius commissa creditaque fuit, quam tuæ? cuius iam ... fides, virtus, & prudentia Regiæ maiestati & illustrissimis Principibus vestris ...militiæque explorata fuerat. Domesticæ virtutis testis erat satis locuples, Se...bergensis præfecturæ administratio, a Christiano III. Serenissimo Danię ...ze, multos ante annos tibi delegata, nec nō Ducatuum Slesuici, Holsatiæ, Dith-...iæ fidissima tua gubernatio; in quibus vicariam illam potestatē supra triginta annos, summa animi prudentia, moderatione ac fide administrasti, eamque in ...ernum vsque diem, summa cum Principum vicinorum gratia & fauore, sub-...rumq; beneuolentia & quiete obtines. Taceo, quod apud Fridericum II. ...de & auctoritate semper fueris, vt nihil ardui, nihilq; quod alicuius momenti ...onderis esset, incideret, in cuius deliberationē ac diffinitionem non fueris ad-...tus, imo præcipuo loco habitus; vt inter cetera constat ex pacis illius tractatio-...ne inter Daniæ, Sueciæ & Poloniæ Reges & Lubecam, Stetini, te præcipuo ...modo arbitro, inita est. Cetera illustria serenissimi Regis in te testimonia ...eteream, an nō vel hoc vnum propensi sui in te animi monumentum apertissi-...n, quod virtutum tuarum meritis excitatus in ordinem Regium, te velut so-...cooptauit? quod Regia illa insignium aurei Elephantis cum turri donatio sa-...stendit. Quid opes magnificentiæ tuæ recenseam? Quas & a generosis maio-...s iure hereditario opimas, & cum nobilissima femina *Christina ab Hallen*, ...e tua lectissima dotis titulo (modo adquirendi vt facili, ita iustissimo) conse-...ses. Tantis opibus (vt paucis totum concludam) rerum ille omnium largitor ...ulsit, vt tecum certasse videatur, illéne liberali manu donando te supera-...n tu grato animo munera illa amplectendo, benignitatemque illius recte a-...cendo citius lassareris. Sed quid? eo felicitatis res tuæ, profusa Dei in te libe-...te euectæ sunt, vt Imperium augustissimum, Regna potentissima, Resque ...cæ maximæ, a te tuisque fortunis opem, nec frustra, petere non dubitauerint. ...e epistolæ modum excedere, & singula minutatim consectando, de te tota ...nimis dicere videar; hoc in summa mecum multi grauissimi viri de te te-...r, & res ipsa etiam clamat, vt olim Roma terrarum domina, fortitudine Sci-...um, prudentia Fabiorum, scientia Varronum aliorumque, opibus Bruti cele-

brata fuit, ita nunc Cimbriam vestram, ne quid amplius dicam, vnius Henrici Ranzouii virtutibus, fortitudine, prudentia, scientia, diuitiis stare, vigere. Tuque fortissime Heros, quod a multis coniunctim Roma olim vix assecuta est, hoc solus Cimbriæ non minore successu hactenus præstitisti, & præstare pergis. Quare iure tibi Virgilianum illud occinendum esse duxi:

In freta dum fluuii current, dum montibus vmbræ
Errabunt, conuexa polus dum sidera pascet,
Semper honos nomenq; tuum laudesq; manebunt.

Huic admirandæ virtuti & felicitati tuæ, præstantissime heros, vt meam erga te obseruantiam, pro mea tenuitate tibi ac publico testarer, perpetuum aliquod, & te dignum monumentum animo meo iam dudum destinaueram, verum, vt id facerẽ, partim verecundia, partim amplitudinis tuæ cogitatio, meæque fortunæ humilitas hactenus prohibuit. Sed cum veterem atque hereditariam illustris vestræ familię, tuamque ipsius in literatos ac literarum studia, atque adeo in eos qui literatorum vigiliis promouendis operam nauant, beneuolentiam ex aduerso perpendere cœpi; teque egregiis atque eximiis cuiuscumque scientiæ doctorum virorum lucubrationibus mirum in modum oblectari intelligerem: argumenta beneuolentiæ tuæ verecundiam meam superarunt, eoque me incitarunt, vt opus hoc FORMVLARVM SOLLEMNIVM BARNABÆ BRISSONII, Viri clarissimi, quod is ex ipsis Romanæ prudentiæ penetralibus magno iudicio collegit, & nunc summa diligentia emendatum atque recognitum est, splendori nominis tui vouerem, quo illud mœstum nunc & genitoris infelici casu orbum, sub tua tutela doctorum manibus tutius versari posset: tuq; illud in ditissima illa & locupletissima tua Bibliotheca aduersus Barbaricas mundi tempestates, temperato tuo patrocinio defenderes; illud vicissim, tutelæ tuæ molestiam, honoris & gloriæ immortalitate compensaret.

Generositatem tuam, nobilissimamque familiam Deus optimus maximus diutissime florere faciat; eamque felicitate, vti hactenus fecit, magis magisque augeat. Interea te, generosissime heros, vt me meaque omnia generositati tuæ commendata esse sinas, studiose atque humiliter rogo. Francofurti ad Mœnum, Kalend. Mart. clↃ. IↃ. XCII.

I. G. Tuæ

deuotissimus cliens

Ioannes Wechelus.

NOBILISSIMO CLARISSIMOQVE VIRO, PHILIPPO HVRALTO CHEVERNIO, FRANCIÆ PROCANCELLARIO,

torquatæ vtriusque Regis militiæ Nomophylaci, prouinciarum, Aurelianens. Carnut. Blesens. Ambaciac. Iuliodun. Rectori,

B. B. S.

NE diutius promissi mei exspectatione pendeas, ecce tibi tandem aliquando subsecium temporis munus fero, & quasi susceptum pridem votum reddens, debitum Formularum donum figo. Tarde, inquies, nec iustior: sed nec semper ad diem debitores respondent: & duriores etiam atq; acerbiores creditores satis habent, dummodo sit solo tempore lapsa fides. Quamquam ea mihi quæ vel vadimonium deserentem excusaret, mora ratio constat. Nam neq; scribendi otium datur, nec a publicis iudiciis negotiisve, aut ab interuentoribus vlla prope hora vacua est. Habeo præterea, magnum & multi laboris opus in manibus, cuius mihi negotium a Rege, te suasore atq; impulsore, datum est: quod cum non modo togatorum omnium votis exposci, sed & ab vniuersis regni ordinibus ex Regia pollicitatione efflagitari videam, enitar, vt propediem confectum detur. Et ideo horum librorum editionem maturaui, vt dimissa priore cura, huic nouæ cogitationi toto pectore incumberem. Nec tamen hos mihi fines terminosq; constituo. Teneri namq; non possum, quin hoc amplius, boni publici studio, maius aliquid & priuati cuiusq; viribus impar, moliar atq; animo volutem. Cui proposito si volens propitiusq; Rex adfuerit, nulla erit tam surda posteritas, nulla tam ingrata fama, quæ debitis eum laudibus in cælum non efferat. In quarum tu quoq; societatem aliquam ex parte venies, si recta Principis menti, qua vales apud eum gratia, faces admoueris. Vtramq; de ciuibus tuis bene merendi occasionem, si sempiterna gloria nomen tuum commendari velis, caue prætermittas. Summis enim, *vt ille ait*, imperii moderatoribus pia & decora suadentes, instrumenta sunt boni sæculi. *Mihi quidquid oneris pro communi vtilitate imponetur, lubens subibo: nec vlla in eo genere res tam magna, neq; tam parua est, quæ mihi aut difficilis, aut parum me digna videatur. Lutetiæ Parisiorum ... Non. Decemb.* CIↃ IↃ LXXXII.

INDEX LOCORVM QVI EX VARIIS AVCTORIBVS SPARSIM IN HISCE LIBRIS EMENDANTVR.

INDEX LOCORVM EXPLICATORVM.

BARN. BRISSONII REGII CONSISTORII CONSILIARII, AMPLISSIMIQVE SENATVS PARISIENSIS PRÆSIDIS,

DE FORMVLIS ET SOLEMNIBVS Populi Romani verbis,

LIBER I.

AD NOBILISSIMVM CLARISSIMVMQVE virum, Philippum Huraltum CHEVERNIVM, *Franciæ Procancellarium, Torquatæ vtriusq; Regis militiæ Nomophylacem, Prouinciarum, Aurelianen. Carnuten. Blesen. Ambaciac. Iuliodunen. Rectorem.*

CVM MVLTAE res, V. C. in veteri populi Romani memoria, scitu, ac cognitione dignæ, nequaquam satis adhuc explicatæ, in occulto lateant: tum perobscurus, & nondum cuiusquam scriptis illustratus est, quem tractare institui, de certis, solemnibus, legitimis, ac conceptis Quiritium verbis, locus. Qui vt longe lateq; patet, propterea quod nulla vitæ pars, neque publicis, neque priuatis, neque forensibus, neque domesticis in rebus, Formulis vacabat; ita magnis est obstructus difficultatibus, quod in maxima totius antiquitatis, & vel earum rerum quæ olim in medio positæ, in ore sermoneq; omnium erant, ignoratione versamur. Atque adeo ad hanc priscarum Formularum obseruationem, sola prope duce, ac magistra coniectura deducimur. cum earum pleræque ita priscorum auctorum libris abditæ iaceant, vt eas canum indagatorum more, qui feras sagaciter vestigant atque odorantur, ex his in quibus delitescunt cubilibus excitare, & odore, vel aliquo leuiter presso vestigio persequi necesse habeamus. Nec vero mediocres tenebræ in silua, vbi hæc captanda & indaganda sunt, neque eo quo peruenire volumus, semitæ tritæ, nec non in itineribus multa obiecta, quæ euntem retinere, & morari possunt. Verumtamen cum digna res videretur, in quam neruos intenderem, neque labore vllo fractus sum, neque studium exquirendi defatigatus reliqui: operæpretium me facturum ratus, si senescẽtem iam, & prope intermortuam veterum Formularum memoriam renouarem, & ab obliuione silentioque, quantum in me esset, vindicarem. Quod si bene ac feliciter euenerit, mirifice lætabor, non iuris modo studiosis, sed & alienis a professione nostra hominibus, aditum a me, ad rerum reconditarum cognitionem esse patefactum. Sin secus, me tamen positæ in re tam præclara operæ numquam pœnitebit. Opus quidem ipsum, iam ab aliquot annis inchoatum, sed multa varietate temporum interruptum, & propter fori occupationes (quibus ita impediri me nemo nescit, vt nulla pene scribendi facultas detur) diu intermissum, cum vix tandem Britannica nostra anni superioris legatione functus, absoluissem, in tuo potissimum nomine apparere, tibiq;, quem vnum ex omnibus plurimi, vt debeo, facio, in-

scribi volui: vt exstaret hoc literis ad posteritatis memoriam mandatum meæ in te obseruantiæ monumentum. Id quod etiam constans de me tudi[illegible] tuum, lo[illegible] vetere vsu spectata beneuolentia, suo quasi iure postulare videbantur. Accipe ergo, V. C. libens, hosce, qui tuo ductu auspicioque in lucem prodeunt, libros: q[illegible] um, vt Sy[illegible]machi dictum vsurpem, poterit oblatio exigua non videri, [illegible] magis mei in te animi, quam sui pretii æstimatione pendantur.

TOTAM autem an[illegible] rum Formul[illegible]rum tractationem, vt via atque ordine progrediatur oratio, in libros octo partiri ac distribuere commodum duxi. Quorum primus eas, quæ ad rem diuinam, prec[illegible], vota, ædium sacrarum & figuorum dedicationes, aliaque his continentia & adiuncta pertinent, Formulas com[illegible] lectetur. Alter Comitiorum, Rogationum, Legum, Sententiarum in [illegible] dictarum, [illegible]que amplissimi ordinis decretorum Formulas continebit. Tertius circa Edicta, Rescripta, Mandataque principalia, & Prudentum Responsa versabitur. Quartus rei militaris: Quintus Fori, & iudiciorum: Sextus rerum, obligationumque contrahendarum: Septimus Test[illegible] s & funebres Formulas persequetur. Reliquas, quæ ad eiusmodi summa capita propter varietatem reuocari non possunt, in Octauum librum conseram.

IGITVR, vt a [illegible] faciam, placet ab ea solemni voce ordiri, qua profanos sacris arceri moris erat, quam V[illegible] lib. VI. Æneid. ita concipit,

-PROCVL Ô PROCVL ESTE PROFANI,
Conclamat vates, TOTOQVE ABSISTITE LVCO.

Ad quem locum Seruius à Georg. Fabricio editus, hoc e Græcorum fontibus manasse notat, auctoremque laudans C[illegible]machum, ex eo hoc hemistichium adfert,

ΕΚΑΣ ΕΚΑΣ ΕΣΤΕ ΒΕΒΗΛΟΙ.

Auctoritatem ta[illegible] defugiunt quotquot exstant, saluique ad hanc vsque ætatem peruenerunt C[illegible] machi versus, in quibus hæc verba deprehendisse mihi non videor. In Apollinis quidem hymno scriptum inuenio,

ΕΚΑΣ ΕΚΑΣ ΟΣΤΙΣ ΑΛΙΤΡΟΣ.

Orpheus plane fores profanis occludi ita iubebat:

Φ[illegible] ἐσομένοις θέμις ἐστί, θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοις
Π[illegible]σιν ὁμῶς.

Quæ recta est versuum [illegible]lorum scriptura, quam & amplexus est is, qui primam Theodoriti De curat. Græcar. affect. Orationem Latinam fecit. A[illegible] in Iustini Martyris Parænetico, & Clementis Alexandrini Protreptico, versus hosce librariorum audacia valde deprauauit. Vt obique enim cum vitio scriptum est, θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοι Πάντες ὁμῶς. Atque vt eadem fidelia complures quoque parietes dealbem, prioris versus postrema syllaba vna litera imminuta, magni nominis virum in errorem induxit: cum in Luciani [illegible] , quem Latine reddidit, non animaduertit mendose scriptum, θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοι. Vsque adeo, vt scite Basilius ait, ἐν μικρῷ πλάνη πολὺς ἁμάρτηται λόγος. In eundemque lapidem impegit interpres Tatiani λόγου [illegible] Ἕλληνας, deceptus male interpunctis auctoris verbis, quibus, vnico puncto remoto & translato, minimi est negotii mederi, in hunc modum: Καὶ Ὀρφεὺς ὁ, θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοις, λέγων. Idem mendum corrigendum est in Euseb. lib. 3. De Præparatio Euang. ex quo non male colligi posse credo, ab his versibus Porphyrium [illegible] quos aduersus Christianam religionem scripserat, libros inchoasse. Eodem [illegible] principio Epip[illegible] in B[illegible] hymno, Sozomenus lib. 6. Histor. Ecclesiast. cap. 25. ostend[illegible] t, [illegible] ἐπιφώνησ, ὡς [illegible] τοῖς τινὰ δὲ ἐπιδεικνυμένοις λέγειν, τοὺς κινοῦντας καὶ [illegible] θύρας [illegible] κέλευσεν. Verum, vt e Græcia in Latium reuertar, promam è poetarum Latinorum apothecis aliquot eiusdem notæ versus. Ouid. lib. 17. Metamorphos.

HINC PROCVL Æsonidem, PROCVL HINC iubet ire ministros:
Et monet arcanis oculos remouere PROFANOS.

Silius Italicus lib. 17.

Tum puppe e media magno clamore sacerdos,
Parcite pollutis contingere vincula palmis.
Et PROCVL HINC, moneo, PROCVL HINC QVAECVMQVE PROFANAE.

Iuuenal. Sat. II.

Solis ara Deæ maribus patet: ITE PROFANAE,
Clamatur—

Claudianus lib. I de Raptu Proserp.

-gressus remouete PROFANI.

T.Cal-

T. Calpurnius Ecloga 2.

*--*ITE PROCVL,*ſacer eſt locus,*ITE PROFANI.

Hoc idem teſtatum reliquit Tertullianus Apologetico: *Cum ſemper*, inquiens, *impia initiationes* ARCEANT PROFANOS. Secundum quæ Horatius Ode 1. lib. 3.

Odi, ait, PROFANVM *vulgus & arceo.* Quem verſum ſcite ac venuſte iocis ſuis inſeruit Petronius Arbiter in Satyrico. Eodemque alludit Agellius lib. vlt. Noct. Attic. cap. vlt. his verbis: *Et quam ille homo feſtiuiſſimus fabulæ ſuæ ſpectandæ legem dedit, eandem ego commẽtariis meis legendis dabo: vt ne ea attingat, neve adeat profeſtum &* PROFANVM *vulgus, a ludo muſico diuerſum.* Similiter Macrobius lib. 1. in Somnium Scipionis cap. 11. *Et vt facile*, ait, *ſecerni poſſit quæ ex his ab*[i]*e abdicet, ac velut* PROFANA *ab ipſo veſtibulo ſacræ diſputationis excludat.* Hinc & illud Catulli,

Orgia quæ fruſtra cupiunt audire PROFANI.

Quibus apte accedet illa initiorum a Rutiliano inſtitutorum προῤῥησις, quam Lucianus in Pſeud[o]mante h[a]c verbis conceptam fuiſſe refert: Εἴ τις ἄθεος ἢ Χριστιανὸς, ἢ Ἐπικούρειος ἥκει κατάσκοπος τῶν ὀργίων, φευγέτω· οἱ δὲ πιστεύοντες τῷ θεῷ, τελείσθωσαν τύχῃ τῇ ἀγαθῇ. Εἶτ' εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ἐξέλασις ἐγίγνετο· καὶ ὁ μὲν ἡγεῖτο λέγων, Ἔξω Χριστιανούς· τὸ δὲ πλῆθος ἅπαν ἐπεφθέγγετο, Ἔξω Ἐπικουρείους. Nec arcebantur modo, adituque ſacrorum prohibebantur profani, id eſt nondum ſacris initiati: verumetiam, quod Demonax apud Lucianum ridet, myſteria & arcana iis aperire & enuntiare nefas habebatur. Ouid. lib. 2. De arte aman.

Quis Cereris ritus audet vulgare PROFANIS,
Magnaque Threicia ſacra reperta Samo?

Horat. lib. [3]. Carmin. Ode. 2.

--vetabo qui Cereris ſacrum
Vulgarit arcanæ, ſub iiſdem
Sit trabibus.

vbi interpres: *Sacra*, ait, *Cereris myſtica erant, nec vulgare ea licebat.* Iuſtin. lib. 5. *Alcibiades abſens Athenis inſimulatur, initiorum ſacra, nullo magis quam ſilentio ſolemnia, enuntiaſſe.* Proinde Auguſtus Athenis initiatus, cum poſtea Romæ pro tribunali de priuilegio ſacerdotum Atticæ Cereris cognoſceret, ac ſecretiora quædam proponerentur, dimiſſo concilio & corona circumſtantium, ſolus, Suetonio auctore, audiit diſputantes: ne videlicet profanis initia vulgarentur. Huc quoque ſpectat quod ait Lucanus lib. 10.

Fas mihi magnorum, Cæſar, ſecreta parentum
Prodere, ad hoc æui populis ignota PROFANIS.

Ex hoc etiam ritu ſcite Claudianus lib. de bello Getico,

--procul, ait, *arceat altus*
Iuppiter, vt delubra Numæ, ſedemque Quirini
Barbaries oculis ſaltem temerare PROFANIS
Poſſit, & ARCANVM *tanti deprendere regni.*

Galenus lib. 7. De virtute ſimplicium remedior. Καὶ οὐδὲν ἴσως θαυμαστὸν, ὥσπερ καὶ μυστηρίων βίβλους ἐτόλμησαν ἔνιοι τῶν ἀμυήτων ἀναγινώσκειν. ἀλλ' οὔτ' ἐκείνοις ἔγραψαν οἱ γράψαντες τὰς βίβλους. Silentio ergo & taciturnitate tegi myſteria volebant. Lucillius lib. 26. citante Nonio: *At enim dicis, clandeſtino tibi quod miſſum foret, ne mutires quicquam, nec myſteria efferres foras.* Ouid. lib. 1. De arte aman.

Tectaque ſint ſolita myſtica ſacra fide.

Lactant lib. 5. Diuinat. Inſtitut. *Hinc fida ſilentia ſacris inſtituta ſunt ab hominibus callidis, vt populus neſciat quid colat.* Quæ cum ille ſcripſit, ad ea credo Virgilij verba reſpexit, quæ lib. 3. Æneid continentur:

Hinc mater cultrix Cybele, Corybantiaque æra,
Idæumque nemus: hinc fida ſilentia ſacris.

Auſonius Paulino:

Sed tu tutatis, velut alta ſilentia ſacris
Deuotus tenens, perſtas in lege tacendi.

Philoſtrat. Lib. 1. De vita Apollon. Καὶ ὥσπερ ἐν μυστηρίοις σιωπῶν. Plutarch περὶ ἀδολεσχ. Τοῦ μὲν λέγειν ἀνθρώπους, τοῦ δὲ σιωπᾶν θεοὺς διδασκάλους ἔχομεν, ἐν τελεταῖς καὶ μυστηρίοις σιωπὴν παραλαμβάνοντες. Vnde & Cicero lib. 3. De Orat. Tacitum, tanquam myſterium, tenere aliquid, dixit. Initiatis vero ea, quæ myſteriis tradebantur, inter ſe vulgare licebat. Idcirco Cicero libr. 1. Tuſculanar. quæſt. *Reminiſcere*, ait, *quoniam initiatus es, quæ traduntur myſteriis.* Lucianus in Nauigio

siue votis. Αυ. Μὴ γὰρ ὀκνήσῃς εἰπεῖν, εἰ μή τι ἐστι τῶν πάνυ ἀπορρήτων· καί τοι ἐπελελήσμην, ὡς οἶσθα, καὶ σιγᾶν μεμαθήκαμεν. Αδ. Ἀλλ' αἰσχύνομαι ἔγωγε εἰπεῖν πρὸς ὑμᾶς· οὕτω γὰρ μειρακιῶδες ὑμῖν δόξει τὸ φρόνημα. Αυ. Μῶν ἱεροφαντικόν ἐστιν; οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτο ἀμυήτοις ἡμῖν ἐξαγγελεῖς, ἀλλ' ὑπὸ λαμπρᾷ τῇ δᾳδὶ, καὶ αὐτοῖς τοῖς πλησίον. His consequenter ipsa Eleusiniorum sacrorum symbola in transcursu perstringere non omnino extra rem fore censeo, quæ Arnobius lib. 5. aduers. gent. prodit. *Eleusiniorum*, inquiens, *vestrorum notas & origines producunt turpes, & antiquarum elogia literarum, ipsa denique symbola, quæ rogati sacrorum in acceptionibus respondetis:* IEIVNAVI, ATQVE EBIBI CYCEONEM, EX CISTA SVMPSI, ET IN CALATHVM MISI, ACCEPI RVRSVS, IN CISTVLAM TRANSTVLI. Quæ quidem ille in Latinum conuertit è Græcis, quæ sic habent: Ἐνήστευσα, ἔπιον τὸν κυκεῶνα, ἔλαβον ἐκ κίστης, ἐργασάμενος ἀπεθέμην εἰς κάλαθον, καὶ ἐκ καλάθου εἰς κίστην. quemadmodum ex Clemen. Alexand. in Orat. exhortator. ad Græcos, & ex Eusebio lib. 2. De præparat. Euangel. liquet. Ex quibus, vt & Materno Firmico lib. De errore profanar. religi. alia quoq; mysteriorum & arcanorum symbola petenda sunt.

Solemni vero præfatione eos quibus puræ manus non erant, sacris arceri consueuisse, Liuius lib. 41. tradit his verbis: *Cum omnis præfatio sacrorum eos, quibus non sint* PVRAE MANVS, *sacris arceat.* Lucian. περὶ θυσιῶν. Καὶ τὸ μὲν πρόγραμμά φησιν, μὴ παριέναι εἴσω τῶν περιρραντηρίων ὅστις μὴ καθαρός ἐστι τὰς χεῖρας. Inde est quod Virgil. in eo voto, quod pro sua Æneide Veneri suscipit in Catalectis, PVRIS, inquit, *serta feram* MANIBVS. Sic & Alcumena apud Plautum in Amphitryone. Act. 5. Sc. 1. Deos immortales manibus puris, vt sibi auxilium ferrent, inuocasse dicitur. Simili modo & Tibullus ad sacra accedentes MANIBVS PVRIS fontis aquam sumere iubet Eleg. 1. lib. 2. Seneca lib. 3. Natural. quæst. *Quid est præcipuum? Non admittere in animum mala consilia,* PVRAS *ad cælum* MANVS *tollere* Eiusdemque nominis poeta Oedipo Act. 3. Sc. 1.

Licet iam tollere ad cælum pie,
PVRAS, *nec vlla scelera metuentes* MANVS.

Quo pertinet illa mimorum γνώμη:

PVRAS *Deus, non plenas adspicit* MANVS.

Puras autem manus tam à sordibus & illuuie, quam à cæde & sanguine, in sacris exigebant. Pollutas namq; & sanguinolentas manus à sacris repulsas & reiectas fuisse patet; cum ex illis supra laudatis Silij versibus, quibus nauis, qua Cybeles signum vehebatur, vincula pollutis manibus contrectari sacerdos verat; tum è Seneca in Thyeste Act. 1. Sc. 1. vbi ait:

—*Moneo, ne sacra* MANVS
Violata cæde, neve furiali malo
Adspergat aras.—

Interpres etiam Aristophanis in Vespis: Ἔθος ἦν, ait, ἀνδροφόνοις μὴ μεταλαβεῖν τῶν θυσιῶν.

Nec enim huiusmodi hominum puræ manus erant. Vnde apud Herodotum lib. 1. Ἀνὴρ μὴ καθαρὸς ἐὼν τὰς χεῖρας dicitur, qui homicidio manus polluerat. Sed & puras manus apud Horat. Epod. 17. vetus commentator a scelere innocentes interpretatur: quibus verbis idem Horat. lib. 1. Sermon. Satyr. 4. vsus est. Plane vt puris manibus ad sacra accederent, constat rem diuinam facturos manus abluisse Cato De re Rust cap. 132. dapem quo modo fieri oporteat tradens, *Manus,* ait, *interluito, postea vinum sumito.* Plaut. Aulularia, Act. .Sc. 6.

Ego nisi quid me vis, eo lauatum, vt sacrificem. Et eiusdem comœdiæ Act. 3. Sc. 1.
Nunc lauabo, vt rem diuinam faciam.

Ouid lib. 4. Fastor.

His Dea placanda est: hæc tu conuersus ad arces
Dic quater, & viuo perlue rore manus.

Dionys. Halycarnass. lib. 8. Συντελεσθείσης δὲ τῆς πομπῆς, ἐθύοντο τοῖς θεοῖς οἵ τε ὕπατοι, καὶ τῶν ἱερέων οἷς ὅσιον, καὶ τῶν δημοτῶν. Τρόπος δ' αὐτοῖς ἦν τῷ παρ' ἡμῖν. Χερνιψάμενοι τε γὰρ αὐτοὶ, καὶ τὰ ἱερὰ καθαρῷ περιαγνίσαντες ὕδατι. Χερνίψασθαι enim χεῖρας νίψασθαι interpretantur Hesychius, Suidas & Eustathius. Marius quoque apud Plutarchum νιψάμενος τὰς χεῖρας, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνασχὼν, vota diis facit. Atque huc spectat, quod Festus Pompeius scribit. *Malluuium latum, in commentario sacrorum, significat manus qui lauet.* Eodemq; vetus Horatii interpres refert verba hæc lib. 2. Sermon. Sat. 3.

—*circum compita siccus*
Lautis mane senex manibus currebat.— Idcirco enim dixisse eum ait *lautis manibus, quia solebant deos precaturi manus & pedes abluere.* Ex hoc etiam sacrorum ritu Virgil. lib. 8. Æneid.

Surgit

Surgit, ait, & ætherii spectans orientia solis
Lumina, rite cauis vndam de flumine palmis
Sustulit. —

Hinc & Ouidius libr. 4. Fastorum. Claudiam precaturam puram fluminis aquam manibus hausisse narrat. Quinetiam Propertius ossa sua à matre & Neæra, manibus prius lotis legi mandat Eleg. 2. lib. 3. Demq. *ἀνίπτοις χερσὶ* diis libare vetant Hesiod. ἐν Ἔργοις, & Homer. Iliad. 6. & inde ducta prouerbia, *Illotis manibus & pedibus*, bene Erasmus censet: quibus præter eos auctores, vnde ille exempla collegit, vtuntur Dio Chrysostomus in Orat. Olympica, & Lucian. in Pseudologista. Sane cæde & sanguine pollutas manus abluendas fuisse priusquam sacra aræve contingerentur, Virgil. lib. 2. Æneid. docet, Æneam ita loquentem inducens:

Tu genitor cape sacra manu, patriosque penates:
Me bello è tanto digressum, & cæde recenti
Attrectare nefas, donec me flumine viuo
Abluero. —

Proinde apud Senecam in Hercule Furen. Act. 4. Sc. 1. Amphitryo Herculem priusquam sacrificet, manus cruentas abluere ita admonet:

—*nate, manantes prius*
Manus cruenta cæde & hostili expia.

Ex eodemque more idem auctor eiusdem Tragœdiæ Sc. vlt.

Quis Tanais, inquit, *aut quis Nilus, aut quis Persica*
Violentus vnda Tigris, aut Rhenus ferox,
Tagusve Ibera turbidus gaza fluens
Abluere dextram poterit?

Scholiastes Sophoclis in Aiace Mastigophoro, Ἔθος ἦν, ait, τοῖς παλαιοῖς, ὅτε ἢ φόνον ἀνθρώπου, ἢ ἄλλας σφαγὰς ἐποίουν, ὕδατι ἀπονίπτειν τὰς χεῖρας εἰς καθαρσιον τοῦ μιάσματος. Huiusmodi autem ablutionem VIVO flumine factam Virgilius dixit, vt Ouidius, VIVO *rore*, & Valer. Flacc. lib. 3. Argonautic. VIVA *lympha*. Itaq; apud Liuium lib. 1. antistes Romanus, Sabinum illotis manibus bouem Dianæ immolare parantem ita alloquitur: *Quid iam tu hospes paras inceste Dianæ facere? Quin tu ante* VIVO *perfunderis flumine? infima valle præfluit Tiberis.* Quod idem Aurel. Victor De vir. illust. lib. narrans, *Responso monitus*, ait, *somnio datum, cum populum summam imperii habiturum, cuius ciuis bouem illam immolasset: Latinus bouem in Auentinum egit, & causam sacerdoti Rom. exposuit: Ille callidus, dixit, prius eum* VIVO *flumine manus abluere debere.* Eandemq; historiam referens Plutarch. ἐν Αἰτίοις Προσάξαι, ait, τὸν Κορνήλιον τῷ Ἀντρῶνι λέγοντα περὶ τῆς θυσίας [illegible]. VIVVM autem flumen Seruius in lib. 2. Æneid. interpretatur semper fluens & naturale, additque esse hoc Augurale verbum, & hanc quoque iugibus ac perennibus aquis appellationem à vulgi sermone tribui. Plutarchus tradit in libello quo tractat, an aqua sit igni vtilior. Nec vero manus tantum, sed & caput, totumq; corpus plerunq; abluebant, aspergebantque, prout diis superis inferisve sacrificabant, vt est à Seruio notatū in lib. 4. Æneid. Qua de re alias plura. Interim monuisse contentus ero illum gentilium ritum perstringi ab Arnobio lib. 7. aduers. gent. his verbis: *Mactaturq; hoc illis, quorum templa cum adire disponitis, ab omni vos labe puros, lautos, castissimosq. præstatis.* Quod & mordet Lactantius lib. 5. c. 20. *At illi*, inquiens, *infelices, nec ex sceleribus suis intelligunt, quam malum sit quod colunt: quandoquidē flagitiis omnibus inquinati veniunt ad precandum, & se pie sacrificasse opinantur, si cutem lauerint, tanquam libidines intra pectus inclusas vlli amnes abluant, aut vlla maria purificent.* Eoque respicientes apud Plautum Rudente, Act. 3. Sc. 3. mulieres petunt, vt sibi pace Veneris in templo eius esse liceat, dicuntq. se lautas opera Neptuni. Hoc vero appellabant, PVRE LAVARI. Tibull. Eleg. 3. lib. 1.

Quidve pie dum sacra colis, PVREQVE LAVARI
Te memini, & puro secubuisse toro.

Liuius lib. 39. *Decem dierum castimonia opus esse, decimo die cœnatum, deinde* PVRE LAVTVM *in sacrarium deducturam* Paulus ex Festo: PVRE LAVTVM, *aqua pura lauatum.*
Hoc amplius: à sacris arcebant hesterna Venere inquinatos. Tibull. Eleg. 1. lib. 2.

Vos quoque abesse procul iubeo: discedite ab aris,
Queis tulit hesterna gaudia nocte Venus.

Vnde Lampridius in Alexandro: *Primum vsus viuendi eidem hic fuit: primum si facultas esset,*

idest, si non cum vxore cubuisset, matutinis horis in larario suo rem diuinam faciebat. Belle itaque Ouidius lib.3. Amor. Eleg.6.

A tenera quisquam sic surgit mane puella,
Protinus vt castos possit adire deos?

Nec vero illoto corpore ad sacra statim accessisse Venere pollutos ostendit Persius Satyr. 2. cum ait:

Hac sancte vt poscas, Tiberino in gurgite mergis
Mane caput bis terque, & noctem flumine purgas. Illic enim, *noctem*, nocturnum concubitum accipere oportet. Quem Persii locum D. Hieronymus citat in Apolog. pro libris aduersus Iouinianum. *Sed ipsorum*, inquiens, *conscientiam conuenio, qui eadem die post coitum communicant, &*, *iuxta Persium, noctem flumine purgant.* Cicero lib.2. De legib. *Caste lex iubet adire ad deos, animo videlicet, in quo sunt omnia, nec tollit castimoniam corporis, sed hoc oportet intelligi, cum multum animus corpori praestet, obseruetur que, vt casto corpore adeatur, multo esse in animis id praestandum magis. Nam illud vel aspersione aquae, vel dierum numero tollitur: animi labes nec diuturnitate euanescere, nec amnibus* aut, vt quidam malunt, *maribus vllis elui potest.* Atque adeo post illud nocturnum opus mulieres aqua sumpta sese purificasse ostendunt, obscure quidem Ouid. lib.3. Amor. Eleg.6. postremis versibus, Auctor incertus in Priapeis, & Cicero in Orat. pro Coelio: apertius vero Suetonius in Augusto, cap.94. quo loci Attiam refert, cum ad solemne Apollinis sacrum media nocte venisset, posita in templo lectica, dum ceterae matronae dormirent, obdormisse, draconemque repente irrepsisse ad eam, paulloque post egressum: illam vero expergefactam quasi à concubitu mariti, purificasse se: & statim in corpore eius exstitisse maculam velut depicti draconis, nec potuisse vnquam eximi, adeo vt mox publicis balneis perpetuo abstinuerit. Ac plane quibus diebus Isidis sacris operam dabant mulieres, secubare eas, & virorũ consuetudine abstinere solitas, constat ex Tibullo Eleg.3. lib.1. Propertio lib.2. Eleg.22. & Ouidio lib.3. Amor Eleg.8. Cuius deae solemnia idcirco à Propertio *tristia* vocantur. Eademque ratione Isidis DIES PVROS appellat idem poeta lib.4. Eleg.5. non alia loquendi figura, quam qua Plautus Asinaria, NOCTES PVRAS. Itaque eas, quae negare vellent noctem amantibus, praetexere posse causam sacrorum Isidis, non modo illic Propertius docet, sed & Ouid. lib.1. Amor. Eleg.8. his versibus:

Saepe nega noctem, capitis modo finge dolorem:
Et modo quae causam praebeat Isis erit.

Idemque Cerealibus mulieres obseruasse indicat idem Ouid. libr. 10. Metamorphos. & lib.3 Amor. Eleg 9.

VT autem in sacris PVRAS MANVS, ita & PVRAS VESTES, & PVRA VASA, & PVRAM HOSTIAM, & PVRVM VINVM desiderabant. Tibull Eleg. vlt. lib.1.

Hunc PVRA *cum* VESTE *sequar, myrtoque canistra*
Vincta geram, myrto vinctus & ipse caput.

Idem Eleg.1. lib.2.

Casta placent superis, PVRA *cum* VESTE *venite.*

Virgil. lib.12. Aeneid.

-PVRAQVE *in* VESTE *sacerdos*
Setigerae foetum suis, intonsamque bidentem
Attulit.- Vbi Seruius in Schedis, PVRA interpretatur, non polluta. *Et pura, ait, dicitur vestis quae festis diebus vti consueuerant sacrificaturi: vt neque funesta sit, neque fulgurita, neque maculam habeat in homine mortuo. Est autem purpurea & linea. Purpura enim maris rimem ad piandum praebet. Linum vero fluminis, quia cum vere primum oriente flumen inundasset, linum natum Plinius Secundus dicit. Ideo magistratus sacrificaturi togam praetextam habent & manus ablutas detergere lineis mantilibus curant.* Idem in lib.4. Aeneid. ad haec verba, *Date vulnera lymphis: Sane in sacris pura vestis appellatur, quae neque funesta sit, neque maculam habeat ex homine mortuo* Festus Pomp. *Pura vestimenta sacerdotes ad sacrificium habebant, id est, non obsita, non fulgurita, non funesta, non maculam habentia.* At de puris vasis Plautus idoneus testis est: apud quem in Amphitr. Act.3. Sc.2. Iupiter ab Alcumena petit, vt sibi ad vota soluenda, vasa pura adornari iubeat. Similiterque Amphitryo Act.5. Sc.1.

VASA, ait, PVRA *iube actutum adornari mihi,*
Vt Iouis supremi hostiis pacem expetam.

Ideo eiusdem Comoediae Act.4. Sc.3. Sosia Amphitryonis

Te

Tu purgari, inquit, iusseras vasa, vt rem diuinam faceret.

Et in Capteiu. Act. 4. Sc. 1.

Vasa tibi PVRA *appararier ad rem diuinam cito.*

Quod autem ad PVRAM hostiam attinet, eius rei habitam rationem in sacris docet Varro lib. 2. De re Rust. ca. 4. de porcis agens. *Qui à partu, ait, decimo die habentur* PVRI *abeo, appellantur ab antiquis* SACRES, *quod tum ad sacrificium idonei dicuntur primum.* Plinius lib. 8. cap. 51. *Suis fœtus, sacrificio, die quinto* PVRVS *est: Pecoris die octauo. Bouis tricesimo. Coruncanus Ruminales hostias, donec bidentes fuerint,* PVRAS *negauit.* Idem libr. 10. cap. 56. de gallinis loquens: *Ad rem diuinam luteo rostro pedibusque* PVRAE *non videntur: ad opertanea sacra, nigra.* Idem lib. 29. cap. 4. Catulos lactantes etiam, PVROS existimatos, placandis numinibus scribit. Fest. Pomp. *Agnus dicitur à Græco ἁγνὸς, quod significat castum: eo quod sit hostia* PVRA *& immolationi apta.* Plutarchus in lib. De defectu oraculor. δεῖ γὰρ τὸ θυόμενον τῷ τε σώματι, καὶ τῇ ψυχῇ καθαρὸν εἶναι, καὶ ἀσινὲς, καὶ ἀδιάφθορον. Obseruatum quoque vt PVRVM esset vinum, quod sacris adhibebatur, testatur Plin. lib. 14. cap. 12. Hinc Ouid. lib. 3. de Ponto, Eleg. 1.

Sed prius imposito sacris altaribus igne,

Tura fer ad magnos VINAQVE PVRA *deos.*

Idem lib. 7. Metamorphos.

-dum vota sacerdos

Concipit, & fundit PVRVM *inter cornua vinum.* Sed & PVRA aqua socios Æneæ lustratos Virg. lib. 6. Æneid. scribit. Denique ex Numæ instituto, far non nisi tostum, ad rem diuinam PVRVM censebatur, quemadmodum Plin. lib. 18. cap. 2. tradit. Ita PVRA omnia sacris adhibita planum fit.

Porro impij quoque, sceleribusq; & flagitiis contaminati sacris arcebantur. Vnde Ouid. lib. 1. Fastor.

Innocui veniant, PROCVL HINC, PROCVL IMPIVS ESTO

Frater.

Statius Papin. lib. 3. Syluar.

-Adeste

Diique, hominesque sacris, PROCVL HINC, PROCVL ITE NOCENTES,

Si cui corde nefas tacitum, fessique senectus

Longa patris, si quis pulsatæ conscius vnquam

Matris, & inferna rigidum tenet Æacon vrna,

Insontes castosque voco.

Gratius in lib. 1. de Venat.

-Ipse manu ramum pallente sacerdos

Termiteum quatiens, PROCVL HINC EXTORRIBVS IRE

EDICO, PRAESENTE DEO, PRAESENTIBVS ARIS,

QVEIS SCELVS AVT MANIBVS SVMPTVM AVT IN CORPORE MOTVM EST,

Inclamat.-

Id quod significat Propertius, cum sacra faciens Eleg. 6. lib. 4. ita scribit:

Ite procul fraudes: alio sint aere noxæ.

Eleusinorum vtiq; sacrorum initiatione, impios & sceleratos voce præconis summotos fuisse, eaque de causa Neronem illis interesse ausum non fuisse, Suetonius auctor est. Ex diuerso, Marcum Antoninum philosophum, Eleusiniæ Cereris templum adiisse, sacrariumq; ingressum, vt se innocentem approbaret, Capitolinus in eius vita narrat. Lampridius in Alexandro: *Iussitque, quemadmodum in Eleusiniis sacris dicitur, vt nemo ingrediatur, nisi qui se innocentem nouerit.* In quibusdam etiam sacris a lictore, quemadmodum Paulus ex Festo scriptum reliquit, clamabatur, HOSTIS, VINCTVS, MVLIER, VIRGO, EXESTO. id est, eodem interprete, extra esto. Prohibebantur enim hæ personæ illis sacris interesse. Et certe quibusdam sacris mulieribus interesse non licebat. Minutius Felix in Octauio: *Nonnulla absque feminis sacra sunt.* M. Cato lib. De re [illegible] ca. 8[illegible]. post traditam formulam voti, quod pro bubus, vt valeant, fieri debet Syluano [illegible] *ad eam rem ne adsit, neve videat quomodo fiat.* Herculano pariter sacrificio abstin[illegible] Agellius [illegible] cap. [illegible] lib. 1. Saturnal. cap. 12. *Vnde & mulieres* [illegible] *Geryonis per Italia agros duceret, sitiens* [illegible] *celebrarentur diuinæ. ex eo apparatu* [illegible] *propter quod Hercules facturus* [illegible] *est*

præsentiam feminarum: & Potitio ac Pinario sacrorum custodibus iussit, ne mulierem interesse permitterent. Quod & Sex. Aurelius Victor in origine gentis Rom. refert. Itaque Hercules ipse apud Propert. lib. IV. Eleg. IX.

MAXIMA, ait, *quæ gregibus deuota est* ARA *repertis,*
ARA, *per has, inquit,* MAXIMA *facta manus:*
Hæc nullis vnquam pateat veneranda puellis:
Herculis eximii ne sit inulta sitis.

Iam in rebus diuinis, quæ publice fiebant, VT FAVERENT LINGVIS, imperabatur, quemadmodum à Cic. lib. I. De diuinat. & Plinio lib. XXVIII. Natural. histor. c. II. memoriæ proditum est. Proinde Horatius, velut antistitis Musarum personam gerens,

FAVETE, ait, LINGVIS: *carmina non prius*
Audita, Musarum sacerdos,
Virginibus puerisque canto.

Virgil. lib. V. Æneid.

ORE FAVETE *omnes, & cingite tempora ramis.*

Stat. Papin. lib. II. Syluar. in Genethliaco Lucani:

Lucanum canimus, FAVETE LINGVIS.

Martial. lib. X. Epigram.

Octobres, age sentiat Calendas
Facundi pia Roma Restituti.
LINGVIS *omnibus &* FAVETE *votis,*
Natalem colimus.

Sed & Ouid. lib. II. Fastor. Terminalia describens, alios serta libaque ferentes, alios ignem lignis admouentes, alios vina libantes, reliquam porro multitudinem spectantem, & LINGVIS FAVENTEM facit. Idem lib. III. Amor. Eleg. XII. ait:

ORE FAVENT *populi, tunc cum venit aurea pompa.*

Propert. lib. III. Elegiar.

Sacra facit vates: sint ORA FAVENTIA *sacris.*

Sed quæ sit horum verborum vis ac potestas, non satis conuenit inter omnes. Seneca quidem huiusmodi vocibus silentium imperatum fuisse interpretatur. Sic enim in lib. De vita beata ad Gallionem scribit: *Et ipsum, & deos professores eius, & antistites colite: &, quando mentio sacrarum literarum interuenerit,* FAVETE LINGVIS. *Hoc verbum, non vt plerique existimant à fauore trahitur, sed imperatur silentium, vt rite peragi possit sacrum, nulla mala voce obstrepente: quod multo magis necessarium est imperari vobis, vt si quid ex illo profertur oraculo, intenti & compressa voce audiatis.* Consentiunt Seruius & Donatus ad eum versum lib. V. Æneid. ORE FAVETE. Vbi Seruius in membranis: *Apto, ait, sermone vsus est in sacrificiis & ludis. Nam in sacris taciturnitas necessaria est: quod etiam præco, magistratu sacrificante, dicebat,* FAVETE LINGVIS. Et mox: *Fauet ore qui per taciturnitatem.* Donatus vero, *In sacris,* ait, ORE FAVERE, *est silentium commodare.* Rursusque in Prolog. Andriæ Terentianæ, *Adeste,* inquit, *non vt absentibus dicit, quippe qui corporibus præsto erant, sed intenti estote, silete. Sic Pontifices dicunt;* FAVETE LINGVIS, FAVETE VERBIS. Et certe in Gentilium sacris silentium commendatum Quintil. Declamat. CCCLXV. docet, cũ ait: *In templo vero, in quo verbis parcimus, in quo animos componimus, in quo etiam tacitam mentem nostram custodimus, pulsare, velut in solitudine, velut in secreto quodam, non est ferendũ.* Iulianus Imperator in Orat. quæ μισοπώγων inscribitur: Ὑμεῖς τὸν θεὸν εἰκὸς ἐλογίσασθε εἰς τὰ τεμένη συνειργάσθαι σιωπῇ ἐρχομένους δὲ, πολλῆς ἀκοσμίας καὶ ἀπειροκαλίας τὰ ἱερά. Πείθεσθαι δ' αὖ καὶ δέχεσθαι σωφροσύνῃ κεκοσμημένους δὲ χρῆναι, καὶ σιγῇ παρὰ τῶν θεῶν αἰτουμένους τ' ἀγαθά. τοῦτο γὰρ οὐκ ἀκηκόατε τὸν νόμον Ὁμήρου ΣΙΓΗ ΕΦ' ΥΜΕΙΩΝ. Sic & antiquitus in sacrificiis dictum, PASCITO LINGVAM, Paul. ex Festo Pomp. tradit: quod ille exponit linguam coerceto, contineto, taceto. Ex qua cæcarum gentium religiosa obseruatione, acerrimum telum D. Ambrosius contorquet in eos, qui non eadem taciturnitate nostra sacra colunt ac venerantur: sed interim dum piis vndique vocibus, & psalmorum hymnorumque cantu ædes sacræ personant, dum ad aras & altaria stant sacerdotes, dum incruentis hostiis Deus Opt. Max. placatur, nec linguam nec strepitum cohibent, nec verbis profanis abstinent. Quem locum eo lubentius subieci, quod in eam partem nimium peccetur summo Christianorum dedecore, quibus ruborem incutere hominum lucis Euangelicæ expertium sanctitas omnis, & aduersus fictos suos & commentitios deos pietas, debet. Verba Ambrosii lib. 3. De virginib. veland. sic habent: *An quicquam est indignius, quam oracula*

cula diuina circumstrepi ne audiantur, ne credantur, ne reuelentur, circumsonari diuina sacramenta confusis vocibus, vt impediatur oratio pro salute deprompta omnium, cum gentiles idolis suis reuerentiam tacendo referant? Qua de re in Benedicti Leuitæ Collectaneis lib. 6. cap. 173. & 192. extant præ aliquot veterum nostrorum principum constitutiones, quibus silentium in Ecclesia fieri, atque ... Dei verbum audiri præcipitur. Atque adeo in gentilium & pa... tempus religioni fuisse exspuere, aut nasum emungere, Arrian. lib. 3. Epictet. cap. ... Verum vt e diuerticulo in viam redeam, & ad alteram eius formulæ, in qua hære... tionem ... sentiam, sunt, qui existiment huiusmodi voce populum, non vt taceret ... sed vt bona verba diceret, ac profanis & male ominatis parceret. ... nem sequitur. Paulus ... in Epitome Festi Pomp. Fauentiam, bonam ominatio... & ... praecones clamantes populum beneficiis fauere iussisse tradit, quod fa... bona verba fari. Cui interpretationi adstipulantur exempla quæ subiungam. Tibull. ...

Dicamus BONA VERBA, *venit natalis ad aras;*
... quisquis ades, LINGVA *vir mulierq;* FAVE.
...
Altera lux oritur: LINGVIS ANIMISQVE FAVETE,
Nunc dicenda bono sunt BONA VERBA *die.*
Idem lib. 3. Trist. Eleg. 23.
Concipiamque BONAS ORE FAVENTE *preces.*
... post.
Dum ... sacra libet nil exorantia diuos:
... subeunt nec BONA VERBA *malis.*
... Trist. Eleg 7.
LINGVA FAVENS *adsit nostrorum oblita malorum,*
... puto de ... iam BONA VERBA *loqui.*
... de Ponto Eleg. ...
... BONA *pro tanto quærenti* VERBA *subibat.*
... lib. ... *Quem enim diem vacuum pœna, vbi ... & nota quo tempore verbis ... abstineri mos esset, vincula & laqueus inducantur?* Sic & Horat. lib. ... Ode XIIII ... ex Hispania reditum indicens, eo nomine sacra fieri, & vt pote bono die, bona ... tarius ab ... iubet
... o pueri & puellæ,
Iam virum experta male nominatis
Parcite verbis. Vbi vetus interpres, *male ominatis* legit & ... tionem ... *Siue quia ... festis ... erant ... ebantur, & abstinebatur ... turgiisque: si ... in sacris ... præcepto ... bona omina haberi iubebantur ne inciuiliter & incaute lo... mala omina verbis facerent: ideo, inquit parcite ... male ominatis, id est, malis omini...* In ... pedibus & numeris ... a Nonio ex Accii O... ao ...

Vos ite actutum, atque opere magno edicite
Per vrbem, vt omnes qui arcana astuque accolunt
Ciues, ominibus faustis augustam adhibeant
Fauentiam, ore obscena dicta segregent.

Obscena enim apud antiquos fere omnes dicta, quæ mali ominis habebantur, Varro & Festus ... Quocirca huic opinioni ... Cicero videtur qui vel ipsemet ... seruandas veteres censuisse scribit quas quia valere credebant, ideirco FAVE... Denique Nonius Marcellus. *Omen, ... votum est mentis ... Vnde sacri... dicitur bona omina habere, id est, vt circumstantes & mente ... & bona oribus ...* Similique modo in Græcorum conuentibus & conuentibus bona verba dicere qui ... iubebantur. Hanc ... primam a ... ritui fo... mque in fa... Aristides in Orat. ... Εὐφημεῖν ... Εὐφημεῖτε ... Qua ... De vo... & vberius explic... propo... Εὐφη... BONA VERBA, quo Terent. Andr. Act. 1. Sc. 2. & Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 5. &

lib. 2. cap. 1 [illegible]tuntur. Contra vero, quædam fuisse sacra, quæ [illegible] δύσφημα [illegible] & [illegible] cratione celebrarentur, quæque pro violatis haberentur, si quando [illegible] prudenti alicui excidisset bonum verbum, L[illegible] lib. [illegible] Dion [illegible] docet. Cuiusmodi erant illa Herculis sacra, quorum Apollodorus lib. 2. [illegible] Deorum gentium [illegible] minit, in hæc verba: Διὸ καὶ νῦν ἐπειδὰν θύωσιν Ἡρακλεῖ [illegible] τοῦτο [illegible]. [illegible] Icone Thiodamantis, post originem huius ritus [illegible] Ἡρακλεῖ [illegible] [illegible] ὁ γεωργὸς [illegible] Ἡρακ[illegible] Λινδίοις [illegible] BONI [illegible] autem verbis [illegible] antur MA[illegible]A [illegible] Propert. lib. 4. Eleg. [illegible].

Quisquis amas [illegible] abris [illegible] cadit [illegible],
M[illegible]aque cum [illegible] VERBA MALA

Ouid. [illegible]

Dixerat [illegible] MALA VERBA [illegible]

C[illegible] & [illegible] ad[illegible] m mi[illegible] mula [illegible]. F[illegible]rend[illegible] m non esset [illegible] mpetrat apud [illegible] [illegible] M[illegible] quod [illegible] CLIN[illegible] VI[illegible] FAVE[illegible] verba [illegible] repeti aq[illegible] autum [illegible] taceant. Sed [illegible] e silentio exceptos [illegible] a [illegible] de P[illegible] e[illegible]. So[illegible]o [illegible] FAVEN[illegible] probari [illegible] etiam ap[illegible] n[illegible] n potest, [illegible] IN [illegible] FAVERE, esse bona verba dicere, [illegible] oc[illegible] m [illegible] cibis. [illegible] nere. Nam [illegible] dir[illegible] & [illegible] nibu[illegible] R[illegible] FAVERE d[illegible] a, [illegible] verba [illegible] & d[illegible] pe[illegible] F[illegible] e[illegible] quod [illegible] one [illegible] am [illegible] uam [illegible] cet [illegible] Se[illegible] [illegible] e[illegible]m a vero a[illegible] [illegible] c[illegible] [illegible] itudo [illegible] em [illegible] ac[illegible], c[illegible] v[illegible] ur[illegible] de [illegible] ut [illegible] æcutem [illegible] m [illegible] & d[illegible] e qu[illegible] [illegible]etur. It[illegible]que Ou[illegible] qua[illegible] ex[illegible]ones, [illegible] ore suo c[illegible]mp[illegible] e[illegible] vt & [illegible] le [illegible] Met. [illegible] ste[illegible] qua[illegible] e[illegible] uo[illegible], [illegible] & lingua nuncu[illegible] A[illegible] [illegible] piebant, [illegible] atorum [illegible] que vota a[illegible] ca[illegible] a[illegible]

O[illegible] tau[illegible] eteres [illegible] al [illegible]
[illegible] pr[illegible] m.
E[illegible] unus
[illegible] vota m[illegible]s.

Et [illegible]

Qui ne di[illegible] Gr[illegible] precare,
C[illegible] quoq; verba meum.

Et [illegible] de Po[illegible]

[illegible] te v[illegible] a meis.

Et [illegible] 5. T[illegible]

[illegible] esse Deum.

[illegible] at ide[illegible]

Id[illegible]

Pro qu[illegible] amicus,
[illegible] ma tua
S[illegible] or[illegible] haben[illegible]
[illegible] precantur idem.

Id[illegible]

—p[illegible] e [illegible]
P[illegible] imus, [illegible] tibi sumimus haustus
[illegible] u[illegible]
[illegible]—

[illegible] e [illegible] V[illegible]de etiam non m[illegible] Oui[illegible]

P[illegible] APE[illegible] QU[illegible] TAR[illegible]E,

Martial.

[illegible] Epigramm

[illegible] *ne & FAVETE votis.*

[illegible]

[illegible] IS ANIMISQVE FAVENTES.

[illegible]

[illegible] ANIMIS ET VOCE FAVENTES

[illegible] *us almum.*

[illegible] cœtum [illegible] fauentibus celebrari præcipit [illegible] lib. 1. & 8. Æ- [illegible] in qua hæc emus, [illegible], quantum augurot concipiebatur [illegible] Hanc ego coniecturam ex Ouidio & Tibullo capio: [illegible] libenter errare me patiar. Ouid. [illegible] Metamorpho.

— [illegible] numina [illegible]

[illegible] nes alb [illegible] acer [illegible]

[illegible] ANI [illegible] S LINGVISQVE FAVETE

[illegible] dixit. [illegible] pul [illegible] rrime, [illegible]

[illegible] omnes [illegible] sacra col [illegible] tes.

[illegible] vi [illegible] m [illegible] omen, & omnes

[illegible] runt gem [illegible] ata [illegible] que

[illegible] astan & MENTE E [illegible] FAVOREM.

[illegible]

[illegible] peragam [illegible] sacerdos:

[illegible] ADE [illegible] FAVETE MEIS.

[illegible] dicite verba.

[illegible]

[illegible] ET, FAVLA [illegible] *uges lustramus & agros*

[illegible]

[illegible] natal [illegible] a [illegible]

Q [illegible] FAVE.

[illegible]

[illegible]

[illegible] one [illegible] cu.

[illegible]

[illegible]

[illegible] FAVETE [illegible] flamen.

[illegible]

[illegible] FAVETE [illegible] as.

[illegible]

Ῥωμαῖοι δὲ τὸ παλαιὸν ἐν ταῖς ἑορταῖς [illegible] ἀλλ' ἡ τῶν [illegible] ΤΟΥΤΟ ΕΠΡΑΤΤΟΝ, [illegible]
Quo loci nec sagax nec acris naris Latinus interpres fuit, qui ne odoratus quidem est, quid [illegible] teret. Huc etiam pertinet ille Syllæ crudelis & inhumanus iocus apud Senecam [illegible] De clementia: qui nisi ad hanc formulam relatus, plane frigeret. *Cum in vicino, ait, ad ædem Bellonæ sedens, exaudisset conclamationem tot millium sub gladio gementium, exterrito Senatu,* [illegible] A-M[illegible], *inquit, seditiosi pauculi iussu meo occiduntur.* Atque ita Tranquillus in Caligula capite 58 [illegible] tradidit [illegible] pueros Caligulæ a tergo Chæream ceruicem gladio cæsim grauiter percussisse, præmissa voce, HOC AGE: tanquam numinum victimam immolaret. Extrema quoque Galbæ [illegible] offerentis hæc fuisse ferunt, VT H[illegible] A GERENT, ac ferirent, si ita e republica videretur, quemadmodum ab eodem Tranquillo & Plutarch. in Galba, & a Tacito lib. 17. memoriæ proditum est. Qu[illegible] etiam hoc loquendi genere [illegible] veteres conci[illegible]abant, auditoresque attentos efficiebant, vt ex Plauti prologo A[illegible] Act[illegible] Scena 1 & ex Persa Act. 4. Sc. 4 & ex Capteiueis Act. 5. Sc. 2. [illegible] Eademque verborum [illegible] apud Terentium in Eunucho Act. [illegible] Sc. 2. audientiā sibi fieri Thais postulat [illegible] Phædria & Parmeno sæpius interpellarent. His & alia [illegible] exempla [illegible] qui requirat [illegible] Horatius libro 2. Sermon. Sat. 2. Iuuenal. Sat. 7. & Tertullian. lib. 4. aduersus Mar[illegible].

MINISTER plane qui victimam cædebat, priusquam eam feriret, rogabat, Ageretne, hac voce eum [illegible] compellans, AGON? Qua in voce scite ac facete lusit Asinius Pollio, Triarium deridens, apud Senecam libr. 2 Controuersiar. *Filius, inquit, ceruicem porrigat, carnifex manum [illegible], deinde respiciat ad patrem, & dicat* AGON? *quod fieri solet victimis.* Ex qua A[illegible] nomen inuenisse nonnullis placuit. Varro lib. [illegible]. De lingua L. [illegible] *Agonales dies per quos rex in regia arietem immolabat, dicti ab* A[illegible]ON? *eo quod interrogatur a principe ciuitatis & princeps gregis immolatur.* Ouid. lib. 2. Fastor.

Quatuor adde dies ductus ex ordine Nonis,
Ianus Agonali luce piandus erit.
Nominis esse potest SV[illegible]CINCTVS *causa* MINISTER,
Hostia cælitibus quo feriente cadit.
Qui calido strictos tincturus sanguine cultros
Semper, A[illegible]NE, *rogat, nec nisi iussus agit.*

Quem magistratuum iussum [illegible] Dionysius Halicarnass. libr. 6. [illegible] Ῥ[illegible] Vide & illud Ouidii libr. 4. De Ponto, Eleg. 9 [illegible] Consulem designatum,

At cum Tarpeias esses deductus in arces,
Dum caderet iussu victima sacra tuo.

In illis autem [illegible] MINISTER, popam significat, quem hostiam percussisse constat ex Spartiano [illegible] SVCCINCTI [illegible] Ouid[illegible] quoniam is erat habitus poparum [illegible] Suetonius in Caligula capite [illegible] *Admota altaribus victima, SVCCINCTVS poparum* [illegible] MALLEO *cultrarium mactauit.* [illegible] Ouid. lib. 4 Fastor.

A boue SVCCINCTI CVLTROS *remouete* MI[illegible]
Propert. lib. 4. Eleg. [illegible]
Illa di[illegible]
S[illegible]I[illegible]T[illegible] *a[illegible]na lustra pola.*
Lucan. lib. [illegible]
Im[illegible] diu [illegible] grati[illegible]ima [illegible]
C[illegible], [illegible]N[illegible] *premerent tum torua* MINISTRI
E[illegible]am [illegible] Commodi [illegible] *[illegible]mas immolaus* [illegible] M [illegible] Virgil. lib. 3. Georgic. [illegible]um de hoste [illegible]ns,
[illegible] *mori* [illegible]
Vt & apud Ouid. lib. [illegible]
[illegible] MINISTRI,
Et apud eundem [illegible]
[illegible] *vbi* [illegible] MINISTRI

Sic

S[illegible] lib. [illegible] Trist. El[illegible] 2. & [illegible] Iuuenalis verbis Sat. 12.

—[illegible] feriend[illegible] a MINI[illegible]TRO. Quos simili modo, [illegible] vocat Dionys. Ha-[illegible] [illegible]um [illegible], vt [illegible] loquitur, [illegible]. Id quod [illegible] Su[illegible] ostendit Ou[illegible]ius quoq; lib. 2. Metamorph. cum ait:

[illegible] quam [illegible]um spectante [illegible]

[illegible] dextra l[illegible]atus ab aur[illegible]

[illegible] laro caua [illegible]

[illegible] ad eam [illegible] vo[illegible]s, Ap[illegible]on[illegible] lib. 1. Argonautic. [illegible]. Alij, quemad-[illegible] [illegible] efert, [illegible] σφαγίδας. Ita namque [illegible] vt hoc obiter [illegible] con[illegible]am [illegible]dum docet no[illegible] Po[illegible], [illegible] lib. 1. Ὀνομαστικοῦ, inter org[illegible], [illegible] σφαγίδα [illegible] & [illegible] [illegible]um, in q[illegible] Cu[illegible]ter, Σφαγίς. Et belle Dionysius, [illegible] V[illegible] [illegible] Æneid.

[illegible]PONENT *ali[illegible]* V[illegible]TROS,

[illegible] Co[illegible]

[illegible]x[illegible]VPPOSITI[illegible] *ingruntur sanguine* CV[illegible]TRI.

O[illegible] Metamorphos. de victima,

——Subito collapsa sine ictibus vllis,

[illegible] tinxit SVBIECTOS *sanguin[illegible]* V[illegible]R[illegible]S

[illegible]oque cultri hostiam, vt Plautin[illegible]er[illegible]o[illegible]tar, exenteraban[illegible] aut vt Ouidio lib. [illegible] [illegible]m, vi[illegible]us ape[illegible]. Sed [illegible] de [illegible]is [illegible]em in [illegible]um ab instituto fuerit, præcipua[illegible] [illegible]dam sacr[illegible]um verba, eaq. maxime quæ a-[illegible] c[illegible]niu[illegible]ctam [illegible] & [illegible] breuiter pe[illegible]stringere [illegible]s finitima sunt certa sollemnia [illegible]el sing[illegible]la verba: & me iuuat non Formula-[illegible] le[illegible] a[illegible]pere, sed & e[illegible]s quoque meusas, cum res tule-[illegible]

[illegible]R[illegible] pla[illegible] seu victo[illegible]xc[illegible]m, vt [illegible]m S[illegible]u[illegible]o loqu[illegible]r, lice[illegible] co[illegible] [illegible]æ [illegible]RES, aliæ LA[illegible]ENT[illegible] ce[illegible]antur, quemadmodum ex Cicer[illegible]. [illegible] & [illegible]um & L[illegible] O[illegible] [illegible]s liquet. [illegible] et[illegible] ANIMA[illegible] appe[illegible] A[illegible]o[illegible] & Ma[illegible] [illegible] Saturnal. cap. [illegible] & Seruio lib. [illegible] Æne[illegible] ad eum [illegible]m.

——Ariusq; reponimus [illegible]nem.

Q[illegible]d[illegible]m RVMINA[illegible]E[illegible], Plinio libr. 8. cap. 2 Quædam INIVGES & EXIMIAE, attestan-[illegible] Macrobio & Fulge[illegible] [illegible] Quæd[illegible] [illegible]NEAE, vt Agellius [illegible] 4. [illegible] docet. Qu[illegible]m AMBARVALES, vt Paulus ex Festo Pompon. [illegible] quem etiam Ma-[illegible] ve[illegible] [illegible] laudat lib. 3. Saturnal. cap. 2. Aliæ PIACVLA. [illegible] Lat. [illegible] Pane[illegible] F[illegible] Pomp. & Arnob. lib. 6. aduers. [illegible] N[illegible]ullæ [illegible] PR[illegible] M[illegible]IAL[illegible]S [illegible] A[illegible]AE [illegible]IMAE [illegible]tur, vt [illegible] F[illegible] Pomp. [illegible] AR[illegible] longu[illegible] & ex Festo P[illegible], siue [illegible]V[illegible]AE [illegible] A[illegible] 4 Sc[illegible] 4 MAXIMAM quo[illegible] o[illegible] Pomp. ex[illegible] dem [illegible] Var-ro lib. 6 De l[illegible] Lat. & [illegible] AM[illegible] [illegible]. In [illegible] [illegible]em Festus po[illegible] CONFE[illegible]AM [illegible], [illegible]AE[illegible]EAM agnam & porcam. cuius etiam Ca-to De [illegible] rusti[illegible] a cap. 134. [illegible] & Agellius eo capite quod paullo ante citaui[illegible] & No-[illegible]s in voce *præcidaneum*. Qu[illegible]s e[illegible] V[illegible] lib. [illegible] De lin[illegible] Lat. & lib. 2. De re r[illegible] 1. & 4. & Ouidio libr. 4. Fastorum, addenda sunt & hæc, BOS [illegible]ORDA, siue vt apud F[illegible] [illegible]A, [illegible]ORT[illegible] [illegible], & BOVE[illegible] [illegible] E[illegible]usdem san[illegible] & PORCA PRA[illegible] [illegible]A. Cu[illegible] [illegible], quæ in Fe[illegible]i Pomp. cod[illegible]u[illegible] desideratur, iactura ex Victo[illegible]ino [illegible] De [illegible]a, [illegible] PORCAE quoq; AVR[illegible]AE & ARGENTEAE in [illegible] loc[illegible] [illegible] quæ [illegible] hostiarum nu[illegible]on essent. nomen tamen earum [illegible]be-[illegible] Cereali ad[illegible]ibebantur. Porcos autem ma[illegible], qui ad sacrificandum excep[illegible] [illegible] EXIMI[illegible] appe[illegible], [illegible] BOVE[illegible] E[illegible]EGI[illegible], OVES [illegible]TAS Donatus in He[illegible] Terent. A[illegible] Sc[illegible] no[illegible] [illegible]us tame[illegible] hæc confundens [illegible] u[illegible]nemen[illegible] [illegible] AVI[illegible]N[illegible] [illegible]IA, & IDVL[illegible]S O[illegible]. Fe-[illegible]ore, dicebatur D[illegible]q[illegible] [illegible]tem, Pontifices ALTILANEAM vocab[illegible] vt [illegible] lib. [illegible] Æneid. [illegible].

HOSTIAE vero PROBARI, DVCI, ADMOVERI, ... FERIRI, CADERE, CAEDI, MACTARI, IMMOLARI, dicebantur. ... [illegible]

[illegible] *Acas* [illegible] *ab aribus tauros, disiecto sacri-* [illegible] L [illegible] onina [illegible] effusit, [illegible] erat [illegible] ea [illegible] tun. [illegible] experi [illegible] refert, [illegible] 24. *Ex* [illegible] *accubuere* [illegible]

[illegible] *ad aras* [illegible] *em*

[illegible]

[illegible] *aris*, [illegible] *us*, [illegible]

[illegible] *Africa* [illegible] *Macrum est* [illegible] *spectaculum* [illegible] Q [illegible] & [illegible] lib. [illegible] *Mutius* [illegible] At- [illegible]

[illegible] *hæc* [illegible]

[illegible] mæ [illegible] ADMOTIS [illegible] Pompei [illegible] ter [illegible]

[illegible] AD ARAS [illegible]

ADM [illegible] Lib. 3[illegible] *as, ita* [illegible] *rebus*, [illegible] *alcantibus* [illegible] *accedere, atque ad* [illegible] *antia* [illegible] *ire* [illegible] *operis* [illegible] *rebus cum* [illegible] ADM [illegible] Virg. lib. [illegible]

-- [illegible] petere flagrantibus ARIS

Lucanus lib. I.

-- [illegible] ADMOVERE ARIS

[illegible] maremm --

[illegible] lib. [illegible] ADMOVER [illegible] ARIS *tauros* [illegible] Ouid. lib. 7 Met. [illegible] *tauros* [illegible] ADMOTA ARIS [illegible] Max. lib. [illegible]

[illegible] autem a [illegible] TARE dicebatur [illegible] dum [illegible] eique vinum [illegible] Virg. lib. [illegible]

-- [illegible] facer [illegible] AD ARAM. Et lib. 3.

Saepe in honore deûm medio STANS *hostia* AD ARAS.

Ouid.lib.1.Fastor.

Rode caper vitem, tamen hinc cum STABIS AD ARAS,
In tua quod fundi cornua possit, erit.

Seneca Hercule Furen. Act.4.Sc.1.

STAT *ecce* AD ARAS *hostia, expectat manum*
Ceruice prona.--

Idem Hercule OEteo Act.3.Sc.2.

VT STETIT AD ARAS *omne votiuum pecus.*

Martial.lib.3.Epigrammat.

Vite nocens rosa STABAT *moriturus* AD ARAS
Hircus, grata tuis victima Bacche sacris

Silius Italic.lib.16

Victimaq; admota STABAT *subiecta bipenni.*

Plin. [illegible] 28. cap.2. *Si repente [illegible] tu adimi capita vel corda, aut geminari victima* S[illegible]N-TE, *accidere.*

FERIENDI plane [illegible] ad [illegible]mas per[illegible] Pa[illegible] docet, qui ferias a FER[illegible]EN[illegible]S victimis appellatas scrib[illegible] Seneca Hercul OEteo Act.2.Sc.1.

Me nuptiali victimam [illegible] *dic.*

Ouidius lib. 4. de Ponto, Eleg.9.

A bave opimorum co[illegible]a [illegible]ERIR[illegible] *boum.*

Et lib.1.Fastor.

Hostia caelitibus quo FERIEN[illegible]E *ca[illegible].*

Rursus eodem libro

Colla rudes operum praebent FERIENDA *iuuenci,*
Quos aluit campis herba Falisca suis.

Quem vltimum versum vsque adeo placuisse Ouidio obseruau[illegible], vt eum totidem verbis repetierit libr.3. Amor. Elegia 12. & libr. 4. de Ponto. Elegia 4. Atque [illegible] & a lector[illegible]bus hanc quoque gratiam ineam, obiter & excessus loco admonebo, horum verb[illegible] [illegible]pretat[illegible]nem petendam esse a Plinio, qui in agro Falisco C[illegible] aquam [illegible] boues, lib. 2. Natural. histor. cap [illegible]3. scribit. Quod & [illegible] G[illegible] ostendit h[illegible] vers[illegible]

Hinc al[illegible] C[illegible]umne greges, & ma[illegible]ima [illegible]aur[illegible]s
V[illegible]ima [illegible]ape tuo perfusi flumine sacro,
Romanos ad t[illegible]m[illegible] deum dux [illegible] [illegible]ium ho

In cuius loci explicatione Seruius, *Clitumnus, [illegible] est fluuius [illegible] Mauan[illegible]ia, quae pars Vmbr[illegible] partis Tusciae: de quo fluuio dicit Plinius h[illegible]stor [illegible]atura[illegible], quod animalia quae e[illegible] potan[illegible]runt, alb[illegible] foetus creant.* Quibus verbis di[illegible] [illegible] illum a me pr[illegible] Plinii loc[illegible] Vnde [illegible] Ouid.lib.4.de Ponto.Eleg. 7.

Agnaque tam lactens quam gramine pasta Falisco,
Vi[illegible]ima, Tarpeios [illegible]cit icta focos.

Propert.lib.2 Eleg.

Qua formosa suo Clitumn[illegible] flumina luco
Integ[illegible] [illegible] [illegible]

Stat. Papin.[illegible]

- Nec si vacuet Mauania [illegible]alles,
Aut praest[illegible] niu[illegible]os Clitumna noualia tauros

Sil[illegible]

--Et patulis Clitumnus in aruis,
Can[illegible]tes gelido perfundit flumine tauros.

Idem lib.8.

Et lauat ingentem perfundens flumine sacro
Clitumnus taurum. -

Iuuenal[illegible] Sat[illegible]

Lata sed ostendens Clitumnus [illegible] sanguis.

Claudian. in Panegyrico, in 6. H[illegible] Aug. Consulat.

Quin & Clitumni sacras victoribus vndas.

Candida

Candidaque Larius præbent armenta triumphis,
Visere cura fuit.--

Quæ [illegible] etsi mirifice consentiant, Leandro tamen in sua accurata Italiæ descriptione, scrupulum non sine causa iniecit, inter Faliscos & Clitumni fluenta, locorum interiectum interuallum [illegible] tus Meuaniæ tractus latissime continuatis pratis & pascuis a Silio Italico lib. 5. & 8. celebratur. Sed hæc alii viderint. Nos propositum persequamur. FERIRE, *ϑύειν* dixit Dionysius Halicarnass. libr. 7. Atque adeo Paulus, reclamantibus licet Ouidio & Seruio, Hostiam dictam ab *Hostire*, quod est ferire, tradit. Nec me latet PERCVTIENDI quoque verbum veteribus in hac re in vsu fuisse: vt ex Ouidio lib. 1. Fastor. & libr. 5. & 15. Metamorphos. & L. Annæo Floro lib. [illegible]. Iulio Obsequen. lib. De prodig. & Spartiano in Geta, patet.

Qui etiam numerorum vinculis constricti, ICTAM quoque victimam dicunt, Ouid. lib. 1. Metamorphos. & libr. 2. de Ponto Elegia 9. & libr. 4. Eleg. 7. & Epist. Hypsiph. ad Iasonem, & Propert. Elegia 6. lib. 4. Quomodo & vitulum ICTVM legimus apud Liuium lib. 21. PERCVSSAS autem SECVRI fuisse victimas, crebro lector deprehendet. L. Annæus Flor. lib. 3. *Nec gladio, sed vt victimas,* SECVRI PERCVTIVNT. Ouid. lib. 7. Metamorphos.

Muneribusque deos implet, FERIVNTQVE SECVRES
Colla torosa boum vinctorum cornua vittis.

Et lib. 4. Trist. Eleg. 2.

Candidaque adducta collum PERCVSSA SECVRI
Victima, purpureo sanguine tinget humum.

Sic & lib. 4. Fastor.

Apta iugo ceruix non est FERIENDA SECVRI.

In versibus quoque de Nuce, si modo eius sunt:

Vt ve grauem patiens vbi colli vacca SECVRIM,
Aut stringi cultros in sua colla videt.

Idem probant & illi eiusdem poetæ versus, quos supra ex libr. 4. de Ponto Elegia 4. adduxi. Vnde *sacrifica* SECVRI *colla tauri rumpere*, dixit idem libr. 12. Metamorphos. Virgil. libr. 2. Æneid.

Quales mugitus fugit cum saucius aras
Taurus, & incertam excussit ceruice SECVRIM.

Valer. Flacc. lib. 1. Argonautic.

--non illo tertior alter
Pinguia lethifera perstringere colla BIPENNI.

Porro de CADENDI verbo tot exempla suppetunt, vt eorum multitudine obruamur. Virgilius lib. 1. Æneid.

Multa tibi ante aras nostra CADET *hostia dextra.*

Idem in Ceiri:

Vt cum cæsa pio CECIDISSET *victima ferro.*

Tibull. Eleg. 1. lib. 1.

Agna CADET *vobis.--*

Idem Eleg. 1. lib. 4.

Paruaque cælestes pacauit mica, nec illis
Semper inaurato taurus CADIT *hostia cornu.*

Propertius Eleg. 6. lib. 4.

Et CADAT *ante meos icta iuuenca focos.*

Ouidius lib. 1. Fastor.

Albaque perfusa victima fronte CADAT.

Et rursus.

Victima, quæ CECIDIT *dextra victrice, vocatur.*

Idem lib. 4. Fastor.

--huic geminas Rex Numa mactat oues:
Prima CADIT *Fauno, leni* CADIT *altera Somno.*

Et lib. 6.

--pro paruo victima parua CADIT.

Quo [illegible] ete loquendi, vt vela contraham, vtitur idem Ouid. lib. 7. & 8. Metamorphos. & lib. 2. Amor. Eleg. 1. & lib. 1. De arte amand. & lib. 1. Trist. Eleg. 9. & lib. 2. de Ponto Eleg. 9. Martial. lib. 7. Epigram. Seneca Agamemnone in choro, Act. 2. & rursus Act. 3. Sc. 1. & in Octauia Act.

3.in choro. Atque vt Latini STANTEM ET CADENTEM HOSTIAM dicunt, sic & apud Dionysium Halicarnass. lib. 7. Ἑστῶτας καὶ πεσόντας θύματα, legimus. Vti vero caderet hostia, & in quam partem, obseruasse veteres, Fest. Pomp. in verbo, *Piacularia*, docet. Et superiorum quidem vt minus vulgatarum vocum exempla adscripsi. Reliquarum, quod a vulgo intelligantur, probationes conquirere, non modo inanis esset diligentiæ, sed & hominis otiolo suo abutentis. Tantum adscribam, quæ de verborum, MACTARE ET IMMOLARE, propria significatione Seruius tradit in lib. 4. Æneid. ad ea verba:

--MACTANT *lectas de more bidentes.*

MACTANT, ait, *verbum sacrorum κατ' εὐφημισμὸν dictum, quasi magis auctum. Vnde & Magmentum dicebant, quasi maius augmentum. Olim enim hostiæ* IMMOLATAE *dicebantur mola salsa tactæ. Cum vero icta, & aliquid ex illis in aram datum,* MACTATAE *dicebantur per laudationem, per boni ominis significationem, vt adolere. Nam* MACTARE *est magis augere* lib. in 10. Æneid. IMMOLARI *proprie dicuntur victimæ, non cum caduntur, sed cum accipiunt molam salsam.* Cato in Originibus ita ait: *Lauini boues* IMMOLATOS, *priusquam caderentur, profugi[illegible] in [illegible]* Festus Pomp. IMMOLARE, *est mola, id est, farre molito & sale hostiam perspersam sacrare.* Et hoc est quod Seneca in OEdipo Act. 2. Sc. 2. *taurorum colla salsa mola spargere*, dicit. Cicero vero lib. 2. De diuinat *molam & vinum inspergere*. Dionysius Halicarnass. Δημητρὸς κάρπους ἐπιρραίνειν τῆς κεφαλαῖς τῶν θυμάτων. Vnde Ouidius lib. 15. Metamorphos.

Imponiq; sua videt inter cornua fronti,
Quas coluit fruges.

Quæ qui secum reputabit, mirari desinet, immolandi verbum non popis aut victimariis, sed his, qui magistratu sacerdotioue publico præditi, aut etiam priuatim domi sacra faciebant, assignari. Cicero lib. 1. De diuinat. *Cum Sylla in agro Nolano* IMMOLARET *ante prætorium.* Quæ verba descripsit ab eo Valer. Max. lib. 1. cap. 6. Idem Cicero eod. lib. *Quod paullo ante interitum Cæsaris contigit, qui cum* IMMOLARET *eo die, quo primum in sella aurea sedit.* Sic & 2. Orat. in Rullum, Maiores hostias a Coss. immolari scribit. Et lib. 6. Epistolarum familiar. *Nemo nostrum est, opinor, quin vota victoriæ suæ fecerit, nemo quin etiam cum de alia re* IMMOLARET, *tamen eo quidem ipso tempore, vt Cæsar superaretur, optarit.* Plautus Pœnulo, Act. 2. Sc. 1.

Dii illum infelicitent omnes, qui post hunc diem.
Leno vllam Veneri vmquam IMMOLARIT *hostiam,*
Quiue vllum turis granum sacrificauerit.
Nam ego hodie infelix diis meis iratis mis
Sex agnos IMMOLAVI.

Sueton in Iulio de ipsomet Cæsare loquens, *Cum* IMMOLANTI, ait, *aufugisset hostia.* Iul. Obsequens lib. De prodig. *Catone Cos.* IMMOLANTE, *exta tabuerunt.* Idem ibid. *In [illegible] proficiscens Posthumius Cos quum* IMMOLARET. Plin. lib. 11. c. 37. *Defuit & C. Mario, quum* IMMOLARET *Vticæ.* Similiterq; Numam oues MACTASSE, Ouid. lib. 4. Fast. scribit. Virg. lib. 3. Georg.

Aut si quam ferro MACTAVERAT *ante sacerdos.*

His similia exempla ex eiusdem poetæ lib. 3. 4. & [illegible]. Æneidos adiungi possunt.

Qui vero sacrificabant, FACERE dicebantur, sicut Græci τὸ ῥέζειν, non tantum ἔρδειν καὶ ῥέζειν (quod Plutarchus obseruat lib. 8. Symposiac. cap. 8. sed & ΔΡΑΝ, dicebant, vt Athenæus lib. 14. notat, quem Eustathius in lib. [illegible] Odyss. huius significationis testem citat. Varro lib. [illegible] De lingua Lat. *Nam flamen Dialis auspicatur vindemiam, & [illegible] iussit [illegible] legere, [illegible]* FACIT. Idem ibid *Vt ibi prope* FACIVNT *diis manibus.* [illegible] hostia FACERE, dixit Censorinus lib. De die natali cap. 1. Sic, *manibus lacte* FIERI *non vino,* Varro Catone seu De liberis educandis, referente Nonio in voce, *Ruma* Sch[illegible]. Diis FIERI, Liuius lib. 27. [illegible] & [illegible] Iunoni natali FIERI, Tibullus lib. 4. Elegiar. Eiusdem locutionis testis accedit Macrob. lib. [illegible] Saturnal cap. 11. & lib. 6. cap. 9. Hinc & PRO FRVGIBVS FACERE dicebant. Virgilius Ecloga 4.

Cum FACIAM *vitula* PRO FRVGIBVS, *ipse venito*

Festus Pomp. *Ambaruales hostia est, quæ rei diuinæ causa [illegible] cum arua ducitur, ab iis qui* PRO FRVGIBVS FACIVNT. Macrob lib. 3. Saturnal. cap. [illegible] *Ideo huic deæ* PRO FRVGIBVS FIERI *sacra dicuntur, quia frugibus [illegible] humana toleratur.* Simili q; modo PROPTER VIAM FACERE dicebant. Labetius Pauperate, referente Nonio *Vsus hac nocte bidente* PROPTER VIAM FACERE. Ex quo ille in Albidium decoctorem elegans Catonis iocus apud Macrob. lib. 2. Saturnal. cap. [illegible] quo cum PROPTER VIAM FECISSE dicebat, sicut illic legendũ est. Propter viam enim, (quod erat, vt Festus docet, proficiscendi gratia) Herculi aut Sango sacrificium fiebat, in quo

moris

moris erat, vt si quid ex epulis superfuisset, igne consumeretur. Hinc & PRO POPVLO FIERI dicebatur in sacris Bonæ deæ. Cicero lib. 1. Epist. ad Atticum: *P. Claudium Appii filium, te credo audiisse, cum veste muliebri deprehensum domi C. Cæsaris, cum* PRO POPVLO FIERET. Et alia Epist. eiusdem libri: *Credo enim te audiisse, cum apud Cæsarem* PRO POPVLO FIERET, *venisse eo muliebri vestitu virum*. Nam vt idem in orat. de Harusp. respons. docet, *Sacrificium Bonæ deæ per virgines Vestales* PRO POPVLO, *seu* PRO SALVTE POPVLI ROM. FIEBAT, *& in ea domo, in qua erat imperium.* Seneca Epist. 2. lib. 16. *In eo iudicio, in quo reus erat Clodius, ob id adulterium, quod cum Cæsaris vxore in operto commiserat, violatis religionibus eius sacrificii, quod* PRO POPVLO FIERI *dicitur.* Vnde & Iuuenal. Satyr. 9.

PRO POPVLO FACIENS *quantum Laufella bibebat.*

Eodem sensu Dio ait, ὑπὲρ τοῦ δήμου. Sic enim lib 37. de Cicerone consule loquens, χρῆσαι ἐλπίδα ἀγαθὴν τῷ λαῷ, ὅτι ἱερῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἀειπαρθένων ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ποιηθέντων, &c. Eiusmodi vero sacra quę publico sumptu pro populo fiebāt, PVBLICA appellata Fest. Pomp. scribit. Quælia erant, quæ a fratribus Arualibus facta propterea, vt fruges ferrent arua, Varro lib. 4. De lingua Lat. scriptum reliquit. Atque inde fortassis sacrificium illud quod fiebat in operto in honorem Bonæ deæ, DAMIVM dicebatur. quamquam alia huius appellationis caula redditur a Paulo ex Festo. Sed & OPERANDI verbum in rebus diuinis vsurpabant. Cornel. Tacit. lib. 2. *Nox eadem lætam Germanico quietem tulit, viditque se* OPERATVM, *& sanguine sacro respersa prætexta, pulchriorem aliam manibus auiæ Augustæ accepisse.* Horatius Ode 14. lib. 3.

Vnico gaudens mulier marito
Prodeat, iustis OPERATA *diuis.*

Virgil. lib. 1. Georgic.

——— *lætis* OPERATVS *in herbis.*

Idem in Ciri.

Dum sacris OPERATA *deæ.* ———

Tibull. lib. 2. Eleg 5.

Tunc OPERATA *deo pubes discumbit in herba.*

Ouidius lib. 2. Amor. Eleg. 11.

Sæpe tibi meruit, certis OPERATA *diebus.*

Propert. lib 2 Eleg. 12.

Cinthia iam noctes est OPERATA *decem.*

Iul. Obsequens lib. De Prodig. *Pestilentia fameq; ita laboratum, vt ex Sibyllinis, populus circa compita, sacellaq;* OPERATVRVS *sederit.* Pomponius apud Nonium Marcellum, *Ad Veneris profectus est mane vetulus, votum vt solueret. ibi nunc* OPERATVS EST. Operationis etiam dies à Festo Pomp. in priuatis feriis numerantur.

VICTIMARVM vero quæ cædebantur, exta INSPICI, CONSVLI, PROSECARI, DARI, REDDI, PORRICI, IN ARAS IMPONI, dicebantur. INSPECTA fuisse exta diuinationis causa, docent Cic. lib. 1. & 2. De diuinat. Valer. Max. lib. 1. cap. 6. Seneca lib. 2 Natural. quæst. Credebant enim prauis erroribus imbuti, esse in extis aliquam vim, quæ declararet futura, ex eorumque habitu, colore & notis pericula, vel commoda significari, denuntiari & ostendi. Quorum interpretes erant ex Hetruria primum acciti haruspices, qui ex eo, Extispices, & eorum diuinationes, Extispicia, ab extis inspiciendis, nominabantur, vt idem Tullius lib. 1. De natura Deor. auctor est. Vnde Tibullus lib. 2. Eleg. 5. ad Apollinem:

—per te, ait, præsentit haruspex,
Lubrica signauit cum deus exta NOTIS.

Idem lib. 3. Eleg.

——— *ventura nuntia sortis,*
Vera monent Tuscis exta probata viris.

Claudianus lib. 1. in Europium

Fulmineos sollers Hetruria CONSVLAT *ignes,*
Immensumq; nefas FIBRIS *exploret haruspex.*

Formam autem huiusmodi inspectionis describunt Ouidius & Seneca: ille quidem libr. 16. Metamorphos.

Protinus, ait, ereptas viuenti corpore FIBRAS
INSPICIVNT, *mentemque deûm scrutantur in illis.*

Hic vero in Thyeste, Act. 4. Sc. 1.

Erepta viuis exta pectoribus tremunt,
Spirantque venæ, corque adhuc pauidum salit.
At ille FIBRAS TRACTAT, *ac fata* INSPICIT,
Et adhuc calentes viscerum venas NOTAT.

Vtrobique autem EREPTAS FIBRAS, & EREPTA EXTA dici notandum est: sicut idem Seneca Oedipo Act. 2. Sc. 2.

Nec FIBRA *viuis* RAPTA *pectoribus, potest*
Ciere nomen.

Virgil. lib. 12. Æneid.

—— tum rite sacratas
In flammam iugulant pecudes, & viscera viuis
ERIPIVNT. ——

Lucanus lib. 1.

Atque iram superum RAPTIS *quæsiuit in extis.*

Ideo autem rapiebantur exta, vt spirantia adhuc & palpitantia consuli possent. Eaq; de causa, Arnob. lib. 7. aduers. gent. illis gaudium fuisse scribit, vidisse ex residuo victimarum cæsarum spiritu exsultantia adhuc corda tremebundasque & palpitantes in visceribus venas. Virgil. lib. 4. Æneid.

——pecudumque reclusis
Pectoribus inhians, trepidantia CONSVLIT *exta.*

Silius Italic. lib. 1.

Ac fugientem animam properatis CONSVLIT *extis.*

Hoc enim modo CONSVLI exta dicebantur, quod, vt Macrob. lib. 4. Saturnal. cap. 5. scribit, *per ea deorum disquireretur atque exploraretur voluntas.* Minutius Felix in Octauio, *Aut auguriis obseruandis, aut extis* CONSVLENDIS. Manil. lib. 1. Astronomic.

—— volucres producere linguas,
CONSVLTARE *fibras.* ——

Plin. lib. 28. cap. 2. *Victimas cædi sine precatione non videtur referre, nec deos rite* CONSVLI. Stat. Papin. lib. 4. Thebaid.

CONSVLIT *ille deos, non larga cæde iuuencum,*
Non alacri penna, aut verum spirantibus extis.

Et huius verbi proprietatem notauit Seruius in illis Virgilii à me ex lib. 4. Æneid. prolatis versibus: *Proprie*, inquiens, *dixit* CONSVLIT. *Aruspices enim exta* CONSVLERE *dicuntur, cum inspiciunt.*

Cuiusmodi consultationis illustre exemplum exstat apud Senecam OEdipo, Act. 2. Sc. 2. Vbi Tiresias cæcus haruspex, alienis oculis exta inspiciens, ac probas, postquam interrogauit, num vno vulnere maiores hostiæ solo afflictæ concidissent, sanguisque citus an lentus profluxisset, edi insuper sibi certas viscerum notas postulat: cui satisfaciens Manto, situm, colorem, totumque habitum extorum scite & apposite renuntiat.

ARVSPICES porro seu Extispices COR, PVLMONEM, IECVR, FEL cæsarum hostiarum inspiciebant. Et COR quidem non semper in extorum parte habitum ex Plinio didici, qui L. Posthumio Albino rege sacrorum post centesimam vicesimam tertiam Olympiadem, cum rex Pyrrhus ex Italia discessisset, primum haruspices COR in extis conspicere cœpisse tradit lib. 11. Nat. histor. cap. 37. Præ ceteris vero, in extis IECVR diligentissime tractabant, & nitidumne id esset atque plenum, an horridum & exile, cum capite, an sine capite, considerabant, & quid inde læti tristisve præuiderent, renuntiabant. Ea propter Philostratus lib. 8. De vita Apollonii, Τὸ δὲ ἧπαρ, ait, ἐν ᾧ φασι τὸ τῆς αὐτῶν μαντικῆς εἶναι τρίποδα, οἱ δὲ νοι τούτῳ. Vnde & aruspicinam ἡπατοσκοπικὴν τέχνην vocat Phlegon, qui eius originem a Sibyllinis carminibus repetit in lib. περὶ [illegible]. Herodian lib. 8. de Crispino: Ἐλέγετο δὲ τῷ Κρισπίνῳ [illegible] In huiusmodi vero extispiciis, FIBRAS, [illegible]SVM, & CAPVT obseruasse eos inuenio. De fibris quidem ad eos, quos supra adduxi locos, hos accedere velim. Virgil. lib. 1. Georgic.

Tristibus aut extis FIBRAE *apparere minaces.*

Ouid. lib. 5. Metamorphos.

FIBRA

FIBRA quoque agra notas veri monitusque deorum
Perdiderat, tristes penetrant ad viscera morbi

Et lib. 15.

---magnosque instare tumultus,
FIBRA monet.--

Idem lib. 1. Trist. Eleg. 8.

Hac mihi non ouium FIBRAE, tonitruue sinistri,
Linguaue seruata, pennaue dixit auis

Vnde & Tibullus Eleg. 9. libr. 1. FIBRAM conseiam deorum vocat: rursusque Eleg. 1. lib. 2.

--viden', ait, vt felicibus extis
Significet placidos nuntia FIBRA deos?

Mani… lib. 4. Astronomic.

Hinc in tanta fidem petimus, quam sape volucres
Accipiunt, trepidaque suo sub pectore FIBRAE.

Hinc & F…ulgentius in lib. vocum antiquarum ex Labeone, quem disciplinas Hetruscas Tagetis & Bac…dis 15. volum…ibus explanasse ait, hoc refert: FIBRAS *iecoris sandaraca coloris dum fuant, ma…ales tunc verrere opus est petras, id est, quas antiqui solebant in medum cylindrorum per limites tr…re pro pluuia commutanda inopia.* FIBRAS vero iecoris extremitates interpretatur Seruius in lib. … Georgic. quem secutus Isidorus lib. 11. Etymologiar. cap. 1. FIBRAE, ait, *iecoris sunt extremitates sicut extrema partes foliorum in vitibus, siue quasi lingua eminentes. Dicta autem FIBRAE, quod apud Gentiles in sacris ad Phœbi aras ferebantur ab ariolis, quibus oblatis atque succensis, responsa acciperent.* Cornel. Celsus lib. 4. cap. 1. de Pulmone, *Is spongiosus, ideoque spiritus capax, & à tergo spina ipsi iunctus in duas FIBRAS, vngula bubula modo, diuiditur.* Et postea, IECVR *à dextera parte sub pracordiis, ab ipso septo ortum, intrinsecus cauum, extrinsecus gibbum, quod prominens leniter ventriculo insidet, & in quatuor FIBRAS diuiditur.* FISSI vtique vox & obseruatio, idoneum habet adsertorem & vindicem Ciceronem, cuius hæc sunt lib. 1. De diuinat. verba: *Similiter quid FISSVM in extis, quid FIBRA valeat, accipio.* Et alias: *Nondum dico quam hac signa nulla sint, FISSVM iecoris, corui cantus.* Et paullo post: *Aut quomodo collatum est inter ipsos, qua pars INIMICI, qua pars FAMILIARIS esset, quod FISSVM periculum, quod commodum aliquod ostenderet.* Rursus ibid. FISSVM FAMILIARE *& vitale tractant.* Et mox: *Si FISSVM cuiusdam modi fuerit in iecore, lucrum ostenditur.* Item alio loco: *Aut FISSVM iecoris in lucello meo.* Idem lib. 3. De nat. Deor. *Vnde porro ista diuinatio: quis inuenit FISSVM iecoris?* Iam CAPVT iecoris ex omni parte diligentissime haruspices considerasse: & si id inuentum non esset, nihil dirius aut tristius accidere potuisse, idem Cic. lib. 2. De diuinat. tradit. Quod & κατ' ἐξοχὴν CAPVT EXTORVM vocasse veteres, Plin. lib. 11 cap. 37. scribit. Et ita accipiendum est hoc verbum apud eundem lib. 28. cap. 2. & apud Ouidium lib. 15. Metamorphos. Lucanum lib. 1. & Capitolinum in Pertinace. In extis etiam pars vna FAMILIARIS, altera INIMICI nomen, vicemque sortiebatur, quemadmodum Cic. lib. 2. De diuinat. ostendit. Liu. lib. 8. *Decio* CAPVT *iecinoris à* FAMILIARI PARTE *casum haruspex dicitur ostendisse alioquin acceptam diis hostiam esse.* Illam vero alteram, HOSTILEM PARTEM vocat Lucanus lib. 1. & HOSTILE LATVS Seneca in Oedipo, Act. 2. Sc. 2. Eiusdemque Lucani vetus interpres in lib. 1. *Diuersa, ait, sunt vena, quas haruspices sellas dicunt, hostium, amicorum, & alia huiusmodi. Cum ergo accipiunt iocinera, intelligunt qua sella nec eat, qua pars saliat. Igitur dum vident* DE HOSTILI PARTE *venarum pulsus emergere, significari prœlium recognoscunt.*

Quemadmodum autem Romani, ita & Græci extispiciis attendentes, suas quoque peculiares extorum notas habebant. In hepate certe λοβοὺς eos spectasse, & an esset ἄλοβον ἧπαρ considerasse docet Arrian. lib. 7. De reb. gest. Alexand. quum de Pythagora haruspice agens hæc memorat: Ὡς δὲ ἐπὶ τοῦ ἥπατος τοῦ ἱερείου ὁ λοβὸς sic enim legendum ἀφανὴς ἦν. Et mox. Αὖθις θύσαι τὸν Πυθαγόραν ἐπὶ τῷ Ἀλεξάνδρῳ ἄλοβον τὸ ἧπαρ τοῦ ἱερείου. Et ibidem: Καὶ τὸν Πυθαγόραν ἐπειδὴ παρῆλθεν εἰς …λῶνα ἤρετο, ὅτῳ γενομένου αὐτῷ σημείου, ταῦτα ἐπέστειλε πρὸς τὸν ἀδελφόν. τὸν δὲ εἰπεῖν, ὅτι ἄλοβον οἱ τὸ ἧπαρ ἐγένετο τοῦ ἱερείου. Suidas. Λοβοὶ ἄκρον τοῦ ὠτίου καὶ τοῦ ἥπατος interpretatur, καὶ ἐν θυτικῇ σημεῖόν τι ἐν τῷ ἥπατι. Hesychius etiam: Λόβοι, χεῖρες καὶ ἄκρον τοῦ ἥπατος. Λοβοὶ δὲ τὰ ἄκρα πάντα, καὶ σημεῖον ἐν τῷ ἥπατι. Hoc amplius ex Ruso Ephesio lib. De corporis humani partium appellationibus didici, alia quoque in iecore haruspices Græcos obseruasse. Verba eius in cap. de Iecore, sunt hæc. Καὶ ἐπὶ τοῦ μεγίστου λοβοῦ, ait, χηλὰς ἀγγεῖον, τούτου δὲ τὸ μέσον στενὸν, αὐχὴν, τὸ δὲ κάτω, πυθμὴν

Πύλη δὲ ἅπαντος ὁ φλέψ, δι' ἧς ἡ τροφὴ εἰσέρχεται· ἃ δὲ ἐν ἱεροσκοπίᾳ πύλας καὶ τραπέζας καὶ μαχαίρας [illegible] [illegible], ἐπὶ μὲν καὶ ἐν αὐτῇ ὁράσει, ἀσαφῆ δὲ καὶ οὐκ εὔδηλα, καὶ εἰς οὐδὲν [illegible] [illegible] [illegible].
His addam Euripidis ex Phœnissis ad ἱεροσκοπίαν pertinentes versus.

Μάντεις τε μῆλ' ἔσφαζον, ἐμπύρους τ' ἀκμάς
Ῥήξεις τ' ἐσκόπουν ὑγρότητ' ἐναντίαν

Vbi Scholiastes ad ea verba: Ῥήξεις δ' [illegible]] Τὰς, ait, τῆς χολῆς ῥήξεις ἐπεσκόπουν τὴν ὄψιν μεταφέροντες· [illegible] γὰρ οἱ μάντεις τὰς χολάς. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], τὴν ἐπὶ τῶν ἐναντίων ἰχθρῶν [illegible] [illegible]. Οἱ γὰρ [illegible] [illegible] τῶν ἐχθρῶν εἰ βουλεύοιντο μαντεύεσθαι, [illegible] χολὴν [illegible]. Πικροὶ γὰρ οἱ ἐχθροί. [illegible] δὲ λέγει [illegible] τὴν χολήν. Et mox Ἄλλως τὴν [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] δι' αὐτῶν μαντεία. [illegible] γὰρ ὑπὸ τοῦ πυρὸς σημαίνει δυσχέρειαν πολέμου. [illegible], δὲ καὶ [illegible] ἧτταν [illegible] δὲ εἰς ὕψος, νίκην. Οἱ δὲ ἄκρας λαμπάδας τὴν χολὴν λέγουσι, [illegible] [illegible] σημεῖον γάρ ἐστι νίκης τε καὶ ἥττης.

VERVM, vt Græcis omissis, Romana quæ ad huius libri institutum proprie pertinent, consectemur, ea quidem exta quæ splendida, bene colorata, integra, plena, solida, & absque vlla labe, macula & vitio erant, BONA appellabant, quod propitios deos, prosperosque & secundos euentus, lucra, hereditates, commoda, denuntiabant. Cicero lib. 1. De diuinat. *Quid enim, ait, habet haruspex, cur pulmo incisus etiam in BONIS extis dirimat tempus?* Idem lib. 2. De diuinat. *Aut tanta inter eos dissensio, sæpe etiam inter proximos, vt Apollinis exta BONA sint, Dianæ* NON BONA. Eadem & LAETA vocant Valer. Maxim. lib. 1. cap. 5. Liuius lib. 26. & lib. 31. Plinius lib. 11. cap. 37. Eademque loquendi figura Seneca lib 2. Natur. quæst. cap. 50. LAETA fulmina, & LAETA omina. Pedo Albinouanus in suo de Mutat. Reip. Rom. carmine. Tibullus vero BONA exta, FELICIA vocat. Eleg. 1 lib. 2 Quorum exemplum prabent, Sueton. in Augusto & Plin. lib. 11. cap. 37. qui Augusto Spoleti sacrificanti primo potestatis sibi delatæ die, sex victimarum iecinora replicata intrinsecus ab ima fibra reperta narrant. Aliud etiam [illegible] extorum argumentum profert Plinius loco à me nuper allegato, *In corde, inquiens, summo pinguitudo est quadam* LAETIS EXTIS. LAETA etiam atque adeo nimis LAETA credebantur exta, cum caput iecinoris duplex vel geminum reperiebatur. Nam [illegible] capita extorum geminata inuenta, Plin. lib. 28. cap. 2. testis est. Id quod Marcello immolante euenisse, Valerius Maximus lib. 1. cap. 6. & Plinius lib. 11. cap. 37. memoriæ prodiderunt. Liuius vero lib. 27. auctum visum fuisse in capite scribit. Quod & Plutarchus in Marcelli vita refert his verbis: Ἐπιθυομένων δὲ τὸ δεύτερον ἡ κεφαλὴ μὲν [illegible] ὑπερφυὲς ἀνέσχεν, [illegible] τ' ἄλλα φαιδρὰ [illegible] [illegible] διαφέρον. Quæ vero exta, pallida, tabida, liuida, marcida, exilia, vitiosa, aut quæ in [illegible] partibus non constabant, & quibus aliquid deerat, quæve aliqua labe & tetris notis aspersa, sua sede mota & naturali situ minime posita erant, ea NON BONA vocant, Plaut. Pœnulo Act. [illegible]. Sc. 1. & Cicero lib. 2. De diuination. Eadem & TRISTIA appellant Virgilius lib. 1. Georgic. Valer. Maxim. lib. 1. cap. 6. Sueton. in Iul. capit. 7[illegible] & Cornel. Tacit. lib. 7 & IRATA, Statius lib. 5. Thebaid. Nimirum quod aduersos casus & damna minarentur, deosque iratos portenderent, periculaque imminere monerent. Plutarchus in Camillo. Οἵ τε μάντεις [illegible], ἐπὶ τοῖς [illegible] [illegible] [illegible] μόνον. Vnde & MINACES fibras dixit Virgilius, & venas MINACES eodem sensu Lucanus lib. 1. sicut Cometæ *crinem minacem* Claudian. lib. 1. de Raptu Proserp. & *signa minacia* Arnobius lib. 6. aduersus gent. MINARI namque dicebant exta, quæ malum aliquod impendere imminereque significabant. Cic. lib. 1. De diuination. *Vt primis* MINENTVR extis, *bene promittant secundis.* Seneca libro 2. Natural. quæstio. *Quicquid exta, quicquid aues* MINABVNTVR. Sic & Macrobius lib. 1. in Somn. Scipionis, Signa vel denuntiare vel MINARI vel monere tradit. *Triste* quoque iratum & minax interdum significare, Nonius Marcellus notat. Et ita TRISTIA omina dicuntur ab Ouidio lib. 3. Amor. Eleg. 11. & Liuio lib 9. & lib. 41. & Seneca Hercule Furen. Act. 3. Sc. 2. vt & TRISTE monstrum & TRISTES iræ a Virgilio lib. 1. Æneid. TRISTE augurium à Silio Italico lib. 9. & TRISTIA signa ab eodem lib. 16. & TRISTE prodigium à Liuio lib. 44.

TRISTIA autem exta habebantur, si COR deesset, vel si IECVR SINE CAPITE inueniretur. Paulus: *Pestifera auspicia dicebant esse, cum COR in extis, aut* CAPVT IN IECINORE *non fuit.* Prius ostentum portentumve Cæsari sacrificanti, quo die cæsus est, accidisse, Cic. lib. 2. De diuinat. Valer. Maxim. lib. 1. cap. 6. Suetonius & Plutarchus in eius vita scribunt. Sed & Pertinaci, quo à militibus interemptus est die, COR in hostia non repertum Iulius Capitolinus in eius vita auctor est. Posterioris vero portenti exempla non pauca in veterum monumentis exstant. Nam & eodē Cæsare immolante IECVR SINE CAPITE inuentum, Cic. lib. [illegible]. De diuin. narrat:

quo

quo nihil contingere potuisse dirius idem alias scribit. Quinetiam cum Marcellus summo studio niteretur, vt Pœnorum exercitum aut prosterneret, aut Italia pelleret, sollemnique sacrificio voluntates deorum exploraret, quæ prima hostia ante foculum decidit, eius IECVR SINE CAPITE inuentum, Valer. Max. lib. 1. cap. 6. Liuius, lib. 27. Plin. lib. 11. cap. 37. literis prodiderunt. Quod & Plutarchus in Marcello more Romano Κεφαλὴν ἥπατος appellans, ita scribit: Καὶ θυομένῳ τῷ μάντει, ἰδόντο· καὶ τῷ πρώτῳ πεσόντος ἱερείου, δείκνυσιν αὐτῷ τὸ ἧπαρ, οὐκ ἔχον κεφαλὴν ὁ μάντις. Similiter Appianus de Cæsaris sacrificio, quo die in curia cæsus est agens, lib. 2. bellor. civil. τῶν ἱερῶν (sic enim lego) ἐν τῷ Καίσαρι, τὸ μὲν πρῶτον αὐτῷ καρδίας, ἢ ὡς ἕτεροι λέγουσιν, ἡ κεφαλὴ τοῦ σπλάγχνου ἔλειπε. Simili casu Liuius, lib. 30. Consulum alteri primam hostiam immolanti CAPVT IOCINORI defuisse, & lib. 41. Q. Petilium sacrificantem, in iocinore CAPVT non inuenisse alterum quoque Consulem, quod CAPVT IECINORI defuisset, tribus hostiis perlitasse memorat. Sic & Iulius Obsequens, Catone, Posthumo, Herennio Coss. immolantibus, CAPVT IOCINORIS inuentum non fuisse, Apollinique Decemuiris immolantibus, CAPVT IOCINORIS defuisse, refert. Idem, Lupum spretis religionibus, cum in extis CAPVT non inuenisset, manus infeliciter cum hostibus conseruisse, amissoque exercitu in prælio occisum esse, scriptum reliquit. Plinius etiam, lib. 11. cap. 37. Cum C Marius Vticæ immolaret, CAPVT IECORIS non inuentum. Defuisse quoque, Caio principe Kalendis Ianuarii, Cum iniret annum incunte, quo anno interfectus est: similiterque Claudio successore eius, quo mense interemptus est, memoriæ prodidit. Nec dispari euentu Pertinacem, cum triste prodigium eadem hostia iterum immolata procurare vellet, in alia CAPVT EXTORVM non deprehendisse Iulius Capitolinus scribit. Sed & CAPVT EXTORVM CAESVM, tristis ostenti habitum, præterquam in sollicitudine ac metu, (tunc enim peremisse curas) Plinius superiore loco tradit. Vnde Ouidius, lib. 15. Metamorphos.

—magnosque instare tumultus
FIBRA *monet*, CAESVMQVE CAPVT *reperitur in extis.*

Decio quoque immolante, CAPVT IOCINORIS CAESVM repertum, Liuius lib. 8. scribit. Verum plenas, integras & graphice expressas tristium extorum descriptiones duas subiicere operæpretium puto: vnam ex Lucano, alteram ex Seneca. Ille enim de extis ab Arunte haruspice inspectis, lib. 1. talia canit:

Terruit ipse COLOR *vatem: nam pallida tetris*
Viscera tincta NOTIS, *gelidoq; infecta cruore,*
Plurimus asperso variabat sanguine liuor.
Cernit tabe IECVR *madidum: venasq;* MINACES
HOSTILI *de parte videt:* PVLMONIS *anheli*
FIBRA *latet paruusq; secat vitalia limes.*
COR *iacet, & saniem per hiantes viscera rimas*
Emittunt, produntq; suas OMENTA *latebras.*
Quodque nefas nullis impune apparuit extis,
Ecce videt CAPITI FIBRARVM *increscere molem,*
Alterius CAPITIS *pars ægra & marcida pendet.*
Pars micat, & celeri venas mouet improba pulsu.
His vbi concepit magnorum fata malorum,
Exclamat: Vix fas, superi, quæcumque mouetis,
Prodere me populis. —

Apud Senecam vero Oedipo, Act. 2. Scen. 2 Manto tristia exta hoc verborum ambitu renuntiat

Genitor, quid hoc est? non leui motu, vt solent,
Agitata trepidant exta, sed totas manus
Quatiunt, nouusque prosilit venis cruor:
COR *marcet ægrum penitus, ac mersum latet,*
Liuentq; venæ, magna pars FIBRIS *abest,*
Et felle nigro tabidum spumat IECVR.
Ac semper omen vnico imperio graue:
En CAPITA *paribus bina consurgunt toris,*
Sed vtrumque CAESVM *tenuis abscondit* CAPVT
Membrana, latebram rebus occultis negans.
HOSTILE *valido robore insurgit* LATVS,

Septemq; venas tendit, has omnes retro
Prohibens reuerti limes obliquus secat.
Mutatus ordo est, sede nil propria iacet,
Sed acta retro cuncta, non animæ capax
In parte dextra PVLMO *sanguineus iacet.*
Non læua cordis regio, non molli ambitu
OMENTA *pingues viscerum obtendunt sinus.*

ERANT & aliæ extorum in haruspicina qualitates & differentiæ. REGALIA enim EXTA, Festo interprete, appellabant, quæ potentibus insperatum honorem pollicebantur, priuatis & humilioribus hereditates, filiofamilias dominationem. MVTA vero, vt idem auctor est, dicebantur, ex quibus nihil diuinationis animaduertebant. Sed labor fortasse longius, nec iis, quos mihi ipse præscripsi, finibus me teneo. Itaque vanæ huic & ridiculæ Hetruscorum disciplinæ nuntium remittam, eamque res suas sibi habere iubebo, & ad reliqua sacrorum verba reuertar.

EXTA, si BONA erant & placebant, PROSECABANTVR, vt Plaut. Pœnulo Act. 2 Sc. 1. indicat. Cato De re rust. cap. 133. *Vbi exta* PROSECTA *erunt, Iano struem commoueto.* Sueton. in Augusto, cap. 1. *Cum forte Marti rem diuinam faceret, nuntiata repente hostis incursione, semicruda exta, rapta foco,* PROSECVIT Liuius lib. . *Qui eius hostiæ exta* PROSECVISSET, *ei victoriam dari.* Paulus ex Festo: *Exta dicta, quod ea diis* PROSECENTVR, *quæ maxime exstant, eminentque.* Sic & Lucian. περὶ θυσιῶν, [illegible] dicit. Hinc Insecta in sacris PROSECTA vocabantur. Varr. lib. 4. De lingua Lat. *Insicia, ab eo quod insecta caro, vt in carmine Saliorum est, quod in extis, nunc dicitur* PROSECTVM. Ouid. lib. 12. Metamorphos.

Cuius vt imposuit PROSECTA *sub æthere ponit.*

Idem lib. 6. Fastor.

Sic vbi libauit PROSECTA *calentibus aris.*

Statius lib. 5. Thebaid.

—vbi aduerso dederat PROSECTA *Tonanti,*
Et caput iratis rediens quassabat ab extis.

Vbi Lactantius: PROSECTA *dicuntur*, ait, *exta, cum redduntur insecta.* Additque, Statium verbo sacrificantium vsum. *Particulæ enim*, inquit, *minutæ membrorum omnium,* PROSECTA *dicuntur in sacris, quæ inferuntur aris. Lucanus* locus est lib. 6.)

—si pectora plena
Sæpe dedi, laui, calido PROSECTA *cerebro.*

Hæc namque ille, nisi me animus fallit, in hunc modum scripta reliquerat, quæ postea sunt ab antiquariis deprauata. Valerius Flacc. lib. 2. Argonautic.

Tunc piceæ mactantur oues, PROSECTAQVE *partim*
Pectora —

Nonius Marcell. PROSECTA, *exta, quæ aris dantur ex fibris pecudum dissecta.* Hinc & PROSICIAE appellatæ. Arnob. lib. 7. aduers. gent. *Quod si omnes has partes, quas* PROSICIAS *appellatis, accipere dii amant.* Martian. Cap. lib. 1. De nupt. Philolog. *Physiculatu extorum* PROSICIIS *viscera loquebantur.* Quam vocem alio transferens Macrob. lib. 7. cap. 12. non sine præfatione id faciendum duxit. *Hoc & in Ponto*, inquiens, *fieri videmus, in quo frusta quædam, &, vt ita dixerim,* PROSICIAE *gelidæ feruntur.* In cuius vocis locum alia librariorum incuria, subiit apud Solinum in Polyhistor. illo loco, quo ait: *Nec longe inde collis Vulcanius, in quo qui rei diuinæ operantur, lignea vitea super aras struunt, nec ignis apponitur in hanc congeriem, cum* PORRICIAS *intulerint.* Illic enim PROSICIAS legendum, veteris mei codicis auctoritate, & recti sermonis ratione fretus, omni adseueratione adfirmare non dubito. Vetus Glossarium, PROSICIAE, Ἀπαρχαὶ τῶν θυμάτων. Nam, vt Dionysius Halicarnass. ait: Ἀπαρχὰς ἐλάμβανον ἐξ ἑκάστου σπλάγχνου, καὶ ἄλλου μέρους. PROSICIVM etiam Paulus ex Festo, nisi mendum subest, ait appellatum, quod prosecatum proiicitur, aut porrigitur. Idem etiam partes eorum, quæ diis immolabantur, ALBEGMINA, vt & carnium sacrificiorum partes, OFFERVLA, dici tradit. At ex immolata hostia defectum in iecinore [illegible] di causa AVGVMENTVM, aut AVGMENTVM appellatum, Varro, lib. 4. De lingua Lat. scribit.

ENIMVERO quod ad DANDI VERBVM attinet, eius in sacris vsum, hæc, quæ subieci, exempla testantur. Cato De re rustic. cap. 134. *Postea*, ait, *Cereri exta, & vinum* DATO. Varro lib. 1. De re rust. cap. 29. *Exta diis cum* DABANT. Liuius lib. 26. *Flamen Dialis, quod exta perperam* DEDERAT, *Flaminio abiit.* Ouid. lib. 4. Fastor,

Nam

Nam simul exta deo DATA *sunt, licet omnia fari.*

Macrobius lib.3.Saturnal.cap.2.ex Veranio, EXTA PORRICIVNTO, DIIS DANTO IN ALTARIA FOCVMVE, EOVE QVO EXTA DARI DEBEBVNT. Paulus ex Festo: *Forma significat modo faciem cuiusque rei, modo calidam, vt cum exta, quæ* DABANTVR, DEFORMA *appellabantur.* Martial.lib.11.Epigrammat.

Nos tamen EXTA *Ioui, tura, merumq;* DAMVS.

Qui locus testatur DANDI vocabulum non ad exta modo, verum etiam ad tus & vinum, quibus res diuina fiebat, pertinuisse. Cuiusmodi locutionum copiam in veterum scriptis offendimus. Et de ture quidem Martial lib.8.Epigrammat.

DAT *populus*, ait, DAT *gratus eques*, DAT TVRA *senatus.*

Valer.Max.lib.1.cap.1.*Candidam induere vestem, & aris* DARE TVRA *coacta sunt.* Arnob.lib.7.aduers.Gent.*Vt enim vos debetis ostendere cur* TVRA DIIS DETIS.Et paullo post: *An numquid aliquis dicet, idcirco superis* TVS DARI, *quod odoratus habeat suaues?* Plenus est exemplorum Ouidius. Sic enim lib.1.Trist.Eleg 2.&3.Trist.Eleg.23.& lib.2.& 4.& 5.Fastor.& lib.1.De arte amand. & lib. .4.6.7.10.13.& 14.Metamorphos.& lib.2.Amor.Eleg.12. & lib.4.de Ponto, Eleg.9.& Epist.20.Heroid.loquitur. Nec Virgilius testimonium, si denuntiemus, detrectabit. Æneidos namque lib.8.legimus:

Vna omnes iuuenum primi, pauperq; senatus,
TVRA DABANT.--

Vbi Seruius, *Verbo*, ait, *sacrorum vsus est. Nam dici solebat in sacris*, DA QVOD DEBES DE MANV DEXTRA ARIS Hoc etiam verbum, vt nostras in angustum cogamus copias, apud Horat. lib.4.Carmin.Ode 2.Propertium lib.2.Eleg.8. Tibull.lib.3.Eleg.3.Lucanum lib.9.bis,& Silium Italic.lib.3.& Senecam Hercule furente, Act.4.Sc.1.& in Octauia Act.4.Sc.1. & Arnob.lib.7.aduers.gent.non semel, diligens lector reperiet.

EODEMQVE modo & VINVM DARE dicebant. Cato De re rust.cap.134.*Postea Iano* VINVM DATO.Et mox: *Item Iano* VINVM DATO, *& Ioui* VINVM DATO, *ita vti* DATVM *ob struem obmouendam.* Virg.lib.8.Æneid.

Communemq; vocate deum & DATE VINA *volentes.*

Ouid.lib.4.Fastor.

VINAQVE DAT *tepidis, farraq; salsa, focis.*

Quod genus loquendi etiam lib.4.eiusdem argumenti,& lib.1. De arte amand. vsurpat. Valerius Flacc.lib.5.Argonaut.

--*cineri* DAT VINA *vocato.*

TVRA autem DARE, id ipsum est, quod Arnobius lib.7.ait, *ante ipsa numinum signa altaribus iniicere.* Ouidius vero lib.1.Amor.Eleg.3.& lib.2.de Ponto Eleg.1.& lib.1.Fastor. *Tura focis imponere.* Seneca in OEdipo Act.2.Sc.2.*focis iniicere.* Plinius lib.12.cap.14. *Aris ingerere.* Vnde aras, *tura votiua piorum accipere*, dixit Ouidius lib.3.Amor.

Quin & TVRA FERRE, legere est apud Propert.lib.2.Eleg.14.Ouid.lib.1.de Ponto.Eleg. 5.& lib.2.Eleg.9.& lib.3.Eleg.1.& lib.4.Eleg.8.& lib.11.Metamorphos.

PORRO dandi turis alia atque alia, prout facultates largiebantur, ratio erat. Nam honestiores quidem & locupletes ACERVOS TVRIS focis ingerebant, TVRAQVE ACERRA ET LANCE PLENA DABANT: pauperiores vero, GRANA dumtaxat aliquot, vel GLEBVLAS & MICAS SVMMIS DIGITIS iniiciebant. Virg.lib.5.Æneid.

--*&* PLENA *supplex veneratur* ACERRA.

Horat.lib.3 Carmin.Ode 8.

Quid velint flores & ACERRA TVRIS
PLENA *miraris.*

Martial.lib 4.Epigram.45.

Hæc tibi pro nato PLENA DAT *lætus* ACERRA,
Phœbe, Palatinus munera Parthenius.

Ouid.lib.4.de Ponto.Eleg.9.

TVRAQVE MENTE *magis* PLENA, *quam* LANCE DEDISSEM.

Idem eiusdem lib Eleg.8.

Nec quæ de PARVA *pauper dis* LIBAT ACERRA
TVRA, *minus* GRANDI *quam* DATA LANCE *valent.*

Arnob.lib.4.aduers.gent.*Non enim qui sollicite relegit, & immaculatas hostias cadit, qui* ACER-

VOS TVRIS DAT *concremandos igni, numina consentiendus est colere.* Turis etiam aceruos Iunoni a puella dari, Tibull. lib. 4. Eleg. fingit. Martial. quoque lib. 7. Epigram.

Consumpsi salsasque molas, & TVRIS ACERVOS.

Herodian. lib. 3. Πρῶτον εἰς τὸν νεὼν αὐτῶν πολλὰς ἑκατόμβας κατέθυσε, λιβάνῳ τε τοὺς βωμοὺς ἐσώρευσεν.

DE GRANIS vero TVRIS, testimonia non desunt. Plautus Pœnulo Act. 1. Sc. 1.

Qui vllum TVRIS GRANVM *sacrificauerit.*

Ouid. lib. 4. Fastor.

DETIS *& in veteres* TVREA *grana focos.*

Tertullian. Apolog. *Qui ei offero opimam & maiorem hostiam, quam ipse mandauit, orationem de carne pudica, de anima innocenti, de spiritu sancto profectam: non* GRANA TVRIS *vnius assis.*

AT de MICA TVRIS ne quis mihi intestato fidem habeat, idoneos testes citabo, Ouidium, Plinium, Columellam. Ouidius quidem lib. 3. Trist. Eleg. 12.

MICAQVE, ait, *sollemnis* TVRIS *in igne sonet.*

Plin. lib. 12. cap. 18. *Æstimentur postea toto orbe singulis annis tot funera, aceruatimque congesta honori cadauerum, quæ diis per singulas* MICAS *dantur.* MICAS autem vocabant vel contusa grana & fracta, vel concussa & elisa, vt idem auctor loquitur eiusdem lib. 12. c. 14. Et ita MICAM TVRIS dixit Columella lib. 6 cap. 3 . de qua etiam sensisse videtur Tibull. Eleg. 1. lib. 4. cum ait:

Paruaque cælestes pacauit MICA.--

POLLEN quoque TVRIS memorat Plinius lib. 13. cap. 2. vt TVS EXIGVVM, & ODORIS ALICVIVS GLEBVLAM, Arnobius lib. 7.

SVMMIS autem DIGITIS DVOBVS *aut* TRIBVS, in focum iacta tura ostendit Lactantius lib. 5. cap. 19. his verbis *Nam eructari atque interfici malle, quam tura* TRIBVS DIGITIS *comprehensa, in focum iactare, tam ineptum videtur, quam in periculo vitæ, alterius animam magis curare, quam suam.* D. Hieronymus in Epist. ad Heliodor. *Non est,* inquit, *in eo tantum seruitus idoli, si quis* DVOBVS DIGITVLIS *tura compressa in bustum aræ iaciat.* Prudentius in hymno in laudem Eulaliæ virginis,

Si modicum salis, eminulis
Turis & exiguum DIGITIS
Tangere, virgo benigna velis,

Et ita in sortilegio quodam anus Ouidiana lib. 2. Fastor.

-DIGITIS *tria tura* TRIBVS *in limine ponit.*

INTERDVM & cucullo, seu inuolucro soluto, tura focis iniiciebant. Iuuenal. Satyr. 13. ad Iouem. --*aut cur*

In carbone tuo CHARTA, *pia tura,* SOLVTA,
Ponimus? -

SOLA autem MASCVLA TVRA aris dabantur. Plinius lib. 12. cap. 14 *Quod ex eo rotunditate guttæ pependit,* MASCVLVM *vocamus, cum alias non fere mas vocetur, vbi non sit femina: religioni tributum ne sexus alter vsurparetur.* MASCVLVM *aliqui putant a specie testium dictum.* Cuius sexus alias idem auctor meminit lib 34 cap. 11. Virgil. Ecloga 8.

Verbenasque adole pingues, & MASCVLA TVRA.

Arnob. lib 7. aduers. Gent. *Non si mille tu pondera* MASCVLI TVRIS *incendas, cælumque hoc totum redundantium vaporum nebulositate claudatur.*

PORRO VINVM DARE, idem valet cum eo quod vno loco Arnobius lib. 7. dixit, *altaribus superfundere,* & alio, *vini exigui rorem super viuidam iacere atque instillare prunam.* Quod Ouidio lib. 3. Fastor. est, *fundere vina in focum,* Senecæ, *aras mero spargere,* in Octauia Act. 4. Sc. 1. Tertulliano in Apolog. *duas meri guttas offerre.* D. Hieron. in Epist. ad Heliodor. *haustum patera poculo merum fundere.* Vtique enim vina PATERIS dabantur. Varro lib. 4. De lingua Lat. *Præterea in poculis erant* PATERAE, *eo quod pateant, Latine ita dicta.* Et mox *Et in sacrificando deis, hoc poculo magistratus* DAT *Deo* VINVM. Idemque ex Festo in verbo INFERIVM non obscure colligitur. Ouidius lib. 15. Metamorphos.

--VINAQVE DAT PATERIS.-- Et lib. 4. Fast. de sacrificii cuiusdam apparatu,

Cumque MERI PATERA, *turis acerra fuit.*

Vnde Horat. lib. 1. Carm. Ode 19.

Verbenas pueri ponite, TVRAQVE
Bimi cum PATERA MERI.

MERVM etiam super altaria INFVSVM fuisse Suet. in August. cap. 94 docet. Arnob. quoque lib. 7. incensioni turis SVPERFVSVM MERVM ait. Ouid. lib. 13 Metamorph.

Ture dato flammis, VINOQVE *in tura profuso.*

Hinc merum, *turis socium*, scite Arnobius dixit, quæ proinde mirum non est, in rei diuinæ mẽtione, simul iungi a Liuio lib. 10. &25. & ab Ouidio non raro: veluti lib. 1. & 4. Fastor. & lib. 1. De arte amand. & lib 3. De Ponto, [illegible] & Epist. 20. Hero d. vt à Seneca Octauia, Act. 4. Sc. 1.

VINVM autem [illegible] dabant, [illegible] PVRVM, reiiciebantque SPVRCVM. Quo nomine, prout Festo referente, Labeo Antistius lib. 10 Commentar. Iuris Pontificii explicabat, id vinum appellabant, quod sacris adhiberi non licebat: quale credebatur, cui aqua admixta erat, detinutumve, aut igne tactum, mustumve antequam deferuescerret. Idem Festus auctor est, CALPAR vocatum vinum nouum, quod ex dolio demebatur sacrificii causa, antequam gustaretur. Ioui enim primis sua vina libabant, eaque gratia festa VINALIA celebrabant. Vinum etiam quod Libero sacrificabant, SACRIMA appellatum fuisse Festus scribit. Plane regia Numæ lege, ex imputata vite vina diis libari, nefas erat, quemadmodum cum Plinio lib. 14. cap. 12. Plutarchus in Numa docet: qui inter eius instituta refert, τὸ μὴ θύειν θεοῖς ἐξ ἀμπέλων ἀτμήτων. Alia insuper vinorum genera, quæ diis libare nefas credebant, Plin. recenset eiusdem lib. 14. cap. 19. *Et quoniam religione vita constat, prolibare diis nefastum habetur vino, præter imputatæ vitis, fulmine tacta, quamque iuxta hominis mors laqueo pependerit, aut vulneratis pedibus calcata, & quod circumcisis vinaceis profluxerit, aut superne deciduo immundiore lapsu aliquo polluto. Item Græca, quoniam aquam habeant.*

CETERVM, vt EXTA DARE, absolute & sine adiectione, sic FLAMMIS & FOCIS EXTA DARE aliquoties dici animaduerti. Ouid. lib. 3. Fastor.

Etiamiam FLAMMIS EXTA DATVRVS ERAT.

Idem lib. 4. Fastor.

Flamen in antiquæ lucum Rubiginis ibat,

Exta canis FLAMMIS, EXTA DATVRVS, *ouis.*

Et alibi eodem lib.

Sectaque fumosis EXTA DEDERE FOCIS.

SIMILITER, vt absolute TVRA DARE crebro, ita nonnunquam, ARIS DARE, legimus, non modò apud Valer. Maximum lib. 1. cap. 1. sed & Ouid. lib. 2. Amor. Eleg. 12. & FOCIS DARE, apud eundem lib. 4. Fastor. non semel & in versibus De medicamine faciei (si modò illorum auctor est) & DARE IN FOCOS, lib. 7. Metamorphos. & ALTARIBVS DARE, ibidem, ac denique DARE FLAMMIS lib. 6. Metamorphos.

EIVSDEM porrò, cuius & verbum DARE, familiæ ac generis erat, REDDENDI verbum: cui in sacris locum fuisse, patet ex hoc Virgilij lib. 2. Georgic. versu,

Lancibus & pandis fumantia REDDIMVS EXTA.

Vbi Seruius, *Proprio*, ait, *sacerdotum verbo vsus est: REDDI enim exta dicebantur, cum probata, & elixa, aræ superponebantur.* Cornel. Tacit. lib. 20, *Lustrata boue, tauroque ara, & super cespitem* REDDITIS EXTIS. Sueton in Augusto. *Decretum etiã publicum exstabat, quo cauebatur, vt quoq; anno in posterum simili modo* EXTA *Marti* REDDERENTVR. Statius lib. 4 Thebaid.

Semineces fibras, & adhuc spirantia REDDIT

EXTA. — quo loco Lactantius, REDDIT, interpretatur, *imponit aris.* Et ita Tibull. Eleg. 3. lib. 1. REDDERE TVRA dixit, & Ouid. lib. 6. Fastor. REDDERE *liba*, & lib. 4. Fastor. REDDERE *vina.*

PORRICIENDI quoque verbum ex disciplina haruspicum, & ex præcepto Pontificum sollemne sacrific. ntibus fuisse Macrob. lib. 3. Saturnal. cap 2. tradit. Næuius bell. Pœnic. lib. 3. apud Nonium, *Simul atrocia* PORRICERENT EXTA *ministratores.* Plaut. Pœn.

Atque in manibus exta teneam, vt PORRICIAM.

Varro lib. 1. De re rustic. cap 29. *Quod est inter duos sulcos elata terra, dicitur porca, quod ea seges frumentum* PORRICIT. *Sic* [illegible] *qui exta diis cum dabant,* PORRICERE *dicebant.* Arnob. lib. 2 aduers. gent. *Cum Romulo Pompilioq; regnantibus percocta plane ac madida concremarentur diis exta, nonne rege sub Tullo semicruda cœpistis, & leuiter animata* PORRICERE? Vnde illud Varronis lib. . De ling. Latin *inter cæsa &* PORRECTA. & alio eiusdem libri loco, *inter hostiã cæsam & exta* PORRECTA. Rursus ibidem. *Pollutum, quod a* PORRICIENDO *est fictum. Cum enim ex mercibus libamenta* PORRECTA *sunt Herculi.*

Hoc amplius, IMPONENDI verbum in sacris quoque locum habuisse, hæc, quæ sequuntur,

exempla declarant. Tertullian. Apologet. *Vnde eum de decima Herculis, nec tertiam partem in aram eius* IMPONITIS. Virgil. lib. 2. Georgic.

Inde neque IMPOSITIS *ardent altaria fibris,*

Et lib. 6. Æneid.

Et solida IMPONIT *taurorum viscera flammis.*

Ouid lib. 4. Fastor.

Pro cane sidereo canis hic IMPONITVR *aris.*

Idem lib. 1. Fastor. Libum IMPONERE. & lib. 13. Metamorph. aris IMPONERE prosecta mactatæ vaccæ dixit, & Virg. lib. 1. Æn. aris IMPONERE honorem, & lib. 4. aris dona IMPONERE, & Lucanus lib. 6. aris IMPONERE flammas. Et rursus eod. libro:

Si quis quid vestris caput extaque lancibus infans
IMPOSVIT. ——

Eodem sensu Silius Italic. lib. 4.

Infandum dictu, paruos IMPONERE *natos.*

IMPONERE autem est, *ἐπὶ τοὺς βωμοὺς ἐπιτίθεσθαι*. vt Dionys. Halicarnass. lib. 7. vel *τοῖς βωμοῖς ἐπιτίθεσθαι*. vt Herodian. lib. 5. loquitur.

EXTA plane aris data, reddita, impositaque fuisse LANCIBVS, ex supra adductis Virgil. lib. 2. Georgic. & Lucani lib. 6. versibus liquet. Idem Virgil. lib. 12. Æneid.

—— *cumulantque oneratis* LANCIBVS *aras,*

Ouid. lib. 1. Fastor.

Nec defensa iuuant Capitolia, quo minus anser
Det iecur in LANCES, *Inachi diua, tuas.*

Vnde Ausonius in Monosyllab.

Turibula, & patera, quæ tertia vasa deûm? LANX.

CVM vero bona exta nuntiata, deos placatos & propitiatos indicabant, promittebantque iis & propitiis bene ac feliciter euenturum, quod adgrediebantur seu in animo habebant, qui sacrificauerant, tum LITASSE dicebant. LITARE enim Macrob. lib. 3. cap. 5. explicat, sacrificio facto placare numen. Vnde & LITATIONEM PROPITIATIONIS idem dixit lib. 1. in Somn. Scipion cap. 8. Nonius etiam Marcellus inter LITARE, & sacrificare, hoc interesse tradit, quod sacrificare, sit veniam petere; LITARE vero, propitiare, & votum impetrare. Virgil. lib. 4. Æneid.

Tu modo posce deos veniam, sacrisq; LITATIS,
Indulge hospitio. ——

Vbi Seruius, *Diis* LITATIS *debuit dicere. Non enim sacro, sed deo sacris* LITAMVS, *id est, placamus.* Plaut. Pœnul. Act. 2. Sc. 1.

Si hercle istuc vnquam factum est, tum me Iupiter
Faciat, vt semper sacrificem, nec vnquam LITEM.

Alioque eiusdem Comœdiæ loco narrat se diis suis iratis sex agnos immolasse, nec potuisse tamen propitiam Venerem sibi facere; & quoniam LITARE nequibat, iratum se discessisse. Sueton. in Neron. cap. 56. *Ante paucos quam periret menses, attendit & extispicis, nec vnquam* LITAVIT. Idem in Othone, cap. 8. *Nam & victima Diti patri cæsa* LITAVIT, *cum tali sacrificio contraria exta potiora sint.* Spartian. in Didio Iulia. *Rem diuinam faciens,* NE LITARET, *optarunt.* Ouid. lib. 15. Metamorphos.

Victima nulla LITAT. ——

Seneca Hercule furen. Act. 4. Sc. 1.

Nondum LITASTI *nate: consumma sacrum.*

Idemque in Octauia Act. 4. Sc 1.

Cæsis LITARE *victimis numen deûm.*

Sunt & alia eiusdem verbi exempla apud Liuium lib. 6. & 27. vno & item altero loco: priore, Consules prodigiis nunriatis non facile LITASSE: posteriore, Per dies aliquot hostias maiores sine LITATIONE cæsas narrat, diuque non impetratam pacem deûm. Cui vocabulo idem Liuius interdum aduerbia hæc EGREGIE, & PROSPERE adiungit. Sicuti lib. 7. *Manlium* EGREGIE LITASSE. Et mox, *Si ab collega* PROSPERE LITATVM *est.* Idem lib. 9. LITATVM *præterea est* EGREGIE: *auctoribus diis, vt videtur, ad rem videndam proficiscimur.* LITARE autem Græci vocant καλλιερεῖν; vt contra, δυσιερεῖν, Plutarcho in Cæsare, est, non litare. Et quidem si primis hostiis LITATVM non esset, aliæ cædebantur, quoad perlitaretur, quemadmodum

dum Liuius lib. 41. ostendit. Sueton. in Augusto, cap. 96. *Circa Perusium sacrificio non* LITANTE, *cum augeri hostias imperasset.* At idem auctor in Iulio, cap. 81. cum cædis suæ die plutibus hostiis cæsis, cum LITARE non posset, introisse nihilominus curiam, spreta religione, narrat. Quæ autem post primas, quibus LITATVM non erat, quasi piaculi luendi gratia, ductæ cædebantur, & in priorum locum substituebantur, eas, SVCCIDANEAS appellatas Agell. lib. 4. cap. 6. scribit.

ATQVE huiusmodi sacrificiis, & tam hostiarum cæde, quam ture, ac vino dato, HONOR DIIS HABERI dicebatur. Ouid. lib. 8. Metamorphos.

Templa coronantur, bellatricemque Mineruam
Cum Ioue, disque vocant aliis, quos sanguine voto,
Muneribusque datis, & acerris turis HONORANT.

Silius Italic. lib. 12.

Sternuntur que Ioui, & delubrum sanguine HONORANT.

Quam rem Arnobius lib. 7. aduers. gent. acriter exagitat. *Aiunt enim*, inquit ille, *sacra hæc* HONORANDIS *esse instituta cælestibus, & ea quod faciant*, HONORIS ERGO *facere, & his numinum potentias auctitare. Quid si similiter dicant euigilare sese, atque dormire, deambulare, subsistere, conscribere aliquid & lectitare*, VT HONOREM DIIS HABEANT, *& dignitatibus eos faciant ampliores?* Et alias: *Si enim* HONORIS *& reuerentiæ gratia mactantur diis hostiæ*, &c. Tertullian. Apologet. *Si quis aut ab alio cogeretur ad* HONOREM *deorum, quos vltro sui causa placare deberet.* Seneca 2. lib. De benefic. *Sicut nec in victimis quidem, licet opima sint, auroque præfulgeant, deorum est* HONOS, *sed pia ac recta voluntate venerantium.* Virg. in Catalect.

Victima sacratos tinget HONORE *focos.*

Petron. Arbit. Satyrico in precatione quadam:

Non sine HONORE *tuum patiar decus, ibit ad aras*
Hircus, SANCTE, *tuas.*--

Hinc apud Ouid. lib. 5. Fastor. Superi HONORE se tangi, festisque diebus & aris gaudere adgnoscunt. Sed & lib. 2. de Ponto:

Nam quid erit, ait, *quare solito dignemur* HONORE
Numina, si demus velle iuuare deos?

Inde & sacrificia HONORES vocant poëtæ, Seruio teste, qui ita vocem hanc interpretatur ad ea verba lib. 1. Æneid. *Haud equidem tali me dignor* HONORE. Et iterum lib. 3. Æneid. ad ea verba, *Perfecto lætus* HONORE: *Perfecto honore*, ait, *id est, peracto sacrificio, qui est* HONOR *deorum.* Atque ita deinum HONOREM accipere oportet apud Cornelium Tacit. lib. 15. in extremo, vt in his versibus, quos adscribam, Virgil. lib. 3. Georgic.

Sæpe in HONORE *deûm medio stans hostia ad aras.*

Idem lib. 5. Æneid.

Ne qua inter sanctos ignes in HONORE *deorum.*

Et lib. 12.

--*colui vestros si semper* HONORES.

Ouid. lib. 5. Fastor.

Vltor ad ipse suos cælo descendit HONORES.

Tibull. lib. 2. Eleg. 2.

Ipse suos adsit Genius visurus HONORES.

Hoc sensu INDICERE HONORES dixit Virg. lib. 1. & 3. Æneid. eiusq; exemplo Silius Italic. lib. 6. Sic & MACTARE HONORES, lib. 3. Æneid. & INSTAVRARE HONORES, lib. 5. Æneid. Rursusq; ibid. & lib. 12. CELEBRARE HONOREM. & lib. 8. HONOREM PERSOLVERE Ex quibus nemini dubiū relinquitur, rectā esse scripturam veteris codicis Symmachi Epist. 26. lib. 8 quę sic se habet: *vt in honore numinum fieri solet.* Turis quoque HONORES Ouid. lib. 14. Metamorphos. non semel, & lib. 1. Trist. Eleg. 1. & Tibull. lib. 1. Eleg. 8 & Propert. lib. 4. Eleg. 6. & laticum HONOREM, Virgil. lib. 1. Æneid. & Lenæum HONOREM, lib. 4. Sed & ludi HONORIS deorum ergo fieri dicebantur. Liuius lib. 6. *Fore vt ludi maxime fierent, & dies vnus ad triduum adiiceretur. Recusantibus id munus Ædilibus plebis, conclamatum à patriciis est iuuenibus se id* HONORIS *deorum immortalium causa libenter acturos, vt Ædiles fierent.* Ouidius lib. 3. Fastor.

Rusticus ad ludos populus veniebat in vrbem,
Sed dis, non studiis ille dabatur HONOS.

Quintilian.lib.5.cap.10. *Praecedat enim aliquid semper necesse est, vt in ludis.* HONOR DEORVM. Quin & supplicationibus HONOR HABERI diis dicebatur, eaque fuisse in iis decernendis sollemnia verba, proximo libro demonstrabimus.

QVAECVMQVE autem deorum placandorum causa iis inferebantur, ea, DONA appellabant. Nonius: DONA *consuetudine hac habentur, quae aut propitiandis diis dantur, aut hominibus pro benefactis redduntur.* Cic.lib.2.De legib. *Impius ne audeto placare* DONIS *iram deorum.* Et rursus ibidem: DONIS *impii ne audeant placare deos.* Plaut.in Prologo Rudentis:

Iouem se placare posse DONIS, *hostiis.*

Virgil.lib.2.Æneid.

DONA *ferunt, onerantque aras, mactantque iuuencos.*

Et lib.7.

--*huc* DONA *sacerdos*

Contulit.-- Et lib.10.

Ipse tibi ad tua templa feram sollemnia DONA.

Hoc sensu instaurare diem DONIS, & DONA aris imponere idem Virgilius dixit lib. 4. Æneid. & onerare DONIS templa lib. 10. & 11. & cumulare altaria DONIS lib. 12. Vt & onerare DONIS aras, Sil.Italic.lib.3. Sic & DONA intelligenda sunt apud Tibullum, Eleg.1.lib.1. Ouid.lib.1.Trist. Eleg. 2. & lib. 4. Eleg.2. Valer.Flaccum lib.5. Argonautic. ac Silium Italic.lib.5. cum dona Ioui, taurum in Mæuaniæ campis pasci ait.

EADEMQVE & MVNERA vocabant. Arnob.lib. 7. *Diis hostias & cetera impendimus* MVNERA. Virgil.lib.4.Georgic.

---*tu* MVNERA *supplex*

Tende, petens pacem.---

Idem lib.1.Æneid.

---*pingues centum, cum matribus, agnas,*

MVNERA, *laetitiamque dei.*---

Et in Ceiri:

Non accepta piis promittens MVNERA *diuis.*

Ouid.lib.9.Metamorphos.

--*dant* MVNERA *templis.*

Et lib.3.De arte aman.

MVNERA *crede mihi placant hominesque deosque:*

Placatur DONIS *Iuppiter ipse datis.*

Idem lib.2.Fastor.

Est honor & tumulis animas placare paternas,

Paruaque in exstructas MVNERA *ferre pyras.*

Atque ita MVNERA accipienda sunt apud eundem lib.4.Trist.Eleg.2.& lib.8.Metamorphos. & Tibull.Eleg.1.lib.1. Senecam Agamemnone in Choro Actus tertii. Donatus tamen in Eunuch. Terentii Act.5. Sc. vlt. & Cornelius Fronto in lib. De nominum verborumque different. scribunt, DONVM proprie dici, quod diis datur MVNVS vero, quod hominibus. Eodemque DONI nomine coronae aureae, quae interdum diis ferebantur, & alia id genus ἀναθήματα, continebantur, vt multis Liuii, aliorumque auctorum testimoniis planum fit.

Et huiusmodi quidem DONA proprie FIGI dicebantur, & tamdiu DONA appellabantur, quamdiu non profanabantur. Vtriusque Seruius auctor est, qui lib.3. Æneid. ad versum, *Postibus aduersis* FIGO, proprie loquutum Virgilium adnotat. FIGI *enim*, ait, DONA *dicuntur, vt, Sacra ad fastigia* FIXI. *Et sciendum est inter sacratas res etiam* DONA *esse, sicut in libris sacrorum inuenitur: quae tamdiu dona dici possunt, quamdiu non profanantur.*

Virgil.lib.12.Æneid.

Seruati ex vndis vbi FIGERE DONA *solebant.*

Propert.Eleg.11.lib.11.

Magna ego DONA *tua* FIGAM *Cytheraea columna.*

CETERVM ex commentariis sacrorum Pontificalium Festus Pomp. haec verba refert: HIC OVIS, HAEC AGNVS ET PORCVS, TAVRI, VERBENAEQVE, PERPLOVERE PATERAM, REFRIVA FABA, PRAEMESSIVM, SEV PRAEMETIVM, PERSILLVM. Lupercalium etiam diem in factis, FEBRVATVM dictum Varro lib.5.De ling. Lat. & Censorin.lib.1.De die Natali capit.18. scribunt. Plutarch. ἐν Αἰτίοις, de Lupercalibus tractans.

Ea

Καὶ τὰ Δίκτυα ἡμέρας ... Purgamentum etiam in sacris FEBRVVM dictum, Varro eod. lib.5. & Fest. in voce FEBRVARIVS testantur. Nonius ex Varrone De vita populi Rom. lib.1. hæc verba citat: *In eorum enim sacris liba cum sunt facta, incernere solent farris semine, ac dicere se ea FEBRVARE, id est, pura facere.* Sacerdotes vero populi Rom. funeri cum in diem tertium quid denuntiabant, DIE PERENDINI dixisse, A. Gell. lib.10. cap. 21. auctor est. FARRI quoque in sacris PII, & TOSTI appellationes tribuebantur. FARRIS PII mentio fit a Virgilio, lib.5. Æneid. Horatio, lib.3. Carm. Ode23. Tibullo Eleg.4. lib.3. & Ascon. in 3. Verrinam. Arnobius lib.2 aduers. gent. *Vt PIVM FAR monstrat, quo per auitos mos fuit sacrificiorum sollemnium munia.* Seruius in illud Virg. lib. Ecloga 8. *Sparge molam: Hoc nomen, ait, de sacris tractum est. FAR enim PIVM, id est, mola casta salsa. utrumque enim idem significat ita fit. Virgines Vestales tres maximæ ex nonis Maiis A. D. prid. Idus Maias alternis diebus spicas adoreas in corbibus messuariis ponunt easque ipsæ virgines torrent, pinsunt, molunt, atque ita molitum condunt. Et eo farre Virgines ter in anno molam faciunt, Lupercalibus, Vestalibus, Idibus Septembribus, adiecto sale cocto & sale duro. Igitur quod in sacris mola casta dicitur, ideo Virgil. in 5. Æneid. FARRE PIO enuntiauit. Quid enim est PIVM, nisi castum? quoniam piare est propitiare. quod accidere non potest, nisi caste inseruitum erit rebus sacris. Hoc autem dicendo. Asperge molam, rem ipsam proprio nomine memorauit. Vnde in 2. Æneid. Et salsæ fruges*, & in 4. *ipsam molam.* Castæ quoque molæ, quam virgines Vestales faciebant, Festus Pomp. meminit. Idem alio loco. ADOR, ait, *Farris genus, edor quondam appellatum ab edendo, vel quod aduratur, vt fiat TOSTVM. Vnde in sacrificio mola salsa efficitur.* Et alibi: *Mola etiam vocatur FAR TOSTVM & sale sparsum, quod eo molito hostiæ aspergantur.* Hinc Ausonius in monosyllab.

Mox ador, atque adoris de polline, Pontificum FAR.

Plin. lib.18. cap.2. *Numa instituit deos fruge colere, & mola salsa supplicare, atque (vt auctor est Hemina) FAR torrere, quoniam TOSTVM cibo salubrius esset. Id vno modo consecutum, statuendo non esse purum ad rem diuinam, nisi TOSTVM.*

ATQVE VT FARRI, ita & TVRI, PII epitheton adiectum inuenio. Tura enim, quod ad sacra deorumque cultum adhiberentur, & altaribus darentur, PIA appellant, Tibull. Eleg. 2. lib.2. Ouidius, lib.3. Amor. Eleg.3. lib.2. Trist. Eleg.1. & lib.6. Metamorphos. & Epist. 20. Heroid. Lucanus, lib.9. Iuuenal. Satyr.12. & Martial. lib.8. Epigr.8. & 65. Qua ratione ignem ipsum, in aris accensum, PIVM dixit Ouidius, lib.5. Trist. Eleg.6.

ADOLERE etiam Seruius in 8. Ecloga Virgilii, & ex eo Nonius Marcell. proprium fuisse scribunt verbum sacra reddentium, quod scilicet votis & precibus auctius numen facerent: indeque ADVLTOS dictos, quasi ætate auctos. Ibidemque, ADOLE, significare ait, incende, sed κατ' εὐφημισμόν. Idem ADOLE est auge. Idem in lib.1 Æneid. ad verba, ADOLERE penates, ADOLERE *proprie est augere. In sacris autem ADOLERE per bonum omen dicitur. Nam in aris non adolentur aliqua, sed cremantur & consumuntur, quæ veteres in focis sacrificabant.*

His & ex eodem Seruio, verbum INDICERE, addam. Is enim in lib.3. Æneid. ad versum, *Meritos* INDICIT HONORES, *Sacrorum, ait, verbo est vsus. Nam supplicationes & dies festi* INDICI *dicebantur.* Sic lib.1. Æneid. *Simul diuûm templis* INDICIT HONORES. & Silius Italic. lib.6.

Dum Roma antiquos templis INDICIT HONORES.

Liu. lib.27. *Et supplicatio omnibus diis, quorum pulumaria Romæ sint*, INDICTA EST. Huic similis alius apud eundem, lib.27. locus est. Longum esset, ire per singula sacrorum verba: mihi præcipua delibasse satis est. Tantum procoronide, vetustam tabulam ad fratrum Arualium sacra spectantem subiiciam, quam bona fide, vti è marmoribus Romæ non ita pridem effossis descripta est, cum suis nexuis exhibebo: liberam cuique Notarum, quibus constat, interpretationem relinquens.

VII. ID. NOV.

SAENIVS. DONATVS. L. FABIVS. FORTVNATVS.
FRATRES. ARVAL. IN. LVC. D. D. VIA. CAMP. APVD. LAP. V. CONV. PER. C. PORC. PRISCVM. MAG. ET. IBI. IMM. QVOD. VI. TEMPESTAT. ICTV. FVLMIN. ARBOR. SACR. LVCI. D. D. ATTAC. ARDVER. EARQ. ARBOR. ERVENDAR. FERR. PENDENDAR. COLENDAR. COMMOLENDAR.

ITEM. ALIAR. RESTITVENDAR. CAVSA. OPERISQ. INCHOANDI. ARAE TEMPORAL. SACR. D. D. REICIEND. EIVS. REI. CAVSA. LVSTR. MISS. SVOVETAVRILIB. MAIOR. ITEM. ANTE. AED. D. D. B. F. A. IVNCT. N. II. ITEM. AD. AR. TEMPOR. DIS. INF. S. S. IAN. PATR. ARIET. II. IOVI. VERBEC. II. MARTI. PATRI. VLT. AR. N. II. SIVE. DEO. SIVE. DEAE. VERB. II. IVN. D. D. OV. N. II. VIRGINIB. DIV. OV. N. II. FAM. DIV. VERB. N. II. LARIB. VERB. N. II. MATR. LAR. OV. N. II FONT. VERB. N. II. FLOR. OV. N. II. SVMMAN. PATR. VERB. ATROS. II. VESTAE. MATRI. OV. II. VESEOR. DEOR. DEAR. Q. OV. II. ITEM. DIVIS. N. XX. VERBEC. XX.

III. ID. DEC. FRATRES. ARVAL. IN. LVCO. DEAE. DIAE. VIA. CAMPANA. APVD. LAP. V. CONVENER. PER C. PORC. PRISCVM. MAG. ET IBI. IMMOLAV. QVOD. AB. ICTV. FVLMINIS. ARBORES. LVCI. SACRI. D. D. ATTACTAE. ARDVERINT. EARVMQ. ARBORVM. ADOLEFACTARVM. ET. COINQVENDARVM. ET IN. EO. LVCO. SACRO. ALIAE. SINT. REPOSITAE. ET. ARAE. TEMPORAL. REFECTAE. FERRI. EFFER. HVIVS. OPER. PERFECTI. CAVSA. LVSTRVM. MISSVM. SVOVITAVRILIB. MAIORIB. ET. CETER. Q. S. ADFVERE P. ÆL. SECVNDINVS, T. FL. ARCESILAVS. M. FAB. FORTVNATVS. M. SABINIVS. DONATVS.

FVSCO. II. ET. DEXTRO. COS. XIII. K. MAI. IN. LVCO. DEAE. DIAE. P. P. MAG. I. PORCI. PRISCI. OB. FERRI. INLATIONEM. SCRIPTVR. ET. SCVLPTVR. MARMOR. CAVSA. IMMOL. IPSO. MAG. PORCAM. ET. AGNAM. STRVIB. EFFERTIS. ET EXTAS. REDDID. AD. ARAM. MINISTRANTIBVS. PVBLIC. ET. PRELENTIBVS. A. SACR. D. N. AVG. ITEM. IMMOLAVIT. OB. FERRI. FLATIONEM. SCRIPTVRAE. ET. SCALPTVRAE. ET. OPERIS. PERFECTI. III. NON. MAI. PER. PORC. PHILOLOGO. CALAT. ET. PER. PVBLIC. FRATR. ARVAL.

IAM sacrorum ritus, ,sarasque & sollemnes cærimonias non est quod à me quisquam expectet. Itaque nec quæ cuique Deo gratæ, decoræque essent hostiæ, nec cui maribus, cui feminis, cui maioribus, cui lactentibus immolaretur, dicam: nec sacrificiorum, liborum, & pultium, vel vasorum, quibus in sacris locus erat, nomina & genera recensebo: nec denique quo ordine rituque res diuinæ fierent, explicabo. Hæc enim & alia id genus vt a formulis remota, alio ablegangda & reiicienda esse censui: & ex his si quid attigi, non de industria, sed occasione data fecit: nec vero committam vt Onomasticon sibi pro formulis obtrudi iure queri quisquam possit. Igitur, vt instituti mei memor propositique tenax, quod huius libri proprium est, id exsequar, ipsamet sollemnia verba depromam, quibus cum vinum dabatur, vti, ac supplicare, moris erat. Ea, quemadmodum Arnobius, lib. 7 aduers. gent. docet, erant, MACTVS HOC VINO INFERIO ESTO. Seruius in lib. 9. Æneid. *Quoties aut tus aut vinum super victimam fundebatur, dicebant,* MACTVS EST TAVRVS VINO, vel TVRE, *hoc est cumulata est hostia, id est magis aucta.* Et paullo post: *Vt in Pontificalibus, sacrificantes dicebant Deo,* MACTE HOC VINO INFERIO ESTO. M. Cato, lib. De re rust. cap. 134. *Postea Iano vinum dato, sic:* IANE PATER, VTI TE STRVE COMMOVENDA BONAS PRECES BENE PRECATVS SVM, EIVSDEM REI ERGO MACTE VINO INFERIO ESTO. *Postea Ioui, sic:* IVPITER MACTE FERCTO ESTO: MACTE VINO INFERIO ESTO. Idem cap. 132. *Ioui Dapali vinum ita pollucere moret.* IVPITER DAPALIS, QVOD TIBI FIERI OPORTET IN DOMO, FAMILIA MEA, CVLIGNAM VINI DAPI, EIVS REI ERGO MACTE HAC ILLACE DAPE POLLVCENDA ESTO. *Manus interluito: postea vinum sumito:* IVPITER DAPALIS MACTE ISTACE DAPE POLLVCENDA ESTO. MACTE VINO INFERIO ESTO. Inferium autem vinum appellabant illud ipsum quod dabatur, inferebatur, aut, vt ex Festo Paulus scribit, quod infra pateræ labrum libabatur. Addebaturque verbum hoc, INFERIO, quemadmodum ex Trebatio quem De religionibus librum scripsisse Macrobius, lib 3. Saturnal. cap. 5. & 7. ostendit Arnobius docet, ea causa, ne vinum in cellis atque apothecis conditum, ex quo illud quod effundebatur promptum erat, sacrum fieret & ex vsibus eriperetur humanis. Etenim hac exceptione & quasi taxatione non addita, omne omnino vinum doliare vel diffusum, ex quo hoc, quod dabatur, delibatum erat, religione obligatum fuisset. Vnde hac præscriptione submotos deos, iisq; quasi legem dictam, ac veluti pactionibus & formulis adoratos eos eleganter Arnobius infert: quippe cum MACTVS HOC VINO INFERIO ESTO, nihil aliud esset, quam Mactus esto, quantum volo: tantum amplificatus, quantum iubeo. Nec

vero

vero in vino dando dumtaxat, sed & in iis quæ immolabantur, hanc eandem verborum formulam vsurpasse eos demonstrat Cato, qui lib. De re rust. cap. 130. precationem ita concludit. HARVMCE RERVM ERGO MACTE HOC PORCO PIACVLO IMMOLANDO ESTO. Rursusq; cap. 141. EIVSDEM REI ERGO MACTE HISCE SVOVETAVRILIBVS LACTENTIBVS ESTO. Nonius Marcell. *Adolere, ait verbum proprie sacra reddentium, quod significat votis ac supplicationibus numen auctius facere: vt est in iisdem,* MACTE ESTO.

LIBATIONIS vero formulam aliquatenus expressit Xiphilinus in Neron. cum Thraseam venis incisis mortem sibi conscivisse narrat: Ἐντεμὼν, ait, τὴν φλέβα, καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα, καὶ ἔφη Σοὶ τοῦτο τὸ αἷμα, ὦ Ζεῦ Ἐλευθέριε, σπένδω. Cornel. Tacit. lib. 15. de Seneca: *Postremo stagnum calidæ aquæ introiit, respergens proximos seruorum, addita voce,* LIBARE SE LIQVOREM ILLVM IOVI LIBERATORI. Quo nomine etiam Iouem memorat Lucianus in Demosthenis Encomii extremo.

AT cum dona munera numini alicui offerrent, credibile est his verbis vsos, ACCIPE LIBENS. Tibull. lib. 4. Eleg.

Magne Geni CAPE *tura* LIBENS.--

Idem alias eod. lib.

Natalis Iuno sanctos CAPE *turis aceruos,*
Quos tibi dat tenera docta puella manu.

Seneca in Agamemnone Act. 1. Sc. vlt.

--*Generis nostri*
Iupiter auctor, CAPE *dona* LIBENS.

Apud eundem in Hercule OEteo Act. 5. Sc. 1. Hercules fingitur arcum ita offerre Appollini:

--ACCIPE *sate*
Pæante DONA *munus Alcide* CAPE.

Idem eiusdem Tragœdiæ Act. 3. Sc. 2.

Succendis aras, ACCIPE *has, inquit, focis*
Non falsa messes, genitor, & largo sacer
Splendescat ignis ture --

Sic & Ouid. lib. 8. Metamorphos.

Vos modo fraterni manes animæq; recentes,
Officium sentite meum, magnoq; paratas
ACCIPITE *inferias.*

Idipsum & vetustæ inscriptiones comprobant: in quarum vna est.

Te precor Alcide sacris inuicte periclis,
Rite tuis lætus dona ferens manibus:
Hæc tibi dona potest tenuis perferre Camœna,
Nam grates dignas non potes efficere.
SVME LIBENS *simulacra, tuus quæ munera cælo*
Arus, vrbanis dedicat ipse sacris.

In altera vero,

Tu quæ Tarpeio coleris vicina Tonanti,
Votorum vindex semper Fortuna meorum,
ACCIPE, *quæ pietas ponit tibi* DONA MERENTI.

ETIAM precantes ACCIPI preces suas rogabant. Ouid. lib. 2 de Ponto Eleg. 8.

Tu quoq; conueniens ingenti nupta marito
ACCIPE *non dura supplicis aure,* PRECES.

Sed & apud eundem lib. 4. Fastor. Claudia matrem Idæam ita affatur:

ACCIPE *sub certa conditione* PRECES.

Idem in Ibin:

Ipsaq; tu tellus, ipsum cum fluctibus æquor,
Ipse meas æther ACCIPE *summe* PRECES.

NVNC recte atque ordine facturus videor, si quibus verbis Deos compellarent, exponam. Ac primum constat Deos salutari consueuisse. Quo genere loquendi vix est in vetustis auctoribus vllum frequentius. Cato De re rust. cap. 2. *Paterfamilias vbi ad villam venit, vbi Larem Familiarem* SALVTAVIT. Plaut. Amphitr. Act. 4. Sc. 2.

Nec Bacchum SALVTEM *hodie, nec Cererem.*

Idem Bacchid.lib. Act.2.Sc.vlt.

Deos, atq; amicos it SALVTATVM ad forum.

Terent.Phormio Act.1.Sc.1.

At ego deos penates hinc SALVTATVM domum deuortar.

Cicero pro Roscio Amerino, *Quod si luce canes quoque latrent, cum deos SALVTATVM aliqui venerint, opinor iis crura suffringantur.* Ouidius libr.15.Metamorphos. de Æsculapii aduentu in vrbem

--lætoq; deum clamore SALVTANT

Idem lib.1.Trist.Eleg.2.

Diiq; relinquendi, quos vrbs habet alta Quirini,
Este SALVTATI tempus in omne mihi.

Et lib.2.de Ponto Eleg. 8.

Vtq; SALVTABAM, numen cælestie SALVTO.

Idem in Epist.20.Herod.

Protinus egressa, superis quibus insula sacra est,
Flaua SALVTATIS turameruinq; damus.

Stat.Papin.lib.4.Syluar.

sæpe nouo Ianum lictore SALVTES.

Liuius libr. 30. *Prætor ex templo edixit, vti Æditui ædes sacras omnes tota vrbe aperirent, circumeundi SALVTANDIQVE DEOS, agendiq; gratias per totum diem populo potestas fieret.* Apud eundem lib.38.Scipio: *In Capitolium ad Iouem Opt. Max. Iunonemq; & Mineruam, ceterosque deos, qui Capitolio atque arci præsident, SALVTANDOS ibo.* Idem lib.44. *Deos, qui vrbem Romam incolerent, senatumq; & populum Rom. SALVTATVM se dixit venisse.* Silius Italic.lib.4.

patrio diuos clamore SALVTAT

Martial.Epigrammat. 8.lib.8.ad Ianum:

Te primum pia tura rogent, te vota SALVTENT.

Idemque lib.12.Epigrammat. 7.. Precibus Iouem SALVTARE dixit Claudian. in Panegyrico in 6.Honor.Aug.Consulat.

Inde SALVTATO, libatis, Tybride, lymphis.

Plinius lib.7.Natural.Histor.c. ... *A. Pompeius in Capitolio cum DEOS SALVTASSET.* Seneca Epist. vlt. libr. 15. *Quo modo sint dii colendi solet præcipi. Accendere aliquem lucernas sabbatis prohibeamus: quoniam nec lumine dii egent & ne homines quidem delectantur fuligine. Vetemus SALVTATIONIBVS matutinis fungi, & foribus assidere templorum.* Cuiusmodi salutationum matutinarum testes etiam idoneos habemus, Apuleium lib.11.De asino aur.& Arnob.lib.7.aduers.gent.nec non Prudentium Peristephano, hoc versu,

Mane SALVTATVM concurritur, omnis adorat
Pubes.--

Denique Plautus in Sticho Act.4.Sc.1.& 2.hoc eodem genere loquendi vtitur.

QVIN & auguria, aras & omnia fausta SALVTABANTVR Virgil.lib.12 Æneid.

Tum vero augurium Rutili clamore SALVTANT.

Silius Italic.lib.2.

atq; omen clamore SALVTANT. Idem lib.15.

--genibusq; SALVTANT
Submissi augurium.--

TEMPLA etiam, agros quoque SALVTARI consueuisse Ouidius libr.3.&15 Metamorphos.ostendit. Sed & Elephantos in Mauritania post sollemnem aspersionem sydus SALVTASSE, Plinius lib. 8. Natur. Histor.cap.1 scriptum reliquit

SATIS igitur superque probatum est, deos SALVTATOS sed qua id verborum formula & conceptione fieret, inuestigandum est. Nam etsi SALVTARE DEOS sit proprie usadorare, vel ipso Donato interprete in Phorm. Terentii Act.2 Sc.1. tamen nihil prohibet etiam SALVTEM diis dictam: cui rei testimonio est Plautus Pœnulo Act.1 Sc. 2 vbi Agorastocles Veneri SALVTEM dici, & rem diuinam fieri suo nomine mandat his verbis:

--etiam Veneri dicito
Multam meis verbis SALVTEM. Ad. dicam. Ag. atq; audi. Ad. quid est?
Ag Paucis verbis, rem diuinam facito. -

SANE eos qui ad deos adibant, SALVTEM illis vulgari verbo, SALVE, dixisse, in promptu est

est demonstra c Liuius lib. 1. *Regem parentemq; vrbis Romanæ* SALVERE *vniuersi Romulum iubent*, PACEM *precibus exposcunt*. Propert Eleg. 9. lib. 4. ad Herculem:

> SANCTE *pater*, SALVE *cui iam fauet aspera Iuno*,
> SANCTE *velu libro dexter messe meo*.

Eundem Salii apud Virgilium lib. 8. Æneid. ita salutant:

> SALVE *vera Iouis proles, decus addite diuis*.

Similiter Æneas lib. 7. patrios penates adorans:

> *Vosq;, ait, ô fidi Troiæ* SALVETE *penates*.

Ouid lib. 1. Fastor.

> *Diuque petitorum, dixit*, SALVETE *locorum*.

Idem lib. 2. Metamorphos.

> *— de cespite virgo*
> *Se leuat, &* SALVE *numen, me iudice, dixit*.

EVNDEMQVE verbo parentales manes Æneas apud Virgil. lib. 5. Æneid. veneratur:

> SALVE *sancte parens, iterum* SALVETE *recepti*
> *Nequicquam cineres, animæq; vmbræq; paternæ*.

ATQVE ita Ciceronem SALVERE iubet Plinius lib. 7. Natur. histor. cap. 30. & Scipionem Silius Italic. lib. 17. Sic & Catullus:

> *O nimis optato sæclorum tempore nati*
> *Heroes*, SALVETE, *Deûm genus, ô bona mater*.

Ouidius quoque lib. 1. Fastor. Calendas Ianuarias venerans,

> SALVE, *ait, festa dies, meliorq; reuertere semper*.

[illegible] apud Stat. Papin. lib. 4. Siluar. Sibylla & Ianus Domitianum, vt Deum, hoc ipso verbo [illegible]ntur. Varro lib. 6. De lingua Lat. versum hunc ex Andromacha adducit, *Templa alta, Orci*, SALVETE, *infera*.

SED & qui ex aliqua peregrinatione domum salui redibant, eadem verborum figura patriã salutabant. Plaut. Bacchidib. Act. 2. Sc. 1.

> *Herilis Patria* SALVE, *quam ego biennio*
> *Post quam in Ephesum abii, nunc conspicio lubens*.

Idem Sticho Act. 5. Sc. 2.

> SALVETE *Athenæ, quæ nutrices Græciæ: terra herilis patria*
> *Te video lubens.* ———

Seneca in Agamemn. Act. 4. Sc. 1.

> *Tandem reuertor sospes ad patrios lares:*
> *O cara* SALVE TERRA. Virgil. lib. 7. Æneid.
> —SALVE *fatis mihi debita* TELLVS.

Claudianus lib. De rapt. Proserp.

> — SALVE *gratissima* TELLVS.

Plautus etiam in hac cultus diuini specie, verbo, SALVTO TE, vsus est duobus locis: quorum vnus est Bacchidib. Act. 2. Sc. 1. vbi Chrysalus seruus Apollinem ita salutat.

> SALVTO TE *vicine Apollo, qui ad* [illegible]
> *Propinquus nostris accolis, veneror q* [illegible]

Alter est in Milite Glor. Act. 4. Sc. 8. ad Larem familiarem:

> *Etiam nunc* SALVTO TE, FAMILIARIS, *prius quam eo*.

VERVM quo gestu, habitu, motu, flexuque corporis deos colere, venerari, adorare, precari, atque supplicare moris esset, operæpretium est indicare. Non minus enim quo id ritu, quam quibus verbis fieret, scire refert. Nec [illegible] aut iniucunda erit hæc, si quæ est, a re proposita digressio. In salutandis certe & adorandis diis STANTES, CAPITE OPERTO, CORPVS AD DEXTRAM siue DEXTROVERSVM IN ORBEM CIRCVMAGEBANT, PROCVMBEBANT etiam, DEXTRAMQVE ORI ADMOVENTES, OSCVLVM LABIIS PREMEBANT, tum deinde SEDEBANT. Dixi multa paucis, [illegible] ne quis fidem meam sequatur, idoneos & locupletes pro me reos dabo, omniaque [illegible] pone maiorem [illegible] suis titis testes producam.

ANTE omnia docendum est STANTES eos non de geniculis deos salutasse. Quod Martial. indicat lib. 12. Epigramm. cum ait:

> *Multis dum precibus Iouem* SALVTAT,

STANS *summos resupinus vsque in vngues.*

CAPITE *vero* OPERTO salutatos deos ostendit Plaut. in Curculio. Act 3. Sc. 1. his verbis
Quis hic est, qui OPERTO CAPITE *Æsculapium*
Salutat? ———

HINC & in Amphitryo. Act. 2. Sc. 1 ab Alcmena parturiente deos CAPITE OPERTO inuocatos refert. Idemque aperte Plutarchus ἐν Αἰτίοις τοῖς ῥωμαϊκοῖς, tradit. Διὰ τί, inquiens, τοὺς θεοὺς προσκυνοῦντες, ἐπικαλύπτονται τὴν κεφαλήν; Et mox, Τοὺς δὲ γε ἀνθρώπους ἐντυγχάνοντες τοὺς τιμῆς ἀξίους, κἂν τύχωσι τὸ ἱμάτιον ἔχοντες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ἢ μᾶλλον δὲ λαθοῦσιν κλαίουσιν φωνὴν προσπεσεῖν αὐτοῖς ἔξωθεν δύσφημον καὶ δύσφημον, τοῦ ὦτα ἀπολαμβάνοντες τὸ ἱμάτιον. Et certe non a salutantibus modo & adorantibus, sed & a sacrificantibus Deos, Saturnum, Honorem, & Herculem excipio CAPITE OPERTO, obuoluto, vesteque ad aures adducta, coli consueuisse constat. Saturno namque & Honori, θύειν ἀνακαλυπτομένους vel ἀπαρακαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ, moris fuisse Plutarch. ἐν Αἰτίοις auctor est. Festus Pomp. LVCEM FACERE *dicuntur Saturno sacrificantes, id est capita detegere.* Macrob. lib 1. Saturnal. cap 8 de Saturno. *Hinc est quod ex instituto peregrino huic Deo sacrum* APERTO CAPITE *faciunt.* Eroinde apud eundem lib. 1. cap. 8. vbi de æde Saturni scriptum est *Illic Graco ritu* CAPITE OPERTO *res diuina fit quia primo a Pelasgis, post ab Hercule ita eam a principio factitatam putant,* legendum procul dubio est, CAPITE APERTO. Quo ritu etiam Herculi rem diuinam factam Halicarnass. lib. 1 docet. Hoc idem Macrobius lib. 3. Saturnal cap 6 confirmat, Cornelii Balbi verba hæc adferens *Apud aram Maximam obseruatum, ne lectisternium fiat: custoditur in eodem loco vt omnes* APERTO CAPITE *sacra faciant. Hoc fit, ne quis in æde Dei habitum eius imitetur. Nam ibi* OPERTO *ipse* CAPITE *est Varro ait, Græcum hunc esse morem quia siue ipse, siue ab eo relicti, qui aram Maximam statuerunt, Græco ritu sacrificauerunt. Hoc amplius addit C Bassius Idcirco enim hoc fieri dicit, quia ara Maxima ante aduentum Æneæ in Italia constituta est, qui hunc ritum* VELANDI CAPITIS *inuenit.* Et certe morem hunc priscum putum Romanum fuisse, & ex patriis Latinorum institutis, docet Virgil lib 3 Æneid cuius versus ipsos, quod perspicue huius ritus non minus originem, quam causas aperiant, subieci. His enim præceptis vates Æneam instruit:

Quin vbi transmissæ steterint trans æquora classes,
Et positis aris iam vota in litore solues,
Purpureo VELARE COMAS ADOPERTVS AMICTV:
Ne qua inter sanctos ignes in honore deorum
Hostilis facies occurrat, & omina turbet.
Hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto,
Hac casti maneant in religione nepotes.

Vbi Seruius *Sane, ait, sciendum est, sacrificantes Diis omnibus,* CAPITA VELARE *consuetos ob hoc, ne se inter religionem vagis offerret aliquid obtutibus, excepto tantum Saturno* Fest Pomp. in verbo *Saturnia Saturnii quoque dicebantur qui castrum in imo cliuo Capitolino incolabant: vbi ara dicata ei Deo ante bellum Troianum videtur, quia apud eam supplicant* APERTIS CAPITIBVS. *Nam Italici auctore Ænea* VELANT CAPITA *quod is, cum rem diuinam faceret in litore Laurentis agri Veneri matri, ne ab Vlysse cognitus interrumperet sacrificium,* CAPVT ADOPERVIT, *atque ita conspectum hostis euitauit.* Aurel. Victor in Breuiario historiæ Romanæ de Ænea loquens: *Cum interim immolata sue in litore sacrificium perageret, traditur forte aduertisse Argiuam classem, in qua Vlysses erat: cumque vereretur ne ab hoste cognitus periculum subiret, itemque rem diuinam interrumpere summum nefas duceret,* CAPVT VELAMENTO OBDVXISSE, *atque ita pleno ritu sacra perfecisse. inde posteris traditum morem ita sacrificandi, vt scribit M. Octauius.* Hinc Varro lib. 4. De lingua Latin. *Ricam, ait, a ritu dictam, quod Romano ritu sacrificium feminæ cum faciunt,* CAPITA VELANT. Liuius lib. 10. *Si conspiciatur cum capide ac lituo* CAPITE VELATO *victimam cædat.* Ex hoc porro ritu apud Valer. Flaccum, lib. 5. Mopius vates dum manes veneratur, iisque vinum dat, CAPVT OBNVBIT. Propert. lib. 2. Eleg. 19.

Ante tuosq; pedes illa ipsa ADOPERTA SEDEBIT.

Contra, Tertullianus in Apologet. Christianos CAPITE NVDO precatos semper scribit; quia non erubescerent: ac sine monitore, quia de pectore orabant.

CIRCVMEGISSE vero CORPVS & CIRCVMVERTISSE ostendit Sueton. in Vitellio, cap. 2. his verbis *Idem miri in adulando ingenii, primus C. Cæsarem adorari vt Deum instituit: cum reuersus ex Syria non aliter adire ausus esset, quam* CAPITE VELATO. CIRCVMVERTENSQVE

SE,

RE, deinde PROCVMBENS. Plutarch. in Numa ab eo institutum refert τὸ προσκυνεῖν περιστρεφομένους. Additque ἡ δὲ περιστροφὴ τοῦ προσκυνοῦντος, λέγεται μὲν ἀπομίμησις εἶναι τῆς τοῦ κόσμου περιφορᾶς· δόξειε δ' ἂν μᾶλλον ὁ προσκυνῶν, ἐπεὶ πρὸς ἕω τὰ ἱερὰ βλέποντα ἐστὶν, ἐστραμμένος ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς, μεταβάλλειν ἑαυτὸν ἐνταῦθα καὶ περιστρέφειν ἐπὶ τὸν θεὸν, κύκλον ποιῶν καὶ συνάπτων τὴν ἐπιτελείωσιν τῆς εὐχῆς δι' ἀμφοῖν. Et inde itaque in iisdem natalitio ἐν αἰτίοις Ῥωμαϊκοῖς. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν τάφων, ὥς φησι Βάῤῥων, περιστρέφονται, καθάπερ ἱερὰ τιμῶντες τὰ τῶν πατέρων μνήματα. Quæ verba e Græcis Latina qui fecit, is vocis huius περιστρέφονται vim potestatemque assecutus non videtur. Nam hoc proculdubio Plutarchus sensit, circa tumulos parentum CIRCVMAGI liberos consueuisse quod mortuis diuini cultus & honores exhiberi solerent, vt & Tertullian. in Apologet. testatur, cum de Diis agens ait *Quid omnino ad honorandos eos facitis, quod non etiam mortuis vestris CONFERATIS? ædes proinde, aras proinde: idem habitus & insignia in statuis.* Ad hunc etiam ritum pertinet, quod Valer. Flacc. lib. . Argonaut. scribit:

Inde vbi sacrificas cum coniuge venit ad aras
Æsonides: vnaque adeunt, pariterque precari
Incipiunt: ignem Pollux vndamque iugalem
Prætulit, vt dextrum pariter VERTANTVR IN ORBEM.

Eodemque spectant hæc Lucretii lib. 5. verba:

Nec pietas vlla est VELATVM *sæpe videri,* VERTIER AD LAPIDEM.

Est quoque eius ritus exemplum apud Liuium lib. .de Camillo: *qui in manibus in cælum sublatis precatum narrat,* VT SI CVI DEORVM *hominumque nimia sua fortuna populiq. Rom. videretur, vt eam inuidiam lenire quam minimo suo priuato incommodo, publicoq. Romani populi liceret.* Deinde ad hunc CONVERTENTEM SE IN HANC VENERATIONEM, *traditur memoriæ, prolapsum cecidisse. idque omen pertinuisse postea euentu rem coniectantibus visum ad damnationem ipsius Camilli.* Quod & Plutarch. in Camillo his verbis refert ταῦτα εἰπὼν, καθάπερ ἐστὶ Ῥωμαίοις ἔθος, ἐπευξαμένοις καὶ προσκυνήσασιν ἐπὶ δεξιὰ ἐξελίττειν, ἐσφάλη περιστρεφόμενος. Illustrius vero exemplum suppeditat idem Plutarchus in Marcello: quo loci narrat Marcello copias in aciem educente contra Viridomarum Gallorum regulū, accidisse vt equus, cui insidebat, clamore & strepitu exterritus, eum auerteret, & Marcellum inuitum ac reluctantem retro auferret. At ille veritus ne Romani hoc mali ominis loco ducerent, ac triste aliquid sibi eo portendi crederent, quod metum incuteret, adducto confestim freno, equum in aduersos hostes CONVERTIT, SOLEMQVE ADORAVIT, quasi non hoc casu contigisset, sed ex composito, & de industria, dataq; opera religionis ad orandos id fecisset, propterea quod Romanis in more positum erat ita Deos salutare & adorare. Verba Plutarchi quæ subobscura quidem sunt, sed hac interpretatione adhibita, plana & perspicua fient, apponam Ἤδη δέ πως εἰς ἐμβολὴν ἐπιστρέφοντος αὐτοῦ, συνέτυχε τὸν ἵππον πτυρέντα τῇ γαυρότητι τῶν πολεμίων ἀποστραφῆναι, καὶ βίᾳ φέρειν ὀπίσω τὸν Μάρκελλον. ὁ δὲ τοῦτο δείσας, μὴ ταραχὴν ἐμποιήσῃ τοῖς Ῥωμαίοις οἰωνισαμένοις, ταχὺ περιελάσας ἐφ' ἡνίαν τῷ χαλινῷ, καὶ περιστρέψας τὸν ἵππον ἐναντίον τοῖς πολεμίοις, καὶ τὸν ἥλιον αὐτὸς προσεκύνησεν, ὡς δὴ μὴ κατὰ τύχην ἀλλ' ἕνεκα τούτου τῇ περιαγωγῇ χρησάμενος· οὕτω γὰρ ἔθος ἐστὶ Ῥωμαίοις προσκυνεῖν τοὺς θεοὺς περιστρεφομένους.

DEXTROVERSVM autem CIRCVMAGI consueuisse tradit Plin. lib. 28. ca. 2. in hunc modum: IN ADORANDO DEXTRAM AD OSCVLVM REFERIMVS, TOTVMQVE CORPVS CIRCVMAGIMVS, *quod in læuum fecisse Galli religiosius credunt.* Nam Romani à dextra sinistram versus in orbem vertebantur, quod a nostris sacerdotibus in solennibus ad aras cærimoniis hodieque religiosissime obseruatur: aliter atq; prisci illi Galli qui sinistrorsum, & à læua dextram versus circumagebantur. Proinde apud Plautum in Curculio. Act. 1. Sc. 1. cum Phædromus dixisset, *Quo me vertam nescio,* festiue Palinurus in eo verbo alludens, subiicit. *Si deos* SALVTAS, DEXTROVERSVM *censeo.* Quod & confirmat vetus inscriptio Græca, quæ ab Huberto Goltzio diligentissimo antiquitatis vindice refertur in hæc verba. Αὐταῖς ταῖς ἡμέραις Γαΐῳ τινὶ τυφλῷ ἐχρημάτισεν ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ ἱερὸν βῆμα καὶ προσκυνῆσαι, εἶτα ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ ἀριστερὸν καὶ θεῖναι τοὺς πέντε δακτύλους ἐπάνω τοῦ βήματος, καὶ ἆραι τὴν χεῖρα καὶ ἐπιθεῖναι ἐπὶ τοὺς ἰδίους ὀφθαλμούς, καὶ ὀρθὸν ἀνέβλεψε τοῦ δήμου παρεστῶτος καὶ συγχαιρομένου, ὅτι ζῶσαι ἀρεταὶ ἐγένοντο ἐπὶ τοῦ Σεβαστοῦ ἡμῶν Ἀντωνείνου.

IN Adorationis deinde ritu, MANVM ORI ADMOVERE, aut, vt Plinius loquitur, DEXTRAM AD OSCVLVM REFERRE solitos veteres, tam pridem alii monuerunt, cum id in Plinio, Tertulliano & Apuleio obseruassent, quibus idcirco testibus non vtar, sed alium his conuenientem adiungam Lucianum, cuius tribus locis rem totam conficiam. Vnus est in lib. περὶ θυσιῶν, in quo ita est: Ὁ δὲ πένης ἱλάσατο τὸν θεὸν, φιλήσας μόνον τὴν αὐτοῦ δεξιάν. Alter apertior

est in libro περὶ ἐρχίσεως, qui ita habet. Ὅπου καὶ [illegible], ἐπειδὰν [illegible] ἀνίσχοντος, προσδέχονται τὸν ἥλιον, [illegible] χεῖρας κύσαντες, [illegible] εἶναι τὴν [illegible]. T[illegible] in Demosthenis encomio positus, perspicue idem comprobat. Nam cum Demosthenes dixisset post deos salutatos se sponte secuturum, moxque manum labris admouisset. [illegible] τὴν χεῖρα τῷ στόματι προσαγαγόντος, [illegible] τὸ προσκυνεῖν ὑπολαμβάνειν. Eustathius quidem in [illegible] Odyss. [illegible] προσκυνεῖν [illegible], dictum putat [illegible], ὅτι τὸ κυνεῖν καὶ κύσαι [illegible] φιλεῖν, τὰ περὶ χεῖλος, [illegible] δηλοῖ, ὡς καὶ ἐνταῦθα καὶ [illegible] πολλαχοῦ. Vnde & S[illegible] Ital.

--Et DEXTRAM, *vt numen*, A[illegible]ORANT.

Huius vero [illegible] forma quædam describitur ab Apul. lib. 4 Metamorph. his verbis. *Et* ADMOVENTES ORIBVS SVIS DEXTRAM, *priore digito in erectum pollicem residente vt [illegible] prorsus Deam Venerem religiosis adorationibus [illegible]nerabantur.* Plane Seruius in lib. [illegible] FRONTEM GENIO CONSECRATAM, & inde, [illegible] FRONTEM TAN[illegible], scriptum re[illegible]. Esse etiam post aurem dextram Nemeseos locum, quo veteres [illegible]ORE, PROXIMVM A MINIMO DIGITVM REFEREBANT, [illegible] dus exponentes, Plinius lib. 11. cap. 45. memoriæ prodidit.

PROCVBVISSE vero & capita flexisse adorantes, non [illegible] Vitellio [illegible] relata verba docent, sed & hæc Liuii lib. 30. quo loco de [illegible] legatis agit. *Qui vbi in castraque Prætorium peruenerunt,* [illegible] ADORAN[illegible], *ac [illegible] pto, credo, ritu ex ea regione, ex qua oriundi erant* PROCVBVERVNT. E[illegible] salutatos, quibus h[illegible] impendebatur, declarat Arnob. lib. 7. aduers. gent. cum ait: *T[illegible] deinde* SAL[illegible] ET A[illegible], *ancillæ aut serui [illegible] imitatus, vt [illegible] eo quid agatur in huiusmodi honoratio[illegible]io.*

SE[illegible]IS[illegible]E tandem eos, testimonio est Tert[illegible] in lib. De orat. his verbis. *Quum perinde faciant nationes, adoratis sigillaribus suis* RESIDENT[illegible] Idem & Plutarchus in Numa ostendit, inter instituta Numæ Pythagoricis consentanea referens, [illegible] φορῶμεν. Et ibidem, τὸ δὲ καθίζεσθαι προσκυνήσαντας [illegible] λέγουσι τοῦ βεβαιοῦσθαι τὰς εὐχάς, [illegible] τοῖς ἀγαθοῖς [illegible]. [illegible] εἶναι τὴν [illegible] ὡς [illegible] πράξει πέρας ἐπιθέντας, καθίζεσθαι παρὰ [illegible] πάλιν ἀρχὴν παρ' ἐκείνων λαβόντας. Idem Plutarch. ἐν Ἀ[illegible], [illegible] προσκυνήσαντες, ἐν τοῖς ἱεροῖς [illegible], καὶ καθίζειν [illegible]. Inde [illegible] Propertii, quod modo citauimus.

Ante tuosque [illegible]edes illa [illegible] sa adoperta SEDEBIT.

Tibull. Eleg. vlt. lib. 2.

Illa mihi sancta est, [illegible] dona sepulchro
Et madefacta meis serta feram lacrymis.
I[illegible]ius ad tumulum fugiam, supplexque SEDEBO.

SED & PENVLIS POSITIS ad Deos adiisse eos, ostendit Tertullianus in lib. De orat. cum ait: *Vt est quorundam*, POSITIS P[illegible]NVL[illegible] *orationem facere: sic enim adeunt ad idola nati[illegible]es*

QV[illegible] ADORIENTEM CONVERSI, ERECTO VVLTV, MANIBV[illegible] A[illegible], EXPANSIS ET IN CAELVM SVBLATIS AC PROTENS[illegible] or. ba[illegible]. Ad orientem certe conuerti solitos argumento est quod ait Virgil. lib. 8. Æneid.

Surgit, & ætherii SPECTANS ORIENTIA SOLIS
Lumina, rite cauis vndam de flumine palmis
Sust[illegible]t, ac tales effundit ad æthera voces.

Idem [illegible] 12.

Illi ad SVRGENT[illegible]M CONVERSI LVMINA SOLEM,

Dant fruges manibus salsas.

Vbi Seruius, *Non [illegible] solem surgentem dixit. (iamdudum enim dies erat) sed disciplinam cæremoniarum secutus est vt* ORIENTEM SPECTARE *diceres eum, qui esset precaturus.* Ouid. lib. 4 Fastor.

Hæc Dea placanda est, hac tu CONVERSVS AD ORTVS,

Dic

Dic quater.—

Valer. Flac lib. 2.

Imperat hinc alte Phœbi SVRGENTIS AD ORBEM
Ferre manus, totisq; simul PROCVMBERE *campis.*

Vitruuius lib. 4 cap. 5. *Ædes autem sacræ Deorum immortalium ad regiones quas spectare debent, sic erunt constituendæ, vti si nulla ratio impedierit, liberaque fuerit potestas, ædis signum, quod erit in cella collocatum, spectet ad* VESPERTINAM CAELI REGIONEM: *vt qui adierint ad aram immolantes, aut sacrificia facientes,* SPECTENT AD PARTEM CAELI ORIENTIS, *& simulacrum quod erit in æde. Et ita vota suscipientes contueantur ædem, &* ORIENTEM CAELI. Tertull. in Apologet. *Sed & plerisque vestrum affectatione aliquando & cælestia adorantes,* AD SOLIS ORTVM LABIA VIBRATIS. Apul. lib. 2. De asino aur. de quodam [illegible] Ægyptio: *Tunc* ORIENTEM OBVERSVS, *& incrementa solis augusti tacitus imprecatus.* Latinus Pacatus in Paneg. *Nā vt diuinis rebus operantes,* IN EAM CAELI PLAGAM ORA [illegible] VERTIMVS, A QVA LVCIS EXORDIVM EST: *sic ego vota verborum, quæ olim [illegible] uceram, soluturus, id oratione tempus aspiciam, quo Romana lux cœpit.* Sollemnem [illegible] ad orientem conuersionem, Clemens, lib. 7. Stromatωn indicat eodemque conue[illegible] fuisse Plutarch. in Numa docet.

R[illegible]TO vero VVLTV orasse eos indicat hic Iuuenalis è Sat. 10. versus.

[illegible] RE[illegible]O VVLTV, *solum hoc & pallidus optas.*

[illegible] in lib. De orat. modestiam & humilitatem Christianorum prædicans: *Atqui [illegible] modestia & humilitate adorantes magis commendamus Deo preces nostras, ne ipsis quidem manibus sublimius elatis, sed temperate ac probe elatis, ne* VVLTV *quidem in audaciam* ERECTO.

ORASSE vero MANIBVS IN CAELVM SVBLATIS Apuleius tradit in libro De mundo. *Nam, ait, habitus orantium hic est, vt* MANIBVS EXTENSIS AD CAELVM *precemur.* Virgil. lib. 2. Æneid.

At pater Anchises oculos ad sidera lætus
Extulit, & CAELO PALMAS *cum voce* TETENDIT.

Et lib. 3. Æneid.

At pater Anchises PASSIS *de littore* PALMIS
Numina magna vocat.

Passis enim palmis Nonius interpretatur apud Enn. Annal. lib. 10. patentibus & extensis.

Item lib. [illegible].

Ni PALMAS *ponto* TENDENS VTRASQVE *Cloanthus,*
Fudisset[illegible]que preces, diuosque in vota vocasset.

Item lib. 1[illegible].

Et D[illegible]PLICES *cum voce* MANVS AD SYDERA TENDIT.
Omnipotens genitor.—

Hinc Lucan. lib. 5.

—& PANDERE PALMAS
Ad Deum delubra.—

Ouid. lib. [illegible] Metamorphos.

--- AD SYDERA *supplex*
Cressa MANVS TOLLENS.*---*

Idem lib. 1. Trist. Eleg. vlt.

Ipse gubernator TOLLENS AD SYDERA PALMAS
Exposcit votis immemor artis opem.

Pedo Albinou. in carmine consolatorio ad Liuiam:

Atque aliquis de plebe pius, pro paupere nato,
SVSTVLERAT TIMIDAS SYDERA AD ALTA MANVS.

Sic & Scipio apud Silium Italic. lib. 4. sublatis in cælum manibus precatur.

Idem, & lib. 15.

Ac supplex GEMINAS TENDENS AD SYDERA PALMAS,
Tellurem, noctemque & cælo sparsa precatur
Astra. ---

Liuius, lib. 5. de Camillo: *Dicitur* MANVS AD CAELVM TOLLENS *ita precatus esse.* Lucian. in Philopatride: Ἡμεῖς δὲ τὸν ἐν Ἀθήναις ἄγνωστον ἐφευρόντες καὶ προσκυνήσαντες, χεῖρας εἰς οὐρανὸν ἐκτείναντες τούτῳ εὐχαριστήσομεν. Expansis autem seu passis & supinis manibus id factum constat. Liuius, lib. 36. *Nixa genibus*, SVPINAS MANVS AD CAELVM AC DEOS TENDENTES, *orantesque.* Virgil. lib 4. Æneid.

Multa Iouem MANIBVS *supplex orasse* SVPINIS.

Horat. lib 3. Ode 23.

CAELO SVPINAS SI TVLERIS MANVS.

Vnde Æschylus in Prometheo ὑπτιάσμασι γυναικομίμοις χειρῶν dixit. Hinc & Petron. Arbit. in Satyrico, *Licas*, ait, *trepidans ad me* SVPINAS PORRIGIT MANVS.

Sciendum tamen est, vt Seruius in lib 3. Æneid. ad ea verba, *Summissi petimus terram*, & Macrob. lib. 3. cap. 9. scribunt, pro qualitate & diuersitate numinum interdum ima, interdum summa, veteres respexisse.

PRAETEREA eos qui orabant, ARAS TANGERE ET AMPLECTI solitos, Macrob. lib. 3. Saturnal. cap. 2. tradit, & adductis Virgilii e libro 4 & 6. Æneid. versibus confirmat. Seruius etiam in lib. 4 Æneid. *Necesse*, ait, *erat* ANSAS *a sacrificantibus* TENERI *quod nisi facerent, grata Diis sacrificatio non esset.* Rursusque in lib. 6. Æneid. *Rogabant deos*, ARARVM ANSAS TENENTES Plaut. Rudente Act. 3. Sc. 3.

VENVS ALMA, *ambæ te obsecramus,*
ARAM AMPLEXANTES HANC TVAM.

Similique modo apud Apul. lib. 6. De asino aur. Psyche Iunonem deprecans, ARAM AMPLECTITVR. Ex quo Horatius, Ode 23. lib. 3.

Immunis ARAM SI TETIGIT MANVS,
Non sumptuosa blandior hostia,
Mollibit auersos penates
Farre pio & saliente mica.

Seneca in Herc. Furen. in Choro Act. 3. ARAS TANGITE *supplices.*

Sic itaque in mensa [illegible] moris fuisse Liuius ait, precantes MENSAM TANGEBANT. Ouid. lib. 1. Amor. Eleg. 4.

TANGE *precor* MENSAM, *tangunt quo more precantes.*

IPSA quoque SIGNA DEORVM CONTINGERE ET COMPREHENDERE solitos, Arnobius lib. 6. [illegible] *Ita enim non* [illegible] *spirantia hæc signa, quorum* PLANTAS ET GENVA CONTINGITIS ET CONTRECTATIS ORANTES.

ARIS etiam ADVOLVEBANTVR supplicantes, vt docet Propertius, lib. 3. Eleg. 15. *Nunc, nunc* [illegible], *o Bacche, tuis humiles* ADVOLVIMVR ARIS.

Seneca [illegible] Act. [illegible] Sc. 1.

A[illegible] ARIS *supplex tendo manus,*
M[illegible]

Prudentius in Apotheosi:

Perfidus ille Deo, quamuis non perfidus vrbi,
Augustum CAPVT ANTE PEDES CVRVARE *Mineruæ*
Fictilis & SOLEAS *Iunonis* LAMBERE, PLANTIS
Herculis ADVOLVI, GENVA INCVRVARE *Dianæ,*
Quin & Apollineo frontem submittere gypso.

Idem in Peristephanon:

Iam si SVB ARIS *ad sigillorum pedes*
IACTATIS *infra* [illegible] *querimonias,*
Quid esse vobis æstimem proclivius?

HOC amplius supplices mulieres GENIBVS NIXAS Deos orasse, testantur Ouid lib. 4. Fastor. quo loco Claudiam SVBMISSO GENV precantem facit: & Liuius lib. 26. cum matronas GENIBVS NIXAS supinas manus ad cælum ac Deos tetendisse narrat. ac denique Apuleius, lib. 6. De asino aur. vbi Psyche GENV NIXA Iunonem deprecatur.

PRAETEREA CAPILLIS PASSIS, solutis & demissis, mulieres Diis supplicasse inuenio. Ouidius enim de eadem Claudia, lib 4. Fastor.

-- *Vultus*, ait, *in imagine Diuæ*
Figit, & hos edit, CRINE IACENTE, *sonos.*

IDEMQVE

IDEMQVE lib. 3. eiusdem argumenti, grauidas mulieres RESOLVTO CRINE Iunonem Lucinam precari iubet. Sic & Virgil. lib. 1. Æneid. Phrygias matronas ad templum infestæ Palladis CRINIBVS PASSIS processisse scribit. Idemq; lib. 3.

Et circum Iliades CRINEM, *de more*, SOLVTAE.

Hoc etiam indicat Tibullus, cum ait lib. 1. Eleg. 3.

Bisq; die, RESOLVTA COMAS, *tibi* DICERE LAVDES
Insignis turba debeat in Pharia.

Nam RESOLVTA COMAS, Tibullus dixit eadem figura, qua Ouidius lib. 2. Amor. Eleg. 14.

--ferturq; rogo RESOLVTA CAPILLOS.

Ea causa est, cur Numa lege sua, quæ a Festo Pomp. in verbo *Pellex*, refertur, aram tangere pellicem vetabat: quod si tangeret, CRINIBVS DEMISSIS, agnum feminam cædere præcipiebat. DEMISSIS enim CRINIBVS, idem est, quod resolutis, effusis & passis crinibus. Propert. libr. 2. Elegiar.

--sed tu potius, precor, vt me
DEMISSIS *plangas pectora nuda* COMIS.

Ouidius lib. 7. Fastor. de Vestalibus loquens,

Attonitæ flebant DEMISSO CRINE *ministræ.*

Et in Epist. Ariadnes ad Theseum,

Aspice DEMISSOS *lugentis more* CAPILLOS.

SVPPLICANTES etiam TEMPLIS PROSTRATOS PROCVBVISSE, LIMINAQVE TEMPLORVM ET SOLVM AEDIVM SACRARVM OSCVLATOS, obseruaui. Lucret. lib. 5.

Nec PROCVMBERE HVMI PROSTRATVM, *& pandere palmas,*
Ante deûm delubra.--

Tibull. lib. 1. Eleg. 5.

Non ego tellurem MANIBVS PERREPERE SVPPLEX,
Et miserum sancto TVNDERE POSTE CAPVT:
Non ego, si merui, dubitem PROCVMBERE TEMPLIS,
Et DARE SACRATIS OSCVLA LIMINIBVS.

Ouid. lib. 1. Metamorphos.

Vt templi tetigere gradus, PROCVMBIT VTERQVE
PRONVS HVMI, GELIDOQVE PAVENS DEDIT OSCVLA SAXO.

DIO lib. 41. De his qui vrbe cum Pompeio excesserunt: *Καὶ ἐπὶ τῇ ἔξω πολὺς μὲν οἶκτος (καὶ γὰρ κατὰ τοὺς νεὼς προσευχὰς ἀφοσιοῦντες εὐχὰς ἐποιοῦντο) πάνδημος αὐτοὺς ἐλάμβανεν· τούς τε γὰρ θεοὺς ἀνεκάλουν, καὶ τὰ ἕδη αὐτῶν κατεφίλουν.* Arnobius lib. 1. aduers. gent. *Cum per omnia supplices irent templa, non* DEORVM ANTE ORA PROSTRATI, LIMINA IPSA CONVERRERENT *oscu-lis.* Eoque spectare videtur illud Iuuenalis Satyra 6.

--Tarpeium LIMEN ADORA PRONVS.--

QVINETIAM in his supplicationibus, quæ auertendæ deorum iræ causa habebantur, aut cum hostili aliquo nuntio perculsa ciuitas ad Deos & vota confugiebat, CRINIBVS TEMPLORVM SOLVM VERRERE MATRONAE solebant. Liuius lib. 3 *Iussi cum coniugibus ac liberis supplicatum ire, pacemque exposcere Deûm, ad id quod sua mala quemque cogebant, auctoritate publica euocati, omnia delubra implent: stratæ passim* MATRES CRINIBVS TEMPLA VERRENTES, *veniam irarum cælestium, finemque pesti exposcunt.* Idem lib. 26. *Ploratus mulierum non ex priuatis solum domibus exaudiebatur, sed vndique* MATRONAE *in publicum effusæ circa deûm delubra discurrunt*, CRINIBVS PASSIS ARAS VERRENTES. Polybius lib. 9. *Αἱ δὲ γυναῖκες περιπορευόμεναι τοὺς ναοὺς, ἱκέτευον τοὺς θεοὺς πλύνουσαι ταῖς κόμαις τὰ τῶν ἱερῶν ἐδάφη. τοῦτο γὰρ αὐταῖς ἔθος ἐστὶ ποιεῖν, ὅταν τις ὁλοσχερὴς τὴν πατρίδα καταλαμβάνῃ κίνδυνος.* Lucanus lib. 2.

Hæ lacrymis sparsere deos, hæ pectora duro
Afflixere solo: LACERASQVE IN LIMINE SACRO
ATTONITAE FVDERE COMAS *votisq; vocari*
Assuetas crebris feriunt vlulatibus aures.
Nec cunctæ summi templo iacuere Tonantis:
Diuisere deos: & nullis defuit aris
Inuidiam factura parens.--

Silius Italic. lib. 12.

Funditur immistus gemitu, precibusq; per altos

Ad cælum muros clangor, SPARSAEQVE *solutis*
CRINIBVS EXVLVLANT MATRES, ATQVE VBERA NVDANT.

Claudian. in Encomio Serenæ vxoris Stiliconis

Numinibus votisq; vacat, & SVPPLICE CRINE
VERRIS HVMVM.—

ILLAS autem omnes cultus diuini species, VENERANDI verbum quadam communione complectitur: cuius officium propriè diis impendi testantur cuilibet obuii Ciceronis loci ex lib. 1. & lib. 3. De natur. Deor. & ex lib. 1. Tusculanar. quæst. & Orat. De lege Agrar. & Virgil. lib. . & 3. Georgic. Nec vero salutationis tantum aut adorationis ritu, sed & precibus, sacrificiis, victimis & donis, ac muneribus Deos Venerari, Latini auctores dicunt. Itaque VENERARI, pro precari dicunt Plautus Ruden. Act. 1. Sc. 4. & in Prologo Aululariæ, & Bacchidib. Act. 2. Sc. 1. Trinummo Act. 1. Sc. 1. Varro lib. 1. De re rustic. cap. 1. Horatius lib. 2. Serm. Satyr. 2. & in Epist. Cæcinæ ad Cicer. lib. 6. Familiar. Festus plane, VENERANDI verbum compositum a venia & orando scribit. Vnde VOTIS DEOS VENERARI, dixit Virgil. libr. 7. Æneid. & VITVLA CAESA VENERARI, libr. 4. Georgic. & FARRE PIO AC PLENA ACERRA VENERARI, idem ipse libr. 5. Æneid. & BVBVS ALBIS VENERARI, Horatius in Carm. sæculari.

ARAS quoque & TEMPLA VENERARI, dicunt Valer. Max. lib. 1. cap. 6. & Virgilius libr. 12. Æneid. Seneca in Agamemnone Act. 4. Sc. 1. & Silius Italic. libr. . Hinc & VENERABVNDOS templum iniisse scripsit Liuius libr. 5. sicut & Q. Curtius lib. 8. Macedonas Persarum more VENERABVNDOS Alexandrum salutasse, prosternentes humi corpora.

SIC & ADORANDI verbum, non ad illum dumtaxat ritum refertur, de quo superius disseruimus: sed & ADORARE PRECIBVS, legimus apud Virg. lib. 4. Æneid. Ouidium lib. 4. Fastor. & lib. 1. Trist. Eleg. 3. Senec. in Octauia Act. 4. Sc. 1. & Silium Italic. libr. 3. & ADORARE VOTIS, apud Ouidium lib. vlt. Metamorphos. & ADORARE TVRE, apud Plinium libr. 12. Natur. histor. cap. 14.

SIMILITERQVE TVRE ET VINO SVPPLICARI, dicebant. Sallustius in lib. Historiar. apud Macrob. lib. 3. cap. 13. *Cultum venienti,* TVRE, *quasi Deo,* SVPPLICABATVR. Quæ verba ad Marium pertinent, de quo Seneca lib. 3. De Ira, cap. 18. *Mario, ait, cui populus vicatim statuas posuerat, cui* TVRE ET VINO P. R. SVPPLICABAT. Plaut. in Prolog. Aulular.

Ea mihi quotidie aut TVRE, AVT VINO, *aut aliquo*
Semper SVPPLICAT.—

Sueton. in August. cap. 35. *Sanxit, vt prius quam consideret quisquam,* TVRE AC MERO SVPPLICARET *apud aram eius Dei, in cuius templo coiretur.* Idem in Tiber. cap. 70. TVRE QVIDEM AC VINO, *verum sine tibicine,* SVPPLICAVIT. Plinius in Præfat. ad Vespasian. *Verum & Diis* LACTE *rustici, multaque gentes* SVPPLICANT. Idem lib. 12. cap. 14. *Alexandro Magno in pueritia sine parsimonia tura ingerenti aris, pædagogus Leonides dixerat, vt illo modo, cum deuicisset turiferas gentes,* SVPPLICARET. Idem lib. 13. Natural. histor. cap. 1. *Iliacis temporibus non* SVPPLICABATVR TVRE. MOLA quoque SALSA SVPPLICARE, idem Plinius dixit lib. 12. cap. 18. *Nec minus,* inquiens, *propitii erant* MOLA SALSA SVPPLICANTIBVS. *Imo vero, vt palam est placatiores.*

VERVM, ne longius de spatio cursus loque deflectamus, OMNIVM RERVM MAGNARVM A DIIS IMMORTALIBVS PRINCIPIA DVCI CONSVEVISSE, Cicero in Vatinium auctor est. Illud quoque a maioribus bene ac sapienter institutum, Plin. in Panegyrico commendat, vt quemadmodum RERVM AGENDARVM, ita dicendi INITIVM A PRECATIONIBVS CAPERETVR quod nihil rite nihilque prouidenter SINE DEORVM IMMORTALIVM OPE, CONSILIO, HONORE HOMINES AVSPICARENTVR. Vide Cicer. pro Rabir. perduell. reo. *Quæ cum ita sint, primum, quod in tanta dimicatione capitis, famæ, fortunarumque omnium fieri necesse est,* AB IOVE OPT. MAX. CETERISQVE DIIS DEABVSQVE IMMORTALIBVS, *quorum ope & auxilio multo magis hæc Respub. quam ratione hominum gubernatur, &c.* Idque in priscorum Oratorum orationibus obseruatum fuisse, idem Cicer. in Diuinatione ostendit. *Si quid,* inquiens, *ex vetere aliqua oratione,* IOVEM EGO OPT. MAX. Quæ procœmia vsitata fuisse causidicis imperitis, veteresque ab inuocatione Deorum incepisse, Ascon. Pedian. ibidem notat. Huius moris testem habemus, etiam Valer. Maximum in Præfatione suorum librorum ad Tiberium Cæsarem, in qua est: *Nam si prisci oratores ab* IOVE OPT. MAX. *bene orsi sunt, si excellentissimi vates* A NVMINE ALIQVO PRINCIPIA TRAXERVNT, *mea parvitas eo iustius ad fauorem tuum decurrerit.* Symmach. Epist. 107. lib. 2. *An si nobis scribenda sit forensis oratio,*

rio, IOVEM, CETEROSQVE DEOS *Catonis lege* PRAEFAMVR. Seru. in lib. 7. Æneid. ad ea verba: *Dis, nostra incepta secundent, Antiquo, ait, more loquuturus de publicis rebus, id est pace, & regis* ... *FACIT ANTE, DEORVM COMMEMORATIONEM, sicut Catonis in orationibus legimus.* Proinde quod est apud eundem Virgil. lib. 11. Æneid.

PRAEFATVS DIVOS, *solio rex infit ab alto,*

ad Seruius e more antiquo ductum, & petitum scribit: *Nam maiores, ait, nullam orationem* NISI ... NVMINIBVS INVOCABANT: *sicut sunt orationes Catonis & Gracchi. Nam generale caput in omnibus legimus.* Inde apud Martianum Capellam lib. 5. Rhetorica ita loquitur: *Patrem* MAXIMVM IOVEM, CETEROSQVE CAELITES, *quos in caussis pluribus saepe sum deprecata atque ipsum conuentum supera confessionis* ATTESTOR. Certe usu receptum fuisse ... IOVEM OPTIMVM MAX. PRECARI, atque ab eo auxilium petere Cicer. lib. 6. ... scribit. Idemque in his concionibus, quae ad populum habebantur, in more positum fuisse ... verbo. Atque hanc inuocationem Deorum poetis familiarem fuisse vulgo notum ... & Plinius Epist. 4. lib. 8. ostendit: *Proinde*, inquiens, *iure vatum* INVOCATIS DIIS, *& inter Deos* ... *res, opera, consilia, dictaturus es, immitte rudentes, pande vela.* Quod non aeque historiae scriptoribus conuenire ait Liuius in Praefatione lib. 1. his verbis: *Ab initio certe tanta* ... *absint, cum bonis potius ominibus, votisque ac* PRECATIONIBVS DEORVM DEARVMQVE, *vt poetis, nobis quoque mos esset, libentius* INCIPEREMVS, *vt orsis tanti operis successus prosperos darent.*

CETERVM inter sollemnes ritus & precationes, generaliter Deos omnes, PATRES nuncupatos Lactantius lib. 4. Institut. diuinar. tradit, non tantum honoris gratia, verum etiam rationis. *Itaque*, addit, *& Iupiter a precantibus* PATER *vocatur, & Saturnus, & Liber, & ceteri deinceps Dii*: quod his Lucilii versibus confirmat:

Vt nemo sit nostrûm quin aut PATER *optimus diuûm,*
Aut Neptunus PATER, *Liber, Saturnus* PATER, *Mars,*
Ianus, Quirinus PATER, *nomen dicatur ad vnum.*

Seruius in 1. Georgic. ad ea verba, *Huc* PATER *ô Lenae*, & in lib. 1. Æneid. ad eum versum, *Iam* PATER *Æneas*, PATRIS epitheton omnium generaliter Deorum esse admonet. Idemque in lib. 3. Æneid. in explicatione horum verborum, *Da* PATER *augurium*, PATRIS nomen religionis esse notat, hominibusque & montibus, & fluuiis, & numinibus à Virgilio dari, exemplis comprobat. A. Gellius lib. 5. cap. 12. *Iouem Latini veteres a iuuando appellauere, eundemque alio vocabulo iuncto,* PATREM *dixerunt. Nam quod in elisis aut immutatis quibusdam literis Iupiter, id plenum atque integrum est,* IOVIS PATER. *Sic &* NEPTVNVSPATER *coniunctè dictus est, &* SATVRNVSPATER, *&* IANVSPATER, *&* MARSPATER: *hoc enim est* MARSPITER. *Itemque* IOVI, DIESPITER *appellatus est, id est diei & lucis pater. Idcircoque, simili nomine* DIIOVIS *dictus est.* Quo in loco obiter obseruanda est vox haec, IOVIS, recto casu, qua antiquitus Iupiter significabatur. Nam hoc antiquis in vsu & consuetudine fuisse, Varro lib. 7. De ling. Latin. semel atque iterum tradit. Hyginus in Fabulis cap. 220. *Dum deliberat secum quidnam fecisset, interuenit* IOVIS, *rogat eum Cura vt ei daret spiritum, quod facile ab Ioue impetrauit: cui cum vellet Cura nomen suum imponere,* IOVIS *prohibuit.* Et mox, *Dum de nomine Cura &* IOVIS *disceptarent.* Rursus ibidem, *Tu* IOVIS *quoniam spiritum dedisti, corpus recipito.* Eodemque casu hoc nomen vsurpat D. Augustin. lib. 7. De ciuitate Dei, cap. 9. 14. & 15. Sic & VEIOVIS vocandi casu in Formula deuotionis vrbium apud Macrobium lib. 3. Saturnal. cap. 4. Mars etiam PATER vocabatur, vt ex Liuio lib. 8. Valer. Max. lib. 1. cap. 8. & Ped. Albinou in Consolat. ad Liuiam patet. Ouid. lib. 1. De arte amandi:

Marsque PATER, *Caesarque* PATER *date numen eunti.*

Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 12. *Cum hodie quoque in sacris Martem* PATREM, *Venerem* GENITRICEM *vocemus.* MARSPITER vero in precibus, recto casu absque vllo obliquo antiquitus vsu tritum erat, vt Varro lib. 7. & 8. De lingua Lat. scribit. Macrobius tamen accusandi casu posuit lib. 1. Saturnal. cap. 19. *Certe*, inquiens, *Romani vtrumque,* PATRIS *appellatione venerantur: alterum Liberum* PATREM, *alterum* MARSPITREM, *id est, Martem* PATREM, *cognominantes.* Meminit & Priscian. in lib. De duodecim carminibus. Ianum etiam PATREM appellatum praeter Lucilium & M. Catonem lib. De re rust. cap. 134. Virgilium lib. 8. Æneid. Horat. Satyr. ... lib. 2. Serm. & Epist. 16. lib. 1. ... lib. 6. ... Martial. lib. 8. Epigram. 2. Iuuenal. Satyr. 6. docet. Athen. ... lib. ... quicumque ... ΠΑΤΕΡΑ ... Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 17. *In* ... *nos quoque Ianum* PATREM *vocamus, Solem sub hac*

appellatione venerantes Bacchum quoque PATREM vocat Ouid. lib. 13. Metamorphos. Quinimo, vt ipsa Seruii in lib. 1. Georgic. verba in ius meum transferibam, PATER, licet generale esset omnium Deorum, tamen proprie Libero semper cohærebat. Nam Liber PATER vocabatur. Nec non Pluto DISPATER appellabatur, testibus Cicerone lib 2. De natura Deor. D. Augustino lib. 7. De ciuitate Dei, cap. 23. & Pub. Victore in 10. regione vrbis. Quin & Tiberinus (quem inter numina relatum, & in numero Deorum habitum ex Varro. lib. 4. De lingua Lat. & D. Augustino lib. 4. De ciuitate Dei cap. 23. & lib. 6. cap. 10. constat) PATER vocatur ab Horatio Coclite, apud Liuium lib. 2. & a Virgilio lib. 4. Georgic. & lib. 6. Æneid. & a Claudiano in lib. De bello Getico, & a Ped. Albinouano in carmine consolatorio ad Liuiam.

ATQVE VT DEOS PATRES, sic & DEAS MATRES appellabant. Vestam enim MATREM Cic. vocat in Orat. de haruspicum respons. TELLVS etiam, quæ eadem Bona Dea & Terra, Fauna, Ops & Fatua, in sacris MAGNA MATER vocabatur, vt Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 12. Sed & in carmine deuotionis vrbium, quod ab eodem Macrob. lib. 3. Saturnal. cap. 9. refertur, & a Liuio lib. 8. & Sueton. in Tiberio cap. 75. Arnob. lib. 7. TERRA MATER appellatur. Vnde Plinius lib. 18. cap. 3. *Non tamen, ait, surda Tellure, quæ* PARENS *appellatur, colitq; dicitur, & ipso honore hinc assumpto.* Similiter Matutam MATREM vocant Liuius lib. 5. & lib. 24. & 25. Ouidius lib. 6. Fastor. Lactant. lib. 1. cap. 21. Seruius in lib. 6. Georgicor. ad ea verba, *& Inoo Melicerta*, & in lib. 5. Æneid. ad ea verba, *Et pater ipse manu* Paulus ex Festo: MATREM MATVTAM *antiqui ob bonitatem appellabant.* Et alias, *Mana bona dicitur, vnde &* MATER MATVTA.

NEC hoc prætermiserim, in precationibus Deos plerumque SANCTOS appellatos. Apud Liuium namque lib. 2. Horatius Cocles Tiberinum ita precatur *Tiberine* PATER TE SANCTE *precor, hæc arma & hunc militem propitio flumine accipias.* Cic. Philipp. 2. *Pro* SANCTE *Iuppiter.* Et lib. 2. De natura Deor. *O* SANCTE *Apollo, qui vmbilicum terrarum certum obsides.* Idem lib. 4. Tusculanar. quæst. versum hunc citat, *Te Apollo* SANCTE, *fer opem, teq; omnipotens Neptune, inuoco.* Virgil. lib. 4. Æneid.

——sequimur te SANCTE *deorum*

Quisquis es.——

Ouidius lib. 2. Fastor.

Et cantant laudes Termine SANCTE *tuas.*

Tibullus Eleg. 1. lib. 2. ad Cupidinem:

SANCTE *veni dapibus festis.*

Idemq; lib. 4. Apollinem SANCTVM vocat, & Genium SANCTVM, & Iunonem SANCTAM, & Priapum SANCTVM. In veteri inscriptione est, IOVI CONSERVATORI & IVNONI SANCTAE sacrum. Sic & Virgilius in Ceiri PALEM SANCTAM, & Ouidius Epist. 19. Heroid. Dianam SANCTAM, & Seneca in Medea Act. 3. Sc. 1. SANCTAM Iustitiam, & Gratius in lib. De venat. Vulcanum SANCTVM, Claudian. in lib. 3. De rapt. Proserp. Cererem & Cybelem SANCTAS appellant. Arnobius lib. 7. aduers. gent. *Æsculapius iste, quem prædicatis, Deus præstans,* SANCTVS *Deus, salutis dator.* Idem lib. 4. Herculem SANCTVM Deum nuncupat. Sed & in veteribus aliquot inscriptionibus SILVANVS SANCTVS vocatur. Et alibi, SILVANO ET HERCVLI SANCTISSIMIS DEIS. In alia est, BONAE DEAE SANCTAE SACRVM. Et alias, CAMVLO DEO SANCTISSIMO SACRVM. Item, LIBERO PATRI SANCTO SACRVM. Denique SANCTOS Deos appellant Tibull. Eleg. 3. lib. 1. & Ouidius lib. 2. Amor. Eleg. 6. Idemque lib. 1. Fastor. Augustum, (cui etiamnum viuo diuinos honores habitos constat, & quem ipsemet recentem & nouum cælitem vocat lib. 4. De Ponto) hoc nomine ornat, SANCTE, inquiens, *pater patriæ.* Eodemque modo Valer. Flac. lib. 1. Argonautic. Vespasianum vt numen inuocans, quem etiam cælo dicatum a Tito Plinius in Panegyrico scribit, SANCTVM patrem appellat. Apud eundem lib. 6. quidam paternos manes inuocans,

SANCTE, ait, *mihi Verapte pater, tua pectora nato*

Suggere nunc.——

INTERDVM & Dii DOMINI vocabantur, & hoc illis epitheton Ouidius tribuit lib. 3. Amor. eleg. 9. Sol quoque DOMINVS nominatur in quadam veteri inscriptione. Similiter & Deas DOMINAS vocabant. Petron. Arbiter in Satyrico: *Timidissimo murmure votum feci: &* DOMINA, *inquam, Venus.* Sic DOMINA Iuno apud Propert. lib. 2. eleg. 4. & DOMINA Venus lib. 3. eleg. 2. Virgilius lib. 3. Æneid. Iunonem DOMINAM vocat hoc versu:

Iunoni

Iunoni cane vota lubens, DOMINAM QVE *potentem*
Supplicibus supera donis.--

Quamquam cognomen hoc suum ac proprium Mater Deûm fecerat. Virgilius libro 3. Æneid.

Et vincti currum DOMINAE *subiere leones.*

Vbi Seruius, *Sane* DOMINAM *proprie matrem Deûm dici Varro & ceteri affirmant. Nam & ibi Proserpina ideo à Virgilio* DOMINA *appellata, quod ipsa terra esse credatur, sicut & Mater Deûm.* Proinde idem Seruius in illis, quos supra retuli, versibus, Virgilium, Iunonem abusiue DOMINAM appellasse notat, cum proprie nomen sit matris Deorum. Secundum quæ proprie locutus est Ouid. lib. 4. Fastor. hoc versu:

Almonis DOMINAM *sacraque lauit aquis.*

Proserpinam etiam, DOMINAM vocat Virgil. lib. 6. Æneid.

QVIN ETIAM Dii BONI vocabantur, Horatio teste Ode 2. lib. 4. Testimonio est illa exclamatio, Dii BONI, quam vulgi sermone tritam, prope innumeris, Terentii, Ciceronis, aliorumque veterum auctorum locis confirmare facile esset, nisi in re minime obscura testibus vti non necessariis, putidæ esset diligentiæ. Indicat & Persius Sat. 2. his verbis:

Dic agedum Staio, PRO IVPITER, *ô* BONE *clamet* IVPITER.

Sic Mercurius BONVS dicitur à Plauto, Casina, Act. 2. Sc. 3. & Liber, PATER BONVS ab Ouid. lib. 1. Trist. Eleg. 4.

Atque ita etiam IVNO BONA à Virgil. lib. 10. Æneid. & Capitolino in Diadum. & VENVS BONA vocatur à Plauto Ruden. Act. 2. Sc. 1.

DEOS *quoque* PVLCHROS, & Deas PVLCHRAS vocabant. Sic Ouid. lib. 15. Metamorph. Æsculapium PVLCHERRIMVM, & Bacchum PVLCHERRIMVM lib. 5. Trist. Eleg. 4. Itemque Venerem PVLCHERRIMAM lib. 4. Fastor. & Martial. lib. 10. Epigram. 28. Ianum PVLCHERRIMVM; & Horat. lib. 1. Epist. 16. Lauernam PVLCHRAM; & Martianus Capella lib. 1. Iunonem PVLCHRAM in precibus appellant.

DEOS etiam MAGNOS vocabant, vt ex Plautina Trinummo, Act. 4. Sc. 1. Ennio apud Cic. lib. 1. De officiis. Ouid. lib. 3. De ponto, Eleg. 1. Senec. lib. 5. De benef. cap. 16. patet.

ALMAS præterea Deas plerumque vocatas inuenio. ALMA vtique Tellus à Columella lib. 3. cap. 10. dicitur. Virgil. lib. 10. Æneid.

ALMA parens Idæa deûm.--

Vbi Seruius, ALMA *proprie est Tellus, ab eo quod nos alat: abusiue etiam aliis numinibus hoc epitheton datur.* Paulus in Festi Epitome: ALMA, *sancta, siue pulchra, vel alens, ab alendo scilicet.* ALMA etiam Ceres vocatur à Virgil. lib. 1. Georg. & ALMA Venus, à Plauto Ruden. Act. 3. Sc. 3. Lucret. lib. 1. Virgil. lib. 1. & 2. Æneid. Ouidio lib. 14. Metamorphos. & lib. 4. Fastor. & lib. 2. Trist. Eleg. 1. vt & Maia ALMA ab Horat. lib. 1. Carm. Ode 2. & Musæ ALMAE ab eodem lib. 3. Carm. Ode 4. & Nereides ALMAE à Cicerone in Arato. Solem quoque ALMVM vocat Horat. in Carm. sæcul.

ILLVD summe notandum est, IANVM in omnibus sacrificiis precationibusque, primum inuocatum, cumque ceteris Diis, atque adeo Ioui ipsi præponi consueuisse: quod ex Varrone D. Augustin. lib. 7 De ciuit. Dei cap. 9. diserte tradit. Fabius Pictor. lib. 1. DE IANO. *Primus aras & pomœria in sacris docuit, & ob id illi in omni sacrificio perpetua præfatio præmittitur, farque illi ac vinum primo prælibatur.* Similiter Macrobius lib. 1. Saturn. ca. 9. *Xenon quoque primo Italicarum tradit,* IANVM *in Italia primum Diis templa fecisse, & ritus instituisse sacrorum: ideo eum in sacrificiis precationem meruisse perpetuam. Eaque de causa Fab. Max. Pontifex,* vt idem Macrob. lib. 1. c. 26. refert, *negabat oportere atro die parentare: quia tunc quoque,* IANVM *Iouemque præfari necesse esset, quos nominari atro die non oportebat.* Seruius in lib. 1. Æneid. ad versum, *Cana fides &* VESTA. VESTA, ait, *significat religionem, quia nullum sacrificium sine igne est. Vnde & ipsa, &* IANVS *in omnibus sacrificiis inuocantur.* Cic. lib. 1. De nat. Deor. *Cumque in omnibus rebus vim haberent maximam prima & extrema, principem in sacrificando* IANVM *esse voluerunt.* Et mox de Vesta: *Itaque in ea Dea, quæ est rerum custos intimarum, omnis & precatio & sacrificatio extrema est.*

VETERES etiam à IANO precationes auspicatos testatur Horatius, Epist. 16. libr. 1. cum ait:

Quandocumque Deos, vel porco, vel boue placat:
IANE PATER, *clare, clare, cum dixit, Apollo,*
Labra mouet metuens audiri. Vnde Martial. lib. 10. Epigram. 28.

Annorum, nitidique sator PVLCHERRIME *mundi,*
Publica quem primum vota precesque canunt.

Paulus ex Festo in verbo *Chaos: Vnde* IANVS *detracta aspiratione, nominatur, ideo quod fuerit omnium primus, cui primo supplicabatur velut parenti, & à quo rerum omnium factum putabant initium.* Arnob. lib. 3. aduers. gent. de IANO. *Atque ita per vos, Dei nomen traditur, quem in cunctis anteponitis precibus, & viam vobis pandere ad Deorum audientiam creditis.* Aurel. Victor in Breuiario historiæ Rom. *In sacris omnibus primum locum* IANO *detulerunt vsque eo vt etiam cum aliis Diis sacrificium fit, dato ture in altaria* IANVS *prior nominetur, cognomento quoque addito* PATER. Exemplum vero si quis requirat, vltro se offert deuotionis formula, in qua IANVS Ioui præponitur: principiũ enim habet huiusmodi: IANE, *Iupiter, Marspiter, Quirine, Lares* & reliqua. Causam vero huius ritus adfert Ouid. lib. 1. Fastor. his versibus qui interrogatione & responsione constant;

Mox ego. Cur quamuis aliorum numina placem,
IANE *tibi primum, tura merumque fero?*
Vt possis aditum per me, qui limina seruo,
Ad quoscunque voles, inquit, habere Deos.

Eiusdem ritus paullo copiosius Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 9. rationem reddit, inquiens, IANVM *quidem Solem demonstrare volunt potentem, qui exoriens aperiat diem, occidens claudat: inuocariq; primum, cum alicui deo res diuina celebratur, vt per eum pateat ad illum deum, cui immolatur, accessus: quasi preces supplicum per portas suas ad deos ipse transmittat.* Seruius in 7. Æneid. ad versum: *--nec custos absistit limine* IANVS. *Quidam, ait,* IANVM *Eanũ dicunt, ab eundo, eumq; esse Martem, & quod apud Romanos plurimum potest, ideo primũ in veneratione nominari. alii* IANVM *aere credunt: & quia vocum genitor habeatur, idcirco mandari ei preces nostras, ad Deos perferendas.*

DENIQVE initiorum omnium potestatem habere IANVS credebatur, quemadmodum D. Augustinus lib. 7. De ciuit. Dei cap. 2. & 3. scribit: eique omne principium consecratum erat, vt ait Seruius in lib. 5. Æneid. ad ea verba, *Nexaque aere trabes.* Ex quibus lucis aliquid adferri videtur his Catonis lib. De re rust. 1. cap. verbis, quibus, antequam Messis suo in auribus lactentibus fiat, IANVM, ait, *vino præfamino*: & cap. 134. *Ture, vino,* IANO, *Ioui Iunoni præfato.* Nec dubium est Deum hunc ex eorum numero fuisse, quos inter sacrificandum Romanos magistratus inuocare consueuisse Herodianus lib. 5. refert.

IANVS vero, sicut Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 9. & Seruius in 7. Æneid. notant, CLVSIVII, seu CLVSII, & PATVLCII cognominibus in sacris inuocabatur, idcirco, quod bello eius valuæ patebant, pace claudebantur. Ad quod lucem præfert Ouid. lib. 1. Fast. cuius ea de causa versus ipsos apponam.

Inde vocor IANVS, *cui cum Cereale sacerdos*
Imponit libum, farraque mista sale:
Nomina ridebis, modo namque PATVLCIVS *idem,*
Et modo pacifico CLVSIVS *ore vocor:*
Scilicet alterno voluit vetus illa vetustas
Nomine, diuersas significare vices.

QVINETIAM GEMINI, QVIRINI, CONSIVII, IVNONII & CVRIATII nominibus IANVS colebatur. IANI GEMINI mentio fit a Varrone lib. 4. De ling. Lat. Vell. Pater. lib. 2. Plinio lib. 34. Nat. histor. cap. 7. Sueton. in Nero. cap. 14. & auctore libri De vir. illustribus cap. 3. AC IANVS quidem, BIFRONS, vt Virg. lib. 7. & 12. Æneid. loquitur, vel, vt Ouid. lib. 1. Fastor. & lib. 4. de Ponto Eleg. 4. ANCEPS, vel, vt idem lib. 5. Fastor. BIFORMIS, & vt Plutarch. ἐν Αἰτίαις, διπρόσωπος, aut vt in Numa, ἀμφιπρόσωπος fingebatur. Ideoq; Geminus QVADRIFRONS erat, vt Fab. Pictor lib. De aureo sæculo, & D. August. lib. 7. De ciuit. Dei scribunt, vel, vt apud Macrobium, Bassus lib. 1. Saturn. cap. 9. scribit, QVADRIFORMIS. QVIRINVM autem inuocabant IANVM, quasi bellorum potentem, ab hasta, quam Sabini CVRIM vocabant: quo cognomine IANVS appellatur in lege Regia, quam Fest. Pomp. in voce, *Opima*, refert: & ab Horatio Ode 15. lib. 4. & Sueton. in Augusto c. 22. CONSIVIVM vero, Macrobio interprete, inuocabant, a conserendo, id est propagine generis humani, quæ IANO auctore conseri credebatur. IVNONIVM, quasi omnium mensium ingressus & Kalendas tenentem, cuius rei Seruium in lib. 7. Æneid. & Macrob. non modo cap. 10. sed & 20. lib. 1. Saturn. auctores habeo. Postremo, CVRIATIO IANO aram consecratam Fest. Pomp. in verbo, *Sororium Tigillum*, tradit.

PROPRIA etiam & peculiaria Deo cuique cognomina attributa fuisse sciendum est. Veluti Ioui, OPTIMI MAXIMI cognomen, quemadmodum Lactant. lib. 1. Institut. diuinar. cap. 10. docet. *Quid omnium*, inquiens, *hominum pater, Iupiter, qui in sollemni precatione*, OPTIMVS ET MAXIMVS *nominatur?* Arnob. lib. 1. aduers. gent. *Cum à vobis & Iupiter* OPTIMVS ET MAXIMVS *habeatur*. Et quidem, vt Cic. lib. 2. De nat. Deor. obseruauit, ante OPTIMVS, id est, beneficentissimus quam MAXIMVS dicebatur: quia maius est, certeque gratius omnibus prodesse, quam opes maximas habere. Idcirco Plinius in Panegyrico: *Parens*, ait, *hominum, deorumque* OPTIMI *prius, deinde* MAXIMI, *nomine colitur*. Ibidemque Traiano iustis de caussis Senatum populumque Romanum OPTIMI cognomen addecisse, meritoque ei post ceteras appellationes hanc esse additam, vt maiorem, scribit. Quo etiam cognomine sibi à Senatu delato eundem principem magis quam Parthici gloriatum, Xiphilinus refert: Τά τε ἄλλα, inquiens, ἐψηφίζετο αὐτῷ πολλὰ ἡ βουλή, καὶ ΟΠΤΙΜΟΝ, εἴτ' οὖν ἄριστον ἐπωνόμασαν. Et mox: Καὶ ὠνομάσθη μὲν, ἐπειδὴ καὶ Νίσιβιν εἷλε καὶ τὰς Βάτνας, Παρθικός. πολὺ δὲ μᾶλλον ἐπὶ τῇ τοῦ ΟΠΤΙΜΟΥ προσηγορίᾳ ἢ ταῖς ἄλλαις ἐγαυρίασεν, ὅτι καὶ τὸ ἦθος αὐτοῦ μᾶλλον ἢ τὰ ὅπλα ἐσήμαινεν. Eiusque appellationis splendore & gloria Traianus in nummis suis saepe decoratur.

IOVEM autem idcirco OPT. MAX. veteres appellasse, Cic. lib. 3. De nat. Deor. docet, quod eos saluos, incolumes, opulentos, copiosos efficeret. Et hoc cognomine L. Æmilius Paulus & Manlius apud Liuium, lib. 6. Iouem precantur. Quo in genere loquendi superlatiuum pro positiuo poni, & nulli comparari, Donatus notauit. Cuius dicti hanc eius interpres Seruius rationem reddit, quia non sunt alii Ioues, quorum vnus bonus, alter melior sit, vnde possit hic dici OPTIMVS.

HOC vero OPTIMI MAXIMI cognomen IOVIS CAPITOLINI proprium fuit. Cicero pro domo sua. *Quocirca te*, CAPITOLINE, *quem propter beneficia, populus Rom.* OPTIMVM, *propter vim* MAXIMVM nominauit. CAPITOLIVM certe templum Iouis OPTIMI MAXIMI dicitur apud Liuium, lib. 21. & augustissima domus IOVIS OPTIMI MAX. apud eundem lib. 3. Plinius lib. 28. cap 2. post Hetruriae vates consultos de capite humano inuento in Capitolino delubro, pronuntiatum fuisse scribit: *Hic templum* IOVIS OPT. MAX. *futurum esse*. Proinde in Saguntinorum legatorum oratione, quae a Liuio, lib. 28. ponitur, IVPITER OPT. MAX. praeses Capitolinae arcis appellatur.

OMNIPOTENTIS etiam titulo IVPITER inuocatur in precibus apud Virg. lib 4. & lib. 9. & lib. 12. Æneid quo nomine exaudiendus est lib. 1. 3 & 4 Æneid. Atque ita nuncupatum ostendunt Soranus apud D. August. lib 7 De ciuit. Dei, cap. 9. & 11. & Arnob. lib. 3. aduersus gent. Eumdemque DEVM HOMINVMQVE PATREM non poetae modo appellant, sed & qui soluta oratione scripserunt. Apud Liuium namque lib. 8. Manlius Torquatus Consul Iouem implorans, *Haud frustra*, inquit, *te* PATREM DEVM HOMINVMQVE *hac sede sacrauimus*. Sed & Plinius in Panegyrico eum DEORVM HOMINVMQVE PARENTEM nominat. Arrian. lib. 1. Epicteti cap. 19 de Ioue, Καὶ τὸ λυπηρὸν αὐτοῖς ὁ Ζεύς, ἀλλ' ὅταν ᾖ ἄρ εἶναι υἱὸς καὶ ἐπιγέρομενος καὶ πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.

IDEM & REX vocabatur. Iudicat hoc Liuius l. b. 3. quo loci M. Horatius Barbatus Reges, Valerius & Horatius ducibus, expulsos fuisse vociferans, addit, *Nec nominis tum pertaesum esse, quippe quo Iouem appellari fas sit, quo Romulum conditorem vrbis, deincepsque* REGES *appellatos: quod sacris etiam vt sollemne retentum sit*. A Virgilio sane DIVVM PATER ATQVE HOMINVM REX, non semel appellatur. Varro lib. 5. De lingua Lat. de Iouis nomine disserens: *Eumdemque*, ait, *appellans dicit Ennius*,

DIVVMQVE HOMINVMQVE PATER REX. Ouid. lib. 2. Trist. Eleg. 2. de Ioue:

Iure igitur, GENITORQVE DEVM, RECTORQVE *vocatur*.

Plautus Captiuis Act. 3. Sc. 4. *Ita me* REX DEVM ATQVE HOMINVM *faxit patriae compotem*. Similiterque Amphitruo. Act. 5. Sc. 1. & in Prologo Rudentis, IMPERATOR DIVVM ATQVE HOMINVM dicitur.

MAGNVS etiam IVPITER vocatur ab eodem Plauto Poen. Act 5. Sc. 3. & à Torquato apud Liuium lib 8. Idemque SVMMVS nominabatur. Ennius Hecuba, referente Nonio, IVPITER tibi SVMME *tandem re male gesta gratulor*. Plaut. Amphitruo Act. 2. Sc. 2. SVMME IVPITER, *quid ego video?* quo itidem nomine vocatur eiusdem Comoediae Act. 5. Sc. vlt. & Pseudolo Act 1. Sc 3. Menaechmis Act. 5. Sc. 2. Mostellar. Act. 1. Sc. 3.

EVMDEM & SVPREMVM appellabant. Plautus Captiuis Act. 4. Sc. 1. IVPITER SVPREME SERVAS ME. Terent. Adelph. Act. 2. Scn. Pro SVPREME IVPITER. vbi Donatus,

SVPREMVM, ait, *nunc dicis ſummum, ab eo quod eſt ſuperum, & ſuperius.* Idem SVPREMVS REX vocatur à Plauto Amphitruo Act.2. Sc.2. & SVPREMVS IVPITER eiuſdem Comœd. Act.5. Sc.1. & Menæchmis Act.5. Sc.9. Ciſtellar. Act.2. Sc.1. Moſtel. Act.2. Sc.1. Captiu. Act.4. Sc.1. Pœn. Act.5. Sc.3. Denique inter alia multa epitheta in Perſa Act.2. Sc.3.

INTERDVM ſcenicus ille atque imaginarius, DEORVM HOMINVMQVE REX, DIESPITER nominabatur, quaſi diei & lucis pater, vt explicat Agellius, lib.5. cap.12. Varro lib.4. de ling. Lat. *Hoc idem magis oſtendit antiquum Iouis nomen. Nam olim* DIIOVIS *&* DIESPITER *dictus, hoc eſt aer, & dies pater. A quo Dei dicti, qui inde, & dies, & dius, & diuus.* Macrob. lib.1. cap.15. *Nam cum Iouem accipiamus lucis auctorem, vnde &* LVCETIVM *Salii in carminibus canunt, & Cretenſes Δία, τὴν ἡμέραν vocant: ipſi quoque Romani* DIESPITREM *appellant, vt diei patrem.* Vox certe iſta Iouem ſonat in formula iuriſiurandi à Feſto prodita in verbo, *Lapidem*, & apud Plaut. Captiu. Act.4. Sc.3. Pœn. Act.3. Sc.4. & Act.4. Sc.2. Horat. lib.1. Carm. Ode 34. & lib.3. Ode 2. Meminit & Seruius in lib.9. Æneid. & Priſcian. in lib. De 12. Carminib. & D. Aug. lib.4. De ciuit. Dei cap.11.

ALIIS præterea multis nominum, vt cum Minutio Felice in Octauio dicam, additamentis Iupiter Romæ colebatur, veluti STATORIS, FERETRII, ELICII, FAVNI, LVCETII, VICTORIS, INVICTI, VIMINII, FAGVTALIS, LATIARIS ſeu LATIALIS, HERCEI, OPITVLI, ſeu OPITVLATORIS, TONANTIS, VLTORIS, CVSTODIS, PISTORIS, INVENTORIS, PRAEDATORIS, IMPVLSORIS, STABILITORIS, CENTVMPEDAE, SVPINALIS, TIGILLI, ALMI, RVMINI, DAPALIS, ARBITRATORIS, PROPVGNATORIS, HOSPITALIS, SALVTARIS, PAGANICI, CONSERVATORIS, SOSPITATORIS, SERVATORIS, AVGVSTORVM ET CAESARVM DEFENSORIS & TVTATORIS SALVTIS AVGG. FVLGERATORIS ſeu FVLGVRATORIS, FVLMINATORIS: eique templa, delubra, fana, ſacella & ſigna his titulis dicata, conſecrataque erant. Quæ omnia ſi quis teſtimoniis comprobari deſiderei, ei hac in re officium meum deeſſe non patiar. nec ſum neſcius fore, vt hic noſter ingratus & inglorius labor in varios faſtidioſorum hominum ſermones incurrat. Plerique enim me poſt eos, qui ex profeſſo hoc argumentum tractarunt, actum agere, & operam ludere, iudicabunt: qui hoc à me reſponſum ferent, ægre ferre eos non debere, ſi illi qui ſyntagmata accurate & copioſe conſcripſerunt, nobis è ſegete ad ſpicilegium reliquerint ſtipulam. Erunt etiam, qui miſeram aut nimiam diligentiam reprehendant. Sed ſi quis eſt, qui ſe prodeſſe ſtudeat plurimis, in his ego pridem nomen profeſſus ſum meum. & quod iſti vitio vertent, id fortaſſe alii laudi ducent: dabunt certe mihi veniam æquiores iudices, gratiam etiam nonnulli habebunt. Reliquorum, qui iniquiores ſunt, faſtidium nihil moror. In hac tamen re ne prolixitas tædium pariat, cum modum tenebo, vt rerum copia verborum copiam non gignat. Cui cordi erit legere, ſatis habeat & auctorem, & voluminis ordinem eſſe monſtratum. Fontes enim aperire ſufficit, e quibus, quantum, quoquo modo videbitur, haurire, & ſitim explere quiſque poterit. Vt ergo IOVIS titulos retexamus, de eius cognominibus hi ſunt conſulendi auctores. De STATORE quidem, Cicer. lib.3. De finib. & Orat.1. & 2. in Catilin. & Philip.2. Ouid. lib.6. Faſt. Liu. lib.1. Plin. hiſt. Natur. lib.2. cap.53. Auctor libri De viris illuſtrib. cap.2. Senec. lib.2. de Benefic. Macrob. lib.1. Saturn. cap.4. D. Aug. lib.3. De ciuit. Dei. Dionyſ. Halicarnaſſ. lib.2. Plutarch. in Romulo, & in Cicer. Seru. in 8. Æneid. De FERETRIO, Liu. lib.1. & lib.4. Plutarch. in Romulo & Marcello, Dionyſ. Halicarnaſſ. lib.2. Propert. lib.4. Eleg.10. Cornel. Nepos, ſiue quis alius eſt, in vita Attici, Plin. lib.2. Natur. hiſt. cap.53. Auctor lib. De vir. illuſtr. cap.2. Dio lib.44. & 55. Feſt. Pomp. in verbo *Feretrius*, & verbo *Opima*. Solin. in Polyhiſtor. De ELICIO, Varro lib.5. De lingua Lat. Liuius lib.1. Plinius lib.2. Natural. hiſtor. cap.52. Auctor lib. De viris illuſtrib. cap.4. Ouid. lib.3. Faſtorum. Arnob. lib.5. aduerſ. gent. Plutarch. in Numa. De FAVNO, Dionyſ. Halicarnaſſ. lib.7. De LVCETIO, Agell. lib.5. cap.12. Macrobius, lib.1 Saturnal. cap.15 Feſtus Pompeius & Seruius in 9. Æneid. De VICTORE Liuius lib.10. Ouid. lib.4 Faſtorum. D. Auguſt lib.7. De ciuit. Dei cap.2. & numi Domitiani. De INVICTO Cic. lib.2. De Legib. Ouid. lib.6 Faſtorum, Horat. lib.3. Carm. Ode 27. Sil. Italic. lib.12. D. Auguſtin. lib.7. De ciuit. Dei, cap.1. De VIMINIO Varro lib.4. De ling. Lat. Feſt. Pomp. in verbo, *Viminalis porta*, Sext. Ruf. & Pub. Victor in 5. regio. vrb. De FAGVTALI, Varr. lib.4. De ling. Lat. Plin. lib.16. Natur. hiſtor. cap.10. De LATIARI ſeu LATIALI, Cicer. pro Milone, Liu. lib.21. Lucan. lib.1. Plinius lib.34. Natur. hiſtor. cap.7. Feſt. in verbo, *Oſcillum*, Lactant. lib.1. cap.21. Minutius Felix in Octauio, Dionyſ. Halicarnaſſ. lib.4. Dio lib.43. De HERCEO, Ouid. in Ibin, Seneca in Agamemnone Act.3. Sc.1. Feſt. Pomp. &

Seru. in

[illegible] De OPITVLO seu OPITVLATORE, Fest. Pomp. De TONANTE, Suet. in Aug. [illegible] 4. De Benefic. Plin. lib. 2. Natur. hist. cap. 8. & lib. 34. c. 53. Dio lib. 53. Sext. [illegible] regio 8. vrb. & numi Augusti. De VLTORE, Plin. lib. 36. Natur. hist. cap. 15. & [illegible] Seueri. De IMPERATORE, Cicero lib. 6. in Verr. Liu. libr. 6. Pub. Victor & Sext. [illegible] vrb. De CVSTODE, Cornel. Tacit. [illegible] 19. Vetus inscriptio, & Domitiani denarii. [illegible] lib. 6. Fast. & Lactant lib. 1. cap. 20. De INVENTORE, Dionys. Halicarnass. [illegible] & [illegible] orig. [illegible] Rom. & [illegible] De PRAEDATORE, Seru. in 3 Æn. [illegible] *vocamus Ad partem prædamq; Iouem.* De IMPVLSORE, D. August. lib. 8. [illegible] De [illegible] TORE, Senec. lib. 4. De Benef. D. August. lib. 7 De ciuit. Dei cap. [illegible] A, SPINALI, TIGILLO, RVMINO, D. August. lib. 7. De ciuit. Dei, cap. 2 [illegible] cap. 132. Seru. in 9. Æneid. De ARBITRATORE, Pub. Victor. in 10. [illegible] NATVRE, vetus inscriptio, & numi Septimii Seueri. De HOSPITALI, [illegible] De [illegible] & Orat. pro rege Deiotaro, & lib. 2. Epist. ad Q. Fratrem. & Ouid. lib. 10. Me- [illegible] De [illegible] lib. De finib. De [illegible] veteres inscriptiones. De [illegible] Cornel. Tacit. lib. 19. [illegible] deundus est. De [illegible] appellationibus, ad veteres [illegible] tate [illegible] unrur, lect [illegible]

[illegible] AE, LVCINAE, OPI [illegible] MONETAE, HOSPITAE, MATVTAE IVGAE [illegible] ALI [illegible] ITERDVCAE, DOMIDVCAE, CAPROTINAE, POPVLONEAE, [illegible] AE, POMONAE, CVRITIDIS, SORORIAE, FEBRVTIDIS seu FEBRVALIS aut FE- [illegible] MATRONAE, MAGNAE seu MAXIMAE appellationibus innocaba- [illegible] de [illegible] INA, testes exstant Varro lib. 4. De ling. lat. Cic. in Orat. antequam iret in [illegible] 2. Fast. Liuius lib. 5. & 6 Valer. Max. lib. 5. cap. 10. Arnob. lib. 6. P. Victor in 13. [illegible] Seruius in libr 1. Æneid. ad ea verba, *Quo numine læso*, & in 8. [illegible] *maxima Iuno.* D. August. in lib. 8. De ciuit. Dei. cap. 3. De LVCINA, Varro [illegible] De [illegible] lib. 6 Fastor. Iul. Obseq. lib. De prodig. Pub. Victor in 5 regio. vrb. Sei- [illegible] & 8 Æneid. De OPIGENA, Fest. Pomp. & Martian. Capella lib. 1. Eaque fortassis, ni- [illegible] affirmo in [illegible] OPIPAGINA vocatur. De MONETA, Cicer lib. [illegible] Ouid. lib. 3. & 6 Fastor [illegible] 7. Valer. Max. libr 1. cap. 8 Macrob. lib. 2. Saturn. [illegible] in Polyhistor. De SOSPITA, Cicero libr 1. De natur. Deor. & in Orat. pro Muræna. [illegible] Fastor. Liuius lib. 22. 23. & 24. Sil. Italic. lib. 13. Iul. Obseq lib. De prodig. Fest. Pomp. & [illegible] Victor in [illegible] regione vrb. De MATVTA, Liuius lib. 34. Pub. Victor in 11. regio. vrb. De [illegible] seu IVGALI, Fest. Pomp. Seru. in 4. Æneid. & vet. inscript. De VNXIA Arnob. libr. 3. & 7. [illegible] gent. A[illegible] lib. 6 De Annoaur. Martian. Capella libr. 1. De CINXIA, Fest. Pomp. Martian. [illegible] Arnob. lib. 3. De ITERDVCA, & DOMIDVCA, Martian. Capella lib 1. & D. August. [illegible] De ciuit. Dei. cap. 3. De CAPROTINA, Varro libr 5. De ling. Lat. Arnob. lib. 1. [illegible] in 11. De POPVLONIA Macrob. lib. 3. Saturnal. cap [illegible] Martian. Capella lib. 1. Arnob. D. August. lib. 6. De ciuit Dei. cap. [illegible] De FLVONIA, Fest. Pomp. Arnob. lib. 3. D. Augustin. [illegible] Dei, cap 2. & 3. De POMONA, Arnob. lib. 3. De CVRITIDE, Dionys. Halicarnass. lib. [illegible] Pomp. in verbo, *Curiales* & in verbo *Cælibari.* Seruius in lib [illegible] Æneid. De SORORIA, Fest. Pomp. [illegible] vel [illegible] *Sororium tigillum.* De FEBRVTIDE seu FEBRVALI seu FEBRVATA Fest. Pomp. Martian Capella lib. 1. Arnob. lib [illegible] De MARTIALI, Sext. [illegible] Ti- [illegible] De MATRONA, Horat. lib. 3. Carm. Ode 4. & Seruius in 8. [illegible] *Ti- [illegible] ma Iuno.* De MAGNA seu MAXIMA, Virgilius libr. 8. Æneid. & in Cir. & [illegible] br. 2. [illegible]

MARS vero GRADIVI, QVIRINI, VLTORIS nominibus colebatur. GRADIVI [illegible] [illegible] lib. 1. & 2. Velleio Paterc. lib. vii. Ouid. lib. 5 Fastor. & lib. 15 Metamorphos. Fest. Pomp. [illegible] lib. 1. & 4. Æneid. QVIRINI, a Seruio [illegible] locis. VLTORIS Ouid. lib. [illegible] Fast. [illegible] Augusto. cap 29. Plin. lib. 34 cap. 8. Martial. lib. 7. Cornel Tacit. lib. 3 & 13. Dione lib. [illegible] Marcel. lib. 24. Sext. Ruf. & Pub. Victor. in [illegible] regio. vrb.

APOLLO quoque SANDALARII vel SANDALIARII, CAELISPICIS, MEDICI, [illegible] [illegible] TORTORIS, SOSIANI, CONSERVATORIS, & CONSERVATORIS AVGVSTO- [illegible] [illegible] ANNI MONETALIS PRAESTANTIS, PROPVGNATORIS, [illegible] PATRI- [illegible] TVTELARIS cognominibus adorabatur. De Apolline quidem SANDALARIO [illegible] mentionem facit Suetonius in Augusto, cap. 17. & [illegible] Ruf. & Publius Vi- [illegible] 4. regione. vrb De CAELISPICE Sext. Ruf. & Pub. Victor in [illegible] De MEDICO Liu. lib. 40. De PALATINO, Sueton. in Augusto cap. 29. & 31. Horat. lib. 1. Epist. 3 & [illegible] lib. 53.

De FORTORE, Sueton. in Augusto cap. [illegible] meminit Plinius lib. 36. cap. 5. Ceteræ appellationes ex numis veteribus & [illegible] excerptæ sunt.

SIMILI modo MINERVA AVGVSTA, PACIFERA, VICTRIX, SANCTA [illegible] natur [illegible] teribus numis & [illegible] ibus. Eadem CVSTOS VRBIS [illegible] Eam appellat Cicer. in Orat. pro domo sua ad Pontifice, & Epist. [illegible] lib. 13. [illegible] p[illegible] 7 ad Att. [illegible] que hoc titulo, signum dedi[illegible] C[illegible]one [illegible], Plutar[illegible] in eius vita, & Dio li[illegible] 38. scribunt.

QVOD ad [illegible] IANAM a[illegible], eam AVGV[illegible] AE, [illegible], COMPO[illegible], LVCIFERAE, LVCINAE NEMORE[illegible]IS, TRIPLICI[illegible], TVTELARIS [illegible], VICTRICIS, [illegible], CONSERVATRICIS appellatam [illegible] & inscriptionibus [illegible] inueni o.

VENVS itidem variis nominum appellat[illegible] in[illegible] vocat[illegible], vt [illegible], ERICINAE, LIBITINAE, VERTICORDIAE, GENITRICIS, [illegible]ACINAE, [illegible] AE, CALVAE, MVRTIAE, VICTRICIS, PLACIDAE, ALMAE, [illegible] A, [illegible] 3[illegible]. & 24. Strab. lib. [illegible]. Ouid. lib. 4. Fast. Sext. Ruf. & Pub. Victor [illegible]. De LIBITINA [illegible] Varro lib. De ling. Lat. Cic. lib. 2. [illegible] D[illegible] A[illegible] Dionys. Halic. [illegible] 4. Plut[illegible] in N[illegible] & in Αἰτίοις, [illegible]. De VERTICORDIA, [illegible] Vale. Max. [illegible] cap. [illegible] 4. [illegible] 7. cap. 2. Solin. in Polyh[illegible] De GENITRICE [illegible] lib. 2. De [illegible] lib. D[illegible] b. [illegible] 4 [illegible] cap. 38. & libr. [illegible] & [illegible] 11. Macrob. [illegible] 1. cap. 12. [illegible] Pom[illegible] lib. [illegible] *bus l[illegible], Ca[illegible] ur.* De [illegible] A, [illegible] CLVACINA [illegible] Pl[illegible] Varro lib. 4. De ling. Lat. Plaut. [illegible] Curculio. Act. 4 [illegible] Lactant. lib. 3. Minut[illegible] Felix in [illegible], Cyprian. [illegible] Lactant. [illegible] D. August. lib. 4. De ciuit. Dei, cap. 2 & lib. 6. cap. [illegible] De CALVA, Lactant. lib. 1. cap. [illegible] C[illegible] in Maximino iuniore, P. Victo[illegible] & Sext. Ruf. in regio. 8. De MVRTIA, Varro lib. 4 De ling. Lat. P[illegible] lib. 1. cap. 2, Plutarchus in Αἰτίοις. De VICTRICE, Plin. lib. 8. cap. [illegible] & lib. 1[illegible] cap. [illegible] 9. Var. [illegible] 4 De ling. Lat. Plutarch. in Pomp. & Num. [illegible] Cæsar. De PLACIDA, Ruf. [illegible] De ALMA, P. Victor in 12. regione [illegible] Macrob. [illegible] & Vet. [illegible].

HERCVLES autem VICTORIS, INVICTI, TRIVMPHALIS, MAG[illegible]IS CIRCI, OL[illegible], [illegible]VANI seu SVLLANI, DEFENSORIS, COMITIS [illegible]. [illegible] De [illegible] auct[illegible] Victor in [illegible] Ma[illegible] De [illegible] Æne[illegible] & [illegible] nes De [illegible] P. [illegible] in [illegible] De [illegible] NO [illegible], Ouid. [illegible] 6. F[illegible] & [illegible] P. [illegible] De OLIVARIO, S[illegible] & Pub. Victor in 11. regione [illegible] SVLLANO [illegible] R[illegible] appellationum te[illegible] & [illegible].

O[illegible] CONST[illegible] A[illegible] appellatam [illegible] D[illegible] L[illegible] in verbo, *Opima*, & Macrob. [illegible]

[illegible]

A[illegible] tionem [illegible], vt [illegible] De [illegible] S[illegible] A[illegible] cuius [illegible] Roma [illegible]. Plin. [illegible] 2, *Ver[illegible] omnia solitum [illegible] nus facer[illegible] eundem, aut [illegible] liorem lo[illegible] em, co[illegible]statque [illegible] occulta [illegible] mon[illegible]*. Proinde Virgilius lib. 1. G[illegible]

[illegible] PA-

DI [illegible] COMITES *& Romule, Vestaq; mater.*

[illegible] PATRES. *Nam verum nomen eius numinis quod urbi Roma* [illegible] *habetur: quod ausus quidam Tribunus pl. enuntiare, in crucem le*[illegible] Cicero Orat. pro Sextio, *Te patria obtestor & vos penates*, PATRIIQVE DII [illegible] *strarum* [illegible] &c. Necnon S[illegible] apud [illegible] Italic lib. 4.

DII [illegible], *quorum* [illegible] *stat Dardana Roma.*

[illegible] ca precatio, qua postremus Metamorphoseos liber concluditur, quæ huius [illegible] constat:

> DII, PRECOR, AENEAE COMITES, *quibus ensis & ignes*
> *C*[illegible]*erunt*, [illegible] INDIGETES *genitorq; Quirine*
> *V*[illegible] *genitor Gradiue Quirini,*
> [illegible] *Cæsareos inter sacra penates,*
> *Et* [illegible] *Phœbe domestice Vesta,*
> [illegible] *Tarpeias Iuppiter arces,*
> [illegible] *appellare, piumq; est.*

A[illegible] DII [illegible] Deorum [illegible], quorum nomina vulgare non licet.

[illegible] Deos MANES, id est bonos, vocatos a supplicite[illegible] veneratione propter [illegible], Festus in verbo, *Manuos*, scribit. Similiterque P[illegible] principium diei ob [illegible] Mane appellatum tradens, adiicit, Inferos inde DEOS MANES dictos [illegible] *pplici*[illegible] *quos manum* [illegible], Varro quoque lib. [illegible] De lingua [illegible].

[illegible] appellationes prætermittendæ sunt, cui,* FORTIS, [illegible], PRI[illegible] [illegible] VIRILIS, [illegible] BREVIS seu PARVAE, MA[illegible] OBSEQVEN[illegible] [illegible], VIRGINIS seu VIRGINALIS, REDVCIS, [illegible], BARBATAE, [illegible] PVBLICAE, PRIVATAE, DVBIAE, BENE SPERANTIS, VICINAE, LIBE[illegible], ADIVTRICIS, CONSERVATRICIS GALBANORVM, [illegible] NENTIS, AV[illegible] appellatione [illegible] honores Romæ habebantur. De * [illegible] lib. 4. &c. D[illegible] lib. 2 [illegible] Ovid. lib. 6 [illegible] & 2. Columel[illegible] [illegible]. De M[illegible], Liu. lib. 1. Valer. Max. lib. 1 cap. [illegible] cap. 2. Diony[illegible] Plutarch. in Coriolano, & lib. περὶ τύχης ῥωμ. D. August[illegible] De ciuitate Dei [illegible] aduersus Iouinian. De [illegible], Liu. lib. [illegible] cap. [illegible] lib. 3. lul. Obseq. lib. De prodig. [illegible]. Vitruu. lib. 3. cap. 2. De BREVI seu PAR[illegible] [illegible] Sext. [illegible] 6 vrb. De PRIMI[illegible] lib. 14. & 43. Plut. [illegible] lib. 42. De M[illegible], Plutarch. [illegible] De OB[illegible] [illegible] GINALI [illegible]

[illegible]

[illegible] G 2

pos[illegible] ΑΝΔΡΕΙΑΣ ΤΥΧΗΣ & FORTIS FORTVNAE nomina synonyma esse. In eamque [illegible] auctoritas aliquando traxit, qui in lib. περὶ τύχης Ρωμαίων ita scripsit, [illegible] ΦΟΡΤΕΜ καλοῦσιν, ὅπερ ἐστιν, ἰσχυρὰν, ἢ ἀρισ[illegible], ἢ ἀνδρείαν. Mouit me [illegible] cratitus. Nam vt Ανδρείας τύχης ædem a Seruio Tullio ἐπὶ ταῖς [illegible] Dionys. Halicarn. [illegible] ita Plutarchus περὶ τύχης, FORTIS [illegible] templum locat: Varro vero apertius, lib. [illegible] De ling. Lat. Seruium Tullium, FORTIS [illegible] m Tiberim, extra vrbem Romam dedicasse Iunio mense, tradit. [illegible] lib 6. Fastor. FORTEM FORTVNAM in Tiberis ripa Seruii Tullii beneficio ac [illegible] habu[illegible] memorat, hoc modo:

Quam c[illegible] o præterennt FORTVNAE FORTIS *honores,*
P[illegible] ptem luces Iunius actus erit
I[illegible], D[illegible] am lati FORTEM *celebrate Quirites,*
In T[illegible] pa, munera Regis habet. Et mox:
Pl[illegible] bs c[illegible] anc, quia qui posuit, de plebe fuisse
Fertur [illegible] humi[illegible] eptra tul[illegible] sse loco.

Q[illegible] vehementer inter se congruunt. Nec tamen hæc à me eo dicuntur vt FORTVNAM VI-[illegible] o expungi velim: alioquin ea Ouidii fidem imploraret, qui eam non cælo tan-[illegible] ndi[illegible], sed & sancte religioseq; a matronis coli solitam ostend[illegible] his versibus, quos ex lib. [illegible] appositi.

[illegible] enunc, qu[illegible] re FORTVNAE *tura* VIRILI
De[illegible] is, eo g[illegible] ta q[illegible] l[illegible] cus humet aqua.
A[illegible] c[illegible] le l[illegible] posito velamine cunctas,
Et vitium nudi corporis omne videt.
Vt te[illegible] hoc, celetque viros, FORTVNA VIRILIS
Præstat. --

A quo [illegible] dictore repulsa, vix vsquam in alio quoquam Latino auctore, quod sciam, sedem lo-[illegible] c vbi consisteret, FORTVNA VIRIL[illegible] S [illegible] eri[illegible] et. Nec enim quod apud D. August lib. 4. [illegible] uit Dei cap. 9. legimus, ad hanc Deam constituendam sufficeret. Vtut se res habeat, Oui-[illegible] æ [illegible] VIRILI, minime conueniunt, quæ Græcis vterque scriptor περὶ τῆς Ανδρείας memoriæ [illegible] ue omnino alia est a FORTE FORTVNA. Vtriusque enim diuersas potestates & se-[illegible] irtutes canit Ouidius, diuersisque mensibus vtramq. cultam, Aprili hanc, Iunio illam, [illegible] testatur. Multoque probabilius esset eam τῆς Αρρενος nomine significari a Plutarcho [illegible] & in lib. περὶ τύχης Ρωμαίων. Vtroque enim loco varias & multiplices Fortunæ appella-[illegible] me[illegible] ns, inter eas Αρρενα ponit, quæ sitæ ciuitatis Romanæ Latinitateve donanda [illegible] per me[illegible] t ei VIRILI nomen accommodari. Quod vt conniuentibus oculis [illegible] ata Tribuniciæ potestat[illegible] e [illegible] si n[illegible] ihi id imperium doctorum suffragio mandare-[illegible] rem Αρρενα cum VIRILI [illegible] m[illegible] entibus. Quinimo sicut, Αρρενα ἀπὸ τῆς Ανδρείας [illegible] p[illegible] t, e[illegible] le[illegible] ρειας [illegible] e [illegible] na ni[illegible] con[illegible] unc ha-[illegible] e[illegible] t, at[illegible] cred[illegible]

V[illegible] N[illegible] An[illegible] o Martio acce[illegible] t[illegible] l[illegible] u Halicar-na[illegible] S[illegible] Q[illegible] p[illegible] o a[illegible] ter[illegible], aut arbitrium non rec[illegible] que vel [illegible] d[illegible], Non nostri [illegible] reos tauta com-pone[illegible] arbitrio [illegible] pto si n[illegible] e Preto[illegible] sententiam dicere cog[illegible] untiarem, SI QVID [illegible] IVDIC[illegible] ERIT, SECVNDVM DIONYS HALICARNAS. L[illegible] M DO. Nam FORTI FORT[illegible] æ[illegible] b Rege Seruio Tu[illegible] L[illegible] uiu[illegible] etiam [illegible] b. v. c auctor est. [illegible] c[illegible] nih[illegible] o certo a[illegible] rmare a[illegible]. Ita enim primo [illegible] μενη. Verum quid [illegible], quod idem Plu-[illegible] d[illegible] in hortis, q[illegible] p. Rom Iulium Cæ-[illegible] o[illegible] c[illegible] icler[illegible] Nam h[illegible] d[illegible] ere[illegible] on possum, quoad [illegible] n c[illegible] lan[illegible] quod a Plu[illegible] rchu[illegible], non de ea FORTIS FORTVNAE [illegible] d[illegible] isse constat ac[illegible] piendum: sed de alia recentiore quam Tiberio [illegible] Germ[illegible] nica d[illegible] ctu signa, quæ cum Quintil[illegible] o Varo amissa fuerant, Tibe-[illegible] Tacit.[illegible] n[illegible] onæ[illegible] id[illegible] t.

[illegible] æ[illegible] v[illegible] æ, vol[illegible] b[illegible] que D[illegible] æ [illegible] edibus, in loca clara euadere mihi vide-[illegible], & c[illegible] ea his vadi[illegible] cme[illegible] m, fac[illegible] or mihi [illegible] qu[illegible] orationis cursus [illegible] nditur. Igitur, vt

ad institutum sermonem reuertar, post specialia ad eam rem, de qua [illegible] cata numina, omnes Deos vel Deas confuse in sacris inuocari consueuisse, Virgilius lib. 1. Georgic. ostendit, cum ait:

DII DEAEQVE OMNES, *studium quibus arua tueri.*

Vbi Seruius, *Post specialem*, inquit, *inuocationem transit ad generalitatem, ne quod numen prætereat, more Pontificum, per quos ritu veteri, in omnibus sacris, post speciales Deos, quos ad ipsum sacrum, quod fiebat, necesse erat inuocari, generaliter omnia numina inuocabantur.* Idem Virgilius lib. 6. Æneid.

DII DEAEQVE OMNES, *quibus obstitit Ilion.* Plaut. Pœnulo Act 5. Sc. 4.

DII DEAEQVE OMNES, *vobis habeo merito magnas gratias.*

Sic & Ouidius in Ibin post superos [illegible] que inuocatos [illegible].

V[illegible]s quoque pl[illegible]s [illegible]rum, Fauni, Satyri[illegible],
Flumi[illegible] aq[illegible]e, & Nymphis, semideumque genus.
Denique a[illegible] quo, dius, [illegible]esque [illegible],
In [illegible]ostrum cunctis tem[illegible] ad[illegible]ste, [illegible]mo.

Cicero quoque in peroratione actionis quintæ in Verrem, post [illegible] Iouem [illegible] M. [illegible] Iunonem Reginam, Mineruam, Latonam, Apollinem, Dianam, [illegible] Herculem, Matrem [illegible]æam, Castorem & Pollucem, [illegible] & Liberam [illegible], CETEROS ITEM DEOS, DEASQVE OMNES IMPLORO ATQVE OBTESTOR. Similiter Manlius apud Liuium lib. 6. *Iupiter*, inquit, *Opt. Max. Iunoque Regina ac Minerua*, CETERIQVE DII, DEAEQVE, *qui Capitolium arcemque incolitis, siccine vestrum militem ac præ[illegible]em [illegible] vexari ab inimicis* [illegible] ca Epist. 1. lib. 15 *Neque* DII *neque* [illegible] *habeat.* Plaut. Pœnulo Act [illegible] Sc. 3.

DI[illegible] *vobis mul[illegible]a bona dent.*

ATQVE [illegible], SIVE DEVS SIVE DEA ES, auctor est Arnob. lib. 4. aduers. gent. Vnde A[illegible] lib. [illegible] cap. [illegible] *as ferias si quis po[illegible] hostiam*, SIVE DEO, SIVE DEAE, *immolabat.* Sic & in ea qu[illegible] p[illegible] otuli[illegible] tabulis, SIVE DEO SIVE DEAE, [illegible]ptum est. Eoque pertin[illegible] Leu[illegible] ciba, [illegible] M[illegible] obio lib. 3. Saturnal. cap. 8. [illegible] *Venerem igitur almam adorat*, SIVE [illegible] A SIVE MAS, *ita vti alma noctiluca* est [illegible] *Aitneis*, [illegible] ΕΙΤΕ ΕΣΤΙΝ ΑΡΡΗΝ Η ΘΗΛΕΙΑ [illegible] A[illegible] tamen [illegible] cu[illegible] m[illegible] [illegible] p[illegible]ecto [illegible] [illegible] cap. 19. [illegible] De[illegible] men, quod a[illegible] 3 Saturnal. cap. [illegible], h[illegible] DEA ES, *cui populus* [illegible], & [illegible]. Te[illegible] lib. 8. [illegible] ait, *Precatus deos* [illegible] VA [illegible] MISSSE, VOLENS PROPITIVS [illegible] [illegible] e[illegible] um [illegible], nde effic[illegible] pr[illegible] [illegible] quæ [illegible] toto numi[illegible] m, [illegible] opem implo[illegible] nt, [illegible] nomine dubitante[illegible] cere [illegible], QVISQVIS ES. Sic [illegible] Plaut. Rudente A[illegible] c.

[illegible] QVISQVIS EST DEVS, *veneror.*

Virg. [illegible] lib. 4. [illegible]

[illegible]

Q[illegible] & P[illegible] N[illegible]. A[illegible] anima [illegible] [illegible] ap[illegible] lib. 4. [illegible] IV[illegible] mo[illegible] DIS [illegible], MANES [illegible]

[illegible] precationibus [illegible] quemadmodum Catullus in hymno [illegible] ad 4.

[illegible] in Hymno Bacchi testantur. Ea causa est, cur ibid. Catullus post varia edi-
[illegible]

[illegible] placet,
[illegible]ve.

Virgil. [illegible] Aeneid.

O quam te memorem virgo? namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat, ô Dea certe,
An Phoebi soror, an Nympharum sanguinis una.

[illegible] in carmine seculari.

Lenis [illegible] tue [illegible],
Sive tu Lucina probas vocari,
— Seu Genitalis.

[illegible] modo Satyr. lib. 2.

Matutine pater, seu Iane, lubentius audis.

[illegible] & apud Martianum Capellam, Philologia Iunonem ita deprecatur. IVNO PVLCRA, [illegible] ALIVD NOMEN TIBI CONSORTIVM CAELESTE TRIBVERIT, ET [illegible] A IVVANDO, IVNONEM, VNDE ET IOVEM DICIMVS, NOMINEMVS [illegible] LVCINAM, QVOD LVCEM NASCENTIBVS TRIBVAS A[illegible] LVCETIAM [illegible] NVNCVPARI. NAM FLVONIAM, FEBRVALEM [illegible] [illegible]CERE NON EST NECESSE, CVM NIHIL CONTA[illegible] CORPOREAE, [illegible] ERATA [illegible] ITERDVCAM, ET DOMIDVCAM, VNXIAM, [illegible] MORTALES PVELLAE DEBENT IN NVPTIAS CONVOCARE, VT [illegible] ITINERA PROTEGAS, ET IN OPTATAS DOMOS D[illegible]AS, ET [illegible] POSTES VNGENT, FAVSTVM OMEN AFFIGAS, ET C[illegible]VM PO-[illegible], IN THALAMIS NON RELINQVAS. OPIGENAM [illegible] VEL IN [illegible] DISCRIMINE VEL IN BELLO PROTEXERIS, PRECABVNTVR PO-[illegible] PLEBES, CVRITIM, DEBENT MEMORARE BELLANTES. HIC [illegible] AERIAM POTIVS AB AERIS RE[illegible]NO NVNCVPATAM VOCO [illegible] emendatior a me, quam sit in vulgatis cod[illegible], profert [illegible] A[illegible] [illegible] precatio apud Apuleium, lib. 6. quam, quod ad formulam precationum pertineat & [illegible] perperam sit interpuncta, integram hic subiicere non piguit. *Tunc, ait, genu [illegible] manibus aram repente amplexa, detersis ante lachrymis, sic deprecatur.* MAGNI IOVIS GERMANA ET CONIVGA, SIVE TV SAMI, QVAE QVERVLO PARTV VA-[illegible], ET A[illegible] TVA GLORIATVR, TENES VETVSTA DELVBRA, SIVE [illegible] CARTHA[illegible], QVAE TE VIRGINEM, VECTVRA LEONIS [illegible] COMMEA[illegible], PER[illegible], BEATAS SEDES FREQVENTAS, SIVE PROPE RIPAS INACHI, QVI TE IAM NVPTAM TONA[illegible], ET REGINAM [illegible], MEMORAT, INCLYTIS [illegible] MOENIBVS. [illegible]VAM [illegible] ORIENS ZYGIAM [illegible] EXTREMIS CASIBVS IVNO [illegible] IN [illegible] LA[illegible]RIBVS [illegible]ESAM [illegible] SOLES [illegible] SVBVENIRE.

[illegible] Servius in [illegible] Georgic. ex Fabio Pictore tradit, Flaminem Cerealem, d[illegible] Cereali [illegible] VERVACTOREM, REPARATOREM, OBARATOREM, IMPOR[illegible] TOREM, OCCATOREM, SARRITOREM, [illegible], MESSOREM, [illegible], CONDITOREM, PROMITOREM. [illegible] Ovid. lib. 1. [illegible] em & Tellurem o[illegible] commune, ve[illegible] consorte[illegible] [illegible] concipi[illegible]

[illegible] aurdos fatiate colonos,
[illegible] praemia d[illegible]
V[illegible] se[illegible] teneris [illegible] auctus,
[illegible] vsta sit herba nives.
C[illegible] secun[illegible].
[illegible] semen aqua.
[illegible] ante,
[illegible] depo[illegible].

Vos quoque subiectis formis a par[illegible] terranus:
Post messem prædæ copia maior erit.
Interea crescat scabra rubigi[illegible] expers
Nec vitio cæli palleat ægra seges.
Et neque deficiat macie, neque pinguior æquo.
Diuitiis pereat l[illegible]xuri[illegible].
Et careant loliis oculos vitiantibus agri,
Nec sterilis culto [illegible]
Triticeos fœtus passuraque [illegible] farra bi[illegible],
Hordeaque ingenti fœnore re[illegible] a[illegible].

Horatius vero Satyr.2 lib.2. a Cerere peti[illegible] VT [illegible] SVRGERET ALT[illegible] Eleg.1. l[illegible]b.[illegible]. Deos agrest[illegible] ita obl[illegible] fingit.

Agna cadet vobis, quam circum rustica pubes
Clamat. IO M[illegible], E[illegible] NA V[illegible]A DATE.

ADSITIS DIVI. —

QVAE po[illegible] onum[illegible] na pro[illegible] u[illegible] m [illegible] atc & [illegible] tocarentur, Varro lib. 1. De re [illegible] cap.1. docet, duodecim Deos n[illegible] ans, qui m[illegible] x [illegible] ne a[illegible] um d[illegible] ci[illegible] IOVEM, TELLVR[illegible]M, S[illegible]LE[illegible], & LVN[illegible], [illegible] A[illegible] VM, ROBIGVM [illegible] RAM MIN[illegible]R[illegible]A[illegible], V[illegible]ER[illegible], LYMPHAM, & BON[illegible]M E[illegible]ENTVM IOVEM, qu[illegible]m & T[illegible]LLVR[illegible]M [illegible] quod omnes fructus agriculturæ, cælo & terra continentur. S[illegible]L[illegible]M vero & LVNAM, quo[illegible] eorum t[illegible]pora obse[illegible], c[illegible]m quædam se[illegible]u[illegible]tur & co[illegible] CERERE[illegible] autem & LIBER[illegible]M, quod horum [illegible]uctus maxim[illegible] necessarii ad vi[illegible] hi enim [illegible]ibus [illegible] potio v[illegible]tè [illegible]indo. R[illegible] M [illegible] RA[illegible] quod [illegible] prop[illegible] rubigo frumen[illegible], [illegible]que arbores corrumperet, [illegible]que no[illegible] pestiue [illegible] nt MINERVAM [illegible] VENERE[illegible]M, qu[illegible]rum [illegible] tor[illegible] [illegible] HAM A[illegible] B[illegible]VM EVENTVM, quoniam sine aqua omnis arida [illegible] cessu a[illegible] o c[illegible] tu, frustratio est, non cul[illegible]a. AC FLORAE qu[illegible]m [illegible] V[illegible] R[illegible] ARBORIBVS, AC VI[illegible]IBVS BENE PROSPEREQ[illegible] FLORESCER[illegible]T [illegible] diuinar. Institut. cap.20. ostendit. Vnde Arnob. l[illegible]b.4. aduers. gen[illegible]. [illegible] A [illegible] GE[illegible]ITRIX ET SANC[illegible]A, *ob [illegible]enitate ludorum bene curat*, VT AR[illegible]A FLO[illegible]E[illegible]ANT [illegible] lib[illegible] cap.29. Floralia à vet[illegible]ibus instituta 4. Kal. Maii, [illegible]bi anno quin[illegible]tesimo [illegible]cim[illegible] ex oraculis Sib[illegible]llæ scribit: VT OM[illegible]A BENE DEF[illegible]ORESCEREN[illegible] [illegible] am rog[illegible]tam vt NON A[illegible]E[illegible]ERE[illegible], D. August[illegible] lib.4 De ciuit. Dei, cap[illegible] [illegible] Ouidius 4. Fastor. [illegible] e[illegible] pre[illegible] nea[illegible] [illegible] hunc modum.

[illegible]spera RVBI[illegible]O *parcas Cerealibus herbis,*
Et tremat in summa [illegible] tumen humo.
TV SATA SY[illegible]RIBVS *cæli nutrita secundis*
Crescere, dum fiant fal[illegible]ibus apta, [illegible]NAS.
Vis tua non leuis est: quæ [illegible] frumenta notasti,
Mœstus in am[illegible]ssis illa colonus habet.
Nec venti tantum Cereri nocuere, nec imbres,
Nec sic mar[illegible] pa[illegible] t ad[illegible]sta gelu,
Quantum [illegible] cu[illegible] mea[illegible] ac[illegible]
Tu[illegible] ra[illegible] na
PAR[illegible] R[illegible] RA[illegible]VE MANV[illegible] A MESS[illegible]BVS AVFER,
[illegible] V[illegible]RIS, *[illegible] nocere [illegible] at est.*
Nec t[illegible] durum am[illegible] ere ferrum,
[illegible]odque potest alios perdere, perd[illegible] prius.
[illegible] tela nocentia carpe:
Nil opus est t[illegible] otia mundus agat.
Sarcula [illegible] durumque bide[illegible] &[illegible]
Rurus opes [illegible] s[illegible]t eant, inq[illegible]
[illegible] vagina d[illegible]
A[illegible]ridum longa [illegible] m[illegible]a.
A[illegible] V[illegible] VI[illegible]LA [illegible] *[illegible]perq[illegible] colonus*
Ab[illegible]senti possit soluere [illegible]ta tibi.

E[illegible]

EIVSD[illegible] po[illegible]a: [illegible]m ROBIGVM Varro lib. 5. De ling. Latin. facit, cui secundum se-[illegible] ti[illegible]tum [illegible]dit, NE RVBIGO OCCVPARET SEGETES. Idemq[illegible]e libr. 1. De re rust. [illegible] ROBIG[illegible] p[illegible]ci [illegible] in[illegible], ROBIGALIA Curassecutiens Paulus in epitome Fe-[illegible] ROBIGALIA, ait, *dies Festus, septimo Kal. Maias, quo*, ROBIGO *Deo suo, quem putabant* RV-[illegible]NEM AVERTERE *sacrificabant*. Tria [illegible]amq[illegible]e, vt Plinius lib. 18. cap. 29. memoriæ prodi-[illegible]tem[illegible]ora [illegible] chant, [illegible] quod instituerant ferias, diesque festos, RVBIGA-[illegible] RA[illegible] RVBIG[illegible] A qu[illegible]em Numam constituisse anno regni sui 11. feri-[illegible]æt[illegible]c[illegible] acta h[illegible]e A. D. V[illegible]I. Kal Mai[illegible] quoniam tunc fere segetes RVBIGO occu-[illegible] c. c[illegible] 12. [illegible]uam Deos quosdam, [illegible] co[illegible]sent, placari con[illegible]euisse dixit, *In istis* [illegible] [illegible]it, *quos placari oportet*, VTI MALA A NOBIS ET A NOSTRIS FRVGIBVS [illegible]N[illegible]VR, AVERRVNCVS quoq[illegible]e habetur, & RO[illegible]. AVERR[illegible]NCOS enim DEOS, [illegible]VLSORES vocabant æque placare [illegible]ebant, atq[illegible] eos qui bona tribuebant. Varro lib. [illegible] *A vertendo, Auerruncus [illegible]t Deus, qui iis rebu[illegible]raest*, AVERRVNCVS. *Itaque ab* [illegible]*olent*, VT PERICVLA AVER[illegible]AT. Quo genere loquendi Vi[illegible]ilius libr. 3. Æneid. [illegible]

--DII TA[illegible]EM TERRIS AVERTITE PESTEM — Sil. Ital lib. 9.

--SED DIRA AVERTITE DIVI.

Atque hæc [illegible]unt LAEVA NVMINA Virg lib. 4. Georg. Qualia erant, MALA FORTV-[illegible] PALLOR, ORBONA, quibus [illegible] pub[illegible]ce d[illegible]ca[illegible] arasque consecratas fuisse [illegible] De leg[illegible]b & lib. 2. De natur. Deo P[illegible] lib. 2. cap. 7. Arrian. libr. 1. Epict. cap. 19. & 22. [illegible]r. 1. Di[illegible]nat. [illegible]itut D. Augustin lib. 4. De ciuit. Dei, cap. 23. & lib. 6. cap. 10. scribunt. [illegible] doctr. gent. *Deam* LAVERNAM, *furum*, BELLONAS, DISCORDIAS, FVRIAS & [illegible], *quæ co[illegible]stituimus*, NVMINA, *taciturnitatis silentio præterimus*. E[illegible]usmodi Deos a [illegible] δαιμόνας [illegible]pellatos, Arrianus in Epicteto lib. 1. cap. 22. ostendit his verbis, τί οὖν, [illegible], τί οὖν [illegible] δαίμοσιν, ὡς πυρετοῦ τῷ [illegible]; D. Augustinus in lib. De consensu [illegible] c[illegible]p. 18. *Pallori & Febri fana Romani constituerunt, & cacodæmones placandos mo-*[illegible]*ceant*. AVERRVN[illegible]ANDI autem verbo vtitur Liuius lib. 8. *Placuit*, inquiens, AVER-[illegible]DAE *Deum iræ victimas cædi*. Et libr. 10. AVERRVNCANDORVM *prodigiorum causa* [illegible] *in biduum Senatus decreuit*. Arnob. libr[illegible] *Satis vt opinor ostendimus frustra Diis* [illegible]*bus hostias rebus cum consequentibus admoueri, quod neque alantur his, neque vllam* [illegible]*ant v[illegible]ptatem, neque iras aut animos ponant; neque vt res tribuant faustas, neque vt abi-*[illegible], AVERRVNCENTQVE *contrarias*.

[illegible]INLT[illegible]AM ad placandum CANICVLAE SIDVS, frugibus inimicum (quod idcir-co [illegible]to[illegible]s lib. [illegible] S[illegible]m. Saty[illegible] *inu[illegible]um agricolis sit* vocat) RVFAS CANES immolari soli-[illegible], VT FRVGES *flauescentes ad maturitatem* PERDVCERENTVR. Paulus ex Festo Pomp. in [illegible]o *Catularia porta*, scrip[illegible] r[illegible]quidem Festus alibi, RVTILAE CANES *id est, non pro-*[illegible]*r[illegible] colore, immolantur, vt ait Atteius Capito*, CANARIO SACRIFICIO PRO FRVGI-[illegible], *a[illegible]re a[illegible] sæuitia eat[illegible]se*, [illegible]DERIS [illegible]NI[illegible]VLAE Vnde Ouid. lib. 4. Fastor.

Est [illegible]ANIS, *Icarium dicunt, quo sidere moto*
Tota si[illegible]t tellus, [illegible]urq[illegible] seges.
Pro CANE SYDEREO, CAN[illegible] *hic* IMPONITVR ARIS.

EIVSDEM generis erant hæ precationes, quæ in lustrandis agris adhibebantur: cuiusmo-di [illegible]re[illegible]um meminit Virgil. Bucolic. Eclog[illegible] & Tibull. lib. 2 Ele[illegible]. 1. In a[illegible]ro autem [illegible]do, [illegible]pre[illegible], Cato De re rustic. cap. 141 tra[illegible]it: MARS TE [illegible]RE[illegible]OR QVAESO[illegible]E VTI SI[illegible] VOLE[illegible]S, PROPITIVS, MI[illegible], D[illegible]MO, FAMILIAEQVE [illegible]OSTRAE. CVIVS REI [illegible]O, AG[illegible]VM, TERRAM, [illegible]VN[illegible]VM[illegible]E[illegible]M SVOVI[illegible]AVRI[illegible]A CIRCVMAGI IVS-[illegible], VT[illegible]TV MORBOS VISOS IN[illegible]ISOSQVE, VIDVERTATEM, VA[illegible]TITVDINEMQVE, [illegible]LAMITATES INTEMPERIASQVE PR[illegible], [illegible]ENDAS, AVERRVNCES-[illegible]E VTI TV FRVGES, FRVMENTA, VINETA, VI[illegible]GVLTAQVE GRANDIRE BENEQVE [illegible]R SINAS, PASTORES PECVAQVE [illegible]ALVA [illegible]R[illegible]ASSIS. DVISQVE BONAM [illegible]VTEM, VALETVDINEMQVE MIHI, DOMO, FAMIL[illegible]AE[illegible]E NOSTRAE HARVMCE RERVM ERGO, MACTE HI[illegible]CE SVOVITAVRILIBV[illegible] [illegible]A[illegible] TE[illegible]IBVS E[illegible]TO. Festus Pom-[illegible] verbo *Pesestas*, ex [illegible]is prec[illegible]ionibus q[illegible] verb[illegible] refe[illegible], PESE[illegible]TAS, inquiens, *in er alis quæ imprecatores dicunt, cum fundus lustratur, significare videtur pestilentiam, vt intelligi ex ceteris possit, cum dicitur*, AVERTAS MORBVM, MORT[illegible]M, LABEM, N[illegible]BV[illegible]AM, IMPETI-

CINTM Harum etiam precationum formulam exprimit Tibull. Elegia 1. libr. 2. cuius initio agros se lustrare profitetur in hæc verba.

DII PATRII, PVRGAMVS AGROS, PVRGAMVS AGRESTES:
VOS MALA DE NOSTRIS PELLITE LIMITIBVS.

PALILIBVS vero, Deam Palem, cui lacte fieri solebat a pastoribus, ita precari monet Ouidius verbis præiens lib. 4. Fastor.

Syluicolam tepido lacte precare Palem.
CONSVLE, *dic*, PARITER PECORI, PECORISQVE MAGISTRIS
EFFVGIAT STABVLIS NOXA REPVLSA MEIS.
Siue sacro paui, sediue sub arbore sacra,
Pabulaq; e bustis inscia carpsit ouis
Seu nemus intraui vetitum, nostrisue fugatæ
Sunt oculis Nymphæ, semicaperq; Deus:
Si mea falx ramo lucum spoliauit opaco,
Vnde data est ægræ fiscina frondis oui:
DA VENIAM CVLPAE *nec, dum degrandinat, obsit*
Agresti fano supposuisse pecus.
Nec noceat turbasse lacus: IGNOSCITE NYMPHAE,
Mota quod obscuras vngula fecit aquas.
TV DEA PRO *nobis fontes, fontanaq; placa*
Numina, tu sparsos per nemus omne Deos.
Nec Dryadas, nec vos videamus labra Dianæ,
Nec Faunum, medio cum premit arua die.
PELLE PROCVL MORBOS, *valeant hominesq; gregesq;*
Et valeant vigiles, prouida turba, canes:
Neve minus multo redigam, quam mane fuerunt:
Neve gemam referens vellera rapta lupo.
Absit iniqua fames: herba frondesq; supersint,
Quæq; lauent artus, quæq; bibantur aquæ.
Vbera plena premam, referat mihi caseus æra,
Denq; viam liquido vimina rara fero.
Sitq; salax aries: conceptaq; semina coniux
Reddat: & in stabulis multa sit agna meis.
Lanaq; proueniat nullas læsura puellas,
Mollis, & ad teneras quamlibet apta manus.
QVAE PRECOR EVENIANT, *& nos faciamus ad annum*
Pastorum dominæ grandia liba Pali.

ANNAE quoque PERANNAE Martio mense sacrificatum, VT ANNARE PERANNAREQVE COMMODE LICERET. Macrob. lib. [illegible] Saturnal. cap. 12. [illegible] Sic enim [illegible] vllo [illegible], & in Veneto antiquo & in recentiori Gryphianis prælis excuso scriptum est. Proinde huius Deæ festo die plebem per prata [illegible] dum Tiberim [illegible], cum [illegible] eque [illegible] sua procubuisse, & vt Nestoris ac Sibyllæ annos simul exigerent, precatos eos, Ouidius his versib. lib. 3. Fast. docet.

Idibus est ANNAE *festum geniale* PERANNAE,
Non procul a ripis aduena Tibri tuis.
Plebs venit, ac virides passim disiecta per herbas
Potat, & accumbit cum pare quisq; sua. Mox ait,
Sole tamen vinoq; calent ANNOSQVE PRECANTVR,
Quot sumunt cyathos ad numerumq; bibunt.
Inuenies illic, qui Nestoris ebibat annos,
Quæ sit per calices facta Sibylla suos.

Verbo autem Perannare [illegible] vtitur [illegible]
[illegible] præstet eam, [illegible] perannet,
[illegible] vota [illegible] Et lib. 3. De arte aman [illegible].
[illegible]

Suet[illegible] in Ve[illegible] Gell. lib. 17. cap. 2. *Inusitate dixit [illegible] are, [illegible] ex e[illegible] annare.*

Sed

SE[illegible] ARNA, cui Iunius Brutus, qui primus Cos. Romæ factus est, sacrum in Cæ[illegible] Tarquinio fecit, quamque vitalibus humanis præesse credebant, petebatur, [illegible] ET CORDA QVAEQVE SVNT INTRINSECVS VISCERA, SALVA CON[illegible] ut Macrob. lib. 1 Saturn. cap. 12. scribit.

PARTVRIENTES utique, IVNONIS LVCINAE opem implorabant. Proinde apud Terentium Andria Act. [illegible] Sc. 1. Glycerium parturiens exclamat,

IVNO LVCINA FER OPEM, SERVA ME OBSECRO.

[illegible] r, hoc verum totidem verbis vti omnes puerperas in Comœdiis. Idem in eam[illegible] Act. [illegible] Sc. [illegible] *Quæ opem tulerit parturienti, Obstetricem dici, ait: vnde & par[illegible]* FER OPEM, *clamant.* LVCINAE vero opem in simili partus [illegible] Pamphila implorat [illegible] Terentium Adelph. Act. 4. Sc. 4. Eandem etiam vocem edit Phædria puella, partus in[illegible] apud Plaut. Aulular. Act. 4. Sc. 7.

Perii mea nutrix, obsecro te, vterus dolet.
IVNO LVCINA TVAM FIDEM

Eandem [illegible] Ouidius lib. 1. Amor. ita precatur:

Tuque laborantes vtero miserata puellas,
Quarum tarda latens corpora tendit onus,
LENIS ADES, PRECIBVSQVE FAVE, LVCINA, PVELLAE.

Et lib. 2 Faster.

PARCE PRECOR GRAVIDIS FACILIS LVCINA PVELLIS,
MATVRVMQVE VTERO MOLLITER AVFER ONVS.

[illegible] F[illegible] maternam grauidam à Lucina petere iubet,

VT SOLVAT PARTVS MOLLITER IPSA SVOS.

[illegible] Lucinam a parturientibus olim inuocatam aliis prope innumeris testimoniis planum [illegible] quorum colligendorum labore vt lectorem leuem, vndique conquisitos locos [illegible] aspectui ponam. Varro lib. 4 De ling. Lat. *Facta igitur a luce & iuuando,* IVNO [illegible] *a suo parturientes eam inuocant.* Virgil. Ecloga 4.

[illegible] nascenti puero, quo ferrea primum
Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,
CASTA FAVE LVCINA. ——— Ouid. lib. 3. Fastor.
Dicito, TV NOBIS LVCEM LVCINA DEDISTI,
Dicito, TV VOTO PARTVRIENTIS ADES.

Idem lib. 5. Metamorph.

LVCINAM *nouies nouies paritura vocauit.* Et rursus lib. 10.
Nec LVCINA *potest parientis voce vocari,*

Propert. lib. 4. eleg. 1

Idem ego, quum Cinara traheret LVCINA *dolores,*
Et facerent vteri pondera lenta moram,
Iunoni votum facite impetrabile, dixi:
Illa parit. ———

Tertullian. in lib. De Anima: *In partu,* LVCINAE, ET DIANAE *eiulatur.* Ibidemque, superstitionem Romanam ait deam finxisse LVCINAM, quæ partum in lucem produceret. Arnob. lib. 3. aduers. gent. *Parturire alias tractu longo, & manus obstetricis quærere, & inter hæc omnia, [illegible] implorare* IVNONIS LVCINAE. Et eod. lib. *Parturiunt, pariunt, vt difficiles puer[illegible] torum tricas Iuno mulceat corripiatque* LVCINA. Et postea: *Puerperis Iuno præposita est, & au[illegible] genitricibus fœtis.* [illegible] & [illegible] Apul. lib. 6 De Asino aur. Psyche IVNONEM, eam [illegible] LVCINAM dictam, alloquens, eam prægnantibus periclitantibus vltro subuenire [illegible] [illegible] D. August. lib. 4 De Ciu. Dei cap. 11. *Quid opus erat parturientibus inuocare* [illegible] INAM, *cum [illegible] felicitas [illegible] bene parerent, sed etiam bonos?* Ex quibus LVCINAM [illegible] t. Sunt [illegible] qui Dianam, eandemque Iu[illegible] partu [illegible] auxilio fuisse tradant. In quibus est M. Tul[illegible] De [illegible] De [illegible] ndo [illegible] Lucinam cen[illegible] *Græcos Dianam, eamque Luciferam, sic apud nostros* IVNONEM LVCI-NAM *in pariendo [illegible]* C[illegible] carm. ad Dianam.

TV L[illegible]NA [illegible]
IVNO *dicta puerperis.*

Horat. lib. 1. Carm. Ode 22.

Montium custos, nemorumq; virgo,
Quæ laborantes vtero puellas,
Ter vocata audis, adimisq; letho,
—— Diua triformis.

Idem Epod. Ode 5.

Per liberos te, si vocata partubus
LVCINA *veris adfuit.*
Idem in carmine sæculari.
Rite maturos aperire partus,
Lenis ILITHYIA *tuere matres,*
Siue TV LVCINA *probas vocari.*

Plutarch. ἐν Αἰτίαις, Ἐπεὶ πᾶσι δὲ Ἀρτέμιδος, ἣν ταῖς λοχείαις καὶ ταῖς ὠδῖσιν αἱ γυναῖκες ἐπικαλοῦνται. Et alio eiusdem libri loco, Καὶ Λουκίναν ἢ ἐγὼ καλῶσι, οἷον φαεινὴν ... ταῖς λοχείαις καὶ ὠδῖσι βοηθεῖν. Macrob. lib. 7. Saturnal. cap. vlt. *Dianam, quæ Luna est,* VOCINA *a parturientibus inuocatur, quod proprium eius munus est, distendere rimas corporis & meatibus viam dare, quod accelerando partus salutare est.* Seru. in lib. 3. Æneid. ad vocem, *Sacra mari colitur,* rationem reddit, cur Diana, cum virgo sit, a parturientibus inuocetur. Huic opinioni & Diodor. Sicul. lib. 6. cuius Græca verba desiderantur, accedit. A Græcis vero eam de qua agimus, ΕΙΛΕΙΘΥΙΑΝ vocatam liquet. Cuius rei vel vnus Dionys. Halicarnass. idoneus testis est, qui lib. 4. Seruium Tullium constituisse narrat, a parentibus ... editis conferri aliquid in ærarium τῆς Εἰλειθυίας ..., ἥν ... Pausanias in Achaicis Εἰλειθυία ... εἰς φῶς ... Qua Græca voce non modo Horatius vsus est in carmine sæculari, sed & Ouid. lib. 9. Metamorph. his versibus:

—— tum cum matura vocabis
Præpositam tumidis parienti bus Ilithyiam.

MERCVRIVM plane, quem Lucio præfuisse Plautus in Prologo Amphitruonis indicat, aut, vt Arnob. lib. 4. aduersus gentes loquitur, fraudibus cum Lauerna præfedisse furtiuis vetustas finxit, a mercatoribus rogatum, VT LVCRA TRIBVERET, Ouid. lib. 5. Fast. ... indemque, postquam vrna, aquam, qua aspergerentur, hausisse eos exposuit, has vnumquemque preces fecisse, scribit:

ABLVE PRAETERITI PERIVRIA TEMPORIS, *inquit,*
ABLVE PRAETERITA PERFIDA VERBA DIE.
Siue ego te feci testem, falsove citaui
Non auditurum num na vana Iouis:
Siue Deum prudens alium, Diuamve fefelli,
Abstulerint celeres improba verba Noti.
Et pereant veniente die periuria nobis,
Nec curent superi, si qua loquutus ero.
DA MODO LVCRA MIHI, DA FACTO GAVDIA LVCRO,
ET FAC VT EMPTORI VERBA DEDISSE IVVET.

LARIBVS autem FAMILIARIBVS, vti supplicaretur, M. Cato, & Plautus ostendunt. Cato De re rustica cap. 143. *Per eosq; dies,* LARI FAMILIARI, PRO COPIA *supplicet.* Plaut. Trinummo Act. 1. Sc. 1.

LAREM *corona nostrum decorari volo.*
Vxor venerare, VT NOBIS HAEC HABITATIO
BONA, FAVSTA, FELIX, FORTVNATAQVE EVENIAT.

Valer. Max. lib. 2. cap. 6. *Valesius vir locuples, rustica vita, duobus filiis & filia ad desperationem vsque medicorum laborantibus, aquam calidam iis a foco petens, genibus nixus,* LARES FAMILIARES, VT PVERORVM PERICVLVM IN IPSIVS CAPVT TRANSFERRENT, *orauit.*

GENIO vero preces fieri notas Apuleius, licet obscure perstringit in libro De Deo Socratis. A NATALI quidem petitum VT CANDIDVS VENIRET, Tibullus & Ouidius testantur. Nimirum ille lib. 1. eleg. 8. his versibus:

At tu NATALIS, *multos celebrande per annos,*
CANDIDIOR SEMPER CANDIDIORQVE VENI.

Hic vero lib. 5. Trist. eleg. 6.

Optime

[illegible] NATAL[I]S, *quamuis procul absumus, opto* [C]ANDIDVS *huc v*[E]NIAS.—

[illegible] exemplo idem Tibullus Eleg. [u]lt. lib. 3. CANDIDE *Liber ades.*

[illegible] m etiam eodem epitheto ornat Horatius Ode 18. lib. 1. & Ouid. lib. 3. Fastorum, non alio, [illegible] v deatur, sensu, quam quo Propert. lib. 4. Eleg. [illegible] *Candida omnia*, & lib. 1. Eleg. 12. *Candid*[am] [illegible] *ctem*, & Tibull. Eleg. vlt. lib. 3. *Candida fata* dicunt.

[illegible] M certe inuocari hac voce, IO BACC[H]E, vetus commentator Horatii tradit in Lib. [illegible] 4.

[illegible] REM VTIQVE VERTICORDIAM rogatam VT AMORES IN[I]ICERET, ac rursum VT [illegible] T, auctor est Lactantius Cælius in lib. [illegible] Theb[aid].

[illegible] quoque Deæ supplicatum, VT BONAM HABERENT MENTEM, D. August. lib. 4. [illegible] cap. 21. scribit.

[illegible] m res diuina MATVTAE Deæ fieret, suis quidem liberis bona non precabantur, sed fi[illegible] dum taxat, vt Plutarchus ἐν Αἰτίοις testatur. Vnde Ouid. [illegible] b. 6. Fast. de hac ipsa Dea MA[TVTA] [illegible] LEVCOTHOE dicitur, [illegible]

Non tamen, ait, ha[illegible] *stirpe sua pia mater adoret.*

Ipsa parum f[elix] *visa fuisse parens.*

[illegible] pr[illegible] quod Plutarch[us] in Camillo de eadem matre MATVTA loquens inquit [illegible] [Greek illegible] EODEM au[ctore] [illegible] BONAE [illegible] VINVM ET LIBANTES, LAC SE LI[illegible] Quod & Macrob. lib. 2. Saturnal. cap. 12. ita confirmat: *Quod vinum in templum* [illegible] *non nomine soleat inferri: sed vas in quo vinum inditum sit*, MELLARIVM *nominetur, &* [illegible] *n*[illegible] *recipetur.*

[illegible] Plutarch. in iisdem libris Αἰτιῶν, tradit eos, qui HERCVLI sacra faciebant, alium Deum [illegible]

[illegible] dici solita fuit [illegible] precatio, sed tamen, ne quid intactum relinquatur, non præter[illegible] de qua Plutarch. ἐν Αἰτίοις [Greek illegible] ΜΑΝΗ [Greek illegible] ΜΗΔΕΝΑ ΧΡΗΣΤΟΝ ΑΠΟΒΗΝΑΙ ΤΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΩΝ

[illegible] certa & sollemnia fuisse publicarum precationum & obsecrationum verba, suis con[illegible] *sollemnes preces* dixit Ouidius lib. 6. Fast. &, *sollemnem precem quindecim virorum*, [illegible] lib. 4. Syl. 1. & *sollemni voce superos in vota vocare*, Seneca OEdipo Act. 2 Sc. 2. [illegible] obsecrasse summos magistratus, & ne quid verborum præteriretur, [illegible] m de[illegible] scripto præisse aliquem, alium custodem datum, qui attenderet, [illegible] lib. 4. *Obsecratio itaque à populo, Duumuiris præeuntibus, … facta.* [illegible] Decius iubet Pontificem sibi verba præire, [illegible] se pro legionibus [illegible] Idemque [illegible] Pontificem Maxim. deuotioni[s] carmen præit [illegible] Sueton. in [illegible] cap. 22. [illegible] *quotiescunque terra in vrbe mo*[illegible] *euocata con*[cione] [illegible] *in vrbe*, [illegible] *in Capitolio visi*, [illegible] *habe*[illegible] [illegible] prælectis verbis, [illegible] Tacit. lib. 20. refert. Eoque pertinet illud Iuuenal. Saty. 2 [illegible] *verba pertulit.* [illegible] vetus interpres, *Dictata* inquit, *à sacerdote vel haruspice.* Quod [illegible] eadem loquendi figura [illegible] Val. [illegible] *Dictat pia vota sacerdos.* Agell[ius] [illegible] lib. 13. [illegible] *Comprecationes Deorum immortalium, quæ ritu Romano* [illegible] *sacerdot*[illegible] *plerique* [illegible] *oratio*[illegible] *In iis scriptum est Luam Saturni, Salaci*[am] *Neptuni*, [illegible] *Quirini, Maiam Volcani, Herien*[illegible] *Molas Martis, Nerienem quoque Martis.* [illegible] Gellii Annali tertio, Hersiliam [illegible] apud T. Tatium [illegible] precatam esse refert: NERIA MARTIS, TE OBSECRO [illegible] [illegible] VT [illegible] PROPRIIS ET PROPRIIS [illegible] QVOD DE TVI [illegible] CONSILIO CONTIGIT, VTI NOS ITIDEM INTEGRAS RAPERENT, VN[illegible] [illegible] PATRIAE PARARENT.

E[x] conceptis autem precationum antiquarum verbis hæc obseruaui, POPVLO ROMANO [illegible] Festo libris à Paulo Epitomen contractis dici, in quibus est: *Mos erat* [illegible] *Romanis in* [illegible] *precibusque*, POPVLO ROMANO QVIRITIBVSQVE, *quod est Curensibus, quæ ciuitas Sabinorum potentissima fuit.* Proinde Liuius lib. 4. Religio[illegible] fuisse

ait, quod L[illegible] popolus [illegible] citus nō [illegible], POPVLO ROMANO QVIRITIB. Sic enim ex Paulo emendandum est. Eodem [illegible] modo corrigendum est mendum quod in [illegible] Formulis [illegible] & decem [illegible] re lib. 1. referuntur: & Formulæ Deuotionis quam idem lib. 8. ponit. [illegible] alio eiusdem libri loco firmatur. Sic enim illic abique [illegible] scriptum [illegible] *ab vtraparte cedere Romanus exercitus cœpisset, inde [illegible] Consul deuoueret*, PRO POPVLO ROMANO QVIRITIBVS. Vnde facile adduci [illegible] dam [illegible] lib. [illegible]: *Sunt, qui M. Fabio Pontifice Max. præfante carmen, deuouisse eos se* PRO POPVLO ROMANO QVIRITIBVS[illegible] *tradant*: licet in omnibus passim codicibus perperam, [illegible] dem [illegible] loquendi morē, PRO PATRIA QVIRITIBVS[illegible]QVE ROMA[illegible] Hinc [illegible] in [illegible] tione de Vere Sacro apud eumdem Liuium lib. 22. [illegible] POPVLI ROMANI QVIRITIVM, legitur. At in con[illegible] illius Rogationis verbis [illegible], POPVLVS ROMANVS QVIRITIVM. Similiq; errato in Censoria tabula apud Varronem [illegible] Deinde [illegible] tum est [illegible] ROMANI QVIRITIVM. Eodem vitio laborant Plinianæ [illegible] lib. 16 Natur. hist. cap. 3[illegible]. contra vulgarem scripturam procul dubio legendum est: *Factum* POPVLO ROMANO QVIRITIBVS *ostentum Cimbricis bellis*. Quod cum dico, graues mihi aduersarios constitutos scio, qui in acie contra me tam manuscriptos quam typis excusos codices, atq; adeo veterum monumentorum saxa, marmora, æraq; [illegible] bunt. Sed pro me sta[illegible] Paulus modo, cuius tanti apud me auctoritas non est, verum etiam, vt illos Liuiie lib. 8 [illegible] locos taceā, Agellius quoq; litem meam suā facit, apud quem in V[illegible] capiendæ Formula, disertis & quidem integris, nec vllatenus imminutis verbis [illegible] exstat: *quæ sacra facias, quæ ius siet sacerdotem Vestalem facere*. PRO POPVLO ROMANO QVIRITIBVS. Rursusq; lib. 10 c. 24 In feriis, quæ Compitalia dicebantur, concipiendis, Prætorem his verbis vsos tradit. DIE NONI POPVLO ROMANO QVIRITIBVS *Compitalia erunt*. [illegible] nostra hæc emendatio nititur. Nam, [illegible] pite horum verborum origo arcessatur, Quiritium nomen populo Romano adiungi cœptum ex Festo, aliisq; auctoribus palam est, postquam in vrbem Romam Sabini commigrarunt, Curibus venientes. Atq; ita verba hæc, POPVLVS ROMANVS QVIRITES, [illegible] & societatem vtriusq; pop. Ro. & Sabini factam post fœdus inter Romulum & Tatium [illegible] indicant: nec repugnat veterum monumentorū fides, in quibus [illegible] POPVLVS ROMANVS QVIRITIVM, aut tertio, & quarto, POPVLO ROMANO QVIRITIVM, vel POPVLI ROMANI QVIRITIVM [illegible] esset, [illegible] tandi casu loquendi genus [illegible] legere [illegible], velut in [illegible] Neapolitana, [illegible]NTIFICI MAXIMO AVGVRI PVBLICO POPVLI ROMANI [illegible] VM. & in [illegible] C[illegible] TA POPVLI ROMANI QVIRITIVM. It[illegible] op[illegible] meam non [illegible], nec [illegible] auctoritate a sententia deduci p[illegible].

E[illegible] precat[illegible] hæc refert. SVB VOS PLA[illegible] SVB VOS SACRO [illegible] ex A[illegible] hæc BENE SPONSIS, BENE VOLVERI[illegible] De [illegible] D[illegible] *precatione* [illegible] *Spinonem, Anemonem Nodinum, al*[illegible] *nom*[illegible] *emus* [illegible] lib. 12. Æneid. ad ea verba, *Esto nunc Sol* [illegible] *precem augurii, quæ Precatio Maxima appellatur, dicit. Maxima autem precatio* [illegible] *es Deos quam in cetera* [illegible] *precatur, euentusq; res bona po*[illegible] MELIVS [illegible] EVET. *quod his versibus ostenditur, Esto nunc Sol mihi testis, & hæc mihi terra.* Idem ad [illegible] *Et pat*[illegible] *quo*[illegible] *pre*[illegible] *nibus di*[illegible], VT MELIVS [illegible], MELIVS [illegible]

S[illegible] *Martem.*

Idem in [illegible] *per speciem* [illegible] VOCATIO [illegible] *autem est* [illegible]

AV[illegible]

[illegible]

AC [illegible] SINT INTER EOS FINES QVOS FECI. Et hoc est quod Plutarchus in N[illegible], τὸν μαντεῖον, ὁ [illegible] τὴν μὲν εἰς μεσημβρίαν [illegible] [illegible] αὐτὸς δὲ [illegible] [illegible], καὶ τῇ δεξιᾷ τῆς κεφαλῆς [illegible] αὐτοῦ [illegible] καὶ [illegible] τὰ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] ὄψις [illegible]. Hanc [illegible] precatio[illegible] expressit Virgilius, lib. 3. Æneid. his verbis:

Quem sequimur? quove ire iubes? vbi ponere sedes?
DA PATER AVGVRIVM *atque animis illabere nostris.*

[illegible] in [illegible] *Augurium est, modo oraculum, sed* [illegible] *usurpatione Augurium est exquisita Deorum voluntas, per consultationem auium aut signorum, quod tunc peti debet, cum id quod ani[illegible] mus, a Diis volumus impetratum: vt in hoc loco Æneas postquam omnia quæ volebat* [illegible] *, ait,* DA PATER AVGVRIVM. *Et est species ista Augurii, quæ* LEGVM DICTIO *appellatur.* LEGVM DICTIO *autem est, quum conditio ipsius augurii certa nuncupatione verborum* [illegible] *itur, quali conditione augurium peracturus sit. Quod hic facit, ex sequentibus formam petitionis* [illegible] *scriptis. Tunc enim quasi legitimo iure legem adscribit* DA PATER AVGVRIVM [illegible] & lib. 4. Æneid.

A[illegible] *o placidusque* IVVES, ET SYDERA CAELO
DEXTRA FERAS. — Plenius vero & [illegible], lib. 2 Æneid.
At pater, [illegible], Anchises oculos ad sydera lætus
Extulit, & cælo palmas cum voce tetendit:
IVPITER OMNIPOTENS, PRECIBVS SI FLECTERIS VLLIS,
ASPICE NOS, HOC TANTVM, ET SI PIETATE MEREMVR,
DA DEINDE AVXILIVM PATER, ATQVE HAEC OMINA FIRMA.

V[illegible] notandum est, Deos rogatos, VT OMINA FIRMARENT. Silius Italic. lib. 4.
— [illegible] Deorum,
Adsis ô, FIRMESQVE *tua,* PATER, *alitis* OMEN.

Quod genus loquendi vsurpat idem Silius lib. 16. his versibus:
- FIRMEMVS *propera, dixit,*
OMINA, *nec superi votis concordibus absint.*

Vt & Cicero, lib. 1. De diui.
Sic aquila clarum FIRMAVIT *Iupiter* OMEN.

Eodemque modo Ammianus Marcellinus, lib. 23. *vt* OMEN *per hostias litando* FIRMARET. Quemadmodum bono aliquo OMINE dato, animos ipsi quoque sese firmare dicebant, teste Virgilio [illegible] Georgic. Rogabantur quoque Dii, VT NVMINE SVO FIRMARENT, quæ [illegible]. Virgil. lib. 12. Æneid.

[illegible] nostrum annuerit nobis victoria Martem,
Vt potius reor, & potius DII NVMINE FIRMENT.

Cuius exemplo Valer. Flac. lib. 3. Argonaut.
[illegible] or, ait, [illegible] omni, victor, tibi NVMINE FIRMO.

At apud Virgil. lib. 8. Æneas precationem suam ad Tiberinum patrem ita concludit:
ADSIS [illegible] *tandem & propius tua* NVMINA FIRMA.

Erat & certum [illegible] Deorum [illegible] rmen. N[illegible] [illegible] natione [illegible] [illegible] a sacerdotibus Romanis EVOCARI Deum, cuius in tutela oppidum quod [illegible] atur esset, PROMITTIQVE ILLI SVNDEM, AVT AMPLIOREM APVD ROM. LOCVM CVLTVMVE, [illegible] lib. 28. cap. 2 ex Verrio Flacco tradit: additque, ideo occultatum, in cuius Dei tutela Roma esset, ne qui hostium simili modo agerent. Huius certe Euocationis metu, alterum Romæ nomen, vt idem ipse Plinius lib. [illegible] cap. 5. scribit, & nos supra attigimus, dicere, arcanis cærimoniarum nefas habebatur: quod optima & salutari, vt ille ait, fide abolitum cum enunti[illegible] ausus esset Valerius Soranus, non impune tulit, luitque mox pœnas. Nec alia de causa Ro[illegible] [illegible] nomen perpetuo silentio damnatum docet C. Sempronius in lib. De diuisio. Ital. his verbis: [illegible] *Romæ nomen, & nominis origo* [illegible] *ata esset, atque manifesta, quæ occulta esse salubriter. [illegible] nxit: ne si origo nominis, & à quo deriuationem hab[illegible] tibus pateret, ea* [illegible]. Sic & Plutarchus ἐν Αἰτίοις ταῖς ῥωμαϊκαῖς, post quæstionem propositam, cur siue Deum, siue Deam, in cuius tutela Roma est, nominare nefas habeatur, eius rei [illegible], [illegible] in [illegible], ὡς τῶν ῥωμαϊκῶν [illegible] [illegible], Ἐκκλήσεις εἰσὶ καὶ [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] πολεμίων, καὶ μετοικίζειν πρὸς αὐτούς, [illegible] τὸ αὐτὸ [illegible]. Huiusmodi euocationis ipsamet concepta verba ponam.

SI DEVS, SI DEA EST, CVI POPVLVS CIVITASQVE CARTHAGINIENSIS EST IN TVTELA, TEQVE MAXIME ILLE QVI VRBIS HVIVS POPVLIQVE TVTELAM R[illegible]EPISTI, PRECOR VENEROR QVE, VENIAMQVE A V[illegible]BIS [illegible]ETO, VT VOS POPVLVM, CIVITATEM CARTHAG[illegible]NIENSEM DE[illegible]ERATIS, LOCA, TEMPLA, SACRA, VRBEMQ[illegible]E EORVM RELINQVATIS, ABSQ[illegible]E his A[illegible]IATIS, EIQVE POPV[illegible]O, CIVITATI METVM, FORMIDINEM, OB[illegible]ONEM, [illegible], PRODITIQVE ROMAM AD ME, MEOSQVE VENIATIS, NOST[illegible] [illegible] LOCA, TEM[illegible]A, SACRA, VRBS ACC[illegible]IOR PROBATIORQVE SI[illegible], [illegible] QVE POPVLOQVE ROMANO MILITIBV[illegible]QVE MEIS PRAEPOSIT[illegible] SITI[illegible], VT SCIAMVS INTEL[illegible]GAMVSQVE. SI ITA [illegible]ECERITIS VOVEO V[illegible] [illegible] LVDOSQVE FACTVRVM. Cuius formulæ Macrobius, lib. 3 Sat[illegible] [illegible] Sammon[illegible]icum Serenum, lib. 5. Rerum reconditar. Apud Liuium vero lib. [illegible] C[illegible] [illegible] e Veii[illegible] ita euocat: TE SIMVL IVNO REGINA, QVAE NVNC [illegible] PRECOR, VT NOS VICTORES IN N[illegible]TRAM TVAMQVE MO[illegible] [illegible] VRBEM SEQVARE, VBI TE DIGNVM AMPLITVDINE TVA TEMPLVM ACCIPIAT.

SOLLEMNE vtique fuisse aliquod carmen p[illegible]tionis, quod in conc[illegible] [illegible] po-pulum habebantur, magistratus præfari consueuerat, Liu[illegible] lib. 9. docet his verbis: *A[illegible] hac [illegible]ficia dimissis magistratibus. Consules in rostra ascenderunt, & concione aduocata*, CVM SOLLEMNE CARMEN PRECATIONIS, *quod præfari priusquam populum alloquantur, in[illegible] solent, peregisset Consul, ita cœpit: Nulli vnquam concioni, Quirites, tam non solum apta, [illegible] necessaria* HAEC SOLLEMNIS DEORVM C[illegible] *fuit. quæ*[illegible] *a* [illegible] *hos esse Deos, quos colere, venerari, precarique maiores* [illegible] *instituerunt*. Huc pertinet quod auctor Rhetoricor. ad Herenn. lib. [illegible] refert de Graccho, [illegible] concione aduocata, [illegible] DEOS INCIPERET PRECARI, percussus est, impetu in eum facto. Quod imitari studuit Ouidius, lib. 15 Metamorphos. qui de Cippo ad populum ve[illegible] [illegible]ciente hæc ait:

PRISCOQVE DEOS DE MORE PRECATVS,
Est, ait, hic vnus quem vos nisi pellitis vrbe Rex erit. —

FVISSE præterea [illegible] quandam Comitiorum precationem, Cicero pro Muræna [illegible]dicat, simulque cuiusmodi ea esset, breuiter declarat, inquiens: *Quæ precatus sum a Diis immor-talibus, Iudices, more institutoque maiorum, illo die, quo auspicato Comitiis centuriatis L. Mur[illegible]m Cos. renuntiaui*, VT EA RE[illegible] MIHI MA[illegible] [illegible]E MEO, POPVLO [illegible]QVE ROM. BENE AT[illegible] [illegible] EVENIRET, *eadem precor ab* [illegible] *immor-talibus*. Et paulo post, [illegible] *Comitiorum precatio, consularibus* [illegible] *consecrata, tantam habet in se* [illegible] *religionem quantam Reipub. dignitas postulat* [illegible] *precatus, vt eis quoque hominibus, quibus hic consulatus me rogante datus esset*, EA RES [illegible]STE, FELICITER PRO[illegible] EVENIRET. Plinius in Panegyrico: *Nam quod precatus est [illegible] illa ipsa ordinatio Comitiorum* BENE AC FELICITER EVENIRET NOBIS REI PVBLICAE [illegible]VE, *nonne tibi tale* [illegible], *vt nos hunc votorum ordinem conuertere debeamus?* [illegible] & in omnibus rebus publice adgrediendis, precari in more positum erat. Liuius lib. 21 *L[illegible] inde ad populum*, VELLENT, IVBERENT *populo Carthaginiensi bellum indici eiusque rei causa supplicatio per vrbem h[illegible] atque [illegible] Dii*, VT BENE AC FELICITER EVENIRET, QVOD BELLVM PO[illegible] [illegible] IVSSISSET. Idem lib. 31 [illegible] a P[illegible] C[illegible] bellum P[illegible] M[illegible]cedonum [illegible], [illegible] hostiis [illegible] cum precatione hac: QVAM REM S. P. Q. R. [illegible] DEQ[illegible] [illegible] IN ANIMO HABERET, EA RES [illegible] POPVLO ROMANO, SO[illegible]QVE AC NOMINI LATINO BENE AC FELICITER EVENIRET. Secundum hoc [illegible] P. Ælius Cos. [illegible] concione aduocata po-pulum eodem [illegible], [illegible] bellum iuberet [illegible]. *Huius* [illegible] *sententia non C*[illegible] *modo auctor est*, [illegible] *quæ mihi sacrificanti precan-tique*, VT [illegible] BELLVM MI[illegible], [illegible] VOBISQVE, ET SOCIIS A[illegible] [illegible] LATINO, CLASSIBVS, EXERCITIBVSQVE NOSTRIS BENE AC FELICITER EVENIRET, *læta* [illegible] *prospera quæ portendere*. Ac deinde cum populus [illegible] bellum [illegible], sup-p[illegible] [illegible] circa omnia puluinaria Deos, QVOD BELLVM [illegible] IVSSISSET, ID BENE AC FELICITER EVENIRET, idem Liuius lib. 31. narrat. [illegible] literque priusquam bellum aduersus Perseum Macedonum

regem

regem susciperetur, Coss. designatis negotium a Senatu datum, vt qua die magistratum inissent, h[illegible] is maioribus rite mactatis, precarentur. QVOD BELLVM POPVLVS ROM. IN ANIMO HABERET GERERE, VT ID PROSPERVM EVENIRET, idem libr. 42. scriptum relinquit. Auctor est etiam, post initum a Pub. Cornelio Scipione, & M. Acilio Glabrione Consulatum, Senatum, priusquam de prouinciis ageretur, iussisse eos res diuinas maioribus hostiis [illegible], QVOD SENATVS DE NOVO BELLO IN ANIMO HABERET, VT EA R[illegible] SENATVI POPVLOQVE ROM. BENE AC FELICITER EVENIRET. Quinetiam post[illegible] [illegible]m fuit L. Scipionem Cos. exercitum in Asiam traiecisse, supplicationem in v[illegible]m decretam, QVOD EXERCITVS ROMANVS TVM PRIMVM IN ASIA POSVISSET [illegible]RA, VT EA RES PROSPERA ET LAETA EVENIRET, idem Liuius lib. 38. scrib[illegible] eumdem quoque lib. 30. Metellus Censores ita affatur: *Quod omnibus fere precationibus n[illegible]cupabitis verbis*, VT EA RES MIHI COLLEGAEQVE MEO BENE AC FELICITER EVENIRET. Eiusmodique fuisse illas Crassi precationes credibile est, de quibus Dio libr. 39. ait, [illegible] ... ἐπὶ τῇ στρατείᾳ ποιουμένου. Sed & in aliis quibus[illegible] [illegible]us auspicandis idem precari moribus Romanis comparatum erat. Sallustius lib. 2. [illegible] *Ceterum* DEOS IMMORTALES OBTESTOR, VT QVICVMQVE MODO AGIS, EA RES TIBI REIPVBLICAEQVE PROSPERE EVENIAT. Cæsar lib. [illegible]. De bello Gallico: *Qui [illegible] aquilam ferebat, contestatus Deos*, VT EA RES LEGIONI FELICITER EVENIRET *Desilite, inquit, commilitones.* Plaut. Trinummo Act. 1. Sc. 1.

NOBIS HAEC HABITATIO BONA, FAVSTA, FELIX, FORTVNATAQVE EVENIAT.

[illegible] familiar Epist. 8. ad Varr. *Migrationem & emptionem* TIBI FELICITER EVENIRE [illegible] apud eumdem Epist. 21. lib. 16. Cicero filius ad Tironem: *Emisse te prædium vehementer [illegible]* FELICITERQVE TIBI REM ISTAM EVENIRE CVPIO. Idem Epistol. 13. libr. 4. [illegible] ad Plancium: *Alterum dicebas te velle, quæ egissem* BENE AC FELICITER EVENIRE. P[illegible] Arbit. in Satyrico: *His ita ordinatis*, QVOD BENE FELICITERQVE EVENIRET, *pre[illegible] [illegible]iam ingredimur.*

EADEM precatio hoc verborum compendio stringebatur: QVOD BENE EVENIAT. Ca[illegible] De [illegible] cap. 1, *Impera Suouitaurilia circumagi*, *cum* DIIS VOLENTIBVS, QVODQVE BENE EVENIAT, *mando tibi Mani.* Pomponius in Cretala, Nonio referente: BENE EVENIAT, [illegible] lib 7. ad Attic. BENE EVENIAT, inquit, *Carneades* Petron. Arbit. in Sa[illegible] QVOD BENE EVENIAT, *expedite sarcinulas.* Plaut. Trinum. Act. 3. Sc. 2. BENE [illegible] EVENIAT TIBI.

[illegible] etiam dicere solebant, QVAE RES VERTAT BENE. Qui modus lo[illegible] est Sic [illegible] Aulul. Act. 1. Sc. 4.

QVOD RES RECTE VORTAT *mihiq; tibiq; filiaq; tua*,
[illegible] *empofco.*

[illegible] Act. 4. Sc. 6.

[illegible] RES [illegible] *tua*
[illegible] TERQVE VORTAT,

Idem C[illegible] .2.

QVAE RES BENE VORTAT *mihi, meoq; filio, vobisq;.*

[illegible] Persa Act. 3. Sc. 1

QVAE RES BENE VORTAT *mihi & tibi & ventri meo.*

Idem [illegible] Trinum. Act. 2. Sc. 4.

Sine dote posco tuam sororem filio, QVAE RES VORTAT BENE.

[illegible]

[illegible] mihi atq; vobis RES VORTAT BENE.

[illegible] Act. [illegible]

QVAE RES BENE VORTAT *mihi, & vobis spectatores, Plaudite.*

E[illegible]

M[illegible] regn[illegible], volusq; Quirites

R[illegible], FELICITER AC BENE VORTAT

[illegible] *Rogatus*, VT QVOD BENE VERTAT [illegible] REIQVE PVBLICAE, [illegible] *Nomine audito, extemplo agnouere virum, &c.* QVOD BENE VERTAT [illegible] *iusserunt.* Et libr. 34. *Titus Quintius Flamininus*, BENE VER-

TAT, *inquit, obsideamus Lacedæmonem.* Atque ita Suetonius in Nero. cap 19. eum in auspicando opere Isthmi, quem perfodere aggressus est, magna frequentia, clare, VT SIBI AC POPVLO ROMANO BENE RES VERTERET, optasse refert. Symmachus Epist. 56. lib. 4 QVAE RES PROSPERE VORTAT VOBIS, *vestræq; pietati.*

INTERDVM optabant, VT DII BENE VERTERENT.

Plaut. Aulular. Act. 1. Sc. 3.

DII BENE VORTANT.

Rursusque eiusdem Actus Sc. 5

Filiam despondi ego hodie: huic nuptum Megadoro dabo.

DII BENE VORTANT.

Idem Trinum. Act. 2. Sc. 4.

--DII BENE VORTANT.

Spondeo.--

Eadem precatione vtitur Harpax apud eundem Pseudolo, Actu 2. Scen. 2. At in Curculi Act. 5. Sc. 2. paullo aliter, DEOS, inquit, VOLO BENE VERTERE. Terentius Phorm. Act. 3. Sc. 3.

--DII BENE VERTANT, *quod agas.*

Idem Adelph. Act. 4 Sc. 7.

Puer natus est. M. DII BENE VORTANT.

Vbi Donatus: *Vide quam facete. Cum ille* (*Puer natus est*) *ad argumentum mali attulerit, hic ita respondit, quemadmodum solent illi, quibus puellam nasci metuentibus, nuntiatur puerum esse natum. Nam in omnibus quæ cupite venerint*, DII BENE VERTANT *dici solet. quia sæpe homines ea optauerunt, quæ aliter atque expectauerunt, contigissent: quam potestatem rerum vertentium semet in vtramque partem, Vertumno Deo superesse veteres existimauerunt.* Quod prius quoque in eiusdem Com[illegible]d. Act. 2. Scen. 1. idem Donatus attigerat. [illegible] lib. 10. DII BENE VERTERENT, *facerentque quod se dignum quique ducerent.* Et alias, BENE HERCLES VERTERET, *dicere Volumnius.* Idem lib. 29. *Inherentique,* QVOD DII BENE VERTERENT, *transiret.*

VETERES autem poetæ in hac specie VERRVNCANDI verbo vtebantur. Apud Nonium Marcell. Acc. Æneadis, aut Decio,

Te sancte venerans precibus, inuicte inuoco,

Portenta [illegible] *populo patriæ* VERRVNCENT BENE.

Ibidem Pacuuius P[illegible]

Precor [illegible] *petens, VT quæ* [illegible] *ag*[illegible] *axim,*

VERRVNCENT BENE.

NONNVNQVAM vero p[illegible]antur Deos, VT FORTVNARENT. Cicer. lib. 1 Epistol. Famil. *Maxima sum lætitia affectus, cum audiui te Consulem factum esse* [illegible]EVMQVE HONOREM TIBI DEOS FORTVNARE VOLO. Idem lib. 2. [illegible] m Epist. ad Curionem, TIBI PATRIMONIVM DII FORTVNENT. Plautus Trinum. Act. 2. Sc. vlt.

DI FORTVNABVNT *nostra* [illegible].

Afranius Emancipato apud Nonium Marcell.

DEOS EGO OMNES VT FORTVNASSINT PRECOR.

EADEMQVE formula, eos qui concionem ad populum habebant [illegible], Liuius lib. 6. & lib. 4. declarat.

IN [illegible] dem [illegible] apud [illegible] inuenio, Deos orari, VT SECVNDENT. Virgil lib. 3 Æneid.

Rite SECVNDARENT *visus, omenq; leuarent.*

Et lib. 7.

--DII *nostra incepta* SECVNDENT.

Apud Senecam Hercule Furen. Act. 3 Sc. 2. Amphitruo,

VOTVM, ait, SECVNDET, *qui potest, nostrum Deus,*

Rebusq; lassis assit.

PLANE omnibus rebus [illegible] QVOD BONVM FAVSTVM FORTVNATVMQVE ESSET, præfabantur [illegible] De[illegible] Donat. in Phormion Act. [illegible] versum [illegible] QVOD ERIT MIHI BONVM ATQVE [illegible] *Sic enim veteres,* QVOD FAVSTVM FELIX[illegible] SIT, *dicebant aliquid aggressur.* Plaut [illegible] Act. 2. Sc. 6.

fibi ia

— si hic literatus me finat.

QVOD BONVM ATQVE FORTVNATVM MIHI SIT.

Liuius lib. 1. *Tunc interrex, concione aduocata,* QVOD FAVSTVM FELIXQVE SIT, *Interregem create.* Idem lib. 3. de decemuiris. *Propositis decem tabulis, populum ad concionem aduocauerunt.* & QVOD BON[illegible]M, FAV[illegible]TVM, FEL[illegible]XQVE REIPVBL. IPSIS, LIBERISQVE EORVM ES[illegible]T, *ire & lege[illegible] leges propos[illegible]as iussere.* Et alia eod. lib. *Legati pro concione,* QVOD BO[illegible]VM, FAVST[illegible]M FEL[illegible]QVE SIT VOB[illegible] REI[illegible]E [illegible]VBL. *red[illegible] in patriam ad Penates, [illegible]ges l[illegible]er[illegible]sq; vestros.* Et lib. 8. *Charilaus fuit, qui venit ad Philonem,* ET QVOD BONVM, [illegible]V[illegible], FELIX *Palepolitanis populoq; Rom. ess[illegible], tra[illegible]re se ait, mœnia statuiss[illegible].* Idem lib. 42. *Patr[illegible]* FAVSTVM FELIXQVE ESSET POPVLO ROMANO *centuriatis comitiis primo [illegible]te ferre ad populum Consules iusserunt.* Gracchu[illegible] [illegible] Proconsulem, quum Volones [illegible]te[illegible]: QVOD BONVM FAVSTVM FELIXQVE REIPVBL. IP[illegible]QVE ES[illegible], *omnes eos liberos esse iubere,* idem lib. 24. narrat. Decium q[illegible]que lib. 10. ita [illegible]centem in ducit [illegible] *l[illegible]em,* QVOD BONVM, FAV[illegible]TVM FELIXQVE SIT VOBIS AC REIPVBL. [illegible] *am censeo.* Apud eumde[m] lib. 22. Minutius, Q. Fa[illegible]o Max. Dictatori: ET QVOD, [illegible]E, QVOD MEO EXERCITV[illegible] TVOQVE CON[illegible]ERVA[illegible]O, AC CONSERVATO[illegible] FELIX, *sub imperium auspiciumq; tuum redeo, & signa hæc legionesq; r[illegible]stituo.* C[illegible]que, quemadmodum a Varrone lib. 5. De [illegible]gua Lat. memoriæ pr[illegible]ditum est, præ[illegible]s, vt [illegible]ios vocaret, hac præ[illegible]ione vtebatur: QVOD BONVM, FOR[illegible]VNATVM [illegible] SALVTAREQVE SIET POPVLO ROM. QVIRITIBVS, REIPVBLI[illegible] AEQVE P[illegible] R[illegible]. QVIRITIVM, MI[illegible], COLLEGAEQVE MEO, F[illegible]DEI, MAGISTRATVIQVE [illegible]MNES QVIRITES P[illegible]ITES, ARMATOS PRIVATOSQVE, CVRATORES O[illegible]M [illegible]IB[illegible]VM. SI QVID PRO SE, SVIS, ALTERO DARI RATIONEM VOLET, VOCA[illegible]M H[illegible] AD ME. [illegible]cto[illegible] in Augusto cap. 58. Valerium Messallam Senatus po[illegible] [illegible]om. mand[illegible]o, patris patriæ cognomen Augusto his verbis detul[illegible]e refert: QVOD [illegible]AV[illegible] [illegible]IT [illegible]IBI, DOMVIQVE TVAE, CAESAR AVGVSTE. SIC ENIM N[illegible] PER[illegible]AM [illegible] REIPVBL. ET LAETA HVIC PRECARI EXISTIMA[illegible] M[illegible] [illegible]ATVS TE CON[illegible]M P[illegible]LO ROM. CON[illegible]ALVTAT PATRIAE PA[illegible]REM. Vop[illegible] Fl[illegible]o Ep[illegible]o[illegible]m S[illegible]es [illegible] ad curiam Carthagin[illegible]ensem scriptam ponit, cuius [illegible] est: QVOD BONVM, [illegible]AVSTVM, FELI[illegible] SALVTAREQVE SIT REIP. ORBIQ[illegible] R[illegible]M. *dandi ius imperii, appellandi Principis, nuncupandi Augusti, ad nos reuertit.*

S[illegible]lius Ital[illegible]c. lib. 7.

> *Tal[illegible] accensi patre[illegible] fatoq; vocante,*
> *Consulis a[illegible]nu[illegible]ra[illegible]t[illegible]is,* [illegible]AVSTVMQVE PRECATI
> *Vt [illegible]r[illegible]t A[illegible]ia, tran[s]mittere bella dederunt.*

Ouid. lib. [illegible] Fastor.

> VT[illegible] [illegible]T FAVSTVMQVE PRE[illegible]OR *quod imagine somni*
> *[V]idimus.* ———

Ap[illegible] eius lib. 2. De [illegible]. *Denique [illegible]ape[illegible] [illegible] [illegible] substitit,* QVOD BONVM FELIX E[illegible] [illegible]AV[illegible] lib. 1[illegible] [illegible]O[illegible] *itaq;* ait, AC FAVSTVM SA[L]VTARE[illegible]V[illegible] [illegible] SIT *animo gaudentis, rursum sacris initiare, Diis magnis auctoribus.* Hoc Græci red[illegible]derunt [illegible] his verbis, ΑΓΑΘΗι ΤΥΧΗι, vt ex Appiano lib. 4. De bell. ciuil[illegible] non vno loco liquet. A[illegible] lib. 1. Ep[illegible] cap. 1. P[illegible]tum Thraseam renuntiant[illegible] in Senatu de [illegible] iudiciis[illegible] res[p]ondentem facit, ΑΓΑΘΗι ΤΥΧΗι. Sic in Traiano adoptando Nerua [illegible] hæc [illegible]um X[illegible]s scribit, ΑΓΑΘΗι ΤΥΧΗι τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τῶν Ρωμαίων [illegible] [illegible] αὐτῷ Μ[illegible] [illegible] Νερ[illegible] Τρ[illegible] [illegible]. quæ verba ex eo descripserunt Zo[illegible] [illegible] T[illegible] Chil[illegible] 2[illegible] 34. Dionys. vero Ha[li]carn. lib. 4. huius Formulæ sensum ita exp[illegible], Καὶ [illegible] [illegible] τύχῃ, ἐπὶ τῷ συμφ[illegible] [illegible] πόλεως τὴν ἀρχὴν αὐτῷ [illegible]. Non [illegible] ac Tiber[i]us cum D[illegible] [illegible] admoueret, pri[n]cipio literarum, quas ad Senatum de ea [illegible] m[illegible], D[illegible]os [illegible]atus legitur, VT CONSILIA SVA REIPVBL. PROSPERARE[illegible] [illegible]dum Tacitus lib. 3. [illegible]

E[illegible] & illa not[illegible] precati[illegible] Form[illegible]la, SI[illegible] BONVS, ET SIS FELIX. Virgi[l]ius Bucolic. E[illegible]a 5.

> *I[illegible] DEVS, DE[illegible]LLE, Menalca.*
> [illegible] [illegible]O, FELIXQVE [illegible] *qu[illegible]or aras.*

I[illegible] [illegible] Æneid.

— vos ò mihi MANES
ESTE BONI —

Et lib. 1. Æneid. Venerem Æneas ita precatur:
SIS FELIX, *nostrumq; leues quæcumque laborem.*
Catullus quoque Mallio & amicæ bene precatur in hunc modum:
SITIS FELICES, *& tu simul & tua vita,*
Et domus ipsa in qua lusimus, & domina.
Tibull. Eleg. vlt. lib. 3.
Quamuis nulla mei superest tibi cura, Neæra:
SIS FELIX, *& sint candida fata tua.*
Eodem sensu nonnulli accipiunt apud Horat. Ode 27. verba hæc
SIS *licet* FELIX, *vbicumque mauis,*
Et memor nostri, Galatea, viuas.

NVNC aliquot è Catonis libris haustas precationum Formulas in medium [illegible], in quibus plurima antiquitatis effigies lucet. Sic autem in lib. De re rustica, cap. 134. [illegible] Iano commouenda precandum tradit: IANE PATER, TE HAC STRVE COMMO[illegible] BONAS PRECES PRECOR, VTI SIES VOLENS PROPITIVS MIHI, LIBERISQVE MEIS, DOMO, FAMILIAEQVE MEAE. Ibidem dum Ioui fertum (quod libi genus fuisse Fest. Pomp. duobus locis, & Cornut. in Persii Satyr. 2 docent) mouetur, ita precari præcipit: IVPITER TE HOC FERTO OBMOVENDO BONAS PRECES PRECOR, VTI SIES VOLENS PROPITIVS, MIHI, LIBERISQVE MEIS, DOMO FAMILIAEQVE MEAE. In luco vero, Romano more, conlucando verba sic concipi monet cap. 139. SI DEVS, SI DEA ES, QVOIVM ILLVD SACRVM EST, VTI TIBI IVS SIET PORCO PIACVLO FACERE, ILLIVSQVE SACRI COERANDI ERGO, SIVE EGO, SIVE QVIS IVSSV MEO FECERIT, VTI ID RECTE FACTVM SIET. EIVS REI ERGO TE HOC PORCO PIACVLO IMMOLANDO BONAS PRECES PRECOR, VTI SIES VOLENS PROPITIVS MIHI, DOMO, FAMILIAEQVE MEAE LIBERISQVE MEIS HARVMCE RERVM ERGO MACTE HOC PORCO PIACVLO IMMOLANDO ESTO. Vt autem BONAS PRECES PRECARI Cato, sic Ouid. lib. 3. Trist. eleg. 13.

BONAS PRECES *ore fauente concipere*, dixit

Quinetiam, vt BONA VERBA, ita & BONVM DIEM dixisse veteres, testantur, Plaut. Pœnulo Act. 2. Sc. vlt. & Ouid. lib. 1 Fast. Ex [illegible] autem Catonianis formulis, perspicue apparet, sollemne fuisse orare Deos, quo[illegible] inuocabant, VT ESSENT VOLENTES PROPITII. Prior vox obseruanda est in Virgil. lib. 6. Æneid. cum ait:

— *Namque* IPSE VOLENS, FACILISQVE *sequetur.*

Et lib. 3. Æneid.

Ipse canat, vocemq; VOLENS, *atque ora resoluat.* Vbi Seruius, VOLENS, ait, *quia cogi non potest si nolit, vt in sacrificiis,* VTI VOLENS PROPITIVSQVE. Li[illegible] *Regem, parentemq; vrbis Romanæ* SALVERE *vniuersi Romulum iubent,* PACEM *prec[illegible] exposcunt,* VTI VOLENS PROPITIVS SVAM SOSPITET PROGENIEM. Et lib. 23. d[illegible] cem in hæc verba refert. VOS CERES *Mater, ac Proserpina precor, ceteriq; superi inferniq; Dii,* VT NOBIS VOLENTES PROPITII ADSITIS *si vitanda non f[illegible]enda [illegible] causa hoc consilii capimus.* Similiter lib. 24. ind[illegible] [illegible], VT VOLEN[illegible] [illegible] *prabeat, acra arma pro patria, pro Deum delubris, pro libertate se armantibus.* Sed & lib. 22. De victoria ab Hierone missa agens *In ea, [illegible], arce vrbis Romæ sacrata,* VOLENTEM PROPITIAMQVE *firmam ac stabilem fore populo Rom.* Præterea lib. 29. cum Idæa mater in vrbem ex Asia aducta fuit, accenso ture precatos fer[illegible], VTI VOLENS PROPITIAQVE vrbem [illegible]. *Omnia Diis* PROPITIIS VOLENTIBVSQVE *faciemus.* Ammian. Marcellin. lib. 19 *Orantes caleste præsidium,* VT PROPITIVM ADESSET, ET L[illegible] S[illegible] est, VTI SIS VOLENS PROPITIVSQVE MIHI, [illegible] MEIS. Valer. Max. lib. 1. c. 6. *Tuas aras, tuaq; sanctissima templa,* DIVE [illegible], VENERA[illegible] *fauenti numine tantorum casus virorum sub tuo ex[illegible] præsidio ac tutela delit[illegible]ere patiaris* Plaut. A[illegible] A[illegible] 4. S[illegible]

DEAM *sibi inuocet quamlib[illegible]* PROPITIAM,
Deum nullum, si magis re[illegible] fuerit,
Tibi dicat, tu pro illa ores, [illegible] SI[illegible] PROPITIVS

Idem

Idem Pœnulo Act.5.Sc.1.

Aphrodisia hodie Veneris est festus dies.
Oratum ierunt Deam, VT SIBI ESSET PROPITIA.

Quo allusisse eumdem poetam non dubito, cum in Curculio. Act.1.Sc.1.dixit:

Agite, bibite festiua fores,
Potate, FITE MIHI VOLENTES PROPITIAE.

Seneca lib.1. De clement. *Nulla pars vmquam nisi* [illegible]O[illegible]N[illegible]E PROPITIOQVE *me, floret.* Et in ha[illegible] [illegible]vocum altera fortasse mendum est apud Auson. Epist. ad Paulin. cuius verba ad hanc rem per[illegible]ua, sunt hæc.

---Certa est fiducia nobis
Si genitor, natusque, Dei, pia verba V[illegible]LENTEM
Accipiat, nostro reddi te posse precatu.

Eteni[illegible] Au[illegible]nium scripsisse crediderim,

Si genitor, natusque, DEI, *pia verba* VOLENTES
A[illegible]piant. - -

Ta[illegible]m lectionem ferri posse non ignoro, quam qui tueri volet, auctoritate Virgilii nitetu[illegible], [illegible]u[illegible]. Æneid. ait.

[illegible]e ò potius mi[illegible]erere[illegible] ite venti
In rupes, in saxa, VOLENS *vos Turnus adoro.*

Et li[illegible].8 Æ[illegible]eid.

Communemque vocate Deum, & date vina VOLENTES.

AT [illegible]VE hæc vox, religiosi me[illegible]us veterum moris admonet, quo Deos rogabant, VT VELLENT [illegible]n. lib.28 cap.2. *In Africa nemo destinat aliquid, nisi præfatus Africam: In ceteris vero ge[illegible]us, Deos ante obtestantur.* VT VEL[illegible]NT. Virg. lib.1. Æneid.

Iupiter hospitibus (nam te dare iura loquuntur)
Hunc lætum Tyri[illegible]que diem Troiaque profectis
E[illegible]SE VEL[illegible]

Vbi Seru[illegible], *Secun[illegible]um,* [illegible], *Hetruscam di[illegible]iplinam loquutus est. Sic enim dicebant,* VOLENS PROPITIVSQVE [illegible]IS Tibu[illegible]. lib.3. Eleg 4.

Effi[illegible] at va[illegible] nectis Lucina timores,
Et frustra, immeri[illegible]um pertimuisse VELIT.

I[illegible]em lib.4. ad Priapum [illegible]n d[illegible]atione templi:

Pro quibus offic[illegible] [illegible] aces, [illegible]ANCTE, *paci[illegible]cor,*
Aff[illegible]uus [illegible]stos rursus ut esse VELIS.

[illegible] lib.3. De arte am[illegible]

Ori[illegible], Phœbe, VE[illegible]IS, *ita vo[illegible] pia numina vatum.*

P[illegible].Ep[illegible]l de [illegible] u[illegible] v[illegible]tis p[illegible]o incolumitate T[illegible]iani susceptis: *Precati, ait, sumus Deos,* VT VELINT *ea[illegible]mper solus, [illegible]mperque signari* Idem lib. 6. Epist.11. *Quod gaudium ut perpetuo capiam,* [illegible]S [illegible]R[illegible] *ao[illegible] dem, t[illegible] te,* [illegible]E[illegible]O, *[illegible]t omnes qui me imitari tanti putabunt, meliores e[illegible]e quam me* V[illegible]LINT.

E[illegible] AT &[illegible] hæc e[illegible], SI DII VOLE[illegible]T. [illegible]b. 4. Verrin ex Epistola Timarchidi[illegible] cuiu[illegible]dam [illegible]berti & accen[illegible] Verris hæc ver[illegible]a profert: *Fac sciat improbi[illegible]atem aratorum: ipsi sudabu[illegible]* [illegible]I DII VOLENT Plautus [illegible]œnulo Act.4.Sc.vlt.

Quin hercle collibertus meus faxe eris SI [illegible]II VOLENT.

Suetonius in C[illegible]lig. cap. 8. ex [illegible]p[illegible]stola q[illegible]a[illegible]m Au[illegible]sti c[illegible]tat hæc, *Puerum Caium 15. Kal Iunii,* S[illegible] DII VO[illegible]E[illegible]T[illegible] *vt ducerent Talarius & A[illegible]c[illegible]itus, heri cum iis constitui.* Eodem pertinet illa veterum loc[illegible]VM DIIS V[illegible]ENTIBVS, q[illegible]a Plautus vtitur in Persa Act.3 Sc. 1. & in Milite gl[illegible]r Act 4 Sc 8. C[illegible]to De re rust. cap.141. Ennius apud Ciceronem lib.1. De offic. *Ducite, doque* V[illegible]ENTIBVS CVM MAG[illegible]S DIIS

NON tantum autem vt VOLENS PROPITIVSQVE ESSET DEVS is quem inuocabant, sed & vt DEXTER AD[illegible]SET interdum rogabant. Quintilia. lib. 4. cap.1. Domitiani numen inuoc[illegible]: *Mihi quoq; profecto poterit ign[illegible]ci, si quod initio, quum primum hanc materiam inchoaui, non feceram, nunc omnes in auxilium Deos, ipsumque inprimis, quo neque præsentius aliud, neque studiis magis propitium numen est, inuocem, vt quantum nobis expectationis adiecit, tantum ingenii adspiret,* DEXTER[illegible]V[illegible] AC VOLENS AD[illegible]IT. Ouid. lib.1. Fastor.

Hunc tibi deuoto numine, DEXTER A[illegible]ES.

Idem eod.lib. Ianum ita precatur,

DEXTER ADES *ducibus, quorum secura labore*
Otia terra ferax, otia pontus habet:
DEXTER ADES *Patribusq́; tuis, Populoq́; Quirini.*

Propert.lib.4.Eleg.9.

SANCTE VELIS *libro* DEXTER *inesse meo.*

Statius lib 1.Thebaid.

ADSIS Ô DEXTER.---

Apud Ouidium quoque lib.6.Fastor.Iuno rogatur, vt populo Rom. PROSPERA SEMPER ADSIT. Et lib.2. De arte amand. Phœbus, vt cœpi ISSALVBER ADSIT.

VTIQVE autem præsentes Deos optabant, ideoque precabantur VT VENIRENT. Horat. Ode 2.lib.1.

--*Tandem* VENIAS *precamur,*
Nube candentes humeros amictus,
Augur Apollo.

Tibullus lib.2.Eleg.1.

Bacche VENI --

Et lib.3.ad Iunonem:

Annue, purpureaq́; VENI *pellucida palla.*

Idem lib. 4.Eleg.1.ad Cupidinem, SANCTE VENI. Eiusdemque libri Elegia 5. ad Phœbum:

HVC *age cum cithara, carminibusq́;* VENI

Et lib. 4.ad eumdem Deum

SANCTE VENI, *te cumque feras quoscumq́; sapores.*

Eodemque lib.ad Martem:

Sulpitia est tibi culta tuis, MARS MAGNE, *Kalendis*
Spectatum e cælo, si sapis, ipse VENI.

Ariadne in Catulli versibus Eumenides inuocans:

HVC HVC, ait, ADVENITE, *meas* AVDITE *querelas.*

Martial.lib.7.Epigramm.22.

PHOEBE VENI. -

IPSOSQVE adeo sacris suis interesse Deos optabant. Tibull. Eleg 2.lib.2.

IPSE SVOS ADSIT GENIVS VISVRVS HONORES.

Inde Ouid.lib.5.Fast. Martem fingit ad suos honores cælo descendere. Et lib. 2. De remed. amor. Phœbum inuocatum aduenire cantat

SANE passim & vulgo Deos orabant, VT ADESSENT. Virgil.lib.10.Æneid.

ADSIS *lætitiæ* BACCHVS *dator, &* BONA IVNO.

Et lib.1.Georgic.

ADSIS *ô Tegeæe* FAVENS.---

Rursus lib.4.Æneid.

ADSIS *ô*,---

Horat Satyr.6.lib.3. Mercurium ita precatur:

--HAC PRECE TE ORO
Pingue pecus domino facias, & cetera, præter
Ingenium: vtque soles CVSTOS, *mihi maximus* ADSIS.

Tibul.Eleg.1.lib.1.

ADSITIS *diui.*---

Idem Eleg.vlt.lib.3.

CANDIDE LIBER ADES.

Et lib 4.Eleg.3.

HVC ADES, *& teneræ morbos expelle puellæ.*
HVC ADES *intonsa* PHOEBE *superbe coma.*

Ouid.lib.2.Amor. Eleg. ad Victoriam

HVC ADES, *atque meus* FAC IDEA *vincat amor.*

Idem lib.4.Fastor. Romulum in vrbe condenda his precibus vsum esse refert:

--CONDENTI, IVPITER, VRBE --

ET GENITOR MAVORS, VESTAQVE MATER ADES.

Similiter lib. 8. Metamorphos.

HVC ADES, ATQVE AVDI PLACIDVS NEPTVNE PRECANTEM.

Apud eumdem quoque lib. 4. & lib. 10. eiusdem argumenti Bacchus & Apollo hoc verbo ADESIS, & lib. 1. Tristium Eleg. 9. Castor & Pollux hoc vocabulo, ADESTE, inuocantur. Libri quoque primi Trist. El[illegible]

DII PRECOR, ait, *atque adeo (nec enim mihi turba roganda est)*

CAESAR ADES VOTO MAXIME DIVE MEO.

Sed [illegible] lib. 8. Æneid. precatio ad Tiberinum [illegible] concipitur:

ADSIS O TANDEM, ET PROPIVS TVA NVMINA FIRMES.

V[illegible] Tiberinum sic inuocatum scribit: ADESTO TIBERINE CVM TVIS VNDIS.

Seneca [illegible] Medea Act. 1. Sc. 1.

— *Voce non fausta* PRECOR,

ADESTE, ADESTE *sceleris vltrices Deæ.*

Auctor [illegible] in Priapeis:

H[illegible] ES *& neruis tente* PRIAPE FAVE.

Nec [illegible] verum [illegible] merorum lege soluti eodem modo loquuntur Apud Liuium [illegible] b. 2 Aruns Tarquinius, DII, ait, REGVM VLTORES ADESTE. Arnob. lib. 4 [illegible] cent. *Fingite ipsum incommoditatis alicuius & declinandi periculi gratia, horum [illegible] m numinum suppli are, dicentem* ADESTE, ADESTOTE DII PENATES, APOLLO, TVQVE NEPTVNE, OMNIAQVE HAEC MALA, QVIBVS VROR, TORREOR, VEXOR, VESTRI NVMINIS AVERRVNCATE CLEMENTIA.

Variis [illegible] verborum figuris precationes concipiebantur. Interdum enim dicebant: PRECOR VENEROR[illegible] Vocula certe apud Tacit. lib. 20. concionem suam precatione ita [illegible]: TE IVPITER [illegible] MAXIME, QVEM PER OCTINGENTOS VIGINTI ANNOS TOT TR[illegible] COLVIMVS, TE QVIRINE ROMANAE PARENS VRBIS, PRECOR VENEROR[illegible] VOBIS NON FVIT CORDI, ME DVCE, HAEC CASTRA [illegible] INCORRVPTA ET INTEMERATA SERVARI, AT CERTE POLLVI FOEDARIQVE A [illegible] RE [illegible] CLASSICO NE [illegible] MILITIBVS ROMANIS AVT INNOCENTIAM [illegible] AVT MATVRAM ET SINE MORA POENITENTIAM. Sic in carmine Euocationis Deorum [illegible] tum est, PRECOR VENEROR[illegible] Quæ verba etiam coniunxit Cicero Orat. 2 in Catilin. Ennius, Apud [illegible] ente Nonio:

TE [illegible] VENEROR, HORAMQVE QVIRINI.

Plautus [illegible] Act. 1 Sc. 4

NVNC QVISQVIS EST DEVS, VENEROR,

VT NOS EX HAC AERVMNA EXIMAT MISERAS:

INOPES, AERVMNOSAS, ALIQVO AVXILIO VT ADIVVET.

Idem eodem [illegible] Act. [illegible] Sc.

ET [illegible] ADVORSVM [illegible] QVID PEC[illegible], VENVS

VENEROR [illegible] VT OMNES MISERI LENONES SIENT.

Eodemque verbo [illegible] Chrysalus seruus Apollinem salutans & orans, Bacchidib. Act. 2. Sc. 1. Varro lib. 1. De re rust. cap. 1. *Item* ADVENEROR *Mineruam & Venerem.* At eam precationem, quam in Orat. pro domo sua facit, Cicero concipit his verbis, PRECOR, QVAESO, OBTESTOR. QVOCIRCA, inquiens, TE CAPITOLINE, QVEM PROPTER BENEFICIA POPVLVS ROMANVS OPTIMVM, PROPTER VIM MAXIMVM NOMINAVIT, TEQVE IVNO REGINA, ET TE CVSTOS VRBIS MINERVA, QVAE SEMPER ADIVTRIX CONSILIORVM MEORVM, TESTIS LABORVM EXSTITISTI, PRECOR AC QVAESO, VOSQVE QVI MAXIME ME REPETISTIS ATQVE REVOCASTIS, QVORVM DE SEDIBVS HAEC MIHI PROPOSITA EST CONTENTIO PATRII PENATES, FAMILIARESQVE, QVI HVIC VRBI ET REIPVB. PRAESIDETIS, VOS [illegible] OR Apud Liuium, lib. 9. Sp. Posthumius, Vos, ait, DII IMMORTALES, PRECOR, QVAESO [illegible] Iisdemque verbis Sp. Posthumii & Scipionis precationes contexuntur ab eodem auctore, lib. 9. & 29 Brutus in Epist. ad Ciceronem DEOS QVAESO, VT CONSILIA TVA REIPVB. SALVTARIA SINT. Terentius Andria Act. 3. Sc. 2.

DEOS QVAESO, VT SIT SVPERSTES.

Idem Adelph. Act.2. Sc.4.

DEOS QVAESO, ISTHAEC PROHIBEANT.

Plautus Ruden. Act.4. Sc. vlt.

At ego DEOS QVAESO, *vt quicquid in illo vidulo' st.*

Apud eumdem Amphitr. Act.2. Sc.2 Alcmena,

DEOS QVAESO, *vt salua pariam filium.*

Sic Euclio apud eumdem Aulular. Act.2. Sc.vlt.

Apollo QVAESO, SVBVENI.

Idem Rudent. Act.2. Sc.5

DEOSQVE IMMORTALES QVAESO, DVM VIVAS, VTI
OMNES TVI SIMILES HOSPITES HABEAS TIBI.

Idem Mercat. Act.5. Sc.2.

DATE DII, QVAESO, *conueniendi mihi eius celerem copiam.*

Sic & Casina Act.2. Sc.6. semel atque iterum loquitur.

INTERDVM etiam orantes, IMPLORO ATQVE OBTESTOR dicebant: qua verborum formula vtitur Cicero in fine libri quinti in Verrem. Hoc amplius in precationibus verbum, INVOCO, vsurpabatur. Testimonio est ille versus, quem ex Cicerone lib.2. Tuscul. quæst. producam: TE APOLLO SANCTE, PER OPEM, TEQVE OMNIPOTENS NEPTVNE INVOCO. Plaut. Mostellar. Act.2. Sc.2. HERCVLES TE INVOCO Idem Mercato Act. . Sc.2.

INVOCO VOS DI[illegible] ET ME BENE TVTEMINI, LARES.

L. Attius in Prætextata, quæ D[illegible]

TE SANCTE VENERANS PRE[illegible]BVS INVICTE INVOCO.

Seneca in Medea Act.3. Sc 1.

O SANCTA, *si cælum incolis*
Iustitia, numen INVOCO, *ac testor tuum*

Valer. Max. in Præfat. librorum suorum ad Tiberium, cui, vt Deo, blanditur: *Te igitur huic cœpto, penes quem hominum Deorumque consensus, maris ac terræ regimen esse voluit, certissima salus patriæ, Cæsar,* INVOCO.

INTER recepta autem & comprobata antiquitus precationum verba erant hæc, DII FACIANT. Quintilian. Declamat. CCLIII. ITA DII FACIANT, *vt magnum exemplum posteritati etiam pœna dare possim.* Et Declamat. CCCIX. DII FACIANT, *vt iste sit euentus, qui adhuc in hac domo omnium periculorum fuit.* Capitolinus in Diadumeno hæc ex Epistola quadam Macrini Opilii ad vxorem verba edidit, DII FAXINT ET BONA AGNINI *quam colis, vt & ille Antoninorum meritum effingat, & ego qui sum pater.* Plaut. in Persa, Act.4. Sc.vlt

DII FACIANT, *vt id bibatis quod numquam transeat.*

Idem Amphitruo. Act.4. Sc 2.

—O DII FACIANT

Propert. lib.2. Eleg.7.

DII FACIANT, *isto capta fruare viro.*

Et lib.3. Eleg.14.

DII FACIANT, *mea ne terra locet ossa frequenti.*

Ouid. lib.9. Metamorph.

Omnia DII FACERENT *essent communia nobis,*
Præter auos. —

Idem lib.2. De remed. Amor.

DII FACIANT *possis dominæ transire relicta*
Limina. —

Et in Ibin:

Te quoque DII FACIANT *possis gaudere fidelis*
Coniuge. —

Item lib.1. De Ponto Eleg.5

O ego, DII FACIANT *talem te cernere possem*

Rursus lib.4. Eleg.

Tunc tibi DII FACIANT *adeundi copia fiat.*

Eodemque

Eodemque modo lib. 4. Trist. Eleg. 7.

DII FACIANT, *ut sæpe tua sit epistola dextra*
Scripta.--

Et lib. 5. Trist. Eleg. 5.

DII FACERENT *utinam talis status esset in illo.*

Rursusque eiusdem lib. Eleg. 14.

DII FACIANT, *ut sit temeraria nostra querela.*

[illegible] precationis [illegible] Ouidius vtitur lib. 1. Trist. Eleg. 1. & lib. 3. Eleg. 12 & lib. 1. De Ponto [illegible] Eleg. 1. & Epist. 3. & 13. & 15. & 19. Heroid. Plane cui felix faustumque quid [illegible] serat, die si [illegible] optans, respondere solebat ITA DII FACIANT Sic [illegible] apud Plautum Aulul. Act. 4. Scen. vlt. Euchionem admonet hæc verba, quæ ipse præit, [illegible]

--*nunc* QVAE RES *tibi & gnatæ tuæ*
BENE FELICITER VORTAT. ITA DII FAXINT, *inquito.*

Cui mox [illegible] Euclio respondet, ITA DII FACIANT. Contraque Lycon des, ET MIHI ITA [illegible] FACIANT Eiusdemque Comœdiæ Act. 1 Sc. 3. cum Eunomia orationem ita [illegible] [illegible] SEMPITERNVM *tibi salutare sit procreandis liberis*, Megadorus [illegible] respondet, ITA DII FAXINT. Rursusque Scena sequenti, cum idem Megadorus dixisset, [illegible] BENE VORTANT, Euclio subiicit, ITA DII FAXINT. Sunt & alia eiusdem locutionis exempla in Persa Act. 4. Sc. 4. & Cistellar. Act. 1. Sc. 1. & Mostellar. Act. 2. Sc. 1. & Captiuis Act. 1. Sc. 2. & Pœnulo Act. [illegible] Sc. vlt. Simili [illegible] apud Terent. Heautontim. Act. 1 Sc. 1. postquam Chremes [illegible] filium [illegible] Menedemo propediem adfuturum, Menedemus ait, VTINAM DII ITA FAXINT: cui Chremes respondet, FACIENT. Idem Hecyra Act. 2. Sc. 2. ITA DII DEAEQVE FAXINT *[illegible] rem est Bacchidis.* Et Act. 3. Sc. 2. S. *Saluane Philumena est?* Pam. *Meliuscula est.* S. VTINAM ISTVC ITA DII FAXINT.

VERBVM quoque, [illegible] precationibus plerumque adhibebatur. Docet hoc non inelegans Hannonis Pœni precatio apud Plautum Pœnulo Act. [illegible] Sc. 4. quæ sic habet:

IVPITER, QVI GENVS COLIS ALISQVE HOMINVM, PER QVEM VIVIMVS
VITALE AEVVM QVEM PENES SPES, VITAQVE SVNT HOMINVM OMNIVM,
DA DIEM HVNC SOSPITEM, QVAESO, REBVS MIS AGVNDIS.

Idem testantur Æneæ precationes ad Iouem lib. [illegible] & 6. Æneid. & Aruntis ad Apollinem lib. 11. quarum prior ita concipitur,

--DA FLAMMAM EVADERE CLASSI.

Altera vero sic,

--DA (*non indebita posco*
Regna meis fatis) LATIO CONSISTERE TEVCROS.

[illegible] in hunc modum

DA PATER HOC NOSTRIS ABOLERI DEDECVS ARMIS.

Eodemque verbo vtitur in precatione Venus & Pallas [illegible] Æneid.

Silius Italic. lib. 2.

FER CAELO AVXILIVM, ET FESSIS DA SVRGERE REBVS.

Idem lib. 12. Romanos inducit orantes hunc in modum:

--DA SVMME DEORVM,
DA PATER, *vt sacra Libys inter prœlia cælo*
Concidat.--

Horat. in Carmine sæculari, quod pro Imperii Rom. prosperitate precationem continet:

PHOEBE, SYLVARVMQVE POTENS DIANA,
LVCIDVM CAELI DECVS, O COLENDI
SEMPER, ET CVLTI, DATE QVAE PRECAMVR
TEMPORE SACRO.

Idem Epist. 16. lib. 1. has preces argentariorum refert:

-- VLCRA LAVERNA
DA MIHI FALLERE, DA IVSTVM SANCTVMQVE VIDERI.

[illegible] Iuuenal. [illegible] tyr. 1[illegible]

DA SPATIVM VITAE, MVLTOS DA IVPITER ANNOS.

Apud Lucanum quoque lib.9. Cæsar ad aras Herceas ita precatur:

-DATE FELICES IN CETERA CVRSVS.

Persius Sat.2.

Rem struere exoptas caeso boue, Mercuriumq;
Arcessis fibra. DA FORTVNARE PENATES,
DA PECVS ET GREGIBVS FOETVM. -

Sed & Plautum Pœnulo Act.5.Sc.2. Hanno Pœnus Agorastocli bene precatur his verbis, DII TIBI DENT QVAE VELIS. Sic & Gelasimus Epignomo in Sticho Act.3.Sc.2.

Bene atq; amice dicis. DII TIBI DENT QVAE VELIS.

Et Pœnulo Act.5.Sc.2.

DII DENT TIBI OMNES QVAE VELIS.

Huic congruit illud Ruden. Act.1.Sc.1.

MVLTA TIBI DII DENT BONA.

Item Pœnulo Act.3.Sc.3.

DII DEAEQVE MVLTA VOBIS BONA DENT.

Et in Trinum Act.2.Sc.4.

-DII DVINT
TIBI PHILTO QVAECVMQVE OPTES.

ROGABANT etiam Deos, VT ANNVERENT. Ouid. in Ibin:

ANNVITE *optatis omnes ex ordine nostris,*
Et pars sit voti nulla caduca mei.

Idem lib.2. de Ponto Eleg.8.

ANNVITE *o timidis mitissima numina votis.*

Idem lib.1. Fastor.

ANNVE *conanti per laudes ire tuorum.*

Virg. lib.9. Æneid. ad Iouem.

-atq; audacibus ANNVE *cœptis.*

Sic Tibull. lib.2. Eleg.6. Phœbum rogat, VT ANNVAT.

Idem eiusdem libri Eleg.2. ad Gen[illegible]m.

ANNVAT *& Cerinthe tibi quodcunq; rogabis.*

Et lib.4. Eleg.[illegible]

At tu N[illegible], quoniam Deus omnia sentis,
A[illegible]

Ibidem ad Iunonem

A[illegible] *v[illegible] pellucida palla.*

Exstat in veteri marmo[illegible] huiusmod[illegible] inscriptio: PONTIFICIS VOTIS ANNVANT DII RO-MANAE [illegible] Q[illegible] genere loq[illegible] Li[illegible] lib.31. *Re diuina rite perfe[illegible] precati[illegible]* ANNVISSE DE[illegible], har[illegible] RESPONDISSE scribit. Martial. lib.24. Epig.

-[illegible] *nod si Deus [illegible] sereno*
ANNVERIT, *f[illegible]lix Candide [illegible] eris.*

Plinius [illegible].3. Ep[illegible] *[illegible]upere* VT [illegible]ROM[illegible]SIS DEVS ANNVAT.

[illegible]NTERDVM autem hoc [illegible] sumebant & adi[illegible]bant, vt euentura affirm[illegible] quæ p[illegible]c[illegible]antur [illegible].Eleg.2 l[illegible]

EVENTVRA PRECOR *[illegible]iden vt felicibus extis,*
[illegible]signa et plac[illegible] fibra Deo?

Pedo Albinouanus in Carmine C[illegible]olatorio ad Liuiam.

EVENTVRA PRECOR *Deus excusar[illegible] priora*
Dum volet, a Druso cetera læta dabit.

Ouid. lib.2 De Pon[illegible] E[illegible].

DI TIBI [illegible]N[illegible] ANNOS *a te nam cetera sumes,*
S[illegible] mo[illegible] virtutis tempora [illegible] tua.

QV[illegible]R [illegible]VERIS *[illegible] quadam oracula vatum:*
N[illegible] D[illegible] prosp[illegible]a [illegible]

Idem post[illegible] d[illegible]ta ci[illegible]m precatus est subdit.

EVE[illegible]T [illegible] *mo[illegible]o si[illegible] futura*
Phœbus, & a laua mœsta volauit auis.

E paulo

Et paulo post: *Hac tibi qua precibus iustis mea deuouet ira,*

EVEN[illegible]NT, *aut his non leuiora malis.*

H[illegible]s congruenter, interdum AVGVRARI se dicebant, euentura & exitum habitura quæ precabantur. Tibull. lib. 2. eleg. 2. sacra Genii celebrans:

AVGVROR, ait, *uxori fidos optabis amores.*

Ouid. lib. 1. De arte ama[illegible]di.

A[illegible]GVROR EN, *vinces, votiuaque carmina reddam.*

V[illegible]TV[illegible] [illegible]lane Ho[illegible] interpres ad illa carminis secularis verba: *Hac Iouẽ sentire: Ordo est,* ait, *Ego Chorus, Nos pueri puellæq; doctus dicere laudes Phœbi & Dianæ reporto [illegible] omnium spem bonam [illegible]*, IOVEM ET DEOS CVNCTO[illegible] HAEC SCIRE, HAEC VE[illegible]LE HAEC SENTIRE. [illegible], *[illegible]is s[illegible]cri carminis, & in hac verba deuotio soluebatur, quando diceret Ch[illegible]us,* IOVEM [illegible] ET VOTA EXAVDIVIS[illegible], ET C[illegible]TEROS DE[illegible], ATQVE SPE CERTA DO[illegible]M REVERT[illegible].

N[illegible]VM[illegible]AM tamen precabantur, VT OPTATA EVENI[illegible]ENT Cic. Ph[illegible]lipp. 4. ITA *vero [illegible]uirites* VT PRECAM[illegible]I, EVENIAT. Ouid. lib. 4. Fastorum precationem ad Palem ita conclu[illegible]

[illegible]E PRECOR EVENIANT, ET NOS FACIAMVS AD ANN[illegible]M.

Idem in [illegible]

[illegible]ENIANT *capiti vota sinistra tuo.*

PLANE post Deos inuocatos & preces illis f[illegible]ctas poetis familiare est blanditias aliquas addere [illegible] demulceant, & ad preces suas exaudiendas, tribuendaque [illegible] per[illegible] a[illegible]i[illegible]c[illegible] eis quodammodo facientes per[illegible]um rerum, quas [illegible] sg[illegible]s esse norunt, obte[illegible] Id quod d[illegible]ctu auspicioque voculæ huius, SIC, fieri solitum obseruaui. Tibull. lib. 2. Eleg. 5. ad Phœbum:

ANN[illegible]E: SI[illegible] *tibi sint in[illegible]onsi Phœbe capilli,*

SIC *tua perpetuo sit tibi casta soror.*

Idem Eleg. vlt. lib. 3. a[illegible] Bac[illegible]um:

CANDIDE LIBER ADES. SIC SIT TIBI MYSTICA VITIS

S[illegible]MPER, SIC *hedera tempora vin[illegible]a feras.*

Ouid. lib. 5. Trist. eleg. 4.

FER BONE LIBER OPEM SIC *altam degrauet vlmum*

Vitis, & incluso plena sit vua mero.

SIC *tibi cum Bacchis Satyrorum gnaua iuuentus*

Ad[illegible], & attonito non taceare sono.

Ossa bipenni feri SIC *sint mala pressa Lycurgi.*

Impia nec pœna Pentheos umbra vacet.

SIC *micet æternum, vicinaq; sydera vincat*

Coniugis in cælo clara corona tua.

HVC AD[illegible]S, *& casus releues* PVLCHERRIME *nostros:*

Vnum de numero [illegible] memor esse tuo.

Martial. l[illegible].4. Epigram. 45 ad Phœbum.

FAC RATA VOTA PATRIS: SIC *te tua diligat uxor,*

Gaudeat & certa virginitate soror:

Perpetuo SIC *flore mices:* [illegible]IC *denique non sine*

Tam longe Bromio, quam tibi Phœbe coma.

[illegible]dem lib. 7 [illegible]gram 73. ad Mercurium:

Cyll[illegible]nes, cælique d[illegible] facunde min[illegible]ster,

Aurea cui torto [illegible]rga dracone viret,

SI[illegible] *tibi lasciui non d[illegible]it copia furti,*

Siue cupis Paphien, s[illegible]u Ganymede cales.

Apud Senecam quoque Hippolyto Act. 2. Sc[illegible] 1. nutrix in precatione ad Dianam:

——— *Huc [illegible]ires tuas*

Intende SIC *te lucidi vultus ferant,*

E[illegible] nube rupta cornibus puris eas.

SI[illegible] *te regentem frena nocturni ætheris*

Detrahere numquam Thessali cantus queant.

Atque ita Augusto, cuius offensam precibus placare studebat, Ouidius non semel blanditur: veluti lib. 2. Trist. eleg. 1. his versibus:

PER SVPEROS *igitur, qui dant tibi longa, dabuntq;*
Tempora, Romanum si modo nomen amant:
PER PATRIAM, *quæ te tuta & secura parente est,*
Cuius & in populo pars ego nuper eram:
SIC *tibi, quem semper factis, animoq; mereris,*
Reddatur gratæ debitus vrbis amor.
Liuia SIC *tecum sociales impleat annos,*
Quæ, nisi te, nullo coniuge digna fuit.
Quæ si non esset, cælebs te vita deceret,
Nullaque, cui posses esse maritus, erat.
Sospite SIC *te sit natus quoq; sospes, & olim*
Imperium regat hoc cum seniore senex.
Vt faciuntque, tui sidus iuuenile nepotes,
Per tua perque tui facta parentis eant.
SIC *assueta tuis, semper victoria castris,*
Nunc quoque, se præstet, notaq; signa petat.

Ac demum: PARCE, PRECOR, *fulmenq; tuum fera tela reconde.*
Sed & eleg. 3. lib. 5.

O decus, ô patriæ per te florentis imago:
O vir non ... o, quem regis, orbe minor:
SIC *habites terram,* SIC *te desideret æther,*
SI... *ad pacta tibi sidera tardus eas.*

Liuiam quoque post Augustum ita precatur lib. 2. De Ponto eleg. 8.

Tu quoque conueniens ingenti nupta marito,
ACCIPE *non dura supplicis aure* PRECES.
SIC *tibi vir sospes,* SIC *sint cum prole nepotes,*
Cumque bonis nuribus quas peperere nurus.
SIC *quem dira tibi rapuit Germania, Drusus*
Pars fuerit partus sola caduca tui:
SIC *tibi maturè fraterni funeris vltor*
Purpureis niueus filius instet equis.
ANNVITE *ô timidis mitissima numina votis.*

Idem quoque genus orandi vsurpat libr. 4. Trist. eleg. 5. & libr. 4. De Ponto eleg. 13. & Epist. Phædræ ad Hippolytum. Quod & imitatus est Prudentius Peristeph. in Carmine De passione Hippolyti martyris.

VARIA autem a Diis petebantur in quis generalia hæc erant, VT SERVARENT, VT FAVERENT, VT FERRENT OPEM, & his similia, de quibus sigillatim dicam. PRIORIS generis exempla præbet Plautus. Sic enim Hegio Captiuis Act. 5. Sc. 2. precatur

SERVA IVPITER SVPREME, ET ME ET MEVM GNATVM MIHI.

Phanostrata quoq; Cistellar. Act. 4. Sc. 1. Deorum fidem obsecrans, ad... SERVA TE NOS. Rursusq; eiusdem Comœd. Act. 2. Sc. 3. SERVATE ME DII OBSECRO. Virgil. lib. 2. Æneid.

DII PATRII SERVATE DOMVM, SERVATE NEPOTEM.

Idem lib. 3. ad Apollinem:

——— SERVA *altera Troiæ*
Pergama, relliquias Danaum, atque immitis Achilli. Et ibidem.
——— *Dii talem auertite casum,*
Et placidi SERVATE *pios.* ———

Tibull. eleg. vlt. lib. 1

Sed patrii SERVATE *Lares.* ———

Sed & apud Terentium Glycerium & Pamphila in puerperio Iunonis Lucinæ opem exposcentes, illa quidem Andr. Act. . Sc. 1. hæc vero Adelph. Act. 4 Sc. 3. addunt ambæ, SERVA ME OBSECRO. Martial. lib. 6. Epigramm 38.

DII SERVATE PRECOR *matri sua vota patrique.*

Idem lib. 11. Epigram. 5. Deos pro Nerua Imp. ita precatur,

Hunc

Hunc omnes SERVATE *ducem*, SERVATE *Senatum:*
Moribus hic viuat principis, ille suis.

Quin etiam quibus Deorum beneficio ac munere aliquid præter spem obtingebat, ii gaudii testandi causa dicere solebant, DII ME SERVANT, vel, Dii me CVPIVNT SERVATVM. Eius rei fidem facit Plaut. Mercat. Act. 5. Sc. 4. Casina, Act. 4. Sc. 3. Ruden. Act 4. Sc. 4. Idem Trinummo Act. 4. Sc. 1.

DII ME SALVVM ET SERVATVM VOLVNT

Apud eundem reperimus, IVPITER SVPREME SERVAS ME Captiuis Act. 4. Sc. 1. Cui adfinee illud Mostellar. Act. 2. Sc. 3. DII ME ADIVVANT. His quoque quos saluos cupiebant, bene precabantur in hunc modum, DII TE SERVASSINT MIHI: Et, DII TE OMNES MIHI SERVENT, vt ex Plauto Pseudo. Act. 1. Sc. 1. & Casina Act. 2. Sc. 5. & Trinummo Act. 2. Sc. 2. Sic & Antipho in Sticho Act. 4. Sc. 1. optat, SVAS SIBI DII SERVASSINT FILIAS. Est etiam Menæchmis Act. 5. Sc. 9. precationis species huiusmodi, IVPITER SVPREME SALVA ME.

Hoc amplius Deos orabant, VT FAVERENT. Ouid. lib. 6. Metamorph.

Ecce lacu medio sacrorum nigra fauilla
Ara vetus stabat tremulis circumdata cannis.
Restitit, & pauido, FAVEAS MIHI, *murmure dixit*
Dux meus: & similis, FAVEAS MIHI, *murmure dixi.*

Tibull. lib. 2. Eleg. 5.

PHOEBE FAVE, *nouus ingreditur tua templa sacerdos.*

Idem lib. 4.

PHOEBE FAVE: *Laus magna tibi tribuetur.*--

Eodemque lib. ad Iunonem.

At tu SANCTA FAVE.---

Virgil. Bucolic. Eclog. 4.

CASTA FAVE LVCINA.--

Ouid. lib. 3 Fast.

BACCHE FAVE *vati, dum tua festa cano.*

Idem lib. 4. Fast.

ALMA FAVE, *dixi, geminorum Mater amorum.*

Et lib. 6.

VESTA FAVE, *tibi nunc operata resoluimus ora.*

Interdum VT FAVERENT VOTIS rogabant. Tibull. Eleg. 3. lib. 3.

ADSIS. *& timidis* FAVEAS SATVRNIA VOTIS.

Et lib. 4. ad Genium.

---*Cape tura libens*, VOTISQVE FAVETO.

In veteri lapide Rom. huiusmodi versus hodieque legitur:

ET FAVEANT VOTIS *numina cuncta tuis.*

Similiterque Deos FAVERE COEPTIS precabantur. Lucan. lib. 1.

-- *Summique ò numinis instar*
ROMA FAVE COEPTIS.---

Moris etiam erat orare, VT COEPTA DII FORTVNARENT, EAQVE PROSPERARENT. In Capitolii quidem restauratione, quæ Vespasiano imperante facta est, Heluidium Priscum Prætorem Cornel. Tacit. lib. 20. refert, Pontifice præeunte, precatum, Iouem, Iunonem, Mineruam, Præsidesque imperii Deos, VT COEPTA PROSPERARENT, SEDESQVE SVAS PIETATE HOMINVM INCHOATAS, DIVINA OPE ATTOLLERENT. Eodemque modo apud Virgil. lib. 7. Æneid Latinus Deos precatur, INCOEPTA SECVNDARE: & lib. 9. Ascanius, COEPTIS ANNVERE. Ouid. lib. 1. Metamorphos.

--DII COEPTIS *(nam vos mutastis & illas)*
ASPIRATE MEIS.---

Idem lib. 1. De arte amandi.

Vera canam, COEPTIS MATER AMORIS ADES.

Et lib. 2. De remed. amor.

VTQVE FACIS, COEPTIS PHOEBE SALVBER ADES.

Seneca in Hippolyto Act. 2. Sc. 1.

HECATE TRIFORMIS EN ADES COEPTIS FAVENS.

Nec COEPTIS modo DEOS FAVERE precabantur, sed & QVAE ACTA ERANT AB IIS APPROBARI optabant. Cicero lib. 2. Epist. famil. ad Cœlium. QVOD ACTVM EST, DII APPROBENT. Salust. in libris Historiar. Quæ TIBI PLACVERVNT, EA DII IMMORTALES APPROBENT. Liuius lib. 10. de Fabio: *Tum demum consensu ciuitatis victus*, DII APPROBENT, *inquit*, QVOD AGITIS ACTVRIQVE ESTIS.

ROGABANTVR quandoque Dii, vt OPEM FERRENT. Quod vel ea parturientium precatio, quam supra retulimus, vetiusque ille, quem Cic. lib. 5. Tuscul. Quæst. adducit, abunde declarant, [illegible] hæc quæ sequuntur cumuli loco accedent. Ouid. lib. 1. Metamorph. Daphnem sic precatam narrat:

FER PATER, *inquit*, OPEM, *si flumina numen habetis.*

Eodemque libro Deucalion & Pyrrha Themin precantes,

-- MERSIS, aiunt, FER OPEM MITISSIMA REBVS.

Idem lib. 5. Metamorph. Arethusam inducit has Dianæ preces facientem,

--- FER OPEM, *deprendimur, inquit,*
Armigeræ Diana tuæ. --

Est & lib. 9. eiusdem argumenti huiusmodi ad Isidem precatio.

ISI *Paratonium, Mareoticaque arua, Pharonque*
Quæ colis, & septem digestum in Cornua Nilum,
FER PRECOR, *inquit*, OPEM, NOSTROQVE MEDERE TIMORI.

Sic & lib. 11.

Cæruleam Peleus Psamathen, vt finiat iram
Orat, OPEMQVE FERAT. ---

Idem lib. 13.

Illa tollentes etiamnum libera cælo
Brachia, BACCHE PATER FER OPEM, *dixere* --

Et lib. 15.

O cuius cælum bis sex fecere labores,
FER PRECOR, *inquit* OPEM. --

Idem lib. 5. Trist. Eleg. 4. ad Bacchum.

FER BONE LIBER OPEM. --

Silius Italic. lib. 14.

FER *pater afflictis*, FER, *ait, Garamantice vates*
Rebus OPEM. ---

Auctor incertus in Priapeiis,

Huc, dixi, FER OPEM, *Priape, parti.*

Valer. Flacc. lib. Argonautic.

Seu FER OPEM *Regina viris.* --

Denique OPEM FERRE DEOS inuocatos, ait Ouidius lib. 2. De Ponto Eleg. 9. & lib 9 Metamorphos. Vnde & EXPOSCERE OPEM a Diis, dicunt Horatius Epist. 1. lib 2. & Ouidius lib. 9. & 11 Metamorphos. & lib. 1. Trist. Eleg. vlt.

AVXILIVM etiam Deorum veteres implorabant hac Formula, DII IMMORTALES OBSECRO VESTRAM [illegible] qua Plautus vtitur in Amphit. Act. [illegible] Sc. 1. in Mostellaria Act. 1. Sc. 1 & Act. [illegible] Sc. vlt. & in Cistellaria Act 4 Sc 1. Fidei enim nomen in hac loquendi figura opem & auxilium [illegible] care, Donatus in Adelph. Terent. Act. 4. Sc 3. notat. Interdumque et [illegible], DII [illegible] AM FIDEM, vt ex Plauto Captiuis Act. [illegible] Sc. 3. & Terent. Andr. Act 4 Sc. 3. & Agell. [illegible] Noct. Attic. cap. [illegible] liquet.

[illegible] certi alicuius Dei specialiter fidem implorabant: veluti Curcul. Act. 2 Sc. 2 TVAM [illegible] Aulular. Act. 4. Sc 6 IVNO LVCINA TVAM IDEM. Citatur & [illegible] lib. [illegible] ra [illegible], HERCVLES TVAM FIDEM.

[illegible], VT SVCCVRRERENT, SVBVENIRENT, ADIVVARENT. Tibull. [illegible] Eleg. 3.

NVNC [illegible] NVNC SVCCVRRE MIHI: *nam posse mederi*
Picta docet templis multa tabella tuis.

Ouid. lib. 1. De remed. Amor. ad Apollinem,

TE PRECOR ô vates, adsit tua laurea nobis,
Carminis, & medica Phœbe repertor opis.
Et pariter vati, pariter SVCCVRRE medenti. Idem lib.6.Fast.
D[illegible]E VIRIQVE loci misera SVCCVRRITE matri.

Plaut. A[illegible]r. Act.2.Sc.5.

APOLLO QVAESO SVBVENI MIHI ATQVE ADIVVA.

Idem Rudent. Act.1.Sc.3

— DII QVAESO SVBVENITE.

E[illegible] Comœd. Act.2.Sc 1.

Nunc VENEREM HANC VENEREMVR BONAM, VT NOS LEPIDE
ADIVVERIT hodie.---

V[illegible]. Æneid.

A[illegible]IS ô PLACIDVSQVE IVVES.--

Q[illegible]m Octauium Cæsarem Puteolis soluentem contra Pompeium, sacrificasse, & è P[illegible]a naui libasse VENTIS SERENIS ET NEPTVNO ASPHALIO, ET TRANQVILL[illegible] MARI VT SIBI aduersus paternos hostes AVXILIO ESSENT, Appian. lib.[illegible]. De bel[illegible] narrat. Arrianus lib.3. Epicteti cap.21. μὴ θύσας τοῖς θεοῖς καὶ παρακαλέσας αὐτοὺς ΒΟΗΘΟΥΣ.

FVIT & [illegible] veteribus in ore loquendi Formula, DIIS BENE IVVANTIBVS. Sic enim M[illegible]ud Sallustium in bello Iugurthino. Et profecto, ait, DIIS IVVANTIBVS omnia ma[illegible] Idem S[illegible]is lib.1. Historiar. Quæ si probatis, adeste Quirites, & BENE IVVANTIBVS D[illegible] M. Æmilium Cos. ducem & auctorem prosequimini. Liuius lib 6. DIIS BENE IVVAN[illegible]V[illegible] ageret, quod e Repub. duceret. Idem lib.7. Perge, & nomen Romanum inuictum [illegible] DIIS præsta. Et [illegible] DIIS BENE IVVANTIBVS nouum atque integrum [illegible]am[illegible]tibus triumphum mecum petite. Apud eumdem Scipio ad milites lib 28. Proinde DIIS BENE IVVANTIBVS sequerentur. Quod genus loquendi etiam vsurpat, lib.21.25.26.28.29. 34 [illegible] 4[illegible].& 44 A[illegible] vl[illegible] Noct. Attic. Progreditur igitur, ait, numerus librorum, DIIS BENE IVVANTIBV[illegible], [illegible] quantuli quique fuerint, progressibus.

[illegible] quoque verbum in precationibus [illegible] indicat Ouidius, qui lib.4. Fast. Venerem Verticordiam talibus precatur:

SEMPER AD AENEADAS PLACIDO PVLCHERRIMA VVLTV,
RESPICE totque tuas DIVA TVERE nurus.

Virgil. lib. 2. Æneid.

IVPITER OMNIPOTENS, PRECIBVS SI FLECTERIS VLLIS,
ASPICE NOS.--

[illegible]de & Fortunam RESPICIENTIS cognomine ad opem ferendam consecratam esse Cicero, lib 2 De legib. scribit. Quo in verbo scitus est iocus apud Plaut. Captiu[illegible] Act 4. Sc 1. quo loci E[illegible]lus parasitus Hegioni iubenti vt Re[illegible] respondet,

Fortuna quod nec tibi facit, nec faciet, hoc
Me iubes.

Hinc & DEOS RESPICERE dicebant. Idem Plaut. Bacchid b. Act.4. Sc 3 Tace modo, DEVS NOS RESPICIET ALIQVIS. Et Rudente Act.[illegible] Sc[illegible] DII ME [illegible]MI[illegible]ESQVE RESPI[illegible]VNT. bene ego hinc prædatus ibo. Terent. Andr. Act.4 Sc.1. Et me & te [illegible]dens nisi quid DII RESPICIVNT, perdidit. Idem Phormio. Act.[illegible].Sc.3.

-- ô Iupiter,
DII NOS RESPICIVNT, gnatam in[illegible] am cum tuo fili[illegible]

SED [illegible] ex [illegible] Romanorum [illegible] in [illegible] consuetudine dixit Arrianus, Deum [illegible] ΚΥΡΙΕ ΕΛΕΗΣΟ[illegible] p[illegible] Nam [illegible] qu[illegible] mores ab eo auctore pe[illegible] quid obiter di[illegible] hoc enim L[illegible] Alexandro seu Pseudom[illegible] [illegible] Viuebat, pro[illegible] quam [illegible] amplexa est [illegible] profiteri eiusque [illegible] Verba Arriani ex lib 2. F[illegible] cap 2 hæc sunt: [illegible] ΚΥΡΙΕ ΕΛΕΗΣΟΝ [illegible] Apud Virgilium quidem lib.11. Æneid legimus:

FAVNE PRECOR MISERERE ---

A quo loco non ante discedam, quam hoc præterea moneam, obseruandum esse, in tanta licet Deorum multitudine, veritatem tamen plerumque velab [illegible] gentibus, vnius Dei confessionem expressisse: cuius nomen plerumque in cottidianis sermonibus eis in [illegible] veniebat. Quod, ne quid mihi alieni iuris arrogem, inuentum meum non est, sed Tertulliano id acceptum [illegible], a quo ceu capite, alii postea [illegible] duxerunt. Sic enim ille in lib. De testimonio animæ [illegible] *Nam te quoque palam* [illegible] *bertate, qua non licet, domi ac foris audimus ita pronuntiare*, QVOD DEVS DEDERIT & [illegible] DEVS VOLVERIT. Et mox: *Etiam quod penes Deum, bonitatis & benignitatis* [illegible] *inter nos summum sit* [illegible] *isplina & conuersationis sacramentum*, BENEDICAT TE [illegible] *tam facile pronuntias, quam Christiano necesse est.* Et post: *Hinc ergo tibi anima de co[illegible] suppetit domi ac foris, nullo irridente vel* [illegible] *hibente prædicare*, DEVS VIDET OMNIA, [illegible] DEO COMMENDO, &, DEVS REDDET, &, DEVS INTER NOS IVDICABIT. Idem [illegible] Apologetico: ET, QVOD DEVS DE[illegible]RIT, *omnium vox est. Iu[illegible]cem quoque contestatur illum* DEVS VIDET, &, DEO COMMENDO, &, DEVS MIHI REDDET, &, QVOD DEVS VVLT, &, SI DEVS DEDERIT. Minutius Felix in Octauio de Deo loqu[illegible] *Quid quod omnium de isto habeo consensum? Audio vulgus, cum ad cælum manus tendunt, nihil aliud quam* DEVM, *dicunt* &, MAGNVS EST, ET DEVS VERVS EST, &, SI DEVS DEDERIT. [illegible] *iste naturalis sermo est, an Christiani confitentis oratio?* Lactantius, lib. 2. cap. 1. *Cum vero ipsos Deorum cultores sæpe videamus* DEVM [illegible] VNVM, *& confiteri & prædicare, quam sibi veniam sperare possint impietatis suæ?* Et mox, *Nam & cum iurant, & cum optant, & cum gratias agunt, non Iouem aut Deos multos, sed* DEVM *nominant: adeo ipsa veritas cogente natura etiam ab* [illegible] *pectoribus erumpit.* Et [illegible]: *Ad* DEVM *confugiunt, à* DEO *petitur auxilium*, DEVS VT SVBVENIAT, *oratur.* Etiam stipem mendicantes eam PER DEVM flagitasse ibidem [illegible] *Si quis ad* [illegible] *renam mendicandi necessitatem deductus, victum precibus exposcit*, DEVM *solum obtestatur & PER eius diuinum atque vnicum numen hominum sibi misericordiam quærit.* Quibus C[illegible] cit[illegible] ne quis fidem abroget, ipsismet Gentilium testimoniis in ca[illegible] eos voce[illegible] erupisse comprobabo. Callistratus in l. Non intelligitur D. de iu. fi. [illegible] testamento [illegible] ita cauisse qu[illegible], VOS ROGO, *vt in eo quod à vobis petii fidem præstetis*, PERQVE DEVM, VT FACIATIS, ROGO. Plaut. Captiu. Act. 2. Sc. 2. EST PROFECTO DEVS, *qui quæ nos gerimus audit que & videt.* Qui me locus pungit, vt receptam olim Formulam adscribam, qua DEO [illegible] ESSE exclamabant. Cuius [illegible] accedet [illegible], qui [illegible] duobus locis iuuabit Prudentius ex lib. 3. cum his verbis, *Dum prose qu[illegible] ne* DEOS [illegible] ESSE, *& non negligere humana fremunt.* Alter è lib. 8 procedit sub Manl[illegible] Fortunati per[illegible] in hæc verba, EST CAELESTE NVMEN, ES MAXIME IVPITER. Sed & cum in Germania, Christianorum militum orationibus ad Deum f[illegible]s, imbres in [illegible] cælitus Imp. Marcus impetrasset, eorumque geniculationibus & ieiuniis [illegible] siccitates essent depulsæ, exercitum acclamasse, IOVI DEO DEORVM, ET QVI SOLVS POTENS, Tertullianus in libro ad Scapulam scriptum reliquit, admonens tunc in Iouis nomine Deo nostro testimonium a paganis redditum fuisse.

PORRO [illegible] verbis rogabantur Dii, VT AVDIRENT. Sic Ariadne apud Catullum, Eumenides SVAS AVDIRE QVERELAS precatur, & apud Ouidiū, lib. 8. Metamorphos. Achelous Neptunum orat, VT PLACIDVS PRECANTEM AVDIAT. Horat. in carmine sæcul.

Co[illegible] tor mitis placidusque telo
SVPPLICES AVDI PVEROS APOLLO.
Syderum regina bicornis, AVDI
LVNA PVELLAS.

Apud [illegible] lib. [illegible] Man[illegible] superbia & arrogantia [illegible] Latinorum Prætoris in Senatu habita oratio stomachum mouisset, ad simulachrum [illegible] fus, AVDI [illegible] IVPITER *hæc scelera inquit*, AVDITE IVS FASQVE. Sic Plinius Panegyrico, in precatione sua ad Iouem Capitolinum pro Traiano, AV[illegible] TI ait, *quæ malo principi precabamur*, [illegible] AV[illegible] *quæ pro dissimillimo optamus.* Eaque forte solemnia verba in bello indicendo, & fœdere iciendo, alias demonstrabo. Hinc AV[illegible] vel [illegible] AVDITAS PRECES dicebant. Liuius lib. 1. de Romulo, *Hæc precatus, veluti sensisset* AVDITAS PRECES, *Hinc, inquit, Romani,* IVPITER OPT. MAX. *resistere atque iterare pugnam iubet.* C[illegible] *que* DII IMMORTALES *meas preces* AVDIVERVNT. Idem Epist. lib. 2 ad [illegible] *Sed hæc vtinam non experiare, quod precarer Deos, nisi meas* PRECES AVDIRE [illegible] *ssent.* [illegible] *tamen*

tam [illegible] VT [illegible] INFINITIS NOSTRIS MALIS CON[illegible] SINT. Horat. libr. 4 [illegible] m. [illegible]

A[illegible] L[illegible] DII MEA VOTA : DII
[illegible]

C[illegible] P[illegible] AC VENIAM a Diis peti consueuisse t[illegible]monijs multis planum [illegible] *Ille in bellis gerendis* A DIIS IMMORTALIBVS [illegible]CEM AC VE[illegible] PETVNT [illegible] bit perduell.reo AB [illegible] O T[illegible] MA[illegible] *ceterisque Diis Deabus* [illegible] *ortalibus quorum ope & auxilio multo* [illegible] *hac Resp quam ratione hominum gu*[illegible] [illegible] AC [illegible] A[illegible] VENIAM PE[illegible]O Virg. lib. 1. [illegible]

ORA[illegible]TES VENIAM *templum clamore pe*[illegible]*ant.*

[illegible], VENIAM, interpretatur PACEM, & prop[illegible] ve[illegible]um esse Pontific. [illegible] ait. *Dicta au*[illegible], VE[illegible]IA *ad eliciendam m*[illegible]*cordiam* [illegible] *meretur* [illegible] *beneuolentiam numinum, q[illegible]* [illegible]*s si*, VE[illegible]AM, *tamqua peccauerit.* PETIT [illegible] *Vnam opem agri corporibus* [illegible] A[illegible] ET VE[illegible]IA AB D[illegible] IMMORTALIBVS [illegible] RATA E[illegible]ET. Idē lib. 3[illegible]. [illegible] EM VENIAM Q. PRE[illegible]ATI DEORVM IMMORTALIVM. Ouidius lib. 1. Amo[illegible] Eleg. 2

--VENIAM PACEMQVE ROGAMVS.

[illegible] coniunge [illegible] lib. 4. aduers. gent. Nonnumquam tamen separatim pon[illegible] [illegible] utrum duntaxat expo[illegible] inuenire est. VENIAS quidem simpliciter petitæ [illegible] [illegible] est apud Valer. F[illegible] A[illegible]utic. vbi Iason [illegible] Neptunum precatur

-*O qui spuman*[illegible] *n*[illegible]*tu*
Regna quati[illegible] *terra*[illegible] *lo* [illegible]*ple*[illegible]*ris omnes,*
DA [illegible]AM

[illegible] VENIAM *irarum cælestium, finemque pesti* EXPOSCV[illegible]T. Similiter PACI[illegible] dumta[illegible] fi[illegible] his V[illegible] lib. 4. Georgic.

[illegible] *tu munera supplex*
Tende PETENS [illegible] *facile*[illegible] *venerare Napæas,*

Vt & [illegible] Æneid

S[illegible]*d votu, pre*[illegible]*subent* E[illegible]PO[illegible] [illegible] PA[illegible]. Et
EX[illegible] PA[illegible]M DIVVM. -

O[illegible] No[illegible] nom[illegible] propitiationem, superiori vero versu veniam significari notat. [illegible] Virg. [illegible] 4. [illegible]

Pri[illegible] [illegible]*lubra adeunt,* PACEMQVE *per aras*
Ex[illegible]*uirunt.* -

[illegible] 1.

[illegible]*ramineas* PACEM SVP[illegible] [illegible]S[illegible]IBAT *ad aras.*

M[illegible] [illegible]tis quæ [illegible] Deos portenderent, PACEM [illegible] M E[illegible] moris e[illegible] Sic [illegible] be[illegible] populum cum [illegible] & [illegible] DEVM, indeque paulatim [illegible] a, seu [illegible] pora [illegible] .6 [illegible] *o Petie*[illegible] *o S*[illegible] [illegible] RVM [illegible] AB *ca*[illegible] *vrbem lect*[illegible] [illegible] br. 3. [illegible] *exercitum Romanum ab Æ*[illegible] *cælum* [illegible] *cum* [illegible] *ardere pl*[illegible] [illegible] *portentaque* [illegible] *obseruata oculis, aut* [illegible] *exterritis* [illegible] [illegible] *terro*[illegible] [illegible] *ferias in*[illegible] *tradit: per quas omnia delubra* PA[illegible] E M [illegible] *ex* [illegible] *turba* [illegible]. Et lib. 42. placuisse senatui, pro[illegible] PA[illegible] [illegible] M peti precatio[illegible] q[illegible] [illegible] libus libris ed[illegible] [illegible] rat [illegible] 2. Sc. 2. PA[illegible]M ab Æ[illegible] pro peti monet. Apud eumdem Met[illegible] A[illegible]. Sc. [illegible] Apollinem [illegible]

A[illegible]OLLO QVAESO TE, VT DES PACEM PROPITIVS,
SA[illegible]V[illegible]EM E[illegible] SANITATEM NOSTRAE FAMILIAE,
MEOQV[illegible] VT PARCAS GNATO[illegible] PAR[illegible]E PROPI[illegible]IVS.

Similiter Carthaginienses cum inter cetera mala peste laborarent, aris impuberes admouisse, PACEM [illegible] A[illegible] EORVM EXPOSCENTES, Iustinus lib. [illegible]. Idemq. lib. 2[illegible]. Metapo[illegible] [illegible] & seditione vexarentur, ex oraculo, Manium & Mineruæ PA[illegible] EM [illegible] Alias quoque sæpenumero hoc eodem genere precationis vtel an[illegible] Plaut. A[illegible]phitr. A[illegible]. Sc. 1.

Vasa pura iube actutum adornari mihi,
Vt IOVIS SVPREMI, *multis hostiis*, PACEM EXPETAM.

Idem Pœnulo Act. 1. Sc. 1.

Sunt hic omnia, quæ ad DEVM PACEM *oportet adesse?*

Liuius lib. 6. *Nunc, nos tamquam iam nihil* PACE DEORVM *opus sit, omnes ceremonias polluimus.* Idem lib. 7. *Hostiaque cæsa,* PACEM DEVM *adorasset.* Et libr. 24. *Perpetrasis quæ ad* PACEM DEVM *pertinebant.* Et libr. 27. *Diuque non impetrata* PAX DEVM. Sic & DIVVM PACEM votis adire dicit Lucret. lib. 5. Gratius in lib. De Venatio. ad Vulcanum,

--PACEMQVE PRECAMVR
INCOLA SANCTE TVAM.--

Orabant etiam Deos vt PARCERENT, quemadmodum precatio Plautina ad Apollinem Mercat. Act. 4. Sc. 1. docet. Horat. lib. . Carm. Ode 19.

--Euoe, PARCE *Liber,*
PARCE *graui metuende thyrso.*

Idem lib. 4. Carm. Ode 1. ad Venerem.

Intermissa Venus diu
Rursus bella moues. PARCE PRECOR, PRECOR.

Cydippe ad Dianam Epist. 20. Heroid.

PARCE *laboranti picta Dea læta pharetra:*
Daque salutiferam iam mihi fratris opem.

Idem lib. 2. Fast.

PARCE PRECOR *grauidis facilis Lucina puellis.*

ILLVD compertum habeo, in mensa & inter scyphos & pocula, vbi libare Diis dapes & bene precari moris fuisse Liuius lib. 19. scribit, iactari cõsueuisse vocem hanc, BENE Nec dubito mihi Solem, vt ita dicã, manibus gest[..]nti assensum omnes præbituros. Hoc certe it[.] perspicue demonstrat Plautus, vt nullus relictus sit dubitandi locus. In Persa namque Act. 5. Sc. 1. i[.] ducuntur Toxilus, & Lemnesçelene accumbentes & natalem celebrantes, inuicemque sibi BENE precantes. Toxilus quidem prior ita infit:

Pægnium tarde cyathos mihi das.
Cedo sane. BENE MIHI, VOBIS, MEAE AMICAE: OPTATVS HIC MIHI
Dies datus hodie'st ab Diis, quia te liberam licet
Me amplecti.--

Cui respondens Lemnesçelene:

Tua, inquit, factum opera. BENE OMNIBVS NOBIS *hæc mea*
Manus, tua poculum donant, vt amantem amanti decet.
T. *Cedo.* L. *accipe.* T. BE[N]E *ei qui inuidet mihi, & ei qui hoc gaudio gaudet.*

Sed & in Sticho Act. 5. Scen. 4. conuiuium describitur, in quo ille Sangarinum ita loquentem facit;

Vide quot cyathos hos bibimus. ST *tot quot digiti sunt tibi*
In manu. Cantio est Græca, Καὶ πέντε πῖνε, ἢ τρεῖς πῖνε, ἢ μὴ τέτταρα.
Tibi propino decuma fonte, tibi tute inde, si sapis. [.]A BENE VOS,
BENE NOS, BENE TE, BENE ME, BENE NOSTRAM ETIAM STEPHANIVM.
BIBE SI BIBIS.

Idipsum Tibullus & Ouidius perspicue testantur. Hic Eleg. 1. lib. 1.

Sed BENE, *ait,* MESSALAM, *sua quisque ad pocula dicat,*
Nomen & absentis singula verba sonent.

Hic vero lib. 1. De arte amand amatori præscribens vti sese in conuiuio gerere oporteat,

ET BENE, *ait,* DIC *Domina,* BENE, *cum quo dormiet illa.*

Idem lib. 2. Fast.

Larga precaturi sumisse vina manu.
ET BENE NOS, BENE TE, *patriæ pater optime Cæsar,*
DICITE, *suffuso per sacra verba mero.*

Ac profecto quibus bona omnia optabant, cunctaque ex animi sententia succedere ac prospere euenire cupiebant, precabantur, BENE SIT. Pompon. Cre[..]la apud Nonium Marc.

Et TIBI BENE SIT, *qui recte ominas.*

Plaut. Mercato. Act. 2. Sc. 3.

BENE *ambulato,* BENE *valeto.* BENE SIT TIBI.

Apud Terent. Phormio. Act. 2. Sc. 2. Dauus ad Getam, *Numquid Geta aliud me vis?* cui Geta respondet,

VT BENE SIT TIBI.--

Persius Satyra 4.

Ingemit, HOC BENE SIT.--

In vetu-

In vetusto quodam titulo monumenti legitur,

BENE SIT FILIIS, FILIABVS MEIS, QVI ME BENE COLVERVNT.

Eodem sensu Virgil. in Pharmaceutria dixit: BONVM SIT.

Et hoc erat, BENE DICERE, quod verbum idem omnino valet ac bene precari. Plaut. in Milite glorio. Act. 4. Sc. 8.

Conserui, conseruaq; omnes, BENE VALETE ET VIVITE:
BENE *quæso* DICATIS *inter vos,& mihi absenti tamen.*

Idem Asinar. Act. 3. Sc. vlt.

Eia, BENE DICITE, *ite intro.*
Valete.——— Et Casina Act. 2. Sc. 5.
BENEDICITE, *Diis sum fretus: Deos speramus.* Sic & Aulular. Act. 4. Sc. vlt.
Bono animo es, & BENEDICE.

Cicero pro Sextio, CVI BENE DIXIT *vnquam bono?* BENE DIXIT? *imo quem fortem & bonum ciuem non petulantissime est insectatus?*

Cui contrarium est MALEDICERE, quod nihil aliud sonat quam male precari: eaque aduersa fac. Plaut. Pœnulo Act. 3. Sc. 3.

Si BENEDICSTIS, *vostra ripa vos sequar:*
Si MALEDICETIS, *vostro gradiar limite.*

Sic & Rud. Act. Sc. 2. hæc duo opponuntur: ac BENE DICERE fertur is, qui bona exoptat, & ut bona eueniant precatur & contra MALEDICERE qui imprecatur.

IN hoc autem bonarum precationum genere verbis hisce, DII TIBI BENEFACIANT, vtitur Plautus, Milite glorio. Act. 2. Sc. vlt. & in Menæch. Act. 5. Sc. 7. & Persa Act. 4. Sc. 3. vt & Terent. Adelph. Act. . Sc 8.

VIDENTVR & inter bonas preces dixisse, BENE VIVAS. Ouid. lib. 1. Am. eleg. 8.

Sæpe mihi dices, VIVAS BENE —

EST & in hoc album . . . da precatio hæc, DII OMNES TE PLVRIMVM AMENT. Cuius rei auctorem . . . Mostellar. Act. 3. Sc 3. Idem Pseudolo Act. 1. Sc. 3. & Act. 5. Sc. vlt DII DEAEQVE AMENT TE. Sic & Aulul. Act. . Sc 4. Itidemque Ruden. Act. 5. Sc. 3. DII TE AMENT. . . . vt in Milite glor Act. 2. Sc. 2. dicit, TE IVPITER BENE AMET. Inde illud Liuii lib. 1. SI NOS DII AMANT.

IAM vt præcipuas aliquot per veterum auctorum libros fusas & sparsas precationes colligam, relatu digna est Scipionis oram è Sicilia soluentis & in Africam traiicientis precatio, quæ a Liuio lib. 29 in hæc verba ad sollemnium precum similitudinem efficta & accommodata refertur: DIVI DIVAEQVE, QVI MARIA TERRASQVE COLITIS, VOS PRECOR QVAESOQVE, VTI QVAE IN MEO IMPERIO GESTA SVNT, GERVNTVR, POSTQVE GERENTVR, EA MIHI, POPVLO, PLEBIQVE ROMANAE, SOCIIS NOMINIQVE LATINO, QVI POPVLI ROM. QVIQVE MEAM SECTAM, IMPERIVM AVSPICIVMQ. TERRA, MARI, AMNIBVSQ. SEQVVNTVR, BENE VERRVNCENT, EAQ. VOS OMNIA BENE IVVETIS, BONIS AVCTIBVS AVXITIS, SALVOS INCOLVMESQ. VICTIS PERDVELLIBVS, VICTORES SPOLIIS DECORATOS, PRAEDA ONVSTOS, TRIVMPHANTESQ. MECVM DOMOS REDVCES SISTATIS, INIMICORVM HOSTIVMQ. VLCISCENDORVM COPIAM FAXITIS, QVAEQVE POPVLVS CARTHAGINENSIS IN CIVITATEM NOSTRAM FACERE MOLITVS EST, EA VT MIHI, POPVLOQ. ROM. IN CIVITATEM CARTHAGINENSIVM EXEMPLA EDENDI FACVLTATEM DETIS. Silius Italic. lib. 15.

Emicat: ac prima stans Scipio puppe profatur:
DIVE TRIDENTE POTENS, CVIVS MARIA IRE PER ALTA
ORDIMVR, SI IVSTA PARO, DECVRRERE CLASSI
DA PATER, ET NOSTROS NE SPERNE IVVARE LABORES.
PER PONTVM PIA BELLA VEHO.———

Idem Scipio vt in conspectu terra Africa fuit, Deos precatus dicitur, VTI BONO REIPVBL. SVOQVE AFRICAM VIDERIT. quemadmodum Liuius eodem libr. 29. scriptum reliquit. Ex eiusdem libro . . . accepimus Camillum, cum in exilium exiret, precatum ab Diis immortalibus, . . . SI EA INIVRIA FIERET, PRIMO QVOQVE TEMPORE DESIDERIVM . . . INGRATAE FACERENT. Quod Plutarchus in Camillo his verbis . . . *. . . ἀνατείνας τὰς χεῖρας πρὸς τὸ Καπιτώλιον ἐπηύξατο τοῖς θεοῖς, Εἰ μὴ δικαίως, . . . ὕβρει δήμου καὶ φθόνῳ προπηλακιζόμενος ἐκπίπτει, ταχὺ Ῥωμαίους μετανοῆσαι, καὶ πάντα*

αὐξομένοις φανεῖσα γενέσθαι δευμένης αὐτοῦ, καὶ πόρρω ὡς Καμίλλου. Idemque Camillus Veiis captis manus ad cælum tollens, Deos teste Liuio, orauit: VT SI CVI DEORVM HOMINVMQVE NIMIA SVA FORTVNA POPVLIQVE ROM. VIDERETVR, VT EAM INVIDIAM LENIRE QVAM MINIMO SVO PRIVATO INCOMMODO, PVBLICOQVE ROM. POPVLI LICERET. Idipsum Valer. Max. referens lib. 1. cap. 5. precatum ait, VT SI CVI DEORVM NIMIA FELICITAS POPVLI ROM. VIDERETVR, EIVS INVIDIA SVO ALIQVO INCOMMODO SATIARETVR. Plutarchus vero hanc precationem directis verbis conceptam sic effert: ... ΖΕΥ ΜΕΓΙΣΤΕ ... Nec absimili forma Spurium Posthumium, qui ... fœde ieu ... sponsionis ad Furculas Caudinas factæ auctor fuerat, cum se d... hostibus, vt populus ... ne exsolueretur, Senatui placere cerneret, ita precatum ... lib. 9. ... IMMORTALES PRECOR QVAESOQVE, SI VOBIS NON FVIT CORDI ... VETVRIVM COSS. CVM SAMNITIBVS PROSPERE BELLVM GERERE, AT ... SATIS HABEATIS VIDISSE NOS SVB IVGVM MISSOS, VIDISSE SPONSIONE INFAMI OBLIGATOS, VIDERE NVDOS VINCTOSQVE HOSTIBVS DEDITOS, OMNEM IRAM ... ETIVM NOSTRIS CAPITIBVS EXCIPIENTES, NOVOS COSS. LEGIONESQ. ROMANAS ITA CVM SAMNITIBVS BELLVM GERERE, VT OMNIA ANTE NOS COSS. BELLA GESTA SVNT. Idem lib. 4. auctor est Cincinnatum exacta iam ætate Dictatorem a Quintio Capitolino Cos. dictum, cum abnuendo nihil egisset, victum ... ab Diis immortalibus deprecatum, NE SENECTVS SVA IN TAM TREPIDIS REBVS ... AMNO ... DECORIVE REIP. ESSET. Cum vero ex Fabia gente sex & ... contra Veientes ... derentur, populum Rom. precatum Liuius libro 2. scribit, VT ... AGMEN FAVSTVM ATQVE FELIX DII MITTERENT, SOSPITESQVE BREVI IN PATRIAM AD PARENTES RESTITVERENT. At cum Titinius Genutiusque Trib. militares profecti aduersus ... tesque insidiis hostium circumuenti essent, Romæque nuntiatum esset, iam castra ... oppugnari, iam partem hostium ad vrbem infesto agmine tendere, ... exciuerat publicus pauor, obsecrationes in templis factas Liuius lib. 5. memorat, ... ab Diis petitum, VT EXITIVM AB VRBIS TECTIS TEMPLISQVE, AC ROMANIS ... NIBVS ARCERENT. Neronis quoque ... aduersus Asdrubalem properantem ... precibus populum Roman. ... esse lib. 27. referens, *Deos*, ait, *Denique precabantur*, VT FAVSTVM ITER FELIXQVE PVGNA, MATVRA EX HOSTIBVS VICTORIA ESSET, DAMNARENTVRQVE VOTORVM QVAE PRO IPSIS SVSCEPISSENT. S... queque Cn. Manlium & M. Fabium Coss. aduersus Hetruscos proficiscentes votis & precibus Deos ... casse Dionys. Halicarnass. lib. 9. scribit, ... Post ... tem acceptam cladem matronas Rom. sublatis ad cælum manibus orasse Deos, Liuius lib. 6. auctor est, VT VRBEM ROMAM E MANIBVS HOSTIVM ERIPERENT, MATRESQVE ROMANAS ET LIBEROS INVIOLATOS SERVARENT. ... autem est illa precatio, qua posterius suum Historiæ Romanæ volumen Velleius Paterculus ... modum. IVPITER CAPITOLINE ET AVCTOR ET STATOR ROMANI NOMINIS, GRADIVE MARS, PERPETVORVMQVE CVSTOS VESTA ... NVMINVM HANC ROMANI IMPERII MOLEM IN AMPLISSIMO TERRARVM ORBIS FASTIGIVM EXTVLIT, VOS PVBLICA VOCE OBTESTOR ATQVE PRECOR, CVSTODITE, SERVATE, PROTEGITE HVNC STATVM, HANC PACEM, ... LONGISSIMA STATIONE MORTALI, DESTINATE SVCCESSORES ... SED EOS ... CERVICES TAM FORTITER SVSTINENDO ... ORBIS IMPERIO ... QVAM HVIVS ... Valerii Coruini precationem adiungam ... DII ... apud Liuium ... IMPERATOR ... AB VRBE PROFICISCENS ITA ... VT MIHI DE VOBIS CONCORDIAE PAR... NON ... celebris insuper est illa ... cap. 2. ... nem facit. *Extat*, ait, *Tu...* ... *preca...* ... *in libro*. Id quod Valer. Max. lib. 8. cap. 1. commemorans ... precat... VESTA, SI ... CASTAS

CASTAS SEMPER ADMOVI MANVS, EFFICE VT HOC CRIBRO HAVRIAM E TIBERI AQVAM, ET IN AEDEM TVAM PERFERAM. Halicarnass. vero lib. 2. hæc tantum, dum Tiberim peteret, precatam ait, ΗΓΕΜΟΝΑ ΤΗΝ ΘΕΟΝ ΤΗΣ ΟΔΟΥ ΓΕΝΕΣΘΑΙ. Idem cod. lib ponit Æmiliæ Vestalis virginis precationem, quę ignis negligentius asseruati rea agebatur. Ἔνθα δή φασι τὴν Αἰμιλίαν, αἰτίαν μὲν οὐσαν, ἀπεγνωκυῖαν δ' ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι, παρόντων τῶν ἱερέων, καὶ τῶν ἄλλων παρ[illegible], ἐκτείνασαν τὰς χεῖρας ἐπὶ τὸν βωμὸν, εἰπεῖν· ΕΣΤΙΑ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ πόλεως φύλαξ, εἰ μὲν ὁσίως καὶ δικαίως [illegible] τὰ ἱερὰ χρόνον ὀλίγου δέοντα τριακονταετῆ, καὶ ψυχὴν ἔχουσα [illegible], ἐπιφάνηθί μοι, καὶ βοήθησον, καὶ μὴ περιίδῃς τὴν σαυτῆς ἱέρειαν οἰκτίστῳ μόρῳ [illegible]. Apud Ouidium lib. 6. Fast. Metellus Pontifex Vestam ex incendio rapiens lotis manibus & ad cælum sublatis,

> —IGNOSCITE, *dixit,*
> *Sacra viri* [illegible] *trabo non adeunda viro.*
> *Si scelus est, in me commissi pœna redundet,*
> *Sit capitis damno Roma soluta mei.*

Claudiam [illegible] tunc cum nauem, qua sacra Matris Deum Ideæ vehebantur, obhærentem Tiberino [illegible] t, propalam precatam, VT ITA DEMVM SE SEQVERETVR, SI SIBI PVDICITIA [illegible] NS [illegible] ARET. Suet. in Tib. cap. 1. auctor est. Quam Claudiæ precationem Ouidius lib. 4. [illegible] sic [illegible] it:

> S[illegible] IS ALMA TVAE GENITRIX FOECVNDA DEORVM,
> ACCIPE *sub certa conditione* PRECES.
> *Casta negor, si tu damnas, meruisse fatebor:*
> *Morte l*[illegible]*: pœnas iudice victa Dea.*
> *Sed si* [illegible] *men* [illegible] *nostra pignora vitta*
> *Reddes, & castam casta sequere nurus.*

Eamdem precationem [illegible] his versibus effert:

> *His pri*[illegible] *a ducens* [illegible] *usorum ab origine nomen*
> *Claud*[illegible]*a, non a*[illegible] *ale cred*[illegible] *fama,*
> *In pupp*[illegible] *q*[illegible] *culis* [illegible]*fatur.*
> CAELIC[illegible]LVM [illegible] R[illegible]X [illegible] M[illegible]N *quod numina nobis*
> *Cunct*[illegible]*a crem*[illegible] *terramque, fretumque,*
> *Sydera* [illegible] *& m*[illegible]*es regnorum sorte gubernat:*
> *Si nostrum* [illegible] *llo* [illegible] *olat* [illegible] *m est crimine* [illegible] *orpus,*
> TES[illegible] A VENI, *& facilis me absolue carina.*

Sane Publius De[illegible] Cos. contentione inter eum & Fabium collegam orta, vtrum Hetruriam prou[illegible], an vero extra ordinem ea Fabio decerneretur, in concione ad populum, Iouem Opt. Max. Deosque immortales, vt est a Liuio lib. 10. proditum, precatus est, VT ITA sortem æquam [illegible] m collega darent, si eamdem virtutem felicitatem q[illegible] bello administrando daturi essent. His subnectam quasdam pro Cæsarum salute scriptas [illegible], in quibus facile principem locum tenet illa Senecæ pro Claudio, quæ extat lib. 1. Consolat. ad Polyb. in hæc verba. DII ILLVM DEAEQVE OMNES TERRIS DIV COMMENDENT, A[illegible]A HIC [illegible] AVGVSTI AEQV[illegible]T, ANNOS VINCAT. QVAMDIV INTER MORTALES ER[illegible] NIHIL E[illegible] DOMO SVA MORTALE ESSE SENTIAT: RECTOREM ROMANO IMPERIO FILIVM LONGA FIDE APPROBET, ET ANTE ILLVM CONSORTEM PATRIS QVAM SVCCESSOREM ACCIPIAT. SERA ET NEPOTIBVS DEMVM NOSTRIS DIES NOTA [illegible] QVA ILLVM GENS SVA CAELO ASSERAT. ABSTINE AB HOC MANVS TVAS FORTVNA, NEC IN [illegible]TO POTENTIAM TVAM, NISI EA PARTE QVA PR[illegible], OSTENDERIS. PATERE ILLVM GENERI HVMANO IAM DIV AEGRO [illegible]T AFFE[illegible]O MEDERI: PATERE QVIDQVID PRIORIS FVROR CONCVSSIT, IN L[illegible]VM SVVM RE[illegible]TITVERE AC REPONERE. SYDVS HOC, QVOD PRAECIPITATO IN PROFVNDVM AC [illegible]EMERSO IN TENEBRAS ORBI REFVLSIT, PERLVCEAT. Extat vt [illegible] elegans Augusti pro seipso precatio, postquam climactericum annum euasit, quam ex [illegible] ius ad [illegible] nepotem suum epist. Agellius lib. 15. cap. 7. descripsit. Ea sic habet: DEOS AVTEM ORO, VT MIHI QVANTVMCVMQVE SVPEREST TEMPORIS, ID SALVIS NOBIS TRA[illegible]VCERE LICEAT, IN STATV REIPVB. FELICISSIMO ἀνδραγαθούντων ὑμῶν καὶ διαδεχομένων. Plinius etiam in extremo Panegyrici sui pro Traiano ita Deos precatur: IN FINE ORATIONIS PRAESIDES CVSTODESQVE IMPERII DEOS EGO CONSVL PRO RE-

BVS HVMANIS, AC TE PRAECIPVE CAPITOLINE IVPITER PRECOR, VT BENEFICIIS TVIS FAVEAS, TANTISQVE MVNERIBVS ADDAS PERPETVITATEM. AVDISTI QVAE MALO PRINCIPI PRECABAMVR, EXAVDI QVAE PRO DISSIMILLIMO OPTAMVS. Et in nouissima clausula: QVO MAIORE FIDVCIA IISDEM ILLIS VOTIS, QVAE IPSE PRO SE NVNCVPARI IVBET, ORO ET OBTESTOR, SI BENE REMPVB. SI EX VTILITATE OMNIVM REGIT, PRIMVM VT ILLVM NEPOTIBVS NOSTRIS AC PRONEPOTIBVS SERVES: DEINDE VT QVANDOQVE EI SVCCESSOREM TRIBVAS, QVEM GENVERIT, QVEM FORMAVERIT, SIMILEMQVE FECERIT ADOPTATO: AVT, SI HOC FATO NEGATVR, IN CONSILIO SIS ELIGENTI, MONSTRESQVE ALIQVEM, QVEM ADOPTARI IN CAPITOLIO DECEAT. Idem Plin. lib. 10. Epist. ad Traian. Vota priorum annorum à se & commilitonibus pro incolumitate persoluta, aliaq; noua suscepta scribens, PRECATI, ait, SVMVS DEOS, VT TE REMQVE PVBLICAM FLORENTEM ET INCOLVMEM EA BENIGNITATE SERVARENT, QVAM SVPER MAGNAS PLVRIMASQVE VIRTVTES PRAECIPVA SANCTITATE CONSEQVI DEORVM HONORE MERVISTI. Eodemque lib. ob eiusdem Principis diem natalem has literis suis preces inserit: OPTO DOMINE, ET HVNC NATALEM ET PLVRIMOS ALIOS QVAM FELICISSIMOS AGAS, AETERNAQVE LAVDE FLORENTEM VIRTVTIS TVAE GLORIAM ET INCOLVMIS ET FORTIS ALIIS SVPER ALIA OPERIBVS AVGEAS. Suam vero pro Constantino Imperatore precationem Iulius Firmicus lib. .Mathes. cap. vlt. ita concipit: SOL IGITVR OPTIME MAXIME, *qui mediam cæli possides partem, mens mundi atq; temperies, dux omnium, princepsq;. qui ceterarum stellarum ignes flammiferarum luminis tui moderatione perpetuas:* TVQVE LVNA, *quæ in postremis cæli regionibus collocata, ad genitalium seminum perennitatem menstruis semper incerta luminibus, solis augusta radiatione fulgescis:* ET TV SATVRNE *qui in summo cæli vertice constitutus, radiationem syderis tui, pigro cursu, & tardis agitationibus prouehis:* ET TV IVPITER, *Tarpeiæ rupis habitator, qui mundum ac terras, salutari semper ac benigna maiestate lætificas, sed secundi globi obtines principatum:* TV VERO GRADIVE, *rutilo horrore semper metuende, qui in tertiis cæli regionibus contineris:* VOS ETIAM FIDI COMITES MERCVRI ET VENVS, *Constantinum maximum principem, & eius inuictissimos liberos, Dominos, & Cæsares nostros, consensu vestræ moderationis, & Dei summi obsequente iudicio, perpetuaque eum [illegible] decernente,* FACITE *etiam nostris posteris & posterorum nostrorum posteris, infinitis seculorum continuationibus, imperare, vt omni malorum acerbitate depulsa, humanum genus quieta felicitatis munera consequatur.*

Ad eribam & versibus conceptas aliquot eiusdem generis precationes. Ouidius quidem pro salute Augusti Deos orat, lib. 15. Metamorph. in hæc verba:

DII PRECOR *Æneæ comites, quibus ensis & ignes*
Cesserunt, Diique indigetes, genitorque Quirine. & reliqua.
TARDA SIT ILLA DIES ET NOSTRO SERIOR AEVO,
QVA CAPVT AVGVSTVM, QVEM TEMPERAT, ORBE RELICTO,
ACCEDAT CAELO, FAVEATQVE PRECANTIBVS ABSENS.

Et lib. 2. De ponto Eleg 3.

DII FACIANT *igitur, quorum illustrissimus ipse est,*
Alma nihil maius Cæsare terra ferat,
Vtque diu sub eo, sic sit sub Cæsare terra,
Perque manus huius tradita gentis eat.

Propert. lib. 4. Eleg.

-- *Cape* ROMA *triumphum,*
ET LONGAM *Augusto, salua,* PRECARE DIEM.

Pedo Albinou. in Carm Consolat. ad Liuiam hæc pro Tiberii salute precatur:

At tu qui superes mæstæ solatia matri,
Comprecor, illi ipsi conspiciare senex.
Perque annos diuturnus eas, fratrisque tuosque,
Et viuat nato cum sene mater anus:
EVENTVRA PRECOR. Et mox,
Est tibi, sitque, precor, multorum filius instar,
Parsque tui partus sit tibi salua prior.

Martial. lib. 10. Epigram. 34. ad Traianum:

Dii

DII TIBI DENT, QVICQVID PRINCEPS TRAIANE MERERIS,
ET RATA PERPETVO, QVAE TRIBVERE, VELINT.

ENIMVERO dum Congiarium dabatur, a plebe acclamari Imperatori solitum,
DE NOSTRIS ANNIS TIBI IVPITER AVGEAT ANNOS,
Tertullian. in Apologet. docet. Quorum verborum vestigiis insistens Ouidius. lib. I. Fastor. Augusto longos annos precatur in hunc modum:

AVGEAT IMPERIVM NOSTRI DVCIS, AVGEAT ANNOS,
Protegat & nostras querna corona fores.

PLANE Augustus Drusum defunctum pro concione laudans, Deos precatus fertur, VT SIMILES EI SVOS CAESARES FACERENT, sibique tam honestum quandoque exitum darent, quam illi dedissent. quemadmodum Suetonius in Claud. cap. I. scribit. Ipsemet quoque Augustus, vt in eius vita ab eodem Suetonio literis proditum est, quoties audisset cito ac nullo cruciatu quempiam defunctum, SIBI ET SVIS ΕΥΘΑΝΑΣΙΑΝ (hoc enim verbo vti solebat) SIMILEM precabatur.

AD MENTIONEM vtique defunctorum testatos veteres MEMORIAM EORVM NON SOLLICITARI, auctor est Plin lib. 28. cap. 2. Vnde Seneca in Octauia, Act. I. Sc. 3.

Renouare LVCTVS *parce tuo fletu puer,*
MANES PARENTIS NEVE SOLLICITA TVAE.

VVLGO autem mortuis precari solebant, VT EIS TERRA LEVIS ESSET. Tibullus. lib. 2. Eleg. 4.

Atque aliquis senior veteres veneratus amores,
Annua constructo serta dabit tumulo.
Et, BENE, *discedens, dicet,* PLACIDEQVE QVIESCAS,
TERRAQVE SECVRAE SIT SVPER OSSA LEVIS.

Ouid. lib. 3. Amor. Eleg. 8. ad Tibulli manes:

OSSA QVIETA, PRECOR, TVTA REQVIESCITE IN VRNA,
ET SIT HVMVS CINERI NON ONEROSA TVO.

Pedo Albinouanus Eleg. in Maecenatis obitum.

Nunc ego quid possum? TELLVS LEVIS OSSA TENETO,
Pendula librato pondus & ipsa tuum.

Propert. lib. I. Eleg. 17.

Illa meo caros donasset funere crines,
Molliter & tenera poneret ossa rosa.
Illa meum extremo clamasset puluere NOMEN,
VT MIHI NON VLLO PONDERE TERRA FORET.

Martial. lib. 5. Epigrammat.

Mollia nec rigidus cespes tegat ossa, NEC ILLI
TERRA GRAVIS FVERIS: *non fuit illa tibi.*

Idem lib. 6. in Epitaphio Pantagathi:

Sit licet inde sibi, TELLVS PLACATA, LEVISQVE.

Et eod. lib. in Epigram. de morte Eutychi pueri.

Quidquid, id est, subitae quaecumque est causa rapinae,
SIT PRECOR ET TELLVS MITIS, *& vnda tibi.*

Et lib. 9. in Epitaphio Philaenis:

SIT TIBI TERRA LEVIS, *molliqua tegaris arena,*
Nec tua non possint eruere ossa canes.

Iuuenal. Sat. 7.

DII MAIORVM VMBRIS TENVEM ET SINE PONDERE TERRAM.—

Sic in antiquo epigrammate, lapidi inciso:

TE TELLVS SANCTOSQVE PRECOR PRO CONIVGE MANES,
VOS ITE PLACIDI: TV LEVIS OSSA TEGAS.

Et in alio Romano lapide:

Nunc vos contestor Manes, quibus ossa relinquo,
TELLVS HVIC TVMVLO NE GRAVIS ESSE VELIS.

Item in alio:

Opto, si qua fides remanet Telluris amica,

SIT TIBI PERPETVO TERRA LEVIS TVMVLO.

Extat & Irenes cuiusdam Epitaphium in hæc verba:

D. M.

Seruilia Irene venerens, pia, casta, pudica,

Bis quinos denos & sex prouecta per annos,

SIT TIBI TERRA LEVIS, *cineres quoque flore tegantur.*

Chryses B. M.

Et aliàs:

Filiola, SIT TIBI TERRA LEVIS.

Quod in vetustis monumentis significatur hisce notis, S. T. T. L. quæ sunt in Hispaniensibus Epitaphiis frequentes. Visitur etiam Romæ vetus Epichardis Luciniæ Epitaphium senarius versibus conscriptum, in queis postremus hic est: ROGO VT DISCEDENS TERRAM MIHI DICAS LEVEM. Eodem pertinet distichon e marmore quodam Taurinensi descriptum,

TE LAPIS OBTESTOR LEVITER SVPER OSSA RESERVA,

Ne nostro doleat conditus officio

Atque hanc vulgi sermone tritam fuisse precationem demonstrat Iulianus Imp. in Epist. ad Hermogenem Ægypti præfectum, Εκεινῳ μὲν, inquiens, ἐν, ταῖς μεγαλης ἰσχύος, ΚΟΥΦΗ ΓΗ, κατὰ τὸν λόγον

INTERDVM etiam precabantur, VT PLACIDE QVIESCERENT, ET VT MOLLITER IACERENT. Tibul. Eleg. vlt. lib. 2.

SIC BENE SVB TENERA PARVA QVIESCAT HVMO.

Ouid. lib. 1. Amor. Eleg. 8.

—*sæpe rogabis,*

VT MEA DEFVNCTAE MOLLITER OSSA CVBENT.

Idem lib. 3. Trist. Eleg. 3.

At tibi, qui transis, ne sit graue, quisquis amasti,

Dicere, NASONIS MOLLITER OSSA CVBENT.

Et Epist. Didus ad Æneam,

ET SENIS ANCHISAE MOLLITER OSSA CVBENT.

Virgil. Bucol. Ecloga vlt.

—O MIHI TVM, QVAM MOLLITER OSSA QVIESCANT!

Tacit. in Iulii Agricolæ vita *Si quis piorum manibus locus, si vt sapientibus placet, non cum corpore exstinguuntur magna anima*, PLACIDE QVIESCAS. In inscriptione etiam cuiusdam Prænestini monumenti scriptum est, OSSA TIBI BENE QVIESCANT.

CONTRA cui imprecabantur, EI GRAVEM ET ONEROSAM TERRAM OPTABANT. Seneca in Hippolyto Act. 5. Sc. vlt.

—ISTAM TERRA DEFOSSAM PREMAT,

GRAVISQVE TELLVS IMPIO CAPITI INCVBET

Et hoc nimirum Plinius significat lib. 2. Nat. hist. cap. 63. cum de terra tractans ait *Cum numen vltimum*, IAM NVLLIS IMPRECAMVR IRATI GRAVEM (sic enim emendo) *tamquam nesciamus hanc esse solam, quæ nunquam irascatur homini*. Hoc namque sentit Plinius ridicule nos vita functis & suis TERRAM GRAVEM IMPRECARI, frustraque id esse, propterea quod ea numquam irascatur homini. Quo sensu TERRAM GRAVEM dixit Martialis, lib. 11. Epigram. 15.

Heredes nolite breuem sepelire colonum.

Nam TERRA EST ILLI *quantulacumque* GRAVIS.

Huic adfinis est Tibulli imprecatio, lib. 1. Eleg. 4

Iam tua, qui Venerem docuisti vendere primus,

Quisquis es, INFELIX VRGEAT OSSA LAPIS.

Sed & Tiberio imprecantes, vt à Suetonio, cap. 75. libri, quo eius Imperatoris vitam literis mandauit, proditum est, TERRAM MATREM, DEOSQVE MANES ORABANT, NE MORTVO SEDEM VLLAM NISI INTER IMPIOS DARENT. Quod imitatus Aurelius Victor in Historia Augusta: *Cum irruens*, ait, *vulgus pari clamore*, TERRAM MATREM DEOSQVE INFEROS PRECARETVR, SEDES IMPIAS VTI GALLIENO DARENT.

PRAETEREA,

PRAETEREA. Gratias Diis ob beneficia accepta, vel vbi res bene ac feliciter euenerant, agi moris erat. Plaut. Amphitr. Act. 1. Sc. 1.

DIIS, ADVENIENTEM, GRATIAS PRO MERITIS AGERE.

Liuius lib. 7. *Plena omnia templa Romanarum matrum*, GRATIAS DIIS AGENTIVM, *erant*. Idem lib. 27. *Cum matronæ amplissima veste cum liberis, perinde ac si debellatum foret, omni solutæ metu* DIIS IMMORTALIBVS GRATES AGERENT. Et eodem lib. *Discursum inde ab aliis circa templa Deûm*, VT GRATES AGERENT. Et alias, *Vetã in tam prosperis rebus* GRATES DIIS IMMORTALIBVS AGI. Idem lib. 44. *Pars non minima triumphi est, victimæ præcedentes vt appareat*. DIIS GRATES AGENTEM IMPERATOREM OB REMPVB. BENE GESTAM, *redire*. Idem lib. 45. *Ionique Opt. Max in Capitolio sacrificare*, & GRATES AGERE. Et paullo post: GRATES DIIS *pro populi Rom. victoria apud suos penates* AGERET. Sic Scipio lib. 38. post commemoratas res a se præclare gestas: *Ego hinc extemplo*, ait, *in Capitolium ad Iouem Opt. Max. Iunonemque & Mineruam, ceterosque Deos, qui Capitolio atque arci præsident, salutandos ibo;* HISQVE GRATIAS AGAM, *quod mihi & hoc ipso die & sæpe alias egregie Reipub. gerendæ mentem facultatemque dederunt: vestrum quoque quibus commodum, ite mecum Quirites, & orate Deos, vt mei similes Principes habeatis*. Tacit. libr. 14. *Quoties fugas & cædes iussit Princeps, toties* GRATIAS DIIS ACTAS: *quæque* RERVM SECVNDARVM OLIM, *tum publicæ cladis insignia fuisse*. Idem lib. 20. *Sed præcipuo Deorum* MARTI GRATIAS AGIMVS. In veteri inscriptione, AESCVLAPIO SANCTO.

L. IVNIVS AGATHOPVS ET TERENTIA RVFINA GRATIAS AGENTES NVMINI TVO D. D.

Exempla huiusmodi directarum Gratulationum ex Plauto proferam. Ac primum in ea Comœdia, quæ Persa inscribitur, Act. 5. Sc. 1. Toxilus Diis ita gratulatur:

HOSTIBVS VICTIS, CIVIBVS SALVIS, RE PLACIDA, PACIBVS
PERFECTIS, BELLO EXTINCTO, RE BENE GESTA, EXERCITV
INTEGRO ET PRAESIDIIS, CVM BENE NOS IVVISTI IVPITER,
DIIQVE ALII OMNES CAELIPOTENTES, EAS VOBIS HABEO
GRATES, ATQVE AGO, QVIA PROBE SVM VLTVS INIMICVM MEVM.

Eiusdemque Comœdiæ Act. 2. Sc. 3.

IOVI OPVLENTO, INCLYTO, OPE GNATO, SVPREMO, VALIDO, VIRIPOTENTI,
OPES, SPES BONAS, COPIAS COMMODANDI, LVBENS, VITVLORQVE MERITO.

Idem Pœnulo Act. 5. Sc. 4.

DII DEAEQVE OMNES VOBIS HABEO MERITO MAGNAS GRATIAS,
Quum hac me lætitia tanta, & tantis affecistis gaudiis,
Vt meæ gnatæ ad me redirent in potestatem meam.

Et ibidem.

--DIIS EST AEQVVM GRATIAS
NOS AGERE SEMPITERNAS, *cum nostram pietatem approbant*,
Decorantque, DII IMMORTALES.--

Necnon Captiuis Act. 5. Sc. 1.

IOVI, DIISQVE AGO GRATIAS MERITO MAGNAS, *quom te reducem*
Tuo patri reddiderunt.--

Pariterque Mostellaria Act. 2. Sc. 1.

HABEO NEPTVNE GRATIAM MAGNAM TIBI,
Quom me amisisti vix a te viuam modo.

Et in Rudente Act 4 Sc. 2.

NEPTVNE HAS AGO MEO PATRONO GRATIAS, *qui salsis*
Locis incolit pisculentis, cum me ex suis locis ornatum
Pulchre expediuit templis reducem plurima præda onustum.

Idem Sticho Act. 5. Sc. 1.

Quom bene re gesta saluos conuortor domum,
NEPTVNO GRATES HABEO, ET TEMPESTATIBVS,
SIMVL MERCVRIO, QVI ME IN MERCIMONIIS
IVVIT, LVCRISQVE QVADRVPLICAVIT REM MEAM.

Apud eumdem Mercato. Act. 5. Sc. 1. Eutychus ita Fortunæ gratulatur:

DIVVM ATQVE HOMINVM QVAE SPECTATRIX ATQVE HERA EADEM
ES HOMINIBVS
SPEM SPERATAM QVOM HANC OBTVLISTI MIHE, GRATES AGO.

Acroteleutium quoque in Mil. glor. Act. 4. Sc. 6.

--VENERI, ait, POL HABEO GRATIAM,
TANDEMQVE EXORO ET QVAESO, VT EIVE MIHI SIT COPIA
QVEM AMO, QVEMQVE EXPETISSO, BENIGNVSQVE ERGA ME VT
SIET.

Terent. Andr. Act. 4. Sc. 5. DIIS POL HABEO GRATIAS. Idem Hecyra Act. 3 Sc. 2.

DIIS HABEO GRATIAS.

Et Phormio. Act. 5. Sc. 8.

DIIS MAGNAS MERITO GRATIAS HABEO ATQVE AGO,
QVANDO EVENERE HAEC NOBIS, FRATER, PROSPERE.

ATQVE hac gratiarum actione Gratulari se Diuis dicebant, quemadmodum Nonius Marcellus exemplis ex Næuio & Afranio petitis comprobat. Hinc preces & gratulationes in Deorum cultu & veneratione numerat Cic. lib. 5. in Verrem.

PLERVMQVE etiam CVM GRATIARVM ACTIONE LAVDES coniungebant. Plautus Milite glor. Act. 2. Sc. 5.

Inde ignem in aram, vt EPHESIAE DIANAE LATAS LAVDES,
GRATESQVE AGAM.--

Idem Trinummo Act. 4. Sc. 1.

SALSIPOTENTI ET MVLTIPOTENTI IOVIS FRATRI TIBI
NEREI NEPTVNE,
LAETVS, LVBENS LAVDES AGO, ET GRATES, GRATIASQVE
HABEO ET FLVCTIBVS SALSIS.

Liuius libr. 7. DIIS LAVDES GRATESQVE AGVNT: *Decium in cælum ferunt.* Apud eumdem lib. 27. Marcellus ad milites, DIIS IMMORTALIBVS, *vt in tali re,* LAVDES GRATESQVE, *inquit,* AGO, *quod victor hostis,* &c. Tibull. lib. 1. Eleg. 3.

Bisq́; die resoluta comas, TIBI DICERE LAVDES,
Insignis turba debeat in Pharia.

Horat. in Carm. sæcul.

Doctus, & PHOEBI, chorus, & DIANAE
DICERE LAVDES.

Ouidius lib. 2. Fastor.

Et cantant LAVDES, TERMINE SANCTE, TVAS.

INTERDVM etiam dicebant GRATIA DIIS. Terent. Adelph. Act. 1. Sc. 2.

Et est, DIIS GRATIA, *vnde hæc fiant.* Et mox: ET EST DIIS GRATIA *cum ita, vt volo est.* Tibull. lib. 1. Eleg. 4.

GRATIA MAGNA IOVI.--

Ouid. lib. 1. Fast.

GRATIA DIIS *domuique tuæ.*--

IN summa, diuinus gentilium cultus, qui quidem in verbis positus erat, precationibus potissimum, gratiarum actione & laudibus constabat.

CALENDIS porro Ianuariis inuicem fausta omnia precari solebant. Plin. libr. 28. cap. 2. *Cur enim primum anni incipientis diem, lætis precationibus inuicem faustum ominamur?* Ouid. lib. 1. Fastor. ad Ianum:

At cur LAETA *tuis* DICVNTVR VERBA *Calendis,*
Et damus alternas accipimusq́; preces?

Id quod idem Ouidius significat, cum de Calendis Ianuarii libr. 4. De Ponto Elegia 4. loquens,

Hæc vbi, ait, facundo sua vox hilarauerit ore,
Vtq́; solet, tulerit PROSPERA VERBA, *dies.*

Et quæ ille LAETA & PROSPERA VERBA superioribus locis, eadem BONA VERBA vocat alias eod. lib. 1. Fastor. Meminit etiam huius moris Lucianus in libello qui ψευδολογιστὴς inscribitur, his verbis: Ἦν μὲν ἡ τοῦ ἔτους ἀρχὴ, μᾶλλον δὲ ἡ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τρίτη νουμηνίας ἡμέρα, ἐν ᾗ οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ

πολὺ τὸ ἀρχαῖον, ἀρχηταί τι αὐτοὶ ὑπὲρ ἅπαντος τοῦ ἔτους ἀρχὰς εἶναι, καὶ εὐνοεῖ Νουμᾶ τοῦ βασιλέως προτιμωμένου τὰς ἱερουργίας αὐτοῖς, καὶ πεπιστεύκασι τοὺς θεοὺς ἐν ὁποίᾳ μάλιστα τῇ ἡμέρᾳ χρηματίζειν τοῖς ἀρχομένοις. Simili modo Herodian. lib. 1. de iisdem Calend. Ταύτης δὲ τῆς ἑορτῆς ἀγομένης, ἐν ᾗ μάλιστα Ῥωμαῖοι δεξιοῦνταί τε ἀλλήλους καὶ προσαγορεύουσι, νομισμάτων τε ἀντιδόσει, καὶ κοινωνίᾳ τῶν γῆς καὶ θαλάττης καλῶν, εὐφραίνουσιν αὐτούς.

IN NOVI quoque vini degustatione tritum antiquitus vulgi sermone carmen adscribam, quod à Varrone lib. 5. De ling. Lat. & Festo Pom. literis proditum est. MEDITRINALIA, ait ille, *dicta à medendo, quod, vt Flaccus Flamen Martialis dicebat, hoc die solitum vinum nouum & vetus libari, & degustari, medicamenti causa. Quod facere solent etiam nunc multi, cum dicat,* NOVVM VETVS VINVM BIBO, VETERI NOVO MORBO MEDEOR. Hic vero, MEDITRINALIA, *dicta,* inquit, *hac de causa. Mos erat Latinis populis, quo die quis primum gustaret mustum, dicere,* OMINIS GRATIA, VETVS NOVVM VINVM BIBO, VETERI NOVO MORBO MEDEOR. Huic non absimilem ritum Atheniensium Plutarchus lib. 4. Symposiac. tr. dit. Τοῦ νέου οἴνου Ἀθήνησι μὲν ἑνδεκάτῃ μηνὸς κατάρχονται Πιθοιγίαν τὴν ἡμέραν καλοῦντες, καὶ πάλαι γε, ὡς ἔοικεν, εὔχοντο τοῦ οἴνου πρὶν ἢ πιεῖν ἀποσπένδοντες ἀβλαβῆ καὶ σωτήριον αὐτοῖς τοῦ φαρμάκου τὴν χρῆσιν γενέσθαι. Sic & ad primitias pomorum, hæc, VETERA ESSE, dicebant, ALIA NOVA optabant, vt Plin. lib. 28. cap. 2. auctor est.

FAVSTIS autem OMINIBVS plerumque PROSEQVEBANTVR EOS QVOS SALVOS ESSE CVPIEBANT. Cicero in Pis. *Si minus frequentia sua vestrum egressum ornando atque celebrando, at* OMNIBVS SALTEM BONIS *vt Consules,* NON TRISTISSIMIS *vt hostes, aut prædicores* PROSEQVEBANTVR. Sueton. in Augusto cap. 57. *Reuertentem ex prouincia non solum* FAVSTIS OMINIBVS, *sed & modulatis carminibus* PROSEQVEBANTVR. Rursusque cap. 98. *Forte Puteolanum sinum prætereuehenti, vectores nautæque de naui Alexandrina, quæ tunc quidem appulerat, candidati coronatique, & tura libantes,* FAVSTA OMINA, *& eximias laudes congesserant:* PER ILLVM SE VIVERE, PER ILLVM NAVIGARE, LIBERTATE ATQVE FORTVNIS PER ILLVM FRVI. Quamquam illic sunt qui legant, FAVSTA OMINA, vt apud Tacit. lib. 18. *Miles ipsi adeo paratus, vt præeuntem sacramentum &* FAVSTA *Vitellio* OMINA PRECANTEM *silentio audierint.* At sine controuersia est qui sequitur Suetonii locus in Claudio cap. 27. FAVSTISQVE OMINIBVS *cum acclamantium turba* PROSEQVEBATVR. Sic Cic. Philipp. 12. optat vt legati OPTIMIS OMINIBVS proficiscantur. Seneca in Octauia Act. 4. Sc. 1. de Nerone:

Et ipse latere iunctus, atque hærens tuo,
Sublimis inter ciuium LAETA OMINA
Incessit. —

SED & quæ bene ac feliciter euenire cupiebant, BONIS OMINIBVS PROSEQVEBANTVR, Cic. epist. 12. lib. 3. Familiar. ad Appium: *Neque enim tristius dicere quicquam debeo ea de re, quam tu ipse* OMINIBVS OPTIMIS PROSEQVERIS. Contra, quos perire optabant, eos MALIS OMINIBVS PROSEQVEBANTVR. Cic. pro Sextio: *Exierunt* MALIS OMINIBVS *atque exsecrationibus duo vulturii paludati.*

VETERES certe ipsasmet hominum voces, quæ OMINA appellabant, diligenter obseruasse, quod eas valere crederent, Cic. lib. 1. De diuinat. scribit. Ideoque BONA OMINA studiose amplectebantur, & ea se Accipere profitebantur. Docet hoc Cicero eodem lib. exempla aliquot OMINVM proferens: *L. Paullus,* ait, *Consul iterum, cum ei, bellum vt cum rege Perse gereret, obtigisset, vt eo ipso die demum ad vesperum rediit, filiolam suam Tertiam, quæ tum erat admodum parua, osculans animaduertit tristiculam. Quid est, inquit, mea Tertia? quid tristis es? Mi pater, inquit, Persa periit. Tum ille arctius puellam amplexus,* ACCIPIO, *inquit,* OMEN, *mea filia.* Idem lib. 2. De diuinat. *Æmilio Paullo Persam periisse, quod* OMEN *pater* ACCEPIT. Quod & Plutarc. in Æmil. illos ipsos Ciceronis De diuin. libros auctores laudans ita refert: Λέγεται δ' αὐτὸν ὡς ἀνηγορεύθη καὶ τοῦ Περσικοῦ πολέμου στρατηγὸς ὑπὸ τοῦ δήμου πανδήμει, οἴκαδε προπεμφθεὶς λαμπρῶς (εὑρεῖν τὸ θυγάτριον τὴν Τερτίαν δεδακρυμένην ἔτι παιδίον οὖσαν. ἀσπαζόμενον οὖν αὐτὴν, ἐρωτᾶν ἐφ' ὅτῳ λελύπηται). τὴν δὲ περιβαλοῦσαν καὶ καταφιλοῦσαν, οὐ γὰρ οἶσθα, εἰπεῖν, ὦ πάτερ, ὅτι ἡμῖν ὁ Περσεὺς τέθνηκε, λέγουσαν κυνίδιον σύντροφον, οὕτω προσαγορευόμενον. Καὶ τὸν Αἰμίλιον, ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ, φάναι, ὦ θύγατερ, καὶ ΔΕΧΟΜΑΙ ΤΟΝ ΟΙΩΝΟΝ. ταῦτα μὲν οὖν Κικέρων ὁ ῥήτωρ ἐν τοῖς περὶ μαντικῆς ἱστόρηκεν. Liu. lib. 1. *Dextra Herculis data,* ACCIPERE *se* OMEN, *impleturumque fata.* Idem lib. 5. *Qua voce audita, & Senatus* ACCIPERE *se* OMEN *ex curia egressus conclamauit.* Idem lib. 9. ACCIPERE *se* OMEN *Consules dicunt, & eam precari mentem hostibus, vt ne vallum quidem defendant.* Valer. Max. lib. 1. cap. 5.

Ea enim voce audita, Senatus se ACCIPERE OMEN *respondit.* Tacitus libro 2. ACCIPERE OMEN, *& matrimonia ac pecunias hostium prædæ destinare.* Ouidius lib. 7. Metamorphos.

ACCIPIO, sintque ista PRECOR *felicia mentis*
Signa tuæ, dixi, quæ das mihi, pignoris OMEN.

Idem lib. 1. Fastor.

ACCIPIO REVOCAMEN, *ait.*

Eademque loquendi forma Valer. Flacc. lib. 1. Argonautic. ACCIPERE AVGVRIVM dixit.

NEC ACCIPERE tantum, sed & ARRIPERE OMEN Latini auctores dicunt. Valerius lib. 1. cap. 5. illam Paulli Æmilii historiam referens: ARRIPVIT *igitur* OMEN *Paullus.* Spartianus in Seuero: *Sibi* OMEN *futuræ felicitatis* ARRIPVIT.

STERNVTANTES ETIAM OMINIS CAVSA SALVTARE MORIS ERAT. Plinius lib. 28. cap. 2. *Cur sternutamentis salutamur? Quod etiam Tiberium Cæsarem tristissimum (vt constat) hominum in vehiculo exegisse tradunt.* Apul. lib. 9. De alino aut. *Pone tergum eius maritus acceperat sonum sternutationis: quod cum putaret ab ea profectum,* SOLIDO SERMONE SALVTEM EI FVERAT IMPRECATVS: *& iterato rursum & frequenter sæpius.* Quod Græcis peræque sollemne fuisse Aristoteles indicat in Problemat. quærens, Διὰ τί τῶν μὲν ἄλλων πνευμάτων αἱ ἔξοδοι, οἷον φύσης καὶ ἐρυγμοῦ, οὐχ ἱεραί, Η ΔΕ ΤΟΥ ΠΤΑΡΜΟΥ ΙΕΡΑ. Nam postquam dixit, Τὸν πταρμὸν τῆς κεφαλῆς πνεῦμα esse, subiungit, Διὰ τὸ ἱερώτατον εἶναι τὸν τόπον, ΚΑΙ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΩΣ ΙΕΡΟΝ ΠΡΟΣΚΥΝΟΥΣΙΝ. Et mox, Εὐχόμεθα ὡς σημεῖον ὑγιείας τοῦ ἀρρώστου καὶ ἱερωτάτου τόπου ΠΡΟΣΚΥΝΟΥΣΙΝ, ὡς ἱερὸν καὶ φήμην ἀγαθὴν ποιούμενοι. Idem probat Epigramma Græcum hoc versu:

Οὐδὲ λέγειν, ΖΕΥ ΣΩΣΟΝ ὅταν πτάρῃ.

Inde & omina cepisse veteres, Catullus ostendit, cum ait:

Hoc vt dixit amor, sinistra, vt ante,
DEXTRA STERNVIT APPROBATIONE.

Propert. lib. 2. eleg. 3.

Num tibi nascenti primis, mea vita, diebus
Aridus argutum STERNVIT OMEN *amor?*

Sed & Cicero lib. 2. De diuinatio. inter ea quæ vt ominosa in rebus suscipiendis obseruanda monet, sternutamenta ponit. Apud Xenophontem lib. 3. Ἀναβάσ. κύρ. cum Xenophon dixisset multa esse, quæ pulcherrimam salutis spem pollicerentur, accidit, hæc eo dicente, sternutamentum alicuius. Ἀκούσαντες δὲ, ait, οἱ στρατιῶται πάντες μιᾷ ὁρμῇ ΠΡΟΣΕΚΥΝΗΣΑΝ ΤΟΝ ΘΕΟΝ. Idque OMEN accipiens Xenophon, subiicit. Δοκεῖ μοι, ὦ ἄνδρες, ἐπεὶ περὶ σωτηρίας ἡμῶν λεγόντων ΟΙΩΝΟΣ ΤΟΥ ΔΙΟΣ τοῦ σωτῆρος ἐφάνη, εὔξασθαι τῷ θεῷ τούτῳ θύσειν σωτήρια.

ET QVONIAM ad hoc ventum est, non abs re fuerit subtexere, quæ boni OMINIS gratia ab antiquis superstitiose magis quam religiose seruata deprehendi. In lustranda certe colonia vt Cic. lib. 1. De diuinat. scribit, ab eo qui eam deduceret, & cum imperator exercitum, Censor populum lustraret, bonis nominibus, qui hostias ducerent, eligebantur. quod idem in delectu Consules obseruabant, vt primus miles fieret bono nomine. Vnde Plinius lib. 28. cap. 2. *Cur publicis lustris etiam* NOMINA VICTIMAS DVCENTIVM PROSPERA ELIGIMVS? In publicorum quoque vectigalium locatione, lacus Lucrinus propter lucri sonum ominis inhærentem, primus locabatur. Quod Festus tradit, aliisque exemplis ominum religiosam obseruationem confirmat: LACVS, inquiens, LVCRINVS *in vectigalibus publicis primus locatur fruendus* (sic enim legendum contendo) OMINIS BONI GRATIA: *vt in delectu censuve primi nominantur,* VALERIVS, SALVIVS, STATORIVS. Eiusmodi fuisse verisimile est eorum militum nomina quos Tacit. in Capitolii dedicatione adhibitos ita lib. 20. scribit: *Ingressi milites, quibus* FAVSTA NOMINA, FELICIBVS RAMIS. Ad bona etiam nomina & omina pertinet, quod Fest. alibi scribit in hunc modum: GAIA CAECILIA *appellata est, vt Romam venit, quæ antea Tanaquil vocata erat, vxor Tarquinii Prisci regis Romanorum: quæ tanta probitatis fuit, vt id nomen,* OMINIS BONI CAVSA, *frequentent nubentes quam summam assiduerant lanificam fuisse.* Idem alias, REGILLIS, *tunicis albis & reticulis luteis, vtrisq; rectis textis sursum versum à stantibus pridie nuptiarum diem, virgines indutæ cubitum ibant* OMINIS CAVSA, *vt etiam in togis virilibus dandis obseruari solet.* Præterea de Strenæ etymo idem auctor tradit hæc: STRENAM *vocamus, quæ datur die religioso,* OMINIS BONI GRATIA, *à numero*

quo

quo significatur alterum tertiumque venturum, similis commodi: veluti Tremam, præposita S. litera, vt in loco & in lite solebant antiqui. Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 3. *Inde Mane, cum dies clarus. Mane autem dictum, aut quod ab inferioribus locis, id est à Manibus, exortum lucis emergat, aut quod verius mihi videtur,* AB OMINE BONI NOMINIS. *Nam & Lanuuini Mane pro bono dicunt, sicut apud nos quoque contrarium est Immane, vt Immanis bellua, vel Immane facinus, & hoc genus cetera, pro non bono.* Eademque ratione innuere videtur Festus Deos Inferos, MANES dictos, pro bonis, à suppliciter eos venerantibus propter metum mortis. Augusto vtique apud Actium descendenti in aciem OMEN victoriæ fecisse fertur agasonis, cui Eutychus, cum asino, cui Nicon nomen erat, occursus: vt a Suetonio in August. capit. 96. notatum est. Quod & Plutarchus in Antonio ita refert: Καίσαρι δὲ λέγεται μὲν ἔτι σκότους ἀπὸ τῆς σκηνῆς κύκλῳ περιιόντι πρὸς τὰς ναῦς, ἄνθρωπος ἐλαύνων ὄνον ἀπαντῆσαι. πυθομένῳ δὲ τοὔνομα, γνωρίσας αὐτὸν εἰπεῖν· Ἐμοὶ μὲν Εὔτυχος ὄνομα, τῷ δὲ ὄνῳ Νίκων. Διὸ καὶ τοῖς ἐμβόλοις τὸν τόπον κοσμῶν, ὕστερον ἔστησε χαλκοῦν ὄνον καὶ ἄνθρωπον.

VVLGO autem credebant OMINA PRINCIPIIS OMNIBVS INESSE: quod Ouidius testatur, exemplisque illustrat in hunc modum lib. 3. Fast.

OMINA PRINCIPIIS, *inquit*, INESSE SOLENT.
AD PRIMAM VOCEM *timidas aduertimus aures,*
ET PRIMVM VISAM CONSVLIT AVGVR AVEM.

Suetonius etiam in Augusto capit. 92. hæc de eius Imperatoris superstitione scribit: *Obseruabat & dies quosdam, ne aut postridie nundinas quoquam proficisceretur: aut Nonis quidquam rei seriæ inchoaret: nihil in hoc quidem aliud deuitans, vt ad Tiberium scribit, quam* δυσφημίαν OMINIS.

NOMINVM plane δυσφημίαν sedulo vitasse veteres, docent EPIDAMNI in DYRRACHIVM, & MALEVENTI in BENEVENTVM mutatæ appellationes. Illius enim mutationis nullam aliam causam fuisse, quam inauspicatum nomen, & quod velut in DAMNVM ituris TRISTE ID OMEN visum esset, testes sunt Plinius lib. 3. Natur. histor. capit. 23. & Pomponius Mela lib. 2. cap. 1. quod & Plautinus locus perstringit Menæchmis Act. 2. Sc. 1. Idemque perspicue Dio lib. 41. tradit his verbis: Οἱ δ' ἔπειτα Δυῤῥάχιον αὐτονομασθῆναι τὸ χωρίον ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων, πρὸς τὴν τῆς ῥαχίας δυσχέρειαν, ἔφασαν, ὅτι ἡ τῆς Ἐπιδάμνου πρόσρησις, Ζημιώδη δήλωσιν ἐν τῇ τῶν Λατίνων γλώσσῃ ἔχουσα, δυσοιώνιστος σφίσιν ἐν τῷ περαιοῦσθαι ἐς αὐτὴν ἔδοξεν εἶναι. Alteram vero metamorphosin eadem ratio suasit. Nam quod ominosa esset, & sinistri alicuius euentus prænuntia MALEVENTI vox, auspicatius, mutato nomine, BENEVENTVM eam coloniam appellatam, Plin. lib. 3. Nat. histor. cap. 11. auctor est. Atque adeo malis ominibus ab incœptis deterritos, ostendit Tibull. lib. 1. Eleg. 3. his versibus,

Aut ego sum causatus aues, aut OMINA DIRA
Saturni sacra me tenuisse die.

TRISTIVM autem OMINVM exempla duo subiecisse contentus ero. Vnum ex Liuio lib. 41. & Valer. Max. lib. 1. cap. 6. qui Q. Petilium Cos. narrant aduersus Balistæ & Leti iugum, quod eos montes perpetuo dorso inter se iungit, castra habuisse, ibiq; adhortantem pro concione milites immemorem ambiguitatis verbi dixisse, HODIE LETVM CAPIAM. Quod ei omen leti fuit. Nam & eo die missili traiectus cecidit. Alterum ex Plinio qui lib. 15. ca. 19. auctor est M. Crasso nauim aduersus Parthos conscendenti OMEN fecisse vocem prædicantis venales Cauneas, quasi (vt ego interpretor) hac ei voce denuntiaretur, CAVE NE EAS.

ATQVE VT BONA seu FAVSTA OMINA (quæ à Catullo in Epithalamio CANDIDA, ab Horatio vero lib. 3. Carmin. Ode 2. SECVNDA, à Silio Italico lib. 13. DEXTRA, à Seneca in Octauia Act. 4. Sc. 1. LAETA vocantur) ACCIPERE SE dicebant: ita MALA (quæ DIRA vocant Ouid lib. 5. Metamorphos. Tibull. lib. 5. Eleg. 3. Seneca lib. 2. De benefic. Sueton. in Augusto cap. 1. & INFAVSTA Ouid lib. 6. Metamorphos. & SINISTRA idem Epist. 23. Heroid. & TRISTIA idem lib. 3. Amor Eleg. 11. & ADVERSA Sueton. in Vitell. cap. 8. FVNESTA, Cicer. pro Cluent. & Tacit. lib. 18.) respuebant, detestabantur & auersabantur. Pedo Albinouanus in Carm. Consolator. ad Liuiam:

Tu letum optasti, DIIS ADVERSANTIBVS, OMEN.

Qua in re, vsitata erant verba hæc, QVOD ABOMINOR. Cuius locutionis exempla in his qui mihi adolescenti exciderunt, De Verborum, quæ ad Ius pertinent, significat. libris, protuli: quibus hæc addi velim. Ouid. lib. 2. De ponto Eleg. 1.

Si mea mors redimenda tua, QVOD ABOMINOR, *esset.*

Idem lib.9.Metamorph.

---QVOD ABOMINOR, *ergo*

Edita, forte tuo fuerit si femina partu.

Plin.lib.6.Epist.ad Tyronem: *Deinde scias, si quis forte, te,* QVOD ABOMINOR, *fallat, paratam vltionem.* Q.Curtius lib.7. *Hoc aut moderate perferendum, aut,* QVOD ABOMINOR, *interuet.* Apud Dion.lib.55.Liuia ad Augustum tristem casum ita abominatur, Δεινὸν δέ τι παθόντος, Ο ΜΗ ΓΕΝΟΙΤΟ, συναπολοιμην. Interdum vero, QVOD DII OMEN AVERTANT, in hac specie dicebant. Cicero in Epistola ad Brutum: *Sin aliter, ait, fuerit,* QVOD DII OMEN AVERTANT, *Reipubl. vicem dolebo.* Idem Philipp.3. *Quod si iam,* QVOD DII OMEN AVERTANT, *fatum extremum Reip. venit.* Liuius lib.28 *Quod si,* QVOD OMNES DII OMEN AVERTANT, *& dicere etiam reformidat animus, sed quae acciderunt, etiam accidere possunt, victor Annibal ire ad vrbem pergat.* His finitimum est, quod Cicero lib.9.Epist.ad Attic. *Contra igitur,* DII, inquit, AVERRVNCENT.

NONNVMQVAM vero dicebant, QVOD IVPITER OMEN AVERTAT. Cic. Epist. ad Brutum: *Nihil adfertur quo minus summa supplicia, si,* QVOD IVPITER OMEN AVERTAT, *pater puerorum vicerit, nobis subeunda sint.* Idem Philip. 11. *Quid Bestiam, qui Consulatum in Bruti locum se petere profitetur?* ATQVE HOC QVIDEM DETESTABILE OMEN AVERTAT IVPITER. Seneca in Hippolyto Act.2.Sc.3.

---SVMMVE HOC OMEN DEVS

AVERTAT.---

Idem in Octauia Act.1.Sc.2.

Heu quam nefandum prospicit noster timor

Scelus, QVOD VTINAM NVMEN AVERTAT DEVM.

Interdum etiam aliis verborum figuris OMINA DIRA & TRISTIA AVERSABANTVR. Ouid.lib.1.Amor.Eleg.14.

---PROCVL OMEN ABESTO.

Seneca Oedipo Act.4.Sc.3.

PROCVL SIT OMEN: *viuit, & viuat precor.*

Silius Italic.lib.2.

Iam tibi, sed PROCVL HAEC AVERTANT FATA, *minatur.*

Alias etiam legimus dixisse eos, QVOD DII PROHIBEANT. Terent. Andr. Act.3.Sc.3.

Si eueniat, QVOD DII PROHIBEANT, *discessio.*

Idem Adelph. Act.2.Sc.4.

---DEOS QVAESO ISTHAEC PROHIBEANT.

Rursus Hecyra Act.2.Sc.1.

--DII MALA PROHIBEANT.

Cicero pro Sex.Rosc. Amerino: DII PROHIBEANT, IVDICES, *vt hoc praesidium sectorum existimetur.* Asinius Pollio lib. 10. Epist. famil. *Quae si,* QVOD DII PROHIBEANT, *vera sunt.* Liuius lib.6. *Bene facitis* QVOD ABOMINAMINI, DII PROHIBEANT. Tacit.lib.20. *Nam pulsis,* QVOD DII PROHIBEANT, *Romanis, quid aliud quam bella omnium inter se gentium existent?*

SAEPENVMERO etiam, abominantes hoc vtebantur loquendi genere, DII MELIORA. Cicero lib. De senectute. *Bene Sophocles, cum ex eo quidam iam affecta aetate quaereret, vtereturne rebus venereis,* DII MELIORA, *inquit.* Quae transcripsit Valer.Max.lib.4.cap.3. Idem Tull.Philip. 8. *Ergo habet Antonius quod suis pollicentur, nos numquid tale habemus?* DII MELIORA. Et Philip.10. *Quaero igitur, eumne Bruti similem malis, an Antonii? ae permitto, vt de tribus Antoniis eligas quem velis.* DII MELIORA, *inquies.* Liuius lib 9. *Quid tamen si spopendissemus vrbem hanc relicturum populum Rom. si incensurum, si magistratus, si Senatum, si leges non habiturum, si sub regibus futurum?* DII MELIORA, *inquis.* Idem lib.39. *Id vbi mulier audiuit, perturbata,* DII MELIORA, *inquit.* Virgil lib.3.Georgic.

DII MELIORA *piis, erroremque hostibus illum.*

Alias etiam dictum reperio, DII MELIVS. Valerius Maximus lib.6.cap.1. DII MELIVS, *quod hunc animum viris earum in acie non dederunt.* M.Fab.Quintilia. Declamat.321 *Hoc igitur primum veluti mentium, animique tentati veneno fuimus. Sed* DII MELIVS. Propert.lib.4 Eleg.

DII MELIVS, *quantum mulier foret vna triumphus.*

Quid.lib.1.De arte amandi:

DII MELIVS, *vix hoc nupta tenere potest.*

Et lib.2. De remed. amor.

DII MELIVS, *quam nos moneamus talia quemquam.*

Idem in Ibin:

DII MELIVS, *quorum longe mihi maximus ille,*
Qui nostras inopes non sinit esse vias.

Idem lib.9. Metamorphos.

— An habent & somnia pondus?
DII MELIVS. —

Idem lib.2. Amor. Eleg.7.

DII MELIVS, *quam me si sit peccare libido,*
Sordida contemptæ sortis amica iuuet.

Idem Epist.3. Heroid.

DII MELIVS, *validoque* PRECOR *vibrata lacerto*
Transeat Hectoreum Pelias hasta latus.

Et Epist.16.

DII MELIVS, *similis non fuit ille tui.*

Lucanus lib.2.

DII MELIVS, *belli tulimus quod damna priores.*

Et lib.5.

DII MELIVS, *quod non Latias Eous in auras*
Nunc furor incubuit.—

Interdum vero absolute DII MELIVS, vel DII MELIORA, dicebant: interdum verbum aliquod addebant. Tibul. lib.3. Eleg.4.

DII MELIORA FERANT.—

Pacuuius Chryse, Nonio referente: DII MOVERINT MELIORA, *atque amentiam auerruncassint tuam.* Symmach. lib.2. Epist.55. DII MELIORA PROCVRENT. Sic &, DII MELIVS FACIANT, apud Plaut. Pseud. Act.1. Sc.3. & Bacchidibus. Act.4. Sc.3. Casina Act.3. Sc.3. ET MELIVS FAXINT, apud eumdem Mercat. Act.2. Sc.2. Necnon apud Terent. Phormione Act.5. Sc. vlt. Nausistrata, ex Phormione audiens virum alteram vxorem duxisse,

--- *Mi homo*, ait, DII MELIVS DVINT.

INTERDVM directis verbis à diis precabantur, VT MALA OMINA AVERTERENT. Cicero Philip.4. ô DII IMMORTALES AVERTITE ET DETESTAMINI QVAESO HOC OMEN. Ouid. Epist.13. Heroid.

DII, PRECOR, A NOBIS OMEN REMOVETE SINISTRVM.

Virgil. lib.3. Æneid.

Et pater, ait, Anchises passis de littore palmis,
Numina magna vocat meritosque indicit honores:
DII PROHIBETE MINAS, DII TALEM AVERTITE CASVM.

Et rursus eod. lib.

--- DII TALEM TERRIS AVERTITE PESTEM.

QVANDOQVE etiam dicebant, MELIVS OMINARE. Cuius dicti exempla suppeditant Plaut. Ruden. Act.1. Sc.5. Cicero in Bruto, seu de Claro Orat. & Apuleius, lib.1. De Asino aur.

SED iam ad Votorum formulas transeamus, in quibus sollemne fuisse verbum, VOVEO, non est ignotum. Romulum quidem sistendæ suorum fugæ causa Ioui Statori templum ita vouentem, Liuius lib.1. inducit: TV PATER *Deum hominumque, hinc saltem arce hostes, deme terrorem Romanis, fugamque fœdam siste:* HIC EGO *tibi templum Statori Ioui quod monumentum sit posteris tua praesente ope seruatam vrbem esse*, VOVEO. Idem lib.10. auctor est, Appium in medio pugnæ discrimine, ita vt inter prima signa manibus ad cælum sublatis aspiceretur, vota suscepisse, in hunc modum: BELLONA, SI HODIE NOBIS VICTORIAM DVIS, AST EGO TEMPLVM TIBI VOVEO. Sic & in carmine euocationis Deorum apud Macrobium votum suscipitur his verbis: SI ITA FECERITIS, VOVEO VOBIS TEMPLA LVDOSQVE FACTVRVM. Sed & Pomponius egregius Atellanarum scriptor in Gallis Transalpinis, testibus Agell. lib.16. cap.6. & Macrobio lib.6. Saturnal. cap.9. scripserat,

MARS TIBI VOVEO FACTVRVM, SI VNQVAM REDIERO, BIDENTI VERRE. Annua etiam vota eodem verbo suscipi solita, docet Tertullian. in lib. De corona milit. *Ecce,* inquiens, *annua votorum nuncupatio, quid videtur? Prima in principiis, secunda in Capitolio. Accipe post loca, & verba,* HVNC TIBI IVPITER BOVEM CORNIBVS AVRO DECORATIS VOVEMVS ESSE FVTVRVM. Simili modo Camillum Dictatorem vrbe egressum, cum edixisset vt arma milites caperent, Liu. lib. 5. in hæc verba vouisse refert: TVO DVCTV, PYTHICE APOLLO, TVOQ. NVMINE INSTINCTVS, PERGO AD DELENDAM VRBEM VEIOS, TIBIQVE HINC DECIMAM PARTEM PRAEDAE VOVEO. Cuius voti mentionem faciunt Valer. Max. lib. 5. cap. 6. & Plutarch. in Camillo. At idem Liuius, lib. 36. alia verborum figura conceptam voti nuncupationem suppeditat. A Consule enim, præeunte P. Licinio Pontifice Max. votum ita nuncupatum fuisse tradit: SI DVELLVM QVOD CVM REGE ANTIOCHO SVMI POPVLVS IVSSIT, ID EX SENTENTIA SENATVS P. Q. R. CONFECTVM ERIT, TVM TIBI IVPITER POPVLVS ROM. LVDOS MAGNOS DIES X. CONTINVOS FACIET, DONAQVE AD PVLVINARIA DABVNTVR DE PECVNIA, QVANTAM SENATVS DECREVIT. QVISQVIS MAGISTRATVS EOS LVDOS QVANDOQVE FAXIT, HI LVDI RECTE FACTI, DONAQVE DATA RECTE SVNTO. Cui loco adiungenda est extrema clausula sollemnis illius carminis, quo hostes deuouebantur, quæ ita habet: SI HAEC FAXITIS, VT EGO SCIAM, SENTIAM INTELLIGAMQVE: TVM QVISQVIS VOTVM HOC FAXIT, RECTE FACTVM ESTO. Idem Liuius, lib. 31. de consule loquens, *Tanta pecunia, quantam tum, cum solueretur, Senatus censuisset,* LVDOS DONAQVE FACTVRVM VOVIT. Adiiciam & ex Petronii Arbitri Satyrico aliam voti formam: *Itaque, ait, timidissimo murmure votum feci: &,* DOMINA, *inquam,* VENVS, SI EGO HVNC PVERVM BASIAVERO, ITA VT ILLE NON SENTIAT, CRAS ILLI PAR COLVMBARVM DONABO. Votorum etiam exempla aliquot numeris adstricta, versibusque conclusa subiicere non erit inutile. Cloanthum certe manus ad cælum tendentem, Virgil. lib. 5. refert Deos in vota ita vocasse:

DII QVIBVS IMPERIVM PELAGI, QVORVM AEQVORA CVRRO,
VOBIS LAETVS EGO, CANDENTEM, IN LITORE, TAVRVM
CONSTITVAM ANTE ARAS, VOTI REVS, EXTAQVE SALSOS
PORRICIAM IN FLVCTVS, ET VINA LIQVENTIA FVNDAM.

Idem lib. 9. Æneid. Ascanium vota facientem inducit sub hac verborum formula:

IVPITER OMNIPOTENS, AVDACIBVS ANNVE COEPTIS:
IPSE TIBI AD TVA TEMPLA FERAM SOLLEMNIA DONA,
ET STATVAM ANTE ARAS AVRATA FRONTE IVVENCVM
CANDENTEM, PARITERQVE CAPVT CVM MATRE FERENTEM.

Ouidius etiam lib. 5. Fastor. Augusti votum, quod in Philippensi bello pro vltione paterna susceptum, Marti vltori nuncupasse eum Sueton. narrat, versibus sic concipit:

SI MIHI BELLANDI PATER EST, VESTAEQVE SACERDOS
AVCTOR, ET VLCISCI NVMEN VTRVMQVE PARO:
MARS ADES, ET SATIA SCELERATO SANGVINE FERRVM,
STETQVE FAVOR CAVSA PRO MELIORE TVVS.
TEMPLA FERES, ET ME VICTORE VOCABERIS VLTOR.

Idem lib. 4. Fastor. Ioui ab Ænea factum votum referens,

Hostica, ait, Tyrrheno vota est vindemia regi:
IVPITER, E LATIO PALMITE MVSTA FERES.

Est vero longe elegantissimum votum, quod Veneri pro Æneide sua sese nuncupasse, & in tabula suspendisse, Virgilius in Catalectis suis testatum reliquit, his versibus:

SI MIHI SVSCEPTVM FVERIT DECVRRERE MVNVS,
O PAPHON, Ô SEDES QVAE COLIS IDALIAS,
TROIVS ÆNEAS ROMANA PER OPPIDA DIGNO
IAM TANDEM VT TECVM CARMINE VECTVS EAT:
Non ego ture modo, aut picta tua templa tabella
Ornabo, & PVRIS *serta feram* MANIBVS:
Corniger hos aries humilis, & Maxima taurus
Victima, sacratos tinget HONORE *focos.*

Marmoreusque

Marmoreusque tibi, aut digne coloribus ales
In morem picta stabit amor pharetra.
ADSIS O CYTHEREA: *tuus te Cæsar Olympo*
Et Surentini littoris ora vocat.

Exstat & apud Valer. Flacc. lib. 1. Argonaut. voti formula, ad hunc modum:

--Tendensque pius ad sydera palmas:
OMNIPOTENS REGINA, inquit, & reliqua.
DA SCYTHIAM PHASIMQVE MIHI: TVQVE INNVBA PALLAS
ERIPE ME: VESTRIS EGOMET TVNC VELLERA TEMPLIS
ILLA DABO: DABIT AVRATIS ET CORNIBVS IGNI
COLLA PATER, NIVEIQVE GREGES ALTARIA CINGENT.

Annibal vero apud Sil. Italic. lib. 8. templa signaque ita vouet.

NYMPHA DECVS GENERIS, QVO NON SACRATIVS VLLVM
NVMEN, *ait*, NOBIS FELIX OBLATA SECVNDIS:
AST EGO TE COMPOS PVGNAE, CARTHAGINIS ARCE
MARMOREIS SISTAM TEMPLIS: IVXTAQVE DICABO
ÆQVAEVAM GEMINO SIMVLACRI NVMINE DIDO.

At apud Virgilium lib. 1. Æneid. Veneri Æneas votum facit his verbis,

MVLTA TIBI ANTE ARAS NOSTRA CADET HOSTIA DEXTRA.

Propertius quoque libr. 4. Eleg. 10. Romulum in pugna aduersus Acronem, his Iouem votis occupasse, fingit.

IVPITER HAEC HODIE TIBI VICTIMA CORRVET ACRON.

ENIMVERO in ea votorum nuncupatione, quæ a Censoribus lustrum condentibus fiebat, inuenio ante Scipionis ætatem sollemni carmine Deos oratos, VT POPVLI ROM. RES MELIORES AMPLIORESQVE FACERENT. Quod ab Africano emendatum, institutumque deinceps rogari, VT EAS RES PERPETVO INCOLVMES SERVARENT, Valerius Max. libr. 4. me docuit, cuius ipsismet verba apponam. *Africanus cum Censor lustrum conderet, in quo solito sacrificio scriba ex publicis tabulis sollemne ei precationis carmen præiret, quo Dii immortales,* VT POPVLI ROM. RES MELIORES FACERENT, *rogabantur: Satis, inquit, bonæ & magnæ sunt. Itaque,* PRECOR, VT EAS PERPETVO INCOLVMES SERVENT. *Ac sane in tabulis publicis ad hunc modum scribi iussit: qua votorum verecundia Censores in condendis lustris vsi sunt.* Hanc tamen votorum mutationem obscure perstrinxit Capitolin. in Maximo & Balbino. Et idipsum nisi vnius Valerii Maximi esset testimonio cognitum, hoc vetustas, vt alia multa, obliuione obruisset. Atque hæc nimirum vota sunt, quæ in proximum lustrum nuncupari, & suscipi moris fuisse, Sueton. in Augusto cap. 97. ita tradit. *Cum lustrum in campo Martio magna populi frequentia conderet, vota, quæ in proximum lustrum suscipi mos est, collegam suum Tiberium nuncupare iussit. Nam se, quamquam conscriptis paratisque iam tabulis, negauit suscepturum, quæ non esset soluturus.* Liuius lib. 30. *Vouit in eadem verba Cos. præeunte Pontifice Max. quibus antea,* QVINQVENNALIA VOTA SVSCIPI *solita erant.* Plane bello Punico secundo post Romanos equestri prœlio ad Ticinum amnem victos, iterumque exercitu Romano ad flumen Trebiam fuso, Caius Atilius Serranus Prætor vota suscipere iussus est in hæc verba, SI IN DECEM ANNOS RESP. EODEM STETISSET STATV, quemadmodum a Liuio lib. 21. memoriæ proditum est. Idem lib. 30. M. Claudio Marcello & T. Quintio Coss. imperatum refert, vt priusquam ab vrbe proficiscerentur, ludos magnos facerent, quos T. Manlius Dictator in quintum annum vouisset, SI EODEM STATV RESPVB. STARET. Eiusdem generis etiam Ciceronis vota, quæ se sub hac formula, SI RESPVB. STETISSET, facta ipsemet libr. 15. Epist. ad Attic. scribit. Quin etiam cum populus Romanus in animo haberet bellum aduersus Perseum Macedonum regem gerere, decreuisse Senatum Liuius lib. 42. refert, *vt C. Popilius Cos.* LVDOS PER DECEM DIES IOVI OPT. MAX. VOVERET, DONAQVE CIRCA OMNIA PVLVINARIA DARI, SI RESPVB. DECEM ANNOS IN EODEM STATV FVISSET. Cum vero Flaminius Cos. insidiis ab Annibale circumuentus, & ad Thrasimenum lacum exercitus Rom. fusus esset, Decemviri, vt idem Liuius lib. 22. testatur, libros Sibyllinos adire iussi, VER SACRVM vouendum, SI BELLATVM PROSPERE ESSET, RESQVE PVBLICA IN EODEM, QVO ANTE BELLVM FVISSET, STATV PERMANSISSET, patribus retulerunt. Ideoque populus de Vere sacro vouendo in hæc verba rogatus est. VELITIS IVBEATIS, SI RESPVB. POPVLI ROM. QVIRITIVM AD QVINQVENNIVM PROXIMVM, SICVT VELIM, EAM, SALVA SERVATA

ERIT HISCE DVELLIS, DATVM DONVM DVIT, POPVLVS ROM. QVIRIT. QVOD DVELLVM POPVLO ROM. CVM CARTHAGINIENSI EST, QVAEQVE DVELLA CVM GALLIS SVNT, QVI CIS ALPES SVNT: QVOD VER ATTVLERIT EX SVILLO, OVILLO, CAPRINO GREGE, QVAEQVE PROFANA ERVNT, IOVI FIERI, EX QVA DIE SENATVS POPVLVSQVE IVSSERIT. QVI FACIET QVANDO VOLET, QVAQVE LEGE VOLET FACITO. QVOMODO FAXIT, PROBE FACTVM ESTO. SI ID MORITVR, QVOD FIERI OPORTEBAT, PROFANVM ESTO, NEQVE SCELVS ESTO. SI QVIS RVMPET, OCCIDETVE INSCIENS, NE FRAVS ESTO. SI QVIS CLEPSIT, NE POPVLO SCELVS ESTO, NEVE CVI CLEPTVM ERIT. SI ATRO DIE FAXIT INSCIENS, PROBE FACTVM ESTO. SI NOCTE SIVE LVCE, SI SERVVS SIVE LIBER FAXIT, PROBE FACTVM ESTO. SI ANTE ID EA SENATVS POPVLVSQVE IVSSERIT FIERI, AC FAXIT, EO POPVLVS SOLVTVS LIBER ESTO. Plutarch. in Fabio. ἀνειπὼν δὲ δικτάτωρ εἰς τὸν ὄχλον εὔξατο τοῖς θεοῖς, ἐνιαυτοῦ μὲν αἰγῶν καὶ συῶν καὶ προβάτων καὶ βοῶν ἐπιγονήν, ὅσην Ἰταλίας ὄρη καὶ πεδία καὶ ποταμοὶ καὶ λειμῶνες εἰς ὥραν ἐσομένην θρέψουσι, καταθύσειν ἅπαντα. Liuius lib. 24. VER SACRVM M. Porcio & L. Valerio Coss. factum fuisse narrat: quod quoniam P. Licinius Pontifex non esse recte factum denuntiarat, de integro faciendum arbitratu Pontificum patres censuerunt. VER autem SACRVM fuisse pecus quod natum esset inter Calend. Martias & pridie Calend. Maias, Pub. Cornelio Scipione & T. Sempronio Longo Coss. Quibus ex locis patet, eiusmodi VERIS SACRI VOTO, SESE ROMANOS OBSTRINXISSE AD EA PECORA, QVAE VERE PROXIMO NASCERENTVR, IMMOLANDA. Plinius vero fuit Sabinorum illud votum, qui aduersus Vmbros diutino bello conflictati, more quorumdam Græcorum, VOVERVNT SE EO ANNO NATA CONSECRATVROS, vt Strabo libr. 5. refert his verbis: Σαβῖνοι πολεμοῦντες πολὺν χρόνον πρὸς τοὺς Ὀμβρικούς, εὔξαντο, καθάπερ καὶ τῶν Ἑλλήνων τινές, τὰ γενόμενα τῷ ἔτει τούτῳ καθιερῶσαι· νικήσαντες δὲ, τῶν γενομένων, τὰ μὲν κατέθυσαν, τὰ δὲ καθιέρωσαν, ἀφορίας δὲ γενομένης, εἶπέ τις, ὡς ἐχρῆν καθιερῶσαι καὶ τὰ τέκνα· οἱ δ' ἐποίησαν τοῦτο, καὶ τοὺς γενομένους τότε παῖδας Ἄρεως ἐπεφήμισαν. De eiusmodi voto hoc Sisenna lib. 4. historiar. scripserat: *Quondam Sabini feruntur* VOVISSE, SI RES COMMVNIS MELIORIBVS LOCIS CONSTITISSET, SE VER SACRVM FACTVROS. *Quo voto damnati fœtum omnem dicuntur eius anni statim consecrasse.* quæ quidem ex duobus Sisennæ locis a Nonio adductis in verbo, *Damnare*, & in verbo *Ver sacrum*, in hunc modum apte, ni fallor, consarcinari possunt. Cuius voti etiam meminit Plinius lib. 3. Natur. histor. cap. 13. quo de Picentibus hæc dicit: *Orti sunt a Sabinis*, VOTO VERE SACRO. Illum etiam Veris sacri morem Græcis & Barbaris olim vsitatum Dionysius Halicarnass. lib. 1. explicat, his verbis: ὁπότε γὰρ εἰς ὄχλου πλῆθος ἐπιδοῖεν αἱ πόλεις, ὥστε μηκέτι τὰς οἰκείας τροφὰς ἅπασιν εἶναι διαρκεῖς, ἢ γῆς κακωθείσης ὑπὸ τῶν οὐρανίων μεταβολῶν, εἰς τὸ χεῖρον ἐκφέρειν τοὺς καρποὺς ἐλάττους, ἢ τοιοῦτόν τι πάθος ἄλλο τὰς πόλεις καταλαβὸν, ἢ ἄμεινον ἢ χεῖρον, εἰς ἀνάγκην ἐπιστήσειε τοῦ μειῶσαι τὸν οἰκεῖον ὄχλον, θεῶν ὅτῳ δὴ καθοσιώσαντες ἀνθρώπων γονὰς ἐτείους, ἐξέπεμπον ὅπλοις κοσμήσαντες ἐκ τῆς σφετέρας. Atque ex huiusmodi voto Sacranos appellatos, Reate oriundos, qui ex Septimontio Ligures, Siculosque exegerunt bello, Pompeius Festus prodidit: nimirum quod Vere sacro nati essent. Seruius quoque in 7. Æneid. ad ea verba, *Et Sacranæ acies*, *Alii*, ait, *Sacranas acies Ardeatium volunt, qui aliquando cum pestilentia laborarent*, VER SACRVM VOVERVNT, VNDE SACRANI DICTI SVNT. VER AVTEM SACRVM IMMOLATIONIS GENVS EST. *Mos enim Italis fuit, ut magnis in periculis adducti*, VOVERENT QVAECVMQVE PROXIMO VERE NATA ESSENT APVD SE ANIMALIA IMMOLATVROS. Quod etiam vt Festus Pompeius in voce *Mamertum*, scriptum reliquit, *Cum toto Samnio grauis incidisset pestilentia, Sthenius Metius eius gentis Princeps, conuocata ciuium suorum concione, exposuit se vidisse in quiete præcipientem Apollinem, vt si vellent eo malo liberari*, VER SACRVM VOVERENT, *id est*, quemadmodum ille interpretatur, QVAECVMQVE VERE PROXIMO NATA ESSENT, SIBI IMMOLATVROS. Denique vt huic sacrato spacio finem imponam, Seruius in membranis ad ea verba libr. 4. Æneid. *Auri sacra fames*, VER SACRVM, interpretatur, deuotum. Plane Cimbrico Marsico que bello, aliter ac superiora, de quibus hactenus, vota nuncupata didici. Auctor est enim Suetonius in Augusto capite 23. Ioui Opt. Max. ea nuncupata, SI REMPVBLICAM IN MELIOREM STATVM VERTISSET. Eademque verborum formula post Varianam cladē ludos magnos Ioui vouisse Augustum ibidem memorat. Inuenitur & in veteribus nummis huiusmodi inscriptio. IOVI OPT. MAX. S. P. Q. R. VOTVM SOLVIT PRO SALVTE IMPERATORIS CAESARIS, QVOD PER EVM RESPVB. IN AMPLIORI ATQVE TRANQVILLIORI STATV ESSET.

NVNC

NVNC varia votorum genera & exempla in medium proferam, ex quibus diuersas eorum conceptiones conditionesque, cuiuis colligere liceat. Variè namque e re nata & pro imminentibus impendentibusque periculis, aut aduersis quibus p[illegible]mebantur casibus, ea suscipi solebant: cuiusque rei ergo interdum ædes sacras, interdum ludos, nonnumquam etiam V[illegible] sacrum, Dona, Maiores hostias & Decumani prædæ vouere moris erat. Exempla cuiusque generis adscribam: & vt de his primum dicam, quæ pro felici belli exitu & victoriæ aduersus hostes adipiscendæ causa, facta accepimus, Attilium aduersus Samnites pugnantem Ioui Statori templum vouisse, SI CONSTITISSET A FVGA Romana acies, redintegratoque prœlio cecidisset, vicissetque legiones Samnitum, Liuius lib. 10. auctor est. Idem lib. 29. Consulem principio pugnæ ædem Fortunæ Primigeniæ vouisse refert, SI EO DIE HOSTES FVDISSET. Eodemque modo Cornelium Consulem aduersus Insubres missum, principio pugnæ, ædem Sospitæ Iunoni, SI EO DIE HO[illegible]T[illegible]S FVSI F[illegible]GATIQVE ESSENT, vouisse, idem Liuius lib. 32. [illegible]rat. Fuluium etiam Flaccum ob Celtiberos in fugam Equitum virtute versos ae[illegible]os, Fortunæ Equestri ædem vouisse idem auctor lib. 40. memorat. Nec in hac votorum specie, in qua cõsistimus, silendum est, L. Papirii Cos. celebre, & historiarum monumentis ad testandam temporum frugalitatem consignatum votum. Is enim aduersus Samnites dimicaturus, i[illegible] ipso discrimine, quo templa Diis vouere mos erat, vouit Ioui Victori, SI VICISSET, LEGIONESQVE HOSTIVM FVDISSET, POCILLVM MVLSI, PRIVSQVAM TEMETVM BIBERET, SE ESSE FACTVRVM. Quod cum Liuio lib. 10. prædicat etiam Plinius lib. 14. Natural. histor. cap. 1[illegible]. Sed & Q. Seruilium Halam Dictatorem, ex auctoritate patrum, SI PROSPERE BELLVM CONTRA GALLOS EVENISSET, ludos magnos vouisse Liuius lib. 7. refert. Idem lib. 6. auctor est ædem Martis Gallico bello votam. Eod[illegible]nque libro legimus, Camillum Dictatorem be[illegible] causa contra Veios dictum, omnibus ad id bellum paratis, ludos magnos, Veiis captis, [illegible] facturum, ex Senatusconsulto vouisse. Marcus quoq; Fuluius Prætor, quemadmodum idem Liuius [illegible]b. 39. perstringit, ludos magnos Ioui Opt. Max. vouit eo die, q[illegible]o Ambraciam c[illegible]pit. Qu[illegible] etiam [illegible]inco esset Marcellus, vt manum consereret cum Gall[illegible] [illegible] duce Viridomaro, vouisse [illegible] Ioui Feretrio Plutarchus refert, [illegible] Id[illegible]m in Camillo, votum eius refert huiusmod[illegible] [illegible] Idem in Mario: [illegible] Bello quoq; e G[illegible]ico [illegible]d Clastidium M[illegible]cellus templum Honori & Virtuti vouit, vt Liuius lib. 27. Valer. Max. lib. 1. cap. 1. & Plutarch. in eius vita scribunt. Bellis vero Punicis Republ. multum afflicta, & ob assiduas calamitates crebrasq; clades acceptas valde attonitis & stupefactis ciuium mentibus, ædem Menti librorum Sibyllinorum monitu votam, præter Liuium lib. 22. testis est Ouidius lib. 6. Fastor. his versibus:

Mens quoque num[illegible]n habet: Menti delubra videmus
Vota, metu belli perfide Pœne tui.
Pœne rebellabas, & letho Co[illegible]lis omnes
Att[illegible]niti, Mauras pertimuere manus.
Spem me[illegible]us expul[illegible]rat, cum MENTI VOTA SENATVS
SVSCIP[illegible], *& melior protinus i[illegible]a venit.*

Flaminium etiam Concordiæ ædem vouisse, SI RECONCILIASSET POPVLO ORDINES, Plinius lib. 23. cap. 1. literis prodidit. Et Cic. [illegible]b. 6. in Verrem. & Appian. lib. 2. Bellor. ciuil. Sane, PRO VALETVDINE POPVLI, peste grassante, ædem Apollini votam, à Liuio lib. 4. scriptum exstat. Idem lib. 40. refert, ob [illegible], qua iam tertium annum vrbem Romanam atque Italiam v[illegible]bat, Consulem A[illegible], A[illegible]pio, Saluti vota vouere, & dare signa inaurata iussum, quæ vouit deditque. Eodem teste [illegible]b. 41. populus Rom. Q. Martio Philippo verba præeunte, in foro votum conce[illegible]it, SI MO[illegible]VS PESTILENTIAQVE EX AGRO ROMANO EMOTA ESSET, BIDVV[illegible] FERIAS AC S[illegible]LICATIONEM SE HABITVRVM. Eaque est supplicatio, quam priore a[illegible] [illegible]ALE[illegible]V[illegible]S POPVLI CAVSA, votam idem lib. 42. sc[illegible]bit. Q[illegible]a loquendi fi[illegible] id[illegible]m lib. 38. [illegible]VPP[illegible]ATIO *inde*, ait, *ex Decemuirorum decreto* PRO VALE[illegible]VDINE [illegible]V[illegible], *fuit per triduum. quia grauis pestilentia vrbem atq; agros vastabat.* Et lib. 25. *Hæc est [illegible]rigo lud[illegible]rum Apo[illegible]rium, victoria, non* VALETVDINIS ERGO, *vt plerique rentur, votorum.* Et apud eundem libb. 29. & 4[illegible].

PLANE pro ægrorum salute, vota i[illegible]terdum sus[illegible]piebantur. Suet. in Claud. cap. 45. QVASI

PRO AEGRO VOTA ADHVC SVSCEPTA SVNT. Tacit. lib. 3. *Incessit deinde religio, quoniam in templo locandum foret* DONVM, QVOD PRO VALETVDINE AVGVSTAE EQVITES RO. VOVERANT EQVESTRI FORTVNAE. Liuius lib. 39. *Adolescentulum appellat:* SE PRO AEGROTO VOVISSE, *vbi primum conualuisset, Bacchis eum se initiaturum.* Sic & pro Vero ad Parthicum bellum Senatu consentiente misso, cum eum Canusii ægrotare rumor esset, vota suscepta Capitolin. in M. Antonino philosopho scribit. Propertius lib. 2. eleg. 7.

Hæc mihi VOTA TVAM PROPTER SVSCEPTA SALVTEM.

Denique in lapidibus monimentisque & inscriptionibus antiquis huiusmodi generis votorum frequens est mentio. Ceterum, pro Pompeii salute, cum in Campania aduersa valetudine laboraret, vota ab vniuersa Italia suscepta fuisse legimus, quod post hominum memoriam nunquam antea factum erat. Id quod Velleius Patercul. obiter attigit his verbis: *Qui si ante biennium quam ad arma itum est, perfectis muneribus theatri, & aliorum operum, quæ ei circumdedit, grauissima temtatus valetudine, in Campania, quo quidem tempore vniuersa Italia* VOTA PRO SALVTE EIVS PRIMO OMNIVM CIVIVM SVSCEPIT. De quibus votis hæc Dio lib. 41. scribit. *Τοσαύτην γὰρ δύναμιν αὐτοῦ πάντες, ὡς εἰπεῖν, αἱ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ πόλεις ἔσχον, ὥστ' ἐπειδὴ ἤκουσαν αὐτὸν ὀλίγου ἐδέησε ἐπικινδύνως νοσοῦντα, ΣΩΤΗΡΙΑ αὐτοῦ δημοσίᾳ θύσειν εὔξασθαι.* Et hoc est quod Iuuenalis Satyra 10. significat.

Prouida Pompeio dederat Campania febres
Optandas, sed multæ vrbes, & PVBLICA VOTA
Vicerunt. ———

Postea vero inualuit mos, vt ineunte anno pro Cæsarum salute vota publice nuncuparentur. Quod, vt alios taceam, Caius noster in L. si ealuitur, D. de verbor. signific. tradit. Pro æternitate quoque imperii & pro principum ac ciuium salute nuncupari vota consueuisse, Plinius in Panegyr. tradit. Tertullian. in lib. ad Scapul. *Sed iidem ipsi, qui* PER GENIOS EORVM *pridie vsque* IVRAVERANT, *qui* PRO SALVTE EORVM HOSTIAS ET FECERANT, ET VOVERANT, *qui Christianos sæpe damnauerant, hostes eorum sunt reperti.* Idem in Apologetico testatur, crimini datum Christianis, læsæq; maiestatis eos accusatos, quod pro salute Imperatorum vota non facerent. Martial. 8. Epigrammat. ad Cæsarem Domitian.

Quantus Io Latias mundi conuentus ad aras
SVSCIPIT, ET SOLVIT PRO DVCE VOTA SVO!

Cornel. Tacit. lib. 3. *Pontifices eorumque exemplo ceteri sacerdotes* CVM PRO INCOLVMITATE PRINCIPIS VOTA SVSCIPERENT, *Neronem quoque & Drusum iisdem Diis commendauere.* Quod vbi Tiberius comperit, egisse cum cum Senatu Suetonius auctor est, non debere talia illis præmia tribui. Huiusmodi vota Dio lib. 58. appellat *τὰς εὐχάς. ὡς καὶ ἔθος ὑπὸ τῶν ἀρχόντων καὶ ὑπὸ τῶν ἱερέων, ὑπὲρ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὑπὲρ τοῦ δημοσίου ποιοῦμεν.* Imperatorum certe, exceptis Tiberio & Caio, mentionem factam fuisse in votis annuis, eodem lib. ita scribit. *Καὶ τῆς γερουσίας ἀπιμώσης τὸν Γάιον ἐθελοντής, ψηφιεῖσθαι μὲν αὐτὰς ἐκώλυσεν, ἰδίᾳ δὲ τὰς εὐχὰς αὐτοῦ ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἀπαξιοῦν ἐφαίνετο. καὶ διὰ τοῦτο τὸ μὲν ὄνομα αὐτοῦ οὐκ ἦν ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν αὐτοκρατόρων, ὧν μνήμην ἐπί τε τοῖς ὅρκοις καὶ ἐπὶ ταῖς εὐχαῖς ποιούμεθα, ὥσπερ οὐδὲ τοῦ Τιβερίου.* Traianus Consul creatus (quod Plinius in Panegyrico miris in cælum laudibus effert) in fine votorum, quæ suscipi quotannis moris erat, adiecit: VT ITA PRINCIPIBVS EIVS DII ADNVERENT, SI IVDICIVM SENATVS MERERI PERSEVERASSET. Item, VT ITA DEMVM EVM DII SERVARENT, SI BENE REMPVBL. ET EX VTILITATE COMMVNI REXISSET. Et vicece versa summa populi votorum hæc fuit, VT POPVLVM SIC AMARENT DII, SIC VT EVM PRINCEPS. Idem Plinius Bithyniam proconsulari imperio obtinens, sollemnia pro eiusdem Imperatoris incolumitate à se & militibus ac prouincialibus suscepta vota his verbis Epist. 10. memorat: SOLLEMNIA VOTA PRO INCOLVMITATE TVA, *qua publica salus continetur, &* SVSCEPIMVS PARITER ET SOLVIMVS, PRECATI DEOS VT VELINT EA SEMPER SVSCIPI, SEMPERQ. SIGNARI. Eodemque lib. ob diem imperii eiusdem principis, præeunte, se à militibus & prouincialibus vota concepta ita ostendit: *Diem,* DOMINE, *quo seruasti imperium, dum suscipis, quanta mereris lætitia celebrauimus:* PRECATI DEOS, VT TE GENERI HVMANO, CVIVS TVTELA ET SECVRITAS SALVTI TVAE COMMISSA EST, INCOLVMEM FLORENTEMQVE PRAESTARENT. Idem ibidem pro eiusdem Traiani incolumitate vota facta, soluta, & noua rursus suscepta scribens: PRECATI, ait, DEOS, VT TE REMQ. PVBLICAM FLORENTEM ET INCOLVMEM EA BENIGNITATE SERVARENT, QVAM SVPER MAGNAS PLVRIMASQ. VIRTVTES, PRAECIPVA SANCTITATE CONSEQVI DEORVM HONORE MERVISTI.

CETERVM

CETERVM ludos votiuos pro Augusti salute factos Plinius lib. 7. Natur. histor. cap. 48. indicat. Suetonius etiam in Aug. cap. 59. auctor est quosdam ciues morientes iussisse pro se vota solui, QVOD AVGVSTVM SVPERSTITEM RELIQVISSENT. Sed & pro Germanici incolumitate, cum eum morbo leuarum, recreatumque fama ferret, vota reddita, Cornel. Tacit. lib. 2. & Sueton. in Calig. cap. 6. scribunt.

Præterea VOTA, pro eorum qui peregre proficiscebantur REDITV suscipi consueuerant. Plaut. Amphitruo. Act. 3. Sc. 2.

Iube vero VASA PVRA *adornari mihi,*
Vt quæ apud legionem, VOTA VOVI, SI DOMVM
REDISSEM SALVVS, *ea ego exsoluam omnia.*

Virgil. lib. 2. Æneid.

VOTVM PRO REDITV *simulant.*---

Tibull. lib. 3 Eleg. 4.

At si PRO DVLCI REDITV *quæcunque* VOVENTVR.

Ouid. lib. 2. Amor Eleg. 11.

--PRO REDITV VICTIMA VOTA CADET.

Sueton. in Calig. cap. 14. *Cum deinde paucos post dies in proximas Campaniæ insulas traiecisset,* VOTA PRO REDITV SVSCEPTA SVNT. Cornel. Tacit. lib. 3. *Decreuere patres,* VOTA PRO REDITV EIVS. Martial. Epigram. 41. lib. 9.

Tarpeias Diodorus ad coronas
Romam cum peteret, Pharo relicta,
VOVIT PRO RE[illegible]ITV VIRI *Philene.*

In inscriptio. Ro. P. QVINTILIVS SEX. F. VARVS COS. LVDOS VOTIVOS PRO REDITV IMP. CAES. DIVI AVGVSTI IOVI OPT. MAXIMO FECIT CVM CLAVDIO NERONE CONLEGA. Ouid. lib. 5. Fastor. ludos Floræ Deæ votos, SI BENE FLORESCERENT SEGETES, ipsius Deæ ore canit.

Conuenere patres, & si BENE FLOREAT ARVVS,
Numinibus nostris ANNVA VOTA VOVENT.

Ludorum quoq; VOTIVORVM meminit Liuius lib. 25. & lib. 40. & 42. Puellæ vero suæ votum refert Catullus his versibus:

Nam SANCTAE *Veneri, Cupidinique*
VOV[illegible]T, SI SIBI R[illegible]STITVTVS ESSEM,
Dedissemque truces vibrare Iambos,
Electissima pessimi poetæ
Scripta, tardipedi Deo daturam,
Infelicibus vstulanda lignis.

Ad extremum vero rogat Venerem voti solutione contenta sit:

Nunc o cæruleo creata ponto, & reliqua.
ACCEPTVM FACE REDDITVMQVE VOTVM.

SANE VOTIS factis, EA VT RATA ESSENT, precabantur. Ouidius libro 8. Metamorphos.

---*duas*q; *ad sydera supplex*
Cressa manus tollens, RATA SINT SVA VOTA, PRECATVR.

Idem lib. 3. Amor. Eleg. 2.

SINT MEA SINT DOMINAE FAC RATA VOTA MEAE.

Martial. lib. 4. Epigramm. ad Phœbum.

FAC RATA VOTA PATRIS.---

Idem lib. 10. Epigrammat.

DII TIBI DENT QVICQVID PRINCEPS TRAIANE MERERIS,
ET RATA *perpetuo, quæ tribuere,* VELINT.

VNDE RATA VOTA dicunt Propertius lib. 4. Eleg. 10. & Ouidius in Ibin:

Similiter quæ euenire aere ipsa firmari cupiebant, ea VT RATA ESSENT optabant. Ouid. lib. 1. Trist. Eleg. 1.

Nos quoque quisquis erit, NE SIT MISER IPSE, PRECAMVR,
Placatos miseris qui volet esse Deos.
QVAEQVE VOLET, RATA SINT.---

Idem lib. 2. De Ponto Eleg. 5.

Quæ RATA SINT CVPIO. *rē quævt comprobet omen.*

Idem lib. 1. Fastorum.

EFFICIATQVE RATAS VTRAQVE DIVA PRECES.

Eodémq; modo RATA VERBA VT ESSENT, precabantur. Ouidius lib. 2. Fastorum.

SINT RATA DICTA IOVIS. --

Proinde apud eumdem poëtam lib. 1. Metamorphos. Mars Iouem ita alloquitur:

Dixisti: RATA SIT VERBORVM SVMMA TVORVM.

Sic & apud Senecam in Oedipo Act. 3. Sc. 1.

AVDIOR, *vates ait*, RATA VERBA FVDI.

Ex diuerso quæ abominabantur EA NE RATA ESSENT optabant. Ouid. lib. 9. Metamorphos.

---*Quid vult sibi noctis imago?*

QVAM NOLIM RATA SIT! --

VOTIS autem RATIS, IRRITA aduersantur. Ouid. lib. 4. Fastor.

IRRITA, *decepti*, VOTA, *colentis erant.*

Pedo Albinouanus in carmine consolator ad Liuiam:

Iamque precaturus, quid ego tam credulus, inquit,

SVSCIPIAM, *in nullos*, IRRITA VOTA *Deos?*

Lucanus lib. 9.

VOTAQVE *turicremos* NON IRRITA *fudit in ignes*,

Eodemque sensu IRRITA TVRA, Ouid. lib. 7. Metamorphos. & lib. 2. De Ponto Eleg. 9. & IRRITA PRAESAGIA, lib. 3. De Ponto Eleg. 4. sicut IRRITAS PRECES Plinius in Panegyrico. Eadem vota & CADVCA vocat Ouid. in Ibin. vt CADVCAS PRECES idem lib. 1. Fastor. his versibus:

---*Nec lingua* CADVCAS

Concipit vlla PRECES:

VOTA enim VALERE, & vice versa, CADERE, dicebant. Ouid. lib. 4. Fast.

VOTA VALENT *meliora.* --

Tibull. lib. 2. Eleg. 2.

VOTA CADVNT: *vtinam strepitantibus aduolet alis.*

Propert. lib. 1. Eleg. 7. ---*Ingrato litore* VOTA CADVNT.

CETERVM vota quæ fiebant, CONCIPI, SVSCIPI, NVNCVPARI, dicebantur. Quarum locutionum exempla, quod passim in singulis fere auctoribus occurrant, nulla ad eam nam diligentiam ex superuacuis affectare non est nostrum. Illud adnotatu dignum est, eos qui vota fecerant, REOS VOTI, eorumque compotes factos, quoad promissa soluissent, DAMNATOS VOTI, appellatos. Macrob. lib. 3. Saturnal. cap. 2. expendens hunc Virgilii versum, *Constituam ante aras* VOTI REVS: *Hæc vox, ait*, VOTI REVS, *propria est sacrorum*, VT REVS *vocetur, qui suscepto voto se numinibus obligat*. DAMNATVS *autem, qui promissa non soluit.* Seruius in Eclogis, DAMNARE *est damno afficere, id est, debito liberare. Ideo & cum vota suscepimus*, REI VOTI *dicimur, donec consequamur beneficium, & donec condemnemur, id est, promissum soluamus, vt Virgilius* Bucolic. Ecloga 6. -- DAMNABIS TV QVOQVE VOTIS. Liuius lib. 5. *Camillus idem in omnibus locis concionabatur, haud mirum id quidem esse, furere ciuitatem, quæ* DAMNATA VOTI, *omnium rerum potiorem curam, quam religione se exsoluendi habeat.* Idem lib. 7. de L. Furio Dictatore, *Inter ipsam dimicationem ædem Iunoni Monetæ vouit, cuius* DAMNATVS VOTI, *cum victor Romam reuertisset, Dictatura se abdicauit.* Et lib. 10. *Vt ædem etiam fieri Senatus iuberet, bis eiusdem* VOTI DAMNATA *Repub. in religionem venit.* Idem lib. 39. DAMNATAM VOTI *Deûm benignitate exsoluere id velle.* Et lib. 27. DAMNARENTVRQVE VOTORVM *quæ pro ijs suscepissent.* Nonius Marcellus, DAMNARE *& condemnare pro liberare positum est.* Titinnius Veliterna, *Fortasse notum fuisse, quo die liber foret. Nunc* EIVS VOTI CONDEMNATVS *immolauit hostiam.* Turpilius Leucadia, *Et amplius illam apparere conderet. Quandoquidem* VOTI CONDEMNATA EST Sisenna histor. lib. 4. QVI VOTO DAMNATI FOETVM omnium dederunt eius *anni statim consecrasse.*

VOTA vero SOLVI & REDDI dicebantur. Vnde Macrobius lib. 3 Saturnal. cap. 5. ad illum Virgilii versum lib. 5. Æneid.

Hanc tibi Eryx meliorem animam, pro morte Daretis.

PER-

PERSOLVO, eorum verborum proprietatem obseruans, adnotat Virgilium, vt NVNCVPATA VOTA significaret, dixisse, PERSOLVO: quod de voto proprie dicitur. Sic & apud Ouid. lib. 5. Fastor. Flora de ludis sibi ex voto suscepto factis,

Annuimus, ait, votis: Consul eum Consule LVDOS
Posthumio Lenas PERSOLVERE MIHI.

Valer. Max. lib. 1. cap. 1. *Item matri Deûm sæpenumero Imperatores nostri compotes victoriarum,* SVSCEPTA VOTA *Pessinuntem profecti* SOLVERVNT. Festus Pomp. *Minuitur luctus, cum* VOTVM PVBLICE SVSCEPTVM SOLVITVR. Et certe voto, patresfam. puberes, sui iuris, obligari, ex eaque causa debitores effici, ac proinde quæ votorum compotes facti soluebant vota, ea, vt DEBITA SOLVI, ET REDDI, censebant. Liuius, lib. 5. de decima prædæ Veientanæ, quam Camillus vouerat, *Haud facile, ait, inibatur ratio iubendi referre prædam populum, vt ex ea pars* DEBITA, *in sacrum secerneretur.* Valer. Max. lib. 1. cap. 1. *Cum Marcellus quintum Consulatum gerens, templum* HONORI ET VIRTVTI, *Clastidio prius, deinde Syracusis potitus,* NVNCVPATIS VOTIS DEBITVM *consecrare vellet.* Virgil. in Ceiri.

DEBITA *cum castæ* SOLVVNTVR VOTA *Mineruæ.*

Horat. lib. 1. Carm. Ode 36.

Et ture & fidibus iuuat
Placare, & vituli SANGVINE DEBITO
Custodes Numidæ Deos.

Vbi vetus interpres, *Sanguine, ait, debito,* id est, *votis pactis.* DEBETVR ENIM HOSTIA, *dum votis susceptis promittitur.* Eodemque antiqui Grammatici referunt eiusdem poetæ ex lib. 2. Carm. Ode 7. verba hæc, *Ergo obligatam* REDDE *Ioui dapem.* Propert. lib. 1. Eleg. 16.

DEBITAQVE *occultis* VOTA *tuli manibus.*

Idem Eleg. 19. lib. 2.

Tu quoniam es, mea lux, magno demissa periclo,
Munera DIANAE DEBITA REDDE, *choros.*
REDDE *etiam excubias diuæ nunc, ante iuuencæ:*
VOTIVAS NOCTES *& mihi* REDDE *decem.*

Tibull. lib. 4. ad Apollinem.

Iam celeber, iam lætus eris, quum DEBITA REDDET
Certatim sanctis lætus vterque focis.

Ouid. lib. 1. De ponto Eleg. 5.

Turaque Cæsaribus cum coniuge Cæsare digna,
Diis veris, memori DEBITA *ferre manu.*

In veteri inscriptio. Rom. RVSTICELLA M. L. CYTHERIS DEBITVM REDDIDIT XII. KAL. SEPT. MALVGINENSE ET BLAESO COS. Eodem pertinet quod Cicero 3. in Catilin. Oratio. *Multi, ait, sæpe* HONORES DIIS IMMORTALIBVS *iusti habiti sunt, ac* DEBITI.

ATQVE adeo non tantum vt DEBITA, sed & MERENTIBVS, seu MERITIS DIIS, REDDI VOTA dicebantur. Ouidius lib. 5 Fastor. de voto ab Ænea soluto, quo vinum vouerat:

Venerat Autumnus calcatis sordidus vuis,
REDDVNTVR MERITO DEBITA VINA IOVI.

Idem lib. 4. Trist. Eleg. 2.

Cumque bonis nuribus pro sospite Liuia nato
MVNERA DAT MERITIS *sæpe datura Deis.*

Et aliâs:

ET DABITVR MERITO LAVREA VOTA IOVI.

Idem lib. 1. Trist. Eleg. 9.

Hæc si contigerint, MERITAE CADET AGNA MINERVAE.

Hinc Tibullus lib. [illegible] Eleg. [illegible].

—VENERI MERENTI *fixam palmam,* dicit.

Sed & in veteri inscriptionum Romanarum versu, Fortunæ MERENTI dona consecrari dicuntur. Hinc & MERITOS HONORES dixit Virgil. lib. 3. Æneid. & MERITAS ARAS, Senec. in Hercule Furen. Act. 4 Sc. 1. Liuius lib. 45. *Ad eosdem Deos, quibus vota nuncupauit,* MERITA DONA *populi Rom. traducit.*

Enimuero qui vota soluebant, ea se soluisse testabantur hisce sollemnibus verbis, VOTVM SOLVIT LIBENS MERITO, quæ his notis V. S. L. M. significabantur, quemadmodum Valerius Probus edidit. Cuius generis exempla prope innumera e lapidibus Romanis excerpta, descripta sunt in libris, qui in hoc argumento versantur: quæ quia legentibus obuia sunt, in his congerendis opera non abutar. Inueniuntur & in vetustis lapidibus numisque eiusdem testationis Formula huiusmodi, EX VOTO SVSCEPTO. Quo pertinent Suetonii verba hæc in Augusto, cap. 57. *Omnes ordines in lacum Curtii quotannis*, EX VOTO PRO SALVTE EIVS, *stipem iaciebant*. Horat. lib. 1. Serm. Satyr. 5.

—DONASSET *iamne catenam*
EX VOTO, *Laribus, quærebat* —

PVBLICORVM vtique votorum ipsa nuncupatio in tabulas referebatur. Fest. Pomp. NVNCVPATA *dicuntur*, VOTA, *quæ Consules, Prætores cum in prouinciam proficiscuntur, faciunt. Ea in tabulas præsentibus multis referuntur*. Huiusmodi tabularum meminit & Suetonius in Aug. cap. 97. cum ait: VOTA, *quæ in proximum lustrum* SVSCIPI *mos est, collegam suum Tiberium* NVNCVPARE *iussit. Nam se, quamquam conscriptis paratisque iam tabulis, negauit* SVSCEPTVRVM, *quæ non esset* SOLVTVRVS.

Similique modo cum vota soluebantur, eius rei ergò tabulæ figi consueuerant. Vtrumque testatur lapis nuper Romæ effossus, illi, quem supra protuli de fratrum Arualium sacris, cohærens, cuius verba hæc sunt.

SVLPICIVS CAMERINVS, MAGISTER COLLEGII FRATRVM ARVALIVM NOMINE, VOTA NVNCVPAVIT PRO SALVTE NERONIS CLAVDI, DIVI CLAVDI F. GERMANICI CAESARIS N. TIB. CAES. AVG. PRO DIVI AVG. ABN. CAESARIS AVG. GERMANICI PONT. MAX. TRIB. PET. VII. COS. IIII. ET OCTAVIAE CONIVGIS VICTIMIS IMMOLATIS IN CAPITOLIO, QVAE SVPERIORIS ANNI MAGISTRI VOVERANT, PERSOLVIT, ET IN PROXIMVM ANNVM NVNCVPAVIT, PRAEEVNTE M. APONIO SATVRNINO: IOVI B. MARES II. IVNONI VACCAS II. MINERVAE VACCAS II. SALVTI PVBLIC. VACCAS II. IN TEMPLO NOVO DIVO AVG. B. MARES II. DIVAE AVG. VACCAS II. DIVO CLAVDIO B. MAR. II. IN COLLEGIO ADF. SVLPICIVS CAMERINVS MAGISTER, A. VITELLIVS, L. PISO L. E. M. APONIVS SATVRNINVS, P. MEMNIVS REGVLVS, L. SALVIVS, OTHO TITIANVS.

Circumfertur etiam Tabula quædam voti à plebe Narbonensi pro Augusti numine suscepti, quæ ita habet.

T. STATILIO TAVRO L. CASSIO LONGINO COS. X. KAL. OCTOBR.
NVMINI AVGVSTI VOTVM SVSCEPTVM A PLEBE NARBONENSIVM IN PERPETVOM.

QVOD BONVM, FAVSTVM FELIXQVE SIT IMP. CAESARI DIVI F. AVGVSTO PP. PONTIFICI MAXIMO, TRIB. POTEST. XXXIIII. CONIVGI, LIBERIS GENTIQVE EIVS, SENATVI POPVLOQVE ROMANO, ET COLONIS INCOLISQVE C. I. P. N. M. QVI SE NVMINI EIVS IN PERPETVVM COLENDO OBLIGAVERVNT, PLEBS NARBONENSIVM ARAM NARBONE IN FORO POSVIT, AD QVAM QVOTANNIS VIIII. KAL. OCTOB. QVA DIE EVM SECVLI FELICITAS ORBI TERRARVM RECTOREM EDIDIT, TRES EQVITES ROMANI A PLEBE, ET TRES LIBERTINI HOSTIAS SINGVLAS IMMOLENT, ET COLONIS ET INCOLIS AD SVPPLICANDVM NVMINI EIVS THVS ET VINVM DE SVO EA DIE PRAESTENT, ET VIII. KAL. OCTOB. THVS VINVM COLONIS ET INCOLIS ITEM PRAESTENT. KAL. QVOQVE IANVAR. THVS ET VINVM COLONIS ET INCOLIS PRAESTENT. VII. QVOQVE IDVS IANVAR. QVA DIE PRIMVM IMPERIVM ORBIS TERRARVM AVSPICATVS EST, THVRE VINO SVPPLICENT, ET HOSTIAS SINGVL. IMMOLENT, ET COLONIS INCOLISQVE THVS VINVM EA DIE PRAESTENT.

ET PRIDIE KAL. IVNIAS, QVOD EA DIE T. STATILIO TAVRO M. AEMYLIO LEPIDO COS IVDICIA PLEBIS DECVRIONIBVS CONIVNXIT, HOSTIAS SINGVL. IMMOLENT, ET THVS ET VINVM AD SVPPLICANDVM NVMINI EIVS COLONIS ET INCOLIS PRAESTENT. EXQVE IS TRIBVS EQVITIBVS ROMA LIBERTINIS VNV. ***

SVNT

SVNT & in vetustis marmoribus & numis. quamplurimæ votorum pro Salute & Reditu susceptorum testes inscriptiones. E quarum turba, vt cum delectu modum seruem, aliquot subiiciam: In vna est, EX VOTO SVSCEPTO PRO SALVTE IMP. CAESARIS M. AVRELIANI ANTONINI AVGVST. PII, FELICIS SEX. POMP. PRIVAT. CVM M. VIRRIO STRVTI F. COLVMNAS CVM EPISTILIO DEO MAGNO SERAPI IN INTROITVM EXORNAVERVNT. Altera sic habet, SVRIAE DEAE SACRVM EX VOTO SVSCEPTO PRO SALVTE. Et alias, PRO SALVTE D. D. N. N. AVGG. HERCVLI GENIO CENTVRIAE EX VOTO POSVIT L. DOMITIVS VALERIANVS, & reliqua. E numismat. etiam Augusti hæc deprompsi. S. P. Q. R. IMP. CAESARI CAESAR AVGVST. VOT. SVSC. PRO SAL. ET REDI I. O. M. SACR. Ex altero vero hæc, IOVI VOT. SVSC. SAL. CAES. AVG. S. P. Q. R. L. MESCINIVS RVFVS S. P. Q. R. V. PRO RED. CAES. Et alia hæc, CAESARI AVGVST. VOT. P. SVSC. PRO SALVTE ET REDITV I. O. M. SACRVM. Est & in Romano marmore incisum, HERCVLI INVICTO PRO SALVTE D. D. N. N. IMPP. CAES. M. AVREL. ANTONINI P. F. AVG. ET M. AVR. ALEXANDRI NOBILISSIMI CAES. TOTIVSQVE DOMVS DIVINAE EORVM COH. X. PR. P. V. ANT. VII. MARCIANI MASCVLINVS VALENS E. F. PR. DR. FEMININA ET AVP FABIANVS, SIGNIFER. ET VAL. FIRMINVS OPTIO VII. QVOD PROFICISCENTES EXPEDITIONIBVS SACRIS VOVERANT REGRESSI CVM COMMANIPVLIS LIBENTES VOTVM SOLVERVNT.

Tudertino quoque lapidi insculpta sunt quæ sequuntur. PRO SALVTE COLONIAE ET ORDINIS DECVRIONVM ET POPVLI TVDERTIS IOVI OPT. MAX. CVSTODI, CONSERVATORI, QVOD IS SCELERATISSIMI SERVI PVBLICI INFANDO LATROCINIO DEFIXA MONVMENTIS ORDINIS DECVRIONVM NOMINA NOMINE SVO ERVIT AC VINDICAVIT ET METV PERICVLORVM COLONIAM CIVESQVE LIBERAVIT, L. CANCRIVS CLEMENTIS LIB. PRIMIGENIVS SEX. VIR. II. AVGVSTALIS ET FLAVIALIS PRIMVS OMNIVM HIS HONORIBVS AB ORDINE DONATVS VOTVM SOLVIT. Item Murtiæ in Hispania huiusmodi inscriptio visitur, CASTORI ET POLLVCI DIIS MAGNIS SVLPITIA Q. SVLPITII F. VOTVM OB FILIVM SALVTI RESTITVTVM. Alibi in eadem regione, PLVTONI DEO IN LOCO SVB TERRA CONC. PERICVLO OCEANI LIBERATVS ARAM POSVIT FAB. VICELLIANVS EX VOTO. Et in Lusitania, NYMPHVS AVITVS PROCVLI F. PRO SALVTE FLACCI V. C. F. VXORIS SVAE VOTVM LIB. AN. SOL. Alias etiam legimus, C. PVLLIDIVS CELLIOR SENEX NVMINI SILVANI GRATIARVM AGENDARVM CAVSA VOTVM SOLVIT. Item in alio lapide, DEO SANCTO APOLLINI PACIFERO EX VOTO LIBENS SOLVIT MILES COHORT. X. PRAETOR.

EXSTAT vero tabulæ votiuæ, sed valde corruptæ & luxatæ exemplum apud Liuium lib. 40. vbi M. Æmilium Censorem ædem Larium Permarinum dedicasse ait, quam quadraginta ante annis L. Æmilius Regillus vouerat nauali prœlio aduersus præfectos regis Antiochi: supra cuius templi valuas tabula fixa erat cum huiusmodi titulo. DVELLO MAGNO REGIBVS DIRIMENDO CAPVT SVBIGENDIS PATRANDAE PACIS HAEC PVGNA EXEVNTI L. AEMYLIO M. AEMYLII FILIO AVSPICIO, IMPERIO, FELICITATE DVCTVQVE EIVS INTER EPHESVM CAMVCVMQVE INSPECTANTE COS. IPSO ANTIOCHO, EXERCITV OMNI, EQVITATV ELEPHANTISQVE CLASSIS REGIS ANTIOCHI ANTEA SIC VICTA, FVSA, CONTVSA FVGATAQVE EST, IBIQVE EO DIE NAVES LONGAE CVM OMNIBVS SOCIIS CAPTAE QVADRAGINTA DVAE. EA PVGNA PVGNATA REX ANTIOCHVS REGNVMQVE EIVS · EIVS REI ERGO AEDEM LARIBVS PERMARINIS VOVIT. De cuius tabulæ sanitate & integritate neque repromittere neque præstare quidquam possum: quandoquidem iis morbis & vitiis laborat, quæ absque manuscriptorum librorum auxilio curare difficile esset. Ego plane Dauum me esse non OEdipum ingenue profiteor. Certis quidem numeris & pedibus supraſcriptum carmen constare, atque adeo versibus Satur[illegible]s scriptum adfirmare non dubito, Atilii Fortunatiani auctoritate fretus, cuius hæc sunt in libr. De arte, verba: *Apud nostros autem in tabulis antiquis, quas triumphaturi duces in Capitolio figebant, memorieque sua titulum Saturniis versibus persequebantur, talia reperi exempla: Ex Regili tabula*, DVELLO MAGNO DIRIMENDO REGIBVS SVBIGENDIS. Quod initium a [illegible] Cod[illegible]is sc[illegible]ptura paullulum differt. Saturniorum autem versuum meminit Varro [illegible]b. 6 De ling. lat. Cuiusmodi versus solutos fuisse & liberos, ostendit

Seruius in lib. 2. Georgic. ad ea verba: *Versibus incomptis ludunt: Incomptis*, inquiens, *id est, carminibus Saturnio metro compositis, quod ad rythmum solum vulgares componere consueuerant.* Festus Pomp. in verbo, *Saturnus: Versus quoq; antiquissimi, quibus Faunus fata cecinisse hominibus videtur, Saturnii appellantur, quibus & a Naeuio bellum Punicum scriptum est, & a multis aliis plura composita sunt.* Asconius Pædianus in Orat. 2. in Verrem: *Antiquum Naeuii est, Fato Metelli Romæ fiunt Consules: cui tunc Metellus Cos. iratus, versu responderat senario hypercatalecto, qui & Saturnius dicitur, Dabunt malum Metelli Naeuio poetæ.* Sic Diomedes in vetusto. V. Cl. Claudii Puteani codice, postquam de heptametro Heroico locutus est, subiicit: *Saturnium in honorem Dei Naeuius poeta inuenit, addita ad Iambum syllaba, sic:*

Summas opes qui regum regias refregit.

De quo versuum genere late & copiose disserit Marius Victorinus lib. 4. De orthograph. & De metrorum ratione cap. vlt. Illius porro voti etiam meminit Macrob. libr. 1. Saturnal. cap. 10. dicens, *Vndecime autem Kalendarum feriæ sunt Laribus dedicatæ, quibus ædem, bello Antiochi, Æmylius Regillus Prætor in campo Martio curandam vouit.*

ALIVD præterea votiuæ tabulæ exemplum reperi apud Plin. lib. 7. Natur. histor. cap. 26. quo loci Pompeium in delubro Mineruæ, quod ex manubiis dicauit, huiusmodi tabulam fixisse refert. CN. POMPEIVS MAGNVS IMP. BELLO XXX. ANNORVM CONFECTO, FVSIS, FVGATIS, OCCISIS, IN DEDITIONEM ACCEPTIS HOMINVM CENTIES VICIES SEMEL LXXXIII. M. DEPRESSIS AVT CAPTIS NAVIBVS DCCCXLVI. OPPIDIS, CASTELLIS MDXXXVIII. IN FIDEM RECEPTIS, TERRIS A MAEOTIS LACV AD RVBRVM MARE SVBACTIS, VOTVM MERITO MINERVAE.

SED & cum votiua dona & munera Diis figebantur, ponebanturque, Titulos adscribere mos erat, quemadmodum Liuius lib. 23. ostendit. Ouidius lib. 8. Metamorphos.

—DANT MVNERA TEMPLIS,
ADDVNT ET TITVLOS TITVLVS *breue carmen habebat:*
VOTA PVER SOLVIT, QVAE FOEMINA VOVERAT IPHIS,

Ouid. lib. 2. Amor. Eleg. 13.

Ipse ego TVRA DABO *fumosis candidus aris,*
Ipse feram ante tuos, MVNERA VOTA, *pedes.*
ADIICIAM TITVLVM. SERVATA NASO CORINNA:
TV MODO FAC TITVLO MVNERIBVSQVE LOCVM.

Sueton. in Calig. cap. 14. *Vt vero in aduersam valetudinem incidit, pernoctantibus cunctis circa palatium, non defuerunt qui depugnaturos se* PRO SALVTE AEGRI, QVIQVE CAPITA SVA, TITVLO PROPOSITO VOVERENT. Huc pertinet quod idem in Augusto cap. 59. *Nonnulli,* ait, *Patrumfamiliâs, testamento cauerunt, vt ab heredibus suis,* PRAELATO TITVLO, *victima in Capitolium ducerentur,* VOTVMQVE PRO SE SOLVERETVR, QVOD SVPERSTITEM AVGVSTVM RELIQVISSENT. Propertius Eleg. 3. lib. 3.

Armaq; cum tulero portæ VOTIVA *Capenæ,*
Subscribam, SALVO GRATA PVELLA VIRO.

Idem lib. 2. Eleg. 19.

Pro quibus optatis sacro me carmine damno,
Scribam ego, PER MAGNVM SALVA PVELLA IOVEM.

VOTA porro non tantum tabellis mandari, sed & cera figi, & quidem plerumque in femore genuve Deorum annulo obsignari consueuisse indicio est quod Apul. Apolog. 1. VOTVM, ait, *in alicuius statuæ femore* ADSIGNASTI. *igitur magus es: aut cur signasti?* Philostrat. quoq; de quodam simulacro. Καὶ νὴ Δία ἀλείφοντες τι καὶ ὑποφερμαζόμενοι τὰς δίχας ἐξαλλάχασι τοῦ εἴδους. Plin. Epist. ad Traian. lib. 10. *Sollemnia vota pro incolumitate tua, qua publica salus continetur, &* SVSCEPIMVS *Domine, pariter &* SOLVIMVS, *precati Deos,* VT *velint ea semper* SOLVI *semperq;* SIGNARI. Et huc pertinet quod Iuuenal. Sat. 10. scribit:

Ergo supernacua, aut perniciosa petuntur,
Propter quæ fas est GENVA INCERARE DEORVM.

Illic enim vetus interpres, *Incerare, insignare, vota facere,* interpretatur. Sic & Prudent. in Ἀποθεώσει:

—GENVA INCERARE DIANAE.

(Ita quippe contra vulgatorum exemplarium scripturam locus hic citatur a Gregorio Turon. cap. 40. eius operis quod in plurimorum martyrum gloriam conscripsit.) Atque ita idem Prudentius in Amartigenia:

INCERAT

INCERAT *lapides fumosos idolatrix,*
Relligio. ——— Et contra Symmach.
—— *Saxa* INLITA CERIS
Viderat. ——

Ad hanc rem faciunt etiam hæc Luciani in Philopseude verba: πολλοὶ δὲ οἱ ἔκειντο ὀβολοὶ πρὸς τοῖν ποδοῖν αὐτοῦ, καὶ ἄλλα νομίσματα ἔνια ἀργυρᾶ πρὸς τὸν μηρὸν κηρῷ κεκολλημένα καὶ πέταλα ἐξ ἀργύρου, εὐχαί τινος, ἢ, μισθὸς ἐπὶ τῇ ἰάσει, ὁπόσοι δι᾽ αὐτὸν ἐπαύσαντο πυρετῷ ἐχόμενοι. Sed & qui salui è naufragio euaserãt vna cum tabula vestes suas ex voto suspendere solebãt. Virg. lib. 12. Æn.

Seruati ex vndis vbi FIGERE DONA *solebant*
Laurenti diuo, & VOTAS SVSPENDERE VESTES.

Horat. lib. 1. Carm. Ode 5.

Me TABVLA *sacer*
VOTIVA *paries indicat vuida*
SVSPENDISSE POTENTI
VESTIMENTA MARIS DEO.

Vbi vetus interpres notat, naufragos vestes, cum quibus euaserant in templo Neptuni aut alterius Dei marini ex pariete suspendere consueuisse ad voti solutionem.

ATQVE adeo pingi plerumque in his votiuis tabulis naufragorum casus & pericula solebãt. Cic. lib. 3. De natura Deor. *Tu qui Deos putas humana negligere, nonne animaduertis ex tot* TABELLIS PICTIS, *quam multi* VOTIS *vim tempestatis effugerint, in portumq; salui peruenerint?* Quo allusit Horat. lib. 2 Sermon. Satyr. 1. cum ait.

VOTIVA, *pateat, veluti* DESCRIPTA TABELLA,
Vita senis. ———

Quemadmodum belle explicat vetus interpres his verbis: VOTIVA TABVLA EST, *qua ex voto posita est in templo aut aliquo loco publico, in qua descripta, hoc est,* DEPICTA EST *fortuna alicuius. Ita solent naufragi, suum naufragium in tabella depictum circumferre, & in templis alicui Deo consecratum suspendere.* Pictarum etiam tabularum, quas in templis ponebant qui è morbo conualuerant, meminit Tibull. lib. 1. Eleg. 3.

Nunc Dea, nunc succurre mihi: nam posse mederi
PICTA *docet templis multa* TABELLA TVIS.

Ex hoc porro votorum figendorum, rerumq; votiuarum suspendẽdarum ritu manat, quod ait idem Tibull lib. 2. Eleg. 5.

PENDEBATQVE *vagi pastoris in arbore* VOTVM,
Garrula siluestri fistula sacra Deo.

Item quod Propert. lib. 4. eleg. 3.

Omnibus heu portis PENDENT *mea noxia* VOTA.

SED antequam ab hoc votorum sermone digrediar, è re esse puto, sollemnes quosdam in votis faciendis seruatos ritus adnotare. A magistratibus certe & populo, vota, PRAEEVNTE PONTIFICE MAX. suscipi & nuncupari consueuisse non est ignotum. Hoc palam facit Liuius lib. 30. quo loci Consulem præeunte Pontif. Max. vouisse narrat. Et lib. 36. vbi a Cos. votum præeunte Pontif. Max. nuncupatum scribit. Item lib. 40. Q. Martio Philippo verba præeunte populum Rom. votum suscepisse refert. Idem lib. 42. *In Capitolio,* ait, *vouit Consul ludos fieri donariaq; dari quanta ex pecunia decreuisset Senatus, cum centum & quinquaginta non minus adessent.* PRAEEVNTE VERBA LEPIDO PONTIF. MAX. ID VOTVM SVSCEPTVM EST. Vnde Valer. Max. lib. 8. cap. 13. Metellum, cum admodum senex Pontifex creatus esset, tutelam tamen cæremoniarum per duos & viginti annos ore in votis nuncupandis minime hæsitante gessisse scribit. Et hoc est quod Valer. Flac. lib. 1. Argonaut. *Sacerdos* ait DICTARE PIA VOTA.

ATQVE adeo in sollemnibus votis nõ modo de scripto præiisse aliquem, verum etiã adhibitos appositosq; custodes & obseruatores vota nuncupantibus, qui attenderent. Plin. lib. 28. Natur. histor. cap. 2. docet. Quo sensu CVSTODIS nomen accipiendum est apud Senec. lib. 1. De Clement. cum ait. *Quid pulchrius est, quam viuere optãtibus cunctis, &* VOTA NON SVB CVSTODE NVNCVPANTIBVS? Publicis etiã sacerdotibus mandata fuisse vota quæ fierent, idem Seneca indicat Controuers. 2. lib. 1. *Pro libertate,* inquiens, *vota facienda sunt, captiua mãdabitis? pro pudicitia vota facienda sunt, prostituta mandabitis? pro militibus vota facienda sunt, isti mandabitis?*

PRAETERIA illud, priusquam a votis abeam, admonebo, eumdem vouẽtium, quem & pre-

cantium habitum corporis fuisse. Vota namque SVBLATIS IN CAELVM MANIBVS suscipi & nuncupari consueuisse, tam verum est, quam quod verissimum. Sic Liuius lib. 10. *Inter hæc Consul* MANVS AD CAELVM ATTOLLENS, *voce clara ita vt exaudiretur, templum Ioui Statori vouit.* Idem lib. 30. *Quæ vota singulorum vniuersorumq; fuisse? quoties in concilijs voces* MANVS AD CAELVM PORRIGENTIVM *auditas? En vmquam ille dies futurus esset, quo vacuam hostibus Italiam, bona pace florentem visuri essent.?* Ouid. lib. 11. Metamorph.

——— *Hic votis numen adorat,*

BRACHIAQVE AD CAELVM, *quod non videt, irrita* TOLLENS

POSCIT OPEM.———

Sic in supra citatis Virgilianis & Ouidianis votis Cloäthus, *palmas vtramq; porro tendere*, & Ascanius, *diuersa brachia ducere*, Augustus vero, MANVS TENDERE, dicuntur. Et apud Plutarch. in Mario, αὐτὸς τὸν οὐρανὸν ἀνατείνας τὰς χεῖρας dicuntur Marius & Catullus, dum vouent, Seneca lib. 2. De benefic. *Hoc dicit, qui nō exaudit precautiū voces, & vndiq;* SVBLATIS IN CAELVM MANIBVS VOTA FACIENTIVM *priuata ac publica.* Hoc etiam significat Virgilius in Ceiri, cum ait:

— *Et altum*

Suspicit ad culti nutantia sydera mundi,

Non accepta piis promittens munera Diuis.

Inde est quod ait Velleius Paterculus volum. posterio. *Lætitiam illius diei concursumq; ciuitatis & vota pæne inserentium cœlo manus.* Denique in numismate quodam Hadriani votum publicū exprimitur figura stolata stante, vtramq; manum in sublime attollente. Opi vero, quæ eadem Terra credebatur, SEDENTES vota concepisse, terramq; de industria tetigisse, Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 10. notat. Idemque ex Varrone D. August. lib. 7. De ciuit. Dei tradit.

PLANE Græci tam precationes quam vota communi vocabulo ΕΥΧΑΣ appellant. Valerius tamen Max. lib. 1. cap. 1. vota sicà precationibus distinguit, vt dicat, Veteres cum aliquid EXPOSCENDVM erat, VOTO; cum COMMENDANDVM, PRECATIONE vsos. Quo exposcendi verbò prisci auctores non raro in hac re vtuntur. Virgil. lib. 3. Æneid.

Sed VOTIS PRECIBVSQVE *iubent* EXPOSCERE PACEM.

Liuius lib. 2. PACEM DEVM *veniamq; irarum cælestium & finem pesti* EXPOSCVNT. Ouid. lib. 9. Metamorph.

Cogor OPEMQVE *tuam timidis* EXPOSCERE VOTIS.

ENIMVERO vt precationum & votorum, ita & deuotionum, imprecationum, dirarum & exsecrationum certam fuisse conceptionem constat. Certa plane fuisse & sollemnia verba, quibus Dictatores, Coss. Prætores sese hostiumque legiones deuouebant, ostendit Cicer. lib. 2. De natura Deor. *At vero*, inquiens, *apud maiores tanta religionis vis fuit, vt quidam Imperatores etiam se ipsos Diis immortalibus* CAPITE VELATO, VERBIS CERTIS PRO REPVBL. DEVOVERENT.

QVO in loco perperam recentiores quidam, *verbis conceptis*, emendarunt, vocemque, vt ita dicam, sexagenariam de ponte, id est, antiqua sua possessione deiecerunt, quæ sede sua pulsa iure cum his interdicto Vnde vi experiretur. Sollemnia enim, legitima & concepta verba, CERTA vocasse veteres non est ignotum. Cic. lib. 2. De Legib. *Sunt* CERTA LEGVM VERBA, *neq; ea prisca.* Idem lib. 2. De inuent. *Cum in* CERTA VERBA IVRENT *Iudices.* Idem lib. 1. De Oratore: *Si iudicaretur* CERTIS *quibusdam* VERBIS, *non nouis nuptiis fieri cum superiore diuortium.* Varro lib. 5. De lingua Lat. *Hinc Fasti dies, quibus* CERTA VERBA LEGITIMA *sine piaculo Prætoribus licet fari.* Sic & Sext. Pompei Pontificem, dum dedicat, CERTA VERBA fari ait, in verbo *Fanum.* Et templa loca esse CERTIS VERBIS definita, in verbo *Minora.* Eiusmodique verba Theophilus ΡΗΤΙΚΑ vocat. §. 1 Instit. De legat. 1. §. procurator. Instit. de his per quos ap. poss. & §. vlt. De adsignand. libert. §. in has, De verbor. oblig. & §. 1. quib. mod. toll. obligat. ΟΙΚΕΙΑ ΡΗΜΑΤΑ tit De interdict. ΟΙΚΕΙΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ tit. De literar. obligat. Quæ strictim obiterq; interstatus, ad deuotionum sollemnia verba reuertar. Seneca epist. 68. lib. 9. *Decius se pro Reipubl deuouit, & in medios hostes concitato equo mortem petens irruit. Alter post hunc paternæ virtutis æmulus,* CONCEPTIS, SOLLEMNIBVS *ac iam familiaribus* VERBIS *in aciem confertissimam irruit.* Plin. lib. 28. Natur. histor. cap. 2. *Durat immenso exemplo Deciorū patris & filii, quo* SE DEVOVERE, CARMEN. Auctor lib. De vir. Illustrib. cap. 27. de P. Decio filio agens: *Exemplum*, ait, *patris imitatus, aduocato M. Liuio Pontifice, hasta insistens, &* SOLLEMNIA VERBA *respondens, se & hostes Diis manibus* DEVOVIT.

QVALE vero id carmen esset, aperit Liuius lib. 8. qui Decium in prœlio contra Latinos his verbis præeunte Pontifice Maximo se deuouisse, narrat. IANE, IVPITER, MARSPITER, QVIRINE, BELLONA, LARES, DIVI NOVENSILES, DIVI INDIGETES, DIVI QVORVM EST POTESTAS NOSTRORVM, HOSTIVMQVE, DIIQVE MANES, VOS PRECOR, VENEROR, VENIAM PETO, FEROQVE, VTI POPVLO ROM. QVIRITIBVS VIM VICTORIAMQVE PROSPERETIS, HOSTESQVE POPVLI ROM. QVIRITIVM TERRORE, FORMIDINE, MORTEQVE AFFICIATIS: SICVT VERBIS NVNCVPAVI, ITA PRO REPVBL. QVIRITIBVS, EXERCITV, LEGIONIBVS, AVXILIIS POPVLI ROM. QVIRITIVM LEGIONES AVXILIAQVE HOSTIVM MECVM DIIS MANIBVS TELLVRIQVE DEVOVEO. Quibus adiicit, licuisse Consulibus & Dictatoribus, cum legiones hostium deuouerent, non vtique se, sed quem vellent, ex legione Romana scripta ciuem deuouere. Idem Liuius lib. 10. *Hæc loquutus, M. Liuium Pontificem, quem descendens in aciem, digredi vetuerat ab se, præire iussit verba, quibus se legionesque hostium pro exercitu populi Rom. Quiritium* DEVOVERET. *Deuotus inde eadem precatione eodemque habitu, quo pater P. Decius ad Veserim bello Latino se iusserat* DEVOVERI: *cum secundum sollemnes precationes adiecisset*, PRAE SE AGERE SESE FORMIDINEM AC FVGAM, CAEDEMQVE AC CRVOREM CAELESTIVM, INFERNORVM IRAS CONTACTVRVM FVNERIBVS DIRIS, SIGNA, TELA, ARMA HOSTIVM, LOCVMQVE EVMDEM SVAE PESTIS ET GALLORVM AC SAMNITIVM FORE: *hæc exsecratus in se hostesque, qua confertissimam cernebat Gallorum aciem, concitat equum: inferensque se ipse, infestis telis interfectus est.* Et hoc est carmen, quod Pontificem Maximum præfatum idem auctor lib. 5. scribit his verbis: *Sunt qui M. Fabio Pontifice Max. præfante carmen*, DEVOVISSE *eos se pro P. R. Quiritibusq. tradant.*

VRBES vero antiquitus, quemadmodum Macrob. lib. 3. Saturnal. cap. 4. exposuit, sollemni carmine deuouebantur, in hunc modum: DISPATER, VEIOVIS, MANES, SIVE VOS QVO ALIO NOMINE FAS EST NOMINARE, VT OMNES ILLAM VRBEM CARTHAGINEM, EXERCITVMQVE, QVEM EGO ME SENTIO DICERE, FVGA, FORMIDINE, TERRORE COMPLEATIS, QVIQVE ADVERSVM LEGIONES, EXERCITVMQVE NOSTRVM ARMA TELAQVE FERENT, VTI VOS EVM EXERCITVM, EOS HOSTES, EOSQVE HOMINES, VRBES, AGROSQVE EORVM, ET QVI IN HIS LOCIS, REGIONIBVSQVE, AGRIS, VRBIBVSVE HABITANT, ABDVCATIS, LVMINE SVPERO PRIVETIS: EXERCITVMQVE HOSTIVM, VRBES, AGROSQVE EORVM, QVOS ME SENTIO DICERE, VTI VOS EAS VRBES, AGROSQVE, CAPITA, AETATESQVE EORVM DEVOTAS, CONSECRATASQVE HABEATIS, OLLIS LEGIBVS QVIBVS QVANDOQVE SVNT MAXIME HOSTES DEVOTI: EOSQVE EGO VICARIOS PRO ME, FIDE, MAGISTRATVQVE MEO, ET PRO POPVLO ROMANO EXERCITIBVS, LEGIONIBVSQVE NOSTRIS DO, DEVOVEO, VT ME MEAMQVE FIDEM, IMPERIVMQVE LEGIONES, EXERCITVMQVE NOSTRVM, QVI IN HIS REBVS GERVNDIS SVNT, BENE SALVOS SIVERITIS ESSE: SI HAEC ITA FAXITIS, VT EGO SCIAM, SENTIAM, INTELLIGAMQVE, TVNC QVISQVIS VOTVM HOC FAXIT, VBI VBI FAXIT, RECTE FACTVM ESTO: OVIBVS ATRIS TRIBVS, TELLVS MATER, TEQVE IVPITER OBTESTOR.

DIRARVM quoque & exsecrationum certam fuisse conceptionem ex ea Atteii obnuntiatione patet, quæ à Plutarcho in Crasso refertur, ex quo Appianus multa ad verbum, in suum Παρθικῶν librum, dissimulata Plutarchi mentione, transtulit: quod illiberale furtum, indicio meo nunc primum detectum & proditum credo. Et vt hanc quoque à studiosis gratiam ineam, insuper monebo ex Plutarcho replendam esse lacunam, quæ apud Appianum asterisco notatur, vicissimque esse multa in Plutarchi codice, quæ in Appiano secus & interdum emendatius leguntur, ve non inutilem laborem capturus sit, qui exemplo meo vtrumque conferre non grauate feret. Sed ne temere plagii huius indicium profiteri, Appianumque per calumniam reum agere videar, doceam necesse est, Plutarchum Appiano antiquiorem. Cuius rei probatio non longe petenda est: Plutarchum enim Traiani temporibus floruisse nemini est ignotum: Appianum vero post Adrianum vixisse, ex ipsomet apparet. Libro namque primo de bell. Ciuilib. hæc scribit: Ὃ κ̀ Ἀδριανὸς ἄρα μιμούμενος ὕστερον χρόνῳ πολλῷ τῶν Αὐτοκρατόρων Ῥωμαίοις ἡγούμενος, ἀνεκαίνισε, κ̀ μετ' αὐτὸν ἐπέμεινεν ἐς βραχύ. Item in Ἰβηρικῇ. Καὶ πατρίς ἐστι Τραϊανοῦ τε κ̀ Ἀδριανοῦ τῶν ὕστερον Ῥωμαίοις ἀρξάντων τὴν αὐτοκράτορα ἀρχήν.

IGITVR vt ad diras redeamus, Crasso expeditionem aduersus Parthos paranti Atteium

Tribunum pl. obnunciasse dirarum exsecratione adhibita, memoriæ quoq; prodiderunt Cic. lib 1. De diuinat. Velleius Patercul. lib. 2. Dio lib. 39. Et hoc est quod Lucanus ait lib. 4.

- -Crassumque in bella secuta

Sana Tribunorum VOVERVNT *prœlia* DIRAS.

FVISSE etiam sollemnes quasdam exsecrationes indicat Liuius lib. 31. cum ait: *Praeuntibus* EXSECRABILE CARMEN *sacerdotibus*. Idemque lib. 10. dirum quoddā EXSECRATIONVM CARMEN Samnitium memorat. Plin. lib. 8. cap. 7. Populus Pompeio diras, quas ille mox luit, pœnas imprecatum scribit. Idem lib. 28. cap. 2. *Defigi quidem* DIRIS DEPRECATIONIBVS *nemo non metuit*. Velleius Patere lib. 2. de Merula: *Incisis venis, superfusoque altaribus sanguine, quos sæpe pro salute Reip. flamen Dialis precatus erat, Deos* IN EXSECRATIONEM *Cinna, partiumque eius tum precatus, optime de Repub meritum spiritum reddidit*. Suetonius in Claud. lib. 12. *Quasi parricidā* DIRIS EXSECRATIONIBVS *incessere*. Tacitus lib. 5. Drusi deficientis voces exceptas memorat, queis primo alienationem mentis simulans quasi per dementiam funesta Tiberio, mox vbi expers vitæ fuit, meditatas compositasquo Diras imprecabatur. Exstant & Diræ Valerii Catonis in Battarum, Horatii in Canidiam in lib. Epodon, Ouidii in Ibin, Propertii in Cynthiam Eleg. vlt. lib. 2. Spartianus in Didio Iuliano: *In curiam* DIRAS IMPRECATI SVNT. Carminum etiam Deuotionumque à Cornel. Tacit. lib. 2. & lib. 4. & Sucton. in Caligula cap. 3. fit mentio. Apuleius lib. 2. De asino aur. *An non putas* DEVOTIONIBVS MEIS *posse* DIRAS INNOVARI?

VT autem in votis vtebantur verbo VOVEO, ita & in deuotionibus & exsecrationibus, verbo, DEVOVEO. Ouid. in Ibin:

Illum ego DEVOVEO, *quem mens intelligit, Ibin.*

Et ibidem.

Nunc quo Battiades inimicum deuouet Ibin,

Hoc ego DEVOVEO *teque tuosque malo.*

Idem lib. 5. Trist. Eleg. 8.

Quamuis interdum, quæ me læsisse recordor,

Carmina DEVOVEO, *Pieridesque meas.*

Et lib. 13. Metamorphos.

---Meumque

DEVOVEAS *sine fine caput.---*

SANE quibus imprecabantur, iis DEOS IRATOS exoptabant. Plaut. Amphitruo Act. 2. Sc. 2.

---TE SVMME IVPITER,

QVAESO, AMPHITRVONI VT SEMPER IRATVS SIES.

Quam imprecationem Alcmena abominans respondet, AH PROPITIVS POTIVS. Afranius Deposito apud Non. Marcell.

DII SINT IRATI TIBI

Qui conciere cogites tantum mali.

Cic. lib. 3. De diuinat. *Ergo*, inquit, *mihi Alabandus*, TIBI HERCVLES IRATVS SIT. Idem lib. 4. Epist. ad Atticum. *De Apollonio quod scribis*, QVI ILLI DII IRATI *homini Græco*. Liuius lib. 2. in exsecratione, iurisiurandi fanciendi causa, Iouem Patrem, Gradiuumq; Martem, aliosq; IRATOS DEOS, M. Flauoleium Centurionem inuocasse scribit. Idem lib. 5. *Pro certo se habere, neminem in concione stare, qui illo die non* CAPVT, DOMVM, FORTVNASQVE L. VIRGINII AC MARCI SERGII SIT EXSECRATVS DETESTATVSQVE. *Minime conuenire, quibus* IRATOS *quisq;* DEOS PRECATVS SIT, *in his sua potestate cum liceat & oporteat, non vti*. Tertullian. in lib. De Idololatr. *Scio quemdam, cui Dominus ignoscat, cum illi in publico per litem dictum esset*, IVPITER TIBI SIT IRATVS, *respondisse*, IMO TIBI. Sic & Ouid. lib. 3. De arte aman. in ludo, in quo sæpe furiis quibusdam mentes agitantur:

Crimina, ait, dicuntur, resonat clamoribus æther:

Inuocat IRATOS *& sibi quisque* DEOS.

IRATOS autem DEOS PROPITIIS opponi non est incognitum. Cicero in Piso. *Quæ Dii negligunt, qui vt noster diuinus ille dixit Epicurus, neque* PROPITII *cuiquam esse solent, neque* IRATI. Seneca lib. 2. Natural. quæst. *Mors omnes æque vocat*, IRATIS DIIS, PROPITIISQVE *moriendum est*. Tertullianus Apologet. *Ne ira manu esset iure libertatis dicere*, NOLO MIHI IOVEM PROPITIVM. *Tu quis es? Me conueniat* IANVS IRATVS, *ex qua velet fronte*.

Ac plane, quemadmodum quibus imprecabantur, his DEOS IRATOS; ita quibus bonam & fa-

& sanam mentem optabant, his DEOS PROPITIOS ET FACILES precabantur. Seneca Epist. 91. lib. 15. *Iubeo te habere mentem bonam, hoc est,* PROPITIOS DEOS *omnes, quos habet placatos & fauentes quisquis sibi se propitiauit.* Idem Seneca Epist. 1. lib. 17. turpissimum Mæcenatis de prorogando vitæ spatio votum ridens, QVID *huic optes,* ait, NISI DEOS FACILES? Votum autem illud Mæcenatis, cui Seneca eo loci illudit, certis adstrictum fuisse numeris, non dubium est: quos ego, si mihi bona Formularum nostrarum pace ac venia, aliquantulum de spatio curriculoque deflectere liceat, in aliquem Glyconiorum versuum ordinem redigam, simulque in integrum restituere eos, manuscriptorum Nicolai Fabri codicum ope, conabor. Viam saltem ad absolutam eorum emendationem sagacioribus præmonstrabo: quibus vice cotis Horatianæ hac in parte fungi, & vel rudem atque impolitam obliteratorum versuum formam proponere, præclarum ducerem. Sic ergo distinguendi videntur:

Debilem facito manu,
Debilem pede, coxa,
Tuber adstrue gibberum,
Lubricos quate dentes,
Vita dum superest, bene est;
Hanc mihi, vel acuta
Si sedem cruce, sustine.

Verum ne vi emansor a signis absim longius, apud Terentium Phormio. Act. 4. Sc. 3. Antipho dubitans vtrum insaniret aliquis, *Satin' ait, illi* DII SVNT PROPITII? Liuius lib. 39. *Eiectus à matre, quod probus adolescens* (DII PROPITII ESSENT) *obscenis, vt fama esset, sacris initiari nollet.* Et his quidem, quorum optatis fortuna respondebat DEOS PROPITIOS; insanientibus vero, infelicibus atque ærumnosis DEOS IRATOS esse credebant. Plaut. Amphitruo. Act. 4. Sc. 2.

TIBI IVPITER, DIIQVE OMNES IRATI CERTO SVNT.

Idem Ruden. Act. 4. Sc. 4.

TIBI HERCLE DEOS IRATOS *esse oportet quisquis es.*

Et Pœnulo Act. 3. Sc. 3.

Hunc chlamydatum quem vides,
EI MARS IRATVS EST.

Terent. Andr. Act. 4. Sc. 1.

Nisi mihi DEOS *satis*
Scio fuisse IRATOS, *qui auscultauerim.*

Cicero in Orat. pro Cœlio: *Huic homini ego fortasse & pauci* DEOS PROPITIOS, *plerique autem* IRATOS *putabunt.* Apud Plaut. Mil. glor. Act. 3. Sc. 1. Palæstrio fortunas Periplectomeni laudans, DII TIBI, ait, SVNT PROPITII.

Sic quandoque veteres optarunt BONAM MENTEM his quibus Deos infestos esse credebant, vt apud Liuium lib. 39. Senec. Controu. 2. lib. 9. Terent. Adelph. Act. 3. Sc. 3. & ibi Donat.

MENDICI quidem certe gentilium, his qui eleemosynam largiebantur, aliisque his, à quibus beneficium accipiebant, DEOS PROPITIOS precabantur. Auctorem habeo Tertullian. lib. De idololatr. cuius ipsamet verba ponam: *Si dedero eleemosynam, vel aliquid præstitero beneficii, & ille mihi* DEOS SVOS *vel* COLONIAE GENTIVM PROPITIOS IMPRECATVR. Eodem modo PROPITIVM quoque Cæsarem precatos, ostendit Plinius, Epist. 5. lib. 6.

EST & illa peruulgata, crebrisque comicorum vsurpata sermonibus imprecationis species, DII TE PERDANT, qua Plaut. vtitur Mercato. Act. 5. Sc. 4. & Pseudolo, Act. 4. Sc. 7. Milite glor. Act. 2. Sc. 3. Casina Act. 3. Sc. 4. Epidico, Act. 1. Sc. 1. & Menæchm. Act. 2. Sc. 2. &, IVPITER TE PERDAT, Ruden. Act. 2. Sc. vlt. vel, IVPITER TE MALE DISPERDAT. Curculio. Act. 5. Sc. 2. &, IVPITER TE PERDVIT. Epidico Act. 1. Sc. 1. vt &, TE BONVS MERCVRIVS PERDAT, Casina Act. 1. Sc. 3.

ATQVE vt in bonis precibus Deos Deasque confuse precabantur, quemadmodum ex Plauto Pseud. Act. 1. Sc. 3. & Act. 5. Sc. vlt. itidemque Pœnulo Act. 3. Sc. 3. & Act. 5. Sc. 4. planum fit: sic etiam, cum imprecabantur, Deos Deasque generaliter, VT PERDERENT, rogabant. Plaut. Mostellar. Act. 1. Sc. 1.

DII TE DEAEQVE OMNES FVNDITVS PERDANT.

Idem Casina Act. 2. Sc. 3. & Sc. 4.

DII ILLVM OMNES PERDANT, DEAEQVE.

Et Mercato Act.4. Sc.4. TE DII DEAEQVE PERDVINT. Cuiusmodi imprecationis Formula exstat in Mostellar. Act.2. Sc.2. Curculio. Act.5. Sc. vlt. & Menæchm. Act.2. Sc.2. Terentius Eunucho, Act.2. Sc.3.

VT DII ILLVM DEAEQVE SENIVM PERDANT.

Idem Heautontimor. Act.4. Sc.5.

VT TE QVIDEM OMNES DII, DEAE, *quantum est, Syre,*
Cum tuo isto inuento, cumque incœpto, PERDVINT.

Et Hecyra Act.1. Sc.2.

AT TE DII DEAEQVE PERDVINT *cum isthoc odio, Laches.*

His finitimum est illud Phormio. Act.5. Sc 8.

MALVM QVOD ISTI DII DEAEQVE OMNES DVINT.

INTERDVM nominatim Iouem in hoc genere, dein alios Deos inuocabant. Plautus Mostellar. Act.1. Sc.1.

TE IVPITER DIIQVE OMNES PERDANT.

Idem Captiu. Act.4. Sc.1.

IVPITER TE DIQVE PERDANT.

Ibidemque Act.4. Sc.4.

DIESPITER TE DIIQVE, ERGASILE, PERDANT.

Similes imprecationes lector deprehendet Menæchm. Act.5. Sc.5. Curculio. Act.1. Sc.3. & Ruden. Act.4. Sc.4. Seneca etiam libro De consolat. ad Albin. DII ISTOS DEAEQVE PERDANT, *quorum luxuria tam inuidiosi imperii fines transcendit.*

Ex Formulis imprecationum est hæc quoque, DII TE INFELICITENT. Cæcilius Nauclero apud Nonium, VT TE DII OMNES INFELICITENT, *cum male monita memoria.* Plautus Pœnulo Act.2. Sc.2. & Mercato. Act.1. Sc.3.

DII ILLVM INFELICITENT.

Idem Casina Act.2. Sc.2.

DII ME ET TE INFELICITENT.

Et Epidico Act.1. Sc.1.

DII IMMORTALES TE INFELICITENT.

NEC prætermittenda est illa Terentiana imprecatio, DII TE ERADICENT, cuius exempla habemus Andr. Act.4. Sc.5. & Heautontimor. Act.3. Sc.2.

IN vsu etiam erat hæc loquendi formula, QVAE RES TIBI VERTAT MALE, quam in Plauti Curculio. Act.2. Sc.2. & Terent. Adelph. Act.2. Sc.1. & Phormio. Act.4. Sc.3. legere me memini. Virgilius Bucolic. Ecloga 9.

Hos illi, QVOD NEC BENE VERTAT, *mittimus agnos.*

OBSERVANDVM insuper est imprecantes dixisse, MALE SIT. Plaut. Curcul. Act.4. Sc. vlt. MALE VALE, MALE SIT TIBI. Ouid. lib.1. De arte aman.

Sed MALE SIT, *tacita mente*, PRECARE, VIRO.

Plautinus vtique Phædromus Palinuro seruo in Curcul. Act.1. Sc.2. ita imprecatur, MALE TIBI DII FACIANT. Cicer. lib.11. Epistol. familiar. ad Brutum: DII ISTI *Segulio* MALE FACIANT *homini nequissimo*. Nec ignota est illa Comicorum imprecatio, I, vel ABI IN MALAM CRVCEM. Cuius exempla si quis requirat, inueniet in Plauti Pseud. Act.3. Sc. vlt. & Pœn. Act.1. Sc.2. & Mostellar. Act.3. Sc.3. & Casina Act.3. Sc.4. & 5. & ABI IN MALAM REM, apud Terent. Andr. Act.2. Sc.1. & Phormione Act.5. Sc.7. Dici quoque ab imprecantibus solitum, VAE CAPITI TVO, Plaut. testis est Amphitruo. Act.2. Sc.2. & Mil. glorio. Act.2. Sc.3. & Menæch. Act.3. Sc.2. itidemque Act.5. Sc.2. Addit idem Ruden. Act.2. Sc.3. VAE CAPITI ATQVE AETATI TVAE.

DISCEDENTIBVS vero ac peregre proficiscentibus male precantes, VIAM ILLAM PERPETVAM, vel ITER ILLVD PERPETVVM imprecabantur. Turpilius apud Nonium in verbo, *Itiner: Age, age, egredere, atque vtinam istuc* PERPETVVM ITINER SIT TIBI. Cicero in Pison. *Quod tibi in prouinciam proficiscenti euenit, vt omnes exsecrarentur,* MALE PRECARENTVR, VNAM TIBI ILLAM VIAM ET PERPETVAM ESSE VELLENT. Et hoc est quod idem in Sestiana, postquam Pisonem & Gabinium paludatos malis ominibus exisse dixit, addit: *Quibus vtinam euenissent ea quæ homines precabantur.*

IMPRECATIONES plane in se vel in alios, de quorum salute sollicitierant, factas, ita auertere solebant,

solebant, VT IN EORVM QVI MALE PRECATI ERANT, CAPITA REIICERENT. Sic apud Plaut. Pœnul. Act.3. Sc.3. cum aduocati dixissent Lyco Martem iratum esse, Lycus subiicit, CAPITI VESTRO ISTHVC QVIDEM. Sic & Aconitus Epistol. 19. Heroid. IN CAPVT SVVM periuria amicæ EVENIRE optat. Quinetiam si cui imprudenti maledictum excidisset, quod alterius animum offendisset, aut si quid cui imprecatus esset, cuius sibi gratiam fieri, veniamq; dari postularet, IN CAPVT SVVM RECIDERE precabatur ea, quæ alii euenire optauerat. Tibull.2. lib.1.

Et mala si qua tibi dixit dementia nostra,

Ignoscas: CAPITI SINT PRECOR ILLA MEO.

Exempla duo suppeditat Seneca: vnum libr.3. De Benefic. alterum libr.4. eiusdem argumenti. Priore loco narrat Rufum virum ordinis Senatorii, cum inter cœnam optasset, ne Cæsar ex ea peregrinatione, quã parabat, saluus rediret, postridie a seruo admonitum, quantum sibi periculi immineret ob ea quæ inter pocula, ebrius dixerat, Cæsari descendenti occurrisse, seseque ipsum vltro detulisse, & cum MALAM MENTEM habuisse se pridie iurasset, ID VT IN SE ET FILIOS SVOS RECIDERET, optasse. Posteriore vero loco refert, Mamercum quemdam, qui Asinium Pollionem verbo quodam obsceno offenderat, placandi eius causa dixisse, QVIDQVID MALI DIXI, MIHI ET CAPITI MEO. Cicero lib.7. Epist. ad Attic. *Multa mala cum dixisset,* SVO CAPITI, *vt aiunt.* Idem Philip.11. *A qua cum sit alienus,* SVO CAPITI, *saluis nobis,* OMINETVR. Cælius Epist.1. ad Cicer. lib.8. Familiar. *Te ad* IX. *Kalend. Ianuar. subrostrani* (QVOD ILLORVM CAPITI SIT) *dissiparant periisse.* Liuius lib.39. *Et* IN CAPVT *eorum detestari minas periculaque qui suasissent.* Virg. lib.8. Æneid.

DII CAPITI *ipsius generiq; reseruent.*

Seneca in lib. De consolat. ad Martiam: *Quis non si admoneatur, vt de suis cogitet, tamquam dirum omen respuat, &* IN CAPITA INIMICORVM, *aut ipsius intempestiui monitoris abire illa iubeat?*

PLERVMQVE enim HOSTIBVS EVENIRE optabant ea, quæ auersabantur. Ouid. lib.3. De arte amand.

HOSTIBVS EVENIAT *tam fœdi causa pudoris.*

Inq; nurus Parthas dedecus illud eat.

Idem Epist.15. Heroid.

HOSTIBVS EVENIANT *conuicia talia nostris.*

Et Epist.19.

HOSTIBVS, *& si quis ne sim nostra, repugnat,*

SIC SIT *vt inualida te solet esse mihi.*

Idem lib.3. Amor. Eleg.10.

EVENIAT *nostris* HOSTIBVS *ille pudor.*

Pedo Albinouan. in Carmine consolator. ad Liuiam:

Vrbs gemit, & vultum miserabilis induit vnum

GENTIBVS ADVERSIS FORMA SIT ILLA PRECOR.

Idem ibid.

HOSTIBVS EVENIAT *longa senecta metu.*

Propert. Eleg.7. lib.3.

HOSTIBVS EVENIAT *lenta puella meis.*

Idem lib.3. Ode 27.

HOSTIVM *vxores pueriq; cæcos*

Sentiant motus orientis Austri.

Sic apud Senecam in Octauia Act.4. Sc.1. Poppæa mala & tristia somnia sacrificiis expiare constituens optat, VT TERROR IN HOSTES SVOS RECIDAT.

EXTREMVM illud erit, cum maledictis ac probris seri ocimum consueuisse. Quod Plinius lib.19. cap.7. ita memorat: *Nihil ocimo fœcundius. Cum maledictis ac probris serendum præcipiunt: latius proueniet. Satum etiam pauitur terra adacta cuminum, & qui serunt,* PRECANTVR NE EXEAT.

IAM VERO, vt ad ea quæ testant, pergamus, Dedicationes quoque certis & sollemnibus verbis factas Paulus in Festi Epitome indicat, cum Fanum a Fano dictum, siue a fando tradit: eo quod, DVM PONTIFEX DEDICAT, CERTA VERBA FATVR. Similiter Varro libr.5. De ling. latina: *Hinc, ait, Fana nominata, quod Pontifices, in sacrando,* FATI SVNT FINEM.

Isidorus quoque lib.6.Origin. *Omne*, ait, *quod Deo datur, aut Dedicatur aut Consecratur. Quod Dedicatur* DICENDO *datur, unde & appellatur.* Apertius vero hoc ipsum Cicero Orat. pro domo sua ostendit, cum domus suæ dedicationem, ut non rite ac legitime factam exagitat. *Ego vero*, inquit, *si omnia sollemnibus verbis veteribus & priscis institutis acta esse docerem, tamen me Reipub. iure defenderem.* Et postea: *An* SI POSTEM TENVERIT PONTIFEX, *& verba ad religionem Deorum immortalium composita, ad perniciem ciuium transtulerit, valebit ad iniuriam nomen sanctissimum religionis?* Et ibidem: *Si tu Q. Capionis inimicissimi* POSTEM AEDIVM TENVISSET, *& pauca verba fecisset, ædes Capionis essent dedicatæ.* Valer. Max. lib.5. cap. 10. *Horat. Puluillus cum in Capitolio Ioui Opt. Max. ædem Pontifex dedicaret,* INTERQVE NVNCVPATIONEM SOLLEMNIVM VERBORVM, POSTEM TENENS, *mortuum esse filium suum audiuisset, neque manum a poste remouit, ne tanti templi dedicationem interrumperet.* Seneca lib. De Consolatione ad Marciam: *Puluillus hoc fecit Pontifex,* CVI POSTEM TENENTI, ET CAPITOLIVM DEDICANTI *mors filii nuntiata est: quam ille exaudisse dissimulans, & sollemnia Pontificalia verba accepit, gemitu non interrumpente precationem, & ad filii sui nomen Ioue propitiato.* Et hæ nimirum sunt, quas Plutarch. in Publicola νομιζομένας ἐπὶ τῇ καθιερώσει φωνάς appellat. Ex quo, non minus quam ex illis Ciceronis, Valerii & Senecæ locis, obseruandum obiter moneo in templorum dedicationibus postem teneri consueuisse. Hoc enim Plutarch. aperte tradit his verbis: Ἠθροισμένων ἁπάντων εἰς τὸ Καπιτώλιον, ὁ μὲν Ὡράτιος, σιωπῆς γενομένης, τά τε ἄλλα δράσας, καὶ τῶν θυρῶν ἁψάμενος, ὥσπερ ἔθος ἐστὶν, ἐφθέγγετο τὰς νομιζομένας ἐπὶ τῇ καθιερώσει φωνάς. Quod & Liuius lib. 2. significat: *Ægrius*, inquiens, *quam dignum erat, tulere Valerii necessarii, tam incluta templi Horatio dari: postquam alia frustra iam tentata erant,* POSTEM IAM TENENTI CONSVLI *inter precationem Deûm, nuntium incutiunt.*

VERBIS porro sollemnibus præibant Pontifices in Dedicatione. Liuius lib.9. de Cn. Flauio: *Ædem Concordiæ in area Vulcani summa inuidia nobilium dedicans, coactusq; consensu populi Cornelius Barbatus Pontifex Max. verba præire, cum more maiorum negaret, nisi Consulem aut Imperatorem posse templum dedicare.* Varro lib.5. De ling. Lat. *Sic enim ædes sacra a Magistratu Pontifice præeunte dedicatur.* Vsos vero eos DEDICANDI verbo in hac re, demonstrat Liuius lib. 1. quo Romulum ita loquentem inducit: IVPITER FERETRI, HAEC TIBI VICTOR ROMVLVS REX REGIA ARMA FERO, TEMPLVMQVE IIS REGIONIBVS, QVAS MODO ANIMO METATVS SVM, DEDICO, SEDEM OPIMIS SPOLIIS, QVAE REGIBVS DVCIBVSQVE HOSTIVM CAESIS, ME AVCTOREM SEQVENTES POSTERI FERENT. Apud eumdem libr. 10. *Virginius,* HANC, ait, EGO ARAM PLEBEIAE PVDICITIAE DEDICO. Tibull. lib. 4. Eleg. iar.

VILLICVS *ærari quondam, nunc cultor agelli,*
HAEC TIBI PERSPECTVS TEMPLA PRIAPE DICO.

Vnde idem Eleg. 10.

HANC TIBI FALLACI RESOLVTVS AMORE TIBVLLVS
DEDICAT, ET GRATA SIS, DEA, MENTE ROGAT.

Idem etiam probat inscriptio Capitolina his versibus:

ALCIDAE SACRI GENERIS DECVS, HOC TIBI PRAETOR
ET IOVIS ANTISTES DEDICO PERPETVVS.

Solebant autem Magistratus ædes arasve dedicaturi, rem prius ad Collegium Pontificum referre, quibus ut adessent, deinde tari solebat ea verborum formula, quæ est a Cicerone Oratio. pro domo sua posita, ADES, ADES, LVCVLLE SERVILI, DVM DEDICO AEDEM HANC, VT MIHI PRAEEATIS, POSTEMQVE TENEATIS. Sed & bonorum Consecrationes, quæ a Tribunis plebis foculo posito, adhibito tibicine fiebant, sua habuisse sollemnia verba, idem Cicero eadem declarat: *Si Tribunus pl.* ait, *verbis non minus priscis, & pene sollemnibus bona ciuis cuiuspiam consecrarit.* Et mox: *An Consecratio nullum habet ius, Dedicatio est religiosa? Quid ergo illa tum obtestatio tibicinis? Quid foculus? quid preces? quid prisca verba voluerunt?*

NEC tamen VERBIS modo, sed ET MANV consecrationes fieri dicebantur. Cicero lib. 2. De legib. *Bene vero quod mens, pietas, virtus,* FIDES CONSECRATVR MANV. *quarum omnium Romæ* DEDICATA *publice* TEMPLA *sunt.* Idem in Orat. pro domo sua: *Cum sua* DICAT SE MANIBVS CONSECRASSE, *quæ tua fuit Consecratio?* Ouid. lib. 1. Fast.

Sacra vocant Augusta patres: Augusta vocantur
TEMPLA, *sacerdotum rite* DICATA MANV.

Ædium

Ædium autem sacrarum dedicationi leges diei solitas, Plini. lib. 10. Epistolarum ad Traianum indicat: *An putes*, ait, *eadem*, CVI NVLLA LEX DICTA EST, *salua religione posse transferri?* Cui sic respondet Traianus: *Nec te moueat, quod* LEX DEDICATIONIS *nulla reperitur.* Exemplum insigne ex Salonæ vrbis monumento, quod hodieque Patauii visitur, proferam. Id autem est huiusmodi: LAELIO CAESARE IMP. P. CAELIO P. F. BALBINO VIBVLIO PIO COSS. VII. ID. OCTOBRES CN. DOMITIVS VAL. II. VIR. I. D. PRAEEVNTE C. IVLIO SEVERO PONTIFICE LEGEM DIXIT, IN EA VERBA, QVAE INFRA SCRIPTA SVNT. IVPITER OPTIME MAX. QVANDOQVE TIBI HODIE ARAM DABO DEDICABOQVE OLLIS LEGIBVS, OLLISQVE REGIONIBVS DABO, DEDICABOQVE, QVAS HIC HODIE PALAM DIXERO: VT INFIMVM SOLVM HVIVS ARAE EST, SI QVIS HIC HOSTIA SACRVM FAXIT, QVOD MAGMENTVM NEC PROTOLLAT, IDCIRCO TAMEN PROBE FACTVM ESTO. CETERAE LEGES HVIC ARAE EAEDEM SVNTO, QVAE ARAE DIANAE SVNT IN AVENTINO MONTE DICTAE. HISCE LEGIBVS, HISCE REGIONIBVS, SICVTI DIXI, HANC TIBI ARAM IVPITER OPTIME MAX. DICO DEDICOQVE, VTI SIES VOLENS PROPITIVS MIHI, COLLEGISQVE MEIS, DECVRIONIBVS, COLONIS, INCOLIS COLONIAE MARTIAE, IVLIAE SALONAE, CONIVGIBVS, LIBERISQVE NOSTRIS. Cui simile aliud è Narbonis Martii antiquo lapide descriptum monumentum ταυτολογίας reprehensionem minime veritus, subiungendum censui, propter eam quæ inter vtramque inscriptionem intercedit varietatem. Sic autem habet:

NARBONESIS NVMINI AVGVSTI DEDICAVIT LEGIBVS IIS. Q. I. SS. NVMEN CAESARIS AVG. P. P. QVANDO TIBI HODIE HANC ARAM DABO DEDICABOQ. HIS LEGIBVS, HISQ. REGIONIBVS DABO DEDICABOQ. QVAS HIC HODIE PALAM DIXERO VTI INFIMVM SOLVM HVIVSQ. ARAE TITVLORVMQVE EST. SI QVIS TERGERE, ORNARE, REFICERE VOLET, QVOD BENEFICII CAVSA FIAT IVS FASQVE ESTO, SIVE QVIS HOSTIA SACRVM FAXIT, QVI MAGMENTVM NEC PROTOLLAT, IDCIRCO TAMEN PROBE FACTVM ESTO. SI QVIS HVIC ARAE DONVM DARE AVGEREQVE VOLET, LICETO, EADEMQVE LEX EI DONO ESTO, QVAE ARAE EST. CETERAE LEGES HVIC ARAE, TITVLISQVE EAEDEM SVNTO, QVAE SVNT ARAE DIANAE IN AVENTINO. HISCE LEGIBVS, HISQ. REGIONIBVS, SIC VTI DIXI, HANC TIBI ARAM PRO IMP. CAESARE AVG. P. P. PONTIFICE MAXIMO TRIBVNITIA POTESTATE XXXV. CONIVGE, LIBERIS, GENTEQVE EIVS SENATV POPVLOQVE ROM. COLONIS INCOLISQVE COL. IVL. PATERN. NARB. MART. QVI SE NVMINI EIVS IN PERPETVVM COLENDO OBLIGAVERVNT, DOQVE, DEDICOQVE VTI SIES VOLENS PROPITIVM.

QVIBVS in inscriptionibus notanda est haud vulgaris MAGMENTI vox, cuius & à Varrone lib. 4. De lingua Lat. & Arnob. lib. 7. aduersus Gent. & Festo aut potius Paullo fit mentio. Et Varro quidem MAGMENTVM interpretatur esse ex immolata hostia desectum, in iecore imponendo, augendi caussa, & ita appellatum à Magis, quod ad religionem pertinet. Glossarium vero vetus MAGMENTVM explicat, Ἐφ' ᾧ τὰ σπλάγχνα ἐπιφέρονται θυσίας προσφέρεται. Sed institutum persequamur. Aliam quoque formulam legis dictæ in Dedicatione habemus in Tabula, quæ Romæ conspicitur, in hæc verba: EX VOTO SVSCEPTO, QVOD DIV ERAT NEGLECTVM NEC REDDITVM, INCENDIOR. ARCENDORVM CAVSA, QVANDO VRBS PER NOVEM DIES ARSIT NERONIANIS TEMPORIBVS, ET HAC LEGE DEDICATA EST, NE CVI LICEAT INTRA HOS TERMINOS AEDIFICIVM EXSTRVERE, MANERE, NEGOTIARI, ARBOREM PONERE, ALIVDVE QVID SERERE, ET VT PRAETOR, CVI HAEC REGIO SORTI OBVENERIT, LITATVRVM SE SCIAT, ALIVSVE QVIS MAGISTRATVS VOLCANALIB. X. K. SEP. OMNIBVS ANNIS VITVLO ROBIO ET VERRE.

IN aliquot planè sacellis scripti m, Varrone teste, habebatur, NE QVID SCORTEVM ADHIBERETVR. Quod idcirco cautum ille lib. 6. De ling. Lat. tradit, ne morticinum quid adesset. Vnde Ouid. lib. 1 Fast.

SCORTEA NON ILLI FAS EST INFERRE SACELLO,
NE VIOLENT PVROS EXANIMATA FOCOS.

ARIS etiam titulos inscribi consueuisse, qui causam continebant, ob quam eæ positæ essent, demonstrat Suetonius in Calig. cap. 8. *Addit etiam*, inquiens, *pro argumento, aras ibi ostendi inscriptas*, OB AGRIPPINAE PVERPERIVM. Atque ita ARA ADOPTIONIS, intelligi debet apud Tacitum lib. 1. quæ nimirum adoptionis ergo posita erat. Exstat & Romæ inscriptio huiusmodi:

I. O. M. D. PRO SALVTE AVGG. NN. SEPTIMI SEVERI PII PERTINACIS ET M. AVRELI ANTONINI PII FELICIS AVG ET IVLIAE AVG. ET S. P. Q. R. SENNIVS AVGG. NN. OPTIO TABELLARIORVM STATIONIS MARMORVM. ARAM POSVIT.

Ibidem alia visitur his verbis:

C. MARCIVS C. F. SALVIANVS NORBA. GENIO CENTVRIAE COH. X. PR. P. MARI BASSI IN QVA MILITAVIT ANN. XIIX. VOTO SVSCEPTO MISSVS HONESTA MISSIONE PRID. NON. IANVAR. Q. FABIO CATVLLINO, M. FLAVIO APRO COS. ANIMO LIBENS ARAM SVA PECVNIA POSVIT.

A Liuio etiam lib. 28. memoriæ proditum est Annibalem in Iunonis La[illegible]iæ templo aram condidisse, dedicasseque cum ingenti rerum ab se gestarum Titulo, Punicis Græcisque literis insculpto. Sed & quibus Diis positæ essent adscribi solitum, ostendit Valerius lib. 2. cap. 5. *Cum ad 20. pedum altitudinem*, ait, *humo egesta, peruenissent, animaduerterunt* ARAM DITI PATRI, PROSERPINAE, INSCRIPTAM. In numo quodam Tiberii ara sculpta est cum hac inscriptione, PROVIDENTIAE AVGVSTI. In Hispania lapis exstat cum inscriptione hac, DEO FVLGVRATORI ARA. Sic & Athenis ara inscripta erat ΑΓΝΩΣΤΩι ΘΕΩι: vt ex Act. Apostol. cap. 17. patet. Quod Lucianus in Dialogo, qui φιλόπατρις inscribitur, & Philostrat. lib. 6. De vita Apollon. confirmant.

Deorum quoque SIGNIS inscriptiones addebantur. Plutarchus in Cic. Καὶ τὸ μὲν ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, ὃ πολὺν χρόνον ἔχων ἐπὶ τῆς οἰκίας ἱδρυμένον ἐτίμα διαφερόντως, εἰς Καπιτώλιον κομίσας, ἀνέθηκεν, ἐπιγράψας, ΑΘΗΝΑι ΡΩΜΗΣ ΦΥΛΑΚΙ. Eoque verisimile est Ciceronem respexisse Epist. 3. lib. 7. ad Attic. cum ait TAMEN ILLA QVAM SCRIBIS CVSTOS VRBIS ME PRAECLARAE INSCRIPTIONIS *memorem esse cogeret*. Signorum plane vulgaris inscriptio erat hæc, IOVI, puta, VEL IVNONI VEL HERCVLI SACRVM: qua frequentior alia nulla in vetustis lapidibus occurrit: in quibus præter supra citatas, has quoque deprehendimus, SILVANO SANCTO SACRVM. LIBERO PATRI SACRVM. ISIDI AVGVSTAE SACRVM. Alias etiam inueniuntur hæc verba, LIBERI PA[illegible]IS SIGNVM.

PLERVMQVE autem Signis eorum nomen inscribebatur, qui ea dedicarant, posuerant, statuerant. Liuius lib. 38. *Eo anno in ædem Herculis* SIGNVM IBI *ipsius, ex Decemuirorum responso, & seinges in Capitolio aurati, ab Cn. Cornelio posita:* CONSVLEM DEDISSE *inscriptum est*. Scæuola in L. Titia testamento. §. vlt. ff. de auro arg. leg. caput testamenti refert quo cauebat testatrix SIGNVM DEI fieri ex libris centum, & in æde patriæ suæ statui CVM SVBSCRIPTIONE NOMINIS SVI.

INTERDVM vnde pecunia redacta esset, inscriptione declarabatur. Liuius lib. 2. *Peculiumque filii Cereri consecrasse*, SIGNVM *inde factum esse, & inscriptum*, EX CASSIA FAMILIA FACTVM ESSE. Quod & Dionys. Halicarn. lib. [illegible] recenset his verbis: [illegible] τιμωρίαν οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην, καὶ παῖς τὴν ἱερὰν ἄγειαν, καὶ δῆλον, ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κασσίου ἡ οἰκία κατεσκάφη, καὶ μέχρι τοῦδε ἀοίκητος ὁ τόπος αὐτῆς ἀφεῖται, ἔξω τοῦ νεὼ τῆς γῆς, ὃν ὑστέρῳ ἡ πόλις κατεσκεύασε χρόνοις ἐν μέρει τινὶ αὐτῆς, κατὰ τὴν ἐπὶ Καρίνας φέρουσαν ὁδόν, καὶ τὰ χρήματα αὐτοῦ τὸ κοινὸν ἀπέλαβεν, ἐξ ὧν ἀπαρχὰς ἐν ἄλλοις τε ἱεροῖς ἀνέθηκε, καὶ δὴ καὶ τῇ Δήμητρι τοὺς χαλκοῦς ἀνδριάντας, ἐπιγραφαῖς δηλώσασα ἀφ' ὧν εἰσι χρημάτων ἀπαρχαί. Itaque inscriptionem, quæ Romæ exstat in hæc verba, IMP. DIVI F. AVGVSTVS PONTIFEX MAXIMVS. IMP. XIII. COS. XI. TRIB. POTEST. XV. EX STIPE QVAM POPVLVS ROMANVS ANNO NOVO ABSENTI CONTVLIT NERONE CLAVDIO DRVSO, T. QVINCTIO CRISPINO COSS. VOLCANO. credibile est ex basi signi cuiusdam ab Augusto consecrati [illegible] esse. Hoc enim quia nobis non constat, pro certo ponendum non [illegible], sed coniiciendi copiam præbet Suetonius, qui Augusto Kalendis Ianuariis strenam in Capitolio etiam absenti omnes Romæ ordines tulisse narrat, ex qua summa Deorum preciosissima signa mercatus vicatim dedicabat.

SIMILITERQVE DONIS quæ figebantur, dicabantur, sacrabantur, inscriptiones addi consueuisse ostendit Tacitus lib. 15. *Ipse eum pugionem*, inquiens, *apud Capitolium sacrauit, inscripsitque*

scripsitque, IOVI VINDICI. Suetonius quoque in Caligula cap. 24. cum tres gladios in necem suam præparatos MARTI VLTORI, addito elogio, consecrasse scribit. Sic & Solinus refert Iulium Cæsarem VENERI GENITRICI Thoracem gemmis Britannicis factum subiecta inscriptione dedicasse. Ouid. lib. 1 Amor. Eleg. 11.

Non ego victrices lauro redimire Tabellas,
Et VENERIS *media* PONERE IN AEDE *morer.*
Subscribam, VENERI FIDAS SIBI NASO TABELLAS
DEDICAT.---

Propert. lib. 2. Eleg. 9.

Magna ego DONA *tua* FIGAM *Cytherea columna,*
Taleque sub nostro MVNERE *carmen erit.*
HAS PONO ANTE TVAM TIBI DIVA PROPERTIVS AEDEM
EXVVIAS, TOTA NOCTE RECEPTVS AMANS.

Huiusmodi inscriptionum sollemnia verba erant hæc, DONVM DEDIT, vel DONVM POSVIT, quibus antiqui lapides abundant, ac plerumq; notis hisce perscribuntur D. D. & D. P. Sed enim huius generis inscriptiones aliquot oculis subiicere satius fuerit. Ex earum ergo turba has selegi: HERCVLI INVICTO M. CASSIVS HORTENSIVS PAVLINVS PR. XV. VIR SACRIS FACIVNDIS DONVM DEDIT.

Q. NVMMIVS ALEXANDER DONVM DEDIT IOVI SABAZIO.

EVMOLPVS CAESARIS A SVPELLECTILE DOMVS AVRII. ET CLAVDIA PALLAS SOLI ET LVNAE DONVM POSVERVNT.

POMPEIVS APPIVS FAVSTINVS V. C. PR. VR. N. D. D. FELICITER IN CAPITOLIO HERCVLI VICTORI, POLLENTI, POTENTI, INVICTO DONVM DEDIT. LIB. MER. Sed & aræ cuidam Romanæ huiusmodi Titulus inscriptus est, ANNAEVS PLACIDIVS HERCVLI DONVM DEDI.

QVINETIAM causa doni dati titulo plerumq. comprehendebatur. Quod significat Tibull. lib. 1. Eleg. 10. cum ait, ---VENERIQ. MERENTI, FIXA, NOTET CASVS AVREA PALMA MEOS. Id quod sequens inscriptio testatur, MINERVAE MEMORI COELIA IVLIANA INDVLGENTIA MEDICINARVM SIVE INFIRMITATE GRAVI LIBERATA D. P. Et alibi: SOLI SACRVM PRO SALVTE CL. IVLIANI PR. VR. PRAEF. ANNONAE TI. IVLIVS BALBILLVS S. SOL. DED. XIII. KAL. FEBR. L. ANNIO FABIANO M. NONIO MVCIANO COSS. Item hæc: IMP. CAESAR DIVI F. AVGVSTVS PONTIFEX MAXIMVS IMP. III COS. XI. TRIB. POT. XIV. AEGYPTO IN POTESTATEM POPVLI ROM. REDACTA SOLI DONVM DEDIT. Refertur & à Liuio lib. 40. huiusmodi DONI TABVLA: TIB. SEMPRO. GRACCHI COS. IMPERIO, AVSPICIOQVE, LEGIO, EXERCITVSQVE POPVLI ROM. SARDINIAM SVBEGIT. IN EA PROVINCIA HOSTIVM CAESA AVT CAPTA SVPRA LXXX. MILLIA. REPVB. FELICISSIME GESTA, ATQVE LIBERATIS VECTIGALIBVS, EXERCITVM SALVVM ATQVE INCOLVMEM PLENISSIMVM PRAEDAE DOMVM REPORTAVIT: ITERVM TRIVMPHANS ROMAM REDIIT. CVIVS REI ERGO HANC TABVLAM DONO IOVI DEDIT. In inscriptione quadam Rom. legimus: IOVI SOLI INVICTO SERAPIDI T. AELIVS ANTIPATER PROC. AVGG. CVM VMBRICIA BASSA CONIVGE GRATIAS AGENTES POSVERVNT.

Et quidem si ex voto suscepto Signa ponerentur, exprimi id titulo addito solebat. Liuius lib. 23. *Statua loricata, amicta toga, velato capite, & tria Signa cum* TITVLO *lamina ærea inscripto:* MVNITIVM PRO MILITIBVS QVI CASILINI IN PRAESIDIO FVERANT, VOTVM VOVIESE. Romæ huiusmodi inscriptio visitur. SILVANO SANCTO C. ACTVRNIVS MEDICVS LVD. GALLIC. PORTICVM ET EXEDRAM ET SIGNVM AENEVM VOTO SVSCEPTO LIBENS MERITO DEDIT. KAL. MAII L. MARTIO ET SEX. COSS. Et alibi: GENIO FORINARVM ET CVLTORIBVS HVIVS LOCI TERENTIA NICE, *& cet.* SIGNVM ET BASIM VOTO SVSCEPTO DE SVO POSVIT. In Hispania vero exstat huiusmodi inscriptio: Q. SERVILIVS VVLNERE SERVATVS, HERCVLI DEO INVICTO SIGNVM AEREVM EX VOTO POSVIT. PROPE MARTEM ARGENTEVM IN MAGNA ARA. Romæ item hæc: T. AVRELIVS AVG. LIB. DIOSCORVS VOTVM AESCVLAPIO SANCTO OB PROCESSVS SVOS CVM VALERIA NICE CONIVGE, ET AVRELIO DIOSCORO · · · · · VICTORINAE FILIO D. D. Et alias: LIBERO PATRI SANCTO SACR. SEX. COELIVS PRIMITIVVS ET PVBLICIA ANTVLLA VOTO SVSCEPTO.

NEC VERO Pontificias Formulas tacitus præterire possum, quarum familiam ducet ea, quâ Pontifex in virgine Vestali capienda vtebatur, quam Agellius lib. 1. Noct. Atticar. cap. 12. ex Fabii Victoris lib. 1. excerptam ab obliuionis iniuria vindicauit. Ea erat huiusmodi: SACERDOTEM VESTALEM QVAE SACRA FACIAS, QVAE IVS SIET SACERDOTEM VESTALEM FACERE PRO POPVLO ROM. QVIRITIBVS, VT QVOD OPTIMA LEGE FIAT, ITA TE AMATA CAPIO. Nam quæ legebantur Vestales, CAPI propriè dicebantur: cui verbo peculiarem in hac re locum fuisse Chirius Fortunatian. lib. 3. Rhetoricor. notat. *Vt si*, ait, *Dictatorem* DICTVM *dicat, Flaminem* PRODITVM, VESTAE VIRGINEM CAPTAM: cuius loquutionis aliquot exempla lib. 2. De Verbor. quæ ad ius pertinent Significat. attuli, quibus & hæc quæ sequuntur accedent. Tacitus lib. 2. *Post quæ retulit Cæsar* CAPIENDAM VIRGINEM *in locum Occiæ.* Idem lib. 4. *Decretum Corneliæ virgini, quæ in locum Scantiæ* CAPIEBATVR. Et lib. 15. *Defunctaque virgo Vestalis Lælia, in cuius locum Cornelia ex familia Cossorum* CAPTA EST. Suetonius in Augusto cap. 31. *Sed & commoda auxit præcipue Vestalium virginum, cumque in demortuæ locum aliam CAPI oporteret.* Prudent. lib. 2. contra Symmach.

Ac primum paruæ teneris CAPIVNTVR *ab annis.*

Quamquam & VESTALEM LEGERE, Liuius lib. 1. semel atque iterum dixit. Sed & CAPI FLAMEN à Pontifice Max. dicebatur. & ita Liu. lib. 27. & Valerius Max. lib. 6 cap. 9. loquuntur. Quem & INAVGVRATVM fuisse Liu. lib. 27. & 40. & Agellius lib. 15. c. 27. docent. Pontificem vero Max. in puluinaribus verba hæc vsurpasse, VIGILASNE DEVM GENS. Seruius in lib. 2. Æneid. notat. Idem in 10. Æneid. ad eum versum. *---Vigilasne Deum gens? verba*, ait, *sunt sacrorum. Nam virgines Vestæ certa die ibant ad Regem sacrorum, & dicebant,* VIGILASNE REX? VIGILA. Idem in lib. 8. Æneid. ad ea verba, *Vtque impulit arma. Hoc*, ait, *ad pedites pertinet. Est autem sacrorum. Nam is qui belli susceperat curam, sacrarium Martis ingressus, primo Ancilia commouebat, post hastam simulachri ipsius, dicens,* MARS VIGILA.

PLANE in feriis imperandis, VT LITIBVS ET IVRGIIS ABSTINERETVR, per præconem edici solitum, Cicero lib. 1. De diuinat. docet. Proinde Ouid. lib. 1. Fastor. de feriis Calend. Ianuariar. agens:

LITE, ait, VACENT AVRES, INSANAQVE PROTINVS ABSINT
IVRGIA, DIFFER OPVS LIVIDA LINGVA TVVM.

Martial. lib. 10. Epigrammat.

NATALEM COLIMVS, TACETE LITES.

Vnde Liuius lib. 5. in primis lectisterniis, quæ in vrbe Romana per octo dies facta sunt, cum inimicis quoque benigne & comiter sermones habitos, IVRGIISQVE ET LITIBVS TEMPERATVM fuisse scribit. Apud eumdem lib. 38. Scipio, *Hoc die*, inquit, *Tribuni pleb. vosque Quirites, cum Hannibale & Carthaginiensibus signis collatis in Africa bene ac feliciter pugnaui. Itaq;* HODIE CVM LITIBVS ET IVRGIIS SVPERSEDERE AEQVVM SIT: *ego hinc extemplo in Capitolium ad Iouem Opt. Max. Iunonemq; ac Mineruam ceterosque Deos, qui Capitolio atque arci præsident, salutandos ibo.* Quocirca Cicero in iis, quas edit legibus, hoc caput ponit lib. 2. FERIIS IVRGIA AMOVENTO. Eodemq; lib. FERIARVM, ait, FESTORVMQ. DIERVM RATIO IN LIBERIS REQVIEM HABET LITIVM ET IVRGIORVM. Quorum vocabulorum coniunctio obseruanda est. Varro lib. 6 *Quod, ait, iurgio, id est litibus.* Et mox: *Ex quo licet videre,* IVRGARE *ab iure dictum, cum quis iure litigarit.* Cicero De Repub lib. 4. *Si* IVRGANT, *inquit, beneuolorum concertatio, non lis inimicorum* IVRGIVM DICITVR. Et mox, IVRGARE *igitur lex putat vicinos, non litigare.*

QVINETIAM feriis publicis ante Flamines quosdam incessisse, qui opere abstinere monerent, Sext. Pomp. lib. 14. tradit. PRAECIAMITATORES, ait, *vel vt alii legunt. Præclamitatores dicuntur, qui Flaminibus Diali, Quirinali, Martiali, antecedentes exclamant,* FERIIS PVBLICIS VT HOMINES ABSTINEANT SE OPERE, *quia his opus facientem videre religiosum est.* Idem ibidem *Præciæ dicebant, qui a Flaminibus præmittebantur, vt denuntiarent opificibus,* MANVM ABSTINERENT AB OPERE, *ne si vidisset sacerdos facientem opus, sacra pollucrentur.* Seruius integer ad illum Virgilii versum lib. 1. Georgic.

Quæ per ceteros festis quædam exercere diebus.

Sunt enim, ait, aliqua quæ si festis diebus fiant ferias polluant. Quapropter & Pontifices sacrificaturi præmittere Calatores suos solent, vt si vbi viderint opifices adsidentes, opus fieri prohibeant, ne pro negotio suo & ipsorum oculos & Deorum cæremonias attaminent. Feriæ enim opera Deorum credi-

credita sunt. Quod Macrob. quoque lib. 1 Saturnal. cap. 16. memorat his verbis. *Adfirmabant autem sacerdotes pollui ferias, si indictis conceptisque opus aliquod fieret. Praeterea Regem sacrorum Flaminesque non licebat videre feriis opus fieri, & ideo per praeconem denuntiabant, ne quid tale ageretur, & praecepti negligens mulctabatur.* Plutarchus instituta Numae recensens in eius vita: Ἐν δὲ ταῖς πομπαῖς, ait, καὶ ὅλως τῶν ἱερέων ταῖς πομπαῖς προηγοῦντο κήρυκες ἀνὰ τὴν πόλιν, ἐλινύειν κελεύοντες καὶ τὰ ἔργα καταπαύοντες. Cuius rei rationem mox reddens, ὥστε χρῆναι τοὺς πολίτας μήτε ἀκούειν τι τῶν θείων, μήτε ὁρᾶν ἐν παρέργῳ καὶ ἀμελῶς, ἀλλὰ σχολὴν ἄγοντας καὶ προσέχοντας τὴν διάνοιαν, ὡς πράξει μεγίστῃ τῇ περὶ τὴν εὐσέβειαν ψόφων τε καὶ στεναγμῶν καὶ στεναγμῶν, καὶ ὅσα βιαιότατα τοῖς χειρουργίαις, καὶ βαναύσοις πόνοις ἕπεται, καθαρὰς ἐν ὁδοῖς ταῖς ἱερουργίαις παρέχοντες. Ex quorum locorum collatione efficitur, quos Festus Pomp. PRAECLAMITATORES, VEL PRAECIAMITATORES vocat, eos à Seruio CALATORES, à Macrobio PRAECONES, à Plutarcho κήρυκας appellari

PONTIFICVM etiam sollemnia verba haec erant, NAPVRAS NECTITO. quo dicto funiculos ex stramentis factos Festus Pomp. scribit. In vrbe quoque condenda, SISTERE FANA, cum dicebant, significabant loca in oppido futurorum fanorum constituere, vel lectisternia certis locis & Diis habere. Ex Pontificũ autem commentariis, Plinius lib. 18. cap. 2. haec verba citat, AVGVRIO CANARIO AGENDO DIES CONSTITVANTVR PRIVSQVAM FRVMENTA VAGINAS EXVANT, ET ANTEQVAM IN VAGINAS PERVENIANT.

COMPITALIORVM vero ferias, quas quotannis concipi solitas Varro lib. 5. De lingua Lat. scribit, quibusnam verbis olim Praetor conciperet, Agell. lib. 10. cap. 24 docet. *Ius autem erit,* ait, *perpetuae veterum consuetudinis demonstrandae gratia, verba sollemnia Praetoris ponere, quibus more maiorum ferias concipere solet, quae appellantur Compitalia: Ea verba haec sunt,* DIE NONI POP. ROM. QVIRITIBVS COMITALIA ERVNT, QVANDO CONCEPTA FVERINT NEFAS. Idem ipsum Macrob. lib 1. Saturnal cap. 4. paullo diuersis verbis refert. Reliquas etiam ferias conceptiuas certis ac sollemnibus verbis, quae LEGITIMA Ouid. appellat, concipi consueuisse, apparet ex his versibus, lib. 2. Fast.

Curio LEGITIMIS *nunc* FORNACALIA VERBIS
MAXIMVS INDICIT, *nec stata sacra facit.*

Varro lib. 5. De lingua Lat. REX DVM FERIAS *menstruas nonis Februariis* EDICIT, *hunc diem* videlicet Lupercalium FEBRVATVM *appellat.* Ad feriarum quoque sollemnia verba pertinent, quae Arnob. lib. 7. aduersus Gent. velut ex communi Gentilium sermone, recitat. LAVATIO DEVM MATRIS, EST HODIE: IOVIS EPVLVM CRAS EST: AESCVLAPII GERITVR, CELEBRATVRQVE VINDEMIA: LECTISTERNIVM CERERIS ERIT IDIBVS PROXIMIS: TELLVRIS NATALIS EST. D. Ambros. in Epist. ad Corinth. 1. cap. 6. *Aut iudicem publicum, cui dici solet:* HODIE DIES SACRORVM EST, IVS DICI NON POTEST. Quin & mensium Nonas certis & conceptis verbis calari solitas, Varro lib. 5. De lingua Lat. docet. *Primi,* inquiens, *dies mensium nominati Calendae, ab eo quod his diebus* CALENTVR *eius mensis Nonae a Pontificibus,* QVINTANAE NE AN SEPTIMANAE *sint futurae in Capitolio, in curia Calabra sic dicta,* QVINQVE aut vt alii legunt QVINQVIES KALO IVNO NOVELLA: SEPTEM (aut vt alii legunt) SEPTIES KALO IVNO NOVELLA Sunt tamen quibus placeat ita emendari, DIES TE QVINQVE KALO IVNO NOVELLA, SEPTEM DIES TE KALO IVNO NOVELLA.

Alia quoque plurima e Pontificum adytis prompta verba Arnob. lib. 7. aduers. Gent. in medium profert. Denique nomina sacrorum locorum sub congrua proprietate proferre, Pontificalem obseruationem esse, Macrobius lib. 3. cap. 4. tradit. Locorum vero sacrorum has ex Varrone, Agellio, Festo, Macrob. Cornelio Fronto. & aliis, differentias obseruaui. Dicebant enim AEDES, TEMPLA, DELVBRA, FANA, SACELLA, CELLAS, SACRARIA, TESCA, FAVISSAS. Collegii etiam Pontificum decretum quoddam Agell. lib. 4. cap. 6. ex quinto librorum Attei Capitonis, quos de iure Pontificio scripserat, literis consignatum reliquit.

Ex Augurali vero disciplina illud animaduerti, Augures cum de caelo seruarent, & aliquid comperirent, quod rem susceptam dirimeret, id duobus his verbis, ALIO DIE, denuntiasse. Cicero 2. in Anton. Oratio. *Confecto negotio bonus Augur, Laelium diceret,* ALIO DIE, *inquit.* Et paullo post: *Sed si nihil est cum Augur his verbis nuntiat, quibus nuntiasti, confiteor te, cum,* ALIO DIE, *dixeris, sobrium non fuisse.* Cic. lib. 2. De legibus: *Quid grauius quam rem susceptam dirimi, si vnus Augur* ALIO DIE *dixerit?* Liuius lib. 8. *Nec quemquam mortalium exstare, qui se vidisse, aut audiuisse quid dicat, quod* AVSPICIVM DIRIMERET.

HIS consequens est, vt Augurium quod SALVTIS vocabatur, attingam: cuius Cicero, lib. 1. De diuinatio. meminit. Quod longo tempore intermissum Augustus, testibus Suetonio cap. 31. & Dione lib. 51. restituit. Tacitus etiam lib. 12. idem Augurium quinque & viginti annis omissum repeti ac continuari placuisse tradit. De quo Dionis e lib. 37. verba, quæ ad eius cognitionem explicationemque pertinent, subiiciam. *τὸ οἰώνισμα*, ait, *τῆς ὑγιείας ὠνομασμένον μαντείας τίς τρόπος ἐστὶ, ποιεῖν ἔνια ἔχον εἰ δὴ ἐπιτρέπει σφίσιν ὁ θεὸς ὑγίειαν τῷ δήμῳ αἰτῆσαι ὡς οὐχ ὅσιον οὐδὲ αἰτῆσαι αὐτῆς πρὶν συγχωρηθῆναι, χρῆσθαι.* In eius porro Formula adscripta fuisse hæc verba, PRAETORES MAIORES MINORESQVE, non male colligere videor, ex eo quod Fest. Pomp. lib. 11. scribit, *Pro collegio Augurum decretum est, quod in* SALVTIS *augurio* PRAETORES MAIORES ET MINORES *appellantur, non ad ætatem, sed ad vim imperii pertinere.*

ERAT & Augurum sollemnis pronuntiatio, VITIO MAGISTRATVM CREATVM, VITIO DIEM DICTAM, VITIO TABERNACVLVM CAPTVM. Donat. in Prolog. Hecyræ ad ea verba: *Vitium & calamitas, Bene,* ait, *secundum Augures.* VITIVM *enim est si tonet tantum,* VITIVM ET CALAMITAS *si tonet & grandinet simul & etiam fulminet.* Et mox: *Translatio est ab Augurio, vt* VITIO CREATI *dicuntur* CONSVLES. Liuius lib. 23. de Marcello: *Cui ineunti Consulatum cum tonuisset, vocati Augures* VITIO CREATVM VIDERI *pronuntiarunt.* Idem lib. 4. *Non tamen pro firmato iam stetit* MAGISTRATVS *eius, quia tertio mense quam inierunt, Augurum decreto, proinde ac* VITIO CREATI, *honore abiere, quod C. Curiatius, qui comitiis eorum præfuerat,* NON RECTE TABERNACVLVM CEPISSET. Idem lib. 8. *Nec tamen à Dictatore comitia sunt habita, quia* VITIONE CREATVS ESSET *in disquisitionem venit. Consulti Augures* VITIOSVM VIDERI DICTATOREM *pronuntiarunt.* Idem lib. 41. *In Petilio* ID VITIO FACTVM *postea Augures responderunt.* Et lib. 45. *Iam primum cum legionibus ad conueniendum diem dixit, non auspicato templum intrauit:* VITIO DIEM DICTAM ESSE *Augures, cum ad eos esset relatum, decreuerunt.* Cicero in Oratio. de Haruspic. responsis: *Augures interrogabat, quæ ita lata essent: Illi* VITIO *lata esse dicebant.* Idem lib. 4. De diuinatio. *Quid, quod apud te scriptum est de Tiberio Gracchio, non & Augurum & Auspicum disciplinam comprobat? qui cum* TABERNACVLVM VITIO CEPISSET, *imprudens quod inauspicato Pomœrium transgressus esset, comitia Consulibus rogandis habuit.* Idem lib. 2. *At Tiberii Gracchi litteris Scipio & Figulus, quod tum Augures indicassent* VITIO CREATOS ESSE, *magistratu abdicauerunt.* Hoc ipsum Valer. Max. lib. 1. cap. 1. refert his verbis: *A Tiberio enim Graccho ad collegium Augurum litteris ex prouincia missis, quibus significabat se cum libros ad sacra populi pertinentes legeret, animaduertisse* VITIO TABERNACVLVM CAPTVM *comitiis Consularibus, quæ ipse fecisset, eaque re ab Auguribus ad Senatum relata, iussu eius C. Figulus è Gallia, Scipio Nasica è Corsica Romam redierunt, & se Consulatu abdicauerunt.* Id quod paullo plenius ac fusius Plutarchus in Marcello enarrat in hunc modum. *Τιβέριος οὖν Σεμπρώνιος ἀπέδειξε μὲν ὑπάτους Σκιπίωνα Νασικᾶν καὶ Γάϊον Μάρκιον· ἤδη δὲ ἐχόντων αὐτῶν ἐπαρχίας, καὶ στρατιωτικοῖς ὑπομνήμασιν ἐντυχὼν εὗρεν ἠγνοημένον ὑφ' αὐτοῦ τι τῶν πατρίων, ἦν δὲ τοιοῦτον· Ὅταν ἄρχων ἐπ' ὄρνισι καθεζόμενος, ἔξω πόλεως οἶκον ἢ σκηνὴν μεμισθωμένην ὑπ' αὐτοῖς ὤν ἀναγκασθῇ μήπω γεγονότων σημείων βεβαίων ἐπανελθεῖν εἰς πόλιν, ἀφεῖναι ἔχρῆν τὸ προμεμισθωμένον οἴκημα καὶ λαβεῖν ἕτερον ἐξ οὗ ποιήσεται τὴν θέαν αὖθις ἐξ ὑπαρχῆς. τοῦτο δ' ἔλαθεν, ὡς ἔοικε, τὸν Τιβέριον, καὶ δὶς τῷ αὐτῷ χρησάμενος ἀπέδειξε τοὺς εἰρημένους ὑπάτους. ὕστερον δὲ γνοὺς τὸ ἡμαρτημένον ἀνήνεγκε πρὸς τὴν σύγκλητον, ἡ δὲ οὐ κατεφρόνησε τοῦ κατὰ μικρὸν οὕτως ἐλλείμματος, ἀλλ' ἔγραψε τοῖς ἀνδράσι, καὶ ἐκεῖνοι τὰς ἐπαρχίας ἀπολιπόντες ἐπανῆλθον εἰς Ῥώμην ταχὺ καὶ κατέθεντο τὴν ἀρχήν.* Quem Plutarchi locum eo lubentius retuli, quod inde maculam eluere tentabo, quæ in eo penitus insedit atque inueterauit. Nam quem sensum habent hæc, *καὶ στρατιωτικοῖς ὑπομνήμασιν ἐντυχὼν*? Perspicuum siquidem est, hoc sentire Plutarchum, Sempronium augurales libros inspexisse: quod & Cic. lib. 2. De nat. Deor. de ipso loquens, testatur. *Post autem,* inquiens, *ex prouincia litteras ad collegium misit, se, cum legeret libros, recordatum esse,* VITIO SIBI TABERNACVLVM CAPTVM *fuisse in hortis Scipionis, quod cum pomœrium postea intrasset habendi Senatus causa, in redeundo cum idem pomœrium transiret, auspicari esset oblitus. Itaque* VITIO CREATOS *esse Coss. Augures rem ad Senatum. Senatus vt abdicarent Consules: abdicauerunt.* Quod tamen illis verbis non significatur. Deinde quis non videt quam incongrue copula, *καὶ*, ad eam orationem coniungendam sit interposita? Quamobrem sic dilucide emendo, mutatione pene nulla, *ἤδη δ' ἐχόντων αὐτῶν ἐπαρχίας καὶ στρατὸν, μαντικοῖς ὑπομνήμασιν ἐντυχών.* Nam Gracchum Augurem fuisse vel vnus Cicero lib. 2. Epist. ad Q. Frat. idoneus & locuples testis est. Huic adfine

erratum

erratum in Dione olim deprehendi lib.37. quo de adoptione Claudii agens, ideo eam reprobatam ait, quod more maiorum facta non esset: cuius rei hanc rationem reddit: ἐν γὰρ τῇ εἰσφορᾷ τοῦ φρατριατικοῦ νόμου μόνως ἐξῆν γίγνεσθαι. vbi interpres στρατιωτικοῦ legit, atque ita vertit. Equidem Curiata lege adoptionem factam alias legi, militari nusquam. Sueton. in Augusto cap.65. *Tertium nepotem Agrippam, simulque priuignum Tiberiũ adoptauit in foro* LEGE CVRIATA. Tacit. lib.7. *Si te priuatus* LEGE CVRIATA *apud Pontifices, vt moris est, adoptarem.* Agellius lib 5. cap.19. *Sed adrogationes non temere nec explorate committuntur. Nam* COMITIA *etiam arbitris Pontificibus praebentur, quae* CVRIATA *appellantur.* Itaque legendum esse non dubito φρατριατικοῦ νόμου. Quod alter eiusdem auctoris locus lib.39. liquido & perspicue comprobat, in quo ita est. τὴν γὰρ εἰσφορὰν τοῦ φρατριατικοῦ νόμου, παρ' ἣν ἐκ τῶν εὐπατριδῶν ἐς τὸ πλῆθος ἐπεποίητο, διαβάλλων, ὡς οὐκ ἐν τοῖς ὡρισμένοις ἐκ τῶν πατρίων χρόνοις ἐκτεθεῖσαν, αὐτοῦ τὴν δημαρχίαν τοῦ Κλωδίου πᾶσαν, ἐν ᾗ καὶ τὰ περὶ τῆς οἰκίας ἐδέδοκτο, κατέλυε λέγων, οὐχ οἷόν τε εἶναι τῆς μεταστάσεως αὐτοῦ τῆς ἐς τὸν ὅμιλον παρανόμως γεγενημένης, ὑγιές τι τῶν ἐν αὐτῇ πραχθέντων νομίζεσθαι· καὶ ἔπεισε διὰ τούτου τοὺς ποντίφικας τὸ ἔδαφος οἱ ὡς καὶ ὅσιον καὶ βέβηλον ὄν, ἀποδοῦναι. Quibus verbis Ciceronis orationem pro domo sua ad Pontifices habitam, quae hodieque exstat, Dio designat, in qua ille adoptionem Clodii valde insectatur, in eaque facienda non esse morem a maioribus traditum obseruatum, nec causae cognitionem, quae adhiberi apud Pontifices debuerat intercessisse, ostendit. *Quod est*, ait, *Pontifices, ius adoptionis? nempe vt is adoptet qui neque procreare iam liberos possit; & cum potuerit, sit expertus: quae deinde caussa cuique sit adoptionis, quae ratio generum ac dignitatis, quae sacrorum, quaeri a Pontificum collegio solet. Quid est horum in ista adoptione quaesitum?* Et paullo post: *Quo die de te* CVRIATA LEX *lata esse dicatur, audes negare de caelo esse seruatum?* Appianus libr.3. Bell. ciuil. de Octauio Caesare. Ἀπὸ δὲ τῶν θυσιῶν ἑαυτὸν εἰσεποιεῖτο τῷ πατρὶ αὖθις κατὰ νόμον Κουριάτιον· ἔστι δ' ἐπὶ τοῦ δήμου γίγνεσθαι τὴν θέσιν. Κουρίας γὰρ τὰ μέρη τὰς φυλὰς ἢ τοὺς δήμους διαιροῦντες καλοῦσιν, ὡς Ἑλλήνων εἰκάσαι τις, φρατρίας. ἐπινομώτατος δ' ἐστὶ Ῥωμαίοις ὁ τρόπος οὗτος ἐπὶ τῶν ἀπατόρων καὶ δύνανται μάλιστα αὐτοὶ ἴσα τοῖς γνησίοις παισὶν ἄγειν τοὺς συγγενεῖς τῶν θεμένων καὶ ἀπελευθέρους. At quam ille Κουριάτιον, eamdem Dio vbique φρατριατικὸν appellat. Sic enim alias: ὁ γὰρ Κλώδιος ὅπως ἐπὶ πλεῖον παρανομῇ, οὐκ εἴα τὸν ΦΡΑΤΡΙΑΤΙΚΟΝ ΝΟΜΟΝ εἰσενεχθῆναι. Idem lib. 40. Αἴτιον δ' ὅτι ΤΟΝ ΝΟΜΟΝ οἱ ὕπατοι ΤΟΝ ΦΡΑΤΡΙΑΤΙΚΟΝ οὐκ ἐσηνέχθησαν. Et lib. 45. Καὶ τὸν ΝΟΜΟΝ ΤΟΝ ΦΡΑΤΡΙΑΤΙΚΟΝ εἰσφερόμενον καθ' ὃν τὴν εἰσποίησιν αὐτοῦ τὴν ἐς τὸ τοῦ Καίσαρος γένος γενέσθαι ἔδει.

ALIA porro Auguralis scientiae verba Cicero lib.1. De diuinat. nos docet. *Huic simile est*, ait ille, *quod nos Augures praecipimus*, NE IVGE AVSPICIVM OBVENIAT, VT IVMENTA IVBEANT DISIVNGERE. Erant & in Auspiciis trita verba haec, ADDIXIT AVIS, quibus laetum euentum praedixisse auem significabant. Seneca lib. vnico De breuitate vitae: *Hoc scire magis prodest, quam Auentinum montẽ extra pomaerium esse, vt ille affirmabat propter alteram ex duabus causis: aut quod plebs eo secessisset, aut quod Remo auspicante illo loco* AVES NON ADDIXISSENT. sic enim legendum. Liuius lib.27. *Fabio auspicanti, priusquam egrederetur ab Tarento*, AVES *semel atque iterum non* ADDIXERVNT. Idem lib.22. *Paullus, cum ei sua sponte cunctanti, pulli quoque* AVSPICIO NON ADDIXISSENT. Festus Pompeius in verbo *Praetor: Itaque quo anno Romanos Imperatores ad exercitum mitti oporteret iussu nominis Latini, complures nostros in Capitolio a sole oriente auspiciis operam dari solitos. Vbi* AVES ADDIXISSENT, *militem illum qui a communi Latio missus esset, illum quem* AVES ADDIXERANT, *Praetorem salutare solitum.* Hinc addicentibus auspiciis dixit Cornelius Tacit. libr.2. Cicero etiam ex Augurali disciplina haec in Orat. in Vatin. profert. *Vtrum decreturus fueris, id quod Augures omnes vsque a Romulo decreuerunt*, IOVE FVLGENTE AGI CVM POPVLO NEFAS ESSE. Idem libr.2 De diuinat. *Itaque in nostris Commentariis scriptum habemus*, IOVE TONANTE FVLGVRANTE COMITIA POPVLI HABERE NEFAS ESSE. Idem lib.2. De natur. Deor. *Hunc augures nostri cum dicunt*, IOVE FVLGENTE TONANTE. Erant & Auguralia verba, RATVM FECIT. Cicer. lib.1 De diuin. *Quid Augur, cur a dextra coruus, a sinistra cornix* FACIAT RATVM? Idem lib.2. *Cur autem aliis a dextra, aliis a laeua datum est auibus*, VT RATVM AVSPICIVM FACERE POSSINT. Paullus: *Augustus locus sanctus ab auium gestu, id est, quia ab auibus significatus est, sic dictus: siue ab auium gustatu, quia aues pasta* ID RATVM FECERE. *Eoque allusisse Chaeream in Caligulae caede non dubito. Nam cum Sabinus submota per conscios centuriones turba signum, more militiae, a Caio petiisset, Caiusque Iouem daret, exclamasse Chaerea fertur, ACCIPE RATVM, vt est a Suetonio in Caligula cap.58 relatum. Ex Auguralibus autem Formulis fragmenta quaedam hinc inde collecta adscribam. Varro lib.5. De ling. Lat. *Sic Augures dicunt.*

SI MIHI AVCTOR ES VERBI. Charisius Sosipater lib.1. *Porphyrio ex Verrio & Festo. In Auguralibus*, inquit, *libris ita est*, SANE SARCTEQVE. Ex quibus Charisii verbis iuncti Pauli Epitome, quam ... expleti est lacuna poruit. Templum ... loculm Augurit causa captum, ... quibusdam verbis ... lib.2. De ling. Lat. testatur: Conceptum autem verbis non iisdem usquequaque, idem auctor tradit, eorumque formulam quãdam auteri, ... emendatione aquam ... haerere ... Pomp. *Minora templa fiunt ab Auguribus, cum loca aliqua tabulis aut linteis sepiuntur, ne vno amplius ostio pateant*, CERTIS VERBIS DEFINITA. *Itaque templum est locus ita EFFATVS aut ita septus, vt ea vna parte pateat, angulosque habeat adfixos ad terram.* Seruius in membranis: *Aliis templum dicunt, non solum quod ... est clausum, verumetiam quod palis aut hastis ... aut aliqua tali re & linteis aut loris & simili re septum est, quod effatum est, amplius vno ... nou ... oportet, cum ibi sit cubiturus auspicans.* Vnde apparet Augurum haec verba fuisse EFFARI & EFFATA. Varro lib.5. De ling. Lat. Hinc EFFATA *dicuntur, quod Augures finem auspiciorum caelestium extra vrbem agris sunt* EFFATI. *Hinc* EFFARI *templa dicuntur ab Auguribus*, ... EFFATIS *cum in his fines fiunt.* Liuius lib.10. *Sed fanum tantum, id est locus* TEMPLO EFFATVS, *sacratus fuerat.* Seruius etiam in 6. Æneid. ait Augurum preces EFFATA appellari. Cicer. lib.13. Epist. ad Atticum. *Orat Lepidus vt veniam ... opinor Augures nihil habere ... ad templum* EFFANDVM. Idem lib.2. De legib. *Vrbemque & agros & templa* LIBERATA *&* EFFATA *habento.* Sed & Augures ... templum facerent, CONSPICIONIS & CORTVMIONIS verba vsurpasse Varro lib. ... docet. Augurum etiam verba fuisse, MANALEM, FONS ET NEGRIS ... docet. Idem ... Dios ab Auguribus inuocatos scribit. Sed & in Augurum libris DIVIPOTES scriptum, significantque eos, qui in Samothrace θεοὶ δυνατοὶ vocantur, Varro lib.4. De ling. Lat. scribit. Eiusdemque libri alio loco varia ex Augurum disciplina agrorum nomina & genera recenset. Vocem EXTEMPLO ex Augurum sermone ductam Seruius in libr.1. Æneid. monet. SIECVLONEM quoque in Auguralibus pro inspectione & nuntiato poni Festus notat. Nec non SPICERE autem in Auguriis dixisse veteres Varro lib.5. De ling. Lat. testatur. Paulus, *Auspicium, ait, ab aue spicienda. Nam quod nos cum praepositione dicimus Aspicio, apud veteres sine praepositione Spicio dicebatur.* Respici quoque AVIS in auspicando, Festo auctore, dicebatur.

AVIVM vero diuersas vt species, ita & appellationes habebant. Illis enim quaedam ORE, quaedam VOLATV, auspicium faciebant. Et hoc est quod Ouidius lib.1. Trist. Eleg.8. LINGVAM & PENNAM aut obseruatam significat hoc versu,

LINGVAVE SERVATAE, PENNAVE *dixit* AVIS.

Seruatam ... *auem* dixit eadem forma, qua Cicero lib.1. De diuinat.

Hinc Remus auspicio se deuouet, atque secundam

Solus AVEM SERVANS.

Et hae quidem ... ore auspicium faciebant, OSCINES, vt Varro lib.5. De ling. Lat. tradit, dicebantur. Quo ... genere SVPERVAGANEAS ab Auguribus appellatas AVES, quae ex summo ... cecinerant, Festus auctor est. Quae vero alis, ac volatu ... ALITES, aut etiam ... aut ... auspicium & auspiciorum ... erant, PRAEPETES vocabantur. Vtriusque generis species & nomina enumerat Festus, OSCINES AVES, inquit, *Appius Claudius esse ait, quae ore canentes faciant auspicium, vt Coruus, Cornix, Noctua.* ALITES *autem quae alis ac volatu, vt Buteo, Sanqualis, Aquila, Immusculus, Vulturius. Picus autem Martius, Feronius, & Parra, & in Oscinibus & in Alitibus habentur.* Quae verba vtique nobis descripta sunt ... Paulus in voce, Alites, his verbis ALITES ... *auspicia facientes ... putabantur, Buteo, Sanqualis, Immusculus, Aquila, Vulturius.* Seruius in membranis, post ... PRAEPETES ... aues dem ... esse, quae secundo auspicio an ... eum ... *Aues ait, aut OSCINES sunt, aut PRAEPETES: OSCINES sunt, quae ore futura praedicunt: PRAEPETES quae volatu augurium significant, cum sint prospera.* Hyginus ... A. Gellio lib.6. c. ... PRAEPETES ... Augurum appellari censebat aues, quae aut opportune praeuolarent, aut idoneas sedes caperent ... aues, ... ius ... sed ... essent, PRAEPETES dictos Agellius ex ... PRAEPETES ... aues ... vt ex Festo discimus, ... crebat ... fierent, ... sequeante ... haererent, quam ... quod praeteruolarent. Atque de Sanquale & Immusculo Paulus & Festus suis singulatim locis tractant, quibus addenda sunt quae Plinius lib.10. ... tradit in haec verba: SANQVALEM AVEM ATQVE IMMVSVLVM *Augures Romani magnae quaestionis habent.* IMMVSVLVM *aliqui*

aliqui vulturis pullum arbitrantur esse, & SANQVALEM *Ossifraga: Masurius Sanqualem Ossifragam dicit esse: Immussulum autem pullum aquilæ, priusquam albicet cauda.* BVTEONEM vero, idem eiusdem libri cap. 8. accipitris genus esse scribit, Triorchen dictum a numero testium, familiamque Romæ ex eo cognominatã, cum prospero auspicio in ducis naui sedisset. TITIAS etiam AVES in Auguriis certis, Titii sodales obseruare solitos Varro lib. 4. De lingua Latina testatur. Et erant quidem non nullæ aues prosperrimi auspicii, quales aliquot Plinius libro 10. cap. 8. & 18. commemorat. Quædam inauspicatæ, quales sunt de quibus eiusdem lib. cap. 12. & 13. & in his INCENDIARIA, quod etiam Iul. Obseq. in lib. De prodig. & Lamprid. in Commodo confirmant. Præpetibus vtrique contrarias aues, INFERAS appellatas, Agellius libr. 6. cap. 6. ex Nigidio Figulo scribit. E Seruii quoque in 3. Æneid. ... descripsi. *Certa autem genera ab Auguribus appellantur, quæ pennis vel volatu omina possint facere: quæ si fuerint prospera*, PRAEPETES; *si aduersa*, INFERAE *dicuntur.* Idem alibi. Sed PRAEPETES, *aut superiora tenent*, & PRAEPETES *vocantur: aut inferiora*, & *dicuntur* INFERAE. Ceterum in Auguriis auspiciisque, Aues, quæ consulentem iubebant, hortabanturve ... dum quod animo proposuerat, ADMISSIVAE ab Auguribus dicebantur at quæ ... prohibebantve quid fieri, ARCVLAE, & INEBRAE: quæ vero actorum aliquid remorantes ... lebant, REMORES vocabantur. Quorum verborum proprietates Festo & Paulo me acceptas ferre ingenue profiteor. CLIVINAM etiam, aut, vt verus codex, CLIVIAM AVEM ab antiquis nominatam Labeo Prohibitoriam dicebat, teste Plinio lib 10 cap. 14. Et certe CLIVIA appellata AVSPICIA, quæ aliquid fieri prohibebant, Paulus scribit In Auguriis vero, ALTERA AVES, vt idem Paulus auctor est, cum appellabatur, prosperum non esse significabatur. Contra, SINISTRAE AVES & SINISTRA AVSPICIA dicebantur, quæ sinebant aliquid fieri. Festus: SINISTRAE AVES SINISTRVMQVE AVSPICIVM, *id est, quod sinat fieri. Varro lib. 5. Epistolicar. quæstionum*, ait: *A Deorum sede cum in meridiem spectes, ad sinistram sunt partes mundi exorientes, ad dextram occidentes, factum arbitror, vt sinistra meliora auspicia, quam dextra esse existimentur. Idem fere sentiunt Sinnius Capito & Cincius.* Seruius in lib. 2. Æneid. ad versum, *Intonuit lævum, Sinistrum*, ait, *prosperum, quia caleste est. Sinistrum autem à sinendo dicitur, quantum ad Augurium pertinet, quod nos agere aliquid sinat. Vnde alibi.* —*Si quem Numina læua sinunt*, &c. *Sinistras autem Septemtrionales esse Augurum disciplina consentit. Et ideo ex ipsa parte significatur esse fulmina altiora & viciniora domicilio Iouis.*

NEC tantum quæ auium cantu vel volatu, sed & quæ extis, aut hostiarum ab altaribus fuga, aut diris mugitibus, tristia sacrificantibus portendebant PIACVLARIA ET PESTIFERA AVSPICIA DICTA, Fest. Pomp. scribit. PEDESTRIA etiam AVSPICIA, eodem auctore, appellabant, quæ a vulpe, lupo, serpente, equo, ceterisque animalibus quadrupedibus dabantur. IVGIS vero auspicii Cicero in lib. De diuinat. meminit. Id erat, si modo Pauli scripta pondus habent, cum iunctum iumentum stercus fecerat. Idem Cicero PERENNIA auspicia memorat. Cuius vocis idoneum & locupletem interpretem Festum dabo, prolatis eius ipsismet verbis, quę ita habent: PERENNE *dicitur* AVSPICARI, *qui* AMNEM AVT AQVAM, QVAE EX SACRO ORITVR, AVSPICATO TRANSIT. Idem alias, *Petronia amnis est in Tiberim profluens quam magistratus auspicato transeunt, cum in campo quid agere volunt: quod genus auspicii* PERENNE *vocatur. Amnem autem feminine antiqui pronuntiabant.* Hic etiam auspicii ex acuminibus meminit apud Ciceronem. CAELESTIA AVGVRIA vocata, cum fulminaret aut tonaret, Paulus auctor est.

SANE Auguriorum non vnum genus fuisse sciendũ est. Quædam enim OBLATIVA, quædam IMPETRITA, quædam STATIVA dicebantur. Seruius manuscriptus in 6. Æneid. AVGVRIA, *ait, aut* OBLATIVA *sunt, quæ non poscuntur: aut* IMPETRITA, *quæ optata eueniunt.* Idem in 12. Æneid. ad ea verba, *Accipioque Deos. Modo*, ait, *quasi de* OBLATIVO *loquitur. Nam in* OBLATIVIS AVGVRIIS, *in potestate videntis est, vtrum id ad se pertinere velit, an refutet, & abominetur. Ergo nunc dicit se augurium libenter amplecti, & agnoscere circa se fauorem Deorum.* Idem in lib. 3. Georgic. ad versum, *Templa Dei saxo. Hoc iuxta Augurii genus, quod* STATIVVM *dicitur, retulit, in quo considerantur quo in loco Auguria peragi debeant.* Idem in libr. 3. Æneid. Speciem quamdam Augurii fuisse scribit, quæ LEGVM DICTIO vocaretur. Ibidemque ad verba, —*Tremere omnia visa repente*, in Augurali disciplina, TRIPVDIVM SONIVIVM appellatum scribit à sono: ad quod pertinebat, si arbor sponte radicibus caderet, si terra tremeret. Præterea in eumdem lib. 3. ad ea verba, *Tertia lux, Hoc idem*, ait, *iuxta Auguralem speciem positum tradunt, quæ appellatur*, CONDICTIO, *id est denũtiatio, vt aito*

dicem certum quia ad inaugurandum adsit. Augures autem, vt Varro lib. 5. De ling. Lat. notat, AVGVRIVM AGERE dicebantur, licet in eo plura dicerent quam facerent. Supremum vero auguriis tempus, TEMPESTATEM in Augurum libris appellari, idem eodem lib. scribit. Ex iisdemque libris Festus vocem, PALVDATI, citat & explicat. AVGVRACVLVM etiã Paulus testis est antiquos appellasse, quam nos arcem dicimus: quod ibi Augures publice auspicarentur.

CAPIENTES porro auguria sedebant. Plutarchus in Marcello: ὅτ' αὐτὸς ἄρχων ἐπ' οἰωνοῖς καθεζόμενος ἔξω πόλεως οἰκίαν, ἢ σκηνὴν μεμισθωμένην, ὑπ' αἰτίας τινὸς ἀναγκασθῇ, μήπω γεγονότων σημείων βεβαίων, ἐπανελθεῖν εἰς πόλιν. Seruius in illud Virgilii, *Sacrata valle sedebat.* *Secundum Augures*, ait, SEDERE, *est augurium captare. Namq; post designatas cæli partes, à sedentibus captantur auguria. Quod & supra ipse ostendit latenter, inducens Picum solum sedentem.*

ERAT plane Romæ Augurum collegium, qui AVGVRES PVBLICI vocabantur. Cicero 2. De legib. AVGVRES PVBLICI *interpretes Iouis Opt Max.* Idem lib. 6. Epistol. ad Cæcin. *Quare vt Augures & Astrologi solent, ego quoq;* AVGVR PVBLICVS. Fest. Pomp. *Quinque genera signorum obseruant* AVGVRES PVBLICI, *ex cælo, ex auibus, ex quadrupedibus, ex aris.* Sic enim lacunam in Festo supplendam, vnico verbo mutila & quasi decurtata Epitome arguit. Fertur & vetus inscriptio Neapoli hodieque exstare in hæc verba. C. MAETIO MEMNIO, FVRIO, BALBVRIO, CAECILIANO, PLACIDO C. V. PONTIFICI MAIORI, AVGVRI PVBLICO POPVLI ROM. QVIRITIVM. Liuius lib 1. *Inde ab* AVGVRE, *cui deinde honoris gratia* PVBLICVM *id perpetuumq; sacerdotium fuit.* Atque in id collegium COOPTARI dicebantur. Et ita Cic. 2. Orat. in Rull. & Philipp. 13. & in lib. De Clar. Oratorib. & lib. 3. Epist. ad Attic. & alias loquitur. INAVGVRARI etiam dicebantur: quo genere loquendi idem Cic. 2. Philip. & in Bruto, & Varro lib. 4. De lingua Latina, & Suetonius in Caligul cap. 12. vtuntur. Qui vero inaugurabatur, iureiurando adigebatur se nihil e mysteriis enuntiaturum. Plutarch. ἐν Αἰτίοις· ἢ κατειλημμένον ὅρκοις τὸν Αὔγουρα, μηδενὶ φράσειν τῶν περὶ τῶν ἱερῶν, ἀπολύσαι τῶν ὅρκων οὐ θέλοντι ἰδιώτην γενόμενον.

SOLLEMNIA vero, quibus in Auspiciis vtebantur verba, Cic lib. 2. De diuinat. memoriæ prodidit. Primum enim is qui auspicabatur, dicebat, Q. FABI TE MIHI IN AVSPICIO ESSE VOLO. Ille vero qui in auspicium adhibebatur, respondebat, AVDIVI. Tum is qui auspicabatur, ita imperabat, DICITO SI SILENTIVM ESSE VIDEBITVR. Statim respondebat alter, SILENTIVM ESSE VIDETVR. Tum ille, DICITO, SI PASCVNTVR AVES. Hic respondebat, PASCVNTVR. Ille, QVAE, AVT VBI? Respondebat hic, ATTVLIT IN CAVEA PVLLOS PVLLARIVS. In cauea enim inclusos pullos adferebat is, qui ex corpso nominabatur PVLLARIVS, cuius opera in auspiciis veteres vsos fuisse, ostendit idem Cicero Epist. 12. lib. 10. famil. & in Orat. ad populum contra Rullum, & Liu. lib. 8. Is pullis de cauea exeuntibus, offam pultis offerebat, vt pascerentur. Hi plerumque fame enecti in offam protinus inuadebant, & si aliquid ex ore cecidisset, tum auspicanti, TRIPVDIVM SOLLISTIMVM nuntiabatur: quod erat egregium & lætum auspicium. Liuius libro 10. *Tertia vigilia noctis, iam relatis litteris à collega, Papyrius* SILENTIO FACTO SVRGIT, & PVLLARIVM IN AVSPICIVM MITTIT. Et mox: *Nam cum pulli non pascerentur,* PVLLARIVS *auspicium mentiri ausus,* TRIPVDIVM SOLLISTIMVM CONSVLI NVNTIAVIT: *Consul lætus,* EGREGIVM AVSPICIVM ESSE, & DEIS AVCTORIBVS, REM GESTVROS PRONVNTIAT, *signumque pugnæ proponit.* Ibidemque paullo post: *Mihi quidem* TRIPVDIVM NVNTIATVM *populo Rom. exercituiq;* EGREGIVM AVSPICIVM est. Plinius lib. 10. cap. 21. de gallis gallinaceis agens, quos victoriarum omnium toto orbe partarum auspices facit: *Horum,* ait, *sunt* TRIPVDIA SOLLISTIMA. Minutius Felix in Octauio, *Clodius scilicet, Flaminius, & Iunius ideo exercitus perdiderunt, quod* PVLLORVM SOLLISTIMVM TRIPVDIVM *exspectandum non putauerunt.* Origo autem & ratio illorum nominum hæc traditur, quod cum necesse erat ex ore pascentium pullorum aliquid cadere & terram PAVIRE, id est ferire, Terripauium primo, post Terripudium, dein TRIPVDIVM dictum. & quod in solidum caderet, SOLLISTIMVM id appellabatur. Paulus ex Festo. *Puls,* ait, *potissimum dabatur pullis in auspiciis, quia ex ea necesse erat aliquid decidere, quod* TRIPVDIVM *faceret. id est Terripauium:* PAVIRE *enim ferire est. Bonum enim augurium esse putabant, si pulli per quos auspicabantur, comedissent, præsertim si eis edentibus aliquid ab ore decidisset: sin autem omnino non edissent, arbitrabantur periculum imminere.* Idem alio loco: SOLLISTIMVM *Appius Pulcher, in Auguralis disciplinæ libro primo, ait, esse tripudium, quod auis excidit. ex eo quod illa fert, saxumve solidum, aut arbos viuiradix ruit, quæ nec præ vitio humani cadantur ve, iaciantur, pellanturve.* Vnde apparet falli eos, qui

apud

apud Cicer.in SOLLISTIMI TRIPVDII explicatione, *solum* pro *solido* substituerunt: nec eorum opinioni suffragatur SOLLISTIMI vox, cuius sonus eos in fraudem illexit. SOLLVM namque Oscorum lingua solidum significare, idem Fest. Pomp. auctor est. Tripudiorum porro SOLLISTIMORVM & SCNIVIORVM meminit Cicero Epist. 6. lib. 6. Familiarium, ad Cæcinam.

CETERVM si cauea non exirent pulli, vel cauea educti fugerent & euolarent, aut pasci renuerent, triste hoc atque dirum auspicium erat. Quam obseruationem euentu ipso quotiescúque ita casus tulit, comprobatam, magnamque eius neglectum ducibus Romanis cladem calamitatemq; inuexisse, historiarum monumenta testantur cuius rei exempla si quis requirat, ea Ciceronis lib. 1. & 2. De diuinat. & lib. 2. De nat. Deor. Valer. Max. lib. 1. cap. 4. & 6. Epitomes Liuii lib. 19. Polybii lib. 1. Suetonii in Tiberio cap. 2. & in Galba, cap. 18. & Iulii Obseq. lib. De prodig. lectio suggeret. Testimonium etiam non detrectabit Silius Italic. qui hoc idem subobscure verborum ambitu significat lib. 5. his versibus: quibus caligine omni depulsa lux clara nostra ope nunc affulget:

Tunc ales priscum populis de more Latinis
Auspicium, cum bella parant, mentesq; Deorum
Explorant super euentu, ceu præscia luctus
Damnauit vesci, planctuq; alimenta refugit.

Hoc vetocum obseruassent pullarii, AVSPICIA SECVNDA ET EGREGIA VEL TRISTIA NVNTIABANT. Liuius lib. 9. Papyrium hæc Tarentinis dixisse refert, AVSPICIA SECVNDA ESSE, *Tarentini*, PVLLARIVS NVNTIAT: LITATVM PRAETEREA EST EGREGIE: AVCTORIBVS DIIS, *vt videtis, ad rem gerendam proficiscimur.* Idem lib. 41. *Super tam euidentem* TRISTIS OMINIS *euentum, etiam ex* PVLLARIO *auditum est* VITIVM IN AVSPICIO ESSE.

AVSPICIORVM porro species duas IVGIS & PERENNIS nominibus distinctas, Cicero in libris De diuinat. commemorat, cui Festus subscribit, qui hæc præterea auspiciorum genera recenset, CADVCA, PEDESTRIA, DEXTERA, PIACVLARIA, eorumque verborum vim & potestatem suis locis explicat.

SILENTIVM etiam Auspiciorum proprium verbum erat, eoque nomine, prout Cicero interpretatur, appellabant quod omni vitio carebat. Festus, inter SINISTRVM auspicium & SILENTIVM hoc interesse ex Atteio Capitone scribit: quod SINISTRVM in auspicando lætum & prosperum auspicium significet: at SILENTIVM, vbi dumtaxat vacat VITIO. Igitur SILENTIO SVRGERE cum dicitur, significat non interpellari quo minus rem gerat, SINISTRVM vero hortari quoque auspicia ad agendum quod animo quis proposuerit.

SORICVM AVTEM OCCENTV DIRIMI AVSPICIA, inualuerat, teste Plinio lib. 8. c. 57. Porro non tantum qui cælestia auguria, sed & qui pedestria bipedum, ex pullorum nimirum pastu, auspicia capiebat, pullariumque in auspicium mittebat, AVSPICARI dicebatur, vt ex Cicero. lib. 2. De diuinat. intelligimus. Suetonius in Nerone cap. 46. AVSPICANTI, *Sporus anulum muneri obtulit.* Idem in Galba cap. 18. *Obseruatum est etiam Calendis Ianuar. sacrificanti coronam excidisse,* AVSPICANTI *pullos euolasse.* Iul. Obseq. in lib. De prodig. de M. Æmilio & C. Hostilio Mancino Coss. *Quum, ait, Lauinii* AVSPICARENTVR, *pulli è cauea in syluam Laurentinam euolarunt.* Cato in Orat. De sacrilegio commisso, referente Festo: *Domi cum* AVSPICAMVR, HONOREM ME DEVM IMMORTALIVM *velim habuisse.*

INTERDVM vero cubantes auspicabantur. Paulus: CVBANS AVSPICATVR, qui in lecto quærit augurium. Seruius in schedis, quo loci Templi significationes exsequitur, in eo loco septo CVBARE consueuisse AVSPICANTES indicat.

NEC VERO de Haruspicum responsis silendum arbitror. Haruspices namque CONSVLI, & consulti RESPONDERE dicebantur, & quæ edebant ac pronuntiabant, RESPONSA appellabantur. Sueton. in Tiberio cap. 63. *Haruspices secreto, ac sine testibus* CONSVLI *vetuit.* Virgil. lib. 2. Georgic.

Nec RESPONSA *potest* CONSVLTVS *reddere* VATES,

Illic enim vt & apud Plinium lib. 17. cap. 18. & Lucanum lib. 1. VATIS nomine Haruspex proculdubio exaudiendus est. Atque ita RESPONSA VATVM accipienda sunt apud Cornel. Tacit. lib. 13. Liuius lib. 39. *Haec eos religione innumerabilia decreta Pont[illegible]cum, S[illegible]atusconsulta, HARVSPICVM denique RESPO[illegible]SA liberant.* Ex huiusmodi v[illegible]o respons. Cicero Oratione quae de Haruspic. respons. [illegible] cribitur, vnum profe[illegible] conceptum [illegible] haec verba, [illegible] dispersa in vnum contuli. QVOD IN AGRO LATINIENSI AVDITVS EST STREPITVS CVM FREMITV, EXAVDITVS IN AGRO PROPINQVO ET SVBVRBANO STREPITVS QVIDAM RECONDITVS ET HORRIBILIS FREMITVS ARMORVM, DE EA RE SCRIPTVM EST POSTVLATIONES ESSE IOVI, SATVRNO, NEPTVNO, TELLVRI, DIIS CAELESTIBVS OB LVDOS MINVS DILIGENTER FACTOS, POLLVTOSQVE, ORATORES CONTRA IVS FASQVE INTERFECTOS, FIDEM ET IVSIVRANDVM NEGLECTVM, SACRIFICIA VETVSTA, O[illegible]CVLTAQVE DISCORDIAM DISSENSIONEMQ. PATRIBVS, PRINCIPIBVSQVE CA[illegible] PERICVLAQVE CREENTVR, AVXILIISQVE DIMINVTIS EFFICIATVR, QVARE AD VNIVS IMPERIVM RES REDEAT, EXERCITVSQVE PVLSVS AD DIMINVTIONEM ACCEDAT, NE DETERIORIBVS REPVLSISQVE HONOS AVGEATVR. Liuius libro 42. Cum rostrata columna bello Punico posita tota ad imum fulmine di[illegible] esset, HARVSPICES RESPONDISSE refert, IN BONVM VERSVRVM ID PRODIGIVM, PROLATIONEM FINIVM ET INTERITVM PERDVELLIVM PORTENDI, QVOD EX HOSTIBVS SPOLIA FVISSENT, EA ROSTRA QVAE TEMPESTAS DISIECISSET. Valer. M[illegible] lib. 1. cap. 6. Marcelli fatum narrans. *Cum summo, inquit, studio niteretur, vt Poenorum exercitum, aut i[illegible] Italia prosterneret, aut Italia pelleret, sollemniq. sacrificio voluntates Deorum exploraret, quae prima hostia ante foculum decidit, eius IECVR SINE CAPITE inuentum e[illegible] pro[illegible]ima CA[illegible] IECINORIS DVPLEX habuit: quibus* INSPECTIS, HARVSPEX, *tr[illegible]* [illegible] IACERE *sibi* EXTA, *quia prima tam* TRI[illegible]IA, *secunda* NIMIS LAETA *apparu[illegible]*, RESPONDIT. Iul. Obseq. libro De Prodig. *Petraum Sylla cum oppugnaret, vnus miles eius a[illegible] ferens, exanimatus fulmine.* HARVSPEX RESPONDIT, DIVTVRNO LABORE, QVOD CAPVT IACENTIS IN OPPIDVM VERSVM ESSET, INTROITVM ET VICTORIAM ROMANIS SIGNIFICARE. Quo in libello & alia multa Haru[illegible]picum re[illegible]ponsa, quae breuitatis causa praetermitto, referuntur. Aliud etiam Haru[illegible] m responsum, Liuius lib. 31. commemorat, quo continebatur, PRECATIONI ANNVISSE DEOS, LAETAQVE EXTA FVISSE, ET PROLATIONEM FINIVM VICTORIASQVE ET TRIVMPHVM PORTENDI. Idem libro 36. *Ea omnia sacrificia LAETA fuerunt: primisq. hostiis* PERLITATVM est. *Et ita* HARVSPICES RESPONDERVNT, EO BELLO TERMINOS POPVLI ROM. PROPAGARI, VICTORIAM AC TRIVMPHVM OSTENDI. Idem lib. 42. HARVSPICES ITA RESPONDERVNT, SI QVID REI NOVAE INCIPERETVR, ID MATVRANDVM ESSE. VICTORIAM, TRIVMPHVM, PRAEROGATIVVM IMPERII PORTENDI. [illegible] lib. 1[illegible] cap. [illegible]8. *Diuo Augusto Spoleti sacrificanti primo potestatis suae die, sex victimarum iecinora replicata intrinsecus ab ima fibra reperta sunt:* RESPONSVM QVE DVPLICATVRVM INTRA ANNVM IMPERIVM. Sueton. in Augusto, cap. 94. *Velitris antiquitus tacta de caelo muri parte*, RESPONSVM EST, OPPIDI CIVEM QVANDOQVE RERVM POTITVRVM. Ibidem, cap. 98. *Sub idem tempus ictu fulminis ex inscriptione statuae eius prima littera nominis e[illegible]* RE[illegible]QVE EST CENTVM SOLOS DIES [illegible] VICTVRVM, QVEM NVMERVM C LITTERA NOTARET. Et [illegible] Galba, cap. 4. *Auo eius* F[illegible] PROCVRANTI, *cum exta de manibus aquila rap[illegible]et, & in frugiferam quercum contulisset*, [illegible]MMVM, SED SERVM [illegible]ERIVM PORTENDI [illegible]MILIAE, RESPONSVM EST. [illegible] Rei[illegible] m[illegible] apud C[illegible], lib. 1. De [illegible] Liuium lib. 8. & [illegible] 31. Pl[illegible] lib. 7. cap. 16 Cornelium Tacitum libro 13. & Annal. [illegible] A[illegible] code[illegible] [illegible] na [illegible]rere non a[illegible], quorum vtr[illegible] qui a [illegible] a M[illegible] lib. 1. Sa[illegible] cap. 1[illegible]. citatur. Priore ca[illegible] C[illegible] [illegible] TROIVGENA C[illegible]NAM R[illegible]MANE F[illegible]E, [illegible] TE [illegible] CIRCVMT IN CAMPIS DIOMEDIS CONSERERE MANVS: SED [illegible] CREDES TV [illegible] DONEC CO[illegible]IS SANGVINE CAMPVM, [illegible]QVE MILLIA OCCISA TVA DEFERET AMNIS IN PONTVM MAGNVM EX TERRA FRVGIFERA PISCIBVS ATQVE AVIBVS

AVIBVS FERISQVE, QVAE INCOLVNT TERRAS, IIS FIAT ESCA CARO TVA. NAM MIHI ITA IVPITER FATVS EST. Alterum carmen emendatius & plenius in Liuio, quam Macrobii codice bus, ita habet. HOSTEM ROMANI SI EXPELLERE VVLTIS, VOMICAMQVE, QVAE GENTIVM VENIT LONGE, APOLLINI VOVENDOS LVDOS CENSEO, QVI QVOTANNIS COMITER APOLLINI FIANT. CVM POPVLVS DEDERIT EX PVBLICO PARTEM PRIVATI VTI CONFERANT PRO SE, SVISQVE. HIS LVDIS FACIVNDIS PRAEERIT PRAETOR IS, QVI IVS POPVLO PLEBIQVE DABIT SVMMVM. DECEMVIRI, GRAECO RITV SACRA FACIANT. HAEC SI RECTE FAXITIS, GAVDEBITIS SEMPER, FIETQVE RES VESTRA MELIOR: NAM ES DIVVS EXTINGVET PERDVELLES VESTROS, QVI VESTROS CAMPOS PASCVNT PLACIDE. Apud Liuium, lib. 23. Q. Fabius Praetor legatus a Delphis Romam reuersus responsum Pythiae ex scripto recitauit, in quo erant Diui, quibus quoque modo supplicaretur. Deinde addidit, TVM SI ITA FAXITIS ROMANI, VESTRAE RES MELIORES, FELICIORESQVE ERVNT MAGIS EX SENTENTIA RESPVB. VESTRA VOBIS PROCEDET. VICTORIAQVE DVELLI POPVLI ROM. ERIT PYTHIO APOLLINI, REPVB. VESTRA BENE GESTA SERVATAQVE, LVCRIS MERITIS, DONVM MITTITOTE, DEQVE PRAEDA, MANVBIIS, SPOLIISQVE HONOREM HABETOTE. Aliud etiam responsum Delphicum Latinis iisdem verbis conceptum, Liuius lib. 5. refert. Porro Haruspicum verba quædam perstringit Varro, lib. 6. De lingua Lat. *Vt cum*, inquiens, *Haruspex præcipit*, VT SVO QVISQVE RITV SACRIFICIVM FACIAT. Haruspices etiam PRONVNTIARE dicebantur. Sueton. in Iulio cap. 61. de equo Cæsaris, *quem natum apud se cum* HARVSPICES IMPERIVM ORBIS TERRAE SIGNIFICARE DOMINO PRONVNTIARENT, *magna cura aluit*. Iul. Obseq. libro De Prodig. HARVSPICES. *sacra* APOLLINIS LITANDA, ET DE LEGE QVAE FEREBATVR SVPERSEDENDVM PRONVNTIARVNT. Hic etiam dubium licet Cornuti locum adscribam, qui ad ea verba Persii Satyr. 2. *Nutrici non mando vota. Verbo, ait, vsus est Haruspico: cum enim dicitur*, MANDO TIBI, VT MAXIMVM IOVEM AVDIAS, *vt quemadmodum* PROCVRATIONIS *assertio fit, ita fiat & in sacris & in prece*. Ex Haruspicum vero disciplina, PORTENTA, OSTENTA, FVLGVRA, PROCVRARI, EXPIARIQVE DICEBANTVR: vt Cicero, lib. 2. De legibus, Valer. Max. lib. 1. cap. 1. Liuius, lib. 26. Seneca, libro 2. Natural. quæst. Agell. lib. 4. cap. 5. Arnobius, lib. 5. aduers. Gent. testantur. Prodigiis namque & fulguribus denunciata & significata pericula, expiationibus procurationibusque auerti credebant: cui scientiæ præerant haruspices, qui vt de extis, ita de fulguribus, terræ motibus, portentis, ostentis, monstris, prodigiis consulebantur. Liuius lib. 5. *Prodigia interim multa nunciata sunt, quorum pleraque, & quia singuli auctores erant, parum credita, spretaque, & quia, hostibus Hetruscis, per quos ea* PROCVRARENT, HARVSPICES *non erant*. Vnde & illud notandum est, Prodigia NVNTIARI consueuisse, vt ex Liuii compluribus locis, & Plinio, lib. 8. cap. 42. liquet.

FVLMINVM vtique varia illis genera erant. Quædam enim CONSILIARIA, quædam POSTVLATORIA, seu POSTVLARIA, quædam MONITORIA, alia PESTIFERA, FALLACIA, DEMPTALIA, PEREMPTALIA, seu PEREMPTORIA, ADTESTATA, ATTERRANEA, OBRVTA, REGALIA, INFERNA seu INFERA, HOSPITALIA, FAMILIARIA, AVXILIARIA, PROVORSA, vocabantur, quemadmodum Seneca, lib. 2. Natur. quæst. Plin. lib. 2. Natur. hist. cap. 52. Fest. Pomp. & Ammian. Marcell. lib. 23. & Seruius in lib. 1. Æneid. docent. DIVM quoque FVLGVR, ET RENOVATIVVM, Festus explicat. MANVBIAS etiam TRINAS IOVIS idem exponit. Seruius in 1. Æneid. ad ea verba, *Disiecitque rates*, FVLMINVM *genera sunt quatuor, ait: vnum quod dicitur*, DISIICIENS, *idem quod fragosum: alterum*, TRANSFIGENS: *tertium*, CORRIPIENS: *quartum*, INFIGENS *Qua omnia hic attigit, dicens primum, Disiecitq, rates: secundum, Illum exspirantem transfixo pectore: tertium, Turbine corripuit: quartum, Scopulo infixit acuto.*

POSTREMO ne Salios intactos relinquam, eorum carmina quædam fuisse Cic. lib. 3. De orat. indicat. Eis vero inseri solita nomina eorū, quibus honorem eximium haberi volebant, ostendit Cornel. Tacit. lib. 2. qui hunc inter ceteros Germanico honorem decretum scribit, vt nomen eius SALIARI CARMINE CANERETVR. Capitolinus in M. Antonino Philosopho,

quem octauo anno in collegium Saliorum relatum narrat, *Fuit*, inquit, *in eo sacerdotio & præsul & vates & magister, & multos* INAVGVRAVIT *atque* EXAVGVRAVIT, *nemine* PRAEEVNTE, *quod ipse* CARMINA *cuncta didicisset.* Et paulo post, *Iussitq; vt statuæ tantummodo filio mortuo decernerentur, & imago aurea Circensibus per pompam ferenda. & vt* SALIARI CARMINI *nomen eius inferretur.* Et ea quidem carmina, quæ à Saliis in vniuersos homines componebantur, AXAMENTA dicta, Paulus scribit. Nam in Deos singulos versus facti a nominibus eorum appellabantur, vt IANVALII, IVNONII, MINERVII. Inter eos autem, quorum nomina carmine Saliari celebrabantur, MAMVRIVS VETVRIVS numeratur. Varro lib. 5. De ling. Lat. *Itaque Salii,* QVI CANTANT MAMVRIVM VETVRIVM, *significant veterem memoriam.* Ouid. lib. 3. Fastor.

Quis mihi nunc dicet, quare cælestia Martis
Arma ferant Salii, MAMVRIVMQVE CANANT?

Plutarch. in Numa: Τῷ δὲ Μαμουρίῳ λέγουσι μισθὸν γενέσθαι τῆς τέχνης ἐκείνης, μνήμην τινὰ δι' ᾠδῆς ὑπὸ τῶν Σαλίων ἅμα τῇ πυρρίχῃ διαπεραινομένης. Οἱ δ' οὐ Οὐετούριον Μαμούριον εἶναί φασι τὸν ᾀδόμενον, ἀλλὰ οὐετερέμ μεμορίαμ, ὅπερ ἐστὶ παλαιὰν μνήμην. Fest. Pomp. MAMVRII VETVRII *nomen frequenter in cantibus Romani frequentabant hac de causa. Numa Pompilio regnante è cælo fertur cecidisse ancile, id est, scutum breue: quod ideo sic appellatum est, quia ex vtroque latere erat recisum, vt summum infimumq; eius latus medio pateret. Vnaq; edita vox, omnium potentissimam fore ciuitatem, quamdiu id in ea mansisset. Itaq; facta sunt eiusdem generis plura, quibus id misceretur, ne internosci cæleste posset: probatum est opus maxime Mamurii Veturii, qui præmii loco petiit, vt suum nomen* INTER CARMINA SALII CANERENT. Varro etiam lib. 5. MANIAM MATREM LARVM, ET LVCIAM VOLVMNIAM Saliorum carminibus appellatas tradit. Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 9. *In Iano,* SALIORVM *quoque antiquissimis* CARMINIBVS, DEORVM DEVS CANITVR. Festus Pompeius: MANVOS IN CARMINIBVS SALIARIBVS, *Ælius Stilo significare ait, bonus.* Paulus ex Festo: IN CARMINE SALIARI CERVS MANVS, *intelligitur creator bonus.* In Saliorum vtique exsultationibus, verba, REDANTRVARE ET AMPIRVARE vsu trita fuisse, Festus auctor est. Varro lib. 4. De ling. Lat. INSICIA *ab eo quod insecta caro, & vt in* CARMINE SALIORVM *est.* Idem lib. 5. *In libris* SALIORVM, *quorum cognomina* AGONENSIVM, *forsitan hic dies, ideo appellatur potius* AGONIA. Idem lib. 6. *Pro quo in* SALIARI CARMINE *scriptum est,* CANTE, *hoc versu,* DIVVM EXTA CANTE, DIVVM DEO SVPPLICE CANTE. Ibidem, in carmine Saliorum fuisse scribit hæc, COSAVLI, DOLOSI, ESO, CVSIATVM, MVSES, RVSE, DVMQVE IANVS VENET.

Ex eodem carmine Festus Pomp. hæc verba ducit. PILVMNOE, POPLOE, PROMENERVAT, IROMONET, PENNATAS, IMPENNATASQVE, AGNAS ET AGNAS NOVAS, PRAECEPTAT, PESCIA. Quinctilianus lib. 1. cap. 11. *Nec vtique ab vltimis etiam oblitteratis repetita temporibus, qualia sunt topper, & antegerio, & exanclare, & prosapia, &* SALIORVM CARMINA *vix sacerdotibus suis satis intellecta. sed illa mutari vetat religio, & consecratis vtendum est.* Hinc & Symmachus libri 3. Epist. 44. quemdam Archaismi affectatorem ridens, *Si tibi, ait, vetustatis tantus est amor, pari studio in verba prisca redeamus, quibus* SALII CANVNT.

EXTREMA libri huius clausula erit ea, qua Ianum à se clausum Imperatores testatum relinquebant. Quod huiusmodi elogio fieri solitum didici, PACE TERRA MARIQVE PARTA, IANVM CLVSIT. Liuius lib. 1 *Bis deinde post Numæ tempora Ianus clausus fuit: semel T. Manlio Consule, post Punicum primum perfectum bellum: iterum, quod nostræ ætati Dii dederunt, vt videremus, post bellum Actiacum ab Imp. Cæsare Augusto,* PACE TERRA MARIQVE PARTA. Sueton. in Augusto cap. 22 *Ianum Quirinum semel atq; iterum à condita vrbe ante memoriam suam clausum, in multo breuioris temporis spatio* TERRA MARIQVE PACE PARTA, TER CLAVSIT. Qua de re extat Emeritæ Augustæ in Hispania inscriptio hæc, IMP. CAES. DIVI F. AVGVSTI PONT. MAX. COS. XI. TRIBVNIC. POTEST. X. IMP. VIIII. ORBE MARI ET TERRA PACATO, TEMPLO IANI CLVSO ET REP. PR. OPTIMIS LEGIBVS ET SANCTISSIMIS INSTITVTIS REFORMATA VIAM SVPERIOR. COS. TEMPORE INCHOATAM ET MVLTIS LOCIS INTERMISSAM PRO DIGNITATE IMPERII POP. ROM. LATIOREM LONGIOREMQVE GADEIS VSQVE PROMOVIT. Reperitur & in veteribus Neronis numis, NERO CAES. AVGVSTVS PACE PO. RO. VBIQVE PARTA IANVM CLVSIT. Et in aliis, PACE POP. ROM. TERRA MARIQVE PARTA

QVE PARTA IANVM CLVSIT. Alii vero sic habent: IMP. NERO CLAVD. CAES. AVG. GERM. PACE POP. ROM. VBIQ. PARTA IANVM CLVSIT S. C. Et alibi, IMP. NERO CAES. AVG. PONTIF. MAX. TRIB. POT. P. P. PACE POP. ROM. TERRA MARIQVE PARTA IANVM CLAVSIT S. C. Quo genere loquendi vtitur etiam Liuius lib. 30. & Seneca in ἀποκολοκυντώσει. Rursus alias, NERO CLAVD. CAESAR AVG. GER. P. M. TR. P. IMP. P. PACE POP. ROM. TERRA MARIQVE PARTA IANVM CLVSIT S. C. Ac de iis quidem quæ ad ius diuinum pertinent hactenus: nunc ad Comitiorum, Legum, Senatusconsultorumque Formulas, mutata velificatione, contendam.

BARN. BRISSONII REGII CONSISTORII CONSILIARII, AMPLISSIMIQVE SENATVS PARISIENSIS PRÆSIDIS.

DE FORMVLIS ET SOLLEMNIBVS populi Romani verbis,

LIBER II.

VT QVI è portu soluunt, quamdiu oram litoris legunt, minus commouentur: sed postquam in altum prouecti, iam terram non vident, & quacumque oculos vertunt, pontum vndique & vndique pontum conspiciunt, toto tunc animo perturbari & corpore cohorrescere incipiunt: sic ego vastum hoc æquor Formularum expiscandarum causa ingressus, quo longius a conspectu terra recedit, eo vehementius afficior, nauigationisque longæ & minime portuosæ periculo terreor. Verum

Sero respicitur tellus, vbi fune soluto
Currit in immensum panda carina salum.

Nunc ergo quocumque ferar, vela nimirum danda sunt: Deus faciat, vt nauis secundis ventis cursum teneat suum! A proposito certe ne aberrem, neve ordinis (quo nulla res plus in animis hominum valet) perturbatione peccem, hoc libro de Comitiorum, Legum, Senatusconsultorumque Formulis dicam. Hæc enim quasi materia, quam tractet, & in qua versetur, huic libro subiecta est. Ordiar autem ab iis potissimum sollemnibus verbis, quibus populus Rom. de Bello, Pace, Legibus iubendis vel vetandis, Magistratibus mandandis, Votis suscipiendis, Supplicationibus, Triumphis, Quæstionibus publicis decernendis rogari solebat.

ROGATIONVM plane omnium communia verba hæc erant, VELITIS IVBEATIS QVIRITES? Plenus est exemplorum Liuius, in quibus colligendis si cui tempus terere graue molestumque sit: præcipua hinc inde conquisita subieci. De bello quidem populum ita rogatum, VELITIS IVBEATIS QVIRITES, BELLVM INDICI? Liuius ostendit lib. 21. Illic enim de bello Punico latum ad populum scribit, VELLENT IVBERENT, POPVLO CARTHAGINIENSI BELLVM INDICI. Idem lib. 31. de bello Macedonico P. Sulpitium Cos. rogationem in hæc verba promulgasse refert: VELLENT IVBERENT, PHILIPPO REGI MACEDONI-

BVSQVE QVI SVB REGNO EIVS ESSENT, OB INIVRIAS ARMAQVE ILLATA SOCIIS POPVLI ROM. BELLVM INDICI. Simili modo lib. 36. Patres ad populum ferri iussisse scribit, VELLENT IVBERENT, CVM ANTIOCHO REGE, QVIQVE SECTAM EIVS SEQVVTI ESSENT, BELLVM INIRI. Idem lib. 44. *Prætor, cuius inter ciues & peregrinos iurisdictio erat, Rogationem ferret*, VELLENT IVBERENT RHODIIS BELLVM INDICI. Sic & libr. 38. *Non ad populum ferri*, VELINT IVBEANTNE CVM GALLIS BELLVM GERI? De pace vero ita populum rogatum libr. 33. narrat, VELLENT IVBERENT CVM REGE PHILIPPO PACEM ESSE. Idem lib. 30. *Tum M. Attilius & Q. Minutius Tribuni pl. ad populum tulerunt*, VELLENT IVBERENT SENATVM DECERNERE, VT CVM CARTHAGINIENSIBVS PAX FIERET, ET QVEM EAM PACEM DARE, QVEMQVE EX AFRICA EXERCITVM DEPORTARE IVBERENT.

EADEMQVE verborum formula Rogationes de quæstionibus decernendis concipiebantur. Docet hoc, ob interuersam pecuniam, quæ ab Antiocho capta erat, promulgata Rogatio, quam Liuius lib. 38. talem fuisse testatur, VELITIS IVBEATIS QVIRITES (sic enim emendandum crediderim) QVAE PECVNIA CAPTA, ABLATA, COACTA AB REGE ANTIOCHO EST, QVIQVE SVB EIVS IMPERIO FVERVNT, QVOD EIVS IN PVBLICVM RELATVM NON EST, VTI DE EA RE SERVIVS SVLPICIVS PRAETOR VRBANVS AD SENATVM REFERAT, QVEM EAM REM VELIT SENATVS QVAERERE DE IIS QVI PRAETORES NVNC SVNT? Cicero lib. 1. De finib. *Ita aperte cepit pecunias ob rem iudicandam, vt anno proximo P. Scæuola Trib. pleb. ferret ad plebem*, VELLENTNE DE EA RE QVAERI. Nec diuersa erat aliarum Rogationum conceptio. Nam quæ de Cicerone in exsilium pellendo ad populum lata lex est, eam ipsemet in Orat. pro domo sua ita conceptam fuisse memorat, VELITIS IVBEATIS QVIRITES, VT M. TVLLIO AQVA IGNI INTERDICTVM SIT. Idem in Pisonem: *At hoc ego numquam opinor fuisse scriptum in illo elogio, quod te auctore in sepulcro Reipub. incisum est*, VELITIS IVBEATIS, VT QVOD M. CICERO VERSVM FECERIT SED QVOD VINDICARIT? Sed & de vere sacro vouendo populum a L. Cornelio Lentulo Pontifice Max. in hæc verba rogatum fuisse Liu. lib. 22. auctor est, VELITIS IVBEATIS HOC SIC FIERI? Rogationis etiam ad populum, quo auctore adrogationes fiebant, hanc fuisse formulam Agellius libr. 5. cap. 19. tradit, VELITIS IVBEATIS, VTI L. VALERIVS L. TITIO TAM IVRE LEGEQVE FILIVS SIET, QVAM SI EX EO PATRE MATREQVE FAMILIAS EIVS NATVS ESSET? Tribunitiæ vtique Rogationis carmen integrum exstat apud Liuium libr. 26. *Lucius*, ait ille, *Attilius Tribunus pl. ex auctoritate Senatus plebem in hæc verba rogauit*. OMNES CAMPANI, ATTELLANI, CATALINI, SABATINI, QVI SE DEDIDERVNT IN ARBITRIVM DITIONEMQVE POPVLI ROM. FVLVIO PROCONSVLI, QVAEQVE VNA SECVM DEDIDERE, AGRVM VRBEMQVE, DIVINA HVMANAQVE VTENSILIAQVE, SIVE QVID ALIVD DEDIDERVNT: DE HIS REBVS QVID FIERI VELITIS IVBEATIS, ROGO, QVIRITES? *Plebs sic iussit*, QVOD SENATVS MAXIMA PARS CENSEAT, QVI ADSIDETIS ID VOLVMVS IVBEMVSQVE. Ex quo loco duo notanda sunt. Vnum est, Rogationibus adiectum fuisse verbum ROGO: quod Adrogationis, quæ apud populum fiebat, Formula comprobat, cuius, teste Agellio, hæc erant verba, in extremo, HOC ITA VT DIXI, ITA VOS QVIRITES ROGO. Hoc & alias indicat Liuius lib. 6. his verbis: *Rogatio qualis est, quam a vobis antiquatam indignantur? sermoni Quirites simillima*: CONSVLES, *inquit*, ROGO, NE VOBIS QVOS VELITIS, FACERE LICEAT. *An aliter* ROGAT, *qui vtique alterum ex plebe fieri consulem iubet, nec vobis nec duos patritios creandi vobis potestatem permittit?* Cuius verbi interpretationem hanc Festus tradit: ROGAT, *est consulit populum, vel petit ab eo, vt id sciscat quod ferat: vnde nos quoque in consuetudine habemus pro petere & orare*. Alterum quod ex illo Liuii loco efficitur, est, populum, cum rogationem acciperet, respondisse, VOLVMVS IVBEMVSQVE. Id quod etiam confirmat Cicero in Oratione pro domo sua, cum ait *Vt si Tribuno pl.* ROGANTE, VELITIS IVBEATIS, *Sedulii centum, se* VELLE AC IVBERE *dixerint*. Quorum verborum differentiam hanc statuit Donatus Andr. Act. 3. Sc. 1. VOLVMVS *animo*; IVBEMVS *verbis*. Liuius lib. 4. *Oportet licere populo Rom.* SI VELIT IVBERE LEGEM. Ac plane proprium erat POPVLI IVBERE, VT PLEBIS SCISCERE, SENATVS CENSERE. Cicero pro Flacco: QVAE SCISCERET PLEBS, AVT QVAE POPVLVS IVBERET. Liuius lib 10. *Bellum Samnitibus* ET CENSVERE PATRES, ET POPVLVS IVSSIT. Apud eumdem lib. 31. *Sulpitius Consul populum concione aduocata alloquens*, QVAE PATRES, ait, CENSVERVNT, VOS IVBETE.

Ex qui-

ET QVIDEM AVCTORITAS ERAT IN SENATV, POTESTAS IN POPVLO, vt Cic. lib. 2 De legibus loquitur. Liuius lib. 8. *Bellum* EX AVCTORITATE PATRVM POPVLVS *aduersus Vestinos* IVSSIT. Et lib. 1. *Regem* POPVLVS IVSSIT, PATRES AVCTORES FACTI. *Ibidem*, DECREVERVNT, *vt cum* POPVLVS *Regem* IVSSISSET, *id sic ratum esset*, SI PATRES AVCTORES FIERENT. Idem lib. 26. de Mattio, qui dux ab exercitu lectus absque populi suffragio Propraetoris titulo literas ad Senatum scripserat: *Titulus honoris, quod imperio non* POPVLI IVSSV, NON EX AVCTORITATE PATRVM *dato Proprator Senatui scripserat, magnam partem hominum offendebat*. Hinc & DECRETA PATRVM, & POPVLI IVSSA. Liuius lib. 38. *Nutus eius* PRO DECRETIS PATRVM, PRO POPVLI IVSSIS ESSE. Denique lex ad populum lata GENERALE IVSSVM POPVLI definitur ab Agellio lib. 10. cap. 20.

IVBERE autem & è contrario VETARE POPVLVS dicebatur. Titius apud Macrobium lib. 3. Saturnal. cap. 16. *Quod in foro gestum sit*, QVI SVASERINT, QVI DISSVASERINT, QVOT TRIBVS IVSSERINT, QVOT VETVERINT. Cicero lib. 1. De Orat. *Num* APVD POPVLVM DE LEGIBVS IVBENDIS ATQVE VETANDIS. Idem libro 3. De legibus, de Tabellariis legibus differens: *Carbonis est tertia*, IVBENDIS LEGIBVS AC VETANDIS. Vnde IVSSA, VETITA POPVLI IN SCISCENDIS SVFFRAGIIS dixit idem lib. 2. De legibus.

ADMONENDI autem sumus directam rogandi Formulam ἀσυνδέτως ita conceptam fuisse, VELITIS IVBEATIS. Proinde voecula, NE, quae librariorum incuria huic Formulae sese sociam & comitem adiunxit, apud Liuium lib. 22. reiicienda & expungenda est. Quam tamen ab obliquis Rogationibus non arceo, quibuscum ei belle conuenit. Liuius lib. 1. *Ausus est ferre ad populum* VELLENT IVBERENTNE *se regnare*. Et lib. 30. *Tribuni pleb. ad populum tulerunt*, VELLENT IVBERENTNE, *Senatum decernere*. Et lib. 38. *non ad populum ferri*, VELINT IVBEANTNE. Cic. lib. 1. De finib. *ferret ad plebem*, VELLETNE *de ea re quaeri*. Idem pro Sestio, de Tribuno pleb. *Concionem interrogare solebat*, VELLENTNE *me redire*.

HVIVSMODI vero Rogationibus POPVLVS CONSVLI dicebatur. Liuius lib. 22. *L. Cornelius Pont. Max. consulente collegio Pontificum omnium primum* POPVLVM CONSVLENDVM *de vere sacro censet*. Cicero pro Milone: *Nihil de eius morte* POPVLVS CONSVLTVS EST: Idem pro domo sua, *Si populus Rom. de ista re* CONSVLTVS EST. Varro lib. 4. De ling. Lat. *Consul nominatus, quod* CONSVLERE POPVLVM ET SENATVM *debet*. Proinde Festus ROGATIONEM definit esse, cum POPVLVS CONSVLITVR de vno pluribusve hominibus, quod non ad omnes pertineat, & de vna pluribusve rebus, de quibus, non omnibus sanciatur.

ROGATIONIS porro cuiusdam clausulam Liuius lib. 3. citat, qua continebatur: SI TRIBVNOS PLEB. DECEM ROGABO, SI QVI VOS MINVS HODIE DECEM TRIBVNOS PLEB. FECERINT, HI TVM VTIQVE QVOS SIBI COLLEGAE COOPTASSENT, VT ILLI LEGITIMI EADEM LEGE TRIBVNI PLEBEI SINT, VT ILLI, QVOS HODIE TRIBVNI PLEBEI FECERITIS. Apud eumdem libro 22. integra de vere sacro Rogatio habetur. Idem lib. 43. ROGATIONIS meminit sub vnius Tribuni nomine promulgatae his verbis: *Quae* PVBLICA VECTIGALIA, VLTRO TRIBVTA C. CLAVDIVS ET TIBER. SEMPRONIVS LOCASSENT, EA RATA LOCATIO NE ESSET, DE INTEGRO LOCARENTVR, ET VT OMNIBVS REDIMENDI ET CONDVCENDI PROMISCVE IVS ESSET. Idem lib. 42. *Et* ROGATIONEM, ait, *quam de Liguribus deditis promulgare in animo haberent, in Senatu recitarunt*. Sanciebatur, QVI EX STATELLIS DEDITIS IN LIBERTATEM RESTITVTVS ANTE KALENDAS SEXTILES PRIMAS NON ESSET, CVIVS DOLO MALO IS IN SERVITVTEM VENISSET, VT IVRATVS SENATVS DECERNERET, QVI EAM REM QVAERERET ANIMADVERTERETQVE.

LEGE autem ita proposita, promulgata, recitata, prodibant in medium, qui populum ad eam accipiendam vel antiquandam concione habita cohortarentur: quod erat SVADERE vel DISSVADERE LEGEM. Liuius lib. 34. *Tribuni pl. legem Oppiam tuebantur: nec eam se abrogari passuros aiebant*: AD SVADENDVM DISSVADENDVMQVE *multi nobiles prodibant*. Et paullo post: *Si priuati tantummodo ad* SVADENDVM, DISSVADENDVMQVE, *id quod à nobis* ROGATVR, *processissent*. Sic Cato apud Ciceronem in lib. De Senect. sexquinque & sexaginta annos natum legem Voconiam magna voce & bonis lateribus SVASISSE gloriatur. Ibidemque Qu. Fabium Maximum admodum senem SVASOREM legis Cinciae de donis &c.

muneribus fuisse scribit. Idem in lib. De Clar. Orator. Catonem dum legem SVADERET, in Galbam multa dixisse. Eodemque libro Pisonem ait & causas egisse, & multarum legum aut AVCTOREM, aut DISSVASOREM fuisse. Ibidemque legis Seruiliæ SVASIONEM memorat. Festus etiam Pomp. Catonem citat in DISSVASIONE, NE LEX BAEBIA DEROGARETVR. Item in SVASIONE NE LEGI ORCHIAE DEROGARETVR. Et in SVASIONE legis Voconiæ, & in DISSVASIONE de rege Attalo & vectigalibus Asiæ. Agellius lib. 11. cap. 10. Gracchi orationem citat, qua is legem Aufeiam DISSVASIT. ex qua verba aliquot selegi, quæ hic adscribenda censui. Ea sic habent: *Qui prodeunt* DISSVASVRI *ne hanc legem* ACCIPIATIS, *petunt non honorem à vobis, verum à Nicomede pecuniam: Qui* SVADENT VT ACCIPIATIS, *ii quoque petunt non à vobis bonam existimationem.* Idem lib. 10. cap. 3. eiusdem Gracchi orationem de legibus promulgatis laudat. Sosipater Charisius eiusdem Gracchi orationem citat, VTI LEX PAPIRIA ACCIPIATVR, & aliam habitam IN ROGATIONE CN. MARII CENSORINI. Exstant & in Ciceronis Orationibus legis Maniliæ SVASORIA, & legis Agrariæ DISSVASORIAE conciones. Vt apud Liuium lib. 34. de promulgata legis Oppiæ abrogatione contrariæ M. Portii Catonis Cos. & L. Valerii Tribunipl. conciones: ex quarum priore colligitur in quæ verba extrema clausula eiusmodi orationum concipi consueuerit. Sic enim illic Cato: *Ego nullo modo abrogandam legem* OPPIAM CENSEO: VOS QVOD FAXITIS, DEOS OMNES FORTVNARE VELIM. Simili modo Appius Claudius Crassus Decemuiri nepos suam Rogationis de plebeio Consulatu promulgatæ DISSVASIONEM, ita apud eumdem Liuium lib. 7. concludit: OMNIVM RERVM CAVSA VOBIS ANTIQVANDAS CENSEO ISTAS ROGATIONES: QVOD FAXITIS DEOS VELIM FORTVNARE. Apud eumdem lib. 10. P. Decius Mus legem SVADENS his verbis perorat EGO HANC LEGEM, QVOD BONVM FAVSTVM, FELIXQVE SIT VOBIS AC REIPVBL. VTI ROGASTIS, IVBENDAM CENSEO.

ILLVD in iisdem Orationibus obseruandum est, eos qui ad populum verba faciebant, dixisse, QVIRITES. Quod à Strabone lib. 5. Geograph. notatum reperio his verbis: Κύρεις δὲ νῦν μὲν κώμιον ἐστὶν· ἦν πόλις ἐπίσημος, ἐξ ἧς ὥρμηντο οἱ τῆς Ῥώμης βασιλεύσαντες Τίτος Τάτιος, καὶ Νουμᾶς Πομπίλιος. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ ΚΥΡΙΤΑΣ ὀνομάζουσιν οἱ δημηγοροῦντες τοὺς Ῥωμαίους. Patet hoc ex Concionibus Voleronis, Canuleii, & Sextii Tribunorum pl. Camilli, & Appii Claudii, apud Liuium lib. 2. 3. 4. 5. & 6. Duronii & Posthumii Manlii apud Valer. Max. lib. 2. cap. 9. & lib. 6. cap. 4. vt & Cippi apud Ouid. lib. 15. Metamorph. Quinctilian. Declamat 254. necnon Scipionis, & Metelli Numidici, M. Catonis & C. Gracchi apud Agell. lib. 4. cap. 18. & lib. 6. cap. 11. lib. 10. cap. 14. lib. 11. cap. 10. & lib. 12. cap. 9. Ciceronis 1. & 3. Orat. in Catilin. pro C. Rabir. perduell. reo, post reditum ad populum & Philipp. 4. & 6. Furii Crisini apud Plin. lib. 18. Natur. histor. cap. 6.

NEC aliter Consul ipse concione aduocata populum alloquebatur. vt Consulum Quintii, Valerii, Sulpitii, Æmilii, & M. Portii Catonis conciones testantur, quæ à Liuio lib. 3. 31. & 34. & 44. referuntur. Hoc eodem nomine Populum compellat Lentulus Consul apud Valer. Max. lib. 6. cap. 2.

AST vbi legis ferendæ dies venerat, is qui comitia habebat, Tribus & Centurias in suffragium mittebat, his fermè verbis. ITE IN SVFFRAGIVM BENE IVVANTIBVS DIIS. Hanc ego, ne quis fide mea temere in creditum abeat, ex Liuio coniecturam capio, apud quem lib. 31. Sulpitius Cos. ita populum affatur, ITE IN SVFFRAGIVM BENE IVVANTIBVS DIIS: ET QVAE PATRES CENSVERVNT, VOS IVBETE.

SVFFRAGIORVM etiam ferendorum causa iubebatur Populus DISCEDERE. Asconius in Orationem pro Cornel. Balbo: *Cum id solum superest, vt Populus sententiam ferat, iubet vnumquemque is qui fert legem,* DISCEDERE. *Quod verbum non hoc significat, quod in communi consuetudine est, de eo loco vbi lex fertur, sed* IN SVAM TRIBVM DISCEDAT, *in qua suffragium est laturus. Populus enim confusus, vt semper aliâs, ita & in concione.* Proinde apud Dionys. Halicarnass. Brutus populum in suffragium mittit, his verbis: Ταύτην εἰ βουλομένοις ὑμῖν ἐστὶ τὴν γνώμην εἶναι κυρίαν, διαστάντες κατὰ φράτρας ψῆφον ἐπενέγκατε. Et hinc est, quod Liuius lib. 25. ait: *Tanto fauore ad suffragium ferendum* IN TRIBVS DISCVRSVM EST. Inde certe IRE IN SVFFRAGIVM, & INIRE SVFFRAGIVM Tribus dicebantur. Plinius libro 18. cap. sexto. *Cum* IN SVFFRAGIVM TRIBVS *oporteret* IRE. Liuius libro 34. *Quorum alterum ad nos Coss. reliqu[illegible], alterum ad vos, Quirites magis pertinet. Nam vtrum è Repub. sit, nec ne, id quod a[illegible] vestra existimatio est,* QVI IN SVFFRAGIVM ITVRI ESTIS.

Cic.

Cic. in Sestiana: *Quis est, qui cum contra me ferebatur,* INIISSE *se* SVFFRAGIVM *confiteatur?* Liuius libr. 1. *Priusquam* POPVLVS SVFFRAGIVM INEAT *in incertum comitiorum euentum patres auctores fiunt.* Idem libr. 3. *Alii Quirites* SVFFRAGIVM INEVNT. Rursus eodem libro, *Iamque editu testibus, cum Tribus vocari, & POPVLVM INIRE SVFFRAGIVM oporteret.* Idem lib. 24. *Eadem vos cura, qua in aciem armati descenditis,* INIRE SVFFRAGIVM *ad creandos Coss. decet.* Et mox: *Interim* PRAEROGATIVA SVFFRAGIVM INIT. Et lib. 36. *Iussi deinde* INIRE SVFFRAGIVM *ad vnum omnes non modo Centuria, sed etiam homines, qui* PVB. SCIPIONI IMPERIVM ESSE IN HISPANIA IVSSERVNT. Inuenitur & hæc loquendi Formula aliis quoque locis, quos recensere omnes, ne nimis longum sit, non oportet. Ac superiore illa verborum Formula MITTI IN SVFFRAGIVM Centuriæ dicebantur, vt idem Liuius libr. 31. indicat, cum ait: *Consul in campo Martio comitiis habitis, priusquam Centurias* IN SVFFRAGIVM MITTERET. Et paullo post: *Ab hac oratione* IN SVFFRAGIVM MISSI. Et libr. 3. *Pugnarentque collegæ, vt liberas* TRIBVS IN SVFFRAGIVM MITTERET.

QVINETIAM in Centuria, quæ iam suffragium tulerat reuocanda, his verbis, REDITE IN SVFFRAGIVM, vsos, verisimile facit ea Manlii Torquati Oratio, quæ libro 26. Liuii legitur.

VIDETVR & in Suffragiis rogandis SCISCENDI verbum locum habuisse. Festus namque Pomp. explicans quæ esset Centuria NI QVI SCIVIT, addit hæc: *Nam* SCISCITO *significat Sententiam dicito, ac Suffragium ferto. Vnde & Scita plebis.*

SVFFRAGII autem, cum Rogatio accipiebatur, Formula erat huiusmodi, VTI ROGAS IVBEO. Cicero lib. 2. De legib. SVADE *igitur, si placet,* ISTAM LEGEM, VT *ego,* VTI ROGAS, *possim dicere.* Liuius lib. 6. *Et* VTI ROGARENT *primæ tribus dicerent.* Idem lib. 33. *Ea Rogatione in Capitolio ad plebem lata,* OMNES QVINQVE ET TRIGINTA TRIBVS, VTI ROGAS, IVSSERVNT. Idem libr. 31. *Ab hac oratione* IN SVFFRAGIVM MISSI, VTI ROGARAT, BELLVM IVSSERVNT. Et lib. 30. *De pace* VTI ROGATAE *omnes* TRIBVS *erant,* IVSSERVNT PVB. SCIPIONEM PACEM DARE, EVMDEM EXERCITVS DEPORTARE. Item lib. 38. *Tribunos auctoritate deterruit, ne aduersarentur Rogationi. Remittentibus ergo his intercessionem,* OMNES TRIBVS, VTI ROGAS, IVSSERVNT.

SED & cum per tabellas suffragia ex legum Tabellariarum præscripto ferebantur, duplicis generis Tabellas datas constat. In quarum altera, VTI ROGAS, in altera ANTIQVO, scriptum erat. Illam populus in cistam coniiciebat, si Rogatio accipienda: hanc, si reiicienda, respuenda & explodenda esse videbatur. Cicero Epist. 14. libr. 1. ad Attic. *Piso autem Consul lator Rogationis, idem & dissuasor: operæ Clodianæ pontes occuparant. Tabellæ ministrabantur, ita vt nulla daretur,* VTI ROGAS. Idem Epist. 13. eiusdem lib. de Rogatione agens, quam ex S. C. de polluta a Clodio religione Coss. promulgarant: *In hac causa,* ait, *Piso amicitia P. Clodii ductus, operam dat, vt ea Rogatio quam fert, & fert ex S. C. & de religione,* ANTIQVETVR. Et Epist. 14. eiusdem libr. *Nam cum dies venisset Rogationi ex S. C. ferendæ, concursabant barbatuli iuuenes, totus ille grex Catilinæ, duce filiola Curionis & POPVLVM VT ANTIQVARET, ROGABANT.* Idē lib. 3. De legib. *Vos quidem, vt video,* LEGEM ANTIQVASTIS *sine tabella.* Et libr. 2. De offic. *Cum legem Agrariam ferret, quam tamen* ANTIQVARI *facile passus est, in eo se vehementer moderatum præbuit.* Liuius libr. 5. *Legem vna plures tribus* ANTIQVARVNT, *quam* IVSSERVNT. Idem libr. 8. *Tribus omnes præter Polliam* ANTIQVARVNT LEGEM. Et libr. 31. *Rogatio de bello Macedonico primis Comitiis ab omnibus ferme Centuriis* ANTIQVATA EST. Propriè enim ANTIQVABATVR lex, quæ promulgata non accipiebatur: ABROGABATVR vero ea quæ postquam perlata erat, retractabatur. Vtrumque tamen a propria verborum significatione recedens coniungit apud Liuium lib. 22. Minutius, *Itaque,* inquiens, PLEBISCITVM, *quo oneratus magis, quam honoratus sum, primus* ANTIQVO, ABROGOQVE. Vt autem ANTIQVARI dicebatur Rogatio, quæ reiciebatur & displicebat; ita ACCIPI, ea quæ populo probabatur, ac placebat.

CONSVLES porro Comitia habituri edicta proponebant, quibus dies Comitiis habendis denuntiabatur. Liuius libr. 27. *Ipse* COMITIA IN QVEM DIEM *primum potuit,* EDIXIT. Idem libr. 35. *M. Fuluius Prætor litteras mittit ad Consulem, Senatui placere Romam reuerti, & ex itinere præmittere* EDICTVM, QVO COMITIA CREANDIS CONSVLIBVS EDICERET. *Paruit his literis Consul, & præmisso* EDICTO *Romam venit.* Et libr. 26. DIEM COMITIIS CONSVLES EDIXERVNT. Eiusmodi edicti Agell. lib. 13. cap. 14. verba quædam citat: *In Edicto,* ait, *Consulum, quo edicunt, quis dies Comitiis centuriatis futurus sit, scriptum fuit,* NE QVIS

MAGISTRATVS MINOR DE CAELO SERVASSE VELIT. Ac profecto, non licuisse per leges Comitiis de cælo seruare, & si qui seruasset, non Comitiis habitis, sed priusquam haberentur, nuntiare debuisse Cicero Philipp. 2. scribit. Comitia vtique, quemadmodum Varro lib. 6. De ling. Lat. auctor est, dicebantur AVE SINISTRA DICI: quo in genere loquendi, SINISTRVM, bonum auspicium significasse notat.

SCIENDVM est autem Comitiis Centuriatis, quæ Dionys. Halicarn. λοχίτιν ἐκκλησίαν, Dio vero κατὰ λόχους ἀθροιζομένης ἐκκλησίας vocat, exercitum imperari consueuisse, eiusq. rei gratia conuenisse omnẽ multitudinem armatam in campũ Martium sub signis cũ suis Centurionib. quemadmodum ex illius Græci auctoris lib. 7. & huius lib. 37. apparet. Exercitus is Accenso imperabatur certis verbis, quæ sunt à Varrone posita lib. 5. De ling. Lat. Accẽso quippe qui imperabat, dicebat sic, CALPVRNI VOCA INLICIVM, OMNES QVIRITES HVC AD ME. Accensus vero sic, OMNES QVIRITES INLICIVM VISITE HVC AD IVDICES. C. Calpurnius dicebat: VOCA AD CONVENTIONEM OMNES QVIRITES HVC AD ME. Accensus ita dicebat, OMNES QVIRITES ITE AD CONVENTIONEM HVC AD IVDICES. Deinde Consul ad exercitum loquebatur, IMPERO QVA CONVENIT AD COMITIA CENTVRIATA.

ET in Centurijs quidem vnam fuisse à Seruio Tullio Rege constitutam, in qua liceret ei suffragium ferre, qui non tulisset in sua, ne quis ciuis suffragii iure priuaretur, Festus Pomp. tradit: cui idcirco nomen erat, NI QVIS SCIVIT: quæ verba hoc valebant, NISI QVIS SCIVIT.

EX Tribubus autem ac Centuriis quædam PRAEROGATIVAE, quædam IVRE VOCATAE appellabantur. Quæ verba Ascon. Pædian. in Diuinat. Ciceron. ita explicat. PRAEROGATIVAE, *sunt Tribus, quæ primæ suffragium ferunt ante* IVRE VOCATAS. *Mos enim fuerat, quo facilius in Comitiis concordia populi firmaretur, bina omnino de iisdem candidatis Comitia fieri: quorum tribus primæ,* PRAEROGATIVAE *dicebantur, quod* PRIMAE ROGARENTVR, QVOS VELLENT COSS. FIERI; *Secundæ* IVRE VOCATAE, *quod in his sequente populo, vt sæpe contigit, prærogatiuarum voluntatem, iure omnia complerentur.* Qua de re Liuii, & Ausonii in Panegyrico iam ante ab aliis obseruata testimonia non adferam.

ILLVD tantum ex Asconii verbis notandum moneo, Comitiis Consularibus, Centurias rogatas, QVOS EX IIS QVI PETEBANT, CONSVLES FIERI VELLENT, IVBERENT In Formula vtique Rogationis Prætorum eos COLLEGAS CONSVLVM nuncupatos, testis est Cic lib. 9. Epist ad Attic. *Prætores autem,* inquit ille, *ita rogentur,* VT COLLEGAE CONSVLVM *sint, quorum maius est imperium.* Agell. lib. 13 cap. 14. *Prætor etsi* COLLEGA CONSVLIS EST, *neque Prætorem neque Consulem iure rogare potest* Liui. lib. 7. *Prætorem quidem etiam iura reddentem, &* COLLEGAM CONSVLIBVS *atque iisdem auspiciis creatum.* Præco plane magna voce singularum Centuriarum suffragia renuntiabat: eiusque renuntiationis Formulam hanc fuisse, OLLA CENTVRIA, id est illa Centuria, Varr. lib. 5. De ling. Lat. ita scribit. *Olli valet dictum illi, ab olla & ollis, quod alterum Comitiis, cum recitatur, à præcone dicitur,* OLLA CENTVRIA, *non illa.* Qua in re eos pronuntiasse, IVNIORVM SENIORVMQ. CENTVRIIS MAGISTRATVM MANDARI illi, cuius nomen edebant, & qui plura puncta suffragiorum tulerat, docet Cic. lib. 7. in Verrem his verbis: *Tu cum Prætor renuntiatus es quoquo modo, mitto enim ac prætereo quid tum actum sit, sed cum esses renuntiatus, vt dixi, non ipsa præconis voce excitatus es, qui te toties* SENIORVM IVNIORVMQVE CENTVRIIS ILLO HONORE AFFICI PRONVNTIAVIT. Suet. in Domitiano cap 10. *Flauium Sabinum alterum ex patruelibus occidit, quod eum Comitiorum Consularium die destinatum perperam præco non* CONSVLEM AD POPVLVM, *sed Imperatorem* PRONVNTIASSET

RENVNTIABANTVR etiam qui suffragiis populi creabantur Magistratus. Cic. pro lege Manilia: *Nam cum propter dilationem Comitiorum ter Prætor primus Centuriis cunctis* RENVNTIATVS *sum.* Idem lib. 2. De Orat. Maluginensem M. Scipionem, ex Centuria sua RENVNTIASSE Acidinum Consulem narrat, eique dixisse præconem, DIC DE L MANLIO. Agell. lib. 7. cap. 9. ex Pisonis Annalib. hæc verba refert *Eumq.* PRIMAE TRIBVS AEDILEM CVRVLEM RENVNTIAVERVNT. Atque adeo præco eos, qui plura suffragia tulerant, Consules vel Prætores vel Censores renuntiabant. Cic. Orat. 2. in Rull. *Itaq. me non extremæ Tribus suffragiorum, sed primi illi vestri concursus; neq. singulares* VOCES PRAECONVM, *sed vna voce vniuersus populus Rom.* CONSVLEM DECLARAVIT. Agell lib. 12 cap. 8. *Postea populus Rom. eos simul Censores facit. Atq. illi vbi* VOCE PRAECONIS RENVNTIATI SVNT.

QVIN-

QVINETIAM ipsamet Consulum, qui Comitia habebant, voce COSS. designatos RENVNTIARI, DECLARARIQVE consueuisse ostendit Cic. pro Muræna his verbis: *Illo die quo auspicato Comitiis Centuriatis L. Murænam* CONSVLEM RENVNTIAVI. Et mox: *Vt* EIVSDEM *hominis* VOCE ET DECLARATVS CONSVL, *& defensus beneficium populi Rom. cum vestra atq; omnium ciuium salute tueatur.* Velleius Paterc. lib.2. de C. Sentio: *Iurauit etiamsi factus esset Cos. suffragiis populi, tamen se eum* NON RENVNTIATVRVM. Valer. Max. lib.3. cap.8. de C. Pisone Cos. *Pro rostris, ait, Piso collocatus, cum hinc atq; illinc eum ambissent, & an Palicanum suffragiis populi Consulem creatum* RENVNTIATVRVS ESSET, *interrogaretur, primo respondit non exstimare se tantis tenebris offusam esse rempub. vt huc indignitatis veniretur: deinde cum perseueranter instarent ac dicerent, Age si ventum fuerit:* NON RENVNTIABO, *inquit.* Plin. in Panegyrico: *Tuo iudicio Consules facti:* TVA VOCE RENVNTIATI SVMVS, *vt idem honoribus nostris suffragator in Curia, in Campo declarator exsisteres.* Similiterq; Prætores RENVNTIABANTVR. Cic. pro domo sua: *Is posteaquam intellexit posse se interuersa Ædilitate.* à L. PISONE CONSVLE PRAETOREM RENVNTIARI.

CONSVLEM plane tum, cum designatum Cos. renuntiabat, more institutoque maiorum ab Diis immortalibus precatum, VT EA RES SIBI MAGISTRATVIQVE SVO, POPVLO, PLEBIQVE ROMANE BENE ATQVE FELICITER EVENIRET, Cic. orat. pro Mur. testatum reliquit.

SVFFRAGII vero, quo viua voce Consul designabatur, hanc fuisse Formulam, SCIPIONEM verbi gratia, CONSVLEM NOMINO, facile adducor vt credam. Existimandi copiam præbet Liu.24. apud quem Qu. Fab. Max. quales viros Coss. creare deceret monens, sibi sic quemque dicere debere suadet, ANNIBALI IMPERATORI PAREM CONSVLEM NOMINO. Sed & in ea re verbo, DICO, vsos idem auctor innuere videtur, lib 10. non semel. *Cum Qu. Fabium,* ait, CONSVLEM *non petentem* OMNES DICERENT CENTVRIAE. Et mox: *Populus nihilominus suffragia inibat, & vt intro quæque vocata erat* CENTVRIA, CONSVLEM, *haud dubiè,* FABIVM DICEBAT. Rursus ibid. *Cum primo vocatæ Q. Fabium* CONSVLEM DICERENT OMNES CENTVRIAE. Et paullo post *Q. Fabius omnium consensu destinabatur, eumque prærogatiuæ, & primo vocatæ* OMNES CENTVRIAE CONSVLEM CVM L. VOLVMNIO DICEBANT. Sic ex lib.28. CENTVRIAEQVE OMNES *ingenti fauore P. Scipionem* CONSVLEM DIXERVNT. Et lib.29. *Quo die illum* OMNES CENTVRIAS PRIMVM CONSVLEM DIXISSENT.

SANE Candidati PROFITEBANTVR se petere, & nomina dabant. Quod vt Liuiū taceam, vel vnus Vel[illegible]ius Paterc. lib.2 satis superque comprobat, his verbis: *Tum in Comitiis habendis præcipuum egit Consulem. Nam & Quæsturam petentes, quos indignos iudicauit,* PROFITERI *vetuit, & cum id facturos se perseuerarent, Consularem, si in campum descendissent, vindictam minatus est Et Egnatium* [illegible]*m fauore publico, sperantemq; vt Præturam Ædilitati, ita Consulatum Præturæ se iuncturum* [illegible]ROFITERI *vetuit.*

CANDIDATOS vero BONORVM VIRORVM elogio commendari consueuisse ex Seneca lib.1. Epist. didici, cuius verba sic habent: *Illum dixisti amicum, & negasti. Itaque sic priore illo verbo quasi publico vsus es, & sic illum amicum vocasti, quomodo omnes* CAN[illegible]DATOS BONOS VIROS DICIMVS. Eoque, ni fallor, allusit Maluginensis Scipio in eo festiuo & vrbano dicto, quod à Cic. lib.2. De orat. refertur in hunc modum: *Aiunt Maluginensem illum M. Scipionem, cum ex Centuria sua renuntiaret Acidinum Consulem, præceq; dixisset: Dic de L. Manlio;* VIRVM BONVM, *inquit, egregiumq; ciuem esse* ARBITROR. Cæsar vtiq. Comitia cum populo ita partitus, vt exceptis Consulatus competitoribus, de cetero numero Candidatorum pro parte dimidia, quos populus vellet, pronuntiarentur; pro parte altera, quos ipse edidisset, vnicuiq; tribui scriptura breui libellos mittebat, in hęc verba: COMMENDO VOBIS ILLVM ET ILLVM, VT VESTRO SVFFRAGIO DIGNITATEM SVAM TENEANT, vt est à Suet. memoriæ proditum in Iul. cap.41. Apud Liu. lib.10. Fabius Max. ita suffragationem suam enuntiat, P. DECIVM EXPERTVM MIHI CONCORDI COLLEGIO VIRVM DIGNVM VOBIS, DIGNVM PARENTE SVO, QVAESO, MECVM CONSVLEM FACIATIS. Eos vero qui suffragia candidatis pollicebantur, his verbis vsos fuisse verisimile est: FAVEBO TIBI; vt colligitur ex loco Ciceronis, qui a Quinctiliano refertur lib.5. cap.4.

Q[illegible]RVM autem petitio iusta & legitima videbatur, eorum NOMINA ab eo qui Comitiis præerat ACCIPI, eorumque RATIO HABERI, vt è contrario eorum, qui repellebantur, nec admittebantur, & quos etiamsi suffragiis populi creare[n]tur, se non renuntiaturos testabatur, NOMINA *non* ACCIPI, *nec eorum* RATIO HABERI. Liuius. lib.9. De Cn. Flauio: *Inueni,*

in quibusdam annalibus, cum appareret Ædilibus, fierique se PRO TRIBV *Ædilem videret,* NEQVE EIVS ACCIPI NOMEN, *quod scriptum faceret, tabulam posuisse, & iurasse se scriptum non facturum.* Quibus verbis crediderim Liuium Pisonis Annales not. re. ex quorum libro 3. Agell. cap. 9. hæc verba refert: *Cn. Flauius patre libertino natus scriptum faciebat. isque eo tempore Ædili Curuli apparebat, quo tempore Æd iles subrogantur, eumque Ædilem Curulem* PRIMAE TRIBVS RENVNTIAVERVNT. *At Ædilis,* QVI COMITIA HABEBAT, NEGAT ACCIPERE, *neque sibi placere, qui scriptum faceret eum Ædilem fieri.* Idem lib. 27. *Itaque si* SVVM NOMEN *Dictator* ACCIPERET, SE COMITIIS INTERCESSVROS: *Si aliorum praterquam ipsius,* RATIO HABERETVR, *Comitiis se moram non facere.* Idem lib. 39. *L. Porcius Consul primo in ea sententia esse ne* NOMEN EIVS ACCIPERET. Et post: *Vt haud dubius Prator esset, si Consul* NOMEN ACCIPERE *vellet.* Cæsar lib. 3. De bell. ciuili: *Magnaque inter eos in concilio fuit controuersia, oporteretne L. Hirtii, quod is à Pompeio ad Parthos missus esset, proximis Comitiis Pratoriis* ABSENTIS RATIONEM HABERI. Liuius lib. 4. *Principes plebis ea Comitia malebant, quibus* NON HABERETVR RATIO *sui, quam quibus vt indigni praterirentur.* Idem lib. 7. de C. Martio Rutilio, qui Censuram se petere professus erat: *Ambo tum forte patritii Consules erant,* QVI RATIONEM EIVS SE HABITVROS *negabant.* Idem lib. 8. *Q. Publius Philo Prator, primus de plebe aduersante Sulpitio Cos.* QVI EIVS SE RATIONEM HABITVRVM *negabat, factus est.* Idem lib. 25. Æditatem petenti Scipioni tribunos obstitisse refert, *Negantes,* ait, RATIONEM EIVS HABENDAM ESSE, *quod eius nondum ad petendũ legitima atas esset.* Idem lib. 39. *Pars Tribunorum plebis negare* RATIONEM EIVS HABENDAM ESSE, *quod duos simul magistratus prasertim Curules vnus neque capere posset, nec gerere.* Sueton. in Iulio cap. 18. *Sed cum edictis iam comitiis* RATIO EIVS HABERI NON POSSET, *nisi priuatus introiisset vrbem.* Et alias: *Et ne absentis* RATIO *comitiis* HABERETVR, *quando nec plebiscito Pompeius postea abrogasset.* Idem Cic. Epist. ad Brutum: *Ciceronem nostrum in vestrum collegium cooptari volo. Existimo omnino absentium* RATIONEM, *sacerdotum Comitiis* POSSE HABERI: *nam etiam factum est antea. C. enim Marius cum in Cappadocia, &c.* Sequitur postea: *Est etiam in lege Iulia, qua lex est de sacerdotiis proxima, his verbis,* QVI PETIT, CVIVSVE RATIO HABEBITVR, *aperte indicat* POSSE RATIONEM HABERI *etiam non prasentis.* Quo genere loquendi idem Tullius vtitur in Bruto, & Philipp. 2. & 5. & Epistol. lib. 7. ad Attic. & Epist. 11. ad Tironem, lib. 16. familiar. Valer. Max. lib. 3. cap. vlt. & lib. 4 cap. 1. Velleius Paterc. lib. 2. & Asconius cum de Catilina agit. Eoque Cicero allusisse videtur Epist. 5. lib. 5. ad Attic. cum ait: *Sed tu aberis, & me absente res* HABEBIS MEI RATIONEM.

CONSVLES *porro &* PRAETORES FIERI, CREARI, DECLARARI, RENVNTIARI, DESIGNARI dicebantur. DICTATORES vero DICI: INTERREGES PRODI: SENATORES LEGI. Quæ monuisse sat habeo, ne exemplorum congerie liber hic turgescat nimis.

IN magistratibus autem creandis adiici solitũ, VT QVI OPTIMA LEGE FVERINT, Fest. Pomp. auctor est. Cic. Orat. De l. Agrar. ad populum, ex lege Rulli hoc caput citat: TVM II DECEMVIRI EODEM IVRE SINT, QVO QVI OPTIMA LEGE. Et ibidem: *Vt sine lege Curiata idem iuris habeant, quod haberent, si* OPTIMA LEGE A POPVLO ESSENT CREATI. Idem Philipp. 5. SIT PRO PRAETORE, EO IVRE, QVO QVI OPTIMO. Et Philipp. 11. *C. Cassium Procos. prouinciam Syriam obtinere,* VTI QVI EAM OPTIMO IVRE *prouinciam obtinuerit.* Liuius lib. 9. *An hunc, non, vt qui* OPTIMO IVRE CENSOR CREATVS ESSET, *populus creauit?* Et mox: *Amplexus regni nomen,* vt QVI OPTIMO IVRE REX ROMAE CREATVS sit, creatum se diceret. Quo alludens Seneca in ἀποκολοκυντώσει: CENSEO, ait, vt D. CLAVDIVS EX HAC DIE DEVS, ITA VTI ANTE EVM QVIS OPTIMO IVRE FACTVS SIT. Fest. Pomp. OPTIMA LEX *in magistro populi faciendo, qui vulgo Dictator appellatur, quam plenissimum posset ius esse, significabatur: vt fuit Manii Valerii, M. Fabii Volusina gentis, qui primus Magister à populo creatus est: postquam vero prouocatio ab eo Magistratu ad populum data est, qua antea non erat, desitum est dici,* VT OPTIMA LEGE, *vtpote imminuto iure priorum magistratuum.* Sed & virginis Vestalis capiendæ formula, quam ex Agellio libro superiore protuli, hoc habebat, VTI QVAE OPTIMA LEGE FIAT.

QVARVM autem Tribuum suffragiis creati erant magistratus, II TRIBVS illas TVLISSE dicebantur. Cic. Philipp. 11. *Qui cum longe omnes belli gloria, & virtute superaret, duas tamen* TRIBVS SOLAS TVLIT. Sueton. in Iulio, cap. 11. *Atque ita potentissimos duos competitores,*

titores, multumque & ætate & dignitate antecedentes superanit, vt plura ipse in eorum tribubus suffragia, quam vterque in omnibus TVLERIT. Cic. Pro Plancio: *An vna fieri potuerunt, si vna* TRIBVS NON TVLISSENT: *cum nonnullas punctis pene totidem?* Et paullo post: *Nam quod questus es plures te testes habere de Voltinia, quam quot in ea tribu* PVNCTA TVLERIS. Quo pertinet illud Horatii in arte: *Omne* TVLIT PVNCTVM.— Vetus Commentator Horatii in Eclog. 2. lib. 2. Satyr. in Sempronium Rufum, cum in Prætura repulsam tulisset, tale Epigramma scriptum commemorat:

Ciconiarum Rufus iste conditor,
Hic est duobus elegantior Planciis,
SVFFRAGIORVM PVNCTA NON TVLIT *septem:*
Ciconiarum populus vltus est mortem.

CONTRA vero PERDIDISSE TRIBVM, vel NON TVLISSE dicebantur, qui eius suffragio repulsam passi erant. Cic. lib. 2. Epist. ad Attic. *Fauonius meam* TRIBVM TVLIT *honestius, quam suam, Luceii* PERDIDIT. Idem in Orat. pro domo sua: *Qui se populo commiserant, ita repellebantur, vt etiam Palatinam tuam* PERDERENT, *qui in iudicium venerant siue accusatores erant, siue rei, te deprecante damnabantur.* Idem pro Sestio: *Ædilitatem petiuit cum bonis viris, & hominibus primis, sed non præstantissimis opibus & gratia,* TRIBVM SVAM NON TVLIT. *Palatinam denique per quā omnes illæ pestes populum Rom. vexare dicebantur,* PERDIDIT: *nec quicquam illis Comitiis, quod boni viri vellent, nisi repulsam tulit.* Idem in Vatin. *Nec post Romam conditam præter tribulem quemquam* TRIBVM SERGIAM PERDIDISSE.

REPVLSAM vero TVLISSE, vel passos candidatos, qui non adipiscebantur honores quos peterent, notius est quam vt à me comprobari debeat.

IN COMITIIS porro certum & sollemne fuisse aliquod CARMEN, Plinius in Panegyrico indicat, cum ait: *Perpessus es* LONGVM ILLVD CARMEN COMITIORVM, *nec iam irridendam moram. Tu Comitiis nostris præsidere, tu nobis* SANCTISSIMVM ILLVD CARMEN *præire dignatus es.* Quod quale esset; tum ex ea Comitiorum precatione, de qua libro superiore diximus, intelligi potest; tum ex eo quod designatos Consules iureiurando adactos ab eo, qui Comitiis præerat, ibidem Plinius scribit.

LEGES autem ROGARI primum, & FERRI AD POPVLVM, dein postquam à populo accipiebantur, PERFERRI ET PERROGARI, dicebantur. PERFERENDI verbo in hac re vtitur Liuius lib. 2. & lib. 4. & lib. 30. & lib. 38. In PERROGANDI vero vocabulo mendum est apud Valer. Max. lib. 1. cap. 2. Vulgo enim illic scriptum est, *Traditas sibi leges* PRAEROGABAT, cum recta scriptura sit PERROGABAT. Contra recte apud eumdem, lib. 8. cap. 6. *Tribunus pl. legem aduersus intercessionem collegarum* PERROGAVIT.

FIGI QVOQVE LEGES dicebantur, vt Cic. lib. 14. Epist. ad Attic. & Virg. lib. 6. Æneid. docent: propterea quod, vt illic Seruius notat, incisæ in æreis tabulis, affigebantur parietibus. Sic in poste curiæ fixum quoddam caput legis a Clodio, Cic. lib. 3. Epist. ad Attic. refert.

ENIMVERO initio cuiusque legis legitima & sollemnia verba præponebantur hæc: CONSVL POPVLVM IVRE ROGAVIT, POPVLVSQVE IVRE SCIVIT. Docet hoc Cicero prima in Antonium Oratione: *Cedo,* inquit, *illa legitima:* COSS. POPVLVM IVRE ROGAVERVNT (*hoc enim à maioribus accepimus ius rogandi*) POPVLVSQVE IVRE SCIVIT. Idipsum ex ea lege patet, quæ à Frontino lib. 2. de Aquæduct. prioribus verbis valde corruptis & deprauatis refertur. Ea sunt huiusmodi: TITVS QVINTIVS CRISPINVS COS. POPVLVM IVRE ROGAVIT, POPVLVSQVE IVRE SCIVIT IN FORO PRO ROSTRIS AEDIS D. IVLII POPVLI ROM. ET IVLIAE. Quæ verba apud Valer. Probum notis hisce designata inueniuntur P. I. R. P. Q. I. S. I. F. P. R. E. A. D. P. Cuiusmodi notarum compendio cum postrema verba scripta essent in Frontini codicibus, ex eorum vitiosa interpretatione ab imperito facta, nata sunt monstra hæc verborum, ÆDIS D. IVLII POPVLI ROM. IVLII. Scriptum enim fuit in lege, ANTE DIEM PRIDIE. Quod genus loquendi agnoscit Cic. Epist. 14. lib. 2. ad Attic. *Nisi te in Formiano commodissime exspectari viderem dumtaxat* A. D. *prid. Non. Maii.* Liuius lib. 45. *Latinæ edictæ sunt in ante 4. & 3. & prid. Id. Nouembr.* Plin. lib. 8. cap. 45. *Ad pridie Nonas,* vbi legendum, *Ante diem pridie.* Nec vero initio dumtaxat legum à populo ad Consules rogationem latarum, sed & plebiscitorum quoque quæ à plebe Tribuno pl. interrogante sciscebantur, idem adscribi moris erat, quemadmodum Liuius lib. 3. planum facit his verbis: M. DVILLIVS TRIBVNVS PL. PLEBEM ROGAVIT, PLEBSQVE ITA SCIVIT. Et lib. 25. TRIBVNI PL. ROGAVERVNT PLEBSQVE ITA

SCIVIT, SI M. POSTHVMIVS, & reliqua. Idem lib. 27. TRIBVNI PLEBIS ROGARVNT, PLEBSQVE SCIVIT, *vt Quintus Fuluius, qui tunc ad Capuam erat, Dictator diceretur* Exstat etiam plebiscitum vetus, quo Thermeses Pisidiæ populi, liberi immunesque facti sunt, cuius prima verba sic habent: C. ANTONIVS M. F. C. CORNELIVS F. · · C. FVNDANIVS C. F. TR. PL. DESS. PLEBEM IVRE ROGARVNT, PLEBESQVE IVRE SCIVIT.

NEC est silentio prætermittendum, Legum initiis adscribi solitam TRIBVM, quæ prima ad suffragium ferendum vocata erat, cui PRINCIPII nomen impositum inuenio: simulque eius nomen adscribebatur, qui PRO TRIBV PRIMVS SCIVISSET. Vtrumque ex illa Frontini Lege Aquaria paret, in qua est: TRIBVS SERGIA, PRINCIPIVM FVIT: PRO TRIBV SEXTVS LVCII FILIVS VARRO PRIMVS SCIVIT. Sic enim locum interpungendum & supplendum censeo, ductus auctoritate legis Thoriæ, in qua eadem verba primum gradum obtinent. Prima siquidem eius clausula ita habet: TRIBVS PRINCIPIVM FVIT: PRO TRIBV Q. FABIVS Q. F. PRIMVS SCIVIT. In eo quoque plebiscito, quod paullo ante citaui, est, PRO TRIBV · · · PRIMVS SCIVIT. Vtriusque vero loquendi generis testem habemus Liuium, cuius è libro 9. verba subieci; *Ei legem Curiatam de imperio ferenti, triste omen diem diffidit, quod Faucia* CVRIA FVIT PRINCIPIVM, *duabus insignis cladibus, captæ vrbis & Caudinæ pacis: quod vtroque anno eiusdem* CVRIA FVERAT PRINCIPIVM. Eodemque libro de Cn. Flauio Scriba: *Cum appareret Ædilibus, fierique se* PRO TRIBV *Ædilem videret.*

VVLGARIS autem fuisse videtur hæc legum clausula, SI QVID DE EA RE AD POPVLVM PLEBEMVE LATI OPVS EST, COSS. PRAETT. TRIBVNI PL. QVI NVNC SVNT, QVOD IIS VIDEBITVR, AD POPVLVM PLEBEMVE FERANT. Quæ verba Valerius Probus notis hisce perscribi solita tradit, S. Q. D. E. R. A. P. P. V. L. O. E. COSS PRAETT TR. PL. Q. N. S. Q. E. V. A. P. P. V. F.

OMNIBVS plane legibus duo adscribi sollemnia capita moris erat. Vnum erat de impunitate, si quid contra alias leges eius legis ergo quæ promulgabatur, factum esset. Quod caput in ea rogatione adiectum, quæ ab octo Tribunis pl. de reditu suo promulgata est, Cicero TRANSLATITIVM idcirco vocat, lib. 3. Epist. ad Attic. Alterum erat huiusmodi, SI QVID SACRI SANCTIQVE EST, QVOD IVS NON SIT ROGARI, EIVS HAC LEGE NIHIL ROGATVR Quæ verba Valer. Prob. testatur hoc verborum compendio significari consueuisse, S. Q. S. S. Q. E. Q. I. N. S. R. E. H. L. N. R. Cicer in Orat. pro Cæcinna, *At enim, ait, Sylla legem tulit. Vt nihil de illo tempore, nihil de calamitate Reip. quærar, hoc tibi respondeo, adscripsisse eundem Syllam in eamdem legem*; SI QVID IVS NON ESSET ROGARI, EIVS EA LEGE NIHILVM ROGATVM. *Quid est, quod* IVS NON SIT? *quod populus* IVBERE *aut* VETARE *non possit? Vt ne longius abeam, declarat ista adscriptio esse aliquid: nam nisi esset.* HOC IN OMNIBVS LEGIBVS NON ADSCRIBERETVR. Idem pro Domo sua *Quæ tua fuit consecratio? Tuleram, inquit, vt mihi liceret. Quid, non exceperas,* VT SI QVID IVS NON ESSET ROGARI, NE ESSET ROGATVM? Est & in hac vulgari legum clausula arguta & subtilis concertatio apud Cicer. in Orat. pro Lucio Cornel. Balbo his verbis. *Vbi est igitur exceptum fœdere Gaditano, ne quem populus Rom. Gaditanum recipiat in ciuitatem? Nusquam ac sicubi esset, lex videlicet Gellia & Cornelia, quæ definite potestatem Pompeio ciuitatem donandi dederat, sustulisset.* EXCEPTVM EST, *inquit,* FOEDVS, SIQVIDEM SACROSANCTVM EST. *Ignosco tibi, si neque Pœnorum iura calles · reliqueras enim ciuitatem tuam: neque nostras potuisti leges inspicere: ipse enim te à cognitione sua iudicio publico repulerunt Quid fuit in Rogatione ea quæ de Pompeio a Gellio & à Lentulo Coss. lata est, in qua aliquid* SACROSANCTVM *videretur? Primum enim* SACROSANCTVM *esse nihil potest, nisi quod populus plebesve sanxisset: deinde Sanctiones sacrandæ sunt, aut genere ipso aut obtestatione legis, aut pœna, cum* CAPVT EIVS, *qui* CONTRA FACIT, CONSECRATVR *Quid habes igitur dicere de Gaditano fœdere, eiusmodi? vtrum capitis consecratione, an obtestatione legis sacrosanctum esse confirmas? Nihil omnino vmquam de isto fœdere ad populum, nihil ad plebem, neque lege, neque pœna latum esse dico De quibus etiam si latum esset, ne quem ciuem reciperemus: tamen id esset, quod populus postea iussisset, ratum, neque quicquam illis verbis, nec si quid* SACROSANCTVM *esset, exceptum esse videretur. De his cum populus Rom. nihil vmquam iusserit quicquam, audes dicere,* SACROSANCTVM *fuisse?* Quo ex loco apparet in hac legum exceptione SACROSANCTVM id demum habitum, quod per populum plebemve sancitum erat. Vnde fœdus Gaditanum sacrosanctum censeri

non posse

non posse concludit, cum populus de eo sententiam non tulisset, qui iniussu suo nullo pacto poterat religione obligari. Vt autem planior huius loci sententia fiat, sciendum est Cn. Cornelium Balbum Gadibus ortum fœderato populo, ciuitate Rom. virtutis ergo donatum à Cn. Pompeio, cui hæc potestas lege Gellia & Cornelia data concessaque fuerat. Is postea accusatus fuit non iure ciuis factus esse, eique non recte datam ciuitatem contendebat aduersarius, propterea quod Gaditanis fœdere cum illis icto adempta fuerat ciuitatis Rom. communicatio. Quod ita refellit Cicero: primum vt neget, fœdere Gaditano id comprehensum: deinde fingens & concedens ita esse, adiicit, vt ita sit, tamen fœderi Gaditano derogatum esse lege posterius lata a L. Gellio & Cn. Cornelio, qua cautum erat, vt ii ciues Romani essent ii, quos Cn. Pompeius de consilii sententia singillatim ciuitate donauisset. Replicabat accusator non esse fœderi Gaditano derogatũ lege Gellia, quinimmo id exceptum mente & sententia clausulæ istius, SI QVID SACRI SANCTIQVE ESSET, EIVS EA LEGE NIHIL ROGATVM. Cui obiectioni Cicero respondens, fœdus Gaditanum negat ea generali exceptione contineri, propterea quod nihil in eo SACROSANCTVM esset, quod ea lege exceptum videri posset, quandoquidem absque populi iussu fœdus id a L. Martio primipili centurione ictum fuerat. Post deinde renouatum cum hoc Gaditani à Senatu postulassent: ideoque cum nihil de eo populus iussisset, sciuisset, in ea causa non esse eiusmodi fœdus, vt exceptione legis Gelliæ, Corneliæ conseruatum censeretur. Idem Cicero lib. 3. Epistol. ad Attic. vt nouum & antea inauditum reprehendit à Tribunis pl. in ea quam de suo reditu promulgarant rogatione, positum caput hoc: SI QVID IN HAC ROGATIONE SCRIPTVM EST, QVOD PER LEGES PLEBISVE SCITA, *hoc est quod per legem Clodiam* PROMVLGARE, ABROGARE, DEROGARE, OBROGARE SINE FRAVDE SVA NON LICEAT, NON LICVERIT: QVODVE EI QVI PROMVLGAVIT, ABROGAVIT, DEROGAVIT, OBROGAVIT, POENAE MVLTAEVE SIT. E. H. L. N. R. Nam eo modo lusoriam esse omnem eam promulgationem & inutilem, nec ab illis quidquam actum ostendit: propterea quod ea exceptione lex Clodia conseruaretur, quam abrogari necesse erat. Hæc autem verba, *hoc est, quod per legem Clodiam*, à ceteris apicum varietate distinxi ideo, quod Ciceronis hoc glossema est, quod ille de suo ad Tribunitiæ rogationis contextum addit, inconsideratam Tribunorum vecordiam ridens, qui menti propositoque quod in animo habebant, repugnans caput ad scripserant, quo lex Clodia in ipsa excipiebatur: qua salua & manente, Cicero ab exsilio reuocari non poterat: ac proinde vt effectum haberet rogatio, & res ad exitum perduceretur, ei legi nominatim derogari, obrogari, abrogari necesse erat. Nec vero moueri eos, aut terreri debuisse ait hoc colore, quod Clodius sanxerat, VT VIX AVT OMNINO NON POSSET NEC PER SENATVM NEC PER POPVLVM INFIRMARI SVA LEX. Belle enim hoc argumentũ soluit, dicens numquam obseruatas fuisse sanctiones earum legum quę abrogarentur, propterea quod si id esset, nulla fere abrogari posset. Neque enim vlla est, ait, quę non ipsa se sæpiat difficultate abrogationis: sed cum lex abrogatur, illud ipsum abrogatur, quod eam abrogari prohiberet. Itaque nulla in lege tale caput esse, quale illud octo Tribunorum, recte notat: eaque de causa Atticum rogat, vt illud inuestiget quis attulerit, & quo consilio & à quo sit scriptum, propterea quod contra se scriptum sit.

IN Sanctionibus certe Legum, de difficultate abrogationis caueri solitum ex eo loco intelligimus: cuiusmodi sanctionum particulam hanc Fest. Pomp. profert, NEVE PER SATVRAM ABROGATO AVT DEROGATO. Id habebat hanc vim, vt ne vna rogatione multis coniunctis rebus lex abrogaretur, vt alias in libris nostris Significationum verborum quæ ad ius pertinent exposui. SANCTIONES autem Cic. in Orat. pro Cornel. Balbo SACRATAS fuisse scribit, aut genere ipso, aut obtestatione legis, aut pœna, cum CAPVT eius, qui contra faceret, CONSECRABATVR. Nam in plerisq; legibus ita sanciebatur, QVI ALITER, *vel* SECVS FAXIT, SACER ESTO. Fest. Pomp. SACRATAE LEGES SVNT, ait, QVIBVS SANCTVM EST, QVI QVID ADVERSVS EAS FECERIT, SACER ALICVI DEORVM SIT, CVM FAMILIA PECVNIAQVE. Sic enim Festum ex Paulo emendo. Quam sanctionem in legibus Regiis & in 12. Tabb. frequentem fuisse inuenio. Festus enim in verbo *Plorare* ex Romuli & Tatii legibus hæc citat, NVRVS SACRA DIVIS PARENTVM ESTO. Eiusdem Romuli lege cauebatur, PATRONVS SI CLIENTI FRAVDEM FECERIT, SACER ESTO, quemadmodum Seruius scribit in 6. Æneid. ad ea verba: *Aut fraus innexa clienti* Ex Numæ vero Pompilii legibus Fest. Pomp. in verbo, *Aliuta*, hoc caput adfert, SI QVIS ALIVTA FAXIT, IPSOS IOVI SACER ESTO. Ex Seruii vero Tullii legib. caput hoc, SI PARENTEM PVER VERBERIT,

AST ILLE PLORASSET PARENTES, PVER DIVIS PARENTVM SACER ESTO. Quorum verborum sententiam idem Festus sic explicat: HOMO SACER *est is, quem populus iudicauit ob maleficium, neque fas est eum immolari, sed qui occidit, parricidii non damnatur. Nam lege Tribunitia prima cauetur*, SI QVIS EVM QVI EO PLEBISCITO SACER SIT OCCIDERIT, PARICIDA NE SIT. Qua in lege obseruandum est *Paricida* nomen. Nam vt idem Festus explicat, PARICIDA *non vtique is qui parentem occidisset, dicebatur; sed qui qualemcumque hominem. Id autem*, ait, *fuisse indicat lex Numa Pompilii Regis his composita verbis*, SI QVIS HOMINEM DOLO SCIENS MORTI DVIT, PARICIDA ESTO. Illam autem Sanctionem hanc vim habuisse, vt impune is homo occidi posset, & qui occidisset cædis crimine minime teneretur, Dionysius Halicarnasseus declarat libr. 5. cum in lege Valeria de prouocatione, hanc ipsam appositam sanctionem refert. Ὁ κυρωθεὶς ὑφ' ἑνὸς τῶν ὑπάτων, Ποπλίου Οὐαλερίου τοῦ κληθέντος Ποπλικόλα νόμος, περὶ οὗ κατ' ἀρχὰς ἔφην, ὅτι τὰς τῶν ὑπάτων γνώμας ἀκύρους ἐποίησε μὴ τιμωρεῖσθαί τινα πρὸ δίκης, ἐπιτρέψας τοῖς ἀγομένοις ἐπὶ τὰς κολάσεις ἀπ' αὐτῶν προκαλεῖσθαι ἐπὶ τὴν διάγνωσιν τοῦ δήμου, καὶ ἕως ἂν ἡ πληθὺς ἐνέγκῃ ψηφίζονται περὶ αὐτῶν, σώματι καὶ βίῳ τὸ ἀσφαλὲς ἔχειν· τὸν δὲ παρὰ ταῦτά τι ποιεῖν ἐπιχειροῦντα νηποινὶ τεθνάναι κελεύων. Eiusdemque libri alio loco Νόμους τε φιλανθρωποτάτους ἔθετο, βοηθείας νόμους τοῖς δημοτικοῖς· ἕνα μὲν ἐν ᾧ διαρρήδην ἀπεῖπεν, ἄρχοντα μηδένα εἶναι Ῥωμαίων, ὃς ἂν μὴ παρὰ τοῦ δήμου λάβῃ τὴν ἀρχήν, θάνατον ἐπιθεὶς ζημίαν, ἐάν τις παρὰ ταῦτα ποιῇ, καὶ τὸν ἀποκτείναντα τούτων τινὰ ποιῶν ἀθῷον. De quibus legibus hæc Liuius lib. 2. scribit. *Latæ deinde leges, non solum quæ regni suspicione Consulem absoluerent, sed quæ adeo in contrarium verterent, vt popularem etiam facerent. Inde cognomen factum Publicolæ est. Ante omnes de prouocatione aduersus Magistratus ad populum*, SACRANDOQVE CVM BONIS CAPITE *eius, qui regni occupandi consilia inisset*. Plutarch. in Publicola: Ἔγραψε γὰρ νόμον, ἄνευ κρίσεως κτεῖναι τὸν βουλόμενον τυραννεῖν. Κτείναντα δὲ φόνου καθαρὸν ἐποίησεν. Macrob. lib. 3. Saturnal. cap. 7. *Hoc loco non alienum videtur de conditione eorum hominum referre, quos leges* SACROS ESSE CERTIS DIIS *iubent: Quia non ignoro quibusdam mirum videri, quod cum cetera sacra violari nefas sit*, HOMINEM SACRVM *ius fuerit occidi*. Eiusmodi vero sanctione septa fuit Numæ lex de termino moto vel exarato. Sic enim Dionysius Halicarnass. lib. 2. Εἰ δέ τις ἀφανίσειεν ἢ μεταθείη τοὺς ὅρους, ΙΕΡΟΝ ἐνομοθέτησεν εἶναι τοῦ ΘΕΟΥ, τὸν τούτων τι διαπραξάμενον, ἵνα τῷ βουλομένῳ κτείνειν αὐτὸν ὡς ἱερόσυλον ἥ τε ἀσφάλεια καὶ τὸ καθαρὸν μιάσματος εἶναι προσῇ. Addit Festus Pomp. non caput tantum, sed & boues eius qui terminos exarasset, Numam lege sua sacrauisse. *Termino*, inquit, *sacrificabant, quod in eius tutela fines agrorum esse putabant. Denique Numa Pompilius statuit, eum, qui terminum exarasset*, ET IPSVM ET BOVES SACROS ESSE. Vetustis enim legibus plerumque is, qui aduersus eas commiserat, cum PECVNIA SVA SACER esse iubebatur. Id quod ea lege, qua Tribuni pl. sacrosancti facti sunt, comprehensum fuisse Dionys. Halicarnass. libr. 6. ita memorat. Δήμαρχον ἄκοντα ὥσπερ ἕνα τῶν πολλῶν μηδεὶς μηδὲν ἀναγκαζέτω δρᾶν, μηδὲ μαστιγούτω, μηδὲ ἐπιταττέτω μαστιγοῦν ἑτέρῳ, μηδὲ ἀποκτεινέτω, μηδὲ ἀποκτείνειν κελευέτω. Ἐὰν δέ τις τῶν ἀπηγορευμένων τι ποιήσῃ, ἐξάγιστος ἔστω, καὶ τὰ χρήματα αὐτοῦ Δήμητρος ἱερά· καὶ ὁ κτείνας τινὰ τῶν ταῦτα εἰργασμένων, φόνου καθαρὸς ἔστω. καὶ ἵνα μὴ εἰς τὸ λοιπὸν τῷ δήμῳ ἐξουσία γένηται καταλῦσαι τόνδε τὸν νόμον, ἀλλ' εἰς πάντα τὸν χρόνον ἀκίνητος διαμείνῃ, πάντας ἐπετάχθη Ῥωμαίους ὀμόσαι καθ' ἱερῶν, ἦ μὴν χρήσεσθαι τῷ νόμῳ καὶ αὐτοὺς καὶ ἐγγόνους τὸν ἀεὶ χρόνον· ἀρά τε τῷ ὅρκῳ προσετέθη, τοῖς μὲν ἐμπεδοῦσι τοὺς θεοὺς οὐρανίους ἵλεως εἶναι, καὶ δαίμονας τοὺς καταχθονίους· τοῖς δὲ παραβαίνουσιν, ἐναντία καὶ τὰ παρὰ θεῶν γίνεσθαι, καὶ τὰ παρὰ δαιμόνων, ὡς ἄγει τῷ μεγίστῳ ἐνόχοις. Ἐκ τούτου κατέστη τοῖς Ῥωμαίοις ἔθος τὰ τῶν δημάρχων σώματα ἱερὰ εἶναι καὶ παναγῆ, καὶ μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου διαμένει. Idem lib. 7. Ἦν δὲ τοιόσδε ὁ νόμος· Δημάρχου γνώμην ἀγορεύοντος ἐν δήμῳ, μηδεὶς λεγέτω μηδὲν ἐναντίον, μηδὲ μεσολαβείτω τὸν λόγον. Ἐὰν δέ τις παρὰ ταῦτα ποιήσῃ, διδότω τοῖς Δημάρχοις ἐγγυητάς, αἰτηθεὶς εἰς ἔκτισιν, ἧς ἂν αὐτῷ ἐπιθῶσι ζημίας· ὁ δὲ μὴ διδοὺς ἐγγυητὴν, θανάτῳ ζημιούσθω, καὶ τὰ χρήματα αὐτοῦ ἱερὰ ἔστω. Liuius lib. 3. de L. Valerio & M. Horatio Coss. *Aliam deinde*, ait, *Consularem legem de prouocatione, vnicum præsidium libertatis, Decemuirali potestate euersam non restituunt modo, sed etiam in posterum muniunt, sanciendo nouam legem*, NE QVIS VLLVM MAGISTRATVM SINE PROVOCATIONE CREARET: QVI CREASSET, EVM IVS FASQVE ESSET OCCIDI, NEVE EA CAEDES CAPITALIS NOXAE HABERETVR. *Et cum plebem hinc prouocatione, hinc Tribunitio auxilio satis firmassent, ipsis quoque Tribunis, vt sacrosancti viderentur, (cuius rei prope iam memoria aboleuerat) relatis quibusdam ex magno interuallo ceremoniis, renouarunt: & cum religione inuiolatos eos tum lege etiam fecerunt: sanciendo*, VT QVI TRIBVNIS PL. AEDILIBVS, IVDICIBVS, DECEMVIRIS, NOCVISSET, EIVS CAPVT IOVI SACRVM ESSET: FAMILIA AD AEDEM CERERIS, LIBERI, LIBERAEQVE VENVM IRET. Dio libr. 53. de Tribunitia potestate

verba

verba faciens: Ἥ τε ἐξουσία δημαρχικὴ καλουμένη, ἣν οἱ πάνυ ποτὲ ἀκμάσαντες ἔσχον, δίδωσί σφισι τά τε ἐπιχειρούμενα ὑφ' ἑτέρου τινός, ἂν μὴ συνεπαινῶσι, παύειν, καὶ μὴ καθυβρίζεσθαι· κἂν ἄρα τι καὶ τὸ βραχύτατον, μὴ ὅτι ἔργῳ, ἀλλὰ καὶ λόγῳ ἀδικεῖσθαι δόξωσι, καὶ ἄκριτον τὸν ποιήσαντα αὐτὸ, ὡς καὶ ἐναγῆ, ἀπολλῦσαι. Et hoc est quod idem Dio lib. 49. significat, cum ait, Τήν τε οὖν οἰκίαν αὐτῷ ἐψηφίσαντο, καὶ τὸ μήτε λόγῳ, μήτε ἔργῳ τι ὑβρίζεσθαι· εἰ δὲ μή, τοῖς αὐτοῖς τὸν τοιοῦτόν τι δράσαντα ἐνέχεσθαι, οἷσπερ ἐπὶ τῷ δημάρχῳ ἐτέτακτο.

Eadem sanctione munita fuit illa lex Antonii, qua, teste Appiano lib. 3. Bellor. ciuil. cauebatur, τὸν ἐκ τῶνδέ τινος ὑπεριδόντα, ΝΗΠΟΙΝΙ ΠΡΟΣ ΤΩΝ ΕΝΤΥΧΟΝΤΩΝ ΑΝΑΙΡΕΙΣΘΑΙ. Modestior vtique fuit legis Valeriæ sanctio, quam Liuius lib. 10. memorat, his verbis: *Valeria lex,* CVM EVM QVI PROVOCASSET, VIRGIS CAEDI, SECVRIQVE NECARI VETVISSET, SI QVIS ADVERSVS EA FECISSET, NIHIL VLTRA QVAM IMPROBE FACTVM, *adiecit: id, qui tum pudor hominum erat, visum credo vinculum satis validum legis.* Atque hinc leges sanctas appellatas Vlpianus scribit in L. sanctum D. de rer. diuis. quod sanctionibus eiusmodi essent subnixæ.

Verum vt manifestius appareat, quo studio, cura, diligentiaque leges scriberentur, gratum me facturum antiquitatis studiosis credo, si paucarum legum, quæ e reliquarum naufragio enatarunt, exempla congeram, vnde earum effigies velut in tabula picta oculis subiiciatur. Me quidem illa antiquitatis imago mirifice delectat, quam non amplector solum, sed & religiose colo & veneror. Vnam autem e priscis legibus nobis Frontinus libr. 2. de Aquæ ductibus sed plerisque in locis corruptam suppeditat, quam vti restituendam semper censui subiungam. In ea ita est:

TITVS Q. CRISPINVS COS. POPVLVM IVRE ROGAVIT. POPVLVSQVE IVRE SCIVIT IN FORO PRO ROSTRIS A. D. P. R. R. I. TRIBVS SERGIA PRINCIPIVM FVIT: PRO TRIBV SEX. L. F. VARRO. QVICVMQVE POST HANC LEGEM ROGATAM RIVOS, SPECVS, FORNICES, FISTVLAS, CASTELLA, TVBVLOS, LACVS, AQVARVM PVBLICARVM, QVAE AD VRBEM DVCVNTVR, EARVMVE, QVAM SCIENS DOLO MALO FORAVERIT, RVPERIT, FORARE, RVMPEREVE CVRAVERIT, PEIOREMQVE FECERIT, QVOMINVS EA AQVA, EARVMVE QVA, IN VRBEM ROMAM IRE, CADERE, FLVERE, PERVENIRE, DVCI, POSEINT, QVOVE MINVS IN VRBE ROMA, ET IN HIS AEDIFICIIS, QVAE VRBI CONTINENTIA SVNT, ERVNT; IN HISQVE HORTIS, PRAEDIIS, LOCIS, QVORVM HORTORVM, PRAEDIORVM, LOCORVM, DOMINIS, POSSESSORIBVSVE AQVA DATA VEL ATTRIBVTA EST, VEL ERIT VT SALIAT, DISTRIBVATVR, DIVIDATVR, IN CASTELLA, LACVS, IMMITTATVR, IS POP. ROM. C. MILLIA DARE DAMNAS ESTO. ET QVI CLAM QVID EORVM ITA FECERIT, ID OMNE SARCIRE, REFICERE, RESTITVERE, AEDIFICARE, PONERE, DEMOLIRI DAMNAS ESTO, SINE DOLO MALO. ATQVE ITA OMNINO VT QVICVMQVE CVRATOR AQVARVM EST, ERIT, AVT SI CVRATOR AQVARVM NEMO ERIT, TVM IS PRAETOR, QVI INTER CIVES ET PEREGRINOS IVS DICIT, MVLCTA, PIGNORIBVS, COGITO, COERCETO, EIQVE CVRATORI, AVT SI CVRATOR NON ERIT, TVM ET PRAETORI EO NOMINE COGERE ET COERCERE, MVLCTAEQVE DICENDAE SIVE PIGNORIS CAPIENDI IVS, POTESTASQVE ESTO. SI QVID EORVM SERVVS FECERIT, DOMINVS EIVS CENTVM MILLIA POPVLO DET. SI QVIS CIRCA RIVOS, SPECVS, FORNICES, FISTVLAS, TVBVLOS, CASTELLA, LACVS AQVARVM PVBLICARVM, QVAE AD VRBEM ROMAM DVCVNTVR, ET DVCENTVR, TERMINATVS STETERIT: NEQVE QVIS EO LOCO POST HANC LEGEM ROGATAM QVID OPPONIT, MOLIT, OBSEPIT, FIGIT, STATVIT, PONIT, COLLOCAT, ARAT, SERIT, NEVE IN EVM LOCVM QVID IMMITTIT, PRAETERQVAM EORVM FACIENDORVM REPONENDORVM CAVSSA, PRAETERQVAM QVIDEM HAC LEGE LICEBIT OPORTEBIT. QVI ADVERSVS EA QVID FECERIT, ET ADVERSVS EA OBREPSERIT, SIREMPS LEX EI IVS CAVSAQVE OMNIVM RERVM ESTO, VTIQVE ATQVE VTI ESSET ESSEQVE OPORTERET, SI IS ADVERSVS HANC LEGEM RIVVM, SPECVM, RVPISSET, FORASSETVE, QVIQVE SPECVM FORASSET, RVPISSETVE. QVO MINVS IN EO LOCO

PASCERE HERBAM, FOENVM SECARE, SENTES, VEPRES, CAPRIFICOS, CVRATORES AQVARVM, QVI NVNC SVNT, QVIQVE ERVNT CIRCA FONTES ET FONTIVM ET MVRORVM CVRAM, RIVOS ET SPECVS TERMINATOS, ARBORES, VITES, VEPRES, SENTES, RIPAE, MACERIA, SALICTA, HARVNDINETA EXCIDANTVR, TOLLANTVR, EFFODIANTVR, EXCORTICENTVR: VTIQVE RECTE FACTVM ESSE VOLET, EOQVE NOMINE IIS PIGNORIS CAPIO MVLCTAE DICTIO COERCITIO VTIQVE ESTO: IDQVE IIS SINE FRAVDE SVA FACERE LICEAT, IVS POTESTAS ESTO. QVO MINVS VITES, ARBORES, QVAE VILLIS, AEDIFICIIS, MACERIISVE INCLVSAE SINT, MACERIAEQVE, QVAS CVRATORES AQVARVM CAVSA COGNITA NE DEMOLIRENTVR, DOMINIS PERMISERVNT, QVIBVS INSCRIPTA INSCVLPTAQVE ESSENT IPSORVM, QVI PERMISISSENT, CVRATORVM NOMINA MANEANT, HAC LEGE NIHIL ABROGATVR. QVO MINVS EX HIS FONTIBVS, RIVIS, SPECVBVS, FORNICIBVS, AQVAM HAVRIRE, SVMERE, IIS QVIBVSCVMQVE CVRATORES AQVARVM PERMISERVNT PRAETERQVAM ROTA, CALICE, MACHINA LICEAT: DVM NEQVE PVTEVS, NEQVE FORAMEN NOVVM FIAT. EIVS HAC LEGE NIHIL ROGATVR.

OBSERVANDA est autem hac in lege vulgaris clausula, SIREMPS LEX EI IVS CAVSSAQVE OMNIVM RERVM ESTO, quam notis hisce S. L. E. I. C. Q. O. R. E. scribi solitam Valerius Probus testis est. Et de hac quidem voce SIREMPS ad ea, quæ aliis notata sunt, Charisii Sosipatri locum addam, qui lib. I. Institut. Grammaticar. *Alia*, ait, *nominatiuum & ablatiuum habent, vt Tabes, Pluris, Siremps. facit ab hac tabe, plure, Sirempse. Cinna autem in Smyrna dixit, huius Tabis, nullo auctore Sirempse legitur.* Idem alio eiusdem libri loco, *Siremps*, ait, *tantum per nominatiuum & ablatiuum declinatur. vt tabes & pluris, ab hac Sirempse, tabe, plure.* Errant igitur qui legere maluerunt, *Similiter lex esto.* Nam ita locus valde corruptus restitui posse videtur. Sic in ea legis antiquæ de viatorum præconumque decuriis Tabula quæ Romæ exstat, SIREMPS QVE EIS VIATORIBVS, DEQVE EIS VIATORIBVS, QVAESTORE OMNIVM RERVM IVS, LEXQVE ESTO. Et legis Thoriæ fragmento, DE EO AGRO SIREMPS LEX ESTO.

Verum vtriusque legis fragmenta, quæ Caroli Sigonii viri de Antiquitate Rom. optime meriti, beneficio in lucem exierunt, subiicere satius fuerit, quod ad huius libri institutum plurimum faciant, venerandamq; illam priscarum Legum maiestatem cum suis sollemnibus verbis exprimant & referant. Legis quidem de viatoribus verba sic habent:

COS. QVEI. NVNC. SVNT. IEI. ANTE. K. DECEMBREIS. PRIMAS. DE. EIS. QVEI. CIVES. ROMANEI. SVNT. VIATOREM. VNVM. LEGVNTO. QVEI. IN. EA. DECVRIA. VIATOR. APPAREAT. QVAM. DECVRIAM. VIATORVM. EX. NONEIS. DECEMBRIBVS. PRIMIS. QVAESTORIBVS. AD. AERARIVM. APPARERE. OPORTET. OPORTEBIT. EIDEM. COSS. ANTE. K. DECEMBR. PRIMAS. DE. EIS. QVEI. CIVES. ROMANEI. SVNT. PRAECONEM. VNVM. LEGVNTO. QVEI. IN. EA. DECVRIA. PRAECO. APPAREAT. QVAM. DECVRIAM. PRAECONVM. EX. NONEIS. DECEMBRIBVS. PRIMEIS. QVAESTORIBVS. AD. AERARIVM. APPARERE. OPORTET. OPORTEBIT. DEINDE. EIDEM. COS. ANTE. K. DECEMBREIS. PRIMAS. VIATOREM. VNVM. LEGVNTO. QVEI. IN. EA. DECVRIA. VIATOR. APPAREAT. QVAM. DECVRIAM. VIATORVM. EX. NONEIS. DECEMBRIBVS. SECVNDEIS. QVAESTORIBVS. AD. AERARIVM. APPARERE. OPORTET. OPORTEBIT. EIDEM. COS. ANTE. K. DECEMBREIS. PRIMAS. PRAECONEM. VNVM. LEGVNTO. QVEI. IN. EA. DECVRIA. PRAECO. APPAREAT. QVAM. DECVRIAM. PRAECONVM. EX. NONEIS. DECEMBRIBVS. TERTIEIS. QVAESTORIBVS. AD. AERARIVM. APPARERE. OPORTET. OPORTEBIT. EOSQ. VIATORES. EOSQ. PRAECONES. OMNEIS. QVOS. EO. ORDINE. DIGNOS. ARBITRABVNTVR. LEGVNTO. QVAM. IN. QVIEQVE. DECVRIAM. ITA. VIATOR. LECTVS. ERIT. IS. IN. EA DECVRIA. VIATOR. ESTO. ITEM. VTI. EI. CETEREI. EIVS. DECVRIAE. VIATORES. ERVNT. QVAMQVE. IN. QVISQVE. DECVRIAM. ITA. PRAECO. LECTVS. ERIT. IS. IN. EA. DECVRIA. PRAECO. ESTO. ITA. VT. EI. CETEREI. EIVS. DECVRIAE. PRAECONES. ERVNT. SIREMSQVE. EIS. VIATORIBVS. DEQVE. EIS. VIATORIBVS. QVAESTORI. OMNIVM. RERVM. IVS.

LEX.

LEXQVE. ESTO. QVASEI. SEI. EI. VIATORES. IN. EAM. DECVRIAM. IN. TRIBVS. VIATORIBVS, ANTEA. LECTEI. SVBLECTEI. ESSENT. QVAM. IN. QVISQVE. DECVRIAM. EORVM. EX. HAC. LEGE. VIATOR. LECTVS. ERIT. SIREMPSQ. EIS PRAECONIBVS. DEQVE. EIS. PRAECONIBVS. QVAESTORI. OMNIVM. RERVM. IVE. LEXQ. ESTO. QVASEI. SEI. EI. PRAECONES. IN. EAM. DECVRIAM. IN. TRIBVS. PRAECONIBVS. ANTEA. LECTEI. SVBLECTEI. ESSENT. QVAM. IN. QVISQVE. DECVRIAM. EORVM. EX. HAC. LEGE. PRAECO. LECTVS. ERIT. QVOSCVNQVE. QVAESTORES. EX. HAC. LEGE. PLEBEIVE. SCITO. VIATORES. LEGERE SVBLEGERE. OPORTEBIT. EI. QVAESTORES. HOC. IVRE. EA. LEGE. VIATORES. III. LEGVNTO. SVBLEGVNTO. QVO. IVRE. QVA. LEGE. QVEI. NVNC. SVNT VIATORES. III. LEGERVNT. SVBLEGERVNT. QVOSQVE. QVOCVMQVE. QVAESTORES. EX. LEGE. PLEBEIVE. SCITO. PRAECONES. SVBLEGERE. OPORTEBIT. EI. QVAESTORES. EO. IVRE. EA. LEGE. PRAECONES. IIII. LEGVNTO. SVBLEGVNTO. QVO. IVRE. QVA. LEGE. QVAESTORES. QVEI. NVNC. SVNT. PRAECONES. III. LEGERVNT. SVBLEGERVNT. DVM. NI. QVEM. IN. EIS. VIATORIBVS. PRAECONIBVS. LEGVNDEIS. SVBLEGVNDEIS. IN. EIVS. VIATORIS. PRAECONIS. LOCVM. VIATOREM. PRAECONEM. LEGANT. SVBLEGANT. QVO. IVS. IN LOCVM. PER. LEGES. PLEBEIVE. SCITA. VIATOREM. PRAECONEM. LEGEI. SVBLEGEI. NON. LICEBIT. ITAQVE. DE. EIS.. QVATVOR. VIATORIBVS. QVAESTOR. Q"EI. QVOMQVE. ERIT. VIATORES. SVMITO HABETO. VTEI. ANTE. HANC. LEGEM. ROGATAM. DE. TRIBVS. VIATORIBVS. VIATORES. HABERE. SVMERE. SOLITEI. ITAQVE. DE. EIS. QVATTVOR PRAECONIBVS. QVAESTOR. QVEI. QVOMQVE. ERIT. PRAECONES. SVMITO. HABETO. VTEI. ANTE. HANC. LEGEM. ROGATAM. DE. TRIBVS. PRAECONIBVS. PRAECONES. HABERE. SVMERE. SOLITEI. SVNT. ITEMQ. EIS. VIATORIBVS. PRAECONIBVS. QVEI. EX. HAC. LEGE. LECTEI. ERVNT. VICARIVM DARE SVBDERE. IVS. ESTO. LICETO. QVE. VTI. CETEREIS. VIATORIBVS. PRAECONIBVS. QVA. IN. QVISQVE. DECVRIA. EST. VICARIVM. DARE. SVBDERE. IVS. ERIT. LICEBITQVE. ITEMQVE. QVAESTORES. AB. IEIS. VICARIOS. ACCIPIVNTO. VTI. A. CETEREIS. VIATORIBVS. PRAECONIBVS. VICARIOS. ACCIPI. OPORTEBIT. VIATORES. PRAECONES. QVEI. EX. HAC. LEGE. LECTEI. SVBLECTEI. ERVNT. EIS. VIATORIBVS. PRAECONIBVS. MAGISTRATVS. PROVE. MAG. MERCEDIS. ITEM. TANTVMDEM. DATO. QVANTVM. EI. VIATORI. PRAECONEI. DAREI. OPORTERET. SEI. IS. VIATOR. DE. TRIBVS. VIATORIBVS. ISQVE. PRAECO. DE. TRIBVS. PRAECONIBVS. ESSET. QVEI. ANTE. HANC LEGEM. ROGATAM. VTEI. LEGERENTVR. INSTITVTEI. SVNT. QVAS. IN. DECVRIAS. VIATORVM. PRAECONVM. CONSVL. EX. HAC. LEGE. VIATORES. PRAECONES. LEGERIT. QVORVM. VIATORVM. PRAECONVM NOMINA. IN. EIS. DECVRIEIS. AD. AEDEM. SATVRNI. IN. PARIETE. INTRA. CAVEAS. PROXIME. ANTE. HANC. LEGEM.

Adſcribam etiam legis Thoriæ fragmenta, vti à Sigonio cum ſupplementis ſunt edita. Eius pars prior ſic habet.

SP. THORIVS.....F. TR. P L. PLEBEM. IVRE. ROG. PLEBESQVE. IVRE. SCIVIT. TRIBVS. .... PRINCIPIVM. FVIT. PRO. TRIBV. Q. FABIVS. Q. F. PRIMVS. SCIVIT. Q"EI. AGER. POPLICVS. POPVLI. ROMANEI. IN. TERRAM. ITALIAM. P. MVCIO. L. CALPVRNIO. *Coss. fuit. extra. eum. agrum. locum. quei. ex. lege. plebeive. ſc. a. vetere poſſeſſore. poſſeſſus ſit.*

de. eo. agro. loco. quem. quis. ſibi. AGRVM LOCVM. SVMPSIT. RELIQVITVE. QVOD. NON. MODVS. MAIOR. SIET. QVAM. QVANTVM. VNVM. HOMINEM. EX. LEGE. PLEBEIVE. SC. SIBEI. SVMERE. *relinquereve. oporteat.*

quod. QVOI. EIQVE. DE. EO. AGRO. LOCO. EX. L. PLEBEIVE. SC. III. VIR. SORTITO. CEIVI. ROMANO. DEDIT. ADSIGNAVIT. QVOD. NON. IN. EO. AGRO. LOCO. EST. QVOD *vltra. fineis. eius. agrei locei eſt.*

redditum. EST. QVEI. AGER. PVBLICVS. POPVLI. ROMANEI. IN. TERRA. ITALIA. P. MVVCIO. L. CALPVRNIO. COS. FVIT. EXTRA. EVM. AGRVM. Q"EI. AGER. EX LEGE. PLEBEIVE. SC. *a. vetere poſſeſſore poſſeſſus. ſit.*

Ager. locus. ædificium. omnis. qui ſupra ſcriptus. eſt. quod. V.. AGRI. LOCEI. PVBLICEI. IN. TERRA. ITALIA. QVOD. EIVS. EXTRA. VRBEM ROMAM EST. QVOD. EIVS.

IN. VRBE. OPPIDO. VICO. EST. QVOD. EIVS. III. VIR. DEDIT. ADSIGNAVIT. QVOD. *eius. agrei. locei. neque. possessor. ipse. abalienauit. abalienaueritue.*

extra. eum. agrum. locum. quei. ager. locus. ex. LEGE. PLEBIVE. SCITO. QVOD. C. SEMPRONII. TI. F. TR. PL. ROG. EXCEPTVM. CAVITVMVE. EST. NEI. DIVIDERETVR. QVOD. QVOI. EIQVE. DE. EO. AGRO. LOCO. AGRI. LOCEI. AEDIFICII. *datum. assignatum est.*

• *quod. eius. agri. loci. extra. eum agrum. locum. quem. locum. agrum.* IN TERRA. ITALIA. III. VIR. DEDIT. ADSIGNAVIT. RELIQVIT. INVE. FORMAS TABVLASVE. RETVLIT. REFERRIVE. IVSSIT. AGER. LOCVS. AEDIFICIVM. OMNIS. QVEI. SVPRA. SCRIPTVS. *est.*

O. ITA. VTEI. CETERORVM. LOCORVM. AGRORVM. AEDIFICIORVM. PRIVATORVM. EST. ESTO. CENSORQVE. QVEI. QVOMQVE. ERIT. FACITO. VTEI. IS. AGER. LOCVS. AEDIFICIVM. QVEI. • *supra. scriptus. est. eius. sit. cuius. ex. Lege. plebeive. scito. esse. oportet.*

Quei. ager. locus. adificium. datus. assignatus. EST. NEIVE. QVIS. FACITO. QVO. QVOIVS. EVM. AGRVM. LOCVM. AEDIFICIVM. POSSESSIONEM. EX. LEGE. PLEBEIVE. SCITO. ESSE. OPORTET. OPORTEBITVE. EVM. AGRVM. *locum. adificium. alius. habeat. possideat. vtatur. fruatur*

nerve. queis. de. ea. re. ad. senatum. referto. Senator. iudexve. NEIVE. SENTENTIA. DEICITO. NEIVE. FERTO. QVO. QVIS. EORVM. QVOIVM. EVM. AGRVM. LOCVM AEDIFICIVM. POSSESSIONEM. EX. LEGE. PLEBEIVE. SCITO. ESSE. OPORTET. *oportebitve. eo. agro. loco. adificio. possessione. spolietur*

Quem. agrum. locum in. viasieis. VICANEIS. QVEI. IN. TERRA. ITALIA. SVNT. DEDERVNT. ADSIGNAVERVNT. RELIQVERVNT. NEI. QVIS. FACITO. QVO. MINVS. OETANTVR. FRVANTVR. HABEANT. *possideant.*

eumque. non. aliter. vendere. dare. reddereve. ius. esto. ATQVE. EVM. AGRVM. QVEM. EX. H. L. VENIRE. DARI. REDDIVE. OPORTEBIT. QVEI. AGER. LOCVE. AEDIFICIVM. EI. QVEM. IN. VIASIEIS. VICANISVE. EX. S. C. ESSE. OPORTET. OPORTEBIT. *venditus. erit.*

Quo. minus. quod. in. hoc. capite. scriptum. est. ita. VTEI. EST. SIET. EX. H. L. N. R. QVEI. AGER. LOCVS. PVBLICVS. POPVLI. ROMANEI. IN. TERRA. ITALIA. P. MVVCIO L. CALPVRNIO. COS. FVIT. EXTRA. EVM. AGRVM. QVEI. AGER. EX. LEGE. PLEBEIVE. *scito. a. vetere. possessore. possessus. sit.*

cuius. rei. caussa. IN EVM. AGRVM. AGRI. IVGRA. NON. AMPLIVS. XXX. POSSIDEBIT. HABEBITVE. E. AGER. PRIVATVE. ESTO. QVEI. IN. AGRVM. COMPASCVOM. PECVDES. MAIORES. NON. PLVS. X. PASCET. QVAI. *ex. eis. minus. annum. gnata. erunt. posteaquam. gnata erunt.*

nihil. populo. neive. publicano. neive. DATO. NEIVE. SOLVITO. AGER. PVBLICVS. POPVLI. ROMANEI. QVEI. IN. ITALIA. P. MVCIO. L. CALPVRNIO. COSE. FVIT. QVOD. EIVS. AGRI. III VIR. A. D. A. EX LEGE PLEBEIVE: SCITO. SORTITO. QVOI. CEIVI. ROMANO. *dedit. assignauit. eius. sit. cuius. ex. hac. lege. plebeive. scito. esse oportet.*

Pr. consulve. quo. de. ea. re. ex. H. L. in ius. aditum. erit. ious. dicito. DECERNITOQVE VTEI. POSSESSIONEM. SECVNDO. EVM. HEREDEMVE. EIVS. DET. QVOI. SORTI. IS. AGER. DATVS. ADSIGNATVSVE. FVERIT. QVOD EIVS AGRI NON ABALIENATVM. ERIT. ITA. VTEI. S. S. EST. *esto.*

Quei. a possessoribus. QVEIVE. AB. EORVM. QVEI. EMIT. QVEI. EORVM. DE EA RE. ANTE. EIDVS. MARTIAS. PRIMAS. IN. IOVS. ADIERIT. AD. EVM. QVEM. EX. H. L. DE. EO AGRO. IVS. DEICERE. OPORTEBIT IS. DE. EA. RE. ITA. IVS. DEICITO. *decernitoque. vtei. ius. suum. consequatur.*

quiquomque. ex. eo. agro. quei. ager. S. S. EX. POSSESSIONE. VI. EIECTVS. EST. QVOD. EIVS. IS. QVEI. EIECTVS. EST. POSSEDERIT. QVOD NEQVE. VI. NEQVE CLAM. NEQVE. PRECARIO. POSSEDERIT. AB. EO. QVEI. EVM. EA. POSSESSIONE. VI. EIECERIT. *ius. suum. persequi. liceto*

quod. agri. locei. adificii. ex. plebiscito. EXVE. H. L. PRIVATVM. FACTVM. EST ERITVE. PRO. EO. AGRO. LOCO. AEDIFICIO. PROQVE. SCRIPTVRA. PECORIS. QVOD. IN.

EO.

IO, AGRO. PASCITVR. POSTQVAM. VECTIGALIA. CONSTITERINT. QVAE. POST H. *L. rog. primum. constiterint. nei. quis. facito. quo*
quid. ob. eam. rem. populo. Ro. debeatur. QVOVE. QVID. OB. EAM. REM. POPVLO. AVT. PVBLICANO. DETVR. EXIGATVRVE. NEIVE. QVIS. QVID. POSTEA. QVAM. VECTIGALIA. CONSISTENT QVAE. POST. H. L. ROG. PRIMVM. CONSTITERINT. OB. EOS. AGROS. *locos. ædificia. nomine. populi. aut. publicani. exigat*
I A. D. XI. K. OCTOBRI . . . M. AGRVM. QVEI. TRANS. CVRIONE. EST. LO . . . RINT QV . . IN . O. A . . O. LOCO. CEIVIS. ROMANVS. SOCIVMVE. NOMI . . . LATINI. QVIBVS. EX. FORMVLA. TOGATORVM. *ibei. esse. licet. sunt. nei. quis.* . . *agro. loco. moueat:*
. . . *d.* . PPIDVM. CO . ONIAMVE EX LEGE. PLEBEIVE SC. CONSTITVIT. DEDV . . ONLOCAVITVE QVEM. A . RVM. LO . VMVE PRO. EO. AGRO. LOCO . . . EO. AGRO. LOCO QVEI. PVBLICVS. POPVLI. ROMANEI. *fuit. dedit. adsi . . .*
. . . E. AB. EO. H . REDEVE EIVS IS. AGER. LOCVS. TESTAMENTO. HEREDITA . . . DITIONIVE. OBVE . IT OBVENERI VE. EMIT. EMERITVE QVEIVE. AB. EM . . . EIVS. EMIT EMERITVE. S. AGER. PRIVATVS. ESTO. QVAM. *f . . is. ager. P.* . . . *L. Calpurnio. cos. fuit* . . . *Pr. consulve. quo. ex. hac. lege. in ious.*
. . . *m. erit. ius. dicito. facitoque. vtei. possessionem. secundum. eum.* HEREDEMVE EIVE . . . QVOI . . . I. VIR. EVM. AGRVM. LOCVM. PRO. EO. AGRO. LOCO. QVO. CO . . . M. DEDV . IT DEDIT. REDDID . T. ADSIGNAVITVE FAC . TOQVE. IS. PR. . . . L. . . QV . . DE. EA. RE. IN. IOVS. A . ITVM. ERIT. *vtei ius suum. conse . . .*
. . . I . AGER. COMPA . . V . S. ESTO. NEIVE. QVIS. IN. EO. AGRO. AGRVM. . . . ATVM . ABET . NEIVE . . . ENDITO. QVO MINVS QVEI. VELIT. COMPA . . . RE . . . A . . . I. QVIS . . . . QV . TIENS. FAXIT . . AGRI . . GRA. SIN- G . L . . . . H *pendat* . . .
NVM . . . P . . . VM I . H L SCR . PTVS. E . T . . CEIO. NEIVE. . . IS. QVOI. OB. EA . . R . M. VECTI . . L . . E . . E. SCRI . . VRAM dare DEBETO. QVOT QVISQVE. . . . S I . CALLE . S. VIASVE. PVBLICAS. ITINER . . . AVS A. INDVXER . T. *nei- quid populo. neive. publicano. pecuniam scripturam. vectigalve. det*
. *quem. agrum. ex publico. in. priuatum.* COMMVTAVIT. QVO. . RO. AGRO. LOCO. EX PRIVATO. IN. PVBLICVM. TANTVM MODVM. AGREI. LOCEI. COMMV . AVIT. *is a- ger. locus.* OMNEIS PRIVATVS I . A. VTEI QVI. O . T . MA. LEGE. PRIVATVS. EST E . TO. QVEI. AGER. EX. PRIVATO *in publicum. commutatus erit* . . . . .
quem. alii a. CE . S. REDEMPTVM. HABENT. CENSORES. QVEICVMQVE POST. HAC . . . TEI. ERVNT. EI. FACIVNTO. VTEI. QVEI. VOLENT TANTIDEM. PRO. PATRITO. REDEMPTVM. HABEANT. P. P. SVBSIGNENT II. VIRVM. QV.
. . . . . .
quod. EX. H. L. ITA. VTEI. S . S . EST . IN A . R . . . QVEI. IN. ITALIA SVNT QVEI. P. MVCIO. L. CALPVRNIO. COS. PVBLICEI. POPVLI. ROMANEI . . VERINT . . . VI. ROMANO. FACERE. LICEBIT. IT . M. LATINO . PEREGRINOQVE. QVIBVS. M. . IVIO. L. CALPVRNIO COS. *consultum est facere liceto.* . . . . .
. . VI QVIS. QVOD. E . M. EX. H. L. FACERE. OPORT . . . . NON FECERIT. QVOD . . QVIS. EORVM EX H. L. OMISERIT MAG PROVE. MAG. QVO. DE. EA. RE . . IOV . ADI . VM. ERIT. QVOD. EX. H. L. PETETVR. ITEM. IVDICIVM. IVDI- . . . M. *recuperatoresve. dato.* I. V. E. E. R. P F. V. S. . E *eius de ea decernitoque.*
. . VE Q . EI. PRO. M . INICIPIEIS. COLO . EIS. *f . iiuve.* NOMI . . SVE. LATINI. P . . LICE. DEVE. SENATI SENTENTIA. A . . R FRVENDVS. DATVS. EST.
quoive. ab eo heredeve eius is ager. locus. testame . . . hereditate d . . tioneve. OBVENIT . . VE . ERITVE. QVIBVS. ANTE H. L. RO . . R . . EMPTVM. CON . VCTVM. HABERE FRVI. POSSIDERE. DEFENDERE. LICVIT EXTRA. EVM. A . RVM. LOC . M. *ædificium quem agrum locum* . . . . .
QVEI AGER. LOCVS. PVBLICVS. POPVLI. ROMANEI. IN. TERRA. ITALIA. P MVCIO. L . CA . PVRNIO. COS. FVIT. QVOD. EIVS. AGRI. LOCI. EX LEGE. *ple- beive sc*

de. eo agro loco nei ious dicito neive decernito. NEIVE. IVDI[illegible]VM. NEIVE. IVDICEM. [illegible]VE RECVPERATORES. DATO. NISEI. COS. PR. VE QVOD. VADIMO[illegible] [illegible]RE. . . . .

SEI QV[illegible]D DE. EO AGRO LOCO. AMBIGETVR. COS. PR. CENS. Q[illegible] QVOMQVE. ERI[illegible]. DE. EA. RE. [illegible]RIS. DICTIO IV[illegible]. RECVPERA[illegible]OR[illegible] E[illegible] I V [illegible] E. R P [illegible] S. V. E. *ius. de isto.* [illegible]

ES E. V[illegible]BITVR. QVO. MINVS. HVI[illegible] L [illegible] H. L N R[illegible] PVBLI[illegible]A[illegible] E. [illegible] L PEQVNIA DEB[illegible]IT R. .

solus. DA[illegible]. OPORTERE. DECRETVM. ERIT. C[illegible] PROVE [illegible] IOVS A[illegible]IE[illegible] EN. EIEEVS. X PRO[illegible]VMEIS [illegible] *tum iudicatum habeto* . . .

Q[illegible] AE. RE[illegible]. SO[illegible]A. NON. ERIT EA. [illegible] SIET [illegible] SI[illegible]T. QVOD. E[illegible]VS PRAEVARICATIONI[illegible]

SEN[illegible]EN[illegible]A. . . RE[illegible] IOVDIC[illegible]E. [illegible]A[illegible]SV[illegible] [illegible] E[illegible]E. C[illegible] PERRI[illegible] FACITO [illegible]E *vtei.* .

HABERE. POS[illegible]IDE[illegible]E FRVI. VETET. QVASVE. IN. L[illegible]ES II. VE. [illegible] *velatum. erit.*

nei. magistratum. QVEM. MINVS. PETERE. CAPERE [illegible] TO. [illegible]E. *quid.* . . .

quod. ei facere. ex. lege PL. SC. EXQVE. FOE[illegible]ERE [illegible] CERE E. LI[illegible]T[illegible] QVE[illegible]AS LE[illegible]S. P[illegible]. [illegible] D[illegible]. EA RE [illegible] V[illegible] EST. D[illegible]D[illegible]T[illegible] AD[illegible]NAVITVE QVEMVE A[illegible]M. LOCV[illegible]. [illegible] E[illegible]O *quei* [illegible] *populei. Romanei* . . . .

ADSIGN[illegible]TVM. [illegible]E. FVISSEVE. IOVD[illegible]CAVERIT VTEI IN H[illegible] Q[illegible]I. L. .

AGRVM LOCVM. QVEM. EX. H. L. COLONEI. EIVE. QVE[illegible]. IN [illegible] [illegible]MERO. *sunt.*

PRAE[illegible]S PRAEDIAQVE. SOLVTI E[illegible]NTO. EAQVE. N[illegible]M[illegible]A M[illegible]PIS[illegible]

EM[illegible]T. IS[illegible] EO AGRO. LOCO. PEQV[illegible]A [illegible]EIVE. PRAEVIDE[illegible] NE[illegible] [illegible]

MA[illegible]P[illegible] PRAI[illegible]VE [illegible] QVODQVE PRAEDIVM [illegible]

A[illegible]E. . . .

[illegible]E. [illegible]

[illegible]EM A[illegible]R[illegible]M [illegible]

[illegible] AGER LOCV[illegible] [illegible] *p*[illegible] *rom*[illegible]*nei.* [illegible]

Al[illegible] legis pars [illegible] quod ex ca[illegible]menti super[illegible]id p[illegible] accedit.

quo[illegible]. C. Sempr[illegible] *Ti. F*[illegible] VM [illegible] *nei.* [illegible]*tur*

IVDICIO. [illegible]

NEIVE. [illegible]A[illegible]E. AD [illegible]

hab[illegible]*at.* P[illegible] [illegible]OVE. [illegible] M[illegible]R

A[illegible]RVM. NON. A[illegible]ER[illegible].

Is. A[illegible]R [illegible]VS. A[illegible]VM [illegible]A [illegible]

EXTRAQ[illegible] [illegible] POSSE[illegible]SOR[illegible] [illegible] *to hab*[illegible] *p*[illegible] *quei* . . .

PA[illegible]G[illegible] [illegible] A[illegible] [illegible]

D[illegible]A[illegible] .

[illegible]A[illegible]E AVI[illegible] A[illegible]VE NEQVE [illegible] VE[illegible] [illegible]IT *ve* .

E[illegible]IT [illegible]AVI[illegible] Q[illegible] A[illegible] III[illegible] *colon*[illegible] *deducenda* [illegible]

QVEI.

QVOI. IS. AGER. VETERE. PROVE. VETERE. POSSESSORE. DATVS. ADSIGNATVSVE. QV[illegible]S. . . . . .

[illegible] *eius.* MARTIAS. QVAE. POST. H. L. ROG. PRIMAE. ERVNT. FACITO. VTEI. IS. QV[illegible] ITA. VI. [illegible]IECTVS ERIT *restituatur.* . . . .

[illegible] *populo. neue.* PVBLICANO. PEQVNIA. SCRIPTVRAM. VECTIGALVE. DET. DARE[illegible] [illegible]AT NEIVE QVIS. . . . . . .

[illegible] VR. PO[illegible]VL[illegible] AVT. PVBLICANO. DAR[illegible]. DEBEAT. AGER LOCVS. PV[illegible] [illegible]VS. R[illegible].

[illegible] PVBL[illegible]. POPVLI. ROMANEI. DE. SVA. PO[illegible]ONE. VETVS. [illegible] POSSESSORE.

[illegible] A[illegible]S. [illegible]M. QV[illegible]. AGER. LO[illegible]. E[illegible]. LEGE. P[illegible] SC. [illegible] M R[illegible] I F T[illegible] ROG [illegible] *[illegible]que. est. n i. diuide-*[illegible]

[illegible] VTEI. S. S. [illegible] A[illegible]VS. LOCVM. AEDI[illegible] [illegible] R[illegible] A[illegible].

[illegible] Q[illegible] S[illegible]R[illegible]VE E[illegible]T. QV[illegible]D EIV[illegible] A[illegible]. LOCEI. [illegible] PVB[illegible]VM POPVLEI ROMANEI. ERIT. E[illegible]RA. [illegible]

[illegible] Q[illegible]EI[illegible] ID. PVBLICVM. [illegible]VM R[illegible] [illegible] D[illegible]VMVE. H[illegible] BOVE[illegible] [illegible]LIS, [illegible] P[illegible]TVM I. PV[illegible]VM [illegible] CAVSA. ERIT. [illegible] ID PO[illegible] [illegible] A[illegible]O. P[illegible]NIA. *[illegible] det. dareue. [illegible]*

[illegible] I[illegible] PR[illegible]A[illegible] COMMV[illegible]ATVS E[illegible]T [illegible] EO AGRO. [illegible] L[illegible]. E[illegible] [illegible]NTE[illegible] I. AG[illegible]. P. [illegible]CIO L. C[illegible]LIV[illegible]

[illegible] ALPV[illegible]RIO C[illegible] FVER[illegible]NT [illegible]AS FA[illegible]

[illegible] S[illegible]A. FA[illegible] [illegible] ITA [illegible]

[illegible]M. [illegible]M [illegible] H L. DA[illegible] OPOR[illegible] DE. EA. [illegible] I[illegible]ICI[illegible]. .

[illegible] COLONIA. M[illegible]INI[illegible] PROV[illegible]. MOINICIPILIS FRV[illegible]R [illegible]I IN. [illegible]

[illegible] VI[illegible]. [illegible]VOIEIQVE. ANTE. H. L. R. LICVIT. [illegible] R. [illegible]

[illegible]R. COS. [illegible]R Q[illegible]EIQVOMQVE. ERIT. DE. [illegible] *[illegible] sed [illegible] asorum. dato [illegible]sto.*

[illegible] A[illegible] [illegible]S. [illegible] N[illegible] R. Q[illegible]D. [illegible]VM. I[illegible]DEX. RECVPERA[illegible] *[illegible] . ratum [illegible] . esto.*

[illegible] A[illegible]RO [illegible] O. [illegible]V[illegible], D[illegible]TO N[illegible]. DE[illegible]ER[illegible]O NEIVE. [illegible] *[illegible] recipe[illegible]* . . . .

[illegible] A[illegible] Q[illegible] Q[illegible]S PR[illegible]. A[illegible]RO MI[illegible]VS. AL[illegible]TERV[illegible]. SCRIPTVRAM V[illegible] [illegible]. . .

[illegible] L QVEI C[illegible]S[illegible], PRIMAE SIENT. XI. DATO. INDE[illegible] ALT[illegible]R[illegible]OS. DV[illegible]

[illegible] IV[illegible] [illegible]VM NON SIE[illegible] [illegible]. MAIOR. PARS [illegible]ORVM. R[illegible] [illegible] *non.* [illegible].

R[illegible] [illegible] QVEI IVDICATVS. FRIT. [illegible]ARE OP[illegible] [illegible].

[illegible]T[illegible]R[illegible] QA[illegible]. E[illegible]. H. L. [illegible]IVM. A[illegible]VM. [illegible]

[illegible]T [illegible]VAE MAS. QVEM. EX. H[illegible] L. D[illegible] [illegible] P[illegible] [illegible]A. [illegible] IO[illegible] NEIVE.

ex. PL. SC. QVOD. M. BAEBIVS. TR. PL. III. VIR. COLONIAE. DEDV-
CENDAE. *fecit*. . . . .
EXTRA. EVM. AGRVM. LOCVM. QVEI. AGER. LOCVS. IN. EA. CENTV-
RIA. . . . .
. . . . . *oportet*. OPORTEBITVE. QVOD. EIVS. AGRI. LOCEI. QVOIEI-
QVE. EMPTVM. EST. . . . . .
quæstor. QVEI. AERARIVM. PROVINCIAM. OPTINEBIT. IN. TABVLEIS
puplicei. *referat*. . . . .
ob. eam. REM. QVOD. PRAES. FACTVS. EST. POPVLO OBLIGA[illegible]VS
EST. . . . .
QVEI. AGER. LOCVS. IN. AFRICA. EST. QVEI. ROMA[illegible] PV[illegible]
venit. venieritve.
datus. ASSIGNATVS. ERIT. QVOD. EIVS. AGRI. LOCEI EXTRA [illegible]
ITALIAM. EST . . . . .
VE. AGRVM. LOCVM. QVEI[illegible]OMQVE [illegible]ABEPIT. POS[illegible]
quei. AGER. LOCVS. IN. AFRICA. EST. QVOD EIVS. A[illegible]
diebus. proxsumis. quibus. FACTVS. CREATVSVE. ERIT. *facito* . [illegible]
PRO[illegible]TEBITVR. COGNITO. . . . .
IQVE. IPSE. . . . . . .

Eiusdem etiam Sigonii munere, legis Seruiliæ fragmenta duo ante [illegible] [illegible] nam. Quorum prius sic est ab eo cum aliquot additamentis diuulgatum, [illegible] a me ex oculata illorum fide, [illegible] in re præsenti [illegible], [illegible].

C. SERVEILIVS. . F. PR. POPVLVM. IVRE ROG[illegible] POPVLVSQVE. IVRE
SCIVIT. TRIBVS. [illegible] PRINCIPIVM. FVIT PRO. TRIBV[illegible] PRIMVS
SCIVIT DIC. COS. PR. MAG. EQ. CENS QVEI. [illegible]
SOCIVMVE. NOMINISVE. LATINI. EXTERARVMVE. NATIONVM.
QVOIVE. IN. ARBITRATV. DICIONE. POTESTATE AMICITIA
VE. POPVLEI. ROMANEI. CONSTITVTO. PECVQVVNIAE. [illegible]. SIET
AMPLIVS. AVREORVM. CENTVM. ABSTVLERIT. DE EA. RE[illegible] PE-
TITIO. NOMINISQVE. DELATIO. ESTO. PR QVAESTIO. ESTO
iudicium. iudicatio. litisque. æstumatio. queisquomque. iudicum ex H. L erunt [illegible] *H*[illegible] *esto*.
Quei. TR. PL. Q. III. vir. Cap. III. A. D. A. TR. M[illegible] *L. IIII*. PRIMIS. AL[illegible]A [illegible]A
RVM FVERI[illegible] QVEIVE. [illegible]IVS EORVM. QV[illegible]IV[illegible] [illegible] A[illegible]
SENATOR. SIET. IN. ANNOS. SINGOLO[illegible]. PEQVNIAE. QV[illegible] A[illegible]
PLIVS. *aureorum. centum. dono. munere. ab. aliquo. priuato ac*[illegible]*eri quo*[illegible]
. . . . . . *pequnia. ab. aliquo. horum. priuatio alicui. parenti*[illegible]*ius*. [illegible]*ve* [illegible]*us*.
QVOIVE. IPSE. PARENTEVE. SVOS FILIVSVE [illegible] [illegible]
LATVM. CAPTVM. COACTVM. CONCILIATVM AVERS[illegible] A
RE. EIVS. PETITIO. NOMINISQVE. DELATIO. ESTO. PR. QVE[illegible]
ioudicium. ioudicatio. litisque. æstumatio. queisquomque. iudicum. . . . . ,
ex H. L. erunt. eorum. H. L. esto. quod. qua pecunia. . . .
M. ESSE. VTEI. PEVERSE DE EA. RE EIVS. PETI[illegible]
DELATIO ESTO PR. QVAESTIO ESTO. IVDICIVM. IOVDICATI[illegible]
TISQVE. AESTIMATIO. QVEIQVOMQVE IVD[illegible] *ex H. L er*[illegible]
esto. . . . . .
Quoius ea res abiudicata. ERIT. AVT QVOIVS NOMEN PR[illegible]
CAVSSA DELATVM. ERIT. AVT. QVONIAM NOMEN E[illegible]
EXEMPTVM. ERIT SEI. QVIS. EIVS. NOMEN. *qu*[illegible] *Pr. d*[illegible] *r*.
recipito. *quodque*. . .
. . *de. ea. re. eius. petitio. nominis dela*[illegible]*io. esto* [illegible]. [illegible]
IVDICIVMVE IVDICATIO [illegible] AL[illegible] M[illegible]
EX. H L. ERVNT. E[illegible]VM H. L. EST[illegible] IS. E[illegible]
IOVS *educito. nominque deferto*. . . . .
. QVOIVS EORVM. I[illegible]A NOMEN EX. H. L. [illegible] K[illegible]
ANN[illegible] FVERIN[illegible] DELATVM. ERIT [illegible] E[illegible]VM. EO IVD[illegible] M[illegible]A-
TVS. ERIT. QVA[illegible] EIVS. REI. SLIS *æstumata fuerit. tanti redd*[illegible]*ere*. [illegible] . .
Pr. quei.

Pr quei. ex H. L. quaeret. facito. quod. iudicatum. ERIT. ID. VTEI. PRIVATO. SOLVATVR. QVEI. EORVM. PETET. DE. HISCE. DVM. MAG. AVT. IMPERIVM. HABEBVNT. IVDICIVM. NON. FIET. DIC. COS. PR. MAG. EQ. *Cens. Æd. Tr. Pl. Q. III. vir. A. D. A. Tr. Mil. L. IIII. Primis.* . . . .

De. his. in. ius. non. educendo. ast. ubei. magistratu. inperioque. abierit. quominus. eduei. liceat. nihil. impedimento. esto.

De. patroneis. dandeis.

[illegible] H. L. PECVNIAM. PETET. NOMENQVE. DETVLERIT. QVOIVS. EORVM. [illegible] ANTE. K. SEPT. PETITIO. ERIT. SEI. EIS. VOLET. SIBIEI. [illegible] IN. EAM. REM. DAREI. PR. AD. QVEM. *eius nomen delatum erit. [illegible] det. dum. nequem. eorum. det.* . . . . .

[illegible] dolo. malo. quoi. eis. quei. petet. gener. socer. vitricus. priuignusve. siet. queive. ei. sobrinus. [illegible] SVE. EVM. EA. COGNATIONE. ATTINGAT. QVEIVE. EIEI. SODALIS. [illegible] IN. EODEM. COLLEGIO. SIET. QVOIAVE. IN. FIDE. IS. [illegible] MAIORESVE. IN. MAIOREM. FIDE. *fuerint. nerve. quei. quaestione. iudicioque. [illegible] conmnatus. siet*

QVEI [illegible] H. L. IOVDEX. EX. IN. EAM. REM. ERIT. NEIVE. EVM. QVEI. [illegible] L. [illegible] RONVS. DATVS. ERIT.

DE. PATRONO. REPVDIANDO.

QVOI [illegible] H. L. PATRONVS. DATVS. ERIT. SEI. IS. MORIETVR. *tum. Pr. quei. [illegible] H. L. quaeret [illegible] tum. eiei. quem. petierit. dato.* . . . .

DE. CDL. VIREIS. IN. EVM. ANNVM. LEGVNDEIS.

[illegible] QVEI. INTER. PEREGRINOS. IOVS. DEICET. IS. IN. DIEBVS. X. PRO[illegible] H. L. POPVLVS. PLEBESVE. IOVSERIT. FACITO. VTEI. [illegible] HAC. CIVITATE. *iudicent. dum nequem. eorum. [illegible] dolo. malo. quei. [illegible] iudicioue publico.* CONDEMNATVS. SIET. QVOD. CIRCA. EVM. IN [illegible] NON. LICEAT. QVEIVE. MINOR. ANNEIS. XXX. MAIORVE. ANNOS. LX. GNATVS. SIET. QVEIVE. IN. VRBE. ROMA. PROPIVSVE. VRBEM. ROMAM. *P. mill pass. non habitet. queiue. Tr. Pl. Q. III. vir. Cap. III vir. A. D. A. Tr. Mil. L. IIII. primis. aliqua. earum. III. vir. A. D. A. siet fueritve. in. senatu. siet. fueritve.* . . . . .

QVEI. EX. H. L. CDL. VIREI. IN. EVM. ANNVM. LECTEI. ERVNT. EA. NOMINA. OMNIA. IN. TABVLA. IN. ALBO. ATRAMENTO. SCRIPTOS. PATREM. TRIBVM. COGNOMENQVE. TRIBVTIMQVE. DESCRIPTOS. HABETO. . . . [illegible] EXAESTIMAVERIT. ESSE. EOSQVE. CDLVIROS. QVOS. EX. H. L. LEGERIT. IS. PR. OMNIS. IN. TABOLEIS. PVPLICEIS. SCRIPTOS. IN. PERPETVO. HABETO.

[illegible] DE. CDL. VIREIS. [illegible] ANNIS. LEGVNDEIS. *Pr. qui. posthac. inter. peregrinos. iou. dicet. vt. quisq. [illegible] facito. [illegible] hac [illegible] ate. iudicet.* [illegible] LEGAT. QVEI. TR. [illegible] CAP. TR. MIL. L. IIII. PRIMIS. [illegible] EARVM. TRIVMVIR. A. D. A. [illegible] FVERITVE. QVEIVE. IN. SENATV. SIET. FVERITVE. QVEI. [illegible] SIET. FVERITVE. [illegible] EIVS. QVEI. IN. SENATV. SIET. FVERITVE. PATER. FRATER. FILIVSVE. SIET. QVEIVE. [illegible] ERIT. [illegible] LEGERIT. EOS. PATREM. TRIBVM. COGNOMENQVE. IOVDICES. QVEIVE. EX. H. L. [illegible] EVM. A. [illegible] *fient. in. tabuleis. publiceis. scriptos. habeat* . . . . . .

. . . *icius pot state [illegible] que.* SCRIBVNDI QVEI. VOLET. FACITO. PR. QVEI. LEGERIT. IS. IOS. QVEI. EX. H. L. CDL. VIROS. LEGERIT. FACITO. IN. [illegible] RECITENTVR. IOVRATOQVE. SESE. EOS. EX. H. L. LEGISSE. [illegible] SIBEI [illegible] . . . . — *De. nomine deferundo.*

Quei. pecuniam ab. altero. petet. is. cum vnde petet. ex. pratori [illegible] quei. in. EVM. ANNVM. LECTEI. ERVNT. A. IVDICEM. IN. EVM. ANNVM. QVEI. EX. H. L. FACTVS. ERIT. IN. IOVS. EDVCITO. NOMENQVE. EIVS. DEFERTO. SI. DEIERAVERIT. CALVMNIAE. CAVSA. NON. POSTVLARE.

De. nomine. recipiendo. *Pr. ad. quem. in. ious. aditum. erit. facito. ne. cuius. nomen. recipiat. eorum quei ei. quei. petet. patronus. socer. gener. vitricus.* PRIVIGNVSVE. SIET.

T 3

QVEIVE. EI. SOBRINVS. SIET. PROPIVSVE. EVM. EA COGNATIONE. A[illegible]TINEAT. QVEIVE. EI. SODALIS. S[illegible]E[illegible] [illegible] LEGIO. SIET. [illegible] COR[illegible]M. APVD. [illegible] nomen. eius. n[illegible] d[illegible] re[illegible].

De. [illegible] in. eam. rem legundu[illegible] Pr[illegible] quem [illegible] [illegible] VIRI [illegible] DIE [illegible] E[illegible] [illegible] NOMEN. DEFERERIT [illegible] CD[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] QVEIVE. EI. SODALIS SIET. QVEIVE [illegible] L IIII [illegible] A[illegible] [illegible] III VIR [illegible] D A [illegible] [illegible] [illegible] H L NOMEN de[illegible] [illegible] [illegible] entem [illegible] M. non. l[illegible].

vbei [illegible] C VIRIS [illegible] VTEI [illegible] po[illegible] NOMEN [illegible] ERIT [illegible] C [illegible] H L [illegible] L leg[illegible] [illegible] cor[illegible] le[illegible] [illegible] q[illegible] [illegible] s[illegible] qu[illegible] que sobrinus. propinsive [illegible] q[illegible] QVEIVI IN. EODEM. CONLEGIO. [illegible] H L [illegible] PR. ADVERSARIVSVE MO[illegible]A. [illegible] si. is quei. nomen ex H. L. detulerit [illegible] L [illegible] men. ex. H. L. del[illegible] [illegible] L [illegible]

Pr. quei. ex. H L [illegible] funto. eorumque [illegible] SC[illegible] [illegible]

PR. QVEI EX. H. L. [illegible] PETET. [illegible] VN[illegible] [illegible] PATRONOS quos [illegible] [illegible] bl[illegible] [illegible]

Vtei. [illegible]

QVEI [illegible]

NEVE [illegible]

[illegible] H L [illegible]

A [illegible] DELA[illegible] [illegible]

[illegible] Pr[illegible]

[illegible] H L [illegible]

De [illegible]

[illegible]

P. P. *Rom. praedicere* PROFEDRI. *oportuerit.* . . .

. PRAETOR VTEI. INTERROGET. AT. . . . PR. QVEI. EX. H. L.

QVAERET. *f . . . .eis.* IVDICES. QVEI. IN. EAM. REM. ERVNT. OMNES. PRO.

. . . IN . . . ORVM. *pronuntientur.*

. . . EAM. REM. MINVS. IVDICET. NISI. SEIQVAE. CAVSA. ERIT.

. . . C. IOVDICES. L. . . TEI. ERVNT. . . . IOVDEX. NEIQVIS.

. . . *vadimonio.* QVAM. REM. PR. EX. H. L. EGERIT.

. . . *proferre iousserit.* . . .

. . . AD. . . . VENIAT. AVT. ADFERATVR. CORAM. EO.

. . . EA. RE. HAC. LEGE. IOVDICIVM. LITISQVE. AESTVMATIO.

. . . IN. CONTIONE. PRO. ROSTRIS. SENTEN . . .

. . . *Pr. quei eam rem.* QVAERET. EX. H. L. CAVSAM. *non ne-*

. . . *fiet.* . . .

. . . *quei eam rem.* QVAERET. CAVSAM. . . . .

Posterius fragmentum est eiusmodi.

DE . . . EO. HOMINE. D. . . . . . .

. . . QVEI. E. H. . . .

. . . AB . . . QVOMIN . . .

. . . NEIQVIS. EORVM. DET. SCIENS. D. M. QVOIEI.

QVAESTIONE . . . PVBLICO. CONDEMNATV . . . . .

. . . VM. PR. QVEI. EX. H. L. QVAERET. ALIVM. PATRONVM. EI.

. . . VM. A. D. A. SIET. FVERITVE. QVEIVE. IN. SENATV . . . IET. FVERIT . . .

. . . E. ERIT. QVOS. LEGERIT. EOS. PATREM. TRIBVM. . . .

. . . H. L. CDL. VIROS. LEGERIT. FACITO. RECITENTVR. IN. CONTIONE. . . .

. . . MAG. COIERIT. FACITO. VTEI. CDL. VIROS. ITA. . . .

. . . ANNOS. LX. . . . SIET. . . .

. . . NOMINE. TRIBVTIM. . . . DISCRIPTOS. . . .

. . . VNDO. IVDICIBVSQVE. LEGVNDEIS. QVEI. EX. H. . . .

. . . T. DE . . . VIREIS. . . . IN. EVM. . . . H. L. . . .

. . . D. M. . . . IS. EDITO. . . . IVRATOQVE. VBEI

. . . VM. . . . EA. . . .

. . . IET. QVOI. . . . QVEIQVE. QVEI. PETET. . . .

. . . VITRICVS. PRIVIGNVSVE. SIET. QVEIVE . . . SOBRI-

. . . MA . . . ERIT. NEIVE. AMPLIVS. DE. VNA. FAMILIA.

. . . SVPRA. SCRIPTA. SVNT. QVNTE . . .

. . . EN. . . . H. L. . . . ERIT. L. IVDICES. EX. HAC.

LEGE. NON. LEGERIT. EDIDERITVE. SEIVE. . . .
EM. LE[illegible]AT. QVEI. ITA. LECTEI. ERVNT. EIS. IN. EAM. REM. IOVDICES. SVNTO. EORVMQ[illegible]E. EIV . . . . .
. . . . . QVEI. PETIVERIT. ET. VNDE. PETITVM. ERIT. QVEI. EORVM. VOLET. EX TABOLEIS. POPLI . . . . . .
VE[illegible] PEQVVNIAM. EX . . . EVM. OB. EAM. REM. QVOD. PEQVV[illegible]AM. EX H. L. CEPER . . . . . .
. . . . RI[illegible] AVT. IN EXILIVM ABIERIT. QVOIVM. NOMEN. EX H.L. DELATVM. ERIT. . . .
NOMEN. EX. H.L. AD. SE. DELATVM. ERIT. FACITO. VTEI. IOVDI[illegible]VM P . . . . . .
CONQVAERI. IN. TERRA. ITALIA. IN. OPPIDEIS. FOREIS. CON[illegible]LIA . . . . .
. . . AVDIERIT. QVOD EIVS. REI. QVAERENDAE. CENSEANT. REFERRE. ET. C . . . .
VM. EIVS. FIDE. QVAERAT. QVEIVE. IN. FIDE. EIVS SIET. MAIORESV. . . . . .
. . . . IT. SECVMVE. DVXERIT. DVM. TAXAT. HOMINES. III. EARVM. RERVM. . . . .
IVE. DE. EA. RE. VOLET. APVD PR. IS PRAETORI MORAM. NE FACITO.
M. REM. IVDICES. ERVNT. A[illegible]M. PRI[illegible]VS. CAVSSA D
. . . . LET. VTEI. TE[illegible]IVM. QVEI. EAM. REM. ERVNT. VERBA. AVDIAT . . . .
E[illegible]ITENTVR. PROSCRIPTA. PROPOSITAQVE PALAM. APVD. FORVM. . . . .
. . . . E. IVDICIVM. ADESSE. POSSIT. DE. EA. RE. PR. QVEI. EX. H.L. . . . . . .
LET. QVOIVS. EX. H. L. NOMINIS. DELATIO ERIT. EI EIVS. REI. PE. . . . .
QVEI. EAM. REM. QVAERET. EX H.L. CAVSSAM. NON. NOVER . . . . .
. . . IVDIC[illegible]M. [illegible] OPORTEBIT. T[illegible]R . . . . . .
TE Q[illegible]AM. [illegible]BVNT FACITO. IVRENT. SE[illegible]E. . . .
ATVRVM ESSE. IVDICE. . . . .
EAT[illegible]E. PRIMO. QVO. . . . .
. . . .
. . . .

Sed nec plebiscitum illud prætermittam, in quo describendo egregiam idem ipse Sigonius operam nauauit.

C ANTONIVS. M. F. CN. CORNELIVS. F. . . . . C FVNDANIVS. C F. TR. PL. DESS. PLEBEM. IVRE R[illegible]A[illegible]VNT PLE[illegible]E IVRE [illegible]IVIT. PRO. TRIBV [illegible] TERMVIS[illegible] [illegible]EI. [illegible] PISIDAE FVERVNT [illegible]EIQVE. E[illegible]M LEGIBV[illegible] THE[illegible]IVM M[illegible] PISIDARVM ANTE K. A[illegible] QVAE FVERVNT. L. [illegible] C[illegible]. LENTVLO COS. THERME[illegible] MAI[illegible]. PISIDAE. FAC[illegible] SVNT Q[illegible] AB [illegible] PROGNATI SV[illegible]T [illegible]VNT. [illegible]EI. OMNES, PO[illegible] [illegible] MAIORE[illegible]. [illegible]AE LEIBERI AMI[illegible]I. [illegible]OCI[illegible] [illegible]LI ROMAN[illegible] [illegible] EIQVE L[illegible]IBVS SV[illegible]. ITA VT[illegible]O [illegible]A [illegible] [illegible]IS. [illegible]BV[illegible] S[illegible] LEIB[illegible]S. THERM[illegible]. MAIOR[illegible]V[illegible] [illegible] LI[illegible]. A[illegible]R[illegible]S. [illegible]AN[illegible]E[illegible]. N. N. [illegible]IAT [illegible] I. A[illegible]RI. QVA[illegible]A A[illegible]A [illegible]A. PR[illegible]ATA[illegible]. THERME[illegible]. [illegible] [illegible]ARV[illegible] [illegible]A [illegible]FIS E[illegible]RVM SV[illegible] [illegible]E[illegible]VN[illegible]VE L [illegible]AR[illegible]. [illegible]. IVLI[illegible] [illegible] IN[illegible]A[illegible] E[illegible]VM SVN[illegible] [illegible]ER NTVE. IEI[illegible] [illegible]OL[illegible] [illegible] V[illegible]RA. [illegible]I[illegible]T[illegible]. [illegible]T Q[illegible]QVE. EARVM [illegible]R[illegible]M. IEIS. CONSVLIBVS. [illegible] HABVERVNT. POSSIDE[illegible]V[illegible]T. VSEI.

VSEI. FRVCTEIVE. SVNT. QVAE. DE. IEIS. REBVS. EO . . . ANNO. VT. . . . QVEIQVE. DE. IEIS. REBVS. . . . HAC. NE. LOCENTVR. . . . AB. FACTA. EST. E. . . . SIE. . . . . . EA. OMNIA. THERMENSES. MAIORES. PEISIDAE. HABEANT. POSSIDEANT. IEISQVE. OMNIBVS. IEI. . . . VTANTVR. FRVANTVR. ITA. VTEI. ANTE. BELLVM. MITHRIDATIS. QVOD. PREIMVM. FVIT. HABVERVNT. POSSIDERVNT. VSEI. FRVCTEIVE. SVNT. QVAE. THERMENSIVM. MAIORVM. PISIDARVM. PVBLICA. PREIVATAVE. PRAETER. LOCA. AGROS. AEDIFICIA. SVNT. FVERVNTVE. ANTE. BELLVM. MITRIDATIS. QVOD. PREIMVM. FACTVM. EST. QVODQVE. EARVM. RERVM. IEI. ANTEA. HABVERVNT. POSSEDERVNT. VSEI. FRVCTEIVE. SVNT. QVOD. EIVS. IPSEI. SVA. VOLVNTATE. AB. SE. NON. ABALIENARVNT. EA. OMNIA. THERMENSIVM. MAIORVM. PISIDARVM. VTI. SVNT. FVERVNT. ITA. SVNTO. ITEMQVE. IEIS. EA. OMNIA. HABERE. POSSIDERE. VVTEI. FRVIQVE. LICETO. QVOS. THERMENSES. MAIORES. PISIDAE. LEIBEROS. SERVOSVE. BELLO. MITRIDATIS. AMEISERVNT. MAGISTRATVS. PROVE. MAGISTRATV. QVOIA. DE. EA. RE. IVRISDICTIO. ERIT. QVIN. DE. EA. RE. IN. IOVS. ADITVM. ERIT. ITA. DE. EA. RE. IOVS. DEICVNTO. IVDICIA. RECVPERATIONIS. DANTO. VTEI. IEI. EOS. RECVPERARE. POSSINT.

NEI. QVIS. MAGISTRATVS. PROVE. MAGISTRATV. LEGATVS. NEV. QVIS. ALIVS. MEILITES. IN. OPPIDVM. THERMESVM. MAIORVM. PISIDARVM. AGRVMVE. THERMENSIVM. MAIORVM. PISIDARVM. HIEMANDI. CAVSSA. INTRODVCITO. NEIVE. FACITO. QVO. QVIS. EO. MEILITES. INTRODVCAT. QVOVE. IBEI. MEILITES. HIEMENT. NISEI. SENATVS. NOMINATIM. VTEI. THERMESVM. MAIORVM. PISIDARVM. IN. HIBERNACVLA. MEILITES. DEDVCANTVR. DECREVERIT. NEIVE. QVEIS. MAGISTRATVS. PROVE. MAGISTRATV. LEGATVS. NEV. QVIS. ALIVS. FACITO. NEIVE. IMPERATO. QVO. QVID. MAGIS. IEI. DENT. PRAEBEANT. AB. IEISVE. AVFERATVR. NISEI. QVOD. ED. S. EX. LEGE. PORTIA. DARE. PRAEBERE. OPORTET. OPORTEBIT. QVAE. LEGES. QVODQVE. IOVS. QVAEQVE. CONSVETVDO. L. MARCIO. SEX. IVLIO. COS. INTER. CIVEIS. ROMANOS. ET. TERMENSES. MAIORES. PISIDAS. FVIT. EAEDEM. LEGES. EIDEMQVE. IOVS. EADEMQVE. CONSVETVDO. INTER. CIVES. ROMANOS. ET. TERMENSEE. MAIORES. PISIDAS. ESTO. QVODQVE. QVIBVSQVE. IN. REBVS. LOCEIS. AGREIS. AEDIFICIEIS. OPPIDIS. IOVRIS. TERMENSIVM. MAIORVM. PISIDARVM. IEIS. CONSVLIBVS. QVEI. SVPRA. SCRIPTEI. SVNT. FVIT. QVOD. EIVS. PRAETER. LOCA. AGROS. AEDIFICIA. IPSEI. SVA. VOLVNTATE. AB. SE. NON. ABALIENARVNT. IDEM. IN. EISDEM. REBVS. LOCEIS. AGREIS. AEDIFICEIS. OPPIDEIS. TERMENSIVM. MAIORVM. PISIDARVM. IOVS. ESTO. ET. QVO. MINVS. EA. QVAE. IN. HOC. CAPITE. SCRIPTA. SVNT. ITA. SINT. FIANT. EIVS. HAC. LEGE. NIHILVM. ROGATVR. QVAM. LEGEM. PORTORIEIS. TERRESTRIBVS. MARITVMEISQVE. TERMENSES. MAIORES. PISIDAE. CAPIVNDIS. INTRA. SVOS. FINEIS. DIXERINT. EA. LEX. IEIS. PORTORIEIS. CAPIVNDIS. ESTO. DVM. NEIQVID. PORTORI. AB. IEIS. CAPIATVR. QVEI. PVBLICA. POPVLI. ROMANI. VECTIGALIA. REDEMPTA. HABEBVNT. QVOS. PER. EORVM. FINEIS. PVBLICANEI. EX. EO. VECTIGALI. TRANSPORTABVNT.

Citantur & aliquot legis Mamiliæ & Peduceæ capita in ea congerie variorum auctorum, qui de limitibus agrorum scripserunt. Ex tertio quidem capite verba hæc producuntur: QVAE. COLONIA. HAC. LEGE. DEDVCTA. QVODVE. MVNICIPIVM. PRAEFECTVRA. FORVM. CONCILIABVLVM. CONSTITVTVM. ERIT. QVI. AGER. INTRA. FINES. EORVM. ERIT. QVI. TERMINI. IN. EO. AGRO. STATVTI. ERVNT. QVO. IN. LOCO. TERMINVS. NON. EXTABIT. IN. EO. LOCO. IS. CVIVS. AGER. ERIT. TERMINVM. RESTITVENDVM. CVRATO. VTIQVE. RECTE. FACTVM. ESSE. VELIT. IDQVE. MAGISTRATVS. QVI. IN. EA. COLONIA. MVNICIPIO. PRAEFECTVRA. FORO. CONCILIABVLO. IVRE. DICVNDO. PRAEERIT. FACITO. VT. FIAT. Quartum vero eius legis caput erat, huiusmodi: QVI. LIMITES. DECVMANI. QVI. HAC. LEGE. DEDVCTI. ERVNT. QVAECVMQVE. FOSSAE. LIMITES. IN. EO. AGRO. ERVNT. QVI. AGER. HAC. LEGE. DATVS. ASSIGNATVS. ERIT. NE. QVIS. EOS. LIMITES. DECVMANOS. OBSAEPITO. NEVE. QVID. IN. EIS. IMMOLITVM. NEVE. QVID. IBI. POSITVM. HABETO. NEVE. EOS. ARATO. NEVE. EAS. FOSSAS. OBTVRATO.

NEVE. QVIS. SAEPITO. QVO. MINVS. SVO. ITINERE. AQVA IRE. FLVERE. POSSIT. SI. QVIS. ADVERSVS. EA. QVID. FECERIT. IN. RES. SINGVLAS. QVOTIESCVNQVE. FECERIT. HS. IIII. COLONIS. MVNICIPIBVSVE. EIS. IN. QVORVM. AGRO. ID. FACTVM. ERIT. DARE. DAMNAS. ESTO. PECVNIAE. QVI. VOLET. PETITIO. HAC. LEGE. ESTO. Capite quinto hoc cauebatur. QVI. HAC. LEGE. COLONIAM. DEDVXERIT. MVNICIPIVM. PRAEFECTVRAM. FORVM. CONCILIABVLVM. CONSTITVERIT IN. EO. AGRO. QVI. AGER. INTRA. FINES. EIVE. COLONIAE MVNICIPII. FORI. CONCILIABVLI. PRAEFECTVRAE. ERIT. LIMITES. DECVMANIQVE. VT FIANT. TERMINIQVE. STATVANTVR. CVRATO. QVIQVE. FINES. ITA. STATVERIT. EI. FINES. EORVM. SVNT DVM. NE. EXTRA. AGRVM COLONICVM. TERRITORIVM. FINES. DVCAT. QVIQVE. TERMINI. HAC. LEGE. STATVTI. ERVNT. NE. QVIS. QVEM. EORVM. EIICITO. NEVE. COMMOVETO SCIENS. DOLO. MALO. SI. QVIS. ADVERSVS. EA. FECERIT. IS. IN. TERMINOS. SINGVLOS. QVOS. EIECERIT. LOCOVE. MOVERIT. SCIENS. DOLO MALO. HS. XXV. IN. PVBLICVM. EORVM. QVORVM. INTRA. FINES. IS. AGER ERIT DARE DAMNAS. ESTO. DEQVE. EA. RE. CVRATORIS. QVI. HAC. LEGE. ERIT. IVRISDICTIO. RECIPERATORVMQVE. DATIO. ADDICTIO. ESTO. CVM. CVRATOR. HAC. LEGE. NON. ERIT. TVNC. QVICVMQVE. MAGISTRATVS. IN EA COLONIA. MVNICIPIO. PRAEFECTVRA. FORO. CONCILIABVLO. IVRE. DICVNDO. PRAEERIT. EIVS. MAGISTRATVS. DE. EA. RE. IVRISDICTIO. IVDICISQVE. DATIO. ADDICTIO. ESTO. IN. EAMQVE. REM. IS. QVI. HAC. LEGE. IVDICIVM. DEDERIT. TESTIBVS. PVBLICE. DVNTAXAT. IN. RES. SINGVLAS. X. DENVNTIANDI. POTESTATEM. FACITO. ITA. VT. E. REPVB. FIDEQVE. SVA. VIDEBITVR. ET. SI. IS. VNDE. EA. PECVNIA. PETITA. ERIT. CONDEMNATVS. ERIT. EAM. PECVNIAM. AB. EO. DEVE. BONIS. EIVS. PRIMO. QVOQVE. DIE. EXIGITO. EIVSQVE. PECVNIAE. QVOD RECEPTVM ERIT. PARTEM. DIMIDIAM. EI. CVIVS. VNIVS. OPERA. MAXIME. IS. CONDEMNATVS. ERIT. PARTEM. DIMIDIAM. IN PVBLICVM. REDIGITO. QVO. EX. LOCO. TERMINVS. ABERIT. SI. QVIS. IN EVM. LOCVM. TERMINVM. RESTITVERE. VOLET. SINE. SVA. FRAVDE. LICET, FACERE. NEVE. QVID. CVI. IS. OB. EAM. REM. HAC. LEGE. DAMNAS. ESTO.

In tabula quoque basilicæ Lateranensis, pars hæc legis quæ de Vespasiani Imperio lata est, in æs incisa conspicitur.

FOEDVSQVE. CVM. QVIBVS. VOLET. FACERE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. DIVO. AVG. TI. IVLIO. CAESARI. AVG. TIBERIOQVE. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO. VTIQVE. EI. SENATVM. HABERE. RELATIONEM. FACERE. REMITTERE. SENATVSCONSVLTA. PER. RELATIONEM. DISCESSIONEMQVE. FACERE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. DIVO. AVG. TI. IVLIO. CAESARI. AVG. TI CLAVDIO. CAESARI. AVGVSTO. GERMANICO.

VTIQVE. CVM. EX. VOLVNTATE. AVCTORITATEVE. IVSSV. MANDATVVE. EIVS. PRAESENTEVE. EO. SENATVS. HABEBITVR. OMNIVM. RERVM. IVS. PERINDE. HABEATVR. SERVETVR. AC. SI. E. LEGE. SENATVS. EDICTVS. ESSET. HABERETVRQVE.

VTIQVE. QVOS. MAGISTRATVM. POTESTATEM. IMPERIVM. CVRATIONEMVE. CVIVS. REI PETENTES. SENATVI. POPVLOQVE ROMANO. COMMENDAVERIT QVIBVSVE. SVFFRAGATIONEM. SVAM. DEDERIT. PROMISERIT. EORVM. COMITIIS. QVIBVSQVE. EXTRA. ORDINEM. RATIO. HABEATVR.

VTIQVE. EI. FINES. POMERII. PROFERRE. PROMOVERE. CVM. EX. REPVBLICA. CENSEBIT. ESSE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT TI. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. QVAECVMQVE EX VSV. REI. PVBLICAE. MAIESTATE. DIVINARVM. HVMANARVM. PVBLICARVM. PRIVATARVMQVE. RERVM. ESSE. E. CENSEBIT EI. AGERE. FACERE. IVS. POTESTASQVE. SIT ITA. VTI. DIVO. AVG. TIBERIOQVE. IVLIO. CAESARIQVE. AVG. TIBERIOQVE. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO. FVIT.

VTIQVE. QVIBVS. LEGIBVS. PLEBEIVE. SCITIS. SCRIPTVM. FVIT. NE. DIVVS.

VTS. AVG. TIBERIVSVE. IVLIVS. CAESAR. AVG. TIBERIVSQVE. CLAVDIVS. CAESAR. AVG. GERMANICVS. TENERENTVR. IIS. LEGIBVS. PLEBEISQVE. SCITIS. IMP. CAESAR. VESPASIANVS. SOLVTVS. SIT. QVAEQVE. EX. QVAQVE. LEGE. ROGATIONE. DIVVM. AVGV. TIBERIVMVE. IVLIVM. CAESAREM. AVG. GERMANICVM. FACERE. OPORTVIT. EA. OMNIA. IMP. CAESARI. VESPASIANO. AVG. FACERE. LICEAT. VTIQVE. QVAE. ANTE. HANC. LEGEM. ROGATAM. ACTA. GESTA. DECRETA. IMPERATA. AB. IMPERATORE. CAESARE. VESPASIANO. AVG. IVSSV. MANDATVVE. EIVS. A. QVOQVE. SVNT. EA. PERINDE. IVSTA. RATAQVE. SINT. AC. SI. POPVLI. PLEBISVE. IVSSV. ACTA. ESSENT.

SI QVIS. HVIVSCE. LEGIS. ERGO. ADVERSVS. LEGES. ROGATIONES. PLEBISVE. SCITA. SENATVSVE. CONSVLTA. FECIT. FECERIT. SIVE. QVOD. CVM. EX. LEGE. ROGATIONE. PLEBISVE. SCITO. S. VE. C. FACERE. OPORTEBIT. NON. FECERIT. HVIVS. LEGIS. ERGO. ID. EI. NE. FRAVDI. ESTO. NEVE. QVID. OB. EAM. REM. POPVLO. DARE. DEBETO. NEVE. QVID. OB. EAM. REM. POPVLO. DARE. DEBETO. NEVE. CVI. DE. EA. RE. ACTIO. NEVE. IVDICATIO. ESTO. NEVE. QVIS. DE. EA. RE. APVD. SE. IVS. DICI. SINITO.

Circumfertur & vetustæ cuiusdam legis caput huiusmodi.

Q. VRB. QVEI. AERARIVM. PROVINCIAM. OPTINENT. EAM. MERCEDEM. DEFERTO. QVAESTORQVE. QVEI. AERARIVM. PROVINCIAM. OPTINEBIT. EAM. PEQVNIAM. EI. SCRIBAE. SCRIBEISQVE. HAEREDIVE. EIVE. SOLVITO. IDQVE. EI. SINE. FRAVDE. SVA. FACERE. LICETO. QVOD. SINE. DOLO. MALO. PEQVLATV. FIAT. OLLEISQVE. HOMINIBVS. EAM. PEQVNIAM. CAPERE. LICETO.

Et quoniam vetustarum legum, quæ triste & acerbum sui desiderium nobis reliquerunt, ossa legere cœpimus, addemus duo ignotarum legum fragmenta, vti ab optimo doctissimoque Senatore CL. Puteano exscripta sunt. In vno ita est:

. . . IVDICIVM. . . . . . .

. . . O . . . . DE . R . . . . .

. . . . EEI. PLVRIMAE. ERVNT CONDEMNO. PR. QVEI . . . .

. . . . AESTIMANDEIS. AVT. NISI. DE. SANCTIONI. HVIVSCE. LEGIS. ACTIO. NEI. EX.

. . PRAEDES. DATI. NON. ERVNT. BONA. EIVS. FACITO. PVPLICE. POSSIDEANTVR. CONQ. . . . . . .

. . . ACI. LEGE. CONDEMNATVS. ERIT. AB. EO. QVOD. QVISQVE. PETET. QVOIVS. EX. HACCE. LEGE . . . .

. . . 2. CAPTVM. COACTVM. ABLATVM. AVORSVM. CONCILIATVMVE. ESSE. DVPLI. EIDQVE. AD. QV . . . . . .

. . . TIS. FECERIT. REGIS. POPVLEIVE. CEIVISVE. SVEI. NOMINE. LITEM. AESTVMATAM. ESSE. SIBEIQ. . . . .

. . . EX. HACE. LEGE. SOLVATVR. NEIVE. QVIS. IVDEX. NEIVE. QVAESTOR. FACITO. SCIENS. DOLO. MALO. . . . . .

. . . RIT. REDACTA. ERIT. IVDEX. QVEI. EAM. REM. QVAESIERIT. QVEIVE. IVDEX. EX. HACE. LEGE. FACTVS. ERIT.

. . . VTO. SERVANDO . . . VBEI. EA. DIES. VENERIT. QVO. DIE. IVSSEI. ERVNT. ADESSE. IVDEX. QVEI.

. . . IN. AERARIO. ESET. . . . QVOD. EORVM. NOMINE. QVI. NON. ADERIT. TRIBVTVE. FACTVS. . . . . . .

. . . MAIORE. PARTE. DIEI. AD. EAM. DIEM. DONEC. SOLVTVM. ERIT. APVD. FORVM. . . . .

. . . POST. QVINQVENNIVM. POPVLEI. FIET . . . . . QVAE. PEQVNIA. EX . . . .

. . . EOQVE. DIE. PECVNIA. EXIGATVR . . . PEQVNIA. IN . . .

. . . RECTE. FACTVM. ESSE. VOLET, FACITO. IN. DIEBVS. V. PROXVMEIS . . . .

. . . PROVINCIAM. OPTINEBIT. SED. FRAVDE. SVA. EX . . . . .

Ex altero vero hæc reliquiæ supersunt.

. . . . . ATVS. AE. . . . .

. . . . . OQVE. EIVE. AGREI. LOCEI. ANTE. . . . .

. . . . T. PLANVM. FACIET. FECERITVE. EMPTVM. ESSE. Q. . . . .

. . . . . DDITO. QVOD. IS. EMPTVM. HABVERIT. QVOD. EIVS. PVBLICE. NON. VENIER. . . . . . .

. . . . ACTVS. ERIT. HE. N. I. EMPTVS. ESTO. ISQVE. AGER. LOCVS. PRIVATVS. VECTIGALISQVE. III. . . . . .

. . . AGRO. LOCO. QVEI. AGER. LOCVS. IN. AFRICA. EST. QVOD. EIVS. PVBLICE. NON. VENIEIT. EI. HE . . . .

. . . EVE. COMPERIETVR. HAEREDESVE. EIVS. DE. AGRO. QVEI. AGER. IN. AFRICA. EST. PRO. EO. AGRO. . . . .

. . . S. ADIVDICAVERIT. TVM. TANTVNDEM. MODVM. AGRI. EI. QVOI. ITA. EMPTVM. ESSE. COMPERIE. . . . . . .

. . . PEQVNIAE. ADSIGNATVM. DISCRIPTVM. ADSIGNATVMVE. IN. TABVLEIS. PVBLICEIS. EST. ERIT . . . .

VTEIQVE. IN. H. L. S. E. NEIVE. PRO. MAG. FACITO. NEIVE. QVIS. SENATOR. DECERNITO. O . . . .

VENIERIT. POPVLO. SOLVTA. NON. ERIT. IS. PRO. EO. AGRO. LOCO. IN. DIEBVS. CXX. PROXSVMEIS. EA . . . .

PRAEDIVM. ANTE. EA. OB. EVM. AGRVM. LOCVM. IN. PVBLICO. OBLIGATVM. ERIT. IN. PVBLICV . . . . .

IN. AFRICA. EST. QVEI. ROMAE. PVBLICE. VENIEIT. VENIERITVE. QVOD. EIVS. AGRI . . . . . .

. . . VTVM. AGRI. LOCI. QVOIVSQVE. IN. POPVLI. LEIBEREI. INVE. EO. AGR. . . . .

. . . PROXSVMEIS. QVIBVS. PACTVS. CREATVSVE. ERIT. FACITO. QVAN . . .

. . . SIGNETVR. IDQVE. IN. FORMAS. PVBLICAS. FACITO. VTEI . . .

. . . INTRA. FINIS. POPVLORVM. LEIBERORVM. VTICENSIVM . . .

. . . . . AGER. LOCVE. REDDITVS. COMMVTATVSVE . . . . .

. . . . EI. OPPODV . . . .

Atque vt suam cum Italia symbolam Gallia nostra conferat, proferam ex aenea Regiae bibliothecae tabula, excerptum priscae cuiusdam legis vnum & item alterum fragmentum: Illud his, quae quidem legi possunt, verbis constat:

. . . . . . MVLTAM. SVPREMA. DEI. . . . .

. . . . . QVE. DIE. DEFERATVR. ISQVE. QVAESTO . . . .

. . . . DEIXERIT. PRAETOR. EX. H. L. QVERET. ITA. PRO. NON . . .

. . . DICARE. IS. H. S. N. ✝. QVOTIENS. QVOMQVE. AMPLIVS. BIS . . .

. . . IN. VNO. IVREIS. QVOMODO. IVDICETVR. VBEI. DVAE. PARTES. IVDICVM . . . .

. . . QVEI. ADEI. REM. AGITO. TVM. PRAETOR. QVOM. SOVEIS. VIATORIBVE . . . .

. . . APPARITORIBVSQVE. NEI. DEIQVE. IVDICIS. IS. PRAETOR. SORTICOLAM . . . .

. . . VNAM. BVXEAM. LONGAM. DIGITOS. IIII. EAMQVE. SORTEM. EX. HACE . . . .

. . . LEGE. APERTAM. BRACIOQVE. APERTO. LITTERAM. DIGITEIS. OPERTAM. PALA . . . .

. . . CVNDA. CAVSA. AD. SITELLAM. SORTI. VENIET. IS. IN. EAM. SITELLAM. MANVM . . . .

. . . DEMITTO. ITEAM. DEVEXAM. POPVL. DEMNO. VBEI. NIHIL. SCRIPTVM. ERIT . . . .

. . . EEINE. SVFRACIO. EX. QVA. SORTI. PRONVNTIARIT. EAM. SORTEM. PROXEVMO. IVD . . . .

. . . CVNDA. CAVSA. AD. SITELLAM. SORTI. VENIET. IS. IN. EAM. SITELLAM. MANVM. DEMITTITO . . . .

. . . ITEAM. DEVEXAM. POPVL. OD. PRAEVARICATIONIS. CAVSA. FACTVM. NON.

NON. ERIT. IS. EX. HACE. LEGE. . . . .
. . . EIVS. REI. APSOLVTVS. ESTO. DE. REO. CONDEMNAN. AVT. APSOLVTVS. ERIT. QVOM. EO. II. L. NISEI. QVOD . . . . .
. . POST. EA. FECERIT. AVT. NISEI. QVOD. PRAEVARICATIONIS. CAVSA. FACTVM. ERIT. AV. M. QVSI. EX. H. L. CONDEMNATVS . . . . .
. . ERIT. Q. PRAEDES. FACITO. DET. DE. CONSILI. MAIORIS. PARTIS. SENTENTIA. QVANTI. EIS. CENSVER. RIPTVM . . . .
. . TRANSPITO. QVAESTOR. ACCIPITO. ET. IN. TABOLEIS. POBLICEIS. SCRIPTVM. HABETO. DE. LITIBVS. AESTVMANDEIS . . . . .
. ABLATVM. AVORSVM. CONCILIATVMVE. ESSE. EA. RES. OMNIS. SIMPLI. CETERAS. RES. OMNIS. QVOS. POST. HANCE. LEGEM. ROGATAM. CC. . . .
. . O. PARENTISVE. SVEI. QVOIVE. IPSE. PARENSVE. SVOS. HERES. SIET. LEITEM. AESTVMATAM. ESSE. QVEIVE. EIEI. IVDICEI. CONSILIOQVE. EIVS. MAIORI. . . .
. HACE. LEGE. IN. AERARIO. POSITA. ERIT. OB. EAM. REM. QVOD. EO. NOMINE. LIS. AESTVMATA. ERIT. IN. TRIDVO. PROXVMO. QVO. ITA. SATIS. . . . .
. . EX. EX. HACE. LEGE. PEQVNIAM. OMNEM. AD. QVAESTOREM. REDIGERE. NON. POTVERIT. TVM. IN. DIEBVS. X. PROXVMEIS. QVIBVS . . . .
. . . AESTIMATAE. ERVNT. QVOIVS. REGIS. POPVLOVE. NOMINE. LIS. AESTVMATA. ERIT. LEGATI. ADESSINT. DVM. NEI. LONGIVS. C. DIES. EDAT . . . . . .
. . . EGERIT. EI. PRIMO. QVOQVE. DIE. QVAESTOREM. SOLVERE. IVBETO. QVAESTORQVE. EAM. PEQVNIAM. EIS. SED. FRVDE. SVA. SOLVITO . . . .
. . . VERO. REX. HACE. LEGE. TRIBVENDEI. CAVSA. PRODEIXERIT. IS. VTEI. QVOD. RECTE. FACTVM. ESSE. VOLET. QVOD. EIVS. IS. REVS. NON. SOLVERIT. . . . . . .
. . . AB. EIS. PR. STVMAVERIT. ET. VNDE. EA. PEQVNIA. REDACTE. SIET. QVANTVMQVE. IN. EO. FISCO. SIET. QVAESTOR. QVEI. QVOM. . . . .
. . . QVOD. EINE. MALO. PEQVLATVM. FIAT. PR. QVEI. EX. HACE. LEGE. QVAERET. DARET. SOLVI. IVS. ERIT ID. QVAETOP . . . . . .
. . . RI. OPORTEBIT. QVOM. EX. HACE. LEGE. FIERI. OPORTEBIT. NEI. QVIS. MAGISTRATVS. PROVE. MAGISTRATV. PROVE . . . .
. . . OVCITO. NEIVE. ABDVCIER. IVBETO. NEIVE. FACITO. QVO. QVIS. EORVM. MINVS. AD. ID. IVDICIVM. ADESSE. POSS . . . .
. . . TRA. QVAM. SEI. QVID. IN. SATVRAM. FERETVR. SEI. IS. PRAETOR. QVEI. EX. HACE. LEGE. QVAERI. SE.
. . . QVOD. EX. HACE. LEGE. FACTVM. NON. ERIT. FACIANT. FIANTQVE. QVAE. EX. HACE. LEGE. FIERI. OPORTERES . . . .
. . . RVRNIVS. L. F. TR. PL. ROGAVIT. EX. VE. LEGE. QVAM. M. IVNIVS. D. F. TR. PL. ROGAVIT. QVEI. EORVM. EO . . . .
. . . DE. PRAEVARICATIONE. . . . . . PRAETOR. QVEI. EX. HACE. LEGE. QVAERET. QVA. DE. RE. EI. PRAE . . . .
. . . M. QVEI. CEIVEE. ROMANVS. NON. ERIT EX. HACE. LEGE. ALTERI. NOMEN . . .
. . . M. EI. EI. FILIO. GNATEIS. CEIVEIS. ROMANEI. IVSTEI SVNTO . . .
. . . EQVE. DANDA . . . . SEI. QVIS. EORVM. QVEI . . . . .
. . . VTATE. IVDEX. DEINCEPS. FACIAT. PR. . . . .
. . . VOLET. FACITO. VTEI. EA. OMNIA . . . .
. . . TRIBVNVS. PLEBEI. ROGAC . . . .
. . . CTIO. NEI. . . . .

In altera tabulæ facie hæc sunt.

. . . ALO. QVEI. AC . . . .
. . . IN. BIDVO. PROXSVMO. OV. . . . .
. . . M. ADSIGNATVM, SIET. IDQVE. QVON . . . .
. . . C. CALPVRNI. COS. FACTA. SIET. QVOD. EIVS. POSI . . . . .
. . . MERO. SCRIPTVS. EST. DATVS. ADSIGNATVS. EST. QVODVE. EIV . . .
. . . O. EDICTO. VTEI. IS. QVEI. AB. BONORVM. EMPTORE. MAGISTRO. CVRATO . . .
. . . CVM. NEIVE. EMPTVM. NEIVE. ADSIGNATVM. ESSE. NEIVE. FVISSE. IVDICATO. Q. .
. . . VE. AGER. PVBLICE. NON. VENIET. DARE. REDDERE. COMMVTAREQVE. LICETO. . . . II. VIR. Q. . . . .

. . . ET. NEIVE. VNIVS. HOMINIS. NOMINE. QVOI, EX. LEGE. RVBRIA. QVAE.
FVIT. COLONO. EIVS. QVEI. . . .

. . . MERO. SCRIPTVS. EST. AGRVM. QVEI. IN. AFRICA. EST. DARE. OPORTE-
BIT. LICVITVE. AMPLIVS. IVG. CC IN . . . .

. . . CENDAE. IN. AFRICA. HOMINVM. IN. COLONIAM. COLONIASVE. DEDV-
CI. OPORTVIT. LICVITVE. II. VIR. QVEI. . . . .

. . . S. AGRI. EX. H. LEGE. ADIOVDICARI. LICEBIT. QVOD. ITA. COMPERIE-
TVR. ID. EI. HEREDEIVE. EIVS. ADSIGNATO. ESSE. IVDICATO . . .

. . . EST. AB. EO. QVOIVS. EIVS. AGRI. LOCEI. HOMINES. PRIVATI. VENDITIO.
FVIT. TVM. QVOM. IS. EVM. AGRVM. LOCVM. EMIT. QVI . . . . .

. . . NEQVE. HERES. EIVS NEQVE. QVOI. IS. HERES. ERIT. ABALIENAVERIT.
QVOD. EIVS. AGRI. LOCEI. ITA. PLANVM. FACTVM. ERIT II. VIR. ITA . . .

. . AGER. LOCVS. QVI. EI. EMPTVS. FVERIT. PVBLICE. VENIEIT. TANTVN-
DEM. MODVM. AGRI. LOCEI. DE. EO. AGRO. LOCO. QVEI AGER. LO . .

. . . SCRIPTVM. EST. ESTO. QVOI. COLONO. EIVE. QVEI. IN. COLONEI. NV-
MERO. SCRIPTVS. EST. AGER. LOCVS. IN. EA. CENTVRIA. EVPSICIVOV . . . . , .

. . . VS. H. VIR. QVEI. EX. H. LEGE. FACTVS. CREATVSVE. ERIT. REDDITO.

. . . . QVOI. COLONO. EIVE QVEI. IN. COLONEI. NVMERO. SCRIPTVS.
EST. FVITVE. . . . .

. . . . . . TO. QVOI. EIQVE. ITA. REDDIDERIT. EI. ADSIGNATVM. FVISSE.
IVDICATO. QVOI. AGRVM. DE. EO. AGRO. QVEI. AGER. IN. AFRICA. EST.
QVEI. COLONO. E . . . .

. . . . VE. PROCVRATOREVE. EIVS. HEREDIVE. QVOIVS. EORVM. DE. EO.
AGRO. QVEI. AGER. IN. AFRICA. EST. PRO. EO. AGRO. H. VIR. REDDITO. QVOI.
ITA. REDDIDERIT . . . .

. . . . . NIAM. POPVLO. EX. EID. MART. QVAE. POST. EA. QVAM. VE-
CTIGALIA. CONSTITENT. QVE. POST. H. L. R. PRIMVM. CONSISTENT. PRI-
MAE. ERVNT. . . . .

. . . . . IE. IN. H. L. S. E. IS. QVEI. PEQVNIAM. POPVLO. DARE. DEBE-
BIT. EI. QVEI. EO. NOM. NE. AB. POPVLO. MERCASSITVR. OB. EAM. REM. PE-
QVNIAM. EI NEI . . . .

. . . . QVAE. PRO. AGREIS. LOCEIS AEDIFICIEIS. QVOI. S. S. E. POPV-
LO. DEBETVR. DEBEBITVRVE. ALITER. EXSIGATVR. ATQVE. VTEIQVE. IN. H. L.
S. EST. . . . .

. . . . . VAE. E. S. E. ARB. PR. QVEI. IN. TE. CEIVES. TVM. ROMAE.
EVS. DEICET. SATIS. SVBSIGNATO. . . . . . , . . . PR. QVEI. INTER. CEI-
VES. ROMAE. IOVS. DE. . . . .

. . . . . S. AGRVM. LOCVM. QVO. PRO. AGRO. LOCO. SATIS. EX. H. L.
ARE. PR. EVBSIGNATVM. NON. ERIT. PEQVNIA. PRESENTI. VENDITO. . . .
QVE . . . .

. . . . . EIS. LIBEREIS. IN. AFRICA. SVNT. QVEI. S. ORVM. AMECI-
TIAM. POPVLI. ROMANEI. BELLO. POENICIO. PROXSVMO MANSERVNT. QVEI-
VE. . . . .

. . . . OCVS. PERFVGIS. ASSIGNAI. VSVE. ESE. CIVIS. ROMANEI. EX. H.
L. FACTVM. ERIT. QVO. PRO. AGRO. LOCO. AGER. LOC. . . . .

. . . . LEGE. LIVIA. FACTEI. CREATIVE. SVNT. FVERVNTVE. EIS. HOMI-
NIBVS. AGRVM. IN. AFRICA. DEDERVNT. ADSIGNAVERV . . . .

. . . . Q. E. E. V. . . . . II. VIR. QVEI. EX H. L.
FACTVS. CREATVSVE. ERIT. IS. FACITO. IN. DIEBVS. CC L. PROXSVMEIS. QVI-
BVS. H. . . . .

. . . . AMPSITANORVM. LEPTITANORVM. AQVILITANORVM. VSALITA-
NORVM. TEVDALENSIVM. QVOM. IN. AMEICITIAM. P. . . .

. . QVE EVM. AGRVM. LOCVM. QVEM. II. VIREI. EX. H. L. STIPEN-
DIARIEIS. DEDERIT. ADSIGNAVERITVE. QVOD. EX. H. L. . . . . .
IN EO . . . . EI
. . . . . E

. . . . . E. EVM. AGRVM. LOCVM. QVEM. X. VIREI. QVEI. EX. H. L. LIVIA. FACTI. CREATIVE. FVERVNT. VTI. CENSIBVS. RELIQVE. . . . .

. . . . . POSSIDEBIT. FRVETVRVE. PRO. EO. AGRO. LOCOMEIVE. VECTIGAL. NEIVE. DECVMAE. NE. SCRIPTVRAM. QVOD. POST. . . . .

. . . . . M. AGRVM. LOCVM. CEIVIS. ROMANVS. EX. H. L. POSSIDEBIT. DARE. OPORTEBIT. PR. QVOIVS. ARB. PRO. AGRO. LOCO. . . . .

. . . . SIT. QVOMINVS. EX. H. L. PRA. . IVM. QVEI. QVOMQVE. VELIT. SVPSIGNET. PEQVNIAMVE. SOLVAT. PRAESQVE. QVE. . . . . .

. . . . . . E. AGRI. AEDIFICI. LOCI. VECTIGALIBVSVE. PVBLICEIS. FRVENDEIS LOCANDEIS. VENDVNDEIS. LEGEM. DEIX . . . . .

. . . . . IN. EO. AGRO. PASCITO. . . . . QVE. VECTIGALIA. IN. AFRICA. PVBLICA. POPVLI. ROMANI. SVNT. QVA. . . . . . .

. . . . . PVBLICA. POPVLI. ROMANI. IN. AFRICA. SVNT. ERVNTVE. VECTIGALIA. FRVENDA. LOCABIT. VENDETVE. . . . . . .

. . . . M. DEIXERINT. NEIVE. QVOI. IN. EIS. AGREIS. PEQVS. IM. ETVR. SCRIPTVRAE. PECORIS. LEGE. DE. . . . .

. . . . AGRO. ANTE. QVAM. CARTAGO. CAPTA. EST. FVERVNT. EAE. . . . .

. . . . NEIVE. REDDITO. NEIVE. ADIVDICATO. QVEI. EAM. REM. . . . .

. . . . . MODVS. AGRI. D. L. EO. AGRO. QVEI. EIS. PVBLICE.

. . . . 3. EVM. AGRVM. LOCVM. POSSESSIONE. . . . . .

. . . . . . A. RE. IMIOVS. ADITVM. ERIT. . . . .

. . . . . DARI. REDDI. ADSIGNAR. . . . . :

. . . . S. FRVCTVS. . . . .

Nec inutile fuerit legum antiquarum particulas quasdam per libros fusas colligere: inde enim vetus earum conceptio magis ac magis illucescet. Festus plane Pomp. in verbo, *Sacramentum*, legis a L. Papyrio Tribuno pl. latæ, hæc verba refert. QVICVMQVE, PRAETOR POSTHAC FACTVS ERIT, QVI INTER CIVES IVS DICET, TRES VIROS POPVLVM ROGATO, IIQVE TRES VIRI QVICVMQVE FACTI ERVNT, SACRAMENTA EXIGVNTO, IVDICANTOQVE, EODEMQVE IVRE SVNTO, VTI EX LEGIBVS, PLEBISQVE SCITIS EXIGERE, IVDICAREQVE, ESSEQVE OPORTET. Idem in verbo *Publica pondera*, aliud quoque plebiscitum citat de ponderibus, in quo post definitam ponderum quantitatem postremo capite hæc habebantur. SI QVIS MAGISTRATVS ADVERSVS HAEC D. M. PONDERA MODIOSQVE VASAQVE PVBLICA, MODICA, MINORA, MAIORAVE FAXIT, IVSSITVE RE FIERI, DOLVMVE ADDVIT, QVOD EA FIANT, EVM QVIS VOLET MAGISTRATVS MVLTARETVR, DVM MINORE PATRISFAMILIAS TAXAT, LICETO: SIVE QVIS IN SACRVM IVDICARE VOLVERIT, LICETO. Censorinus etiam in libro De die Natali cap. 19. auctor est M. Plectorium Tribunum pl. scitum tulisse, in quo scriptum erat, PRAETOR VRBANVS QVI NVNC EST, QVIQVE POSTHAC FVERIT DVOS LICTORES APVD SE HABETO: VSQVE SVPREMAM, (sic enim legendum videtur) AD SOLIS OCCASVM IVS INTER CIVES DICITO. Legis vero Agrariæ à P. Seruilio Rullo Trib. pl. propositæ Cicero in suis de ea lege Orationibus hæc verba commemorat. *Primo capite iubebat* TRIBVNVM PL. QVI EAM LEGEM TVLISSET, CREARE DECEMVIROS PER TRIBVS SEPTEM DECEM, VT QVEM NOVEM TRIBVS FECISSENT, IS DECEMVIR ESSET. Aliis capitibus iubebat COMITIA DECEMVIRIS CREANDIS HABERE IPSVM, QVI LEGEM TVLISSET, DECEMVIRVM ETIAM PROFITERI *iubebat, legeque Curiata Decemuiros ornabat, eamque legem ab* EO PRAETORE QVI ESSET PRIMVS FACTVS, FERRI *iubebat*, VT II DECEMVIRATVM HABERENT, QVOS PLEBS DESIGNASSET. Eius legis caput præcipuum ita concipiebatur, QVAE POST C. MARIVM, CN. PAPYRIVM CARBONEM COSS. PVBLICE DATA, ADSIGNATA, VENDITA, CONCESSA, POSSESSA SVNT, EA OMNIA EO IVRE SINT, QVO QVAE OPTIMO IVRE PRIVATA SVNT. Alio capite etiam cauebatur, QVI AGRI, QVAE LOCA, QVAE AEDIFICIA, ALIVDVE QVID EXTRA ITALIAM QVOD POPVLI ROM. FACTVM SIT L. SYLLA, ET

CAVSA PATRONO, PATRONAE, LIBER'SVE EORVM DE. QVIBVS IVRAVERIT, VEL PROMISERIT, OBLIGATVSVE ERIT, DARE, FACERE, PRAESTARE DEBETO. ET SI NON EODEM TEMPORE DVO IN POTESTATE HABVERIT, VEL VNVM QVINQVENNEM, LIBERABITVR OPERARVM OBLIGATIONE.

Legis etiam Iuliæ de adulteriis hæc à Iureconsultis sub Tit. ad l. Iul. de adulter. capita referuntur.

NE QVIS POSTHAC STVPRVM ADVLTERIVM FACITO SCIENS DOLO MALO.

PATER QVI IN POTESTATE HABET, SI IN FILIA ADVLTERVM DEPREHENDERIT, DOMI SVAE, GENERIVE SVI IVS OCCIDENDI HABET, DVM INCONTINENTI FILIAM OCCIDAT.

VIRO DEPREHENSVM DOMI SVAE, IN ADVLTERIO VXORIS EVM QVI LENO FVERIT, QVIVE ARTEM LVDICRAM ANTE FECERIT, INVE SCENAM SALTANDI CANTANDIVE CAVSA PRODIDERIT, IVDICIOVE PVBLICO DAMNATVS, NEQVE IN INTEGRVM RESTITVTVS ERIT, QVIVE LIBERTVS EIVS MARITI, VXORISVE PATRIS, MATRIS, FILII, FILIAE, VTRIVS EORVM FVERIT, QVIVE SERVVS ERIT, IMPVNE OCCIDERE LICETO. MARITVS QVI HORVM QVEM OCCIDERIT VXOREM SINE MORA DIMITTAT.

VIRO ADVLTERVM IN VXORE SVA DEPREHENSVM QVEM AVT NOLIT, AVT NON LICEAT OCCIDERE, RETINERE HORAS DIVRNAS NOCTVRNASQVE CONTINVAS NON PLVSQVAM VIGINTI TESTANDAE EIVS REI CAVSA SINE FRAVDE SVA IVRE LICEAT.

MARITO QVI ADVLTERVM IN DOMO DEPREHENSVM DIMISERIT, VXOREMQVE RETINVERIT, QVIVE QVESTVM EX VXORIS ADVLTERIO FECERIT, HAC LEGE TENETOR.

ADVLTERII DAMNATAM SI QVIS VXOREM DVXERIT, HAC LEGE TENETOR.

QVI PRETIVM PRO COMPERTO STVPRO ACCEPERIT, DOMVMVE SVAM, VT STVPRVM ADVLTERIVMVE CVM ALIENA MATREFAM. VEL CVM MASCVLO FIERET SCIENS PRAEBVERIT, HAC LEGE TENETOR.

SI SERVVS ADVLTERII ACCVSETVR, ET ACCVSATOR IN EO QVAESTIONEM HABERI VELIT, DVPLVM PRETIVM DOMINO PRAESTET.

NE QVIS INTER REOS REFERAT EVM, QVI TVM SINE DETRECTATIONE REIPVB. CAVSA ABERIT.

In fragmentis quoque Iureconsultorum cum Mosis legibus collatis quædam exstant veterum legum reliquiæ: Vlpiani quidem lib.7. De officio Proconsulis, sub titulo de sicariis & veneficis verba hæc sunt: *Capite primo legis Cornelia de sicariis cauetur,*

VT IS PRAETOR IVDEXVE QVAESTIONIS CVI SORTE OBVENERIT QVAESTIO DE SICARIIS, EIVS QVOD IN VRBE ROMA PROPIVS MILLE PASSVS FACTVM SIT, VTI QVAERAT CVM IVDICIBVS, QVI EI EX LEGE SORTE OBVENERINT, DE CAPITE EIVS QVI CVM TELO AMBVLAVERIT HOMINIS NECANDI, FVRTIVE FACIENDI CAVSA, HOMINEMVE OCCIDERIT, CVIVS ID DOLO MALO FACTVM FVERIT. Ex eodem Vlpiano lib 9. De officio Proconsulis ad l. Iuliam de vi publica & priuata hæc citantur. *Eadem lege quibusdam testimonium omnino, quibusdam interdicitur inuitis: Capite octogesimo & 7. & cap. octogesimo octauo in hæc verba,*

OMNIBVS (sic enim ex Nicolai Fabri viri optimi & doctissimi sententia, legendum est) HAC LEGE IN REVM TESTIMONIVM DICERE NE LICETO, QVI SE AB EO PARENTEVE EIVS LIBERTOVE, CVIVS EORVM LIBERTVS LIBERTAVE ERIT, QVIVE IMPVBES ERIT, QVIVE EORVM IN INTEGRVM RESTITVTVS NON

X

EST, QVIVE IN VINCVLIS CVSTODIAQVE PVBLICA ERIT, QVIVE DEPVGNANDI CAVSA AVCTORATVS ERIT, QVIVE BESTIAS DEPVGNARE LOCAVIT, LOCAVERIT, PRAETERQVAM QVI IACVLANDI CAVSA AD VRBEM MISSVS EST, ERIT, PALAMVE CORPORE QVAESTVM FACIET, FECERIT: QVIVE OB TESTIMONIVM DICENDVM PECVNIAM ACCEPISSE IVDICATVS ERIT, NEVE QVIS EORVM HAC LEGE IN REVM TESTIMONIVM DICAT. HI OMNES INVITI TESTIMONIVM NE DICANT: QVI EORBINVS EST EI REO PROPRIOREVE COGNATIONE CONIVNCTVS, QVIVE SOCER, GENER, VITRICVS, PRIVIGNVSVE EIVS ERIT. Cui coniungenda sunt quæ Callistratus in l. 3. §. lege. ff. de testibus ita scribit, *Lege Iulia de vi cauetur*, NE HAC LEGE IN REVM TESTIMONIVM DICERE LICEAT, QVI SE AB EO PARENTEVE EIVE LIBERAVERIT: QVIVE IMPVBERES ERVNT, QVIQVE IVDICIO PVBLICO DAMNATVS ERIT, QVI EORVM IN INTEGRVM RESTITVTVS NON ERIT, QVIVE IN VINCVLIS CVSTODIAVE PVBLICA ERIT: QVIVE AD BESTIAS VT DEPVGNARET SE LOCAVERIT, QVAEVE PALAM QVAESTVM FACIET, FECERIT, QVIVE OB TESTIMONIVM DICENDVM VEL NON DICENDVM PECVNIAM ACCEPISSE IVDICATVS VEL CONVICTVS ERIT.

Eiusdem plane legis Iuliæ de vi publica vestigia, in his quæ subieci Iureconsultorum verbis agnosci possunt.

Lege Iulia, aiunt illi, tenetur, QVI ARMA, TELA, DOMI SVAE, AGROVE, IN VILLA, PRAETER VSVM VENATIONIS VEL ITINERIS, VEL NAVIGATIONIS COEGERIT. QVI TVRBAE SEDITIONISVE FACIENDAE CONSILIVM INIERIT, SERVOSVE, AVT LIBEROS HOMINES IN ARMIS HABVERIT. QVI PVBES CVM TELO IN PVBLICO FVERIT. QVI PESSIMO EXEMPLO CONVOCATV, SEDITIONE VILLAS EXPVGNAVERIT, ET CVM TELIS ET ARMIS BONA RAPVERIT. QVI EX INCENDIO RAPVERIT ALIQVID PRAETER MATERIAM. QVI PVERVM VEL FEMINAM VEL QVEMQVAM PER VIM STVPRAVERIT. QVI IN INCENDIO CVM GLADIO AVT TELO RAPIENDI CAVSA FVIT, VEL PROHIBENDI DOMINVM RES SVAS SERVARE. QVI HOMINIBVS ARMATIS POSSESSOREM DOMO AGROVE SVO, AVT NAVI SVA DEIECERIT, EXPVGNAVERIT CONCVRSV, VTIVE ID FIERET HOMINES COMMODAVERIT. QVI COETV, CONCVRSV, TVRBA, SEDITIONE INCENDIVM FECERIT, QVIQVE HOMINEM DOLO MALO INCLVSERIT, OBSEDERIT, QVIVE FECERIT QVO MINVS SEPELIATVR, QVO MAGIS FVNVS DIRIPIATVR, DISTRAHATVR: QVIVE PER VIM SIBI ALIQVEM OBLIGAVERIT, QVI VACANTEM MVLIEREM RAPVERIT, VEL NVPTAM. QVI CVM IMPERIVM POTESTATEMVE HABERET, CIVEM ROM. ADVERSVS PROVOCATIONEM NECAVERIT, VERBERAVERIT, IVSSERITVE QVID FIERI, AVT QVID IN COLLVM INIECERIT VT TORQVEATVR. QVI LEGATOS, ORATORES, COMITESVE PVLSAVERIT, SIVE ILLIS INIVRIAM FECERIT. QVI DOLO MALO FECERIT, QVO MINVS IVDICIA TVTO EXERCEANTVR, AVT IVDICES, VT OPORTET, IVDICENT. VEL QVI POTESTATEM IMPERIVMVE HABEBIT ALITER QVAM EI IVS ERIT DECERNAT, IMPERET, FACIAT, QVI LVDOS PECVNIAMVE AB ALIQVO INVITO POLLICERI PVBLICE PRIVATIMVE PER INIVRIAM EXEGERIT. QVI CVM TELO DOLO MALO IN CONCIONE FVERIT, AVT VBI IVDICIVM PVBLICE EXERCEBITVR. QVI CONVOCATIS HOMINIBVS VIM FECERIT QVO QVIS VERBERETVR ET PVLSETVR, NEQVE HOMO OCCISVS SIT. NE QVIS REVM VINCIAT IMPEDIATVE QVOMINVS ROMAE INTRA CERTVM DIEM ADSIT.

Ex l. Iulia de vi priuata hæc in libris nostris restant. *De vi priuata damnati pars tertia bonorum, Lege Iulia de vi priuata, publicatur: & cautum est*, NE SENATOR SIT, NE DECVRIO, AVT VLLVM HONOREM CAPIAT, NEVE IN EVM ORDINEM SEDEAT, NEVE IVDEX SIT.

Paulus

Paulus etiam ex lege Iulia iudiciaria hæc refert in l. lege Iulia, ff. de testibus.

LEGE IVLIA IVDICIORVM PVBLICORVM *cauetur*, NE INVITO DENVNTIETVR VT TESTIMONIVM LITIS DICAT ADVERSVS SOCERVM, GENERVM, VITRICVM, PRIVIGNVM, SOBRINVM, SOBRINAM, SOBRINO GNATVM, EOSVE QVI PRIORE GRADV SINT. ITEM NE LIBERTO IPSIVS LIBERORVM EIVS, PARENTIVM, VIRI, VXORIS, ITEM PATRONI PATRONAE: ET VT NE PATRONI PATRONAE ADVERSVS LIBERTOS, NEQVE LIBERTI ADVERSVS PATRONVM COGANTVR TESTIMONIVM DICERE.

Sollemnia alia legum verba in illis quæ supra protuli exemplis facile quilibet minime supinus & dormitans lector obseruabit. Ac ne quid ex toto hoc genere prætereatur, illud addam, vtriusque legis Corneliæ de Sicariis & Falsis multa capita ab iisdem Iureconsultis describi sub Tit. ad l. Cornel de Sicar. & de fals. Itidemque legis Pompeiæ de Parricidiis verba quædam haberi in l.1 ff. de l. Pomp. de Particid. sed & legis Iuliæ repetundarum & peculatus, & de annona ipsamet verba referri sub Rubricis earum legum. Ad has etiam legum formulas pertinent quæ Agellius libro 7. cap.3. ex oratione Catonis, quæ inscribebatur pro Rhodiensibus, citat. *Quid nunc & qua tandem lex est tam acerba, quæ dicat*: SI QVIS ILLVD FACERE VOLVERIT, MILLE NVMIS DIMIDIVM FAMILIAE MVLTA ESTO. SI QVIS PLVS QVINGENTA IVGERA HABERE VOLVERIT, TANTA POENA ESTO. SI QVIS MAIOREM PECVDVM NVMERVM HABERE VOLVERIT, TANTVM DAMNAS ESTO. Huc etiam spectant quæ Cicero in Orat. pro C. Rabirio Post. ita scribit: *Glaucia solebat homo impurus, sed tamen acutus, populum monere, vt cum lex aliqua citaretur, primum versum attenderet: Si esset*, DICTATOR, CONSVL, PRAETOR, MAGISTER EQVITVM, *nihil laboraret, sciret legem nihil ad se pertinere: sin esset*, QVICVMQVE POST HANC LEGEM, *videret, ne qua noua quæstione alligaretur*. Qua verborum varietate ipsa quoq; Senatusconsulta distincta fuisse idoneis auctoribus euincam. De priore enim specie testis est Liuius lib. 41. cum ait, *Ad legem & edictum Cos S. C. adiectum est*: VT DICTATOR, COS. INTERREX, CENSOR, PRAETOR QVI NVNC ESSET APVD FORVM, DARENT OPERAM, VT QVI MANVMITTERETVR IN LIBERTATEM VINDICARETVR, VT IVSIVRANDVM DARET QVI EVM MANVMITTERET, CIVITATIS MVTANDAE CAVSA MANV NON MITTERE: QVI ID NON IVRARET, EVM MANVMITTENDVM NON CENSVERVNT. De posteriore vero testis est Cicero lib. 4. Epist. ad Attic. *Senatusconsultum quod hic Coss de prouinciis fecerunt*, QVICVMQVE POSTHAC, *notum tibi*. Fragmenta etiam Clodianæ legis qua Cicero vrbe pulsus est, non omittam. Rogationem quidem fuisse huiusmodi, VELITIS IVBEATIS QVIRITES VT M. TVLLIO IGNI, AQVA, TECTO INTERDICTVM SIT? Cicero in Orat. pro Domo sua testatur. Ipsius vero legis sententiam Plutarchus in Cicerone ita perstringit: Ἐπιγράφει αὐτοῦ φυγῆς ψῆφον ὁ Κλώδιος, καὶ διάγραμμα προὔθηκεν, Εἴργειν πυρὸς καὶ ὕδατος τὸν ἄνδρα, καὶ μὴ παρέχειν στέγην ἐντὸς μιλίων πεντακοσίων Ἰταλίας. Plenius Dio libro 38. Καὶ ἥ τε οὐσία αὐτοῦ de Cicerone loquitur ἐδημεύθη, καὶ ἡ οἰκία, ὥσπερ τινὸς πολεμίου, κατεσκάφη, τό τε ἔδαφος αὐτῆς ἐς ναὸν Ἐλευθερίας ἀνέθηκεν. Αὐτῷ τε ἐκείνῳ ἥ τε φυγὴ ἐπετιμήθη, καὶ ἡ ἐν τῇ Σικελίᾳ διατριβὴ ἀπερρήθη· τρισχιλίους τε γὰρ καὶ πεντακοσίους καὶ πεντήκοντα σταδίους ὑπὲρ τὴν Ῥώμην ὑπερωρίσθη καὶ προσεπικηρύχθη, ἵν᾽ εἰ δή ποτε ἐντὸς αὐτῶν φανείη, καὶ αὐτὸς, καὶ οἱ ὑποδεξάμενοι αὐτὸν ἀνατὶ διόλωνται. Ad quam postremam clausulam respicit Cicero Epist. 4. lib. 3. ad Attic. scribens ea rogatione cautum fuisse, vt ei vltra quadringenta millia liceret esse. Eidem vero rogationi additum fuisse, NE AVSPICIA VALERENT, NE QVIS OBNVNTIARET, NE CONCILIO AVT COMITIIS, NEVE LEGI INTERCEDERE LICERET, VT OMNIBVS FESTIS DIEBVS LEGEM FERRI LICERET, NE QVIS AD SENATVM REFERRET, NE QVIS DECERNERET, NE QVIS DISPVTARET, NE LOQVERETVR, NE PEDIBVS IRET, NE SCRIBENDO ADESSET, Cicero pro Sextio & Orat. post reditum in Senatu queritur: idque vt indignum facinus insectatur, quod omnia iura religionum, auspiciorum, potestatum, omnes leges quæ erant de iure & de tempore legum rogandarum factio Clodiana deleuisset. Hoc & Dio. lib. 38. attigit his verbis: Εἰσηγήσατο, ΜΗΔΕΝΑ ΤΩΝ ΑΡΧΟΝΤΩΝ ἐν ταῖς ἡμέραις, ἐν αἷς ψηφίσασθαί τι τὸν δῆμον ἀναγκαῖον εἴη, τὰ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ γιγνόμενα παρατηρεῖν.

Sed de legibus satis. Ad Senatusconsultorum formulas transeamus, in quas antequam ingrediar, prius est vt Curiæ fores aperiam, receptaque in Senatu conuocando, relationibus Consulum, rogandis dicendisq; sententiis, & aliis quæ in Senatu habendo contingebant, verba exponam. Constat, Edicto vt plurimum Senatores in Curiam vocatos. Cornel. Tacit. lib. 1. De Tiberio, *Ambiguus imperandi, ne Edictum quidem quo Patres in Curiam vocabat, nisi Tribunicia potestatis præscriptione posuit.* Eius vero Edicti primis Reipub. temporibus sollemnia verba hæc fuisse inuenio, QVI PATRES QVIQVE CONSCRIPTI: postea vero additum, QVIBVSQVE IN SENATV SENTENTIAM DICERE LICET. Liuius lib. 2. *Inde fertur, vt in Senatum vocarentur,* QVI PATRES QVIQVE CONSCRIPTI ESSENT. *Conscriptos videlicet in nouum Senatum lectos appellabant.* Fest. Pomp. lib. 15. QVI PATRES, QVI CONSCRIPTI, *vocati sunt in Curiam, quo tempore regibus vrbe expulsis P. Valerius Consul propter inopiam Patriciorum ex plebe adlegit in numerum Senatorũ trecentorum, & duo genera appellata sunt.* Postea vero mutatam formulam, & dici cœptum, QVI SENATORES QVIBVSQVE IN SENATV SENTENTIAM DICERE LICET. idem Festus in verbo, *Senatores*, tradit his verbis. SENATORES *a senectute dici satis constat: quos initio Romulus elegit centum, quorum consilio Rempub. administraret. Itaque etiam* PATRES *appellati sunt: & nunc cum* SENATORES ADESSE *iubentur,* QVIBVSQVE IN SENATV SENTENTIAM DICERE LICET: *quia ii quipost lustrum conditum ex iunioribus magistratum ceperunt, & in Senatu sententiam dicunt, & non vocantur Senatores antequam in senioribus sint censi.* Liuius lib. 33. *Cosi. edixerunt, quoties Senatum vocassent,* VT SENATORES QVIBVSQVE IN SENATV SENTENTIAM DICERE LICERET, *ad portam Capenam conuenirent.* Quo translatitio edicto Consules cum in Curiam vocabant Senatores, priscæ consuetudinis seruandæ caussa. suis etiamnum temporibus vsus fuisse Agellius lib. 4. cap. 18. docet. Eodem porro loquendi genere & in aliis edictis vtebantur. Liuius lib. 36. Pub. Cornelium Consulem edixisse refert, vt QVI SENATORES ESSENT, QVIBVSQVE IN SENATV SENTENTIAM DICERE LICERET, QVIQVE MINORES MAGISTRATVS ESSENT, NE QVIS EORVM LONGIVS AB VRBE ROMA ABIRET, QVAM VNDE EO DIE REDIRE POSSET. Edici vero solitum, vt ADESSENT, & interdum vt ADESSENT FREQVENTES, præscribique consueuisse diem quo adessent, his quæ subieci testimoniis planum fiet. Cicero in Epistol. ad Brutum: *Cum Tribuni pleb. edixissent,* SENATVS ADESSET AD XIII. KALEND. IANVAR. Idem 1. in Anton. Orat. *Ecce enim,* KALEND. IVNIIS, QVIBVS VT ADESSEMVS EDIXERAS, *mutata omnia.* Rursus 3. Philipp. *Cum tot edicta proposuisset, edixerit,* VT ADESSET SENATVS FREQVENS AD VIII. KAL. DECEMBR. Quo loco etiam recenset clausulam quamdam edicti Antoniani. Sequitur enim, *At quomodo edixit? Hæc sunt, opinor, verba in extremo,* SI QVIS NON ADFVERIT HVNC EXISTIMARE OMNES POTERVNT, ET INTERITVS MEI ET PERDITISSIMORVM CONSILIORVM AVCTOREM FVISSE. Et aliquo post interuallo, *Ac ne sine caussa videretur edixisse,* VT SENATVS ADESSET, CVM DE REPVB. RELATVRVS FVISSET. Idem Cicer. libr. 9. Epistol. ad Atticum: *Senatum velle se* FREQVENTEM ADESSE, *etiam Formiis proscribi iussit.* Liuius lib. 28. *Inde præmisso edicto,* VT TRIDVO POST FREQVENS SENATVS AD AEDEM BELLONAE ADESSET. Interdum vero Edicto significabatur, qua de re patres consulendi erant. Cuius generis edictum Suetonius in Iulio cap. 28. ita memorat. *M. Cl. Marcellus Consul, edicto præfatus,* DE SVMMA SE REP. ACTVRVM, *retulit ad Senatum vt ei succederetur ante tempus: quoniam bello confecto pax esset, ac dimitti deberet victor exercitus.* Accedat Tiberii edictum quo post Augusti excessum Senatores in Curiam vocauit, de quo ita Tacitus libr. 1. *Verba edicti fuere pauca, & sensu permodesto,* DE HONORIBVS PARENTIS CONSVLTVRVM: NEQVE ABSCEDERE A CORPORE: IDQVE VNVM EX PVBLICIS MVNERIBVS VSVRPARE.

Sollemne autem fuisse in relationibus Consulum ita præfari, QVOD BONVM, FAVSTVM, FELIX FORTVNATVM AC SALVTARE SIT, indicat Tranquillus in Calig. cap. 15. narrans auctorem fuisse Caligulam vt relationibus Consulum adiiceretur, Quod BONVM, FAVSTVM FELIXQVE SIT CAIO CAESARI, SORORIBVSQVE EIVS. Id quod omnibus rebus agendis præfari veteres consueuisse libr. 1. demonstrauimus. Atque ita Liuius lib. 42. *Patres*, ait, QVOD FAVSTVM FELIXQVE POPVLO ROM. ESSET, CENTVRIATIS COMITIIS PRIMO QVOQVE DIE AD POP. FERRE COSS. *iusserunt.* Relationis vtique Consularis formula erat, QVID FIERI PLACET? Indicat Liuius libr. 8. Consulem ita loquen-

loquentem faciens, QVONIAM AVCTORES DEFECTIONIS MERITAS POENAS ET AB DIIS IMMORTALIBVS ET A VOBIS HABENT, PATRES CONSCRIPTI, QVID PLACET DE INNOXIA MVLTITVDINE FIERI? Salluſtius in bello Catilinar. *Conſul vbi ea parari cognouit, diſpoſitis præſidiis, vti res atque tempus monebat, conuocato Senatu, refert*, QVID DE IIS FIERI PLACEAT, QVI IN CVSTODIAM TRADITI ERANT. Idem in bello Iugurthino: *Senatus a Beſtia conſultus eſt*, PLACERET NE LEGATOS IVGVRTHAE RECIPI MOENIBVS. Cicer. in Catilin. Orat. *Indiciis expoſitis, atque editis*, QVIRITES, *Senatum conſului* DE SVMMA REP. QVID FIERI PLACERET. Liuius lib. 2. *Omnium actionum in Senatu primam habuit pro victore populo, retulitque*, QVID DE NEXIS FIERI PLACERET. Idem libr. 4. *Et cum magno certamine obtinuiſſet*, VT CONSVLERENTVR PATRES, *Conſulumne an Tribunorum* PLACERET COMITIA HABERI. Iulius Capitolinus in Maximinis. *Item Coſ. retulit* P. C. DE MAXIMINIS QVID PLACET? *Reſponſum eſt*, HOSTES, HOSTES. Eademque verborum figura Liuius libr. 8. Latinorum Prætorum relationem concipit. Nam cum illi Romam euocati eſſent, priuſquam proficiſcerentur concilio habito euocatos ſe ab Senatu Rom. & quæ ſecum actum iri crederent docuerunt, & quid nam ad ea reſponderi placeret, retulerunt. Dein cum aliud alii cenſerent, tum Annium vnum ex Prætoribus, qui relationis auctor erat, dixiſſe Liuius narrat, *Quamquam ipſe ego retuli*, QVID RESPONDERI PLACERET. Plinius Epiſt. 5. lib. 6. De Licinio Nepote, *Addidit etiam petendum a Coſſ. vt referrent ſub exemplo legis ambitus, de lege repetundarum*, AN PLACERET IN FVTVRVM AD EAM LEGEM ADIICI, VT SICVT ACCVSATORIBVS INQVIRENDI TESTIBVSQVE DENVNTIANDI POTESTAS ESSET EX EA LEGE, ITA REIS QVOQVE FIERET. Qu. Curtius lib. 6. *Conſilium Græcorum*, QVID FIERI PLACERET, *conſulit*.

Interdum etiam his verbis vtebantur, QVID VIDETVR? vt oſtendit Capitolinus in Maximinis, cum ait, *Item Conſul dixit*, DE AMICIS MAXIMINI QVID VIDETVR? *Acclamatum eſt*, HOSTES, HOSTES. Trebell. Pollio in Valeriano Senatusconſultum citat, in quo Prætoris relatio eſt huiuſmodi. QVID VOBIS VIDETVR PATRES CONSCRIPTI DE CENSORE DELIGENDO? Idem in Probo: *Die III. Non. Februar. in æde Concordiæ inter cætera Ælius Scorpianus Conſul dixit*, AVDISTIS P. C. LITERAS AVRELII VALERII PROBI, DE HIS QVID VIDETVR?

Erat & alia relationum formula huiuſmodi, REFERIMVS AD VOS P. C. Cuius exempla aliquot e Senatus actis prompta Trebellius Pollio ſuppeditat. In Tacito namque hæc leguntur, *Die VII. Kal. Octob. cum in Curia Pompiliana ordo ampliſſimus cōſediſſet, Velleius Cornificius Gordianus Conſul dixit*, REFERIMVS AD VOS P. C. QVOD SAEPE RETVLIMVS: IMPERATOR EST DELIGENDVS: EXERCITVS SINE PRINCIPE RECTE DIVTIVS STARE NON POTEST, SIMVL QVIA COGIT NECESSITAS. Idem in Aureliano, *Die III. Id Ianuar. Sabinus Prætor vrbis dixit*: REFERIMVS AD VOS P. C. PONTIFICVM SVGGESTIONEM ET AVRELIANI PRINCIPIS LITERAS, QVIBVS IVBETVR, VT INSPICIANTVR FATALES LIBRI, QVIBVS SPES BELLI RENVNTIANDI SACRATO DEORVM IMPERIO CONTINENTVR. Quibus congruit quod Liuius lib. 39. de L. Porcio Coſ. ita ſcribit: *Conuocatis patribus* REFERRE SE AD EOS, *dixit*, QVOD NEC IVRE VLLO NEC EXEMPLO TOLERABILI LIBERAE CIVITATI AEDILIS CVRVLIS DESIGNATVS PRAETVRAM PETERET. Titus quoque Quinctius in conuentu ſociarum Græciæ ciuitatum tali apud Liuium libr. 34. oratione vtitur: REFERO AD VOS VTRVM AGROS SICVT SCITIS IPSI, AB NABIDE OCCVPATOS PATI VELITIS SVB DITIONE EIVS ESSE, AN AEQVVM CENSEATIS NOBILISSIMAM VETVSTISSIMAMQVE CIVITATEM IN MEDIA GRAECIA SITAM, REPETI IN LIBERTATEM. Et mox: DE HAC RE VOS CONSVLO, STATVRVS EO QVOD PLVRES CENSVERITIS. Idem lib. 44. *Legatis auditis tunc* DE BELLO REFERRE SESE *L. Æmilius dixit*. Aliam præterea relationis formulam idem memorat libr. 22. quo loci Dictatorem retuliſſe narrat, QVIBVS, QVOTVE LEGIONIBVS VICTORI HOSTI OBVIAM EVNDEM ESSE PATRES CENSERENT. Similique formula Cicer. 4. in Catil. oratio. vſus eſt. *Sed ego*, ait, *inſtitui* REFERRE AD VOS P. C. *tamquam integrum, & de facto quid iudicetis, & de pœna*, QVID CENSEATIS. Eodemque modo Camillus Senatum per literas conſuluiſſe dicitur a Liuio libr. 5. De eo enim loquens, *Literas*, ait, *ad Sena-*

tum misit, Deûm immortalium benignitate, suis consiliis & patientia militum, Veios iam fore in potestate populi Rom. QVID DE PRAEDA FACIENDVM CENSERENT. *Duæ Senatum distinebant sententiæ.* Idem lib. 7. Camilli relationem de Latinis populis refert, in cuius extremo est: NOSTRVM FVIT EFFICERE, *ut omnium rerum vobis ad consulendum potestas esset.* VESTRVM EST DECERNERE QVOD OPTIMVM VOBIS REIQVE PVBLICAE SIT.

Consules porro aut ipsimet vltro, aut Senatoribus suggerentibus ac flagitantibus ad Senatum referebant. Postulabatur autem hoc a Senatoribus his verbis, CONSVL REFER, vel CONSVL CONSVLE. Cicero 1. in Catilin. orat. REFER *inquis*, AD SENATVM. *Id enim postulas.* Sic in acclamationibus post Commodi cædem apud Lampridium in eius vita. DE PARRICIDA REFER, REFER, PERROGA. Cicer. ad Plancum Epist. 16. lib. 10. *Familiæ Flagitare Senatus instituit Cornutum,* VT REFERRET STATIM DE TVIS LITERIS: *ille, se considerare, ait velle.* Et pro Sextio: *Flagitabatur ab his* (nimirum Consulibus) *quotidie cum querelis bonorum omnium, tum etiam precibus Senatus, ut meam causam susciperent, agerent aliquid, denique* AD SENATVM REFERRENT. Liuius libr. 29. IVSSISQVE REFERRE CONSVLIBVS *decreuerunt, &c.* Idem lib. 30. *Conclamatum deinde ex omni parte Curiæ est,* VTI REFERRET P. AELIVS PRAETOR. Et lib. 42. *Fremitus igitur in Curia ortus est: ex omnibus partibus postulabatur,* VT COSS. EAM REM AD SENATVM REFERRENT. Idem lib. 31. *Cum primum Senatum habuit, uniuersis postulantibus* NE QVAM PRIVS REM QVAM DE PHILIPPO SOCIORVMQVE QVERELIS AGERET, *relatum extemplo est.* Sallustius in bello Catilin. *Plerique Crasso ex negotiis priuatis obnoxii conclamant,* INDICEM FALSVM ESSE: DEQVE EA RE *postulant,* VTI REFERATVR. Trebellius Pollio hoc Senatusconsultum Pisonis vitæ inserit: DIE SEPTIMO KALEND. IVL. CVM ESSET NVNTIATVM PISONEM A VALENTE INTEREMPTVM, IPSVM VALENTEM A SVIS OCCISVM, AVRELIVS FVSCVS CONSVLARIS PRIMAE SENTENTIAE, QVI IN LOCVM VALERIANI SVCCESSERAT, AIT. CONSVL CONSVLE. Sic Spurius Posthumius apud Liuium lib. 9. in sententia sua, *Quod ad Tribunos pl. attinet,* CONSVLITE, *vtrum præsens deditio eorum fieri possit, an in diem differatur.* Idem Liuius lib. 26. *Postulatum a Coss. est ut de permutandis prouinciis* SENATVM CONSVLERENT. CONSVLI enim SENATVS dicebatur, vbi de eo quod Cos. retulerat, Senatores sententias ordine rogabantur. Cicer. libr. 2. Epistolar. ad Q. fratr. SENATVS NIHIL CONSVLITVR. Idem in Orat. pro domo sua. *Quotiescumque* SENATVS *de me* CONSVLTVS EST. Liuius lib. 2. *Eam rem Consules rati, vt erat, perniciosam, ad patres referunt: sed delatam* CONSVLERE *ordine non licuit.* Et mox: *Primo itaque, quam ultima experirentur,* SENATVM *iterum* CONSVLERE *placuit.* Idem lib. 3. *A Virginio* SENATVS *in æde Quirini* CONSVLITVR. Et lib. 22. SENATVS *summotis arbitris,* CONSVLI *cœptus.* Idem lib. 24. *Coss.* ait, SENATVM *de bello ac prouinciis suis Prætorumque, & de exercitibus, quibus quique præessent,* CONSVLVERVNT. Et lib. 41. *Alii* CONSVLENDVM *prius* SENATVM *censebant.* Trebell. Pollio in Pisone Tyran. *Prima sententia Consularis* A CONSVLE CONSVLTVS. Agellius. libr. 14. cap. 7. Pompeium narrat eum primum consulatum initurus foret, quoniam per militiæ tempora iuris Senatorii expers fuit, rogasse M. Varronem vti commentarium εἰσαγωγικὸν faceret, ex quo disceret, quid facere diceréque deberet, cum SENATVM CONSVLERET. Et postea Magistratus enumerat qui IVS CONSVLENDI SENATVS haberent.

Varia autem erant relationum Consularium argumenta: Interdum enim de Religione, interdum de Repub. nonnumquam de Prouinciis, alias vero de Bello, deque Exercitibus scribendis Consules referebant. De Religione referre dicebantur, cum prodigiis & ostentis nuntiatis, de iis quæ ad pacem Deorum, & ad auertendas eorum iras pertinebant, vel quæ librorum Sibyllinorum monitu fieri debebant, Senatum consulebant. Cicer. Epist. 1. ad Lentul. de Marcellino Cos. *Quod instituit* REFERRE DE RELIGIONE, *& sæpe iam retulit, ab eo deduci non potest.* Liuius lib. 22. de prodigiis quæ ex pluribus simul locis nuntiata erant: *His, ait, sicut erant nuntiata, expositis, auctoribusque in Curiam introductis,* CONSVL DE RELIGIONE PATRES CONSVLVIT.

De Repub. vero referre dicebantur cum de eo quod ad statum publicum & salutem communem pertinebat, referebant. Agell lib. 14 cap. 7. ex Varrone lib. 4. Epist. quæst. hæc adscribit, *De rebus quoque diuinis, priusquam humanis, ad Senatum referendum esse, tum porro referri oportere,*

tere, aut infinite DE REPVB. *aut de singulis rebus finite.* Liuius lib. 22. *Ita rebus diuinis peractis tum* DE BELLO, REQVE PVBLICA *Dictator* RETVLIT. Rursus eod. lib. *Per idem tempus Cn. Seruilius Romæ Idib. Martiis magistratum iniit. Ibi cum* DE REPVB. RETVLISSET, *redintegrata in C Flaminium inuidia est.* Idem lib. 24. *Perpetratis quæ ad pacem Deûm pertinebant,* DE REPVBLICA *belloq́, gerendo & quantum copiarum, & vbi quæq́, essent,* COSS. AD SENATVM RETVLERVNT. Alioqui eiusdem libri loco, DE REPVBLICA *tamen primum ac de prouinciis ambo* COSS. AD SENATVM RETVLERE. Et lib. 28. *Tum* DE REPVB. *de exercitibus scribendis, de prouinciis* RELATVM. Similiterque lib. 38 *Itaq́, Consulibus nouis, quo die de prouinciis &* DE REPVB. RETVLERVNT, *Senatus vtrisq́, Ligures prouinciam decreuit.* Cæsar lib. 1. Commentar. De bello ciu. REFERVNT COSS. DE REPVB. *in ciuitate.* Sic in S C Opimiano quod a Cicerone Philipp. 8. refertur. QVOD L. OPIMIVS VERBA FECIT DE REPVB. Idem Philipp. 3. *Ac ne sine causa videretur edixisse, vt Senatus adesset, cum* DE REPVB. RELATVRVS *fuisset.* Et Philipp 5. DE REPVB. QVO AD RETVLISTIS, *satis decreuisse mihi videor.* Necnon Philipp. 6. *Causa fortissimis optimisq́, Coss. Calend. Ianuar.* DE REPVB. PRIMVM REFERENDI *fuit, ex eo quod Senatus 13. Cal Ian. me auctore decreuit.* Idem pro Sextio: *Vir incredibili fide, magnitudine animi, constantia, L. Mummius,* AD SENATVM DE REPVB. RETVLIT, SENATVSQVE FREQVENS VESTEM PRO MEA SALVTE MVTANDAM CENSVIT.

Et hoc modo Senatus CONSVLI DE REPVB. dicebatur. Cicero lib. 1. De diuinatio. *Nunc quoniam* DE REPVB. CONSVLI *cœpti sumus.* Agell. lib. 7. cap 3. *Alia Iudices defendenti, & clementiam misericordiamq́, vndiq́, indaganti, alia, cum* SENATVS *namq́, principia conducunt reos apud* DE REPVB. CONSVLITVR. Liuius, sic & lib. 26. CONSVLES, *cum Idib. Martiis Magistratum iniissent, Senatu in Capitolium vocato,* DE REPVB. DE ADMINISTRATIONE BELLI, DE PROVINCIIS, EXERCITIBVSQVE, PATRES CONSVLVERVNT, & lib. 31. *Secundum rem diuinam, precationemq́, vt* DE REPVB. DEQVE PROVINCIIS SENATVM CONSVLERENT. Idem lib. 38. De Messala & Liuio Salinatore Coss *Consulatum Idib. Martiis cum iniissent,* DE REPVB. *deq́, prouinciis & exercitibus* SENATVM CONSVLVERVNT. Quinetiam de SVMMA REPVBLICA quandoque CONSVLI dicebantur: Cic. lib. 2. De Inuentio. SENATVM CONSVLVIT DE SVMMA REPVB. Idem 3. in Catilin. oratio. SENATVM CONSVLVI DE SVMMA REPVBLICA. Sueton. in Iulio cap. 28. *Consul edicto præfatus,* DE SVMMA SE REPVB. ACTVRVM. Atque hoc in genere sententiam dicere, erat DE REPVB. vel DE SVMMA REPVB. DICERE. Cic. lib. 1. Epist. ad Attic. *Rogatus ego sententiam, multa* DIXI DE SVMMA REPVBLICA. Idem 1. in Anton. oratio. *Antequam* DE REPVB. P. C. DICAM, *ea quæ dicenda hoc tempore arbitror.* Et mox: *Priusquam* DE REPVB. DICERE *incipiam, pauca querar.* Idem Philipp. 3. *Nec vero de legione Martia, quoniam longo interuallo nobis* LOQVI DE REPVB. LICET, *sileri potest.* Sed & in extremo quartæ orationis in Catilinam, hortatur Patres Conscriptos, fortiter ac diligenter, vt instituerant, de summa salute publica, deque VNIVERSA REPVB. DECERNERE. Sueton. in Aug cap. 54. *Interdum ob immodicas altercationes disceptantium è Curia per iram se proripienti quidam ingesserunt,* LICERE OPORTERE SENATORIBVS DE REPVB. LOQVI. Atque adeo interdum ipsi Senatores postulabant, vt sibi DE REPVB. LICERET DICERE. Liuius lib. 3. *Consurgit P. Scaptius, &* SI LICET, *inquit,* CONSVLES, DE REPVB. DICERE. Idem eod. lib. *Proditum memoriæ est Potitum post relationem Appii Claudii, priusquam sententiæ rogarentur, postulando,* VT DE REPVB. LICERET DICERE; *prohibentibus minaciter Decemuiris proditurum se ad plebem denuntiantem, tumultum exciuisse.* Et alias: *Ferociores iterũ coorti Valerius Horatiusq́, vociferari,* VT DE REPVB. LICERET DICERE: *Dicturos ad populum si in Senatu per factionem non liceat.* Id enim moris erat Senatoribus si quid è Republ. crederent, pro sententia dicere. Tacit. lib. 2. *Excessit Fronto, ac postulauit modum argento, supellectili, familiæ. Erat quippe adhuc frequens Senatoribus, si quid* E REPVB. *crederent, loco sententiæ promere.* Et hoc est quod apud eundem auctorem Tiberius sentit, cum ait: *Nec sane ideo à maioribus concessum est egredi aliquando relationem, & quod in commune conducat, loco sententiæ proferre, vt priuata negotia & res nostras familiares sic augeamus.* Vnde Cato omni Senatu, etiã cum de aliis rebus consuleretur, censere se dicebat, delendam esse Carthaginem: quemadmodũ Annæus Flor. lib 2. & Plutarch. in Cato. Plin. quoq; lib. 15. Natur. histor. cap. 18. memoriæ prodiderunt. Ex his nemini dubiũ relinquitur vitiose in Liuio lib. 26. scriptum, IBI DE SVMMA REIPVB. *consultatum:* re scribendumq;, DE SVMMA REPVB. Quæ formula est etiam apud

Ciceron. 3. Philipp. & pro Sextio: itemque Liuium lib. 42. Vlpian. in l. 1. §. licet, ff. de exercit. In quibus erratum est apud Cicero. orat. pro Flacco, & lib. 4. in Verrem, & apud Tacitum lib. 11. Hiis enim locis omnibus male, DE SVMMA REIPVB. & SVMMAM REIP. pro SVMMA REIPVB. & SVMMAM REMPVB. Sed ad instituta pergamus.

Consules plane de eo quod retulerant, VERBA FECISSE dicebantur. Patet hoc ex Senatusconsultorum primis verbis, quæ vt plurimum ita concipiebantur, QVOD COSS. VERBA FECERVNT, vt ex Senatusconsultis quæ à Frontino lib. 2. de Aquæduct. & à Cælio lib. 8. Epist. famil. & ex Opimiano S. C. quod à Cicerone 8. Philipp. citatur, necnon ex S. C. Velleiano, & de petitione hæreditatis, quæ à Iureconsultis referuntur, & ex eo Senatusconsulto quod à Suetonio in lib. De clar. Rhetor. adfertur, liquet. Eratque idem loquendi genus commune cum his omnibus qui siue sententiæ loco, siue legatione fungentes, sermonem de re aliqua in Senatu habebant. Proinde apud Sallustium in bello Catilin. M. Cato in sententia, SAEPENVMERO, ait, P. C. MVLTA VERBA IN HOC ORDINE FECI. Liuius lib. 43. *Frater eius* VERBA IN SENATV FECIT, *questus Alpinorum populorum agros sociorum suorum depopulatum C. Cassium esse.* Agell. lib. 5. cap. 17. ex Verrio Flacco. *Vrbe*, inquit, *à Gallis Senonibus recuperata, L. Attilius in Senatu* VERBA FECIT, Q. SVLPITIVM TRIBVNVM MILITVM AD ALLIAM ADVERSVS GALLOS PVGNATVRVM, REM DIVINAM DIMICANDI GRATIA POSTRIDIE IDVS FECISSE. Eodemq; sensu, MENTIONEM *facere*, nonnunquam dicebant. Cicero Epist. 14. lib. 1. ad Attic. *Credo enim te audisse, cum apud Cæsarem* PRO POPVLO FIERET, *venisse eo muliebri vestitu virum, idque sacrificium cum virgines instaurassent*, MENTIONEM A Q. CORNIFICIO IN SENATV FACTAM, *Is fuit princeps: ne tu forte aliquem nostrum putes.* Idem lib. 4. in Verrem: *Itaq; in Senatu continuo* CN. LENTVLVS ET LVCVLLVS COSS. FACIVNT MENTIONEM, PLACERE STATVI, &c. Liuius lib. 30. MENTIO *deinde ab senioribus* FACTA EST, *segnius homines bona sentire quam mala, &c.* Idem lib. 23. *Q. Fab. Maximus, nunquam rei vllius alieniore tempore* MENTIONEM FACTAM IN SENATV, *dixit.*

Post relationem autem rogabantur ex ordine sententiæ. Proinde apud Dionysium Halicarn. lib. 11. Appius Decemuir cum in Senatu verba fecisset de bello quod ab Æquis & Sabinis inferebatur, orationem ita concludit: Περὶ δὲ τοῦ πολέμου, ὃν ἀνάγκη ἐστὶν, ὡς τάχιστα καὶ κάλλιστα τοὺς ἐχθροὺς ἀμύνασθαι, γνώμας ἀξιῶ παρελθόντας ὑμᾶς λέγειν, πρῶτον μὲν, ὥσπερ ἐν συνήθει ἐστὶ πρότερον ὑμῖν, τοὺς πρεσβυτέρους, ἔπειτα τοὺς μέσους, τελευταίους δὲ τοὺς νεωτέρους. Formula plane rogandarum sententiarum erat, verbi gratia, DIC MARCE TVLLI. Hoc ego ex compluribus Ciceronis locis didici: sic enim ille Epist. 3. lib. 7. ad Attic. *Illud ipsum quod ais, quid fiet, cum erit dictum*, DIC MARCE TVLLI *σύντομα Cn. Pompeio assentio?* Et Epistol. 1. eiusdem lib. *Seu illa qua tum agentur, cum venero, ne ratio absentis habeatur, vt exercitum dimittat*, DIC MARCE TVLLI. *Quid dicam? expecta amabo te, dum Atticum conueniam.* Et rursus Epist. 7. eiusdem lib. *Ἐμπολιτευόμενος cui iamdudum & facerem diutius, nisi me lucerna desereret: ad summam* DIC MARCE TVLLI. Idem Epist. 5. lib. 9. earumdem Epistol. *Hæc qui in villa mea non feram, cur tum in Curia potero ferre? Age, finge me quamuis δισμυριάρχους, hæc ferentem. Quid illa*, DIC MARCE TVLLI, *quem habebunt exitum?* Liuius lib. 9. Q. Publium Philonem & L. Papirium Cursorem Coss. quo die creati sunt, eo magistratum iniisse, sollemnibusque perfectis de pace Caudina retulisse scribit: & à P. Philone penes quem fasces tum erant Sp. Posthumium ignominiosæ illius pacis seu sponsionis auctorem sententiam ita rogatum, DIC SPVRI POSTHVMI. Qui vbi surrexit, HAVD SVM IGNARVS, inquit, COSS. IGNOMINIAE, NON HONORIS CAVSA ME PRIMVM EXCITATVM, IVSSVMQVE DICERE, NON TANQVAM SENATOREM, SED TANQVAM REVM, QVA INFOELICIS BELLI, QVA IGNOMINIOSAE PACIS. EGO TAMEN, QVANDO NEQVE DE NOXA NOSTRA NEQVE DE POENA RETVLISTIS, OMISSA DEFENSIONE, QVAE NON DIFFICILLIMA ESSET, APVD HAVD IGNAROS FORTVNARVM HVMANARVM NECESSITATVMQVE, SENTENTIAM DE EO, DE QVO RETVLISTIS, PAVCIS PERAGAM. Sic & apud Terentium Phorm. Act. 2. sc. vlt. Demipho aduocatos sententiam rogat in hunc modum, DIC HEGIO, DIC CRITO, DIC CRATINE. Quam formulâ Græce Plutarchus ita reddidit in Camillo: Καὶ πάλιν δὲ τὸν πρῶτον εἰωθότα λέγειν γνώμην Λεύκιον Λυκρήτιον ἀναστῆναι κελεύσαντες ΑΠΟΦΗΝΑΣΘΑΙ. Verum diutius reticere non possum priscam & archaismo suo illustrem formulam qua Rex patres de bello consulebat, quam Liuius lib. 1. nos docet. *Cum his*, inquiens, *nuntius Romam ad consulendum redit, confestim ex his ferme verbis patres consulebat:* QVARVM RERVM, LITIVM,

TIVM CAVSARVM, CONDIXIT PATER PATRATVS POPVLI ROM. QVIRITIVM, PATRI PATRATO PRISCORVM LATINORVM, HOMINIBVSQVE PRISCIS LATINIS, QVAS RES NEC DEDERVNT, NEC SOLVERVNT, NEC FECERVNT, QVAE RES DARI, FIERI, SOLVI OPORTVIT, DIC, *inquit, ei quem primum sententiam rogabat*, QVID CENSES? *Tum ille*, PVRO PIOQVE DVELLO QVAERENDAS CENSEO, ITAQVE CONSENTIO CONSCISCOQVE. Quo ex loco apparet rogatas fuisse sententias, his verbis, DIC, QVID CENSES? Eoque loquendi genere Tiberium à Cos. interrogatum Tacit. lib. 2. *scribit*, QVID DE HIS CENSERET QVAE DE MATRE EIVS LOQVVTA SECVS AROVERETVR. Eaque verba etiam in Relationibus vsurpata paulo ante docui.

Porro illis Consulis vocibus exciti, ad sententiam dicendam Senatores consurgebant: quã his verbis, DE EA RE ITA CENSEO, concipi consueuisse Cicero non semel docet: Veluti Philipp. 3. QVAS OB RES QVOD TRIBVNIPL. V. F. &c. DE EA RE ITA CENSEO. Idem Philipp. 10. *Quæ cum ita sint*, QVOD C. PANSA CONSVL V. F. DE LITERIS, &c. DE EA RE ITA CENSEO. Alias vero breuius sententiam pronuntiat, vt Philipp. V. *Hoc autem tempore* ITA CENSEO DECERNENDVM. Et mox: QVAM OB CAVSAM SC. HIS VERBIS CENSEO PERSCRIBENDVM. Ac postea: DE EXERCITV AVTEM CAESARIS ITA CENSEO DECERNENDVM. Idem Philipp. 14. *Sed vt aliquando sententiã complectar*, ITA CENSEO. Philipp. vero 8. & 9. ait, QVAS OB RES ITA CENSEO. At Philipp. 11. dumtaxat ait, CENSEO. Apud Senecam ἀποκολοκυντώσει, Ianus in Deorum concilio ita sententiam dicere fingitur, CENSEO NE QVIS POST HVNC DIEM DEVS FIAT, & reliqua. Ibidem Hercules sententiam concludit, his verbis, CENSEO VT DIVVS CLAVDIVS EX HAC DIE DEVS FIAT, & reliqua. Augustus quoque eodem libro, EGO, ait, PRO SENTENTIA MEA HOC CENSEO. Apud Liuium lib. 22. Manlius Torquatus sententiam peragit in hunc modum: EGO NON MAGIS ISTOS REDIMENDOS, PATRES CONSCRIPTI, CENSEO, QVAM ILLOS DEDENDOS ANNIBALI. Et Attilius Regulus in sententia sua apud eumdem lib. 26. ITAQVE, ait, CENSEO CVM TRIBVNISPL. AGENDVM ESSE, &c. In fragmentis etiam quæ ex lib. 1. historiarum Sallustii supersunt, exstat L. Philippi sententia eiusmodi: QVARE ITA CENSEO, QVONIAM LEPIDVS EXERCITVM PRIVATO CONSILIO PARATVM CVM PESSIMIS ET HOSTIBVS REIPVB. CONTRA HVIVS ORDINIS AVCTORITATEM AD VRBEM DVCIT, &c. Spartian. in Didio Iuliano: *Nam cum Consul designatus de eo sententiam diceret, ita pronuntiasset*, DIDIVM IVLIANVM IMPERATOREM APPELLANDVM ESSE CENSEO, *Iulianus suggessit*, ADDE ET SEVERVM. Quo exemplo etiam Aduocati in suis quas dicunt sententiis apud Terent. Phorm. Act. 2. Sc. vlt. vtuntur his verbis, CENSEO, & MIHI SIC HOC VIDETVR, vel MIHI NON VIDETVR. Denique ibidem Hegio postquam sententiam peregit, addit, DIXI. Plutarchus in M. Cato. refert solitum eum περὶ παντὸς οὗ δήποτε πράγματος ἀποφαινόμενον, προσεπιφωνεῖν οὕτως· ΔΟΚΕΙ ΔΕ ΜΟΙ ΚΑΙ ΚΑΡΧΗΔΟΝΑ ΜΗ ΕΙΝΑΙ. τοὐναντίον δὲ Πόπλιος Σκιπίων ὁ Νασικᾶς ἐπικαλούμενος, ἀεὶ διετέλει λέγων, καὶ ἀποφαινόμενος. ΔΟΚΕΙ ΜΟΙ ΚΑΡΧΗΔΟΝΑ ΕΙΝΑΙ. Quod Annæi Flori lib. 2. verbis sic interpretor. *Cato inexpiabili odio delendam esse Carthaginem, & quum de alio consuleretur pronuntiabat. Scipio Nasica seruandam.*

Interdum vero in sententiis vtebantur verbo PLACET. In Senecæ, quidem certe ἀποκολοκυντώσει ponitur sententia ex tabula recitata in hæc verba: PLACET MIHI IN EVM SEVERE ANIMADVERTI, &c. Valer. Max. lib. 6. cap. 4. De Scipione Æmyliano: *Idem cum Ser. Sulpitius Galba & Aurelius Cotta Coss. in Senatu contenderent, vter aduersus Viriatum in Hispaniam mitteretur, ac magna inter Patres Conscriptos dissensio esset, omnibus quonam eius sententia inclinaretur, exspectantibus*, NEVTRVM, inquit, MIHI MITTI PLACET, QVIA ALTER NIHIL HABET, ALTERI NIHIL EST SATIS. Cic. Epist. 7. lib. 7. ad Attic. *Quid ergo? exercitum retinentis, cum dies legis transierit, rationem haberi* PLACET? *mihi vero ne absentis quidem. sed cum id datum est, illud vna datum est: annorum enim decem imperium: & ita latum* PLACET? PLACET *igitur etiam me expulsum.* Idem Philipp. 14. PLACET IGITVR MIHI P. C. LEGIONIS MARTIAE MILITIBVS ET IIS QVI VNA PVGNANTES OCCIDERVNT, MONVMENTVM FIERI QVAM AMPLISSIMVM. Apud Liuium lib. 9. Posthumius sententiam his verbis peragit: INTEREA CONSVLES EXERCITVM SCRIBERE, ARMARE, EDVCERE, PLACET. Et vt in directis, ita in obli-

quis sententiis verbum hoc non raro occurrit. Cicero lib. 4. in Verrem: *Itaque sententiæ dicebantur*, CVM STHENIVS ABSENS REVS FACTVS ESSET, DE ABSENTE IVDICIVM NVLLVM FIERI PLACERE: ET SI QVOD ESSET FACTVM, ID RATVM ESSE NON PLACERE. Idem Epist. 2. lib. 4. ad Attic. *Cum sententiæ grauissimæ dicerentur*, SENATVI PLACERE *mihi domum restitui, &c.* Et in Corneliana: *Idem nisi hæc ipsa lex, quam C. Cornelius tulit, obstitisset*, DECREVISSEM, SENATVI NON PLACERE ID IVDICIVM DE SYLLAE BONIS FIERI. Apud Liuium lib. 3. L. Cornelius M[illegible] sententia hæc dicit, SIBI PLACERE DE EO QVOD VALERIVS HORATIVSQVE ANTE ID. MAIAS DECEMVIROS ABIISSE MAGISTRATV INSIMVLENT, BELLIS QVAE IMMINEBANT, PERFECTIS, REPVB. IN TRANQVILLVM REDACTA, SENATV DISCEPTANTE AGI: *Iam nunc ita separare Appium Claudium, v[illegible] Comitiorum, q[illegible] Decemuiris creandis Decemuir ipse habuerit, sciat sibi rationem reddendam esse, vtrum in vnum annum creati sint, an donec leges quæ deessent, perferrentur. In præsentia, omnia præter bellum omitti* PLACERE. *Cuius si vulgo famam vulgatam vanamq; non nu[illegible] solum, sed Tusculanorum etiam legatos attulisse putent, speculatores mittendos* CENSERE, *qui certius explorata referant*. Apud eumdem libro 29. Quintus Fabius sententiam hanc trucem orationi adiecisse dicitur, PLEMINIVM LEGATVM VINCTVM ROMAM DEPORTARI PLACERE, ET EX VINCVLIS CAVSAM DICERE. Est & hoc verbum frequens in iis sententiis quæ à Cicerone in Philippicis 5. 9. & 11. dicuntur.

Sed & in sententiis verbo, DECERNO, vsos veteres obseruaui, idque tum maxime, cum in alicuius honorem quid censebatur. Cicero Philipp. 9. de honoribus quos Ser. Sulpitio in legatione mortuo habendos censet, sententiam peragens, PEDESTREM, ait, EX AERE STATVAM TAMQVAM EX EIVS AVCTORITATE ET VOLVNTATE DECERNO. Idem Philipp. 14. DECERNO IGITVR EORVM TRIVM NOMINE QVINQVAGINTA DIERVM SVPPLICATIONES. Liuius lib. 21. quamdam Annonis in Senatu Carthaginensi dictam sententiam ita concipit: TERTIAM LEGATIONEM AD RES SAGVNTINIS REDDENDAS DECERNO. Apud Capitolinum in Maximinis, exstat Cuspidii Celerini sententia in hæc verba, PRINCIPIBVS NOSTRIS MAXIMO, BALBINO ET GORDIANO STATVAS CVM ELEPHANTIS DECERNIMVS: CVRRVS TRIVMPHALES DECERNIMVS: STATVAS EQVESTRES DECERNIMVS: TROPHAEA DECERNIMVS. Similiter Manlii Statiani sententia ita in Vopisci Probo concluditur: DECERNO IGITVR P. C. VOTIS OMNIVM CONCINENTIBVS, NOMEN CAESAREVM, NOMEN AVGVSTVM, ADDO PROCONSVLARE IMPERIVM, PATRIS PATRIAE REVERENTIAM, PONTIFICATVM MAXIMVM, IVS TERTIAE RELATIONIS, TRIBVNITIAM POTESTATEM. Sic apud Trebellium Pollionem in Pisone Tyranno, Aurelius Fuscus primæ sententiæ Consularis à Consule consultus, DIVINOS, inquit, HONORES PISONI DECERNO. Hoc sensu Cic. Philipp. 2. L. Cottam SVPPLICATIONEM DECREVISSE verbis amplissimis, & Philipp. 11. L. Cæsarem, IMPERIVM DECREVISSE, ait Idem Philipp. 5. DE REPVB. *quo ad retulistis, satis* DECREVISSE *mihi videor*. Et Philipp. 11. de Lucio Cæsare, *clarissimo viro & innocentissimo* DECREVIT IMPERIVM. Idem Epist. 1. ad Lentulum sententias in Senatu de Ptolemæo reducendo dictas recensens: *Crassus*, ait, *tres legatos* DECERNIT, *nec excludit Pompeium: Censet etiam ex iis, qui cum imperio sunt. Bibulus tres legatos ex iis qui priuati sunt: huic assentiuntur reliqui Consulares præter Seruilium, qui omnino reduci negat oportere: & Volcatium qui Lupo referente, Pompeio* DECERNIT. Et lib. 15. Epist. 4. ad Catonem: *Te denique memini, cum cuidam clarissimo atque optimo viro* SVPPLICATIONEM NON DECERNERES, *dicere te* DECRETVRVM, *si referretur*, OB EAS RES, QVAS IS CONSVL IN VRBE GESSISSET. *Tu idem mihi* SVPPLICATIONEM DECREVISTI *togato*. Sallust. in bello Catilin. Iulii Syllani de coniuratis sententiam referens: *De his*, ait, *qui custodiis tenebantur, & præterea de L. Cassio, P. Furio, P. Vmbreno, Q. Annio, si deprehensi forent, supplicium sumendum* DECREVERAT. Donat. in Andr. Act. 1. Sc. 3. DECERNERE, ait, *est de magnis rebus certam proferre sententiam. Vnde etiam Senatus* DECRETVM. Denique Cicero Senatores ad sententias magno & forti animo dicendas ita cohortatur 4. in Catilin. oratio. DE IMPERIO, DE LIBERTATE, DE SALVTE ITALIAE, DEQVE VNIVERSA REPVB. DECERNITE DILIGENTER, VT INSTITVISTIS, AC FORTITER.

In no-

In nouissimis plane sententiarum clausulis vsitata, peruulgataque erant verba hæc, QVAS OB RES, QVARE, QVAPROPTER, vt ex Ciceronis Philipp. 3. 5. 8. & 9. & M. Catonis, & L. Philippi apud Sallust. Herculis quoque & D. Augusti apud Senecam Ἀποκολοκυντ. sententiis apparet. Subdebatur deinde ratio, quam ab his vocibus, CVM, QVONIAM, QVANDOQVIDEM inchoabant, hoc modo: QVARE ITA CENSEO, CVM, &c. vt ex illis iisdem sententiis liquet. Seruius ad hos Virgilii lib. 10. Æneid. versus:

> QVANDOQVIDEM *Ausonios coniungi fœdere Teucris*
> *Haud licitum est, nec vestra capit discordia finem.*

Bene, ait, *sententia dicenda ordinem seruat. Nam sicut in Sallustio & in Philippicis legimus, antequam dicatur sententia, præmittitur ratio: quod hodie in vsu est.* Seneca in Ἀποκολοκυντώσει sententiam quandam ita concipit, QVANDOQVIDEM DIVVS CLAVDIVS OCCIDIT CONSOCERVM SVVM, &c.

Porro qui in Senatu sententiam dicebant, aut alias verba faciebant, vtebantur his verbis: PATRES CONSCRIPTI, eaque appellatione Senatum compellabant, non ad Consulem, sed ad vniuersum amplissimum ordinem orationem dirigentes. Plutarchus in Romulo: Καὶ γὰρ ἄχρι νῦν τῶν ἐν συγκλήτῳ πλουσίων, οἱ μὲν ἔξωθεν, Ἄνδρας ἡγεμόνας καλοῦσιν, αὐτοὶ δὲ Ῥωμαῖοι, ΠΑΤΕΡΑΣ ΣΥΓΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΥΣ, τῷ μέγιστον μὲν ἀξίωμα καὶ τιμὴν, ἥκιστα δὲ φθόνον ἔχοντι χρώμενοι τῶν ὀνομάτων. Hoc ex Ciceronis Philipp. 1. 2. 3. 5. 7. 9. 10. 11. 12. 13. 14. & 1. & 4. Catilinar. necnon ex Orat. de Prouinc. Consul. & 2. Agrar. in Rull. patet, quas omnes in Senatu habitas inde perspicuum est. Cuius generis exempla ex Liuio affatim suppetunt. sic enim apud eum libro 22. Manlius Torquatus, & libro 28. Qu. Fab. Maxim. & Scipio, & lib. 38. Manlius & alii libr. 22. & 26. Senatum alloquuntur: Et Cæsar & Cato in suis sententiis quas in Senatu dicunt apud Sallustium in bello Catilin. Sic & apud Liuium libro 7. Campanorum legati, & libro 28. legati Saguntinorum, & libro 29. legati Locrensium & Eumenes & legati Rhodiorum libr. 37. & libr. 45. Senatum alloquuntur. Idem & ex Plinii dicto libro 3. Epistol. 4. patet. Consules etiam Senatum eodem titulo affabantur, vt ex P. Seruilii & Appii Claudii, Quintii & Marcelli Coss. orationibus, quæ habentur libr. 2. 3. & 26. Liuii, & ex Capitolino in Maximinis, & ex Trebellio Pollione in Tacito, Aureliano & Probo apparet.

Nec aliter Impp. ipsi Senatum alloquebantur, vt ex Sueton. in August. cap. 58. & in Tiber. cap. 29. & 67. & in Domitiano cap. 11. & ex Capitolino in Opilio Macrino liquet. Vnde formulam verborum quibus Impp. Senatum compellabant, sibi quisq; parare poterit.

Illud præterea addam, interdum ab his verbis orationes quas in Senatu habebant, sententiasque quas dicebant veteres inchoasse. Ab hoc enim principio apud Senecam in Ἀποκολοκυντώσει, Augustus sententiam orditur: PATRES CONSCRIPTI, VOS TESTES HABEO EX QVO DEVS FACTVS SVM, NVLLVM VERBVM ME FECISSE. Liuius lib. 5. Faliscorum legatos, ad Senatum ita loquutos tradit: PATRES CONSCRIPTI, VICTORIA CVI NEC DEVS NEC HOMO QVISQVAM INVIDEAT, VICTI A VOBIS ET IMPERATORE VESTRO DEDIMVS NOS VOBIS. Idem lib. 8. Camillum in Senatu verba facientem, ita orsum scribit: PATRES CONSCRIPTI, QVOD BELLO ARMISQVE IN LATIO AGENDVM FVIT, ID IAM DEVM BENIGNITATE AC VIRTVTE MILITVM AD FINEM VENIT. Eodem teste lib. 22. Iunius legationis captiuorum princeps in Senatum introductus, hæc prima verba misisse dicitur: PATRES CONSCRIPTI, NEMO VESTRVM IGNORAT, &c. Apud Tacitum quoque lib. 2. M. Hortalus Hortensii nepos in Senatu verba faciens, sic incipit: PATRES CONSCRIPTI, HOS QVORVM NVMERVM ET PVERITIAM VIDETIS, NON SPONTE SVSTVLI. Vetus interpres Iuuenalis ad illum è Sat. 4. versum,

> — *venit & Crispi iucunda Senectus:*

Crispus, ait, *municeps Vercellensis tyrocinio suo in Senatu ita cœpit* PATRES CONSCRIPTI, ET TV CAESAR: *propter quod simul oratione plenissime à Tiberio conlaudatus.* Capitolinus in Maximinis, Cuspidium Celerinum sententiam rogatum ita cœpisse scribit: PATRES CONSCRIPTI, ERASO NOMINE MAXIMINORVM, APPELLATISQVE DIVIS GORDIANIS, VICTORIAE CAVSA PRINCIPIBVS NOSTRIS, MAXIMO BALBINO ET

GORDIANO STATVAS CVM ELEPHANTIS DECERNIMVS. Idem in Gordianis Consulem sic orsum refert: PATRES CONSCRIPTI, *Gordiani duo pater & filius ambo ex Coss. vnus vester proconsul, alter vester legatus magno Afrorum consilio Imperatores sunt appellati.* Ponitur & ibidem relatio Consulis in hæc verba: PATRES CONSCRIPTI DE MAXIMINIS QVID PLACET? Trebellius Pollio in Claudio Epistolam quamdam Claudii adserit: cuius hoc erat initium, P. C. *militantes audite quod verum est.* Ex diuerso interdum orationum clausulas hac ἐπιφωνήσει finiebant: veluti Manlius apud Liuium lib.22 *Habereus hodie viginti millia armatorum Canusii fortia, fidelia,* PATRES CONSCRIPTI. Scipio quoque lib.28. *Si quemadmodum Q. Fabius meas res gestas in Hispania eleuauit, sic & ego contra, gloriam eius eludere, & meam verbis extollere velim, neutrum faciam* PATRES CONSCRIPTI. Et legati Locrensium lib.29. *Quid ergo euenit*, PATRES CONSCRIPTI? Legati Rhodienses in Oratione sua libro 38. *Huic vestro exemplo quantum debeatis,* VIDETE PATRES CONSCRIPTI. Sic & C. Flaminius Cos. libro 38. NEGATVRVM AVT ME PRO M. FVLVIO, AVT IPSVM M. FVLVIVM CENSETIS PATRES CONSCRIPTI? Extrema denique verba orationis Cn. Manlii in Senatu sunt hæc libro 38. Liuii: *Veniam à vobis petitam impetratam velim,* PATRES CONSCRIPTI. Rhodiorum legati libro 45. *Velut,* inquiunt, *litem æstimari vestris inter vos sermonibus* AVDIO PATRES CONSCRIPTI. Et mox: *Alii damnati à nobis in potestate vestra erunt,* PATRES CONSCRIPTI.

Interdum vero ad Consulem & Senatores simul sermo dirigebatur: & ita Manlius apud Liuium lib.6. *Offendit te,* ait, A. CORNELI, VOSQVE PATRES CONSCRIPTI, *circumfusa turba lateri meo.* Similiter apud eumdem libro 8. Annius Latinorum Prætor: *Tempus erat,* T. MANLI, VOSQVE PATRES CONSCRIPTI, *tandem iam vos nobiscum nihil pro imperio agere.* Interdum ad solos Consules ambos sermo conuertebatur. Sic apud Liuium libro 3. P. Scaptius, SI LICET, inquit, COSS. DE REPVB. DICERE, *errare ego populum in hac causa non patiar.* Apud eumdem lib.9. Sp. Posthumius sententiam rogatus a P. Philone Cos. *Haud sum ignarus,* ait, COSS. *ignominiæ, non honoris causa, me primum excitatum, iussumque dicere.* Eodemque libro Lentulus princeps legatorum, *Patrem meum,* inquit, COSS. *sæpe audiui.* Et ibidem Mænius, VOS QVÆSO COSS. *si vobis datum ab Senatu negotium fuerit.*

At si ad Consulem alterum oratio conuerteretur, is proprio nomine vocabatur. Cicero Philipp.8. *Confusius hesterno die est acta res,* C. PANSA, *quam postulabat institutū Consulatus tui.* Idem Philip.10. *Maximas tibi,* PANSA, *gratias omnes & habere, & agere debemus.* Apud Liuium lib.22. Q. F. Max. L. Æmylium Consulem proficiscentem sic alloquitur. *Si aut collegam, sed quod mallem tui similem,* L. AEMYLI, *haberes, aut tu collegæ tui similis esse, superuacanea esset oratio mea* Denique cum è Cannensis cladis reliquiis legati ad Marcellum Consulem missi essent, ex his vnus potestate dicendi facta, quemadmodum Liuius lib.25. scribit. *Consulem,* inquit, *te,* M. MARCELLE, *in Italiam adussemus.* Et mox: *Vniuersum Senatum mihi intueri videor, cum te,* M. MARCELLE, *intueor.*

Tribunos pl. vero alloquebantur hoc nomine, TRIBVNI. Liuius lib.3. de P. Valerio Cos. *Inde in templum ad Tribunos pl. venit. Quid hoc rei est, inquit,* TRIBVNI? Et alio eiusdem libri loco, Quintius Consul, *Hoc est,* TRIBVNI, *auxilium plebi ferre?* Seruilius apud eumdem lib.45. *Reuocate,* SI VIDETVR, TRIBVNI, *ad suffragium tribus.* Et libro 4. *Q. Seruilius Priscus,* VOS, inquit, TRIBVNI PLEBIS, *quoniam ad extrema ventum est, Senatus appellat.* Et lib.8. *Horum criminum vos reos in omnia secula offerte* TRIBVNI PLEBIS. Tribunos vero plebis & populum simul alloquens libro 38. Scipio, *Hoc die,* ait, TRIBVNI PL. VOSQVE QVIRITES. Eodemque modo qui populum & Senatum simul alloquebantur, Quirites cum Patribus Conscriptis coniungebant: veluti apud Liuium lib.8. Torquatus, *Quid cessatis,* ait, QVIRITES VOSQVE PATRES CONSCRIPTI, *arma capere?* Ad Censores vero verba faciens Metellus lib.40. Liuii, orationem sic inchoat: *Non obliti sumus* CENSORES, *vos paulo ante,* &c. Sextus quoque Tullius verba pro exercitu ad C. Sulpitium Dictatorem faciens: *Scilicet* DICTATOR, inquit, *condemnatum se vniuersus exercitus à te ignauiæ ratus, & prope ignominiæ causa destitutum sine armis orauit me, vt suam causam apud te agerem.*

Verum integrarum sententiarum in Senatu dictarum largam nobis copiam suppeditant Ciceronis in M. Antonium Orationes, ex quibus illustria exempla subieci, vnde & veterum Senatusconsultorum multa propria & sollemnia verba colligere licet. Etenim Philipp.3. sententiam

tentiam suam ita concipit: QVAS OB RES QVOD TRIB. PLEB. VERBA FECERVNT: VTI SENATVS KAL. IANVAR. TVTO HABERI, SENTENTIAEQVE DE SVMMA REPVB. LIBERE DICI POSSINT, DE EA RE ITA CENSEO: VT C. PANSA, A. HIRTIVS CONSVLES DESIGNATI DENT OPERAM VTI SENATVS KAL. IAN. TVTO HABERI POSSIT: QVODQVE EDICTVM D. BRVTI IMPERATORIS CONSVLIS DESIGNATI OPTIME DE REPVB. MERITI PROPOSITVM SIT, SENATVM EXISTIMARE D. BRVTVM IMPERATOREM CONSVLEM DESIGNATVM OPTIME DE REPVB. MERERI, CVM SENATVS AVCTORITATEM POPVLIQVE ROM. LIBERTATEM IMPERIVMQVE DEFENDAT: QVODQVE PROVINCIAM GALLIAM CITERIOREM OPTIMORVM ET FORTISSIMORVM AMICORVMQVE REIPVBL. CIVIVM, EXERCITVMQVE IN SENATVS POTESTATE RETINEAT, ID EVM EXERCITVMQVE EIVS, MVNICIPIA, COLONIAS PROVINCIAE GALLIAE, RECTE ATQVE ORDINE, EXQVE REP. FECISSE, ET FACERE. SENATVM AD SVMMAM REMPVB. PERTINERE ARBITRARI, A D. BRVTO ET L. PLANCO IMPERATORE CONSVLIBVS DESIGNATIS, ITEMQVE A CETERIS, QVI PROVINCIAS OPTINENT, OPTINERI EX LEGE IVLIA, QVOAD EX S. C. CVIQVE EORVM SVCCESSVM SIT: EOSQVE DARE OPERAM, VT EAE PROVINCIAE EXERCITVSQVE IN SENATVS POPVLIQVE POTESTATE PRAESIDIOQVE REIPVB. SINT. CVMQVE OPERA, VIRTVTE, CONSILIO C. CAESARIS, SVMMOQVE CONSENSV MILITVM VETERANORVM, QVI EIVS AVCTORITATEM SECVTI, REIP. PRAESIDIO SVNT ET FVERVNT, A GRAVISSIMIS PERICVLIS POPVLVS ROM. DEFENSVS SIT, ET HOC TEMPORE DEFENDATVR: CVMQVE LEGIO MARTIA ALBAE CONSTITERIT IN MVNICIPIO FIDELISSIMO ET FORTISSIMO: SESEQVE AD SENATVS AVCTORITATEM, POPVLIQVE ROM. LIBERTATEM CONTVLERIT: QVOD PARI CONSILIO EADEMQVE VIRTVTE LEGIO QVARTA VSA L. EGNATVLEIO DVCE CIVI EGREGIO SENATVS AVCTORITATEM POPVLIQVE ROM. LIBERTATEM DEFENDAT, DEFENDERIT, SENATVI MAGNAE CVRAE ESSE AC FORE, VT PRO TANTIS EORVM IN REMP. MERITIS HONORES HIS HABEANTVR, GRATIAEQVE REFERANTVR: SENATVI PLACERE VTI C. PANSA, A. HIRTIVS COSS. DESIGNATI CVM MAGISTRATVM INISSENT, SI EIS VIDERETVR, PRIMO QVOQVE TEMPORE DE HIS REBVS AD HVNC ORDINEM REFERRENT, ITA VTI E REPVB. FIDEQVE SVA VIDERETVR.

Idem Philipp. 5. sententiæ loco hæc dicit: QVIBVS DE CAVSIS EAS LEGES QVAS M. ANTONIVS TVLISSE DICITVR, OMNES CENSEO PER VIM ET CONTRA AVSPICIA LATAS. HISQVE LEGIBVS POPVLVM NON TENERI. SI QVAM LEGEM DE ACTIS CAESARIS CONFIRMANDIS, DEVE DICTATVRA IN PERPETVVM TOLLENDA, DEVE COLONIS IN AGROS DEDVCENDIS TVLISSE, M. ANTONIVS DICITVR, EASDEM LEGES DE INTEGRO, VT POPVLVM TENEANT, SALVIS AVSPICIIS FERRI PLACET. Et paulo post: QVAE QVAMQVAM SI LEGES IRRITAS FECERITIS, RATA ESSE NON POSSINT, TAMEN SEPARATIM SVO NOMINE NOTANDA CENSEO, IVDICANDOSQVE NVLLOS SEPTEMVIROS FVISSE, NIHIL PLACERE RATVM ESSE QVOD AB IIS ACTVM DICERETVR. Ac postea: QVAMOBREM P. C. LEGATORVM MENTIONEM NVLLAM CENSEO FACIENDAM, REM ADMINISTRANDAM ARBITROR SINE VLLA MORA, ET CONFESTIM GERENDAM: TVMVLTVM CENSEO DECERNI, IVSTITIVM EDICI, SAGA SVMI DICO OPORTERE, DILECTVM HABERI, SVBLATIS VACATIONIBVS IN VRBE, ET IN ITALIA PRAETER GALLIAM TOTAM. Deinde adiicit: QVAPROPTER NE MVLTA NOBIS COTIDIE DECERNENDA SINT, CONSVLIBVS TOTAM REMPVB. COMMENDANDAM CENSEO, IISQVE PERMITTENDVM, VT REMPVB. DEFENDANT, PROVIDEANTQVE NE QVID RESPVBL. DETRIMENTI ACCIPIAT: CENSEOQVE VT IIS, QVI IN EXERCITV ANTONII SVNT, NE SIT EA RES FRAVDI,

EI ANTE KALENDAS FEBR. AB EO DISCESSERENT. Sequitur ibidem: QVAMOBREM HIS VERBIS PATRES CONSCRIPTI SC. FACIENDVM CENSEO: CVM D. BRVTVS IMP. COS. DESIGNATVS PROVINCIAM GALLIAM IN SENATVS POPVLIQVE ROM. POTESTATE TENEAT: CVMQVE EXERCITVM TANTVM TAM BREVI TEMPORE SVMMO STVDIO MVNICIPIORVM, COLONIARVMQVE PROVINCIAE GALLIAE OPTIME DE REPVB. MERITAE MERENTISQVE CONSCRIPSERIT, COMPARARIT: ID EVM RECTE ET ORDINE, EXQVE REPVB. FECISSE: IDQVE D. BRVTI PRAESTANTISSIMVM MERITVM IN REMPVB. SENATVI POPVLOQVE ROM. GRATVM ESSE ET FORE. ITAQVE SENATVM POPVLVMQVE ROM. EXISTIMARE D. BRVTI IMP. COS. DESIGNATI OPERA, CONSILIO, VIRTVTE, INCREDIBILIQVE STVDIO ET CONSENSV PROVINCIAE GALLIAE REIPVB. DIFFICILLIMO TEMPORE ESSE SVBVENTVM. Et postea. ATQVE ETIAM M. LEPIDO PRO EIVS EGREGIIS IN REMPVB. MERITIS DECERNENDOS HONORES QVAM AMPLISSIMOS CENSEO. Nec multo post: QVAM OB CAVSAM IVSTAM ATQVE MAGNAM, ET QVOD PERICVLOSISSIMVM CIVILE BELLVM, MAXIMVMQVE HVMANITATE ET SAPIENTIA SVA M. LEPIDVS AD PACEM CONCORDIAMQVE CONVERTIT, SC. HIS VERBIS CENSEO PERSCRIBENDVM. CVM A M. LEPIDO IMP. PONT. MAX. SAEPENVMERO RESPVB. ET BENE, ET FELICITER GESTA SIT, POPVLISQVE ROM. INTELLEXERIT EI DOMINATVM REGIVM MAXIME DISPLICERE, CVMQVE EIVS OPERA, VIRTVTE, CONSILIO, SINGVLARIQVE CLEMENTIA ET MANSVETVDINE BELLVM ACERBISSIMVM CIVILE SIT RESTINCTVM, SEXTVSQVE POMPEIVS CN. F. MAGNVS HVIVS ORDINIS AVCTORITATE AB ARMIS DISCESSERIT, ET A M. LEPIDO IMP. PONT. MAX. SVMMA SENATVS POPVLIQVE ROM. VOLVNTATE CIVITATI RESTITVTVS SIT, SENATVM POPVLVMQVE ROM. PRO MAXIMIS PLVRIMISQVE IN REMPVB. M. LEPIDI MERITIS MAGNAM SPEM IN EIVS VIRTVTE, AVCTORITATE, FELICITATE REPONERE, OTII, PACIS, CONCORDIAE, LIBERTATIS: EIVSQVE IN REMPVB. MERITORVM, SENATVM POPVLVMQVE ROM. MEMOREM FORE: EIQVE STATVAM EQVESTREM INAVRATAM IN ROSTRIS, AVT QVO ALIO LOCO IN FORO VELLET, EX HVIVS ORDINIS SENTENTIA STATVI PLACERE.

Idem ibidem: HOC AVTEM TEMPORE ITA CENSEO DECERNENDVM: QVOD C. CAESAR C. F. PONT. PRO-PR. SVMMO REIPVB. TEMPORE MILITES VETERANOS AD LIBERTATEM POPVLI ROM. COHORTATVS SIT, EOSQVE INSCRIPSERIT. QVODQVE LEGIO MARTIA, QVARTAQVE SVMMO STVDIO OPTIMOQVE IN REMPVB. CONSENSV, C. CAESARE DVCE ET AVCTORE, REMPVB. LIBERTATEM POPVLI ROM. DEFENDANT, DEFENDERINT: ET QVOD C. CAESAR PRO PRAETORE GALLIAE PROVINCIAE CVM EXERCITV SVBSIDIO PROFECTVS SIT: EQVITES, SAGITTARIOS, ELEPHANTOS, IN SVAM POPVLIQVE ROM. POTESTATEM REDEGERIT: DIFFICILLIMOQVE REIPVB. TEMPORE SALVTI DIGNITATIQVE POPVLI ROM. SVBVENERIT: OB EAS CAVSAS SENATVI PLACERE C. CAESAREM C. F. PONT. PROPR. SENATOREM ESSE, SENTENTIAMQVE LOCO PRAETORIO DICERE: EIVSQVE RATIONEM, QVEMCVMQVE MAGISTRATVM PETET, ITA HABERI, VT HABERI PER LEGES LICERET, SI ANNO SVPERIORE QVAESTOR FVISSET. Et mox: NEC VERO DE L. EGNATVLEIO FORTISSIMO ET CONSTANTISSIMO CIVI, AMICISSIMOQVE REIPVB. SILENDVM ARBITROR, SED TRIBVENDVM TESTIMONIVM VIRTVTIS EGREGIAE, QVOD IS LEGIONEM QVARTAM AD CAESAREM ADDVXERIT, QVAE PRAESIDIO CONSVLIBVS, SENATVI POPVLOQVE, REIQVE PVB. ESSET: OB EAM CAVSAM PLACERE, VTI L. EGNATVLEIO TRIENNIVM ANTE LEGITIMVM TEMPVS MAGISTRATVS PETERE, CAPERE, GERERE LICEAT. DE EXERCITV AVTEM C. CAESARIS ITA CENSEO DECERNENDVM. SENATVI PLACERE, MILITIBVS VETERANIS, QVI CAESARIS PONTIFICIS, PRO-PRAETORE, HORTATV, LIBERTATEM POPVLI ROM. AVCTORITATEMQVE HVIVS ORDINIS DEFENDE-

DEFENDERINT ATQVE DEFENDANT, HIS, LIBERISQVE EORVM MILITIAE VACATIONEM ESSE: VTIQVE C. PANSA, A. HIRTIVS COSS. ALTER, AMBOVE COGNOSCERENT, QVI AGER IIS COLONIIS ESSET, QVO MILITES VETERANI DEDVCTI ESSENT, QVI CONTRA LEGEM IVLIAM POSSIDERETVR, VT IS MILITIBVS VETERANIS DIVIDERETVR: DE AGRO CAMPANO SEPARATIM COGNOSCERENT, INIRENTQVE RATIONEM DE COMMODIS MILITVM VETERANORVM AVGENDIS, LEGIONIQVE MARTIAE, ET LEGIONI QVARTAE, ET IIS MILITIBVS, QVI DE LEGIONE SECVNDA, TRICESIMAQVINTA AD C. PANSAM, A. HIRTIVM COSS. VENISSENT, SVAQVE NOMINA DEDISSENT. QVOD HIS AVCTORITAS SENATVS POPVLIQVE RO. LIBERTAS CARISSIMA SIT ET FVERIT, VACATIONEM MILITIAE IPSIS LIBERISQVE EORVM ESSE PLACERE, EXTRA TVMVLTVM GALLICVM ITALIAMQVE: EAS LEGIONES BELLO CONFECTO MISSAS FIERI, PLACERE. QVANTAMQVE PECVNIAM MILITIBVS EARVM LEGIONVM IN SINGVLOS C. CAESAR PONT. PROPR. POLLICITVS SIT, TANTAM DARI PLACERE: VTIQVE C. PANSA, A. HIRTIVS COSS. ALTER AMBOVE RATIONEM AGRI HABEANT, QVI SINE INIVRIA PRIVATORVM DIVIDI POSSIT: ISQVE MILITIBVS LEGIONIS MARTIAE ET LEGIONIS QVARTAE ITA DARETVR, ASSIGNARETVR, VT QVIBVS MILITIBVS AMPLISSIME DATI, ASSIGNATI ESSENT. DIXI AD EA OMNIA, CONSVLES, *de quibus retulistis.*

Idem Philipp. 8. QVAS OB RES ITA CENSEO, EORVM QVI CVM M. ANTONIO SVNT, QVI AB ARMIS DISCESSERINT, ET AVT AD C. PANSAM, AVT AD HIRTIVM COSS. AVT AD D. BRVTVM IMP. COS. DESIGNATVM, AVT AD C. CAESAREM PROPR. ANTE IDVS MARTIAS PRIMAS ADIERINT, IIS FRAVDI NE SIT, QVOD CVM M. ANTONIO FVERINT. SI QVIS EORVM QVI CVM M. ANTONIO SVNT, FECERIT QVOD HONORE PRAEMIOVE DIGNVM ESSE VIDEATVR, VTI C. PANSA, A. HIRTIVS COSS. ALTER AMBOVE SI EIS VIDEATVR, DE EIVS HONORE PRAEMIOVE, PRIMO QVOQVE DIE AD SENATVM REFERANT. SI QVIS POST HOC S.C. AD ANTONIVM PROFECTVS ESSET PRAETER L. VARIVM, SENATVM EXISTIMATVRVM EVM CONTRA REMP. FECISSE.

Idem Philipp 9. QVAS OB RES ITA CENSEO: CVM SER. SVLPICIVS Q. F. LEMONIA RVFVS, DIFFICILLIMO REIP. TEMPORE, GRAVI PERICVLOSOQVE MORBO ADFECTVS, AVCTORITATEM SENATVS SALVTEM REIP. VITAE SVAE PRAEPOSVERIT, CONTRAQVE VIM, GRAVITATEMQVE MORBI CONTENDERIT, VT IN CASTRA M. ANTONII QVO SENATVS EVM MISERAT, PERVENIRET, ISQVE, CVM IAM PROPE CASTRA VENISSET, VI MORBI OPPRESSVS, VITAM AMISERIT MAXIMO REIP. TEMPORE, EIVSQVE MORS CONSENTANEA VITAE FVERIT SANCTISSIME HONESTISSIMEQVE ACTAE, IN QVA SAEPE MAGNO VSVI REIP. SER. SVLPICIVS ET PRIVATVS ET IN MAGISTRATIBVS FVERIT: CVM TALIS VIR OB REMP. IN LEGATIONE MORTEM OBIERIT, SENATVI PLACERE, SER. SVLPICIO STATVAM PEDESTREM AENEAM IN ROSTRIS EX HVIVS ORDINIS SENTENTIA STATVI: CIRCVMQVE EAM STATVAM LOCVM LVDIS, GLADIATORIBVSQVE LIBEROS POSTEROSQVE EIVS QVOQVO VERSVS PEDES QVINQVE HABERE, QVOD IS OB REMP. MORTEM OBIERIT: EAMQVE CAVSAM IN BASI INSCRIBI: VTIQVE C. PANSA, A. HIRTIVS COSS. ALTER AMBOVE, SI EIS VIDEATVR, QVAESTORIBVS VRBANIS IMPERENT, VT EAM BASIM, STATVAMQVE FACIENDAM, ET IN ROSTRIS STATVENDAM LOCENT: QVANTIQVE LOCAVERINT, TANTAM PECVNIAM REDEMPTORI ATTRIBVENDAM SOLVENDAMQVE CVRENT. CVMQVE ANTEA SENATVS AVCTORITATEM SVAM IN VIRORVM FORTIVM FVNERIBVS, ORNAMENTISQVE OSTENDERIT, PLACERE EVM, QVAM AMPLISSIME SVPREMO SVO DIE EFFERRI: ET CVM SER. SVLP. Q. F. LEMONIA RVFVS ITA DE REP. MERITVS SIT, VT HIS ORNAMENTIS DECORARI DEBEAT, SENATVM CENSERE, ATQVE E REP. EXISTIMARE AEDILEIS CVRVLEIS EDICTVM, QVOD DE FVNERIBVS HABEANT SER. SVLPICII, Q. F.

LEMONIA RVPI FVNERI REMITTERE: VTIQVE LOCVM SEPVLCRO IN CAMPO ESQVILINO C. PANSA CONSVL, SEV QVO IN LOCO VIDEBITVR, PEDES TRIGINTA QVOQVO VERSVS ASSIGNET, QVO SER. SVLPICIVS INFERATVR, QVOD SEPVLCRVM IPSIVS, LIBERORVM, POSTERORVMQVE EIVS ESSET, VTI QVOD OPTIMO IVRE PVBLICE SEPVLCRVM DATVM ESSET.

Idem Philipp. 10 circa finem. QVAE CVM ITA SINT, QVOD C. PANSA COS. VERBA FECIT DE LITERIS, QVAE A Q. CAEPIONE BRVTO PROCOS. ALLATAE, ET IN HOC ORDINE RECITATAE SVNT, DE EA RE ITA CENSEO. CVM Q. CAEPIONIS BRVTI PROCOS. OPERA, CONSILIO, INDVSTRIA, VIRTVTE, DIFFICILLIMO REIP. TEMPORE PROVINCIA MACEDONIA, ILLYRICVM, ET CVNCTA GRAECIA ET LEGIONES, EXERCITVS, EQVITATVS IN CONSVLVM, SENATVS POPVLIQVE ROM. POTESTATE SINT: IDQVE CAEPIONEM BRVTVM PROCOS. BENE, ET E REP. PRO SVA, MAIORVMQVE SVORVM DIGNITATE CONSVETVDINEQVE REIP. BENE GERENDAE FECISSE: EAMQVE REM SENATVI, POPVLOQVE ROM. GRATAM ESSE ET FORE. VTIQVE Q. CAEPIO BRVTVS PROCOS. PROVINCIAM MACEDONIAM, ILLYRICVM, CVNCTAMQVE GRAECIAM TVEATVR, DEFENDAT, CVSTODIAT, INCOLVMEMQVE CONSERVET: EIQVE EXERCITVI, QVEM IPSE CONSTITVIT, COMPARAVIT, PRAESIT: PECVNIAMQVE AD REM MILITAREM, SI QVA OPVS SIT, QVAE PVBLICA SIT, ET EXIGI POSSIT, VTATVR, EXIGAT: PECVNIASQVE, A QVIBVS VIDEATVR, AD REM MILITAREM MVTVAS SVMAT, IMPERET, FRVMENTVMQVE: OPERAMQVE DET, VT CVM SVIS COPIIS QVAM PROXIME ITALIAM SIT: CVMQVE EX LITERIS Q. CAEPIONIS BRVTI PROCOS. INTELLECTVM SIT Q. HORTENSII PROCOS. OPERA ET VIRTVTE VEHEMENTER REMP. ADIVTAM, OMNIAQVE EIVS CONSILIA CVM CONSILIIS Q. CAEPIONIS BRVTI PROCOS. CONIVNCTA FVISSE, EAMQVE REM MAGNO VSVI REIP. FVISSE, Q. HORTENSIVM PROCOS. RECTE ET ORDINE EXQVE REP. FECISSE, SENATVIQVE PLACERE, Q. HORTENSIVM PROCOS. CVM QVAESTORIBVS, PROVE QVAESTORIBVS ET LEGATIS SVIS PROVINCIAM MACEDONIAM OBTINERE, QVOAD EI EX S. C SVCCESSVM SIT.

Idem Philipp. 11. *Sed vt ea vestra quoque auctoritate firmetur*, CENSEO: CVM P. DOLABELLA, QVIQVE EIVS CRVDELISSIMI ET TETERRIMI FACINORIS, MINISTRI, SOCII, ADIVTORES FVERVNT, HOSTES POPVLI ROM. A SENATV IVDICATI SINT: CVMQVE SENATVS P. DOLABELLAM BELLO PERSEQVENDVM CENSVERIT: VT IS QVI OMNIA DEORVM, HOMINVMQVE IVRA NOVO, INAVDITO, INEXPIABILI SCELERE POLLVERIT, NEFARIOQVE PATRIAE SE PARRICIDIO OBSTRINXERIT, POENAS DIIS HOMINIBVSQVE MERITAS DEBITASQVE PERSOLVAT: SENATVI PLACERE C. CASSIVM PROCOS. PROVINCIAM SYRIAM OBTINERE, VTI QVI EAM OPTIMO IVRE PROVINCIAM OBTINVERIT, EVMQVE A Q. MARCIO CRISPO PROCOS. L. STATIO MVRCO PROCOS. A. ALLIENO LEGATO EXERCITVS ACCIPERE, EOSQVE EI TRADERE: CVMQVE HIS COPIIS, ET SI QVAS PRAETEREA PARAVERIT, BELLO P. DOLABELLAM TERRA MARIQVE PERSEQVI: EIVS BELLI GERENDI CAVSA, QVIBVS EI VIDEATVR, NAVEIS, NAVTAS, PECVNIAM, CETERAQVE OMNIA, QVAE AD ID BELLVM GERENDVM PERTINEANT, VT IMPERANDI IN SYRIA, ASIA, BITHYNIA, PONTO IVS POTESTATEMQVE HABEAT: VTQVE QVAMCVMQVE IN PROVINCIAM EIVS BELLI GERENDI CAVSA ADVENERIT, IBI MAIVS IMPERIVM C. CASSII PROCOS. SIT, QVAM EIVS ERIT, QVI EAM PROVINCIAM TVM OBTINEBIT, CVM C. CASSIVS PROCOS. IN EAM PROVINCIAM VENERIT: REGEM DEIOTARVM PATREM, ET REGEM DEIOTARVM FILIVM, SI, VT MVLTIS BELLIS SAEPENVMERO IMPERIVM POPVLI ROM. IVVERINT, ITEM C. CASSIVM PROCOS. COPIIS SVIS, OPIBVSQVE IVVISSENT, SENATVI POPVLOQVE ROM. GRATVM ESSE FACTVROS: ITEMQVE SI CETERI REGES TETRARCHAE, DYNASTAEQVE FECISSENT, S. P. Q. R. EORVM OFFICII NON IMMEMOREM FVTVRVM: VTIQVE C. PANSA, A. HIRTIVS COSS. ALTER AMBOVE, SI EIS VIDERETVR, REP. RECVPERATA, DE PROVINCIIS CONSVLARIBVS, PRAETO-

RIIS

RIIS, AD HVNC ORDINEM, PRIMO QVOQVE TEMPORE REFERANT: INTEREA PROVINCIAE AB IIS QVIBVS OBTINENTVR, OBTINEANTVR, QVOAD CVIQVE EX S.C. SVCCESSVM SIT.

Idem Philipp. 13. circa finem: QVAE CVM ITA SINT, DE MANDATIS LITERISQVE M. LEPIDI VIRI CLARISSIMI, SERVILIO ASSENTIOR: ET HOC AMPLIVS CENSEO, MAGNVM POMPEIVM CN. F. PRO PATRIS, MAIORVMQVE SVORVM ANIMO, STVDIOQVE IN REMPVB. SVAQVE PRISTINA VIRTVTE, INDVSTRIA, VOLVNTATE FECISSE, QVOD SVAM EORVMQVE, QVOS SECVM HABERET, OPERAM SENATVI POPVLOQVE RO. POLLICITVS ESSET: EAMQVE REM SENATVI POPVLOQVE RO. GRATAM ACCEPTAMQVE ESSE: EIQVE HONORI, DIGNITATIQVE EAM REM FORE. HOC VEL CONIVNGI CVM HOC S.C. LICET, VEL SEIVNGI POTEST, SEPARATIMQVE PERSCRIBI, VT PROPRIO S.C. POMPEIVS COLLAVDATVS ESSE VIDEATVR.

Idem Philippic. 14. DECERNO IGITVR EORVM TRIVM NOMINE L. DIERVM SVPPLICATIONES, QVAE VT HONORIFICENTISSIMIS VERBIS CONSEQVI POSSEM, COMPLECTAR IPSA SENTENTIA: EST AVTEM FIDEI PIETATISQVE NOSTRAE DECLARARE FORTISSIMIS MILITIBVS QVAM MEMORES SIMVS QVAMQVE GRATI. QVAMOBREM PROMISSA NOSTRA, ATQVE EA, QVAE LEGIONIBVS BELLO CONFECTO TRIBVTVROS NOS SPOSPONDIMVS, HODIERNO S.C. RENOVANDA CENSEO. Et ibidem: ATQVE ETIAM CENSEO P. C. QVAE PRAEMIA MILITIBVS PROMISIMVS NOS REPVB. RECVPERATA TRIBVTVROS, EA VIVIS VICTORIBVSQVE CVMVLATE CVM TEMPVS VENERIT, PERSOLVENDA: QVI AVTEM EX IIS, QVIBVS ILLA PROMISSA SVNT, PRO PATRIA OCCIDERVNT, EORVM PARENTIBVS, LIBERIS, CONIVGIBVS, FRATRIBVS, EADEM TRIBVENDA CENSEO. SED VT ALIQVANDO SENTENTIA COMPLECTAR, ITA CENSEO. CVM C. PANSA COS. IMPERII INITIVM CVM HOSTIBVS CONFLIGENDI FECERIT, QVO PRAELIO LEGIO MARTIA ADMIRABILI INCREDIBILIQVE VIRTVTE LIBERTATEM POPVLI RO. DEFENDERIT, QVOD IDEM LEGIONES TIRONVM FECERINT: IPSEQVE C. PANSA COS. IMP. CVM INTER MEDIA HOSTIVM TELA VERSARETVR, VVLNERA ACCEPERIT. CVMQVE A. HIRTIVS COS. IMP. PRAELIO AVDITO ET COGNITO, FORTISSIMO, PRAESTANTISSIMOQVE ANIMO EXERCITVM CASTRIS EDVXERIT, IMPETVMQVE IN M. ANTONIVM, EXERCITVMQVE HOSTIVM FECERIT, EIVSQVE COPIAS OCCIDIONE OCCIDERIT, SVO EXERCITV ITA INCOLVMI, VT NE VNVM QVIDEM MILITEM DESIDERAVERIT: CVMQVE C. CAESAR PROPR. IMP. CONSILIO DILIGENTIAQVE SVA CASTRA FELICITER DEFENDERIT, COPIASQVE HOSTIVM, QVAE AD CASTRA ACCESSERANT, PROFLIGARIT, OCCIDERIT: OB EAS RES SENATVM EXISTIMARE, ET IVDICARE, EORVM TRIVM IMPERATORVM VIRTVTE, IMPERIO, CONSILIO, GRAVITATE, CONSTANTIA, MAGNITVDINE ANIMI, FELICITATE, POPVLVM RO. FOEDISSIMA CRVDELISSIMAQVE SERVITVTE LIBERATVM. CVMQVE REMP. VRBEM, TEMPLA DEORVM IMMORTALIVM, BONA, FORTVNASQVE OMNIVM, LIBEROSQVE CONSERVARINT DIMICATIONE ET PERICVLO VITAE SVAE: VTI OB EAS RES BENE, FORTITER, FELICITERQVE GESTAS, C. PANSA, A. HIRTIVS COSS. IMPERATORES, ALTER AMBOVE, AVT SI ABERINT, M. CORNVTVS PRAET. VRBANVS SVPPLICATIONES PER DIES L. AD OMNIA PVLVINARIA CONSTITVAT. CVMQVE VIRTVS LEGIONVM DIGNA CLARISSIMIS IMPERATORIBVS EXSTITERIT: SENATVM QVAE SIT ANTEA POLLICITVS LEGIONIBVS, EXERCITIBVSQVE NOSTRIS, EA SVMMO STVDIO REP. RECVPERATA PERSOLVTVRVM. CVMQVE LEGIO MARTIA PRINCEPS CVM HOSTIBVS CONFLIXERIT, ATQVE ITA CVM MAIORE HOSTIVM NVMERO CONTENDERIT, VT PLVRIMOS CAEDERENT, CAPERENT NONNVLLOS: CVMQVE SINE VLLA RETRACTATIONE PRO PATRIA VITAM PROFVDERINT, CVMQVE SIMILI VIRTVTE RELIQVARVM LEGIONVM MILITES PRO SALVTE ET LIBERTATE POPVLI RO. MORTEM OPPETIVERINT: SENATVI PLACERE, VT C. PANSA, A. HIRTIVS COSS. IMPER. ALTER AMBOVE, SI IIS

Z

VIDEATVR, IIS QVI SANGVINEM PRO VITA, LIBERTATE, FORTVNISQVE POPVLI ROM. PRO VRBE, TEMPLISQVE DEORVM IMMORTALIVM PROFVDISSENT, MONVMENTVM QVAM AMPLISSIMVM LOCANDVM, FACIENDVM CVRENT, QVAESTORESQVE VRBANOS AD EAM REM PECVNIAM DARE, ATTRIBVERE, SOLVERE, IVBEANT, VT EXSTET AD MEMORIAM POSTERITATIS SEMPITERNAM, AD SCELVS CRVDELISSIMORVM HOSTIVM, MILITVMQVE DIVINAM VIRTVTEM: VTQVE QVAE PRAEMIA SENATVS MILITIBVS ANTE CONSTITVIT, EA SOLVANTVR EORVM QVI HOC BELLO PRO PATRIA OCCIDERVNT, PARENTIBVS, LIBERIS, CONIVGIBVS, FRATRIBVS: IISQVE TRIBVANTVR, QVAE MILITIBVS IPSIS TRIBVI OPORTERET, SI ILLI VIXISSENT, QVI MORTE VICERVNT. Directas etiam duas in Senatu a Cæsare & Catone dictas sententias Sallustius in bello Catilinar. refert, quæ prolixiores sunt, quam vt hic adscribi debeant. Earum itaque postremas dumtaxat clausulas subieci. Cæsar quidem hunc dicendi finem facit: PLACET IGITVR EOS DIMITTI ET AVGERI EXERCITVM CATILINAE? MINIME. SED ITA CENSEO, PVBLICANDAS EORVM PECVNIAS, IPSOS IN VINCVLIS HABENDOS PER MVNICIPIA, QVAE MAXIME OPIBVS VALENT. NEV QVIS DE HIS POSTEA AD SENATVM REFERAT, NEVE CVM POPVLO AGAT: QVI ALITER FECERIT, SENATVM EXISTIMARE EVM CONTRA REMP. ET SALVTEM OMNIVM FACTVRVM. Quam sententiam Plutarchus in Cæsare ita expressit, Ὡς ἀποκτεῖναι μὲν ἀκρίτους ἄνδρας ἀξιώματι καὶ γένει λαμπροὺς, οὐ δοκεῖ πάτριον, οὐδὲ δίκαιον εἶναι, μὴ μετὰ τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης. Εἰ δὲ φρουροῖντο δεθέντες ἐν πόλεσι τῆς Ἰταλίας, ἃς ἂν αὐτὸς ἕλοιτο Κικέρων, μέχρι οὗ καταπολεμηθῇ Κατιλίνας, ὕστερον ἐν εἰρήνῃ καὶ καθ' ἡσυχίαν περὶ ἑκάστου τῇ βουλῇ γνῶναι παρέξειν. Dio vero libr. 37. Ὁ γὰρ Καῖσαρ πάντων τῶν πρὸ αὐτοῦ ψηφισαμένων ἀποθανεῖν σφᾶς, γνώμην ἔδωκε, ΔΗΣΑΙ ΑΥΤΟΥΣ, ΚΑΙ ΕΣ ΠΟΛΕΙΣ ἄλλους ἄλλῃ καταθέσθαι, τὰς οὐσίας ἐστερημένους, ἐπὶ τῷ μήτε περὶ ἀδείας ἐπ' αὐτῶν χρηματισθῆναί ποτε, καὶ ἂν διαδρᾷ τις, ΕΝ ΠΟΛΕΜΙΩΝ ΜΟΙΡᾼ τὴν πόλιν ἐξ ἧς ἂν φύγῃ εἶναι. Suetonius in Iul. cap. 14. *Prætor, ait, creatus, detecta coniuratione Catilinæ, Senatuque vniuerso in socios facinoris vltimam statuente pœnam, solus municipatim diuidendos, custodiendosque publicatis bonis censuit.* Catonis vero de iisdem coniuratis sententiæ ex venia apud Sallustium verba sunt hæc: QVARE ITA EGO CENSEO, CVM NEFARIO CONSILIO SCELERATORVM CIVIVM RESPVB. IN MAXVMA PERICVLA VENERIT, HIQVE INDICIO T. VOLTVRCII, ET LEGATORVM ALLOBROGVM CONVICTI, CONFESSIQVE SINT, CAEDEM, INCENDIA, ALIAQVE FOEDA ATQVE CRVDELIA FACINORA IN CIVES PATRIAMQVE PARAVISSE, DE CONFESSIS, SICVTI DE MANIFESTIS RERVM CAPITALIVM, MORE MAIORVM SVPPLICIVM SVMENDVM. Liuius libro 26 M. Attilium Regulum sententiam interrogatum de Campanis, ita [illegible] tradit. IN CONSILIO ARBITROR, ME FVISSE CONSVLI[illegible]VS CAPVA CAPTA, CVM QVAERERETVR, ECQVIS CAMPANORVM DE REPVB. NOSTRA BENE MERITVS ESSET, DVAS MVLIERES COMPERTVM EST, VE[illegible]TIAM OPPIAM ATTELLANAM CAPVAE HABITANTEM, ET FAVCVLAM CLVVIAM, QVAE QVONDAM QVAESTVM CORPORE FECISSET: ILLAM QVOTIDIE SACRIFICASSE PRO SALVTE ET VICTORIA POPVLI ROM. HANC CAPTIVIS EGENTIBVS ALIMENTA CLAM SVPPEDITASSE: CETERORVM OMNIVM CAMPANORVM EVNDEM ERGA NOS ANIMVM, QVEM CARTHAGINIENSIVM FVISSE, SECVRIQVE PERCVSSOS A Q. FVLVIO FVISSE, MAGIS QVORVM DIGNITAS INTER ALIOS, QVAM QVORVM CVLPA EMINEBAT. PER SENATVM AGI DE CAMPANIS, QVI CIVES ROM. SVNT, INIVSSV POPVLI NON VIDEO POSSE. IDQVE ET APVD MAIORES NOSTROS IN SVTRIANIS FACTVM EST, CVM DEFECISSENT, VT M. ANTISTIVS TRIBVNVS PLEBIS PRIVS ROGATIONEM FERRET, SCIRETQVE PLEBS, VTI SENATVI DE SVTRIANIS SENTENTIAE DICENDAE IVS ESSET. ITAQVE CENSEO CVM TRIBVNIS PLEBIS AGENDVM ESSE, VT EORVM VNVS, PLVRESVE ROGATIONEM FERANT AD PLEBEM, QVA NOBIS STATVENDI DE CAMPANIS IVS FIAT. Tenere etiam me non possum quin hic quoque apponam eam cuius iam ante bonam partem adduxi, Cornelii Maluginensis sententiam, quæ a Liuio

a Liuio libr.3. obliquis verbis ita concipitur: SIBI PLACERE DE EO, QVOD VALERIVS, HORATIVSQVE ANTE IDVS MAIAS DECEMVIROS ABISSE MAGISTRATV INSIMVLENT, BELLIS QVAE IMMINEANT PERFECTIS, REPVB. IN TRANQVILLVM REDACTA, SENATV DISCEPTANTE AGI: ET IAM NVNC ITA SE PARARE APP. CLAVDIVM, VT COMITIORVM, QVAE DECEMVIRIS CREANDIS DECEMVIR IPSE HABVERIT, SCIAT SIBI RATIONEM REDDENDAM ESSE, VTRVM IN VNVM ANNVM CREATI SINT, AN DONEC LEGES, QVAE DEESSENT, PERFERRENTVR. IN PRAESENTIA, OMNIA PRAETER BELLVM OMITTI PLACERE. CVIVS SI FALSO FAMAM VVLGATAM, VARIAQVE NON NVNTIOS SOLVM, SED TVSCVLANORVM ETIAM LEGATOS ATTVLISSE PVTENT, SPECVLATORES MITTENDOS CENSERE, QVI CERTIVS EXPLORATA REFERANT. SIN FIDES ET NVNTIIS ET LEGATIS HABEATVR, DELECTVM PRIMO QVOQVE TEMPORE HABERI: DECEMVIROS QVO CVIQVE EORVM VIDEATVR, EXERCITVS DVCERE: NEC REM ALIAM PRAEVERTI. Ea vero, illa ipsa sententia est quam ex L. Cornelii ore missam memorat Dionysius Halicarnass. lib. 11. Idem Liuius libr. 10. Appium Claudium Praetorem hæc de bello Hetrusco, absente Fabio Consule, censuisse scribit: NON SVFFECTVRVM DVCEM VNVM, NEC EXERCITVM VNVM ADVERSVS QVATVOR POPVLOS. PERICVLOSVM ESSE, SIVE IVNCTI VNVM PREMANT, SIVE ID DIVERSI GERANT BELLVM, NE AD OMNIA SIMVL OBIRE VNVS NON POSSIT. DVAS SE IBI LEGIONES ROMANAS RELIQVISSE, ET MINVS QVINQVE MILLIA PEDITVM, EQVITVMQVE CVM FABIO VENISSE: SIBI PLACERE P. DECIVM CONSVLEM PRIMO QVOQVE TEMPORE IN HETRVRIAM AD COLLEGAM PROFICISCI: L. VOLVMNIO SAMNIVM PROVINCIAM DARI. SE CONSVL MALIT IN SVAM PROVINCIAM IRE, VOLVMNIVM IN HETRVRIAM AD CONSVLEM CVM EXERCITV IVSTO CONSVLARI PROFICISCI. Publium vero Decium censuisse, VT OMNIA INTEGRA AC LIBERA Q. FABIO SERVARENTVR: DONEC VEL IPSE, SI PER COMMODVM REIP. POSSET, ROMAM VENISSET, VEL ALIQVEM EX LEGATIS MISISSET, A QVO DISCERET SENATVS, QVANTVM IN HETRVRIA BELLI ESSET, QVANTISQVE ADMINISTRANDVM COPIIS, ET QVOT PER DVCES ESSET. Præterea ex eiusdem libr. 29. elegantes obliquarum duarum sententiarum in Senatu a Q. Fabio, & Metello dictarum, Formulas descripsi. Nam cum legati Locrensium in Senatum introducti de Q. Pleminii, qui Pub. Scipionis legatus erat, iniuriis querentes auditi essent, iussis illis curia excedere, Q. Fabium sententiæ loco hæc dixisse refert: PLEMINIVM LEGATVM VINCTVM ROMAM DEPORTARI PLACERE, ET EX VINCVLIS CAVSAM DICERE: AC SI VERA FORENT QVAE LOCRENSES QVERERENTVR, IN CARCERE NECARI, BONAQVE EIVS PVBLICARI. P. SCIPIONEM, QVOD DE PROVINCIA DECESSERIT INIVSSV SENATVS, REVOCARI: AGIQVE CVM TRIBVNIS PLEBIS, VT DE IMPERIO EIVS ABROGANDO FERRENT AD POPVLVM. LOCRENSIBVS CORAM SENATVM RESPONDERE, QVAS INIVRIAS SIBI FACTAS QVERERENTVR, NEQVE SENATVM NEQVE POPVLVM ROMANVM FACTAS VELLE: VIROS BONOS SOCIOSQVE ET AMICOS EOS APPELLARI. LIBEROS, CONIVGES, QVAEQVE ALIA EREPTA ESSENT, RESTITVI. PECVNIAM QVANTA EX THESAVRIS PROSERPINAE SVBLATA ESSET, CONQVIRI, DVPLAMQVE PECVNIAM IN THESAVRIS REPONI, ET SACRVM PIACVLARE FIERI: ITA VT PRIVS AD COLLEGIVM PONTIFICVM REFERRETVR, QVOD SACRI THESAVRI MOTI, APERTI, VIOLATIQVE ESSENT, QVAE PIACVLA, QVIBVS DIIS, QVIBVS HOSTIIS FIERI PLACERET: MILITES, QVI LOCRIS ESSENT, OMNES IN SICILIAM TRANSPORTARI. QVATVOR COHORTES SOCIORVM LATINI NOMINIS IN PRAESIDIVM LOCROS ADDVCI. Vicisse tamen Q. Metelli sententiam ibidem scribit, qui de cæteris Fabio Maximo assensus, de Scipionis caussa dissensit, & post causas redditas cur contra sentiret, dixit, SIBI PLACERE M. POMPONIVM PRAETOREM, CVI SICILIA PROVINCIA SORTE EVENISSET, TRIDVO PROXIMO IN PROVINCIAM PROFICISCI: CONSVLES DECEM LEGATOS,

QVOS IIS VIDERETVR EX SENATV LEGERE, QVOS CVM PRAETORE MITTERENT, ET DVOS TRIBVNOS PLEBIS, ATQVE AEDILEM. CVM EO CONSILIO PRAETOREM COGNOSCERE, SI EA QVAE LOCRENSES FACTA QVERERENTVR, IVSSV AVT VOLVNTATE P. SCIPIONIS FACTA ESSENT, VT EVM DE PROVINCIA DECEDERE IVBERENT: SI P. SCIPIO IAM IN AFRICAM TRAIECISSET, TRIBVNI PLEBIS ATQVE AEDILIS, CVM DVOBVS LEGATIS, QVOS MAXIME PRAETOR IDONEOS CENSVISSET, IN AFRICAM PROFICISCERENTVR. TRIBVNI ATQVE AEDILIS, QVI REDVCERENT INDE SCIPIONEM: LEGATI, QVI EXERCITVI PRAEESSENT, DONEC NOVVS IMPERATOR AD EVM EXERCITVM VENISSET. SIN M. POMPONIVS ET LEGATI DECEM COMPERISSENT, NEQVE IVSSV, NEQVE VOLVNTATE P. SCIPIONIS EA FACTA ESSE, VT IN EXERCITV SCIPIO MANERET, BELLVMQVE VT PROPOSVISSET, GERERET. Ponitur & lib. 28. Liuii, eiusdem Q. Fabii in Senatu dicta sententia, quam propter prolixitatem, & quod concioni sit quam Senatoriæ sententiæ similior, nec vlla sollemnia vel obseruatione digna verba contineat, transcribendam non censui. Illas contra sententias, quas de pace à Carthaginiensibus petita dictas idem auctor lib. 30. memorat, silentio prætermittere, fas non esset. Nam cum absentibus Coss. Prætore vrbano Senatum habente, legati Carthaginiensium ab Senatu petissent, vti in ea pace quæ postremo cum Consule Luctatio facta esset, manere liceret, illis è curia submotis, inter ceteros M. Liuium de ea re sententiam rogatum, censuisse ait: CN. SERVILIVM COS. QVI PROPIOR ESSET ACCERSENDVM, VT CORAM EO DE PACE AGERETVR, CVM DE RE MAIORE, QVAM QVANTA ESSET, CONSVLTATIO INCIDERE NON POSSET, NON VIDERI SIBI ABSENTE CONSVLVM ALTERO, AMBOBVSVE, EAM REM AGI, SATIS EX DIGNITATE POPVLI ROM. ESSE. Quintum vero Metellum, qui triennio ante Consul, Dictatorque fuerat, ita censuisse: CVM P. SCIPIO CAEDENDO EXERCITVS, AGROS POPVLANDO, IN EAM NECESSITATEM COMPVLISSET HOSTES, VT SVPPLICES PACEM PETERENT: ET NEMO OMNIVM VERIVS EXISTIMARE POSSET, QVA MENTE EA PAX PETERETVR, QVAM IS QVI ANTE PORTAS CARTHAGINIS BELLVM GERERET: NVLLIVS ALTERIVS CONSILIO, QVAM SCIPIONIS ACCIPIENDAM, ABNVENDAMQVE PACEM ESSE: At M. Valerius Læuinus, qui bis Consul fuerat, SPECVLATORES, DIXIT, NON LEGATOS VENISSE: IVBENDOSQVE EOS ITALIA EXCEDERE, ET CVSTODES CVM IIS VSQVE AD NAVES MITTENDOS: SCIPIONIQVE SCRIBENDVM, NE BELLVM REMITTERET. Lælius, Fuluiusque adiecerunt: ET SCIPIONEM IN EO POSITAM HABVISSE SPEM PACIS, SI ANNIBAL ET MAGO EX ITALIA NON REVOCARENTVR: CETERVM OMNIA SIMVLATVROS CARTHAGINIENSES, DVCES EOS, EXERCITVSQVE EXSPECTANTES: DEINDE QVAMVIS RECENTIVM FOEDERVM, ET DEORVM OMNIVM OBLITOS, BELLVM GESTVROS. Eo magis in Læuini sententiam discessum, atque pace infecta, ac prope sine responso dimissi. Aliam etiam Q. Fabii Max. sententiam tacitus præterire non possum, quæ ab eodem Liuio lib. 14. refertur. Nam cum de Senatu legendo & supplendo ageretur, & Sp. Caruilius ob paucitatem ciuium, ex quibus in patres legerentur, pro magna re se suadere dixisset, vt ex populis Latinorum binis Senatoribus ciuitas daretur: Q. Fabius Maximus censuit: NVMQVAM REI VLLIVS ALIENIORE TEMPORE MENTIONEM IN SENATV FACTAM, QVAM INTER TAM SVSPENSOS SOCIORVM ANIMOS, INCERTAMQVE FIDEM, ID IACTVM, QVOD INSVPER SOLICITARET EOS. EAM VNIVS HOMINIS TEMERARIAM VOCEM SILENTIO OMNIVM EXTINGVENDAM ESSE: ET SI QVID VMQVAM ARCANI SANCTIVE AD SILENDVM IN CVRIA FVERIT, ID OMNIVM MAXIME TEGENDVM, OCCVLENDVM, OBLIVISCENDVM, PRO NON DICTO HABENDVM ESSE. *Ita eius rei oppressa mentio est.* Seneca in Ἀποκολοκυντώσει tres ponit sententias in concilio Deorum dictas, quas ille ad earum, quæ in Senatu dicebantur, similitudinem effingit. Vna est [illegible] qui ita perorat: ITAQVE, NE VIDEAR IN PERSONAM, NON IN REM SENTENTIAM DICERE, CENSEO, NE QVIS POST HVNC DIEM DEVS FIAT, EX HIS QVI ΑΡΟΥΡΗΣ ΚΑΡΠΟΝ ΕΔΟΥΣΙΝ, AVT EX HIS, QVOS ALIT ΖΕΙΔΩΡΟΣ ΑΡΟΥΡΑ. QVI CONTRA HOC S. C. DEVS FACTVS, DICTVS,

PICTVSVE

PICTVSVS ERIT, EVM DEDI LARVIS, ET PROXIMO MVNERE INTER NOVOS AVCTORATOS, FERVLIS VAPVLARE PLACET. Altera est Herculis, quem in hæc verba censentem facit: CVM D. CLAVDIVS DIVVM AVGVSTVM SANGVINE CONTINGAT, NEC MINVS DIVAM AVGVSTAM AVIAM SVAM, QVAM IPSE DEAM ESSE IVSSIT, LONGEQVE OMNES MORTALES SAPIENTIA ANTECELLAT, SITQVE E REPVB. ESSE ALIQVEM, QVI CVM ROMVLO POSSIT FERVENTIA RAPA VORARE, CENSEO, VT D. CLAVDIVS EX HAC DIE DEVS FIAT, ITA VTI ANTE EVM QVIS OPTIMO IVRE FACTVS SIT: EAMQVE REM AD ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ OVIDII ADIICIENDAM. Postrema est Augusti, cuius solam cõclusionem adscribam, propterea, quod reliqua nihil ad Formulas. Sic igitur finisse sententiam dicitur. EGO PRO SENTENTIA MEA HOC CENSEO: *atq; ita ex tabella recitauit*. QVANDOQVIDEM DIVVS CLAVDIVS OCCIDIT CONSOCERVM SVVM, APPIVM SYLLANVM, GENEROS DVOS, POMPEIVM MAGNVM ANTONIAE EX PETINA, L. SYLLANVM OCTAVIAE EX MESSALINA, SOCERVM FILIAE SVAE CRASSVM FRVGI, HOMINEM TAM SIMILEM SIBI, QVAM OVO OVVM, SCRIBONIAM SOCRVM FILIAE SVAE, MESSALINAM VXOREM SVAM, ET CETEROS QVORVM NVMERVS INVENIRI NON POTVIT: PLACET MIHI IN EVM SEVERE ANIMADVERTI, NEC ILLI RERVM IVDICANDARVM VACATIONEM DARI, EVMQVE QVAMPRIMVM EXPORTARI, ET CAELO INTRA DIES XXX. EXCEDERE, OLYMPO INTRA DIEM TERTIVM. Exstant vero sententiæ integræ Senatorum apud Iulium Capitolinum in Maximinis, & apud Vopiscum in Aureliano, & in Tacito, & in Probo, ad quos, digitum ad fontes intendisse contentus, lectorem reiicio. At sententiarum quæ in vetustioribus auctoribus inueniuntur, particulas quasdam persequar. Cic. Philipp. 11. Q. Fufii Caleni sententiam referens: DIXIT, ait, HOSTEM DOLABELLAM: BONA CENSVIT PVBLICE POSSIDENDA: SI QVIS EORVM QVI POST SE ROGATI ESSENT, GRAVIOREM SENTENTIAM DIXISSET, IN EAM SE ITVRVM. Idem Epist. 2. lib. 4. ad Attic. *Cum sententia grauissima dicerentur*, SENATVI PLACERE, MIHI DOMVM RESTITVI, PORTICVM CATVLI LOCARI, AVCTORITATEM ORDINIS AB OMNIBVS MAGISTRATIBVS DEFENDI: SI QVAS VIS ESSET FACTA, SENATVM EXISTIMATVRVM EIVS OPERA FACTVM ESSE, QVI SENATVSCONSVLTO INTERCESSISSET. Plin. Epist. 11. lib. 2. De Marii & Martiani, qui repetundarum postulati fuerant, iudicio: *Cornutus, ait, Tertullus Consul designatus censuit*, SEPTINGENTA MILLIA QVAS ACCEPERAT MARIVS, AERARIO INFERENDA, MARIO VRBE ITALIAQVE INTERDICENDVM, MARTIANO HOC AMPLIVS AFRICA. *In fine sententia adiecit*, QVOD EGO ET TACITVS INIVNCTA ADVOCATIONE DILIGENTER FORTITERQVE FVNCTI ESSEMVS, ARBITRARI SENATVM, ITA NOS FECISSE, VT DIGNVM MANDATIS PARTIBVS FVERIT. *Assenserunt Consules designati, omnes etiam Consulares vsque ad Pompeium collegam: Ille &* SEPTINGENTA MILLIA, QVAE ACCEPERAT MARIVS AERARIO INFERENDA, ET MARTIANVM IN QVINQVENNIVM RELEGANDVM, MARIVM REPETVNDARVM POENAE, QVAM IAM PASSVS ESSET, CENSVIT RELINQVENDVM. Idem Epist. 14. lib. 5. De nominati iudicio: *Absolutus est sententia designati Consulis Afranii Dextri*, MELIVS QVIDEM NOMINATVM ESSE FACTVRVM, SI CAVSAM VEICETINORVM EODEM ANIMO, QVO SVSCEPERAT, PERTVLISSET: QVIA TAMEN IN HOC GENVS CVLPAE NON FRAVDE INCIDISSET, NIHILQVE DIGNVM ANIMADVERSIONE ADMISISSE CONVINCERETVR LIBERANDVM, ITA VT VEICETINIS, QVOD ACCEPERAT, REDDERET. *Assenserunt omnes præter Flauium Aprum*: IS INTERDICENDVM EI ADVOCATIONIBVS IN QVINQVENNIVM CENSVIT: *& quamuis neminem auctoritate traxisset, constanter in sententia mansit: quinetiam Dextrum, qui primus diuersum censuerat prolata lege de Senatu habendo, iurare coegit* E REPVB. ESSE, QVOD CENSVISSET, *cui quamquam legitima postulationi à quibusdam reclamatum est, exprobrare enim censenti ambitionem videbatur. Sed priusquam sententia dicerentur, Nigrinus Tribunus pleb. recitauit libellum disertum & grauem, quo questus est vanire aduocationes, vanire prauaricationes: in lites coiri, & gloria loco poni, ex spoliis ciuium magnos & statos reditus: Recitauit capita legum, admonuit Senatusconsulta: in fine dixit*, PETENDVM AB OPTIMO

PRINCIPE, VT QVIA LEGES, QVIA SENATVSCONSVLTA CONTEMNERENTVR, IPSE TANTIS VITIIS MEDERETVR.

Exstant & aliquot clausulæ sententiarum in Senatu dictarum apud Ciceronem pro Sextio, Dionys. Halicarnass. lib. 11. Cornel. Tacit. lib. 1. 3. 14. & 15. & Lampridium in Commodo.

Enimuero qui alterius sententiam sequebantur, idemque cum eo censebant, vnico verbo, ASSENTIRE se illi dicebant. Cicero Epist. 3. lib. 7. CN. POMPEIO ASSENTIOR. Et Epist. 7. eiusdem lib. ASSENTIOR CN. POMPEIO. Idem Philipp. 7 ad Consulem, QVIBVS DE REBVS REFERS, P. SERVILIO ASSENTIOR. Et Philipp. 11. NON ASSENTIOR SOLVM, *sed etiam gratias ago Q. Fusio.* Et hoc erat, VERBO ASSENTIRI. Erat namque alia muti assensus species, cum pedibus in sententiam ibatur. Sallustius in bello Catilin. *Postquam Cæsar dicendi finem fecit, ceteri* VERBO, *alius alii, variè* ASSENTIEBANTVR. Liuius lib. 3. Multique ex Consularibus VERBO ASSENSI sunt. Idem lib. 27. de M. Liuio: *L. Veturius, & Licinius Censores eum tondere & squallorem deponere, & in Senatum venire, fungiq; aliis publicis muneribus coegerunt, sed tum quoq; aut* VERBO ASSENTIEBATVR, *aut* PEDIBVS IN SENTENTIAM IBAT, *donec cognati hominis eum causa M. Liuii Marati, cum de fama eius ageretur, stantem coegit in Senatu sententiam dicere.* Vopiscus in Aureliano. *Deinde aliis manum porrigentibus, aliis* PEDIBVS IN SENTENTIAM EVNTIBVS, *plerisq;* VERBO CONSENTIENTIBVS, *conditum est S. C.* Et vt hoc quoque ex abundanti adiungam, quemadmodum sententiam dicturi consurgebant: stantes enim sententiam dixisse constat: ita qui assentiebantur, sedentes se idem censere, declarabant. Hanc ego coniecturam capio ex his Ciceronis ad Metellum lib. 5. Famil. verbis: *Nulla est à me vmquam sententia dicta in fratrem tuum: quotiescumq; est actum,* SEDENS ASSENSI *iis qui mihi semper lenissime sentire visi sunt.*

Qui vero non omnino assentiebatur sententiis iam ante dictis, sed aliquid præterea addendum censebat, dicere solebat, HOC AMPLIVS CENSEO. Seneca lib. singulari De vita beata ad Gallionem: *Fortasse & post omnes citatus nihil improbabo ex his quæ priores decreuerût, & dicam,* HOC AMPLIVS CENSEO. Cicero Philipp. 3. circa finem: QVAE CVM ITA SINT, ait, DE MANDATIS LITERISQVE M. LEPIDI V. C. SERVILIO ASSENTIOR, ET HOC AMPLIVS CENSEO. Idem Epist. ad Brutum: *Cum de iis qui hostes iudicati sunt bello persequendis, sententiæ dicerentur, dixit Seruilius etiam de Ventidio, & vt Cassius persequeretur Dolabellam: Cui cum essem assensus,* DECREVI HOC AMPLIVS, VT TV, SI ARBITRARERE VTILE FORE, EQVE REPVB. ESSE, PERSEQVERERE DOLABELLAM BELLO. Dionysius Halicarnass. lib. 13. Μετὰ τοῦτον αἰκεσθεὶς ἔπειτα, εἶπεν, Ἐμοὶ δὲ, ὦ βουλή, ΔΟΚΕΙ ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ ΕΤΙ ΠΡΟΣΘΗΝΑΙ ΤΗι ΓΝΩΜΗι.

QVOTIES autem sententia sua duas pluresve res quis complectebatur, eæ si non omnes probarentur, postulabatur VT DIVIDERETVR, id est, vt de singulis rebus referretur. Non erat autẽ longa oratione vtendum ei, qui hoc postulabat, ac ne consurgendum quidem. Multi enim sedentes hoc vnum verbum pronuntiabant, DIVIDE. quo audito, liberum erat ei qui faciebat orationem, diuidere, prout Asconius in Milonianæ commentariis tradit, in qua DIVISAE SENTENTIAE fit mentio. Seneca Epist. 21. lib. 3. *Quod in Senatu fieri solet, faciendum esse in philosophia quoque existimo. Cum censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat, iubeo illum* DIVIDERE SENTENTIAM, *& sequor.* Idem lib. De beata vita ad Gallionem. *Est & mihi censendi ius. Itaque aliquem sequar, aliquem iubebo* SENTENTIAM DIVIDERE. Huius moris exemplum præbet Cicero Epist. 2. lib. 1 Familiar. in qua sententias de rege Alexandrino reducendo in Senatu dictas narrans, postulatum fuisse ait, vt Bibuli SENTENTIA DIVIDERETVR, qui censuerat, vt tres legati regem reducerent. Quorum verborum vt planior sensus fiat, sciendum est Sibyllinos libros monuisse, vt sine exercitu, sine multitudine, rex Ptolemæus reduceretur. Quod Bibulus quidem ita fieri debere censebat, sed placebat ei per tres legatos eum reduci: cuius sententia quia duas res complectebatur, diuisa fuit. Nam quod ad religionem attinebat, quæ librorum Sibyllinorum monitu obiecta erat, Bibulo omnes assenserunt, de tribus vero legatis, in alia omnia frequentes ierunt. Quidam enim à Lentulo Spinthere, qui tum Ciliciam pro Consule obtinebat sine exercitu, alii à Pompeio cum duobus lictoribus reduci debere censuerunt: quemadmodum Dio lib. 39. testatur. Et quod illic Cicero ait (*quatenus de religione dicebat*,) sic vt interpretati sumus, accipiendum

esse

esse, ex Epist. 1. & 4 & 7. eiusdem lib. 1. Familiar. patet. Item ex eo quod Epist. 2. lib. 2 ad Q. Fratr. ait, *De rege Alexandrino factum est S. C.* CVM MVLTITVDINE REDVCI, REIP. PERICVLOSVM VIDERI. *Reliqua cum esset in Senatu contentio, Lentulusne an Pompeius reduceret, obtinere causam videbatur Lentulus.* Quam quidem epistolam quisquis cum epistolis ad Lentulum contulerit, quibus mirifice in hoc argumento consentit, facilius totam de regis Alexandrini reductione contentionem assequetur. Nos certe hæc obiter interfatos esse non piget, quibus obscurus Ciceronis locus illustratur. Est & aliud huius sententiarum diuisionis exemplum apud Plinium, lib. 8. Epist. ad Aristonem, in qua scribit eum qui libertos relegandos, seruos supplicio afficiendos censuisset, coactum fuisse DIVIDERE SENTENTIAM, quia res duas comprehendebat.

Iam vero si quis ex Senatoribus impedimento volebat esse, quo minus Senatusconsultum fieret, postulare poterat, VT SINGVLI CONSVLERENTVR, aut si tot non essent Senatores quot numero licebat perscribi Senatusconsultum, dicere licebat Consuli, NVMERA SENATVM, quemadmodum Fest. Pomp. scribit his verbis, NVMERA SENATVM, *ait quiuis Senator Consuli, cum impedimento esse vult, quo minus faciat Senatusconsultum, postulatque* VT AVT RES QVAS REFERVNTVR, DIVIDANTVR, AVT SINGVLI CONSVLANTVR, *aut si tot non sint Senatores, quo numero liceat perscribi* (sic enim emendo) *Senatusconsultum.* Calius in Epist. ad Cic. lib. 8. Famil. *Renuntiatum erat nobis Hirtium diutius dicturum: praeidimus eum: non modo non fecit, sed eum de hostibus ageretur, & posset rem impedire, si,* VT NVMERARETVR, *postularet, tacuit.* Et ita Dionys. Halicarnass. lib. 11 diuersis dictis sententiis Lucium Cornelium ab Appio Decemuiro postulasse scribit, ΔΙΑΡΙΘΜΕΙΝ ΤΑΣ ΓΝΩΜΑΣ. Hinc Plinius in Panegyrico, *Consulti omnes atque* DINVMERATI SVMVS, *vicitque sententia non prima sed melior.* Et huc forte (nihil enim temere affirmo) pertinet quod Cicero Epist. 5. lib. 5. ad Attic. ait, *Hactenus ne quid ad Senatum,* CONSVLE AVT NVMERA.

Dicebantur autem tum sententiæ PRONVNTIARI, cum in ea varietate sententiarum Consul earum auctores & principes [illegible] debat Cic. Epist. 12. lib. 10. *Magna mihi fuit pro tua dignitate contentio cum Seru[illegible] qui eum gratia effecisset vt sua sententia prima* PRONVNTIARETVR. Et mox. *Meaque [illegible] secunda* PRONVNTIATA *erat, cum frequens assentiretur Senatus.* Idem Epist. [illegible] *que cum sententia prima Bibuli* PRONVNTIATA *esset, vt tres legati regem reducerent: [illegible] vt sine [illegible] reducerent. Tertia Volcatii, vt Pompeius reduceret.* Cæliu[illegible] lib [illegible] Lentulus [illegible] is Consulatum gerebat, *Calidi sententiam* PRONVNTIATVR [illegible].

Sollemnibus po[illegible] verbis Discessiones imperatas, & in contrarias partes vocatos eos qui [illegible] dissidebant, iussosque in hanc & illam partem discedere, Plinius tradit Epist. 14. lib. 8. in hunc modum: *Quid lex, non aperte docet dirimi debere sententiam occidentis, & relegantis, cum ita discessionem fieri iubet:* QVI HAEC SENTITIS, IN HANC PARTEM: QVI ALIA OMNIA, IN ILLAM PARTEM ITE QVA SENTITIS? *Examina singula verba & expende,* QVI HAEC CENSETIS, *hoc est qui relegandos putatis:* IN HANC PARTEM, *id est, in eam, in qua sedet, qui censuit relegandos. Ex quo manifestum est, non posse in eadem parte remanere eos qui interficiendos arbitrantur.* QVI ALIA OMNIA. *Animaduertis, vt non contenta lex dicere,* ALIA, *addiderit* OMNIA. *Num ergo dubium est, alia omnia sentire eos qui occidunt, quam qui relegant?* IN ILLAM PARTEM ITE, QVA SENTITIS. *Nonne videtur ipsa lex eos, qui dissentiunt, in contrariam partem vocare, cogere, impellere: num consulere etiam vbi quisque remanere, quo transgredi debeat, non tantum sollemnibus verbis, sed manu gestuque demonstrat?* Fest. Pomp. sub litera Q. hanc formulam ita conceptam fuisse scribit, QVI HOC CENSETIS ILLVC TRANSITE, QVI ALIA OMNIA IN HANC PARTEM: additque, *His verbis prætor minus videlicet causa, ne dicat,* QVI NON CENSETIS. Cuius formulæ verba vsurpans Cicero Epist. 12. lib. 10. de Seruilio, *Frequens, ait, eum Senatus reliquit, &* IN ALIA OMNIA TRANSIIT. Idem Epist. 2. lib. [illegible] ad Lentul. *Quatenus de religione dicebat, cui quidem rei obsisti non poterat, Bibulo assensum est: de tribus legatis* FREQVENTES IERVNT IN ALIA OMNIA. Hirtius seu Oppius lib. 8. Comment. r. de bello Gall. *Sententiisque dictis discessionem faciente Marcello, qui sibi omnem dignitatem ex Cæsaris inuidia quærebat,* SENATVS FREQVENS IN ALIA OMNIA TRANSIIT. Hunc Discessionum morem expressit Dio lib. 41. cum ait: Διαψηφίσεως δὲ ἐπὶ τούτοις οὐ κατ' ἄνδρα, μὴ καὶ δι' αἰδῶ ἢ φόβον ἄλλο τι παρὰ τὰ δοκοῦντα σφίσιν ἀποφήνωνται, ἀλλ'

ΕΠΙ ΤΑΔΕ, ΚΑΙ ΕΠ' ΕΚΕΙΝΑ ΤΟΥ ΒΟΥΛΕΥΤΗΡΙΟΥ ΜΕΤΑΣΤΑΣΕΙ ψηφισθῇ. Vt & Plutarchus in Pompeio, his verbis, Τῦ Μαρκέλλου ὑπάτου λῃστὴν ἀποκαλοῦντος τὸν Καίσαρα, καὶ ψηφίζεσθαι πολέμιον κελεύοντος, εἰ μὴ καταθήσεται τὰ ὅπλα, Κυρίων ὅμως ἴσχυσε μετ' Ἀντωνίου καὶ Πείσωνος ἐξελέγξαι τὴν σύγκλητον· ἐκέλευσε γὰρ ΜΕΤΑΣΤΗΝΑΙ, τοὺς Καίσαρα μόνον τὰ ὅπλα καταθέσθαι κελεύοντας, Πομπήιον δ' ἄρχειν. Καὶ μετέστησαν οἱ πλείους· αὖθις δ' ΜΕΤΑΣΤΗΝΑΙ κελεύσαντος, ὅσοις ἀμφοτέρους ἀρέσκει τὰ ὅπλα καταθέσθαι, καὶ μηδέτερον ἄρχειν, Πομπηίῳ μὲν εἴκοσι καὶ δύο μόνον, Κυρίωνι δ' πάντες οἱ λοιποὶ προσέθεντο. Atque ita dicebatur DISCESSIO FIERI IN SENTENTIAE, vt Cicero loquitur Epist.21. lib.12. ad Attic. Epist.3. lib.1. Familiar.6. in Verrem, & pro Sextio, & Philipp.6. Tacit. lib.3. *In hanc sententiam* FACTA DISCESSIO. Plinius Epist.11. lib.2. Sed cum fieret DISCESSIO, *qui sellis Consulum astiterant*, IN CORNVTI SENTENTIAM IRE COEPERVNT. *Tum illi qui se Collegæ adnumerari patiebantur, in diuersum transierunt: Collega cum paucis relictus.* Suetonius in Tiberio cap.31. *Cum* S. C. PER DISCESSIONEM *forte* FIERET, TRANSEVNTEM EVM IN ALTERAM PARTEM, *in qua pauciores erant, secutus est nemo.* Agell. libro 14. cap.7. *Senatusque Consultum fieri duobus modis: aut per* DISCESSIONEM, *si consentiretur: aut si res dubia esset, per singulorum sententias exquisitas.* Et quidem cum Senatusconsu[lt]um PER DISCESSIONEM fiebat, vniuersos Senatores pedibus in sententiam iisse, eoque modo sententiam tulisse idem Agell. lib.3. cap.18. monet. Vnde manarunt hæc loquendi genera, IN SENTENTIAM DISCEDERE, & IRE IN SENTENTIAM, quæ Liuius lib.3 & 28. & alias sæpe vsurpat. ET PEDIBVS IRE IN SENTENTIAM, vt idem Liuius li[b]. 2[2]. & 27. Sallust. in bello Catilinar. Seneca in Ἀποκολοκυντώσει, Vopisc. in Aurelia. cum Cicerone Epist.7. lib.1. ad Attic. loquuntur.

Discessione vero facta, dinumeratisque sententiis, credibile est Consulem eam sententiam in quam plures pedibus ierant, pronuntiasse his verbis, HAEC PARS MAIOR VIDET[V]R. Qua de re auctorem, vt penes eum fides sit, laudo Senecam, qui in libro De Beata vita ad Gallionem ita scribit: *Cum de beata vita agitur, non est quod mihi illud discessionum more respondeas,* HAEC PARS MAIOR VIDETVR. Apud Dionysium vero Halicarnass. lib 11. c[u]m sen[t]entiis variaretur, consultis omnibus ac dinumeratis Senatoribus, Cornelii sententiam cui ma[i]or pars accessisset, vincere Appius Decemuir Senatum habens eleganter ita pronu[nt]iat: Τριῶν δ' ἀποδεδειγμένων γνώμας διαφόρους, Κλαυδίου τε καὶ Κορνηλίου καὶ Οὐαλερίου τελευταίου, δι' γνώμαι ἦσαν περὶ αὐτῶν ὑμεῖς οἱ λοιποί, καὶ περὶ ἂν ἕκαστος ἀπεφήνατο πάντων ἀκηκόατε. ἡ προσέθεσθε γνώμῃ ἁπάντων δὴ γεγονότων κατὰ νόμους, ἐπειδὰν τοῖς πλείοσιν ὑμῶν Κορνήλιος ἔδοξε τὰ κράτιστα ὑποτίθεσθαι. τοῦτον ἀποφησάμενος νικᾶν, καὶ τὴν ἀποδεδειγμένην ὑπὸ τούτου γνώμην γράψειν εἰς ἐκφορὰν. Apud Dionem vtique lib 57. Consul Senatorem vocans his verbis vtitur, Δεῦρ' ἐλθέ.

Porro SENTEN[T]IAE ROGARI, atque adeo SENATORES ipsi ROGARI ET INTERROGARI SENTENTIAS dicebantur. Omnes vero per[ro]gare sententias erat, PER[RO]GARE. Liuius lib.19. PERROGARI *eo die* SENTENTIAE, *accensis studiis pro Scipione & aduersus Scipionem non potuere.* Tacit. lib. [1]0. *Cum* PERROGARENT SENTEN[T]IA[S] [CO]NSVLES, *Vulcatius Tribunuspl. intercessit.* Suetonius in Aug[u]st. cap.35 S[E]NTENTIAS *de maiore negotio non more, neque ordine, sed prout libuisset,* PERROGABAT. Nam ita rectius [in] antiquis quam in recentioribus exemplaribus legitur. Iustin. lib.21. de Antiocho: *Quum [ali]quo[t]ies de bello consilium habuisset remoto Annibale, tandem eum v[o]cari iuss[it], non vt ex sententia eius aliquid ageret, sed ne per omnia eum spreuisse videretur: omnibusque* [P]ERRO[G]ATIS, *postremum interrogasse.* Quo verbo & Pl[i]nius vtitur in Pan[eg]yr. & Lamp[r]idius in Commodo [:] qui hoc nos præterea docet, Senatores Consulibus, dum eos cohortaren[tur] ad rogandas omnium Senatorum sententias, dixisse, PERROGA. Hoc [en]im in acclamationibus post Commodi cædem factis apud eum auctorem legimus.

VINCERE etiam dicebatur, vari[i]s & diuersis sententiis dictis, ea cui [p]lures acced[e]bant. Cicero Philipp.8. VICTA EST [i]gitur propter verbi asperitatem, te auctore nostra SENTENTIA. VICIT *L. Cæsaris amplissimi viri, qui verbi atrocitate dempta, oratione fuit quam sententia lenior.* Liuius lib.29. VICIT *tamen Metelli* SENTENTIA. & libro 41. VICIT SENTENTIA, *quæ diem non proferebat.* Et lib.21. *Hæc* SENTENTIA, *quæ turpissima videbatur,* VICIT.

Hoc loco altercationum quibus interdum diem in Senatu magna ex parte co[nsum]p[tu]m Cic. Epist.2. lib.1. Familiar. ostendit, exempla aliquot proponere non erit iniucundu[m]. C[icer]o Epist.7. lib.1. ad Attic. ita se cum Clodio altercatum narrat: *Surgit pulchellus puer: O[b]ici[t] mi[hi]*

MA

ME AD BAIAS FVISSE FALSVM: SED TAMEN QVID HOC? SIMILE EST, *inquam*, QVASI IN OPERTO DICAS FVISSE. QVID, *inquit*, HOMINI ARPINATI CVM AQVIS CALIDIS? NARRA, *inquam*, PATRVO TVO, QVI ARPINATES AQVAS CONCVPIVIT: NOSTI ENIM MARINAS. QVOVSQVE, *inquit*, HVNC REGEM FEREMVS? REGEM APPELLAS, *inquam*, CVM REX TVI NVLLAM MENTIONEM FECERIT? *ille autem Regis hereditatem spe deuorarat.* DOMVM, *inquit*, EMISTI? PVTES, *inquam*, DICERE, IVDICES EMISTI? IVRANTI, *inquit*, TIBI NON CREDIDERVNT. MIHI VERO, *inquam*, XX. IVDICES CREDIDERVNT. XXXI. QVONIAM NVMOS ANTE ACCEPERVNT, TIBI NIL CREDIDERVNT. *Magnis clamoribus afflictus conticuit, & concidit.* Idem Epist. 1. lib. 2. ad Qu. Frat. narrans quæ in Senatu acta erant de agro Campano, cuius causam accurate Lupus egerat, *Causa*, ait, *fere perorata*, SENTENTIAS SE ROGATVRVM NEGAVIT, NE QVOD ONVS SIMVLTATIS NOBIS IMPONERET: EX SVPERIORVM TEMPORVM CONVITIIS, ET EX PRAESENTI SILENTIO, QVID SENATVS SENTIRET, SE INTELLIGERE, *dixit. Milo cœpit dimittere: Tum Marcellinus*, NOLI, *inquit*, EX TACITVRNITATE NOSTRA, LVPE, QVID AVT PROBEMVS HOC TEMPORE, AVT IMPROBEMVS IVDICARE. EGO QVOD AD ME ATTINET, IDEMQVE ARBITROR CETEROS, IDCIRCO TACEO, QVOD NON EXISTIMO, CVM POMPEIVS ABSIT, CAVSAM AGRI CAMPANI AGI CONVENIRE. *Tum ille*, SENATVM NEGAVIT TENERE. *Racilius surrexit, & de iudiciis referre cœpit. Marcellinum quidem primum rogauit. Is cum grauiter de Clodianis incendiis, trucidationibus, lapidationibus questus esset, sententiam dixit*, VT IPSE IVDICES PER PRAETOREM VRBANVM SORTIRETVR: IVDICVM SORTITIONE FACTA, COMITIA HABERENTVR: QVI IVDICIA IMPEDIVISSET, EVM CONTRA REMPVB. ESSE FACTVRVM. *Approbata valde sententia, C. Cato contra dixit, & Cassius, maxima acclamatione Senatus, cum comitia iudiciis anteferret. Philippus assensit Lentulo: postea Racilius de priuatis me primum sententiam rogauit: multa feci verba de toto furore [illegible] utaque P. Clodii: eum tamquam reum accusaui [illegible], & [illegible] cundis admurmurationibus [illegible] Senatus. Orationem meam collaudauit satis multis verbis, non mehercule indiserte, [illegible] Antistius, usque iudiciorum causam suscepit*, ANTIQVISSIMAMQVE SE HABITVRVM, *dixit. Ibatur in meam sententiam: Tum Clodius rogatus, diem dicendo eximere cœpit. Furebat à Racilio se contumaciter, urbaneque vexatum. Deinde eius operæ repente a Græcostasi, & gradibus clamorem satis magnum sustulerunt, opinor in Q. Sextilium & amicos Milonis incitatæ: eo metu iniecto, repente magna omnium querimonia discessimus.* Sed & lib. 2. earumdem Epistolar. *Tyrus, ait, est Senatus datus frequens: frequentes contra Syriaci publicani: vehementer vexatus Gabinius, exagitati tamen à Domitio publicani, quod eum essent cum equis prosecuti. Noster Lamia paulo ferocius, cum Domitius dixisset*, VESTRA CVLPA HAEC ACCIDERVNT, EQVITES ROMANI: DISSOLVTE ENIM IVDICATIS. NOS IVDICAMVS, *inquit*, VOS LAVDATIS. *Actum est eo die nihil. Nox diremit.* Cæsar lib. 1. De bello Ciuili: REFERVNT CONSVLES DE REPVB. *in ciuitate. L. Lentulus Consul*, SENATVI, REIQVE PVBLICAE SE NON DEFVTVRVM POLLICETVR, SI AVDACTER AC FORTITER SENTENTIAS DICERE VELINT: SIN CAESAREM RESPICIANT, ATQVE EIVS GRATIAM SEQVANTVR, VT SVPERIORIBVS FECERINT TEMPORIBVS, SE SIBI CONSILIVM CAPTVRVM, NEQVE SENATVS AVCTORITATI OBTEMPERATVRVM: HABERE SE QVOQVE AD CAESARIS GRATIAM ATQVE AMICITIAM RECEPTVM. *In eamdem sententiam loquitur Scipio*, POMPEIO ESSE IN ANIMO, REIPVB. NON DEESSE, SI SENATVS SEQVATVR: SI CVNCTETVR, ATQVE AGAT LENIVS, NEQVICQVAM EIVS AVXILIVM, SI POSTEA VELIT, SENATVM IMPLORATVRVM. *Hæc Scipionis oratio, quod Senatus in vrbe habebatur, Pompeiusque aderat, ex ipsius ore Pompeii mitti videbatur. Dixerat aliquis leniorem sententiam: vt primo M. Marcellus, ingressus in eam orationem*, NON OPORTERE ANTE DE EA RE AD SENATVM REFERRI, QVAM DELECTVS TOTA ITALIA HABITI, ET EXERCITVS CONSCRIPTI ESSENT, QVO PRAESIDIO TVTO ET LIBERE SENATVS QVAE VELLET DECERNERE AVDERET: *vt M. Calidius, qui censebat*, VT POMPEIVS IN SVAS PROVINCIAS PROFICISCERETVR, NE QVA ESSET ARMORVM CAVSA: TIMERE CAESAREM ABREPTIS AB EO DVABVS LEGIONIBVS, NE AD

BIVS PERICVLVM RESERVARE, ET RETINERE EAS AD VRBEM POMPEIVS VIDERETVR. *Vt M. Rufus, qui sententiam Calidii paucis fere mutatis verbis sequebatur. Hi omnes conuitio L. Lentuli Consulis correpti exagitabantur. Lentulus,* SENTENTIAM CALIDII PRONVNTIATVRVM SE, OMNINO NEGAVIT. *Marcellus perterritus conuitiis a sua sententia discessit. Sic vocibus Consulis, terrore præsentis exercitus, minis amicorum Pompeii plerique compulsi, inuiti & coacti Scipionis sententiam sequuntur,* VTI ANTE CERTVM DIEM CAESAR EXERCITVM DIMITTAT: SI NON FACIAT, EVM ADVERSVS REMPVB. FACTVRVM VIDERI. *Intercedunt M. Antonius, Q. Cassius Tribuni pl.* REFERTVR CONFESTIM DE INTERCESSIONE TRIBVNORVM: *Dicuntur sententiæ graues: vt quisque acerbissime crudelissimeque dixit, ita quam maxime ab inimicis Cæsaris collaudatur. Missi ad vesperam Senatu, &c.* Liuius lib. 28. scribit cum Africam nouam prouinciam extra sortem P. Scipioni Consuli destinari vulgatum esset, ipseque pręse ferret, si apud Senatum non obtinuisset, vt ea sibi decerneretur, ad populum extemplo laturum, idque consilium haudquaquam primoribus patrum placeret, pleri metum tamen aut ambitionem ceteri mussarent, Q. Fabium Maximum longa habita oratione ei aduersatum esse. Cui contrariam orationem itidem Scipio habuit. Tum Q. Fuluius, qui Consul quater & Censor fuerat, a Scipione postulauit, VT PALAM IN SENATV DICERET, PERMITTERETNE PATRIBVS, VT DE PROVINCIIS DECERNERENT: STATVRVSQVE EO ESSET, QVOD CENSVISSENT, AN AD POPVLVM LATVRVS. Ad quæ Scipio respondit, SE QVOD E REPVBLICA ESSET, FACTVRVM: dein Fuluius, NON EGO IGNARVS QVID RESPONSVRVS FACTVRVSVE ESSES, QVAESIVI: QVIPPE CVM PRAE TE FERAS TENTARE MAGIS, QVAM CONSVLERE SENATVM, ET NISI PROVINCIAM TIBI QVAM VOLVERIS EXTEMPLO DECERNAMVS, PARATAM ROGATIONEM HABEAS. ITAQVE A VOBIS, TRIBVNI PLEBIS, POSTVLO, inquit, VT SENTENTIAM MIHI IDEO NON DICENTI, QVOD SI IN MEAM SENTENTIAM DISCEDATVR, NON SIT RATVM HABITVRVS CONSVL, AVXILIO SITIS. Inde altercatio orta, cum Consul negaret, AEQVVM ESSE TRIBVNOS INTERCEDERE QVO MINVS SVO QVISQVE LOCO SENATOR ROGATVS SENTENTIAM DICERET. Tribuni ita decreuerunt, SI CONSVL, &c. Scipio diem ad colloquendum cum collega petiit. Suetonius in August. cap. 54. *In Senatu verba faciente dictum est,* NON INTELLEXI: *& ab alio:* CONTRADICEREM TIBI SI LOCVM HABEREM. Et mox: *Antistius Labeo senatus lectione, cum Triumuirum legeret M. Lepidum hostem olim eius & tunc exsulantem legit: interrogatusque ab eo,* AN ESSENT ALII DIGNIORES, SVVM QVEMQVE IVDICIVM HABERE, *respondit.* Idem in Tiber. cap. 29. *Dissentiens in Curia à Q. Haterio.* IGNOSCAS, *inquit,* ROGO, SI QVID ADVERSVS TE LIBERIVS, SICVT SENATOR DIXERO. *Et inde omnes alloquens dixit:* ET NVNC ET SAEPE ALIAS P. C. BONVM ET SALVTAREM PRINCIPEM, QVEM VOS TANTA ET TAM LIBERA POTESTATE INSTRVXISTIS, SENATVI SERVIRE DEBERE, ET VNIVERSIS CIVIBVS SAEPE, ET PLERVMQVE ETIAM SINGVLIS, NEQVE ID DIXISSE ME POENITET: ET BONOS, ET AEQVOS, ET FAVENTES VOS HABVI DOMINOS, ET ADHVC HABEO. Est & acris in Senatu iurgii inter Marcellum Eprium & Heluidium Priscum narratio libro 20. Annal. Taciti. Nam eo Senatus die quo de Imperio Vespasiani actum est, cum placuisset mitti ad principem legatos, Eprius sorte legi eos, Priscus contra nominatim a Magistratibus iuratis eligi censuit: vnde paulatim per altercationem ad continuas & infestas orationes prouecti sunt, quæ illic referuntur. Huiusmodi etiam altercationum exemplum non inelegans habemus in Plinii Epist. 13. lib. 9. his verbis *Venio in Senatum,* IVS DICENDI *peto: dico paulisper maximo assensu: vbi cœpi crimen attingere, reū destinare adhuc tamen sine nomine, vndiq; mihi reclamari. Alius,* SCIAMVS QVI SIT DE QVO EXTRA ORDINEM REFERAS. *Alius* QVIS EST ANTE RELATIONEM REVS? *Alius,* SALVI SVMVS QVI SVPERSVMVS. Et post, *Nouissime Consul:* SECVNDAE SENTENTIAE LOCO DICES, SI QVID VOLVERIS. PERMISERIS, *inquam,* QVOD VSQVE ADHVC OMNIBVS PERMISISTI. *Resido, aguntur alia interea. Me quidam ex Consularibus amicis secreto accuratoque sermone nimis fortiter cauteque progressum corripit, reuocat, monet, vt desistam: Adiecit etiā,* NOTABILEM DE FVTVRIS PRINCIPIBVS FECISTI. ESTO, *inquam,* DVM MALIS. *Vix ille discesserat: Rursus alter,* QVID AVDES? QVO RVIS? QVIBVS TE PERICVLIS OBIICIS? QVID PRAESENTIBVS CONFIDIS INCERTVS

INCERTVS FVTVRORVM? LACESSIS HOMINEM IAM PRAEFECTVM AERARII ET BREVI CONSVLEM. PRAETEREA, QVA GRATIA, QVIBVS AMICITIIS FVLTVM? *nominat quemdam qui tunc ad Orientem amplissimum & famosissimum exercitum non sine magnis dubiisque rumoribus obtinebat. Ad haec ego,* OMNIA PERCEPI ATQVE ANIMO MECVM ANTE PEREGI: NEC RECVSO, SI ITA CASVS ATTVLERIT, LVERE POENAS OB HONESTISSIMVM FACTVM, DVM FLAGITIOSISSIMVM VLCISCOR. *Iam censendi tempus: Dicit Domitius Apollinaris Consul designatus: Dicit Fabritius Veiento, Fabius Posthumius, Vectius Proculus collega Publicii Certi, de quo agebatur, uxoris autem meae quam amiseram vitricus. Post hos Annius Flaccus: Omnes Certum nondum à me nominatum, ut nominatum defendunt: crimenque quasi in medio relictum defensione suscipiunt. Dicunt contra Avidius Quietus, Cornutus Tertullus. Quietus,* INIQVISSIMVM ESSE QVERELAS VOLENTIVM EXCLVDI. IDEOQVE ARRIAE ET FANNIAE IVS QVAERENDI NON AVFERENDVM; NEC INTERESSE CVIVS ORDINIS QVIS SIT, SED QVAM CAVSAM HABEAT. *Cornutus*, DATVM SE A CONSVLIBVS TVTOREM HELVIDII FILIAE, PETENTIBVS MATRE EIVS, ET VITRICO: NVNC QVOQVE NON SVSTINERE, DESERERE OFFICII SVI PARTES, IN QVO TAMEN, ET SVO DOLORI MODVM IMPONERE, ET OPTIMARVM FOEMINARVM PERFERRE MODESTISSIMVM AFFECTVM: QVAS CONTENTAS ESSE ADMONERE SENATVM PVBLII CERTI CRVENTAE ADVLATIONIS: ET PETERE, SI POENA FLAGITII MANIFESTISSIMI REMITTATVR, NOTA CERTO QVASI CENSORIA INVRATVR. *Tum Satrius Rufus medio ambiguoque sermone*, PVTO, *inquit*, INIVRIAM FACTAM PVBLICIO CERTO, SI NON ABSOLVITVR: NOMINATVS EST AB AMICIS ARRIAE ET FANNIAE: NOMINATVS AB AMICIS SVIS NEC DEBEMVS SOLLICITI ESSE. IDEM ENIM NOS, QVI BENE SENTIMVS DE HOMINE, IVDICATVRI SVMVS, SI INNOCENS EST, SICVTI ET SPERO, ET MALO, DONEC ALIQVID PROBETVR, CREDO POTERITIS ABSOLVERE. *Haec illi, quo quisque ordine citabantur. Venitur ad me, consurgo, utor initio quod in libro est: respondeo singulis. Mirum qua intentione, quibus clamoribus omnia exceperint qui modo reclamabant: tanta conversio vel negotii dignitatem vel proventum orationis, vel actoris constantiam subsecuta est. Finio. Incipit respondere Veiento. Nemo patitur, obturbatur, obstrepitur adeo quidem ut diceret,* ROGO PATRES C. NE ME COGATIS IMPLORARE AVXILIVM TRIBVNORVM. *Et statim Murena Tribunus,* PERMITTO TIBI VIR CLARISSIME VEIENTO DICERE. *Inter moras Consul citatis nominibus, & peracta discessione mittit Senatum, ac pene adhuc stantem tentantemque dicere Veientonem reliquit.*

FIEBANT etiam nonnumquam Acclamationes in Senatu: quarum exempla aliquot proponam. Plinius Epistola 9. lib. 4. *Censuit Bebius Macer Consul designatus,* LEGE REPETVNDARVM BASSVM TENERI. *Capio Hispo,* SALVA DIGNITATE IVDICES DANDOS: *uterque recte.* Et mox: *Praevaluit sententia Capionis. Quinimo consurgenti ei ad censendum,* ACCLAMATVM EST, *quod solet residentibus.* Idem in Panegyrico acclamationes quasdam in Senatu factas Traiano memorat, quas ne qua intercideret oblivio, in publica acta mittendas & incidendas in aere Senatus censuit: *Nihil, ait, magis possum proprie dicere, quam quod dictum est à cuncto Senatu,* O TE FELICEM, CREDE NOBIS, CREDE TIBI. SIC TE AMENT DII, QVEMADMODVM TV NOS: SIC NOS AMENT DII, QVEMADMODVM TV NOS: O NOS FELICES. Eutropius lib 8. *Traiani memoriae tantum delatum est, ut usque ad nostram aetatem, non aliter in Senatu principibus acclamaretur, nisi,* FELICIOR AVGVSTO, MELIOR TRAIANO. Sex. Aurel. Victor de Pertinace: *Huic mortuo, Divi nomen decretum est: ob cuius laudem ingeminatis adusque defectum plausibus,* ACCLAMATVM EST, PERTINACE IMPERANTE SECVRI VIXIMVS, NEMINEM TIMVIMVS, PATRI PIO, PATRI SENATVS, PATRI OMNIVM BONORVM. Sueton. in Nerone cap 46. *Cum ex oratione eius qua in Vindicem perorabat, recitaretur in Senatu,* DATVROS POENAS SCELERATOS, AC BREVI DIGNVM EXITVM FACTVROS, *conclamatum est ab universis,* TV FACIES AVGVSTE. Auctor est Lampridius Acclamationes Senatus post mortem Commodi fuisse huiusmodi, HOSTI PATRIAE HONORES DETRAHANTVR, PARRICIDAE HONORES DETRAHANTVR, PARRICIDA TRAHATVR. HOSTIS PATRIAE, PARRICIDA, GLADIATOR IN SPOLIARIO LANIETVR. HOSTIS DEORVM, CARNIFEX SENATVS, HOSTIS DEORVM,

PARRICIDA SENATVS: HOSTIS DEORVM, HOSTIS SENATVS GLADIATOR IN SPOLIARIO: QVI SENATVM OCCIDIT, IN SPOLIARIO PONATVR. QVI SENATVM OCCIDIT, VNCO TRAHATVR. QVI TE OCCISVRVS FVIT, VNCO TRAHATVR. NOBISCVM TIMVISTI, NOBISCVM PERICLITATVS ES. VT SALVI SIMVS, IVPITER OPTIME MAXIME, SERVA NOBIS PERTINACEM. FIDEI PRAETORIANORVM FELICITER. PIETATI SENATVS FELICITER. PARRICIDA TRAHATVR. ROGAMVS AVGVSTE PARRICIDA TRAHATVR. HOC ROGAMVS PARRICIDA TRAHATVR. EXAVDI CAESAR, DELATORES AD LEONEM, EXAVDI CAESAR. SPERATVM AD LEONEM. VICTORIAE POPVLI ROMANI FELICITER: FIDEI MILITVM FELICITER. FIDEI PRAETORIANORVM FELICITER. COHORTIBVS PRAETORIIS FELICITER. HOSTIS STATVAS VNDIQVE, PARRICIDAE STATVAS VNDIQVE, GLADIATORIS STATVAS VNDIQVE, GLADIATORIS ET PARRICIDAE STATVAE DETRAHANTVR. TE SALVO SALVI ET SECVRI SVMVS. VERE, VERE. MODO VERE, MODO DIGNE, MODO VERE, MODO LIBERE: NVNC SECVRI SVMVS DELATORIBVS METVM. VT SECVRI SIMVS DELATORIBVS METVM: SALVI SIMVS, DELATORES DE SENATV. DELATORIBVS FVSTEM TE SALVO. DELATORES AD LEONEM TE IMPERANTE. DELATORIBVS FVSTEM. PARRICIDAE, GLADIATORIS MEMORIA ABOLEATVR, GLADIATOREM IN SPOLIARIO. EXAVDI CAESAR CARNIFEX VNCO TRAHATVR, CARNIFEX SENATVS MORE MAIORVM VNCO TRAHATVR. SAEVIOR DOMITIANO, IMPVRIOR NERONE, SIC FECIT, SIC PATIATVR. MEMORIAE INNOCENTIVM SERVENTVR, HONORES INNOCENTIVM RESTITVAS. ROGAMVS PARRICIDAE CADAVER VNCO TRAHATVR. GLADIATORIS CADAVER VNCO TRAHATVR, GLADIATORIS CADAVER IN SPOLIARIO PONATVR. PERROGA. PERROGA. OMNES CENSEMVS VNCO TRAHENDVM. QVI OMNES OCCIDIT, VNCO TRAHATVR. QVI OMNEM AETATEM OCCIDIT, VNCO TRAHATVR. QVI VTRVMQVE SEXVM OCCIDIT, VNCO TRAHATVR. QVI SANGVINI SVO NON PEPERCIT, VNCO TRAHATVR. QVI TEMPLA SPOLIAVIT, VNCO TRAHATVR. QVI TESTAMENTA DELEVIT, VNCO TRAHATVR. QVI VIVOS SPOLIAVIT, VNCO TRAHATVR. SERVIS SERVIVIMVS. QVI PRETIA VITAE EXEGIT, ET FIDEM NON SERVAVIT, VNCO TRAHATVR. QVI SENATVM VENDIDIT, VNCO TRAHATVR. QVI FILIIS ABSTVLIT HEREDITATEM VNCO TRAHATVR. INDICES DE SENATV, DELATORES DE SENATV, SERVORVM SVBORNATORES DE SENATV. ET TV NOBISCVM TIMVISTI, OMNIA SCIS, BONOS ET MALOS NOSTI. OMNIA SCIS, OMNIA EMENDA: PRO TE TIMVIMVS. O NOS FELICES TE VIRO IMPERANTE DE PARRICIDA REFER, REFER, PERROGA: PRAESENTIAM TVAM ROGAMVS. INNOCENTES SEPVLTI NON SVNT. PARRICIDAE CADAVER TRAHATVR. PARRICIDA SEPVLTOS ERVIT. PARRICIDAE CADAVER TRAHATVR. Idemque addit, Senatum, vbi rescivit Commodi cadauer sepultum, acclamasse, QVO AVCTORE SEPELIERVNT? PARRICIDA SEPVLTVS ERVATVR, TRAHATVR. *Cingius Seuerus dixit*, INIVSTE SEPVLTVS EST. QVA PONTIFEX DICO: HOC COLLEGIVM PONTIFICVM DICIT, &c. Vulcatius in Auidio Cassio, Senatum M. Anton Philosophi in Auidii Cassii liberos clementiam his laudibus prosecutum fuisse. ANTONINE PIE DII TE SERVENT. ANTONINE CLEMENS DII TE SERVENT. ANTONINE CLEMENS DII TE SERVENT. TV VOLVISTI QVOD LICEBAT, NOS FECIMVS QVOD DECEBAT. COMMODO IMPERIVM IVSTVM ROGAMVS. PROGENIEM TVAM ROBORA. FAC SECVRI SINT LIBERI TVI, BONVM IMPERIVM NVLLA VIS LAEDIT. COMMODO ANTONINO TRIBVNITIAM POTESTATEM ROGAMVS, PRAESENTIAM TVAM ROGAMVS, PHILOSOPHIAE TVAE, PATIENTIAE TVAE, DOCTRINAE TVAE, NOBILITATIS TVAE, INNOCENTIAE TVAE. VICISTI INIMICOS, HOSTES EXVPERAS, DII TE TVTENTVR, & reliqua. Lampridius in Alexandro Seuero ex actis vrbis refert, a Senatu in gratiam Alexandri Seueri [illegible], AVGVSTE INNOCENS, DII TE SERVENT. ALEXANDER IMPERATOR, DII TE SERVENT, DII TE NOBIS DEDERVNT, DII CONSERVENT. DII TE EX MANIBVS IMPVRI ERIPVERVNT, DII TE PERPETVENT. IMPVRVM TYRANNVM ET TV PERPESSVS ES, IMPVRVM ET OBSCOENVM ET TV

VIDERE

VIDERE DOLVISTI. DII ILLVM ERADICAVERVNT, DII TE SERVENT. INFAMIS IMPERATOR RITE DAMNATVS. FELICES NOS IMPERIO TVO, FELICEM REMPVB. INFAMIS VNCO TRACTVS EST AD EXEMPLVM TIMORIS. LVXVRIOSVS IMPERATOR IVRE PVNITVS EST. CONTAMINATOR HONORVM IVRE PVNITVS EST. DII IMMORTALES ALEXANDRO VITAM, IVDICIA DEORVM HINC APPARENT. *Et cum egisset gratias Alexander, acclamatum est:* ANTONINE ALEXANDER DII TE SERVENT ANTONINE AVRELI, DII TE SERVENT. ANTONINE PIE, DII TE SERVENT. ANTONINI NOMEN SVSCIPIAS ROGAMVS. PRAESTA BONIS IMPERATORIBVS VT ANTONINVS DICARIS. NOMEN ANTONINORVM TV PVRIFICA. QVOD ILLE INFAMAVIT, TV PVRIFICA. REDDE IN INTEGRVM NOMEN ANTONINORVM. SANGVIS ANTONINORVM SE COGNOSCAT. INIVRIAM MARCI TV VINDICA. INIVRIAM VERI TV VINDICA. INIVRIAM BASSIANI TV VINDICA. PEIOR COMMODO SOLVS HELIOGABALVS, NEC IMPERATOR, NEC ANTONINVS, NEC CIVIS, NEC SENATOR, NEC NOBILIS, NEC ROMANVS. IN TE SALVS, IN TE VITA VT VIVERE DELECTET. ANTONINORVM ALEXANDRO VITAM, VT VIVERE DELECTET, ET ANTONINVS VOCETVR. ANTONINORVM TEMPLA ANTONINVS DEDICET. PARTHOS ET PERSAS ANTONINVS VINCAT. SACRVM NOMEN SACRATVS ACCIPIAT. SACRVM NOMEN CASTVS ACCIPIAT. ANTONINI NOMEN VT AGNOSCAT ANTONINORVM HONOREM. DII CONSERVENT IN TE OMNIA, PER TE OMNIA ANTONINE HABEAS. Et mox, post gratias ab Antonino actas Senatui acclamatum scribit. HAEC SVSCEPISTI, ANTONINI NOMEN SVSCIPE MERSATVR, SENATVS ANTONINI MERSATVR. ANTONINE AVGVSTE DII TE SERVENT: DII TE ANTONINVM CONSERVENT: MONETAE NOMEN ANTONINI REDDATVR. TEMPLA ANTONINORVM ANTONINVS CONSECRET. AVRELIVS ALEXANDER AVGVSTVS. Et post acclamatum ait DII MALA PROHIBEBANT. HAEC TE IMPERANTE NON TIMEMVS: DE HIS TE DVCE SECVRI SVMVS. VICISTI VITIA, VICISTI CRIMINA, VICISTI DEDECORA. ANTONINI NOMEN ORNAVISTI CERTI SVMVS, BENE PRAESVMIMVS, NOS TE ET A PVERITIA PROBAVIMVS ET NVNC PROBAMVS. Et mox acclamatum scribit, ALEXANDER AVGVSTE DII TE SERVENT VERECVNDIAE TVAE, PRVDENTIAE TVAE, INNOCENTIAE TVAE, CASTITATI TVAE. HINC INTELLIGIMVS QVALIS FVTVRVS SIS: HINC PROBAMVS. TV FACIES VT SENATVS BENE PRINCIPES ELIGAT. TV FACIES OPTIMVM ESSE IVDICIVM SENATVS: ALEXANDER AVGVSTE DII TE SERVENT. TEMPLA ANTONINORVM ALEXANDER AVGVSTVS DEDICET. CAESAR NOSTER, AVGVSTVS NOSTER, IMPERATOR NOSTER, DII TE SERVENT. VINCAS, VALEAS, MVLTIS ANNIS IMPERES. Et rursus acclamatum refert: MAGNE ALEXANDER DII TE SERVENT. SI ANTONINI NOMEN REPVDIASTI, MAGNI PRAENOMEN SVSCIPE. MAGNE ALEXANDER, DII TE SERVENT. Et mox: AVRELI ALEXANDER AVGVSTE, DII TE SERVENT. *Et reliqua ex more.* Idem ibidem post orationem habitam in Senatu ab Alexandro, qua decerni supplicationem ob res prospere & feliciter aduersus Persas gestas postulabat, acclamatum ab vniuerso Senatu refert, ALEXANDER AVGVSTE DII TE SERVENT: PERSICE MAXIME DII TE SERVENT. VERE PARTHICVS, VERE PERSICVS: TROPHAEA TVA ET NOS VIDEMVS, VICTORIAS ET NOS VIDEMVS. IVVENI IMPERATORI, PATRI PATRIAE, PONTIFICI MAXIMO: PER TE VICTORIAM VNDIQVE PRAESVMIMVS: ILLE VINCIT QVI MILITES REGIT: DIVES SENATVS, DIVES MILES, DIVES P. R. Iulius Capitolinus in Maximinis post literas Gordiani in Senatu a Iunio Syllano Consule recitatas acclamasse cunctos refert, GORDIANE AVGVSTE DII TE SERVENT: FELIX IMPERES, TV NOS LIBERASTI. SALVVS IMPERES, TV NOS LIBERASTI: PER TE SALVA RESPVB. OMNES TIBI GRATIAS AGIMVS. *Item acclamatum est:* INIMICVS SENATVS IN CRVCEM TOLLATVR. HOSTIS SENATVS VBICVMQVE FERIATVR. INIMICI SENATVS VIVI EXVRANTVR. GORDIANI AVGVSTI, DII VOS SERVENT: AMBO FELICITER AGA-

TIS, AMBO FELICITER IMPERETIS. NEPOTI GORDIANI PRAETVRAM DECERNIMVS. NEPOTI GORDIANI CONSVLATVM SPONDEMVS. NEPOS GORDIANI CAESAR APPELLETVR, TERTIVS GORDIANVS PRAETVRAM ACCIPIAT. Ibidem recitatis in Senatu per Balbinum Augustum literis acclamasse Senatum narrat HOSTES POPVLI ROMANI DII PERSEQVVNTVR. IVPITER OPTIME TIBI GRATIAS. APOLLO VENERABILIS TIBI GRATIAS. MAXIME AVGVSTE TIBI GRATIAS. BALBINE AVGVSTE TIBI GRATIAS. TIBI GRATIAS GORDIANE AVGVSTE. DIVIS GORDIANIS TEMPLA DECERNIMVS. MAXIMINI NOMEN OLIM ERASVM, NVNC ANIMIS ERADENDVM: HOSTIS PVBLICI CAPVT IN PROFLVENTEM ABIICIATVR: CORPVS EIVS NEMO SEPELIAT. QVI SENATVI MORTEM MINATVS EST, VT DEBEBAT INTEREMPTVS. SANCTISSIMI IMPERATORES GRATIAS VOBIS AGIMVS. MAXIME, BALBINE, GORDIANE, DII VOS SERVENT. VICTORES HOSTIVM OMNES DESIDERAMVS, PRAESENTIAM MAXIMI OMNES DESIDERAMVS. BALBINE AVGVSTE DII TE SERVENT. PRAESENTEM ANNVM COSS. VOS ORNETIS: IN LOCVM MAXIMINI GORDIANVS SVFFICIATVR. Idem Capitolinus in Gordianis post lectas a Consule Gordianorum literas, Senatum acclamasse memorat, DII VOBIS GRATIAS. LIBERATI AB HOSTIBVS SVMVS, SI PENITVS LIBEREMVR. MAXIMINVM HOSTEM OMNES IVDICAMVS. MAXIMINVM CVM FILIO DIIS INFERIS DEVOVEMVS. GORDIANOS AVGVSTOS APPELLAMVS, GORDIANOS PRINCIPES AGNOSCIMVS. IMPERATORES DE SENATV DII CONSERVENT. IMPERATORES NOBILES VICTORES VIDEAMVS: IMPERATORES NOSTROS ROMA VIDEAT. HOSTES PVBLICOS QVI OCCIDERIT, PRAEMIVM MEREBITVR. Quas postremas voces a Patribus quoque Conscriptis iactatas in Maximinos, & eorum amicos, quos vna voce HOSTES pronuntiabant, idem ipse Capitolinus in Maximinis narrat. De illis enim semel atque iterum acclamatum ait, QVI EOS OCCIDERIT, PRAEMIVM MEREBITVR. Idem Capitolinus in Maximo & Balbino post sententiam a Vegio Sabino dictam, acclamatum vno consensu a Senatu scribit, AEQVVM EST, IVSTVM EST SENTENTIAE SABINI OMNES CONSENTIMVS, MAXIME ET BALBINE AVGVSTI, DII VOS SERVENT, DII VOS PRINCIPES FECERVNT, DII VOS CONSERVENT. VOS SENATVM A LATRONIBVS VINDICATE. VOBIS BELLVM CONTRA LATRONES MANDAMVS. HOSTIS PVBLICVS MAXIMINVS CVM FILIO PEREAT. HOSTEM PVBLICVM VOS PERSEQVIMINI. FELICES VOS IVDICIO SENATVS, FELICEM REMPVB. VESTRO IMPERIO. QVOD VOBIS SENATVS DETVLIT, FORTITER ACCIPITE. QVOD VOBIS SENATVS DETVLIT, LIBENTER ACCIPITE. Trebellius Pollio in Claudio lectis literis Claudii principis, hæc in eum dicta ait: AVGVSTE CLAVDI, DII TE NOBIS PRAESTENT *dictum sexagies*: CLAVDI AVGVSTE TE RESPVB. REQVIREBAT. *dictum quadragies*. CLAVDI AVGVSTE TV FRATER, TV PATER, TV AMICVS, TV BONVS SENATOR, TV VERE PRINCEPS [illegible] *dictum octuagies*, CLAVDI AVGVSTE, TV NOS AB AVREOLO VINDICA [illegible] *dictum quinquies*. CLAVDI AVGVSTE TV NOS A PALMYRENIS VINDICA, *dictum quinquies*. CLAVDI AVGVSTE, TV NOS A ZENOBIA ET A VICTORIA LIBERA: *dictum septies*. CLAVDI AVGVSTE, TETRICVS NIHIL FECIT: *dictum septies*. Vopiscus in Tacito Imperatore, *Post relationem Consulis, cum* [illegible] *prima sententia Consularis, sententiam, incertum quam, velles dicere, omnis Senatus ac*[illegible] TACITE AVGVSTE DII TE SERVENT [illegible] TE DELIGIMVS, TE PRINCIPEM FACIMVS, TIBI CVRAM REIP. ORBISQVE MANDAMVS: SVSCIPE IMPERIVM EX SENATVS AVTORITATE. TVI LOCI, TVAE VITAE, TVAE MENTIS EST QVOD MERERIS. PRINCEPS SENATVS RECTE AVGVSTVS [illegible] PRIMAE SENTENTIAE VIR RECTE IMPERATOR CREATVR [illegible] NVM FAVSTVM SALVTAREQVE SIT. DIV PRIVATVS FVISTI [illegible] QVEMADMODVM DEBEAS IMPERARE, QVI ALIOS PRINCIPES [illegible] SCIS QVEMADMODVM DEBEAS IMPERARE, QVI DE ALIIS PRINCIPIBVS IVDICASTI. Cumque Tacitus ætatis excusatione vteretur, subiungit acclamatum [illegible],

ET TRAIANVS AD IMPERIVM SENEX VENIT, *dixerunt decies:* ET ADRIANVS AD IMPERIVM SENEX VENIT, *dixerunt decies:* ET ANTONINVS AD IMPERIVM SENEX VENIT, *dixerunt decies:* ET TV LEGISTI INCANAQVE MENTA REGIS ROMANI, *dixerunt decies.* ET QVIS MELIVS QVAM SENEX IMPERAT? *dixerunt decies:* IMPERATOREM TE, NON MILITEM FACIMVS, *dixerunt vicies:* TV IVBE MILITES PVGNENT, *dixerunt tricies.* HABES PRVDENTIAM ET BONVM FRATREM, *dixerunt decies.* SEVERVS DIXIT, CAPVT IMPERARE NON PEDES, *dixerunt tricies.* ANIMVM TVVM NON CORPVS ELIGIMVS, *dixerunt vicies.* TACITE AVGVSTE, DII TE SERVENT. Trebellius Pollio in Valerianis, postquam Prætor retulisset de Censore deligendo, omnes vna voce dixisse scribit: VALERIANE VITA CENSVRA EST. ILLE DE OMNIBVS IVDICET QVI EST OMNIBVS MELIOR. ILLE DE SENATV IVDICET, QVI NVLLVM HABET CRIMEN. ILLE DE VITA NOSTRA SENTENTIAM FERAT, CVI NIHIL POTEST OBIICI. VALERIANVS A PRIMA PVERITIA CENSOR FVIT. VALERIANVS IN TOTA VITA SVA FVIT CENSOR: PRVDENS SENATOR, MODESTVS SENATOR, GRAVIS SENATOR: AMICVS BONORVM, INIMICVS TYRANNORVM: HOSTIS CRIMINVM, HOSTIS VITIORVM. HVNC CENSOREM OMNES, HVNC IMITARI OMNES VOLVMVS. PRIMVS GENERE, NOBILIS SANGVINE, EMENDATVS VITA, DOCTRINA CLARVS, MORIBVS SINGVLARIS, EXEMPLVM ANTIQVITATIS. *Quæ cum essent sæpius dicta, addiderunt,* OMNES. *Atq; ita discessum est.* Ab vniuersis enim plerumque vna voce ita acclamatum. Vopiscus quoque ostendit in Tacito. Metii namque Falconii ratione totum Senatorium ordinem concussum, statimq; acclamatum scribit, OMNES, OMNES. Similiterque in Probo, post dictam à Manlio Statiano sententiam, acclamatum refert, OMNES, OMNES. Ibidem etiam post literas Probi lectas, acclamatum esse memorat, PROBE AVGVSTE, DII TE SERVENT: OLIM DIGNVS, ET FORTIS, ET IVSTVS, BONVS DVCTOR, BONVS IMPERATOR. EXEMPLVM MILITIAE, EXEMPLVM IMPERII, DII TE SERVENT. ASSERTOR REIPVB. FELIX IMPERES. MAGISTER MILITIAE, FELIX IMPERES TE CVM TVIS DII CVSTODIANT. ET SENATVS ANTEA TE DELEGIT AETATE TACITO POSTERIOR, CETERIS PRIOR. QVOD IMPERIVM SVSCEPISTI, GRATIAS AGIMVS: TVERE NOS, TVERE REMPVB. BENE TIBI COMMITTIMVS, QVOS ANTE SERVASTI. TV FRANCICVS, TV GOTTHICVS, TV SARMATICVS, TV PARTHICVS, TV OMNIA ET PRIVS FVISTI SEMPER DIGNVS IMPERIO, DIGNVS TRIVMPHIS: FELIX AGAS, FELICITER IMPERES. Sed & Trebellius Pollio auctor est, cum nuntiatum esset Claudium, priusquam ad imperium peruenisset, fortiter contra gentes in Illyrico dimicasse, acclamasse Senatum. CLAVDI DVX FORTISSIME HABEAS VIRTVTIBVS TVIS, DEVOTIONI TVAE. CLAVDIO STATVAM OMNES DICAMVS, CLAVDIVM CONSVLEM OMNES CVPIMVS. QVI AMAT REMPVB. SIC AGIT: QVI AMAT PRINCIPES SIC AGIT. ANTIQVI MILITES SIC EGERVNT. FELICEM TE CLAVDI IVDICIO PRINCIPVM: FELICEM TE VIRTVTIBVS TVIS: CONSVLEM TE, TE PRAEFECTVM. VIVAS VALERIE, AMERIS A PRINCIPE. Capitolinus in Maximinis, postquam Consul retulisset, QVID DE MAXIMINIS FIERI PLACERET, acclamatum refert, HOSTES, HOSTES. Et cum subiunxisset ille, QVID DE EORVM MAXIMINORVM AMICIS VIDERETVR, itidem acclamatum, HOSTES, HOSTES.

Senatus vtique dimittendi formula erat, NIHIL VOS MORAMVR, PATRES CONSCRIPTI, qua permittebatur Senatoribus Curia excedere. Capitolinus in Antonino: *Neque vmquam recessit è Curia, nisi Consul dixisset,* NIHIL VOS MORAMVR P. C. Eodem pertinere quidam existimant quod Cic. de Lupo Prætore Senatum habente, ait, Epist. 1. lib. 2 ad Q. Frat. *Tum Lupus,* SENATVM *negauit se* TENERE.

Dimittendæ vero concionis recepta verba erant hæc, SI VOBIS VIDETVR, DISCEDITE QVIRITES. Liuius lib. 2. *Consul Appius negare ius esse Tribuno in quemquam nisi in plebeium: non enim populi sed plebis eum esse magistratum, nec illum ipsum summouere pro imperio posse, more maiorum, quia ita dicatur,* SI VOBIS VIDETVR, DISCEDITE QVIRITES. Idem lib. 3. *Cum* DISCEDERE POPVLVM *iussissent Tribuni, patres se summoueri haud sinebant.* Cicer. 2. in Catilin. oratio. habita ad Quirites. *Vos,* ait, QVIRITES, *quoniam iam nox, veneramini illum Iouem custodem huius vrbis, ac vestrum, atq; in vestra tecta* DISCEDITE.

Actorum porro Senatus, quorum conficiendorum auctorem Suetonius Iulium Cæsarem laudat, eandem aliquam formam colligimus ex Ammiani Marcellini verbis hisce lib. 2. *Et acta super eo gesta non sine magno legebantur horrore: Cum id voluminis publici contineret exordium* CONSVLATV TAVRI ET FLORENTII, INDVCTO SVB PRAECONIBVS TAVRO.

Senatusconsultis autem, vt ad ea tandem aliquando accedamus, præponi solebat dies, quemadmodum ex Senatusconsultis quæ Cælii ad Ciceronem Epistolis lib. 8. Familiar. inseruntur, & ex Senatusconsulto de petitione hereditatis liquet. Vopiscus etiam in Aureliano, exemplum Senatusconsulti profert huiusmodi DIE TERTIO ID. IANVAR. FVLVIVS SABINVS PRAETOR VRBANVS DIXIT, &c. ibidem: *Cum* DIE TERTIO NON FEBRVAR. SENATVS AMPLISSIMVS IN CVRIAM POMPILIANAM CONVENISSET, AVRELIVS GORDIANVS CONSVL DIXIT. Trebell. Pollio in Valerianis: *Ponam Senatusconsulta, quibus animaduertant omnes quid de illo Amplissimus ordo iudicauerit.* DVOBVS DECIIS COSS. VI CALEND. NOVEMBR. DIE, CVM OB IMPERATORIS LITERAS IN AEDE CASTORVM SENATVS HABERETVR, IRETVRQVE PER SENTENTIAS SINGVLORVM. Capitolin. in Maximinis: *Senatusconsulti autem hoc fuit exemplum:* CVM VENTVM ESSET IN AEDEM CASTORVM VI. CALEND. IVNIAS, *acceptas literas Iunius Syllanus Consul ex Africa Gordiani Imperatoris patris patris recitauit.* Vopiscus in Tacito: DIE SEPTIMO CAL. OCTOB. *cum in Curiam Pompilianam ordo amplissimus consedisset, &c.* Idem in Probo. S. C. citat ita conceptum, DIE III. NON. FEBRVAR. *in æde Concordiæ inter cetera Ælius Scorpianus Cos. dixit: literas Aurelii Valerii Probi, &c.*

Primis etiam Senatusconsultorum, quæ libera Repub. fiebant, versibus poni solebant nomina eorum qui ad ea conscribenda adhibiti erant, quæ in re vsu recepta erant verba hæc SCRIBENDO ADFVERE. Testantur hoc Senatusconsulta Cælianis epistolis annexa. Item Senatusconsultum Græcum, inclusum in tabula ænea Romæ his verbis, ΓΡΑΦΟΜΕΝΩ ΠΑΡΗΣΑΝ. Et aliud apud Ioseph. lib. 14. Antiq. Iud. cap. 16. in quo est, ΓΡΑΦΟΜΕΝΩ ΤΩ ΔΟΓΜΑΤΙ ΠΑΡΗΣΑΝ. Cic. Epist. 2. lib. 12 Famil. *Quamquam erat nobis dictum, existimare alicui Senatusconsulto quod contra dignitatem tuam fieret,* SCRIBENDO LAMIAM ADFVISSE, *qui omnino Consulibus illis numquam* ADFVIT SCRIBENDO. Idem Epist. lib. 7. ad Attic. *Cato autem &* SCRIBENDO ADFVIT, *& ad me de sententia sua iucundissimas literas misit.* Et Epist. vlt. lib. 4. *Et duos Consulares qui se dicerent in ornandis prouinciis Consularibus,* SCRIBENDO ADFVISSE *cum omnino tum Senatus quidem fuisset.* Idem lib. 3. de Orat. in principio, de Crasso loquens, *Et eumdem, id quod in auctoritatibus perscriptis exstat,* SCRIBENDO ADFVISSE. Similiter ad Pætum Epist. 15. lib. 9. Famil. *Senatusconsulta scribuntur apud amatorem tuum, familiarem meum: & quidem cum in mentem venit, ponor* ADESSE SCRIBENDO. Et in Orat. de Prouinc. Consular. *Multa dissentientibus reliquis,* SCRIBENDO ADEST. Idem in Orat. de Respons. haruspicum: *Cum omnes Pontifices qui erant huius ordinis adessent, eumque alii qui honoribus populi Rom. antecedebant, multa de collegii iudicio verba fecissent, omnesque iidem* SCRIBENDO ADESSENT. Præterea in Oratione qua Senatui gratias agit post reditum suum, ex Clodiana rogatione verba hæc adducit, *Ne quis decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret, ne* SCRIBENDO ADESSET. Idem Epist. 6. lib. 15. ad Catonem; *Resque ipsa declarat tibi illum honorem nostrum supplicationis fuisse iucundum, quod* SCRIBENDO ADFVISTI. *Hac enim S. C non ignoro ab amicissimis eius de honore agitur, scribi solere.* Lamprid. in Heliogabalo; *Vbi primum diem Senatus habuit, matrem suam in Senatum rogari iussit, quæ cum venisset rogata ad Consulum subsellia,* SCRIBENDO ADFVIT, *id est Senatusconsulti conficiendi testis.* Veteribus vtique Senatusconsultis, vt Valer. Max. lib. 2. cap. 2. auctor est, T. litera subscribi solebat; eaque nota significabant ita Tribunos quoque censuisse.

At quotiescumque Senatusconsulta intercessionibus impediebantur, moraque iniecta erat, AVCTORITATES PERSCRIBI, solebant. Cic. lib. 4. De Orat. *Id quod* IN AVCTORITATIBVS PERSCRIPTIS *exstat.* Idem Epist. 2 lib 5. ad Attic *Nondum enim satis huc erat allatum, quomodo Cæsar ferret de* AVCTORITATE PERSCRIPTA. Cælius lib. 8. Epist. F[illegible] QVIS HVC S. C. INTERCESSISSET, AVCTORITAS PERSCRIBERETVR. Auctor Panegyrici quod Constantino [illegible] filio inscribitur: *Sed cur tantummodo priuatis tuis affectibus blandiamur, cum [illegible] eorum fuerit illa sententia, & quidem iam* AVCTORITATE PERSCRIPTA. Auctoritatum perscribendarum rationem explicat Dio [illegible] verbis;

verbis: Ἐβουλεύοντο μὲν, καὶ γνώμη συνεγράφη, οὐ μὴν ὅτι καὶ πλῆθος τι ὡς κεκυρωμένη ἐλάμβανεν· ἀλλ' ΑΥΚΤΩΡΙΤΑΣ ἐγίγνετο, ὅπερ φανερὸν τὸ βούλημα αὐτῶν ᾖ· τοιοῦτον γὰρ τι ἡ δύναμις τοῦ ὀνόματος τούτου δηλοῖ. Hoc significare videtur, idem auctor lib. 42. cum ait: καὶ τὴν βουλὴν τῇ παρ' αὐτῶν φρουρᾷ συναγαγὼν, ἐσῄνεγκε γνώμην περὶ τῶν πραγμάτων, καὶ κυρωθῆναι μὲν μηδενός· οἱ δήμαρχοι γὰρ ἐκώλυσαν, συνεγράφη δὲ τὸ δόξαν, id est, vt ego interpretor, auctoritate perscripta.

Senatusconsultorum plane vulgaria initia erant, QVOD VERBA FECIT COS. DE EA RE QVID FIERI PLACERET, DE EA RE ITA CENSVERVNT. Id quod Senatusconsultorum quæ in Cælii Epistolis & Frontini lib. 2. De Aquæduct. & in Pandectis posita sunt, exempla comprobant. Ea vero singularibus literis scribi consueuisse in hunc modum, Q. V. F. COS. D. E. R. Q. F. P. D. E R. I. C. Valerius Probus testis est: nec alia est harum notarum vis & potestas in Ciceronis & Frontini libris. In ea autem clausula facile est legitima & sollemnia tam relationum quam sententiarum verba, ex quibus conflata est, adgnoscere. Primis namque his verbis Q. V. F. relatio continetur. ex eodemque relationum fonte fluxisse verba hæc D. E. R. Q. F. P. non dubium est: cum sollemnia earum verba fuisse, QVID FIERI PLACET, supra demonstrauerimus. Reliqua verba ad sententias dictas pertinent. Hoc & ex Ciceronis sententiis quæ 3. & 10. Philipp. habentur, liquido perspicitur. Illic enim ipsamet Senatusconsultorum, vti perscribenda ea censeret, verba dictans, M. Tullius ait, QVAS OB RES, QVOD TRIBVNIPL. VERBA FECERVNT, VT SENATVS CAL. IANVAR. TVTO HABERI, SENTENTIAEQVE DE SVMMA REPVB. LIBERE DICI POSSINT: DE EA RE ITA CENSEO. Et Philipp. 10. QVAE CVM ITA SINT, QVOD C. PANSA COS. VERBA FECIT DE LITERIS QVAE A Q. CAEPIONE BRVTO PROCOS. ALLATAE ET IN HOC ORDINE RECITATAE SVNT, DE EA RE ET CENSEO. CVM Q. CAEPIONIS BRVTI, &c. Idem Philipp 8. Sc. Opimianum citat in hæc verba: QVOD L. OPIMIVS COS. VERBA FECIT DE REPVB. DE EA RE ITA CENSVERVNT.

Nec tamen huic formulæ ita addicti patres erant, vt non ab ea quandoque recederent. Interdum enim scribebant, ἀορίστως, QVOD VERBA FACTA SVNT. Cic. 6. orat. in Verrem. *Id adeo ex ipso S. C. cognoscite. Nam principium sententiæ perscribi solet, Recita:* QVOD VERBA FACTA SVNT DE S. PEDVCEO. *Dicit qui primi suaserint, decernitur: Refertur deinde de Verre: dic quaeso, quomodo?* QVOD VERBA FACTA SVNT DE C. VERRE. Senatusconsultum etiam de Philosophis & Rhetoribus factum Suetonius in lib. De clar. Rhetor. & Agell. lib 15. cap. 11. ita conceptum fuisse tradunt. FANNIO STRABONE, M. VALERIO MESSALA COSS. M. POMPONIVS PRAETOR SENATVM CONSVLVIT: QVOD VERBA FACTA SVNT DE PHILOSOPHIS ET RHETORIBVS S. CONS. DE EA RE ITA CENSVERVNT, VT M. POMPONIVS PRAETOR ANIMADVERTERET, CVRARETQVE, VT SI EI E REPVB. FIDEQVE SVA VIDERETVR, VTI ROMAE NE ESSENT. Cui S. C. insertæ apud Suetonium (absunt enim ab Agellio) notæ istæ S. CONS. in hac quoque vulgari S. C. clausula variarum indicant. Earum enim notarum recta interpretatio, me iudice, hæc est, SENATVS CONSVLTVS. Quibus vt sequentia verba congruant, notis ea quoque continuo tractu ita scripta fuisse crediderim, S. C. O. E. R. I. C. Sed in vltimæ notæ explicatione à Librariis peccatum est, qui plurali, quod singulari numero debuerant, interpretati sunt. Significabatur namque his notis, SENATVS CONSVLTVS DE EA RE ITA CENSVIT. Quod loquendi genus ne quis vsu receptum neget, idoneum testem Liuium cito. Is lib. 7. *Post tanti, ait, prodigii procurationem, eodem anno de Hernicis* CONSVLTVS SENATVS, *cum Feciales ad res repetendas nequicquam misisset, primo quoque die ferendum ad populum de bello indicendo Hernicis*, CENSVIT. Et lib. 25. *Hæ literæ ad nouos Coss. allatæ, ac per eos in Senatu recitatæ sunt:* CONSVLTVSQVE DE HIS LITERIS ITA DECREVIT SENATVS, *Militibus qui ad Cannas, &c.* Similiterque libr. 23. *Postero die* CONSVLTVS A M. POMPONIO PR. SENATVS DECREVIT, *Dictatori scribendum*. Verum in eiusdem libelli de claris Rhetoribus principio, aut fallor ego, aut euolauit verbum, quo velut membro capta, claudicat oratio. Vulgo enim ita scriptum est: *Quod ne cui dubium sit, vetus item edictum Censorium subiiciam.* At ego duas has literas, S. C. quæ verbum conficiūt, quod sensum expleret, deesse aio, nec particula hæc: *Item*, absque hoc fulcro consisteret. Adde ergo, *Vetus S.C. item edictum.* Vtrumq; enim vt postulat, ita & præstat Suetonius: fidemque suam liberans S. C. primum, deinde edictum Censorium subnectit.

BB

Alia insuper Formula perscriptum Senatusconsultum citat Agellius lib. 4. cap. 6. cuius prima verba erant QVOD C. IVLIVS PONTIFEX NVNTIAVIT IN SACRARIO, IN REGIA HASTAS MARTIAS MOVISSE, D. E. R. I. S. C. id est, DE EA RE ITA SENATVS CENSVIT.

Secundum hæc legitima Senatusconsultorum verba, Valer. Max. lib. 6. cap. 5. DE EA RE, ait, SENATVS CENSVIT, VT PVERI VINCTVM MAGISTRVM VIRGIS CAEDENTES IN PATRIAM REMITTERENTVR. Cic. Epist. 16. lib. 4. ad Attic. *Res ad Senatum.* DE EA RE ITA CENSVERVNT, COMITIA, &c. Liu. lib. 30. PATRES IGITVR IVRATI, *ita convenerat*, ITA CENSVERVNT VTI COSS. &c.

Formulæ vero decernendi erant hæ, PLACERE SENATVI, SENATVM VELLE ET AEQVVM CENSERE, SENATVM EXISTIMARE, SENATVM ARBITRARI, SENATVI VIDERI. Cicero quidem de varia Senatusconsultorum conceptione hæc in Orat. pro Cornel. de maiestate scripserat: *Quatuor omnino genera sunt*, IVDICES, *in quibus per Senatum more maiorum statuatur aliquid de legibus. Vnum est eiusmodi*, PLACERE LEGEM ABROGARI, *vt Q. Cæcilio, M. Iunio Coss.* QVAE LEGES REM MILITAREM IMPEDIRENT, VT ABROGARENTVR. *Alterum*, QVAE LEX LATA ESSE DICATVR, EA NON VIDERI POPVLVM TENERI, *vt L. Marcio, & Sex. Iulio Coss. de legibus Liuiis. Tertium est de legum derogationibus: quo de genere persæpe Senatusconsulta fiunt, vt nuper de ipsa lege Calpurnia quæ derogaretur.* De singulis autem a me commemoratis Senatusconsultorum Formulis testimonium vetustis auctoribus denuntiabo. Ac, quod ad primum attinet, exempla eius habemus in duobus prioribus Senatusconsultis, quæ a Iulio Frontin. lib. 2. De Aquæduct. referuntur. Vnius enim verba hæc sunt: PLACERE HVIC ORDINI, EOS QVI AQVIS PVBLICIS PRAEESSENT, &c. Alterius vero hæc NEQVE AVGERI PLACERE, NEC MINVI NVMERVM. In Senatusconsulto de Petitione hereditatis: PLACERE REDACTAE EX PRETIO RERVM VENDITARVM PECVNIAE VSVRAS NON ESSE EXIGENDAS. Et mox: ITEM PLACERE A QVIBVS HEREDITAS PETITA FVISSET. Et, SENATVI PLACERE, legimus in sententiis quæ a Cicerone Philipp. 5. 8. 10. 11. & 14. dicuntur. Liuius lib. 31. in Senatusconsulto quodam. DE AVXILIO MITTENDO TVM RESPONDERE, PLACERE, CVM PROVINCIAS COSS. SORTITI ESSENT. Et rursus eodem lib. SENATVI PLACERE QVAESTIONEM DE EXPILATIS THESAVRIS, &c. Idem lib. 27. in Senatus mandatis: Q. CLAVDIVM PRAETOREM PLACERE INDE ABDVCERE LEGIONES. Et lib. 42. QVAE DE RES PLACERE SENATVI M. POPILIVM COS. LIGVRES, &c. Idem lib. 43. *Senatus decreuit, vti nomina sua apud L. Canuleium profiterentur: eorumque, si quos manumisisset, eos Carteiam ad Oceanum* DEDVCI PLACERE. Cic. 1. in Catil. Orat. *Vbi hic ordo*, SIBI PLACERE, *decreuerit*. Enimuero sicut quæ probabat Senatus, ea PLACERE fieri decernebat, ita quæ improbabant patres, ea NON PLACERE, quandoque [illegible] tur. Cic. pro Cornel. Maiestat. reo. *Decreuissem*, SENATVI NON PLACERE, *id inde nimium de Syllæ bonis peti.* Liuius lib. 26. *Patribus id tempus Rempubl. visum est, [illegible] per veteres & [illegible] tos, belliq. peritos Imperatores Respubl. gereretur:* ITAQVE MORAM FIERI COMITIIS NON PLACERE. Et lib. 4. *Decreuit Senatus*, TRIBVNOS PL. NON PLACERE CAVSAS MILITARES COGNOSCERE, QVOMINVS AD EDICTVM CONVENIRETVR. Sic & in responso dato a Senatu legatis Transalpinorum Gallorum apud [illegible] lib. [illegible] NEQVE SENATVI PLACERE, DEDITOS SPOLIARI. Sed & lib. 40. in alio Senatusconsulto, TVM QVOQVE NON PLACERE SIBI, PER DEDITIONEM LIGVRES RECIPI. Idem lib. 44. *Si legatos misissent qui denuntiarent*, NON PLACERE SENATVI SOCIIS REGIBVS BELLVM FIERI.

Sequentis Formulæ exempla in promptu sunt. In Senatusconsulto namque de Bacchanalibus apud Liuium lib. 39. [illegible], ID SENATVM VELLE ET AEQVVM CENSERE VT ITA FIERET. Et in alio S. C. lib. 4[illegible]. RECEPTIS ARMA ADIMI, ATQVE EOS AD COSS. MITTI, SENATVM AEQVVM CENSERE. Idem Liuius lib. 4[illegible]. PRO [illegible] INIVRIIS [illegible], SENATVM AEQVVM CENSERE. Ex veteri quoque Senatusconsulto de As[illegible] de [illegible] & Poly[illegible] Ca[illegible]o, verba hæc in tabula ærea supersunt SENATVM VELLE ET AEQVVM CENSERE EA ITA FIERI. A Sallustio etiam in bello Iu[illegible] est. Senatum postquam, de Iugurthæ & Adherbalis bello [illegible] [illegible] in [illegible] qui [illegible] adirent, Senatus populi Rom. verbis [illegible] ut, VELLE ET CENSERE, EOS AB ARMIS DISCEDERE, DE CONTROVER-

SIIS

BIIS SVIS IVRE POTIVS, QVAM BELLO DISCEPTARE: ITA SEQVE ILLISQVE DIGNVM ESSE. Eademque verborum conceptione plerumque Consulibus ex auctoritate Senatus scribebatur. Itaque cum Cn. Seruilius Consul velut Annibalem persequens, in Siciliam, inde in Africam transiliens traiecisset, nec hoc Senatus probaret, censuisse patres, Liu. lib. 30. ait, VT PRAETOR SCRIBERET CONSVLI, SENATVM AEQVVM CENSERE IN ITALIAM REVERTI EVM. Idem lib. 39. *Literis de morte Propratoris recitatis*, SENATVS CENSVIT, MITTENDVM, QVI AD LVNAE PORTVM PRAETOREM CONSEQVERETVR, NVNTIARETQVE SENATVM AEQVVM CENSERE, NE SINE IMPERIO PROVINCIA ESSET, MATVRARE EVM PROFICISCI. Et lib. 40. à Senatu decretum scribit, VT PRAETOR VRBANVS CONSVLIBVS SCRIBERET, SENATVM AEQVVM CENSERE, SVBITARIOS MILITES TVMVLTVS CAVSA CONSCRIPTOS, PRIMO QVOQVE TEMPORE DIMITTI. In responso etiam quod à Senatu datum est Abderitarum legatis, apud eumdem Liuium lib. 43. legimus, CONQVIRIQVE OMNES QVI IN SERVITVTE SINT, ET RESTITVI IN LIBERTATEM AEQVVM CENSERE. Eodemque lib. in responso Chalcidensium legatis dato, SOCIORVM NAVALIVM NEMINEM, PRAETER MAGISTROS, IN HOSPITIA DEDVCI AEQVVM CENSERE. Hac eadem verborum verecundia, M. Fuluius Proconsul, narrante Liuio lib. 39. ex Ætolia reuersus petiit à patribus, VT AEQVVM CENSERENT, Diis immortalibus honorem haberi, & sibi triumphum decerni. Sed & solo Censendi verbo Senatum nonnumquam contentum fuisse inuenio. Liuius lib. 39. *Senatus à Coss. est habitus: decretumque*, QVONIAM PRAETORIS SVBROGANDI COMITIA NE LEGIBVS FIERENT, PERTINACIA Q. FLA[illegible], ET PRAVA STVDIA HOMINVM IMPEDIRENT, SENATVM CENSERE, SA[illegible]IS PRAETORVM ESSE. Cic. Epist. 16. lib. 4. ad Attic. S. C. refert in hæc verba, COMITIA PRIMO QVOQVE TEMPORE HABERI, CENSERE. Idem Philipp. 9. CENSERE, ATQVE E REPVB. EXISTIMARE, coniungit. A prudentibus quoque Senatusconsulta his potissimum verbis, SENATVS CENSVIT, signari notarique, sciunt qui Pandectas legendo contriuerunt. ceteram multitudinem libros meos quibus verborum ad ius pertinentium Significationes exposui, adire iubeo: non a[illegible] [illegible]en, quam [illegible] à me recog[illegible], togaque viril[illegible] sumpta in publicum prodeant. Interim [illegible] testatum volo, abortiuum illum fœtum nulli magis quam ipsi parenti displicere.

Tertia Sc. species, his quæ subieci, testimoniis confirmatur. Cicero Epist. 2. lib. [illegible]. ad Q. Frat. *De rege Alexandrino factum est Senatusconsultum*, CVM MVLTITVDINE REDVCI PERICVLOSVM REIP. VIDERI. Idem in Muræniana: *Dixisti, Senatusconsultum me referente esse factum, Si mercede conducti obuiam candidatis issent: Si conducti sectarentur: Si gladiatoribus vulgo locus tributus, & item prandia vulgo essent data*, CONTRA LEGEM CALPVRNIAM FACTVM VIDERI. Idem in Orat. de Respons. Harusp. *Postero die frequentissimus Senatus te, Consule designato, Lentule, sententiæ principe, P. Lentulo, & Q. Metello Coss. referentibus statuit, &c.* DOMVM MEAM IVDICIO PONTIFICVM RELIGIONE LIBERATAM VIDERI. Sallust in bello Catilin. *Itaque Cicerone consulente*, FREQVENS SENATVS DECERNIT, TARQVINII INDICIVM FALSVM VIDERI. Liuius lib. 25. DE REVIT SENATVS, MILITIBVS, QVI AD CANNAS COMMILITONES SVOS DESERVISSENT, SENATVI NIHIL VIDERI REMPVB. COMMITTENDAM ESSE. Idem lib. 30. *Legatos ad regem, qui hac* ADVERSVS FOEDVS FACTA VIDERI PATRIBVS *nuntiarent, mittendos* CENSVIT SENATVS. Eodemque libro, à Senatu responsum fuisse legatis Philippi Macedonū regis, ait, P. SCIPIONEM RECTE, ATQVE ORDINE VIDERI FECISSE, ET FACERE, QVOD EOS QVI ARMA, &c. Et alias, legatis Masinissæ responsum, SCIPIONEM RECTE ATQVE ORDINE VIDERI FECISSE, QVOD EVM REGEM APPELLASSET. Idem lib. 38. *Postea per infrequentiā adiecit Senatusconsulto*, AMBRACIAM NON VIDERI VI CAPTAM ESSE. Auctor lib. Rhetoricor. ad Herenn. *Senatus decreuit*, SI EAM LEGEM AD POPVLVM FERAT, ADVERSVS REMP. VIDERI EVM FACERE. Cæsar lib. 1. De bello ciu. in Scipionis sententia, SI NON FACIAT, EVM ADVERSVS REMPVB. FACTVRVM VIDERI. Apud Liuium quoque lib. 30. M. Liuius pro sententia dicit, NON VIDERI SIBI, ABSENTE CONSVLVM ALTERO AMBOBVSVE, EAM REM AGI.

Quarta quoque Formula magnis auctoritatibus nititur. In Senatusconsulto namque quod Epistolis Cælii lib. 8. Familiar. Ciceronis annectitur, verba hæc legimus, SENATVM EXISTIMARE, NEMINEM EORVM QVI POTESTATEM HABENT INTERCEDENDI, &c.

Cicero lib 4 Epist. ad Attic. SI QVAE VIS ESSET FACTA, SENATVM EXISTIMATVRVM *eius opera factum esse, qui Senatusconsulto intercessisset.* Idemque verbum in suis sententiis, quæ Philipp.3 & 5. continentur, vsurpat. Et Philipp.9. SENATVM CENSERE ATQVE E REPVB. EXISTIMARE. Cæsar apud Sallust. in bello Catilin. *Qui aliter fecerit,* SENATVM EXISTIMARE EVM CONTRA REMPVB. ET SALVTEM OMNIVM FACTVRVM.

Sed nec postremæ Formulæ exempla desunt. Cicer 3. Philipp. in sententia, SENATVM ARBITRARI AD SVMMAM REM PVB. PERTINERE. Sic & in Senatusconsulto Velleiano, ARBITRARI SENATVM RECTE ATQVE ORDINE FACTVROS. Plinius Epist.11 lib.2. Tertullum Consulem designatum hæc pro sententia dixisse refert, ARBITRARI SENATVM ITA NOS FECISSE, &c

Interdum decernebatur, SENATVI CVRAE FORE. Liuius lib.10. Legatis sociorum responsum scribit, CVRAE SENATVI FVTVRVM, NE SOCIOS FIDEI SVAE POENITERET. Similique modo cum ab Attalo rege & Rhodiis legati venissent nuntiantes, Asiæ ciuitates sollicitari, his legationibus, vt idem Liuius lib.31. narrat, responsum fuit, CVRAE ASIANAM REM SENATVI FORE. Idem lib.26 refert, de legatorum Syracusanorum postulatis Patres decreuisse, IN RELIQVVM CVRAE SENATVI FORE REM SYRACVSANAM. Ibidem etiam ad L. Martii literas, de frumento & vestimentis exercitus, rescribi, [illegible] utrumque, VTRAMQVE REM EAM SENATVI CVRAE ESSE. Cicero Philipp.3. in sententia, SENATVI MAGNAE CVRAE ESSE, AC FORE, VT PRO TANTIS EORVM IN REMPVB. MERITIS, HONORES EIS HABEANTVR, GRATIAEQVE REFERANTVR.

Inueniuntur & in Senatusconsultis verba hæc, SENATVM IVDICARE. Cic Philip.13. OB EAS RES SENATVM EXISTIMARE ET IVDICARE. Liuius lib.3. *Tunc referente Consule de Tribunorum & plebis postulatis, Senatusconsulta fiunt,* NE QVI TRIBVNI LEGEM EO ANNO FERRENT, NEQVE COSS. AB VRBE EXERCITVM EDVCERENT. IN RELIQVVM MAGISTRATVS CONTINVARI, ET EOSDEM TRIBVNOS REFICI, IVDICARE SENATVM CONTRA REMPVB. ESSE.

Erat autem in plerisque Senatusconsultis caput hoc, SI QVID DE EA RE AD POPVLVM PLEBEMVE LATI OPVS EST, COSS. PRAETT. TRIBB. PL. QVI NVNC SVNT, QVOD EIS VIDEBITVR, AD POPVLVM PLEBEMVE FERANT Cui rei testimonio est Senatusconsultum illud, quod paulo ante e Cælii Epistolis laudaui. Eamque clausulam hac notarum compendio S. Q. D. E. R. A. P. P. V. L. O. E. COSS. PRR. TR. PL. Q. N. S Q. E. V A P. P. V F scribi consueuisse, auctor est Valer. Prob.

In Senatusconsultis vtique crebro occurrunt verba hæc, PRIMO QVOQVE TEMPORE. Nam [illegible] Comitia habenda erant, ea PRIMO QVOQVE TEMPORE HABERI, de[illegible]. Cuiusmodi S. C. Cic. Epist.16. lib.4. Epist. ad Attic. commemorat. Liuius lib 4. *Senatus C. Claudium Consulem,* COMITIA PRIMO QVOQVE TEMPORE HABERE IVSSIT. Idem lib.44. *S. C. factum est,* VT CN. SERVILIVS PRIMO QVOQVE TEMPORE AD COMITIA HABENDA VENIRET. Siue quid ad Senatum referendum esset, PRIMO QVOQVE TEMPORE REFERRI *decernebant.* Cic. Philipp.4. *Cuius* DE LAVDIBVS ET HONORIBVS, *qui ei pro diuinis & immortalibus meritis diuini immortalesque debentur, mihi Senatus a[illegible], paullo ante decreuit,* VT PRIMO QVOQVE TEMPORE REFERRETVR Idem Philipp 5. *Atqui cum Consules non haberetis, decreuistis,* VT ET DE PRAEMIIS MILITVM, ET DE HONORIBVS IMPERATORVM PRIMO QVOQVE TEMPORE REFERRETVR. Liuius lib.33. *Decreuerunt patres,* VT COMITIIS PRAETORVM PERFECTIS, CVI PRAETORI PROVINCIA HISPANIA OBVENISSET, IS PRIMO QVOQVE TEMPORE DE BELLO HISPANIAE AD SENATVM REFERRET. Siue quid [illegible] lum ferendum erat, PRIMO QVOQVE TEMPORE FERRI, censebant. Liuius lib 4 *Ad Patres agre passi decreuere,* VT TRIBVNI MILITVM DE BELLO INDICENDO VEIENTIBVS, PRIMO QVOQVE DIE AD POPVLVM FERRENT. Et lib 7 Censuisse Senatum, PRIMO QVOQVE DIE FERENDVM AD POPVLVM DE BELLO HERNICIS INDICENDO. Et lib.26. AGENDVM CVM TRIBVNIS PLEB. ESSE, PRIMO QVOQVE TEMPORE AD PLEBEM FERRENT, QVEM CVM IMPERIO MITTI PLACERET IN HISPANIAM. Idem lib 42 *Patres, centuriatis* COMITIIS PRIMO QVOQVE DIE FERRE AD POPVLVM COSS. *iusserunt.* Siue [illegible] m fieri placeret, PRIMO QVOQVE TEMPORE ID FIERI, decernebant. Sic Liuius lib 6.

decreuisse

decreuisse Senatum, refert, VT DICTATOR SVTRINIS SOCIIS POPVLI ROM. AVXILIVM PRIMO QVOQVE TEMPORE FERRET. Et lib.21. Decretum a Senatu, VT CONSVL COLLEGAE PRIMO QVOQVE TEMPORE FERRET AVXILIVM. Denique quidquid faciendum censebant, id quamprimum fieri, sollemnibus illis verbis decernebatur. Exempla Liuius plena manu porrigit. Libro namque tertio, factum Sc. ait, VT DECEMVIRI PRIMO QVOQVE TEMPORE MAGISTRATV ABDICARENT: & lib.22. censuisse Senatum, SCRIBENDVM CONSVLI, VT PRIMO QVOQVE TEMPORE, QVANTVM PER COMMODVM REIPVB. FIERI POSSET, ROMAM VENIRET. Idem lib.23. Senatum decreuisse, VT RES DIVINAE SVPPLICATIONESQVE PRIMO QVOQVE TEMPORE CVM CVRA FIERENT. Eodem libro decretum à Senatu, vt Q. Fuluius Flaccus quinque millia peditum, quadringentos equites scriberet, eamque legionem PRIMO QVOQVE TEMPORE IN SARDINIAM TRAIICIENDAM CVRARET. Item, VT M. VALERIVS PRAETOR L. APVSTIO LEGATO EXERCITVI PRAEPOSITO, TARENTVM AD CLASSEM PROFECTVS, PRIMO QVOQVE TEMPORE IN MACEDONIAM TRANSMITTERET. Idem lib.27. Cum omnes censerent, PRIMO QVOQVE TEMPORE CONSVLIBVS EVNDVM AD BELLVM. Eodemque libro narrat Senatum decreto suo iussisse, LAELIVM PRIMO QVOQVE TEMPORE, CVM QVIBVS VENERAT NAVIBVS, IN HISPANIAM REDIRE. Sed & lib.29. *Effecerunt, aii, vt Senatus censeret*, PRIMO QVOQVE TEMPORE IN AFRICAM TRAIICIENDVM. Idem lib.42. in Senatusconsulto de Liguribus facto, ARMA PRIMO QVOQVE TEMPORE FIERI IN EA GENTE, decretum fuisse scribit. Apud eumdem libro 4. in quodam Senatus decreto legimus, SVBITARIOS MILITES TVMVLTVS CAVSA CONSCRIPTOS, PRIMO QVOQVE TEMPORE DIMITTI. Libro vero 36. Senatum iussisse narrat, C. LIVIVM PRAETOREM, CVI CLASSIS EVENERAT, CVM TRIGINTA NAVIBVS PARATIS, IN GRAECIAM PRIMO QVOQVE TEMPORE TRAIICERE, ET AB ATILIO NAVES ACCIPERE. Apud eumdem lib.3. Cornelius Maluginensis in sententia sua, DELECTVM PRIMO QVOQVE TEMPORE HABERI CENSET. Lib.40. Senatum censuisse refert, LIBROS NVMAE PRIMO QVOQVE TEMPORE IN COMITIO CREMANDOS ESSE. Idem lib.42. *Praetori negotium datum*, VT COLLEGAE IN SICILIAM SCRIBERET, EAE QVAE IN SICILIA NAVES ESSENT, REFICERET ATQVE EXPEDIRET, VT BRVNDVSIVM PRIMO QVOQVE TEMPORE MITTI POSSET. Et lib.43. *Coss. cum de prouinciis retulissent*, PRIMO QVOQVE TEMPORE ET COMPARARE EOS INTER SE ITALIAM, ET MACEDONIAM SORTIRI, PLACVIT. Idem lib.44. *Latinas, vbi magistratum iniissent*, QVOD PER RELIGIONEM POSSET, PRIMO QVOQVE TEMPORE FIERI PLACERE. Et alias eodem libro, Senatum decreuisse, vt Hostilius Cos. Macedonia PRIMO QVOQVE TEMPORE IN VRBEM REDIRET.

Enimuero quorum facta comprobabat & laudabat Senatus, EOS RECTE ATQVE ORDINE VIDERI FECISSE, decernebat. Eius rei fidem facit responsum Senatus, quod Masinissae legatis datum Liuius lib.30. scribit, IN QVO EST, SCIPIONEM RECTE ATQVE ORDINE VIDERI FECISSE, QVOD EVM REGEM APPELLASSET. Eodemque libro in responsis à Senatu datis Philippi Macedonum regis legatis, P. SCIPIONEM RECTE ATQVE ORDINE VIDERI FECISSE, ET FACERE, QVOD EOS, QVI ARMA CONTRA POPVLVM ROM. FERENTES CAPTI SVNT, HOSTIVM NVMERO IN VINCVLIS HABEAT. ET M. AVRELIVM E REPVB. FACERE, GRATVMQVE ID SENATVI ESSE, QVOD SOCIOS POPVLI ROM. QVANDO IVRE FOEDERIS NON POSSET, ARMIS TVEATVR. Vnde notandum est illi Formulae quandoque additum, GRATVM ID ESSE SENATVI. Et ita lib.45. *Responsum, ait Liuius, ab Senatu est*, ANTIOCHVM RECTE ATQVE ORDINE FECISSE, QVOD LEGATIS PARVISSET, GRATVMQVE ID ESSE SENATVI, POPVLOQVE ROM. Cicero Philipp.5. in ea sententia qua Senatusconsulto praeit, de Bruto agens, ID EVM RECTE ET ORDINE, EXQVE REPVB. FECISSE: IDQVE BRVTI PRAESTANTISSIMVM MERITVM IN REMPVB. SENATVI POPVLOQVE ROM. GRATVM ESSE, ET FORE. Idem Philipp.10. ID Q. CAEPIONEM BRVTVM PROCOS. BENE, ET E REPVB. ET PRO SVA, MAIORVMQVE SVORVM DIGNITATE CONSVETVDINEMQVE REIPVB. BENE GERENDAE FECISSE, EAMQVE REM SENATVI,

POPVLO ROM. GRATAM ESSE, ET FORE. Vt obseruata, BENE, ET E REPVB. quæ propositi, qua de agitur, Formulæ. idem Cicero adiungit Philipp. 3. his verbis: *Id enim, exercitumque eius, municipia, colonias prouinciæ Galliæ,* RECTE ATQVE ORDINE, EXQVE REPVB. FECISSE, ET FACERE. Idem Philipp. 10. Q. HORTENSIVM PROCOS. RECTE ET ORDINE, EXQVE REPVB. FECISSE. In responso vero, Saguntinorum legatis reddito apud Liuium lib. 28. SVOS IMPERATORES RECTE ET ORDINE ET EX VOLVNTATE SENATVS FECISSE, QVOD SAGVNTVM RESTITVERINT. At in S. Consulto Velleiano, RECTE ATQVE ORDINE FACTVROS dumtaxat, nullo alio addito. Liuius etiam lib. 23. In literis quas a se compositas, Hippocrates, quasi a Prætoribus Syracusanis ad Marcellum scriptas, & a se interceptas recitauit, scriptum fuisse refert, RECTE MARCELLVM ATQVE ORDINE FECISSE, QVOD IN LEONTINIS NVLLI PEPERCISSET. Plane recitatis in Senatu Bruti literis, cum de his Senatores rogati essent sententias, Q. Fusius Calenus pro sententia dixit, LITERAS BRVTI RECTE ATQVE ORDINE SCRIPTAS VIDERI. Quod Cicero venuste ridet, atque exagitat Philipp. 1[illegible]. his verbis: *[illegible] in Repub. Calene magnum iam habere & debes & potes: Quando ita decerni vidisti, aut quod [illegible] huius generis sunt enim innumerabilia* BENE SCRIPTAS LITERAS, *decretum a Senatu?* Erant & in Senatusconsultis vsitata verba hæc, VTI OPTIMO IVRE, quemadmodum ex sententiis quæ a Cicerone Philipp. 9. & 11. & ab Herculis in Ἀποκολοκυντώσει Senecæ dicuntur, liquet.

Verum ne in naufragiorum reliquiis colligendis longius immoremur, integra [illegible] Senatusconsultorum, quæ in veterum auctorum archiuis asseruantur, exempla [illegible] studiosis tota Senatusconsultorum [illegible] condorum ratio constet. Nec necesse habebimus P[illegible] rem adire, qui eas quas desideramus tabulas, [illegible] [illegible], exhiberi, co[illegible] [illegible] enim describendique potestatem Iulius Frontinus [illegible] faciet, qui sex penes se Senatusconsulta habet, quæ ex eius lib. 2 De Aquæductibus mutuabimur. Quorum prius in [illegible] [illegible] ea restituenda censeo, perscriptum est. QVOD QV. AELIVS TVBERO, P. FABIVS MAXIMVS COSS. V. F. DE IIS QVI CVRATORES AQVARVM PVBLICARVM EX S. C. A CAESARE AVGVSTO NOMINATI ESSENT, ORDINANDIS, D. E. R. Q. F. P. D. E. R. I. C. PLACERE HVIC ORDINI EOS QVI AQVIS [illegible] PRAEESSENT, CVM EIVS REI CAVSSA EXTRA VRBEM ESSENT, LICTORES BINOS, ET SERVOS PVBLICOS TERNOS, ARCHITECTOS SINGVLOS, ET SCRIBAS, ET LIBRARIOS, ACCENSOS, PRAECONESQVE TOTIDEM HABERE, QVOT HABENT II, PER QVOS FRVMENTVM PLEBI DATVR. CVM AVTEM IN VRBE EIVSDEM REI CAVSSA ALIQVID AGERENT, CETERIS APPARITORIBVS IISDEM, PRAETERQVAM LICTORIBVS VTI. VTIQVE QVIBVS AP[illegible] PARITORIBVS EX HOC S. C. CVRATORIBVS AQVARVM VTI LICERET, IN DIEBVS X. PROXIMIS, QVIBVS SENATVSCONSVLTVM FACTVM ESSET, AD AERARIVM DEFERRENTVR: QVIQVE ITA DELATI ESSENT, IIS PRAETORES AERARII, MERCEDES, CIBARIA, QVANTA PRAEFECTI FRVMENTO DANDA, DARE, DEFERRIQVE SOLENT, ANNVA DARENT, ET ATTRIBVERENT, IISQVE EAS PECVNIAS SINE FRAVDE SVAS FACERE LICERET: VTIQVE TABELLAS, CHARTAS, CETERAQVE QVAE EIVS CVRATIONIS CAVSSA O[illegible] ESSET [illegible] CVRATORIBVS PRAEBERI, QV. AELIVS, P. FABIVS COSS. AMBO, A[illegible], SI IIS VIDEBITVR, ADHIBITIS PRAETORIBVS QVI AERARIO PRAESVNT, EA PRAEBENDA LOCENT.

Secundum Senatusconsultum quod ab eodem auctore refertur, ita restituendum [illegible] quidem videtur. QVOD Q. AELIVS TVBERO, ET P. FABIVS MAXIMVS [illegible] V. F. DE NVMERO PVBLICORVM SALIENTIVM [illegible] IN VRBE ESSENT, INTRA[illegible] AEDIFICIA VRBI CONIVNCTA, [illegible] M. [illegible] FECISSET, Q. F. P. [illegible] RE ITA CENSVERVNT. NEQVE [illegible] RE, NEC MINVI NVMERVM SALIENTIVM, QVOS NVNC ESSE [illegible] [illegible] [illegible] A [illegible] EST DATVM, VT INSPICERENT A[illegible] PVBLICAS, [illegible] SALIENTIVM PVBLICORVM [illegible] PLACERE CV[illegible] AQVARVM, Q[illegible] S [illegible]. CAESAR AVGVSTVS EX SENATVS AVCTORITATE N[illegible] [illegible], [illegible] SALIENTES PVBLICI [illegible] ASSIDVISSIME, [illegible], ET [illegible] IN VSVM POPVLI FVNDERENT.

Te[illegible]m

Tertium ita est conceptum: QVOD Q. AELIVS TVBERO Q. FABIVS MAXIMVS COSS. V. F. QVOSDAM PRIVATOS EX RIVIS PVBLICIS AQVAM DVCERE, Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. NE CVI PRIVATO AQVAM DVCERE EX RIVIS PVBLICIS LICERET: VTIQVE OMNES II, QVIBVS AQVAE DVCENDAE IVS ESSET DATVM, EX CASTELLIS DVCERENT, ANIMADVERTERENTQVE CVRATORES AQVARVM, QVIBVS LOCIS INTRA EXTRAQVE VRBEM APTE CASTELLA PRIVATI FACERE POSSENT, EX QVIBVS AQVAM DVCERENT, QVAM EX CASTELLO COMMVNEM ACCEPISSENT A CVRATORIBVS AQVARVM: NE CVI EORVM, QVIBVS AQVA DARETVR PVBLICA, IVS ESSET INTRA QVINQVAGINTA PEDES EIVS CASTELLI, EX QVO AQVAM DVCERENT, LAXIOREM FISTVLAM SVBIICERE, QVAM QVINARIAM.

Quartum est huiusmodi.

QVOD Q. AELIVS TVBERO, P. FABIVS MAXIMVS COSS. V. F. CONSTITVI OPORTERE, QVO IVRE EXTRA INTRAQVE VRBEM DVCERENT AQVAS II, QVIBVS ATTRIBVTAE ESSENT. Q. D. E. R. F. P. O. S. I. C. VTI IIS QVOQVE MANERET ATTRIBVTIO AQVARVM, EXCEPTIS QVAE IN VSVM BALNEORVM ESSENT DATAE, AVT AVGVSTI NOMINE, QVOAD IIDEM DOMINI POSSIDERENT ID SOLVM IN QVO ACCEPISSENT AQVAM.

Quintum ita habet:

QVOD Q. AELIVS TVBERO, P. FABIVS MAXIMVS COSS. V. F. DE RIVIS, SPECVBVS, FORNICIBVSQVE IVLIAE, MARTIAE, APPIAE, TEPVLAE, ANIENIS, REFICIENDIS. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. VT CVM II RIVI, FORNICES, QVOS AVGVSTVS CAESAR SE REFECTVRVM IMPENSA SVA POLLICITVS SENATVI EST, REFICERENTVR, EX AGRIS PRIVATORVM TERRAM, LIMVM, LAPIDEM, TESTAM, ARENAM, LIGNA, CETERAQVE QVIBVS AD EAM REM OPVS ESSET, VNDE QVAEQVE EORVM PROXIME SINE INIVRIA PRIVATORVM TOLLI, SVMI, PORTARI POSSINT, VIRI BONI ARBITRATV AESTIMATA DARENTVR, TOLLERENTVR, SVMERENTVR, EXPORTARENTVR: ET EAS RES OMNES EXPORTANDAS, EARVMQVE RERVM REFICIENDARVM CAVSSA, QVOTIES OPVS ESSET, PER AGROS PRIVATORVM, SINE INIVRIA EORVM, ITINERA, ACTVS, PATERENT, DARENTVR.

Sexti autem verba sunt hæc:

QVOD Q. AELIVS TVBERO, P. FAB. MAXIMVS COSS. V. F. AQVARVM QVAE IN VRBEM VENIRENT ITINERA OCCVPARI MONVMENTIS, ET AEDIFICIIS ET ARBORIBVS CONSERI: Q. F. P. D. E. R. I. C. CVM AD REFICIENDOS RIVOS SPECVSQVE, PER QVAE ET OPERA PVBLICA CORRVMPVNTVR, PLACERE CIRCA FONTES ET FORNICES, ET MVROS VTRAQVE EX PARTE, VACVOS QVINDENOS PEDES PATERE, ET CIRCA RIVOS QVI SVB TERRA ESSENT, ET SPECVS INTRA VRBEM ET EXTRA VRBEM CONTINENTIA AEDIFICIA, VTRAQVE EX PARTE QVINOS PEDES VACVOS RELINQVI, ITA VT NEQVE MONVMENTVM IN IIS LOCIS, NEQVE AEDIFICIVM POST HOC TEMPVS PONERE, NEQVE CONSERERE ARBORES LICERET: SI QVAE NVNC ESSENT ARBORES INTRA ID SPATIVM, EXTIRPARENTVR, PRAETERQVAM SI QVAE VILLAE CONTINENTES, ET INCLVSAE AEDIFICIIS ESSENT. SI QVIS ADVERSVS EA COMMISERIT, IN SINGVLAS RES, IN DENA MILLIA DAMNAS ESSET: EX QVIBVS PARS DIMIDIA PRAEMIVM ACCVSATORI DARETVR, CVIVS OPERA MAXIME CONVICTVS ESSET, QVI ADVERSVS HOC S. C. COMMISISSET: PARS ALTERA DIMIDIA IN AERARIVM REDIGERETVR, DEQVE EA RE IVDICARENT, COGNOSCERENTQVE CVRATORES AQVARVM.

Sed illustriora sunt & vberiora duo illa Senatusconsulta, quæ Epistolis Cælii ad Ciceronem inserta sunt. Nam & Auctoritatum & Intercessionum Formulas continent. Prioris verba sic habent: S. C. AVCTORITAS. PRID. KALEND. OCTOBREIS, IN AEDE APOLLINIS SCRIBENDO ADFVERVNT. L. DOMITIVS CN. F. AENOBARBVS, Q. CAECILIVS, Q. F. METELLVS PIVS SCIPIO, L. IVLIVS, L. F. POMT. ANNALIS, CAIVS SEPTIMVS T. F. QVIRINA, C. LVCEIVS C. F. PVP. HIRRVS, C. SCRIBONIVS C. F. POP. CVRIO, L. ATEIVS, L. F. ANN. CAPITO, M. OPPIVS M. F. TERENT.

QVOD M. MARCELLVS COS. V. F. DE PROVINCIIS CONSVLARIBVS, D. E. R. I. C. VTI L. PAVLVS, C. MARCELLVS COSS. CVM MAGISTRATVM INIISSENT A. D. KAL. MARTIAS, QVAE IN SVO MAGISTRATV FVTVRAE ESSENT, DE PROVINCIIS CONSVLARIBVS AD SENATVM REFERRENT, NEVE QVID PRIVS EX A. D. KALEND. MARTIAS, NEVE QVID CONIVNCTIM DE EA RE REFERRETVR A CONSVLIBVS. VTIQVE EIVS REI CAVSSA PER DIES COMITIALES SENATVM HABERENT, S. Q. C. FACERENT. ET CVM DE EA RE AD SENATVM REFERRETVR A CONSVLIBVS, EORVM QVI CCC. IVDICIBVS ESSENT SEX ADVOCARE LICERET. SI QVID DE EA RE AD POPVLVM PLEBEMVE LATO OPVS ESSET, VT SER. SVLPITIVS, M. MARCELLVS COSS. PRAET. TRIB. PLEB. QVIBVS EORVM VIDERETVR, AD POPVLVM PLEBEMVE FERRENT. QVOD II NON TVLISSENT, VTI QVICVMQVE DEINCEPS ESSENT, AD POPVLVM PLEBEMVE FERRENT.

Alterius vero verba sunt huiusmodi: S. C. AVCTORITAS PRID. KAL. OCTOBRIS, IN AEDE APOLLINIS SCRIBENDO AFFVERVNT. L. DOMITIVS, CN. F. AENOBARBVS, Q. CAECILIVS, Q. F. METELLVS PIVS SCIPIO, L. IVLIVS L. F. POMP. ANNALIS, C. SEPTIMIVS, T. F. QVIR. C. SCRIBONIVS, C. F. POP. CVRIO, L. ATTEIVS, L. F. AN. CAPITO, M. OPPIVS, M. F. TERENT.

QVOD M. MARCELLVS COS. V. F. DE PROVINCIIS, D. E. R. I. C. SENATVM EXISTIMARE, NEMINEM EORVM QVI POTESTATEM HABENT INTERCEDENDI, IMPEDIENDI, MORAM AFFERRE OPORTERE, QVOMINVS DE REPVB. QVAM PRIMVM AD SENATVM REFERRI S. Q. C. FIERI POSSIT. QVI IMPEDIERIT, EVM SENATVM EXISTIMATVRVM CONTRA REMPVB. FECISSE. SI QVIS HVIC S. C. INTERCESSERIT, SENATVI PLACERE, AVCTORITATEM PERSCRIBI, ET DE EA RE AD SENATVM POPVLVMQVE REFERRI. HVIC SC INTERCESSIT C. CAELIVS, L. VICINIVS, P. CORNELIVS, C. VIBIVS PANSA. ITEM SENATVI PLACERE DE MILITIBVS QVI IN EXERCITV C. CAESARIS SVNT, QVI EORVM STIPENDIA EMERITA CAVSSAS, QVIBVS DE CAVSSIS MISSI FIERI DEBEANT, HABEANT, AD HVNC ORDINEM REFERRI, VT EORVM RATIO HABEATVR, CAVSAEQVE COGNOSCANTVR. SI QVIS HVIC S. C. INTERCESSERIT, SENATVI PLACERE AVCTORITATEM PERSCRIBI, ET DE EA RE AD SENATVM POPVLVMQVE REFERRI. HVIC SENATVSCONSVLTO INTERCESSIT C. CAELIVS, C. PANSA TRIB. ITEMQVE SENATVI PLACERE IN CILICIAM PROVINCIAM, IN QVE VIII. RELIQVAS PROVINCIAS, QVAS PRAETORII PRO PRAETORE OBTINERENT, EOS, QVI PRAETORES FVERVNT, NEQVE IN PROVINCIA CVM IMPERIO FVERVNT, QVOS EORVM EX S. C. CVM IMPERIO IN PROVINCIAS PRO PRAETORE MITTI OPORTERET, EOS SORTITO IN PROVINCIAS MITTI PLACERE. SI EX EO NVMERO QVOS EX S. C. IN PROVINCIAS IRE OPORTERET, AD NVMERVM NON ESSENT, QVI IN EAS PROVINCIAS PROFICISCERENTVR, TVM VTI QVODQVE COLLEGIVM PRIMVM PRAETORVM FVISSET, NEQVE IN PROVINCIAS PROFECTI ESSENT, ITA SORTE IN PROVINCIAS PROFICISCERENTVR, SI AD NVMERVM II NON ESSENT, TVNC DEINCEPS PROXIMI CVIVSQVE COLLEGII, QVI PRAETORES FVISSENT, NEQVE IN PROVINCIAS PROFECTI ESSENT, IN SORTEM CONIICERENTVR, QVOAD IS NVMERVS EFFECTVS ESSET, QVEM AD NVMERVM IN PROVINCIAS MITTI OPORTERET. SI QVIS HVIC S. C. INTERCESSISSET, AVCTORITAS PERSCRIBERETVR. HVIC SC INTERCESSIT C. CAELIVS, C. PANSA TRIB. PLEB.

Plane post quaestionem de clandestinis coniurationibus a Senatu Consulibus [illegible] datam, alterum eorum Posthumium, ea quae in Bacchanalibus in sacro nocturno [illegible] fieri, summa diligentia detexisse, re ad Senatum detulisse, omniaque [illegible] quae delata primo, quaeque deinde [illegible] inquisita forent, Liuius lib. 39. refert. Quam de re quid decretum fuerit, docet his verbis: *Censuit Senatus,* GRATIAS CONSVLI AGENDAS, QVOD EAM REM ET CVM SINGVLARI CVRA, ET SINE VLLO TVMVLTV INVESTIGASSET: *Quaestionem deinde de Bacchanalibus, sacrisque nocturnis extra ordinem Consulibus mandat:* INDICIBVS EBVTIO, AC FECENIAE, NE FRAVDI EA RES SIT, CVRARE,

ET ALIOS INDICES PRAEMIIS INVITARE, *iuber*. SACERDOTES EORVM SACRORVM, SEV VIRI SEV FEMINAE ESSENT, NON ROMAE MODO, SED PER OMNIA FORA ET CONCILIABVLA CONQVIRI, VT IN CONSVLVM POTESTATE ESSENT. EDICI PRAETEREA IN VRBE ROMA, ET PER TOTAM ITALIAM EDICTA MITTI, NE QVIS QVI BACCHIS INITIATVS ESSET, COISSE AVT CONVENISSE CAVSA SACRORVM VELIT, NEV QVID TALIS REI DIVINAE FECISSE. ANTE OMNIA, VT QVAESTIO DE HIS HABEATVR, QVI COIERINT CONIVRAVERINTVE, QVO STVPRVM, FLAGITIVMVE INFERRETVR. Et paulo post: *Datum deinde Consulibus negotium est*, VT OMNIA BACCHANALIA ROMAE PRIMVM, DEINDE PER TOTAM ITALIAM DIRVERENT: EXTRA QVAM SI QVA IBI VETVSTA ARA, AVT SIGNVM CONSECRATVM ESSET: *In reliquum Senatusconsulto cautum est*, NE QVAE BACCHANALIA ROMAE, NEVE IN ITALIA ESSENT: SI QVIS TALE SACRVM SOLLEMNE ET NECESSARIVM DVCERET, NEC SINE RELIGIONE ET PIACVLO SE ID OMITTERE POSSE, APVD PRAETOREM VRBANVM PROFITEREBTVR: PRAETOR SENATVM CONSVLERET: SI EI PERMISSVM ESSET, CVM IN SENATV CENTVM NON MINVS ESSENT, ITA ID SACRVM FACERET, DVM NE PLVS QVINQVE SACRIFICIO INTERESSENT: NEV QVA PECVNIA COMMVNIS, NEV QVIS MAGISTER SACRORVM AVT SACERDOS ESSET. *Aliud deinde huic coniunctum, referente Q. Martio Consule, Senatusconsultum factum est*, VT DE IIS QVOS PRO INDICIBVS CONSVLES HABVISSENT, INTEGRA RES AD SENATVM REFERRETVR, CVM SP. POSTHVMIVS QVAESTIONIBVS PERFECTIS ROMAM REDISSET. MINIVM CERRINIVM CAMPANVM ARDEAM IN VINCVLA MITTENDVM, *censuerunt*: MAGISTRATIBVSQVE ARDEATIVM PRAEDICENDVM, VT IN INTENTIORE EVM CVSTODIA ASSERVARENT, NON SOLVM NE EFFVGERET, SED NE MORTIS CONSCISCENDAE LOCVM HABERET. *Sp. Posthumius aliquanto post Romam venit: Eo referente* DE P. EBVTII ET HISPALAE FECENIAE PRAEMIO, QVOD EORVM OPERA INDICATA BACCHANALIA ESSENT, *Senatusconsultum factum est*, VT IN SINGVLIS HIS CENTENA MILLIA AERIS QVAESTORES VRBANI EX AERARIO DARENT: VTIQVE COS. CVM TRIBVNIS PLEBIS AGERET, VT AD PLEBEM PRIMO QVOQVE TEMPORE FERRENT, VT P. EBVTIO EMERITA STIPENDIA ESSENT, NE INVITVS MILITARET, NEVE CENSOR EI EQVVM PVBLICVM ASSIGNARET: VTIQVE FECENIAE HISPALAE DATIO, DIMINVTIO GENTIS, ENVPTIO, TVTORIS OPTIO ITEM ESSET, QVASI EI VIR TESTAMENTO DEDISSET: VTIQVE EI INGENVO NVBERE LICERET: NEV QVID SI QVI EAM DVXISSET, OB ID FRAVDI IGNOMINIAEVE ESSET: VTIQVE CONSVLES PRAETORESQVE QVI NVNC ESSENT, QVIVE POSTEA FVTVRI ESSENT, CVRARENT, NE QVID EI MVLIERI INIVRIAE FIERET, VTIQVE TVTO ESSET: ID SENATVM VELLE, ET AEQVVM CENSERE VT ITA FIERET.

Quinetiam, cum Senatui de Campanis statuendi ius a plebe datum esset, Senatusconsultum in M. Attilii Reguli sententiam, narrante Liuio lib. 26. factum est huiusmodi: OPPIAE, CLVVIAEQ. QVAE DE REPVB. BENE MERITAE ESSENT, PRIMVM BONA AC LIBERTATEM RESTITVI: SI QVA ALIA PRAEMIA PETERE A SENATV VELLENT, VENIRE EAS ROMAM: ALIORVM BONA PVBLICANDA, IPSOS LIBEROSQVE EORVM, ET CONIVGES VENDENDAS, EXTRA FILIAS QVAE NVPSISSENT, PRIVSQVAM IN POPVLI ROM. POTESTATEM VENISSENT: ALIOS IN VINCVLA CONDENDOS, AC DE HIS POSTERIVS CONSVLENDVM. PECVA CAPTIVA, PRAETER EQVOS ET MANCIPIA, PRAETER PVBERES VIRILIS SEXVS, ET OMNIA, QVAE SOLO NON CONTINERENTVR, RESTITVENDA CENSVERVNT DOMINIS. CAMPANOS OMNES, ATTELLANOS, CALATINOS, SABATINOS, EXTRA QVAM QVI EORVM AVT IPSI, AVT PARENTES EORVM, APVD HOSTES ESSENT, LIBEROS ESSE IVSSERVNT, ITA VT NEMO EORVM CIVIS ROMANVS, AVT LATINI NOMINIS ESSET: NEVE QVIS EORVM, QVI CAPVAE FVISSENT, DVM PORTAE CLAVSAE ESSENT, IN VRBE, AGROVE CAMPANO, INTRA CERTAM DIEM MANERET. LOCVS VBI HA-

BITARENT, TRANS TIBERIM, QVI NON CONTINGERET TIBERIM, DARETVR. QVI NEC CAPVAE, NEC IN VRBE CAMPANA, QVAE A POPVLO ROM. DEFECISSET, PER BELLVM FVISSENT, EOS CIS LIRIM AMNEM, ROMAM VERSVS: QVI AD ROMANOS TRANSISSENT, PRIVS QVAM ANNIBAL CAPVAM VENIRET, TRANS VVLTVRNVM EMOVENDOS CENSVERVNT: NE QVI EORVM PROPIVS MARE XV. MILLIBVS PASSVVM, AGRVM AEDIFICIVMVE HABERENT. QVI EORVM TRANS TIBERIM EMOTI ESSENT, NE IPSI, POSTERIVE EORVM VSPIAM PARARENT HABERENTVE, NISI IN VEIENTE AVT SVTRINO, NEPESINOVE AGRO: DVM NE CVI MAIOR, QVAM QVINQVAGINTA IVGERVM, AGRI MODVS ESSET. SENATORVM OMNIVM, QVIQVE MAGISTRATVS CAPVAE, ATELLAE, CALATIAE GESSISSENT, BONA VENIRE CAPVAE IVSSERVNT. LIBERA CORPORA QVAE VENVNDARI PLACVERAT, ROMAM MITTI, AC ROMAE VAENIRE. SIGNA, STATVAE AENEAS, QVAE CAPTA DE HOSTIBVS DICERENTVR, QVAE EORVM SACRA AC PROFANA ESSENT, AD PONTIFICVM COLLEGIVM REIECERVNT.

Adſcribam & ex Pandectis noſtris factum Hadriani temporibus de Petitione hereditatis Senatusconſultum, quod ab Vlpiano refertur in hæc verba: PRIDIE IDVS MARTIAS Q. IVLIVS BALBVS, ET PVBLIVS IVVENTIVS CELSVS, TITIVS AVFIDIVS OENVS SEVERIANVS COSS. VERBA FECERVNT, DE HIS QVAE IMPERATOR CAESAR TRAIANI PARTHICI FILIVS, DIVI NERVAE NEPOS, HADRIANVS AVGVSTVS IMPERATOR, MAXIMVSQVE PRINCEPS PROPOSVIT QVINTO NONAS MARTIAS, QVAE PROXIMAE FVERVNT, LIBELLO COMPLEXVS ESSET, QVID FIERI PLACEAT: DE QVA RE ITA CENSVERVNT. CVM ANTEQVAM PARTES CADVCAE EX BONIS RVSTICI FISCO PETERENTVR, HI QVI SE HEREDES ESSE EXISTIMANT HEREDITATEM DISTRAXERINT, PLACERE, REDACTAE EX PRETIO RERVM VENDITARVM PECVNIAE VSVRAS NON ESSE EXIGENDAS. IDEMQVE IN SIMILIBVS CAVSIS SERVANDVM. ITEM PLACERE, A QVIBVS HEREDITAS PETITA FVISSET, SI ADVERSVS EOS IVDICATVM ESSET, PRETIA QVAE AD EOS RERVM EX HEREDITATE VENDITARVM PERVENISSENT, ETSI EAE ANTE PETITAM HEREDITATEM DEPERISSENT, DEMINVTAEVE FVISSENT, RESTITVERE DEBERE. ITEM EOS QVI BONA INVASISSENT, CVM SCIRENT AD SE NON PERTINERE, ETIAM SI ANTE LITEM CONTESTATAM FECERINT, QVO MINVS POSSIDERENT, PERINDE CONDEMNANDOS, QVASI POSSIDERINT. EOS AVTEM QVI IVSTAS CAVSAS HABVISSENT, QVARE AD SE BONA PERTINERE EXISTIMASSENT, VSQVE EO DVMTAXAT, QVO LOCVPLETIORES EX EA RE FACTI ESSENT. PETITAM AVTEM FISCO HEREDITATEM, EX EO TEMPORE EXISTIMANDVM ESSE, QVO PRIMVM SCIERIT QVISQVE EAM A SE PETI, ID EST, CVM PRIMVM AVT DENVNTIATVM ESSET EI, AVT LITERIS, VEL EDICTO EVOCATVS ESSET, CENSVERVNT.

Velleiani etiam Senatusconſulti verba hæc fuiſſe Vlpianus tradit. QVOD MARCVS SILANVS ET VELLEIVS TVTOR CONSVLES VERBA FECERVNT, DE OBLIGATIONIBVS FEMINARVM QVAE PRO ALIIS REAE FIERENT, QVID DE EA RE FIERI OPORTEAT, DE EA RE ITA CENSVERVNT. QVOD AD FIDEIVSSIONES ET MVTVI DATIONES, ET PRO ALIIS QVIBVS INTERCESSERINT FEMINAE, PERTINET, TAMETSI ANTE VIDETVR ITA IVS DICTVM ESSE, NE EO NOMINE AB HIS PETITIO, NEVE IN EAS ACTIO DETVR, CVM EAS VIRILIBVS OFFICIIS FVNGI, ET EIVS GENERIS OBLIGATIONIBVS OBSTRINGI NON SIT AEQVVM, ARBITRARI SENATVM, RECTE ATQVE ORDINE FACTVROS, AD QVOS DE EA RE IN IVRE ADITVM ERIT, SI DEDERINT OPERAM VT IN EA RE SENATVS VOLVNTAS SERVETVR.

Senatusconſulti vero Macedoniani verba eodem Vlpiano teſte, hæc erant: CVM INTER CETERAS SCELERIS CAVSAS MACEDO, QVAS ILLI NATVRA ADMINISTRABAT, ETIAM AES ALIENVM ADHIBVISSET, ET SAEPE MATERIAM PECCANDI MALIS MORIBVS PRAESTARET, QVI PECVNIAM, NE QVID AMPLIVS DICERETVR, INCERTIS NOMINIBVS CREDERET: PLACERE, NE CVI, QVI FILIOFAMILIAS

MILIAS MVTVAM PECVNIAM DEDISSET, ETIAM POST MORTEM PARENTIS EIVS, CVIVS IN POTESTATE FVISSET, ACTIO, PETITIOQVE DARETVR: VT SCIRENT, QVI PESSIMO EXEMPLO FOENERARENT, NVLLIVS POSSE FILIIFAMILIAS BONVM NOMEN EXPECTATA PATRIS MORTE, FIERI.

Idem Vlpianus Senatusconsulti Trebelliani hæc verba memorat: CVM ESSET AEQVISSIMVM IN OMNIBVS FIDEICOMMISSARIIS HEREDITATIBVS, SI QVA DE HIS BONIS IVDICIA PENDERENT, EX HIS EOS SVBIRE, IN QVOS IVS FRVCTVSQVE TRANSFERRETVR, POTIVS QVAM CVIQVE PERICVLOSVM ESSE FIDEM SVAM IPLACET, VT ACTIONES, QVAE IN HEREDEM, HEREDIBVSQVE, DARI SOLENT, EAS NEQVE IN EOS, NEQVE HIS DARI, QVI FIDEI SVAE COMMISSVM, SICVTI ROGATI ESSENT, RESTITVISSENT: SED HIS, ET IN EOS, QVIBVS EX TESTAMENTO FIDEICOMMISSVM RESTITVTVM FVISSET: QVO MAGIS IN RELIQVVM CONFIRMENTVR SVPREMAE DEFVNCTORVM VOLVNTATES.

Sunt & alia in Pandectis, ab eorum, quæ stante Rep. fiebant, dignitate & gloria, non minus verborum grauitate & amplitudine, quam temporum interuallo seiuncta Senatusconsulta: quorum proinde locos sedesque indicasse satis erit. Qui legendi studio tenebitur, facultatem illi dabit Vlpianus in l.1.ff.de adsignand.libert.& l.1.ff.de liber.adgnosc.& l. Cum vero.§. subuentum.& l.si seruum.§.si quis seruum.ff de fideicom.libertatib.& Marcell.in l.2.ff.de bon.eor.qui ante sent. His igitur ablegatis, aurei illius sæculi Senatusconsulta complectar, quæ ea quidem pro re subiecta concipiebantur: tentabo tamen confusam eorum multitudinem in aliquem ordinem adducere, & ad certa quasi capita referre. Ac primum ea quæ de diuinis rebus, tum deinde quæ de humanis, id est de Repub. de Bello, de Prouinciis, de Exercitibus, & aliis, quæcumque vsu veniebant, negotiis, fieri Senatusconsulta solebant, exequar. Vt ergo ab iis quæ de Religione (vnde & Relationum principia ducebantur) fiebant, ordiar, priusquam bellum aliquod periculosum susciperetur, Senatus vt plurimum decernebat, vt Coss. rem diuinam cum certa precatione facerent, vel prodigia procurarent, vel ludos & dona Diis immortalibus vouerent. Sic antequam bellum cum Philippo rege iniretur, Senatum decreuisse Liuius lib.31.refert: VTI COSS. MAIORIBVS HOSTIIS REM DIVINAM FACERENT, QVIBVS DIIS IPSIS VIDERETVR, CVM PRECATIONE EA, QVAM REM SENATVS POPVLVSQVE RO. DE REP. DEQVE INEVNDO NOVO BELLO IN ANIMO HABERET, EA RES VTI POPVLO RO. SOCIISQVE, AC NOMINI LATINO, LAETA ET PROSPERA EVENIRET. Idem lib.36. auctor est post initum a P.Cornelio Scipione, & M. Acilio Glabrione Consulatum, Patres priusquam de prouinciis agerent, iussisse, COSS. RES DIVINAS FACERE MAIORIBVS HOSTIIS, IN OMNIBVS FANIS, IN QVIBVS LECTISTERNIVM MAIORE PARTE ANNI FIERI SOLERET, PRECARIQVE, QVOD SENATVS DE NOVO BELLO IN ANIMO HABERET, VT EA RES SENATVI POPVLOQVE ROM. BENE AC FELICITER EVENIRET. Eodemque libro paullo post, *Senatusconsultum*, ait, *factum est*, QVOD POPVLVS ROM. EO TEMPORE DVELLVM IVSSISSET CVM REGE ANTIOCHO ESSE, QVIQVE SVB IMPERIO EIVS ESSENT, VT EIVS REI CAVSA SVPPLICATIONEM IMPERARENT COSS. VTIQVE M. ACILIVS COS. LVDOS MAGNOS IOVI VOVERET, ET DONA AD OMNIA PVLVINARIA. Idem lib.42. *Cum bellum Macedonicum in expectatione esset priusquam id susciperetur*, PRODIGIA EXPIARI, PACEMQVE DEVM, PETI, PRECATIONIBVS QVAE EDITAE EX FATALIBVS LIBRIS ESSENT, PLACVIT.

Consules vero vbi ex Senatus auctoritate rem diuinam fecerant, si quidem litassent, Renuntiare solebant Senatui, RITE SACRIFICATVM, vel, REM DIVINAM, PRECATIONEMQVE RITE FACTAM. Liuius lib. 31. COSS. PRONVNTIARVNT, REM DIVINAM RITE PERFECTAM ESSE, PRECATIONIQVE ANNVISSE DEOS, HARVSPICES RESPONDERE. Idem lib. 42 *Coss. quo die magistratum inierunt, ex S.C. cum circa omnia fana in quibus lectisternium maiorem partem anni esse solet, maioribus hostiis immolassent, inde preces suas acceptas ab diis immortalibus ominati*, Senatus, RITE SACRIFICATVM, PRECATIONEMQVE DE BELLO FACTAM, RENVNTIARVNT. Sin secus, Renuntiabant, MINIME LITASSE. Liuius libr. 41. *Cum Coss.* inquit, *pluribus hostiis caesis*, MINIME LITASSE, *Renunciassent, Senatus maioribus hostiis vsque ad Litationem sacrificari iussit.*

CC 2

Placandorum certe Deorum causa, quos iratos esse cladibus acceptis sen[illegible]rant, prodigia hostiis cæsis procurari, supplicationesque haberi Senatus dece[illegible] L[illegible] lib. 10. *Eo anno prodigia multa fuerunt: quorum auerruncandorum causa su[illegible]plicationes [illegible] Senatus decreuit.* Idem 40. *His prodigiis cladibusq; anxii Patres decreu[illegible]*, VT EI COS[illegible]. QVIBVS DIIS VIDERETVR, HOSTIIS MAIORIBVS SACRIFI[illegible]ARI[illegible], ET DECEMVIRI LIBROS ADIRENT. *Eorum decreto supplicatio circa omnia [illegible] Romæ in diem vnum indicta est. Iisdem auctoribus &* SENATVS CENSVIT *& C[illegible]*, VT PER TOTAM ITALIAM IN TRIDVVM SVPPLICATIO, ET [illegible] ESSET. Atque ita post [illegible] prodigia ex pluribus simul locis nunciata, quæ metum populo terroremque iniece[illegible]nt, Consilem DE RELIGIONE patres consuluisse, decretumque [illegible] Liuius lib. 22 refert, VT EA PRODIGIA PARTIM MAIORIBVS HOSTIIS, PARTIM LACTENTIBVS PR[illegible]VRARENTVR, ET VT SVPPLICATIO PER TRIDVVM AD OMNIA PVLVINARIA HABERETVR: CETERA, CVM DECEMVIRI LIBROS INSPEXISSENT, VT ITA FIERENT, QVEMADMODVM CORDI ESSE DIVI CARMINIBVS PRAEFARENTVR. Agell. lib. 4. cap. 6. veteris cuiusdam Senatusconsulti exemp[illegible] p[illegible] in h[illegible] ve[illegible]: QVOD C. IVLIVS L. F. PONTIFEX NVNTIAVIT IN SACRARIO IN REGIA [illegible]STAS MARTIAS MOVISSE, D. E. R. I. C. VT M. ANTONIVS C[illegible] [illegible]STIIS MAIORIBVS IOVI ET MARTI PROCVRARET: QVOD ET CETERIS DIIS QVIBVS VIDERETVR PLACANDIS VTI PROCVRASSET, SATIS [illegible]DVM CENSVERVNT SI QVID SVCCIDANEIS OPVS ESSET, ROBIGVS A[illegible]DERET. Denique ob prodigia, Procurationes & Obsecrationes constituendas Cicero in e[illegible]mo orationis de Haruspicum responsis censet.

Cum vero tetra prodigia nunciata erant, SIBYLLINOS LIBROS ADIRE ET INSPICERE DECEMVIRI a Senatu iubebantur. Cic. lib. 1 De Diuinat. *Quoties Senatus Decemuiros ad libros ire iussit.* Liu. lib. 7. *Q. Fabius Max. Dictator, quo die magistratum iniit, vocato Senatu, ab Diis orsus, cum docuisset Patres, plus negligentia ceremoniarum auspiciorumq; quam temeritate atq; inscitia peccatum à C. Flaminino Cos. esse, quæq; piacula iræ Deûm e[illegible]nt, ip[illegible] Deos consulendos esse peruicit, ut quod non ferme decernitur,* NISI CVM TETRA PRO[illegible]IA NVNTIATA SVNT, DECEMVIRI LIBROS SIBYLLINOS ADIRE IVBERENTVR. Idem [illegible] *Priusquam signa ab vrbe noua legiones mouerent*, DECEMVIRI LIBROS ADIRE ATQVE INSPICERE *iussi, propter territos vulgo homines nouis prodigiis.* Et eodem lib. *Hoc [illegible], cum inter tot, ut fit, clades in prodigium [illegible] essent*, DECEMVIRI LIBROS ADIRE *[illegible] sunt.* Idē lib. 21. *Ob cetera prodigia* LIBROS ADIRE DECEMVIRI *iussi.* Idem lib. 31. *N[illegible]* DECEMVIROS ADIRE LIBROS DE PORTENTO EO, *iusserunt.* Et lib. 34. *P[illegible]* DECEMVIRIS ADIRE LIBROS *iussis.* Eodem teste lib. 40. Prodigiorum causa C. Se[illegible] Pontifex Max. PIACVLA IRAE DEVM CONQVIRERE *iussus est*, DECEMVIRI LIBROS INSPICERE, CONSVL APOLLINI, AESCVLAPIO, SALVTI, DONA VOVERE, ET DARE SIGNA INAVRATA. Et lib. 42. *Ea res prodigii loco habita, ad Senatum relata est: Patres* AD HARVSPICES REFERRI, ET DECEMVIROS LIBROS ADIRE, *iusserunt.* Varro lib. [illegible] De re Rust. cap. 1. *Neque patiar Sibyllam non solum cecinisse, quæ dum viueret, prode[illegible]nt hominibus, sed etiam quæ cum periisset ipsa, & id etiam ignotissimis quoq; hominibus, ad cuius libros tot annis post publice solemus redire, cum desideramus quid faciendum sit nobis ex aliquo portento.* Ex [illegible]dem etiam Varronis de Scenicis originibus libro Censorinus lib. De d[illegible] Nat. cap. [illegible] [illegible] *Quum multa portenta [illegible]rent, & murus & turris quæ sunt inter portam Collinam & Esquilinam, de cælo essent tacta, & ideo libros Sibyllinos Decemuiri adiissent renuntiauerunt, uti Diti patri & Proserpinæ ludi Tarentini in campo Martio fierent tribus noctibus, & hostiæ furuæ immolar[illegible]tur, vtiq; ludi centesimo quoq; anno fierent.*

Plane e[illegible] t[illegible]es [illegible]o tempore Vestal[illegible] virgines no[illegible]æ incesti cum equitibus R[illegible] pœnas dedissent, Senatum, libris Siby[illegible] Decemuiros inspectis, censuisse, ut Veneris [illegible] ti ord[illegible] [illegible] ac[illegible] o ecraret[illegible], [illegible] m[illegible] pudicitiam conuer[illegible]eretur, tradunt Valer. Max. lib. 8. cap. [illegible] Iul. Obseq. in lib. De [illegible]g. Ouid. lib. 5. Fa[illegible] [illegible] lib. 7 cap. [illegible]

O[illegible] os quoque terræmotus nuntiatos Decemuiros libros Sibyllinos adire iussos, Liuius lib. 34 [illegible].

[illegible] CVM late [illegible]aretur vis morbi, pestilentiæque finis non fieret, ex Senatusconsulto libros a Decemuiris adiri consueuisse, idem Liuius non vno loco docet. Sic [illegible] lib. 5.

scr[illegible]

scribit. *Grauis pestilensq; omnibus animalibus astas excepit, cuius insanabili pernicie, quando nec causa nec finis inueniebatur,* LIBRI SIBYLLINI EX S. C. ADITI SVNT. Idem lib. 7. auctor est, pestilentiam ciuitatem adortam, coëgisse Senatum, imperare Decemuiris, VT LIBROS SIBYLLINOS INSPICERENT. Et lib. 41. *Cum pestilentia finis non fieret, Senatus decreuit,* VTI DECEMVIRI LIBROS SIBYLLINOS ADIRENT. Post Tarentinorum vtique defectionem, religione noua, carminibus Martii vatis, obiecta, iis explanatis Senatusconsultum factum Liuius lib. 25. scribit, VT DECEMVIRI LIBROS DE LVDIS APOLLINI, REQVE DIVINA FACIENDA INSPICERENT. Ea cum inspecta relataque ad Senatum essent, censuere patres, APOLLINI LVDOS VOVENDOS FACIENDOSQVE, ET QVANDO LVDI FACTI ESSENT, DVODECIM MILLIA AERIS PRAETORI AD REM DIVINAM, ET DVAS HOSTIAS MAIORES DANDAS. Alterum Senatusconsultum factum est, VT DECEMVIRI SACRA GRAECO RITV FACERENT, IISQVE HOSTIIS APOLLINI BOVE AVRATO, ET CAPRIS DVABVS ALBIS AVRATIS, LATONAE BOVE FEMINA AVRATA. Macrob. lib. 1. Saturnal cap. 17. de eiusdem Martii vatis carmine loquens: *Ex hoc,* ait, *carmine cum procurandi gratia dies vnus rebus diuinis impensus esset, postea S. C. factum,* VT DECEMVIRI, *quo magis instruerentur,* DE LVDIS APOLLINI AGENDIS, RESQVE DIVINA RECTE FACIENDA LIBROS SIBYLLINOS ADIRENT. Dionys. Halicarnass. lib. 4. Οὐδὲν οὕτω Ῥωμαῖοι φυλάττουσιν, οὔτε ὅσιον κτῆμα, οὔτε ἱερὸν, ὡς τὰ Σιβύλλεια θέσφατα. Χρῶνται δὲ αὐτοῖς, ὅταν συμπιεσθείσης κατὰ πόλεμον ἢ πρώτων κινῶν καὶ φαντασμάτων μεγάλων καὶ δυσκρίτων αὐτοῖς φανέντων, οἷα πολλὰ συνέβη. Plutarch ἐν Αἰτίαις ῥωμαϊκοῖς· Τῆς δὲ πράξεως δεινῆς φανείσης, ἔδοξεν, ἀναζητῆσαι τὰ Σιβύλλεια τοὺς ἱερεῖς. Phlegon. in lib. περὶ θαυμασίων· Δι' ἣν αἰτίαν ἡ Σύγκλητος ἐκέλευσεν, ΤΟΥΣ ΙΕΡΟΜΝΗΜΟΝΑΣ ΑΝΑΓΝΩΝΑΙ ΤΟΥΣ ΣΙΒΥΛΛΗΣ ΧΡΗΣΜΟΥΣ. Exstat huius generis Senatusconsultorum exemplum apud Vopiscum in Aurelio, quod inserere propter longitudinem nolui.

Supplicationes porro variis de causis Senatus decernebat. Pro felici enim successu & exitu eorum quæ aggrediebantur, supplicationes decretas, Liuius lib 30. docet quo loci post imperium P. Scipioni, donec debellatum in Africa foret, prorogatum, decreuisse Senatum ait, VT SVPPLICATIO FIERET, QVOD IS IN AFRICAM PROVINCIAM TRAIECISSET, VT EA RES SALVTARIS POPVLO ROM. IPSIQVE DVCI ATQVE EXERCITVI ESSET. Idem lib. 37. supplicationem in vnum diem decretam, QVOD EXERCITVS ROM. TVM PRIMVM IN ASIA CASTRA POSVISSET, VT EA RES PROSPERA ET LAETA EVENIRET, simulque, VICENIS MAIORIBVS HOSTIIS SACRIFICARE Consulem iussum, memorat.

Rebus etiam prospere ac feliciter gestis, GRATIAS AGI DIIS, SVPPLICATIONESQVE AD OMNIA PVLVINARIA HABERI, plerumque Senatus decernebat. Testis est Liu. lib. 30. vbi post legatos Saguntinorum auditos, à Senatu decretum fuisse scribit, VT GRATIAE DIIS VICTORIARVM CAVSA AGERENTVR. Et ita, cum multis Scipionis in Africa victoriis Carthaginienses in desperationem acti, Annibalem ex Italia in auxilium publicæ salutis reuocassent, isque anno decimosexto Italia excessisset, mentione in Senatu facta, quantum terroris, pauorisque, transitus Annibalis in Italiam iniecisset, quæ deinde clades, qui luctus in[illegible] essent, visa hostium castra è muris vrbis; quæ vota singulorum, vniuersorumque fuissent, [illegible]es in conciliis voces manus ad cælum porrigentium auditas, en vmquam ille dies futurus esset, quo vacuā hostibus Italiam bona pace florentem visuri essent, dedisse tandem id Deos sexto decimo decimo demum post anno, nec esse qui DIIS GRATIAS AGENDAS CENSERET, ad ea conclamatum ex omni parte Curiæ fuisse Liuius lib. 30. tradit, VTI REFERRET P. AELIVS PRAETOR deindeque decretum, VT QVINQVE DIES CIRCA OMNIA PVLVINARIA SVPPLICARETVR, VICTIMAEQVE MAIORES IMMOLARENTVR CXX. Idem, post res in Ætolia prospere gestas supplicationem in triduum decretam, & VT QVADRAGINTA HOSTIIS MAIORIBVS PRAETOR, QVIBVS DIIS EI VIDERETVR, SACRIFICARET, lib. 45. memorat. Victoriæ quoque naualis ergò in vnum diem supplicationem decretam lib. 37. narrat. Similiterque re ab Æmylio Cos. bene gesta, SVPPLICATIONEM IN QVINQVE DIES, CIRCA OMNIA PVLVINARIA Senatum decreuisse, HOSTISQVE MAIORIBVS SACRIFICARI, iussisse lib. 45. refert. Idem lib. 27. *Senatus,* QVOD M. LIVIVS ET C. CLAVDIVS COSS. INCOLVMI EXERCITV DVCEM HOSTIVM LEGIONESQVE OCCIDISSENT, SVPPLICATIONEM IN TRIDVVM *decreuit.* Ca-

CC 3

tilinæ quoque coniuratione patefacta, SVPPLICATIONEM AD OMNIA PVLVINARIA decretam Cic. 3. in Catilin. oratio. scribit.

Sane supplicationum huiusmodi decernendarum vulgaris causa erat, OB REMPVB. BENE, seu PROSPERE GESTAM. Quæ fuisse in hac re solemnia verba palam faciam. Cic. Philipp. 14. *Quamobrem, aut* SVPPLICATIO OB REMPVB. PVLCHERRIME GESTAM, *postulantibus vestris Imperatoribus deneganda est.* Ibidemque supplicationem his verbis decernit VTI OB EAS RES BENE, FORTITER, FELICITERQVE GESTAS, C. PANSA, A. HIRTIVS COSS. IMPERATORES, ALTER AMBOVE, AVT, SI ABERIN[illegible], M. CORNVTVS PRAETOR VRBANVS, SVPPLICATIONES PER DIES QVINQVAGINTA AD OMNIA PVLVINARIA CONSTITVAT. Liu. lib. 31. *Non homines tantum ea victoria lætatos, sed* DIIS QVOQVE IMMORTALIBVS PER TRIDVVM SVPPLICATIONES HABITAS, QVOD BENE AC FOELICITER, *non quod male ac temere* RESPVB. A L. FVRIO PRAETORE GESTA ESSET. Idem lib. 33. OB RES PROSPERE GESTAS IN DIES QVINQ[illegible]S SVPPLICATIONES *decreta*. Et lib. 41. SVPPLICATIONES *decreta*, QVOD IS PROS[illegible]RE REMPVB. GESSISSET. Idem lib. 42. SVPPLICATIONEMQVE, *quam absentes ex l[illegible]teris* DE BENE GESTA REPVB. *missis decernere debuerint*. Et lib. 45. *Senatus reuocatus in Curiam*, SVPPLICATIONES, OB REM EGREGIE GESTAM AB L. ÆMY[illegible] CONSVLE, IN QVINQVE DIES CIRCA OMNIA PVLVINARIA, *decreuit*. Ag[illegible]. lib. 7. cap. 4. & Fest. Pomp. in verbo, *Sub corona*, hæc ex Catonis libro De re milit. verba [illegible] *Vt populus, sua opera potius* OB REM BENE GESTAM CORONATVS SV[illegible]PLI[illegible] EAT, *quam re male gesta coronatus veneat*. Nec dubium est huc respexisse Ciceron[illegible] in Pisonem, cum ait *Vt Senatus is, quem eam benignitatis consuetudinem venit, [illegible] eos qui bene* REMPVB. GESSERINT, *nouis honoribus aff[illegible]et, & numero dierum & genere verborum.* Qui loquendi modus, non est insequens. Idem Cic. eadem oratio. *Qui neq; scribere [illegible]* A TE BENE REMPVB. ESSE GESTAM, *neque præsens dicere ausus es.* Cornel. Tacit. [illegible]. *Et Iano, templum, quod apud forum olitorium C. Duillius struxerat, qui primus* RE[illegible] PROSPERE MARI GESSIT. Idem lib. 13. OB RES *à Quadrato & Corbulone* [illegible]RE GESTAS, *laurum fascibus Imperatoriis addi.* Lamprid. in Alexandro, *His v[illegible]ro [illegible]* REMP. BENE GESSERANT, *Consularia ornamenta decreta sunt.*

Nec tantum REMPVB. GERERE, verumetiam simpliciter REM GERERE eo[illegible] sensu apud auctores inuenio. Sueton. in Aug. cap. 7. *Vel quod in regione Thurina recens eo [illegible]to, pater Octauius aduersus fugitiuos* PROSPERE REM GESSERAT. Macrob. lib. 3 S[illegible] cap. 2. *Quod postridie Non. Iulias* RE BENE GESTA *cum pridie populus à Tuscis in fu[illegible]am versus sit, post victoriam certis sacrificiis fit vitulatio.* Liuius lib. 28. *Quia neminem ad eam d[illegible]m triumphasse, qui siue magistratu* R[illegible]S GESSISSE[illegible], *constabat.* Et lib. 27. *Marcello, quibus consul* BENE REM GESSERAT, *legiones decreta.* Item lib. 31. *Exemplum à maiori[illegible] accepisse, vt qui neq; Dictator, neq; Consul, neq; Prætor,* RES GESSESSET, *triumpharet.* E[illegible] a[illegible]as eod. lib. *Maiores natu negabant triumphum, & quod alieno exercitu* REM GE[illegible]SSET Et lib. 30. *Quæ non parua* BENE GESTAE REI *accessio erat.* Et mox *Scipio eo lem q[illegible] adhuc, iure imperii terra* REM GERERET. Apud eundem lib. 22. Flaminius *Num l[illegible]eras quoque, ait, ab Senatu adfers, quæ me* REM [illegible]ERERE *vetent.* Plinius lib. 2 cap [illegible] *In Arabico sinu* RES GERENTE C. CAESARE. Et lib. 12. cap. 14. RES *in Arabia* GESSIMVS.

Ciceroni plane propter depulsum Catilinæ coniurationis periculum, nou[illegible] singulari genere, Supplicatio decreta f[illegible] V[illegible] enim [illegible] ob eam coniurationem sua d[illegible]a patefactam & extinctam non vt ceteris BENE GESTAE, sed, quod post vrbem co[illegible] to ante eum contigerat nemini, REIPVB. CONSERVATAE titulo, Supplicatio [illegible], quemadmodum i[illegible]e, & merito, Epist 13. lib. 15 Famil. gloriatur, tantoque ma[illegible] bi honor Catoni [illegible]us fuerat. Et hoc est quod ipsemet Cicero in Or[illegible] uinc. Consul. *nouum sibi [illegible]plicationis genus decretum* ait, non BENE GESTAE [illegible] SERVATAE REIPVBLICAE *nomine*. Idem 2 Phil[illegible] *An in [illegible]natu [illegible] de me detrahi posse credidit? qui ordo clarissimus ciuibus* BENE GESTAE REI[illegible]VB. [illegible] *[illegible] multis, mihi [illegible],* [illegible]ERVATAE *de[illegible].* Et in P[illegible] *Mihi Togato [illegible]enatus non [illegible] multis* BENE GES[illegible]A[illegible] *[illegible]t nemini,* CONSERVATA[illegible] REIPVB. *singulari genere su[illegible]tionis Deorum imm[illegible] patefecit.* Idem 3. [illegible]. *Atq; etiam,* SV[illegible] DIIS IMMORTALIBVS *pro singulari eorum merito meo nomine decreta,* QVIRITES, [illegible]

pr[illegible]

primum post hanc vrbem conditam Togato contigit: & his decreta verbis. QVOD VRBEM INCENDIIS, CAEDE CIVES, ITALIAM BELLO, LIBERASSEM. Et paulo post: *Ceteras supplicationes* BENE GESTA *hanc vnam,* CONSERVATA REPVB. *constitutam fuisse,* ait. Quarta quoque Oratione eiusdem argumenti Senatui gratias agens, eas multis de causis a se habendas profitetur, maxime vero quod ei Supplicationem decreuerant, qui honos Togato ante eum nemini habitus erat. Eademque Orat. *Ceteris,* ait, *semper* BENE GESTAE, *mihi vni* CONSERVATAE REIPVB. *gratulationem decreuistis.* Idem lib.2. Epist. ad Attic. de Catone: *Quem de meis rebus, in quas eum multi incitarant, multo scito gloriosius, quam de suis prædicare: sibi enim,* BENE GESTAE, *mihi* CONSERVATAE REIPVB. *dat testimonium.* Et in Oratio. pro Sylla sibi vni Togato, qui inuestigasset, patefecisset, oppressisset coniurationem Catilinæ, Supplicationem Senatum decreuisse prædicat. De se quoque hæc apud Dionem lib.4... idem ipse Cicero verba facit. Τιμηθείς δὲ καὶ ἐπ, καὶ θυσίᾳ, καὶ ἱερομηνίᾳ ἐφ' οἷς ἀπεκτόνει ἐπαινεθεὶς, ἐψηφισμένων, ὃ μηδενὶ πώποτε, ἄλλῳ μὴ οὐκ ἐν πολέμῳ γε κατορθώσαντι, ἐψήφισθη. Nec erat a Dionid. in historia coniurationis Catilinæ prætermissum. Hoc enim significatur hisce lib.38. verbis. Καὶ ἐπ' αὐτοῖς, καὶ θυσία, καὶ ἱερομηνία ἐψηφίσθη, ὃ μὴ πώποτε ἐπὶ τοιούτῳ τινὶ ἐγεγόνει. Idemque sentit Quinctilianus lib.2. cap.16. *Ciceronem,* inquiens, IN TOGA SVPPLICATIONEM, *qui maximus honor victoribus bello ducibus,* MERVISSE: Plinius vero eloquentiæ nomine pari elogio eum ornans lib.7. cap.30. IN TOGA TRIVMPHVM, LAVREAMQVE LINGVAE MERITVM, scribit Ipse certe se vt einem CONSERVATOREM REIPVB. exteris rationibus a Senatu commendatum, in Piso. ait, & PATRIAE CONSERVATOREM sæpissime à Senatu iudicatum, Orat. de harusp. respons. Atque adeo Oratio. pro domo sua, ab omnibus Diis atque hominibus talem iudicatum, iactat. Appianus etiam de eo libro 2. bellor. ciuil. Καὶ Σωτὴρ, ait, ἰδίᾳ ἀνεφαίνετο ἐπὶ ταῖς εὐφημίαις ἐπὶ τῇ πατρίδι ...

Sollemnia plane eorum, qui supplicationes à Senatu postulabant, erant verba huiusmodi. VT DIIS IMMORTALIBVS HONOR HABERETVR. Liuius lib.29. *L. Iuuentius Talna & T. Quintilius quantum bellum iam profligatum in Hispania esset, Senatu edocto, postularunt simul,* VT PRO REBVS TAM PROSPERE GESTIS, DIIS IMMORTALIBVS HABERETVR HONOS, ET VT EXERCITVM DEPORTARE LICERET. *Supplicatio in biduum decreta est.* Idem lib.40. *Petierunt à Senatu primum,* VT OB RES PROSPERE GESTAS DIIS IMMORTALIBVS HONOS HABERETVR. Et lib.42. *Senatusq; extemplo ad ædem Bellonæ vocato, multis verbis inuectus est in Prætorem, qui cum* OB REM BELLO BENE GESTAM, VTI DIIS IMMORTALIBVS HONOS HABERETVR, REFERRE AD SENATVM *debuisset.* Et mox: *A patribus postulare,* VT S. C. IN SE FACTVM TOLLI *iuberent,* SVPPLICATIONEMQVE, *quam absentes ex literis de* BENE GESTA REPVB. *missis decernere debuerint, præsentes* HONORIS DEORVM *primum causa, deinde & sui aliquo tandem respectu decernerent.* Idem lib.41. *Qui que ab Senatu peterent,* VT OB RES DVCTV AVSPICIOQVE TIB. SEMPRONII PROSPERE GESTAS, DIIS IMMORTALIBVS HONOS HABERETVR, IPSIQVE DECEDENTI DE PROVINCIA EXERCITVM SECVM DEPORTARE LICERET, *Senatus in æde Apollinis legatorum verbis auditis,* SVPPLICATIONEM IN BIDVVM, *decreuit.* Cic. Philipp.4. *Ex literis enim C. Pansæ, A. Hirtii Consulum, C. Cæsaris proprat.* DE HONORE DIIS IMMORTALIBVS HABENDO, *sententias diximus.* SVPPLICATIONEM *modo qui* DECREVIT, *idem imprudens* HOSTES IVDICAVIT. Ex eadem vero Oratione illud hoc amplius didici, Romæ consuetudinemque increbruisse, vt is cuius nomine Supplicatio decerneretur, IMPERATOR, Senatusconsulto appellaretur.

Dicebatur etiam Supplicatio decerni eius Imperatoris nomine, à quo res bene gesta erat. Cicero 3. in Catil. orat. *Atque etiam* SVPPLICATIO DIIS IMMORTALIBVS, *pro singulari eorum merito,* MEO NOMINE DECRETA EST. Idem 4. orat. eiusdem argumenti, *Maximeque, quod* MEO NOMINE SVPPLICATIONEM DECREVISTIS. Similiterque Philipp.14. se decernere, ait, C. PANSAE, A. HIRTII, ET C. CAESARIS NOMINE, QVINQVAGINTA DIERVM SVPPLICATIONES. Liuius lib.3. *Gemina victoria, duobus bifariam prœliis parta, maligne, Senatus in vnum diem* SVPPLICATIONES CONSVLIS NOMINE DECREVIT. Idem lib.10. *Itaque &* SVPPLICATIONES OB REM BENE GESTAM CONSVLIS NOMINE DECERNVNT. Quin, & ipsimet Imperatori à quo res bene gestæ erant DECERNI dicebantur. Et ita Cic. SIBI TOGATO SVPPLICATIONEM DECRETAM, ait, Epist.14. lib.15. Familiar. & in Piso. & 4. in Catilin. & oratio. De prouinc.

consularibus. Valer. Max. lib. 9. cap. 12. de Iuuentio Thalna: *Receptis literis,* DECRETAS EI A SENATV SVPPLICATIONES, *nuntiantibus.*

In Supplicationibus etiam decernendis, plerumque Senatum quot hostiis in quasque supplicationes sacrificaretur præscribere consueuisse, argumento est quod Liuius lib. 37. duabus supplicationibus decretis, VICENIS MAIORIBVS HOSTIIS, IN SINGVLAS, SACRIFICARE Consulem iussum, narrat.

Ceterum eadem quæ in Supplicationibus, in Triumphis quoque postulandis & decernendis recepta verba erant. Nam qui legitimo hostium numero cæso, insignem aliquam victoriam adeptus erat Imperator, Senatu extra vrbem dato, postquam de rebus a se gestis disseruerat, petebat a Patribus, VT OB REM BENE GESTAM, DIIS IMMORTALIBVS HONOREM HABERI IVBERENT, ET VT SIBI TRIVMPHANTI VRBEM INGREDI, VICTOREMQVE EXERCITVM DEPORTARE LICERET. Liuius lib. 38. *In Senatu, cum more omnium Imperatorum, expositis rebus ab se gestis, postulassent,* VT PRO REPVB. FORTITER FIDELITERQVE ADMINISTRATA, ET DIIS IMMORTALIBVS HABERETVR HONOS, ET IPSIS TRIVMPHANTIBVS VRBEM INIRE LICERET. *Si vere,* EA QVAE POSTVLARENT, DECERNERE *Patres,* MERITO DEORVM PRIMVM, DEIN SECVNDVM DEOS, CONSVLVM, *responderunt.* Idem lib 38. *Cn. Manlius proconsul Romam venit: cui cum ab Seru. Sulpitio præt. Senatus ad ædem Bellonæ datus esset: & ipse commemoratis rebus ab se gestis postulasset,* VT OB EAS DIIS IMMORTALIBVS HONOR HABERETVR, SIBIQVE TRIVMPHANTI VRBEM INVEHI LICERET. Et mox: *Merito ergo, à vobis* PROSPERE BELLO GESTO TRIVMPHVM PETENT. Item alias eodem libro: *In ea ciuitate quæ ideo omnibus rebus incipiendis gerendisque Deos adhibet, quia nullius calumniæ subiicit ea quæ Dii comprobauerunt: & in sollemnibus verbis habet, cum supplicationem aut triumphum decernit,* QVOD BENE AC FELICITER REMPVB. ADMINISTRARIT. Idem lib. 39. *M. Fuluius Proconsul ex Ætolia rediit: isque ad ædem Apollinis in Senatu cum de rebus in Ætolia Cephaleniaque ab se gestis disseruisset, petiit à Patribus,* VT AEQVVM CENSERENT OB REMPVB. BENE AC FELICITER GESTAM, ET DIIS IMMORTALIBVS HONOREM HABERI IVBERE, ET SIBI TRIVMPHVM DECERNERE. Idem lib. 31. *Per idem tempus L. Cornelius Lentulus Proconsul ex Hispania rediit, qui cum in Senatu, res ab se per multos annos fortiter feliciterque gestas exposuisset, postulassetque,* VT TRIVMPHANTI SIBI INVEHI LICERET IN VRBEM *res triumpho dignas esse censebat Senatus.* Alioque eiusdem libri loco de L. Furio. *Romam inopinato cum venisset, Senatum in æde Bellonæ habuit: expositisque rebus gestis,* VT TRIVMPHANTI SIBI IN VRBEM INVEHI LICERET, PETIT. Et lib. 36. de P. Cornelio Cos. *Senatu ad ædem Bellonæ vocato, cum de rebus ab se gestis disseruisset, postulauit,* VT SIBI TRIVMPHANTI LICERET in VRBEM INVEHI. Et lib 40. *Petierunt ab Senatu primum,* VT OB RES PROSPERE GESTAS DIIS IMMORTALIBVS HONOS HABERETVR: DEINDE VT FVLVIO DECEDENTI DE PROVINCIA DEPORTARE INDE EXERCITVM, CVIVS FORTI OPERA ET IPSE ET MVLTI ANTE EVM PRAETORES VSI ESSENT, LICERET. Et lib. 45. *Pars non minima triumphi est, victimæ præcedentes, vt appareat Diis grates agentem Imperatorem* OB REMP. BENE GESTAM *redire.* Valer. Max. lib. [illegible]. cap. 6. *Papyrius quidem Masso, cum* BENE GESTA REPVB. TRIVMPHVM A SENATV NON IMPETRASSET. Spartianus in Seuero *Cui* SENATVS *Iudaicum* TRIVMPHVM DECREVERAT. IDCIRCO QVOD ET IN SYRIA RES BENE GESTAE FVERANT A SEVERO. Cicero etiam Epist. vlt. lib. 7 ad Attic. subindicat Pompeium Cæsari alterum Consulatum & Triumphum detulisse, his verbis, PRO SVIS REBVS GESTIS AMPLISSIMIS.

Atque vt reliqua de religione facta Senatusconsulta persequamur, Dionys. Halicarn. lib. [illegible] auctor est, Senatum, ob reconciliatam cum patribus plebem, decreuisse θυσίας ἀποδοῦναι τοῖς θεοῖς χαριστηρίους. Sed & cum late [illegible] pestilentia [illegible] Senatus verba hæc sunt Liuii lib. 3. [illegible] ops auxilii humani, populum ad Deos [illegible] orasse [illegible] IVSSI CVM CONIVGIBVS ET LIBERIS SVPPLICATVM IRE, PACEMQVE EXPOSCERE DEVM. Idemque lib 7 cum is morbus vrbem [illegible] Consul [illegible] cessisset, PACIS DEVM EXPOSCENDAE CAVSA [illegible] scribit. [illegible] etiam religionum [illegible] causa quandoque Senatum decreuisse, VT LVDI VOVERENTVR. Nam cum pestilentia grauis [illegible] disset in vrbem agrosque, P. Licinium Varum Prætorem vrbis legem ferre ad populum iussum, vt ludi

vt ludi Apollinares in perpetuum in statam diem vouerentur, Liuius lib.28. memoriæ prodidit. Idem lib.41. *Decreuit*, ait, *Senatus* VT C. POPILIVS COS. LVDOS PER DECEM DIES IOVI OPT. MAX. VOVERET, DONAQVE CIRCA OMNIA PVLVINARIA DARI, SI RESPVB. DECEM ANNOS IN EODEM STATV FVISSET. Tumultus quoq; Gallici causa, Q. Seruilium Halam Dictatorem, iussum à Patribus, SI ID BELLVM PROSPERE EVENISSET, LVDOS MAGNOS VOVIRE, Liuius lib.7. ostendit.

Decernebatur etiam nonnumquam vt Ludi, Ædes sacræ, quos, quasve Imperatores vouissent, sumptu publico fierent. Liuius lib.30. vt placatis Diis omnia inciperent, agerent, Patres iussisse narrat, vt COSS. PRIVSQVAM AD BELLVM PROFICISCERENTVR, EOS LVDOS FACERENT QVOS T. MANLIVS DICTATOR ANTE VOVERAT. Idem lib.40. *Q. Fuluius Consul priusquam vllam Rempub. ageret, liberare & se & Rempub. religione, votis soluendis, dixit velle*. VOVISSE SE, *quo die postremum cum Celtiberis pugnasset*, LVDOS IOVI OPT. MAX. ET AEDEM EQVESTRI FORTVNAE SESE FACTVRVM: *in eas res sibi pecuniam collatam esse ab Hispanis*. LVDI *decreti*, ET VT DVVMVIRI AD AEDEM LOCANDAM CREARENTVR: DE PECVNIA FINITVR, NE MAIOR CAVSA LVDORVM CONSVMERETVR, QVAM QVANTA FVLVIO NOBILIORI POST AETOLICVM BELLVM LVDOS FACIENTI DECRETA ESSET: NEVE QVID AD EOS LVDOS ARCESSERET, COGERET, ACCIPERET, FACERET ADVERSVS ID S. C. QVOD L. AEMYLIO, CN. BAEBIO COSS. DE LVDIS FACTVM ESSET. Ex quo notandum est, Senatum, vbi de æde sacra facienda votum factum soluendum erat, DVVMVIROS AD EAM REM CREARI decreuisse. Quod & idem lib.7. docet. Illic enim L. Furium Dictatorem inter ipsum discrimen pugnæ contra Auruncos ædem Iunoni Monetæ vouisse narrat. Cuius damnatus voti cum is victor Romam reuertisset, Senatus DVVMVIROS AD EANDEM AEDEM PRO AMPLITVDINE POPVLI ROM. FACIENDAM CREARI, iussit. Similique modo cum Q. Fabius Max. à Senatu postulasset, vt ædem Veneris Erycinę, quam Dictator vouisset, dedicari liceret, Senatum decreuisse Liuius lib.23. testis est, VT T. SEMPRONIVS DESIGNATVS COS. CVM PRIMVM MAGISTRATVM INIISSET AD POPVLVM FERRET, VT FABIVM DVVMVIRVM ESSE IVBERENT AEDIS DEDICANDAE CAVSA. Ceterum cum P. Cornelius Scipio Consul Galliam prouinciam sortitus, priusquam ad bellum, quod cum Boiis gerendum erat, proficisceretur, postulasset ab Senatu, VT PECVNIA SIBI DECERNERETVR AD LVDOS QVOS PRO-PR. IN HISPANIA INTER IPSVM DISCRIMEN PVGNAE VOVISSET, nouum atque iniquum postulare est visus. Censuerunt ergo, quemadmodum Liuius lib.36. scriptum reliquit, QVOS LVDOS INCONSVLTO SENATV EX SVA VNIVS SENTENTIA VOVISSET, EOS VEL DE MANVBIIS, SI QVAM PECVNIAM AD ID RESERVASSET, VEL SVA IPSE IMPENSA FACERET. Idem Liuius lib.45. *Inde*, QVOD AD HONOREM DEVM IMMORTALIVM *pertineret*, *decreuit Senatus*, VT QVONIAM PERDVELLES SVPERATI, PERSEVS, ET GENTIVS, REGES, CVM MACEDONIA, ATQVE ILLYRICO IN POTESTATE POPVLI ROM. ESSENT, VT QVANTA DONA APP. CLAVDIO M. SEMPRONIO COSS. OB DEVICTVM ANTIOCHVM REGEM, DATA AD OMNIA PVLVINARIA ESSENT, TANTA Q. CASSIVS ET M. IVVENTIVS PRAETORES CVRARENT DANDA. Ædem quoque Cereris, Liberi, & Liberæ, quam A. Postumius Dictator in ipso pugnę contra Latinos discrimine vouerat, fieri ex manubiis Senatum decreuisse, Dionys. Halicarn. lib.6. scribit.

Plerumque autem si quæ ad religionem pertinens quæstio vel controuersia incideret, Senatus de ea COLLEGIVM PONTIFICVM CONSVLI iubebat, vel AD COLLEGIVM PONTIFICVM REFERRI. Liuius lib.39. *Senatus* COLLEGIVM PONTIFICVM CONSVLI *iussit, num omne id aurum in ludos consumi necessum esset*. Cicero in Orat. de Harusp. resp. *Ex hoc Haruspicum responso, Decreuit Senatus*, VT DE LOCIS SACRIS AC RELIGIOSIS AD HVNC ORDINEM (scilicet Pontificum) REFERRETIS. Ibidem etiam Senatum decreuisse memorat, VT DE SVARVM AEDIVM RELIGIONE AD COLLEGIVM PONTIFICVM REFERRETVR: idque Orationi quam habuit ad Pontifices pro domo sua, causam & argumentum præbuit. Qua in Oratione illud quoque refert, cum Licinia virgo Ve-

stalis aram & ædiculam,& puluinar sub saxo sacro dedicasset, Prætorem vrbanum, ex auctoritate Senatus, EAM REM AD COLLEGIVM PONTIFICVM RETVLISSE: cumque P. Scæuola Pontifex Max. pro collegio respondisset, QVOD IN LOCO PVBLICO LICINIA INIVSSV POPVLI DEDICASSET, SACRVM ESSE NON VIDERI, Senatusconsulto Prætori vrbano negotium datum fuisse, VT CVRARET NE ID SACRVM ESSET, ET VT SI QVAE ESSENT INCISAE AVT INSCRIPTAE LITERAE, TOLLERENTVR. Idem Epist.13. lib.1. ad Attic. auctor est,postquam Senatui renuntiatum esset, P. Clodium cum veste muliebri deprehensum domi C. Cæsaris, cum pro populo à Vestalibus sacra fierent, EAM REM EX S. C. AD VIRGINES ET PONTIFICES RELATAM: IDQVE AB IIS NEFAS ESSE DECRETVM. Sic ad collegium Pontificum relatum de expiandis quæ Locris in templo Proserpinæ tacta,violata,elataque inde essent,Liuius lib.29. scribit. Idem lib.31. AD COLLEGIVM PONTIFICVM REFERRE CONSVL IVSSVS, SI POSSET RECTE VOTVM INCERTAE PECVNIAE SVSCIPI. Senatusconsulti quoque de postulatis Ambracensium facti, postrema verba hæc sunt apud eumdem lib.38. SIGNA, ALIAQVE ORNAMENTA, QVAE QVERERENTVR EX AEDIBVS SACRIS SVBLATA ESSE, DE IIS CVM M. FVLVIVS ROMAM REVERTISSET, PLACERE AD COLLEGIVM PONTIFICVM REFERRI, ET QVOD II CENSVISSENT, FIERI. Idem lib.41. *Latinæ feriæ fuere* A. D. III. *Nonas Maii, in quibus, quia in vna hostia magistratus Lanuuinus precatus non erat* P. R. QVIRITIBVS, *religioni fuit. Id cum ad Senatum relatum esset, Senatusque* AD PONTIFICVM COLLEGIVM REIECISSET: PONTIFICIBVS, *quia n*[illegible]*e facta Latinæ essent, instauratis Latinis*, PLACVIT, LANVVINOS, QVORVM OPERA INSTAVRATAE ESSENT, HOSTIAS PRAEBERE. Idem lib.5. *Cum ea disceptatio anceps Senatui visa*, DELEGATA AD PONTIFICES ESSET, *adhibito Camillo*, VISVM COLLEGIO, QVOD SIVE ANTE CONCEPTVM VOTVM VEIENTIVM FVISSET, ET POST VOTVM IN POTESTATEM POPVLI ROM. VENISSET, EIVS PARTEM DECIMAM APOLLINI SACRAM ESSE. Eiusdem generis S. C. ex Verrio Flacco lib.4. De verbor. signific. Agellius adfert lib.5. cap.17. in hæc verba. *Vrbe à Gallis Senonibus recuperata, L. Attilius* IN SENATV VERBA FECIT, *Q. Sulpitium Tribunum militum ad Alliam aduersus Gallos pugnaturum, rem diuinam dimicandi gratia postridie idus fecisse. Tum exercitum populi Rom. occidione occisum, & post diem tertium eius diei, vrbem præter Capitolium, captam esse: compluresque alii Senatores recordari sese dixerunt, quoties belli gerendi gratia, res diuina postridie Calendas, Nonas, Idus, à magistratu populi Rom. facta esset, eius belli proximo deinceps prœlio Rempub. male gestam esse.* TVM SENATVS EAM REM AD PONTIFICES REIECIT, VT IPSI, QVOD VIDERETVR, STATVERENT. *Pontifices decreuerunt*, NVLLVM IIS DIEBVS SACRIFICIVM RECTE FVTVRVM. Eadem paulo aliter Macrob. lib.1. Saturnal. cap.16. in hunc modum: *Anno ab vrbe condita* CCCLXIII. *à Tribunis militum Virgilio Manlio, Calio Posthumio, collegisq. eorum, in Senatu tractatum, quid esset, propter quod toties intra paucos annos male esset afflicta Respub. & ex præcepto Patrum L. Aquinium Haruspicem in Senatum venire iussum, religionum requirendarum gratia, dixisse, Q. Sulpitium Tribunum militum ad Alliam aduersum Gallos pugnaturum, rem diuinam dimicandi gratia fecisse postridie Idus Quintilis, item apud Cremeram, multisque aliis temporibus & locis, post sacrificium die postero celebratum, male cessisse conflictum. Tunc Patres iussisse,* VT AD COLLEGIVM PONTIFICVM DE HIS RELIGIONIBVS REFERRETVR.

Interdum etiam decernebat Senatus Delphos Apollinis Pythii consulendi causa legatos mitti, qui oraculum sciscitarentur: quemadmodum Liuius lib. 5. 22. & 29. docet. Dona quoque data, Apollini quæ ferrent, in iisdem libris scriptum est. Responsa etiam quæ inde legati reportarunt ab eodem Liuio referuntur. Plane cum Q. Fabius Pictor legatus à Delphis Romam rediisset, responsumque ex scripto recitasset, quo continebatur, quibus Diis, quoque modo Pythius Apollo supplicari vellet, Senatus, vt idem Liuius lib.23. scribit, decreuit, VT EAE RES DIVINAE, SVPPLICATIONESQVE PRIMO QVOQVE TEMPORE CVM CVRA FIERENT.

Alia præterea, quæ ad religionem spectant, Senatusconsulta subiungam. Cuiusmodi est id, quod Liuius lib.25. refert. Nam cum noui ritus in plebem Rom. irrepsissent, & in publico, ac foro,

ac foro,Capitolioque,mulierum turba esset, nec sacrificantium, nec precantium Diis patrio more, M. Æmylio Præt. vrb. negotium ab Senatu datum esse scribit, VT HIS RELIGIONIBVS POPVLVM LIBERARET. Ex hoc genere est Senatusconsultum, quod post pulsos & fugatos à Camillo Gallos, recuperatamque ex hostibus patriam factum est. Decreuisse namque Patres Liuius lib. 5. auctor est, VT FANA* OMNIA, QVOD EA HOSTES POSSEDISSENT, RESTITVERENTVR, TERMINARENTVR, EXPIARENTVRQVE: EXPIATIOQVE EORVM IN LIBRIS PER DVVMVIROS QVAERERETVR. CVM CAERETIBVS PVBLICE HOSPITIVM FIERET, QVANDO SACRA POPVLI ROM. AC SACERDOTES RECEPISSENT, BENEFICIOQVE EIVS POPVLI NON INTERMISSVS HONOS DEVM IMMORTALIVM ESSET. LVDI CAPITOLINI FIERENT, QVOD IVPITER OPTIMVS MAX. SVAM SEDEM ATQVE ARCEM POPVLI ROM. IN RE TREPIDA TVTATVS ESSET: COLLEGIVMQVE AD EAM REM M. FVRIVS DICTATOR CONSTITVERET EX IIS QVI IN CAPITOLIO ATQVE ARCE HABITARENT. Expiandæ etiam vocis nocturnæ, quæ nuntia cladis ante bellum Gallicum audita, neglectaque erat, iussit Senatus, templum in noua via Locutio fieri. Aurum vero quod Gallis ereptum erat, quodque ex aliis templis, inter trepidationem, in Iouis cellam collatum, cum in quæ referri oporteret, confusa memoria esset, sacrum omne iudicatum fuit, & sub Iouis sella poni, iussum. Eiusdem argumenti est, quod Liuius lib. 31. literis Q. Minutii Prætoris recitatis, quibus continebatur pecuniam Locris ex Proserpinæ thesauris nocte clam sublatam, indigne ferentem Senatum non cessari à sacrilegiis, C. Aurelio Cos. negotium dedisse ait, vt ad Prætorem Brutios scriberet, SENATVI PLACERE, QVAESTIONEM DE EXPILATIS THESAVRIS EODEM EXEMPLO HABERI, QVO M. POMPONIVS PRAET. TRIENNIO ANTE HABVISSET: QVAE INVENTA PECVNIA ESSET REPONI. SI QVO MINVS INVENTVM FORET, EXPLERI: AC PIACVLARIA, SI VIDERETVR, SICVT ANTE PONTIFICES CENSVISSENT, FIERI, CAVSA EXPIANDAE VIOLATIONIS EIVS TEMPLI. Idem libro 40. cum tegulæ marmoreæ ex æde Iunonis Laciniæ detractæ essent, relatione de ea re facta, in vnam omnes isse sententiam scribit, VT HAE TEGVLAE DEPORTANDAE IN TEMPLVM LOCARENTVR, PIACVLARIAQVE IVNONI FIERENT. Sed & post designatos Coss. L. Æmylium Paulum, & Licinium Crassum, Senatum decreuisse, libro 44. refert, LATINAS FERIAS, VBI MAGISTRATVM INIISSENT, QVOD PER RELIGIONES POSSET, PRIMO QVOQVE TEMPORE FIERI PLACERE.

Plane cum Numæ Pompilii libros in arca inuentos Quintus Petilius Prætor vrbanus vtendos accepisset, lectisque rerum summis, animaduertisset pleraque religionum dissoluendarum esse, domino repetenti eos libros denegauit. Re ad Senatum reiecta, Prætor se iusiurandum dare paratum dixit, libros eos legi seruarique non oportere. Senatus, quemadmodum Liuius lib. 40. scribit, censuit, SATIS HABENDVM, QVOD PRAETOR IVSIVRANDVM POLLICERETVR: LIBROS PRIMO QVOQVE TEMPORE IN COMITIO CREMANDOS ESSE: PRETIVM PRO LIBRIS, QVANTVM Q. PETILIO PRAETORI, MAIORIQVE PARTI TRIBVNORVM PLEBIS VIDERETVR, DOMINO ESSE SOLVENDVM. postremo, eam rogationem quam ex Senatusconsulto Coss. promulgarant, VTI DE Pollutis à Clodio sacris Bonæ Deæ quæreretur, Cicero Epist. 13. lib. 1. ad Attic. ROGATIONEM DE RELIGIONE APPELLAT, non secus ac Plutarchus in Cæsare, accusationem de ea re institutam, Ἀσεβείας vocat. Hic igitur de Religione fieri solitis Senatusconsultis finis esto.

Nunc in aliam consertam Formularum aciem signa inferenda sunt. Quamquam, ne lege Plautia causam dicam, melius fuerit, absque vi munere meo defungi. Liceat ergo mihi, bona Senatus venia, de Repub. loqui. Senatusconsultorum plane quæ de Republ. fiebant, ordines, meo concessu, ducet id, quo Respub. Consulibus committebatur, eorumque fidei, curæ, & diligentiæ mandabatur hæc Formula, VIDERENT, aut DARENT OPERAM, aut CVRARENT CONSVLES, NE QVID RESPVB. DETRIMENTI CAPERET. Quod in atrocioribus negotiis & aliqua impendente procella, imo vero eum in maximum periculum, extremumque pene discrimen adducta videbatur Respubl. decerni consueuerat. Eamque

adeo Senatusconsulti formam vltimæ semper necessitatis habitam, Liuius lib. 3. tradit, vbi de bello contra Æquos suscepto agens, *Tantumq;, ait, terrorem incussere Patribus vt (quæ forma Senatusconsulti vltimæ semper necessitatis habita est) Posthumio alteri Consulum negotium daretur,* VIDERET NE QVID DETRIMENTI RESPVB. CAPERET. Sallustius in bello Catilinario: *Itaque, quod in atroci plerumque negotio solet, Senatus decreuit,* DARENT OPERAM COSS. NE QVID RESPVB. DETRIMENTI CAPERET. *Ea potestas per Senatum, more Romano, magistratui maxima permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coercere omnibus modis socios atque ciues: domi militiaque Imperium, atque iudicium summum habere. Aliter sine populi iussu, nulli earum rerum Consuli ius est.* Et hoc est quod Cicero pro Milone significat, cum ait, *hoc Senatusconsulti versiculo, armatos Consules semper fuisse, etiam nullis armis datis.* Cæsar. libr. I. Commentariorum, de bello Ciuili: *Decurritur ad illud vltimum atque extremum Senatusconsultum, quo nisi pene in ipso vrbis incendio, atque in desperatione omnium salutis, latorum audacia numquam ante discessum est,* DENT OPERAM CONSVLES, PRAETORES, TRIBVNI PL. QVIQVE PRO COSS. (sic enim ex Cicero. Epistol. 16. libr. II. Familiar. emendo) SVNT AD VRBEM, NE QVID DETRIMENTI RESPVB. CAPIAT. Et paulo post: *Quotiescumque sit decretum,* DARENT OPERAM MAGISTRATVS, NE QVID RESPVB. DETRIMENTI CAPERET (*qua voce & quo Senatusconsulto populus Romanus ad arma sit vocatus*) *factum in perniciosis legibus, in vi Tribunitia, in secessione populi, templis locisque editioribus occupatis: Atque hæc superiorum ætatis exempla expiata Saturnini atque Gracchorum casibus,* docet. Consentit Plutarchus in Cicero. inquiens, huiusmodi Senatusconsulta: οὐ πολλάκις, ἀλλ᾽ ὅταν τι μέγα δείσῃ, ποιεῖν εἴωθεν ἡ Σύγκλητος. Vegetius libr. 3. cap. I. *Quod si infinita multitudo ex gentibus fortissimis rebellasset, tunc nimia necessitate vrgente duo duces, & duo mittebantur exercitus, cum eiusmodi præcepto,* VT PROVIDERENT NE QVID DETRIMENTI RESPVB. CAPERET, COSS. AMBO ALTERVE. Ita namque locum hunc ante viginti annos, manuscriptorum codicum ope & vetustæ Formulæ ductu in libri mei margine emendaui. Dio libr. 37. Καὶ προσεψηφίσαντο τοῖς Ὑπάτοις τὴν φυλακὴν τῆς πόλεως, καὶ τῶν ὅλων αὐτῇ πραγμάτων, καθάπερ εἰώθεσαν. Καὶ γὰρ τοῦτο τὸ δόγμα προσεγράφη, τὸ, Διὰ φροντίδος αὐτοὺς σχεῖν, Ὥστε μηδεμίαν ἀπότευξιν τῷ δημοσίῳ συμβῆναι. Exstat & in fragmentis libr. I. Historiarum Sallustii, L. Philippi sententia, cuius nouissima clausula desinit in hæc verba: QVARE ITA CENSEO: QVONIAM LEPIDVS EXERCITVM PRIVATO CONSILIO, CVM PESSIMIS, ET HOSTIBVS REIPVB. CONTRA HVIVS ORDINIS AVCTORITATEM AD VRBEM DVCIT: VTI APPIVS CLAVDIVS INTERREX CVM Q. CATVLO PROCOS. ET CETERIS QVIBVS IMPERIVM EST, VRBI PRAESIDIO SINT, OPERAMQVE DENT NE QVID RESPVB. DETRIMENTI CAPIAT. Ad quam formulam respiciens Tacitus libr. 3. *Nec infringi, ait, Consulis ius debere, cuius vigiliis niteretur,* NE QVID RESPVB. DETRIMENTI CAPIAT.

Atque hac Senatusconsult. forma magistratibus RESPVB. COMMENDARI, & PERMITTI dicebatur; vel, PERMITTI ILLIS VT REMPVB. DEFENDERENT. Cic. Philip. 5. CONSVLIBVS TOTAM REMPVB. COMMENDANDAM CENSEO, IISQVE PERMITTENDVM VT REMPVB. DEFENDANT, PROVIDEANTQVE NE QVID RESPVB. DETRIMENTI ACCIPIAT. Idem Philippic. 8. C. MARIO ET L. VALERIO CONSVLIBVS SENATVS REMPVB. DEFENDENDAM DEDIT. Et I. in Catilinam Orat. de hoc genere Senatusconsultorum loquens, SIMILI, ait, S. C. C. MARIO ET L. VALERIO COSS. PERMISSA FVIT RESPVB. Itaque Senatusconsultum Opimianum, quo Senatus, quemadmodum idem Orat. I. in Catilinam scribit, decreuit VT L. OPIMIVS VIDERET NE QVID RESPVB. DETRIMENTI CAPERET: idem ipse Cicero Philippic. 8. is hæc verba conceptum fuisse refert, QVOD L. OPIMIVS CONSVL, V. F. DE REPVB. DE EA RE ITA CENSVERVNT: VTI OPIMIVS CONSVL REMPVB. DEFENDERET. Sed & Oratio. in Piso. CONSVLIBVS EX S. C. REMPVB. DEFENDENTIBVS, *se arma suscepturum.* Et de Haruspic. Respons. MAGISTRATIBVS *iisdem,* QVIBVS *in maximis periculis* VNIVERSA RESPVB. COMMENDARI SOLET. Nec absimile est illud Valerii Max. libr. 3. cap. 2. *Cunctisque consentibus,* VT CONSVL ARMIS REMPVB. TVERETVR. Quinetiam Senatusconsulto, quo Mario & Valerio Coss. Respub. commendata est, vulgaribus hisce verbis, DARENT OPERAM COSS. NE QVID RESPVB. DETRIMENTI CAPERET, perscriptum, auctor libr. de vir. Illustrib. cap. 73. refert. Cicero vero Oratio. pro Rabir.

bir. perduellio. reo aliter scriptum fuisse tradit, in hunc modum: *Fit* S. C. VT C. MARIVS, L. VALERIVS COSS. ADHIBERENT TRIBVNOS PL. ET PRAETORES QVOS EIS VIDERETVR, OPERAMQVE DARENT, VT IMPERIVM POPVLI ROM. MAIESTASQVE CONSERVARETVR. Hanc certe formulam ita exprimere tentauit Plutarchus in Gracchis, Ἐψηφίσατο, καὶ προσέταξαν Ὀπιμίῳ τῷ ὑπάτῳ, ΣΩΖΕΙΝ ΤΗΝ ΠΟΛΙΝ ΟΠΩΣ ΔΥΝΑΙΤΟ. Eademque verborum figura simile Senatusconsultum concipit in Cicerone: Γίνεται, inquiens, δόγμα τῆς βουλῆς, ΠΑΡΑΚΑΤΙΘΕΣΘΑΙ ΤΟΙΣ ΥΠΑΤΟΙΣ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ, ΔΕΞΑΜΕΝΟΥΣ, ΔΕ ΕΚΕΙΝΟΥΣ, ΩΣ ΕΠΙΣΤΑΝΤΑΙ ΔΙΟΙΚΕΙΝ ΜΕΝ, ΣΩΖΕΙΝ ΤΗΝ ΠΟΛΙΝ. Cuius Senatusconsulti auctoritate armatus Cicero, vt idem auctor ait, τὴν πόλιν εἶχε διὰ χειρός. Ea causa est cur huiusmodi Senatusconsultis custodiam vibis Consulibus mandatam Dio vbique scriptum reliquerit, subobscure quidem libr. 38. 40. & 41. ceterum apertissime & disertis verbis libr. 46. cum ait, Καὶ τοῖς ὑπάτοις ΤΗΝ ΦΥΛΑΚΗΝ τῆς πόλεως ἐπιτρέψαι, ἐκεῖνο δὲ τὸ εἰθισμένον τοῦ δόγματος προσγράψαντες, ΤΟ ΜΗΔΕΝ ΑΠ' ΑΥΤΗΣ ΑΠΟΤΡΙΒΗΝΑΙ. Iterumq; eod. lib. Μαθοῦσα οὖν ταῦτα ἡ γερουσία μετανόησε, καὶ ἐκείνους τε ἀπηγόρευσε μὴ πλησιάζειν τῇ πόλει, ἀλλ' ὑπὲρ πεντήκοντα καὶ ἑπτακοσίους ἀπ' αὐτῆς ἀποχωρεῖν, καὶ αὐτοὶ τήν τε ἐσθῆτα αὖθις ἠλλάξαντο, καὶ τοῖς στρατηγοῖς ΤΗΝ ΦΥΛΑΚΗΝ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ἐνεχείρισαν, ὥσπερ εἴθιστο. Et lib. 48. Καὶ προσέτι καὶ Η ΦΥΛΑΚΗ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ τοῖς πρὶν ἀνδράσι μετὰ τῆς εἰθισμένης προσθήκης, ΤΟΥ ΜΗΔΕΝ ΑΠ' ΑΥΤΗΣ ΑΠΟΤΡΙΒΗΝΑΙ, ΕΠΕΤΡΑΠΗ. Idem lib. 40. Εὐθὺς γοῦν τῆς δείλης ἐς τὸ παλάτιον δι' αὐτὸ τοῦτο συνελθόντες, τόν τε μεσοβασιλέα προχειρισθῆναι καὶ τῆς φυλακῆς πόλεως καὶ ἐκεῖνον καὶ τοὺς δημάρχους καὶ προσέτι καὶ τὸν Πομπήιον ἐπιμεληθῆναι, Ὥστε Μηδὲν ἀπ' αὐτῆς Ἀποτριβῆναι, ἐψηφίσαντο. Sed & lib. 37. Οἱ βουλευταὶ συνῆλθον αὐθήμεροι ἐς τὸ συνέδριον, τά τε ἱμάτια ἠλλάξαντο, καὶ τοῖς ὑπάτοις τὴν φυλακὴν τῆς πόλεως, Ὥστε Μηδὲν ἀπ' αὐτῆς Ἀποτριβῆναι, ἐπέτρεψαν.

Quoties autem & quibus Reipublicæ temporibus eiusmodi Senatusconsulta facta sint, scire interest. Posthumio quidem Consuli, eiusmodi Senatusconsult. Rempublicam commissam & eius mandatam fidei, Liuius libr. 3. narrat. Eodem decursum est, cum in suspicionem affectari regni Manlius venit. Tunc enim a Senatu decretum fuisse, VIDERENT MAGISTRATVS, NE QVID EX PERNICIOSIS M. MANLII CONSILIIS RESPVB. DETRIMENTI CAPERET, idem Liuius libro sexto, scriptum reliquit. In ea quoque quam Gracchi leges excitarunt, seditione idem decretum Cicero 1. in Catilinam Oratio. & 8. Philippic. & Plutarchus in Gracchis memoriæ prodiderunt. Simili Senatusconsulto Senatum, Rempublicam C. Mario & L. Valerio Coss. defendendam dedisse, iam docui. Idem Senatusconsultum coniuratione Catilinæ ad Senatum delata factum esse, Cicero oratione quam in eum dixit in Senatu, & Sallustius in bello Catilinario, & Plutarchus in Cicero. & Dio libr. 37. tradunt. Clodii quoque cæde nuntiata, idem decretum Asconius Pædian. in Miloniana cum Dio. libr. 40. refert. Quinetiam eum Metellus Nepos Pompeium cum exercitu Romam ex Asia reuocandum, Reipublicæ constituendæ causa, censeret, ad seditionemque res vergeret, Consulibus idem mandatum inuenio apud Dionem libr. 37. Præterea cum Cæsar prouinciam, exercitumque inuito Senatu retineret, Senatus CONSVLIBVS, PRAETORIBVS, TRIBVNIS PLEB. IPSIQVE ADEO Ciceroni qui tum proconsul ad vrbem erat, negotium dedit, VT CVRARENT NE QVID RESPVB. DETRIMENTI CAPERET: quemadmodum Cicero Epistol. 11. libr. 16. Familiarium, & ab ipsomet Cæsare libro primo Commentariorum de Bello ciuili, & a Dione libr. 41. literis proditum est. Epitome Liuii libr. 109. *Cum Senatusconsultum factum esset*, VT SVCCESSOR CAESARI OMNINO MITTERETVR: *M. Antonio & Q. Cassio Tribunis plebis, quoniam intercessionibus id Senatusconsultum impediebant, vrbe pulsis*, MANDATVM A SENATV CONSVLIBVS, ET CN. POMPEIO, VT VIDERENT NE QVID RESPVB. DETRIMENTI CAPERET. Posteriora aliquot eiusdem generis Senatusconsulta, curiosis Dio subministrabit.

Huic extremæ necessitatis Senatusconsulto, videtur recte atque ordine extremi quoque & difficillimi temporis vox subiungi posse, quam, in tumultu repentino ve discrimine, Consul ad arma ciues vocans, mittebat. Ea erat huiusmodi, QVI REMPVB. SALVAM ESSE VVLT, ME SEQVATVR. Cicero pro Rabirio perduell. reo, de C. Mario & L.

Valerio Coss. *Adhibent omnes Tribunos plebis, præter Saturninum, Prætores, præter Glauciam:* QVI REMPVB. SALVAM ESSE VELLENT, ARMA CAPERE, ET SE SEQVI IVBENT. Idem pro C. Cornelio maiestatis reo, referente Asconio: *At enim extremi ac difficillimi temporis vocem illam, C. Corneli, Consulem mittere coegisti,* QVI REMPVB. SALVAM ESSE VELLENT, *vt is ad legem accipiendam adessent.* Apud Liuium lib. 22. Scipio, *Audendum atque agendum, non consultandum,* ait, *in tanto malo esse:* IRENT SECVM EXTEMPLO ARMATI QVI REMPVB. SALVAM VELLENT. Celebris plane est Scipionis Nasicæ historia, qui priuatus, Consule Rempub. negligente, hac voce ad arma ciues vocare ausus est. Cicero lib. 4. Tusculanar. quæst. de hoc Scipione loquens, *Iratus,* inquit, *fuisse videtur Tiberio Graccho, tum cum Consulem languentem reliquit, atque ipse priuatus, vt si Consul esset,* QVI REMPVB. SALVAM ESSE VELIT, SE SEQVI IVSSIT. Valerius Max. libr. 3. cap. 2. *Cum Tiberius Gracchus in Tribunatu profusis largitionibus fauore populi occupato, Rempub. oppressam teneret: palamque dictitaret, interempto Senatu omnia per plebem agi debere, in ædem Fidei publicæ conuocati Patres Conscripti a Consule Mucio Scæuola, quidnam in tali tempestate faciendum esset deliberabant: Cunctisq; censentibus,* VT CONSVL ARMIS REMPVB. TVERETVR, *Scæuola negauit,* SE QVIDQVAM VI ESSE ACTVRVM. *Scipio Nasica,* QVONIAM, *inquit,* CONSVL DVM IVRIS ORDINEM SEQVITVR, ID AGIT, VT CVM OMNIBVS LEGIBVS ROMANVM IMPERIVM CORRVAT, EGOMET PRIVATVS VOLVNTATI VESTRAE ME DVCEM OFFERO: *sublataque dextera proclamauit,* QVI REMPVB. SALVAM ESSE VOLVNT, ME SEQVANTVR. Velleius Patercul. lib. 2. de eod. Scipione Nasica: *Circumdata læuo brachio Togæ lacinia, ex superiori parte Capitolii summis gradibus insistens, hortatus est,* QVI SALVAM REMPVB. VELLENT, SEQVERENTVR. Plutarchus in Gracchis: Ὁ δὲ Νασικᾶς ἠξίου τὸν ὕπατον ΤΗ ΠΟΛΕΙ ΒΟΗΘΕΙΝ, καὶ καταλύειν τὸν τύραννον. Ἀποκριναμένου δὲ πρᾴως ἐκείνου, ΒΙΑΣ ΜΕΝ ΟΥΔΕΜΙΑΣ ΥΠΑΡΧΕΙΝ, ΟΥΔ' ΑΝΑΙΡΗΣΕΙΝ ΟΥΔΕΝΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΑΚΡΙΤΟΝ· Εἰ μέντοι τι ψηφίσαιτο τῶν παρανόμων ὁ δῆμος ὑπὸ τοῦ Τιβερίου πεισθεὶς ἢ βιασθείς, τοῦτο κύριον μὴ φυλάξειν· Ἀναπηδήσας ὁ Νασικᾶς, Ἐπεὶ τοίνυν, ἔφη, προδίδωσιν ὁ ἄρχων τὴν πόλιν, ΟΙ ΒΟΥΛΟΜΕΝΟΙ ΤΟΙΣ ΝΟΜΟΙΣ ΒΟΗΘΕΙΝ, ΑΚΟΛΟΥΘΕΙΤΕ. Appianus lib. 1. de bellis Ciuilib. Καὶ πρῶτος αὐτῶν ὁ μέγιστος ἀρχιερεὺς λεγόμενος, ἐξῆρχε τῆς ὁδοῦ Κορνήλιος Σκιπίων ὁ Νασικᾶς, ἐβόα τε μέγιστον, ΕΠΕΣΘΑΙ ΟΙ ΤΟΥΣ ΕΘΕΔΟΝΤΑΣ ΣΩΖΕΣΘΑΙ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ. A Liuio quoque libr. 4 Sextus Tempanius Decurio Equitum, cum milites hostibus cedere cerneret, nec quicquam Imperium aut maiestatem Consulis ad eorum animos confirmandos valere, magna voce exclamasse traditur, vt equites QVI SALVAM REMPVB. VELLENT ESSE, ex equis desilirent. Qua voce omnium turmarum equitibus, velut ad Consulis Imperium motis, addidit, NISI HAEC ARMATA COHORS SISTAT IMPETVM HOSTIVM, ACTVM DE IMPERIO EST: SEQVIMINI PRO VEXILLO CVSPIDEM MEAM. Sed & cum de Ciceronis ab exilio reditu actum est, literis Consularibus ex Senatusconsulto cuncta ex Italia conuocatos omnes, QVI REMPVB. SALVAM VELLENT, ipsemet Cicero in Oratio. pro Sestio gloriatur, & ita *Senatum quod numquam in vniuersæ Reipub periculo decreuerat, id in sua vnius salute conseruanda decernendum putasse,* ait. Eademque voce totam Italiam ad se restituendum excitatam, idem Cicero alijs quoque prædicat. Ait enim in Oratione in Pisonem. *Ad meam salutem, Senatus, auxilium omnium ciuium cuncta ex Italia* QVI REMPVB. SALVAM ESSE VELLENT, *Consulis voce & litteris implorandum putauit.* Idem pro Domo sua: *Senatus decreuit.* VT OMNES QVI REMPVBLICAM SALVAM ESSE VELLENT, AD ME VNVM DEFENDENDVM VENIRENT. Iidem in Oratione qua Senatui gratias agit post reditum suum, *Quid enim magnificentius, quid præclarius mihi accidere potuit, quam quod illo petente vos decreuistis,* VT CVNCTI EX ITALIA QVI REMPVB. SALVAM ESSE VELLENT, AD ME VNVM HOMINEM FRACTVM ET PROPE DISSIPATVM RESTITVENDVM, ET DEFENDENDVM VENIRENT? *vt qua voce te Romule post Rom. conditam Consul vsus esset pro vniuersa Repub apud eos solum, qui eius vocem exaudire possent, eadem voce Senatus omnibus agris atque oppidis, [illegible]icis, ciues, totamq; Italiam ad vnius salutem defendendam excitaret.* Quem locum deprauatum esse nemo est qui non videat. Et quidem in quibusdam impressis codicibus scriptum est, *qua voce a te Romulo post condita vrbe,* nihilo magis integro sensu: in aliis asteriscus interponitur, quo deesse aliquid significetur. Ego de huius loci emendatione restitutioneque meam iampridem coniecturam prodidi.

prodidi, amicisque, & in his Dionysio Lambino, olim aperui. Mea namque semper fuit sententia, & sic in animum induxi meum, legendum esse, *qua voce ter omnino*. In eaque veluti salebra hærentem me mirum in modum confirmauit veteris membranæ, cuius mihi copiam P. Daniel meus fecit, scriptura: in qua liquido scriptum est: *Vt qua voce teromanimo post Romam conditam Consul, &c.* Quarum literarum vestigiis nostra emendatio insistit. Nec repugnat quidquam præter historiæ fidem, quæ tamen amare & acerbe a gloriante exigenda & desideranda non est. Cum Cicerone certe non esse hac in parte omnia ad calculos exiliter vocanda, nec rationem ad nummum subducendam, argumento est, quod idem in Orat. contra Pisonem scribit: *Pontifices, Coss. Pratores pecunia publica sibi domum ædificandam censuisse, quod ante eum nemini.* Hoc enim Cicero oratorio more, non historico videtur posuisse, vt Asconius Pædianus illic notat. Illi porro voci non absimilis fuisse videtur illa, qua Pompeius Senatum se sequi iussit, vt Plutarch. in Cæsare his verbis: Καὶ τὴν πόλιν ἐξέλιπε, κελεύσας Ἕπεσθαι τὴν γερουσίαν, καὶ μηδένα μένειν τῶν πρὸ τῆς τυραννίδος ἑλομένων τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν.

Iam vbi quid negotii magistratibus a Senatu dabatur, hac plerumque verborum Formula mandabatur, VTI E REPVB. FIDEQVE SVA ESSE VIDERITVR. veluti in S. C. de Philosophis & Rhetoribus quod à Suetonio in lib. De clar. Rhetor. & Agellio lib. 15. cap. 11. refertur, VT M. POMPONIVS PRAETOR ANIMADVERTERET, CVRARETQVE, VTI EI E REPVB. FIDEQVE SVA VIDERETVR, VTI ROMAE NE ESSENT. Item in lege Mamilia: IS QVI HAC LEGE IVDICIVM DEDERIT, TESTIBVS PVBLICE DVMTAXAT IN RES SINGVLAS X. DENVNTIANDI POTESTATEM FACITO, ITA VT E REPVB. FIDEQVE SVA VIDEBITVR. Quod & in legis Thoriæ fragmento priore significatur his notis, I. V. E. R. P. F. S. V. E. Quibus etiam clauditur Senatuscõsulti de Asclepiade Clazomenio & Polystrato Caristio facti particula, quæ Romæ hodieq; restat. Cic. Philipp 5. SENATVI PLACERE, VTI C. PANSA, A. HIRTIVS COSS. DESIGNATI, CVM MAGISTRATVM INIISSENT, SI EIS VIDERETVR, PRIMO QVOQVE TEMPORE DE HIS REBVS AD HVNC ORDINEM REFERRENT, ITA VTI E REPVB. FIDEQVE SVA VIDERETVR. Liuius lib. 25. de militibus qui apud Cannas Rempubl. deseruerant, Senatum Marcello Procos. rescripsisse narrat, FACERET QVOD E REPVB. FIDEQVE SVA DVCERET: id est, vt Valer. Max. lib. 2. cap. 2. de eadem re agens loquitur, FACERET, QVOD REIPVB. EXPEDIRE IVDICASSET. Simili modo eum P. Licinius Cos. literis certiorem Senatum fecisset, E REPVB. ESSE EXERCITVM Q. CAECILII DIMITTI, ID CONSVLI, *à Patribus* FACIENDVM, VT E REPVB. FIDEQVE SVA DVCERET, PERMISSVM, Liuius lib. 29. scribit. Eodemque lib. decretum refert, VT P. LICINIVS BRVTIOS PROVINCIAM OBTINERET, QVOAD EVM IN PROVINCIA CVM IMPERIO MORARI, CONSVLI E REPVB. VISVM ESSET. Quinetiam cum de bello, Reque publica Q. Fabius Maximus Dictator retulisset, quibus quotve legionibus victori Annibali obuiam eundum esse Patres censerent: decretum fuisse, Liuius lib. 22. ait, VT IS AB CN. SERVILIO CONSVLE EXERCITVM ACCIPERET, SCRIBERETQVE PRAETEREA EX CIVIBVS SOCIISQVE, QVANTVM EQVITVM AC PEDITVM VIDERETVR: CETERA OMNIA AGERET, FACERETQVE, VT E REPVB. DVCERET. Idem ibidem: *Quinqueremes ad nauium classem, qua cum T. Octacilio Proprætore in Sicilia erant, quinq; & viginti addita, permissumq; est,* VT SI E REPVB. CENSERET ESSE, IN AFRICAM TRAIICERET. Et lib. 23. *Senatus decreuit Dictatori scribendum, vt,* SI E REPVB. CENSERET ESSE, *ad Coss. subrogandos veniret cum Magistro equitum, & Pratore M. Marcello,* VT EX IIS PRAESENTIBVS NOSCERE PATRES POSSENT, QVO STATV RESPVB. ESSET, CONSILIAQVE EX REBVS CAPERENT. Quinetiam de Volonibus Senatum per literas consultum fuisse à Tib. Gracchos Cos. permissumque ipsi, FACERE QVOD E REPVB. DVCERET ESSE, idem lib. 33. scribit, Senatusconsulto quoque cum decem legati missi fuere, quorum ex consilio T. Quintius Flamininus Imperator leges pacis regi Philippo daret, eos de Corintho, Chalcide & Demetriade, QVVM TEMPORA REIPVB. POSTVLASSENT, ID E REPVB. FIDEQVE SVA FACERE, STATVERE, *iussos*, Liu. lib 24. memorat. Idem lib. 27. narrat, Claudio Neroni, & M. Liuio Coss. Senatum liberam potestatem fecisse traducendi è prouinciis exercitus QVOS E REPVB. ESSE CENSERENT. Sic autem locutos veteres, non *ex Republ.* Cicero in Oratore notat, quod fuisset asperitas nisi literam sustulissent. Hanc Formulam Appian. ἐν Λιβυκῇ sic sua lingua reddidit: Ἐφ' οἷς ἐψηφίσατο ἡ βουλὴ συμβουλευσάντων τῷ Σκιπίωνι μεθ' ὧν ἠπίσταιτο πρᾶξαι Ο, ΤΙ ΔΟΚΙΜΑΖΕ.Ε ΣΥΝΟΙΣΕΙΝ. In Se-

natusconsulto vero Græco Romæ est, *Ταῦτα οὕτω γίνεσθαι οὕτως, ὡς ἂν αὐτοῖς ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων, πίστεώς τε τῆς ἰδίας φαίνηται, ἔδοξεν.*

Interdum vero Senatus Coss. mandabat, permittebatve, his verbis: QVOD COMMODO REIPVB. FIERI POSSET. Cæsar lib. 1. De bello Gall. *Quoniam*, ait, *M. Messala, & M. Pisone Coss. Senatus censuisset*, VTI QVICVMQVE GALLIAM PROVINCIAM OBTINERET, QVOD COMMODO REIPVB. FACERE POSSET, HEDVOS, CETEROSQVE AMICOS POPVLI ROM. DEFENDERET. Cic. lib. 1. Epist. ad Lentulum: *Sed ex illo Senatusconsulto, quod te referente, factum est*, DECERNIT, VT REGEM REDVCAS, QVOD COMMODO REIPVB. FACERE POSSIS. Idem Epist. ad Brutum sententiam à se dictam in Senatu de iis qui hostes iudicati fuerant bello persequendis exponens, DECREVI, ait, HOC AMPLIVS, VT TV, SI ARBITRARERE VTILE FORE, EQVE REP. ESSE, PERSEQVERERE DOLABELLAM BELLO: SI MINVS ID COMMODO REIPVB. FACERE POSSES, SIVE NON EXISTIMARES E REPVB. ESSE, VT IN IISDEM LOCIS EXERCITVM CONTINERES. Adiungitq; eadem Epistola, NIHIL HONORIFICENTIVS POTVISSE FACERE SENATVM, QVAM VT BRVTI ESSET IVDICIVM QVID EI MAXIME CONDVCERE REIPVB. VIDERETVR. Liuius lib. 22. post Cannensem cladem literis Cos. Proprætorisque lectis, decretum à Senatu memorat, SCRIBENDVM CONSVLI, VT CVM PRAETORI EXERCITVM TRADIDISSET, PRIMO QVOQVE TEMPORE, QVANTVM PER COMMODVM REIPVB. FIERI POSSET, ROMAM VENIRET. Idem lib. 27. Consuli mādatum scribit, SI PER COMMODVM REIPVB. POSSET, VT AD COMITIA ROMAM REDIRET: SI QVA RES EVM TENERET, SENATVM CERTIOREM FACERET, SE AD COMITIORVM TEMPVS OCCVRRERE NON POSSE. Literis quoque Furii Prætoris, quibus de Gallico tumultu certiores fiebant, recitatis, decreuerunt patres, quemadmodum idem lib. 31. narrat, VT C. AVRELIVS COS. EXERCITVM CVI IN HETRVRIAM AD CONVENIENDVM DIEM EDIXERAT, ARIMINI EADEM DIE ADESSE IVBERET: ET AVT IPSE, SI PER COMMODVM REIPVBL. POSSET, AD OPPRIMENDVM GALLICVM TVMVLTVM PROFICISCERETVR: AVT L. FVRIO PRAETORI SCRIBERET.

EX VTRAQVE certe Formula apparet, Amplissimum illum ordinem potissimum spectasse, quid Reipub. conduceret, & quid vtilitas ciuitatis, quid communis salus, quid Reipub. tempora poscerent: eoque Patres consilia sua omnia, curas denique & cogitationes conferebāt. Liuius lib. 8. *Publium imminentem hostium muris, auocari à spe capiendæ in dies vrbis*, HAVD E REPVB. ESSE. Idem lib. 26. *Negassentq; Patres* E REPVB. ESSE *abscedi à Capua*. Et lib. 42. Consulem deprecatum referi, NE PROHIBERETVR QVEM CVIQVE ORDINEM ADSIGNARI, E REPVB. ESSET, EVM ADSIGNARE. Agellius lib. 4. cap. 10. ex Capitone, *C. Cæsar Consul M. Catonem sententiam rogauit. Cato rem quæ consulebatur, quoniam* NON E REPVB. VIDEBATVR, *perfici nolebat*. Suetonius in Iulio cap. 19. *Ne Catone quidem abnuente*, EAM LARGITIONEM E REPVB. FIERI. Apud Tacit. lib. 3. Tiberius: *Ceteris forsitan in rebus, P. C. magis expediat, me coram interrogari, & dicere*, QVID E REPVB. CENSEAM.

ATQVE ADEO interdum Senatores post sententias dictas iureiurando adigebantur, E REPVB. ESSE QVOD CENSVISSENT. Plin. Epist. 14. lib. 5. *Quinetiam Dextrum, qui primū diuersum censuerat, perlata lege de Senatu habendo, iurare coegit* E REPVB. ESSE QVOD CENSVISSET. Tacitus lib. 4. *P. Suillium amouendum in insulam, censuit, tanta contentione animi, vt & iureiurando obstringeret*, E REPVB. ID ESSE.

PROINDE satis validum Senatusconsultorum vinculum erat hoc, SI QVIS ALITER, vel ADVERSVS EA FECISSET, EVM CONTRA REMP. FACTVRVM, nec grauiori comminatione solebant ciues ab impediendo deterreri. Cic. Orat. post redit. in Senat. *Decreuistis*, NE QVIS VLLA RATIONE REM IMPEDIRET: QVI ID IMPEDISSET GRAVITER MOLESTEQVE LATVROS ILLVM CONTRA REMPVB. SALVTEMQVE BONORVM, CONCORDIAMQVE CIVIVM FACTVRVM. Idem Epist. 1. lib. 2. ad Q. Frat. *Marcellinus cum grauiter de Clodianis incendiis, trucidationibus, lapidationibus questus esset, sententiam dixit*, VT IPSE IVDICES PRAETOR VRBANVS SORTIRETVR: QVI IVDICIA IMPEDIVISSET, EVM CONTRA REMP. ESSE FACTVRVM. Eadem sanctione alia præterea S. C. septa & munita reperio. Cic. Epist. 24. lib. 1. ad Attic. *Fit Senatusconsultum*,

VT

VT VETTIVS, QVOD CONFESSVS ESSET SE CVM TELO FVISSE, IN VINCVLA CONIICERETVR: QVI EVM EMISISSET, CONTRA REMPVB. ESSE FACTVRVM. Idem Orat. de Harusp. respons. Senatum frequentem decreuisse prædicat, QVI EIVS DOMVM VIOLASSET, CONTRA REMPVB. ESSE FACTVRVM. Et quod ille superioribus locis plene extulit, id concise coniiciendum reliquit Epist. 16. lib. 2. ad Q. Frat. Sc. factum narrans, CVIVS DOMI DIVISORES HABITARENT, ADVERSVS REMPVB. Deest enim, ESSE FACTVRVM, aut tale quid.

EAM vero sanctionem sic quandoque concipiebant, SENATVM EXISTIMARE, vel EXISTIMATVRVM CONTRA REMPVB. FECISSE, vel FACTVRVM. Cicer. Philipp. 8. SI QVIS POSTHAC AD ANTONIVM PROFECTVS FVERIT, PRAETER L. VARIVM, SENATVM EXISTIMATVRVM EVM CONTRA REMPVB. FECISSE. Cæsar etiam sententiæ loco hoc ait apud Sallust. in bello Catilin. NEV QVIS DE HIS POSTEA AD SENATVM REFERAT, NEVE CVM POPVLO AGAT: QVI ALITER FECERIT, SENATVM EXISTIMARE CONTRA REMPVB. ET SALVTEM OMNIVM FACTVRVM.

ALIAS etiam decernebatur, SENATVI VIDERI CONTRA REMPVB. FACERE. Auctor lib. 1. Rhetoric. ad Herenn. *Senatus decreuit*, SI EAM LEGEM AD POPVLVM FERAT, CONTRA REMPVB. VIDERI EVM FACERE. Cæsar lib. 1. De bello ciuili, cũ de Repub. Coss. retulissent, Scipionem hanc sententiam dixisse indicat, VTI ANTE CERTAM DIEM EXERCITVM CAESAR DIMITTAT: SI NON FACIAT, EVM ADVERSVS REMPVB. FACTVRVM VIDERI. Quamquam & asperioribus verbis interdum terrebant eos qui Senatus auctoritati refragarentur. Decernebant quippe IN HOSTIVM NVMERO HABENDOS. Cicero in Pisonem: *De me Senatus ita decreuit*, SI QVIS IMPEDISSET REDITVM MEVM, IN HOSTIVM NVMERO HABERETVR. Dionysius Halicarn. lib 9. *Ὁ μὲν οὖν Ἄππιος ἐπὶ τὰ ὅπλα καλεῖν, γνώμην ἐδίδου τοῖς βουλομένοις σώζεσθαι τὴν πάτριον πολιτείαν. Εἰ δέ τινες ἐναντιωθήσονται σφίσιν αἰρόμενοι τὰ ὅπλα, τούτους ἐν πολεμίων ποιεῖσθαι μοίρᾳ.* Eademque [illegible] Metello Nepoti, qui ob coniuratos indicta causa necatos Senatum apud plebem [illegible] metum Sen. [illegible] consulto incussum, Dio ita lib. 37. scribit: *Τῆς γὰρ γερουσίας [illegible] δίκης, καὶ [illegible] ἐπὶ κἂν αὖθις [illegible] πολεμίων μοίρᾳ εἶναι.* Huc addenda sunt & hæc Ciceronis verba lib. 3. in Verr. *[illegible] quos nuper Senatus* IN HOSTIVM NVMERO CENSVIT HABENDOS.

Generaliter sane quæcumque Senatus, vt Reipub. perniciosa improbabat, damnabat, ea iudicabat CONTRA REMPVB. FACTA. Cic. lib. 2. Epist. ad Qu. Frat. S. C. *factum est*, EA QVAE FACTA ESSENT AD VIII. ID. CONTRA REMP. ESSE FACTA. Idem in Orat. pro Milone, INCENDIVM CVRIAE, OPPVGNATIONEM AEDIVM M. LEPIDI, CAEDEM ETIAM IPSAM, QVA P. CLODIVS OCCISVS EST, IVDICASSE SENATVM CONTRA REMPVB. ESSE FACTAM, ait. Ibidemq; Asconius: *Acta etiam*, inquit, *totius illius temporis persecutus sum, in quibus cognoui, pridie Cal. Martias S. C. esse factum*, P. CLODII CAEDEM, ET INCENDIVM CVRIAE, ET OPPVGNATIONEM AEDIVM M. LEPIDI CONTRA REMPVB. FACTAM. Sallust. in bello Catilin. *Sed eos paullo ante*, FREQVENS SENATVS IVDICAVERAT CONTRA REMPVB. FECISSE. Liuius lib. 3. IN RELIQVVM MAGISTRATVS CONTINVARI, ET EOSDEM TRIBVNOS REFICI, IVDICARE SENATVM CONTRA REMPVB. ESSE. idem lib. 9. *Coitiones honorum adipiscendorum causa factas* ADVERSVS REMP. ESSE. Et lib. 25. *Hac cum ab optimo quoq; pro atrocitate rei acta essent*, VIMQVE EAM CONTRA REMPVB. PERNICIOSO EXEMPLO FACTAM, SENATVS DECERNERET. Nec tamen vtilitatis solius, sed & dignitatis ratione habebant, nec quid ex vtilitate tantum, verumetiam quid ex dignitate populi Ro. esset, spectabant. Liuius lib. 34. *Quintio mandatum*, VT ANTIOCHI LEGATORVM VERBA AVDIRET, RESPONDERETQVE IIS QVAE EX DIGNITATE ATQVE VTILITATE POPVLI RO. RESPONDERI POSSENT. Idem lib. 30. de Legatis missis ad Attalum regem: *Senatus illis quinqueremes quinque decreuit*, VT EX DIGNITATE POPVLI ROM. ADIRENT EAS TERRAS, AD QVAS CONCILIANDA MAIESTAS NOMINI ROMANO ESSET. Et lib. 33. *Itaq; diu repugnante Scipione Africano, quia parum* EX P. R. DIGNITATE ESSE DVCEBAT, *subscribere odiis, accusationibusq; Annibalis, & factionibus Carthaginiensium inserere publicam auctoritatem.* Marcus etiam Liuius sententiam, de pace à Carthaginiensibus legatis

petita, dicens, narrante eodem Liuio lib. 30. *eam consultationem in Seruilii Consulis aduentum reiiciendam censens, addit, Non videri sibi, absentibus* CONSVLIBVS EAM AGI, SATIS EX DIGNITATE POPVLI ROM. ESSE.

Ceterum nil absolutè, aut pro imperio Consulibus, Prætoribusve mandare, præcipereve Senatus solebat, sed precariis potius quam imperatiuis verbis, & sub hac demum exceptione, SI VIDERETVR. Donat. in Adelp. Tetent. Act 3. Sc. 5. ad ea verba: *Fac sis Sostrata. Sis, inquit, honorifice additur verbo, ne quod imperatiuo modo pronuntiatur, superbum sit: Deductum est autem à Senatusconsulti Formula: Vbi enim Senatus Consulibus iniungit, addit*, SI EIS VIDEATVR. Ei rei testimonio sunt illæ Ciceronis sententiæ, quæ 3. 8. & 10. in Anton. Orat. continentur, quas supra integras recensui. Liuius lib. 26. narrat, cum Senatusconsulto, quod de supplicio Campani Senatus factum erat, adscriptum fuisset, VT FVLVIVS, SI EI VIDERETVR, INTEGRAM REM AD SENATVM REIICERET, *id illum interpretatum esse*, QVOD MAGIS E REPVB. DVCERET, *æstimationem sibi permissam*. Et lib. 31. *Decreuerunt Patres*, VT M. IVNIVS PRAETOR VRBIS, SI EI VIDERETVR, DECEMVIROS AGRO SAMNITI, APVLOQVE, QVOD EIVS PVBLICVM POPVLI RO. ESSET, METIENDO, DIVIDENDOQVE CREARET. Idem lib. 36. De rogatione quam ad populum ferri Patres iusserant, SI EA ROGATIO PERLATA ESSET, TVM SI ITA VIDERETVR CONSVLIBVS, REM INTEGRAM AD SENATVM REFERRENT. Eodemque lib. De M. Æmilio Lepido Prætore, cui Prouincia Hispania citerior obuenerat, decretum à Senatu fuisse scribit, vt *L. Valerium*, SI ITA VIDERETVR, *Proprætorem in prouincia retineret*. Idem lib. 27. refert decretum à Senatu, vt M. Valerius Leuinus, cui in annum imperium prorogabatur, *cum centum nauium classe*, SI VIDERETVR EI, *prædatum in Africam traiiceret*. Senatum quoque lib. 34. decreuisse memorat, vt L. Cornelius Cos. in prouinciam proficiscens in oppidis, agrisq; quà iturus esset, SI QVOS EI VIDERETVR, MILITES SCRIBERET, ARMARETQVE.

Consules etiam in hostes profecti, Romam, Comitiorum habendorum caussa, hac eadem Formula reuocabantur. Liu. lib. 22. *A Prætore ex Senatusconsulto literæ ad Coss. missæ*, VT, SI IIS VIDERETVR, ALTER EORVM AD CONSVLES CREANDOS ROMAM VENIRET. Idē lib. 25. *Senatus Romæ decreuit*, VT P. CORNELIVS PRAETOR LITERAS CAPVAM AD COSS. MITTERET, DVM ANNIBAL PROCVL ABESSET, NEC VLLA MAGNI DISCRIMINIS RES AD CAPVAM GERERETVR, ALTER EORVM, SI ITA VIDERETVR, AD MAGISTRATVS SVBROGANDOS ROMAM VENIRET. Vnde apparet literis, quæ ad Coss. à Prætoribus Senatus iussu mittebantur, idem adscribi consueuisse.

Eademque exceptio addebatur, vbi cum Tribunis pl. agere Coss. Senatus decernebat, Liuius lib. 21. *Senatus decreuit*, VT AEDILIS, QVI PRO SE IVRARET, ARBITRATV CONSVLVM DARET. CONSVLES, SI EIS VIDERETVR, CVM TRIBVNIS PL. AGERENT, VTI AD PLEBEM FERRENT. Nam si quid ex auctoritate patrum absque plebis scito, populive iussu peragi non posset, solebat hoc onus imponi Consulibus, VT CVM TRIBVNIS PL. AGERENT, VT ILLI AD POPVLVM, PLEBEMVE, ROGATIONEM DE EA RE FERRENT. Liuius lib. 45. *Tribus iis omnibus decretus est ab Senatu triumphus:* MANDATVMQVE Q. CASSIO PRAETORI, CVM TRIBVNIS PL. EX AVCTORITATE PATRVM AGERET, ROGATIONEM AD PLEBEM FERRENT, VT IIS QVO DIE VRBEM TRIVMPHANTES INVEHERENTVR, IMPERIVM ESSET. Idem lib. 25. *De nulla re prius Coss. retulerunt, omniumq; in vnum sententiæ congruebant*, AGENDVM CVM TRIBVNIS PLEBIS ESSE, PRIMO QVOQVE TEMPORE AD PLEBEM FERRENT, QVEM CVM IMPERIO MITTI PLACERET IN HISPANIAM AD EVM EXERCITVM, CVI CN. SCIPIO IMPERATOR PRAEFVISSET. Apud eumdem lib. 26. M. Artilius Regulus sententiæ loco hæc dicit: ITAQVE CENSEO CVM TRIBVNIS PLEBIS AGENDVM ESSE, VT EORVM VNVS, PLVRESVE, ROGATIONEM FERANT AD PLEBEM, QVA NOBIS STATVENDI DE CAMPANIS IVS FIAT.

Cum vero id censebant Patres, plerumque adiiciebant, VT TRIBVNI PLEB. FERRENT, SI VIDERETVR, ne quid in eos iuris imperiive sibi arrogarent. Liuius lib. 30. VT II CONSVLES CVM TRIBVNIS AGERENT, SI EIS VIDERETVR, VT PLEBEM ROGARENT, CVI IVBERENT IN HISPANIA IMPERIVM ESSE. Rursusq; eodem lib. *Consules iussi* CVM TRIBVNIS PL. AGERE, VT SI IIS VIDERETVR, POPVLVM ROGARENT, QVEM VELLET IN AFRICA BELLVM GERERE. Idem lib. 25. in

quodam

quodam Senatus decreto, TRIBVNIPLEBIS, SI IIS VIDERETVR, AD POPVLVM FERRENT, VT QVI MINORES, &c. Iisdem etiam verbis Seruilius apud Liuium in concione sua TRIBVNOS, vt ad suffragium tribus reuocent, rogat: REVOCATE, inquiens, SI VIDETVR, TRIBVNI, AD SVFFRAGIVM TRIBVS. Eodemque modo P. Scipio a Liuio lib. 29. dicitur: *Literas ad M. Pomponium misisse, vt*, SI EI VIDERETVR, *Lilybæum veniret: vt communiter consulerent, quas legiones potissimum, & quantum militum numerum in Africa traiiceret.*

Dabatur & a Senatu Consulibus e pluribus legendi quẽ vellent potestas, his verbis: QVEM EIS VIDERETVR. Liu. lib. 31. Senatum censuisse ait: VT P. AELIVS CONSVL, QVEM VIDERETVR EI, CVM IMPERIO MITTERET, QVI CLASSE ACCEPTA QVAM EX SICILIA CN. OCTAVIVS REDVCERET, IN MACEDONIAM TRAIICERET. Et alibi eod. lib. *Consuli à Patribus permissum*, VT QVEM VIDERETVR EX IIS QVI EXTRA SENATVM ESSENT, LEGATVM MITTERET AD BELLVM REGI INDICENDVM. Idem lib. 33. *Consules, legiones singulas ex quattuor abs se scriptis*, QVAS VIDERENTVR, VTI DARENT, *decretum est.* Apud eumdem lib. 29. Fabius Max. in sententia, CONSVLES DECEM LEGATOS, QVOS IIS VIDERETVR, EX SENATV LEGERE, CENSET.

Aliarum quoque rerum potestas magistratibus eodem verborum temperamẽto dabatur. Itaque Q. Fabio Max. Dictatore, & M. Minutio Ruffo Magistro equitum creatis, negotium iis ab Senatu datum. Liuius lib. 22. refert, VT MVROS TVRRESQVE VRBIS FIRMARENT, ET PRAESIDIA DISPONERENT, QVIBVS LOCIS VIDERETVR, PONTESQVE RESCINDERENT FLVMINVM. Idem lib. 30. *Ex hac rogatione Senatus decreuit*, VT P. SCIPIO E X. LEGATORVM SENTENTIA PACEM CVM POPVLO CARTHAGINIENSI, QVIBVS LEGIBVS EI VIDERETVR, FACERET. In Senatusconsultis etiam quę de religione fiebant, sacrificare iubebantur Coss. QVIBVS DIIS IPSIS VIDERETVR, vt ex Liuio lib. 31. & 38. liquet. Denique lib. 22. Fabio Max. Dictatori permissum narrat, vt scriberet EX CIVIBVS SOCIISQVE QVANTVM EQVITVM AC PEDITVM VIDERETVR.

Quinetiam Consul ad Senatum eodem verborum honore rescribebat, referebatque Liuius lib. 29. P. Licinium Cos scripsisse narrat, se, exercitumque suum graui morbo afflictum: & quoniam ipse venire ad comitia non posset, SI ITA PATRIBVS VIDERETVR, se Q. Cæcilium Metellum Dictatorem Comitiorum causa dicturum. Idem lib. 35. SI ITA VIDERETVR PATRIBVS, *mitterent ad collegam, vt is ad Comitia Romam rediret: si id facere grauaretur, quod non sui a sortis negotium esset*, SE FACTVRVM QVOD SENATVS CENSVISSET. Apud eumdem lib. 39. L. Portius Consul ad Senatum: *Sibi*, inquit, NISI QVID ALIVD IIS VIDERETVR, *in animo esse, è lege Comitia habere.* Et Tribunipleb. lib. 43. *Id ita esse vt scirent, & Patres conscripti: Pratores delectum*, SI ITA SENATVI VIDERETVR, *perfecturos esse.* Cicero lib. 4. in Verr. Coss. ait retulisse ad Senatum, PLACERE STATVI, SI PATRIBVS CONSCRIPTIS VIDERETVR, NE ABSENTES HOMINES IN PROVINCIIS REI FIERENT RERVM CAPITALIVM. Idem Liuius lib. 34. T. Quinctium postulasse, ait, VT DE HIS QVAE CVM DECEM LEGATIS IN GRAECIAM MISSIS IPSE STATVISSET, SENATVS AVDIRET: EAQVE, SI VIDERETVR, AVCTORITATE SVA CONFIRMARET. Et lib. 23. Octacilii Propr. literas in Senatu recitatas, quibus magnopere suadebat, vt militi & naualib. socus stipendium atque frumentum quamprimum mitterent. Sibique, SI ITA VIDERETVR, ex nouis Prætoribus successorem mitterent. Eodemque libro, Sp. Caruilius in Senatu pro magna re se suadere, dixit, Vt ex singulis populis Latinorum binis Senatoribus, SI PATRES ROMANI CENSVISSENT, ciuitas daretur.

Ceterum illis, de quibus multum diuque differnimus, Senatus mandatis, NEGOTIVM CONSVLIBVS PRAETORIBVSVE DARI dicebatur. Quod Liuii aliorumq; auctorum prope innumeris testimoniis, perfacile nobis esset demonstrare, ni in re minime dubia & obscura chartæ parcendum esse censerem.

Plane, vt quod Coss. mandabatur, posset altero absente, vel occupato per alterũ expediri, addi Sc. solebat, CONSVLES ALTER, AMBOVE, SI EIS VIDEATVR. Cic. Philipp 7. *Quid tũ decreuistis*, VT CONSVL ALTER, AMBOVE AD BELLVM PROFICISCERENTVR, *quod erat bellũ, si hostis Antonius non erat?* Idẽ Philipp. 8. ita se censere dicit, VTI C. PANSA, A. HIRTIVS COSS. ALTER, AMBOVE, SI EIS VIDEATVR, DE SVIS HONORE PRAEMIOVE AD SENATVM PRIMO QVOQVE DIE DEFERANT. Et Philip. 10. VTI C. PANSA A. HIRTIVS COSS. ALTER, AMBOVE, SI

EIS VIDEATVR, IIS QVI SANGVINEM PRO VITA, LIBERTATE, FORTVNISQVE POPVLI ROM. VRBE, TEMPLISQVE DEORVM PROFVDISSENT, MONVMENTVM FACERE IVBEANT. In illo etiam Senatusconsulto quod à Frontino lib.2. de Aquæduct. refertur, ita est, Q. AELIVS, Q. FABIVS COSS. AMBO, ALTERVE, SI EIS VIDEATVR, ADHIBITIS PRAETORIBVS QVI AERARIO PRAESVNT, PRAEBENDA LOCENT. Liuius lib.30. NON VIDERI SIBI, *absente* CONSVLVM ALTERO, AMBOBVSVE, EAM REM AGI, &c. Hanc quoque Formulam attigit Vegetius lib.3. cap.1. Eodemque modo, ΑΜΦΟΤΕΡΟΥΣ ΥΠΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΕΤΕΡΟΝ, in Dionysio Halicarnasseo lib.5. & 6. & 7. & Senatusconsulto Græco in æs inciso Romæ legimus.

Verba autem hæc notis hisce scribi solita, A. A. V. Valerius Probus testatur. Et ita in veteri tabula ærea Romæ, Q. LVTATIVS CATVLVS, ET M. AEMILIVS LEPIDVS COSS. A. A. V. S. E. V. id est, ALTER AMBOVE SI EIS VIDEATVR. Quæ quidem à me pridem animaduersa, inter moras, dum aliis distractus curis opus institutum intermittere coactus sum, ab iis qui in eadem, quemadmodum vsu venire solet, vestigia incurrerunt, patefacta, literisque mandata sunt. Multæ etiam aliæ id genus obseruationes, à me in aduersaria relatæ, interim dum nullum vacuum à foro tempus daretur, ab aliis præreptæ, in spongiam, non secus ac Augusti Aiax, incubuerunt. Atque hanc palmam nemini inuideo, vt qui nec propagandi nominis, nec auræ popularis captandæ, aut vanæ gloriæ aucupandæ caussa, sed solo vtilitatis publicæ studio ductus, calamum in manus sumo, posthabitisque omnibus, quæ vel ad honores cóciliandos, vel ad opes parandas, & rem familiarem augendam, vsui magis esse possent, studiis me abdo, & ex his aliquid ad communem afferre fructum, & in aspectum lucemque proferre conor. Subsecituas certe horas, & quidquid de solido die, quem sibi publica negotia vindicant, demi potest, ipsum etiam tempus, quod ad rusticandum, atque adeo ad corporis, cuius fulturis animus sustinetur, curam datur, literis lubens do, dicoque: & in summis occupationibus surripio semper aliquid spatii ad scribendum. Ea vita est maxime ad naturam, & cum à ceteris oblectationibus deseror, libris sustentor, ac recreor. Sed nescio quo modo de cursu deflexit oratio, sensimque huc delapsa est. Vt ergo vnde digressa est, eo reuocetur, Dabatur interdum Magistratibus negotium, VT CVRARENT aliquid fieri. Cicero Orat. pro domo sua. *Recita S. C. Videtíne Prætori Vrbano negotium datum*, VT CVRARET, NE ID SACRVM ESSET, ET VT SI QVAE ESSENT INCISAE, AVT INSCRIPTAE LITERAE, TOLLERENTVR? Idem Orat. de Haruspic. respons. domum suam contra vim nefariam Clodii multis Sc. munitam atque septam asserens, *Primum*, ait, *negotium iisdem magistratibus est datum anno superiore*, VT CVRARENT, VT SINE VI MIHI AEDIFICARE LICERET. Senatusconsulto etiam de Bacchanalibus facto, Coss. iussos CVRARE, NE INDICIBVS EBVTIO AC FECENIAE FRAVDI EA RES ESSET. Liu. lib.29. scribit.

Alias quoque magistratibus mandabatur, VT OPERAM DARENT. Veluti in illo apud Frontinum S. C. PLACERE SENATVI CVRATORES AQVARVM DARE OPERAM, VT SALIENTES PVBLICI, &c. Et in S. C. Velleiano, HI AD QVOS DE EA RE IN IVRE ADITVM ERIT, SI DEDERINT OPERAM. Cic. Philipp.10. in sententia, OPERAMQVE DET, VT CVM SVIS COPIIS QVAM PROXIME ITALIAM SIT. Liuius lib.10. Legatis quos Tybur mittebat, mandarum, DARENT OPERAM VT TIBICINES ROMANIS RESTITVERENTVR. Illud etiam S. C. quo Respub. Consulibus commendabatur, promiscue ita concipitur, VIDERENT, vel DARENT OPERAM COSS.

Iubebantur interdum COSS. Prætoresve ROGATIONEM AD POPVLVM FERRE. Liu. lib.13. SENATVS DECREVIT, VT T. SEMPRONIVS COS. DESIGNATVS, CVM PRIMVM MAGISTRATVM INISSET, AD POPVLVM FERRET, VT FABIVM DVVMVIRVM ESSE IVBERENT, AEDIS DEDICANDAE CAVSA. Idem lib.27. Senatum decreuisse refert, VT CONSVL PRIVSQVAM AB VRBE DISCEDERET, POPVLVM ROGARET, QVEM DICTATOREM DICI PLACERET: EVMQVE QVEM POPVLVS IVSSISSET, DICTATOREM DICERET: SI CONSVL NOLVISSET, PRAETOR VRBANVS POPVLVM ROGARET: SI NE IS QVIDEM VELLET, TVM TRIBVNI AD PLEBEM FERRENT. Eodemque lib. *P. Licinius Varus*, PRAETOR VRBIS VT LEGEM FERRE AD POPVLVM IVSSVS, VT HI LVDI IN PERPETVVM IN STATAM DIEM VOVERENTVR. Ex auctoritate quoque Patrum, latum ad populum lib.30. scribit,

CVIVS

CVIVS VELLENT IMPERIVM IN AFRICA ESSE. De Macedonico etiam bello Rogationem Centuriatis Comitiis ad populum ferre Coss. iussos, idem lib. 42. tradit. Similiter lib. 36. Patres iussisse scribit, ROGATIONEM AD POPVLVM FERRI. Asconius Pedianus in explicatione Orat. pro Cornelio de Maiestate. *Itaque, ait, in omnibus Senatusconsultis, quibus aliquem* SOLVI LEGIBVS PLACEBAT, *adiici erat solitum*, VT DE EA RE AD POPVLVM FERRETVR. Atque adeo plerisque Senatusconsultis tralatitio capite, quod supra ex Cælii Epistolis, & Valerii Probi notis adscripsimus, de ea re caueri solebat. Decretum etiam Senatu frequenti fuisse Cic. Epist. 14. lib. 1. ad Attic. scribit, VT COSS. POPVLVM COHORTARENTVR AD EAM ROGATIONEM ACCIPIENDAM, quæ de pollutis à Clodio Bonæ Deæ sacris promulgata erat, ET VT ANTEQVAM EA ROGATIO LATA ESSET, NE QVID AGERETVR.

In Tributorum vtique remissionibus, quæ à Senatu Populoque Rom. prouinciis tributariis fiebant, adscribi solitum, QVOAD SENATVI POPVLOQVE ROM. VIDEBITVR, ex Appiano in Ibericis didici. Ait enim, *Τῶν δὲ φόρων καὶ τῆς ξεναγίας, ὑπ' αὐτῶν ἔφασαν Ῥωμαίων ἀφεῖσθαι, μετὰ Γράκχον· καὶ τοῦ ὅτι ἦσαν ἀφειμένοι. Δίδωσι δ' ἡ βουλὴ τὰς τοιάσδε δωρεὰς ἀεὶ προστιθεῖσα*, ΚΥΡΙΑΣ ΕΣΕΣΘΑΙ ΜΕΧΡΙ ΑΝ ΑΥΤΗι, ΚΑΙ ΤΩι ΔΗΜΩι ΔΟΚΗι.

Erat & illa Senatusconsultorum Formula, PLACERE CVM ALIQVO AGI: Quod vbi Tribunorum pleb. operam officiumque, ad Rogationes ferendas, Patres desiderabant, decerni consueuisse, multis exemplis iam ante docui. Nunc in aliis quoque idem seruatum ostendam. Liu. lib. 6. SENATVI, CVM CAMILLO AGI PLACVIT, VT OMISSO ANTIO, BELLVM HETRVSCVM SVSCIPERET. Sic L. Porcio Cos. recusante accipere nomen Q. Fului, qui Ædilis curulis designatus, Præturam contra leges petebat, censuisse Patres Liuius, lib. 39. ait, VTI L. PORTIVS COS. CVM EO AGERET, NE IMPEDIMENTO ESSET, QVO MINVS COMITIA EX LEGE HABERENTVR. Ad quæ Flaccus respondit, NIHIL QVOD SE INDIGNVM ESSET, FACTVRVM. Cui responso alia duo Scipionis adiungam. Eum enim Liuius lib. 30. refert legatis Carthaginiensium respondisse, ESTI NON INDVCIARVM MODO FIDES A CARTHAGINIENSIBVS, SED ETIAM IVS GENTIVM IN LEGATIS SVIS VIOLATVM ESSET, TAMEN SE NIHIL, NEC INSTITVTIS POPVLI ROM. NEC SVIS MORIBVS INDIGNVM ESSE FACTVRVM.

Idem apud Liu. lib. 28. interrogatus à Fuluio, STATVRVSNE ESSET, EO QVOD PATRES CENSVISSENT, AN AD POPVLVM LATVRVS? *Respondit, se* QVOD E REPVB. ESSET FACTVRVM.

In summa porro annonæ caritate, S. C. in Ciceronis sententiam factum, VT CVM POMPEIO AGERETVR, VT EAM REM SVSCIPERET, LEXQVE FERRETVR, Cicer. Epist. 1. lib. 4. ad Attic. scribit. Atque hæc nos Formula quasi manu ducit ad emendationem loci, qui est apud Plin. Epist. 3. lib. 10. ad Traianum, corruptissimus. Vulgo enim illic nullo bono, ac ne probabili quidem sensu, legitur. *Sed cum postea Consul designatus censuisset, tacendum nobiscum, quorum erat excusatio recepta, vt essemus in Senatus potestate, pateremurque nomina nostra in vrnam conici, conuenientissimum esse tranquillitati sæculi tui putaui, præsertim tam moderatæ voluntati amplissimi ordinis non repugnare.* Ego enim quouis pignore certauerim, legendum, AGENDVM NOBISCVM, *quorum erat excusatio recepta*, VT ESSEMVS IN SENATVS POTESTATE. Et, AGENDVM, inquam, vt cum Præfectis ærarii, quibus se ab aduocationibus, munere publico excusare licebat. Quod ego Plinii ipsius verbis, quam meis planum facere malo. De se ergo dicentem audiamus. Ait ille Epist. 4. lib. 3. *Cum publicum opus mea pecunia inchoaturus in Thuscos excurrissem, accepto, vt Præfectus ærarii, commeatu, legati prouinciæ Bæticæ questuri de Proconsulatu Cæcilii Classici, aduocatum me à Senatu petierunt. Collegæ optimi, meique amantissimi, de communis officii necessitatibus prælocuti, excusare me, & eximere tentarunt. Factum est Senatusconsultum perquam honorificum,* VT DARER PROVINCIALIBVS PATRONVS, SI AB IPSO ME IMPETRASSENT. *Legati rursus inducti, iterum me iam præsentem aduocatum postulauerunt, implorantes fidem meam quam essent contra Massam Bæbium experti, allegantes patrocinii fœdus. Secuta est Senatus clarissima assensio, quæ solet decreta præcurrere. Tum ego,* DESINO, *inquam*, P. C. PVTARE ME IVSTAS EXCVSATIONIS CAVSAS ATTVLISSE. *Placuit & modestia sermonis & ratio.* Vos quoque plaudite lectores, & hinc alterius Formulæ lucro accessioneque macti abite: Ea posita est in his illius Epistolæ verbis, VT ESSEMVS IN SENATVS POTESTATE. Quæ fuisse certa & sollemnia, indicat responsum

Decemuirorum, quo FVTVROS SE, QVANDO ITA VIDEATVR, IN POTESTATE PA-TRVM, affirmant apud Liuium, lib. 3 Eodemque libro: TRIBVNI, SE IN AVCTORITATE PATRVM FVTVROS, pollicentur. Idem Liu. lib. 9. *Mouit Patres Conſcriptos tum cauſa, tum au-ctor: nec ceteros ſolum, ſed Tribunos etiam plebis,* VT SE IN SENATVS FORE POTESTATE, *dicerent.* Et lib. 42. *Vos quoq; æquũ eſt,* COMMILITONES, *& ſi appellationis vobis vſurpatis ius, cum adoleſcentes nihil aduerſus magiſtratuum, Senatuſque auctoritatem vſquam feceritis: nunc quoq;* IN POTESTATE SENATVS AC CONSVLVM ESSE. Alias apud eumdem auctorem inuenio, IN AVCTORITATE SENATVS ESSE. Vt ecce lib. 3. *Non eſſe in* AVCTORITATE SENATVS *Tribunos militum.* Et lib. 32. *His orationibus peruicerunt,* VT COSS. IN SENATVS AVCTORITATE FORE, *dicerent ſeſe, ſi idem Tribuni facerent.* Legatos etiam Senatus nomine miſſos ad Antoniũ, qui nuntiarent, ne oppugnaret Cos. deſignatum, ne Mutinam obſideret, ne prouinciam depopularetur, ne delectus haberet, ESSET IN SENATVS POPVLIQVE RO. POTESTATE, Cic. Philipp. 6. ſcribit: quam poſtremam mandatorum, quę iis legatis data ſunt, clauſulam Appian. lib. 3. bellor. ciuil. ita conuertit. ΕΠΙΤΡΕΨΑΙ (ſic enim emendo) ΤΑ ΚΑΘ' ΕΑΥΤΟΝ ΑΠΑΝΤΑ ΤΗι ΒΟΥΛΗι.

Interdum etiam Senatus REM INTEGRAM POSTEA REFERRI, decernebat. Cic. Epiſt. 16. lib. 4. ad Attic. *Senatus decreuerat,* NE PRIVS COMITIA HABERENTVR, QVAM LEX LATA ESSET: SI QVIS INTERCESSISSET, RES INTEGRA REFERRETVR. Liu. lib. 27. de Tarentinis Senatuſconſultum factum in M. Acilii ſententiam narrat, VT EORVM OPPIDVM PRAESIDIO CVSTODIRETVR, TARENTINIQVE OMNES INTRA MOENIA CONTINERENTVR: RES INTEGRA POSTEA REFERRETVR, CVM TRANQVILLIOR STATVS ITALIAE ESSET. Idem lib. 36. *Patres rogationem ad populum fieri iuſſerunt, Vellent, iuberentne cum Antiocho rege, quique ſectam eius ſecuti eſſent, bellum iniri: ſi ea rogatio perlata eſſet, tum,* SI ITA VIDERETVR COSS. REM INTEGRAM AD SENATVM REFERRENT. Idem lib. 39. *S. C. factum eſt,* VT DE IIS QVOS PRO INDICIBVS COSS. HABVISSENT, INTEGRA RES AD SENATVM REFERRETVR. Et alias eodem libro. *De legionibus vero deportandis, cum de Conſulum, Prætorumque exercitibus ageretur,* REM INTEGRAM REFERRI, *iuſſerunt.* Plin. Epiſt. 11. lib. 2. PLACVIT, *cenſente Cornuto,* REFERRI DE EO, PROXIMO SENATV.

Nonnumquam vero de eo quod relatum erat, placebat nihil decerni, ſed ad frequentiorem Senatum rem remitti, vt ex Liuio lib. 35. patet. Epitome Liuii lib. 13. *Cyneas legatus à Pyrrho ad Senatum miſſus petiit, vt componendæ pacis cauſa, rex in vrbem reciperetur:* DE QVA RE CVM AD FREQVENTIOREM SENATVM REFERRI PLACVISSET, *Appius Claudius,* &c. Literis etiam Catinii & Manlii, qui Hiſpanias obtinebant, recitatis, cum ex iis cognitum eſſet, Celtiberos Luſitanosq; in armis eſſe, & ſociorum agros populari, DE EA RE, ait Liu. lib. 39. CONSVLTATIONEM INTEGRAM SENATVS AD NOVOS MAGISTRATVS REIECIT. Idem lib. 26. *Et cum quidam* REFERENDVM AD SENATVM *cenſerent, melius viſum,* DIF-FERRI EAM CONSVLTATIONEM, *donec proficiſcerentur equites, qui ab Martio literas attulerãt.*

Ipſiq; adeo Senatores quandoq; cenſebant, NVLLVM DE EO QVOD COSS. RETVLERANT, S. C. FIERI PLACERE. Et ita apud Liuium lib. 3. Claudius cenſet, NVLLVM PLACERE S. C. FIERI. Cuius ſententiam Dionyſ. H:licarn. lib. 11. plenius enuntiat his verbis: Περὶ δὲ τοῦ πολέμου τούτου ὑμῖν, ὦ ΒΟΥΛΗ, γνώμην ἀποδείκνυμι, ΜΗΔΕΝ ΨΗΦΙΖΕΣΘΑΙ ΠΕΡΙ μηδενὸς πράγματος, ἕως ἂν ἀποδειχθῶσιν αἱ ἀρχαί. Et hoc eſt quod Cic. Epiſt. 14. lib. 1. ad Attic. ait, *Homines ad 15. Curioni,* NVLLVM S. C. FACIENTI, *aſſenſerunt.*

Quæſtiones etiam de criminibus, ſi res ita ferret, vel tempora Reipubl. poſtularent, Senatuſconſultis decernebantur Sic cum in Senatu mentio facta eſſet, P. Clodium cum veſte muliebri deprehenſum apud Cæſarem, tum cum Bonæ Deæ à virginibus Veſtalibus ſacra fierent, quæſtionem de pollutis ſacris decreniſſe Senatum, Cicero Epiſtola 14. lib. 1. ad Attic. & Suetonius in Iul. cap. 6. teſtantur. Senatum etiam Sp. Poſthumio Albino & Q. Martio Philippo Coſſ. mandaſſe, vt de clandeſtinis coniurationibus, & his quæ in ſacris Bacchanalium inceſte vſæ fuerant, inquireret, Liuius libro 39. & Valerius Max. libro 6. cap. 2. tradunt. Idem Liuius lib. 40. auctor eſt, cum Galli Tranſalpini, ad tria millia hominum, in Italiam tranſgreſſi, neminem bello laceſſentes, agrum à Coss. & Senatu petiiſſent, vt parati ſub imperio populi Rom. eſſent, Senatum eos excedere iuſſiſſe, & Cos. Q. Fuluium QVAERERE ET ANIMADVERTERE IN EOS, QVI PRINCIPES ET AVCTORES TRANSCENDENDI ALPES FVISSENT. Eodem lib. veneficii, quod in vrbe, propiusve vrbem decem millibus paſſuũ, eſſet comi[…]ni,

quæſtionem

quæstionem C. Claudio Prætori Senatusconsulto decretam refert: vltra decimum vero lapidem per fora conciliabulaque, C. Mænio. Capuæ quoque occultis principum coniurationibus patefactis, cum de his ad Senatum relatum esset, quæstiones decretas, Dictatoremque quæstionibus exercendis dici placuisse, idem lib. 9. scribit. In Senatusconsulto etiã quod ab eodem lib. 31 refertur, clausula hæc est: SENATVI PLACERE, QVAESTIONEM DE EXPILATIS THESAVRIS EODEM EXEMPLO HABERI, QVO M. POMPONIVS PRAETOR TRIENNIO ANTE HABVISSET. Idem lib. 37. narrat M. Liuium Dictatorem, magistratu abdicato, in Hetruriam ex S.C. profectum AD QVAESTIONES HABENOAS, QVI HETRVSCORVM VMBRORVMVE POPVLI, DEFECTIONIS AB ROMANIS AD ASDRVBALEM SVB ADVENTVM EIVS CONSILIA AGITASSENT, QVIQVE EVM AVXILIIS, AVT COMEATV, AVT OPE ALIQVA IVVISSENT. Similiterque Cn. Seruilium Cos. in Hetruria quæstiones ex S.C. de coniurationibus principum habuisse lib. 30. refert. Idem lib. 32. Q. Minutio mandatum, VT IN BRVTIIS QVAESTIONES DE CONIVRATIONIBVS, QVAS PRAETOR CVM FIDE CVRAQVE EXERCVISSET, PERFICERET. Et lib. 38. Ser. Sulpitio Cos. referente, QVEM DE PECVNIIS AB ANTIOCHO REGE CAPITIS QVAERERE VELLENT, Patres iussisse, Q. TERENTIVM CVLLEONEM PRAETOREM DE EA RE QVAERERE.

Quin & ex plebiscito quoque huiusmodi Quæstiones Senatum mandasse, documento est quod Cic. lib. 2. de Finib. a Senatu Scipioni Consuli ex plebiscito quæstionem decretam memorat. Liuius lib. 42. *Rogationem Martiam de Liguribus magno consensu plebes sciuit, iussitque. Ex eo plebiscito C. Licinius Prætor* CONSVLVIT SENATVM QVEM QVAERERE EX ROGATIONE VELLET: *Patres,* EVM IPSVM QVAERERE *iusserunt.*

Interdum & potestas cognoscendi, a Senatu Consulibus dabatur. Testis Liuius lib. 39. Cenomanos, qui apud Senatum conquesti erant, arma sibi a Furio Prætore adempta, reiectos narrans ad Cos. Æmilium, cui, VT COGNOSCERET STATVERETQVE, Senatus permisit. Post Cæsaris etiam interitum Consulibus Senatusconsulto permissum fuisse Cicero lib. 16. Epistol. ad Atticum scribit, VT DE CAESARIS ACTIS COGNOSCERENT, STATVERENT, IVDICARENT. Ad id Senatusconsultum legem accessisse idem auctor est, QVAE EARVM RERVM QVAS CAESAR STATVISSET, DECREVISSET, COSS. COGNITIONEM DEDIT. In qua Senatusconsulti totius specie, horum verborum COGNOSCERE, STATVEREQVE societas obseruanda est: quæ aliis etiam auctoribus firmatur. Liuius lib. 40. de regum legationibus. *Nec vltra quicquam in responsum, quam missuros* QVI DE CONTROVERSIIS EORVM COGNOSCERENT, STATVERENTQVE. Et libr. 43. *Senatus,* QVI DE FINIBVS COGNOSCERENT, STATVERENTQVE, *quinque viros misit.* Cicero etiam Epistol. 17. lib. 1. ad Atticum, ex SC. promulgatum fuisse scribit, *vt de his qui ob iudicandum pecuniam accepissent,* QVAERERETVR.

Rupillio quoque & Lenati Coss. Senatum mandasse, VT IN EOS QVI CVM T. GRACCHO CONSENSERANT, MORE MAIORVM ANIMADVERTERETVR, Valer. Max. lib. 4. cap. 7. tradit. Eaque est, NOVA QVAESTIO, qua C. Blosium Cumanum, qui se non comitem modo furoris Gracchi, sed & ducem præbuerat, conterritum in Asiam profugisse, ad hostes se contulisse, pœnasque iustas ac debitas persoluisse, Cicero in Lælio ait. Eamque quæstionem seuere Coss. exercuisse Valerius Max. lib. 6 cap. 3. & Plutarchus in Gracchis testantur. Idemque de C. Gracchi amicis decretum, *vt ne quis inimicis Respub. amicus esse vellet,* idem Val. lib. 6. cap. 3. & lib. 9. cap. 12. ostendit.

Senatusconsultis interdum præmia indicibus, & his qui se sponte deferebant, impunitas proponebatur, vt ex S.C. de Bacchanalibus quod supra retuli, probatur. Appian. lib. 1. de bell. ciu. Asellione Prætore cæso, Ἡ Σύγκλητος, ait, ἐκήρυσσεν, Εἴ τις τι περὶ τὸν Ἀσελλίωνος φόνον ἐλέγξειεν, ἐλευθέρῳ μὲν ἀργύριον, δούλῳ δὲ ἐλευθερίαν, συνεγνωκότι, ἄδειαν. Liu. lib. 8. Ancillæ quæ indicium veneficiorum professa erat, si fides sibi daretur, haud futurum noxæ indicium, consensu Senatus fidem datam narrat. Coniuratione quidem Catilinæ ad Senatum delata, Sallust. in bello Catil. EI QVIS INDICASSET DE CONIVRATIONE QVAE CONTRA REMPVB. FACTA ERAT PRAEMIVM, SERVO LIBERTATEM ET HS. C. LIBERO, IMPVNITATEM EIVS REI, ET HS. CC. Senatum decreuisse, scribit. Plutarchus in Cicer. Τῷ Κεθηνιάτῃ ψηφισαμένης ΑΔΕΙΑΝ, ΕΠΙ ΜΗΝΥΣΕΙ, τῆς βουλῆς. Secundum hanc fidem datam, Dio libr. 37. L. Vettio indici impunitatem concessam: Suetonius vero in Iulio, Q. Curio, qui primus coniuratorum consilia detexerat, præmia publice constituta: Sallustius item legatis Allobrogũ,

& T. Volturtio,comprobato eorum indicio,præmia decreta, scribunt. Nec prætermittendum est S.C. quo P. Vatienus cum Senatui nuntiasset, sibi e Præfectura Reatina Romam venienti noctu duos iuuenes cum equis albis dixisse, regem Persen illo die captum esse, in carcerem conieci iussus est, QVASI TEMERE DE REPVB. LOQVVTVS ESSET. Post vero a Paulo Æmilio literis de victoria allatis, cum idem dies constitisset, & agro a Senatu & vacatione donatus est, quemadmodum a Cicerone libr. 2. de Natur. refertur. Valerius vero Max. lib. 1. cap. 8. eum, *tamquam maiestatis & amplitudinis Senatus vano sermone contemptorem*, in carcerem coniectum ait.

Enimuero GRATIAS AGI iis qui de Repub. bene meriti erant, Senatus decernere solebat, siue ciues ii, siue socii & amici essent. De Ciuibus primum, de aliis deinde agemus. Liuius libr. 2. *Quinctio Consuli ab Senatu*, GRATIAE ACTAE, QVOD EIVS OPERA MITIGATA DISCORDIA ESSET. *Ab Appio vero eius collega petitum est*, VT TANTAM CONSVLAREM MAIESTATEM ESSE VELLET, QVANTA IN CONCORDI CIVITATE ESSE POSSET. Idem lib. 38. Gratias ingentes ab vniuerso ordine Tiberio Graccho actas ait, QVOD REMPVB. PRIVATIS SIMVLTATIBVS, POTIOREM HABVISSET. Spurio quoque Ligustino, cui etsi stipendia omnia emerita essent, & ætas vacationem daret, liberorumque numero se excusare posset, tamen ipse, quoad se quisquam qui exercitus scriberet, idoneum militem iudicaret, alacri animo nomen daturum pro concione dixerat, ex auctoritate Senatus GRATIAS ACTAS, idem Liuius lib. 42. scriptum reliquit. Quinetiam Varroni a clade Cannensi, cuius ipse magna caussa fuerat, superstiti, Romam redeunti obuiam itum frequenter ab omnibus ordinibus, & GRATIAS A SENATV ACTAS, QVOD DE REPVB. NON DESPERASSET, Liuius libr. 22. memorat. Hoc significat ille e Cannensis cladis reliquiis legatus ad Marcellum verba faciens apud Liuium libr. 25. eum ait: *Equidem miles nihil vmquam dicam de Imperatore eo, cui præsertim* GRATIAS *sciam* AB SENATV ACTAS, QVOD NON DESPERAVERIT DE REPVB. At Valerius Max. lib. 3. cap. 4. Varroni, cum incolumis in vrbem rediisset, Senatum gratias egisse ait, QVOD REDIRE VOLVISSET. Silius Italic. lib. 10. Liuii verba amplexus est his verbis:

Ergo omne effundit longo iam se agmine vulgus
GRATANTVM, MAGNAQVE ACTVM, SE CREDERE, MENTE
Testantur: QVOD FISVS AVIS, SCEPTRISQVE SVPERBIS
LAOMEDONTIADVM NON DESPERAVERIT VRBI.

Ciceroni quoque, vt ipse de se 3. & 4. in Catilin. Orat. prædicat, post detectam Catilinæ coniurationem GRATIAE A SENATV, VERBIS AMPLISSIMIS ACTAE FVERVNT, QVOD EIVS VIRTVTE, CONSILIO, PRVDENTIA, DILIGENTIA, CONIVRATIO PATEFACTA, MAXIMISQVE RESPVB. PERICVLIS LIBERATA ESSET. Hoc etiam nomine Senatum sibi SINGVLARIBVS VERBIS GRATIAS EGISSE, in Orat. pro Sylla ait. De eoquoque Appianus lib. 2. bellorum ciuil. hæc scribit: Καὶ Σωτὴρ ἰδόκει σεσῶσθαι ἀπολλυμένῃ τῇ πατρίδι γεγονέναι· Χάριτές τε ἦσαν αὐτῷ παρὰ τὴν ἐκκλησίαν, καὶ εὐφημίαι ποικίλαι. Pari modo eum Antonius post Cæsaris cædem, auctor fuisset Senatui censendi, VT DICTATVRA FVNDITVS E REPVB. TOLLERETVR, scriptumque de ea re S.C. quod fieri vellet, attulisset, ei AMPLISSIMIS VERBIS GRATIAS PER EIDEM S.C. ACTAS. Cicero Philip. 1. scribit. Valerius etiam libr. 4. cap. 8. refert ex S.C. GRATIAS ACTAS Q. Considio, qui Catilinæ furore ita consternata Repub. vt ne a locupletibus quidem debitæ pecuniæ, propter tumultum pretiis possessionum diminutis, solui creditoribus possent, cum centies atque quinquagies HS summam in fœnore haberet, neque de sorte quemquam debitorum suorum, neque de vsura, a suis appellari passus erat. Matronis etiam gratias a Senatu actas ob aurum ab illis collatum, ex quo summa pactæ mercedis Gallis conficeret, Liuius libr. 5. memoriæ prodidit.

Necnon & sociis atque amicis, ob eorum merita, GRATIAS A SENATV ACTAS ex aliquot Liuii locis patet. Post Æquos namque, Volscosque fusos & debellatos, cohortibus Latinis, Hernicisque, quorum auxilio vsi fuerant, GRATIAS AB SENATV OB IMPIGRAM MILITIAM ACTAS, Liuius lib. 3. narrat. Idem lib. 5. *Senatus consultum factum est, postquam Veii, Romanorum monumenta incenderunt*, VT TRIBVNI MILITARES CONCIONE ADVOCATA, PEDITIBVS EQVITIBVSQVE GRATIAS AGERENT: MEMOREM PIETATIS EORVM ERGA PATRIAM DICERENT SENATVM FORE: PLACERE AVTEM OMNIBVS HIS VOLVNTARIAM EXTRA ORDINEM PROFESSIS MILITIAM,

ABRA PROCEDERE. Neapolitanorum quoq; & Pæstanorum legatis dona mittentibus, opemque & auxilium pollicentibus, GRATIAS A SENATV ACTAS idem lib. 22. auctor est. Atheniensibus itidem & Ptolemæo regi A SENATV GRATIAS ACTAS, idem lib. 31. scribit. Idem libr. 40. Pisanis agrum pollicentibus SENATVM GRATIAS EGISSE refert. Vniuersum etiam Senatum censuisse GRATIAS AGENDAS IIS CIVITATIBVS, quæ M. Tullium solum vertentem excepissent, ipsemet in Orat. pro domo sua ita scribit: *Denique vniuersus Senatus, multo antequam est lata lex de me*, GRATIAS AGENDAS CENSVIT CIVITATIBVS IIS QVAE M. TVLLIVM, *tantumne? imo etiam*, CIVEM OPTIME DE REPVB. MERITVM RECEPISSENT. Qua de re hæc Plutarchus in Cicerone. Ἡ δὲ σύγκλητος ἁμιλλωμένη πρὸς τὸν δῆμον, ἔγραψεν, ΕΠΑΙΝΕΘΗΝΑΙ ΤΑΣ ΠΟΛΕΙΣ, ΟΣΑΙ ΤΟΝ ΚΙΚΕΡΩΝΑ ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΦΥΓΗΝ ΕΘΕΡΑΠΕΥΣΑΝ. Idem Cicero in Orat. post reditum in Senatu, etiam illud decreuisse Senatum ait, VT AGERENTVR GRATIAE IIS, QVI EX MVNICIPIIS VENISSENT, PRIMA DIE PROMVLGATIONIS: SIMVLQVE VT ROGARENTVR, VT PARI STVDIO CONVENIRENT RELIQVIS DIEBVS, CVM LEX EADEM RVRSVS AD POPVLVM REFERENDA ESSET.

Gratiis vero interdum laudes miscebant, amplissimisque verbis Senatus quandoque collaudabat eos, quorum forti ac fideli opera vsi erant. Sic L. Flaccum & C. Pontinum Prætt. QVOD EORVM OPERA FORTI, FIDELIQVE CICERO IN DETEGENDA CONIVRATIONE CATILINAE VSVS FVISSET, LAVDATOS ESSE, atque etiam C. Antonio Cos. LAVDEM IMPERTITAM, QVOD EOS, QVI CONIVRATIONIS ILLIVS PARTICIPES FVISSENT, A SVIS ET REIPVB. CONSILIIS REMOVISSET, Cicero 3. in Catil. Orat. scribit. Sic Iulio Cæsari, QVOD IS IN PRAETVRA MVLTITVDINEM sponte & vltro confluentem, operamque sibi in asserenda dignitate tumultuosius pollicentem COMPESCVISSET, SENATVS per primores viros GRATIAS EGIT, accitumque in Curiam, ET AMPLISSIMIS VERBIS COLLAVDATVM, in integrum restituit, inducto priore decreto, quo eum Reipub. administratione summouerat: vt a Sueton. in Iul. cap. 16. literis proditum est. Liuius etiam libr. 4[illegible]. Sp. Ligustinum a Consule MVLTIS VERBIS COLLAVDATVM fuisse scribit. Iudices quoque qui de pollutis a Clodio sacris quærebant, cum præsidium postulassent, LAVDATOS A SENATV Cicero Epistol. ad Atticum memorat. Habemus porro egregia collaudationum exempla in iis sententiis quas de Bruto, Lepido, Egnatuleio, & Sex. Pompeio Cn. F. Cicero Philippic. 3. 5. 10. & 13 dicit. Ac ne se præteritos aduocati querantur, cum Plinius & Tacitus Marium Priscum, aduersus quem Afris adesse a Senatu iussi erant, repetundarum reum peregissent, Cornutum Cos. designatum, postquam de pœna Marii censuisset, in fine sententiæ adiecisse, Plinius Epist. 11. lib. 2. ait, QVOD AMBO INIVNCTA ADVOCATIONE DILIGENTER FORTITERQVE FVNCTI ESSENT ARBITRARI SENATVM, ITA EOS FECISSE, VT DIGNVM MANDATIS PARTIBVS FVERAT. Post Cæcilium quoque Classicum ab eo reum peractum, Senatusconsulto quod de eo factum est, INDVSTRIAM, FIDEM, CONSTANTIAM SVAM PLENISSIMO TESTIMONIO COMPROBATAM, ait Epistola 9. libr. 3.

Honores etiam a Senatu peregrinis, quorum opera Reipub. vsui, adiumentove rebus gerendis fuerat, habebantur. Liuius libr. 21. *Eos qui Canusium perfugerant, muliercula nomine Busa, genere clara ac diuitiis, mœnibus tantum tectisque a Canusinis acceptos, frumento, veste, viatico etiam iuuit. Pro qua ei munificentia, postea bello perfecto,* AB SENATV HONORES HABITI SVNT. Mutine quoque ex Libyphœnicum genere de quo libr. 35. agit *& si quorum aliorum merita erga populum Romanum erant, in Senatum introductis*, HONORES OMNIBVS, *ad exsoluendam fidem Consulis*, HABITOS, lib. 27. scribit.

Et quoniam in Senatusconsulta honorifica ingressi sumus, adiungam quæ in honorem Augusti, siue priuati adhuc, siue Imperatoris, Senatusconsulta facta accepimus, eaque simul omnia congeram. De priuato quidem hæc legimus in Epitome Liuii libr. 108. *C. Cæsari, qui pro Repub. arma sumpserat,* PROPRAETORE IMPERIVM A SENATV DATVM EST, CVM CONSVLARIBVS ORNAMENTIS: *adiectumque*, VT SENATOR ESSET. Qua de re S. C. Dio libro 45. refert. Id in Ciceronis sententiam factum ex his sententiis colligimus, quas ille Philippic. 5. & 14 dicit, quæ Dioni magnam lucem adferunt. Censet autem Philippic. 5. *Imperium ei dandum, sine quo res militaris administrari, teneri exercitus,*

bellum geri non poterat, placetque ei, EVM ESSE PROPRAETORE, EO IVRE QVO QVI OPTIMO: deinde, QVOD IS PROPR. SVMMO REIPVB. TEMPORE MILITES VETERANOS AD LIBERTATEM POPVLI ROM. COHORTATVS ESSET, EOSQVE CONSCRIPSISSET: QVODQVE LEGIO MARTIA ET QVARTA EO DVCE ET AVCTORE REMPVB. DEFENDISSET, EVM SENATOREM ESSE, SENTENTIAMQVE LOCO PRAETORIO DICERE, EIVSQVE RATIONEM, QVEMCVMQVE MAGISTRATVM PETERET, ITA HABERI, VT HABERI PER LEGES LICERET, SI ANNO SVPERIORE QVAESTOR FVISSET. MILITIBVS VERO QVI EIVS HORTATV LIBERTATEM POPVLI ROM. AVCTORITATEMQVE SENATVS DEFENDERANT, HIS LIBERISQVE EORVM MILITIAE VACATIONEM ESSE, QVANTAMQVE PECVNIAM MILITIBVS SINGVLIS C. CAESAR POLLICITVS ESSET, TANTAM DARI. Velleius vero Patercul. libr. 2. Senatum iussisse scribit, *C. Cæsarem honoratum equestri statua, qui honor non alii, per CCC. ante annos, quam L. Sylla & Cn. Pompeio contigerat* PROPRAETORE, VNA CVM CONSVLIBVS DESIGNATIS HIRTIO ET PANSA, BELLVM CVM ANTONIO GERERE. Suetonius in Octauio cap. 9. *Veteranos simul in [illegible] ac Reipub. auxilium, quanta potuit largitione contraxit, iussusque comparato exercitui* PRO PRAETORE PRAEESSE, ET CVM HIRTIO AC PANSA *qui Consulatum susceperant*, D. BRVTO OPEM FERRE. Plenius Appianus & præter ea quæ Ciceronis sententiis continentur, hæc libr. 3. Bellor. ciuil. decreuisse Senatum, ait, ἐπῄνεσεν τε αὐτὸν εἰκόνι χ[illegible], καὶ τὴν γνώμην αὐτὸν εἰσφέρειν ἐν τοῖς ὑπατικοῖς ἤδη, καὶ τὴν ὑπατείαν αὐτὸν μετιέναι τοῦ νόμου θᾶσσον ἔτεσι δέκα, ἔκ τε τοῦ δημοσίου δοθῆναι τοῖς τέλεσι τοῖς ἐς αὐτὸν ἀπὸ Ἀντωνίου μεταστᾶσιν, ὅσα αὐτοῖς ὁ Καῖσαρ ὑπέσχετο δώσειν νικήσασι. Dio vero lib. 45. decretum Senatum refert, εἰκόνα, καὶ τὸ βουλεύειν ἐν τοῖς ταμιευκόσι, τάς τε ἀρχὰς θᾶσσον πρὸς τὸ νενομισμένον αἰτῆσαι. Addit etiam post Mutinense prœlium Cæsarem cum Hirtio & Pansa Coss. Imperatorem appellatum a Senatu. Et libr. 46. de eo loquens, τιμῆς δὲ ἐς τιμῆς τῆς ὑπατικῆς ἐψηφισμένης, ὥστε καὶ γνώμην ἐν τοῖς ὑπατευκόσι τίθεσθαι. Et cum ne his quidem contentus esset, Patres ἐστρατηγηκέναι τε αὐτὸν ἐν τοῖς καταλόγοις, καὶ μετὰ τοῦτο καὶ ὑπατείαν αἰτήσειν ἐψηφίσαντο. Quæ verba [illegible] a Xylandro interpretatus est, quasi Dio Senatum censuisse scripserit, vt Prætor proxime, ac deinde Consul, Octauius crearetur. Mihi memoria tenenti Ciceronem scripsisse in L. Pisonem, ME CVM QVAESTOREM IN PRIMIS, *Ædilem priorem, Prætorem primum cunctis suffragiis populus Rom. faciebat, homini illi, non generi honorem illum deferebat*, hanc Dionis [illegible] Sen. [illegible] fuerit, videtur in dubium non temere vocari posse.

Postquam vero rerum potitus est, ei cognomen Augusti a Senatu delatum constat. Idque cum Suetonius in eius vita cap. 7. assumpsisse Munatii Planci sententia, scribit, *cum quibusdam censentibus Romulum appellari oportere, quasi & ipsum conditorem vrbis, præualuisset vt Augustus potius vocaretur non tantum nouo sed etiam ampliore cognomine.* Quod & Dio lib. [illegible]4. pene verbum verbo in Græcum sermonem conuertit. Velleius Patercul. lib. 2. de Augusto: *Quod cognomen illi viro, Planci sententia, consensus vniuersi Senatus populique Romani indidit.* Censorinus libro De die Natali cap. 17. Munatii Planci sententia a Senatu ceterisque ciuibus ita appellatum scribit, A. D. XV. Kalend. Februarii, se septimum, & M. Vipsano Agrippa Coss.

Honori quoque eius Imperatoris a Senatu datum est, vt Augustus vocaretur is mensis, qui antea Sextilis vocabatur. Cuius Senatusconsulti ipsamet verba ex Macrobii libr. I Saturnal. cap.1. apponam. CVM IMPERATOR CAESAR AVGVSTVS MENSE SEXTILI ET PRIMVM CONSVLATVM INIERIT, ET TRIVMPHOS TRES IN VRBEM INTVLERIT, ET EX IANICVLO LEGIONES DEDVCTAE, SECVTAE SINT EIVS AVSPICIA AC FIDEM: ET AEGYPTVS HOC MENSE IN POTESTATEM POPVLI ROM. REDACTA SIT: FINISQVE HOC MENSE BELLIS IMPOSITVS SIT: ATQVE OB HAS CAVSAS HIC MENSIS HVIC IMPERIO FELICISSIMVS SIT, AC FVERIT: PLACERE SENATVI, VT MENSIS AVGVSTVS APPELLARETVR.

Hoc amplius, PATRIS PATRIAE cognomen in Curia, Senatus ei, vt Suetonius in eius vita cap. 57. scribit, detulit, neq; decreto, neque acclamatione, sed per Valerium Messallam, mandantibus cunctis, illis verbis, quæ superiore libro transscripsi. Et ita Ouidius eum consalutat, lib. 2. Fastor.

SANCTE PATER PATRIAE: *tibi Plebs, tibi Curia nomen*
Hoc dedit; hoc dedimus nos, tibi nomen, Eques.

Res

Res tamen ante dedit: sero quoq; vera tulisti
Nomina: iampridem tu pater orbis eras:
Hoc tu per terras, quod in æthere Iupiter alto.
Nomen habes, HOMINVM TV PATER, *ille Deûm.*

Et alias eod. lib.

Et bene nos, bene te, PATRIAE PATER OPTIME CAESAR.

Valer. Max. lib. 7. cap. 7. *Diuus Augustus in bona paterna ire decreto suo iussit:* PATRIS PATRIAE *animo vsus.*

Enimuero hanc Patris Patriæ appellationem primus meruisse fertur Cicero. Quapropter Plinius eum ita lib. 7. cap. 30. salutat, SALVE PRIMVS OMNIVM PARENS PATRIAE APPELLATE. Cicero in Pis. *Me Q. Catulus, princeps huius ordinis, & auctor publici consilii, frequentissimo Senatu,* PARENTEM PATRIAE NOMINAVIT. Idem pro Sextio: *Me ille absentem, vt patrem, suum esse putarat, quem Q. Catulus, quem multi alii saepe in Senatu* PATREM PATRIAE NOMINARANT. Præter Catulum etiam Catonem quoque eum hoc honore affecisse, Appian. lib. 2. bellor. ciuil. ita scribit: Κάτωνός τε αὐτὸν καὶ Πατέρα τῆς Πατρίδος προσαγορεύσαντος, ἐπευφήμησεν ὁ δῆμος. Καί μοι δοκεῖ τισι καὶ ἥδε ἡ εὐφημία ἀπὸ Κικέρωνος ἀρξαμένη χρῆναι περιελθεῖν ἐς τοὺς νῦν αὐτοκράτορας τοὺς φαινομένους ἀξίους. quod ille e Plutarchi Cicerone mutuatus est. Sic enim ille de Catone: Καὶ τὴν Κικέρωνος ὑπατείαν ἐπὶ τοσοῦτον τῷ λόγῳ μεγάλην ἀπέδειξεν, ὥστε πάσας αὐτῷ τὰς τότε μεγίστας ψηφίσασθαι, καὶ προσαγορεῦσαι Πατέρα Πατρίδος. Πρώτῳ γὰρ ἐκείνῳ δοκεῖ τοῦτο ὑπάρξαι, Κάτωνος αὐτὸν οὕτως ἐν τῷ δήμῳ προσαγορεύσαντος.

Nec vero vnum hoc a formulis nostris elogium feret ille eloquentiæ parens, in quem Dii atque homines omnia ornamenta congesserunt. Sollemnibus namque Senatusconsultorum verbis ei mortuo parentare, & has Manibus eius inferias dare libet. Itaque honorifica de eo, postquam inimicorum factione vrbe pulsus est, facta S.C. in ordinem cogam. Senatus certe tum cum ille inuidiæ cedens, vrbe excessit, luctum ac mœrorem suum vestis mutatione declarandum ducens, L. Mummio *de Repub. referente,* VESTEM PRO EIVS SALVTE MVTANDAM CENSVIT: quemadmodum ipsemet Orat. pro Sextio, & post redit. in Senatu scribit. Plutarch. in Cicer. Ἐκ δὲ τῆς βουλῆς συναχθείσης, ὅπως ψηφίσαιτο, τὸν δῆμον, ὡς ἐπὶ πένθει, ΜΕΤΑΒΑΛΕΙΝ ΤΑ ΙΜΑΤΙΑ. Dio lib. 38. Καὶ ὁ Νίνιος πάντα τε αὐτῷ συνέπραξε, καὶ ΤΗΝ ΕΣΘΗΤΑ τῷ δήμῳ, ὡς ἐπὶ κοινῇ συμφορᾷ ΜΕΤΑΒΑΛΛΕΙΝ, παρῄνεσε. Quod ipse laudibus in cælum effert in Sextiana, his verbis: *Quid enim quisquam potest ex omni memoria sumere illustrius, quam pro vno ciue & bonos omnes priuato consensu & vniuersum Senatum publico consilio mutasse vestem?* Decreuit deinde Senatus, (quod de se vno post hominum memoriam decretum gloriose prædicat) VT QVI PROVINCIAS CVM IMPERIO OBTINERENT, QVI QVAESTORES LEGATIQVE ESSENT, SALVTEM ET VITAM EIVS CVSTODIRENT.

Exteris etiam nationibus SALVTEM eius, VT CIVIS OPTIMI ET CONSERVATORIS REIPVB. A SENATV COMMENDATAM, ex eo ipso didici. Sic enim ille in Paradox. *Ego semper ciuis eram, & tum maxime, cum* MEAM SALVTEM SENATVS EXTERIS NATIONIBVS, VT CIVIS OPTIMI, COMMENDABAT. Idem in Pisonem: *Me idem Senatus* EXTERIS NATIONIBVS, ME LEGATIS, MAGISTRATIBVSQVE NOSTRIS *auctoritate sua,* CONSVLARIBVS LITERIS, *non, vt tu nuper dicere ausus es, orbatum patria, sed, vt Senatus illo ipso tempore appellauit,* CIVEM CONSERVATOREM REIPVB. COMMENDAVIT. Vt autem nullum vmquam ciuem, præter Ciceronem, nationibus exteris commendasse Senatum, legimus; ita vnius post hominum memoriam Regis salutem Senatum commendasse ab eodem Cicerone literis proditum est. Etenim Ciliciam pro consule obtinenti, Senatum SALVTEM REGIS ARIOBARZANIS, nouo & ante eam diem inaudito Senatusconsulti genere, COMMENDASSE, quod numquam alias regis cuiusquam causa factum fuerat, ipsemet Epist. 2. lib. 15 Famil. scribit his verbis: *Cum enim vestra* AVCTORITAS INTERCESSISSET, VT EGO REGEM ARIOBARZANEM *Eusebem & Philoromæum* TVERER, EIVSQVE REGIS SALVTEM, ET INCOLVMITATEM REGNI DEFENDEREM, REGI, REGNOQVE PRAESIDIO ESSEM, *adiunxissetque,* SALVTEM EIVS REGIS POPVLO SENATVIQVE MAGNAE CVRAE ESSE, *quod nullo vmquam de rege decretum esset a nostro ordine.* Et Epist. 4. eiusd. libri. *Regem Ariobarzanem,* CVIVS SALVTEM A SENATV *te auctore* COMMENDATAM HABEBAM, *a præsentibus insidiis necopinantem liberaui.* Hoc amplius, vt ad Ciceronem redeam, SENATVM GRATIAS AGENDAS CENSVISSE CIVITATIBVS

IIS, QVAE M. TVLLIVM CIVEM OPTIME DE REPVBL. MERITVM RECEPISSENT, supra demonstrauimus.

DE REDITV vero Ciceronis, ipsismet Calend. Ianuar. frequentissimo Senatu Coss. ambo P. Lentulus & Q. Metellus retulerunt. Et Metellus quidem, INIMICITIAS SIBI CVM CICERONE EX REIPVBL. DISSENSIONE SVSCEPTAS PATRIBVS SE CONSCRIPTIS, *dixit*, ET TEMPORIBVS ET REIPVBL. PERMISSVRVM. Tum princeps rogatus sententiam L. Cotta, dixit, NIHIL DE CICERONE ACTVM ESSE IVRE, NIHIL MORE MAIORVM, NIHIL LEGIBVS: NON POSSE QVEMQVAM DE CIVITATE TOLLI SINE IVDICIO: DE CAPITE NON MODO FERRI, SED NE IVDICARI QVIDEM POSSE, NISI COMITIIS CENTVRIATIS: VIM FVISSE ILLAM, FLAMMAM QVASSATAE REIPVBL. PERTVRBATORVMQVE TEMPORVM, IVRE, IVDICIISQVE SVBLATIS: MAGNA RERVM COMMVTATIONE IMPENDENTE, DECLINASSE PAVLLVLVM, CICERONEM, ET SPE RELIQVAE TRANQVILLITATIS PRAESENTES FLVCTVS, TEMPESTATEMQVE FVGISSE. QVARE, CVM ABSENS REMPVBL. NON MINVS MAGNIS PERICVLIS, QVAM QVODAM TEMPORE PRAESENS LIBERASSET, NON RESTITVI EVM SOLVM, SED ETIAM ORNARI A SENATV DICERE. ITA DE CICERONE CLODIVM SCRIPSISSE QVAE SCRIPSISSET, IIS VERBIS, REBVS, SENTENTIIS, VT ETIAMSI IVRE ESSET ROGATVM, TAMEN VIM HABERE NON POSSET. QVARE EVM QVI NVLLA LEGE, ABESSET, NON RESTITVI LEGE, SED REVOCARI SENATVS AVCTORITATE OPORTERE. Quæ Cottæ sententia ita vti supra scriptum est, à Cicerone in Orat. pro Sextio concipitur. At in Orat. pro domo sua paullo aliter, hisce verbis: *Hoc vidit in sententia dicenda Kalendis Ianuar. vir prudentissimus, & cum Reipubl cum mihi, tum etiam veritatis amicissimus L. Cotta, qui legem de meo reditu ferendam non censuit: qui, me* CONSVLVISSE REIP. CESSISSE TEMPESTATI, AMICIOREM VOBIS, CETERISQVE CIVIBVS, QVAM MIHI AC MEIS EXSTITISSE: VI, ARMIS, DISSENSIONE HOMINVM AD CAEDEM INSTITVTA, NOVOQVE DOMINATV PVLSVM ESSE, *dixit*: NIHIL DE MEO CAPITE POTVISSE FERRI, NIHIL ESSE IVRE SCRIPTVM, AVT POSSE VALERE: OMNIA CONTRA LEGES, MOREMQVE MAIORVM TEMERE, TVRBVLENTE, PER VIM, PER FVROREM ESSE GESTA. QVOD SI ILLA LEX ESSET, NEC REFERRE AD SENATVM CONSVLES, NEC SENTENTIAM DICERE SIBI LICERE: QVORVM VTRVMQVE CVM FIERET, NON OPORTERE, VT DE ME LEX FERRETVR, DECERNI, NE ILLA, QVAE NVLLA ESSET, ESSE LEX IVDICARETVR. Postea rogatus sententiam Cn. Pompeius, approbata laudataque Cottæ sententia, dixit, SESE OTII CICERONIS CAVSA, VT OMNI POPVLARI CONCITATIONE DEFVNGERETVR, CENSERE, VT AD SENATVS AVCTORITATEM, POPVLI QVOQVE ROM. BENEFICIVM ERGA CICERONEM ADIVNGERETVR. Cum omnes certatim alius alio grauius atque ornatius de Ciceronis salute dixisset, fieretque sine vlla varietate discessio: surrexit vnus e Tribunis pl. NOCTEMQVE SIBI AD DELIBERANDVM POSTVLAVIT. Ita discessum est: consecuti dies pauci omnino Ianuario mense, per quos Senatum haberi liceret: sed tamen actum nihil nisi de eo, cum omni mora, ludificatione, calumnia Senatus auctoritas impediretur. Tandem Sc. factum est, VT LEX AD POPVLVM DE CICERONIS REDITV FERRETVR. Ex hoc Sc. Lentulus Cos. Populum rogauit, VELLENT IVBERENT CICERONEM ROMAM VENIRE. Acute enim Lentulus, ne Clodianam legem pro lege habere videretur, non ita tulit, VT CICERONI ROMAM VENIRE LICERET, sed, VT CICERO VENIRET. Cuncta vero ex Italia Consulis voce & literis excitatos, vt QVI REMPVBL. SALVAM ESSE VELLENT, AD CICERONEM RESTITVENDVM VENIRENT, iam ante satis superque probauimus. Ita cum incredibilis multitudo Romam, & pene Italia ipsa venisset, Lentulus Consul Senatum in Capitolium vocauit, & cum CCCCX. Senatores essent, magistratusque omnes adessent, vno dumtaxat dissentiente, REMP. CICERONIS CONSILIIS CONSERVATAM, grauissimis verbis & plurimis Senatus iudicauit. Eadem vt à principibus ciuitatis in concione postero die dicerentur, Lentulus Consul curauit: egit etiam ipse ornatissime causam Ciceronis, perfecitque, adstante atque audiente Italia tota, vt nemo cuiusquam vocem acerbam atque inimicam Ciceroni posset audire. Cn. quoque Pompeium & in Senatu & apud vniuersum populum Rom. dixisse, SALVTEM REIPVB. ET

CON-

CONSERVATAM PER CICERONEM, ET CONIVNCTAM ESSE CVM EIVS SALVTE Cic. Oratio post redit. in Senatu scribit. Decreta deinde facta idem pro Sextio ita persequitur: DECREVISTIS, NE QVIS DE CAELO SERVARET, NE QVIS MORAM VLLAM AFFERRET: SI QVIS ALITER FECISSET, EVM PLANE EVERSOREM REIPVBL. FORE. IDQVE SENATVM GRAVISSIME LATVRVM, ET VT STATIM DE FACTO EIVS REFERRETVR: ET NISI DIEBVS QVINQVE QVIBVS AGI DE EO POTERAT, NON ESSET ACTVM, VT IN PATRIAM CICERO REDIRET, DIGNITATE OMNI RECVPERATA. Decretum præterea fuisse eodem tempore à Senatu, ibidem, ait, VT HIS, QVI EX TOTA ITALIA, SALVTIS EIVS CAVSA CONVENERANT, AGERENTVR GRATIAE. ATQVE VT IIDEM AD RES REDEVNTES, VT VENIRENT, ROGARENTVR. Idem in Orat. post reditum in Senatu. DECREVISTIS, ait, NE QVIS VLLA RATIONE REM IMPEDIRET, QVI ID IMPEDISSET, GRAVITER MOLESTEQVE LATVROS: ILLVM CONTRA REMPVBL. SALVTEMQVE BONORVM, CONCORDIAMQVE CIVIVM FACTVRVM, ET VT AD VOS EA STATIM REFERRENTVR, NEQVE ETIAM SI DIVTIVS CALVMNIARENTVR REDIRE IVSSISTIS, *Quid?* VT AGERENTVR GRATIAE QVI E MVNICIPIIS VENISSENT, *Quid?* VT AD ILLAM DIEM RES CVM REDIISSENT, ROGARENTVR, VT PARI STVDIO CONVENIRENT? Quorum locorum collatio, lucis aliquid adferet postremæ clausulæ, quæ in quibusdam codicibus asterisco ceu mutila & luxata notatur. Ad extremum, ea lex quam Lentulus Cos. promulgarat, Comitiis Centuriatis, cunctorum suffragiis perlata est.

De domo vero Ciceronis, quæ a Clodio diruta & conscerata fuerat, Senatus sententiam Bibuli sequutus decreuit, VT DE EIVS DOMVS RELIGIONE AD COLLEGIVM PONTIFICVM REFERRETVR. Posteaque, DOMVM EAM, IVDICIO PONTIFICVM, RELIGIONE LIBERATAM VIDERI, censuit. Additum, VT EX AERARIO, PECVNIA PVBLICA AEDIFICARETVR, Cic. in Pison. & de Haruspic. respons. scribit. Senatum etiam Plutarch. in Cicero. decreuisse narrat, *Τὴν οἰκίαν αὐτῷ καὶ τὰς ἐπαύλεις ἃς Κλώδιος διεφθάρκει, τέλεσι δημοσίοις ἀναστῆναι.* Negotium præterea datum est Magistratibus, CVRARENT, VT SINE VI CICERONI AEDIFICARE LICERET. Deinde, cum saxis, ignibus & ferro Clodius vastitatem eis ædibus intulisset, decreuit Senatus, EOS QVI ID FECISSENT, LEGE DE VI, QVAE EST IN EOS, QVI VNIVERSAM REMPVBL. OPPVGNASSENT, TENERI. Decretum quoque est, QVI DOMVM EIVS VIOLASSET, CONTRA REMPVBL. ESSE FACTVRVM. Hinc est quod Orat. de Haruspic. respons. ait, *Nego vllo de opere publico, de monumento, de templo, tot Senatus extare consulta, quot de mea domo, quam* SENATVS *vnam post hanc vrbem constitutam,* EX AERARIO AEDIFICANDAM, A PONTIFICIBVS LIBERANDAM, A MAGISTRATIBVS DEFENDENDAM, A IVDICIBVS MVNIENDAM, *putaret.*

Hæc me Senatusconsultorum species admonet, ne de C. Cæsare taceam. Is enim PATRIS PATRIAE appellationem secundus a Cicerone Senatus iudicio consecutus est. Epitome Liuii lib. 116. *Caius Cæsar ex Hispania quintum triumphum egit. Et cum multi, quam maximiq; honores ei à Senatu decreti essent, inter quos,* VT PATER PATRIAE APPELLARETVR, ET SACROSANCTVS, AC DICTATOR IN PERPETVVM ESSET, *inuidiæ causam aduersus eum præstitere.* Hos & item alios ei a Senatu decretos honores in vnum ita congessit Suet. in eius vita cap. 76. *Non enim honores modo nimios recepit,* VT CONTINVVM CONSVLATVM, PERPETVAM DICTATVRAM, PRAEFECTVRAMQVE MORVM, *insuper* PRAENOMEN IMPERATORIS, COGNOMEN PATRIS PATRIAE, STATVAM INTER REGES, SVGGESTVM IN ORCHESTRA: *sed & ampliora etiam humano fastigio decerni sibi passus est:* SEDEM AVREAM IN CVRIA, ET PRO TRIBVNALI, THENSAM ET FERCVLVM CIRCENSI POMPA, TEMPLA, ARAS, SIMVLACRA IVXTA DEOS, PVLVINAR, FLAMINEM, LVPERCOS, APPELLATIONEM MENSIS E SVO NOMINE. De iisdem honoribus hæc Dio lib. 44. *Φέρεσθαί τε αὐτὸν ἀεί, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει τὴν στολὴν τὴν ἐπινίκιον ἐνδεδυκότα, καὶ καθίζεσθαι ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ δίφρου πανταχοῦ, πλὴν ἐν ταῖς πανηγύρεσιν, ἐψηφίσαντο. τότε γὰρ ἐπί τε τοῦ δημαρχικοῦ βάθρου καὶ μετὰ τῶν ἀεὶ δημαρχούντων θεᾶσθαι, ἔλαβε, σκῦλά τέ τινα ὀπῖμα ἐς τὸν τοῦ Διὸς τοῦ Φερετρίου νεὼν ἀναθεῖναι, ὥσπερ τινὰ πολέμιον αὐτοστράτηγον αὐτοχειρίᾳ πεφονευκότι, καὶ τοῖς ῥαβδούχοις δαφνηφοροῦσιν ἀεὶ χρῆσθαι. μετά τε τὰς ἀνοχὰς τὰς Λατίνας, ἐπὶ κέλητος ἐς τὴν πόλιν ἐκ τοῦ Ἀλβανοῦ ἐσελαύνειν ἔδωκαν. πρός τε τούτοις οὕτω, πατέρα τε αὐτὸν τῆς πατρίδος ἐπονομάσαντες, καὶ ἐς τὰ νο-*

μιμήματα ἐπεχάραξαν. ἐπεί τε γενέθλια αὐτοῦ δημοσίᾳ θύειν ἐψηφίσαντο. καὶ ἐν ταῖς πόλεσι τοῖς τε ναοῖς τοῖς ἐν τῇ Ῥώμῃ πᾶσιν ἀνδριάντα τινὰ αὐτοῦ εἶναι ἐκέλευσαν. καὶ ἐπί γε τοῦ βήματος δύο, τὸν μὲν ὡς τοὺς πολίτας σεσωκότος, τὸν δὲ ὡς τὴν πόλιν ἐκ πολιορκίας ἐξῃρημένου, μετὰ τῶν στεφάνων τῶν ἐπὶ τοῖς τοιούτοις νενομισμένων ἱδρύσαντο. νεών τε Ὁμονοίας καινῆς, ὡς καὶ δι' αὐτοῦ εἰρηνοῦντες, οἰκοδομῆσαι, καὶ πανήγυριν αὐτῇ ἐτησίαν ἄγειν ἔγνωσαν. Et mox. Καὶ αὐτὸν μὲν τιμητὴν μόνον καὶ διὰ βίου εἶναι, τά τε τοῖς δημάρχοις δεδομένα καρποῦσθαι, ὅπως ἄν τις ἢ λόγῳ αὐτὸν ὑβρίσῃ, ἱερόσυλός γε καὶ ἐν τῷ ἄγει ἐνέχηται. τὸν δὲ δὴ υἱὸν ἄν τινα γεννήσῃ, ἢ καὶ ἐσποιήσηται, ἀρχιερέα ἀποδειχθῆναι ἐψηφίσαντο. Appian. libro 2. Bellor. Ciuil. de eodem Cæsare. Ἀνερρήθη δὲ καὶ Πατὴρ πατρίδος, καὶ Δικτάτωρ ἐς τὸν ἑαυτοῦ βίον ᾑρέθη, καὶ ὕπατος ἐς δέκα ἔτη, καὶ τὸ σῶμα ἱερὸς καὶ ἄσυλος εἶναι, καὶ χρηματίζειν ἐπὶ θρόνων ἐλεφαντίνων τε καὶ χρυσῶν, καὶ θύειν μὲν αὐτὸν ἀεὶ θριαμβικῶς ἠμφιεσμένον, τὴν δὲ πόλιν ἀνὰ ἔτος ἕκαστον, αἷς αὐτὸς ἡμέραις ἐν παρατάξεσιν ἐνίκα. ἱερέας δὲ καὶ ἱερείας ἀνὰ πενταετὲς εὐχὰς δημοσίας ὑπὲρ αὐτοῦ τίθεσθαι. καὶ τὰς ἀρχὰς εὐθὺς καθισταμένας ὀμνύναι μηδενὶ τῶν ὑπὸ Καίσαρος ὁριζομένων ἀντιπράξειν. ἔς τε τιμὴν τῆς γενέσεως αὐτοῦ τὸν Κυιντίλιον μῆνα, Ἰούλιον ἀντὶ Κυιντιλίου μετωνόμασαν εἶναι. καὶ νεὼς ἐψηφίσαντο πολλοὺς αὐτῷ γενέσθαι καθάπερ θεῷ, καὶ κοινὸν αὐτοῦ καὶ Ἐπιεικείας ἀλλήλους δεξιουμένων. Et hoc ipsum Senatusconsultum est quod post Cæsaris cædem M. Antonium laudationis loco per præconem pronuntiasse Sueton. in Iul. cap. 84. scribit, quo *omnia*, vt ille ait, *diuina ei simul atque humana decreuerat*. Appianus certe lib. 2. Bellor. ciuil. hæc Antonium in laudatione funebri Cæsaris dicentem inducit, Ὅσα δὲ τοῦτον αὐτὸν ὑμεῖς ἀγάμενοι πάντες ὁμαλῶς, ἥ τε Βουλὴ καὶ μετ' αὐτῆς ὁ Δῆμος ἔτι περιόντα ἐψηφίσασθε, ὑμέτερα, καὶ οὐκ Ἀντωνίου τὰ ῥήματα εἶναι τιθέμενος, ἀναγνώσομαι. Et mox: Καὶ ἐφιστάμενος οἷς μάλιστα αὐτὸν ἐν τῷ ψηφίσματι ἐξεθείαζον, ἱερὸν καὶ ἄσυλον, ἢ ΠΑΤΕΡΑ ΠΑΤΡΙΔΟΣ, ἢ Εὐεργέτην, ἢ Προστάτην, οἷον οὐχ ἕτερον, ὀνομάζοντες. Et deinde: Ἔνθα μὲν τὸ ψήφισμα εἶπε, ΠΑΤΕΡΑ ΠΑΤΡΙΔΟΣ ἐπέλεγεν, Τοῦτ' ἐπιεικείας ἐστὶ μαρτυρία. Ἔνθα δ' ἦν ἱερὸς καὶ ἄσυλος, καὶ ἀπαθὴς, καὶ ὅστις αὐτῷ καὶ ἕτερος προσφύγοι, οὐχ ἕτερος, ἔφη, τῶν δὲ προσφύγων. Idem Antonius apud Dion. lib. 44. Διὰ γὰρ τοῦτο Ἀρχιερέα μὲν αὐτὸν ἐς τοὺς θεοὺς, ὕπατον δὲ ἐς ἡμᾶς, αὐτοκράτορα δὲ ἐς τοὺς στρατιώτας, Δικτάτορα δὲ ἐς τοὺς πολεμίους, ἀπεδείξατε. καὶ τί ταῦτ' ἐξαριθμοῦμαι, ὁπότε καὶ ΠΑΤΕΡΑ αὐτὸν ἐν ὀλίγῳ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ ἐπωνομάσατε;

Sane ex illa parentis patriæ appellatione Cæsaris, vtpote parentis patriæ, percussores, PARRICIDAS, illamque Patris Patriæ necem, PARRICIDIVM, & alias PVBLICVM PARRICIDIVM, Valer. Max. lib. 1. cap. 6. & 8. & lib. 3. cap. 3. & lib. 6. cap. 4. & 8. vocat. Ac plane CVRIAM in qua Cæsar occisus erat, OBSTRVI, placuisse, IDVSQVE MARTIAS PARRICIDIVM NOMINARI, AC NE VMQVAM EO DIE SENATVS HABERETVR, Sueton. in Iulio cap. 78. scriptum reliquit.

ALIA PRAETERIA de Cæsaris honoribus, a Triumuiris Reipubl. constituendæ decreta Dio lib. 47. ita commemorat: Καὶ ἡρῷόν οἱ ἔν τε τῇ ἀγορᾷ καὶ ἐν τῷ τόπῳ ἐν ᾧ ἐκέκαυτο, προκατεβάλοντο. καί τι καὶ ἄγαλμα αὐτοῦ ἐν ταῖς ἱπποδρομίαις μεθ' ἑτέρου Ἀφροδισίου ἔπεμπον. Εἴ τε νίκη τις ἠγγέλθη ποθὲν, χαριστήρια μὲν τῷ κρατήσαντι, χωρὶς δὲ ἐκείνῳ καὶ τεθνεῶτι τιμὴν ἱερομηνίας ἔνεμον. τά τε γενέσια αὐτοῦ δαφνηφοροῦντας, καὶ εὐθυμουμένους πάντας ἑορτάζειν ἠνάγκασαν, νομοθετήσαντες τοὺς μὲν ἄλλους τοὺς ἀμελήσαντας αὐτῶν, ἐπαράτους τῷ τε Διὶ καὶ αὐτῷ ἐκείνῳ εἶναι, τοὺς δὲ βουλευτάς τούς τε υἱεῖς σφῶν, πέντε καὶ εἴκοσι μυριάδας ὀφλισκάνειν. συμπεσούσης γὰρ ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ καὶ τὰ Ἀπολλώνια γίγνεσθαι, ἐψηφίσαντο τῇ προτεραίᾳ τὰ γενέσια ἄγεσθαι. Καὶ τὴν ἡμέραν ἐν ᾗ ἐφονεύθη, καθ' ἣν ἀεί ποτε ἕδραν βουλῆς εἶχον, ἀποφράδα ἐνόμισαν. τό τε οἴκημα ἐν ᾧ ἐσφάγη, παραχρῆμά τε ἔκλεισαν, καὶ τὸ βουλευτήριον τὸ Ἰούλιον ἐπ' αὐτοῦ κληθὲν, παρὰ τῷ Κομιτίῳ ὠνομασμένῳ ᾠκοδόμουν, ὥσπερ ἐψηφίστο. Πρὸς δὲ τούτοις ἀπεῖπον μὲν μηδεμίαν εἰκόνα αὐτοῦ, καθάπερ θεοῦ τινος ὡς ἀληθῶς ὄντος, ἐν ταῖς τῶν συγγενῶν αὐτοῦ ἐκφοραῖς πέμπεσθαι, ὅπερ ἐκ τοῦ πάνυ ἀρχαίου καὶ τότε ἔτι ἐγίγνετο. Ἀπηγόρευσαν δὲ μηδένα ἐς τὸ ἡρῷον αὐτοῦ καταφυγόντα ἐπ' ἀδείᾳ, μήτε ἀνδρηλατεῖσθαι, μήτε συλᾶσθαι, ὅπερ οὐδενὶ οὐδὲ τῶν θεῶν, πλὴν τῶν ἐπὶ τοῦ Ῥωμύλου γενομένων, ἐδεδώκεσαν.

In huncque quem nunc ago, censum, Germanicum quoque defero, nec reclamabit quisquam. Meritum præconium facit Tac. qui lib. 2. hæc de honoribus ei decretis, scribit. *Honores, vt quis amore in Germanicum, aut ingenio validus, reperti, decretique*: VT NOMEN SALIARI CARMINE CANERETVR, SEDES CVRVLES, SACERDOTVM AVGVSTALIVM LOCIS, SVPERQ. EAS QVERCEAE CORONAE STATVERENTVR, LVDOS CIRCENSES EBVRNA EFFIGIES PRAEIRET, NEVE QVIS FLAMEN, AVT AVGVR IN LOCVM GERMANICI, NISI GENTIS IVLIAE CREARETVR. ARCVS ADDITI ROMAE, ET APVD RIPAM RHENI, ET IN MONTE SYRIAE AMANO, CVM INSCRIPTIONE RERVM GESTARVM, AC MORTEM OB REMPVBL. OBIISSE. SEPVLCHRVM ANTIOCHIAE, VBI CREMATVS, TRIBVNAL EPIDAPHNE QVO IN LOCO VITAM FINIERAT. De Druso vero Neronis Germanici illius

illius patre, Senatus inter alia complura, quemadmodum Sueton. in Claud. cap. 1. refert, MARMOREVM ARCVM CVM TROPHAEIS VIA APPIA decreuit, ET GERMANICI COGNOMEN IPSI POSTERISQVE EIVS. Lucilio quoque Longo mortuo, qui Tiberio tristium lætorumque socius fuerat, quamquam nouo homini, Censorium funus, effigiem apud forum Augusti, publica pecunia patres decreuisse Tacit. lib. 4. ancto. est.

Post oppressam sane a Cæsaribus Rempub. Triumphalia, Consularia, Prætoria ornamenta, claris bello ducibus, vel gratia florentibus, decernere mos in Senatu inualuit. Tacit. lib. 2. *Tiberius res gestas apud Senatum celebrauit*, ET DECREVERE PATRES TRIVMPHALIA ORNAMENTA. Idem in vita Agricolæ: *Igitur*, TRIVMPHALIA ORNAMENTA ET ILLVSTRIS STATVAE HONOREM, ET *quidquid pro triumpho datur, multo verborum honore cumulata*, DECERNI IN SENATV, *iubet*. Sueton. in Claud. cap. 17. *Cum* DECRETIS SIBI A SENATV ORNAMENTIS TRIVMPHALIBVS, *leuiorem maiestate principali titulum arbitraretur*. Ibidem cap. 1. de Druso: *Quapropter, ouandi ius* ET TRIVMPHALIA ORNAMENTA *suscepit*. Velleius Patercul. lib. 2. *Inlitus Posthumius vir Consularis, præpositus Dalmatiæ*, ORNAMENTA MERVIT TRIVMPHALIA: *quem honorem ante paucos annos Passienus & Cossus, viri quibusdam diuersis virtutibus celebres, in Africa meruerant*. Exstat & Romæ duplex inscriptio de Plautio Syluano. In quarum vna legitur, HVIC SENATVS TRIVMPHALIA ORNAMENTA DECREVIT OB RES IN ILLYRICO BENE GESTAS. In altera vero, HVNC LEGATVM IN HISPANIAM AD PRAEFECTVR. VRBIS REMISSVM, SENATVS IN PRAEFECTVRA TRIVMPHALIBVS ORNAMENTIS HONORAVIT AVCTORE IMP. CAESARE AVGVSTO VESPASIANO. Est & alia Romæ vetus inscriptio, cuius pars hæc est, HVIC SENATVS AVCTORE IMP. TRAIANO AVG. GERMANICO, DACICO, TRIVMPHALIA ORNAMENTA DECREVIT, STATVAMQVE PECVNIA PVBLICA PONENDAM CVRAVIT. Sic & Pallanti Claudii liberto à Senatu PRAETORIA ORNAMENTA DECRETA, Plinius lib. 35. cap. 18. scribit. Id quod eius monumento, teste Plin. Epist. 6. lib. 8. inscriptum erat, his verbis, quæ hodieque lapidi incisa Romæ conspiciuntur. HVIC SENATVS, OB FIDEM PIETATEMQVE ERGA PATRONOS, ORNAMENTA PRAETORIA DECREVIT, ET HS CENTIES QVINQVAGIES, CVIVS HONORE CONTENTVS FVIT. Sueton. in Claud. cap. 28. *Sed ante omnes Narcissum ab epistolis, & Pallantem à rationibus: quos decreto quoque Senatus, non præmiis modo ingentibus, sed &* QVAESTORIIS, PRAETORIISQVE ORNAMENTIS ORNARI, *libenter passus est*. Tacitus lib. 12. *Pallanti, quem repertorem eius relationis ediderat Cæsar*, PRAETORIA INSIGNIA, ET CENTIES QVINQVAGIES SESTERTIVM, CENSVIT DESIGNATVS BAREA SORANVS. *Additum à Scipione Cornelio*, GRATES PVBLICE AGENDAS, QVI REGIBVS ARCADIAE ORTVS, VETERRIMAM NOBILITATEM VSVI PVBLICO POSTPONERET, SEQVE INTER MINISTROS PRINCIPIS HABERI SINERET. *Asseuerauit Claudius*, CONTENTVM HONORE PALLANTEM, *intra priorem paupertatem subsistere. Et fixum est ære publico Senatusconsultum, quo libertinus Sestertii ter millies possessor*, ANTIQVAE PARSIMONIAE LAVDIBVS CVMVLABATVR. Sed quid moror ipsamet Senatusconsulti de ea re tacti verba proferre? Ea sunt a me ex Plin. Epist. 6. lib 8. contexta, & in vnum quasi corpus imposita, in hunc modum: PLACERE NON EXHORTANDVM MODO, VERVMETIAM COMPELLENDVM AD VSVM AVREORVM ANNVLORVM. PALLANTIS NOMINE GRATIAS AGI CAESARI, QVOD ET IPSE CVM SVMMO HONORE MENTIONEM EIVS PROSEQVVTVS ESSET, ET SENATVI FACVLTATEM FECISSET TESTANDI ERGA EVM BENEVOLENTIAM SVAM, VT PALLAS SINGVLARIS FIDEI, SINGVLARIS INDVSTRIAE FRVCTVM MERITISSIMO FERAT. ET CVM SENATVI POPVLOQVE ROM. LIBERALITATIS GRATIOR REPRAESENTARI NVLLA MATERIA POSSET, QVAM SI ABSTINENTISSIMI, FIDELISSIMIQVE CVSTODIS PRINCIPALIVM OPVM, FACVLTATES ADIVVARE CONTIGISSET: VOLVISSE QVIDEM SENATVM CENSERE, DANDVM EX AERARIO SESTERTIVM CENTIES QVINQVAGIES, ET QVANTO AB HVIVSMODI CVPIDITATIBVS REMOTIOR EIVS ANIMVS ESSET, TANTO IMPENSIVS PETERE A PVBLICO PARENTE, VT EVM COMPELLERET AD CEDENDVM SENATVI. SED CVM PRINCEPS OPTIMVS, PARENSQVE PVBLICVS,

ROGATVS A PALLANTE, EAM PARTEM SENTENTIAE QVAE PERTINEBAT AD DANDAM EI EX AERARIO CENTIES QVINQVAGIES SESTERTIVM, REMITTI VOLVISSET: TESTARI SENATVM, ET SE LIBENTER AC MERITO HANC SVMMAM INTER RELIQVOS HONORES, OB FIDEM DILIGENTIAMQVE PALLANTIS, DECERNERE COEPISSE: VOLVNTATI TAMEN PRINCIPIS SVI, CVI IN NVLLA RE FAS PVTARET REPVGNARE, IN HAC QVOQVE RE OBSEQVI. Vtique cvm sit vtile, principis benignitatem, promptissimam ad lavdem praemiaqve merentivm, illvstrari vbiqve, et maximè iis locis, in qvibvs incitari ad imitationem, praepositi rervm eivs cvrae, possent: et Pallantis spectatissima fides, atqve innocentia, exemplo provocare stvdivm tam honestae aemvlationis posset: ea qvae qvarto Kalend. Febrvar. qvae proximae fvissent, in amplissimo ordine optimvs princeps recitasset, senatvsqve consvlta de his rebvs facta, in aes inciderentvr, idqve aes figeretvr ad statvam loricatam divi Ivlii. Reliqua eiusdem farinæ Senatusconsulta, quæ a rogatis posteriorum temporum mancipiis, vel terror, vel adulatio expressit, silentio prætereuntem me, non est quod quisquam iure succenseat. Nam quæ sub iugum Imperatorum missi, a maiorum virtute & grauitate degenerantes, fractis animis, Patres Conscripti decreuerunt, mei stomachi non esse confiteor, restere licet, significate Quirites. Ea qui volet è Tacito, Suetonio, Dione, Lampridio & Spartiano petet. Ad ea quæ publica S. P. Q. R. forma percussa restant Senatusconsulta regrediamur, & in honorem Matronarum facta Senatusconsulta inuestigamus. *Martium Coriolanum patriam oppugnare conantem cum Veturia mater & Volumnia vxor à proposito & incœpto deduxissent, precibusque ab eo impetrassent, ne nefarium opus exsequeretur, Senatus in earum honorem, Matronarum ordinem honorificentissimis decretis ornandum existimauit. Sanxit namque*, vti foeminis semita viri cederent, vetvstisqve avrivm insignibvs, novvm vitae discrimen adiecit. Permisit *quoque his* pvrpvrea veste et avreis vti segmentis. *Super hac* aedem et aram Fortvnae mvliebri eo loco, qvo Coriolanvs exoratvs fverat faciVndvm cvravit. *Memorem beneficii animum suum, exquisito religionis cultu testando.* Valerii Maximi verba sunt hæc lib. 5. cap. 2. nihil addo de meo. Breuius, Senatum censuisse, Dionys. Halicarnass. lib. 8. scribit Τὰς γυναῖκας [illegible] τῆς προθυμίας, πίνακι δημοσίᾳ γραφῇ μνήμην οἰσομένης ἐκ τῶν ἐπιγινομένων αἰώνων, καὶ γέρας ὅ τι ἂν αὐταῖς λαβούσαις ἥδιστόν τε καὶ τιμιώτατον ἔσεσθαι μέλλῃ. Cui consentiens Plutarch. in Coriolano. Ψηφισαμένης δὲ, inquit, βουλῆς ὅτι ἂν αὐταῖς ἀξιώσωσι γενέσθαι πρὸς δόξαν ἢ χάριν, τοῦτο ποιῆσαι καὶ παρασχεῖν τοὺς ἄρχοντας, οὐδὲν ἠξίωσαν ἄλλο, ἢ Τύχης Γυναικείας ἱερὸν ἱδρύσασθαι. Hoc & Liuius lib. 2. perstringens, non inuidisse laudes suas mulieribus viros Romanos, ait: Monumentumque quod esset, Templum Fortvnae mvliebri ædificatum, dicatumque esse. Quinetiam cum ad crateram auream, quæ donum Apollini Delphos portaretur, matronæ aurum & omnia ornamenta sua in ærarium detulissent, grata ea res, vt quæ maxime Senatui vnquã fuit, *honoremq.* ait Liuius lib. 5. *ob eam munificentiam ferunt matronis habitum*, vt pilento ad sacra lvdosqve, carpentis festo profestoqve vterentvr. Eodem etiam libro tradit, cum in publico deesset aurum ex quo merces Gallis pacta, quæ erat mille pondo auri, redigeretur, Matronas suum contulisse, vt sacro abstineretur: ob eamque iem illis gratias actas, honoremqve additvm, vt earvm sicvt virorvm, post mortem sollemnis lavdatio esset. Iam quod de Campanis mulieribus Vestidia Oppidia, & Cluuia Facula, quarum altera, dum Capua obsideretur, quotidie pro salute Rom. exercitus sacrificauerat, altera captis militibus Rom. alimenta subministrare non destiterat, vrbe illa oppressa, Senatum Valerius libro 5. cap. 2. scribit, iis libertatem et bona restitvisse et si qvid amplivs praemii petiissent libenter ee datvrvm assseverasse, id ex eo Sc. quod supra e Liuii lib. 26. exscripsi, clarius liquet.

Porro summo se honore, maximoque beneficio affectos censebant Reges, quos Senatus eo nomine appellasset: idque in magna gloria & laude ponebatur, nec magnificentius vel præclarius quidquam illis accidere poterat. Cicero pro Deiotaro: Rex qvem senatvs hoc nomine honorificentissimis saepe decretis appellaverat. Idem oratio. De haruspicum respons. *Atque hunc tamen Deiotarum, sæpe* a senatv regali nomine

dignvm

DIGNVM EXISTIMATVM, *clarissimorum Imperatorum testimoniis ornatum, tu etiam* REGEM APPELLARI *cum Bogitaro iubes. Sed alter est* REX, IVDICIO SENATVS, PER NOS; *pecunia Bogitarus per te* APPELLATVS. Et Epist. 17. lib. 5. ad Attic. *Cicerones nostros, Deiotarus filius*, QVI REX AB SENATV APPELLATVS EST, &c. Vtrumque certe Deiotarum patrem & filium, ipse Reges sua sententia appellat, Philipp. 11. Idem Epist. 15. ad Pæt. lib. 9. Famil. *Nam mihi scito iam à Regibus vltimis allatas esse litteras, quibus mihi gratias agunt*, QVOD SE MEA SENTENTIA REGES APPELLAVERIM. Sallust. in bello Iugurth. auctor est, Numidæ cuidam Masanissæ nepoti, quem Micipsa testamento suo secundum heredem scripserat, petenti regum more, vt sellam iuxta poneret, Metellum negasse, QVOD IS HONOR EORVM MODO FORET, QVOS POPVLVS ROM. REGES APPELLAVISSET. Cæsar lib. 1. De bello Gall. de Ariouisto: *Quoniam tanto suo populique Rom. beneficio affectus, cum in Consulatu suo*, REX ATQVE AMICVS A SENATV APPELLATVS ESSET, *hanc sibi populoque Rom. gratiam referret, vt in colloquium venire grauaretur.* Proinde initio sermonis a se habiti cum Ariouisto, idem Cæsar sua Senatusque in eum beneficia hæc commemorauit, QVOD REX APPELLATVS ESSET A SENATV, QVOD AMICVS, QVOD MVNERA AMPLISSIMA MISSA. Hoc idem referens Dio lib. 38. Ἤδη μὲν γὰρ, ait, Ἀριόβιστος τῶν Κελτῶν ἐκείνων καὶ τὴν τε κύρωσιν τῆς βασιλείας παρὰ τῶν Ῥωμαίων εἰλήφει, καὶ ἐς τοὺς φίλους τούς τε συμμάχους αὐτῶν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Καίσαρος ὑπατεύοντος ἐγέγραπτο. Idem lib. 41. Ἰόβας δὲ αὐτὸς μὲν ὑπὸ τοῦ Πομπηίου τῶν τε ἄλλων τῶν ἐν Μακεδονίᾳ βουλευτῶν κυρίως τε εὕρετο καὶ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΠΡΟΣΗΓΟΡΕΥΘΗ. Sane Perseus a Paullo Æmylio victus litteras ad Senatum misisse dicitur, cum hac inscriptione, REX PERSEVS CONSVLI PAVLLO S. Quam inscriptionem vbi Paullus legit, quamuis in reliqua parte litterarum minime regiæ preces erant, tamen sine responso & litteris, eam legationem dimisit. vnde sensit Perseus, nominis regii sibi victo obliuiscendum: itaque alteras litteras cum priuati nominis titulo misit, vt narrat Liuius lib. 45. Mirum ergo nemini videri debet, Masanissam, vt idem Liuius lib. 30. scribit, per legatos gratiam Senatui egisse, QVOD SE IPSO EVM REGEM APPELLASSET. A Cn. etiam Pompeio Ariobarzanis nuntio, cui pater regno cesserat, REGEM APPELLATVM esse, Valer. Max. lib. 5. cap. 7. refert.

Inde est quod Reges a Senatu, REGVM appellationes petisse postulasseque legimus, eumque Regii nominis honorem non nisi pro magnis erga populum Rom. meritis datum. Ita Perseum, vbi regno Macedoniæ potitus est, legatos Romam misisse ad amicitiam paternam renouandam, petendumque, VT REX AB SENATV APPELLARETVR, Liuius lib. 44. tradit. Syphacis quoque filium per legatos à Senatu petisse, VT REX SOCIVSQVE ET AMICVS AB SENATV APPELLARETVR, idem Liuius lib. 31. narrat: Cuius legatis a Senatu responsum est: ET PATREM EIVS SYPHACEM SINE CAVSA, EX SOCIO ET AMICO, HOSTEM REPENTE POPVLI ROM. FACTVM: ET EVM IPSVM RVDIMENTVM ADOLESCENTIAE, BELLO LACESSENTEM ROMANOS, POSVISSE. ITAQVE PACEM ILLI PRIVS PETENDAM A POPVLO ROM. ESSE, QVAM VT REX, SOCIVSQVE ET AMICVS APPELLARETVR. NOMINIS EIVS HONOREM PRO MAGNIS ERGA SE REGVM MERITIS, DARE POPVLVM ROM. CONSVEVISSE. Nec abs re Cicero Oratio. pro Sextio queritur, REGES APPELLATOS à populo, qui id numquam à Senatu postulassent.

Reges autem, quibuscum Societatem & Amicitiam S. P. Q. R. iunxerat, SOCII ET AMICI A SENATV APPELLABANTVR: eaque appellatio maximo honori ducebatur. Cicero pro Sextio: *Ptolemæus, qui si nondum erat ipse* A SENATV SOCIVS APPELLATVS, *erat tamen frater eius regis, qui cum esset in eadem causa, iam erat* A SENATV HONOREM ISTVM CONSECVTVS. Sueton. in Iul. cap. 11. *Nactus extraordinarii imperii occasionem, quod Alexandrini* REGEM SVVM SOCIVM ATQVE AMICVM A SENATV APPELLATVM EXPVLERANT. Diodor. Sicul. lib. 1. Καθ' ὃν χρόνον Πτολεμαῖος μὲν ὁ βασιλεὺς, Ῥωμαίων οὔπω προσηγορευμένος φίλος. Dio lib. 39. de eodem Ptolemæo: Πολλὰ καὶ ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων χρήματα, τὰ μὲν οἴκοθεν, τὰ δὲ δανεισάμενος ὅπως τήν τε ἀρχὴν βεβαιώσηται καὶ φίλος καὶ σύμμαχος ὀνομασθῇ, κατηναλώκει. Alium quoque regem Ptolemæum Tiberio imperante a Senatu SOCIVM ATQVE AMICVM APPELLATVM, Tacit. lib. 4. narrat. Sic & Ariobarzanem, Εὐσεβῆ καὶ Φιλορώμαιον appellatum Cic. testis est Epist. 2. lib. 15. Familiar. Cæsar lib. 1. De bello Gall. *Cuius pater regnum in Sequanis multis annis obtinuerat*, ET A SENATV POPVLOQVE ROM. AMICVS APPELLATVS ERAT. Idem lib. 4. *In his Piso Aquitanus amplissimo genere natus, cuius auus in ciuitate sua regnum obtinuerat*, AMICVS AB SENATV APPELLATVS. Et lib. 1 De bello ciu. *Refertur etiam*

de rege Iuba, VT SOCIVS SIT ATQVE AMICVS. Liuius lib. 34. *Cuius conditionis res fuerit, priusquam hostes Carthaginienses essent*, SOCIVS ATQVE AMICVS REX NVMIDARVM ESSET. De Polemone etiam rege Ponti hæc Dio lib. 53. Καὶ τῷ αὐτῷ ἔτει τούτῳ ἐπὶ Πολέμων ἐν τῷ Πόντῳ βασιλεύων, ἔς τε τοὺς φίλους καὶ ἐς τοὺς συμμάχους τοῦ δήμου ἐσεγράφη. Idem de Role Getarum rege: Καὶ ἐπὶ Ῥώλης πρότερον πρὸς τὸν Καίσαρα ἐλθὼν, φίλος τε ἐπίστευσε καὶ σύμμαχος ὑπ' αὐτοῦ ἐνομίσθη. Sueton. in Claud. cap. 24. Senatum ait, Seleuco regi AMICITIAM ET SOCIETATEM ita demum pollicitum, si consanguineos suos Ilienses ab omni onere immunes præstitisset. Cyprios vero Reges, semper SOCIOS ET AMICOS POPVLI ROM. fuisse, Cicero Orat. pro domo sua scribit. Apud Liuium lib. 42. Rex Eumenes in Senatu verba faciens, *Abrupolim*, ait, SOCIVM ATQVE AMICVM VESTRVM *regno expulit*. Et mox. *Vt vos, & vestra Respub. & nobis*, SOCIIS ATQVE AMICIS, *qui ex vobis pendemus, consulatis*. Tacit. lib. 15. De Vologese Parthorum rege: SOCIVM AMICVMQVE REGEM *cohortes Romanas circumsidere*. Hinc apud Suet. in Octauio cap. 60. REGES AMICI ATQVE SOCII, *& singuli, in suo quisque regno, Cæsareas vrbes condiderunt*. Ibid. cap. 48. REGES SOCIOS, *etiam inter semetipsos mutuis necessitudinibus iunxit*. Originem vero & historiam harum societatum & amicitiarum aperit Strabo lib. 12. his verbis: Συνέβη δ' ἡνίκα πρῶτον Ῥωμαῖοι τὰ περὶ τὴν Ἀσίαν διῴκουν, νικήσαντες Ἀντίοχον, φιλίας καὶ συμμαχίας ἐποιοῦντο πρός τε τὰ ἔθνη, καὶ τοὺς βασιλέας, τοῖς μὲν ἄλλοις βασιλεῦσιν αὐτοῖς καθ' ἑαυτοὺς ἔδοσαν τὴν τιμὴν ταύτην. Τῷ δὲ Καππάδοκι, καὶ αὐτῷ καὶ τῷ ἔθνει κοινῇ. ἐκλιπόντος δὲ τοῦ βασιλικοῦ γένους, οἱ μὲν Ῥωμαῖοι συνεχώρουν αὐτοῖς αὐτονομεῖσθαι κατὰ τὴν συγκειμένην φιλίαν τε καὶ συμμαχίαν πρὸς τὸ ἔθνος.

Huiusmodi autem societatem amicitiamque Reges aliquot à Senatu populoque Rom. petiisse apud Liuium legimus. Is enim, Antiochi legatos AD AMICITIAM PETENDAM ET SOCIETATEM IVNGENDAM, Romam venisse lib. 34. memorat. Idem lib. 27. legatos ab rege Syphace Romam venisse narrat: quæ is Rex prospera prœlia, cum Carthaginiensibus fecisset, memorasse. Regem nec inimiciorem vlli populo quam Carthaginiensi, nec amiciorem quam Romano affirmasse. Misisse antea legatos in Hispaniam ad Imperatores Romanos: nunc ab ipso velut fonte petere amicitiam Romanam voluisse. Senatus legatis non benigne modo respondit, sed & ipse tres legatos cum donis ad regem misit. At si qua cum maioribus eorum amicitia fuisset, eam RENOVARI, petebant. Et ita cum ab Antiocho rege legati venissent, dixissentque petere Regem, VT QVAE CVM PATRE SVO SOCIETAS ATQVE AMICITIA FVISSET, EA SECVM RENOVARETVR, *imperaretque sibi populus Rom. quæ* BONO FIDELIQVE SOCIO REGI *essent imperanda, se nullo vmquam cessaturum officio: ea merita in se Senatus fuisse cum Romæ esset, eam comitatem iuuentutis, vt pro Rege non pro obside omnibus ordinibus fuerit: Legatis*, ait Liuius lib. 42. BENIGNE RESPONSVM, ET SOCIETATEM RENOVARE CVM ANTIOCHO, QVAE CVM PATRE EIVS FVERAT, *A. Attilius Prætor vrbanus iussus*. Prusiam etiam Regem à Senatu petiisse, vt SOCIETAS SECVM RENOVARETVR Liuius lib. 45. scribit. Epitome Liuii lib. 46. *Ariarathe Cappadociæ Rege mortuo, filius eius Ariarathes accepit regnum, &* AMICITIAM *per legatos* CVM POPVLO ROM. RENOVAVIT.

Quin & ipsimet quandoque Romani vltro amicitiam societatemque Regum exposcebant. Liuius lib. 24. *Syphax erat rex Numidarum, subito Carthaginiensibus hostis factus. Ad eum Centuriones tres legatos miserunt, qui cum eo* AMICITIAM SOCIETATEMQVE FACERENT: *& pollicerentur*, SI PERSEVERARET VRGERE BELLO CARTHAGINIENSES, GRATAM EAM REM FORE SENATVI POPVLOQVE ROM. ET ADNIXVROS, VT IN TEMPORE, ET BENE CVMVLATAM GRATIAM REFERANT. Idem lib. 27. legatos tres Alexandriam ad Ptolemæum, Cleopatramque Reges, AD COMMEMORANDAM, RENOVANDAMQVE AMICITIAM, a Senatu missos narrat.

Huiusmodi autem Regibus Sociis & Amicis dona & munera mittere solebant, SCIPIONEM EBVRNEVM, TOGAM PICTAM, SELLAM CVRVLEM. Sic Liuius lib. 42. Eumeni Regi omnes a Senatu honores habitos, DONAQVE AMPLISSIMA DATA, CVM SELLA CVRVLI, ATQVE EBVRNEO SCIPIONE. Idem Liuius lib. 30. auctor est Masinissam REGEM APPELLATVM, eximiisque ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, SELLA CVRVLI, ET SCIPIONE EBVRNEO, TOGA PICTA, ET PALMATA TVNICA, à Scipione donatum. Dionys. Halicarn. lib. 3. Ὥσπερ γε καὶ νῦν Ῥωμαῖοι σκῆπτρα καὶ διαδήματα δωροῦνται τοῖς βασιλεῦσι, βεβαιοῦντες αὐτοῖς τὰς ἐξουσίας. Illud autem σκῆπτρον ἐλεφάντινον fuisse, nec aliud re ipsa, quam scipionem eburneũ, cui Aquila imposita erat, ibidem ostendit: eaque est Iuuenali Sat. 10. *Aquila sceptro quæ surgit eburno*. Tacit. lib. 4. *Cognitis Ptolemæi per id bellum studiis, repetitus ex vetusto*

vetusto more, missusq; è Senatoribus, qui SCIPIONEM EBVRNEVM, TOGAM PICTAM, *antiqua Patrum munera daret*, REGEMQVE ET SOCIVM ATQVE AMICVM APPELLARET. Alia quoque munera regibus decreuisse Senatum reperio. Liuius enim lib. 30. post auditos Masanissæ Numidarum regis legatos Senatum munera quæ Prætor Regi mitteret, decreuisse scribit: SAGVLA PVRPVREA DVO, CVM FIBVLIS aureis singulis, & lato clauo tunicis, & equos duos phaleratos, bina equestria arma cum loricis, & tabernacula, militaremque supellectilem, qualem præberi Consuli mos est. Idem lib. 27. legatos tres Alexandriam ad Ptolemæum Cleopatramque Reges missos, dona dare iussos Regi, Togam & tunicam purpuream cum sella eburnea: Reginæ pallam pictam cum amiculo purpureo. Ibidem etiam legatos cum donis ad Regem Syphacem missos narrat, donaque tulisse eos, TOGAM ET TVNICAM PVRPVREAM, SELLAM EBVRNEAM, pateram auream ex quinque pondo factam: iussi quoque eos & alios Africæ Regulos adire, iisque dona quæ darentur, portasse togas prætextas & ternum pondo pateras aureas. Et lib. 31. Masanissæ legatis auditis, DONA, ait, AMPLA DATA, *quæ ferrent regi, vasa aurea, argenteaque*, TOGA PVRPVREA, ET PALMATA TVNICA, CVM EBVRNEO SCIPIONE, ET TOGA PRAETEXTA, CVM CVRVLI SELLA. Appian in Libycis: *Μασσανάσσῃ δὲ Ῥωμαῖοι χάριν τῆς συμμαχίας, στέφανόν τε ἀπὸ χρυσοῦ, καὶ σφραγῖδα χρυσῆν ἔπεμψαν*, ΕΛΕΦΑΝΤΙΝΟΝ ΔΙΦΡΟΝ, ΚΑΙ ΠΟΡΦΥΡΑΝ, ΚΑΙ ΣΤΟΛΗΝ ΡΩΜΑΙΚΗΝ, *καὶ ἵππον χρυσοφάλαρον, καὶ πανοπλίαν.* Gallorum vero Regulis à Senatu missa munera ex Liuio libb. 43. & 44. cui commodum erit, discet. Regi utique Antiocho, tum demum cum se facturum dixit, quod censebat Senatus, dextram tanquam socio atque amico Regi Popilius porrexisse dicitur a Liuio lib. 45.

Verum prius quam Senatum hunc qui de Regibus habetur, dimittam, alios quoque Regibus à Senatu habitos honores recensebo. *Senatus*, ait Valer. Max. lib. 5. cap. 1. *cum ad gratulandum sibi Prusiam Bithynia Regem, Perse deuicto venire audisset, obuiam illi P. Cornelium Scipionem Quæstorem Capuam misit*, CENSVITQVE, VT DOMVS EI ROMAE QVAM OPTIMA CONDVCERETVR, ET COPIAE NON SOLVM IPSI, SED ETIAM COMITIBVS EIVS PVBLICAE PRAEBERENTVR. Breuiter hæc ille. Copiosius Liuius lib. 45. postquam Prusias cum filio Nicomede vrbem ingressus, ad forum à porta, Tribunalque Q. Cassii prætoris perrexisset: *Deos, ait, qui vrbem Romam incolerent, Senatumque & populum Rom. salutatum se dixit venisse: & gratulatum quod Persea, Gentiumque reges vicissent, Macedonibusque & Illyriis in deditionem redactis, auxissent imperium. Cum Prator*, SENATVM EI, SI VELIT, EO DIE DATVRVM, *dixisset: biduum petiit, quo templa Deum, vrbemque & hospites, amicosque viseret.* DATVS, QVI CIRCVMDVCERET EVM L. CORNELIVS SCIPIO QVAESTOR, *qui & Capuam ei obuiam missus fuerat*: ET AEDES, *quæ ipsum comitesque eius benigne reciperent*, CONDVCTAE. *Tertio post die Senatum adit*, GRATVLATVS VICTORIAM *est: Merita sua in eo bello commemorauit: petiit*, VT VOTVM SIBI SOLVERE, ROMAE IN CAPITOLIO DECEM MAIORES HOSTIAS, ET PRAENESTAE VNAM FORTVNAE, LICERET. *Ea vota pro victoria populi Romani esse.* ET VT SOCIETAS SECVM RENOVARETVR: *agerque sibi de rege Antiocho captus, quem nulli datum à populo Rom. Galli possiderent, daretur.* FILIVM *postremo Nicomedem* SENATVI COMMENDAVIT. Et mox: *Cetera quæ petebat concessa: de agro responsum est*, LEGATOS AD REM INSPICIENDAM MISSVROS. SI AGER POPVLI ROMANI FVISSET, NEC CVIQVAM DATVS ESSET, DIGNISSIMVM EO DONO PRVSIAM HABITVROS ESSE. SI AVTEM ANTIOCHI NON FVISSET, EO NE POPVLI QVIDEM ROM. FACTVM APPARERE: AVT SI DATVS GALLIS ESSET, IGNOSCERE PRVSIAM DEBERE, SI EX NVLLIVS INIVRIA QVIDQVAM EI DATVM VELLET POPVLVS ROM. NE QVOD DETVR QVIDEM, GRATVM ESSE DONVM POSSE, QVOD EVM QVI DET, VBI VELLET, ABLATVRVM ESSE SCIAT. FACILE NICOMEDIS COMMENDATIONEM ACCIPERE. QVANTA CVRA REGVM AMICORVM LIBEROS TVEATVR POPVLVS ROM. DOCVMENTO PTOLEMAEVM AEGYPTI REGEM ESSE. Additque, munera ei [illegible] dari Senatum censuisse, ET VT VICTIMAE, ALIAQVE QVAE AD SACRIFICIVM PERTINERENT, SEV ROMAE, SEV PRAENESTAE IMMOLARE VELLET, REGI EX PVBLICO, SICVT MAGISTRATIBVS ROMANIS, PRAEBERENTVR: DONEC AD CLASSEM DONO DATAM EI REX PERVENISSET, L. CORNELIVS SCIPIO NE AB EO ABSCEDERET, SVMPTVMQVE IPSI ET COMITIBVS PRAEBERET, DONEC NAVEM CONSCENDISSENT. Idem Liu. lib. 42. Legatos Ariaratis Cappadocũ regis, puerum

EIS VIDEATVR, IIS QVI SANGVINEM PRO VITA, LIBERTATE, FORTVNISQVE POPVLI ROM. VRBE, TEMPLISQVE DEORVM PROFVDISSENT, MONVMENTVM FACERE IVBEANT. In illo etiam Senatusconsulto quod à Frontino lib.2. de Aquæduct. refertur, ita est, Q. AELIVS, Q. FABIVS COSS. AMBO, ALTERVE, SI EIS VIDEATVR, ADHIBITIS PRAETORIBVS QVI AERARIO PRAESVNT, PRAEBENDA LOCENT. Liuius lib.30. NON VIDERI SIBI, *absente* CONSVLVM ALTERO, AMBOBVSVE, EAM REM AGI, &c. Hanc quoque Formulam attigit Vegetius lib.3. cap.1. Eodemque modo, ΑΜΦΟΤΕΡΟΥΣ ΥΠΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΕΤΕΡΟΝ, in Dionysio Halicarnasseo lib.5. & 6. & 7. & Senatusconsulto Græco in æs inciso Romæ legimus.

Verba autem hæc notis hisce scribi solita, A. A. V. Valerius Probus testatur. Et ita in veteri tabula ærea Romæ, Q. LVTATIVS CATVLVS, ET M. AEMILIVS LEPIDVS COSS. A. A. V. E. S. V. id est, ALTER AMBOVE SI EIS VIDEATVR. Quæ quidem à me pridem animaduersa, inter moras, dum aliis distractus curis opus institutum intermittere coactus sum, ab iis qui in eadem, quemadmodum vsu venire solet, vestigia incurrerunt, patefacta, literisque mandata sunt. Multæ etiam aliæ id genus obseruationes, à me in aduersaria relatæ, interim dum nullum vacuum à foro tempus daretur, ab aliis præreptæ, in spongiam, non secus ac Augusti Aiax, incubuerunt. Atque hanc palmam nemini inuideo, vt qui nec propagandi nominis, nec auræ popularis captandæ, aut vanæ gloriæ aucupandæ caussa, sed solo vtilitatis publicæ studio ductus, calamum in manus sumo, posthabitisque omnibus, quæ vel ad honores côciliandos, vel ad opes parandas, & rem familiarem augendam, vsui magis esse possent, studiis me abdo, & ex his aliquid ad communem afferre fructum, & in aspectum lucemque proferre conor. Subseciuas certe horas, & quidquid de solido die, quem sibi publica negotia vindicant, demi potest, ipsum etiam tempus, quod ad rusticandum, atque adeo ad corporis, cuius fulturis animus sustinetur, curam datur, literis lubens do, dicoque: & in summis occupationibus surripio semper aliquid spatii ad scribendum. Ea vita est maxime ad naturam, & cum à ceteris oblectationibus deseror, libris sustentor, ac recreor. Sed nescio quo modo de cursu deflexit oratio, sensimque huc delapsa est. Vt ergo vnde digressa est, eo reuocetur, Dabatur interdum Magistratibus negotium, VT CVRARENT aliquid fieri. Cicero Orat. pro domo sua. *Recita S. C. Videtisne Prætori Vrbano negotium datum,* VT CVRARET, NE ID SACRVM ESSET, ET VT SI QVAE ESSENT INCISAE, AVT INSCRIPTAE LITERAE, TOLLERENTVR? Idem Orat. de Haruspic. respons. domum suam contra vim nefariam Clodii multis Sc. munitam atque septam asserens, *Primum,* ait, *negotium iisdem magistratibus est datum anno superiore,* VT CVRARENT, VT SINE VI MIHI AEDIFICARE LICERET. Senatusconsulto etiam de Bacchanalibus facto, Coss. iussos CVRARE, NE INDICIBVS EBVTIO AC FECENIAE FRAVDI EA RES ESSET. Liu. lib.29. scribit.

Alias quoque magistratibus mandabatur, VT OPERAM DARENT. Veluti in illo apud Frontinum S. C. PLACERE SENATVI CVRATORES AQVARVM DARE OPERAM, VT SALIENTES PVBLICI, &c. Et in S. C. Velleiano, HI AD QVOS DE EA RE IN IVRE ADITVM ERIT, EI DEDERINT OPERAM. Cic. Philipp.10. in sententia, OPERAMQVE DET, VT CVM SVIS COPIIS QVAM PROXIME ITALIAM SIT. Liuius lib.10. Legatis quos Tybur mittebat, mandatum, DARENT OPERAM VT TIBICINES ROMANIS RESTITVERENTVR. Illud etiam S. C. quo Respub. Consulibus commendabatur, promiscue ita concipitur, VIDERENT, vel DARENT OPERAM COSS.

Iubebantur interdum COSS. Prætoresve ROGATIONEM AD POPVLVM FERRE. Liu. lib.23. SENATVS DECREVIT, VT T. SEMPRONIVS COS. DESIGNATVS, CVM PRIMVM MAGISTRATVM INISSET, AD POPVLVM FERRET, VT FABIVM DVVMVIRVM ESSE IVBERENT, AEDIS DEDICANDAE CAVSA. Idem lib.27. Senatum decreuisse refert, VT CONSVL PRIVSQVAM AB VRBE DISCEDERET, POPVLVM ROGARET, QVEM DICTATOREM DICI PLACERET: EVMQVE QVEM POPVLVS IVSSISSET, DICTATOREM DICERET: SI CONSVL NOLVISSET, PRAETOR VRBANVS POPVLVM ROGARET: SI NE IS QVIDEM VELLET, TVM TRIBVNI AD PLEBEM FERRENT. Eodemque lib. *P. Licinius Varus,* PRAETOR VRBIS VT LEGEM FERRE AD POPVLVM IVSSVS, VT HI LVDI IN PERPETVVM IN STATAM DIEM VOVERENTVR. Ex auctoritate quoque Patrum, latum ad populum lib.30. scribit,

CVIVS

CVIVS VELLENT IMPERIVM IN AFRICA ESSE. De Macedonico etiam bello Rogationem Centuriatis Comitiis ad populum ferre Coss. iussos, idem lib. 42. tradit. Similiter lib. 36. Patres iussisse scribit, ROGATIONEM AD POPVLVM FERRI. Asconius Pedianus in explicatione Orat. pro Cornelio de Maiestate. *Itaque, ait, in omnibus Senatusconsultis, quibus aliquem* SOLVI LEGIBVS PLACEBAT, *adijci erat solitum*, VT DE EA RE AD POPVLVM FERRETVR. Atque adeo plerisque Senatusconsultis tralatitio capire, quod supra ex Cælii Epistolis, & Valerii Probi notis adscripsimus, de ea re caueri solebat. Decretum etiam Senatu frequenti fuisse Cic. Epist. 14. lib. 1. ad Attic. scribit, VT COSS. POPVLVM COHORTARENTVR AD EAM ROGATIONEM ACCIPIENDAM, quæ de pollutis à Clodio Bonæ Deæ sacris promulgata erat, ET VT ANTEQVAM EA ROGATIO LATA ESSET, NE QVID AGERETVR.

In Tributorum vtique remissionibus, quæ à Senatu Populoque Rom. prouinciis tributariis fiebant, adscribi solitum, QVOAD SENATVI POPVLOQVE ROM. VIDEBITVR, ex Appiano in Ibericis didici. Ait enim, *Τῶν δὲ φόρων καὶ τῆς ξεναγίας, ὧν αὐτοὺς ἔφασαν Ῥωμαίων ἀφεῖλε, μετὰ Γράκχον· καὶ τοῦ ὅτι ἦσαν ἀφειμένοι. Δίδωσι δ' ἡ βουλὴ ταῖς τοιαῖσδε δωρεαῖς ἀεὶ προστιθεῖσα*, ΚΥΡΙΑΣ ΕΣΕΣΘΑΙ ΜΕΧΡΙ ΑΝ ΑΥΤΗι, ΚΑΙ ΤΩι ΔΗΜΩι ΔΟΚΗι.

Erat & illa Senatusconsultorum Formula, PLACERE CVM ALIQVO AGI: Quod vbi Tribunorum pleb. operam officiumque, ad Rogationes ferendas, Patres desiderabant, decerni consueuisse, multis exemplis iam ante docui. Nunc in aliis quoque idem seruatum ostendam. Liu. lib. 6. SENATVI, CVM CAMILLO AGI PLACVIT, VT OMISSO ANTIO, BELLVM HETRVSCVM SVSCIPERET. Sic L. Porcio Cos. recusante accipere nomen Q. Fuluii, qui Ædilis curulis designatus, Prætura contra leges perebat, censuisse Patres Liuius, lib. 39. ait, VTI L. PORTIVS COS. CVM EO AGERET, NE IMPEDIMENTO ESSET, QVO MINVS COMITIA EX LEGE HABERENTVR. Ad quæ Flaccus respondit, NIHIL QVOD SE INDIGNVM ESSET, FACTVRVM. Cui responso alia duo Scipionis adiungam. Eum enim Liuius lib. 30. refert legatis Carthaginiensium respondisse, ESTI NON INDVCIARVM MODO FIDES A CARTHAGINIENSIBVS, SED ETIAM IVS GENTIVM IN LEGATIS SVIS VIOLATVM ESSET, TAMEN SE NIHIL, NEC INSTITVTIS POPVLI ROM. NEC SVIS MORIBVS INDIGNVM ESSE FACTVRVM.

Idem apud Liu. lib. 28. interrogatus à Fuluio, STATVRVSNE ESSET, EO QVOD PATRES CENSVISSENT, AN AD POPVLVM LATVRVS? *Respondit, se* QVOD E REPVB. ESSET FACTVRVM.

In summa porro annonæ caritate, S. C. in Ciceronis sententiam factum, VT CVM POMPEIO AGERETVR, VT EAM REM SVSCIPERET, LEXQVE FERRETVR, Cicer. Epist. 1. lib. 4. ad Attic. scribit. Atque hæc nos Formula quasi manu ducit ad emendationem loci, qui est apud Plin. Epist. 3. lib. 10. ad Traianum, corruptissimus. Vulgo enim illic nullo bono, ac ne probabili quidem sensu, legitur. *Sed cum postea Consul designatus censuisset, tacendum nobiscum, quorum erat excusatio recepta, vt essemus in Senatus potestate, pateremurque nomina nostra in vrnam conijci, conuenientissimum esse tranquillitati sæculi tui putaui, præsertim tam moderatæ voluntati amplissimi ordinis non repugnare.* Ego enim quouis pignore certauerim, legendum, AGENDVM NOBISCVM, *quorum erat excusatio recepta*, VT ESSEMVS IN SENATVS POTESTATE. Et, AGENDVM, inquam, vt cum Præfectis ærarii, quibus se ab aduocationibus, munere publico excusare licebat. Quod ego Plinii ipsius verbis, quam meis planum facere malo. De se ergo dicentem audiamus. Ait ille Epist. 4. lib. 3. *Cum publicum opus mea pecunia inchoaturus in Thuscos excurrissem, accepto, vt Præfectus ærarii, commeatu, legati prouinciæ Bæticæ questuri de Proconsulatu Cæcilii Classici, aduocatum me à Senatu petierunt. Collegæ optimi, meiq; amantissimi, de communis officii necessitatibus prælocuti, excusare me, & eximere tentarunt. Factum est Senatusconsultum perquam honorificum*, VT DARER PROVINCIALIBVS PATRONVS, SI AB IPSO ME IMPETRASSENT. *Legati rursus inducti, iterum me iam præsentem aduocatum postularunt, implorantes fidem meam quam essent contra Massam Bæbium experti, allegantes patrocinii fœdus. Secuta est Senatus clarissima assensio, quæ solet decreta præcurrere. Tum ego*, DESINO, *inquam*, P. C. PVTARE ME IVSTAS EXCVSATIONIS CAVSAS ATTVLISSE. *Placuit & modestia sermonis & ratio.* Vos quoque plaudite lectores, & hinc alterius Formulæ lucro accessioneque macti abite: Ea posita est in his illius Epistolæ verbis, VT ESSEMVS IN SENATVS POTESTATE. Quæ fuisse certa & sollemnia, indicat responsum

Decemuirorum, quo FVTVROS SE, QVANDO ITA VIDEATVR, IN POTESTATE PATRVM, affirmant apud Liuium, lib. 3. Eodemque libro: TRIBVNI, SE IN AVCTORITATE PATRVM FVTVROS, pollicentur. Idem Liu. lib. 9. *Mouit Patres Conscriptos tum causa, tum auctor: nec ceteros solum, sed Tribunos etiam plebis*, VT SE IN SENATVS FORE POTESTATE, *dicerent*. Et lib. 42. *Vos quoq; aequum est*, COMMILITONES, *& si appellationis vobis vsurpatio ius, cum adolescentes nihil aduersus magistratuum, Senatusque auctoritatem vsquam feceritis: nunc quoq;* IN POTESTATE SENATVS AC CONSVLVM ESSE. Alias apud eumdem auctorem inuenio, IN AVCTORITATE SENATVS ESSE. Vt ecce lib. 3. *Non esse in* AVCTORITATE SENATVS *Tribunos militum*. Et lib. 32. *His orationibus peruicerunt*, VT COSS. IN SENATVS AVCTORITATE FORE, *dicerent sese, si idem Tribuni facerent*. Legatos etiam Senatus nomine missos ad Antoniū, qui nuntiarent, ne oppugnaret Cos. designatum, ne Mutinam obsideret, ne prouinciam depopularetur, ne delectus haberet, ESSET IN SENATVS POPVLIQVE RO. POTESTATE, Cic. Philipp. 6. scribit: quam postremam mandatorum, quę iis legatis data sunt, clausulam Appian. lib. 3. bellor. ciuil. ita conuertit, ΕΠΙΤΡΕΨΑΙ (sic enim emendo) ΤΑ ΚΑΘ' ΕΑΥΤΟΝ ΑΠΑΝΤΑ ΤΗ͂Ι ΒΟΥΛΗ͂Ι.

Interdum etiam Senatus REM INTEGRAM POSTEA REFERRI, decernebat. Cic. Epist. 16. lib. 4. ad Attic. *Senatus decreuerat*, NE PRIVS COMITIA HABERENTVR, QVAM LEX LATA ESSET: SI QVIS INTERCESSISSET, RES INTEGRA REFERRETVR. Liu. lib. 27. de Tarentinis Senatusconsultum factum in M. Acilii sententiam narrat, VT EORVM OPPIDVM PRAESIDIO CVSTODIRETVR, TARENTINIQVE OMNES INTRA MOENIA CONTINERENTVR: RES INTEGRA POSTEA REFERRETVR, CVM TRANQVILLIOR STATVS ITALIAE ESSET. Idem lib. 36. *Patres rogationem ad populum ferri iusserunt, Vellent, iuberentne cum Antiocho rege, quique sectam eius secuti essent, bellum iniri: si ea rogatio perlata esset, tum*, SI ITA VIDERETVR COSS. REM INTEGRAM AD SENATVM REFERRENT. Idem lib. 39. *S. C. factum est*, VT DE IIS QVOS PRO INDICIBVS COSS. HABVISSENT, INTEGRA RES AD SENATVM REFERRETVR. Et alias eodem libro. *De legionibus vero deportandis, cum de Consulum, Praetorumque exercitibus ageretur*, REM INTEGRAM REFERRI, *iusserunt*. Plin. Epist. 11. lib. 2. PLACVIT, *censente Cornuto*, REFERRI DE EO, PROXIMO SENATV.

Nonnumquam vero de eo quod relatum erat, placebat nihil decerni, sed ad frequentiorem Senatum rem remitti, vt ex Liuio lib 35. patet. Epitome Liuii lib. 13. *Cyneas legatus à Pyrrho ad Senatum missus petiit, vt componendae pacis causa, rex in vrbem reciperetur*: DE QVA RE CVM AD FREQVENTIOREM SENATVM REFERRI PLACVISSET, *Appius Claudius*, &c. Literis etiam Catinii & Manlii, qui Hispanias obtinebant, recitatis, cum ex iis cognitum esset, Celtiberos Lusitanosq; in armis esse, & sociorum agros populari, DE EA RE, ait Liu. lib. 39. CONSVLTATIONEM INTEGRAM SENATVS AD NOVOS MAGISTRATVS REIECIT. Idem lib. 26. *Et cum quidam* REFERENDVM AD SENATVM *censerent, melius visum*, DIFFERRI EAM CONSVLTATIONEM, *donec proficiscerentur equites, qui ab Martio literas attulerāt*.

Ipsiq; adeo Senatores quandoq; censebant, NVLLVM DE EO QVOD COSS. RETVLERANT, S. C. FIERI PLACERE. Et ita apud Liuium lib. 3. Claudius censet, NVLLVM PLACERE S. C. FIERI. Cuius sententiam Dionys. Halicarn. lib. 11. plenius enuntiat his verbis: Περὶ δὲ τῶ πολέμου τοῦ παρόντος ὑμῖν, Ω ΒΟΥΛΗ, γνώμην ἀποδείκνυμι, ΜΗΔΕΝ ΨΗΦΙΖΕΣΘΑΙ ΠΕΡΙ μηδενὸς πρότερον, ἕως ἂν ἀποδειχθῶσιν αἱ ἀρχαί. Et hoc est quod Cic. Epist. 14. lib. 1. ad Attic. ait, *Homines ad 15. Curioni*, NVLLVM S. C. FACIENTI, *assenserunt*.

Quaestiones etiam de criminibus, si res ita ferret, vel tempora Reipubl. postularent, Senatusconsultis decernebantur Sic cum in Senatu mentio facta esset, P. Clodium cum veste muliebri deprehensum apud Caesarem, tum cum Bonae Deae à virginibus Vestalibus sacra fierent, quaestionem de pollutis sacris decreuisse Senatum, Cicero Epistola 14. lib. 1. ad Attic. & Suetonius in Iul. cap. 6. testantur. Senatum etiam Sp. Posthumio Albino & Q. Martio Philippo Coss. mandasse, vt de clandestinis coniurationibus, & his quae in sacris Bacchanalium incestè vsae fuerant, inquireret, Liuius libro 39. & Valerius Max. libro 6. cap. 2. tradunt. Idem Liuius lib. 40. auctor est, cum Galli Transalpini, ad tria millia hominum, in Italiam transgressi, neminem bello lacessentes, agrum à Coss. & Senatu petiissent, vt parari sub imperio populi Rom. essent, Senatum eos excedere iussisse, & Cos. Q. Fuluium QVAERERE ET ANIMADVERTERE IN EOS, QVI PRINCIPES ET AVCTORES TRANSCENDENDI ALPES FVISSENT. Eodem lib. veneficii, quod in vrbe, propiusve vrbem decem millibus passuū, esset commissum,

quæstionem C. Claudio Prætori Senatusconsulto decretam refert: vltra decimum vero lapidem per fora conciliabulaque, C. Mænio. Capuæ quoque occultis principum coniurationibus patefactis, cum de his ad Senatum relatum esset, quæstiones decretas, Dictatoremque quæstionibus exercendis dici placuisse, idem lib. 9. scribit. In Senatusconsulto etiã quod ab eodem lib. 31 refertur, clausula hæc est: SENATVI PLACERE, QVAESTIONEM DE EXPILATIS THESAVRIS EODEM EXEMPLO HABERI, QVO M. POMPONIVS PRAETOR TRIENNIO ANTE HABVISSET. Idem lib. 37. narrat M. Liuium Dictatorem, magistratu abdicato, in Hetruriam ex S.C. profectum AD QVAESTIONES HABENDAS, QVI HETRVSCORVM VMBRORVMVE POPVLI, DEFECTIONIS AB ROMANIS AD ASDRVBALEM SVB ADVENTVM EIVS CONSILIA AGITASSENT, QVIQVE EVM AVXILIIS, AVT COMEATV, AVT OPE ALIQVA IVVISSENT. Similiterque Cn. Seruilium Cos. in Hetruria quæstiones ex S.C. de coniurationibus principum habuisse lib. 30. refert. Idem lib. 32. Q. Minutio mandatum, VT IN BRVTTIIS QVAESTIONES DE CONIVRATIONIBVS, QVAS PRAETOR CVM FIDE CVRAQVE EXERCVISSET, PERFICERET. Et lib. 38. Ser. Sulpitio Cos. referente, QVEM DE PECVNIIS AB ANTIOCHO REGE CAPITIS QVAERERE VELLENT, Patres iussisse, Q. TERENTIVM CVLLEONEM PRAETOREM DE EA RE QVAERERE.

Quin & ex plebiscito quoque huiusmodi Quæstiones Senatum mandasse, documento est quod Cic. lib. 2. de Finib. a Senatu Scipioni Consuli ex plebiscito quæstionem decretam memorat. Liuius lib. 42. *Rogationem Martiam de Liguribus magno consensu plebes sciuit, iussitque. Ex eo plebiscito C. Licinius Prætor* CONSVLVIT SENATVM QVEM QVAERERE EX ROGATIONE VELLET: *Patres,* EVM IPSVM QVAERERE *iusserunt.*

Interdum & potestas cognoscendi, a Senatu Consulibus dabatur. Testis Liuius lib 39. Cenomanos, qui apud Senatum conquesti erant, arma sibi a Furio Prætore adempta, reiectos narrans ad Cos Æmilium, cui, VT COGNOSCERET STATVERETQVE, Senatus permisit. Post Cæsaris etiam interitum Consulibus Senatusconsulto permissum fuisse Cicero lib. 16. Epistol. ad Atticum scribit, VT DE CAESARIS ACTIS COGNOSCERENT, STATVERENT, IVDICARENT. Ad id Senatusconsultum legem accessisse idem auctor est, QVAE EARVM RERVM QVAS CAESAR STATVISSET, DECREVISSET, COSS. COGNITIONEM DEDIT. In qua Senatusconsultorum specie, horum verborum COGNOSCERE, STATVEREQVE societas obseruanda est: quæ aliis etiam auctoribus firmatur. Liuius lib. 40. de regum legationibus. *Nec vltra quicquam in responsum, quam missuros* QVI DE CONTROVERSIIS EORVM COGNOSCERENT, STATVERENTQVE. Et libr. 45. *Senatus,* QVI DE FINIBVS COGNOSCERENT, STATVERENTQVE, *quinqueviros misit.* Cicero etiam Epistol. 17. lib. 1. ad Atticum, ex SC. promulgatum fuisse scribit, *vt de his qui ob iudicandum pecuniam accepissent,* QVAERERETVR.

Rupillio quoque & Lenati Coss. Senatum mandasse, VT IN EOS QVI CVM T. GRACCHO CONSENSERANT, MORE MAIORVM ANIMADVERTERETVR, Valer. Max. lib. 4. cap. 7. tradit. Eaque est, NOVA QVAESTIO, qua C. Blosium Cumanum, qui se non comitem modo furoris Gracchi, sed & ducem præbuerat, conterritum in Asiam profugisse, ad hostes se contulisse, pœnasque iustas ac debitas persoluisse, Cicero in Lælio ait. Eamque quæstionem seuere Coss. exercuisse Valerius Max. lib. 6 cap. 3. & Plutarchus in Gracchis testantur. Idemque de C. Gracchi amicis decretum, *vt ne quis inimicis Respub. amicus esse vellet,* idem Val. lib. 6. cap. 3. & lib. 9. cap. 12. ostendit.

Senatusconsultis interdum præmia indicibus, & his qui se sponte deferebant, impunitas proponebatur, vt ex S.C. de Bacchanalibus quod supra retuli, probatur. Appian. lib. 1. de bell. ciu. Asellione Prætore cæso, Ἡ Σύγκλητος, ait, ἐκήρυξεν, Εἴ τις τι περὶ τὸν Ἀσελλίωνος φόνον ἐλέγξειε, ἐλευθέρῳ μὲν ἀργύριον, δούλῳ δὲ ἐλευθερίαν, συνεγνωκότι, ἄδειαν. Liu. lib. 8. Ancillæ quæ indicium veneficiorum professa erat, si fides sibi daretur, haud futurum noxæ indicium, consensu Senatus fidem datam narrat. Coniuratione quidem Catilinæ ad Senatum delata, Sallust. in bello Catil. SI QVIS INDICASSET DE CONIVRATIONE QVAE CONTRA REMPVB. FACTA ERAT PRAEMIVM, SERVO LIBERTATEM ET HS. C. LIBERO, IMPVNITATEM EIVS REI, ET HS. CC. Senatum decreuisse, scribit. Plutarchus in Cicer. Τῷ Κεθηγάτῃ ψηφισαμένης ΑΔΕΙΑΝ ΕΠΙ ΜΗΝΥΣΕΙ, τῆς βουλῆς. Secundum hanc fidem datam, Dio libr. 37. L. Vettio indici impunitatem concessam: Suetonius vero in Iulio, Q. Curio, qui primus coniuratorum consilia detexerat, præmia publice constituta. Sallustius item legatis Allobrogũ,

& T. Volturtio, comprobato eorum indicio, præmia decreta, scribunt. Nec prætermittendum est S.C. quo P. Vatienus cum Senatui nuntiasset, sibi e Præfectura Reatina Romam venienti noctu duos iuuenes cum equis albis dixisse, regem Persen illo die captum esse, in carcerem coniici iussus est, QVASI TEMERE DE REPVB. LOQVVTVS ESSET. Post vero a Paulo Æmilio literis de victoria allatis, cum idem dies constitisset, & agro a Senatu & vacatione donatus est, quemadmodum a Cicerone libr. 2. de Natur. refertur. Valerius vero Max. lib. 1. cap. 8. eum, *tamquam maiestatis & amplitudinis Senatus vano sermone contemptorem*, in carcerem coniectum ait.

Enimuero GRATIAS AGI iis qui de Repub. bene meriti erant, Senatus decernere solebat, siue ciues ii, siue socii & amici essent. De Ciuibus primum, de aliis deinde agemus. Liuius libr. 2. *Quinctio Consuli ab Senatu*, GRATIAE ACTAE, QVOD EIVS OPERA MITIGATA DISCORDIA ESSET. *Ab Appio vero eius collega petitum est*, VT TANTAM CONSVLAREM MAIESTATEM ESSE VELLET, QVANTA IN CONCORDI CIVITATE ESSE POSSET. Idem lib. 38. Gratias ingentes ab vniuerso ordine Tiberio Gracchoactas ait, QVOD REMPVB. PRIVATIS SIMVLTATIBVS, POTIOREM HABVISSET. Spurio quoque Ligustino, cui etsi stipendia omnia emerita essent, & ætas vacationem daret, liberorumque numero se excusare posset, tamen ipse, quoad se quisquam qui exercitus scriberet, idoneum militem iudicaret, alacri animo nomen daturum pro concione dixerat, ex auctoritate Senatus GRATIAS ACTAS, idem Liuius lib. 42. scriptum reliquit. Quinetiam Varroni a clade Cannensi, cuius ipse magna caussa fuerat, superstiti, Romam redeunti obuiam itum frequenter ab omnibus ordinibus, & GRATIAS A SENATV ACTAS, QVOD DE REPVB. NON DESPERASSET, Liuius libr. 22. memorat. Hoc significat ille e Cannensis cladis reliquiis legatus ad Marcellum verba faciens apud Liuium libr. 25. cum ait: *Equidem miles nihil vmquam dicam de Imperatore eo, cui præsertim* GRATIAS *sciam* AB SENATV ACTAS, QVOD NON DESPERAVERIT DE REPVB. At Valerius Max. lib. 3. cap. 4. Varroni, cum incolumis in vrbem rediisset, Senatum gratias egisse ait, QVOD REDIRE VOLVISSET. Silius Italic. lib. 10. Liuii verba amplexus est his versibus:

Ergo omne effundit longo iam se agmine vulgus
GRATANTVM, MAGNAQVE ACTVM, SE CREDERE, MENTE
Testantur: QVOD FISVS AVIS, SCEPTRISQVE SVPERBIS
LAOMEDONTIADVM NON DESPERAVERIT VRBI.

Ciceroni quoque, vt ipse de se 3. & 4. in Catilin. Orat. prædicat, post detectam Catilinæ coniurationem GRATIAE A SENATV, VERBIS AMPLISSIMIS ACTAE FVERVNT, QVOD EIVS VIRTVTE, CONSILIO, PRVDENTIA, DILIGENTIA, CONIVRATIO PATEFACTA, MAXIMISQVE RESPVB. PERICVLIS LIBERATA ESSET. Hoc etiam nomine Senatum sibi SINGVLARIBVS VERBIS GRATIAS EGISSE, in Orat. pro Sylla ait. De eo quoque Appianus lib. 2. bellorum ciuil. hæc scribit: *Καὶ Σωτὴρ ἔδοξεν ἐπιφανῶς ἀπολλυμένῃ τῇ πατρίδι γενέσθαι· Χάριτές τε ἦσαν αὐτῷ παρὰ τὴν ἐκκλησίαν, καὶ εὐφημίαι ποικίλαι.* Pari modo eum Antonius post Cæsaris cædem, auctor fuisset Senatui censendi, VT DICTATVRA FVNDITVS E REPVB. TOLLERETVR, scriptumque de ea re S.C. quod fieri vellet, attulisset, ei AMPLISSIMIS VERBIS GRATIAS PER IDEM S.C. ACTAS. Cicero Philip. 1. scribit. Valerius etiam libr. 4. cap. 8. refert ex S.C. GRATIAE ACTAS Q. Considio, qui Catilinæ furore ita consternata Repub. vt ne a locupletibus quidem debitæ pecuniæ, propter tumultum pretiis possessionum diminutis, solui creditoribus possent, cum centies atque quinquagies HS summam in fœnore haberet, neque de sorte quemquam debitorum suorum, neque de vsura, a suis appellari passus erat. Matronis etiam gratias a Senatu actas ob aurum ab illis collatum, ex quo summa pactæ mercedis Gallis confieret, Liuius libr. 5. memoriæ prodidit.

Necnon & sociis atque amicis, ob eorum merita, GRATIAE A SENATV ACTAS ex aliquot Liuii locis patet. Post Æquos namque, Volscosque fusos & debellatos, cohortibus Latinis, Hernicisque, quorum auxilio vsi fuerant, GRATIAS AB SENATV OB IMPIGRAM MILITIAM ACTAS, Liuius lib. 3. narrat. Idem lib. 5. *Senatusconsultum factum est, postquam Veii, Romanorum monumenta incenderunt*, VT TRIBVNI MILITARES CONCIONE ADVOCATA, PEDITIBVS EQVITIBVSQVE GRATIAS AGERENT: MEMOREM PIETATIS EORVM ERGA PATRIAM DICERENT SENATVM FORE: PLACERE AVTEM OMNIBVS HIS VOLVNTARIAM EXTRA ORDINEM PROFESSIS MILITIAM,

ÆRA

AERA PROCEDERE. Neapolitanorum quoq; & Pæstanorum legatis dona mittentibus, opemque & auxilium pollicentibus, GRATIAS A SENATV ACTAS idem lib. 22. auctor est. Atheniensibus itidem & Ptolemæo regi A SENATV GRATIAS ACTAS, idem lib. 31. scribit. Idem libr. 40. Pisanis agrum pollicentibus SENATVM GRATIAS EGISSE refert. Vniuersum etiam Senatum censuisse GRATIAS AGENDAS IIS CIVITATIBVS, quæ M. Tullium solum vertentem excepissent, ipsemet in Orat. pro domo sua ita scribit: *Denique vniuersus Senatus, multo antequam est lata lex de me*, GRATIAS AGENDAS CENSVIT CIVITATIBVS IIS QVAE M. TVLLIVM, *tantumne? imo etiam*, CIVEM OPTIME DE REPVB. MERITVM RECEPISSENT. Qua de re hæc Plutarchus in Cicerone. Ἡ δὲ σύγκλητος ἀπεψηφίσατο τὸν δῆμον, ἔγραψεν, ΕΠΑΙΝΕΘΗΝΑΙ ΤΑΣ ΠΟΛΕΙΣ, ΟΣΑΙ ΤΟΝ ΚΙΚΕΡΩΝΑ ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΦΥΓΗΝ ΕΘΕΡΑΠΕΥΣΑΝ. Idem Cicero in Orat. post reditum in Senatu, etiam illud decreuisse Senatum ait, VT AGERENTVR GRATIAE IIS, QVI EX MVNICIPIIS VENISSENT, PRIMA DIE PROMVLGATIONIS: SIMVLQVE VT ROGARENTVR, VT PARI STVDIO CONVENIRENT RELIQVIS DIEBVS, CVM LEX EADEM RVRSVS AD POPVLVM REFERENDA ESSET.

Gratiis vero interdum laudes miscebant, amplissimisque verbis Senatus quandoque collaudabat eos, quorum forti ac fideli opera vsi erant. Sic L. Flaccum & C. Pontinum Prætt. QVOD EORVM OPERA FORTI, FIDELIQVE CICERO IN DETEGENDA CONIVRATIONE CATILINAE VSVS FVISSET, LAVDATOS ESSE, atque etiam C. Antonio Cos. LAVDEM IMPERTITAM, QVOD EOS, QVI CONIVRATIONIS ILLIVS PARTICIPES FVISSENT, A SVIS ET REIPVB. CONSILIIS REMOVISSET, Cicero 3. in Catil. Orat. scribit. Sic Iulio Cæsari, QVOD IS IN PRAETVRA MVLTITVDINEM sponte & vltro confluentem, operamque sibi in asserenda dignitate tumultuosius pollicentem COMPESCVISSET, SENATVS per primores viros GRATIAS EGIT, accitumque in Curiam, ET AMPLISSIMIS VERBIS COLLAVDATVM, in integrum restituit, inducto priore decreto, quo eum Reipub. administratione summouerat: vt a Sueton. in Iul. cap. 16. literis proditum est. Liuius etiam libr. 42. Sp. Ligustinum a Consule MVLTIS VERBIS COLLAVDATVM fuisse scribit. Iudices quoque qui de pollutis a Clodio sacris quærebant, cum præsidium postulassent, LAVDATOS A SENATV Cicero Epistol. ad Atticum memorat. Habemus porro egregia collaudationum exempla in iis sententiis quas de Bruto, Lepido, Egnatuleio, & Sex. Pompeio Cn. F. Cicero Philippic. 3. 5. 10. & 13 dicit. Ac ne se præteritos aduocati querantur, cum Plinius & Tacitus Marium Priscum, aduersus quem Afris adesse a Senatu iussi erant, repetundarum reum peregissent, Cornutum Cos. designatum, postquam de pœna Marii censuisset, in fine sententiæ adiecisse, Plinius Epist. 11. lib. 2. ait, QVOD AMBO INIVNCTA ADVOCATIONE DILIGENTER FORTITERQVE FVNCTI ESSENT ARBITRARI SENATVM, ITA EOS FECISSE, VT DIGNVM MANDATIS PARTIBVS FVERAT. Post Cæcilium quoque Classicum ab eo reum peractum, Senatusconsulto quod de eo factum est, INDVSTRIAM, FIDEM, CONSTANTIAM SVAM PLENISSIMO TESTIMONIO COMPROBATAM, ait Epistola 9. libr. 3.

Honores etiam a Senatu peregrinis, quorum opera Reipub. vsui, adiumentove rebus gerendis fuerat, habebantur. Liuius libr. 21. *Eos qui Cannusium perfugerant, muliercula nomine Busa, genere clara ac diuitiis, mœnibus tantum tectisque a Cannusinis acceptos, frumento, veste, viatico etiam iuuit. Pro qua ei munificentia, postea bello perfecto*, AB SENATV HONORES HABITI SVNT. Mutine quoque ex Libyphœnicum genere de quo libr. 35. agit *& si quorum aliorum merita erga populum Romanum erant, in Senatum introductis*, HONORES OMNIBVS, *ad exsoluendam fidem Consulis*, HABITOS, lib. 27. scribit.

Et quoniam in Senatusconsulta honorifica ingressi sumus, adiungam quæ in honorem Augusti, siue priuati adhuc, siue Imperatoris, Senatusconsulta facta accepimus, eaque simul omnia congeram. De priuato quidem hæc legimus in Epitome Liuii libr. 108. *C. Cæsari, qui pro Repub. arma sumpserat*, PROPRAETORE IMPERIVM A SENATV DATVM EST, CVM CONSVLARIBVS ORNAMENTIS; *adiectumque*, VT SENATOR ESSET. Qua de re S. C. Dio libro 45. refert. Id in Ciceronis sententiam factum ex his sententiis colligimus, quas ille Philippic. 5. & 14 dicit, quæ Dioni magnam lucem adferunt. Censet autem Philippic. 5. *Imperium ei dandum, sine quo res militaris administrari, teneri exercitus,*

bellum geri non poterat, placetque ei, EVM ESSE PROPRAETORE, EO IVRE QVO QVI OPTIMO: deinde, QVOD IS PROPR. SVMMO REIPVB. TEMPORE MILITES VETERANOS AD LIBERTATEM POPVLI ROM. COHORTATVS ESSET, EOSQVE CONSCRIPSISSET: QVODQVE LEGIO MARTIA ET QVARTA EO DVCE ET AVCTORE REMPVB. DEFENDISSET, EVM SENATOREM ESSE, SENTENTIAMQVE LOCO PRAETORIO DICERE, EIVSQVE RATIONEM, QVEMCVMQVE MAGISTRATVM PETERET, ITA HABERI, VT HABERI PER LEGES LICERET, SI ANNO SVPERIORE QVAESTOR FVISSET. MILITIBVS VERO QVI EIVS HORTATV LIBERTATEM POPVLI ROM. AVCTORITATEMQVE SENATVS DEFENDERANT, HIS LIBERISQVE EORVM MILITIAE VACATIONEM ESSE, QVANTAMQVE PECVNIAM MILITIBVS SINGVLIS C. CAESAR POLLICITVS ESSET, TANTAM DARI. Velleius vero Patercul. libr. 2. Senatum iussisse scribit, *C. Caesarem honoratum equestri statua, qui honor non alii, per CCC. ante annos, quam L. Syllae & Cn. Pompeio contigerat*, PROPRAETORE, VNA CVM CONSVLIBVS DESIGNATIS HIRTIO ET PANSA, BELLVM CVM ANTONIO GERERE. Suetonius in Octauio cap. 9. *Veteranos simul in suum ac Reipub. auxilium, quanta potuit largitione contraxit, iussusque comparato exercitui* PROPRAETORE PRAEESSE, ET CVM HIRTIO AC PANSA *qui Consulatum susceperant*, D. BRVTO OPEM FERRE. Plenius Appianus & praeter ea quae Ciceronis sententiis continentur, haec libr. 3. Bellor. ciuil decreuisse Senatum, ait, ἐψηφίσαντο τε αὐτοῦ εἰκόνα τεθῆναι, καὶ τὸ γνώμην αὐτὸν εἰσφέρειν ἐν τοῖς ὑπατικοῖς ἤδη, καὶ τὴν ὑπατείαν αὐτὸν μετιέναι τοῦ νόμου θᾶσσον ἔτεσι δέκα, ἔκ τε τοῦ δημοσίου δοθῆναι τοῖς τέλεσι τοῖς ἐς αὐτὸν ἀπὸ Ἀντωνίου μεταστᾶσιν, ὅσαπερ αὐτοῖς ὁ Καῖσαρ ἐπὶ τῇ νίκῃ δώσειν ὑπέσχετο. Dio vero lib. 45. decreuisse Senatum refert. εἰκόνα, καὶ τὸ βουλεύειν ἐν τοῖς ταμιευκόσι, τάς τε ἀρχὰς θᾶσσον τῶν νομιζομένων αἰτῆσαι. Addit etiam post Mutinense praelium Caesarem cum Hirtio & Pansa Coss. Imperatorem appellatum a Senatu. Et libr. 46. de eo loquens, τιμὰς δὲ ὑπατικὰς τῷ Καίσαρι ἐψηφίσαντο, ὥστε καὶ γνώμην ἐν τοῖς ὑπατευκόσιν ἤδη τι, θέσθαι. Et cum ne his quidem contentus esset, Patres στρατηγεῖν τε αὐτὸν ἐν τοῖς πρώτοις, καὶ μετὰ τοῦτο καὶ ὑπατεῦσαι ἐψηφίσαντο. Quae verba ita Xylander interpretatus est, quasi Dio Senatum censuisse scripserit, vt Praetor proxime, ac deinde Consul, Octauius crearetur. Mihi memoria tenenti Ciceronem scripsisse in L. Pisonem, ME CVM QVAESTOREM IN PRIMIS, *Aedilem priorem, Praetorem primum cunctis suffragiis populus Rom. faciebat, homini ille, non generi honorem illum deferebat*, aliane Dionis, in Senatusconsulto mens fuerit, videtur in dubium non temere vocari posse.

Postquam vero rerum potitus est, ei cognomen Augusti a Senatu delatum constat. Idque cum Suetonius in eius vita cap. 7. assumptum de Munatii Planci sententia, scribit, *cum quibusdam censentibus Romulum appellari oportere, quasi & ipsum conditorem vrbis, praeualuisset vt Augustus potius vocaretur, non tantum nouo sed etiam ampliore cognomine.* Quod & Dio lib. 54. pene verbum verbo in Graecum sermonem conuertit. Velleius Patercul. lib. 2. de Augusto: *Quod cognomen illi viro, Planci sententia, consensus vniuersi Senatus populique Romani indidit.* Censorinus libro De die Natali cap. 21. Munatii Planci sententia a Senatu ceterisque ciuibus ita appellatum scribit A. D. XV Kalend. Februarii, se septimum, & M. Vipsanio Agrippa Coss.

Honori quoque eius Imperatoris a Senatu datum est, vt Augustus vocaretur mensis, qui antea Sextilis vocabatur. Cuius Senatusconsulti ipsamet verba ex Macrobii libr. 1. Saturnal. cap. 12. apponam. CVM IMPERATOR CAESAR AVGVSTVS MENSE SEXTILI ET PRIMVM CONSVLATVM INIERIT, ET TRIVMPHOS TRES IN VRBEM INTVLERIT, ET EX IANICVLO LEGIONES DEDVCTAE, SECVTAE SINT EIVS AVSPICIA AC FIDEM: ET AEGYPTVS HOC MENSE IN POTESTATEM POPVLI ROM. REDACTA SIT: FINISQVE HOC MENSE BELLIS IMPOSITVS SIT: ATQVE OB HAS CAVSAS HIC MENSIS HVIC IMPERIO FELICISSIMVS SIT, AC FVERIT: PLACERE SENATVI, VT MENSIS AVGVSTVS APPELLARETVR.

Hoc amplius, PATRIS PATRIAE cognomen in Curia Senatus ei, vt Suetonius in eius vita cap. 57. scribit, detulit, neq; decreto, neque acclamatione, sed per Valerium Messallam, mandantibus cunctis, illis verbis, quae superiore libro transscripsi. Et ita Ouidius eum consalutat, lib. 2. Fastor.

> SANCTE PATER PATRIAE: *tibi Plebs, tibi Curia nomen*
> *Hoc dedit: hoc dedimus nos, tibi nomen, Eques.*

Res tamen ante dedit: sero quoque vera tulisti
Nomina: iampridem tu pater orbis eras:
Hoc tu per terras, quod in æthere Iupiter alto.
Nomen habes, HOMINVM TV PATER, *ille Deûm.*

Et alias eod. lib.

Et bene nos, bene te, PATRIAE PATER OPTIME CAESAR.

Valer. Max. libr. 7. cap. 7. *Diuus Augustus in bona paterna ire decreto suo iussit:* PATRIS PATRIAE *animo vsus.*

Enimuero hanc Patris Patriæ appellationem primus meruisse fertur Cicero Quem propter Plinius eum ita lib. 7. cap. 30. salutat, SALVE PRIMVS OMNIVM PARENS PATRIAE APPELLATE. Cicero in Piso. *Me Q. Catulus, princeps huius ordinis, & auctor publici consilii, frequentissimo Senatu,* PARENTEM PATRIAE NOMINAVIT. Idem pro Sextio: *Me ille absentem, vt patrem, suspiciebat, quem Q. Catulus, quem multi alii sæpe in Senatu* PATREM PATRIAE NOMINARANT. Præter Catulum enim Catonem quoque eum hoc honore affecisse, Appian. lib. 2. de bell. ciuil. ita scribit: Κάτων δ' αὐτὸν καὶ Πατέρα τῆς Πατρίδος [illegible] ἐπιβόησεν ὁ δῆμος. Καὶ δοκεῖ ποιν ἥδε εὐφημία ἀπὸ Κικέρωνος [illegible] αὐτοκράτορας τοὺς [illegible] ἀξίους. quod ille e Plutarchi Cicerone mutuatus est. Sic enim ille de Catone. Καὶ τὸν Κικέρωνα [illegible] ὑπατείαν [illegible] πατέρα πατρίδος [illegible] Κάτων αὐτὸν [illegible] ἐν τῷ δήμῳ [illegible].

Nec vero vnum hoc a formulis nostris elogium feret ille eloquentiæ parens, in quem Dii atque homines omnia ornamenta congesserunt. Sollennibus namque Senatusconsultorum verbis ei mortuo parentare, & has Manibus eius inferias dare libet. Itaque honorifica de eo, postquam inimicorum factione vrbe pulsus est, facta S. C. in ordinem cogam. Sen. tu scelere tum cum ille, inuidiæ cedens, vrbe excessit, luctum ac mœrorem suum vestis mutatione declarandum ducens, L. Mummio *de Repub. referente,* VESTEM PRO EIVS SALVTE MVTANDAM CENSVIT: quemadmodum ipsemet Orat. pro Sextio, & post redit. in Senatu scribit. Plutarch in Cicer. Ἐκ δὲ τῆς βουλῆς συνελθούσης, ὅπως ψηφίσηται τὸν δῆμον, ὡς ἐπὶ πένθει, ΜΕΤΑΒΑΛΕΙΝ ΤΑ ΙΜΑΤΙΑ. Dio lib 38. Καὶ ὁ Νίνιος [illegible] ΤΗΝ ΕΣΘΗΤΑ [illegible] ΜΕΤΑΒΑΛΛΕΙΝ, [illegible]. Quod ipse laudibus in cælum effert in Sextiana, his verbis: *Quid enim quisquam potest ex omni memoria sumere illustrius, quam pro vno ciue & bonos omnes priuato consensu & vniuersum Senatum publico consilio mutasse vestem?* Decreuit deinde Senatus, (quod de se vno post hominum memoriam decretum gloriose prædicat) VT QVI PROVINCIAS CVM IMPERIO OBTINERENT, QVI QVAESTORES LEGATIQVE ESSENT, SALVTEM ET VITAM EIVS CVSTODIRENT.

Exteris etiam nationibus SALVTEM eius, VT CIVIS OPTIMI ET CONSERVATORIS REIPVB. A SENATV COMMENDATAM, ex eo ipso didici. Sic enim ille in Paradox. *Ego semper ciuis eram, & tum maxime, cum* MEAM SALVTEM SENATVS EXTERIS NATIONIBVS, VT CIVIS OPTIMI, COMMENDABAT. Idem in Pisonem: *Me idem Senatus* EXTERIS NATIONIBVS, ME LEGATIS, MAGISTRATIBVSQVE NOSTRIS *auctoritate sua,* CONSVLARIBVS LITERIS, *non, vt tu nuper dicere ausus es, orbatum patria, sed, vt Senatus illo ipso tempore appellauit,* CIVEM CONSERVATOREM REIPVB. COMMENDAVIT. Vt autem nullum vmquam ciuem, præter Ciceronem, nationibus exteris commendasse Senatum, legimus; ita vnius post hominum memoriam Regis salutem Senatum commendasse ab eodem Cicerone literis proditum est. Etenim Ciliciam proconsule obtinenti, Senatum SALVTEM REGIS ARIOBARZANIS, nouo & ante eam diem inaudito Senatusconsulti genere, COMMENDASSE, quod nunquam in alius regis cuiusquam causa factum fuerat, ipsemet Epist. 2. lib. 15 Famil. scribit his verbis: *Cum enim vestra* AVCTORITAS INTERCESSISSET, VT EGO REGEM ARIOBARZANEM [illegible] TVERER, EIVSQVE REGIS SALVTEM, ET INCOLVMITATEM REGNI DEFENDEREM, REGI, REGNOQVE PRAESIDIO ESSEM, *adiunxissetisque,* SALVTEM EIVS REGIS POPVLO SENATVIQVE MAGNAE CVRAE ESSE, *quod nullo vmquam de rege decretum esset a nostro ordine.* Et Epist 4. eiusdem libri. *Regem Ariobarzanem,* CVIVS SALVTEM A SENATV *te auctore* COMMENDATAM HABEBAM, *a præsentibus insidiis necopinantem liberaui.* Hoc amplius, vt ad Ciceronem redeam, SENATVM GRATIAS AGENDAS CENSVISSE CIVITATIBVS

CONSERVATAM PER CICERONEM, ET CONIVNCTAM ESSE CVM EIVS SALVTE Cic. Oratio post redit. in Senatu scribit. Decreta deinde facta idem pro Sextio ita persequitur: DECREVISTIS, NE QVIS DE CAELO SERVARET, NE QVIS MORAM VLLAM ADFERRET: SI QVIS ALITER FECISSET, EVM PLANE EVERSOREM REIPVBL. FORE. IDQVE SENATVM GRAVISSIME LATVRVM, ET VT STATIM DE FACTO EIVS REFERRETVR: ET NISI DIEBVS QVINQVE QVIBVS AGI DE EO POTERAT, NON ESSET ACTVM, VT IN PATRIAM CICERO REDIRET, DIGNITATE OMNI RECVPERATA. Decretum præterea fuisse eodem tempore a Senatu, ibidem, ait, VT HIS, QVI EX TOTA ITALIA, SALVTIS EIVS CAVSA CONVENERANT, AGERENTVR GRATIAE. ATQVE VT IIDEM AD RES REDEVNTES, VT VENIRENT, ROGARENTVR. Idem in Orat. post reditum in Senatu. DECREVISTIS, ait, NE QVIS VLLA RATIONE REM IMPEDIRET, QVI ID IMPEDISSET, GRAVITER MOLESTEQVE LATVROS: ILLVM CONTRA REMPVBL. SALVTEMQVE BONORVM, CONCORDIAMQVE CIVIVM FACTVRVM, ET VT AD VOS EA STATIM REFERRENTVR, NEQVE ETIAM SI DIVTIVS CALVMNIARENTVR REDIRE IVSSISTIS, *Quid?* VT AGERENTVR GRATIAE QVI E MVNICIPIIS VENISSENT, *Quid?* VT AD ILLAM DIEM RES CVM REDIISSENT, ROGARENTVR. VT PARI STVDIO CONVENIRENT' Quorum locorum collatio, lucis aliquid adferet postremæ clausulæ, quę in quibusdam codicibus asterisco ceu mutila & luxata notatur. Ad extremum, ea lex quam Lentulus Cos. promulgarat, Comitiis Centuriatis, cunctorum suffragiis perlata est.

De domo vero Ciceronis, quæ a Clodio diruta & consecrata fuerat, Senatus sententiam Bibuli sequutus decreuit, VT DE EIVS DOMVS RELIGIONE AD COLLEGIVM PONTIFICVM REFERRETVR. Posteaque, DOMVM EAM, IVDICIO PONTIFICVM, RELIGIONE LIBERATAM VIDERI, censuit. Additum, VT EX AERARIO, PECVNIA PVBLICA AEDIFICARETVR, Cic. in Pison. & de Haruspic. respons. scribit. Senatum etiam Plutarch. in Cicero. decreuisse narrat, Τὴν οἰκίαν αὐτοῦ καὶ τὰς ἐπαύλεις ἃς Κλώδιος διεφθάρκει, τέλεσι δημοσίοις ἀνασταθῆναι. Negotium præterea datum est Magistratibus, CVRARENT, VT SINE VI CICERONI AEDIFICARE LICERET. Deinde, cum saxis, ignibus & ferro Clodius vastitatem eis ædibus intulisset, decreuit Senatus, EOS QVI ID FECISSENT, LEGE DE VI, QVAE EST IN EOS, QVI VNIVERSAM REMPVBL. OPPVGNASSENT, TENERI. Decretum quoque est, QVI DOMVM EIVS VIOLASSET, CONTRA REMPVBL. ESSE FACTVRVM. Hinc est quod Orat. de Haruspic. respons. ait, *Nego vllo de opere publico, de monumento, de templo, tot Senatus exstare consulta, quot de mea domo, quam* SENATVS *vnam post hanc vrbem constitutam,* EX AERARIO AEDIFICANDAM, A PONTIFICIBVS LIBERANDAM, A MAGISTRATIBVS DEFENDENDAM, A IVDICIBVS MVNIENDAM, *putaret.*

Hæc me Senatusconsultorum species admonet, ne de C. Cæsare taceam. Is enim PATRIS PATRIAE appellationem secundus a Cicerone Senatus iudicio consecutus est. Epitome Liuii lib. 116. *Caius Cæsar ex Hispania quintum triumphum egit. Et cum multi, quammaximiq; honores ei à Senatu decreti essent, inter quos,* VT PATER PATRIAE APPELLARETVR, ET SACROSANCTVS, AC DICTATOR IN PERPETVVM ESSET, *inuidiæ causam aduersus eum præstitere.* Hos & item alios ei à Senatu decretos honores in vnum ita congessit Suet. in eius vita cap. 76. *Non enim honores modo nimios recepit,* VT CONTINVVM CONSVLATVM, PERPETVAM DICTATVRAM, PRAEFECTVRAMQVE MORVM, *insuper* PRAENOMEN IMPERATORIS, COGNOMEN PATRIS PATRIAE, STATVAM INTER REGES, SVGGESTVM IN ORCHESTRA: *sed & ampliora etiam humano fastigio decerni sibi passus est:* SEDEM AVREAM IN CVRIA, ET PRO TRIBVNALI, THENSAM ET FERCVLVM CIRCENSI POMPA, TEMPLA, ARAS, SIMVLACRA IVXTA DEOS, PVLVINAR, FLAMINEM, LVPERCOS, APPELLATIONEM MENSIS E SVO NOMINE. De iisdem honoribus hæc Dio lib. 44. Φορεῖν τε αὐτὸν ἀεί, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει τὴν στολὴν τὴν ἐπινίκιον ἐνδεδωκότα, καὶ καθίζεσθαι ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ δίφρου πανταχῇ, πλὴν ἐν ταῖς πανηγύρεσιν, ἐψηφίσαντο. τότε γὰρ ἐπί τε τοῦ δημαρχικοῦ βάθρου καὶ μετὰ τῶν ἀεὶ δημαρχούντων θεᾶσθαι, ἔλαβε, σκῦλά τέ τινα ὀπίμα ἐς τὸν τοῦ Διὸς τοῦ Φερετρίου νεὼν ἀναθεῖναι, ὥσπερ τινὰ πολέμιον αὐτοστράτηγον αὐτοχειρίᾳ πεφονευκότι. καὶ τοῖς ῥαβδούχοις δαφνηφοροῦσιν ἀεὶ χρῆσθαι. μετά τε τὰς ἀνοχὰς τὰς Λατίνας, ἐπὶ κέλητος ἐς τὴν πόλιν ἐκ τοῦ Ἀλβανοῦ ἐσελαύνειν ἔδοσαν. πρὸς δὲ τούτοις, Πατέρα τε αὐτὸν τῆς Πατρίδος ἐπωνόμασαν, καὶ ἐς τὰ νο-

μετὰ τοῦτ' ἐσηγήσαντο· τά τε γενέθλια αὐτοῦ δημοσίᾳ θύειν ἐψηφίσαντο. καὶ ἔν τε ταῖς πόλεσι τοῖς τε ναοῖς τοῖς ἐν τῇ Ῥώμῃ πᾶσιν ἀνδριάντα τινὰ αὐτοῦ εἶναι ἐκέλευσαν. καὶ ἐπί γε τοῦ βήματος δύο, τὸν μὲν ὡς τοὺς πολίτας σεσωκότος, τὸν δὲ ὡς τὴν πόλιν ἐκ πολιορκίας ἐξῃρημένου, μετὰ τῶν ἐπὶ τοῖς τοιούτοις νενομισμένων στεφάνων ἱδρύσαντο. νεών τε Ὁμονοίας καινῆς, ὡς καὶ δι' αὐτοῦ εἰρηνοῦντες, οἰκοδομῆσαι, καὶ πανήγυριν αὐτῇ ἐτησίαν ἄγειν ἔγνωσαν. Et mox. Καὶ αὐτὸν μὲν τιμητὴν καὶ μόνον καὶ διὰ βίου εἶναι, τά τε τοῖς δημάρχοις δεδομένα καρποῦσθαι, ὅπως αὐτὸς ἢ λόγῳ ἢ ἔργῳ ὑβρίσῃ, ἱερόσυλός τε καὶ ἐν τῷ ἄγει ἐνέχηται. τὸν δὲ δὴ υἱὸν ἄν τινα γεννήσῃ, ἢ καὶ ἐσποιήσηται, ἀρχιερέα ἀποδειχθῆναι ἐψηφίσαντο. Appian. libro 2. Bellor. Ciuil. de eodem Cæsare. Ἀνερρήθη δὲ καὶ Πατὴρ πατρίδος, καὶ δικτάτωρ ἐς τὸν ἑαυτοῦ βίον ᾑρέθη, καὶ ὕπατος ἐς δέκα ἔτη, καὶ τὸ σῶμα ἱερὸς καὶ ἄσυλος εἶναι, καὶ χρηματίζειν ἐπὶ θρόνων ἐλεφαντίνων τε καὶ χρυσῶν, καὶ θύειν μὲν αὐτὸν αἰεὶ θριαμβικῶς ἠμφιεσμένον, τὴν δὲ πόλιν ἀνὰ ἔτος ἕκαστον, αἷς αὐτὸς ἡμέραις ἐν παρατάξεσιν ἐνίκα. ἱερέας δὲ καὶ ἱερείας ἀνὰ πενταετὲς εὐχὰς δημοσίας ὑπὲρ αὐτοῦ τίθεσθαι, καὶ τὰς ἀρχὰς εὐθὺς καθισταμένας ὀμνύναι μηδενὶ τῶν ὑπὸ Καίσαρος ὁριζομένων ἀντιπράξειν. ἔς τε τιμὴν τῆς γενέσεως αὐτοῦ τὸν Κυιντίλιον μῆνα, Ἰούλιον ἀντὶ Κυιντιλίου μετωνομάσθαι εἶναι, καὶ νεὼς ἐψηφίσαντο πολλοὺς αὐτῷ γενέσθαι καθάπερ θεῷ, καὶ κοινὸν αὐτοῦ καὶ Ἐπιεικείας ἀλλήλους δεξιουμένων. Et hoc ipsum Senatusconsultum est quod post Cæsaris cædem M. Antonium laudationis loco per præconem pronuntiasse Sueton. in Iul. cap. 84. scribit, quo *omnia*, vt ille ait, *diuina et simul atque humana decreuerat*. Appianus certe lib. 2. Bellor. ciuil. hæc Antonium in laudatione funebri Cæsaris dicentem inducit, Ὃν δὲ τῆς ἀρετῆς αὐτὸν ὑμεῖς ἀγάμενοι πάντες ὁμαλῶς, ἥ τε Βουλὴ καὶ μετ' αὐτῆς ὁ Δῆμος ἔτι περιόντι ἐψηφίσασθε, ὑμέτερα, καὶ οὐκ Ἀντωνίου, τὰ δὲ φωνὴν εἶναι τιθέμενος, ἀναγνώσομαι. Et mox: Καὶ ἐφιστάμενος οἷς μάλιστα αὐτὸν ἐν τῷ ψηφίσματι ἐξεθείαζον, ἱερὸν καὶ ἄσυλον, ἢ ΠΑΤΕΡΑ ΠΑΤΡΙΔΟΣ, ἢ Εὐεργέτην, ἢ Προστάτην, οἷον οὐχ ἕτερον, ὀνομάζοντες. Et deinde: Ἔνθα μὲν τὸ ψήφισμα εἶπε, ΠΑΤΕΡΑ ΠΑΤΡΙΔΟΣ, ἐπέλεγεν, Τοῦτο, ἐπιεικείας ἐστὶ μαρτυρία. Ἔνθα δ' αὖ ἱερὸς καὶ ἄσυλος, καὶ ἀπαθὴς, καὶ ὅστις αὐτῷ καὶ ἕτερος συμφύγοι, οὐχ ἕτερος, ἔφη, τόνδε συμφυγών. Idem Antonius apud Dion. lib. 44. Διὰ γὰρ τοῦτο Ἀρχιερέα μὲν πρὸς τοὺς θεοὺς, ὕπατον δὲ πρὸς ἡμᾶς, αὐτοκράτορα δὲ πρὸς τοὺς στρατιώτας, Δικτάτωρ δὲ πρὸς τοὺς πολεμίους, ἀπέδειξεν. καὶ τί ταῦτ' ἐξαριθμοῦμαι, ὁπότε καὶ ΠΑΤΕΡΑ αὐτὸν ἐν ὀλίγῳ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ ἐπεκαλέσατε;

Sane ex illa parentis patriæ appellatione Cæsaris, vtpote parentis patriæ, percussores, PARRICIDAS, illamque Patris Patriæ necem, PARRICIDIVM, & alias PVBLICVM PARRICIDIVM, Valer. Max. lib. 1. cap. 6. & 7. & lib. 3. cap. 3. & lib. 6. cap. 4. & 8. vocat. Ac plane CVRIAM in qua Cæsar occisus erat, OBSTRVI, placuisse, IDVSQVE MARTIAS PARRICIDIVM NOMINARI, AC NE VMQVAM EO DIE SENATVS HABERETVR, Sueton. in Iulio cap. 78. scriptum reliquit.

ALIA PRAETEREA de Cæsaris honoribus, à Triumuiris Reipubl. constituendæ decreta Dio lib. 47. ita commemorat: Καὶ ἡρῷόν οἱ ἔν τε τῇ ἀγορᾷ καὶ ἐν τῷ τόπῳ ἐν ᾧ ἐκέκαυτο, προκατεβάλλοντο. καί τι καὶ ἄγαλμα αὐτοῦ ἐν ταῖς ἱπποδρομίαις μεθ' ἑτέρου ἀφροδισίου ἔπεμπον. Εἴ τέ τις νίκη πού ἠγγέλθη ποθεν, χωρὶς μὲν τῷ κρατήσαντι, χωρὶς δὲ ἐκείνῳ καὶ τεθνεῶτι τιμὴν ἱερομηνίας ἔνεμον. τά τε γενέσια αὐτοῦ δαφνηφοροῦντας καὶ εὐθυμουμένους πάντας ἑορτάζειν ἠνάγκασαν, νομοθετήσαντες τοὺς μὲν ἄλλους τοὺς ἀμελήσαντας αὐτῶν, ἐπαράτους τῷ τε Διὶ καὶ αὐτῷ ἐκείνῳ εἶναι, τοὺς δὲ δὴ βουλευτὰς τούς τε υἱεῖς σφῶν, πέντε καὶ εἴκοσι μυριάδας ὀφλισκάνειν. συμπιπτόντων γὰρ ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ καὶ τῶν Ἀπολλωνίων γίγνεσθαι, ψηφίσασθαι τῇ προτεραίᾳ τὰ γενέσια ἄγεσθαι. Καὶ τὴν ἡμέραν ἐν ᾗ ἐφονεύθη, ἐν ᾗ ἀεί ποτε ἕδρα βουλῆς ἐγίγνετο, ἀποφράδα ἐνόμισαν. τό τε οἴκημα ἐν ᾧ ἐσφάγη, παραχρῆμά τε ἔκλεισαν, καὶ τὸ βουλευτήριον τὸ Ἰούλιον ἐπ' αὐτοῦ κληθὲν, παρὰ τὸ κομίτιον ὠνομασμένον ᾠκοδόμουν, ὥσπερ ἐψήφιστο. Πρὸς δὲ τούτοις ἀπεῖπον μὲν μηδεμίαν εἰκόνα αὐτοῦ, ὥσπερ θεοῦ τινος ὡς ἀληθῶς ὄντος, ἐν ταῖς τῶν συγγενῶν αὐτοῦ ἐκφοραῖς πέμπεσθαι, ὅπερ ἐκ τοῦ πάνυ ἀρχαίου καὶ τότε ἔτι ἐγίγνετο. Ἀπηγόρευσαν δὲ μηδένα ἐς τὸ ἡρῷον αὐτοῦ καταφυγόντα ἐπ' ἀδείᾳ, μήτε ἀνδρηλατεῖσθαι, μήτε συλᾶσθαι, ὅπερ οὐδενὶ οὐδὲ τῶν θεῶν, πλὴν τῶν ἐπὶ Ῥωμύλου γενομένων, ἐδεδώκεσαν.

In hunc quem nunc ago, censum, Germanicum quoque desero, nec reclamabit quisquam. Meritum & præconium [illegible] T. c. qui lib. 2. hæc de honoribus et decretis scribit. *Honores, vt quis amore in Germanicum, aut ingenio validus, reperti, decretique:* VT NOMEN [illegible] SALIARI CARMINE CANERETVR, SEDES CVRVLES, SACERDOTVM AVGVSTALIVM LOCIS, SVPERQ. EAS QVERCEAE CORONAE STATVERENTVR, LVDOS CIRCENSES EBVRNA EFFIGIES PRAEIRET, NEVE QVIS FLAMEN, AVT AVGVR IN LOCVM GERMANICI, NISI GENTIS IVLIAE CREARETVR. ARCVS ADDITI ROMAE, ET APVD RIPAM RHENI, ET IN MONTE SYRIAE AMANO, CVM INSCRIPTIONE RERVM GESTARVM, AC MORTEM OB REMPVBL. OBIISSE. SEPVLCHRVM ANTIOCHIAE, VBI CREMATVS, TRIBVNAL EPIDAPHNE QVO IN LOCO VITAM FINIERAT. De Druso vero Neronis Germanici

idius

filius patre, Senatus inter alia complura, quemadmodum Sueton. in Claud. cap. 1. refert, MARMOREVM ARCVM CVM TROPHAEIS VIA APPIA decreuit, ET GERMANICI COGNOMEN IPSI POSTERISQVE EIVS. Lucilio quoque Longo mortuo, qui Tiberio tristium lætorumque socius fuerat, quamquam nouo homini, Censorium funus, effigiem apud forum Augusti, publica pecunia patres decreuisse Tacit. lib. 4. auctor est.

Post oppressam sane a Cæsaribus Rempub. Triumphalia, Consularia, Prætoria ornamenta, claris bello ducibus, vel gratia florentibus, decernere mos in Senatu inualuit. Tacit. lib. 2. *Tiberius res gestas apud Senatum celebrauit*, ET DECREVERE PATRES TRIVMPHALIA ORNAMENTA. Idem in vita Agricolæ: *Igitur*, TRIVMPHALIA ORNAMENTA ET ILLVSTRIS STATVAE HONOREM, ET *quidquid pro triumpho datur, multo verborum honore cumulata*, DECERNI IN SENATV, *iubet*. Sueton. in Claud. cap. 17. *Cum* DE RETIS SIBI A SENATV ORNAMENTIS TRIVMPHALIBVS, *leuiorem maiestate principali titulum arbitraretur*. Ibidem cap. 1. de Druso: *Quapropter, ouandi ius* ET TRIVMPHALIA ORNAMENTA *suscepit*. Velleius Patercul. lib. 2. *Iulius Posthumus vir Consularis, præpositus Dalmatiæ*, ORNAMENTA MERVIT TRIVMPHALIA: *quem honorem ante paucos annos Passienus & Cossus, viri quibusdam diuersis virtutibus celebres, in Africa meruerant*. Exstat & Romæ duplex inscriptio de Plautio Syluano. In quarum vna legitur, HVIC SENATVS TRIVMPHALIA ORNAMENTA DECREVIT OB RES IN ILLYRICO BENE GESTAS. In altera vero, HVNC LEGATVM IN HISPANIAM AD PRAEFECTVR. VRBIS REMISSVM, SENATVS IN PRAEFECTVRA TRIVMPHALIBVS ORNAMENTIS HONORAVIT AVCTORE IMP. CAESARE AVGVSTO VESPASIANO. Est & alia Romæ vetus inscriptio, cuius pars hæc est, HVIC SENATVS AVCTORE IMP. TRAIANO AVG. GERMANICO, DACICO, TRIVMPHALIA ORNAMENTA DECREVIT, STATVAMQVE PECVNIA PVBLICA PONENDAM CVRAVIT. Sic & Pallanti Claudii liberto a Senatu PRAETORIA ORNAMENTA DECRETA, Plinius lib. 35. cap. 18. scribit. Id quod eius monumento, teste Plin. Epist. 6. lib. 8. inscriptum erat, his verbis, quæ hodieque lapidi incisa Romæ conspiciuntur: HVIC SENATVS, OB FIDEM PIETATEMQVE ERGA PATRONOS, ORNAMENTA PRAETORIA DECREVIT, ET HS CENTIES QVINQVAGIES, CVIVS HONORE CONTENTVS FVIT. Sueton. in Claud. cap 28. *Sed ante omnes Narcissum ab epistolis, & Pallantem à rationibus: quos decreto quoque Senatus, non præmiis modo ingentibus, sed &* QVAESTORIIS, PRAETORIISQVE ORNAMENTIS ORNARI, *libenter passus est*. Tacitus lib. 12. *Pallanti, quem repertorem eius relationis ediderat Cæsar*, PRAETORIA INSIGNIA, ET CENTIES QVINQVAGIES SESTERTIVM, CENSVIT DESIGNATVS BAREA SORANVS. *Additum à Scipione Cornelio*, GRATES PVBLICE AGENDAS, QVI REGIBVS ARCADIAE ORTVS, VETERRIMAM NOBILITATEM VSVI PVBLICO POSTPONERET, SEQVE INTER MINISTROS PRINCIPIS HABERI SINERET. *Asseuerauit Claudius*, CONTENTVM HONORE PALLANTEM, *intra priorem paupertatem subsistere. Et fixum est ære publico Senatusconsultum, quo libertinus Sestertii ter millies possessor*, ANTIQVAE PARSIMONIAE LAVDIBVS CVMVLABATVR. Sed quid moror ipsamet Senatusconsulti de ea re facti verba proferre? Ea sunt a me ex Plin. Epist. 6. lib 8. contexta, & in vnum quasi corpus imposita, in hunc modum: PLACERE NON EXHORTANDVM MODO, VERVMETIAM COMPELLENDVM AD VSVM AVREORVM ANNVLORVM. PALLANTIS NOMINE GRATIAS AGI CAESARI, QVOD ET IPSE CVM SVMMO HONORE MENTIONEM EIVS PROSEQVVTVS ESSET, ET SENATVI FACVLTATEM FECISSET TESTANDI ERGA EVM BENEVOLENTIAM SVAM, VT PALLAS SINGVLARIS FIDEI, SINGVLARIS INDVSTRIAE FRVCTVM MERITISSIMO FERAT. ET CVM SENATVI POPVLOQVE ROM. LIBERALITATIS GRATIOR REPRAESENTARI NVLLA MATERIA POSSET, QVAM SI ABSTINENTISSIMI, FIDELISSIMIQVE CVSTODIS PRINCIPALIVM OPVM, FACVLTATES ADIVVARE CONTIGISSET: VOLVISSE QVIDEM SENATVM CENSERE, DANDVM EX AERARIO SESTERTIVM CENTIES QVINQVAGIES, ET QVANTO AB HVIVSMODI CVPIDITATIBVS REMOTIOR EIVS ANIMVS ESSET, TANTO IMPENSIVS PETERE A PVBLICO PARENTE, VT EVM COMPELLERET AD CEDENDVM SENATVI. SED CVM PRINCEPS OPTIMVS, PARENSQVE PVBLICVS,

ROGATVS A PALLANTE, EAM PARTEM SENTENTIAE QVAE PERTINEBAT AD DANDAM EI EX AERARIO CENTIES QVINQVAGIES SESTERTIVM, REMITTI VOLVISSET. TESTARI SENATVM, ET SE LIBENTER AC MERITO HANC SVMMAM INTER RELIQVOS HONORES, OB FIDEM DILIGENTIAMQVE PALLANTIS, DECERNERE COEPISSE: VOLVNTATI TAMEN PRINCIPIS SVI, CVI IN NVLLA RE FAS PVTARET REPVGNARE, IN HAC QVOQVE RE OBSEQVI. VTIQVE CVM SIT VTILE, PRINCIPIS BENIGNITATEM, PROMPTISSIMAM AD LAVDEM PRAEMIAQVE MERENTIVM, INLVSTRARI VBIQVE, ET MAXIME IIS LOCIS, IN QVIBVS INCITARI AD IMITATIONEM, PRAEPOSITI RERVM EIVS CVRAE, POSSENT: ET PALLANTIS SPECTATISSIMA FIDES, ATQVE INNOCENTIA, EXEMPLO PROVOCARE STVDIVM TAM HONESTAE AEMVLATIONIS POSSET: EA QVAE QVARTO KALEND. FEBRVAR. QVAE PROXIMAE FVISSENT, IN AMPLISSIMO ORDINE OPTIMVS PRINCEPS RECITASSET, SENATVSQVE CONSVLTA DE HIS REBVS FACTA, IN AES INCIDERENTVR, IDQVE AES FIGERETVR AD STATVAM LORICATAM DIVI IVLII. Reliqua eiusdem farinæ Senatusconsulta, quæ a rogatis posteriorum temporum mancipiis, vel terror, vel adulatio expressit, silentio prætermittenti me, non est quod quisquam iure succenseat. Nam qui sub iugum Imperatorum missi, a maiorum virtute & grauitate degenerantes, fractis animis, Patres Conscripti decreuerunt, mei stomachi non esse confiteor, testere licet, signate Quirites. Ea qui volet è Tacito, Suetonio, Dione, Lampridio & Spartiano petet. Ad ea quæ publica S. P. Q. R. forma percussa restant Senatusconsulta regrediamur, & in honorem Matronarum facta Senatusconsulta attingamus. *Martium Coriolanum patriam oppugnare conantem cum Veturia mater & Volumnia uxor à proposito & incœpto deduxissent, precibusque ab eo impetrassent, ne nefarium opus exsequeretur, Senatus in earum honorem, Matronarum ordinem honorificentissimis decretis ornandum existimauit. Sanxit namque*, VTI FEMINIS SEMITA VIRI CEDERENT, VETVSTIEQVE AVRIVM INSIGNIBVS, NOVVM VITAE DISCRIMEN ADIECIT. PERMISIT *quoque bis* PVRPVREA VESTE ET AVREIS VTI SEGMENTIS. *Super hæc* AEDEM ET ARAM FORTVNAE MVLIEBRI EO LOCO, QVO CORIOLANVS EXORATVS FVERAT FACIVNDVM CVRAVIT. *Memorem beneficii animum suum, exquisito religionis cultu testando.* Valerii Maximi verba sunt hæc lib. 5. cap. 2. nisi quod addo de meo. Breuius, Senatum censuisse, Dionys. Halicarnass. lib. 8 scribit [illegible Greek]. Cui consentiens Plutarch. in Coriolano: [illegible Greek], inquit, [illegible Greek]. Hoc & Liuius lib. 2. perstringens, non inuidisse laudes suas mulieribus viros Romanos, ait: Monumentumque quod esset, Templum FORTVNAE MVLIEBRI ædificatum dicatumque esse. Quin etiam cum ad crateram auream, quæ donum Apollini Delphos portaretur, matronæ aurum & omnia ornamenta sua in ærarium detulissent, grata ea res, vt quæ maxime Senatui vnquam fuit, *honoremque*, ait Liuius lib. 5. *ob eam munificentiam ferunt matronis habitum*, VT PILENTO AD SACRA LVDOSQVE, CARPENTIS FESTO PROFESTOQVE VTERENTVR. Eodem etiam libro tradit, cum in publico deesset aurum ex quo merces Gallis pacta, quæ erat mille pondo auri, redigeretur, Matronas suum contulisse, vt sacro abstineretur: ob eamque remissis GRATIAE ACTAS, HONOREMQVE ADDITVM, VT EARVM SICVT VIRORVM, POST MORTEM SOLLEMNIS LAVDATIO ESSET. Iam quod de Campanis mulieribus Vestidia Oppidia, & Cluuia Facula, quarum altera, dum Capua obsideretur, quotidie pro salute Rom. exercitus sacrificauerat, altera captis militibus Rom. alimenta subministrare non destiterat, vrbe illa oppressa, Senatum Valerius libro 5. cap. 2. scribit, IIS LIBERTATEM ET BONA RESTITVISSE, ET SI QVID AMPLIVS PRAEMII PETIISSENT LIBENTER EIS DATVRVM ASSEVERASSE, id ex eo Se. quod supra è Liuii lib. 22. exscripsi, clarius liquet.

Porro summo se honore, maximoque beneficio affectos censebant Reges, quos Senatus eo nomine appellasset: idque in magna gloria & laude ponebatur, nec magnificentius vel præclarius quidquam illis accidere poterat. Cicero pro Deiotaro: REX QVEM SENATVS HOC NOMINE HONORIFICENTISSIMIS SAEPE DECRETIS APPELLAVERAT. Idem oratio. De haruspicum respons. *Atque hunc tamen Deiotarum, sæpe* A SENATV REGALI NOMINE DIGNVM

DIGNVM EXISTIMATVM, *clarissimorum Imperatorum testimoniis ornatum, tu etiam* REGEM APPELLARI *cum Bogitaro iubes. Sed alter est* REX, IVDICIO SENATVS, PER NOS; *pecunia Bogitarus per te* APPELLATVS. Et Epist. 17. lib. 5. ad Attic. *Cicerones nostros, Deiotarus filius*, QVI REX AB SENATV APPELLATVS EST, &c. Vtrumque eerte Deiotarum patrem & filium, ipse Reges sua sententia appellat, Philipp. 11. Idem Epist. 15. ad Pæt. lib. 9. Famil. *Nam mihi scito iam à Regibus vltimis allatas esse litteras, quibus mihi gratias agunt*, QVOD SE MEA SENTENTIA REGES APPELLAVERIM. Sallust. in bello Iugurth. auctor est, Numidæ cuidam Masanissæ nepoti, quem Micipsa testamento suo secundum heredem scripserat, petenti regum more, vt sellam iuxta poneret, Metellum negasse, QVOD IS HONOR EORVM MODO FORET, QVOS POPVLVS ROM. REGES APPELLAVISSET. Cæsar lib. 1. De bello Gall. de Ariouisto. *Quoniam tanto suo populique Rom. beneficio affectus, cum in Consulatu suo*, REX ATQVE AMICVS A SENATV APPELLATVS ESSET, *hanc sibi populoque Rom. gratiam referret, vt in colloquium venire grauaretur.* Proinde initio sermonis à se habiti cum Ariouisto, idem Cæsar sua Senatusque in eum beneficia hæc commemorauit, QVOD REX APPELLATVS ESSET A SENATV, QVOD AMICVS, QVOD MVNERA AMPLISSIMA MISSA. Hoc idem referens Dio lib. 38. Ἦρχε μὲν γὰρ, ait, Ἀριουΐστος τῶν Κελτῶν ἐκείνων, καὶ τὴν τε κύρωσιν τῆς βασιλείας παρὰ τῶν Ῥωμαίων εἰλήφει, καὶ εἰς τοὺς φίλους τούς τε συμμάχους αὐτῶν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Καίσαρος ὑπατεύοντος ἐγέγραπτο. Idem lib. 41. Ἰόβας δὲ ὑπὸ μὲν τοῦ Πομπηΐου τῶν τε ἄλλων τῶν ἐν Μακεδονίᾳ βουλευόντων ἔπαινόν τε εὕρετο καὶ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΠΡΟΣΗΓΟΡΕΥΘΗ. Sane Perseus a Paullo Æmylio victus litteras ad Senatum misisse dicitur, cum hac inscriptione, REX PERSEVS CONSVLI PAVLLO S. Quam inscriptionem vbi Paullus legit, quamquam in reliqua parte litterarum minime regiæ preces erant, tamen sine responso & litteras, & legationem dimisit. vnde sensit Perseus, nominis regii sibi victo obliuiscendum. itaque alteras litteras cum priuati nominis titulo misit, vt narrat Liuius lib. 45. Mirum ergo nemini videri debet, Masanissam, vt idem Liuius lib. 30. scribit, per legatos gratiam Senatui egisse, QVOD SCIPIO EVM REGEM APPELLASSET. A Cn. etiam Pompeio Ariobarzanis filium, cui pater regno cesserat, REGEM APPELLATVM esse, Valer. Max. lib. 5. cap. 7. refert.

Inde est quod Reges à Senatu, REGVM appellationes petiisse postulasseque legimus, cumque Regii nominis honorem non nisi pro magnis erga populum Rom. meritis datum. Ita Perseum, vbi regno Macedoniæ potitus est, legatos Romam misisse ad amicitiam paternam renouandam, petendumque, VT REX AB SENATV APPELLARETVR, Liuius lib. 44. tradit. Syphacis quoque filium per legatos à Senatu petiisse, VT REX SOCIVSQVE ET AMICVS AB SENATV APPELLARETVR, idem Liuius lib. 31. narrat. Cuius legatis à Senatu responsum est: ET PATREM EIVS SYPHACEM SINE CAVSA, EX SOCIO ET AMICO, HOSTEM REPENTE POPVLI ROM. FACTVM: ET EVM IPSVM RVDIMENTVM ADOLESCENTIAE, BELLO LACESSENTEM ROMANOS, POSVISSE. ITAQVE PACEM ILLI PRIVS PETENDAM A POPVLO ROM. ESSE, QVAM VT REX, SOCIVSQVE ET AMICVS APPELLARETVR. NOMINIS EIVS HONOREM PRO MAGNIS ERGA SE REGVM MERITIS, DARE POPVLVM ROM. CONSVEVISSE. Nec abs re Cicero Oratio. pro Sextio queritur, REGES APPELLATOS à populo, qui id numquam à Senatu postulassent.

Reges autem, quibuscum Societatem & Amicitiam S. P. Q. R. iunxerat, SOCII ET AMICI A SENATV APPELLABANTVR: eaque appellatio maximo honori ducebatur. Cicero pro Sextio: *Ptolemæus, qui si nondum erat ipse* A SENATV SOCIVS APPELLATVS, *erat tamen frater eius regis, qui cum esset in eadem causa, iam erat* A SENATV HONOREM ISTVM CONSECVTVS. Sueton. in Iul. cap. 11. *Nactus extraordinarii imperii occasionem, quod Alexandrini* REGEM SVVM SOCIVM ATQVE AMICVM A SENATV APPELLATVM EXPVLERANT. Diodor. Sicul. lib. 1. Καθ' ὃν χρόνον Πτολεμαῖος μὲν ὁ βασιλεὺς, Ῥωμαίων οὔπω προσηγορευμένος φίλος. Dio lib. 39. de eodem Ptolemæo. Πολλὰ ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων χρηματίσαντι μὲν συνῆπτο, τὰ δὲ συνεστάμενος ὅπως τὴν τε ἀρχὴν βεβαιώσηται, καὶ φίλος καὶ σύμμαχος ὀνομασθῇ, κατειλήφει. Alium quoque regem Ptolemæum Tiberio imperante a Senatu SOCIVM ATQVE AMICVM APPELLATVM, Tacit. lib. 3. narrat. Sic & Ariobarzanem, Εὐσεβῆ καὶ Φιλορωμαῖον appellatum Cic. testis est Epist. 2. lib. 15. Familiar. Cæsar lib. 1. De bello Gall. *Cuius pater regnum in Sequanis multis annis obtinuerat*, ET A SENATV POPVLOQVE ROM. AMICVS APPELLATVS ERAT. Idem lib. 4. *In his Piso Aquitanus amplissimo genere natus, cuius auus in ciuitate sua regnum obtinuerat*, AMICVS AB SENATV APPELLATVS. Et lib. 1. De bello ciu. *Refertur etiam*

de rege Iuba, VT SOCIVS SIT ATQVE AMICVS. Liuius lib. 34. *Cuius conditionis res fuerit, priusquam hostes Carthaginienses essent*, SOCIVS ATQVE AMICVS REX NVMIDARVM ESSET. De Polemone etiam rege Ponti hæc Dio lib. 53. Καὶ τῷ αὐτῷ ἔτει τῷ τε Πολέμωνι τῷ ἐν τῷ Πόντῳ βασιλεύοντι, ἔς τε τοὺς Φίλους καὶ ἐς τοὺς Συμμάχους τοῦ δήμου ἐσγραφῆναι. Idem de Role Getarum rege: Καὶ ἐπὶ Ῥώλης ἐπρέσβευσε πρὸς τὸν Καίσαρα ἦλθε, Φίλος τε ἐπ' αὐτοῖς καὶ Σύμμαχος αὐτοῦ ἐνομίσθη. Sueton. in Claud. cap. 24. Senatum ait, Seleuco regi AMICITIAM ET SOCIETATEM ita demum pollicitum, si consanguineos suos Ilienses ab omni onere immunes præstitisset. Cyprios vero Reges, semper SOCIOS ET AMICOS POPVLO ROM. fuisse, Cicero Orat. pro domo sua scribit. Apud Liuium lib. 42. Rex Eumenes in Senatu verba faciens, *Abrupolim*, ait, SOCIVM ATQVE AMICVM VESTRVM *regno expulit*. Et mox: *Vt vos, & vestra Respub. & nobis*, SOCIIS ATQVE AMICIS, *qui ex vobis pendemus, consulatis*. Tacit. lib. 15. De Vologese Parthorum rege: SOCIVM AMICVMQVE REGEM *cohortes Romanas circumsidere*. Hinc apud Suet. in Octauio cap. 60. REGES AMICI ATQVE SOCII, *& singuli, in suo quisque regno, Cæsareas vrbes condiderunt*. Ibid. cap. 48. REGES SOCIOS, *etiam inter semetipsos mutuis necessitudinibus iunxit*. Originem vero & historiam harum societatum & amicitiarum aperit Strabo lib. 12. his verbis: Συνέβη δ' ἡνίκα πρῶτον Ῥωμαῖοι τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν διῴκουν, νικήσαντες Ἀντίοχον, Φιλίας καὶ συμμαχίας ἐποιοῦντο πρός τε τὰ ἔθνη, καὶ τοὺς βασιλέας, τοῖς μὲν ἄλλοις βασιλεῦσιν αὐτοῖς καθ' ἑαυτοὺς ἐδίδοσαν τὴν Τιμὴν ταύτην. Τῷ δὲ Καππαδόκι καὶ αὐτῷ καὶ τῷ ἔθνει κοινῇ. ἐκλιπόντος δὲ τοῦ βασιλικοῦ γένους, οἱ μὲν Ῥωμαῖοι συνεχώρουν αὐτοῖς αὐτονομεῖσθαι κατὰ τὴν συγκειμένην Φιλίαν τε καὶ συμμαχίαν πρὸς τὸ ἔθνος.

Huiusmodi autem societatem amicitiamque Reges aliquot, Senatu populoque Rom. petiisse apud Liuium legimus. Is enim, Antiochi legatos AD AMICITIAM PETENDAM ET SOCIETATEM IVNGENDAM, Romam venisse lib. 34. memorat. Idem lib. 27. legatos ab rege Syphace Romam venisse narrat: quæ is Rex prospera prœlia cum Carthaginiensibus fecisset, memorasse: Regem nec inimiciorem vlli populo quam Carthaginiensi, nec amiciorem quam Romano affirmasse. Misisse antea legatos in Hispaniam ad Imperatores Romanos: nunc ab ipso velut fonte petere amicitiam Romanam voluisse. Senatus legatis non benigne modo respondit, sed & ipse tres legatos cum donis ad regem misit. At si qua cum maioribus eorum amicitia fuisset, eam RENOVARI, petebant. Et ita cum ab Antiocho rege legati venissent, dixissentque petere Regem, VT QVAE CVM PATRE SVO SOCIETAS ATQVE AMICITIA FVISSET, EA SECVM RENOVARETVR, *imperaretque sibi populus Rom. quæ* BONO FIDELIQVE SOCIO REGI *essent imperanda, se nullo vmquam cessaturum officio: ea merita in se Senatus fuisse cum Romæ esset, eam comitatem iuuentutis, vt pro Rege non pro obside omnibus ordinibus fuerit: Legatis*, ait Liuius lib. 42. BENIGNE RESPONSVM, ET SOCIETATEM RENOVARE CVM ANTIOCHO, QVAE CVM PATRE EIVS FVERAT, *A. Atilius Prætor vrbanus iussus*. Prusiam etiam Regem a Senatu petiisse, vt SOCIETAS SECVM RENOVARETVR Liuius lib. 45. scribit. Epitome Liuii lib. 46. *Ariarathe Cappadociæ Rege mortuo, filius eius Ariarathes accepit regnum, &* AMICITIAM *per legatos* CVM POPVLO ROM. RENOVAVIT.

Quin & ipsimet quandoque Romani vltro amicitiam societatemque Regum exposcebant. Liuius lib. 24. *Syphax erat rex Numidarum, subito Carthaginiensibus hostis factus. Ad eum Centuriones tres legatos miserunt, qui cum eo* AMICITIAM SOCIETATEMQVE FACERENT: *& pollicerentur*, SI PERSEVERARET VRGERE BELLO CARTHAGINIENSES, GRATAM EAM REM FORE SENATVI POPVLOQVE ROM. ET ADNIXVROS, VT IN TEMPORE, EI BENE CVMVLATAM GRATIAM REFERANT. Idem lib. 27. legatos tres Alexandriam ad Ptolemæum, Cleopatramque Reges, AD COMMEMORANDAM, RENOVANDAMQVE AMICITIAM, a Senatu missos narrat.

Huiusmodi autem Regibus Sociis & Amicis dona & munera mittere solebant, SCIPIONEM EBVRNEVM, TOGAM PICTAM, SELLAM CVRVLEM. Sic Liuius lib. 42. Eumeni Regi omnes a Senatu honores habitos, DONAQVE AMPLISSIMA DATA, CVM SELLA CVRVLI, ATQVE EBVRNEO SCIPIONE. Idem Liuius lib. 30. auctor est Masinissam REGEM APPELLATVM, eximiisque ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, SELLA CVRVLI, ET SCIPIONE EBVRNEO, TOGA PICTA, ET PALMATA TVNICA, à Scipione donatum. Dionys. Halicarn. lib. 3. Ὥσπερ γε καὶ νῦν Ῥωμαῖοι τὰ σκῆπτρα καὶ τὰ διαδήματα δωροῦνται τοῖς βασιλεῦσι, βεβαιοῦντες αὐτοῖς τὰς ἐξουσίας. Illud autem σκῆπτρον ἐλεφάντινον fuisse, nec aliud re ipsa, quam scipionem eburneũ, cui Aquila imposita erat, ibidem ostendit: eaque est Iuuenali Sat. 10. *Aquila sceptro quæ surgit eburno*. Tacit. lib. 4. *Cognitis Ptolemæi per id bellum studiis, repetitus ex*

vetusto more, missusq́; è Senatoribus, qui SCIPIONEM EBVRNEVM, TOGAM PICTAM, *antiqua Patrum munera daret*, REGEMQVE ET SOCIVM ATQVE AMICVM APPELLARET. Alia quoque munera regibus decreuisse Senatum reperio. Liuius enim lib. 30. post auditos Masanissæ Numidarum regis legatos Senatum munera quæ Prætor Regi mitteret, decreuisse scribit: SAGVLA PVRPVREA DVO, CVM FIBVLIS aureis singulis, & lato clauo tunicis, & equos duos phaleratos, bina equestria arma cum loricis, & tabernacula, militaremque supellectilem, qualem præberi Consuli mos est. Idem lib. 27. legatos tres Alexandriam ad Ptolemæum Cleopatramque Reges missos, dona dare iussos Regi, Togam & tunicam purpuream cum sella eburnea: Reginæ pallam pictam cum amiculo purpureo. Ibidem etiam legatos cum donis ad Regem Syphacem missos narrat, donaque tulisse eos, TOGAM ET TVNICAM PVRPVREAM, SELLAM EBVRNEAM, pateram auream ex quinque pondo factam: iussi quoque & alios Africæ Regulos adire, iisque dona quæ darentur, portasse togas prætextas & ternum pondo pateras aureas. Et lib. 31. Masanissæ legatis auditis, DONA, ait, AMPLA DATA, *qui ferrent regi, vasa aurea, argenteaque*, TOGA PVRPVREA, ET PALMATA TVNICA, CVM EBVRNEO SCIPIONE, ET TOGA PRAETEXTA, CVM CVRVLI SELLA. Appian in Libycis: *Μασσανάσσῃ δ' Ῥωμαῖοι χαριστήρια τῆς συμμαχίας, στέφανόν τε ἀπὸ χρυσοῦ, καὶ σφραγῖδα χρυσῆν ἔπεμψαν*, ΕΛΕΦΑΝΤΙΝΟΝ ΔΙΦΡΟΝ, ΚΑΙ ΠΟΡΦΥΡΑΝ, ΚΑΙ ΣΤΟΛΗΝ ΡΩΜΑΙΚΗΝ, *καὶ ἵππον χρυσοφάλαρον, καὶ πανοπλίαν*. Gallorum vero Regulis a Senatu missa munera ex Liuii libb. 43. & 44. cui commodum erit, discet. Regi vtique Antiocho, tum demum cum se facturum dixit, quod censebat Senatus, dextram tamquam socio atque amico Regi Popilius porrexisse dicitur à Liuio lib. 45.

Verum prius quam Senatum hunc qui de Regibus habetur, dimittam, alios quoque Regibus à Senatu habitos honores recensebo. *Senatus*, ait Valer. Max. lib. 5. cap. 1. *cum ad gratulandum sibi Prusiam Bithyniæ Regem, Perse deuicto venire audisset, obuiam illi P. Cornelium Scipionem Quæstorem Capuam misit*, CENSVITQVE, VT DOMVS EI ROMAE QVAM OPTIMA CONDVCERETVR, ET COPIAE NON SOLVM IPSI, SED ETIAM COMITIBVS EIVS PVBLICAE PRAEBERENTVR. Breuiter hæc ille. Copiosius Liuius lib. 45. postquam Prusias cum filio Nicomede vrbem ingressus, ad forum à porta, Tribunalque Q. Cassii prætoris perrexisset: *Deos, ait, qui vrbem Romam incolerent, Senatumque & populum Rom. salutatum se dixit venisse: & gratulatum quod Persea, Gentiumque reges vicissent, Macedonibusque & Illyriis in deditionem redactis, auxissent imperium. Cum Prætor*, SENATVM EI, SI VELIT, EO DIE DATVRVM, *dixisset: biduum petiit, quo templa Deum, vrbemque & hospites, amicosque viseret*. DATVS, QVI CIRCVMDVCERET EVM L. CORNELIVS SCIPIO QVAESTOR, *qui & Capuam ei obuiam missus fuerat*: ET AEDES, *quæ ipsum comitesque eius benigne reciperent*, CONDVCTAE. *Tertio post die Senatum adit*, GRATVLATVS VICTORIAM *est: Merita sua in eo bello commemorauit: petiit*, VT VOTVM SIBI SOLVERE, ROMAE IN CAPITOLIO DECEM MAIORES HOSTIAS, ET PRAENESTAE VNAM FORTVNAE, LICERET. *Ea vota pro victoria populi Romani esse*. ET VT SOCIETAS SECVM RENOVARETVR: *agerque sibi de rege Antiocho captus, quem nulli datum à populo Rom. Galli possiderent, daretur*. FILIVM *postremo Nicomedem* SENATVI COMMENDAVIT. Et mox: *Cetera quæ petebat concessa: de agro responsum est*, LEGATOS AD REM INSPICIENDAM MISSVROS. SI AGER POPVLI ROMANI FVISSET, NEC CVIQVAM DATVS ESSET, DIGNISSIMVM EO DONO PRVSIAM HABITVROS ESSE. SI AVTEM ANTIOCHI NON FVISSET, EO NE POPVLI QVIDEM ROM. FACTVM APPARERE: AVT SI DATVS GALLIS ESSET, IGNOSCERE PRVSIAM DEBERE, SI EX NVLLIVS INIVRIA QVIDQVAM EI DATVM VELLET POPVLVS ROM. NE QVOD DETVR QVIDEM, GRATVM ESSE DONVM POSSE, QVOD EVM QVI DET, VBI VELLET, ABLATVRVM ESSE SCIAT. FACILE NICOMEDIS COMMENDATIONEM ACCIPERE. QVANTA CVRA REGVM AMICORVM LIBEROS TVEATVR POPVLVS ROM. DOCVMENTO PTOLEMAEVM AEGYPTI REGEM ESSE. Additque munera ei & filio dari Senatum censuisse, ET VT VICTIMAE, ALIAQVE QVAE AD SACRIFICIVM PERTINERENT, SEV ROMAE, SEV PRAENESTAE IMMOLARE VELLET, REGI EX PVBLICO, SICVT MAGISTRATIBVS ROMANIS, PRAEBERENTVR: DONEC AD CLASSEM DONO DATAM EI REX PERVENISSET, L. CORNELIVS SCIPIO NE AB EO ABSCEDERET, SVMPTVMQVE IPSI ET COMITIBVS PRAEBERET, DONEC NAVEM CONSCENDISSENT. Idem Liu. lib. 42. Legatos Ariaratis Cappadocũ regis, puerum

filium regis secum adducentes Romam venisse narrat, quorum oratio fuit: Regem educandum filium Romam misisse, vt iam inde a puero assuesceret moribus Romanis hominibusque: petere vt eum non sub hospitum modo priuatorum custodia, sed publicæ etiam curæ, ac velut tutelæ vellent esse. Quæ regis legatio grata fuit Senatui. Decreuerunt ergo, VT CN. SICINIVS PRAETOR AEDES INSTRVCTAS LOCARET, VBI FILIVS REGIS, COMITESQVE EIVS HABITARE POSSENT. Et lib. 45. Legatos ait à Cotye rege Thracum missos, pecuniam ad redimendum regis filium, aliosque obsides apportantes orasse, vt eos pretio quantum ipsi statuissent Patres redimi paterentur. Quibus responsum ex auctoritate Senatus est, POPVLVM ROMANVM MEMINISSE AMICITIAE, QVAE CVM COTYE MAIORIBVSQVE EIVS ET GENTE THRACVM FVISSET: OBSIDES DATOS, CRIMEN, NON CRIMINIS DEFENSIONEM ESSE, CVM THRACVM GENTI, NE QVIETVS QVIDEM PERSEVS, NEDVM BELLO OCCVPATVS TIMENDVS FVISSET. CETERVM ETSI COTYE PERSEI GRATIAM PRAETVLISSET AMICITIAE POPVLI ROM. MAGIS QVID SE DIGNVM ESSET, QVAM QVID MERITO EIVS FIERI POSSET, AESTIMATVRVM: FILIVM ATQVE OBSIDES EI REMISSVRVM. BENEFICIA GRATVITA ESSE POPVLI ROM. PRETIVM EORVM MALLE RELINQVERE IN ACCIPIENTIVM ANIMIS QVAM PRAESENS EXIGERE. Narrat Valer. Max. lib. 5. cap. 1. confecto Macedonico bello Musicanem Massinissæ filium cum equitibus, quos in præsidium Romanorum adduxerat, ab Imperatore Paulo ad patrem remissum, classe tempestate dispersa, Brundusium ægrum delatum esse. *Quod vbi Senatus cognouit, continuo illo Quæstorem ire iussit, cuius cura & hospitium adolescenti expediretur, & omnia quæ ad valetudinem opus essent, præberentur: impensæque liberaliter cum ipsi, tum toti comitatui præstarentur: naues etiam vt prospicerentur, quibus se bene ac tuto cum suis in Africam traiiceret: equitibus singulas libras argenti & quingenos sestertios dari imperauit.* Hoc & Liuius lib. 45. scripserat, sed nescio quo chasmate periit, hodieque in libris desideratur. Bene tamen habet quod eam cladem Valerius Max. pensat, per quem salua res est. Ab illo, quod dictu leue est, Regulus ille Masanissæ filius Mysagenes, ab hoc, Musicanes vocatur. Plane cum rex Ptolemæus a minore fratre regno spoliatus, petendi auxilii gratia, cum paucis admodum seruis, squallore obsitus Romam venisset, ac se in hospitium Alexandrini pictoris contulisset: id postquam Senatui relatum est, accersito iuuene, quam potuit accurata EXCVSATIONE VSVS EST, QVOD NEC QVAESTOREM ILLI MORE MAIORVM OBVIAM MISISSET, NEC PVBLICO EVM HOSPITIO EXCEPISSET: EAQVE NON SVA NEGLIGENTIA, SED IPSIVS SVBITO ET CLANDESTINO ADVENTV FACTA, *dixit. Et illum e curia protinus ad publicos penates deduxit: hortatusque est*, VT DEPOSITIS SORDIBVS ADEVNDI IPSIVS DIEM PETERET. *Quinetiam cura habuit*, VTI MVNERA EI QVOTIDIE PER QVAESTOREM DARENTVR, quemadmodum idem Valerius eiusdem libr. cap. 1. memoriæ prodidit.

De Regibus captiuis hæc etiam humaniter a Senatu decreta comperi. Syphacem quondam opulentissimum Numidiæ regem captiuum in custodia Tiburi mortuum, PVBLICO FVNERE Senatus, vt Valerius Maximus lib. 5. cap. 1. scribit, censuit EFFERENDVM, vt vitæ dono honorem sepulturæ adiceret. Perses quoque cum post Pauli Æmilii triumphum, Albæ, in quam custodiæ causa relegatus erat, decessisset, Quæstore misso, publico funere efferēdum eum Senatus curauit, nec reliquias regias iacere inhonoratas passus est. Liui. lib. 45. post triumphos, quos de rege Perseo, L. Æmilius Paulus, & C. Octauius egerunt, Patres statuisse ait, vt Quintus Cassius eum regem cum Alexandro filio Albam in custodiam duceret, comites, pecuniā, argentum, instrumentum quod haberet. Bitis vero Regis Thracum filius cum obsidibus in custodiam Carseolos est missus. Ceteros captiuos, qui in triumpho ducti erant, in carcerem condi placuit. Idem lib. 30. Lælium cum Syphace primoribusque Numidarum captiuos Romam venisse, quæque in Africa gesta essent, omnia ordine patribus exposuisse. *Consulti*, ait, *inde Patres*, REGEM IN CVSTODIAM ALBAM MITTENDVM CENSVERVNT.

NEC CVM REGIBVS modo, sed & cum populis, exterisque nationibus Societas & Amicitia Senatusconsultis iungebatur. De his significat Cicero libr. 5. De finib. cum ait, *Et iis qui* PVBLICE SOCII SVNT, ET AMICI. Idem in Diuinatio. *Cum lex ipsa de pecuniis repetundis*, SOCIORVM ATQVE AMICORVM POPVLI ROM. *causa comparata sit*. Et lib. 3. in Verr. *Ex fanis religiosissimis, ex vrbibus* SOCIORVM ATQVE AMICORVM, *non dubitauerint auferre.* Polybius (quem ipsum Lycortæ filium σύμμαχον fuisse τῶν Ῥωμαίων, Pausanias in Arcadic. scribit, quemque non spernendum auctorem vocans Liuius compluries citat) pacis cum

Hierone

Hierone factæ a S. P. Q. Ro. leges referens, Λοιπὸν ἤδη Ῥωμαῖοι, ait, ὡς φίλοις καὶ συμμάχοις ἐχρῶντο τοῖς Συρακουσίοις. Rhodiensem etiam ciuitatem AMICAM ATQVE SOCIAM POPVLI ROM. fuisse, Agellius lib. 7. cap. 4. tradit. Epitome Liuii libr. 46. SOCIETAS *cum detrecantibus Rhodiis* IVNCTA EST. Mopsuestiam eiusdem iuris fuisse testatur vetus inscriptio, his verbis: SERVATORI HADRIANAE AC MOPSVESTIAE SACRAE, LIBERAE INVIOLATAE, SVIS LEGIBVS VIVENTIS, POPVLO ROM. AMICITIA ET SOCIETATE CONIVNCTAE. Sed & Heduos sæpenumero a Senatu FRATRES CONSANGVINEOSQVE APPELLATOS, Cæsar lib. 1. De bello Gall. scribit. Eodem etiam nomine Ilienses appellatos Suetonius in Claud. cap. 24. indicat.

Proinde & qui numquam Socii & Amici fuerant, vt IN AMICITIAM POPVLI ROM. RECIPERENTVR, petebant, & quorum maiores amici populo fuerant, secum AMICITIAM SOCIETATEMQVE RENOVARI. Ita Lampsacenos Liuius lib. 43. refert orasse per legatos, pro eo quod a Perseo, sub cuius ditione erant, discessent, statim atque Romanus exercitus in Macedoniam venisset, Imperatoribusque Romanis omnia præstitissent, VT IN AMICITIAM POPVLI ROM. RECIPERENTVR. Idem lib. 7. ad huiusmodi AMICITIAM SOCIETATEMQVE IVNGENDAM, Carthaginienses Romam legatos misisse narrat. Thracum etiam legatis SOCIETATEM AMICITIAMQVE PETENTIBVS, datum esse quod petebant, idem Liuius lib. 42. ait. Leptitanos quoque Sallustius in bello Iurguth. primum ad Bestiam Consulem, & postea Romam misisse, & AMICITIAM SOCIETATEMQVE ROGATE scribit. Idem de Ardeatibus Dionysius Halicarnass. lib. 11. memorat in hunc modum. Συνθῆκαι δὲ πρὸς τὴν Ἀρδεατῶν πόλιν ἐγένοντο περὶ φιλίας τε καὶ συμμαχίας. Ἐπρεσβεύσαντο γὰρ, ἀπαιτήμασι τὰ περὶ τῆς χώρας ἐγκλήματα, παραγγέλλοντες φίλοι Ῥωμαίων γενέσθαι καὶ σύμμαχοι. Liuius etiam lib. 44. Legatos Pamphyliorum AMICITIAM RENOVARE volentibus, benigne responsum scribit. Iosephus certe lib. 12. cap. 17. refert, Iudam Pontificem, postquam accepisset a Romanis partas de Regibus victorias, Legatos Romam ad Amicitiam Societatemque iungendam misisse. Senatum vero dedisse quod petebant, deque ea re Senatusconsultum factum, quo placebat amicitiam societatemque cum populo Iudaico esse. Eodem S. C. cautum, ΜΗΔΕΝΑ τῶν ὑποτεταγμένων Ῥωμαίοις πολεμεῖν τῷ Ἰουδαίων ἔθνει, μηδὲ τοῖς πολεμοῦσι χορηγεῖν ἢ σῖτον, ἢ πλοῖα, ἢ χρήματα· ἐὰν δὲ ἐπίωσί τινες Ἰουδαίοις, βοηθεῖν Ῥωμαίους αὐτοῖς κατὰ τὸ δυνατόν· καὶ πάλιν, ἂν τοῖς Ῥωμαίοις ἐπίωσί τινες, Ἰουδαίους αὐτοῖς συμμαχεῖν. ἐὰν δέ τι πρὸς ταύτην τὴν συμμαχίαν πελήση τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος ἢ προσθεῖναι, ἢ ἀφελεῖν, τοῦτο κοινῇ γίνεσθαι γνώμῃ τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων· ὃ δ' ἂν προστεθῇ, τοῦτ' εἶναι κύριον. Postea etiam ad renouandam cum Rom. amicitiam a populo Iudaico alios legatos missos idem Iosephus lib. 14 cap. 16. narrat: deque eorum postulatis S. C. factum in hæc verba: Λεύκιος Οὐαλέριος Λευκίου υἱὸς, Στρατηγὸς, συνεβουλεύσατο τῇ Συγκλήτῳ εἰδοῖς Δεκεμβρίαις, ἐν τῷ τῆς Ὁμονοίας ναῷ. Γραφομένῳ τῷ δόγματι παρῆσαν δὲ Λεύκιος Κωπώνιος Λευκίου υἱὸς, καὶ Παπίριος Κυρινᾶς, περὶ ὧν Ἀλέξανδρος Ἰάσονος, καὶ Νουμήνιος Ἀντιόχου, καὶ Ἀλέξανδρος Δωροθέου, Ἰουδαίων πρεσβευταὶ, ἄνδρες ἀγαθοὶ καὶ σύμμαχοι διελέχθησαν, ἀνανεούμενοι τὰς προϋπηργμένας πρὸς Ῥωμαίους χάριτας, καὶ τὴν φιλίαν, καὶ ἀσπίδα χρυσῆν σύμβολον τῆς συμμαχίας γενομένην, ἀνήνεγκαν, ἀπὸ χρυσῶν μυριάδων πέντε, καὶ γράμματα αὐτοῖς ἠξίωσαν δοθῆναι, πρός τε τὰς αὐτονομουμένας πόλεις καὶ πρὸς βασιλεῖς, ὅπως ἥ τε τὴν τε χώραν αὐτῶν καὶ τοὺς λιμένας ἀδείας τυγχάνειν, καὶ μηδένα ἀδικεῖσθαι. Ἔδοξε δὲ συνθέσθαι φιλίαν καὶ χάριτας πρὸς αὐτοὺς, καὶ ὅσων ἐδεήθησαν τυχεῖν τούτους παρασχεῖν, καὶ τὴν κομισθεῖσαν ἀσπίδα προσδέξασθαι. Ad eamdem amicitiam renouandam, etiam post Antiochi regis obitum legatos Romam Hircanus Pontifex misit, quibus in Senatum introductis, & auditis, de ea re Ioseph. lib. 13. Antiq. Iudaic. cap. 17. S. C. ait factum esse huiusmodi. Φάννιος Μάρκου υἱὸς στρατηγὸς βουλὴν συνήγαγε, πρὸ ὀκτὼ εἰδῶν Φεβρουαρίων, ἐν κομιτίῳ, παρόντος Λευκίου Μαννίου Λευκίου υἱοῦ Μεντίνα, καὶ Γαΐου Σεμπρωνίου Γαΐου υἱοῦ Φαλερνᾷ, περὶ ὧν ἐνεφάνισαν Σίμων Δοσιθέου, καὶ Ἀπολλώνιος Ἀλεξάνδρου, καὶ Διόδωρος Ἰάσονος, ἄνδρες καλοὶ κἀγαθοὶ, πεμφθέντες ὑπὸ δήμου τῶν Ἰουδαίων, οἱ καὶ διελέχθησαν περὶ φιλίας τῆς ὑπαρχούσης τούτοις καὶ Συμμαχίας πρὸς Ῥωμαίους, καὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων, ὅπως τε Ἰόππη, καὶ λιμένες, καὶ Γάζαρα, καὶ πηγαὶ, καὶ ὅσας πόλεις αὐτῶν ἄλλας καὶ χώρας πολεμῶν ἔλαβεν Ἀντίοχος, παρὰ τὸ τῆς συγκλήτου δόγμα, ταῦτα ἀποκατασταθῇ. ἵνα τε τοῖς στρατιώταις τοῖς βασιλικοῖς μὴ ἐξῇ διὰ τῆς χώρας τῆς αὐτῶν, καὶ τῶν ὑπηκόων αὐτοῖς διέρχεσθαι· καὶ ὅπως τὰ κατὰ τὸν πόλεμον ἐκεῖνον ψηφισθέντα ὑπ' Ἀντιόχου παρὰ τὸ τῆς συγκλήτου δόγμα, ἄκυρα γένηται· ἵνα τε πρέσβεις πέμψαντες ἀποδοθῆναί τε αὐτοῖς ποιήσωσι τὰ ὑπ' Ἀντιόχου ἀφαιρεθέντα, καὶ τὴν χώραν διατιμήσωνται, τὴν ἐν τῷ πολέμῳ διεφθαρμένην· ὅπως τε αὐτοῖς πρός τε βασιλεῖς καὶ δήμους ἐλευθέρους γράμματα δῶσιν εἰς ἀσφάλειαν τῆς εἰς οἶκον ἐπανόδου. ΕΔΟΞΕΝ ΟΥΝ περὶ τούτων ταῦτα ΑΝΑΝΕΩΣΑΣΘΑΙ ΦΙΛΙΑΝ ΚΑΙ ΣΥΜΜΑΧΙΑΝ πρὸς ἄνδρας ἀγαθοὺς καὶ ὑπὸ δήμου πεμφθέντας ἀγαθοῦ καὶ φίλου. Περὶ μέντοι γραμμάτων,

ἀπεκρίναντο βουλεύσασθαι, ὅπως δὲ ἐπὶ τῶν ἰδίων ἀ[illegible] Σ[illegible] αὐτοὺς ἀδικήματα ταῦτα [illegible] ὅπως ἂν εἰς τὴν οἰκείαν ἀπαλλάξωσιν. Sed quæret aliquis, [illegible] Senatum a Fannio Prætore habitum, ἐν κομετίῳ. Vetus interpres, cuius [illegible] vertit, *in campo:* quod valde nouum antiquitatum Romanarum [illegible] vbi lectum, aut cui vnquam fando auditum, Senatum in campo habitum? nec hoc [illegible] verisimile sano alicui fiet: sed aliud vox illa significat, aut ab antiquariis corrupta est. Cum primum certe oculos in eum locum conieci, numero venit in mentem mihi, mutatione pene nulla, leuique apicum diuulsione, morbo huic medicinam fieri posse. Pro[illegible] enim mihi suspicio iniecta est, Iosephum scripsisse ἐν κομετίῳ: deinde has literas ετ in π coaluisse. Verum in hanc sententiam suspenso gradu euntem me, aliud eiusdem argumenti, eademque lingua perscriptum S.C. confirmauit. Nam quod de Asclepiade Clazomenio Græce exstat S. C. id æque in Comitio perscriptum fuisse testantur verba hæc in eius auctoritate po[illegible] ἐν κομετίῳ· γραφομένῳ παρῆσαν, &c. Itaque quod erat in coniectura positum, pro certo affirmari, amoto omni temeritatis metu, potest. In Comitio vtique stetisse legatos docet Liuius lib. 29. cum ait, *Decem legati Locrensium, obsiti squallore & sordibus, in Comitio sedentibus Consulibus, velamenta supplicum ramos oleæ (vt Græcis mos est) porrigentes, ante tribunal cum flebili vociferatione humi procubuerunt.* Idem libr. 45. *Consulti ab M. Iunio Consule Patres, stantibus in Comitio legatis an locum, lautia, Senatumq. darent.* Varro præterea lib. 4. De ling. Lat. sub dextra Curiæ Hostiliæ a Comitio locum fuisse substructum, vbi nationum subsisterent legati qui ad Senatum essent missi, eumque a parte, vt multa, Græcostasin appellatum, tradit. Græcostasin etiam [illegible] olim fuisse Plinius lib. 33. cap. 2. demonstrat. Ascon. Pædian. in 3. Verrin. Comitium locum fuisse ait propter Senatum, quo coire equitibus populi Rom. licebat. Iam Accii Ma[illegible] statuam, quam in Comitio, gradibus ipsis ad læuam curiæ fuisse Liu. lib. 1. ait, Halicarnasseus lib. 3. positam fuisse ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς πρὸ τοῦ βουλευτηρίου, scribit.

Verum quo potissimum verborum genere Societatem & Amicitiam petentibus Senatus concedere soleret, receptaque in ea re verba aper[illegible]. [illegible] quidem certe habeo Senatum in hac specie decernere consueuisse eos, quibuscum amicitiam & societatem iungerent, VIROS BONOS, SOCIOSQVE ET AMICOS APPELLARI, ET IN SOCIORVM FORMVLAM REFERRI, LOCVM ILLIS ET LAVTIA PRAEBERI. Nec tamen fidem mihi haberi absque sponsoribus postulo: ac ne in me hanc obligationem suscipiam, reos debendi Liuium, & veterem tabulam æneam delegabo. Liuius lib. 43. Lampsacenis postulantibus, VT IN AMICITIAM POPVLI ROMANI RECIPERENTVR, ET SI PAX CVM PERSEO REGE FIERET, EXCIPERENTVR, NE IN REGIAM POTESTATEM RECIDERENT, Senatum decreuisse scribit, VTI Q. MAINIVS PRAETOR EOS IN SOCIORVM FORMVLAM REFERRET. Idem ad huiusmodi postulata decerni consueuisse testatur de Onesimo factum Senatusconsultum, quod eiusdem Liuii lib. 44. ponitur. Onesimus enim cum deterrere a bello Philippum Macedonum regem nequiuisset, primo subtrahere sese per alias atque alias causas, ne interesset iis quæ non probabat, cœpit. postremo suspectum se esse cernens, & proditionis interdum crimine insimulari, ad Romanos transfugit, magnoq; vsui Consuli fuit. Quæ postquam introductus in curiam memorauit, Senatus IN FORMVLAM SOCIORVM EVM REFERRI *iussit:* LOCVM, LAVTIA, PRAEBERI, AGRI TARENTINI, QVI PVBLICVS POPVLI RO. ESSET, DVCENTA IVGERA DARI, ET AEDES TARENTI EMI: VTI EA CVRARET, C. DECIMIO PRAETORI MANDATVM. Idem Liuius libr. 29. Senatum Locrensium legatis inter cetera respondisse ait, VIROS BONOS SOCIOSQVE EOS APPELLARI. Ac ne forte quis Liuii esse illa, non Senatus sollemnia verba cauilletur, proferam plenum, & omnibus suis partibus ac numeris absolutum, de Societate atque Amicitia Senatusconsultum, non patria id quidem lingua perscriptum, sed cuius præcipua, quæ ad rem faciunt, verba, in authentici Latini fragmento[illegible] sunt. id ære fixum Romæ hodieq; exstat, in hæc verba.

Ἐπὶ ὑπάτων Κοΐντου Λυτατίου Κοΐντου υἱοῦ, Κάτλου καὶ Μάρκου Αἰμιλίου Κοΐντου υἱοῦ, Μάρκου υἱωνοῦ Λεπίδου, στρατηγοῦ δὲ κατὰ πόλιν, καὶ ἐπὶ τῶν ξένων Λευκίου Κορνηλίου . . . . υἱοῦ Σισέννα, μηνὸς Μαΐου, Κόϊντος Λυτάτιος Κοΐντου υἱὸς Κάτλος ὕπατος Συγκλήτῳ συνεβουλεύσατο.

Πρὸ ἡμερῶν [illegible] Καλανδῶν Ἰουνίων ἐν κομετίῳ. Γραφομένῳ παρῆσαν Λεύκιος [illegible] Λευκίου υἱὸς Σεργία, Γάϊος . . . . . Λευκίου υἱὸς Πο[illegible], Κόϊντος Τ[illegible] Σεργία. Περὶ ὧν Κόϊντος Λυτάτιος Κοΐντου υἱὸς ὕπατος λόγους ἐποιήσατο, Ἀσκληπιάδην Φιλίνου υἱὸν Κλαζομένιον, Πολύστρατον Πολυάρκου υἱὸν Καρύστιον, Μενίσκον Εἰρηναίου τὸν γενόμενον, Μενίσκον Θαργηλίου υἱὸν Μιλήσιον ἐν τοῖς πλοίοις

παραγε-

παραγεγόνασιν ἐν τῷ πολέμῳ τῷ Ἰταλικῷ ἐπαρχεσμένω. τούτους ἐργασίαν ἔπανδρον καὶ πιστὴν τοῖς δημοσίοις πράγμασιν τοῖς ἡμετέροις παρεσχῆσθαι. Τούτους ἑαυτοὺς καὶ τὸ τῆς συγκλήτου δόγμα εἰς τὰς πατρίδας ἀπολῦσαι συμβουλίου ... ἐὰν αὐτῷ φαίνηται, ὅπως ἐπὶ τῶν καλῶς πεπραγμένων ὑπ' αὐτῶν ἀνδραγαθημάτων, εἰς τὰ δημόσια πράγματα τὰ ἡμέτερα εὔλογα αὐτῶν γένηται. Περὶ τούτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν. Ἀσκληπιάδην Φιλίνου Κλαζομένιον, Πολύστρατον Πολυάρχου Καρύστιον, Μενίσκον ... Μιλήσιον ἄνδρας καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ φίλους ἀγορεῦσαι τὴν σύγκλητον, καὶ τὸν Δῆμον τὸν Ῥωμαίων διαλαμβάνειν τὴν τούτων ἐργασίαν καλὴν καὶ ἔπανδρον, καὶ πιστὴν τοῖς δημοσίοις πράγμασι τοῖς ἡμετέροις γεγονέναι. Διὸ τὴν Σύγκλητον κρίνειν, ὅπως οὗτοι, τέκνα, ἔκγονοί τε αὐτῶν ἐν ταῖς ἑαυτῶν πατρίσιν ἀλειτούργητοι πάντων τῶν πραγμάτων καὶ ἀνείσφοροι ὦσιν. Εἴ τινες εἰσφοραὶ ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτῶν εἰσπεπραγμέναι εἰσί, μετὰ τὸ τούτους τῶν δημοσίων πραγμάτων τῶν ἡμετέρων χάριν ὁρμῆσαι, ταῦτα αὐτοῖς ἀποδοθῆναι, ἀποκατασταθῆναι. Εἴ τέ τινες ἀγροί, οἰκίαι, ὑπάρχοντα αὐτῶν πέπρανται, μετὰ τὸ ἐκ τῆς πατρίδος τῶν δημοσίων πραγμάτων τῶν ἡμετέρων χάριν ὁρμῆσαι, ὅπως ταῦτα πάντα τούτοις εἰς ἀκέραιον ἀποκατασταθῇ. Εἴ τέ τις προθεσμία παρελήλυθεν, ἀφ' οὗ ἐκ τῆς πατρίδος τῶν δημοσίων πραγμάτων τῶν ἡμετέρων χάριν ὥρμησαν, μή τι τοῦτο τὸ πρᾶγμα αὐτοῖς βλαβερὸν γένηται, μηδέ τι αὐτοῖς διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἔλασσον ὀφείληται, μηδέ τι ἔλασσον αὐτοῖς μεταπορεύεσθαι, πράσσειν ἐξῇ. Ὅσαι τε κληρονομίαι αὐτοῖς, ἢ τοῖς τέκνοις αὐτῶν παραγέγονεν, ὅπως ταύτας ἔχωσιν, διακατέχωσιν, καρπεύωνταί τε. ὅσα τε ἂν αὐτοί, τέκνα, ἔκγονοι, γυναῖκές τε αὐτῶν παρ' ἑτέρου μεταπορεύωνται, ἐάν τέ τι παρ' αὐτῶν, τέκνων, ἐκγόνων, γυναικῶν τε αὐτῶν ἕτεροι μεταπορεύωνται, ὅπως τούτων, τέκνων, γυναικῶν τε αὐτῶν ἐξουσία καὶ αἵρεσις ᾖ. Ἐάν τε ἐν ταῖς πατρίσιν κατὰ τοὺς ἰδίους νόμους βούλωνται κρίνεσθαι, ἢ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ἀρχόντων, ἐπὶ Ἰταλικῶν κριτῶν, ἐάν τε ἐπὶ πόλεως ἐλευθέρας, τῶν διὰ τέλους ἐν τῇ φιλίᾳ τοῦ Δήμου τοῦ Ῥωμαίων μεμενηκυιῶν, οὗ ἂν προαιρῶνται, ὅπως ἐκεῖ τὸ κριτήριον περὶ τούτων τῶν πραγμάτων γένηται. Εἴ τινα κριτήρια περὶ αὐτῶν ἀπόντων, μετὰ τὸ ἐκ τῆς πατρίδος ὁρμῆσαι, γεγονότα ἐστίν, ταῦτα ὅπως εἰς ἀκέραιον ἀποκατασταθῇ, καὶ ἐξ ἀκεραίου κριτήριον κατὰ τὸ τῆς Συγκλήτου δόγμα γένηται. Εἴ τινα χρήματα αἱ πόλεις αὐτῶν δημοσίᾳ ὀφείλωσιν, μή τι εἰς ταῦτα τὰ χρήματα δοῦναι ὀφείλωσιν. Ἄρχοντες ἡμέτεροι, οἵτινες ἂν ποτε Ἀσίαν, Εὔβοιαν μισθῶσιν, ἢ προσόδους Ἀσίᾳ, Εὐβοίᾳ ἐπιθῶσιν, φυλάξωνται, μή τι οὗτοι δοῦναι ὀφείλωσιν. ὅπως τε Κόιντος Λυτάτιος, Μάρκος Αἰμίλιος ὕπατοι, ὁ ἕτερος, ἢ ἀμφότεροι, ἐὰν αὐτοῖς φαίνηται, τούτους εἰς τὸ τῶν φίλων διάταγμα ἀνενεχθῆναι φροντίσωσιν. τούτοις τε πίνακα χαλκοῦν φιλίας ἐν τῷ Καπετωλίῳ ἀναθεῖναι, θυσίαν τε ποιῆσαι ἐξῇ. ξένιά τε αὐτοῖς κατὰ τὸ διάταγμα, τόπον, παροχήν τε τὸν Ταμίαν τὸν κατὰ πόλιν τούτοις μισθῶσαι, ἀποστεῖλαί τε κελεύσωσιν. Ἐάν τε περὶ τῶν ἰδίων πραγμάτων πρεσβευτὰς πρὸς τὴν Σύγκλητον ἀποστέλλειν, αὐτοί τε παραγίνεσθαι προαιρῶνται, ὅπως αὐτοῖς, τέκνοις, ἐκγόνοις τε αὐτῶν, ἐὰν αὐτοῖς φαίνηται, γράμματα πρὸς τοὺς ἄρχοντας τοὺς ἡμετέρους, οἳ ἂν τὰς Ἀσίαν, Μακεδονίαν ἐπαρχείας διακατέχουσιν, καὶ πρὸς τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν ἀποστείλωσιν. τὴν Σύγκλητον θέλειν, καὶ δίκαιον ἡγεῖσθαι, ταῦτα οὕτω γίνεσθαι οὕτως, ὡς ἂν αὐτοῖς ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων, πίστεώς τε τῆς ἰδίας φαίνηται, ἔδοξεν. Ἀσκληπιάδου τοῦ Φιλίνου Κλαζομενίου, Πολυστράτου τοῦ Πολυάρχου Καρυστίου, Μενίσκου τοῦ Εἰρηναίου Μιλησίου.

Fuerat hoc æque Latine ac Græce in æs incisum Senatusconsultum: sed ænea Latina tabula pene tota intercidit, ex qua paucula dumtaxat verba supersunt, quæ ego aliquot vocum accessione, quas literarum varietas prodet, de meo, aucta subiiciam.

. . . . . . EIS, LIBEREIS, POSTEREIS, vxoribus . . . .
. . . . . . CERTARE SEIVE APVD MAGISTRATVS nostros . . . .
. . . . . . VBEI VELINT, VTEI IBEI IVDICIVM DE EIS REBVS FIAT, SEIQVA IVDICIA . . . .
In integrum restituantur. ET DE INTEGRO IVDICIVM EX S. C. FIAT. .
SEI QVAS PECVNIAS ciuitates eorum publice debent . . . .
Magistratus NOSRI QVEIQVOMQVE ASIAM, EVBOEAM, LOCABVNT, VECTIGALVE ASIAE, Eubœæ . . . .
. . . . Vtique Q. Lutatius, M. AEMILIVS COSS. A. A. S. E. V. EOS IN AMEICORVM FORMVLAM REFERENDOS CVRARENT: EIS . . . . .
FACERE LICERET: MVNVSQVE EIS EX FORMVLA, LOCVM LAVTIAQVE, Q. VRB. EIS LOCARE, MITTEREQVE . . . .
VENIRE VELLENT VTI [illegible] REIS POSTEREISQVE EORVM LEGATOS VENIRE, MITTEREQVE LICERET: VTEIQVE SI EI V. E. LITTERAS AD MAGISTRATVS NOSTROS, QVEI A[illegible]M, [illegible]AM PROVINCIAS OPTINENT, ET AD MAGISTRATVS EORVM M[illegible]A[illegible]T . . . .
Senatum velle & AEQVOM CENSERE, EA IT[illegible] I. V. E. R. P. E. S. V. C.

Sed, cetera desint licet, ex Palliatis tamen, Togata multa verba elici possunt. In Græcis enim liquido perspicueque multa cerno, quæ velut certa Senatusconsultorum verba, manu iniecta vindicare, & dicere nostra esse, audeo. Qualia sunt, Ὕπατος συγκλήτῳ συνεβουλεύσατο, id est, CONSVL SENATVM CONSVLVIT: & Γραφομένῳ παρῆσαν, id est, SCRIBENDO ADFVERE: Λόγους ἐποιήσατο, VERBA FECIT. Ἐργασίαν ἐπίδοξον καὶ πιστήν, OPERAM FORTEM ET FIDELEM, quæ fuisse sollemnia verba docet Cicero 3. Catilinar. cum ait, *Deinde L. Flaccus & C. Pontinus prætores, quod eorum* OPERA FORTI FIDELIQVE VSVS ESSEM, MERITO AC IVRE LAVDANTVR. Liuius lib. 24. *Hispanis duplicia cibaria dari iussa*, OPERAQVE EORVM FORTI AC FIDELI PERSAEPE RESPVBL. VSA EST. Et lib. 45. *Et populum Rom. ab eo bello Punico*, FORTI FIDELIQVE OPERA ADIVTVM. Idem lib. 40. *Socium Latini nominis 12 millia, DC equites: quorum* FORTI OPERA *duobus aduersus Celtiberos prœliis vsus Q. Fuluius esset*. Quæ etiam lib. 22. coniungit: *Haberetis hodie viginti millia armatorum Canusii*, FORTIA, FIDELIA, PATRES CONSCRIPTI. Sequitur, Περὶ τούτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν, id est, DE EA RE ITA CENSVERVNT. Ἄνδρας καλοὺς κἀγαθοὺς καὶ φίλους προσαγορεῦσαι τὴν σύγκλητον, hoc est, VIROS BONOS ET AMICOS SENATVM APPELLARE. Quæ fuisse certa huiusmodi Senatusconsultorum verba ex Liuii lib. 29 supra docui, & nunc, vt alium quoque ex illo fonte riuulum ducam, moneo, Socios & Amicos BONORVM ET FIDELIVM appellatione olim ornari consueuisse, eaque præcipua laude commendatos. Itaque Locrensium Legati in Senatu de Pleminii crudelitate querentes, apud Liuium lib. 29. aiunt, *Magis indignenuni*, BONIS AC FIDELIBVS SOCIIS *tam atroces atque indignas iniurias ab legato vestro militibusque fieri*. Idem lib. 24. *Tum primum, vt pro* BONIS AC FIDELIBVS SOCIIS *facerent, orauit, vt duo legationem referrent ad Imperatores suos*. Et apud eundem lib. 22. Hieronis legati, *Itaque* inquiunt *quanquam probe sciat magnitudinem populi Rom. admirabiliorem prope aduersis rebus, quam secundis, missa tamen à se cuncta, quibus à* BONIS FIDELIBVSQVE SOCIIS *bella iuuari soleant*. Idem lib. 42. per legatos Antiochum regem petiisse ait, *imperarent sibi populus Rom. quæ* BONO FIDELIQVE SOCIO REGI *essent imperanda*. Et lib. 43. Carthaginiensium legati SE BONORVM FIDELIVMQVE SOCIORVM muneribus sæpe functos esse commemorant. Sallustius in bello Iugurthino, Leptitanos, ait, ex quo in societatem & amicitiam assumpti fuere, semper BONOS FIDELESQVE mansisse. Cicero etiam Oration. De Haruspic. Respons. testimonium Deiotaro tribuit huiusmodi, *Quem vnum habemus in orbe terrarum*, FIDELISSIMVM HVIC IMPERIO, ATQVE AMANTISSIMVM NOSTRI NOMINIS REGEM. Idem Philip. 11. *Quid de Cn. Pompeio loquar: qui vnum Deiotarum in toto orbe terrarum* EX ANIMO AMICVM, VEREQVE BENEVOLVM, VNVM FIDELEM POPVLO ROM. *iudicauit*. Hæc etiam verba Liuius lib. 22. ita coniungit. *Nunc autem quemadmodum hi* BONI FIDELESQVE (*nam fortes ne ipsi quidem dixerint*) *ciues esse possunt*. Reliqua excutiamus, Δι' ἣν αἰτίαν σύγκλητος κρίνει: QVAS OB RES, vel, OB EAS CAVSAS SENATVM IVDICARE. Ἀγροί, οἰκίαι, ὑπάρχοντα, AGRI, AEDIFICIA, LOCA. Ita forte, AGROS, AEDIFICIA, LOCA, reddere voluerunt: nam ea coniungi solita in legibus supra docuimus. Εἴ τινος πρόθεσμία παρεληλύθει. SI CVIVS ACTIONIS DIES EXIIT, vel, vt in edicto Prætoris, Ex quib. caus. maior. SIVE CVIVS ACTIONIS EORVM CVI DIES EXISSE DICETVR. Ἔχωσιν, διακατέχωσιν, καρπίζωνται, In his lucent verba hæc, HABERE, POSSIDERE, FRVI. Τέκνα, ἔγγονα, γυναῖκες. LIBERI, POSTERI, VXORES. Μηδὲ τοῦτο τὸ πρᾶγμα βλαβερὸν γένηται. NE EA RES FRAVDI SIT. Eius a ero Sc. eximia, primarumque, vt ita dicam, partium verba, quorum nomine illud exhibendum iudicium dictauimus, sunt hæc, Ὕπατοι ὁ ἕτερος ἢ ἀμφότεροι ἐὰν αὐτοῖς φαίνηται, τούτους εἰς τὸ τῶν φίλων διάταγμα ἀναγραφῆναι φροντίσωσιν. Quæ interpretatione mea non egent. In fragmento enim Latino supersunt hæc, CONSVLES, ALTER, AMBOVE SI EIS VIDEBITVR, EOS IN AMICORVM FORMVLAM REFERVNDOS CVRARENT. Illa vero, Ἐπιμέλειαν αὐτοῖς κατὰ τὸ διάταγμα, τόπον, παροχήν τε τὸν ταμίαν τὸν κατὰ πόλιν τούτοις μισθῶσαι, ἀποστεῖλαί τε κελεύσωσιν, funguntur officio horum Latinorum, MVNVSQVE EIS EX FORMVLA, LOCVM, LAVTIAQVE QVAESTOREM VRBANVM EIS LOCARE MITTEREQVE. Illa item verba Græca, Τὴν σύγκλητον θέλειν καὶ δίκαιον ἡγεῖσθαι, tantumdem valent, quantum Latina hæc, quæ in authentico apparent, SENATVM VELLE ET AEQVVM CENSERE EA ITA FIERI, ITA VTI E REPVBL. FIDEQVE SVA VIDEBITVR, CENSVERVNT. Atque hinc, quod semel dictum sit, Liuii verba nobis non immerito pro Senatus oraculis esse, facile quisque iudicabit.

Præter Societatem vero & Amicitiam, quandoque etiam HOSPITIVM CONTRAHI decernebant

cernebant Patres, cum eo qui eorum legatos benigne & comiter excepisset. Auctorem habeo, & qui magno suo periculo causam meam recipiat, Liuium. Is enim, cum Timasitheo Liparensi, quod a piratis captos Romanorum Legatos Delphos cum donis proficiscentes, perductosq; in publicum hospitium, Delphos etiam cum præsidio nauium prosecutus sospites Romam restituerat, HOSPITIVM SENATVSCONSVLTO FACTVM lib. 5. scribit. Eodemque lib. à Senatu decretum tradit, VT CVM CAERETIBVS PVBLICE HOSPITIVM FIERET, QVOD SACRA POPVLI ROM. AC SACERDOTES RECEPISSENT. Atque vt eos, quos in amicitiam & societatem admittebant, in Formulam sociorum referri iubebant, ita quibuscum fœdus dissoluebant, societatemq; distrahebant, eorum amicitiam societatemq; renuntiabant. Sic legatos in Macedoniam ad res repetendas, renuntiandamq; amicitiam regis Persei missos, eam amicitiam societatemque renuntiasse Liuius lib. 42. refert.

Honorificis Senatusconsultis expositis, his contraria, Probrosa aliquot & Ignominiosa adscribere consequens est. Quorum signa feret id, quod in milites qui ex acie Cannensi profugerant, factum accepimus. Liuius lib. 23. *De exercitu Marcelli,* QVI EX FVGA CANNENSI ESSENT, IN SICILIAM EOS TRADVCI, ATQVE IBI MILITARE, DONEC IN ITALIA BELLVM ESSET, *placuit.* Quo oculos reflexit lib. 25. cum ait: *Cannensis reliquiæ cladis, is exercitus erat relegatus in Siciliam, sicut ante dictum est,* NE ANTE PVNICI BELLI FINEM IN ITALIAM REPORTARETVR. Idem lib. 26. *Facinus indignum esse, Cannensem exercitum, quod ex acie fugerit, in Siciliam deportatum,* NE PRIVS INDE DIMITTATVR, QVAM HOSTIS EX ITALIA DECESSERIT. Plutarchus in Marcello, *Τῶν δὲ φυγῇ ἀφεστηκυιῶν τὸ πλῆθος εἰς Σικελίαν ἀπέστειλαν, Ἰταλίας μὴ ἀποβαίνειν, ἕως πολεμῶσι πρὸς Ἀννίβαν.* Simile Senatusconsultum factum esse de exercitu Cn. Fuluii, qui in Apulia fœde cæsus, fugatusque erat, ex Liuii lib. 26. intelligimus. Illic enim de eo sic loquitur: *Huic generi militum Senatus eumdem, quem Cannensibus finem statuerat militiæ.* Quod ego ita interpretor, vt Senatus eis missionem, reditumque in patriam negauerit ante belli finem. Additum, ait ibidem Liuius, vtrorumque ignominiæ, NE IN OPPIDIS HYBERNARENT, NEVE OPPIDIS HYBERNA PROPIVS VLLAM VRBEM DECEM MILLIBVS PASSVVM AEDIFICARENT. Quinetiam cum pro his Cannensis cladis reliquiis Marcellus Senatum per literas deprecatus esset, petiissetq; vt eorum sibi opera ad expugnationem Syracusarum vti liceret, decreuisse Senatum Liuius lib. 25. scribit. MILITIBVS QVI AD CANNAS COMMILITONES SVOS PVGNANTES DESERVISSENT, SENATVI NIHIL VIDERI REMPVBL. COMMITTENDAM ESSE. SI M. CLAVDIO PROCONSVLI ALITER VIDERETVR, FACERET QVOD E REPVBL. FIDEQVE SVA DVCERET: DVM NE QVIS EORVM MVNERE VACARET, NEV DONO MILITARI VIRTVTIS ERGO DONARETVR, NEV IN ITALIAM REPORTARETVR, DONEC HOSTIS INTRA ITALIAM ESSET. Valerius vero Maximus hoc idem narrans lib. 2. cap. 2. Senatum rescripsisse ait, INDIGNOS ESSE, QVI IN CASTRA RECIPERENTVR. CETERVM SE EI PERMITTERE, VT FACERET QVOD REIPVBL. EXPEDIRE IVDICASSET, DVM NE QVIS EX EIS MVNERE VACARET, AVT DONO MILITIAE DONARETVR, AVT IN ITALIAM, DONEC HOSTES IN EA ESSENT, ACCEDERET. At Frontinus lib. 4. Strategematum cap. 1. *Senatus, ait, negauit* SIBI PLACERE COMMITTI HIS REMPVBL. QVAM DESERVISSENT. *Marcello tamen permisse facere quod videretur,* DVM NE QVIS EORVM MVNERE VACARET, NEVE DONARETVR, NEVE QVOD PRAEMIVM FERRET, AVT IN ITALIAM REPORTARETVR (sic enim cum veteri codice legendum est) DVM POENI IN EA FVISSENT. Plutarchus in Marcello, *Ἐποιήσατο γνώμην ἡ βουλὴ μηδὲν εἰς δημοσίαν πράγματα δεῖσθαι Ῥωμαίους ἀνθρώπων ἀνάνδρων. Εἰ δὲ βούλεται χρῆσθαι Μάρκελλος αὐτοῖς ἴσως, μηδενὶ τῶν ἐπ᾽ ἀνδρείᾳ νομιζομένων στεφάνων καὶ γερῶν τυχεῖν ὑπ᾽ ἄρχοντος.* Auctor est Valerius Maximus lib. 2. c. 7. Tarentino bello, quassatis licet, atque attritis Reipubl. viribus, cum magnum captiuorum ciuium numerum à Pyrrho rege vltro missum recepissent Patres, decreuisse, VT EX IIS QVI EQVO MERVERANT, PEDITVM NVMERO MILITARENT, NEVE QVIS EORVM INTRA CASTRA TENDERET, NEVE LOCVM EXTRA ASSIGNATVM VALLO AVT FOSSA CINGERET, NEVE TENTORIVM EX PELLIBVS HABERET: *Recursum autem iis ad pristinum militiæ ordinem proposuerunt,* SI QVIS BINA SPOLIA EX HOSTIBVS TVLISSET. Ibidem etiam milites qui Rhegium iniusto bello occupauerant, mortuoque duce Iubellio M. Cæsium scribam eius sua sponte Imperatorem delegerant, Senatum

carcere inclusisse ait, ac M. Fuluio Flacco Trib. pl. denuntiante, ne in ciues Romanos aduersus morem maiorum animaduerteret, nihilominus propositum exsecutum esse. Itaque *quinquagenos per singulos dies*, VIRGIS CAESOS SECVRI PERCVTI *iussit*, EORVMQVE CORPORA SEPVLTVRAE MANDARI, MORTEMQVE LVGERI *vetuit*. Addit eodem loco Valerius, quod cum Q. Petilinum Consulem fortissime aduersus Ligures pugnantem occidere milites passi essent, LEGIONI, NEQVE STIPENDIVM ANNI PROCEDERE, NEQVE AERA DARI, SENATVS DECREVIT, *quia pro salute Imperatorum, hostium telis se non obtulerant*.

Plane eos qui turpem cum hostibus pacem fecissent, Senatus decernere solebat, ipsismet HOSTIBVS DEDI. Sic Caudinæ pacis sponsores HOSTIBVS DEDI Senatus decreuit, quemadmodum Liuius lib. 9. refert. Mancinum etiam propter inuidiam fœderis Numantini à Patre patrato ex S. C. Numantinis deditum, Cicero lib. 1. & 2. De Oratore, & Topic. & libr. 3. Officior. memorat. Cuius Senatusconsulti Appianus lib. De Bell. Hispaniensib. meminit his verbis: *Μαγκῖνον δὲ ἔγνωσαν ἐκδοῦναι τοῖς Νομαντίνοις, ὡς δι᾽ σφῶν αἰσχρὰς συνθήκας πεποιημένον, ᾧ λόγῳ καὶ Σαμνίταις οἱ πατέρες, ὅμοια χωρὶς αὐτῶν συνθεμένους ἡγεμόνας ἐκδεδώκεσαν.* Vell. Patercul. lib. 2. de Hispanis: *In illis*, ait, *turpe Q. Pompeii fœdus, turpiusq; Mancini, Senatus cum ignominia dediti Imperatoris rescidit*. Idque vt religione fœderis populus solueretur, ita placuisse Cicero Orat. pro Cæcinna, & Epitome Liuii lib. 56. & Plutarchus in Gracchis docent. Marcum quoque Clodium, CORSIS, quia turpem cum his pacem fecerat, DEDENDVM SENATVS CENSVIT, auctore Valerio Maximo libr. 6. cap. 3. Vtrumque Senatusconsultum Ammianus Marcellin. lib. 14. perstrinxit, de Nemesi loquens, his verbis: *Eadem Mancinum post imperium Numantinis summa atrocitate, Veturium & Clodium Corsis, substrauit*. Sed & L. Minurium, & L. Manlium Senatus CARTHAGINIENSIBVS, quod eorum legatis manus attulissent, PER FECIALES DEDI IVSSIT, narrante Valer. Maxim. lib. 6. cap. 7. & Liuio lib. 38. Q. Fabium quoque, & Cn. Apronium ædilitate functos, quod legatos ab vrbe Apollonia Romam missos, orta contentione pulsassent, Senatus, auctore Valerio Maximo, lib. 6. cap. 7. PER FECIALES LEGATIS DEDIDIT, Quæstoremque cum his Brundusium ire iussit, ne quam in itinere à cognatis deditorum iniuriam acciperent. Epitome Liuii lib. 15. *Cum legatos Apolloniatium ad Senatum missos quidam iuuenes pulsassent, dediti sunt Apolloniatibus*. Suetonius in Iul. cap. 24. scribit nonnullos in Senatu censuisse, CAESAREM DEDENDVM HOSTIBVS. Quemdam etiam ex Annibalis captiuis, qui fallaci reditu iureiurando se exsoluisset, Senatus censuit COMPREHENDENDVM, ET CVSTODIBVS PVBLICE DATIS DEDVCENDVM AD ANNIBALEM, vt Liuius lib. 22. scribit.

In hoc album referenda sunt Senatusconsulta in mortuorum ignominiam facta, quibus eorum memoria damnabatur. Cuiusmodi est id quo Valerius Max. lib. 6 cap. 7. Tiberium Gracchum, vt patriæ inimicum, quia potentiam suam saluti eius prætulerat, HOSTEM IVDICATVM, VLTIMO SVPPLICIO AFFECTVM, SEPVLTVRAE QVOQVE HONORE SPOLIATVM FVISSE scribit. Itemque, vt in CAII FRATRIS COMITES ET AMICOS ANIMADVERTERETVR. Vespasianum quoque Suetonius in eius vita cap. 2. ait, pœnæ coniuratorum addendum censuisse, VT INSEPVLTI PROIICERENTVR. Idem in Domitiano cap. vlt. *De cuius cæde Senatus adeo lætatus est, vt repleta certatim curia non temperaret, quin mortuum contumeliosissimo atq; acerbissimo acclamationum genere laceraret*, SCALAS ETIAM INFERRI, CLIPEOSQVE ET IMAGINES EIVS CORAM DETRAHI, ET IBIDEM SOLO AFFLIGI IVBERET, NOVISSIME ERADENDOS VBIQVE TITVLOS, ABOLENDAMQVE OMNEM MEMORIAM DECERNERET

Sed iam tempus est, vt ea, quæ ad exterarum nationum legatis dabantur, responsa, transitum faciam, & qua verborum formula concipi ea solerent, exemplis demonstrem. Ante omnia sciendum est, legatos petiisse, SIBI SENATVM DARI, id est, vt Senatum adire, mandataque sua & postulata exponere liceret, ad eamque rem sibi dies diceretur. Liuius libr. 30. *Legatis Carthaginiensium & Philippi regis (nam ii quoque venerant) petentibus*, VT SENATVS SIBI DARETVR, *responsum iussu Patrum à Dictatore est*, CONSVLES NOVOS EIS SENATVM DATVROS ESSE. Idem lib. 45. *Cum Rhodii gratulatum se de victoria, purgatumq; ciuitatis crimina, dicentes venisse, petiissent*, VT SENATVS SIBI DARETVR. Et lib. 42. *Responsum tamquam legatis*, VT QVI ADIRE, &c. Apud eumdem lib. 29. Locrensium legati orant, vti sibi PATRES ADEVNDI, *deplorandique ærumnas suas potestas fiat*. SENATVQVE DATO, natu maximus ex iis verba facit. De Rhodiorum etiam legatis, hæc lib. 42. scribit:

scribit: *Venerant Rhodii legati ad purganda ea qua vulgo iactari de ciuitate sciebant.* *Ceterum* SENATVM IIS DARI, *cum noui Consules magistratum inissent,* PLACVIT. Coloniarum quoque magistratus Romam accitos lib. 29. refert orasse atque obsecrasse Coss. VT SIBI SENATVM ADIRE, AC DEPRECARI LICERET. Valer. Max. lib. 5. cap. 1. De Ptolemæo, qui Romam clam Senatu sordidatus & squallidus venerat. *Hortatus*, ait, *eum Senatus est, vt depositis sordibus,* ADEVNDI IPSIVS DIEM PETERET. Senatus autem illis dati dicebatur, cum in Senatum introducti audiebantur, quemadmodum & Senatus dari dicebatur extra vrbem Imperatoribus, cum in Senatu de rebus abs se gestis differentes, postulantesque vt sibi triumphare liceret, audiebantur.

Legati vero Sociorum & Amicorum variis de caussis Romam veniebant: Nam vel vt querelas suas ad Senatum deferrent, vel Gratulandi causa, vel vt Auxilium pollicerentur, implorarentve, potissimum mitti consueuerant. Quæ, vt aliquo ordine locus hic tractetur, ita distinguenda censui. Primum ergo de querelis disseremus, ad quas varie pro re subiecta respondebatur. Interdum enim de iniuriis sibi à vicinis populis, vel regibus, illatis: interdum de iniuriis, quas à magistratibus Romanis passi erant, querebantur. Sociorum certe Italicorum legatis querentibus vri & vastari agros à finitimis Hetruscis, quod desciscere à populo Rom. nollent, obtestantibusque Patres conscriptos, VT SE A VI ATQVE INIVRIA COMMVNIVM HOSTIVM TVERENTVR, Responsum fuisse Liu. lib. 10. narrat, CVRAE SENATVI FVTVRVM, NE SOCIOS FIDEI SVAE POENITERET. Idem lib. 39. scribit, ex quo fama per gentes quæ Macedoniam accolunt, vulgata fuit, crimina, querimoniasque de Philippo rege non negligenter ab Romanis audiri, & multis operæpretium fuisse queri, pro se quasque ciuitates, gentesque, singulos etiam priuatim, Romam aut ad spem leuandæ iniuriæ, aut ad deflendæ solatium, venisse. Quæ cum vtcumque purgata essent à Demetrio Philippi filio, qui alia excusauit, alia recepit futura, ita vt maxime vellet Senatus, ad ea responderi placuit: NIHIL PATREM EIVS NEQVE RECTIVS, NEC MAGIS QVOD EX VOLVNTATE SENATVS ESSET FECISSE, QVAM QVOD VTCVMQVE EA GESTA ESSENT, PER DEMETRIVM FILIVM SATISFIERI VOLVISSET ROMANIS. MVLTA ET DISSIMVLARE ET OBLIVISCI ET PATI PRAETERITA, SENATVM POSSE, ET CREDERE ETIAM DEMETRIO CREDENDVM ESSE: OBSIDEM ENIM SE ANIMVM EIVS HABERE, ETSI PATRI CORPVS REDDIDERIT: ET SCIRE, QVANTVM SALVA IN PATREM PIETATE POSSIT. AMICVM EVM POPVLO ROMANO ESSE, HONORISQVE EIVS CAVSSA MISSVROS IN MACEDONIAM LEGATOS: VT SI QVID MINVS FACTVM SIT QVAM DEBVERIT, TVM QVOQVE SINE PIACVLO RERVM PRAETERMISSARVM FIAT. VELLE ETIAM, SENTIRE PHILIPPVM, INTEGRA OMNIA SIBI CVM POPVLO ROM. DEMETRII FILII BENEFICIO, ESSE. Idem Liuius lib. 42. refert Carthaginiensium legatos questos in Senatu præter agrum, de quo legati à Roma, qui in re præsenti cognoscerent missi erant, amplius septuaginta oppida, castellaque agri Carthaginiensis Masanissam vi atque armis occupasse: ac proinde Senatum orasse, vt trium harum rerum vnam abs se impetrari sinerent, vt, vel ex æquo apud socium populum quid cuiusque esset, disceptarent: vel permitterent Carthaginiensibus, vt aduersus iniusta arma pio iustoque se tutarentur bello: vel ad extremum, si gratia plus quam veritas apud eos valeret, semel statuerent, quid donatum ex alieno Masanissæ vellent. Ad quæ cum Masanissæ filius Gulussa respondisset, *Sibi facile non esse de his rebus agere, de quibus nihil mandati à patre haberet, neque patri facile fuisse mandare, cum Carthaginienses, nec qua de re acturi essent, nec omnino ituros se Romam indicassent: Eam causam fuisse patri mittendi se Romam qui deprecaretur Senatum, ne quid communibus inimicis, criminantibus se, crederent, quē ob nullam aliam causam, nisi propter constantem fidem erga populum Rom. odissent.* His vtrimque auditis, Senatus ita responderi iussit: SENATVI PLACERE, GVLVSSAM EXTEMPLO IN NVMIDIAM PROFICISCI ET NVNTIARE PATRI, VT DE IIS DE QVIBVS CARTHAGINIENSES QVERANTVR, LEGATOS QVAMPRIMVM AD SENATVM MITTAT, DENVNTIETQVE CARTHAGINIENSIBVS, VT AD DISCEPTANDVM VENIANT. SI ALIQVID POSSENT MASANISSAE HONORIS CAVSSA, ET FECISSE, ET FACTVROS ESSE: IVS GRATIAE NON DARE: AGRVM QVA CVIVSQVE SIT POSSIDERI VELLE: NEC NOVOS STATVI FINES, SED VETERES OBSERVARI, IN ANIMO HABERE: CARTHAGINIENSIBVS VICTIS, SE ET VRBES, ET AGROS CONCESSISSE, NON VT IN PACE ERIPERENT PER IN-

INIVRIAM, QVAE IVRE BELLI NON ADEMISSENT. Issenses vero legati cum apud Senatum questi essent, Gentium Illyriorum regem fines suos secundo populatum esse, mittendos ad eum, quemadmodum Liuius lib. 42. scribit, Patres censuerunt, qui nuntiarent, QVI SOCII QVERERENTVR APVD SENATVM, EXVSTVM A REGE AGRVM: NON AEQVVM EVM FACERE, QVI AB SOCIIS SVIS NON ABSTINERET INIVRIAM. Sed & cum legati sociarum vrbium ex Græcia questi essent, vastatos agros a Philippi Macedonum regis præsidiis, missosque in Macedoniam ad res repetendas legatos, non admissos, Senatum censuisse, LEGATOS MITTENDOS AD PHILIPPVM REGEM, QVI HAEC ADVERSVS FOEDVS FACTA VIDERI PATRIBVS, NVNTIARENT, idem Liuius lib. 30. memorat. Quod vbi Philippus comperit, legatos Romam misit, qui purgarent quæ de populatione sociorum illi obiiciebantur, & M. Aurelium vltro accusarent, quod contra fœdus bello eum lacessisset. Hi responsum, vt eodem libro Liuius narrat, tulerunt huiusmodi, BELLVM QVAERERE REGEM, ET SI PERGAT, PROPEDIEM INVENTVRVM. DVPLICITER AB EO FOEDVS VIOLATVM: ET QVOD SOCIIS POPVLI ROM. INIVRIAS FECERIT, BELLO ARMISQVE LACESSIVERIT, ET QVOD HOSTES AVXILIIS ET PECVNIA IVVERIT: ET P. SCIPIONEM RECTE ATQVE ORDINE VIDERI FECISSE, ET FACERE, QVOD EOS QVI ARMA CONTRA POPVLVM ROM. FERENTES CAPTI SVNT, HOSTIVM NVMERO IN VINCVLIS HABEAT: ET M. AVRELIVM E REPVB. FACERE, GRATVMQVE ID SENATVI ESSE, QVOD SOCIOS POPVLI ROM. QVANDO IVRE FOEDERIS NON POSSET, ARMIS TVEATVR.

Plane sociorum inter se controuersiis auditis, Senatus plerumque decernebat legatos mitti, qui in re præsenti de iis cognoscerent. Et ita post Carthaginiensium & Masanissæ disceptationes auditas, de regione quam dubiæ possessionis, sui regni, an iuris Carthaginiensium esset, Masanissa effecerat, *Responderi*, ait Liuius lib. 34. *Legatis vtriusque partis placuit*, MISSVROS SE IN AFRICAM, QVI INTER POPVLVM CARTHAGINIENSEM, ET REGEM IN RE PRAESENTI DISCEPTARENT. Quod & Appian. ἐν Λιβυκῇ refert. Legationibus quoque Eumenis, Ariaratis Cappadocis, & Pharnacis, non aliud responsum datum Liu lib. 40. tradit, quam, MISSVROS, QVI DE CONTROVERSIIS EORVM COGNOSCERENT, STATVERENTQVE. Post auditas etiam Thessalorum & Perrœborum querelas, de vrbibus suis à Philippo Macedonum rege possessis, & Eumenis regis, de Thraciis oppidis per vim ab eo occupatis, cum Philippi regis legati, qui ad ea purganda venerant, nihil, nisi permissu Romanorum Imperatorum factum, affirmassent, Senatus ne quid absente rege statueret, LEGATOS, AD EAS CONTROVERSIAS DISCEPTANDAS, MISIT: qui postquam legationem renuntiarunt, regum quoque, ciuitatumque legatos in Senatum introduxerunt: Patres, ALIAM NOVAM LEGATIONEM, IN MACEDONIAM ET GRAECIAM, DECREVERVNT, AD VISENDVM, REDDITAENE CIVITATES RHODIIS, ET THESSALIS, ET PERRAEBIS, ESSENT, vt idem Liu. lib. 39. narrat. Idem lib. 37. Asiæ legationibus, & querelis de Antiocho auditis, responsum scribit, DECEM LEGATOS MORE MAIORVM SENATVM MISSVRVM AD RES ASIAE DISCEPTANDAS, COMPONENDASQVE.

Senatus æque aures querelis de Magistratibus patebant. Locrensium legatos Liuius lib. 29. scribit, questos in Senatu se à Q. Pleminio Legato, Romanisque militibus plus quam hostilia passos, multaque nefarie in Deos hominesque facta. Quibus excedere iussis, Senatum de his consultum ita censuisse: PLEMINIVM LEGATVM VINCTVM ROMAM DEPORTARI PLACERE, ET EX VINCVLIS CAVSAM DICERE: AC SI VERA FORENT QVAE LOCRENSES QVERERENTVR, IN CARCERE NECARI, BONAQVE EIVS PVBLICARI. M. POMPONIVM PRAETOREM, CVI SICILIA PROVINCIA SORTE EVENISSET, TRIDVO PROXIMO IN PROVINCIAM PROFICISCI. COSS. DECEM LEGATOS QVOS IIS VIDERETVR, EX SENATV LEGERE, QVOS CVM PRAETORE MITTERENT, ET DVOS TRIBVNOS PLEB. ATQVE AEDILEM. CVM EO CONSILIO PRAETOREM COGNOSCERE. SI EA QVAE LOCRENSES FACTA QVERERENTVR, IVSSV AVT VOLVNTATE P. SCIPIONIS FACTA ESSENT, VT EVM DE PROVINCIA DECEDERE IVBERENT. SI P. SCIPIO IAM IN AFRICAM TRAIECISSET, TRIBVNI PLEB. ATQVE AEDILIS CVM DVOBVS LEGATIS, QVOS MAXIME IDONEOS PRAETOR CENSVISSET, IN AFRICAM PROFICISCERETVR. TRIBVNI ATQVE AEDILIS, QVI REDVCERENT INDE SCIPIONEM:

PIONEM: LEGATI, QVI EXERCITVI PRAEESSENT, DONEC NOVVS IMPERATOR AD EVM EXERCITVM VENISSET. SIN M. POMPONIVS, ET DECEM LEGATI, COMPERISSENT, NEQVE IVSSV, NEQVE VOLVNTATE P. SCIPIONIS EA FACTA ESSE, VT IN EXERCITV SCIPIO MANERET, BELLVMQVE, VT PROPOSVISSET, GERERET. LOCRENSIBVS CORAM SENATVM RESPONDERE. QVAS INIVRIAS SIBI FACTAS QVERERENTVR, NEQVE SENATVM, NEQVE POPVLVM ROM. FACTAS VELLE: VIROS BONOS, SOCIOSQVE ET AMICOS EOS APPELLARI. LIBEROS, CONIVGES, QVAEQVE ALIA EREPTA ESSENT, RESTITVI. PECVNIAM, QVANTA EX THESAVRIS PROSERPINAE SVBLATA ESSET, CONQVIRI, DVPLAMQVE PECVNIAM IN THESAVRIS REPONI, ET SACRVM PIACVLARE FIERI: ITA VT PRIVS AD COLLEGIVM PONTIFICVM REFERRETVR, QVOD SACRI THESAVRI MOTI, APERTI, VIOLATIQVE ESSENT, QVAE PIACVLA, QVIBVS DIIS, QVIBVS HOSTIIS FIERI PLACERET. MILITES QVI LOCRIS ESSENT OMNES IN SICILIAM TRANSPORTARI. QVATVOR COHORTES SOCIORVM LATINI NOMINIS IN PRAESIDIVM LOCROS ADDVCI. Idem Liuius lib. 42. Abderitarum legatos narrat auditos in Senatu, querentes oppidum suum ab Hortensio Prætore expugnatum ac direptum esse, principes securi percussos, sub corona ceteros venisse. Quæ cum indigna Patribus visa essent, decreuerunt, vt duo legati ad RESTITVENDOS IN LIBERTATEM ABDERITAS MITTERENTVR. *Iisdem mandatum, vt & Hostilio Consuli, & Hortensio Pratori nuntiarent*, SENATVM, ABDERITIS INIVSTVM BELLVM ILLATVM, CONQVIRIQVE OMNES QVI IN SERVITVTE SINT, ET RESTITVI IN LIBERTATEM, AEQVVM CENSERE. De Cassio quoque, qui tum Tribunus militum in Macedonia erat, cum querelæ ad Senatum delatæ essent, tam a Gallorum regulis, quam a Carnorum, Histrorum, Iapidumque legatis, quod is agros Alpinorum populorum depopulatus, hostiliter peragrasset, passimque rapinas & incendia facta, & se pro hostibus habitos dixissent, Responsum fuisse, Liuius lib. 43. auctor est, SENATVM EA QVAE FACTA QVEREBANTVR, NEQVE SCISSE FVTVRA, NEQVE SI FACTA ESSENT PROBARE. SED INDICTA CAVSA DAMNARI ABSENTEM CONSVLAREM VIRVM, INIVRIVM FORE, CVM IS REIPVB. CAVSSA ABESSET. VBI IS EX MACEDONIA REDISSET, TVM SI CORAM EVM ARGVERE VELLENT, COGNITA RE, SENATVM DATVRVM OPERAM, VT SATISFIERET. *Nec responderi tantum iis gentibus, sed legatos mitti, duos ad Regulum trans Alpes, tres circa eos populos placuit: qui indicarent quæ Patrum sententia esset.* Sed & cum Hispaniæ vtriusque legati aliquot populorum, in Senatum introducti, de Magistratuum Rom. auaritia, superbiaq; conquesti essent, petiissentque, ne se socios fœdius spoliari, vexarive, quam hostes paterentur: Senatus, narrante Liuio lib. 43. L. Canuleio Prætori, qui Hispaniam sortitus erat, negotium dedit, VT IN SINGVLOS, A QVIBVS HISPANI PECVNIAS REPETERENT, QVINOS RECIPERATORES EX ORDINE SENATORIO DARET, PATRONOSQVE QVOS VELLET, SVMENDI POTESTATEM FACERET. Memorabile est & illud Senatus responsum Chalcidensium legatis datum. Nam cum illi de iniuriis sibi illatis a C. Lucretio & Hortensio Prætoribus Romanis questi essent, Senatus iussu, Chalcidensibus, quemadmodum Liuius lib. 43. scribit, Q. Mænius Prætor respondit: QVAE BENE MERITOS ESSE, ET ANTE, ET IN BELLO QVOD GERATVR, DE POPVLO ROM. DICANT, EA ET SCIRE VERA EOS REFERRE SENATVM, ET PERINDE AC DEBEANT GRATA ESSE. QVAE FACTA A C. LVCRETIO, FIERIQVE AB L. HORTENSIO PRAETORIBVS ROMANIS QVERANTVR, EA NEQVE FACTA, NEQVE FIERI VOLVNTATE SENATVS, QVEM NON POSSE EXISTIMARE, QVI SCIAT BELLVM PERSI, ET ANTE PHILIPPO PATRI EIVS INTVLISSE POPVLVM ROM. PRO LIBERTATE GRAECIAE, NON VT EA A MAGISTRATIBVS SOCII, ATQVE AMICI PATERENTVR. LITTERAS SE AD L. HORTENSIVM PRAETOREM DATVROS ESSE, QVAE CHALCIDENSES QVERANTVR ACTA, EA SENATVI NON PLACERE. SI QVI IN SERVITVTEM LIBERI VAENISSENT, VT EOS CONQVIRENDOS PRIMO QVOQVE TEMPORE, RESTITVENDOSQVE IN LIBERTATEM CVRARET: SOCIORVM NAVALIVM NEMINEM, PRAETER MAGISTROS, IN HOSPITIA DEDVCI, AEQVVM CENSERE. Sed & cum Syracusanorum legati in Senatum introducti, questi essent, præter mœnia & tecta exhausta vrbis, & refracta Deum delubra, Diis ipsis, ornamentisq; corũ ablatis, nihil relictum

Syracusis esse: Bona quoque multis adempta, ita vt ne nudo quidem solo, reliquiis direptæ fortunæ alere sese ac suos possent, orassentque Patres conscriptos, vt si nequirent omnia, saltim quæ comparerent, cognoscique possent, restitui dominis iuberent. De eorum postulatis ira decreuisse Patres, Liuius lib. 26. scribit, QVAE MARCELLVS GERENS BELLVM, VICTORQVE EGISSET, RATA HABENDA ESSE: IN RELIQVVM CVRAE SENATVI FORE REM SYRACVSANAM: MANDATVROSQVE CONSVLI LEVINO, QVOAD SINE IACTVRA REIPVB. FIERI POSSET, FORTVNIS EIVS CIVITATIS CONSVLERET. Idem lib. 38. refert Ambraciensium legatos in Senatum introductos, qui sibi, cum in pace essent, imperataque à prioribus Coss. fecissent, & eadem præstare obedienter M. Fuluio parati essent, bellum illatum questi sunt, agros primum depopulatos, terrorem direptionis & cædis vrbi iniectum, vt eo metu claudere cogerentur portas: obsessos deinde & oppugnatos se, & omnia exempla belli edita in se, cædibus, incendiis, ruinis, direptione vrbis, coniuges, liberos, in seruitium abstractos: bona adempta, templa tota vrbe spoliata ornamentis, simulacra Deûm, Deos demum ipsos conuulsos ex sedibus suis ablatos esse: parietes postesque nudatos. De ea re S. C. factum est, VT AMBRACIENSIBVS OMNES SVAE RES REDDERENTVR. IN LIBERTATE ESSENT, AC LEGIBVS SVIS VTERENTVR: PORTORIA QVAE VELLENT, TERRA MARIQVE CAPERENT, DVM EORVM IMMVNES ROMANI AC SOCII LATINI NOMINIS ESSENT: SIGNA ALIAQVE ORNAMENTA, QVAE QVERERENTVR EX AEDIBVS SVIS SVBLATA ESSE, DE IIS, CVM M. FVLVIVS ROMAM REVERTISSET, PLACERE AD COLLEGIVM PONTIFICVM REFERRI, ET QVOD II CENSVISSENT, FIERI. Posteaque per infrequentiam adiectum Senatusconsulto à Consule, AMBRACIAM NON VIDERI VI CAPTAM ESSE. Narrat idem Liuius lib. 39. Gallos ad 12. millia armatorum, superante in Gallia multitudine, agri inopia & egestate coactos, Alpes ad quærendam sedem transgressos esse, oppidumque in eo loco, quod incultum per solitudinem videbant, ædificare cœpisse. Ad quod legiones admoueri Cos. Marcellus iussit: cui venienti sese illi dediderunt: illis in deditionem acceptis, arma, quæque alia aut populantes agros rapuerant, aut secum attulerant, egerantve, adempta. De his rebus qui quererentur, legatos Romam miserunt, qui introducti orarunt, ne in se innoxios deditos acerbius, quam in hostes sæuirent. Quorum querelis ita Senatus responderi iussit: NEQVE ILLOS RECTE FECISSE, CVM IN ITALIAM VENERINT, OPPIDVMQVE IN ALIENO AGRO, NVLLIVS ROMANI MAGISTRATVS, QVI EI *PROVINCIAE PRAEESSET, PERMISSV AEDIFICARE CONATI SVNT: NEQVE SENATVI PLACERE, DEDITOS SPOLIARI. ITAQVE SE CVM IIS LEGATOS AD COSS. MISSVROS: QVI, SI REDEANT VNDE VENERINT, OMNIA IIS SVA REDDI IVBEANT: QVIQVE PROTINVS EANT TRANS ALPES, ET DENVNTIENT GALLICIS POPVLIS, MVLTITVDINEM SVAM DOMI CONTINEANT. Atque hoc me Senatus decretum pungit stimulatque, vt aliud ei adfine, extra ordinem quidem, sed non extra rem, addam. Nam cum Ligurum duo millia fere ad extremum finem prouinciæ Galliæ vbi castra Marcellus habebat, venissent, orantes vt reciperentur, & ille eodem loco opperiri Liguribus iussis, Senatum per litteras consuluisset, Senatus, auctore Liuio lib. 30. rescribere Ogulnium Prætorem Marcello iussit, VERIVS FVISSE COSS. QVORVM PROVINCIA ESSET, QVAM EI, QVID E RE PVBLICA ESSET, DECERNERE. TVM QVOQVE NON PLACERE SIBI PER DEDITIONEM LIGVRES RECIPI. RECEPTIS ARMA ADIMI, ATQVE EOS AD COSS. MITTI, SENATVM AEQVVM CENSERE. Sed & cum ex diuersa fuga in vnum collecti magno numero Ligures, sese M. Popilio Consuli à quo victi fusique erant, dedidissent, nihil illi quidem pacti, sperantes tamen non atrocius, quam superiores Imperatores, Consulem in se sæuiturum, & ipsos nihilominus, bonaque eorum Consul vendidisset, atrox res, ait Liuius lib. 42. visa Senatui, deditos in fidem populi Rom. pessimo exemplo, ne quis vmquam se dedere auderet, væniisse. Deque ea re Senatusconsultum in hæc verba factum: QVAS OB RES PLACERE SENATVI, M. POPILIVM COS. LIGVRES PRETIO EMPTORIBVS REDDITO, IPSOS RESTITVERE IN LIBERTATEM BONAQVE VT IIS, QVIDQVID EIVS RECVPERARI POSSIT, REDDANTVR, CVRARE. ARMA PRIMO QVOQVE TEMPORE FIERI IN EA GENTE: CONSVLEM DE PROVINCIA DECEDERE, CVM DEDITOS IN SEDEM SVAM LIGVRES RESTITVISSET: CLARAM VICTORIAM

VINCENDO

VINCENDO OPPVGNANTES, NON SAEVIENDO IN AFFLICTOS FIERI. Eumdem cum postea prœlio commisso decem millia Ligurum occidisset, A SENATV INCREPITVM, ibidem scribit, QVOD DEDITIS BELLVM CONTRA IVS AC FAS INTVLISSET, ET PACATOS AD REBELLIONEM INCITASSET. Ad hæc Tribunos, ex auctoritate Senatus, rogationem promulgasse, VT QVI EX DEDITIS, IN LIBERTATEM RESTITVTVS ANTE CALENDAS SEXTILES PRIMAS NON ESSET, CVIVE DOLO MALO IS IN SERVITVTEM VAENISSET, VT IVRATVS SENATVS DECERNERET, QVI EAM REM QVAERERET, ANIMADVERTERETQVE. Ipse etiam Popilius, postquam in vrbem rediit, multorum iurgiis in Senatu laceratus fuit, Senatusque consultum factum, VT QVI LIGVRVM POST Q. FVLVIVM, L. MANLIVM COSS. HOSTES NON FVISSENT, VT EOS C. LICINIVS, CN. SICINIVS PRAETORES, IN LIBERTATEM RESTITVENDOS CVRARENT, AGRVMQVE IIS TRANS PADVM COS. C. POPILIVS DARET.

Ex quo Senatusconsulto, itemque iis quæ de Abderitis, Locrensibus, Chalcidensibusque facta supra commemorauimus, colligere licet, Senatum eos, qui iniuria vænierant, aut quorum irritam venditionem facere vellet, IN LIBERTATEM RESTITVI, decreuisse. Eaque verborum formula, duas Campanas mulieres belli iure in seruitutem redactas, Senatus, pro præmio, pristinæ libertati reddi censuit, apud Liuium lib. 22. Ardeates plane post abiudicatum agrum de quo cum Aricinis contendentes iudicem populum Romanum ceperant, cum in eo essent vt deficerent, legatos Romam misere, qui ita de iniuria abiudicati agri questi sunt, vt si demereretur ea, in fœdere atque amicitia mansuros restituto agro appareret. Eos Liuius lib. 4. cum hoc responso dimissos, scribit: IVDICIVM POPVLI RESCINDI AB SENATV NON POSSE, PRAETERQVAM QVOD NVLLO NEC EXEMPLO, NEC IVRE FIERET, CONCORDIAE ETIAM ORDINVM CAVSA. SI ARDEATES SVA TEMPORA EXSPECTARE VELINT, ARBITRIVMQVE SENATVI LEVANDAE INIVRIAE SVAE PERMITTANT, FORE, VT POSTMODVM GAVDEANT, SE IRAE MODERATOS: SCIANTQVE PATRIBVS AEQVE CVRAE FVISSE, NE QVA INIVRIA IN EOS ORIRETVR, AC NE ORTA DIVTVRNA ESSET.

Interdum, Gratulandi causa, & vt de victoriis populi Romani gratularentur, legati Romam mittebantur: simulque ob beneficia accepta Gratias quandoque agebant. Sic Masinissæ legati in Senatum introducti, GRATVLATI SVNT, primum SENATVI, QVOD SCIPIO PROSPERE RES IN AFRICA GESSISSET: deinde GRATIAS EGERVNT, QVOD IS MASINISSAM NON APPELLASSET MODO REGEM, SED FECISSET, RESTITVENDO IN PATERNVM REGNVM, IN QVO POST SYPHACEM SVBLATVM, SI ITA PATRIBVS VISVM ESSET, SINE METV ET CERTAMINE ESSET REGNATVRVS. DEINDE QVOD COLLAVDATVM PRO CONCIONE, AMPLISSIMIS DECORASSET DONIS: QVIBVS NE INDIGNVS ESSET, ET DEDISSE OPERAM MASINISSAM, ET PORRO DATVRVM ESSE: petereque Regem dixerunt, VT REGIVM NOMEN, CETERAQVE SCIPIONIS BENEFICIA ET MVNERA, SENATVS DECRETO SVO CONFIRMARET. Ad ea Senatus, quemadmodum Liuius libro 30, scriptum reliquit, respondit, RERVM GESTARVM IN AFRICA PROSPERE COMMVNEM SIBI CVM REGE GRATVLATIONEM ESSE: SCIPIONEM RECTE ATQVE ORDINE VIDERI FECISSE, QVOD EVM REGEM APPELLASSET: ET QVIDQVID ALIVD FECISSET, QVOD HONORI FORET MASINISSAE, EA PATRES COMPROBARE, ATQVE LAVDARE. Idem libr. 37. legatos ab Ptolemæo & Cleopatra regibus Ægypti venisse refert, GRATVLANTES, QVOD M. ACILIVS COS. ANTIOCHVM REGEM GRAECIA EXPVLISSET, adhortantesque, VT IN ASIAM EXERCITVM TRAIICERENT: REGES AEGYPTI AD EA QVAE CENSVISSET SENATVS, PARATOS FORE. Quibus GRATIAS ACTAS, ait. Vbi vero ea legatio quæ missa ad Antiochum erat, Romam rediit, retulitque controuersias inter Reges Antiochum & Ptolemæum sublatas esse, & exercitum ex Ægypto in Syriam reductum, post ipsorum Regum legatos venisse, idem lib. 45. scribit. Et Antiochi quidem legati verba fecerunt huiusmodi: OMNI VICTORIA POTIOREM PACEM REGI, QVAE SENATVI PLACVISSET, VISAM: EVMQVE HAVD SECVS QVAM DEORVM IMPERIO, LEGATORVM ROMANORVM IVSSIS PARVISSE. GRATVLATI DEINDE EAM VICTORIAM SVNT, AD QVAM SVMMA OPE, SI QVID IMPERATVM FORET ADIVTVRVM REGEM FVISSE. *Ptolemæi autem Legati, communi*

nomine Regis & Cleopatra GRATIAS EGERVNT, ADIECERVNTQVE PLVS EOS. S. P. Q. R. QVAM PARENTIBVS SVIS, PLVS, QVAM DIIS IMMORTALIBVS, DEBERE: PER QVOS OBSIDIONE MISERRIMA LIBERATI ESSENT, REGNVM PATRIVM PROPE AMISSVM RECEPISSENT. Quibus responsum ab Senatu est, ANTIOCHVM RECTE ATQVE ORDINE FECISSE, QVOD LEGATIS PARVISSET, GRATVMQVE ID ESSE S. P. Q. R. REGIBVS AEGYPTI, PTOLEMAEO CLEOPATRAEQVE, SI QVID PER SE BONI COMMODIQVE EVENISSET, ID MAGNOPERE SENATVM LAETARI: DATVRVMQVE OPERAM, VT REGNI SVI MAXIMVM SEMPER PRAESIDIVM POSITVM ESSE IN FIDE POPVLI ROMANI DVCANT. Saguntinorum legatos, in Senatum introductos, postquam populi Romani ergo eos merita commemorassent, tali ad extremum oratione usos Liuius lib 28. memorat. OB HAEC QVIBVS MAIORA NEQVE SPERARE, NEQVE O[illegible]TARE AB DIIS IMMORTALIBVS POTERAMVS, GRATIAS ACTVM NOS DECEM LEGATOS, SAGVNTINVS SENATVS, POPVLVSQVE, AD VOS MISIT, SIMVL GRATVLATVM QVOD ITA RES PER HOS ANNOS IN ITALIA ATQ. HISPANIA CESSISTIS, *ut Hispaniam non Ibero amne tenus, sed qua terrarum ultimus finis Oceanus, dem[illegible]am armis habeatis: Italia, nisi quatenus vallum castrorum cingit, nihil reliqueritis Pœno.* IOVI OPT. MAX. PRAESIDI CAPITOLINAE ARCIS, NON GRATES TANTVM AGERE IVSSI SVMVS, SED DONVM HOC ETIAM, SI VOS PERMITTERETIS, CORONAM AVREAM VICTORIAE ERGO FERRE. ID VTI PERMITTATIS, QVAESVMVS VTIQVE, SI VOBIS ITA VIDETVR, QVAE NOBIS IMPERATORES VESTRI COMMODA TRIBVERVNT, EA RATA ATQVE PERPETVA, AVCTORITATE VESTRA FACIATIS. *Senatus legatis Saguntinis ita respondit:* ET DIRVTVM, ET RESTITVTVM SAGVNTVM, FIDEI SOCIALIS VTRINQVE SERVATAE DOCVMENTVM OMNIBVS GENTIBVS FORE. SVOS IMPERATORES RECTE ATQVE ORDINE, ET EX VOLVNTATE SENATVS FECISSE, QVOD SAGVNTVM RESTITVERINT, CIVESQVE SAGVNTINOS SERVITIO EXEMERINT: QVAEQVE ALIA EIS BENIGNE FECERINT, EA SENATVM ITA VOLVISSE FIERI. DONVM, PERMITTERE, VT IN CAPITOLIO PONERENT. Quinetiam cum iidem legati petiissent, ut, QVATENVS TVTO POSSENT, ITALIAM SPECTATVM IRENT, duces datos, literasque per oppida missas, VT EOS COMITER ACCIPERENT, ibidem scribit. Masgabam Masinissæ filium idem Liuius lib. 45 in Senatu exposuisse ait, quot pedites equitesque, quot elephantos, quantum frumenti pater suus ad [illegible] in Macedonicum m[illegible]. *Sed duas res ei rubori fuisse. Unam quod rogasset eum per legatos Senatus, quæ ad b[illegible]um o[illegible], & non imperasset: alterum quod pecuniam ei pro frumento m[illegible] M[illegible]ssam memi[illegible] [illegible]gnum a populo Rom. partum, auctumq & m[illegible] [illegible]licatum habere [illegible]su regni contentum [illegible]ire, [illegible]minium & ius, eorum, qui dederint, esse. Sumere itaque eos[illegible]em, non se rogare æquum esse n[illegible] en[illegible]re ea, ex fructibus agri ab se dati, quæ ibi prouenirent. Id Masinissæ satis esse & fore, quod populo Romano superesset.* Addiditque, iussum se esse Senatui ob deuictam Macedoniam gratul[illegible] *tan[illegible] eam rem lætitiæ patri suo esse, ut Romam venire velit,* IOVIQVE OPT. MAX. IN CAPITOLIO SACRIFICARE, ET GRATES AGERE. ID NISI MOLESTVM SIT, VT EI PERMITTATVR, AB SENATV PETERE. *Responsum regulo est* FACERE PATREM EIVS MASINISSAM, QVOD VIRVM GRATVM, BONVMQVE FACERE DECEAT, VT PRETIVM, HONOREM[illegible] OB[illegible]TO BENEFICIO ADDAT. ET [illegible] ROM. AB EO, BELLO PVNICO [illegible]TI FIDELIQVE OPERA ADIVTVM, ET ILLVM FAVENTE POPVLO RO. REGNVM ADEPTVM, AEQVITATE SVA POSTEA TRIVM REGVM BELLIS, DEINCEPS OMNIBVS FVNCTVM OFFICIIS. VICTORIA VERO POPVLI ROM. LAETARI EVM REGEM MIRVM NON ESSE, QVI [illegible] OMNEM FORTVNAE, REGNIQVE SVI, CVM REBVS ROMANIS IMMISCVISSET. GRATES DIIS PRO POPVLI ROM. VICTORIA APVD SVOS PENATES A[illegible]T ROMAE; FILIVM PRO EO ACTVRVM GRATVLATVM SATIS SVO AC PATRIS NOMINE ESSE. IPSVM REL[illegible]RE REGNVM, ET AFRICA EXCEDERE, PRAETER[illegible]AM QVOD ILLI [illegible] ESSET NON ESSE E REPVB. POPVLI ROM. SENATVM CENSERE. Ex quibus apparet, Legatos qui gratulatum mittebantur, p[illegible]ue d[illegible] Ioui Capitolino [illegible]sse, e[illegible]que ut in Capitolio ponere, sacrificare liceret, postulasse. Et ita Liuius libr. 35. post finitum in Græcia cum Antiocho bellum, Philippi legatos Romam [illegible] refert in Senatum [illegible] introductos, GRATVLANTES DE VICTORIA. *Iis,* inquit, *petentibus,* VT SIBI SACRIFICARE IN CAPITOLIO, DONVMQVE EX AVRO LICERET PONERE IN AEDEM IOVIS OPT. MAX. PER-

MIS-

MISSVM AB SENATV, BENIGNEQVE RESPONSVM. Idem lib.3. *Inter hæc,ait,a Latinis & Hernicis legati*, GRATVLATVM DE CONCORDIA PATRVM AC PLEBIS, *Romam venerunt*, DONVMQVE OB EAM, IOVI OPT. MAX. CORONAM AVREAM IN CAPITOLIVM TVLERE. Prusiam etiam Bithyniæ regem Senatu adito gratulatum victoriam esse, petiisseque, vt VOTVM SIBI SOLVERE ROMAE, IN CAPITOLIO, DECEM MAIORES HOSTIAS, ET PRAENESTE, VNAM FORTVNAE, LICERET, quæ ille pro victoria populi Rom. vouerat, supra ex Liuio lib. 45. retulimus: Cui id concessum, decretumque, VT VICTIMAE, ALIAQVE QVAE AD SACRIFICIVM PERTINERENT, REGI EX PVBLICO PRAEBERENTVR. Idem libr. 7. post Samnites victos, Carthaginienses, Romam legatos misisse, ait, cum CORONAE AVREAE DONO, QVAE IN CAPITOLIO IN IOVIS CELLA PONERETVR. Inde legati Rhodiorum apud eum lib. 45. *Antea*, aiunt, *Carthaginiensibus victis, Philippo, Antiocho, superatis, cum Romam venissemus, ex publico hospitio, in Curiam* GRATVLATVM VOBIS, P. C. EX CVRIA IN CAPITOLIVM AD DEOS VESTROS DONA FERENTES, *veniebamus*.

Idem & absque Gratulatione interdum petebatur. Nam lib. 43 Alabandensium legatos ait, CORONAM AVREAM, QVAM IN CAPITOLIO PONERENT, DONVM IOVI OPT. MAX. attulisse; DONVMQVE ID VT IN CAPITOLIO PONERE, ET SACRIFICARE LICERET, PETIISSE. Idem ipsum & Lampsacenos, coronam auream afferentes petiisse, scribit. Pamphyliorum quoque legatos ad amicitiam cum populo Rom. renouandam missos, coronam auream in Curiam intulisse, petentibusque iis VT ID DONVM IN CELLA IOVIS OPT. MAX. PONERE, ET SACRIFICARE IN CAPITOLIO LICERET, permissum, Liuius lib. 44. scriptum reliquit.

Interdum Socii & Amici auxilium a S. P. Q. R. implorabant: cuius generis aliquot Senatusconsulta Liuius ad ærarium defert. Decreuisse enim Senatum libr. 6. ait, VT DICTATOR SVTRINIS SOCIIS POPVLI ROM. AVXILIVM PRIMO QVOQVE TEMPORE FERRET. Idem lib. 7. Campanos narrat auxilium a Romanis aduersus Samnites postulasse per legatos: quibus in Senatu auditis, & summotis, Consulem Patres consuluisse: *quorum magna pars: etsi vberrimus ille ager Italiæ, marique propinquus, ad varietates annonæ, horreum populi Rom. fore videbatur, tamen tanta vtilitate fidem antiquiorem fuisse*: ac proinde ex auctoritate Senatus Consulem respondisse, AVXILIO VOS CAMPANI DIGNOS CENSET SENATVS: SED ITA VOBISCVM AMICITIAM INSTITVI PAR EST, NE QVA VETVSTIOR AMICITIA AC SOCIETAS VIOLARETVR. SAMNITES NOBISCVM FOEDERE IVNCTI SVNT. ITAQVE ARMA, DEOS PRIVS QVAM HOMINES VIOLATVRA, ADVERSVS SAMNITES VOBIS NEGAMVS: LEGATOS, SICVT FAS IVSQVE EST, AD SOCIOS ATQVE AMICOS PRECATVM MITTEMVS, NE QVA VOBIS VIS FIAT. Apud eumdem libr. 23. legimus, Petilinos ab Annibale obsessos, qui vni ex Brutiis manserant in amicitia Romana, legatos Romam ad præsidium petendum misisse. Patres vero, *circumspectis omnibus imperii viribus fateri coacti, nihil iam longinquis sociis in se præsidii esse*, REDIRE DOMVM, FIDEQVE AD VLTIMVM EXPLETA, CONSVLERE SIBIMET IPSOS IN PRAESENTI FORTVNA, *iusserunt*. Id ipsum Valer. Max. libr. 6. cap 7. narrans, ait, cum eis propter Cannensem cladem succurri non posset, permissum, VTI FACERENT QVOD VTILISSIMVM INCOLVMITATI IPSORVM VIDERETVR. Quæ verbis discrepant, sententiis congruunt. Huic non absimile responsum Latinis auxilium per legatos petentibus datum Dionys. Halicarnass. lib. 8. refert. Dimissos enim, ait, cum huiusmodi responso, Μὴ ῥᾴδιον εἶναι σφίσι βοήθειαν ἀποστέλλειν κατὰ τὸ παρόν. Αὐτοῖς δὲ ἐκείνοις ἐπιτρέπειν τὴν ἑαυτῶν στρατιὰν καταγράφειν, καὶ ἡγεμόνας τῆς δυνάμεως ἰδίους, ὁπηλίκην τι ὅσην ἂν αὐτοὶ ἐκπέμψωσι δύναμιν.

Alexandrinos legatos, Liuius lib. 44. narrat, in Senatu auditos, qui querebantur quod Antiochus per honestam speciem maioris Ptolemæi reducendi in regnum, bellum cum minore fratre eius, qui tum Alexandriam tenebat, gesserat, & ad Pelusium nauali prœlio victor fuerat, obsidioneque ipsam Alexandriam tenebat. proinde orabant Senatum, VT OPEM REGNO, REGIBVSQVE AMICIS IMPERIO, FERRENT. *Ea merita populi Rom. in Antiochum, eam apud omnes reges gentesque auctoritatem esse, vt si legatos misissent, qui denuntiarent* NON PLACERE SENATVI SOCIIS REGIBVS BELLVM FIERI, *extemplo abscessurum a mœnibus Alexandriæ, abducturusque exercitum in Syriam esse. Quod si cunctarentur facere, breui extorres regno Ptolemæum & Cleopatram Romam venturos cum pudore quodam populi Ro. quod nullam opem in vltimo discrimine fortunarum tulissent. Quibus precibus moti patres, decre-*

nerunt, LEGATOS TRES AD FINIENDVM INTER REGES BELLVM MITTENDOS, QVI PRIVS ANTIOCHVM, DEIN PTOLEMAEVM ADIRE IVSSI SVNT, ET NVNTIARE VT ABSISTERETVR BELLO, PER VTRVM STETISSET, EVM NON PRO AMICO, NEC PRO SOCIO HABITVROS ESSE.

Idem lib. 31. ab Atheniensibus le[illegible] Ro[illegible] venisse, atque Ph[illegible]um Macedonum regem appropinquare finibus suis [illegible] untiaret, [illegible] que non ag[illegible] smod[illegible] vrbem [illegible] in ditione eius futuram, nisi q[illegible]d in Rom[illegible]. De ea re Se[natus] factum, VT ATHENIENSIBVS SOCIIS GRATIAE AGERENTVR, QVOD DIV SOLLICITATI, NE OBSIDIONIS QVIDEM METV, FIDE DECESSISSENT. DE AVXILIO MITTENDO, TVM RESPONDERE, PLACERE, CVM CONSVLES PROVINCIAS SORTITI ESSENT, ATQVE [illegible] CVI MACEDONIA PROVINCIA E[VENI]SSET, AD [illegible] TVLISSET, VT PHILIPPO REGI BELLVM INDICERETVR. L[illegible] c[illegible] S[illegible] lib. 21. narrat, auxil[illegible] bell[illegible] n[illegible] ductis, cum de Rep[ubl]ib. Cos. [illegible] Senatu[illegible], LEGATOS MITTI [illegible] NIAM, AD RES SOCIORVM IN[SPI]CIENDAS: VTIQVE, SI VIDERETVR DIGNA CAVSA, ANNIBALI DENVNTIARENT, VT AB SAGVNTINIS SOCIIS POPVLI ROM. ABSTINERET. CARTHAGINEMQVE TRAIICERENT, AC SOCIORVM POPVLI ROM. QVERIMONIAS DEFERRENT.

EX DIVERSO, Legati interd[u]m auxilia populo Romano [b]ellis laboranti, pollicebantur. Huiusmodi legatis be[nig]ne & co[mi]ter respo[n]deri, [illegible] que agi co[nsue]uisse, Liuius non semel ostendit. Legatis enim Regi[illegible] m poll[ic]ent[ib]us ad Macedonicum bellum auxil[ia], GRATIAS AB SENATV ACTA[S], lib. 44. [illegible] Idem lib. 42. refert, G[illegible] m M[illegible] fe tegi[illegible] lium, patri[s] legatum Romam venisse, & in Senatum introductum exposuisse, [illegible] a patre suo ad bellum Macedonicum m[is]sa erant: ET SI QVA PRAETEREA VELLENT IMPERARE, PRAESTATVRVM MERITO POPVLI ROM. POLLICITVM ESSE. Atheniensium item legatos ita verba fecisse, vt dicerent, SE QVOD NAVIVM MILITVMQVE HABVERANT, CONSVLI ET PRAETORI MISISSE: QVIBVS EOS NON VSOS [illegible] TI SIBI CENTVM MILLIA IMPERASSE [illegible] QVOD [illegible] DEESSENT OFF[illegible], COMP[illegible] CISSE, ET ALIA QVAE IMPERARENTVR, PRAESTARE PARATOS ESSE. M[illegible] rum quoque legatos nihil praedixisse memorantes, s[illegible]d IM[P]ERARE AD BELLVM [illegible] NATVS VELLET, PRAESTARE SE PARATOS, dixisse [illegible] ET COM[illegible] ER RES [illegible] p[illegible] ad bellum contra Antiochum [illegible] auxilium, pecuniam & frumentum pollicentibus [illegible] responsum Liuius lib. 36. [illegible], GRATIAM SENATVI POPVLOQVE ROM. FACTVRVM PHILIPPVM SI M. ACILIO [CONS]VLI, secundum bellum man[datum] erat NON DEFVISSET. In ipso etiam appa[ratu] bell[i] [illegible] Phi[lippum] [Ma]cedonum Regem, legatos Rom. [illegible] venisse, *qui nuntiarent A[illegible] Phi[illegible] poti[illegible] auxi[li]um Ceterum etsi communes [illegible] tame[illegible] na- te populi [illegible] nam neque [illegible] m, neque exercitum defendendi aut o[illegible] cu[illegible] a, regem in Graeciam m[illegible] esse, vel quieturum eum in regno, si populo Romano [illegible] d[illegible] liceat, vel Romanos quiescere si m[illegible] lint, pass[illegible]: [illegible] ipsum auxilia qua faci[illegible] Phi[lip]pum tueri Athenas possent, n[illegible]*. OB EAS [illegible] ATTAS RE[illegible] A[illegible], responsumque Liuius lib. 31. tradit, TVTA[M] [illegible] R[illegible] MO ESSE, SI QVA RE AD ID BELLVM OPVS S[illegible] AT[illegible] M RE[illegible], R[illegible] QVE EIVS OPES ADSCIRE, SVBSIDIA FIRMA AC FIDELIA [illegible] AE REIP. ESSE. Idem libro 22. auctor est, flagrante bello Punico, [illegible] regem, Romam legatos misisse, quorum oratio fuit, CAEDEM C. FLAMINII COS. EXERCITVSQVE ALLATAM, ADEO AEGRE TVLISSE REGEM HIERONEM, VT NVLLA [illegible] REGNIQVE SVI CLADE MOVERI MAGIS [illegible] VERIT. ITAQVE [illegible] VAM PROBE SCIRET, MAGNITVDINEM POPVLI ROMANI ADMIRABILIOREM PROPE ADVERSIS REBVS QVAM SECVNDIS ESSE, [illegible] A TAMEN A SE [illegible] A, QVIBVS A BONIS FIDELIBVSQVE SOCIIS BELLA IVVARI SOLEANT, [illegible] AT NE ACCIPERE ABNVERENT, MAGNOPERE SE P[illegible] RARE. IAM OM[illegible] RIMVM, OMINIS CAVSA, VICTORIAM AVREAM PONDO CCCXX. AFFERRE SESE: ACCIPERENT EAM, TENERENTQVE PROPRIAM ET PERPETVAM, &c. Ad ea responsum a Senatu, Liuius libr. 22. scribit, VIRVM BONVM, [illegible] REGIVMQVE SOCIVM HIERONEM ESSE, ATQVE VNO TENORE EX QVO IN AMICITIAM PO-

PVLI

PULI ROM. VENERIT, FIDEM COLVISSE, AC REM ROMANAM OMNI TEMPORE AC LOCO MVNIFICE ADIVVISSE. ID PERINDE AC DEBERET, PERGRATVM POPVLO ROM. ESSE. AVRVM ET A CIVITATIBVS QVIBVSDAM ALLATVM, GRATIA REI ACCEPTA, NON ACCEPISSE POPVLVM ROMANVM. VICTORIAM OMENQVE ACCIPERE: SEDEMQVE EI EI DIVAE DARE, DICARE, CAPITOLIVM TEMPLVM IOVIS OPT. MAX. IN EA ARCE VRBIS ROMAE SACRATAM, VOLENTEM, PROPITIAMQVE, FIRMAM AC STABILEM POPVLO ROM. FORE Eodem tempore, Neapolitanos legatos Romam venisse, Liuius eodem libro scriptum reliquit, & quinquaginta pateras aureas magni ponderis in Curiam intulisse, atque his verbis munus [illegible]: SCIRE SE ROMANI POPVLI AERARIVM BELLO E[XH]AVRIRI: ET CVM IVXTA PRO VRBIBVS AGRISQVE SOCIORVM, AC PRO [CAP]ITE ATQ. ARCE ITALIAE VRBE ROMANA, ATQVE IMPERIO GERATVR, AEQVVM CENSVISSE NEAPOLITANOS, QVOD AVRI SIBI CVM AD [TEMPLO]RVM ORNATVM, TVM AD SVBSIDIVM FORTVNAE A MAIORIBVS RELICTVM FORET, EO IVVARE POPVLVM ROMANVM. SI QVAM OPEM IN SESE CREDERENT, EODEM STVDIO FVISSE OBLATVROS: GRATVM SIBI PATRES ROMANOS, POPVLVMQVE FACTVRVM, SI OMNES RES NEAPOLITANORVM SVAS DVXISSENT: DIGNOSQVE IVDICAVERINT, A QVIBVS DONVM ANIMO AC VOLVNTATE EORVM QVI LIBENTES DARENT, QVAM RE MAIVS, AMPLIVSQVE ACCIPERENT: hisce legatis GRATIAE ACTAE PRO MVNIFICENTIA CVRAQVE. PATERA QVAE PONDERIS MINIMI FVIT, ACCEPTA. Similiterque cum Pestanorum legati pateras aureas Romam attulissent, iis sicut Neapolitanis, GRATIAE ACTAE sunt, aurumque acceptum. Idem Liuius lib. 43. Bello Macedonico [suscepto] Carthaginienses per legatos Senatui indicasse memorat, magnum se frumenti vim ad mare deuectam habere, vt quo Senatus censuisset, deportarent: addidisseque, SCIRE SE ID MVNVS OFFICIVMQVE SVVM MINVS ESSE, QVAM PRO MERITIS POPVLI ROM. ET VOLVNTATE SVA: SED SAEPE ALIAS BONIS IN REBVS VTRIVSQVE POPVLI, SE GRATORVM FIDELIVMQVE SOCIORVM MVNERIBVS FVNCTOS ESSE. Item Masinissae legatos tritici eamdem summam, pollicitos, & mille & ducentos equites, [et vigin]ti elephantos, & si QVID ALIVD OPVS ESSET, VTI IMPERARET SENATVS, AEQVE PROMPTO ANIMO, AC QVAE IPSE SIBI PRO POLLICITVS ESSET, REGEM PRAESTATVRVM ESSE. GRATIAE & Carthaginiensibus & Regi ACTAE, ROGATIQVE VT EA QVAE POLLICERENTVR, AD HOSTILIVM CONSVLEM IN MACEDONIAM DEPORTARENT. Quin etiam eodem tempore Annibal Italiam bello vrgebat, cum duodecim [et vi]ginti coloniæ cum populi Romani quæ in fide atque officio manserant, legati, in Senatu dixissent, MILITES PARATOS HABERE ESSE, ET SI PLVRIBVS OPVS ESSET, PLVRES DATVROS, ET QVIDQVID ALIVD IMPERARET, VELLETQVE POPVLVS ROMANVS, ENIXE FACTVROS: AD ID SIBI NEQVE OPES DEESSE, ANIMVM ETIAM SVPERESSE. Senatus, quam potuit honoratissimo decreto, allocutus eos, mandauit Consulibus, VT AD POPVLVM QVOQ. EOS PRODVCERENT: ET INTER MVLTA ALIA PRAECLARA, QVAE IPSIS, MAIORIBVSQVE SVIS PRAESTITISSENT, RECENS ETIAM MERITVM EORVM IN REMPVB. COMMEMORARENT: ITAQ. GRATIAE ET IN SENATV, ET APVD POPVLVM ACTAE, Liuius lib. [27.] scribit.

Legatis vero Sociorum & Amicorum iubebat Senatus LOCVM LAVTIAQ. PRAEBERI, ET MVNERA DARI. Liuius lib. 25. de Saguntinorum legatis, LOCVS inde, LAVTIAQ. *legatis* PRAEBERI IVSSA. Idem lib. 43. *breui post, legati a T. Quin. io, & ab Rege venerunt. Macedones deducti extra vrbem in villam publicam: ibique iis* LOCVS, ET LAVTIA PRAEBITA, *& ad aedem Bellonae Senatus [illi] habitus.* Et lib. 45. *Consules ab M. Iunio Con[sule]... Patres stantibus in comitio legatis,* AC LOCVM, LAVTIA, SENATVMQ. DARENT. Idem lib. 30. de legatis Masinissæ, *Ad haec,* AEDES, LIBERA LOCA, LAVTIA, *legatis decreta* [illegible] & lib. 42. Legatis Antiochi [illegible] [illegible], AEDESQVE LIBERAS HOSPITIO [illegible] SVMPTVMQVE DE REBVS, [illegible] ITALIA ESSET, narrat. Idem a legatis [illegible] tum lib. 42. quaestorum [illegible] Sen[illegible] *qui sine non adissent magistratum, vt ex instituto* LOCA, LAVTIA, *acciperent.* Lauti[a] ex [illegible] *Dacrymas pro Lachrymas, Liuius saepe posuit* [illegible] *m, quod Graeci appellant ξένια.* Ita DAVTIA, quae LAVTIA, & dantur legatis hospitii gratia. Et hoc est, quod Appianus [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Apertius Plutarch. in Aemil. [illegible] Ταμίας ξένια τοῖς [illegible]

Εγκλοῦς δὲ ΛΑΛΥΤΕΙΑ, τὰ πεμπόμενα. Onesimo quoque, quem in Sociorum formulam relatum fuisse supra docuimus, LOCVM, LAVTIA, PRAEBERI Senatus decreuit, apud Liuium lib. 44. Idemque de Asclepiade & Polystrato, quos æque in Sociorum formulam referendos Senatus censuit, decretum ostendunt hæc quæ supersunt Senatusconsulti verba, MVNVSQVE EIS EX FORMVLA, LAVTIAQVE QVAESTOR VRBANVS EIS LOCARE MITTEREQVE. Quæ sic in Græcum sermonem conuersa sunt, ξένιά τε αὐτοῖς κατὰ τὸ διάταγμα, Τόπον, Παροχὴν τε, τὸν Ταμίαν κατὰ πόλιν τούτοις μισθῶσαι, ἀποστεῖλαί τε κελεύειν. Has enim Quæstorum partes fuisse ex Liuio & Valerio notius est, quam vt probatione egeat. Ex illorum vtique locorum collatione colligitur, LOCVM, LOCA, LIBERA LOCA, ET AEDES LIBERAS, pro eodem poni. Nam quod Liuius lib. 28. 33. 44. & 45. eum Sc. de Asclepiade, LOCVM appellat, idem lib. 42. LOCA, & lib. 3[illegible]. LIBERA LOCA, & lib. 42. LIBERAS AEDES [illegible]t. PVBLICI etiam HOSPITII verba in eodem argumento vsurpatu obseruaui. Valer. Maxim. lib. 5. cap. 1. Senatum excusatione vsum erga Regem Ptolemæum refert, quod non eum PVBLICO HOSPITIO EXCEPISSET. Rhodiorum quoque legati apud Liuium lib. 45. *Antea,* aiunt, ex PVBLICO HOSPITIO, *in Curiam gratulatum volu[illegible] veniebamus.* Hinc cognosci atque intelligi licet, quid senserit Liuius lib. 42. cum legatis Masanissæ & Carthaginiensium MVNERA EX INSTITVTO DATA, ALIAQVE HOSPITALIA COMITER CONSERVATA scribit.

Quod ad Munera attinet, sciendum est, Legatis, vbi plures venerant, in singulos munera binûm millium æris, vt plurimum, decerni consueuisse. Sic Citensium legatis IN SINGVLOS BINVM MILLIVM AERIS MVNERA MISSA, itidemque Legatis Chalcidensium MVNERA BINVM MILLIVM AERIS MISSA, Liuius lib. 45 scribit. Eod. libro Atheniensium, Milesiorum, Alabandensium, Lampsacenorum legatis MVNERA IN SINGVLOS BINVM MILLIVM AERIS DATA, legimus. Thracum etiam legatis MVNERA BINVM MILLIVM AERIS IN SINGVLOS MISSA lib. 42. & 45. refert. Necnon Pamphyliorum legatis BINVM MILLIVM AERIS MVNVS MISSVM, idem libr. 44. memorat. Ibidemque & Rhodiis legatis MVNVS IN SINGVLOS, BINVM MILLIVM AERIS MISSVM: quod ii non acceperunt. Eodemque libro, Cincibilis regis Gallorum, Carnorum item, Histrorumque & Iapidum legatis MVNERA E[illegible] BINIS MILLIBVS AERIS mitti Senatum censuisse, ait. Nec tamen eorum liberalitas ita semper in Legatos clausa erat. Antiochi enim regis legato CENTVM MILLIVM AERIS MVNVS missum Liuius lib. 42. scribit. Saguntinorum quoque legatis MVNERIS ERGO IN SINGVLOS DARI, NE MINVS DENA MILLIA AERIS, Senatum iussisse, ait lib. 28. Legatis etiam ab Ptolemæo & Cleopatra Regibus Aegypti missis, MVNERA DARI IVSSA IN SINGVLOS, QVATERNVM MILLIVM AERIS, idem lib. 37. testis est. Masinissæ vero legatis, in SINGVLOS DONA NE MINVS QVINVM MILLIVM. Comitibus eorum, MILLIBVS AERIS, Prætorem mittere iussum, lib. 30. refert.

Legatis hostium suum quoque Senatum dabo. Eum more maiorum extra vrbem dari consueuisse, ex Liuii multis locis, & Seruio in 7 Aeneid. constat. Iamque Appianus ἐν Ἰβηρικῇ differentiam inter sociorum, & hostium legatos statuit, quod illi hospitio in vrbe excipiebantur, οἱ δὲ ἐκ τῶν πολεμίων, ὡς ἔθος ἐστὶν, ἔξω τειχῶν ἐσκήνουν. Liuius lib. 30. Legatis Carthaginienses vetitos INGREDI VRBEM, HOSPITIVMQVE IIS IN VILLA PVBLICA, SENATVM AD AEDEM BELLONAE DATVM, memorat. Hinc est, quod Rhodiorum legati apud eumdem lib. 45. queruntur *se prope hostium more, extra vrbem manere iussos.*

Atque vt benigne & comiter illis respondebatur, ita his ferociter: vrbeque & Italia intra paucos dies excedere iubebantur. Sallust. in bello Iugurth. cum ad Senatum Bestia retulisset, placeretne legatos Iugurthæ in vrbem introduci, decreuisse Senatum ait, NI REGNVM, IPSVMQVE DEDITVM VENISSENT, VTI DIEBVS PROXIMIS DECEM, ITALIA DECEDERENT. Auctor est Liuius lib. 42. non placuisse Senatui legatos qui ab Rege Perseo venerant, in oppidum intromitti, cum iam bellum regi eorum & Macedonibus Senatus decreuisset, & populus iussisset. Proinde extra vrbem in æde Bellonæ in Senatum introductos, & auditos: iussosque RENVNTIARE REGI, P. LICINIVM COS. BREVI CVM EXERCITV FVTVRVM IN MACEDONIA. AD EVM, SI SATISFACERE IN ANIMO ESSET, MITTERET LEGATOS: ROMAM, QVOD PRAETEREA MITTERET, NON ESSE. NEMINEM EORVM PER ITALIAM IRE LICITVRVM. P. LICINIO COS. MANDATVM, INTRA VNDECIMVM DIEM IVBERET EOS ITALIA EXCEDERE, ET SP. CARVILIVM MITTE-

MITTERET, QVI EOS, DONEC NAVEM CONSCENDISSENT, CVSTODIRET. Eodem lib. narrat. Persei legatis, quamquam ad bellum consilia erant destinata, SENATVM TAMEN PRAEBERI, PLACVISSE· postea dimissos, denuntiatumque, MOENIBVS VRBIS ROMAE EXTEMPLO ITALIA; INTRA XXX. DIEM EXCEDERENT. Idem lib. 37. de Ætolorum legatis: *Exprimere cupientibus, quarum rerum in se arbitrium Senatui permitterent, nihil certi responsum est: ita infecta pace dimissi*, VRBE EODEM DIE, ITALIA INTRA QVINDECIM DIES EXCEDERE IVSSI. Rursus eod. lib. de aliis eorundem Ætolorum legatis, Senatusconsultum in M. Acilii sententiam factum, scribit: VT EO DIE IVBERENTVR PROFICISCI AB VRBE, ET INTRA QVINTVM DECIMVM DIEM ITALIA EXCEDERE. A. TERENTIVS VARRO AD CVSTODIENDVM ITER EORVM MISSVS DENVNTIATVMQVE, SI QVA DEINDE LEGATIO EX AETOLIS, NISI PERMISSV IMPERATORIS, QVI EAM PROVINCIAM OBTINERET, AC CVM LEGATO ROMANO, VENISSET ROMAM, PRO HOSTIBVS OMNES FVTVROS. Sic etiam cum ementito indicio relatum esset, Volscos, ludorum specie, vrbem ingressos, nocturnas ei parare insidias, Senatusconsultum factum Dionys. Halicarnass. lib. 8. scribit, Excedere eos omnes ex vrbe ante noctem, pœna capitis per præconem indicta iis qui morarentur: datum vero negotium Coss. curarent, vt tuto, & illæsi discederent. Quod his verbis significat: Ἔδοξε τῇ ἀπιοῦσιν, Ἀπελαύνειν τοὺς ἄνδρας ἐκ τῆς πόλεως, πρὶν ἥλιον δῦναι. Τοῖς δὲ μὴ πειθομένοις ἐπικηρύξαι θάνατον. Ἐπιμεληθῆναι δὲ τῆς ἀπαλλαγῆς αὐτῶν, ἵνα χωρὶς ὕβρεως καὶ μετ' ἀσφαλείας γένοιτο, τοὺς ὑπάτους. Id quod breuius perstringit Liu. lib. 8. *factoque*, inquiens, *Senatusconsulto*, VT VRBE EXCEDERENT VOLSCI, *præcones dimittuntur, qui omnes eos proficisci ante noctem iuberent*. Quinetiam, vbi Romæ nuntiatum est Carthalonem nobilem Carthaginiensem cum captiuis qui se redimi postulabant, venire, lictorem ei obuiam missum idem lib. 22. refert, qui Dictatoris verbis nuntiaret, VT ANTE NOCTEM E FINIBVS ROMANIS EXCEDERET. Post Annibalis ex Italia excessum, cum Carthaginiensium legati de pace ad Senatum venissent, Senatusconsultum in Valerii Leuini sententiam factum, IVBENDOS EOS ITALIA EXCEDERE ET CVSTODES CVM IIS VSQVE AD NAVES MITTENDOS: SCIPIONIQVE SCRIBENDVM, NE BELLVM REMITTERET, Liuius lib. 30. testatur. Idem lib. 42. *Cum bellum Macedonicum exspectaretur, Issenses legati apud Senatum questi sunt, Gentium Illyriorum regem fines suos secundo populatum: simulque nuntiarunt, vno animo viuere Macedonum atque Illyriorum regem, communi auxilio parare Romanis bellum, & specie legatorum, Illyrios, speculatores Romæ esse Perseo auctore missos, vt quid ageretur scirent. Illyrii vocati in Senatum, qui cum legatos se esse missos ab rege dicerent, ad purganda crimina, si qua de rege Issenses deferrent, quæsitum, ecquid ita non adissent magistratum, vt ex instituto loca, lautia acciperent: Sciretur denique venisse eos, & super quare venissent? Hæsitantibus in responso*, VT CVRIA EXCEDERENT, *dictum*: RESPONSVM TAMQVAM LEGATIS, VT QVI ADIRE SENATVM NON POSTVLASSENT, DARI NON PLACVIT. Nam & quandoque Senatum non datum iis, qui dubiæ & suspectæ fidei erant, Rhodiorum exemplum lib. 45. Liuii docet, qui, post Perseum victum, cum gratulatum se de victoria, purgatumque ciuitatis crimina venisse dicentes, petiissent, VT SIBI SENATVS DARETVR, consulti de ea re ab M. Iunio Consule Patres, AN LOCVM, LAVTIA, SENATVMQVE DARENT? NVLLVM HOSPITALE IVS IN IIS SERVANDVM, *censuerunt. Egressus itaque è Curia Consul, stantibus legatis in comitio, pronuntiauit*: SOCIIS ET AMICIS ET ALIA COMITER ATQVE HOSPITALITER PRAESTARE ROMANOS, ET SENATVM DARE CONSVESSE. RHODIOS NON ITA MERITOS EO BELLO, VT AMICORVM SOCIORVM NVMERO HABENDI SINT. Sallust. lib. De bello Iugurth. Legatis quos Bocchus Romam misit, postquam errasse regem, & Iugurthæ scelere lapsum deprecati essent, amicitiamque & fœdus petiissent, responsum ita ille narrat hoc modo: SENATVS ET POPVLVS ROM. BENEFICII ET INIVRIAE MEMOR ESSE SOLET. CETERVM BOCCHO, QVONIAM POENITET, DELICTI GRATIAM FACIT: FOEDVS ET AMICITIA DABVNTVR, CVM PROMERVERIT.

Sane bello sociali, cum socii Latini nominis legatos misissent, qui quererentur sibi ciuitatis ius denegari, cum tamen ipsorum auxilio populus Rom. longe lateque rerum potiretur: Senatus his, quemadmodum Appianus lib 1. bellor. ciuil. scribit, μάλα καρτερῶς ἀπεκρίνατο, Εἰ μεταγινώσκουσι τῶν γεγονότων, πρεσβεύειν ἐς αὐτήν, ἄλλως δὲ μή. Enimuero cum Gracchus & Flaccus Auentino monte occupato, Quintum Flacci filium acturum de concordia, ad Senatum misis-

sent, responsum esse à Senatu, idem App[illegible]n. lib. 1. bel[illegible]r. ciuil [illegible]cr[illegible]b[illegible]t, Venirent [illegible] si pos[illegible]s armis, & quæ vellent, dicerent: al[illegible]as non esse, cur quemquam in poste[illegible]um mitterent. E[illegible]m [illegible]e[illegible]u[illegible] [illegible]c Senatus v[illegible]us est, e[illegible]m colo[illegible] Circeien[illegible] legatos mi[illegible] qui se pu[illegible] de crimine Volsci belli, captiuosque repete[illegible]. Non tantum enim de captiuis negatum, ait Liuius lib. 6 ve[illegible]m etiam, QVOD CIVES ROM. NEFANDA PATRIAE OP[illegible]GNANDAE [illegible]ON[illegible]LIA INIISSENT, *denuntiatum Senatus verb[illegible]* FACESSERENT PROPERE EX VRB[illegible], AB ORE ATQVE OCVLI[illegible] POPVLI ROM. NE [illegible]HIL EOS LEGATIONIS IVS, EX[illegible]ER[illegible], NON CIVI, COMPARATVM, TEGERET. Annib[illegible]le etiam Italiam premente, cum e 30. Populi Rom. coloni[illegible] [illegible]uodecim imperium det[illegible]den[illegible], negass[illegible]que [illegible]os, esse [illegible]nde milites pecuniamque darent, aliis coloniis quæ in [illegible]de atque officio [illegible] manserant [illegible] in Senatu & in concione co[illegible]da[illegible]s, illarum [illegible] n [illegible] NEQV[illegible] [illegible]M LEGATOS [illegible]MITTI, NEQVE RETINERI, NEQ[illegible]E A[illegible]PELLAR[illegible] A COSS. *Ea tac[illegible] ac[illegible]stigatio maxim[illegible] ex dignitate populi Rom. visa est* · q[illegible]em[illegible] [illegible]m L[illegible] li[illegible] scrib[illegible]. A[illegible] postea Senatusconsultum [illegible]n eas colonias factum est, quod ab eodem lib. 29. refertur: quo, inter cetera cautum fuit, NEQVE, SI POSTVLAREN[illegible], [illegible]ENATVM [illegible]AR[illegible], PRIVSQVAM IMPERATA FECISSENT. Cretensium vero legatis commemorantibus, quantum [illegible] impe[illegible]ratum à P. Licinio Cos. esset sagittariorum, in Macedoniam misisse nec infitiant[illegible]d Persea maiorem numerum sagittariorum quam apud Romanos militare · Responsum teste Liuio lib. 43. fuit · SI CRETENSES BENE AC GRAVITER DESTINAR[illegible]NT, POTIOREM POPVLI RO. QVAM REGIS PERSEI AMICITIAM HABERE, SENATVM QVOQVE ROMANVM, [illegible] TAMQVAM CERTIS SOC[illegible]IS, RESPONSVM DATV[illegible]VM E[illegible]S[illegible] INTEREA NVNTIARENT SVIS, PLACERE SENATVI, DARE OPERAM C[illegible]TEN[illegible]ES, VT QVOS MILITES INTRA PRAE[illegible]IA REGIS PERSE[illegible] HABERENT, [illegible]S PRIM[illegible] QVOQVE TEMPORE DOMVM REVOCARENT. Idem Liuius lib. 8. Samnites, per le[illegible]to[illegible], pacem sibi à Romanis, bellique ius aduer[illegible]s Sidicinos petiisse re[illegible]t. De quorum po[illegible]cum Prætor Senatum consuluisset, reddendumque his fœdus Patres censuissent. Præto[illegible] Samnitibus respondit: NEC, QVO MINVS PERP[illegible]TVA CVM E[illegible] [illegible]MIC[illegible]TIA ES[illegible]ET, PER [illegible] PVLVM RO. STETISSE: NEC CONTRADICI, Q[illegible]N, [illegible]IAM IPSOS BELLI [illegible]PA SVA CONTRACTI [illegible] CEPERIT, AM[illegible]TIA DE INTEGRO R[illegible]CI[illegible]TVR. QVOD AD SIDICINOS ATTINET, NIHIL [illegible]TERCEDI, QV[illegible] MIN[illegible] [illegible]TI POPVLO, PACIS BE[illegible]Q[illegible]E [illegible]VM ARBITRI[illegible]M [illegible]T. Id[illegible]m lib. 9 S[illegible] prœliis fusos ac victos, tandem seu [illegible] eu d lat[illegible]n belli quærentes, Legatos de pace [illegible]am misisse [illegible] supplicite[illegible] [illegible]e po[illegible]st, NISI SAEPE B[illegible]LVM PAR[illegible]TES PACE[illegible] PETISSENT [illegible]AMN[illegible], ORATIO[illegible]E VLTRO CITROQVE HABITA, DE [illegible]ACE T[illegible]ANSIGI POTVIS[illegible]E · NVNC, Q[illegible]ANDO VERBA VANA AD ID LOCORVM [illegible]VERINT, R[illegible]BVS STA[illegible]DVM ES[illegible]E. P. SEMPRONIVM COS, CVM EXERCITV BREVI IN [illegible]AMNIO [illegible]VM AD BELLVM PAC[illegible]MVE INCLINENT ANIMI, FALLI NON POSSE: COMPERT[illegible] [illegible]A SENATVI RELATVRVM: DECEDENTEM EX SAMNIO COS. LEGATI SEQVERENTVR. Qu[illegible]ncti[illegible] eum Perse[illegible]s ad P. Licinium Cos. lega[illegible]to[illegible]set qu[illegible] pacē peterent, vectigal quantū Philippus pactus [illegible]ser, datur ū Pe[illegible]s[illegible]: vrbi[illegible]u[illegible], locisq. quib. Philippus cessi[illegible]ser, c[illegible]s[illegible]tu, pollicere[illegible]his Re[illegible]pon[illegible]um [illegible] A PAC[illegible]M [illegible], SI DE SVMMA RERVM LIBERV[illegible] PERMITTERET REX DE SE V[illegible] MA[illegible]DO[illegible]A [illegible]TATVEN[illegible] [illegible]TVS. Hæc [illegible] L[illegible] 42. Eode[illegible] mo[illegible] Ætolorum [illegible] e[illegible] in lib. 37 scribit, VT VEL SENAT[illegible]I L[illegible]ERVM ARBITRIVM DE SE [illegible]ERMITT[illegible]RE[illegible]T, VEL MILLE TALENTVM [illegible]R[illegible]NT, EOSDEMQ[illegible]E AMICOS A[illegible]Q[illegible] [illegible]COS HA[illegible]ER[illegible]T.

Vt autem hostium legatos excedere iubebat Senatus, ita legati[illegible] ad [illegible] amicitiam ad se m[illegible]s, Pe[illegible]s den[illegible] asse dicitur, vt triduo regni sui [illegible] decede[illegible]nt, q[illegible]admodum Liuius lib. 42 tradit.

C[illegible]terum qui Senatum [illegible]bebat, pe[illegible] interrogare q[illegible] vellet. Liuius lib. [illegible]. *Cum m[illegible] adito a patr[illegible]* [illegible] R[illegible]GA[illegible] V[illegible]L[illegible]T, *legatis Præto[illegible] f[illegible] iores qu[illegible] ant [illegible] ali[illegible] err[illegible]* [illegible] de Ætolorum [illegible] *Pr[illegible]*, [illegible] *Se[illegible]atorum co[illegible] gis ne[illegible] quam re[illegible] e[illegible] fati* [illegible] loc[illegible] [illegible] le[illegible]ato [illegible] dect[illegible] patere [illegible] DEOS [illegible] AN[illegible] [illegible]LIGE[illegible]NT. Cui Asdrubal[illegible] o[illegible] R E[illegible]M Q[illegible] T[illegible] INEEST[illegible] SV[illegible]T POS[illegible]RA

VIOLANTIBVS. Idem lib. 37. Ætolorum legatos ab vno Senatore interrogatos scribit, PERMISISSENTNE ARBITRIVM SE AC POPVLO ROM. Deinde ab altero, HABITVRINE EOSDEM QVOS POPVLVS ROM. SOCIOS ET HOSTES ESSENT? *nihil ad ea respondentes egredi templo iussi sunt. Conclamatum deinde prope ab vniuerso Senatu est*, TOTOS ADHVC ANTIOCHI AETOLOS ESSE, ET EX VNICA SPE PENDERE ANIMOS EORVM. Postea eorumdem legatos iterum Romam missos, inter cetera in Senatu hoc quoq; interrogatos eod. lib. scribit, VNDE AVDISSENT *Imperatores Romanos in Asia captos ab Antiocho Rege, & exercitum deletum esse?* AETOLOS RESPONDISSE, AB SVIS LEGATIS, QVI CVM CONSVLE FVERINT, CERTIORES FACTOS.

[illegible] post Romanda [illegible] auditis summotos eos, curiaque excedere iussos, vt de eorum [illegible] consuli Patres possent, intelliget, qui Liuii à me in hoc de legationibus capite, addu[illegible] locos adibit.

Senatus etiam, vbi res poscebat, Legatos mitti decernebat, iisque varia, pro rerum & negotiorum varietate, mandata dabat. Liuius lib. 29. Legatos quinque, Consularem vnum, Praetorium alterum, Ædilitium alium, & duos Quæstorios ad Attalum regem Senatum decreuisse [illegible], [illegible] Idæa mater Romam Pessinunte deueheretur ac deportaretur [illegible] Senatum [illegible] quinque decreuit, VT EX DIGNITATE POPVLI ROM. ADIRENT [illegible] TERRAS, AD QVAS CONCILIANDA MAIESTAS NOMINI ROMANO ESSET. Idem lib. [illegible] legatos missos ex S. C. ad Masinissam, qui GRATVLARENTVR QVOD NON MODO PATRIVM RECVPERASSET REGNVM, SED PARTE FLORENTISSIMA [illegible] FINIBVS ADIECTA, ETIAM AVXISSET. NVNTIARENT PRAETEREA, [illegible] VM PHILIPPO REGE SVSCEPTVM PETERENTQVE VT AD ID [illegible] MITTERET AVXILIA NVMIDARVM EQVITVM, ET DONA AMPLA FERRENT, POLLICERENTVRQVE, SI QVID EI AD FIRMANDVM AVGENDVMQVE REGNVM OPVS ESSE IVDICASSET, ENIXE ID POPVLVM ROM. MERITO EIVS PRAESTATVRVM. Eodemque libro legatus legatos missos ad Ptolemæum regem Ægypti, VT ET ANNVNTIARENT VICTVM ANNIBALEM, POENOSQVE, ET GRATIAS AGERENT REGI QVOD IN REBVS DVBIIS, CVM FINITIMI ETIAM SOCII ROMANOS DESERERENT, IN FIDE MANSISSET: ET PETERENT, VT SI COACTI INIVRIIS BELLVM ADVERSVS PHILIPPVM SVSCEPISSENT, PRISTINVM ANIMVM ERGA POPVLVM ROM. CONSERVARET. Legatos etiam Tybur misisse Senatum lib. 9. narrat, VT DARENT OPERAM VT TIBICINES ROMANIS RESTITVERENTVR. Post cladem Samnitico bello acceptam, cum ob [illegible] orem [illegible] patres suasisset, Dictatorem Papyrium Cursorem Dici placuisset, qui alteri Consuli Fabio priuatim infestus erat, legatos ex Consularium numero, ad Fabium mittendos Senatui [illegible] co [illegible] Liuio lib. 9. [illegible], QVI SVA QVOQVE EVM, NON SOLVM PVBLICA AVCTORITATE MOVERENT, VT MEMORIAM SIMVLTATVM PATRIAE REMITTERET. Præterea cum esset Romæ nuntiatum C. Cassium Consulem, qui Galliam prouinciam [illegible] erat, cum exercitu profectum per [illegible] in Macedoniam esse, [illegible] Senatus [illegible] alienam [illegible] exercitum [illegible] inter exteras gentes [illegible] SVLPITIVS PRAETOR TRES EX SENATV NOMINARET LEGATOS QVI EO DIE PROFICISCERENTVR EX VRBE, ET QVANTVM ACCELERARE POSSENT, CASSIVM CONSVLEM VBICVMQVE ESSET, PERSEQVERENTVR: NVNTIARENT, NE BELLVM CVM VLLA GENTE MOVERET, NISI CVM QVA SENATVS GERENDVM CENSVISSET. Hæc ita Liuius lib. 43. Legatos etiam ad renouandam cum Regibus amicitiam, donaque ferenda missos supra ostendimus. Item Sulpitio Consuli à Patribus permissum, vt quem videretur, ex his, qui extra Senatum essent, legatum mitterent ad bellum Philippo regi indicendum, Liuius lib. 31. scribit.

Decem autem legatos mitti more maiorum consueuisse Liuius nō vno loco docet. Sic enim lib. 33. *Haud multa verba facta, cum Macedones [illegible] Senatus censuisset, id regem facturum esse dicerent.* DECEM LEGATI MORE MAIORVM, QVORVM EX CONSILIO T. QVINTIVS IMPERATOR LEGES PACIS PHILIPPO DARET, DECRETI, *adiectumque*, VT IN EO NVMERO LEGATORVM, P. SVLPITIVS, ET P. VILLIVS ESSENT: QVI COSS. PROVINCIAM MACEDONIAM OBTINVISSENT. Asiaticis quoq; legationibus respondisse Senatum, DECEM SE LEGATOS MORE MAIORVM MISSVRVM, Idem lib. 37. scribit.

Decem etiam legatis, disceptationem cum Antiocho delegatam lib.34. narrat. Apud eumdem lib.29. Metellus, CONSVLES, DECEM LEGATOS QVOS IIS VIDERETVR, EX SENATV LEGERE, censet. Manlius vero lib.38. decem legatos, consilium dispensandæ cohonestandæque victoriæ, Imperatoribus maiores dedisse ait. Ibidem & fœdus cum Antiocho ex decem legatorum sententia conscriptum refert.

Quamquam minore numero alias contentos fuisse scio. Liuius lib.42. *Cum Thessalos in armis esse nuntiatum est, App. Claudium* LEGATVM, AD EAS RES ASPICIENDAS COMPONENDASQVE SENATVS MISIT. Eodemq; libro Legatos quinque ad regem Persea missos narrat, QVI RES IN MACEDONIA ASPICERENT: simulq; Alexandriam ad Ptolemæum renouandæ amicitiæ caussa proficiscerentur. Idem lib.36. scribit, legatos ternos in Africam ad Carthaginienses, & in Numidiam missos ad frumentum rogandum quod in Græciam portaretur, pro quo pretium solueret populus Rom.

Legatos vero à Senatu ad disceptandas cõtrouersias missos, vti pronuntiarent, Liuius lib.39. indicat. Legatos enim disceptatores controuersiarum inter Thessalos, Perrœbos, & Philippum Macedonum regem, caussa cognita pronuntiasse ait, PLACERE DEDVCI PRAESIDIA MACEDONVM EX IIS VRBIBVS: ET ANTIQVIS MACEDONIAE TERMINIS REGNVM FINIRI. DE INIVRIIS QVAS VLTRO CITROQVE ILLATAS QVERANTVR, QVOQVO MODO INTER EAS GENTES ET MACEDONAS DISCEPTETVR, FORMVLAM IVRIS EXSEQVENDI CONSTITVENDAM ESSE. Iidem cum Eumenis querelas & Philippi defensionem audissent, *medio*, ait Liuius, *responso rem suspenderunt:* SI X. LEGATORVM DECRETO EVMENI DATAE CIVITATES EAE ESSENT, NIHIL SE MVTARE. SI PHILIPPVS BELLO CEPISSET EAS, PRAEMIVM VICTORIAE IVRE BELLI HABITVRVM. SI NEVTRVM EORVM FORET, PLACERE COGNITIONEM SENATVI RESERVARI: ET VT OMNIA IN INTEGRO MANERENT, PRAESIDIA QVAE IN IIS VRBIBVS SINT, DEDVCI.

Iam vt ad ea, quæ de bello fiebant, Senatusconsulta descendamus, vbi bellum nouum suscipiendum, ineundum, & indicendum erat, Senatus decernere solebat, Rogationem de ea re ad Populum ferri. Ita, Senatum censuisse ex Liui lib.31. colligimus, VT IS CONSVL CVI MACEDONIA PROVINCIA EVENISSET, AD POPVLVM FERRET, VT PHILIPPO REGI MACEDONVM INDICERETVR BELLVM. Idem lib.36. *Patres* ROGATIONEM AD POPVLVM FERRI *iusserunt*, VELLENT IVBERENTNE CVM ANTIOCHO REGE, QVIQVE SECTAM EIVS SECVTI ESSENT, BELLVM INIRI. Et lib.42. *Patres*, QVOD FAVSTVM FELIXQVE POPVLO ROM. ESSET, CENTVRIATIS COMITIIS PRIMO QVOQVE DIE FERRE AD POPVLVM COSS. *iusserunt*, VT QVOD PERSEVS PHILIPPI FILIVS, MACEDONVM REX, ADVERSVS FOEDVS CVM PATRE PHILIPPO ICTVM, ET SECVM POST MORTEM EIVS RENOVATVM, SOCIIS POPVLI ROM. ARMA INTVLISSET, AGROS VASTASSET, VRBESQVE OCCVPASSET: QVODQVE BELLI PARANDI ADVERSVS P. R. CONSILIA INISSET, ARMA, MILITES, CLASSEM EIVS REI CAVSA COMPARASSET, VT NISI DE IIS REBVS SATISFECISSET, BELLVM CVM EO INIRETVR. *Hæc rogatio ad populum lata est. Senatusconsultum inde factum, ut* CVI MACEDONIA PROVINCIA OBVENISSET, VT IS REGEM PERSEA, QVIQVE EIVS SECTAM SECVTI ESSENT, NISI P. R. SATISFECISSENT, BELLO PERSEQVERETVR.

Censebant etiam, Res repeti ab his quibus bellum denuntiandum erat. Liuius lib.10. *Breuis consultatio Senatus fuit: ad vnum omnes*, IVNGENDVM FOEDVS CVM LVCANIS, RESQVE REPETENDAS AB SAMNITIBVS, *censent*. Ibidemque Senatum censuisse refert, FAECIALES AD FALISCOS AD RES REPETENDAS MITTENDOS. Hinc lib.7. *De Hernicis*, ait, *consultus Senatus cum* FAECIALES AD RES REPETENDAS *nequiequam* MISISSET.

Vbi vero de bello Coss. retulerant, decernere in eo genere solebat Senatus, quantis copiis, quo militum numero, quibus quotve legionibus, & per quot duces, bellum geri, & rem bellicam administrari, placeret. Delectus item haberi, nouasque legiones conscribi censebat Senatus: supplementum quoque, si quod opus esset, scribere Consulibus permittebat: prorogabat etiam interdum Consulibus, Prætoribus, Proconsulibus, Proprætoribus [illegible], imperium. D[illegible]que, vt breue faciam, quæcumque ad belli administrationem per[illegible]nt, huiusmodi Sen[illegible]tusconsultis decernebantur. Nihil opus e[illegible] exe[illegible] hoc facere lo[illegible]

spatia

sparsa in Liuii libris: inde sumet qui volet. Vt tamen ad eorum inuestigationem viam sternam, vnum aut item alterum, vnde reliqua discantur, subiiciam. Liuius lib. 44. *Legatis auditis, tunc* DE BELLO REFERRE SESE *L. Æmilius dixit. Senatus decreuit*, VT IN OCTO LEGIONES PAREM NVMERVM TRIBVNORVM, CONSVLES, ET POPVLVS CREARENT: CREARI AVTEM NEMINEM EO ANNO PLACERE, NISI QVI HONOREM GESSISSET. TVM EX OMNIBVS TRIBVNIS MILITVM VTI L. AEMILIVS IN DVAS LEGIONES IN MACEDONIAM, QVOS EORVM VELIT, ELIGAT, ET VT SOLLEMNI LATINARVM PERFECTO, L. AEMILIVS COS. CN. OCTAVIVS PR. CVI CLASSIS OBTIGISSET, IN PROVINCIAM PROFICISCANTVR, &c. Et mox: DELECTVS CVRA CN. LICINIO CONSVLI IMPOSITA. IS SEPTEM MILLIA CIVIVM ROMANORVM, ET EQVITES CC. SCRIBERE IVSSVS: ET SOCIIS NOMINIS LATINI SEPTEM MILLIA PEDITVM IMPERARE, CCCC. EQVITES: ET CN. SERVILIO CALLIAM OBTINENTI PROVINCIAM, LITTERAS MITTERE, VT SEXCENTOS EQVITES CONSCRIBERET. HVNC EXERCITVM AD COLLEGAM PRIMO QVOQVE TEMPORE MITTERE IN MACEDONIAM IVSSVS, NEQVE IN EA PROVINCIA PLVS QVAM DVAS LEGIONES ESSE: EAS REPLERI, VT SENA MILLIA PEDITVM, TRECENTOS HABERENT EQVITES: CETEROS EQVITES, PEDITESQVE IN PRAESIDIIS DISPONI. Idem lib. 26. de Fuluio & Sulpitio Coss. *Senatu, ait, in Capitolium vocato, de Republica*, DE ADMINISTRATIONE BELLI, *de prouinciis, exercitibusque Patres consuluerunt.* Q. FVLVIO, ET APPIO CLAVDIO PRIORIS ANNI COSS. PROROOATVM IMPERIVM EST, ATQVE EXERCITVS, QVOS HABEBANT, DECRETI: *adiectumque*, NE A CAPVA QVAM OBSIDEBANT, ABSCEDERENT, PRIVSQVAM EXPVGNASSENT. Et mox: ET PRAETORIBVS PRIORIS ANNI, M. IVNIO IN HETRVRIA, P. SEMPRONIO IN GALLIA, CVM BINIS LEGIONIBVS QVAS HABVERAT, PROROGATVM EST IMPERIVM. PROROGATVM ET M. MARCELLO, VT PROCONSVL IN SICILIA RELIQVIAS BELLI PERFICERET, EO EXERCITV, QVEM HABERET: SI SVPPLEMENTO OPVS ESSET, SVPPLERET DE LEGIONIBVS, QVIBVS P. CORNELIVS PROPR. IN SICILIA PRAEESSET: DVM NE QVEM MILITEM LEGERET EX EO NVMERO, QVIBVS SENATVS MISSIONEM REDITVMQVE IN PATRIAM NECASSET ANTE BELLI FINEM. C. SVLPITIO, CVI SICILIA EVENERAT, DVAE LEGIONES, QVAS P. CORNELIVS HABVISSET, DECRETAE: ET SVPPLEMENTVM DE EXERCITV CN. FVLVII, QVI PRIORE ANNO IN APVLIA FOEDE CAFSVS FVGATVSQVE ERAT. Extra numerum & istud addam: *De Republ.* BELLOQVE GERENDO, ait Liuius lib. 24. ET QVANTVM COPIARVM, ET VBI QVAEQVE ESSENT, COSS. *ad Senatum retulerunt.* DVODEVIGINTI LEGIONIBVS BELLVM GERI PLACVIT: BINAS COSS. SIBI SVMERE: BINIS GALLIAM, SICILIAMQVE AC SARDINIAM OBTINERI, DVABVSQVE Q. FABIVM PRAET. APVLIAE, DVABVS VOLONVM T. GRACCHVM CIRCA LVCERIAM PRAEESSE. SINGVLAS C. TERENTIO PROCOS. AD PICENVM, ET M. VALERIO AD CLASSEM CIRCA BRVNDVSIVM, ET DVAS VRBI PRAESIDIVM RELINQVI. *Hic vt numerus legionum expleretur, sex noua legiones erant scribenda.* EAS PRIMO QVOQVE TEMPORE COSS. SCRIBERE IVSSI, ET CLASSEM PARARE, VT CVM EIS NAVIBVS, QVAE PRO CALABRIAE LITORIBVS IN STATIONE ESSENT, C L. LONGARVM NAVIVM CLASSIS EO ANNO EXPLERETVR. Variam eiusmodi Senatusconsultorum formulam testatur, quod idem libro 22. scribit, *Tum de* BELLO *reque publica Dictator retulit.* QVIBVS QVOTVE LEGIONIBVS VICTORI HOSTI OBVIAM EVNDVM ESSE, *Patres censerent: Decretum*, VT AB CN. SERVILIO CONSVLE EXERCITVM ACCIPERET: SCRIBERET PRAETEREA EX CIVIBVS SOCIISQVE, QVANTVM EQVITVM AC PEDITVM VIDERETVR: CETERA OMNIA AGERET, FACERETQVE, VT E REPVB. DVCERET.

Rebus vero trepidis, & vbi terror Patres inuaserat, DICTATOREM DICI, primis Reipubl. temporibus, vt plurimum censebant. Exemplis abundat Liuius: è quorum turba aliquot retulisse satis erit. *Qua vbi*, ait ille lib. 4. *tumultu maiore etiam quam res erat, nuntiantur Romam, Senatus extemplo (quod in rebus trepidis vltimum consilium erat)* DICTATOREM

DICI IVSSIT. Et alias eodem libro: *Senatus, vt intrepidus rebus*, DICTATOREM DICI MAMERCVM AEMILIVM IVSSIT. Idem lib.6. *Trepidi Patres ad duo vltima auxilia. summum imperium, summumque ad ciuem decurrunt*, DICTATOREM DICI PLACET. Et lib.9. *Terror Patres inuasit*, DICTATOREMQVE DICI PLACEBAT. Eodemque modo post Flaminium Cos. ad Thrasimenum lacum, cæsum, & Romanos victos, *ad remedium*, ait Liuius lib.22. *iamdiu desideratum, nec adhibitum, Dictatorem dicendum ciuitas confugit. Et quia & Consul aberat, à quo vno dici posse videbatur: nec per occupatam armis Punicis Italiam facile erat, aut nuntium, aut litteras mitti: nec Dictatorem populus creare poterat: quod numquam ante eam diem factum erat*, PRODICTATOREM *populus creauit Q. Fabium Maximum, & Magistrum equitum, M. Minutium Rufum. Hisque negotium ab Senatu datum*, VT MVROS TVRRESQVE VRBIS FIRMARENT, ET PRAESIDIA DISPONERENT, QVIBVS LOCIS VIDERETVR, PONTESQVE RESCINDERENT FLVMINVM: AC TVM PRO PENATIBVS, PRO VRBE DIMICANDVM ESSE, QVANDO ITALIAM TVERI NEQVIVISSENT.

Solebat etiam Senatusconsultis decerni, TVMVLTVM ESSE. Indicio est ea quam Cicero Philipp.5. dicit sententia, in qua est, TVMVLTVM CENSEO DECERNI, IVSTITIVM EDICI. Idem Philipp.6. TVMVLTVM DECERNI, IVSTITIVM EDICI, SAGA SVMI DIXI PLACERE, *quo omnes acrius grauiusque incumberent, ad vlciscendas Reipubl. iniurias, si omnia grauissimi belli insignia suscepta à Senatu viderent.* Et alio eiusdem orationis loco, *Minus laborani, vt mihi Senatus assentiens*, TVMVLTVM DECERNERET, SAGA SVMI IVBERET. Proinde Dio lib.37. coniuratione Catilinæ nuntiata, Ἐπ' αὐτοῖς, ait, Δόγμα ἐνεχθῆ, ΤΑΡΑΧΗΝ ΤΕ ΕΙΝΑΙ, καὶ ζήτησιν τῶν αἰτίων αὐτῆς γίνεσθαι. Idem libro 41. belli ciuilis primordia narrans, Ὕστερον δ' ἔξω τοῦ πωμηρίου πρὸς αὐτὸν τὸν Πομπήιον ἐλθόντες, ΤΑΡΑΧΗΝ ΤΕ ΕΙΝΑΙ, ἔγνωσαν. Rursusque lib.46. S.C. in Antonium facta persequens, Ὕστερον δ' ὡς πάντα σφίσι καὶ τὴν γνώμην αὐτοῦ μαθεῖν, ΤΑΡΑΧΗΝ ΤΕ ΕΙΝΑΙ ΕΨΗΦΙΣΑΝΤΟ, καὶ τὴν ἐσθῆτα τὴν βουλευτικὴν ἀπεδύσαντο. Hanc formulam etiam duobus locis Plutarchus attigit: Vnus est in Pompeio, his verbis, Οὕτω δὴ ψηφισαμένου, ΤΑΡΑΧΗΝ ΤΕ ΟΡΑΝ, καὶ κελεύσας ἅπαντας ἐπιθέσθαι αὐτοῦ τοὺς ἀπὸ βουλῆς. Alter in Cæsare, vbi de Pompeio loquens, hæc ait, Ὡς ἐψηφίσατο ἤδη τοῦ πολεμίου, καὶ πάντας κατηγορεῖς, εἶξας συμπεσεῖσθαι τῶν πάντων φορᾷ καὶ ψηφίζεται, ΤΑΡΑΧΗΝ ΟΡΑΝ, καὶ τὴν πόλιν ἐξέλιπε, κελεύσας ἐπιθέσθαι τὴν γερουσίαν. Quæ Senatus decreta non esse à Latinis interpretibus, qui formularum sacris minime initiati erant, ad vtriusque auctoris Græci mentem reddita, miruum non est. Idem alias quoque decretum inuenio. Nam cum milites qui in legionibus vrbanis erant, frequentes adiissent Tribunos pl. vti causas cognoscerent eorum, quibus aut emerita stipendia, aut morbus causæ esset, quo minus militarent, eam rem T. Sempronii litteræ discusserunt, in quibus scriptum erat: Ligurum quindecim millia in agrum Placentinum venisse. & eum, vsque ad ipsa coloniæ mœnia, & Padi ripas, cum cædibus & incendiis perpopulatos esse: Boiorum quoque gentem ad rebellionem spectare. Hoc enim nuntio allato, Senatus, vt scriptum apud Liuium lib.34. exstat, decreuit, TVMVLTVM ESSE: NEC PLACERE TRIBVNOS PL. CAVSAS COGNOSCERE, QVO MINVS AD EDICTVM CONVENIRETVR. In Tumultu enim vacationes non valuisse, nec tunc in delectu habendo. cuiusquam excusationem acceptam, vel vnus Appianus libro 2. Bellorum ciuil. idoneus testis est. Sed in illo Liuii loco, Consularis hæc, & primæ, vt ita dicam, sententiæ formula, non quidem à Censoribus, verum ab imperitis librariis perperam Senatu mota, iniuriarum dicam merito illis scriberet, qui vitiosa interpunctione, quæ Senatusconsulti verba erant, ea litteris Sempronii attribuerunt; illius initium, extremæ harum clausulæ, attexentes. Assentior ergo Sigonio, qui longissima temporis præscriptione summota, formulam hanc, vnico puncto sublato, in integrum restitui posse censet, in hunc modum: OB EAS RES TVMVLTVM ESSE DECREVIT SENATVS: TRIBVNOS PL. NON PLACERE CAVSAS MILITARES COGNOSCERE, QVOMINVS AD EDICTVM CONVENIRETVR. Ceterum cum Gallici maxime belli metus versaretur, compertumque haberet Senatus Heluetios esse in armis, excursionesque in prouinciam facere, Senatus decreuit, VT CONSVLES DVAS GALLIAS SORTIRENTVR, DELECTVS HABERETVR, VACATIONES NE VALERENT, LEGATI CVM AVCTORITATE MITTERENTVR, QVI ADIRENT GALLIAE CIVITATES, DARENTQVE OPERAM, NE EAE CVM HELVETIIS SE IVNGERENT, quemadmodum Cicero ad Attic. Epist.17. lib.1. scribit.

In Tumultu

In Tumultu autem non modo decerni solebat, VT DELECTVS SINE VACATIONIBVS, vel, VACATIONIBVS SVBLATIS, HABERETVR, sed &, IVSTITIVM INDICI, moris erat: quod præter Ciceronem Philipp.5. & 6. Liuius lib.10. comprobat, Senatum, inquiens, nuntiis de Campaniæ populatione allatis conterritum, IVSTITIVM INDICI, DELECTVM OMNIS GENERIS HOMINVM HABERI, iussisse. Rursusque eodem lib. *Nuntiata*, ait, *ea clades Romam, maiorem, quam res erat, terrorem exciuit. Nam, vt exercitu deleto, ita* IVSTITIVM INDICTVM. Idem lib.3. *Vocato deinde Senatu, cum ex* AVCTORITATE PATRVM IVSTITIO INDICTO, *profectus ad tutandos fines esset.* Et lib.7. *Cum, quod per magnos tumultus fieri solitum erat*, IVSTITIO INDICTO, DELECTVS SINE VACATIONIBVS HABITVS ESSET. Hinc Cicero Orat. De haruspic. respons. in Clodium inuehitur, qui in concione ausus erat dicere, IVSTITIVM EDICI OPORTERE, IVRISDICTIONEM INTERMITTI, CLAVDI AERARIVM, IVDICIA TOLLI. Postquam sane populus Rom. deditionem fœde factam ad Caudinos saltus accepit, extemplo, iustitium in foro, sua sponte, cœptum prius, quam indictum, idem Liuius lib.9. scribit.

Sed & luctus ac mœstitiæ causa plerumque Iustitium aut indictum, aut sumptum ostendit Tacit. lib.2. de Germanici morte loquens, his verbis: *Hos vulgi sermones audita mors adeo incendit, vt ante edictum magistratuum*, ANTE SENATVS CONSVLTVM, SVMPTO IVSTITIO, *desererentur fora, clauderentur domus, passim silentia & gemitus: nihil compositum in ostentationem. Et quamquam neque insignibus lugentium abstinerent, altius animis mœrebant.* Quæ porro tunc esset, & quam tristis vrbis facies, describunt Lucanus, & Pedo Albinouanus. Ille lib.2. his versibus:

Ergo vbi concipiunt, quantis sit cladibus vrbi
Constatura fides superum: ferale per vrbem
IVSTITIVM: *latuit plebeio tectus amictu*
Omnis honos: nullos comitata est purpura fasces.

Hic vero in Eleg. de morte Drusi,

Iura silent, mutæque iacent sine vindice leges,
Aspicitur toto purpura nulla foro.
Diique latent templis, neque iniqua ad funera vultus
Præbent, nec poscunt tura ferenda rogo.
Obscuros delubra tenent. pudet ora colentum
Aspicere, inuidiæ, quam meruere, metu.

Tumultu vero sedato, tunc REMITTI IVSTITIVM solebat. Liuius lib.10. *Itaq; & supplicationes ob rem bene gestam Consulis nomine decernunt:* IVSTITIVM REMITTITVR, *quod fuerat per dies decem & octo.* Idem lib.3. *Inde Romam reditum est*, IVSTITIVM REMISSVM. Exercitu quoque Posthumii à Gallis deleto, cum ea nuntiata clade, in tanto pauore, per multos dies, fuisset ciuitas, vt tabernis clausis, velut nocturna solitudo per vrbem ageretur: Senatus Ædilibus negotium dedit, VT VRBEM CIRCVMIRENT, APERIRIQVE TABERNAS ET MOESTITIAE PVBLICAE SPECIEM VRBI DEMI IVBERENT, quemadmodum Liuius lib.23. memoriæ prodidit.

In Tumultu quoque, SAGA SVMI decernebant. Sic Cicero Philipp.6. decretum à Senatu fuisse scribit, VT NISI AVCTORITATE SENATVS FLECTI PER LEGATOS POSSET ANTONIVS, AD SAGA IRETVR. Idemq; Philipp.5. TVMVLTVM, ait, CENSEO DECERNI, IVSTITIVM EDICI, SAGA SVMI, DICO OPORTERE: DELECTVM HABERI, &c. Hoc significat Dio lib.46. cum post Senatusconsultum in Antonium factum, quo Tumultum decreuerunt, adiicit, Καὶ τὴν ἐσθῆτα τὴν βουλευτικὴν ἀπεδύσαντο. Iterumque eodem libro post Lepidum hostem iudicatum, vestem mutatam ita scribit, Τήν τε ἐσθῆτα αὖθις μετεβάλλον· ἐπὶ γὰρ τῇ τοῦ Καίσαρος ὑπατείᾳ τὴν ἀσυνήθη ἀνειλήφεσαν. Idem lib.50. Τῇ δὲ Κλεοπάτρᾳ τὸν πόλεμον αὐτίκα ἀπήγγειλαν, τάς τε χλαμύδας, ὡς καὶ ἐν χερσὶ κατὰ τοῦ ἔθους, μετημπίσχοντο.

Sed & malo aliquo nuntio allato, vel imminente aliqua calamitate, & generaliter in luctu, mœroreve publico, vestem ex S.C mutatam sæpe in Dione legimus: veluti lib.39. Αὖθις τε ἐπειδὴ τὰ αὐτὰ ἐγίνετο, ὡς πολλῇ καθάπερ ἐν συμφορᾷ τινι, μετενδῦναι ἐψηφίσαντο. Idque tum decretum, cum Cicero vrbe cessit, superius docui. Quod factum, Ὡς ἐπὶ πένθει, Plutarchus in Cicerone ait: Dio vero lib.37. Ὡς ἐπὶ κοινῇ τῇ συμφορᾷ. Catilinæ quoque coniuratione ad Senatum delata, Patres, vt idem ait lib.37. Τὴν ἐσθῆτα μετεβάλλον. Itemq; lib.40. Καὶ σφᾶς καὶ τὴν βουλευτικὴν ἐσθῆτα

κατεψηφισμένοι, κἀν τῇ ἱππάδι τὴν γερουσίαν, ὥσπερ ἐπὶ μεγάλῳ πένθει, συνάγοντες. Et lib. 46. Καὶ αὐτοὶ τήν τε ἐσθῆτα αὖθις ἠλλάξαντο. Idem libr. 37. Τά τε ἱμάτια ἠλλάξαντο. Et libr. 39. Τὴν δὲ ἐσθῆτα, ὡς ἐπὶ συμφορᾷ, μετὰ τῶν ἐκ τῆς βουλῆς συστασιωτῶν ἠλλάξατο. Item lib. 41. Ἀγανακτησάντων δὲ ἐπὶ τούτῳ τῶν ἄλλων, καὶ ψηφισαμένων τὴν ἐσθῆτα ἀλλάξασθαι. Vbi vero ad Saga iri, Senatus auctoritas intercesserat, tota ciuitas in sagis erat, Τάς τε χλαμύδας τὰς στρατιωτικὰς πάντες καὶ οἱ μὴ ἐκστρατευόμενοι, ἠμπίσχοντο, vt ait Dio lib. 46. Consulares tamen tum temporis vestitu a ceteris differre solebant. Togatos enim fuisse eos, cum in sagis erat ciuitas, Cicero Philip. 8. docet.

Duplicem sane fuisse vestium mutationem obseruandum est: in luctu vnam, in bello seu potius tumultu, alteram. In illa solus togæ color mutabatur: in hac togæ sagis mutabantur: per illam atrata, per hanc sagata ciuitas erat.

Depulsis vero periculis quorum terrore vestem mutarant, AD VESTITVM REDIRE, Senatores iubebantur, vt idem Dio lib. 39. testatur. Et ita Pisonem edixisse, VT SENATVS AD VESTITVM REDIRET, Cicero Orat. contra eum habita, scribit. Post Ciceronis quoque reditum, edixisse Consules, VT AD SVVM VESTITVM SENATORES REDIRENT, idem Cicero Orat. post reditum in Senat. refert. Idem Philipp. 14. *Propter cuius periculum*, AD SAGA ISSEMVS, *propter eiusdem salutem*, REDEVNDVM AD PRISTINVM VESTITVM, *sine vlla dubitatione censerem*. Et mox: *Ne memoria, posteritatiq; prodatur, propter cuius ciuis periculum populū Rom.* ISSE AD SAGA, *propter eiusdem salutem*, REDISSE AD TOGAS. Dio lib 39. Οὐ μέντοι οὔτε τὴν ἐσθῆτα μετημπίσχοντο, οὔτε ἐς τὰς πανηγύρεις ἐφοίτων. Idem lib. 46. Ἐπειδὴ δὲ τὰ πραχθέντα ἔμαθον, τῇ μὲν τοῦ Ἀντωνίου ἥττῃ ἔχαιρον, καὶ τάς τε στολὰς μετενέδυσαν, καὶ ἱερομηνίας ἐπὶ ἑξήκοντα ἡμέρας ἤγαγον. Et lib. 41. Καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις, ὡς καὶ ἀγαθοῖς οὖσι, τὴν ἐσθῆτα τὴν εἰρηνικὴν μετημπίσχοντο. Item lib. 48. Τότε δὲ τήν τε εἰρηνικὴν ἐσθῆτα οἱ ἐν τῇ Ῥώμῃ ὄντες ἀνέλαβον (ἐνδεδυκότες γὰρ αὐτὴν ἦσαν ψηφίσματος ἀνάγκῃ τοῦ δήμου ἤτοι καὶ αὐτοί τε ἑώρταζον. Proinde post Catilinam cæsum, ait idem Dio libr. 37. Βουθυτηθῆναί τε ἐψηφίσθη, καὶ τὴν ἐσθῆτα, ὡς καὶ πάντων τῶν δεινῶν ἀπηλλαγμένοι, μετέβαλον.

Luctum etiam Senatusconsulto minutum fuisse inuenio. Post Cannensem certe cladem, cum maiore pene Romanorum virorum parte cæsa, nullius prope domus penates mœroris expertes essent, decreuit Senatus, NE MATRONAE VLTRA TRIGESIMVM DIEM LVCTVS SVOS EXTENDERENT, vti lugubribus depositis, ab his sacra Cereris peragi possent, quemadmodum Valer. Max libr. 1. cap. 1. & Liuius lib. 22. scribunt. Minuebatur & Festo auctore, luctus Populo, ædis dedicatione, cum Censores luctum condebant, votumve publice susceptum soluebatur.

Vbi vero bellum indictum erat, Senatusconsulto interdum decernebatur, VT CONSVLES PALVDATI EXIRENT. Cælius Epist. 9. lib. 8. Familiar. Cicer. *Coss. quia verentur, ne illud S. C. fiat*, VT PALVDATI EXEANT. Liuius libr. 40. *Coss. non potuere sustinere consensum Senatus*, QVIN PALVDATI EXIRENT. Idem libr. 37. de L. Cornelio Cos. *Omnibus iam paratis*, PALVDATVS *ab vrbe profectus est*. Hoc quo ritu fieret, explicat Varro lib. 6. De lingua Lat. *Paluda*, inquiens, *a paludamentis. Sunt hæc insignia & ornamenta militaria. Ideo ad bellum cum exit Imperator, ac lictores mutant vestem & signa incinuerunt*, PALVDATVS *dicitur* PROFICISCI. Liuius lib. 42. *Per hos forte dies P. Licinius Cos. votis in Capitolio nuncupatis*, PALVDATVS AB VRBE PROFECTVS EST. *Semper quidem ea res cum magna dignitate ac maiestate geritur: præcipue tamen conuertit oculos, animosque, cum ad magnum nobilemque aut virtute aut fortuna hostem*, EVNTEM COS. PROSEQVVNTVR. Idem lib. 21. *Ne auspicato profectus in Capitolium ad vota nuncupanda*, PALVDATVS INDE AD PROVINCIAM IRET: *lixæ modo sine insignibus, sine lictoribus profectum clam, furtim, haud aliter quam si exsilii causa solum vertisset*. Fest. Pomp. PALVDATI, *in libris Auguralibus significat, vt ait Verrius, armati, ornati. Omnia enim militaria ornamenta* PALVDAMENTA *dici*.

Plane post Cannensem cladem, Prætores, quemadmodum Liu. lib. 23. perhibet, Senatum in Curiam Hostiliam vocauerunt, VT DE VRBIS CVSTODIA PATRES CONSVLERENT: propterea quod deletis exercitibus non dubitabant hostem ad oppugnandam Romam, quod vnum opus restaret, venturum. Et quia obstrepebat clamor lamentantium mulierum, & nondum palam facti viui mortuique, per omnes promiscue domos complorabantur, S. C. in Fabii Maximi sententiam factum est, QVONIAM MAGISTRATVVM PARVM ESSET, PATRES IPSIMET TVMVLTVM, AC TREPIDATIONEM IN VRBE TOLLERENT: MATRONAS PVBLICO ARCERENT, CONTINERIQVE INTRA SVVM QVAMQVE LIMEN COGERENT: COMPLORATVS FAMILIARVM COERCERENT: SILENTIVM PER VRBEM PACE-

FACERENT: NVNTIOS RERVM OMNIVM AD PR. DEDVCENDOS CVRARENT. SVAE QVISQVE FORTVNAE DOMI AVCTOREM EXSPECTARET: CVSTODES PRAETEREA AD PORTAS PONERENT, QVI PROHIBERENT QVEMQVAM EGREDI VRBEM: COGERENTQVE HOMINES NVLLAM, NISI VRBE AC MOENIBVS SALVIS, SALVTEM SPERARE. VBI CONTICVISSET TVMVLTVS, RECTE TVM IN CVRIAM PATRES REVOCANDOS, CONSVLENDVMQVE DE VRBIS CVSTODIA ESSE. Ea vero insigni clade accepta, Senatus, Otacilio, qui Siciliam, & Cornelio Mammulæ, qui Sardiniam pro Prætoribus obtinebant, querentibus, quod neque stipendium neque frumentum classibus eorum & & exercitibus socii præberent: affirmantibus etiam, ne habere quidem eos, vnde id præstare possent, Senatus, vt Valer. lib. 7. cap. 6. auctor est, rescripsit: AERARIVM LONGINQVIS EXPENSIS NON SVFFICERE. PROINDE QVO PACTO TANTAE INOPIAE SVCCVRRENDVM ESSET, IPSI VIDERENT. Liuius vero lib. 23. Senatum, acceptis literis a Proprætoribus Siciliæ & Sardiniæ deesse frumentum & stipendium militibus, Respondisse refert, NON ESSE VNDE MITTERETVR: IVSSIQVE IPSI CLASSIBVS, ATQVE EXERCITIBVS SVIS CONSVLERE. Postea, cum Annibal octo millia passuum a Roma castra posuisset, Consules, Senatusque in castra, quæ Fuluius Flaccus inter Exquilinam Collinamque portam posuerat, venerunt: ibi, vt Liuius lib. 26. ait, DE SVMMA REPVB. (sic enim emendo) *consultatum*. Placuit, COSS. CIRCA PORTAS COLLINAM EXQVILINAMQVE PONERE CASTRA. C. CALPVRNIVM PRAETOREM VRBANVM CAPITOLIO ATQVE ARCI PRAEESSE: ET SENATVM FREQVENTEM IN FORO CONTINERI, SI QVID IN TAM SVBITIS REBVS CONSVLTO OPVS ESSET. Annibale etiam propius vrbem accedente, quia multis locis comprimendi tumultus erant, qui temere oriebantur, PLACVIT, OMNES, QVI DICTATORES COSS. CENSORESVE FVISSENT, CVM IMPERIO ESSE, DONEC RECESSISSET A MVRIS HOSTIS. Tum quoque, quia Q. Fuluius Proconsul cum exercitu a Capua profectus erat, vt vrbi subueniret, ne ei minueretur imperium, si in vrbem venisset, decreuit Senatus, VT EI PAR CVM CONSVLIBVS IMPERIVM ESSET. Post quæstionem vero de nocturnis cœtibus, qui Bacchanaliûm causa fiebant, Consulibus extra ordinem mandatam, imperasse eos Ædilibus Curulibus, Liuius lib. 39. refert, VT SACERDOTES EIVS SACRI OMNES CONQVIRERENT, COMPREHENSOSQVE, LIBERO CONCLAVI AD QVAESTIONEM SERVARENT: AEDILIBVS ITEM PLEBIS NEGOTIVM DATVM, VIDERENT, NE QVA SACRA IN OPERTO FIERENT. *Triumuiris Capitalibus mandatum*, VT VIGILIAS DISPONERENT PER VRBEM, SERVARENTQVE, NE QVI NOCTVRNI COETVS FIERENT: VTQVE AB INCENDIIS CAVERETVR: ADIVTORES TRIVMVIRIS QVINQVE VIRI DATI, VTI CIS TIBERIM SVAE QVISQVE REGIONIS AEDIFICIIS PRAEESSENT.

ENIMVERO, eos qui contra patriam arma cepissent, vel a Repub. defecissent, resque nouas moliti essent, mos erat, HOSTES a Senatu IVDICARI. Brutus ad Ciceronem lib. 11. Epistol. familiar. *Tamen paullo post futurum puto*, VT HOSTES IVDICEMVR. Vlpianus in l. Amission. § 1. D. de cap. minut. *Sed & hi quos Senatus* HOSTES IVDICAVIT. Sic Marium a Senatu HOSTEM IVDICATVM, Valer. Max. lib. 1. cap. 5. & Annæus Flor. lib. 3. tradunt. Tiberium quoque Gracchum, idem Valerius Maximus libr. 4. cap. 7. a Senatu HOSTEM IVDICATVM ait. Sed & M. Lepidum, acta Syllæ rescindere parantem, cum arma & exercitum vrbi admouisset, a Catulo Pompeioque primo statim impetu pulsum, HOSTEM A SENATV IVDICATVM, Annæus Flor. lib. 7. scribit. Catilinam etiam & Mallium HOSTES A SENATV IVDICATOS, Sallust. in Coniuratione Catilinaria narrat. In Cæsarem idem Senatusconsultum factum Dio lib. 41. ita scribit: Τὸν δὲ Καίσαρα, τήν τε ἀρχὴν τοῖς διαδόχοις παραδοῦναι, καὶ τὰ στρατεύματα αὐτὸς ῥητῆς ἡμέρας ἀφεῖναι, ἢ πολέμιον, ὡς καὶ τἀναντία τῇ πατρίδι ποιοῦντα εἶναι, ἐψηφίσαντο. Quod & Plutarchus in Pompeio refert his verbis, Πρὸς ταῦτα Μαρκέλλου τοῦ ὑπάτου λῃστὴν ἀποκαλοῦντος τὸν Καίσαρα, καὶ ΨΗΦΙΖΕΣΘΑΙ ΠΟΛΕΜΙΟΝ κελεύοντος, εἰ μὴ καταθήσεται τὰ ὅπλα. Simili modo Dolabellam & Lepidum HOSTES a Senatu IVDICATOS, Cicer. ad Cornific. Epistol. 15. lib. 11. Familiar. Velleius Paterculus lib. 2. Histor. & Appianus lib. 3. Bellor. ciuil. Necnon M. Antonium HOSTEM IVDICATVM, Cicer. Epistol. ad Brutum. & Suetonius in Augusto, cap. 16. scribunt. Et hoc est Senatusconsultum, quod in eum factum fuisse ait Cicero Philipp. 2. his verbis: *In te, M. Antoni, decreuit Senatus, & quidem incolumis, non tot luminibus extinctis, quod in* HOSTES TOGATOS EST DECERNI SOLITVM, *more maiorum*. Omnes deinde qui eius sectam secuti essent, HOSTES IVDICATOS, idem Cicero Epistol. ad Brutum cum

Dione lib. 45 scribit. Ventidium certe Bassum cum M. Antonio HOSTEM ESSE A SENATV IVDICATVM, auctor est Agellius lib. 15. cap. 4. Sic Neronem & Drusum maximos natu de Germanici filiis, & C. Caligulæ fratres, Senatus, Tiberio criminante, HOSTES IVDICAVIT, VT Suetonius in Tiber. cap. 54. & in Calig. cap. 7. tradit. Neronem præterea Cæsarem, HOSTEM A SENATV IVDICATVM, scriptum reliquit idem Sueton. in Nerone cap. 49. Auidium etiam Cassium & Clodium Albinum a Senatu hostes iudicatos, Vulcatius & Capitolinus in eorum vitis memorant. Nec ciues modo, sed & extranei, HOSTES IVDICARI solebant, cum eis bellum indicebatur. Liu. lib. 42. *Hæc, ea quæ ab Eumene relata erant, accessere, quo maturius* HOSTIS PERSEVS IVDICARETVR. Dio lib. 41. de Iuba, Πρὸς δὲ δὴ τοῦ Καίσαρος τῶν τε ἐν τῇ πόλει αἰτίαν εἶχε, καὶ ΠΟΛΕΜΙΟΣ ΑΠΕΔΕΙΧΘΗ. Xiphilin. in Traiano, de Decebalo rege Dacorum, Καὶ αὖθις πολέμιος αὐτὸς ἡ βουλὴ ἐψηφίσατο.

HVIVSMODI VERO Senatusconsulta plenius explicat Appianus libr. 1. De bello ciuil. Sulpicium enim Trib. pl. Marium, & qui eorum partes sequebantur, ait, Ὡς στάσιν ἐγείραντας καὶ πολεμήσαντας ὑπάτοις, καὶ δούλοις κηρύξαντας ἐλευθερίαν, εἰς ἀπόστασιν, Πολεμίους Ῥωμαίων Ἐψηφίσατο εἶναι, καὶ τὸν ἐντυχόντα νηποινεὶ κτείνειν, ἢ ἀνάγειν ἐπὶ τοὺς ὑπάτους, τά τε ὄντα αὐτοῖς δεδήμευτο. Similiter in Cinnam, Ὡς ἐν κινδύνῳ τε τὴν πόλιν καταλιπόντα ὑπάτον, καὶ δούλοις ἐλευθερίαν κηρύξαντα, Βουλὴ Ἐψηφίσατο, μήτε πολίτην εἶναι.

Plerumque vero quos HOSTES iudicabant, eos etiam BELLO PERSEQVENDOS, decernebant. Cicer. Philip. 6. *Antonium censui* BELLO PERSEQVENDVM. Et Philip. 11. *Cum P. Dolabella, quique eius crudelissimi, & teterrimi facinoris ministri, socii, adiutores fuerunt,* HOSTES POPVLI ROM. A SENATV IVDICATI SINT: CVMQVE SENATVS P. DOLABELLAM BELLO PERSEQVENDVM CENSVERIT. Idē Epist. ad Brut. *Cum de his qui* HOSTES IVDICATI *sunt,* BELLO PERSEQVENDIS *sententiæ dicerentur.* Epitome Liuii libr. 120. *D. Brutus, cui Senatus,* VT PERSEQVERETVR ANTONIVM *mandauit.* Eadem Epitom. libr. 121. *Cassius, cui mandatum a Senatu erat, vt Dolabellam inimicum iudicatum* BELLO PERSEQVERETVR. Quod & Dio lib. 47. a Senatu decretum refert.

Interdum autem solos partium duces hostes iudicabant: ceteræ vero multitudini diem statuebant, ante quam ab armis impune discedere liceret. Ita Senatus, cum Catilinam & Mallium hostes iudicauit, non protinus eos quoque qui eorum ductu arma ceperant, in hostium numero habendos censuit: sed iis diem constituit, quam ante ab armis discedere integrum eis relinquebatur, idque sine fraude fore decernebatur, quemadmodum Sallustius in bello Catilinar. narrat. Simile de Lepidi exercitu Senatusconsultum factum Cicero Epist. 5. lib. 12. Famil. refert his verbis *Lepidus sententiis omnibus* HOSTIS A SENATV IVDICATVS EST, *ceteriq; cum illo, qui a Repub. defecerunt: quibus tamen* AD SANITATEM REDEVNDI ANTE KALEND. SEPTEMB. *potestas facta est.* Qua de re ita Dio lib. 46. Τὸν δὲ δὴ Λέπιδον τήν τε εἰκόνα τὴν ἐν τῷ βήματι ἱδρυμένην ἀφείλαντο, καὶ πολέμιον ἐποιήσαντο, καὶ τινὰ ἡμέραν τοῖς συνοῦσιν αὐτῷ προεῖπον, πόλεμόν σφισιν ἀπειλήσαντες ἂν μὴ ἐντὸς ἐκείνης ἐγκαταλείπωσιν αὐτόν. Cicero Philippic. 5. CENSEOQVE VT IIS, QVI IN EXERCITV ANTONII SVNT, NE SIT EA RES FRAVDI, SI ANTE CAL. FEBR. AB EO DISCESSERINT. Idem Philipp. 8. His qui cum Antonio erant, si errorem suum deponerent, & cum Repub. in gratiam redirent, veniam & impunitatem dandam existimans, censet, VT QVI AB ARMIS DISCEDERENT, ET AD C. PANSAM ET HIRTIVM COSS. AVT AD BRVTVM COS. DESIGNATVM, AVT AD C. CAESAREM PROPRAETOREM ANTE IDVS MARTIAS PRIMAS ADIRENT, IIS FRAVDI NE ESSET, QVOD CVM M. ANTONIO FVISSENT. In quam eius sententiam Senatusconsultum factum, credibile faciunt Appianus & Dio: ille libr. 3. Bellor. ciuil. his verbis. Τάδε μὲν ὁ Ἀντώνιος εἶπέ τε καὶ ἀντέγραψε, καὶ ἡ βουλὴ αὐτὸν αὐτίκα ἐψηφίσατο εἶναι Πολέμιον, καὶ τὸν ὑπ' αὐτῷ στρατὸν, εἰ μὴ ἀποσταῖεν αὐτοῦ. Hic vero lib. 46. de S.C. in Antonium facto agens. Καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς συστρατευομένοις αὐτῷ προεῖπον, οἴκαδε ἐντὸς ῥητῆς ἡμέρας ἀναχωρῆσαι ἢ εἰδέναι ὅτι ἐν Πολεμίων μοίρᾳ γενήσονται. Idem eod. lib. de Dolabella. Πυθόμενοι ταῦτα οἱ ἐν τῷ οἴκῳ Ῥωμαῖοι, πόλεμόν αὐτῷ ἐπήγγειλαν, καὶ τοῖς τε συνοῦσιν οἱ ῥητὴν ἡμέραν ἐν ᾗ ἀπολείψειν τὰς φιλίας αὐτοῦ, προεῖπον, ἵνα μὴ καὶ ἐκεῖνοι ἐν ἐχθρῶν μοίρᾳ γένωνται. Spartianus in Didio Iuliano: *Perturbatus ad Senatum venit, impetrauitq;, vt* HOSTIS SEVERVS RENVNTIARETVR: *Militibus etiam qui Senatum secuti fuerant, dies præstitutus,* VLTRA QVEM SI CVM SEVERO FVISSENT, HOSTIVM NVMERO HABERENTVR. Apud Cæsar. lib. 1. de bello ciuil. Scipionis sententia refertur huiusmodi: *vti ante certum diem Cæsar exercitum dimittat: si non faciat, eum aduersus Remp. facturum videri.*

Postulat

Postulat hic locus, vt de coniuratione Catilinæ facta, Senatusconsulta in ordinem cogam. Plane cum pridie eius diei quo comitia Consularia edicta erant, Cicero Catilinæ consilia ad Senatum detulisset, decreuerunt Patres, NE POSTERO DIE COMITIA HABERENTVR, VT DE REPVBL. SENATVS CONSVLI POSSET. Ipso vero Comitiorum die, Ciceronis & Catilinæ orationibus auditis, factū est S. C. VIDERENT COSS. NE QVID RESP. DETRIMENTI ACCIPERET. Catilina dein vrbe excedere iussus. At post literas in Senatu recitatas, in quibus scriptum erat C. Mallium arma cepisse cum magna multitudine: Senatus decreto missi sunt Imperatores, qui ad vrbem erant, Prætoresq; duo in Apuliam, agrum Picenum, Capuam & Fesulos: HIS QVE PERMISSVM, VTI PRO TEMPORE ATQVE PERICVLO, EXERCITVM COMPARARENT. Ad hoc, SI QVIS INDICASSET DE CONIVRATIONE, QVAE CONTRA REMPVBL. FACTA ERAT, PRAEMIVM DECREVERVNT, SERVO LIBERTATEM, ET HS. C. LIBERO IMPVNITATEM EIVS REI, ET HS. CC. Itemq; decreuere, VTI GLADIATORIAE FAMILIAE CAPVAM, ET IN CETERA MVNICIPIA DISTRIBVERENTVR, PRO CVIVSQVE OPIBVS: ROMAE PER TOTAM VRBEM VIGILIAE HABERENTVR, EISQVE MINORES MAGISTRATVS PRAEESSENT. Postquam vero Romæ nuntiatum est, Catilinam in castra ad Manlium contendisse, Senatus CATILINAM ET MANLIVM HOSTES IVDICAVIT, CETERAE MVLTITVDINI DIEM STATVIT, ANTE QVAM LICERET, SINE FRAVDE AB ARMIS DISCEDERE, PRAETER RERVM CAPITALIVM DAMNATOS. Præterea decreuit, VTI COSS. DELECTVM HABERENT: ANTONIVS CVM EXERCITV CATILINAM PERSEQVI MATVRARET: CICERO VRBI PRAESIDIO ESSET. Et cum eius coniurationis particeps Cornelius Cethegus Prætor deprehensus esset, Senatus decreuit, VTI CVM SE PRAETVRA ABDICASSET, TVM IN CVSTODIAM TRADERETVR. Itemque, VT C. CETHEGVS, L. STATILLIVS, P. GABINIVS, qui omnes præsentes erant, IN CVSTODIAM TRADERENTVR. Idem hoc decretum est in L. Cassium, M. Ceparium, P. Furium, Magium Chilonem, P. Vmbrenum. Atque ea lenitate Senatus vsus est, vt ex tanta coniuratione, tantaque vi ac multitudine domesticorum hostium, nouem hominum perditissimorū pœna, Republ. conseruata, reliquorum mentes sanari posse arbitraretur.

Eos vero qui custodiis tenebantur, Senatus iudicauit, CONTRA REMPVBL. FECISSE: PRAEMIA ETIAM INDICIBVS, quorum indicia comprobata fuerant, CONSTITVIT. Patefacta denique coniuratione, in coniuratos S. C. factum fuit in Catonis sententiam, & in ea verba quæ Sallustius, quæ item Plutarchus in Catonis & Ciceronis vitis, & Dio lib. 37. scribunt.

Consternata vero P. Clodii cæde Republ Senatus vnum Consulem, nominatimque Cn. Pompeium fieri censuit. Senatus præterea consultum factum est, VT INTERREX ET TRIBVNVS PL. ET CN. POMPEIVS, QVI PROCONSVL AD VRBEM ERAT, VIDERENT NE QVID DETRIMENTI RESPVBL. CAPERET, vt à Sueton. in Iulio cap. 26. & ab Asconio Pæd. in explicatione Orationis pro Milone relatum est.

Hic etiam Senatusconsulta post Cæsaris cædem facta recte atque ordine subiungentur. Ac primum, Cicerone auctore, Senatusconsulto in eius sententiam facto, Ἀμνηστίαν, id est, præteritorum obliuionem decretam fuisse constat: additumque ne eius cædis ergo in iudicium vocari quisquam posset. Velleius Paterculus lib. 2. Histor. Roman. *Et illud decreti Atheniensium celeberrimum exemplum, relatum à Cicerone*, OBLIVIONIS PRAETERITARVM RERVM, *decreto Patrum comprehensum est*. Plutarchus in Cicerone, Κικέρων δὲ πολλὰ πρὸς τὸν καιρὸν οἰκείως διαλεχθεὶς, τὴν Σύγκλητον Ἀθηναίους μιμησαμένην, Ἀμνηστίαν τῶν ἐπὶ Καίσαρι ψηφίσασθαι. Idem in Bruto, Ἀντωνίου δὲ καὶ Πλάγκου, καὶ Κικέρωνος εἰπόντων περὶ ἀμνηστίας, καὶ ὁμονοίας, Ἔδοξε μὴ μόνον ἀδείαν εἶναι τοῖς ἀνδράσιν, ἀλλὰ καὶ γνώμην ὑπὲρ τιμῶν προθεῖναι τοὺς ὑπάτους. Sueton. in Tiberio, cap. 4, de patre Tiberii: *Tamen Cæsare occiso, cunctis turbarum metu*, ABOLITIONEM FACTI DECERNENTIBVS, *etiam de premiis Tyrannicidarum referendum censuit*. Dio lib. 44. Κικέρων μὲν ταῦτ' εἰπὼν, ἔπεισε τὴν Γερουσίαν, μηδένα μηδενὶ μνησικακῆσαι, ψηφίσασθαι. Meminit etiam Appianus lib. 2. & 4. Bell. ciuil. Deinde, pacis & otii causa, acta omnia Cæsaris, S. C. confirmata sunt. Plutarch. in Antonio, Συναγαγὼν δὲ βουλὴν, αὐτὸς μὲν ὑπὲρ ἀμνηστίας εἶπε, καὶ διανομῆς ἐπαρχιῶν, τοῖς περὶ Κάσσιον καὶ Βροῦτον. ἡ δὲ Σύγκλητος ἐκύρωσε ταῦτα, καὶ τῶν ὑπὸ Καίσαρος γεγονότων, ἐψηφίσατο, μηδὲν ἀλλάττειν. Appian. lib. 2 Bellor. ciuil. Φόνου μὲν οὐκ εἶναι δίκας ἐπὶ τῷ Καίσαρι: Κύρια δὲ εἶναι τὰ πεπραγμένα αὐτῷ πάντα καὶ ἐγνωσμένα, ἐπεὶ τῇ πόλει συμφέρει. Idem lib. 3. eiusdem Senatusconsulti meminit his verbis Καὶ τὸ πλουσιώτατον ψήφισμα, τὸ βεβαιοῦν τοῦ Καίσαρος πεπραγμένα πάντα. Idem lib. 4. Ἀμνηστίαν δὲ ἁπάντων ἐψηφίσατο εἶναι, καὶ προσεπιστάσει ἔτι, φόνου μὴ εἶναι δίκας. Quod itidem de Ciceronis sententia decretum fuisse credo. Sic enim ipse Epist. ad Plancum,

quæ

quæ inserta est lib. 16. Epist. ad Atticum ait: *Equidem cum multa non probentur, quæ Cæsar statuerit, tamen otii pacisque causa acerrime illa soleo defendere: quod tibi idem magnopere faciendum censeo.*

Senatusconsultis de bello finitima erant ea, quæ de Exercitibus fiebant. De Exercitibus autem quid fieri placeret, Consulti Patres decernebant, quibus Exercitibus rem geri, & quos illis præesse censerent. Item, quos Exercitus Coss. Prætores, quive pro Coss. aut Propr. prouincias obtinebant, retinere, tradere, accipere, traducere, deducere, deportare è Republ. videretur. Hoc ex Liuii lectione, cuiuis palam fiet. Exempli causa vnum, quod multorum loco erit, Senatusconsultum de Exercitibus subiungam. Id ex lib. 31. hauriam. *Tum de* EXERCITIBVS, ait, CONSVLVM, PRAETORVMQVE ACTVM. CONSVLES BINAS LEGIONES SCRIBERE IVSSI: VETERES DIMITTERE EXERCITVS SVLPITIO, CVI NOVVM, AC MAGNI NOMINIS BELLVM DECRETVM ERAT, PERMISSVM, VT DE EXERCITV, QVEM PROCONSVL SCIPIO EX AFRICA DEPORTASSET, VOLVNTARIOS QVOS POSSET, DVCERET: INVITVM NE QVEM MILITEM VETEREM DVCENDI IVS ESSET. PRAETORIBVS L. FVRIO PVRPVRIONI, ET Q. MINVTIO RVFO QVINA MILLIA SOCIVM LATINI NOMINIS CONSVL DARET: QVIBVS PRAESIDIIS ALTER GALLIAM, ALTER BRVTIOS PROVINCIAM OBTINERET. Q. FVLVIVS GILLO ET IPSE IVSSVS EX EO EXERCITV, QVEM P. AELIVS COS. HABVISSET, VT QVISQVE MINIME MVLTA STIPENDIA HABERET, LEGERE, DONEC ET IPSE QVINQVE MILLIA SOCIVM, AC NOMINIS LATINI, EFFECISSET: ID PRAESIDIO SICILIAE PROVINCIAE ESSET. M. VALERIO FALCONI, QVI PRAETOR PRIORE ANNO CAMPANIAM PROVINCIAM HABVERAT, PROROGATVM IN ANNVM IMPERIVM EST, VTI PROPRAETOR IN SARDINIAM TRAIICERET: QVODQVE DE EXERCITV, QVI IBI ESSET, QVINQVE MILLIA SOCIVM NOMINIS LATINI, QVI EORVM MINIME MVLTA STIPENDIA HABERET, LEGERET. ET CONSVLES DVAS VRBANAS LEGIONES SCRIBERE IVSSI: QVAE, SI QVO RES POSCERET, MVLTIS IN ITALIA CONTRACTIS GENTIBVS, PVNICI BELLI SOCIETATE, IRAQVE INDE TVMENTIBVS, MITTERENTVR. Sunt & alia de Exercitibus longa Senatusconsulta apud eumdem libb. 23. 24. 26. & 27. quæ breuitati studens prætermitto.

De Prouinciis vero postquam Consules retulerant, decerni solebat, vt Consules EAS INTER SE COMPARARENT, SORTIRENTVRVE. Liu. lib. 37. *Tum de* CONSVLVM PROVINCIIS *cœptum est agi. Ambo Græciam cupiebant: multum Lælius in Senatu poterat. Is, cum Senatus* AVT SORTIRI, AVT COMPARARE INTER SE PROVINCIAS CONSVLES *iussisset, elegantius facturos dixit, si iudicio patrum, quam si sorti eam rem permisissent.* Idem lib. 38. *Consulibus alteri Pisæ cum Liguribus, alteri prouincia Gallia decreta est:* COMPARARE INTER SE, AVT SORTIRI IVSSI. Idem lib. 45. *Moniti deinde Consules à Patribus, vt quoniam alterum ex his succedere C. Licinio, qui legatus nominatus erat, in Galliam oporteret:* PRIMO QVOQVE TEMPORE PROVINCIAS AVT COMPARARENT INTER SE, AVT SORTIRENTVR. Idem lib. 42. *Senatusconsultum inde factum est,* VT COSS. INTER SE PROVINCIAS ITALIAM ET MACEDONIAM COMPARARENT, SORTIRENTVR: CVI MACEDONIA OBVENISSET, VT IS REGEM PERSEA, QVIQVE EIVS SECTAM SEQVVTI ESSENT, NISI POPVLO ROM. SATISFECISSENT, BELLO PERSEQVERETVR. Idem lib. 30. *Coss. cum de Republ. belloque & prouinciis ad Senatum retulissent, censuerunt Patres,* VT COSS. INTER SE COMPARARENT, SORTIRENTVRVE, VTER BRVTIOS ADVERSVS ANNIBALEM, VTER HETRVRIAM AC LIGVRES PROVINCIAM HABERET. Et post alia: *Senatu in Capitolium vocato, de prouinciis retulerunt: Italiam atque Africam* IN SORTEM CONIICI, *Africam ambo cupientes volebant.* Et alias eod. lib. *Patres igitur iurati (ita conuenerat) censuerunt,* VTI COSS. PROVINCIAS INTER SE COMPARARENT, SORTIRENTVRVE: VTER ITALIAM, VTER CLASSEM NAVIVM QVINQVAGINTA HABERET: *cui classis obuenisset, in Siciliam nauigaret: Si pax cum Carthaginiensibus componi nequiuisset, in Africam traiiceret.* Idem lib. 37. *Is, cum Senatus,* AVT SORTIRI, AVT COMPARARE INTER SE PROVINCIAS, *Consules iussisset.* Et lib. 32. *Coss. magistratu inito, Senatum in Capitolio cum habuissent, decreuerunt Patres,* VT PROVINCIAS MACEDONIAM

DONIAM

DONIAM ATQVE ITALIAM COSS. COMPARARENT INTER SE, SORTIRENTVRVE. Eiusmodi alia S. C. in Liuio libb. 8. 28. & 29. inuenies. Eodem porro loquendi genere Liuius lib. 24. decretum refert, VT COSS. SORTIRENTVR, COMPARARENTVE, INIRENT, PRIVSQVAM AD EXERCITVM PROFICISCERENTVR. Et lib. 25. *Consulibus ambobus Italia prouincia decreta est,* ITA VT COMPARARENT, SORTIRENTVRVE, VTER COMITIIS EIVS ANNI PRAEESSET.

Interdum vero extra sortem prouincias Senatus alteri Cos. decernebat. Hetruriam certe prouinciam, extra sortem Q. Fabio non minore populi consensu, quam Senatus decretam Liuius lib. 10. narrat. Idem lib. 8. *Collega additus Coruino M. Attilius Regulus: Et ne forte casu erraretur, petitum ab Consulibus,* VT EXTRA SORTEM CORVINI EA PROVINCIA ESSET. Tunc vero dicebantur, EXTRA ORDINEM DARI. Cicero pro domo sua: *Tu prouincias Consulares, quas C. Gracchus, qui vnus maxime popularis fuit, non modo non abstulit ab Senatu, sed etiam, vt necesse esset quotannis constitui per Senatum, decreta lege sanxit, eas lege Sempronia per Senatum decretas rescidisti:* EXTRA ORDINEM, SINE SORTE, NOMINATIM DEDISTI.

Nonnumquam etiam ambobus Coss. eadem prouincia decernebatur. Liu. lib. 42. *Cum omnium primum de prouinciis, exercitibusq; ad Senatum retulissent,* LIGVRES VTRIQVE DECRETI SVNT. Et lib. 34. *De prouinciis cum relatum esset, Senatus frequens in eam sententiam ibat:* VT QVONIAM IN HISPANIA ET MACEDONIA DEBELLATVM FORET, CONSVLIBVS AMBOBVS ITALIA PROVINCIA ESSET. Contra ex vna prouincia duas quandoque faciebant, vt ex Liuio lib. 45. patet.

Sunt & alia multa de prouinciis Senatusconsulta apud Liuium, quibus consulto abstineo. Tandum addam, in Praetorum prouinciis, in sortem coniectas vrbanam & peregrinam, & inter ciues ac peregrinos, iurisdictionem, vt ex eodem Liuio, cum alias saepe, tum ex lib. 35. liquet.

Hae fere sunt Senatusconsultorum, quae eorum auctorum, quos in manibus habemus, indicio delegi, deprehendique potuerunt, formulae. Ceteras, quas vel vetustas obruit, vel deleuit obliuio, iniquus esset qui a me exigeret.

Senatusconsulta porro, FIERI, SCRIBI, PERSCRIBI, AD AERARIVM DEFERRI, dicebantur, & quidem IN EORVM SENTENTIAM FIERI, qui primi censuissent, quod à Senatu decernebatur. Quae attigisse sat est: Testimoniis, quorum clausae obsignataeque non sint, sed apertae tabulae, ideo supersedeo, quod in ea, libros voluendo, vel aliud agens quilibet incurret. Apud veteres certe auctores, & in his Ciceronem & Liuium, talium locutionum copiam nemo non offendet. Sed & qui primus id censuerat, quod alii deinceps sequebantur, is eius SENTENTIAE PRINCEPS ET AVCTOR, dicebatur. Cic. in Orat. de Respons. harusp. *Postero die,* FREQVENTISSIMVS SENATVS, *te, Consule designato, Lentule,* SENTENTIAE PRINCIPE, &c. Idem in Pison. *De me Senatus ita decreuit, Cn. Pompeio* AVCTORE ET EIVS SENTENTIAE PRINCIPE. Et pro domo sua: *Sed quaero in ipsa sententia, quoniam* PRINCEPS EGO SVM EIVS ATQVE AVCTOR, *quid reprehendatur.* Valer. Max. lib. 7. cap. 6. *Senatus,* AVCTORE TIB. GRACCHO *Cos. designato censuit.* Vetus inscriptio Romae de Plautio Syluano: SENATVS IN PRAEFECTVRA TRIVMPHALIBVS ORNAMENTIS HONORAVIT, AVCTORE IMP. CAESARE AVGVSTO VESPASIANO. Item in alia inscriptione. HVIC SENATVS AVCTORE IMP. TRAIANO AVG. GERMANICO, DACICO, TRIVMPHALIA ORNAMENTA DECREVIT, STATVAMQVE PECVN. PVBLICA PONEND. CENSVIT. Vlpian. in L. cum hic status. ff. de donat. inter vir. & vxor. *Imperator noster Antoninus Augustus, ante excessum diui Seueri, patris sui, Oratione in Senatu habita,* AVCTOR FVIT SENATVI CENSENDI, *Fuluio Aemiliano, & Nummio Albino Coss. vt aliquid laxaret ex iuris rigore.* Sueton. in Vespasiano, cap. 11. AVCTOR SENATVI FVIT DECERNENDI, *vt quae se alieno seruo iunxisset, ancilla haberetur.*

Dicebatur autem FREQVENS SENATVS, vel vt Cicero in Orat. de Harusp. respons. & in Pisonem loquitur, FREQVENTISSIMVS, decreuisse, quod magno consessu, & numero Senatorum, maximaque frequentia adstante statuerat. Contra quod paucis Senatoribus adstantibus scriptum erat S.C. id PER INFREQVENTIAM factum dicebatur. Liuius lib. 38. *Neque his contentus consul fuit, sed postea,* PER INFREQVENTIAM ADIECIT *Senatusconsulto,* AMBRACIAM NON VIDERI VT CAPTAM ESSE. Quod Sc. idem Liu. lib. 39. ita perstringit: *Cum sint notissimae sibi cum Cos. inimicitiae, quid ab eo quemquam posse aequi exspectare qui* PER

LL

INFREQVENTIAM FACTVM S. C. AD AERARIVM DETVLERIT, AMBRACIAM NON VIDERI CAPTAM, *quæ aggere, ac vineis*, &c. Sic enim totus ille locus interpungendus est: & verba hæc, *Ambraciam non videri vi captam*, ex S. C. sunt.

Ad exemplum porro Senatusconsultorum quæ Romæ fiebant, in municipiis quoque, curiæ & ordinis decreta componi, iisdemq; verborum formulis cõcipi consueuerant. Indicant hoc Senatus Syracusani decreta, ex quibus Cic. lib. 7. in Verrem hæc verba refert, QVOD VERBA FACTA SVNT DE SEX. PEDVCSO. Item hæc, QVOD VERBA FACTA SVNT DE C. VERRE, CVM SVRGERET NEMO, NEQVE SENTENTIAM DICERET. Verum clarius hoc, apertiusq; demonstrãt vetusta æra & marmora, quibus Curiarum decreta insculpta sunt, quæ inde exscripta proferam. Vnius decreti ab ordine Vestinonum & Peltuinatium (quorum Plin. lib. 3. cap. 12. meminit) facti verba sunt hæc:

C. VETTIO. ATTICO. ET. CASINIO. PRAETEXTATO. COSS.

PR. IDVS. APRIL.

PELTVINI. VESTINIS. IN. CVRIA. AVG. ORDINEM. HABENTIBVS. T. AVIDIACCO. RESTITVTO. ET. T. BLAESIO. NATALE. AEDD. QQ. SCRIBVNDO. ADFVERVNT. QVOD. VNIVERSI. VERBA. FECERVNT. NVMMIAM. VARIAM. C. F. SACERDOTEM. VENERIS. FELICIS. EA. ADFECTIONE. ADQVE. PRONO. ANIMO. CIRCA. NOS. AGERE. COEPISSE. PRO. INSTITVTO. BENIVOLENTIAE. SVAE. SICVT. ET. PARENTES. EIVS. SEMPER. EGERVNT. VT. MERITO. DEBEAT. EX. CONSENSV. VNIVERSORVM. PATRONA. PRAEFECTVRAE. NOSTRAE. FIERI. QVO. MAGIS. MAGISQVE. HOC. HONORE. QVI. EST. APVT. NOS. POTISSIMVS. TANTAE. CLARITATI. EIVS. OBLATO. DIGNATIONE. BENIGNITATIS. EIVS. GLORIOSI. ET. IN. OMNIBVS. TVTI. AC. DEFENSI. ESSE. POSSIMVS. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. PLACERE. VNIVERSIS. CONSCRIPTIS. NVMMIAE. VARIAE. C. F. SACERDOTI. VENERIS. FELICIS. PRO. SPLENDORE. DIGNITATIS. SVAE. PATROCINIVM. PRAEFECTVRAE. NOSTRAE. OFFERRI. PETIQVE. AB. EIVS. CLARITATE. ET. EXIMIA. BENIGNITATE. VT. HVNC. HONOREM. SIBI. A. NOBIS. OBLATVM. LIBENTI. ET. PRONO. ANIMO. SVSCIPERE. ET. SINGVLOS. VNIVERSOSQVE. NOS. REMQVE. PVBLICAM. NOSTRAM. IN. CLIENTELAM. DOMVS. SVAE. RECIPERE. DIGNETVR. ET. IN. QVIBVSCVMQVE. RATIO. EXEGERIT. INTERCEDENTE. AVCTORITATE. DIGNITATIS. SVAE. TVTOS. DEFENSOSQVE. PRAESTET. TABVLAMQVE. AENEAM. HVIVS. DECRETI. N. VERBA. CONTINENTEM. OFFERRI. EI. PER. AVIDIACCVM. RESTITVTVM. ET. BLAESIVM. NATALEM. QQ. ITEM. NVMISENVM. CRESCENTEM. ET. FL. PRISCVM. PRIMORES. ORD. N. VIROS. CENSVER.

Alterius decreti verba sunt huiusmodi:

L. ARRVNTIO. STELLA.
L. IVLIO. MARINO. COSS.
XIII. K. NOV.

M. ACILIVS. PLACIDVS. L. PETRONIVS. FRONTO. IIII. VIR. I. D. S. C. FERENTIN. IN. CVRIA. AEDIS. MERCVRI. SCRIBVNDO. ADFVERVNT. Q. EGIANVS. MAECIANVS. T. MVNNIVS. NOMANLIANVS. QVOD. VNIVERSI. V. F. T. POMPONIVM. BASSVM. CLARISSIMVM. VIRVM. DEMANDATAM. SIBI. CVRAM. AB. INDVLGENTISSIMO IMP. CAESARE. NERVA. TRAIANO. AVGVSTO. GERMANICO. QVA. AETERNITATI. ITALIAE. SVAE. PROSPEXIT. SECVNDVM. LIBERALITATEM. EIVS. ITA. ORDINARI. VT. OMNIS. AETAS. CVRAE. EIVS. MERITO. GRATIAS. AGERE. DEBEAT. FVTVRVMQVE. VT. TANTAE. VIRTVTIS. VIR. AVXILIO. SIT. FVTVRVS. MVNICIPIO. NOSTRO. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. V. I. C. PLACERE. CONSCRIPTIS. EX. HOC. ORDINE: MITTI. AD. T. POMPONIVM. BASSVM. CLARISSIMVM. VIRVM. QVI. AB. EO. IMPETRARENT. IN. CLIENTELAM. AMPLISSIMAE. DOMVS. SVAE. MVNICIPIVM. RECIPERE. DIGNETVR. PATRONVMQVE. SE. COOPTARI. TABVLA. HOSPITALI. INCISA. HOC. DECRETO. IN. DOMO. SVA. POSITA. PERMITTAT. CENSVERE. EGERVNT. LEGATI. A. CAECILIVS. A. F. QVIRINALIS: ET. QVIRINALIS.

AD AVGVST. TEM. C. P. AD AVGVST. TEM. C. P.

Extat etiam Neapoli quoddam Curiæ decretum in hæc verba: C. DOMITIO DEXTRO II. L. VALERIO MESSALA THRASIA PRISCO COSS. VI. IDVS IANVAR. IN CVRIA BASILICAE AVG. ANIAN. SCRIBVNDO ADFVERVNT. A. AQVILIVS PROCVLVS. M. CAECILIVS. PVBLICIVS. FABIANVS. T. HORDEONICVS SECVND. VALENTINVS. T. CAESIVS BASSIANVS. QVOD POSTVLANTE CN. GAIO PVDENTI. O. V. DE FORMA INSCRIPTION. DANDA STATVAE QVAM DENDROPHOR. OCTAVIO. AGATHAE P. C. N. STATVERVNT CN. PAPIRIVS SAGITTA ET P. AELIVS EVDAEMON II. VIR RETVLERVNT Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. PLACVIT VNIVERSIS HONESTISSIMI CORPORIS DENDROPHORORVM INSCRIPTIONEM QVAE AD HONOREM . . . . DARE. QVAE. . . . . SERTA. EST.

Ibidem & aliud conspicitur his verbis. L. ANNIO L. F. COL. MODESTO HON. EQVO PVBL. K. IVN. IN CVRIA BASILICAE AVGVSTINIANAE, SCRIBVNDO ADFVER. TOPPIVS SEVERVS, VIGETIVS LIBERALIS, IVLIVS CARPETANVS, GRANIVS LONGINVS. QVOD C. AVFIDIVS TRASEA T. CLAVDIVS QVADRINVS II. VIRI VRB. DE CONFORMANDA AVCTORITATE MEMORIAE HONORAND. STATVAQVE PONENDA ANNIO MODESTO ANNI NVMISIANI ORNATI VIRI FILIO: Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. CVM ANNIVS NVMISIANVS VIR AD SINGVLOR. TESTIMONIVM PERTIN. QVA PROBITATE MORVM, QVA QVIETE VITAE, QVOD VNICVM IN DOLORE PRAESIDIVM EST MERVERAT ADFECTVVM NOSTRORVM CONSOLATIONEM, ADQVE CANDORE ORDINIS NOSTRI BONVM CIVEM PIVMQVE PATREM IN TAM GRAVI FORTVNAE INIVRIA QVA POTEST INDIGNATIONE AVOCARE TRISTITIA. PLACERE HVIC ORDINI AVCTORIT. IN EAM REM ANTE HANC. DIEM FACTAM CONFIRMARI, PERMITTIQVE ANNIO ADIECTO LIB. EIVS STATVAM PONERE, ANNIO MODESTO, LOCO ADSIGNATO A II. VIRIS NOSTRIS, QVO TESTATIOR SIT ERGA EVM ADFECTVS REIP. NOSTRAE, CONCLVDAMVS QVOD IN VITA PRAESTITERIT CENSVER. ADIECTVS LIB. L. D. D. D. Accedat inscriptio Prænestina, in qua est, *Exempl. decr.* Q. F. &. IVNIO. SILANO. ET. L. SEPTIMIO. VALERIANO. COS. POSTVLANTE CLAVDIO. MARONE. VTI. LVCVS. AD. STATVAM. PONENDAM. OPTIMAE MEMORIAE. VIRO. QVOND. FIL. AELI. AVG. LIB. ANATELLON. AMANTISSIMO. REIPVBLICAE. NOSTRAE. PLACVIT. ET. IN. HONOREM. ANATELLONTIS. SEMPER. ET. VBIQVE. DE. REP. OPTIM. MERIT. IN. GRATIAM. CLAVDI. MARONIS. LVCVM. AD. STATVAM. PONENDAM. AD. ELECTIONEM. IPSIVS. ATTR. DARE.

Aliud etiam ordinis municipii Cæritum decretũ quoddam ære incisum Romæ exstare fertur in hæc verba: VESBINVS AVG. L. PHAETRIVM AVGVSTALIBVS MVNICIP. CAERIT. M LOCO APERTO A RE. P. SVA IMPENSA OMNI EXORNATVM DONVM DEDIT. *Descriptum & recognitum factum in Pronao ædis Martis, ex commentario, quem iussit proferri Cuperius Hostilianus per T. Rustium Lysiponum scribam, in quo scriptum erat, it, quod infra scriptum est.*

L. PVBLILIO CELSO. II. C. CLODIO CRISPINO COSS. IDIBVS APRILIB. M. PONTIO DICTATORE, C. SVETONIO CLAVDIANO AEDILE IVRI DICVNDO PRAEF. AERARI COMMENTARIVM COTTIDIANVM MVNICIPI CAERITVM *Inde pagina 27. capite 6.* M. PONTIVS CELSVS DICTATOR, ET C. SVETONIVS CLAVDIANVS DECVRIONES IN TEMPLO DIVOR. CORROGAVERVNT, VBI VESBINVS AVG. LIB. PETIT. VT SIBI LOCVS PVBLICE DARETVR SVB PORTICV BASILICAE SVLPICIANAE, VTI AVGVSTALIB. IN EVM LOCVM PHETRIVM FACERET VBI EX CONSENSV DECVRIONVM LOCVS EI QVEM DESIDERAVERAT DATVS EST 7. PLACVITQVE VNIVERSIS CVRATIO COSANO CVRATORI OB EAM REM EPISTOLAM MITTI ?. IN CVRIAM FVERVNT PONTIVS CELSVS DICTAT. SVETONIVS CLAVDIANVS AED. IVRIDIC. M. LEPIDIVS NEPOS, AEDIL. ANNON. POLLIVS BLANDVS

PESCENNIVS, FLAVIANVS, PESCENNIVS NATALIS, POLLIVS CALLINIVS, PETRONIVS INNOCENS, SERGIVS PROCVLVS. *Inde pagina altera capite primo,* MAGISTRATVS ET DECVRION. CVRIATIO COSANO SAL. IDIB. AVG. DESIDERANTI A NOBIS VLPIO VESBINO CONSILIVM DECVRION. COEGIMVS, A QVIBVS PETIT VT SIBI LOCVS PVBLICE IN ANGVLO PORTICVS BASILIC. DARETVR, QVOD SE AVGVSTALIB. PHETRIVM PVBLICE EXORNATVRVM SECVNDVM DIGNITAT. MVNICIPI POLLICERETVR. GRATIAE HVIC ACTAE SVNT, AB VNIVERSIS. PLACVIT TAMEN TIBI SCRIBI AN IN HOC QVOQVE ET TV CONSENSVRVS ESSES, QVI LOCVS REIP. IN VSV NON EST NEC VLLO REDITV ESSE POTEST. *Inde pagina 8. capite primo.* CVRIATIVS COSANVS MAG. ET DEC. CAERETANO SAL. EGO, NON TANTVM *CONSENTIRE VOLVNTATI VESTRAE, SED ET GRATVLARI DEBEO, SI QVI REMP. N. EXORNAT. ACCEDO ITAQVE SENTENTIAE VESTRAE, NON TANQVAM CVRATOR, SED TANQVAM VNVS EX ORDINE: CVM TAM HONESTA EXEMPLA ETIAM PROVOCARI HONORIFICA EXORNATIONE DEBEANT. 7. DATA PRID. IDVS SEPTEMB. AMERIAE. ACT. IDIB. IVNIIS. Q. NINNIO HASTA. P. MANILIO VOPISCO COSS. DEDICATVM K. AVG.

Senatusconsultis Orationes principum ita coherent, vt auelli non possint. Nam & in Senatu habebantur, recitabanturve: eoque modo, Imperatores dicebantur auctores fuisse Senatui, censendi id quod decernebatur. Atque adeo huiusmodi orationibus, Senatusconsulta accedere, eaque sequi solebant. Qui autem verborum figura conciperentur, indicat Vlpian. in l. 1. ff. de rebus eor. in qua oratio Imperatoris Seueri in Senatu recitata refertur, cuius verba erant huiusmodi: PRAETEREA P. C. INTERDICAM TVTORIBVS ET CVRATORIBVS, NE PRAEDIA RVSTICA VEL SVBVRBANA DISTRAHANT: NISI VT ID FIERET, PARENTES TESTAMENTO VEL CODICILLIS CAVERINT. QVOD SI FORTE AES ALIENVM TANTVM ERIT, VT EX REBVS CETERIS NON POSSIT EXSOLVI, TVNC PRAETOR VRBANVS VIR CLARISSIMVS ADEATVR, QVI PRO SVA RELIGIONE AESTIMET, QVAE POSSVNT ALIENARI, OBLIGARIVE DEBEANT: MANENTE PVPILLO ACTIONE, SI POSTEA POTVERIT PROBARI OBREPTVM ESSE PRAETORI. SI COMMVNIS RES ERIT, ET SOCIVS AD DIVISIONEM PROVOCET: AVT SI CREDITOR QVI PIGNORI AGRVM A PARENTE PVPILLI ACCEPERIT, IVS EXSEQVETVR, NIHIL NOVANDVM CENSEO. Idem in l. hæc ratio ff. de donat. int. vir. & vxor. ex oratione Antonini Augusti hæc refert, MAIORES NOSTRI INTER VIRVM ET VXOREM DONATIONES PROHIBVERVNT, AMOREM HONESTVM SOLIS ANIMIS AESTIMANTES, FAMAE ETIAM CONIVNCTORVM CONSVLENTES, NE CONCORDIA PRETIO CONCILIARI VIDERETVR, NEVE MELIOR IN PAVPERTATEM INCIDERET, DETERIOR DITIOR FIERET. Ex eadem Oratione idem Ic. in l. cum hic status. §. 1. cod. tit. hoc caput citat. FAS ESSE EVM QVIDEM QVI DONAVIT, POENITERE: HEREDEM VERO ERIPERE FORSITAN ADVERSVS VOLVNTATEM SVPREMAM EIVS QVI DONAVERIT, DVRVM ET AVARVM ESSE. Huiusmodi etiam Orationum particulæ aliquot citantur in l. Oratio ff. si ingen. esse dicet. & l. 1. §. sed interdum. ff. ne de statu def. & l. 2. in fi. ff. de colluſ. deteg. l. Sacratissimi ff. ad Sc. Tertyllian. l. Oratione ff. de ritu nuptiarum. Et est Lugdunensi æri gratia, cuius beneficio, integra prope Claudii Cæsaris oratio, tot Galliarum cladibus superstes, ad hanc vsque ætatem peruenit. Eam in nostrorum Formularum collegium cooptari, nemo inuidebit: vel eo maxime nomine, quod eius argumentum litteris mandandum Tacit. lib. 11. censuerit. Prima tabulæ illius pagina, hæc verba præ se fert.

MAE RERVM NOSTR. . . . .
EQVIDEM. PRIMAM. OMNIVM. ILLAM. COGITATIONEM. HOMINVM. QVAM. MAXIME. PRIMAM. OCCVRSVRAM. MIHI. PROVIDEO. DEPRECOR. NE. QVASI. NOVAM. ISTAM. REM. INTRODVCI. EXHORRESCATIS. SED. ILLA. POTIVS. COGITETIS. QVAM. MVLTA. IN. HAC. CIVITATE. NOVATA. SINT. ET. QVIDEM. STATIM. AB. ORIGINE. VRBIS. NOSTRAE. IN. QVOD. FORMAS. STATVSQVE. RES. P. NOSTRA. DIDVCTA. SIT. QVONDAM. REGES.

REGES. HANC. TENVERE. VRBEM. NE. TAMEN. DOMESTICIS. SVCCESSO-
RIBVS. EAM. TRADERE. CONTIGIT. SVPERVENERE. ALIENI. ET. QVIDAM.
EXTERNI. VT. NVMA. ROMVLO. SVCCESSERIT. EX. SABINIS. VENIENS.
VICINVS. QVIDEM. SED. TVNC. EXTERNVS. VT. ANCO. MARCIO.
PRISCVS. TARQVINIVS. PROPTER. TEMERATVM. SANGVINEM. QVOD.
PATRE. DEMARATO. CORINTHIO. NATVS. ERAT. ET. TARQVINIENSI.
MATRE. GENEROSA. SED. INOPI. VT. QVAE. TALI. MARITO. NECESSE.
HABVERIT. SVCCVMBERE. CVM. DOMI. REPELLERETVR. A. GERENDIS. HO-
NORIBVS. POSTQVAM. ROMAM. MIGRAVIT. REGNVM. ADEPTVS. EST.
HVIC. QVOQVE. ET. FILIO. NEPOTIVE. EIVS. NAM. ET. HOC. INTER.
AVCTORES. DISCREPAT. INSERTVS. SERVIVS. TVLLIVS. SI. NOSTROS.
SEQVIMVR. CAPTIVA. NATVS. OCRESIA. SI. TVSCOS. CAELI. QVONDAM.
VIENNAE. SODALIS. FIDELISSIMVS. OMNISQVE. EIVS. CASVS. COMES.
POSTQVAM. VARIA. FORTVNA. EXACTVS. CVM. OMNIBVS. RELIQVIS.
CAELIANI. EXERCITVS. ETRVRIA. EXCESSIT. MONTEM. CAELIVM. OCCV-
PAVIT. ET. A. DVCE. SVO. CAELIO. ITA. APPELLITATVS. MVTATOQVE.
NOMINE. NAM. TVSCE. MASTARNA. EI. NOMEN. ERAT. ITA. APPEL-
LATVS. EST. VT. DIXI. ET. REGNVM. SVMMA. CVM. REI. P. VTILITATE.
OPTINVIT. DEINDE. POSTQVAM. TARQVINI. SVPERBI. MORES. INVISI.
CIVITATI. NOSTRAE. ESSE. COEPERVNT. QVA. IPSIVS. QVA. FILIO-
RVM. EIVS. NEMPE. PERTAESVM. EST. MENTES. REGNI. ET. AD.
CONSVLES. ANNVOS. MAGISTRATVS. ADMINISTRATIO. REIP. TRANS-
LATA EST.

QVID. NVNC. COMMEMOREM. DICTATVRAE. HOC. IPSO. CONSVLARI.
IMPERIVM. VALENTIVS. REPERTVM. APVD. MAIORES. NOSTROS. QVO. IN.
ASPERIORIBVS. BELLIS. AVT. IN. CIVILI. MOTV. DIFFICILIORE. VTEREN-
TVR. AVT. IN. AVXILIVM. PLEBIS. CREATOS. TRIBVNOS. PLEBEI. QVID.
A. CONSVLIBVS. AD. DECEMVIROS. TRANSLATVM. IMPERIVM. SOLVTOQVE.
POSTEA. DECEMVIRALI. REGNO. AD. CONSVLES. RVRSVS. REDITVM.
QVID. IMP. . . . . . . VRIS. DISTRIBVTVM. CONSVLARE. IMPERIVM.
TRIBVNOSQVE. MILITVM. CONSVLARI. IMPERIO. APPELLATOS. QVI. SENI.
ET. SAEPE. OCTONI. CREARENTVR. QVID. COMMVNICATOS. POSTREMO.
CVM. PLEBE. HONORES. NON. IMPERI. SOLVM. SED. SACERDOTIORVM.
QVOQVE. IAM. SI. NARREM. BELLA. A. QVIBVS. COEPERINT. MAIO-
RES. NOSTRI. ET. QVO. PROCESSERIMVS. VEREOR. NE. NIMIO. INSO-
LENTIOR. ESSE. VIDEAR. ET. QVAESISSE. IACTATIONEM. GLORIAE.
PROLATI. IMPERI. VLTRA. OCEANVM. SED. ILLOC. POTIVS. REVERTAR,
CIVITATEM.

Alterius paginæ verba sunt hæc

. . . . SANE. . . . .
NOVO. . . . . DIVVS. AVG. . . . . NO. . . . . .
LVS. ET. PATRVVS. TI. CAESAR. OMNEM. FLOREM. QVIQVE. COLONIARVM.
AC. MVNICIPIORVM. BONORVM. SCILICET. VIRORVM. ET. LOCVPLETIVM.
IN. HAC. CVRIA. ESSE. VOLVIT. QVID. ERGO. NON. ITALICVS. SENATOR.
PROVINCIALI. POTIOR? EST. IAM. VOBIS. CVM. HANC. PARTEM. CENSVRAE.
MEAE. APPROBARE. COEPERO. QVID. DE. EA. RE. SENTIAM. REBVS. OSTEN-
DAM. SED NE. PROVINCIALES. QVIDEM. SI. MODO. ORNARE. CVRIAM. POTE-
RINT. RECIPIENDOS. PVTO.

ORNATISSIMA. ECCE. COLONIA. VALENTISSIMAQVE VIENNIENSIVM. QVAM.
LONGO. IAM. TEMPORE. SENATORES. HVIC. CVRIAE. CONFERT. EX. QVA.
COLONIA. INTER. PAVCOS. EQVESTRIS. ORDINIS. ORNAMENTVM. L.
VESTINVM. FAMILIARISSIME. DILIGO. ET. HODIEQVE. IN. REBVS. MEIS.
DETINEO. CVIVS. LIBERI. FRVANTVR. QVAESO. PRIMO. SACERDOTIORVM.
GRADV. POST. MODO. CVM. ANNIS. PROMOTVRI. DIGNITATIS. SVAE.

INCREMENTA. VT. DIRVM. NOMEN. LATRONIS. TACEAM. ET. ODI. ILLVD. PALESTRICVM. PRODIGIVM. QVOD. ANTE. IN. DOMVM. CONSVLATVM. INTVLIT. QVAM. COLONIA. SVA. SOLIDVM. CIVITATIS. ROMANAE. BENEFICIVM. CONSECVTA. EST. IDEM. DE. FRATRE. EIVS. POSSVM. DICERE. MISERABILI. QVIDEM. INDIGNISSIMOQVE. HOC. CASV. VT. VOBIS. VTILIS. SENATOR. ESSE. NON. POSSIT.

TEMPVS. EST. IAM. TI. CAESAR. GERMANICE. DETEGERE. TE. PATRIBVS. CONSCRIPTIS. QVO. TENDAT. ORATIO. TVA. IAM. ENIM. AD. EXTREMOS. FINES. GALLIAE. NARBONENSIS. VENISTI.

TOT. ECCE. INSIGNES. IVVENES. QVOT. INTVEOR. NON. MAGIS. SVNT. PAENITENDI. SENATORES. QVAM. PAENITET. PERSICVM. NOBILISSIMVM. VIRVM. AMICVM. MEVM. INTER. IMAGINES. MAIORVM. SVORVM. ALLOBROGICI. NOMEN. LEGERE. QVOD. SI. HASC. ITA. ESSE. CONSENTITIS. QVID. VLTRA. DESIDERATIS. QVAM. VT. VOBIS. DIGITO. DEMONSTREM. SOLVM. IPSVM. VLTRA. FINES. PROVINCIAE. NARBONENSIS. IAM. VOBIS. SENATORES. MITTERE. QVANDO. EX. LVGDVNO. HABERE. NOS. NOSTRI. ORDINIS. VIROS. NON. PAENITET. TIMIDE. QVIDEM. P. C. EGRESSVS. ADSVETOS. FAMILIARESQVE. VOBIS. PROVINCIARVM. TERMINOS. SVM. SED. DESTRICTE. IAM. COMATAE. GALLIAE. CAVSA. AGENDA. EST. IN. QVA. SI. QVIS. HOC. INTVETVR. QVOD. BELLO. PER. DECEM. ANNOS. EXERCVERVNT. DIVOM. IVLIVM. IDEM. OPPONAT. CENTVM. ANNORVM. IMMOBILEM. FIDEM. OBSEQVIVMQVE. MVLTIS. TREPIDIS. REBVS. NOSTRIS. PLVSQVAM. EXPERTVM. ILLI. PATRI. MEO. DRVSO. GERMANIAM. SVBIGENTI. TVTAM. QVIETE. SVA. SECVRAMQVE. A. TERGO. PACEM. PRAESTITERVNT. ET. QVIDEM. CVM. AD. CENSVS. NOVO. TVM. OPERE. ET. INADSVETO. GALLIIS. AD. BELLVM. AVOCATVS. ESSET. QVOD. OPVS. QVAM. ARDVVM. SIT. NOBIS. NVNC. CVM. MAXIME. QVAMVIS. NIHIL. VLTRA. QVAM. VT. PVBLICE. NOTAE. SINT. FACVLTATES. NOSTRAE. EXQVIRATVR. NIMIS. MAGNO. EXPERIMENTO. COGNOSCIMVS.

Referuntur & à Tacito. lib.3. & à Vulcatio Gallicano in Auidio Cassio, & à Capitolino, in Opilio Macrino, & in Maximinis, aliquot principum Orationes.

Veteri etiam inscriptioni Romanæ inserta est clausula Orationis à Vespasiano in Senatu de Plautii Siluani honoribus habitæ, huiusmodi: MAESIAE ITA PRAEFVIT, VT NON DEBVERIT IN ME DIFFERRI HONOR TRIVMPHALIVM EIVS ORNAMENTORVM, NISI QVOD LATIOR EI CONTIGIT MORA TITVLVS.

In hunc formularum Senatum, Consulares, necnon & Tribunitias aliquot formulas introducam, quæ sunt à me ad extremam huius libri partem reseruatæ.

Consulum voces erant hæ, NON REFERAM, NON ROGABO, NON PATIAR AGI. Liuius lib.27. *Cum Consul*, SE POPVLVM ROGATVRVM *negasset, quod sua potestatis esset, Pratoremque vetuisset rogare* Idem lib.3. *Consul, antequam collegam sibi subrogasset*, NEGARE PASSVRVM AGI DE LEGE. Apud eumdem Liuium lib.38. C. Flaminius Consul, EGO, ait, NEC DE AMBRACIENSIBVS, NEC DE AETOLIS DECERNI QVICQVAM, ABSENTE M. FVLVIO, PATIAR. Eiusdem lib.39. Consules, si Tribuni pl. intercederent, NVLLAM ALIAM REM SE DECERNI PASSVROS, denuntiant. Similiter lib 30. Cn. Lentulus Cos. negat PRIVS QVICQVAM AGI PASSVRVM, *quam sibi Africa decreta esset.* Et lib 42. Coss. denuntiant se nil quidquam REIPVB. ACTVROS, præter quam quod ad prouinciarum administrationem pertineret.

Operæ pretium etiam est scire, vti lictoribus qui illis anteibant, imperarent. Quo ex genere erant hæc, ACCEDE LICTOR. Docet Liuius lib.8. vbi Papyrius Cursor Dictator Q. Fabium Magistrum equitum interrogans, *Ad hac*, inquit, *qua tu interrogatus es responde: extra ea caue vocem mittas.* ACCEDE LICTOR. Idem lib.24 LICTORES *ad eum* ACCEDERE *Consul iussit.* Idem lib.3. de Appio Decemviro: *Et ad Valerium negantem se priuato reticere*, LICTOREM ACCEDERE *iussit*. Dionys. Halicarn. lib.9 Ἀγανακτούντων δὲ τῶν ὑπάτων, καὶ [illegible] ἅμα τοῖς ὑπηρέταις [illegible] κελευόντων.

Sed &

Sed & si quid per incuriam oscitantiamve lictor prætermitteret, quod contra dignitatem esset, Consul, EVM ANIMADVERTERE IVBEBAT. Indicio est quod Liuius lib. 24. de Fabiis patre & filio ita narrat: *Pater filio legatus ad Suessulam in castra venit. Cum obuiam filius progrederetur, lictoresque verecundia maiestatis eius, taciti anteirent, non summouentes patrem, prater vndecim fasces equo praeuectus senex, vt Consul* ANIMADVERTERE PROXIMVM LICTOREM *iussit, & is, vt* DESCENDERET EX EQVO, *inclamauit.* Quam historiam Valer. Max. referens lib. II. cap. 2. ait, Consulem proximo lictori, VT SIBI APPARERET, imperasse: Agellius vero lib. 2. cap. 2. ex Quadrigarii Annalibus, hoc tantum Consulem lictori dixisse, DESCENDERE IVBE. In more quidem positum fuisse, vt Consule Theatrum introeunte, Lictor ANIMADVERTERE populum iuberet, Sueton. in Iulio. cap. 80. tradit.

Consules præterea, imperabant lictoribus, populum SVMMOVERE. Liuius lib. 3. *Cum, vt vanum eum negarent Coss. audiendum esse, vociferantemque prodi publicam causam,* SVMMOVERI *iussissent.* Idem lib. 8. *Repente strepitus lictorum* SVMMOVENTIVM *auditur.* Idem lib. 45. *Donec eos lictores misisset, qui* SVMMOVENDO *iter ad Praetorium facerent.* Quo alludit Horatius lib. 1. Carm. Ode 16. cum ait.

Non enim gaza, neq; Consularis
SVMMOVET LICTOR *miseros tumultus.*

Plutarchus in Publicola, Οἱ μὲν ὑπηρέται διωκόμενοι τὸν ὄχλον, ἠκολούθουν τοῦ ἀνθρώπου. Directa huiusmodi iussorum verba, Seneca Controuers. 2. lib. 9. attingit, inquiens, SVMMOVE, *audis* LICTOR, SVMMOVE *a Praetorem meretricem.* Plenius vero apud Liuium lib. 3. Appius ita lictori imperat: I LICTOR, SVMMOVE TVRBAM, ET DA VIAM DOMINO AD PREHENDENDVM MANCIPIVM. Quo genere loquendi viam sibi Mercurius quoque Plautinus facit Aulular. Act. 3. Sc. 1.

DATE VIAM, *qua fugere liceat.*
Facite tota platea pateant.

Idem in Curcul. Act. 2. Sc. 3.

DATE VIAM *mihi noti atq; ignoti.*

Reliqua Consulum ad lictores verba quibus Prehendere, in vincula Ducere, virgas & secures Expedire, Lege denique Agere iubebant, in eum librum reiicio, quem Iudicialibus Formulis destinaui.

Restat, vt de Tribunis pleb. aliquid aspergam, quorum Auxilium implorari consueuisse nemo nescit. Valerius Max. lib. 6. cap. 1. de Scantinio Tribuno pleb. cui dies ad populum dicta erat ab Ædile, quod filium suum de stupro appellasset, ET OB ID TRIBVNORVM AVXILIVM IMPLORANTE. Plinius Epist. 3. libr. 9. ROGO VOS P. C. NE ME COGATIS IMPLORARE AVXILIVM TRIBVNORVM. Atque adeo Tribunorum propria erat Auxilii potestas. Inde apud Liuium lib. 6. scriptum est, *Imperium penes Consules: penes Tribunos* AVXILIVM *tantum esse.* Auxiliique gratia Tribuni appellabantur. Cicero pro Quintio: *Videturne intercessisse appellatio Tribunorum, non mora, sed* AVXILII CAVSA? Qui locus multos misere torsit, cum non viderent, *Mora*, vti illic scribo, id est, frustrationi, tergiuersationive, iustum & legibus proditum AVXILII remedium opponi. Liuius libr. 3. APPELLARE TRIBVNOS, *communem patriam,* AVXILIVMQVE EORVM IMPLORARE. Idem libr. 9. APPELLANTIBVS TRIBVNOS NEMO ERAT AVXILIO, *quin nomina, reciperentur.* Et lib. 2. *Volero* APPELLAT TRIBVNOS: CVM AVXILIO NEMO ESSET. *Coss spoliare hominem,* &c. Plinius Epist. 23. lib. 1. scrupulum sibi iniectum narrans, an in Tribunatu causas ageret, *Erat hic quoque, inquit, æstus ante oculos, si forte me* APPELLASSET, *vel ille cui adessem, vel ille contra quem* INTERCEDEREM, ET AVXILIVM FERREM, *an quiescerem sileremque, & quasi eiurato magistratu priuatum me facerem.* Ita enim distinctus, & interpunctus locus ille, amissum nitorem recipiet.

Auxilium vero Tribunorum implorabatur, his verbis, A VOBIS TRIBVNI POSTVLO, VT MIHI AVXILIO SITIS. Ad quæ Tribuni, AVXILIO SE FVTVROS, VEL NON FVTVROS, respondebant. Vtrumque eadem pagina Liuius comprobat. Apud eum namque libr. 28. Fuluius Tribunos ita appellat: ITAQVE A VOBIS TRIBVNI PLEBIS POSTVLO, VT SENTENTIAM MIHI IDEO NON DICENTI, QVOD SI IN MEAM SENTENTIAM DISCEDATVR, NON SIT RATVM HABITVRVS CONSVL, AVXILIO SITIS. Tribunos vero ita decreuisse ait: SI CONSVL SENATVI DE PROVINCIIS PERMITTIT, STARI EO QVOD SENATVS CENSVERIT, PLACERE

DE EA RE AD POPVLVM FERRE PATIEMVR. SI NON PERMITTIT, QVI DE EA RE SENTENTIAM RECVSABIT DICERE, AVXILIO ERIMVS. Idem libr. 4. *Indicto iam tributo, edixerunt Tribuni,* AVXILIO SE FVTVROS, *si quis in militare stipendium non contulisset.* Idem eod. lib. de Menenio Tribuno pl. *Contra vociferante si iniusti domini possessione agri publici cederent,* SE MORAM DELECTVI NON FACERE: *decreto interposito, nouem Tribuni sustulerunt certamen, pronuntiaueruntque ex collegii sententia,* C. VALERIO CONSVLI SE, DAMNVM ALIAMQVE COERCITIONEM ADVERSVS INTERCESSIONEM COLLEGAE DELECTVS CAVSA DETRECTANTIBVS, MILITIAM INHIBENTI, AVXILIO FVTVROS ESSE. Idem libr. 10. *Inter Tribunos pl. contentio orta est: Pars,* INTERCESSVROS, *ne nouo exemplo triumpharet, aiebant: Pars,* AVXILIO SE, ADVERSVS COLLEGAS, TRIVMPHANTI FVTVROS. Et libr. 42. *Citati* TRIBVNOS PL. APPELLARVNT: *Duo ex collegio, M. Fuluius Nobilior, & M. Claudius Marcellus, ad Coss. reiiciebant: eorum cognitionem esse debere quibus delectus, quibusque bellum mandatum esset: ceteri,* COGNITVROS SE, DE QVO APPELLATI ESSENT, *aiebant: & si iniuria fieret,* AVXILIVM CIVIBVS LATVROS. Apud eumdem lib. 38. Sempronius Gracchus Tribunus pl. ait, *Tum quoque, si se* APPELLET, AVXILIO EI FVTVRVM *ne causam dicat.* Cæsar lib. 3. Bellorum ciuil. *M. Cælius Rufus Prætor, causa debitorum suscepta, initio magistratus, tribunal suum iuxta C. Trebonii Prætoris vrbani sellam collocauit: & si quis appellasset de æstimatione, & de solutionibus quæ per arbitrium fierent, vt Cæsar præsens constituerat,* FORE AVXILIO POLLICEBATVR. Valerius Maximus lib. 6. cap. 5. *Magnam laudem & illud collegium Tribunorum tulit, quod cum vnus ex co[illegible]. Cotta, fiducia sacrosanctæ potestatis, creditoribus suis nollet satisfacere, decreuit:* SI NEQVE SOLVERET PECVNIAM, NEQVE DARET CVM QVO SPONSIO FIERET, APPELLANTIBVS SE CREDITORIBVS AVXILIO FVTVRVM. Festus Pomp. *Sacer mons appellatur trans Anienem, paullo vltra tertium milliarium, quod eum plebs, cum secessisset a Patribus, creatis Tribunis pl. qui sibi* ESSENT AVXILIO, *discedentes Ioui consecrarunt.* Dio quoque lib. 51. & 58. in hoc genere verba, Ἀμύνειν, & Βοηθεῖν, vsur[illegible]t.

Intercessionem etiam quandoque Tribuni pl. pollicebantur. Sic lib. 10. Liuii, Pars Tribunorum INTERCESSVROS SE, ait Idem libr. 35. *Tribuni plebis,* inquit, SE INTERCESSVROS, SI DE EA RE FIERET SENATVSCONSVLTVM, *dixerunt.* Apud eumdem lib. 39. Tribuni pl. SE INTERCESSVROS SENATVSCONSVLTO, si deportandos censerent Exercitus, denuntiant.

Contra interdum appellati Tribuni auxilium denegantes, se NON INTERCEDERE, vel, MORAM NON FACERE, pronuntiabant. Valer. Max lib. 6. cap. 1. *Totum collegium Tribunorum negauit* SE INTERCEDERE, QVOMINVS PVDICITIAE QVAESTIO PERAGERETVR. Et Liuius lib. 38. *Tribuni cum in consilium secessissent, paullo post C. Fannius ex sua collegarumque aliorum, præter Gracchum, sententia, pronuntiauit:* PRAETORI NON INTERCEDERE TRIBVNOS, QVOMINVS SVA POTESTATE VTATVR. Tiberium vero Gracchum ita decreuisse ibidem scribit, QVOMINVS EX BONIS L. SCIPIONIS, QVOD IVDICATVM SIT, REDIGATVR, SE NON INTERCEDERE PRAETORI. Apud eumdem Liuium lib. 27. Tribuni pl. aiunt hæc: ITAQVE, SI SVVM NOMEN DICTATOR ACCIPERET, SE COMITIIS INTERCESSVROS: SI ALIORVM PRAETERQVAM IPSIVS, RATIO HABERETVR, COMITIIS SE MORAM NON FACERE. Et lib 26. *Tribuni pl. appellati, cum collegæ negarent* SE IN MORA ESSE, *quo minus, &c.* Cicero pro Sextio, de T[illegible]t uno pl. loqu[illegible]s, *Ille affirmare, se postero die* NVLLAM MORAM ESSE FACTVRVM.

Quandoque etiam de[illegible]abant, SE NON PASSVROS. Liuius lib. 3. *In mora Tribuni erant, qui comitia [illegible] quæstores habere de reo, ni si prius habita de lege essent,* PASSVROS *negabant.* Idem l[illegible] 4. *[illegible]ent[illegible]ium a L. Sextio Tr[illegible]uno pl. vt rogationem ferret, qua Volasquoque, sicut Lauicos, coloni m[illegible]tterentur, per intercessionem collegarum, qui* NVLLVM PLEBISCITVM, NISI EX AVCTO[illegible]ATE SENATVS, PASSVROS SE PERFERRI, *ostenderunt, discussum est.* Et lib. 7. T[illegible] *[illegible]antibus* PASSVROS *comiti[illegible] haberi, ni secundum Lici[illegible]iam legem haberentur.* Idem [illegible] 3[illegible] *Tribuni pleb. legem Oppiam tuebantur: nec eam se* ABROGARI PASSVROS *aiebant.* Apud eumdem lib. 38. Tribuni [illegible] communem se relationem de consulum [illegible] N PA[illegible]SVR[illegible]S. Tiberii vero [illegible] Tribuni pleb. decretum lib [illegible] po[illegible] huiusmodi. L. SCIPIONEM QVI R[illegible]EM OPVLENTISSIMAM ORBIS TERRARVM DEVICERIT, IMPERIVM POPVLI ROMANI PROPAGAVERIT IN VLTIMOS TERRARVM

RVM FINES: REGEM EVMENEM, RHODIOS, ALIAS TOT VRBES ASIAE, DEVINXERIT POPVLI RO. BENEFICIIS, PLVRIMOS DVCES HOSTIVM IN TRIVMPHO DVCTOS CARCERE INCLVSERIT, NON PASSVRVM INTER HOSTES POPVLI ROM. IN CARCERE ET IN VINCVLIS ESSE, MITTIQVE EVM SE IVBERE. Eumdem Gracchum ibidem Liuius refert, cum Scipio in vincula duceretur, nec quisquam collegarum auxilio esset, iurasse sibi inimicitias cum Scipionibus, quæ fuissent, manere, nec se gratiæ quærendæ causa quicquam facere, sed in quem carcerem & Reges & Imperatores hostium ducentem vidisset P. Africanum, in eum se fratrem eius DVCI NON PASSVRVM. Ac demum cum Tribuni pleb. appellati ab L. Scipione, decreuissent, SI MORBI CAVSA IS EXCVSARETVR, SIBI PLACERE ACCIPI EAM CAVSAM, DIEMQVE A COLLEGIS PRODVCI, Gracchum vetuisse nomen suum decreto collegarum adscribi, atque ita decreuisse, CVM L. SCIPIO EXCVSET MORBVM ESSE CAVSAE FRATRI, SATIS ID SIBI VIDERI: SE P. SCIPIONEM, PRIVSQVAM ROMAM REDIISSET, ACCVSARI NON PASSVRVM, TVM QVOQVE, SI SE APPELLET, AVXILIO EI FVTVRVM, NE CAVSAM DICAT. Illud autem Gracchi decretum paullo aliter Valerius Max. lib. 4. cap. 1. concipit in hunc modum: CVM L. CORNELIVS SCIPIO DIE TRIVMPHI SVI ANTE CVRRVM ACTOS HOSTIVM DVCES IN CARCEREM CONIECERIT, INDIGNVM ET ALIENVM A MAIESTATE POPVLI ROM. VIDERI, EODEM IPSVM DVCI: ITAQVE ID SE NON PASSVRVM FIERI. Eadem Tribunorum decreta ex Annalium monumentis exscripta Agellius lib. 7. cap. 9. in medium adducit: Prius quidem ita scriptum fuisse tradit: QVOD PVBLIVS SCIPIO AFRICANVS POSTVLAVIT PRO LVCIO SCIPIONE ASIATICO FRATRE CVM CONTRA LEGES, CONTRAQVE MOREM MAIORVM TRIB. PLEB. HOMINIBVS ACCITIS, PER VIM, INAVSPICATO SENTENTIAM DE EO TVLERIT, MVLTAMQVE NVLLO EXEMPLO IRROGAVERIT, PRAEDESQVE EVM OB EAM REM DARE COGAT: AVT SI NON DET, IN VINCVLA DVCI IVBEAT: VT EVM A COLLEGAE VI PROHIBEAMVS. ET QVOD CONTRA COLLEGA POSTVLAVIT, NE SIBI INTERCEDAMVS, QVO MINVS SVAPTE POTESTATE VTI LICEAT: DE EA RE NOSTRVM SENTENTIA OMNIVM DATA EST: SI L. CORNELIVS SCIPIO ASIATICVS COLLEGAE ARBITRATV PRAEDES DABIT, QVO MINVS COLLEGA SVA POTESTATE VTATVR, NON INTERCEDEMVS. Alterum vero Tiberii Sempronii Gracchi Trib. plebis decretum sic conceptum fuisse ait: QVVM CORNELIVS SCIPIO ASIATICVS TRIVMPHANS, HOSTIVM DVCES IN CARCEREM CONIECTAVERIT: ALIENVM ESSE A DIGNITATE REIPVB. IN EVM LOCVM IMPERATOREM POP. ROM. DVCI, IN QVEM LOCVM AB EO CONIECTI SVNT DVCES HOSTIVM. ITAQVE L. CORNELIVM SCIPIONEM ASIATICVM A COLLEGAE VI PROHIBEO. Sed & apud Dionys. Halic. lib. 11. Tribuni pl. pronuntiant, οὐδὲν ΕΑΣΕΙΝ Δόγμα περὶ οὐδενὸς κυρωθῆναι πράγματος, ἐὰν μὴ τὸν ὑπ᾽ αὐτῶν προσφερόμενον προβουλεύσῃ νόμον.

Erat & Tribunitia vox, VETO. Liuius libr. 5. BENE HABET, *inquit Sextius. Quandoquidem tantum intercessionem pollere placet, isto ipso telo tutabimur plebeios. Agedum Comitia indicite patres Tribunis militum creandis: faxo iuuet vox ista* VETO. Idem lib. 3. *Appellati Tribuni, medio decreto* IVS AVXILII *sui expediunt: in vincula coniici* VETANT, SISTI REVM, PECVNIAMQVE NISI SISTATVR, POPVLO PROMITTI, PLACERE *pronunciant.* Sueton. in Tiber. cap. 2. NE VETARE *aut* INTERCEDERE *fas cuiquam Tribunorum esset.*

Illæ etiam Censoriarum notarum, quibus Senatu aliqui mouebantur, formulæ, ad huius libri argumentum proprie spectant. Censoriis vtique notationibus & animaduersionibus causa subscribi solebat. Cic. lib. 1. de Diuinat. *Appium Censorem P. Massium, notauit, subscripsitq.* QVOD AVSPICIA EMENTITVS ESSET, OB EAMQVE CAVSSAM POP. RO. MAXIMAM CALAMITATEM ACCEPISSET. Asconius in Orat. contra Antoniū, *Hunc Antonium Gellius & Lentulus Censores, sexennio quo hæc dicerentur, Senatu mouerūt causasq. subscripserunt,* QVOD SOCIOS DIRIPVERIT, QVOD IVDICIVM RECVSAVIT, QVOD PROPTER AERIS ALIENI MAGNITVDINEM PRAEDIA MANCIPAVIT, BONAQVE SVA IN POTESTATE NON HABERET. Agellius lib. 17. cap. 21. *Eodemque tempore Fabricius Lucinus & Q. Æmilius Papus Censores Romæ fuerunt, & P. Cornelium Rufum, qui II. Consul & Dictator fuerat, Senatu mouerunt: caussamque isti notæ subscripsere,* QVOD EVM COMPERISSENT, ARGENTI FACTI COENAE GRATIA DECEM PONDO HABERE. EQ-

que pertinere credo locum, quem Festus citat ex Oratione Catonis quam scripsit de L. Veturio de sacrilegio commisso, cum ei equum ademit, QVOD TV, QVOD IN TE FVIT, SACRA STATA SOLLEMNIA, CAPITE SANCTA DESERVISTI. Ceteras Censorias formulas, quæ in lustro condendo, Equitum recognitione, transuectioneve, vsurpabantur, quod ab huius libri proposito alieniores videantur, commodius censui in Militarium Formularum rationes referre. Itaque, vt modum aliquem & finem huic libro faciam, nouissima ista formula, cui non temere hunc ordinem assignaui, ipse me, absque Censore, Senatu moueo.

BARN. BRISSONII REGII CONSISTORII CONSILIARII, AMPLISSIMIQVE SENATVS PARISIENSIS PRÆSIDIS,

DE FORMVLIS ET SOLLEMNIBVS populi Romani verbis,

LIBER III.

PARTE iam aliqua laboris ac periculi defunctus, leuari nihilominus mihi minime videor: tametsi enim profiteri ausum certa & sollemnia verba perscripturum, in partibus singulis magni & diutini operis fatigari non conuenit; publici tamen muneris, quo fungor, occupationibus hac atq; illac distractus, duram me cepisse prouinciã sentio: & cum ad ea quæ restant, respicio, vereor ne meis ipse ceruicibus onus imposuerim, sub quo concidam, & cui ferendo imparem me esse, euentus, qui stultorum magister esse dicitur, coarguat. Eorum certe exemplo qui proximis litori vadis, mare pedibus ingrediuntur, hoc re ipsa experior, quidquid progredior, in vastiorem me altitudinem, ac velut profundum inuehi: & crescere pene opus, quod prima quæq; perficiendo, minui videbatur. Animis ergo opus est, & pectore firmo. Facio vtiq; vt promissa appareant, dum superiori hunc ipsum de edictorum formulis librum subnecto.

In sollemnibus autem Edictorum verbis fuisse hæc, BONVM FACTVM, indicat Tertullianus in lib. de Pudicitia, cum ait: *O edictum, cui adscribi debeat,* BONVM FACTVM. Ostendit & Sueton. in Vitellio cap. 14. his verbis: *Exacerbatus, quod post Edictum suum, quo iubebat, intra Kal. Octobres, vrbe, Italiaq; Mathematici excederent, statim libellus propositus est:* ET CHALDAEOS DICERE, BONVM FACTVM, NE VITELLIVS GERMANICVS INTRA EVNDEM KALENDARVM DIEM VSQVAM ESSET. Idem in Iulio cap. 80. *Peregrinis in Senatum allectis, libellus propositus est,* BONVM FACTVM, NE QVIS SENATORI NOVO CVRIAM MONSTRARE VELIT. Sed enim adsiduum & locupletem adsertorem hæc formula Plautum habet, illo lepido Histrionum Edicto, quod ab eo ad eorum quæ a Magistratibus proponebantur, speciem ac formam belle fictum atque compositum, prologi vice Pœnulo præponitur. Id ego propter venustatem, integrum adscribam. Sic autem habet,

BONVM FACTVM EST, *Edicta vt seruetis mea:*
Scortum exoletum ne quis in proscenio

Sedeat,

Sedeat, neve lictor verbum, aut virga mutiant:
Neu designator preteriens obambulet:
Neu sessum ducat, dum histrio in scena siet:
Diu qui domi otiosi dormierunt, decet
Animo aeque nunc stent, vel dormire temperent:
Servi ne obsideant, liberis ut sit locus,
Vel as pro capite dent: si id facere non queunt
Domum abeant, vitent ancipiti infortunio,
Ne & hic varientur virgis & loris domi
Si minus curassint, cum veniant heri domum.
Nutrices pueros, infantes minutulos
Domi procurent, neve inspectatum afferant:
Ne & ipsae sitiant, & pueri pereant fame,
Neve esurientes hic quasi hoedi obvagiant.
Matronae tacite spectent, tacite rideant.
Canora hic voce sua tinnire temperent.
Domum sermones fabulandi conferant.
Ne & hic viris sint & domi molestae.
Quodque ad Ludorum curatores attinet:
Ne palma quoiquam artifici iniuria,
Neve ambitionis caussa extrudantur foras,
Quo deteriores antepenantur bonis.
Et hoc quoque etiam (quod pene oblitus fui)
Dum ludi fiunt, in popinam pedisequi
Irruptionem facite. Nunc dum occasio'st
Nunc dum scriblitae aestuant, occurrite.
Hac quae sunt imperata pro imperio histrico,
BONVM HERCLE FACTVM, *pro se quisque meminerit.*

Haec autem sollemnia Edictorum verba BONVM FACTVM, videntur a Iosepho expressa his verbis, ΚΑΛΩΣ ΕΧΕΙ. Etenim lib. 14. Antiq. Iudaic. cap. 17. huiusmodi Iulii Caesaris decretum adfert: Γάϊος Καῖσαρ αὐτοκράτωρ δικτάτωρ τὸ πέμπτον, ὕπατος τε τὸ δ. δικτάτωρ ἀποδεδειγμένος διὰ βίου, λόγους ἐποιήσατο περὶ τῶν δικαίων τῶν Ὑρκανοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀρχιερέως Ἰουδαίων καὶ ἐθνάρχου τοιούτους. Τῶν πρὸ ἐμοῦ αὐτοκρατόρων ἐν ταῖς ἐπαρχίαις μαρτυρησάντων Ὑρκανῷ ἀρχιερεῖ Ἰουδαίων καὶ Ἰουδαίοις ἐπί τε Συγκλήτου καὶ δήμου Ῥωμαίων, εὐχαριστήσαντός τε τοῦ δήμου καὶ τῆς Συγκλήτου αὐτοῖς, ΚΑΛΩΣ ΕΧΕΙ, καὶ ἡμᾶς ἀπομνημονεύειν καὶ προνοεῖν ὅπως Ὑρκανῷ καὶ τῷ ἔθνει τῶν Ἰουδαίων, καὶ τοῖς Ὑρκανοῦ παισὶν ὑπὸ Συγκλήτου καὶ δήμου Ῥωμαίων ἀξία τῆς πρὸς ἡμᾶς εὐνοίας αὐτῶν, καὶ ὧν εὐηργέτησαν ἡμᾶς, χάρις ἀποδοθῇ. Idem libr. 19. cap. 4. Τιβέριος Κλαύδιος Καῖσαρ Σεβαστὸς Γερμανικός, Ἀρχιερεὺς μέγιστος, δημαρχικῆς ἐξουσίας, ὕπατος χειροτονηθεὶς τὸ δεύτερον λέγει. Αἰτησαμένων με βασιλέων Ἀγρίππα καὶ Ἡρώδου τῶν φιλτάτων μοι, ὅπως συγχωρήσαιμι τὰ αὐτὰ δίκαια, καὶ τοῖς ἐν πάσῃ τῇ ὑπὸ Ῥωμαίους ἡγεμονίᾳ Ἰουδαίοις φυλάσσεσθαι, καθὰ καὶ τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἥδιστα συνεχώρησα, οὐ μόνον τοῦτο αἰτησαμένοις μοι χαριζόμενος, ἀλλὰ καὶ αὐτούς, ὑπὲρ ὧν παρεκλήθην, ἀξίους κρίνας διὰ τὴν πρὸς Ῥωμαίους πίστιν καὶ φιλίαν. μάλιστα δὲ δίκαιον κρίνων μηδεμίαν μηδὲ Ἑλληνίδα πόλιν τῶν δικαίων τούτων ἀποτυγχάνειν ἐπειδὴ, καὶ ἐπὶ τοῦ θείου Σεβαστοῦ αὐτοῖς ἦν τετηρημένα, ΚΑΛΩΣ ΟΥΝ ΕΧΕΙΝ, καὶ Ἰουδαίους τοὺς ἐν παντὶ τῷ ὑφ' ἡμᾶς κόσμῳ τὰ πάτρια ἔθη ἀνεπικωλύτως φυλάσσειν, οἷς καὶ αὐτοῖς ἤδη νῦν παραγγέλλω μου ταύτῃ τῇ φιλανθρωπίᾳ ἐπιεικέστερον χρῆσθαι, καὶ μὴ τὰς τῶν ἄλλων ἐθνῶν δεισιδαιμονίας ἐξουθενίζειν· τοὺς ἰδίους δὲ νόμους φυλάσσειν. τοῦτό μου τὸ διάταγμα τοὺς ἄρχοντας τῶν πόλεων καὶ τῶν κολωνιῶν, καὶ μουνικιπίων τῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ καὶ τῶν ἐκτὸς βασιλεῖς τε καὶ δυνάστας διὰ τῶν ἰδίων πρεσβευτῶν ἐγγράψασθαι βούλομαι, ἐκκείμενόν τε ἔχειν, οὐκ ἔλαττον ἡμερῶν τριάκοντα ὅθεν ἐξ ἐπιπέδου καλῶς ἀναγνωσθῆναι δύναται. Sed & Valerius Probus inter iuris notas ponit has Q. B. F. quas sic interpretatur, QVARE BONVM FACTVM. Quo loquendi genere, ut ego quidem existimo, usus erat auctor lib. de Vir. Illustrib. cap. 49. ubi P. Cornelium Scipionem a Petitio Trib. pleb. repetundarum accusatum, librum rationum in conspectu populi scidisse refert, dein dixisse: *Hac die Carthaginem vici.* QVASI BONVM FACTVM IN CAPITOLIVM EAMVS, ET DIIS SVPPLICEMVS. Scripsisse enim, quisquis eius libri auctor est, crediderim, QVARE BONVM FACTVM. Adiuvant coniecturam nostram, Valer. Max. & Livius, eamdem historiam recensentes. Hic enim lib. 38. hoc Scipionem dixisse, refert: HOC DIE TRIBVNI PL. VOSQVE QVIRITES,

CVM ANNIBALE ET CARTHAGINIENSIBVS SIGNIS COLLATIS IN AFRICA BENE AC FELICITER PVGNAVI. ITAQVE CVM HODIE SVPERSEDERI LITIBVS AEQVVM SIT, EGO HINC EXTEMPLO IN CAPITOLIVM, &c. Ille vero lib. 5. cap. 7. Scipionem, ait, capiti suo Triumphali corona imposita, dixisse: HOC EGO, QVIRITES, DIE CARTHAGINEM MAGNA SPERANTEM, LEGES VESTRAS ACCIPERE IVSSI. PROINDE AEQVVM EST, VOS MECVM IN CAPITOLIVM IRE SVPPLICATVM.

Erant & Edictorum sollemnia verba hæc: VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT. Ausonius in Gratiarum actione: *Has ego literas tuas in omnibus pilis atq. porticibus,* VNDE DE PLANO LEGI POSSINT, *instar edicti pendere mandauero.* Quæ sic Ioseph. lib. 19. Antiq. Iudaicar. cap. 4. reddidit in eo edicto Tiberii Claudii Cæsaris, cuius supra priorem partem transscripsimus. Τοῦτό μου τὸ διάταγμα, τοὺς ἄρχοντας τῶν πόλεων, καὶ τῶν κολωνιῶν, καὶ μουνικιπίων τῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, καὶ τῶν ἐκτὸς βασιλεῖς τε καὶ δυνάστας διὰ τῶν ἰδίων πρεσβευτῶν ἐγγράψασθαι βούλομαι· ἐκκείμενόν τε ἔχειν οὐκ ἔλαττον ἡμερῶν τριάκοντα, ΟΘΕΝ ΕΞ ΕΠΙΠΕΔΟΥ ΚΑΛΩΣ ΑΝΑΓΝΩΣΘΗΝΑΙ ΔΥΝΑΤΑΙ. At in Edicto Antonii ad Tyriorum magistratus missi, quod idem auctor lib. 14. Antiq. Iudaic. cap. 22. recitat, formula hæc aliis verbis enuntiatur, in hunc modum: Διάταγμα ἐμὸν ἀπέσταλκα πρὸς ὑμᾶς, περὶ οὗ βούλομαι ὑμᾶς φροντίσαι, ἵν' αὐτὸ εἰς τὰς δημοσίας ἐντάξητε δέλτους γράμμασι Ῥωμαϊκοῖς καὶ Ἑλληνικοῖς. Καὶ ἐν τῷ ἐπιφανεστάτῳ ἔχητε αὐτὸ γεγραμμένον, ὅπως ὑπὸ πάντων ἀναγινώσκεσθαι δύνηται.

In Edictis etiam quandoque ita veteres præfatos, QVOD BONVM FAVSTVM FELIXQVE SIT, indicio est Edictum Triumuiralis proscriptionis, quod ab Appiano lib 4. De bell. ciuil. in hunc modum concipitur: ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ τούτων τῶν ὑπογεγραμμένων τῷ δὲ τῷ διαγράμματι. Μηδεὶς δεχέσθω μηδένα, μηδὲ κρυπτέτω, μηδὲ ἐκπεμπέτω ποι, μηδὲ πειθέσθω χρήμασιν. Ὃς δ' ἂν ἢ σώσας, ἢ ἐπικουρήσας, ἢ συνειδὼς φανῇ, τοῦτον ὑμεῖς οὐδεμίαν ὑπολογισάμενοι πρόφασιν ἢ συγγνώμην, ἐν τοῖς προγεγραμμένοις τιθέμεθα· ἀναφερέτωσαν δὲ τὰς κεφαλὰς οἱ κτείναντες ἐφ' ἡμᾶς, ὁ μὲν ἐλεύθερος, ἐπὶ δισμυρίαις δραχμαῖς Ἀττικαῖς καὶ πεντακισχιλίαις ὑπὲρ ἑκάστης, ὁ δὲ δοῦλος ἐπ' ἐλευθερίᾳ τοῦ σώματος, καὶ μυρίαις Ἀττικαῖς καὶ τῇ τοῦ δεσπότου πολιτείᾳ· τὰ δὲ αὐτὰ καὶ τοῖς μηνύουσιν ἔστω καὶ τῶν λαμβανόντων τοῖς ὑπομνήμασιν ὑμῶν. ἵνα μὴ κατάδηλος ᾖ. Idem & alio Lepidi Triumuiri Edicto confirmatur, quod ab eodem Appiano eodem libro ponitur. Lepidum enim cum de Iberis triumphū ageret, Edicto suo ferias populo sub proscriptionis periculo, ita indixisse refert: Ἀγαθῇ Τύχῃ προειρήσθω πᾶσι καὶ πάσαις θύειν καὶ εὐωχεῖσθαι τὴν ἡμέραν τὴν παροῦσαν. Ὃς δ' ἂν μὴ φαίνηται ταῦτα ποιῶν, ἐν τοῖς προγεγραμμένοις ἔσται.

In Edictis plane recepta erant verba hæc, NON PLACERE. Hoc ex Edicto Censorio de Rhetoribus patet, quod à Sueton. lib. De clar. Rhetorib. & ab Agell. lib. 15. cap. 11. refertur in hæc verba: RENVNTIATVM EST NOBIS, ESSE HOMINES QVI NOVVM GENVS DISCIPLINAE INSTITVERVNT, AD QVOS IVVENTVS IN LVDOS CONVENIAT: EOS SIBI NOMEN IMPOSVISSE LATINOS RHETORAS: IBI HOMINES ADOLESCENTVLOS TOTOS DIES DESIDERE. MAIORES NOSTRI QVAE LIBEROS SVOS DISCERE, ET QVOS IN LVDOS ITARE VELLENT, INSTITVERVNT. QVAPROPTER ET IIS, QVI EOS LVDOS HABENT, ET IIS QVI EO VENIRE CONSVEVERVNT, VIDETVR FACIENDVM, VT OSTENDAMVS NOSTRAM SENTENTIAM, NOBIS NON PLACERE. Eademque verborum formula Augustum in Edicto vsum idem Suetonius in eius vita cap. 44. ita scribit: *Athletarum vero spectaculo muliebrem sexum omnem adeo submouit, vt Pontificalibus ludis, pugilum par postulatum distulerit in sequentis diei matutinum tempus: edixeritque* MVLIERES ANTE HORAM QVINTAM VENIRE IN THEATRVM NON PLACERE. Ex Edicto etiam de his qui in possessionem bonorum latitantis mittebantur, scripto, Cicero in Quintiana, hæc verba citat: QVI EX EDICTO MEO IN POSSESSIONEM VENERVNT, EOS ITA VIDETVR IN POSSESSIONE ESSE OPORTERE. QVOD IBIDEM RECTE CVSTODIRE POTERVNT, ID IBIDEM CVSTODIANT. QVOD NON POTERVNT, ID AVFERRE ET ABDVCERE LICEBIT. DOMINVM INVITVM DETRVDERE NON PLACET.

Edictorum porro quæ & à Principibus & à Magistratibus in vrbe, & à Proconss. in prouinciis proponebantur exempla, vt ea desiderantibus longioris inquisitionis labor absit, in vnum collegi. Admonendi autem sumus, Edicta non vnius generis, argumentive fuisse. Non enim omnia ad Iurisdictionem pertinebant: sed quædam ex his Monitoria erant, quædam Obiurgatoria, quædam Consolatoria. Formulam edicti Monitorii Plinius Epist. vlt. lib. 5. proponit, in qua de

de Nepote Prætore, qui legibus quærebat, loquens: *Proposuerat, ait, breue edictum,* ADMONEBAT ACCVSATORES, ADMONEBAT REOS, EXECVTVRVM SE, QVAE SENATVSCONSVLTO CONTINENTVR. Tacitus lib. 1. de Tiberio: *Populumq;* EDICTO MONVIT, *ne vt quondam nimiis studiis funus Diui Iulii turbassent, ita Augustum in foro potius quam in campo Martis sede destinata cremari vellent.* Tacit. lib. 3. Annal. *Gnarum id Tiberio fuit, vtque premeret vulgi sermones,* MONVIT EDICTO, MVLTOS INLVSTRIVM ROMANORVM OB REMP. OBIISSE, NEMINEM TAM FLAGRANTI DESIDERIO CELEBRATVM. IDQVE SIBI ET CVNCTIS EGREGIVM, SI MODVS ADIICERETVR: NON ENIM EADEM DECORA, PRINCIPIBVS VIRIS, ET IMPERATORI POPVLOQVE, MODICIS DOMIBVS, AVT CIVITATIBVS, CONVENIRE RECENTI DOLORE LVCTVM, ET EX MOERORE SOLATIA. SED REFERENDVM IAM ANIMVM AD FIRMITVDINEM, VT QVONDAM DIVVS IVLIVS AMISSA VNICA FILIA, VT DIVVS AVGVSTVS EREPTIS NEPOTIBVS, ABSTRVSERINT TRISTITIAM. NIL OPVS VETVSTIORIBVS EXEMPLIS, QVOTIES POPVLVS ROM. CLADES EXERCITVVM, INTERITVM DVCVM, FVNDITVS AMISSAS NOBILES FAMILIAS, CONSTANTER TVLERIT. PRINCIPES MORTALES, REMPVB. AETERNAM ESSE. PROIN REPETERENT SOLLEMNIA: ET QVIA LVDORVM MEGALESIVM SPECTACVLVM SVBERAT, ETIAM VOLVPTATES RESVMERENT. Sueton. in Claud. cap. 16. cum in Censura vno die 20. Edicta proposuisse refert: inter quæ, duo: quorum altero, ADMONEBAT, VT VBERI VINEARVM PROVENTV BENE DOLIA PICARENTVR: *Altero,* NIHIL AEQVE FACERE AD VIPERAE MORSVM QVAM TAXI ARBORIS SVCCVM. Idem ibidem cap. 25. *Viatores, ne per Italiæ oppida, nisi aut pedibus, aut sella, aut lectica transirent,* MONVIT EDICTO. Martianus in l. Diui, ff. de religios. & sumptib. *Diui fratres* EDICTO ADMONVERVNT, *ne iusta sepulturæ traditum, id est, terra conditum corpus inquietetur.* Callistratum ad Edictum Monitorium libros sex scripsisse Index Pandectis Florentinis præfixus testatur. Huius generis est Theodosii & Valentiniani Edictum ad populum, Nou. de Reddito iure armorum: quo, SINGVLOS, aiunt, VNIVERSOSQVE NOSTRO MONEMVS EDICTO, VT ROMANI ROBORIS CONFIDENTIA, EX ANIMO QVO DEBENT PROPRIA DEFENSARE, CVM SVIS ADVERSVS HOSTES, SI VIS EXEGERIT, SALVA DISCIPLINA PVBLICA, SERVATAQVE INGENVITATIS MODESTIA, QVIBVS POTVERINT, VTANTVR ARMIS.

De Obiurgatoriis vero Edictis, testes produco, Tacitum & Tranquillum. Ille enim lib. 5. de Tiberio hæc ait: INCREPITAQVE PER EDICTVM PLEBE, *questus apud Patres, quod fraude vnius Senatoris Imperatoria maiestas elusa publice foret, integra tamen sibi cuncta postulauit.* Hic vero in Octauio, cap. 53. *Statim manu, vultuq; indecoras adulationes repressit, & insequenti die grauissime* CORRIPVIT EDICTO. Idem in Calig. cap. 45. *Absentem Senatum, populumq; grauissime* OBIVRGAVIT EDICTO, *quod Cæsare prœliante, & capitis discriminibus obiecto, intempestiua conuiuia, circum & theatra & amœnos secessus celebrarent.* Idem in Nerone cap. 4. *Vt necesse fuerit Augusto, clam frustra monitum* EDICTO COERCERE.

Consolatorii Edicti vnum multorum vice exemplum, quod auctoris sui humanitatem testatur, habemus in Suetonii Tito cap. 8. Nam cum Romæ incendium per tres dies, totidemque noctes exarsisset, pestilentiaque quanta non temere alias grassaretur, in his tot aduersis ac talibus, non modo principis sollicitudinem, sed & parentis affectum vnicum Titum præstitisse, ait, *nunc,* CONSOLANDO PER EDICTA, *nunc opitulando, quatenus suppeteret facultas.* Idem in Caligula cap. 6. *Vt fato functum Germanicum palam factum est, non* SOLATIIS VLLIS, NON EDICTIS INHIBERI LVCTVS PVBLICVS *potuit.*

Augustum etiam iocis quorumdam inuidiosis & petulantibus lacessitum, CONTRADIXISSE EDICTO, Sueton. in eius vita cap. 56. scribit. Domitiani vero hæc in eius vita cap. 7. Edicta refert: *Ad summam quondam vbertatem vini, frumenti vero inopiam, existimans nimio vinearum studio negligi arua, Edixit,* NE QVIS IN ITALIA NOVELLARET, VTQVE IN PROVINCIIS VINETA SVCCIDERENTVR, RELICTA, VBI PLVRIMVM, DIMIDIA PARTE.

Edicto Patres in curiam vocatos fuisse superiore libro demonstrauimus. Edicto quoque

Populum à Pompeio ad theatri sui dedicationem vocatum, Tertullianus lib. De spectacul. tradit, idque Theatrum, eo Edicto, Veneris templum nuncupatum, & adiecisse eum, verba hæc, CVI SVBIECIMVS GRADVS SPECTACVLORVM. Edictis etiam, qui aberant, reuocabantur. Liuius lib. 42. *Interim M. Ælio Prætori mandatum est*, VT EDICTO SENATORES OMNES EX TOTA ITALIA, NISI QVI REIPVBL. CAVSA ABESSENT, ROMAM REVOCARET.

Sed & Edictis, interdum EXCEDERE VRBE ATQVE ITALIA, iubebant. Valerius Max. lib. 1. cap. 3. *C. Cornelius Hispallus Prætor peregrinus, M. Popillio Lænate, Cn. Calpurnio Coss.* EDICTO CHALDÆOS INTRA DECIMVM DIEM ABIRE EX VRBE, ATQVE ITALIA IVSSIT. Sic Vitellium Suetonius in eius vita cap. 14. edixisse scribit: VT INTRA KAL. OCTOBRES, VRBE, ITALIAQVE, MATHEMATICI EXCEDERENT. Quod Xiphilinus in Vitellio ita expressit: Καὶ Πρόγραμμα ἐξέθηκε, δι' οὗ τοὺς Ἀστρολόγους ἐξήλασε, προειπὼν σφίσιν, ἐντὸς τῆς δὲ ἡμέρας, ῥητήν τινα τάξας, ἐξ ἁπάσης τῆς Ἰταλίας χωρῆσαι. Καὶ αὐτῷ ἐκεῖνοι νυκτὸς ἀντιπρογράψαντες γράμμα ἀντιπαρήγγειλαν, ἀπαλλαγῆναι ἐκ τοῦ βίου ἐντὸς τῆς ἡμέρας, ἐν ᾗ ἐτελεύτησε. Ita se Ouidius Augusti Edicto relegatum, vrbeque & Italia excedere iussum ait, lib. 1. Trist. Eleg. 3. his versibus:

Iam prope lux aderat, qua me DISCEDERE, CÆSAR,
FINIBVS EXTREMÆ, IVSSERAT AVSONIÆ.

Rursusque eadem Eleg.

TE IVBET A PATRIA DISCEDERE *Cæsaris ira.*

Et lib. 5. Trist. Eleg. 12.

Nec vitam, nec opes, nec ius, mihi ciuis ademit,
Qui merui vitio perdere cuncta meo:
Sed quia peccato facinus non adfuit vllum,
Nil nisi me PATRIIS IVSSIT ABIRE FOCIS.

Eaque de caussa patria se summotum ait, lib. 4. De Ponto, Eleg. vlt. & lib. 3. eiusdem argumenti Eleg. 4. Et sibi interdictam vrbem, significat lib. 3. Trist. Eleg. 11. Summotum vero sese vrbe & Italia, non iudicio Senatus, iudiciumve sententiis, sed Edicto Augusti, disertis verbis declarat lib. 2. Trist. Eleg. 2.

Nec mea, inquiens, *decreto damnasti facta Senatus.*
Nec mea, selecto iudice, iussa fuga est.
Tristibus inuectus verbis (ita principe dignum est)
Vltus es offensas, vt decet, ipse tuas.
Adde quod EDICTVM *quamuis immite, minaxque,*
Attamen in pœna nomine lene fuit.
Quippe RELEGATVS, *non exsul* DICOR IN ILLO:
Parcaque fortunæ sunt tibi verba meæ.

Idem lib. 5. Trist. Eleg. 3.

Ira quidem moderata tua est: vitamque dedisti,
Nec mihi ius ciuis, nec mihi nomen abest.
Nec mea concessa est aliis fortuna: nec exsul
EDICTI VERBIS NOMINOR *ipse tui.*

Cicero etiam pro Sextio, Consulem Pisonem ait, Lamiam in concione relegasse, EDIXISSEQVE, VT AB VRBE ABESSET, MILLIA PASSVVM DVCENTA.

Sunt & aliæ innumeræ Edictorum species, quę certo alicui generi accepto ferri non possunt. Varie namque, prout inciderat, Principes, Magistratusve edicebant. Singula ergo, licet inter se parum cohærentia, Edictorum genera congeram. Ordiar autem à Principum Edictis, quorum multa in libris Iuris ciuilis cōmemorantur. Edicti enim Augusti fit mentio in l. 2. ff. ad Velleian. l. 8. ff. de Quæstionib. l. 26. ff. de liber. & post. Et Tiberii, in l. 38. ff. ad l. Iul. de Adulter. Claudii, in l. 2. ff. qui sine manumission. & l. 16. ff. ad l. Corn. de Fals. & apud Vlpian. in Fragment. Tit. de Latinis. Exstant & Edicta Vespasiani in l. 4. §. vlt. ff. de Legationib. l. 2. C. de ædific. priuat. Domitiani, in l. 2. ff. de custod. reor. l. 16. ff. ad Turpil. Neruæ, in l. vlt. ff. ne de statu defunctor. Traiani, in l. 13. ff. de Iure fisci. l. 6. ff. de extraordin. crimin. Hadriani in d. l. 6. §. vlt. ff. eod. & l. 26. quorum appell. non recip. in C. Th. Tit. de Edicto D. Hadriani tollen. in Cod. & Nou. Valentinia. de Testament. D. Marci, in l. vlt. C. si aduers. fisc. l. 24. § 1. ff. de reb. auct. iudic. possid. Seueri, in l. 3. §. non perpetuæ, ff. de sepulch. viol.

Edictum plane integrum Imperatoris Neruæ Plinii Epistolis lib. 10. insertum est, in hæc verba:

verba: QVAEDAM SINE DVBIO, QVIRITES, IPSA FELICITAS TEMPORVM EDICIT, NEC SPECTANDVS EST IN IIS BONVS PRINCEPS, QVIBVS ILLVM INTELLIGI SATIS EST, CVM HOC SIBI QVISQVE CIVIVM MEORVM SPONDERE POSSIT, ME SECVRITATEM OMNIVM, QVIETI MEAE PRAETVLISSE, VT ET LIBENTER NOVA BENEFICIA CONFERREM, ET ANTE ME CONCESSA SERVAREM. NE TAMEN ALIQVAM GAVDIIS PVBLICIS AFFERAT HAESITATIONEM, VEL EORVM QVI IMPETRAVERVNT DIFFIDENTIA, VEL EIVS MEMORIA, QVI PRAESTITIT: NECESSARIVM PARITER CREDIDI, AC LAETVM, OBVIAM DVBITANTIBVS INDVLGENTIAM MEAM MITTERE. NOLO EXISTIMET QVISQVAM, QVAE ALIO PRINCIPE, VEL PRIVATIM, VEL PVBLICE CONSEQVVTVS, IDEO SALTEM A ME RESCINDI, VT POTIVS MIHI DEBEAT, SI ILLA RATA ET CERTA FECERO: NEC GRATVLATIO VLLIVS INSTAVRATIS EGET PRECIBVS, ET QVI NON HABENT, ME, QVEM FORTVNA IMPERII VVLTV MELIORE RESPEXIT, NOVIS BENEFICIIS VACARE PATIANTVR: ET EA DEMVM SCIANT ROGANDA ESSE QVAE NON HABENT. Huic elegans,& quod ad veterum gloriam proxime accedit,Constantini Edictum adiungam. Id sedem habet in l.4. de Accusationibus, libro 9.Cod. Theod. Datum autem dicitur ad vniuersos Prouinciales,in hunc modum: SI QVIS EST CVIVSCVMQVE LOCI, ORDINIS, DIGNITATIS, QVI SE IN QVEMCVMQVE IVDICVM, COMITVM, AMICORVM, VEL PALATINORVM MEORVM ALIQVID VERACITER, ET MANIFESTE PROBARE CONFIDIT, QVOD NON INTEGRE, ATQVE IVSTE GESSISSE VIDEATVR: INTREPIDVS ET SECVRVS ACCEDAT, INTERPELLET ME: IPSE AVDIAM OMNIA, IPSE COGNOSCAM: ETSI FVERIT COMPROBATVM, IPSE ME VINDICABO, DE EO QVI ME VSQVE AD HOC TEMPVS SIMVLATA INTEGRITATE DECEPERIT. ILLVM AVTEM, QVI HOC PRODIDERIT, ET COMPROBAVERIT: ET DIGNITATIBVS ET REBVS AVGEBO. ITA MIHI SVMMA DIVINITAS SEMPER PROPITIA SIT, ET ME INCOLVMEM PRAESTET, VT CVPIO FELICISSIMA ET FLORENTE REPVBLICA. Dignum ita me Deus amet,Edictum quod,ad nummarios Iudices coercendos, vbique locorum pendeat,& per omnia fora, conciliabulaque proquiritetur. Ioseph. lib.16. Antiquit. Iudaicar. cap.10. hoc Augusti Cæsaris edictum recenset: Καῖσαρ Σεβαστὸς ἀρχιερεὺς δημαρχικῆς ἐξουσίας λέγει· Ἐπειδὴ τὸ ἔθνος τὸ τῶν Ἰουδαίων εὐχάριστον εὑρέθη, οὐ μόνον ἐν τῷ ἐνεστῶτι καιρῷ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ προγεγενημένῳ, καὶ μάλιστα ἐπὶ τοῦ ἐμοῦ πατρὸς αὐτοκράτορος Καίσαρος, πρὸς τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων, ὅτι ἀρχιερεὺς αὐτῶν Ὑρκανός, Ἔδοξέ μοι καὶ τῷ συμβουλίῳ μετὰ ὁρκωμοσίας, γνώμῃ δήμου Ῥωμαίων, τοὺς Ἰουδαίους χρῆσθαι τοῖς ἰδίοις θεσμοῖς κατὰ τὸν πάτριον αὐτῶν νόμον, καθὼς ἐχρῶντο ἐπὶ Ὑρκανοῦ ἀρχιερέως θεοῦ ὑψίστου, τά τε ἱερὰ εἶναι ἐν ἀσυλίᾳ, καὶ ἀναπέμπεσθαι εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ἀποδίδοσθαι αὐτὰ τοῖς ἀποδοχεῦσιν Ἱεροσολύμων, ἐγγύας τε μὴ ὁμολογεῖν αὐτοὺς ἐν Σάββασιν, ἢ τῇ πρὸ ταύτης παρασκευῇ ἀπὸ ὥρας ἐνάτης. Ἐὰν δέ τις φωραθῇ κλέπτων τὰς ἱερὰς βίβλους, ἢ τὰ ἱερὰ χρήματα, ἔκ τε σαββατείου, ἔκ τε ἀνδρῶνος· εἶναι αὐτὸν ἱερόσυλον, καὶ τὸν βίον αὐτοῦ ἐνεχθῆναι εἰς τὸ δημόσιον τῶν Ῥωμαίων. Τό τε ψήφισμα τὸ δοθέν μοι ὑπ' αὐτῶν, ὑπὲρ τῆς ἐμῆς εὐσεβείας, ἧς ἔχω πρὸς πάντας ἀνθρώπους, καὶ ὑπὲρ Γαίου Μαρκίου Κηνσωρίνου, καὶ τοῦτο τὸ διάταγμα, κελεύω ἀνατεθῆναι ἐν ἐπισημοτάτῳ τόπῳ γενηθέντι μοι ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῆς Ἀσίας ἐν Ἀγκύρῃ. Ἐὰν δέ τις παραβῇ τι τῶν προειρημένων, δώσει δίκην οὐ μετρίαν.

Proponam & aliquot Consularia Edicta. Liuius lib.39. hæc Posthumium Albinum,& M. Philippum Consules post Senatusconsultum de Bacchanalibus factum,edixisse refert: *Indiciq; præmium proposuerunt.* SI QVIS QVEM AD SE DEDVXISSET, NOMENVE ABSENTIS DETVLISSET, QVI NOMINATVS PROFVGISSET: DIEM CERTAM SE FINITVROS: AD QVAM NISI CITATVS RESPONDISSET, ABSENS DAMNARETVR. SI QVIS EORVM QVI TVM EXTRA ITALIAM TERRAM ESSENT, NOMINARETVR, EI LAXIOREM DIEM DATVROS, SI VENIRE AD CAVSAM DICENDAM VELLET. *Edixerunt deinde,* NE QVIS QVID FVGAE CAVSA VENDIDISSE, NEVE EMISSE VELLET: NE QVIS RECIPERET, CELARET, OPE VLLA IVVARET FVGIENTES. Idem libro 2. de Seruilio Consule: *Concioni deinde, Edicto addidit fidem,quo edixit,* NE QVIS CIVEM ROMANVM VINCTVM, AVT CLAVSVM TENERET, QVO MINVS EI NOMINIS EDENDI APVD CONSVLES POTESTAS

FIERET: NE QVIS MILITIS, DONEC IN CASTRIS ESSET, BONA POSSIDERET AVT VENDERET: LIBEROS NEPOTESVE EIVS MORARETVR. Idem lib.24. *Cum deessent nautæ, Coss. ex S. C. edixerunt*, VT QVI L. AEMILIO, C. FLAMINIO CENSORIBVS MILIBVS AERIS QVINQVAGINTA, IPSE AVT PATER EIVS CENSVS FVISSET, VSQVE AD CENTVM MILLIA, AVT CVI POSTEA RES TANTA ESSET FACTA, NAVTAM VNVM CVM SEX MENSIVM STIPENDIO DARET: QVI SVPRA CENTVM MILLIA VSQVE AD CCC. MILLIA, TRES NAVTAS CVM STIPENDIO ANNVO: QVI SVPRA TRECENTA MILLIA VSQVE AD DECIES AERIS, QVINQVE NAVTAS: QVI SVPRA DECIES, SEPTEM: SENATORES OCTO NAVTAS CVM ANNVO STIPENDIO DARENT. Idem lib.23. Q. Fabium edixisse narrat: VT FRVMENTA OMNES EX AGRIS ANTE KAL. IVLIAS, PRIMAS IN VRBES MVNITAS CONVEHERENT: QVI NON INVEXISSENT, EORVM SE AGROS POPVLATVRVM, SERVOS SVB HASTA VENDITVRVM, VILLAS INCENSVRVM.

Iam Censoria duo Edicta à Plinio referuntur. Vnum lib.13. cap.3. his verbis: *Certum est Antiocho rege, Asiaque deuictis, vrbis anno quingentesimo sexagesimoquinto, P. Licinium Crassum, L. Iulium Cæsarem Censores edixisse*, NE QVIS VENDERET VNGVENTA EXOTICA. Alterum lib.14. cap.14. *P. Licinius Crassus, & L. Cæsar Censores, anno vrbis conditæ* D C LXXV. *Edixerunt*, NE QVIS VINVM GRAECVM, AMINAEVMQVE OCTONIS ASSIBVS AERIS IN SINGVLA QVADRANTALIA VENDERET.

Atque vt ad Prætorum Edicta veniamus, Liuius lib.25. M. Æmilium Prætorem vrb. cui ab Senatu negotium datum erat, vt nouis religionibus populum liberaret, edixisse memorat: VT QVICVMQVE LIBROS VATICINOS, PRECATIONESVE, AVT ARTEM SACRIFICANDI CONSCRIPTAM HABERET, EOS LIBROS OMNES, LITERASQVE AD SE ANTE CALENDAS APRILIS DEFERRET: NEV QVIS IN PVBLICO SACROVE LOCO, NOVO AVT EXTERNO RITV SACRIFICARET.

Quæ vero de iure dicundo Prętores edicebant, varie quidem, pro re subiecta concipiebantur. Vt plurimum tamen in hæc verba desinebant, IVDICIVM DABO, vel ACTIONEM DABO. Exempla cuiusque generis adscribam: & vt à priore, quo se iudicium daturum Prętor pollicebatur, ordiar, eiusmodi Edicta è libris nostris promam. Sic certe Prætor de Negotiis gestis edixerat, SI QVIS NEGOTIA ALTERIVS, SIVE QVIS NEGOTIA, QVAE CVIVSQVE CVM IS MORITVR, FVERINT, GESSERIT, IVDICIVM EO NOMINE DABO. Item de Dolo malo, sic: QVAE DOLO MALO FACTA ESSE DICENTVR, SI DE HIS REBVS ALIA ACTIO NON ERIT, ET IVSTA CAVSA ESSE VIDEBITVR, IVDICIVM DABO. Similiter de capite minutis: QVI QVAEVE POSTEAQVAM QVID CVM HIS ACTVM CONTRACTVMVE SIT, CAPITE DEMINVTI, DEMINVTAEVE ESSE DICENTVR, IN EOS EASVE, PERINDE QVASI ID FACTVM NON SIT, IVDICIVM DABO. Eodemque modo de his qui effuderint vel deiecerint: VNDE IN EVM LOCVM QVO VOLGO ITER FIET, VEL IN QVO CONSISTETVR, DEIECTVM VEL EFFVSVM QVID ERIT, QVANTVM EX EA RE DAMNVM DATVM FACTVMVE ERIT, IN EVM QVI IBI HABITAVERIT, IN DVPLVM IVDICIVM DABO. SI EO ICTV HOMO LIBER PERISSE DICETVR, QVANTVM OB EAM REM AEQVVM IVDICI VIDEBITVR, EVM CVM QVO AGETVR CONDEMNARI, TANTI IVDICIVM DABO. SI SERVVS INSCIENTE DOMINO FECISSE DICETVR, IN IVDICIO ADIICIAM, AVT NOXAM DEDERE. De noxalibus quoque actionibus Prætor ita edixerat: SI IS IN CVIVS POTESTATE ESSE DICETVR, NEGAVIT SE IN SVA POTESTATE SERVVM HABERE, VTRVM ACTOR VOLET, VEL DEIERARE IVBEBO IN POTESTATE SVA NON ESSE, NEQVE SE DOLO MALO FECISSE QVO MINVS ESSET, VEL IVDICIVM DABO, SINE NOXAE DEDITIONE. Vnde obiter notandum est, interdum Prętorem iudicium purum in dominos, ex facto seruorum pollicitum, his verbis, SINE NOXAE DEDITIONE: nonnumquam vero sub disiunctione hac, AVT NOXAE DEDERE. Iustinian. Instit. de Noxalib. act. *Ex maleficiis seruorum, veluti si furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut iniuriam commiserint, Noxales actiones proditæ sunt, quibus domino damnato permittitur*, AVT LITIS AESTIMATIONEM SVFFERRE, AVT IPSVM HOMINEM NOXAE DEDERE. In Publicanos vtique in solidum, iudicium daturum se ita edixerat Prætor: QVOD PVBLICANVS, SEV QVIS PVBLICANI NOMINE VI ADEMERIT, QVODVE FAMILIA PVBLICANORVM, SI ID RESTITVTVM NON ERIT, IN

DVPLVM

DVPLVM: AVT SI POST ANNVM AGETVR, IN SIMPLVM IVDICIVM DABO. ITEM SI DAMNVM INIVRIA FVRTVMVE FACTVM ESSE DICETVR, IVDICIVM DABO. SI ID AD QVOS EA RES PERTINEBIT, NON EXHIBEBITVR: IN DOMINOS, SINE NOXAE DEDITIONE IVDICIVM DABO. Enimuero illa, à qua digressi sumus formula, Edictum de seruo corrupto conceptum erat, in hunc modum: QVI SERVVM, SERVAM, ALIENVM, ALIENAM, RECEPISSE, PERSVASISSEVE QVID EI DICETVR DOLO MALO, QVO EVM, EAM, DETERIOREM FACERET: IN EVM QVANTI EA RES ERIT, IN DVPLVM IVDICIVM DABO. Item de religios. & sumptibus funer. QVOD FVNERIS CAVSA SVMPTVS FACTVS ERIT, EIVS RECIPERANDI NOMINE, IN EVM AD QVEM EA RES PERTINET, IVDICIVM DABO. Sub titulo etiam quando de pecul. actio annal. est, huiusmodi Edictum proponitur: POST MORTEM EIVS QVI IN ALTERIVS POTESTATE FVERIT, POSTEAVE QVAM IS EMANCIPATVS MANVMISSVS, ALIENATVSQVE FVERIT, DVMTAXAT DE PECVLIO, ET SI QVID DOLO MALO EIVS, IN CVIVS POTESTATE EST, FACTVM ERIT, QVO MINVS PECVLII ESSET, IN ANNO, QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI POTESTAS ERIT, IVDICIVM DABO. De Deposito vero ita prætor edixerat: QVOD NEQVE TVMVLTVS, NEQVE INCENDII, NEQVE RVINAE, NEQVE NAVFRAGII CAVSA DEPOSITVM SIT, IN SIMPLVM: EARVM AVTEM RERVM, QVAE SVPRA COMPREHENSAE SVNT, IN IPSVM, IN DVPLVM, IN HEREDEM EIVS, QVOD DOLO MALO EIVS FACTVM ESSE DICETVR QVI MORTVVS SIT, IN SIMPLVM: QVOD IPSIVS, IN DVPLVM IVDICIVM DABO. Item de Commodato: QVOD QVIS COMMODASSE DICETVR, DE EO IVDICIVM DABO. Item de rebus auctorit. iud. possid. SI QVIS CVM IN POSSESSIONE BONORVM ESSET, QVOD EO NOMINE FRVCTVS CEPERIT, EI, AD QVEM EA RES PERTINET, NON RESTITVAT: SIVE QVOD IMPENSAE SINE DOLO MALO FECERIT, EI NON PRAESTABITVR: SIVE DOLO MALO EIVS DETERIOR CAVSA POSSESSIONIS FACTA ESSE DICETVR: DE EA RE IVDICIVM IN FACTVM DABO. Et in Edicto ne vis fiat ei qui in bon. possess. missus erit: SI QVIS DOLO MALO FECERIT, QVO MINVS QVIS PERMISSV MEO, EIVSVE CVIVS EA IVRISDICTIO FVIT, IN POSSESSIONEM BONORVM SIT: IN EVM, IN FACTVM IVDICIVM, QVANTI EA RES FVIT, OB QVAM IN POSSESSIONEM MISSVS ERIT, DABO. Item sub tit. de vi, & vi arma. VNDE TV ILLVM VI DEIECISTI, AVT FAMILIA TVA DEIECIT: DE EO, QVAEQVE ILLE TVNC IBI HABVIT, TANTVMMODO INTRA ANNVM: POST ANNVM, DE EO QVOD AD EVM QVI VI DEIECIT, PERVENERIT, IVDICIVM DABO. Item de vi bonor. raptor. & de turba: SI CVI DOLO MALO HOMINIBVS COACTIS DAMNI QVID FACTVM ESSE DICETVR: SIVE CVIVS BONA RAPTA ESSE DICENTVR: IN EVM QVI ID FECISSE DICETVR, IVDICIVM DABO. ITEM SI SERVVS FECISSE DICETVR, IN DOMINVM IVDICIVM NOXALE DABO. CVIVS DOLO MALO IN TVRBA DAMNVM QVID FACTVM ESSE DICETVR: IN EVM QVI ANNO, QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, IN DVPLVM: POST ANNVM IN SIMPLVM IVDICIVM DABO. Item de incendio, ruina, naufr. IN EVM, QVI EX INCENDIO, RVINA, NAVFRAGIO, RATE, NAVE EXPVGNATA QVID RAPVISSE, RECEPISSE DOLO MALO, DAMNIVE QVID IN HIS REBVS DEDISSE DICETVR: IN QVADRVPLVM, IN ANNO QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT: POST ANNVM, IN SIMPLVM IVDICIVM DABO: ITEM IN SERVVM, ET IN FAMILIAM IVDICIVM DABO. De iniuriis quoque Prætor ita edixerat: QVI ADVERSVS BONOS MORES CONVICIVM CVI FECISSE, CVIVSVE OPERA FACTVM ESSE DICETVR, QVO ADVERSVS BONOS MORES CONVICIVM FIERET: IN EVM IVDICIVM DABO. QVI SERVVM ALIENVM ADVERSVS BONOS MORES VERBERAVISSE, DEVE EO INIVSSV DOMINI QVAESTIONEM HABVISSE DICETVR: IN EVM IVDICIVM DABO. ITEM SI QVID ALIVD FACTVM ESSE DICETVR, CAVSA COGNITA IVDICIVM DABO. SI EI QVI IN ALTERIVS POTESTATE ERIT, INIVRIA FACTA ESSE DICETVR, ET NEQVE IS CVIVS IN POTESTATE EST, PRAESENS ERIT,

INFREQVENTIAM FACTVM S. C. AD AERARIVM DETVLERIT, AMBRACIAM NON VIDERI CAPTAM, *qua aggere, ac vineis*, &c. Sic enim totus ille locus interpungendus est: & verba hæc, *Ambraciam non videri vi captam*, ex S. C. sunt.

Ad exemplum porro Senatusconsultorum quæ Romæ fiebant, in municipiis quoque, curiæ & ordinis decreta componi, iisdemq; verborum formulis concipi consueuerant. Indicant hoc Senatus Syracusani decreta, ex quibus Cic. lib. 7. in Verrem hæc verba refert, QVOD VERBA FACTA SVNT DE SEX. PEDVCEO. Item hæc, QVOD VERBA FACTA SVNT DE C. VERRE, CVM SVRGERET NEMO, NEQVE SENTENTIAM DICERET. Verum clarius hoc, apertiusq; demonstrãt vetusta æra & marmora, quibus Curiarum decreta insculpta sunt, quæ inde exscripta proferam. Vnius decreti ab ordine Vestinonum & Peltuinatium (quorum Plin. lib. 3. cap. 12. meminit) facti verba sunt hæc:

C. VETTIO. ATTICO. ET. CASINIO. PRAETEXTATO. COSS.

PR. IDVS. APRIL.

PELTVINI. VESTINIS. IN. CVRIA. AVG. ORDINEM. HABENTIBVS. T. AVIDIACCO. RESTITVTO. ET. T. BLAESIO. NATALE. AEDD. QQ. SCRIBVNDO. ADFVERVNT. QVOD. VNIVERSI. VERBA. FECERVNT. NVMMIAM. VARIAM. C. F. SACERDOTEM. VENERIS. FELICIS. EA. ADFECTIONE. ADQVE. PRONO. ANIMO. CIRCA. NOS. AGERE. COEPISSE. PRO. INSTITVTO. BENIVOLENTIAE. SVAE. SICVT. ET. PARENTES. EIVS. SEMPER. EGERVNT. VT. MERITO. DEBEAT. EX. CONSENSV. VNIVERSORVM. PATRONA. PRAEFECTVRAE. NOSTRAE. FIERI. QVO. MAGIS. MAGISQVE. HOC. HONORE. QVI. EST. APVT. NOS. POTISSIMVS. TANTAE. CLARITATI. EIVS. OBLATO. DIGNATIONE. BENIGNITATIS. EIVS. GLORIOSI. ET. IN. OMNIBVS. TVTI. AC. DEFENSI. ESSE. POSSIMVS. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. PLACERE. VNIVERSIS. CONSCRIPTIS. NVMMIAE. VARIAE. C. F. SACERDOTI. VENERIS. FELICIS. PRO. SPLENDORE. DIGNITATIS. SVAE. PATROCINIVM. PRAEFECTVRAE. NOSTRAE. OFFERRI. PETIQVE. AB. EIVS. CLARITATE. ET. EXIMIA. BENIGNITATE. VT. HVNC. HONOREM. SIBI. A. NOBIS. OBLATVM. LIBENTI. ET. PRONO. ANIMO. SVSCIPERE. ET. SINGVLOS. VNIVERSOSQVE. NOS. REMQVE. PVBLICAM. NOSTRAM. IN. CLIENTELAM. DOMVS. SVAE. RECIPERE. DIGNETVR. ET. IN. QVIBVSCVMQVE. RATIO. EXEGERIT. INTERCEDENTE. AVCTORITATE. DIGNITATIS. SVAE. TVTOS. DEFENSOSQVE. PRAESTET. TABVLAMQVE. AENEAM. HVIVS. DECRETI. N. VERBA. CONTINENTEM. OFFERRI. EI. PER. AVIDIACCVM. RESTITVTVM. ET. BLAESIVM. NATALEM. QQ. ITEM. NVMISENVM. CRESCENTEM. ET. FL. PRISCVM. PRIMORES. ORD. N. VIROS. CENSVER.

Alterius decreti verba sunt huiusmodi:

L. ARRVNTIO. STELLA.
L. IVLIO. MARINO. COSS.
XIII. K. NOV.

M. ACILIVS. PLACIDVS. L. PETRONIVS. FRONTO. IIII. VIR. I. D. S. C. PIRENTIN. IN. CVRIA. AEDIS. MERCVRI. SCRIBVNDO. ADFVERVNT. Q. SEGIANVS. MAECIANVS. T. MVNNIVS. NOMANLIANVS. QVOD. VNIVERSI. V. F. T. POMPONIVM. BASSVM. CLARISSIMVM. VIRVM. DEMANDATAM. SIBI. CVRAM. AB. INDVLGENTISSIMO IMP. CAESARE. NERVA. TRAIANO. AVGVSTO. GERMANICO. QVA. AETERNITATI. ITALIAE. SVAE. PROSPEXIT. SECVNDVM. LIBERALITATEM. EIVS. ITA. ORDINARI. VT. OMNIS. AETAS. CVRAE. EIVS. MERITO. GRATIAS. AGERE. DEBEAT. FVTVRVMQVE. VT. TANTAE. VIRTVTIS. VIR. AVXILIO. SIT. FVTVRVS. MVNICIPIO. NOSTRO. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. V. I. C. PLACERE. CONSCRIPTIS. EX. HOC. ORDINE. MITTI. AD. T. POMPONIVM. BASSVM. CLARISSIMVM. VIRVM. QVI. AB. EO. IMPETRARENT. IN. CLIENTELAM. AMPLISSIMAE. DOMVS. SVAE. MVNICIPIVM. RECIPERE. DIGNETVR. PATRONVMQVE. SE. COOPTARI. TABVLA. HOSPITALI. INCISA. HOC. DECRETO. IN. DOMO. SVA. POSITA. PERMITTAT. CENSVERE. EGERVNT. LEGATI. A. CAECILIVS. A. F. QVIRINALIS: ET. QVIRINALIS.

AD

AD AVGVST. TEM. C. P. AD AVGVST. TEM. C. P.

Exstat etiam Neapoli quoddam Curiæ decretum in hæc verba: C. DOMITIO DEXTRO II. L. VALERIO MESSALA THRASIA PRISCO COSS. VI. IDVS IANVAR. IN CVRIA BASILICAE AVG. ANIAN. SCRIBVNDO ADFVERVNT. A. AQVILIVS PROCVLVS. M. CECILIVS. PVBLICIVS. FABIANVS. T. HORDEONICVS SECVND. VALENTINVS. T. CASSIVS BASSIANVS. QVOD POSTVLANTE CN. GAIO PVDENTI. O. V. DE FORMA INSCRIPTION. DANDA STATVAE QVAM DENDROPHOR. OCTAVIO. AGATHAE P. C. N. STATVERVNT CN. PAPIRIVS SAGITTA ET P. AELIVS EVDAEMON II. VIR RETVLERVNT Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. PLACVIT VNIVERSIS HONESTISSIMI CORPORIS DENDROPHORORVM INSCRIPTIONEM QVAE AD HONOREM . . . . DARE. QVAE. . . . . SERTA. EST.

Ibidem & aliud conspicitur his verbis. L. ANNIO L. F. COL. MODESTO HON. EQVO PVBL. K. IVN. IN CVRIA BASILICAE AVGVSTINIANAE, SCRIBVNDO ADFVER. TOPPIVS SEVERVS, VIGETIVS LIBERALIS, IVLIVS CARPETANVS, GRANIVS LONGINVS. QVOD C. AVFIDIVS TRASEA T. CLAVDIVS QVADRINVS II. VIRI VRB. DE CONFORMANDA AVCTORITATE MEMORIAE HONORAND. STATVAQVE PONENDA ANNIO MODESTO ANNI NVMISIANI ORNATI VIRI FILIO. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. CVM ANNIVS NVMISIANVS VIR AD SINGVLOR. TESTIMONIVM PERTIN. QVA PROBITATE MORVM, QVA QVIETE VITAE, QVOD VNICVM IN DOLORE PRAESIDIVM EST MERVERAT ADIECTVVM NOSTRORVM CONSOLATIONEM, ADQVE CANDORE ORDINIS NOSTRI BONVM CIVEM PIVMQVE PATREM IN TAM GRAVI FORTVNAE INIVRIA QVA POTEST INDIGNATIONE AVOCARE TRISTITIA. PLACERE HVIC ORDINI AVCTORIT. IN EAM REM ANTE HANC. DIEM FACTAM CONFIRMARI, PERMITTIQVE ANNIO ADIECTO LIB. EIVS STATVAM PONERE, ANNIO MODESTO, LOCO ADSIGNATO A II. VIRIS NOSTRIS, QVO TESTATIOR SIT ERGA EVM ADFECTVS REIP. NOSTRAE, CONCLVDAMVS QVOD IN VITA PRAESTITERIT CENSVER. ADIECTVS LIB. L. D. D. D. Accedat inscriptio Prænestina, in qua est, *Exempl. decr.* Q. F. & IVNIO. SILANO. ET. L. SEPTIMIO. VALERIANO. COS. POSTVLANTE CLAVDIO. MARONE. VTI. LVCVS. AD. STATVAM. PONENDAM. OPTIMAE MEMORIAE. VIRO. QVOND. FIL. AELI. AVG. LIB. ANATELLON. AMANTISSIMO. REIPVBLICAE. NOSTRAE. PLACVIT. ET. IN. HONOREM. ANATELLONTIS. SEMPER. ET. VBIQVE. DE. REP. OPTIM. MERIT. IN. GRATIAM. CLAVDI. MARONIS. LVCVM. AD. STATVAM. PONENDAM. AD. ELECTIONEM. IPSIVS. ATTR. DARE.

Aliud etiam ordinis municipii Cæritum decretũ quoddam ære incisum Romæ exstare fertur in hæc verba: VESBINVS AVG. L. PHAETRIVM AVGVSTALIBVS MVNICIP. CAERITVM LOCO APERTO A RE. P. SVA IMPENSA OMNI EXORNATVM DONVM DEDIT. *Descriptum & recognitum factum in Pronao ædis Martis, ex commentario, quem iussit proferri Cuperius Hostilianus per T. Rustium Lysiponum scribam, in quo scriptum erat, it, quod infra scriptum est.*

L. PVBLILIO CELSO. II. C. CLODIO CRISPINO COSS. IDIBVS APRILIB. M. PONTIO DICTATORE, C. SVETONIO CLAVDIANO AEDILE IVRI DICVNDO PRAEF. AERARI COMMENTARIVM COTTIDIANVM MVNICIPI CAERITVM *Inde pagina 27. capite 6.* M. PONTIVS CELSVS DICTATOR, ET C. SVETONIVS CLAVDIANVS DECVRIONES IN TEMPLO DIVOR. CORROGAVERVNT, VBI VESBINVS AVG. LIB. PETIT. VT SIBI LOCVS PVBLICE DARETVR SVB PORTICV BASILICAE SVLPICIANAE, VTI AVGVSTALIB. IN EVM LOCVM PHETRIVM FACERET VBI EX CONSENSV DECVRIONVM LOCVS EI QVEM DESIDERAVERAT DATVS EST 7. PLACVITQVE VNIVERSIS CVRATIO COSANO CVRATORI OB EAM REM EPISTOLAM MITTI D. IN CVRIAM FVERVNT PONTIVS CELSVS DICTAT. SVETONIVS CLAVDIANVS AED. IVRIDIC. M. LEPIDIVS NEPOS, AEDIL. ANNON. POLLIVS BLANDVS

PESCENNIVS, FLAVIANVS, PESCENNIVS NATALIS, POLLIVS CALLINIVS, PETRONIVS INNOCENS, SERGIVS PROCVLVS. *Inde pagina altera capite primo,* MAGISTRATVS ET DECVRION. CVRIATIO COSANO SAL. IDIB. AVG. DESIDERANTI A NOBIS VLPIO VESBINO CONSILIVM DECVRION. COEGIMVS, A QVIBVS PETIT VT SIBI LOCVS PVBLICE IN ANGVLO PORTICVS BASILIC. DARETVR, QVOD SE AVGVSTALIB. PHETRIVM PVBLICE EXORNATVRVM SECVNDVM DIGNITAT. MVNICIPI POLLICERETVR. GRATIAE HVIC ACTAE SVNT, AB VNIVERSIS. PLACVIT TAMEN TIBI SCRIBI AN IN HOC QVOQVE ET TV CONSENSVRVS ESSES, QVI LOCVS REIP. IN VSV NON EST NEC VLLO REDITV ESSE POTEST. *Inde pagina 8. capite primo.* CVRIATIVS COSANVS MAG. ET DEC. CAERETANO SAL. EGO, NON TANTVM °CONSENTIRE VOLVNTATI VESTRAE, SED ET GRATVLARI DEBEO, EI QVI REMP. N. EXORNAT. ACCEDO ITAQVE SENTENTIAE VESTRAE, NON TANQVAM CVRATOR, SED TANQVAM VNVS EX ORDINE: CVM TAM HONESTA EXEMPLA ETIAM PROVOCARI HONORIFICA EXORNATIONE DEBEANT. 7. DATA PRID. IDVS SEPTEMB. AMERIAE. ACT. IDIB. IVNIIS. Q. NINNIO HASTA. P. MANILIO VOPISCO COSS. DEDICATVM K. AVG.

Senatusconsultis Orationes principum ita coherent, vt auelli non possint. Nam & in Senatu habebantur, recitabanturve: eoque modo, Imperatores dicebantur auctores fuisse Senatui, censendi id quod decernebatur. Atque adeo huiusmodi orationibus, Senatusconsulta accedere, eaque sequi solebant. Qua autem verborum figura conciperentur, indicat Vlpian. in l. 1. ff. de rebus eor. in qua oratio Imperatoris Seueri in Senatu recitata refertur, cuius verba erant huiusmodi: PRAETEREA P. C. INTERDICAM TVTORIBVS ET CVRATORIBVS, NE PRAEDIA RVSTICA VEL SVBVRBANA DISTRAHANT: NISI VT ID FIERET, PARENTES TESTAMENTO VEL CODICILLIS CAVERINT. QVOD SI FORTE AES ALIENVM TANTVM ERIT, VT EX REBVS CETERIS NON POSSIT EXSOLVI, TVNC PRAETOR VRBANVS VIR CLARISSIMVS ADEATVR, QVI PRO SVA RELIGIONE AESTIMET, QVAE POSSVNT ALIENARI, OBLIGARIVE DEBEANT: MANENTE PVPILLO ACTIONE, SI POSTEA POTVERIT PROBARI OBREPTVM ESSE PRAETORI. SI COMMVNIS RES ERIT, ET SOCIVS AD DIVISIONEM PROVOCET: AVT SI CREDITOR QVI PIGNORI AGRVM A PARENTE PVPILLI ACCEPERIT, IVS EXSEQVETVR, NIHIL NOVANDVM CENSEO. Idem in l. hæc ratio ff. de donat. int. vir. & vxor. ex oratione Antonini Augusti hæc refert, MAIORES NOSTRI INTER VIRVM ET VXOREM DONATIONES PROHIBVERVNT, AMOREM HONESTVM SOLIS ANIMIS AESTIMANTES, FAMAE ETIAM CONIVNCTORVM CONSVLENTES, NE CONCORDIA PRETIO CONCILIARI VIDERETVR, NEVE MELIOR IN PAVPERTATEM INCIDERET, DETERIOR DITIOR FIERET. Ex eadem Oratione idem Ic. in l. cum hic status. §. 1. eod. tit. hoc caput citat. FAS ESSE EVM QVIDEM QVI DONAVIT, POENITERE: HEREDEM VERO ERIPERE FORSITAN ADVERSVS VOLVNTATEM SVPREMAM EIVS QVI DONAVERIT, DVRVM ET AVARVM ESSE. Huiusmodi etiam Orationum particulæ aliquot citantur in l. Oratio ff. si ingen. esse dicet. & l. 1. §. sed interdum. ff. ne de statu def. & l. 2. in fi. ff. de collus. deteg. l. sacratissimi ff. ad Sc. Tertyllian. l. Oratione ff. de ritu nuptiarum. Et est Lugdunensi æri gratia, cuius beneficio, integra prope Claudii Cæsaris oratio, tot Galliarum cladibus superstes, ad hanc vsque ætatem peruenit. Eam in nostratum Formularum collegium cooptari, nemo inuidebit: vel eo maxime nomine, quod eius argumentum litteris mandandum Tacit. lib. 11. censuerit. Prima tabulæ illius pagina, hæc verba præ se fert.

MAE RERVM NOSTR. . . . .
EQVIDEM. PRIMAM. OMNIVM. ILLAM. COGITATIONEM. HOMINVM. QVAM. MAXIME. PRIMAM. OCCVRSVRAM. MIHI. PROVIDEO. DEPRECOR. NE. QVASI. NOVAM. ISTAM. REM. INTRODVCI. EXHORRESCATIS. SED. ILLA. POTIVS. COGITETIS. QVAM. MVLTA. IN. HAC. CIVITATE. NOVATA. SINT. ET. QVIDEM. STATIM. AB. ORIGINE. VRBIS. NOSTRAE. IN. QVOD. FORMAS. STATVSQVE. RES. P. NOSTRA. DIDVCTA. SIT. QVONDAM.

REGES.

REGES. HANC. TENVERE. VRBEM. NE. TAMEN. DOMESTICIS. SVCCESSORIBVS. EAM. TRADERE. CONTIGIT. SVPERVENERE. ALIENI. ET. QVIDAM. EXTERNI. VT. NVMA. ROMVLO. SVCCESSERIT. EX. SABINIS. VENIENS. VICINVS. QVIDEM. SED. TVNC. EXTERNVS. VT. ANCO. MARCIO. PRISCVS. TARQVINIVS. PROPTER. TEMERATVM. SANGVINEM. QVOD. PATRE. DEMARATO. CORINTHIO. NATVS. ERAT. ET. TARQVINIENSI. MATRE. GENEROSA. SED. INOPI. VT. QVAE. TALI. MARITO. NECESSE. HABVERIT. SVCCVMBERE. CVM. DOMI. REPELLERETVR. A. GERENDIS. HONORIBVS. POSTQVAM. ROMAM. MIGRAVIT. REGNVM. ADEPTVS. EST. HVIC. QVOQVE. ET. FILIO. NEPOTIVE. EIVS. NAM. ET. HOC. INTER. AVCTORES. DISCREPAT. INSERTVS. SERVIVS. TVLLIVS. SI. NOSTROS. SEQVIMVR. CAPTIVA. NATVS. OCRESIA. SI. TVSCOS. CAELI. QVONDAM. VIENNAE. SODALIS. FIDELISSIMVS. OMNISQVE. EIVS. CASVS. COMES. POSTQVAM. VARIA. FORTVNA. EXACTVS. CVM. OMNIBVS. RELIQVIS. CAELIANI. EXERCITVS. ETRVRIA. EXCESSIT. MONTEM. CAELIVM. OCCVPAVIT. ET. A. DVCE. SVO. CAELIO. ITA. APPELLITATVS. MVTATOQVE. NOMINE. NAM. TVSCE. MASTARNA. EI. NOMEN. ERAT. ITA. APPELLATVS. EST. VT. DIXI. ET. REGNVM. SVMMA. CVM. REI. P. VTILITATE. OPTINVIT. DEINDE. POSTQVAM. TARQVINI. SVPERBI. MORES. INVISI. CIVITATI. NOSTRAE. ESSE. COEPERVNT. QVA. IPSIVS. QVA. FILIORVM. EIVS. NEMPE. PERTAESVM. EST. MENTES. REGNI. ET. AD. CONSVLES. ANNVOS. MAGISTRATVS. ADMINISTRATIO. REIP. TRANSLATA EST.

QVID. NVNC. COMMEMOREM. DICTATVRAE. HOC. IPSO. CONSVLARI. IMPERIVM. VALENTIVS. REPERTVM. APVD. MAIORES. NOSTROS. QVO. IN. ASPERIORIBVS. BELLIS. AVT. IN. CIVILI. MOTV. DIFFICILIORE. VTERENTVR. AVT. IN. AVXILIVM. PLEBIS. CREATOS. TRIBVNOS. PLEBEI. QVID. A. CONSVLIBVS. AD. DECEMVIROS. TRANSLATVM. IMPERIVM. SOLVTOQVE. POSTEA. DECEMVIRALI. REGNO. AD. CONSVLES. RVRSVS. REDITVM. QVID. IMP. . . . . . VRIS. DISTRIBVTVM. CONSVLARE. IMPERIVM. TRIBVNOSQVE. MILITVM. CONSVLARI. IMPERIO. APPELLATOS. QVI. SENI. ET. SAEPE. OCTONI. CREARENTVR. QVID. COMMVNICATOS. POSTREMO. CVM. PLEBE. HONORES. NON. IMPERI. SOLVM. SED. SACERDOTIORVM. QVOQVE. IAM. SI. NARREM. BELLA. A QVIBVS. COEPERINT. MAIORES. NOSTRI. ET. QVO. PROCESSERIMVS. VEREOR. NE. NIMIO. INSOLENTIOR. ESSE. VIDEAR. ET. QVAESISSE. IACTATIONEM. GLORIAE. PROLATI. IMPERI. VLTRA. OCEANVM. SED. ILLOC. POTIVS. REVERTAR, CIVITATEM.

Alterius paginæ verba sunt hæc

. . . . SANE. . . . .
NOVO. . . . . DIVVS. AVG. . . . . NO. . . . . . .
LVS. ET. PATRVVS. TI. CAESAR. OMNEM. FLOREM. QVIQVE. COLONIARVM. AC. MVNICIPIORVM. BONORVM. SCILICET. VIRORVM. ET. LOCVPLETIVM. IN. HAC. CVRIA. ESSE. VOLVIT. QVID. ERGO. NON. ITALICVS. SENATOR. PROVINCIALI. POTIOR? EST. IAM. VOBIS. CVM. HANC. PARTEM. CENSVRAE. MEAE. APPROBARE. COEPERO. QVID. DE. EA. RE. SENTIAM. REBVS. OSTENDAM. SED NE. PROVINCIALES. QVIDEM. SI. MODO. ORNARE. CVRIAM. POTERINT. RECIPIENDOS. PVTO.

ORNATISSIMA. ECCE. COLONIA. VALENTISSIMAQVE. VIENNIENSIVM. QVAM. LONGO. IAM. TEMPORE. SENATORES. HVIC. CVRIAE. CONFERT. EX. QVA. COLONIA. INTER. PAVCOS. EQVESTRIS. ORDINIS. ORNAMENTVM. L. VESTINVM. FAMILIARISSIME. DILIGO. ET. HODIEQVE. IN. REBVS. MEIS. DETINEO. CVIVS. LIBERI. FRVANTVR. QVAESO. PRIMO. SACERDOTIORVM. GRADV. POST. MODO. CVM. ANNIS. PROMOTVRI. DIGNITATIS. SVAE.

INCREMENTA. VT. DIRVM. NOMEN. LATRONIS. TACEAM. ET. ODI. ILLVD. PALESTRICVM. PRODIGIVM. QVOD. ANTE. IN. DOMVM. CONSVLATVM. INTVLIT. QVAM. COLONIA. SVA. SOLIDVM. CIVITATIS. ROMANAE. BENEFICIVM. CONSECVTA. EST. IDEM. DE. FRATRE. EIVS. POSSVM. DICERE. MISERABILI. QVIDEM. INDIGNISSIMOQVE. HOC. CASV. VT. VOBIS. VTILIS. SENATOR. ESSE. NON. POSSIT.

TEMPVS. EST. IAM. TI. CAESAR. GERMANICE. DETEGERE. TE. PATRIBVS. CONSCRIPTIS. QVO. TENDAT. ORATIO. TVA. IAM. ENIM. AD. EXTREMOS. FINES. GALLIAE. NARBONENSIS. VENISTI.

TOT. ECCE. INSIGNES. IVVENES. QVOT. INTVEOR. NON. MAGIS. SVNT. PAENITENDI. SENATORES. QVAM. PAENITET. PERSICVM. NOBILISSIMVM. VIRVM. AMICVM. MEVM. INTER. IMAGINES. MAIORVM. SVORVM. ALLOBROGICI. NOMEN. LEGERE. QVOD. SI. HAEC. ITA. ESSE. CONSENTITIS. QVID. VLTRA. DESIDERATIS. QVAM. VT. VOBIS. DIGITO. DEMONSTREM. SOLVM. IPSVM. VLTRA. FINES. PROVINCIAE. NARBONENSIS. IAM. VOBIS. SENATORES. MITTERE. QVANDO. EX. LVGDVNO. HABERE. NOS. NOSTRI. ORDINIS. VIROS. NON. PAENITET. TIMIDE. QVIDEM. P. C. EGRESSVS. ADSVETOS. FAMILIARESQVE. VOBIS. PROVINCIARVM. TERMINOS. SVM. SED. DESTRICTE. IAM. COMATAE. GALLIAE. CAVSA. AGENDA. EST. IN. QVA. SI. QVIS. HOC. INTVETVR. QVOD. BELLO. PER. DECEM. ANNOS. EXERCVERVNT. DIVOM. IVLIVM. IDEM. OPPONAT. CENTVM. ANNORVM. IMMOBILEM. FIDEM. OBSEQVIVMQVE. MVLTIS. TREPIDIS. REBVS. NOSTRIS. PLVSQVAM. EXPERTVM. ILLI. PATRI. MEO. DRVSO. GERMANIAM. SVBIGENTI. TVTAM. QVIETE. SVA. SECVRAMQVE. A. TERGO. PACEM. PRAESTITERVNT, ET. QVIDEM. CVM. AD. CENSVS. NOVO. TVM. OPERE. ET. INADSVETO. GALLIIS. AD. BELLVM. AVOCATVS. ESSET. QVOD. OPVS. QVAM. ARDVVM. SIT. NOBIS. NVNC. CVM. MAXIME. QVAMVIS. NIHIL. VLTRA. QVAM. VT. PVBLICE. NOTAE. SINT. FACVLTATES. NOSTRAE. EXQVIRATVR. NIMIS. MAGNO. EXPERIMENTO. COGNOSCIMVS.

Referuntur & à Tacito. lib.3. & à Vulcatio Gallicano in Auidio Cassio, & à Capitolino, in Opilio Macrino, & in Maximinis, aliquot principum Orationes.

Veteri etiam inscriptioni Romanæ inserta est clausula Orationis à Vespasiano in Senatu de Plautii Siluani honoribus habitæ, huiusmodi. MAESIAE ITA PRAEFVIT, VT NON DEBVERIT IN ME DIFFERRI HONOR TRIVMPHALIVM EIVS ORNAMENTORVM, NISI QVOD LATIOR EI CONTIGIT MORA TITVLVS.

In hunc formularum Senatum, Consulares, necnon & Tribunitias aliquot formulas introducam, quæ sunt à me ad extremam huius libri partem reseruatæ.

Consulum voces erant hæ, NON REFERAM, NON ROGABO, NON PATIAR AGI. Liuius lib.27. *Cum Consul,* SE POPVLVM ROGATVRVM *negasset, quod sua potestatis esset, Prætoremque vetuisset rogare* Idem lib.3. *Consul, antequam collegam sibi subrogasset,* NEGARE PASSVRVM AGI DE LEGE. Apud eumdem Liuium lib.38. C. Flaminius Consul, EGO, ait, NEC DE AMBRACIENSIBVS, NEC DE AETOLIS DECERNI QVICQVAM, ABSENTE M. FVLVIO, PATIAR. Eiusdem lib.39. Consules, si Tribuni pl. intercederent, NVLLAM ALIAM REM SE DECERNI PASSVROS, denuntiant. Similiter lib.30. Cn. Lentulus Cos. negat PRIVS QVICQVAM AGI PASSVRVM, *quam sibi Africa decreta esset*. Et lib 42. Coss. denuntiant se nil quidquam REIPVB. ACTVROS, præter quam quod ad prouinciarum administrationem pertineret.

Operæ pretium etiam est scire, vti lictoribus qui illis anteibant, imperarent. Quo ex genere erant hæc. ACCEDE LICTOR. Docet Liuius lib.8. vbi Papyrius Cursor Dictator Q. Fabium Magistrum equitum interrogans, *Ad hæc,* inquit, *quæ tu interrogatus es responde: extra ea caue vocem mittas.* ACCEDE LICTOR. Idem lib.24. LICTORES *ad eum* ACCEDERE *Consul iussit*. Idem lib.3. de Appio Decemuiro. *Et ad Valerium negantem se priuato reticere,* LICTOREM ACCEDERE *iussit*. Dionys. Halicarn. lib.9. *Ἀγανακτοῦντι δὲ τῶν ὑπάτων, καὶ πλείω ἅμα τοῖς ὑπηρέταις προσελθεῖν κελεύοντι.*

Sed &

Sed & siquid per incuriam oscitantiamve lictor prætermitteret, quod contra dignitatem esset, Consul, EVM ANIMADVERTERE IVBEBAT. Indicio est quod Liuius lib.24.de Fabiis patre & filio ita narrat: *Pater filio legatus ad Suessulam in castra venit. Cum obuiam filius progrederetur, lictoresque verecundia maiestatis eius, taciti anteirent, non summouentes patrem, præter vndecim fasces equo preuectus senex, vt Consul* ANIMADVERTERE PROXIMVM LICTOREM *iussit, & is, vt* DESCENDERET EX EQVO, *inclamauit.* Quam historiam Valet. Max. referens lib.11.cap.2.ait, Consulem proximo lictori, VT SIBI APPARERET, imperasse: Agellius vero lib.2.cap.2.ex Quadrigarii Annalibus, hoc tantum Consulem lictori dixisse, DESCENDERE IVBE. In more quidem positum fuisse, vt Consule Theatrum introeunte, Lictor ANIMADVERTERE populum iuberet, Sueton. in Iulio.cap.80.tradit.

Consules præterea, imperabant lictoribus, populum SVMMOVERE. Liuius lib.3. *Cum, vt vanum eum negarent Coss. audiendum esse, vociferantemque prodi publicam causam,* SVMMOVERI *iussissent.* Idem lib.8. *Repente strepitus lictorum* SVMMOVENTIVM *auditur.* Idem lib. 45. *Donec eos lictores misisset, qui* SVMMOVENDO *iter ad Prætorium facerent.* Quo alludit Horatius lib.1. Carm. Ode 16. cum ait.

Non enim gaza, neq; Consularis
SVMMOVET LICTOR *miseros tumultus.*

Plutarchus in Publicola, Οἱ μὲν ὑπηρέται διωσάμενοι τὸν ὄχλον, ἥπτοντο τοῦ ἀνθρώπου. Directa huiusmodi iussorum verba, Seneca Controuers.2.lib.9.attingit, inquiens, SVMMOVE, *audis* LICTOR, SVMMOVE *a Prætorem meretricem.* Plenius vero apud Liuium lib.3. Appius ita lictori imperat: I LICTOR, SVMMOVE TVRBAM, ET DA VIAM DOMINO AD PREHENDENDVM MANCIPIVM. Quo genere loquendi viam sibi Mercurius quoque Plautinus facit Aulular. Act.3.Sc.1.

DATE VIAM, *qua fugere liceat.*
Facite tota plateæ pateant.

Idem in Curcul. Act.2.Sc.3.

DATE VIAM *mihi noti atq; ignoti.*

Reliqua Consulum ad lictores verba quibus Prehendere, in vincula Ducere, virgas & secures Expedire, Lege denique Agere iubebant, in eum librum reiicio, quem Iudicialibus Formulis destinaui.

Restat, vt de Tribunis pleb. aliquid aspergam, quorum Auxilium implorari consueuisse nemo nescit. Valerius Max. lib. 6. cap. 1. de Scantinio Tribuno pleb. cui dies ad populum dicta erat ab Ædile, quod filium suum de stupro appellasset, ET OB ID TRIBVNORVM AVXILIVM IMPLORANTE. Plinius Epist.3.libr. 9. ROGO VOS P. C. NE ME COGATIS IMPLORARE AVXILIVM TRIBVNORVM. Atque adeo Tribunorum propria erat Auxilii potestas. Inde apud Liuium lib.6. scriptum est, *Imperium penes Consules: penes Tribunos* AVXILIVM *tantum esse.* Auxiliique gratia Tribuni appellabantur. Cicero pro Quintio: *Videturne intercessisse appellatio Tribunorum, non mora, sed* AVXILII CAVSA? Qui locus multos misere torsit, cum non viderent, *Moræ*, vti illic scribo, id est, frustrationi, tergiuersationive, iustum & legibus proditum AVXILII remedium opponi. Liuius libr. 3. APPELLARE TRIBVNOS, *communem patriam,* AVXILIVMQVE EORVM IMPLORARE. Idem libr.9. APPELLANTIBVS TRIBVNOS NEMO ERAT AVXILIO, *quin nomina, reciperentur.* Et lib.2. *Volero* APPELLAT TRIBVNOS: CVM AVXILIO NEMO ESSET *Coss. spoliare hominem,* &c. Plinius Epist.23. lib.1. scrupulum sibi iniectum narrans, an in Tribunatu causas ageret, *Erat hic quoque,* inquit, *æstus ante oculos, si forte me* APPELLASSET, *vel ille cui adessem, vel ille contra quem:* INTERCEDEREM, ET AVXILIVM FERREM, *an quiescerem sileremque, & quasi eiurato magistratu priuatum me facerem.* Ita enim distinctus, & interpunctus locus ille, amissum nitorem recipiet.

Auxilium vero Tribunorum implorabatur, his verbis, A VOBIS TRIBVNI POSTVLO, VT MIHI AVXILIO SITIS. Ad quæ Tribuni, AVXILIO SE FVTVROS, VEL NON FVTVROS, respondebant. Vtrumque eadem pagina Liuius comprobat. Apud eum namque libr. 28. Fuluius Tribunos ita appellat: ITAQVE A VOBIS TRIBVNI PLEBIS POSTVLO, VT SENTENTIAM MIHI IDEO NON DICENTI, QVOD SI IN MEAM SENTENTIAM DISCEDATVR, NON SIT RATVM HABITVRVS CONSVL, AVXILIO SITIS. Tribunos vero ita decreuisse ait: SI CONSVL SENATVI DE PROVINCIIS PERMITTIT, STARI EO QVOD SENATVS CENSVERIT, PLACET:

DE EA RE AD POPVLVM FERRE PATIEMVR. SI NON PERMITTIT, QVI DE EA RE SENTENTIAM RECVSABIT DICERE, AVXILIO ERIMVS. Idem libr. 4 *Indicto iam tributo, edixerant Tribuni,* AVXILIO SE FVTVROS, *si quis in militare stipendium non contulisset.* Idem eod. lib. de Menenio Tribuno pl. *Contra vociferante si iniusti domini possessione agri publici cederent,* SE MORAM DELECTVI NON FACERE: *decreto interposito, nouem Tribuni sustulerunt certamen, pronuntiaueruntque ex collegii sententia,* C. VALERIO CONSVLI SE, DAMNVM ALIAMQVE COERCITIONEM ADVERSVS INTERCESSIONEM COLLEGAE DELECTVS CAVSA DETRECTANTIBVS, MILITIAM INHIBENTI, AVXILIO FVTVROS ESSE. Idem libr. 10. *Inter Tribunos pl. contentio orta est: Pars,* INTERCESSVROS, *ne nouo exemplo triumpharet, aiebant: Pars,* AVXILIO SE, ADVERSVS COLLEGAS, TRIVMPHANTI FVTVROS. Et libr. 42. *Citati* TRIBVNOS PL. APPELLARVNT. *Duo ex collegio, M. Fuluius Nobilior, & M. Claudius Marcellus, ad Coss. reiiciebant: eorum cognitionem esse debere quibus delectus, quibusque bellum mandatum esset. ceteri,* COGNITVROS SE, DE QVO APPELLATI ESSENT, *aiebant: & si iniuria fieret,* AVXILIVM CIVIBVS LATVROS. Apud eundem lib. 38. Sempronius Gracchus Tribunus pl. ait, *Tum quoq; si se* APPELLET, AVXILIO EI FVTVRVM *ne causam dicat.* Cæsar lib. 3. Bellorum ciuil. *M. Cælius Rufus Prætor, causa debitorum suscepta, initio magistratus, tribunal suum iuxta C. Trebonii Prætoris vrbani sellam collocauit: & si quis appellasset de æstimatione, & de solutionibus quæ per arbitrium fierent, vt Cæsar præsens constituerat,* FORE AVXILIO POLLICEBATVR. Valerius Maximus lib. 6. cap. 5. *Magnam laudem & illud collegium Tribunorum tulit, quod cum vnus ex eo L. Cotta, fiducia sacrosanctæ potestatis, creditoribus suis nollet satisfacere, decreuit:* SI NEQVE SOLVERET PECVNIAM, NEQVE DARET CVM QVO SPONSIO FIERET, APPELLANTIBVS SE CREDITORIBVS AVXILIO FVTVRVM. Festus Pomp. *Sacer mons appellatur trans Anienem, paullo vltra tertium milliarium, quod eum plebs, cum secessisset a Patribus, creatis Tribunis pl. qui sibi* ESSENT AVXILIO, *discedentes Ioui consecrarunt.* Dio quoque lib. 51. & 58. in hoc genere verba, Ἀμύνειν & Βοηθεῖν, vsurpat.

Intercessionem etiam quandoque Tribuni pl. pollicebantur. Sic lib. 10. Liuii, Pars Tribunorum INTERCESSVROS SE, ait Idem lib. 34. *Tribuni plebis,* inquit, SE INTERCESSVROS, SI DE EA RE FIERET SENATVSCONSVLTVM, *dixerunt.* Apud eundem lib. 39. Tribuni pl. SE INTERCESSVROS SENATVSCONSVLTO, si deportandos censerent Exercitus, denuntiant.

Contra interdum appellati Tribuni auxilium denegantes, se NON INTERCEDERE, vel, MORAM NON FACERE, pronuntiabant. Valer. Max. lib. 6. cap. 1. *Totum collegium Tribunorum negauit* SE INTERCEDERE, QVOMINVS PVDICITIAE QVAESTIO PERAGERETVR. Et Liuius lib. 38. *Tribuni cum in consilium secessissent, paullo post C. Fannius ex sua collegarumque aliorum, præter Gracchum, sententia, pronuntiauit:* PRAETORI NON INTERCEDERE TRIBVNOS, QVOMINVS SVA POTESTATE VTATVR. Tiberium vero Gracchum ita decreuisse ibidem scribit, QVOMINVS EX BONIS L. SCIPIONIS, QVOD IVDICATVM SIT, REDIGATVR, SE NON INTERCEDERE PRAETORI. Apud eundem Liuium lib. 27. Tribuni pl. aiunt hæc: ITAQVE, SI SVVM NOMEN DICTATOR ACCIPERET, SE COMITIIS INTERCESSVROS: SI ALIORVM PRAETERQVAM IPSIVS, RATIO HABERETVR, COMITIIS SE MORAM NON FACERE. Et lib. 26. *Tribuni pl. appellati, cum collegam negarent* SE IN MORA ESSE, *quo minus, &c.* Cicero pro Sextio, de Tribuno pl. loquens, *Ille affirmare, se postero die* NVLLAM MORAM ESSE FACTVRVM.

Quandoque etiam denuntiabant, SE NON PASSVROS. Liuius lib. 3. *In mora Tribuni erant, qui comitia quæstores habere de reo, nisi prius habita de lege essent,* PASSVROS *negabant.* Idem lib. 4. *Tentatum a L. Sextio Tribuno pl. vt rogationem ferret, qua Volas quoque, sicut Lauicos, coloni mitterentur, per intercessionem collegarum, qui,* NVLLVM PLEBISCITVM, NISI EX AVCTORITATE SENATVS, PASSVROS SE PERFERRI, *ostenderunt, discussum est.* Et lib. 7. *Tribuni negantibus* PASSVROS *comitia haberi, ni secundum Liciniam legem haberentur.* Idem lib. 34. *Tribuni pleb. legem Oppiam tuebantur: nec eam se* ABROGARI PASSVROS *aiebant.* Apud eundem lib. 38. Tribuni aiunt communem se relationem de consulum triumpho fieri NON PASSVROS. Tiberii vero Gracchi Tribuni pleb. decretum lib. 38. ponitur huiusmodi. L. SCIPIONEM QVI REGEM OPVLENTISSIMVM ORBIS TERRARVM DEVICERIT, IMPERIVM POPVLI ROMANI PROPAGAVERIT IN VLTIMOS TERRARVM

RVM FINES: REGEM EVMENEM, RHODIOS, ALIAS TOT VRBES ASIAE, DEVINXERIT POPVLI RO. BENEFICIIS, PLVRIMOS DVCES HOSTIVM IN TRIVMPHO DVCTOS CARCERE INCLVSERIT, NON PASSVRVM INTER HOSTES POPVLI ROM. IN CARCERE ET IN VINCVLIS ESSE, MITTIQVE EVM SE IVBERE. Eumdem Gracchum ibidem Liuius refert, cum Scipio in vincula duceretur, nec quisquam collegarum auxilio esset, iurasse sibi inimicitias cum Scipionibus, quæ fuissent, manere, nec se gratiæ quærendæ causa quicquam facere, sed in quem carcerem & Reges & Imperatores hostium ducentem vidisset P. Africanum, in eum se fratrem eius DVCI NON PASSVRVM. Ac demum cum Tribuni pleb. appellati ab L. Scipione, decreuissent, SI MORBI CAVSA IS EXCVSARETVR, SIBI PLACERE ACCIPI EAM CAVSAM, DIEMQVE A COLLEGIS PRODVCI, Gracchum vetuisse nomen suum decreto collegarum adscribi, atque ita decreuisse, CVM L. SCIPIO EXCVSET MORBVM ESSE CAVSAE FRATRI, SATIS ID SIBI VIDERI: SE P. SCIPIONEM, PRIVSQVAM ROMAM REDIISSET, ACCVSARI NON PASSVRVM, TVM QVOQVE, SI SE APPELLET, AVXILIO EI FVTVRVM, NE CAVSAM DICAT. Illud autem Gracchi decretum paullo aliter Valerius Max. lib. 4. cap. 1. concipit in hunc modum: CVM L. CORNELIVS SCIPIO DIE TRIVMPHI SVI ANTE CVRRVM ACTOS HOSTIVM DVCES IN CARCEREM CONIECERIT, INDIGNVM ET ALIENVM A MAIESTATE POPVLI ROM. VIDERI, EODEM IPSVM DVCI: ITAQVE ID SE NON PASSVRVM FIERI. Eadem Tribunorum decreta ex Annalium monumentis exscripta Agellius lib. 7. cap. 9. in medium adducit. Prius quidem ita scriptum fuisse tradit: QVOD PVBLIVS SCIPIO AFRICANVS POSTVLAVIT PRO LVCIO SCIPIONE ASIATICO FRATRE CVM CONTRA LEGES, CONTRAQVE MOREM MAIORVM TRIB. PLEB. HOMINIBVS ACCITIS, PER VIM, INAVSPICATO SENTENTIAM DE EO TVLERIT, MVLTAMQVE NVLLO EXEMPLO IRROGAVERIT, PRAEDESQVE EVM OB EAM REM DARE COGAT: AVT SI NON DET, IN VINCVLA DVCI IVBEAT: VT EVM A COLLEGAE VI PROHIBEAMVS. ET QVOD CONTRA COLLEGA POSTVLAVIT, NE SIBI INTERCEDAMVS, QVO MINVS SVAPTE POTESTATE VTI LICEAT: DE EA RE NOSTRVM SENTENTIA OMNIVM DATA EST: SI L. CORNELIVS SCIPIO ASIATICVS COLLEGAE ARBITRATV PRAEDES DABIT, QVO MINVS COLLEGA SVA POTESTATE VTATVR, NON INTERCEDEMVS. Alterum vero Tiberii Sempronii Gracchi Trib. plebis decretum sic conceptum fuisse ait: QVVM CORNELIVS SCIPIO ASIATICVS TRIVMPHANS, HOSTIVM DVCES IN CARCEREM CONIECTAVERIT: ALIENVM ESSE A DIGNITATE REIPVB. IN EVM LOCVM IMPERATOREM POP. ROM. DVCI, IN QVEM LOCVM AB EO CONIECTI SVNT DVCES HOSTIVM. ITAQVE L. CORNELIVM SCIPIONEM ASIATICVM A COLLEGAE VI PROHIBEO. Sed & apud Dionys. Halic. lib. 11. Tribuni pl. pronuntiant, οὐδὲν ΕΑΣΕΙΝ δόγμα περὶ οὐδενὸς κυρωθῆναι πρὸ ἀγῶνος, ἐὰν μὴ τὸν ὑπὲρ αὐτῶν προσφερόμενον προβουλεύσῃ νόμον.

Erat & Tribunitia vox, VETO. Liuius libr. 5. BENE HABET, *inquit Sextius. Quandoquidem tantum intercessionem pollere placet, isto ipso telo tutabimur plebeios. Agedum Comitia indicite patres Tribunis militum creandis: faxo iuuet vox ista* VETO. Idem lib. 3. *Appellati Tribuni, medio decreto* IVS AVXILII *sui expediunt: in vincula coniici* VETANT, SISTI REVM, PECVNIAMQVE NISI SISTATVR, POPVLO PROMITTI, PLACERE *pronunciant.* Sueton. in Tiber. cap. 2. NE VETARE *aut* INTERCEDERE *fas cuiquam Tribunorum esset.*

Illæ etiam Censoriarum notarum, quibus Senatu aliqui mouebantur, formulæ, ad huius libri argumentum proprie spectant. Censoriis vtique notationibus & animaduersionibus causa subscribi solebat. Cic. lib. 1. de Diuinat. *Appium Censorem P. Massium, notauit, subscripsitque,* QVOD AVSPICIA EMENTITVS ESSET, OB EAMQVE CAVSSAM POP. RO. MAXIMAM CALAMITATEM ACCEPISSET. Asconius in Orat. contra Antoniū, *Hunc Antonium Gellius & Lentulus Censores, sexennio quo hæc dicerentur, Senatu mouerūt causasque subscripserunt,* QVOD SOCIOS DIRIPVERIT, QVOD IVDICIVM RECVSAVIT, QVOD PROPTER AERIS ALIENI MAGNITVDINEM PRAEDIA MANCIPAVIT, BONAQVE SVA IN POTESTATE NON HABERET. Agellius lib. 17. cap. 21. *Eodemque tempore Fabricius Luscinus & Q. Æmilius Papus Censores Romæ fuerunt, & P. Cornelium Rufum, qui II. Consul & Dictator fuerat, Senatu mouerunt: caussamque isti notæ subscripsere,* QVOD EVM COMPERISSENT, ARGENTI FACTI CAENAE GRATIA DECEM PONDO HABERE. EO-

Sedeat, neve lictor verbum, aut virga mutiant:
Neu designator præteriens obambulet:
Neu sessum ducat, dum histrio in scena fiet:
Diu qui domi otiosi dormierunt, decet
Animo æquo nunc stent, vel dormire temperent:
Serui ne obsideant, liberis vt sit locus,
Vel as pro capite dent: si id facere non queunt
Domum abeant, vitent ancipiti infortunio,
Ne & hic varientur virgis & loris domi
Si minus curassint, cum veniant heri domum.
Nutrices pueros, infantes minutulos
Domi procurent, neve inspectatum afferant:
Ne & ipsæ sitiant, & pueri pereant fame,
Neve esurientes hic quasi hœdi obuagiant.
Matronæ tacito spectent, tacite rideant.
Canora hic voce sua tinnire temperent.
Domum sermones fabulandi conferant.
Ne & hic viris sint & domi molestæ.
Quodq; ad Ludorum curatores attinet:
Ne palma quoiquam artifici iniuria,
Neve ambitionis caussa extrudantur foras,
Quo deteriores anteponantur bonis.
Et hoc quoq; etiam (quod pene oblitus fui)
Dum ludi fiunt, in popinam pedisequi
Irruptionem facite. Nunc dum occasio'st
Nunc dum scriblitæ æstuant, occurrite.
Hæc quæ sunt imperata pro imperio histrico,
BONVM HERCLE FACTVM, *pro se quisq; meminerit.*

Hæc autem sollemnia Edictorum verba BONVM FACTVM, videntur a Iosepho expressa his verbis, ΚΑΛΩΣ ΕΧΕΙ. Etenim lib. 14. Antiq. Iudaic. cap. 17. huiusmodi Iulii Cæsaris decretum adfert: Γάϊος Καῖσαρ αὐτοκράτωρ δικτάτωρ τὸ τέταρτον, ὕπατος τε τὸ ι. δικτάτωρ ἀποδεδειγμένος διὰ βίου, λόγους ἐποιήσατο περὶ τῶν δικαίων τῶν Ὑρκανοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀρχιερέως Ἰουδαίων καὶ ἐθνάρχου τοιούτους. Τῶν πρὸ ἐμοῦ αὐτοκρατόρων ἐν ταῖς ἐπαρχίαις μαρτυρησάντων Ὑρκανῷ ἀρχιερεῖ Ἰουδαίων καὶ Ἰουδαίοις ἐπί τε Συγκλήτου καὶ δήμου Ῥωμαίων, εὐχαριστήσαντός τε τοῦ δήμου καὶ τῆς Συγκλήτου αὐτοῖς, ΚΑΛΩΣ ΕΧΕΙ, καὶ ἡμᾶς ἀπομνημονεύειν καὶ προνοεῖν ὅπως Ὑρκανῷ καὶ τῷ ἔθνει τῶν Ἰουδαίων, καὶ τοῖς Ὑρκανοῦ παισὶν ὑπὸ Συγκλήτου καὶ δήμου Ῥωμαίων ἀξία τῆς πρὸς ἡμᾶς εὐνοίας αὐτῶν, καὶ ὧν εὐηργέτησαν ἡμᾶς, χάρις ἀνταποδοθῇ. Idem libr. 19. cap. 4. Τιβέριος Κλαύδιος Καῖσαρ Σεβαστὸς Γερμανικός, Ἀρχιερεὺς μέγιστος, δημαρχικῆς ἐξουσίας, ὕπατος χειροτονηθεὶς τὸ δεύτερον λέγει. Αἰτησαμένων με βασιλέως Ἀγρίππα καὶ Ἡρώδου τῶν φιλτάτων μοι, ὅπως συγχωρήσαιμι τὰ αὐτὰ δίκαια, καὶ τοῖς ἐν πάσῃ τῇ ὑπὸ Ῥωμαίοις ἡγεμονίᾳ Ἰουδαίοις φυλάσσεσθαι, καθὰ καὶ τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἥδιστα συνεχώρησα, οὐ μόνον τοῦτο αἰτησαμένοις με χαριζόμενος, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς, ὑπὲρ ὧν παρεκλήθην, ἀξίους κρίνας διὰ τὴν πρὸς Ῥωμαίους πίστιν καὶ φιλίαν. μάλιστα δὲ δίκαιον κρίνων μηδεμίαν μηδὲ Ἑλληνίδα πόλιν τῶν δικαίων τούτων ἀποτυγχάνειν ἐπειδὴ, καὶ ἐπὶ τοῦ θείου Σεβαστοῦ αὐτοῖς ἦν τετηρημένα, ΚΑΛΩΣ ΟΥΝ ΕΧΕΙΝ, καὶ Ἰουδαίους τοὺς ἐν παντὶ τῷ ὑφ' ἡμᾶς κόσμῳ τὰ πάτρια ἔθη ἀνεπικωλύτως φυλάσσειν, οἷς καὶ αὐτοῖς ἤδη νῦν παραγγέλλω μου ταύτῃ τῇ φιλανθρωπίᾳ ἐπιεικέστερον χρῆσθαι, καὶ μὴ τὰς τῶν ἄλλων ἐθνῶν δεισιδαιμονίας ἐξουθενίζειν· τοὺς ἰδίους δὲ νόμους φυλάσσειν. τοῦτό μου τὸ διάταγμα τοὺς ἄρχοντας τῶν πόλεων καὶ τῶν κολωνειῶν, καὶ μουνικιπίων τῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ καὶ τῶν ἐκτὸς βασιλεῖς τε καὶ δυνάστας διὰ τῶν ἰδίων πρεσβευτῶν ἐγγράψασθαι βούλομαι, ἐκκείμενόν τε ἔχειν, οὐκ ἔλαττον ἡμερῶν τριάκοντα ὅθεν ἐξ ἐπιπέδου καλῶς ἀναγνωσθῆναι δύναται. Sed & Valerius Probus inter iuris notas ponit has Q. B. F. quas sic interpretatur, QVARE BONVM FACTVM. Quo loquendi genere, vt ego quidem existimo, vsus erat auctor lib. de Vir. Illustrib. cap. 49. vbi P. Cornelium Scipionem a Petitio Trib. pleb. repetundarum accusatum, librum rationum in conspectu populi scidisse refert, dein dixisse: *Hac die Carthaginem vici.* QVASI BONVM FACTVM IN CAPITOLIVM EAMVS, ET DIIS SVPPLICEMVS. Scripsisse enim, quisquis eius libri auctor est, crediderim, QVARE BONVM FACTVM. Adiuuant coniecturam nostram, Valer. Max. & Liuius, eamdem historiam recensentes. Hic enim lib. 38. hoc Scipionem dixisse, refert: HOC DIE TRIBVNI PL. VOSQVE QVIRITES,

CVM ANNIBALE ET CARTHAGINIENSIBVS SIGNIS COLLATIS IN AFRICA BENE AC FELICITER PVGNAVI. ITAQVE CVM HODIE SVPERSEDERI LITIBVS AEQVVM SIT, EGO HINC EXTEMPLO IN CAPITOLIVM, &c. Ille vero lib. 5. cap. 7. Scipionem, ait, capiti suo Triumphali corona imposita, dixisse: HOC EGO, QVIRITES, DIS CARTHAGINEM MAGNA SPERANTEM, LEGES VESTRAS ACCIPERE IVSSI. PROINDE AEQVVM EST, VOS MECVM IN CAPITOLIVM IRE SVPPLICATVM.

Erant & Edictorum sollemnia verba hæc: VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT. Ausonius in Gratiarum actione: *Has ego literas tuas in omnibus pilis atq. porticibus,* VNDE DE PLANO LEGI POSSINT, *instar edicti pendere mandauero.* Quæ sic Ioseph. lib. 19. Antiq. Iudaicar. cap. 4. reddidit in eo edicto Tiberii Claudii Cæsaris, cuius supra priorem partem transcripsimus. Τοῦτό μου τὸ διάταγμα, τοὺς ἄρχοντας τῶν πόλεων, καὶ τῶν κολωνιῶν, καὶ μουνικιπίων τῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, καὶ τῶν ἐκτὸς βασιλεῖς τε καὶ δυνάστας διὰ τῶν ἰδίων πρεσβευτῶν ἐγγράψασθαι βούλομαι. Ἐκκείμενόν τε ἔχειν οὐκ ἔλαττον ἡμερῶν τριάκοντα, ΟΘΕΝ ΕΞ ΕΠΙΠΕΔΟΥ ΚΑΛΩΣ ΑΝΑΓΝΩΣΘΗΝΑΙ ΔΥΝΑΤΑΙ. At in Edicto Antonii ad Tyriorum magistratus missi, quod idem auctor lib. 14. Antiq. Iudaic. cap. 22. recitat, formula hæc aliis verbis enuntiatur, in hunc modum: Διάταγμα ἐμὸν ἀπέσταλκα πρὸς ὑμᾶς, ὃ δὴ βούλομαι ὑμᾶς φροντίσαι, ἵν' αὐτὸ εἰς τὰς δημοσίους ἐντάξητε δέλτους γράμμασι Ῥωμαϊκοῖς καὶ Ἑλληνικοῖς. Καὶ ἐν τῷ ἐπιφανεστάτῳ ἔχετε αὐτὸ γεγραμμένον, ὅπως ὑπὸ πάντων ἀναγινώσκεσθαι δύνηται.

In Edictis etiam quandoque ita veteres præfatos, QVOD BONVM FAVSTVM FELIXQVE SIT, indicio est Edictum Triumuiralis proscriptionis, quod ab Appiano lib. 4. De bell. ciuil. in hunc modum concipitur: ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ τούτων τῶν ὑπογεγραμμένων τῷ δὲ τῷ διαγράμματι. Μηδεὶς δεχέσθω μηδένα, μηδὲ κρυπτέτω, μηδὲ ἐκπεμπέτω ποι, μηδὲ πειθέσθω χρήμασιν. Ὃς δ' ἂν ἢ σώσας, ἢ ἐπικουρήσας, ἢ συνειδὼς φανῇ, τοῦτον ἡμεῖς οὐδεμίαν ὑπολογισάμενοι πρόφασιν ἢ συγγνώμην, ἐν τοῖς προγεγραμμένοις τιθέμεθα· ἀναφερόντων δὲ τὰς κεφαλὰς οἱ κτείναντές τις ἐφ' ἡμᾶς, ὁ μὲν ἐλεύθερος, ἐπὶ δισμυρίαις δραχμαῖς Ἀττικαῖς καὶ πεντακισχιλίαις ὑπὲρ ἑκάστης, ὁ δὲ δοῦλος ἐπ' ἐλευθερίᾳ τοῦ σώματος, καὶ μυρίαις Ἀττικαῖς καὶ τῇ τοῦ δεσπότου πολιτείᾳ· τὰ δὲ αὐτὰ καὶ τοῖς μηνύουσιν ἔστω καὶ τῶν λαμβανόντων τοῖς ὑπομνήμασιν ὑμῶν. ἵνα μὴ κατάδηλος ᾖ. Idem & alio Lepidi Triumuiri Edicto confirmatur, quod ab eodem Appiano eodem libro ponitur. Lepidum enim cum de Iberis triumphũ ageret, Edicto suo ferias populo sub proscriptionis periculo, ita indixisse refert: Ἀγαθῇ Τύχῃ προειρήσθω πᾶσι καὶ πάσαις θύειν τε εὐωχεῖσθαι τὴν ἡμέραν τὴν παροῦσαν. Ὃς δ' ἂν μὴ φαίνηται ταῦτα ποιῶν, ἐν τοῖς προγεγραμμένοις ἔσται.

In Edictis plane recepta erant verba hæc, NON PLACERE. Hoc ex Edicto Censorio de Rhetoribus patet, quod à Sueton. lib. De clar. Rhetorib. & ab Agell. lib. 15. cap. 11. refertur in hæc verba: RENVNTIATVM EST NOBIS, ESSE HOMINES QVI NOVVM GENVS DISCIPLINAE INSTITVERVNT, AD QVOS IVVENTVS IN LVDOS CONVENIAT: EOS SIBI NOMEN IMPOSVISSE LATINOS RHETORAS: IBI HOMINES ADOLESCENTVLOS TOTOS DIES DESIDERE. MAIORES NOSTRI QVAE LIBEROS SVOS DISCERE, ET QVOS IN LVDOS ITARE VELLENT, INSTITVERVNT. QVAPROPTER ET IIS, QVI EOS LVDOS HABENT, ET IIS QVI EO VENIRE CONSVEVERVNT, VIDETVR FACIENDVM, VT OSTENDAMVS NOSTRAM SENTENTIAM, NOBIS NON PLACERE. Eademque verborum formula Augustum in Edicto vsum idem Suetonius in eius vita cap. 44. ita scribit: *Athletarum vere spectaculo muliebrem sexum omnem adeo submouit, vt Pontificalibus ludis, pugilum par postulatum distulerit in sequentis diei matutinum tempus: edixeritque* MVLIERES ANTE HORAM QVINTAM VENIRE IN THEATRVM NON PLACERE. Ex Edicto etiam de his qui in possessionem bonorum latitantis mittebantur, scripto, Cicero in Quintiana, hæc verba citat: QVI EX EDICTO MEO IN POSSESSIONEM VENERVNT, EOS ITA VIDETVR IN POSSESSIONE ESSE OPORTERE. QVOD IBIDEM RECTE CVSTODIRE POTERVNT, ID IBIDEM CVSTODIANT. QVOD NON POTERVNT, ID AVFERRE ET ABDVCERE LICEBIT. DOMINVM INVITVM DETRVDERE NON PLACET.

Edictorum porro quæ & à Principibus & à Magistratibus in vrbe, & à Procoss. in prouinciis proponebantur exempla, vt ea desiderantibus longioris inquisitionis labor abesset, in vnum collegi. Admonendi autem sumus, Edicta non vnius generis, argumentive fuisse. Non enim omnia ad Iurisdictionem pertinebant: sed quædam ex his Monitoria erant, quædam Obiurgatoria, quædam Consolatoria. Formulam edicti Monitorii Plinius Epist. vlt. lib. 5. proponit, in qua

de

de Nepote Prætore, qui legibus quærebat, loquens: *Propofuerat*, ait, *breue edictum*. ADMONEBAT ACCVSATORES, ADMONEBAT REOS, EXECVTVRVM SE, QVAE SENATVSCONSVLTO CONTINENTVR. Tacitus lib. 1. de Tiberio: *Populumq́,* EDICTO MONVIT, *ne vt quondam nimiis ſtudiis funus Diui Iulii turbaſſent, ita Auguſtum in foro potius quam in campo Martis ſede deſtinata cremari vellent*. Tacit. lib. 3. Annal. *Gnarum id Tiberio fuit, vtque premeret vulgi ſermones*, MONVIT EDICTO, MVLTOS INLVSTRIVM ROMANORVM OB REMP. OBIISSE, NEMINEM TAM FLAGRANTI DESIDERIO CELEBRATVM. IDQVE SIBI ET CVNCTIS EGREGIVM, SI MODVS ADIICERETVR: NON ENIM EADEM DECORA, PRINCIPIBVS VIRIS, ET IMPERATORI POPVLOQVE, MODICIS DOMIBVS, AVT CIVITATIBVS, CONVENISSE RECENTI DOLORE LVCTVM, ET EX MOERORE SOLATIA. SED REFERENDVM IAM ANIMVM AD FIRMITVDINEM, VT QVONDAM DIVVS IVLIVS AMISSA VNICA FILIA, VT DIVVS AVGVSTVS EREPTIS NEPOTIBVS, ABSTRVSERINT TRISTITIAM. NIL OPVS VETVSTIORIBVS EXEMPLIS, QVOTIES POPVLVS ROM. CLADES EXERCITVVM, INTERITVM DVCVM, FVNDITVS AMISSAS NOBILES FAMILIAS, CONSTANTER TVLERIT. PRINCIPES MORTALES, REMPVB. AETERNAM ESSE. PROIN REPETERENT SOLLEMNIA: ET QVIA LVDORVM MEGALESIVM SPECTACVLVM SVBERAT, ETIAM VOLVPTATES RESVMERENT. Sueton. in Claud. cap. 16. cum in Cenſura vno die 20. Edicta propoſuiſſe refert: inter quæ, duo: quorum altero, ADMONEBAT, VT VBERI VINEARVM PROVENTV BENE DOLIA PICARENTVR: *Altero*, NIHIL AEQVE FACERE AD VIPERAE MORSVM QVAM TAXI ARBORIS SVCCVM. Idem ibidem cap. 25. *Viatores, ne per Italiæ oppida, niſi aut pedibus, aut ſella, aut lectica tranſirent*, MONVIT EDICTO. Martianus in l. Diui, ff. de religioſ. & ſumptib. *Diui fratres* EDICTO ADMONVERVNT, *ne iuſtæ ſepulturæ traditum, id eſt, terra conditum corpus inquietetur*. Calliſtratum ad Edictum Monitorium libros ſex ſcripſiſſe Index Pandectis Florentinis præfixus teſtatur. Huius generis eſt Theodoſii & Valentiniani Edictum ad populum, Nou. de Reddito iure armorum: quo, SINGVLOS, aiunt, VNIVERSOSQVE NOSTRO MONEMVS EDICTO, VT ROMANI ROBORIS CONFIDENTIA, EX ANIMO QVO DEBENT PROPRIA DEFENSARE, CVM SVIS ADVERSVS HOSTES, SI VIS EXEGERIT, SALVA DISCIPLINA PVBLICA, SERVATAQVE INGENVITATIS MODESTIA, QVIBVS POTVERINT, VTANTVR ARMIS.

De Obiurgatoriis vero Edictis, teſtes produco, Tacitum & Tranquillum. Ille enim lib. 5. de Tiberio hæc ait: INCREPITAQVE PER EDICTVM PLEBS, *queſtus apud Patres, quod fraude vnius Senatoris Imperatoria maieſtas eluſa publice foret, integra tamen ſibi cuncta poſtulauit*. Hic vero in Octauio, cap. 53. *Statim manu, vultuq́, indecoras adulationes repreſſit, & inſequenti die grauiſſime* CORRIPVIT EDICTO. Idem in Calig. cap. 45. *Abſentem Senatum, populumq́, grauiſſime* OBIVRGAVIT EDICTO, *quod Cæſare prœliante, & capitis diſcriminibus obiecto, intempeſtiua conuiuia, circum & theatra & amœnos ſeceſſus celebrarent*. Idem in Nerone cap. 4. *Vt neceſſe fuerit Auguſto, clam fruſtra monitum* EDICTO COERCERE.

Conſolatorii Edicti vnum multorum vice exemplum, quod auctoris ſui humanitatem teſtatur, habemus in Suetonii Tito cap. 8. Nam cum Romæ incendium per tres dies, totidemque noctes exarſiſſet, peſtilentiaque quanta non temere alias graſſaretur, in his tot aduerſis ac talibus, non modo principis ſollicitudinem, ſed & parentis affectum vnicum Titum præſtitiſſe, ait, *nunc*, CONSOLANDO PER EDICTA, *nunc opitulando, quatenus ſuppeteret facultas*. Idem in Caligula cap. 6. *Vt fato functum Germanicum palam factum eſt, non* SOLATIIS VLLIS, NON EDICTIS INHIBERI LVCTVS PVBLICVS *potuit*.

Auguſtum etiam iocis quorumdam inuidioſis & petulantibus laceſſitum, CONTRADIXISSE EDICTO, Sueton. in eius vita cap. 56. ſcribit. Domitiani vero hæc in eius vita cap. 7. Edicta refert: *Ad ſummam quondam vbertatem vini, frumenti vero inopiam, exiſtimans nimio vinearum ſtudio negligi arua, Edixit*, NE QVIS IN ITALIA NOVELLARET, VTQVE IN PROVINCIIS VINETA SVCCIDERENTVR, RELICTA, VBI PLVRIMVM, DIMIDIA PARTE.

Edicto Patres in curiam vocatos fuiſſe ſuperiore libro demonſtrauimus. Edicto quoque

MM 3

Populum à Pompeio ad theatri sui dedicationem vocatum, Tertullianus lib. De spectacul. tradit, idque Theatrum, eo Edicto, Veneris templum nuncupatum, & adiecisse eum, verba hæc, CVI SVBIECIMVS GRADVS SPECTACVLORVM. Edictis etiam, qui aberant, reuocabantur. Liuius lib. 42. *Interim M. Ælio Prætori mandatum est*, VT EDICTO SENATORES OMNES EX TOTA ITALIA, NISI QVI REIPVBL. CAVSA ABESSENT, ROMAM REVOCARET.

Sed & Edictis, interdum EXCEDERE VRBE ATQVE ITALIA, iubebant. Valerius Max. lib. 1. cap. 3. *C. Cornelius Hispallus Prætor peregrinus, M. Popillio Lænate, Cn. Calpurnio Coss.* EDICTO CHALDAEOS INTRA DECIMVM DIEM ABIRE EX VRBE, ATQVE ITALIA IVSSIT. Sic Vitellium Suetonius in eius vita cap. 14. edixisse scribit: VT INTRA KAL. OCTOBRES, VRBE, ITALIAQVE, MATHEMATICI EXCEDERENT. Quod Xiphilinus in Vitellio ita expressit: Καὶ Πρόγραμμα ἔθηκε, δι᾽ οὗ τοὺς Ἀστρολόγους ἐξήλασε, προειπὼν σφίσιν, ἐντὸς τῆς δὲ ἡμέρας, ῥητήν τινα τάξας, ἐξ ἁπάσης τῆς Ἰταλίας χωρῆσαι. Καὶ αὐτῷ ἐκεῖνοι νυκτὸς ἀντιπροθέντες γράμματα ἀντιπαρήγγειλαν, ἀπαλλαγῆναι ἐκ τοῦ βίου ἐντὸς τῆς ἡμέρας, ἐν ᾗ ἐτελεύτησε. Ita se Ouidius Augusti Edicto relegatum, vrbeque & Italia excedere iussum ait, lib. 1. Trist. Eleg. 3. his versibus:

Iam prope lux aderat, qua me DISCEDERE, CAESAR,
FINIBVS EXTREMAE, IVSSERAT AVSONIAE.

Rursusque eadem Eleg.

TE IVBET A PATRIA DISCEDERE *Cæsaris ira.*

Et lib. 5. Trist. Eleg. 12.

Nec vitam, nec opes, nec ius, mihi ciuis ademit,
Qua merui vitio perdere cuncta meo:
Sed quia peccato facinus non adfuit vllum,
Nil nisi me PATRIIS IVSSIT ABIRE FOCIS.

Eaque de caussa patria se summotum ait, lib. 4. De Ponto, Eleg. vlt. & lib. 3. eiusdem argumenti Eleg. 4. Et sibi interdictam vrbem, significat lib. 3. Trist. Eleg. 11. Summotum vero sese vrbe & Italia, non iudicio Senatus, iudicumve sententiis, sed Edicto Augusti, disertis verbis declarat lib. 2. Trist. Eleg. 2.

Nec mea, inquiens, *decreto damnasti facta Senatus.*
Nec mea, selecto iudice, iussa fuga est.
Tristibus inuectus verbis (ita principe dignum est)
Vltus es offensas, vt decet, ipse tuas.
Adde quod EDICTVM *quamuis immite, minaxque,*
Attamen in pœna nomine lene fuit.
Quippe RELEGATVS, *non exsul* DICOR IN ILLO:
Parcaque fortuna sunt tibi verba mea.

Idem lib. 5. Trist. Eleg. 3.

Ira quidem moderata tua est: vitamque dedisti,
Nec mihi ius ciuis, nec mihi nomen abest.
Nec mea concessa est aliis fortuna: nec exsul
EDICTI VERBIS NOMINOR *ipse tui.*

Cicero etiam pro Sextio, Consulem Pisonem ait, Lamiam in concione relegasse, EDIXISSEQVE, VT AB VRBE ABESSET, MILLIA PASSVVM DVCENTA.

Sunt & aliæ innumeræ Edictorum species, quę certo alicui generi accepto ferri non possunt. Varie namque, prout inciderat, Principes, Magistratusve edicebant. Singula ergo, licet inter se parum cohærentia, Edictorum genera congeram. Ordiar autem à Principum Edictis, quorum multa in libris Iuris ciuilis cōmemorantur. Edicti enim Augusti fit mentio in l. 2 ff. ad Velleian. l. 8. ff. de Quæstionib. l. 26. ff. de liber. & post. Et Tiberii, in l. 38. ff. ad l. Iul. de Adulter. Claudii, in l. 2. ff. qui sine manumission. & l. 16. ff. ad l. Corn. de Fals. & apud Vlpian. in Fragment. Tit. de Latinis. Exstant & Edicta Vespasiani in l. 4. §. vlt. ff. de Legationib. l. 2. C. de ædific. priuat. Domitiani, in l. 2. ff. de custod. reor. l. 16. ff. ad Turpil. Neruæ, in l. vlt. ff. ne de statu defunctor. Traiani, in l. 13. ff. de Iure fisci. l. 6. ff. de extraordin. crimin. Hadriani in d. l. 6. §. vlt. ff. eod. & l. 26. quorum appell. non recip. in C. Th. Tit. de Edicto D. Hadriani. tollen. in Cod. & Nou. Valentinia. de Testament. D. Marci, in l. vlt. C. si aduers. fisc. l. 24. § 1. ff. de reb. auct. iudic. possid. Seueri, in l. 3. §. non perpetuæ. ff. de sepulch. viol.

Edictum plane integrum Imperatoris Neruæ Plinii Epistolis lib. 10. insertum est, in hæc

verba

verba: QVAEDAM SINE DVBIO, QVIRITES, IPSA FELICITAS TEMPORVM EDICIT, NEC SPECTANDVS EST IN IIS BONVS PRINCEPS, QVIBVS ILLVM INTELLIGI SATIS EST, CVM HOC SIBI QVISQVE CIVIVM MEORVM SPONDERE POSSIT, ME SECVRITATEM OMNIVM, QVIETI MEAE PRAETVLISSE, VT ET LIBENTER NOVA BENEFICIA CONFERREM, ET ANTE ME CONCESSA SERVAREM. NE TAMEN ALIQVAM GAVDIIS PVBLICIS ADFERAT HAESITATIONEM, VEL EORVM QVI IMPETRAVERVNT DIFFIDENTIA, VEL EIVS MEMORIA, QVI PRAESTITIT: NECESSARIVM PARITER CREDIDI, AC LAETVM, OBVIAM DVBITANTIBVS INDVLGENTIAM MEAM MITTERE. NOLO EXISTIMET QVISQVAM, QVAE ALIO PRINCIPE, VEL PRIVATIM, VEL PVBLICE CONSEQVVTVS, IDEO SALTEM A ME RESCINDI, VT POTIVS MIHI DEBEAT, SI ILLA RATA ET CERTA FECERO: NEC GRATVLATIO VLLIVS INSTAVRATIS EGET PRECIBVS, ET QVI NON HABENT, ME, QVEM FORTVNA IMPERII VVLTV MELIORE RESPEXIT, NOVIS BENEFICIIS VACARE PATIANTVR: ET EA DEMVM SCIANT ROGANDA ESSE QVAE NON HABENT. Huic elegans, & quod ad veterum gloriam proxime accedit, Constantini Edictum adiungam. Id sedem habet in l. 4. de Accusationibus, libro 9. Cod. Theod. Datum autem dicitur ad vniuersos Prouinciales, in hunc modum: SI QVIS EST CVIVSCVMQVE LOCI, ORDINIS, DIGNITATIS, QVI SE IN QVEMCVMQVE IVDICVM, COMITVM, AMICORVM, VEL PALATINORVM MEORVM ALIQVID VERACITER, ET MANIFESTE PROBARE CONFIDIT, QVOD NON INTEGRE, ATQVE IVSTE GESSISSE VIDEATVR: INTREPIDVS ET SECVRVS ACCEDAT, INTERPELLET ME: IPSE AVDIAM OMNIA, IPSE COGNOSCAM: ETSI FVERIT COMPROBATVM, IPSE ME VINDICABO, DE EO QVI ME VSQVE AD HOC TEMPVS SIMVLATA INTEGRITATE DECEPERIT. ILLVM AVTEM, QVI HOC PRODIDERIT, ET COMPROBAVERIT: ET DIGNITATIBVS ET REBVS AVGEBO. ITA MIHI SVMMA DIVINITAS SEMPER PROPITIA SIT, ET ME INCOLVMEM PRAESTET, VT CVPIO FELICISSIMA ET FLORENTE REPVBLICA. Dignum ita me Deus amet, Edictum quod, ad nummarios Iudices coercendos, vbique locorum pendeat, & per omnia fora, conciliabulaque proquiritetur. Ioseph. lib. 16. Antiquit. Iudaicar. cap. 10. hoc Augusti Cæsaris edictum recenset: Καῖσαρ Σεβαςὸς ἀρχιερεὺς δημαρχικῆς ἐξουσίας λέγει. Ἐπειδὴ τὸ ἔθνος τὸ τῶν Ἰουδαίων εὐχάριστον εὑρέθη, οὐ μόνον ἐν τῷ ἐνεστῶτι καιρῷ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ προγεγενημένῳ, καὶ μάλιστα ἐπὶ τοῦ ἐμοῦ πατρὸς αὐτοκράτορος Καίσαρος, πρὸς τὸν δῆμον τὸν Ῥωμαίων, ὅτι ἀρχιερεὺς αὐτῶν Ὑρκανός, Ἔδοξέ μοι καὶ τῷ συμβουλίῳ μετὰ ὁρκωμοσίας, γνώμῃ δήμου Ῥωμαίων, τοὺς Ἰουδαίους χρῆσθαι τοῖς ἰδίοις θεσμοῖς κατὰ τὸν πάτριον αὐτῶν νόμον, καθὼς ἐχρῶντο ἐπὶ Ὑρκανοῦ ἀρχιερέως θεοῦ ὑψίστου, τά τε ἱερὰ εἶναι ἐν ἀσυλίᾳ, καὶ ἀναπέμπεσθαι εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ἀποδίδοσθαι αὐτὰ τοῖς ἀποδοχεῦσιν Ἱεροσολύμων, ἐγγύας τε μὴ ὁμολογεῖν αὐτοὺς ἐν Σάββασιν, ἢ τῇ πρὸ ταύτης παρασκευῇ ἀπὸ ὥρας ἐνάτης. Ἐὰν δέ τις φωραθῇ κλέπτων τὰς ἱερὰς βίβλους, ἢ τὰ ἱερὰ χρήματα, ἔκ τε σαββατείου, ἔκ τε ἀνδρῶνος· εἶναι αὐτὸν ἱερόσυλον, καὶ τὸν βίον αὐτοῦ ἐνεχθῆναι εἰς τὸ δημόσιον τῶν Ῥωμαίων. Τό τε ψήφισμα τὸ δοθέν μοι ὑπ' αὐτῶν, ὑπὲρ τῆς ἐμῆς εὐσεβείας, ἧς ἔχω πρὸς πάντας ἀνθρώπους, καὶ ὑπὲρ Γαΐου Μαρκίου Κηνσωρίνου, καὶ τοῦτο τὸ διάταγμα, κελεύω ἀνατεθῆναι ἐν ἐπισημοτάτῳ τόπῳ γενηθέντι μοι ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῆς Ἀσίας ἐν Ἀγκύρῃ. Ἐὰν δέ τις παραβῇ τι τῶν προειρημένων, δώσει δίκην οὐ μετρίαν.

Proponam & aliquot Consularia Edicta. Liuius lib. 39. hæc Posthumium Albinum, & M. Philippum Consules post Senatusconsultum de Bacchanalibus factum, edixisse refert: *Indicia premium proposuerunt*, SI QVIS QVEM AD SE DEDVXISSET, NOMENVE ABSENTIS DETVLISSET, QVI NOMINATVS PROFVGISSET: DIEM CERTAM SE FINITVROS: AD QVAM NISI CITATVS RESPONDISSET, ABSENS DAMNARETVR. SI QVIS EORVM QVI TVM EXTRA ITALIAM TERRAM ESSENT, NOMINARETVR, EI LAXIOREM DIEM DATVROS, SI VENIRE AD CAVSAM DICENDAM VELLET. *Edixerunt deinde*, NE QVIS QVID FVGAE CAVSA VENDIDISSE, NEVE EMISSE VELLET: NE QVIS RECIPERET, CELARET, OPE VLLA IVVARET FVGIENTES. Idem libro 2. de Seruilio Consule: *Concioni deinde, Edicto addidit fidem, quo edixit*, NE QVIS CIVEM ROMANVM VINCTVM, AVT CLAVSVM TENERET, QVO MINVS EI NOMINIS EDENDI APVD CONSVLES POTESTAS

FIERET: NE QVIS MILITIS, DONEC IN CASTRIS ESSET, BONA POSSIDERET AVT VENDERET: LIBEROS NEPOTESVE EIVS MORARETVR. Idem lib.24. *Cum deessent nautæ, Coss. ex S. C. edixerunt*, VT QVI L. AEMILIO, C. FLAMINIO CENSORIBVS MILIBVS AERIS QVINQVAGINTA, IPSE AVT PATER EIVS CENSVS FVISSET, VSQVE AD CENTVM MILLIA, AVT CVI POSTEA RES TANTA ESSET FACTA, NAVTAM VNVM CVM SEX MENSIVM STIPENDIO DARET: QVI SVPRA CENTVM MILLIA VSQVE AD CCC. MILLIA, TRES NAVTAS CVM STIPENDIO ANNVO: QVI SVPRA TRECENTA MILLIA VSQVE AD DECIES AERIS, QVINQVE NAVTAS: QVI SVPRA DECIES, SEPTEM: SENATORES OCTO NAVTAS CVM ANNVO STIPENDIO DARENT. Idem lib.23. Q. Fabium edixisse narrat: VT FRVMENTA OMNES EX AGRIS ANTE KAL. IVLIAS, PRIMAS IN VRBES MVNITAS CONVEHERENT: QVI NON INVEXISSENT, EORVM SE AGROS POPVLATVRVM, SERVOS SVB HASTA VENDITVRVM, VILLAS INCENSVRVM.

Iam Censoria duo Edicta à Plinio referuntur. Vnum lib.13. cap.3. his verbis: *Certum est Antiocho rege, Asiaque deuictis, vrbis anno quingentesimo sexagesimoquinto, P. Licinium Crassum, L. Iulium Cæsarem Censores edixisse*, NE QVIS VENDERET VNGVENTA EXOTICA. Alterum lib.14. cap.14. *P. Licinius Crassus, & L. Cæsar Censores, anno vrbis conditæ* D C LXXV. *Edixerunt*, NE QVIS VINVM GRAECVM, AMINAEVMQVE OCTONIS ASSIBVS AERIS IN SINGVLA QVADRANTALIA VENDERET.

Atque vt ad Prætorum Edicta veniamus, Liuius lib.25. M. Æmilium Prætorem vrb. cui ab Senatu negotium datum erat, vt nouis religionibus populum liberaret, edixisse memorat: VT QVICVMQVE LIBROS VATICINOS, PRECATIONESVE, AVT ARTEM SACRIFICANDI CONSCRIPTAM HABERET, EOS LIBROS OMNES, LITERASQVE AD SE ANTE CALENDAS APRILIS DEFERRET: NEV QVIS IN PVBLICO SACROVE LOCO, NOVO AVT EXTERNO RITV SACRIFICARET.

Quæ vero de iure dicundo Prętores edicebant, variè quidem, pro re subiecta concipiebantur. Vt plurimum tamen in hæc verba desinebant, IVDICIVM DABO, vel ACTIONEM DABO. Exempla cuiusque generis adscribam: & vt à priore, quo se iudicium daturum Prętor pollicebatur, ordiar, eiusmodi Edicta è libris nostris promam. Sic certe Prætor de Negotiis gestis edixerat, SI QVIS NEGOTIA ALTERIVS, SIVE QVIS NEGOTIA, QVAE CVIVSQVE CVM IS MORITVR, FVERINT, GESSERIT, IVDICIVM EO NOMINE DABO. Item de Dolo malo, sic: QVAE DOLO MALO FACTA ESSE DICENTVR, SI DE HIS REBVS ALIA ACTIO NON ERIT, ET IVSTA CAVSA ESSE VIDEBITVR, IVDICIVM DABO. Similiter de capite minutis: QVI, QVAEVE POSTEAQVAM QVID CVM HIS ACTVM CONTRACTVMVE SIT, CAPITE DEMINVTI, DEMINVTAEVE ESSE DICENTVR, IN EOS EAEVE, PERINDE QVASI ID FACTVM NON SIT, IVDICIVM DABO. Eodemque modo de his qui effuderint vel ieceerint: VNDE IN EVM LOCVM QVO VOLGO ITER FIET, VEL IN QVO CONSISTETVR, DEIECTVM VEL EFFVSVM QVID ERIT, QVANTVM EX EA RE DAMNVM DATVM FACTVMVE ERIT, IN EVM QVI IBI HABITAVERIT, IN DVPLVM IVDICIVM DABO. SI EO ICTV HOMO LIBER PERISSE DICETVR, QVANTVM OB EAM REM AEQVVM IVDICI VIDEBITVR, EVM CVM QVO AGETVR CONDEMNARI, TANTI IVDICIVM DABO. SI SERVVS INSCIENTE DOMINO FECISSE DICETVR, IN IVDICIO ADIICIAM, AVT NOXAM DEDERE. De noxalibus quoque actionibus Prætor ita edixerat: SI IS IN CVIVS POTESTATE ESSE DICETVR, NEGAVIT SE IN SVA POTESTATE SERVVM HABERE, VTRVM ACTOR VOLET, VEL DEIERARE IVBEBO IN POTESTATE SVA NON ESSE, NEQVE SE DOLO MALO FECISSE QVO MINVS ESSET, VEL IVDICIVM DABO, SINE NOXAE DEDITIONE. Vnde obiter notandum est, interdum Prętorem iudicium purum in dominos, ex facto seruorum pollicitum, his verbis, SINE NOXAE DEDITIONE: nonnumquam vero sub disiunctione hac, AVT NOXAE DEDERE. Iustinian. Instit. de Noxalib. act. *Ex maleficiis seruorum, veluti si furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut iniuriam commiserint, Noxales actiones prodita sunt, quibus domino damnato permittitur*, AVT LITIS AESTIMATIONEM SVFFERRE, AVT IPSVM HOMINEM NOXAE DEDERE. In Publicanos vtique in solidum, iudicium daturum se ita edixerat Prætor: QVOD PVBLICANVS, SEV QVIS PVBLICANI NOMINE VI ADEMERIT, QVODVE FAMILIA PVBLICANORVM, SI ID RESTITVTVM NON ERIT, IN DVPLVM

DVPLVM: AVT SI POST ANNVM AGETVR, IN SIMPLVM IVDICIVM DABO. ITEM SI DAMNVM INIVRIA FVRTVMVE FACTVM ESSE DICETVR, IVDICIVM DABO. SI ID AD QVOS EA RES PERTINEBIT, NON EXHIBEBITVR: IN DOMINOS, SINE NOXAE DEDITIONE IVDICIVM DABO. Enimuero illa, à qua digressi sumus formula, Edictum de seruo corrupto conceptum erat, in hunc modum: QVI SERVVM, SERVAM, ALIENVM, ALIENAM, RECEPISSE, PERSVASISSEVE QVID EI DICETVR DOLO MALO, QVO EVM, EAM, DETERIOREM FACERET: IN EVM QVANTI EA RES ERIT, IN DVPLVM IVDICIVM DABO. Item de religios. & sumptibus funer. QVOD FVNERIS CAVSA SVMPTVS FACTVS ERIT, SIVE RECIPERANDI NOMINE, IN EVM AD QVEM EA RES PERTINET, IVDICIVM DABO. Sub titulo etiam quando de pecul. actio annal. est, huiusmodi Edictum proponitur: POST MORTEM EIVS QVI IN ALTERIVS POTESTATE FVERIT, POSTEAVE QVAM IS EMANCIPATVS MANVMISSVS, ALIENATVSQVE FVERIT, DVMTAXAT DE PECVLIO, ET SI QVID DOLO MALO EIVS, IN CVIVS POTESTATE EST, FACTVM ERIT, QVO MINVS PECVLII ESSET, IN ANNO, QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI POTESTAS ERIT, IVDICIVM DABO. De Deposito vero ita prætor edixerat: QVOD NEQVE TVMVLTVS, NEQVE INCENDII, NEQVE RVINAE, NEQVE NAVFRAGII CAVSA DEPOSITVM SIT, IN SIMPLVM: EARVM AVTEM RERVM, QVAE SVPRA COMPREHENSAE SVNT, IN IPSVM, IN DVPLVM, IN HEREDEM EIVS, QVOD DOLO MALO EIVS FACTVM ESSE DICETVR QVI MORTVVS SIT, IN SIMPLVM: QVOD IPSIVS, IN DVPLVM IVDICIVM DABO. Item de Commodato: QVOD QVIS COMMODASSE DICETVR, DE EO IVDICIVM DABO. Item de rebus auctorit. iud. possid. SI QVIS CVM IN POSSESSIONE BONORVM ESSET, QVOD EO NOMINE FRVCTVS CEPERIT, EI, AD QVEM EA RES PERTINET, NON RESTITVAT: SIVE QVOD IMPENSAE SINE DOLO MALO FECERIT, EI NON PRAESTABITVR: SIVE DOLO MALO SIVE DETERIOR CAVSA POSSESSIONIS FACTA ESSE DICETVR: DE EA RE IVDICIVM IN FACTVM DABO. Et in Edicto ne vis fiat ei qui in bon. possess. missus erit: SI QVIS DOLO MALO FECERIT, QVO MINVS QVIS PERMISSV MEO, EIVSVE CVIVS EA IVRISDICTIO FVIT, IN POSSESSIONEM BONORVM SIT: IN EVM, IN FACTVM IVDICIVM, QVANTI EA RES FVIT, OB QVAM IN POSSESSIONEM MISSVS ERIT, DABO. Item sub tit. de vi, & vi arma. VNDE TV ILLVM VI DEIECISTI, AVT FAMILIA TVA DEIECIT: DE EO, QVAEQVE ILLE TVNC IBI HABVIT, TANTVMMODO INTRA ANNVM: POST ANNVM, DE EO QVOD AD EVM QVI VI DEIECIT, PERVENERIT, IVDICIVM DABO. Item de vi bonor. raptor. & de turba: SI CVI DOLO MALO HOMINIBVS COACTIS DAMNI QVID FACTVM ESSE DICETVR: SIVE CVIVS BONA RAPTA ESSE DICENTVR: IN EVM QVI ID FECISSE DICETVR, IVDICIVM DABO. ITEM SI SERVVS FECISSE DICETVR, IN DOMINVM IVDICIVM NOXALE DABO. CVIVS DOLO MALO IN TVRBA DAMNVM QVID FACTVM ESSE DICETVR: IN EVM QVI ANNO, QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, IN DVPLVM: POST ANNVM IN SIMPLVM IVDICIVM DABO. Item de incendio, ruina, naufr. IN EVM, QVI EX INCENDIO, RVINA, NAVFRAGIO, RATE, NAVE EXPVGNATA QVID RAPVISSE, RECEPISSE DOLO MALO, DAMNIVE QVID IN HIS REBVS DEDISSE DICETVR: IN QVADRVPLVM, IN ANNO QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT: POST ANNVM, IN SIMPLVM IVDICIVM DABO. ITEM IN SERVVM, ET IN FAMILIAM IVDICIVM DABO. De iniuriis quoque Prætor ita edixerat: QVI ADVERSVS BONOS MORES CONVICIVM CVI FECISSE, CVIVSVE OPERA FACTVM ESSE DICETVR, QVO ADVERSVS BONOS MORES CONVICIVM FIERET: IN EVM IVDICIVM DABO. QVI SERVVM ALIENVM ADVERSVS BONOS MORES VERBERAVISSE, DEVE EO INIVSSV DOMINI QVAESTIONEM HABVISSE DICETVR: IN EVM IVDICIVM DABO. ITEM SI QVID ALIVD FACTVM ESSE DICETVR, CAVSA COGNITA IVDICIVM DABO. SI EI QVI IN ALTERIVS POTESTATE ERIT, INIVRIA FACTA ESSE DICETVR, ET NEQVE IS CVIVS IN POTESTATE EST, PRAESENS ERIT,

NN

NEQVE PROCVRATOR QVISQVAM EXISTAT, QVI EO NOMINE AGAT: CAVSA COGNITA, IPSI QVI INIVRIAM ACCEPISSE DICETVR, IVDICIVM DABO. Edicti etiam de sepulchro violato verba hæc erant: CVIVS DOLO MALO SEPVLCHRVM VIOLATVM ESSE DICETVR, IN EVM, IN FACTVM IVDICIVM DABO: VT EI AD QVEM PERTINEAT, QVANTI OB EAM REM AEQVVM VIDEBITVR, CONDEMNETVR. SI NEMO ERIT AD QVEM PERTINEAT, SIVE AGERE NOLIT: QVICVMQVE AGERE VOLET, EI CENTVM AVREORVM ACTIONEM DABO. SI PLVRES AGERE VOLENT, CVIVS IVSTISSIMA CAVSA ESSE VIDEBITVR, EI AGENDI POTESTATEM FACIAM. SI QVIS IN SEPVLCHRO DOLO MALO HABITAVERIT, AEDIFICIVMVE ALIVD, QVAMQVE SEPVLCHRI CAVSA FACTVM SIT, HABVERIT: IN EVM, SI QVIS EO NOMINE AGERE VOLET, DVCENTORVM AVREORVM IVDICIVM DABO. Item ad Tit. Nautæ, caupon. ait Prætor: NAVTAE, CAVPONES, STABVLARII, QVOD CVIVSQVE SALVVM FORE RECEPERINT, NISI RESTITVINT, IN EOS IVDICIVM DABO. Item de Publiciana in rem actio: SI QVIS ID QVOD TRADITVR EX IVSTA CAVSA, NON A DOMINO, ET NONDVM VSVCAPTVM PETET, IVDICIVM DABO. Cicer. lib. 4. in Verr. EDICIS ENIM TE IN DECVMANVM, SI PLVRA SVSTVLERIT QVAM DEBITVM SIT, IN OCTVPLVM IVDICIVM DATVRVM ESSE.

Alterius formulæ, qua Edicta concipi consueuisse diximus, exempla sunt hæc: In Edicto, Quæ in fraud. creditor. facta sunt vt restituantur: QVAE FRAVDATIONIS CAVSA GESTA ERVNT, CVM EO QVI FRAVDEM NON IGNORAVERIT, DE HIS CVRATORI BONORVM, VEL EI CVI DE EA RE ACTIONEM DARE OPORTEBIT, INTRA ANNVM QVO EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, ACTIONEM DABO: IDQVE ETIAM ADVERSVS IPSVM, QVI FRAVDEM FECIT, SERVABO. Item in Tit. de superficiebus: VTI EX LEGE LOCATIONIS, SIVE CONDVCTIONIS, SVPERFICIE QVA DE AGITVR, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO ALTER AB ALTERO FRVEMINI: QVO MINVS FRVAMINI, VIM FIERI VETO. SI QVA ALIA ACTIO DE SVPERFICIE POSTVLABITVR, CAVSA COGNITA DABO. Sub Tit. Quod cum eo qui in alie. pot. est, Edictum huiusmodi proponitur: IN EVM, QVI EMANCIPATVS AVT EXHEREDATVS ERIT, QVIVE ABSTINVIT SE HEREDITATE EIVS, CVIVS IN POTESTATE ESSET, SIVE SVA VOLVNTATE, SIVE IVSSV EIVS IN CVIVS POTESTATE ERIT CONTRAXERIT, SIVE IN PECVLIVM IPSIVS, SIVE IN PATRIMONIVM EIVS, CVIVS IN POTESTATE FVERIT, EA RES REDACTA FVERIT, ACTIONEM CAVSA COGNITA, DABO IN QVOD FACERE POTEST.

Interdum Prætor vtebatur his verbis, AGENDI POTESTATEM FACIAM, vt in Edicto de sepulc. viol. Alias dicebat, AGERE PERMITTAM, vel, ACTIONEM PERMITTAM, vt in Edicto, Quæ in fraud. creditor. facta sunt vt restituantur: QVAE L. TITIVS FRAVDANDI CAVSA SCIENTE TE IN BONIS, QVIBVS DE EA RE AGITVR, FECIT: EA ILLIS SI EO NOMINE QVO DE AGITVR, ACTIO EI EX EDICTO MEO COMPETERE, ESSEVE OPORTET: EI, SI NON PLVSQVAM ANNVS EST, CVM DE EA RE, QVA DE AGITVR, EXPERIVNDI POTESTAS EST, RESTITVAS. INTERDVM CAVSA COGNITA, ET SI SCIENTIA NON SIT, IN FACTVM ACTIONEM PERMITTAM. Item in Edicto vti possid. NEQVE PLVRIS, QVAM QVANTI RES ERIT, INTRA ANNVM QVO PRIMVM EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, AGERE PERMITTAM. Interdum etiam edicebant se Recuperatores daturos. Cicero lib. 4. in Verr. ex eius Edicto hæc verba refert: SI VTER VOLET, RECVPERATORES DABO.

Huiusmodi autem Edictis, Prætores ACTIONEM POLLICERI dicebantur, l. 1. §. 1. ff. de superficiebus, l. vlt. ff. de acquir. hered. l. 3. ff. de Peculio. l. 1. ff. Quod cum eo. l. 1. ff. de in rem verso. ET PROPONERE ACTIONEM. l. 1. ff si mensor fals. mod. l. 1 ff. si pars hered. pet. l. 1. ff. de possessor. hered. petit. l. 1. ff. de rei vindic. l. 1 ff. de contrar. tut. l. 1. ff de eo qui pro tut. l. 1. ff. de fideicom. hered. pet. Sicut & promittere restitutiones. l. 3. ff de in integ. restitut Et polliceri auxilium, l. 1. ff. de minoribus. Eodemque modo Edictis de bonorum possessionibus dandis dicebatur, Bonorum possessiones polliceri. l. 1. ff si vent. nom. l. 6. ff. de bonor. possess. l. 1. ff. de coniungend. cum emancip. lib. l 3 ff. ne vis fiat ei qui in possess. Ex diuerso, vt Actionem, Iudiciumve Prætor superioribus Edictis pollicebatur, ita contra nonnunquam denegabat; veluti

veluti in Edicto de Aleatoribus: SI QVIS EVM, APVD QVEM ALEA LVSVM ESSE DICETVR, VERBERAVERIT, DAMNVMVE EI DEDERIT, SIVE QVID EO TEMPORE, DOLO EIVS SVBSTRACTVM EST, IVDICIVM NON DABO. Edicti de Iureiurando, quantum ex l.3. & l.ait Prætor. ff. de Iureiur. colligimus, verba hæc erant: SI IS CVM QVO AGETVR, CONDITIONE DELATA IVRAVERIT, EIVE REI DE QVA IVSIVRANDVM DELATVM FVERIT, NEQVE IN IPSVM, NEQVE IN EVM AD QVEM EA RES PERTINET, IVDICIVM DABO. Et in Edicto de ventre inspicien. QVAE VTIQVE ACTIONES ME DATVRVM POLLICEOR, HIS QVIBVS EX EDICTO MEO BONORVM POSSESSIO DATA SIT, EAS, SI MIHI IVSTA CAVSA VIDEBITVR ESSE, NON DABO. Et in Edicto, vti possideris: DE CLOACIS HOC INTERDICTVM NON DABO. Sic & in Edicto de rebus auctorit. iud. possid. QVOD POSTEA CONTRACTVM ERIT, QVAM IS CVIVS BONA VAENIERINT, CONSILIVM RECEPERIT FRAVDARE, SCIENTE EO QVI CONTRAXERIT, NE ACTIO EO NOMINE DETVR. Sed & Cicero lib.3. in Verrem, ex eius Edicto hanc particulam refert: NEC PETITIONEM, NEC POSSESSIONEM DABO.

Porro non Actiones modo, sed & Interdicta Prætor in albo proposita habebat, l.1. Cod. de interdict. l.1. ff. Ne quid in loco pub. Edictorum vero quæ ad Interdicta pertinebant, quædam Prohibitoriis, quædam Restitutoriis, quædam Exhibitoriis verbis concipiebantur, secundum triplicem interdictorum differentiam, l.1. §. Interdictorum, ff. de Interdict. l.6. §. sed etsi, ff. de confess. Prohibitoriorum formula erat, VIM FIERI VETO: Vt in Edicto de mortuo inferen. QVO, QVAVE ILLI, MORTVVM INFERRE INVITO TE IVS EST, QVO MINVS ILLI EO, EAVE MORTVVM INFERRE, ET IBI SEPELIRE LICEAT, VIM FIERI VETO. QVO ILLI IVS EST INVITO TE MORTVVM INFERRE, QVO MINVS ILLI SEPVLCHRVM IN EO LOCO SINE DOLO MALO AEDIFICARE LICEAT, VIM FIERI VETO. Et in Edicto, Ne quid in loco publico vel itinere fiat. IN VIA PVBLICA, ITINEREVE PVBLICO FACERE, IMMITTEREVE QVID, QVO EA VIA, IDVE ITER DETERIVS SIT, FIAT, VETO. QVO MINVS ILLI VIA PVBLICA, ITINEREVE PVBLICO IRE, AGERE LICEAT, VIM FIERI VETO. Item in Edicto, Ne quid in flum. pub. fiat, quo aliter aqua fluat. IN FLVMINE PVBLICO, INVE RIPA EIVS, FACERE, AVT IN ID FLVMEN, RIPAMVE EIVS, IMMITTERE, QVO ALITER AQVA FLVAT, QVAM PRIORE AESTATE FLVXIT, VETO. Item in Edicto de via publ. & itin. pub. reficien. QVO MINVS ILLI VIAM PVBLICAM, ITERVE PVBLICVM APERIRE, REFICERE LICEAT, DVM NE EA VIA, IDVE ITER DETERIVS FIAT, VIM FIERI VETO. Simili modo in Edicto de Ripa munienda: QVO MINVS IN FLVMINE PVBLICO, RIPAVE EIVS OPVS FACERE, RIPAE, AGRIVE QVI CIRCA RIPAM EST TVENDI CAVSA, LICEAT, DVM NE OB ID NAVIGATIO DETERIOR FIAT, SI TIBI DAMNI INFECTI IN ANNOS DECEM VIRI BONI ARBITRATV, VEL CAVTVM, VEL SATISDATVM EST, AVT PER ILLVM NON STAT, QVO MINVS VIRI BONI ARBITRATV CAVEATVR, VEL SATISDETVR, VIM FIERI VETO. Pariter in Edicto de Superficiebus: VTI EX LEGE LOCATIONIS, SIVE CONDVCTIONIS, SVPERFICIE QVA DE AGITVR, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO, ALTER AB ALTERO FRVEMINI: QVO MINVS FRVAMINI, VIM FIERI VETO. SI QVA ALIA ACTIO DE SVPERFICIE POSTVLABITVR, CAVSA COGNITA DABO. Item de Itinere actuque priuato: QVO ITINERE ACTVQVE PRIVATO, QVO DE AGITVR, VEL VIA, HOC ANNO, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO AB ILLO VSVS ES: QVOMINVS ITA VTARIS, VIM FIERI VETO. QVI ITINERE ACTVQVE, HOC ANNO, NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO AB ILLO VSVS ES, QVO MINVS ID REFICIAS, VIM FIERI VETO. De aqua quoque cottidiana & æst. ita Prætor edixerat: VTI HOC ANNO AQVAM QVA DE AGITVR, NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO AB ILLO DVXISTI, QVO MINVS ITA DVCAS VIM FIERI VETO. Similiter de Riuis: RIVOS, SPECVS, SEPTA REFICERE, PVRGARE AQVAE DVCENDAE CAVSA, QVO MINVS LICEAT ILLI, DVM NE ALITER AQVAM DVCAT, QVAM VTI PRIORE AESTATE, NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO A TE DVXIT: VIM FIERI VETO. Item de Fonte: QVO MINVS FONTEM, QVO DE AGITVR, PVRGES, REFICIAS, VT AQVAM COERCERE

VTIQVE EA POSSIS ; DVM NE ALITER VTARIS, ATQVE VTI HOC ANNO, NON VI, NON CLAM, NON PRECARIO AB ILLO VSVS ES : VIM FIERI VETO. De Arboribus verocædend. sic: QVAE ARBOR EX AEDIBVS TVIS IN AEDES ILLIVS IMPENDET, SI PER TE STAT, QVO MINVS EAM ADIMAS : TVNC QVO MINVS ILLI EAM ARBOREM ADIMERE, SIBIQVE HABERE LICEAT, VIM FIERI VETO. QVAE ARBOR EX AGRO TVO IN AGRVM ILLIVS PENDET, SI PER TE STAT QVO MINVS PEDES QVINDECIM A TERRA EAM ALTIVS COERCEAS : TVNC QVO MINVS ILLI ITA COERCERE, LIGNAQVE SIBI HABERE LICEAT, VIM FIERI VETO. Item de Glande legenda : GLANDEM QVAE EX ILLIVS AGRO IN TVVM CADAT, QVO MINVS ILLI TERTIO QVOQVE DIE LEGERE, AVFERRE LICEAT : VIM FIERI VETO. Et de Liberis exhibendis: SI LVCIVS TITIVS IN POTESTATE LVCII TITII EST : QVO MINVS EVM LVCIO TITIO DVCERE LICEAT : VIM FIERI VETO. Sic & in Edicto, Vti possidetis : VTI EAS AEDES QVIBVS DE AGITVR, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO, ALTER AB ALTERO POSSIDETIS, QVO MINVS ITA POSSIDEATIS, VIM FIERI VETO. DE CLOACIS HOC INTERDICTVM NON DABO : NEQVE PLVRIS QVAM QVANTI RES ERIT, INTRA ANNVM QVO PRIMVM EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, AGERE PERMITTAM. Cuius interdicti Festus Pompeius in voce, *Possessio*, eadem sollemnia verba ita profert: *Itaque in legitimis actionibus nemo ex his qui possessionem suam vocare audet, sed ad interdictum venit, vt Prætor his verbis vtatur :* VTI NVNC POSSIDETIS EVM FVNDVM QVO DE AGITVR, QVOD NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO, ALTER AB ALTERO POSSIDETIS, ITA POSSIDEATIS : ADVERSVS EA VIM FIERI VETO. Edicti Vtrubi verba erant hæc : VTRVBI HIC HOMO QVO DE AGITVR, MAIORE PARTE HVIVSCE ANNI FVIT, QVO MINVS IS EVM DVCAT, VIM FIERI VETO. Item de Migrando : SI IS HOMO QVO DE AGITVR, NON EST EX HIS REBVS, DE QVIBVS INTER TE ET ACTOREM CONVENIT, VT QVAE IN EAM HABITATIONEM QVA DE AGITVR, INTRODVCTA, IMPORTATA, IBI NATA, FACTAVE ESSENT : EA PIGNORI TIBI PRO MERCEDE EIVS HABITATIONIS ESSENT : SIVE EX HIS REBVS ESSET EA MERCES TIBI SOLVTA, EOVE NOMINE SATISFACTVM EST, AVT PER TE STAT, QVO MINVS SOLVATVR : ITA QVO MINVS EI QVI EVM PIGNORIS NOMINE INDVXIT, INDE ABDVCERE LICEAT, VIM FIERI VETO. Eodemque modo in Edicto, Vt in flum. publ. nauig. lic. QVO MINVS ILLI IN FLVMINE PVBLICO NAVEM, RATEM AGERE, QVOVE MINVS PER RIPAM ONERARE, EXONERARE LICEAT : VIM FIERI VETO. Item de Cloacis : QVO MINVS ILLI CLOACAM, QVAE EX AEDIBVS EIVS IN TVAS PERTINET, QVA DE AGITVR, PVRGARE, REFICERE LICEAT ; VIM FIERI VETO.

Restitutoria vero Edicta concipiebantur hoc verbo, RESTITVAS. Indicio est Edictum, Quorum bonorum, cuius verba erant huiusmodi : QVORVM BONORVM EX EDICTO MEO ILLI POSSESSIO DATA EST : QVOD DE HIS BONIS PRO HEREDE, AVT PRO POSSESSORE POSSIDES, POSSIDERESVE, SI NIHIL VSVCAPTVM ESSET ; QVOD QVIDEM DOLO MALO FECISTI, VTI DESINERES POSSIDERE : ID ILLI RESTITVAS. Idem probat Edictum, Ne quid in loco publico vel itin. fiat : QVOD IN VIA PVBLICA, ITINEREVE PVBLICO FACTVM, IMMISSVM HABES, QVO EA VIA, IDVE ITER DETERIVS SIT, FIAT, RESTITVAS. Item sub Titul. de Flumin. Edictum hoc proponitur : QVOD IN FLVMINE PVBLICO, RIPAVE EIVS FIAT, SIVE QVID IN FLVMEN, RIPAMVE EIVS IMMISSVM HABES, QVO STATIO ITERVE NAVIGIO DETERIOR, FIAT, RESTITVAS. Et ibidem : QVOD IN FLVMINE PVBLICO RIPAVE EIVS FACTVM, SIVE QVID IN FLVMEN RIPAMVE EIVS IMMISSVM HABES : SI OB ID ALITER AQVA FLVAT, ATQVE VT PRIORE AESTATE FLVXIT, RESTITVAS. In Edicto de Cloacis: QVOD IN CLOACA PVBLICA FACTVM, SIVE EA IMMISSVM HABES, QVO VSVS EIVS DETERIOR SIT, FIAT : RESTITVAS. Vlpianus in l. 1. ff. Quod vi aut clam. *Prætor ait*, QVOD VI AVT CLAM FACTVM EST, QVA DE RE AGITVR, ID CVM EXPERIVNDI POTESTAS EST, RESTITVAS. Idem Vlpianus in l. 2. ff. de Precario. *Prætor ait*, QVOD PRECARIO AB ILLO HABES, AVT DOLO

MALO

MALO FECISTI, VT DESINERES HABERE, QVA DE RE AGITVR, ID ILLI RESTITVAS.

Exhibitoriorum Edictorum formula erat, EXHIBEAS. Sic in Edicto de libero hom. exhib. QVEM LIBERVM DOMO MALO RETINES, EXHIBEAS. Et in Edicto de liber. exhib. QVI QVAEVE IN POTESTATE LVCII TITII EST, SI IS, EAVE APVD TE EST, DOLOVE TVO FACTVM EST, QVO MINVS APVD TE ESSET, ITA EVM, EAMVE, EXHIBEAS. Item in Edicto de Tabul. exhib. QVAS TABVLAS, &c. ITA EAS ILLI EXHIBEAS.

Nonnumquam vero Interdicendi verbum Prætor in Edictis vsurpabat: sicuti in Edicto, vt in flum. publ. nauig. liceat. QVO MINVS ILLI IN FLVMINE PVBLICO NAVEM, RATEM AGERE, QVOVE MINVS PER RIPAM ONERARE, EXONERARE LICEAT: VIM FIERI VETO. ITEM VT PER LACVM, FOSSAM, STAGNVM PVBLICVM, NAVIGARE LICEAT, INTERDICAM. Et in Edicto de aqua cottid. & æst. VTI PRIORE AESTATE AQVAM DE QVA AGITVR, NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO AB ILLO DVXISTI: QVO MINVS ITA DVCAS, VIM FIERI VETO: INTER HEREDES EMPTORES, ET BONORVM POSSESSORES INTERDICAM. Item de fonte: VTI DE EO FONTE QVO DE AGITVR, HOC ANNO AQVAM NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO AB ILLO VSVS ES, QVO MINVS ITA VTARIS, VIM FIERI VETO. DE LACV, PVTEO, PISCINA, ITEM INTERDICAM. Et in Edicto de Cloacis: ITEM NE QVID FIAT, IMMITTATVRVE, INTERDICAM.

Interdum & imperatiuis hisce verbis, IVBEBO, COGAM, Edicta concipiebantur. Prioris generis exempla sunt hæc: In Edicto de Edendo: ARGENTARIO, EIVE QVI ITERVM EDI POSTVLABIT, CAVSA COGNITA EDI IVBEBO. In Edicto de Damno infecto: DAMNI INFECTI SVO NOMINE PROMITTI, ALIENO SATISDARI, IVBEBO, EI QVI IVRAVERIT, NON CALVMNIAE CAVSA ID SE POSTVLARE, EVMVE, CVIVS NOMINE AGET, POSTVLATVRVM FVISSE, IN EAM DIEM, QVAM CAVSA COGNITA STATVERO: SI CONTROVERSIA ERIT, DOMINVS SIT, NECNE, QVI CAVEBIT: SVB EXCEPTIONE SATISDARI IVBEBO. DE EO OPERE, QVOD IN FLVMINE PVBLICO, RIPAVE EIVS FIET: IN ANNOS DECEM SATISDARI IVBEBO. EVM CVI ITA NON CAVEBITVR, IN POSSESSIONEM EIVS REI, CVIVS NOMINE VT CAVEATVR, POSTVLABITVR, IRE, ET CVM IVSTA CAVSA ESSE VIDEBITVR, ETIAM POSSIDERE IVBEBO. IN EVM QVI NEQVE CAVERIT, NEQVE IN POSSESSIONEM ESSE, NEQVE POSSIDERE PASSVS ERIT, IVDICIVM DABO: VT TANTVM PRAESTET, QVANTVM PRAESTARE EVM OPORTERET, SI DE EA RE EX DECRETO MEO, EIVEVE CVIVS DE EA RE IVRISDICTIO FVIT, QVAE MEA EST, CAVTVM FVISSET. EIVS REI NOMINE, IN CVIVS POSSESSIONEM MISERO, SI AB EO QVI IN POSSESSIONE ERIT, DAMNI INFECTI NOMINE NON SATISDABITVR, EVM CVI NON SATISDABITVR, SIMVL IN POSSESSIONE ESSE IVBEBO. In Edicto de his qui effuder. vel deiecer. Prætor ait: NE QVIS IN SVGGRVNDA, PROTECTOVE, SVPRA EVM LOCVM QVA VOLGO ITER FIET, INVE QVO CONSISTETVR, ID POSITVM HABEAT, CVIVS CASVS NOCERE CVI POSSIT: QVI ADVERSVS EA FECERIT, IN EVM SOLIDORVM DECEM IN FACTVM IVDICIVM DABO: SI SERVVS INSCIENTE DOMINO FECISSE DICETVR, AVT NOXAE DEDI IVBEBO. In Edicto, quibus ex caus. in possess. eatur. IN BONA EIVS, QVI IVDICIO SISTENDI CAVSA FIDEIVSSOREM DEDIT, SI NEQVE POTESTATEM SVI FACIET, NEQVE DEFENDERETVR, IRI IVBEBO. SI IS PVPILLVS IN SVAM TVTELAM VENERIT, EAVE PVPILLA VIRIPOTENS FVERIT, ET RECTE DEFENDETVR: EOS QVI BONA POSSIDENT, DE POSSESSIONE DECEDERE IVBEBO. QVI FRAVDATIONIS CAVSA LATITAVIT, SI BONI VIRI ARBITRATV NON DEFENDETVR, EIVS BONA POSSIDERI, VENDIQVE IVBEBO. In Edicto de aqua cottid & æst. QVO EX CASTELLO ILLI AQVAM DVCERE AB EO CVI EIVS REI IVS FVIT, PERMISSVM EST: QVO MINVS ITA VTI PERMISSVM EST, DVCAT, VIM FIERI VETO: QVANDOQVE DE OPERE FACIENDO INTERDICTVM ERIT, DAMNI INFECTI CAVERI IVBEBO. Sic & in Edicto de Noxalibus actionibus: VEL DELIBERARE IVBEBO IN POTESTATE SVA NON ESSE. Et in Edicto, de

Cloacis: DAMNI INFECTI, QVOD VITIO OPERIS FACTVM SIT, CAVERI IVBEBO.

COGENDI verbo Prætores vtebantur. in Edicto de Procuratoribus: PROCVRATOREM AD LITEM SVSCIPIENDAM DATVM, PRO QVO CONSENTIENTE DOMINVS IVDICATVM SOLVI EXPOSVIT, IVDICIVM ACCIPERE COGAM. Item de Recept. qui arbitr. QVI ARBITRIVM PECVNIA COMPROMISSA RECEPERIT, EVM SENTENTIAM DICERE, VEL DIEM COMPROMISSI PROFERRE COGAM. Sic in Edicto de iureiurando, teste Vlpiano in l. Iusiurandum & ad pecuniam, §. ait Prætor. ff. de iureiurand. scriptum erat: EVM A QVO IVSIVRANDVM PETETVR, SOLVERE, AVT IVRARE COGAM. Agellius lib. 10. cap. 15. ex Edicto perpetuo Prætoris caput hoc adscribit: SACERDOTEM VESTALEM ET FLAMINEM DIALEM OMNI MEA IVRISDICTIONE IVRARE NON COGAM.

Animaduertendi quoque verbum Prætores in suis Edictis vsurpabant: vt in Edicto de Minorib. 25. ann. QVOD CVM MINORE QVAM VIGINTIQVINQVE ANNIS NATV GESTVM ESSE DICETVR, VTI QVAEQVE RES ERIT, ANIMADVERTAM. Et in Edicto de Aleatoribus: IN EVM QVI ALEAE LVDENDAE CAVSA VIM INTVLERIT, VTI QVAEQVE RES ERIT, ANIMADVERTAM. Item in Edicto de Iniuriis: NE QVID INFAMANDI CAVSA FIAT: SI QVIS ADVERSVS EA FECERIT, PROVT QVAEQVE RES ERIT, ANIMADVERTAM.

Aliæ præterea in Pandectis Edictorum Formulæ occurrunt: De eo namque quod metus causa gestum erat, ita Prætor edixerat: QVOD METVS CAVSA GESTVM ERIT, RATVM NON HABEBO. De Pactis vero in hunc modum: PACTA CONVENTA QVAE NEQVE DOLO MALO, NEQVE ADVERSVS LEGES, PLEBISCITA, SENATVSCONSVLTA, EDICTA, DECRETA PRINCIPVM, NEQVE QVO FRAVS EORVM CVIQVAM FIAT, FACTA ERVNT, SERVABO. De Tabulis exhibendis sic: QVAS TABVLAS LVCIVS TITIVS AD CAVSAM TESTAMENTI SVI PERTINENTES RELIQVISSE DICETVR, SI HAE PENES TE SVNT, AVT DOLO MALO TVO FACTVM EST, VT DESINERENT ESSE, ITA EAS ILLI EXHIBEAS. ITEM SI LIBELLVS, ALIVDVE QVID RELICTVM ESSE DICETVR, DECRETO COMPREHENDAM. Edicti *Ex quibus caussis maiores*, verba erant huiusmodi: SI CVIVS QVID DE BONIS, CVM IS METV, AVT SINE DOLO MALO REIPVB. CAVSA ABESSET, INVE VINCVLIS SERVITVTE, HOSTIVMQVE POTESTATE ESSET: SIVE CVIVS ACTIONIS EORVM CVI DIES EXISSE DICETVR: ITEM SI QVIS QVID VSV SVVM FECISSET, AVT QVOD NON VTENDO AMISIT CONSEQVVTVS: ACTIONEVE QVA SOLVTVS, OB ID QVOD DIES SIVE EXIERIT, CVM ABSENS NON DEFENDERETVR: INVE VINCVLIS ESSET, SECVMVE AGENDI POTESTATEM NON FACERET: AVT CVM EVM INVITVM IN IVS VOCARE NON LICERET, NEQVE DEFENDERETVR: CVMVE MAGISTRATVS DE EA RE APPELLATVS ESSET: SIVE CVI PER MAGISTRATVS, SINE DOLO MALO IPSIVS, ACTIO EXEMPTA ESSE DICETVR: EARVM RERVM ACTIONEM INTRA ANNVM QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI POTESTAS ERIT: ITEM SI QVA ALIA MIHI IVSTA CAVSA ESSE VIDEBITVR IN INTEGRVM RESTITVAM: QVOD EIVS PER LEGES, PLEBISCITA, SENATVSCONSVLTA, EDICTA, DECRETA PRINCIPVM LICEBIT.

Sub rubrica, Quod quisque iuris, Edictum proponitur huiusmodi: QVI MAGISTRATVM, POTESTATEMVE HABEBIT, SI QVID IN ALIQVEM NOVI IVRIS STATVERIT: IPSE QVANDOQVE ADVERSARIO POSTVLANTE EODEM IVRE VTI DEBET. SI QVIS APVD EVM QVI MAGISTRATVM, POTESTATEMQVE HABEBIT, ALIQVID NOVI IVRIS OBTINVERIT, QVANDOQVE POSTEA ADVERSARIO EIVS POSTVLANTE, EODEM IVRE ADVERSVS EVM DECERNETVR, SCILICET VT QVOD IPSE QVIS IN ALTERIVS PERSONA AEQVVM ESSE CREDIDISSET, ID IN IPSIVS QVOQVE PERSONA VALERE PATIATVR. PRAETERQVAM SI QVIS EORVM CONTRA EVM FECERIT, QVI IPSE EORVM QVID FECISSET. Sub rubric. De in ius voc. PARENTEM, PATRONVM, PATRONAM, LIBEROS, PARENTES, PATRONI, PATRONAE, IN IVS SINE PERMISSV MEO NE QVIS VOCET. Sub rubrica, Qui satisdare cogantur: SI QVIS PARENTEM, PATRONVM, PATRONAM, LIBEROSVE

LIBEROS, PARENTES, PATRONI, PATRONAE, LIBEROSVE SVOS, EVMVE QVEM IN POTESTATE HABEBIT, VEL VXOREM, VEL NVRVM IN IVDICIVM VOCABIT, QVALISCVMQVE FIDEIVSSOR IVDICIO SISTENDI CAVSA ACCIPIATVR. Sub rubr. De eden. ARGENTARIAE MENSAE EXERCITORES, RATIONEM QVAE AD SE PERTINET, EDANT, ADIECTO DIE ET CONSVLE. Edicto De Iniuriis caput hoc continebatur: QVI AGIT INIVRIARVM, CERTVM DICAT, QVID INIVRIAE FACTVM SIT. Sub tit. De postulando Edictum ponitur in hæc verba: SI NON HABEBVNT ADVOCATVM, EGO DABO. QVI LEGE, PLEBISCITO, SENATVSCONSVLTO, EDICTO, DECRETO PRINCIPVM, NISI PRO CERTIS PERSONIS, POSTVLARE PROHIBENTVR, HI PRO ALIO QVAM PRO QVO LICEBIT, IN IVRE APVD ME NE POSTVLENT. QVI EX HIS OMNIBVS, QVI SVPRA SCRIPTI SVNT, IN INTEGRVM RESTITVTVS NON ERIT, PRO ALIO NE POSTVLENT: PRAETERQVAM PRO PARENTE, PATRONO, PATRONA, LIBERIS, PARENTIBVSQVE PATRONI, PATRONAE, LIBERISVE SVIS, FRATRE, SORORE, VXORE, SOCERO, SOCRV, GENERO, NVRV, VITRICO, NOVERCA, PRIVIGNO, PRIVIGNA, PVPILLO, PVPILLA, FVRIOSO, FVRIOSA, CVI EORVM A PARENTE, AVT DE MAIORIS PARTIS TVTORVM SENTENTIA, AVT AB EO CVIVS DE EA RE IVRISDICTIO FVIT, EA TVTELA CVRATIOVE DATA FVIT.

De his qui notantur infamia ita Prætor edixerat: INFAMIA NOTATVR, QVI AB EXERCITV IGNOMINIAE CAVSA, AB IMPERATORE, EOVE, CVI DE EA RE STATVENDI POTESTAS FVERIT, DIMISSVS ERIT. QVI ARTIS LVDICRAE, PRONVNTIANDIVE CAVSA, IN SCAENAM PRODIERIT. QVI LENOCINIVM FECERIT. QVI IN IVDICIO PVBLICO CALVMNIAE PRAEVARICATIONISVE CAVSA QVID FECISSE IVDICATVS ERIT: QVI FVRTI, VI BONORVM RAPTORVM, INIVRIARVM, DE DOLO MALO ET FRAVDE, SVO NOMINE DAMNATVS, PACTVSVE ERIT. QVI PRO SOCIO, TVTELAE, MANDATI, DEPOSITI, SVO NOMINE, NON CONTRARIO IVDICIO, DAMNATVS ERIT. QVI EAM QVAE IN POTESTATE EIVS ESSET, GENERO MORTVO, CVM EVM MORTVVM ESSE SCIRET, INTRA ID TEMPVS QVO ELVGERE VIRVM MORIS EST, ANTEQVAM VIRVM ELVGERET, IN MATRIMONIVM COLLOCAVERIT: EAMVE SCIENS QVIS VXOREM DVXERIT, NON IVSSV EIVS, IN CVIVS POTESTATE EST. ET QVI EVM QVEM IN POTESTATE HABERET, EAM, DE QVA SVPRA COMPREHENSVM EST, VXOREM DVCERE PASSVS FVERIT. QVIVE SVO NOMINE, NON IVSSV EIVS, IN CVIVS POTESTATE ESSET, EIVSVE NOMINE, QVEM QVAMVE IN POTESTATE HABERET, BINA SPONSALIA, BINASVE NVPTIAS IN EODEM TEMPORE CONSTITVTAS HABVERIT.

Elegantissimum vero Prætoris Edictum proponitur sub Titulo de inspiciendo Ventre, in hæc verba: SI MVLIER MORTVO MARITO PRAEGNANTEM SE ESSE DICET, HIS AD QVOS EA RES PERTINEBIT, PROCVRATORIVE EORVM, BIS IN MENSE DENVNTIANDVM CVRET, VT MITTANT, SI VELINT, QVAE VENTREM INSPICIANT: MITTANTVR AVTEM MVLIERES LIBERAE DVNTAXAT QVINQVE, HAEQVE SIMVL OMNES INSPICIANT: DVM NE QVA EARVM DVM INSPICIT, INVITA MVLIERE VENTREM TANGAT. MVLIER IN DOMV HONESTISSIMAE FOEMINAE PARIAT, QVAM EGO CONSTITVAM. MVLIER ANTE DIES TRIGINTA QVAM PARITVRAM SE PVTAT, DENVNTIET IIS AD QVOS EA RES PERTINET, PROCVRATORIBVSVE EORVM, VT MITTANT, SI VELINT, QVI VENTREM CVSTODIANT. IN QVO CONCLAVI MVLIER PARITVRA ERIT, IBI NE PLVRES ADITVS SINT QVAM VNVS. SI ERVNT, EX VTRAQVE PARTE TABVLIS PRAEFIGANTVR. ANTE HOSTIVM EIVS CONCLAVIS, LIBERI TRES, ET TRES LIBERAE CVM BINIS COMITIBVS CVSTODIANT. QVOTIESCVMQVE EA MVLIER IN ID CONCLAVE, ALIVDVE QVOD, SIVE IN BALNEVM IBIT, CVSTODES, SI VOLENT, ID ANTE PROSPICIANT, ET EOS QVI INTROIERINT, EXCVTIANT. CVSTODES, QVI ANTE CONCLAVE POSITI ERVNT, SI VOLVNT, OMNES QVI CONCLAVE, AVT

DOMVM INTROIERINT, EXCVTIANT: MVLIER CVM PARTVRIRE INCIPIAT, HIS AD QVOS EA RES PERTINET, PROCVRATORIBVSVE EORVM DENVNTIET, VT MITTANT, QVIBVS PRAESENTIBVS PARIAT. MITTANTVR MVLIERES LIBERAE DVMTAXAT QVINQVE, ITA VT PRAETER OBSTETRICES DVAS, IN EO CONCLAVI, NE PLVRES MVLIERES LIBERAE SINT, QVAM DECEM: ANCILLAE, QVAM SEX. HAE QVAE INTVS FVTVRAE ERVNT, EXCVTIANTVR OMNES IN EO CONCLAVI, NEQVA PRAEGNANS SIT. TRIA LVMINA NE MINVS, IBI SINT: SCILICET QVIA TENEBRAE AD SVBIICIENDVM APTIORES ERANT. QVOD NATVM ERIT, HIS AD QVOS EA RES PERTINET, PROCVRATORIBVSVE EORVM, SI INSPICERE VOLENT, OSTENDATVR. APVD EVM EDVCATVR, APVD QVEM PARENS IVSSERIT: SI AVTEM NIHIL PARENS IVSSERIT, AVT IS APVD QVEM VOLVERIT, EDVCARI, CVRAM NON RECIPIET: APVD QVEM EDVCETVR, CAVSA COGNITA CONSTITVAM. IS APVD QVEM EDVCABITVR, QVOD NATVM ERIT, QVOAD TRIVM MENSIVM SIT, BIS IN MENSE: EX EO TEMPORE, QVOAD SEX MENSIVM SIT, SEMEL IN MENSE: A SEX MENSIBVS, QVOAD ANNICVLVS FIAT, ALTERNIS MENSIBVS: AB ANNICVLO, QVOAD FARI POSSIT, SEMEL IN SEX MENSIBVS, VBI VOLET OSTENDAT. SI CVI VENTREM INSPICI, CVSTODIRIVE, ADESSE PARTVI, LICITVM NON ERIT, FACTVMVE QVID ERIT, QVOMINVS EA ITA FIANT, VTI SVPRA COMPREHENSVM EST: EI QVOD NATVM ERIT, POSSESSIONEM CAVSA COGNITA, NON DABO: SIVE QVOD NATVM ERIT, VT SVPRA CAVTVM EST, INSPICI NON LICVERIT. QVAS VTIQVE ACTIONES ME DATVRVM POLLICEOR HIS QVIBVS EX EDICTO MEO BONORVM POSSESSIO DATA SIT: EAS, SI MIHI IVSTA CAVSA VIDEBITVR ESSE, EI NON DABO.

De procuratoribus autem tale exstat Edictum: CVIVS NOMINE QVIS ACTIONEM DARI SIBI POSTVLABIT, IS EVM VIRI BONI ARBITRATV DEFENDAT: ET EI QVO NOMINE AGET, ID RATVM HABERE EVM AD QVEM EA RES PERTINET, BONI VIRI ARBITRATV SATISDET. Idem de religiosis & sumptib. funer. SIVE IS HOMO MORTVVS, OSSAVE HOMINIS MORTVI IN LOCVM PVRVM ALTERIVS, AVT IN ID SEPVLCHRVM IN QVO IVS NON FVERIT, ILLATA ESSE DICENTVR: QVI HOC FECIT, IN FACTVM ACTIONE TENETVR, ET POENA PECVNIARIA SVBIICIETVR.

Verba quoque ex Edicto Praetoris Vlpianus citat in l. si quis in graui, ff de Sc. Sylliana. QVOD AD CAVSAM, inquiens, TESTAMENTI PERTINENS RELICTVM ERIT AB EO, QVI OCCISVS ESSE DICETVR, ID NE QVIS SCIENS DOLO MALO APERIENDVM, RECITANDVM, DESCRIBENDVMQVE CVRET, *edicto cauetur*, PRIVSQVAM DE EA FAMILIA QVAESTIO EX SENATVSCONSVLTO HABITA, SVPPLICIVMQVE DE NOXIIS SVMPTVM FVERIT. Sunt etiam Edictorum verba haec quae leguntur in l. 1. ff. si is qui testam. lib. SI DOLO MALO EIVS QVI LIBER ESSE IVSSVS ERIT, POST MORTEM DOMINI ANTE ADITAM HEREDITATEM IN BONIS, QVAE EIVS FVERVNT, QVI EVM LIBERVM ESSE IVSSERIT, FACTVM ESSE DICETVR, QVOMINVS EX HIS BONIS AD HEREDEM ALIQVID PERVENIRET: IN EVM INTRA ANNVM VTILEM DVPLI IVDICIVM DATVR. Eiusdem generis sunt & haec Vlpiani verba in l. 1. ff. Furti aduers. naut. caup. IN EOS QVI NAVES, CAVPONAS, STABVLA EXERCEBVNT, SI QVID A QVOQVO EORVM, QVOSVE IBI HABEBVNT, FVRTVM FACTVM ESSE DICETVR, IVDICIVM DATVR, SIVE FVRTVM OPE, CONSILIO, EXERCITORIS FACTVM SIT, SIVE EORVM CVIVS, QVI IN EA NAVI NAVIGANDI CAVSA ESSET. Idem Vlpianus in l. 1. ff de pecul. Edicti de peculio verba haec fuisse ait: QVOD CVM EO, QVI IN ALTERIVS POTESTATE ESSET, NEGOTIVM GESTVM ERIT. Idem in l. 1. De in rem verso: SI HI QVI IN POTESTATE ALIENA SVNT, NIHIL IN PECVLIO HABENT, VEL HABEANT NON IN SOLIDVM TAMEN: TENEANTVR QVI EOS HABENT IN POTESTATE, SI IN REM EORVM QVOD ACCEPTVM EST CONVERSVM SIT. QVASI CVM IPSIS

IPSIS POTIVS CONTRACTVM VIDEATVR. Sed & Agellius lib. 11. cap. 17. in veterum Prætorum Edictis ita se scriptum inuenisse refert. QVI FLVMINA RETANDA PVBLICE REDEMPTA HABENT, SI QVIS EORVM AD ME ADDVCTVS FVERIT, QVI DICATVR, QVOD EVM EX LEGE LOCATIONIS FACERE OPORTVERIT, NON FECISSE. Cic. in Quintiana ex Edicto Prætoris hæc verba commemorat: QVI FRAVDATIONIS CAVSA LATITARIT, CVI HERES NON EXTABIT, QVI EXILII CAVSA SOLVM VERTERIT, QVI ABSENS IVDICIO DEFENSVS NON FVERIT. Idem lib. 3. in Verr. ait, eum in Prætura vrbana caput quoddam edicti sui de mulierum hereditatibus mercenario procemio multis verbis ornasse, & ita orditum: CVM INTELLIGAM LEGEM VOCONIAM. Et mox: CVPIDITATI HOMINVM SE OBVIAM IRE, *ait*. Et postea: QVI AB A. POSTHVMIO, ET FVLVIO CENSORIBVS POSTVE EA, VIRGINEM, MVLIEREMVE HEREDEM FECIT, FECERIT, NEC PETITIONEM, NEC POSSESSIONEM DABO. Quod vt nouo more scriptum vehementer exagitat. Ibidem ex alio capite eiusdem edicti hanc particulam citat, SI DE HEREDITATE AMBIGITVR, SI POSSESSOR SPONSIONEM NON FACIET.

Ceterum Edicti de bonorum possessionibus secundum Tabulas testamenti verba quædã sparsa sunt in l. 1. 2. & 4. & 7. ff. de bonor. poss. sec. tab. Caput vero eius Edicti profert Cic. lib. 3. in Verr. in hæc verba: SI DE HEREDITATE AMBIGITVR, ET TABVLAE TESTAMENTI OBSIGNATAE NON MINVS MVLTIS SIGNIS QVAM E LEGE OPORTEAT, AD ME PROFERENTVR, SECVNDVM TABVLAS TESTAMENTI POTISSIMVM HEREDITATEM DABO. Quod caput vetus & translatitium fuisse, ibidem ait. Deinde adiicit: *Sequi illud oportet*, SI TABVLAE TESTAMENTI NON PROFERENTVR. *Quid ait?* SE EI DATVRVM QVI SE DICAT HEREDEM ESSE. Id vero præter Verrem alium præterea neminem vmquam edixisse scribit. De intestatorum namque hereditatibus Prætores edicere consueuerant hoc modo: SI TABVLAE TESTAMENTI NON PROFERENTVR, TVM VTI PROXIMVM QVEMQVE POTISSIMVM HEREDEM ESSE OPORTET, ITA SECVNDVM EVM POSSESSIONEM DABO. Sic [illegible] ibit: *Postea quam ius Pratorium constitutũ est, semper hoc iure vsi sumus*, SI [illegible] TESTAMENTI NON PROFERENTVR, TVM PROXIMVM QVEMQVE POTISSIMVM HEREDEM ESSE OPORTERET, SI IS INTESTATO MORTVVS ESSET, ITA SECVNDVM EVM POSSESSIO DARETVR. *Quare hoc sit æquissimum, facile est docere: sed in re tam vsitata, satis est ostendere, omnes antea ita ius dixisse, & hoc* VETVS EDICTVM TRANSLATITIVMQVE *esse*. Vlpian. in l. 1. ff. Vnde legit. *Hæc verba Edicti*, TVM QVEM EI HEREDEM ESSE OPORTERET, SI INTESTATVS MORTVVS ESSET, *παραλλήλως & cum quodam temporis spatio accipiuntur*. Iulianus in l. si ex duobus, eod. Tit. *Nam hæc bonorum possessio*, TVM QVEM HEREDEM ESSE OPORTET, *ad id tempus refertur, quo primum ab intestato bonorum possessio peti potuisset*. Vlpian. in l. 1. ff. vt ex legib. *Cum ex legib. 12. Tab. quis habet hereditatem, hinc non petit, sed inde*, TVM QVEM EI HEREDEM ESSE OPORTET. Ibidemque Edicti hæc clausula refertur: VTI ME, QVAQVE LEGE, SENATVSCONSVLTO, BONORVM POSSESSIONEM DARE OPORTEBIT, ITA DABO. Quo respexit Paul. in l. 2. ff. Vnde legit. cum ait: *Cum vero etiam bonorum possessionem dari iubet, tum ex illa parte*, QVA EX LEGIBVS, *peti debere*.

Ædiles item vt Prætores Edicta proponebant. Ex iis superest illustre illud in Pandectis Ædilicium Edictum, cuius partes ita collegi: QVI MANCIPIA VENDVNT, CERTIORES FACIANT EMPTORES, QVID MORBI VITIIVE CVIQVE SIT: QVIS FVGITIVVS ERROVE SIT, NOXAVE SOLVTVS NON SIT: EADEMQVE OMNIA CVM MANCIPIA VENIBVNT, PALAM RECTE PRONVNCIANTO. QVOD SI MANCIPIVM ADVERSVS EA VENISSET, SIVE ADVERSVS QVOD DICTVM PROMISSVMVE FVERIT, CVM VENIRET, FVISSET: QVOD EIVS PRAESTARI OPORTERE DICETVR, EMPTORI, OMNIBVSQVE AD QVOS EA RES PERTINET, IVDICIVM DABIMVS, VT ID MANCIPIVM REDHIBEATVR. SI QVID AVTEM POST VENDITIONEM, TRADITIONEMVE, DETERIVS EMPTORIS OPERA, FAMILIAE, PROCVRATORISVE EIVS FACTVM ERIT: SIVE QVID EX EO POST VENDITIONEM, NATVM, ADQVISITVM FVERIT: ET SI QVID ALIVD IN VENDITIONE EI ACCESSERIT: SIVE QVID EX EA RE FRVCTVS PERVENERIT AD EMPTOREM, VT EA OMNIA RESTITVAT. ITEM EI QVAS ACCESSIONES IPSE PRAESTITERIT, VT RECIPIAT. ITEM SI QVOD MANCIPIVM CAPITALEM FRAVDEM ADMISERIT, MORTIS CONSCISCENDAE SIBI CAVSA QVID FECERIT, INVE HARE-

NAM DEPVGNANDI CAVSA AD BESTIAS INTROMISSVS FVERIT: EA OMNIA IN VENDITIONE PRONVNTIANTO. Ex HIS ENIM CAVSIS IVDICIVM DABIMVS. Hoc AMPLIVS, SI QVIS ADVERSVS EA SCIENS DOLO MALO VENDIDISSE DICETVR, IVDICIVM DABIMVS. Eodem Edicto additũ Vlp. scribit. ET QVANTA PECVNIA PRO EO HOMINE SOLVTA, ACCESSIONISVE NOMINE DATA ERIT, NON REDDETVR: CVIVSQVE PECVNIAE QVIS EO NOMINE OBLIGATVS ERIT, NON LIBERABITVR.

QVI IVMENTA VENDVNT, PALAM RECTE DICVNTO, QVID IN QVOQVE EORVM MORBI, VITIIQVE SIT: VTIQVE OPTIME ORNATA VENDENDI CAVSA FVERINT, ITA EMPTORIBVS TRADANTVR. SI QVID ITA FACTVM NON ERIT, DE ORNAMENTIS RESTITVENDIS, IVMENTISVE ORNAMENTORVM NOMINE REDHIBENDIS, IN DIEBVS SEXAGINTA: MORBI AVTEM VITIIVE CAVSA INEMPTIS FACIENDIS, IN SEX MENSIBVS: VEL QVO MINORIS CVM VENIRENT FVERINT, IN ANNO IVDICIVM DABIMVS. SI IVMENTA PARIA SIMVL VENIERINT, ET ALTERVM IN EA CAVSA FVERIT VT REDHIBERI DEBEAT, IVDICIVM DABIMVS, QVO VTRVMQVE REDHIBEATVR.

QVAE DE IVMENTORVM SANITATE DIXIMVS, DE CETERO QVOQVE PECORE OMNI, VENDITORES FACIVNTO.

NE QVIS, CANEM, VERREM, VEL MINOREM APRVM, LVPVM, VRSVM, PANTHERAM, LEONEM, ALIVDVE QVOD NOCERET ANIMAL, SIVE SOLVTA SINT, SIVE ALLIGATA: ET CONTINERI VINCVLIS, QVO MINVS DAMNVM INFERANT, NON POSSINT: QVA VVLGO ITER FIET, ITA HABVISSE VELIT, VT CVIQVAM NOCERE, DAMNVMVE DARE POSSIT. SI ADVERSVS EA FACTVM ERIT, ET HOMO LIBER EX EA RE PERIERIT, SOLIDI DVCENTI. SI NOCITVM HOMINI LIBERO ESSE DICETVR, QVANTI AEQVVM BONVM IVDICI VIDEBITVR, CONDEMNETVR. CETERARVM RERVM, QVANTI DAMNVM DATVM, FACTVMVE SIT, DVPLI. Addit Agell. lib. 4. cap. 2. in illo Ædilium curulium Edicto, qua parte de mancipiis vendundis cautum erat, scriptum sic fuisse: TITVLVS SERVORVM SINGVLORVM VT SCRIPTVS SIT, CVRATO: ITA VTI INTELLIGI RECTE POSSIT, QVID MORBI VITIIVE CVIQVE SIT: QVIS FVGITIVVS, ERROVE SIT: NOXAVE SOLVTVS NON SIT. Ad Ædilicia porro Edicta belle & scite alludit Plaut. Captiu. Act. 4. Sc. 1. Illic enim Ergasilus Parasitus in piscatores & lanios quædam imperiose, Ædilitatem gerens sine populi suffragio, edicit, quæ audiens Hegio:

Euge, ait, edictiones Ædilicias hic quidem habet.

Vt autem Prætor in vrbe, ita Proconsul in prouinciis, Edicta ex quibus ius redderet proposita habebat: quemadmodum ex Siciliensi Edicto Verris, apud Ciceronem apparet. Illud, VRBANVM seu VRBICVM, hoc, PROVINCIALE, nuncupabatur: Illius PRAETOR, huius PROCONSVL, auctor laudatur in l. 1. ff. quod cum eo. l. 2. ff. vnde cognati, l. 1. ff. de alienat. iud. mut. cau. facta, l. 57. ff. de adquir. vel omitt. hered. l. 7. ff. de religios. & sumptib. funer. l. 7. ff. Testamenta quemadm. aper. l. 27. ff. de dolo, l. 27. §. 1. ff. de minorib. l. 1. §. pen. ff. quod cuiusq; vniuersit. l. 68. ff. pro soc. l. 19. ff. quod met. cau. l. 2. ff. de test. milit. l. 32. ff. ad l. Aquil. l. 7. ff. de noxalib. actionib. l. 41. ff. de petitio. heredit.

Ciceronem certe cum Ciliciam Proconsule obtineret, edixisse, quæ esset in iure dicundo obseruaturus, ex eius scriptis intelligimus. Eum ergo de seipso, Epist. 1. lib. 6. ad Attic. loquentem audiamus: *De Bibuli Edicto nihil moui, præter illam exceptionem, de qua tu ad me scripseras,* MINVS GRAVI PRAEIVDICIO IN ORDINEM NOSTRVM. *Ego tamen habeo ἰσοδυναμοῦν, sed tectiorem ex Q. Mucii P. F. Edicto Asiatico,* EXTRA QVAM SI ITA NEGOTIVM GESTVM EST, VT EO STARE NON OPORTEAT, EX FIDE BONA. *Multaq; sum secutus Scæuolæ: in iis illud, in quo sibi libertatem censent Græci datam.* VT GRAECI INTER SE DISCEPTENT SVIS LEGIBVS. *Breue autem Edictum est, propter hanc meam διαίρεσιν: quod duobus generibus edicendum putaui: Quorum vnum est,* PROVINCIALE, *in quo est,* DE RATIONIBVS CIVITATVM, DE AERE ALIENO, DE VSVRA, DE SYNGRAPHIS: IN EODEM, OMNIA DE PVBLICANIS: *Alterum, quod sine Edicto satis commode transigi non potest,* DE HEREDITATVM POSSESSIONIBVS, DE BONIS POSSIDENDIS, MAGISTRIS FACIVNDIS, VENDENDIS: *quæ ex Edicto, & postulari, & fieri solent. Tertium, de reliquo iure dicundo, ἄγραφον reliqui. Dixi,* ME DE EO GENERE MEA DECRETA AD EDICTA VRBANA, ACCOMMODATVRVM. Et paulo post: DIEM STATVI SATIS LA-

XAM

RAM: QVAM ANTE SI SOLVERINT, DICO ME CENTESIMAS DVCTVRVM: SI NON SOLVERINT, EX PACTIONE. Idem Epist. vlt. lib. 5. earumdem Epist. *Interim cum e-go in* EDICTO TRALATICIO, CENTESIMAS ME OBSERVATVRVM, HABEREM, CVM ANATOCISMI ANNIVERSARIO. Idem Epist. 8. lib. 3. Familiar. caput quoddã Edicti sui Prouincialis attingit, quod pertinebat ad minuendos sumptus ciuitatum: quo in capite quædam noua à se, inquit salutaria ciuitatibus ait. Fuisse vero tralaticium illud, quo PRIVATAE REI CAVSA LEGARE QVEMQVAM vetabat. Edixisse etiam se NE QVIS INIVSSV SVO PROFICISCERETVR, scribit. Ex quo apparet in eiusmodi Prouincialibus Edictis capita quædam NOVA fuisse, quæ pro arbitrio Procons. vti è re & vtilitate prouinciæ, fideq; sua videbatur, cõponebant; quædam TRALATICIA, quæ illi aut ex vrbanis, & aut ex decessorum edictis, totidẽ verbis transferebant in sua: TRALATICIA enim Edicta, vt Ascon. in 3. in Verr. explicat, veteres dicebant, non noua, nec nuper inuenta, sed aliunde translata. Eiusmodi erant Edicta de bonorum possessionibus. Cic. Act. 3. in Verr. *Non enim hoc potest hoc loco dici, multa esse in prouinciâ aliter edicenda: Non* DE HEREDITATVM QVIDEM POSSESSIONIBVS: NON DE MVLIERVM HEREDITATIBVS. *Nam vtroq; genere, video non modo ceteros, sed te ipsum totidẽ verbis edixisse, quot verbis edici Romæ solet.* Idem lib. 4. in Verr. ex Siciliensi eius edicto quædam citat. *Edictum hominis cognoscite, quo Edicto omnia iudicia redegerat in potestatẽ suam.* SI QVIS PERPERAM IVDICASSET, SE COGNITVRVM: CVM COGNOVISSET, ANIMADVERSVRVM. Et paullo post: *Videtis Edictum,* SI QVID PERPERAM IVDICARET SENATVS. Et alias: *Interea dies aduenit, quo die se se* EX INSTITVTO AC LEGE RVPILIA DICAS SORTITVRVM SYRACVSIS, *edixerat.* Ex Edicto quoq; Prouinciali petita sunt hæc Caii verba in l. 1. ff. Quod cuiusq; vniuersit. *Quibus autem permissum est corpus habere collegii, societatis, siue cuiusq; alterius eorum nomine, proprium est, ad exemplum Reipubl. habere res cõmunes, arcam communem, & actorem siue syndicum: per quem tamquam in Republ.* QVOD COMMVNITER AGI, FIERIQVE OPORTEAT, AGATVR, FIAT. QVOD SI NEMO EOS DEFENDAT, QVOD COMMVNE ERIT, POSSIDERI: ET SI ADMONITI NON EXCITENTVR AD SVI DEFENSIONEM, VENIRE SE IVSSVRVM, *Proconsul ait.*

His Edicta duo Turci Aproniani V. C. Præf. Vrbi è vetustis marmoribus eruta subiungã. Prioris verba sunt hæc;

EX AVCTORITATE TVRCI APRONIANI V. C. PRAEFECTI VRBIS.

RATIO DOCVIT VTILITATE SVADENTE, CONSVETVDINE MICANDI SVMMOTA SVB EXAGIO POTIVS PECORA VENDERE, QVAM DIGITIS CONLVDENTIBVS TRADERE: VT ADPENSO PECORE, CAPITE, PEDIBVS, ET SEVO LACTANTE, ET SVBLVGVLARI, LANIO CEDENTIBVS, RELIQVA CARO CVM PELLE ET INTERANEIS PROFICIAT VENDITORI: SVB CONSPECTV PVBLICO FIDE PONDERIS COMPROBATA: VT QVANTVM CARO OCCISI PECORIS APPENDAT, ET EMPTOR NORIT, ET VENDITOR: COMMODIS OMNIBVS, ET PRAEDA DAMNATA, QVAM TRIBVNVS, OFFICIVM, CANCELLARIVS, ET SCRIBA, DE PECVARIIS CAPERE CONSVEVERANT. QVAE FORMA INTERDICTI ET DISPOSITIONIS, SVB GLADII PERICVLO, PERPETVO CVSTODIENDA MANDATVR. Alterum in hæc verba scriptum est: LICET FORMAM DISPOSITIONIS ACTA CONTINEANT, AD FIDEM TAMEN GESTORVM PLENIVS MEMORIAE TRADENDAM, TABVLAM PLACVIT ADFIGI, QVAE PVBLICARET ORDINEM RERVM. QVOM SVARIOS VIDEREMVS DAMNIS ADFECTOS, ET EOS ETIAM ORDINES QVI SVARIAM FACIVNT, PROVIDIMVS HIS LEVAMEN, EX TITVLO CANONICO VINARIO: VT VIGINTIQVINQVE MILLIA AMPHORVM ANNVA CONSEQVANTVR: SVB EA DIVISIONE, VT DVAE PARTES SVARIIS, TERTIA VERO HIS ORDINIBVS SVFFICIAT, QVI SVARIAM RECOGNOSCVNT: ITA VT IIDEM ORDINES IVXTA CONSVETVDINEM, TAM PROPRIVM QVOD APPELLATVR, QVAM ANNONIS EXSOLVANT, ET MODERATIONE ADHIBITA, PERINDE A POSSESSORE SVSCIPIANT, ATQVE ACCIPERE SVNT SOLITI, ANTIQVO MORE PRAEEVNTE: INTERDICENTES, NE ENORMIA ILLA, INDEBITAQVE PRAESTENTVR, QVAE TAM TRIBVNVS, QVAM PATRONI DIVERSI, ET VARIA CONSEQVEBANTVR OFFICIA. CONTRA QVOD INTERDICTVM SI QVI AVSI FVERINT DE COMMVNI LARGIRI, ET SCRIBAE QVIDEM, CETERIQVE, POENAE SVBIACEANT. Edicti etiam cuiusdam ridiculi exemplum in inscriptione quadam Dalmatica extat, ex qua, hæc quæ ad rem pertinent, adscripsi: ADESTE MIHI ET FAVETE, EDICTOQVE HVIC VOS SVBSCRIBITE ET OBSIGNATE: SI QVIS SIBI

VESICAM ONVSTAM SENSERIT, DOMVM SVAM ONVS HOC REPORTET IN CLOACAM: SI VERO FESTINVS FVERIT CITERIOR VEL VLTERIOR, HOC LOCO PRO RELIGIONE SE EVACVET. QVI NON PARVERIT, HAEC MVLTA ILLI ESTO, TESTE ALTERO VT CAREAT: CANES QVOQVE CAESI FVSTIBVS, EDICTVM HOC SENTIANT. AFFVISTIS, FAVISTIS, ET OBSIGNASTIS.

De Edictis satis: Proficiscamur ad reliqua, & de Principum Rescriptis differamus. Rescribebant Principes ad LIBELLOS, vt testantur iuris auctores in l. vlt. ff. de Offic. procur. Cæs. l. 23. ff. de vsufruct. leg. l. 4. ff. de Appellat. recip. l. 17. ff. de Iure patron. l 41. §. hoc Senatusconsultum, ff. de legat. 1. l. 2. §. item diui, ff. de Iure fisci. l. 19 §. cum quidam, ff. locati. seu ad DESIDERIA, vt est in l. 15. ff. de in ius voc. l. 4. §. quædam, ff. de Offic. Proconf. Hinc in l. 12. ff. de distract. pign. RESCRIPTVM EST AB IMPERATORE LIBELLOS AGENTE PAPINIANO. Et hoc est quod Suetonius in Augusto cap 45 ait: *Quod inter spectandum Epistolis,* LIBELLISQVE LEGENDIS, AC RESCRIBENDIS *vacaret.* Aditos vtique fuisse Principes per libellos ostendit l. 33 ff. de re iudic. Nec aliter vel præsentes adire moris erat, si Tacito fides adhibenda est. Libellorum etiam Principi datorum fit mentio in l. 15. de in ius vocan. l. 5. ff. ad Sc. Turpill. l. 6. ff. ad l. Iul. de vi pub. l. 33. ff. de re iud. l. 3. ff. de alimenr. leg. & l. 1. C. de vendit. rerum fisc. lib. 10. Suetonius in Augusto cap. 53. *Promiscuis salutationibus admittebat & plebem: tanta comitate adeuntium* DESIDERIA *excipiens, vt quemdam ioco corripuerit, quod sic* SIBI LIBELLVM PORRIGERE *dubitaret, quasi elephanto stipem.* Idem in Domitiano cap. 17. *Professusq; conspirationis indicium: & ob hoc admissus,* LEGENTI TRADITVM A SE LIBELLVM, *& attonito, suffodit inguina.* Martial. Epigramm. vlt. lib. 8.

DANTE *tibi turba querulos, Auguste,* LIBELLOS.

Lamprid in Commodo: *Ipse Commodus in subscribendo tardus & negligens, ita vt* LIBELLIS, *vna forma multis* SVBSCRIBERET. Exemplum libelli dati Imperatori & subscriptionis ex lapide Romano adscribam, cuius verba sic habent:

QVOM ANTE HOS DIES CONIVGEM, ET FILIVM AMISERIM OPPRESSVS NECESSITATE, CORPORA EORVM FACILI SARCOPHAGO COMMENDAVERIM: DONEC IIS LOCVS QVEM EMERAM AEDIFICARETVR VIA FLAMINIA, INTER MIL. II. ET III. EVNTIBVS AB VRBE PARTE LAEVA, ROGO DOMINE (IMPERATOR) PERMITTAS MIHI IN EODEM LOCO IN MARMOREO SARCOPHAGO, QVEM MIHI MODO COMPARAVI, EA CORPORA COLLIGERE, VT QVANDO EGO ME ESSE DESIERO, PARITER CVM EIS PONAR.

SECRETVM FIERI PLACET. IVENTIVS CELSVS PROMAGISTER SVBSCRIPSI III. NON. NOVEMBREIS ANTIO POLLIONE, ET OPTIMO COSS.

Libelli plane Græce concepti exemplum habemus in l. 9. de l. Rhod. in hæc verba: *Ἀξίωσις Εὐδαίμονος Νικομηδέως πρὸς Ἀντωνῖνον Βασιλέα.*

Κύριε Βασιλεῦ Ἀντωνῖνε, Ναυφράγιον ποιήσαντες ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, διηρπάγημεν ὑπὸ τῶν δημοσίων τῶν ἐν Κυκλάδας νήσους οἰκούντων. Ἀντωνῖνος εἶπεν Εὐδαίμονι· Ἐγὼ μὲν τοῦ κόσμου κύριος, ὁ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης. τῷ νόμῳ τῶν Ῥοδίων κρινέσθω τῷ ναυτικῷ, ἐν οἷς μήτις τῶν ἡμετέρων αὐτῷ νόμος ἐναντιοῦται. Τοῦτο δὲ αὐτὸ καὶ ὁ θειότατος Αὔγουστος ἔκρινεν. Quæ ita distinguenda censui vt à precum tenore earum inscriptio seiungatur: hæc enim verba *Ἀξίωσις*, &c. tituli vicem sustinent. Huiusmodi autem libellis SVPPLICARE Imperatoribus dicebantur. Impp. Diocletianus & Maximian. in l. 8 C. de præscript. lon. temp. SI IS CONTRA QVEM SVPPLICAS. Iidem in l. 9. C. de Liber. cau. *Cum* PRECVM TVARVM *conceptio, licet eum,* CONTRA QVEM SVPPLICAS, *ex ancilla tua natum esse* EXPRESSERIT. Et in l. 19. eod. tit. *Principaliter causam, eius,* DE QVO SVPPLICAS, *esse quam tuam, perspicimus.* Imp. Gordian. in l. 4. Cod. de nouationibus. *Pecunia quam tibi hi debent,* CONTRA QVOS SVPPLICAS. Item in l. 4. Cod. de temporibus in integ. restit. *Potes,* CONTRA QVEM SVPPLICAS, *agere.* Sed & Imp. Alexander in l. 2. Commun. de vsucap. *Iampridem quidem mancipium,* DE QVO SVPPLICAS, *Comparasse te* DICIS. Idem in l. 1. C. de vsucap. pro dona. *Siue fuerit dominus, qui tibi loca,* DE QVIBVS SVPPLICASTI, *donauit.* Valerianus & Galienus in l. 3. & 4. Cod. ad Sc. Turpil. SI IS DE QVO SVPPLICAS. Eodem sensu & PRECES FVNDERE dicebant: ipsique

adeo

adeo Libelli, DESIDERIA, ET PRECES appellabantur. Impp. Diocletian. & Maximian. in l.5.Cod.de ædific. priuat. SI IS CONTRA QVEM PRECES FVNDIS. Et in l.19. Cod. de Donationibus. IN EVM CONTRA QVEM PRECES FVNDITIS. Item in l.30. Cod. de Transactionibus. EORVM CONTRA QVOS PRECES FVNDITIS. Et l.19. Cod. de liber. can. *Abeo* CONTRA QVEM FVNDIS PRECES. Impp. Seuerus & Antoninus l.2. C de Institut. & substitut. *Cum ex iis* PRECIBVS, QVAS LIBELLO COMPLEXA ES, DECLARETVR. Sic & in l.3. Cod. de duobus reis. EXPRIMERE DEBVERAS TVIS PRECIBVS. In l.4.C. de rer. permut. CVM PRECIBVS TVIS EXPRESSERIS. In l.18. Cod. de probationibus. CVM PRECIBVS TVIS SIGNIFICES. In l.14. C. de donat. int. vir. *voluntatis non viuis quæstionem* IN PRECES TVAS CONTVLISSE *palam est.* In l. vlt. Cod. si minor, se maior. *Ex qua* IN PRECES CONTVLISTI. Et in l.3. Cod. de Adoption. *Nec vllam idoneam causam* PRECIBVS TVIS ADDIDERIS. Præterea in l.13. C. de Transactionibus. QVAE PRECIBVS COMPLEXVS ES. Item l 15. Cod. de Procurator. *Litem te redemisse contra bonos mores,* PRECIBVS *manifeste* PROFESSVS ES. In l.20. Cod. ad l. Cornel. de fals. exemplum EDITIONIS PRECVM, in l.2.C de erro. aduoc. *Errores eorum qui* DESIDERIA, ID EST PRECES, *scribunt.* In l.3 C. de postul. *Quantitatem quam* DESIDERIO TVO COMPLECTERIS. Atque huiusmodi Precibus, Tabularum, Instrumentorum, Actorumve in quibus arcem causæ & intentionis suæ collocabant, aut quæ dubitationem mouebant, inserere solitos supplicantes apparet ex l.1.C. de vsufruct. l.14.C. de donat. int. vir. l.1.C. de contrah. stip. l.2.C. de erro. aduocat. Et l.2. C. de Delator. lib.10. & l.17. C. ex quibus caus. infam. Vnde Diocletianus & Maximian. in l.15.C. de Transact. *Vt responsum,* inquiunt, *congruens accipere possis,* INSERE PACTI EXEMPLVM. Responsum etiam Papiniani, precibus insertum refert Gordian. in l.12.C. de legat.

Formulæ autem huiusmodi Rescriptorum ad Libellos, certam definitionem, modumque non habent. Infinitæ enim sunt, cum hoc Rescriptorum genere totus fere Iustiniani Codex constet. In Pandectis vero, directa huiusmodi Rescriptorum verba referuntur in l.13.& l.29. ff. de Probation. l.52.§. cum duo, ff. pro soc. l.71. ff. de contrahen. empt. l.9.§. Imperator, & l.19.§. cum quidam, ff. locati. l.17. in princ. & §. diuus, & l.32. ff. de vsur. l.9. §. si quis ignorans, ff. de Iur. & fac. ignor. l.20. & l.57.§.1. ff. de ritu nupt. l.1.§. interdum, ff. de legitim. tutor. l.12. §. vlt. & l.24. ff. de Tutoribus & curat. l.2.§. diuus, ff. de his qui pet. tut. l.13.§. diui, ff. de excusation. l.24. ff. de Testament. mil. l.1.§. hoc autem, ff. de Sc. Syllan. l.6.§. sicut autem, ff. de pecul. leg. l.3.§. vlt. & l.13.§. Imperator, ff. de Aliment. leg. l.3.§. quamuis, ff si cui plus quam per l. Falcid. l.16.§. talis, ff. ad Sc. Trebellian. & l.29. l.1.§. si cui ita, ff. vt legator. seu fideicommiss. l.3 §. duæ autem, ff. de Carbon. Edicto. l.3.& 36. ff. de fideicommiss. libert. l.2. ff. de term. moto. l.6. ff. de custod. reor. l.38.§. Imperator. ff. ad l. Iul. de Adulter. l.4. ff. ad l. Cornel. de Sicar. l.29. ff. ad l. Cornel. de fals. l.1. in princip. & §. item Seuerus, & §. Diuus Hadrianus, & l.15. ff. de Quæstionibus, l.27. ff. de pœnis, l.6. & l.7.§. si plures, ff. de bon. damnat. l.2. ff. de bon. eor. qui ante sentent. l.1. ff. An per alium cau. appella. l.2.§.1. l.3.§. cum quinquennium, & l.34. & l.48. ff. de Iu. fisc. l 21.§. Imperatorum, ff. de Municipal. l.13 ff. ad municip. l.6 & l.14.§. plebeii & §. vlt. ff. de muneribus & honor. l.5. ff. de Operib. public. l.1.§. denique, & l.8. ff. de Pollicitationib. l.1.§. in honorariis, & §. seq. ff. de extraordinar. cognit.

Sunt tamen in illa vulgari Rescriptorum, quorum tanta multitudo & copia Pandectis & Codice continetur, specie, quædam non contemnendæ auctoritatis verba, quorum ceu sollemnium quominus ratio habeatur, non intercedo. Tritum quidem & peruulgatum est hoc Rescriptorum exordium, CVM PROPONAS. Cuius origo si non ab vltima antiquitate & memoria, at certe ab ea ætate repeti potest, quæ magnum & vberem eximiorum Iurisconsultorum prouentum tulit. Habemus enim instrumenta originis firma in l.19.§. cum quidam, ff. loca. l.1.C. de Aduoc. fisc. l.1.C. quemadmod. ciuil. mun. l.1.C. de Interdict. l.1.C. de liber. exhib. l. vlt. C. de fideiussor. tutor. l.7.C. de Testament. milit. l.3.C. de hered. instit. l.6. ff. de inoffic. Testament. l.4. ff de dolo. l.19. ff. de iure dot. l.1.C. si maior fact. alienat. l.1.3. & 8. Cod de fideicommiss. libert. l.2.C. de acquir. possess. l.20.C. de donat. int. vir. & vx. l.8. Cod. qui pet. tutor. l.4.C de impuber. l.3. C. de fideicom. l.1. & 2.C. de condition. insert. l.4.C. vt in poss. leg. l.11.C. de testam. man. l.6.C. ingen. man. l.6.C. de reb. cr l.2.C. pro soc. l 4.C. de contrah. empt. l.1.C. de coll. deteg. l.16.& 21.C. de pact. l.3.C. de inoffic. testam. l.3.C. de fideiussor. l.1.C. de municip. l.2. C. de sent. pass. l.4. C. quando prou. l.1. & 7.C. si quis alt. l.3.C. ne vxor pro mar. l.9.C. de bon.

auct. iudic. l. 4. C. qui pot. in pignor. l. 6. C. de testament. mil. l. 4. C. de remiss. pig. l. 21. C. de donat. l. 19. C. de fals. l. 6. C. de muner. patrim. l. 4. Cod. de his qui num. liber. l. a. Cod. de vend. reb. ciu. l. 10. C. de quæst. l. vlt. C. quo quisque ord. l. 1. C. sumpt. iniun. l. 6. C. de his quibus vt indign. l. 3. C. de Codicil. l. 2. C. de partu pig. l. 2. 6. 11. 17. & 34. C. de transactionibus. l. 8. C. de his quæ vi.

Iisdem Principibus, à quibus Iureconsulti in consilium adhibebantur, placuisse video principia hæc, SI VT PROPONIS, l. 6 C. de negot. gest. l. 1. C. de dignitat. l. 12. C. de pact. l. 4. C. de ædific. priuat. l. 3. C. si ex fals. instr. l. 1. C. de lib. exhib. l. 3. C. si quis alt. vel sibi. l. 3. C. si reus vel accus. l. 3. C. si tut. vel cur. fals. alleg. l. 4. & 5. C. quomodo & quan. iud. l. 6. C. de exec. rei iud. l. 5. C. de nupt. l. 5. C. de donat. int. vir. l. 3. C. de confir. tut. l. 1. C. vt cau. post. pub. l. 4. Cod. de seruo pig. da. l. 2. C. de seru. Reip. l. 3. C. quando prouoc. l. 18. C. de fideiuss. l. 22. C. de euiction. l. 12. C. de adulter. l. 5. C. de bon. proscrip. l. 6. C. de sent. pass. l. 2. C. de munic. l. 1. C. ne quis lib. inuit. QVONIAM PROPONIS, l. 28. C. de transact. l. 2. C. vbi & apud quem l. 5. C. de nouation. l. 18. C. de negot. gest. Eiusdem non minus æui quam argumenti sunt hæc, CVM PROFITEARIS, l. 2. C. de his quæ vi, l. 1. C. si aduers. credit. l. 1. C. de pact. l. 1. C. de sent. quæ sine cer. quant. l. 24. C. de solut. l. 3. C. de adoptionibus. l. 4. C. de reuocan. donat. l. 1. C. de crim. expil. her. l. 4. Cod. de fide instr. lib. 10. CVM DICAS, l. 1. §. denique, ff. de appellationibus, l. 2. C. de procuratoribus, l. 1. C. de professor. & med. lib. 10. l. 2. C. de filiisfam. lib. 10. l. 2. C. de his quæ vi. l. 4. C. de instit. & substitut. l. 5. C. de postl. reuers. l. 2. C. qui ætate vel profess. lib. 10. l. 6. C. de accusationibus, l. 2. & 3. C. qui morbo. lib. 10. l. 1. C. de expens. ludor. l. 2. C. si sæp. in integr. restit. l. 9. In incertis Titulis Corporis Gregoriani: SI VT DICIS, l. 4 C. ad Sc. Turpil. QVONIAM DICIS, l. 1. C. si aduers. dot. l. 4. C. de procuratoribus. CVM ALLEGES, &, CVM ALLEGAS, l. 1. C. de peric. & comm. rei vend. l. 1. C. qui dare tutor. l. 4. Cod. de exceptionibus, l. 2. Cod. ne fisc. vel Respub. l. 2. C. de negot. gest. l. 3. C. si vend. pign. agat. l. 4. C. de castren. pecul. lib. 12 l. 4. C. de exceptionibus, l. 5. C. de re milit. lib. 12. SI VT ALLEGAS, l. 3. C. de in rem dan. tut. l. 16. C. de excusat. tutor. l. 2. C. si aduer. tutor. libert. l. 4. C. ad l. Cornel. de sicar. l. 9. C. de transactionibus, l. 5. C. an seruus pro suo fac. l. 1 C. de pedan. iudicibus, l. 1. Cod. de inoffic. donation. VT ALLEGAS, l. 2. C. si aduers. lib. l. 2. C. si aduers. creditor. l. 1 C. de ord. cognit. l. 3. C. de dolo. l. 9. C. de transactionibus. QVOD ALLEGAS. l. 1. ff. de rebus cor. l. 2. C. de negot. gest. l. 9. C. de euictionibus, l. 1 C. de noxalibus act. l. 12. C. de administr. tutor. & l. 2. C. de iudic. Item CVM ADSEVERES, vel, ADSEVERAS, l. 9. C. de his quibus vt indign. l. 2. C. si in fraud. pat. l. 1. C. de præscript. 10. ann. SI VT ADSEVERAS, vel, QVOD ADSEVERAS, l. vlt. C. si pign. conuent. l. 15 C. de solut. l. 6. C. de accus. CVM ADFIRMES, l. 7. §. si maritus, ff. de don. int. vir. l. 8. C. de lib. cau. l. 3. C. de postlim. reuers. VT ADFIRMAS, l. 15. C. de adm. tut. l. 1. C. de don. quæ sub mo. CVM VOS ADFIRMETIS, l. 1. C. si aduer. vend. pig. l. 1. C. qui ætate vel profess. l. 4. C. si aduers. rem iud. CVM SVGGERAS, l. 5. C. de solut. l. 1. Cod. de fide instr. lib. 10. CVM SIGNIFICES, l. 11. C. eod. CVM COMMEMORES, l. 11. Cod. de donat. & l. 1. eod. tit. in Cod. Hermog. Non fraudandus laude sua est Imperator Zeno, qui vniuersa Rescripta sub ea conditione proferri præcepit, SI PRECES VERITATE NITANTVR, l. 7. Cod. de diuers. rescrip. Cui congruit illud Diocletiani, SI VERA SVNT QVAE PRECIBVS COMPLEXVS ES, l. 13. C. de transactionibus. & SI HOC ITA EST, l. 5. C. ad l. Corn. de sicar. QVAE SI ITA SVNT, l. 2. Cod. si mat. indemnit. IDQVE IN VERITATE ESSE PRAESIDI PROBAVERIS, l. 2. C. quibus ex caus. maior. SI ALLEGATIONIBVS TVIS FIDEM ADESSE PERSPEXERIT, l. 3. C. qui morbo se excus. l. vlt. C. si aduers. fisc. l. 3 C. de fideiussor. Alibi legimus, AN VERITAS ALLEGATIONI TVAE ADSISTAT, P. P. EXAMINABIT, l. 1. C. si aduers. dot. *Intelligere debetis, probari debere* FIDEM PRECIBVS VESTRIS ADESSE, l. 5. C. de fide instr. aut, ASSISTERE, vt scriptum est in Titt. Cod. Gregor. Vnde rescriptis plerumque additur conditio, SI P. P. ADIERIS ET ALLEGAVERIS, l. 1. C. de exec. rei iud. SI PROBAVERIS, vel, SI PROBARE POTERIS, l. 4. Cod. ex quibus caus. infam. l. 7. C. de his qui vi, l. 1. C. de re iud. l. 2. C. de erro. aduoc. l. 2. C. de plagiar. l. 1. C. de remiss. pign. l. 2. C. de duobus reis, l. 1. & 3. C. si vend. pign. ag. l. 1. C. si pign. conuent. l. 2. Cod. si aliena res p. l. 1. C de fideicommiss. l. 13. C. de transact. l. 1. C. quan. dies leg. ced. l. 1. C. si vn. ex plurib. l. 1. C. de reb. alien. SI APVD P. P. CONSTITERIT, l. a. C. de reuoc. donat. SI APPARVERIT, l. 3. C. de transactionibus, l. 1. C. de ser pign. da SI DOCVERIS, l. 9. C. de fals. l. 1. C. de fideic. liber. l. 1. C. de donat. quæ sub mo. Proinde & interdum ita imperant, DOCE, l. 1. C. rer. amotar. l. 9. C. de rei vindic. l. 1. C. de ord. iudicior. ADITO P. P. PROBA, l. 2. C. res inter al. act. l. 2. C. de commo-

commodato. APVD P.P. OSTENDE, vel, PROBA, l.10.C.de falsis l.7. C. de appell.l.4.C. de iur.& fac.ign. Inuenio & in Rescriptis, quibus scribendis Iurisconsulti adfuere, verba hæc: ADI PRAESIDEM PROVINCIAE, vt comprobatur rescripto D.Marci quod a Paulo refertur in l 17. ff.de vsur.l.2.C.de lib.exhib.l.6.C.qui dare tut.l.3.C.de inutil.stipul.Sic in l.1.de ord. iud. & l. 1.C.si tut.vel curat.interu. ADITE PRAESIDEM PROVINCIAE. Item in l. 11.C.de furt: ADI RECTOREM PROVINCIAE. Et ADI RATIONALEM NOSTRVM, l.4.C.de fide instr.libr.10. ADI EVM CVIVS DE EA RE NOTIO EST, l.4 C.de distract.pign. ADI COMPETENTEM IVDICEM. l.1.C.de lib.cau. Alias reperio, ADEAT PRAESIDEM PROVINCIAE, ADEAT COMPETENTEM IVDICEM. l.1.C.de alim.pup.præst.l.4.C.de his qui accus.non poss. l.5.C. de oper. libe.l.2.C.si sæp.in integ.rest. Alibi est, CVRA ADIRE PRAETOREM, l.2.C.qui pet.tut. PRAEFECTVM PR. ADIRE CVRA, l.6.C.de accusat. PRAESIDEM PROVINCIAE ADIRE NON PROHIBERIS, vel, DEBES, aut, POTES, aut, OPORTET, l.3.C.de nox.act.l.2.C.com.de success.l.16.& 23.C.de excus.tut.l.11.C.de fideic.lib.l.2.C.si aduers.fisc.l.16.C.ad l.Iul.de adulter.l.1.C.in quib. cau.tut. ADIRE DEBETIS COMPETENTEM IVDICEM, l.1.C.de excus.tut. ADIRE SVVM IVDICEM POTES, l.vlt.C.de crim.expil.hered. POTES COMPETENTEM IVDICEM ADIRE, l.1. C.qui pet.tut. APVD SVOS IVDICES CAVSAM AGERE DEBES, l.1.C.de ingen.man. A IVDICE COMPETENTE POSTVLA, l.3.C.qui pet.tut. Deniq; principem ad Præsides prouinciarũ negotia remittere consueuisse per rescriptiones huiusmodi, EVM QVI PROVINCIAE PRAEEST, ADIRE POTES, vel, POTERIS, idque interdum cum hac adiectione, IS AESTIMABIT QVID SIT PARTIVM SVARVM, testantur Iulianus & Callistratus in l.8. & 9. ff. de offic. Præsid.

Interdum his verbis vtebantur, QVAE IN LIBELLVM CONTVLISTI ALLEGA. Imp.Alex. in l.1.C.de fide inst.lib.10. QVOD IN LIBELLVM CONTVLISTI, *procuratori meo, ad cuius officiũ desiderium tuum pertinet,* ALLEGA, CVI SI PROBAVERIS, &c. Idem l.8.in incertis Tit.C.Greg. QVAE IN LIBELLO CONTVLISTI, PRAESIDI PROVINCIAE ALLEGA. Seuer.& Antonin.in l.1.C.vectigal.noua. ALLEGA PRAESIDI PROVINCIAE, QVAE IN LIBELLVM CONTVLISTI. Iidem Impp.in l.1.C.quor.bonor. IVDICIBVS QVI SVPER EA RE COGNITVRI SVNT, DE FIDE INTENTIONIS ALLEGA. Nonnumquam Principes in hæc verba rescribebant, ADITVS P.P. CAVSA COGNITA PROVIDEBIT, vt in l.3.C.si minor se maior.l.2.C.de tem. in integ.rest.l.12. C.de iure dot.l.vlt.C.com.diu.l.18.C.de pact.l.15.C.de lib.cau.vel ADITVS P.P. PERPENDET, EXISTIMABIT, EXAMINABIT, l.1.C.vbi pup.ed.l..2.C.de transl.12.C.de his qui ae.non poss.l.1. C.si aduer.dot.l.5.C.com.vir. iud. l. 7. C.de adulter. ADITVS PRAECIPIET, l.1.C. vt cau.post pub.l.5.C.de ingen.man. ADITVS RECTOR PROVINCIAE HORTABITVR, l.8.C.de liber.cau. RECTOR PROVINCIAE ADITVS SVAM NOBIS COMMODABIT NOTIONEM, l.3.C.de lib.exhib. ADITVS RECTOR PROVINCIAE PRO SVA GRAVITATE PROVIDEBIT, vel, CVRABIT, l. 18.C.de Pact.l.4.C.si aduer.rem iud. RECTOR PROVINCIAE ADITVS CAVSAM COGNOSCERE DECIDEREQVE SVA SENTENTIA CVRABIT, l.2. C. si a non compet.iud. ADITVS P.P. CONSVETVM EXERCERI IVBEBIT ORDINEM IVRIS, l.4.C.patr.potest. POTERIS ADITO PRAESIDE PROVINCIAE POSTVLARE, l.3.C.de his quæ vi metusve cau.l.6.C.de restitut.milit. ADITO PRAESIDE PROVINCIAE IMPETRABIS, l.9.C.de administr.tut. ADITVS P.P. IVBEBIT, l.1. C. si vend pign.aget.l.14 C. de remissio.pign. ADITVS P.P. AD SOLVTIONEM COMPELLET, l.1.C.de fide instr. Non dissimiles formulæ reperientur in l.7.C.de his quæ vi.l.4. C si vend.pign.aget.l.9.C.de bon.auct.iud.poss. l.5. C.ad l.Fab.de plagiar.l.2. C.de crim.expil. hered.l.2.C.tes int.al.act.l.2.C.de Commodato.l.8.C.de act.emp.

Quandoq; etiam, COMPETENTEM IVDICEM, vel, EVM CVIVS DE EA RE NOTIO ERAT, ADEVNDVM rescribebant. Sic Imp.Antonin. POTES TV COMPETENTEM IVDICEM ADIRE, l.1.C.qui pet.tut. ADITVS COMPETENS IVDEX COGNOSCET, l.2.C.vbi de crim. ADITI A TE COMPETENTES IVDICES IVBEBVNT, l.5.§.item Diuus, ff. de agnosc.& al.lib.& l.9.C. si cert. pet.l 7.C.de testam.tut l.vlt.C.si om.cau.test.l.vlt.C.de al.lib. ADITVS COMPETENS IVDEX CAVSAM EXAMINABIT, l.1.C.ne de statu def. ADITVS COMPETENS IVDEX DISPICIET, vel, AESTIMABIT, vel, IVBEBIT, l.1.C.de præd.min.l.3.C.de confir tur.l.vlt.C.si om.cau. test. COMPETENS IVDEX TE ADEVNTE PROVIDEBIT, l.vlt.C.vt in poss.leg. IS CVIVS DE EA RE NOTIO EST, ADITVS CVRABIT, l.6.ff.si cui plus quam per l.Falc. IS CVIVS DE EA RE NOTIO EST, ADITVS, RATIONEM DESIDERII TVI HABEBIT, in rescripto D. Marci ad Iustin.Instit. de eo cui libertat. cau. bon. add. ADITO EO CVIVS SVPER EA RE NOTIO EST, PETERE NON VETABERIS, l 7.C.qui pet.tut.

Nonnumquam simpliciter ita rescribebant, P.P. VOS AVDIET, l.5.C.de pign.l.1.C.si tut.vel cur.fals.alleg. RECTOR PROVINCIAE AVDIENTIAM PRAEBERE NON DVBITABIT, l.12.C. ad l.Fab.de plag. PRAESIDIS PROVINCIAE NOTIO EST, l.2.C.si aduers.fisc. PROCONSVL PRAEBEBIT NOTIONEM SVAM, l 1.C.si ex fals.instr. P.P. COGNOSCET, aut, DISCEPTABIT, l. 6.C.quãdo prou.nõ est nec.l.6.C.de reb.credit.l.16.C.de euictionib. APVD PRAESIDEM PROVINCIAE COGNOSCETVR, l.11.C.de liber.cau. P.P. CAVSA COGNITA STATVET, aut, PROVIDEBIT.l.1.C.quæ sit longa cons. l.3.C.de ædif.priuat. l.2. C. de temp.in integ.restit.l.2.C.de ædific.priuat. P.P. AESTIMABIT, l.1.C.de pat.potest.l.11.C.de excusat.tut.l.4. C. de obseq.patro. præst. l.2.C.si aduers.fis. P.P. INTELLIGAT AN AVOIENDVM SIT CRIMEN NECNE, l.8.C. ad l.Fab.de plag. P.P. RESTITVI IVBEBIT, l.12.&16.C.de euictio.l.5.C.de rei vind.l.2.C.com. diuid.l.3.C.de donat.int.vir.l.vlt.C.de partu pign.l.4.C.de oper.lib. RESTITVI PROVIOEBIT, vel, EFFICIET, l.10.C.de furt.l.21.C.de euictio.l.3.C.de præscript.long.temp.l.4.C.de ingen. manumiss. P. P. SECVNOVM IVRISOICTIONIS FORMAM IVBEBIT, l.9.C.de lega.& alias, IVBEBIT, l.2.C.de exec.rei iud.l.1.C.ad exhib.l.3.C.de Relig. l. 12. & 16.C.de euictionib. sic & in l.7.C.de suspect.tutorib.& l.2.C.de pignorib.item l.2.C.de pact.pignor.l.17.C.ad legem Cornel.de fals. A RECTORE PROVINCIAE IMPETRABIS RESTITVI TIBI, l.18.C.ad l.Iul de adulter. P. P. VINDICTAM CONGRVENTEM IMPERTIRI NON DVBITABIT, l. 7. C. de obseq.patron.præstan.& IVRISOICTIONEM IMPERTIETVR, l.14. C. de fideiussorib. Et IS QVI PROVINCIAM REGIT IN IMPERTIENOA COGNITIONE SVAS PARTES SECVNDVM LEGES EXIBEBIT, l.2 C. si aduers. rem iudicat. & l.4. C. de in lit. iurand. RECTOR PROVINCIAE AVCTORITATIS SVAE AVXILIVM IMPERTIRI NON DVBITABIT, l. 10. C. de pignorib. sic & in l. 1. C.si mancip. ita vænier. PRAEFECTVS VRBI IMPERTIET FACVLTATEM. Alias legitur, P. P. NON PATIETVR, NON SINET, NON PERMITTET, l.8.C.de senten.pass.l.4. C.de execut.rei iud.l.1.3.& 4.C.quemad.ciuil.mun.l.5 C. de adq. poss. l.vlt.C.de iure Reip. PRAESES INTERPELLATVS VIM FIERI PROHIBEBIT, l.9. C. de transact.& l.2.si sub alter.nom.res emp in Tit.ex corpore C. Gregor. PRAESES PROVINCIAE CVRAS HABEBIT, vel CVRABIT, l. 1.C.vbi cau. stat. l.8. C.de captiuis & po[...] C.de iniur.l.32.C.de transact. l.9.C.de remissio. pign.& l.5. C. de actionib. emp. l. 8. C. d[...]pellat. PRAESES PROVINCIAE AO SVAM SOLLICITVDINEM REVOCABIT l.1.C q[...]æ sit longa cons.l.2.C.de delatorib. PER PRAESIOEM PROVINCIAE COGET, l. 11. C. de donat.int.vir. RECTORIS PROVINCIAE AVCTORITATE COMPELLETVR, l.5. C. de patr.potest. PRAESES PROVINCIAE EFFICACI INSTANTIA COMPELLET, l. 6. C. de captiu. & postl. PRAESES PROVINCIAE INTERCESSIONE AVCTORITATIS SVAE PROSPICIET, l.1.C.de abolitionib. POTERIS INTERCESSV PRAESIDIS PROVINCIAE RECVPERARE, l.2.C.si pign.pignori dar. PRAESIOIS AEQVITAS FACIET, l.1.C.si propter inimicit. PRAESES DESIDERIO VESTRO MEDEBITVR, vel, MEOELAM IVRIS ADHIBEBIT, l.5.C.de appel.l. 17.C.de euiction. PRAESES PROVINCIAE NON IGNORAT, vel, NON IGNORABIT, l.3.C de senten. & interlocut. l. 2. C. de legitim.hered.l.1.C.de pericul. success.l. 1. C. sumptus iniuncti. PRAESES PROVINCIAE MINIME AMBIGET, l.1.C.si post creation. Vlp.in l.3.§.vlt.ff.de alim. leg. Diuum Pium Rubrio cuidam Telesphoro in hæc verba rescripsisse refert : CONSVLES VOCATIS HIS, A QVIBVS VOBIS ALIMENTA DEBERI EX CAVSA FIDEICOMMISSI CONSTITERIT, VEL OMNES AB VNO, VEL FACTA PRO RATA OISTRIBVTIONE, QVIS ET A QVIBVS PERCIPIATIS, DECERNENT. FISCVS ENIM, SI EO NOMINE QVID AB EO VOBIS DEBERETVR, EXEMPLVM SEQVETVR. IAM NVNC SCIATIS PARTES EORVM, QVI SOLVENOO ESSE DESIERINT, NON PERTINERE AD ONVS RELIQVORVM HEREDVM.

Hoc loco alienum non erit eas appellationes inserere, quas ex Imperatorum Rescriptis, Rectores prouinciarum, aliaq; potestate, dignitateve præditos, vbi eorum mentio incideret, reportasse scio. Sane tam Prætores quam Procoss. VIROS CLARISSIMOS in Rescriptis appellatos, docent l.3.C.de procurat.l.3.&5.C.ex quib.caus.infam.l.1.C.si aduers.liber.l. .C.si aduers.credit. l.1.C.si ex fals.instr.& rescriptum Diui Pii ad libellum Alfii in fragmentis Pithœanis Tit.3. & l. 1.ex delict defunct.in Tit.ex Corpore C.Hermogeniani,& l. .de iu.fis.in iisdem Tit. Eadẽq; appellatione Præses prouinciæ ab illis ornabatur, l.1.C.in quib.caus.tut & l.3.C. si aduers. rem iudic.l.9.C.de transact.l.2.C.si a[d]uers.fis.l.14.C.de fideiuss l.2.C.de ord. iud.l.2.C.de delat.[...].10 l.5.C.de pign. & l.si amis.vel reddit.instr.in Tit.ex Corpore C.Greg. Hoc idem, iridicatum fuisse notis istis, P. P. V. C. Magno testis est, qui eas ita interpretatur, PRAESES PROVINCIAE VIR CLARISSIMVS.

Consules vero AMPLISSIMI vocantur in Diuorum fratrum Rescripto apud Vlp. l. 1. §. si quis. ff. de appell. Ex quo rescripto hoc amplius dicimus, Præfectum vrbi, cum in eum sermonẽ veniebant, AMICVM ab Impp. appellatum. Illic enim legere est, *Ad Iunium Rusticum* AMICVM NOSTRVM PRAEFECTVM VRBI *prouocares*. Imp. Alex. in l. 1. C. [illegible] mancip. PRAEFECTVS VRBI AMICVS NOSTER *impertiet facultatẽ*. Idem in l. 4. C. de inutilib. stipul. *Secundũ responsum Domitii Vl[illegible]tais*, PRAEFECTI ANNONAE, IVRISCONSVLTI, AMICI MEI. Sic in Seueri & Antonini rescripto l. vlt. ff. de offic. præf. vigil. *ad Fabium Cilonem* PRAEFECTVM VRBI AMICVM NOSTRVM. Impp. Valer. & Galien. in l. 1. si aduers. donat. spo[illegible] fact. in Titulis ex Corpore Codicis Gregoriani, *Opponet*, aiunt, *auctoritatem suam Iulius Donatus* V.C. PRAEFECTVS VRBI, AMICVS NOSTER Imp Aurel[illegible] in l. 1. Ex de[illegible] in Titulis ex Corpore C. Hermogen. *Auditu itaq; partium allegationibus*, V.C. PROCONSVL PROVINCIAE AFRICAE, AMICVS NOSTER, *in pronuntiando formam iuris sequetur*. Dioclet. & Max. in l. 4. C. de [illegible] & fact. ignor. *Ostende igitur hoc apud* CORRECTOREM VIRVM CLARISSIMVM AMICVM NOSTRVM. Traianus Plinio lib. 10. Epist. *Notum mihi facere debebis vt epistolam [illegible] ad [illegible]tium Plantam*, PRAEFECTVM AEGYPTI, AMICVM MEVM, *mittam*. Cuius promissi [illegible] implet postulans Plinius, *Rogo ergo*, ait, *Indulgent[illegible]ime Imperator, vt mihi ad Pompeium [illegible]tam præfectum Ægypti* AMICVM TVVM, *sic vt promisisti, epistolas mittas*. Quæ verba credi[illegible] significatia historiis AM. N. licet eas aliter Magno interpretetur Iurisconsultos etiam Amicos vocant Diui fratres, in l. 17. ff. de [illegible] patron. & Præfectos Præt. Antonin. in l. 1. de sentent. [illegible]. Nunc ad interruptam [illegible] scriptorum seriem redeamus.

SIMILI QVO de prouinciarum Præsidibus modo, de Competente quoque Iudice ad quem sæpe, nullo speciali Magistratus potestatiue nomine expresso, litigatores ab Imperatoribus remittebantur [illegible], vt in l. 4. C. si ser. export. COMPETENS IVDEX [illegible] PERSEQVI [illegible] l. 1. C. quemadm. testam. aper. & l. 2. C. de alend. liber. COMPETENS IVDEX [illegible] in l. 1. C. ne tut. vel curat. & l. 9. C. de his qui accus. non poss. COMPETENS IVDEX [illegible] Alias rescribitur, COMPETENS IVDEX PRAESTARI CVRABIT, l. [illegible] C. de [illegible] APVD COMPETENTEM IVDICEM ACTVARE POTERIS, l. 3. C. [illegible] COMPETENS IVDEX [illegible] PRAECIPIET, [illegible] C. de [illegible] COMPETENS IVDEX AESTIMABIT, l. 1. C. de [illegible] l. 3. C. de alend. liber. POTVIT ET DEBVIT COMPETENS IVDEX, l. 2. C. in quib. caus. tutor. IVDEX COMPETENS PRAESTET, l. 7. de his qui accus. non poss. A COMPETENTI IVDICE POSTVLARE NON PROHIBERIS, l. 9. C. de bon. auctorit. iud. possid. SI COMPETENTI IVDICI PROBAVERIS, l. 1. C. quando dies legat.

Quandoque etiam EVM CVIVS DE EA RE NOTIO EST, dicunt: quæ verba his notis C. D. E. R. N. E [illegible] Magnus [illegible]. Sic in l. 2. C. de in lit. dan. tutore IS CVIVS DE EA RE NOTIO EST, AESTIMABIT, in l. 3. C. de compensationib. IS CVIVS DE EA RE NOTIO EST, IVBEBIT [illegible] 2. C. [illegible] AB EO CVIVS IVRISDICTIO, CONSILI [illegible] POSTVLARE APVD EVM CVI DE EA RE IVRISDICTIO EST, [illegible] IS APVD QVEM RES AGETVR IVBEBIT, l. 2. C. de [illegible] AD CVIVS NOTIONEM EA RES PERTINET, l. 1. C. in integ. restit. [illegible] QVI SVPER EA RE DATVS ERIT, VEL QVI SVPER EA RE [illegible] l. 2. C. [illegible] l. 1. C. [illegible] IVDEX [illegible] IVDICIO [illegible] l. [illegible] C. [illegible] tut. IVDEX QVI SVPER FIDEICOMMISSIS [illegible] PRAESTARI IVBEBIT, l. 2. C. de [illegible] & fruct. b. legat. APVD EVM QVI DE HEREDITATE IVDICATVRVS EST, *decidi oportet*, l. 3. C. ne de statu. def. Interdum generaliter, IVDEX PROVIDEBIT, DE VERITATE COGNOSCET, AESTIMABIT, NON IGNORABIT, l. 8. C. de fide instrument. l. 2. C. [illegible] l. 1. C. de his qui [illegible] non poss. l. 3. C. de [illegible] pupill. l. 4. C. ad [illegible] & IVDICES AESTIMABVNT in rescripto D. Marci, quod ab Vlpiano refertur in l. 5. §. si [illegible] ff. de [illegible] & [illegible] lib. Agendi vero potestatem Impp. [illegible] [illegible]entes, modo dire[illegible] quis vel his faciebant. Directis, in hunc modum, IVDICIO CONSISTE, l. 1. C. [illegible] l. 9. C. de negot. gest. l. 3. C. de heredib. tutor. l. 1. C. com. [illegible] un. diuid. l. 3. C. de ea[illegible] AGE, l. [illegible] C. de transactionib. & APVD PRAESIDEM AGE, l. 4. C. ad l. Iul. de vi pub. AVOCA AD PRAETOREM, l. 3. C. de procuratorib. APVD [illegible] VVM, vel, APVD COMPETENTEM IVDICEM CONVENI, l. 1. C. de vend. rer. fisc. & l. 6. C. de Test. tut. COMPETENTER CONVENI, l. 4. C. [illegible] ex fac. tutor. APVD RECTOREM PROVINCIAE CONVENI, l. 27. C. de [illegible] b. PRAESIDALI NOTIONE CONVENITO, l. 20. C.

CONTRA IVRIS FORMAM POSTVLAS, l. 4. C. commun. vti. iud. l. 11. C. de negot. gest. CONTRA IVRA POSTVLAS, l. 13. C. de collat. &, QVA RATIONE POSTVLAS? l. 1. C. de ord. cogn. DESIDERIO TVO IVRIS FORMA, vel, AVCTORITAS REFRAGATVR, l. 27. C. de euictionib. l. 3. C de Adoptionib. l. 4. C. de duob. re. IMPROBVM EST DESIDERIVM, l. 16. C. de procurat. l. 10. C. de his quivi metusve cau. l. 27. C. de Transactionib. DESIDERIVM TVVM CVM RATIONIBVS IVRIS NON CONGRVIT, l. 16. C. de his qui accus. poss. DESIDERIVM NON HABET RATIONEM, l. ult. [illegible] si aduers. vendit. pign. PROFESSIO ET DESIDERIVM TVVM INTER SE DISCREPANT, l. 6. C. de munerib. patrimon. ADMITTI NEQVAQVAM POTEST RATIO DESIDERII TVI, l. [illegible] de suspect. tutor. b. NVLLO IVRE, vel, NON IVRE DESIDERAS, l. 1. C. de fideicommiss. libert. l. [illegible] C. de testam. milit. NON IVSTE, vel, NON IVRE, aut, NON RECTE PETIS, POSCIS, POSTVLAS, l. 14. C. de solutionib. l. 18. [illegible] de fideiussorib. l. [illegible] C. de bon. auctor. iud possid. l. [illegible] commun. de successiom. NON IVSTA RATIONE POSTVLAS, l. 11. C. de neg. gest. PARVM PROBE POSTVLAS, l. 10. C. de transactionib. NIMIS IMPROBE POSTVLATIS. l. 3. C. vnde vi. PARVM IVSTE PETIS, in rescripto D. Pii, l. 17. § diuus. ff. de vsur. NON HABET RATIONEM POSTVLATIO TVA, in rescripto Seueri & Antonini, l. 17. ff. de tutel. & [illegible] d. [illegible] NON HABET RATIONEM QVOD QVERERIS, l. 4. C. de pign. DESINE POSTVLARE, l. 6. C. de reuocan. donationib. NIHIL PETERE POTES, l. 34. C. de transactionib. CONTRA IVRIS RATIONEM CONVENIES, l. 3. C. de bon. auct. iud. possid. AEQVITATIS, vel, HVMANITATIS RATIO NON PERMITTIT, vel, NON PATITVR, l 4. C. de [illegible] l vltim. C. ne fisc. rem quam vend. d. l. 1. C. de repud. l. 23. C. de excusationib. tutoru. l. 1. C. de turt. NVLLA RATIO PERMITTIT, vel, SVADET, l. 4. C. de pact. l. 4. C. arbitrar. tut. NVLLA RATIO DESIDERAT, l. 6. C de transactionib. l. 10. C. quomod. & quand. iud. [illegible] IVRIS AVCTORITAS NON SINIT, l. 4. C. de incolis. IVRA PROHIBENT, vel, NON PATIVNTVR, l. [illegible] l. 29 & 30. C. de transactionib. RATIONIS NON EST, l. vlt. C quo quisque ordin. conueniend. NVLLA RATIONE EXISTIMAS, l. 4. C. de Conditionib inser. EXEMPLO PERNITIOSVM EST, vel, GRAVE, l. 7. C. de probationib. l. 2. C de quaestionib. l. 4 [illegible] de iudic. l. 10. C. de remissio. pignorum. [illegible] TIBI PERSVASVM EST, [illegible] C. qui [illegible] tutor l. 2. C de codicill l [illegible] C de decurionib. l. br. 10. FALSA SVASIONE CREDIS, l [illegible] de excusationib. tutor [illegible] ERRAT QVI TIBI PERSVASIT, l. 3. C de castren. pecul. QVI TIBI SVASIT, FALSVM ASSEVERAVIT, l. 9. C de transactionib. ERRAS, l. 1 [illegible] C. ad legem Iuliam de adulter. FRVSTRA DESIDERAS, l 1 C. de condict. indeb. l. 5. C de transactionib l. [illegible] C. si saep. in integr. restit l. 6. & 7. C. de munerib. patrimon. l. 4. C. in quib. causis in integ. restit. l. 2. [illegible] de cond. ct. ob turp. caus. l. 1 C vbi in rem action FRVSTRA PETIS, vel, POSTVLAS l [illegible] mandati, l vltim. [illegible] si maior fact. rat. hab. l. 2. C. de his quae a non dom & in rescripto Seueri & Anton quod refertur a Paulo in l 9 ff. de iur. & fact. ignor. HIS ACCEDVNT haec, FRVSTRA PVTAS, EXISTIMAS, CONTENDIS, PRAETENDIS, l. 1. C. de his qui in p[illegible] de [illegible] pass. l. 2. C. de donationib l. vltim. C. si mater indemnitat. l. [illegible] de [illegible] remissio. FRVSTRA CONARIS SEPARIRE l. [illegible] C de nouationib. l. 4. C de post[illegible] C de [illegible] pignorib. da. manumiss. FRVSTRA TENTASTI, l. [illegible] C ad S. C. Vellei. FRVSTRA DEPRECARIS, l. 4. de pact. FRVSTRA DVBITAS, l. 1 C. ne vxor [illegible] o mar. [illegible] IS ACQVIESCE, OBTEMPERA, l. 1. de p[illegible] l. 1 C de aduocat fisc.

De iure autem certo, ac minime controuerso, ita rescribebant, EXPLORATI IVRIS [illegible] l. 1. C [illegible] non posse, l. 1 C. ad l. Iul. de Adulter. l. 1. [illegible] bon rapt. l. 12. C. de testam. m[illegible] l 1. C. de fideicommiss. b l vlt. C quando non peten. part l [illegible] C. de collationib. l. 2. C de [illegible] l 1. C. si [illegible] l. [illegible] C. de pact. conu[illegible] l. 15. [illegible] de inoffic. testam l 7. C de vsufruct l 1. [illegible] m here l. l. 2 [illegible] de fideicommiss. [illegible] d l. Falcid CERTI IVRIS EST, l. 5. [illegible] ad S. C. Tertull. l. 10. C de [illegible] caus. l. 13. C de postum hered. l. 6 C. commun. de successionib. [illegible] non obiicit. l. 8. & [illegible] C de testament. milit. l. 5 C de Testament. l. 8. C. qui po[illegible] IVRIS NON EST, l. [illegible] l. 4. [illegible] de pignorib. l 11 C de [illegible] ad l Fab de plagiar l 1. [illegible] de [illegible]. CERTISSIMI IVRIS EST, l [illegible] ut l. [illegible] C. qui dare tutor. l. 18 C. de excusat. tutor. l 2. de rei vindicatio. in [illegible] Gi[illegible] MANIFESTI IVRIS EST, l. 17 C. de solutionib. l. [illegible] b. 1 l. 1 & 9. C. de collationib. l. 8. C. qui potior. l. vltim. de succ[illegible] Hermogeniani. MANIFESTISSIMI IVRIS EST, l. 3. C. quibus res

iudic. non noc. l. 14. C. de donationib. INDVBITATI IVRIS EST, l. 1. C. si vn ex plurib. heredibus. l. 6. C. de pact. l. 2. C. ad Trebellian. l. 2. de [illegible] ercisc. in C. Gregoria. & l. 2. in incertis Titulis eod. NEC DVBII IVRIS EST, l. 13. C. de transactionib. NVLLAM HABET IVRIS DVBITATIONEM, l. 7. C. qui dare tutor. NOTISSIMI IVRIS EST, l. 4. C. de reuocand. iis quæ in fraud. l. 4. C. si reus vel accusator, l. 26. C. de transact. l. 2. C. res int. al. act. l. 1. quib. res iudic. non noc. in Titulis ex Corpore C. Gregor. l. 1 de iu. fis. in C. Hermog. IVRIS EVIDENTISSIMI EST, l. 3. C. de postum. hered. l. 6. & 9. C. de ingen. manumiss. l. [illegible] C. de præscript. longi temp. ABSOLVTI IVRIS EST, l. 12. C. de collationib. & ABSOLVTISSIMI IVRIS EST, l. 6. C. de bon. proscriptor. IGNOTI IVRIS NON EST, l. 5. de reuocan. donationib. CELEBERRIMI IVRIS EST, l. 2. C. si quis aliq. test. NON EST IVRIS AMBIGVI, l. 10. C. qui dare tutor. l. vlt. C. de crim. expil. heredit. l. vlt. C. de fideiussorib. tutor. l. 10. C. de collationib. NON EST OPINIONIS INCERTAE, l. 32. C. de transactionib. l. 6. C. de obseq. patron. l. 4. de pact. in Tit. ex Corpore C. Gregor. NON EST IVRIS INCERTI, l. 1. de donationib. in Tit. C. Hermogen. CERTISSIMVM EST, l. 4. C. de incol. l. 3. C. commun. de successionib. l. 15. C. de pignorib. CERTVM EST, l. 2. C. in quib. caus. pign. [illegible] l. 4. C. de sentent. l. 5. C. de legitim. hered. l. vlt. C. de testamentar. manumissio. l. 3. C. ad Senatusconf. Tertyll. l. 2. C. quomodo & quan. iud. l. 1. C. de remissio pignor. l. 1. C. si tutor vel cur. [illegible] CERTVM AC MANIFESTVM EST, l. 16. C. de procuratorib. CERTVM ET ABSOLVTVM EST, l. 1. C. de heredit. vel act. vend. CERTISSIMVM EST, l. 3. C. commun. de successionibus, l. 4. C. de solutionibus. l. 9. C. de incolis. CERTVM IVS EST, l. 2. C. de inoff. testament. l. 1. C. de legitim. hered. l. 1. C. qui manumitt. non poss. & CERTISSIMI IVS [illegible] l. 2. C. de in ius voc. CERTA FORMA EST, l. 4. C. de locato. l. 6. C. vt in [illegible] inoffic. legat. [illegible] IVRISDICTIONIS TENOR PROMPTISSIMVS, l. 2 de bon. auctor. iud. possid. MANIFESTVM EST, l. 1. C. de quæstionib. l. 1. C. debitor. vend. pign. l. 4. C. de mutu. [illegible] pulation. [illegible] & 9. C. de solution. l. 1. C. de testam. & subst. [illegible] l. C. de condition. [illegible] l. 4. C. de [illegible] tur. l. 4. C. si aduers. rem iudic. l. 3. C. de pœn. l. 4. C. de munic. [illegible] lib. 10. l. 27. C. de transactionib. l. 1. C. de [illegible] legator. l. 6. C. comminationib. l. 1. C. de administr. rerum [illegible] C. de error. aduocat. l. 5. C. de restitut. milit. l. 7. C. de [illegible] l. C. si alien. [illegible] C. de [illegible] auctor. iud. MANIFESTISSIMVM EST l. 1. C. de [illegible] defin. NOTISSIMVM EST, l. 4. C. de delatori. NOTVM EST l. 1. C. [illegible] l. 1. C. de sentent. aduers. fisc. l. 1. C. vbi de crimin. l. 5. C. de [illegible] BLICE NOTVM EST, l. 26. C. de euictionib. l. 14. C. ad l. Cornel. de fals. [illegible] EST, l. 5. C. de ordin. cognition. & ORDINA [illegible] TVM NON EST, l. 6 C. de accusationib. l. 6. C. de procuratorib. l. 2. C. de [illegible] dic. l. 2. de rei vind. in C. Gregor. NON EST INCOGNITVM, l. 1. C. [illegible] ministr. tut. l. 1. C. de liberal. l. 5. C. de execut. rei iudic. DVBIVM NON EST, l. [illegible] matrimon. l. 1. C. de vsu pupill. l. 8. C. de [illegible] l. 2. C. quod. cum eo. l. [illegible] C. ad S. C. Macedon. DVBITARI NON OPORTET, l. 2. C. vbi fi. [illegible] pet. QVID [illegible] C. de fideiussorib. tutor. l. 3. C. de fideicommiss. libert. & QVIS IGN[illegible] fiscal. IN DVBIVM NON VENIT, l. 3. C. quæ res pign. obl. l. 9. C. de [illegible] de offic. eius qui vic. alt. iud. obtin. l. 2. C. de [illegible] l. C. de [illegible] C. de obseq. IN DVBIIS NON HABETVR, l. 9. C. de testam. milit. [illegible] EST, l. 11. C. de adulter.

Interdum etiam legimus, SAEPE RESCRIPTVM EST, l. 1. C. vt causa post pubert. l. 2. C. de hered. tutor. l. 1. C. de compensationib. l. 4. C. de pecul. [illegible] l. 1. C. [illegible] C. de recept. arb. l. vlt. C. de crimine [illegible] l. 1. C. de rei postulat. l. 4. C. de [illegible] C. de his qui a non dom. l. 1. C. [illegible] in integ. rest. INNVMERIS RESCRIPTIS CONTINETVR, l. 1. C. [illegible] stit. l. 3. C. de testam. SAEPE & [illegible] CONSTITVTVM EST, [illegible] iudic. non noc. l. 1. C. res int. al. [illegible] l. 2. C. de appellation. l. 11. C. de accusatorib. [illegible] munerib. & honorib. l. 5. C. de [illegible] & [illegible] TVTA SVNT, l. 1. C. si vnus ex [illegible] l. 5. C. de contrah. [illegible] SAEPE [illegible] CRETVM EST, l. 1. Cod. qu[illegible] CITIS IMPERATORVM CO[illegible] l. 4. C. de h[illegible] CIPES DECREVERVNT, l. C. [illegible] incert. CONSTITVTIONIBVS [illegible] EVM, l. [illegible] C. de quæstionib. CONSTITVTIONIBVS DECLARATVR, l. 1. C. d[illegible]

IAMPRIDEM PLACVIT, l. 4. C. quæ res pignor. l. 3. C. si tutor vel curat. l. 1. C. si pignor. dat. l. 1. C. si aduers. vendit. pigno. l. 1. C. ad l. Cornel. de fals. l. 1. & 2. C. si vt omiss. heredit. l. 6. C. de quæstion. nib. l. 2. C. si omissa sit cau. testament. l. 4. C. ad Trebellian. OLIM, vel, ANTIQVITVS PLACVIT, l. 1. C. de partu pignor. l. 1. C. de vsur. pupillarib. l. 2. C. de inutilib. stipulat. MERITO, vel, NON IMMERITO PLACVIT, l. 20. C. ad l. Iul. de adulter. l. 3. C. de donationib. RECTE, &, RECTA RATIONE PLACVIT, l. 20. C. de transactionib. l. 3. C. de legat. ET SENTENTIIS PRVDENTIVM VIRORVM, ET CONSTITVTIONIBVS PLACET, l. 6. C. de testament. milit. Et absolute, PLACVIT, l. 3. & 4. C. ad l. Falcid. l. 2. & vlt. C. si tutor vel curat. l. 27. C. de legat. l. 6. C. de his quib. vt indign. l. 4. & 16. C. de collationib. l. 9. C. de heredib. instit. MAGIS PLACVIT, l. 2. Cod de his qui num. liber. ET TAM MIHI, QVAM DIVO SEVERO PATRI MEO PLACVIT, ait Alexander l. 1. C. de periculo eorum. Vnde occasionem nactus admonebo, Imperatores plerosque, cum decessorum suorum mentionem faciunt, eos PARENTES appellare. Idem Alexander in l. 2. C. si penden. appellat. PARENTIBVS, ait, MEIS PLACVIT. Et in l. 6. C. ad l. Iul. de adulter. DIVI PARENTES MEI *quæstionem de mancipiis eodem modo haberi permiserunt*. Et in l. 6. C. de testament. milit. *Constitutionibus* DIVORVM PARENTVM MEORVM *placet*. Simi[illegible] in l. 6. C. de seruo. pigno. dat. manum. *Ex constitutione* DIVORVM PARENTVM MEORVM *obligati sunt*. Et l. 1. C. in quib. caus. in integ. restit. *Innumeris* DIVORVM PARENTVM MEORVM, *ac meis rescriptis continetur*. Item l. 1. C. de rei postulat. A DIVIS PARENTIBVS NOSTRIS *sæpe rescriptum est*. Et l. 2. C. ad l. Cornel. de fals. *Satis aperte* DIVORVM PARENTVM MEORVM *rescriptis declaratum est*. Idem Alexand. Antoninum PATREM passim appellat: vt in l. vlt. C. de eden. *Et quæ à* DIVO ANTONINO PATRE MEO, *& quæ a me rescripta sunt*. Et in l. 6. C. vt in possess. legator. *Secundum* ANTONINI PATRIS MEI *constitutionem*. Et in l. 4. C. de re milit. *Diuus Marcus, & Antoninus* PATER MEVS *constituit*. At vt Antoninum PATREM, ita Seuerum AVVM vocat, in l. 5. C. ad l. Falcid. Qu[illegible] etiam Seuerus & Antoninus in l. 1. C. qui non poss. ad libert. peruen. [illegible] PATER MEVS *constituerit*. Et in l. 2. C. de impuber. [illegible] Diocletianus & Maximianus in l. vlt. [illegible] *Diui Marci* PARENTIS NOSTRI. Et l. 1. C. ne liceat potenti[illegible] *audius* C[illegible]MVS PRINCEPS PARENS NOSTER. [illegible] de Magistratib. conuenien. *Ex Senatusconsulto, quod auctore Diuo Traiano* PARE[illegible] *factum est*. Idem in l. 4. C. ad Trebellia. *Cum Diuo Antonino* PARE[illegible] & [illegible] *placuerit*. Et in l. 5. C. de his qui num. liber. [illegible] PARENTIS [illegible] Et in l. 11. C. de accusationib. *Statutis* PRINCIPVM PARENTVM NOSTRORVM, *vtraque forma præscriptum est*. Constantinus in l. 1. [illegible] PARENS NOSTER. Valentinia[illegible] & Valens Constant[illegible] PARENTEM SVVM, in l. 17. de Prætorib. in C. Theod. & decess[illegible] suos DIVOS PARENTES vocant, l. 4. de reparat. appel. eod. Cod.

P[illegible] autem [illegible] eos dumtaxat DIVOS [illegible] ES appellant [illegible] l. 16 [illegible] l. Iul. de adulter. [illegible] an. & Gal[illegible] *Diuer*[illegible] DIVI PRINCIPES [illegible] Et l. [illegible] C. de [illegible] quæst[illegible] *Indi*[illegible] *quo* [illegible] DIVI PRINCIPES *in hoc casu damnarum* [illegible] Diocletianus & Ma[illegible] l. 7. C. quando prouoc non est [illegible] *Iam* [illegible] *à* DIVIS PRINCIPIBVS *in*[illegible] *decretum est*. Iidem in l. 3. C. de donationib. quæ sub modo. *Sed cum postea beni*[illegible] *interpretatione* DIVI PRINC[illegible] *admiserint*. Go[illegible] l. 1. C. [illegible] pigno. d[illegible] DIVORVM PRINCIPVM *placitis continetur*. Ipse etiam Alexand. in l. 1. C. de debit[illegible] *Tam* [illegible] *quam* DIVORVM PRINCIPVM [illegible] *declaratur*. Et [illegible] C. de h[illegible] ad [illegible] *Am*[illegible] *ordo, vel* DIVI PRINCIPES, *veniam raro de*[illegible] Al[illegible] in l. 6. C. de [illegible] Diuum M[illegible] non alia q[illegible] CONSVLTISSIMI PRINCIPI[illegible] appellatione laudat. Iustinianus [illegible] elogium ei, [illegible]SIMI PRINCIPIS, ET SACRATISSIMI ET PHILOSOPHIAE PLENI, [illegible] l. [illegible] C. de his quib vt indig. vt Traiano, & OPTIMI cognomen. Instit. quib. non [illegible]

[illegible] est enim indignior, quoties Iulianum ab Arcadio & Honorio DIVAE [illegible] appellatum, l[illegible] in l. 17. de Prætorib. in C. Theod. Nam Constantinum,

DIVINAE MEMORIAE virum nominari, in l. 18. cod. tit. a. is item nominibus commendari à Zenone, in l. 5. C. de naturalib. liber. æquis animis accipimus. Theodosium etiam & Valentinianum, DIVAE MEMORIAE vocari ab Anastasio, l. . de repud. propitiis auribus audimus. Illos quoque Iuliani encomiastas DIVAE MEMORIAE nuncupari à Iustiniano, in l. 19. C. de collationib. necnon Leonem INCLITAE RECORDATIONIS appellari à Zenone, in l. 2. C. de quadrienn. præscript. & a Iustiniano, in l. ult. C. de secund. nupt. & DIVAE MEMORIAE ab eodem Iustiniano, in l. 10. . de pact. conuent. Zenonem similiter, DIVAE MEMORIAE à Iustiniano appellari, in l. ult. C. de quadrienn. præscript. & §. quis igitur. Instit. de Actionib. Anastasium denique DIVINAE RECORDATIONIS, a Iustino in l. 7. C. de naturalib. liber. ut & DIVINAE MEMORIAE principem, à Iustiniano in l. ultim. C. mandati, dici, non grauate patimur. At impium illum desertorem, cui alioquin, si in fide quam Deo dederat, mansisset, summa omnia tribueremus, eodem verborum honore affici ferendum non est.

Verum ut institutum cursum teneamus, nonnumquam Impp. rescribunt, MERITO, vel, IVRE RESPONSVM, ut in l. . C. de his quæ vi metusve cau. l. 5. C. ad exhiben. l. 1. . de . publ. mun. l. 13. C. de euictionib. AVCTORITATE IVRIS SAEPISSIME RESPONSVM, l. 6. C. de pact. conuent. Alias legimus, PRVDENTIBVS, seu IVRIS AVCTORIBVS PLACVIT, l. 5. C. quando dies leg. ced. l. 1. . de verb. signific. l. 9. . de fideicommiss. libert. & IVRIS AVCTORES RESPONDERVNT, l. . C. quib. ad libert. procl. IVRIS AVCTORES PROBANT. l. 12. Cod. de quæstionib. VETVS PLACITVM, seu IVS EST, l. 10. C. de fideicom. libert. l. 6. C. de accusationib. IVRIS PLACITIS COMPREHENSVM EST, l. 2. C. . Falcid. IVRIS AVCTORITATE MONSTRATVR, vel, DECLARATVR, l. 24. C. de euictionib. l. 7. C. qui potior. in pigno. l. 5. C. de exceptionib. l. 12. C. de fid. . libert. IVRIS AVCTORITATE DEFINITVM EST, l. 2. C. de verb. significatione. ... XTA IVS CIVILE POSSVNT, l. 1. C. de adoptionib. IVRE NOSTRO EST ... STAS, l. 5. C. de fideiussorib. & contra, NVLLI PRVDENTIVM PLACVIT, l. 3. ... cauf. pign.

Interdum sic rescribitur, RECEPTVM EST, l. 2. C. de negot. gest. l. 1. quib. ex ... iot. l. 12. C. de fideiussorib. PALAM EST, l. 6. C. de vsucap. pro empt. l. 8. C. de ... not. l. 1. C. vnde lib. l. 14. C. de donation. CONSTAT, l. 9. C. qui potior. l. 11. ... l. 6. C. de exceptionib. l. 14. C. de quæstionib. l. 2. C. de inutilib. stip. l. 18. C. de p... l. ult. C. si aduers. rem iudic. l. 7. . de impuber. & l. 39. C. de liber. cau. l. 6. . de ... locut. l. 9. C. de decurionib. & CONSTITIT, l. . C. de pœ... iud. PROCVLDVBIO IT, l. 21. C. de negot. gest. l. 11. C. de decurionib. NON AMBIGITVR, l. ult. ... stipul. l. 7. Cod. de ... potest. l. 4. C. de transactionib. l. . C. de ... mination ... de donationib. l. ... & 9. . de adm. ... tuto... l. 9. C. de ... Cod. de iur. deliber. l. 11. C. de fideicommiss. ... quæstionib. l. 12. C. de postum. l. 8. C. de muneribus patrimon. lib. ... l. 5. Cod. de conditionib. inserit. NEC AMBIGI OPORTET, l. ... GERE NON DEBETIS, l. 1. C. in quib. caus. tutor. l. 2. C. de p... GIT, l. 10. C. de adquiren. vel retinen. possess. NON DVBITATVR, ... DVBITARI NON OPORTET, l. 2. C. de impuber. NVLLA ... Cod. de fideicommiss. l. . C. ad S. C. Tertyllian. l. 3. C. ... RI FVIT, l. 8. C. quomod. & quand. iud. ... EST, l. ... locution. l. 4. C. de testament. milit. l. 7. . de testament. ... MORIS EST, l. 2. C. ... publ. EX ORDINE POSTVLARI SOLET, l. 1. C. de fideiussorib. AD ... CIVM PERTINERE SOLET, l. 1. C. de ... NOVVM NON EST, l. . C. ... de appellationib.

Aliquoties etiam, ubi nulla dubitandi occasio est, rescribunt, FRVSTRA ... & FRVSTRA VERERI ... l. 1. & l. ... C. de ... administrat. tut. ... C. de ... pœn. ... l. 15. C. de administ. tutor. ... C. ... sentent. pass. l. ... lit. lib. 12. l. 8. C. de probationib. Et ... TIMERE ... strum lib. ... l. 2. . de ... l. 4. ... l. 19. C. de euictionib. VERERI ... NON ... l. ... C. de euoc... TIONE VERERI ... l. C. de vendend. reb. ciuit. ...

NEM, l. [illegible] & 18. Cod. de donat. quæ sub mod. NVLLAM IVSTAM GERERE SOL[illegible] [illegible]NEM POTES, l. 6. Cod. de codicill. l. 4. Cod. ad Trebellian. l. 2. Cod. ad l. [illegible] MINVS INSTRVCTVS EST QVI TE SOLLICITVM REDDIDIT, [illegible] poss. NIHIL EST QVOD DEBEAS PERTIMESCERE, l. 2. Cod. de [illegible].

[illegible] Impp. su[illegible]tes instruunt his verbis, SCIRE DEBES, l. 1. Cod. de priuileg. d[illegible] l. [illegible] ad l. Falcid. l. 7. C. vt in possess. legator. l. 4. C. de testam. mil. IGNORARE NON DE[illegible], l. [illegible] C. de verbor. significat. SCIRE DEBVISTI, vel DEBVERAS, l. 6 Cod. de [illegible]ntrah[illegible] stipulat. l. 5. C. commun. de successionibus. l. 19 C. de fideiussoribus. l. 1. C. qui [illegible].

A[illegible]bi, SCIS TE PRAESTARE DEBERE, l. 1. C. de oper. libert. & SCIAS, l. [illegible]. C. d[illegible] doo in imper. & l. [illegible]6. C. ad l. Iul. de adulter. l. 3. ff. de aliment. leg. INTELLIGERE DE[illegible], l. 2 C. de luitio. pignor. l. 12. C. de donat. int. vir. INTELLIGERE VOBIS LIBET, l. 11. C. [illegible] libert. c[illegible] INTELLIGIS, l. 7. C. si alie na res pign. l. 1. C. si aduers. libert. l. 4. Cod qui potio[illegible] in pign. l. 2 C. de his qui in prior. credit. l. [illegible] C. si commun. res pign. l. 3. Cod. de contrahend. sti[illegible]at. l. [illegible] C. de fideiussoribus. l. 5. C. de castren. pecul. lib. 2. l. 1. C. [illegible]nde legit. l. [illegible] & [illegible] Cod. de c[illegible]ationibus tutor. l. 18. Cod. de emtionibus. l. [illegible] C. de adoptionibus. l. 1. & 10 C. de donatio[illegible] 6 C. [illegible]d [illegible] F[illegible]b. de Plagiar. l. 7. C. de muneribus patrimon. l. [illegible] C. de his qui non impletis, l. 6 C. de [illegible] quæ vi. l. 4. C. de dolo, l. 4. C. si aduers. rem iudic. l. 1. Cod si aduers. credit. l. 1. C[illegible] en[illegible] d[illegible] mot. ca[illegible] l. [illegible] od. de iurisdict. omn. iud. l. 5. Cod. de [illegible]ct. conuent. l. 17. C[illegible] d[illegible]ationibus int. vir. l. 4. Cod. ne de statu defunctor. l. 1 C. de l[illegible] temp. præscript. l. 1 Cod. de his qui per[illegible]rt. l. 3 Cod. si reus vel accus. PERSPICITIS, l. vlt. Cod de admi[illegible] tor NON IGNORA[illegible], & NON IGNORABI[illegible], l. 1. C. de dote cauta, & l. 3. C. de [illegible]us.

N[illegible] quem etiam [illegible]onent his verbis, IPSE DESPICE, l. 1. C. de edend. CONSVLTIVS [illegible], l. [illegible] C. [illegible]us c[illegible]uf. tu[illegible] l. 1. C. de dolo. FRATER VESTER RECTIVS FE[illegible]ERIT, l. 1. C. [illegible] Co[illegible] de [illegible] SECVRITATI TVAE CONSVLES, l. [illegible] Cod. de crim[illegible] [illegible]RATE CAVTIVS [illegible]IARI, l. 2. C. [illegible] PRIVS EST VT, l. 1 C. de [illegible] qui accus. non poss. CONGRVENTIVS VIDETVR, l. 4 C. de patr. potest. IPSI DELIBERARE DEBI[illegible], l. [illegible] C. de his qui accus. non poss. TECVM DELIBERARE DEBVERAS, l. 1 [illegible] C. [illegible] Co[illegible] BLA[illegible] TIBI NON DEBES, l. 17. C. de donationibus. BLAN[illegible]ITVS [illegible] EST, QVI NON TENERI TE PERSVASIT, l. 12. C. de fideiussoribus. NI[illegible]A [illegible] CIRCVMVENTA ES, l. 11. C. de obligat. & act. MEMINISSE [illegible]M [illegible]R[illegible], [illegible] post. ipt & DVM MEMINERIS, l. 2. C. de his qui-[illegible] dign.

Iam [illegible]: ALIENAM SECTAE MEAE SOLLI[illegible] [illegible]VDINEM [illegible] ad l. Iul. maiest. SECTAE MEORVM TEMPORVM A[illegible]EN[illegible], [illegible] C. d[illegible] SECTA MEA NON PATITVR, l. 5 [illegible]d Cor[illegible] de fals. [illegible]EM[illegible]M MEORVM DISCIPLINA NON PATITVR, l. 2 [illegible] n[illegible] hicus [illegible]. A[illegible] A [illegible]O [illegible] l. [illegible] C [illegible] LONGE A [illegible] BEATITVDINE ESSE CREDIDIMVS, l. 17 Cod. de his qui accus. non poss. [illegible]A [illegible] NO[illegible] TRANQVILLITATEM IMPLORARI NON DECET, [illegible] CASTITATI MEORVM TEMPORVM CONVENIT, l. [illegible] C. ad [illegible] di[illegible] INIVSTVM ET NOSTRIS ALIENVM TEMPORIBVS, l. vlt. C. de [illegible] & [illegible] TEMPORVM MEORVM CONGRVENTEM SENTENTIAM, l. [illegible] C. de [illegible]. Quan[illegible] præci[illegible] caput ex rescripto Traiani ad Didium Secundum, [illegible] est, l. 1 ff. de interdict. & releg. Eius verba sic habent, SCIO RE[illegible] [illegible]FVRVM BONA, AVARITIA SVPERIORVM TEMPORVM FISCO VINDICATA [illegible] ALIVD CLEMENTIAE MEAE CONVENIT · QVI INTER CETERA, [illegible] INNOCENTIAM RATIONVM MEORVM TEMPORVM, HOC QVOQVE [illegible] Idem Traianus Plinio Bithyniæ Proconsuli in hæc verba, qua[illegible] Epist. Plinii, rescripsit: SINE AVCTORE VERO PROPOSITI LI[illegible] NVLLVM [illegible] HABERE DEBENT. NAM ET PESSIMI EXEMPLI, [illegible] NOSTRI SECVLI EST. Plin. etiam Epist. lib. 10. ad eumdem Imp. CONVENIENTISSIMVM, [illegible] TRANQVILLITATI SECVLI TVI PVTAVI. Diocletian. quoque & Maximian. in Edicto contra Manichæos, VT IGITVR, aiunt, STIRPITVS AMPVTARI HAEC

NEQVITIA DE BEATISSIMO NOSTRO SECVLO POSSIT. Symmachus Epist. 31. lib. 10. ad Theodos. *Hoc* SECVLO VESTRO, *hoc virtutibus diuinis dignum est: vt securitatem populi Rom. inter præcipua & prima curetis.* Eiusdem generis sunt hæc, MORIS NON EST NOSTRI, l. 4. C. de emancipat. GRAVISSIMVM VERECVNDIA MEA DVXIT l. 1. C. ne fiscus rem. NON PLACET, l. 2. C. de reb. cred. l. vlt. C. sent. [illegible] non poss. NON EST AEQVVM, l. 4. C. de inoffic. test. INIQVVM EST, l. 7. C. de remissio. pignor. l. 18 C. de his qui accus. non poss. l. 1. C. de fide instrument. NON MODO ABSVRDVM, SED ET INIQVVM EST, l. 9. C. de procurat. NON LICET, l. 15. C de [illegible] l. 1 [illegible] C. ad l. Iul. de adulter. l. 18. C. de transactionib. l. 1. ff. an per al. eau. app. EXEMPLI RATIO MINIME SINIT, l. 8. C. de solution. INIQVI EXEMPLI EST, l. 47. ff. de iud. vel, PESSIMI EXEMPLI, vt Traianus ad Plin. lib. 10. Epist. FAS NON EST l. 12. C de appellationib. l. 1. Cod. de reuocand. donationib. NIMIS GRAVE EST, l. 6. Cod. de test. b. l. 1. ad exhib. in Tit. ex corpore Codicis Hermogen. DVRVM EST, in rescripto Traiani apud Plin. Epist. 72. lib. 10.

Denegant porro actionem, his verbis: ACTIO NON COMPETIT, l. 11. C. de fideiussorib. NVLLA REPETITIO EST, l. 15. C. de negot. gest. NVLLA ACTIO SVPEREST, l. 5. C de solutionib. ACTIONEM INSTITVERE, vel, PERSEQVI NON POTES, l. 1. C de obseq. patron. l. 16. C. ad l. Corn. de fals. NVLLVM IVDICIVM TIBI COMPETIT, [illegible] de contrar. iud. tut. NVLLAM VOS HABERE ACTIONEM MANIFESTVM EST, l. 3 C de inutilib. stipul.

Exceptioni vero locum esse rescribebant [illegible] hæc verba, EXCEPTIONE VTI POTES, vel, POTERIS, l. 15. Cod. de fideiussorib. l. vlt. Cod. ne [illegible] vel Reip. [illegible] l. 3 Cod. de rec. [illegible] EXCEPTIONE TVERI TE POTES. l. 1. C de exceptionib. l. 1. C. de re iud. [illegible] NIBVS VTI POTERITIS, l. 28. C de euictionib. VTERIS DE [illegible] NIBVS [illegible] TIBVS, l. 1. C. de acceptilationib. EXCEPTIONE RECTE SVMMOVEBIS, l. 11. C. [illegible] ctionib. PER DOLI EXCEPTIONEM SVMMOVERI EX[illegible] DEBE[illegible], l. 7. C de inutilib. stipulat. ADVERSVS [illegible] EXCEPT[illegible] [illegible] POSITA [illegible] POTEST, l. 9. C. de contrah. stipul. IVSTA DEFENSIONE TE TVERI [illegible], l. 4. C de his qui in prior. cred. PRAESCRIPTIONIBVS TEMPORIS CAVSAM TVAM [illegible] DEFENDE, l. 1. de fide instr. in Titt. ex corpore Cod Hermog. [illegible] EXCIPE ADVERSARIVM APVD IVDICEM COMPETENTEM, l. 11. de [illegible] Titt. eiusd. Cod. Huc pertinent hæc, DEFENDE CAVSAM TVAM l. 1. [illegible] SOLVTIONE MAGIS QVAM TRANSACTIONE [illegible] DEFENDE [illegible], l. 3. de pact. in Titt eiusdem Codicis.

Tacitis autem obiectionibus ita occurrunt Impp. NEC OBEST, NEC TIBI [illegible] NEC OBESSE TIBI DEBET, vel [illegible] EST, l. 5. C. de pignorib. l. 4. C [illegible] l. 1. C. de pact. conuent. l. 8. C. de negot. gest. l. 1. C. de his quæ sub modo, l. 1. C. [illegible] C. de fide instrum. Alias, NEC AD REM FACIT, l. 4 Cod. [illegible] POTEST, l. 9. C. de solution. Familiaria sunt & illa hæc, MVLTVM INTEREST, l. [illegible] C [illegible] penden. appell. l. 1. C. de bon. lib. l. 6. C. si quis alt. vel sibi, l. 2. C de con[illegible] 1. C. de don. an. nupt. l. 2. C de calumniator.

Accusationem [illegible] suppliantibus faciebant Impp. [illegible] INSTITVERE POTES, vel, DEBES, aut, MINIME PROHIBERIS, [illegible] l. Corn de fals. l. 5. C. de his qui accus. non poss. l. [illegible] C [illegible] reus vel accusat. l. 4 C. ad l. Iul. [illegible] publ. ACCVSARE SOLLEMNITER POTERIS, l. 5 C. ad l. Iul. de adulter. [illegible] MORE ACCVSATIONEM APVD PRAESIDEM PROVINCIAE [illegible] NON PROHIBERIS, l. 3. C. ad l. Iul. de vi. NON [illegible] ACCVSATI[illegible] IMPLETIS SOLLEMNIBVS INSTITVERE, l. 3. C ad l. Corn. de fals. ACCVSATIONEM APVD PRAESIDEM PROVINCIAE CONSTITVERE [illegible], l. 42. Cod. de his qui accus. APVD COMPETENTEM IVDICEM ACCVSARE POTERIS, l. 3. Cod. de nupt. CRIMEN [illegible] VINDICTAM PERSEQVI [illegible], l. 2. C. ad l. Fab. de plagiar. l. 3. & 4. C de [illegible] & MORE SOLITO PERSEQVI DEBE[illegible], l. 14. C ad. l. Iul. de adulter. ADITO PRAESIDE PROVINCIAE REVM [illegible] LARE DEBES, l. 5. C. ad l. Fab. de plagiar. APVD RECTOREM PR[illegible] INSTITVTA ACCVSATIONE PROBA, l. [illegible] C ad l. Cornel. de fals. [illegible] BVS TE INSCRIPTIONIBVS ADSTRINGE, l. 1[illegible]. Cod. de his qui accus. [illegible]

A[illegible]-

ACCVSATIONEM NON PROHIBERIS EXERCERE IN IVDICIO PRAESIDALI, l. 18. Cod. de his qui accus. non poss. SI ACCVSATIONEM INSTITVERIS, TIBI RECTOR PROVINCIAE AVDIENTIAM PRAEBERE NON DVBITABIT, l. 12. C. ad l. Fab. de plagiar.

Aditum vero ad Restitutionis in integrum beneficium dabant hoc modo: POTES, vel, NON PROHIBERIS IN INTEGRVM RESTITVTIONIS AVXILIVM IMPLORARE, l. 2. C. si aduers. credit. l. 3. C. de in integr. restit. l. vlt. C. de filiofam. minor. IN INTEGRVM RESTITVTIONEM POSTVLARE APVD EVM, CVI DE EA RE IVRISDICTIO EST, POTES, l. 1. C. si minor se maior. PRAESES PROVINCIAE IN INTEGRVM RESTITVTIONIS DARE TIBI AVXILIVM DEBET, l. 4. C. de in integ. restit. PRAESES PROVINCIAE CAVSA COGNITA PER IN INTEGRVM RESTITVTIONEM SVBVENIRI TIBI PROVIDEBIT, l. 7. C. de temporib. in integ. restit. AVXILIVM RESTITVTIONIS POSTVLARE POTES, l. 1. C. eod. tit. IN INTEGRVM RESTITVTIONIS AVXILIVM ACCIPERE DEBETIS, l. 1. C. si minor se ab hered. Ipsimet etiam Impp. in l. 1. C. si sæpius in integr. APPELLANDI IVS, aiunt, VOBIS RESTITVIMVS.

Adrogandi plane licentiam mulieri id desideranti non minus scite quam benigne Impp. Diocletian. & Maximian. l. 5. C. de adoptionib. ita indulgent: QVONIAM *in solatium amissorum tuorum filiorum cupis priuignum tuum vicem legitimæ sobolis obtinere*, ANNVIMVS VOTIS IVIS, SECVNDVM EA QVAE ADNOTAVIMVS: ET EVM, PERINDE ATQVE EX TE PROGENITVM, AD VICEM NATVRALIS LEGITIMIQVE FILII HABERE PERMITTIMVS.

Nec immerito certe [illegible] aribus togati ordinis nostri sermonibus iurisperiti illius, quo libellos agente tot egregia Diocletiani & Maximiani rescripta emissa sunt, nomen requiri & desiderari [illegible]. [illegible] enim est in tanta scriptorum copia, nullum tanti viri, cui nostra artium [illegible] Iurisprudentia plurimum debet, non præconem modo, sed ne nomenclatorem quidem, qui nomen [illegible] ederet, inuenimus. Sed interciderit licet nomen, non tamen tam muta erit, aut tam [illegible] posteritas, vt de eius laudibus conticescat. Te, quisquis es, iuris antistes sanctissime, suspicio, colo, veneror, & hæc ignotæ tuæ memoriæ iusta facio, ne minime conclamatus iaceas. Rescripta porro quibus de agimus, non Latina tantum, sed & Græca lingua concipiebantur. Exempla Græcorum rescriptorum aliquot in Pandectis habemus, veluti Diui Pii in l. 1. §. 1. ff. de appellationibus Hadriani atque Antonini Pii apud Iustin. martyr. Apolog. 2. pro Christianis, & in l. 37. & 48. ff. de Iudic. Diuorum fratrum, & Eluii Pertinacis in l. 5. § [illegible] tur & §. licet. ff. de iure immunit. Exemplum etiam Rescripti Iulii Cæsaris [illegible] conceptum exstat apud Ioseph. lib. 14. Antiq. Iudaic. cap. 18.

Sed [illegible] ne cui nimius & misere diligens in his Rescriptorum formulis colligendis fuisse [illegible]ar. Testatum tamen relinquam eas fere omnes a me ex melioris notæ Rescriptis elicitas [illegible] descriptas esse: & hactenus in his potissimum excutiendis laborasse me, quæ ad [illegible] rescripsisse eos vel maxime Principes comperi, quibus in consilio Iuris auctores fuisse historiarum monumentis proditum est. Reliquorum enim Rescripta non æque ad animum meum pertinent. Quamquam vt [illegible] us ingrauescentis æque ac florentis ætatis Imperii Rom. stylus à me lumen accipiat, de his quoque suo loco, [illegible] etiam [illegible] occasio datur, posthac sine detrectatione dicam. Interim ad alteram Rescriptorum speciem progrediamur.

[illegible] it oitur nō ad Libellos modo & Desideria, sed & ad Consultationes, Relationesque Consulum, Pretorum, Proconsulum, Præsidum Prouinciarum, Legatorum Cæsaris, Ratio[illegible], [illegible] Iudicum, Imperatores rescripsisse. Nam Magistratus, prouinciarumve R[illegible] de re aliqua dubitabant, ad principem referebant, eumque consulebant, & is ad con[illegible]nes eorum rescribebat, l. 1. ff. de appellationibus. l. 11. §. ex facto, ff. de minoribus. l. 1. ff. de [illegible] iciend. vent. l. 32. §. cum quidam, ff. de recept. qui arbitr. §. sed & maior. Institut. de [illegible] su[illegible] vel al. tut. Idque ex Plin. lib. 10. Epist. ad Traian. cognoscitur. Nam [illegible] ius [illegible]. solæ prope omnes in hoc consultationum genere versantur. Nec tamen omnibus [illegible] Principis [illegible]erat. Sic enim Vlpian. in l. 6. §. legatos, ff. de offic. Procons. *Legatos non* [illegible] PRINCIPEM CONSVLERE, *sed Proconsulem suum: & is ad consultationes Lega*[illegible] *respondere*.

[illegible] de omnibus quæstionibus consuli se Principes patiebantur, vt apparet ex Rescripto Hadriani in l. 6. ff. ad l. Fab. de plagiar. Qua de re exstat in l. 1. de Relationibus in C. Theod.

Constantini constitutio ad Plotianum Lucaniæ Correctorem, in hæc verba: *Super paucis, quæ iuridica sententia decidi non possunt, nostram debet consulere maiestatem, ne occupationes nostras interrumpas: cum litigatoribus legitimum remaneat arbitrium à sententia prouocandi.* Idem in l. 2. de operibus publicis, in eodem Cod. *De rebus autem præcipuis, maximisque, non de quibuscumque vilissimis, nostrum debent interpellare consilium.* Proinde Plinius Bithyniam Proconsulari imperio obtinens, Traianum, prius veniam [illegible] it [illegible] *Salua magnitudine tua,* DOMINE, *descendas oportet ad meas curas: cum ius mihi dederis* REFERENDI AD TE, *de quibus dubito.* Et alia Epistola idem Plinius Traiano *Summas,* ait, DOMINE, *gratias ago, quod inter maximas occupationes, iis* DE QVIBVS TE CONSVLVI, *me quoque regere* DIGNATVS ES. Et alias: *Sollemne est mihi,* DOMINE *omnia de quibus dubito* AD TE REFERRE.

Ex diuerso quædam erant de quibus Principem consulere prouinciarum [illegible] necesse habebant. Modestin. in l. 6. ff. de operibus pub. *De operibus quæ in muris, vel portis vel rebus publicis fiunt, aut si muri exstruantur, D. Marcus rescripsit,* PRAESIDEM ADITUM CONSVLERE PRINCIPEM DEBERE. Mandatam etiam legato iurisdictionem Procon [illegible] mere inconsulto principe non debere ait Vlpianus in l. 6. §. 1. ff. de offic Procon. [illegible] quoque prouinciarum quoties aliquem in insulam deportandum putabant, adnot [illegible] bendum Principi, vt in insulam deportaretur: sic deinde principi scribebant, [illegible] nione, vt princeps æstimaret an sequenda esset eorum sententia, vt ex l. 6. §. 1. ff. de int [illegible] & releg. l. 1. §. Hi quibus. ff. de legat. 3. & l. 6. §. Eius qui ff. de inoffic. rup. l. 1. [illegible] quan [illegible] d. sit, liquet. Quinetiam vbi reum in insulam relegandum viderі pronunt [illegible] bant, [illegible] se, id est, ad eius prouinciæ quam administrabant formam pertinentem, non haberent, Imperatori scribebant, vt ipse insulam adsignaret, l. 7. ff. de interdictis & releg. Præterea Decuriones & Principales ciuitatum punire sibi Præses permittere non debebat: sed [illegible] rem, & Principi scribere de pœna eorum, l. 1. ff. quan. appelland. sit, l. 6. §. Eius qui, ff. de iniusto rup. l. 15. & l. 27. ff. de pœnis.

Atque adeo Principes ipsi consuli se iubebant. Et ita in Rescripto Marci & Commodi in l. 14. de offic. Præsid. CONSVLES NOS, VT AESTIMEMVS, &c Et in l. 1. C [illegible] *Allega Præsidi prouinciæ: qui* RE DILIGENTER INSPECTA, *vtilitatem communem* [illegible] SCRIBET NOBIS QVAE COMPERERIT: *& an habenda sit ratio vestri, & quatenus,* EXISTIMABIMVS. Idem confirmatur l. 1. de [illegible], & l. 1. si nuptiar. ex re [illegible] pt. [illegible] Cod Th [illegible]

R[illegible] ipsisse autem Principes Consulibus, inueniet, cui curæ erit in l. 29. §. [illegible] l. Iul. de adult. l. [illegible] §. si quis, ff. de appellat. Prætorib [illegible] l. [illegible] ff. de in integ. restit. [illegible] ff de inspicien. vent & l. [illegible] §. [illegible] ea, ff. de vent. in pos. m[illegible] Proconsulibus [illegible] qui sunt sui v[illegible] ur. l. [illegible] ff de offic Procons. l. [illegible] ff. de re iudic. l. [illegible] §. 1 [illegible] l. 1 [illegible] ff. ad Turp [illegible] l. [illegible] ff de quæstion. bus l. [illegible] §. 1. ff. de offic [illegible] cui m[illegible] Idem Diuus, ff. de test: bus Præsidibu[illegible] [illegible] 2. [illegible] autem, [illegible] de [illegible] 7. §. interdicere, ff. de int [illegible] & releg l. [illegible] ff de captiu. & postlim l. 3. §. Sp[illegible] Legatis Cæsaris seu prouinciarum [illegible] l. [illegible] ff de test[illegible] bus. l. [illegible] §. vlt ff de exc[illegible] custod. & exhib. reor. Consultos etiam a Procuratoribus suis [illegible] Paulus in l. 48. ff. de iure fisc

Sollemnia plane verba litterarum quibus P[illegible] consulebant [illegible] h[illegible], DOMINE, RESCRIBAS. Plinius Epist. 91. lib. [illegible] *Quid habere iuris* [illegible] *Ponticas ciuitates, in exigendis pecuniis, quæ illis, vel ex locationibus,* [illegible] *causis debeantur,* ROGO DOMINE, RESCRIBAS. Idem Epist. 29. eiusde[illegible] *debeam sequi,* ROGO DOMINE, SCRIBAS. Et Epist. 27. *In futurum quid* [illegible] *ernari* [illegible] ROGO, RESCRIBAS. Item Epist 91. *Quod an celebrandum sit, & quatenus,* PV[illegible] SCRIBAS. Item alias, TE DOMINE, ROGO, VT QVID SENTIAS RE[illegible] *aut consilium meum confirmare, aut errorem emendare* DIGNERIS. Et al[illegible] *An or*[illegible] *nari, & quamdiu* VELIS, ROGO SCRIBAS, *meque hæsitatione l*[illegible] TE ROGO, *vt mihi præcipere* DIGNERIS *quid me putes obseruare debere.* Item, [illegible] MINE CONSILIO ME REGAS [illegible] ITANTEM *virum,* &c

Sed huius m[illegible] consultationi [illegible] exemplum ex[illegible] in fra[illegible] à P. Pithœo editi. Hic enim [illegible] anus Hadrianum a Taurino [illegible] consultum te[illegible] ipsi[illegible] re[illegible]. Deinde ait, *Verba consultationis & rescripti ita* [illegible]

F[illegible]

EM. INTER CLODIVM, OPTIME IMPERATOR, ET EVARISTVM COGNOVIT, QVOD CLODIVS LVPI FILIVS IN CONVIVIO, DVM SAGO IACTATVR, CVLPA MARII EVARISTI ITA MALE ACCEPTVS FVERIT, VT POST DIEM QVINTVM MORERETVR. ADQVE APPAREBAT NVLLA INIMICITIA CVM EVARISTI FVISSET, NEC CVPIDITATIS CVLPAM COERCENDVM CREDIDIT, VT CETERI EIVSDEM AETATIS IVVENES EMENDARENTVR. IDEOQVE MARIO EVARISTO, VRBE, ITALIA, PROVINCIA BAETICAE IN QVINQVENNIVM INTER[illegible]IXIT DECREVIT, ET IMPENDI CAVSA, DVO MILLIA PATRI EIVS PERSOLVERET EVARISTVS, QVOD MANIFESTA EIVS FVERAT PAVPERTAS VELLET. *Verba Rescripti*: POENAM MARI EVARISTI RECTE EGN. TAVRINE MODERATVS ES AD MODVM CVLPAE. REFERT ENIM ET IN MAIORIBVS DELICTIS CONSVLTO ALIQVID ADMITTATVR, AN CASV, &c. *Et s[illegible] in omnibus criminibus distinctio haec pœnam aut iustam eligere debet, aut temperamentum a[illegible]re.* Hadriani ne sit an Vlpiani, non immerito dubitari potest: nec vt in hanc potius quam in illam sententiam inclinem, quidquam mouet, l. 5. §. vlt. ff. de pœn. in qua Triboniani manum adgnoscere mihi videor. Est enim caput illud ex Vlpiani lib. 7. de offic. Proconsul. quo de [illegible] iis & [illegible]eneficiis tractabatur: vnde & locus ille Fragmentorum sumptus est: quem Tribonianus in duas partes diduxit. Vnam proposuit in l. 4. §. 1. ff. ad l. Cornel. de sicar. Alteram [illegible] d. l. [illegible] §. vlt. Verum quid hæ notæ E M. in capite illius Fragmentorum loci ad [illegible] ipsæ significent, nodus est vindice dignus. Soluat qui Sphingem habet. Quanquam, quoniam di[illegible] liberi ex Magnonis notis coniiciendi locus relinquitur, Epistolam Ignatii Taurini a Rescripto Hadriani ita distingui, & has notas, Epistolam Missam, indicare.

Quin, & aliis quoque verborum formulis Imperatores consulebantur. Plinius enim suis ad Traianum litteris nuncait, CONSVLENDVM TE EXISTIMAVI QVID OBSERVARI VELLES. Nunc, TE DOMINE, *Maximum Pontificem*, CONSVLENDVM PVTAVI QVID ME OBSERVARE VELIS. Alias vero, *De his autem qui non gessissent, sic hæsitabam*: PER QVOD EFFECTVM EST, VT TE DOMINE, CONSVLEREM, QVID OBSERVARI VELLES. Et alias: *Negaunt*: PER QVOD EFFECTVM EST, VT TE CONSVLEREM, *an reddendum eum suæ pœnæ, an grauius aliquid, & quid potissimum constituendum* PVTARES. Alibi est: TE DOMINE ROGO, *vt me in hoc præcipue genere cognitionis*, REGERE DIGNERIS. Et alibi *Ideoque dilata cognitione*, AD CONSVLENDVM TE, *decucurri. Visa est enim mihi digna res* CONSVLTATIONE. Item alias: *Quibus ex causis integram cognitionem differendam existimaui*, VT TE, DOMINE, CONSVLEREM, QVID SEQVENDVM PVTARES. Et alio loco *Nihil decernendum putaui, donec* TE CONSVLEREM DE EO *quod mihi constitutione tua dignum videbatur*. Et alias: *Hic quoque non mediocriter hæreo*, &c. ROGO ERGO VT DVBITATIONEM MEAM REGERE, *id est, beneficia tuo interpretari*, IPSE DIGNERIS. Alia Epist. *Necessarium existimaui*, CONSVLERE TE, QVID SERVANDVM PVTARES. Item, *Supplicium di[illegible]*, VT TE CONSVLEREM DE MODO POENAE. Alias. DESPICE DOMINE AN NECESSARIVM PVTES. Et DISPICE ERGO DOMINE, *num [illegible]* PVTES. Extant etiam Relationum exempla apud Symmachum Epist. 29. 3[illegible] [illegible]8. 39. 4[illegible] 41. 43. 44. 45. 46. 51. [illegible] 53. 55. 58. & [illegible] lib. [illegible], quæ ab ipso fonte petenda arbitrio cuiusque relinquo.

Huiusmodi autem Consultationibus, Acta, Instrumenta, Libelli partium, Decreta, Edicta, quæque alia ad causam pertinebant, subiici consueuerant. Plinius lib. 10. Epistolar. ad Traianum *Decretum Calui & Edictum, Item decretum Bassi his litteris subieci*. Et alia Epistola. *Ea quæ sunt vtrimque recitata, his litteris subieci*. Idem alias: *Exegi, vt quæ d[illegible] quæque recitabant, libello complecterentur*: QVEM TIBI *qualem acceperam*, MISI, *quamuis intelligerem, pleraque ex illo, ad id de quo quæritur, non pertinere*. Idem, CAPITA LEGIS, TVM EDICTVM AVGVSTI LITERIS SVBIECI. Et alibi. CAPITA LEGIS HIS LITERIS SVBIECI. Et alias *Flauius Archippus per salutem æternitatemque tuam petiit à me, vt libellum quem mihi dedit, mitterem tibi. Quod ego [illegible] prastandum putaui: ita tamen, vt ins[illegible]rum me [illegible]um accusatrices eius facerem. A [illegible] acceptum* LIBELLVM HIS EPISTOLIS IVNXI *quo facilius velut [illegible]raque parte*, [illegible]ERES, QVID STATVENDVM PVTARES. Sed & cum Imperatori [illegible] [illegible]um litterarum litigatoribus quandoque editum, ostendit l. vlt. ff. quando appellan. sit.

Constantinus plane in l.1.& 8.de appellationibus, in Cod. Theod. constituit, vt vbi Iudices ad principem referendum esse in negotio ciuili ducerent, Consultationis exemplum litigatoribus intra 10. dies continuos edi apud acta iuberent, vt si cui forte relatio eorum vel minus plana vel contraria videretur, is Refutatorias Preces similiter apud acta offerret intra dies quinque continuos, postquam illi consultationis exemplum editum esset. Deinde vt Iudices omnia apud se vel aliis negotia gesta, consultationi cum Refutatoriis litigantis adnecterent. Quinque vero diebus transactis, nec offerentem preces Refutatorias litigatorem audiri, sed sine his, quoniam intra statutum tempus oblatæ non essent, gesta omnia ad principis scientiam referre. Eaque est Constantiana, & patria lex, cuius fit mentio in l.5. de relationib. & l. 24.de appellationib.eodem Cod. Id quod ipsemet Constantius confirmans l. 5. de appellationib.eodem C.addit, vt intra vicesimum diem, quæcumque ad instructionem causæ pertinerent, ad comitatum principis properantissime adferrentur. Idem Imp.in Relationibus, Acta vt gesta essent, Refutatoriosque libellos vti oblati erant, referri oportere sanxit, l. 24.eodem tit. Valentinianus vero & Valens l.3.de relationib.in C.Theod. vetant referri, non edito prius consultationis exemplo, vt vel allegationibus refellerentur, vel probarentur adsensu. Ad[illegible]derunt iidem cum Gratiano, l.4 eod.tit.vt omnem omnino causam relationis series comprehenderet, actis etiam necessario sociandis. Iidem Impp. in l.5. eodem tit.constituerunt, o[illegible] ad eam de qua referebatur causam pertinentia acta transmitti, vel instructiones necessarias plene actis inseri, vt ait l.9.de appellationib.in C Th. Secundum quæ Symmach.Epist.29.l br.1[illegible] *Vt gesta*, ait, LITERIS CONNEXA *monstrabunt*. Et Epist.37. *Coniunctæ paginæ* ALLEGATIONES PARTIVM ET SVPPLEMENTA *sumpserunt*. Idem Epistol. 38. *Fidem* LITERIS SO[illegible]IATA GESTA *præstabunt*. Et Epist.40. *Diuino arbitrio numinis vestri*, SVBDITIS ALLEGAT[illegible]ONIBVS PARTIVM, *summam negotii reseruaui*. Item Epistol. 41. GESTA ET S[illegible]PPLEMENTA PATRIS VTRIV[illegible]QVE SVBIECI. Epistol. 43. *Præsto sunt* MONVMENTA GESTORVM: PARTIVM QVOQVE SVPPLEMENTA *non desunt*. Epist.44. *Fides* GESTIS RERVM [illegible]O HAERENTIBVS *explicatur*. Et Epistol.45. *Cuius meritum perennitas vestra lectis* GESTIS A[illegible] REFVTATORIIS COHAERENTIBVS, *æstimabit*. Et Epistol. 46. *Omnium* GESTORVM *fi[illegible]* DOCVMENTA SVPPLEMENTIS PARTIVM, RELATIONI, EX MORE, SOCIATA SVN[illegible]. Et Epist.53. *Præsto est* GESTORVM FIDES, *quæ perennitatem vestram possit instruere*. Et Ep[illegible]. 58. RELATIONI GESTA CONIVNXI. Et Epistol. 63. RELATIONI GESTA SVBTEXVI, PARTIVM *quoque* SVPPLEMENTA SOCIAVI.

De huiusmodi porro Rescriptorum specie, vix quidquam in vniuersum, q[illegible]od certam quasi formam habeat, constitui potest. Vt tamen eorum conceptio cuiuis nota sit, singularia aliqu[illegible]t huius generis Rescriptorum exempla subiiciam. Ponam autem primo loco ea q[illegible]æ [illegible]d mandatas cognitiones pertinent. Callistratus in l. [illegible] ff.de re iudic. Diuum Had[illegible]ianum ita rescripsisse tradit: EXEMPLVM LIBELLI DATI MIHI A IVLIO TARENTINO MITTI TIBI IVSSI. *Tu*, SI TIBI PROBAVERIT, *conspiratione aduersariorum, & testibus pecunia corruptis, oppressum* [illegible]E, ET REM SEVERE VINDICA, *& si qua a iudice tam malo exemplo circumscripto iudicata sunt*, IN INTEGRVM RESTITVE. Vlpianus in l. [illegible] ff. ad [illegible] Iul. d[illegible] vi publ. Diuum Pium ita rescripsisse refert. EXEMPLVM LIBELLI DATI MIHI A DOMITI[illegible] SILVANO, NOMINE DOMITII SILVANI PA[illegible]RVI, SVBIICI IVSSI, *motus querela eius, qua significauit, filium suum ingenuum, iuuenem admodum, raptum* [illegible] *atque conclusum: mox verberibus ac tormentis vsque ad summum periculum adflictum*: GEM[illegible]NE [illegible]ARISSIME, VELIM AVDIAS EVM: ET SI COMPERERIS HAEC ITA ADMISSA, REM SEVERE EXSE[illegible]VARIS. Idem Vlpian. in [illegible].3.ff.de ali[illegible]ent.leg. hoc re[illegible]riptum citat: EXEMPLVM LIBELLI DATI MIHI A LIBERTIS S[illegible]LII MISI VOBIS, SCIENS AD EXEMPLVM I[illegible]AM REM PERTINERE: *quia multi testamentis suis præstari libertis iubent necessaria, quæ quia minimi æris sunt, ad nihilum perducuntur, cum plures heredes cœperunt per successiones exs[illegible]ster*[illegible] QVA[illegible]E CAVSA PVTO VOS RECTE FACTVROS, *si conuocatis Familiæ heredibus, procuratoribusve eorum*, CONSTITVERITIS, *cui a ceteris dari debeat pecunia, ex cuius [illegible]uris al[illegible]menta præstentur*. Idem [illegible] l[illegible].ff.de [illegible]is qui [illegible] vel [illegible] R[illegible]scriptum Diui P[illegible]i ad Ælium Marcianum Proconsulem Beticæ commemorat in hæc verba: *Dominorum quidem potestatem in suos seruos illibatam esse oportet, nec cuiquam hominum ius suum detrahi. Sed [illegible]ominorũ interest, ne auxilium contra sæuitiam vel famem, vel intolerabilem iniuriam denegetur iis, qui iuste deprecantur*. IDEOQVE COGNOSCE DE QV[illegible]REL[illegible]S EORV[illegible], *qui ex familia Iu[illegible] [illegible]abini ad statuam confugerunt: & si vel durius habitos, quam æquum est, vel infami iniuria affectos* CO[illegible]NO[illegible]ERIS,

VENIRI

VENIRI IVBE, *ita vt in potestatem domini non reuertantur.* Idem in l. 1. ff. de inspicien. vent. *Diui fratres Valerio Prisciano Pratori Vrbano in hac verba rescripserunt*: NOVAM REM DESIDERARE RVTILIVS SEVERVS VIDETVR, *vt vxori qua ab eo diuerterat, & se non esse pregnatem profiteatur, custodem apponat. Et ideo* NEMO MIRABITVR, SI NOS QVOQVE NOVVM CONSILIVM ET REMEDIVM SVGGERAMVS. *Igitur, si perstat in eadem postulatione*, COMMODISSIMVM EST, *eligi honestissima femina domum, in quam Domitia veniat: & ibi tres obstetrices probata & artis & fidei, qua a te adsumpta fuerint, eam inspiciant. Et si quidem vel omnes vel dua renuntiauerint*, PRAE[GN]ATEM VIDERI *tunc persuadendum mulieri erit, vt perinde custodem admittat, atque si ipsa hoc desiderasset. Quod si enixa non fuerit*, SCIAT MARI[T]VS AD INVIDIAM EXISTIMATIONEMQVE SVAM PERTINERE. *vt non immerito possit videri captasse hoc ad aliquam mulieris iniuriam. Si autem vel omnes, vel plures non esse grauidam renuntiauerint*, NVLLA CAVSA CVSTODIENDI ERIT. Idem in l. 27. ff. de liberi. caus. *Diui fratres Proculo & Munatio rescripserunt. Cum Romulus, de cuius statu quaritur, pupillaris atatis sit: an exigente Var ia Hedene matre, & consentiente Vario Hermete tutore, ad tempus pubertatis causa differenda sit*, VESTRAE GRAVITAT[I]S EST, EX [I]P[S]E PERSONARVM, QVOD VTILE EST PVPILLO, CONSTITVERE. Diocletian. & Maximian. ad Rationalem, l. 1. Cod. de bon. vacantib. SCIRE DEBET GRAVITAS TVA. Rectoribus certe prouinciarum GRAVITATIS elogium a[ttrib]utum liquet ex l. 18. C. de pactis, & l. 4. C. si aduersus rem iudic. Modestinus in l. 15. §. vltim. ff. de excu[s]atio[n]ibus, Hadrianum Legato Lygdonensi ita rescripsisse ait: *Si Clodius Macer quamuis filiusfam. sit, idoneus tutor esse videbitur: pater autem eius idcirco cauere non vult, vt filium suum tutela eximat, & in hoc artificio perseuerauerit*, EXISTIMO TE HVIC FRAVDI RECTE OCCVRSVRVM, &c. Vlpianus in l. 1. §. si ea quæ. ff. de ventre in possess. mitt. *Diuus Hadrianus Proculo Pratori rescripsit*: VT SVMMATIM DE RE COGNOSCERET, ET SI MANIFESTA CALVMNIA VIDEBITVR, EIVS *qua ventris nomine in possessione mitti* DESIDERAT, NIHIL NOVI DECERNERET: *si dubitari de re poterit*, OPERAM DARET, *ne praiudicium fiat ei quod in vtero est.* Impp. Seuerus & Antoninus in l. 1. Cod. de [litig]. & [eo] loc. NON VIDETVR NOBIS *rationem habere sententia decessoris tui, qui cum cognouisset inter petitorem & procuratorem, non procuratorem, sed ipsam dominam litis condemnauit cuius persona in iudicio non fuit.* POTES IGITVR, VTRE INTEGRA, DE CAVSA CO[G]NOSCERE. Diocletian. in l. 1. C. ne liceat potentiorib. INTER LITIGATORES AVDIENTIAM TVAM IMPERTIRI DEBEBIS. Paulus in l. 3. §. Imperator, ff. de legat. 2. IMPER. ALEXAND. A. CLAVDIO IVLIANO PRAEFECTO VRBI. SI LIQVET TIBI, IVLIANE CHARISSIME, *auiam interuertenda inofficiosi querela patrimonii suum donationibus in nepotem factis exinanisse*: RATIO DEPOSCIT, *id quod donatum est pro media parte reuocari.*

Vt vero ad consultationem Præsidum de pœnis reorum rescriberent, patet ex l. Pædius. §. 1. ff de incend. ruin. naufr. in qua Paulus Antoninum de his qui prædam ex naufragio diripuissent [rescripsisse refert]: Q[uod] *de naufragiis nauis & ratis* SCRIPSISTI MIHI, *eo pertinet* VT EXPLORES, *qua pœna adficiendos* EOS PVTEM, *qui diripuisse aliqua ex illis probantur.* ET FACILE, VT OPINOR, CON[S]TITVI POTE[S]T. *Nam plurimum interest, per[it]ura coll[e]gerint, an qua seruari possint, flagitiose inuaserint. Ideoque si grauior prada vi a[p]e[r]ta vi[d]ebitur, liberos quidem fustibus casos in triennium* RELE[G]ABIS: *aut si sordidiores erunt, in opus publicum eiusdem temporis* DABIS: *seruos flagellis ca[sos] in metallum* DAMNA[B]IS. *Si non magna pecunia res fuerint, liberos fustibus, seruos flagellis casos* DIMITTERE POTERI[S]. *Et omnino, vt in ceteris, ita huiusmodi causis, ex personarum conditione & rerum qualitate, & diligenter sunt* AESTIMANDAE, *ne quid aut durius aut remissius constituatur*, QVAM CAVSA POSTVLABIT. Callistratus in l. 11. ff. de termino moto. *Diuus Hadrianus in hac verba rescripsit*: *Quin pessimum factum sit eorum qui terminos finium causa positos propulerunt*, DVBITARI NON POTEST. DE POENA TAMEN MO[D]V[S] *ex conditione persona & mente facientis magis* STATVI POTEST. *Nam si splendidiores persona sunt, qua conuincuntur: non dubie occupandorum alienorum finium causa id admiserunt.* ET POSSVNT *in tempus, vt cuiusq. patiatur atas,* RELEGARI, *id est si iuuenior, in longius, si senior, recisius. Si vero alis negotium gesserunt, & ministerio functi sunt*: CASTIGARI, *& ad opus biennio* [D]ARI. *Quod si per ignorantiam, aut fortuito lapides furati sunt*, SVFFICIET EOS VERBERIBVS DECIDERE. In fragm. Pit[h]œan. Tit. 1. Hadriani rescriptum ex Vlp lib. 7. de offi. procos. refertur in hæc verba: *Et qui hominem occidit, absolui solet, scilicet si non occidendi animo id admisit: & qui non occidit, sed voluit occidere, pro homicida damnatur.* E RE ITAQVE CON-

STITVENDVM EST; *ex quo ferro percussit ipsa funditus. Nam si gladium instrinxit, aut telo percussit*, QVID DVBIVM EST *quin occidendi animo percusserit? Si lapide percussit, aut cucuma, aut cum forte rixaretur, ferro percussit, sed non occidendi mente.* ERGO HOC EXQVIRITE, *& si voluntas occidendi fuit, ut homicidam servum supplicio cum luce* IVBETE AFFICI.

Vlpian. in l. 1. ff. de S. C. Silaniano Hadrianum ita rescripsisse ait: *Servi quotiens dominis suis auxilium ferre possunt, non debent salutem eorum suam anteponere. Potuisse autem ancillam, quæ in eo (l)o conclausa cum domina sua fuerat, auxilium ei ferre, si non corpore suo, at certe voce plorantem, ut hi qui in domo fuerant, aut vicini audirent, hoc ipsum manifestum est, quod dixit percussore fore sibi mortem minatum, si proclamasset.* VLTIMVM VTIQVE SVPPLICIVM [PA]TI DEBET, *vel hoc, ne ceteri servi credant, in periculo dominorum sibi quemq. consulere debere.* Idem in l. vlt. ff. de offi. præfecti vi[gi]l. *Impp. Severus & Antoninus Iunio Rufino Præfecto vigilum i[t]a rescrip[s]erunt.* INSVLARIOS, *& eos qui negligenter ignes apud se habuerint,* POTES FVSTIBVS, VEL FLAGELLIS CAEDI IVBERE *eos autem, qui dolo fecisse incendium convincentur,* AD FABIVM CILONEM PRAEFECTVM VEL AMICVM NOSTRVM REMITTES. Callistrat. in l. 3. §. item d. ivus ff. de testib. Hadrianum Iunio Rufino Proconsuli Macedoniæ hæc rescripsisse commemorat: *Quod crimina obiecerit* APVD ME *Alexander Apro, & quia non probabat, nec testes producebat, sed testimoniis uti volebat,* QVIBVS APVD ME LOCVS NON EST, NAM IPSOS IN[TERRO]GARE SOLEO: QVEM REMISI AD PROVINCIAE PRAESIDEM, VT IS DE FIDE TESTIVM QVAERERET: *& nisi implesset quod intenderat,* RELEGAR[ET]VR. Vlpian. in l. 14 ff de offic. præsid. Diuum Marcum & Commodum Scapulæ Tertyllo sic rescripsisse tradit. SI TIBI LIQVIDO COMPERTVM EST, *Ælium Priscum in eo furore esse, ut [continua] mentis alienatione omni intellectu careat: nec subest ulla suspicio matrem ab eo simulatione dementiæ occisam* POTES DE MODO POENAE EIVS DISSIMVLARE *cum satis furore ipso puniatur & tamen diligentius custodiendus erit, ac,* SI PVTABIS, *etiā vinculo coercendus:* [...] *tutela eius, & securitatem proximorum pertinebit. Si vero, ut [plerumque] ad[so]let, intervallis quibusdam sensu saniore, non forte eo momento scelus admiserit, nec morbo eius danda est venia,* [DILIGENTER] EXPLORABIS: *& si quid tale compereris,* CONSVLES NOS, VT AESTIMEMVS, *an per [im]manitatem facinoris, si eum posset videri sentire, commiserit supplicio adficiendus sit.* CVM AVTEM EX LITERIS TVIS COGNOVERIMVS *tali eum loco atq. ordine esse, ut a suis vel etiam [in pro]pria villa custodiatur:* RECTE FACTVRVS NOBIS VIDERIS, *si eos a quibus illo tempore [ob]servatus esset, vocaveris, &* CAVSSAM *tantæ negligentiæ* EXCVSSERIS, *& in unumquemq. [pr]out tibi levari vel onerari culpa eius videbitur,* [C]ONSTITVERIS, *&c.* Callistratus in l. [...] ff. de Sc [Silan.] *Diuus Marcus Commodus Pro[consuli] rescripsit in hæc verba:* CVM CONSTITERIT APVD TE PISO CARISSIME, *Iulium Donatum [p]osteaquam conterritus adventu latronum profugerat villam [s]a[uciatum] vulneratum [...] mox testamento [...], purgasse officium securorum suorū:* NEC PIETAS PRO SERVIS, NEC SOLLICITVDO HEREDIS OBTINERE DEBET, VT AD POENAM VOCENTVR, *quos absoluit dominus ipse.* Exstat & Diuorū fratrū Epistola in l. 1 §. vlt. ff. de quæstionib. ad Voconium Saxam [...] mod[...] PRVDENTER, ET EGREGIA RATIONE HVMANITATIS, SAXA CARISSIME, *[...] servū, qui homicidiū in se confingeret metu ad dominum reuertendi [su]spectus [...] perseuerante [...] a demonstratione,* DAMNASTI, QVAESITVRVS, *de con[sci]is quos [...] habere se commentitus fuerat, ut ad certiore[m] sui de se confessione peruenires.* NEC FRVSTRA FVIT TAM PRVDENS CONSILIVM TVVM *cum in tormentis constiterit, neq. illos ei con[sci]os fuisse, & ipsum de se temere cōmentum.* POTES ITAQVE DECRETI GRATIAM FACERE, *& eum per officium [...] ne umquam in potestate domini reuertatur, quem [...] accepto* CERTVM HABEMVS *libenter [...] aliturum.* Ad Cōn[...]tiones, Re[...] [...] præ[...] [...] legato prouinciæ [...] hæc [...] TV MA[...] [...] *fides habenda sit testib. quis [...] & cuius [...] sint dicere, utrum unum, eumdemq. meditatum sermonem attulerint: an ad ea, quæ interr[ogaueris ex] tempore verisimilia responderint.* [...] Hadri[anus] [...] *Qua argumenta ad qu[...] sicuti non semper [...] uti cuiusq. rei sufficiant, nullo certo modo [...] fieri non semper [...] ueritas deprehen[...] testium aliorum dig[nit]as & aucto[ritas] [...] dum.* [...] *probationis speciem* [...] [SE]NTENTIA ANIMI TVI TE AESTIMARE OPORTERE, *quid aut credas, aut parum tibi [pro]batum opinaris.* [...]

toris ad Gabinium Maximum rescriptum citat huiusmodi. *Alia est auctoritas præsentium testium, alia testimoniorum quæ recitari solent.* TECVM ERGO DELIBERA, *ut si retinere eos velis, des eis impendia.* Addit ibidem, Diuos Fratres ita rescripsisse. *Quod ad testes euocandos pertinet,* DILIGENTIAE IVDICANTIS EST EXPLORARE, *quæ consuetudo in ea prouincia, in qua iudicat, fuerit. Nam si probabitur, sæpe in aliam ciuitatem testimonii gratia plerosq. euocatos.* NON ESSE DVBITANDVM, *quin euocandi sint, quos necessarios in ipsa cognitione deprehenderit qui iudicat.*

Interdum etiam sine causa se consuli rescribebant. Exemplum est in l. 6. ff. de l. Fab. de plagiar. in qua Callistratus Hadrianum rescripsisse ait, in hæc verba. *Seruos alienos qui sollicitauerit, aut intercéperit, crimine plagii quod illi intenditur, teneatur, necne,* FACIT QVAESTIONEM. ET IDEO NON ME CONSVLI DE EA RE OPORTET: SED QVOD VERISSIMVM IN RE PRAESENTI COGNOSCITVR, SEQVI IVDICEM OPORTET. *Plane autem* SCIRE DEBET, *posse aliquem furti crimine ob seruos alienos interceptos teneri, nec idcirco tamen statim plagiarium esse existimari.* Sic Traianus Plinio: POTVISTI NON HAERERE, MI SECVNDE CARISSIME, CIRCA ID DE QVO ME CONSVLENDVM EXISTIMASTI. CVM PROPOSITVM MEVM OPTIME NOSSES, NON EX METV, NEC TERRORE HOMINVM AVT CRIMINIBVS MAIESTATIS REVERENTIAM NOMINI MEO ADQVIRI. OMISSA ERGO QVAESTIONE, QVAM NON ADMITTEREM, ETIAMSI EXEMPLIS ADIVVARETVR, *ratio totius operis effecti sub cura tua à Cocceiano Dione excutiatur, &c.*

Aliquam porro iuris controuersi Quæstionem eleganter Diuos Fratres rescripto suo decisisse refert Vlpian. in l. 17. ff. de iure patron. in hunc modum. COMPERIMVS A PERITIORIBVS DVBITATVM ALIQVANDO, *an nepos contra tabulas aui ti liberti bonorum possessionem petere possit, si eum libertum pater patris, cum annorum viginti quinque esset, capitis accusasset. Et Proculum sane non leuem iuris auctorem, in hac opinione fuisse, vt nepoti in huiusmodi causa non putaret dandam bonorum possessionem.* CVIVS SENTENTIAM NOS QVOQVE SECVTI SVMVS, CVM RESCRIBEREMVS AD LIBELLVM CAESIDIAE LONGINAE *Sed & Volusius Mæcianus* AMICVS NOSTER, *vt & iuris ciuilis præter veterem & bene fundatam peritiam, anxie diligens, religione rescripti nostri ductus, si ut coram nobis adfirmauit, non arbitratum se aliter respondere debere. Sed cum & ipso Mæciano & aliis* AMICIS NOSTRIS *iurisperitis adhibitis plenius tractaremus:* MAGIS VISVM EST, *nepotem neque verbis, neque sententia legis, aut edicti Prætoris, ex persona vel nota patris sui excludi à bonis aui ti liberti. Plurium etiam iuris auctorum, sed & Saluii Iuliani* AMICI NOSTRI, CLARISSIMI VIRI *hanc sententiam fuisse.* Callistratus in l. 31. ff. de re iudic. Diuum Pium Cassio Procos. in hæc verba rescripsisse refert. *His qui fatebuntur debere, aut ex re iudicata necesse habebunt reddere,* TEMPVS AD SOLVENDVM DETVR, *quod sufficere pro facultate cuiusque* VIDEBITVR. *Eorum, qui intra diem vel ab initio datum, vel ex causa postea prorogatum sibi, non reddiderint, pignora capi eaque, si intra duos menses non soluerint,* VENDANTVR. *Si quid ex pretio superfuerit,* REDDATVR *ei, cuius pignora vendita erant.*

Porro ex Traiani ad Plinium conscriptis rescriptis hæc præcipue notanda restant. IN RE PRAESENTI OPTIME DELIBERABIS ET CONSTITVES. *Et æstimatis etiam iis quæ contra dicuntur,* QVOD OPTIMVM CREDIDERIS, STATVATIS. Et alias: *Secundum cuiusque loci conditionem* IPSE DISPICE ET QVOD OPTIMVM EXISTIMAVERIS, INSEQVERE. TIBI EAM FIDVCIAM DILIGENTIAE HABEO, *vt credam te omni ratione id acturum,* &c. Alibi IN TVA SEVERITATE AC DILIGENTIA POSITVM EST AD DILIGENTIAM TVAM PERTINET INQVIRERE QVID ITAQVE COMPERERIS, PERFER IN NOTITIAM MEAM. *Quid suadendum sit,* TV CONSTITVES. EXPLORANDVM ERIT DILIGENTER. COGNOVI LITERIS TVIS, vt & in l. 14. ff. de offic. præsid. & l. 19. C. ad l. Iul. de adulter. ILLVD HAEREAT NOBIS. MEMINERIMVS. MEMINERIS. *Quas partes impleturum te secundum susceptam fidem* CONFIDO. OPTIME FECISTI *remittendo.* RECTE RENVNTIASTI MIHI. RECTE INSTRVXISTI. SATIS CONSTAT. IAM NVNC SCIANT POTES *sine sollicitudine religionis transferre. Elice igitur id quod præcipue* AIS IPSA SAEPIVS QVAESTIO SAEPE TRACTATA EST. ÆSTIMABO AN DEBEAS COGNOSCERE. *Interpretationi tuæ* IDEM EXISTIMO ET PVTO. MERITO HAESISTI, MERITO VERERIS

Hoc amplius ex iisdem Epistolis, quibus verbis beneficia ab Impp. peti & concedi solerent,

colligimus. Ciuitatem certe Romanam Harpocrati Iatraliptæ, item libertis quibusdam ius Quiritium Plinius petit in hunc modum:. QVARE ROGO DES EI CIVITATEM ROMANAM. *Est enim peregrinæ condicionis, manumissus à peregrina.* Et mox: ITEM ROGO, DES IVS QVIRITIVM LIBERTIS *Antoniæ Maximillæ ornatissimæ feminæ*: quod se patrona præsente petere, ait. Postumii quoque Marini Medici propinquis ciuitatem ita petit. ROGO, ERGO VT PROPINQVIS EIVS DES CIVITATEM. Et paulo post, ITEM LIBERIS EIVSDEM, &c ITA VT SINT IN PATRIA POTESTATE, VTQVE IIS IN LIBERTOS SERVETVR IVS PATRONORVM. ITEM ROGO INDVLGEAS IVS QVIRITIVM *L. Satrio Abascantio & P. Cælio Phosphoro & Pancharia Soteridi: quod à te volentibus patronis peto.* Et alias, Latinis libertis quorum mi Valerius Paulinus, excepto vno, ei reliquerat, ius Quiritium petens: ROGO *tribuas interim* IVS QVIRITIVM DES. Cui Traianus respondens, ait, *Cum honestissime iis, qui apud fidem tuam a Valerio Paulino depositi sunt, consultum v[illegible], mature per me, iis interim, quibus nunc petisti,* VT SCIAS DEDISSE ME IVS QVIRITIVM, REFERRI IN COMMENTARIOS MEOS IVSSI. Cuius formulæ aliud quoque exemplum in iisdem Epistolis consignatum est. Nam cum Suetonio Tranquillo ius trium liberorum Plinius petiisset, Traianus postulatis annuens ita rescribit: TVO DESIDERIO SVBSCRIPSI: ET VT SCIAS DEDISSE ME IVS TRIVM LIBERORVM SVETONIO TRANQVILLO, EA CONDITIONE, QVA ADSVEVI, REFERRI IN COMMENTARIOS MEOS IVSSI. Ex quo apparet Cæsares libros seu commentarios habuisse in quos data, cōcessa, indulta, referebant: Quod confirmat Hyginus in lib. De limitib agror. cum ait, *Libros æris & typum totius perticæ linteis descriptum secundum suas terminationes adscriptis affinibus, tabulario Cæsaris inferemus: & si qua beneficio concessa, aut assignata coloniæ fuerint, siue in proximo, siue inter alias ciuitates, in* LIBRO BENEFICIORVM *adscribemus.* Modestin. in l. 32. ff. ex quib. caus. maior. *Qui ad ærarium delati, aut in* COMMENTARIVM PRINCIPIS *relati sunt.* Sed & Siculus Flaccus Sanctuarii Principis meminit in eadem re in lib. De condit. agror. *Quod si quis,* inquiens, *contradicat,* SANCTVARIVM CAESARIS *respici solet. Omnium enim agrorum & diuisorum & assignatorum formas, sed & diuisionem, & commentarios & principatus,* IN SANCTVARIO *habet. qualiscumque enim formæ fuerint, si ambigatur de earum fide, ad* SANCTVARIVM PRINCIPIS *reuertendum erit.* Rescripta vtique Principum in Scriniis asseruari consueuisse ex Plinii ad Traian. Epist. 63. lib. 10. cognoscitur.

Proconsules autem, præsides, e suis ad Principes Relationibus, Consultationibusque varie eos appellabant. Plinius enim lib. 10. Epist. Traianum modo [illegible] IMPERATOR OPTIME, modo, SANCTISSIME IMPERATOR, modo, INDVLGENTISSIME IMPERATOR, alias, IMPERATOR MAXIME: plurimum vero, DOMINVM vocat. Eundem etiam Taurus in [illegible] quam paullo ante retuli consultatione Hadrianum OPTIMVM IMPERATOREM appellat. Domini vtique appellationem quam Tiberium respuisse Sueton. in eius vita cap. 27. auctor est, cupide [illegible] postea Principes amplexi sunt. Sic Virius Zeno Imperatorem Antoninum alloquens in l. proxime ff. de his quæ in test. delent ROGO, ait, DOMINE IMPERATOR, AVDIAS ME PATIENTER. Martialis Epistola ad Domitianum, quæ præfixa est lib. 8 *Omnes quidem libelli mei,* DOMINE, *quibus tu famam, id est, vitam dedisti.* Sic & Eudæmon Nicomediensis Græco suo libello quem Imper. Antonino dedit, Κύριε, ait, βασιλεῦ Ἀντωνῖνε.

Præsides vero & Rectores prouinciarum & alii, CARISSIMI ab Impp. vocabantur Sic in l. 6. ff. ad l. Iul. de vi publ. GEMINE CARISSIME, & in l. [illegible] de Sc. Silania. PISO CARISSIME. In l. 87. §. Imperator [illegible] de leg. 2. IVLIANE CARISSIME. Similiter in Rescripto Diocletiani de Manichæis in [illegible] P[illegible] Tit. 1. IVLIANE CARISSIME. In l. [illegible] de Pactis in C. Th VALENTINIANE CARISSIME. [illegible] Nou. Maioriani de duplicem [illegible] ATIONE CARISSIME. Traianus [illegible] P[illegible] re[illegible] bens cum ita compellat, [illegible] CARISSIME, & MI SECVNDE [illegible] At in Rescriptis ad Senatum, PATRES CONSCRIPTI. In l. vlt. C de iur. d[illegible] l ber. l. 14 & 16. & prætorib. l. 3. de Cano frument. l. 5. de indulgent. crimin. in Cod. Th. N[illegible] d[illegible] de curio ad Senator. d[illegible] Nou. Ma[illegible] tu Imperii. Præter Rescripta a[illegible] etiam & [illegible] Imperatorum in[illegible] morantur. Epistolarum [illegible] l. [illegible] de abigeis, Hadriani, in l. [illegible] exstat ff. de iu. fisc. l. 62. de accusation. l. 2. [illegible] vr. l. 6. §. eius qui [illegible] de inu[illegible] l. 26. ff. de fideicommiss. l. vlt. C de [illegible] l. [illegible] vlt. ff. [illegible] fiat ei qui in poss. l. 2 C [illegible] incolis. Diui Pii, in l. 9. §. si quis ius ignorans ff. [illegible] iur. & fac. ignor. l. 5. ff. de censib. l. 3. ff. [illegible] fiat

fiat ei qui in possess. Diuorum fratrum, l.4. & 20. ff. de manumissionib. Marci & Commodi in l.1. §. sed & in eum ff. de ser. fugit. Diui Seueri in l.6. § non vero ff. de offic. procons. l.1. ff. de offic. præf. vr. l.1. §. 1. ff. de legat. 3. l.8. §. 1. ff. de suspect. tutor. l. 6. ff. de vacat. muner. l. 20. §. ceterum ff. de petit. hered. l.8. §. præfecto ff. de pœn. l.6. ff. de interdict. & relig. Epistolam plane & Rescriptum promiscue appellant Iurisconsulti in l.1. ff. de quæstionib. l. 14. §. 1. ff. de appellationib. l.3. ff. de testib. Et omnia quidem rescripta epistolæ erant, sed non contra. Poterant enim neque libello, neque relatione præcedente Epistolæ vltro scribi.

Ceterum Imperatores Consulatum per literas alicui deferentes his ferme verbis vti solebant: TE MANET PALMATA. Quod Vopiscus in Probo indicat. Nam postquam ex epistola Imperatoris Taciti ad Probum verba hæc retulit, *Consulatum in annum proximum nobiscum decreuimus.* TE ENIM MANET PRO VIRTVTIBVS TVIS CAPITOLINA PALMATA, subiicit, *Ferunt quidam Probo id pro imperii omine fuisse, quod Tacitus scripsit*, TE MANET CAPITOLINA PALMATA. *Sed in hanc sententiā omnibus semper Consulibus scribebatur.* Idem tamen Vopiscus in Aureliano memorat à Valentiniano Augusto eum honorem Tacito mandatum his verbis: NAM TE CONSVLEM HODIE DESIGNO. Codicillos vero Consulatus Cassiodorus lib.6. Variar. ita concipit: *Atq; ideo per illam indictionem* CONSVLATVS TE DECORAMVS INSIGNIBVS.

In fine porro Rescriptorum addi consueuisse Diem, Consulem & Locum nemo est qui nesciat. Hoc præterquam quod id ex subscriptionibus Rescriptorum quæ in Codicem suum Iustinianus retulit, patet, demonstratur etiam l.2. §. vlt. ff. ad Sc. Tertyllian. & ex Vlpiani loco qui citatur in fragmentis Pithœanis Tit.13. At non omnibus peræque notum est, altero Consule deficiente, ignotum futuri Consulis nomen apponi consueuisse his verbis, ET QVI FVERIT NVNTIATVS. Cuius formulæ testimonia habemus in ll.4. 5. & vlt. de his qui ad Eccles. confuger. l. vlt. de hæretic. l. vlt. de petitionib. l. vlt. de Princip. agent. in reb. l. 1. de Castrensian. in C.Th. Nou. Theod. & Valentin. de Theodosia. Codic. auctorit. & Nou. de confirmat. leg. Nouellar. Theod. Constantinus quidem in l. 1. Constitut. princ. in C. Th. constituit, si qua postea edicta siue constitutiones sine die & Consule deprehenderentur, vt auctoritate careant. Multi tamen rescripta sine die & Consule exstant in Cod. Iustiniani. Quinetiam D. Augustinus in collatione contra Donatistas auctor est, cum Donatistæ Imperiales literas calumniari conarentur eo quod sine Consule fuissent recitatæ, cognitorem interlocutum esse, EVIDENTISSIMIS LEGIBVS DEFINITVM ESSE, IMPERIALIA CONSTITVTA, ETIAM SI CONSVLES NON LEGERENTVR, IN DVBIVM NON VOCARI. Et paulo post: *Etiam si Consul desit, non impediri Imperialis constituti veritatem.*

Rescripta autem non semper integra, nec in Iustiniani, nec in Theodosii Cod. ponuntur: Partem dumtaxat excerptam adscribi, significant collectores in inscriptionibus, hoc modo, POST ALIA, vt inscriptione l. 6. de cognitionib. l.3. C. de feriis, l.4. de delatorib. l. 2. de tempor. cursu. l. vlt. de denuntiatio. l. vlt. de iurisdictio. l.1. de actionib. l.1. de omiss. actio. impel. l.1. de dominio rei, l.7. de legitim. hered. l.8. & 10 de executorib. l.5. & 6. de naufrag. in C.Th. Alias, INTER CETERA, ET AD LOCVM, l.1. 4. & 6. de pact. in C. Th. & in inscriptionibus Nou. Leonis & Seueri de abrogatis capitib. iniust. leg. Quibus verbis etiam vtitur auctor Cod. Hermog. l. 2. & 5. de pact. l.1. de calumniatorib. l. 3. de donation. l.1. vbi agi oportet. l.1. de instru. l.1. de testam. l. 1. & 2. de successionib. vt & collector fragmentorum à P. Pithœo editorum Tit. 15. his verbis: *Cuius rescripti verba quia multa sunt, de fine eius*, AD LOCVM *hæc pauca subiecit.* Alias etiam, vt in l. 3. de postulan. in C. Th. & in inscriptione Nou. Maiorani de Episcopali iudic. scribitur DE RE NECESSARIA, AD LOCVM. In Cod. vero Iustiniani hoc idem significatur his verbis, PARS EX RESCRIPTO, vt videre est in inscriptione l. 3. C. in quib. caus. pœn. l. 4. de quæstionib. PARS EX EPISTOLA, l. 13. C. de fideiussorib. l.6. C. de præscriptio. lon. temp. Sic PARS LITERARVM, in l. 48. ff. de iudic. & PARS ACTORVM, in l. vlt. de offic. iudic. omn. & l. vlt. qui bon. ced. poss. in C. Th. & l. 2. de excusat. muner. in C. Iustiniani lib. 10. CAPVT EX RESCRIPTO, l. 1. de interdict. & releg. Inueniuntur & hæc verba, EXEMPLVM SACRARVM LITERARVM, in inscriptionibus l.5. Cod. de iure fisci. l. vltim. Cod. de long. temp. præscript. item. l. 20. de hæretic. & l. 10. de his qui super religion. contend. in C. Th.

Sentio me paulatim in ea tempora delapsum, quibus tota pene formularum dignitas concidit. Nec tamen certis omnino verbis ætas hæc, in quam vestigium ponimus, caruit: quorum obseruatio coniunctam rituum, quos labante Imperio vsus inuexit, cognitionem habet. At-

tingamus ergo, quando ita polliciti sumus, quæ in posteriorum Imperatorum Rescriptis præcipue notanda occurrunt. Inutile certe non erit nouæ Romæ æque ac veteris, Imperiales formulas cognoscere. Erit etiam quædam ex ipsa nouitate & varietate rerum delectatio. Admonendi autem sumus Rescriptorum constitutionumque initiis salutem adscribi consueuisse. Idque verbis non iisdem vsquequaque, nec vno modo. Interdum enim fiebat hoc directis hisce verbis, AVE CARISSIME NOBIS, vt in inscriptione l. 2. de offic. Rector. prouinc. & l. 5. de priuileg. eor. qui in sac. palat. in C. Th. HAVE ANTHEMI CARISSIME NOBIS. Et l. 1. qui petant. eod. Cod. HAVE ORPHITE CARISSIME. Et l. 34. de hæretic. HAVE DONATE CARISSIME NOBIS. In l. 4. de operib. public. HAVE FELIX CARISSIME NOBIS. Et l. 5. eod. tit. HAVE CATVLINE CARISSIME NOBIS. Et l. 33. eod. tit. HAVE VINCENTI CARISSIME NOBIS. In l. 52. de appellationib. HAVE RVFINE CARISSIME NOBIS. Hoc enim illic valent istæ notæ: K. N. B. quarum compendio eadem verba stringuntur in inscriptionibus, l. 27. de decurionib. l. vlt. ne quid publicæ lætit. nunc. l. 17. de susceptorib. l. 13. de lustrali conlat. l. 2. de his qui ex publ. conlat. l. 5. & 8. de falsa moneta. eod. C. Th. Vnde emendanda est inscriptio l. 1. de erogat. milit. annonæ, & ita restituenda, HAVE FELIX C. NB. id est, CARISSIME NOBIS. In fragmentis quoque Pithœanis Tit. 1. ex Cod. Gregor. Rescriptum citatur, cuius initium est, HABE AGATO KN. Quod sic interpretor, AVE AGATO CARISSIME NOBIS. Hinc etiam restituenda quibusdam videtur inscriptio l. 11. de accus. in Cod. Iustin. hoc modo, HAVE CRISPINE CARISSIME NOBIS.

Interdum vero verbis obliquis salus adscribebatur, vt in l. 1. de priuileg. eor qui in sac. palat. IMP. CONSTANTINVS A. PALATINIS ET BENE MERITIS SVIS SALVTEM. Et l. 1. de matern. bon. IMP. CONSTANTINVS CONSVLIBVS, PRAETORIBVS, TRIBB. PLEBIS, SENATVI SALVTEM DICIT. l. 2. ne quid public. lætit. nunt. in eod. Cod. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS PROVINCIALIBVS SALVTEM DICVNT. l. 32. de appellationib. eod. Cod. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. SALVTEM DICVNT ORDINI CIVITATIS CARTHAGINIS. Sic & in l. 65. quorum appellat. non recip. IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA. SALVTEM DICVNT ORDINI CIVITATIS CARTHAGINIENSIVM, & l. vlt. de iurisdictio. eod. C. Th. IMPP. HONOR. ET THEODOS. AA. CONSVLIBVS, PRAETORIBVS TRIBVNIS PL. SENATVI SVO SALVTEM DICVNT. Et l. vlt. de accusationib. IMPP. HONOR. ET THEODOS. AA. CONSVLIBVS, PRAETORIBVS, TRIBVNIS PL. SENATVI, SVIS, SALVTEM DICVNT. Eademque est inscriptio Nouellæ Th. & Valentinia. de indulgentiis reliquor. Pari modo singulis personis salutem dicebant. In fragmentis namque ex corpore Codicis Gregoriani Tit. si aduers. donatio. sponsis fact. inscriptio legitur huiusmodi, IMPP. VALERIAN. ET GALIEN. AA. ET VALERIANVS CAESAR, AVINIO OCTAVIANO SVO SALVTEM. Et in inscriptione l. 1. ne liceat potentiorib. in Cod. Iustin. IMPP. DIOCLETIAN. ET MAXIMINIAN. AA ARISTOBOLO SALVTEM. In l. 1. de curatorib. kalend. in C. Th. IMP. CONSTANTINVS A. LOCRIO VERINO SVO SALVTEM. Et l. 8. de iurisdict. eod. C. IMPP. ARCAD. ET HONOR. AA. PASIPHILO SVO SALVTEM. In inscriptionibus l. 15. de appellationib. in C. Iustinia. l. 5. & 6. eod tit. in C. Th. IMP. CONSTANTINVS A. PROBIANO SVO S. Et in l. 3. de sicariis, IMP. IVLIANVS A. FL A. PROBIANO SVO S. In l. 2. de susceptorib. IMPP. ARCAD. ET HONOR. POMPEIANO SVO SALVTEM. Et in l. 31. eod. tit. Impp. Honor. & Theod. EVCHARIO SVO S. His similes sunt inscriptiones, l. 24. de annona & tribut. l. 31. de susceptorib. l. vlt. de exactorib. l. vlt. de religio. in C. Th.

Imperatores plane in suis ad Præfectos prætorio Patritiosve Rescriptis, eos PARENTES KARISSIMOS appellabant. Imperator quidem Alexand. in l. 4. C. de locato, *Ad Domitium*, ait, *Vlpianum Præfectum Prætorio*, & PARENTEM MEVM, *eos remittere curabit*. Impp. Constantinus & Constans in l. 6. de annona & tribut in C. Theod. l. *Ea quantitas quam Rufini viri clarissimi, & inlustris, Præfecti prætorio*, PARENTIS AMICIQVE NOSTRI *moderatio*. Constantin. in l. 1. de Episcop. iudic. in C. Th. ad Ablauium præf. præt. *Ablavi*, PARENS CARISSIME. Impp. Theod. & Valentinian. in Nou. de sepulchris ad Albinum Pf Pr ALBINE PARENS CARISSIME AVGVSTORVM. Item Nou. de libert. & iis. eisdem ob cor. ad eumdem: *Albine* PARENS CARISSIME AVGVSTORVM. Nou. de Manichæis ad eumdem. *Vnde Albine* PARENS CARISSIME AVGVSTORVM. Atque ita eumdem Albinum vocant Nou 2. de Testament. & Nou. de confirmatio. leg. nouell. ff. Th. & in Nou. Valentin. de fructib. inter marit. & vx. Sic & Nou. de releuat. adærat. vel donat. possess. quæ est ad Hermocratem

mocratem Pf. Pr. *Hermocrates* PARENS CARISSIME AVGVSTORVM. Et Nou. de homicid. casu vel volun. fact. ad Maximum Pf. Pr. & Patritium. *Maxime* PARENS CARISSIME AVGVSTORVM. In Nouella quoque Imp. Maioriani de ædific. public. ad Æmilianum Pf. Pr. *Æmyliane* PARENS CARISSIME AVGVSTORVM. Quæ verba hoc notarum compendio, P. K. AA. scribi solebant, vt apparet ex Nou. 2.& 3. de Patrimonialib. rei domin.& limitroph fund.& Nou. de bon. Fabricens. Nou. 2. 3. & 4. de Theod. Cod. auctorit. Nou. 1. de Amota militant. fo. præscriptio. Nou. de Nauibus, Nou. de Postulan. Nou. de Lenonib. Nou. Neque domum diuinam. Nou de tribut. fiscalib. Nou. de pecun. Afris cred. Nou. de sicariis Nou. de successione Curial. Nou In damnum publicum. Nou. 2. de Tyronib. Nou. 1. & 2. de Palatin Nou. ne Duciani vel limitanei. Nou. de competitionib. Nou. de offic. & numerat. Nou. de Episcop. ordinat. Nou. de Testament. clericor.& Nou. Leonis & Anthemii de adulter. Nou. de confirmatio. leg. Leonis,& Nou. de bon. vacantib. quæ omnes scriptæ sunt ad Præfectos Prætorio.

Ex quarum notarum praua interpretatione multi errores orti sunt. Nam cum earum potestatem Antiquarii ignorarent, ita quoque aliquoties reddiderunt, *Præfecte Carissime Augustorum*, vt in Theod. & Valentin. Nou. de Iudæis, Nou. ne curialis prædium, Nou. de tutorib. Nou. de patern. seu matern. bonis, Nou. de Testam. Nou. de alluuionib. Nou. 1.& 2. de bon. decurion. & Nou. Valentiniani de libert & successionib. eor.& Nou. de confirmand. his quæ administrantib.& Nou. Valentinian.& Martiani de indulgent. reliquor. & Nou. de præd. ciuitat. omn.& Nou. de matrimon. Senat.& in Nou. Leonis & Maioriani de curialib.& Nou. Imperatorum Leonis & Seueri de abrogar. capitib. iniustis.

Aliàs vero interpretati sunt, *Parens Carissime atque amantissime*, vt in l. 2. de Episcop. iudic.& l. 2. de pactis in Cod. Theod. & in Nou. Theod. & Valentin. Nou. de Theodos. Codic. auctorit.& Nou. de repudiis,& Nou de 30. annor. præscript. & Valentiniani Nou. de Colonis vagis,& Nou. de patent. b. qui filios suos distrax & Nou. de Episcop. iudic. vt & in veteri versione Latina Nouellar. Iustiniani 112. 114.& 115. & in Constitutione Constantini Tyranni ad Agricolam P. P. Galliarum.

Nec Præfectis modo Prætorio, sed & Præfectis vrbi, hanc PARENTVM appellationem Impp. tribuebant: vt ex l. 2. de pact. in Cod. Theodos. & ex Impp. Theodosii & Valentin. Nou. 1.& 2. de inuasorib. Nou. de Corporatis vrb. Rom. Nou. de Nauicular. amnic. Nou. de Honorat. & quis in grad. præferat. planum fit: quæ omnes scriptæ sunt ad Præfectos vrbis. Eademque appellatione Magistros officiorum ornasse eos testantur Impp. Theod.& Valentin. Nouella de scholarib. scripta, ad Florentium Magistrum officiorum his verbis, FLORENTI P. K. Magistros etiam vtriusque militiæ ita appellatos docet Nou. 1. de tyronib. scripta ad Sigisualdum Comitem & Magistrum vtriusque militiæ notis hisce, P. K. A. Sed & Magistros militum eodem nominis honore adfectos, Nouella 4. de amota militantib. fori præscript. comprobat, scripta ad Arioindum Magistrum militum, in qua ita est, ARIOVINDE PAR. K A. Comitem quoque Rerum priuatarum, ita appellatum, mirum est, Nou. de Rescindend. venditionib. Illic enim Eudoxium Comitem rer. priuat. sic affantur, EVDOXI P. K. A.

Hæc plane PARENTIS appellatio Claudiano lepidi ioci materiam præbuit. Is enim Eutropium Eunuchum virum Consularem, cuius bona publicata & in fiscum coacta erant, ita ludit:

Direptas quid plangis opes, quas natus habebit?
Non aliter poteras PRINCIPIS *esse* PATER.

Quorum versuum sensus hic est, Eutropium æquo animo aduersum fortunæ casum bonorumque suorum publicationem ferre debere, cum eo modo ad Principem, qui ei filii loco fuerit, & cuius ipse PARENS appellatus sit, ea peruenerint. Ratio quippe naturalis quasi lex quædam tacita, liberis parentum hereditatem addicit, velut ad debitam successionem eos vocando. Imperatores sane PATRES SIBI FECISSE eos, quibus Patritiatus codicillos dabant, Iustinianus tradit in l. vlt. de Consul. lib. 12. §. filiusfam. Instit. quib. mod. ius patr. potest. sol. & Nou 81.

Rectores vero prouinciarum & Comites FRATRES vocabantur, Cassiodorus in formula Rectoris prouinciæ lib. 6. Variar. *Quid de te æstimatum sit, datur aduerti, cui tot videntur nobiles potuisse postponi. Additur, quod à principe* FRATER VOCARIS: *vt nobilitate*

pretiosi nominis à vilitate criminum tollereris. Impp. Theodos. & Valentinian. Nou. de patrimonialibus rei dominicæ, ad Comitem sacrarum largitionum, *Marcelline* FRATER AMANTISSIME. Et Nou.3. de Palatin. ad Florianum Comitem sacrar. largit. FLORIANE FR. A. Iidem Impp. Nou. de ambitu & loc. limit. ad Numum Magistrum Officiorum. NVME FRATER A. & Nou. de Metatis ad eumdem Numum. NVME FR. A. Et Nou. de Lampadar. ad Opilionem Magistrum Officior. OPILIO FR. A. Et Nou. de Principibus agent. in rebus, OPILIO FR. A. Iustinianus etiam Aisilium Præsidem Tharsi FRATREM IVCVNDISSIMVM appellat. Nou. 121. Sic & Comes rerum Priuatarum ab Impp. Leone & Maiorano vocatur, Nou. de bonis caduc. in qua Ennodium Comitem Rerum priuatarum alloquentes, ENNODI, aiunt, FRATER AMANTISSIME.

Alios quoque Comites ita vocatos testatur Nou.3. Impp. Theod. & Valentin. de tyronibus ad Hisiodorum Comitem: his verbis. HISIODORE FR. A. Plane Impp. Valent. & Th. in l.2.C. de Offic. diuer. iud. celsioribus viris honorem a iudicibus haberi iubentes vetant, ne in subscriptionibus suis, eos FRATRES audeant nominare. Reliquos Iudices vulgari CARISSIMORVM nomine appellatos supra docuimus. Valentinian. vero Theodos. & Arcad. Optatum Pf. Augustalem CARISSIMVM AC IVCVNDISSIMVM appellant, l.3. de Episcop. iudic. in C. Th.

Ceterum præter illam PARENTVM appellationem, honorificis quoque hisce verbis, INLVSTRIS ET MAGNIFICA AVCTORITAS TVA, Præfectos Prætorio in fine Rescriptorum suorum affari Impp. solebant, vt probatur l. vlt. de decurionibus. l.11 de extraord. muneribus, in C. Th. Constitutio. Iustinian. de Iustin. C. confirman. & Valentin. de Th. C. auctor. Nou. de Iudæis, Nou. de Releuat. adærat. vel don. Nou.1. & 2. de bonis decurio. Nou. de repudiis, Nou. ne curialis præd. al Nou. de tutor. Nou. contra senrent. Pf. Pr. Nou. de pater vel mater. bon. Nou. de Test. Nou. de alluuionibus. Nou. 2. de patrim. rei domin. Nou. de Nauibus, Nou. de Manichæis, Nou. de postulando, Nou. ne duciani vel limit. milit. Nou 2. & 3 de amota militantibus so. præscript. Nou. de competitionib. Nou. de locis Reip. quoq. mo. poss. Nou. Anthemii de bonis vacantibus. Et in Edicto 5. Iustiniani ad Ioan Pf. Pr Ἡ Ἔνδοξ⊙ καὶ Μεγαλοπρεπής σου Αὐθεντία. Et Nou. 1.7. & 126. ἡ Ἔνδοξ⊙ καὶ Μεγαλοφυής σου Αὐθεντία, vel ILLVSTRIS ET PRAECELSA, seu SVBLIMIS MAGNIFICENTIA TVA, l. 1. de grege domin. lib. 11. Cod. Iustin. l.2. de Episcop. iud. l.15 de extraord. munerib. l.3. & 4. de legatis l. [illegible] de Medic. & professoribus. l.2. ad l. Iul repetund. l.22. de his qui super religio. conten. in C Th Nou. Th. & Valent. de homicid. casu vel volunt. Nou. [illegible] & 2. de Testament. Nou. de sepulchi Nou. de libert. & successionib. Nou. de 30. annor. præscr. Nou. de Colonis vag. Nou. de confi[illegible]nd. iis quæ administr. Nou. de tribut. fiscalibus. Nou. de præd. pistor. Nou. de successi[illegible] curial. Nou. Maioriani de indulgent. reliquor. Nou. de sanctimonial[illegible]b & Nou. de æd fic pu[illegible] Nou. Leonis & Seueri de abrogat. iniust. capitib. Nou. Leonis & Anthemii de mulierib. quæ se seru. propr. & Nou. de confirmat leg. ff. Leon. vel ILLVSTRIS ET MAGNIFICA C[illegible]L[illegible]VDO TVA, l.15. de accusationibus in C. Th Nou. Valentin. & Martia. de præd. [illegible] omn. EXCELLENS EMINENTIA TVA, l.9. de indulgent. crimin. & l. 38. de operi[illegible]u. publ c in C. Th. EXCELLENS, vel, SVBLIMIS AVCTORITAS vel MAGNITVDO TVA, l.9. & 12 de Iudæis, l.15. de Episc. in C. Th. LAVDABILIS SVBLIMITAS TVA, l.2 [illegible] de appe[illegible] is in C Th. PRAECELSA SINCERITAS TVA, l. [illegible] de aduocat. fisc. in Cod. Theodos [illegible] breu us, in hunc modum, SVBLIMITAS TVA, l.6. de conlatio. dona[illegible]ar. l. vlt. de patrocin. vicor l. [illegible]4. & 16. de legatis l. [illegible] de excusat. artific. l. vlt. de suariis l. 25. de petito[illegible]ibus. l. [illegible] & 36. de anno. & trib. l. 59. de operibus publ. in C. Th. CELSITVDO TVA, l.8. de extraord mu[illegible]s. l. 1. de quadrimenstr. breuib. l.10. de legat. l.1. de Irenarch. l.32. de Nauicul. l. 2. de se[illegible] [illegible]iol. in C. Th. Nou. 2. de amota milit. EMINENTIA TVA, l 32. de susceptoribus in C. Th. & [illegible] Nouell. Iustiniani sæpe ἡ σὴ ὑπεροχή. MAGNITVDO TVA, l. vlt. de postul. l.3. ne conlatio. translat. postul. in C. Th. l. 1. C. de offic. Pf. Pr. Afric. CVLMEN TVVM, l. [illegible] de con[illegible] donarar cod Cod. Nou. Th. & Valentin. de alluuion, Nou. 1. de amota milit. EXCELLENTIA TVA, l. [illegible] ad l. Iul. repet. l.5. de patrocin. vicor. l. [illegible] de legatis l. 43. de operibus publ. cod. Cod. SIN[illegible]ER[illegible]TAS TVA, l. 39. de decurionibus. l. [illegible] ne operæ a conlatoribus. l. [illegible] si per obreption. cod. C. GRAVITAS TVA, l. 1. de centonar. AMPLITVDO TVA, Nou. Valentin. de fructibus int. marit. & vxor. Illa denique Præfectura, quam eleganter Eunapius ἀπόρφυρον ἀρχὴν vocat, AMPLISSIMA, SVBLIMISSIMA, EMINENTISSIMA, ILLVSTRIS & EXCELSA appellatur, l.31. de Nauicular. l. 1. de naufrag. l.13. de anno. & tribut. l.41. de operibus public. l.4. ne conlat. transl[illegible] l.16. de indulgent.

de indulgent. debit. l.51. de appellationibus. l.1. qui à præbitio. tyron. l.vlt. de conlatio. donatar. l. 188. de decurionibus in C. Theod. Nou. de releuat veladærat. & Nou. 2. de amota milit. Ipsi vero Præfecti Prætorio VIRI CLARISSIMI ET INLVSTRES vocantur, l.12. de extraordinar. muneribus. l.1. qui à præbitio. tyron. l.3. de indulgent. debitori.

PRAEFECTVM quoque vrbi eodem prope honore suis in Reicupris prosequebantur. Ei enim rescribentes, vtuntur his verbis, SVBLIMIS EMINENTIA TVA, l.at. de operibus publie. l 49. de appellationibus in C. Theod. SVBLIMITAS TVA, l.2. de gladiatoribus. l.1. de sentent. ex peric. recit. l.29. de Nauicular. l.20. de his qui super religio. cont. CVLMEN TVVM, l.1. de frumen. vrb. const. l.37. de Episcopis. MAGNITVDO TVA, l.14. de annon. ciuic. eod. C. EXCELLENS AVCTORITAS TVA, l.5 C. de pœnis. ILLVSTRIS AVCTORITAS TVA, l.6. de suariis. ILLVSTRIS MAGNIFICENTIA TVA, l.12. & vlt. de annon. ciuic. l. vlt. de operibus public. Nou. 1. & 2. de inuasoribus, Nou. de Corporat. vrb. Rom. INLVSTRIS MAGNITVDO TVA, Nou. de Nauicular. amnic. INLVSTRIS ET PRAECELSA MAGNIFICENTIA TVA, Nou. de Honoratis. AMPLITVDO TVA, Nou. de inuasoribus. SINCERITAS TVA, l.16. de Lustrali conlatio. in C. Th. GRAVITAS TVA, l 18. de appell. cod. Cod. Eius quoque sedes, INLVSTRIS dicitur, l.61. de appell. l. vlt. de suariis. l.14. de anno. ciuic. in C. Th Ipse, modo, V.C. modo, VIR INLVSTRIS vocatur, l.2. de Nauicular. l.1. de campo Marti. l. vlt. de tutoribus. in C. Th. Nou. Valentinia. de Episcop. iudic.

Magistro etiam vtriusque militiæ rescribunt, SVBLIMIS MAGNITVDO TVA, l. 65. de hæretic. in C. Th. & INLVSTRIS MAGNIFICENTIA TVA, l. 113. de decurionibus. INLVSTRIS AC MAGNIFICENTIA AVCTORITAS TVA, Nou. 4. de Amota militantibus fori præscriptio. INLVSTRIS ET PRAECELSA MAGNIFICENTIA TVA, Nou. de Tyronibus Magistro Officiorum, qui & ipse VIR INLVSTER dicitur, l.120. de decurionibus rescribunt, SVBLIMITAS TVA, l. 19. de his qui super religio. cont. cod. C & INLVSTRIS AVCTORITAS TVA, Nou. de scholaribus & Nou. de ambitu & Nou. de Metatis, Nou. de princip. agent. in rebus. AMPLITVDO TVA, Nou. de Lampad. r. Sed & Comitibus Hispaniarum & Orientis rescribunt, SVBLIMITAS TVA, l 4 & 13. de decurionibus. Præfecto vero annonæ, quem VIRVM CLARISSIMVM appellant in l. 1. 6. & 38. de Nauicular. l. 9. de suariis, rescribunt, GRAVITAS TVA, l. 5. de præd. Nauicular. SINCERITAS TVA, l.3. de annon. ciuic.

Comiti rerum priuatarum rescribunt, PRAESTANTIA TVA, l.12. de extraordin. muner. in C. Th. SVBLIMITAS TVA, l.7. de petitio. l.2. de incorporat. eod. C. SINCERITAS TVA, l.41. & 45. de appellationib. cod. C. LAVDANDA EXPERIENTIA TVA, l.36. de petitionibus. INLVSTRIS AVCTORITAS TVA, Nou. de rescind. venditionibus. Nam & eum VIRVM INLVSTREM vocant, l. vlt. de incorporatio. l.17. & 32. de petitionibus, Nou. Theod. & Valentinian. de competitoribus.

Præsidibus autem, Consularibus, Correctoribus, Vicariis, Præfecto Ægypti, rescribunt, GRAVITAS TVA, l. 3. de Protostasia l. 8. quor. appell. non recip. l.1. de præbend. salar. l. 19. de appellat. l. 80. de decurionibus. l.1. de his qui vend. ætat. l. . ad l. Cornel de fals. Etiam vicario Africæ, qui VIR SPECTABILIS dicitur in l. vlt. de decur. vrb. Rom. rescribunt, LAVDABILIS SINCERITAS TVA, l.17. de pistoribus. l. 2. de [illegible] ror. l. 9. de exactionibus in C. Th. Et Proconsuli Africæ, LAVDABILITAS TVA, l.166 de app ellat. Rationalibus, GRAVITAS TVA, l.1. de bon. vacant. in C. Iustin. l.1. de his qui se defer in C. Th. Comiti Metallorum, LAVDABILITAS TVA, l.3. de metallis. Præfectos sane Prætorio, Consulares item viros defunctos cum nominant, CLARISSIMAE MEMORIAE vocant, l.14. de Nauiculariis, l.1. de annona & trib. Alios vero, SPECTABILIS MEMORIAE, l. 45. de hæretic. Antistites vtique REVERENTISSIMOS appellant, l. 45. de Episcopis l. vlt. de annona & tributis. De se ipsis autem Imperatores, omnia sibi diuina arrogantes, rescribunt, MANSVETVDO NOSTRA, CLEMENTIA NOSTRA, PIETAS NOSTRA, TRANQVILLITAS NOSTRA, AETERNITAS NOSTRA, PERENNITAS NOSTRA, SERENITAS NOSTRA, NVMEN NOSTRVM. Exemplorum quia plenæ sunt constitutiones, auctoritatem a me nemo desiderabit. Hoc tantum dicam, non passos esse Imp p. eadem nomina cuilibet culmini honoriue præsidentes vsurpare. Iustinianus certe quemadmodum sub Tit. Nou. constitut. 113. Iulianus antecessor edidit, *Inuenimus*, ait, *Quæstorem & Præfectum Prætorio per Orientem in sacro auditorio iisdem interlocutionibus vti, quibus nos vtimur. Dicebant enim,* NOSTRA SERENITAS, ET NOSTRA PIETAS *&* MANSVETVDO, *& aduocati hisdem vocibus ad eos vtebantur.* Et mox: *Illa autem illicita verba sibi vindicare nulli concedimus.*

Iam nouissima factorum, seu Dialium (liceat corruptis illius seculi verbis vti) Rescriptorum parte vulgaris apponi clausula consueuerat, qua Pf. Præt. vel vrbi, aliisve proceribus, ad quos ea emittebantur, negotium dabatur, vt quæ pro communi & publica vtilitate ac salute constituebant, EDICTIS PROPOSITIS DIVVLGARE, & in omnium notitiam perferre, obseruari quoque & effectui mancipari curarent. Exempla è scriniis Imperialibus deprompta adscribam, eo lubentius, quod extrema Regiorum rescriptorum, seu litterarum, vt vocant, patentium, quæ ad curias Parlamentorum, aliosque Magistratus diriguntur, clausula inde originem traxisse videatur: quemadmodum & ille salutis in Rescriptorum initiis dicendæ mos, recepta item & vsu trita clausula, *Si pares*, e veterum Rescriptorum fonte procul dubio fluxerunt. Illas autem quarum nobis implenda probatio est, clausulas, non est quod siue in Theodosiano, siue Iustinianeo Codice quisquam conquirat atque inuestiget: cum eas compilatores breuitatis gratia in suis *ἀναγκαίως μακρὰς* merito resecádas censuerint. At in Nouellis, quę non sunt eumdem casum passę, plurima exstant. Manserunt tamen & in Codicibus his locis. l. vlt de decurionibus in C. Th. Impp. Theodos. & Valentinian. ad Darium Pf. Pr. Orientis. *Illustris auctoritas tua statuta nostra clementiæ*, EDICTIS PROPOSITIS AD OMNIVM NOTITIAM FACIAT PERVENIRE. Arcad & Honor. Cæsario Pf. Pr. in l. 1. C. de grege domin. lib. 11. Cod. Iustinian. PROPOSITIS EDICTIS *sublimis magnificentiæ tuæ minimi maximique moneantur, vt sciant*. Iidem Impp. Cæsario Pf. Pr. in l. 9. C. de indulgent. debitor. in Cod. Th. *Idque* EXCELLENS EMINENTIA TVA, EDICTIS PROPOSITIS, *cunctis faciat innotescere*. Iidem cum Th. in l. 2. de Episcop. iudic. in C. Th. quæ ad Hadrianum Pf. Pr. scripta est. *Hanc igitur legem, sublimis magnificentia tua cunctas per diœceses sibi creditas*, PVBLICABIT EDICTIS. Theodos. & Valentinian. Nou. de Theodos. Cod. auctorit. ad Florentium Pf. Pr. Orientis. *Quod restat, Florenti P. K A A. Illustris & magnifica auctoritas tua, cui amicum, cui familiare est placere principibus*, EDICTIS PROPOSITIS IN OMNIVM POPVLORVM, IN OMNIVM PROVINCIARVM NOTITIAM, *scita maiestatis Augustæ nostræ* FACIAT PERVENIRE. & Nou. de Iudæis ad eumdem Florentium: *Illustris igitur & magnifica auctoritas tua, quæ decreuimus*, PROPOSITIS *excellentiæ suæ* SOLLEMNITER EDICTIS, IN OMNIVM FACIAT PERVENIRE NOTITIAM. *Prouinciarum quoq. moderatoribus faciat intimari, vt & eorum pari sollicitudine cunctis ciuitatibus atque prouinciis, quæ necessario sancimus innotescant*. Iidem Impp. Nou. de releuat. adærat. vel donat. ... ad Hermocratem P. P. *Illustris igitur & magnifica auctoritas tua, quæ per hanc saluberrimam legem pro multorum commoditate statuimus*, SOLLEMNITER EDICTIS hoc enim ex ... c. ... pleo) VBIQVE PROPOSITIS AD OMNIVM NOTITIAM VENIRE PERFICIAT. ... Impp. Nou. ne curialis prædium alt..., &c ad eumdem Florent. ILLVSTRIS ITAQVE ET MAGNIFICA AVCTORITAS TVA, *prouidentissime constituta*, EDICTIS PROPOSITIS, AD OMNES PROVINCIAS REFERRI PRAECIPIAT. Et Nou. de tutoribus ad eumdem. *Illustris itaque & magnifica auctoritas tua, legem perpetuo valituram*, EDICTIS PROPOSITIS, *ab omnibus obseruari præcipiat*. Item Nou. contra sentent. Præf. ... ctor. præt ... Thal... m Pf. P. Illyrici. *Illustris itaq. & magnifica auctoritas tua, huius legis ne quem latere possit vt litas*, EDICTIS PROPOSITIS, EAM AD OMNIVM NOTITIAM VENIRE PRAECIPIAT. Et Nou. de patern. seu matern. bonis, ad Florentium Præf. Præt. *Illustris itaq. ac ma... a auctoritas tua, legem saluberrime promulgatam*, EDICTIS PROPOSITIS AD OMNIVM NOTITIAM FACIAT PERVENIRE. Et Nou. de Testament. ad eumdem Florentium. *Illustris itaq. & magnifica auctoritas tua, consultissimam legem*, EDICTIS PROPOSITIS *ad omnium notitiam perferri præcipiat*. Quæ totidem fere verbis repetunt in Nou. de a... on... u... No... 1. 2 3. & 4. de amota militantibus fo. præscript Nou. 2. & 3. de patrim... Nou. de fructibus inter marit. Nou. de Testamentis, Nouella de Nambus, Nou. ... Ma... Nou. de sepulchris, & Nou. de postulando, Nou. 1. & 2 de bonis decu... Nou. de ... tio leg. Nouell. ff. Th. Nou. de competitionibus. Nou. ne ducian... el limitan. mil... Nou. de Testament. clericor.

Interdum vero mandant vt cunctorum notitiæ publicari propositis iubeant Edict... de homicid. ...a. vel volun. fac. Alias vt propositis ed... ctis publica... præc... N... de ... Nonnumquam, VT PROPRIIS EDICTIS AEQVITATEM LEGIS INSI... T Nou. ... & success. cor. Quandoque, VT LEGEM PROPOSITIS VVLGENT EDI..., ... Nou d... ... nor. præscript... & Nouell. de parentib. qui fil. uos d... ax Nou... l de ... Nou de offic. & numerar. præf. Nou. de Episcop. iudic. Alias, VT PROGRAMMATE SVO AD VNIVERSORVM NOTITIAM PERVENIRE, vt Nou. de confirmand. iis quæ adminis... Nou. 2 de inuasorib. Nou. de præd. pistor. Nou. de Palatin.

Atque

Atque vt huius formulæ latius pateat auctoritas, alios quoque eiusmodi Mandatorum testes Imperatores citabo. Impp. Valentin. & Martianus Nouel. de indulgent. reliq. Pf. Pr. *Illustris itaque & precelsa magnificentia tua, huius saluberrima pragmatica legis moderationem, per vniuersos populos, ac prouinciarum Iudices* EDICTIS PROPOSITIS DIVVLGARE CVRABIT. Iidem Impp. Nouell. de Matrimon. Senator. *Illustris igitur & magnifica auctoritas tua, hanc se- renitatis nostra legem perpetuo in æuum omne valituram,* EDICTIS EX MORE PROPOSITIS, *ad omnium notitiam faciat peruenire.* Et Nouel. vlt. de testament. cleric. *Illustris igitur & magnifica auctoritas tua, ea que generalis legis huius sanctione decreui,* EDICTIS EX MORE PROPOSITIS, *ad omnium notitiam faciat peruenire.* Imp. Maiorianus in Nou. de indulgent. reliq. ad eumdem Palladium, *Illustris & precelsa magnificentia tua, huius legis saluberrima constituta* PROPOSITIS DIVVLGABIT EDICTIS. Idem Maiorian. cum Leone, Nouel. de ædific. publicis ad Æmylianum P. P. *Quapropter inlustris magnificentia tua saluberrimam sanctionem* PROPOSITIS DIVVLGABIT EDICTIS. Sic enim eum locum emendo ex eorumdem Impp. Nou. de sanctimonialib. & viduis ad Basilium P. P. in cuius extremo ita est: *Inlustris igitur, & precelsa magnificentia tua, saluberrimam sanctionem* PROPOSITIS DIVVLGABIT EDICTIS, *vt omnes intelligant.* Impp. Leo. & Seuerus Nou. abrogat. capitib. iniust. ad eumdem Basilium. *Quare inlustris & precelsa magnificentia tua, huius constitutionis oraculum* EDICTORVM FACIET SOLLEMNITATE PROPONI. Impp. Leo & Anthemius de Mulierib. quæ se. se propr. scripta ad Lupercianum Pref. Pr. *Inlustris igitur Lupercane P. K. A. & precelsa magnificentia tua, saluberrimam sanctionem ad omnium notitiam peruenire,* EDICTORVM DIVVLGATIONE præcipiat. Iidem Impp. Nouel. de confirm. tio. leg. ff. Leonis ad eumdem Lupercianum Pf. Pr. *Inlustris igitur & precelsa magnificentia tua, venerabilia constituta* PROPOSITIS DIVVLGABIT EDICTIS. Et Nou. de bonis vacantib. ad eumdem Lupercianum, *Illustris igitur & magnifica auctoritas tua, que hac saluberrima lege serenitas nostra constituit, obseruari & ad omnium notitiam* EDICTIS EX MORE PROPOSITIS, *iubeat peruenire.* Sic & Iustinianus in constitutio. de Iustinian. Cod. confirman. Mennæ Præfecto Prætorio præcipit, vt ad omnium populorum notitiam eumdem Codicem, EDICTIS EX MORE PROPOSITIS, peruenire faciat. Idem in l. 1. C. de offic. Præf. Præt. Africæ, Archelao Pf. Pr. Afr. mandat, vt quæ constituerat, Edictis publicis, omnibus innotescere curaret. In sacro quoque pragmatico Tiberii Augusti de confirmatione constitut. Iustin. Imp. de filiis liberar. *Inlustris igitur & magnifica auctoritas tua, hanc pragmaticam sanctionem in æternum valituram* EDICTIS PROPOSITIS *omnibus habitatoribus Africanarum partium innotescat.*

Sic & Iustinianus Nouellis suis Græcis mandat Præfectis Prætorio leges suas ad eorum, quibus præerant, notitiam perferre, διὰ τῶν Ἐδίκτων, vt in Nouel. 120. ad Petrum Pf. Pr. Ἡ τοίνυν σὴ ὑπεροχὴ τὰ διὰ τοῦ παρόντος νόμου εἰς τὸ διηνεκὲς ἰσχύοντα ἡ ἡμετέρα ἐθέσπισε γαληνότης, ἀ- τρέπτως παραφυλαχθῆναι σπουδασάτω, Ἐδίκτων ἐν τοῖς συνήθεσι καὶ νομίμοις μόνον τόποις, ἐπὶ δέκα ἡμέ- ρας προτιθεμένων. Idem Nouel. 129. Ἡ τοίνυν σὴ ἐνδοξότης, &c δῆλα ταῖς ἐπαρχίαις διὰ τῶν συνηθέ- στερων Ἐδίκτων τὰ νῦν ἡμῖν παρεστηκότα ποιησάτω. Idem Nouel. 13 Ἃ τοίνυν διὰ τοῦ παρόντος νόμου ... τὸ διηνεκὲς ἰσχύοντα ἡ ἡμετέρα ἐθέσπισε γαληνότης, ἡ σὴ ὑπεροχὴ, Ἐδίκτων κατὰ τὸ σύνηθες κατὰ τὴν βασιλίδα ταύτην πόλιν προτιθεμένων, εἰς τὴν ἁπάντων γνῶσιν ἐλθεῖν παρασκευασάτω. Et Nouel. 6. Τὸν παρόντα τοίνυν ἡμῶν νόμον, δῆλον ἡ σὴ ἐνδοξότης ποιησάτω διὰ τῶν συνηθεστέρων Ἐδίκτων, τοῖς τε τὴν μεγάλην ταύτην οἰκοῦσι πόλιν, τοῖς τε τὰς ἐπαρχίας οἰκοῦσιν. Idem Nouel. 128. Ἃ τοίνυν διὰ τοῦ παρόντος ... νόμου τοῦ εἰς τὸ διηνεκὲς ἰσχύοντος, ... ἡ σὴ ἐνδοξότης εἰς τὴν ἁπάντων γνῶσιν ἐλ- θεῖν ποιησάτω, Ἐδίκτων κατὰ ταύτην τὴν βασιλίδα πόλιν προτιθεμένων, ἵνα δι' αὐτῶν πᾶσι δῆλα γένηται. Idem ad Petrum Pf. Pr. Orient. Nouel. 118. Ἡ ἐνδοξότης τοίνυν ἡ σὴ τὰ διὰ τοῦ παρόντος νόμου παρ' ἡ- μῶν διατυπωθέντα εἰς τὴν ἁπάντων γνῶσιν ἐλθεῖν παρασκευασάτω, ἐπὶ ταύτης μὲν τῆς βασιλίδος πόλεως Ἐδί- κτων κατὰ τὸ σύνηθες προτιθεμένων. Idem ad eumdem Pf. Pr. Nouel. 49. τὰ τοίνυν παρεστῶτα, καὶ διὰ ... νόμου, ἡ σὴ ὑπεροχὴ ἅπασι ποιησάτω φανερά, Ἐδίκτων παρ' αὐτῆς κατὰ ... μένων. Idem Edicto 4. ad Io. Pf. Pr. Ἡ ἐνδοξότης τοίνυν καὶ μεγαλοπρέπεια σου αὐθεντία, ἅπερ διὰ τούτου ... νόμου ... ἡ ἡμετέρα γαληνότης, ... προτιθεμένων εἰς τὴν πάντων γνῶσιν ἐλθεῖν ποιησά- τω. Idem que Petro Pf. Pr. præcipitur Nouel. 123 & 124.

Non tantum autem Rescriptis, constitutionibusve ad Præfectos Pr. missis, sed & iis quæ ad alios Iudices ... teque ac potestate præditos dirigebantur, eiusmodi præceptio apponi consueuerat. Patet hoc ex Nouell. de inuasorib. quæ scripta est ad Pierium Præfectum vrbi, in qua ita est, *Et vero ea qua pro possessorum omnium quiete sancimus, in omnium possint notitiam peruenire, hanc legem nostram Amplitudo tua,* PROPOSITIS VVLGABIT

EDICTIS. Idemque præcipiunt Impp. Nouel. 2. eiusdem Tit. scripta ad Auxentium Præf. vrb. Et Nouel. de Honoratis & quis in gradu præferat. ad Storatium Præfectum, vrbis. *Inlustris igitur & præcelsa magnificentia tua hac nos generali lege sanxisse cognoscat, quam* PROPOSITIS EDICTIS VVLGARE *debebit*. Huic simile præceptum est Iustiniani Nouel. 135. scripta ad Musonium Præf. vrbi.

Simili modo quas ad Magistros vtriusque militiæ dirigebant constitutiones, ab illis, Edictorum promulgatione in omnium notitiam peruenire volebant. Docet hoc Nouel. de Tyronibus ad Sigisualdum Comitem & Magistrum vtriusque militiæ, in cuius extremo sic est. *Quam legem ne quis se ignorasse confingat, per omnes prouinciarum ciuitates*, EDICTIS SOLLEMNIBUS DIVVLGABIS. Pariter [illegible] ad Magistros officiorum constitutiones mittebantur, idem imperari consueuerat. Sic enim [illegible]dem Impp. Nouel. de ambitu & loc. limit. ad Num[illegible] Magistr. offic. *Inlustris igitur auctoritas tua, cuius integram fidem rebus ipsis experta est nostra perennitas, hanc generalem saluberrimamque nostræ clementiæ sanctionem obseruationi perpetuæ, effectuique mancipari præcipiat*, & EDICTIS VBIQVE PROPOSITIS *ad omnium notitiam venire perficiat*. Idemque Iustinianus præcipit Nouel. 2. quæ scripta est ad Hermogenem Magistrum officiorum. Et Nouel. 124. ad Petrum Magistr. offic. Ἡ σὴ τοίνυν ἐνδοξότης ἅπερ διὰ τοῦ παρόντος νόμου, τοῖς εἰς δικαστὰς ἰσχύουσιν, ἢ ἡμετέρας ἰδίας [illegible], κατὰ πάντα φυλαχθῆναι [illegible], καὶ εἰς τὴν ἁπάντων γνῶσιν, κατὰ ταύτην τὴν βασιλίδα πόλιν [illegible] Ἐδίκτων, ἀγάγῃ. Idem Petro M[illegible]stro officiorum negotium datur eiusdem Iust[illegible]niani Nouel. 137. Comiti quoque [illegible] priuat[illegible] eadem fit præceptio a Theodosio & Valentinia. Nouel. de rescind. vend[illegible] his verbis. *Inlustris itaque auctoritas tua legem hanc* EDICTIS PROPOSITI[illegible] *ad omnium notitiam perferri præcipiat*. Nec absimile præceptum fit Floro Comit. R.P. a Iustiniano Nouel. 12.

Quod autem in omnibus supra scriptis locis Edicto, id alias Programmate fieri præcipitur: veluti Nouel. 2. de inuasorib. ad Auxentium P.V. *Vnde inlustris magnificentia tua, hanc quæ præcepti superioris vacuatur incautior definitio*, PROGRAMMATIS LECTIONE EVVLGABIT, *vt agnosci ab omnibus possit*. Idem Nouella 1 de Pal[illegible] ad Maximum Pf. P. *Inlustris & præcelsa magnificentia tua, edictalem legem & functionibus publicis iugiter profuturam*, PROGRAMMATE SVO *in cunctorum prouincialium iubebit ire notitiam*. Et Nouel. de confirmand. his quæ administr. *Illustris itaque & præcelsa magnificentia tua hanc saluberrimam sanctionem* PROGRAMMATE SVO *ad vniuersorum faciat notitiam peruenire*. Iustinianus Nouel. 2. Τὰ τοίνυν παραστάντα ἡμῖν ἡ σὴ ὑπεροχὴ ἔργῳ καὶ πέρατι παραδοῦναι σπευσάτω, καὶ φανερὰ πᾶσι διὰ Προγραμμάτων οἰκείων ποιείτω. Idem Nouel. 3. Τὰ τοίνυν παρ' ἡμῶν ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν [illegible] νομοθετηθέντα μαθοῦσα ἡ σὴ ὑπεροχή, τοῖς συνήθεσι Προγράμμασιν, [illegible] τῇ [illegible] φανερὰ γενέσθαι παρασκευαζέτω. Quæ ab eo [illegible]unt eodem loquendi genere dicta quo Nouel. 14. ἐν ταύτῃ τῇ ὑπάρχῳ. Idem Nouel. 78. Ταῦτα ἡ σὴ ὑπεροχὴ μαθοῦσα τοῖς ἡμετέροις ὑπηκόοις κατὰ ταύτην τὴν [illegible] πόλιν δῆλα ποιησάτω διὰ Προγραμμάτων οἰκείων, ἐν τούτῳ [illegible] ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Item Nouel. 18. & 19. Ἡ σὴ ὑπεροχὴ κατὰ τὸ σύνηθες, διὰ Προγραμμάτων οἰκείων, φανερὰ πᾶσι καταστησάτω. Item Nouell. 48. & 76. Ἡ τοίνυν σὴ ὑπεροχὴ τὰ παρασταθέντα ἡμῖν κατὰ τὸ σύνηθες διὰ Προγραμμάτων οἰκείων, φανερὰ πᾶσι καταστησάτω. Et Nouell. 78. & Nou[illegible] 89. Ἡ σὴ ὑπεροχὴ φανερὰ πᾶσι ποιείτω Προγραμμάτων πεμπομένων, ὅπως ἅπασιν ὁ νόμος ἔστω σαφής. Idem præcipitur Ioanni Pf. pr. Nou. 76. 82. & 84.

Alias iubebatur hoc fieri, διὰ προστευγμάτων. Nouel. 7. ad Io. Pf. pr. Ταῦτα τοίνυν ἡ σὴ ὑπεροχὴ πάντα μαθοῦσα, ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, τοῖς ὑποτεταγμένοις φανερὰ παρασκευασάτω γενέσθαι, κατὰ τὸ νενομισμένον, Προστάγμασι χρωμένη πρὸς πάντας τοὺς τῶν ἐπαρχιῶν ἡγουμένους. Idem ad Ioannem Pf. pr. Orient. Τὰ τοίνυν παραστάντα ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦδε τοῦ θείου δηλούμενα νόμου, ἡ σὴ ὑπεροχὴ διὰ Προσταγμάτων οἰκείων φανερὰ πᾶσι γενέσθαι κατὰ τὸ σύνηθες παρασκευασάτω, καὶ εἰς τὸ διηνεκὲς παραφυλάττειν σπευσάτω. Nouell. 14. Ex[illegible]pl[illegible] scriptum ad Magistr[illegible]um offi[illegible] [illegible] ctione. Ἡ τοίνυν σὴ ὑπεροχὴ τὸν δι' ἡμῶν δεξαμένη τὸν νόμον, ἐν [illegible] τῇ [illegible] διὰ [illegible] οἰκείων, τοῦτον ἅπασι φανερὸν καταστησάτω. Petro vero Mag[illegible] offi[illegible] idem No[illegible]ll 13. Τὰ [illegible], ait, παραστάντα ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦδε τοῦ θείου δη[illegible]λούμενα νόμου, ἡ σὴ ἐνδοξότης διὰ Προσταγμάτων κατὰ τοὺς συνήθεις τόπους τῆς βασιλίδος πόλεως [illegible], ὡς γνῶσιν πάντων ἀγαγεῖν [illegible] καὶ [illegible] ποιῆσαι τοῖς τῶν ἐπαρχιῶν ἡγουμένοις.

Interdum vero διὰ Κηρυγμάτων οἰκείων Præfecti Pr. nota facere Princ[illegible] [illegible]bebantur. Iustinianus Nouel. 51. ad Ioannem Præf[illegible] Pr. Τὰ τοίνυν παραστάν[illegible], καὶ διὰ τοῦ θείου δηλούμενα νόμου, ἡ σὴ ὑπεροχὴ Κηρύγμασιν οἰκείοις, ἅπασι [illegible] φαν[illegible] [illegible] Nou[illegible] ad eumdem Io. Pf. P. Ἡ τοίνυν σὴ ὑπεροχὴ τὰ διὰ τῆς δε τῆς θείας ἡμῶν διατάξεως νομοθετηθέντα διὰ Κηρύγμα-

Κηρυγμάτων οἰκείων κατὰ τὸ συνηθὲς ποιοῦσα φανερὰ πᾶσι προθέσθω. Idemque Nouella 53. eidem Ioanni iisdem ferme verbis præcipitur. Sic & Nouella 66. ad eumdem, Τὰ τοίνυν παραστάντα ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦδε τοῦ θείου δηλούμενα νόμου, διὰ Κηρυγμάτων οἰκείων ἡ σὴ ὑπεροχὴ πᾶσι ποιησάτω φανερὰ, τοῖς τε ἐπὶ τῆς μεγάλης ταύτης πόλεως, τοῖς τε ἔξωθεν. Idem Nouell. 68. Ἡ τοίνυν σὴ ὑπεροχὴ τὰ κατὰ τοῦτον ἡμῖν παραστάντα τὸν τρόπον, ἅπασι φανερὰ δι' οἰκείων Κηρυγμάτων καὶ προστάξεων καταστησάτω.

Quandoque etiam Iustinianus Κηρύγμασι χρῆσθαι iubet, adiicitque hæc verba, κατὰ τὰς ἐπαρχίας αἷς ἐφέστηκας, vel, οἷς ἄρχεις. Veluti Nouel. 54. Ἡ τοίνυν σὴ ὑπεροχὴ τὰ παραστάντα ἡμῖν ἅπασι τοῖς ἔθνεσιν οἷς ἄρχει, διὰ Κηρυγμάτων οἰκείων, κατὰ τὸ συνηθὲς, φανερὰ ποιησάτω. Et Nouel. 60. ad Ioannem Pf. Pr. Orient. Ἡ τοίνυν σὴ ὑπεροχὴ τὰ παραστάντα ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦδε τοῦ θείου δηλούμενα νόμου, ἅπασι ποιησάτω φανερὰ, κατὰ τὸν νενομισμένον τρόπον Κηρύγμασι κατὰ τὰς ἐπαρχίας χρωμένη. Eadem verba reperiuntur & in Nouel. seq. ad eumdem Pf. Pr. directa. Sic & Nouell. 18. ad eumdem Ioannem Pf. Pr. Orient. Ἡ τοίνυν σὴ ὑπεροχὴ τὰ καλῶς ἡμῖν καὶ ὁσίως παραστάντα, καὶ ὑπὲρ τῆς τῶν ἡμετέρων ὑπηκόων ἀπραγμοσύνης ἐξηρημένα ἐν ἅπασι τοῖς ἔθνεσιν οἷς ἄρχεις, διὰ Κηρυγμάτων οἰκείων ποιησάτω φανερά. Idem Nouel 72. Ἡ τοίνυν σὴ ὑπεροχὴ τὰ παραστάντα ἡμῖν, Κηρύγμασι κατὰ τὰς Ἐπαρχίας αἷς ἐφέστηκας χρωμένη πᾶσι ποιησάτω φανερά. At Nou. 1. ad illum ipsum Ioann. Pf. Prætorio paulo aliter, Γενήσεται μὲν, ait, παρὰ τῆς σῆς ὑπεροχῆς ἐν τούτοις Κηρύγματα πᾶσι παραγγέλλοντα τὴν τοῦ νόμου δύναμιν. Et mox: Οἱ δὲ τῶν μητροπόλεων ἄρχοντες ταῦτα λαμβάνοντες ἑκάστῃ παραπέμψουσι. Iustinianus etiam Nouell 11. Florum Comitem Rerum priuatarum iubet ad legem suam publicandam, Κηρύγμασι χρῆσθαι πρὸς τὰς τῶν ἐθνῶν ἡγουμένους.

Quandoque etiam generales constitutiones Edictis quidem in Regia ciuitate more solito proponendis, Præceptionibus autem ad prouinciarum rectores dirigendis ad omnium notitiam a Præfectis Prætorio perferri iubebant. Nouel. 125. Τὰ τοίνυν διὰ τοῦ παρόντος νόμου τοῦ εἰς τὸ διηνεκὲς ἰσχύσοντος, παρὰ τῆς ἡμετέρας γαληνότητος ὁρισθέντα, ταῦτα μὲν ἡ σὴ ὑπεροχὴ, τοῦτο δὲ καὶ πάντες οἱ ἄλλοι δικασταὶ, μείζονι τε ἢ ἐλάττονες παραφυλάξαι σπουδασάτωσαν, Ἐδίκτων μὲν ἐν ταύτῃ τῇ βασιλίδι πόλει, κατὰ τὸ συνηθὲς, παρὰ τῆς σῆς ὑπεροχῆς προτιθεμένων, Προστάξεων δὲ πρὸς τοὺς τῶν Ἐπαρχιῶν λαμπροτάτους ἄρχοντας καταπεμπομένων. Idem Nouella 115. ad Theodorum Præfect. Prætor. Orient. Ἡ τοίνυν σὴ ὑπεροχὴ τὴν παροῦσαν ἡμῶν φιλικὴν νομοθεσίαν Προγραμμάτων μὲν κατὰ ταύτην τὴν βασιλίδα πόλιν, κατὰ τὸ συνηθὲς προτιθεμένων, Προστάξεων δὲ πρὸς τοὺς τῶν Ἐπαρχιῶν ἄρχοντας στελλομένων, εἰς τὴν ἁπάντων γνῶσιν ἐλθεῖν παρασκευασάτω. Et Nouel. 116. Τὰ τοίνυν παραστάντα ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦ παρόντος δηλούμενα νόμου, ἡ σὴ ὑπεροχὴ γινώσκουσα, κατὰ μὲν τὴν εὐδαίμονα ταύτην πόλιν, Ἐδίκτων κατὰ τὸ συνηθὲς προτιθεμένων, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις, Προστάξεων στελλομένων πᾶσι δῆλα καταστῆσαι σπουδασάτω. Idem Nouella 109. ad Ioannem Pf. Præt. Τὰ τοίνυν παραστάντα ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦδε τοῦ θείου δηλούμενα νόμου ἡ σὴ ὑπεροχὴ γινώσκουσα, &c. διά τε τῶν εἰωθότων Ἐδίκτων καὶ προσταγμάτων οἰκείων πᾶσι ποιησάσθω φανερὰ, ἔν τε τῇ εὐδαίμονι ταύτῃ πόλει καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Et Nouel. 109. Ἡ ὑπεροχὴ τοίνυν ἡ σὴ, ἃ διὰ τοῦ παρόντος νόμου, εἰς τὸ διηνεκὲς κρατήσοντα ἡ ἡμετέρα ἐθέσπισε γαληνότης, Ἐδίκτων μὲν ἐν ταύτῃ τῇ βασιλίδι πόλει προτιθεμένων, προστάξεων δὲ πρὸς τοὺς πασῶν τῶν ἐπαρχιῶν ἡγουμένους καταπεμπομένων, εἰς τὴν τῶν πάντων γνῶσιν ἐλθεῖν παρασκευασάτω. Idem Nouell. 145. Ἡ σὴ τοίνυν ἐνδοξότης, τὰ διὰ τοῦ παρόντος ἡμῶν θείου νόμου θεσπισθέντα γινώσκουσα, ποιήσεται μὲν ψήφους ἀκολούθους αὐτοῖς, Ἐδίκτοις δὲ χρήσεται, καὶ προστάξεσι πρὸς τοὺς τὰς ἐπαρχίας ἰθύνοντας, καὶ τοὺς τῶν πόλεων ἐπισκόπους. Idem Nouella 134. Προνοησάτω τοίνυν ἡ σὴ ἐνδοξότης, τὸν παρόντα θεῖον ἡμῶν νόμον κατὰ ταύτην τὴν εὐδαίμονα πόλιν προθεῖναι, καὶ στεῖλαι κατὰ τὰς ἐπαρχίας καὶ καταφανῆ ποιῆσαι τοῖς τούτων ἡγουμένοις. Iustinianus Nouella 1. Τὰ τοίνυν παραστάντα ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦδε τοῦ θείου ἡμῶν πραγματικοῦ νόμου δηλούμενα, ἡ σὴ ἐνδοξότης γράμμασι χρωμένη κατὰ τὴν δὲ τὴν βασιλίδα πόλιν ἅπασι φανερὰ καταστήσει. In veteri quoque versione Nouella 112. quæ scripta est ad Theodorum Præfectum Prætorio Orientis, hæc præter ea quæ e Græco Codice continentur, apponitur conclusio. *Illustris itaque & magnifica auctoritas tua præsentem numinis nostri legem in perpetuum valituram, Edictis in hac regia vrbe propositis, ac Præceptionibus in vniuersas prouincias sub tua iurisdictione constitutas directis, faciat manifestam: vt omnes ea quæ pro vtilitate eorum sancimus, a se custodienda cognoscant.*

Interdum nulla Edicta proponi iudices, sed curare vt ad omnium notitiam leges peruenirent, iubebant. Nouella de Scholarib. ad Florent. Magistr. Officior. *Inlustris itaque auctoritas tua legem hanc perpetuo valituram ad deuotissimorum scholarium notitiam perferri præcipiat.* Sic & in Nouella 1. de Palatinis, & Nouell. neque domum diuinam, ad Maximum Præfectum Prætorio. *Inlustris igitur & præcelsa Magnitudo tua hanc legem consueta sibi prouisionis vigore in omnium prouinciarum populorumque notitiam perferre iubebit.* Idem Nouella 2. de Pala-

tin. ad Paterium Præfectum Prætorio: *Pater P. A. K. Inlustris igitur & præcelsa magnificentia tua hanc omnibus innotescere sanctionem iubebit.* Iidem Nouella de Metatis ad Numium Magistrum Officiorum. *Illustris itaque auctoritas tua, quæ per hanc diuinam legem diximus sanciendo, sollemniter ad omnium notitiam peruenire constituat.* Et Nouella 113. ad Theodorum Præfectum Prætorio Orient. Τὰ τοίνυν παριστάμενα ἡμῖν καὶ διὰ τοῦδε τοῦ θείου δηλούμενα νόμου, ἡ σὴ ὑπεροχὴ παραφυλάξαι μὲν ἀνενδότως, πᾶσι δὲ δήλα καταστησάτω. Nouella 46. Ἡ τοίνυν σὴ ὑπεροχὴ παραστάντα ἡμῖν καὶ διὰ τοῦδε τοῦ θείου δηλούμενα νόμου, ἐν τε ταύτῃ τῇ μεγάλῃ πόλει, ἐν τε ταῖς ἐπαρχίαις ἀπάσαις ἂν ἀρχῇ φανερὰ καταστησάτω. Idem Nouella 107. Τὰ τοίνυν παραστάντα ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦδε τοῦ θείου δηλούμενα νόμου, ἡ σὴ ἐνδοξότης γινώσκουσα, ἅπασι ποιησάτω φανερά. Idem Nouella 130. Τὰ τοίνυν παραστάντα ἡμῖν, καὶ διὰ τοῦ παρόντος δηλούμενα νόμου, ἡ σὴ ἐνδοξότης ἔν τε τῇ βασιλίδι πόλει καὶ ταῖς κατὰ τὰ ἐν ἀνατολῇ ὑποκειμένοις, τοῖς τε λαμπροτάτοις τῶν ἐπαρχιῶν ἄρχουσι, καὶ πᾶσι τοῖς ἡμετέροις ὑπηκόοις ἐν ἑκάστῃ ἐπαρχίᾳ καὶ πόλει δήλα καταστησάτω.

Nonnumquam extrema hac Constitutionum clausula, cauebatur dumtaxat, vt eas obseruari præciperent, EFFECTVIQVE MANCIPARE studerent hi, ad quos eæ dirigebantur, pœna quandoque addita contra temeratores. Sic cum Nouel. Theod. & Valentinian. de Lenonib. *Illustris igitur*, aiunt, *auctoritas tua, ea quæ tuenda honestatis decreuimus gratia, veneratione debita iubeat custodiri officio amplitudinis tua,* VIGINTI LIBRARVM AVRI POENAM, SI PRAECEPTA NOSTRA NEGLEXERIT, LVITVRO. Idem Noucl. de Principib. agent. in reb. Tit. 34. ad Opilionem Magistr. Officiorum. *Illustris itaque auctoritas tua, hac qua merito constituta sunt, præcipiet pro sua æquitate seruari,* MVLTA X. LIBRARVM AVRI STATVTA, SI QVIS LEGIS HVIVS OBVIAVERIT CONSTITVTIS. Iidem Nouel. de Ambitu, *Illustris igitur auctoritas tua, hanc generalem saluberrimamque nostræ clementiæ sanctionem obseruationi perpetua,* EFFECTVIQVE MANCIPARI PRAECIPIAT. Proponuntur etiam multæ iis qui aduersus constituta facerent, Nouella de pecun. Afris credit. & Nou. de Successionib. Curialium, item Nouel. 1. & 2. de Tyronib. & Nou. de Competitionib. Iustinianus in l. 2 C. de Officio. Præfect. Præt. Africæ, ad Belisarium, *Gloria itaque tua, quæ per hanc Pragmaticam sanctionem nostram statuuntur æternitatis effectui MANCIPARI, obseruareque præcipiat.* Quæ clausula ibidem post aliquot verba interposita repetitur. Item in Pragmatica sanctione Iustiniani, quæ a Iustino antecessore refertur: *Qua igitur per hanc diuinam Pragmaticam sanctionem nostra statuit æternitas, Magnitudo tua, modis omnibus* EFFECTVI MANCIPARE, *obseruareque procuret, pœna decem librarum auri imminente, contra temeratores nostrarum iussionum.* Idem Iustinianus Nouel. de Adscriptitiis & Colonis ad Dominicum PP. Illyrici apud eumdem Iulianum. *Tua igitur Gloria, quæ nobis visa sunt per hanc legem diuinam significantem* EFFECTVI MANCIPARE *festinet, multa imminente decem librarũ auri, qui eam violauerit, aut concesserit violandam.* Sic & in Constitutione Iustiniani Imperatoris de filiis liberorum in Alticaus directa ad Theodorum. *Qua igitur per hanc diuinam Pragmaticam sanctionem nostra sanxit æternitas, tam tua Magnitudo, quam qui post te eamdem administratione adepti fuerint, vna cum officio suo* EFFECTVI MANCIPARE, *obseruareq. procurent.* Formulæ has magna verborum varietate expressam passim in Iustiniani Nouellis lector reperiet. Modo enim ait, Φυλάττειν, vel, Παραφυλάξαι ἀνενδότως, vel, Παραφυλαξάτω, vel, Βεβαίως φυλαχθῆναι, vt Nou. 38. 87. 101. 106. 114. & 162. & Edicto 7. & 9. eiusdem Iustinian. Modo Ἀκριβῶς φυλαχθῆναι ἀνενδότως, vt Nou. 2. 41. 63. & 136. Alias, Ἔργῳ καὶ πέρατι παραδοῦναι ἀνενδότως, vt Nou. 32. 41. 44. 63. 85. 90. 52. 94. 95. 98. 99. 100. 103. 110. 112. 133. 143. 151. 153. 154. 158. 159. & Edict. 4. 10. 11. 12. eiusdem Iustiniani. Alias, Εἰς ἔργον ἀγαγεῖν, vel, εἰς ἔργον ἀχθῆναι ἀνενδότως, vt Nou. 80. & 148. & Edicto 2.

Additur quandoque, vt tam is ad quem constitutio dirigitur, quam eius successores legem quæ sanciunt, ad effectum perducere vna cum Officio, quod ei præest, curent. his verbis, Ἡ τοίνυν σὴ ὑπεροχὴ καὶ οἱ μετὰ σὲ τὴν αὐτὴν ἀρχὴν παραλαμβάνοντες, vel, Οἱ μετὰ τὴν Νουελ...... vel. Ὁ τῆς καθ' ἡμᾶς ... αὐτῆς ... Καὶ ... Τάξις, vel ... τῇ Τάξει. vt Nouel. 3. 21. 43. 59. ... & ... Iustiniani, & Nouel. 1. Iustini legitur Et ita in Constitutione Iustiniani de filiis liberorum. *Qua igitur per hanc diuinam Pragmaticam sanctionem nostra sanxit æternitas,* TAM TVA MAGNITVDO, QVAM QVI POST TE EAMDEM ADMINISTRATIONEM ADEPTI FVERINT, VNA CVM OFFICIO SVO EFFECTVI MANCIPARE, OBSERVAREQVE PROCVRENT. Eique recta est ... interpretatio, quæ vetustum interpretem Latinum Nouellarum Iustiniani ... extremam Nouellæ 6... ita conuertit *Qua igitur,* &c. TVA ...

IN

IN PERPETVVM VNA CVM OBEDIENTI OFFICIO SERVARI FESTINET.

Ceterum suas de diuinis & Ecclesiasticis rebus Constitutiones, Iustinianus ad Patriarchas & Archiepiscopos dirigens, per eos innotescere Episcopis, Ecclesiisque eorum iuri subiectis praecipiebat. Testem do Nouellam sextam cuius haec sunt verba: Οἱ μὲν οὖν ἁγιώτατοι Πατριάρχαι ... Idem Nouel 40. ad Petrum Archiepiscopum Hierosolymorum. ... Et Nouel 42. ad Menam Archiepiscopum, ... Idem ad eundem Menam Nouella 55. ... Iterumque ad eundem Archiepiscopum Menam Nou. 67. ... Ad eundem modum Iustin. Nou. 5. ... Alias vero, vt Nouella 57. hoc dumtaxat praecipit, ... vel, ... Sic in Nouella de priuilegio Archiepiscopi primae Iustinianae apud Iulianum antecessor. quae scripta est Catelliano Archiepiscopo, BEATITVDO *igitur* TVA, *quae nostra sanxit aeternitas, modis omnibus* AD EFFECTVM PERDVCERE *non differat*. In quibus exemplis sollemnia haec in Archiepiscopis appellandis verba, Η ΣΗ ΜΑΚΑΡΙΟΤΗΣ, seu, BEATITVDO TVA, obseruanda esse omnium moneo.

Ex his quae supra diximus satis superq; probatū est, id egisse principes vt constitutiones suas Edictis, Programmatibus, Praeceptionibusq. Praefectorū praetorio, aliorumve Iudicum, quorum de ea re qua de lex ferebatur, iurisdictio erat, in vulgus exirent, & ad populorū qui eorum imperio parebant, notitiam perducerentur: quod & testatur l. 13. de bon. proscriptor. in C. Th. ad Caecilianum P.P. scripta. his verbis *Hoc edictis propositis, praecipimus per omnes prouincias diuulgari*. Theodosio etiam & Valentiniano in l. 3. C. de Legib. placet, Legum vim obtinere ea quae *per omnes populos iudicum Programmatibus diuulgari constituerunt*.

Iam illa in Principum literis hodieque recepta verba, SCIANT OMNES, e veterum Impp. scriniis ad nos manasse, in difficili non erit demonstrare. Vsurpantur enim ab Impp. l. vlt. de his qui ex public. rationib. l. vlt. de Probationib. & l. vltim. quando libell. princ. dat. l. vlt. de dolo. l. 1. de manda. princip. in C. Iustin. & l. 3. de poenis. l. 2. de his qui cum. dispensato. l. 48. de haereticorum. l. 4. de patrocin. vicor. in C. Theod. Interdum vero scribunt, VNIVERSI COGNOSCANT, vt in l. 1. de fund. rei priuat. libr. 11. C. Iustinianeo. Aut SINGVLI VNIVERSIQVE COGNOSCANT, vt in l. 15. de accusationib. l. 2. de calumniatorib. & in Edicto Theodos. & Valentiniani ad populum, Nouella de Pantapolis. In Edicto vero quod proponitur in Nouella de pretio solidi, quo Quirites alloquuntur, scribitur, AGNOSCAT VNIVERSITAS.

Porro suas quandoque Constitutiones & Edicta ipsimet Impp. proponi iubebant celeberrimis vrbis Regiae, & aliarum ciuitatum locis, vt apparet ex Iustiniani Nouel. 82. 93. 111. & Iustini Nouel. 4 & vltim. Sic & Constantinus in l. 1. si cert. pet. chirograph. in C. Theod. Et *quamuis nescire promulgata non liceat*, PER OMNEM HVNC ANNVM PENDERE IVBEMVS EDICTVM. Impp. Arcad. & Honor. in l. 27. de haeretic in eod. Cod. *Rescriptum, quod Donatistae a Iuliano tunc principe impetrasse dicuntur*, PROPOSITO PROGRAMMATE, CELEBERRIMIS IN LOCIS VOLVMVS ANTEFERRI. Sic in Edicto Impp. Constantini & ... ex Eusebi. ... cap. 5. refertur: ... Sic in vrbe quidem Constantinopolitana ... praecipit ... Nouella 120. ...

Aliàs, Κατὰ τοὺς συνήθεις τόπους, &, Εἰς τοὺς ἐπιφανεῖς ἑκάστης πόλεως τόπους. Romæ vero in foro Traiani proponi Principum Edicta consueuisse indicat Imp. Marci rescriptum ad S. P. Q. R. apud Iustinum Martyr. Apolog. 2. pro Christianis, in quo est, Καὶ κελεύω τοῦτό μου τὸ διάταγμα ἐν τῷ φόρῳ τοῦ Τραϊανοῦ προτεθῆναι πρὸς τὸ δύνασθαι ἀναγινώσκεσθαι. Φροντίσει ὁ Περίφυλος Βιτράσιος Πολλίων εἰς τὰς ἐξ ἐπαρχίας πεμφθῆναι. Quo loci lubens, si per Criticos quos mihi propitios & faciles opto, liceret, verbis, Δύνασθαι ἀναγινώσκεσθαι, insererem, intercalaremque, Ἐξ ἐπιπέδου, vt hoc modo sollemnia illa verba Edictorum, VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT, implerentur. Aliter enim, palam proscribi Edicta non videbantur, secundum Vlpiani interpretationem in l. 11. §. proscribere, ff. de Institor vbi PROSCRIBERE, ait, PALAM, *sic accipimus*, VNDE DE PLANO RECTE LEGI POSSIT. Quæ verba vt legitima hisce singularibus literis V. O. P. R. L. P. scribi solita Valer. Prob. in Notis auctor est. Moris certe fuisse Edicta Romæ in foro Traiani proponere testantur subscriptiones, l. 2. ad l. Cornel. de fals. l. 7. ad l. Iul. de adulter. l. de iure fis. l. 4. de conlatio donatar. l. 1. de priuileg. corporat. vrb. Rom. l. 2. de habitu quo vti oportet. l. 2. de petitionib. l. 1. de campo Martr. vrb. Rom. in C. Th. & Nou. Theod. & Valentin. de postulan. & Nou. de Honorat. & qui in gradu præfer Nou. 1. & 2. de testament. Nou. Valentinia. de liber. & successionibus eor. Illic enim vtique subscriptum est, PROPOSITA IN FORO TRAIANI. Huc pertinent quæ in Magnonis notis legimus, IN FORO CAESARIS, IN FORO PACIS, IN FORO TRAIANI, IN FORO NERVAE, IN FORO TRANSITORIO, IN FORO IVLI, IN FORO POPVLI, IN FORO BOARIO, IN FORO FLAMINIO. Sed & in l. 9 de nauicular. in C. Th. Subscriptio extat huiusmodi, PROPOSITA IN FORO APRONIANI, & in Constitutio. Theod. & Valentin. relata in fragment. Iureconsultorum Pithœanis, Tit. 6. PROPOSITA IN ATRIO MINERVAE Rescriptio Antonini τῷ κοινῷ τῆς Ἀσίας, apud Euseb. lib. 4. histor. Ecclesiast. cap. 13. præterea quæ Iustini Martyris Apolog. 2. pro Christian. continentur, subscribitur, Προετέθη ἐν Ἐφέσῳ ἐν τῷ κοινῷ τῆς Ἀσίας, quæ Rufinus vertit, PROPOSITA EPHESI PVBLICE IN CONVENTV ASIAE.

Interdum etiam leges suas in æs incidi iubebant. Constantin. in l. 2. quemadmodum mun. ciuil. in Cod. Th. *Quod vt perpetua obseruatione firmetur, legem hanc incisam* AENEIS TABVLIS, *iussimus publicare*. Idem Imp. in l. 1. de aliment. quæ inopes paren. in Cod Th. AEREIS, ait, TABVLIS, *vel cerussatis, aut linteis mappis scripta per omnes ciuitates Italiæ* PROPONATVR LEX. Valentin. & Valens in l. 4. de Suariis eod. Cod. *Hæc autem omnia* AENEAS TABVLAS *in foro Suario collocandæ*, AC AETERNAM MEMORIAM OPORTEBIT INSCVLPI. Iidem Impp. in l. 1. de iure Ital. eod. Cod. *Concessi igitur gratia beneficii* PVBLICIS ACTIBVS INTIMETVR, ET INCISA TABVLIS, *debita sollemnitate permaneat*.

Præterea Iustinianus Constitutiones suas τοῖς Νόμων βιβλίοις ἐγγράφεσθαι, vel, τῷ τῶν [illegible] Διατάξεων βιβλίῳ ἀποτεθῆναι decernit Nou. 25. 26. & 40. Idem Nou. 9. ad Ioannem Archiep. C. P. Legem suam intro apud vasa sancta reponi iubet.

Verum priusquam ad reliquas subscriptiones descendam, prædicendum censeo, Rescriptis Edictisque Principes manu sua subscripsisse, vt traditur in l. 3. C. de diuers. Rescript. Eusebius lib. 2. de vita Constantini, Ἐλήλυθεν δ᾽ ἐξ αὐθεντικοῦ τοῦ παρ᾽ ἡμῖν φυλαττομένου βασιλικοῦ νόμου, ᾧ καὶ τῆς αὐτοῦ δεξιᾶς ἔγγραφος ὑποσημείωσις, τῆς τοῦ λόγου πίστεως, οἷά τινι σφραγῖδι, κατασημαίνουσα τὴν μαρτυρίαν. Plane Leo in l. 6. C. de diuers. Rescript. ea tantummodo fas esse proferri vel [illegible] Rescripta constituit, quæ in chartis, siue membranis subnotatio suæ subscriptio [illegible]. Subscriptionum vero Imperialium exempla aliquot adducam. In Edictis quidem ad populum plerumque manu sua subscribebant his verbis, PROPONATVR AMANTISSIMO NOSTRI POPVLO ROM. vel POPVLO CONSTANTINOPOLITANO. Docet hoc Nou. Theod. & Valentin. de Reddito iure armor. in cuius extremo est. *Et manu diuina.* PROPONATVR AMANTISSIMO NOSTRO POPVLO RO. *Et ad latus*, DAT. VII [illegible] ROMAE VALENTINIANO ET ANATOLIO V. C. COSS. Id [illegible] probat co[illegible] Nouella de pretio solidi, cuius nouissima verba sunt hæc, *Et manu diuina.* PROPONATVR AMANTISSIMO NOSTRI POPVLO RO. *Et ad latus*. DATA XV. KAL. FEBR. ROMAE. VALENTINIANO V. A. COS. Sic in Edicto I[illegible] ad populum C[illegible] Nou. 141. PROPONATVR CONSTANTINOPOLITANIS CIVIBVS NOSTRIS. Et Nou. 13. de Prætorib. plebeiis, in fi. PROPONATVR CONSTANTINOPOLITANIS CIVIBVS NOSTRIS. Eiusdem formæ est subscriptio Nouellæ 105. in qua est, LEGATVR.

Ad Senatum vero scribentes, in fine adiiciebant manu sua, OPTAMVS VOS FELICISSIMOS

MOS AC FLORENTISSIMOS PER MVLTOS ANNOS BENE VALERE, SANCTISSIMI ORDINIS PATRES CONSCRIPTI. Patet hoc ex Nouel. Theodosii & Valent. de indulgent. reliq. ad Senatum, in cuius calce scriptum est: OPTAMVS VOS FELICISSIMOS AC FLORENTISSIMOS, NOSTRIQVE AMANTISSIMOS PER MVLTOS ANNOS BENE VALERE, SANCTISSIMI ORDINIS P.C. Nouellæ quoque Maioriani ad Senatum, de ritu Imperii sui, finis est huiusmodi: *Et manu diuina*, OPTAMVS VOS FELICISSIMOS ET FLORENTISSIMOS PER MVLTOS ANNOS BENE VALERE (sic enim emendo) SANCTISSIMI ORDINIS PATRES CONSCRIPTI.

Subscribebant etiam interdum Imperatores manu sua in hunc modum, DIVINITAS TE SERVET PER MVLTOS ANNOS PARENS KARISSIME. Postrema namque Nouellæ Theodosii & Valentin. de Episc. ordinat. ad Actium Patritium verba hæc sunt, *Et manu diuina*, vt ex veteri Cod. suppleo DIVINITAS TE SERVET PER MVLTOS ANNOS PARENS KARISSIME. In fine etiam Nouellæ de homicid. casu vel volunt. facto, ad Maximum Pf. Pr. & Patritium, scriptum est, *Et manu diuina:* DIVINITAS TE SERVET PER MVLTOS ANNOS PARENS KARISSIME AVGVSTORVM. Eodem modo Iustinianus Nou. 121. ad Arsilium præsidem Tharsi, DIVINITAS TE SERVET PER MVLTOS ANNOS FRATER IVCVNDISSIME. Exstat in sacro Pragmatico Tiberii Augusti directo ad Theodorum, Imperialis huiusmodi subscriptio, DIVINITAS TE SERVET PER MVLTOS ANNOS PARENS KARISSIME ATQVE AMANTISSIME. Est & in Iustiniani Nouella 7. ad Epiphanium Patriarcham Constantinopolitanum talis subscriptio. DIVINITAS TE SERVET PER MVLTOS ANNOS SANCTE AC RELIGIOSISSIME PATER. Et hoc forte est quod in veteri versione Nouellæ 6. quæ ad eumdem Epiphanium dirigitur, additur, SCRIPTA CVM ADIECTIONE DOMINICA. In fine etiam Epistolæ Iustiniani ad Ioannem Pontificem, quæ inserta est, l. inter claras. C. de summa Trinit. hæc habetur subscriptio, DIVINITAS TE CONSERVET PER MVLTOS ANNOS SANCTE AC RELIGIOSISSIME PATER. Cuiusmodi subscriptionis vetustiorem auctorem habemus Constantinum Imperator. cuius Epistolæ ad Eusebium Cæsareæ, & Macarium Hierosolymorum Episcopum, apud Eusebium lib. 2. 3. & 4. vitæ eiusdem Imperatoris, & Socratem lib. 1. Histor. Ecclesiast. cap. 6. & Theodoritum lib. 1. eiusdem histor. cap. 10. & 16. ita concluduntur. Ὁ Θεὸς σε διαφυλάξοι ἀδελφὲ ἀγαπητέ. Idem Euseb. lib. 10. eiusdem argumenti ἀντίγραφον βασιλικῆς ἐπιστολῆς Constantini ad Milciadem vrbis Ro. Pontificem refert, cuius postrema verba sunt hæc, Ἡ θειότης ὑμᾶς τοῦ μεγάλου θεοῦ διαφυλάξοι πολλοῖς ἔτεσι τιμιώτατε. Ibidem aliud ἀντίγραφον Epistolæ Constantini ad Chrestum Syracusanorum Episcopum adducit, cum hac subscriptione, Ὑγιαίνοντά σε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ διαφυλάξοι ἐπὶ πολλοῖς ἔτεσιν. Ad Cæcilianumque quoque Carthaginiensem Episcopum ab eodem Imp. missam Epistolam profert, his in fine verbis, Ἡ θειότης τοῦ μεγάλου Θεοῦ σε διαφυλάξοι ἐπὶ πολλοῖς ἔτεσιν. Idem Eusebius libro 3. vitæ Constantini eiusdem Imp. Epistolam ad Ecclesias, & aliam ad Episcopos Palæstinæ, aliasque ad populum Antiochenum, & Episcopos Antiochiæ congregatos, & libro quarto eiusdem argumenti, aliam ad Episcopos, τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ τῇ κατὰ Τύρον, refert, quarum, vt & alterius eiusdem Imp. Epistol. ad Catholicam Alexandrinorum Ecclesiam, & item alterius ad Episcopos, apud Socratem lib. 2. histor. Ecclesiast. & alterius ad Nicomedenses apud Theodoritum lib. 1. nouissima verba sunt hæc, Ὁ Θεὸς ὑμᾶς διαφυλάξοι ἀδελφοὶ ἀγαπητοί. Idem Socrates lib. 2. cap. 3. cum Theodorito lib. 2. cap. 2. eiusdem Constantini epistolam ad Alexandrinos adfert, cuius finis hic est, Ὁ Θεία Πρόνοια ὑμᾶς διαφυλάξοι ἀδελφοὶ ἀγαπητοί. Quam Histor. Tripartitæ collector lib. 4. cap. 2. transcripsit. Sed & in epistola Constantini ad Arium Presbyterum apud Socrat. lib. 1. legitur, Ὁ Θεός σε διαφυλάττοι ἀγαπητέ. Denique Imperator Gratianus epistolam suam ad B. Ambrosium, quæ est 25. lib. 5. Epistolar. Ambrosianar. ita concludit, DIVINITAS TE SERVET PER MVLTOS ANNOS, PARENS ET CVLTOR DEI AETERNI QVEM COLIMVS IESV CHRISTI. Epistolæ etiam Imp. Iuliani ad Alypium postrema verba sunt hæc, Ἐρρωμένος καὶ εὐδαιμονῶν διατελοίης, ἐπὶ μήκιστον ἀδελφὲ ποθεινότατε, καὶ φιλικώτατε.

Interdum vero subscribebant Impp. VALE CARISSIME. Euseb. lib. 10. histor. Ecclesi. citat ἀντίγραφον βασιλικῆς διατάξεως ad Anulinum Africæ Proconsulem, in cuius principio est, Χαῖρε Ἀνυλῖνε τιμιώτατε ἡμῖν. In fine vero, Ἔρρωσο Ἀνυλῖνε τιμιώτατε, καὶ ποθεινότατε ἡμῖν. Aliud quoque ἀντίγραφον Epistolæ eiusdem Constantini ad eumdem Anulinum, ibidem refert, cum hoc initio, Χαῖρε Ἀνυλῖνε τιμιώτατε ἡμῖν, cum hoc fine, Ἔρρωσο Ἀνυλῖνε τιμιώτατε. Sic & in Edicto

Iustini Imp. de filiis liberarum emisso ad Theodorum, subscriptio Imperialis adiicitur, VALE THEODORE PARENS CARISSIME ATQVE AMANTISSIME.

Illa autem verba, *Et manu diuina*, quæ subscriptiones antecedunt, singularibus hisce literis ET. M. D. perscriptas Magno testis est. Enimuero quod manu illa, vt Diis placet, diuina, subscribebatur, singulari quodã encausti genere scribi Imperator Leo constituit, in l. 6. C. de diuers. rescript. Sacra enim Rescripta alio colore, quam purpurea inscriptione lustrari vetat: coctique muricis & triti conchylii ardore signari præcipit, nec eius sacri encausti confectionem habere, priuatis vult licere. Vnde patet Imperialia Rescripta miniatis literis & encausto murice consignari consueuisse. Quod & Constantinopolitanos Imperatores seruasse testatur Constantinus Manasses in Annalib. his verbis, quæ, cum Græcorum copiam non habeam, vti Latine reddita sunt, subiiciam: *Nam si quis*, ait, *ei chartam offerret*; RVBRIS IN EA LITERIS NOMEN IMPERATORIVM SVBSCRIBEBAT. Et mox: *Hanc chartam fratri offert: rogat, hanc scripturam literis Imperatoriis munire, ac subsignare velit. Imperator precibus sororis annuit. mox calamum prehendit manu, & exaratis* PVRPVREI COLORIS LITERIS, *chartam confirmat.* Idem in alio loco: *Nam Romani consiliis obtemperans Imp.* LITERAS RVBRICA SVBSCRIPTAS, *ad exercitum mittit.* Idemque ex Niceta multis locis colligi potest: Ὁ δὲ δὴ, ait, μέγας Δομέστικος τῆς τῶν βασιλείων φυλακῆς ἐπιμεληθεὶς, καὶ τὸ τῆς βασιλείας Μανουὴλ [illegible] ἀναγορεύσας, γράμματα Ἐρυθρογραφήματα, σφραγῖδι χρυσίνῃ [illegible] κόγχος [illegible] τοῦ κλήρου τοῦ μεγάλου [illegible] αὖθις ἀργύρια [illegible], εἰς [illegible] γράμματα. Ἐλέγετο δὲ καὶ ἑτέραν ἐρυθροβαφῆ [illegible] βασίλειον γραφὴν [illegible] τὸν ἀξιοῦντα. Idem alibi, Καὶ βασιλικαῖς ὑποσημειώσεσι ταῖς ἐκ γραφῆς καὶ βαφῆς. Et alibi: Ἀμέλει καὶ γραφαῖς Ἐρυθραῖς ὡς φλογίνῃ ῥομφαίᾳ τὸ δόγμα τοῦ [illegible] ἀπεκήρυξεν πίστεως. Idem alio loco, Καὶ τὸ βασιλικὸν [illegible] Ἐρυθροβαφοῦς. Rursus, Ἐγχειρήσας γράμματα Ἐρυθρόγραφα. Et alias, Καὶ γράμματα σφίσιν Ἐρυθρόγραφα ἐνεχείρισε. Sic & in Nou. 3. Alexii Comneni de [illegible] sponsalium, Τῷ μηνὶ Μαρτίῳ ἐπινεμήσεως ι. δι' Ἐρυθρῶν γραμμάτων. Et in Nou. Manuelis Comneni de diuers. caus. ac negot. Τῷ μηνὶ Μαρτίῳ, ἰνδικτιῶνος ιδ. δι' Ἐρυθρῶν γραμμάτων τῆς βασιλικῆς χειρὸς. καὶ ἡ διὰ κηροῦ σφραγὶς εἶχε τὸ διὰ τοῦ Λογοθέτου τοῦ δρόμου, τοῦ Ἀγιοθεοδωρίτου Μιχαὴλ ἔτους ϛχοδ. Edicto etiam Manuelis Porphyrogeniti, quod Curterius a se conuersum Latine edidit, Imperatoris illius nomen rubris literis subscriptum conspicitur.

Atque vt encautum speciale, ita & literarum apices suos ac proprios Imperialia [illegible] habebant. Quod ego ex l. 3. C. ad l. Cornel. de fals. didici: in qua Valentinian. & Vale. [illegible] sic aiunt literarum principalium imitationem [illegible] cœpisse, quod Vicarii [illegible] apicibus Consultationes, Relationesque conscriberet, quibus scrinia Imperialia [illegible] bantur. Cui malo obuiam [illegible] ntes, cauent vt posthac communibus literis vniuersa [illegible] vel de Prouincia, vel a Iudice scriberentur, vt nemo styli Imperialis exemplum [illegible] aut publice [illegible].

Porro subscriptionis, quam MANV DIVINA factam diximus, fit mentio in l. 42. de hæretic. his verbis, *Cassatis quæ pragmatici, vel* ADNOTATIONE MANVS NOSTRAE [illegible] *runt impetrari.* Theodosius Nou. de confirmat. leg. Nouell. *Necessarium duximus,* [illegible] *saltem vniuersas, tuæ Serenitati, cum* NOSTRAE MAIESTATIS SVBNOTATIONE [illegible] *mittere.* Hinc *diuæ adnotationes* in l. 3. de conlat. æris. & *Adnotatio nostra.* l. 1. de [illegible] a principe, in C. Iustin. & *Sacra adnotatio,* l. vlt. C. si contra ius. Adnotatio, l. vlt. C. de [illegible] sis rescript.

Præter Imperialem autem subscriptionem, Constitutionibus Quæstoris [illegible] Nouellæ certe 112. quæ vulgo, Vt diuinæ iuss. subscription. hab. inscribitur, Epitome [illegible] habet, Πᾶσαν θείαν κέλευσιν ὑπογραφὴν ἔχειν τοῦ Κοιαίστωρος, καὶ δηλοῦν [illegible] vero est Latina versio, cuius verba [illegible] apponam, *Præsenti Lege decernimus nullam* [illegible] *sionem, neque per viri magnifici Quæstoris Adiutores, neque per aliam cuiuslibet militiæ* [illegible] *tatis, aut officii personam, cuicumque iudici confectam a quolibet* [illegible] *cognitor* [illegible] *cui magi* [illegible] *ri Quæstoris adnotatio subiecta non fuerit, quæ contineatur, & inter quos & ad quem* [illegible] *per quam fuerit* [illegible] *personam.* Subscribebat vero Quæstor his [illegible], vt apparet ex Iustiniani Nou. 22. in cuius extremo, verba hæc [illegible] in [illegible] Græco exemplari [illegible] terantur In Constitutione [illegible] de [illegible] ero Pragmatico Tiberii de confirmatio. Constitutio. Iustin. [illegible] perialem vtrobique subiicitur, QVAESTOR LEGI. In Nou. vero Theod. & Val. [illegible] de homicid. casu vel volunt. facto, Post Diem & Consulem additur, SVBSCRIPSI. [illegible]

co[illegible]

eorumdem Impp. Nou. 2. de testam. æque post Diem & Consulem subiungitur, SVBSCRIPSI. In fine etiam Nouellæ Iustinian.159. subscriptio exstat huiusmodi, IOANNES ET CVRVS SVBDITIS OBTVLIMVS. At Romani Senioris Nouella prima subscribitur, [illegible] Θεμίς Μάγιστρ. In fine vero Nou.1. Alexii Comneni est, Διὰ τ̃ βασιλέως. Sacra plane, & vt pas sim vocant, diuina Responsa, Quæstorem & Magistros [illegible] dictasse, ostendit l.vlt.C. de diuers. rescr. Et hoc est quod Impp. in l. 14. de extraord. muner. in C. Th. aiunt: *Eos qui cum honore Comitum, nomine Magistrorum, Memoriæ præfuerunt, vel Epistolis, vel Libellis. Item eos qui peragendis, signandisque Responsis nostræ mansuetudini ob[se]cundant.*

Nec vero satis vnquam pro merito laudabuntur Impp. Theodosius & Valentinianus, qui sibi ipsis leges o[mn]es constituerunt, si quid noui emergeret, quod formam generalem exposceret, aut si qua noua de re condenda lex esset, vt ab omnibus antea tam proceribus palatii, quam Senatoribus tractaretur: & si vniuersis Iudicibus Senatoribusque placuisset, tunc dictaretur, ac sic denuo collectis omnibus recenseretur, & cum omnes consensissent, tunc demum in sacro Principis consistorio rec[it]aretur, vt vniuersorum consensu & Principis auctoritate firmaretur. Quinetiam nullas se in posterum leges promulgaturos, nisi supra dicta forma obseruata testati sunt, l. 8. Cod. de Legibus. Leges vero vt generales ab omnibus obseruari iidem Impp. Theodos. & Valentin. in l.3. cod. tit. decernunt, quæ vel ab illis missa ad Senatum oratione condebantur, vel inserto Edicti vocabulo nuncupabantur. Orationis vtique ad Senatum ab eorum temporum Imperatoribus missæ, fit mentio in l.vlt. de curatoribus calendar. & l.2. de c[ollatoribus] [illegible] in C Th.

Illius autem in quo [versamur] seculi, Imperatorum Constitutionibus, ad latus Imperialis subscriptionis, adiiciebatur Dies & Consul, quemadmodum patet ex Theod & Valentini[an]. Nou. de red[di]t[i]one armor. & Nou. de pretio solidi, & Nou. de indulgent. reliquor. Nec tantum quo D[ie] & [Cons]ule Data sed & quo Accepta, Proposita, Emissa, Antelata, subiiciebatur. Veluti Theodosii Nou. 1. de testament. DAT. XII. KAL NOVEMB. ROM. AETIO III. ET Q. AVRELIO SYMMACHO VV. CC COSS PP IN FORO D. TRAIANI: ANTELATA EDICTO ALBINI ITERVM PRAEF. PRAET. ET PATRICII. Eiusdem Tit. Nou. 2. DAT. VII. KAL IAN ROMAE, AE[TIO] III. ET SYMMACHO VV. CC ACC VI. KAL. IAN. ROMAE. PP. V. KAL. IAN. IN FORO TRAIANI. SVBSCRIPSI. Et Nou. de Sepulchr. DATA III. ID. MART. ROMAE ACC. VI. KAL. APRIL. ROMAE CALLYPIO V. C. COSS. P. P. IN FORO TRAIANI VIII. ID. APRIL. ANTELATA EDICTO ALBINI VIRI INLVSTRIS PF. P. II. ET PATRICII. Item Nouella de libert. & successiion. cor. DAT III. NON. IVN. ROMAE, CALLYPIO ET ARDABVRE VV CC. COSS. PP. IN FORO TRAIANI, V. ID. IVN. ANTELATA EDICTO ALBINI V. C. Sic & diuersis diebus DATAS & PROPOSITAS easdem Constitutiones legimus in l.3. ad l. Iul. de adult. l.1. de his qui per mer. iud. l.1. Quibus militantibus l.5. de [illegible] l.1. & l 1. de infirmand. pœn. l 1. de spo[nsal]ibus. l.2 de petitionibus. l.1. de c[ursu] pub[lico] M[...]t. in C. Th. Item alio atque alio die, & diuersis nonnumquam Coss. DATA & ACCEPTA, l. [...] de accusationibus. l.32 de Prætoribus. l.[...] de Quæstor. l.1. de [illegible] l.1. de prox comit[...]. l.t. de con[...] [illegible] patrimo[...] l. & [...] de appel[...] l. [illegible] de diuers. o[ffic]. [...] de nau[...] l. [...] de hæret. l 1. de in[d]ulgem. debit. l. [...] de scenic. in C. Th. Nou. Theod. & [Valentin]. Neque donium dium. Nou. Anthemii de mulieribus quæ [illegible] addix. Quibus addenda est subscriptio l. 11. de Palatin. sacrar. largit. in C Th. in qua non modo diu[ersi]s [temp]oribus Data & Accepta lex subsignatur, sed præterea nomen Iudicis additur, a quo accepta fuit Constitutio, in hunc modum. DAT. NON. MAII, CONSTANTINOP. ACCEPTA A VA[LE]RIO COMITE SACRARVM LARGITIONVM, &c. vt & in l.vlt. de scenic. eod. Cod. DATA VI N FEBR. ROM CONSTANTIO V. C. CAES. ACCEPTA A TRIBVN. VOLVPTA[TVM] X. KAL. FEBR. KARTHAGINE POST CONSVLATVM HONORII VIII. ET THEOD. V. AA. CONSS. PROPOSITA etiam & EMISSA iunguntur in subscriptione l.2. C. de [illegible] t[...] PROPOSITA & ACCEPTA, l.2 [illegible] codicil in C Th.

Va[rii] [...] verborum figuris Con[stitutiones] [illegible] [nota]ntur. Vulgares equidem subscriptiones sunt hæ DATA, PROPOSITA, AC[CEPTA], [EDITA], SVPPOSITA, SVBSCRIPTA. Q[...] [illegible] consueuerant [illegible], quam Theodosi[anus] Cod[ex]. [...] ob oculos obuersantur [illegible] M[...] [illegible], A[CC]EPTA, vt in l. [illegible] [illegible] [illegible]

EMISSA, in l.30. & l.50. de appellationibus. l.112. de decurionibus. l.2. de legit. hered. in C.Th. Nou. Theod. & Valentin. de Tribut. fiscalibus. & EMENSA AD MAGISTROS MILITVM, AT COMITES, ET DVCES OMNES, in l.11. de diuers. offic. eod. C. LECTA APVD ACTA, l.1. de cognitionibus. l.1. finium regundor. l.2. de extraordin. muneribus. l.14. de Episcopis, in C.Theod. LECTA ACTIS, l.2. de naufrag. Item in iis maxime Edictis quæ ad Senatum diriguntur, LECTA IN SENATV, l.8. de metallis, l.13. de accusationibus. l.19. de operibus publ. LECTA APVD SENATVM, in Constitutione Constantini, quæ Frontini De limitibus agror. libris inserta est. LECTA A BRAXIO PROCONSVLE, l.8. & l.9. de Prætoribus in C.Th. RECITATA IN SENATV PER VIRVM INL. POSTVMIANVM, Nou. Th. & Valent. de indulgent. reliquor. RECITATA APVD VETTIVM RVFINVM P. V. IN SENATV. l.1. de matern. bon. in vtroque Cod. RECITATA SEPTIES IN NOVO CONSISTORIO PALATII IVSTINIANI, in l.30. C. de iure dot. LECTA IN ECCLESIIS ROM. l.20. de Episcop. in C.Th. Alias, LECTA simpliciter absque vllius loci adiectione vt l.4. & 8. de extraordin. muneribus. l.11. & 23. de Prætoribus in C.Th. ANTELATA EDICTO PRAEFECTI PRAETORIO, Nou. Theod. & Valent. de testament. Nou. de sepulchris, & Nou. de libert. & successionibus eor. Sic PROPOSITA SVB EDICTO PRAEFECTI PRAETORIO, Nou. Th. & Valent. de 30. annor. præscript. PROPOSITA IN PROGRAMMATE VICARII VRBIS, in l.25. de annona in C.Th. PRAELATA LITERIS COMITIS RERVM PRIVATARVM, l. vlt. de immunit. conc. eod. C. PRAELATA LITERIS V. C. VICARII, in l.4. de custod. reor. eod. C. Et hæ quidem subscriptiones, PRAELATA, vel ANTELATA, quæ idem valent, a scriniis Imperialibus minime manabant, nec ab initio Constitutionibus cohærebant, sed ex post-facto illis addebãtur, post earũ promulgationem [illegible] Edictis, Programmatibus, Literis, Iudicum ad quos directæ fuerant. Eiusmodi enim [illegible] gatio formulis illis significabatur. Nec alia est horum verborum *Anteferri* & *P[illegible]* tia, in l.37. de hæretic. l. vlt. de incorporatio. l.38. de Episcop. l. vlt. de immunit. conc. [illegible] l.1. si per obreptio. in C.Th. Nou. Maioriani de bon. caduc. & in Collatio. Carthagin. cont[illegible] Donat[illegible]. Magno certe in iuris Notis vocem, ANTELATA, non omisit.

Alias subscribebatur, DATA EPISTOLA, l.8. de numerar. l.15. de Episcop. in Cod. Th. DATA EPISTVLA PRAEFECTO, CVI HAEC SACRA FVERAT ANTELATA, l.6. de cohortalib. eod. Cod. MISSA SVB DIE, l. vlt. de tract. & statiu. in C.Th. MISSA A. P. P. OR. l.3. ne quid public. lætit. nunt. eod C. SCRIPTA PETRO CONSVLARI PHOENICIS, l.9. de [illegible] mil[illegible] ta[illegible] appar. & l.83. de decurionibus, eodem C. SCRIPTA [illegible], Nou. Martiani de indulgent. reliquor. in C.Th. SCRIPTA PALLADIO, VIRO ILLVSTRI, COMITI SACRARVM LARGITIONVM. GENNADIO VIRO ILLVSTRI, COMITI RERVM PRIVATARVM: MAXIMINO VIRO ILLVSTRI, COMITI ET PRAEPOSITO SACRI CVBICVLI. Iustinian. Nou. 19. Νόμος ἐγράφη Ἰωάννῃ τῷ ἐνδοξοτάτῳ Ἐπάρχῳ τῶν [illegible] τῆς ἐν Πραιτωρίων Et Nou. 21. Νόμος γραφεὶς Ἰωάννῃ τῷ ἐνδοξοτάτῳ ὑπάρχῳ. Nou. 101. Ἐγράφη νόμος Στρατηγίῳ τῷ ἐνδοξοτάτῳ Κομίτι [illegible] ων larg[illegible]onum Et Nou. 40. Ἴδικτος νόμος γραφεὶς Πέτρῳ τῷ ὁσιωτάτῳ, ἐ μακαριωτάτῳ ἀξιώματι καὶ ἀξιώματι. Alias subscribitur, Ἐξεφωνήθη, vt Nou. ll. Iustinian. 121. Sic in Basilii Nou. Ἐκφωνηθεὶς [illegible]. & in Nou. Romani Porphyrogenitæ, Ἐ[illegible] ἐκφωνηθεὶς Βασιλικοῦ Ἐδίκτου. Non tacebo etiam quod est in Nou. Anthemii de confirmatio. leg. dom. Leo. DATA. SVB DIE, &c. ACTVM SVB DIE EODEM. Et l.1. de c[illegible] C.Th. DATA INDICTIONE XII

Interdum autem addebatur in fine Rescriptorum, EA AD ALIOS QVOQVE EODEM EXEMPLO SCRIPTA ESSE. Sic in l. [illegible] de indulg. debit. in C.Th. DE EADEM RE [illegible] PTVM EDICTVM. Et in l. vlt. de princip. agent. in reb. eod. C. EODEM EXEMPLO ISIDORO PP. REGINO PP. ILLYRICI FORI LEONTIO P. V THEOD[illegible] COMITI AEGYPTI, AETHARTIO COMITI ORIEN. CLEOPATRO PRAEFECTO AVGVSTALI, HESYCHIO PROCONS. ACHAIAE, EVSTATHIO VICARIO A[illegible]E, NECTARIO VICARIO PONTICAE. Et in inscriptione l. vlt. de cohorta[illegible] in eod[illegible] C. Isidoro PPO. *Post alia.* EODEM EXEMPLO EVBVLO PPO ILLYRICI. Et in fin. l.9. de indulgent. debitor. in eod. Cod. DE EADEM RE SCRIPTVM EDICTVM AD POPVLVM, AD MARCIANVM COM. S. L. MVSELLIO PRAEPOSITO SACRI CVBICVLI, DE TITVLIS AD DOMVM SACRAM PERTINENTIBVS, AD RECTORES PROVINCIARVM, ET DE METALLARIIS EDICTVM AD PO[illegible]VM PER PROVINCIAS ILLYRICI, ET AD RECTORES PROVINCIARVM

Sic &

Sic & in l. 187. de decurionib. cod. C. EODEM EXEMPLO EVBVLO PRAEFECTO PRAETORIO ILLYRICI. Impp. Theodosius & Valentinianus Nouella vltima de amota militantibus fori præscript. EODEM EXEMPLO ASPARI VIRO INLVSTRI, COMITI, EXMAGISTRO MILITVM, ET EXCONSVLI BIS ORDINARIO. Et Nou. eorumdem Impp. de Iudæis: EODEM EXEMPLO VIRO ILLVSTRI PRAEF. PR. ILLYRICI. Sic & Iustinian. Nou. 6. Ἐγράφη τὰ ἰσότυπα τῷ ὁσιωτάτῳ Ἀρχιεπισκόπῳ Ἀλεξανδρείας. Et Nouella 8. Ἐγράφη τὸ ἴσον τοῦ Ἐδίκτου Κωνσταντίνου πολίταις. In cuius Nouellæ veteri versione Latina hæc prætereaadduntur, SCRIPTVM HVIVS LEGIS EXEMPLVM DOMINICO GLORIOSISSIMO PRAETORIORVM PER ILLVRICVM PRAEFECTO. Item Nou. 105. Ἐγράφη τὸ ἰσότυπον Ἰωάννῃ τῷ ἐνδοξοτάτῳ Ἐπάρχῳ τῶν ἱερῶν Πραιτωρίων. Ibidemque Ἐγράφη τὸ ἰσότυπον Λογγίνῳ τῷ λαμπροτάτῳ καὶ ἐνδοξοτάτῳ Ἐπάρχῳ τῆς εὐδαίμονος τῆς πόλεως. Idem Nou. 14. Ἐγράφη τὸ ἰσότυπον τῷ ἐνδοξοτάτῳ Μαγίστρῳ. Et Nouella 21. octies scribitur, Ἐγράφη τὸ ἰσότυπον. Impp. Honor. & Theodos. in l. vltima de Veteran. in C. Th. *De quibus ad omnes militares iudices paria scripta dereximus.* Sic & apud Socrat. lib. 2. Histor. Eccles. Νικητὴς Κωνστάντιος Αὔγουστος Νικαιεῦσι. Τῷ δὲ αὐτῷ τύπῳ καὶ τοῖς ἐν Αὐγουσταμνικῇ καὶ Θηβαΐδι καὶ Λιβύῃ καὶ Λυκίῃ ἡγεμόσι.

Sed iam Rescriptorum, Constitutionumque Principalium curriculo confecto, ad Mandata, quæ Præsidibus in prouincias proficiscentibus à Principibus dabantur, transeamus. Ea certis ac conceptis verbis data, auctore Augusto, Dio lib. 53. docet, Ἐντολὰς δέ τινας, inquiens, καὶ τοῖς Ἐπιτρόποις καὶ τοῖς Ἀνθυπάτοις, τοῖς τε Ἀντιστρατήγοις, δίδωσιν, ὅπως ἐπὶ ῥητοῖς ἐξίωσι. Quæ verba ab interprete propter obscuritatem silentio prætermissa esse mirum non est. Nam & eiusdem vocis, Ἐντολῶν, ignorantia, caliginem alterius interpretis oculis obduxit in versione libelli Luciani, qui inscribitur, Ὑπὲρ τοῦ ἐν τῇ προσαγορεύσει πταίσματος. In quo nouum & hactenus incognitum Mandatorum caput deprehendisse mihi videor. Mandatis enim Præsides monitos, VT VALETVDINEM DILIGENTER CVRARENT, demonstrant hæc eius auctoris verba: Καὶ ἐν τῷ τῶν Ἐντολῶν, τοῦτο πρῶτον ὑμῖν ἐστὶ παράγγελμα, τῆς ὑγιείας τῆς ἡμετέρας αὐτῶν ἐπιμελεῖσθαι. Nam illic, Ἐντολῶν nomine, Mandata, quibus de agimus, exaudienda sunt: quod cum non caperet interpres, longe à scopo aberrauit. De huiusmodi autem Mandatis, hæc Iustinian. Nou. 24. de Præt. Pisid. Ἀλλὰ καὶ ἐγέγραφεν τὸν τρόπον καθ' ὃν διοικήσειαν τὴν ἀρχήν, ἅπερ οἱ πρὸ ἡμῶν Νομοθέται, MANDATA ἐκάλουν. Et Nou. 25. de Prætore Lycaoniæ, Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ βασιλικῶν παραγγελμάτων, ἅπερ, MANDATA PRINCIPIS, οἱ πρότερον ἐκάλουν βασιλεῖς τε, καὶ Νομοθέται. Iisdem vero Mandatis, teste Vlpiano in l. 19. ff. de offic. præsid. præcipiebatur, NE IN VLTERIOREM FAMILIARITATEM PROVINCIALES ADMITTERENT. Quod & cauendum esse Quinto fratri Cicero Epistola ad eum scripta monet. Mandatis quoque Principum comprehensum, VT CVRARET IS QVI PROVINCIAE PRAEERAT, MALIS HOMINIBVS PROVINCIAM PVRGARE, Paul. in l. 3. ff. de offic. Præsid. auctor est. Adiiciebatur etiam, VT SACRILEGOS, LATRONES, PLAGIARIOS CONQVIRERENT, &, VT PROVT QVISQVE DELIQVISSET, IN EVM ANIMADVERTERENT, quemadmodum Martianus tradit in l. 4. §. 1. ff. ad l. Iuliam peculat. Vnde apparet è Mandatis principalibus hausisse Vlpianum caput hoc, quod ex eius l. 7. de officio Proconf. in Pandectas relatum est in l. 13. ff. de offic. Præsid. *Congruit bono & graui præsidi, curare, vt pacata atque quieta prouincia sit, quam regit. Quod non difficile obtinebit, si sollicite agat, vt malis hominibus prouincia careat. Nam &* SACRILEGOS, LATRONES, PLAGIARIOS, FVRES CONQVIRERE DEBET, ET PROVT QVISQVE DELIQVERIT, IN EVM ANIMADVERTERE. Illud præterea Mandatis comprehensum fuisse credo, VT NOCENTES CONFESSOS DAMNARENT, NEGANTES AVTEM AD TORMENTA REVOCARENT: In eamque opinionem inducor ex hisce Tertulliani in libro ad Scapulam verbis. *Quid enim tibi amplius Mandatur, quam,* NOCENTES CONFESSOS DAMNARE, NEGANTES AVTEM AD TORMENTA REVOCARE? *Videtis ergo quando vos contra* MANDATA *facitis, vt confessos negare cogatis.* Idem in Apologet. aduersus gentes: *Nisi enim fallor, leges malos erui iubent, non abscondi,* CONFESSOS DAMNARI *præscribunt, non absolui: hoc Senatusconsulta, hoc* PRINCIPVM MANDATA *definiunt, hoc imperium, cuius ministri estis.* Alia quoque duo Mandatorum capita refert Callistrat. in l. 27. §. de decurionibus, ff. de pœnis. Vnum, de Decurionibus, principalibusque ciuitatum, quo cauebatur, VT SI QVIS EORVM QVID ADMISISSE VIDERETVR, PROPTER QVOD RELEGANDVS EXTRA PROVINCIAM IN INSVLAM ESSET, IMPERATORI SCRIBERETVR, ADIECTA SENTENTIA A PRAESIDE. Alterum in hæc verba: SI QVIS EX PRINCIPIBVS ALICVIVS CIVITATIS LATROCINIVM FECERINT, ALIVDVE QVOD

FACINVS, VT CAPITALEM POENAM MERVISSE VIDEANTVR, COMMISERINT, VINCTOS EOS CVSTODIES, ET MIHI SCRIBES, ET ADIICIES, QVOD QVISQVE COMMISERIT. Venuleius Saturninus in l.15. eod.tit. *Diuus Hadrianus eos qui in numero Decurionũ essent, capite puniri prohibuit: nisi si qui parentem occidissent. Verum pœna legis Corneliæ puniendos*, MANDATIS *plenissime cautum est.* Sed & mandatis continebatur, VT DE QVERELIS PATRONORVM ADVERSVS LIBERTOS COGNOSCERENT, DEQVE IIS IVS DICENTES, LIBERTIS, SECVNDVM DELICTVM ADMISSVM, POENAS IRROGARENT, prout Modestinus scribit in l.7.§.1. ff. de iure patron. Alio quoque Mandatorum capite, quod ex Vlpiani lib.8. de offic. Proconf. citatur in l.6.§.:. ff. de extraordin. criminibus, cauebatur in hæc verba, PRAETEREA DEBEBIS CVSTODIRE, NE DARDANARII VLLIVS MERCIS SINT, NE AVT AB HIS QVI COEMPTAS MERCES SVPPRIMVNT, AVT A LOCVPLETIORIBVS QVI FRVCTVS SVOS AEQVIS PRETIIS VENDERE NOLLENT, DVM MINVS VBERES PROVENTVS EXSPECTANT, ANNONA ONERETVR. Quinetiam ex iisdem Mandatis caput hoc Venuleius laudat in l.10 ff de custod. reorum. SI QVOS EX HIS QVI IN CARCERIBVS SVNT, CELERITER ET SINE CAVSA SOLVTOS A MAGISTRATIBVS COGNOVERIS, EOS VINCIRI IVBEBIS, ET HIS QVI SOLVERINT, MVLTAM DICES. NAM CVM SCIERINT, TIBI QVOQVE MOLESTIAE FVTVRVM, MAGISTRATVS, SI FACILE SOLVERINT VINCTOS, NON INDIFFERENTER DE CETERO FACIENT. Vlpianus in l.1. ff. de milit. test. scribit Mandatis Principum inseri consueuisse caput tale: CVM IN NOTITIAM MEAM PROLATVM SIT, SVBINDE TESTAMENTA A COMMILITONIBVS RELICTA PROFERRI, QVAE POSSINT IN CONTROVERSIAM DEDVCI, SI AD DILIGENTIAM LEGVM REVOCENTVR, ET OBSERVANTIAM: SECVTVS ANIMI MEI INTEGRITVDINEM ERGA OPTIMOS FIDELISSIMOSQVE COMMILITONES, SIMPLICITATI EORVM CONSVLENDVM EXISTIMAVI, VT QVOQVO MODO TESTATI ESSENT, RATA ESSET EORVM VOLVNTAS. FACIANT IGITVR TESTAMENTA QVOMODO VOLENT, FACIANT QVOMODO POTERVNT: SVFFICIATQVE AD BONORVM SVORVM DIVISIONEM FACIENDAM NVDA VOLVNTAS TESTATORIS. Ex quibus locis, quemadmodum Mandata conciperentur, facile à quouis intelligi potest. Directis enim ea verbis, prout scripta erant, efferuntur. Ex obliquis vero eorum verbis aliquot alia proferam.

Mandatis plane Principalibus cautum, NE QVIS PERPETVIS VINCVLIS DAMNARETVR, Callistratus auctor est in l.35. ff. de pœnis. Extat & aliud Mandatorum caput in l.6.§.1. ff. de custod. reor. quo continebatur, VT IRENARCHAE CVM APPREHENDISSENT LATRONES, INTERROGARENT EOS DE SOCIIS ET RECEPTATORIBVS, ET INTERROGATIONES LITERIS INCLVSAS, ATQVE OBSIGNATAS, AD COGNITIONEM MAGISTRATVS MITTERENT.

Hoc amplius Mandatis comprehendebatur, NE PRAESIDES PROVINCIARVM PATERENTVR ESSE COLLEGIA, SODALITIA, NEVE MILITES COLLEGIA IN CASTRIS HABERENT: SED PERMITTEBATVR TENVIORIBVS STIPEM MENSTRVAM CONFERRENT, DVM TAMEN SEMEL IN MENSE COIRENT, vt Marcianus in l.1. ff. de collegiis scribit. Vnde Plin. ad Traian. lib.10. Epist. *Quod ipsum*, ait, *facere desiisse post Edictum meum, quo, secundum* MANDATA TVA, ΕΤΑΙΡΙΑΣ ESSE *vetueram.* Tertullianus in libro De ieiunio, *Nisi forte in Senatusconsulta & in* PRINCIPVM MANDATA *coitionibus opposita delinquimus.*

Mandatis præterea cauebatur, intra annum requirendorum bona obsignari: vt si redierint & se purgauerint, integram rem suam habeant, si neque responderint, neque qui se defendant, habuerint, tunc post annum bona in fiscum cogantur. l.vlt. ff. de requir. reis. Mandatis quoque comprehendebatur, NE DONVM VEL MVNVS PROCOS. VEL QVI IN ALIO OFFICIO ESSET, ACCIPERET, EMERETVE QVID, NISI VICTVS COTIDIANI CAVSSA, vt ab Vlpiano traditur in l.6.§ vlt. ff. de offic. Procos. LARGITIONES QVOQVE EX PVBLICO FIERI, Mandata prohibebant. Plinius lib. 10. Epist. ad Traian. *Ecdicus*, DOMINE, *Amisenorum ciuitatis, petebat apud me à Iulio Pisone denariorum circiter 40. millia donata ei publice ante annos 20. & bule, & Ecclesia consentiente, vtebaturque* MANDATIS TVIS, QVIBVS EIVSMODI DONATIONES VETANTVR. Cui respondens

dens Traianus, *Sicut*, ait, LARGITIONES EX PVBLICO FIERI MANDATA PROHIBENT. Quinetiam Mandatis permittebatur, Præsidibus prouinciarum MVLCTAM DICERE, l.131. in fin.ff. de verbor. significat. Mandatis etiam Principum præceptum, cui, pacto venditoris, pomœrio cuiuslibet ciuitatis interdictum est, vrbe ETIAM interdictum esse videri, Papinianus scribit in l.5.ff. de seruis export. Hoc amplius, QVI OFFICIVM IN ALIQVA PROVINCIA ADMINISTRABAT, INDE ORIVNDAM, VEL IBI DOMICILIVM HABENTEM, VXOREM DVCERE, Mandatis prohibebatur. EOS TAMEN QVI IN PATRIA SVA MILITABANT, EX EADEM PROVINCIA VXOREM DVCERE, Mandatis quibusdam permittebatur. Quæ non obscure colligimus ex l.38. l.63. l. 65.ff. de ritu nuptiarum. l.6. Cod. de nuptiis. De Titulis etiam Inscriptionum operum publicorum Mandatis cautum fuisse Callistratus indicat, l.vlt.ff. de operibus publicis. Item Mandatis continebatur, VT SINE ACCVSATORE NEMO AVDIRETVR. Tertullianus libro ad Scapulam, *Prudens etiam missum ad se Christianum in elogio, concussione eius intellecta, dimisit, scisso eodem elogio*, SINE ACCVSATORE NEGANS SE AVDITVRVM HOMINEM, SECVNDVM MANDATVM. Idem eodem libro aliud Mandatorum caput ita leuiter perstringit. *Nam & nunc à Præside Legionis, & à Præside Mauritaniæ vexatur hoc nomen* (scilicet Christianum) sed GLADIO TENVS: SICVT ET A PRIMORDIO MANDATVM EST ANIMADVERTI IN HVIVSMODI. Imp. Alexand. in l.2. Cod. qui manumitt. non poss. *Seruos meos, nec per interpositam personam ad libertatem perducere homines peculii sui posse*, MANDATIS PRINCIPVM *comprehenditur*. Plinius lib.10. Epist. ad Traian. *Nam sicut* MANDATIS TVIS CAVTVM EST, NE RESTITVAM AB ALIO, AVT A ME RELEGATOS: *ita de iis quos alius relegauerit & restituerit, nihil comprehensum est.* Theodosii etiam & Valentiniani Mandata quædam missa ad Antiochum P. P. ceterosque P. P. per Referendarium, referuntur in l. vlt. Cod. de offic. eius qui vic. alicuius iudic. vt inscriptio testatur. Nouam denique Mandatorum, seu, vt ille vocat, Παραγγελμάτων, formulam, Iustinianus composuit, Nou.18. quæ prolixior est, quam vt hic commode adscribi possit.

Restat ad huius libri pensum absoluendum de Prudentum Responsis dicere. Plane Consultores qui ad Iurisconsultos consulendi gratia adibant, non sine præfatione id faciebant. Rogabant enim an per otium & per occupationes consulere eos possent: quod fiebat his verbis, LICET CONSVLERE? id est, licetne mihi tua opera vti, & a te consilium expetere? Hoc Cicero in Murænianа coniiciendum relinquit, cum de Iurisconsultis agens, ait, *Et vestrum illud,* LICET CONSVLERE? Ostendit & Horatius lib 2. Sermon. Satyr.2. quo loci inducit quemdam de plebe, cum rege Agamemnone altercantem, interrogare an liceat sibi eum de aliquibus percontari. quod ille his verbis interrogat, *Ergo* CONSVLERE: *& mox respondere,* LICEBIT? Cui rex sequenti versu ita respondet, CONSVLE. Vnde suspicione ducor, respondisse Prudentes, CONSVLE, vel, LICET. Tibullus autem iuris amatorii scientiam sibi arrogans, seque ad priscorum Iurisconsultorum imitationem componens, amantibus qui sua opera vti vellent, facturum se consilii sui copiam venuste profitetur: eisque patere fores suas consulendi causa, nuntiat Eleg.4. lib.1. his versibus:

—Me, qui spernentur, amantes
CONSVLIENT: CVNCTIS IANVA NOSTRA PATET.
Tempus erit, quum me Veneris præcepta ferentem
DEDVCAT *iuuenum sedula turba senem.*

Iurisconsulti autem interdum coram, viua voce, interdum per Epistolas ab absentibus consulebantur. Quo in genere Epistolicarum quæstionum seu Consultationum diuersis verborum formulis Consultores vsos reperio. Quandoque enim post salutem adscriptam, & quæstionem propositam, Consultores vtebantur his verbis: VELIM RESCRIBAS, vel, ROGO RESCRIBAS. Nonnunquam vero hoc vno verbo, QVAERO. Prioris formulæ hæc exempla habeo. Pomponius in l. vlt. ff. de minoribus. IVNIVS DIOPHANTVS POMPONIO SVO SALVTEM. *Minor viginti quinque annis nouandi animo intercessit*, &c. EGO DIDICI *ex tempore in integrum restitutionis tantumdem temporis præstandum, quantum supererat*: TV QVID DE EO PVTAS, VELIM RESCRIBAS. RESPONDIT, *Sine dubio*. In fragmentis Iurisconsultorum à P. Pithœo editis. Tit. 4. ex Papiniani libro singulari de adulterio huiusmodi Consultatio refertur. *Cum patri lex Regia dederit in filiam* VITAE *necisque potestatem, quo bonum fuit lege comprehendi, vt potestas fieret*

etiam filiam occidendi, VELLEM MIHI RESCRIBERE : NAM SCIRE CVPIO. RESPONDI. *Numquid ex contrario præstat nobis,*&c. Idem Papinianus in l. 11. §. quidam. ff. ad l. Iul. de adulter. aliam Consultationem ponit eiusmodi. QVIDAM *accusare volebat adulterii mulierem : & postulabat, ne sibi computarentur dies, quoe in custodiam fecisset : Me hoc admittente, exstitit qui mihi contradiceret.* CVIVS OPINIONEM AN TV PROBES, ROGO MATVRIVS MIHI SCRIBAS. RESPONDIT, *Opinionem tuam & verba legis, & sententia adiuuant,*&c. Idem Papinianus in l. 83. ff. de leg. 2. Latino Largo se consulenti respondisse ita scribit, LATINVS LARGVS : PROXIME EX FACTO INCIDIT SPECIES TALIS : LIBERTINVS *patronum ex semisse heredem instituit*, &c. ROGO ERGO QVID DE HOC EXISTIMES, RESCRIBAS. RESPONDIT, NEC *repetitum* VIDERI *in hunc casum fideicommissum.* Ex quo apertissime deprehenditur & arguitur vitium scripturæ, in alio capite quod ex Paulo exceptum est in l. Latinus, ff. qui sine manum. quæ sic in omnibus codicibus edita est. *Latinus Largus vendidit ancillam, ita vt manumitteretur*, omnino male. Non enim venditoris sed consultoris personam illic Latinus Largus sustinet, & τὸ *vendidit*, species est facti, quæ a Latino Largo proponitur, & de qua illic Paulus consulitur. Proinde verba ita interpungenda sunt, LATINVS LARGVS : *Vendidit ancillam ita vt manumitteretur, non addito tempore.* QVAERO, *quando ex constitutione incipit ei libertas cõpetere cessante emptore in manumittendo :* RESPONDI, *inspiciendum est quod actum sit, vtrum cum primum potuisset vt manumitteret, &c.* Ac ne quis vno Papiniani responso niti me, stareque credat, adferam simile Pauli ad eiusdem Latini Largi consultationem responsum, eadem figura verborum conceptum. Est autem id responsum positum sub Titulo de exceptione rei iudic. in l. 50. §. Latinus Largus, in hunc modum. LATINVS LARGVS : *Cum de hereditate inter Mauium ad quem pertinebat, & Titium qui controuersiam mouerat, transigeretur, &c.* QVAERO AN *ius aui sui, &c.* RESPONDI, SI *de proprietate, &c.* Marcellus in l. 44. §. 1. ff. ad Trebellian. *Sed in huiusmodi quæstione* ROGO RESPONDEAS AN RECTE SENSERIM. *Rogata est filia, &c.* Et mox : ITEM QVAERO *de pensionibus :* RESPOONDI OMNIA *ea hereditatis appellatione continentur.*

Alterius formulæ non pauca in libris nostris exempla habemus : nec tamen vnius eiusdemque figuræ omnia. Interdum enim Epistolæ specie ac stylo, salute vtrimque adscripta, tam quæstio proponitur, quam responsum redditur. Sic in l. 27. ff. qui testa. fac. poss. Celsus proponitur a Domitio Labeone per Epistolam consultus, verbis quæ infra scripta sunt. DOMITIVS LABEO CELSO SVO SALVTEM. QVAERO, *an testium numero habendus sit is qui rogatus est ad testamentum scribendum idem quoque cum tabulas scripsisset signauerit ?* Cui Celsus in hunc modum respondet. IVBENTIVS CELSVS LABEONI SVO S. AVT NON INTELLIGO *quid sit de quo me consulis. aut valde stulta est consultatio tua, &c.* Huic similis refertur Epistolica iuris quæstio, in l. 18. ff. de iure Codicil. PLOTIANA CELSO SVO S. LVCIVS TITIVS *his verbis ita cauit :* SI QVID TABVLIS *aliove quo genere ad hoc testamentum pertinens reliquero, ita valere volo.* QVAERO AN CODICILLI *qui ante hoc testamentum scripti sunt debeant rati esse.* Cui ille in hunc modum respondet. IVBENTIVS CELSVS PLOTIANAE SVAE S. *Hæc verba,* SI QVID AD HOC *testamentum pertinens reliquero, valere volo : etiam ea quæ ante testamentum scripta sunt comprehendere.* Sic & in l. 48. ff. de legat. 2. LICINIVS LVCVSTA PROCVLO SVO SALVTEM. *Cum faciat conditionem, &c. Numquid etiam ea Mancipia quæ postea ex his Mancipiis nata sunt vxori debeantur,* QVAERO. PROCVLVS LVCVSTAE SVO S. SI VXOR *mallet,*&c.

Interdum vero, salute minime reddita, quæstioni per Epistolam propositæ Iurisconsulti responsum subiiciebant hoc familiari verbo, RESPONDI : vt in l. 6. ff. de legat. præstan. SALVIVS ARISTO IVLIANO SALVTEM. *Qui filium*, &c. QVAERO SI AVT VTERQVE, &c. RESPONDIT, *Sæpe animaduerti, &c.* Sic in l. 13. ff. de his quib. vt indign. CLAVDIVS SELEVCVS PAPINIANO SVO S. *Mauius in adulterio Semproniæ damnatus, &c* QVAERO AN *iustum matrimonium fuerit ?* RESPONDI, &c. & in l. 94. §. Fauius. ff. de solutionib. FAVIVS IANVARIVS PAPINIANO S. *Cum Titius,* &c. QVAERO, *id quod solutum est in quam causam acceptum videtur ?* RESPONDI, *si quidem,*&c. Sic & l. 17. ff. de pact. dotalib. ATILICINVS PROCVLO SVO S. *Cum inter virum & vxorem pactum conuentum ante nuptias factum sit.* QVAERO VTRVM *quinquennii die, &c.* PROCVLVS RESPONDIT, &c. Ita sæpe Paulus a Nesennio Apollinati consultum se proponit. veluti in l. 22. ff. ad l. Falcid. NESENNIVS APOLLINARIS IVLIO PAVLO. EX FACTO, DOMINE, SPECIES EIVSMODI INCIDIT : *Titia filias suas tres numero æquis ex partibus scripsit heredes, &c.* QVAERO AN *aduersus coheredes suas a qui-*

bus

bus legata & ipsa accepit, vti possit Falcidia, &c. RESPONDI, &c. Et in l. 37. ff. de excusationib. tutor. NESENNIVS APOLLINARIS IVLIO PAVLO. *Mater filium, &c.* QVAERO AN *legatum amittat, & quid si testamento, &c.* RESPONDI, &c. Idem in l. 41. ff. de re iudic. NESENNIVS APOLLINARIS: *Si te donaturum mihi delegauero creditori meo,* AN IN SOLIDVM CONVENIENDVS SIS? AN DIVERSVM PVTES, *si non creditori meo sed ei cui donare volebam te delegauero:* ET QVID, DE EO, *qui pro muliere cui donare volebat, marito eius dotem promiserit?* RESPONDIT: *Nullus creditor, &c.* Alia est multo plenior & vberior eiusdem Nesennii consultatio, in l. 34. ff. de negot. gest. in hæc verba. NESENNIVS APOLLINARIS IVLIO PAVLO S. *Auia nepotis sui negotia gessit Defunctis vtriusq́;, Auiæ heredes conueniebantur, a nepotis heredibus negotiorum gestorum actione: Repetebant heredes auiæ alimenta præstita nepoti.* RESPONDEBATVR, *Auiam iure pietatis de suo præstitisse,* &c. *Præterea constitutum esse* DICEBATVR, &c. EX CONTRARIO DICEBATVR, &c. TRACTATVM EST, NVMQVID *vtroq; patrimonio erogata videantur:* QVAERO QVID TIBI IVSTIVS VIDEATVR. RESPONDI, HAEC DISCEPTATIO IN FACTVM CONSTITIT. A Licinio etiam Rufino consultum se per literas Paulus ita scribit in l. 4. ff. quib. ad libert. proclam. LICINIVS RVFINVS IVLIO PAVLO. *Is cui fideicommissa libertas debebatur, post vicesimum annum veniri se passus est.* QVAERO, *denegandum sit ei ad libertatem proclamare.* MOVET ME *exemplum cuiusuis liberi hominis, &c.* SED E CONTRARIO MOVET ME, &c. RESPONDIT. *Venditio quidem, &c.* Vnde apparet huiusmodi Epistolicis Consultationibus, rationes iuris, & ea quæ dubitationem faciebant, comprehendi consueuisse, his verbis, MOVET ME. Sic in l. 27. ff. de reb. auct. iud. possid. is qui Iauolenum consulit, ait, ILLVD MAXIME MOVET, QVOD PRAECEPTORIBVS TVIS PLACET *vnum esse testamentum.* Et in l. 26. ff. de vsufr. leg. qui Paulum consulit, ait, MOVET ENIM ME QVOD *dies legati, &c.* Similiter qui Modestinum consulit in l. 39. ff. de actionib. emp. auctores laudat veteres Iurisconsultos.

Proculum etiam sæpius a Nepote per literas consultum legimus: Vt in l. 125. ff. de verb. signific. NEPOS PROCVLO SVO SALVTEM. *Ab eo qui ita promisit, Cum commodum erit, decem filiæ meæ tibi erunt aurei centum:* PVTASNE *protinus nuptiis factis dotem peti posse?* &c. Responsum vero Proculi subiicitur in hunc modum. PROCVLVS. *Cum dotem quis ita promisit.* Extant ad eiusdem Nepotis Consultationes, alia Proculi Responsa duo: vnum in l. 47. ff. de leg. 1. SEMPRONIVS PROCVLVS NEPOTI SVO SALVTEM *Binæ tabulæ,* &c. QVAERIS VTRVM, &c. PROCVLVS RESPONDIT. Alterum in l. 17. ff. de iure dot. cuius initiũ est, PROCVLVS NEPOTI SVO SALVTEM. *Ancilla,* &c. Par est alia formula responsi Pauli ad Consultationem in l. 81. ff. de condition. & demonstrat. quæ ita incipit, IVLIVS PAVLVS NIMPHIDIO. QVAESISTI: *si ita,* &c. Est & elegans consultatio per Epistolam in l. 11. ff. de heredib. instit. in qua verbis testamenti, *Attius fundi, &c.* quæstio ita proponitur. *Idq; Proculo placet,* QVID TIBI VIDETVR? Cui respondet Iauolenus in hunc modum. RESPONDIT, *Vera est Proculi opinio.* Marcellus etiam a Sulpitio consultum se ita respondisse narrat in l. 48. ff. de donat int vir. & vx. SVLPITIVS MARCELLO. *Mulier quæ ad communem filium, &c.* QVAERO AN *donatio tibi videatur vt nihil agatur, an valeat quidem, &c.* RESPONDI. *Si color.* Plinius secundus Aristonem Iureconsultum consulit his verbis lib. 8. Epistol. 14. *Cum sis peritissimus & priuati iuris & publici, cuius pars Senatorium est,* CVPIO EX TE POTISSIMVM AVDIRE, *errauerim in Senatu proxime necne: non vt in præteritum (serum enim) verum vt in futurum si quid simile inciderit, erudiar, &c.* Et in fine. *Obtinui quidem quod postulabam, nihilominus tamen* QVAERO AN *postulare debuerim, an abstinere.*

Alias quæstio proponitur in hunc modum, QVAERO AN EXISTIMES, vel QVID EXISTIMES. Modest. in l. 16. ff. de vsu & vsufr. *Legatum ciuitati relictum est, &c.* QVAERO QVID DE LEGATO EXISTIMES. MODESTINVS RESPONDIT, &c. & in l. 21. ff. de vsucap. AN *vllius momenti eam locationem* EXISTIMES, QVAERO. *Quod si nullius momenti* EXISTIMAS, AN *durare nihilominus vsucapionem* PVTES. ITEM QVAERO, *si eidem vendidero eum fundum,* QVID DE HIS CAVSIS DE QVIBVS SVPRA QVAESII, EXISTIMES. RESPONDIT, *si is, &c.* At in l. 69. ff. de heredib. instituen. diuersa Formula Consultationis refertur in hunc modum: *Trebatius neutrum fore heredem: Cartilius vtrumq́;:* TV CVI ADSENTIARIS? PROCVLVS: CARTILIO ADSENTIOR. Alias interrogatio ita concipitur, ID IVS EST NECNE? l. 26. ff. de oper. liber. Et, QVAEREBATVR QVID IVRIS ESSET, l. 19. ff. de testam. milit. l. 23. ff. de mort. & cau. donat. Sed & in l. 14. ad l. Cornel. de fals. QVAERO QVIS EXITVS QVAESTIONIS SIT? RESPONDI. PLVRES QVAESTIONES CONIVNXISTI: *Et quidem quantum, &c.* SEQVENS QVAESTIO EST, &c.

Atque hoc modo Iurisconsulti RESCRIBERE dicebantur. Scæuola in l. 44. ff. de re iud. QVAERITVR, AN *in ex causa iudicati teneantur* : RESCRIPSIT *dandam in eos actionem*. Vlpianus in l. 52. § si quis Asinum. ff. de furt. *Quod & Herennio Modestino studioso meo, de Dalmatia* CONSVLENTI RESCRIPSI. Celsus in l. 38. §. Firmus. ff. de actionib. empt. *Firmus a Proculo quæsiit*, &c. ILLE RESCRIPSIT. Pomponius in l. 46. ff. de manum. test. ARISTO NERATIO APPIANO RESCRIPSIT. Inde & libris Epistolarum respondisse Iureconsultos legimus in l. 12. §. Neratius quoque & §. deniq; ff. de instruct. vel instr. l. 58. ff. pro soc. Epistolas etiam inuicem de iure scribebant. Neratii certe Prisci ad Aristonem, & Aristonis Epistolæ ad Neratium memorantur in l. 3. ff. quæ res pign. & l. 19. §. illud ff. locati. Sexto quoq; Cæcilio Africano Iulianum respondisse Vlp. refert in l. 3. §. 1. ff. de agnosc. liber. Vulgo autem in libris nostris l. ' . Responsa ita concipiuntur. QVAERO AN, &c. SCAEVOLA, vel, MARCELLVS, vel, PAVLVS, vel, MODESTINVS RESPONDIT, vt in l. 18. ff. de iu. patronat. l. 23. ff. de manum. in prin. & §. Lucia Titia, cum sequentib. ff. de leg. 2. l. 45. §. vlt. ff. de libert. & postum. l. 28. ff. de mort. cau. donat. l. 34. ff. de pignerat. actio. l. 22. ff. de Sc. Silan. l. 28. ff. de vsu & vsuf. l. 5. & 6. ff. de ann. leg. l. 33. §. vlt. & l. 34. ff. de aliment. leg. l. vlt. ff. pro derelict. l. 47. §. 1. ff. de bon. liber. l. 71. ff. de hered. instituen. l. 44 de manumiss. testam. l. 4. & 5. de aliment legat. vel, QVAERO, RESPONDIT, l. 14. & l. vlt. ff. de dote prælег. l. 20. ff. de aliment. l. 44. ff. ad Trebellian. l. 40. ff. de empto. l. 41. ff. de fideicommiss. libert. l. 41. §. 1. de legat. 2. l. 39. de legat. 3. ff. de acquir. hered. l. vlt. ff. vnde cogn. l. 3. ff. de obseq. parentib. l. 35. & 36. ff. de bon. libert.

Vbi vero plures quæstiones coniungebantur, dicebant, ITEM QVAERO, l. 41. §. Titius Sticho, cum sequentib. ff. de fideicommiss. libert. l. 88. §. Impuberem, de legat. 2. l. 38. ff. de vsu & vsufr. leg. l. 40. §. seruus testamento. ff. de statu lib. l. 122. §. Callimachus. ff. de verbor. obligat. l. 43. §. 1. ff. de vulg. & pup. l. 56. ff. de adq. rer. do. l. 62. ff. de iu. dot. Et, ITEM ROGAVI, l. 26. §. vlt. ff. de oper. libert.

Alias, QVAESITVM EST, RESPONDIT. l. 26. ff. de Sc. Silan. l. 40. in prin. & §. seruus, & §. vlt, ff. de statu lib. l. vlt. ff. pro empto. l. 41. §. Stichus, & §. intra certa. ff. de fideicommiss. liber. l. 25. & 95. in princ. & § vlt. ff. ad l. Falcid. l. 60 & l. vlt. ff. de re iudic. l. 24. ff. de appellationib. l. 35. §. vlt. ff de legat. 3. l. 59 §. puram. ff. de manumiss. testam. l. 14. § Maritus ff. ad l. Corn. de fals. l. 91. ff. de legat. 1.

Alias, QVAESITVM EST, PAVLVS RESPONDIT, l. 12. de aliment. legat. Et QVAESITVM EST, IVVENTIVS CELSVS RESPONDIT. l. 30. de legat. 2. CVM QVAEREBATVR, &c. RESPONDIT, l. 62. ff de re iudic. l. 60. §. lana ff. de legat. 3. QVAEREBATVR, DICEBAM, l. 15. ff de testam milit l. 82. ff ad l. Falcid l. 9. ff. de castren. pecul. l. 13. ff. iudic. solut. Quæ verba etiam Paulus res in Auditorio tractatas referens, vsurpat in l. 40. ff. si cert. pet. & l. 97. ff. de adquirend. heredit. & Vlpianus in l. 22. ff. ad Trebellianum. CONSVLEBAR DE FIDEICOMMISSO, &c. DICEBAM, l. 14 §. quidam. ff. de aliment. legat. Et QVAEREBATVR: DIXI, l. 14. ff de vsufruct leg. l. 18. ff ad legem Falcid. QVAESITVM EST: DIXI, l. 94. ff. de leg. 1. l. 44. ff. de adquir. possess. CONSVLEBATVR NVM: RESPONDI, l. 52. §. 1. ff. ad legem Aquil. l. 15. ff de publican. CONSVLEBATVR POSSETNE AGI, l. vlt. ff. si quadrup. DOMINVS PVERI CONSVLEBAT, l. 52. §. in cliuo ff. ad legem Aquil. CONSVLEBATVR: RESPONDIT, l. 14. ff. de pecul. leg. l. 47. de heredib. instit. CONSVLEBAT: RESPONDI, l. 43. §. vltim. ff. de dam. inf. QVIDAM CONSVLVIT, &c. RESPONDI. l. 19. ff. ad exhib. ff. l. 57. ff. de iudic. l. 9. ff. de re iudic. PROPONEBATVR, & QVAEREBATVR: RESPONDI, l. 76. ff. de castren. pecul.

In sollemnibus autem verbis, Prudentes cum de iure respondebant, verba hæc habuisse, SECVNDVM EA QVAE PROPONERENTVR, notum est. Si quis tamen testimonia in promptu habere cupiat, reiiciam eum ad l. 13. §. vltim. & l. 15. In princ. l. 16. §. 1. l. 17. §. Basilicæ, ff. de aliment. legat. l. 34. 36. & 37. ff. de vsu & vsufr. legat. l. 25. §. vltim. ff. ad l. Falcid. l. 21. ff. quæ in fraud. credit. l. 34. ff. de pignerat. actio. l. 78. in princip. & §. 1. ff. ad Trebellian. l. 122. §. Callimachus. ff. de verborum obligat. l. 22. ad legem Cornel. de fals. l. 92. ff. de adquir. hered. l. 24. ff. de appellationib. l. 88. §. 1. & §. quæ marito. & §. Sempronia & §. filiam & §. Lucius Titius l. vlt. §. Lucius. ff de legat. 2. l. 32. l. 35. §. vltim. l. 38. 39. l. 41. §. testamento, l. 92. l. 101. & 102. ff. de legat. 3. l. vltim. ff de donationib. l. 59. §. puram ff. de manumiss. test. l. 41. §. tutoris ff. de fideicommiss. libert. l. 26. ff. qui & a quib. l. 58 in fi. ff. de liber. cau. l. 23. §. seruis ff. de pecul. leg. l. 60. ff. de adquir. rer. do. Interdum, SI VT PROPONITVR, l. 38. ff. de libert. caus. l. 25. §. vltim. ff. de libert. & postum.

Aliàs, RESPONDIT VERBIS QVAE PROPONERENTVR, l.13. ff. de vsu & vsufr. leg. l. vlt. ff. de dote præleg. & EX HIS QVAE PROPONERENTVR, l.88. §. Damæ ff. de leg. 2. RESPONDIT EX VERBIS CONSVLTATIONI INSERTIS, l.24 de legat. 2.

IN PROPOSITO, l.18. §. seruus ff. de stipulat. seruor. l.38. §. 1. de solutionib. l.61. §. locaui ff. de furt. l.9. ff. de castren. pecul. l.34. ff. de neg. gest. IN SPECIE PROPOSITA, l.81. ff. de hered. instituen. IN SPECIE DE QVA QVAERITVR, l.39. ff. de actionib. empt. l.67. §. 1. ff. de legat. 2.

NIHIL PROPONI CVR, l. vlt. ff. de testamentar. tut. l. 18. & 26. ff. de Se. Silan. l. 40. §. 1. ff. de statu lib. l. 8. ff. de magistratib. conueniend. l. 41. in princ. & §. Scio ff. de fidei commiss. liberr. l. vlt. ff. pro suo l. 120. ff. de leg. 1. l. 34. §. Gaius Seius ff. de legat. 2. l. 32. in princ. & §. heredis, & l. 31. ff. de vsu & vsufr. leg. l. vlt. §. vlt. ff. de dote præleg. l. 90. ff. de solutionib. l. 61. ff. de heredib. instit. l. 41. §. concubinæ de leg. 3. l. 52. ff. de iure dot. NIHIL PROPONI PROPTER QVOD, l. 4. ff. de aliment. legat.

RESPONDIT NON PROPONI, l. 78. §. tres heredes ff. ad Trebellian. l. 34. §. 1. Titius relictis. ff. de legat. 2. Alias, RESPONDIT NIHIL PROPONI, l.38. § Iul. Agrippa & §. mater de leg. 3. NIHIL PROHIBET, l.34. §. vlt. de legat. 2.

RESPONDIT, EVM CVIVS NOTIO EST AESTIMATVRVM, l.15 §. 1. & l 16. § 1. ff. de aliment. leg. l. 28. §. Titius testamento ff. de liberatio. leg. l. 14. in fi. ff. de dote præleg. l. 69. §. 1. ff. de leg. 3. IVDICATVRO AESTIMANDVM, l. 40. §. Titius testamento ff. de statu lib. AD IVDICIS OFFICIVM PERTINERE, l. 95. §. vlt. ff. ad l. Falcid.

Interdum etiam EX FACTO CONSVLTOS se Respondere dicebant, l. 52. §. item ex facto ff pro soc. l 3. §. 1. ff. de minorib. EX FACTO PROPONEBATVR, l. 35. ff. de heredib. instit, EX FACTO QVAERITVR, l. 43. ff. de vulgari, l. 52. ff. de pecul. leg. l. 13. §. ex facto ff. de adq. poss. EX FACTO QVAEREBATVR, l. 30 ff. de negot. gest. EX FACTO INCIDIT SPECIES TALIS, l. 83. ff. de leg. 2. l. 22. ff. ad l. Falcid. EX FACTO AGITATVM REFERVNT, l. 19. ff. de heredib. instit. EX FACTO TRACTATVM EST, l. 17. ff. ad Trebellian. l. 39. §. scio. ff de legat. 1. EX FACTO TRACTATVM MEMINI. l. 17. § ex facto ad Trebellian.

I C. autem opiniones suas his verbis enuntiare, EXISTIMO, PVTO, VIDETVR MIHI, MAGIS EST, PROPE EST, nemo est qui nesciat. Etiam quæ ab iis definiebantur, his plerumque verbis referuntur, PLACVIT PRVDENTIBVS, & PLACVIT, vt in l. 31. ff. de vulgari, l. 8. ff. de aliment. leg. l. 9. ff. ad l Falcid. l. 3. & l. 41. §. 1. ff. de vulgari, l. 47. §. sed si Stichus, & l. 14. §. vlt. ff. de legat. 1. l. 69. §. mater, & l. 76. §. heres, ff. de legat. 2. l. 94 ff. de legat. 3. l. 23. §. etiam, & l. 24. §. si petitum, ff. de fideicommiss. libert. l. 21. ff. de liber. caus. l. 1. ff. de manumissionib. l. 44. ff. de vsucapion. l. 6. §. 1. ff. de aqua & aquæ pl. Recte placuit, l 77. §. volo MERITO PLACVIT, l. 75. ff. de iur. dot.

PLACET, l. 4. ff. de liber. & posthum l. 79. ff. de adq. hered. l. 33. ff. de legat 1. l. 14. ff. de manumiss. testam. l 4. §. vlt ff. pro suo. l. 20 ff. de his quæ in fraud. creditor. l. 21. §. placet, ff. de dam. infect. POST MVLTAS VARIETATES PLACET, l. 55. §. 1. ff. de leg. 2. OMNINO MIHI NON PLACET, l. 48. §. vlt. ff. de legat. 1.

Peculiaria etiam Iurisconsultis sunt hæc, QVAESTIONIS EST: FVIT QVAESTIONIS: SCIO QVAESITVM BELLE: vel, BELLISSIME QVAERITVR, aut, DVBITATVR: HOC IVRE VTIMVR, RECEPTVM EST, VIDEAMVS, VIDENDVM EST QVOD DICITVR, PONAMVS: FINGAMVS, QVOD VVLGO RESPONDETVR. Quod dictum iuris studiosis sat est. Ingens enim horum verborum turba passim in Pandectis iacet. Sumenda ea erunt, non colligenda. Tum etiam ne liber hic in consanguinei sui De verbor. significat. possessiones irruat, cautio est.

Ex Iurisconsultorum etiam formulis, Cicero Epistolis ad Trebat. lib 7. Familiar. quasdam perstringit: veluti Epist 17. HOC, *quemadmodum, vos scribere soletis in vestris libris*, IDEM Q. CORNELIO VIDEBATVR. Item Epist. 10. IDEM ET MVCIO MANLIO PLACEBAT. Alias epist. 12. eiusdem lib. EGO *tamen Scæuolæ & Testæ* ADSENTIOR. Sic in l. 69. ff. de heredib. instit. Proculus, CARTILIO ADSENTIOR. Venuleius in l. 138. ff. de verbor. obligationib. post recitatas Sabini & Proculi contrarias opiniones, SED EGO, ait, CVM PROCVLO SENTIO. Celsus in l. 7. in fin ff. de supellect. leg. *Non tamen* A SERVIO DISSENTIO. Vlpian. in l. 1. §. item quæritur, ff de aqu. cotid. Et *Offilius in tota aqua recte eum prohiberi ait*: EGO OFFILIO ADSENTIO. Idem in l. 1 ff. de Concubin. CVM ATILICINO SENTIO. Et l. 79. ff. de iure dot. ET EGO CVM SERVIO SENTIO. Vlpian.

i 2 l. 3. §. Neratius. ff. de adq poss. *Quidam putant Sabini sententiam veriorem:* QVIBVS CONSENTIO. In l. 12. §. nouissime ff. quando dies legat. *Ipse quoq.* ait, HVIC SENTENTIAE ACCEDO. Idem in l. 7. ff de oper. libert. *Et ego,* inquit, CELSO ADQVIESCO. Aliàs, EGO TREBATII SENTENTIAM PROBO, l. 30. ff de testam. tut. & LABEONIS SENTENTIAM PROBO, l. 4. ff. de instruct. vel instrum. ET HOC PROBO, l. 39. ff. de auro, argen. LABEO PVTAT, QVOD NON IMPROBO, l. vlt. §. vlt. ff. de trit. vino & ol. QVOD VERVM PVTO, &, IDQVE VERVM EST: &, QVOD ET VERVM EST, l. 16. de leg. 1. l. 7. ff. de trit. vi. l. 3. ff. pro suo. l. vi § sicut autem ff. de pecul. leg. l. 29. in prin. §. 1 & §. seq. ff. de leg 3. QVOD ET VERIVS EST, l. 5. §. 1. ff. de leg. 1. l. 21. §. si arbiter. ff de recep. qui arbitr. l. 60. ff. de leg 3. l. 28. ff. de adquir. rer. do. l. 3. ff. in quib caus. pign. *Sabinus existimat,* QVAE SENTENTIA MIHI QVOQVE PLACET, l. 13. de trit. vin. & ol. *Pomponius scribit,* ET ITA EGO QVOQVE PVTO, l. 1. §. iubet, ff. de collation. bonor. PVTO SENTENTIAM OFILII VERAM, l 4. §. quod si ff. de doli except. NON EST VERVM, l. 3. §. Neratius, ff. de adq possess. *Macianus putat,* sed EGO PROCLIVIOR SVM VT PVTEM, l. 11. §. si heres rogatus ff. de legat. 3. ET ITA LABEONI ET NERVAE PLACET, l. 14. ff. de in diem addict QVOD CASSIO ET PEGASO PLACET: & SANE EORVM SENTENTIA PROBABILIS EST, l. 11. ff. de Iurisdic. omu. iud. ET ITA SERVIO LABEONI, SABINO, PLACVIT, l. 19. §. 1. ff. locat. IVLIANO, ET MARCELLO PLACET, l. 1. §. sciendum ff. de suis & legitim. IDEM NERVA, l. 6. §. sicut autem ff. de pecul. leg. IDEM AQVILA, l. vlt. ff. de suspect. tutorib.

Mouet etiam me Plutarchus, vt ne silentio transeam ea nomina quibus Iurisconsulti exempli causa vtuntur. Ea sunt GAIVS, SEIVS, LVCIVS, TITIVS, MAEVIVS, SEMPRONIVS. Item MAEVIA, TITIA, SEMPRONIA. Hoc enim ἐν Αἰτίοις ille ita notauit. *Τοῖς δὲ ὀνόμασι τούτοις, ἄλλως* (ita recte vet. Cod. habet) *κέχρηνται κοινοῖς οὖσι, ὥσπερ οἱ Νομικοὶ Γάιον, Σήιον, καὶ Λεύκιον, Τίτιον, καὶ οἱ φιλόσοφοι Δίωνα καὶ Θέωνα παραλαμβάνουσι.*

Prudentum porro, qui ius publice respondebant, vt Plinius loquitur Epist. 15. lib. 6. Responsa maximæ fuisse auctoritatis nemo ignorat. Priscis quidem temporibus Responsa sua nō signabant Iurisconsulti, sed plerumque iudicibus ipsi scribebant, aut testabantur qui illos consulebant, vt ait Pompon. in l. 2. ff. de Orig. iur. A Iudicibus enim consultos Prudentes, docet l. 3. §. 1. ff. de minorib. l. 2. ff. de pact. dotalib. Postea inualuit, vt Responsa signata darentur. Quo respexit Seneca lib. 8. De Benefic. cap. 16. his verbis: *Si tamen quid sentiam quæris, & vis* SIGNARI RESPONSVM. Ea vero auctoritate sua valuisse etiam si ratio non redderetur, idem Seneca Epist. 95. lib. 14. notat. Precibus autem quandoque inserta fuisse Iurisconsultorum Responsa ostendit l. 12. C. de legat. Ab ipsis etiam Imperatoribus in Rescriptis suis ea citabantur, vt apparet ex l. 2. C. de contrah. empt. l. 3. C. de adq. possess. l. 3. C. ad exhib. l. 6. C. de nupt. l. 11. C. de quæstionib. l. 11 C. ad l. Cornel. de fals. l. 16. C. de fideicom. Lectum quoque fuisse iudicio Domitii Vlpiani Responsum Paulus refert in l. 43. ff. de actionib. empr. *Præfectis Prætorio suasi,* ait Papinian. in l. 3. §. cum Pollidius ff. de vsur. *Dixi in Auditorio,* Triphoninus in l. 78. §. si fund. ff de iure dot. *Ego quoq. in Auditorio publico idem secutus sum,* ait Marcian. in l. 1. §. vlt. ff. ne de statu def. Iurisconsultorum porro partes & munia non RESPONDENDI modo, sed & CAVENDI, & SCRIBENDI verbis explicabantur, vt Cicero pro Muræna tradit, & in meis De verbor quę ad ius pertin. signific. libris attigi. In consilium etiam adhibitos à Magistratibus, memini me in libris Selectar. antiquit. notare. In consilio fuisse principibus, constat ex l. 17. ff. de iu. patronat. & Lampridio in Alexandro. Cui rei argumento est l. vlt. ff. si quis à parent. manumiss. Ad testamenta scribenda adhibitos ostendam suo loco. Monstrasse quoque eos Remedia quibus, iis, quorum res erat, succurreretur, documento sunt, l. 80. §. vl ff. ad l. Falcid l. 66. ff. de iur. dot l. 5. §. Imperator ff vt in possess. legator. l. 5. §. si is cui ff. de oper. no. nunt. Ac plane Modestinus de Eurematicis librum singularem scripserat. Hic ego consisto, & mihi ipse iustitium indico, vt à Togata ad armatam Militiam transeam.

BARN. BRISSONII REGII CONSISTORII CONSILIARII, AMPLISSIMIQVE SENATVS PARISIENSIS PRÆSIDIS,

DE FORMVLIS ET SOLLEMNIBVS populi Romani verbis,

LIBER IV.

ILITARIBVS Formulis quartus hic liber pollicitatione mea debetur: quod ego quasi æs alienum, bona fide, ad diem & horam, ne appellatus quidem à quoquam, quatenus facere possum, dissoluo. Difficilis est enim solidi huius nominis expediendi ratio, propterea quod magna earum Formularum, ex quibus integra summa conficienda esset, penuria laboramus. Quam meam excusationem æquos rerum æstimatores accepturos confido, ad quos si qui me forte duriores onerosioresve creditores euocent, iusto sacramento contendam, audiendos non esse, qui à me plura, quam quæ ex veterum auctorum non supina, neque dissoluta lectione redigi potuerint, exigant. Rescripto etiam Diui Pii me tuebor, & eum ex liberalitate mea conueniat, non nisi in quantum facere possum, damnandum me dicam. Aut si porro molesti importunique flagitatores esse pergant, bonam copiam eierabo, nec foro quidem, verum totis bibliothecis cedam. Ordiar autem à Sacramento militari, quo neque aptius, neque rei propositæ conuenientius principium sumi potest. Primis plane Reipubl. Rom. temporibus Sacramento tantum a Tribunis milites rogabantur: ceterum ipsi inter se coniurabant, SE FVGAE ATQVE FORMIDINIS CAVSSA NON ABITVROS, NEQVE EX ORDINE RECESSVROS, NISI CIBI PETENDI, FERIENDIVE HOSTIS, AVT CIVIS SERVANDI CAVSSA. Flacco vero & Varrone Coss. iureiurando Milites fieri cœpere. Auctorem habeo Frontinum lib. 4. Strateg. cap. 1. apud quem tamen in alterius Consulis nomine mendum vt subesse suspicer, Liuius facit, cuius lib. 22. qua parte acta illius anni, qui L. Æmilium Paulum & Terentium Varronem Coss. habuit, recenset, verba sunt hæc: *Milites tunc, quod numquam antea factum erat, iureiurando à Tribunis militum adacti,* IVSSV CONSVLVM CONVENTVROS, NEQVE INIVSSV ABITVROS. *Nam ad eam diem nil præter sacramentum fuerat, & vbi ad decimatum aut centuriatum conuenissent, sua voluntate ipsi inter se Equites decuriati, centuriati pedites, coniurabant,* SESE FVGAE ATQVE FORMIDINIS ERGO NON ABITVROS, NEQVE EX ORDINE RECESSVROS, NISI TELI SVMENDI AVT PETENDI, AVT HOSTIS FERIENDI, AVT CIVIS SERVANDI CAVSSA. *Id ex voluntario inter ipsos fœdere à Tribunis ad legitimam iurisiurandi adactionem translatum.* Quamquam quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitolium arma plebi dedit, omnes in verba iurasse idem Liuius lib. 3. scribit, CONVENTVROS SE IVSSV CONSVLIS, NEC INIVSSV ABITVROS, Dionysius quoque Halicarnass. lib. 10. omnes iurasse refert τὸν στρατιωτικὸν ὅρκον, ἀκολουθήσειν τοῖς ὑπάτοις, ἐφ' οὓς ἂν καλῶνται πολέμους, καὶ μήτε ἀπολείψειν τὰ σημεῖα, μήτε ἄλλο πράξειν μηδὲν ἐναντίον τῷ Δήμῳ.

VV

FORMVLAM certe iurisiurandi, quo Tribunus militaris, cum delectus antiquitus fieret, milites que scriberentur, cos adigebat, huiusmodi fuisse Agellius lib. 16. Noct. Attic. cap. 4. ex Cincii De re milit. libro tertio literis prodidit. IN MAGISTRATV C. LAELII C. F. COS. L. CORNEL. P. F. COS. IN EXERCITV, DECEMQVE MILLIA PASSVVM PROPE, FVRTVM NON FACIES DOLO MALO, SOLVS, NEQVE CVM PLVRIBVS, PLVRIS NVMI ARGENTEI, IN DIES SINGVLOS, EXTRA HASTAM, HASTILE, LIGNA, PABVLVM, VTREM, FOLLEM, FACVLAM, SI QVID IBI INVENERIS, SVSTVLERISVE, QVOD TVVM NON ERIT, QVOD PLVRIS NVMI ARGENTEI ERIT, VTI TV AD C. LAELIVM C. F. COS. L. VE CORNELIVM P. F. COS. SIVE AD QVEM EORVM IVS ERIT, PROFERAS, AVT PROFITEBERE, IN TRIDVO PROXIMO, QVIDQVID INVENERIS SVSTVLERISVE DOLO MALO: AVT DOMINO SVO, CVIVM ID CENSEBIS ESSE, REDDES, VTI QVOD RECTE FACTVM ESSE VOLES. Cui adfine est quod Polybius lib. 6. scribit. *Μετὰ δὲ τὴν στρατοπεδείαν συναθροισθέντες οἱ χιλίαρχοι, τοὺς ἐν τῷ στρατοπέδῳ πάντας ἐλευθέρους ὁμοῦ καὶ δούλους ὁρκίζουσι, καθ᾽ ἕνα ποιούμενοι τὸν ὁρκισμόν. Ὁ δὲ ὅρκος ἐστὶ Μηδὲν ἐκ τῆς παρεμβολῆς κλέψειν, ἀλλὰ κἂν εὕρῃ τι, τοῦτ᾽ ἀνοίσειν ἐπὶ τοὺς χιλιάρχους.* Idem lib. 10. testis est milites in procinctu sollemni iureiurando adactos, SESE NIL QVIDQVAM EX PRAEDA PARTA AVERSVROS, INTERVERSVROSVE ESSE. *Περὶ δὲ, τοῦ*, inquiens, *Μηδένα νοσφίζεσθαι μηδὲν τῶν ἐκ τῆς διαρπαγῆς, ἀλλὰ τηρεῖν κατὰ πίστιν, κατὰ τὸν ὅρκον ὀμνύουσι πάντες, ὅταν ἀθροισθῶσι πρῶτον εἰς τὴν παρεμβολὴν ἐξιέναι μέλλοντες εἰς τὴν πολεμίαν.* Praeterea idem auctor lib. 6. Tribunos ait, delectu habito postquam per suam quemque legionem militem distribuerint, eligentes vnum ex his maxime idoneum, *Ἐξορκίζουσιν, ἦ μὴν πειθαρχήσειν καὶ ποιήσειν τὸ προσταττόμενον ὑπὸ τῶν ἀρχόντων κατὰ δύναμιν.* Tum reliquos singulatim procedentes idem iurasse memorat. Dionys. Halicarnass. lib. 11. tradit iurasse eos, *Ἀκολουθεῖν ὅποι ἂν ἄγωσιν*, eoque sacramento obstrictis fas non fuisse duces deserere. Obligatos etiam eodem iureiurando, NE SIGNA DESERERENT, idem auctor lib. 6 ostendit his verbis. *Τῶν γὰρ ἱερῶν τῆς μάχης ἐπικύριος ἦν τοῖς στρατιωτικοῖς ὅρκοις κατειργασμένων, καὶ οὐδεὶς ἀπολείπεσθαι τῶν σημείων ἠξίου. τοσοῦτον ἴσχυσεν ὁ τῶν ὅρκων ἐν ἑκάστῳ φόβος.* Plane secundo Punico bello aliquot aduersis praeliis exhausta militari iuuentute Romana, cum publice seruos ad propulsandum hostium impetum emi placuisset, eos à Triumuiris eius rei ergo creatis, adactos iure iurando, STRENVAM SE FORTEMQVE OPERAM DATVROS, QVOAD POENI IN ITALIA ESSENT. Valer. Maxim. lib. 7. cap. 6. & Liuius lib. 22. scriptum reliquerunt.

Scipionem vero Liuius lib. 22. docet iureiurando à se dato & praestito, alios eodem adegisse in haec verba, VT EGO REMPVBL. NON DESERAM, NEQVE VLLVM CIVEM ROM. DESERERE PATIAR. SI SCIENS FALLO EX ANIMI MEI SENTENTIA, TVM ME IVPITER OPT. MAX. DOMVM, FAMILIAM, REMQVE MEAM PESSIMO LETHO AFFICIAS: IN HAEC VERBA L. CAECILI IVRES EXPOSTVLO, CETERIQVE QVI ADESTIS: QVI NON IVRAVERIT, IN SE HVNC GLADIVM STRICTVM ESSE SCIAT. Ipsi etiam inter sequandoque milites coniurabant, SE NON NISI VICTORES EX ACIE REVERSVROS. Cuiusmodi iusiurandum instructa iam acie Flauoleio Centurione praeeunte praestitum Liuius lib. 2. refert. Nam cum M. Fabius Consul certum atque decretum sibi esse dixisset non dare signum, nisi victores se rediturus ex pugna milites iurassent. *Centurio*, ait, *erat M. Flauoleius inter primores pugnae flagitator:* VICTOR, *inquit*, M. FABI REVERTAR EX ACIE: SI FALLAT, IOVEM PATREM GRADIVVMQVE *Martem, aliosque iratos inuocat Deos. Idem deinceps omnis exercitus in se quisque iurat.* Hoc & Dionys. Halicarnass. lib. 9. narrans de eodem Flauoleio ait, *Ξίφος ἀνατείνας ὤμοσε τὸν ἐπιχώριον τοῖς Ῥωμαίοις καὶ κράτιστον ὅρκον, τὴν ἀγαθὴν ἑαυτοῦ πίστιν, Νικήσας τοὺς πολεμίους ἥξειν εἰς τὴν πόλιν, ἄλλως δ᾽ οὔ.* Caesar lib. 3. De bello Ciuili. *Perterrito etiam tum exercitu princeps Labienus procedit*, IVRATQVE, SE EVM NON DESERTVRVM, EVMDEMQVE CASVM SVBITVRVM, QVEMCVNQVE EI FORTVNA TRIBVISSET: HOC IDEM RELIQVI IVRANT LEGATI. *Hos Tribuni militum, Centurionesque sequuntur: atque* IDEM *omnis exercitus* IVRAT. Idem Caesar lib. 3. eiusdem argumenti, de Labieno: *Haec cum dixisset*, IVRAVIT SE NISI VICTOREM IN CASTRA NON REVERSVRVM: *reliquosque, vt idem facerent, hortatus est. hoc laudans Pompeius* IDEM IVRAVIT: *nec vero ex reliquis fuit quisquam qui iurare dubitaret.*

taret. Liuius lib. 27. delectum à Coss. acriter, intenteque habitum narrans, coloniarum aliquot quas illic enumerat, iuniores iureiurando adactos scribit, SVPRA DIES TRIGINTA NON PERNOCTATVROS SE ESSE EXTRA MOENIA COLONIAE SVAE, DONEC HOSTIS IN ITALIA ESSET. Bello quoque Macedonico suscepto, Censores, vt delectum adiuuarent, in censu agendo, ad commune omnium ciuium iusiurandum adiecerũt, vt adiurarent hæc, TV MINOR ANNIS SEX ET QVADRAGINTA ES, TVQVE EX EDICTO C. CLAVDII, TIB. SEMPRONII, CENSORVM, AD DELECTVM PRODITO: ET QVOTIESCVMQVE DELECTVS ERIT, QVICVMQVE CENSORES MAGISTRATVM HABEBVNT, SI MILES FACTVS NON ERIS, IN DELECTV PRODIBIS. Auctor Liu. lib. 43. Ibidemque eosdem Censores causas stipendiis missorum cognouisse: & cuius nondum iusta missio visa esset, ita iusiurandum adegisse scribit, EX TVI ANIMI SENTENTIA, TV EX EDICTO C. CLAVDII SEMPRONII CENSORVM, IN PROVINCIAM MACEDONIAM REDIBIS, QVOD SINE DOLO MALO FACERE POTERIS.

Militibus autem scriptis, dies, vt ex Cincio Agell. lib. 16. cap. 3. tradit, præfiniebatur, quo ADESSENT, & vt citati Consulibus respondetent. Deinde ita concipiebatur iusiurandum, VT ADESSENT, NISI HARVMCE QVAE CAVSA ERIT: FVNVS FAMILIARE FERIAEVE DENICALES (quam vocem imperite Ascensius expunxit & eius loco vindemiales substituit) KALENDAEQVE, QVAE NON, EIVS REI CAVSA IN EVM DIEM COLLATAE SINT, QVO ISTO DIE MINVS IBI ESSET: MORBVS SONTICVS: AVSPICIVM, QVOD SINE PIACVLO PRAETERIRE NON LICEAT: SACRIFICIVMVE ANNIVERSARIVM, QVOD RECTE FIERI NON POSSIT, NISI IPSOS EO DIE IBI SIT: STATVS CONDICTVSVE DIES CVM HOSTE. SI CVI EORVM, HARVMCE QVAE CAVSA ERIT, TVM SE POSTRIDIE QVAM PER EAS CAVSAS LICEBIT, EO DIE VENTVRVM, ADITVRVMQVE EVM, QVI EVM PAGVM, VICVM OPPIDVMVE DELEGERIT.

Atque hæc omnia ὅρκω στρατιωτικῶ nomine continentur apud Dionys. Halicarnass. lib. 10. & Appian lib. 1. Bell ciuil. Eoque modo IN CONSVLIS VERBA IVRASSE milites dicebantur. Liu lib. 3. *Cum, quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitolium arma plebi dedit, omnes* IN VERBA IVRAVERINT. Et mox: *Edicimus, vt omnes qui* IN VERBA IVRASTIS. Idem lib. 6. *Ita vt seniores quoq;, quibus aliquid roboris superesset,* IN VERBA SVA IVRATOS, *centuriaret.* Et lib 22. *Libertini etiam, quibus liberi essent, & ætas militaris,* IN VERBA IVRAVERANT. Idem lib. 45. *Socios nauales dato annuo stipendio dimitti, & cum his omnes, qui* IN CONSVLIS VERBA IVRAVERANT.

FVIT hæc SACRAMENTI Militaris, stante Republ. ratio. At vbi ea in Cæsarum potestatem venit, militaribus sacramentis hoc amplius adiectum est, vt Cæsaris salutem omnibus rebus anteferrent. Quod Arrian. lib. 3. Epicteti cap. 14. docet his verbis. Τῷ τούτῳ τῷ θεῷ ἔδει καὶ ὑμᾶς ὀμνύειν ὅρκον, οἷον οἱ στρατιῶται τῷ Καίσαρι. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν, τὴν μισθοφορίαν λαμβάνοντες, ὀμνύουσι, Πάντων προτιμήσειν τὴν τοῦ Καίσαρος σωτηρίαν. Et mox: Ἐκεῖ μὲν ὀμνύουσιν αὐτοῦ μὴ προτιμήσειν ἕτερον. Eaque de causa Tertullian. in lib. De corona milit. patrem ac matrem & omnem proximum, sacramento suo eierasse milites notat. Caligulam etiam instituisse, vt sacramentis omnibus adiiceretur: NEQVE ME, LIBEROSQVE MEOS CARIORES HABEO, QVAM CAIVM ET SORORES EIVS, Suetonius in eius vita memoriæ prodidit. Præterea Milites iurasse, MILITIA SE NISI POST COMPLETA STIPENDIA RECESSVROS, Isidorus lib. 9. Etymologiar. cap. 3. Seruii, quantum coniicio, in lib. 8. Æneid. auctoritate fretus tradit. Denique vbi religione Christiana Populus Rom. imbui cœpit, mutatam fuisse sacramenti militaris formulam ex Vegetio lib. 2. cap. 5. didici. *Nam picturis,* ait ille, *in cute punctis, milites scripti, cum matriculis inseruntur, iurare solent. Et ideo* SACRAMENTA *dicuntur.* IVRANT AVTEM PER DEVM ET CHRISTVM, ET SPIRITVM SANCTVM, ET PER MAIESTATEM IMPERATORIS, *quæ secundum Deum generi humano diligenda est, & colenda.* Et mox: IVRANT *autem* MILITES, OMNIA SE FACTVROS QVAE PRAECEPERIT IMPERATOR: NVMQVAM DESERTVROS MILITIAM: NEC MORTEM RECVSATVROS PRO ROMANA REPVBL. Milites vtique in nomen, seu verba Principum iureiurando adactos, Sueton. in Claudio. cap. 9. in Galba, cap. 11. & 16. in Othone, cap. 8. in Vitellio, cap. 15. in Vespasiano, cap. 6. Tacit. lib. 6. 17. & 20. necnon Spartianus in Seuero docent. Cuiusmodi Iurisiurandi formulam quamdam exprimit Ammian. Marcellin. lib. 21. quo loci de Iuliani militibus hæc scribit: *iussique vniuersi*

IN EIVS NOMEN IVRARE SOLLEMNITER, *gladiis ceruicibus suis admotis, sub exsecrationibus diris, verbis iurauere conceptis*, OMNES PRO EO CASVS, QVOAD VITAM PROFVDERINT, SI ID NECESSITAS EXEGERIT, PERLATVROS. *Quae secuti Rectores, omnesque principis proximi, fidem simul religione firmarunt.* Idemque lib.26. de Turmis aliquot equitum peditumque à Procopio tyranuo coactis, *Promissis*, ait, *vberrimis inhiantes, sub exsecrationibus diris*, IN VERBA IVRAVERE PROCOPII, hanc *polliciti pertinaciam*: QVOD EVM SVIS ARMIS DEFENSABVNT. Sicautem, SACRAMENTO ROGARI, & SACRAMENTO DICERE, Milites dicebantur, quo genere loquendi præter Liuium libb.4. 22. & 25. vtuntur Seneca Epist.37. & 66. Plinius lib.10. Epistolar. & Tacit. lib.1. & 20.

Enimuero in Delectu habendo, Coss. pro Tribunali sedentes, vel sellis in foro positis, ciuium singulorum nomina citari iubebant, vt ex Liuio lib.2. & aliis locis apparet. Citabantur deinde nominatim ac singillatim. Obseruatum autem, Cicero lib.1. De diuinatio. tradit, *vt primus miles fieret bono nomine.* Cuius dicti interpres erit Festus Pomp. qui in verbo, *Lacus Lucrinus*, ait, *In delectu, vt & in censu, primos, boni ominis gratia, nominatos*, VALERIVM, SALVIVM, STATORIVM. Omina enim, vt ait Ouid. lib.1. Fastor. principiis inesse credebant. Eaque gratia primos citabant, quorum nomina bonum aliquem euentum portendebant, qualia erant ea quæ Valere, Saluos esse, & Stare nec fugere significabant. Citati porro, AD NOMINA RESPONDEBANT. Quod vel vnus Liuii locus lib.3. abunde probat. *Silentio Patrum edicitur delectus: Iuniores, cum sine prouocatione imperium esset*, AD NOMINA RESPONDERVNT. Citati vero interdum morbo sontico se excusabant, verbisque ad id sollemnibus vtebantur. Liuius lib.6. de quodam qui ad bellum eligebatur suffragiis populi: *Comitiisque*, IVRARE *parato*, IN VERBA EXCVSANDAE VALETVDINI SOLITA, *consensus populi restiterat.*

Interdum emerita stipendia, vacationesve prætexebant. De huiusmodi causis, qui delectum habebant cognoscere solebant. Liuius lib.3. *Cum Consules in concione pronuntiassent*, TEMPVS NON ESSE CAVSAS COGNOSCENDI: *omnes Iuniores, postero die prima luce, in campo Martio adessent*, COGNOSCENDIS CAVSIS *eorum qui* NOMINA NON DEDISSENT, &c. Idem lib.34. *Nec placere Tribunos pl.* CAVSAS COGNOSCERE, *quominus ad edictum conueniretur.* Atque adeo in Edicto de Delectu exceptionem appositam, VT NOMINA DARENT, NISI QVIBVS EMERITA STIPENDIA, VEL MORBVS CAVSSAE ESSENT, Liuius lib.24. scribit. Qui vero nulla excusatione proposita respondebant, HI NOMINA DEDISSE dicebantur: Quo genere loquendi Liuius non semel vtitur.

Postquam autem nomina dederant, Edicto plerumque certa die adesse iubebantur: cuiusmodi Edictum Liuius lib.3. refert, conceptum in hæc verba, EDICIMVS VT OMNES QVI IN VERBA IVRASTIS, CRASTINA DIE ARMATI AD LACVM REGILLVM ADSITIS. Eodemque exemplo Annibal apud eumdem Liuium lib.21. PRIMO VERE, ait, EDICO ADSITIS, VT DIIS BENE IVVANTIBVS, BELLVM INGENTIS GLORIAE PRAEDAEQVE FVTVRVM INCIPIAMVS. Idem lib.4. *Dictator omnes luce prima extra Collinam portam* ADESSE *iubet.* Et hoc erat, DIEM AD CONVENIENDVM EDICERE. Liuius lib.7. *Popilius Cos. exercitu scripto, cum omnes extra portam Capenam* AD MARTIS AEDEM CONVENIRE ARMATOS *iuniores iussisset.* Idem lib.10. *Prius tamen quam exiret*, MILITIBVS EDICTO SORAM IVSSIS CONVENIRE. Et lib.22. *Legionibus scriptis*, TYBVR DIEM AD CONVENIENDVM EDIXIT. Et lib. 23. *T. Sempronius* MILITIBVS DIEM AD CONVENIENDVM EDIXIT. Idem lib.42. *Consuli, cui Macedonia prouincia obuenerat, denuntiatum*, VT EXERCITVI DIEM PRIMAM QVAMQVE DICERET AD CONVENIENDVM. Deeadem re ab Imp. Alexandro Seuero Edicta vti proponerentur, demonstrat Spartianus in eius vita his verbis: *Tacebantur secreta bellorum. itinerum autem dies publice proponebantur, ita vt Edictum penderet ante menses duos: in quo scriptum esset*, ILLA DIE, ILLA HORA AB VRBE EVM EXITVRVS: ET SI DII VOLVERVNT, IN PRIMA MANSIONE MANSVRVS. Cæsar lib.3. De bello ciuili. *Erat Edictum, Pompeii nomine, Amphipoli propositum*, VTI OMNES EIVS PROVINCIAE IVNIORES, GRAECI CIVESQVE ROM. IVRANDI CAVSA CONVENIRENT. Liuius lib.36. *M. Acilius Cos.* EDIXIT: *vt quos L. Quintius milites conscripsisset, & quos sociis nominisque Latino imperasset, quos secum in prouinciam ire oporteret, &*

Tribuni

Tribuni militum legionis primæ & tertiæ, VTI OMNES BRVNDVSIVM IDIBVS MAIIS CONVENIRENT.

Præter Delectum vero, erat alia Militiæ species, quæ per Tumultum repente suscipiebatur. Donatus in Eunuch. Terentii Act. 4. Sc. 7. ad ea verba, *Simalio, Dorax, Syrisce* SEQVIMINI. *Huiusmodi Militia*, ait, *per Tumultum repente suscipitur, & dicitur*, EVOCATIO, *vbi dux alloquitur ciues*, QVI REMPVB. SALVAM VVLTIS, ME SEQVIMINI. *Vnde Virgilius sic ait*,

Desuetaque bello
Agmina in arma vocat, subite, ferrumque retractat.
Ipse vocat pugnas, sequitur tum cetera pubes.

Quæ verba lib. 7. Æneid. habentur. Et ad eum locum Seruius, *Tria sunt*, ait, *vt supra diximus, Militiæ genera*: SACRAMENTVM, *in quo vnusquisque miles* IVRAT SE NON RECEDERE NISI PRAECEPTO CONSVLIS POST COMPLETA STIPENDIA, *id est, militiæ tempora, scilicet viginti quinque annos.* CONIVRATIO *quæ fit in Tumultu, id est, Italico bello & Gallico, quandoque vicinum verbis periculum singulos iurare non patitur, vt inter Fabios fuit.* EVOCATIO, *quod genus nunc tangit: nam ad subitum bellum euocabantur. Vnde etiam Consul solebat dicere*, QVI VVLT REMPVB. SALVAM, ME SEQVATVR. Idem Seruius in princip. lib. 8. Æneid. ad hunc versum:

Vt belli signum Laurenti Turnus ab arce.

Apud maiores nostros tria erant Militiæ genera in bellis gerendis: nam aut LEGITIMA *erat* MILITIA: *aut* CONIVRATIO: *aut* EVOCATIO. LEGITIMA *erat* MILITIA *eorum qui singuli iurabant pro Republ se esse facturos, nec discedebant nisi completis stipendiis, id est, militiæ temporibus: Et* SACRAMENTVM *vocabatur. Aut certe si esset Tumultus, id est, bellum Italicum, vel Gallicum, in quibus ex periculi vicinitate erat timor multus, quia singulos interrogare non vacabat: qui fuerat ducturus exercitum, ibat ad Capitolium, & exinde proferens duo vexilla, vnum roseum, quod pedites euocabat, & vnum ceruleum, quod erat equitum (nam ceruleus color est maris, à cuius Deo equum constat inuentum) dicebat*, QVI SALVAM VVLT REMPVB. ME SEQVATVR. *Et qui conuenissent simul iurabant, & dicebatur ista militia* CONIVRATIO. Vnde apud Liuium lib. 23. Scipio consilii rem esse negans, *Irent*, ait, *extemplo armati* QVI REMPVB. SALVAM VELLENT. Qua de formula satis superque libro secundo diximus.

Iam qui Exercitum Comitiorum Centuriatorum causa imperabat, quibus olim verbis vteretur, supra ex Varrone docui. Eodem Varrone auctore lib. 5. De lingua Lat. Censor præconi ita imperabat, VT VIROS VOCARET, QVOD BONVM FORTVNATVM, FELIX, SALVTAREQVE SIET POPVLO ROM. QVIRITIBVS REIQVE PVBLICAE POPVLI ROM. QVIRITIVM, MIHIQVE COLLEGAEQVE MEO, FIDEI, MAGISTRATVIQVE NOSTRO: OMNES QVIRITES PEDITES, ARMATOS, PRIVATOSQVE CVRATORES OMNIVM TRIBVVM, SI QVIS PRO SE SIVE ALTERO RATIONEM DARI VOLET, VOCA IN LICIVM HVC AD ME. Quo modo VIRI VOCARI dicebantur. Eoque sensu verba hæc accipienda sunt apud Macrobium lib. 1. Saturnal. cap. 16. quo loci Varronis verba citat hæc, *Mundus cum patet, Deorum Terrestrium* (sic enim emendandum alias probabo) *atque Inferum quasi ianua patet: Propterea non modo prælium committi, verumetiam delectum rei militaris causa habere, ad militiam proficisci, nauem soluere, vxorem liberûm quærendorum causa ducere religiosum est. Vitabant veteres, ad* VIROS VOCANDOS, *etiam dies qui essent notati rebus aduersis: Vitabant etiam feriis, sicut Varro in Augurum libris scripsit in hæc verba*, VIROS VOCARE *feriis non oportet*: SI VOCAVIT, *piaculum esto.*

Verum antequam in aciem milites qui nomina iam dederunt, sacramentoque rogati sunt, educam, docere necesse est, quibus verbis bella indici denuntiarique solebant. Nec enim, vt Cicero lib. 1. Officior. scribit vllum bellum iustum esse credebant, nisi quod, aut REBVS REPETITIS gereretur, aut denuntiatum esset ante, atque indictum. Proinde antequam bella susciperentur, Fetiales ad res repetendas mittebant. Varro lib. 4. De lingua Lat. *Fetiales, ait, quod fidei publicæ inter populos præerant. Nam per hos fiebat, vt Iustum conciperetur bellum & inde desitum & vt fœdere fides pacis constitueretur. Ex his mittebant antequam conciperetur*, QVI RES REPETERENT. *& per hos etiam nunc fit fœdus.* Idem De vita populi Rom. apud Nonium: *Itaque bella & tarde & nulla licentia suscipiebant, quod bellum nullum nisi pium putabant geri oportere, & priusquam bellum indicerent iis à quibus*

iniurias factas sciebant, Fetiales legatos RES REPETITVM *mittebant quatuor quos Oratores vocabant.* Liuius lib. 4. *Missi tandem Fetiales, nec eorum, cum more patrum iurati* REPETERENT RES, *verba sunt audita.* Et postea, *Eo anno quia tempus induciarũ cum Veientibus exierat, per legatos Fetialesque* RES REPETI *cœpta, quibus venientibus ad finem, legatio Veientium obuiam fuit, petiere ne priusquam ipsi Senatum adissent, Veios iretur. ab Senatu impetratum, quia discordia intestina laborarent Veientes, ne* RES AB IIS REPETERENTVR. Idem lib. 7. *De Herniciis consultus, Senatus cum fetiales* AD RES REPETENDAS *nequicquam misisset.* Et lib. 8. *Fetialibus Palepolim* AD RES REPETENDAS *missis.* Et eodem libro: *Quæque res per Fetiales ex fœdere* REPETITAE ESSENT, *secundum ius fasque* RESTITVERENTVR. Idem lib. 10. *Ad vnum omnes iungendum fœdus cum Lucanis,* RESQVE REPETENDAS *à Samnitibus censent.* Ibidem Senatum, Fetiales, ad Phaliscos, AD RES REPETENDAS mittendos, censuisse refert. Idem lib. 38. *Sæpe legatos ante missos,* RES REPETITAS: *postremo qui bellum indicerent, missos.* Et lib. 42. *Legati* AD RES REPETENDAS *in Macedoniam, renuntiandumque amicitiam Regi missi.* Valer. Max. lib. 2. cap. 2. *Qui legati à Senatu Tarentum* AD RES REPETENDAS *missi.* Cicero pro Sextio, *Rex amicus, nulla iniuria commemorata, nullis* REPETITIS REBVS, *cum bonis omnibus publicaretur.* Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 16. *Prœliares autem omnes, quibus fas est* RES REPETERE, *vel hostem lacessere.* Et quia clara voce RES hoc genere per Fetiales REPETEBANTVR, inde CLARIGATIONI nomen: teste Seruio in 9. & 10. Æneid. Plinius de verbena loquens, lib. 22. cap. 2. *Hac semper, ait, & legati cum ad hostes* CLARIGATVMQVE *mitterentur, vsi: id est* RES RAPTAS CLARE REPETITVM. *Vnus utique Verbenarius appellatur.* In his verbis etiam lusit Ennius versu isto,

Non ex iure manum consertum, sed mage ferro
REM REPETVNT.

Formulam autem qua res repeterentur, Liuius lib. 1. exponit his verbis: *Legatus vbi ad fines eorum venit,* VNDE RES REPETVNTVR, *capite velato (filum lanæ velamen est)* AVDI IVPITER, *inquit,* AVDITE FINES *cuiuscumque gentis sunt, nominat,* AVDIAT FAS. EGO SVM PVBLICVS NVNTIVS POPVLI ROM. IVSTE PIEQVE LEGATVS VENIO, VERBISQVE MEIS FIDES SIT. *Peragit deinde postulata. Inde Iouem testem facit.* SI EGO INIVSTE IMPIEQVE ILLOS HOMINES, ILLASQVE RES DEDIER NVNTIO POPVLI ROM. MIHI EXPOSCO, TVM PATRIAE COMPOTEM ME NVMQVAM SINAS ESSE. *Hæc cum fines supra scandit, hæc quicumque ei primus vir obuius fuerit, hæc portam regrediens, hæc forum ingressus, paucis verbis carminis concipiendique iurisiurandi mutatis, peragit. Si non deduntur, quos exposcit, diebus tribus & triginta (tot enim sollemnes sunt) peractis, ita bellum indicit.* AVDI IVPITER, ET TV IVNO, QVIRINE, DIIQVE OMNES CAELESTES, VOSQVE TERRESTRES OMNES, VOSQVE INFERNI AVDITE. EGO VOS TESTOR, POPVLVM ILLVM *(quicumque est, nominat)* INIVSTVM ESSE, NEQVE IVS PERSOLVERE. SED DE ISTIS REBVS IN PATRIA MAIORES NATV CONSVLEMVS, QVO PACTO IVS NOSTRVM ADIPISCAMVR. Ad hanc Formulam alludere videtur Manlius Torquatus Consul apud eumdem Liuium libro 8. dum conuersus ad simulacrum Iouis, inquit, AVDI IVPITER HAEC SCELERA, AVDITE IVS FASQVE. Vnde apparet, Rebus Repetitis, nisi eæ redderentur, bellum indici consueuisse. Liuius lib. 7. *Patres Fetialibus* AD RES REPETENDAS *missis, belloque* QVIA NON REDDERENTVR, *sollemni more indicto.* Idem lib. 10. *Huius propinquitas populi acuit curam patribus, vt Fetiales mittendos* AD RES REPETENDAS *censerent:* QVIBVS NON REDDITIS, *ex auctoritate Patrum, iussu Populi, bellum Faliscis indictum est.* Et libro 36. *Amicitiam renuntiatam videri, cum legatis toties* REPETENTIBVS RES, NEC REDDI, *nec satisfieri æquum censuissent.* Seru. in lib. 10. Æneid. ad verba, *Res rapuisse licebit. Clarigationem exercere, hoc est, per Fetiales bella indicere. Nam veteres,* RES RAPERE *dicebant, etiam si rapina nullũ crimen exsisteret. Similiter* SATISFACERE, RES REDDERE, *dicebant.* Festus Pomp. RECIPERATIO *est, vt ait Gallus Ælius, cum inter populum & reges, nationesq; & ciuitates peregrinas lex conuenit, quomodo per Reciperatores* REDDANTVR RES, RECIPERENTVRQVE, RESQVE PRIVATI INTER SE PERSEQVANTVR. Fetiales certe ad res repetendas ad Samnites missos, nihil aliud quam Samnitem decedere agro Sociorum, ac deducere exercitum finibus Lucanis iussisse, Liu. lib. 10. refert. Cum vero nuntius Romã ad consulendũ rediisset, tum Patres verbis hisce, QVARVM RERVM, &c. quæ supra lib. 2. recensuimus, consulebantur. Et vbi maior

pars

pars eorum qui aderant, in eamdem sententiam ibat, bellum erat cōsensu populi fieri solitum, vt Fetialis, quemadmodum Liuius lib. 1. ait, *Hastam ferratam, aut sanguineam praeustam ad fines eorum ferret, & non minus tribus puberibus praesentibus diceret*: QVOD POPVLI PRISCORVM LATINORVM, HOMINESQVE PRISCI LATINI ADVERSVS POPVLVM ROM. QVIRIT. FECERVNT, DELIQVERVNT, QVOD POPVLVS ROM. QVIRIT. BELLVM CVM PRISCIS LATINIS IVSSIT ESSE, SENATVSQVE POPVLI ROM. QVIRITIVM CENSVIT, CONSENSIT, CONSCIVIT, VT BELLVM CVM PRISCIS LATINIS FIERET: OB EAM REM, EGO POPVLVSQVE ROM. POPVLIS PRISCORVM LATINORVM, HOMINIBVSQVE PRISCIS LATINIS BELLVM INDICO, FACIOQVE. *Id vbi dixisset, hastam in fines eorum emittebat. Hoc tum modo ab Latinis* REPETITAE RES, *ac bellum indictum: moremque eum posteri acceperunt.* Hanc belli indicendi formulam Agellius libr. 16. Noct. Attic. cap. 4. ex Cincii libris paulo aliter conceptam refert. *Cincius, ait, De re militari, Fetialem populi Romani bellum indicentem hostibus, telumque in agrum eorum iacientem, hisce verbis vti scripsit*: QVOD POPVLVS HERMVNDVLVS, HOMINESQVE POPVLI HERMVNDVLI ADVERSVS POPVLVM ROMANVM BELLVM FECERE, DELIQVEREQVE: QVODQVE POPVLVS RO. CVM POPVLO HERMVNDVLO, HOMINIBVSQVE HERMVNDVLIS BELLVM IVSSIT, OB EAM REM EGO POPVLVSQVE ROM. POPVLO HERMVNDVLO, HOMINIBVSQVE HERMVNDVLIS BELLVM INDICO, FACIOQVE. Quos sollemnes ritus Dionysius Halicarnasseus libr. 2. explicat. Nam postquam Fetialium has partes esse dixit, Φυλάττειν, ἵνα μηδένα Ῥωμαῖοι πόλεμον ἐξενέγκωσι κατὰ μηδεμιᾶς ἐνσπόνδου πόλεως ἄδικον· ἄρξαι δὲ τῶν παρασπονδεῖν, καὶ τὰ δίκαια αἰτεῖν πρῶτον λόγῳ. Ἐὰν δὲ μὴ πείθωνται τοῖς ἀξιουμένοις, τότ᾽ ἐπικυροῦν τὸν πόλεμον. Post alia subiicit: Εἷς μὲν ἐκ τῶν εἰρηνοδικῶν (sic Fetiales appellat) ὃν οἱ λοιποὶ προχειρίσαιντο, κεκοσμημένος ἐσθῆτι καὶ φορήμασιν ἱεροῖς, ἵνα διάδηλος ᾖ παρὰ τοὺς ἄλλους, εἰς τὴν τῶν ἀδικούντων παρεγίνετο πόλιν· ἐπιστὰς δὲ τοῖς ὁρίοις, τόν τε Δία καὶ τοὺς ἄλλους ἐπεκαλεῖτο θεοὺς, μαρτυρόμενος ὅτι δίκας αἰτῶν ἥκει περὶ τῆς Ῥωμαίων πόλεως· ἔπειτα ὀμόσας ὅτι πρὸς ἀδικοῦσαν ἔρχεται πόλιν, καὶ ἀρὰς τὰς μεγίστας εἰ ψεύδοιτο ἐπαρασάμενος ἑαυτῷ τε καὶ τῇ πόλει, τότε ἐντὸς ᾔει τῶν ὁρίων· ἔπειτα ὅτῳ περιτύχοι, τοῦτον ἐπιμαρτυράμενος, εἴτε τῶν ἀγροίκων, εἴτε τῶν πολιτικῶν εἴη, καὶ τὰς αὐτὰς προσθεὶς ἀρὰς, πρὸς τὴν πόλιν ᾔει· καὶ πρὶν εἰς τὴν πόλιν παρελθεῖν, τὸν πυλωρὸν ἢ τὸν πρῶτον ἀπαντήσαντα ἐν ταῖς πύλαις τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπιμαρτυράμενος, εἰς τὴν ἀγορὰν προῄει· ἐκεῖ δὲ καταστὰς, τοῖς ἐν τέλει περὶ ὧν ἥκοι διελέγετο, ὅ τι τύχῃ τούς τε ὅρκους καὶ τὰς ἀρὰς προστιθείς. εἰ μὲν οὖν ὑπέχοιεν τὰς δίκας, παραδιδόντες τοὺς ἐν ταῖς αἰτίαις, ἀπῄει τοὺς ἄνδρας ἀπάγων φίλος τε ἤδη γεγονὼς καὶ παρὰ φίλων· εἰ δὲ χρόνον εἰς βουλὴν αἰτήσαιντο, δέκα διδοὺς ἡμέρας παρεγίνετο πάλιν, καὶ μέχρι τῆς τρίτης αἰτήσεως ἀνεδέχετο· διελθουσῶν δὲ τῶν τριάκοντα ἡμερῶν, εἰ μὴ παρέχοι αὐτῷ τὰ δίκαια ἡ πόλις, ἐπικαλεσάμενος τούς τε οὐρανίους καὶ καταχθονίους θεοὺς ἀπῄει, τοσοῦτον μόνον εἰπὼν ὅτι βουλεύσεται περὶ αὐτῶν ἡ Ῥωμαίων πόλις ἐφ᾽ ἡσυχίας. Quod paulo compendiosius Plutarchus in Numa: Οἱ δὲ Ῥωμαίων Φητιαλεῖς πολλάκις μὲν ἐβάδιζον εἰς τοὺς ἀδικοῦντας, αὐτοὶ πείθοντες εὐγνωμονεῖν. Ἀγνωμονούντων δὲ, μαρτυράμενοι θεοὺς, καὶ κατευξάμενοι, πολλὰ καὶ δεινὰ καθ᾽ αὑτῶν αὐτοί καὶ τῆς πατρίδος, εἰ μὴ δικαίως ἐπεξίασιν, οὕτω κατήγγελλον αὐτοῖς τὸν πόλεμον. Κωλυόντων δὲ τούτων, ἢ μὴ συναινούντων οὔτε στρατιώτῃ θεμιτὸν, οὔτε βασιλεῖ Ῥωμαίων, ὅπλα κινεῖν. Seruius in lib. 9. Æneid. ad versum,

--Et iaculum intorquens emittit in auras:
Principium pugnae.

Hoc, ait, de Romana sollemnitate tractum est. Quum enim volebant bellum indicere, Pater patratus, hoc est Princeps Fetialium, proficiscebatur ad hostium fines: & praefatus quaedam sollemnia, clara voce dicebat se bellum indicere, propter certas causas: aut quia socios laeserant, aut quia nec abrepta animalia, nec obnoxios reddiderant. Et haec CLARIGATIO *dicebatur, a claritate vocis: post quam clarigationem hasta in eorum fines immissa, indicabatur iam pugnae principium.* Idem in lib. 10. Æn. *Ancus Martius quum videret populum Romanum ardentem amore bellorum plerumque inferre bella gentibus, nulla iusta exstante ratione, & exinde pericula grauia creari, misit ad gentem Æquicolanam, & accepit iura Fetialia, per qua Bellum indicebatur hoc modo, sicut etiā de Albanis retulit Liuius. Nam si quando hominem vel animalia ab aliqua gente rapta essent populo Romano, cum Fetialibus, id est sacerdotibus, qui faciendis foederibus praesunt, proficiscebatur etiam Pater patratus, & ante fores stans, clara voce dicebat Belli causam: & nolentibus* RES RAPTAS RESTITVERE, *vel auctores iniuriae tradere, iaciebat hastam; quae res erat pugnae principium, & sic licebat more belli* RES RAPERE. CLARIGATIO *autem dicta est, aut a clara voce, qua vtebatur Pater patratus, aut ἀπὸ τῆς κλήρου, hoc est a sorte.* Ac plane, vt Cicero lib. 1. Officior. ait, *Tota belli aequitas Fetiali populi Rom. iure perscripta erat.*

Ex illa autem Belli sciscendi decernendique formula, quam Liuius lib. 1 refert, manauit IVSTI PIIQVE BELLI frequens in veterum auctorum libris Epitheton. Sic enim idem Liuius lib. 3. *Falsum testem, qui dicendæ causæ innoxio potestatem ademisset,* IVSTO AC PIO BELLO *persequebatur.* Idem lib. 9. *Exsoluamus religione populum, si qua obligamur, ne quid diuini humanique obstet, quominus* IVSTVM PIVMQVE *de integro ineatur bellum.* Idem libr. 33. Athenas & in Achaiam legatos missos refert, *qui testarentur socios,* IVSTO PIOQVE BELLO *se persequuturum Boetios.* Et lib. 39. *Pro vobis igitur* IVSTVM PIVMQVE *suscepimus* BELLVM. Idem lib. 42. *Vel vt permitterent, vt aduersus* INIVSTA ARMA, PIO IVSTOQVE *se tutarentur* BELLO. Rursus ibid. *Se neque arte, neque casu, sed collatis comminus viribus* IVSTO AC PIO BELLO *esse superatum.* Cicer. lib. 2. De Inuentio. *Non enim* IVSTE NEQVE PIE *Bellum gessisse.* Suet. in Galba, cap. 10. *Ac subinde Alexandrina nauis Dertosam appulit armis onusta, sine gubernatore, sine nauta aut vectore vllo: vt nemini dubium esset* IVSTVM PIVMQVE, *& fauentibus Diis bellum suscipi.* Qu. Curtius lib. 5. *Sed* SI IVSTA AC PIA BELLA *Dis auersantur, fortibus tamen viris licebit honeste mori?* L. Annæus Flor. lib. 2. IVSTA ILLA ET PIA *cum exteris bella.* Lucanus lib. 2.

--Nec enim ista vocari

PROELIA IVSTA *decet, patriæ sed vindicis iram.*

PIA QVOQVE ET IVSTA ARMA ex eodem fonte fluxerunt. Apud Liuium libr. 30. Scipio Annibali respondens: *Et tunc, ait, Mamertinorum sociorum periculum, & nunc Sagunti excidium nobis* IVSTA AC PIA *induerunt arma.* Apud eumdem lib. 8. C. Pontiu Samnitum dux, IVSTVM *est* BELLVM, inquit, *Samnites, quibus necessarium, &* PIA ARMA, *quibus nulla nisi in armis relinquitur spes.* Iusto autem & pio bello iniustum, impium, nefarium opponit Cicero 1. in Catilin. Oratio & in Diuinatione, libroque 10. Epist. ad Attic. Lucan. lib. 1. & D. Augustin. lib. 4. De ciuit. Dei cap. 15. Sic & INIVSTA ARMA dixit Liuius lib. 7.

Atque vt ad eas voces, quæ iam instructa acie, eorum qui exercitibus præerant, ore mittebantur, veniamus, ARMA CAPERE, milites, vbi impetus in hostes faciendus erat, iubebantur. Varro libro 1. De re Rust. cap. 4. *Cum cohortaretur milites,* VT CAPERENT ARMA. Liuius libro 10. COS. ARMA CAPERE MILITES IVBET, *& sequi se extra vallum.* Virgil. lib. 3.

--Sociis, tunc, ARMA CAPESSANT *Edico.* Silius Italic. lib. 7.

Propere CAPERE ARMA *maniplis*

EDICIT.-- Et lib. 8.

Ite igitur, CAPITE ARMA VIRI:

Vt vero arma caperent Milites, conclamari consueuisse AD ARMA, AD ARMA, ex his quæ subieci locis planum fiet. Cæsar lib. 1. De bello ciuili. *Conclamabatur* AD ARMA, *atque omnes copiæ paucis exceptis præsidio exeunt.* Liuius lib. 3. *Alternæ voces,* AD ARMA, & HOSTES IN VRBE SVNT, *audiebantur.* Eodemque lib. *Cursus clamorque vocantium* AD ARMA. Et post: *Perpulerunt, vt* AD ARMA *conclamaretur.* Ibidemque de Valerii Cos. Oratione *Vltimum orationis fuit se arma capere, vocare omnes Quirites* AD ARMA. Idem lib. 6. *Ingens in vrbe trepidatio fuit, conclamatumque* AD ARMA. Item libro 7. *Conclamatum* AD ARMA, *concursumque in muros.* Rursus eod. lib. *Conclamatum tamen celeriter* AD ARMA *est.* Et lib. 8. *Et concursatum, conclamatumque* AD ARMA *est omnibus locis.* Idem lib. 9. *Decurrit inde quanto maxime poterat tumultu,* AD ARMA *&, Pro vestram fidem Ciues, clamitans:* ARX AB HOSTIBVS CAPTA EST, ITE, DEFENDITE. Et lib. 10. *Quæstorque ibi L. Opimius Pansa occisus, Conclamatum inde,* AD ARMA. Et lib. 21. *Et in oppido,* AD ARMA, *conclamatum est.* Et lib. 23. *Quem vt adesse tumultuosi nuntii refugientes ex speculis stationibusque attulere,* AD ARMA, *conclamatum.* Idem lib. 24. *Simul ad libertatem, simul* AD ARMA *vocantes in Acradinam conuenire iubent.* Et lib. 25. *Et plerosque ferociter signum vt daret institisse duci,* AD ARMA *vocantes sciret.* Et lib. 29. *Aliis exercitibus alios iamque* AD ARMA *pro se quisque vocabat.* Et postea: *Velut,* AD ARMA *conclamatum esset, concurrerunt.* Iterumque eod. lib. *Velut si vrbem extemplo aggressurus Scipio foret, ita* AD ARMA *est conclamatum.* Et lib. 42. *Cum vidissent procul venientem hostem* AD ARMA CONCLAMAVERVNT. Ammian. Marcellin. lib. 27. *Signis illico fixis ex more, cum vndique* AD ARMA CONCLAMARETVR. Ouidius libro 14. Metamorphos.

Certatimque omnes vno ore ARMA, ARMA, *loquuntur.*

Horat. lib. 1. Carm. Ode 35.

AD

AD ARMA, *cessantes*, AD ARMA.
Concitet, imperiumque frangat.

L. Annæus Flor. lib. 2. *Comploratum igitur publice statim, & pari voce clamatum est*, AD ARMA. Atque vt AD ARMA, ita & AD SIGNA quandoque vocabant. Spartian. in Auidio Caſſ. *Non statim &* AD SIGNA EDICI *iussit*. Virgil. lib. 10. Æneid.

Principio sociis edicit, SIGNA SEQVANTVR.

Porro vbi in aciem exeundum erat, signiferis imperari a ducibus ſolebat, vt CONVELLERENT, & EFFERRENT SIGNA. Cicero lib. 1. De diuinatio. SIGNA CONVELLI, ET SE SEQVI IVSSIT. Liuius lib. 22. de Flaminio Cos. *Hæc simul increpans, cum ocyus* SIGNA CONVELLI IVBERET. Et mox: *Cum* SIGNVM *omni vi moliente signifero* CONVELLI *nequiret, ei nuntiatum esset, conuersum ad nuntium, dixisse refert*, ABI, NVNTIA, SIGNVM EFFODIANT, SI AD CONVELLENDVM MANVS PRAE METV OBTORPVERINT. Valerius Max. lib. 1. cap. 6. de eodem Flaminio: *Apud lacum Thrasymenum cum Annibale conflicturus cum* CONVELLI SIGNA IVBERET. Silius Italic. lib. 3.

Extemplo EDICIT CONVELLERE SIGNA.

Et lib. 8.

VELLANTVR SIGNA, *ac diua ducente petamus.*

Idem lib. 12. --*Castris auulsa* MOVERE
SIGNA *iubet ductor.*

Et lib. 13.

His fractus ductor CONVELLI SIGNA *maniplis*
Optato lætis abitu IVBET.--

Quandoque etiam imperabatur, vt EFFERRENT SIGNA. Liuius lib. 24. SIGNA EFFERRI CONSVL. IVBET. Et lib. 29. *Tum vocatos in concionem milites Prætor* SIGNA EXTRA VRBEM EFFERRE IVBET. Et lib. 34. *Duæ legiones duabus principalibus portis* SIGNA EFFERRE IVSSAE. Alias vero PROFERRI SIGNA *imperabant*. Liuius libro 9. *Consul vbi armatos, paratosque videt*, SIGNA EXTRA VRBEM PROFERRI IVSSIT. Idem lib. 22. *Clamor inde ortus, vt* SIGNA PROFERRI IVBERENT, *ducerentque ad persequendos hostes.*

Quandoque etiam clamabant, INFER SIGNVM IN HOSTEM. Liuius lib. 6. de Camillo, *Signiferum secum arreptum in hostes rapit*, INFER MILES, *clamitans*, SIGNVM. Idem lib. 30. *Milites, ait, ad* INFERENDA IN HOSTEM SIGNA *hortabantur*. Et lib. 25. INFERRE *vexillarios* IVSSIT SIGNA. Cæsar lib. 2. De bello Gall. *Reliquos cohortatus milites*, SIGNA INFERRE, ET MANIPVLOS LAXARE IVSSIT. Liuius lib. 41. de L. Altio Tribuno primo ſecundæ legionis. *Sub hæc*, ait, *A. Beculonium signiferum suum miræ fortitudinis virum*, INFERRE SIGNVM IVSSIT. Apud eumdem Liuium libr. 9. Fabius Dictator, FERTE SIGNA IN HOSTEM. Idem libr. 27. SIGNA FERRE IN VRBEM IVSSIT. Frontin. libr. 2. Strategematum cap. 8 *Similiter Priscus Dictator cum* SIGNA LEGIONVM FERRI IN HOSTES PHALISCOS IVSSISSET, *signiferum cunctantem occidi imperauit.*

Vbi vero manendum erat, imperabant signifero, STATVERE SIGNVM. Valer. Max. lib. 1. cap. 5. *E præsidio cohortibus redeuntibus Centurio exclamaret*, SIGNIFER STATVE SIGNVM. HIC OPTIME MANEBIMVS. Quod & Liuius libro 5. ad finem referens, ait: *Cohortes ex præsidiis reuertentes forte agmine forum transirent in Comitio exclamauit*, SIGNIFER STATVE SIGNVM, HIC MANEBIMVS OPTIME. Hoc Plutarchus in Camillo expreſſit his verbis. Καὶ τὸν φέροντα ... τὸ σημεῖον, μεγάλῃ φωνῇ ἀναβοήσας ἐκέλευσεν, Αὐτοῦ μένειν, καὶ τὸ Σημεῖον τίθεσθαι. Κάλλιστα γὰρ ἐνταῦθα καθεδεῖσθαι καὶ μένειν.

Has etiam Militares voces Liuius libr. 3. refert, ACCELERA SIGNIFER: SEQVERE MILES. Idem lib. 3. narrat in acie clamatum, SEQVERE IMPERATOREM. Apud Cæſarem lib. 1 Commentar. de bello Ciu. *Crastinus euocatus*, SEQVIMINI ME, inquit, *Manipulares mei qui fuistis: & vestro Imperatori, quam constituistis, operam date.* Iubebant etiam SIGNVM DARI. Idem Liuius lib. 24. SIGNVM DARI *propere iussit*. Quin & Milites ab Imperatore duce ſuo petebant, VT SIGNVM DARET, Liuius lib. 2. *Nexi omnes*, VT SIGNVM DARET, *clamabant*. Idem lib. 24. SIGNVM VT DARET, *ferociter instabant*. Et lib. 7. *Et vndique* VT SIGNVM DARET, *clamabant.*

Cum vero castra mouenda erant, SIGNA FERRI, VASA COLLIGI iubebantur. Cæ-

sar lib. 1. De bello Gall. *Nonnulli etiam Cæsari renuntiabant*, CVM CASTRA MOVERI, AC SIGNA FERRI *iuberet, non fore dicto audientes milites.* Cicero lib. 6 in Verrem; *Ille ex Sicilia* CASTRA IAM MOVERAT, ET VASA COLLEGERAT. Liuius lib. 2 *Itaque proxima nocte iussis militibus* VASA *silentio* COLLIGERE. Idem lib. 22. *Signo dato, conclamatur inde,* VT COLLIGANTVR VASA. Et lib. 24. SIGNVM DEINDE COLLIGENDI VASA DEDIT. Idem lib. 27. *Si collis, in quem speculatum iret, placuisset,* VASA COLLIGERENT AC SEQVERENTVR. Eodemque libr. *Exstinctis ignibus vigilia prima* DATO SIGNO VT VASA COLLIGERENT. Donatus ad ea verba Terentii Phormio. Actu 1. Sc. 4. *Aliquid conuasassem. Figuratum est,* ait, A COLLIGENDIS VASIS. Quo alludens Seneca Epistola 19. *Incipiamus*, ait, *in senectute* VASA COLLIGERE. Atque hoc modo, CONCLAMARI VASA dicebantur. Cæsar libro primo Commentar. De bello ciuili: *Quo cognito,* SIGNVM DARI *iubet, & VASA militari more* CONCLAMARI. *Illi exaudito clamore, veriti, ne noctu,* &c. Idem libr. 3. de Scipione. *Et noctu, nec* CONCLAMATIS *quidem* VASIS, *flumen transit.* Et paullo post: *Simulauit sese angustiis rei frumentariæ adductum*, CASTRA MOVERE, VASISQVE, *militari more* CONCLAMATIS, *progressus millia passuum tria*, &c. Item eodem libro, *Duas in castris legiones reliquit: de quarta vigilia compluribus portis eductas eodem itinere præmisit, paruoque spatio intermisso, vt & militare institutum seruaretur, & ne citissima eius profectio cognosceretur,* CONCLAMARI IVSSIT.

Fugientes vero milites in prœlio, CONSISTERE iubebant. Cæsar lib. 3 De bello Ciuili: *Adeo vt cum Cæsar signa fugientium manu prehenderet, &* CONSISTERE *iuberet.*

Ipsi sese inuicem Milites hortabantur, VT HOSTEM FERIRENT. Plutarch. in Marcello, cum Feretrii Iouis origines discutit, "Ἄλλοι δὲ πρὸς τὴν τοῦ πολέμου πληγὴν γεγονέναι τοὔνομα λέγουσι. καὶ γὰρ νῦν ἐν ταῖς μάχαις ὅταν διώκωσι τοὺς πολεμίους πυκνὸν τὸ ΦΕΡΙ, τουτ' ἐστι, παῖε, παρεγγυῶσιν ἀλλήλοις. Quod verbum proprium hac in parte locum habuisse testatur clausula illa sacramenti apud Liuium, NISI CIBI PETENDI, HOSTISVE FERIENDI CAVSA. Annibalis quoque cohortationem ita Ennius, vt est a Cicerone pro Cornelio Balbo relatum, conceperat.

> HOSTEM QVI FERIET, *mihi erit Carthaginiensis.*
> *Quisquis erit.*

Porro inter Militaria verba non infimum locum obtinent hæc, VIR VIRVM LEGIT. Tacitus lib 17. *Apud frequentem militum concionem Imperatoria breuitate, adoptari a se Pisonem, more diui Augusti, & exemplo militari, quo* VIR VIRVM LEGERET, *pronuntiat,* Virgil. lib. 10. Æneid.

> --SEQVE VIRO VIR
> CONTVLIT, *haud furto melior, sed fortibus armis.*

Idem lib. 11

> *Implicuere inter se acies,* LEGITQVE VIRVM VIR.

Valer. Flacc. lib. 6.

> *Ille, vbi consertis iunxere frequentia telis*
> *Agmina,* VIRQVE VIRVM GALEIS ADFLAVIT *adactis.*

Polyb. lib. 1. *Τοιούτῳ δ' ἀμφοτέροις ἦν ὁ κίνδυνος, ὡς ἂν ἐκ τοσούτου πλήθους κατ' ἄνδρα καὶ κατὰ ζυγὸν, οἱονεὶ μονομαχικῆς συνισταμένης ἀεὶ τοῖς ἀγωνιζομένοις φιλοτιμίας.* In delectu etiam de Samnitibus habito decem nominatos, VT VIR VIRVM LEGERET, Liuius lib. 10. refert. Cicero pro Milone. *Nisi vt* VIRVM A VIRO LECTVM *esse diceres.* Eodem genere loquendi etiam in Senatus lectione vtitur Suetonius in Augusto cap. 35

Sollemne vtique Imperatoribus fuit, milites suos ante prœlium cohortari, vt eo modo illam animi incitationem atque alacritatem naturaliter innatam omnibus, quæ studio pugnæ incenditur, oratione sua augerent, verbisque, si fieri posset, virtutem adderent. Cicero Philipp. 4 *Faciam igitur,* VT IMPERATORES INSTRVCTA ACIE SOLENT: *quanquam paratissimos milites ad prœliandum videant, vt eos tamen* ADHORTENTVR: *sic ego vos ardentes & erectos ad libertatem recuperandam cohortabor.* Cæsar lib. 3. Commentar. de bello ciuili. *Exercitum cum militari more ad* PVGNAM COHORTARETVR *suaque in eum perpetui amoris officia prædicaret: inprimis commemorauit, testibus se militibus vti posse quanto studio pacem petisset.* Idem lib. 2. De bello Gallico: *Cæsar necessariis rebus imperatis, ad cohortandos milites, quam in partem fors obtulit, decurrit. & ad legionem decimam deuenit. Milites non longiore oratione cohortatus, quam* VTI SVAE PRISTINAE VIRTVTIS MEMORIAM RETINERENT, NEV

PERTVRBARENTVR ANIMO, HOSTIVMQVE IMPETVM FORTITER SVSTINERENT. Dio lib. 47. de bello Philippensi agens, *Παρῄνεσαν, τοῦτο μὲν ἀθρόοις, τοῦτο δὲ καὶ καθ' ἑκάστους ἀμφότεροι ἀπὸ τῶν στρατηγῶν, καὶ ἀπὸ τῶν ὑποστρατήγων τῶν θ' ὑπομενόντων ἰσχύοντο, πολλὰ μὲν αὐτοῖς τὰ αὐτὰ τοῦ κινδύνου ἀναγκαῖα.*

Hoc vti fieret & quibus verbis, docent Orationes Valerii Cos. & Horatii, apud Liuium lib. 3. Mamerci, lib. 4. Camilli & Cornelii Coss. lib. 6. Popilii, Valerii, & P. Decii, libr. 7. Q. Fabii, lib. 9. Annibalis & Scipionis lib. 21. Portii Catonis, & Quintii, libr. 34. Acilii, lib. 36. Cn. Manlii, lib. 38. Æmilii, lib. 44. Catilinæ, apud Sallust. in bello Catilin.

Atque vt in vrbanis concionibus, qui cum Populo agebant, QVIRITES eos vocabant: ita, qui in castris exercitum alloquebantur, hoc verbo, MILITES, affabantur. Id ex illis Liuii militaribus, quas modo citaui, concionibus liquet. At qui auram popularem militum captabant, iisque blandiri studebant, COMMILITONES appellabant. Suetonius in Iulio cap. 67. *Nec* MILITES *eos, pro concione, sed blandiori nomine,* COMMILITONES *appellabat.* Idem in Galba cap. 20. *Sunt qui tradant ad primum tumultum proclamasse eum,* QVID AGITIS COMMILITONES? EGO VESTER SVM ET VOS MEI. Sic & a Bruto & Cassio, item ab Octauio milites *Συστρατιώτας* vocatos Appianus lib. 4. & 5. De bellis Ciuil. lib. ostendit. Eodem nomine compellantur ab Othone, apud Tacit. lib. 17. & in concionibus quas Clodium Albinum, & Maximinos habuisse, Capitolinus in eorum vitis memoriæ prodidit, vt & in Concionibus Macrini, & Diadumeni, quas Lampridius in Diadumeno ponit. At Augusto, postquam imperium adeptus est, blandam hanc appellationem displicuisse Suetonius in eius vita. cap. 15. ita scribit: *Neque post bella ciuilia, aut in concione, aut per edictum vllos militum* COMMILITONES *appellabat, sed* MILITES. *Ac ne a filiis quidem aut priuignis suis Imperio praditis, aliter appellari passus est: ambitiosius id existimans, quam aut ratio militaris, aut temporum quies, aut sua domusque suæ maiestas postularet.* Auctor Historiæ Miscellæ lib. 7. de eodem Augusto: *Auunculi quoque iuuentum vehementer arguebat, qui milites* COMMILITONES *nouo blandoque more appellans, dum affectabat carior fieri, auctoritatem principis emollierat.* Per contrarium vero probri ignominiæve caussa Quirites vocabantur. Sueton. in Iulio cap. 70. *Decumanos autem Romæ cum ingentibus minis, summeque etiam vrbis periculo, missionem & præmia flagitantes, ardente tunc in Africa bello, neque adire cunctatus est, quamquam deterrentibus amicis, neque dimittere: sed vna voce qua* QVIRITES EOS *pro* MILITIBVS, *appellarat, tam facile circumegit & flexit, vt ei, Milites se esse confestim responderint, & quamuis recusantem, vltro in Africam sint sequuti.* Plutarch. in Cæsare: *Καὶ κακῶς ἤκουσεν, ὅτι τῶν στρατιωτῶν στασιασάντων, καὶ δύο στρατηγικοὺς ἄνδρας ἀνελόντων, Κοσκώνιον καὶ Γάλβαν, ἐπετίμησε μὲν αὐτοῖς τοσοῦτον, ὅσον ἀντὶ στρατιωτῶν, πολίτας προσαγορεῦσαι, χιλίας δὲ διένειμεν ἑκάστῳ δραχμὰς, καὶ χώραν τῆς Ἰταλίας ἀπεκλήρωσε πολλήν. ἦν δὲ αὐτοῦ διαβολὴ καὶ ἡ Δολοβέλλα μανία, καὶ ἡ Ἀματίου φιλαργυρία, καὶ μεθύων Ἀντώνιος καὶ Κορφίνιος, τὴν Πομπηΐου σκευαζόμενος οἰκίαν καὶ μετοικοδομῶν ὡς ἱκανὴν οὐκ οὖσαν.* Quod & Lucan. libr. 5. versibus expressit, Cæsarem ita loquentem inducens,

Tradite nostra viris, ignaui, signa QVIRITES.

Appian. lib. 2. bell. Ciuil. *ἀγχεμάχους λέγων, Πολῖται, ἀντὶ Στρατιωτῶν ἐπεφώνησε, ὅπερ ἐστὶ σύμβολον ἀφειμένων τῆς στρατείας, καὶ ἰδιωτευόντων.* Et hoc est quod Tacit. lib. 1. ait: *Diuus Iulius, seditionem exercitus verbo vno compescerit.* Quod postea imitatus est Imp. Alexander Seuerus teste Lampridio. Nam milites quidem primum pro concione, COMMILITONES appellauit: Vbi vero fremere eos, & tumultum ciere conspexit, CONTINETE, ait, VOCEM *truculentam campo ac bellis necessariam: ne vos hodie omnes vno ore atque vna voce,* QVIRITES, DIMITTAM. *Et incertum, an* QVIRITES: *non enim digni estis, qui vel Romanæ plebis sitis.*

Ipsi plane Milites mutuis sermonibus, COMMILITONES sese appellabant, vt apparet ex Quintiliano lib. 6. c. 4. Illic enim narratur C. Cassius militi sine gladio decurrenti dixisse, *Heus tu* COMMILITO *pugno bene vteris.* Similiterque Augustus, cum ab eo miles nescio quid [illegible] peteret, veniret contra Martianus quem suspicabatur & ipsum aliquid [illegible] [illegible] *Non magis,* inquit, *faciam* COMMILITO, *quæ petis quam quod Martianus a me petiturus est.*

Porro et Exercitus lustraretur, tradit Dio libr. 47. Formam etiam lustrandæ classis lege [illegible] bellorum Ciuil. Signum vero, Militiæ more, Tribunis excubantibus dari, Suetonius in C[illegible] cap. 59. docet, *Alii Sabinum,* inquiens *submota per conscios Centuriones turba,* SIGNVM MORE MILITIAE PETISSE, *& Caio* IOVEM *dante, Chæream exclamasse,* ACCIPE RATVM. Idem in Claud. cap. 42. *Quoties quidem hostem vel insidiatorem vltus*

esset, EXCVBITORI TRIBVNO SIGNVM DE MORE POSCENTI, *non temere aliud dedit quam*,

Ἄνδρα ἐπαμύνασθαι, ὅτε τις πρότερος χαλεπήνῃ.

Idem in Nero. cap. 9. *Primo etiam Imperii die*, SIGNVM EXCVBANTI TRIBVNO DEDIT, OPTIMAM MATREM. Seneca lib. 2. In sapient. non cadere iniur. de Chærea Tribuno militum. *Huic Caius* SIGNVM PETENTI, *modo* VENERIS, *modo* PRIAPI, DABAT, *aliter atq; aliter exprobrans armato mollitiem.* Capitolinus in Pertinace, PETENTI SIGNVM *prima die* TRIBVNO, DEDIT, MILITEMVS. Spartianus in Antonino: SIGNVM, TRIBVNO, AEQVANIMITATIS, DEDIT. Idem in Seuero. *Iussit deinde* SIGNVM TRIBVNO DARI, LABOREMVS: *quia Pertinax, quando in imperium adscitus est*, SIGNVM DEDERAT, MILITEMVS. Bello vero Pharsalico, Συνθήματα data hæc, à Cæsare quidem, Ἀφροδίτην Νικηφόρον, à Pompeio vero, Ἡρακλέα ἀνίκητον, Appianus lib. 2. bellorum ciuil. refert. Idem lib. 5. eiusdem argumenti, huius ritum ita exponit: Καὶ ὁ Λεύκιος ἔπεμπε τοὺς χιλιάρχους, τὸ σύνθημα τοῦ στρατοῦ ληψομένους παρὰ τοῦ Καίσαρος· οἱ δὲ ἔφερον αὐτῷ τὸν ἀριθμὸν τοῦ στρατοῦ, καθὰ καὶ νῦν ἔθος ἐστὶ τὸν αἰτοῦντα τὸ σύνθημα χιλίαρχον, ἐπιδιδόναι τῷ βασιλεῖ βιβλίον ἐφήμερον τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ παρόντος. Οἱ μὲν δὴ τὸ σύνθημα λαβόντες, &c. Plutarchus in Bruto: Ἱστοροῦσι, ὅτι τὴν τελευταίαν ἐν Φιλίπποις μέλλων μάχεσθαι μάχην, Σύνθημα παρ' αὐτοῦ τοῖς στρατιώταις, Ἀπόλλωνα δεδωκέναι. Dio lib. 47. Κἀκ τούτου ἑκατέροι μὲν τὰ συνθήματα αὐτοῖς διῆλθεν (ἦν δὲ τοῖς μὲν ἀμφὶ τὸν Βροῦτον, Ἐλευθερία, τοῖς δὲ ἑτέροις, ὁ ἐκεῖ ποτε καὶ ἰδόθη. Tribuni plane ac Centuriones Imperatori, more Militiæ, renuntiantes eius iussa se adimpleuisse, his sollemnibus verbis vtebantur, FACTVM QVOD IMPERASTI. Suetonius in Tiberio cap. 22. *Tiberius, renuntianti Tribuno*, FACTVM ESSE QVOD IMPERASSET. Idem in Claud. cap. 29. *De nece Consularis viri renuntiante Centurione*, FACTVM ESSE QVOD IMPERASSET. Cornelius Tacitus lib. 1. Annalium: *Nuntianti Centurioni, vt mos militiæ*, FACTVM ESSE QVOD IMPERASSET. Quod ego eo lubentius adscripsi, vt huius obseruationis auctorem laudem Iustum Lipsium, Belgii lumen, de cuius laudibus tacere malo, quam pauca dicere. Tesseræ vtique Militaris exemplum præbet Liuius lib. 9. cum ait: *quod postquam Consuli nuntiatum est, extemplo* TESSERAM *dari iubet*, VT PRANDEAT MILES, FIRMATISQVE CIBO VIRIBVS, ARMA CAPIAT.

Ac ne quid Lectoris cognitioni desit, quod scientia dignum videatur, operæpretium est, & hoc loco, extra ordinem licet, Censorias in Equitum recognitione vsurpatas formulas adscribere. Centurias Equitum recognoscentes Censores, citare præconem vnumquemque nominatim iubebant, & si quem nota animaduersioneve censoria dignum existimabant, ei, EQVVM VENDERE imperabant. Liuius lib. 29. *Equitum deinde census agi cœptus est, & ambo forte Censores equum publicum habebant. Cum ad tribum Polliam ventum esset, in qua M. Liuii nomen erat, & præco cunctaretur citare ipsum Censorem.* CITA, *inquit Nero*, M. LIVIVM, *& siue ex residua & vetere simultate, siue intempestiua iactatione seueritatis inflatus, M. Liuium, quia iudicio populi esset condemnatus*, EQVVM VENDERE *iussit. Item M. Liuius cum ad tribum Narniensem, & nomen collegæ ventum est*, VENDERE EQVVM *C. Claudium iussit, duarum rerum caussa: vnius*, QVOD FALSVM ADVERSVS SE TESTIMONIVM DIXISSET; *alterius*, QVOD NON SINCERA FIDE SECVM IN GRATIAM REDIISSET. Idem iisdem prope verbis Valerius Maxim. lib. 2. cap 9. refert. In equitum vero transuectione, hac formula vtebantur, TRADVC EQVVM. Valerius Maxim. lib. 4. cap. 1. De Africano Censore. *Centurias recognoscens Equitum, postquam C. Licinium sacerdotem*, CITATVM PROCESSISSE *animaduertit, dixit, se scire illum verbis conceptis peierasse. Proinde si quis eum accusare vellet, vsurum testimonio suo: sed nullo ad id negotium accedente*, TRADVC EQVVM, *inquit*, SACERDOS, AC LVCRI FAC CENSORIAM NOTAM *ne ego in tuam personam, & accusatoris, & testis, & iudicis partes egisse videar.*

Sanguinolentis autem ex acie redeuntibus, dici solitum, MACTE VIRTVTE ESTO, Seneca Epistol. 67. auctor est. Cuius formulæ complura in Liuio testimonia exstant. Sic enim lib. 2. *Iuberem*, ait, MACTE VIRTVTE ESSE, *si pro mea patria ista virtus staret.* Idem lib. 4. *Tum Dictator*, MACTE VIRTVTE, *inquit*, C. SERVILI ESTO, *liberata Republ.* Apud eumdem lib. 7. *Decius Tribunus*, MACTE VIRTVTE MILITES ROMANI ESTE. Idem eod. lib. *Tum Dictator Manlio*, MACTE VIRTVTE *ac pietate in patrem, patriamq;* T. MANLI ESTO: *Perge, & nomen inuictum; iuuantibus Diis, præsta* Et lib. 1. *Tu quidem* MACTE VIRTVTE *diligentiaq;* ESTO. Apud eumdem lib. 22. Æmilius Cos. ad Cornelium Lentulum Trib. militum, *Tu quidem* C. CORNELI MACTE VIRTVTE ESTO. Et lib. 23. Marc[illegible] ad

Nolanum

Nolanum iuuenem, *Itaq*, MACTE VIRTVTE ESTO, inquit, *apud me tibi omnis honos, omneq; premium erit*. Silius Italic. lib. 4.

—MACTE, Ô MACTE INDOLE SACRA
Vera Iouis proles.

Et lib. 10.

—MACTE Ô VIRTVTE PATERNA.

Et lib. 12.

—MACTE Ô VIRTVTIS AVITAE.

Victores etiam redeuntes ex pugna Milites clamorem fecisse geminata o litera, Festus Pomp. in verbo, *Ouantes*, tradit.

Hic Acclamationum Militarium exempla aliquot inserere non erit à proposito alienum. Lampridius in Diadumeno, post Macrini ad exercitum concionem qua dixerat, *Videtis commilitones, & me ætatis prouectæ, & Diadumenum puerum: quem diu principem, si Dii faueant, habebitis*, &c. acclamatum refert: MACRINE IMPERATOR DII TE SERVENT. ANTONINE DIADVMENE, DII TE SERVENT. ANTONINVM DIVVM OMNES ROGAMVS. IVPITER OPTIME MAXIME MACRINO ET ANTONINO VITAM. TV SCIS IVPITER, MACRINVS VINCI NON POTEST. ANTONINVM HABEMVS: OMNIA HABEMVS. ANTONINVM NOBIS DII DEDERVNT PATREM. ANTONINVS DIGNVS IMPERIO. *Macrinus Imperator dixit*, HABETE IGITVR, COMMILITONES, PRO IMPERIO AVREOS TERNOS: PRO ANTONINI NOMINE AVREOS QVINOS, ET SOLITAS PROMOTIONES, SED GEMINATAS: DII FACIANT, VT HAEC SAEPIVS FIANT. Et hæc quidem acclamatio, DII TE SERVENT, Militibus cum Senatu, Populoque communis fuit. Senatoriam enim fuisse, fidem faciunt acclamationes eæ quas supra lib. 2. indidi. In vsu vero fuisse populo, docet Capitolinus in Antonino Pio, cum ait: *Huic cum Italiam regeret, Imperii omen factum est his verbis*, AVGVSTE DII TE SERVENT. Vopiscus in Saturnino: *Nam vt primum Ægyptii magnam potestatem ad se venisse viderunt, statim clamauerunt*, SATVRNINE AVGVSTE DII TE SERVENT. A militibus vero alias quoque vsurpatam docet Vopiscus in Probo his verbis: *Cum ad exercitus nuntius venisset, tum primum animus militibus fuit, præuenire Italicos exercitus, ne iterum Senatus principem daret: sed cum inter milites sermo esset, quis fieri deberet, & manipulatim in campo Tribuni eos alloquerentur, dicentes requirendum esse principem aliquem fortem, sanctum, verecundum, clementem, probum, idq; per multos circulos, vt fieri assolet, diceretur, quasi diuino nutu vndique ab omnibus acclamatum est*, PROBE AVGVSTE DII TE SERVENT. Pertinet ad hoc caput, l. 1. De Veteran. lib. 11. Cod. cuius verba sunt hæc: *Imperator Constantinus cum introisset principia, & salutatus esset à Præfectis, & Tribunis, & viris eminentissimis, acclamatum est*, AVGVSTE CONSTANTINE DEVS TE NOBIS SERVET: VESTRA SALVS, NOSTRA SALVS: VERE DICIMVS, IVRATI DICIMVS. *Adunati veterani exclamauerunt*, CONSTANTINE AVGVSTE, QVO NOS VETERANOS FACTOS, SI NVLLAM INDVLGENTIAM HABEMVS? *Constantinus Augustus dixit*: MAGIS MAGISQVE CONVETERANIS MEIS BEATITVDINEM AVGERE DEBEO, QVAM MINVERE. *Victorinus Veteranus dixit*: MVNERIBVS ET ONERIBVS VNIVERSIS LOCIS CONVENIRI NON SINAMVR: *Constantinus Augustus dixit*, APERTIVS INDICA, QVAE SVNT MAXIME MVNERA QVAE VOS CONTVMACITER GRAVANT. *Vniuersi Veterani dixerunt*, IPSE PERSPICIS. *Constantinus Augustus dixit*: IAM NVNC MAGNIFICENTIA MEA OMNIBVS VETERANIS ID ESSE CONCESSVM PERSPICVVM SIT, NE QVIS EORVM IN VLLO MVNERE CIVILI, NEC IN OPERIBVS PVBLICIS CONVENIATVR, NEC VLLA COLLATIONE, NEC A MAGISTRATIBVS, NEC VECTIGALIBVS, IN QVIBVSCVNQVE NVNDINIS INTERFVERINT, VLLA OB VENDITIONEM PROPONENDAM DARE DEBEBVNT. PVBLICANI QVOQVE (VT ADSOLENT AGENTIBVS SVPPLERE) AB EISDEM VETERANIS AMOVEANTVR. QVIETE POST LABORES SVOS PERENNITER PERFRVANTVR. FISCO NOSTRO QVOQVE EADEM EPISTOLA INTERDIXIMVS, VT NVLLVM OMNINO EX HIS INQVIETARET, SED LICEAT EIS EMERE ET VENDERE, OPTIMIS NEGOTIIS PECVNIAM TRACTARE, ET MERCIMONIA AGITARE: NEC SOLVM INTEGRA BENEFICIA EORVM SVB SECVLI NOSTRI OTIO ET PACE PERFRVANTVR, SED ETIAM NVLLO MVNERE CIVILI, ID EST, CORPORALI SEV PERSONALI, VEL DEPORTATORIO ONERE EOS AFFICI CONCEDIMVS.

DAT. KALEND. MAR. CIVITATE BELLOVOCORVM, CONSTANTINO A. VI. ET CONSTANTIO CAESARE COSS. Capitolin. in Maximo & Balbino: *Deinde ad Rostra populum conuocarunt: vbi cum orationem de Senatus sententia, & de sua electione habuissent, populus Roman. cum militibus, qui forte conuenerant, acclamauit,* GORDIANVM CAESAREM OMNES ROGAMVS. Has etiam Militares Gratulationes Vell. Patercul. lib. 2. commemorat: *At vero militum conspectu eius elicita gaudio lachryma, alacritasq; & salutationis noua quadam exsultatio, & contingendi manum cupiditas, non continentium protinus quin adiicerent,* VIDEMVS TE IMPERATOR, SALVVM RECEPIMVS: *ac deinde,* EGO TECVM IMPERATOR IN ARMENIA, EGO IN RHETIA FVI: EGO A TE IN VINDELICIS, EGO IN PANNONIA, EGO IN GERMANIA DONATVS SVM. Minutius certe Magister Equitum, temere inito certamine cum Annibale, subsidio Fabii Dictatoris conseruatus, cui plebiscito erat æquatus, & ipse eum PATREM appellauit, & à Legionibus suis PATRONVM SALVTARI voluit, vt Valer. Maxim. lib. 5. cap. 2. cum Liuio libro 22. & Plutarcho in Fabio refert.

Ceterum bellorum varius exitus erat, nec eodem modo finis illis imponebatur. Aut enim vincebantur hostes: aut se Dedebant: aut pax cum illis fiebat, fœdusve, amicitia & societas iungebatur. Victorias sequebantur Præmia, Trophæa, Triumphi, de quibus singulis dicam. Quod ad præmia attinet, cæsis fugatisque hostibus, qui fortiter & egregie pugnauerant, ab Imperatore pro concione laudibus, & donis militaribus ornari consueuerant. Liuius lib. 5. *Luce orta, vocatis classico ad concilium Militibus, ad Tribunos, cum & recte & perperam facto pretium deberetur, Manlius primum* OB VIRTVTEM LAVDATVS, DONATVSQVE *non ab Tribunis solum Militum, sed consensu etiam militari.* Et lib. 7. *Et* PRO CONCIONE *Dictator* LAVDIBVS *legati militumq;, quorum virtute castra defensa erant, simul audientibus laudes meritas tollit animos, simul ceteros ad æmulandas virtutes acuit.* Ouidius libri 2. De Ponto, Elegia 1.

Atque ita victorem cum magna vocis honore
Bellica LAVDATIS ARMA DEDISSE VIRIS.

Formula autem Donorum militarium bene meritis dandorum, ex eo quem adscribam, Valerii loco, manifesta erit. Sic enim lib. 8. cap. 14. *Nec tacite id Scipio tulit. Nam Equiti,* HABEBIS, *inquit,* DONVM *viri diuitis. Quod vbi ille accepit, proiecto ante pedes Labieni auro, vultum dimisit. Idem vt audiit Scipionem dicentem,* IMPERATOR TE ARGENTEIS ARMILLIS DONAT, *alacer gaudio abiit.* Formula etiam doni militaris dati exstat apud Silium Italic. lib. 13. apud quem Fuluius pro Tribunali Milonem Lanuuinum corona aurea ita donat.

Lanuuio generate, inquit, quem sospita Iuno
Dat nobis, Milo, GRADIVI CAPE VICTOR HONOREM,
TEMPORA MVRALI CINCTVS TVRRITA CORONA.

Cicero lib. 5. in Verrem, ANVLO EST AVREO *scriba donatus, & ad eam donationem concio est aduocata.* Et mox: *Quæ porro præfatio tua donationis fuit? illa scilicet vetus, atque imperatoria,* QVANDO TV QVIDEM IN PROELIO, IN BELLO, IN RE MILITARI: *cuius ne mentio quidem te Prætore vlla facta est: an illa?* QVANDOQVIDEM TV NVLLA VMQVAM MIHI IN CVPIDITATE AC TVRPITVDINE DEFVISTI, OMNIBVSQVE IN IISDEM FLAGITIIS MECVM, ET IN LEGATIONE, ET IN PRAETVRA, ET HIC IN SICILIA VERSATVS ES: OB HASCE RES, QVONIAM TE LOCVPLETAVI, HOC ANVLO AVREO DONO. De opt. g[illegible]. Orator. *Atque ita prædicaretur,* EVM DONARI VIRTVTIS ERGO. Liuius lib. 24. de Volonibus: *Postero die, ait, per Tribunum militum inde deducti, concione militum aduocata à Gracco, superuenire. Vbi cum Proconsul veteres milites primum, prout cuiusq; virtus, atque opera in ea pugna fuerat,* MILITARIBVS DONIS DONASSET *tunc, quod ad V[illegible]nes at[illegible] omnes, ait,* MALE LAVDATOS A SE, [illegible]GNOS INDE[illegible]NO[illegible]Q[illegible], QVA[illegible] Q[illegible]EMQVAM EO DIE CASTIGATVM ESSE. Q[illegible] BONVM, FAVST[illegible]M [illegible]FEL[illegible]QVE REIPVBLICAE, IPSISQVE ESSET, O[illegible]NES E[illegible]S L[illegible]S[illegible]E IVBERE.

Vicissim etiam rebus bene [illegible] Milites duces suos, IMPER[illegible]re, & hoc nomine eos [illegible]lutare oleb[illegible] 2. [illegible] [illegible]KATOR APPELLATVS APVD ISSVM, &c. Idem ad App. [illegible] Ep[illegible] non

n

statim ut APPELLATVS IMPERATOR *sum, sed aliis rebus additis.* Plutarchus in Cicerone: Ἐφ' ᾧ καὶ Αὐτοκράτωρ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἀνηγορεύθη. Idem Cic. Epist. 20. lib. 5. ad Atticum: *Castella munitissima, nocturno Pontini aduentu nostro matutino, cepimus, incendimus,* IMPERATORES APPELLATI SVMVS. Cæsar lib. 2. De bello Ciuili: *In rebus gestis, Curio se in castra ad Bagradam recepit, atque uniuersi exercitus* ACCLAMATIONE IMPERATOR APPELLATVR. Vnde ibidem Curio: *Equidem, me Cæsaris militem dici volui: vos me* IMPERATORIS NOMINE APPELLASTIS. Idem Cæsar lib. 3. De bell. Ciu. *Pompeius eo prœlio* IMPERATOR EST APPELLATVS. *Hoc nomen obtinuit, atque ita se postea* SALVTARI *passus est: sed neque in litteris, quas scribere est solitus, neque in fascibus, insignia laurea prætulit.* Hircius de bello Hispanien. *Ita ante diem 12. Calendarum Martii oppido potitus,* IMPERATOR EST APPELLATVS. Appian. lib. 5. De bellis ciuilibus. Οἱ δὲ τὸν Καίσαρα προσεῖπον ὡς Αὐτοκράτορα ἐκτάκις. Velleius Paterc. lib. 2. *Ex eo honore sortitus Macedoniam,* APPELLATVSQVE IN EA IMPERATOR. Idem eodem de Iunio Blæso, *Qui post paucos annos Procos. in Africa ornamenta triumphalia, cum* APPELLATIONE IMPERATORIA *meruit.* Liuius lib. 7. IMPERATOR, *extemplo adueniens,* APPELLATVS. Idem lib. 27. *Tum Scipio silentio per præconem facto, sibi maximum* NOMEN IMPERATORIS *esse dixit,* QVO SE MILITES SVI APPELLASSENT. Tacit. lib. 3. *Sed Tiberius pro confecto interpretatus, id quoque Blæso tribuit, ut* IMPERATOR A LEGIONIBVS SALVTARETVR, *prisco erga duces honore, qui* BENE GESTA REP. *gaudio & impetu victoris exercitus conclamabantur. Erantque plures simul Imperatores: nec super ceterorum æqualitatem: concessit quibusdam & Augustus id vocabulum, ac tunc Tiberius Blæso.* Idem lib. 18. *Egressum cubiculo Vespasianum pauci milites solito assistunt ordine, ut legatum salutaturi,* IMPERATOREM *salutauerunt.* Suetonius in Tito cap. 5. de Hierosolymorum oppugnatione: *Cepitque eam natali filiæ suæ, tanto militum gaudio ac fauore, ut in gratulatione,* IMPERATOREM EVM CONSALVTAVERINT. Sic Octauium à Lucii Antonium, à Domitii Ænobarbi militibus, Imperatores consalutatos Appian. lib. 5. Bellor. ciuil. scribit. Hac etiam appellatione, Catilina victo, insignitum Antonium Ciceronis in Consulatu collegam, licet legitimo hostium numero minime cæso, Dio lib. 37. ita narrat: Καὶ Αὐτοκράτωρ ἐπὶ τῇ νίκῃ, καίτοι τὸν ἀριθμὸν τῶν πεφονευμένων ἐλάττονα παρὰ τὸ νενομισμένον ἔχων, ἐπεκλήθη. Idem lib. 58. de Claudio: Αὐτοκράτωρ πολλάκις ἐπωνομάσθη παρὰ τὰ πάτρια. Οὐ γάρ ἐστιν ἐν οὐδενὶ πλεῖον ἢ ἅπαξ ἐκ τοῦ αὐτοῦ πολέμου τὴν ἐπίκλησιν ταύτην λαβεῖν. Appian. libro 2. bellor. Ciuil. Καὶ ὑπὸ τῆς στρατιᾶς ἐν τοῖς ὅπλοις ἔτι οὔσης, Αὐτοκράτωρ ὑπ' αὐτῆς προσηγορεύθη. Ἔστι δὲ ἡμῖν τοῖς στρατηγοῖς τόδε τὸ προσαγόρευμα, παρὰ τῶν στρατῶν, καθάπερ αὐτοῖς ἐπιμαρτυρούντων ἀξίους σφῶν Αὐτοκράτορας εἶναι. καὶ τήνδε τὴν τιμὴν οἱ στρατηγοὶ πάλαι μὲν ἐπὶ πᾶσι τοῖς μεγίστοις ἔργοις προσίεντο· νῦν δ' ὅρον εἶναι τῇδε τῇ εὐφημίᾳ πυνθάνομαι τὸ μυρίους πεσεῖν.

Iam Triumphum OB REMPVB. BENE GESTAM, vel OB RES PROSPERE ET FELICITER GESTAS decretum supra lib. 2. docuimus. Imperatori autem Triumphanti, dum per vrbem in Capitolium curru veheretur, acclamari à militibus solitum, IO TRIVMPHE, Varro tradit lib. 5. De lingua Latina: *Sic Triumphare, ait, appellatum, quod cum Imperatore milites redeuntes clamitant per vrbem in Capitolium eunti,* IO TRIVMPHE, IO. Liuius lib. 21. *Infantem in vtero matris in Marrucinis,* IO TRIVMPHE, *clamasse.* Horatius lib. 4. Carm. de Triumpho Augusti,

Tuque dum procedis, IO TRIVMPHE,
Non semel dicemus, IO TRIVMPHE,
Ciuitas omnis, dabimusque diuis
Tura benignis.

Idem libro Epodon Ode 9.

IO TRIVMPHE, *tu moraris aureos*
Currus, & intactas boues,
IO TRIVMPHE, *nec Iugurthino parem*
Bello reportasti ducem.

Tibull. lib. 2. Eleg. 6.

Ipse gerens Laurus, Lauro deuinctus agresti
Miles, IO, magna voce, TRIVMPHE, *canet.*

Ouid. lib. 4. Trist. Eleg. 2. de Triumpho Germanici agens,

Tempora Phœbeo lauro cingentur, IO QVE
Miles, IO, *magna voce*, TRIVMPHE, *canet*.

Idem lib. 1. Amor. Eleg. 2.
Omnia te metuent, ad te sua brachia tendent:
Vulgus, IO, *magna voce*, TRIVMPHE, CANET.

Martialis lib. 7. Epigrammat.
Vulgus, IO, *magnos, clamat tibi Roma*, TRIVMPHOS.

Alcimus Auitus lib. 6. ad Fuscinam sororem cap. 6.
Cautius, ac melius, mihi tum laudabere: cum iam
Hostibus euictis, & IO *clamante* TRIVMPHO.

Et hæc vtique, *læta vox*, accipienda est apud Ouidium lib. 1. Metamorphos. vbi Apollo de lauro loquens,
Tu ducibus, ait, *lætis aderis, cum* LAETA TRIVMPHVM
VOX CANET.—

Nam & TRIVMPHVM CLAMARE, in hanc sententiam dicunt Liuius lib. 21. & Silius Italic. lib. 13. *Et* TRIVMPHVM PROCLAMARE, Valerius Max. lib. 1. cap. 6. Plane vox hæc, IO, exsultantium est: vnde Ouidius lib. 2. De arte amandi,
Dicite IO PAEAN, *&* IO *bis dicite* PAEAN,
Decidit in casses præda petita meos.

Tibull. Eleg. 1.
Agna cadet vobis, quam circum rustica turba
Clamet, IO, *messes & bona vina date.*

Iocularia vero quædam carmina & dicteria Milites in suos Imperatores triumphantes iacere solebant. Dionysius Halicarnass. lib. 7. Ἐφεῖται γὰρ τοῖς κατάγουσι τὰς νίκας ἰαμβίζειν καὶ κατασκώπτειν τοὺς ἐπιφανεστάτους ἄνδρας αὐτοῖς στρατηλάτας, ὡς Ἀθήνῃσι τοῖς πομπεύουσι τοῖς ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν πρότερον ἅμα τοῖς σκώμμασι παρορχουμένοις· νῦν δὲ ποιήματα ᾄδουσιν αὐτοσχέδια. Suet. in Iulio cap. 49. *Gallico denique triumpho milites eius inter cetera carmina, qualia currum prosequentes iculariter canunt, etiam vulgatissimum illud pronuntiauerunt.*
GALLIAS CAESAR SVBEGIT; NICOMEDES CAESAREM.
ECCE CAESAR NVNC TRIVMPHAT QVI SVBEGIT GALLIAS,
NICOMEDES NON TRIVMPHAT, QVI SVBEGIT CAESAREM.

Dio lib. 43. idem referens, Καὶ τὴν, ait, παρὰ τοῦ Νικομήδους τοῦ τῆς Βιθυνίας βασιλέως διαφθορὰν, ὅτι μεγάλως ποτὲ περὶ ἑαυτοῦ ἐλεγχόμενος, διεκερτόμησαν, ὥστε καὶ εἰπεῖν, ὅτι Καῖσαρ μὲν Γαλάτας ἐδουλώσατο, Καίσαρα δὲ Νικομήδης. Idem Sueton. in Iulio cap. 40. *Ne prouincialibus quidem matrimoniis abstinuisse, vel hoc disticho apparet, iactato æque à militibus per Gallicum triumphum.*
VRBANI SERVATE VXORES, MOECHVM CALVVM ADDVCIMVS.
AVRO IN GALLIA STVPRVM EMISTI, HIC SVMPSISTI MVTVVM.

Velleius Paterc. lib. 2. *Eoque inter iocos militares qui currum Lepidi Planciq; sequuti erant inter exsecrationem ciuium, vsurpabant hunc versum.*
DE GERMANIS, NON DE GALLIS, DVO TRIVMPHANT CONSVLES.

Plin. lib. 19. cap. 8. *Olus quoque siluestre est trium foliorum, Diui Iulii carminibus præcipue iocis militaribus celebratum. Alternis quippe versibus exprobrauere* LAPSANA SE VIXISSE APVD DYRRACHIVM, *præmiorum parsimoniam cauillantes.* Liuius lib. 4. de C. Valerio Cos. Itaque cum ex Sc. vrbem Ouans introiret, alternis inconditi versus militari licentia iactati, quibus Consul increpitus, Menenii nomen celebre laudibus fuit. Idem lib. 5. de Camillo: Dictator recuperata ex hostibus patria, triumphans in vrbem redit: interque iocos militares quos inconditos iaciunt, ROMVLVS AC PARENS PATRIAE, CONDITORQVE ALTER VRBIS, haud vanis laudibus appellatur. Idem lib. 10. In triumpho Fabii de Gallis, celebratam, ait, inconditis carminibus eius victoriam. Et lib. 39. Multi omnium ordinum donati militaribus currum sequuti sunt. CARMINAQVE A MILITIBVS ca in Imperatorem DICTA, vt facile appareret in ducem indulgentem ambitiosumque ea dici.

Enimuero qui Triumphanti pone currum adstabat, hoc ei, quemadmodum Tertullianus Apologetico scribit, a tergo suggerebat, RESPICE POST TE. HOMINEM MEMENTO TE. Arrian. libro 3. Epicteti cap. 24. Οἷόν τινες τοῖς θριαμβεύουσιν ἐφεστῶτες ὄπισθεν, καὶ ὑπομιμνήσκοντες, Ὅτι ἄνθρωποί εἰσι.

Solebat

Solebat & in Triumpho, Pompæ feteulo, præferri Titulus gesta belli significans. Cæsar certe Pontico Triumpho, res à se gestas, hoc breui titulo complexus est, VENI, VIDI, VICI: quæ *non belli acta, sed celeriter confecti negotii notam continebant*, vt ait Suet. in Iulio. cap.32.

Tabulas etiam ab iis qui triumphabant, cum indice rerum à se gestarum, figi consueuisse, quæ Saturniis plerumque versibus conscribebantur, docet Attilius Fortunatianus in Arte. *Apud nostros autem*, inquiens, *in Tabulis antiquis, quas triumphaturi duces in Capitolio* FIGEBANT, VICTORIAEQVE SVAE TITVLVM, *Saturniis versibus prosequebantur, talia reperi exempla. Ex Regilli tabula*, DVELLO MAGNO DIRIMENDO REGIBVS SVBIGENDIS. Et mox: *In Acilii Glabrionis Tabula*, FVNDIT, FVGAT, PROSTERNIT MAXIMAS LEGIONES. Donatianus in libro De Metris: *Saturnio metro primum in Italia vsi. Dictum autem à Saturnia vetustissima vrbe Italia. Hic versus quibusdam videtur obscurus, quia passim & sine cura eo homines vtebantur, maxime tamen Triumphaturi in Capitolio tabulas huiusmodi versibus incidebant. Id est sic:* SVMMAS OPES QVI REGVM REGIAS REFREGIT. Præfationem Triumphi habemus apud Plinium lib.7. cap.26. de Pompeio, *Triumphi vero*, ait ille, *quem duxit ad tertium Calend. Octobres M. Messala, M. Pisone Coss. præfatio hæc fuit:* CVM ORAM MARITIMAM A PRAEDONIBVS LIBERASSET, ET IMPERIVM MARIS POPVLO ROM. RESTITVISSET, EX ASIA, PONTO, ARMENIA, PAPHLAGONIA, CAPPADOCIA, CILICIA, SYRIA, SCYTHIS, IVDAEIS, ALBANIS, IBERIA, INSVLA CRETA, BASTERNIS, ET SVPER HAEC DE REGIBVS MITHRIDATE ATQVE TIGRANE TRIVMPHAVIT. *Summa summarum in illo gloria fuit, vt ipse in concione dixit, cum de suis rebus dissereret*, ASIAM VLTIMAM PROVINCIARVM ACCEPISSE, EANDEMQVE MEDIAM REDDIDISSE.

Triumphis Trophæa adiungenda sunt. Ea cum armorum congerie strui consueuisse, notum est: inscriptionesque additas ostendit Tacit. lib.2. *Laudatis*, inquiens, *pro concione virtutibus, Cæsar* CONGERIEM ARMORVM STRVXIT, SVPERBO CVM TITVLO, DEBELLATIS INTER RHENVM ALBIMQVE NATIONIBVS, EXERCITVM TIBERII CAESARIS EA MONIMENTA MARTI ET IOVI ET AVGVSTO SACRAVISSE. Plutarchus in libro De fortuna Rom. de Sylla, *Καὶ Ῥωμαίοις μὲν Φῆλιξ ἀνηγορεύετο. τοῖς δ' Ἕλλησιν οὕτως ἔγραφε· Λούκιος Κορνήλιος Σύλλας Ἐπαφρόδιτος. Καὶ τὰ παρ' ἡμῖν ἐν Χαιρωνείᾳ τρόπαια καὶ τὰ τῶν Μιθριδατικῶν οὕτως ἐπιγέγραπται.* Dio lib.37. de Pompeio, *Τρόπαιά τε ἄλλα τε πολλὰ, καὶ καλῶς κεκοσμημένα καθ' ἕκαστον τῶν ἔργων, καὶ τὸ βραχύτατον ἔπεμψε, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἓν μέγα πολυτελῶς κεκοσμημένον, καὶ γραφὴν ἔχον, ὅτι τῆς οἰκουμένης ἐστίν.* Tacit. libro 2. De honoribus in Germanicum collatis: *Arcus additi Romæ, & apud ripam Rheni & in monte Syriæ Amano, cum* INSCRIPTIONE RERVM GESTARVM, AC MORTEM OB REMPVB. OBIISSE. Plinius libro 3. cap.20. inscriptionem è Trophæo Alpium ponit, quæ talis est. IMP. CAESARI D. IVL. F. AVGVSTO PONT. MAX. IMP. XIIII. TRIBVNIC. POTESTAT. XVII. S. P. Q. R. QVOD EIVS DVCTV, AVSPICIISQVE GENTES ALPINAE OMNES, QVAE A MARI SVPERO AD INFERVM PERTINEBANT, SVB IMPERIVM P. R. REDACTAE SVNT. Qua in Tabula obseruanda sunt verba hæc, DVCTV AVSPICIISQVE, quæ sollemnia fuisse frequens eorum vsus arguit. Liuius lib.41. Tabulam refert in æde Matris Matutæ positam cum indice hoc, TIB. SEMPRONII GRACCHI CONSVLIS IMPERIO, AVSPICIOQVE, LEGIO, EXERCITVSQVE POPVLI ROM. SARDINIAM SVBEGIT. Velleius Patere. lib.2. *Sed fulgentissimum C. Cæsaris opus in iis conspicitur: quippe eius* DVCTV AVSPICIISQVE *infracta, &c.* Liuius lib.10. *Cum numerarentur duces eorum annorum*, DVCTV ET AVSPICIO RES GERI COEPTAE. Idem lib.24. *Sistentibus vobis in aciem armatis, repente deligendi duo Imperatores essent, quorum*, DVCTV ET AVSPICIO *dimicaretis?* Et lib.41. *Ob eas res*, DVCTV AVSPICIOQVE *Sempronii prospere gestas*. Item lib.2. *Herdonii* DVCTV AVSPICIOQVE *Rempub. euersuri estis*. Cic. de Harusp. respõs. QVIQVE SVO DVCTV ET IMPERIO *cruento illo atque funesto*. Quæ disiunxit Cornel. Tacit. lib.2. inquiens. *Ob recepta signa cum Varo amissa* DVCTV *Germanici &* AVSPICIIS *Tiberii*.

Hostium quoque Spoliis Titulos adscribi consueuisse constat. Ouid. lib.2. De arte aman.

Sed quicumque meo superarit Amazona ferro,

INSCRIBAT SPOLIIS, NASO MAGISTER ERAT.

Silius Italic. lib.15.

Pyrenes tumulo, clypeum cum carmine figunt,

HASDRVBALIS SPOLIVM GRADIVO SCIPIO VICTOR.

Liuius lib. 4. de Cosso Dictatore: *Spolia in æde Iouis Feretrii, prope Romuli spolia, quæ prima* OPIMA *appellata, sola ea tempestate erant, cum sollemni dedicatione* DONO FIXIT. Exstat Romæ vetus inscriptio in hæc verba. P. DECIVS DECII F. PRIMO COS. DE SAMNITIBVS TRIVMPHANS, SPOLIA EX IEIS CERERI CONSECRAVIT, ITERVM TERTIVM CONSVL.

Numis autem qui ad rerum præclare gestarum memoriam interdum percutiebantur, causæ adiici solebant. Veluti Numis Augusti, REPVB. CONSERVATA: AEGYPTO CAPTA. ASIA RECEPTA. CIVIBVS SERVATIS. ARMENIA CAPTA. SIGNIS RECEPTIS. CIVIBVS ET SIGNIS MILITARIBVS A PARTHIS RECVPERATIS. In numis Tiberii, CIVITATIBVS ASIAE RESTITVTIS. In numis Vespasiani, IVDAEA CAPTA. In numis Domitiani, GERMANIA CAPTA. Sic in Numis Neruæ legimus, FISCI IVDAICI CALVMNIA SVBLATA. Item, VEHICVLATIONE ITALIA REMISSA. PLEBI VRBANAE FRVMENTO CONSTITVTO. In numis Traiani: ASSYRIA ET PALESTINA IN POTESTATEM POPVLI ROM. REDACTA.

Coronis quoque ciuicis, aut querceis, quæ in aliquot Augusti, Tiberii, Caii, Claudii, Galbæ, Vitellii, Vespasiani numis exprimuntur, additur, OB CIVES SERVATOS. Ouid. lib. 3. Trist. Eleg. 1.

Causa superposita scripto testata corona,

SERVATOS CIVES *indicat* HVIVS OPE.

Iam vt alterum partitionis nostræ membrum exsequamur, Deditio qua verborum conceptione fieret Liuius lib. 1. docet, *Rex, ait, interrogauit,* ESTIS NE VOS LEGATI ORATORESQVE MISSI A POPVLO COLLATINO, VT VOS POPVLVMQVE COLLATINVM DEDERETIS? SVMVS. ESTNE POP. COLLATINVS IN SVA POTESTATE? EST. DEDITISNE VOS, POPVLVMQVE COLLATINVM, VRBEM, AGROS, AQVAM, TERMINOS, DELVBRA, VTENSILIA, DIVINA, HVMANAQVE OMNIA, IN MEAM POPVLIQVE ROM. DEDITIONEM? DEDIMVS. ET EGO RECIPIO. Apud eumdem Liuium lib. 7. Campani per legatos his verbis se populo Romano dedunt. QVANDOQVIDEM NOSTRA TVERI ADVERSVS VIM ATQVE INIVRIAM IVSTA VI NON VVLTIS, VESTRA CERTE DEFENDETIS. ITAQVE POPVLVM CAMPANVM, VRBEMQVE CAPVAM, AGROS, DELVBRA DEVM, DIVINA HVMANAQVE OMNIA, IN VESTRAM, PATRES CONSCRIPTI, POPVLIQVE ROM. DEDITIONEM DEDIMVS, QVIDQVID DEINDE PATIEMVR, DEDITITII VESTRI PASSVRI. Idem lib. 9. *An si eadem superbia, qua sponsionem istam expresserunt nobis, Samnites coegissent nos,* VERBA LEGITIMA DEDENTIVM VRBES, *nuncupare,* DEDITVM POPVLVM ROM. *vos Tribuni diceretis, & hanc* VRBEM, TEMPLA, DELVBRA, FINES, AQVAS, *Samnitium esse?* Sic & DEDITIONIS VERBA accipienda sunt apud Valer. Max. lib. 6. cap. 5. Cuiusmodi formulam sic expressit Plautus Amphitruo. Act. 1. Sc. 1.

Conuenit, VICTI VTRI SINT EO PROELIO,

VRBEM, AGRVM, ARAS, FOCOS SEQVE VTI DEDERENT.

Et paullo post:

Postridie in castra, ex vrbe, ad nos veniunt flentes principes,

Velatis manibus orant, ignoscamus peccatum suum.

DEDVNTQVE SE, DIVINA, HVMANAQVE OMNIA,

IN DEDITIONEM, ATQVE IN ARBITRATVM CVNCTI THEBANO POPVLO.

Apud Liuium lib. 5. Legati Faliscorum in Senatum introducti, *Victi,* aiunt, *à vobis & Imperatore vestro,* DEDIMVS NOS VOBIS. Aduatici vero sese Cæsari debentes, SE SVAQVE OMNIA, ROMANORVM POTESTATI PERMITTERE dixerunt, vt ipsemet Cæsar lib. 2. Commentar. De bello Gall. scribit.

Plane qui se dedebant, ARMA ABIICERE, & TRADERE, iubebantur. Cæsar lib. 3. Commentar. De bello ciu. postquam Pompeianos de deditione, missis legatis, agere cœpisse dixit, addit: *Cæsar prima luce omnes eos qui in monte consederant, ex superioribus locis in planitiem descendere, atque* ARMA PROIICERE *iussit. Quod vbi sine recusatione fecerunt, passisque palmis proiecti ad terram, flentes, ab eo* SALVTEM *petierunt: consolatus, consurgere iussit.* Et mox:

Militibusque

Militibusque suis iussit, ne qui eorum violarentur: ne quid sui desiderarent. Idem lib. 3. De bello Gall. Sontiatum deditionem narrans, *Legatos, ait, ad Crassum mittunt:* SEQVE IN DEDITIONEM VT RECIPIAT, *petunt. Qua re impetrata,* ARMA TRADERE *iussi, faciunt.* Idem lib. 2. narrat, Aduaticos sese Cæsari dedentes rogasse cum ne se armis spoliaret, propterea quod fere omnes finitimos inimicos haberent, à quibus se defendere, traditis armis, non possent. Ad quæ Cæsar respondit, *Se magis consuetudine sua, quam merito eorum ciuitatem conseruaturum, si prius quam* ARIES MVRVM ATTIGISSET, SE DEDISSENT: SED DEDITIONIS NVLLAM ESSE CONDITIONEM, NISI ARMIS TRADITIS. Et libro 7. *Hedui manus tendere,* DEDITIONEM *significare,* ET PROIECTIS ARMIS, *mortem deprecari incipiunt.* Liuius libro 40. *Montanorum Ligurum ab A. Posthumio vinea casa, frumenta densta, donec cladibus omnibus belli coacti, in* DEDITIONEM VENERVNT, ARMAQVE TRADIDERVNT. Idem libro 6. *Volsci* ABIECTIS ARMIS SESE DEDIDERVNT. Quinetiam Numantinis de Deditione agentibus a Scipione responsum Appian. ἐν Ἰβηρικῇ, refert: Δεῖν αὐτοὺς ἐγχειρίσαι τὰ κατὰ σφᾶς, καὶ σὺν ὅπλοις παραδοῦναι τὴν πόλιν. Tandem cum ii tame propemodum enecti sese dedidissent, iussisse Scipionem ait, αὐτοὺς τῇ μὲν ἡμέρᾳ ἐκείνῃ συνενεγκεῖν τὰ ὅπλα ἔνθα συνέταξε, τῇ δ' ἐπιούσῃ προελθεῖν ἐς ἕτερον χωρίον. Apud eundem ἐν Λιβυκῇ, Publ. Cornelius non esse in societatem & amicitiam assumendos Carthaginienses: sed in deditionem accipiendos, his verbis censet: Ἀλλ' ἐπιτρεψάτωσαν ἡμῖν αὐτοὺς νόμῳ νενικημένων, ὡς πολλοὶ σφᾶς ἐπιτρέψαν. Et mox: ὅταν δὲ παραδῶσιν αὐτούς, καὶ τὰ ὅπλα παρελώμεθα, καὶ τὰ σώματα ἐφ' ἡμῖν γένηται, καὶ πείθωσιν, ὅτι μηδὲν αὐτοῖς ἐστὶν ἴδιον.

Pactionis autem in Deditione factæ exemplum habemus apud Liuium libro 22. his verbis. *Ceterum ab omnibus labore, vigiliis, vulneribus etiam fessis maturior ipsius spe* DEDITIO EST FACTA. *Pacti,* VT ARMA ATQVE EQVOS TRADERENT, IN CAPITA ROMANA TRECENIS NVMMIS QVADRIGATIS, IN SOCIOS DVCENIS, IN SERVOS CENTENIS: ET VT EO PRETIO PERSOLVTO, CVM SINGVLIS ABIRENT VESTIMENTIS. Idem lib. 23. de Nuceria ab Annibale obsessa. *Eam cum aliquamdiu circumsedisset, sæpe vi, sæpe solicitandis nequicquam nunc plebe, nunc principibus, fame demum* IN DEDITIONEM ACCEPIT: *Pactus,* VT INERMES CVM SINGVLIS ABIRENT VESTIMENTIS. *Deinde, vt qui à principio mitis omnibus Italicis, præter Rom. videri vellet,* PRAEMIA ATQVE HONORES IIS QVI REMANSISSENT, AC MILITARE VELLENT SECVM, *proposuit.*

Hirtius De bello Hispanien. Catonem Lusitanum se dedentem huiusmodi apud Cæsarem verba fecisse commemorat. VICTI ET DESERTI A POMPEIO, TVA VIRTVTE SVPERATI, SALVTEM A TVA CLEMENTIA DEPOSCIMVS: PETIMVSQVE, VT QVALEM TE ALIIS GENTIBVS PRAESTITISTI, SIMILEM IN CIVIVM DEDITIONE PRAESTES. Idem alio eiusdem libri loco. *Eodem tempore oppidanorum legati, qui antea exierant, Cæsarem adierunt,* SI SIBI VITAM CONCEDERET, SESE INSEQVENTI DIE OPPIDVM ESSE DEDITVROS. *Quibus respondit,* SE CAESAREM ESSE, FIDEMQVE PRAESTATVRVM. Appian. ἐν Λιβυκῇ. Οἱ δὲ γὰρ ἐπιτρέψαντες λαβόντες, ἰδόντες τοῦ Σκιπίωνος περὶ μόνης συνθέσθαι Σωτηρίας, τοῖς ἐθέλουσιν ἐπὶ τῷ δὲ τῆς ὕβρεως ἐξεῖναι.

Interdum autem nihil pacti hostes, in fidem populi Rom. sese dedebant: quod fecisse Ligures à Popilio Cos. fusos Liuius lib. 42. refert. Ita, FIDEI SE, NON POTESTATI COMMITTERE dicebantur: quæ diuersa facit Valer. Max. lib. 6 cap. 5.

Seruius in 2. Æneid auctor est, Imperatores cum in fidem Transfugas recipiebant, his verbis vsos, QVISQVIS ES, NOSTER ERIS, eoque allusisse Virgilium cum ait,

QVISQVIS ES, *amissos hinc iam obliuiscere Graios:*
NOSTER ERIS.—

Idem Seruius in 4. Æneid. SALTEM: *Sermo tractus à captiuo, qui cum frequenter ab hostibus captaretur, dicebat,* SVBLATIS OMNIBVS SALVTEM CONCEDE. *Inde per Synæresin hic natus est sermo, vt in contemptu rerum multarum petito aliquo,* SALTEM *dicat.*

Hostibus vero vti Dederentur ii quos Senatus Dedendos censuerat, exponit Liuius lib. 9. in hunc modum. *Progressi Fetiales, vbi ad portam venere; vestem detrahi pacis sponsoribus iubent: manus post tergum vinciri. Cum apparitor verecundia maiestatis, Posthumium laxius vinciret,* QVIN TV, *inquit,* ADDVCIS LORVM, VT IVSTA FIAT DEDITIO?

Tum vbi in cœtum Samnitium & ad Tribunal ventum Pontij est, A. Cornelius Aruina Fetialis ita verba fecit. QVANDOQVIDEM HICE HOMINES INIVSSV POPVLI ROM. QVIRITIVM FOEDVS ICTVM IRI SPOPONDERVNT, ATQVE OB EAM REM NOXAM NOCVERVNT, OB EAM REM, QVO POPVLVS ROM. SCELERE IMPIO SIT SOLVTVS, MOSCE HOMINES VOBIS DEDO.

Hinc ad Fœderum formulas castra nobis mouenda sunt. In fœdere autem ineundo certa fuisse, ex Fetiali iure, verba adhibita ostendit Tranquillus in Claudio cap. 25. *Cum regibus,* inquiens, *fœdus in foro icit, porca cæsa, ac veterum* FETIALIVM PRAEFATIONE ADHIBITA. Ea præfatio qualis fuerit, ex his Liuii quæ sequuntur verbis illucescit. Sic enim ille lib. 1. de Fœdere inter Tullum Hostilium & Albanos percusso agens, *Fœdera,* ait, *alia aliis legibus, ceterum eodem modo omnia fiunt. Tum ita factum accepimus, nec vllius vetustior fœderis memoria est. Fetialis regem Tullum ita rogauit:* IVBESNE ME REX CVM PATRE PATRATO POPVLI ALBANI FOEDVS FERIRE? *Iubente rege,* SAGMINA, *inquit,* TE REX POSCO. *Rex ait,* PVRAM TOLLITO. *Fetialis ex arce graminis herbam puram attulit: postea regem ita rogauit:* REX, FACISNE ME TV REGIVM NVNTIVM POPVLI ROM. QVIRITIVM, VASA, COMITESQVE MEOS? *Rex respondit,* QVOD SINE FRAVDE MEA POPVLI ROM. QVIRITIVM FIAT, FACIO. *Fetialis erat M. Valerius: is Patrem Patratum Sp. Fusium fecit, verbena caput capillosque tangens (pater patratus ad iusiurandum patrandum, id est sanciendum fit fœdus multisque id verbis, quæ longo effata carmine non operæ est referre, peragit: Legibus deinde recitatis,* AVDI, *inquit,* IVPITER, AVDI PATER PATRATE POP. ALBANI, AVDI TV POPVLVS ALBANVS, VT ILLA PALAM PRIMA POSTREMA EX ILLIS TABVLIS, CERAVE RECITATA SVNT, SINE DOLO MALO, VTIQVE EA HIC HODIE RECTISSIME INTELLECTA SVNT: ILLIS LEGIBVS POPVLVS ROM. PRIOR NON DEFICIET. SI PRIOR DEFEXIT, PVBLICO CONSILIO, DOLO MALO, TV ILLO DIE IVPITER POPVLVM ROM. SIC FERITO, VT EGO HVNC PORCVM HODIE FERIAM: TANTOQVE MAGIS FERITO, QVANTO MAGIS POTES POLLESQVE. *Id vbi dixit, porcum saxo silice percussit.* Quem ritum etiam duobus aliis locis idem auctor perstrinxit: Libro quidem nono in hunc modum. *Quid enim sponsionibus in fœdere opus esset, aut obsidibus, vbi* PRECATIONE RES TRANSIGITVR, PER QVEM POPVLVM FIAT, QVOMINVS LEGIBVS DICTIS STETVR, VT EVM ITA IVPITER FERIAT, QVEMADMODVM A FETIALIBVS PORCVS FERIATVR. Idem lib. 30. *Fetiales cum in Africam ad fœdus feriendum ire iuberentur, ipsis postulantibus S.C. in hac verba factum est,* VT PRIVOS LAPIDES, SILICES, PRIVASQVE VERBENAS, SECVM FERRENT, VT PRAETOR ROMANVS HIS IMPERARET, VT FOEDVS FERIRENT. *Illi Prætorem Sagmina poscerent: herbæ id genus ex arce sumptum dari Fetialibus solet.*

Formulam etiam iurisiurandi quo Fœdera firmabantur, Polybius lib. 3. eleganter explicat. Τὸν δὲ ὅρκον ὀμνύειν ἔδει τοιοῦτον. Ἐπὶ μὲν τῶν πρώτων συνθηκῶν Καρχηδονίους μὲν, τοὺς θεοὺς τοὺς πατρῴους· Ῥωμαίους δὲ Δία λίθον, κατά τι παλαιὸν ἔθος· ἐπὶ δὲ τούτῳ τὸν Ἄρην, καὶ τὸν Ἐνυάλιον. Ἔστι δὲ τὸ Δία λίθον τοιοῦτον· λαβὼν εἰς τὴν χεῖρα λίθον ὁ ποιούμενος τὰ ὅρκια περὶ τῶν συνθηκῶν, ἐπειδὰν ὀμόσῃ δημοσίᾳ πίστει, λέγει τάδε, Εὐορκοῦντι μὲν ποιεῖν τἀγαθά· Εἰ δ᾽ ἄλλως διανοηθείην τι, ἢ πράξαιμι πάντων τῶν ἄλλων σωζομένων, ἐν ταῖς ἰδίαις πατρίσιν, ἐν τοῖς ἰδίοις νόμοις, ἐπὶ τῶν ἰδίων βίων, ἱερῶν, τάφων ἐγὼ μόνος ἐκπέσοιμι οὕτως, ὡς ὅδε λίθος νῦν. Καὶ τοῦτ᾽ εἰπὼν ῥίπτει τὸν λίθον ἐκ τῆς χειρός. Seruius in 12. Æneid. ad verbum, *Concipe fœdus. Concipe,* ait, *id est, conceptis verbis.* CONCEPTA AVTEM VERBA *dicuntur iurandi formulam quam vobis transgredi non licet.* Et certe ἐν συνθήκαις θεοὺς ἰσχυρὰς factos τῶν ὁμολογιῶν, Dionys. Halicarnas. lib. 4. scribit.

Antiquissimum autem literarum monumentis proditum Fœdus est, cum populis Latinis ictum, cuius leges Tarquinium Priscum conscripsisse Dionysius Halicarnass. commemorat. Idem persona eius extinctum, Turnus Herdonius apud eundem Dionys. lib. 4. contendebat, propterea quod eo eaurum non esset, vt ad eius posteros transiret. Vetustissimum est & id Fœdus, quod regibus expulsis populo Rom. Porsena dedit: quo nominatim comprehensum fuisse, NE FERRO NISI IN AGRICVLTVRA VTERENTVR, Plinius lib. 14. cap. 4. scribit. Huic adiungam fœdus quod Sp. Cassio & Posthumio Cominio Coss. ictum cum Latinis populis Liuius lib. 2. refert, cuius idem auctor lib. 7. meminit, his verbis. *Sed inter multos terrores solatio fuit pax Latinis petentibus data, & magna vis militum ab iis,* EX FOEDERE VETVSTO, *quod multis intermiserant annis accepta.* Id, FOEDVS LATINVM, in vetustis auctoribus vocatur: ex quo Fest. Pomp. hoc caput citat, PECVNIAM QVI NANCITOR (id est nactus erit) HABETO.

HABETO: ETSI QVID PIGNORIS NANCISCITVR SIBI HABETO. Alia eius capita Dionysius Halicarn. his verbis enuntiat. Ἐγράφησαν δὲ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ καὶ πρὸς τὰς τῶν Λατίνων πόλεις ἁπάσας συνθῆκαι καιναὶ μεθ' ὅρκων, ὑπὲρ εἰρήνης καὶ φιλίας, &c. Et mox: Ἦν δὲ τὰ γραφέντα τοιάδε ἐν ταῖς συνθήκαις. Ῥωμαίοις καὶ ταῖς Λατίνων πόλεσιν ἁπάσαις εἰρήνη πρὸς ἀλλήλους ἔστω, μέχρις ἂν οὐρανός τε καὶ γῆ τὴν αὐτὴν στάσιν ἔχωσι· καὶ μήτε αὐτοὶ πολεμείτωσαν πρὸς ἀλλήλους, μήτ' ἄλλοθεν πολεμίους ἐπαγέτωσαν, μήτε τοῖς ἐπιφέρουσι πόλεμον ὁδοὺς παρεχέτωσαν ἀσφαλεῖς· βοηθείτωσάν τε τοῖς πολεμουμένοις ἁπάσῃ δυνάμει, λαφύρων τε καὶ λείας τῆς ἐκ τοῦ πολέμου κοινοῦ τὸ ἴσον λαγχανέτωσαν μέρος ἀμφότεροι. Τῶν ἰδιωτικῶν συμβολαίων αἱ κρίσεις ἐν ἡμέραις γιγνέσθωσαν δέκα, παρ' οἷς ἂν γένηται τὸ συμβόλαιον. ταῖς δὲ συνθήκαις ταύταις μηδὲν ἐξέστω προσθεῖναι, μήτε ἀφελεῖν ἀπ' αὐτῶν, ὅ τι ἂν μὴ Ῥωμαίοις τε καὶ Λατίνοις ἅπασι δοκῇ. Ταύτας μὲν δὴ Ῥωμαῖοι τε καὶ Λατῖνοι συνέθηκαν πρὸς ἀλλήλους ὀμόσαντες καθ' ἱερῶν. Idem libro octauo capita quædam ex hoc fœdere attingit, narrans Romanos auxilii, quod ab illis Latini postulabant, inopes permisisse illis, τὴν ἑαυτῶν στρατιὰν καταγράφειν, καὶ ἡγεμόνας τῆς δυνάμεως ἰδίους, ἐκπέμπειν τέως ἂν αὐτοὶ ἐκπέμψωσι δύναμιν. Ἐν γὰρ ταῖς συνθήκαις, αἷς ἐποιήσαντο πρὸς αὐτοὺς περὶ φιλίας, ἀπείρητο ἦν τούτων ἑκάτερον.

Porro quinque inter populum Romanum, & Carthaginiensem, a regibus exactis ad vsque belli secundi Punici, quod Annibalis ductu & auspicio Carthaginienses gesserunt, tempus, inita fœdera, Polybius lib. 3. recenset. Prius quidem Bruto & Horatio Coss. ictum in hæc verba. Φιλίαν εἶναι Ῥωμαίοις καὶ τοῖς Ῥωμαίων συμμάχοις, καὶ Καρχηδονίοις καὶ τοῖς Καρχηδονίων συμμάχοις. Μὴ πλεῖν Ῥωμαίους μήτε τοὺς Ῥωμαίων συμμάχους ἐπέκεινα τοῦ καλοῦ ἀκρωτηρίου, ἐὰν μὴ ὑπὸ χειμῶνος ἢ πολεμίων ἀναγκασθῶσιν. ἐὰν δέ τις βίᾳ κατενεχθῇ, μὴ ἐξέστω αὐτῷ μηδὲν ἀγοράζειν, μηδὲ λαμβάνειν μηδὲν πλὴν ὅσα πρὸς πλοίου ἐπισκευὴν ἢ πρὸς ἱερά. (Ἐν πένθ' ἡμέραις δὲ ἀπαλλαττέσθωσαν οἱ καταορμισθέντες.) Quæ vtique clausula parenthesi inclusa in Græco quidem codice deest, sed eam ego ex interpretatione quam Polybius subiicit, addendam censui. Sequitur, Τοῖς δὲ κατ' ἐμπορίαν παραγινομένοις, μηδὲν ἔστω τέλος, πλὴν ἐπὶ κήρυκι ἢ γραμματεῖ. Ὅσα δ' ἂν τούτων παρόντων πραθῇ δημοσίᾳ πίστει, ὀφειλέσθω τῷ ἀποδιδομένῳ. Ὅσα δ' ἂν ἢ ἐν Λιβύῃ, ἢ ἐν Σαρδόνι πραθῇ, ἐὰν Ῥωμαίων τις εἰς Σικελίαν παραγίγνηται, ἧς Καρχηδόνιοι ἐπάρχουσιν, ἴσα ἔστω τὰ Ῥωμαίων πάντα. Καρχηδόνιοι δὲ μὴ ἀδικείτωσαν δῆμον Ἀρδεατῶν, Ἀντιατῶν, Ἀρεντίνων, Κιρκαιιτῶν, Ταρρακινιτῶν, μηδ' ἄλλον μηδένα Λατίνων, ὅσοι ἂν ὑπήκοοι. Ἐὰν δέ τινες μὴ ὦσιν ὑπήκοοι, τῶν πόλεων ἀπεχέσθωσαν· ἂν δὲ λάβωσι, Ῥωμαίοις ἀποδιδότωσαν ἀκέραιον. Φρούριον μὴ ἐνοικοδομείτωσαν ἐν τῇ Λατίνῃ· ἐὰν ὡς πολέμιοι εἰς τὴν χώραν εἰσέλθωσιν, ἐν τῇ χώρᾳ μὴ ἐννυκτερευέτωσαν.

Alterius fœderis verba hæc fuisse idem Polybius eodem lib. scribit. Φιλίαν εἶναι Ῥωμαίοις καὶ τοῖς Ῥωμαίων συμμάχοις καὶ Καρχηδονίων, καὶ Τυρίων καὶ Ἰτυκαίων δήμῳ καὶ τοῖς τούτων συμμάχοις. Τοῦ καλοῦ ἀκρωτηρίου, Μαστίας, Ταρσηίου, μὴ λῄζεσθαι ἐπέκεινα Ῥωμαίους, μηδ' ἐμπορεύεσθαι, μηδὲ πόλιν κτίζειν. ἐὰν δὲ Καρχηδόνιοι λάβωσιν ἐν τῇ Λατίνῃ πόλιν τινὰ μὴ οὖσαν ὑπήκοον Ῥωμαίοις, τὰ χρήματα καὶ τοὺς ἄνδρας ἐχέτωσαν, τὴν δὲ πόλιν ἀποδιδότωσαν. Ἐὰν δέ τινες τῶν Καρχηδονίων λάβωσί τινας, πρὸς οὓς εἰρήνη μέν ἐστιν ἔγγραπτος Ῥωμαίοις, μὴ ὑποτάττονται δέ τι αὐτοῖς, μὴ καταγαγέτωσαν εἰς τοὺς Ῥωμαίων λιμένας· ἐὰν δὲ καταχθέντος ἐπιλάβηται ὁ Ῥωμαῖος, ἀφιέσθω. ὡσαύτως δὲ μηδ' οἱ Ῥωμαῖοι ποιείτωσαν. ἂν ἔκ τινος χώρας ἧς Καρχηδόνιοι ἐπάρχουσιν, ὕδωρ ἢ ἐφόδια λάβῃ ὁ Ῥωμαῖος, μετὰ τούτων τῶν ἐφοδίων μὴ ἀδικείτω μηδένα, πρὸς οὓς εἰρήνη καὶ φιλία ἐστὶ Καρχηδονίοις, ποιείτω. εἰ δὲ μὴ ἰδίᾳ, μεταπορευέσθω. ἐὰν δέ τις τοῦτο ποιήσῃ, δημόσιον γινέσθω τὸ ἀδίκημα. Ἐν Σαρδόνι καὶ Λιβύῃ μηδεὶς Ῥωμαίων μήτ' ἐμπορευέσθω, μήτε πόλιν κτιζέτω, εἰ μὴ ἕως τοῦ ἐφόδια λαβεῖν, ἢ πλοῖον ἐπισκευάσαι. ἐὰν δὲ χειμὼν κατενέγκῃ, ἐν πένθ' ἡμέραις ἀποτρεχέτω. ἐν Σικελίᾳ ἧς Καρχηδόνιοι ἐπάρχουσι, καὶ ἐν Καρχηδόνι πάντα καὶ ποιείτω, καὶ πωλείτω, ὅσα καὶ τῷ πολίτῃ ἔξεστιν. ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Καρχηδόνιος ποιείτω ἐν Ῥώμῃ πάλιν.

Tertio vero Fœdere quod eo tempore quo Pyrrhus Epirotarum Rex in Italiam traiecit, percussum fuit, ad superiora capita, hæc accessisse ait. Ἐὰν δὲ συμμαχίαν ποιῶνται πρὸς Πύρρον ἔγγραπτον, ποιείσθωσαν ἀμφότεροι ἵνα ἐξῇ sic emendo βοηθεῖν ἀλλήλοις ἐν τῇ τῶν πολεμουμένων χώρᾳ. Ὁπότεροι δ' ἂν χρείαν ἔχωσι τῆς βοηθείας, τὰ πλοῖα παρεχέτωσαν Καρχηδόνιοι, καὶ εἰς τὴν ὁδὸν, καὶ εἰς τὴν ἔφοδον, τὰ δὲ ὀψώνια τοῖς αὐτῶν ἑκάτεροι. Καρχηδόνιοι δὲ καὶ κατὰ θάλατταν Ῥωμαίοις βοηθείτωσαν, ἂν χρεία ᾖ. τὰ δὲ πληρώματα μηδεὶς ἀναγκαζέτω ἐκβαίνειν ἀκουσίως. Sed & confecto Siciliensi bello aliud & quartum Fœdus ictum in hanc sententiam fuisse scribit: Ἐκχωρεῖν Καρχηδονίους Σικελίας καὶ τῶν νήσων, ἁπασῶν τῶν κειμένων Ἰταλίας μεταξὺ καὶ Σικελίας. τὴν ἀσφάλειαν ὑπάρχειν παρ' ἑκατέρων τοῖς ἑκατέρων συμμάχοις· μηδετέρους ἐν ταῖς ἀλλήλων ἐπαρχίαις μηδὲν ἐπιτάττειν, μηδ' ἐποικοδομεῖν δημοσίᾳ, μηδὲ ξενολογεῖν, μηδὲ προσλαμβάνειν εἰς φιλίαν τοὺς ἀλλήλων συμμάχους. ἐξενεγκεῖν Καρχηδονίους ἐν ἔτεσι δέκα δισχίλια καὶ διακόσια τάλαντα, παραχρῆμα δὲ δοῦναι χίλια· το[illegible]ς αἰχμαλώτους χωρὶς λύτρων ἀποδοῦναι πάντας Καρχηδονίους τοῖς Ῥωμαίοις. Quinto vero Fœdere Pun[illegible]um bellum finem

acceпisse refert, cuius, & alterius item cum Asdrubale fœderis summam complectitur, his verbis: Συνθήκας ἐποιήσαντο τοιαύτας· ἐκχωρεῖν Καρχηδονίους Σαρδόνος, καὶ προσενεγκεῖν ἄλλα χίλια καὶ διακόσια τάλαντα, καθάπερ ἐπάνω προείρηται. ἐπὶ δὲ τοῖς προειρημένοις τελευταίας πρὸς Ἀσδρούβαν ἐν Ἰβηρίᾳ γενομένας διομολογήσεις, ἐφ' ᾧ μὴ διαβαίνειν Καρχηδονίους τῷ πολέμῳ τὸν Ἴβηρα ποταμόν. Hoc fœdus Appianus ἐν Λιβυκῇ ita perstrinxit. Καρχηδονίους ὅρον ἐν Ἰβηρίᾳ γίνεσθαι, μὴ διαβαίνειν τὸν Ἴβηρα ποταμόν.

Alterius fœderis quod a Luctatio Cos. cum Carthaginiensibus ictum fuit, Liuius lib. 21. meminit. Eo, vt ille ait, vtrorumque sociis cauebatur. De Saguntinis tamen tunc nihil nominatim cautum, quia nondum socii erant: At posteriore fœdere cum Asdrubale icto, nominatim excepti fuere. Qua de re cum incidisset controuersia, dicebant Romani, etsi priore fœdere staretur, satis cautum Saguntinis, propterea quod socii vtrimque excepti erant. Nam neque additum erat, IIS QVI TVNC ESSENT, NEC QVI POSTEA ASSVMERENTVR. Illo vero Luctatii fœdere diserte cautum, ID ITA RATVM FORE, SI POPVLVS CENSVISSET, ibidem scribit. Confirmat Polybius libr. 3. his verbis: Οὐ γὰρ προσέκειτο καθάπερ ἐπὶ τοὺς Λυτατίου κυρίας εἶναι ταῦτα, ἐὰν καὶ τῷ δήμῳ δόξῃ τῶν Ῥωμαίων, ἀλλ' αὐτοτελῶς ἐποιήσατο τὰς ὁμολογίας Ἀσδρούβας. Ἐν αἷς ἦν, τὸν Ἴβηρα ποταμὸν μὴ διαβαίνειν ἐπὶ πολέμῳ Καρχηδονίους. Καὶ μὴν ἐν ταῖς περὶ Σικελίας συνθήκαις ἦν ἐγγεγραμμένον, καθάπερ κἀκεῖνοί φασιν, ὑπάρχειν τοῖς ἀμφοτέρων συμμάχοις τὴν παρ' ἑκατέρων ἀσφάλειαν. Οὐκ αὐτοῖς τοῖς τότε συμμαχοῦσι, καθάπερ ἐποιοῦντο τὴν ἐκδοχὴν οἱ Καρχηδόνιοι, προσέκειτο γὰρ ἄν, ἢ τοι τὸ μὴ προσλαμβάνειν ἑτέρους συμμάχους παρὰ τοὺς προϋπάρχοντας, ἢ τὸ μὴ παραλαμβάνεσθαι τοὺς ὕστερον προσληφθέντας τούτων τῶν συνθηκῶν. ὅτι δὲ τούτων οὐδέτερον ἐγράφη, προφανὲς ἦν ἐπὶ πᾶσι τοῖς μετὰ ταῦτα προσληφθησομένοις, τὴν παρ' ἀμφοῖν ἀσφάλειαν ἀεὶ δέον ἦν ὑπάρχειν· ὃ δὴ καὶ πάντως ἂν εἰκὸς εἶναι δόξειεν.

Apud Liuium lib. 30. Scipio Carthaginiensibus has pacis leges dicit. CAPTIVOS ET PERFVGAE ET FVGITIVOS RESTITVANT: EXERCITVS EX ITALIA ET GALLIA DEDVCANT: HISPANIA ABSTINEANT. INSVLIS OMNIBVS, QVAE INTER ITALIAM ET AFRICAM SVNT, DECEDANT. NAVES LONGAS, PRAETER VIGINTI, OMNES TRADANT. TRITICI QVINQVAGINTA, HORDEI CCC. MILLIA MODIVM, PECVNIAE SVMMAM, QVANTAM IMPERAVERIT. Postea eis cum multa castigatione perfidiæ monitis, vt tot cladibus edocti, tandem Deos & iusiurandum esse crederent, conditiones pacis has ab eodem Scipione dictas refert, vt liberi LEGIBVS SVIS VIVERENT. QVAS VRBES, QVOSQVE AGROS, QVIBVSQVE FINIBVS ANTE BELLVM TENVISSENT, TENERENT: POPVLANDIQVE FINEM EO DIE ROMANI FACERENT. PERFVGAS, FVGITIVOSQVE ET CAPTIVOS OMNES, ET NAVES ROSTRATAS, PRAETER DECEM TRIREMES, TRADERENT: ELEPHANTOSQVE QVOS HABERENT, DOMITOS, NEQVE DOMARENT ALIOS: BELLVM NEVE IN AFRICA NEQ. EXTRA AFRICAM INIVSSV POPVLI ROM. GERERENT. MASINISSAE RES REDDERENT, FOEDVSQ. CVM EO FACERENT. FRVMENTVM, STIPENDIVMQ. AVXILIIS, DONEC AB ROMA LEGATI REDIISSENT, PRAESTARENT: DECEM M. TALENTVM ARGENTI DESCRIPTA, PENSIONIBVS AEQVIS, IN ANNOS L. SOLVERENT: OBSIDES CENTVM SCIPIONIS ARBITRATV DARENT, NEC MINORES XIIII. ANNIS, NEVE XXX. MAIORES: INDVCIAS ITA SE DATVRVM SI PER PRIORES INDVCIAS NAVES ONERARIAE CAPTAE, QVAEQVE FVISSENT IN NAVIBVS, RESTITVERENTVR: ALITER NEC INDVCIAS, NEC SPEM PACIS VLLAM ESSE. Quibus legibus pacem factam postea fuisse, ait. App. vero ἐν Λιβυκῇ, Scipionem primum has pacis leges illis dixisse narrat, Μάγωνα μὲν ἀποπλεῖν ἐκ Λιγύων αὐτίκα, καὶ τοῦ λοιποῦ Καρχηδονίους μὴ ξενολογεῖν, μηδὲ ναῦς ἔχειν μακρὰς πλείους τριάκοντα, μηδὲ πολυπραγμονεῖν ὑπὲρ ἃς ἔλαβον, Ῥωμαίους αἰχμαλώτους φέρειν, ἀποδοῦναι, καὶ τὰ ἡρπασμένα ἅπαντα, ἢ τῶν ἀπολωλότων τιμήν, ἣν ἂν ἐξετάσῃ Σκιπίων, ποινήν τε τῶν ἀδικημάτων χίλια τάλαντα εἰσενεγκεῖν. Idem Scipio has eis pacis leges dare se, si ita Senatui videatur, ibidem pronuntiat. Δίδομεν ὑμῖν καὶ νῦν τὴν εἰρήνην, ὦ Καρχηδόνιοι, ἢν τάς τε ναῦς τὰς μακρὰς παραδῶτε Ῥωμαίοις χωρὶς δέκα μόνων, καὶ τοὺς ἐλέφαντας ὅσους ἔχετε, καὶ ὅσα ἡρπάσατε πρώην, ἢ τῶν ἀπολωλότων τιμήν, ἐμοῦ τὰ ἀμφίβολα κρίνοντος, καὶ αἰχμάλωτα πάντα, καὶ αὐτομόλους, καὶ ὅσους Ἀννίβας ἐξ Ἰταλίας ἤγαγε. Ταῦτα μὲν ἐν τριάκοντα ἡμέραις, ἀφ' ἧς ἂν εἰρήνη κυρωθῇ, οὐδ' ἐξ ἧς [illegible]. Μάγωνα χρὴ Λιγύων ἀποστῆναι, καὶ τὰς φρουρὰς ὑμᾶς ἐξαγαγεῖν ἐκ τῶν πόλεων, ὅσαι τῶν Φοινικίδων τάφρων ἐκτός εἰσι, καὶ ὅσα αὐτῶν ἔχετε ὅμηρα ἀποδοῦναι, καὶ ἐς Ῥώμην κατ' ἔτος ἀναφέρειν Εὐβοϊκὰ τάλαντα διακόσια ἐπὶ πεντήκοντα ἐνιαυτούς, καὶ μήτε ξενολογεῖν ἀπὸ Κελτῶν ἢ Λιγύων ἔτι, μὴ Μασσανάσσῃ, μήτε ἄλλῳ Ῥωμαίων φίλῳ πολεμεῖν, μηδὲ στρατεύειν τινὰ Καρχηδονίων ἐπ' οἰκείους ἀπὸ [illegible] οἱ πόλεις ὑμᾶς ἔχειν, καὶ τὴν χώραν ἐντὸς τῶν Φοινικίδων τάφρων ἔχετε, μεθ' [illegible] ἀποπλεύσας ἐς Λιβύην [illegible] Ῥωμαίων τε εἶναι φίλους καὶ συμμάχους κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. ἐὰν δόξῃ

ταῦτα

ταῦτα τῇ βουλῇ· ὀργισθέντων δὲ Ῥωμαίων ἀναχωρεῖν ἐκ Λιβύης πείσειν· καὶ ἔχειν ἡμέραις. Horum fœderum capita quædam attingit Liuius lib. 42. *Carthaginienses, ait, querebantur, præter agrum, de quo ante legati à Roma, qui in re præsenti cognoscerent, missi essent, amplius septuaginta oppida castellaq. agri Carthaginiensis biennio proximo, Masanissam vi armis possedisse. Id illis cui nihil pensi sit, facile esse: Carthaginienses Fœdere illigatos silere.* PROHIBERI ENIM EXTRA FINES EFFERRE ARMA. *Quamquam sciant, in suis finibus, si inde mundus peccerent, se gesturos bellum: illo haud ambiguo capite Fœderis deterreri, quo diserte vetentur,* CVM SOCIIS POPVLI ROM. BELLVM GERERE. In fœdere etiam quod inter populum Rom. & Carthaginienses factũ est, scriptum inuenimi, VT CARTHAGINIENSES QVOTQVOT ANNIS POPVLO RO. DARENT CERTVM PONDVS ARGENTI PVRI PVTI, Agell. lib.6.cap.5. ex Alfeno IC. tradit.

Ex illis autem Rom. cum Carthaginiensibus Fœderibus quæ ex Polybio supra adiecimus, apparet, generale caput fœderum initus apponi consueuisse huiusmodi, AMICITIA ESTO. Quod & Liuius lib.38. comprobat, fœdus cum Antiocho in hæc fere verba conscriptum fuisse narrans. AMICITIA REGI ANTIOCHO CVM POPVLO ROMANO HIS LEGIBVS ET CONDITIONIBVS ESTO. NE QVEM EXERCITVM QVI CVM POPVLO ROMANO SOCIISVE BELLVM GESTVRVS ERIT, REX PER FINES REGNI SVI, EORVMVE QVI SVB DITIONE EIVS ERVNT, TRANSIRE SINITO, NEV COMMEATV, NEV QVA ALIA OPE IVVATO. IDEM ROMANI, SOCIIQVE ANTIOCHO, ET IIS QVI SVB IMPERIO EIVS ERVNT, PRAESTENT. BELLI GERENDI IVS ANTIOCHO NE ESTO, CVM IIS QVI INSVLAS COLVNT, NEVE IN EVROPAM TRANSEVNDI. EXCEDITO VRBIBVS, AGRIS, VICIS, CASTELLIS, CIS TAVRVM MONTEM, VSQVE AD TANAIM AMNEM, ET A VALLE TAVRI, VSQVE AD IVGA QVA IN LYCAONIAM VERGIT. NE QVA ARMA EFFERTO EX IIS OPPIDIS, AGRIS, CASTELLISQVE, QVIBVS EXCEDAT: SI QVA EXTVLIT, QVAE, QVOQVE OPORTEBIT, RECTE RESTITVITO. NE MILITEM, NEV QVEM ALIVM EX REGNO EVMENIS RECIPITO. SI QVI EARVM VRBIVM CIVES QVAE REGNO ABSCEDVNT, CVM REGE ANTIOCHO, INTRAQVE FINES EIVS REGNI SVNT, APAMEAM OMNES ANTE DIEM CERTAM REDEANT. QVI EX REGNO ANTIOCHI APVD ROMANOS SOCIOSQVE SVNT, IIS IVS ABEVNDI, MANENDIQVE ESTO. SERVOS, SEV FVGITIVOS, SEV BELLO CAPTOS, SEV QVI LIBER CAPTVS, AVT TRANSFVGA ERIT, REDDITO ROMANIS, SOCIISQVE. ELEPHANTOS TRADITO OMNES, NEQVE ALIOS PARATO. TRADITO ET NAVES LONGAS, ARMAMENTAQVE EARVM: NEVE PLVRES, QVAM DECEM NAVES ACTVARIAS, NVLLA QVARVM PLVSQVAM XXX. REMIS AGATVR, HABETO: NEVE MONEREM EX BELLI CAVSA QVOD IPSE ILLATVRVS ERIT. NEVE NAVIGATO CITRA CALICADNVM, NEVE SARPEDONEM, PROMONTORIA: EXTRA QVAM, SI QVA NAVIS PECVNIAM, STIPENDIVM, AVT LEGATOS, AVT OBSIDES PORTABIT. MILITES MERCEDE CONDVCENDI EX IIS GENTIBVS, QVAE SVB DITIONE POPVLI ROMANI SVNT, ANTIOCHO REGI IVS NE ESTO: NE VOLVNTARIOS QVIDEM RECIPIENDI. RHODIORVM, SOCIORVMVE, QVAE AEDES AEDIFICIAQVE INTRA FINES REGNI ANTIOCHI SVNT, QVO IVRE ANTE BELLVM FVERVNT, EO RHODIORVM, SOCIORVMVE SVNTO. SI QVAE PECVNIAE DEBENTVR, EARVM EXACTIO ESTO. SI QVID ABLATVM EST, ID CONQVIRENDI, COGNOSCENDI, REPETENDIQ. IVS ESTO. SI QVAS VRBES QVAS TRADI OPORTET, II TENENT, QVIBVS ANTIOCHVS DEDIT, EX IIS PRAESIDIA DEDVCITO: VTIQVE RECTE TRADANTVR CVRATO. ARGENTI PROBI, XII. MILLIA ATTICA TALENTA DATO, INTRA DVODECIM ANNOS, PENSIONIBVS AEQVIS. TALENTVM, NE MINVS PONDO LXXX. ROMANIS PONDERIBVS PENDAT, ET TRITICI DXL. MILLIA MODIVM. EVMENI REGI TALENTA CCCL. INTRA QVINQVENNIVM DATO: ET PRO FRVMENTO, QVOD AESTIMATIONE FIAT, TALENTA CXXVII. OBSIDES ROM. XX. DATO: ET PRO TRIENNIO MVTATO, NE MINORES OCTONVM DENVM ANNORVM, NEV MAIORES QVINVM QVADRAGENVM. SI QVI SOCIORVM POPVLI ROMANI VLTRO BELLVM INFERENT ANTIOCHO, VIM VI ARCENDI IVS ESTO: DVM NE QVAM VRBEM AVT BELLI IVRE TENEAT, AVT IN AMICITIAM ACCIPIAT. CONTROVERSIAS INTER SE IVRE AC IVDICIO DISCEPTENT: AVT, SI VTRISQ. PLACEBIT, BELLO. Appian. ἐν Συριακῇ, P. Scipion. ita Antiocho fœderis illius leges dicere inducit. Δίδομεν δὲ εἶναι καὶ σοί τε ἐγὼ αὐτῷ συντελούμενον,

μακρὰ ἄττα προσθείς τις, ὅσα καὶ ἡμῖν ἔσται χρήσιμα, καὶ αὐτῷ λυσιτελῆ πρὸς τὸ μέλλον ἐς ἀσφάλειαν. ἀπέχεσθαι μὲν αὐτὸν τῆς Εὐρώπης ὅλης, καὶ Ἀσίας τῶν ἐπὶ τάδε τοῦ Ταύρου, καὶ τούτους ὅρους τιθήσονται· παραδοῦναι δ' ἐλέφαντας ὅσους ἔχει, καὶ ναῦς ὅσας ἂν ἐπιτάξωμεν· ἐς δὲ λοιπὸν ἐλέφαντας μὲν οὐκ ἔχειν, ναῦς δὲ ὅσας ἂν ὁρίσωμεν. Δοῦναι δὲ καὶ εἴκοσιν ὅμηρα, ἃ ἂν ὁ στρατηγὸς ἐπιγράψῃ, καὶ χρήματα ἐς τὴν τοῦδε τοῦ πολέμου δαπάνην δι' αὐτὸν γενομένου, τάλαντα Εὐβοϊκὰ αὐτίκα μὲν ἤδη πεντακόσια, καὶ ὅταν τὰς δὲ τὰς συνθήκας ἡ Σύγκλητος ἐπιψηφίσῃ, δισχίλια καὶ πεντακόσια. Δώδεκα δ' ἔτεσιν ἄλλα ἐπὶ μύρια καὶ δισχίλια, τὸ μέρος ἑκάστου ἔτους ἀναφέροντ' ἐς Ῥώμην. ἀποδοῦναι δ' ἡμῖν αἰχμαλώτους καὶ αὐτομόλους πάντας, καὶ Εὐμένει ὅσα λοιπὰ τῆς πρὸς Ἄτταλον τὸν Εὐμένους πατέρα συνθήκης ἔχει. Ταῦτα Ἀντιόχου πράττοντος ἀδόλως δίδομεν εἰρήνην τε καὶ φιλίαν, ὅταν ἡ Σύγκλητος ἐπιψηφίσῃ. Quæ Senatus decreto suo, vt subiicit, firmauit, paucis dumtaxat additis, quæ ille complectitur his verbis. Ὅρους μὲν Ἀντιόχου τῆς ἀρχῆς εἶναι δύο ἄκρας, Καλυκάδνον τε, καὶ Σαρπηδόνιον, καὶ τούτων μὴ προσπλεῖν Ἀντίοχον ἐπὶ πολέμῳ. Ναῦς δὲ καταφράκτους δώδεκα ἔχειν μόνας, αἷς ἐς τοὺς ὑπηκόους πολέμου κατάρχειν. Πολεμουμένῳ δὲ καὶ πλείοσι χρῆσθαι· μηδένα δ' ἐκ τῆς Ῥωμαίων ξενολογεῖν, μηδὲ φυγάδας ἐξ αὐτῆς ἀποδέχεσθαι, καὶ τὰ ὅμηρα διὰ τριετίας ἐναλλάσσειν, χωρὶς γε τοῦ παιδὸς Ἀντιόχου. Cæterum de fœdere cum Æquis icto hæc Dionys. Halicarn. lib. 10. scribit. Καὶ πρὸς Αἰκανοὺς πρεσβευσαμένους ὑπὲρ εἰρήνης, ἐποιήσατο συνθήκας περὶ καταλύσεως τοῦ πολέμου, ἐν αἷς ἐγράφη, Πόλεις τε καὶ χώρας ἔχειν τὰς Αἰκανοὺς, ὧν ἐκράτουν, ὅτε αἱ σπονδαὶ ἐγίνοντο, Ῥωμαίοις εἶναι ὑπηκόους. ἄλλο μὲν ὑποτελοῦντας μηδέν. ἐν δὲ τοῖς πολέμοις συμμαχίαν ἀποστέλλοντας, ὅσην δή ποτε, ὥσπερ καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι.

Apud Liuium lib. 32. T. Quintius has Philippo Macedonum Regi in eorum colloquio pacis leges dat. DEDVCENDA EX OMNIBVS GRAECIAE CIVITATIBVS REGI PRAESIDIA ESSE. CAPTIVOS ET TRANSFVGAS SOCIIS POPVLI ROMANI REDDENDOS: RESTITVENDA ROMANIS EA ILLYRICI LOCA, QVAE POST PACEM IN EPIRO FACTAM OCCVPASSET. PTOLEMAEO REGI AEGYPTI REDDENDAS VRBES, QVAS POST PHILOPATORIS PTOLEMAEI MORTEM OCCVPASSET. SVAS POPVLIQVE ROMANI CONDITIONES HAS ESSE: CETERVM ET SOCIORVM AVDIRI POSTVLATA AEQVVM ESSE. ATTALI REGIS LEGATVS: NAVES CAPTIVOSQVE, QVAE AD CHIVM NAVALI PROELIO CAPTA ESSENT, ET NICEPHORIVM, VENERISQVE TEMPLVM, QVAE SPOLIASSET, EVASTASSETQVE, PRO INCORRVPTIS RESTITVI. Ab eodem Quintio, pacem Philippo Macedonum Regi ex decem Legatorum sententia datam idem Liuius lib. 33. scribit, in has leges. OMNES GRAECORVM CIVITATES, QVAE IN EVROPA, QVAEQVE IN ASIA ESSENT, LIBERTATEM AC SVAS LEGES HABERENT: QVAE EARVM SVB DITIONE PHILIPPI FVISSENT, PRAESIDIA EX HIS PHILIPPVS DEDVCERET: HIS QVAS IN ASIA ESSENT, EVROMO PEDASISQVE ET BARGYLIIS, ET IASSO ET MYRINA, ET ABYDO, ET THASSO, ET PERINTHO. EAS QVOQVE ENIM PLACERE LIBERAS ESSE DECIANORVM LIBERTATE. QVINTIVS PRVSIAE BITHYNIORVM REGI SCRIBERET, QVID SENATVI ET DECEM LEGATIS PLACVISSET. CAPTIVOS TRANSFVGASQVE REDDERE PHILIPPVM ROMANIS, ET NAVES OMNES TECTAS TRADERE: QVIN ET REGIAM VNAM INHABILIS PROPE MAGNITVDINIS, QVAM SEXDECIM VERSVS REMORVM AGEBANT: NE PLVS QVINGENTIS ARMATORVM HABERET, NEVE ELEPHANTVM VLLVM. BELLVM EXTRA MACEDONIAE FINES NE INIVSSV SENATVS GERERET. MILLE TALENTVM DARET POPVLO ROMANO: DIMIDIVM PRAESENS, DIMIDIVM PENSIONIBVS DECEM ANNORVM. Idem Liu. lib. 34. cum Nabide Lacedæmoniorum Tyranno pacem factam scribit in hunc modum. *Inde Quintius adhibitis Legatis tantum, Tribunisq; militum, conditiones, in quas cum Tyranno pax fieret, has conscripsit:* SEX MENSIVM INDVTIAE VT ESSENT NABIDI, ROMANISQVE, ET EVMENI REGI, ET RHODIIS. LEGATOS EX TEMPLO MITTERENT ROMAM, T. QVINTIVS ET NABIS, VT PAX EX AVCTORITATE SENATVS CONFIRMARETVR. EX QVA DIE SCRIPTAE CONDITIONES PACIS EDITAE NABIDI FORENT, EA DIES VT INDVTIARVM PRINCIPIVM ESSET. ET VT EX EA DIE, INTRA DECIMVM DIEM, AB ARGIS CETERISQVE OPPIDIS, QVAE IN ARGIVORVM AGRIS ESSENT PRAESIDIA OMNIA DEDVCERENTVR: VACVAQVE ET LIBERA TRADERENTVR ROMANIS: ET NE QVOD INDE MANCIPIVM REGIVM PVBLICVMVE AVT PRIVATVM EDVCERETVR ET SI QVA ANTE EDVCTA FORENT, DOMINIS RECTE RESTITVERENTVR. NAVES QVAS CIVITATIBVS MARITIMIS ADEMISSET, REDDERET: NEVE IPSAM NAVEM VLLAM, PRAETER DVOS LEMBOS, QVI NON PLVSQVAM SEXDECIM REMIS AGERENTVR, HABERET. PERFVGAS ET CAPTIVOS

VOS OMNIBVS SOCIIS POPVLI ROMANI CIVITATIBVS REDDERET, ET MESSENIIS OMNIA QVAE COMPARERENT, QVAEQVE DOMI COGNOSCERENT. EXVLIBVS QVOQVE LACEDAEMONIIS LIBEROS ET CONIVGES RESTITVERET, QVAE EARVM VIROS EXQVI VOLVISSENT: INVITA NE QVA EXVLIS COMES ESSET. MERCENARIORVM MILITVM NABIDIS, QVI AVT IN CIVITATES SVAS, AVT AD ROMANOS TRANSISSENT, IIS RES SVAE OMNES RECTE REDDERENTVR. IN CRETA INSVLA NE QVAM VRBEM HABERET· QVAS HABVISSET, REDDERET ROMANIS. NE QVAM SOCIETATEM CVM VLLO CRETENSIVM AVT QVOQVAM ALIO INSTITVERET, NEV BELLVM GERERET CIVITATIBVS OMNIBVS QVAS IPSE RESTITVISSET, QVAEQVE SE SVAQVE IN FIDEM AC DITIONEM POPVLI RO. TRADIDISSENT, OMNIA PRAESIDIA DEDVCERET: EEQVE ESSE SVOSQVE AB HIS ABSTINERET. NE QVOD OPPIDVM, NE QVOD CASTELLVM IN SVO ALIENOVE AGRO CONDERET. OBSIDES, EA ITA FVTVRA, DARET QVINQVE, QVOS IMPERATORI ROMANO PLACVISSET, FILIVM IN HIS SVVM: ET TALENTA CENTVM ARGENTI IN PRAESENTI, ET QVINQVAGINTA TALENTA IN SINGVLOS ANNOS PER ANNOS OCTO. Syllam vero Mithridati has pacis leges dantem facit Appianus in Mithridatico. Ἐὰν τὸν στόλον ἡμῖν, ὃν ἔχεις, ὦ Ἀρχέλαε, παραδιδῷ πάντα Μιθριδάτης· ἀποδῷ δὲ καὶ στρατηγοὺς ἡμῖν, ἢ πρέσβεις, ἢ αἰχμαλώτους, ἢ αὐτομόλους, ἢ ἀνδράποδα ἀποδράντα· καὶ Χίους, ἐπὶ τοῖσδε, καὶ ὅσους ἄλλους ἀνασπάστους ἐς τὸν Πόντον ἀπήγαγε, μεθῇ· ἐξαγάγῃ δὲ καὶ τὰς φρουρὰς ἐκ πάντων φρουρίων χωρὶς ὧν ἐκράτει πρὸ τῆσδε τῆς παρασπονδήσεως· ἐσενέγκῃ δὲ καὶ τὴν δαπάνην τοῦδε τοῦ πολέμου, τὴν δι' αὐτὸν γενομένην· καὶ στέργῃ μόνης ἄρχων τῆς πατρῴας δυναστείας, ἐλπίζω πείσειν Ῥωμαίους αὐτῷ μηδὲν ἐπιμνησικακεῖν τῶν γεγονότων. Quas conditiones Mithridatem accepisse post aliquot interiecta, refert.

Fœder autem cum Æt s icti has fu se leges ac conditiones Liuius lib. 38. refert. IMPERIVM MAIESTATEMQVE POPVLI ROM. GENS AETOLORVM CONSERVATO SINE DOLO MALO. NE Q EM EXERCITVM QVI ADVERSVS SOCIOS AMICOSQVE EORVM DVCETVR, PER FINES SVOS TRANSIRE SINITO: NEVE VLLA OPE IVVATO. H STES EOSDEM HABETO, BELLVMQVE PARITER GERITO: PERFVGAS, FVGITIVOS, CAPTIVOSQVE REDDITO. ROMANIS SOCIISQVE, PRAETERQVAM SI QVI CAPTI CVM DOMOS REDISSENT, ITERVM CAPTI SVNT AVT SI QVI EO TEMPORE EX H S CAP SVNT QVI TVM HOSTES ERANT ROMANIS, CVM INTER PRAESIDIA ROMANA AETOLI ESSENT. ALIORVM QVI COMPAREBVNT INTRA DIES CENTVM CORCYRAEORVM MAGISTRATIBVS SINE DOLO MALO TRADANTVR. QVI NON COMPAREBVNT, QVANDO QVISQVE EORVM PRIMVM INVENTVS FVERIT, REDDATVR. OBSIDES XL. ARBITRATV COS. ROM. DATO NE MINORES XII. ANNORVM MAIORES XL. OBS S NE ESTO PRAETOR, PRAEFECTVS EQVITVM, SCRIBA PVBL CVS. NEV QV S QV ANTE OBSES FVERIT APVD ROM. CEPHALENIA EXTRA PACIS LEGES ESTO, &c. QVAE VRBES, QVI AGRI, QVI HOMINES, AETOLORVM IVRIS ALIQVANDO FVERVNT QVI EORVM L. Q I IO, CN. DOMITIO COSS. POSTVS EOS COSS. AVT ARMIS SVBACTI, AVT VOL NTATE, IN DIT ONEM POPVLI M. VENERVNT, NE QVEM EORVM AETOLI RECEPISS V INT. ÆNIADAE CVM VRBE AGRISQVE ACARNANVM SVN O. In fœdere etiam quod cum Gaditanis auctore L. Martio Primipili Centurion ictum f r, tum cum Carthago nixa duabus Hispaniis populo Rom. immineret, ac Sciprones duo extincti occidissent, scriptum fuiss, VT PIA ET AETERNA PAX ESSET. Item VT GAD A I MAIESTATEM POPVLI RO. COMITER CONSERVARENT, Cic. pro Cornelio albo scribit. *Nihil est aliud in fœdere* de G d tano loquitur *percutiendo, nisi* VT P A ET AETERNA PAX SIT, *illud etiam est, quod non est in omnibus fœderibus* MAIESTATEM POPVLI RO. COMITER CONS RVENT. *Id habet hanc vim, ut ille sit in fœdere inferior. Primum verbi genus huius,* CONSERVANDI *quo magis in legibus quam fœderibus uti solemus, imperantis est, non precantis. Deinde um alterius* POPVLI MAIESTAS CONSERVARI IVBETVR *de altero siletur, certe ille populus in superiore conditione causaque ponitur cuius maiestas fœderis sanctione defenditur.* Pro s in l 7. ff. de captiu. & postlim. reuers. LIBER POPVLVS *est is qui nullius alterius pop li potestati est subiectus. siue is fœderatus est*· Item, SIVE AEQVO FOEDERE *in a m venit· siue fœdere comprehensum est*· VT IS POP VS ALTERIVS POPVLI MAIESTATEM COMITER CONSERVARET *Hoc enim adiicitur, ut intelligatur alterum*

populum superiorem esse, non vt intelligatur alterum non esse liberum. Seruius in lib. 3. Aeneid. ad hunc versum: *Cognatasque vrbes, Cognatas*, ait, *vrbes, quidam in honorem Augusti dictas accipiunt. Is enim cum in Epiro Nicopolim conderet, cauit in fœdere ipsius ciuitatis*, VT SICVT COGNATI, OBSERVARENTVR A ROMANIS. Liu. lib. 26. conscriptas conditiones narrans, quibus Aetoli in amicitiam societatemque populi Ro. venirent: additum ait, VT SI PLACERET, VELLENTQVE, EODEM IVRE AMICITIAE ELEI, LACEDAEMONIIQVE, ASIAEQVE ET ILLVRIORVM REGES ESSENT. BELLVM VT EXTEMPLO AETOLI CVM PHILIPPO TERRA GERERENT. NAVIBVS NE MINVS 20. QVINQVEREMIBVS ADIVVARET ROMANVS. VRBIVM CORCYRA TENVS, AB AETOLIA INCIPIENTI, SOLVM, TECTAQVE, ET MVRI CVM AGRIS, AETOLORVM: ALIA OMNIS PRAEDA POPVLI RO. ESSET. DARENTQVE OPERAM ROMANI, VT ACARNANIAM AETOLI HABERENT. SI AETOLI PACEM CVM PHILIPPO FACERENT, FOEDERI ADSCRIBERENT, ITA RATAM EORVM PACEM SI PHILIPPVS ARMA AB ROMANIS, SOCIISQVE, QVIQVE EORVM DITIONIS ESSENT, ABSTINVISSET. ITEM SI POPVLVS RO. FOEDERE IVNGERETVR REGI, VT CAVERET, NE IVS EI BELLI INFERENDI AETOLIS, SOCIISQVE EORVM ESSET. Sane fœdera quæ inter populum Rom. & Iudaicum intercesserunt, percenset Ioseph lib. 12. Antiq. Iudaic. cap. 17. lib. 13. cap. 17. & lib. 14. cap. 16. Eorum exempla quia supra lib. 2. in [illegible]te de Societate & amicitia Senatusconsultis iungi solita, adduxi, non committam, vt in ταυτολογίας crimen vocari possim.

Illud interdum fœderibus comprehendebatur, VT EOSDEM AMICOS ATQVE INIMICOS, FOEDERATI HABERENT. Testimonio est fœdus cum Rhodiis M. Marcello & Seruio Sulpitio Coss. renouatum: quo adscriptum erat, EOSDEM SE HOSTES HABITVROS QVOS SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS. Quod ego ex literis didici, quæ a Lentulo ad Senatum populumque Ro. scriptæ habentur lib. 12. familiar. Epistol. Ciceronis Liuius etiam lib. 37. Aetolorum legatis duas pacis conditiones latas ait, vt VEL SENATVI LIBERVM ARBITRIVM DE SE PERMITTERENT: VEL MILLE TALENTA DARENT, EOSDEMQVE AMICOS ATQVE INIMICOS HABERENT. Idem alio eiusdem libri loco eorundem Ætolorum Legatos refert ab vno Senatore, PERMITTERENT ARBITRIVM DE SE POPVLO ROMANO? Deinde ab altero, HABITVRINE EOSDEM QVOS POPVLVS RO. SOCIOS ET HOSTES ESSENT? Idem lib. 38. narrat Fuluium Cos. pacem pet[illegible]s Ætolis respondisse, AETOLOS NISI INERMES, DE PACE AGENTES, NON AVDITVRVM ESSE: ARMA ILLIS PRIVS, EQVOSQVE OMNES TRADENDOS ESSE: DEINDE MILLE TALENTVM ARGENTI POPVLO ROM. DANDVM. CVIVS SVMMAE DIMIDIVM [illegible]SENS NVMERETVR, SI PACEM HABERE VELLENT. AD EA ADIECTVRVM ETIAM IN FOEDVS ESSE, VT EOSDEM QVOS POPVLVS ROM. AMICOS, ATQVE HOSTES HABEANT. Et ita hodieq; in eiusmodi fœderibus quæ vulgari nostro sermone liguas offensiuas & defensiuas appellamus, & vetus & tralaticium caput hoc apponitur, futuros qui [illegible]scuntur, amicorum amicos, & inimicorum inimicos.

Præterea Fœderibus olim, vt etiamnum adsolet, vltro citroq; eorum qui fœdus & amicitiam inter se iungebant, Fœderati comprehendebantur, quos nominatim ad[illegible] mo[illegible]serat. Liuius lib. 23. de Fœdere inter Romanos & Philippum Macedonum regem, *P[illegible] conditiones pacis dixit*, VT PARTHINI, ET DIMALLVM, ET BARGVLVM, ET EVGENIVM ROMANORVM ESSENT, *Atintanas missis Romam legatis ab Senatu impetrasse, vt Macedonas accederent. In eas conditiones cum pax conuenisset, ab rege* FOEDERE ADSCRIPTI, PRVSIA BITHYNIAE REX, ACHAEI, BOETI, THESSALI, ACARNANES, EPIROTAE. *Ab Romanis*, ILLIENSES, ATTALVS REX, PLEVRATVS, NABIS LACEDAEMONIORVM TYRANNVS, ELEI, MESSENII, ATHENIENSES. *Hae conscripta consignataq; sunt, & in duos menses induciæ facta, donec Romam mitterentur legati, vt populus in has conditiones pacem iuberet.* Plin. lib 3. Nat. histor. cap. 4. *Vocontiorum ciuitatis fœderatæ duo capita, Vasco & lucus Augusti. Oppida vero ignobilia, 19. sicut 24. Nemausiensibus attributa. Adiecit* FORMVLAE *Galba Imperator ex Inalpinis Auanticos, atq; Ebroduntios*

N[illegible] Peregrinorum quidem fœdera tacenda sunt. Liuius lib. 23. auctor est, fœdus & amicitiam [illegible] Philippum Macedonum Regem cum A[illegible], VT P[illegible] RE[illegible] QVAM MA[illegible]MA CLASSE *ducentis aut* [illegible] *videbatur* [illegible] IN [illegible] TRA[illegible] ET VASTA[illegible] ET MARITIMAM ORAM [illegible] BELLVM PRO PARTE SVA TERRA MARIQVE GERERET, VBI DEBELLATVM ESSET, ITALIA OMNIS CVM I[illegible]A

VRBS ROMA, CARTHAGINIENSIVM ATQVE ANNIBALIS ESSET, PRAEDAQVE OMNIS ANNIBALI CEDERET. PERDOMITA ITALIA, NAVIGARENT IN GRAECIAM, BELLVMQVE CVM QVIBVS REGIBVS PLACERET, GERERENT. QVAE CIVITATES CONTINENTIS INSVLAE AD MACEDONIAM VERGVNT, EAE PHILIPPI REGNIQVE EIVS ESSENT. *In has ferme leges*, ait Liuius, *inter Pœnum ducē, legatosq. Macedonum ictū fœdus.* Idem lib. 23. Campanos cum Annibale pacem his conditionibus fecisse scribit: NE QVIS IMPERATOR, MAGISTRATVSVE POENORVM, IVS VLLVM IN CIVEM CAMPANVM HABERET. NEVE CIVIS CAMPANVS INVITVS MILITARET, MVNVSVE FACERET. VT SVAE LEGES, SVI MAGISTRATVS, CAMPANIS ESSENT. VT TRECENTOS EX ROMANIS CAPTIVOS POENVS DARET CAMPANIS, QVOS IPSI ELEGISSENT: CVM QVIBVS EQVITVM CAMPANORVM, QVI IN SICILIA STIPENDIA FACERENT, PERMVTATIO FIERET. Eiusdem Annibalis iussu, narrante Liuio lib. 24. Locrensibus pax data fuit, VT LEGIBVS SVIS VIVERENT: VIAE PARITER ET PORTVS IN POTESTATE LOCRENSIVM ESSENT: SOCIETAS EO IVRE STARET: ET POENVS LOCRENSEM, LOCRENSISQVE POENVM BELLO AC PACE IVVARET. Germanorum vero, Insubrium, Heluetiorum, Iapidum, nonnullorum item ex Gallia Barbarorum fœderibus exceptum fuisse Cic. pro Corn. Bal. scribit, NE QVIS EORVM A ROMANIS CIVIS RECIPERETVR. Formulam vtriusque pacis inter M. Antonium, Octauium Cæsarem & Sex. Pompeium initæ, ex Appiani lib. Bellor. ciuil. & Velleio Paterc. lib. 2. petendum signasse sat est.

Sciendum est autem, ex Liuio lib. 34. Tria fuisse Fœderum genera, quibus Reges ciuitatesq. inter se amicitias, societatesq. paciscerentur. Vnum, cum bello victis dicebantur leges. Vbi enim omnia ei qui armis plus poterat, dedita erant, quæ ex iis habere victos, quibus mulctari eos vellet, ipsius ius atque arbitrium erat. Alterum, cum pares bello, æquo fœdere in pacem atque amicitiam veniebant. Tunc enim repetebantur, reddebanturque per cōuentionem res, & si quarum turbata [illegible] erat, eas aut ex formula iuris antiqui, aut ex partis vtriusq. commodo com[illegible]one [illegible]. Tertium erat genus, cum, qui hostes numquam fuerant, ad amicitiam sociali fœdere inter se [illegible]ndam coi[illegible] neq. dic[illegible]nt, neque accipiebant le[illegible] id enim victoris & victi erat. Ex hoc genere cum rex Antiochus esset, mirari se Quintio dicebat, quod Romani æquum censerent ei leges dicere, quas Asiæ vrbium liberas & immunes, quas [illegible] endiarias esse vellent: quas intrare præsidia regia, regemq; vetarent. Cum Philippo enim hoste pacem, non cum Antiocho amico societatis fœdus ita sanciendum fuisse. Liuius lib. 9. *Theates Apuli impetrauerunt, vt fœdus daretur: neq. vt* AEQVO *tamen* FOEDERE, *sed vt in ditione populi Rom. essent.* Eius generis fœdus fuisse a Mancino cum Numantinis ictum Appianus ἐν Ἰβηρικῇ ita scribit: Καὶ μεθ᾽ ἡμέραν ἀχωρούμενον, ἐπεισχόντων αὐτῶν Νομαντίνων, καὶ πάντας ἀπολεῖν ἀπειλούντων, εἰ μὴ συνθοῖτο εἰρήνην, Συνέθετο ἐπὶ ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ Ῥωμαίοις καὶ Νομαντίνοις. Virg. lib. 11.

—ET FOEDERIS AEQVAS
DICAMVS LEGES, *sociosq. in regna vocemus.*

Eiusmodi fœdus Æneas cum Latino iungit apud eumdem lib. 12. Æneid. his verbis.

Non ego nec Teucris Italos parere iubebo,
Nec mihi regna peto: PARIBVS SED LEGIBVS AMBAE
Inuictæ gentes æterna IN FOEDERA MITTAM.

Eó certe allusisse eum non dubium est lib. 4. Æneid. cum ait,

—Si quod, NON AEQVO FOEDERE *amantes*
Cura numen habet.—

Liuius lib. 7. *Vt qui* EX AEQVO NOS IN AMICITIAM VENISSE *meminissemus.* Idem lib. [illegible] *Quod* FOEDVS AEQVVM *dedimus: quod leges nostras.* Ad Fœderum vtique formulas bellè alludit Petronius Arbiter Satyrico, his verbis: *Vtitur pœnitentiæ occasione dux Eumolpus, & castigato ante vehementissime Lica,* TABVLAS FOEDERIS SIGNAT, *quem hæc formula erat.* EX TVI ANIMI SENTENTIA, VT TV TRIPHAENA, NEQVE INIVRIAM TIBI FACTAM A GYTONE QVERARIS, NEQVE SI QVID ANTE HVNC DIEM FACTVM EST, OBIICIAS, VINDICABISVE, AVT VLLO ALIO GENERE PERSEQVENDVM CVRABIS: VT TV NIHIL IMPERABIS PVERO REPVGNANTI, NON AMPLEXVM, NON OSCVLVM, NON COITVM VENERE CONSTRICTVM, NISI PRO QVA RE PRAESENTES NVMERAVERIS DENARIOS C[illegible]M [illegible] ITA, EX TVI ANIMI SENTENTIA, VT TV EVCOLPION NEC VERBO CONTVMELIOSO INSEQVARIS, NEC VVLTV, NEQVE QVAERES

VBI NOCTE DORMIAT, AVT SI QVAESIERIS, PRO SINGVLIS INIVRIIS NVMERABIS PRAESENTES DENARIOS DVCENTOS. IN HAEC VERBA FOEDERIBVS COMPOSITIS, ARMA DEPONIMVS: ET NE RESIDVA IN ANIMIS ETIAM POST IVSIVRANDVM IRA REMANERET, PRAETERITA ABOLERI OSCVLIS PLACET.

Pactis autem pacis de his qui bello capti erant, caueri consueuisse ostendit Trip[illegible], in l. 2. ff. de captiu. & postlim. his verbis, *In pace postliminium est his qui bello capti erant: de quibus* NIHIL IN PACTIS ERAT COMPREHENSVM. Pompo[illegible]us in l. 20. eodem titulo: *Si captiuus, de quo in pace cautum fuerat*, VT REDIRET, *sua voluntate mansit*, &c.

Quandoque etiam inter hostes in breue, & in præsens tempus conueniebat, NE INVICEM SE LACESSERENT. Quod, Indutias, vocabant interprete Paulo in l. 19. §. Indutiæ, ff. de captiu. & postlim. Varro autem in libro Humanarum, qui erat de bello & pace Indutias definiebat esse, PACEM CASTRENSEM PAVCORVM DIERVM. Quam tamen de[illegible]onem Agellius libro 1. cap. 25. mordet: Indutiasque ita dictas credit, quasi tu dicas, INDE VTI IAM. Pactum enim Indutiarum ait esse eiusmodi, VT IN DIEM CERTVM NON PVGNETVR, NIHILQVE INCOMMODI DETVR: SED EX EO DIE, POSTEA VTI IAM, OMNIA BELLI IVRE AGATVR. *Quod dicitur dies certus præfinitus, pactumque fit*, VT ANTE EVM DIEM NE PVGNETVR, ATQVE IS DIES VBI VENIT, INDE VTI IAM PVGNETVR: *idcirco ex iis quibus dixi vocibus quasi per quemdam coitum & copulam, nomen Indutiarum connexum est.* Cuius notationis fides penes auctorem erit. Nos in medio rem rel[illegible]. Cæsar li. 3. De bello Ciu. Indutias a Bibulo postulatas scribit, dum a Pompeio red[illegible], neve alter alteri noceret.

Confecto bello, Exercitus nobis dimittendus est. Erant autem multa Missionum genera, quæ Vlpianus enumerat in l. 2. §. 1. ff. de his qui notant. infam. *Est enim*, ait, [illegible]STA, *quæ emeritis stipendiis, vel ante, ab Imperatore indulgetur:* & CAVSARIA, *quæ propter valetudinem laboribus militiæ soluit.* *Est* IGNOMINIOSA. IGNOMINIOSA *autem* MISSIO *totiens est, quotiens is qui mittit, addit nominatim*, IGNOMINIAE CAVSSA [illegible]E MITTERE. *Semper enim debet addere, cur miles mittatur.* Cuius rei exempl[illegible] [illegible]ut [illegible] l. milites. §. missionum. ff. de re milit[illegible]. Itemque apud Suetonium in Calig. cap. 44. I[illegible]mi[illegible]osæ plane Missionis elegans formula extat in Hircii, siue Oppii libro De bello Af[illegible]. Illic enim Cæsar ignauos petulantesque milites his verbis ab exercitu dimittit: Q[illegible] PTER C AVIENE, QVOD IN ITALIA MILITES POPVLI ROM[illegible]A REMP. INSTIGASTI, RAPINASQVE PER MVNICIPIA FECISTI, [illegible]E MIHI REIQVE PVBLICAE INVTILIS FVISTI, ET PRO MILI[illegible]S, TVAM FAMILIAM, IVMENTAQVE IN NAVES IMPOSVISTI, [illegible]AQVE OPERA, MILITIBVSQVE, TEMPORE NECESSARIO RESPVBLICA CA[illegible]T: OB EAS RES IGNOMINIAE CAVSSA AB EXERCITV MEO TE REM[illegible]EO, HODIEQVE EX AFRICA ABESSE, ET QVANTVM PO[illegible], PRO[illegible]S IVBEO. ITEMQVE TE A. FONTEI, QVOD TRIBVNVS MILITVM [illegible]O SVS, MALVSQVE CIVIS F[illegible]ISTI, AB EXERCITV DIMITTO. T. A[illegible], M. TYRO, C. CLVSIANE, CVM ORDINES IN MEO EXERCITV BE[illegible]O NON VIRTVTE CONSEQVVTI, ITA VOS [illegible]ESSERITIS, VT NEQVE BELLO FORTES, NEQVE PACE BONI, AVT VTILES FVERITIS, ET MA[illegible] IN SEDITIONE, CONCITANDIQVE MILITIBVS ADVERSARIORVM NO[illegible]R[illegible]M IMPERATORIS, QVAM PVDORIS MODESTIAEQVE FVERITIS STVDIOS[illegible]RES, INDIGNOS VOS ESSE ARBITROR, QVI IN MEO EXERCITV ORDINES DVCATIS: MISSOSQVE FACIO, ET QVANTVM POTESTIS, ABESSE EX AFRICA IVBEO. Al[illegible]s inuenio hac in re veteres vsos his verbis, DISCEDITE QVIRITES, ATQVE ARMA DEPONITE. Apud Lucanum certe lib. 5. Cæsar ita milites dimittit,

—DISCEDITE CASTRIS,

TRADITE NOSTRA VIRIS IGNAVI SIGNA, QVIRITES.

Quod exemplum secutus fertur Imp. Alexand. Seuer. de quo Lampridius hæc narrat: *Mota seditione in castris, cum Alexander tribunal ascendisset, vinctisque omnibus ad tribunal ad[illegible], circumstantibus militibus & quibusdam armatis ita cœpit*: COMMILITONES, *si tamen [illegible]s*

nobis

vobis quæ à vestris facta sunt displicent, disciplina maiorum Rempubl. tenet: quæ si dilabitur, & nomen Romanum & imperium amittemus. neque enim sub nobis ista facienda sunt, quæ sub impura illa bestia nuper facta sunt. Milites Romani vestri socii, mei contubernales & commilitones, amant, potant, lauant, Græcorum more etiam quidam se instituunt. Hoc ego diutius feram? & non eos capitali dedam supplicio? Tumultus post hoc ortus est, atque iterum: QVI IN CONCIONE *estis, vocem in bello contra hostem, non contra Imperatorem vestrum necessariam emittite: certe campiductores vestri hanc vos docuerunt contra Sarmatas & Germanos ac Persas emittere: non contra eum qui acceptam à prouincialibus annonam, qui vestem, qui stipendia vobis attribuit. Continete igitur vocem truculentam campo ac bellis necessariam,* NE VOS HODIE OMNES VNO ORE, ATQVE VNA VOCE, QVIRITES, DIMITTAM: *& incertum, an* QVIRITES. *Non enim digni estis, qui vel Romanæ plebis sitis, si ius Romanum non agnoscitis. Et cum vehementius fremerent, ac ferro quoque minarentur:* DEPONITE, *inquit, dextras contra hostes erigendas, si fortes estis. Me enim ista non terrent. Si enim vnum hominem occideritis, non nobis deerit Respubl. non Senatus, non P. R. qui de vobis vindicet. Cum nihilominus post isti fremerent, exclamauit,* QVIRITES, DISCEDITE, ATQVE ARMA DEPONITE. Cæsarianam autem illam Missionem Appianus & Dio diuersis verbis concipiunt. Ille enim lib. 2 bellor. Ciuil. Militibus missionem postulantibus, Cæsarem nihil cunctatum respondisse ait, Ἀφίημι τῆς στρατείας. Hic vero libro 41. ita eum loquentem facit: Παύσετε μὲν διὰ τοῦτο τῆς στρατείας, ὦ τί ποτε ὑμᾶς ὀνομάσομαι. Seuerus vero apud Herodianum libro 2. Milites ita exauctorat. Κελεύω ἀποζώσαντάς τε ὑμᾶς καὶ ἀποδύσαντας, εἴ τινας περίκεισθε ἐσθῆτας στρατιωτικάς, γυμνοὺς ἀποπέμπεσθαι. Παραγγέλλω τε ὑμῖν ἀπιέναι ὡς πορρωτάτω τῆς Ῥώμης, ἀπειλῶ καὶ διόμνυμαι καὶ ἐπεύχομαι κολασθήσεσθαι κεφαλικῶς, ὃς ἂν ὑμῶν ἐντὸς ἑκατοστοῦ σημείου ἀπὸ τῆς Ῥώμης φανείη. Scipionem autem castris abegisse inutilem multitudinem dicitur, ab Appiano ἐν Λιβυκῇ, his verbis. Ἄπιτε πάντες ἐκ τοῦ στρατοπέδου σήμερον, ὅσοι μὴ στρατεύεσθε, χωρὶς τῶν ἐπιτετραμμένων ὑπ' ἐμοῦ μένειν. Commeatus vtique dandi formulam exhibet Liuius lib. 21. Annibalis ore, hoc modo ITAQVE CVM LONGINQVA AB DOMO INSTET MILITIA, INCERTVMQVE SIT, QVANDO DOMOS VESTRAS, ET QVAE CVIQVE IBI CHARA SVNT VISVRI SITIS: SI QVIS VESTRVM SVOS INVISERE VVLT, COMMEATVM DO. PRIMO VERE EDICO ADSITIS, VT DIIS BENE IVVANTIBVS, BELLVM INGENTIS GLORIAE, PRAEDAEQVE FVTVRVM INCIPIAMVS. Atq; hac Missionum Commeatusq; formula, Militares formulas missas faciemus.

BARN. BRISSONII REGII CONSISTORII CONSILIARII, AMPLISSIMIQVE SENATVS PARISIENSIS PRÆSIDIS,

DE FORMVLIS ET SOLLEMNIBVS populi Romani verbis,

LIBER V.

A SAGIS ad Togas, a Paludamentis ad Prætextas, remisso exut[illegible] per aliquot paginarum spatium Militares Formulæ indixerant iu[illegible] cedeundum est. Hoc enim libro, hærere in foro, volitare in tribuna[illegible]bus [illegible] qui, iudicia obire, decreui. Quem late olim patentem campum, exig[illegible]e finibus, non minus veterum librorum iactura, quam Consta[illegible] de[illegible]ulis & Impetrationibus actionum sublatis, constitut[illegible] circumscri[illegible]t. E[illegible]rat tamen, quantum labore efficere, ac dil[illegible]tia c[illegible] potero, vt h[illegible]e in parte otii mei ratio constet. Et quoniam omnium actionum [illegible] uendarum princi[illegible]u[illegible] a Titulo de in Ius vocando, profi[illegible] I[illegible]stini[illegible]n[illegible]s dixit, inde quoque sermo[illegible]is hui[illegible] in[illegible] facere commodum [illegible]detur. Verba autem quibus iuris sui experiundi gratia, ad Pretorem [illegible]e olim aduersarios solebant, erant h[illegible]iusmodi, IN IVS EAMVS: vel, IN IVS VEN[illegible] SEQVERE AD TRIBVNAL: vel, IN IVS AMBVLA. Prioris formulæ testes habeo locu[illegible]etissimos, Plautum & Terentium. Apud illum enim Pœnulo Act.5. Sc.4. Hanno Pœ[illegible]s,

> ITE, ait, IN IVS, *ne moramini,*
> *Antestante me atque duce.*

Eiusdemq; Comœdiæ Sc. penult. Agorastocles lenonem ita in Ius vocat, LEN[illegible], EAMVS IN IVS. Apud hunc vero, Phormione Act.5. Sc.8. Demipho Phormionem appe[illegible] I[illegible] IVS EAMVS, ait. Sed & Seneca in ἀποκολοκυντώσει Pedonem Pompeium his verbis C[illegible]d[illegible] m[illegible]n ius vocantem facit, IN IVS EAMVS[illegible] *ego t[illegible] sellas ostendam.* Martialis [illegible]b.2. Epi[illegible]

> IN IVS, *ô fallax atque infitiator,* EAMVS.

Et lib.12.

> *Sit tandem pudor, aut* EAMVS IN IVS.

Alterius Formulæ auctor mihi est Pl[illegible]ni[illegible]s in Panegy[illegible]ico: *Dicitur,* ait ille, *actori atque [illegible]curatori tuo,* IN IVS VENI, SEQVERE AD TR[illegible]BVNAL. Posterioris vero P[illegible]u[illegible] in pluribus in locis. Vt in Curculione, Act.5 Sc.[illegible] Phædr.

> *Qui scias mercari furtiuas atque ingenuas virgines,*
> AMBVLA [illegible]N IVS.

Et pa[illegible]ost,

> *Ergo* AMBVLA IN IVS.

Et in P[illegible]sa Act 4 S[illegible] vlt.

> *Age,* AMBVLA IN IVS *Leno.* D. *quid* ME IN IVS VOCA[illegible]?

Et paullo post,

Sen

Sum surdus, AMBVLA, SEQVERE HAC.

Idem Rudente Act.3.Sc.vlt.

Ego hunc scelestum in Ius rapiam exsulem:
AGE, AMBVLA IN IVS.

Et mox,

In Iure causam dicito: hic, verbum sat est.
SEQVERE. LA. *Obsecro te, subueni, mi Charmides,*
Rapior obtorto collo.

Similiter apud Terentium Phormio. Act.5.Sc.8. Demipho Phormioni, IN IVS AMBVLA. Interdum etiam Plautus eamdem Formulam concipit in hunc modum, IN IVS VOCO. Veluti Pœnulo Act.5.Sc.4.

Moramini, IN IVS VOCO.
Nisi honestius est prehendi.

Rursus eiusdem Comœd. Sc. penult.

Leno, IN IVS TE VOCO.

Idem Asinar. Act.2.Sc.4.

IN IVS VOCO TE.

Et Persa Act.4.Sc.vlt.

Sed ego IN IVS VOCO.

Quod si vocati in ius, protinus & illico non sequerentur, sed frustrarentur & morarentur, pedemve struerent, testimonium iis qui præsto aderant, denuntiabatur, his verbis, LICET ANTESTARI? quæ hoc significabant, Licetne vobis testibus ad hanc rem vti? Illi vbi, LICET, respondissent, annuissentve, aurem in qua memoriæ sedem veteres locabant, porrigebant, qua molliter tacta, atque apprehensa, monebantur rei gestæ memores esse. Quo facto, manu iniecta aduersarius, nisi satisdaret, in ius rapi, obtortoque collo ad Prætoris tribunal trahi poterat. Hunc morem omnium apertissime Horatius expressit lib.1. Sermonum,

—Casu venit obuius illi
Aduersarius: &, QVO TV, ait, TVRPISSIME? *magna*
Exclamat voce: &, LICET ANTESTARI? *Ego vero*
Oppono auriculam: RAPIT IN IVS, *clamor vtrimque.*

Plaut. Curculio Act.5.Sc.2.

Ph. AMBVLA IN IVS. *M. non eo.* Ph. LICET ANTESTARI? M. *Non licet.*
Ph. *Iupiter te male disperdat milee: Intestatus viuito.*
C. *At ego, quem* LICET. Ph. *tu accede huc, Curculio*: M. *seruum* ANTESTARI?
C. *Vide.*
Hem, vt scias me liberum esse. M. *Ergo* AMBVLA IN IVS. *Hem tibi.*
C. O CIVES, CIVES. M. *Quid clamas?* Ph. *Quid istum tibi tactio est?*
M. *Quia mihi libitum est.*

Qui Plauti locus vulgo personarum serie permixta ac confusa, mire perturbatus est.

Vadimoniorum etiam, quæ iudicio sistendi caussa fiebant, certam fuisse ac sollemnem conceptionem, Cicero Epistol 14 libr.2 Epistol. ad Q. Fratrem ostendit. *Trebatium, inquiens, quod ad se miserim, persalse & humaniter etiam mihi gratias agit. Negat enim in tanta multitudine eorum qui vna essent, quemquam fuisse,* QVI VADIMONIVM CONCIPERE POSSET. Satisdabat vtique reus se in Ius venturum, fideiussoresque dabat, qui cum certo die IVDICIO SISTI, aut QVANTI EA RES ESSET promitterent. Cicero pro Quintio: *Ita disceditur, vt* IDIBVS SEPTEMBRIS P. QVINTIVM SISTI ALPHENVS PROMITTERET. *Venit Romam Quintius:* VADIMONIVM SISTIT. Idem ex Titulis, Qui satisd. cogan. & Si quis cautionib. Iudic. sisten. cau. fac. in Pandectis perspicue apparet. Acro ad illum Horatii versum lib.1. Sermo. Sat 1.

Ille datis vadibus qui rure extractus in vrbem,

Vadibus, ait, sponsoribus a vadimonio, quod promittit is qui ad iudicium vocatur, CERTO DIE ADFVTVRVM. *Vades ideo dicti, quod qui eos dederit, vadendi, id est, discedendi habet potestatem.*

Ex Vadimoniorum plane sollemnibus verbis hæc erant, IN DIEM TERTIVM, SIVE PERENDINVM: quorum Cicero pro Muræna meminit, quo loci addubitasse Prudentes scribit, DIEM TERTIVM, an PERENDINVM dici oporteret. Ea verba notis hisce scribi

solita I. D. T. S. P. Valerius Probus tradit. Asconius in 3. in Verrem: COMPERENDINATIO *est ab vtrisq; litigatoribus inuicem sibi denuntiatio* IN PERENDINVM DIEM. *Namque cum in rem aliquam agerent litigatores, & pœna se sacramenti peterent*, POSCEBANT IV[illegible]EM: QVI DABATVR *post trigesimum diem, quo dato, deinde inter se* IN PERENDINVM DIEM, VT AD IVDICIVM VENIRENT, DENVNTIABANT, *quo cum esset ventum antequam caussa ageretur, quasi per indicem rem exponebant, quod ipsum dicebatur*, CAVSAE CONIECTIO *quasi causæ suæ in breue coactio*. Sacerdotes certe populi Romani tunc cum in DIEM TERTIVM dicere vellent, DIE PERENDINI dixisse Agell. libr. 10 cap. 24. auctor est. Illa porro verb[illegible] de q[illegible]bus inter iurisconsultos non conuenisse Cicer. ait, ad vadimonia pertinuisse, eoque referenda esse, docet Agellius lib. 7. Noct. Attic. cap. 1. de Scipione Africano oppidum quoddam obsidente agens. *Et quodam die tum in castris sedens dicebat, atque ex eo loco in oppidum pr[illegible]cul[illegible]atur. Tum e militibus qui in iure apud eum stabant, interrogauit quispiam ex more*, IN Q[illegible]EM DIEM LOCVMQVE VADIMONIVM PROM[illegible]TTI *iuberet*. Et S[illegible]ipio *manum ad ipsam o[illegible]pidi quod o[illegible]sidebatur arcem protendens*, PERENDIE, *inquit*, SE SISTANT ILLO LOCO. Priscis quidem temporibus, Actorem denuntiasse aduersario, vt Iudicio certa & stata die adesset, Theoph[illegible] tradit in § Appellamus, Instit. de actionib. vbi & Iustinianus in personam actiones inde CONDICTI[illegible]RVM nomen inuenisse scribit, quod CONDICERE prisca lingua denu[illegible]re si[illegible]bat. CO[illegible]DICTIONEM etiam Paulus in Festi Pomp. Epitome, in diem certum eius rei q[illegible]æ [illegible]tur, denuntiationem, interpretatur. Hinc & STATVS CONDICTVS DIES [illegible]VM [illegible], apud Plaut. Curculio. Act. 1. Sc. 1. Agell. lib. 1[illegible] cap. 3. Verum vetustas Denuntiationum amb[illegible]es sustulere Impp. Arcad. Honor. & Theodos. constitutione ad Æmilianum Pf. v. q[illegible] pon[illegible] si q[illegible]is debiti, sub Tit. de denuntiatio. vel edit. rescrip. in Cod. Theod.

Reus plane qui vadimonium prom[illegible]e[illegible]t, [illegible]udicio adesse sese, citatus r[illegible]spond[illegible]is ferme verbis, ECCE SISTO ME. Indicat Plautus Curculio. Act. 1. Sc. 3. cum ait,

Vbi tu es qui me conuadatus veneriis vadimoniis?
Vbi tu es qui me libello venerio citasti?
SISTO EGO TIBI ME, *& mihi contra itidem* VT SISTAS.
Suadeo.

Cui Phædromus respondet.

ASSVM: *nam si absim, haud recusem, quin mihi male sit, mel meum.*

* Iam vbi in Ius ventum [illegible], interdum a Prætore Aduocati petebantur, quos se petent[illegible]bus daturum Edicto poll[illegible] [illegible]. ff. de postul[illegible]n. Cicer. ad Trebat. Epist. 1. lib. [illegible] Fam[illegible] *omnibus, vn[illegible] [illegible] d[illegible] erim, vt a singulis interregibus* BINAS ADVO[illegible]A[illegible]NES *postulent* [illegible] *videor tuis ciuile didicisse* [illegible]eneca in Procœ[illegible]o [illegible]br. 3. Con[illegible]ue[illegible]. *Tanta illi perturbatio fuit*, VT ADVOCATIONEM PETERET. Idem in ἀποκολοκυντώσει *Tandem procedit Petronius vetus conuictor eius*, & POSTVLAT ADVOCATIONEM. [illegible] De ira. *Deinde* ADVOCATIONEM *etiam sibi* PETIT, *vt excutiendæ veritati spatium habeat*. Et lib. [illegible] *Si in hoc erit* PETITA ADVOCAT[illegible] *iudicium apparebit esse, non iram*. De aduoc[illegible]to autem a Prætore dato lepidum Siculi cu[illegible]usd[illegible]m responsum a Cicer. lib. 2. De Orato. refertur. [illegible]am cum ei Sci[illegible]io Pr[illegible]or pat[illegible]onum [illegible] d[illegible]d[illegible]t hospit[illegible]m suum, homi[illegible]em no[illegible]lem, sed admodum stult[illegible]m, Q[illegible]ÆSO, inquit ille, PRAETOR, *aduersario meo* DA ISTVM PATRONVM. D[illegible]de *mihi neminem dederis.*

Postulabant [illegible] etiam [illegible] Prætore Iudices, qui de ea re qua de agebatur, cognoscerent. Videntur autem id desid[illegible] [illegible]erba fuisse hæc, PRAETOR, IVD[illegible]EM ARB[illegible]E PO[illegible]TVLO VTI DES. Quæ [illegible]ularibus hisce literis, P. I. A. V. P. V. D. Val[illegible] restatur. Vnde Cic. Occasio[illegible] mal[illegible]dicti, seu ioci arripuit in Orat. pro Muræna. *Iam [illegible]*, inquiens, *mihi quidem mirum videri solet. tot homines tam ingeniosos per tot annos etiam [illegible] statuere non potuisse, vtrum* [illegible]IEM TERTIVM, *an* PERENDINVM, IVDICEM AN ARBITRVM, REM AN LIT[illegible]M, *dici oporteret*. Nam & in acti[illegible]n[illegible]bus disiunctiue dictum, QVAM REM SIVE LITEM. Varr. lib. 6. [illegible] comprobat his verbis. [illegible] *controuersia, ea vocabatur* LIS. *Id[illegible]o in act[illegible]onibus videmus dici* [illegible]AM REM SIVE LI[illegible]E RE OPORTET. Et ita in f[illegible] [illegible]lationis seu Consultationis de bello apud Li[illegible] [illegible]RVM RE[illegible]VM, LITIVM, [illegible]A[illegible]SAR[illegible]M, &c. In Iudice vero col[illegible]ocando, ad[illegible] [illegible] [illegible]tum, SI ALI[illegible]M PROCAS [illegible]VM PROCAS, hoc [illegible] po[illegible]is, F[illegible] Po[illegible] *Procum* [illegible] Ser[illegible] [illegible] versu lib. 1. Æneid. *Penitusq; procacibus* [illegible] *propriè petax est. nam* PROCARE, *est petere, vnde proci petitores vocantur.*

P[illegible]o,

Porro, quandoque contentione aliqua orta, iurgiove moto, Iudicem aduersario Ferre se dicebat is qui ad iudicium prouocabat. Sic apud Liuium lib. 8. Q. Fabius aduersus Papyrii Cursoris seueritatem ad populum prouocans, *Eumq; tibi, ait, Exercitus, Senatusq; iudicium fugienti* IVDICEM FERO, *qui certe vnus plus quam tua Dictatura pollet.* Idem libr. 3. *Proinde, vt ille iterum ac sapius prouocet, sic se iterum ac sapius* IVDICEM ILLI FERRE. Et libr. 9. *Quem tibi tuarum irarum, quem meorum suppliciorum* IVDICEM FERAM? Cicero lib. 2. De Oratore: *Vt Sergius ille Galba* CVM IVDICES *L. Scribonio Tribuno pleb.* FERRET *familiares suos.* Et alio eiusdem libri loco, M. Flaccum multis probris Scipioni obiectis ei P. Mucium Iudicem tulisse refert. Quinetiam interdum in Iudicem litigatores consentiebant, ex eorumque conuentione is Iudex Addicebatur, vt apparet ex l. 80. ff. de iudic. Valer. Max. lib. 2. cap. 8. *Itaq; Iudex* INTER EOS CONVENIT *Atilius Calatinus.*

Plane qui iudicem aliquem reiiciebant, eos sollemnibus verbis illum sibi iniquum, eierasse puto. Nec me leuis coniectura ad id credendum impellit. Hoc enim recte colligi mihi videtur ex his Ciceronis libr. 2. De Orato. verbis: *Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui T. Gracchum perculit. Cum ei Flaccus multis probris obiectis P. Mutium* IVDICEM TVLISSET, EIERO, *inquit,* INIQVVS EST. Idem lib. 5. in Verrem: *Scandilius* POSTVLARE *de conuentu* RECVPERATORES. *Tum iste negat se de existimatione sua cuiquam, nisi suis commissurum. Negotiatores putant esse turpe* ID FORVM SIBI INIQVVM EIERARE, *vbi negotientur. Prator prouinciam totam,* SIBI INIQVAM EIVRAT. Idem Philipp. 12. *Itaque vt alacres & lati, spe pacis oblata, inter se impii ciues, quasi vicissent, gratulabantur, sic* ME INIQVVM EIERABANT, *& de me querebantur.* Eum siquidem apud quem odio, aut gratia altera pars præualeret, quique litigatori quaqua ratione infensus esset, perturbationisve alicuius, quæ eum a recte iudicando auerteret, suspicione laboraret, iniquum iudicem habitum, vulgatum est.

Aliam reiiciendi Iudicis formulam porrigit Plin. in Panegyr. *Licet*, ait ille, REIICERE: *licet exclamare,* HVNC NOLO: TIMIDVS EST, *& bona seculi parum intelligit.* ILLVM NOLO, QVIA CAESAREM FORTITER AMAT. Et paullo post: *Liberum est disceptanti dicere,* NOLO EVM ELIGERE.

Ceterum plerumque sacramento litigatores inter se contendebant, vt ex Varrone, Cicerone, & Festo Pomp. pridem patefactum est. Qua in re videntur recepta fuisse verba hæc, QVANDO NEGAS, TE SACRAMENTO QVINGENARIO PROVOCO. Quæ in numerum notarum iuris Valer. Prob. retulit. Apud eumdem de eodem sacramento hæ notæ conspiciuntur, Q. N. S. Q. id est, vt ille interpretatur, QVANDO NEGAT, SACRAMENTO QVAERITO. Quam fuisse Prætoris pronuntiationem quidam existimant.

Sponsionibus etiam se inuicem qui contendebant prouocare consueuerant, siue actionibus, siue interdictis experiri essent. Eas particula hac, NI, conceptas fuisse testimoniis multis confirmabo. Cicero lib. 5 in Verr. *P. Rubrius Q. Apronium sponsione lacessiuit,* NI APRONIVS DICTITARET TE SIBI IN DECVMIS ESSE SOCIVM. Et postea: *Sponsio est,* NI TE APRONIVS IN DECVMIS SOCIVM ESSE DICAT. Idem Orat. 7. in eumdem Verr. *Cogere eu cœpit, cum ageret nemo, nemo postularet, HS. duobus millibus sponsionem facere cum lictore suo,* NI FVRTIS QVAESTVM FACERET. Idem pro Cæcina: *Facta est sponsio,* NI CAECINNA RESTITVTVS EX EDICTO PRAETORIS ESSET. Et alio eiusdem Orationis loco *Optime sponsionem facere possent,* NI ADVERSVS INTERDICTVM PRAETORIS VIS FACTA ESSET. Idem in Pis. *Cum ego eum Cælimontana introisse dixissem, sponsione,* NI ESQVILINA INTROISSET, *homo promptus lacessiuit.* Item lib. 3. Offic. *Fimbriam, audiebam de patre nostro puer, Iudicem Mario Luctatio fuisse, equiti Rom. sane honesto, is cum is sponsionem fecisset,* NI VIR BONVS ESSET. Et Epist. 21. lib. 7. Familiar. ad Trebat. *Cum ei dicerem, tibi videri, sponsionem illam nos sine periculo facere posse,* NI BONORVM TVRPILIAE POSSESSIONEM Q. CAEPIO PRAETOR EX EDICTO SVO MIHI DEDIT. Quo fit vt existimem, apud Ciceronem pro Quintio legendum: *Iubet P. Quintium sponsionem cum Sex. Naeuio facere,* NI BONA SVA EX EDICTO P. BVRRIENI PRAETORIS DIES XXX. POSSESSA ESSENT. Ascon. in 3. contra Verr. *Sponsione ipse prouocatur ab aduersario, certa pecunia, aut astimationis, quam amittat,* NI EIVS SIT HEREDITAS DE QVA CONTENDIT. Agellius lib. 14. cap 2. Noct. Attic. hæc ex Catonis Oratione quam is pro L. Turio, contra Cn. Gellium dixit, verba citat: *Nunc si sponsionem fecisset Gellius cum Titio,* NI VIR MELIOR ESSET GELLIVS, QVAM TITIVS, *nemo opinor tam insanus esset, qui iudicaret meliorem esse Gellium quam Titium.*

Stipulationes in ea re vltro citroque intercessisse, ac STIPVLATVM vnum, RESTIPVLA-

TVM vero alterum docet Valerius Maximus lib. 2. cap. 8. L. Lutarii Cos. & Valerii Prætoris contentionem de Triumpho narrans: *Pertinacique, ait, progressa contentione, Valerius sponsione Lutatium prouocauit*, NI SVO DVCTV CLASSIS PVNICA ESSET OPPRESSA. *Nec dubitauit* RESTIPVLARI *Lutatius*. Hanc tamen Sponsionum formulam per voculam, QVOD, bis extulit idem Valer. Max. Veluti lib. 6. cap. 1. *Sed sponsionem se facere paratum diceret*, QVOD ADOLESCENS ILLE PALAM ATQVE APERTE CORPORE QVAESTVM FACTITASSET. Similiter lib. 7. cap. 2. *Iudex addictus de sponsione quam is cum aduersario*, QVOD VIR BONVS ESSET, *fecerat*.

In iudice quoque ferendo eamdem particulam, NI, adhibitam Liuius libr. 3. ostendit, cum ait: *Proinde, vt ille iterum, ac sæpius prouocet, sese iterum ac sæpius* IVDICEM ILLI FERRE, NI VINDICIAS AB LIBERTATE IN SERVITVTEM DEDERIT. Idem eod. lib. NI ITA ESSET, *multi priuatim* FEREBANT *Volscio* IVDICEM. Plaut. Ruden. Act. 5. Sc. vlt.

Cedo qui cum habeam iudicem,
NI DOLO MALO INSTIPVLATVS SIS, NIVE ETIAM DVM SIEM
QVINQVE ET VIGINTI NATVS ANNOS.

Postulabantur autem a Prætore iudicia. Cicer. 3. in Verr. *in eum* IVDICIVM *de professione iugerum* POSTVLABATVR. Idem lib. 2. Epist. ad Attic. *Et cum esset damnatus, erat* IVDICIVM POSTVLATVRVS. Iulianus in l. minor, ff. de euictionib. *Seius* POSTVLABAT APVD PRAETOREM, VTILEM SIBI DE EVICTIONE STIPVLATIONEM IN TITIVM DARI. Paul. in l. si quis cum, ff. comm. diuid. *Pomponius scripsit posse iudicem posse a quolibet sociorum*.

Præterea postulatum a Prætore, VT AB[illegible]ENTIS, vel, QVI IVDICIO NON [illegible]TISSET, BONA EX EDICTO POSSIDERE LIC[illegible]T, Cicero in Orat. pro Qu[illegible]cet. Idem lib. 3. in Verrem: *Insimulant hominem fraudandi causa discessisse*: POSTVLANT VT BONA POSSIDERE LICEAT.

Iam quibus verbis Prætores Aduocati compellarent, ex Agellii vno & item altero [illegible] liquebit. Sic enim lib. 15. cap. 5. *Quapropter vrbanissime respondisse Prætorem, non indoctum [illegible] barbatulo cuidam ex aduocatorum turba, Sulpitius Apollinaris in quadam Epistola scriptum re[illegible]quit. Nam cum ille*, inquit, *Rabula audaculus ita postulasset, verbaque ita fecisset*: [illegible]A, VIR CLARISSIME, NEGOTIA, DE QVIBVS TE CO[illegible]NITVRVM ESSE H[illegible] [illegible]STI, DILIGENTIA ET VELOCITATE TVA, PROFLIGATA SVNT. *Vnum id [illegible]ctum est*, DE QVO ROGO, AVDIA[illegible]. *Tum Prætor satis ridicul[illegible]*: AN ILLA N[illegible]IA [illegible] Q[illegible]BVS IAM COGNOVISSE ME [illegible]CIS, PRO[illegible]ATA SVNT, EQVIDEM [illegible] HOC AVTEM NE[illegible]OTIVM QVOD IN TE IN[illegible]ID[illegible]T, PRO[illegible] V[illegible]DVBIO, SI[illegible] ID AVDIA[illegible], SIVE NON AVDIAM, PR[illegible]A[illegible]VM E[illegible]T. Idem Ag[illegible] [illegible] 2. cap. 22. verba Va[illegible] Sa[illegible] refert hæc: *Memini ego Prætoris docti hominis Tribunali me forte ass[illegible]ere, atque i[illegible] aduocatum non incelebrem sic postulare, vt quam causam diceret, remque quæ agebatur, [illegible]non a[illegible]eret. Tunc Prætorem, cuius res erat, dixisse*, ADVOCATVM EVM NON HABERE *& cum i[illegible]a verba faciebat, reclamasset*: EGO ILLI, VIR CLARISSIME, SV[illegible]R[illegible]VM [illegible] *Prætorem festiuiter*, TV PLANE SVPERES, NON ADES. Marcellus in l. [illegible]roxime [illegible] in testam. delent. Viuium Zenonem aduocatum apud Imp. Antoni[illegible] [illegible]xc[illegible] quadam testamentaria, dixisse refert, ROGO, DOMINE IMPERATOR, AV[illegible]IA[illegible] ME [illegible]A TIENT[illegible]R.

In formulis autem iudiciorum d[illegible]ndorum princi[illegible]em locum tenuisse verba hæc, SI PARET, non est ignotum: id quod Cicero Oratio. pro Rosc. Comœdo apertissi[illegible] d[illegible]. Idem in Diuinatione: *Vt hoc Quæstori Cæcilio, viro optimo & homini æquissimo, nun[illegible] [illegible] vocari ad s[illegible]onidem iubet. Iudicium dat statim*, SI [illegible]RERET EAM [illegible]E E[illegible] SVA V[illegible]RIS ESSE, DIXISSE. Idem lib. 3. in Verrem: *Dabat iste iudicium*, SI PARERET, IVGERA EIVS [illegible] [illegible]N[illegible] E[illegible] PL[illegible]RA, QVAM CO[illegible]ONVS PROFESSVS [illegible]ET, [illegible]n vti *damnaretur*. Et [illegible]dem Orationis loco: *Quærebant quæ in verba Recuperatores dare[illegible] [illegible]bat*, SI PAR[illegible]RET ADVERSVS E[illegible] ICTVM [illegible] F[illegible] P[illegible] [illegible]ARRET [illegible] *in formulis, debuit & [illegible]roducta priore [illegible] & r[illegible]o, R, [illegible]ribi vt fieret*, PARE[illegible] *quod cl[illegible] inueniatur [illegible] com[illegible]aret. appa[illegible]t* Petron. Arbiter [illegible]co,

Iurisconsul[illegible]us PARE[illegible], N[illegible] PARET, *habeto*.
Atque esto qui[illegible]quid Seruius & Labeo.

Hæ[illegible] [illegible]mi la a[illegible] o[illegible]lo in § æqu[illegible] Inst. de actio[illegible] & §. ut[illegible]res, Inst. [illegible]ut. [illegible] h[illegible] ge[illegible] [illegible] agere [illegible]. Consta[illegible]nu. Hermen[illegible] lib. [illegible]. Epit. 2. Græce red[illegible] [illegible]s verbis, E[illegible]

A[illegible]TIO

ACTIONES CERTÆ in personam liquet mihi affirmare datas hac formula, SI PARET TITIVM MAEVIO DARE FACERE OPORTERE, SEMPRONIVS IVDEX ESTO. Quæ postrema duo verba notis hisce scripta I. E. ex Valerio Probo & Isidoro libr. Etymologiarum constat. Totius vero huius formulæ vel vnus idoneus testis esset Cicero pro Rosc. Comœdo his verbis: *Eius rei ipsa verba formulæ testimonio sunt: Quid est in iudicio? directum, asperum, simplex,* SI PARET HS. IϽϽϽ. DARI OPORTERE. Et paullo post: *Quaero abs te, quid ita de hac pecunia, de his ipsis* HS. IϽϽϽ, *de tuarum tabularum fide, compromissum feceris, arbitrum sumpseris,* QVANTVM AEQVIVS MELIVS SIT DARI, REPROMITTI, SI PARERET. Hanc etiam actionum in personam formulam Iustinianus quattuor locis perspicue comprobat. Vnus est in §. is quoque qui non debitum, Institut. quibus mod. re contrah. oblig. *Nam perinde, ait, ab eo condici potest,* SI PARET EVM DARE, FACERE, OPORTERE, *ac si mutuum accepisset.* Alter est in §. sic itaque discretis, Institut. de actionib. *Certum est non posse actorem suam rem ita ab aliquo petere,* SI PARET EVM DARE OPORTERE. Tertius est in §. præterea, Institut. de perpet. & temporalibus actionib. *Qua de causa efficax est aduersus eum actio, qua actor intendit,* SI PARET EVM DARE OPORTERE. Quartus est in §. præterea Institut. de exceptionib. Theophil. in §. tutores, Institut. de his per quos agere poss. Ὁ ἐξκουσάτωρ εἰ μὲν ἄκτωρ ἐστὶν, οὕτως εἰωθε λέγειν, Εἰ φαίνεται τὸν αὐτὸν δικαστὴν Χρῆμας Δοῦναι Τιτίῳ, ᾧ εἰμὶ ἐξκουσάτωρ, καταδίκασον αὐτὸν, ὦ δικαστά. Et mox, Εἰ δέ τις ἐνάγεται ὡς ἐξκουσάτωρ, ὁ κατ᾽ αὐτοῦ ὀφείλει λέγειν, Εἰ φαίνεται Δοῦναι χελιῶνας Σεῖον δέκα νομισμάτων, καταδίκασον Πέτρον τὸν αὐτοῦ ἐξκουσάτορα εἰς δέκα νομίσματα.

Sane eos qui condicebant, seu in personam agebant, intendere solitos, DARI SIBI OPORTERE, Iurisconsultorum iudicio, plurimis in locis planum fit. Scæuola in l. si duo, ff. de solutionibus. *Quod si* INTENDAT DARI SIBI OPORTERE, *vel ideo* DARI OPORTET ESSE, *quod heres exstitit.* Modestin. in l. liber homo, ff. de verb. oblig. *Liber homo in stipulatum deduci non potest. & quia nec* DARI OPORTERE INTENDI, *nec eius æstimatio præstari potest.* Paulus in l. si vnus, ff. de seruit. rust. præd. *Sed si omnes stipulentur, siue communis seruus, singuli ex sociis sibi,* DARI OPORTERE, *petere possunt.* Iulianus in l. non quocumque, §. 1 ff. de leg. 1. *recte ex testamento petam,* EAM MIHI DARE OPORTERE. Vlpianus in l. 11. §. idem Iulianus, ff. quod certo loco. *An is qui Ephesi sibi, aut Titio, dari stipulatus est, si alibi Titio soluatur, nihilominus possit* INTENDERE, SIBI DARI OPORTERE. Et in l. si quis a me, ff. de actionib. emp. *Pomponius posse dici ait, venditorem* SIBI DARI OPORTERE QVOD PLVS EST, PETERE. Et in l. si ad libertatem, ff. de noxalib. actionib. *Si is qui pro seruo moritur ignorans eum decessisse, noxale iudicium acceperit, absolui debet, quia desiit verum esse, propter eum* DARI OPORTERE. Itemque in l. vbi autem. §. quid ludd. ff. de verborum obligat. l. vlt. §. vlt. ff. si cert. pet. l. non quocumque, §. si ... de leg. ... l. cum seruus ff. de condict. cau. do. §. qui igitur. §. appellamus, & §. si minus, Institut. de actionib. Iustinianus in Titul. de exceptionib. *Si metu coactus, aut dolo inductus, aut errore lapsus stipulanti Titio promisisti, quod non debueris promittere, palam est iure ciuili te obligatum esse & actio, qua* INTENDITVR DARI OPORTERE, *efficax est.* Idem in §. plus autem ... de actionib. *... is qui ita stipulatus fuerit, Ephesi dare spondes? Romæ* INTENDAT DARI SIBI OPORTERE. Denique Valerius Probus in iuris notis numerat has A. T. M. D. O, id est, AIO TE MIHI DARE OPORTERE. quibus procul dubio verbis actorum in huiusmodi actionibus intentio concipiebatur. Hanc autem DARI OPORTERE, formulam, ad condictiones solas pertinuisse: ab actionibus vero in rem alienam fuisse, auctor est Iustinian in §. sic itaque discretis. Institutionib. de actionib. Nemo enim rem suam DARI SIBI OPORTERE intendebat, nisi si aduersus furem condictione furtiua experiretur.

Enimuero quod obligatione aliqua, quo ex fonte in personam actiones manasse nemo nescit, debebatur his plerumque generalibus verbis signabatur, QVOD TE MIHI DARE, FACERE OPORTET. ... l. emptor, & ... hominem & l. ... ff. de Nouationib. ... colono ff. de verborum obligationib. ... quod te, ff. si cert. pet. ... cum rem, ff. re... eos qui quæ ... ab aliis debebantur, ... nr, docet l. si ita ... 2 l. cum ita, & l. si ei, ff. de liberat. leg. Sic ... DARE FACERE OPORTERE, §. ... de actionib. Cicer lib. 3 Offic. Valer Max. libr. 8. Et DARI FIERI, l. duo societatem ... §. Callimachus. ff. de verb. oblig. Atque huc pertinent, l. faciendi & l. facere oportere. ff. de verb. significat.

Eadem quoque verborum formula concipi solebat iusiurandum, quod creditores debitoribus deferentibus præstabant. Paulus in l. eum qui, §. 1. ff. de iureiurando: *Si iurauero te* STICHVM MIHI DARE OPORTERE. Quæ item formula exstat in l. non solum, §. 1. ff. de procuratoribus. l. vlt. ff. quar. rer. act. l. vlt. ff. de exceptionibus, l. nam posteaquam, §. sed si quis. ff. de iureiurando. l. sed & si restituat. §. ex quibus. ff. de iudic. Sic in l. nam posteaquam, in principio, ff. eodem tit. *An hoc solum quæritur, an iurauerit*, DARI SIBI OPORTERE. & §. 1. eiusdem l. *Si is qui temporaria actione mihi obligatus erat, detulerit iusiurandum, vt iurem eum* DARE OPORTERE. & §. præterea: *Si fraudator detulerit iusiurandum creditori, vt iuraret* DECEM SIBI DARI OPORTERE. & §. iusiurandum. *Si datus ad petendum procurator iurauerit* DARI MIHI OPORTERE. Atque vt actor reo deferente iurabat DARI SIBI OPORTERE; sic & reus, DARI SIBI NON OPORTERE. l. si duo, § vlt. D de iureiurando. *Si quis iurauerit in re pecuniaria per Genium Principis* DARE SE NON OPORTERE. In l. quoties, ff. eodem. *Veluti de pecunia credita cum iurat actor*, SIBI DARI OPORTERE: *vel reus* SE DARE NON OPORTERE. & l. Si seruus, ff. eod. *Si seruus iurauerit dominum* DARE NON OPORTERE. l. qui iurasse, §. si pater filium, ff. eod. *Si pater filium* DARE NON OPORTERE *iurauerit*. & l. vlt. in princ. *Creditore qui de mutua pecunia contra pupillum contendebat, iusiurandum deferente pupillus iurauit*, SE DARE NON OPORTERE. & §. si fideiussor, *Si fideiussor iurauerit* SE NON DARE OPORTERE. & §. vltimo. *Si defensor absentis vel præsentis iurauerit eum quem defendit* DARE NON OPORTERE. In l. in duobus, §. igitur, ff. eod. tit. *Si cum ex stipulatu iudicatum solui conueniretur, iurauit* SE DARE NON OPORTERE. Et §. vlt. *Si forte reus extra iudicium actore deferente iurauerit* SE DARE NON OPORTERE. Et in l. quod si deferente, ff. quib. mod. pign. *Si deferente creditore iurauit debitor* SE DARE NON OPORTERE, *pignus liberatur*. Hermogen. in l. vlt. ff. de exceptionib. *Fi... familias exceptionem patri quærit, si eum* DARE NON OPORTERE IVRAVERIT. Simili modo, Confessiones ab his qui personali actione conueniebantur, conceptas ostendit, l. certum, § 1. ff. de confess. *Si quis incertum confiteatur, vel corpus* SIT CONFESSVS, STICHVM, VEL FVNDVM DARE SE OPORTERE.

Verbum autem hoc, OPORTERE, non ad facultatem Iudicis pertinebat, qui poterat vel pluris, vel minoris, condemnare: sed ad veritatem referebatur, quemadmodum Paulus [illegible] ad [illegible] in l. verbum oportere, ff. de verb. signific. Item, QVI SIBI DARE FACERE OPORTERE, intendebat, satis habebat quoduis eorum probare, ait l. sæpe, ff. eod. tit. Plane qu[illegible] ar[illegible] tu[illegible] aurum depositum petebat, speciem & pondus complecti debebat, auctore Vlp. in l. 1 §. si qui[illegible] argentum, ff. depositi. SCYPHVM forte vel LANCEM, vel PATERAM dicendo, & MATERIAM ET PONDVS addendo. Sed & si purpura esset infecta, vel lana, PONDVS SIMILITER ADIICIENDVM: saluo eo, vt si de quantitate ponderis incertum esset, iuranti succurreretur. Item, Si cista signata deposita esset, Trebatio placebat cistam repetendam, non singularum rerum depositi agendum.

Ceterum Formulis Prætoriis interdum latissima potestas arbitro, ex æquo & bono statuendi quid alterum alteri præstare oporteret, concedebatur. Id fiebat, additis atque insertis verbis, EX FIDE BONA. Cicero 3. Officior. *Atque iste dolus malus legibus erat vindicatus, vt tutela 12. Tabb. & circumscriptio adolescentium lege Lætoria: & sine lege in quibus additur*, EX FIDE BONA. Idem eod. lib. *Arbitrum illum adegit*, QVIDQVID SIBI DARE FACERE OPORTERET, EX FIDE BONA. Et paullo post: *Q. quidem Scæuola Pont. Max. summam vim esse dicebat in omnibus iis arbitriis, in quibus adderetur*, EX FIDE BONA. Idem Topicis: *In omnibus igitur iis Iudiciis, in quibus*, EX FIDE BONA *est additum, plurimus eorum* [illegible] *est*. Valer. Max. lib. 8. cap. 2. *Calpurnius domum demoliri coactus, M. Porcium Catonem* [illegible] *luti Catonis patrem arbitrum Claudio addixit, & formulam*, QVIDQVID SIBI DARE FACERE OPORTERET EX FIDE BONA. Vlpianus in l. Qu[illegible]o, ff. loc. *In quantum illum condemnari*, EX BONA FIDE OPORTEBIT. Huc pertinet quod Vlpian. in l. 11. ff. de dolo, ait: *In factum verbis temperandam actionem dandam, vt* BONAE FIDEI *mentio fiat*.

Interdum Formulis addebatur, QVANTVM AEQVIVS MELIVS SIT DARI. Cicero pro Rosc. Com. *Quid est in arbitrio? mite, moderatum*, QVANTVM AEQVIVS MELIVS SIT DARI. Et postea: *arbitrum sumpserunt* QVANTVM AEQVIVS MELIVS SIT DARI, REPROMITTERE, SI PARERET. Et paullo post. *Quis vmquam, ad arbitros quantum petiit, tantum abstulit? Nemo*. QVANTVM *enim* AEQVIVS ESSET SIBI DARI,

DARI, PETIT. Eiusmodi verba in Arbitrio rei vxoriæ adiici moris erat. Cicer. lib. 3. Offic. *Reliquorum autem Iudiciorum hæc verba maxime excellunt*, IN ARBITRIO REI VXORIAE, MELIVS AEQVIVS. Idem Topic. *In primisque* IN ARBITRIO REI VXORIAE, *in quo est* AEQVIVS MELIVS, *parati esse debent*. Hinc illud Scæuolæ in l. penult. §. vlt. ff. soluto matrim. *Quia* NEC MELIVS NEC AEQVIVS ESSET, *quod exigere vir ab vxore non potuisset, ob id ex detrimento viri, mulierem locupletari*. Eodemque respexisse videri potest Proculus in l. si Cornelius, ff. de solutio. in qua de viri & vxoris controuersia quadam in rei vxoriæ actionem cadente, tractans, NEC MELIVS, ait, NEC AEQVIVS ESSE EXISTIMAREM *eum fundum Seia reddi*.

Aliàs vero additum, VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, ET SINE FRAVDATIONE, Cicer. Topic. tradit. Idem lib. 3. Officior. *Nam quanti verba illa?* VTI NE PROPTER TE, FIDEMVE TVAM CAPTVS, FRAVDATVSVE SIEM. *Quam illa aurea?* VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, ET SINE FRAVDATIONE. Quæ fuisse propria ac peculiaria Arbitrii Fiduciæ, idem ostendit Epist. 12. ad Trebatium lib. 7. Familiar. inquiens: *Vbi porro illa erit Formula Fiduciæ*, INTER BONOS BENE AGIER, ET SINE FRAVDATIONE?

Actionem etiam de peculio hanc habuisse adiectionem, ET SI QVID DOLO MALO DOMINI CAPTVS FRAVDATVSVE ACTOR EST, Vlpianus tradit in l. In bonæ fidei, ff. de pecul. Idem in l. 1. §. filiusfam. ff. depositi. *Si eorum nomine qui sunt in potestate, agatur, veniat in iudicium*, ET SI QVID PER EVM IN CVIVS IVRE SVNT, CAPTVS FRAVDATVSVE EST.

Intentione porro sua, Actor causam petendi complecti solebat, verbi gratia, in hunc modum, AIO TE CENTVM MIHI DARE OPORTERE, EX TESTAMENTO, vel, EX STIPVLATV. Patet hoc ex l. si is qui Stichum. ff. de obligat. & act. & l. non quocumque, §. 1. ff. de legat. lib. 1. Quintilian. lib. 4. cap. 2. *Accidit aliquando alteri, & sæpius actori causa, vel quia satis est proponere, vel quia sic magis expedit. Satis est dixisse*, CERTAM CREDITAM PECVNIAM PETO EX STIPVLATIONE: LEGATVM PETO EX TESTAMENTO. *Diuersæ partis expositio est, cur ea non debeantur.* Sed de actionibus in rem dicamus.

In his plane Prætor in hæc verba Iudicem dabat, SI PARET FVNDVM Q. D. A. P. TITII EX IVRE QVIRITIVM ESSE, NEQVE IS FVNDVS EI A MAEVIO RESTITVETVR, SEMPRONIVS IVDEX ESTO. Id ita esse Cicero 3. in Verr. iniquitatem Verrinarum formularum reprehendens, docet: *Si vero*, ait, *illud quoque accedet, vt Prætor in ea verba Iudicium det, vt, vel Octauius Balbus Iudex, homo & Iuris & officii peritissimus, non possit aliter iudicare. si eiusmodi*, LVCIVS OCTAVIVS IVDEX ESTO, SI PARET FVNDVM CAPENATEM, QVO DE AGITVR, EX IVRE QVIRITIVM SERVILII ESSE, NEQVE IS FVNDVS Q. CATVLO RESITVETVR: *non necesse erit L. Octauio Iudici cogere P. Seruilium Q. Catulo fundum restituere & condemnare eum quem non oporteat?* Arguit vero eo loci manifestam formulæ iniquitatem, quæ fundum, quem ex iure Quiritium Seruilii esse ponit, Q. Catulo restitui iubet, sic vt aliter iudicare angustissimis formulæ cancellis conclusus Iudex non posset. Hanc Formulam Theophilus in §. Æque, Instit. de Actionib. in rem, ita effert, Εἰ φαίνεται τὸν ἀγρὸν τῆς ἐμῆς εἶναι δεσποτείας. Constantin. Harmenop. lib. 1. Epit. tit. 2. Ἐνάγοντος, ait, ἐνάγων ἐφείλει ἀποδεικνύειν ἰσχυρῶς τὴν νίκην ἐκ τῶν προσόντων αὐτῷ, οἷον, Εἰ φαίνεται τὸν δὲ τὸν ἀγρὸν μὴ εἶναι τῆς τοῦ αὐτοδίκου δεσποτείας. Cuius formulæ leuiter pressa vestigia in aliquot Pandectarum capitibus cernuntur, vt in l. certum, ff. de confessis. *Sed & si vindicem* REM MEAM ESSE. & in l. velum, ff. de petitio. heredit. *Sicut Titii* HEREDITATEM NOSTRAM ESSE, INTENDERE *possumus, ita & Seii*. Et in l. licet, ff. eod. tit. *Qui vel ex asse, vel ex parte heres est*, INTENDIT *quidem* HEREDITATEM SVAM ESSE *totam, vel pro parte*. Iabolen. in l. si seruus, ff. de liber. cau. *Petere eum* TVVM ESSE *Poteris*. Et in l. 2. ff de *[illegible]* *Sine* NOSTRVM *quid* PETAMVS. Iustinianus in §. sic itaque discreti. Instit. de actionib. *quamuis sit aduersus eos etiam in rem actio, per quam* REM SVAM *quis* ESSE PETIT. Cuiusmodi etiam exstant, §. si quis agens, & §. si quis minus, Instit. de actionib. l. si seruus, ff. de liber. cau. l. quintus, §. cui legatum, ff. de auro argen. Denique Paul. in l. si in rem, ff. de rei vindicat. his verbis, *Si vestimenta* NOSTRA ESSE, *vel*, DARI OPORTERE NOBIS, PETAMVS, vtriusque tam in rem quam in personam actionis formulas expressit, non aliter atque Vlpianus in l. sed si possessori, §. 1. ff. de iureiuran. *Si iuraucro visum*

fructum alicuius rei, vel MEVM ESSE, *vel,* DARI MIHI OPORTERE. Et in l. sed & si seruus, ff. eod. *Si iurauit* REM DOMINI ESSE, *vel,* EI DARI OPORTERE. Vnde apparet in Actionibus in rem, iurasse petitorem REM SVAM ESSE. Vlpian. in l. sed & si res, §. si petenti, ff. de Publicia. *Si petenti mihi rem, iusiurandum detuleris, egoq; iurauero,* REM MEAM ESSE. Idem in l. Nam posteaquam, §. vlt. ff. de iureiur. *Si petitor iurauit possessore deferente,* REM SVAM ESSE. Et l. si duo, §. 1. ff. eod. *Eum qui iurauit* FVNDVM SVVM ESSE. Contrà, si possessoria quo res vindicabatur, iusiurandum deferebatur, is REM SVAM ESSE, vel, PETITORIS NON ESSE, iurabat l. sed si possessori, ff. de iureiur. & l. sed & si res, §. si petenti, ff. de Public. Et l. & non tantum, §. veniunt, ff. de heredit. petit. l. pupillus, §. vlt. ff. de verbor. signific. §. æque Instit. de actionib.

Plane, qui seruum vindicabat, iniecta manu, dicebat, HIC MEVS EST. Ouid. Eleg. 4. lib. 1. Amor.

Et dicam, MEA SVNT, *iniiciamq; manus.*

Idem lib. 2. Amor.

INIICIAM DOMINAS IN MEA IVRA MANVS.

Hinc lib. 4. Fastor. Aprilem, quem quidam ab aperiendo dictum volunt, Venerem sibi arrogare ita ait:

Aprilem memorant ab aperto tempore dictum:
Quem Venus INIECTA VINDICAT, *Alma,* MANV.

Ad quem Vindicationis sollemnem morem allusisse credo Virgilium Ecloga 9. his versibus:

——— *Aduena nostri,*
Quod numquam veriti sumus, vt possessor agelli,
Diceret, HAEC MEA SVNT, VETERES MIGRATE COLONI.

Macrob. ad illum Virgilii versum lib. 10. Æneid.

INIECERE MANVM *Parcæ teliq; sacrarunt*
Euandri. ———

Hic, ait, *proprietatem & humani, & diuini iuris exsecutus est. Nam ex* MANVS INIECTIONE *pene mancipium designauit, & sacrationis vocabulo ob*[illegible] *iuris impleuit.* Seruius ad eumdem locum, Vir[illegible] sermone ciuilis vsum notat. *Nam* MANVS, ait, INIECTIO *dicitur, quotiens nulla iudicis auctoritate exspectata rem nobis debitam vindicamus.* Martial. lib. 1. Epigram. 51.

Et cum se dominum vocabit ille,
DICAM ESSE MEOS, *manuq; missos.*

Quinctilian. in argumento declamationis 359. *Publicanus noluit scrutari: translatis* MANVS INIICIT, ET SVOS DICIT. Apud eumdem Declamatio 341 Rem suam aduersus publicanum vindicans, intentionem suam duobus his verbis complectitur, MEA EST. D. Augustin. lib. 1. contra Academic. *Iam tibi profecto* INIECISSET MANVS, S[illegible] TE ESSE PROCLAMANS, *& in bonorum possessionem te adducens.* Liuius lib. 3. *Virgini venienti in forum ibi namq; in tabernis literarum ludi erant minister Decemuiri libidinis,* MANVM INIECIT, SERVA SVA NATAM, SERVAMQVE APPELLANS ESSE: SEQVIQVE SE IVBEBAT, *cunctantem, vi abstracturum.*

Plaut. Ruden. Act. 3. Sc. 1

GR. *Nescio: neq; ego istas vestras leges vrbanas scio:*
Nisi quia, HVNC MEVM ESSE DICO. TR. ET EGO ITEM ESSE AIO MEVM.

Ac forte (nihil enim adfirmo) de his verbis Seneca sensit, cum in ἀποκολοκυντώσει ait, *Ad summam tria verba cito dicat, & seruum me ducat.*

In homine autem petendo, quemadmodum Paulus [illegible] in rem [illegible] rei vind[illegible] nomen eius dici debebat, & vtrum puer, an adol[illegible] vtique si plures [illegible] men eius ignoraretur, demonstratione eius vtendum est, vel QVI EX [illegible] TATE EST, vel, QVI EX ILLA ANCILLA NATVS EST. [illegible] vero [illegible] vind[illegible] vti fieri [illegible] docet Vlpian. in l. 1. §. [illegible] hanc ff. de rei vindic. [illegible] *qui ita pe*[illegible] *um suum* [illegible] *potestate,* EX IVRE ROMANO, *videtur mihi & Pomponio consentire, recte eum e*[illegible]*sse. Ait enim adiecta causa,* EX LEGE QVIRITIVM *vindicare posse.* Boet. in Topic. C[illegible] ex C[illegible] mancipa-

mancipationis sollemnibus eum, qui mancipio accipiebat, æs tenentem ita dixisse refert, HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO. In iure vero Cessionem factam hoc modo ex eodem Caio scribit. *Apud magistratum populi Rom. vel apud Prætorem, vel apud Præsidem prouinciæ, is cui* RES IN IVRE CEDITVR, *rem tenens ita vindicat*, HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO. *Deinde postquam hic vindicauerit, Prætor interrogat eum qui cedit*, AN CONTRA VINDICAT. *quo negante, aut tacente, tunc ei qui vindicauerit, eam rem* ADDICIT: *idque* LEGIS ACTIO *vocabatur.*

Proinde eo Adoptionis ritu, quem Agellius lib. 5. cap. 19. & Caius lib. 1. Institut. cap. 5. & 6. describunt, verisimile est in ea mancipatione, imaginariaque venditione quæ intercedebat, verba hæc sollemnia vsurpata.

Iam fundi petendi formula vti componeretur, Cicerone magistro erudimur. Is enim pro Muræna cum Iurisconsultorum scientiam insectatur, longam vindicationis carmen ita exagitat. *Itaque irati illi*, de Iurisconsultis loquitur, *quod sunt veriti, ne dierum ratione peruulgata, & cognita, sine sua opera* LEGE *posset* AGI, *notas quasdam composuerunt, vt omnibus in rebus ipsi interessent. Cum hoc fieri bellissime posset*, FVNDVS SABINVS MEVS EST: IMMO MEVS: *deinde iudicium: noluerunt.* FVNDVM, *inquit*, QVI EST IN AGRO, QVI SABINVS VOCATVR. *Satis verbose: cedo, quid postea?* EVM EGO EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO. *Quid tum?* INDE EGO TE EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCO. *Quid huic tam loquaciter litigioso responderet ille, vnde petebatur, non habebat. Transit ad eum Iurisconsultus tibicinis Latini modo:* VNDE TV ME, *inquit*, EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCASTI, INDE IBI EGO TE REVOCO. *Prætor interea ne pulchrum se ac beatum putaret, atque aliquid ipse sua sponte loqueretur, ei quoque carmen compositum est, cum ceteris rebus absurdum, tum vero nullo vsu.* VTRISQVE SVPERSTITIBVS PRAESENTIBVS, ISTAM VIAM DICO. ITE VIAM. *Præsto aderat sapiens ille, qui ire viam doceret.* REDITE VIAM. *eodem duce redibant.* [illegible] apud quem rectene an cum vitio legatur, *Vtrisque superstitibus præsentibus*, [illegible] in dubium vocat Seruius, qui in 3. Æneid. ad ea verba [illegible] *ur aura, Alii dicunt*, ait, *superat, id est, superstes est: sed superstes præsentem* [illegible] *Muraniana, Suis vtrisque superstitibus, id est, præsentibus.* E quo [illegible], *Præsentibus*, e glossemate in ordinem verborum irrepsisse. Se[illegible] Pomp[illegible] lectionem confirmat, cuius verba quod ad formulam nostram pertineant, apponam. SVPERSTITES, ait, *testes præsentes significabat: Cuius rei testimonium est, quod* SVPERSTITIBVS PRAESENTIBVS, II, INTER QVOS CONTROVERSIA EST, VINDICIAS SVMERE *iubentur. Plautus in Artemone: Nunc mihi licet quiduis loqui, nemo hic adest* SVPERSTES.

Illius vero vindicationis formulæ Agellius lib. 20. cap. 9. testimonium perhibet hoc modo. EX IVRE MANVM CONSERTVM, *verba sunt ex antiquis actionibus: quæ cum* LEGE AGITVR, *& vindiciæ contenduntur, dici nunc quoque apud Prætorem solent.* Quæ verba etiam in carminibus Ennii inueniri subiicit, ex cuius octauo Annali hos decoratissimos versus adducit.

NON EX IVRE MANVM CONSERTVM *sed mage ferro*
REM REPETVNT, *regnumque petunt, vadunt solida vi.*

Quos & Cicero pro Muræna, & Epist. 1. ad Trebat. lib. 7. Familiar. citat. Sollemnia deinde hæc verba Agellius ita explicat. *Itaque id, quod ex Iureconsultis, ex libris quoque eorum didici, inserendum his commentariis existimaui: quoniam in medio rerum & hominum vitam qui colunt, ignorare non oportet verba actionum ciuilium celebriora.* MANVM CONSERERE, *est de qua re disceptatur, in re præsenti, siue ager, siue quid aliud est, cum aduersarium simul manu prendere, & in ea re sollemnibus verbis vindicare: id est, vindicia correpta manu, in re atque in loco præsenti. Id apud Prætorem ex 12. Tabulis fiebat: in quibus ita scriptum est*, SI QVI IN IVRE MANVM CONSERVNT. *Sed postquam Prætores propagatis Italiæ finibus, datis iurisdictionibus, negotiis occupati, proficisci, vindiciarum dicendarum causa, in longinquas res grauabantur, institutum est contra 12. Tabulas tacito consensu, vt litigantes non ex iure apud Prætorem manum consererent: sed*, EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCARENT, *id est, alter alterum ex iure ad conserendam manum in rem de qua ageretur, vocaret. Atque profecti simul in agrum de quo litigabatur, terræ aliquid ex eo, vti vnam glebam, in ius, in vrbem, ad Prætorem deferrent, & in ea gleba tamquam in toto agro vindicarent. Idcirco Ennius significare*

MIHI NON ESSE ITA AEDIFICATVM HABERE. In l. si cum meus in fin. ff. eod. *Potero tecum agere*, IVS TIBI NON ESSE PARIETEM ILLVM ITA HABERE. in l. fistulas eod. tit. *Puto posse te recte mecum agere*, IVS MIHI NON ESSE FLVMINA EX MEO IN TVVM PARIETEM FLVERE. & in l. sicut autem, eod. tit. *Et sic quoque sicut in ceteris seruitutibus actio contraria dabitur: hoc est*, IVS TIBI NON ESSE ME COGERE. & in §. Aristo. *Posse igitur superiorem cum inferiore agere*, IVS ILLI NON ESSE ID ITA FACERE. Et mox: *posse ita agi*, IVS ILLI NON ESSE IN SVO LAPIDEM CAEDERE, VT IN MEVM FVNDVM FRAGMENTA CADANT. Et paullo post: *Agique sic posse dicit cum eo, qui eum fumum immittat*, IVS EI NON ESSE FVMVM IMMITTERE. Paul. in l. si eo loco ff. eodem tit. *Si in itinere quod per fundum tibi debeo, aedifices, recte* INTENDAM, IVS TIBI NON ESSE AEDIFICARE, vel AEDIFICATVM HABERE. Marcell in l. an vnus eod. tit. *An fecit cum eo ita agere possint*, IVS SIBI PROHIBENDI ESSE, *vel* ILLI AEDIFICANDI NON ESSE. *Et si aedificatum iam sit, an possint cum eo ita experiri*, IVS TIBI NON ESSE ITA AEDIFICATVM HABERE. Vlpian. in l. quemadmodum §. 1. ff. ad l. Aquil. *Debuisti enim meeum*, IVS MIHI NON ESSE PROTECTVM HABERE, *agere*. Iauolenus in l. Egi ff. si seruit. vind. *Egi*, IVS ILLI NON ESSE TIGNA IN PARIETAM MEVM IMMISSA HABERE Iulian in l. 2. ff. de noui oper. nuntiatio. *Neque enim sicut aduersus vicinum, ita aduersus dominum agere potest*, IVS EI NON ESSE INVITO SE ALTIVS AEDIFICARE. Et in l. si priusquam eod. tit. *Si priusquam aedificatum esset, ageretur*, IVS VICINO NON ESSE ALTIVS AEDES TOLLERE. In l. 3. §. si quis riuum ff. de riuis, *Per in rem actionem dicendum est posse aduersus eum vindicari*, IVS EI NON ESSE. Theophilus in §. aeque Institut. de Actionibus Confessoriae negatoriaeque actionis haec exempla profert. Εἰ φαίνεταί ἐξεῖναί μοι βαδίζειν διὰ τ̃ ἀγρ̃ τ̃ γείτονος, ἢ ἐκ ἔξεστιν ὕδωρ ἐλαύν. Item: Εἰ φαίνεται τὸ vtifrui, ἐμὸν εἶναι. Item, Εἰ φαίνεται τ̃ ἢ μὴ ἔχειν τὸ δίκαιον τ̃ ἐλαύνειν τὸ ὑποζύγια.

Alias praeterea ex veterum scripris mihi cognitas actiones edam Ex his verba haec Cicero pro Muraena adferr: QVANDO TE IN IVRE CONSPICIO. Ea fuisse actionis in auctorem qui in iudicio adesset, verba, Cic. pro Caecinna indicat: *Actio*, inquiens, *est in auctorem praesentem, his verbis*, QVANDO TE IN IVRE CONSPICIO. Quae ita concise ab eo citantur, plenius vero in Valerii Probi notis, QVANDO EGO TE IN IVRE CONSPICIO, POSTVLO AN FIAS AVCTOR. Actionis vero formulam in eum cuius OPE CONSILIO furtum factum esset, prodit Cic. lib. 3. De Nat. deor. *Inde illa actio*, OPE CONSILIOQVE TVO FVRTVM FACTVM AIO, Vlpian. in l. si seruus seruum §. si quis de manu, ff. ad l. Aquil. *Quod si ad aliquem peruenerint*, OPE CONSILIO FVRTVM FACTVM, *agendum*. Idem in l. qui seruo ff. de furt. *Furti tenebitur is qui persuasit*, QVASI OPE CONSILIO EIVS FVRTVM FACTVM SIT. Et mox *Tunc tamen incipere teneri cum quis fugitiui fur esse ceperit*, QVASI videtur OPE CONSILIO EIVS FVRTVM FACTVM. Idem in l. si quis vxori §. cum Titio. ff. eod. *Furti teneris*, QVASI OPE TVA CONSILIOQVE FVRTVM FACTVM SIT. Vt plerimum tamen ἀσυνδέτως, & sine copula haec verba enuntianrur, vt in l. proinde ff. de condictio. furt. OPE CONSILIO *alicuius furtum factum sit condictione non tenebitur*. Et in l. Neratius §. quamuis ff. de seruo corr. *Tamen & furti agere possumus, quia* OPE CONSILIO SOLLICITATORIS VIDENTVR RES ABESSE. Et l. .ff. Furti aduers. naut. *Iudicium datur, siue* FVRTVM OPE CONSILIO EXERCITORIS FACTVM SIT. In l. in furti §. 1. ff. de furt. OPE CONSILIO FVRTVM FACTVM, *Celsus ait*. Et in l. qui seruo §. Pomponius ff. de furt. *Quia* OPEM CONSILIVM *contrectatori tulit*. Paul. in l. saepe ff. de verbor. signif. *Item dubitatum, illa verba*, OPE, CONSILIO, *quemadmodum accipienda sint, sententia coniungentium, aut separantium*. Haec in libris Notarum significantur his singularibus litteris, O. C. Tractatui & de hac specie actionis in §. Interdum cum seq. inst. 1. de obli. quae ex del. nasc.

Interdum etiam qui furti agebat, ita intendebat, REM SIBI FVRTO ADVERSARII ABESSE. Vlpian. in l. actione ff. de furt. huius furti actionis formulam proponit, *Veluti, Aureos tot*, PLVRESVE FVRTO EI ABESSE. Martial. lib. 6. Epigram.

Sed lis est mihi de tribus capellis,
VICINI QVEROR HAS ABESSE FVRTO.

Chirius Fortunatianus lib. 3. Rhetoricor. *Pauper vestimenta vendebat: exstitit alius pauper, qui vindicabat ea*, & FVRTO ABESSE SIBI DICERET Quinctilian. Declamatio. 13 *Age si*

mihi aluei FVRTO ABESSENT, *vtrum nulla mihi daretur actio?* In actione vero furti, quemadmodum Vlpian. scribit in l. in actione ff. de furt. sufficiebat rem demonstrari, vt posset intelligi. De pondere autem vasorum, non erat necesse loqui. Sufficiebat igitur ita dici, LANCEM, vel DISCVM, vel PATERAM. Sed adscribenda etiam materia erat, vtrum argentea, an aurea, an alia quæ esset. Quod si quis argentum infectum peteret, etiam massam argenteam dicere, & pondus debebat ponere. Signati vero argenti numerum debebat complecti, veluti, AVREOS TOT, PLVRESIVE FVRTO ET ABESSE. Plane vt idem Vlpian. ait in l. si quis vxori §. si linea ff. de furt. si linea Margaritarum subrepta esset, dici debebat NVMERVS. sed & si de vino furti ageretur, necesse erat dici, QVOT AMPHORAE SVBREPTAE ESSENT. Pariter si vasa subrepta essent, NVMERVS erat dicendus.

Erat & certa iniuriarum actionis formula. Sueton. in Vitellio cap. 7. *Cum libertino cuidam acerbius debitum reposcenti*, INIVRIARVM FORMVLAM, QVASI CALCE AB EO PERCVSSVS, INTENDISSET. Ea qualis esset, ex Pauli libro singulari, sub Titulo, quemadmodum iniuriarum agatur, intelligimus: vnde fragmentorum Pithœanorum collector hæc excerpsit. *Qui iniuria aget*, CERTVM DICAT, QVID INIVRIAE FACTVM SIT, ET TAXATIONEM PONAT NON MINOREM QVAM QVANTI VADIMONIVM FVERIT. CERTVM DICIT, *qui suo nomine demonstrat iniuriam, neque ita, vt per disiunctionem*, HOC AVT ILLVD ACCIDISSE *comprehendat, sed vt necesse habeat, aut vnam nomine suo rem destinare, aut plures ita complecti, vt omnes eas accidisse cogatur probare. Certum autem, an incertum dicat, cognitio ipsius Prætoris est. Demonstrat autem hæc l... a Prætor non vocem agentis, sed qualem formulam edat. Certum non dicit, qui dicit*, SE PVLSATVM, SI SIT VERBERATVS: *sed & partem corporis demonstrat, & quem in modum*, PVGNO *puta*, AN FVSTE, AN LAPIDE: *sicut formula posita est*, QVOD AVLI AGERII PVGNO MALA PERCVSSA EST. *Illud non cogitur dicere*, DEXTRA *an* SINISTRA, *nec* QVA MANV *percussit. Ita si dicat*, INFAMATVM SE ESSE, *debet adiicere, quemadmodum infamatus sit. Sic enim & formula concepta est*, QVOD NVMERIVS NIGIDIVS ILLVM IMMISIT AVLO AGERIO INFAMANDI CAVSA.

Ad hanc iniuriarum formulam & hæc Vlpiani verba pertinent in l. lex Cornelia ff. de iniuria. *Lex Cornelia de iniuriis competit ei qui iniuriarum agere volet, ob eam rem*, QVOD SE PVLSATVM, VERBERATVMVE, DOMVMVE SVAM VI INTROITAM ESSE DICAT. Et aliquot interiectis: *Lex itaque Cornelia ex tribus causis dedit actionem*, QVOD QVIS PVLSATVS, VERBERATVSVE, DOMVSVE EIVS VI INTROITA SIT. Idem in l. Prætor edixit ff. eod. eadem quæ supra ex Paulo Prætorii edicta verba tulimus, explicans, eum qui iniuriarum actionem intenderet, designare debere ait, & certum specialiter dicere, quam se iniuriam passum contenderet: Nomen etiam iniuriæ dicendum si... ex Labeone: neque sub alternatione, puta, ILLVD, AVT ILLVD: sed, ILLAM INIVRIAM SE PASSVM. Et si plures iniurias factas quis diceret, cogendum iniurias quas simul passus erat, coniungere. Ex Prætoria vero iniuriarum formula, hæc idem Vlpian. at... git in l. Item apud Labeonem, §. Adiicitur. ff. eodem titulo. *Si Magistratus municipalis seruum meum loris ruperit, an possim cum eo experiri*, QVASI ADVERSVS BONOS MORES VERBERAVERIT. Idem in l. sed si vnius §. seruus ff. de iniur. *Mela putat, dandam mihi iniuriarum aduersus te*, IN QVANTVM OB EAM REM AEQVVM IVDICI VIDEBITVR.

Ceterum ipsæ actionum formulæ, vt plurimum per dictionem QVOD, concipiebantur. Cicero in Diuinatio. *Quamobrem, si tibi iudicium postulas dari*, QVOD TECVM VNA FECERIT, *concedo, si id lege permittitur.* Idem lib. 3. in Verr. *Causa erat iudicii pertimescendi*, QVOD EX EDICTO PROFESSVS NON ESSET. Et alio eiusdem libri loco. *Minus te iugerum professum esse*, DICO: RECVPERATORES REIICE, QVOD ADVERSVS EDICTVM FECERIS. Et alias eodem libro. *Postulauit a Metello, vt ex Edicto suo iudicium daret in Apronium*, QVOD PER VIM, AC METVM ABSTVLISSET. *Quam formulam, Octauianam, & Romæ Metellus habuerat, & habebat in prouincia.* Idem pro Quintio. *A Cn. Dolabella denique Prætore postulat, vt sibi Quintius iudicatum solui satisdet ex formula*, QVOD AB EO PETAT, CVIVS EX EDICTO PRAET... ROMAE BONA ... DIES POSSESSA SINT. Idem ad Trebat. Epist. 22 lib. 7. fam... *...seras heri inter scyphos, quod dixeram controuersiam esse, possetne heres*, ... FVRTVM ANTEA FACTVM ESSET, *recte furti agere*. Eiusdem generis est quod de Fimbria petulantissimo & audacissimo

homine

homine à Ciceron. in Oratio. pro Sex. Rosc. Amer. & Valer. lib. 9. cap. 11. refertur: quicum in funere Marii curasset, vt Q. Scæuola vulneraretur, postquam eum ex vulnere recreatum resciuit, diem ei ad populum dixit, accusationemque intendit, QVOD NON TOTVM TELVM CORPORE RECEPISSET. Auctor Rhetoric. ad Herenn. lib. 2. *M. Drusus Prætor urbanus*, QVOD CVM HEREDE MANDATI AGERETVR, *Iudicium reddidit*. Quintilianus lib. 6. cap. 4. *Quod fecisse quemdam scio qui humiliori libere aduersus se loquenti, Colaphum, inquit, tibi ducam*, ET FORMVLAM TIBI SCRIBO, QVOD CAPVT DVRVM HABEAS. Sueton. in libro De clar. Rhetoribus: *Romam venit: res cognita est: petitur puer*, QVOD DOMINI VOLVNTATE FVERIT LIBER IN LIBERTATE. Cicero libro 4. Epist. ad Attic. *Reatini me ad sua τέμπη duxerunt, vt agerem causam contra Interamnates apud Consulem & decem legatos*, QVOD LACVS VELINVS A M. CVRIO EMISSVS INTERCISO MONTE IN NAR DEFLVIT, *ex quo illa siccata & humida tamen modice Rosia*. Exstant & huiusmodi formularum non pauca in libris nostris testimonia. Alphenus in l. vlt. ff. si quadrup. paup. fecis. *Quærebatur, possetne cum domino muli agi*, QVOD PAVPERIEM FECISSET. Sic & in l. liber homo §. 1. ff. ad l. Aquil. *Si quadrupes, cuius nomine actio esset*, QVOD PAVPERIEM FECISSET. Scæuola in l. Lucius § Sempronia ff. de leg. 2. *monit contra constitutum actionem*, QVOD DOLO SIVE FACTVM ESSE DICEBAT, QVOMINVS TESTATRIX VOLENS PRIMO LOCO SCRIBERE EAM HEREDEM, TESTAMENTVM MVTARET. Celsus in l. si rem §. 1. ff. de Euictionibus. *Recteque cum ceteris agam*, QVOD EVICTIONIS NOMINE VICTI SINT. Et in l. si pignora ff. de pignerat. actio. *Nam si egeris*, QVOD METVS CAVSA FACTVM EST: *& quadruplum sit consequutus*. Et in l. communis, §. vlt. ff. commun. diuid. *Teneris mihi prætoria actione* QVOD FECISSES NE TECVM COMMVNI DIVIDVNDO AGERETVR. In l. seruus §. vlt. ff. de in rem verso, *sicuti si*, QVOD IVSSV EIVS CREDIDISSEM, EXPERIRER, & in l. 2. ff. quod iussu. *In pupillum esse dandam actionem*, QVOD IVSSIT TVTOR. Et in l. seruus in fin. ff. de oblig. & actio. *non conuenit Prætorem*, QVOD SERVVS IVSSV DOMINI FECISSET, *de ea re in liberum iudicium dare*. Ipsa certe actio, QVOD IVSSV, passim à Iurisconsultis appellatur. Vlpian. in l. si dubitet §. vlt. ff. de fideiussoribus. *Sed an pater, ex hac causa*, QVOD IVSSV, *teneatur. Et puto ad omnes contractus*, QVOD IVSSV, *etiam referri*. Idem in l. 1. ff. de verbor. obligat. *Item si quis ex his obligari velit, iubeat, & erit*, QVOD IVSSV, *obligatus*. Paulus in l. 2 ff. quod iussu: *Danda est in eos*, QVOD IVSSV, ACTIO. Et in l. 4. eodem titulo. *Pomponius scribit*, QVOD IVSSV, *cum eo agi posse*. Et in l. vlt. eod. tit. *Iure, hoc casu*, QVOD IVSSV, *actio non competit*. In l. 4. §. vlt. ff. quod cum eo. *Is qui de peculio egit, cum posset*, QVOD IVSSV, *in ea causa est ne possit*, QVOD IVSSV, *postea agere*. Impp. in l. vlt. eod. tit. *Dominos ita constringi actione prætoria, quæ appellatur*, QVOD IVSSV. Vlpian. in l. 1. de pecul. *aut enim de peculio, aut de in rem verso, aut*, QVOD IVSSV, *hinc oritur actio*. Idem in l. si res ff. de in rem verso. *Quod seruus domino emit, si quidem voluntate eius emit, potest*, QVOD IVSSV, *agi*. Quod nomen ab Edicti Prætoris verbis huic actioni inditum dici potest, vt & actioni, QVOD METVS CAVSA l. 1 §. sed & partus in fi. l. si cum exceptione, §. post annum, & §. vlt. & l. si mulier §. vltimo, ff. quod met. cau. Quæ &, METVS ACTIO, vocatur l. debitori §. 1. ff. de dolo, vt METVS CAVSA EXCEPTIO, in l. 4. §. penult. ff. de doli exceptio. & l. licet ff. de obsequiis a liberto patrono præst. Sed aliis præterea exemplis nostram qua de agitur formulam confirmemus. Scæuola l. si sic stipulatus sim in princ. ff. de verbor. obligat. Et *Egi*, QVOD MIHI VIM FECERIS. In l. si cro plures §. hæc autem actio. ff. de his qui deiecer. vel effud. *Actio de eo competit*, QVOD LIBER PERIISSE DICETVR. Alfen. in l. quidam ff. de in rem ver. *Nummos petebat actione de peculio, aut*, QVOD IN REM DOMINI VERSVM ESSET. Hanc enim *de in rem verso*, ad actionem, actio de peculio habebat. l. 1. §. apud Iulianum ff. de hered. vel act. vend. l. filiusfam. ff. de in rem ver. Similiter in l. vltima de oper. noui nunc. *An venditorem teneri putas* QVOD ADVERSVS EDICTVM FACTVM SIT. Et in l. 1. §. si reus ff. de eo per quem fact. er. *Si ex stipulatu conueniatur de pœna*, QVOD AD IVDICIVM NON VENERAT In l. Electio §. neque ff. de noxalibus actionibus. *Neque heredi, neque in heredem*, QVOD DEFVNCTVS MENTITVS EST, *actio danda est*. Vlpian. in l. cum ff. de exercitor. act. QVOD OPERAS SERVI MEI CONDVXERIS, *ex locato ages*. In [illegible] quo ff. de aq. pl. *cum quo pluuiæ arcendæ agitur*, QVOD OPVS FECIT accedat, l. age C de [illegible]

iuncta.l.cum ita ff.de liber.leg.l.1.§.si is qui,ff.de exercitor Paul.libr.2.Sent.titul.8. Eademque erat in accusationibus formula recepta: vt in l. Prætor edixit.§. ff.de iniuriis. *Si ita agere velit*, QVOD TV VENENVM DEDISTI HOMINIS OCCIDENDI CAVSA. Et paulo post, *Quid ergo si quis ideirco velit iniuriarum agere*, QVOD GLADIO CAPVT EIVS PERCVSSVM EST. Et l. filio.§.Seia.ff.de aliment.leg. *Titius accusabat eam*, QVOD PATREM SVVM MANDASSET INTERFICIENDVM. Valer.Max.libr.6.cap.1. *Cui Cominius Tribunus pl. diem ad populum dixit*, QVOD CORNICVLARIVM SVVM STVPRI CAVSA APPELLASSET. Idem ibid. *Marcellus Ædilis Curulis C.Seantinio Capitolino Trib. pleb. diem ad populum dixit*, QVOD FILIVM SVVM DE STVPRO APPELLASSET. Hoc & libellis accusatoriis demonstratur, quorum conceptio ponitur in l. libellorum, ff.de accusat. ex qua hæc præterea ad causam nostram pertinentia subieci. *Sed si aliud crimen obiiciat, velut*, QVOD DOMVM SVAM PRAEBVIT, VT STVPRVM MATERFAM. PATERETVR: QVOD ADVLTERVM DEPREHENSVM DIMISERIT: QVOD PRETIVM PRO COMPERTO STVPRO ACCEPERIT. Paul.libr.5.Sent.Titul.1. *In priorem vero*, QVOD PRODENDAE LIBERTATIS GRATIA FACTVM EST, *extra ordinem vindicatur.*

Hoc amplius de singulis actionibus dispiciamus. Plane qui certam creditam pecuniam petebat, vtebatur actione illa, SI CERTVM PETETVR.l.1.ff.de condictio.triticiar. L.1.ff.de interrogationib.in iu.facien. Quam a primis Edicti Prætorii verbis appellationem ductam, satis constat: Vnde & interdictis Quorum bonorum, Quod legatorum, Vti possidetis, Vtrubi, Quod vi aut clam, quod precario, nomen. Alias actio hæc CERTI CONDICTIO appellatur. l. certi condictio, ff.si cer.pet.& Instit.quib.mod.re contrahit.obligat.in princ. & Instit.de verborum obligationib.in princ.l.si quis delegauerit, ff. de nouationib.& CONDICTICIA ACTIO PER QVAM CERTVM PETITVR, l. si quis certum, ff. si cert. pet. ET ACTIO CERTAE PECVNIAE, a Seneca lib.3.De Benefic.cap.7.& ACTIO PECVNIAE CREDITAE, in l. pater, ff. de procuratorib.

Ex illius formula Quintilian.lib.4.cap.2. *Satis est*, ait, *dixisse*, CERTAM CREDITAM PECVNIAM PETO EX STIPVLATIONE. Et paulo post: *Nam quid in plerisque iudiciis priuatis de RE CERTA CREDITA locato & conducto, interdictu, habere loci potest?* Idem lib.8.cap.3. *An non pudeat*, CERTAM CREDITAM PECVNIAM *periodis* POSTVLARE? Cicer.pro Rosc.Com. *Præterea enim, quemadmodum* CERTAM PECVNIAM PETERE *possit, non reperio.* Scæuola in l. vlt.§. vlt.ff.de condict. indeb. *Lucius Titius Caio Seio minori viginti quinque annis*, PECVNIAM CERTAM CREDIDIT.

Atque vt CERTI, ita & INCERTI CONDICTIO in vsu erat, l.si tibi, ff.de action. empt. l.& ideo, ff.de condictio.furt.l.duo in solidum.§.vltim ff.de recept.qui arbitr.l.ob eam causam & l.permisisti, ff.de præscript.verb.l.si conuenerit, ff.commun.diuid. Cuiusmodi genere actionum liberatio condici solebat. Nam vt Iulianus ait in l.3. ff. de condictio.sine cau. *Qui sine causa obligantur*, INCERTI CONDICTIONE CONSEQVI POSSVNT, VT LIBERENTVR. Idem Iulianus in l.quemadmodum,§.1.ff. de iure dot. *Item* INCERTI CONDICTIONE CONSECVTVRAM, VT PROMISSIONE LIBERETVR. Paul.in l.si heres, ff. de action. empt. *Pomponius etiam* INCERTI CONDICERE *eum posse ait*, VT LIBERETVR. Iulianus in l.2.§. aliud ff.de donationib. INCERTI CONDICTIONE *stipulatorem compellam*, VT MIHI ACCEPTVM FACIAT STIPVLATIONEM. Paulus etiam in l. si quis delegauerit. ff. de Nouationibus ait, *Si quis delegauerit debitorem qui se doli mali exceptione tueri poterat, si quidem per ignorantiam promiserit creditori, & pecunia nondum soluta sit*, INCERTI CONDICTIONE *contra eum qui delegauerit, vsurum*. Eaque est Condictio de qua Vlpianus in l. Iulianus, ff de doli except.sentit, cum ait, *præterea* CONDICTIO *mihi aduersus stipulatorem* COMPETIT, VT ME LIBERET. Eiusmodi Condictionibus, vt seruitutes imponerentur, agebatur. Marcianus in l.si binarum, ff de seruitut. vrb.præd. *Si binarum ædium dominus [illegible] et, si quas venderet seruitus fore, sed in traditione non fecisset mentionem seruitutis, vel ex vendito agere potest, vel* INCERTVM CONDICERE, VT SERVITVS IMPONATVR. Paul.in l.1.ff.de vsufruct.leg. *Sed* INCERTI ACTIO *erit cum herede*, VT LEGATARIO, QVAMDIV VIXERIT, EVNDI, AGENDI, DVCENDI, FACVLTATEM PRAESTET. Pomponius in l.[illegible] fin.ff.de condictio.indeb. *Cum iter excipere deberem, fundum liberum per errorem tradidi*. INCERTI CONDICAM, VT ITER MIHI CONCEDATVR. Omissa quoque [illegible] incerti [illegible] agebatur. Vlpianus in l. Hoc senatusconsultum [illegible] de vsufruct. [illegible] *antea vsufructu cautionem*

quis

quis velit condicere, dici potest, OMISSAM CAVTIONEM *posse* CONDICI INCERTI CONDICTIONE. Præterea Vlpian. in l. in causæ. §. Pomponius, ff. de minorib. *Sed & illud Pomponius adiecit, quod potuit* INCERTI CONDICI HAEC CAVTIO *etiam a matre*. Sed & Marcianus in l. qui exceptionem. §. pen. ff. de condict. indeb. ait. *Si heres domum legatam, quam sua pecunia refecerit, sine deductione impensæ tradiderit, posse legatario* INCERTI CONDICI, *quasi plus debito dederit*. Marcellus in l. si mulier. §. 1. ff. de iure dot. *Aliquis dixerit* INCERTI CVM EO AGI *posse*, FIDEICOMMISSI PRAESTET AESTIMATIONEM. Quinetiam cum quis iudicio sisti promiserat, neque adiecerat pœnam, Si status non esset, INCERTI CVM EO IN QVOD INTEREST AGEBATVR, l. vlt. ff. si quis in ius voc. Alios insuper casus quibus incerti agebatur, discet cui commodum erit, ex l. pen. ff. de depos. l. tribus heredibus, ff. de vsufruct. ear. rer. l. non nostrum, §. si heres, ff. de liberatio. leg. Proponitur & in l. Lucius. ff. de petitio. hered. actionis formula huiusmodi, *Quæro, an* DE NON IVRE FACTO NEC SIGNATO TESTAMENTO QVERELA *illi competat*.

EX EMPTO actione is qui emerat vtebatur. In hoc autem iudicium deducebatur id quod præstari inter contrahentes actum erat. Quod si nihil conuenerat, tunc & in id agebatur, vt ea præstarentur quæ naturaliter inerant iudicii eius potestate, id est, VT REM VENDITOR TRADERET. Quæ sunt a me ex Vlpiani l. ex empto. ff. de actionibus emp. sumpta. Quod si res vendita non traderetur, IN ID QVOD INTEREST, agebatur, id est, quod rem habere emptoris interesset. l. 1. ff. eod. titul. Et aliis quoque de causis eadem actione IN ID QVOD INTEREST agebatur. Veluti in l. si seruum. ff. eod. tit. *Teneri* EX EMPTO, QVANTI MEA INTERERIT, SCISSE. l. ex empto, §. qui autem. ff. eod tit. *Ex empto eum in hoc quidem non teneri*, QVOD EMPTORIS INTEREST: *verumtamen*, VT PRETIVM REDDAT, TENERI. In l. Iulianus, ff. eod tit. QVOD INTERFVIT IDONEE VENISSE, *erit præstandum*. Et in l. seruus eod. titul. *vtiliter me* EX EMPTO *acturum putauit*, IN ID QVANTI MEA INTERSIT, MEAM ESSE FACTAM Paul. in l. Titius eodem tit. *Nam* EMPTI IVDICIVM *ad eam quoque speciem sufficere existimo. Non enim pretium continet tantum, sed* OMNE QVOD INTEREST EMPTORIS *seruum non eximi*. African. in l. si fundus, ff. locati. *Si vendideris mihi fundum, isque prius quam vacuus traderetur, publicatus fuerit, tenearis* EX EMPTO, *quod hactenus verum erit*, VT PRETIVM RESTITVAS, *non* VT ETIAM ID PRAESTES, SI QVID PLVRIS MEA INTERFVIT EVM VACVVM MIHI TRADI. Iulianus in l. venditor ff. de Euictionib. *Venditor hominis emptori præstare debet*, QVANTI EIVS INTEREST, HOMINEM VENDITORIS FVISSE. Iauolen. in l. si in venditione, ff. eo. *nihil venditor præstabit, præter simplam euictionis nomine: & ex natura ex empto actionis*, HOC QVOD INTEREST. Denique Paul. in l. euicta re, ff. eo. *Euicta re ait*, EX EMPTO ACTIO *non ad pretium dumtaxat recipiendum, sed ad* ID QVOD INTEREST *competit*. Quod & probant l. si cum venditor. §. vlt. & l. emptori, ff. eod. tit. Alieno etiam seruo vendito, ex empto actionem esse Vlpianus scribit, VT HABERE LICERE EMPTORI CAVEATVR, sed &, VT TRADATVR EI POSSESSIO, l. ex empto. §. venditorem, ff. eo. Aliæ quoque huius actionis formulæ memorantur in l. creditor, in prin. & §. 1. ff. eo. tit. l. licet, §. ea obligatio, ff. de procurator. Interdum hac actione duntaxat petebatur, QVANTO MINORIS RES EMPTA FVISSET. Vlpianus in l. Iulianus. ff. de actionib. empt. *Id tantum* EX EMPTO ACTIONE *præstaturum*, QVANTO MINORIS ESSEM EMPTVRVS, SI ID ITA ESSE SCISSEM. Et §. Item qui, eadem TENETVR, QVANTI MINORIS EMPTVRVS ESSET, SI EVM ESSE FVGITIVVM SCISSET. Paul. in l. sed si mihi, §. vltim. ff. de Euictionib. *Si seruitus euincatur*, QVANTI MINORIS OB ID PRAEDIVM EST, LIS AESTIMANDA EST. Vlpianus in l. quia dicitur. ff. eod. *Eget*, QVANTI MINORIS, OB *fugam serui*. Alias vero QVANTO PLVRIS vt in l. Iulianus, §. si venditor. ff. de action. emp. EMPTI EVM IVDICIO TENERI, VT PRAESTARET EMPTORI, QVANTO PLVRIS SERVVM EMISSET, SI ITA PECVLIATVS ESSET. Et §. pen. ff. *Competere actionem*, EX VENDITO *in tantum*, QVANTO PLVRIS HEREDITAS VALERET, *si hæres subtracta non fuissent*.

EX VENDITO autem actio venditori competebat, ad ea consequenda. quæ ei ab emptore præstari oportebat. In quod iudicium veniebat, pretium quanti res venierat. Item vsuræ pretii post diem traditionis. l. Iulianus. §. Ex vendito, ff. de actionib. emp. Hac actione etiam venditorem consecutum sumptus, qui facti essent in re distracta, scribitur eadem l. §. prætetea.

HIS addenda est ea actio de qua in l. Labeo, §. vltim. ff. de Ædilicio ed. fit mentio, in qua est: *Si vno pretio plures seruos vendidisti, sanosque esse promisisti, & pars dumtaxat eorum minus sana sit, de omnibus*, ADVERSVS DICTVM PROMISSVMVE RECTE AGI. Similiter in l. quod venditor, ff. de dolo. *Si vero decipiendi emptoris causa dictum est, aque sic habendum est, vt non nascatur* ADVERSVS DICTVM PROMISSVMVE ACTIO. Quam vtique actionem Ædiles in Edicto suo proposuerant, cuius clausulam ad hanc rem pertinentem subieci. SIVE ADVERSVS QVOD DICTVM PROMISSVMVE FVERIT CVM VENIRET, FVISSET, QVOD EIVS PRAESTARI OPORTERE DICETVR, EMPTORI OMNIBVSQVE AD QVOS EA RES PERTINET IVDICIVM DABIMVS, l. 1. & l. Ædiles, §. non tantum, ff. de Ædilic. edic. Quo Edicto, vt reliquas Ædilicias actiones persequamur, præter Redhibitoriam prodita etiam erat alia actio AESTIMATORIA, siue, QVANTO MINORIS. Paulus in l. bouem, §. aliquando, ff. de Ædilic. edic. *Aliquando etiam redhiberi mancipium debebit, licet* AESTIMATORIA, *id est*, QVANTO MINORIS AGAMVS. Caius in l. si quid, eod. tit. *Aut* REDHITORIO, *aut* AESTIMATORIO, *id est*, QVANTO MINORIS IVDICIO *agere potest*. Vlpianus in l. quia dic[illegible]ur, ff. de Euictionib. *Egit*, inquit, QVANTI MINORIS PROPTER FVGAM SERVI: *deinde agit*, PROPTER MORVM. Sic & in l. quod si nolit, §. si quis egerit, ff. de Ædil. edic. *Si quis* EGERIT QVANTO MINORIS PROPTER SERVI FVGAM, *deinde agat* PROPTER MORBVM. Iulian. in l. [illegible] qui, §. 1. ff. de exceptio. rei iud. *est in potestate emptoris, intra sex menses* REDHIBITORIA *agere mallet, an ea, qua datur* QVANTO MINORIS HOMO CVM VENIRET, FVERIT. Eaque est ACTIO QVANTO MINORIS, in l. 2. C de Ædilic. actio. Proposita sane erat hæc act[io] [no]n mancipiorum dumtaxat, sed & iumentorum causa, i[l]la parte edicti, quæ refertur in l. Æd[il]es aiunt, in prin. & §. si forte, ff. de ædilic. edic. Redh[i]bitoriæ autem actionis formula expri[mitur] & in l. diuortio, §. illum, ff. de neg. gest.

EX CONDVCTO actio conductori dabatur, VT FRVI LICERET, VEL VT PRAESTARETVR QVOD IN LEGE CONDVCTIONIS CONVENERAT, l. ex conducto, ff. locati. Vnde in l. si fundus, ff. eod. *Si fundus quem mihi locaueris, publicatus sit, teneri te* ACTIONE EX CONDVCTO, VT MIHI FRVI LICEAT. l. si quis domum, in prin. ff. eod. tit. *Nihilominus eum* TENERI EX CONDVCTO EI QVI CONDVXIT VT EI PRAESTETVR FRVI QVOD CONDVXIT LICERE. Et §. 1. ead. l. *heredem eius non* TENERI, VT FRVI PRAESTET. Et l. si [il]le [le]ge, §. colonus, ff. eod. *Colonus* SI EI FRVI NON LICEAT, *totius quinquennii nomine st[at]im* RECTE AGET. Et mox: *Item ex conducto vtiliter agat is, cui secundum conuentionem non præst[en]tur quæ conuenerant, siue prohibeatur* FRV[I] *a d[o]mino, vel ab extraneo quem dominus prohibere potuit*. Et §. vlt. *Si non patiatur heres condu[ct]orem [e]o quo tempore* FRVI, EST EX CON[DVCT]O ACTIO. Dabatur & illa actio in id quod conduc[t]oris intererat. Triphonin. in l. Nos videam[us], ff. locati. *Videamus ne sexaginta præstanda, nec quinquaginta sint, sed* QVANTI I[NTE]R[EST] PERFRVI CONDVCTIONE. Vlpianus in l. sed addes eod. tit. *Ex conducto tenear*, IN ID [Q]V[O]D PVPILLI INTERFVIT. Et §. 1. *Tenebitur* IN ID QVOD INTEREST. Et l. si fundus, ff. e[o]d. *Si colonus tuus fundo frui a te, aut ab eo prohibetur quem tu prohibere ne id faciat possi[s], tantum ei præstabis*, QVANTI EIVS INTERFVERIT FRVI.

Creditores vero qui quasi Seruiana, pignora, hypothecasve persequebantur, hoc intendebant REM in bonis debitorum suorum fuisse, tunc cum il[l]is pignori opposita [fu]e[r]a[n]t, [cuius] rei probandæ onus illis incumbebat. Papinian. in l. si superatus, ff. de [pi]gn. *Seruanda erit cre[dit]ori actio Seruiana probanti*, RES IN BONIS EO TEMPORE QVO PIGNVS CON[T]RAH[ERE]TVR, ILLIVS FVISSE. Caius in l. Et quæ nondum, §. 1 ff. eod. tit. *Quod dicitur, Creditorem probare debere, cum conueniebat*, REM IN BONIS DEBITORIS FVISSE. Quo respexisse v[i]deri possunt Vlp. in l. 1. §. illud, ff. de migran. & Iustin. in §. item si. Instit. de actio. Ex hypothec[ari]æ eti[a]m actionis formula quædam perstringitur in l. ex sextante [il]li ff. de except. rei iud. & [l]. g[...] §. vlt. ff. de pignor. Sunt & ex Pigneraticiæ actionis formula v[e]rba obseruanda in l. si rem, §. om[n]is l. solutum in prin. & §. solutam. l. eleganter, §. qui reprobos, ff. de pignerat. actio.

Plerumque autem, ait Iustinianus in §. sed istæ Instit. de [a]ctionib. [...] per[m]itt[e]b[a]t Prætor in rem agere, vt vel actor diceret, se QVASI VSVCEPISSE QVOD NON V[SVCEP]ERAT: vel ex diuerso possessor diceret, ADVERSARIVM SVVM NON VSVC[EPISSE], QVOD V[SVC]EPERAT. Nam sicut ex iusta causa res aliqua tradita esset, ac needum ei[...] d[o]minii effectus, eius possessionem casu amisisset, cum nullam haberet in rem dire[ct]a[m] [a]ction[e]m [qua] vindicaret rem suam esse, cuius nondum dominium nactus erat, prop[ositus] est a Præto[re] Publicio actio, quæ inde PVBLICIANA appell[a]tu[r], in qua dicebat is qui possessionem amis[er]at.

EAM REM SE VSVCEPISSE, QVAM VSV NON CEPERAT, & ita suam esse petebat. Cui iudicio exceptionem, SI EA RES POSSESSORIS NON SIT, merito additam fuisse Neratius scribit in l. vlt. ff. de publicia. Non enim ideo ea actio comparata erat, vt res domino, qui sui rei possessionem recuperasset, auferretur, sed vt is qui bona fide emisset, possessionemq. eius rei ex ea causa nactus esset, potius rem haberet.

Ceterum, vbi dominus ex facto serui, Noxali iudicio conueniebatur, hoc intendebat actor, vel LITIS AESTIMATIONEM eum SVFFERRE debere, vel NOXAE SERVVM DEDERE, vt Iustinian. docet Instit. de noxalib. act. Iudicium enim noxæ deditionis solius nullum erat, quemadmodum ait Vlpian. in l. miles, §. 1. ff. de iudic. Idem Vlpian. in l. sed si vnius, §. cum seruus, ff. de iniur. *Dabitur ei facultas præstare ei seruum verberandum: aut si de eo verberibus satis non fiat*, NOXAE DEDENDVM, *vel* LITIS AESTIMATIONEM SVFFERENDAM. Idem in l. si seruus seruum, §. item si seruus, ff. ad l. Aquil. ait seruo communi occiso alterum ex dominis agentem, aut LITIS AESTIMATIONEM consecuturum pro parte, aut NOXAE DEDI ei in solidum oportere. Et in l. 1. ff. si famil. furt. fec. dic. *Ne cum plures furtum admittunt, euertant domini patrimonium, si omnes* DEDERE, *aut pro singulis* AESTIMATIONEM LITIS OFFERRE *cogatur.*

INTERDVM tamen in solidum & omnimodo, DETRACTA NOXAE DEDITIONE actor experiebatur, l. si plurium, ff. de noxalibus. Vlpianus in l. quoties, §. vlt. ff. de noxalib. *post exactum iusiurandum posse actorem*, DETRACTA NOXAE DEDITIONE EXPERIRI. Paul. in l. in delictis, §. si detracta, ff. eod. tit. *si* DETRACTA NOXAE DEDITIONE, *quasi cum conscio domino* ACTVM *sit qui non erat conscius, absolutione facta, & finito iudicio, amplius* AGENDO CVM NOXAE DEDITIONE, *exceptione rei iudicatæ summouebitur.* Et §. vlt. *Contra quoque si eum eo qui scit*, CVM NOXAE DEDITIONE ACTVM SIT, *amplius in dominum*, DETRACTA NOXAE DEDITIONE, DANDA ACTIO NON EST. Alias dicitur, SINE NOXAE DEDITIONE IVDICIVM SVSCIPI, REDDI, DICTARI, l. 2. §. ff. si ex noxali causa agatur, l. doli, §. si seruus, ff. de seruo corrup. sic in l. si seruus, §. vlt. ff. de noxalib. AN IVDICIVM DICTARE SINE NOXAE DEDITIONE, *velit*. In l. electio, §. neque heredi, ff. de noxalib. *Liberum esse debet defendenti absentem seruum, huius edicti pœnam euitare, id est, &* SINE NOXAE DEDITIONE, *conueniatur.* Vlpian. in l. 1. §. vlt. ff. de publican. *Quod nouissime Prætor ait*, SI HI NON EXHIBEANTVR, IN DOMINOS SINE NOXAE DEDITIONE IVDICIVM DABO: *hoc proprium est huius edicti, quod si non exhibeantur serui, competit* IVDICIVM SINE NOXAE DEDITIONE, *cum si exhibuissent*, vt idem ait, l. 3. eod. tit. *noxali iudicio conuenirentur.*

Iam qui de inofficioso testamento dicebat, hoc intendebat, PARVM SANAE MENTIS FVISSE TESTATOREM CVM TESTAMENTVM ORDINARET, quod se immerentem, contra officium pietatis exheredasset. Martianus in l. 2. ff. de inoff. testam. HOC COLORE, DE INOFFICIOSO TESTAMENTO AGITVR, QVASI PARVM SANAE MENTIS FVERVNT, VT TESTAMENTVM ORDINARENT. *& hoc dicitur, non quasi vere furiosus, vel demens testatus sit: sed recte quidem fecit testamentum, sed non ex officio pietatis.* Vnde apud Scæuolam in l. Titia, ff. eod. tit. Paulus notat, si filius in querela inofficiosi obtinuerit, nec fideicommissa ab intestato data deberi, QVASI A DEMENTE. Non de nihilo ergo Apuleius, vt insaniæ suspicionem ab vxore Pudentilla amoliretur, supremas eius Tabulas inspici monet, quibus filium heredem scripserat. Sic enim Apolog. 2. *Lege*, ait, *potius testamentum, si quid* QVASI INSANA SCRIPSIT: *Hic reperies, & quidem mox à principio, Sicinius Pudens filius meus mihi heres esto.* Querelam plane de inofficioso patris testamento à filio exheredato his verbis perferri fingit Quinctilian. Declamation. 325. QVO MEO MERITO PATER ME EXHEREDAVIT? Nam qui super ea re cognoscebat, MERITA LIBERORVM examinare & perpendere solebat. Vlpian. in l. 3. §. si emancipatus, ff. de bon. poss. contr. tab. *Nec enim minus in hoc nepote, is qui de inofficioso cogniturus est*, MERITA NEPOTIS, *quam patris eius delicta perpendet.* Impp. Diocletian. & Maximian. in l. si filiam, C. de inoff. test. *Si filiam tuam, eo quod turpiter & cum flagitiosa fœditate viuit, à successione tua excludendam putes, si non inconsulto calore, sed* EX MERITIS EIVS *ad id odium incitatus es*, &c. Sed & Asconius in 3. Verrin. Inofficiosum testamentum, ait esse CONTRA MERITA.

Certam etiam fuisse Adsertionum formulam non dubium est. Ea videtur fuisse huiusmodi,

HVNC LIBERALI CAVSA, MANV ADSERO. Quam integram Terentius versu vno clausit, apud quem Adelph. Act. 2. Sc. 1. Æschines ita loquitur:

Neque vendendum censeo, quæ libera est.

Nam EGO ILLAM LIBERALI ADSERO CAVSA MANV.

Vbi Donatus, *Ordo est*, ait, EGO LIBERALI CAVSA MANV ADSERO. *Et sunt iuris verba, quibus* ADSERTORES *dicuntur, aliena vindices libertatis.* Plautus Pœnulo Act. 4. Sc. vlt.

Omnia memoras, quo id facilius fiat? MANV EAS ADSERAT

SVAS, POPVLARIS, LIBERALI CAVSA.

Idem Act. 5. Sc. 2.

——— Et si fungi esse vis,

Eas LIBERALI *tum* ADSERES CAVSA MANV.

Idem Persa Act. 1. Sc. 3.

Nam vbi ego argentum accepero

Continuo tu illam à lenone ADSERITO MANV.

Et in Curculio. Act. [illegible] Sc. 2.

Promisistin' si quisquam hanc, LIBERALI ADSERERET MANV

Te omne argentum redditurum?

Varro lib. 5. De lingua Lat. *Hinc,* ADSERERE MANV *in libertatem cum prehendimus.* Fest. Pomp. lib. 16. *Sertorem quidam putant dictum à prendendo, quia cum cuspiam [illegible] at manum, educendi eius gratia, ex seruitute in libertatem, vocatur* ADSERTOR. Quam tamen notationem Verrium non probasse, ridiculamque aliam originem huius verbis protulisse, ibidem docet. Quo alludens Plautus Rudente Act. 3. Sc. 1.

Quos cum capio, siquidem cepi, MEI SVNT, *habeo pro meis.*

Nec MANV ADSERVNTVR, *neq; illinc partem quisquam postulat.*

Et Martial. lib. 1.

Gaudia non remeant, sed fugitiua volant.

Hæc vtraq; MANV *complexuq;* ADSERE *toto.*

Ab hac autem manuum prehensione, Adsertio, in Lexico Latinogræco B. Germani Parisiensis, Καρπισία, & Adsertor, Καρπιστὴς definitur. Quo in significatu etiam Arrian. lib. 4. Epictet. cap. 7. hoc verbo vsus est. Εἰς ἐμὲ οὐδεὶς ἐξουσίαν ἔχει. ἠλευθέρωμαι ὑπὸ τοῦ θεοῦ· ἔγνωκα αὐτοῦ τὰς ἐντολάς· οὐκέτι οὐδεὶς δουλαγωγῆσαί με δύναται. Καρπιστὴν ἔχω, οἷον δεῖ, δικαστὰς οἵους [illegible]. Idem lib. 3. cap. 24. Ἰδοὺ ἐπειλήπταί σου ὡς ποτὲ οὗτος ὁ ἐξάγων σε ἀπὸ τῆς συνηθείας σου [illegible] ἐμός εἶ· ἐπ' ἐμοὶ γάρ ἐστι κωλύσαί σε [illegible] ὡς θέλεις· ἐπ' ἐμοὶ τὸ ἀνεῖναί σε τὸ ταπεινοῦν, [illegible]. Et mox: τί λέγεις πρὸς τοῦτον τὸν δουλαγωγοῦντά σε, ποῖον αὐτῷ Καρπιστὴν δίδως, [illegible] ἀφεὶς τοὺς πολλοὺς λόγους ἐκτιθέεις ἵνα ἀφεθῇς. Idem eiusdem lib. cap. vlt. [illegible] φιλοσόφους [illegible] τὸ ὄνομα, ἀλλ' ὅτι Καρπιστὴν δίδως. τοῦτο γάρ ἐστιν ἡ ταῖς ἀληθείαις ἐλευθερία. R[illegible] [illegible] τὰς ἀληθείας δοῦλοι, καὶ μὴ θραπεύσαι [illegible] τοὺς κυρίους, μηδὲ [illegible], μηδὲ [illegible] Καρπιστὴν [illegible], [illegible] ἔχων τῆς δουλείας [illegible]. Sosipater lib. 1. Instit. Grammatic. *vindicia*, καρπι[illegible]. Inde & Καρπισμὸς apud Clemen. Alexandrin. lib. [illegible] Stromat. Κάρπος [illegible] manus Græcis significat. Suidas: Κάρπος, [illegible] τὸ μέρος τῶν χειρῶν· [illegible]. H[illegible]us Καρπὸς, τὸ ἄρθρον τῆς χειρός. Sic enim legendum esse, non vt vulgo corrupte ἄρθρον, Ar[illegible] De partib. animal. docet. Quem Aristotelis locum laudari ab Eu[illegible]io ex [illegible] lib. Iliad. [illegible] ita scribit: Ἀριστοτέλης δὲ φησὶν ὅτι χειρὸς τὸ [illegible] [illegible] λέγει δὲ καὶ τὸν καρπὸν ἄρθρον εἶναι χειρὸς καὶ βραχίονος. Idem in σ. Iliad. καρπὸν ait esse, μεταξὺ [illegible] χειρὸς καὶ [illegible]. Idem in ϑ. Odyss. καρπὸς γὰρ καὶ μέρος [illegible] ἄρθρον χειρὸς μεταξὺ βραχίονος καὶ [illegible] ἀφ' οὗ [illegible] τὸ μετακάρπιον. Pollux quoque lib. 2. Onomastic. [illegible] τὸ [illegible] καρπὸν ὀνομάζ[illegible] scrib[illegible]

E vetustis porro actionum formulis quædam Cicero suppeditat. Etenim lib. 5. De finib. bonor. & malor. *Quæ cum, ait, Zeno didicisset à nostris,* VT IN ACTIONIBVS PERSCRIBI SOLET, DE EADEM RE FECIT ALIO MODO. Idem [illegible] lib. 7. ad Ser. Sulpit. lib. 13. famil. *Sed tamen non parcam operæ, &c.* VT VOS IN VESTRIS FORMVLIS, *sic ego in Epistolis,* DE EADEM RE ALIO MODO. Accedat alia formula ex Topic. *Nam iacere telum, voluntatis est; ferire quem nolueris, fortunæ.* Ex quo aries ille subijcitur vestris actionibus, SI TELVM MANV FVGIT, MAGIS QVAM IECIT. Quod Boetius ita explicat. *Si quis cædis accusatur, optima solet esse defensio, si alia non suppetit,* FVGISSE MANV TELVM, ET MAGIS

QVAM

QVAM VOLVISSET, FECISSE, *ut non voluntati, quæ in culpis condemnatur, sed ignorantia, factum tribuatur.* D. Augustin. lib. 1. De libero arbitr. cap. 4. *Nam & miles hostem, & iudex vel minister eius nocentem, & cui forte inuito atque imprudenti* TELVM MANV FVGIT, *non mihi videtur peccare, cum hominem occidunt: Si missi teli imprudentia digna esse venia videatur.* Confert etiam Quinctilian. Declamat. 318. hæc: *Quare, ne illa quidem tibi actio quæ inuidiam facere solet legatum non soluentibus, relicta est, ut dicas,* QVOD EGO MERVI, QVOD IVRE PETO.

Actiones plane omnes certis formulis adstrictæ, verborumque cancellis circumscriptæ erant, vt Pomponius in l. 2. ff. de orig. iur. ita testatur. *Deinde ex his legibus* (videlicet 12. tab.) *eodem tempore fere actiones compositæ sunt, quibus inter se homines disceptarent: quas actiones ne populus, prout vellet, institueret, certas sollemnesq; esse voluerunt, & appellatur hæc pars iuris, Legis actiones, id est legitimæ actiones.* Cicero pro Rosc. Com. *Sunt iura, sunt formulæ de omnibus rebus constitutæ, ne quis, aut in genere iniuriæ, aut in ratione actionis errare possit. Expressæ sunt enim ex uniuscuiusq; damno, dolore, incommodo, calamitate, iniuria publicæ à Prætore formulæ, ad quas priuata lis accommodatur.* Et certe in earum conceptione magna cautio adhibebatur: obseruandum enim erat, ne aliter ageretur quam oporteret, apteque & congrue formula concipienda erat, propterea quod qui in formulæ genere errasset, causa cadebat, litem perdebat, & rem amittebat. Cic. lib. 2. De inuentio. *Ita ius ciuile habemus constitutum, ut* CAVSA CADAT IS, QVI NON QVEMADMODVM OPORTET, EGERIT. Quinctilian. lib. 3. cap. 8. *In omnibus fere causis, in quibus* CECIDISSE QVIS FORMVLA *dicitur, hæ sunt quæstiones,* AN HVIC, AN CVM HOC, AN HAC LEGE, AN APVD HVNC, AN HOC TEMPORE, LICEAT AGERE. Idem lib. 7. cap. 3. *Est etiam periculosum, cum si* VNO VERBO SIT ERRATVM, *tota* CAVSA CECIDISSE *videamur.* Idem Declamatio 260. *Sit tolerabile* FORMVLA ERRARE, *& in petitione pecuniæ non uti iure concesso. Aliquis caput hominis perperam petit, ut terreat, ut occidat?* Et mox: *Facta cetera habent suas leges, sua iura, suas actiones.* Item Declamatio 350. *Non ignoro frequentem esse huiusmodi, in iudiciis minoribus dumtaxat, contentionem, ut petitor* EXCIDISSE FORMVLA, VT ALITER QVAM POTVERIT, AGERE DICATVR. Vnde Vlpian. in l. 1. si minor fals. mod. dixer. de actione in factum à Prætore contra mensorem proposita [illegible]: *Ideo autem,* ait, *hanc actionem proposuit, quia non crediderunt veteres inter talem personam locationem & conductionem esse: sed magis operam beneficii loco præberi, & id quod datur, ei ad remunerandum dari, & inde honorarium appellari. Si autem ex locato conducto fuerit actum, dicendum erit nec tenere intentionem.* Hinc etiam quoties incertum erat quæ potius actio competeret, duas dictabant, edebant, instituebantque, sed protestabantur se ex altera dumtaxat velle suum consequi. Huius rei nobis auctor est Vlpianus in l. 1. §. quia autem, ff. quod legator. cuius verba hæc sunt: *Quemadmodum solemus facere, quotiens incertum est quæ potius actio teneat. Nam duas dictamus, protestati ex altera nos velle consequi quod nos contingit.*

Non est ergo quod miretur quisquam toties inter Iurisconsultos de actione constituenda ambigi, quæ speciei propositæ apta, congrua & conueniens esset, cum in genere actionis errantibus periculum iacturæ litis immineret. Cuiusmodi disceptationum cum aliàs sæpe, tum in l. si conuenerit, & l. arbor, §. si per eumdem, ff. communi diuid. l. permisisti, in princip. & §. vlt. & l. si gratuitam, & l. apud Labeonem, l. si tibi soluenda, & l. Titius, ff. de præscript. verb. & l. Iulianus, §. 1. ff. ad exhibend. l. 1. §. si te rogauero, cum seq. ff. depositi, exempla inueniuntur.

Hac gratia etiam, omnisque tollendæ dubitationis causa, actionem de æstimato propositam Vlpian. scribit in l. 1. ff. de æstimator. Nam cum rem æstimatam vendendam quis dederat, quia dubitabatur, vtrum ex vendito esset actio, propter æstimationem: an ex locato quasi rem vendendam locasse videretur: an ex conducto, quasi operas conduxisset: an mandati: melius visum est hanc actionem proponi. Inde etiam cum vulgaria atque vsitata actionum nomina deficiebant, cessabantque iudicia prodita, facile descendebant ad eas actiones, quæ IN FACTVM appellabantur, præscriptisque verbis agebant: quo necesse erat confugere, cum proprium rei nomen inuenire non poterant, negotiaque aut contractus exsistebant, quorum appellationes nullæ iure ciuili proditæ erant. l. 1. 2. & 3. ff. de præscript. verb. Sic Paulus in l. in rem, §. item quæcumque, ff. de rei vindic. *Ideoque,* ait, *in omnibus his casibus, in quibus neque ad exhibendum, neque in rem locum habet,* IN FACTVM *actio necessaria est.* Idem in l. quæ religiosis, ff. eod. IN FACTVM *autem actione petitori* EXTRA ORDINEM SVBVENITVR. Ita

cessante vindicatione, IN FACTVM actionem reddi debere tradit Iulian. in l. cum autem, ff. eod vind. tit. & cessante ad exhibendum, IN FACTVM actione succurrendum Vlpian. in l. 3. §. interdum, & l. Iulianus, §. Marcellus, ff. ad exhiben. Et cessante actione pro socio, IN FACTVM agendum, l. sed eo nomine, ff. de noxalib. actionib. Denique vbi furti actio locum habere non poterat, ad actionem IN FACTVM decursum ostendunt, l. si quis vxori, §. si quis asinum, & l. si is qui rem, §. si in Titium, ff. de furt.

Illud notum est eos qui intentione sua plus complexi essent, quam ad eos pertineret, eisve competeret: quique vel re, vel tempore, vel loco, vel causa, vel qualitate, vel æstimatione plus petiissent, causa cecidisse. §. si quis agens, Institut. de actionib. Paul. lib. 1. Sententiar. Tit. 10. 1 & 2. de calumniatorib. in Tit. ex corpore Cod. Hermogen. Euseb. Emisen. Homil. 11. de Pascha. *Nam sicut in negotiis gerendis*, ait, *quatuor modis plus petendo subire periculum pro iuris ratione perhibetur. Quibus quatuor? id est, loco tempore, genere, qualitate. Loco, si alibi forte sibi debitum improbus fœnerator extorserit, quam vbi cautio designabat. Tempore, si citius. Quantitate, si amplius petierit. Genere, si alterius rei, ac melioris materiæ mercem quam scriptura continebat, exegerit.* Inde certe Scæuola Hypsæum & Octauium iuris ignaros patronos ridebat, quorum ille, quemadmodum a Cicerone lib. 1. De Orat. refertur, maxima voce plurimis verbis a M. Crasso Prætore contendebat, vt ei cui aderat, causa cadere liceret: Hic vero, non minus longa oratione recusabat, ne aduersarius causa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelæ iudicio atque omni molestia, stultitia aduersarii liberaretur. *Atqui*, addit Cicero, *non id fuit illis patronis eloquentia, neq; dicendi ratio aut copia, sed iuris ciuilis prudentia, quod alter plus lege agendo petebat, quam quantum lex in 12. tabb. permiserat: quod cum impetrasset, causa caderet: alter iniquum putabat, plus secum agi, quam quod esset in actione. neque int[illegible] ita esset actum litem aduersarium perditurum.* Itaque Paul. lib. 1. Sentent. Tit. 14. hereditatem pro ea parte peti debuisse docet, pro qua ad petitorem pertineret, ne alioquin plus petendi periculum incurreret, ac causam perderet. Quamquam interdum Prætor incertæ partis petitionem indulgebat, idoneis causis interuenientibus, l. 1. § vlt. ff. si pars heredit. pet. Eum etiam qui partem debiti compensare, vel deducere debuisset, si totum petiisset, plus petendo causa cecidisse, Paul. lib. 2. Sentent. Tit. 5. auctor est. Veteris autem huius iuris, quod est Zenonis & Iustiniani Constitutionibus abrogatum, manserunt reliquiæ in l. 1. ff. de interrogat. in iur. facien. ita tamen vt eis terram iniecisse Tribonianum perspicue cernamus. Sic enim illic scriptum est: *Totiens heres in iure interrogandus est, qua ex parte heres sit, quoties aduersus eum actio instituitur, & dubitat actor qua ex parte is cum quo agere velit, heres sit. Est autem interrogatio tunc necessaria, cum in personam sit actio. & ita si certum petetur: ne dum ignoret alter, qua ex parte [illegible] defuncto heres exstiterit, interdum plus petendo aliquid damni sentiat.* Postrema enim ve ba hæc a Triboniano interpolata sunt, dum ad suorum temporum rationem accommodare studet, quod Vlpianus scripserat, *plus petendo causa cadat.*

Ceterum qui ex supradictis causis litem perdiderant, interdum à Prætore in integrum restituebantur. Seneca Epist. 49. lib. 6. *Quid enim aliud agitis, cum eum quem interrogatis scientes in fraudem inducitis, quam vt* FORMVLA CECIDISSE *videatur? Sed quemadmodum illum Prætor, sic hosce in integrum Philosophia restituit.* Minori quidem 25. annis, qui plus petendo causa cecidisset, in integrum restitutionis auxilium indultum, maiori etiam ob iustum errorem subuentum fuisse, tradit Iustinianus in §. si quis agens, Instit. de actionib. Fertur & Claudius Cæsar iis qui plus petendo apud priuatos iudices causa ceciderant, actiones restituisse, [illegible] Sueton. in eius vita cap. 14. scribit.

Vsque adeo autem certis formularum cancellis actiones omnes inclusæ [illegible] vt Formularum nomine sæpenumero appellentur: quemadmodum in nostris De verb. quę ad ius pertinent signific. libris comprobauimus. Et ita legis Aquiliæ actio, DAMNI DATI FORM[VLA] dicitur à Plin. lib. 9. Natural. histor. cap. 59. & actio de dolo, FORMVLA DE DOLO MALO, Cicerone lib. 2. De Natur. cuius C. Aquilium Gallum auctorem fuisse idem lib. 3. Offic. [illegible] his verbis: *Nondum C. Aquilius collega meus protulerat* DE DOLO MALO FORMVLAS. Et lib. 3. De nat. deor. *Inde euerriculum malitiarum omnium*, IVDICIVM DE DOLO MALO, *quod C. Aquilius familiaris noster protulit.* Ad FORMVLAM quoque HYPOTHECARIAM Marcianum librum singularem scripsisse Index Pandectis præfixus testatur. Sic & COMMVNI DIVIDVNDO, ET FAMILIAE HERCISCVNDAE FORMVLAM legimus apud Apul. lib. 9. De asino aur. Harum formularum concipiendarum gratia solebant adiri Iurisconsulti. Valer. Max. lib. 7. cap. 2. De A. Cascellio Iurisconsulto: *Nullius, ait, aut gratia, aut auctoritate compelli potuit,*

ut de aliqua earum rerum, quas Triumuiri dederant, FORMVLAM *componeret.* Cic. li. 1. De legib. *Quamobrem quo me vocas, aut quid hortaris, vt libellos conficiam, de stillicidiorum, ac parietum iure? aut,* VT STIPVLATIONVM ET IVDICIORVM FORMVLAS COMPONAM. Vnde & Formularios & Leguleios Quinctilianus eos vocat lib. 12. cap. 3. Antonius etiam apud Ciceronem lib. 1. De Orat. Leguleium, præconem actionum, cautorem formularum, aucupem syllabarum, appellat.

Ob eas autem quas supra memorauimus causas, actionis sibi genus edi, reus postulabat, l. si debitori, & l. non videtur, ff. de iudic. Nam vt ab Vlpiano in l. 1. ff. de eden. scribitur: *Qua quisque actione agere vellet, eam edere debebat, vt proinde sciret reus vtrum cedere an contendere vltra deceret: & si contendendum putaret, veniret instructus, cognita actione qua conueniebatur.* Hæc editio vt fieret demonstrant Impp. Diocletianus & Maximianus in l. 2. de calumniator. in Tit. ex corpore Codicis Hermogenia. *Quoties, aiunt, ordinariis actionibus aliquid petitur, ideo petitor cogitur specialiter litis genus edere, ne plus debito aut eo quod competit, postuletur. Siue itaque fideicommissum, siue fundus, siue pars fundi, siue domus, siue pars domus, siue debitum, aut quodcumque petatur, specialiter designari debet petitionis summa vel quantitas, cum genus litis editur.* Proinde Seuerus & Antoninus in l. 3. C. de eden. Editam actionem speciem futuræ litis demonstrare dicunt. Edere autem erat, vel copiam describendi facere, vel in libello complecti & dare, vel producere aduersarium suum ad album Prætoris, & demonstrare quod dictaturus esset, vel id dicere quo vti vellet, l. 1. ff. de eden.

Legitimæ porro Actiones, quæque iure ciuili, aut honorario proditæ, proprium nomen habent, hæ fere sunt. In personam quidem: CERTI CONDICTIO, SI CERTVM PETETVR, CONDICTIO TRITICIARIA, CONDICTIO EX LEGE, CONDICTIO INDEBITI, CONDICTIO CAVSA DATA CAVSA NON SECVTA, CONDICTIO OB TVRPEM VEL INIVSTAM CAVSAM, CONDICTIO SINE CAVSA, CONDICTIO FVRTIVA, INCERTI CONDICTIO, ACTIO EX EMPTO, VENDITO, REDHIBITORIA, QVANTO MINORIS, ADVERSVS DICTVM PROMISSVM, EX LOCATO, CONDVCTO, COMMODATI DIRECTA, COMMODATI CONTRARIA, PIGNERATICIA DIRECTA, PIGNERATICIA CONTRARIA, DEPOSITI DIRECTA, DEPOSITI CONTRARIA, MANDATI DIRECTA, MANDATI CONTRARIA, PRO SOCIO, TVTELAE DIRECTA, TVTELAE CONTRARIA, DE PECVLIO, DE IN REM VERSO, QVOD IVSSV, EXERCITORIA, INSTITORIA, TRIBVTORIA, SERVI CORRVPTI, SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE DICETVR, EX STIPVLATV, IVDICATI, EX TESTAMENTO, LEGIS AQVILIAE, vel DAMNI INIVRIAE, ÆSTIMATORIA, DE PASTV PECORIS, ARBORVM FVRTIM CAESARVM, FVRTI, VI BONORVM RAPTORVM, INIVRIARVM, DE DOTE, REI VXORIAE, DE MORIBVS, RERVM AMOTARVM, RECEPTITIA, PECVNIAE CONSTITVTAE, AD EXHIBENDVM, QVOD METVS CAVSA, DE DOLO MALO, AQVAE PLVVIAE ARCENDAE, NEGOTIORVM GESTORVM DIRECTA ET CONTRARIA, DE TIGNO IVNCTO, SEPVLCHRI VIOLATI, ONERIS AVERSI, SERVI CORRVPTI.

Actiones vero in rem, PETITIO HEREDITATIS, REI VINDICATIO, PVBLICIANA, QVERELA INOFFICIOSI TESTAMENTI, CONFESSORIA, NEGATORIA, SERVIANA, vel QVASI, PAVLIANA, FAVIANA, CALVISIANA, RESCISSORIA.

Mixtæ autem hæ, FAMILIAE ERCISCVNDAE, COMMVNI DIVIDVNDO, FINIVM REGVNDORVM. Vbi vero legitimæ & honorariæ actiones deficiebant, ad earum exemplum Vtiles dabantur l. si vero §. vltim. de his qui effuder. vel deiecer. l. Iulianus, §. si procurator ff. de act. empt. l. liberto, ff. de neg. gest. l. si cum villico l. in eum, ff. de institorib. l. Boues, ff. ad l. Aquil. l. 1. §. vlt. ff. de superficieb. l. 1. C. de precar. l. cum res, C. si aliena res pigno. l. 1. C. de rer. permutat.

Legitimis autem actionibus experiri, erat LEGE AGERE. Cic. lib. 1. De Orato. & Orat. pro Cæcina, & 4. in Verr. Valer. Max. lib. 7. cap. 7. Plin. lib. 7. cap. 5. Agell. lib. 20. cap. 9. & l. 2. §. deinde ex his legibus, ff. de orig. iur.

Ei plane cuius intentio contemptibilis aduersario videbatur, dici solitum, LEGE AGITO, Donatus notat in Phormio Terent. Act. 5. Sc. 8. Quo loco Phormio, *Vna, ait, iniuria est tecum.* Cui Demipho respondet: LEGE AGITO ERGO. Confirmat hoc idem Donatus, au-

ctoritate Plauti, cuius versum citat ex Aulularia, LEGE AGITO. Habetur vero hic versus Act. 3. Sc. 3. in hæc verba,

LEGE AGITO MECVM: MOLESTVS NE SIS: *& cœnam quoque.*

Erant & olim certæ Interdictorum formulæ. Ordinario enim iure Interdicta à Prætore reddebantur, vt ex Oratione Ciceronis pro Cæcina patet. Vnde Vlpian. in l. 1. ff. si ventr. nom. mul. in poss. mitt. *Coget autem*, ait, *eum discedere, non Prætoria potestate, vel manu ministrorum: sed melius & ciuilius faciet, si eum per interdictum* AD IVS ORDINARIVM *remiserit.* Frontin. De limitibus agror. *De possessione controuersia est, de qua ad interdictum, hoc est,* IVRE ORDINARIO, *litigatur.* Quæ verba Aggen. Vrbic. explicans: *De possessione*, ait, *fit controuersia, quoties de totius fundi statu per interdictum, hoc est,* IVRE ORDINARIO *litigatur. Hoc non est disciplinæ nostræ iudicium: sed apud Præsidem prouinciæ agitur, & ex lege restituitur possessio, cui peterit adtinere.* Prætorem quidem in Interdicto VTI POSSIDETIS, his verbis vsum Fest. Pomp. scribit, VTI NVNC POSSIDETIS EVM FVNDVM Q. D. A. QVOD NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO, ALTER AB ALTERO POSSIDETIS, ITA POSSIDEATIS. ADVERSVS EA VIM FIERI VETO. Vlpian. vero sic, VT EAS AEDES Q. D. A. NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO A. A. POSSIDETIS, QVO MINVS ITA POSSIDEATIS, VIM FIERI VETO. l. 1. ff. vti possid. Eadem l. §. præterea, *Perpetuo*, ait Vlpian. *huic interdicto insunt hæc*, QVOD NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO AB ILLO POSSIDES. Ad quæ Terentianus Chærea lepide alludit Eunuch. Act. 2. Sc. 3.

Hanc tu mihi, inquiens, *vel* VI, VEL CLAM, VEL PRECARIO

Fac tradas. Vbi Donatus, *Secundum ius locutus est. Nam his tribus mala fide aliquid possidetur*, VI, CLAM, PRECARIO.

Ex interdicto de vi armata Cicero in Oratione pro Cæcina citat hæc: VNDE TV, AVT FAMILIA, AVT PROCVRATOR TVVS, HOMINIBVS COACTIS, ARMATISVE. Quo pertinent quæ Vlpianus tractat in l. quod est, §. armis, ff. de vi & vi armata. Ex cuius Edicti formula Cicero Epist. 16. lib. 15. Familiarium ita iocatur: *Postulabimusque, ex qua hæresi* VI HOMINIBVS ARMATIS DEIECTVS SIS, IN EAM RESTITVARE. *In hoc interdicto non solet addi*, IN HOC ANNO. Edicti vtique VNDE VI formula apud Iuris auctores proponitur huiusmodi: VNDE TV ILLVM VI DEIECISTI, AVT FAMILIA TVA DEIECIT, DE EO QVAEQVE ILLE TVNC IBI HABVIT. Duo enim separata, de vi armis, & sine armis facta fuisse proposita interdicta, Cicero pro Cæcina scribit: *Dupliciter*, ait, *homines deiiciuntur: aut sine coactu, armatisque hominibus: aut per huiusmodi rationem, & vim. Ad duas dissimiles res duo deiuncta interdicta sunt.* Hoc significat inscriptio Rubricæ DE VI ET VI ARMATA. Quorum interdictorum dissimilitudinem è re esse censeo adnotare, quam satis aperte Cicero sua illa pro Cæcina Oratione declarat. Primum quidem de vi ita interdici consueuisse ait, VNDE TV DEIECISTI, EO RESTITVAS. Deinde post aliquot interposita, hanc inter vtrumque Interdictum, de Vi Cottidiana & Armata differentiam statuit: *Cur ergo aut in illud cottidianum Interdictum*, VNDE ILLE ME VI DEIECIT, *additur* CVM EGO POSSIDEREM, *si deiici nemo potest, qui non possidet? aut in hoc Interdictum*, DE HOMINIBVS ARMATIS, *non additur? Si oportet quæri*, POSSEDERIT NEC NE? *Negas* DEIICI, *nisi qui* POSSIDEAT. *Ostendo, si sine* ARMATIS, COACTISVE HOMINIBVS DEIECTVS *quisquam sit, eum qui fateatur se* DEIECISSE, *vincere sponsione, si ostendat, eum non possedisse. Negas* DEIICI, *nisi qui* POSSIDEAT. *Ostendo, ex hoc Interdicto* DE ARMATIS HOMINIBVS, *qui possit ostendere non possedisse eum qui deiectus sit, condemnari tamen sponsionis necesse esse, si fateatur esse deiectum.* Et mox: *In illa* VI COTTIDIANA *non satis est posse docere,* SE DEIECTVM, *nisi ostendere possit*, CVM POSSIDERET, TVM DEIECTVM. *Ne id quidem satis est, nisi docet*, ITA SE POSSEDISSE, VT NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO POSSEDERIT. *Itaque is, qui se* RESTITVISSE DICIT, *magna voce sæpe confiteri soles*, SE VI DEIECISSE: *verum illud addis*, NON POSSIDEBAT: *vel etiam, cum hoc ipsum concessit, vincit tamen sponsione, si planum facit,* AB SE ILLVM AVT VI, AVT CLAM, AVT PRECARIO POSSEDISSE. Et paullo post: *Ecquid interest, vtrum hoc additum*, CVM A. CAECINA POSSEDERIT, *necne? Ecquid te ratio iuris, ecquid interdictorum dissimilitudo, ecquid auctoritas maiorum commouet?* Hoc ergo inter illa Interdicta intererat, quod in Interdicto VNDE VI necesse habebat vi deiectus docere se possedisse, & quidem non vi, non clam, non precario, ab aduersario. In Interdicto vero de VI ARMATA, non quærebatur

vtrum

vtrum possedisset, necne. Hinc Pompon. in l. sed si vi, ff. de vi & vi arm. *Sed si* VI ARMATA DEIECTVS *es, sicut ipsum fundum recipis*, ETIAMSI AVT VI AVT CLAM, AVT PRECARIO EVM POSSIDERES: *ita res quoque mobiles*, OMNI MODO *recipies*. In hoc etiam de HOMINIBVS ARMATIS ET COACTIS Interdicto, non fuisse additum, IN HOC ANNO, ex Cic. Epist. supra adductus locus testatur. Præterea illud VNDE VI, id est, de vi cottidiana Interdictum, nec liberto in patronum, nec liberis aduersus parentes dabatur: aliter atque si VI ARMATA vsus esset aduersus libertum patronus, vel aduersus liberos parens. Tunc enim Interdictum competebat, l. 1. §. ex interdicto, ff. de vi & vi arm. l. 2. & l. licet, ff. de obseq. parentibus & patron. præst.

Interdictorum porro sicut non vnum genus, ita nec vna eademque conceptio erat. Aut enim PROHIBITORIA erant, aut RESTITVTORIA, aut EXHIBITORIA, l. 1. §. interdictorum, & l. 2 ff. de interdict. l. certum, §. sed & si, ff. de confess. §. 1. Institut. de interdict.

In Prohibitoriis ita Prætor interdicebat, VIM FIERI VETO, l. 2. §. vlt. ff. ne quid in lo. publ. l. 1. ff. de loco publ. fru. l. 1. ff. de via publ. & itin. publ. refic. l. 1. ff. vt in flum. publ. nauig. l. 1. ff. de ripa munien. l. 1. ff. vti possid. l. 1. ff. de superficieb. l. 1. & l. 3. §. ait Prætor, ff. de itin. actuque priu. l. 1. in princ. & §. deinde ait Prætor, ff. de aqu. cottid. l. 1. ff. de riuis, l. 1. in princ. & §. deinde ait Prætor, ff. de fonte, l. 1. ff. de cloac. l. 1. in princ. & §. ait Prætor, & §. deinde ait Prætor, ff. de arbor. cæd. l. 1. ff. de glande legen. l. 3 ff. de liberis exhib. l. 1. ff. de vtrubi, l. 1. ff. de migran. l. Prætor ait, §. deinde ait Prætor, ff. de oper. noui nunt. Et interdum simpliciter, VETO, l. 1. ff. ne quid in loco sac. l. 2. §. ait Prætor, ff. ne quid in loco publ. l. 1. ff. ne quid in flumine publ.

In Restitutoriis vero sic, RESTITVAS, l. 1. ff. quorum bonor. l. 2. §. Prætor ait, ff. ne quid in loc. publ. l. 1. §. deinde, ff. ne quid. in flum. publ. l. 1. §. vlt. ff. de cloac. l. 2. ff. de precario, l. Prætor ait, in princip. ff. de oper. noui nunt. l. 1 ff. quod vi aut clam, l. ait prætor ff. quæ in fraud. credit. Cuiusmodi interdictum illic positum, FRAVDATORIVM vocatur, in l. pupilli, ff. de solutionibus.

In Exhibitoriis autem Prætor vtebatur verbo, EXHIBEAS, l. 1. ff. de tabul. exhib. l. 1. ff. de libero hom. exhib. l. 1. ff. de liberis exhibend.

His singulares quasdam Interdictorum formulas adiungam. Vlpian. in l. 1. §. deinde ait Prætor, ff. de aqua cottid. *Qui de aqua cottidiana interdicit, ita interdicit*, VTI HOC ANNO AQVAM DVXISTI. *At qui de æstiua, sic*, VTI PRIORE AESTATE. In l. 1. §. Labeo, ff. eod. *Labeo putat per hoc interdictum prohiberi quem*, NE QVID IN ILLO FVNDO FACIAT, SERAT, SVCCIDAT, PVTET, AEDIFICET, QVARE EX RE, EA AQVA QVAM ILLE HOC ANNO PER FVNDVM SINE VITIO DVXIT, INQVINETVR, VITIETVR, CORRVMPATVR, DETERIORVE FIAT. Idem Vlpianus in l. Iulianus, §. 1. ff. ad exhib. *Et placet nobis Pomponii sententia, siue glans exstet, siue consumpta sit: sed si exstet, etiam Interdicto de glande legenda*, VT MIHI TERTIO QVOQVE DIE LEGENDAE GLANDIS FACVLTAS ESSET, *vti potero, si damni infecti cauero*. Idem in l. 1, §. non autem omne, ff. de fluminibus. *Vtile interdictum competere*, NE VIS EI FIAT, QVO MINVS ID OPVS, QVOD IN ALVEO FLVMINIS, RIPAVE ITA FACTVM SIT, VT ITER, CVRSVS FLVMINIS DETERIOR SIT, FIAT, TOLLERE, DEMOLIRI, PVRGARE, RESTITVERE, VIRI BONI ARBITRATV POSSIT. In l. 3. §. Labeo, ff. vti possid. INTERDICO TECVM, SICVTI NVNC POSSIDETIS EAS AEDES EX QVIBVS PROIECTVS EST. Item in l. Pomponius, ff. de procuratoribus VT LIBERI QVI IN POTESTATE ABSENTIS DICVNTVR, DVCANTVR, *Interdictum non posse desiderare ait*. In l. Non cogendum, §. vlt. ff eod. *Si procuratori opus nouum nuntiatum sit, isque interdicto vtatur*, NE VIS EI FIAT AEDIFICANTI. Interdicta autem æque atque actiones, edebantur, l. vlt. §. si legatarius, & §. vlt. ff. quod legator.

Ex Interdictorum formulis hæc præterea obseruanda sunt. Vlpian. in l. Prætor ait §. vlt. ff. damno inf. *Interdictum reddendum ei, in cuius ædes rudera decidissent, per quod vicinus compelletur*, AVT TOLLERE, AVT TOTAS AEDES PRO DERELICTO HABERE. Et l. hoc amplius §. 1. ff. eod. *Interdictum à Prætore datum*, NE VIS FIERET DOMINIS, QVO MINVS SVA TOLLERENT, AVFERRENT, SI MODO DAMNI INFECTI REPROMITTERENT. In l. 1. §. 1. ff. de oper. no. nunt. *erit transeundum ad Interdictum*, QVOD VI AVT CLAM FACTVM ERIT, VT RESTITVATVR. Et §. si is cui, ead. l.

Interdictum in eum, DE OPERE RESTITVENDO *redderet* quibus verbis significat Interdictum quod proponitur in l. Prætor ait ff. eod. tit. Quod Interdictum RESTITVTORIVM appellatur in l. Stipulatio §. 1. ff. eod. & *Interdictum quod ex noui operis nunciatione competit*, l. si alius §. ait ff. quod vi clam. Item in l. de pupillo §. vltimo ff. de oper. no. nunt. *Deinde Interdicto aduersus eum vtar*, NE VIM MIHI FACIAT, QVOMINVS AEDIFICEM.

Porro accuratam illam formularum conceptionem in extraordinariis iudiciis non fuisse obseruatam scriptum reliquit Paulus in l. Actio, ff. de negot. gest. Nam quoties extra ordinem ius dicebatur (qualia fuere tandem omnia iudicia) non erat necesse reddi Interdictum: sed perinde iudicabatur sine Interdictis, ac si Vtilis actio ex causa iudicati reddita fuisset, quemadmodum Iustinianus scribit, in §. vlt. Institut. de interdict. Vnde Diocletian. & Maximian. in l. 3 Cod. de interdictis. *Interdicta autem*, inquiunt, *licet in extraordinariis iudiciis locum non habent, tamen ad exemplum eorum res agitur*. Inde est, quod Rubricæ *de Interdictis* additur, *siue extraordinariis, quæ pro his competunt actionibus*. Eadem de causa in multis constitutionibus, vbi de Interdictis agitur, EXEMPLO EORVM, VEL AD INSTAR INTERDICTI agendum legimus, veluti in l. 2. Cod. vnde vi, *Pulsos restituendos esse* INTERDICTI EXEMPLO, *si nec dum vtilis annus excessit, certissimi iuris est*. Et in l. 4. eodem titulo, *si de possessione vi deiectus es, eum lege Iulia vis priuatæ reum postulare, & AD INSTAR INTERDICTI Vnde vi conuenire potest*. Quæ verba vetus quidam glosator in meo manuscripto Codice ita interpretatur, id est, vtili actione in factum loco interdicti. Sic & in l. vlt. Cod. de liber. exhibend. AD INSTAR INTERDICTI *de exhibenda filia Philippo eum conueniendum putaueris*, & l. vlt. Cod. de actio. *Igitur* AD INSTAR INTERDICTI, *seu actionis permissa, exponendum esse perspicitis*.

Ac demum euanuit tandem tota Formularum conceptio. Extat enim Constantini constitutio sub Rubrica de Formulis & Impetrat. subl. quæ iuris Formulas aucupatione & syllabarum insidiantes cunctorum actibus radicitus amputari præcipit. Quo nomine ille a Nazario in Panegyrico laudari videtur his verbis: *Nouæ leges regendis* (sic enim emendandum nemo dubitauerit) *moribus, & frangendis vitiis constituta*. VETERVM CALVMNIOSAE AMBAGES RECISAE, CAPTANDAE SIMPLICITATIS LAQVEOS *perdiderunt. Pudore tuo munita coniugia*. Nam vt hæc nouissima clausula, Constantini de adulteriis gladio se iendis constitutionem quam Tribonianus contulit in l. quamuis, Cod. [illegible] l. de adulte. [illegible] a iure iore hanc in qua gradum fiximus signari verisimile est. Nec minus idem Imperator Testamentarias quam Iudiciarias formulas orbe Romano summouit, vt apparet ex l. quoniam, C. de Testament. quod & de eo prædicat Eusebius quarto eius voluminis libro, quo vitam eius complexus est. Arcadii quoque & Honorii constitutio in l. vlt. C. de interd. ita h. [illegible] *Si quis quodlibet interdictum efflagitet, ruptis veteribus ambagibus, inter ipsa cognitionum auspicia rationem exprimere, ac suas allegationes iubeatur proponere*. Similiterque verborum ina[illegible] nes quæ in bonorum possessione accipienda antiquitus obseruabatur, exclusit Imperator Constantius in l. vlt Cod. qui admitti.

Qua in re, vtrum ius nouum veteri & antiquo antecellat, aliorum iudicium esto. Nam quod ad me attinet, diem diffindi iubeo, & quod probabilibus in vtramque partem argumentis quæstio tractari possit, assensum sustineo. Interim meum ego institutum tenebo, propositumque argumentum sine vlla detrectatione exequar.

Non ACTIONES tantum & INTERDICTA, sed & PRAEIVDICIA à Prætore reddebantur. Vlpianus in l. sed & hæ, §. . de procuratoribus. *Non solum autem si* ACTIO [illegible] *à procuratore, sed &* PRAEIVDICIVM vel INTERDICTVM. Idem in l. 3. § [illegible] de agnosc. & alen. lib. *Si viuo patre* REDDITVM SIT PRAEIVDICIVM. Quibus autem in causis huic remedio locus esset, Vlpian. tradit in l. vlt. ff. si ingen. esse dic. his verbis: *Quoties de hoc contenditur*, AN QVIS LIBERTVS SIT: *siue operæ petantur, siue obsequium de[illegible] siue etiam famosa actio intendatur, siue in ius vocetur qui se patronum dicit, siue nulla causa interueniat*, REDDITVR PRAEIVDICIVM: *Sed quoties quis libertum quidem se confitetur, libertum autem Gaii Seii se negat, Idem* PRAEIVDICIVM DATVR. Hinc in l. ad [illegible] §. patronum ff. de in ius voc. *Vel si collusionem detexit vel si quis* PRAEIVDICIO PRONVNTIATVR ESSE LIBERTVS. *De* PARTV *etiam* AGNOSCENDO, PRAEIVDICIO ACTVM, *itemque* AN VXOR ESSET, *disceptatum docet* Vlpian. in l. 3. §. item Plancianum, cum sequ. ff. de agnos. & alen. lib.

LIBEROS plane qui erant in potestate, non in rem actione, sed, aut PRAEIVDICIIS, aut Interdictis PETI debuisse idem Vlpianus probat in l. 1. §. 1. ff. de rei vindic. LIBERTVS etiam a quo alii se debere patronus contendebat, PRAEIVDICIO CERTARE poterat, SI SE LIBERTVM NEGARET, l. si quis a liberis, §. solent, ff. de agnosc. & alen. lib. Iustinian. in § praeiudiciales, Instit. de actionib. PRAEIVDICIALES ACTIONES *in rem esse videntur, quales sunt, per quas quaeritur*, AN ALIQVIS LIBER, AN LIBERTVS SIT, VEL DE PARTV AGNOSCENDO. Nam quae PRAEIVDICIA Iurisconsulti dicunt, ea, PRAEIVDICIALES ACTIONES Iustinianus vocat. ACTIONIS vtique verbo PRAEIVDICIA continentur, l. actionis, ff. de obligationib. & actionib. In his vero PRAEIVDICIIS is actoris partes sustinebat, qui habebat intentionem secundum id quod intendebat. l. generaliter, ff. de exceptionib. In PRAEIVDICIO quoque licet patronus possessor esse videretur, tamen actoris partibus libertus fungi debebat, sed is qui se patronum esse contendebat, l. quotiens, ff. de probationibus.

Actionum etiam instar PRAETORIAE STIPVLATIONES obtinebant, earumque vicem repraesentabant, l. actionis, ff. de obligat. & actionib. l. Non solum, ff. rat. rem hab. Nam si quis, verbi gratia, sibi legatorum, vel damni infecti caueri vellet, in iure hoc apud Praetorem postulabatur, l. sed & hae, §. 1. l. Pomponius, ff. de procuratorib. Huiusmodi vero Praetorias Stipulationes legem accepisse de mente Praetoris qui eas proposuerat, nec illis immutare quidquam licuisse, neque addere, neque detrahere, ait l. in conuentionalibus, ff. de verbor. oblig. Earum autem tres species Vlpianus facit in l. 1. ff. de stipul. Praet. Quasdam enim IVDICIALES vocat, quae propter iudicium interponebantur, vt ratum fieret, quales erant, Iudicatum solui, & ex operis noui nuntiatione: quasdam CAVTIONALES, quae instar actionis habebant, & vt esset noua actio, intercedebant, vt de legatis stipulationes, & de tutela & ratam rem haberi, & de damni infecti. Quasdam COMMVNES quae fiebant iudicio sistendi causa. De quibus singulis quoniam in iure versabantur, hic potissimum vt tractemus, argumenti series exposcit. [illegible] quis nomine, aut alieno agebat, intendebat, praeiudiciove experiebatur, aut restitutionem in integrum, Praetorianamve cautionem desiderabat. Qui alieno, is vel PROCVRATOR, vel COGNITOR dicebatur. Nam vt Asconius in Diuinat. Qui defendebat alterum in iudicio, aut PATRONVS dicebatur, si orator esset, aut ADVOCATVS, si aut ius suggerebat, aut praesentiam suam commodabat amico, aut PROCVRATOR, si negotium suscipiebat, aut COGNITOR, si praesentis causam nouerat, & sic tuebatur, vt suam. Is etiam qui absentis defensionem suscipiebat, DEFENSOR in libris nostris appellatur. Procurator autem siue in rem siue in personam ageret, nō aliter audiebatur, quam si satisdaret dominum, aut eum ad quem res pertinebat, rem ratam habiturum, vt Iustinianus Instit. de satisdationib. tradit.

Nec solum in actionibus quas procurator intendebat, verum in stipulationibus quoque quas interponi desiderabat, veluti, si damni infecti, vel legatorum stipularetur, satisdare debebat, Dominum ratam rem habiturum, l. non solum, ff. rem rat. hab. l. inter quos, §. alieno, ff. de dam. infec. l. Pomponius, §. 1. ff. de procuratorib. Item qui procuratorio nomine nouum opus nuntiabat, satisdare debebat, eam rem ratam dominum habiturum, alioquin nuntiatio omnimodo remittebatur, l. de pupillo, §. qui procuratorio, ff. de oper. no. nunt.

Simili modo & qui in integrum restitutionis auxilium alterius nomine implorabat, hac stipulatione interposita audiebatur, l. quod si, ff. de minorib.

Hac autem stipulatione comprehendebatur, RATAM REM DOMINVM, EIVSVE HEREDEM, EVMQVE AD QVEM RES PERTINERET, HABITVRVM, l. si quis vni, l. si indebitum, §. vltim. l. si procurator, l. fin. §. si in stipulatum, ff. rat. rem habit. Eaque fuit vulgata verba de rato habendo, in l. cum minor, ff. eod. quae verisimile est ex Edicto profecta, quod proponitur in l. sextum quoque, §. ait Praetor, ff. de procuratorib. illis verbis, ET EI QVI NOMINE AGET, ID RATVM HABERE EVM AD QVEM EA RES PERTINET, BONI VIRI ARBITRATV SATISDET. Quo pertinent quae Vlpianus scribit in l. non solum, §. qui alieno, ff. eodem. *Qui alieno nomine agit quamcunque actionem*, ID RATVM HABITVRVM EVM, AD QVEM EA RES PERTINEBIT, *cauere debet*. Et §. quaeritur, ead. l. *Quaeritur apud Iulianum, vtrum* DOMINVM SOLVM RATAM REM HABERE *debet satisdare, an etiam* CETEROS CREDITORES. *Et ait duntaxat de* DOMINO CAVENDVM, *nec illis verbis*, AD QVEM EA RES PERTINET, *creditores contineri*.

CATAM CLAVSVLA, in l. iam tamen, §. si ex fideiussoribus, l. cum quærebatur, ff. iudic. sol. Altera, OB REM NON DEFENSAM, d. l. cum tamen, §. si tamen plures, & d. l. quærebatur, l. si ex duobus, l. ex iudicatum, ff. iudic. solut. l. si post, l. si defunctus, l. sed & hæ, §. defendere, & l. non cogendum, §. 1. ff. de procuratorib. Illius clausulæ formulam agnoscimus in ea facti specie, quam Scæuola proponit in l. eum apud. ff. iudic. sol. his verbis: *Cum apud Sempronium iudicem datum reus defenderetur, stipulatione cautum est*, VT QVOD SEMPRONIVS IVDEX IVDICASSET, PRAESTARETVR. Et mox, *Ideoque in stipulatione adiicitur*, QVIVE IN EIVS LOCVM SVBSTITVTVS ERIT. Ad hanc etiam stipulationem referendum censeo quod est in l. in vsu, ff. de verbor. significat. *Item in stipulande satis habemus de herede cauere*, SI EA RES SECVNDVM ME, HEREDEMVE MEVM IVDICATA ERIT. *Et rursus*, QVOD OB EAM REM TE, HEREDEMVE TVVM. Ex quibus verisimile mihi fit hanc de re iudicata clausulam his fere verbis conceptam, SI EA RES SECVNDVM ME, HEREDEMVE MEVM A SEMPRONIO IVDICE, QVIVE IN EIVS LOCVM SVBSTITVTVS ERIT, IVDICATA ERIT, QVOD OB EAM REM TE HEREDEMVE TVVM DARE, FACERE, PRAESTARE OPORTEBIT, QVANTI EA RES ERIT, DARI SPONDES? Altera vero clausula stipulatos actores, RECTE, ET VIRI BONI ARBITRATV REM DEFENDI, credibile est. Ex hac vtique clausula OB REM NON DEFENSAM committebatur stipulatio, si RECTE ET VIRI BONI ARBITRATV RES NON DEFENDERETVR. Eoque pertinent verba hæc, in l. iam tamen, §. nunc videamus, l. si reus, l. ex clausula, & l. vir bonus, ff. iudic. sol. l. omnium, l. non cogendum, §. 1. ff. de procuratorib. Quod & illa parte edicti cauebatur, CVIVS NOMINE QVIS ACTIONEM DARI SIBI POSTVLABIT, IS EVM VIRI BONI ARBITRATV DEFENDAT, l. seruum quoque, §. ait prætor, ff. de procuratoribus. Recte autem defendi quid esset proponitur in l. recte, ff. de iudic. forte ex edicto Prætoris in l. hæc autem, §. ait prætor, ff. quib. ex cau. in poss. eat.

Sufficiebat plane tutoribus ad plenam defensionem, siue ipsi iudicium susciperent, siue pupillus, ipsis auctoribus: nec cogebantur tutores cauere, vt defensores solebant, l. 1. §. sufficit, ff. de administrat. tut. Sed nec cauebat tutor curatorve, ratam rem pupillum, adolescentemve habiturum, quia in rem iudicium deducebant, l. vulgo, ff. eod. Africanus porro in l. hæc stipulatio, ff. iudic. sol. hanc stipulationis particulam adfert huiusmodi, QVANDIV RES NON DEFENDATVR. Nouissima vero clausula Iudicatum solui stipulationis ita concipiebatur, DOLVM MALVM ABESSE, ABFVTVRVMQVE ESSE. Et interdum adiiciebatur, SI HVIVS REI DOLVS MALVS NON ABERIT, QVANTI EA RES EST, DARI SPONDES? l. nouissima, ff. iudic. sol. Eaque est DOLI CLAVSVLA, in l. qui se liti. ff. de hered. pet.

Ceterum si quis alio iudicio acturus Iudicatum solui satis accepisset, dein alio iudicio ageret, non committebatur stipulatio, quia de alia re cautum videbatur, l. non ab iudice, §. vlt. ff. de iudic. Item si quis apud aliquem iudicem iturus, stipulatus esset iudicatum solui, & egisset apud alterum, non committebatur stipulatio, quia non huius iudicis sententiæ fideiussores se subdiderant, l. si quis apud, ff. de iudic. sol. *Incertam* autem *quantitatem* hæc stipulatio continebat, vt ait l. 2. ff. de stipulat. prætor. Vlpianus tamen in l. iudicatum solui 9. ff. iudic. sol. huiusmodi stipulationem *expeditam* habere *quantitatem* scribit. IN TANTVM *enim*, ait, *committitur*, IN QVANTVM IVDEX PRONVNTIAVERIT. Idem in l. non solum, §. est & casus, ff. de procuratorib. *Debet cauere hic procurator*, & RATAM REM DOMINVM HABITVRVM: *ne forte dominus reuersus velit quid petere: item* IVDICATVM SOLVI: VT SI QVID FORTE PROPTER HANC RESTITVTIONEM IN INTEGRVM PRAESTARI ADOLESCENTI DEBEAT, HOC PRAESTETVR.

Plane is a quo hereditas petebatur satisdare debebat, aut vt Paulus scribit lib. 1. Sentent. Tit. 11. in petitorem transferebatur possessio, si is satisdare contra vellet. Hinc illud Ciceronis in 3. contra Verrem: *Aut* PRO PRAEDE LITIS VINDICIARVM, CVM SATIS ACCEPISSET, *sponsionem facere. ita de hereditate certaret*. Quod Asconius ita explicat: *Aut peteret*, inquit, *vt possessor esset: aut acciperet ab aduersario satis*, PRO PRAEDE LITIS VINDICIARVM, *& ipse sponsionem faceret, & ita de hereditate certaret*. LIS VINDICIARVM EST, *cum litigatur de ea re apud Prætorem cuius incertum est quis debeat esse possessor: & ideo qui eam tenet*, SATISDAT PRO PRAEDE LITIS VINDICIARVM *aduersario suo, quo illi satisfaciat*, NIHIL SE DETERIVS IN POSSESSIONE FACTVRVM, DE QVA IVRGIVM ESSET.

Rursus sponsione ipse prouocatur ab aduersario certa pecunia, aut æstimationis, quam amittat, ni sua sit hereditas, de qua contendit. PRAEDES *ergo dicuntur satisdatores locupletes pro re, de qua apud iudicem lis est:* NE *interea qui tenet diffidens causa,* POSSESSIONEM DETERIOREM FACIAT, TECTA DISSIPET, EXCIDAT ARBORES, ET CVLTA DESERAT. Vnde in iuris notis hæ singulares literæ P. P. L. V. id est, PRO PRAEDE LITIS VINDICIARIVM.

Edicto autem perpetuo cautum de satisdatione danda ab eo a quo res petebatur, aut de transferenda in aduersarium possessione testantur Impp. Diocletianus & Maximianus in l. 1. C. vti possid. Sed & prohibebatur possessor hereditatis, de qua controuersia erat, antequam lis inchoaretur aliquid de ea distrahere, nisi pro omni quantitate hereditatis, vel rerum eius restitutione satisdare maluisset, l. Diuus, ff. de heredit. petitio. Satisdatione vero data diminutio concedebatur, cum possessor hereditatis, qui petitori satisdedisset, interim loco domini haberetur, l. ex libero, in fi. ff. de quæstionib. quamquam & licet talis satisdatio data non esset, sed solita cautio, causa tamen cognita, diminutionem se concessurum Prætor edixerat, vt in d. l. Diuus scribitur.

Erat & Prætoria STIPVLATIO DAMNI INFECTI. Nam qui ex vicinis ædibus quæ vitium fecerant, ruinamve minabantur, damnum metuebat, is caueri sibi damni infecti a Prætore desiderabat, l. quamquam, §. idem Iulianus, ff. de aq. & aq. pluu. *Si tamen dominus* DESIDERET CAVERE SIBI DAMNI INFECTI *ab eo, ex cuius prædio nocet.* l. Prætoris, §. 1. ff. de dam. inf. *Si aliquot sint, qui* CAVERI SIBI DESIDERANT. & §. vlt. *Si dominus proprietatis & fructuarius* DESIDERET SIBI CAVERI DAMNI INFECTI. Et l. qui bona, §. si quis eo. ff. eod. SI DESIDERET *ab eo qui in possessionem missus est,* VT SIBI DAMNI INFECTI HARVM AEDIVM NOMINE, QVARVM IN POSSESSIONEM MISSVS EST, CAVERIT, AN SIT AVDIENDVS. Et l. damni, §. si vicinus, ff. eod. *Et inuicem* DESIDEREMVS, DAMNI INFECTI CAVERI. Sciendum est autem eum qui damni infecti sibi caueri postulabat, prius de CALVMNIA IVRARE debuisse, l. qui bona, §. qui damni, ff. de dam. infect. id est, si suo nomine id postularet, *iurare non se calumniæ causa id postulare,* vel si alieno nomine ageret, *iurare non calumniæ causa eum cuius nomine* CAVTVM VELLET, POSTVLATVRVM FVISSE, l. Prætor ait, & l. qui bona, §. alieno, ff. eod. titul. Statuebat autem Prætor diem in quam caueretur, d. l. Prætor. Quæ dies cautioni præstituta, vbi finita esset, ad eius officium pertinebat, vel protelare & prorogare eam, vel in possessionem eius rei mittere. Et quidem qui suo nomine promittebat, is repromittebat dumtaxat; qui vero alieno, satisdabat. In ea autem stipulatione apposita fuisse verba hæc, SI QVID IBI RVET, SCINDETVR, FODIETVR, AEDIFICABITVR, auctores sunt Alfenus in l. damni infecti quidam, ff. de damn. inf. & Pomponius in l. si procurator ratam, ff. rat. rem hab. Idem Alfenus in d. l. damni, §. vltim. *Quoniam restipulatus esset a vicino,* SI QVID OB EAM REM, QVOD IBI AEDIFICATVM ESSET, SIBI DAMNVM DATVM ESSET, ID REDDI. Huic stipulationi dies inseri debebat, intra quem si quid damni contingeret, cautio locum haberet. neque enim in infinitum obligatus esse debebat stipulatione, l. qui bona, §. vltim. l. damni infecti. §. sæpius, ff. eod. In hac stipulatione etiam hæc comprehensa, SI QVID ARBORVM, LOCIVE VITIO ACCIDERIT, testatur Vlpianus in l. fluminum, § item apud Viuianum, ff. eod. Idem in §. vltim. ead. l. *Stipulatio enim hoc continet,* QVOD VITIA AEDIVM, LOCI, OPERIS DAMNVM FIT. Idem in d. l. fluminum, §. adiicitur, eod. In hac stipulatione adiectum fuisse ait, & HEREDVM NOMEN, VEL SVCCESSORVM, EORVMQVE AD QVOS EA RES PERTINET. Sequitur ibidem. Sed VT NE QVID AEDIVM, LOCI, OPERISVE VITIO DAMNVM FACTVM SIT, *stipulatio interponitur.* Alieno autem nomine, vt Pomponius ait in l. inter quos, §. alieno, ff. de dam. infect. ita stipulari licebat, vt damnum quod domino datum esset, comprehenderetur: EXCEPTIO QVE PROCVRATORIA STIPVLATIONI INSERENDA ERAT, sicut in stipulatione legatorum. Inter fructuarium vero & dominum proprietatis, ita damni infecti cautionem locum habuisse constat, si fructuarius quidem de SOLI VITIO CAVERI SIBI DESIDERARET, dominus vero proprietatis, DE OPERIS VITIO, si quid fructuarius ædificaret. Nam DE RVINA AEDIVM neuter ab altero cautionem desiderare poterat, l. damni infecti stipulatio, §. 1. & l. inter, ff. eod. tit.

Ex huius vtique stipulationis formula manant quæ Paulus ait in l. damni infect. ff. de dam. inf. *Quia* NEC LOCI, NEC OPERIS VITIO, *sed publico iure id consecutus sit.* Vlpianus in l. hoc amplius, §. quæsitum, ff. de dam. infect. *Quotiens insula superficiaria vitiosa*

est

esse, dominum & DE SOLI, ET DE AEDIFICII VITIO, REPROMITTERE. Et l. damni infecti stipulatio, §. ei qui, ff. eod. *Dominus soli,* QVOD VITIO SOLI DAMNVM FVTVRVM SIT, CAVERE *non debebit.* Quæ verba etiam obseruanda sunt in l. quamuis, l. eorum, §. vlt. l. fluminum, §. vitium, & §. idem Seruius, ff. eodem. Hinc in l. qui bona, §. si quis opus eo. *quia non est cautum, neque* DE VITIO AEDIVM, *neque de damno operis.* Ac plane vbi de eo opere quod in priuato fiebat, damni infecti cauebatur, tam de LOCI, quam de OPERIS VITIO cauebatur: at vbi de eo opere quod in publico fiebat, DE OPERIS tantum non etiam de loci VITIO cauebatur, l. si finita, §. 1. l. fluminum, ff. eod. Hæc autem stipulatio, vt ait l. damni infecti, §. emptor, ff. eod. titul. in hoc fiebat, QVANTI EA RES ERAT. Et in l. in hac, ff. eod. *In hac stipulatione venit,* QVANTI EA RES ERIT. Porro vbi controuersia erat, dominus esset necne, is a quo cautio exigebatur sub exceptione satisdabat, SI DOMINVS NON ESSET, l. Prætor ait, l. si proprietarius, l. qui vias, §. vlt. ff. de dam. infect. Hæc vero Damni infecti stipulatio pertinebat, etiam si quid eius OPERIS, quod IN FVNDO MEO AQVAE DVCENDAE CAVSA, VITIO DAMNVM mihi contigerat, l. damni, ff. de dam. inf. Proponitur & alia huius cautionis species, in l. sed addes, §. si inquilinus, ff. loca. in qua est, *Inquilinus damni infecti caueat,* NE IN ALIQVO, DVM AVFERT, DETERIOREM CAVSAM AEDIVM FACIAT: SED VT PRISTINAM FACIEM AEDIBVS REDDAT.

Ex Operis quoque noui nuntiatione stipulatio in Prætoriis numerabatur, l. 1. § stipulationum, ff. de stipulat. prætor. Hæc stipulatio interponi solebat, QVOTIES VICINVS DICEBAT IVS SIBI ESSE PROHIBERE VICINVM OPVS NOVVM INVITO SE FACERE, l. stipulatio, ff. de oper. no. nunt. *Habebat autem,* vt ibidem dicitur, *ista stipulatio condicionem,* VT ITA DEMVM COMMITTERETVR, SI IVDICATVM FORET, SIVE ANTE REM IVDICATAM CAVSA ALIQVA ACCIDISSET, NEQVE RES DEFENDERETVR: & DE DOLO MALO *subiiciebatur* CLAVSVLA. Sequitur ibidem, *Siue autem* RES IVDICETVR, SIVE RES NON DEFENDATVR, *stipulatio in id quod committitur,* VT RES VIRI BONI ARBITRATV RESTITVATVR. *Quod si ita restitutum non erit,* QVANTI EA RES ERIT, TANTAM PECVNIAM DABIT, *si hoc petitori placuerit.* Et mox: *Idem dicit adiiciendum esse in stipulatione,* VT TANTVM PRAESTETVR QVANTI VNIVSCVIVSQVE INTERSIT, *si hoc maluerint. Ceterum si ita fuerit, inquit, cautum,* QVANTI EA RES ERIT. Paulus in l. ex operis, ff. eod. *Ex operis noui nuntiatione si caueatur, tanti stipulatio committitur,* QVANTI IVDICATVM SIT. Hac certe stipulatione caueri solitum VT OPVS RESTITVERETVR, ait l. 2. ff. de stipulat. prætor. In stipulatione etiam quæ ex hac causa interponebatur, HEREDIS mentionem factam scribit Paulus in l. non solum, §. vltim. ff. de oper. no. nunt. Stipulationi vero ex operis noui nuntiatione interpolitæ, diem comprehendi consueuisse ostendit Iulianus in l. cum procurator, §. 1. ff. eod. titul. Qui autem opus nouum nuntiabat, iurare debebat, NON CALVMNIAE CAVSA OPVS NOVVM NVNTIARE, l. de pupillo, §. qui opus, ff. eodem.

In hunc numerum atque ordinem venit & de Legatis stipulatio, l. 1. ff. de stipulationib. prætor. Eo modo legatorum, fideicommissorumve conseruandorum causa cauebatur, Tit. vt legat. seu fideicommiss. seruand. cau. l. 1. ff. quib. ex caus. in poss. eat. *Legatorum enim,* vt ait Vlpianus in l. 1. ff. vt legat. seu fideicom. *nomine satisdari oportere Prætor putauit,* VT QVIBVS TESTATOR DARI, FIERI VOLVIT, HIS DIEBVS DETVR, VEL FIAT. DOLVMQVE MALVM AFVTVRVM STIPVLENTVR. IN REM autem fuisse CONCEPTAM hanc stipulationem docet Pompon. in l. si a te, ff. cod. tit.

A Prætore etiam Restitutiones in integrum desiderari & implorati dicebantur, l. 3. §. scio. l. verum, §. item quæritur, ff. de minorib. Eas ille causa cognita, & præsentibus aduersariis, vel si per contumaciam deessent, perpendebat, l. in causæ, in princip. & §. 1. l. non omnia, ff. de minoribus. Cognitionis enim Prætoriæ hanc rem fuisse ait l. in causæ cognitione, §. interdum, ff. eod. Vnde Paulus in l. quod si, §. vltim. ff. eodem. *Ex hoc Edicto,* ait, *nulla propria actio vel cautio proficiscitur. Totum enim hoc pendet ex* PRAETORIA COGNITIONE. Vnde in l. non solum, §. est & casus, ff. de procuratorib. POSTVLATA EST COGNITIO DE IN INTEGRVM RESTITVTIONE, CVM MINOR CIRCVMSCRIPTVS IN VENDITIONE DICERETVR. Et in l. minor, ff. de euictionib. *Minor 25. annis fundum vendidit Titio: eum Titius Seio,* MINOR SE IN EA VENDITIONE CIRCVMSCRIPTVM DICIT, ET IMPETRAT COGNITIONEM, *non tantum aduersus Titium, sed & aduersus Seium.*

Interrogationum etiam quæ in iure fiebant, formulas & exempla subiiciam. Callistrat. in l. 1. ff. de interrogationib. in iu. fac. *Totiens heres in iure interrogandus est,* QVA EX PARTE HERES SIT, *quotiens aduersus eum actio instituitur, & dubitat actor, qua ex parte is cum quo agere velit, heres sit.* In l. quia interdum, ff. eod. *Interrogatus quis,* AN HERES SIT. In l. qui interrogatur, ff. eod. *Qui interrogatur* AN HERES, *vel* QVOTA EX PARTE SIT. l. si sine, §. Celsus, ff. eod. *Si defensor in iudicio interrogatus,* AN IS QVEM DEFENDIT HERES, VEL QVOTA EX PARTE SIT. Et §. qui interrogatur, ead. l. *Nisi forte ita interrogatus,* AN EX DIMIDIA PARTE HERES SIT, *& responderit,* HERES SVM. Eadem l. §. illud. *An quis cogatur respondere,* VTRVM EX TESTAMENTO HERES SIT, ET VTRVM SVO NOMINE EI QVAESITA SIT HEREDITAS, AN PER EOS QVOS SVO IVRI SVBIECTOS HABET, VEL PER EVM CVI HERES EXSTITIT. Et §. denique, *Eum quoq;, cui est hereditas restituta, debere in iure interrogatum respondere,* AN ET HEREDITAS EST RESTITVTA. l. de ætate, §. si quis cum, ff. eod. *Si quis cum heres non esset, interrogatus respondit,* EX PARTE HEREDEM ESSE. Et §. si cum esset ead. l. *si cum esset quis ex semisse heres, dixerit,* SE EX QVADRANTE. l. non solum, ff. de procuratorib. *Vt in iure interrogatus ex omnibus causis respondeat, ex quibus dominus.* AN IGITVR HERES SIT ABSENS, *respondere debebit.* In l. quoties, §. vlt. ff. de probationib. *Ei qui in iure interrogatum dixit respondisse,* SE SOLVM HEREDEM ESSE. Dominus vero noxali iudicio conuentus interrogabatur, AN IN POTESTATE HABERET SERVVM. Vlpian. in l. qui interrogatur, ff. de interrogationib. in iu. fac. *Qui interrogatur,* AN IN POTESTATE HABEAT EVM CVIVS NOMINE NOXALI IVDICIO *agitur,* l. si seruus, ff. eod. *Si seruus ab hostibus captus sit de quo quis in iure interrogatus, responderit,* IN SVA POTESTATE ESSE. Paul. in l. 2. ff. si ex noxal. cau. agat. *Si absens sit seruus, pro quo noxalis actio alicui cōpetit, siquidem dominus non neget,* IN SVA POTESTATE ESSE. In l. Electio, §. neque heredi, ff. de noxalib. *Si negaueris seruum* IN TVA POTESTATE ESSE. Ex noxali enim causa eos demum qui seruos in potestate habebant, aut dolo fecissent quominus possiderent, condemnatos patet ex l. quotiens, §. prætor ait. l. si seruus, ff. de noxalib. act. Qui vero in potestate non habebant, nec dolo desierant possidere, recusare poterant noxale iudicium l. non solum, ff. eod. Inde in l. si bona, ff. eod. *Si bona fide possessor eum solum quem bona fide possidebat, dimiserit, ne agi cum eo ex noxali causa possit, obligari eum actione, quæ datur aduersus eos* QVI SERVVM IN POTESTATE HABEANT, AVT DOLO FECERINT, QVOMINVS POSSIDEANT. At si de peculio ageretur, non oportebat responderi à patre, vel domino, AN IN POTESTATE HABERET FILIVM, VEL SERVVM: quia hoc solum quærebatur, an peculium apud eum cum quo ageretur esset, l. si fine, §. vlt. ff. de interrogationib. In iure etiam interrogatum dominum, AN EIVS ESSET SERVVS, docent, l. si quis interrogatus, l. confessionibus, §. vlt. & l. si ante, ff. de interrogat. in iu. fac. l. Electio §. si seruum, ff. de noxalib. act. Sed & in l. 1. §. Interdum, ff. si quadrup. pauper. *si in iure interrogatus,* AN SVA QVADRVPES ESSET, *responderit,* NON ESSE SVAM. In l. si quis in iure, ff. de interrogationib. *Si quis in iure interrogatus,* AN QVADRVPES QVAE PAVPERIEM FECIT EIVS SIT, *responderit, tenetur.* In l. qui seruum, ff. eodem tit. *In iure interrogatus,* AN FVNDVM POSSIDEAT. Et mox: *Cogi debere possessorem fundi respondere,* QVOTA EX PARTE FVNDVM POSSIDEAT *Et si damni infecti caueamus, respondere debet,* QVOTA EX PARTE EIVS SIT PRAEDIVM CVM CAVEMVS. l. non alienum, ff. eod. *Non alienum est, eum à quo damni infecti stipulari velimus, interrogare in iure,* AN AEDES, EIVS, VEL LOCVS SIT, EX QVO DAMNVM TIMEATVR: ET PRO QVA PARTE. In l. 1. ff. de inspicien. vent. *Euocari mulier ad Prætorem poterit, & apud eum interrogari,* AN SE PVTET PRAEGNANTEM, *cogendaq; erit respondere.* Et mox: *Quid ergo si interrogata* DIXERIT SE PRAEGNANTEM?

His consequenter eorum quæ in iure ex vtraque parte dici & allegari consueuerant, formulas aliquot ex Pandectis adscribam. Vlpian. in l. 3. §. ante autem, ff. de publican. *Ante autem actorem* DICERE OPORTET, QVEM, VEL QVOS DESIDERET EXHIBERI, *vt si non exhibeantur, hinc agatur. Sed & si* DICAT, EXHIBETE OMNES VT POSSIM DIGNOSCERE QVI SIT, *puto audiendum.* Item in l. ille à quo, §. 1. ff. ad Trebellian. *Quid ergo si de fideicommissi viribus tractetur? hæc quæstio prætermittenda non erit. Sed quid fideicommissarius* DICAT, ADEAT PRIVS, ET SIC DE HOC QVAERATVR, *credo interdum audiendum fideicommissarium* Idem in l. si is à quo, ff. vt in poss. leg. *Si is à quo satis petitur, offerat cognitionem, &* DICAT, HODIE CONSTAT DE FIDEICOMMISSO: HODIE AGAMVS. Vlpian. in l. de illo

illo §. vlt. ff. pro soc. *Nec posse dici socio,* ABSTINE COMMODO QVOD PER SERVVM ACCESSIT, SI DAMNVM PETIS. Idem in l. ait prætor, §. præterea, ff. quæ in fraud. credit. *Non tamen* SI DICAT aliquis, OFFERO QVOD DESERTVR, EI QVEM SCIO CREDITOREM, *audiendus erit, vt actionem eludat.* Donat. in Phormio. Terent. Act. 1. Sc. 2. ad ea verba: *Ego te cognatum dicam. A persona eius cum quo agitur. Potuit enim dici,* QVID MECVM EST TIBI? Et mox. Ad ea verba, *& tibi scribam dicam. A denuntiatione in personam: ne diceret,* NON MIHI DENVNTIASTI. Deinde ad ea verba, *paternum amicum me assimulabo. A persona litigantis: potuit enim opponi,* PERSONAM NON HABES. Vlpian. in l. quæ omnia ff. de procuratorib. *hactenus erit audiendus, si* DICAT, SE PROCVRATIONE QVIOSM CARERE VELLE, SED SI ID INLAESA EXISTIMATIONE SVA FIAT. Et mox: *Plane si* DICAT, IN REM SVAM SE PROCVRATOREM DATVM, *& hoc probauerit.* Idem in l. 1. §. vlt. ff. de stipul. prætor. *Quod si sit aliqua controuersia, vt puta,* SI DICATVR, PER CALVMNIAM DESIDERARI VT STIPVLATIO INTERPONATVR, *ipse Prætor debet super ea re summatim cognoscere.* In l. si plurium §. si quis dicet, ff. de noxalib. *si quis* DICET, DOMINVM DOLO FECISSE QVOMINVS IN POTESTATE EIVS SERVVS ESSET. *Ille autem* CONTENDAT, AB ALIO EVM DEFENDI CVM SATISDATIONE. Et l. quoties §. vlt. ff. eodem tit. *Neratius quoq; dicebat, post exactum iusiurandum posse actorem* DETRACTA NOXAE DEDITIONE EXPERIRI, *si modo hoc* CONTENDAT, POSTEAQVAM IVRATVM EST, COEPISSE IN POTESTATE HABERE. In l. si contendat ff. de fideiussorib. SI CONTENDAT *fideiussor,* CETEROS SOLVENDO ESSE, *etiam exceptionem ei dandam.* In l. Moschis ff. de iure fisc. *Cum conuenirentur propter Moschidis reliqua,* & DICEBANT, HEREDES MOSCHIDIS IDONEOS ESSE, ET MVLTOS ALIOS EX EISDEM BONIS EMISSE. Sine controuersia autem formulæ manu iniecta vindicare, & dicere sua esse possunt hæc, quæ sunt in l. si sine iudice §. qui patris ff. rat. rem hab. *Qui patris nomine* INIVRIARVM AGIT, *Ob eam rem,* QVOD FILIVS EIVS VERBERATVS, PVLSATVSVE SIT. Sicut & hæc, SI DICANTVR TERMINI DEIECTI VEL EXARATI, l. sed & loci §. si dicantur ff. fin. regundor. Item hæc, *Quæ autem de eo competit,* QVOD LIBER PERISSE DICETVR, l. si vero §. hæc autem ff. de his qui effuder. vel deiecer. quæ actio proficiscitur ex Edicto, quod refertur in l. 1. eod. tit. Necnon ista, SI IN COMMISSVM INCIDISSE VECTIGALIS DICATVR, l. si ex causa §. si in commissum ff. de minorib. Et, *Veluti* SI QVIS EX EO TESTAMENTO LIBER ESSE DICATVR, QVOD TESTAMENTVM APERIRI PRAETOR VETAT QVIA TESTATOR A FAMILIA NECATVS ESSE DICATVR, l. liberis §. sunt & aliæ ff. de liber. cau. Quibus similia sunt hæc, SI INGENVVS ESSE DICATVR. QVOD FALSO TVTORE AVCTORE GESTVM ESSE DICATVR. QVOD CVM EO QVI IN ALIENA POTESTATE EST NEGOTIVM GESTVM ESSE DICETVR. SI VENTRIS NOMINE MVLIER IN POSSESSIONEM MISSA, EADEM POSSESSIO DOLO MALO AD ALIVM TRANSLATA ESSE DICATVR. SI MVLIER VENTRIS NOMINE IN POSSESSIONEM CALVMNIAE CAVSA FVISSE DICATVR. SI CVI PLVS QVAM PER LEGEM FALCIDIAM LICERET, LEGATVM ESSE DICATVR. SI QVID IN VIA PVBLICA FACTVM ESSE DICATVR. SI QVI TESTAMENTO LIBER ESSE IVSSVS FVERIT, POST MORTEM DOMINI ANTE AOITAM HEREOITATEM SVBRIPVISSE AVT CORRIPVISSE DICETVR. Et in l. 1 ff. de calumniatorib. IN EVM QVI VT CALVMNIAE CAVSA NEGOTIVM FACERET VEL NON FACERET, PECVNIAM ACCEPISSE DICETVR. Et l. si ab, eodem tit. SECVNDVM EDICTI FORMAM QVOD DE HIS EST QVI PECVNIAM VT NEGOTIVM FACERENT AVT NON FACERENT, ACCEPISSE DICERENTVR. Sic & in edicto De Aleatoribus, SI QVIS EVM APVD QVEM ALEA LVSVM ESSE DICERSTVR? Et in edicto De Religiosis. AVT IN SEPVLCHRVM IN QVO IVS NON FVERIT, ILLATA ESSE DICENTVR. Et in l. quoties, §. Prætor ait, ff. de noxalib. SI IS IN CVIVS POTESTATE ESSE DICETVR. Et in l. de seruo corrup. QVI SERVVM SERVAMVE ALIENVM ALIENAMVE RECEPISSE PERSVASISSEVE QVID EI DICETVR. Et in l. 1. ff. commodati. QVOD QVIS COMMODASSE DICETVR, l. 1. depositi. QVOD DOLO MALO EIVS FACTVM ESSE DICETVR.

Ac plane actorum intentio, verbo, DICO, plerumque concipiebatur. Africanus in l. decessit, ff. de Carboniana edic. *Decessit, quem ego,* FILIVM MEVM ET IN MEA POTESTATE ESSE DICO. *Exsistit impubes, qui* EVM PATREMFAM. ET AO SE HEREDITATEM

PERTINERE DICAT. Et mox: *Superstite filio impubere, qui* SE REI SVVM ESSE DICIT EGO CONTENDO, ANTE EMANCIPATIONEM CONCEPTVM, ATQVE IDEO IN MEA POTESTATE ESSE, ET BONA EMANCIPATI AD ME PERTINERE. Macer. in l. sæpe, ff. de re iudic. *Si fundum Titius à te petierit, quem ego quoque, sed non ex persona Titii,* AD ME PERTINERE DICO. l. his consequenter, ff. famil. ercisc. *Si ex pluribus heredibus uni seruus sit generaliter per optionem legatus, & heredes* STICHVM TABVLAS HEREDITARIAS INTERLEVISSE DICANT, VEL CORRVPISSE. In l. 1. §. de inspiciendo, ff. de inspic. vent. SI MVLIER MORTVO MARITO PRAEGNANTEM SE ESSE DICAT. In l. ille à quo §. 1. ff. ad Trebellian. *Si de testamento aliquid quæratur, heres non debet audiri,* ET SVSPECTAM SIBI HEREDITATEM DICAT. *Nam & si proxime* DICATVR, VEL IVS TESTANDI NON HABVISSE EVM QVI TESTATVS EST, *vel* DE VIRIBVS TESTAMENTI, *vel* DE SVA CONDITIONE, *non erit* AVDIENDVS. In l. si quis libertatem, ff. de hered. petit. SI QVIS LIBERTATEM SIBI EX TESTAMENTO COMPETISSE DICAT. In l. etiamsi, §. vlt. ff. de minorib. *Actor maior ætate, qui adquieuit tunc temporis sententiæ,* DICEBAT TOTAM DEBERE LITEM RESTAVRARE.

Minores 25. annis ita in integrum restitutionem postulabant, vt CAPTOS SE DICERENT. Sic in l. minor autem, ff. de minorib. *Perraro solet permittere restitutionem, & induci in auditorium suum eum qui* PER INFIRMITATEM AETATIS CAPTVM SE DICAT, DVM EA QVAE PRO CAVSA SVNT, DICTA NON ALLEGAT, VEL AB ADVOCATIS PRODITVM QVERATVR. In l. nam posteaquam, §. si minor, ff. de iureiuran. *Si minor 25. annis detulerit, & hoc ipso* CAPTVM SE DICAT. l. etiam in prin. ff. de minorib. *Si patre eodemque tutore auctore* PVPILLVS CAPTVS PROBARI POSSIT. Et in l. 3. §. si quis minor, ff. eodem tit. *Si quis minor 25. annis adrogandum se dedit, & in ipsa adrogatione* CIRCVMVENTVM SE DICAT. In l. verum, §. ex facto, ff. eod. *Adolescentes,* QVASI CAPTI, IN INTEGRVM RESTITVI A PRAETORE DESIDERAVERANT. Nam vt Vlpian. ead. l. §. sciendum, ait, *Sciendum est autem non passim minoribus subueniri, sed causa cognita,* SI CAPTI ESSE PROPONANTVR, & §. quæritur, ead. l. *puto* INCIPIENDVM A PRAETORE QVIS CAPTVS SIT. In l. non omnia, ff. eod. *Non omnia quæ minores annis 25. gerunt irrita sunt, sed ea tantum quæ causa cognita eiusmodi deprehensa sunt,* vel ab aliis CIRCVMVENTI VEL SVA FACILITATE DECEPTI, *aut quod habuerunt amiserunt, &c.* In l. ait Prætor, §. non solum, ff. eod. *Mihi autem semper succurrendum videtur,* SI MINOR SIT, ET SE CIRCVMVENTVM DOCEAT. Duo ergo docere debebant, qui in integrum restitui desiderabant: Videlicet, cum minoribus 25. annis gestum esse, cuius rei gratia ætatis probatio iis incumbebat, l. minor ex aspectu, l. initia vtile, l. de ætate, ff. eod. Item, Captos se esse, l. 3. §. ergo, & §. si quid, & l. ait Prætor in princ. & §. Pomponius, ff. eod.

Sunt etiam ex iisdem intentionum formulis hæ Iurisconsultorum locutiones deriuatæ, DICERE INOFFICIOSVM TESTAMENTVM, l. postumus, ff. de inoffic. test. l. post legatum in princ. & § qui accusauit, & § ætati, ff. de his quæ vt indign. & DICERE DE INOFFICIOSO testamento, l si quis adfirmauit, §. idem si tabulæ, ff. de dolo, l si post mortem, §. exheredati, ff de bonor. possess. contr. tab. l. quidam cum filium, ff. de verbor. obligat. l. Papinianus, §. meminisse, l. si pars, §. vlt. l. qui de inofficioso, l. si instituta, §. de inofficio. o. l. si suspecta, §. 1. ff. de inoffic. test. Et DICERE RVPTVM, IRRITVM ET FALSVM testamentum, l Papinianus, §. si quis irritum, ff. de inoffic. l. diuus, §. vlt. & l. si testamentum, ff de petitio. heredit. l. post legatum, §. ærati, & l. heredi, ff de his qui vt indign. l. 3. ff. de l. Cornel. de falsis l. si patronus ex minore, & l. filius, §. vlt. ff. de bon. libert.

Eiusdem notæ sunt hæc, in l loci corpus. §. competit, ff. si seruit. vind. *Hoc igitur* INTENDO, HABERE ME IVS ALTIVS TOLLENDI INVITO EO CVM QVO AGO. Et in l. si eo loco, ff. eod. tit. *Possum* INTENDERE, IVS MIHI ESSE IRE, AGERE. Et mox: IVS SIBI ESSE IRE, AGERE, INTENDERE *potest*. Et l si de communi. ff. eod. *Si de communi seruitute quis bene quidem* DEBERI INTENDIT. In l. si cum dotem, §. item pater, ff solut. matrim. *Item pater furiosæ vtiliter* INTENDERE, SIBI FILIAEVE SVAE REDDI DOTEM *potest*. In l. liber homo, ff. de verbor. oblig. *Quia nec* DARI OPORTERE INTENDI, *nec æstimatio eius præstari potest*. In l. vsufruct. ff. si vsusfruct. VTI FRVI IVS SIBI ESSE *solus potest* INTENDERE, *qui habet vsumfructum*. Sic in l. in exsecutione §. in solidum, ff. de verb. oblig. *Cum* EX CAVSA EXSECVTIONIS INTENDIMVS. Et in l. cum

ex causa eod. *Cum* EX CAVSA DVPLAE STIPVLATIONIS INTENDIMVS. Et in l. quæsitum ff. de pecul. INTENDITVR *enim* RECTE, *etiam si nihil sit in peculio.*

ADDAM ET aliquot exempla eorum quæ ex Desideriis iudicialibus mihi ad formularum speciem accedere videntur: quæ lectores ad reliquorum obseruationem excitare valeant. Vlpian. in l.3.§. si ipse ff. de tabul. exhib. *Si ipse testator dum viuit*, TABVLAS SVAS ESSE DICAT, ET EXHIBERI DESIDERET. Idem in l.3.§ interdum ff. ad exhib. *Hæ rationes à te possidentur*, DESIDERO EAS EXHIBERI. Imp. Antonin. in l.vlt.C. de eden. *An vero ab eo à quo aliquid petitur*, ACTOR DESIDERET RATIONES EXHIBERI. Papinian in l. si culpa ff. de rei vindicat. AVDIENDVS ERIT *à Iudice*, SI DESIDERET VT ADVERSARIVS ACTIONE SVA CEDAT. In l. actoris ff. de procuratoribus. *Actoris procurator non in rem suam datus propter impensas quas in litem fecit, potest* DESIDERARE, VT SIBI EX IVDICATIONE SATISFIAT, *si dominus litis soluendo non sit.* In l. nonnumquam ff. de adoptionibus. AVDIENDVS *erit, si pubes factus* EMANCIPARI DESIDERET. In l. 1. in tamen §. si tamen ff. iudic. sol. *Magis est, vt nisi* VNVM DENT PROCVRATOREM DESIDERANTE, *scilicet, hoc* ACTORE. l. eum qui §. 1. ff. de inoffic. testam. *An heres* AVDIENDVS EST *ante inofficiosi querelam actam*, DESIDERANS RESTITVI SIBI EA QVAE SOLVIT. l. Ceterum ff. de rei vindic. *Improbe tamen* DESIDERABIT PETITOR, FRVCTVS AESTIMARI QVI EX ARTIFICIO EIVS PERCIPI POTVERVNT. In l dies cautioni §. si tam ff. de damno inf. *Cum in tua potestate fuerit à Prætore, vel Præside* DESIDERARE, IN POSSESSIONEM MITTI. In l. Statius Florus ff. de iur. fisc. *Pomponius condemnatus* DESIDERABAT, ONVS ESSE ID HEREDITATIS OPORTERE. In l si plures §. vlt. ff. de fideiussoribus. *Non poterit* DESIDERARE FIDEIVSSOR, VT INTER SE, ET EVM FIDEIVSSOREM PRO QVO FIDEIVSSIT, DIVIDATVR OBLIGATIO. *Ille enim loco rei est: nec potest reus* DESIDERARE, VT INTER SE ET FIDEIVSSOREM DIVIDATVR OBLIGATIO. In l. 1 §. 1. ff. de inspic. vent. *potest maritus iure suo*, FILIVM *per interdictum* DESIDERARE AVT EXHIBERI SIBI, AVT DVCERE PERMITTI EXTRA ORDINEM. Et l. vlt. ff. de libert. exhib. *si inter duos qui se patres dicerent, controuersia esset*, ET ALTER AB ALTERO EXHIBERI EVM DESIDERARET. In l. si quis à liberis ff. de agnosc. & alen. liber. *si quis* A LIBERIS ALI DESIDERET, *vel* SI LIBERI VT A PARENTE EXHIBEANTVR. Et §. si quis, eod. *si quis* A LIBERTI LIBERTO ALI SE DESIDERET, *vel ab eo, quem ex causa fideicommissi manumisit, quemque suis nummis redemit*, NON DEBET AVDIRI. In l. cui necessitas ff. de liber. cau. *Vltro*, SI IPSE PROBARE DESIDERET, AVDIENDVS EST. In l. ex duobus ff. de negot. gest. SVMPTVS SIBI QVASI RE MELIORE AB EO FACTA, DESIDERABAT. In l. si finita ff. de dam. inf. *finito die in quem alioquin caueri solet*, DESIDERANDVM ESSE A PRAETORE, VT LIBERETVR. In l. de pupillo §. qui remissionem ff. de oper. no. nunt. *Qui* REMISSIONEM *absentis nomine* DESIDERAT. Et §. is qui, ead. l. *Remittit vexationem ad Prætorem veniendi*, ET DESIDERANDI VT MISSA FIERET NVNTIATIO. In l. eum qui §. 1. ff de inoff. testam. *An heres* AVDIENDVS EST, *ante inofficiosi querelam actam* DESIDERANS RESTITVI SIBI EA QVAE SOLVIT. Sic & IN INTEGRVM RESTITVTIO DESIDERARI dicebatur. Vlpian. in l. verum §. ex facto ff. de minoribus. *Adulescente adierant Prætorem*, DESIDERANTES IN INTEGRVM ADVERSVS EVM RESTITVI, QVOD ESSET CONTRA CONSTITVTIONES EXCVSATVS. Et §. Item quæritur. *Si minor aduersus minorem* RESTITVI DESIDERAT AN SIT AVDIENDVS. l. In causæ §. Interdum ff. de minoribus. *potest* DESIDERARE *interdum* ADVERSVS POSSESSOREM RESTITVI. l. minor autem, ff. eod. *Intolerate*, RESTITVI DESIDERANTEM. In l. Æmylius ff. eod. PVPILLA IN INTEGRVM RESTITVI DESIDERABAT. Et mox: *priores tutores* QVI NON RESTITVI DESIDERASSENT. In l.3.§. scio, ff. eod. *Mox* DESIDERABAT RESTITVI IN INTEGRVM QVOD MAGIS ABSTINERET PATERNA HEREDITATE: CONTRADICEBATVR EI, QVASI MAIOR FACTVS COMPROBASSET QVOD MINORI SIBI PLACVISSET. Quo loci non temere transeundum est verbum CONTRADICEBATVR, quod in Declamationum argumentis frequens est, & his notis signatur C. D. Vtitur & Vlpian. in l. 1. §. postulare, ff. de postuland. Idem in l. miles, §. quidam, & §. volenti, ff. ad l. Iul. de adulter. & in l. Papinianus §. si filius ff. de inoffic. testam. *Scriptus quidem heres petet hereditatem: filius vero* IN MODVM CONTRADICTIONIS *querelam inducat.*

Subiiciam & aliquot POSTVLATIONVM exempla, quæ ne quis à causa nostra abhorrere putet, præmittam verbi interpretationem. POSTVLARE namque in Edicto de damno infecto, Vlpianus sic accipiendum esse ait, *pro tribunali petere*. l. dies cautionis §. I. ff. de dam. infec. Generaliter vero POSTVLARE definit esse, *Desiderium suum vel amici sui in iure apud eum, qui iurisdictioni praeest, exponere : vel alterius desiderio contradicere*, l. I. §. postulare ff. de postuland. Nam his verbis, *qui iurisdictione praeest*, Prætorem, magistratuque aut potestate præditum significari, constat ex l. qui iurisdictioni & l. eum qui ff. de iurisdictio. omn. iud. & l. qui neque ff. de iudiciis. Sic APVD TRIBVNAL POSTVLARE, in l. Moris ff. de pœnis. Postulantibus etiam prætorem pro Tribunali operam dedisse, ostendit l. 2. §. in bonorum ff. quis ordo in poss. POSTVLATIONIBVS quoque vacasse Consules & Proconsules docet Plinius lib. 8. & 10. Epist. l. nec quidquam §. obseruare ff. de offic. proc. & hac quoque in parte assessores partibus suis functos tradit, l. I. ff. de offic. assessor. Cic. pro Quintio: POSTVLAT A BVRRIENO PRAETORE NAEVIVS, SIBI BONA EX EDICTO POSSIDERE LICEAT. Et ibid. *Ad vadimonium non venerat, &c. Illicóne ad Pratorem ire conuenit? Continuóne verum fuit* POSTVLARE VT EX EDICTO BONA POSSIDERE LICERET? Idem ead. Orat. *Cum Sextus Alphenus se procuratorem absentis Quintii esse denuntiasset Naeuio, & si quid agere vellet, iudicio defendere paratum, iste* POSTVLAT, VT PROCVRATOR IVDICATVM SOLVI SATISDARET. Et mox: *A. Cn. Dolabella denique* PRAETORE POSTVLAT, VT SIBI QVINTIVS IVDICATVM SOLVI SATISDET. In l. qui absentem ff. de procuratoribus. *Qui absentem emptorem fundi defendebat*, POSTVLABAT *à venditore fundi*, VT AB EO DEFENDERETVR. *Venditor* DESIDERABAT CAVERI SIBI, RATAM EAM REM DOMINVM HABITVRVM. In l. qui cum herede ff. de obligat. & action. *Eum qui cum herede egerat, & exceptione summotus erat*, QVOD IN EA CAVSA ESSENT TESTAMENTI TABVLAE, VT CONTRA EAS EMANCIPATO BONORVM POSSESSIO DARI POSSET: *Emancipato omittente bonorum possessionem, non inique* POSTVLABIT CREDITOR, RESTITVI SIBI ACTIONEM ADVERSVS SCRIPTVM HEREDEM. l. qui bona §. si alieno ff. de dam. infec. *Si alieno nomine* CAVERI MIHI DAMNI INFECTI POSTVLEM. In l. vlt. §. vlt. ff. de appellationibus. *An* POSTVLATIO *eorum contra quos appellatum erat*, DICENTIVM, ILLOS DEBVISSE CAVSAS APPELLATIONIS REDDERE, QVI PRIMI SVNT EXPERTI, *admittenda non sit*. Hinc & SVSPECTI TVTORES POSTVLARI dicebantur, quod Romæ apud Prætorem, in prouinciis apud Præsides aut eos quibus mandata iurisdictio erat, factum ostendit, l. I. in princ. & §. damus ff. de suspect. tutor. & l. cognitio ff. de offic. eius cui mand. est iurisdict.

Videor etiam mihi nescio quid in his quæ subiungam subolfacere, quod formulas sapiat. Vlpian. in l. si finita §. vlt. ff. de dam. inf. *in factum actione vti poterit*, VT TANTVM PRAESTETVR EI, QVANTVM PRAESTARI OPORTERET, SI DE EA RE CAVTVM FVISSET. In l. damni infecti stipulatio §. I. ff. eod. *quia habet cum fructuario actionem*, VT VIRI BONI ARBITRATV IS FRVATVR. Idem in l. nam si non fuit ff. eod. *In actionem damni infecti venit id*, QVANTI INTERFVIT ACTORIS, EVM PARIETEM STARE. In l. I. § vlt. ff. de oper. no. nunt. *aut vindicare vsumfructum ab eo qui opus nouum nuntiat, qua vindicatio praestabit ei*, QVOD EIVS INTERFVIT OPVS NOVVM FACTVM NON ESSE. in l. Prætor ait §. plane ff. eod. tit. *Interdictum*, IN ID QVOD AD EVM PERVENIT DARI OPORTERE, VEL SI QVID DOLO MALO FACTVM SIT QVOMINVS PERVENIRET. Vlpian. in l. I. §. item sciendum ff. de aq. & aq. pluu. *Actionem aquæ pluuiæ arcendæ, vel, superiori aduersus inferiorem competere*, NE AQVAM, QVAE NATVRA FLVAT, OPERE FACTO INHIBEAT PER SVVM AGRVM DECVRRERE. *Et inferiori aduersus superiorem*, NE ALITER AQVAM MITTAT QVAM FLVERE NATVRA SOLET. Et mox: *Ita demum aquæ pluuiæ arcendæ locum actionem habere*, SI AQVA PLVVIA, VEL, QVAE PLVVIA CRESCIT, NOCEAT, NON NATVRALITER, SED OPERE FACTO. Et mox: *Item sciendum est hanc actionem non alias locum habere, quam* SI AQVA PLVVIA AGRO NOCEAT. Ad quam formulam respiciens Cicero Topic. *Vt si* AQVAM PLVVIAM ait, *eam modo intelligeremus, quam imbri collectam videremus, veniret Mucius, qui, quia coniugata verba essent pluuia, & pluendo, diceret omnem aquam oportere arceri, quæ pluendo creuisset*. Et paullo post: *vt* AQVA PLVVIA, *vltimo genere ea est, quæ de cælo veniens crescit imbri: sed propiore loco, in quo quasi ius arcendi continetur, genus est*, AQVA PLVVIA NOCENS. *Eius generis formæ*, LOCI VITIO, & MANV NOCENS: *quarum altera* IVBETVR AB ARBITRIO

ARBITRIO COERCERI, *altera non iubetur.* Denique OPVS FACTVM VT AQVA PLVVIA NOCERET, *in eam actionem venire, ait* l.1.§. sicut ff. de aq. & aq. plu. Paulus in l.2. ff. eod. AQVAE PLVVIAE ARCENDAE *cum inferiore* AGI *posse*, VT AVT IPSE PVRGARET, AVT TE PATERETVR IN PRISTINVM STATVM EAM REDIGERE. Et §. item Varus ead. l. *Si naturalis agger fuit: non posse me vicinum cogere* AQVAE PLVVIAE ARCENDAE ACTIONE, VT EVM REPONAT, VEL REPONI SINAT. Ibidem §. apud Namusam *posse cum inferiore agi*, VT SINAT PVRGARI. Et §. Idem Labeo, *Agi tecum posse aquæ pluuiæ arcendæ iudicio*, VT REFICIAS. Et l. si tertius §. inde quæritur, eod. *Poterit aquæ pluuiæ arcendæ agi*, VT QVIS DAMNVM CONSEQVATVR. Sunt & aliæ Actionum formulæ in libris nostris notandæ: ex quarum numero sunt hæ. Gaius in l. illud ff. quod met. cau. *etiam aduersus fideiussores agi posse*, VT SE REPONANT IN OBLIGATIONEM. Vlpian. in l.1. ff. de tigno iun. Non *enim sic eum conuenimus*, QVASI POSSIDENTEM, *sed ita*, QVASI DOLO MALO FECERIT QVOMINVS POSSIDEAT. In l. si quis seruum ff. de ser. corrupt. *qui cum extraneo egit*, SIVE RECEPIT, SIVE CORRVPERIT, *agere potest. Qui cum socio, sine alternatione, id est*, SI CORRVPERIT. Et §. & si forte ead. l. *Si forte alius eum* RECEPERIT, VEL CORRVPERIT, *vtilis actio fructuario competit.* In l. non solum §. vlt ff. de procuratoribus. *Si absente tutore*, QVASI NON DEFENDERETVR, *Prætor erat cogniturus.* Ad actionem etiam, quæ DE DEIECTIS ET EFFVSIS dicitur in l. si vero §. hæc autem ff. de his qui effuder. vel deiecer. pertinent quæ leguntur in l. si quis absentis §. is quoque ff. de obligat. & action. *Is quoque* EX CVIVS CENACVLO *vel proprio ipsius, vel conducto, vel in quo gratis habitabat*, DEIECTVM EFFVSVMVE ALIQVID EST, ITA VT ALICVI NOCERET: *quasi ex maleficio teneri videtur.* Et mox: *Cui similis est is* QVI EA PARTE QVA VOLGO ITER FIERI SOLET, ID POSITVM AVT SVSPENSVM HABET, QVOD POTEST SI CECIDERIT, ALICVI NOCERE. *Ideo si filiusfam. seorsum à patre habitauerit, & quid* EX CENACVLO DEIECTVM EFFVSVMVE SIT, SIVE QVID POSITVM SVSPENSVMVE HABVERIT, CVIVS CASVS PERICVLOSVS EST, &c. In l. tutores ff. de confirmand. tut. IN ID QVOD DE BONIS EORVM SERVARI NON POSSIT, *contra magistratus* ACTIO DECERNATVR.

Ne ea quidem loca silentio prætermittenda sunt, in quibus CONTENDENDI verbum occurrit. Exempli causa vnum & item alterum adscripsisse contentus ero. Vlpian. in l.1. §. si quis filium ff. de Carbon. edic. *Deinde hic* CONTENDAT, PATREM INTESTATVM DECESSISSE, SEQVE EI SVVM HEREDEM ESSE: *interest, coheredes eius vtrum negent eum filium, an vero*, CONTENDANT TESTAMENTVM VALERE. SI TESTAMENTVM VALERE CONTENDVNT, *controuersia non est differenda, & Carbonianum cessat: quod si filium eum* NEGANT, *& ad ipsos potius, quasi ad consanguineos hereditatem pertinere* DICVNT, *&c.* Iulian. in l. si pupillum ff. de excusation. tutor. *Si pupillum patruus* CONTENDAT EXHEREDATVM ESSE, ET SE HEREDEM SCRIPTVM. Sic & in l. post legatum ff. quæ vt indign. *Non tantum licebit falsum arguere testamentum, sed &* NON IVRE FACTVM CONTENDERE. Et mox: *Ille qui* NON IVRE FACTVM CONTENDIT, *nec obtinuit.* l.1. ff. si pars hered. pet. *Post actionem quam proposuit Prætor ei qui* AD SE SOLVM HEREDITATEM PERTINERE CONTENDIT.

In actionibus etiam ciuilibus LAVDARI id dictum quod est, nominati, Agellius lib.2. cap.7. scribit. Et ita AVCTOREM LAVDARE dicebant, l. tenetur §. si tibi iter ff. actionibus empt. l. Herennius §.1. ff. de euictionibus. l. auctore laudato l. siue possessio C. eod. l.2. C. de in lit. iurand. tut. Quod vti fieret paucis aperiam. Mota certe quæstione, interim non ad pretium restituendum, sed AD REM DEFENDENDAM, venditorem conueniri posse, ait l. si plus §. mota ff. de euictionibus. Auctori enim DENVNTIABATVR, VT DE EA RE AGENDA ADESSET, vt ostendit l. si rem §. vlt. ff. de euictionibus, Paul. in l. venditor ff. de iudic. *venditor ab emptore* DENVNTIATVS, VT EVM EVICTIONIS NOMINE DEFENDERET. In l. cum successores C. de euictionibus. *Auctoris heredibus quocumque gradu constitutis* ADSISTERE NEGOTIO DENVNTIA. Et l. si permutationis eod. *Posteaquam* AD DEFENSIONEM FVERIT DENVNTIATVM. Et in l. si parentes C. eod. *Nec vobis* NEGOTIVM VT DEFENDATIS DENVNTIATVM *probetur.* Et l. empti actio, eod. *Interpellare venditorem siue successorem eius debes;* VT TIBI ADSISTANT, CAVSAMQVE INSTRVANT. Et hoc est, DENVNTIARE, & DENVNTIARI, in l. si ideo §. vlt. l. si dictum §. si præsente, l. si rem §.1. l. si ab emptore, l. si per imprudentiam ff. eod. tit. l. emptor & l. si controuersia C. eod. tit. l. in executione, §. in solidum ff.

de verbor. oblig. & DENVNTIATIO PRO EVICTIONE INTERPOSITA, in l. Herennius eod. tit. Auctores autem laudati vel SVBSISTEBANT, id est, causæ aderant, eamque defendebant, vel DEFVGIEBANT, l. cum ex causa ff. de verbor. obligat. l. minor. §. vlt. ff. de except. l. si parentes ff. de euictionibus. AVCTORITATEM enim DEFVGERE dicebantur, cum defensionem causæ recusabant. Quo genere loquendi Plautus Pœnulo Act. 1. Sc. 1. Terent. Eunucho Act. 1. Sc. 3. & Cicero pro Sylla vtuntur.

NVNC ad Exceptiones transeamus. Actoris intentio EXCEPTIONE ELIDEBATVR, l. vindicantem ff. de euictionibus, l. 2. §. & generaliter ff. de doli except. sicut REPLICATIONE EXCEPTIO ELIDEBATVR, l. si vnus §. pactus ff. de pactis l. si inter §. 1. ff. de pignoribus. ACTIONI EXCEPTIO OBIICIEBATVR, l. si is cui commodata ff. de furt. l. vlt. C. quibus ex caus. maior. Sed & Exceptiones, DEFENSIONES appellantur, l. nemo prohibetur ff. de exceptionibus, l. eum nondum l. si quidem, & l. defensiones C. eod. l. sed et si ff. de iudiciis, l. emptori C. de euictionibus. Exceptiones autem à Prætore postulatas & impetratas, atque adeo vna cum actione & Interdicto datas reperio. Cic. lib. 2. De inuentio. *Agit is cui manus præcisa est, iniuriarum:* POSTVLAT IS QVO CVM AGITVR A PRAETORE EXCEPTIONEM. Ex mox: *Is qui agit,* IVDICIVM PVRVM POSTVLAT: *ille quocum agitur,* EXCEPTIONEM AIT ADDI OPORTERE. Ibidemque de translationibus tractans: *Quare in iure plerumque versantur. Ibi enim &* EXCEPTIONES POSTVLANTVR, *& agendi potestas datur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum constituitur.* Idem lib. 1. De Orator. *Homo ex numero disertorum* POSTVLABAT, *vt illi vnde peteretur, vetus atque vsitata* EXCEPTIO DARETVR, CVIVS PECVNIAE DIES FVISSET. Idem in Lucullo: *Tribunum aliquem adeant, à me istam* EXCEPTIONEM *numquam* IMPETRABVNT. Vlpian. in l. 1. §. sunt qui putent, ff. ne quid in flum. publ. *Sunt qui putent excipiendũ hoc interdicto,* QVOD EIVS RIPAE MVNIENDAE CAVSA NON FIET. Et mox: *Hoc tamen iure vtimur, vt Prætor ex causa æstimet,* AN HANC EXCEPTIONEM DARE DEBEAT. Idem probat l. 1. §. Labeo ff. de fluminibus. Proinde formulis quibus futuri iudicii conceptio constituebatur, exceptiones quoque includi à Prætore solebant. Pompon. in l. si quis sub ff. de condic. instit. *Quamquam & si cautum esset, in ipsa actione, exceptione tuendus esset promissor.* Stipulationibus etiam damni infecti & legatorum, quas actionum vicem repræsentasse diximus, Exceptionem Procuratoriam insertam docet l. inter quos §. alieno ff. de dam. inf. Ac bonæ quidem fidei iudiciis doli mali & pacti exceptiones inesse censebantur. Vlpian. in l. sed si ideo ff. sol. matr. *Cum enim* DOLI EXCEPTIO INSIT DE DOTE ACTIONI, *vt in ceteris bonæ fidei iudiciis.* Iulian. in l. huiusmodi §. qui seruum ff. de leg. 1. *Quia hoc bonæ fidei iudicium est,* & CONTINET IN SE DOLI MALI EXCEPTIONEM. Paul. in l. emptio ff. de rescind. vend. *Quia bonæ fidei iudicio* EXCEPTIONES PACTI INSVNT.

Variè autem exceptiones concipiebantur: vt plurimum tamen dictionibus hisce, SI NON. Gaius in l. itaque ff. de procuratoribus, *Excipiens eo quo cum agitur,* SI NON MIHI MANDATVM SIT VT A DEBITORIBVS PETEREM. Vlpian. in l. Papinianus in fin. ff. de Publicia. *Non est vsus exceptione, quam debuit opponere, veluti,* SI NON AVCTOR MEVS EX VOLVNTATE TVA VENDIDIT. Iulianus in l. qui pendentem ff. de actionibus empt. *Exceptione vti poterit,* SI EA PECVNIA QVA DE AGITVR NON PRO EA RE PETATVR QVAE VENIT, NEQVE TRADITA EST. Idem in l. Consilio §. 1. ff. de curat. furio. *Exceptio opponetur,* SI NON CVRATOR SATISDEDERIT. Vlpianus in l. si debitor ff. de pignoribus: *Dabitur enim possidenti hæc exceptio,* SI NON CONVENERIT VT EADEM RES MIHI QVOQVE PIGNORI ESSET. Idem in l. apud §. item quæritur, ff. de doli exceptio. *ita esse excipiendum,* SI INTER ME ET TE NON CONVENIT, VT SOLVTA PECVNIA VNIONES MIHI REDDANTVR. Vlpianus in l. si debitor, ff. de pignoribus: *Dabitur enim possidenti hæc exceptio,* SI NON CONVENIT, VT EADEM RES MIHI QVOQVE PIGNORI ESSET. Marcianus in l. si is qui § pen. ff. de pignoribus, *tali exceptione Prætor eum tuebitur,* SI NON INTER CREDITOREM ET EVM AD QVEM VSVSFRVCTVS PERTINEAT, CONVENERIT, VT VSVSFRVCTVS PIGNORI SIT. Idem in l. sicut §. quod si is fundus ff. quibus mod. pign. soluit. *æquum erit, excipi,* SI NON VOLVNTATE CREDITORIS VENIT. Et in l. creditor ff. qui potior. in pign. hab. *Exceptio prior vtilis est,* SI NON MIHI ANTE PIGNORIS HYPOTHECAEVE NOMINE SIT RES OBLIGATA. Idem in l. si præteritus ff. de bon. poss. cont. tab. *Si heredem petentem debitum noluerit filius repellere illa exceptione,* SI NON CONTRA TABVLAS BONORVM POSSESSIO FILIO DARI POTEST. Et in l. quamdiu ff. de bon. liber. *Exceptio debitoribus datur,* SI NON IN EA CAVSA EST PATRONVS VT BONORVM POSSESSIONEM

POSSESSIONEM PRO PARTE DEBITA CONTRA TAB. PETERE POSSIT. Africanus in l. vir vxori §. 1. ff. ad Sc. Velleian. *Si possessor crediter aduersus eam Seruiana agentem exciperet,* SI NON VOLVNTATE EIVS PIGNVS DATVM ESSET. Venuleius in l. vlt. §. si ad ianuam ff. quod vi aut clam, EXCEPTIONEM MIHI PROFVTVRAM, SI NON VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO FECERIS. Paolus in l. si contendat ff. de fideiussoribus: *Exceptionem ei dandam,* SI NON ET ILLI SOLVENDO SINT. Idem in l. si quis mancipiis, circa fin. ff. de Institor. *Exceptionem dandam,* SI ILLE ILLI NON DENVNTIAVERIT, NE ILLI SERVO CREDERET. Idem in l. si proprietarius in fin. ff. de damno infec. *Si vellem sub hac exceptione,* SI DOMINVS NON ESSET, *Satisdari.* De qua exceptione idem sentit in l. qui vias io fio. ff. eod. tit. cum ait. *Si controuersia sit, dominus sit necne is à quo cautio exigitur,* SVB EXCEPTIONE SATISDARE *iubetur.* Ita autem satisdare iubebatur Edicto quod refertur l. Prætor ait ff. eod. tit. Gaius in l. 1. ff. famil. ercisc. *Potest eum excludere per hanc exceptionem,* SI IN EA RE QVA DE AGITVR PRAEIVDICIVM HEREDITATI NON FIAT. Iulianus in l. si quis rem ff. de exceptionibus rei iud. *aduersus exceptionem,* SI NON EIVS RES SIT. Quamobrem & in l. si & generaliter ff. de noxalibus act. vbi vulgo legitur, *& aduersus excipientem,* SI DOMINVS EIVS SIT, *vtilem mihi replicationem doli mali profuturam,* videamus an non legendum sit, SI NON DOMINVS EIVS SIT. Hanc enim exceptiooem Publicianæ obstare, & ita concipi, SI EA RES POSSESSORIS NON SIT, docet Nerat. in l. vlt. ff. de Publicia. Ideoque in l. apud Celsum §. si à Titio ff. de doli exceptio. *Et si ipse,* ait, *eum possideret, & Publicianam peteres, aduersus excipientem,* SI NON SVVS ESSET, *Replicatione vtereris.* Diocletian. & Maximian. in l. vlt. Cod. de eo qui pro tut. *Exceptione,* SI TVTOR NON EST, *summouetur.* Male autem qui Pandectas Florentinas ediderunt, quique deinceps eas secuti imitatique sunt, in l. cum quis §. 1. ff. de solutionibus, verba hæc, *Si condictionem quam aduersus mulierem habet, praestet,* maiusculis literis descripserunt, ea pro exceptionis formula accipientes. Obliqua plane non directa est illa præscriptionis formula quæ in l. 2. §. 1. ff. ad l. adulter. ponitur in hæc verba. *Mariti iure mariti accusanti illa præscriptio obiicitur,* SI LEGEM PRODIDISSE DICATVR, OB HOC, QVOD AGGRESSVS ADVLTERII ACCVSATIONEM, DESTITIT.

INTERDVM vero Exceptiones alio modo efferuntur, per dictionem QVOD. Cicero Epist. 12. lib. 7. Familiar. *Neque est quod illam exceptionem in Interdicto pertimescas,* QVOD TV PRIOR VI HOMINIBVS ARMATIS VENERIS. Sic in l. si post litem ff. de exceptionib. *Non obstare exceptionem,* QVOD PRAEIVDICIVM HEREDITATI NON FIAT. Quæ exceptio iisdem verbis enuntiatur in l. sed & si lege, §. Item si rem distraxit ff. de heredit. petitio. vbi Paulus, *Exceptione,* ait, *repelletur,* QVOD PRAEIVDICIVM HEREDITATI NON FIAT, INTER ACTOREM, ET EVM QVI VENVM DEDIT. Sic & Africanus in l. fundum ff. de exceptionibus, *exceptionem,* QVOD PRAEIVDICIVM PRAEDIO NON FIAT, *vtilem tibi fore putauit.* Idem in l. fundi eodem titulo. *Quæsitum est, an exceptio,* QVOD PRAEIVDICIVM FVNDO, PARTIVE EIVS NON FIAT, *obstet.* Vlpian. in l. 1. §. 1. ff. quod vi aut clam, *An hoc interdicto vtentis, exceptionem obiicere,* QVOD NON IVRE MEO RECEPERIM. Et in l. si alius §. bellissime ff. eod. *An hæc exceptio noceat in hoc interdicto,* QVOD NON TV VI AVT CLAM FECERAS. Et mox: *An possis mihi obiicere eamdem exceptionem,* QVOD NON TV VI AVT CLAM FECISTI. Et §. est & alia. *Gallus dubitabat, an excipi deberet,* QVOD INCENDII DEFENDENDI CAVSA FACTVM NON SIT. Et in l. 1. §. sunt qui ff. ne quid in flum. publ. *Sunt qui putent excipiendum hoc interdicto,* QVOD EIVS RIPAE MVNIENDAE CAVSA NON FIET. In l. pure §. si donaui ff. de doli exceptio. *Et petat à me rem donatam, & ego excipiam,* QVOD SVPRA LEGITIMVM MODVM FACTA EST. Et in l. filius ff. de exceptionibus: *Exceptionem in factum obiicere,* QVOD PECVNIA OB HOMINEM ILLVM EXPROMISSA EST, QVI REDHIBITVS EST. Et in l. si mater §. item Iulianus ff. de exceptio rei iudic. *obstaret exceptio,* QVOD RES IVDICATA SIT INTER ME ET TE. Hinc exceptiones, QVOD FACERE POSSIT, ET QVOD METVS CAVSA FACTVM EST, & QVOD ONERANDAE LIBERTATIS CAVSA PETITVR, l. exceptiones quæ personæ ff. de exceptionibus, §. appellantur, Instit. eod. tit. Sed & in interdicto Vti possidetis, violenta, clandestina, precariaque possessio ita excipitur, QVOD NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO, ALTER AB ALTERO POSSIDETIS. Quin & in l. qui Romæ §. Flauius Hermes, ff. de verbor. obligat. dolus excipitur his verbis, QVOD DOLO MALO NON FIAT.

Nonnumquam etiam hac loquendi figura, EXTRA QVAM, concipi exceptiones solebant: vt in l. 1. §. Labeo, ff. de fluminib. *Ita excipiendum ait*, EXTRA QVAM SI QVID ITA FACTVM SIT VTI DE LEGE FIERI LICVIT. In edicto quoque Asiatico Mutii, exceptionem positam in verba hæc, EXTRA QVAM SI ITA NEGOTIVM GESTVM EST, VT EO STARI NON OPORTEAT EX FIDE BONA, Cic. Epist. lib. 6. ad Attic. auctor est. Idem lib. 1 De Inuentio. exceptionem hanc adfert, EXTRA QVAM SI QVIS REIPVB. CAVSA EXERCITVM NON TRADIDERIT. Et lib. 11. *Postulat is quo cum agitur, à Pratore exceptionem*, EXTRA QVAM SI IN REVM CAPITIS ID IVDICIVM FIAT.

Priori porro illi qua de agimus Exceptionum formulæ, vocem AC, interdum præpositam inuenio. Vt in l. qui cum herede ff. de obligation. & action, AC SI NON IN EA CAVSA TABVLAE TESTAMENTI SINT, VT CONTRA EAS EMANCIPATO BONORVM POSSESSIO DARI POSSIT. Quæ formula ex eodem Iuliano totidem verbis refertur ab Vlpiano l. 2. ff. de exceptio. rei iudic. Similiter Iulianus in l. quidam, ff. de pact. dotalib. *Placuit exceptionem mulieri dari non debere*, AC SI INTER SE ET VIRVM NON CONVENISSET, VT HAE MERCEDES SIBI ALIMENTORVM NOMINE DARENTVR. Alias, AT in huiusmodi formulis scriptum animaduerti: Veluti in l. si a te §. vlt. ff. de exceptio. rei iudic. *petenti sibi non opponam exceptionem*, AT SI EA RES &c. Quo genere Theophilus Exceptiones concipit in tit. de exceptionib. §. ex stipulatu. Ait enim, *αἰτηθείσης παραγραφῆς, λέγων, ἀλλ' εἰ μὴ κατὰ φόβον ἐπηρωτήθης ἢ ἔγνων, ἀλλ' εἰ μὴ κατὰ πλάνην ὡμολόγησά σοι δώσειν*. Idem eod. tit. § æque si debitor, *λέγει γὰρ ὁ ἐναγόμενος, ἀλλ' εἰ μὴ ὡμολόγησε μηδὲν σοι ἐποφείλειν*, Idem eod. tit. §. eas vero: *Ὁ γὰρ ἐναγόμενος λέγει, ἀλλ' εἰ μὴ ἄτιμός εἶσιν ὁ συγκυρεύτωρ*.

Alias exceptionum prima vox est, AVT: vt in l. 1. §. Labeo ff. de fluminib. *Non esse dandam exceptionem ei qui interdicto conuenitur*, AVT NISI RIPAE TVENDAE CAVSA FACTVM SIT.

Sed vt speciales quarundam Exceptionum formulas patefaciam, Exceptio rei iudicatæ ita concipiebatur, SI EA RES IVDICATA NON SIT INTER TE ET ME, vt apparet ex l. si a te §. vltim. l. si mater, §. item Iulianus. & l. si quis in rem ff. de except. rei iud. Exceptio autem, Quod metus causa, in rem scripta erat, hoc modo, SI IN EA RE NIHIL METVS CAVSA FACTVM EST. vt non inspiceretur an is qui ageret, metus causa fecisset aliquid: sed an omnino metus causa factum esset in hac re a quocumque, non tantum ab eo qui agebat, l. apud Celsum, §. metus causa ff. de doli except. Aliter atque in Exceptione Doli mali in qua specialiter exprimendum erat, de cuius dolo quis quereretur, non in rem, SI IN EA RE DOLO MALO FACTVM EST, sed sic. SI IN EA RE NIHIL DOLO MALO ACTORIS FACTVM EST. Docere enim debebat is, qui exceptionem obiiciebat, dolo malo actoris factum: nec sufficiebat ei ostendere in re esse dolum. Aut si alterius dolo factum diceret, eorum personas specialiter debebat enumerare: dummodo hæ essent, quarum dolus noceret, l. 2. §. 1. ff. eod. tit. Eadem etiam inter vtramque, Quod metus causa, & de Dolo actionem differentia intercedebat. in actione namque de Dolo designari oportebat, cuius dolo factum esset quod in actione Metus causa, non erat necesse l. sed & ex dolo §. vlt. ff. de dolo. Exigebat etiam Prætor vt comprehenderetur, quid dolo malo factum esset. Scire enim debebat actor, in qua re circumscriptus esset, nec in tanto crimine vagari, l. item exigit ff. eod. tit. Procuratoriæ vero exceptionis conceptionem Quinctilianus cum Vlpiano docebit. Ille enim lib. 4. *Recusatio quoque*, ait, *plures interim propositiones habet, vt, contra petitionem pecunia*, MALE PETIS, PROCVRATORI ENIM TIBI ESSE NON LICVIT: SED NEC ILLI, CVIVS NOMINE LITIGAS, HABERE PROCVRATOREM: SED NEQVE ES HERES EIVS A QVO ACCEPISSE MVTVVM DICOR, NEC IPSI DEBVI. Hic vero in l. in exceptionibus §. sed & si ff. de probationib. SI PROCVRATORIA *quis* EXCEPTIONE *vtatur*, EO QVOD NON LICVISSET, ADVERSARIO DARE, VEL FIERI PROCVRATOREM. Et l. 2. ff. de exceptionib. *Dilatoria exceptio est, qua differt actionem: veluti* PROCVRATORIA EXCEPTIO, *dilatoria est. Nam qui dicit*, NON LICERE PROCVRATORIO NOMINE AGI, *non prorsus litem infitiatur, sed personam euitat.* Iulianus in l. procuratorem ff. rat. rem hab. *Cum is qui postea peteret, procurator non esset, & propter hoc* EXCEPTIONIBVS PROCVRATORIIS EXCLVDI POSSET. Ex hoc genere sunt illę apud Quinctilian. lib. 3. cap. 7. exceptio. NON LICET TIBI AGERE MECVM, COGNITOR ENIM FIERI NON POTVISTI. Idem lib. 7. cap. 1. *Procurator alicuius pecuniam petit ex fœnore hereditario. Potest incidere quæstio*, AN HVIC ESSE PROCVRATOREM LICEAT. *Finge, nos postquam tractauimus*

eam, remittere, vel etiam conuinci: quæreretur, AN EI CVIVS NOMINE LITIGATVR, PROCVRATOREM HABENDI SIT IVS. Has etiam lib. 3. cap. 7. idem Quinctilianus declinatorias dilatoriasque exceptiones proponit. NON DEBERE APVD PRAETOREM PETERE FIDEICOMMISSVM, SED APVD CONSVLES. MAIOR ENIM PRAETORIA COGNITIONE SVMMA EST. Et mox: NON DEBVISTI INTERDICERE, SED PETERE. Sic Cicero in Partitionib. *Tamen in ipsis iudiciis permagnum sæpe pondus habent, cum ita dicitur*, PLVS PETISTI: SERO PETISTI: NON FVIT TVA PETITIO: NON A ME PETERE DEBVISTI, NON HAC LEGE, NON HIS VERBIS, NON HOC IVDICIO. Quod autem apud Quinctilianum lib. 2. cap. 7. legitur: DESERVI, TEMPESTATIBVS, FLVMINIBVS, VALETVDINE IMPEDITVS, *id est, non per me stetit, sed per illud*, verisimile est ad deserti vadimonii defensionem pertinuisse. Seneca lib. 2. De Benefic. VADIMONIVM PROMITTIMVS, *tamen* DESERITVR. *Non in omnes datur actio.* DESERENTEM VIS MAIOR EXCVSAT. Vlpian. in l. 2. §. si quis iudicio ff. si quis cautionib. *Si quis*, IVDICIO SE SISTI PROMISERIT, *& valetudine, vel tempestate, vel vi fluminis prohibitus se sistere non possit, exceptione adiuuatur.* Idem in l. in exceptionibus §. 1. ff. de probationib. *Cum quis* PROMISISSET, IVDICIO SE SISTI, ET REIPVBLICAE CAVSA AFVISSE DICAT, ET OB ID NON STETISSE, *vel*, DOLO MALO ADVERSARII FACTVM QVOMINVS SISTERETVR, *vel*, VALETVDINEM SIBI IMPEDIMENTO FVISSE, *vel*, TEMPESTATEM, *probare id eum oportet.* Ac plane, VADIMONIVM, id est (vt Vlpian. loquitur in l. sed si §. quæsitum ff. si quis cautionib.) *promissionem iudicio sistendi causa factam*, temere non deserebant. Eaque in re non modo graue sed & periculosum ac damnosum erat fidem fallere, propterea quod plerumque causa cecidisse eos qui ad vadimonium quod promiserant non venissent, ostendit Sueton. in Calig. cap. 39. Vt & eos qui voce præconis citati non respondebant, rem amisisse, indicat l. diuus ff. de in integr. restitut. Propterea sedulo vadimonia obibant. Plin. Secundus Epist. 9. lib. 8. *An si litibus tererer, obstrictum esse me crederem*, OBEVNTI AD VADIMONIA MEA? Aut si negotiis familiaribus impediti, aliisve occupationibus districti sistere se non possent, vel peregre iis proficiscendum esset, VADIMONIA DIFFEREBANT, vt ex Quintiana apparet, in qua Cicero plurimum laborat, vt ostendat Quintium semper vadimonia, quæ Næuio promiserat, obiisse, nec ea vmquam deseruisse. Scitum est illud Plinii maioris in præfatio. Natur. histor. de splendidis librorum inscriptionibus, quæ oculos mentesque alliciant, *propter quas*, ait, VADIMONIVM DESERI *possit.* Sane non minoribus tantum, sed & omnis ætatis hominibus, restauratio eremodicii præstabatur, si se DICERENT EX IVSTA CAVSA AFVISSE, l. ait Prætor §. vlt. ff. de minorib. Sed & absentiæ causas pro absente allegantes audiebantur, l. liberto §. litem, ff. de negot. gest.

Ad Exceptionum formulas addenda sunt & hæc Vlpiani in l. si fidei commissum ff. de iudiciis, verba. *Si fidei commissum ab aliquo petatur, isque* DICAT ALIBI ESSE MAIOREM PARTEM HEREDITATIS, *non erit ad præstationem compellendus.* Et §. 1. eod. *An* QVASI MAIOR PARS ALIBI ESSET, PRAESCRIPTIO *locum haberet.* Et in l. sed & si susceperit §. si ea res ff. eod. *Si ea res quæ per fidei commissum relicta est, eo loci sit: dicendum est, non debere* PRAESCRIBI *ei qui petit*, QVASI MAIOR PARS HEREDITATIS ALIBI SIT. *Sed si non fideicommissum petatur eo loci, sed, fideicommissi satis, videndum est an hæc* PRAESCRIPTIO *locum habeat.* Ad exceptiones & hæc pertinent. Celsus in l. quingenta ff. de probationib. *Nam si* CREDITVM PETAM, *ille respondeat*, SOLVTAM ESSE PECVNIAM. In l. si plures ff. de administratione tutorum. *An vt eiusdem pecuniæ debitores*, EXCIPERE *debebunt* PERICVLI SOCIETATEM. In l. qui fundum §. procurator ff. pro empto. *Si aduersus petentem dominum vti cœperit exceptione* REI VOLVNTATE EIVS VENDITAE.

Vt in pauca conferam, Exceptiones quæ proprio aliquo nomine in iure nostro memorantur, hæ fere sunt, EXCEPTIO REI IVDICATAE, IVRISIVRANDI, DOLI MALI, METVS CAVSA, quæ, exceptio QVOD METVS CAVSA FACTVM EST, dicitur in l. exceptiones quæ ff. de exceptionib. §. Appellantur, Instit. eod. tit. EXCEPTIO REI VENDITAE ET TRADITAE, cuius præter l. 1. & vlt. ff. de exceptio. rei vend. fit mentio in l. bona fides ff. de actionibus empt. QVÆ EXCEPTIO DE RE EMPTA ET TRADITA

appellatur, in l. vlt. §. si mulier, ff. ad Velleianum. EXCEPTIO SI QVID CONTRA LEGES SENATVSVE CONSVLTVM FACTVM ESSE DICETVR, l. 3. ff. de exceptionib. EXCEPTIO QVOD FACERE POSSIT, l. exceptiones quæ, ff. eod. tit. PACTI CONVENTI EXCEPTIO, l. 3. & l. is qui, ff. de exceptionib. §. æque, Institutionib. eod. tit. l. in exceptionibus, ff. de probationib. PROCVRATORIA EXCEPTIO, l. 2. §. vlt. & l. 3. ff. de except. §. præterea etiam ex persona, Institut. eod titul. & l. qui procuratorem in fin. ff. de procurat. l. in exceptionibus, §. sed & si, ff. de probat. l. inter quos, §. alieno, ff. de dam. inf. l. Et ideo, de noui oper. nun. l. si fideiussor, §. quædam, ff. mand. EXCEPTIONES QVOD LIBERTATIS ONERANDAE CAVSA, l. exceptiones, §. 1. ff. de exceptionib. l. 1. §. exceptionem onerandæ libertatis causa, ff. quarum rer. actio non dat. EXCEPTIO NON NVMERATAE PECVNIAE, l. apud Celsum, §. aduersus, ff. de doli except. l. 3. & l. frustra, & l. si quasi, l. si transactioni, l. tam mandatori cum sequen. C. de non numer. pecun. ANNVA EXCEPTIO, l. quæsitum, §. si annua, ff. de pecul. l. 1. §. vlt. ff. quando de pecul. act. FORI PRAESCRIPTIO, l. si fideiussor, ff. qui satisdare cog. l. vlt. C. de exceptionib. Nouel. 8. Aliæ erant IN FACTVM EXCEPTIONES, l. 2. §. & generaliter, l. apud, §. aduersus, ff. de doli except. l. filiusfam. ff. de exceptionib. l. item si, §. eum qui, ff. quod met. cau. l. 1. §. si seruus, ff. de except. rei vend. l. si ob turpem, ff. de condict. ob tur. cau. l. dotis fructum in fin. ff. de iure dot. l. si vsusfructus, ff. de nouationib. l. cum vltra, C. de non numer. pecun. Vel, IN FACTVM COMPARATAE, l. apud Celsum, §. si a Titio, ff. de doli except. aut IN FACTVM DATAE, l. 1. §. plane, ff. de superficieb. l. Paulus, ff. de exceptionib. l. qui seruum, ff. de interrogationib. Vel, IN FACTVM COMPOSITAE, Instit. de except. in prin. Et hoc modo IN FACTVM EXCIPI dicebatur, l. si fructuarius, ff. vsufruct. quemadmod. caue. l. vlt. ff. de Sc. Macedon. Quemadmodum ergo quia actionum non plenus erat numerus, ideo ACTIONES IN FACTVM dabantur, easque actiones quæ legibus proditæ erant, supplebat Prætor in eo quod legi deerat, reddendo actiones in factum accommodatas legi, l. quia actionum, ff. de præscrip. verb. Sic & EXCEPTIONES IN FACTVM dabat ad impugnandas actiones vbi æquitas poscebat: & Exceptiones VTILES, quotiens aliæ deficiebant, l. quotiens, ff. eod.

Porro aduersus rei Exceptionem, actori Replicatio interdum re ita exigente, æquitateque dictante dabatur, l. nam posteaquam, §. si minor, ff. de iureiurand. Institutionib. de Replicationib. Exempla exstant in l. vir vxori, §. 1. ff ad Senatuscons. Velleianum, & generaliter, ff. de noxalib. actionib. l. Lucius Titius, §. tutelæ, ff. de administrat. tutor. & alias sæpe. Eas autem particula hac AT, frequentius vero vocula ista AVT, concipi consueuisse ex subiectis locis palam erit.

Paulus in l. si quis in rem, ff. de exceptio, rei iudic. *Aduersus exceptionem*, SI NON EIVS RES SIT, *Replicatione hac adiuuatur*, AT SI RES IVDICATA NON SIT. Iulianus in l. consilio, §. 1. ff de cur. fur. *Si Exceptio opponetur*, SI NON CVRATOR SATISDEDERIT, *Replicatio dari debet*, AVT SI SATISDATIONE INTERPOSITA SECVNDVM DECRETVM VENDIDERIT. Et §. cum demente, eadem l. *& is exceptione rei iudicatæ inter se & curatorem vtatur, heredibus Replicatio danda erit*, AVT SI IS QVI EGIT SATISDEDERAT. Et in l. vltim §. si mulier, ff. ad Velleianum. *Exceptio quidem opponitur ei de re empta & tradita: sed Replicabitur a muliere*, AVT SI EA VENDITIO CONTRA S.C. FACTA SIT. Et in l. itaque de procuratorib. *Excipiente eo quo cum agitur*, SI NON MIHI MANDATVM SIT VT A DEBITORIBVS PETEREM, *actorem ita debere Replicare*, AVT SI MIHI MANDATVM EST, VT A TE PETEREM. Et in l. cum par delictum, ff. de diuers. reg. iur. *Sicut fit cum dolo petitoris excipitur. Neque enim datur talis replicatio petitori*, AVT SI REI QVOQVE IN EA RE DOLO ACTVM SIT. Interdum etiam alia allegatione opus erat, adiuuandi rei gratia, quæ Duplicatio vocabatur, & rursus alia allegatione, qua actor adiuuaretur, quæ dicebatur Triplicatio, Institut. de Replicationib. l. consilio, §. 1. de curat. fur.

Versor adhuc in iure & Tribunalibus affixus hæreo, nec me inde diuelli, & ad imi subsellii iudices traduci transferrive patiar, prius quam quæ cognitionis Prætoriæ erant, aut in quibus Prætor partes suas interponere solebat absoluero. Ius dicentis autem officium latissimum fuisse Vlpianus scribit in l. 1. ff. de iurisdictio. omn. iudic. Nam & bonorum possessionem dare poterat, & in possessionem mittere, pupillis non habentibus tutores constituere, iudices litigantibus dare. Quæ omnia breuiter percurram.

Bonorum

Bonorum possessiones à Prætoribus petitas, postulatas, datas, non præceptores modo nostri docent, sed & Cicero testatur Actio. 4. in Verrem, & orat. pro Cluent. Auito. Valer. Max. lib. 7. c. 7. de Calpurnio Pisone Prætore Vrbano. *Cum enim ad eum Terentius ex octo filiis quos in adolescentiam perduxerat, ab vno in adoptionem dato exheredatum se querelam detulisset,* BONORVM ADOLESCENTIS POSSESSIONEM EI DEDIT, *heredesq;* LEGE AGERE *passus non est.* Idem eod. cap. *Genucius quidem Matris magna Gallus, à Cn. Oreste Pratore vrbis impetrauerat, vt* RESTITVI SE IN BONA NAEVIANI IVBERET, QVORVM POSSESSIONEM SECVNDVM TABVLAS TESTAMENTI AB IPSO ACCEPERAT. Ibidem de Metello Prætore vrbano: *Vecilio lenoni* BONORVM IVVENTII POSSESSIONEM SECVNDVM TABVLAS TESTAMENTI NON DEDIT. Plin. lib. 7. Nat. hist. cap. 5. *Massurius auctor est, L. Papyrium Pratorem, secundo herede* LEGE AGENTE, BONORVM POSSESSIONEM CONTRA EVM DEDISSE, *cum mater partum se 13. mensibus diceret tulisse.* Quem Plinii locum Agell. lib. 4. cap. 17. citat.

Huiusmodi autem Bonorum possessionum Prętor vndecim species, gradusve Edictis propositos habebat. Prima quidem Bonorum possessio præteritis liberis dabatur, quæ CONTRA TABVLAS vocabatur. Altera heredibus scriptis, quæ SECVNDVM TABVLAS dicebatur: quæ duæ priores testamento facto competebant. Tertia, quæ vbi paterfamilias intestatus decesserat, suis heredibus & his qui inter suos heredes connumerabantur, dabatur, VNDE LIBERI appellabatur. Quarta, quæ legitimis heredibus, VNDE LEGITIMI, quam Vlpian. Bonorum possessionem, TVM QVEM HEREDEM ESSE OPORTET, vocat in l. si ex duobus. ff. vnde legit. & l. 1. ff. vt ex legib. Quinta, erat ea quæ Decem personis, quas ille extraneo manumissori præferebat, id est patri, matri, auo, auiæ, tam paternis quam maternis, filio, filię, nepoti, nepti, tam ex filio quam filia, fratri, sorori ve, consanguineis vel vterinis, cui nomen erat, VNDE DECEM PERSONAE. Sexto loco inter veteres Bonorum possessiones posita erat, quæ cognatis proximis dabatur, quæ VNDE COGNATI vocabatur. Septimo, TAMQVAM EX FAMILIA. Octaua erat ea, quam in patrono, patrona, liberisque eorum & parentibus pollicebatur, quæ VNDE PATRONI, PATRONAEQVE, ET PARENTES EORVM, vocabatur. Nona, ea quæ viro & vxori, quæ VNDE VIR ET VXOR. Decimo loco erat ea quæ cognatis manumissoris, quæ VNDE COGNATI MANVMISSORIS. Nouissime promittebatur Edictis etiam bonorum possessio iis quibus vt daretur, Lege vel Senatusconsulto, vel constitutione comprehensum erat: quam neque bonorum possessionibus, quæ ab intestato veniebant, neque iis, quæ ex testamento erant, Prætor stabili iure connumerauerat, sed quasi vltimum & extraordinarium auxilium (prout res exegisset) accommodauerat, scilicet iis, qui ex Legibus, Senatusconsultis, Constitutionibusve principum, ex nouo iure, vel ex testamento, vel ab intestato venirent. Hæc ex lib. 38. Pandectarum, & Vlpiano in Titulis cap. 28. Iustiniano Instit. de bonor. possess. desumpta profiteor.

Atqui erant hæ ORDINARIAE BONORVM POSSESSIONES. Erat & BONORVM POSSESSIO CARBONIANA, l. 3. §. causæ cognitio, & §. duæ, ff de Carbon. edict. Nam si cui impuberi controuersia fieret, an inter liberos esset, causa cognita perinde possessio dabatur, ac si nulla de ea re controuersia esset, iudiciumque in tempus pubertatis causa cognita differebatur, l. 1. ff de Carbon. edict. Duæ enim adhibebantur causæ cognitiones: vna, dandæ Carbonianæ possessionis; altera, vtrum differri deberet in tempus pubertatis cognitio, an repręsentari, quod diligentissime Prætori examinandum & inquirendum erat, l. 3. §. duæ, ff. eodem. Alia item erat bonorum possessio AD EXEMPLVM CARBONIANI EDICTI, de qua in l. ideo, ff. eo. tit. & l. 2. ff. de inspic. vent. Bonorum autem possessio aut CVM RE dabatur, aut SINE RE. CVM RE, vt Vlpianus Titul. 28. docet, si is qui acceperat, eum effectu bona retineret: SINE RE, cum alius iure ciuili hereditatem euincere poterat: veluti si suus heres intestato erat. Item vel EDICTALIS erat BONORVM POSSESSIO, vel DECRETALIS. Illo nomine vocabatur ea quæ Edicto competebat, l. cum quidam, §. t. ff. de adquir. hered. l. 1. §. 1. ff. de tab. test. null. ext. Hoc vero, ea quæ causa cognita decreto Prætoris dabatur, l. 1. §. decretalis, ff. de successor. ed. Cuiusmodi bonorum possessionis decreto petitæ fit mentio in l. 2. §. si quis ex liberis, ff. de Sc. Tertyllia. Iulianus in l. sed & si decesserint, ff. de bonor. possess. cont. tab. *Non est inquum Pratorem decernere,* HEREDIBVS EORVM SALVVM FORE COMMODVM BONORVM POSSESSIONIS SECVNDVM TABVLAS, VEL CONTRA TABVLAS.

Bonorum autem possessio PETI, POSTVLARI, ACCIPI, ADMITTI, AGNOSCI diceba-

tur. Visitatæ erant & hæ locutiones, AD BONORVM POSSESSIONEM VENIRE, vel ADMITTI.

Poterat plane quis per semetipsum, vel per alium petere Bonorum possessionem, l. 3. §. adquirere, ff. de bonor. possessio. Quædam autem Bonorum possessiones DE PLANO, quædam PRO TRIBVNALI PETEBANTVR. l. 2. §. dies, ff. quis ordo in bon. poss. Vbi autem Bonorum possessio dabatur, quæ causæ cognitionem desiderabat, vel decretum excutiebat, non alibi dabatur, quam pro tribunali: quia neque decretum de plano interponi, nec causa cognita bonorum possessio alibi quam pro tribunali dari poterat, l. 1. §. si causa, ff. de bonor. possess. d. l. 2. §. dies, cum seq.

Non dubium est autem, in bonorum possessione danda, Prætorem pronuntiasse BONORVM POSSESSIONEM DO. Et quod in l. si quis legauerit, ff. de legat. 1. scriptum est, *Cum dicit Prætor*, VENTREM CVM LIBERIS IN POSSESSIONEM ESSE IVBEO, per me licet pro decreto accipi, dummodo sciamus ex Edicto ea verba descendere. Cui rei testimonio est l. si quis libertatem, §. vltim. ff. de manum. test. his verbis: *Conditionem autem non facere, argumento est & Edictum Prætoris, quo ita cauetur*, VENTREM CVM LIBERIS IN POSSESSIONEM ESSE IVBEBO. Valerius vero Maxim. lib. 7. cap. 7. *Tertium*, ait, *infantem à patre exheredatum, Petronia matre, quam Tertius quoad vixit, in matrimonio habuerat, natum, Diuus Augustus* IN BONA PATERNA IRE, DECRETO SVO IVSSIT.

Prætorem etiam, cum in possessionem mittebat, siue rei seruandæ causa, siue legatorum seruandorum gratia, siue quod reus neque potestatem sui faceret, neque defenderetur, perinde atque ventris nomine, his verbis vsum, IN BONA IRE IVBEO, argumento est Edictum ipsum, quod ab Vlpiano in l. 2. ff. quib. ex caus. in possess. ea. refertur in hæc verba: IN BONA EIVS, QVI IVDICIO SISTENDI CAVSA FIDEIVSSOREM DEDIT, SI NEQVE POTESTATEM SVI FACIET, NEQVE DEFENDERETVR, IRI IVBEBO.

Ipsi plane creditores legatariive IN POSSESSIONEM MITTI DESIDERABANT, Vlpian in l. is qui, §. si plures, ff. vt in possess. legat. *Si plures legatarii* MITTI IN POSSESSIONEM DESIDERAVERINT. Et l. etiam, eod. tit. *Legatarius potest* DESIDERARE MITTI IN POSSESSIONEM.

Atque vt IN POSSESSIONEM IRI, sic & DE POSSESSIONE DECEDERE iubebat Prætor, l. hæc autem, §. ait Prætor, ff. quib. ex caus. in possess. l. is qui, §. 1. & §. constitutio, ff. vt in possess. legat. l. 1. §. necessario, ff. si vent. nom. mul. Iubebat etiam Prætor CAVERI, ex his causis, ex quibus Prætorias stipulationes interpositas supra diximus, l. iubere, ff. de iurisdictio. omni. iud. l. Prætor ait, ff. de dam. infec. Deinde si duraretur non caueri damni infecti, ad extremum Prætor cum iusta ei causa videbatur, eum qui in possessione missus erat, POSSIDERE IVBEBAT, l. dies cautioni §. si forte, l. si finita, §. si quis autem, & §. non autem, & § si dominus, ff. eod. l. magis puto, §. si fundus, ff. de reb. eor. Simili modo, si legatorum fideicommissorumve nomine non caueret heres, debitorve latitaret, BONA POSSIDERE Prætor eos quos in possessionem miserat IVBEBAT, vt in l. is qui, l. is qui, ff. vt in possess. legat. *Neque enim expellendi heredem ius habet, sed simul cum eo* POSSIDERE IVBETVR. l. Fulcinius, §. 1. ff. quib. ex caus. in possess. Prætor ait, EIVS BONA POSSIDERI, VENDIQVE IVBEBO.

Iam vt ad Tutorum dationem veniamus, Si cui nullus omnino tutor vel testamentarius, vel legitimus erat, ei dabatur tutor in vrbe quidem à Prætore vrbano, & maiore parte Tribunorum plebis ex lege Attilia: In prouinciis vero à Præsidibus ex lege Iulia & Titia. Vlpian. Tit. 11. Iustinian. Instit. de Attilia. tut. Postea inualuit à Consulibus pupillis vtriusque sexus tutores ex inquisitione dari. Dein ex constitutionibus cœpere dari in vrbe à Præfecto vrbi vel Prætore: in prouinciis vero à Præsidibus, vt ibidem Iustinian. In tutoribus autem dandis vsitata fuisse verba hæc, TVTOREM DO, verisimile est ex eo loquendi genere, quo libri iuris abundant. Verum id ita esse, aperte demonstrat Vlpian. in l. muto, §. 1. ff. de tutelis, in qua est: *Hanc autem adiectionem quam Præsides prouinciarum faciunt*, TVTOREM DO SI SATISDEDERIT, *non conditionem in se habere, sed admonitionem*. Poterat autem Tutor omni die dari, l. nec mandante, §. dari, ff. de tutorib. dat. Sed & si pupillus, pupillave cum isto tutore, tutorve cum eo cum quo litem agere vellet, curatorque in eam rem posceretur, dari is quolibet loco &

tem-

& tempore poterat. Talis tamen curator dari nisi præsens, nemo poterat, neque cuique nisi præsenti, & postulanti, l. qui habet, §. si pupillus, cum seq. ff. de tutelis.

Interdum autem EX INQVISITIONE TVTOR DARI dicebatur, l. quod si forte, §. siue autem, ff. de solutionibus. Et ad eam rem decretum necessarium erat, quod non nisi causa cognita pro tribunali interponi potuisse constat, l. in dando, & l. Seiæ, ff. de tut. & curat. dat. l. 2. l. naturali, §. si quæratur, & §. vlt. ff. de confirm. tut. l. Nec quicquam, §. vbi decretum, ff. de offic. procons. Plane si testamento tutor sub conditione datus esset, alius medio tempore EX INQVISITIONE dabatur, l. si tutor, §. si testamento, ff. de tute. & ration. distrahen. Quandoque etiam EX INQVISITIONE PROPTER REI NOTITIAM libertus ad instruendos contutores tutor patroni liberis dabatur, l. 1. §. si pupillus, ff. de tute. & ration. distrah. l. quod si, §. 1. & §. ei qui, ff. de solutionib. Testamento etiam non iure & recte dari tutores plerumque decreto Prætoris EX INQVISITIONE CONFIRMABANTVR, l. 2. de confirm. tut. l. Gaius in fin. l. Iurisperitos, §. vltim. ff. de excusationib. tut. Papinianus etiam speciem adfert in l. tutores qui, §. curatores, ff. de administrar. tuto. in qua tutores à patruo datos Prætor iussit Magistratus confirmare, Prætoremque ait non ante decretum interponere potuisse, quam per INQVISITIONEM IDONEI PRONVNTIATI ESSENT. l. tutores, ff. eod. tit.

Curatores etiam testamento dati, & si non iure dati essent, tamen confirmabantur decreto Prætoris vel Præsidis, §. 1. Institution. de curatoribus, l. 4. §. quod in tutoribus, ff. de administrar. tutor. Quamquam interdum CITRA INQVISITIONEM PRAETOR TVTOREM CONFIRMABAT, l. si filio, ff. eod. Curatorem etiam decreto Prætoris constitutum memorat, l. Iurisperitos, §. 1. ff. de excusat.

Sæpenumero autem Tutores dati sese à tutela excusabant. Vlpian. in l. verum, §. ex facto, ff. de minorib. de curatore beneficio principis vrbicam procurationem adepto: *Hic*, ait, APVD PRAETOREM SE A CVRA ADVLESCENTIVM EXCVSAVERAT *absentibus eis: Adolescentes* ADIERANT PRAETOREM, DESIDERANTES IN INTEGRVM ADVERSVS EVM RESTITVI, QVOD ESSET CONTRA CONSTITVTIONES EXCVSATVS. Formula vero excusationis allegatæ, & decreti super ea re interpositi extat in l. qui testamēto, ff. de excusationib. tut. his verbis: *Qui testamento tutor datus fuerat*, ADITO PRAETORE DIXIT SE TRES LIBEROS HABERE: *adiecit praeterea*, HABENTI PATRVVM LEGITIMVM TVTOREM, SE VITIOSE TVTOREM DATVM. *Prætor ita decreuit*: SI LEGITIMVM TVTOREM HABENTI TVTOR DATVS ES, NON EST TIBI NECESSARIA EXCVSATIO. Excusare autem se Tutores per libellos non poterant, l. excusare, ff. de excusat. Tutoribus plane quinquaginta dierum spatium dabatur ad contestandas excusationum causas; peragendo vero negotio ex die nominationis continui quatuor menses erant constituti, l. quinquaginta, ff. eod. tit.

Hinc in l. 1. ff. de administrat. tutor. *Qui scit se tutorem datum, nec excusationem, si quam habet*, ALLEGAT INTRA TEMPORA PRAESTITVTA. Nam vt Iustinianus ait in §. qui autem, Institut. de excusation. tutor. Qui se excusare volebant, nō appellabant, sed intra quinquaginta dies continuos, ex quo cognouerant se esse tutores vel curatores, excusare se debebant, si modo intra centesimum lapidem essent ab eo loco vbi tutores dari erant. Si vero vltra centesimum lapidem habitarent, dinumeratio fiebat viginti diurnorum & amplius triginta dierum, qui tamen sic computabantur ne minus essent quam quinquaginta dies: quos vtique ad professionem excusationis his qui tutores seu curatores dati erant, præfinitos fuisse Diui Marci constitutione, docet l. quinquaginta, & l. tutores, C. de excusat. tutor. Eaque sunt *tempora antiquitus excusationibus præstituta*, in l. si vt allegas, C. eod.

Tutores vero maxime legitimi (Testamento enim vel ex Inquisitione dati satisdatione hac non onerabantur) item curatores, satisdabant REM PVPILLI SALVAM FORE, l. 1. ff. rem pup. sal. Institut. de satisdat. tut. l. quoties, §. 1. l. Lucius, §. cum testamento, ff. de administr. tutor. l. legitimos, ff. de legitim. tutor. Et quidem ipsemet pupillus, si præsens erat, ac fari poterat, etiam si eius ætatis esset, vt non intelligeret quid ageret, hoc à tutore stipulabatur: Sin autem absens esset, vel fari non posset, seruus eius stipulabatur: Quod si seruum non haberet, emendus ei seruus erat: sed si non esset vnde emeretur, aut non esset expedita emptio, seruus publicus apud Prætorem stipulabatur, aut aliquem Prætor dabat, cui caueretur, l. 2. & 3. l. seruum, & l. cum pupillus, ff. rem pup. sal. fo. Atque hæc stipulatio pertinebat ad omnes curatores, siue puberibus, siue impuberibus datos propter ætatis infirmitatem: siue prodigis, vel furiosis,

FFF

vel quibusdam aliis, vt fieri solebat, dati essent, l. 2. §. vl. ff. rem pup. sal. fo. & hæ sunt TABVLAE CAVTIONIS REM SALVAM FORE, l. suspectus, ff. de suspect. tut. Sed & bonorum ventris nomine curatorem datum, REM PVPILLI SALVAM FORE BONI VIRI ARBITRATV SATISDARE, Proconsul iubebat, vt Vlpian. ait in l. bonorum, ff. de curatorib. furio. Fideiussores etiam IN ID acceptos, QVOD A CVRATORE SERVARI NON POSSET, narrat Modestin. in specie l. si fideiussores, ff. de fideiussorib. Tutor sane vel curator à collega suo satis non petebat, sed offerre ei poterat, vtrum satis accipere vellet, an dare, l. datiuus, ff. rem pup. sal. fo. §. 1. Instit. de satisd. tut. Vnde in l. qui iniuriæ, §. qui alienis, ff. de furt. proponitur ex pluribus tutoribus testamento datis vnus solus oblata satisdatione administrationem suscepisse. Curatores etiam adolescentis, mutui periculi gratia, inuicem sibi cautionem præbuisse, narrat Papinianus in l. tutores qui, §. curatores adulescentis, ff. de administr. tutor.

Pluribus autem Tutoribus datis, interdum vni eorum à Prætore gestus, seu administratio decernebatur. Vlpianus in l. si plures, §. quamuis, ff. de administratio. tutor. *Quamuis autem ei potissimum se* TVTELAM COMMISSVRVM *Prator dicat*, CVI TESTATOR DELEGAVIT, *attamen nonnumquam ab hoc recedet*. Et mox: *Si non erit à testatore electus tutor, aut gerere nolet, tum is gerat, cui maior pars Tutorum tutelam deposuerit Prator igitur* IVBEBIT, EOS CONVOCARI: *aut si non coibunt, aut coacti non decernent, causa cognita ipse* STATVET, QVI TVTELAM GERAT. *Plane si non consentiant tutores Pratori, sed velint omnes gerere, quia fidem non habeant electo, nec patiuntur succedaneos esse alieni periculi: dicendum est, Pratorem* PERMITTERE EIS OMNIBVS GERERE. *Item si* DIVIDI INTER SE TVTELAM VELINT TVTORES, AVDIENDI SVNT, VT DISTRIBVATVR INTER EOS ADMINISTRATIO, VEL IN PARTES, VEL IN REGIONES, l. vel in plures, & l. si duo, ff. de administr. tut. Vlpianus in l. quod si forte, §. 1. ff. de solutionib. *Et hoc vel pater adiicit, vt vnus, puta, gerat, vel voluntate tutorum vni committitur gestus*, vel PRAETOR ITA DECERNIT. Pluribus etiam curatoribus furioso datis Prætor vni eorum curationem decernebat, d. l. si plures, in princip. ff. de adm. tut.

Solebat autem Prætor frequentissime adiri vt constitueret, vbi pupilli vel alerentur, vel morarentur, & ex condicione & tempore statuebat, vbi potius alendi essent, l. 1. ff. vbi pupill. educ. deb. In prouinciis quoque si disceptaretur, vbi morari vel educari pupillum oporteret, causa cognita id Præses statuebat, l. si disceptetur, ff. eodem titulo. Plerumque etiam postulatum, vt arbitrio Prætoris alimenta pro modo facultatum pupillis vel iuuenibus constituerentur Imp. Alexander testatur in l. vlt. C. de alim. pup. præst. Ius plane alimentorum præstandorum pupillis Prætori competebat, vt ipse modum statueret, arbitraretur que & moderaretur quantum tutores vel curatores ad alimenta vel disciplinas pupillis vel adolescentibus præstare deberent, l. 2. & 3. ff. eod. Iulianus in l. qui filium, ff. eod. proponit tutorem à cognatis & propinquis pupilli perductum ad magistratum, iussum esse alimenta pupillo & mercedes, vt liberalibus artibus institueretur, pupilli nomine præceptoribus dare. Hinc Vlpianus in d. l. 3. §. sed si non constat, ff. vbi pupil. educ. *Si non constat quis modus facultatum sit, inter tutores & eum qui* ALIMENTA DECERNI DESIDERAT, *suscipere debet cognitionem*. In l. impuberibus, §. præterea, ff. de suspect. tutor. *Aduersus eos qui* NE ALIMENTA DECERNANTVR, *sui copiam perseuerant non facere*. Iustinian. in §. si quis tutor, Instit. de suspect. tutorib. *Si quis præsens negat propter inopiam posse* ALIMENTA DECERNI.

Plerumque autem Comminationibus aduersus tutores Prætor vtebatur. Vlpian. in l. 3. §. sed si non constet, ff. vbi pupil. educ. postquam dixit Prætorem non temere alimenta decernere debuisse, *Prius tamen*, ait, *exigere debet, vt profiteatur tutor, qua sit penes se summa, &* COMMINARI GRAVIORES EI VSVRAS INFLIGI EIVS QVOD SVPRA PROFESSIONEM APVD EVM FVERIT COMPREHENSVM. Idem in l. tutor qui repertorium, §. si deponi, ff. de administr. tutor. *Et solent Pratores comminari*, VT SI NON FIAT DEPOSITIO, VEL QVANTO TARDIVS FIAT, LEGITIMAE VSVRAS PRAESTENTVR. *Si igitur* COMMINATIO *intercessit, Iudex qui quandoque cognoscet*, DECRETVM PRAETORIS *sequetur. Idem solent facere Pratores etiam circa eos tutores qui negant habere pupillos penes se aliquid, vt quidquid constiterit penes eos esse, eius grauissime vsura pendatur*. Et §. quæ autem, ead. l. *Sed & si negauit apud se esse pecuniam, &* PRAETOR PRONVNTIAVIT CONTRA EVM.

Porro DECRETO PRAETORIS ACTOR CONSTITVI solebat periculo tutoris in casibus expressis, l. decreto, ff. de administr. tutor. & §. vlt. Instit. de curatorib. Vnde in l. tutor, ff. quando ex fac. tut. *Tutor*, inquit Vlpian. *Interposito* DECRETO PRAETORIS ACTOREM

reliquit

reliquit. Matrem vtique filii negotia secundum patris voluntatem gerentem ius ACTORIS periculo suo litium causa CONSTITVENDI non habuisse recte Papinianus ait, l. liberto, §. quamquam, ff. de neg. gest. Tutore autem absente, non per Procuratorem, sed per ACTOREM DECRETO CONSTITVTVM ab eo res pupillorum peti conueniebat, vt est rescriptum à Diocletiano & Maximiano in l. 4. C. de acto. & tuto. seu cur. dan. Quapropter iidem Impp. ita tutori cuidam rescribunt: *Te quoque afuturum, damni quod medio tempore negotiis pupillaribus contigit, esse succedaneum: cum* ACTOREM PERICVLO TVO CONSTITVERE *debueras: nec iure Magistratum in absentia tua alium creasse, certum est.* Huiusmodi plane ACTOR A TVTORE DATVS omnimodo cauebat contra atque tutor, l. actor, ff. rat. rem hab.

Tutor autem pupillum puberem factum admonere debebat, VT SIBI CVRATOREM PETERET, l. ita autem, §. si tutor, ff. de administrat. tuto. Vnde Imp. Gordianus in l. admone, C. qui pet. tut. ADMONE *eam, quæ quondam pupilla tua fuit, cum eam non tantum viri potentem esse, sed etiam nupsisse proponas,* VT SIBI PETAT CVRATOREM. Alias etiam qui aduersus adolescentes actione qua experiri vellent, eos admonebant, vt curatores sibi dari postularent, cum quibus secundum iuris formam consisterent: & si in petendis hi cessarent, poterant vltro eum cuius de ea re iurisdictio erat adire, vt in dandis curatoribus officio suo fungeretur. l. 1. & l. si filius, C. qui pet. tutor. Inuiti enim adolescentes non nisi in litem curatores accipiebant, §. item inuiti, Instit. de curatorib.

Plane qui sub CVRA ERANT, POST COMPLETVM vigesimum quintum ætatis annû, ætate probata, rerum suarum administrationem recipiebant, l. 1. 2. & 3. ff. de minorib. l. Lucius, ff. de administr. tutor. De ætate autem eius qui se maiorem annis 25. dicebat, causa cognita probandum erat, l. de ætate, ff. de minorib.

Adibatur etiam Prætor ab agnatis & propinquis eorum, qui neque finem neque modum expensarum faciebant, quos Prodigos & Euersores appellabant: cuiusmodi personis Prætor bonis interdicebat. Valer. Max. lib. 8. cap. 6. *C. Licinius cognomine Hoplomachus,* A PRAETORE POSTVLAVIT, VT PATRI SVO BONIS, TAMQVAM EA DISSIPANTI, INTERDICERETVR: *& quidem quod petierat, impetrauit*. Idem lib. 3. cap. 5. *Et L. Pompeius* PRAETOR VRBANVS PATERNIS BONIS INTERDIXIT: *neque in tanta ciuitate qui illud* DECRETVM *reprehenderet, inuentus est.* Cicero in Cato. maio. seu De senect. *Vt quemadmodum nostro more, male* REM GERENTIBVS, PATRIIS BONIS INTERDICI SOLET. Interdicebatur autem in hunc modum: QVANDO TV TVA BONA PATERNA, AVITAQVE NEQVITIA TVA DISPERDIS, LIBEROSQVE TVOS AD EGESTATEM PERDVCIS, OB EAM REM, TIBI EA RE, COMMERCIOQVE INTERDICO. Auctor Paulus lib. 3. Sentent. Tit. 3. Hoc & Horat. indicat lib. 2. Sermo. Sat. 3. his versibus:

——INTERDICTO HVIC OMNE ADIMAT IVS
PRAETOR, *& ad sanos abeat tutela propinquos.*

Atque ita BONIS alicui INTERDICTVM dicebatur, l. is cui, ff. de verb. oblig. l. is cui, ff. qui testam. fac. poss. l. 1. & l. Iulianus, ff. de curator. furio. l. ex Castrensi, §. sed nec si. & §. seruus, ff. de castren. pecul. l. certi condictio, §. item quæri, ff. si cert. pet. l. 3. ff. de nouationib. l. patri, ff. de minorib. l. bonorum, ff. de administrat. tutor. Vlpian. Tit. 12. Huiusmodi verò Prodigis curatorem dari solitum non est ignotum, l. 3. ff. de postuland §. hæc actio, ff. de contrar. tut. l. his qui, §. Diuus, ff. de tutorib. dat. l. si prædia, ff. de reb. eor. l. 1. ff. de curatorib. furio. in qua Vlpianus: *Solent,* ait, *hodie Prætores, vel Præsides, si talem hominem inuenerint, qui neq; tempus neq; finem expensarum habet, sed bona sua dilacerando & dissipando profudit,* CVRATOREM EI DARE, *exemplo furiosi.*

Eorum autem qui sub tutela curave erant, prædia rustica vel suburbana distrahi, alienari, pignorive opponi, Prætore incõsulto, ac sine eius auctoritate & decreto ex Oratione Seueri in Senatu recitata, non poterant. Igitur si vrgeret æs alienum, aut propter vsuratum onus id dissolui è re pupilli esset, Tutor A PRAETORE DESIDERABAT, VT PERMITTERET DISTRAHI, obligarive rem minoris, l. magis puto, §. in primis igitur, ff. de reb. eor. Nec passim tutoribus sub obtentu æris alieni permittebatur venditio, sed Prætori eius rei arbitrium datum erat. Cuius officio in primis hoc conueniebat excutere, an aliunde posset pecunia ad extenuandum æs alienum expediri. Quærere ergo debebat, AN PECVNIAM PVPILLVS HABERET, VEL IN NVMERATO, VEL IN NOMINIBVS, QVAE CONVENIRI

POSSENT, VEL IN FRVCTIBVS VENDITIS, VEL ETIAM IN REDITVVM SPE ATQVE OBVENTIONVM. Item requirebat, NVM ALIAE RES ESSENT PRAETER PRAEDIA, QVAE DISTRAHI POSSENT, ex quorum pretio æri alieno satisfieri posset. Si igitur deprehendisset, non posse aliunde exsolui quam ex prædiorum distractione, tunc PERMITTEBAT DISTRAHI, si modo vrgeret creditor, aut vsurarum modus parendum æri alieno suaderet. Æstimare etiam debebat, VTRVM VENDERE POTIVS, AN OBLIGARE PERMITTERET, obseruareque, ne plus acciperetur sub obligatione prædiorum fœnoris, quam quod opus esset ad soluendum æs alienum. Aut si distrahendum arbitraretur, ne propter modicum æs alienum magna possessio distraheretur: sed si alia esset possessio minor, vel minus vtilior pupillo, magis eam iubebat distrahi, quam maiorem & vtiliorem. Hac gratia, Prætor requirere debebat necessarios pupilli, vel parentes, vel libertos aliquos fideles, vel quem alium qui notitiam rerum pupillarium haberet. Quod si nemo inueniretur, aut suspecti essent, qui inueniebantur, iubebat, EDI RATIONES, atemque SYNOPSIN BONORVM PVPILLARIVM, ADVOCATVMQVE pupillo dabat, qui instruere religionem Prætoriam posset, an adsentire venditioni vel obligationi deberet. Bene ergo Impp. in l. minorum, Cod. de præd. minor. Minorum, aiunt, possessionis venditio, per procuratorem delato ad Prætorem vel Præsidem prouinciæ libello fieri non potuit: cum ea res confici rectè aliter non possit, nisi apud acta causis probatis, quę venditionis necessitatem inserant, decretũ sollemniter interponatur. Et rectè, vt Iurisconsultis placet, quæcumque causæ cognitionem desiderabant, per libellum expediri non poterant, l. omnia, ff. de diuers. reg. iur. quę sumpta est ex l. nec quicquam, §. vbi decretum, ff. de offic. Procons.

Formula autem decreti fuit huiusmodi: VENDERE OBLIGAREVE PERMITTO, vt ostendit l. si pupillorum §. si Prætor, ff. de rebus eor. Inde in l. magis puto, §. illud, ff. eo. *Si Prætor aditus* PERMISERIT DISTRAHI *possessionem prouincialem.* In l. si prædia, ff. eo. *Si prædia minoris 25. annis* DIST***T DESIDERENTVR, *causa cognita Præses prouinciæ debet* ID PERMITTERE. Alias legitur Præsidem DECREVISSE, PRAEDIA MINORVM VENVMDARI, l. quamuis, ff. eo. l. & si, Cod. de præd. minor.

Tutores porro cuiuscumque generis essent, item curatores, si non ex fide tutelam gererent, Suspecti postulabantur: & si in tutela curáve grassari, fraudulenterque versari eos comperisset Prætor, SVSPECTOS PRONVNTIABAT, l. Æmilius ff. de minoribus, vel, VT SVSPECTOS REMOVEBAT. Quod verbum in huiusmodi decretis certum & sollemne fuisse, existimandi copiam frequens eius vsus præbet. Vt in l. decreto, ff. de suspect. tut. DECRETO PRAETORIS VT SVSPECTVS REMOTVS. In l. 1. §. damus, ff. eodem. *Damus autem ius* REMOVENDI SVSPECTOS TVTORES. Et l. tutor quoque, §. non tantum ff. eo. *Non tantum autem adolescentis curator, sed etiam furiosi vel prodigi,* VT SVSPECTVS REMOVERI *potest.* Et §. nunc videamus, ead. l. *Nunc videamus ex quibus causis* SVSPECTI REMOVEANTVR, l. impuberibus, ff. eod. REMOVERI HVNC QVASI SVSPECTVM *oportet.* Et §. vlt. ead. l. *Si copiam sui non fecerit.* VT SVSPECTVS REMOVERI *ob hoc ipsum, quod copiam sui non fecit.* l. suspectum, eod. tit. *Tutor quamuis pauper est, fidelis tamen & diligens,* REMOVENDVS NON EST QVASI SVSPECTVS, l. si tutor, ff. eod. *Et quis eorum à* TVTELA REMOVENDVS *videatur.* In l. tutor quoque, §. tutor qui. *Hic ergo non* QVASI SVSPECTVS REMOVEBITVR. Sic & in l. consilio, §. cum dementis, ff. de curator. furio. *Cum dementis curatorem, quia satis non dederat,* ET RES MALE ADMINISTRARET, PROCONSVL REMOVERIT A BONIS. In l. & si pluribus, §. vlt. ff. de auctorit. tuto. *Si eo auctore emam, qui* A TVTELA FVERIT REMOTVS. Impp. in l. licet, C. in quibus cau. tutor. *In locum suspecti, qui conuictus &* REMOTVS EST. Iustin. in §. suspectus, Institut. de suspect. tutor. SVSPECTVS *autem* REMOTVS, *si quidem ob dolum,* &c. Et ita REMOTVM accipio, in l. quod si forte, §. quod si remoto, ff. de solutionibus, l. tutela, §. quæri potest ff. de legit. tut. Decreto autem debuisse causam remouendi significari, vt appareret de existimatione, ait l. hæc enim, de suspect. tut.

Sic etiam TVTELA VEL CVRA ABIRE Tutores vel curatores dicebantur, l. tutor quoque, §. vlt. & d. l. hæc enim, ff. de suspect. tut. l. 3. §. quæri potest, ff. de legitim. tutor.

INTERDVM vero aliter decreuisse Prætores docet Vlpian. in d. l. hæc enim, §. 1. his verbis: *Si prætor sententia sua, non* REMOVERIT TVTELA, SED GERERE PROHIBVERIT. Ei autem qui suspectus postulatus erat, quoad cognitio finiretur, INTERDICEBATVR ADMINISTRATIO, §. si quis autem, Instit. de suspect. tutoribus, l. quod si forte, §. sunt quidam, ff. de solutionibus

de solutionibus, Imp. Gordian. in l. eum quem, Cod. de suspect. tutoribus. *Eum quem vt suspectum tutorem, vel curatorem accusas, pendente causa cognitionis,* ABSTINERE AB ADMINISTRATIONE RERVM TVARVM, DONEC CAVSA FINIATVR, *Praeses prouinciae* IVBEBIT. Suspecti autem Tutoris accusatio, pro Tribunali tantum examinari poterat, & nullus alius de huiusmodi quaestione, quam Praeses prouinciae pronuntiare poterat, l. 1. §. suspecti, ff. ad S. C. Turpilian.

De alimentis quae testamento vel codicillis relicta essent, vel mortis causa donata, transigi inconsulto Praetore non poterat, l. cum hi, ff. de transactionibus. Idque oratione D. Marci constitutum fuerat, quae ad hoc vt rata esset transactio, voluerat apud Praetorem quaeri in primis de causa transactionis, dein de modo, tertio, de persona transigentium. Quae Praetoris fidei ac religioni vsqueadeo commissa erant, vt ex hac causa iurisdictionem mandare non posset. Sed & si quid dolo malo liberti factum esse diceretur, siue is testamento facto, siue intestato decessisset, quo minus quam pars debita bonorum ad eorum quem perueniret, qui contra tabulas bonorum possessionem accipere poterant, cognoscebat Praetor & operam dabat, ne ea res ei fraudi esset, l. 1. ff. si quid in fraud. patr.

Multas porro species, de quibus Praetor, etiam feriatis diebus adiri poterat, enumerat Vlpianus in l. 2. ff. de feriis, his verbis: *Eadem oratione Diuus Marcus in Senatu recitata effecit, de illis speciebus Praetorem adiri etiam diebus feriaticis. Vtputa, vt Tutores, aut Curatores dentur: vt officii admoneantur cessantes, Excusationes allegentur, Alimenta constituantur, Aetates probentur, Ventris nomine in possessionem mittantur, vel Rei seruandae causa, vel Legatorum, fideiue commissorum, vel damni infecti. Item de Testamentis exhibendis: Vt Curator detur bonorum eius, cui an heres exstaturus sit, incertum est: aut de alendis liberis, parentibus, patronis: aut de adeunda suspecta hereditate, aut vt aspectu atrox iniuria aestimaretur, vel fideicommissaria libertas praestanda.*

PRAETORIA etiam COGNITIONE liberi qui in potestate erant, PETEBANTVR, l. 1. §. per hanc, ff. de rei vindic. Alia cognitionum genera recensentur in l. 1. ff. de var. extraord. cognit.

De fideicommissis vero Praetores ius dixisse Vlpian. docet, Tit. de fideicommiss. *Fideicommissa, inquiens, non* PER FORMVLAM PETVNTVR *vt legata: sed cognitio est Romae quidem Consulum, aut* PRAETORIS, QVI FIDEICOMMISSARIVS *vocatur: in prouinciis vero Praesidum prouinciarum.* Huius Praetoris mentio habetur in l. Licinnius, in fin. ff. quibus ad libert. proclam. l. si cui legatum, ff. de condit. & dem. l. quaesitum, §. apud, ff. de legat. 3. Hinc in l. 2. Cod. qui potior. in pign. *decreto* PRAETORIS, QVI DE FIDEICOMMISSO IVS DIXIT. Et in l. 2. Cod. de vsur. IVDEX QVI DE FIDEICOMMISSO IVS DICIT.

Post litem plane contestatam, si reus qui Procuratorem dederat mutare eum, vel in se litem à Procuratore viuo, aut in ciuitate manente transferre vellet, causa prius cognita hoc ei à Praetore permittebatur. In causae cognitione multa versabantur, quae enumerantur in l. post litem, & decem sequentibus, ff. de procuratoribus. Vlpianus in l. quae omnia, ff. eodem titulo. *Sed si aduersarius, vel ipse procurator* DICAT, DOMINVM MENTIRI, *apud Praetorem hac finiri oportet.* Et in l. in causae, eod. tit. *Hac autem* COGNITIO PROCVRATORIS MVTANDI PRAETORIS EST. Procurator etiam semel datus, pro quo sciente & consentiente, aut non contradicente, dominus iudicatum solui satisdederat, iudicium accipere à Praetore cogebatur: & si recusaret, de ea causa cognita Praetor statuebat, l. seruum, §. vlt. l. sed hae, cum seq. ff. de procuratoribus. Post operis quoque noui nuntiationem, litigatores Praetoriae se iurisdictioni commisisse ait l. 1. §. potest, ff. de oper. no. nunt. Iurisdictioni etiam Praetoriae commissa fuisse tota cautionis damni infecti controuersia dicitur, l. qui bona, §. qui damni, ff. de dam. inf. Denique vbi causae cognitio erat necessaria, ibi Praetor desiderabatur, vt ait l. vbi causae, ff. de diuers. regul. iur.

Heres etiam institutus qui hereditatem restituere rogatus erat, si eam adire recusaret, quod suspectam diceret, adire & restituere per Praetorem cogebatur, l. ille à quo, §. tempestiuum, & §. vlt. l. cogi, & l. debitor, ff. ad Trebellian. Et vt ea quae in libris nostris occurrunt, decreta exsequamur, Vlpian. in l. testamento, ff. de heredibus instit. Praetorem de seruis qui necem domini detexerant, ita decreuisse memorat, EOS LIBERTATEM MERERI. In Rubriano S. C. quod refertur in l. cum vero, §. subuentum, ff. de fideicom. libert. scriptum erat: *Si causa cognita Praetor pronuntiasset,* LIBERTATEM HIS DEBERI. Sic & in l. in fideicommissariis, eod. tit. *In fideicommissariis libertatibus, si absente herede Praetor pronuntiasset,* LIBERTATEM DEBERI, l. herede, ff. eod. *Vt libertas sibi praestaretur quasi ex iusta causa heres abesset, & Praeses pro-*

uincia pronuntiauerit LIBERTATEM DEBERI. Et l. si pater, §. si Sticho, ff. eod. *Prætoris officio continetur, vt* PRONVNTIET, LIBERTATEM EX CAVSA FIDEICOMMISSI DEBERI. Hoc est, quod in l. apud Iulianum eodem scribitur, *Prætor* CAVSA COGNITA *secundum Senatusconsulta ad eas causas pertinentia* PRONVNTIARE *debebit*, l. Lucius Titius, ff. de manumiss. testam. *Pronuntiatum est*, LIBERVM EVM ESSE. Sic & in l. si seruus, ff. de S. C. Silania. *Si seruus à testatore occiso legatus sit, & Prætor pro præmio* STATVERIT LIBERVM EVM ESSE. Et l. si legatario, ff. eod. *Prætor pronuntiare debet*, EX TESTAMENTO L. TITII FIDEICOMMISSAM LIBERTATEM COMPETERE. Et l. si eum, §. si quis seruum, ff. eod. *Prætor cognoscat, & si in ea causa esse videbitur, vt si præsens esset, manumittere cogi deberet, ita* ESSE PRONVNTIET. Et §. vlt. ead. l. *Si constiterit libertatem deberi*, PRONVNTIARE *potest* IVSTA DE CAVSA EAM ABESSE. Iam si absens esset seruus, pro quo noxalis actio alicui competebat, si quidem dominus non negaret IN SVA POTESTATE ESSE, aut exhibere eum debebat, aut absentem defendere, vel vt Vindius putabat, compellebatur, vel, IVDICIO EVM SISTI promittere, vel IVDICIVM ACCIPERE. Aut si nollet defendere, cauebat, CVM PRIMVM POSSET EE EXHIBITVRVM. Permittebat autem Prætor actori arbitrium, vtrum iureiurando id decidere, an iudicium dictare sine noxæ deditione vellet. Sed si seruus præsens esset, dominus abesset, nec quisquam seruum defenderet, DVCEBATVR iussu Prætoris, l. quotiens, §. Prætor ait, l. si seruus, §. dominus, & §. seq. ff. de noxalibus act. l. 2. §. 1. ff. si ex nox. cau. agar. Iussisse plane Prætorem DVCI SERVVM, qui non defenderetur, ostendit, l. & generaliter, ff. de noxalibus act. his verbis, *Si cum ab eo id non defenderetur*, IVSSV PRAETORIS EVM DVXERIM. Et l. quod ait Prætor, ff. eod. *Si seruus* INDEFENSVS DVCTVS SIT. Et l. is qui, ff. eo. *Is qui in aliena potestate est, si noxam commisisse dicatur, si non defendatur*, DVCITVR, *& si præsens est dominus*, TRADERE *eum, &* DE DOLO MALO PROMITTERE *debet*. Et l. si plurium, §. sed & si, ff. eod. *Si post iudicium acceptum cum domino seruus apparuerit, & qui is non* DEFENDEBATVR, DVCTVS SIT. In l. vel in operis, ff. de procuratoribus. *Sed & si seruum ex causa noxali patiatur* DVCI. Et l. item si ff. de Publiciana, *Si seruum ex causa noxali, quia* NON DEFENDEBATVR, IVSSV PRAETORIS DVXERO. Liberum certe erat cuique noxale iudicium euitare, seruum indefensum relinquendo, l. non solum, ff. eodem titulo. Addam & promiscue quæ Prætorem decreuisse iussisseve legimus. In l. ait Prætor, §. 1. ff. de minoribus. *Quid tamen si Prætor decernat*, SOLVENDAM PECVNIAM MINORI SINE CVRATORIBVS. In l. minor annis, cod. tit. MINOR ANNIS VIGINTIQVINQVE, CVI FIDEICOMMISSVM SOLVI, *pronuntiatum erat*. In l. eum Prætor, ff. de verb. signif. *Cum Prætor dicat*, VT OPVS FACTVM RESTITVATVR. In l. si stipulatus, §. 1. ff. de solutionibus. *Si Prætor aditus iussisset*, ME PARTI HEREDVM EAM LANCEM TRADERE. In l. metum autem, §. sed quod Prætor, ff. quod met. cau. *& Prætorem me adsidente interlocutum esse*, VT SIVE ACTIONE VELLET ADVERSVS CAMPANOS EXPERIRI, ESSE PROPOSITAM: SIVE EXCEPTIONE ADVERSVS PETENTES, NON DEESSE EXCEPTIONEM. In l. 1. §. 1. ff. de appellationibus. *Si quis forte interlocutus fuit*, PRINCIPEM SE CONSVLTATVRVM. Refertur & Præsidis interlocutio in l. interlocutio, C. commination. Epist. Formula etiam sententiæ absolutoriæ Prætoris exstat in l. Bæbius, ff. de pact. dotalibus. *Itaque* PLACVIT, EVM AB EA PETITIONE ABSOLVI, NVLLA EX HAC SENTENTIA FACTA DEROGATIONE FIDEICOMMISSI PETITIONI, &c.

Aditi etiam de alendis liberis Iudices, ALI OPORTERE *iubebant, decernebant*, l. si quis à liberis, §. item Diuus, & §. si vel parens, ff. de agnoscend. & alend. lib. l. si iudex, ff. de his qui sunt sui vel alie. iur.

Ex quacumque porro causa ad Prætorem vel alios qui iurisdictioni præerant, in ius vocatus, venire debebat, vt hoc ipsum sciretur, an iurisdictio eius esset, l. 2. ff. si quis in ius vocat non ier. Et vt idem Vlpianus scribit in l. si quis ex aliena, ff. de iudic. Qui ex aliena iurisdictione ad Prætorem vocabantur, venire debebant. Prætoris enim erat æstimare, an sua esset iurisdictio. Proinde legati ceterique qui REVOCANDI DOMVM IVS habebant, in ea causa erant, vt in ius venirent, priuilegia sua allegaturi. Hoc autem IVS REVOCANDI DOMVM, vel REVOCANDI FORVM, quibus daretur, præceptores nostri tradunt in l. 2. §. legatis, cum §. seq. & l. si posteaquã, ff. de iudic. l. necnõ §. si cum ff. ex quib. caus. maior. quod iuris Siculos habuisse Cic. 5. in Verr. auctor est. Sed si dubitaretur vtrũ in ea quis causa esset, vt domũ reuocare posset, necne, ipse Prætor debebat causa cognita statuere. Quod si constitisset in ea eum esse causa, vt domum

reuocaret,

reuocaret, debebat cauere in iudicio sisti, statuente Prætore in quem diem promitteret, l. 2. §. sed si dubitetur, ff. de iudic. Interdum autem ex iustis causis, & ex certis personis sustinebantur cognitiones: veluti si instrumenta litis apud eos esse dicerentur, qui Reipub. causa abessent: l. interdum, ff. de iudic. Instrumentorum autem gratia dilationes datas, demonstrat l. oratione, ff. de feriis. l. vlt. §. 1. ff. de appellationib. l. notionem, §. vltim. ff. de verborum significatione, l. 1. C. de dilat.

Ad Edictum vero Peremptorium hoc ordine veniebatur: vt primo quis peteret post absentiam aduersarii Edictum primum, mox alterum per interuallum non minus decem dierum, & tertium: quibus propositis, tunc Peremptorium impetraret, quod inde hoc nomen sumpsit, quod perimeret disceptationem, hoc est, vltra non pateretur aduersarium tergiuersari. In Peremptorio autem comminabatur is qui Edictum dederat, ETIAM ABSENTE DIVERSA PARTE COGNITVRVM SE ET PRONVNTIATVRVM. Nonnumquam etiam post vnum & alterum Edictum, hoc Peremptorium dabatur, nonnumquam statim quod appellabatur, VNVM PRO OMNIBVS. Vbi vero Edicti peremptorii dies venerat, tunc absens citari debebat, & siue respondisset, siue non respondisset, agebatur causa, & pronuntiabatur. Quod si is qui Edictum peremptorium impetrarat, abfuisset die cognitionis: is vero aduersus quem impetratum fuisset, adfuisset, tum circumducebatur Edictum peremptorium, neque causa cognoscebatur, nec secundum præsentem pronuntiabatur: atque ita instantia Edicti, salua manente actione, peribat, l. ad peremptorium, cum quinque sequentibus, ff. de iudiciis. Edictis autem admonitos, vt venirent, ostendit, l. 23. de decutionib. in C. Theod. In l. si Prætor, ff. de iudic. *Si Prætor iusserit, eum a quo debitum petebatur*, ADESSE, *& ordine Edictorum peracto pronuntiauerit*, ABSENTEM DEBERE.

Sciendum est autem de officio Prætoris tractantibus, quasdam Actiones eum non nisi causa cognita dedisse, veluti de dolo, l. si quis adfirmauerit, §. vltim. ff. de dolo. Vt & ex ipsis Edicti verbis apparet quæ habentur, l. 1. ff. eod. titul. quorum causa. Vlpianus in l. si quis adfirmauerit, §. vltim. ff. eodem, *Merito*, ait, *causæ cognitionem Prætor inseruit. Neque enim passim hæc actio indulgenda est*, &c. In causæ autem cognitione quid versaretur, explicat idem in l. non debet, & l. heredibus, §. vltim. ff. eod. Prætor etiam causa cognita iudicium iniuriarum daturum se pollicebatur in l. item apud Labeonem, §. Prætor ait, & § air Prætor, ff. de iniur. Vlpianus in l. sed & si restituatur, §. sed & si dies, ff. de iudic. *Si dies actionis exitura erit*, CAVSA COGNITA ADVERSVS EVM IVDICIVM PRAETOR DARE *debet*. In actionibus etiam popularibus dandis Prætor pluribus postulantibus, causæ cognitionem in eligendo idoneiore adhibebat. Nam vt Paulus ait in l. 2. ff. de popularib. actionib. Si plures simul agant populari actione, Prætor eligat idoneiorem. Sic & in actione de sepulchro violato, quam popularem fuisse constat, si plures agere vellent, Prætor Edicto profitebatur, se ei agendi potestatem facturum, cuius causa iustissima esse videretur, l. Prætor ait, & l. sepulchri violati actio. ff. de sepulch. viol. Sic & in actione quæ de eo competebat, quod liber perisse dicetur, quæ itidem popularis erat, ex pluribus desiderantibus hanc actionem, ei potissimum dabat Prætor, cuius intererat, vel qui adfinitate, cognatione ve defunctum contingebat, l. Si vero, §. hæc autem, ff. de his qui effuder. vel deiecer. Mulieribus sane & pupillis eiusmodi actiones Prætor non dabat, nisi ad eos res pertineret: integræque demum personæ, id est, cui per Edictum postulare licebat, huiusmodi actiones permittebat, l. popularis, l. mulier, ff. de popularibus actionib. Prætorem plane qui iudicia dabat, numquam petitori præstituisse qua illum actione vti vellet, Cicero pro Cæcina scribit.

Actiones autem vt Prætor DABAT, ita & DENEGABAT, si vel ex turpi & inhonesta causa postularentur, vel desiderio iuris ratio refragaretur, l. 1. § ait Prætor, & §. idem Pomponius, l. & eleganter, §. vltim. ff. de dolo, l. si debitor, ff. de solutionib. l. non alias, ff. de iudiciis, l. nihil, ff. de bon. liber. l. filiosfam. §. vltim. ff. de procuratorib. l. & si, ff. de oper. no. nunt. Vnde Pomponius in l. veluti, ff. de verborum obligat. scribit officio Prætoris contineri ex Turpibus stipulationibus ACTIONEM DENEGARE. Vlpianus in l. item apud Labeonem, §. Prætor ait, ff. de iniur. *Habebit igitur Prætor rationem tam iniuriæ, quæ admissa dicitur, quam personæ serui, in quem admissa dicitur: Et sic aut* PERMITTET, *aut* DENEGABIT ACTIONEM. Sic & *persecutio denegari* dicitur, l. si cum, ff. de noxalib. Sed & exceptio denegabatur, l. si seruus, ff. eod. Sueton. etiam in Claud. cap. 25. *Aduocatique eorum*, ait, *negauit sese aduersus libertos ipsorum ius dicturum*.

Denique officium Prætoris, & eorum qui iurisdictioni præerant, in dandis Iudicibus ver-

fibatur: atque adeo Iurisdictionem Vlpianus definit Iudicis dandi licentiam, l. Imperium, ff. de iurisdict. omn. iudic. Nam in his quæ non cognitionis, sed ordinarii iuris erant, vt Suetonius in Claudio cap. 15. loquitur, Magistratus populi Rom. non cognoscebant ipsi, sed Iudices dabant. Iudicum certe datorum a Consulibus, item a Præfectis vrbi & Prætorio, fit mentio in l. 1. §. si quis, ff. de appellationibus. l. 1. quis & a quo appellet. Magistratus certe populi Rom. ius dandi iudicis habuisse, ostendunt Vlpianus in l. a diuo Pio, ff. de re iudic. & Modestinus in l. vlt. ff. qui & a quo appell. Atque adeo Paulus in l. cum Prætor, ff. de iudic. generaliter tradit vrbanis Magistratibus more concessum fuisse propter vim imperii, vt iudices dare possent. Proconsulibus vero idem iuris lege concessum fuisse: eos quoque quibus iurisdictio mandabatur, vt Legatos Proconsulum, iudices dare potuisse. Denique Vlpianus in l. imperium, ff. de iurisdictio. omn. iud. Iurisdictionem definit iudicis dandi licentiam. Procuratorem vero Cæsaris, qui partibus Præsidis non fungebatur, in lite priuatorum ius dandi Iudicis non habuisse, ait l. ex consensu, §. 1. de appellationib. Iudices etiam ab ipsis quandoque Principibus datos, testatur l. minor autem, in fin. ff. de minorib.

Dabantur vero Iudices, vel Arbitri d. l. a diuo Pio. Quorum verborum differentiam Cicer. Orat. pro Rosc. Com. explicat. Et hi quidem qui Familiæ erciscundæ, Communi diuidundo, Finium regundorum, Aquæ pluuiæ arcendæ, Pro socio, Tutelæ, Rei vxoriæ, & aliis bonæ fidei iudiciis addicebantur, ARBITRI appellabantur. Quin etiam vbi idonee caueri oportebat, si de fideiussorum viribus dubitaretur, ad eos probandos Prætor Arbitros dabat. Sed & si rationes reddendæ essent, vel quarta legis Falcidiæ beneficio detrahenda rationibus excutiendis, dispungendisq;, Item ad bonorum quantitatem, æstimationemq; ineundam, Arbitri dabantur. Quorum omnium testimonia nostris De verbot. quæ ad ius pertin. significatio. libris sunt consignata. Nonnumquam & Viator nominatim, vice Arbitri, a Magistratibus populi Rom. dabatur: quod raro non nisi re vigente, fieri solitum, notat l. vltim. ff. de iudiciis. Obseruandum autem Callistratus bene monebat, in l. obseruandum, ff. eod. titul. ne is Iudex datetur, quem altera pars nominatim peteret. Quod si Iudex datus diem obiisset, alius in eius locum ab iisdem Magistratibus sufficiebatur, l. si iudex, ff. eod. qui SVBDITVS dicebatur. Fest. Pomp. *SVBDITVS dicitur Iudex, qui loco mortui datur iis qui eum habuerant iudicem in aliqua re vel lite.* Paulus in l. mortuo, ff. de iudic. *Mortuo Iudice, quod eum iudicare oportuerat, idem eum qui SVBDITVS est, sequi oportet.* Similiterque ex his iudicibus qui in eamdem rem dati erant, si nonnulli causa audita excusati essent, in eorum locum alii sumebantur. Nec tamen hæc Iudicum vel singulorum, vel omnium mutatio, aliud iudicium, aliamve rem faciebat, l. proponebatur, ff. eod. tit. Licet autem in Iudicis nomine, prænomineve erratum esset, si tamen ex conuentione litigatorum is Iudex additus esset, non eo minus is de quo litigatores senserant, Iudex erat, l. si in iudicis, ff. eod. titul. Ex consensu enim litigantium absque compromisso Iudices plerumque dabantur, vt supra docuimus: id quod confirmat l. ex consensu, ff. de appellationibus, in qua ex consensu litigantium citra compromissum a Præside prouinciæ Iudicem datum Vlpianus narrat. Sic etiam minorem 25. annis ex consensu Iudicem datum ponit Vlpianus in l. quidam consulebat, ff. de re iud. Iudices autem a Præside datos, etiam in tempus successorum eius durasse, & pronuntiare coactos, easque sententias ratas, docet Paulus in l. venditor, §. vlt. ff. de iudiciis.

Postremo, vt me a Prætore expediam, eum certa habuisse verba, quæ Fastis diebus fari liceret, Varro lib. 5. De lingua Latina ita scribit, *DIES FASTI, per quos Prætoribus omnia verba sine piaculo licet fari. COMITIALES dicti, quod tum esset populus constitutus ad suffragium ferendum, nisi si quæ feria concepta essent, propter quas non liceret, vt Compitalia & Latinæ. Contrarii horum vocantur DIES NEFASTI, per quos dies nefas fari Prætorem, DO, DICO, ADDICO. Itaque non potest agi. Necesse est aliquo eorum vti verbo, cum lege quid peragitur.* Macrob. libr. 1. Saturnal. cap. 16. *FASTI sunt, quibus licet fari Prætori tria verba sollemnia, DO, DICO, ADDICO.* Eaque sunt tria verba, quorum Ouid. lib. 1. Fast. Nefastis diebus silentium indictum ait his versibus.

Ille nefastus erit per quem TRIA VERBA silentur.
FASTVS erit, per quem lege licebit agi.

Fastis plane diebus SVI COPIAM PRAETOR FACERE dicebatur. l. 1. in fin. ff. de diuers. temporalib. l. pridie, ff. de feriis. l. sed & si, §. ait Prætor, ff. ex quibus caus. maior. Prætor autem sui copiam interdum de plano faciebat: Interdum pro Tribunali. Et in Vtilium quidem dierum computatione, si ea res esset, quæ causæ cognitionem pro Tribunali desideraret, hi soli dies

dies numerabantur, quibus Prætor pro Tribunali sedens ius dixerat: cuiusmodi dies SESSIONVM Vlpianus vocat. Quinetiam in bonorum possessione quæ pro Tribunali dabatur, illud quærebatur si sedisset quidem Prætor pro Tribunali, sed postulationibus locũ non dedisset, l. 2. §. dies cum seq. ff. quis ordo in bonor. possess. Omnibus vtique diebus nuntiationem noui operis fieri potuisse, ait l. 1. §. nuntiatio. ff. de oper. no. nunt.

Hic etiam Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum, seu Decretorum exempla commode adscribentur. Paulus in l. fideiussores magistratuum, §. 1. ff. de fideiussorib. LECTA SVBSCRIPTIONE FIDEIVSSIONIS, *quoniam in sola centum annua se obligauerunt, non in omnem fideiussionem*: DECREVIT, FIDEIVSSORES IN VSVRAS NON TENERI: SED QVICQVID EX BONIS FVISSET REDACTVM, PRIVS IN VSVRAS CEDERE, RELIQVVM IN SORTEM: ET ITA IN ID QVOD DEFVISSET, FIDEIVSSORES CONVENIENDOS. Idem in l. Clodius, ff. de adquirend. hered. PAPINIANVS PVTABAT, *Repudiasse eum ex priore hereditatem, ex posteriore autem non posse adire.* DICEBAM *non repudiare eum qui putaret posterius valere.* PRONVNTIAVIT, CLODIANVM INTESTATVM DECESSISSE. Idem in l. liberalitatis, §. vlt. ff. de vsur. *Cum vsuræ pretii fundi, ab eo qui a fisco emerat, peterentur, & emptor negaret traditam sibi possessionem*, IMPERATOR DECREVIT, INIQVVM ESSE VSVRAS AB EO EXIGI, QVI FRVCTVS NON PERCEPISSET. In l. vlt. ff. de heredib. instit. *Pactumeia Magna* SVPPLICAVIT IMPERATORES NOSTROS: ET COGNITIONE SVSCEPTA, *licet modus institutioni contineretur, quia falsus non solet obesse, tamen ex voluntate testantis*, PVTAVIT IMPERATOR EI SVBVENIENDVM. *Igitur* PRONVNTIAVIT, HEREDITATEM AD MAGNAM PERTINERE: SED LEGATA EX POSTERIORE TESTAMENTO EAM PRAESTARE DEBERE, PERINDE ATQVE SI IN POSTERIORIBVS TABVLIS IPSA FVISSET HERES SCRIPTA. In l. Moschis, ff. de iur. fisc. CVM CONVENIRENTVR *propter Moschidis reliqua*, ET DICEBANT *heredes Moschidis idoneos esse, & multos alios ex iisdem bonis emisse*: AEQVVM PVTAVIT IMPERATOR PRIVS HEREDES CONVENIRI DEBERE: IN RELIQVVM POSSESSOREM OMNEM: *& ita* PRONVNTIAVIT. Et §. Æmilius, ead. l. CONVENIEBATVR *a Procuratoribus Cæsaris in eam quantitatem quam ipse perceperat. Hoc iniquum & inutile fisco videbatur, vt tamen suo periculo ipse eos quibus locauerat, conueniret: Ideoque* PRONVNTIAVIT, IN EAM SOLAM QVANTITATEM EVM CONVENIRI DEBERE, QVA IPSE CONDVCTOR EXSTITERAT. In l. Statius Florus, ff. eodem titul. *Pompeius condemnatus* DESIDERABAT ONVS ESSE ID HEREDITATIS OPORTERE, &c. *Sed in vniuerso* PRONVNTIAVIT: NEC TESTAMENTVM PRIVS EXSTARE, NEC SI DEDISSET IN PRIMO TESTAMENTO EX POSTERIORE PETI POTVISSE, NISI PETITVM ESSET. PLACVIT, *quia non probabat sibi datas praeceptiones*, EX SOLA SVA CAVTIONE SOLVM FIDEICOMMISSVM PRAESTARE DEBERE. Et §. Cornelio, ead. l. *Cum heres scripta condemnata esset a fisco, & omnia bona mulieris occuparentur*, DICEBAT FELIX, SE ANTE POENAM ESSE. *Hoc enim constitutum est: Sed si nondum dies fideicommissi venisset, quia posset prius ipse mori, vel etiam mater alias res adquirere*, REPVLSVS EST INTERIM A PETITIONE. In l. vlt. eod. titul. *De fructibus medio tempore perceptis* QVAEREBATVR. *Patronus* FISCI ESSE VOLEBAT, &c. *Sed cum vtraque addictio intra tempus vindemiarum facta fuisset, recessum est ab hoc tractatu. Itaque* PLACEBAT *fructus emptoris esse.* PAPINIANVS, ET MESSIVS NOVAM SENTENTIAM INDVXERVNT, *quia sub colono erant prædia*, &c. PRONVNCIAVIT *tamen* SECVNDVM ILLORVM OPINIONEM, QVOD QVIDEM DOMINO COLERENTVR, VNIVERSOS FRVCTVS HABERE: SI VERO SVB COLONO, PENSIONEM ACCIPERE. *Tryphonino suggerente*, QVID PVTARET DE ARIDIS FRVCTIBVS, QVI ANTE PRAECEPTI IN PRAEDIIS FVISSENT: *Respondit*, SI NONDVM DIES PENSIONIS VENISSET, CVM ADDICTA SVNT, EOS QVOQVE EMPTOREM ACCEPTVRVM. In l. cum quærebatur, ff. de verbor. significat. CVM QVAEREBATVR *an verbum*, &c. ET MVLTI PVTABANT *hoc sensisse*: ET QVIBVSDAM ALIIS CONTRA VIDEBATVR. *Secundum hæc motus* IMPERATOR, PRONVNTIAVIT, ID ACTVM EO PACTO, VT NVLLO CASV REMANERET DOS APVD MARITVM. In l. Æmilius, ff. de administrat. tut. *Creatus*, CONVENIEBATVR *in solidum duplici ratione.* EX DIVERSO DICTVM EST, &c. PRONVNTIAVIT, SI IN DIEM FINITAE TVTELAE IDONEI PERMANSISSENT TVTORES, LICET ET SATIS NON ESSET EXACTVM, TVTORVM ESSE PERICVLVM. SI MINVS, TVTORVM, ET MAGISTRATVVM.

In l. Paula Callinico, ff. de legat. 3. PRONVNTIAVIT, VTRAMQVE SVMMAM DEBERI. In l. in testamento, ff. de fideic. liber. *Cum omnia, vt ab intestato egissent,* QVAESIIT IMPERATOR, AN VT EX *causa fideicommissi manumissa fuisset: & INTERLOCVTVS EST, ETIAM SI NIHIL AB INTESTATO PATER PETISSET, PIOS TAMEN FILIOS DEBVISSE MANVMITTERE EAM QVAM PATER DILEXISSET. PRONVNTIAVIT *igitur*, RECTE EAM MANVMISSAM: ET IDEO FIDEICOMMISSA ETIAM EI PRAESTANDA. In l. qui Filium, ff. ad Trebellianum, PRONVNTIAVIT IMPERATOR FIDEICOMMISSVM EX HAC SCRIPTVRA DEBERI. Et §. Fabius eadem l. IMPERATOR AVTEM NOSTER *motus & aequitate rei, & verbis testamenti* (SI AD ANNVM VICESIMVM AETATIS) QVAMVIS SCIRE SE DICERET, A DIVO MARCO NON EXCVSATVM A TVTELA EVM QVI SEPTVAGESIMVM ANNVM AETATIS INGRESSVS FVISSET: *Nobis & legis Aeliae Sentiae argumenta proferentibus & alia quadam* CONTRA PETITRICEM PRONVNTIAVIT. Atque vt in superioribus locis, PRONVNTIAVIT, ita alias, IVSSIT Imperator, legimus. Veluti in l. in fideicommissi, ff. de vsur. & l. vltim. ff. de compensationibus. Alias etiam, PLACVIT, vt in d. l. Paula Callinico, §. Pompeius. QVAERERATVR *vtrum pro hereditate tantum, &c. Mihi ab omni voluntate recessum videbatur.* PLACVIT, HVMANIVS INTERPRETARI, EA SOLA QVAE VIVENTE FRATRE ACCEPTVRA ERAT, ADEMPTA VIDERI: NON ETIAM QVAE POST MORTEM EIVS RELIQVERAT, SI SINE LIBERIS DECEDERET. ET ITA PRONVNTIAVIT. Et §. Iulianus eadem l. *Alumno autem mortuo, heres eius fideicommissum ab herede Mauri petebat.* PLACVIT IMPERATORI, NON VIDERI EIVS FIDEICOMMISSVM, SED DEMONSTRATVM, VNDE ACCIPERE POSSET. ET IDEO HERES SEVERI HAEC PRAESTARE DEBET. In l. Aelianus, ff. de manumissionib. *Procurator cum bona debitoris non sufficientis quaereret, etiam Euemeriae statu quaestionem faciebat.* PLACVIT, NON ESSE IVRI FISCALI LOCVM, QVO OMNIA BONA DEBITORVM IVRE PIGNORIS TENERENTVR. Sic & in l. constitutionibus, ff. de obligat. & actionib. PLACVIT, SI VNVS CONVENTVS FVERIT, ETIAM POENAE PERSECVTIONEM TRANSMISSAM VIDERI. Nam haec verba ad rem nostram facere, inscriptio eius capitis satis arguit.

Sane quibusdam principalibus Sententiis, Titulos hoc verbo, DIXIT, praefixos inuenio, veluti in l. si vsumfructum, §. vltim. ff. de liber. cau. *Nam cum apud alium iudicem mater litigabat, apud alium autem filius,* AVGVSTVS DIXIT, ANTE DE MATRE CONSTARE OPORTERE, SIC DEIN DE FILIO COGNOSCI. Et in l. Seuerus, ff. de decurionibus. SEVERVS AVGVSTVS DIXIT: ET SI PROBARETVR TITIVS IN SERVITVTE PATRIS SVI NATVS: TAMEN CVM EX LIBERA MVLIERE SIT PROCREATVS, NON PROHIBETVR DECVRIO FIERI IN CIVITATE. Item in l. 3. C. de quaestionib. IMP. ANTONIN. *A. cum cognitionaliter audisset,* DIXIT: PRIMVM SERVI ALIENI INTERROGANTVR, & reliqua. Sic & in l. 1. C. de senten. pass. *Imp. Antoninus cum salutatus esset a Gentiano & Aduento Opilio Macrino praefectis Praetorio clarissimis viris, item amicis, & principalibus officiorum, & vtriusque ordinis viris,* & PROCESSISSET, *oblatus est ei Iulianus Licinianus ab Opilio Vlpiano tunc Legato, in insulam deportatus. Tunc Antoninus Augustus* DIXIT: RESTITVO TE IN INTEGRVM PROVINCIAE TVAE. *Et adiecit:* VT AVTEM SCIAS QVID SIT IN INTEGRVM RESTITVERE, HONORIBVS, ET ORDINI TVO, ET OMNIBVS CETERIS TE RESTITVO.

Adduntur & quandoque verba haec, CVM CONSILIO COLLOCVTVS DIXIT: sicuti in l. cum sit C. de vsucap. pro empto. IMPERATOR PHILIPPVS CVM CONSILIO COLLOCVTVS DIXIT: *Cum sit probatum rem pignori fuisse obligatam & postea a debitore distractam: palam est non potuisse eam quasi furtiuam vsucapi.* Quod loquendi genus vsurpant Rufinus lib. 1. Histor. Eccles. cap. 14. & auctor anonymus qui passionem Cypriani ex vetustis membranis a Morelio descriptam literis mandauit: quorum testimonia ad ea quae Iurisconsultorum facile princeps Cuiacius lib. 18. Obseruat. congessit, adiicienda monco.

Enimuero in principalium Consistoriorum Actis, quorum pars Theodosii & Iustiniani Codicibus inseritur, verbum, DIXIT, frequens est. Etenim l. decurionum, C. de poen. inscriptio reliquo textui coniuncta sic habet. IMPP. DIOCLETIAN. ET MAXIMIANVS AA. IN CONSISTORIO DIXERVNT: DECVRIONVM FILII NON DEBENT BESTIIS SVBIICI. *Cumque a populo exclamatum esset, iterum* DIXERVNT, VANAE VOCES POPVLI NON SVNT AVDIENDAE. NEC ENIM VOCIBVS EORVM

CREDI

CREDI OPORTET, QVANDO AVT NOXIVM CRIMINE ABSOLVI, AVT INNOCENTEM CONDEMNARI DESIDERANT. In l. 2. de excusationib. muner. lib. 10. C. INDVCTIS FIRMINO ET APOLLINARIO, ET CETERIS PRINCIPALIBVS ANTIOCHENSIVM ADSTANTIBVS, DIXIT IMPERATOR DIOCLETIANVS: CERTIS DIGNITATIBVS DATA A NOBIS INDVLGENTIA EST MVNERVM CIVILIVM, ET PERSONALIVM, ID EST, HIS QVI AVT EX PROTECTORIBVS SVNT, AVT EX PRAEPOSITIS. HI ERGO AD MVNERA PERSONALIA, AVT CIVILIA NON VOCABVNTVR. Eodemque modo, l. 1. Tit. de his quæ administrantib. lib. 8. C. Theodos. quæ est ἀκέφαλος, & partem actorum habitorum apud Imperatorem Constantinum continet. *Agrippina*, ff. τοῦ τόπου ἐκείνου ἐν ἐπαρχίᾳ. CONSTANTINVS A. D. SED IVRE CONTINETVR NE QVIS IN ADMINISTRATIONE CONSTITVTVS, ALIQVID COMPARARET. VNDE QVIDEM NIHIL INTEREST, AN IN SVO PAGO, AN IN ALIENO COMPARAVIT, CVM CONSTET CONTRA IVS EVMDEM COMPARASSE. *Et adiecit*, IGNORATIS FISCALE EFFICI TOTVM, QVIDQVID ADMINISTRANTES COMPARAVERINT. AGRIPPINA DIXIT, τοῦ τόπου ἐκείνου πραιπόσιτος ἐστὶν. Ἐγὼ ἠγόρασα παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Εἰρηναίου. CONSTANTINVS A. D. RECIPIENT A VENDITORE CLODIA ET AGRIPPINA COMPETENS PRETIVM. Quo loci notæ istæ A. D. significant, AVGVSTVS DIXIT. Item in l. vltim. qui bon. ced. poss. in Cod. Theod. & l. in omni, eod. titul. in C. Iustin. IMPERATOR THEOD. APVD ACTA DIXIT: IN OMNI CESSIONE BONORVM EX QVALIBET CAVSA FACIENDA, SCRVPVLOSITATE PRIORVM LEGVM EXPLOSA, PROFESSIO SOLA QVAERENDA EST. *Idem* DIXIT: IN OMNI CESSIONE SVFFICIT VOLVNTATIS SOLA PROFESSIO. Et in l. vltim. de offic. iudic. omn. in C. Theod. PARS ACTORVM HABITORVM IN CONSISTORIO GRATIANI AVG. IMPP. GRATIANVS, VALENTINIANVS, ET THEOD. AAA. DET OPSRAM IVDEX, VT PRAETORIVM SVVM IPSE COMPONAT. CETERVM COMITI, NEQVE RECTORI PROVINCIAE PLVS ALIQVID PRAESTABITVR, QVAM NOS CONCESSIMVS IN ANNONIS, SEV CELLARIIS, &c. ACTVM IN CONSISTORIO, MEROBAVDE II. ET SATVRNINO COSS. In l. quotiens, de fide test. & instrum. in Cod. Th. PARS ACTORVM HABITORVM APVD IMPERATOREM IVLIANVM AVGVSTVM, MAMERTINO ET NEVITTA CONSS. KAL. APRIL. CONSTANTINOP. IN CONSISTORIO, ADSTANTE IOVIO VIRO CLARISSIMO QVAESTORE, ANATOLIO MAGISTRO OFFICIORVM, FELICE COMITE SACRARVM LARGITIONVM, &c. IMP. IVLIANVS A. DIXIT. Τηλικαῦτα γράμματα μεγάλην ἰσχὺν ἔχει, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ τῶν γραμματίων μὴ ἀμφισβήτησις ἐξ ἄλλων ὀφείλει βεβαιοῦσθαι. In l. 8. cod. tit. PARS ACTORVM HABITORVM IN CONSISTORIO APVD IMPP. GRATIANVM VALENTINIANVM ET THEODOSIVM, CONSS. SYAGRI ET EVCHERI, DIE III. KAL. IVL. CONSTANTINOP. IN CONSISTORIO IMP. THEOD. A. DIXIT: EPISCOPVS NEC HONORE NEC LEGIBVS AD TESTIMONIVM FLAGITATVR. *Idem* DIXIT: EPISCOPVM AD TESTIMONIVM DICENDVM ADMITTI NON DECET. NAM ET PERSONA DEHONORATVR, ET DIGNITAS SACERDOTIS EXCEPTA CONFVNDITVR.

Refertur in l. exstat, ff. quod met. cau. & l. creditores, ff. ad legem Iul. de vi priua. decretum, D. Marci in hæc verba. OPTIMVM EST VT SI QVAS PVTES TE HABERE PETITIONES, ACTIONIBVS EXPERIARIS: INTERIM ILLE IN POSSESSIONE DEBET MORARI. TV PETITOR ES. *Et cum Martianus diceret:* VIM NVLLAM FECI *Cæsar:* DIXIT: TV VIM PVTAS ESSE SOLVM, SI HOMINES VVLNERENTVR? VIS EST TVNC, QVOTIENS QVIS ID QVOD DEBERI SIBI PVTAT, NON PER IVDICEM REPOSCIT. NON PVTO AVTEM NEC VERECVNDIAE NEC DIGNITATI TVAE CONVENIRE QVICQVAM NON IVRE FACERE. QVISQVIS IGITVR PROBATVS MIHI FVERIT, REM VLLAM DEBITORIS NON AB IPSO SIBI TRADITAM SINE VLLO IVDICE TEMERE POSSIDERE, EVMQVE SIBI IVS IN EAM REM DIXISSE, IVS CREDITI NON HABEBIT. Ioseph. lib. 14. Antiquit. Iudaic. cap. 17. Iulii Cæsaris decretum huiusmodi refert. Ἰούλιος Καῖσαρ, Αὐτοκράτωρ τὸ δεύτερον καὶ ἀρχιερεὺς, μετὰ συμβουλίου γνώμης ἐπέκρινα. Ἐπεὶ Ὑρκανὸς Ἀλεξάνδρου Ἰουδαῖος, καὶ νῦν καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις ἔν τε εἰρήνῃ καὶ πολέμῳ πίστιν τε καὶ σπουδὴν περὶ τὰ ἡμέτερα πράγματα ἐνεδείξατο, ὡς αὐτῷ πολλοὶ μεμαρτυρήκασιν Αὐτοκράτορες, καὶ ἐν τῷ ἔγγιστα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πολέμῳ μετὰ χιλίων πεντακοσίων στρατιωτῶν ἧκε σύμμαχος, καὶ πρὸς Μιθριδάτην ἀποσταλεὶς ὑπ' ἐμοῦ, πάντας ἀνδρείᾳ τοὺς ἐν τάξει ὑπερέβαλε. Διὰ

ταύτας τὰς αἰτίας Ὑρκανὸν Ἀλεξάνδρου καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ ἐθνάρχας Ἰουδαίων εἶναι βούλομαι, ἀρχιερωσύνην τε Ἰουδαίων, διὰ παντὸς ἔχειν κατὰ τὰ πάτρια ἔθη, εἶναί τε αὐτὸν καὶ τοὺς παῖδας αὐτοῦ συμμάχους ἡμῖν, ἔτι τε καὶ ἐν τοῖς κατ' ἄνδρα φίλοις ἀριθμεῖσθαι. Ὅσα τε κατὰ τοὺς ἰδίους αὐτῶν νόμους ἐστὶν ἀρχιερατικὰ ἢ φιλανθρωπα, ταῦτα κελεύω κατέχειν αὐτὸν καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ. ἂν δὲ μεταξὺ γένηταί τις ζήτησις περὶ τῆς Ἰουδαίων ἀγωγῆς, ἀρέσκει μοι κρίσιν γίνεσθαι παρ' αὐτῷ, παραχειμασίαν δὲ ἢ χρήματα πράσσεσθαι οὐ δοκιμάζω.

Quæstionem etiam in cognitione principis agitatam memorat Marcellus in l. proxime, ff. de his quæ in test. delent. & sententiam ab Imperatore Antonino dictam apponit in hunc modum. SENTENTIA IMPERATORIS ANTONINI AVGVSTI, PVDENTE ET POLLIONE CONSVLIBVS. CVM VALERIVS NEPOS MVTATA VOLVNTATE ET INCIDERIT TESTAMENTVM SVVM, ET HEREDVM NOMINA INDVXERIT, HEREDITAS EIVS, SECVNDVM DIVI PATRIS MEI CONSTITVTIONEM, AD EOS QVI SCRIPTI FVERINT PERTINERE NON VIDETVR. *Et Aduocatus fisci* DIXIT: VOS HABETIS IVDICES VESTROS. *Vinius Zeno* DIXIT, ROGO DOMINE IMPERATOR AVDIAS ME PATIENTER. DE LEGATIS, QVID STATVES? *Antoninus Cæsar dixit*, VIDETVR TIBI VOLVISSE TESTAMENTVM VALERE, QVI NOMINA HEREDVM INDVXIT? *Cornelius Priscianus aduocatus Leonis* DIXIT, NOMINA HEREDVM TANTVM INDVXIT. *Calpurnius Longinus aduocatus fisci* DIXIT, NON POTEST VLLVM TESTAMENTVM VALERE, QVOD HEREDEM NON HABET. *Priscianus dixit*, MANVMISIT QVOSDAM ET LEGATA DEDIT. *Antoninus Cæsar remotis omnibus cum deliberasset: & admitti rursus eosdem iussisset*, DIXIT, CAVSA PRAESENS ADMITTERE VIDETVR HVMANIOREM INTERPRETATIONEM: VT EA DVMTAXAT EXISTIMEMVS NEPOTEM IRRITA ESSE VOLVISSE, QVAE INDVXIT.

Exemplum etiam Principalis cognitionis habemus apud Plinium Epist. 31. lib. 6. qua se euocatum in consilium à Cæsare ad Centum cellas narrat: inductamque cognitionem de Iulii Tironis Codicillis qui falsi dicebantur: cuius criminis rei agebantur ab heredibus Sempronius Senecio eques Romanus & Eurythmus Cæsaris libertus & procurator. *Heredes, cum Cæsar esset in Dacia, communiter epistola scripta* PETIERANT VT SVSCIPERET COGNITIONEM: *Susceperat, reuersus diem dixerat, & cum ex heredibus quidam quasi reuerentia Eurythmi remitterent accusationem, pulcherrime dixerat*: Nec ille Polycletus est, nec ego Nero. *Indulserat tamen petentibus dilationem, cuius tempore exacto, consederat auditurus. A parte heredum intrauerunt duo: omnino* POSTVLARVNT VT OMNES HEREDES AGERE COGERENTVR, CVM DETVLISSENT OMNES: AVT SIBI QVOQVE DESISTERE PERMITTERETVR. *Locutus est Cæsar summa grauitate, summa moderatione: cumq; aduocatus Senecionis & Eurythmi dixisset*, SVSPICIONIBVS RELINQVI REOS, NISI AVDIRENTVR: NON CVRO, *inquit*, AN ISTI SVSPICIONIBVS RELINQVANTVR: EGO RELINQVOR. *Dein conuersus ad nos*, ἐπίσκεψαι QVID FACERE DEBEAMVS? ISTI ENIM QVERI VOLVNT QVOD SIBI LICVERIT NON ACCVSARE. *Tum* EX CONSILII SENTENTIA, *iussit* DENVNCIARI HEREDIBVS OMNIBVS, AVT AGERENT, AVT SINGVLI APPROBARENT CAVSAS NON AGENDI: ALIOQVI SE VEL DE CALVMNIA PRONVNTIATVRVM. Idem Epist. 10. lib. 7. *Te quoq; existimo velle de Vareno Bithynis reliqua cognoscere. Acta causa hinc à Polyano, inde à Magio. Finitis actionibus, Cæsar*, NEVTRA, *inquit*, PARS DE MORA QVERETVR: ERIT MIHI CVRAE EXPLORARE PROVINCIAE VOLVNTATEM. De formulis vero sententiarum à principibus ex appellatione cognoscentibus dictarum infra suo loco tractabo. Ad cognitionem autem Imperatoris à Præside remissum quendam memorat Vlpian. in l. ad cognitionem, ff. ex quib. caus. maior.

Actorum etiam apud procuratorem Cæsaris factorum exemplum habemus in l. defendente, ff. de auctorit. tutor. in hæc verba. *Defendente tutore pupillus condemnatus ex contractu patris, accepit curatorem: inter quem & creditorem* ACTA FACTA *sunt apud Procuratorem Cæsaris infra scripta. Priscus Procurator Cæsaris* DIXIT, FACIAT IVDICATA. *Nouellius curator* DIXIT, ABSTINEO PVPILLVM. *Priscus Procurator Cæsaris* DIXIT, RESPONSVM HABES, SCIS QVID AGERE DEBEAS. Quinctilian. lib. 6. cap. 4. *Fuluius propinquus Legato interroganti*, AN IN TABVLIS QVAS PROFEREBAT, CHIROGRAPHVS ESSET, ET VERVS, *inquit*, DOMINE. Plinius lib. 7. Epist. 33. *Venimus ad Coss. Dicit Senecio quæ res ferebat: aliqua subiungo. Vix dum conueneramus; & Massa questus, Senecionem*, NON ADVOCATI

FIDEM

FIDEM SED INIMICI AMARITVDINEM IMPLESSE, *impietatis reum postulat: horror omnium: Ego autem,* VEREOR, *inquam,* CLARISSIMI CONSVLES, NE MIHI MASSA SILENTIO SVO PRAEVARICATIONEM OBIECERIT: QVOD NON ET ME REVM POSTVLAVIT. Idem Epist. 6. lib. 7. de quadam matre quæ libertos, eosdemque coheredes suos falsi & veneficii reos detulerat, cui Iulius Africanus aderat, Plinio Secundo ex diuerso causam libertorum agente apud Iulium Seruianum Iudicem à Principe datum. *Iulius,* ait, *Nepos iuuenis ingeniosus, sed parum callidus, cum multa dixisset, adsignatumq; tempus impleßet:* ROGO, *inquit,* SERVIANE, PERMITTAS MIHI VNVM VERSVM ADIICERE. *Tum ego, cum omnes me vt diu responsurum intuerentur,* RESPONDISSEM, *inquam,* SI VNVM ILLVM VERSVM AFRICANVS ADIECISSET, IN QVO NON DVBITO OMNIA NOVA FVISSE.

Pergamus porro ad alia, & de iudiciis priuatis dicere adgrediamur. Hæc priuata iudicia qui obibant, & ex actione vel interdicto cognoscebant, IVDICVM DATORVM, ARBITRORVM, RECVPERATORVM, PEDANEORVM, SPECIALIVM etiam IVDICVM nominibus appellabantur. POSTVLARI autem, POSCI, DARI, FERRI, ADDICI, SVMI, CAPI dicebantur. Quorum omnium exempla ex nostris de verb. significatio. Commentariis petenda sunt. Eos qui alloquebantur, aut IVDICES appellabant, quo nomine Cicero affatur eos, apud quos agebat, Oratio pro Rosc. Amer. pro Sextio, pro Cælio, pro Corn. Balbo, pro Milo. pro M. Fonteio, pro L. Flacco, & in Verrem: vt & Quinctilian. Declamatio. 246. aut, RECVPERATORES, vt idem Cic. Orat. pro Cæcina. Quod si vnus dumtaxat sumptus esset Iudex, & is alios in consilium (vt solebat) aduocasset, tunc nomine suo Iudex appellabatur, reliqui vero generaliter Sic enim Cicero pro Quinctio, C. Aquillium Gallum iudicem addictum, & eos qui ei in consilio erant, affatur: C. AQVILLI, VOSQVE QVI ADESTIS IN CONSILIO, vel, QVI ESTIS IN CONSILIO.

IVDICES vero cum litigatoribus quandoque sermones habebant. Cic. pro Cæcina: *At si quis mihi hoc Iudex, Recuperatorve dicat,* POTVISTI ENIM LEVIORE ACTIONE CONFLIGERE: POTVISTI AD TVVM IVS FACILIORE ET COMMODIORE IVDICIO PERVENIRE. QVARE AVT MVTA ACTIONEM, AVT NOLI MIHI INSTARE VT IVDICEM. Contra litigatores vti vicissim Iudices alloquerentur, idem ead. oratio. docet cum ait: *Illud enim potest dici Iudici, ab aliquo non tam verecundo homine, quam gratioso,* IVDICA HOC FACTVM ESSE, AVT NVMQVAM ESSE FACTVM, VEL COGITATVM. CREDE HVIC TESTI. HAS COMPROBA TABVLAS. *Hoc non potest,* CVI FILIVS AGNATVS SIT, EIVS TESTAMENTVM NON ESSE RVPTVM IVDICA: QVOD MVLIER PROMISERIT SINE TVTORE AVCTORE, DEBERI. Idem ibidem: *Tum illud* VVLGO IN IVDICIIS, *& nonnumquam ab ingeniosis hominibus* DEFENDI, *mihi mirum videri solet,* NEC IVRISCONSVLTIS CONCEDI, NEC IVS CIVILE IN CAVSIS SEMPER VALERE OPORTERE. Idem pro Rosc. Comœdo, *Solent fere dicere, qui per tabulas hominis honesti, pecuniam expensam tulerunt,* EGONE TALEM VIRVM CORRVMPERE POTVI, VT MEA CAVSA FALSVM IN CODICEM REFERRET? *Exspecto, quam mox Charea hac oratione vtatur,* EGONE HANC MANVM PLENAM PERFIDIAE, ET HOS DIGITOS MEOS IMPELLERE POTVI, VT FALSVM PERSCRIBERENT NOMEN?

Ceterum vti quoque modo postularetur, dareturque iudicium, exposuimus. Accipi vero id dicebatur litis contestatione. qua in re testes adhibitos vocatosque his verbis, TESTES ESTOTE, Fest. Pomp. auctor est, *Contestari,* inquiens, *dicuntur duo aut plures aduersarii, quod ordinario iudicio vtraq; pars dicere solet,* TESTES ESTOTE. Et alibi, *Contestari est, cum vterq; reus dicit,* TESTES ESTOTE.

Formam autem priuatorum iudiciorum quamdam expressam reliquit nobis Agell. lib. 14. cap. 2. quo se à Prætoribus in iudicem lectum, vt iudicia priuata susciperet, narrat, & hæsisse se in quadam causa quæ apud eum agebatur: *Illa mihi,* ait, *tunc accidit inexplicabilis reperienda sententia ambiguitas:* PETEBATVR APVD ME PECVNIA, QVAE DICEBATVR DATA NVMERATAQVE. *Sed qui petebat, neq; tabulis neq; testibus id factum docebat, & argumentis admodum exilibus nitebatur: sed eum constabat virum esse ferme bonum. notæq; & expertæ fidei, & vitæ inculpatissimæ: multaq; illustria exempla probitatis sinceritatisq; eius expromebantur: illum autem* VNDE PETEBATVR, *hominem esse non bonæ rei, vitaq; turpi & sordida, conuictumq; vulgo in mendaciis, plenumq; esse perfidiarum & fraudem ostendebatur. Is tamen cum suis multis patronis clamitabat,* PROBARI APVD ME DEBERE PECVNIAM DATAM, CON-

SVETIS MODIS: EXPENSI LATIONE, MENSAE RATIONIBVS, CHIROGRAPHI EXHIBITIONE, TABVLARVM OBSIGNATIONE, TESTIVM INTERCESSIONE: EX QVIBVS OMNIBVS SI NVLLA RE PROBARETVR, DIMITTI IAM EVM OPORTERE, ET ADVERSARIVM DE CALVMNIA DAMNARI. QVOD DE VTRIVSQVE AVTEM VITA ATQVE FACTIS DICERETVR, FRVSTRA ID FIERI ATQVE DICI: REM ENIM DE PETENDA PECVNIA APVD IVDICEM PRIVATVM AGI, NON APVD CENSOREM DE MORIBVS. *Tunc ibi amici mei, quos rogaueram in consilium, viri exercitati, atq; in patrociniis & in operis fori celebres, semperq; se circum vndiq; distrahentibus causis festinantes,* NON SEDENDVM DIVTIVS, AC NIHIL ESSE DVBIVM DICEBANT, QVIN ABSOLVENDVS FORET, QVEM ACCEPISSE PECVNIAM ILLAM, NVLLA PROBATIONE SOLLEMNI DOCEBATVR. *Sed enim ego homines cum considerabam, alterum fidei, alterum probri plenum spurcissimaq; vita, ac defamatissima, nequaquam adduci potui ad* ABSOLVENDVM. IVSSI IGITVR DIEM DIFFINDI: *atque inde* A SVBSELLIIS *pergo ire ad Phauorinum philosophum.* Macrobius lib.3. Saturnal. cap.16. ex oratione C. Titii, qua legem Fanniam suasit, verba adducit, quibus, homines prodigos in forum ad iudicandum ebrios commeantes, quæque solerent inter se sermocinari, ita descripserat. *Vbi hora decem sunt, iubent puerum vocari, vt Comitium eat, percontatum quid in foro gestum sit, qui* SVASERINT, *qui* DISSVASERINT, *quot tribus* IVSSERINT, *quot* VETVERINT. *Inde* AD COMITIVM VADVNT, *ne litem suam faciant. Dum eunt, nulla est in angiporto amphora, quam non impleant, quippe qui vesicam plenam vini habeant.* VENIVNT IN COMITIVM *tristes*, IVBENT DICERE. QVORVM NEGOTIVM EST, NARRANT. IVDEX TESTES POSCIT. *Ipsus it mictum. Vbi redit, ait,* SE OMNIA AVDIVISSE. TABVLAS POSCIT, LITERAS INSPICIT. *Vix præ vino sustinet palpebras.* EVNTI IN CONSILIVM, *ibi hæc oratio:* QVID MIHI NEGOTII EST CVM ISTIS NVGATORIBVS POTIVS, *quam potamus mulsum mistum vino Græco? Edimus turdum pinguem, bonumq; piscem, lupum germanum, qui inter duos pontes captus fuit?* Cicero lib.4. in Verr. *Non dubitabat Minutius, qui Sosipatrum defendebat, quin iste, quoniam consilium dimisisset, illo die rem illam quæsiturus non esset, cum repente* IVBETVR DICERE. *Respondet,* AD QVOS? AD ME *inquit,* SI TIBI IDONEVS VIDEOR, QVI DE HOMINE SICVLO, AC GRÆCVLO IVDICEM. IDONEVS ES, *inquit,* SED PERVELLEM ADESSENT II, QVI AFFVERANT ANTEA, CAVSAMQVE COGNORANT. DIC, *inquit,* ILLI ADESSE NON POSSVNT. NAM HERCVLE, *inquit* Q. MINVTIVS, ME QVOQVE PETILIVS, VT SIBI IN CONSILIO ADESSEM, ROGAVIT. *Et simul* A SVBSELLIIS *abire cœpit.* Et mox: *Minutius homini quæ visa sunt, & quæ tempus illud tulit, & causa respondit:* CAVSAM ESSE DIMISSO ATQVE ABLEGATO CONSILIO DEFENSVRVM NEGAVIT. *Itaque* A SVBSELLIIS discessit. Et paullo post: *Tum iste aliquando,* AGE, DIC, *inquit. Sosipatrus implorare hominum, atque Deûm fidem,* VT CVM CONSILIO COGNOSCERET. *Tum repente iste* TESTES CITARI IVBET. DICIT VNVS, *& alter breuiter:* NIHIL INTERROGATVR. *Præco,* DIXISSE, PRONVNTIAT. *Iste, quasi metueret, ne Petilius priuato iudicio transacto, aut dilato, cum ceteris in consilium reuerteretur, ita properans* DE SELLA *exsiluit, hominem innocentem, à sacerdote absolutum, indicta causa, de sententia scribæ, medici, aruspicisque* CONDEMNAVIT. Valer. Maxim. lib. 2. cap. 8. *Pertinaciusque progressa contentione, Valerius sponsione Lutatium prouocauit,* NI SVO DVCTV PVNICA CLASSIS ESSET OPPRESSA. *Nec dubitauit restipulari Lutatius. Itaque Iudex inter eos conuenit Attilius Calatinus, apud quem Valerius in hunc modum egit,* CONSVLEM EA PVGNA IN LECTICA CLAVDVM IACVISSE: SE AVTEM OMNIBVS IMPERATORIIS PARTIBVS FVNCTVM. *Tunc Calatinus, priusquam Lutatius causam suam ordiretur,* QVÆRO, *inquit,* VALERI A TE, SI DIMICANDVM NECNE ESSET, CONTRARIIS INTER VOS SENTENTIIS DISSEDISSETIS, VTRVM QVOD CONSVL, AN QVOD PRÆTOR IMPETRASSET, MAIVS HABITVRVM FVERIT MOMENTVM. *Respondit Valerius,* NON FACERE SE CONTROVERSIAM, QVIN PRIORES PARTES CONSVLIS ESSENT FVTVRAE. AGE DEINDE, *inquit Calatinus,* SI DIVERSA AVSPICIA ACCEPISSETIS, CVIVS MAGIS AVSPICIO STARETVR? *Item respondit Valerius,* CONSVLIS. *At Iudex,* IAM ME HERCVLE, *inquit,* CVM DE IMPERIO ET AVSPICIO, INTER VOS DISCEPTATIONEM SVSCEPERIM, ET TV VTROQVE ADVERSARIVM TVVM SVPERIOREM FVISSE FATEARIS, NIHIL EST QVOD VLTERIVS DVBITEM. ITAQVE LVTATI-

AM-

QVAMVIS ADHVC TACVERIS, SECVNDVM TE LITEM DO. Idem libro 8. cap.2. de C.Mario. *Cum C. Titinius Minturnensis Fanniam uxorem, quam impudicam de industria duxerat, eo crimine repudiatam, dote spoliare conaretur: sumptus inter eos Iudex in conspectu habita quaestione, subductum Titinium monuit, ut incoepto desisteret, ac mulieri dotem redderet. Quod cum saepius frustra fecisset, coactus ab eo sententiam pronuntiare, mulierem impudicitiae ream sestertio nummo, Titinium summa totius dotis damnauit. Praefatus, idcirco se hunc iudicandi modum secutum, quod liqueret sibi Titinium patrimonio Fanniae insidias struentem impudicae coniugium expetisse.*

Ex illis autem Ciceronis, & Macrobii locis appatet, Iudices, cum Aduocatos causam narrare & agere iubebant, vsos verbo, DIC. Quod & confirmat Martialis lib.6. Epigrammat. ineptum quemdam aduocatum in leui & exili argumento desudantem, ac paruo, quod aiunt, pedi magnos calceos inducentem ridens his versibus,

Non de vi, neque caede, nec veneno,
Sed lis est mihi de tribus capellis,
Vicini queror has abesse furto.
HOC IVDEX SIBI POSTVLAT PROBARI.
Tu Cannas, Mithridaticumque bellum,
Et periuria Punici furoris,
Et Syllas, Mariosque, Mutiosque
Magna voce sonas, manuque tota.
IAM DIC *Postume, de tribus capellis.*

Perorata vero causa, Patronos, oratoresque dicere consueuisse, DIXI, notat Donat. in Phormio. Terentii Act.2. Sc.3. ad ea verba, *Dixi Phormio*. Qua de re infra commodiore loco plura dicam. Iudices autem, Testibus, tabulis & instrumentis sibi rem probari & planam fieri postulasse ostendunt Titii apud Macrob. & Martialis a me relata verba. Eius rei gratia quaerebatur quis actoris, quis rei partibus fungeretur. Actori enim incumbebat onus probandi. In tribus quidem istis iudiciis familiae erciscundae, communi diuidundo, finium regundorum, in quibus vterque actor censebatur, vt ait l. actionis §. vlt. ff. de actionibus & obligatio. is actoris partes obtinebat, qui ad iudicium prouocasset: & cum ambo prouocarent, sorte res discerni solebat, l. in tribus]. sed cum ambo ff. de iudic. Testes autem pars vtraque dabat: qui vti interrogarentur, & refellerentur, in iudiciorum capitalium formulis demonstrabo.

Incidebant autem interdum Altercationes, seque facetis & vrbanis dictis Patroni lacessebant, qualia sunt quae Quinctilian. lib. 6. cap. 4. congessit, ex quibus aliquot exempli causa proponam, *Quod fecit, ait, Longus Sulpitius, qui cum ipse foedissimus esset, eum contra quem iudicio Liberalis aderat,* NE FACIEM QVIDEM HABERE LIBERI HOMINIS *dixit. Cui respondens Domitius Afer,* TV *inquit,* EX ANIMI SENTENTIA LONGE, QVI MALAM FACIEM HABET, LIBER NON EST? Idem ibidem, *Afer egerat contra libertum Claudii Caesaris, & ex diuerso, quidam conditionis eiusdem cuius erat litigator, exclamasse fertur:* PRAETEREA TV SEMPER IN LIBERTOS CAESARIS DICIS. NEC MEHERCVLE, *inquit,* QVICQVAM PROFICIO. Et mox, *Vt Catulus dicenti Philippo,* QVID LATRAS? FVREM VIDEO, *inquit.* Item, *Afer cum in causa subinde dicentibus,* CELSINAM DICERE, *cognouisset quae erat potens foemina,* QVIS EST, *inquit,* ISTE? *Celsinam enim videri sibi virum finxit.*

Verum quod esset officium Iudicis in singulis causis, & controuersiis de quibus addiceba-tur, & vti pronuntiari de his soleret, exemplis demonstrabo. Incipiam autem à Rei Vindicatione, in qua officium iudicis erat, INSPICERE AN REVS POSSIDERET, vel, dolo desisset possidere. Vbi enim petitor probasset REM SVAM ESSE, necesse habebat possessor restituere, qui non obiecerat aliquam exceptionem, l. officium & l. qui petitorio ff. de rei vindic. In speciali quidem actione non cogebatur possessor dicere PRO QVA PARTE EIVS ESSET: hoc enim petitoris munus erat non possessoris, quod & in Publiciana obseruabatur, l. in speciali ff. eodem titulo. Licebat autem reo in rem actionem euitare, si DICERET, SE NON POSSIDERE: & tunc, si potuisset aduersarius conuincere REM A REO POSSIDERI, transferebatur ad eum possessio per iudicem, licet SVAM ESSE non adprobasset, l. vlt. ff. eodem.

In actionibus autem in rem, si secundum petitorem lis daretur, Iudices, PETITORIS REM ESSE pronuntiabant, EAMQVE EI A POSSESSORE CVM FRVCTIBVS ACCESSIONIBVS

ET OBVENTIONIBVS RESTITVI IVBEBANT, §.1.Instit. de offic. iud. Hinc in l. certum ff. de confess. *Sed & si fundum vindicem* MEVM ESSE, *tuque confessus sis, perinde haberis atq; si* DOMINI MEI FVNDVM ESSE PRONVNTIATVM ESSET. In l. Pomponius §. sed & si ff. de procuratoribus. *Si in hoc iudicio* (de petitorio loquitur) REM MEAM ESSE, *pronuntietur*. Et mox: *Nam cum iudicatur* REM MEAM ESSE, *simul iudicatur, illius non esse*. l. à quo ff. de rei vindic. *Vter prior iudex iudicaret, eum oportere, ita* FVNDVM PETITORI RESTITVI, IVBERE. l. qui restituere eodem titulo. *Qui* RESTITVERE IVSSVS, *Iudici non paret, contendens non posse restituere*. l. ex diuerso §. 1. ff. de rei vindic. *Vbi autem alienum fundum petis, & iudex sententia* DECLARAVIT MEVM ESSE, *debere etiam de fructibus possessorem condemnare*. Et mox, *Alioquin, vt Mauricianus ait*, NEC REM ARBITRABITVR IVDEX MIHI RESTITVI. In l. non solum ff. eod. *Non solum autem* REM RESTITVI, *verum & si deterior res sit facta, rationem Iudex habere debebit. Finge enim debilitatum hominem, vel verberatum, vel vulneratum* RESTITVI. *Vtique ratio per Iudicem habebitur*, QVANTO DETERIOR SIT FACTVS. Quo casu, quia etiam lege Aquiliæ actione possessor conueniri poterat, si iudex damnum æstimasset, petitorem CAVERE oportebat, LEGE AQVILIA SE NON ACTVRVM: aut si mallet actor potius lege Aquiliæ actione vti, ABSOLVENDVS erat possessor, l. quod si malit. ff. eo. Quod si eiusdem fundi nomine a duobus coram diuersis iudicibus possessor conuentus fuisset, vter prior iudicaret, eum oportebat ITA FVNDVM PETITORI RESTITVI IVBERE, VT POSSESSORI CAVERET, VEL SATISDARET, SI ALTER FVNDVM EVICISSET, EVM PRAESTARE, l. is à quo ff. eod.

Plane si seruus cuius nomine furti agebatur, ab alio petitus esset, non oportebat iudicem cogere possessorem, vt eum traderet, nisi [illegible] satisdatum esset, QVOD PRO EO HOMINE IVDICIVM ACCEPISSET, SI QVID OB EAM REM DATVM ESSET, ID RECTE PRAESTARI, l. à quo seruus ff. eo. At si post acceptum iudicium possessor vsu hominem cepisset, debebat eum TRADERE: eoque nomine DE DOLO CAVERE. Ipsi quoque reo cauendum erat, HIS REBVS RECTE PRAESTARI, si forte fundi nomine damni infecti cauisset, l. si post, l. ipsi quoque ff. eo. Et ita *traditionem & cautionem de dolo* accipe in l. [illegible] ff. eo. Vbi autem propter fugam serui qui in ea causa erat, vt custodiri non debuisset, possessor absoluebatur, etsi non cogeretur CAVERE DE PERSEQVENDA RE, tamen CAVERE debebat, SI REM NANCTVS ESSET, VT EAM RESTITVERET, l. si a bonæ § [illegible] ff. eo. Possessor vero si quos ante litem contestatam sumptus fecisset, doli mali exceptione [illegible] eos seruabat, si perseueraret actor petere rem suam non redditis sumptibus, l. sin autem § [illegible] ff. eod. Eademque doli exceptione, pecuniam creditori eius solutam, qui pignori datum prædium habuit, recuperasse possessorem, ait l. emptor ff. eod. Is etiam qui culpa non fraude possessionem rei quæ [illegible], amiserat, quoniam litis æstimationem sufferre debebat, audiendus erat, SI DESIDERARET, VT ADVERSARIVS ACTIONE SVA CEDERET, l. si culpa ff. eod. Aliter atque si dolo fecisset quominus possideret. Ei namque actor CAVERE non debebat, ACTIONES QVAS EIVS REI NOMINE HABEBAT, SE PRAESTATVRVM, l. is qui dolo ff. eod. Porro quæ tota re vindicata, eadem & parte petita locum habebant, OFFICIOQVE IVDICIS CONTINEBATVR, pro modo partis, ea quoque RESTITVI IVBERE, quæ simul cum ipsa parte restitui debebant, l. quæ de tota ff. eodem.

Possessor autem RESTITVERE IVSSVS, qui Iudici non parebat, si quidem rem haberet, manu militari, OFFICIO IVDICIS, AB EO POSSESSIO TRANSFEREBATVR & FRVCTVVM dumtaxat, OMNISQVE CAVSAE NOMINE CONDEMNATIO FIEBAT. Si vero dolo fecisset quominus rem possideret, IN QVANTVM ADVERSARIVS IN LITEM SINE VLLA TAXATIONE IN INFINITVM IVRASSET, DAMNABATVR. Sin dolo nihil fecisset quominus restituere posset, non pluris quam QVANTI EA RES ESSET, IN id, quanti aduersarii interfuisset, CONDEMNABATVR, l. qui restituere ff. eod. Cum vero res per in rem actionem petita, tanti æstimabatur, quanti actor in litem [illegible], [illegible] vt actor CAVERET, QVOD PER SE NON FIERET, POSSESSIONEM EIVS REI TRADITVM IRI, l. hæc si, ff. eod.

Heres quidem ab eo qui rem hereditariam pro herede, vel pro possessore possidebat HEREDITATEM PETEBAT. Paul. in l. postquam ff. de hered. petit. *Postquam legatum à te accepi*, HEREDITATEM PETO. Et qui ex asse, vel, ex parte heres erat, INTENDEBAT HEREDITATEM SVAM ESSE, VEL PRO PARTE: sed hoc solum ei OFFICIO IVDICIS RESTITVEBATVR, QVOD ADVERSARIVS POSSIDEBAT AVT TOTVM, si ex asse esset heres, AVT PRO PARTE ex qua heres erat l. Regulariter, l. licet ff. de hered. pet. Hered-

Hereditatem certe, vel hereditatis partem qui petebat, non ex eo metiebatur, quod possessor occupauerat, sed ex suo iure. Et ideo siue ex asse heres esset, TOTAM HEREDITATEM VINDICABAT, licet reus vnam rem possideret, siue ex parte heres esset, PARTEM dumtaxat PETEBAT, quamuis aduersarius totam hereditatem possideret, l. §. 1. ff. si pars hered. pet. Quinimmo si duo possiderent hereditatem, & duo essent qui AD SE PARTES PERTINERE DICERENT, non singuli a singulis petere esse debebant, puta primus a primo, vel secundus a secundo sed ambo a primo, & ambo a secundo, d. l. 1. §. quinimmo. Quod si quis se ex parte heredem diceret, coheres autem eius possideret hereditatem cum extraneo, cum non plus coheres haberet sua parte, à solo extraneo PETI HEREDITAS debebat, isque RESTITVERE DAMNABATVR QVIDQVID POSSIDEBAT. Et hoc OFFICIO IVDICIS fiebat. l. 1. §. si ego, ff. si pars hered. pet. Sed & si is qui se ex parte dimidia heredem dicebat, trientem hereditatis possideret, deinde residuum sextantem vellet persequi, vtique partem dimidiam à singulis petere debebat. Sic fiebat, vt à singulis sextantem consequeretur, & haberet bessem: qui vero tenebatur ad restitutionem sextantis ex triente quem possidebat. Et ideo si forte coheredes essent, a quibus hereditatem peteret, OFFICIO IVDICIS INVICEM COMPENSATIO ADMITTEBATVR eius quod possidebat, l. 1. §. item si, ff. si pars heredit. petat.

Nec tantum à corporis, sed & à iuris hereditarii possessore hereditas Petebatur. Proinde à debitore hereditario recte HEREDITAS PETEBATVR, & si is in diem, vel sub conditione debetet, CAVERE OFFICIO IVDICIS DEBEBAT DE RESTITVENDO HOC DEBITO CVM DIES VENISSET, VEL CONDITIO EXTITISSET, l. nec vllam, §. vlt. & l. quod si, ff. de hered. pet. Quinetiam a coherede qui debitor hereditarius erat, id quod defuncto debebat coheres, non familiæ erciscundæ iudicio, sed per petitionem hereditatis consequebatur, l. fundus, §. vlt ff. famil. ercisc.

Is etiam qui rem hereditariam vendiderat, Petitione hereditatis tenebatur, vt si pretium recepisset, RESTITVERET si non recepisset, ACTIONIBVS SVIS CEDERET, l. quod si, §. idem Iulianus, ff. de rei vind. Plane si quid possessor hereditatis soluisset creditoribus, ita id imputabat petitori, si CAVISSET, SE PETITOREM DEFENSVM IRI, l. si quid possessor, ff. eod. Quod si possessor seruum hereditarium occidisset, eligere debebat petitor, vtrum vellet sibi eum CONDEMNARI, VT CAVERET SE NON ACTVRVM lege Aquilia, an mallet integram sibi esse actionem Legis Aquiliæ, omissa eius rei æstimatione a Iudice, l. si a domino, §. si possessor, ff. eod. Impensarum autem vtilium & necessariarum in rem factarum hic quoque ratio habebatur: idque officio Iudicis ita continebatur, vt nec exceptio doli mali desideraretur l. plane ff. eodem titulo. Quod si in picturam, marmorum & ceterarum voluptuariarum rerum impensas fecisset, eas probe dicebatur, NON DEBVISSE IN ALIENAM REM SVPERVACVAS IMPENSAS FACERE VT TAMEN POTESTAS EI FIERET TOLLENDARVM EORVM QVAE SINE DETRIMENTO IPSIVS REI TOLLI POSSENT, l. vtil. ff. eod. Ad officium quoque Iudicis qui de hereditatis petitione cognoscebat, pertinebat [illegible] possessor noxæ dede e seruum qui damnum dederat [illegible] hereditaria, vel furtum fecerat, absolueretur.

Ceterum si quo tempore conueniebatur, possessor, paucas res possidebat, deinde aliarum rerum possessionem adeptus fuisset, eas quoque victus restituere debebat. Et si fideiussores quos dederat ad litem, non sufficerent, IVBERE eum debebat Proconsul, VT IDONEE CAVERET. l. si quo, ff eod. Sed & si is qui legatum ex testamento acceperat, hereditatem petiisset, audiendus non erat, nisi legatum redderet. Nec aliter tamen, legatum restituere debebat quam vt ei CAVERETVR, SI CONTRA EVM DE HEREDITATE IVDICATVM ESSET, REDDI EI LEGATVM, l. postquam ff. eod aut si id legatum reddendum non esset, IVDICIS OFFICIO CONTINEBATVR, VT VICTORI DEDVCTO EO QVOD ACCEPERAT, RESTITVERETVR HEREDITAS, l. cum is qui, de heredit. petit.

Ceterum [illegible] hereditatis Petitione, is qui se litis reive defensioni [illegible] dolo fecisset quominus possideret, condemnabatur [illegible]. Tenebatur enim ex DOLI CLAVSVLA æstimabaturque, QVANTI EA RES [illegible] NON [illegible]. Aut si vocatus sciens, reus absoluebatur [illegible]. Cum vero idem eamdem hereditatem aduersus duos. petitores [illegible] alterum ex his iudicabatur, OFFICIO IVDICIS, CAVTIONE.

VEL SATISDATIONE, victo succumbebatur. Non aliter enim restituere debebat, quam si ei CAVTVM ESSET, QVOD ADVERSVS ALIVM EANDEM HEREDITATEM DEFENDERET, l. cum idem. ff. eod. Nemo plane per hereditatis petitionem consequi poterat, vt à communione discederet: qua de re ad arbitrum familiæ erciscundæ ire oportebat, cum ad OFFICIVM IVDICIS, QVI DE PETITIONE HEREDITATIS DATVS ERAT, nihil amplius pertineret, quam VT PARTEM HEREDITATIS PRO INDIVISO RESTITVI petitori iuberet, l. non possumus, ff. si pars hered. pet. Permittebatur vero possessori hereditatis, partem quidem HEREDITATIS DEFENDERE, PARTE VERO CEDERE, l. permittendum, ff. eod. Cogebatur certe possessor dicere vtrum pro herede, an pro possessore possideret, l. Cogi C. de petit. hered. Hereditatis autem petitio alia CIVILIS, & legitima erat, quæ heredibus dabatur. Alia PRAETORIA. Nam bonorum possessoribus & his quibus restituta erat hereditas, POSSESSORIA, & FIDEICOMMISSARIA HEREDITATIS PETITIO A PRAETORE proposita erat, qua bonorum possessores & hi quibus hereditas restituta erat, tantumdem consequebantur, quantum ciuili actione heres consequi poterat, l. 1. & 2. ff. de possessor. hered. l. 1. & 2. ff. de fideicom. hered. petit.

Vsumfructum etiam vindicabat is, cui vel testamento relictus, vel mortis causa donatus, vel ex alia quacumque causa vsusfructus constitutus esset. Fructuarius autem aduersus dominum, vel alium quemuis possessorem VSVMFRVCTVM VINDICANS, HOC INTENDEBAT, VTI FRVI SIBI IVS ESSE. Et si fundo fructuario seruitus deberetur, fructuarius NON SERVITVTEM, SED VSVMFRVCTVM VINDICARE debebat, aduersus vicini fundi dominum, ac per hoc vicinus, si non pateretur eum ire & agere, tenebatur ei, QVASI NON PATERETVR, VT FRVI, l. 1. in princ. & l. vti frui, in princ. & §. virum, ff. si vsusfruct. pet. Fructuario vero qui vincebat, OMNIS CAVSA RESTITVENDA erat, d. l. vtifrui, §. fructuario. Domino contra, aduersus fructuarium actio Negatiua competebat, qua INVITO EO NEGABAT IVS ESSE VTENDI FRVCTVARIO, vel, SIBI IVS ESSE PROHIBENDI. Sicut autem fructuario Confessoria agenti, fructus præstandi erant, ita & proprietatis domino, si Negatoria actione vteretur. Hoc ita si non esset possessor qui ageret: tunc enim qui possidebat, nihil fructuum nomine consequebatur, sed OFFICIVM erat IVDICIS, VT SECVRVS CONSEQVERETVR FRVCTVARIVS FRVENDI LICENTIAM: PROPRIETATIS VERO DOMINVS, NE INQVIETARETVR, d. l. vtifrui, §. vlt. Vsu vero legato, si plus vsus esset legatarius quam oporteret, OFFICIO IVDICIS QVI IVDICABAT, CONTINEBATVR, NE ALITER QVAM DEBERET, VTERETVR, l. Diuus, §. vlt. ff. de vsu & habit. Poterat vero dominus proprietatis a quo vsusfructus petebatur, in ea re SATISDATIONEM DESIDERARE, VT OFFICIO IVDICIS HOC FIERET. Nam sicuti fructuarius debebat vtifrui, ita & dominus securus esse de proprietate. Proinde non prius dabatur actio fructuario, quam cauendo dixisset se boni viri arbitratu vsurum fruiturum, l. si cuius, ff. de vsufruct. Æquissimum certe Prætori visum Vlpian. in l. 1. vsusfruct. quemad. cau. scribit, Legatarium de vtroque cauere & vsurum se boni VIRI ARBITRATV, ET CVM VSVSFRVCTVS AD EVM PERTINERE DESIISSET, RESTITVTVRVM QVOD INDE EXSTARET. Cauere ergo debebat primum, VIRI BONI ARBITRATV PERCEPTVM IRI VSVMFRVCTVM, hoc est, *non deteriorem se causam vsusfructus facturum, ceteraque facturum quæ in re sua faceret.* Vtriusque vero eum, vt Vlpianus, *stipulatione de hoc caueri, vt si quis non viri boni arbitratu vteretur, committeretur stipulatio:* quæ duas causas habebat, vnam, *si aliter quis vteretur, quam vir bonus arbitraretur,* aliam, *de Vsufructu Restituendo,* cuius sollemnia verba erant, RESTITVIRI QVOD INDE EXTABIT. Qua stipulatione etiam, DOLVM MALVM ABESSE, ABFVTVRVMQVE ESSE continebatur, [illegible] & l. huic stipulationi, ff. vsusfruct. quemad. cau. Cum vero vsusfructu pecuniæ legatus erat, exprimi debebant hi duo casus in stipulatione, CVM MORIERIS, AVT CAPITE MINVERIS, DARI, [illegible] & [illegible], ff. vsusfruct. quemad. cau. Quos duos solos casus, MORTIS, ET CAPITIS DIMINVTIONIS, in stipulatione DE REDDENDO VSVFRVCTV PECVNIAE, interponi consueuisse Paulus cum Vlpiano scribit: quoniam pecuniæ vsus alitet [illegible] non poterat, quam his casibus, l. in stipulatione & [illegible], ff. de vsufruct. [illegible] tibi decem, ff. de vsufruct. ear. rer. *Si tibi,* ait Iulianus, *decem millia legata fuerint, mihi eorum [illegible] decem millium vsusfructus, fient quidem tua tota decem millia [illegible] inque [illegible] debent,* VT ITA CAVEAM, TEMPORE MORTIS MEAE, AVT [illegible] DIMINVTIONIS [illegible] RESTITVIRI. Idemque vsufructu constituto [illegible] quæ vsu [illegible] minuuntur, seruatum tradit Gaius [illegible] si vini ff. eod. [illegible]

[illegible]

legatus erat, proprietas ad legatarium transferri debet, & ab eo CAVTIO DESIDERANDA EST, VT QVANDOQVE IS MORTVVS, AVT CAPITE DEMINVTVS SIT, EIVSDEM QVALITATIS RES RESTITVATVR, *Aut, æstimatis rebus*, CERTAE PECVNIAE NOMINE CAVENDVM EST, *quod & commodius est*. Huius modi etiam rerum, quæ non in vsu, sed in abusu consistebant, vsus fructus Senatusconsulto cautionis remedio introductus est. Hæ namque res ita tradebantur LEGATARIO, VT EIVS FIERENT, sed æstimatis his, SATISDABATVR, VT SI MORERETVR, AVT CAPITE MINVERETVR FRVCTVARIVS, TANTA PECVNIA RESTITVERETVR, QVANTI HAE FVERANT AESTIMATAE. §.constituitur, Instit. de vsufruct. Quod si vsus sine fructu legatus esset, adempta vsusfructus cautione satisdari iubebat Prætor, VT DE SOLO VSV, NON ETIAM DE FRVCTV CAVERETVR. d.l. huic stipulationi, §.1. ff. vsufruct. quemad. cau. Vsu quoque domus relicto, VIRI BONI ARBITRATV CAVTIONEM INTERPONI debuisse ait Papinian. in l.vsu, ff.eod. Vasorum vero si vsusfructus relictus esset, non erat cautio Senatusconsulti necessaria, sed illa sola, BONI VIRI ARBITRATV VSVRVM FRVITVRVM. l.vlt.ff.eod.tit. Plane si vsusfructus nomine, re tradita, satisdatum non esset, poterat nihilominus heres rem vindicare, & si obiiceretur exceptio, *de re vsusfructus nomine tradita*, replicandum erat. Sed & ipsa stipulatio condici poterat, l. Et si, ff.cod.tit. Similiterque si pecuniæ vel aliarum rerum, quæ in abusu consistunt, vsufructu legato, cautio non interuenisset, poterat OMISSA CAVTIO CONDICI INCERTI CONDICTIONE. Finito vero vsufructu ipsa quantitas condicebatur, l.hoc senatusconsultum, §.1.& l. Tribus hered.ff. de vsufr.ear. rer.

ENIMVERO fructuarius, PER ARBITRVM, AEDES, quarum ad eum vsusfructus pertinebat, REFICERE COGEBATVR: hactenus tamen, VT SARTA TECTA HABERET, l. vsufructu legato, §.1. ff.de vsufruct. Cogi etiam poterat RECTE COLERE, l. item si fundi, ff.eo. Iudexque dabatur, VT EIVS ARBITRATV VTERETVR. & si agrum non proscinderet, vites non subsereret, aquarũ ductus corrumpi pateretur, iudiciũ in eum reddebatur, l.si cuius, § denique, ff.eo. Si tamen paratus esset fructuarius etiam post acceptũ contra eum iudicium, VSVMFRVCTVM DERELINQVERE, non erat COGENDVS REFICERE. sed ABSOLVI A IVDICE debebat excepto quod, SI QVID SVO SVORVMQVE FACTO DETERIVS FACTVM ESSET, ID REFICERE COGEBATVR, l. cum fructuarius, & l. sed cum, ff.eod. Sed si fundus, cuius vsusfructus petebatur, non a domino possideretur, actio reddebatur & ideo si de fundi proprietate inter duos quæstio esset, fructuarius nihilominus in possessione esse debebat, SATISQVE EI A POSSESSORE CAVENDVM ERAT, QVOD NON ESSET PROHIBITVRVS FRVI, EVM, CVI VSVSFRVCTVS RELICTVS ERAT, QVAMDIV DE IVRE SVO PROBARET. Sed si ipsi vsufructuario quæstio moueretur, interim vsusfructus ei offerebatur, sed CAVERI DE RESTITVENDO EO, QVOD EX HIS FRVCTIBVS PERCEPTVRVS ESSET, debebat: vel si satis non daretur, ipse frui permittebatur, l.cuiusce umque, §. ff. de vsufr. Quod si ab herede, qui arbores deiecisset, aut ædificium demolitus esset, aut aliquo modo deteriorem vsumfructum fecisset, vsusfructus ex testamento petitus esset, AD IVDICIS RELIGIONEM PERTINEBAT, VT INSPICERET QVALIS ANTE IVDICIVM ACCEPTVM FVNDVS FVISSET, VT HOC QVOD INTERESSET, AB EO SERVARETVR.

De Seruitutibus porro in rem actiones competisse ad exemplum earum quæ ad vsumfructum pertinebant, tam CONFESSORIAM, quam NEGATORIAM, iam ei, QVI SIBI SERVITVTES COMPETERE CONTENDEBANT, hanc domino, QVI NEGABAT, Vlpian. scribit in l. 2.ff.si vsu fr. pet. Additque, Confessoriam nulli alii quam domino fundi competisse. Seruitutem enim nemo vindicare poterat, quam is qui dominium in fundo vicino habebat, cui seruitutem deberi dicebat. In hac vero confessoria actione, fructus etiam veniebant: verum id demum fructuum nomine computabatur, SI QVID AGENTIS INTERESSET, SERVITVTE NON PROHIBERI. At in Negatoria fructus computabatur, QVANTI PETITORIS INTERESSET, FVNDI SVI ITINERE ADVERSARIVM NON VTI, l.loci corpus, §.1.ff. de seru. vindic.

Per sententiam plane non debebat *seruitus constitui, sed quæ erat*, DECLARARI, l. sicut, §. sed [illegible] si [illegible] d. Si quis autem velet, IVS ADVERSARIO NON ESSE, TIGNA IN PARIETEM SVVM IMMISSA HABERE, Iudicis officio continebatur, vt de FVTVRO QVOQVE OPERE, id est, de [illegible] non [illegible], CAVERETVR, l. [illegible] ff eod [illegible] ute, quæ, oneris ferendi causa, imposita erat, actio competebat, vt & ONERA FERRET [illegible] quiuis modi seruitutem [illegible] it, & AEDIFICIA REFICERE

AD EVM MODVM, QVI SERVITVTE IMPOSITA COMPREHENSVS ESSET. Quæ actio non alii competebat, quam domino ædium, & adversus dominum: sicut ceterarum servitutum intentio: & in ea veniebant fructus, id est, commodum quod haberet actor si onera ædium eius vicinus sustineret, l. & si forte, §. etiam, & §. vlt. ff. eod. tit. Harum autem actionum euentus hic erat, vt victori officio iudicis aut res præstaretur, aut cautio. Res ipsa hæc erat, SI IVBERET ADVERSARIVM IVDEX EMENDARE VITIVM PARIETIS, ET IDONEVM PRAESTARE. Cautio hæc erat, vt cum IVBERET DE REFICIENDO PARIETE CAVERE NEQVE SE, NEQVE SVCCESSORES SVOS PROHIBITVROS ALTIVS TOLLERE, SVBLATVMQVE HABERE. Et si cauisset, absoluebatur. Si vero neque rem præstaret, neque cautionem, TANTI CONDEMNABATVR, QVANTI ACTOR IN LITEM IVRAVISSET, l. harum actionum, ff. eod. tit.

Arbitri autem quem inter vicinos de finibus ambigentes & iurgantes sumptum Terentius Heautont. Actu 3. Sceu. 1. docet, officium erat, fines regere, & terminos ponere. Scæuola in l. Inter, ff. de recept. qui arbitr. *Inter Castellianum & Seium controuersia* DE FINIBVS *orta est, & arbiter electus est,* VT ARBITRATV EIVS RES TERMINETVR: *ipse sententiam dixit præsentibus partibus*, ET TERMINOS POSVIT. Et quidem e 12. Tab. finibus regundis Arbitri tres addicebantur: e lege Mamilia singuli. Arbitri porro sententiam fere huiusmodi dicebant, REQVIRI PLACERE TERMINOS QVOS VETERES POSSESSORES PEGERVNT. Ita interlocuti, postea in re præsenti de controuersiis inter partes cognoscebant, & coram, inter eos controuersiam componebant, & terminos ponebant, finesque pangebant. Quod certe nusquam disertis verbis scriptum legi. Coniectura tantum ducor ad suspicandum, ex his quæ Cicero libr. 1. De legib. ita scribit: *Ex hac autem non rerum, sed verborum discordia, controuersia nata est de finibus: in qua quoniam vsucapionem* XII. *Tabulæ inter quinque pedes esse noluerunt, depasci veterem possessionem Academiæ ab hoc acuto homine non sinemus:* *nec* MAMILIA LEGE SINGVLI, *sed nos* TRES ARBITRI FINES REGEMVS. Q. *Quamnam igitur sententiam dicemus?* M. REQVIRI PLACERE TERMINOS, QVOS SOCRATES PEGERIT, IISQVE PARERE. Q. *Præclare frater, iam nunc a te verba vsurpantur ciuilis iuris & legum:* Quod vt planius fiat, subiungam in huiusmodi controuersia dictam olim inter Genuates & Veiturios sententiam ex ænea tabula, anno M. D. VI. in agro Genuensi erutam. In qua & fines agri priuati & agri publici eleganter descriptos, limitesque & terminos statutos, legem quoque agro publico dictam non oscitans lector inueniet. Verba sic habent, Q. M. MINVTEIS Q. F. RVFEIS, DE CONTROVERSIEIS INTER GENVATEIS ET VEITVRIOS IN RE PRAESENTE COGNOVERVNT: ET CORAM INTER EOS CONTROVERSIAS COMPOSEIVERVNT: ET QVA LEGE AGRVM POSSIDERENT, ET QVA FINEIS FIERENT, DIXERVNT. EOS FINEIS FACERE, TERMINOSQVE STATVI IOVSSERVNT. VBEI EA FACTA ESSENT, ROMAM CORAM VENIRE IOVSSERVNT. ROMAE CORAM SENTENTIAM, EX SENATI CONSVLTO, DIXSERVNT, EIDIB. DECEMB. L. CAECILIO Q. F. Q. MINVTIO Q. F. COS. QVA AGER PRIVATVS CASTELI VEITVRIORVM EST: QVEM AGRVM, EOS VENDERE, HEREDEMQVE SEQVI LICET, IS AGER VECTIGAL NEI SIET. LANGENTIVM FINEIS AGRI PRIVATI. AB RIVO INFIMO, QVI ORITVR AB FONTEI IN MANICELO, AD FLOVIVM EDEM, IBI TERMINVS STAT. INDE FLOVIO SVSVM VORSVM, IN FLOVIVM LEMVRIM. INDE FLOVIO LEMVRI SVSVM VSQVE AD RIVOM COMBERANE. INDE RIVO COMBERANE SVSVM VSQVE AD CONVALLEM CAEPTIEMAM. IBEI TERMINI DVO STANT CIRCVM VIAM POSTVMIAM. EX EIS TERMINIS RECTA REGIONE IN RIVO VENDVPALE. EX RIVO VENDVPALE, IN FLOVIVM NEVIASCAM. INDE DEORSVM FLOVIO NEVIASCA, IN FLOVIVM PROCOBERAM. INDE FLOVIO PROCOBERA DEORSVM, VSQVE AD RIVOM VINELASCAM INFVMVM, IBEI TERMINVS STAT. INDE SVRSVM RIVO RECTO VINELASCA, IBEI TERMINVS STAT PROPTER VIAM POSTVMIAM, INDE TRANS VIAM POSTVMIAM TERMINVS STAT. EX EO TERMINO, QVEI STAT TRANS VIAM POSTVMIAM, RECTA REGIONE IN FONTEM IN MANICELVM, INDE DEORSVM RIVO, QVEI ORITVR AB FONTEI IN MANICELO AD TERMINVM

MINVM QVEI STAT AD FLOVIVM EDEM. AGRI POPLICI QVOD LANGENSES POSIDENT, HISCE FINIS VIDENTVR ESSE. VBEI CONFLVONT EDVS ET PROCOBERA, IBEI TERMINVS STAT. INDE EDE FLOVIO SVRSVM VORSVM IN MONTEM, LEMVRINO INFVMO, IBEI TERMINVS STAT. INDE SVRSVM VORSVM, IVGO RECTO, MONTE LEMVRINO, IBEI TERMINVS STAT. INDE SVSVM IVGO RECTO LEMVRINO, IBEI TERMINVS STAT, IN MONTE PROCAVO. INDE SVRSVM IVGO RECTO IN MONTEM LEMVRINVM SVMMVM, IBEI TERMINVS STAT. INDE SVRSVM IVGO RECTO IN CASTELVM, QVEI VOCITATVETALIANVS, IBEI TERMINVS STAT. INDE SVRSVM, IVGO RECTO, IN MONTEM IOVENTIONEM, IBEI TERMINVS STAT. INDE SVRSVM IVGO RECTO, IN MONTEM APENINVM, QVEI VOCATVR BOPLO, IBEI TERMINVS STAT. INDE APENINVM IVGO RECTO IN MONTEM TVLEDONEM, IBEI TERMINVS STAT. INDE DEORSVM, IVGO RECTO, IN MONTEM TVLEDONEM, IBEI TERMINVS STAT. INDE DEORSVM, IVGO RECTO, IN FLOVIVM VERAGLASCAM, IN MONTEM BERIGIEMAM, INFVMO, IBEI TERMINVS STAT. INDE SVRSVM, IVGO RECTO, IN MONTEM PRENICVM, IBEI TERMINVS STAT. INDE DEORSVM IVGO RECTO IN FLOVIVM TVLELASCAM, IBEI TERMINVS STAT. INDE SVRSVM, IVGO RECTO, BLVSTIEMELO, IN MONTEM CLAXELVM, IBEI TERMINVS STAT. INDE DEORSVM IN FONTEM LEBRIEMELVM, IBEI TERMINVS STAT. INDE RECTO RIVO ENISECA, IN FLOVIVM PORCOBERAM, IBEI TERMINVS STAT. INDE DEORSVM IN FLOVIVM PORCOBERAM, VBEI CONFLVONT FLOVII EDVS ET PORCOBERA, IBI TERMINVS STAT. QVEM AGRVM POPLICVM IVDICAMVS ESSE, EVM AGRVM CASTELANOS, LANGENSES, VEITVRIOS, POSIDERE, FRVIQVE VIDETVR OPORTERE. PRO EO AGRO VECTIGAL LANGENSES VEITVRIS IN POPLICVM GENVAM DENT, IN ANNOS IN SINGVLOS VIC. N. CCCC. SEI LANGENSES EAM PEQVNIAM NON DABVNT, NEQVE SATISFACIENT ARBITRATV GENVATIVM (QVOD PER GENVENSES MORA NON FIAT, QVO SETIVS EAM PEQVNIAM ACCIPIANT) TVM QVOD IN EO AGRO NATVM ERIT, FRVMENTI PARTEM VICENSVMAM, VINI PARTEM SEXTAM, LANGENSES IN POPLICVM GENVAM DARE DEBENTO, IN ANNOS SINGVLOS. QVEI INTRA EOS FINEIS AGRVM POSEDET, GENVAS, AVT VEITVRIVS, QVEI EORVM POSEDEIT, K. SEXTIL. L. CAECILIO Q. MVVTIO COS. EOS ITA POSIDERE, COLEREQVE LICEAT, EVS QVEI POSIDEBVNT, VECTIGAL LANGENSIBVS PRO PORTIONE DENT, ITA VTI CETERI LANGENSES, QVI EORVM IN EO AGRO AGRVM POSIDEBVNT, FRVENTVRQVE. *PRAETEREA IN EO AGRO NI QVIS POSIDETO, NISI DE MAIORE PARTE LANGENSIVM, VEITVRORVM SENTENTIA, DVM NE ALIVM INTROMITTAT, NISI GENVATEM AVT VEITVRIVM, COLENDI CAVSA. QVEI EORVM DE MAIORE PARTE LANGENSIVM VEITVRIVM SENTENTIA, ITA NON PAREBIT, IS AGRVM NEI HABETO, NIVE FRVIMINO. QVEI AGER COMPASCVOS ERIT, IN EO AGRO QVO MINVS PERVASCERE GENVATES VEITVRIOSQVE LICEAT, ITA VTEI IN CETERO AGRO GENVATI COMPASCVO, NI QVIS PROHIBETO, NIVE QVIS VIM FACITO, NEIVE PROHIBETO, QVO MINVS EX EO AGRO LIGNA MATERIAMQVE SVMANT, VTANTVRQVE. VECTIGAL ANNI PRIMI, K. IANVARIS SECVNDIS, VEITVRIS LANGENSES IN POPLICVM GENVAM DARE DEBENTO. QVOD ANTE K. IANVARIS PRIMAS, LANGENSES FRVCTI SVNT, ERVNTQVE, VECTIGAL INVITI DARE NEI DEBENTO. PRATA QVAE FVERVNT PROXIMA FAENISICEI, L. CAECILIO, Q. MVVTIO COS. IN AGRO POPLICO, QVEM VITVRIES LANGENSES POSIDENT, ET QVEM ODIATES, ET QVEM DECTVNINES, ET QVEM CAVATVRINEIS, ET QVEM MENTOVINES POSIDENT, EA PRATA IN-

VITVRIS LANGENSIBVS, ET ODIATIBVS, ET DECTVNINEBVS, ET CAVATVRINES, ET MENTOVINES, QVEM QVISQVE EORVM AGRVM POSIDEBIT INVITIS EIS, NI QVIS SICET, NIVE PASCAT, NIVE FRVATVR. SEI LANGENSES AVT ODIATES, AVT DECTVNINES, AVT CAVATVRINES, AVT MENTOVINES, MALENT, IN EO AGRO ALIA PRATA IMMITTERE, DEFENDERE, SICARE, ID VTI FACERE LICEAT, DVM NE AMPLIOREM MODVM PRATORVM HABEANT, QVAM PROXVMA AESTATE HABVERVNT, FRVCTIQVE SVNT. VITVRIES, QVEI CONTROVERSIAS GENVENSIVM OB INIOVRIAS, IVDICATI AVT DAMNATI SVNT, SEI QVIS IN VINCVLEIS OB EAS RES EST, EOS OMNEIS SOLVEI MITTEI LIBERIQVE GENVENSES, VIDETVR OPORTERE ANTE EIDVS SEXTILIS PRIMAS. SEI QVOI DE EA RE INIQVOM VIDEBITVR ESSE, AD NOS ADEANT PRIMO QVOQVE DIE, ET AB OMNIBVS CONTROVERSIS. ET, HONO. PVBL. LI. LEG. MOCO. METICANIO. METICONI. F. PLANCVS PELIANI PELIONI. F.

Plane vt huius Tabulæ historia pateat, sciendum est L. Cæcilio Metello, & L. Aurelio Cotta Coss. qui fuit annus ab V. C. DCXXXV. Fuluium Flaccum primum omnium Transalpinos Ligures bello domuisse. Fuerat is in auxilium Massiliensibus missus aduersus Falanios Gallos, qui populabantur fines Massiliensium quemadmodum Liuii Epitome libr. 60. memorat. Biennio post, id est Anno vrbis DCXXXVII. quo Consulatum gesserunt Cæcilius Metellus Diadematus, & Q. Mutius Scæuola Lælii socer, illa de finibus controuersia finem sententiâ Arbitrorum accepit. Sic etiam Q. Fabium Labeonem arbitrũ Nolanis & Neapolitanis de finibus agri a Senatu datum, quum ad locum venisset, illorum fines quemadmodum dixerant, terminasse, Cicer. lib. 1. De offic. refert.

Sollemnem autem Terminorum inter vicinos ponendorum ritum Siculus Flaccus explicat, his verbis: *Cum enim* TERMINOS DISPONERENT, *ipsos quidem lapides in solidam terram conlocabant, proxima ea loca, quibus, fossis factis, defixuri eos erant, vnguento velaminibusque & coronis eos coronabant: in fossis autem quibus posituri eos erant, sacrificio facto, hostiaque immaculata casa, facibus in fossis cooperti sanguinem instillabant, eoque tura & fruges iactabant, fauos quoque & vinum, aliaque quibus consuetudo est Termini sacrum fieri, in fossa adiciebant, consumptisque omnibus dapibus igne, super calentes reliquias lapides conlocabant, atque ita diligenti cura confirmabant, adiectis etiam quibusdam saxorum fragminibus circumcalcabant, quo firmius starent. Tale ergo sacrificium, domini inter quos fines dirimebantur, faciebant. Nam & si in Trifinium, id est, in eum locum in quem tres possessores attingebant, termini ponebantur, omnes tres sacrum faciebant: quique alii in confinio domini erant, omnes ex conuenientia terminos ponebant, & sacrum faciebant: terminos autem conuenientia possessorum faciebat.*

Vnde lux datur hisce Ouidii versibus lib. 2. Fastor.

--solito celebretur honore
Separas indicio qui Deus arua suo.
TERMINE, *siue* LAPIS, *siue es defossus in agro*
Stipes, ab antiquis tu quoq; numen habes.
TE DVO DIVERSA DOMINI DE PARTE CORONANT,
Binaq; serta tibi, binaq; liba ferunt.

Iuuenal. Sat. 6.

Improbus aut campum mihi si vicinus ademit,
Aut SACRVM *effodit medio de limite* SAXVM,
Quod mea cum vetulo coluit puls annua libo.

Seneca in Hippolyto,

--nullus in campo SACER
Diuisit agros ARBITER *populis* LAPIS.

Prudentius lib. 2. aduersus Symmach.

--& LAPIS illic
Stiterit antiquus, quem cingere sueuerat error
Fasciolis, aut gallinæ pulmone rigare,

Frangitur, & nullis violatur Terminus extis.

Apuleius lib. 1. Florid. *Vel cespes libamine humigatus, vel* LAPIS VNGVINE DELIBVTVS. Idem Apolog. 1. *Negant vidisse quis fuere, vnum saltem in finibus eius, aut* LAPIDEM VNCTVM, *aut ramum coronatum.* Inde lapidem vnctum Lucretius dixit. Tibull. lib. 1. Elegiar.

——— non fixus in agris,

Qui regeret certis finibus ARVA LAPIS.

Porro de finibus variæ inter vicinos controuersiæ incidere solebant. Interdum enim, vt Frontinus in lib. De limit. agror. tradit, DE POSITIONE TERMINORVM, interdum DE RIGORE, interdum DE FINE controuersia mouebatur. DE POSITIONE TERMINORVM, ait ille, CONTROVERSIA EST *inter duos pluresve vicinos. Inter duos, an in rigore sit ceterorum, siue rationis: Inter plures, trifinium faciat, an quadrifinium. De horum opinione cum constitit mensori, si secundum proximi temporis possessionem non conueniunt, diuersas attigui possessoribus faciunt controuersias, sed ab integro alius forte de loco, alius de fine litigat.* DE RIGORE CONTROVERSIA EST *finitimæ conditionis, quoties inter duos pluresve terminos ordinatos, siue quæ alia signa secundum* LEGEM MAMILIAM INTRA QVINQVE PEDES AGITVR. DE FINE *similis est* CONTROVERSIA. *Nam & eadem lege continetur, & de* QVINQVE PEDVM AGITVR LATITVDINE: *sed* DE FINE, *quidquid per flexus quibus arcifinius agri continentur, vt per extrema compromontoria, aut summa montium, aut fluminum cursus, aut locorum natura, quam* SVPERCILIVM *appellant.* Primum controuersiæ genus Aggenus in Commentar. ita explicat: *Cum possessor inueneris, Terminum in possessione sua, aliter formatum, aut aliter positum, quam ceteri, qui in ea possessione sunt, aut* INSCRIPTVM, *vt adsolet, agit de eo,* IN QVA SIT POSITVS RATIONE, *seu ipse trifinium faciat, siue ab alio liniam præcedentem excipiat. Dumq; vicinus possessor huic exstiterit ambiguitati contrarius, magna inter vtrosq; controuersia agitatur. Solent enim hæ controuersiæ de comportionalibus nasci terminis.* Alteram vero speciem ita explicat. *Rigor, naturalis est. Qualiscumq; enim rigor interuenit, constituentibus limites, rarioribus locis* TERMINOS POSVERVNT, & SERVARI IVBETVR RIGOR, *si inuentus fuerit de triginta pedum latitudine. vt ne ab vtroq; possessore tangatur. Quod si plus de triginta pedibus aruerit, iam commune est: qui exigit vt superior possessor in planum vsque descendat, & sibi defendat omnem deuexum locum. Hoc enim* LEX *propter malignitatem inferioris possessoris instituit, ne aut arando, aut fodiendo superioris possessoris terras inuaderet. Termini quoq; quibusdam locis positi sunt, vt ab vno ad vnum dirigantur, per pedes à* CCCXX. *& supra vsq; ad* CCCCLXXX. *& infra hoc, scilicet.* Et mox: DE FINE *enim,* LEX MAMILIA QVINQVE AVT SEX PEDVM LATITVDINEM PRAESCRIBIT *quoniam hanc latitudinem, vel iter ad culturas accedens occupat, vel circumactus aratri, quod vsu capi non potest. Iter enim non qua ad culturas peruenitur, capitur vsu. sed id quod in vsu biennio fuit.* Quæ ad intellectum præscriptionis quinque pedum, cuius Cicero lib. 1. De Legib. & Impp. l. quinque pedum, C. fin. reg. meminerunt, valde conducunt. Idem Aggenus subiicit. *Et* DE LOCO SI AGITVR, *quæ res hanc habet quæstionem, vt nec ad formam, nec ad vllum scripturæ reuertatur exemplum: nisi tantum* HVNC LOCVM MEVM ANTIQVITVS ESSE, *& aliter,* E CONTRARIO *similiterq; quæret, ex similitudine fere culturæ comparationem accepit, id est, si silua cuius sit ætatis, par cæsura, & ætas arborum, vt solent relinqui, quas* ANTEMISSAS *vocant.*

Agrorum autem Limitatorum, Diuisorum, Assignatorum qualitates, condiciones, modum, lapidum inscriptio testabatur. *Inscriptiones itaq;* ait Sicul. Flaccus, *in Centuriis sunt tales,* DEXTRA AVT SINISTRA, DECVMANVM TOTVM, VLTRA CITRAQVE CARDINEM TOTVM. ASSIGNATVM ILLI *tantum. Inde subscriptum est nomen cui concessum est inscriptione tali,* REDDITVM ILLI TANTVM. *Præterea scriptum est,* ET REDDITVM ET COMMVTATVM PRO SVO. *Frequenter inuenimus tales,* DATVM, ASSIGNATVM SINGVLIS PERSONIS CERTVM MODVM, aliquando vero populis COMPLVRIBVS, VNVM MODVM. Et paullo post *Præterea inuenimus subscriptiones tales,* DATVM, ASSIGNATVM, ADSCRIPTVM: SIC SVBSECIVVM, REDDITVM, SVVM, *vni aut duobus, pluribus personis est modus nullus adscriptus.* Et mox: *Inscribuntur quædam* EXCEPTA, *quæ aut sibi reseruauit auctor Diuisionis & Assignationis, aut alii concessit. Inscribuntur &* COMMVNIA. Et post: *In quibusdam regionibus fluminum modus Assignationi cessit: in quibusdam vero tamquam Subsecíuus relictus est: aliis autem Exceptus, inscriptumq;* FLVMINI ILLI TANTVM, *vt in Pisaurensi comperimus,* DATVM ASSIGNATVMQVE, VT VETERANO *deinde*

REDDITVM SVVM VETERI POSSESSORI FLVMINI PISAVRO TANTVM NE QVO ALVEVS. Hygen. in lib. De limit. constit. *Omnes significationes & Formas aris tabulis inscribemus.* DATA, ASSIGNATA, CONCESSA, EXCEPTA, REDDITA, COMMVTATA PRO SVO, VETERI POSSESSORI, *& quacumq; alia inscriptio singularum literarum in usu fuerit, & in are permaneat. Libros aris & typum totius pertica linteis descriptum secundum suas terminationes adscriptis affinibus, Tabulario Casaris inseremus: & si qua beneficio* CONCESSA, AVT ASSIGNATA *colonia fuerint, siue in proximo, siue inter alias ciuitates, in libro Beneficiorum adscribemus.* Idem eod. lib. *Cum Centurias omnes* INSCRIPTIS *lapidibus terminauerimus, illa qua Reipubl. assignabimus, quamuis limitibus hareant, priuata terminatione circuibimus & in Forma ita ut erit, ostendemus syluas, siue pascua & utrimque, quatenus fuerit, in inscriptione replebimus.* Et mox: *Eadem ratione terminabimus fundos* EXCEPTOS, *siue* CONCESSOS, *& in Forma, sicut loca publica, inscriptionibus demonstrabimus.* CONCESSOS FVNDOS *aque similiter inscribemus, ut,* FVNDVS SEIANVS CONCESSVS L. MANILIO C. F. [illegible] L. *In assignationibus enim Diui Augusti diuersas habent conditiones* FVNDI EXCEPTI ET CONCESSI. EXCEPTI *sunt* FVNDI *bene meritorum, ut in totum priuati iuris essent, ne colonia ullam munificentiam deberent essent in solo populi Romani.* CONCESSI *sunt* FVNDI *è quibus est indultum, cum possidere unicuiq; plus quam edictum continebat, non liceret.* Idem ibidem, LINEARII LIMITES *mensura tantum discerminanda causa sunt constituti Et finitimi interueniunt, latitudinem secundum* LEGEM MAMILIAM *accipiunt.* Idem lib. 2. DIVISI ET ASSIGNATI AGRI *sunt, qui veteranis, aliisue personis per Centurias certo modo adscripto aut* DATI *sunt aut* REDDITI, VETERIBVS POSSESSORIBVSQVE REDDITI, COMMVTATIQVE PRO SVIS SVNT. *Hi agri leges acceperunt ab his qui veteranos deducunt.*

Ex Inscriptionibus porro Lapidum, has idem Hygenus ponit, SYLVA ET PASCVA IVLIENSIVM: FVNDVS SEIANVS ET TONGILIANVS EXCEPTVS FINIBVS SVIS. FVNDI FAVSTINIANI, ITA VT FVERANT CONCESSI A PVBLIO SCIPIONE. FVNDVS MANILIANVS CVM SYLVA DATVS, ASSIGNATVS EST COLONIAE IVLIAE CONSTANTIAE. REGIO EXTRACLVSA ET NON ASSIGNATA. Et alibi *Quod ordini Colonia datum fuerit, adscribimus, in Forma,* SYLVA ET PASCVA, *ut puta,* SEMPRONIANA, ITA VT FVERVNT ASSIGNATA IVLIENSIBVS. Et mox *Si qua regio in extremitate limites non acceperit, eum locum vacantem significabimus hac inscriptione,* LOCVS EXTRACLVSVS. Sicul. Flacc. *Comperimus vero in aliquibus regionibus, & pascua, & siluas assignatas esse, adscripsimusq; in Formis ita,* [illegible] ET [illegible] TOT SILVAS ET PASCVA IVGERA TOT.

AD OFFICIVM vsque IVDICIS, qui de finibus cognoscebat, pertinuisse MENSORES MITTERE, & per eos dirimere ipsam finium quæstionem, vt æquum erat, & [illegible] OCVLIS ETIAM SVIS SVBIECTIS LOCIS ait, l. si irruptione, §. vlt. ff. fin. regund. Extat Constantini constitutio tam in libris De limitib. agror. quam in l. 3. C. fin. regund. in hæc verba: *Si quis super inuasi sui iuris loci prior detulerit querimoniam, qua fundi cohæret cum proprietate controuersia: prius super possessione quæstio finiatur: & tunc* AGRIMENSOR IRE PRAECIPIATVR AD LOCA, *ut patefacta veritate huiusmodi litigium terminetur.* De bonorum autem Mensorum officio hæc Aggen. Vrbic. scribit *In iudicando autem Mensor bonum virum & iustum agere debet: nulla admonitione, aut sordibus moueri. seruare opinionem & artis & moribus omnis [illegible] artificii veritas custodienda est, exclusis illis similitudinibus qua falsa pro veris subiiciuntur. Quidam enim per imperitiam, quidam per imprudentiam peccant. Totum autē hoc iudicandi officium hominem bonum, iustum, sobrium, castum, modestum & artificem egregium exigit.* Apud Cassiodor. lib. 3. Variar. Epist. 53 Theodoric [illegible] contentionem [illegible] tam inter Le[illegible] & [illegible] viros Spectabiles, eo processisse, vt casarum suarum terminos non legibus, sed viribus [illegible] vindicandos. Agrimensorem adhibe[illegible] præcipit, [illegible] descr[illegible] AGRIMENSORI vero FINIVM [illegible] A [illegible] COMMITTITVR, *ut contentionum proteruitas abscindatur. Iudex est [illegible] artis sua Forum [illegible], agri deserti [illegible] Fanaticum credis, quem tortuosis semitis ambulare conspexeris. In [illegible] quidem rerum inter [illegible] luas asperas, & dumeta perquirit. Non ambulat iure communi. Via [illegible] lectio: ostendit quod [illegible] probat quod [illegible] exercit[illegible] con[illegible] certantium iura d[illegible] & more [illegible] fluminis a[illegible] spatia [illegible], al[illegible] citra conc[illegible].*

Men[illegible] autem merce[illegible] [illegible]ntium su[illegible] soluebantur & fi[illegible]

a[illegible]o

ab altero solo conductus esset, condemnatio erat facienda eius qui non conduxerat in partem mercedis, l. sed & loci, §. 1. ff. fin. regund.

Nec vero in hac vna specie, in rem præsentem veniebant Iudices, sed alias quoque vbi necessariã esse inspectionem loci quo de agebatur, iudicabant, in rem præsentem ire consueuerant. Quod probat antiquus lapis Neapolitanus, cui sententia incisa est, cum hac præfatione:

In. his. ædificiis. &. locis. puris. adiacentibus. ædificiis. sine. is. locus. ager. est. P. Æli. Rufini. Militis. de. quibus. se. possessorem. esse. ex. causa. emptionis. P. Æli. Abascanti. Patris. sui. Alfemo. Senecioni. sub. præf. Class. pr. Mis. probauit. &. meruit. sententiam. quam. iussu. eiusdem. Senecionis. sub. præf. huic. titulo. proscripsi.

SENECIO. C. C. C. DIXIT. NECESSARIAM. FVISSE. INSPECTIONEM. AEDIFICIORVM. ET. LOCI. DE. QVIBVS. APVD. ME. ACTVM. E T. REIPSA. MANIFESTATVR. CVM. IGITVR. AEDIFICIA. SOLO. PVRO. POSITA. DEPREHENDERIM. NEQVE. VLLO. SEPVLCHRO. SVPERPOSITA. VEL. CONIVNCTA. APPARET. VENDITIONEM. EORVM. IVRE. FACTAM. IDEOQVE. AD. AELIVM. RVFINVM. MILITEM. EX. CAVSA. EMPTIONIS. PERTINERE. VIDENTVR. LOCI. VERO. EIVS. AGRI. QVEM. ADIACENTEM. AEDIFICIIS. AELIVS. ABASCANTVS. PATER. RVFINI. AB. HEREDIBVS. PATVLCI. DIOCLETIS. AEQVE. MERCATVS. EST CVM. HABEAT. PLVRIMA. ET. DISPERSIS. LOCIS. SEPVLCRI. IVS. PER. VENDITIONEM. TRANSFERRE. AD. EMPTOREM. NON. POTVIT. SET. CVM. PATER. RVFINI. ET POSTEA. RVFINVS. QVAMQVAM. NON. IVRE. FACTA. EMPTIONE. SEMPER. IN. POSSESSIONEM. FVERINT. NVLLO. IVRE. EVM. LOCVM. VINDICARE. SIBI. PATVLCII. POSSVNT. PLANE. CVM. IN. RE. PRAESENTI INSPEXERIM. LITVRATVM. AED. Q. ERASVM. PATVLCI. DICVNT. REMANERE. IN. EPIP. CAPITA. QVAEDAM. EXPRIMENTIA. HAEC. VERBA. ACTIVS. D CL. PATVL. DIOC. F. CVM. FRATRIBVS. QVI. NVNC. HIC. ADEVNT. VENDVNT. P. AELIO. ABAS. LOCVM. PVRVM. IN. QVO. NVLLA. SEPVL. FACTA. EVPERQ. POSITA. NEQVE. CONIVNCTA. APPARENT. LIB. NEP. PRONEP Q. & *reliqua.*

OB. CONTEMPTVM. TAMEN. RELIGIONIS. P. AELI. ABAS. F. AGRO. PRIVETVR. FIATQVE. PVB. SEPELIENDOR. MILITVM. CLASS. PR. MIS. IN. VSVM. HEREDES. VERO. PATVL. DIOCL. MVLTENTVR. SORTE. VNA. CVM. ANATOCISMO. BINAE. CENTESIMAE. VSVRAE. PROPTER. NEGLECTAM. RELIGIONEM. SEPVLCRORVM. CLAM. DIRVTORVM. PAVPERESQVE. MILITES. CLASS. PR. MIS. DONATI. SINT DVM. AEGRESCVNT. ET. MORIVNTVR. NE. AERE. CONLATO. CVRENTVR. SEPELIANTVRQVE. QVAM. SENTENT. SANCTAM. ESSE. OMNES. SCIVNTO. *idq. totum. testatur. marmor.*

Hæ autem notæ initio sententiæ positæ C. C. C. significare videntur CVM CONCILIO COLLOCVTVS, quod genus loquendi inueniri in inscriptione l. cum sit, C. de vsucap. pro empto. supra notauimus.

Iudici porro finium regundorum permittebatur, vt vbi non posset dirimere fines, adiudicatione controuersiam dirimeret & si forte amouendæ veteris obscuritatis gratia per aliam regionem fines dirigere Iudex vellet, poterat hoc facere per iudicationem & condemnationem. Quo casu opus erat, vt ex alterutrius prædio, alii adiudicaretur: eoque nomine is cui adiudicabatur, inuicem pro eo quod ei adiudicabatur, certa pecunia condemnandus erat, l. 2. §. vlt. & l. quo casu, ff. finium regund. Dispicere certe Iudicem debuisse an necessaria esset adiudicatio, Iustinianus ait: quæ vtique vno casu necessaria erat, si euidentioribus finibus distingui agros commodius esset quam olim fuissent distincti. Tunc enim necesse erat ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adiudicare, eumque alteri certa pecunia condemnare, §. si finium, Instit. de offic. iud. In iudicio etiam finium regundorum eius ratio habebatur quod interesset, l. sed & si loci, §. 1. ff. fin. reg.

Plane qui Finium regundorum, item qui familiæ ercisc[illegible] & communi diuidundo iudicio agebant, & actores erant & rei. Et ideo iurare debebant, NON CALVMNIAE CAVSA LITEM INTENDERE, ET NON CALVMNIAE CAVSA AD INFICIAS IRE. l. inter cohæredes, §. qui familiæ, ff. famil. ercisc. l. iudicium, ff. finium regundor. In istis autem tribus iudiciis, si vnus ex litigatoribus decessisset, pluribus heredibus relictis, non poterat in par-

res iudicium scindi: sed aut omnes heredes accipere id debebant, aut vnum dare procuratorem, in quem omnium nomine iudicium ageretur, l. si familiæ, ff. famil. ercisc.

De officio etiam Arbitri Familiæ erciscundæ videamus. Eum vel vnus ex coheredibus, præsentibus ceteris, & inuitis, poscere poterat, l. Arbitrum, ff. famil. erciscund. Arbiter autem familiæ erciscundæ inter coheredes sumptus, adiudicationes & condemnationes inuicem faciebat, & pro his rebus quas cuique adiudicabat, alterum alteri condemnare poterat, vt pensatione vltro citroque condemnationis facta, eum solum cuius summa excederet, eius dumtaxat summæ quæ ita excederet, damnaret, l. Mæuius, §. Arbiter, & l. cum putarem, ff. eod.

Poterat & alij PROPRIETATEM, ALII VSVMFRVCTVM ADIVDICARE. Vsumfructum præterea, & ex certo tempore, & vsque ad certum tempus, & alternis annis adiudicare poterat, l. & puto, §. 1. ff. eod. l. vsusfructus pluribus, §. 1. ff. de vsufr. Familiæ etiam erciscundæ Iudex poterat pluribus eandem rem adiudicare, si pluribus fuisset vnius rei præceptio relicta, vel certam partem vnicuique coheredum assignare, vel licitatione admissa, vni rem adiudicare. Adiudicando quoque poterat imponere aliquam seruitutem, vt alium alii seruum faceret, ex iis quos adiudicabat, l. item Labeo, ff. famil. ercisc. Et tamen vt fundus non hereditarius fundo hereditario seruiret, arbiter disponere non poterat, l. vt fundus, ff. commu. diuid.

Nihil plane indiuisi in relinquere debebat Iudex: item curare debebat, VT DE EVICTIONE CAVERETVR iis quibus adiudicabat, l. heredes, §. Iudex, ff. eodem. Quod si diuisio tam difficilis esset, vt pæne impossibilis esse videretur, poterat Iudex familiæ erciscundæ iudicio addictus, in vnius persona totam adiudicationem conferre, & ei adiudicare omnes res, l. si familiæ, ff. eodem. In hoc autem iudicio condemnationes & absolutiones in omnium persona faciendæ erant, l. in hoc, ff. eodem. Vniuersæ vero res æstimari debebant, non singularum rerum partes, l. Mæuius, §. vlt. ff. eod.

In hoc iudicium etsi nomina non veniebant, si tamen stipulationes de eorum diuisione interpositæ fuissent, curabat Iudex, vt diuisioni staretur, & vt alter alteri mandaret actiones, procuratoremque eum in rem suam faceret. Ad officium certe Iudicis familiæ erciscundæ pertinebat, VT DEBITA, ET CREDITA, SINGVLIS, PRO SOLIDO, ALIA ALIIS ADTRIBVERET: vt siue agendum esset, partim suo quis, partim procuratorio nomine ageret: siue cum eo ageretur, partim suo, partim procuratorio nomine conueniretur, l. plane, ff. eo. Si vero vni ex heredibus onus æris alieni iniunctum fuisset, citra speciem legati, OFFICIO IVDICIS familiæ erciscundæ cognoscentis, suscipere eum id oportebat, vsque ad dodrantem portionis suæ. CAVEBAT igitur INDEMNES COHEREDES SVOS ad eum vsq. modum PRAESTARE, l. si filia, §. Papinianus, ff. eod.

Iam si promissor viæ decessisset pluribus heredibus institutis, quia singuli in solidum tenebantur, OFFICIO IVDICIS CAVTIONES INTERPONI DEBEBANT, VT SI QVIS EX IIS CONVENTVS LITIS AESTIMATIONEM PRAESTITISSET, ID PRO PARTE A CETERIS CONSEQVERETVR, l. heredes, §. an ea, ff. eod. Sed & si pecunia à testatore sub pœna promissa esset, quia nihil proderat ad pœnam euitandam partem suam soluere, prospiciendum erat per cautionem, VT DE INDEMNITATE CAVERET IS, si per quem factum esset, ne omnis pecunia solueretur, aut VT CAVERET SE EI, QVI SOLIDVM SOLVERIT, PARTEM PRAESTATVRVM, d. l. heredes, §. idem iuris, ff. eod. Coheres etiam à coherede iudicio familiæ erciscundæ consequebatur, VT COGERETVR COHERES CREDITORI HEREDITARIO PARTEM SVAM SOLVERE, l. his consequenter, §. Celsus, ff. eod. Si quæ essent cautiones hereditariæ, Iudex curare debebat, VT EAE APVD EVM MANERENT, QVI MAIORE EX PARTE HERES ESSET: CETERI DESCRIPTVM ET RECOGNITVM FACERENT, CAVTIONE INTERPOSITA, VT CVM RES EXEGISSET, IPSAE EXHIBERENTVR. Quod si omnes isdem ex partibus heredes essent, nec inter eos conueniret, apud quem potius esse deberent, sortiri eos oportebat. Aut ex consensu, vel suffragio eligendus erat amicus, apud quem ponerentur, vel in æde sacra deponi debebant, l. si quæ sint, ff. eo. Tabulas vero Testamenti debebat Iudex IVBERE MANERE APVD EVM, QVI MAIORE EX PARTE HERES ESSET, AVT IN AEDE SACRA DEPONI, l. ceteræ, §. [illegible] eod.

Si rem pignori datam testator per præceptionem legasset, OFFICIO IVDICIS CONTINEBATVR, vt ex communi pecunia lueretur, eamque ferret is cui eo modo esset legata, l. pignori, ff. eod. At si pignori res data defuncto esset, is cui ea adiudicabatur, in Familiæ erciscundæ

scundæ iudicio pro parte coheredi erat damnandus, nec CAVERE debebat coheredi, INDEMNEM EVM FORE, aduersus eum qui pignori dederat, l. si pignori, ff. eod. Iudicis etiam de hereditate diuidenda addicti Officium perstringitur in l. fundus, & l. si seruus, ff. fam. ercisc. l. in ipsius, l. si diuisionem, l. filii, l. filiæ, C. eo. l. arbiter, & l. vlt. ff. de distract. pign. l. debitor, §. vlt. ff. ad Trebellia. l. qui non militabat, ff. de hered instit. l. inter socerum, §. 1. ff. de pact. dot. l. cum pater, §. pater pluribus, ff. de legat 2. l. Quintus, ff. de ann. legat. l. 2. C. de inoffic. donation.

OFFICIO præterea IVDICIS conueniebat, IVBERE REM HEREDITARIAM VENIRE, VNAM, PLVRESVE, PECVNIAMQVE EX PRETIO REDACTAM EI NVMERARI CVI LEGATA ESSET, l. officio, ff. famil. ercisc. Quod si testator rei quam communem cum extero habebat, partem alicui legasset, aut hæres ante iudicium Familiæ erciscundæ acceptum, partem suam alienasset, AD OFFICIVM IVDICIS PERTINEBAT, vt eam partem quæ testatoris fuisset, alicui IVBERET TRADI, l. heredes eius, §. si testator, D. eod. Sed & si vni ex heredibus legatum aliquid fuisset, hoc ei OFFICIO IVDICIS FAMILIAE ERCISCVNDAE præstabatur, l. qui filiabus, §. vlt. ff. de legat. 1. Similiterq; si vnus ex heredibus à testatore iussus esset præcipere quod debebat, eiusdem IVDICIS OFFICIO continebatur, ne ab eo coheredes exigerent. Sed & si quod alius deberet, præcipere vnus iussus fuisset, OFFICIO IVDICIS ACTIONES EI PRAESTARI DEBEBANT PRO PORTIONE COHEREDIS, l. si ita, ff. fam. ercisc. Si vsusfructus à testatore vxori legatus esset, donec ei dos solueretur, per Arbitrum familiæ erciscundæ, tam ID QVOD COHEREDIS NOMINE EX DOTE SOLVTVM ERAT, RECVPERARI poterat, quàm effici VT COHERES SOLVERET, l. inter. §. vsufructu, D. eodem.

In iudicio autem Familiæ erciscundæ, vel Communi diuidundo, si dum res in arbitrio erat de iure prædij controuersia orta esset, omnes ij inter quos Arbiter sumptus erat, & agere, & opus nouum nuntiare pro sua quisque parte poterant. Et cum adiudicationes ab Arbitro fiebant, si vni adiudicaretur totus fundus, CAVERI oportebat, VT QVAE EX HIS ACTIONIBVS RECEPTA FVISSENT, REDDERENTVR. AVT QVAE IN EAS IMPENSAE FACTAE FVISSENT, PRAESTARENTVR, l. in iudicio, ff. eod. Filia nupta quæ se bonis paternis miscuisset ad dotis collationem per Arbitrum familiæ erciscundæ compellebatur, l. 1. §. 1. ff. de collatio dot.

Plane si vni ex coheredibus prælegatæ essent rationes, non prius ei tradendæ erant, quam coheredes descripsissent, vt nec seruus actor prælegatus ante tradi debebat, quam rationes reddidisset. verumetiam CAVTIO INTERPONENDA ERAT, COHEREDIBVSQVE PRAESTANDA, VT QVOTIES DESIDERATAE ESSENT RATIONES, VEL ACTOR PRAELEGATVS, COPIA EORVM FIERET, l. Pomponius, ff. fam. ercisc.

Res vero sub conditione legata, pendente conditione, in iudicium familiæ erciscundæ veniebat, & adiudicabatur cum sua caula, VT EXISTENTE CONDITIONE EXIMERETVR AB EO CVI ADIVDICATA ERAT, AVT DEFICIENTE CONDITIONE, AD EOS REVERTERETVR, A QVIBVS RELICTA ERAT, l. si post, §. vlt. ff. eod. Si fundus ab heredibus deducto vsufructu legatus esset, [illegible] vsusfructus decedit, OFFICIO IVDICIS cautionibus interp[illegible] atur, l. & puto, ff. eodem. Si seruus hereditarius propriam rem heredum vnius [illegible] Familiæ erciscundæ iudicio consequebarur, VT AVT SERVVS EI ADIVDICARETVR, AVT LITIS AESTIMATIO IN SIMPLVM OFFERRETVR, d. l. & puto, §. vltim. Si quis testamento cauisset, vt seruus exportandus veniret, OFFICIO IVDICIS FAMILIAE ERCISCVNDAE continebatur, vt voluntas defuncti non intercideret, l. his consequenter, §. idem quærit, ff. eodem. Coheres etiam familiæ erciscundæ iudicio consequebatur, VT COGERETVR COHERES CREDITORI HEREDITARIO PARTEM SVAM SOLVERE, d. l. his consequenter, § Celsus.

Plane qui ex parte heres in solidum à creditoribus hereditariis conueniebatur, per doli exceptionem consequebarur à creditoribus, MANDARI SIBI ACTIONES, d. l. his consequenter § si filiusfam. Prospicere autem debebat Iudex, vt quod vnus ex heredibus ex re hereditaria perceperat stipulatus esset, non ad eum solum lucrum, pertineret: Quod vel repromissionibus inter eos factis consequebatur Iudex, vel curabat CAVTIONES INTERPONI, quibus inter eos communicarentur commoda & incommoda, l. item ex diuerso, ff eodem tit. Sed & si vir dotem quã ex pacto filiæ nomine retinere potuerat, lapsus errore non retinuisset, filiã quæ parta

sola, matri pro parte heres exstiterat, apud Arbitrum diuisionis, non improbe dotis perperam à patre solutæ præceptionem desideraturam ait Papinianus in l. inter socerum, §. 1. ff. de pact. dotalibus. Si filia nupta dotem accepisset, Arbiter familiæ erciscundæ ARBITRABATVR, VT SI CONSTANTE MATRIMONIO IPSA DIEM SVVM OBIISSET, SIVE SOLVTO MATRIMONIO EAM A VIRO RECVPERASSET, EA CONFERRETVR, l. si filia, ff. famil. ercisc. Sane filiusfam. heres institutus integram vxoris suæ dotem per Arbitrum familiæ erciscundæ præcipiebat & CAVEBAT, DEFENSVM IRI COHEREDES, QVI EX STIPVLATV POTVISSENT CONVENIRI, l. si filia, §. hoc amplius, & l. fundus, ff. eod. Sed & si quid vni ex heredibus legatum fuisset, hoc ei Officio Iudicis familiæ erciscundæ præstabatur, l. qui filiabus, §. vlt. ff. de legat. 1.

Agentem autem familiæ erciscundæ, si is qui hereditatem possidebat, negaret coheredem esse, poterat eum excludere per hanc exceptionem, & SI IN EA RE QVA DE AGITVR, PRAEIVDICIVM HEREDITATI NON FIAT. Quod si possideret actor eam partem, licet negaretur esse coheres, non nocebat talis exceptio: sed Iudex ipse apud quem hoc iudicium agebatur, COGNOSCEBAT AN COHERES ESSET, l. 1. ff. famil. ercisc.

Communi diuidundo Arbiter, ad rerum quæ inter aliquos communes erant, diuisionem dabatur, l. 1. comm. diuidun. Posci autem Iudex Communi diuidundo poterat à quolibet sociorum, l. si quis eum, §. vlt. ff. eod. tit. Nam & si non omnes qui rem communem habebant, sed certi ex his à communione discedere desiderarent, Iudicium inter eos reddebatur, l. & si, ff. eod. De vestibulo tamen communi binarum ædium, inuito vtrolibet Arbiter communi diuidundo dari non debebat, l. arbor, §. de vestibulo, ff. eod.

In communi autem diuidundo iudicio non tantum diuisio rerum communium veniebat, sed & si quid in his damni datum, factumve erat, siue quid eo nomine aut aberat alicui sociorum, aut ad eum peruenerat ex re communi, l. in communi, ff. com. diuid. Et vbi de fundo vno communi diuidundo agebatur, si quidem commode regionibus fundus ille diuisionem recepisset, Iudex communi diuidundo iudicio addictus, PARTES EIVS SINGVLIS ADIVDICARE debebat: & si vnius pars prægrauare videretur, IS INVICEM ALTERI CERTA PECVNIA CONDEMNANDVS ERAT, §. eadem interueniunt, Instit. de offic. iud. §. quædam actiones. Instit. de actionibus, l. Iulianus, §. Celsus, ff. de action. empt. Vbi autem commode regionibus diuidi inter socios aliquis ager non poterat, vel ex pluribus singuli, æstimatione facta, vnicuique sociorum adiudicabantur, compensatione pretii inuicem facta: eoque cui res maioris pretii obuenerat, ceteris condemnato: ad licitationem nonnunquam etiam extraneo emptore admisso: maxime si se non sufficere ad iusta pretia alter ex sociis sua pecunia vincere vilius licitantem profiteretur, l. ad officium, C. comm. diuid. OFFICIO etiam IVDICIS COMMVNI DIVIDVNDO, talis adiudicatio fieri poterat, vt ALTERI FVNDVM, ALTERI VSVMFRVCTVM ADIVDICARET. Cetera eadem quæ in familiæ erciscundæ iudicio seruabantur, l. si quis putans, §. officio, ff. eod. tit. Vectigalis plane agri diuisione, etsi regionibus commode is diuidi potuisset, abstinere Iudex debebat, l. communi, §. 1. ff. eod. Sed si regionibus fundum non vectigalem diuisum duobus adiudicasset, poterat quasi in duobus fundis seruitutem imponere, d. l. communi, §. Neratius. In diuidundis autem prædiis, Iudicem quod omnib. vtilissimum erat, vel quod litigatores mallent, sequi conueniebat, l. Iudicem, ff. eod.

In hoc vtique iudicio rem iusto pretio æstimare Iudex debebat: & de EVICTIONE quoq; CAVENDVM ERAT, l. item, ff. eod. Iudex autem communi diuidundo, & familiæ erciscundæ de seruo, qui in fuga erat, IVBERE debebat, LICERE EOS INTER QVOS IVDEX ERAT, ET TVNC EVM ADIVDICARE EI PENES QVEM LICITATIO REMANSERAT, l. arbor, §. iudex, ff. eod. Plane si seruus communis vni ex dominis furtum fecisset, ARBITRIO IVDICIS COMMVNI DIVIDVNDO CONTINEBATVR, VT, AVT DAMNVM PRAESTARET, AVT PARTE CEDERET, l. si seruus communis, ff. de furt. Sed & si socius in communi insula opus nouum faceret, quod ædibus, quæ alterius socii propriæ erant, noceret, per Arbitrum communi diuidundo, PROHIBERI poterat AEDIFICARE, l. in prouinciali. §. quod si, ff. de oper. no. nunt. Siue autem ex communi fundo, siue communi aqua noceretur, cum vno ex sociis agi poterat: & si quid is sociorum nomine damnatus præstitisset, per Arbitrum communi diuidundo recuperabat, l. supra iter, §. 1. ff. de aq. & aq. pluu. Fit etiam Officii Iudicis Communi diuidundo mentio in l. si iterum, ff. vsufruct. quemadm. cau. Porro si inter plures, Familiæ erciscundæ, & Communi diuidundo, aut Finium regundorum ageretur, idem Iudex sumendus erat, l. 1. ff. de quibus rebus ad eundem iud.

Erat

Erat & in vsu cottidiano olim AD EXHIBENDVM ACTIO: eaque maxime propter Vindicationes inducta erat, vt res exhibitæ vindicarentur, l. 1. ff. ad exhibend. In hac Actione, actor omnia nosse debebat, & DICERE ARGVMENTA EIVS REI DE QVA AGEBATVR, l. in hac, ff. eod. Nec vtique DOMINVM SE DICEBAT, nec debebat ostendere, AD SE DOMINIVM PERTINERE: cum multæ aliæ caussæ essent ad exhibendum agendi, d. l. in hac, §. 1. Non tantum enim Rei Vindicatione, sed & Hypothecaria acturus, item Interdicto vsurus, si rem sibi exhiberi desideraret, audiendus erat. Noxali quoque iudicio experturus, si destinare non posset nisi ex præsentibus, quia aut seruum non recognoscebat, aut nomen non tenebat, familiam sibi exhiberi postulare poterat, vt noxium seruum adgnosceret, d. l. in hac, §. est autem, cum seq. ff. eod. Legatarius etiam ad exhibendum agere cum herede poterat vt rem legatam exhiberet, sic enim vindicari ab eo poterat, l. quod legatur, in fin. ff. de iud. Et generaliter ei dabatur hæc actio, cuius intererat exhiberi. Iudex igitur huic actioni addictus summatim debebat COGNOSCERE, AN EIVS INTERESSET, non, AN EIVS RES ESSET, & sic IVBERE EXHIBERE, VEL NON, SI NIHIL INTERESSE COMPERISSET. & hactenus COGNOSCEBAT, AN IVSTAM ET PROBABILEM CAVSAM HABERET ACTOR, PROPTER QVAM EXHIBERI SIBI DESIDERARET. d. l. in hac, §. sciendum, & §. eleganter, ff. ad exhib. Iudex autem per ARBITRIVM SIBI HAC ACTIONE COMMISSVM etiam EXCEPTIONES AESTIMARE debebat, quas possessor obiiciebat: & si qua tam euidens esset, vt facile repelleret agentem, possessor ABSOLVI debebat: sin obscurior, vel quæ haberet altiorem quæstionem, DIFFERENDA ERAT IN DIRECTVM IVDICIVM, RE EXHIBERE IVSSA. d. l. in hac, §. ibidem. Qui vero ad exhibendum serui nomine, qui in fuga erat, conueniebatur, ad hoc solum tenebatur, VT CAVERET, SE EXHIBITVRVM, SI IN POTESTATEM EIVS PERVENISSET. EXHIBERE autem IVSSVS debebat facere in publico potestatem rei, vt esset ei qui agebat, experiundi copia, vel rem in eadem causa præstare in qua fuerat, cum iudicium acciperetur, vt actor copiam rei habens, posset integram exsequi actionem quam destinauerat, l. 2. & l. Iulianus, §. quantum, ff. eod. Si iusta ex causa statim exhiberi res non posset, iussu Iudicis CAVERE reus debebat, SE CERTO DIE EXHIBITVRVM, l. de eo exhibendo, ff. eod.

Aduersus vero eum qui EXHIBERE IVSSVS non exhibebat, non QVANTI EA RES ESSET, verum QVANTI ACTORIS INTERESSET, æstimabatur, l. Iulianus, §. vlt. ff. eod. Hinc in l. de eo, §. si post, ff. eod. *Interdum tanti damnandus est,* QVANTI ACTORIS INTERFVERIT, PER EVM NON EFFECTVM, QVO MINVS TVNC CVM IVDICIVM ACCIPERETVR, HOMO EXHIBERETVR. Vlpianus in l. in hac, §. præterea, ff. eod. *In hac actione notandum est, quod Reus contumax per in litem iusiurandum petitoris, damnari ei possit, Iudice quantitatem taxante.* Exemplum est in l. vlt. §. 1. ff. de appellationibus; cuius verba sunt hæc: IVSSVS A IVDICE, EXHIBERE *secundum præceptum Præsidis prouinciæ,* RATIONES QVAS APVD SE ESSE CAVERAT, *instrumentorum gratia data dilatione, nec postea exhibuit. Ideoque secundum constitutionem recitatam, quia per contumaciam instrumenta non exhibuerat, eum petitor,* QVANTI SVA INTERESSET, EXHIBERI IVRASSET, *facta erat condemnatio.* Ac plane vbi culpa non restituentis vel non exhibentis puniebatur, QVOD INTERERAT AGENTIS solum æstimabatur: cum vero dolus aut contumacia, QVANTI IN LITEM IVRASSET ACTOR, l. 2. §. vlt. ff. de in lit. iur.

In Actione Quod metus causa, Vlpian. Officium Iudicis ita describit, In l. metum autem, §. Iulianus, ff. quod met. cau. *Iulianus libro tertio Digestorum putat, eum cui res metus causa tradita est, non solum* REDDERE, *verumetiam* DE DOLO REPROMITTERE DEBERE. Et paullo post: *Ex hoc Edicto restitutio talis facienda est, id est,* IN INTEGRVM OFFICIO IVDICIS, *vt si per vim res tradita est,* RETRADATVR, ET DE DOLO, *sicut dictum est,* REPROMITTATVR, *ne forte deterior res sit facta. Et si acceptilatione liberatio interuenit,* RESTITVENDA ERIT IN PRISTINVM STATVM OBLIGATIO. Idem in l. illud, §. 1. ff. eod. *Si metu à te coactus acceptam tibi stipulationem fecerim:* ARBITRATV IVDICIS, *apud quem ex hoc Edicto agetur, non solum illud* CONTINETVR, VT IN TVA PERSONA REDINTEGRETVR OBLIGATIO, SED VT FIDEIVSSORES QVOQVE, VEL EOSDEM, VEL ALIOS NON MINVS IDONEOS, ADHIBEAS. *Præterea,* VT ET PIGNORA QVAE DEDERAS, IN EANDEM CAVSAM RESTITVAS. In l. si eum, §. pro eo, ff. eod. *Pro eo autem qui in fugam esse dicitur,* CAVTIO, *ab eo extorquenda est,* QVATENVS ET PERSEQVATVR, ET OMNIMODO EVM RESTITVAT. Et mox: *Ergo si in fuga sit seruus sine dolo malo, & culpa eius eum quo agetur,*

CAVENDVM EST PER IVDICEM, VT EVM SERVVM PERSECVTVS REDDAT. Et vt eadem l.§. Hæc autem, Vlpian. ait, ea actio cum ARBITRARIA esset, habebat reus licentiam, vsque ad sententiam ab Arbitro datam, RESTITVTIONEM REI FACERE. Quod si non fecisset, quadrupli condemnationem patiebatur. Ibidemque addit hæc, *Si metum quidem Titius adhibuit me non conscio, res autem ad me peruenit, & hæc in rebus humanis non est sine dolo malo meo: nonne* IVDICIS OFFICIO ABSOLVAR? *Aut si seruus in fuga non est, atque si* CAVERO IVDICIS OFFICIO, NEC SI IN MEAM POTESTATEM PERVENERIT, RESTITVTVRVM, ABSOLVI DEBEBO. Postea ARBITRIVM IVDICIS EN RESTITVENDA RE tale esse scribit, vt eum quidem qui vim admiserit, IVBEAT RESTITVERE, etiam si ad alium res peruenit: eum autem ad quem peruenerit, etiam si alius metum fecerit. Quadruplabatur autem QVANTI EA RES ERAT, & si quis fundi non sui possessionem metu tradidisset, non quanti fundus, sed QVANTI POSSESSIO ERAT, AESTIMABATVR, l. si eum, §. quadruplatur, l. si mulier, §. qui possessionem, ff. eod. In heredem vero Metus causa, vt & de dolo actio IN ID DVMTAXAT QVOD AD EVM PERVENERAT, dabatur, l. quod diximus, §. vlt. cum l. seq. ff. eod. l. in heredem, ff. de dolo.

In illa porro actione non quærebatur, vt iam diximus, vtrum is qui conueniebatur, an alius metum fecisset: sufficiebat enim hoc docere, METVM SIBI ILLATVM, VEL VIM, ET EX HAC RE EVM QVI CONVENIEBATVR, ETSI CRIMINE CARERET, LVCRVM SENSISSE. Nam eum metus habeat in se ignorantiam, merito non adstringebatur Actor, vt designaret quis ei metum vel vim adhibuisset, sed tantum dicere debebat METVM IN CAVSA FVISSE, VT ALICVI ACCEPTAM PECVNIAM FACERET, VEL REM TRADERET, VEL QVID ALIVD FACERET, l. item si, §. in hac, ff. eod. Per contrarium in Actione de dolo, designari oportebat, QVID DOLO MALO FACTVM, ET CVIVS DOLO FACTVM ESSET, l. item si quid, §. vlt. l. item exigit, ff. de dolo. In hac vero actione, vt & in illa, ARBITRIO IVDICIS RESTITVTIO comprehendebatur: & nisi fieret RESTITVTIO, sequebatur condemnatio QVANTI EA RES ERAT. In vtraque etiam actione per contumaciam suam TANTI REVS CONDEMNABATVR, QVANTI ACTOR IN LITEM IVRASSET. Sed OFFICIO IVDICIS, TAXATIONE iusiurandum refrenandum erat, l. arbitrio, ff. de dolo. Si tamẽ manifestum esset rem restitui non posse, veluti si seruus dolo malo traditus, defunctus esset, protinus reus IN ID QVOD ACTORIS INTERERAT, DAMNABATVR, d. l. Arbitrio, § non tamen. Sed & si eius dolo effectum esset, vt lis legitimis transactis temporibus periret, de dolo dabatur iudicium, non VT ARBITRIO IVDICIS RES RESTITVERETVR, sed vt tantum actor consequeretur QVANTI EIVS INTERERAT ID NON ESSE FACTVM, d. l. arbitrio, §. dolo.

In arbitrariis certe actionibus, quales erant Publiciana, Seruiana, vel quasi, Quod metus causa, de Dolo malo, Ad exhibendum, & vbi quod certo loco promissum erat, alibi petebatur, PERMITTEBATVR IVDICI, EX BONO ET AEQVO, SECVNDVM CVIVSQVE REI, DE QVA ACTVM ERAT, NATVRAM, AESTIMARE QVEMADMODVM ACTORI SATISFIERI OPORTERET, §. præterea quasdam, Institut. de actionibus. Vlpianus in l. 2. §. nunc de officio, ff. de eo quod cer. lo. *Nunc* DE OFFICIO IVDICIS *huius actionis loquendum est. vtrum* QVANTITATI CONTRACTVS DEBEAT SERVIRE, AN VEL EXCEDERE, VEL MINVERE QVANTITATEM *debeat: vt si interfuisset rei, Ephesi potius soluere, quam eo loci quo conueniebatur,* RATIO EIVS HABERETVR. Et l. ideo, ff. eod. *Ideo in* ARBITRIVM IVDICIS *refertur hæc actio, quia scimus quam varia sint pretia rerum per singulas ciuitates regionesque,* &c. In l. quod si, §. interdum, ff. eod. tit. *Interdum* IVDEX, QVI EX HAC ACTIONE COGNOSCIT, *cum sit* ARBITRARIA, ABSOLVERE REVM DEBET, CAVTIONE AB EO EXACTA, DE PECVNIA IBI SOLVENDA, VBI PROMISSA EST. l. centum ff eod. *Centum Capua dari stipulatus, fideiussorem accepisti. Ea pecunia ab eo similiter, vt ab ipso promissore, peti debet: id est, vt si alibi quam Capua petatur,* ARBITRARIA *agi debeat:* LISQVE TANTI AESTIMETVR, QVANTI EIVS VEL ACTORIS INTERFVERIT EAM SVMMAM CAPVAE POTIVS, QVAM ALIBI SOLVI.

Quod ad Negotiorum gestorum iudicium attinet, Gaius in l. 2. ff. de negot. gest. Si quis absentis negotia gesserit, vltro citroque inde Negotiorum gestorum actionem nasci ait, hoc adiecto, *Et sane sicut æquum est, ipsum* ACTVS SVI RATIONEM REDDERE, ET EO NOMINE CONDEMNARI, QVIDQVID VEL NON, VT OPORTVIT, GESSIT, VEL EX HIS NEGOTIIS RETINET. *Ita ex diuerso iustum est, si vtiliter gessit,* PRAESTARI EI QVIDQVID EO NOMINE VEL ABEST EI, VEL ABFVTVRVM EST.

Idem

Idem in l. si quis absentis, ff. de obligat. & act. Si quis absentis negotia gesserit sine mandato, eo nomine actiones proditas ait, quæ NEGOTIORVM GESTORVM appellantur, *quibus*, ait, *inuicem experiri possunt*, DE EO QVOD EX BONA FIDE ALTERVM ALTERI PRAESTARE OPORTET. Paulus in l. nam & Seruius, §. mandatu, ff. de neg. gest. *Mandatu tuo negotia mea Lucius Titius gessit*: QVOD IS NON RECTE GESSIT, *tu mihi actione negotiorum gestorum teneris, non in hoc tantum*, VT ACTIONES TVAS PRAESTES *sed etiam, quod imprudenter eum elegeris*, VT QVIDQVID DETRIMENTI NEGLIGENTIA EIVS FECIT, TV MIHI PRAESTES. Iauolenus in l. si quis mandatu, ff. eod. *Si quis mandatu Titii, negotia mea gessit, Titio mandati tenetur*: LISQVE AESTIMARI DEBET, QVANTO SEII ET TITII INTEREST. Papinianus in l. liberto, §. 1. ff. eod. *Inter negotia Sempronii quæ gerebat, ignorans Titii negotium gessit. Ob eam quoque speciem Sempronio tenebatur: sed ei* CAVTIONEM INDEMNITATIS OFFICIO IVDICIS PRAEBERI *necesse est aduersus Titium*.

Noxali iudicio addictus iudex obseruare debebat, vt si condemnandus videretur dominus, ita condemnaret, PVB. MAEVIVM L. TITIO IN DECEM AVREIS CONDEMNO, AVT NOXAE DEDERE, vt Iustinianus tradit Inst. de offic. iud. Vlpian. in l. miles, §. 1. ff. de re iudic. DECEM AVT NOXAE DEDERE CONDEMNATVS, *iudicati, in decem, tenetur. Facultatem enim noxæ dedendæ ex lege accipit*. Et mox: *Iudicium solius noxæ deditionis nullum est, sed pecuniariam condemnationem sequitur: & ideo* IVDICATI DECEM AGITVR, *noxæ deditio in solutione est, quæ e lege tribuitur*. Vnde apparet quamuis sub disiunctione condemnatio fieret solam tamen pecuniam iudicati actione petitam. Sed si noxali iudicio condemnatus esset possessor defuncto, non poterat noxæ dedendæ officio iudicis liberari. Tamdiu enim quis noxæ dedendæ facultatem habebat, quamdiu iudicati conueniretur: post susceptum iudicium, iam non poterat noxæ dedendo se liberare. l. item veniunt, §. idem recte, ff. de hereditat. petitio. Noxales autem nullæ erant per se actiones: sed aliis accedebant, legibusque vel Edicto Prætoris erant constitutæ. Legibus, veluti Furti, ex lege 12. Tabul. Damni iniuriæ, ex lege Aquilia. Edicto Prætoris, veluti Iniuriarum, & Vi bonorum raptorum, §. sunt autem, Institut. de noxalib. act. FVRTI NOXALIS ACTIONIS fit mentio in l. si seruus communis, & l. quemadmodum, §. si seruus, ff. de noxalib. NOXALIS AQVILIAE ACTIONIS, in l. si in re communi, ff. eod. l. si seruus seruum, §. 1. ff. ad legem Aquiliam. DE DOLO NOXALIS, in l. si quis adfirmauerit, §. & si seruum, ff. de dolo, l. cum seruus, ff. ad exhibend. IN FACTVM NOXALIS, in l. si quis mensuram, in princip. & §. actio, ff. de damno inf. l. 3. §. vltimo, iuncta, l. 1. ff. si mens. fals. mod. INIVRIARVM NOXALIS, l. sed si vnius, §. cum seruus, ff. de iniuriis.

Huiusmodi certe actionum quæ ex noxa atque maleficio seruorum aduersus dominos instituebantur, vis & potestas hæc erat, vt damnatis liceret deditione ipsius corporis quod deliquerat, euitare litis æstimationem, l. 1. & l. si seruus communis, ff. de noxalib. Vlpianus in l. si seruus seruum, §. item si, ff. ad legem Aquiliam. *Si seruus communis meus & tuus sit occisus a seruo Titii, Celsus scribit alterum ex dominis agentem, aut* LITIS AESTIMATIONEM *consecuturum pro parte*, AVT NOXAE DEDI SI IN SOLIDVM OPORTERE. Ac plane si seruus communis furtum fecerat, quiuis ex dominis in solidum noxali iudicio conueniebatur. nec alias poterat is qui conuentus erat, euadere litis æstimationem quam si in solidum noxæ dederet seruum, l. si seruus cōmunis, ff. de noxalib. l. supra item, §. officium, ff. de aq. & aq. pl. Ante noxale tamen iudiciū acceptum poterat, sua parte cedendo, securitatem consequi, ne necesse haberet iudicium suscipere, d. l. si seruus communis. Sed & qui ex noxali causa conueniebatur, si nollet suscipere iudicium, in ea causa res erat, vt deberet noxæ dedere seruum. Aut si id non faceret, iudicium in eum suscipiebatur omnimodo: sed non alias condemnabatur, quam si in potestate haberet, dolove malo fecisset, quominus haberet, l. quotiens, ff. de noxalib. Dominus vtique qui IN SVA POTESTATE ESSE SERVVM, id est, facultatem se & potestatem eius exhibendi habere CONFITEBATVR, aut EXHIBERE eum debebat, aut ABSENTEM DEFENDERE. Quorum alterutrum nisi faceret, quasi contumax condemnabatur, atque si præsentem non noxæ dedisset, l. quoties, §. quod si reus, & §. si seruus, & §. dominus, ff. de noxalibus. Si vero DEFENDERE paratus esset, IVDICIVM in eum CVM NOXAE DEDITIONE, dabatur, l. electio, §. neque heredi, ff. eod. Defendendus autem exhibendusque illi erat, vti deliquisse arguebatur, l. vlt. ff. eod. Liberum tamen ei erat euitare iudicium, si indefensum seruum relinqueret: ius suum in actorem transferendo, l. non solum, & l. noxali, ff. de noxalib. Quo casu TRADERE eum, & DE DOLO MALO REPROMITTERE debebat, l. is qui in aliena, ff. eod.

Quod si negaret dominus seruum in sua potestate esse, arbitrium habebat actor, vel iusiurandum a domino de ea re exigere, per quod IVRARET IN POTESTATE SVA NON ESSE SERVVM, NEQVE SE DOLO MALO FECISSE, QVO MINVS ESSET, vel, IVDICIVM DICTARE SINE NOXAE DEDITIONE, per quod vincebat, si probasset eum in potestate esse, vel dolo eius factum, quo minus esset. Qui autem non probasset in potestate aduersarii esse seruum, rem amittebat, l. si seruus depositus, l. si negauit, ff. eod. Poterat tamen dominus qui ab initio seruum in sua potestate esse negauerat, postea, ante litem contestatam, fateri in potestate se eum habere, eoq; modo consequi vt noxę deditione, aut litis æstimatione defungeretur. Postquam vero lis aduersus eum contestata erat, audiendus iam non erat, nisi eius ætatis esset, vt ignosci ei deberet, l. electio, §. neque heredi, ff. eod. At si præsens esset seruus, nec defendere eum dominus vellet, vel abesset, tunc IVSSV PRAETORIS DVCI eum consueuisse supra docuimus. Et ita DVCTVS, IN BONIS fiebat eius qui duxerat, eiusque nomine Publiciana competebat, dicta l. electio, §. vltim. l. & generaliter, ff. eod. l. item si, ff. de Publicia. l. 2. §. vltimo, ff. si ex nox. cau. ag. Iis tamen qui bona fide aberant, reuersis, defendendi, ex bono & æquo potestas dabatur, l. in noxalibus, ff. de noxalib. actionib.

Si quis pro seruo mortuo, ignorans eum decessisse, Noxale iudicium accepisset, ABSOLVI debebat, quia desiisset verum esse, PROPTER EVM DARE OPORTERE, l. si ad libertatem, §. 1. ff. eod. tit. Enimuero si plures, eiusdem serui nomine, noxali cum domino agerent, vel vnus pluribus iudiciis eiusdem serui nomine ageret, in quo vsusfructus vnius, proprietas alterius esset, OFFICIO IVDICIS CONTINEBATVR, cum eum noxæ dedisset dominus, vt etiam vsumfructum actoris faceret. Sed per Prætorem id consequebatur dominus proprietatis, vt aut fructuarium Prætor cogeret, PRO AESTIMATIONE VSVSFRVCTVS CONFERRE AD LITIS AESTIMATIONEM, AVT VSVFRVCTV CEDERE, si hoc expediret, l. si ex duobus, §. vlt. ff. eod. Si in re communi mea & tua damnum dedisset, Titii seruus aut vtrique nostrum pecunia sufferenda erat, aut OFFICIO IVDICIS simul vtrique noxæ dedendus seruus: sed si alterutri nostrum in solidum noxæ deditus esset, ab vtroque absoluebatur, l. si in rem, ff. eod.

Verum si sciente & patiente domino, nec prohibente, cum posset, seruus deliquisset, damnumque dedisset, non NOXALI IVDICIO dominus, sed suo nomine IN SOLIDVM DETRACTA NOXAE DEDITIONE CONVENIEBATVR, l. si vero, §. positum, ff. de his qui effudet. vel deiecer. l. 2. & l. si plurium, ff. de noxalib. l. si seruus seruum, ff. ad legem Aquil. Vbi autem cum domino quasi conscio, DETRACTA NOXAE DEDITIONE ACTVM ERAT, si constitisset iudici probatum fuisset, eum conscium non fuisse, ABSOLVEBATVR. Qua absolutione facta, & iudicio finito, si postea CVM NOXAE DEDITIONE ageretur, exceptione rei iudicatæ actor summouebatur: Donec vero prius iudicium agitabatur, licentia actori erat, si eum de scientia domini arguenda pœniteret, tunc ad noxalem actionem transire. Contra quoque, si cum eo quo sciente seruus deliquerat, damnumve dederat, CVM NOXAE DEDITIONE ACTVM ESSET, amplius in dominum DETRACTA NOXAE DEDITIONE OB SCIENTIAM actio non dabatur. In ipso vero iudicio si domini scientiam arguere vellet, non erat prohibendus, l. in delictis, §. si detracta, & §. vlt. ff. de noxal. Secundum quæ, si in dotem seruus datus furtum viro fecisset, si quidem mulier talem esse eum scisset, totum damnum viro sarciendum erat: quod si ignorasset, tunc non vltra noxæ condemnationem mulctanda erat, l. si mulier, §. at si, ff. solut. matrim. Ii vero in quos Prætor IVDICIVM DETRACTA NOXAE DEDITIONE DEDERAT, puta, QVOD DOLO FECISSENT, QVO MINVS SERVOS IN POTESTATE HABERENT, omnimodo litis æstimatione damnabantur, l. quemadmodum, & l. si plurium, ff. de noxalib.

Exitus actionis, SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE DICATVR, is erat, vt aut animal quod nocuerat & noxiam commiserat, noxæ dederetur, id est, viuum traderetur pro noxa: AVT LITIS, noxiæ seu delicti & damni, AESTIMATIO SVFFERRETVR, vt ex Vlpiano in l. 1. ff. si quadrup. & ex Iustinian. Institut. eod. titul. liquet. Quod si post litem contestatam animal quod pauperiem fecerat, ab alio occisum fuisset, quia domino legis Aquiliæ actio quæsita erat, RATIO EIVS REI in iudicio HABEBATVR: quia noxæ dedendæ facultatem dominus amiserat. Ergo ex iudicio proposito LITIS AESTIMATIONEM OFFERRE eum oportebat, nisi paratus esset ACTIONEM MANDARE ADVERSVS EVM QVI OCCIDERAT, l. 1. §. si post, ff. si quadrup. At cum liberi hominis corpus, ex eo quod deiectum effusum-

fusum ve fuisset, læsum erat, QVANTVM OB EAM REM AEQVVM IVDICI VIDEBATVR, actio dabatur. Iudex enim computare debebat, MERCEDES MEDICIS PRAESTITAS, CETERAQVE IMPENDIA QVAE IN CVRATIONE FACTA ERANT: præterea OPERAS, QVIBVS CARVERAT, AVT CARITVRVS ERAT, QVOD INVTILIS ESSET FACTVS, §. ob hominem, Institut. de obligat. quæ [illegible] ex del. c. l. vltim. ff. de his qui effuder. vel deiecer.

Lege Aquilia interdum QVASI DE OCCISO HOMINE, interdum QVASI DE VVLNERATO agebatur, huic scripturæ, §. 1. l. qui occidit, §. vlt. [illegible] l. si vulneratus [illegible] ore, l. ita vulneratus, ff. ad legem Aquiliam. Interdum QVASI DE RVPTO ET CORRVPTO, l. si seruus seruum, §. si quis vestimenta, & §. si mulier, & [illegible] si nauem, [illegible] eod. Non [illegible] etiam cum reo confitente, aliquando cum inficiante res erat. In actione certe quæ aduersus confitentem ex lege Aquilia dabatur, (quæ inde CONFESSORIA appellatur in l. inde Neratius, §. vlt. l. proinde, §. 1. ff. ad legem Aquil.) Iudex NON REI IVDICANDAE, sed AESTIMANDAE dabatur d. l. proinde, §. vltim. In lege etiam Aquilia condemnationem factam QVANTI INTERESSET, ostendit l. liber homo, §. vlt. ff. ad legem Aquil. Vt vero [illegible] æstimatio damni in legis Aquiliæ actione, & quarum rerum ratio habenda esset a Iudice, docent l. ait lex, §. vlt. l. proinde, & l. inde Neratius, ff. eod. tit.

In Actione Serui Corrupti, tanti corruptor condemnabatur, QVANTI SERVVS OB ID QVOD CORRVPTVS FVERAT, MINORIS ESSET, l. si quis [illegible] §. vlt. ff. de [illegible] Paulus in l. vi tantorum, §. æstimatio, ff. eod. *Æstimatio autem habetur in hac actione, QVANTI SERVVS VILIOR FACTVS SIT. Quod OFFICIO IVDICIS expeditur.* Si [illegible] expediret talem seruum habere, electio domino d[illegible] [illegible] & [illegible] QVANTI DETERIOR FACTVS ESSET, in duplum [illegible] haberet, pretium consequi aut si non [illegible] pretium [illegible], CEDERE autem SOLLICITATORI, [illegible] ANTONINI, §. interdum, c. de [illegible] l. Seruo [illegible] [illegible] tur dicendo se MANVMISISSE, QVONIAM HABERE [illegible] VT [illegible] pretium habebet, & habitum, d. [illegible] corruptus [illegible] OFFICIO IVDICIS AESTIMABATVR, QVOD [illegible] INTERERAT ANIMVM LIBERORVM NON CORRVPTVM [illegible] eod.

In actione porro Hypothecaria, qua pignus vindicabatur, REVS, SI NEC POSSIDERET, NEC DOLO DESIISSET POSSIDERE, ABSOLVI debebat. Si vero possideret, aut PECVNIAM SOLVERE, aut REM RESTITVERE, DAMNABATVR. Et si restituere quidem vellet, [illegible] non posset totam [illegible] vel longe esset, vel in prouinciis, solebat CAVTIONIBVS res expediri. Nam si CAVERET, SE RESTITVTVRVM, ABSOLVEBATVR. Sin vero dolo desiisset possidere, TANTI CONDEMNABATVR, QVANTI ACTOR IN LITEM IVRASSET, sicut in ceteris [illegible] actionibus, [illegible] in vindicatione ff. de pignorib. Hinc est, quod Seruiana LITIS AESTIMATIONEM [illegible] CREDITOREM [illegible] [illegible] creditor ff. de pignerat. actio. [illegible] pigno. [illegible] torem ipsum pignus non restituentem, [illegible] possessorem LIS AESTIMABATVR. Nam aduersus debitorem [illegible] QVANTI DEBEBAT [illegible] possessores, etiam pluris, l. si [illegible] §. vlt. [illegible] eo. Plane qui iure pignoris rem persequebantur [illegible] vindicatione summouebantur, si [illegible] possessores DEBITVM OFFERRET, l. Paulus ff. quib. mod. pign. Quo casu non improbe postulare possessor poterat, VT IVS NOMINIS SIBI ACTOR CEDERET, l. [illegible] ff. qui pot. in pign. SERVIANA certe non [illegible] NVDAM POSSESSIONEM AVOCABAT, l. [illegible] venditor ff. de euiction. l. si [illegible] seruum ff. de noxal b. Enimuero si pro eo quod [illegible] hypotheca sub conditione obligata esset, & ante conditionem hypothecaria ageretur, cum [illegible] auferri iniquum esset, ARBITRIO IVDICIS CAVTIONES INTERPONEBANTVR, SI CONDICIO EXSTITERIT, NEC PECVNIA SOLVERETVR, RESTITVTVM IRI HYPOTHECAM, SI IN SERVVM NATVRA ESSET, l. [illegible] §. vlt. ff. de pignorib. Interdum etiam [illegible] ARBITRARI debebat [illegible] ex [illegible] inchoata esset, ex eo tempore etiam de fructibus condemnaret, l. [illegible] §. interdum ff. eo. Impp. in l. vlt. C. si vnus ex [illegible] b. heredes [illegible] hypothecaria non pro modo singularum rerum substantiæ conuenini, sed in solidum, VT VEL TOTVM DEBITVM

REDDANT, VEL EO QVOD DEBEBANT, CEDANT. Atque etiam debitor ipse HYPOTHECIS CEDERE cogebatur. Cicer. Epistol. 6. lib. 13. [illegible]. *Philetes Alabandensis ὑποθήκας Cluuio dedit: hæ commissæ sunt: velim cures vt* AVT HYPOTHECIS DECEDAT, EASQVE PROCVRATORIBVS CLVVII TRADAT, AVT PECVNIAM SOLVAT. Quod & pacto caueri [illegible] imperat. Alexand. ostendit in l. 1. C. de pact. pignor. his verbis: *Qui pactus est,* NISI INTRA CERTVM TEMPVS, PECVNIAM QVAM MVTVAM ACCEPIT, SOLVERET, CESSVRVM SE CREDITORIBVS HYPOTHECAS: *venditionem non contraxit, &c.* Hypothecaria autem actio suas conditiones habebat, [illegible], SI SOLVTA ESSET PECVNIA, AVT SATISFACTVM ESSET: quibus cessantibus tenebat, l. grege, §. etiamsi, ff. de pignorib.

In Actione Damni infecti, cum eius prædii, ex quo damnum metuebatur, plures domini erant, & cum vno eorum agebatur, licet opus ex quo damnum futurum erat, [illegible] esset, & [illegible] plæ ædes solumque earum non possit pro parte dumtaxat damnum dare, nihilominus is cum quo agebatur, PRO SVA TANTVM PARTE CONDEMNABATVR, l. [illegible] praeter, §. officium, ff. de aq. & aq. pl. [illegible]. Iudex autem qui de damno infecto cognoscebat, etiam alienato prædio ab eo cum quo actum fuerat, DAMNVM AESTIMARE solebat omne, QVODCVNQVE ANTE IVDICIVM CONTIGERAT, l. si quis missum, § [illegible], ff. de dam. inf. Porro si parietem communem qui idoneus & oneribus ferendis [illegible], vnus ex socius demolitus esset, in actionem damni infecti veniebat, id QVANTI INTERESSET A[illegible] [illegible] EVM PARIETEM STARE, eumque PROPRIO SVMPTV RESTITVERE debebat [illegible] cum [illegible] qui [illegible] demolitus [illegible] erat, l. [illegible] eodem titulo. Deducto vero veteris parietis pretio, si quid amplius esset æstimari debebat, & [illegible] quod ex veteri [illegible] in nouum coniectum esset, deduci ex æstimatione oportebat, l. [illegible] vltimo, ff. eodem. In æstimando etiam nouo pariete RATIO HABERI debebat [illegible] PENSAE quæ modum probabilem non excederet, non quæ adgrauaret, l. inter quos § [illegible], & l. ex damni, ff. eodem. Plane si quis egisset, IVS NON ESSE ADVERSARIO AEDIFICATVM HABERE, & ille non defenderet, possessio ad actorem transferebatur [illegible] NISI INTRA CERTVM TEMPVS EXISSET IVS SIBI ESSE AEDIFICATVM HABERE, DESTRVERETVR OPVS, l. ædificatum ff. eodem. [illegible] de oper. no nunt. *Si priusquam ædificatum [illegible]* IVS VICINO NON ESSE AEDES ALTIVS TOLLERE, *nec res ab eo defenditur,* PARTES IVDICIS *non [illegible] futuras esse ait, quam vt eum, cum quo ageretur,* CAVERE IVBERET, NON PRIVS SE AEDIFICATVRVM, QVAM VLTRO EGISSET IVS SIBI ESSE ALTIVS TOLLERE. *Idemque e contrario, si eum quis* AGERE vellet IVS [illegible] INVITO ADVERSARIO ALTIVS TOLLERE, *eo non defendente, similiter, inquit,* OFFICIO IVDICIS CONTINEBITVR, VT CAVERE ADVERSARIVM IVBERET, NEC OPVS NOVVM SE NVNTIATVRVM, NEC AEDIFICANTI VIM FACTVRVM. Quod si anteqam [illegible] damni infecti [illegible] caueretur, ædes vitiosæ corruissent, [illegible] si dominus ædium [illegible] tollere vellet, non alter ei [illegible] tebatur [illegible] vt omnia quæ [illegible] essent, [illegible] N[illegible] solum de FVTVRO, sed & DE PRAETERITO DAMNO CAVERE [illegible]. Et si dominus ædium, quæ [illegible], [illegible] faceret, [illegible] ædes ruinæ decidissent, per quod vicinus compellebatur, AVT [illegible] AVT TOTAS AEDES PRO DERELICTO HABERE, l. Pr[illegible] ff. eodem.

In Aquæ pluuiæ [illegible] Actione, OFFICIVM IVDICIS hoc erat [illegible] a [illegible] [illegible] factum esset, [illegible] IVBERET RESTITVERE, DAMNVM [illegible] [illegible] qui post litem contestatam [illegible]. Quod si ante litem [illegible] [illegible] OPVS RESTITVERE debebat, non etiam DAMNVM SARCIRE [illegible] [illegible] de aq. & aq. pl. [illegible] qui ipse fecerat [illegible] [illegible] EVA [illegible] [illegible] [illegible] VT TOLLERET [illegible] [illegible] [illegible] TOLLERE [illegible] [illegible] PATIENTIAM PRAESTARE debebant [illegible]

[illegible] ff.co. Igitur & si FVNDO CEDERET emptor [illegible] Plus enim [illegible] bat, d[illegible] cum quo. Æ[illegible] autem Iudex [illegible] hoc est, eius damni quod [illegible] ,§. [illegible]. Sine [illegible] dam [illegible] ptum, fundum alienasset is, [illegible] quod [illegible] præterito damno, & de OPERE R[illegible] ENDO actum erat [illegible] id statuere Iudex debebat, quod [illegible] sset, si nulla alienatio facta esset. Nihilominus [illegible] iudicium manebat & in id dam[illegible] ratio veniebat [illegible] eius quod [illegible] tem contingebat, l. quamquam, § [illegible]. eod. S[illegible], procurator [illegible] ante [illegible] domonus fundi nihil amplius, quam PATIENTIAM PRAESTARE debebat. C[illegible] autem & procurator inter[illegible], impensam quoq; restituere [illegible] & [illegible] m, si quod ex eo damum [illegible] cogerentur d. l. quamquam, §. [illegible] & §. vlt. & l. si colonus, ff. eod. Si vero [illegible] factum erat ad plures pertin[illegible] vero [illegible] retur, is pro parte [illegible] DAMNI DATI & OPERIS NON RESTITVTI nomine CONDEMNABATVR. At si is fun[illegible] Damni tamen quod [illegible] esset, non amplius [illegible] quisque [illegible] tur. Item [illegible] OPVS RESTITVTVM [illegible] non amplius quam [illegible] pro parte [illegible] um interfuerat, OPVS RESTITVI, [illegible] bat, l. supra iter, § [illegible] ff. eod.

In hoc vero [illegible] veniebat, vt & in Actione Damni Infecti de eo vero [illegible] erat, DAMNI INFECTI CAVERE oportebat, vel [illegible] periculum damni superesset, l. Antæus §. in hoc, ff. eod. Si vic[illegible] aquam [illegible] eo fecisset, per quos ad inferiorem aqua [illegible] AQVAE PLVVIAE ARCENDAE COGI poterat VT EOS OPERIRET. [illegible] nocere, Arbiter, si appareret futu[illegible] FOSSAS EXPLERE & nisi faceret, condemnaretur [illegible] ff. eod.

In [illegible] qui rei partes sustineret. Nam [illegible] ex [illegible] clam[illegible] em partes [illegible] es [illegible] [illegible] [illegible] ex [illegible] state [illegible] bat. IN [illegible] MALE [illegible] is qui [illegible] actoris partes [illegible] SERVVM SVVM PROBARE. Quod si PRONVNTIATVM [illegible] EO TEMPORE QVO LIS PRAEPARABATVR IN LIBERTATE EVM NON [illegible], ipse qui de [illegible] si litig[illegible] bat, debebat SE LIBERVM PROBARE. l. [illegible] ff. [illegible]. Pro[illegible] autem ad id tempus referebatur [illegible] m §. & generaliter, ff. eodem titulo. Cum [illegible] tate [illegible] gabat, prior audiendus e[illegible] ff. eod. [illegible]. Simili[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] rem & ca[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ex [illegible] NITIONEM [illegible] nouissent, [illegible] debebant, SERVVM [illegible] ex [illegible] INGENVVM VIDERI [illegible] contra [illegible] esset [illegible] contra, vel [illegible] SERVVM SVVM [illegible] LIBERTATEM [illegible] PETERE [illegible], non [illegible] SVMMATIM VERO [illegible] ERAT,

an forte BONA FIDE IMPLORARETVR IVDICIVM DE TESTAMENTO. Quo [illegible] io, PRAESTITVENDVM ERAT MODICVM TEMPVS, INTRA QVOD SI NON ESSET CONTESTATVM, IVBEBATVR IVDEX LIBERTATIS PARTIBVS SVIS IVNGI. Quoties autem quis patiebatur controuersiam libertatis & hereditatis, [illegible] ex testamento liberum [illegible], sed aliàs vel a viuo testatore manumissum, non [illegible] libertatis causa, licet iudicium de testamento moueri [illegible], dummodo PRAE[illegible]CERETVR IVDICI LIBERALIS CAVSAE, NE VLLVM ADMINICVLVM LIBERTATIS EX TESTAMENTO ADMITTERET, l. si qui libertatem, ff. de hered. pet. Si plures sibi dominium serui vindicarent, DICENTES ESSE COMMVNEM aut si alter vsumfructum [illegible], alter proprietatem serui vindicaret, item si alter SVVM, alter SIBI [illegible]NERATVM ESSE DICERET, ad eumdem Iudicem mittebantur, l. cognitio, §. 1. & §. vlt. & l. si pa[illegible]er, ff. de liber. cau.

Dos soluto matrimonio à patre & a filia quæ in eius potestate erat, simul repe[illegible]batur. Eam enim non aliter quam ex voluntate filiæ petere, nec per se nec per procuratorem [illegible] poterat: sed adiuncta filiæ persona experiebatur: alioquin dotis actio filiæ non erat adempta, quandoque sui iuris fuisset facta, l. 2. ff. sol. matrim. Itaque cum ex [illegible] Modestinus consuleretur, quo proponebatur, inuita filia patrem de dote egisse, ita respondit, NON ESSE C[illegible] SVMPTAM DE DOTE ACTIONEM MVLIERI, CVM PATRI SV[illegible] NON [illegible]SENSERIT, *vtiq; non ignorans*, l. Titia cum, §. qui inuita, ff. de leg. 2. Voluntate [illegible] filiæ pater de dote agere [illegible] sebatur, si vel consentiente ea, vel non contra[illegible] S[illegible] absens filia esset, CAVERE debebat PATER RATAM REM FILIAM HA[illegible] [illegible]RAM [illegible] solut. matrim. Si tamen omissa esset DE RATO SATISDATIO, & filia [illegible] set, vel in legato tantum accepisset, qua[illegible] dotis [illegible] esset [illegible] gabatur acti[illegible] dotem, §. si pater, ff. eo. tit. Eo autem tempore consentire filiam patri oportebat, quo [illegible] contestabatur. Itaque si filia dixisset, se patri [illegible], & ante litis contestationem [illegible] voluntatem, vel etiam emancipata esset, si vltra pater agebat, d. l. si cum dotem, §. si patri, & seq. Sed si pater FILIAM IN SVA POTESTATE ESSE DICERET, idcoque DOTEM SIBI REDDI POSTVLARET ipsa vero SE MATREMFAM. DICERET, & DE DOTE AGERE VELLET, IVDICIS PARTES ERANT, [illegible] FILIAM NO[illegible] IN SVA POTESTATE ESSE, sed etiam [illegible] SIBI, actio denegatetu[illegible] Titia, ff. eo.

Vice versa etiam, [illegible] iæ fam. po[illegible], dotem e[illegible] patris vo[illegible] petere non licebat & si [illegible] exactam [illegible] ea consumpsisset, patri, [illegible] viua ea, ACTIO superesat, [illegible] DOS [illegible] VERETVR, l. si cum dotem, §. [illegible] tamen patri col[illegible] vbi dos petebatur propter [illegible] demnationem esse non liceret, fi[illegible] potestas fiebat, [illegible] CAVERET PATREM [illegible] REM HAB[illegible]VRV[illegible] cum dotem, §. [illegible] patri. Et quidem si pater furiosus esset, aut eius curator [illegible] tem petebat, aut si curatoris copia non esset, [illegible] filiæ DE RATO CAVE[illegible] MITTEBATVR, d. l. si cum dotem, §. si soluto, & l. si filia, ff. de solut. m[illegible]. Cum [illegible] ratora patre voluntate filiæ datus litem de dote co[illegible] [illegible] si postea pater decessisset, IVDICAT[illegible] AC[illegible]NEM filiæ potius, quam patris here[illegible] oportebat, l. si marito, §. si voluntate, ff. sol. mat.

Maritus autem per Iudicem qui de dote cognoscebat, cogebatur aut D[illegible] exegerat REDDERE aut ACTIONES quas [illegible] PRAESTARE, l. [illegible] ocet, §. 1. ff. sol. matrim. Nec [illegible], vt Vlpian. ait [illegible] dot. Iudex propositis auribus audi[illegible] mulierem dicentem: CVR PAT[illegible] Q[illegible] DE SVO DOTEM PROMISERA[illegible] NON VR[illegible]AT AD EXSOL[illegible] da vtique dote maritum DE D[illegible] MALO ET CVLPA CAVERE o[illegible] [illegible] dolo malo [illegible] DAMNANDVS ERAT [illegible] SIER IN LI[illegible]EM [illegible] l. [illegible] am. §. [illegible] ff. [illegible]

[illegible] CAVE[illegible] [illegible] FIE[illegible] [illegible] T[illegible]M ET [illegible] [illegible] dit [illegible] & [illegible] di[illegible] [illegible] QVI[illegible] [illegible]RAE[illegible] [illegible] ANN[illegible] [illegible] [illegible]M MAR[illegible] [illegible] ES ET, [illegible] interea [illegible]

manumisisset, OFFICIO IVDICIS CAVERE cogebatur RESTITVTVRVM SE MVLIERI, QVID EVI[illegible] AD SE[illegible] EX BONIS LIBERTI, VEL EX OBLIGATIONE PERVE[illegible] [illegible] si vir esset eo. Ceterum si vxor rem viri eo [illegible] te commodasset, [illegible] [illegible] statim fiebat ex dote: si vero non [illegible] commodare, [illegible] RIO IVDICIS [illegible] tempus ei, cautio [illegible] [illegible] atur, d. l. si con[illegible] te, §. si vxor. Quotiens autem mulieri de [illegible] tempus satisdandum [illegible] maritus satisdare non posset, tunc deducto commodo temporis, condemnatio residui [illegible]. Sed si cum [illegible] satisdare posset, noll[illegible] in solidum condemnabatur, non [illegible] ratione commodi temporis. IVDICIS igitur OFFICIO [illegible] cabat, vt aut satisda[illegible] [illegible] maritus, aut [illegible] eum condemnaret, [illegible] §. quotiens. [illegible] pro parte [illegible] [illegible] seruato. Quotiens [illegible] pro parte dotis, AR[illegible] IVDICIS ad partis condemnationem [illegible] l. quotiens, §. vlt. ff [illegible] de dote [illegible] in rem, ff. de [illegible] Arbitrium autem dotis recuperandæ vsurarum quoq[ue] rationem habuisse, docet Marc[illegible] Titia eum, ff. de sol. [illegible]

[illegible] ne [illegible] impensas in res dotales fecerit, [illegible] IVDEX tanti [illegible] DAMNABAT, QVANTI MVLIERIS INTERFVERAT EAS IMPENSAS FIERI, [illegible] [illegible] ff. de impens. in res dot. fac. [illegible] dotis, maritus impensas a se in [illegible] [illegible] esse [illegible] fuisset, d. l. & in totum [illegible] vineis, & [illegible] valetudine [illegible] [illegible] impensas [illegible] ARBITRIO REI VXORIAE CVRARE, l. omnino, ff. eo.

[illegible] OB IMPENSAS modo, sed [illegible] antiquo, OB RES DONATAS & OB RES AMOTAS, OB LIBEROS, OB MORES, Retentio dotis marito dabatur, l. vn. § [illegible] l. Re. §. [illegible] PROPTER LIBEROS retentio fie[illegible] CVLPA mulieris [illegible] cum [illegible] factum esset. Tunc e[illegible] [illegible] nomine SEXTAE [illegible] ex [illegible] non plures tamen, [illegible] SEXTAE in retentionem [illegible] vt [illegible] Vlpianus, T[illegible] de do[illegible]. Huc pertinet quod Cicero in Topic[illegible] *Si viri [illegible] factum est diuortium etiam si mulier nuntium remisit, tamen* PRO LIBERIS *manere nihil oportet*. Vbi Boetius: *Ciuitatis, ait, Rom. iure, liberi retinentur in patrum arbitrio, atque dum [illegible] man[illegible] [illegible]atione soluantur. Ergo si quando diuortium intercessisset*, CVLPA MVLIERIS [illegible] *dote*, PRO LIBERORVM NVMERO MVLTABATVR. *De quare Paulus [illegible] [illegible] Titulo de dotibus, ita disseruit: Si diuortium est matrimonii, & hoc* SINE CVLPA MVLIERIS *factum est, dos integra repetetur: quod si culpa mulieris factum est di[illegible], in [illegible]* SEXTA *pars dotis a marito retinetur [illegible] que ad [illegible], at tem[illegible] [illegible] Quare quoniam quod ex dote conquiritur [illegible] est [illegible]* [illegible] PRO LIBERIS, *id est, vel [illegible]* [illegible] RORVM *retinebitur*, APVD VIRVM DEBEAT [illegible] *factum diu[illegible] atum. Pra[illegible] diuortium per[illegible] [illegible] diuort[illegible]* [illegible] [illegible] TAM [illegible] IS PARTEM APVD VIRVM MANERE *oporteat*. Se[illegible] [illegible] fuisse vt D[illegible] LIBERORVM NOMINE APVD MARITVM [illegible] [illegible] l. sol. mat. Pro liberis autem nihil ex dote re[illegible] [illegible] Cic. Topic. docet. MORVM autem nomine [illegible] [illegible] habebantur SEXTAS retinebantur [illegible] [illegible] OCTAVA, vt [illegible] [illegible] [illegible] scriptores [illegible] [illegible] [illegible] tantum [illegible] IMMORIAE [illegible] [illegible] de talib. erat [illegible] [illegible] [illegible] de morib. [illegible] & l. vlt. co. tit. [illegible] l. C. [illegible] C. Th. & l. vlt. de [illegible] VTRIVS CVLPA DIVOR[illegible]

TIVM FACTVM ESSET. Papinian. in l. viro, ff. solu. matrim. *viro atq; vxore* MORES *invicem* ACCVSANTIBVS, CAVSAM REPVDII DEDISSE VTRVMQVE, PRONVNTIATVM EST. Idem Papinian. in l. miles, §. vlt. ff. de adulter. *Ream adulterii vxorem duxi: Eam damnatam mox repudiaui. Quæro, an* CAVSAM DISCIDII PRAESTITISSE *videor? Respondit, cum per legem Iuliam huiusmodi vxorem retinere prohibearis, non videri* CAVSAM TE DISCIDII PRAESTITISSE, *palam est. Quare ius ita tractabitur,* QVASI CVLPA MVLIERIS FACTO DIVORTIO. In cuiusmodi [illegible] iudicio compensationem Morum admissam indicat, d. l. viro. Vnde Scæuola in l. cum mulier, ff. sol. matr. *Cum mulier viri len[illegible] adulterata fuerit, nihil* EX DOTE RETINETVR. *Cur enim improbet maritus* MORES, *quos ipse ante corrupit, aut postea probauit?* Marcellus in l. Lucius, ff. eo. *Et probetur* CVLPA MVLIERIS MATRIMONIVM DISSOLVTVM, *an possit maritus* PROPTER CVLPAM MVLIERIS DOTEM RETINERE. Et hæ sunt POENAE DISCIDII, in [illegible] captiu. & postlim. Pœnas enim [illegible] fuisse co[illegible] as, [illegible] coniugum CVLPA DIVORTIVM FIEBAT, ait, l. si ita stipulatio, ff. de verb. oblig. Inde est quod Vlp. [illegible] ex causa, §. nunc videndum, ff. de minorib. *Si mulier, ait, cum* CVLPA DIVERT[illegible] *sibi subueniri, vel si maritus, puto restitutionem non habendam.* Ideoque in stipulatione de reddenda dote, conditioni addebatur, VT SI DIVORTIVM SINE CVLPA MVLIERIS FIERET, DOS OMNIS REDDERETVR, RESTITVERETVRQVE, l. Caius, ff. sol. mat. Eadem de causa, in specie, l. si socer, §. 1. ff. sol. matr. CVLPA MARITI DIVORTIO FACTO solutum matrimonium proponitur, propterea quod aliter dotis integræ repetitio non [illegible]. Exemplum autem sententiæ in huiusmodi iudiciis præbet Plinius lib. 14. [illegible] *C. Domitius Iudex pronuntiauit* MVLIEREM VIDERI PLVS VINI BIBISSE [illegible] VALETVDINIS CAVSA, VIRO INSCIENTE, AC DOTE MVLTAVIT. F[illegible] ris est Marii sententia quæ a Valer. Max. lib. 8. cap. 2. refertur. Nam cum C. Titinius [illegible] sis, Fanniam vxorem, quam impudicam de industria duxerat, eo crimine repudiatam [illegible] hare conaretur, C. Marius sumptus inter eos Iudex, cum cognouisset, Titinium F[illegible] monio insidias struentem impudicæ coniugium expetisse, Mulierem impudicitiæ re[illegible] tio nummo, Titinium summa totius dotis damnauit. Quod ita Plutarchus in M[illegible] Καὶ κρίσει [illegible] τοῦ Μαρίου εἰς οἰκίαν Φαννίας γυναικὸς [illegible] [illegible]

Ceterum præter Retentionem ob res Amotas, etiam rerum Amotarum [illegible] mulierem [illegible] competebat. Quo iudicio damnata mulier, si res quas am[illegible] redderet æstimatione [illegible] QVANTI IN LITEM VIR IVRASSET. Ne [illegible] omittere vir, [illegible] ita accideret, l. si cum dos [illegible] ff. rer. amot. [illegible] QVID AMOTVM [illegible] MISISSET [illegible] §. Rerum, C. eod. tit. [illegible] FACERE NON [illegible] ium. ff [illegible]

In l[illegible] T[illegible] [illegible] &c [illegible] CONVENIRE [illegible] Non [illegible] ASSERIVS CONTVBERES [illegible] §. [illegible]

PVPILLI INTERERAT, quod iureiurando in litem æstima[illegible], l. tutor qui repertorum, ff. de [illegible] tu[illegible]. In tutelæ iudicio non erat audiendus tutor, cum DICERET, IDEO CE[illegible] [illegible] PECVNIAM PVPILLAREM QVOD IDONEA NOMINA NON INVENIRET, [illegible] ERETVR eo tempore suam pecuniam [illegible] locasse, l. tutor secundum, §. 1. ff. de [illegible]. Cum vero in eo iudicio quære[illegible] agnoscere pupilli [illegible], [illegible] tutor eam conditionem [illegible] VT ID [illegible] GESSISSET TVTOR IN CONTRAHENDIS NOMINIBVS, AVT IN TOTVM A[illegible]SCERET, AVT A TOTO RECEDERET, l. cum quæritur, ff. eod. [illegible] forte tutor pecunias pupilli [illegible] distulisset [illegible] iudicio credi [illegible] pecuniæ dies expectandus erat, [illegible] tutor potuerat & [illegible] cedere, l. si tutelæ, ff. eod. [illegible] non improbe [illegible] Vt puta, [illegible] IMPE[illegible] IN ÆSTIM[illegible] PVPILL[illegible] VEL DISCI[illegible] Modus autem, si eum Prætor [illegible] pro [illegible] facultatum pupilli, debebat [illegible] iudici æstimari, l. 2. ff. vbi pupil. educ. vel mor. deb.

Simi[illegible] cum tutor [illegible] curatoribus, pupillo ob hoc agente [illegible] curatoribus, ei CONDEMNABANTVR IN ID QVOD SVA INTERERAT MINI[illegible] TVTORES CVLPA EORVM CONDEMNATOS ESSE. Curatores [illegible] si nondum [illegible], poterant prouocantes, per exceptionem doli CONSE[illegible], VT EIS MAN[illegible]NTVR ADVERSVS TVTORES ACTIONES, l. si minoris, ff. de administr. tut. Si [illegible] fide [illegible] fore eius ex[illegible] potest [illegible] conuentu ex stipulatione, QVANTI PVPILLI INTERERAT, [illegible]

O[illegible] dolum au[illegible] m malum vel culpam tutoris pupillus quidem possessor condemnabatur, [illegible] act[illegible] transtulisset. Et ita demum si rem a tutore pupillus seruare posset, l. 1. [illegible] eorumque fideiussores iudicem accepisset, iu[illegible] solos fideiussores dato, OFFI[illegible] non dubitar, sed [illegible] persona tutorum, l. pupillus, ff. [illegible] l. post mortem, [illegible] ex fac. tut. Et [illegible] secundum tutorem iudicatum esset, iudicati actio ad pupillum transferebatur, l. tutor intercedente posito ff. quan. ex. fac. tut.

Vsuras eius pecuniæ, quam pupillarem agitauerat, præstare debebat heres tutoris. Quantas autem & cuius temporis vsuras præstare deberet, ex bono & æquo constitui ab iudice oportebat, l. cum ostendimus, §. vsuras [illegible] fideiussoribus & nominator. tutor.

De Ost[illegible] I[illegible] l. si quod ex Pamphila, ff. de legat. 2. [illegible] ademus L[illegible] legatam vindicare, & SVAM ESSE PETERE poterat, vel iure [illegible] qui [illegible] EX TESTAMENTO AGE[illegible] EAM SIBI DARI OPORTERE, l. [illegible] ex bo[illegible] t. 1. In po[illegible] estate autem eius erat qua actione vti vellet, [illegible] §. [illegible] homo, ff. de [illegible] [illegible] rius concessum erat [illegible] quæ [illegible] Quod si [illegible] quam constitui[illegible] rebus relictis, [illegible] [illegible] non poterant. Quare quamdiu alter rem vindicaret [illegible] persona [illegible] non poterat [illegible] rem communiter habebant. C[illegible] vel iudice imminente, l. huiusmodi §. vlt. ff. de leg. 1. [illegible] legatum esset, nam si alter vindicaret, alter ex testamento ageret, non plus [illegible] partem habebat [illegible] ex testamento agebat. Itaque si partis æstimatio [illegible] postea fundum totum vindicare, [illegible] [illegible] debatur, l. si pluribus & l. duobus, ff. eod. Sed [illegible] testator vtrum [illegible] VNI PRETIVM, ALI[illegible] IPSA RES [illegible] batur, electione [illegible] de legato [illegible] de fideicommisso litem contestatus fu[illegible] altero electo, ad alterum transire [illegible] duribus.

L[illegible] propter [illegible] detractionem, quæ legis Falcidiæ beneficio ex legatis fieri d[illegible] no antequam partem rei sibi legatę vindicare deberet, incertę p[illegible] l. quæ de tota, §. 1. ff. de rei vindic. Peculio vtique legato, si id in

corporibus esset, & nihil seruus domino, vel conseruis libertisve domini deberet, integra corpora vindicabantur. Sin vero esset, quod domino vel supradictis pe[illegible] dom[illegible] singula corpora pro rata debebant, l. si peculium, ff. de pecul. leg. M[illegible] mel pe[illegible] heredem dare, & si non dedisset, nummos dare, da[illegible] erat, pec[illegible] pe[illegible] vero in præstatione erat. Habebat igitur heres oblationem tamdiu quamdiu l[illegible] de pecu[illegible] cum eo côtestata esset. Quod si in annos singulos pe[illegible] us legata esset, per singulos [illegible] adhuc poterat præstari. Sin minus, summæ per singulos annos petebantur, l. 1. ff. de pe[illegible] l. 1. §. Item si ita, ff. ad l. Falcid. l. cum sine & l. si penum, ff. quando dies legator. Porro e[illegible] tradita fuisset, quæ legata erat, quamdiu aliquid iuri rei deerat, adhuc tamen ipsa res petenda erat: vt puta, poterat FVNDVS PETI, licet trad[illegible]tus esset, si ius quoddam cautioni[illegible] l. etiam, ff. de solutionibus.

Sed & si sine iudicio præstita res legata cui[illegible] cebatur, poterat nihilominus ex Test[illegible] peti at si iudicio petita esset, OFFICIO IVDICIS CAVTIO necessaria erat, vt esset ex stipulatu actio, l. si domus, §. 1. ff. de leg. 1. Is plane cui rerum deposit[illegible]rum electio relicta e[illegible] & AD EXHIBENDVM cum eo apud quem depositæ erant, AGERE poterat. & cum herede, VT IS DEPOSITI AGENDO, FACVLTATEM ELIGENDI SIBI PRAESTARET, l. si tibi, §. vlt. ff. de optio. leg. Sed & is cui centum amphoræ, quas vellet, legatæ [illegible], EX TESTAMENTO AGENDO CONSEQVI poterat, VT DEGVSTARE SIBI LICERET, aut QVANTI INTERFVISSET LICERE SIBI DEGVSTARE, AD EXHIBENDVM AGERE poterat, l. 2. §. vlt. ff. de Trit. vino & ol. Mancipiorum vtique optione, vel electione legata decernere debebat Prætor, NISI INTRA CERTVM TEMPVS AB [illegible] PRAEFINITVM LEGATARIVS ELEGISSET, ACTIONEM LEGATORVM EI NON COMPETERE. Quo die finito, denegabat Prætor mancipiorum alienat[illegible]um, manu[illegible]ve vindicationem, l. Mancipiorum, ff. de opt. leg. Pari modo si [illegible] electio serui, & al[illegible] legati essent, decernendum erat a Prætore, NISI INTRA CERTVM TEMPVS [illegible] SE[illegible] IS CVI OPTIO LEGATA ERAT, PETITIONEM EI NON DATV[illegible]RI, l. si tibi, ff. eod. tit.

Legatorum autem petitio aduersus heredes pro parti[illegible] heredi[illegible] competebat, nec pro his qui soluendo nô erant, onerari coheredes oportebat, l. [illegible]atorum petitio, ff. de le[illegible] Quod si a pluribus heredibus legata relicta essent, ea[illegible]que [illegible] ex [illegible] per[illegible] & præstare iussu[illegible] in potestate erat legatariorum, vtrumne a singulis heredibus p[illegible] ve[illegible], an [illegible] eo qui præcipere iussus esset. Itaq; is qui præcipere iussus er[illegible]t, coheredibus CAVERE debebat I[illegible] EOS PRAESTARE, l. si a pluribus, ff de legat. 1.

Bonorum certe parte legata hered[illegible] lucu[illegible]ebatur, vt ipse eligeret, siue rerum quæ [illegible] domino diuidi possent, partes, siue æstimationem dare mallet. Pote[illegible]at autem vel p[illegible] in vna re partem relictam legatario da[illegible] quam vel legatarius consensisset, vel Iude[illegible] set, ne necesse haberet legatarius in omnibus rebus [illegible] indicare portionem, l. non a[illegible] l. potest, ff. de leg. 1.

In actione autem ex testamento fructus in petitionem deducebantur, non q[illegible]o here[illegible] perceperat, sed quos legatarius percipere potuisset. Item vsuræ, quarum modum IV[illegible]X A[illegible]STIMABAT statuebatque, morem regio[illegible] sequens, l. cum seruu[illegible] fru[illegible], ff de le[illegible]t. Et cum homo ex testamento petitus erat, causam eius temporis qu[illegible] præstandam fuisse, ait l. quæsitum, § vl[illegible] ff. eod. Legato vero petito [illegible] ob [illegible] contumaciam, ostendi[illegible] l. cum pater, §. 1. ff ad [illegible] Falcid. Porro vl[illegible] & quo[illegible] da esse[illegible] res le[illegible]ta, traditur in l. c[illegible] ff. de legat. 1. l. Qu[illegible] d[illegible]tur, ff. [illegible] duos du[illegible]itar[illegible]ur de eodem legat[illegible] oporteret, & he[illegible]es [illegible] ide ambo defendere hered[illegible] m[illegible]ti essent, eligere debebat [illegible]eres cui solueret vt ab eo [illegible]deretur, l. [illegible] & §. [illegible]lt. ff. de leg. 2.

Sane [illegible] pecunia [illegible] heredi Prætor ex bo[illegible]o & æquo m[illegible] tempo[illegible] solutio[illegible] em dabat, vt [illegible] non [illegible] [illegible]em ca[illegible] præstare n[illegible] erat [illegible] res legata esset [illegible] prel[illegible] [illegible] forte pa[illegible] [illegible] Æ[illegible] ex hac ca[illegible] a [illegible] OFFICIO IVDICIS præ[illegible] l. [illegible] §. [illegible] de legat. 1.

Seruus autem vni ex heredibus vel extero legatus, si quid in hereditate malitiose fecisse diceretur, forte rationes interlemisse, non aliter adiudicandus erat, quam ex eo volentibus coheredibus quæstio haberetur, l. seruus vni ff. de leg. 1. Seruus etiam qui in negotio fuerat, legatus, non ante tradi debebat, quam rationes explicaret. & si ad iudicium itum esset, Iudicis eædem partes esse debebant, l. seruo legato, §. si fundus, ff. de leg. 1. Qui alimenta patris sui libertis debebat, si pro alimentis vineas eis reliquisset, non aliter eis ex causa fideicommissi vineæ præstandæ erant, quam si testamenti obligatione heredes liberassent, l. cum alimenta, §. 1. ff. de alim. leg. Iam debitor cui liberatio legata erat, non tantum exceptione vti poterat, si ab eo peteretur, sed & si non peteretur, agere poterat, VT LIBERARETVR PER ACCEPTILATIONEM. Hæc ita si solus esset debitor. Nam si cum alio debitor esset, eique soli consultum testator vellet, agendo ex testamento consequebatur, non VT ACCEPTO LIBERARETVR, ne etiam conreus liberaretur contra testatoris voluntatem, sed vt pacto liberaretur, l. 3. §. nunc de effectu, l. si quis rem in prine. & §. Idem Iulianus, l. si damnatus, ff. de liberat. leg. Si debitoris gratia vt ille liberaretur, creditori legatum eius testator reliquisset, agente creditore ex testamento, non aliter heres condemnari debebat, quam si CAVERETVR ET ADVERSVS DEBITOREM DEFENSV IRI. Item agente debitore nihil amplius heres præstare debebat, quam vt eum aduersus creditorem defenderet, l. 3. §. vltimo, & l. quid ergo, ff. eodem titulo.

Si is qui stipulatus erat Stichum aut decem, damnasset heredem Stichum non petere actio ex testamento in hoc erat, VT DEBITOR ACCEPTO LIBERARETVR, l non solum autem §. 1. ff. de liber. leg Si ab impubere substituto libertas relicta esset, pupillusque litem cum debitore contestatus esset, substitutus actione ex testamento tenebatur in hoc vt remitteret actiones, l. non solum autem, §. liberato, ff. de liber. leg. Si colono suo dominus vsumfructum fundi quem is colebat, legasset, agebat colonus cum herede ita, vt Iudex cogeret heredem ex locationis actione eum liberare, l. cui vsusfructus in fin. ff. de vsusfruct. leg. In omnibus certe, vbi auctoritas loca Testatoris erat, neque omnimodo spernenda, nec omnimodo obseruanda ea erat sed interuentu Iudicis, debebant res si non admodum turpem causam ferrentur, ad effectum perduci, l. Quintus Mutius, §. vltimo ff. de annu. leg. Officio etiam Iudicis legati incerti quantitatem, secundum patrimonii æstimationem definiri posse tradit Celsus in l. quidam in testamento, ff. de legat. 2. Mentis quoque & voluntatis Testatorum quæstiones ad Iudicum notionem pertinuisse ostendunt ll. non aliter, §. vlt. l. quæsitum, §. Mæuii ff. de legat. 3. l. quæsitum, §. sed & ipse Papinianus, ff. de instru. vel instru. leg Si heres eius fidei commissum erat, vt Seio fundum aut centum daret, fundum Titio vendidisset, Prætoris officio conueniebat, vt si centum Titius offerret, inhiberet fundi persecutionem. Sed & aduersus ipsum heredem, non alienato fundo, OFFICIVM PRAETORIS SIVE ARBITRI tale esse debebat, vt si fundus non præstaretur, neque pluris, neque minoris, quam centum æstimaretur, l. si quando, §. 1. ff. de leg. 1.

Si cui fideicommissum relictum erat, si de ea re controuersia mota esset, FIDEICOMMISSVM SOLVI pronuntiabatur, l. nunc, et ai n. 2. cui fideicommissum, ff. de minori. Arbiter autem ad restituendum fideicommissum, quod se debere heres confessus erat, datus, si nihil deberi comperisset, ob id quod nullum fideicommissum fuisset, non debebat heredem ABSOLVERE sed eum AD PRAETOREM REMITTERE, VT ABSOLVERETVR: Si vero quia testator forte soluendo non erat, aut quod heres omne solutum esse apud Prætorem dixerat, & cum controuersia & computatio difficilior esset, Arbiter datus fuerit: saluo OFFICIO absoluere poterat. Hæc enim partes eius erant, vt si in computatione nihil inueniretur, posset absoluere: sed ex superiore casu ad Prætorem remittere debebat, vt absolueretur, l. cum fideicommissum. ff. de confess.

Hoc loco eas cautiones proponam quæ in controuersiis ex testamento proficiscentibus, solebant Iudicum interuentu, officioue interponi. Si res quæ legata erat, an in rerum natura esset, dubitaretur, forte si dubium esset, an homo viueret, agi quidem ex testamento poterat: sed OFFICIO IVDICIS CONTINEBATVR VT CAVTIO INTERPONERETVR, qua heres CAVERET, EAM REM PERSECVTVRVM, ET SI NACTVS ESSET, LEGATARIO RESTITVTVRVM, l. seruo legato, §. vlt. ff. de le 2. Si cui legatum vel fideicommissum relictum esset, vti quid faceret, denegabatur actio, si non CAVERET FVTVRVM QVOD DEFVNCTVS VOLVERAT, l. si tibi legatum, ff de legat 3. Sic & in l. si quando in fin. ff. vt legat. seu fideicom. *Repromissio plane exigenda est,* VOLVNTATI DEFVNCTI STATV IRI.

LLL

Si pluribus testator honorem habere voluisset, ad persecutionem legati omnes admittebantur: vt puta, si decem rei stipulandi essent eodem re nomine, & heres vel fideicommissarius rogatus esset, vt eis solueret fideicommissum relictum omnes petere poterant, & prout cuiusque intererat, consequebantur. Vnus igitur qui occuparet, agendo totum consequebatur, ita vt CAVERET, DEFENSV IRI ADVERSVS CETEROS FIDEICOMMISSARIOS, EVM QVI SOLVERET: siue socii essent, siue non, l. fideicommissa, §. plerumque ff. de legat. 3. Si testator petiisset ne domus alienaretur, sed vt in familia relinqueretur, eique voluntati non paruisset heres, fideicommissum omnes qui in familia erant, petebant. Verum ita proximus quisque admittendus erat, si paratus esset CAVERE, SE FAMILIAE DOMVM RESTITVTVRVM, l. peto, §. vltimo ff. de legat. 2. Si filio, fratri, alumno minus industrio prospicere volens testator centum legasset, vt fundum emeret: non cogebatur heres præstare, nisi CAVTIONE INTERPOSITA, VT FVNDVS COMPARARETVR, AC POSTEA NON ALIENARETVR, l. Titio centum ita ff. de condic. & dem. Si heres fundum Seio dare, & si eum Seius alienasset, eumdem Titio dare damnatus esset, heres exceptione doli posita, prospicere sibi CAVTIONE à Titio poterat, DE EO FVNDO NON ALIENANDO, l. 3. §. si quis ita ff. de adim. leg. Legatarius vero heredi qui controuersiam hereditatis iam pateretur, vel speraret, CAVERE DE RESTITVENDO LEGATO SIBI PRAESTITO debebat: Quæ stipulatio euicta hereditate committebatur: eique viri boni arbitrium inerat, l. 1. §. si legatarius & §. seq. ff. si cui plus quam per l. Falcid. Mæcian. in l. Si heres, ff. eodem. Si heres partem bonorum, vel etiam vniuersa bona delata ad fiscum diceret, constaret autem de fideicommisso: decretum est, vt petitori CAVENTI, EVICTA HEREDITATE RESTITVI, solueretur. Quinetiam si Legatarius heredi dare iussus esset, & heredi controuersia hereditatis fieret, si caueret Legatarius, EVICTA HEREDITATE LEGATA REDDI: ipsi quoque cauendum erat, REDDI QVOD DEDISSET, l. qui heredi, §. . ff. de condic. & demonstr. Hæc vero cautio locum habebat si iusta causa esse videbatur. Nam iniquum erat, omnimodo caueri, nondum illata controuersia litis, cum possent ei lusoriæ minæ fieri: ideoque eam rem Prætor ad cognitionem suam reuocabat, l. hæc autem ff. si cui plus quam per l. Falcid. Sane cautio ista necessaria erat, si quis pecuniam suam solueret, vel rem traderet: si vero pecuniam hereditariam solueret, vel rem traderet, quidam putabant non cauendum: quia nec teneri poterat eo nomine victus, cum non possideret, vel dolo malo fecisset quominus possideret, l. hæc autem §. hæc cautio ff. eodem. Quandoque & cautio de indemnitate interponebatur. Vlpian. in l. cogi, §. Idem quærit, ff. ad Trebell. *Si quis paratus sit domino* CAVERE DE INDEMNITATE. Et in l. nam quod §. vltimo, ff. eod. in titulo. *Tametsi* INDEMNITATIS CAVTIO *offeratur*. Et in l. debito . ff. eodem. *Nisi prius* DE INDEMNITATE ESSET EI CAVTVM, *vel soluta pecunia esset*. Ab eo autem qui annua legata præcipere ad diem tribuendum iussus erat, cautionem exigi non potuisse, CESSANTIVM PARTES REDDI, nisi aperte cauere iussus esset, scribit Paul. in l. Diuus ff. si cui plus quam per l. Falcid.

Si socer nurui dotem relegasset, ea mente vt eam dotalem pecuniam reciperet, qui maritus dotis persecutionem non amittebat, mulier ex testamento agens CAVERE debebat, DEFENSV IRI HEREDEM ADVERSVS MARITVM maritus item si prior ageret, CAVERE, ADVERSVS MVLIEREM DEFENSV IRI, l. 1. §. Celsus, ff. de dote præleg. Similiterq; si socer filio suo exheredato, dotem nurus legasset, non aliter ille legatū consequebatur, quam si CAVISSET, HEREDES ADVERSVS MVLIEREM DEFENSV IRI, l. 1. §. per contrarium, ff. eodem. Eaque est CAVTIO DEFENSIONIS, in l. præter dotem, ff. eodem titulo. Si fundus dotalis locatus esset a marito ad certum tempus. vxor non alias fundum ex relegatione consequebatur, quam si CAVISSET, SE PASSVRAM COLONVM FRVI DVMMODO IPSA PENSIONES PERCIPIAT, l. 1. § vlt ff. eod.

Si pater dotem a nuru acceptam filio exheredato legasset heres patris opposita doli exceptione, non ante soluere legatum cogendus erat, quam ei CAVTVM ESSET DE INDEMNITATE SOLVTO MATRIMONIO, l. præter dotem ff. de dote præleg. Si peculium serui legasset, is qui iudicium eo nomine acceperat, non aliter peculium ex causa legati præstandum erat quam si DE ACCEPTO IVDICIO HEREDI CAVERETVR, l. qui peculium, ff. de pecul. leg.

Si seruo manumisso peculium legatum esset non aliter heres peculium præstare debebat, nisi ei CAVERETVR, DEFENSV IRI ADVERSVS CREDITORES PECVLIARES, l. si seruo,

l. si seruus, ff. de pecul. leg. Si Stichus legatus esset, isque culpa heredis compareret, CAVERE heres debebat DE RESTITVTIONE SERVI non æstimationem præstare. Sed & si seruus alienus in fugam sine culpa heredis, aut ab hostibus captus esset, CAVEBAT SIC, VT SI APPREHENSVS ESSET, AVT IPSE, AVT AESTIMATIO PRAESTARETVR. Sed si Stichus aut Pamphilus legatus esset, & ambo in fuga essent, non ita CAVEBATVR, VT SI AMBO IN POTESTATE REDIRENT, SED SI VEL ALTER, ET VEL IPSVM, VEL ABSENTIS AESTIMATIONEM PRAESTANDAM. Item si res aliena vel hereditaria sine culpa heredis periisset, vel non compareret, nihil amplius quam CAVERE eum oportebat: sed si culpa heredis periisset, statim damnandus erat, l. eum res, §. sed si Stichus, ff. de legat. 1.

In omnibus plane condicionibus quæ morte legatariorum finiebantur, receptum erat, vt MVCIANA CAVTIO interponeretur, l. Titio fundus, ff. de condic. & demonst. Papinian. in l. Heres meus qui post, ff. eodem. *Qui post* MVCIANAM CAVTIONEM *interpositam legatum accepit: si contra cautionem aliquid fecerit, stipulatione commissa, etiam fructus heredi restituet. Hoc enim legatarius & in exordio cauere cogitur.*

De euictione prædiorum vel mancipiorum, vel ceterarum rerum Cauere heres cum restituebat hereditatem, non debebat. Quinimmo in contrarium CAVERE HEREDI oportebat, si QVID EX HIS EVICTVM ESSET, QVAE AB IPSO HEREDE VENIERANT, l. de euictione, ff. ad S. C. Trebell. Sed & si ante eum herede compromissum fuisset, fideicommissarius heredi cauere debebat. Et generaliter cum heres multa antequam restitueret, administrauerat, non alias restituere cogebatur, quam EI CAVERETVR, l. cum hereditas, ff. eodem.

Si cui plus quam liceret, legatum esset, dubitarique iuste posset, vtrum lex Falcidia locum habitura esset, necne, Prætor heredi subueniebat, vt ei legatarius satisdaret: VT SI APPARVISSET EVM AMPLIVS LEGATORVM NOMINE CEPISSE, QVAM E LEGE FALCIDIA CAPERE LICEBAT, QVANTI EA RES ERAT, TANTAM PECVNIAM DARI, DOLVMQVE MALVM A SE ABESSE, SPONDERET, l. 1. ff. si cui plus quam per l. Falcid. Vnde Paul. in l. 1. §. interdum, ff. ad l. Falcid. *Interdum omnimodo necessarium est solidum solui legatario, interposita stipulatione,* QVANTO AMPLIVS QVAM PER LEGEM FALCIDIAM CEPERIT REDDI. Idem ead. l. §. si in annos. *Si in annos singulos legatum sit Titio, quia multa legata & condicionalia sunt, cautioni locus est, quæ in Edicto proponitur,* QVANTO AMPLIVS ACCIPIT REDDI. Pompon. in l. is cui, ff. eodem. *Is cui fideicommissum soluitur, sicut is cui legatum est, satisdare debet,* QVOD AMPLIVS CEPERIT, QVAM PER LEGEM FALCIDIAM EI LICVERIT REDDI. Eaque est CAVTIO PRAETORIA, in l. pœnales, §. Iulianus, ff. eodem. Et CAVTIO QVAE PROPTER LEGEM FALCIDIAM INTERPONITVR, l. nisi si, §. 1. ff. si cui plus. Cuius clausula hæc ponitur, in l. 1. §. hæc verba, ff. eodem. *Hæc verba stipulationis,* QVOD AMPLIVS LEGATORVM NOMINE CEPERIS, QVAM E LEGE FALCIDIA CAPERE LICEBIT. Et in §. idem Iulianus, eadem l. *Idem Iulianus scribit, eum cui quadrans sub condicione, & dodrans pure legatus est,* CAVERE *debere,* QVANTO AMPLIVS, QVAM PER LEGEM FALCIDIAM LICEAT, CEPERIT, REDDI. Et l. videamus, ff. eodem. *Videamus an stipulatio,* QVA AMPLIVS PER LEGEM FALCIDIAM LICVERIT, CEPERIS, DARI. In l. Regula, §. si quis ius, ff. de iur. & fac. ignor. *Non solum cautiones non exegerunt quæ interponi solent,* VT QVOD AMPLIVS CEPISSENT MVNICIPES, QVAM PER LEGEM FALCIDIAM LICVISSET, REDDERENT. Et l. filiusfam. §. apud Marcellum, ff. de legat. 1. *Ait Marcellus consistim fideicommissum Titio dandum: sed* CAVTIONE *exacta,* QVANTO AMPLIVS CEPERIT, REDDI.

Hæc autem cautio fideiussorum habebat præstationem, l. 3. §. 1. ff. si cui plus quam per l. Falcid. E[illegible]ter Prætoriæ satisdationes personas desiderabant pro se interuenientium: nec [illegible] is, vel pecuniæ auri argentive depositione in vicem satisdationis fungebatur, l. Prætoriæ, ff. de stipul. præt.

Plan[illegible] lex Falcidia locum habe[illegible] ARBITER DARE solebat AD INEVNDAM [illegible] QVANTITATEM, tamet[illegible] aliquis modi[illegible] fideicommissum persequeret [illegible] debebat ceteris qui ad [illegible] erant.

Solebat tamen ab herede etiam ceteris DENVNTIARE FIDEICOMMISSARIIS, VT VENIRENT AD ARBITRVM, IBIQVE CAVSAM SVAM AGERENT: plerumque & CREDITORIBVS, VT DE AERE ALIENO PROBARENT. Habebat tamen rationem in legatariis, item in fideicommissariis: vt si offerret integrum quod relictum erat heres, desiderans caueri sibi stipulatione de qua diximus, audiretur, l. 1. §. cum dicitur, ff. si cui plus quam per legem Falcidiam. Iudicem etiam datum, qui legis Falcidiæ inter heredem & legatarios rationem haberet, ostendit l. Cum Titio, ff. ad legem Falcid. his verbis, quæ ideo apposui, quod Officium eius exprimant. *Cum Titio in annos singulos dena legata essent, &* IVDEX LEGIS FALCIDIAE RATIONEM INTER HEREDEM ET ALIOS LEGATARIOS HABEAT: *viuo quidem Titio*, TANTI LITEM AESTIMARE *debet*, QVANTI VENIRE ID LEGATVM POTEST, IN INCERTO POSITO, QVAMDIV VICTVRVS SIT TITIVS: *Mortuo autem Titio, non aliud spectari debet, quam quid heres ex ea causa debuerit.* Scæuola etiam in l. maritus, §. vlt. ff. eod. ad huiusmodi IVDICIS OFFICIVM pertinuisse ait, EXPLORARE EA PER QVAE PROBARETVR, QVANTI ESSET IN BONIS. Itaque si heres legatariis legem Falcidiam opponeret, QVOD ADMINISTRASSET TVTELAS TESTATOR, QVARVM RATIO NONDVM REDDITA ESSET, QVOD NEGARET TANTVM REDIGI EX NOMINIBVS POSSE, QVANTVM IN CAVTIONE DEDVCTVM ERAT, rationum defuncti, & omnium instrumentorum hereditariorum, & pupillarium rationum, legatariis desiderantibus, heres DESCRIBENDI POTESTATEM FACERE debebat.

His & hæc non extra rem addam: Si heres institutus nollet adire hereditatem, metuens ne damno adficeretur, prospectum fuit, vt fideicommissarius diceret, SVO PERICVLO ADIRE, ET RESTITVI SIBI VELLE: heres institutus adire & restituere hereditatem a Prætore cogeretur, l. quia poterat, l. ita tamen, § si patronus, l. si cui pure, l. qui totam, ff. ad Senatusconsultum Trebellian. Hinc in l. debitor, ff. eodem: CVM NOLLET ADIRE, VT SVSPECTAM, *coactus* IVSSV PRAETORIS ADIT ET RESTITVIT. In l. facta, §. Iulianus, ff. eod. *Et institutus* SVSPECTAM *sibi hereditatem esse* DICAT: *desiderante Titio*, IVBENDVM EVM ADIRE ET RESTITVERE. Et in l. seruo, in princ. ff. eodem. *Itaque qui* SVSPECTAM DICENT HEREDITATEM, *postulante domino* COMPELLENDI ERVNT ADIRE, ET RESTITVERE HEREDITATEM. Et §. si testator, eo. *Dicendum erit compellendum heredem*, SI SVSPECTAM DICAT HEREDITATEM, ADIRE, ET RESTITVERE EAM MVLIERI. Et §. cum Prætor, eod. *Cum Prætor cognita causa per errorem, vel etiam ambitiose* IVBERET HEREDITATEM, VT EX FIDEICOMMISSO RESTITVI. Et l. si postulante, ff. eod. *Si postulante me* SVSPECTAM HEREDITATEM *ex* DECRETO PRAETORIS ADIERIS. Et in l. ille a quo, §. 1. ff. eod. *Heres non debet audiri, si* SVSPECTAM SIBI HEREDITATEM DICAT. Et §. tempestiuum, eadem l. *Sed & si ipse Prætor heres institutus* SVSPECTAM DICAT. Et §. vlt. *Cogere poterit* SVSPECTAM HEREDITATEM DICENTEM ADIRE ET RESTITVERE. Et l. cogi, §. inde quæritur, ff. eodem. *An* SVSPECTAM DICENS *cogi possit* ADIRE ET RESTITVERE HEREDITATEM. Quod genus loquendi vsurpatur rursus ead. l. §. sed & si quis, & §. sed & si miles, & §. eum quidam. & §§. seqq. l. ita tamen, §. 1. & §. qui suspectam, & §. si pater, l. si legatus, ff. eod.

Fideicommissarios autem DESIDERARE debuisse PERICVLO SVO ADIRI HEREDITATEM, docet l. cogi, §. Mæcianus, ff. ad Senatusconsultum Trebellian. Sic & in l. seruo, §. pupillo, ff. eodem: *Quia neque tutore* DESIDERANTE PERICVLO PVPILLI ADIRI HEREDITATEM. Et mox: *Vel interrogati nutu possunt significare* VELLE SE PERICVLO SVO HEREDITATEM ADIRI. Idem Mæcianus in l. omnes, ff. eod. *Omnes qui de hereditate deliberant*, DESIDERANTE *eo qui* SVO PERICVLO VELIT ADIRI HEREDITATEM *coguntur adire.*

Sufficiebat autem heredem institutum RECVSARE ADIRE: neque illud inquirebatur, SOLVENDO ESSET HEREDITAS, AN NON. Opinio enim, vel metus, vel color eius qui hereditatem adire nolebat, inspiciebatur, non substantia hereditatis. Nec vero ei præscribi debebat, CVR METVERET HEREDITATEM ADIRE, VEL CVR NOLLET, l. quia poterat, ff. ad Trebellianum. Is plane qui suspectam hereditatem dicebat, profiteri dumtaxat debebat, NON SIBI EXPEDIRE ADIRE HEREDITATEM: NEQVE hoc dici oportebat, NON ESSE SOLVENDO, sed sufficiebat profiteri eum, QVOD NON PVTABAT SIBI EXPEDIRE HEREDITATEM, l. sed & si alio, ff. eod.

eod. Recusare autem non tantum præsentes, sed & absentes, vel per epistolam poterant, l. recusare, ff. eodem.

In Interdicto, Quod vi aut clam, tanti lis æstimabatur, QVANTI ACTORIS INTERERAT ID OPVS FACTVM ESSE. Officio autem IVDICIS ita Restitutionem fieri oportebat: vt in omni causa eadem conditio esset actoris quæ futura esset, si id opus de quo actum erat, neque vi, neque clam factum esset, l. semper, § hoc interdicto, & §. vltim. ff. quod vi aut clam. Hinc in l. si opus, ff. eodem: *Si* OPVS *quod quis* IVSSVS EST A IVDICE, QVI EX HOC INTERDICTO SVMPTVS EST, RESTITVERE, *alius quis vi aut clam sustulisset.* Et in l. vlt. §. si ad ianuam, ff. eodem. *Si ad ianuam meam Tabulas fixeris, & ego eas priusquam tibi denuntiarem, refixero: deinde inuicem Interdicto quod vi aut clam exegerimus*, NISI REMITTAS MIHI VT ABSOLVAR, CONDEMNANDVM TE QVASI REM NON RESTITVAS, QVANTI MEA INTERSIT. Ceterum qui vi aut clam fecerat, si possideret, PATIENTIAM ET IMPENSAM TOLLENDI OPERIS; qui fecerat, nec possidebat, IMPENSAM; qui possidebat, nec fecerat, PATIENTIAM TANTVM DEBEBAT. l. competit, §. vltim. ff. eodem. Colonus vtique si arborem succidisset, vel quid aliud opus fecisset, iussu domini, ambo tenebantur, non VT PATIENTIAM PRAESTARENT, sed vt IMPENSAM QVOQVE AD RESTITVENDVM PRAEBERENT. Si autem dominus non iusserat, colonus quidem tenebatur, VT PATIENTIAM ET IMPENSAM PRAESTARET: Dominus vero nihil amplius quam PATIENTIAM PRAESTARE cogendus erat, l. denique, §. vltim. ff. eodem. Ex hoc etiam Interdicto Iudicem vel DAMNASSE REVM, VT SVA IMPENSA OPVS RESTITVERET, vel VT PATIENTIAM RESTITVENDI PRAESTARET, docet l. si alius, §. 1. ff. eodem.

Ex Interdicto Vnde vi, Iudicem quandoque ita interlocutum, VIM FECISTI, docet l. si Præses, ff. de pœnis. In hoc vero iudicio Restitui iubebatur Actor, vnde vi deiectus erat, vt apparet ex Ciceronis Oratio. pro Cæcina, & l. 1. §. qui vi, & §. si fundus, l. si plures, in fin. ff. de vi & vi arm. In hoc vtique Interdicto tanti condemnationem fieri debuisse, QVANTI INTERESSET POSSIDERE, scribit Paulus in l. in Interdicto, ff. eod. Vnde in l. si vi me, ff. eod. *Si vi me deieceris, vel vi aut clam feceris, quamuis sine dolo & culpa amiseris possessionem, tamen* DAMNANDVS ES, QVANTI MEA INTERSIT. Fructus vero restituendos etiam fuisse in hoc Interdicto, ait l. videamus, §. in Fauiana, ff. de vsuris.

In Fauiana quoque & Pauliana actione, per quam quæ in fraudem creditorum alienata erant, reuocabantur, fructus quoque restituebantur: cum Prætor ageret, vt perinde essent omnia, atque si nihil alienatum esset, d. l. videamus, §. in Fauiana. Ea plane actione hoc creditores consequebantur, vt Restitutio fieret in pristinum statum, siue res essent, siue obligationes. Etsi res essent, RESTITVI DEBEBANT CVM SVA CAVSA, & fructus non tantum qui percepti erant, verumetiam qui percipi a fraudatore potuerant, veniebant, ita tamen vt sumptus facti deducerentur. Nam arbitrio Iudicis non prius cogendus erat rem Restituere, quam si impensas necessarias recepisset, l. ait Prætor, § per hâc, cum seq. l. hac in factum, ff quæ in fraud. cred. Ceterum si mulier cum fraudandorum creditorum consilium iniisset, marito suo, eidemq; debitori in fraudem creditorum, acceptum debitum fecisset dotis constituendæ causa, exitus Actionis Reuocatoriæ is erat, VT STIPVLATIO QVAE ACCEPTA FACTA FVERAT, EX INTEGRO INTERPONERETVR, d. l. ait Prætor, §. si cum mulier. Quinetiam si extraneis filiæfamilias nomine, dotem, fraudandi causa, dedisset, Pater si non ignorasset, tenebatur ita, vt CAVERET, SI AD SE DOS PERVENIRET, RESTITVI EAM, l. vlt. §. item si extraneus, ff. eodem. In actione etiam Fauiana si res non restitueretur, tanti damnabatur reus, QVANTI ACTOR IN LITEM IVRASSET, l. tenetur. ff. si quid in frau. patr.

Aduersus furem, Rei Vindicatio, Condictio furtiua, ad Exhibendum, & Furti actiones competebant, l. si pro fure, §. 1. ff. de condict. furt. Nam odio furum, quo magis pluribus actionibus tenerentur, effectum. Iustinianus in §. sic itaque, Instit. de actionib. scribit, vt extra pœnam dupli aut quadrupli, rei recipiendæ nomine fures etiam tenerentur actione hac, SI PARET EOS DARE OPORTERE: quamuis esset etiam aduersus eos in rem actio per quam REM SVAM ESSE dominus PETEBAT. Cum autem Furti actio ad pœnæ persecutionem pertineret, Condictio vero & Vindicatio ad rei recuperationem, recepta re nihilominus adhuc erat Furti actio. Vindicatio vero & Condictio tollebantur: sicut ex diuerso, post solutam dupli aut quadrupli pœnam, salua erat Vindicatio, & Condictio: & sic neque Furti actio per Condictio-

nem, neque Condictio per Furti actionem consumebatur, d. l. si pro fure. §.1.& l.si pignore,§. cum furti,ff. de furt. Ideoque si quis a fure rem vindicasset, quia Condictio furtiua ei manebat, OFFICIO IVDICIS, qui de proprietate cognoscebat, continebatur, vt non aliter IVBERET RESTITVI, quam si CONDICTIONEM PETITOR REMITTERET. Quod si ex condictione ante damnatus reus LITIS AESTIMATIONEM SVSTVLISSET, aut omnimodo ABSOLVEBATVR reus, aut si PARATVS ESSET PETITOR AESTIMATIONEM RESTITVERE, NEC RESTITVERETVR EI HOMO, QVANTI IN LITEM IVRASSET, DAMNABATVR EI POSSESSOR, l. ei qui furti, ff. de furt. Vbi autem condicebatur seruus ex causa furtiua, id veniebat in condictionem QVOD INTERERAT AGENTIS, l. si condicatur, ff. de condictio. furt. In æstimatione vero facienda, id tempus spectabatur, QVO RES VNQVAM PLVRIMI FVERAT, l. in re furtiua, §. 1. ff eodem. Quod si seruus sub condicione legatus, vel statuliber furto subreptus esset, pendente condicione, heres Condictionem habebat. Sed si lite contestata condicio exstitisset, ABSOLVTIO sequi debebat. Quod si pendente condicione condicio exstitisset, IVDEX AESTIMARE DEBEBAT, QVANTI EMPTOREM INVENISSET, l. si seruus, ff. de condict. furt. & l. si qui vxori, §. si statuliber, ff. de furt.

Iam si bonæ fidei possessori ancilla duobus aureis empta subrepta fuisset, eiusque nomine dominus & possessor furti agerent, emptori duplo QVANTI EIVS INTERESSET, æstimari debebat domino autem, duplo QVANTI EA MVLIER FVERAT, l. furtiuam, ff de furt. Et generaliter in actione Furti, id quod intererat duplatum fuisse, ait l. qui tabulas, ff. eodem.

Cauere autem ex hac actione petitor ei cum quo agebatur, non debebat, d. l. si seruus. Condicebantur vtique ipsa corpora furtiua tamdiu, quamdiu exstabant. Cum vero desierant esse in rebus humanis, nec fur obtulisset, durabat Condictio æstimationis, l. in re furtiua, ff. de condictio. furt.

Boue autem subrepto & occiso, CONDICTIO & BOVIS & CORII & CARNIS domino competebat, scilicet si & corium & caro contrectata fuerant Cornua quoque condicebantur. Sed si dominus Condictione, bouis pretium consecutus fuisset, & postea aliquid eorum, de quibus supra dictum est, condiceret, omnimodo exceptione summouebatur. Contra, si corium condixisset, & pretium eius consecutus bouem condiceret, OFFERENTE fure PRETIVM BOVIS, DETRACTO PRETIO CORII, DOLI MALI EXCEPTIONE SVMMOVEBATVR, l. si seruus furtiuus, §. vlt. ff eod.

Longum esset Iud. cum circa singulas actionum species Officium minutatim persequi, & omnium condemnationum, quas in Commodati, Depositi, Pro socio, Mandati, Empti Venditi, Locati, Conducti, De peculio & aliis id genus, fieri debuisse, in libris nostris legimus, exempla proferre. Ac mihi certe ad alia festinanti, & quantum a tergo negotii immineat reputanti, multa necessario prætermittenda, multa leuiter attingenda sunt, cum pleras que formulas e suis cubilibus excitasse, aut etiam ad eas inuestigandas, indagandas, persequendas aliorum ingenium industriamque acuere satis sit. Vt tamen eos in quibus reliquæ latent, locos breui stringam, de Officio Iudicis in aliis actionibus, traditur in l. sed addes, §. si dominus, l. qui insulam, & l. si merces, §. in vicino, ff. locati. l. sed mihi, § heres, l. si vt certo, in prin. l. is qui commodatum, l. vnde quæritur, l. in rebus, §. vlt. ff. commoda. l. si rem alienam, §. vlt. l. si seruos, in fin. l. creditor, & l. vltim. in prin. ff. de pignerat. actio. l. si in pignore, ff. de fideiussorib. l. 2. ff. de distract. pign l. si seruus communis, §. hoc etiam. ff. de furt. l. sed si ex parte, ff. quo l. cum eo. l. summa, §. vlt. l. si damni, l. si ex duobus, §. in hoc autem, l. in bonæ. & l. si creditor, § seruum, l. si posteaquam, l. quod debetur, & l. ex facto, ff de pecul l. fideiussoribus, l. si mandatu, l. si fideiussores, in fin l. fideiussor pro venditore, l. inter eos, §. 1. & §. sequen ff de fideiussorib l. vltim. ff rem pup. sal. fo. l. 1. § si res, §. non tantum, §. hanc actionem, §. sed si duo, l. si is, l Publia. §. vlt. ff deposit, l. si procuratorem, §. si ignorantes, l. idem [illegible], §. 1. l. si mandante, §. Iulianus, l. 1. [illegible] ff. mandati, l. vlt. ff. de condict. triticiar. l. si arbiter, ff. de probationib l. ob eam causam, ff. de præscript. verb.

Quin etiam ea quæ de Officio Iudicis in priuatis Iudiciis generaliter definita obseruaui non tacebo. Interdum autem Iudici ARBITRIVM actione COMMITTEBATVR, l. 3. §. interdum ff. ad exhib. vt in actione quod metus causa, his verbis NEQVE EA RES ARBITRIO IVDICIS RESTITVATVR, l. item si, §. pro eo autem, ff. quod met. cau. Et in his actionibus

nibus quæ ideo, vt Iustinian. in §. præterea, Instit. de actionib. scribit, ARBITRARIAE appellabantur, quod ex ARBITRIO Iudicis penderent: in quibus, NISI ARBITRIO IVDICIS ACTORI IS CVM QVO AGEBATVR, SATISFACERET, VELVTI REM RESTITVERET, VEL EXHIBERET, VEL SOLVERET, VEL EX NOXALI CAVSA SERVVM DEDERET, CONDEMNARI DEBEBAT. Interdum vero Iudici praescribebatur, quoad ei ius esset statuendi. Festus Pomp. TAXATIO, ait, *in litibus quoque, ac arbitriis, cum præscribitur, quoad ei ius sit, statuendi:* TAXATIO *dicitur, quæ fit certa summa.* In his plane iudiciis, in quibus, EX BONA FIDE, vel vt AEQVIVS MELIVS, additum erat, Iudicis officium latissime manabat: vt & Cic. lib. 3. Offic. & Topic. significat. In strictis enim iudiciis formula inclusus Iudex, ab ea ne latum quidem vnguem discedere poterat, vsqueadeo vt condemnare eum quem non oporteret, cogeretur, si ita formulæ conceptio dictaret, vt Cic. lib. 4. in Verr. ostendit. Seneca lib. 1. De Benefic. cap. 7. *Quæcumque in cognitionem cadunt, comprehendi possunt, & non dare infinitam licentiam iudici. Ideo melior videtur conditio causæ, si ad* IVDICEM, *quam ad* ARBITRVM *mittatur: quia* ILLVM FORMVLA INCLVDIT, *& certos, quos non excedit, terminos ponit; *HVNC LIBERA ET NVLLIS ADSTRICTA VINCVLIS RELIGIO. *& detrahere aliquid potest & adiicere, & sententiam suam, non prout lex & iustitia suadet, sed prout humanitas & misericordia impulit, regere.* Quo alludit idem auctor lib. 2. De Clement. *Clementia,* ait, LIBERVM ARBITRIVM HABET, *non* SVB FORMVLA IVDICAT. Et hoc nomine, Cicero pro Rosc. Com. Iudicium ab Arbitrio differre ita scribit. IVDICIVM *est certæ pecuniæ*, ARBITRIVM INCERTÆ. *Ad* IVDICIVM *hoc modo venimus, vt aut totam litem obtineamus, aut amittamus: ad* ARBITRIVM *hoc modo adimus, vt neque nihil, neque tantum, quantum postulauimus, consequamur. Eius rei ipsa verba formulæ testimonio sunt. Quid est in Iudicio? directum asperum, simplex:* SI PARET HS IↃↃↃ DARE OPORTERE: *hic, nisi planum facit* HS IↃↃↃ *ad libellam sibi deberi, causam perdit. Quid est in* ARBITRIO? *mite, moderatum,* QVANTVM AEQVIVS ET MELIVS, ID DARI.

Enimuero in bonæ fidei iudiciis, vt Paulus ait in l. quia tantumdem, ff. de neg. gest. tantumdem OFFICIVM IVDICIS valebat, quantum in stipulatione nominatim eius rei facta interrogatio. Papinianus in l. Lucius, ff. deposi. *Et est constitutum in bonæ fidei iudiciis, quod ad vsuras attinet, vt tantumdem possit* OFFICIVM ARBITRI, *quantum stipulatio.* Paulus in l. Lucius, ff. de action. emp. *In actione quoque ex empto,* OFFICIO IVDICIS, *post moram intercedentem, vsurarum pretii rationem haberi oportere.* Hermogenian. in l. ... per collusionem, §. vlt. ff. eod. *Pretii sorte, licet post moram, soluta, vsuræ peti non possunt, cum hæ non sint in obligatione, sed* OFFICIO IVDICIS *præstentur.* Paulus in l. quæro, ff. loca. *Vsuræ enim in bonæ fidei iudiciis, etsi non tam ex obligatione proficiscantur, quam* EX OFFICIO IVDICIS *applicentur.* Hinc in l. deducta, ff. ad Trebellian. *Vsuræ præteriti temporis quæ in obligatione, vel in* OFFICIO IVDICIS *fuerunt.* Vlpian. in l. vsuræ, ff. de vsur. *Vsuræ vicem fructuum obtinent, & merito non debent à fructibus separari. Et ita in legatis, & fideicommissis, & in tutelæ actione, & in ceteris iudiciis bonæ fidei seruatur.* Martian. in l. mora, ff. de vsur. *In bonæ fidei contractibus ex mora vsuræ debentur.* Mora autem, vt ibi ait, fieri intelligebatur, non ex re, sed ex persona, id est, si interpellatus opportuno loco non soluisset quod APVD IVDICEM EXAMINABATVR. Vsurarum vero modus, cum iudicio bonæ fidei disceptabatur, ARBITRIO IVDICIS ex more regionis, vbi contractum erat, constituebatur, l. 1. ff. de vsur. Vnde Vlpianus in l. & in contraria, ff. de vsur. *Debere dici vsuras venire. Eas autem quæ in regione frequentantur, vt est in bonæ fidei iudiciis constitutum.*

In bonæ etiam fidei iudiciis fructus omnimodo præstabantur, l. videamus, §. in ceteris, ff. de vsur. In his vero iudiciis quæ neque arbitraria erant, neque bonæ fidei, post litem demum contestatam causa præstabatur, in eum diem quo sententia dicebatur, l. in fideicommissi, §. in his, ff. de vsur. Papinian. in l. vulgo, ff. eod. *Vulgo receptum est, vt quamuis in personam actum sit, post litem tamen contestatam causa præstetur.* Paulus in l. videamus, § si actionem, ff. eod. *Si actionem habeam ad id consequendum quod meum non fuit, veluti ex stipulatu, fructus non consequar, etiam si mora facta sit. Quod si acceptum est iudicium, tunc fructus* EX AEQVITATE *præstandi sunt, vt causa restituatur.* Eorum autem fructuum qui post litem contestatam OFFICIO IVDICIS restituendi erant, vsuras præstari non oportere Paul. scribit in l. neque, ff. eod.

Præterea in bonæ fidei iudiciis, vt Iustinian. ait in §. in bonæ, Instit. de Actionib. Libera pote-

ftas permitti videbatur IVDICI, EX BONO ET AEQVO AESTIMANDI, QVANTVM ACTORI RESTITVI DEBERET. In quo & illud continebatur, vt SI QVID INVICEM PRAESTARE ACTOREM OPORTERET: EO COMPENSATO, IN RELIQVVM IS, CVM QVO ACTVM ERAT, DEBERET CONDEMNARI. Sed in stricti iuris Iudiciis ex rescripto Diui Marci opposita doli mali exceptione compensatio inducebatur.

Denique in his contractibus qui bonæ fidei erant, alter alteri obligabatur IN ID, QVOD ALTERVM ALTERI EX BONO ET AEQVO PRAESTARE OPORTEBAT: cum alioquin in verborum obligationibus id tantum veniret, quod lingua nuncupatum esset, & quidquid adstringendæ obligationis erat, id nisi palam verbis expressum esset, omissum intelligeretur, l. 2. & l. si quis absentis, ff. de obligationib. & actionib. Instit. de obligationib. quæ ex consen. & l. quidquid adstringendæ, ff. de verb. obligat.

Atque vt ea quæ bonæ fidei Iudiciorum communia erant, absoluam, Papinianus in l. generaliter, ff. de vsur. *Generaliter, ait, obseruari conuenit, bonæ fidei iudicium non recipere præstationem, quæ contra bonos mores desideretur.* Pomponius in l. si in Asia, §. 1. ff. depos. *Depositum eo loco restitui debet, in quo sine dolo malo eius est, apud quem depositum est. Vbi vero depositum est, nihil interest: eadem dicenda sunt communiter & in omnibus bonæ fidei iudiciis.* Paul. in l. in bonæ, ff. de eo quod cer. loc. *In bonæ fidei iudiciis, etiam si in cõtrahendo conuenit, vt certo loco quid præstetur, ex empto, vel vendito, vel depositi actio competit, non arbitraria actio.* In bonæ fidei etiam iudiciis in litem iurabatur, l. in actionib. ff. de in lit. iur. Paul. in l. in hoc, §. 1. ff. commu. diuid. *Impendia autem quæ dum proprium meum fundum existimo, feci, quæ scilicet, si vindicetur fundi pars, per exceptionem doli retinere possem, an etiam si communi diuidundo iudicio mecum agetur,* AEQVITATE IPSIVS IVDICIS *retinere possim, considerandum est, quod quidem magis puto: quia bonæ fidei iudicium est Communi diuidundo.* Iudicia autem bonæ fidei in se doli exceptionem continebant, l. huiusmodi, §. qui seruum, ff. de legat. 1. l. sed si ideo, ff. sol. matrim. In omnibus etiam bonæ fidei iudiciis, cum nondum dies præstandæ pecuniæ venerat, si ageret aliquis ad interponendam cautionem, ex iusta caussa condemnatio fiebat, l. in omnibus, ff. de iudic.

Iudicis autem Officio post iudicium acceptum, & litem contestatam, omnia incumbebãt quæ in iudicium deducebantur. Vlpian. in l. Ædiles aiunt, §. item sciendum, ff. de ædil. edict. *Iudici enim statim atque Iudex factus est, omnium rerum Officium incumbit, quæcumque in iudicio versantur. Ea autem, quæ ante iudicium contingunt, non valde ad eum pertinent: nisi fuerint ei nominatim iniuncta.* Sic & Paul. in l. si reus, ff. de procuratorib. *Quod si lis contestata est, hoc omne* OFFICIO IVDICIS *dirimendum est.* Arbitrio tamen Iudicis venditionem, quæ nondum perfecta erat, imperfectam fieri non potuisse, ait l. Bouem, §. si sub condicione, ff. de ædil. edict.

Et quoniam multas iam Cautiones attigi, quæ Iudicum Officio interponebantur, reliquas eiusdem generis commemorare operæpretium censeo. Earum enim remedio pleræque lites dirimebantur. Omne æs alienum manente societate contractum de communi soluendum erat: & si sub condicione deberetur, si interim societas dirimeretur, Cautiones interponendæ erant, l. omne æs, ff. pro soc. Sed & si vnus ex die pecuniam deberet, hoc deducere non poterat tamquam pure deberet: sed omnes diuidere debebant & CAVERE, CVM DIES VENISSET DEFENSV IRI SOCIVM, l. si socii, ff pro soc. Pro socio etiam Arbiter prospicere debebat Cautionibus in futuro damno, vel lucro pendente ex ea societate: quod & in omnibus bonæ fidei iudiciis seruabatur, siue generalia essent, veluti Pro socio, Negotiorum gestorum, Tutelæ; siue specialia, veluti Mandati, Commodati, Depositi, l. pro socio, ff. pro socio. At si semel actum esset de peculio, quamuis minus rei iudicandæ tempore in peculio inueniretur, quam deberetur, tamen Cautionibus locus non erat, de futuro incremento peculii. Hoc enim in Pro socio Actione locum habebat, quia socius vniuersum debebat, l. quotiens, §. si semel ff. de pecul. Porro si vnus ex sociis rem communem consensu sociorum vendidisset, pretium diuidi debebat, ita vt ei CAVERETVR, INDEMNEM EVM FVTVRVM, l. si vnus, ff. pro soc. Sed si ideo condemnandus erat socius, quod pecuniam communem inuasisset, vel in suos vsus conuertisset, omnimodo quidem etiam mora non interueniente vsuras præstabat: nec tamen Iudex iudicii bonæ fidei, recte iubebat Cautiones interponi, VT SI TARDIVS SENTENTIAE CONDEMNATVS PARVISSET, FVTVRI TEMPORIS VSVRAE PENDERENTVR. Nihil enim ad Officium Iudicis pertinebat post condemnationem futuri temporis tractatus, l. 1. §. 1. ff. de vsur. Vlpian. in l. si dubitet, ff. de fideiussorib. *Si dubitet creditor, an fideiussores soluendo,*

uendo sint, & vnus ab eo electus paratus sit offerre CAVTIONEM, VT SVO PERICVLO CONFIDEIVSSORES CONVENIANTVR IN PARTE: *dico audiendum eum esse: ita tamen, vt si satisdationes offerat.* In l. si fine, ff. depos. *Si sine dolo malo rem depositam tibi amiseris: nec depositi teneris, nec* CAVERE *debes*, SI DEPREHENDERIS EAM REDDI. Vlp. etiam in l. 1. §. si pecunia, ff. eo. Si vnus ex heredibus eius qui res quæ diuidi non poterant, deposuerat, eas repeteret, depositarium omnes teddere debere ait, SATISDATIONE IDONEA A PETITORE EI PRAESTANDA, IN HOC QVOD SVPRA EIVS PARTEM ERAT. Gaius quoque in l. si plures, ff. eo. Si plures heredes exstitissent, ei qui deposuerat, maiori parti id postulanti rem restituendam scribit, CAVTELA IDONEA REDDENDA. Labeo in l. insulam, §. vlt. ff. eo. tit. *Quidam in municipio balneum præstandum annuis viginti nummis conduxerat: & ad refectionem fornacis, fistularum, similiumq; rerum centum nummi vt præstarentur ei, conuenerat: conductor centum nummos petebat. Ita ei deberi dico, si* IN EARVM RERVM REFECTIONEM EAM PECVNIAM IMPENDI SATISDARET. Vlp. in l. procuratoris, §. vlt. ff. de tributo. act. *Sed quoniam fieri potest, vt alius quoq; vel alii exsistere possint, mercis peculiaris creditores,* CAVERE *debet creditor iste*, PRO RATA SE REFVSVRVM, SI FORTE ALII EMERSERINT CREDITORES. Idem in l. illud, ff. eod. *Illud quoque* CAVERE *debet*, SI QVID ALIVD DOMINI DEBITVM EMERSERIT, REFVSVRVM SE EI PRO RATA. Et in l. sed si damnum, §. vlt. ff. de pecul. *Marcellus autem in vtroque, si nondum quicquam domino absit, melius esse ait, præstare creditori, vt* CAVEAT *ille*, REFVSVRVM SE SI QVID PRAESTITERIT DOMINVS HOC NOMINE CONVENTVS, *quam ab initio deduci.* Paulus in l. ex facto, §. vlt. ff. eod. *Si dos filiofamilias sit data, vel tutelam administrauerit, habenda erit ratio priuilegiorum in actione de peculio, dilata interim ceterorum creditorum actione, vel interposita* CAVTIONE, SI PRIORES AGANT, QVI PRIVILEGIVM NON HABENT, RESTITVIRI QVOD ACCEPERVNT, SI INFERATVR POSTEA CVM PATRE ACTIO PRIVILEGII. In l. si quis seruum, ff. de action. emp. *Et præterea* CAVERE *debet*, QVIDQVID EX HEREDITATE LIBERTI AD EVM PERVENERIT, RESTITVIRI. Enimuero si lite contestata homo petitus, sine culpa possessoris fugisset, cautionibus interpositis absolutum eum fuisse, ait l. si seruus, in fi. ff. de euictionib.

Si furioso aliquis substitutus esset, & curator bonorum possessionem accipere nollet, proximo cuique dabatur: quo admisso, substitutus CAVTIONEM præstare cogebatur omnibus his quibus bona restitui debebant, SI FORTE INSTITVTVS IN EODEM FVRORE DECESSISSET, AVT COMPOS MENTIS EFFECTVS ANTE MORTEM OBIISSET, QVAM HEREDITATEM AGNOVISSET. l. 1. ff. de bonor. possess. fur. Erat & vulgaris de indemnitate cautio. Papinian. in l. liberto, §. 1. ff. de negot. gest. *Inter negotia Sempronii quæ gerebat, ignorans Titii negotium gessit. Ob eam quoq; speciem Sempronio tenebitur: sed ei* CAVTIONEM INDEMNITATIS OFFICIO IVDICIS PRAEBERI *necesse est aduersus Titium cui datur actio.* In l. eum pater, ff. de iur. dot. *Si mulier legatum petat, opposita doli exceptione non alias cogetur ei heres legatum soluere, quam si* CAVERIT, INDEMNEM HOC NOMINE HEREDEM FVTVRVM ADVERSVS MARITVM EX PROMISSIONE AGENTEM. In l. illud, in fin. ff. de ædil. edict. *Si quid damni senserit, vel si quid pro seruo impendit, consequetur* ARBITRIO IVDICIS, *sic tamen non vt ei horum nomine venditor condemnetur, vt Iulianus ait, sed ne alias compellatur hominem venditori restituere, quam* SI EVM INDEMNEM PRAESTET. Paulus in l. diligenter, ff. mandati: *Non obstabit mihi exceptio, nisi & reliquum quod deest mandatum meo præstes, &* INDEMNEM ME PER OMNIA CONSERVES. Et §. 1. eadem l. *Nec vlla exceptione summoueri*, NISI INDEMNITAS EI PRAESTETVR. Generaliter certe qui rem alieni tradebat, testituebatque, is DE DOLO REPROMITTEBAT. l. Iulianus, §. idem Celsus, ff. de actionib. emp. l. creditor, ff. de pignerat. act. l. is qui, ff. de noxalib. l. metum autem, §. Iulianus, ff. quod met. cau. l. heres seruum, ff. de euictionib. l. si filiofa. §. maritum, ff. solu matr. Interdum etiam de SVO FACTO quis CAVEBAT, l. de tuo. ff. mandati l. 2. ff. de hered. vend.

Ceterum vbi plures actiones eiusdem rei nomine competebant, vna electa OFFICIO IVDICIS conueniebat, vt aliæ remitterentur. Gaius in l. si merces, §. culpæ, ff. locati. *Ipse quoque si exciderit, non solum ex locato tenetur, sed etiam lege Aquilia, & ex lege 12. Tabularum Arborum furtim cæsarum, & interdicto, Quod vi aut clam. Sed vtique* IVDICIS, QVI EX LOCATO IVDICAT, OFFICIO CONTINETVR, VT CETERAS ACTIONES LOCATIS OMITTAT. Paul. in l. si vulneraueris, ff. codem. *Si vulneraueris seruum tibi locatum, eiusdem*

vulneris nomine Legis Aquiliæ,& Ex locato actio est. Sed alterutra contentus actor esse debet. Idque OFFICIO IVDICIS CONTINETVR, APVD QVEM EX LOCATO AGETVR. Interdum etiam qui vna actione egerat,cuius electione aliæ quæ de eadem re competebant, consumebantur, CAVERE iubebatur AMPLIVS NON AGI, l.si seruus seruum,§.inquit lex,ff.ad l Aquil. Omnes autem qui idcirco tenebantur,quia habebant actionem, absoluebantur, si parati essent ACTIONIBVS SVIS CEDERE, EASQVE MANDARE, & procuratorem in rem suã facere eum à quo conueniebantur,l.quod debetur,ff.de pecul.l.si procuratorem,§.vlt.& l.fideiussor,§.si cum,ff.mandati,l.eum qui,& l. si vendidero, l. 3. §. item Labeo, ff. de in rem ver. l. quod sæpe,§. si res, ff. de contrah. empt. l. si vt certo, §. item Labeo, ff. commoda. l. 1. §. si te rogauero, & l. si is apud, ff. depositi. l. in creditore, ff. de euictionib. Plerumque autem eas actiones non solum ARBITRIO, sed etiam PERICVLO ACTORIS reus PRAESTARE debebat,vt omne luctum ac dispendium actorem sequeretur. l.si ea res,ff.de action.emp. Reus etiam non aliter plerumque condemnari debebat, quam si actiones suas quas aduersum tertium habebat, actor ei præstaret, l. si quis alicui, §. vlt. l. si fideiussor, §. si cum debitor, ff. manda. l. quod si in diem, §. vlt. ff. de hered. petit. l. fideiussoribus succurri, ff. de fideiussorib.

In Depositi plane vel Commodati iudicio quamquam dolo aduersarii res abesset, condemnato succurri solebat, VT EI ACTIONIBVS SVIS DOMINVS CEDERET, l. in deposito, ff. de re iudic Idque interdum per doli exceptionem rei consequebantur, l. cum hic status,§. si maritus, ff. de donat. inter vir. Enimuero si ante rem iudicatam is cum quo actum erat, satisfecisset actori, OFFICIO IVDICIS conueniebat eum absoluere : licet in ea causa fuisset iudicii accipiendi tempore, vt damnari deberet, §. vlt. Instit. de perpet. & temp. action.

In arbitrio porro Iudicis erat, Iusiurandum in litem deferre, vel non. l. videamus, §. Iurare, ff. de in lit. iuran. Cum vero deferendum censebat, interdum IN INFINITVM IVRARE permittebat, l. qui restituere, ff. de rei vind. Interdum TAXATIONEM iuriiurando adiiciebat. Licuisse enim Iudici, dum iusiurandum in litem deferebat, modum iuriiurando statuere, vt intra certam quantitatem iuraretur, seu præfinire certam summam ad quam vsque iuraretur, tradunt præceptores nostri, in l. videamus, §. iurare, & l. actionibus, ff. de in lit. iur. Et ita Officio Iudicis in Actionibus de dolo, & Quod metus causa, Taxatione iusiurandum refrenari debuisse, ait l. arbitrio, ff de dol. Ob dolum autem solum & contumaciam, in litem iurabatur, non etiam ob culpam. Tunc enim æstimatio à Iudice fiebat, d. l. videamus, §. vlt. & d. l. in actionibus. Vti vero iuraretur, ex his quæ subiunxi exemplis, planum fiet. Iauolen. in l. qui furti, ff. de in lit. iur. *Cum furti agitur, Iurari ita oportet*, TANTI REM FVISSE CVM FVRTVM FACTVM SIT, *non adiici*, EO PLVRISVE. Callistrat. in l. in instrumentis, ff. eo. *In instrumentis quæ quis non exhibet, actori* PERMITTITVR, IN LITEM IVRARE, QVANTI SVA INTEREST EA PROFERRI : VT TANTI CONDEMNETVR REVS. In l. Nummis, eod. *Nummis depositis Iudicem non oportet, in litem iusiurandum deferre, vt* IVRET *quisque*, QVOD SVA INTERFVIT, *nisi forte de eo quis iuret*, QVOD SVA INTERFVIT NVMMOS SIBI SVA DIE REDDITOS NON ESSE.

Curare autem debebat Iudex, vt omnino quantum possibile ei esset, certæ pecuniæ, vel rei, Sententiam ferret, etiam si de incerta quantitate apud eum actum esset, §. curare, Institut. de Actionib. In Sententiis tamen sufficiebat, si Iudex summam expressisset, SOLVTQVE IVSSISSET, VEL PRAESTARI, vel quo alio verbo hoc significasset. Sed & si in Sententia non esset summa adiecta, si tamen is qui petebat, summam expressisset, & Iudex dixisset, SOLVE QVOD PETITVM EST, vel QVANTVM PETITVM EST, valebat Sententia. l. in sententiis, ff. de re iud. Vlpian. in l. ait Prætor, §. vlt. ff. eo. *Si Iudex aliquem sic condemnet, vt*, QVOD HABET EX TESTAMENTO VEL CODICILLIS MAEVII, RESTITVERET TITIO. Imp. Gordian. in l. Hæc sententia, C. de sent. quæ sine cer. quantit. *Hæc sententia* OMNEM DEBITI QVANTITATEM CVM VSVRIS COMPETENTIBVS SOLVE, *iudicati actionem parere nō potest*. Idem Imp. in l. vlt. C. eod. *Hæc sententia*, QVAE BONA FIDE ACCEPISTI, SOLVE: *cum incertum esset, quid accepisset, quantumq; ab eo peteretur, præsertim cum ipse, qui extra ordinem iudicabat, interlocutus sit*, DOTEM DATAM QVAE REPETERETVR NON LIQVIDAM ESSE, *iudicati auctoritate non nititur*. Qui autem sortis quidem condemnationẽ faciebant, de vsuris autem ita pronuntiabant, VSVRAE SI QVAE COMPETVNT, vel, QVAE COMPETVNT, VTI PRAESTENTVR, eos non recte pronuntiasse, ait Vlpian. in d. l in sententiis, §. 1. ff. de re iud. quoniam de vsuris quoque cognoscere, & certam facere condemnationem debebant. Idem Vlpian.

Vlpian. in l. si se non obtulit, §. si quis condemnatus, ff. de re iudic. *Si quis* CONDEMNATVS SIT, VT INTRA CERTOS DIES SOLVAT, *unde ei tempus Iudicati actionis computamus?* Macer in l. 1. ff. quæ sentent. sine appell. rescind. *Si Iudex ita pronuntiauerit*, CVM CONSTET TITIVM SEIO EX ILLA SPECIE QVINQVAGINTA, ITEM EX ILLA XXV. DEBERE, IDCIRCO L. TITIVM SEIO CENTVM CONDEMNO. Scæuola in l. Lex vectigali, ff. de pignorib. *Si cum in exsolutione vectigalis tam debitor, quam creditor cessassent, & propterea* PRONVNTIATVM ESSET, FVNDVM SECVNDVM LEGEM DOMINI ESSE. Idem in l. Lucius Titius, in princ. ff. de legat. 2. *Postea sententia dicta est: &* PLACVIT ID QVOD SVB NOMINE IPSIVS FILII IN KALENDARIO REMANSERAT, EI DEBERI: NON ETIAM ID QVOD EXACTVM IN RATIONES SVAS PATER CONVERTISSET. Vlpian. in l. circa eum, ff. de probationib. *Ad hoc, vt sententiam ferat pro ingenuitate facientem, hoc est,* INGENVVM SE ESSE, *vt pronuntietur.* Vlpian. in l. si patronus, §. si quis cum, ff. de bon. libert. *Si quis cum esset exheredatus,* PRONVNTIATVS *vel perperam sit,* EXHEREDATVS NON ESSE. Idem in l. si iurauero, ff. de iure patron. *Aliter atque*, SI PATRONVM ESSE, PRONVNTIATVM SIT.

Quædam personæ non in solidum & integrum, sed IN ID dumtaxat, QVOD FACERE POTERANT, damnabantur, vt Maritus, Socius, Parens, Patronus, Patrona, liberique eorum & parentes: item qui ex liberalitate sua conueniebatur, l. sunt qui, cum seq. ff. de re iud. l. maritum, ff. sol. matrim. l. tutorem qui, ff de administr. tutor. l. Diuus Pius, ff. de diuers. regul. §. sunt præterea, cum §§. seqq. Instit. de actionib. l. si filiusfam. ff. de tut. & rat. distr. Et Maritus quidem, Parens, Patronus, Socius facere posse credebantur, nullo ære alieno deducto. At is qui ex causa donationis conueniebatur, ære alieno deducto, l. Maritus facere, ff. sol. matrimon. l. inter eos, §. vltim. l. & exheredatum, ff. de re iud. Sed si à socero dos ex promissione, manente matrimonio, peteretur, non vltra facultates damnabatur, aliter atque si soluto matrimonio conueniretur, l. sicut autem, & l. sed hoc ita, ff. de re iud. Nec maritus modo, sed & defensor mariti, in id tantum quod facere poterat, damnabatur, l. si cum procuratore, ff. de re iud. l. alia, ff. solut. matrim. Heredes vero supradictarum personarum, non in id quod facere poterant, sed in solidum condemnabantur, l. sciendum, ff. de re iud. l. maritum, cum l. seq. ff. sol. matrim.

Qui de Inofficioso testamento cognoscebant, contrà liberos qui querelas pertulerant, his ferme verbis pronuntiabant, VIDERI PATREM IVSTAS IRASCENDI FILIO CAVSAS HABVISSE: quemadmodum Plin. Epist. 1. lib. 5. ad Seuerum docet. Ad quam formulam Impp. sæpenumero alludunt sub Tit. de inoffic. testam. C. vt in l. cum te. *Ac propterea* IRATVM ATQVE OFFENSVM PATREM *ad exheredationis notam prolapsum dicas, inofficiosi testamenti querelam inferre non vetaberis.* Et in l filia, cod. tit. *Filia in orbitate patris relicta, cum marito, cui matre volente nupsit, colens concordiam,* IVSTAS OFFENSIONIS *post eiusdem matris pœnitentiam* CAVSAS NON PRAEBSTAT. Et in l. si maritus. *Filia autem quam habuit in potestate, exheredata iure factâ minime perhibetur: nihilq; ei relictum est, neque* IVSTAS OFFENSAE CAVSAS PRAESTITISSE *expresse committitur.* Et in l. testamenti, co. tit. *Testamenti factione per testationem vos interdixisse profitentes, matri* IVSTAM CAVSAM OFFENSAE *manifeste testamini.* Et in l. liberti, eo. tit. *Sin autem mater contra filii testamentum inofficiosi actionem instituat, inquirere diligenter debemus, vtrum filius* NVLLA EX IVSTA CAVSA *læsus sit.*

Priuatarum autem litium Iudices cum pronuntiabant, addere solebant, SI QVID MEI IVDICII EST, quemadmodum Cic. lib. 2. De Finib. ostendit. Hac vero modestia vsos, vt viDERI sibi pronuntiarent: Item interdum ita pronuntiasse, SECVNDVM TE LITEM DO, alias lib. 2. Select. antiquit notare me memini. Quo respexisse videtur Vlpian. in l. Diui, §. recte, ff. de liber. cau. cum ait: *Si enim liquebit, contra libertatem dabit.* Lucanus lib. 4.

——— SECVNDVM
ÆMATHIAM LIS *tanta* DATVR.

Interdum etiam pronuntiabant Iudices SIBI NON LIQVERE, atque ita iudicandi necessitate liberabantur, vt ex A. Gell. lib. 14 cap 2. & ex l. Pomponius, ff. de re iudic. apparet. Qua de formula alias erit postea dicendi locus constitutus. Exemplum autem sententiæ in domestico iudicio Valer. lib. 5 cap. 8. suppeditat, quo loco refert T. Manlium Torquatum de filio Silano cognitione domi suscepta, ita pronuntiasse: CVM SILANVM FILIVM MEVM PECVNIAS A SOCIIS ACCEPISSE MIHI PROBATVM SIT, ET REP. EVM ET DOMO MEA INDIGNVM

IVDICO, PROTINVSQVE E CONSPECTV MEO ABIRE IVBEO. Cicer. vero lib. I. De Finibus, cum de filio ita pronuntiasse ait, NON TALEM EVM VIDERI FVISSE IN IMPERIO, QVALES EIVS MAIORES FVISSENT: ET IN CONSPECTVM SVVM VENIRE VETVIT.

Iam post causam vtrimque actam postulatum à Iudice, vt IRET IN CONSILIVM, demonstrat Cicero Oratione pro Quintio, cum ad Gallum Aquilium Iudicem ait, *Tibi instat Hortensius*, VT EAS IN CONSILIVM. Iudices autem plerumque in consilium amicos adhibuisse, testimonio est Cic lib. 4. in Verrem, cum M. Petilium Equitem Rom. à Verre iudicem datum, iussumque operam dare, id recusasse narrat, quod suos amicos quos sibi in consilio esse vellet, Verres retineret. Sic C. Aquilium Gallum Iudicem de P. Quintii, & Sex. Næuii controuersiis sumptum, in consilium aduocasse, quos commodum ipsi fuerat, ex Oratio. pro Quintio patet. Et ita Agellius lib. 14. cap. 2. controuersiam coram se Iudice dato agitatam referens, *Tunc ibi amici mei, quos* ROGAVERAM IN CONSILIVM *viri exercitati, atque in patrociniis & in foro celebres, semperque se circum vndique distrahentibus causis festinantes, non sedendum diutius, dicebant.* Apud eumdem lib. 12. cap. 13. quid sit, intra Kalendas, differentem, Sulpicius ait: *Cur hoc me potius rogas, quam ex istis aliquem peritis studiosisque iuris, quos* ADHIBERE IN CONSILIVM *iudicaturi soletis?* Vnde apparet Rogatos in consilium iisdem subselliis consedisse, sicut & eos qui à Magistratibus in consiliũ adhibebantur, in Tribunali sedisse ostendit Crassus apud Cic. lib. 1. De Orat. Magistratus certe, eos post Terga collocasse indicat Ammian. Marcellinus lib. 23. Et ita DE CONSILII SENTENTIA, Iudices pronuntiabant, quæ verba his singularibus literis D. C. S. scribi consueuisse ex Notarum libris apparet. Iudices autem in causis quæ apud eos agebantur, præcipue spectabant, QVA DE RE AGEBATVR. Cicero lib. 2. De finibus: *Omnis autem in quærendo quæ via quadam & ratione habetur oratio, præscribere primum debet, vt quibusdam in formulis,* QVA DE RE AGITVR, *vt inter quos disseritur, conueniat quid sit id de quo disseratur.* Idem lib. 5. eiusdem argumenti: *Et ego, Piso, inquam, si est quisquam qui acute in causis videre soleat* QVA DE RE AGATVR, *is es profecto tu.* Idem libro De Fato: *Hæc differens* QVA DE RE AGATVR, *& in quo causa consistat, non videt.* Idem in Bruto: QVA DE RE AGITVR *autem, illud quod multis locis, id vbi esset, videbat.* Idem in Oratio. pro Muræna: *Etenim, quæ de scripto aguntur, scripta sunt omnia: neque tamen quicquam tam anguste scriptum est, quo ego non possim,* QVA DE RE AGITVR, *addere.*

Porro de qua re cognouerat Iudex, pronuntiare quoque cogendus erat, l. de qua re, ff. de iudic. Iudices certe ad iudicandum OPERAM DARE iubebantur. Cic. lib. 4. in Verr. *Marcum Petilium equitem Rom. quem habet in consilio, iubet* OPERAM DARE, QVOD REI PRIVATAE IVDEX ESSET. Excusabatur tamen incidente infirmitate, vel necessaria profectione, aut probabili aliqua occasione superueniente. Vlpianus in l. si longius, ff. de iudic. *Si longius spatium necessarium erit, quo minus Iudex datus* OPERAM *possit* DARE, *mutari eum iubet Prætor, hoc est, si forte occupatio aliqua iudicem non patiatur* OPERAM IVDICIO DARE, *incidente infirmitate, vel necessaria profectione, vel rei suæ familiaris periculo.* Idem in l. Prætor, ff. de vacat. & excusat. mun. *Prætor eos, quoscumque intelligit* OPERAM DARE NON POSSE AD IVDICANDVM, *pollicetur se excusaturum: forte quod in perpetuum quis* OPERAM DARE *non potest, quod in eam valetudinem incidit, vt certum sit eum ciuilia officia subire non posse: aut si alio morbo laboret, vt suis rebus superesse non possit: vel si qui sacerdotium nancti sint, vt discedere ab eo sine religione non possint. nam & hi in perpetuum excusantur.* Iudicandi etiam necessitatem morbum sonticum remisisse Paulus ait in l. Iudex datus, ff. de iudic. Si Iudex cui certa tempora præstituta erant, decessisset, & alius in eius locum datus esset, tanta ex integro tempora in persona eius præstituta intelligebantur: quamuis Magistratus nominatim hoc in sequentis datione non expressisset: ita tamen vt legitimum tempus non excederet, l. si iudex, ff. de iudic, Mortuo plane Iudice, quod cum iudicare oportuerat videri eum qui in locum eius subditus erat, sequi oportebat, l. mortuo, ff de iudic. Iudices vero à Præside prouinciæ dati, etiam in tempus successorum eius durabant, & pronuntiare cogebantur. l. venditor, §. vlt. ff. de iudic. Si locus in iubendo iudicare non esset comprehensus, videbatur eo loco iudicare iussisse, quo solebat iudicari siue incommodo litigantium, l. si locus, ff. eod. Duo ex tribus Iudicibus datis vno absente iudicare non poterant: sed si adesset, & contra sentiret, stabatur duorum sententiæ, l. duo ex tribus, ff. de re iudic. At si vnus ex pluribus Iudicibus de Liberali causa cognoscentibus, iurasset, SIBI NON LIQVERE, eo quiescente, ceteri qui consentiebant sententiam proferre poterant, l. Pomponius, ff. eod. tit.

Inter

Inter pares numero iudices si dissonæ sententiæ proferrentur: in Liberalibus quidem causis pro libertate statutum obtinebat, in aliis autem causis pro reo. l. inter pares, ff. de re iudic. Quod si duo Iudices dati diuersas sententias dedissent, vtraque sententia in pendenti erat, donec competens Iudex vnam earum confirmasset, l. duo iudices, ff. de re iud. De vnoquoque negotio præsentibus omnibus quos causa contingebat, iudicari oportebat: aliter enim iudicatum tantum inter præsentes tenebat, l. de vnoquoque, ff. eod. Vnde Imperator Philippus in l. si vt proponis, C. quomodo & quando iud. *Si vt proponis*, ait, *Præses prouinciæ, cum certũ locum causæ cognoscendæ dedisset, alibi per obreptionem aditus, sententiam aduersus te absentem protulit: quod ita gestum est, ad effectum iuris spectare minime oportet.* Hac de causa morbus sonticus etiam inuitis litigatoribus, ac iudice, diem differebat: ac proinde si rei iudicandæ tempore, alter ex litigatoribus, febricitans discessisset, Iudex absente eo pronuntiare nõ poterat: & si pronuntiasset, res non videbatur iudicata, l. quæsitũ, ff. de re iudic. Nec vero solebat quis absens condemnari, l. certum, §. si quis absente, ff. de confess. Iudex autem posteaquam semel sententiam dixerat, postea Iudex esse desinebat: & qui semel pluris vel minoris condemnauerat Iudex, amplius corrigere sententiam suam non poterat. Semel enim male seu bene officio functus erat, l. Iudex posteaquam, ff. de re iud. Quod significat Apul. lib. 1. Florid. his verbis: *Proconsulis autem à tabella sententia est, quæ semel lecta, neque augeri litera vna, neq; autem minui potest: sed vtcumque recitata est, prouinciæ instrumento refertur.* Vnde Alfen. in l. cum quærebatur, ff. de re iud. *Cum quærebatur, Iudex si perperam iudicasset, an posset eodem die iterum iudicare: Respondit, non posse.* Acta tamen apud se habita, si partes consentirent, & Iudex hoc permisisset, poterat iubere eo die circumduci: nisi vel negotium, vel lis terminata esset, vt docet Paul. in l. acta, ff. eod. tit. Actorum tamen verba, emendare, tenore sententiæ perseuerante, non erat prohibitum; vt constat ex l. actorum, ff. eodem.

Iudicium non pronuntiatione modo Iudicis finem accipiebat: sed & soluebatur, vetante eo qui iudicare iusserat: vel etiam eo qui maius imperium in eadem iurisdictione habebat: vel etiam si ipse Iudex eiusdem imperii esse cœpisset, cuius erat qui iudicare iusserat, l. iudicium, ff. de iudic. Iudicum porro datorum sententias exsequebantur Magistratus qui eos dederant, l. à Diuo Pio, ff. de re iudic. Exsecutoris quidem à Prætore dati fit mentio in l. 3. §. si exsecutor, ff. de negot. gest. Vlpianus etiam in l. qui erat, ff. famil. erciscund. *Si quis*, ait, *ad* EXSEQVENDAM SENTENTIAM A PRAETORE DATVS DISTRAHAT. Pignora certe in causam iudicati capti, & per apparitores distrahi solebant toto Tit. si pign. in cau. iudic. cap. sit, C. Vlpianus in l. si ex causa, ff. de minoribus. *Si ex causa iudicati pignora minoris capta sint & distracta.* Idem in l. si pignora, ff. de euictionibus. *Si pignora veneant per* APPARITORES PRAETORIS EXTRA ORDINEM SENTENTIAS SEQVENTES. Prætorem etiam EXTRA ORDINEM IVRE POTESTATIS SVAE EXSEQVI oportere DECRETVM SVVM, nonnumquam etiam per MANVM MILITAREM, ait Vlpianus in l. si quis missus, ff. ne vis fiat ei qui in poss. Nam & MANV MILITARI AVFERRI debere rem ab eo, qui restituere iussus Iudici non parebat, cum rem haberet, tradit idem Vlpian. in l. qui restituere, ff. de rei vind.

Eum etiam qui cum prouincia abiret, pecuniam quæ penes se esset, ad ærarium professus retinuisset, inter debitores relatum: eamq; pecuniam eum qui hoc imperio vtebatur, ab eo exegisse, PIGNVS CAPIENDO, CORPVS RETINENDO, MVLTAM DICENDO, Paulus scribit in l. sacrilegi, §. vlt. ff. ad l. Iul. pecul. In pignoribus autem capiendis, distrahendis, addicendis, quis ordo, quæque forma obseruaretur, plenissime tradit Vlpian. in l. à Diuo Pio, ff. de re iudic.

Iureiurando etiam interposito siue ex pactione ipsorum litigatorum, siue ex Iudicis auctoritate, controuersiæ interdum decidebantur, l. 1. ff. de iureiurando. Suetonius in Iul. cap. 85. *Apud eam longo tempore sacrificare, vota suscipere,* CONTROVERSIAS QVASDAM INTERPOSITO PER CAESAREM IVREIVRANDO DISTRAHERE *perseuerauit.*

Delatum autem ab aduersario iusiurandum aut suscipere & præstare, aut referre cogebatur is cui delatum erat, nisi id remitteretur. Formula vero deferendi iurisiurandi erat: IVRA PER. Sueton. in libro Declat. rhetoribus de C. Albutio Silo. *Nam cum in lite quadam Centumuirali aduersario, quem vt impium erga parentes incessebat, iusiurandum quasi per figuram sic obtulisset,* IVRA PER PATRIS MATRISQVE CINERES, QVI INCONDITI IACENT: *& alia in hunc modum, arripiente eo conditionem, nec iudicibus aspernantibus, nõ sine magna sui inuidia negotium afflixit.* Iurari autem oportebat, vt delatum erat iusiurandum. Nam si detulisset quis, VT PER DEVM IVRARET, & ille, PER CAPVT SVVM VEL FILIORVM SVORVM, VEL PER SALVTEM SVAM IVRASSET, non erat iuratum habendum iusiurandum, l. ait Prætor, §. vlt. cum

duabus ll. seq. & l. qui per salutem, ff. de iureiurand. Quod si de qualitate iuramenti fuisset inter partes dubitatum, conceptio eius ARBITRII IVDICANTIS erat, l. iusiurandum & ad pecunias, §. si de qualitate, ff. eod. Sed & si iusiurandum non tale referebatur, quale delatum erat, OFFICIO IVDICIS conceptio huiuscemodi iurisiurandi terminabatur, d. l. iusiurandum, §. non semper. Poterat vero is cui iusiurandum delatum erat, aduersarium cogere, VT DE CALVMNIA IVRARET. Nam qui iusiurandum deferebat, prior DE CALVMNIA DEBEBAT IVRARE, si hoc exigeretur: deinde sic ei iurabatur, d. l. iusiurandum, & §. qui iusiurandum, & l. si non fuerit, ff. eod. Paul. lib. 2. Sentent. tit. 1. Parentes tamen & patroni, liberis, libertisve iusiurandum deferentes, de calumnia non iurabant, l. licet, ff. de obseq. libert. à patr. l. si patronus, ff. de iureiur. Secundum quae, qui rerum amotarum instituerat actionem, si vellet magis iusiurandum deferre, cogebatur aduersarius iurare, NIHIL DIVORTII CAVSA AMOTVM ESSE, dum modo de calumnia iuraret qui iusiurandū deferebat, l. Marcellus, §. 1. ff. rer. amotar. Iusiurandum autem de calumnia referenti non deferebatur: quia non erat ferendus actor, si vellet sibi iurari de calumnia condicionis quam ipse detulerat, d. l. iusiurandum & §. datur.

Nec in hac vna tantum specie iuramento de calumnia locus erat. Nam & qui opus nouum nuntiabat, IVRARE debebat, NON CALVMNIAE CAVSA OPVS NOVVM NVNTIARE. Quod iusiurandum auctore Praetore deferebatur, l. de pupillo, §. qui opus, ff. de oper. no. nunt. Similiter qui damni infecti caueri sibi postulabat, prius de calumnia iurare debebat, l. qui bona & l. qui damni, ff. de dam. infec. Pomponius etiam in l. Thesaurus ff. ad exhib. Si quis thesaurum suum in alieno defossum effodere vellet, non iniquum esse ait, IVRANTI EI SE NON CALVMNIAE CAVSA ID POSTVLARE, vel interdictum, vel iudicium dari. Creditori suoque in possessionem rerum debitoris misso, qui Rationum instrumentorumque debitoris recognitionem, dispunctionemque iterum postularet, faciendam eius rei potestatem, Vlpian. scribit, si is IVRASSET, NON CALVMNIAE CAVSA SE POSTVLARE, NEQVE HABERE QVAE DISPVNXERAT, l. cum plures §. vlt. ff. de reb. auct. iud. possid. Hoc etiam iusiurandum ex Iustiniani constitutione omnibus qui conueniebantur deferebatur. Reus enim non aliter suis allegationibus vtebatur, nisi prius IVRASSET, QVOD PVTANS SE BONA INSTANTIA VTI, AD CONTRADICENDVM PERVENIT, §. 1. Instit. de poena tem. litigant. Iulianus Antecessor Constitut. 44. *Quod sacramentum calumniae fit ita. In primis quidem actor* IVRET: HANC LITEM QVAM MOVI, CALVMNIANDI ANIMO NON MOVI. SED EXISTIMO ME HABERE BONAM CAVSAM, NEC DILATIONIS, NEC CALVMNIAE CAVSA, NEC VEXANDI ADVERSARII GRATIA PROBATIONES IN TOTA HAC CAVSA AB ADVERSARIO MEO NVLLAS EXIGAM: SI DEVS. *Postea reus ita.* EGO PVTANS BONA INSTANTIA CAVSAE AD CONTRADICENDVM PERVENIO, NEC DILATIONIS, NEC CALVMNIAE CAVSA, NEC VEXANDI ADVERSARII GRATIA PROBATIONES IN TOTA HAC CAVSA AB ADVERSARIO MEO VLLAS EXIGAM: SI DEVS.

Variae autem pro controuersiarum varietate, iurisiurandi formulae erant. In actionibus enim in personam, creditorem IVRASSE, SIBI DARI OPORTERE; debitorem, SE DARE NON OPORTERE: in actionibus vero in rem petitorem IVRASSE, REM SVAM ESSE, possessorem vero IVRASSE, REM PETITORIS NON ESSE, supra ostendimus Papinian. in l. illud, §. 1. ff. de pecun. constit. *Si iureiurando delato,* DEBERE TIBI IVRAVERIS. Vlpian. in l. 1. §. si petitor, ff. quar. rer. act. non da. *Si petitor fundi iusiurandum detulerit aduersario, vt si auctor eius* IVRASSET SVVM FVNDVM SE TRADIDISSE, AB EA CONTROVERSIA DISCESSVRVM SE: *exceptio possessori fundi dabitur.* Idem in l. sed si possessor. §. item si, ff. de iureiur. *Sed si rerum in quibus vsusfructus propter abusum constitui non potest,* IVRAVERIT VSVMFRVCTVM SE HABERE, VEL SIBI DEBERI. Mulierem vero in actione de dote, iurasse, DECEM DOTIS SIBI DEBERI, vel, DECEM EI DEDISSE IN DOTEM, docet l. Eum qui, §. si mulier, ff. de iureiur. Vlpian. In l. si duo, §. Marcellus, ff. eo. QVI IVRAVIT EAM QVAE VXOR SVA FVERAT, REM SIBI IN DOTEM DEDISSE. Paul. in l. in duobus, §. colonus, ff. eod. *Colonus cum quo propter succisas forte arbores agebatur ex locato, si* IVRAVERIT, SE NON SVCCIDISSE. Et §. quae iurauit, ead. l. *Quae* IVRAVIT DIVORTII CAVSA REM SE NON AMOVISSE. Iusiurandū autem quacumq; actione quis conueniretur, deferri poterat. De condicione enim personae interdū iurabatur. Vlp. in l. ait Praetor, §. 1. ff. eo. *Delato iusiurandō* IVRASTI IN POTESTATE MEA TE NON ESSE. Et mox: *Si forte quasi praegnās ire in possessionē volebat, & eū ei cōtra diceretur, vel ipsa* SE IVRAVIT PRAEGNANTEM, *vel cōtra eā iuratū est.* Et paulo post: *Nec nocebit, si mater detulerit,* & IVRETVR EX EO PRAEGNANS NON ESSE. Marcell. in l. cū

mulier,

mulier, ff. de Caib. edic. *Cum mulier deferente herede* IVRAVERIT SE PRAEGNANTEM ESSE.

Patronus deferente liberto, IVRABAT SE PATRONVM ESSE, l. si iurauero, ff. de iu. patron. Libertus vero deferente patrono IVRABAT SE LIBERTVM EIVS NON ESSE, l. si duo, & l. eum qui, §. si libertus, ff. de iureiur. Vlpian. in l. si duo §. idem Iulianus, ff. eod. *Si quis* IVRAVERIT VENDIDISSE ME EI REM CENTVM. Et in l. qui iurasse, §. 1. ff. eod. *Si pater* IVRAVERIT IN PECVLIO NIHIL ESSE. Et l. in duobus, §. si ei, ff. eod. *Si ei qui debitorem meum in iudicium exhibere promisit, iusiurandum detulerim, isque* IVRAVERIT, SE OMNINO EXHIBITIONEM EIVS NON PROMISISSE. Et §. igitur, ead. l. *Si quis* IVRAVIT SE NON ESSE CONDEMNATVM.

In actione noxali iurabat actor, IN POTESTATE SVA NON ESSE SERVVM, NEQVE SE DOLO MALO FECISSE, QVOMINVS ESSET, l. quotiens. §. Prætor ait, ff. de noxalib. In actione Furti iurabat reus, FVRTVM SE NON FECISSE, l. si duo, §. Idem Iulianus, ff. de iureiuran. l. si quis vxori, §. si quis iurauerit, ff. de furt. Sed si iurasset, SE NON RAPVISSE, non poterat eo iureiurando in Actione Furti, vel Condictione furtiua adiuuari, l. in duobus, §. si quis iurauerit, ff. de iureiurand. Actor vero reo referente, FVRTVM SIBI FACTVM IVRABAT, d. l. in duobus, §. Pomponius. In actione iniuriarum ex lege Cornelia, permittebatur actori iusiurandum deferre, vt reus IVRARET SE INIVRIAM NON FECISSE, l. lex Cornelia, §. hac lege, ff. de iniur.

Procurator autem & defensor iurare non compellebantur, l. iusiurandum & §. procurator, ff. de iureiurand. Sed si iurassent, eorum iusiurandum domino proderat, exceptionemq; ei pariebat, l. Nam posteaquam, §. iusiurandum, ff. de iureiurand. In noxali vero iudicio si tutor vel curator exstarent, ipsi iurare debebant, IN POTESTATE DOMINI NON ESSE. Si autem procurator esset, necesse erat ipse dominus iuraret, l. quoties, §. si tutor, ff. de noxalib. Si tamen actore deferente defensor absentis vel præsentis IVRASSET, EVM QVEM DEFENDERET, DARE NON OPORTERE, exceptio iurisiurandi ei cuius nomine iurandum fuerat dari debebat, l. vltim. §. vlt. ff. de iureiurand. Sed & si filiosfamilias delatum esset iusiurandum, & is iurasset, PATREM SVVM DARE NON OPORTERE, danda erat patri exceptio, l. vltim. ff. quar. rer. act. non da. l. vlt. ff. de exceptionib. Seruus etiam si deferente aduersario iurasset, exceptio domino dabatur, l. si seruus, ff. de iureiurand. At ex quibus causis legatus iudicium accipere non cogebatur, nec iurare cogendus erat, se dare non oportere: quia hoc iusiurandum in locum litiscontestatæ succedel a[illegible], l. sed & si restituatur, §. ex quibus, ff. de iudic. Cum autem res in iusiurandum remissa erat, Iudex iurantem absoluebat: referentem audiebat. Et si actor iurasset, condemnabat reum. Nolentem reum iurare, si soluisset, absoluebat: non soluentem condemnabat, l. iusiurandum & §. vltim. ff. de iureiurand. In actione vero quæ ex iureiurando oriebatur, hoc solum quærebatur, an iurasset actor, SIBI DARI OPORTERE: vel cum iurare paratus esset, iusiurandum remissum esset, l. nam posteaquam, & l. quod si iuraui, ff. eod. tit.

Interdum ad Arbitros ex compromisso ibatur, l. societatem, §. Arbitrorum, ff. pro soc. Compromissa vero vti conciperentur, libro proximo, si Deus voluerit, demonstrabo. Arbitri autem vti pronuntiare solerent, ex his quos subieci locis apparet. Ac primum ADESSE LITIGATORES Arbitri iubebant, Vlpianus in l. si arbiter, §. si intra, ff. de recept. qui arbit. SI INTRA DIEM COMPROMISSI ADESSE IVSSERIT, pœna non committetur. Et §. si arbiter, eadem l. SI ARBITER IVSSIT, *puta*, IN PROVINCIA ADESSE LITIGATORES, *cum Romæ esset in eum compromissum.* Et mox: *Sed si in aliquem locum inhonestum* ADESSE IVSSERIT, *puta in popina.* Et Paulus in l. non distinguemus, §. si domini, ff. eod. *Si domini qui inuicem stipulati sunt, procuratores suos agere apud arbitrum velint, potest* IVBERE ETIAM IPSOS ADESSE. *Sed si & heredis in compromissis mentio fit, potest* IVBERE ETIAM HEREDEM EORVM ADESSE. Pomponius in l. arbiter 40. ff. eod. ARBITER KALENDIS IANVARIIS ADESSE IVSSIT. Modestinus in l. sed & interpellatur, ff. eod. *Arbiter* ADESSE LITIGATORES, *vel per nuntium & per epistolam* IVBERE *potest.* Paulus in l. qualem, §. vltim. ff. eod. SI IVSSIT LITIGATORES CALENDIS ADESSE, MOX IDIBVS IVBEAT. Vlpianus in l. quid tam, §. si intra, ff. eod. *Si intra diem compromissi aditus Arbiter, post diem compromissi* ADESSE IVSSERIT.

Si dies compromissi exitura esset, nec ad causam cognoscendam sententiamque dicendam satis spatii Arbitri haberent, DIEM COMPROMISSI PROFERRI IVBEBANT. Iauolenus in l. non omnibus, ff. de recept. *Cum arbiter* DIEM PROFERRE IVSSIT, Alphenus

in l. arbiter, ff. co. *Arbiter ex compromisso sumptus, cum ante eum diem qui constitutus compromisso erat, sententiam dicere non posset,* DIEM COMPROMISSI PROFERRI IVSSERAT. Vlpian. in l. Celsus, ff. cod. *Si arbiter me tibi* CERTA DIE PECVNIAM DARE IVSSERIT. Idem in l. diem, §. 1. ff. eodem. SI ARBITER ALIQVAM PECVNIAM DARE IVSSERIT. Paulus in l. non distinguemus, §. quæsitum. *Si hoc modo sententiam dixerit,* VT ARBITRIO P. MAEVII FVNDVS TRADERETVR AVT SATISDATIO VIDETVR. Vlpianus in l. si arbiter, ff. de recep. qui arbitr. *Si arbiter ita* PRONVNTIASSET, NIHIL VIDERI TITIVM DEBERE SEIO: *tametsi Seium non vetuisset* PETERE. Et §. sequenti. *Pomponius ait, inutiliter arbitrum incertam sententiam dicere: ut puta,* QVANTVM EI DEBES REDDE: DIVISIONI VESTRAE STARI PLACET: PRO EA PARTE QVAM CREDITORIBVS TVIS SOLVISTI, ACCIPE.

Interdum vero Arbitri vel, PECVNIAM DARE, vel, SERVOS RESTITVERE IVBEBANT, Africanus in l. traiectitiæ, ff de obligationib. & action. *Nam si arbiter ex compromisso,* PECVNIAM CERTO DIE DARE IVSSERIT, *neque per eum qui dare iussus sit, steterit.* Papinianus in l. arbiter, ff. de recep. *Arbiter* INTRA CERTVM DIEM SERVOS RESTITVI IVSSIT. Marcianus in l. vltim. ff. cod. *Si cui* IVSSVS EST *ex compromisso Arbitrio* SOLVERE PECVNIAM.

Alias VETABANT NON PETERE, Paulus in l. si duo, ff. cod. *Si duo rei sint aut credendi aut debendi, & unus compromiserit, isque* VETITVS SIT PETERE, *aut* NE AB EO PETATVR. Celsus in l. quamuis, ff. eod. *Quamuis arbiter alterum ab altero* PETERE VETVIT. Marcianus in l. si de re, ff cod. *Si de re sua quis Arbiter factus sit, sententiam dicere non potest, quia* SE FACERE IVBEAT, *aut* PETERE PROHIBEAT. Vlpianus in l. aduersus, ff. cod. *Si petatur ab eo, a quo Arbiter* PETI VETVIT. Celsus in l. quamuis, ff. cod. *Isque* VETITVS SIT PETERE, *aut* NE AB EO PETATVR.

Tametsi autem Prætor neminem cogeret arbitrum recipere, quoniam res hæc libera & soluta erat, & extra necessitatem iurisdictionis posita: attamen vbi semel quis in se receperat arbitrium, ad curam & sollicitudinem suam Prætor hanc rem reuocabat, l. Labeo, §. 1. ff. eod. Cogebat igitur Prætor Arbitrum sententiam dicere nisi quæ iusta causa post arbitrium susceptum incidisset, quæ eum excusaret, l. licet, & l. Et si aliqua, & l. Sed si in seruum, §. vltimo, ff. eodem.

Arbiter autem ex compromisso iis diebus non cogebatur sententiam dicere, quibus Iudex non cogebatur: nisi dies compromissi exitura esset nec proferri posset. Proinde si forte vrgeretur a Prætore ad sententiam, æquissimum erat, SI IVRARET SIBI DE CAVSA NON LIQVERE, spatium ei ad pronuntiandum dari, l. Pomponius, §. vlt. ff. de recept. Si in duos esset compromissum, Prætor eos, si non consentirent, cogebat TERTIAM CERTAM ELIGERE PERSONAM, cuius auctoritati pareretur, l. item si, §. principaliter, ff. eod.

Si plures essent qui arbitrium recepissent, nemo vnus cogebatur sententiam dicere: sed aut omnes, aut nullus. Vbi vero in tres erat compromissum, sufficiebat quidem duorum consensus, si præsens fuisset & tertius: alioquin absente eo, licet duo consentirent, Arbitrium non valebat: sicuti tribus iudicibus datis quod duo ex consensu, absente tertio, iudicauerant, nihil valebat, l. Item si, §. 1. & §. vlt. & l. sicuti, ff. eod. Si arbitri plures sumpti, diuersas sententias dixissent, licebat sententia eorum non stari: sed si maior pars consentiret, ea stabatur, l. diem proferre, §. si plures, ff. de recept. qui arbitr. OFFICIVM autem ARBITRI ex compromisso pendebat, nec aliud illi licebat, quam quod compromisso, vt efficere posset, cautum erat. Officio plane eius continebatur, & quemadmodum daretur vacua possessio, l. non distinguemus, §. de officio & §. Arbitri, ff. eodem.

Coram litigatoribus & vtroque præsente Sententia dici ab Arbitris oportebat. Ideoque si quis litigatorum defuisset absque iusta causa, quia per eum factum erat, quominus Arbiter partibus suis fungeretur, pœna committebatur, l. diem proferre, §. si quis litigatorum, & §. coram, l. quid tamen, § si quis ex litigatoribus, l. inter. ff. cod. Inde fiebat, vt si alter ex compromittentibus furere cœpisset, Arbiter ad ferendam Sententiam non compelleretur: quia nihil coram furioso fieri intelligeretur: Sed si is curatorem haberet, poterat præsente curatore sententia dici. Ac nec coram pupillo sententia dici poterat, nisi tutor præsens esset, l. diem perferre, §. coram, & l. si compromissum, §. vlt. cum l. sequen. ff. cod. Arbiter autem postquam condemnauerat, vel absoluerat, mutare vel corrigere sententiam semel dictam non poterat, l. qualem, §. vlt. cum l. seq. ff. cod.

Ceterum

Ceterum a iudice dato is appellabatur, qui eum dederat, l. 1. & l. vltim. ff. quis & a quo appellet. Et quidem in Sententiis altera, vel tertia die appellandum erat, l. 1. §. biduum, & §. quod in sententiis, ff. quando appellan. sit. Quod sic accipiendum est, vt in propria causa biduum, in aliena triduum seruaretur, l. 1. §. in propria, & §. tutores, & §. sequen. & l. 2. ff. eod. Formula vero appellationis interponendæ erat, PROVOCO vel APPELLO. Macer. in l. 2. ff. de appellationib. *Sed si apud acta quis appellauerit, satis erit, si dicat,* APPELLO. Iisdemque vocibus Horatius & alii apud Liuium lib. 1. & 2. vtuntur. Idem lib. 3. de Appio: *Nullo morante, arreptus a viatore,* PROVOCO, *inquit. Audita vox vna vindex libertatis, ex eo missa ore, quo vindiciæ semper pro libertate dictæ erant, silentium fecit.* Apud eumdem libr. 8. Qu. Fabius contra seueritatem L. Papirii Cursoris, TRIBVNOS PLEBIS, ait, APPELLO, ET PROVOCO. Plinius lib. 7. Epistol. 17. *Itaque Pomponius Secundus hic scriptor Tragœdiarum, si quid forte familiarior amicus tollendum, ipse retinendum arbitraretur, dicere solebat,* AD POPVLVM PROVOCO. Apud Senecam libr. 3. Controuersiar. seruus qui domino ægrotanti venenum petenti denegabat, qua de causa iratus dominus testamento cauerat vt crucifigeretur, ad Tribunos plebis, & ipsam legem Corneliam de veneficiis prouocans, LEX, ait, CORNELIA TE APPELLO.

Porro si quis ipso die inter acta, voce appellaret, hoc ei sufficiebat. Si autem hoc non fecerat, ad Libellos appellatorios recurrendum erat, ad quos dandos biduum, vel triduum computabatur, l. a sententia, §. vlt. ff. de appellationib. itemque l. litigatorib. C. de appellationib. Libelli autem Appellatorii qui dabantur, ita erant concipiendi, vt haberent scriptum & A QVO DATI ESSENT, id est, quis appellaret, & ADVERSVS QVEM, ET A QVA SENTENTIA, l. 1. §. vlt. ff. de appellationib. Sed non erat necesse in his libellis addere, contra quem aduersarium quis appellaret, l. Scio, ff. eo. Et si plures quis haberet aduersarios, & quorumdam nomina libellis complexus esset, quorumdam non: PRÆSCRIBI ei non poterat ab his quorum nomina comprehensa non erant, QVASI aduersus ipsos adquiesset sententiæ. Appellanti tamen nihil oberat, quod in libellis, a qua parte sententiæ appellaret, non significasset, l. appellanti, ff. eo. Ipsi vero a quo appellabatur, Libelli dandi erant, l. cum quidam, ff. eo. tit. Vlpianus in l. 1. §. dies, ff. quan. appellan. sit, *Dies autem istos, quibus appellandum est, ad aliquid vtiles esse, Oratio Diui Marci voluit: si forte eius, a quo prouocatur, copia non fuerit, vt* EI LIBELLI DENTVR.

De libellis vero dimissoriis qui & apostoli dicebantur, hæc Marcianus in l. 1. ff. de libell. dimissor. scribit: *Post appellationem interpositam, litteræ dandæ sunt ab eo, a quo appellatum est, ad eum qui de appellatione cogniturus est: siue principem siue quem alium. Quas* LITERAS DIMISSORIAS, *siue* APOSTOLOS *appellant. Sensus autem litterarum talis est,* APPELLASSE, *puta,* LVCIVM TITIVM A SENTENTIA ILLIVS, QVAE INTER ILLOS DICTA EST. *Sufficit autem petisse intra tempus dimissorias instanter & sæpius, vt & si non accipiat, id ipsum contestetur.*

Ceterum qui appellauerat, causas appellationis reddebat apud eum ad quem appellabat, l. ab executore, ff. de appellationib. Per procuratorem autem causæ appellationum in rebus pecuniariis reddi poterant, l. 1. ff. an per alium causæ appellat. Quod si procurator absentis appellasset, deinde rationes reddidisset, nihilominus ipse respondere poterat. Audiri etiam debebat in causis appellationis reddendis is cuius absentis procurator appellauerat, l. vlt. ff. eo. tit. Nec vero solebat improbari appellatio eorum, qui vel vnam causam appellandi probabilem habuissent, l. appellati, §. vlt. ff. de appellatio. Quin & si certam appellandi causam dixerat, non eo minus aliam causam prouocationis reddere poterat, persequique prouocationem suam quibuscumque modis, d. l. scio, in fin. Iudici vero eum qui appellabat conuiciari non oportebat, alioquin plectebatur, l. illud, ff. de appellationib. l. Iudici, ff. de iniur.

Porro qui ex appellatione cognoscebat, vel IVSTAM, vel INIVSTAM sibi videri APPELLATIONEM PRONVNTIABAT. Impp. Diocletianus & Maximianus in l. eos, C. de appellationib. *Quapropter remittendi litigatores ad prouincias remotam occasionem, atque exclusam penitus intelligant: cum super omni causa interpositam prouocationem, vel* IVSTAM *tantum* LICEAT PRONVNTIARE, *vel* IVSTAM. Vlpianus in l. furti, ff. de his qui not. infa. *Quamuis si* INIVSTA EIVS APPELLATIO VISA SIT, *hodie puto notari, non retro.* Scæuola in l. vltim. ff. de re iudic. & in l. negotiorum, ff. de appellationib. quatum ταυτολογία ex ipsa collatione deprehendetur. *Quæsitum est,* ait, APPELLATIONE *eorum* INIVSTA PRONVNTIATA, *an quia tardius iudicatum sit, vsuræ principalis pecuniæ, medii temporis deberentur.* Marcellus in l. 2. ff. quando appell. sit. *Si procuratorio nomine egeris, & victus appellaueris, deinde* INIVSTA

APPELLATIO FVERIT PRONVNTIATA: *potest dubitari, num secundo die appellare debeas, quia cum de tua* INIVSTA APPELLATIONE PRONVNTIATVM SIT, *tua interfuisse videtur.* In l. initia vtile, ff. de minorib. *Si finita appellationis apud Imperatorem cognitione, &* INIVSTA APPELLATIONE PRONVNTIATA. In l. tutor vel curator, ff. de admin. tut. vel cur. *Tutor cuius* INIVSTA APPELLATIO PRONVNTIATA FVERIT. In l. chirographis, §. vlt ff. eo. tit. APPELLATIONE INIVSTA PRONVNTIATA, *fundus ei ablatus est.* Paulus lib. 5. Sent. Tit. vlt. *Quoties* INIVSTA APPELLATIO PRONVNTIATVR. Sic etiam l. 1. & 2. C. si vnus ex plurib. & l. ἰφικλῆς, ff. de excusationib.

Imperialium certe sententiarum ex appellatione dictarum exempla complura habemus. Nam in l. 1. C. de appellatio. sententia ex appellatione, ab Imperatore Seuero data in personam Marci Prisci Idib. Ianuar. Pompeiano & Auito Coss. refertur in hæc verba: PRIVS DE POSSESSIONE PRONVNTIARE, ET ITA CRIMEN VIOLENTIAE EXCVTERE PRAESES PROVINCIAE DEBVIT. QVOD CVM NON FECERIT: IVSTE AB EO PROVOCATVM EST. Paulus in l. maritus, ff. de quæstionib. *Cum ex appellatione cognouisset Imperator, pronuntiauit* QVAESTIONE ILLICITE HABITA VNIVS TESTIMONIO NON ESSE CREDENDVM, IDEOQVE RECTE PROVOCATVM. Papinianus in l. in ratione, §. cum quidam, ff. ad legem Falcid. *Cum quidam parte dimidia bonorum adempta relegatus fuisset, idemque prouocatione interposita, testamento postea facto obiisset atque post mortem eius,* NON IVSTE APPELLATVM, ESSET PRONVNTIATVM. Idem in l. Ofidius, ff. de legat. 3. *Quæ & ipsa libertus petebat, & ex reliquis esse* DICEBAT, *& apud præsidem obtinuerat.* EX DIVERSO, CVM DICERETVR, *reliqua colonorum ab eo non peti nec propria: Diuersam autem causam esse eorum quæ in condito essent: Imperator interrogauit partem legatarii, quærendi causa,* PONE, *inquit,* IN CONDITO CENTIES AVREORVM ESSE, QVAE IN VSVM SVMI SOLERENT: DICERES, TOTVM QVOD ESSET RELICTVM IN ARCA DEBERI? ET PLACVIT, RECTE APPELLASSE. Imp. Alexander in l. 1. C. si vn. ex plur. *Si iudici probatum fuerit, vnam eamdemque condemnationem, eorum quoque quorum* APPELLATIO IVSTA PRONVNCIATA EST, *fuisse.* Et l. 2. eod. *Si in vna eademque causa vnus appellauerit, eiusque* IVSTA APPELLATIO PRONVNTIATA EST. Impp. Diocletianus & Maximianus in l. hi qui, C. de appellationib. *Cum igitur ad munus vocatus appellaueris, apud Præsidem prouincia* IVSTE TE APPELLASSE *ostende.*

Appellationum vero causæ, quæ Grauamina in vsu nostro appellantur, hoc verbo, DICENS, vel, QVOD DICERET, a Iurisconsultis exponuntur. Paulus in l. Romanius, ff. de tutor. da. *Romanius Appulus ab iudice appellauerat,* DICENS, SE NON DEBVISSE DARI IN TVTELA COLLEGAM EI, QVEM IPSE, CVM MAGISTRATVS ESSET, NOMINASSET SVO PERICVLO: *ne in vna tutela duplex periculum sustineret.* DECREVIT IMPERATOR, POSSE QVEM ET FIDEIVSSOREM PRO TVTORE ESSE, ET NIHILOMINVS TVTOREM DARE. ITAQVE DETENTVS EST IN TVTELA. Idem in l. quædam, ff. famil. ercisc. *Quædam mulier ab iudice* APPELLAVERAT, QVOD DICERET, EVM DE DIVIDENDA HEREDITATE INTER SE ET COHEREDEM, NON TANTVM RES, SED ET LIBERTOS DIVISISSE: ET ALIMENTA QVAE DARI TESTATOR CERTIS LIBERTIS IVSSISSET. NVLLO ENIM IVRE ID EVM FECISSE. EX DIVERSO RESPONDEBATVR, CONSENSISSE EOS DIVISIONI: ET MVLTIS ANNIS ALIMENTA SECVNDVM DIVISIONEM PRAESTITISSE. PLACVIT, STANDVM ESSE ALIMENTORVM PRAESTATIONI. *Sed & illud adiecit,* NVLLAM ESSE LIBERTORVM DIVISIONEM. Quam eamdem facti speciem verbis paullum immutatis refert idem Paulus in l. vltima, ff. de iure patronatus, hoc modo. *Camelia Pia ab Hermogene* APPELLAVERAT, QVOD DICERET, IVDICEM DE DIVIDENDA HEREDITATE, INTER SE ET COHEREDEM, NON TANTVM RES, SED ETIAM LIBERTOS DIVISISSE. NVLLO ENIM IVRE ID EVM FECISSE. PLACVIT, NVLLAM ESSE LIBERTORVM DIVISIONEM: ALIMENTORVM AVTEM DIVISIONEM A IVDICE INTER COHEREDES FACTAM EODEM MODO RATAM ESSE. Idem in l. vlt. ff. quod cum eo. *Præfectus annonæ contra dominum dederat sententiam. Dicebamus quasi fideiussionem esse videri, cum pro alio solueret debitum, non pro aliis suscipit debitum. Non solere autem ex ea causa in dominum dari actionem. Nec videtur hoc dominum mandasse. Sed quia videbatur in omnibus eum suo nomine substituisse,* SENTENTIAM CONSERVAVIT IMPERATOR,

Exemplum

Exemplum etiam Sententiæ ex appellatione dictæ, habemus in l. vltim. ff. ad Trebellianum, in qua narrat Paul. Iulium Phœbum, qui ab Aurelio Proculo Achaiæ Proconsule ad Imperatorem appellauerat, cum solus causam egisset, μονομερῶς victum. Idem in l. Æmilius, ff. de minorib. refert pupillam quæ in integrum restitui desiderabat, victam tam apud Prætorem quam apud præfectum vrbi, ad Imperatorem prouocasse, & addit, PVTABAM BENE IVDICATVM, QVOD PATER *eius, non ipsa contraxerat. Imperator autem motus est, quod dies committendi in tempus incidisset, eaque effecisset ne pareretur legi venditionis.* DICEBAM, *posse magis eam restitui, quod venditor denuntiando post diem quo placuerat esse commissum, & pretium petendo, recessisse a lege sua videretur.* NON ME MOVERI, *quod dies postea transisset, &c. Quia tamen lex commissoria displicebat ei,* PRONVNTIAVIT IN INTEGRVM RESTITVENDAM. Imperatorem etiam ad appellationem ex Germania pronuntiasse, memorat Vlpianus in l. non putabam, ff. de condic & demonstrat. Liberam vero dari Prouincialibus Principum appellandorum facultatem, constituit Imp. Alexand. l. Αὐτοκράτωρ, ff. de appellationibus. Proinde apud D. Lucam Actorum Apostolorum cap. 25. cum D. Paulus exclamasset, *Καίσαρα ἐπικαλοῦμαι*. Portius Festus præses cum consilio collocutus dixit, *Καίσαρα ἐπικέκλησαι, ἐπὶ Καίσαρα πορεύσῃ*. Atque adeo lege Iulia de vi publica tenebatur, qui cum imperium potestatemve haberet, ciuem Romanum aduersus prouocationem necasset, verberauisset, torsisset, l. Lege Iulia, ff. ad legem Iuliam de vi public. Ceterum eum qui de appellatione cognoscebat, si frustratoriam morandi causa appellationem interpositam animaduerteret, potuisse etiam de vsuris medii temporis appellantem condemnare, ait Modestinus in l. tutor, ff. de vsur.

Iam vt ad publicorum Iudiciorum formulas transeam, Qui criminis alicuius reum facere volebat, postulabat, VT EIVS NOMEN RECIPERETVR. Seneca in Ἀποκολοκυντώσει, *Ducit illum ad tribunal Æaci: Is, lege Cornelia, quæ de sicariis lata est, quærebat:* POSTVLAT NOMEN EIVS RECIPI. EDIT SVBSCRIPTIONEM, OCCISOS SENATORES XXX. EQVITES ROM. CCCXV. ATQVE PLVRES. Idem libro quarto Controuersiar. *Subinde nactus eum, in ius ad Prætorem voco, & cum, quantum volebam, iocorum conuiciorumque effudissem,* POSTVLAVI, VT PRAETOR NOMEN EIVS RECIPERET, LEGE INSCRIPTI MALEFICII: *Deinde ad alterum Prætorem eduxi, & ingrati postulaui.* Cicero in diuinatio. *Lucius Piso* DELATIONEM NOMINIS *in Pub. Gabinium,* POSTVLAVIT. Idem libr. 4. in Verrem, *Palam de sella ac tribunali pronuntiat,* SI QVIS ABSENTEM STHENIVM REI CAPITALIS REVM FACERE VELLET, SESE EIVS NOMEN RECEPTVRVM: *& simul, vt ad causam accederet,* NOMENQVE DEFERRET, *Agathinum nouum affinem atque hospitem cœpit hortari.* Et mox: *Hic tum repente Pacilius quidam, homo egens & leuis accedit: Ait,* SI LICERET, NOMEN ABSENTIS DEFERRE, SE VELLE. *Iste vero,* ET LICERE ET FIERI SOLERE, ET SE RECEPTVRVM. *Itaque defertur.* Idem lib. 7. in Verrem, *Iste non dubitat iubere,* NOMEN DEFERRI, *& tum primum opinor istum absentis* NOMEN RECEPISSE. Cælius ad Ciceronem libr. 8. Familiar. *Nec Laterensis Prætor, postulante Pausania quo ea pecunia peruenisset,* NOMEN RECIPERE *voluit.* Liuius libr. 33. *Nisi velut accusatores calumniam in eum iurarent, ac* NOMEN DEFERRENT. Accusator ergo REI NOMEN DEFEREBAT, Iudex vero quæstionis RECIPIEBAT.

REVS autem vti FIERI quis diceretur docet Asconius Pedianus in Diuinatio. his verbis: *Quid est,* REVM FIERI, *nisi apud Prætorem* LEGIBVS INTERROGARI? *Cum enim in ius ventum esset, dicebat accusator apud Prætorem Reo,* AIO TE SICVLOS SPOLIASSE.

Erat & verbum, DICO, in accusationibus instituendis receptum. Cicero libr. 2. in Verrem: *Hæc prima actionis erit accusatio.* DICIMVS, C. VERREM, *cum multa libidinose, multa crudeliter in ciues atque atque socios, multa in Deos hominesque nefarie fecerit, tum præterea,* QVADRINGENTIA SESTERTIVM EX SICILIA CONTRA LEGES ABSTVLISSE. Et libro tertio in eumdem: *Nihil cum Verre de cottidianis criminibus acturus sum.* CHIO PER VIM SIGNA PVLCHERRIMA DICO ABSTVLISSE. Rursusque ibidem: TE HAEC COEGISSE, TE AESTIMASSE, TIBI PECVNIAM NVMERATAM ESSE DICO. Idem in Oratio pro Cluent.

Auito: DICO C. AELIO STALENO IVDICI PECVNIAM GRANDEM STATIVM ALBINVM AD CORRVMPENDVM IVDICIVM DEDISSE. Sic & 1. in Catilin. DICO TE PRIORI NOCTE VENISSE INTER FALCARIOS. Similiterque Orat. contra C. Antonium & L. Catilinam apud Asconium: DICO, P. C. *superiore nocte cuiusdam hominis nobilis, & valde in hoc largitionis quaestu noti, & cogniti domum, Catilinam, & Antonium, cum sequestribus suis, conuenisse.* Quinctilian. lib. 4. cap. 2. *Satis est actori, & magis expedit sic indicare,* DICO AB HORATIO SOROREM SVAM INTERFECTAM. M. Fabius Declamatio. 319. VENEFICII ACCVSO. *Respondes?* OCCISVM A TE FILIVM DICO. Accusationem plane repetundarum contra Verrem totius Siciliae nomine Cicero in Diuinatione ita concipit: *Sicilia tota si vna voce loqueretur, hoc diceret,* QVOD AVRI, QVOD ARGENTI, QVOD ORNAMENTORVM IN MEIS VRBIBVS, SEDIBVS, DELVBRIS, FVIT: QVOD IN VNAQVAQVE RE SENATVS, POPVLIQVE RO. IVRIS HABVI, ID MIHI TV C. VERRES ERIPVISTI, ATQVE ABSTVLISTI. QVO NOMINE ABS TE SESTERTIVM MILIA, EX LEGE REPETO. Quinctil. lib. 4. cap. 4. in coniecturalibus causis nudam propositionem in hunc modum factã tradit: CAEDIS AGO: FVRTVM OBIICIO.

Praeterea qui perduellionis accusabant, PERDVELLIONIS SE IVDICARE, dicebant. Apud Liuium libro 1. ex Duumuiris alter, *P. Horati,* inquit, TIBI PERDVELLIONEM IVDICO. Idem libro 26. *Sempronius Tribunus pl. Cn. Fuluio* PERDVELLIONIS SE IVDICARE *dixit: quod multi iurati dixerant, fuga, pauoreq́ initium à Fuluio Pretore ortum.* Et lib. 43. de Rutilio Tribuno pl. *Qui* SE PERDVELLIONIS IVDICARE DIXIT: DIEMQVE COMITIIS *à Pratore vrb.* PETIIT. Cuiusmodi diei petendae morem confirmant Valerii Antiatis verba, quae ex eius Annalium lib. 45. Agell. lib. 7. cap. 9. adfert. Ea sunt huiusmodi: *Deniq́, Licinius Tribunus plebis, perduellionis ei diem dixit: &* COMITIIS DIEM *à Q. Martio Pratore poposcit.*

Accusatio etiam hisce quandoque verbis instituebatur: EGO LVCIVM TITIVM REVM DEFERO. Tertullian. Apologet. cap. 3. *Item alius,* EGO LVCIVM, SAPIENTEM VIRVM, REPENTE FACTVM CHRISTIANVM, DEFERO. Quinctilian. Declamatio. 249. ADVLTERII REAM DEFERO. *Puto, hoc auribus vestris non nouum crimen est.* Sed & Veneficii accusationem tribus verbis conceptam Cic. pro Cluentio Auito refert: *Accusabat,* ait, *tribus verbis,* VENENVM ESSE DEPREHENSVM. Idem lib. 4. in Verr. De accusatione ab Agathino contra Sthenium instituta: *Itaque tantum verbo posuit,* SACERDOTE PRAETORE STHENIVM LITERAS PVBLICAS CORRVPISSE. Ascon. Pedian. in Milonian. *Apud Considium Quaestorem lege Plautia de vi accusarat, subscriptione ea,* QVOD LOCA OCCVPASSET, ET CVM TELO FVISSET ANTESIGNANVS OPERARVM MILONIS. Accusatores plane reis sua crimina edere cogebantur. Scire enim oportebat eos, quibus essent criminibus responsuri, vt Paulus ait libro 5. Sentent. Tit. 16. Edi autem causas accusationum particula, QVOD, consueuisse, supra satis demonstratum arbitror.

Praeterea Libellos ab accusatoribus datos fuisse constat. Tacit. lib. 3. *Increpabantq́ Tiberium, quod in tanto rerum motu,* LIBELLIS ACCVSATORVM *insumeret operam.* Vlpian. in l. denuntiasse, ff. ad l. Iul. de adulter. *Quid ergo si non quidem denuntiauit, verum* LIBELLOS ACCVSATORIOS DEDIT, *antequam nuberet.* Idem in l. Mariti, §. hoc amplius, ff. eod. *Scilicet vt qui accusat,* SVOS LIBELLOS ACCVSATORIOS *exspectet, non alienos.* Modestin. in l. Sempronia, ff. de Furt. *Sempronia* LIBELLOS COMPOSVIT, *quasi datura Centurioni, vt ad officium transmitterentur: sed non dedit.* Apuleius Apolog. 1. *Verum postera die,* DAT LIBELLVM *nomine priuigni mei, Sicinii Pudentis, admodum pueri,* (sic enim ille locus interpungendus est) *& adscribit,* SE EI ASSISTERE: *nouo more per alium lacessendi.*

Huiusmodi autem LIBELLI, vel OFFEREBANTVR, vel APVD ACTA DEPONEBANTVR. Vlpian. in l. 2. §. vltim. ff. ad l. Iul. de adult. *Et si pater praeuenerit, &* LIBELLOS INSCRIPTIONVM DEPOSVERIT. Impp. Valerianus & Galien. in l. fine metu, C. eod. tit. *Cum nihil amplius quam* LIBELLOS ACCVSATIONIS OBTVLISTI. Diocleт.& Maximian. in l. si quis se, C. de accusationib. *Si quis se iniuriam ab aliquo passum putauerit, & querelam deferre voluerit, non ad stationarios decurrat, sed ad praesidalem adeat potestatem, aut* LIBELLOS OFFERENS, AVT QVERELAS SVAS APVD ACTA DEPONENS,

Libello-

Libellorum porro inscriptionis conceptio, vt Paulus in l. libellorum, ff. de accusationib. tradit, talis erat. Primum quidem, CONSVL, ET DIES praeponebatur. Deinde sequebatur, APVD ILLVM PRAETOREM VEL PROCONSVLEM, LVCIVS TITIVS PROFESSVS EST SE MAEVIAM LEGE IVLIA DE ADVLTERIIS REAM DEFERRE, QVOD DICAT EAM CVM GAIO SEIO IN CIVITATE ILLA, DOMO ILLIVS, MENSE ILLO, CONSVLIBVS ILLIS, ADVLTERIVM COMMISISSE. Vtique enim & LOCVS designandus erat, in quo adulterium commissum, & PERSONA, cum qua commissum diceretur: & MENSIS. Idque lege Iulia publicorum cauebatur: & generaliter praecipiebatur omnibus qui reum aliquem deferrent: neque autem diem, neque horam inuitus quisquam comprehendebat. Quod si libelli inscriptionum legitime ordinati non essent, rei nomen abolebatur: & ex integro repetendi reum potestas fiebat. Item SVBSCRIBERE debebat is qui dabat libellos, SE PROFESSVM ESSE: vel alius pro eo, si literas nesciret. Apuleius plane Apolog. 2. libelli quem Sicinii Pudentis nomine, Æmylianus Claudio Maximo Proconsuli obtulerat, principium refert fuisse huiusmodi: HVNC EGO, DOMINE MAXIME, REVM APVD TE FACERE INSTITVI, PLVRIMORVM MALEFICIORVM, ET MANIFESTISSIMORVM. Huiusmodi etiam libellorum formulam perstringit Iuuenal. Sat. 6. his versibus,

COMPONVNT *ipsae per se, formantq.* LIBELLOS,
PRINCIPIVM *atque* LOCOS *Celso dictare parata.*

Nec pigebit formulam aliam libellorum adscribere, quam Odorannus Monachus Senonensis, in Compilatione quadam ex regulis Ecclesiasticis excepta, & Wilelmo Abbati D. Dionysii inscripta, proponit, ex cuius schedis haec descripsi. *Qualiter accusatio vel inscriptio fieri debeat, & de accusationibus vel inscriptionibus, constitutum est ab Imperatoribus Theodosio & Constantino, Arcadio & Honorio vel coteris contra improbos accusatores, vt falsis criminibus eos accusare non debeant.* IGITVR, EGO ILLE, ADVERSVM TE IN RATIONIBVS PVBLICIS ADSISTO. SI TE INIVSTE INTERPELLAVERO, ET VICTVS EXINDE APPARVERO, EADEM POENA QVAM IN TE VINDICARE PVLSAVI, ME CONSTRINGO, ATQVE CONSCRIBO PARTIBVS TVIS ESSE DAMNANDVM, ATQVE SVBITVRVM. ET PRO REI TOTIVS FIRMITATE MANV PROPRIA FIRMO, ET BONORVM VIRORVM IVDICIO ROBORANDVM TRADO.

Atque ita, IN CRIMEN SVBSCRIBERE dicebatur accusator, l. vltim. ff. de priuat. delict. l. vltim. ff. de furt. l. Athales, ff. de l. Cornel. de fals. l. 2. ff. ad Se. Turpilian. Vlpianus in l. si cui, ff. de accusationib. *Si cui*, ait, *crimen obiiciatur, praecedere debet* IN CRIMEN SVBSCRIPTIO. Hinc & SOLLEMNIBVS INSCRIPTIONIBVS adstringere sese eum qui ad accusandum prosiliebat, iubet Imp. Gordian. in l. si crimen, C. de accusationib. Imp. Alexand. in l. C. de his qui accus. non poss. *Qui crimen publicum instituere properant, non aliter ad hoc admittantur, nisi prius* INSCRIPTIONVM PAGINA *praecesserit, & fideiussor de exercenda lite adhibitus fuerit*: ex qua Constitutione, vt & ex l. 2. C. ad Se. Turpilian. intelligimus, fideiussores ab accusatoribus de accusatione persequenda datos. Eaque erant SOLLEMNIA ACCVSATIONIS, quae impleta ab eo qui crimen deferebat, docent l. cum Titia, ff. de accusationib. & l. miles, § quidam, ff. ad l. Iul. de adulter.

Indicii autem profitendi formula elici potest ex l. Athales, ff. de l. Cornel. de fals. in qua Scaeuola proponit Athalem seruum PROFESSVM ESSE INDICIVM apud Maximillam filiam testatoris, SE POSSE PROBARE FALSVM TESTAMENTVM VETITI CALLINICI: & apud Magistratum interrogatus à Maximilla, PROFESSVM ESSE, PROBATVRVM QVEMADMODVM FALSVM ESSET FACTVM TESTAMENTVM. Seneca lib. 10. Controuers. vlt. INDICIVM PROFITEOR: *multos furti conscios habeo: at illud tuto illi ostendi, hoc furtum non solus habeo.*

Post delatum vero rei nomen Praetor, aut qui lege quaerebat, iubebat, edicebatve VT REVS CERTO DIE ADESSET. Cicero in Vatinium: QVAERO, *postulatusne sis lege Licinia & Iunia?* EDIXERITNE *C. Memmius Praetor, ex ea lege* VT ADESSES DIE TRICESIMO? Idem lib. 4. in Verr. post nomen Sthenii delatum, Verrem statim EDIXISSE refert, VT CALEND. DECEMBR. STHENIVS ADESSET SYRACVSIS. Et pro domo

sua. *Quid indignius, quam qui neque* ADESSE SIT IVSSVS, *neque* CITATVS *neque accusatus*. Asconius in Corneliana: DETVLIT NOMEN *Publius*, SVBSCRIPSIT *Caius: Et cum L. Cassius* PRAETOR, DECIMO DIE, VT MOS EST, ADESSE IVSSISSET ACCVSATORES. Tacit. libro 2. *Marsusque Vibius nuntiauit Pisoni*, ROMAM AD DICENDAM CAVSAM VENIRET: *Ille eludens, respondit*, ADFVTVRVM, VBI PRAETOR QVI DE VENEFICIIS QVAERERET, REO ATQVE ACCVSATORIBVS DIEM PRAEDIXISSET. Apud Plutarch in Martio Coriolano, Tribuni pl. diem ad populum ei dicunt his verbis, *Σοὶ δέ, Μάρκιε, προαγορεύομεν εἰς τρίτην ἀγορὰν παρεῖναι.* Et quidem trinundinum in ea re antiquitus seruatum docet Halicarnass. libr. 7. his verbis. *Καὶ χρόνος εἰς παρασκευὴν τῆς ἀπολογίας ὁρίζεται τῷ ἀνδρὶ μέχρι τῆς τρίτης ἀγορᾶς· αἱ δὲ ἀγοραὶ Ῥωμαίοις ἐγίνοντο, ὡς καὶ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, δι' ἡμέρας ἐνάτης.* Tam moderata certe iudicia populi à maioribus constituta Cicero pro domo sua ait, vt ne nisi PRODICTA DIE quis accusaretur. Et ita Tribunum pl. Appio DIEM PRODIXISSE rectius, quam *prædixisse* legemus apud Liuium lib. 3. & *prodicta* rectius quam *prædicta*. EDICTIS etiam delatores ADESSE iubebantur. Imp. Alexander in l. 3. C. de accusationib. *Sin vero post satisdationem præsentes non fuerint*, EDICTO ADMONENDI SVNT, VT VENIANT AD CAVSAM AGENDAM. Callistrat. in l. ex quibusdam, §. senatus, ff. de iu. fisc. *Senatus censuit, vt si neque delator, neque possessor*, TRIBVS EDICTIS EVOCATI ADFVERVNT. Et paulo post: *Quoties autem delator* ADESSE IVSSVS, *cessat*. Et in l. Senatus, §. senatus, cod. tit. *Quod si* TRIBVS EDICTIS A PRAEFECTO AERARII ADESSE DELATOR IVSSVS, *venire noluerit*. Sed & Cicero epist. 1. lib. 3. ad Q. Fratr. de Gabinio. *Et hodie*, ait, *hora octaua, cum* EDICTO C. ALFII DE MAIESTATE, EVM ADESSE OPORTERET, *concursu magno & odio vniuersi populi pene afflictus est.*

Sane reus quo die adesse iussus erat, CITABATVR. Cic. lib. 4. in Verr. *Mane, Calend. Decembr. vt edixerat, Sthenium* CITARI IVBET. Et mox: CITAT *reum: non* RESPONDET. Idem in diuinatio. *Quum illius diei mihi venit in mentem, quo die* CITATO REO *mihi dicendum sit*. Papinian. in l. inter, ff. de public. iudic. *Nec per triduum, per singulos dies*, TER CITATVS REVS *damnetur*.

Citabatur autem è tribunali præconis voce. Cicero lib. 7. in Verr. *Quem is, vti Panormum venit, ad se vocari, &* DE TRIBVNALI CITARI IVSSIT. Id quod Plutarchus in Bruto: *Λέγεται δὲ τοῦ κήρυκος, ὥσπερ ἔθος ἦν, ἀπὸ τοῦ βήματος τὸν Βροῦτον ἐπὶ τὴν δίκην καλοῦντος, τὸ μὲν πλῆθος ἐπιφανῶς στενάξαι.* Quinetiam, vt idem in Gracchis tradit, in more positum erat, *Εἴ τις ἔχων δίκην θανατικὴν μὴ ὑπακούει, τούτου πρὸς τὰς θύρας ἕωθεν ἐλθόντα σαλπιγκτὴν ἀνακαλεῖσθαι τῇ σάλπιγγι, καὶ μὴ πρότερον ἐπιφέρειν ψῆφον αὐτῷ τοὺς δικαστάς.* Sueton. in Tiber. cap. 11. CITATVMQVE PRO TRIBVNALI VOCE PRAECONIS, *conuiciatorem rapi iussit in carcerem.* Martial. lib. 5. Epigram.

Qui nec leno potes, nec comissator haberi,
Nec pauidos TRISTI VOCE CITARE REOS.

Basilius Magn. Oratio. in Martyr. Iulitt. *ὡς δὲ παρῆν ἡ κυρία, καὶ ὁ κῆρυξ ἐκάλει, καὶ ἡ συνήγοροι διεγείρεις*, &c. Hoc significat Prudentius in Martigen. his verbis,

—PRAECONVM VOCE *trementes*,
Examinare reos: ———

Sed & accusator citabatur: qui si ad diem non adfuisset, aut non respondisset, ex reis eximebatur is, cuius nomen delatum erat. Cicero libro quarto in Verr. CITATVS ACCVSATOR *M. Pacilius, nescio quo casu*, NON RESPONDIT, NON AFFVIT. *Si præsens Sthenius reus esset factus: si manifesto in maleficio teneretur: tamen accusator non adesset, Sthenium condemnari non oporteret. Etenim si posset reus absente accusatore damnari, non ego à Vibone Veliam nauigio inter fugitiuorum ac prædonum, ac tua tela venissem: quo tempore omnis illa mea festinatio fuit cum periculo capitis, ob eam causam, ne tu* EX REIS EXIMERERE, SI EGO NON AFFVISSEM AD DIEM. Hoc amplius, patroni atque oratores præconis voce citabantur. Quinctilian. lib. 6. cap. 5. In publicis certe iudiciis, vox illa præconis præter patronos, ipsum qui egerit, citat.

Absens vtique nemo damnabatur, sed REQVIRENDVS ADNOTABATVR, vt copiam sui præstaret, l. 1. & 2. ff. de requiren. vel absent. damnan. l. diuus, ff. de custod. reor. Præsides autem prouinciarum, circa requirendos adnotatos hoc debebant facere, vt eos quos adnotarant,

EDICTIS

EDICTIS ADESSE IVBERENT: vt posset innotescere eis qui adnotati erant. Sed & litteras ad magistratus, vbi consistebant, mittere: vt per eos posset innotescere, REQVIRENDOS EOS ESSE ADNOTATOS, l. 1. ff. de requirend. vel absentibus damnand. Aduersus contumaces vero, qui neque denuntiationibus, neque Edictis præsidum obtemperassent, etiam pronunciabatur secundum morem priuatorum iudiciorum: Sic tamen vt in absentes, si sæpius per contumaciam admoniti deessent, pecuniariæ quidem pœnæ, vel eæ quæ existimationem contingunt, statui possent, & vsque ad relegationem procedi. Verum si quid grauius irrogandum fuisset, puta metalli vel capitis pœna, non erat absentibus irroganda, l. absentem, ff. de pœnis.

Porro rei postulati, ea LEGE qua iudicium constituebatur, INTERROGATI dicebantur. Sallust. in bello Catilinar. *P. Antronius & P. Sulla designati Consules* LEGIBVS AMBITVS INTERROGATI, *pœnas dederant*. Et alias eodem libro: *Et ipse* LEGE PLAVTIA INTERROGATVS *erat à L. Paullo*. Velleius Patercul. lib. 2. *Rutilium, virum non seculi sui, sed omnis æui optimum,* INTERROGATVM LEGE REPETVNDARVM, *maximo cum gemitu ciuitatis damnauerant*. Ascon. Pædian. in 4. Verrin. ad ea verba: *Et si illum annum: M. Lepidi Prætoris,* ait, *qui accusari cœperat à duobus Metellis Celere & Nepote: qui eum* LEGIBVS INTERROGASSENT, *victi eius apud populum gratia destiterunt*. Et mox: ad ea verba, *in neminem ante hunc*. *Recte,* ait, *quia Lepidus* LEGIBVS *tantum* INTERROGATVS, *nec dum etiam cœperat accusari*. Sidonius Apollinaris lib. 1. Epist. 3. *nunc &* LEGIBVS *me* AMBITVS INTERROGATVM, *Senatu moue*. Ac plane iudicia certa lege constituebantur. Cicero lib. 7. in Verr. *Non dicam id, quod debeam forsitan obtinere, cum* IVDICIVM CERTA LEGE CONSTITVTVM *sit, non quid in re militari fortiter feceris, sed quemadmodum manus ab alienis pecuniis abstinueris, abs te doceri oportere*. Idem pro Cluentio sapientis iudicis esse ait, animaduertere, qua LEGE REVS CITETVR: de quo reo cognoscat, quæ res in quæstione versetur. Et alias: *At si ita esset,* HAC LEGE ACCVSATVM *esse oportuit, qua Accusatur Auitus*. Seneca Controuers. 2. libro 9. *Non hac* LEGE CAVSAM DICET. Gaius in l. lege Cornelia, ff. de Sc. Silani. *Si aperto testamento liberi scripti inueniantur,* LEGE DE SICARIIS IVDICIVM FIAT.

Interdum autem accusatoribus rei PRAESCRIBEBANT, EOSQVE PRAESCRIPTIONE summouebant, l. 1. §. accusationem, ff. ad Sc. Turpilian. Atque ita marito iure mariti accusanti illa PRAESCRIPTIO obiiciebatur, SI LEGEM PRODIDISSE DICERETVR OB HOC, QVOD ADGRESSVS ACCVSATIONEM ADVLTERII DESTITISSET, l. 2. §. 1. ff. ad l. Iul. de adulter. Sic & in l. præuaricationis, ff. de præuaricatoribus. *Si reus,* ait Vlpian. ACCVSATORI *publico iudicio ideo* PRAESCRIBAT, QVOD DICAT SE EODEM CRIMINE AB ALIO ACCVSATVM, ET ABSOLVTVM. Præscriptiones autem quæ solebant obiici adulterii accusantibus, ante solebant tractari quam quis inter reos reciperetur, l. si maritus, §. præscriptiones, ff. ad l. Iul. de adulter. Quinctilian. Declamatio. 249. PRAESCRIBIS *tamen ne agam, id est,* NE NOMEN TVVM DEFERAM, NE TE LEGIBVE OBLIGEM. Idem Declamatio. 250. *Nunc* PRAESCRIBENDI *tempus abiit. Tum enim* PRAESCRIBERE *debuisti, si poteras, cum* DELATVS ES: *& in hoc ipsum* PRAESCRIBERE, *ne deferret. Neque enim vlla* PRAESCRIPTIO *inchoata iudicia peragi vetat, si inchoari aliquando prohibet*. Huiusmodi præscriptione reum quemdam, vt accusatorem suum summoueret, vsum Basil. Magn. Oratio. de Marty. Iulitta scribit. Παρελθὼν, οὐκ ἔφη εἰσαγώγιμον εἶναι τὴν δίκην. Οὐδὲ γὰρ εἶναι θεμιτὸν, τῶν κοινῶν μετέχειν τοὺς μὴ λατρεύοντας τοῖς θεοῖς τῶν βασιλέων, καὶ μὴ ἐξομνυμένους τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν.

Cæterum rei quandoque PREHENDI, & IN CARCEREM, seu VINCVLA DVCI iubebantur. Sic Cicero lib. 7. in Verr. narrat Verrem, cum seruitiorum animos in Sicilia suspensos propter bellum Italiæ fugitiuorum videret, dominos COMPREHENDI iussisse. Idem ibidem. *Iste hominem,* ABRIPI *à Tribunali, &* IN CARCEREM CONIICI, IVBET. Liuius lib. 2. *Tum ex his quosdam* PREHENDI *Lectorius* IVBET. Idem libro 3. *Itaque Ædilem* PREHENDI, DVCIQVE *à maioribus Magistratibus*. Et lib. 9. de Sempronio Tribuno pl. loquens, *Hæc taliaque cum dixisset,* PREHENDI *Censorem & in* VINCVLA DVCI IVSSIT. Et lib. 25. *Confestim Caruilii tribuni pl.* [illegible] *missa multa certatione,* REI CAPITALIS DIEM *Posthumio* DIXERVNT [illegible] *daret,* PREHENDI *à viatore, atque* IN CARCEREM DVCI IVSSERVNT. [illegible] Tribuni pl. pro collegio pronuntiant, PLACERE *Consules Senatui dicto audientes* [illegible] *aduersus eos* [illegible] *amplissimi ordinis vltra tendant, in*

VINCVLA SE DVCI EOS IVSSVROS. Similique modo eiusdem auctoris lib.5. Tribuni pl. minantur Tribunis militum, nisi in auctoritate Senatus essent, se IN VINCVLA EOS DVCI IVSSVROS esse. Sempronius quoque Tribunus pl. ad Appium apud eumdem lib.9. *Et nisi*, ait, *Æmiliæ legi parueris, ego te* IN VINCVLA DVCI IVBEBO. Eiusdem lib.3. M. Duellius Tribunus pl. *Hoc anno nec diem dici cuiquam, nec* IN VINCVLA DVCI *sum passurus.* Cicero in Rullum. *Qui timeam ne mihi in carcere habitandum sit, si Tribunus pl.* DVCI *iussisset.* Plin. lib.10. Nat. hist. cap.3. DVCI *eum* IN VINCVLA *Triumuiri* CVM IVSSISSENT. Agell. lib.4. cap.10. *Cæsar Cos. viatorem vocauit, eumque* (Catonem intelligit) *finem ni faceret,* PREHENDI *loquentem,* & IN CARCEREM DVCI *iussit.* Valer. Max. lib.4. cap.1. *Tribunus enim plebis* (de Tib. Graccho loquitur) *cum ex professo inimicitias cum Africano & Asiatico Scipionibus gereret, & Asiaticus iudicata pecunia satisdare non posset, atque adeo à Consule* IN VINCVLA PVBLICA DVCI IVSSVS ESSET. Idem lib.6. cap.1. *A quibus hac de re certior factus Senatus, Plotium* IN CARCEREM DVCI IVSSIT. Sueton. in Iul. cap.20. *M. Catonem interpellantem extrahi è curia per lictorem, &* IN CARCEREM DVCI IVSSIT. Idem cap.79. *Tribunus pl. Epidius Marullus, Cæsetiusque Flauus, coronæ fasciam detrahi, hominemque* DVCI IN VINCVLA IVSSISSENT. Vlpian. in l.2. ff. de in ius voc. *Quique coercere aliquem possunt,* & IVBERE IN CARCEREM DVCI. Ascon. in lib.3. in Verr. ad ea verba, DVCI IVSSIT. *Melius,* ait, DVCI IVSSIT, *in vincula, vel in carcerem, intelligimus, quam* DVCI IVSSIT, *damnauit,* Verrem etiam Nauarchis CATENAS INIICI imperasse, Cic. lib.7. in Verr. narrat. Philippum etiam Consulem iussisse MANVM à lictore in Crassum INIICI, Valer. Max. lib.6. cap.2. refert. Reus vtiq; CAVSAM DICERE iubebatur. Cic. lib.4. in Verr. *Paratum* ad CAVSAM DICENDAM *venire hora octaua iubet.* Et libro 7. eiusdem argumenti, Verrem narrat iussisse dominos prehensos CAVSAM DICERE. Idem lib.1. De finibus: CAVSAM APVD SE DICERE IVBET. Liuius lib.4. *Missus ab dictatore Seruilius magister equitum ad Melium, Vocat te, inquit, dictator. Cum pauidus ille* QVID VELLET, *quæreret: Seruiliusque* CAVSAM DICENDAM *esse proponeret, crimenque à Minutio delatum ad Senatum, diluendum.* Tacitus lib.2. Marsum Vibium Pisoni nuntiasse ait, vt Romam ad CAVSAM DICENDAM *veniret.* Suet. in Tiber. cap.61. CITATS AD CAVSAM DICENDAM.

CAVSAM autem interdum rei EX VINCVLIS DICEBANT, vt ex l. lege Cornelia, ff. de s c. Silania. & Sueton. in Nero. cap.36. liquet: quod apud Heluetios olim in more positum fuisse Cæsar lib.1. De bello Gall. scribit. Dixi, interdum. Nec enim custodiendorum reorum vna eademque ratio erat, sed vel IN CARCEREM RECIPIEBANTVR, vel MILITIBVS TRADEBANTVR, vel FIDEIVSSORIBVS, vel SIBI IPSIS COMMITTEBANTVR. Idque Iudicibus ex dignitate personarum & qualitate criminis quod obiiciebatur æstimandum relinquebatur, l.1. & l. diuus, ff. de custod. reor. Hinc in l. vlt. §. si autem ff. de bon. eor. *Si qui autem sub incerto causæ euentu,* IN VINCVLIS, VEL SVB FIDEIVSSORIBVS *decesserint.* Macer in l. milites §. eius fugam, ff. de re milit. *Eius fugam qui cum* SVB CVSTODIA, VEL IN CARCERE ESSET, *discessit.* Vlpian. in l. in fraudem §.1. ff. de Iu. fisc. *Bona eorum qui* IN CVSTODIA, *vel* IN VINCVLIS *vel* IN COMPEDIBVS *decesserint.* Imp. Seuer. in l.1. ff. ex quib. cauf. infam. *Quod in* CARCEREM CONIECTVS *es, vel* VINCVLA *tibi iussu legitimi iudicis* INIECTA *sunt.* Eos certe qui in carcerem stante Republ. coniiciebantur, vinculis publicis oneratos indicat Valer. Max. lib.4. cap.1. & lib.6. cap.6. & 9. Idem ostendit Liuius lib.3. apud quem Claudius ad pericula fratris Appii in carcerem coniecti deprecanda Romam reuersus, prehensans singulos, orasse dicitur ne Claudiæ genti eam inustam maculam vellent, VT CARCERE ET VINCVLIS viderentur digni. *Virum honoratissima imagini futurum ad posteros, legum latorem, conditoremque Romani iuris,* IACERE VINCTVM INTER FVRES NOCTVRNOS AC LATRONES. Apollonium etiam cum eum Verres in carcerem coniici iussisset, in vincula coniectum Cicero lib.7. in Verr. narrat.

Sed & Imperatorum temporibus, vinculis contineri consueuisse eos qui carcere includebantur, documento est, quod Paul. in l. carceri, ff. de custod. reor. ait, Carceri præpositum, si pretio corruptus sine vinculis agere custodiam passus sit, officio Iudicis puniendum: Si vero id nesciat, propter negligentiam ab officio remouendum. Argumento est etiam quod Callistrat. in l. In eos, ff. eodem titulo scribit. In eos animaduertendum, qui cum recepti essent in carcerem, ruptis vinculis & effracto carcere euaserint.

Reorum autem qui in vinculis habebantur, manus pedesque catenis & compedibus vinciri consueuisse, ostendit Arrianus Epict. lib.1. cap.1. 18. 19. & 29. Herodis certe iussu B. Petrum in vincula

vincula coniectum, duplici catena vinctum fuisse legimus Act. Apostolor. cap. 12. Eiusdem lib. cap. 21. de Paulo vincto referuntur hæc, Τότε ἐγγίσας ὁ χιλίαρχος ἐπελάβετο αὐτοῦ καὶ ἐκέλευσε δεθῆναι ἁλύσεσι δυσί. Suetonius in Nero cap. 36. *Coniurati è vinculis triplicium catenarum dixere causam.* Constantinus tamen sanxit, vt reis non ferreę manicæ & inhærentes ossibus mitterentur, sed prolixiores catenæ, vt & cruciatus deesset, & permaneret fida custodia, l. 1. C. de custod. reor. Alteram etiam vinculorum speciem prodit D. Lucas in Act. Apostol. cap. 16. his verbis, Ἔβαλεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐσωτέραν φυλακὴν, καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν ἠσφαλίσατο εἰς τὸ ξύλον. Prudentius in hymno Vincentii martyr.

Lignoque plantas inserit,
Diuaricatis cruribus.

Cuiusmodi lignum, Cyppum Latina lingua vocari, Suidas auctor est. Ποδοκάκκη, inquit, ξύλον εἰς ὃ οἱ εἱρκταὶ τοὺς πόδας ἐμβάλλοντες συνέχουσιν, ὃ παρὰ Ῥωμαίοις Κύππος καλεῖται. Quæ vox in martyrum passionibus, & Gregor. Turonen. lib. 5. cap. 49. inuenitur. Enimuero in vincula coniici non solebat, qui fideiussores dare paratus erat: nisi tam graue scelus admisisse eum constaret, vt neque fideiussoribus, neque militibus committi deberet, l. diuus ff. de custod. reor. Atque adeo, vel post prouocationem in custodia retineri reum, ita demum si fideiussoris idonei copiam non habeat, Impp. constituerunt in l. eos §. super iis, & l. minime, C. de appellationibus. Quod si confessus esset, donec de eo pronuntiaretur, in vincula publica coniiciendus erat l. si confessus ff. eod. tit. l. cuiuscumque, versic. item qui, ff. ad l. Iul. maiest. Supplicii etiam causa carcere inclusam matrem refert Plin. lib. 7. cap. 36. Decuriones quoque, decurionumque filii, nepotes, de quibus puniendis Præsides Principi scripserant, in carcere diligentioris custodiæ causa recipi solebant, l. si quis filio §. eius qui ff. de iniust. rup. l. 1. §. simili modo, ff. quan. appellan. sit. Carceri autem præpositus, quem Commentariensem appellabant, carceris rationem diligentissime & accuratissime conficiebat. Auctor est Cicero lib. 7. in Verr. his verbis: *Cedo* RATIONEM CARCERIS, *quæ diligentissime conficitur: quo* QVISQVE DIE DATVS IN CVSTODIAM, QVO MORTVVS, QVO NECATVS *sit.* Hic nefas esset tacere numquam satis pro merito laudatam Impp. Gratiani, Valentiniani & Theod. constitutionem, quæ Commentariensibus negotium dat semper intra tricensimum diem ingerere numerum personarum, varietatem delictorum, clausorum ordinem, ætatemque vinctorum.

Imperatorum plane temporibus reos militibus in Custodiam tradi inualuit. Militi autem non vni, sed duobus custodiam committi debuisse Modestinus scribit in l. vlt. ff de custod. reor. Atque hæc est CVSTODIA MILITARIS, cuius fit mentio in l. 2. C. ex quibus caus. maior. l. sed & si quis §. 1. ff. si quis cautionibus. Quæ φρουρὰ στρατιωτικὴ dicitur in l. αὐτοκράτωρ, ff. de appellationibus. Tacit. lib. 3. *Seruos Lepidæ, cum* MILITARI CVSTODIA HABERENTVR, *transtulit ad Consules.* Imp. Constantin. in l. 2. C. de Exactoribus tributor. lib. 10. Fisci debitores in carcerem duci vetans, *Contineatur*, ait, *aperta & libera, & in vsu hominum instituta* CVSTODIA MILITARI. Symmach. Epist. vlt. lib. 1. *Continuo, vt seueritas exigebat, reos* CVSTODIA MILITARIS, *dissimulata dignitate* CIRCVMDEDIT. Reos etiam à MILITIBVS, STATORIBVSQVE, nec non à MVNICIPALIBVS MINISTERIIS adseruatos docet Vlpianus in l. in eadem, ff. ex quibus caus. maior. Pontius in vita Cypriani: *Ductus & susceptus est Cyprianus custodiendus* AB STATORE OFFICII PROCONSVLIS. Constantin. in l. 1. de custod. reor. in C. Th. *Illud etiam obseruabitur, vt neque hi qui* STATORVM *funguntur officio, neque* MINISTRIS *eorum liceat crudelitatem suam accusatoribus vendere, & innocentes intra carcerii septa letho dare.* Exstat Plinii Epistola lib. 10. qua Traianum consulit, vtrum per publicos ciuitatum seruos, quod vsque adhuc in Bithynia factum fuisse scribit, an per milites adseruare custodias deberet. Cui rescribit Traianus, seruandam eam consuetudinem, quæ in ea prouincia obtinuerat, vt per publicos seruos custodirentur.

Huiusmodi autem custodia ad eos quoque qui carcere continebantur, porrigebatur. Nam & carceribus milites custodes appositos, & pro foribus carceris excubasse eos, D. Lucas in Act. Apostol. non semel docet, veluti cap. 5. Ἐπέβαλον τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐπὶ τοὺς Ἀποστόλους, καὶ ἔθεντο αὐτοὺς ἐν τηρήσει δημοσίᾳ. Ἄγγελος δὲ κυρίου διὰ τῆς νυκτὸς ἤνοιξε τὰς θύρας τῆς φυλακῆς. Et mox: Λέγοντες ὅτι τὸ δεσμωτήριον εὕρομεν κεκλεισμένον ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ, καὶ τοὺς φύλακας ἑστῶτας πρὸ τῶν θυρῶν. Idem cap. 12. de Petro quem Herodes prehendi iusserat. Ἔθετο εἰς φυλακὴν παραδοὺς τέσσαρσι τετραδίοις στρατιωτῶν φυλάσσειν αὐτόν. Et mox: Ὁ μὲν οὖν Πέτρος ἐτηρεῖτο ἐν τῇ φυλακῇ. Et paullo post: Ἦν ὁ Πέτρος κοιμώμενος μεταξὺ δύο στρατιωτῶν δεδεμένος ἁλύσεσι δυσί, φύλακές τε πρὸ τῆς θύρας ἐτήρουν τὴν φυλακήν. Hinc Suidas Custodiã ita interpretatur: Κουστωδία τὸ τῆς δεσμωτηρίας

ἐπικείμενον στράτευμα σύστημα στρατιωτικόν. A carcerali itaque (vt Impp. loquuntur in l. vlt. de custod. reor. in C. Th. & Nou. Th. & Valent. de Iudæis) non est Militaris custodia penitus seiungenda, cum ad ipsam carcerum custodiam Militum opera veteres vterentur.

A militibus autem custodiæ interdū in castris adseruabantur, vt patet ex Act. Apost. cap. 21. & 23. & Iosepho lib. 18. Antiq. Iudic. cap. 8. Paulū etiā ad se à Lysia Tribuno transmissum Porcius Festus in Herodis prætorio custodiri iussit, vt scriptum reliquit D. Lucas Act. Apost. cap. 23.

Nec vero à vinculis immunis huiusmodi custodiæ species erat. Quinimo vinculis plerumque constringebantur qui à militibus adseruabantur, vt ex his quos paullo ante ex Act. Apostol. adduxi, locis planum fit. Eadem vero catena & militem & reum copulabat, teste Seneca Epist. 5. Quod & Ioseph. indicat lib. 18. Antiq. Iud. cap. 8. his verbis de Antonia, quæ Agrippæ, qui custodia militari detinebatur, fauebat: Εὐβούλευσε δ' αὐτῷ παρὰ τοῦ Μάκρωνος στρατιωτῶν τε μετρίων ἀνδρῶν, οἳ παραφυλάξειαν αὐτὸν ἐν φρουρίοις, καὶ ἑκατοντάρχου ἐφεστηξομένου τε ἐκείνοις καὶ συνδέτου ἐσομένου. Quod interpres veteris moris ignarus ἐσομένου συνδέτου, Conuictorem ridicule interpretatus est. Longe rectius Rufinus: *Sane inuenti sunt & à Macrone ex militibus tales, qui eum sine districtione seruarent. Adhibetur etiam talis Centurio qui illis praeesset militibus: sed etiam qui cum eo ligaretur, talis inuentus est.*

Interdum tamen Militaris custodia Ἄδεσμος erat, & ita D. Lucas in Act. Apostol. cap. vlt. τῷ δὲ Παύλῳ, ait, ἐπετράπη μένειν καθ' ἑαυτὸν σὺν τῷ φυλάσσοντι αὐτὸν στρατιώτῃ, & sic, vt subiicit, Ἔμεινε Παῦλος διετίαν ὅλην ἐν ἰδίῳ μισθώματι, καὶ ἀπεδέχετο πάντας τοὺς εἰσπορευομένους πρὸς αὐτόν. D. Hieronymus in Catalogo scriptorum Ecclesiastic. de B. Paulo. Et biennium in libera manens custodia aduersus Iudæos de aduentu Christi cottidie disputauit. A Felice etiam Centurioni Paulum sub laxiori custodia commissum, D. Lucas significat his verbis Act. Apost. cap. 23. Διαταξάμενός τε τῷ ἑκατοντάρχῃ τηρεῖσθαι τὸν Παῦλον, ἔχειν τε ἄνεσιν, καὶ μηδένα κωλύειν τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὑπηρετεῖν, ἢ προσέρχεσθαι αὐτῷ.

Sed hoc eius custodiæ proprium erat, quæ LIBERA dicebatur: à qua vincula catenæque aberant, vt proinde eam cum Dione lib. 36. & lib. 58. Ἄδεσμον φυλακὴν appellare liceat: quam verbum verbo reddens Sophronias Hieronymi interpres Ἐλευθέραν φυλακὴν conuertit. Huiusmodi autem custodiæ Senatores tradi consueuisse, ostendit Hieronym. aduersus Vigilantium his verbis: *Senatoria videlicet dignitatis sunt: vt non inter homicidas teterrimo carcere, sed in* LIBERA HONESTAQVE CVSTODIA, *in fortunatorum insulis, & in campis Elysiis recludantur.* Eius generis erat custodia, quæ apud Magistratus habebatur. Nam & ipsorum quandoque Magistratuum domibus rei adseruabantur. Et ita cum Senatus decreuisset vti abdicato magistratu Lentulus, itemque ceteri coniurati IN CVSTODIIS LIBERIS HABERENTVR, Lentulum quidem P. Spintheri, qui tum Ædilis erat, Cethegum Q. Cornificio, Statilium C. Cæsari, Ceparium Cn. Terentio Senatori traditos, Sallust. in bello Catilinar. refert. Sic & Asinium Gallum Dio lib. 58. in libera custodia à Consulibus & Prætoribus custoditum narrat.

Custodiæ autem appellatione, solam publicam accipiendam esse, Iurisconsulti tradunt in l. succurritur, ff. ex quibus caus. maior. Et l. vinculorum, ff. de verbor. signif. Quod epithetum custodiæ adiungitur à Valerio Max. lib. 6. cap. 3. & lib. 9. cap. vlt. Tacito lib. 3. Apul. libro 7. De asino aur. Eademque est verbi φυλακῆς sententia apud Arrian. Epict. lib. 1. cap. 1. & 29. & Act. Apostol. cap. 16.

Rei etiam quandoq; transmittebantur, toto titulo de exhibendis, & transmittendis reis, tam in Cod. Iustiniani, quam Theodosii. Formulam autem litterarum quibus rei transmittebantur, habemus in Act. Apost. cap. 23. Sed & si reus abesset, solebant præsides prouinciarum, in quibus delictum admissum erat, ad earum prouinciarum, sub quibus rei agere dicebantur, præsides scribere, & desiderare, vt cum prosecutoribus ad se remitterentur, l. solent, ff. de custod. reor. Cum vero transmittebantur rei, sub fida custodia transmittebantur, aut vt Impp. verbis vtamur, SVB IDONEA PROSECVTIONE, l. 3. de pœnis in C. Th. l. defensores, de exhibend. & transmitt. reis cod. C. Th. l. defensores, de defensoribus ciuit. in C. Iustinian. id est, *adhibitis fidis custodibus*, vt ait l. omnes reos, de pœn. in C. Th. Quo sensu etiam PROSECVTIONIS verbum accipiendum est in l. addictos cod. tit. & PROSECVTORVM in d. l. solent. Atque ita Paulum, vt cum Hieronymo in Epist. ad Augustinum loquar, orta seditione, cum occidendus esset, raptum esse a Tribuno Lysia, & ab eo missum Cæsaream ad Claudium Festum præsidem, sub custodia diligenti, legimus Act. Apost. cap. 23.

Solebant porro Rei de criminib. obiectis interrogari, quemadmodū Clemens lib. 2. Constit. Apostol. cap. 52. testatur Xiphilinus in Seuero, de quodam latrone capto & in vincula coniecto:

Καὶ

Καὶ αὐτὸν ὁ Παππιανὸς ὁ ἔπαρχος ἠρώτησε, Διὰ τί ἐλῄστευσας· καὶ αὐτὸς ἀπεκρίνατο, Διὰ τί σὺ ἔπαρχος εἶ. Sueton. in Augusto cap.33. *Dixit autem jus non diligentia modo summa, sed & lenitate. Si quidem manifesti parricidii reum, ne culeo insueretur, quod non nisi confessi afficiebantur hac pœna, ita fertur interrogasse:* CERTE PATREM TVVM NON OCCIDISTI? Iulian. in l. si is qui ducente §. vtrum, ff. de rebus dub. *Proinde si quis ita interroget,* EORVM QVID, QVAE OBIICIVNTVR TIBI, FECISTI? Marcian. in l. diuus, ff. de cust. reor. Irenarchis mandatum fuisse docet, vt cum adprehendissent latrones, interrogarent eos de sociis & receptatoribus: & interrogationes litteris inclusas, atque obsignatas ad cognitionē magistratus mitterent. Huiusmodi interrogationum exempla exstant in Euangel. Matthæi cap.27. Marci cap.15. Lucæ 23. Ioannis cap.18. & in Act. Apostolor. cap.22. & 23. Euseb. lib.4. histor. eccles. cap.14. Apud Liuium lib.8. Qu. Fabium Magistrum equitū, cum à præcone citatus, ex inferiore loco ad tribunal accessisset, Papirius Cursor Dictator ita interrogat: QVAERO DE TE Q. FABI, *cum summum imperium Dictatoris sit, pareantq; ei Coss. regia potestas, Pratores iisdem auspiciis creati,* AEQVVM CENSEAS NEC NE, *Magistrum equitum dicto audientem esse?* ITEMQVE ILLVD INTERROGO, *cum me incertis auspiciis profectum ab domo scirem, vtrum mihi turbatis religionibus Respubl. in discrimen committenda fuerit? an auspicia expetenda, ne quid dubiis diis agerem?* SIMVL ILLVD, *qua Dictatori religio impedimento ad rem gerendam fuerit, num ea Magister equitum solutus ac liber potuerit esse?* Ac demum: AD HAEC QVAE INTERROGATVS ES, RESPONDE: EXTRA EA CAVE VOCEM MITTAS. ACCEDE LICTOR.

Cogniturum autem de criminibus Præsidem oportebat ante diem palam facere, CVSTODIAS SE AVDITVRVM: quarum audiendarum gratia, tam clarissimos viros, quam patronos causarum, si omnes in ciuitate prouinciæ quam regebat, agerent, adhibere debebat: Feriatisq; etiam diebus, nec pro tribunali tantum, & à superiore loco, sed & de plano audiri custodiæ poterant. Quæ omnia comprobantur, l. vnius §. vlt. ff. de quæstionibus, & l. custodias ff. de public. iudic. l. diuus ff. de feriis. Vlpianus etiam in l. leuia ff. de accusationibus. *Leuia,* ait, *crimina audire, & discutere de plano Proconsulem oportet: &, vel liberare eos quibus obiiciuntur, vel fustibus castigare, vel flagellis seruos cadere.* Festum plane Porcium Iudææ Præsidem, pro tribunali Paulum audisse refertur Act. Apostolor. cap.25. Solitos vero Proconsules custodiarum cognitionem mandare legatis: scilicet, VT PRAEAVDITAS CVSTODIAS AD SE REMITTERENT, vt innocentem ipsi liberarent, idem Vlpian. testatur in l. solent ff. de offic. proconf. Tertullian. in Apologetico: *Et vtiq; non deesset vrbis in* AVDITIONE CVSTODIARVM, *& damnatione, sanguis humanus.* Custodiarum etiam seriem ipsosmet Imperatores recognouisse, inspecto cuiusq; elogio ostendit Sueton. in Tiber. cap.61. & in Calig. cap.27. Cæterum si crimina obiecta negasset reus, petebatur, Asconio teste, dies inquirendorum eius criminum. Sic Ciceronem, causa Verris ad se traducta, INQVISITIONIS aduersus Verrem tempus postulasse, dies centum decem, idem Asconius scribit. Et alias, Pacuuii accusatores in Scaurum INQVISITIONEM in Sardiniam, itemque in Corsicam insulas, dies tricenos accepisse memorat. Idem alibi: *Scaurus Cepionem contra reum detulit,* ET BREVIORE DIE INQVISITIONIS ACCEPTA, *effecit, vt ille prior causam diceret.* Eodemque modo Bæticos, in socios ministrosq; Cæcilii Classici inquisitionem postulasse Plinius Epist.9. lib 3. refert: sed & lib.5. Epist.20. de Bithynis, qui Rufum Varenū proconsulem detulerant, *Inducti,* ait, *in Senatum,* INQVISITIONEM POSTVLAVERVNT. Et paullo post, *Consulit Acilius Rufus Consul designatus,* INQVISITIONEM BITHYNIS DANDAM. Quin & ipsum Varenum reum postulatum à Senatu obtinuisse, VT SIBI QVOQVE DEFENSIONIS CAVSA TESTES EVOCARE LICERET, Plinius ibidem, & rursus Epist.6. lib.5. narrat. Ac plane quandoque è prouincia testimonii gratia quosdam euocatos, docet Vlpian. in l.2. §. legatis ff. de iudic. Sueton. in Claud. cap.15. *Excusans quidam* TESTEM E PROVINCIA AB EO VOCATVM, *negauit* PRAESTO ESSE POSSE. Plin. Epist.9. lib.3. *E testibus quidam, siue iratus, quod* EVOCATVS *esset inuitus, siue subornatus ab aliquo reorū, &c.* Testes autem non temere euocandos fuisse per longum iter, & multo minus milites auocandos fuisse a muneribus perhibendi testimonii causa, Callistratus scribit in l.3. ff. §. vlt. de testib. de eaque re Diuos fratres rescripsisse ait in hæc verba. *Quod ad testes euocandos pertinet, diligentia iudicantis est explorare quæ consuetudo in ea prouincia, in quam iudicat, fuerit. Nam si probabitur sæpe in aliam ciuitatem testimonii gratia plerosque euocatos: non esse dubitandum, quin euocandi sint, quos necessarios in ipsa cognitione deprehenderit qui iudicat.* Arcadius etiam in l.1. §.1. ff. eod. ad Iudicum religionem pertinuisse scribit, vt eum solum numerum testium, quem necessarium esse putassent, euocari paterentur.

Testes porro voce præconis citatos fuisse non est ignotum, idque ex Ciceronis libr. 4. in Verr. & Suetonio in Claud. cap. 15. patet: & quidem si præsentes testes essent, cum iis olim ingens Oratoribus dimicatio erat. Ideoque velut duplici contra eos, proque his, acie confligebatur, actionum & interrogationum, quemadmodum Quinctilianus libr. 5. cap. 7. tradit. In eaq; re Oratorum industria elucebat. Cicer. pro Flacco: *Vbi est igitur illa laus Oratoris, quæ, vel in accusante antea, vel in patrono spectari solebat?* BENE TESTEM INTERROGAVIT: CALLIDE ACCESSIT: REPREHENDIT: QVO NOLVIT ADDVXIT: CONVICIT, ET ELINGVEM REDDIDIT. Plinius Epist. 9. lib. 3. *Concipere animo potes quam simus fatigati, quibus toties agendum, toties altercandum, tam multi* TESTES INTERROGANDI, SVBLEVANDI, REFVTANDI. Loqui certe testi nisi interrogato non licebat, vt Asconius in 3. Verrin. notat. Suos autem testes accusatorem interrogasse idem Asconius admonet in Diuinatio. ad verba hæc, *vt vbi td interrogando. Apparet*, inquiens, *ex hoc dicto, Testes suos etiam ipsum accusatorem interrogare consuesse.* Cicero pro Flacco: *An quisquam esse testis potest quem* ACCVSATOR *sine cura* INTERROGET, *nec metuat ne sibi aliquid, quod ipse nolit, respondeat?* Idem lib. 3. in Verrem: *Sic me ipsum egisse, memoria tenetis, vt in* TESTIBVS INTERROGANDIS *omnia crimina proponerem, & explicarem: vt cum rem totam in medio proposuissem, tum denique* TESTEM INTERROGAREM. Et in eundem libr. 6. *Cum testes ex Sicilia dabo, quem volet eligat, quem* EGO INTERROGEM *de patellis, pateris, thuribulis.* Quinetiam & ab eo contra quem producebantur, testes quandoque interrogabantur, vt Asconius in lib. 3. in Verrem, auctor est. Vnde Cicero libro 7. in eundem Verrem: *Si volet*, ait, *quoniam priore actione, vt patroni tui dictitant, noua quadam sapientia: vt omnes intelligunt, conscientia tua atque auctoritate meorum testium,* TESTEM NVLLVM INTERROGASTI, INTERROGETVR *Flauius, si volet.* Vt plurimum autem accusatores testes producebant quos refelli & refutari a defensoribus patiebatur. Cicero lib. 7. in Verrem, *Cum* EGO *P. Granium* TESTEM PRODVXERO, *qui suos libertos a te securi percussos esse dicat, qui a te nauem suam mercesque repetat,* REFELLITO *si poteris, ne eum testem deseram.* Et mox: *Hunc quoque* TESTEM MEVM REFELLI, *& illum Herennium, Sertorianum fuisse abs te demonstrari, & probari volo.* Idem pro Fonteio, Testes flagitans, *Plus ego*, ait, *in hac causa laboris & operæ consumo in poscendis testibus, quam ceteri defensores in* REFVTANDIS. A defensore vero solebat Oratio testium refelli, aut vita lædi: vt Cicero pro Flacco ait: *Sæpe enim*, vt idem in Partitionibus testatur, *ea quæ dicta erant, si aut ambigue, aut inconstanter, aut incredibiliter dicta essent, aut etiam aliter ab alio dicta, subtiliter reprehendebantur: aut si Oratio argumentationem non haberet, in hominem dicendum erat.* Et interdum quidem aduersus singulos testes dirigebatur actio. Quod insectationis genus separatim aliquando edebatur, eoque in genere Ciceronis Oratio in Vatinium testem versatur.

Plane Oratores a iudicibus quandoque, vt sibi TESTES ROGARE LICERET, postulabant. Cicer. lib. 2. de Orato. *Pusillus testis processit,* LICET, *inquit,* ROGARE, *Philippus? Tum quæsitor properans,* MODO BREVITER. *hic ille,* NON ACCVSABIS, PERPVSILLVM ROGABO. Sollemnia autem in testibus interrogandis erant verba hæc, TE ROGO. Cicero pro Flacco: *Quid tu istum roges, Læli, qui priusquam hoc,* TE ROGO, *dixeris, plura etiam effundet, quam tu ei ante domi præscripseris?* Interdum tamen in testibus interrogandis vtebantur verbis, QVÆRO, & VOLO VTI MIHI RESPONDEAS. Cicero in Vatinium: QVÆRO VATINI, *vtrum tandem putes huic ciuitati, &c.* Et mox: QVÆRO ABS TE, *teneatne memoria?* Et alias: VOLO VT MIHI RESPONDEAS. Rursus ibidem: *Secundum ea,* QVÆRO, *seruaueritne et fidem?* Et alibi: *Sic enim* EX TE QVÆRO, *Tribunus pl. fuisti.* Ac deinde: VOLO VTI MIHI RESPONDEAS, *num quis ex toto collegio legem sit ausus ferre, præter vnum te.* Et statim: VOLO VTI MIHI RESPONDEAS: *eum M. Bibulum Consulem,* &c.

Testes autem refutabantur vel interrogatione, vel breui interlocutione patroni, aut aliquo vrbane dicto refrigerabantur, vel si quid in eorum vitam dici poterat, infamia criminum destruebantur: vt Quinctilianus lib. 5. cap. 7. scribit: & ex subiectis exemplis patet. Cic. lib. 2. De Orato. *Hoc Crassi nihil facetius: qui cum læsisset Silus Pisonem, quod se* IN EVM AVDISSE *dixisset:* POTEST FIERI, *inquit,* SILE, VT IS VNDE TE AVDISSE DICIS, IRATVS DIXERIT: *annuit Silus.* POTEST ETIAM VT NON RECTE INTELLEXERIS. *Idque toto capite annuit, vt se Crasso daret.* POTEST ETIAM FIERI, *inquit,* VT OMNINO QVOD TE AVDISSE DICIS NVMQVAM AVDIERIS. *Hoc ita præter exspectationem accidit, vt testem omniũ risus obrueret.* Quinct. lib. 6. c. 4. de Cicerone. *Cum Sex. Annalis testis reum læsisset, & instaret identidem accusator ei,* DIC M. TVLLI NVMQVID POTES, DE SEXTO ANNALI? *Versus tunc dicere cœpit de libro Ennii Annali sexto.*

Qui

Qui potius ingentis causas euoluere belli. Ibidem : *Est & illa ex Ironia fictio, qua vsus est C. Cæsar. Nam cum testis diceret,* A REO FEMINA SVA FERRO PETITA, *& esset facilis reprehensio, cur illam potissimum partem corporis vulnerare voluisset,* QVID ENIM FACERET, *inquit,* CVM TV GALEAM ET LORICAM HABERES? Plinius libr. 35. cap. 4. *Hinc M. Crassi Oratoris ille lepos agentis sub veteribus, cum testis compellatus instaret,* DIC ERGO CRASSE QVALEM ME REris? TALEM, *inquit, ostendens in tabula pictum inficetissime Gallum exserentem linguam.* Macrob. lib. 2. Saturnal. cap. 2. *Plancus in iudicio forte amici cum molestum testem destruere vellet,* INTERROGAVIT, *(quia sutorem sciebat)* QVO ARTIFICIO SE TVERETVR: *Ille vrbane respondit,* GALLAM SVBIGO. Idem eiusdem lib. cap. 6. *Prodierat Orbilius in reum testis: quem Galba vt confunderet, dissimulata eius professione, interrogauit,* QVID ARTIVM FACIS? *Respondit,* IN SOLE GIBBOS FRICARE SOLEO. Plutarch. in Cicero. Ποπλιον δὲ Κώσταν, νομικὸν εἶναι βουλόμενον, ὄντα δ' ἀμαθῆ καὶ ἀφυῆ, εἴς τινα δίκην ἐκάλεσε μάρτυρα· Τοῦ δὲ, Μηδὲν Εἰδέναι, φάσκοντος, Ἴσως, ἔφη, Δοκεῖς Περὶ Τῶν Νομικῶν Ἐρωτᾶσθαι.

Testium autem duo erant genera, vnum, voluntariorum: alterum, eorum quibus Iudex in publicis iudiciis lege denuntiare testimonium solebat. Quorum altero vtraque pars vtebatur: alterum accusatoribus tantum concessum erat. Ceterum qui voluntarium testem producebat, scire quid is dicturus esset poterat, & ne turbaretur, atque a patronis diuersæ partis induceretur in laqueum, multum domi ante versari, & variis percunctationibus quales ab aduersario haberi poterant, explorari consueuerat. Sic fiebat vt aut constaret sibi, aut si quid titubasset, opportuna rursus eius a quo productus erat, interrogatione veluti in gradum reponeretur.

Plane fuisse tempora, quibus testes non nisi post finitas actiones rogarentur, Quinctilianus libr. 5. cap. 7. docet. Veterem etiam in hac re seruatum morem Cicero pro Flacco ita attingit: *Vbi est igitur illa exspectatio, qua versari in iudiciis solet? Nam antea, cum dixerat accusator acriter & vehementer, cumq; defensor suppliciter demisseque responderat: tertius ille erat exspectatus locus Testium: qui aut sine vllo studio dicebant, aut cum dissimulatione aliqua cupiditatis.* A quo more discedens in accusatione Verris Cicero, breuiter se crimina expositurum, & ad singula testes daturum, eorumque interrogandorum Hortensio potestatem facturum in 2. Oratio. in Verrem pollicetur. *Illud a me nouum,* IVDICES, *cognoscetis, quod ita testes constituam, vt crimen totum explicem: vbi id interrogando, argumentis, atque Oratione firmauero, tum testes ad crimen accommodem: vt nihil inter illam vsitatam accusationem, atque hanc nouam intersit, nisi quod in illa tunc quum omnia dicta sunt, Testes dantur: Hic in singulas res dabuntur: vt illis quoque eadem interrogandi facultas argumentandi, dicendique sit.* Aulum autem Varium, qui Iudex durior habitus fuit, cum datis testibus, alii tamen citarentur, dicere consessori solitum, AVT HOC TESTIVM SATIS EST, AVT NESCIO, QVID SATIS SIT, Cicero lib. 2. De finib. memoriæ prodidit.

In testimoniis porro dicendis eam fuisse veterum diligentiam ac religionem, quod inscientia multa versaretur in vita, VT ARBITRARI se testes dicerent etiam quod ipsi vidissent, Cicero lib. 4. Academicar. quæstio. tradit. Idem pro M. Fonteio: *Credo hac eadem Indiciomarum in testimonio timuisse, aut cogitasse, qui primum illud verbum consideratissimum nostræ consuetudinis,* ARBITROR, *quo nos etiam tunc vtimur, cum ea dicimus iurati, quæ comperta habemus, quæ ipsi vidimus, ex toto suo testimonio sustulit, atq;* OMNIA SE SCIRE DIXIT. Atque hoc verbo, M. Volscii Pictoris testimonium conceptum refertur a Liuio lib. 3. Sed & apud eumdem auctorem lib. 4. Tempanius testimonium a Iulio Tribuno pl. ita rogatur, *Sexte Tempani* QVAERO, ARBITRERISNE, *C. Sempronium Cos. aut in tempore pugnam iniisse, aut firmasse subsidiis aciem.* Apud antiquos autem, quemadmodum Asconius in 3. contra Verr. oratio. notat, & DE AVDITIONE testimonium dicebatur. Hinc Cicer. pro Plancio, ne testium vox vulgaris, AVDIVI, reo innocenti noceat, deprecatur. Contra Tacit. lib. 13. Ostorium NIHIL AVDIVISSE SE, pro testimonio dixisse refert. Testimoniorum porro verba quædam ex his quæ subieci locis elici possunt. Cicer. lib. 2. in Verr. *Q. Minutius* IVRATVS DICIT PECVNIAM DATAM: IVRATVS DICIT, TIMARCHIDEM DIXISSE, MAIOREM AB ACCVSATORIBVS PECVNIAM DARI. Idem pro Flacco: *Qua disputatione orationem refellam eius, qui dicit,* DEDIMVS: *nihil amplius?* Valer. Max. lib. 8. cap. 6. de P. Seruilio: *Cum forum præteriens, testes in reum dari vidisset, loco testis constitit, ac inter summam patronorum pariter & accusatorum admirationem, sic orsus est.* HVNC EGO, IVDICES, QVI CAVSAM DICIT, CVIAS SIT, AVT QVAM VITAM EGERIT, QVAMQVE MERITO VEL INIVRIA ACCVSETVR, IGNORO: ILLVD

TANTVM SCIO, CVM OCCVRRISSET MIHI LAVRENTINA VIA ITER FACIENTI, ADMODVM ANGVSTO LOCO, EQVO DESCENDERE NOLVISSE. Idem lib. 8. cap. 5. de Cicerone: *Nonne in ipsis eloquentiæ suæ castris, testis abiectus est, dum P.* CLODIVM ROMAE APVD SE FVISSE, IVRAVIT? Sueton. in Iulio cap. 74. TESTIS CITATVS, NEGAVIT SE QVIDQVAM COMPERISSE: *quamuis & mater Aurelia, & soror Iulia apud eosdem Iudices omnia ex fide retulissent. Interrogatusq́;*, CVR IGITVR REPVDIASSET VXOREM: QVONIAM, *inquit*, MEOS TAM SVSPICIONE QVAM CRIMINE IVDICO CARERE OPORTERE. Formulam etiam testimoniorum in eos qui fraudationis causa latitasse dicebantur, Cicero in Oratio. pro Quinctio edit huiusmodi: *Testes dare oportebat ex eo numero, qui hæc dicerent*, VADIMONIVM MIHI DESERVIT: ME FRAVDAVIT, A ME NOMINIS EIVS QVOD INFITIATVS ESSET, DIEM PETIVIT: EGO EXPERIRI NON POTVI, LATITAVIT: PROCVRATOREM NVLLVM RELIQVIT: *Horũ nihil dicitur. Parantur testes, qui hæc dicant.* Iuuen. Sat. vlt.

DA TESTEM, *Iudex quem dixerit, audeat ille,*

Nescio quis, pugnas vidit qui, dicere, VIDI. Cicer. lib. 7. in Verr. *Adhuc enim testes ex eo genere a me sunt dati, non qui nouisse Caninum sed qui* SE VIDISSE *dicerent*. Idem libr. 6. in Verr. *Quem voles de conuentu Syracusanorum virum bonum nominato, producam: Nemo erit, quin hoc se aut* VIDISSE, *aut* AVDISSE DICAT. Testes autem qui se daturum pollicebatur Orator, his verbis vtebatur, TESTIMONIVM DICENT. Cicero pro Quinctio: *Profectus est vna L. Albius homo imprimis honestus.* DICET TESTIMONIVM. *Prosecuti sunt familiares & Albii & Quinctii.* DICENT *hi quoq́;* TESTIMONIVM.

Atque hæc ita, vbi testes præsto erant, seruabantur. Absentes vero per Tabulas testimonium dabant. Cuiusmodi testimonia in iudiciis recitari solebant. Callistrat. in l. 3. §. Gabinio, ff. de testib. Hadriani rescriptum laudat, cuius verba sic habent. *Alia est auctoritas præsentium testium: alia* TESTIMONIORVM, *quæ* RECITARI *solent.* Recitari vero Testimonia Oratores iubebant hoc verbo, RECITA. Sic enim lib. 7. in Verr. *Hæc omnia ex ciuitatum testimoniis cognoscite.* RECITA TESTIMONIA CIVITATVM. Similia alia exempla obuiam cuiuis Orationem pro Cluentio Auito, & lib. 3. & 4. in Verr. inspicienti occurrent. Testationes porro signis eorum qui intererant obsignatas docet l. Moris, ff. de pœn. & Cic. pro Quinctio, cum ait: *Testificatur iste P. Quinctium non se stitisse, & se stitisse. Tabulæ maximæ.* SIGNIS *hominum nobilium* CONSIGNANTVR. Ouidius lib. 4. de Ponto Eleg. 15.

Confiteor: TESTERE *licet.* SIGNATE QVIRITES.

Diem autem & Consulem his testationibus adscribi consueuisse, indicio est quod Sueto. in Iulio cap. 20. scribit, *vt nonnulli vrbanorum cum quid per iocum testandi gratia signarent, non* CAESARE ET BIBVLO, *sed*, IVLIO, ET CAESARE COSS. ACTVM *scriberent*. Sane in publicis iudiciis, stante Repub. testimonia non absentes, nec per tabellam dare, sed coram & præsentes dicere coactos, Tacitus in Dialogo de Oratorib. scribit. Testes autem Iuratos testimonium dixisse, notius est quam vt probatione egeat,

Accusatores etiam postulasse, VT QVAESTIONES HABERENTVR, Cic. in Partitionib. ostendit. Idem pro Milo. eumdem Appium & postulasse & produxisse in quæstionem P. Clodii seruos narrat. Papinianus in l. patre, ff. de quæstionib. *Patre vel marito de adulterio agente*, &, POSTVLANTIBVS, DE SERVIS REI VT QVAESTIO HABEATVR Paulus in l. maritus ff. eod. tit. *Apud procuratorem* DESIDERAVERAT, &, QVAESTIONEM HABERE DE ANCILLA. Vlpianus in l. si postulauerit, ff. ad l. Iul. de adulter. *Si* POSTVLAVERIT ACCVSATOR, VT QVAESTIO HABEATVR, *de seruo adulterii accusato*. Non debebat autem qui quæstionẽ habebat, specialiter interrogare ita, verbi gratia, AN LVCIVS TITIVS HOMICIDIVM FECERIT, sed generaliter, QVIS ID FECERIT, l. 1. §. qui quæstionem, ff. de quæstionib. Illud Cicero pro Sex. Roscio queritur vt rem miseram & calamitosam, quod in causa parricidii innocenti saluti solebat esse, vt seruos in quæstionem polliceretur, id Sexto Roscio facere non licere: & cum is duos seruos paternos in quæstionem ab aduersariis postulasset, id accusatorem recusasse. Apuleius Apolog. 1. *Quatuordecim seruos* POSTVLASTI *exhiberi: cur illis* AD QVAESTIONEM *nihil vteris?* Seruos autem qui in furti suspicionem venerant, quæstionis habendæ causa, a dominis traditos, testantur l. eum seruus, ff. de condict. cau. da. l. si dominus. ff. de præscript. verb. Effractis etiam & compilatis horreis locatis, seruos domini, propter ædificiorũ notitiam, in quæstionem peti potuisse ait Paulus in l. dominus, ff locati, suffragaturq; Vlpianus in l. 3. §. Effracturæ, ff. de offic. Præf. vig. Modum tamen in ea re excedere non debebat etiam is qui iussu domini quæstionẽ per tormenta habebat, Lutem apud Labeonem, §. quæstionem, ff. de Iniur. Sed &

cum probatio prioris fugæ deficiebat, de seruo quæstionem habitam, ipsumque in se interrogatum, demonstrat l. cum probatio, ff. de probationib. De suo autem facto in se seruos quæstione habita interrogari potuisse, docent l. cum probatio, ff. de probationib. & Paul. lib. 5. Sententiar. Tit. 16. ex quo, & ex l. 1. §. de seruis, ff. de tutel. l. ad instruendam, ff. de administr. tutor. l. vlt. ff. de suspect. tutorib. l. in interdicto, ff. de vi & vi arm. facile quis intelliget quibus in causis quæstiones de seruis haberentur.

Quæstionibus vero tormentisq; poterant interesse rei, reæve, & patroni eorum, & qui crimen detulerant, l. si postulauerit, §. quæstioni, ff. ad l. Iul. de adulter. Conficiebantur etiam de quæstionibus habitis Tabulæ, quæ signis eorum qui interfuerât obsignabantur. Cic. pro Cluentio: *Nam* TABELLAS QVAESTIONIS *plures proferuntur, quæ recitatæ, vobisq; editæ sunt illæ ipsæ, quas tum* OBSIGNATAS *esse dixi: in quibus tabellis de furto nulla litera inuenitur.* Et mox: *Atque istam ipsam quæstionem dicite, quis* OBSIGNAVIT: *Vnum aliquem nominate.* Et mox: *Neque earum auctorem literarum, neque* OBSIGNATOREM, *neque testem vllum nominabis?* Quæstiones autem per tormenta habebantur, vt Suetonius loquitur in Caligul. cap. 32. Cic. pro Milo. *Quid quæris? Occideritne? Occidit. Iure, an iniuria? Nihil ad* TORTOREM: *facti enim in* ECVLEO *quæstio est: iuris, in iudicio.* Idem pro Cluentio: *Quum iam* TORTOR *atque essent Tormenta ipsa defessa.* Et lib. 4. De finib. *Si sapiens ad* TORTORIS ECVLEVM *ire cogatur.* Quæstiones plane de P. Clodii seruis in Atrio Libertatis habitas Cicero pro Milo. refert.

Vterque autem oratorum cum satis videbatur effluxisse verborum, hanc sibi necessitatem finiendæ orationis imponebat, vt diceret, DIXI, quemadmodum Asconius in Diuinatio. & 3. in Verr. notat. Donatus quoque in Phormio. Terent. Act. 2. Sc. 3. ad hæc verba: *dixi Phormio.* DIXI, ait, *solent dicere perorata causa.* Idem in Hecyr. Act. 4. Sc. 2. ad verbum *dixi. Hoc verbum*, ait, *in fine additum superiora confirmat: & est proprium his qui perorauerint causam.* Quod Imp. Iulianus Epist. pro Argiuis confirmat, inquiens, Εἴρηται, φασὶν οἱ ῥήτορες, ὁ ἐμὸς λόγος. Κρίνοιτε δ' αὐτοὶ τὰ δίκαια.

Ab vtraque vero parte oratione consumpta, vt in consilium dimitterentur Iudices, Præconem pronuntiare solitum, DIXERE, Asconius in diuinatio. tradit. Cic. lib. 4. in Verr. *Præco,* DIXISSE, *pronuntiat.* Quinctilian. lib. 1. cap 9. DIXERE *quoq;, quamquam id Antonius Rufus ex diuerso ponit exemplum, de pluribus patronis Præco pronuntiat.*

Sed & in iudiciis Accensi & Præcones inclamabant horam, Varro lib. 5. De ling. Lat. *Accensum solitum ciere, Bœotia ostendit: quam Comœdiam alii esse dicunt: hoc versu, Vbi primum Accensus clamarit meridiem. Hoc idem Cosconius in Actionibus scribit, Prætorem Accensum solitum tum esse iubere, vbi ei videbatur horam esse tertiam, inclamare,* HORAM ESSE TERTIAM: ITEMQVE MERIDIEM, ET HORAM NONAM. Plinius lib. 7. cap. vltim. *Duodecim Tabulis ortus tantum & occasus nominantur. Post aliquot annos adiectus est & meridies, Accenso Consulum id pronuntiante, cum Curio inter rostra & Græcostasin prospexisset talem solem. A columna ænea ad carcerem inclinato sidere,* SVPREMAM PRONVNTIAVIT. *Sed hoc serenis tantum diebus vsque ad primum Punicum bellum* Ex quo loco patet præconem seu Curionem, SVPREMAM, id est summum diei, vel vt Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 3. explicat, *diei nouissimum tempus*, pronuntiasse. Dissentire tamen videtur Varro, qui has fuisse Prætoris, non Præconis partes lib. 5. De ling. Lat. significat his verbis: SVPREMA, *summum diei, id à supremo. Hoc tempus duodecim Tabulæ dicunt, Occasum esse solis: sed postea lex Plætoria id quoq; tempus iubet esse supremum, quo* PRAETOR *in comitio,* SVPREMAM PRONVNTIAVIT POPVLO. Qui loci, vt in concordiam adducantur, necesse est dicamus, vel in Præconis locum Prætoris nomen apud Varronem subiisse, vel certe Prætoris iussu Præconem id pronuntiasse, præconisq. voce Prætorem in hac parte vsum Quandoquidem, vt D. Augustinus in tractatu quodam contra Manichæos ait, In negotiis publicis quamquam pleraque per præconem Iudex loqueretur, iudicis tamen nomen, cum gesta scribebantur, non etiam Præconis inserebatur. Legis certe Prætoriæ, quam Varro laudat, verba à Censorino in lib. De die Natali cap. 19. relata, nihil ad hoc disidium componendum conferunt. Illis enim Prætori dumtaxat, vsque ad supremam ius inter ciues dicere præcipitur: de supremæ vero pronuntiatione ne verbum quidem. Præconum autem vocem in iudiciis sæpe exauditam testatur Apuleius lib. 1. Floridor. his verbis: *Præco cum Proconsule & ipse tribunal ascendit, & ipse togatus illic videtur, & quidem perdiu stat, aut ambulat, aut plerumq; contentissime clamitat. Enimuero ipse Proconsul, moderata voce, rarenter & sedens loquitur, & plerumq; de tabella legit: Quippe præconis vox garrula, ministerium*

est, Proconsulis autem tabella, sententia est. Silentium vtique fecisse eos, idem lib 3. Metamorphos. docet, *Iamque sublimi,* inquiens, *suggestu Magistratibus residentibus, iam præcone silentium clamante.* D.Augustin. in psalmum ai. *Iudex intus audit, aduocati silent, præcones silentium faciunt.* Quin etiam suprema dicta Consilium dimissum, Præcone pronuntiante, ILICET, Donat in Phormio. Terent. Act. 1. Sc. 4. ad ea verba, *Hoc nihil est Phædria, Ilicet,* ita scribit: *Semper Ilicet finem rei significat, vt Actum est, Ilicet, per συνήθειαν. Sic Iudices de consilio dimittebantur,* SVPREMA *dicta, cum* PRAECO PRONVNTIASSET, ILICET, *quod significat, Ire licet.*

In consilium vero missis Iudicibus, sententiam quisque ferebat: & quod maiori parti placuisset, id Iudex quæstionis pronuntiabat: ac tum de Consilii sententia pronuntiare dicebatur. Non semper autem condemnabant aut absoluebant. Nam si ex rei parte satis acta causa non videbatur, vel ad summam rei existimationem iudicium pertinebat, vt moram ad condemnandum Iudices adquirerent, spatiumque reo ad se colligendum darent, AMPLIVS pronuntiabant, vel, NON LIQVET. Cicero in Bruto: *Causam pro publicanis dixisse Cælium, cum Coss. re audita,* AMPLIVS *de consilii sententia pronuntiassent.* Idem lib. 3. in Verrem: *Tanta vis istius iniuriæ, tanta in isto improbitas putabatur, vt de Philodamo* AMPLIVS *pronuntiaretur.* Et alibi: *Verum, vt opinor, Glaucia primus tulit, vt comperendinaretur: Antea, vel iudicari primo poterat, vel,* AMPLIVS *pronuntiari.* Vbi Asconius, *Ante legem,* inquit, *Glauciam de comperendinatione, aut statim sententia dicebatur, si absoluendus esset reus: Aut* AMPLIVS *pronuntiabatur, si videretur esse damnandus, cum dixissent iudices,* NON LIQVET, *hoc est, obscura causa est.* Donat. in Eunuch. Terent. Act. 2. Sc. 3. LIQVET, ait, *verbum est iuris, quo vtebantur Iudices, cum* AMPLIVS *pronuntiabant.* Sic AMPLIVS DELIBERANDVM censet Crito Terentianus Phormio. Act. 2. Sc. 4. & apud Martian. Capell. lib. 1. De nupt. Philolog. AMPLIVS DELIBERANDVM *suggerit virtus.* Ac plane qui se condemnandi absoluendiue necessitate, propter obscuritatem causæ liberare volebant, satis habebant pronuntiare, NON LIQVET. Ascon. Pædian. in Diuinatio. *In causis maioribus vniuersi Iudices in eiusdem tabulas conijciebant suas, easque inscriptas literas habentes, A, absolutionis, C. condemnationis, cum de alicuius capite agebatur, N. L. ampliationis.* his enim literis significabant NON LIQVERE. Idem in 3. in Verr. *Nam cum condemnandi nota esset C. litera, absoluendi A. ampliandi signum N. L. dabant quasi significabant* NON LIQVERE, *vnde Ampliatio nascebatur.* Cicero pro Cluentio Auito: *Deinde homines sapientes ex vetere illa iudiciorum disciplina, qui neque absoluere hominem nocentissimum possent, neque eum de quo orta esset suspicio pecunia oppugnatum re illa incognita primo condemnare vellent,* NON LIQVERE *dixerunt.* Idem pro Cæcina: *Venisse in consilium publicæ quæstionis, cum eius consilii Iudex non esset, & in eo consilio cum causam non audisset, & potestas esset* AMPLIANDI, *dixisse,* SIBI LIQVERE. *Dum incognita re iudicare voluissent, maluisse condemnare, quam absoluere.* Quinctilian. Declamatio. 365. *Quid enim aliud diceres, si nondum pronuntiassent, si negassent sibi* LIQVERE *de supplicio tuo?* Nec in publicis tantum iudiciis, sed & in priuatis hæc pronuntiandi forma locum sibi vindicabat. Seneca Epist. vltim. lib. 7. *Aut fer sententiam: aut, quod facilius in huiusmodi rebus est, nega tibi* LIQVERE, *& nos reuerti iube.* Atque adeo priuatis iudiciis addicti Iudices, & si qua de re cognouissent, de ea pronuntiare necesse haberent, iureiurando tamen dato huiusmodi, SIBI NON LIQVERE, pronuntiandi necessitate soluebantur. Agellium certe Iudicem datum hic seruauit Apollo: sic enim ipse de se lib. 14. Noct. Attic. cap 2. *Vt absoluerem tamen in animum inducere non quiui: & propterea* IVRAVI MIHI NON LIQVERE: *atque ita iudicatu illo solutus sum.* Arbitri quoque ex compromisso sumpti, licet arbitrio recepto sententiam dicere à Prætore cogerentur, si tamen cum a Prætore ad sententiam dicendam vrguerentur, IVRARENT SIBI DE CAVSA NONDVM LIQVERE, æquum censebat Vlpian. spatium eis ad pronuntiandum dari, l. Pomponius in fin. ff. de recept. qui arbitr.

Iudices autem in pronuntiando professos, SE EX ANIMI SVI SENTENTIA FACERE, Quinctilianus docet Declamatio. 313. his verbis: *Alioqui nocentem aut innocentem qui scit? Ipsi Iudices hoc non pronuntiant: sed,* SE EX ANIMI SVI SENTENTIA FACERE PROFITENTVR. Laudabilem etiam in ea re obseruatum ritum Clemens libro 2. De Constitutionib. Apostolicis cap. 52. ita describit *Θαυμάζομεν δὲ καὶ τὰ κοσμικὰ δικαστήρια· ἐν τῇ ἐξουσίᾳ αὐτῶν ἀγομένους φονεῖς, μοιχούς, φαρμακούς, τυμβωρύχους, λῃστάς, καὶ ἐπὶ ἀνακρίσεις αὐτῶν λαβόντες οἱ ἡγούμενοι ὑπὸ τῶν ἀγόντων, λέγουσι τῷ κακούργῳ, εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει· καὶ οὐκ εὐθὺς συγκατατίθενται*

σου

οὐκ ἀδήως ἐπὶ τὴν κόλασιν αὐτὸν ἐκπέμπουσιν, ἀλλὰ πλείοσιν ἡμέραις ποιοῦνται αὐτοῦ τὴν ἐξέτασιν μετὰ συμβουλίου πολλοῦ, καὶ παραπετάσματος μέσου· πλαστῆος ὀργὴ καὶ ψῆφον θανάτου ὁ μέλλων ἐκφέρειν κατ' αὐτοῦ, πρὸς τὸν ἥλιον ἐκτείνας τὰς χεῖρας, Διαμαρτύρεται ἀθῷος ὑπάρχειν τοῦ αἵματος τοῦ ἀνδρὸς καί τοι ὄντες ἐθνικοὶ, καὶ οὐ γινώσκοντες θεότητα, ἢ τὴν εἰς αὐτοὺς ἀπὸ θεοῦ ἄμυναν ὑπὲρ τῶν ἀναιτίως κατακριθέντων ἀποφεύγουσι. Clementi & Basilius Magnus adstipulatur in Epistola ad Eustathium Sebastensem Episcopum his verbis: Εἰ γὰρ οἱ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχοντες, ὅτ' ἂν τινὰ τῶν κακούργων θανάτῳ καταδικάζειν μέλλωσιν, ἐφέλκονται τὰ παραπετάσματα· καλοῦσι δὲ τοὺς ἐμπειροτάτους πρὸς τὴν ὑπὲρ τῶν προκειμένων σκέψιν, καὶ πολὺν ἐνσχολάζουσι χρόνον, νῦν μὲν τοῦ νόμου τὸ αὐστηρὸν ὁρῶντες· νῦν δὲ τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως δυσωπούμενοι καὶ πολλὰ στενάξαντες καὶ τὴν ἀνάγκην ἀποδυράμενοι, δῆλοι πᾶσι γίγνονται πρὸς ἀνάγκην ὑπηρετοῦντες τῷ νόμῳ, οὐ κατ' οἰκείαν ἡδονὴν ἐπάγοντες τὴν κατάκρισιν.

Damnaturi vtique (quemadmodum Seneca Controuers. 2. lib. 9. scribit) IVRABANT SE NIHIL GRATIAE, NIHIL PRECIBVS DARE. Ac plane IVRATOS Iudices sententiam dixisse, vel vnius Ciceronis pro Cluentio Auito testimonio satis liquet. Eiusque iurisiurandi certa verba fuisse, idem lib. 2. De Inuentio. indicat, cum de iudicibus agens ait: *Cur in ea* CERTA VERBA IVRENT, *cur certo tempore conueniant, certo discedant.* Et mox: *Ex lege in quam iurati sitis.* Idem ibidem: *Ex lege in qua iuratus es, iudica.* Et libro 2. De finib. *Addebat etiam se in legem Voconiam iuratum, contra eum facere non audere, nisi aliter amicis videretur.*

Sententiis autem præfationes nonnunquam adscribebantur, quę condemnationum causas comprehendebant. Et ita cum ad Senatum querelas de Decio Syllano Macedones detulissent, Manlius Torquatus pater, domi cognitione suscepta, causaque plenissime cognita, ita pronuntiasse, Valerio lib. 5. cap. 8. teste, dicitur. CVM SILANVM FILIVM MEVM PECVNIAS A SOCIIS ACCEPISSE MIHI PROBATVM SIT, ET REPVBL. EVM, ET DOMO MEA INDIGNVM IVDICO, PROTINVSQVE E CONSPECTV MEO ABIRE IVBEO. Sic & apud Liuium lib. 8. Manlius Consul, concione classico aduocata, tristem in filium sententiam concipit. QVANDOQVIDEM TV M. MANLI, NEQVE IMPERIVM CONSVLARE, NEQVE MAIESTATEM PATRIAM VERITVS, ADVERSVS EDICTVM NOSTRVM EXTRA ORDINEM IN HOSTEM PVGNASTI: ET QVANTVM IN TE FVIT, DISCIPLINAM MILITAREM QVA STETIT AD HANC DIEM ROMANA RES, SOLVISTI: MEQVE IN EAM NECESSITATEM ADDVXISTI, VT AVT REIPVBL. MIHI, AVT MEI, MEORVMQVE OBLIVISCENDVM SIT: NOS POTIVS NOSTRO DELICTO PLECTEMVS QVAM RESPVBL. TANTO SVO DAMNO NOSTRA PECCATA LVAT. TRISTE EXEMPLVM SED IN POSTERVM SALVBRE IVVENTVTI ERIMVS, &c. Ac demum, I LICTOR, DELIGA AD PALVM. Idem & ex l. Metrodorum, ff de pœn. confirmatur, quæ etsi ex Pauli libris Decretorum sumpta sit, Imperialem sententiam in cognitione prolatam continere facile cuiuis inscriptio ipsa persuadebit.

Priscis plane temporibus, Magistratus populi Rom. vt de reo supplicium sumeretur, NVDARI ET SPOLIARI reum, VIRGAS item, & SECVRES EXPEDIRI, lictoribus iubebant. Liu. lib. 2. de Volerone: *Consules* SPOLIARI *hominem, &* VIRGAS EXPEDIRI *iubent.* PROVOCO, *inquit,* AD POPVLVM *Volero: quoniam Tribuni ciuem Romanum in conspectu suo virgis cædi malunt, quam ipsi in lecto suo à vobis trucidari. Quo ferocius clamitabat, eo infestius* CIRCVMSCINDERE, ET SPOLIARE *lictor.* Quod Dionys. Halicarnass. ita Græce reddidit: Τοῖς ῥαβδούχοις ἐκέλευσαν (scilicet Consules) τὴν ἐσθῆτά τε περιῤῥῆξαι, καὶ ταῖς ῥάβδοις τὸ σῶμα ξαίνειν. Quod ille ἐσθῆτα περιῤῥῆξαι, hoc Plutarch. in Cicer. ἐσθῆτα περισχίσαι dixit. Valer. Max. lib. 2. cap. 2. *Magister equitum & victor* SCISSA VESTE SPOLIATOQVE *corpore lictorum verberibus laceratus.* Præterea Liu. lib. 3. *Lictores voca:* VIRGAS ET SECVRES EXPEDIRI *iube.* Idem lib. 9. de Papirio Cursore: *Lictorem* EXPEDIRE SECVRIM *iussit: ad quam vocem exanimi stante Prænestino, Agedum lictor, excide radicem hanc, inquit, incommodam ambulantibus.* Valer. Max. lib. 2. cap. 2. eamdem historiam referens, VIRGAS EXPEDIRI, *eumque* NVDARI *iussit.* Auctor lib. De vir. illustrib. cap. 31. de eodem L. Papirio Cursore: *Idem, ait, Præneste cum Prætorem grauissime increpuisset,* EXPEDI, *inquit,* LICTOR SECVRES, *& cum eum metu mortis attonitum vidisset, incommodam ambulantibus radicem excidi iussit.* Ammian. Marcellin. lib. 30. *Prænestino Prætore qui bello quondam Samnitico properare iussus ad præsidium, venerat segnius, ad diluendum crimen exhibitum Papirius Cursor ea tempestate Dictator* SECVRIM *per lictorem* EXPEDIRI, *hominemque, abiecta se purgandi licentia, stupefacto, visum prope fruticem iussit*

abscindi. Ex quorum locorum coniunctione lux datur Plinio lib 17. Natur. histor. cap. 12. Liuius lib. 7. *Tunc Papirius*, ait, *redintegrata ira*, SPOLIARI *Magistrum equitum*, *ac* VIRGAS *&* SECVRES EXPEDIRI *iussit*. Necnon & Cic. lib. 7. in Verr. *Repente hominem proripi, atque in foro medio* NVDARI *ac* DELIGARI, *&* VIRGAS EXPEDIRI *iubet*. Vulgaria autem hac in re verba erant, I LICTOR. Liuius lib. 8. I LICTOR, DELIGA AD PALVM. Idem lib 9. I LICTOR DEME VINCVLA. Idem confirmat triste illud carmen, quo lictori de perduelle supplicium more maiorum sumere præcipiebatur. Id erat huiusmodi. I LICTOR, COLLIGA MANVS: CAPVT OBNVBITO: INFELICI ARBORI SVSPENDITO. Liuius lib. 1. *Duumuiri, ait, cum condemnassent: tum alter ex his, P. Horati* TIBI PERDVELLIONEM INDICO, *inquit*, LICTOR COLLIGA MANVS. Et mox: *Hunccine, aiebat, quem modo decoratum ouantemq́, victoria incedentem vidistis, Quirites, eum sub furca vinctum inter verbera & cruciatus videre potestis? quod vix Albanorum oculi tam deforme spectaculum ferre possent*. I LICTOR, COLLIGA MANVS, *quæ paullo ante armatæ imperium populo Rom pepererunt*: I, CAPVT OBNVBE *liberatoris vrbis huius*: ARBORI INFELICI SVSPENDE, VERBERA VEL INTRA POMERIVM, *modo inter illa pila, & spolia hostium*, VEL EXTRA POMERIVM, *modo intra sepulcra Curiatiorum*. Hoc idem Cicero in Oratio. pro C. Rabir. perduell. reo comprobat. *Namque*, inquiens, *hæc tua, quæ te hominem clementem popularemq́, delectant*, I LICTOR COLLIGA MANVS, *quæ non modo huius libertatis mansuetudinisque non sunt, sed ne Romuli quidem, aut Numæ Pompilii, sed Tarquinii superbissimi atq́, crudelissimi regis ista sunt cruciatus carmina, quæ tu homo lenis & popularis libentissime commemoras*, CAPVT OBNVBITO, INFELICI ARBORI SVSPENDITO. *Quæ verba, Quirites, iampridem in hac Republ. non solum tenebris vetustatis, verumetiam luce libertatis oppressa sunt*. Fuisse etiam legitima suppliciorum verba, Seneca docet Controuers. 2. lib 9. describens qualiter Flaminii Prætoris iussu, ad meretricis libidinem, ex damnatis vnus decollatus esset: *Ascendit*, inquit, *Prætor tribunal, inspectante prouincia: noxia post terga ligantur manus, stat intento ac tristi omnium vultu, fit à præcone silentium. Adhibentur deinde* LEGITIMA VERBA. Ea vero, qualia essent, idem auctor eadem Controuersia significat his verbis: *In descriptione supplicii vtiq́, illi qui voluerunt omnia legitima supplicii verba in sententias trahere, in vitia inciderunt: tamquam dixit Triarius*, SVMMOVE, AVDIS LICTOR, SVMMOVE *à Prætore meretricem. Hoc loco non male adiecit verbera. Sed vide ne virga tua pocula nostra disturbent. Sylo Pompeius dixit*, DESPOLIA: *meretrix, agnoscis hoc verbum? certe prouincia agnoscit. Sylo Pompeius homo qui iudicio censebatur, & ipse ad hanc descriptionem accessit, nimium tamen malisecit, ait*, ANIMADVERTE MERETRIX, AGE LEGE. *Quicquam enim lege hic agitur. Hispanus dixit*, AGE LEGE, *Tibi dicitur Flamini, viue sine meretrice, cœna sine carnifice. Argentarius in qua solebat schemata attrectatione violentissimam fregit*, AGE LEGE, *inquit, scis quid dicat? Interdiu* AGE, IN FORO AGE. Quæ postrema verba peculiaria fuisse Magistratibus supplicium sumi de aliquo iubentibus, Liuius lib. 26. demonstrat. *Id ita esse ratus, ait, acceptas literas neq́, resolutas cum in gremio imposuisset, præconi imperauit, vt lictores* LEGE AGERE IVBERET. Et paullo post pronuntiasse refert, LICTOR VIRO FORTI ADDE VIRGAS, ET IN EVM PRIMVM LEGE AGE. Valer. Max. lib. 3. cap. 8. de Fuluio Flacco: *Et iam deligatis ad palum hostibus literas à P.C. nequidquã Campanis salutares accepit: in sinistra enim eas manu, sicut erant traditæ, retinuit, ac iusso lictore* IVRE AGERE, *tunc demum aperuit*. Atque ea sunt sollemnia verba apud Senecam lib. 1. De Ira, cum ait. *Procedam in tribunal non furens nec infestus, sed vultu legis, & illa* SOLLEMNIA VERBA *leni magis grauiq́, quam rabida voce concipiam, &* AGI IVBEBO, *non iratus, sed seuerus*.

Enimuero Magistratus, vt Festus auctor est, cum de Consilii sententia capitis quem condemnaturus erat, PARVM CAVISSE VIDERI, pronuntiabat. Moribus etiam receptũ fuisse, quæ iurati iudices cognouissent, vt ea non esse facta, sed vt VIDERI pronuntiarent, Cic. lib. 4. Academicar. quæstio. scribit. Idem lib. 4. in Verr. *Vix ille hoc dixerat, cum iste pronuntiat*, STHENIVM LITERAS PVBLICAS CORRVPISSE VIDERI. Et lib. 6. in eumdem, FECISSE VIDERI PRONVNTIAVIT. Idem in Pisonem, *Tum tu ipse de te*, VIDERI FECISSE, *pronuntiasti*. Sic L. Torquatum, cum de repetundarum criminibus, quæ à Macedonum legatis filio obiiciebantur, intra priuatos parietes cognouisset, pronuntiasse Cicero lib. 1. De finib. refert, NON TALEM VIDERI FVISSE IN IMPERIO FILIVM, QVALES EIVS MAIORES FVISSENT. Liu. lib. 25. *Tribuni vocauerunt plebem, quæ ita sciuit, Si M. Posthumius ante Calend. Maias non prodisset, citatusque eo die non respondisset, neq́, excusatus esset*, VIDERI EVM

IN EXSILIO ESSE: BONAQVE EIVS VENIRE, IPSI AQVA ET IGNE PLACERE INTERDICI. Lactantius lib. 4. Institut. diuinar. *Pilatus pronuntiauit,* NIHIL IN EO DAMNATIONE DIGNVM VIDERI. Alia huiusce formulæ testimonia alii obseruarunt, & nos quoque pridem notauimus. Eademque formula, tam collegii Tribunorum, quam Pontificum decreta concipi consueuisse ex Cicero. lib. 4. in Verr. & oratio. pro domo sua, & Epist. 2. lib. 4. ad Attic. colligitur. Interdum tamen verbo, PLACET, sententiæ concipiebantur, vt ex l. Metrodorum, ff. de pœnis, & ex Sermo. D. Augustin. de B. Cypriano patet.

De cæde vero facta, ita secundum reum pronuntiare solebant, IVRE CAESVM VIDERI eum qui cæsus erat. Sidonius Apollin. lib. 3. Epist. ad Secundum. *Cum nihil amplius ego, quam veniam postularem, pronuntians more maiorum,* REOS TANTAE TEMERITATIS IVRE CAESOS VIDERI. Liuius lib. 1. *Moti homines sunt in eo iudicio, maxime Horatio proclamante, se* FILIAM IVRE CAESAM IVDICARE. Idem lib. 4. *Tumultuantem deinde multitudinem incerta existimatione facti ad concionem vocari iussit, & Melium* IVRE CAESVM PRONVNTIAVIT. Valer. Max. lib. 6. cap. 1. *Hoc monuit C. Marium Imperatorem tum cum C. Luscium sororis sua filium Tribunum militum à C. Plotio manipulario milite* IVRE CAESVM PRONVNTIAVIT. Seneca lib. 1. Natural. quæstio. *Augustus non* PRONVNTIAVIT IVRE CAESVM VIDERI. Tacit. lib. 14. PRONVNTIEMVS VLTRO IVRE CAESVM VIDERI. Sic & P. Africanus Carboni Tribuno pl. in concione interroganti, QVID DE TIBERII MORTE SENTIRET, respondit, IVRE CAESVM VIDERI, quemadmodum Cicero in Oratio. pro Milone, & lib. 2. De Orato. Valer. Max. lib. 6. cap. 2. Velleius Patercul. lib. 2. & auctor libri De viris Illustrib. cap. 58. scriptum reliquerunt. Sueton. in Iulio cap. 76. *Pregrauant tamen cetera facta, dictaque eius, vt & abusus dominatione &* IVRE CAESVS *existimetur.* Manauit autem hoc genus loquendi ex 12. tabulis, è quibus Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 4. hoc caput citat: *Si nox furtum factum sit, si im aliquis occisit,* IVRE CAESVS ESTO. Sententiam etiam pro Seia, quæ accusabatur quod patrem suum interficiendum mandasset, dictam à Scæuola in l. filio, §. Seia, ff. de aliment. leg. *Acta causa pronuntiatum est,* PATREM TITII, SCELERE SEIAE NON INTERCEPTVM.

Iam quod ad falsi accusationem attinet, Scæuola in l. Athales, ff. ad l. Corn. de fals. cum Maximilla crimen falsi subscripsisset in scriptorem testamenti, & Proculum coheredem, acta causa, Præfectum pronuntiasse refert, FALSVM TESTAMENTVM NON ESSE. Apuleius Apolog. 1. cum auunculi sui testamentum pro falso infamasset, Lollium Vibienum, V. C. de consilii sententia pronuntiasse narrat, VERVM TESTAMENTVM VIDERI, ET RATVM ESSE DEBERE. Modestinus in l. eos qui, ff. de l. Cornel. de fals. *Eum qui contra signum suum falsum prabuit testimonium,* POENA FALSI TENERI, *pronuntiatum est.* Idem in l. cum Titia, ff de accusationib. *Cum Titia, ait, testamentum Gaii fratris sui falsum arguere minaretur, & sollemnia accusationis non impleuit intra tempus à præside definitum: præses prouinciæ pronuntiauit,* NON POSSE ILLAM AMPLIVS DE FALSO TESTAMENTO DICERE. In actione vero iniuriarum vti pronuntiaretur, ex his quæ subiecti facile colligitur. Impp. Seuer. & Antonin. in l. Decuriones, C ex quib. caus. infa. *Si* INIVRIAM TE FECISSE, *Proconsul vir clarissimus pronuntiauerit.* Contra in l. Lucius, ff. de his qui nor. infa. Paulus Præfectum Prætorio narrat, pronuntiasse, NVLLAM INIVRIAM LVCIVM TITIVM PASSVM ESSE A GAIO SEIO.

Variis autem pœnarum generibus rei afficiebantur. interdum enim ita damnabantur, VT GLADIO IN EOS ANIMADVERTERETVR. Vlpian. in l. aut damnum, ff. de pœn. *Vita adimitur, vt puta, si* DAMNATVR ALIQVIS, VT GLADIO IN EVM ANIMADVERTATVR. *Sed gladio animaduerti oportet, non securi, vel telo.* D. Augustin. in Sermo. de D. Cypriano: *Cum enim Galienus Maximus decretum ex libello recitasset,* IN TASCIVM CYPRIANVM GLADIO ANIMADVERTI PLACET. Quam sententiam alia verborum formula ad suorum temporum rationem accommodata, concepit Pontius Diac. libro quo eiusdem D. Cypriani vitam complexus est, *Sententia, inquiens, ex tabella recitata est in hac verba,* CYPRIANVS GLADIO FERIATVR. Qua loquendi figura, D. Ambrosius lib. 5. Epist. in Oratio. contra Auxentium, & Impp. Arcad. & Honor. vtuntur in l. si quis, C. de accusationib. Prudentius quoque in hymno Eulaliæ virginis Prætorem inducit ita Agneti minantem,

Aut GLADIO FERIERE CAPVT.

Idem illam eamdem D. Cypriani condemnationem in Peristephano versibus expressit in hunc modum:

Expedite ferrum,

Carnificis GLADIO *pœnam luat bestiis idolorum.*

Post oppressam vero à Cæsaribus Rempubl. deportationes, relegationesque in vsum perductas constat. Et illas quidem in locum interdictionis aqua & igni successisse, alias demonstraui. Illarum vero nomine exsilii asperitas mollita est, vt Ouidius lib. 2. Trist. Eleg. 2. & lib. 5. Eleg. 12. docet. Sane eos qui relegabantur EXCEDERE IVSSOS constat. Sic Ouidius Augusti edicto relegatus, patriæ fines SE EXCEDERE IVSSVM lib. 5. Trist. Eleg. 3. & 12. canit. Vlpian. in l. 1. §. 1 ff. de effractoribus: *Honestiores autem ordine ad tempus moueri, vel,* FINES PATRIAE IVBERI EXCEDERE. Edictum certe Domitiani, quo philosophos vrbe pulsos Plinius Epist. 11. lib. 3. Agellius lib. 15. cap. 11. Sueton. in Domitiano cap. 10. memorant, ita Sulpitiæ Poetriæ carmine signatur,

Et studia, & sapiens hominum nomenque, genusque,

Omnia abire foras, atque VRBE EXCEDERE IVSSIT.

Et hoc erat SVMMOVERE VRBE ATQVE ITALIA. Quo genere loquendi vtuntur Sueton. in Calig. cap. 16. & in Claud. cap. 23. & in Nero. cap. 41. & Plin. Epist. 11. lib. 3. vnde Ouidius PATRIA SE SVMMOTVM ait, lib. 3. de Ponto Eleg. 4. & libro 4. Eleg. vltima.

Porro his qui relegabantur, dies excedendi à Præsidibus dari solebat. Moris enim erat ita pronuntiari; ILLVM PROVINCIA ILLA, INSVLISQVE EIS RELEGO: EXCEDEREQVE DEBEBIT INTRA ILLVM DIEM, vt Vlpian. scribit in l. relegatorum, §. his qui relegantur, ff. de interdict. & releg. Quo alludens Seneca in ἀποκολοκυντώσει Claudii, *Placet*, ait, *mihi in eum seuere animaduerti, nec illi rerum iudicandarum vacationem dari,* EVM QVE QVAMPRIMVM EXPORTARI COELO: INTRA DIES XXX. EXCEDERE OLYMPO. Sueton. in Vitellio cap. 13. *Exacerbatus quod post edictum suum, quo* IVBEBAT INTRA CALENDAS OCTOBRES VRBE ITALIAQVE MATHEMATICI EXCEDERENT. Valer. Max. lib. 1. cap. 3. *C. Cornelius Hispallus Prætor peregrinus, M. Popillio Lænate, Cn. Calpurnio Coss. edicto Chaldæos* INTRA DECIMVM DIEM ABIRE EX VRBE ATQVE ITALIA IVSSIT. Tacit. lib. 2. de sacris Ægyptiis Iudaicisque tollendis Sc. factum recitans, *Ceteri*, ait, EXCEDERENT ITALIA, NISI CERTAM ANTE DIEM PROFANOS RITVS EXVISSENT. Ouid. lib. 1. Trist. Eleg. 3.

Vltima sed IVSSAE *nox erat illa* FVGAE.

Significat enim Ouid. diebus intra quos excedere iussus erat lapsis, illam fuisse vltimam noctem vltra quam Romæ morari ei non licebat. Sed & sibi diem præstitutam intra quam excederet, ipsemet testatur versibus his, quos paullo ante ex lib. 5. Trist. Eleg. 3. adduxi. Sententiam vtique relegationis ab Imperatore prolatam in hæc verba, METRODORVM, CVM HOSTEM FVGIENTEM SCIENS SVSCEPERIT, IN INSVLAM DEPORTARI: PHILOCTETEN, QVOD OCCVLTARI EVM NON IGNORANS DIV DISSIMVLAVERIT, IN INSVLAM RELEGARI PLACET, Paul. in l. Metrodorum, ff. de pœnis refert.

Relegatorum plane duo genera erant. Quidam enim IN INSVLAM RELEGABANTVR: quibusdam vero simpliciter, vel VRBE ET ITALIA, vel PROVINCIIS INTERDICEBATVR, non etiam insula adsignabatur, l. relegatorum, ff. de interdict. & relegat. Gaius in l. eius qui, §. 1. ff. qui testament. fac. poss. *Sed* RELEGATI IN INSVLAM, *&* QVIBVS TERRA ITALICA, ET SVA PROVINCIA INTERDICITVR, *testamenti faciendi ius retinent.* Agell. lib. 15. cap. 11. *Neque illud solum temporibus nimis rudibus, nec dum Græca disciplina expolitis, Philosophi ex vrbe Roma pulsi sunt: Verumetiam Domitiano imperante Senatusconsulto eiecti, atque* VRBE ET ITALIA INTERDICTI SVNT. Tertullian. in libro De Pudicitia, VRBE ET ITALIA MATHEMATICIS INTERDICITVR. Quo in genere Vrbem & Italiam coniungunt Valer. Max. lib. 1. cap. 3. & Sueton. in Claudio cap. 33. & in Vitell. cap. 14.

EXSILIVM etiam triplex fuisse Marcian. in l. exilium, ff. de interdict. & releg. scribit, videlicet, aut CERTORVM LOCORVM INTERDICTIONEM, aut LATAM FVGAM, vt omnium locorum interdiceretur, præter certum locum, aut INSVLAE VINCVLVM, id est, in insulam relegationem. In insulam plane relegatis insula egredi non licebat, l. relegati, ff. eod. Ii vero cui certus locus interdictus erat, illo dumtaxat abstinere necesse habebat. Itaque si cui vrbe Roma fuisset interdictum, non prohibebatur in patria sua morari. Contra, si cui patria interdictum esset, etiam vrbe abstinere debebat, d. l. relegatorum, §. constitutum, ff. eod. Relegatus enim

Romæ

Romæ morari non poterat, licet hoc sententia comprehensum non esset, quia Roma communis patria censebatur. Sed nec in ciuitate in qua versabatur, vel per quam transibat Princeps, morari poterat: vt Callistrat. scribit in l. vlt. ff. eod. Claudium etiam sanxisse Sueton. in eius vita cap 3. auctor est, Vt hi, quibus à Magistratibus prouinciæ interdicerentur, vrbe quoque & Italia submouerentur. Eumdemque Principem ibidem scribit quosdam nouo exemplo relegasse, vt vltra lapidem tertium vetaret egredi ab vrbe. Relegati porro debebant locis interdictis abstinere, & iis excedere, alioquin in tempus quidem relegato perpetuum exsilium; in perpetuum vero relegato, insulæ adsignationis; in insulam vero relegato, deportationis pœna irrogabatur, l. relegati, ff. de pœn. A sua quoque ciuitate relegatus, si non excederet, ad tempus à prouincia relegabatur, l. à sua, ff. de interdict. & releg. Hæc vero relegationis pœna etiam post mortem manebat. Nam si quis in insulam relegatus ibi obiisset, non licebat eius corpus inde transferre, & aliubi sepelire inconsulto Principe, l. 2. ff. de cadaueribus punitor. Solebat præterea interdici sententia quibusdã, NE INTRA PATRIAE TERRITORIVM vel MVROS MORARENTVR: NE EXCEDERENT PATRIAM: vel IN VICIS QVIBVSDAM MORARENTVR, l. relegatorum §. solet, ff. de interdict. & releg. Poterat & præses quondam damnare, NE DOMO SVA PROCEDERET, l. potest, ff. eodem titulo.

Relegari autem in insulam, vel ad tempus, vel in perpetuum quis poterat, d. l. relegatorum, §. hæc est, & l. relegatus, ff. de interdict. & releg. l. quod si forte, §. quid ergo, ff. de solutionibus. Interdum autem bonis ademptis: interdum sine bonorum ademptione, quis relegabatur, l. 1. ff. quando appellan. sit. Relegatis quidem neque bona, neque partem adimi debuisse, rescriptis quibusdam cauebatur. Vlpianus in d. l. relegatorum, §. hæc est, scribit reprehensas fuisse sententias eorum, qui ad tempus relegatis bona, vel partem bonorum ademissent: sic tamen vt non infirmarentur sententiæ, quæ ita prolatæ essent. Ac relegationis absque bonorum ademptione exstat exemplum apud Arrian. Epict. lib. 1. cap. 1. In perpetuum autem exsilium datis & relegatis potuisse quem sententia, bonorum partem adimere, Marcianus scribit in l. relegati, ff. de interdict. Et ita, quidam ADEMPTA BONORVM PARTE DIMIDIA RELEGATVS proponitur in l. in ratione, §. cum quidam, ff. ad l. Falcid. Sic & AMISSA PARTE BONORVM RELEGANDOS, Paulus tradit in l. si quis aliquid, §. si abortionis, ff. de pœn. Eademque l. §. si quis instrumentum, ADEMPTA PARTE BONORVM IN PERPETVVM RELEGANDOS, scribitur. Contra Ouidius saluis bonis relegatum se ita canit libro 2. Trist. Eleg. 1.

Insuper accedunt, te NON ADIMENTE, PATERNAE
Tanquam vita parum muneris esset, OPES.

Rursusque lib. 5. Trist. Eleg 3.

Ira quidem moderata tua est: vitamque dedisti.
Nec mihi ius ciuis, nec mihi nomen abest.
NEC MEA CONCESSA EST ALIIS FORTVNA: *nec exsul*
Edicti verbis nominor ipse tui.

Item eiusdem libro Eleg. 12.

Nec vitam, nec OPES, *nec ius mihi ciuis* ADEMIT:
Quæ merui vitio perdere cuncta meo.
Ipse RELEGATI, *non* EXSVLIS *vtitur in me*
Nomine. —

Damnatione vtique bona publicabantur, cum aut vita adimebatur, aut ciuitas: aut seruilis condicio irrogabatur, l. 1. ff. de bon. damnator. Sueton. in Iul. cap. 42. *Pœnas facinorum auxit: & cum locupletes eo facilius se scelere obligarent, quod integris patrimoniis exsulabant, parricidas, vt Cicero scribit, bonis omnibus, reliquos dimidia parte multauit*. Eorum certe quibus aqua & igni interdicebatur, quique in insulam deportabantur, & qui ad ferrum, aut ad bestias, aut in metallum damnabantur, bona publicata docet Vlpianus in l. eius qui, §. 1. & §. seq. ff. qui testam. fac. poss.

Verum vt ad Relegationes, vnde digressus sum, reuertar, Relegare ita demum Præsides prouinciæ poterant, si sub se insulam haberent, id est, ad eius prouinciæ, quam administrabant formam pertinentem. Tunc enim eam specialiter insulam adsignare, in eamque relegare illis licebat. Sin vero non haberent, pronuntiabant quidem, IN INSVLAM SE RELEGARE: scribebant autem Imperatori, VT IPSE INSVLAM ADSIGNARET. Interim vero, quoad Imperator insulam adsignasset, militibus relegatum tradebant. Ceterum non poterant

relegare in eam insulam, quam in ea prouincia, cui præerant, non habebant, d. l. relegatorum, ff. de interdict. & relegar. Quinetiam vbi deportandus reus videbatur, tunc Præsides prouinciarum, quia ius deportandi non habebant, l. 2. §. 1. ff. de pœn. dumtaxat ADNOTABANT, IN INSVLAM DEPORTANDVM: Sententiamque proferebant huiusmodi, IMPERATORI SCRIBENDVM, VT DEPORTARETVR. Interim vero, RECIPI REVM IN CARCEREM DILIGENTIORIS custodiæ causa, iubebant. Comprobata autem sententia Præsidis, tunc insulam Imperator adsignabat, l. 1. ff. quan. appell. sit. Vlpian. in l. Inter, ff. de Interdict. & relegat. *Præsides itaque prouinciæ, quotiens aliquem in insulam deportandum putent, hoc ipsum* ADNOTARE *debeant*: NOMEN VERO EIVS SCRIBENDVM PRINCIPI, VT IN INSVLAM DEPORTETVR. *Sic deinde Principi scribere, missa plena opinione, vt Princeps æstimet, an sequenda sit eius sententia, deportarique in insulam debeat. Medio autem tempore dum scribitur, iubere eum debet in carcere esse.* Idem in l. 1. §. deportatos, ff. de legat. 3. DEPORTATOS *autem, ait, eos accipere debemus, quibus Princeps insulas adnotauit, vel de quibus deportandis scripsit. Ceterum priusquam factum Præsidis comprobet, nondum amisisse quis ciuitatem videtur.* Et hoc est quod idem in l. si quis filio, §. eius qui, ff. de iniusto rup. ait. *Eius qui deportatur, non statim irritum fiet testamentum: sed cum princeps factum comprobauerit.* Sed & si Decurio puniendus esset, aut Decurionis filius, nepos, DE EO SCRIBENDVM PRINCIPI præses iure loquebatur, l. 1. §. simili modo, ff. quan. appell. sit, l. si quis filio, §. eius qui, ff. de iniusto rup. Macer in l. 2. ff. de bon. eor. qui ant. sent. *Si is de cuius pœna Imperatori scriptum est, veluti, quod Decurio fuerit, vel quod in insulam deportari debuerit, antequam rescriberetur, decesserit.*

Interdum etiam AD OPVS, AD METALLVM, AD OPVS METALLI, IN MINISTERIVM METALLICORVM, AD GLADIVM, AD LVDVM, AD FERRVM, AD VIARVM MVNITIONES, AD PVRGATIONES CLOACARVM, rei damnabantur. Quarum pœnarum extraneos aliquot, Iurisconsultis, ceu domesticis, omissis, testes dabo. Suetonius quidem certe in Nerone, cap. 32. cum piscinam a Miseno ad Auernum lacum inchoasse scribit, & fossam ab Auerno Ostiam vsque, quorum operum perficiendorum gratia, quod vbique esset custodiæ, in Italiam deportari, & scelere conuictos non nisi AD OPVS DAMNARI præcepit. Idem in Calig. cap. 27. *Multos*, ait, *honesti ordinis, deformatos prius stigmatum notis*, AD METALLA, & MVNITIONES VIARVM, ET AD BESTIAS CONDEMNAVIT. Traianus lib. 10. Epistolarum Plinii: *Si qui vetustiores inueniuntur, & sint ante decem annos damnati, distribuamus illos in ea ministeria, quæ non longe à pœna sunt. Solent enim huiusmodi* AD BALINEVM, AD PVRGATIONES CLOACARVM, *item* AD MVNITIONES VIARVM, ET VICORVM *dari.* Ioseph. lib. 6. De bello Iudaico cap. 44. de captiuis agens, Τῶν δὲ λοιπῶν πλήθους τοὺς ὑπὲρ ἑπτακαίδεκα ἔτη δήσας, ἔπεμψεν εἰς τὰ κατ' Αἴγυπτον ἔργα. Et alias: Πλείστους δὲ εἰς τὰς ἐπαρχίας διεδωρήσατο Τίτος, φθαρησομένους ἐν τοῖς θεάτροις σιδήρῳ καὶ θηρίοις. Idem libro 7. cap. 6. Καὶ πολλοὶ τῶν αἰχμαλώτων ἐνταῦθα διεφθάρησαν· Οἱ μὲν θηρίοις παραβληθέντες, οἱ δὲ κατὰ πλῆθος ἀλλήλοις ἀναγκαζόμενοι χρήσασθαι πολεμίοις. Tertullian. in Apologet. cap. 12. *Ad bestias impellimur: certe, quas Libero & Cybelæ & Cereri applicatis.* IGNIBVS VRIMVR: *Hoc & illi à prima quidem massa.* IN METALLA DAMNAMVR. *Inde censentur dei vestri.* IN INSVLIS RELEGAMVR. Artemidor. lib. 1. De somniis cap. 22. Ὁπότερον δ' ἂν τῆς κεφαλῆς ψιλὸν ἔχῃ τις σὺν ἂν δεσμώδης, καὶ καταδικασθήσεται τὴν εἰς ἔργον δημόσιον καταδίκην. Τοῦτο γὰρ καὶ παρεπόμενόν ἐστι τοῖς καταδικαζομένοις μεγάλας ποινάς.

Aliud porro erat ad Gladium, aliud ad Ludum damnari. Earumque pœnarum differentiam Vlpianus in fragmentis Iurisconsultorum à P. Pythœo editis, Tit. de Abigeatoribus ita exponit *Est autem differentia inter eos qui* AD GLADIVM, *& eos qui* AD LVDVM DAMNANTVR. *Nam* AD GLADIVM DAMNATI *confestim consumuntur, vel certe intra annũ debent consumi. Hoc enim mandatis continetur. Enimuero qui* IN LVDVM DAMNANTVR, *non vtique consumuntur, sed etiam pileum & rudem accipere possunt post interuallum. Siquidem post quinquennium, pileum, post triennium autem rudem induere eis permittitur.* Ceterum in metallum damnatos verberibus seruilibus coerceri solitos, tradit l. in metallum, ff. de iure fisc. Eos etiam à militibus adseruatos fuisse argumento est, quod Clemens lib. 5. De Constit. Apostolicis cap. 1. monet Christianos, vt huiusmodi damnatorum curam gerant, mittantque εἰς διατροφὴν αὐτῶν, καὶ εἰς μισθαποδοσίαν τῶν στρατιωτῶν. Ac plane seruos pœnæ in vinculis fuisse Chrysostomus Oratio. de auaritia docet. Et sic ad opus Isthmi damnatos quosdam vinculis constrictos Lucian. in Nero. ostendit. Ad bestias autem qui damnabantur, cuiusmodi supplicii in Asinii Pollionis Epist 32. lib. 10. Familiar. Agellio lib. 5. cap. 14. Apuleio lib. 6. & 10.

Metamorphos.

Metamorphoſ. Arhenço lib. 3. Ioſepho lib. 15. Antiq. Iudaic. cap. 11. fit mentio, non leonibus tantum, ſed & quandoque vrſis obiiciebantur, vt ex Sueto. in Domitiano cap. 10. & Matiali Epigr. 7. & 8. lib. 7. liquet. Leonum vero crebriorem vſum non Androclis modo hiſtoria relara æque vt ab Agellio, ita & ab Æliano lib. 7. De animalib. cap. vlt. necnon B Ignatii Martyrium apud Euſeb. lib 3. hiſtor. Eccleſiaſt. cap. 34. & Hieronym. lib. De vir. illuſtrib. verum etiam vulgaris populi Rom. in Chriſtianos acclamatio abunde teſtatur. Populum enim Rom. ſæpe acclamaſſe CHRISTIANOS AD LEONEM, Tertullianus non ſemel teſtatur in Apologet. cap. 39. *Si Tyberis aſcendit in mœnia, ſi Nilus non aſcendit in arua, ſi cælum ſtetit, ſi terra mouit, ſi fames, ſi lues, ſtatim,* CHRISTIANOS AD LEONEM, *acclamatur, tantos ad vnum.* Et cap. vlt. eiuſdem lib. *Nam & proxime* AD LENONEM, *clamando* CHRISTIANAM, *potius quam* AD LEONEM, *confeſſi eſtis labem pudicitiæ apud nos atrociorem omni pœna & omni morte reputari.* Idem lib. De Spectacul. *Et* [illegible], ait, *inſigniori cuique homicidæ* LEONEM POSCIT, *item gladiatori atroci petat.* Et in Exhortatio. ad Caſtitat. *Ne non ſint qui exclament*, CHRISTIANOS AD BESTIAS. Apud Lampridium etiam in Commodo, in Senatus acclamationibus hæ voces inueniuntur: DELATORES AD LEONEM. Fuit & ad Conſtantini vſque tempora inter legitima ſupplicia crux, qua præcipue latrones plecti ſolitos Vlpianus in l. Capitalium, §. famoſos, ff. de pœn. docet, de cuius figura erit alius dicendi locus. Tantum in præſentiatum dicam, eos qui in crucem ſublati erant, per milites cuſtodiri conſueuiſſe, teſte Petronio Arbit. in Satyrico. Proinde apud D. Matthæum cap. 27. Iudæis poſtulantibus a Pontio Pilato vt Chriſti ſepulti monumentum iuberet cuſtodiri, ne id noctu ſubtraheretur, reſpondit Pilatus, Ἔχετε κουστωδίαν, ὑπάγετε, ἀσφαλίσασθε ὡς οἴδατε. οἱ δὲ πορευθέντες ἠσφαλίσαντο τὸν τάφον, σφραγίσαντες τὸν λίθον μετὰ τῆς κουστωδίας. Vnde Tertull. in Apologet. *Sepulcro, ait, conditum magna etiam militari manu, diligenti Cuſtodia circumſederunt.*

Alia inſuper pœnarum genera reis irrogabantur. Interdum enim ADVOCATIONIBVS INTERDICEBANT CAVSIDICIS, vel in perpetuum vel ad tempus: l. 1. C. de poſtuland. l. generaliter, ff. de decurionib. l. 1. §. vlt. ff. de offic. præf. vrbi. Plin Epiſt. 14. libr. 5. Nec non ita quoque INTERDICI poterat alicui, NE CERTIS PERSONIS ADESSET, vel, NE APVD TRIBVNAL PRAESIDIS POSTVLARET. l. Moris, ff. de pœnis. Vlpianus in l. ſi remunerandi, §. vlt. ff. manda. *Hic a Claudio Saturnino Prætore maiores fructus inferre iuſſus erat:* & ADVOCATIONIBVS EI IDEM SATVRNINVS INTERDIXERAT. Nonnumquam etiam FORO ei INTERDICEBATVR. Solebat & ita quandoque INTERDICI, NE INSTRVMENTA OMNINO FORMARENT, neve LIBELLOS CONCIPERENT, vel TESTATIONES CONSIGNARENT. Vel, NE EO LOCI SEDERENT, QVO IN PVBLICO INSTRVMENTA DEPONVNTVR, archio ſorte, vel grammatophylacio. Nonnumquam & ita INTERDICEBATVR, VT TESTAMENTA NON ORDINARENT, vel SCRIBERENT, vel SIGNARENT. Erat & illa pœna, NE QVIS NEGOTIIS PVBLICIS INTERVENIRET, vel, Δημοσίων Ἀπέχεσθαι. Erant & aliæ pœnæ, SI NEGOTIATIONE QVIS ABSTINERE IVBERETVR, vel AD CONDVCTIONEM EORVM QVAE PVBLICE LOCABANTVR ACCEDERE. INTERDICI etiam plerumque NEGOTIATIONE, vel, NEGOTIATIONIBVS ſolebat: quæ omnia Paulus exſequitur in d. l. Moris, ff. de pœn. INTERDICERE quoque alicui ARTE SVA VTI, præſes poterat, quod vltra adminiſtrationis ſuæ tempus facere non potuiſſe eum ait Paulus in l. vlt. ff. de pœn. Solebat etiam Decurionibus ORDINE INTERDICI vel ad tempus vel in perpetuum, l. Relegatorum, §. ſolet ff. de interdict. & relegat. Impp Seuerus & Antoninus in l. & ſi ſeuerior, C. ex quib. cau. infam. irrog. *Cum Proconſul vir clariſſimus certis rationibus motus mitiorem ſententiam dixerit, &* ORDINE DECVRIONVM *se biennio* ABSTINERE IVSSERIT. Vlpianus in l. 1. ff. de effractorib. *Honeſtiores autem* ORDINE AD TEMPVS MOVERI *ſolent.* Papinianus in l. Ad tempus, ff. de Decurionib. AD TEMPVS ORDINE MOTOS *ex crimine quod ignominiam importat.* Papinianus in l. falſi, §. 1. ff. de l. Cornel. de falſ. narrat ORDINE DECVRIONVM X. ANNIS ADVOCATVM MOTVM, qui falſum inſtrumentum cognoſcente Præſide recitauerat. Vlpianus in l. 1. §. quamquam autem, ff. de abigeis. *Sed aut relegandi erunt, aut* MOVENDI ORDINE. Item poterat alicui pœna iniungi, NE HONORES ADIPISCERETVR. Poterat & alicui VNVS HONOR INTERDICI, l. relegatorum, §. Item poteſt & §. vlt. ff. de interdict. & releg.

Interdum multa reo irrogabatur. Multarum vero duæ fuere ſpecies, quarum vna, SVPREMA, ſeu MAXIMA, altera MINIMA dicebatur: SVPREMA MVLTA erat ab initio in ſingulos dies duarum ouium & triginta boum, ſed poſtea æſtimatione facta, in oues ſingulas

æris deni, in boues æris centum, constitui, vt Agellius, lib. 11. cap. 1. tradit: vltra quem numerum multam dicere in dies singulos ius non c... E propterea appellabatur SVPREMA, id est summa & maxima. MINIMA vero multa erat ouis ...ius. Fest. Pomp. *MAXIMAM MVLTAM dixerunt trium millium & viginti assium, quia non licebat quondam pluribus triginta bobus, & duabus ouibus quemquam multari: æstimabaturque bos centussibus, ouis decussibus.* Legitima vero multarum dicendarum verba ibidem Agellius subiicit. *quando igitur nunc quoque a Magistratibus populi Rom. multa dicitur vel* MINIMA *vel* SVPREMA, *obseruari solet vt oues gruere virili appellentur. Atque ita M. Varro verba hæc legitima, quibus minima multa dicebatur, concepit:* M. TERENTIO, QVANDO CITATVS, NEQVE RESPONDIT, NEQVE EXCVSATVS EST, EGO EI VNVM OVEM MVLTAM DICO, *ac nisi eo genere diceretur, negauerunt iustam videri multam.* Quo pertinet quod ex Festo Paulus, OVEM, ait, *masculino genere dicebant, &* OVIBVS DVOBVS, *non duabus.* Varro lib. 2. De re rust. cap. ... *Non idem quod* MVLTA *etiam nunc ex veteri instituto,* BOBVS ET OVIBVS DICITVR. Plinius lib. 18. cap. 3. *Multatio quoque non nisi ouium boumque impendio dicebatur. Non omittenda priscarum legum beneuolentia. Cautum quippe est, ne* BOVEM PRIVS, QVAM OVEM NOMINARET, QVI INDICERET MVLTAM. Idem libr. 33. cap. 1. *Ex qua consuetudine, multa legum antiquarum precore constat etiam Romæ.* De multa autem a Pontifice dicta Flamini & Duumuiro certatum ad populum Liuius libr. 37. & 40. narrat, exitumque iudiciorum eum fuisse vt tam Flamen quam Duumuir dicto audientes esse iuberentur. Multa vero petebatur certa lege & ob certam causam. Cicero pro Cluentio, de Quinctio Tribuno pleb. MVLTAM PETIVIT: QVA LEGE? QVOD IN LEGEM NON IVRASSET. Et alias, *Vno iudicio multa est ab eo petita, sicut ab Iunio,* QVOD NON SVAE DECVRIAE MVNERE, NEQVE EX LEGE SEDISSET. Idem in Bruto: *Eodem tempore accusator de plebe, C. Casidenus fuit, quem ego audiui iam senem, cum ab L. Sabellio* MVLTAM LEGE AQVILIA DAMNI INIVRIA PETISSET.

Interdum etiam seueræ dumtaxat comminationes interueniebant. Vlpianus in l. 1. ff. de iu. patron. *Sed si quidem inofficiosus patrono, patronæ liberisue eorum sit; tantummodo castigari eum sub* COMMINATIONE ALIQVA SEVERITATIS NON DEFVTVRAE, *si rursum causam querelæ prabuerit, & dimitti oportet.* Paulus in l. Nam salutem, §. 1. ff. de offic. præf. vigil. *Aut fustibus castigat eos, qui negligentius ignem habuerunt: aut* SEVERA INTERLOCVTIONE COMMINATVS, *fustium castigationem remittit.* Præsides vtique cum cohortarentur Christianos ad negationem, dicere solitos, SERVA ANIMAM TVAM, ET NOLI ANIMAM TVAM PERDERE, Tertullianus scriptum reliquit in Scorpiaco contra Gnostic.

Iam in reo dimittendo, vsi videntur his verbis: NIHIL MOROR. Liuius lib. 8. de Papirio Dictatore: *Cum se* NIHIL MORARI *Magistrum Equitum pronuntiasset.* Apud eumdem lib. 3. Tribunus pleb. ita pronuntiat, SEMPRONIVM NIHIL MOROR. Idem lib. 43. *Absoluto Claudio, Tribunus pleb. negauit* SE GRACCHVM MORARI.

Nonnumquam autem de calumnia accusatoris Iudices pronuntiabant. Plinius Epist. 31. lib. 6. de Traiano. *Tum ex consilii sententia iussit denuntiari heredibus omnibus, aut agerent, aut singuli approbarent causas non agendi: alioqui se vel* DE CALVMNIA PRONVNTIATVRVM. Papinianus in l. Inter. ff. de public. *vel* DE ACCVSATORE *absente, præsente reo,* CALVMNIA PRONVNTIETVR. Vlpianus in l. 1. §. sed non vtique, ff ad Turpilianum. *Nam si quidem ita pronuntiauerit,* NON PROBASTI, *pepercit ei: sin autem pronuntiauit,* CALVMNIATVS EST, *condemnauit eum.* Et §. seq. *Si ita fuerit interlocutus,* LVCIVS TITIVS TEMERE ACCVSASSE VIDETVR, Imp. Alexand. in l. 3. C. de calumniatorib. *Qui* NON PROBASSE CRIMEN *quod intendit, pronuntiatur, si calumnia non damnetur, detrimentum existimationis non patitur.* Imp. Gordianus in l. verbum, C. ex quibus cauf. infa. irr. *Etenim cum non causa cognita dictum est,* Ἐσυκοφάντησας, *sed ad postulationem patroni interlocutione iudicis responsum sit, nequaquam hoc infamiam irrogat.* Papinianus in l. vlt. de public. iud. *Generi seruis a socero venefitii accusatis, Præses prouincia,* PATREM CALVMNIAM INTVLISSE, *pronuntiauerat.*

Nec prætermittendæ quidem eæ voces videntur, quas præconum ore in suppliciis sumendis missas accepimus. Moris enim erat sub præconis elogio, seu præcone causam condemnationis superdicente, de damnatis pœnas exigi. Et ita Vlpianus in l. si duo, in fin. ff. de iureiur. Impp. Seuerum & Antoninum rescripsisse ait, eum, qui per genium principis peierasset, fustibus castigandum dimitti, & ita ei superdici, Προπετῶς μὴ ὄμνυε. Simili modo in l. fustibus.

C ex quib. cauf. infam. l. [illegible] ex quadam refertur, cui per præconem dictum fuit, Ἐπωνειδίστως. Seuerus etiam in Proconsulari Africæ legatione, quemdam municipum suorum, qui cum præcedentibus fascibus, vt antiquum contubernalem ipse plebeius amplexus erat, Spartiano teste, fustibus cecidit, sub hoc præconis elogio, LEGATVM POPVLI RO. HOMO PLEBEIVS TEMERE AMPLECTI NOLI. Alexander quoque, vt est a Lampridio in eius vita proditum, per præconem, eum aliquem emendaret, dici iubebat: QVOD TIBI NON VIS, ALTERI NE FECERIS. Idem Imperator Turinum fumi venditorem, fumo apposito, quem ex stipulis atque humidis lignis fieri iusserat, necauit, præcone dicente, FVMO PVNITVR QVI VENDIDIT FVMVM. Simili modo D. Ambrosius sermo. 90. Iudicem narrat Agnem virginem spoliari, & nudam ad lupanar duci iussisse, sub voce præconis dicentis, AGNEM SACRILEGAM VIRGINEM, DIIS BLASPHEMIAM INFERENTEM, SCORTVM LVPANARIBVS DATAM. Quibus similia alia exempla iam ante me a multis congesta sunt. Gallienum etiam Trebell. Poll. scribit, cum quidam gemmas vitreas pro veris vendidisset eius vxori, atque illa re prodita vindicari vellet, surripi quasi AD LEONEM venditorem iussisse. Deinde cauea caponem emisisse, mirantibusq; cunctis rem tam ridiculam, per Curionem dici iussisse, IMPOSTVRAM FECIT, ET PASSVS EST. Nam illic Curionis nomine præco accipiendus est, quo sensu Rufinus idem nomen vsurpauit, in versione huius loci qui habetur histor. Eccles. Euseb. lib. 4. cap. 15. Quod enim Græce scriptum est de Proconsule Asiæ, Πέμψαι τε τὸν κήρυκα, καὶ ἐν μέσῳ τοῦ σταδίου κηρύξαι τρίς, Πολύκαρπος ὡμολόγησεν ἑαυτὸν χριστιανὸν εἶναι: id ille ita conuertit, *Misso igitur* CVRIONE *ad populum Proconsul iubet voce maxima potestari*, POLYCARPVM TERTIO CONFESSVM CHISTIANVM SE ESSE. Zonaras tomo 3. Annal. in Valentiniano, de Rhodano præposito. Αὐτίκα γυμνοῖ μὲν ἐκεῖνον τοῦ ἀξιώματος· κελεύει δὲ δήμιον ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ παραχθῆναι, ἀγῶνος ἱππικοῦ ἀγομένου, Κηρύκων αὐτοῦ προαγόντων, καὶ τὸ εἰς τὴν γυναῖκα βοώντων ἀδίκημα, καὶ τοῦ βασιλικοῦ κελεύσματος τὴν παραγγελίαν. Καὶ μετὰ τὴν παραγωγήν, καὶ τὸ κήρυγμα, ἐκεῖ πυρὶ δοθῆναι κατακαῆναι αὐτόν.

Interdum vero Titulo qui causam pœnæ indicaret præcedente, vel appenso, aut fixo, in damnatos animaduersum, Suetonius in Caligula cap. 31. testatur. Idem in Domitiano cap. 10. *Patremfamilias, quod Thracem Mirmilloni parem dixerat, canibus obiecit, cum hoc titulo*, IMPIE LOCVTVS PARMVLARIVS. Ex hoc more D. Matthæus cap. 27. Καὶ ἐπέθηκαν, ait, ἐπάνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὴν αἰτίαν αὐτοῦ γεγραμμένην, Οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. Sic & D. Marcus cap. 15. Καὶ ἦν ἡ ἐπιγραφὴ τῆς αἰτίας αὐτοῦ ἐπιγεγραμμένη, Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. Et D. Lucas cap. 23. Ἦν δὲ καὶ ἐπιγραφὴ γεγραμμένη ἐπ᾽ αὐτῷ γράμμασιν ἑλληνικοῖς καὶ ῥωμαϊκοῖς καὶ ἑβραϊκοῖς, Οὗτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. Et D. Ioannes cap. 19. Ἔγραψε δὲ τίτλον ὁ Πιλᾶτος, καὶ ἔθηκεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Ἦν δὲ γεγραμμένον, Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. Euseb. lib. 5. histor. Ecclesiast. cap. 1. Καὶ περιαχθεὶς κύκλῳ τοῦ Ἀμφιθεάτρου, πίνακος αὐτὸν προάγοντος, ἐν ᾧ ἐγέγραπτο Ῥωμαϊστί· Οὗτός ἐστιν Ἄτταλος ὁ χριστιανός, vbi Rufin. recte πίνακα titulum vertit.

Damnati autem in integrum quandoque a principe restituebantur, l. 1. §. deinde adiicit Prætor, ff. de postulan. l. edicto, ff. de bonor. possess. Titul. de sentent. pass. & restit. Id fiebat hoc verbo, RESTITVO, vt apparet ex l. 1. C. de sentent. pass. & restit. in qua narratur oblatus Antonino quidam in insulam deportatus, quem ille his verbis restituit: RESTITVO TE IN INTEGRVM PROVINCIAE TVAE: & adiecit, VT AVTEM SCIAS, QVID SIT IN INTEGRVM RESTITVERE HONORIBVS, ET ORDINI TVO, ET OMNIBVS CETERIS TE RESTITVO. Interdum autem deportatus ita restituebatur, vt dignitatē dumtaxat, non etiam bona, indulgentia principali reciperaret: interdum vero bona cum dignitatis restitutione ei concedebantur, l. si deportatus, & l. in insulam, ff. de sent. pass. In eius certe, qui ademptis bonis in insulam deportatus erat, restitutione, specialiter exprimi necesse erat, ita gratiam sententiæ ei fieri, vt statum pristinum cum bonis omnibus reciperaret, l. tutor, C. eod. tit.

Hic ego signum statuam. Hic optime liber iste finietur. Nec iam ad Tabulas emptionum properantem lectorem, morabor.

BARN. BRISSONII REGII CONSISTORII CONSILIARII, AMPLISSIMIQVE SENATVS PARISIENSIS PRÆSIDIS,

De Formvlis et Sollemnibvs populi Romani verbis,

LIBER VI.

IHIL tam præter opinionem meam accidit, quam vt horum librorum magnitudo in tantam molem excresceret. Sed ea est argumenti propositi immensitas, vt eorum quæ rerum connexa series suppeditat, turba ac multitudine pene obruar. Ita materia alia aliam trahit, & quacumque ingredior, in aliquam prope formulam vestigium pono. Denique facilius est libri cuiusque principium quam exitum reperire. Vtinam modo conata efficere possim! Rem enim magnam complexus sum & arduam, ac plurimi otii, quo m... egeo. Postulat autem ordinis, quem mihi ipse præscripsi, ratio, vt de negotiorum contrahendorum distrahendorumque formulis dicam. Qu... parte etsi Tabellionis vice fungi videar: non alienam tamen a professione nostra personam induam. Nam stipulationum formulas, vt Cic. libr. 1. De legib. & in Topic. indicat, prisci iuris auctores componebant: ex eorumque consilio & auctoritate stipulationes restipulationesq; fiebant, vt idem Orat. pro Rosc. Comœdo ostendit. Quinetiam de agro emendo, filia collocanda, consultos eos, lib. 1. De Orato. docet.

Ab emptionibus vero, quæ facile principem locum in commerciis obtinent, scribendi exordium capiam. Eas ita concipi solitas, EST MIHI RES ILLA ILLO PRETIO EMPTA, ex his quos subieci, locis, coniectura adsequi licet. Vlpian. in l. hæc venditio, §. vlt. ff. de contrahen. emptio. *Si quis ita emerit*, EST MIHI FVNDVS EMPTVS TANTVM, ET QVANTO PLVRIS EVM VENDIDERO. Idem in l. si in emptione, §. vlt. ff. eod. *Si emptio ita facta fuerit*, EST MIHI EMPTVS STICHVS AVT PAMPHILVS. Sed & in l. fundus, eod. titul. huiusmodi emptionis formula proponitur, FVNDVS ILLE EST MIHI, ET TITIO EMPTVS. Item in l. nam hoc modo, ff de hered. vendit. *Hoc modo admittitur esse venditionem*, SI QVA SIT HEREDITAS, EST TIBI EMPTA. In l. necessario, §. si ita, ff. de peric. & commod. rei vend. *Si ita venierit*, EST ILLE SERVVS EMPTVS, SIVE NAVIS EX ASIA VENERIT SIVE NON VENERIT.

Interdum vero per verba futuri temporis venditiones concipiebantur: vt in l. cum ab eo, ff. de contrahen. emptio. *Si emptor hoc modo interrogauerit*, ERIT MIHI EMPTVS FVNDVS, ITA VT EVM INTRA KAL. IVL. LIBERES. *vel ita* VT EVM INTRA KALEND. IVL. A TITIO REDIMAS. Et in l. si quis fundum eod. tit. *Si quis fundum sibi iure hereditario debitum ita vendidisset*, ERIT TIBI EMPTVS QVANTI A TESTATORE EMPTVS EST. In l. Titius heres, ff. de actionib. empt. *Titius heres Sempronii fundum Septicio vendidit ita*, FVNDVS SEMPRONIANVS QVIDQVID SEMPRONII IVRIS FVIT, ERIT TIBI EMPTVS TOT NVMMIS.

Concipiebatur

Concipiebatur etiam quandoque venditio verbis, ESTO, vel, SIT. Paulus enim in l. 2. ff. de in diem addictio. ita fieri in diem actionem tradit, ILLE FVNDVS CENTVM ESTO TIBI EMPTVS. Iustinianus in §. penult. Institut. de empt. & vend. *Emptio tam sub condicione quam pure contrahi potest, veluti*, STICHVS SI INTRA CERTVM DIEM TIBI PLACVERIT, SIT TIBI EMPTVS AVREIS TOT.

Sunt & aliæ libris nostris venditionum formulæ, vt in l. quod sæpe, §. 1. ff. de contrahen. emptio. *Cum emere volenti sic venditor dicit*, QVANTI VELIS, QVANTI AEQVVM PVTAVERIS, QVANTI AESTIMAVERIS, HABEBIS EMPTVM. Et in l. cum manu, §. 1. ff. eod. titul. *Huius rei emptionem posse fieri dixi*, QVAE EX MEIS AEDIBVS IN TVAS AEDES PROIECTA SVNT, VT EA MIHI ITA HABERE LICEAT. Et in l. vlt. ff. eod. *Lucius Titius vendidit fundum, additis his verbis*, QVO IVRE, QVAQVE CONDITIONE EA PRAEDIA LVCII TITII HODIE SVNT, ITA VENEVNT: ITAQVE HABEBVNTVR. Exstat Neapoli venditionis quoddam caput lapidi incisum in hæc verba. ACTIVS DIOCL. PATVL. DIOC. F. CVM FRATRIBVS QVI NVNC HIC ADSVNT, VENDVNT P. AELIO ABAS. LOCVM PVRVM, IN QVO NVLLA SEPVL. IACTA, SVPERQVE POSITA, NEQVE CONIVNCTA APPARENT. LIB. NEP. PRONEP. Q.

Emptiones porro & venditiones stipulationibus interpositis contrahebantur, vt ex Varrone lib. 2. De re Rustic. cap. 2. 3. & 5. & l. 3. §. . ff. de actionib. empti, liquet. Seneca lib. 4. De benefic. *Vtinam nullæ stipulatio emptorem venditori obligaret*. Inde &, ROGARE EMPTVM, dicitur emptor apud Plautum in Captiuis, Act. 1. Scen. 2. & in l. cum ab eo, ff. de contrahen. emptio.

Ac plane stipulationem quæ commune erat omnium obligationum adstringendarum vinculum, in emptionibus & venditionibus intercessisse, mirum non est. In ouium quidem venditione ita emptori interroganti, TANTI SVNT MIHI EMPTAE? Venditorem respondisse, SVNT, Varro lib. 2. De re Rustic. cap. 2. auctor est. Apud Plautum quoque Epidico Act. 3. Sc. 4. Miles a Periphane fidicinam ita emit,

M. ESTNE EMPTA MIHI HAEC? P. ISTIS LEGIBVS HABEAS LICET.

Idem etiam Persa Act. 4. Sc. 4. tractatum venditionis huiusmodi refert,

Hoc age. OPVSNE'ST HAC TIBI EMPTA? D. SI TIBI VENISSE'ST OPVS,
MIHI QVOQVE EMPTA EST: *si tibi subest nihil est, tantumdem st mihi.*
S. INDICA, FAC PRETIVM. D. TVA MERX EST, TVA INDICATIO EST.
T. Æquom hic curat. S. Vin' bene emere? D. Vin' tu pulchre vendere?
T. Ego scio hercle vtrumq; velle. D. Age, INDICA *prognariter.*
S. *Prius dico*, HANC MANCVPIO NEMO TIBI DABIT, *iam scis? D. Scio.*
INDICA *minimo daturus qui sis qui duci queat?*

Vnde apparet rogatum venditorem rei suæ pretium dicere & constituere hoc verbo, INDICA: in quam sententiam Indicandi verbum vsurpatur ab eodem Plauto Aulular. Act. 2. Sc. 5. Cicero. lib. 3. Officior. Plinio lib. 38. Natur. histor. cap. 13. Apuleio lib. 1. De Asino aur.

De pretio autem inter emptorem & venditorem conuenire necesse erat. Sed & certum pretium esse debebat, & in pecunia numerata constitui. Alioquin si inter aliquos ita conuenisset, vt, QVANTI TITIVS REM AESTIMASSET, TANTI ESSET EMPTA. Inter veteres dubitabatur constaretne venditio an non, §. pretium, Institut. de emptio. & venditio. Huiusmodi tamen emptio, QVANTI TV EVM EMISTI, QVANTVM PRETII IN ARCA HABEO, valebat. Magis enim ignorabatur, quanti venditus esset, quam in rei veritate incertum esset, l. hæc venditio, §. vltim. ff. de contrahen. emptio. Heredem etiam fundum sibi hereditario iure delatum ita vendidisse, Vlpianus proponit, ERIT TIBI EMPTVS TANTI QVANTI A TESTATORE EMPTVS EST. l. si quis fundum, ff. de contrahen. emptio.

Nec vero pretium præsens numerari necesse erat, sed sufficiebat satis eo nomine satisfieri, vel etiam fidem haberi emptori sine vlla satisfactione, l. quod vendidi, & l. vt res, ff. de contrahen. emptio. l. cum ea, ff. de euictionib. § venditæ, Institut. de rer. diuisio. Labeo in l. si & per emptorem, ff. de actionib. empt. *Si fundum emisti ea lege*, VTI DES PECVNIAM KALENDIS IVLIIS. Non tantum autem pure sed & sub condicione venditio contrahi poterat. Cuius rei exempla sumet qui volet ex l. Necessario, §. si ita. ff. de peric. & commo. rei vend. & l. hæc venditio, ff. de contrah. empt.

Nunc quibus legibus & condicionibus tam mobiles, aut se mouentes, quam res soli venire-

QQQ 2

solerent, quoad eius fieri poterit, demonstrabo. Erant namque olim certæ rerum vendendarum leges, quas Manilium, (quem inter iuris actores Pomponius noster numerat) eiusbus suis composuisse, Cicero lib. 1. De Orato. docet. *Nec quisquam est*, inquiens, *eorum, cui si iam sit addiscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuuii malit, quam* MANILIANAS VENALIVM VENDENDORVM LEGES *ediscere*. Varro lib. 2. De re Rust. cap. 3. *Itaque stipulantur, paucis exceptis verbis, ac Manilius scriptum reliquit.* Et eiusdem lib. cap. 5. *Paulo verbosius hac, qui* MANILII ACTIONES *sequuntur.* Idem eiusdem lib. cap. 7. *Iisdem rebus in emptione dominum mutant, vt in* MANILII ACTIONIBVS *sunt præscripta.*

De mancipiorum autem venditione prius, tum deinde de ouium, caprarum, boum, iumentorum venditionibus dicam. Seruorum adsiduam & cottidianam fuisse comparationem Vlpianus scribit in l. iusto errore, ff. de vsucapionib. Serui autem venditor de Sanitate eius promittebat, quemadmodum Cicero lib. 3. Officior. & Vlp. in l. ea quæ commendandi, ff. de contrahen. emptio. testantur. Stipulabatur enim emptor, SANVM ESSE, idque stipulanti venditor spondebat, l. euicta re, §. vlt. l. si ita quis, ff. de euictionib. Varro lib. 2. De re rust. cap. *In horum emptione* (de pastoribus loquitur) *solet peculium accedere: aut si excipietur, stipulatio intercedere,* SANVM EVM ESSE. Vlpianus in l. quæritur, §. si venditor, ff. eo. de ædil. edict. *Si venditor nominatim* EXCEPERIT DE ALIQVO MORBO, ET DE CETERO SANVM ESSE DIXERIT, *aut promiserit.* Pomponius in l. Labeo, §. 1. ff. eo. *Si vno pretio plures seruos vendidisti,* SANOSQVE ESSE PROMISISTI. Idem in l. si à substituto, ff. de legat. 1. *Si heres generaliter dare damnatus est,* SANVM EVM ESSE, *promittere non debet.* Gagatis autem lapidis odore, in venaliciis vulgo sanitatem, aut morbum venalium explorari consueuisse Apul. Apolog. 1. tradit. Vestimenta etiam detrahi solita venalibus, ne quæ vitia corporis laterent, Seneca lib. 11. epist. 81. ostendit: *Mangones enim*, vt ibidem addit, *quicquid erat quod displiceret, aliquo lenocinio abscondebant. Itaq. ementibus ornamenta ipsa suspecta erant: & siue crus alligatum siue brachium aspicerent, nudari iubebant, & ipsum sibi corpus ostendi.* Idem lib. 1. Controuers. 2. *Nuda in litore stetit ad fastidium emptoris, omnes partes corporis & inspecta & contrectata sunt. Vultis actionis exitum audire? Vendit pirata, emit leno, excipitur nihil.*

Martialis Epigram. 28. lib. 6.

> *Quidam me modo, Rufe, diligenter*
> *Inspectum, velut emptor aut lanista,*
> *Cum vultu digitoq. subnotasset.*

Claudianus lib. 1. in Eutropium.

> *Si pelagi fluctus, Libyæ si discis arenas,*
> *Eutropii numerabis heros, quot iura, quot ille*
> *Mutauit tabulas, vel quanta vocabula vertit:*
> NVDATVS *quoties,* MEDICVM DVM CONSVLIT EMPTOR,
> *Ne qua per occultum lateat iactura dolerem.*
> *Omnes pœnituit pretii, venumq. redibat,*
> *Dum vendi potuit.*

Lucian. in Eunucho, Οὐχ ὁμόψηφοι πάντες ἦσαν, ἀλλ' οἱ μὲν ἠξίουν ἀποδύσαντας αὐτὸν, ὥσπερ τοὺς ἀργυρωνήτους, ἐπισκοπεῖν εἰ δύναται φιλοσοφεῖν, τάχα αὐτὸς τῶν ὄρχεων. Apud eumdem in βίων πράσ. qui mancipium mercatur, Ἀλλ' ἀπόδυθι, ait, καὶ γυμνὸν γάρ σε ἰδεῖν βούλομαι. Sueton. in Caligul. cap. 36. *Non temere vlla illustriore femina abstinuit: quas plerumque cum maritis ad cœnam vocatis, præterq. pedes suas transeuntes diligenter, ac lente* MERCANTIVM MORE CONSIDERABAT.

Mulier plane si prægnantes venirent, SANAS ESSE NON præstabat venditor; vt Vitruuius lib. 2. cap. 9. docet his verbis: *Vt etiam corpora muliebria cum conceperint, à fœtu ad partum non iudicantur integra, neq. in venalibus, ea cum sunt prægnantia,* PRAESTANTVR SANA, *ideo quod in corpore præseminatio crescens ex omnibus cibi potestatibus detrahit alimentum in se, & quo firmior efficitur ad maturitatem partus, eo minus patitur esse solidum id ipsum ex quo procreatur.* Nec tamen mulier quæ prægnans venierat, in ea causa erat vt redhiberetur. Vlp. in l. quæritur, ff. de ædil. edic. *Si mulier, ait, prægnans venierit, inter omnes conuenit,* SANAM EAM *esse. Maximum enim ac præcipuum munus feminarum est, accipere, ac tueri conceptum.*

Ceterum non de corporis tantum, sed & de animi vitiis caueri plerumque solebat, l. ob ea quæ vitia, §. in summa, ff. de ædilic. edict. Quod & indicat Horatius lib. 2. Sermo. Sat. 3. his versibus:

— Sanus

— *Sanus utrique*
Auribus atq; oculis, MENTEM *nisi litigiosus*
EXCIPERET *dominus,cum venderet,&c.*

Vbi vetus interpres, *Sumptum est*, ait, *hoc argumentum à dominis mancipia vendentibus, quorum omnia vitia cognita sibi tam corporis, quam animi debebant aperire emptori, nisi postea litigare vellent propter celatum vitium.*

Plane seruum, FVREM NON ESSE, promitti solebat, l. quod si nolit, §. 1. & l. si furtum, l. quid sit, §. vlt. ff. de ædilic. edict. l. si ita quis, ff. de euiction. In mancipiorum etiam venditionibus vsitata erat hæc ex edicto Ædilium stipulatio, EVM HOMINEM, QVO DE AGITVR, FVRTIS NEXISQVE SOLVTVM ESSE. ITEM FVGITIVVM NON ESSE, ERRONEM NON ESSE, vt Paulus in l. cum in venditione, & l. Lucius, §. vlt. Pomponius in l. euicta re, §. vlt. & l. si emptori. Vlpian. in l. si ita quis, & in l. quia dicitur, ff. de Euictionib. l. quotiens, ff. si famil. furt. fec. dic. l. ex empto. §. venditorem, ff. de act. empt. Varro lib. 2. De re Rust. cap. 10. ostendunt. Seneca lib. 4. Controuers. *Triarius dixit*, FVGITIVVM, ERRONEM NON ESSE: *si tam malum auctorem habemus, gener noster fugitiuus est: Relegamus auctoritatis tabulas,* FVRTIS NOXAQVE SOLVTVS. Cic. lib. 3. Officior. *Qui enim scire debuit,* DE SANITATE, DE FVGA, DE FVRTIS, *Præstat edicto Ædilium.* Interdum autem huic stipulationi addebatur verbum, PRAESTARI, quemadmodum Vlpian. notat in l. si ita quis, ff. de Euictionib. Iulian. in l. hæc stipulatio, ff. de verbor. significatio. *Hac stipulatio,* NOXIS SOLVTVM PRAESTARI? Vlpian. in l. si legati, ff. de legat. lib. 1. *Si legati serui nomine stipulatur legatarius,* FVGITIVVM EVM NON ESSE PRAESTARI. Idem in l. quia dicitur, ff. de Euictionib. *Si ita quis stipulanti spoponderit,* SANVM ESSE, FVREM NON ESSE, VESPILLONEM NON ESSE, PRAESTARI?

His autem verbis, NOXA SOLVTVM PRAESTARI, non vtique promittebant eum nullam noxam commisisse, sed noxali iudicio subiectum non esse, l. quid sit fugitiuus, §. quod aiunt, ff. de Ædilic. edict. Enimuero eum redhibebat seruus, FVRTIS NOXISQVE SOLVTVM, non promittebat emptor, PRAETERQVAM, QVOD IVSSV EIVS FECISSET, AVT ILLIVS CVI IPSE EVM ALIENASSET. l. cum mihi, ff. de ædilic. edic. Heres vero hominem generaliter dare damnatus, FVRTIS ET NOXIS SOLVTVM ESSE EVM quem dabat, promittere debebat, cum ita dare deberet, vt eum habere liceret, l. si à substituto, § heres, ff. de legat. 1.

Interdum etiam in vendendo seruo, cauebatur, Lenonem eum non esse. Quinctilian. Declamatio. quæ in vet. Cod. inscribitur, Miles Marianus, LENO *etiam seruis* EXCIPITVR: *fortasse hac lege captiuos vendes.*

Sed & qui seruum vendebat, quædam commendandi causa, quæ ad nudam eius laudem pertinebant, dicebat, pronuntiabatve, veluti, SERVVM SPECIOSVM, FRVGI, PROBVM, DICTO AVDIENTEM ESSE, l. ea quæ, ff. de contrahen. emptio. l. sciendum, ff. de ædil. edict. Plin. Epist. 20. lib. 1. *Credo decentes esse seruos, qui sunt empti mihi ex consilio tuo. Superest, vt* FRVGI SINT, *quod de venalibus melius auribus quam oculis iudicatur.* Quo elogio etiam mancipium ornat Apul. lib. 8. Metamorphos. Eoque alludens idem, Asinum BONAE FRVGI dixit lib. 4. Metamorphos. Quod vero venditor, vt commendaret dicebat, sic habebatur, quasi neq; dictum neq; promissum esset, l. quod venditor, ff. de dolo. Quædam autem vt pluris venderet adfirmabat venditor, veluti HOMINEM LITERATVM, vel ARTIFICEM ESSE, ALEATOREM NON ESSE; AD STATVAM NVMQVAM CONFVGISSE, d. l. ea quæ, & l. quid sit, §. vlt. & l. sciendum, in princ. & §. illud, ff. de Ædil. edic. Gaius in l. si quid venditor, ff. eod. *verbi gratia, si constantem, aut* LABORIOSVM, *aut* CVRRACEM, *aut* VIGILACEM ESSE, *vel* EX FRVGALITATE SVA PECVLIVM ADQVIRENTEM *adfirmauerit.* Et ead. l. §. vlt. *Venditor, qui* OPTIMVM COCVM ESSE DIXERIT. Et mox. *Si quis simpliciter dixerit,* PECVLIATVM ESSE SERVVM. Cic. lib. 3. Officior. *In mancipio vendendo, dicendane vitia, non ea, qua nisi dixeris, redhibeatur mancipium iure ciuili, sed hac,* MENDACEM ESSE, ALEATOREM, FVRACEM, EBRIOSVM. Denique, PRAESTATVRVM SE QVOD, DE MANCIPIO DICEBAT, venditor vel promittebat, vel non, l. sciendum, ff. de ædilic. edict.

Titulum plane singulorum seruorum scribi, ita vt intelligi recte posset, quid morbi, vitiive cuique esset, Ædiles Curules Edicto præceperant, cuius caput ad hanc rem pertinens extat A. gell. lib. 4. cap. 2. Eoque referendum videtur quod apud Senecam libr. 6. Epist. 47. legitur:

Stare ante limen Calixti, dominum suum vidi, & eum qui illi impegerat TITVLVM, *qui inter vidicula mancipia perduxerat, aliis intrantibus excludi.* Illas vero Ædilicias stipulationes, nec nō seruorum commendationes, quibus vitiis carere pronuntiabantur, ridet Apollonius apud Philostratum lib. 3. his verbis. Τινὶ δὲ καὶ τοὺς τῶν ἀνδραπόδων καπήλους ἀκρίτως εἰπεῖν πρᾶτιν. εἰ γὰρ ἀφίκοιτο παρ' ὑμῖν ἀνδράποδα Καρικά, καὶ τὸ ἦθος αὐτῶν ἑρμηνεύοιεν ὑμῖν, ἐπιγελῶσι ποιοῦνται τῶν ἀνδραπόδων τὸ μὴ κλέπτειν αὐτά.

Ex diuerso interdum paciscebatur venditor, ne fugitiuum, aut erronem præstaret, l. sed si §. si vir vxori vel contra, ff. de donationib. int. vir. & vxor. Nam & ita quandoque lex dicebatur, vt periculo suo emeret emptor. Plautus Persa Act. 4 Sc. 3.

Ipse qui tabulas affert, adduxit simul
Forma expetenda liberalem mulierem,
Furtiuam, abductam ex Arabia penitissima,
Eam te volo accurare, vt istic veneat,
AC SVO PERICVLO IS EMAT, QVI EAM MERCABITVR
MANCIPIO, NEQVE PROMITTET, NEQVE QVISQVAM DABIT.
Probum & numeratum argentum vt accipat, face.

Seruos autem quorum nomine venditor nihil præstaret, PILEATOS venum solitos ire, Agell. lib. 7. cap. 4. ex Cœlio Sabino Iurisconsulto notat. Huiusmodi enim condicionis mancipia insignia in vendendo erant, vt emptores errare & capi non possent: neque lex vendendi operienda esset, sed oculis iam perciperent, quodnam esset mancipiorum genus. PILEVS denique impositus demonstrabat eiusmodi seruos venundari quorum nomine nihil promitteret venditor. Captiuos plane qui lege belli venibant, CORONATOS venisse ibidem Agell. monet: & innumeris prope Liuii & aliorum testimoniis confirmari potest. Legitimum etiam fuisse adquirendi dominii modum, si è præda quis SVB CORONA EMISSET, Varro lib. 2. De re rust. cap. 10. tradit. Venetorum quoq; omni Senatu necato, reliquos Cæsarem SVB CORONA VENDIDISSE, narrat ipse lib. 3. De Bello Gall. Venalium autem trans mare aduectorum pedes creta denotabant, eratq; hoc insigne venalitiis gregibus, vt cretatis, siue gypsatis pedibus venirent, auctore Plin. lib 35. cap. 17. & 18. Tibullus lib. 3. Eleg. 3.

— Quem sæpe coëgit,
Barbara GYPSATOS *ferre catasta* PEDES.

Ouid. lib. 1. Amor. Eleg. 8.

Nec tu, si quis erit capitis mercede redemptus,
Despice GYPSATI *nomen inane* PEDIS.

Hoc denique sentit Iuuenalis Sat. 1. cum ait:

Nuper in hanc vrbem PEDIBVS *qui venerat* ALBIS.

Mancipiorum vtique venditores, nationem cuiusque in venditione pronuntiare debuisse, auctor est idoneus Vlpian. in l. quod si nolit, §. qui mancipia, ff. de ædilic. edic. Fnisse vero certum locum Romę quo solebant venire qui venales producebantur, indicat l. quid sit fugitiuus, §. apud Labeonem, ff. eo. tit. Complura autem mancipia vno instrumento emptionis interposito interdum venisse, ostendit l. cum plures, ff. de euictionib. Verum cum plura mancipia vno pretio venibant, quemadmodum vsu venisse docet l. Labeo, ff. de ædilic. edic. aut confuse vniuersis mancipiis pretium constituebatur: aut singulorum mancipiorum pretio constituto, vniuersa tanti venibant, quantum ex consummatione singulorum fiebat, l. si plura, ff. eod. tit. Cum vero eiusdem generis plura mancipia venibant, veluti Comœdi, vel chorus, interdum in vniuersos, interdum in singulos, seu in singula capita pretium constituebatur, l. cum eiusdem, ff. de ædilic. edict.

Porro seruus interdum CVM PECVLIO venibat, l. si quis seruum, l. seruus quem, ff. de actionib. emp. l. si noxali, §. quod autem, ff. de pecul. l. proinde, ff. de ædilic edic. Paulus in l. serui venditor, ff. de euictionib. *Serui venditor*, PECVLIVM ACCESSVRVM, *dixit*. Atque adeo nonnúmquam peculii quantitas dicebatur. Celsus in l. si venditor ff de actionib. empt. *Si venditor hominis, dixit*, PECVLIVM EVM HABERE DECEM. Inde est quod Vlpian. in l. Iulianus, §. si venditor, ff. eo. tradit, si venditor DE PECVLIO MENTITVS SIT, empti iudicio eum teneri, vt præstet emptori, QVANTO PLVRIS SERVVM EMISSET, SI ITA PECVLIATVS ESSET. Contra serui venditor interdum excipiebat, NE CVM PECVLIO VENIRET, l. quotiens, ff. de contrah. empt. In venditione autem serui semper peculium exceptum intelligebatur, nisi, VT ID ACCEDERET nominatim cauteur esset,

locum.

l. cum in venditione, ff. de euictionibus. Plane serui venditioni quiduis adiicere licebat: nam & plerumque plus in peculio erat, quam in seruo, & nonnumquam vicarius qui accedebat, pluris erat quam seruus qui venibat. Hominem vero Ædiles ei rei quæ minoris esset, accedere nolebant, l. iustissime, ff. de ædilic. edic. Interdum etiam mancipium ita venibat, VT NISI PLACVISSET INTRA PRAEFINITVM TEMPVS REDHIBERETVR, l. quod si nolit, §. si quid ita, ff. de ædilic edic. Seruum etiam ita venditum, SI RATIONES ARBITRIO DOMINI COMPVTASSET, refert Vlpianus in l. hæc venditio, ff. de contrahen. emptio. Quod si serui venditi vsusfructus ad alium pertineret, exprimi hoc à venditore necesse erat. Iulian. in l. minor, §. vlt. ff. de Euictionibus. *Qui seruum venditum tradit, & dicit*, VSVM FRVCTVM IN EO SEII ESSE, *cum ad Sempronium pertineat, Sempronio vsumfructum petente, perinde tenetur, ac si in tradendo dixisset*, VSVSFRVCTVS NOMINE ADVERSVS SEIVM NON TENERI.

Variæ præterea in seruorum venditionibus leges dici consueuerant. Interdum enim ea lege venibant, VT EXPORTARENTVR, vel VT ITALIA EXPORTARENTVR, l. 2. ff. de seru. exportan. Tit. si seru. export. ven. C. Seruum etiam ea lege venisse, NE IN ITALIA ESSET: QVOD SI ALITER FACTVM ESSET, CONVENISSE CITRA stipulationem, VT POENAM PRAESTARET EMPTOR, refert Papinian. in l. seruus, ff. de seru. export. Vlpianus vero in l. 1 ff eod. seruum ita distractum esse proponit, NE ALIQVO LOCI MORARETVR. Augustum vtique Sueton. in eius vita cap. 21. narrat, sæpius rebellantes non grauiore vmquam pœna multasse, quam vt captiuos sub lege venumdaret, NE IN VICINA REGIONE SERVIRENT, NEVE INTRA XXX. ANNVM LIBERARENTVR. Seruum etiam SVB POENA VINCVLORVM distractum à domino, memorat Vlpian. in l. quid sit §. si quis talis, ff. de ædilic. edic. Pacto quoque in venditione apposito, INTERDICTVM FVISSE POMOERIO CIVITATIS, seruo, refert Papinian. in l. qui pacto, ff. de seru. exportan. Per contrarium, interdum conuenisse, NE POENAE CAVSA SERVVS VENDITVS EXPORTARETVR, docet l. seruus, ff eod.

Interdum venditione excipiebatur, NE MANCIPIVM PROSTITVERETVR, l. si venditor, ff. de seru. exportand. Imp. Alexand. in l. vlt. C. si mancip. ita venierit: *Eam quæ ita venierit*, NE CORPORE QVAESTVM FACERET. Nonnumquam addebatur, VT PROSTITVTA CONTRA LEGEM VENDITIONIS ANCILLA LIBERA ESSET, l. Titius, ff. de seru. exportan. Pomponius in l. Si mancipium, ff de euictionibus. *Si mancipium ita emeris*, NE PROSTITVATVR ET CVM PROSTITVTVM FVISSET, VT LIBERVM ESSET, Imp. Alexan. in l. 2. Cod. si mancip. ita venier. *Mulierem quam ita venisse allegas*, NE PROSTITVERETVR AVT SI PROSTITVTA FVERIT, LIBERA ESSET. Vlpianus in l. sed si hac lege, § 1 ff. de in ius vocan. PROSTITVTA CONTRA LEGEM VENDITIONIS *venditorem habebit patronum, si hac lege venierat*, VT SI PROSTITVTA ESSET, FIERET LIBERA. Interdum etiam, quemadmodum Paulus in l. si quis, ff. de contrahen. emptio. docet, sub hoc pacto venibat ancilla, NE PROSTITVERETVR, ET SI CONTRA FACTVM ESSET, VTI LICERET VENDITORI EAM ABDVCERE. Sic Imp. Alexand. in l. 1. Cod. si mancip. ita venier. *Eam quæ ita venit*, VT SI PROSTITVTA FVISSET, ABDVCENDI POTESTAS ESSET. Interdum etiam MANVS INIECTIO in hac re excipiebatur, id est, vt manum iniicere venditori in eam quæ contra legem venditionis prostituta esset, liceret. Paul. in l. Imperator, ff. qui sine manumissio. *In eo qui cum possit abducere prostitutam ancillam, pecunia accepta*, MANVS INIECTIONEM VENDIDIT. Vlpianus in l. si hac lege §. 1. ff. de in ius vocand. *Si venditor, qui* MANVS INIECTIONEM EXCEPIT, *ipse prostituit*. Iustinianus in l. 1. §. similique modo Cod. de lat. libert. tollend. *Si quis ancillam suam sub hac condicione alienauerit*, NE PROSTITVATVR: *nouus autem dominus impia mercatione eam prostituendam esse tentauerit, vel si pristinus dominus* INIECTIONEM MANVS, *in tali alienatione sibi* RESERVAVERIT. Et aliis quoque pactis eiusmodi manus iniectio excipi solebat. Paulus in l. Titius, ff. de seru. expor. *Titius se num vendidit ea lege*, VT SI ROMAE MORATVS ESSET, MANVS INIICERE LICERET. Impp. Seuer. & Antonin. in l. 1. C. si seru. export. ven. *Lege venditionis exportata mancipia sub denuntiatione* MANVS INIICIENDAE. Iidemque in l. 2. C. eod *Si vt* MANVS INIECTIONEM HABERES, *cauisti*. Papinianus quoque puellam ea lege venditam, VT SI INTRA ANNVM NON MANVMITTERETVR, MANVM INIICERE LICERET, proponit in l. Caussam §. 1. ff. de manumissionibus.

Quandoque etiam mancipia ea lege venibant, VT MANVMITTERENTVR, l. si quis hac lege, ff. de oper. libertor, l. si quis, & l. vlt. ff. qui siue manumissio, l. si quis hac lege, ff. qui & a quibus manum. Imp. Alexand. in l. 2. C. si mancip. ita fuer. alien. *Si ea lege Chrestes seruum suum, seu naturalem filium venumdedit*, VT EMPTOR EVM MANVMITTERET. Idem in l. 3. C. eod. *Si iusta Saturnino puellam nomine Firmam agentem tunc annos septem hac lege vendiderit*, VT CVM HABERET ANNOS VIGINTI QVINQVE, LIBERA ESSET. Scæuola in l. vlt. ff de seru. exportan. *Cum venderet Pamphilam & Stichum, venditioni inseruerat pactum conuentum*, VTI NE EADEM MANCIPIA ALTERIVS SERVITVTEM QVAM SEII PATERENTVR: POST MORTEMQVE EIVS IN LIBERTATEM MORARENTVR. Addebatur vero aliquãdo, VT INTRA CERTVM TEMPVS MANVMITTERENTVR, l. quæsitum ff. de seru. exportan. l. eum qui ff. qui siue manumissio. Modestin. in l. seruum §. 1. ff. de iure patronat. *Seruus is qui ea lege distractus est*, VT MANVMITTERETVR INTRA TEMPVS. Paulus in l. si quis hac lege ff. de seru. export. *Si quis hac lege veniit*, VT INTRA CERTVM TEMPVS MANVMITTATVR. Idem in l. 1. ff. qui sine manumissio. *Si seruus venditus est*, VT INTRA CERTVM TEMPVS MANVMITTATVR. Nonnumquam etiam pœna adiiciebatur. Papinian. in l. causam §. 1. ff de manumissionibus. *Puellam ea lege vendidit*, VT POST ANNVM AB EMPTORE MANVMITTERETVR: QVOD SI NON MANVMISISSET, *conuenit*, VTI MANVM INIICERET, AVT DECEM AVREOS EMPTOR DARET. Imp. Alexand. in l. vlt. C. si mancip. ita fuer. alien. *Si puellam ea lege vendidisti*, VT MANVMITTERETVR: ET SI MANVMISSA NON ESSET, CENTVM AVREI PRAESTARENTVR.

Contra interdum ita venibant mancipia, NE AD LIBERTATEM PERDVCERENTVR. Imp. Gordianus in l. ea quidem C. si mancip. ita fuer. alien. *Ea quidem mancipia, quorum venditio eam legem accepit*, NE AD LIBERTATEM PERDVCANTVR, *etiam si manumittantur, naneisci libertatem non possunt*. Vlpian. l. si quis in graui §. hi quoque ff. de s c. Silania. *Si hac lege seruus distractus erat quis*, NE MANVMITTERETVR. Paulus in l. seruus ff. de manumissionibus. *Seruus hac lege venditus*, NE MANVMITTATVR. Marcian. in l. ille seruus §. vlt. ff. qui & à quibus. *Qui hac lege venierint*, NE MANVMITTANTVR. Vlpian. in l. is qui §. in illis ff. de manumissionibus. *Si exportandus, vel hac lege venierit, vel testamento hanc conditionem acceperit*, NE VMQVAM MANVMITTERETVR. Et hoc est quod ait Vlpianus in l. seruum filii §. si idem ff. de legat. 1. *si is sit seruus qui in perpetuam seruitutem venerit*. Quandoque autem ita venibat mancipium, VT NIHIL EXCIPERETVR. Seneca libro 1. Controuers. 2. *Vendit pirata, emit leno*, EXCIPITVR NIHIL: Serui plane emptor interdum donec pretium solueret, eum conductum rogabat, vt ostendit l. Serui emptor ff. de peric. & commo. rei vend.

Iam vt ad pecudum venditiones transgrediamur, quemadmodum quamque pecudem emi oporteret ciuili iure, Varro lib. 2. De re Rust. cap. 1. se dicturum profitetur: *Neque in omnibus*, ait ille, *satis est stipulatio, aut solutio numorum ad mutationem dominii. In emptione alias stipulandum statim esse è valetudinario, alias è sano pecore, alias è neutro.* Idem eiusdem lib. cap. 2. hæc de ouium emptionibus tradit: *In emptionibus iure vtimur eo, quod lex prascripsit. In ea enim alii plura, alii pauciora excipiunt. Quidam enim pretio facto in singulas oues*, VT AGNI CHORDI DVO PRO VNA OVE ANNVMERENTVR, ET SI CVI VETVSTATE DENTES ABSVNT, ITEM BINAE PRO SINGVLIS VT PROCEDANT. *De reliquo antiqua fere formula vtuntur. Cum emptor dixit*, TANTI SVNT MI EMPTAE? *& ille respondit*, SVNT, *& expromisit numos: emptor stipulatur prisca formula sic*: ILLASCE OVES, QVA DE RE AGITVR, SANAS RECTE ESSE, VTI PECVS OVILLVM, QVOD RECTE SANVM EST EXTRA LVSCAM, SVRDAM, MINAM, ID EST VENTRE GLABRO, NEQVE DE PECORE MORBOSO ESSE, HABEREQVE RECTE LICERE. HAEC SIC RECTE FIERI SPONDES?

Fructum vero ouium hac lege venire oportuisse Cato De re rustic. cap. 150. tradit, IN SINGVLAS CASEI P. I. S. DIMIDIVM ARIDVM, LACTE FERIIS QVOD MVLSERIT DIMIDIVM, ET PRAETEREA LACTIS VRNAM I. HISCE LEGIBVS AGNVS DIEM ET NOCTEM QVI VIXERIT, IN FRVCTVM, ET KAL. IVN. EMPTOR FRVCTV DECEDAT. SI INTERCALATVM ERIT K. MAIIS AGNOS XXX, NE AMPLIVS PROMITTAT. OVES QVAE NON PEPERERINT, BINAE PRO SINGVLIS IN FRVCTV CEDENT. DIE LANAM, ET AGNOS VENDAT. MENSES X. AB COACTORE RELEGET PORCOS SERARIOS. IN OVES

DENAR

BENAS SINGVLOS PASCAT. CONDVCTOR EI MENSES PASTOREM PRAEBEAT, DONEC DOMINO SATISFECERIT, AVT SOLVERIT, PIGNERI ESTO.

Boues vero vti emi solerent, Varronis verbis docebo. Sic enim ille lib. 2. De re rustic. cap. 5. scribit: *Eos cum emimus domitos, stipulamur sic,* ILLOSCE BOVES SANOS ESSE, NOXISQVE PRAESTARI? *Cum indomitos, sic,* ILLOSCE IVVENCOS SANOS RECTE, DEQVE PECORE SANO ESSE, NOXISQVE PRAESTARI SPONDES? *Paulo verbosius hac, qui Manilii actiones sequuntur: lanii, qui ad cultrum bouem emunt, & qui ad altaria,* HOSTIAE SANITATEM *non solent* STIPVLARI. Alfenus in l. si ex plagis §. quidam ff. ad l. Aquil. proponit quemdam boues vendidisse ea lege, VT DARET EXPERIENDOS. Similique lege equos & mulas quandoque venisse Vlpianus testis est in l. apud Labeonem ff. de præscripr. verb. *Si tibi,* inquiens, *equos venales experiundos dedero,* VT SI IN TRIDVO DISPLICVISSENT, REDDERES. Et §. t. ead. l. *Si mulas tibi dedero,* VT EXPERIRARIS, ET SI PLACVISSENT, EMERES: SI DISPLICVISSENT, VT IN DIES SINGVLOS ALIQVID PRAESTARES. Equum autem empturus solui iubebat stratum, ait Seneca lib. 11. Epist. 81.

Animalium plane venditor (quemadmodum Vlpian. in l. ex empto §. redhibitionem ff. de actionibus emp. scribit) cauere debebat, EA SANA PRAESTARI, & qui iumenta vendebat, solebat ita promittere, ESSE, BIBERE VT OPORTET. Itaque & in equorũ & in mulorum emptione de sanitate & noxa stipulari emptor consueuerat, teste Varrone lib. 2. De re rustic. cap. 7. & 8. Edemque in asinorum venditione, stipulatio interponi consueuerat. Sic enim ille lib. 2. cap. 7. scribit, *In mercando item vt cetera pecudes emptionibus ac traditionib. dominum mutant:* DE SANITATE ET NOXA SOLET CAVERI. Sed & in suibus vendendis idem caueri solitum ipse Varro lib. 2. cap. 4. docet his verbis, *Emi solent sic,* ILLASCE SVES SANAS ESSE, HABEREQVE RECTE LICERE, NOXISQVE PRAESTARI, NEQVE DE PECORE MORBOSO ESSE SPONDES? *Quidam adiiciunt,* PERFVNCTAS ESSE A FEBRI, ET A FORIA. At in caprarum venditione, contra atque in ceteris pecudibus, sanitas, eodem auctore, nõ promittebatur: *De emptione,* ait ille lib. 2. cap. 3. *aliter dico atque fit, quod* CAPRAS SANAS *sanus nemo promittit. Numquam enim sine febri sunt. Itaque stipulamur paucis exceptis verbis, ac Manilius scriptũ reliquit, sic,* ILLAS CAPRAS HODIE RECTE ESSE, ET BIBERE POSSE, HABEREQVE RECTE LICERE SPONDES? De capris plane Varroni suffragatur Plutarchus ἐν Αἰτίοις cuius verba hæc sunt: Διὰ τί κυνὸς καὶ αἰγὸς ἐκέλευον ἀπέχεσθαι τὸν ἱερέα, μήτε ἁπτόμενον, μήτε ὀνομάζοντα; Πότερον τῆς μὲν αἰγὸς βδελυττόμενοι τὸ ἀκόλαστον καὶ δυσῶδες, ἢ φοβούμενοι τὸ νοσηματῶδες; δοκεῖ γὰρ ἐπιληψίᾳ καταλαμβάνεσθαι μάλιστα τῶν ζώων, καὶ προσαναχρώννυσθαι τοῖς φαγοῦσιν ἢ θιγοῦσιν, ὑπὸ τοῦ πάθους ἐχομένους. Αἰτίαν δὲ λέγουσι τὴν στενότητα τῶν πνευματικῶν πόρων πολλάκις ἐπιλαμβανομένην, τεκμαιρόμενοι τῇ λεπτότητι τῆς φωνῆς. ἐν γὰρ ἀνθρώποις ὅσοις ἐπιληπτίζουσι συμβαίνει φθέγγεσθαι μηκασμῷ παραπλησίαν φωνὴν ἀφιᾶσι. Plinius lib. 8. cap. 50. de capris agens: *Auribus eas spirare non naribus, nec vmquam febri carere Archelaus auctor est.* Idem lib. 28. cap. 10. de eodem pecudum genere tractans, *Millia praterea remediorum ex eo animali demonstrantur, sicut apparebit. Quod quidem miror, cum febri negentur carere.* Seruius in 7. Æneid. ad versum, *Tum vero ad vocem celeres,* Capram adnotat esse proprie Ditis patris hostiam, quod capra semper febriculosa sit. *Nam & ipsum,* ait, *Ditem patrem februum esse dicunt.*

Enimuero in Canum venditione easdem de sanitate & noxa, stipulationes, quas & in pecore fieri consueuisse Varro lib. 2. De re rustic. cap. 9. scribit, cuius verba, quod ad leges in huiusmodi animalium emptione dictas pertineant, subieci. DE SANITATE ET NOXA *stipulationes fiunt eadem, qua in pecore: nisi quod hic vtiliter exceptum est. Alii pretium faciunt* IN SINGVLA CAPITA CANVM. *Alii,* VT CATVLI SEQVANTVR MATREM: *Alii,* VT BINI CATVLI VNIVS CANIS NVMERVM OBTINEANT, *vt solent bini agni, ouis: plerique, vt* ACCEDANT CANES QVI CONSVERVNT ESSE VNA. Aufidio etiam Pontiano, cum greges ouium in Vmbria emeret, CANES ACCESSISSE SINE PASTORIBVS, ibidem scribit. Interdum autem IVMENTA PARIA, interdum IVGVM, vel PAR, vel DVO PARIA MVLARVM venibant, l. Ædiles aiunt §. si forte §. cum autem, & §. vltimo ff. de ædilit. edic.

Quod ad vini venditionem attinet, sciendum est, interdum VINVM DOLIARE emptum, l. 1. §. si doliare ff. de peric. & commo. rei vend. Gaius in l. vina ff. eod. tit. Si VINA QVAE IN DOLIIS ERANT, *venierint.* Interdum vero EX DOLIARIO pars vini venibat, veluti, METRETAE CENTVM, l. quod sæpe §. sed & si ff. de contrahend. emptio. Paul. in l. si per

emptorem ff. de peric. & commo. *Si, verbi gratia*, AMPHORAS CENTVM EX EO VINO QVOD IN CELLA ESSET, *vendiderint*. Vinum autem in doliis Cato libro De re rustic. cap. 148. hoc modo venire tradit. VINI IN CVLLEOS SINGVLOS QVADRAGENAE, ET SINGVLAE VRNAE DABVNTVR, QVOD NEQVE ACIDAT, NEQVE MVCEAT. ID DABITVR IN TRIDVO PROXIMO, VIRI BONI ARBITRATV DEGVSTATO. SI NON ITA FECERIT, VINVM PRO DEGVSTATO ERIT. QVOT DIES PER DOMINVM MORA FVERIT, QVO MINVS VINVM DEGVSTET, TOTIDEM DIES EMPTORI PROCEDENT. VINVM ACCIPITO ANTE K. IAN. PRIMAS. SI NON ANTE ACCEPERIT, DOMINVS VINVM ADMETITVR. QVOD ADMENSVM ERIT, PRO EO DOMINVS RESOLVITO. SI EMPTOR POSTVLARIT, DOMINVS IVSIVRANDVM DABIT, VERVM FECISSE. LOCVS VINI AD K. OCTOBRES PRIMAS DABITVR. SI ANTE NON DEPORTAVERIT, DOMINVS VINO QVID VOLET FACIET. *Caetera lex quae oleae pendenti.*

Plerumque certe AD MENSVRAM vinum venibat, l. 1. §. sed & custodiam, ff. de peric. & commo. diesque ad metiendum praestituebatur, d. l. §. licet autem. In potestate autem contrahentium fuisse, quibus mensuris negotiatores vina compararent, Papirius Iustus, in l. Imperatores ff. de contrahend. emptio. scribit. Nonnumquam ita vinum venibat, VT DEGVSTARETVR, degustationique dies dicebatur. Vlpianus in l. si quis vina ff. de peric. & commo. *Si quis vina vendiderit*, & INTRA CERTVM DIEM DEGVSTANDA DIXERIT. Alia autem degustandi, alia metiendi causa erat. Nam Gustus ad hoc tantum proficiebat, vt improbare liceret: Mensura vero nō eo proficiebat, vt aut plus, aut minus veniret, sed vt appareret quantum emeretur, l. si in emptione §. alia ff. de contrahen. emptio. Interim vero conueniebat, QVO AD PERICVLVM VINI VENDITOR SVSTINERET, l. 1. in prine ff. de peric. & commo. Vina etiam empta, EXCEPTIS ACIDIS ET MVCIDIS, proponit Pompon. in l. si vina. ff. eod. tit. Vinum autem ita quandoque venibat, VT IN SINGVLAS AMPHORAS CERTVM PRETIVM DICERETVR, l. quod saepe §. in his ff. de contrahen. emptio. Quandoque vero PER AVERSIONEM VENIBAT l. si quis vina §. 1. & §. vino autem, ff. de peric. & commo. Vina plane tradita videbantur, cum claues cellae vinariae emptori traditae erant, l. 1. §. si iussetim ff. de adquir. poss. VINVM etiam PENDENS interdum venibat. Iulian. in l. qui pendentem, ff. de actionibus emp. *Qui* PENDENTEM VINDEMIAM *emit*. Plinius lib. 14. cap. 4. *Emptori addicta* PENDENTS VINDEMIA. Vinum autem pendens hac lege venire oportere tradit Cato libro De re rustica cap. 147. VINACEOS ILLVTOS ET FAECEM RELINQVITO. LOCVS VINIS AD K. PRIMAS DABITVR. SI NON EXPORTAVERIS, DOMINVS VINO, QVID VOLET, FACIET. Ceteram legem eamdem fuisse cum ea quae oleae pendenti dicetur, addit.

Oleam vero pendentem hac lege venire oportuisse, idem Cato De re rustic. cap. 146. tradit. OLEA PENDENS IN FVNDO VENAFRO VENIBIT. QVI OLEAM EMERIT, AMPLIVS QVAM QVANTI EMERIT, OMNIS PECVNIAE CENTESIMA ACCEDET. PRAECONIVM PRAESENS, SS. L. ET OLEVM ROMANICI PONDO S. D. VIRIDIS P. CC. OLEAE CADVCAE Mo. L. Mo. STICTIVAE X. MODIO OLEARIO MENSVM DATO VNGVINIS PONDO X. PONDERIBVS MODIISQVE DOMINI DATO IRI PRIMAE COTVLAS DVAS. DIES ARGENTO EX K. NOV. MENSIVM X. OLEAE LEGENDAE FACIVNDAE QVAEQVE LOCATA EST, ET SI EMPTOR LOCARIT, IDIBVS SOLVITO. RECTE HAEC DARI, FIERIQVE, SATISQVE DARI DOMINO, AVT CVI IVSSERIT PROMITTITO, SATISQVE DATO ARBITRATV DOMINI. DONICVM SOLVTVM ERIT, AVT ITA SATIS DATVM ERIT, QVAE IN FVNDO ILLATA ERVNT, PIGNERI SVNTO. NE QVID EORVM DE FVNDO DEPORTATO. SI QVID DEPORTAVERIT, DOMINI ESTO. VASA, TORCVLA, FVNES, SCALAS, TRAPETOS, ET QVID ET ALIVD DATVM ERIT, SALVA RECTE REDDITO, NISI QVAE VETVSTATE FRACTA ERVNT. SI NON REDDET, AEQVVM SOLVITO. SI EMPTOR LEGVLIS ET FACTORIBVS, QVI ILLIC OPVS FECERINT, NON SOLVERIT, CVI DARI OPORTEBIT, SI DOMINVS VOLET, SOLVAT. EMPTOR DOMINO DEBETO, ET ID SATISDATO, PROQVE EA RE ITA, VTI S. S. E. ITEM PIGNERI SVNTO. Quae notae hoc significant, *vti supra scriptum est*. Fructum etiam oliuae pendentis vendi tum docet l. si debitor, ff. de contrah. empt. Oleum vero ipsum ita plerumque venibat, vt in singulos metretas pretium diceretur, l. quod saepe §. in his ff. de contrah. emptio. Hinc est quod in olei emptione ponderibus

ponderibus minoribus emptorem, vel contra adhibitis iniquis ponderibus in modo circumuentum venditorem ab emptore proponit Vlpian. in l. si quis à me ff. de actionibus empt. Sed & frumentum plerumque ita venibat, vt in singulos modios certum pretium diceretur, l. quod sæpe, §. in his ff. eo. tit. Quemdam autem cum FRVMENTA QVAE IN HERBIS ERANT, venderet, dixisse Labeo refert, SI QVID VI AVT TEMPESTATE FACTVM ESSET, SE PRAESTATVRVM, l. fistulas §. vlt. ff. de contrahen. emptio. Vt autem fructus pendentes venibant, ita & dominum fundi de prædio ARBORES STANTES vendidisse, narrat Pomponius in l. Quintus, ff. de actionibus empti.

Ceterum qua lege PABVLVM HYBERNVM venire oporteret, Cato libro De re rustica cap. 149. docet in hæc verba. QVA VENDAS FINI DICITO. PABVLVM FRVI OCCIPITO EX KALEND. SEPTEMBRIBVS. PRATO SICCO DECEDAT, VBI PRIVS FLORERE CEPERIT. PRATO IRRIGVO, VBI SVPER INFERVE VICINVS PERMITTET, TVM DECEDITO, VEL DIEM CERTAM VTRIQVE FACITO. CAETERO PABVLO KAL. MARTIIS CEDITO. BVBVS DOMITIS BIMIS CANTERIO VNI, CVM EMPTOR PASCET, DOMINO PASCERE RECIPITVR. OLERIS, ASPARAGIS, LIGNIS, AQVA, ITINERE, ACTV, DOMINI VSIONI RECIPITVR. SI QVID EMPTOR, AVT PASTORES, AVT PECVS EMPTORIS DOMINO DAMNI DEDERIT, BONI VIRI ARBITRATV RESOLVAT. SI QVID DOMINVS, AVT FAMILIA, AVT PECVS, EMPTORI DAMNI DEDERIT, VIRI BONI ARBITRATV RESOLVETVR. DONICVM PECVNIAM SATISFECERIT AVT DELEGARIT, PECVS ET FAMILIA, QVAE ILLIC ERIT, PIGNERI SVNTO. SI QVID DE IIS REBVS CONTROVERSIAE ERIT, ROMAE IVDICIVM FIAT.

De vasorum vtique venditione hæc Pomponius in l. Tenetur §. si vas ff. de actionibus empt. perstringit. *Si vas aliquod mihi vendideris, & dixeris* CERTAM MENSVRAM CAPERE, VEL CERTVM PONDVS HABERE. Et mox: *Si vas mihi vendideris, ita* VT ADFIRMARES INTEGRVM. NAVIS etiam CVM INSTRVMENTO, venibat, l. vlt. ff. de instruct. vel instrum. De scapha vero nisi nominatim conuenisset, ea nauis esse nō censebatur, l. scapham ff. de euictionibus. Vt plurimum certe funiculus à puppe religatus scapham annexam trahebat, vt Cicero lib. 2. De Inuentio. loquitur.

Sed vt ad earum quæ in solo consistunt, venditiones transeam, Qui ædes emebant, villasve, prius eas adhibitis fabris inspiciebant, vt scirent an in tecto vel parietibus esset aliquid vitii. Cicero Epist. 15. lib. 9. famil. ad Pætum. *Domum Sullanam desperabam iam, vt tibi proxime scripsi, sed tamen non abieci. Tu velim, vt scribis, cum fabris eam perspicias. si enim nihil est in parietibus aut in tecto vitii, cetera mihi probabuntur.* Sueton. in Othone cap. 6. *Deinde liberto adesse architectos nuntiante, quod signum conuenerat, quasi venalem domum inspecturus, abscessit.* Similique modo, prædia inspici antequam emptio contraheretur, consueuisse, argumento est l. si post inspectum, ff. de peric. & commo. Hortos quoque venales inspici Cicero Attico mandat lib. 13. Epist. 1. & 28.

Interdum autem qui domum vendebat, commendandi causa dicebat, DOMVM BENE AEDIFICATAM, l. ea quæ commendand. ff. de contrahen. emptio. Cicero lib. 3. Officio. *Quod si qui* PROSCRIBVNT VILLAM BONAM, BENE AEDIFICATAM, *non existimantur fefellisse, etiam si illa nec bona est, nec ædificata ratione.* Plerumque vero ædes VTI OPTIMAE MAXIMAEQVE ERANT, venibant, quemadmodum Vlpian. ostendit in l. qui vti ff. de verb. significatio, Contra in l. si binarum, ff. de seruitutibus vrb. præd. *Si binarum*, ait Marcianus, *ædium dominus dixisset*, EAS QVAS VENDERET, SERVAS FORE. Domum etiam à quodam, VTI AB EO POSSESSA ERAT, venditam refert Scæuola in l. creditor. §. inter, ff. de actionibus empt.

Interdum ædium venditor HABITATIONEM SIBI VEL INQVILINIS SVIS EXCIPIEBAT. Paulus in l. si sterilis, §. vlt. ff. de actionibus empt. *Qui domum vendebat*, EXCEPIT SIBI HABITATIONEM DONEC VIVERET, AVT IN ANNOS SINGVLOS DECEM. Vlpianus in l. Iulianus, §. si venditor, ff. de actionibus empt. *Si venditor* HABITATIONEM EXCEPERIT, VT INQVILINO LICEAT HABITARE, ET COLONO VT PERFRVI LICEAT AD CERTVM TEMPVS. Heredem quoque cum domum hereditariam venderet, EXCEPISSE Papinian. refert, VT HABITATIONES SECVNDVM DEFVNCTI VOLVNTATEM SVPER PRETIVM LIBERTIS PRAESTARENTVR. l. habitationum, ff. de peric. & commo. rei vend.

Ac plane qui habitationem alicui locauerat, si aliqua ex causa ædes venderet, curare debebat, vt apud emptorem quoque eadem pactione inquilino habitare liceret, l. si merces, §. 1. ff. loca. Quod si quis in ea insula quam vendebat, gratis habitationem cui dedisset, ita recipiendo, HABITATORIBVS, AVT QVAM QVISQVE DIEM CONDVCTVM HABET, parum cauebat. Nominatim enim de his recipi oportebat, l. si mercedem, §. vlt. ff. de actionib. empt. De pensionibus quoque ædium quæ veniebant, si eæ locatæ essent, caueri solebat. Paulus in l. insulam, ff. qui potior. *Insulam*, ait, *vendidi: & dixi*, PRIORIS ANNI PENSIONEM MIHI, SEQVENTIVM TIBI ACCESSVRAM, PIGNORVMQVE AB INQVILINO DATORVM IVS VTRVMQVE SECVTVRVM. Labeo in l. Insulam, ff. Loca. *Insulam vno pretio totam locasti, & eam vendidisti ita*, VT EMPTORI MERCEDES INQVILINORVM ACCEDERENT. Labeo in l. si mercedem, ff. de actionib. empt. *Si* MERCEDEM INSVLAE ACCESSVRAM ESSE EMPTORI, *dictum est*. Et mox: *Et in vendenda insula*, MERCEDEM EMPTORI CESSVRAM ESSE, *dixeris*. Vlpianus etiam in l. Iulianus, §. in his autem, ff. eod. titul. *cum conuenit*, ait, VT VENDITOR PRAETERITAM MERCEDEM EXIGAT, ET EMPTORI PRAESTET.

Plane RVTA, CAESA, quæ neque ædium neque fundi essent, a venditore fere recipiebantur. Vlpianus in l. fundi, §. si ruta, ff. de actionib. emp. *Si* RVTA ET CAESA EXCIPIANTVR IN VENDITIONE. Cicero Topicis: *Fecique, quod sæpe liberales venditores solent, vt cum ædes fundumve vendiderint*, RVTIS CAESIS RECEPTIS, *concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi causa apte & loco positum esse videatur.* Idem in Partitionib. *Aut cum ex lege prædii, quæritur quæ sint* RVTA CAESA. Idem libr. 2. De Orato. *Sed dicere te, cum ædes paternas venderes, ne* IN RVTIS *quidem* ET CAESIS *solium paternum recepisse.* Varro lib. 5. De ling. Latin. *Ideoque in venditionis lege, fundi* RVTA CAESA *ita dicimus, vt producamus.* Huc pertinet quod Pomponius in l. in vendendo, §. vlt. ff. de contrahen. emptio. tradit. *Qui scripsit*, RVTA, CAESA, QVAEQVE AEDIVM, FVNDIVE NON SVNT, *bis idem scriptum.* Eodem etiam referenda est l. in rutis, ff. de verborum significationib. Seruitutes autem (quod & ante viginti annos libr. 1. Selectar. Antiquit. adnotare me memini) ita recipiebantur, STILLICIDIA, FLVMINA, LVMINA, VTI NVNC SVNT, ITA SINT. PARIES ONERI FERVNDO, VTI NVNC EST, ITA SIT. Cicero libr. 1. De Orato. *Nam cum ædes L. Fusio venderet*, IN MANCIPIO, LVMINA VTI TVM ESSENT, ITA RECIPIT. Illic enim, *in mancipio*, est, *in mancipii lege*, vt eiusdem libri alio loco Cicer. loquitur. Pomponius in l. cum lege, ff. de contrahen. emptio. *Cum in lege venditionis ita sit scriptum*, FLVMINA, STILLICIDIA, VTI NVNC SVNT, VT ITA SINT, *nec additur quæ flumina vel stillicidia.* Vlpianus in l. si arborem, §. vltim. ff. de seruit. vrban. præd. *Hæc lex traditionis*, STILLICIDIA, VTI NVNC SVNT, VT ITA SINT, *hoc significat impositam viciniis necessitatem recipiendorum stillicidiorum, non illud, vt etiam emptor stillicidia suscipiat ædificiorum vicinorum. Hoc igitur pollicetur venditor, sibi quidem stillicidiorum seruitutem deberi, se autem nulli debere.* Pomponius in l. seruitus, ff. de seruit. vrban. præd. *Si seruitus imposita fuerit*, LVMINA QVAE NVNC SVNT, VT ITA SINT. Paulus in l. eum debere, ff. eod. tit. *Nam cum in lege ædium ita scriptum esset*, PARIES ONERI FERVNDO, VTI NVNC EST, ITA SIT. Varro lib. 4. De ling. Lat. *Fluuius quod fluit. Item flumen. A qua lege prædiorum vrbanorum scribitur*, STILLICIDIA FLVMINAQVE VT ITA FLVANT CADANTQVE.

Ceterum circumfertur antiquum venditionis ædium instrumentum, ex vetustis membranis descriptum, quod ego quo iure quaque condicione est, non meo, sed eorum qui ediderunt, periculo subiiciam. Id sic habet. PASCVTIVS CVLITA PASCVTII CVLITAE F. SARNENSIS SARCVLARIVS, CVM PIGNATIA NIGELLA, QVAE VIRO SVO NVNC HIC ADEST, ET SVO ET VXORIS NOMINE, VENDIT SEGNITIO FVNESTILLO, ACCERRANO VIATORI, QVI IPSVS EMIT SIBI, LIBERIS, NEPOTIBVS, PRONEPOTIBVSQVE SVIS, CVM OMNI POSTERITATE DOMVNCVLAM: SITA EST SARNENSI IN SVBVRBIO, SECVNDVM FLVMEN. TRIBVLES AC VICINOS BONOS HABET, PILVTIVM, RVFILVM, COCLEATIVM SVRRIPONEM, ITEMQVE LARDATIVM FABARONEM. PROBA EST DOMVNCVLA TOTA, PROBA CONTIGNATIO, PROBVS PARIES, TECTVM IPSVM PROBE CANTERIATVM, ASSERVLATVMQVE, QVERNIS ETIAM SCANDVLIS AVSRVNCONIS FABRI.

PROBA

PROBA CISTERNA, SINE VLLO SALICVLI VITIO, AVT LATRINAE SERVITVTE. FVNDAMENTA BENE IACTA: VOLVTABRVM LVTVLENTVM, IN QVO VICINIAE TOTIVS SORDES DESIDEANT. HARVLA AD SOLEM MERIDIANVM EXPOSITA, FIRMITERQVE QVATERNATA. VNCIOLAE TRES PRECIVM. TV PASCVTI ACCEPISSE ARGENTVM OMNE PERPENSVM PROBE ET ENVMERATVM FATERIS. TIBI VERO, SEGNITI, EA DOMVNCVLA SOLEMNI MORE EST A PASCVTIO EVINCVNDA, AB IPSIS ETIAM FVNDAMENTIS TOTA, CVM TECTO, ADSERIBVS, CANTERIIS, CLAVICVLIS, SCALIS, FORIBVS CVLINAE VOLVTABRIQVE DECVRSIBVS, AB INFIMO SOLO AD VSQVE COELI SVBSELLIVM, CVM IPSO ETIAM COELO, CVMQVE TERRAE IMIS ATQVE PERIMIS INFERNISQVE. SISTES AVTEM IN OMNI FORO ET CAVSA, FESTIS PROFESTISQVE, FASTIS NEFASTISQVE DIEBVS SEGNITIO AC SEGNITII POSTERIS. PRO QVO PRAESTANDO PRAEDIA, SVPELLECTILEMQVE SVAM, ET CVM EA BASEM, COFINVM, RISCVM, AC RETE TRIPLVMBATVM OBLIGATVM OBLIGAT, SEQVE STATVRVM IN PRAETORIO AD IVDICEM. TV PASCVTI FVSTE ILLVM INVESTITO. TV SEGNITI FVSTEM MANV CAPITO. HAECCE VTI VERA SVNT SCIENS VOLENSQVE, SVAE SPONTIS ATQVE EX CONVENTO VTQVE INTER VIROS BONOS DECET, VTERQVE AGITIS, MEQVE VT SCRIBAM ROGATIS, IVREQVE IVRANDO CVNCTA HAEC CONFIRMATIS. TESTES ADSVNT MORE ADCITI ROGATIQVE, VIRI VTIQVE PROBI.

PLOTIVS LOCVSTA FESVLANVS
CASELLIO ALBANVS
LICIDA ALEVTIVS FREGELLANVS

HAECCE SICCE CONVENERE, HISCE, VERBIS HISCE CONDICIONIBVS ACTA ET TRANSACTA SVNT, HISCE ADSENTIENTE VXORI PIGNANTIA, VT PAR EST, VIROS INTER BONOS BENE AGIER.

KAL. QVINTILIB. PRAET. BALBO.

BEBIVS PORCA.

Verum vt ad fundorum venditionem accedamus, sciendum est propriis appellationibus designatos fundos qui venibant. Fundorum autem venditorum hæc in libris nostris nomina inueniuntur, CORNELIANVS, SEMPRONIANVS, MAEVIANVS, SEIANVS, TITIANVS, GERONIANVS, BOTROIANVS, RVTILIANVS, SVTRINVS, TVSCVLANVS, GABINIANVS, l. in venditionibus, ff. de contrahen. emptio. l. Titius, ff. de actionib. empt. l. si marito, ff. de fund. dot. l. Seia, ff. de euictionib. l. qui fundum §. 1. ff. pro empt. l. si me in vacuam, ff. de adquirend. possess. l. venditor, ff. commun. præd. l. qui fundum, ff. ad legem Faleidiam, l. prædiis, §. Titio, ff. de legat. 3. l. Æmilius Larianus, ff. de minorib. Quas appellationes in fundis quoque legandis vsurparas libro proximo demonstrabo. Eodemque modo FVLCINANI nomen fundo tribuitur a Cicero. in Oratio, pro Cluent. Auito

Plures autem fundi specialiter nominatim vno instrumento emptionis interposito plerumque venibant, l. cum plures, ff. de euictionib. & simul vno pretio comparabantur, l. prædiis, §. Titio, ff. de legat. 3. Aliquando etiam singula iugera agri certo pretio venibant, l. si fundo, ff. de euictionib. l. qui fundum, § qui agrum, ff. de contrahen. empt. Quinetiam non totus modo fundus venibat, sed & pars: dimidia forte, bes, vel triens fundi, l. minor, §. si a me bessem, ff. eod. tit. Sed & deducto vsufructu, quandoque fundus venibat. Qui autem fundum vendebat, cuius ad eum nuda proprietas pertinebat, in lege dicebat, IN EO VSVMFRVCTVM HVIVS vel ILLIVS ESSE. Pomponius in l. fundum, ff. de actionib. emp. *Fundum mihi cum venderes, deducto vsufructu, dixisti,* EVM VSVMFRVCTVM TITII ESSE, Africanus in l. fundum, ff. de euictionib. *Fundum cuius vsusfructus Attii erat, mibi vendidisti, nec dixisti,* VSVMFRVCTVM ATTII ESSE.

In fundorum vtrique venditione MODVS agri plerumque dicebatur, l. 2. ff de actionib. empt. Paulus in l. qui fundum, §. qui agrum, ff. de contrahen. emptio. *Qui agrum vendebat dixit,* FVNDI IVGERA DECEM ET OCTO ESSE, *& quod* EIVS ADMENSVM ERIT,

AD SINGVLA IVGERA CERTVM PRETIVM STIPVLATVS ERAT. Pomponius in l. si duorum, de actionib. empt. *Si duorum fundorum venditor, separatim* DE MODO CVIVSQVE PRONVNCIAVERIT. Et mox: *Forte si dixit,* VNVM CENTVM IVGERA, ALTERVM DVCENTA HABERE. Vlpianus in l. Iulianus, §. si Titius, ff. de actionib. empt. *Si Titius fundum in quo nonaginta iugera erant, vendiderit, & in lege emptionis dictum est,* IN FVNDO CENTVM ESSE IVGERA. Aggenus Vrbic. ad Frontinum: *Nam soliti erant antiqui in conductiones & in emptiones modum comprehendere, atque ita cauere,* FVNDVM ILLVM, IVGERA TOT, IN SINGVLIS IVGERIBVS TANTVM. *Itaque si in ea regione agitur, vbi hæc erit consuetudo, aut cautiones scilicet aut emptiones intuenda erunt.* Quem locum ita vt interpungendum censeo, descripsi. Paulus etiam in l. qui fundum, ff. de contrahen. emptio. proponit quemdam qui fundum vendiderat, in lege ita dixisse, VT EMPTOR IN DIEBVS XXX. PROXIMIS FVNDVM METIRETVR, ET DE MODO RENVNCIARET, ET SI ANTE EVM DIEM NON RENVNTIASSET, VT VENDITORIS FIDES SOLVTA ESSET. Eius rei ergo mensores adhibitos, vbi emptor vel venditor scire vellent, cuiusmodi ager veniret, tradit Vlpianus in l. 1. ff. si mensor fals. mod.

In modum autem agri non cedebant viæ publicæ, limites, luci, qui fundum tangebant, nisi id ipsum actum esset, vt cederent: cum vero neutrum dictum erat, cedere non debebant. Et ideo, vt ait Paulus in l. id quod, §. vltimo, ff. de pericul. & commod. rei vendit. *Nominatim caueri solebat,* VT LVCI, VIAE PVBLICAE, QVAE IN FVNDO ESSENT, TOTAE IN MODVM CEDERENT. Idem in l. litora, ff. de contrahen. emptio. Litora quæ fundo vendito coniuncta erant, vias item publicas aut loca religiosa vel sacra in modum minime computari scribit. *Itaque,* addit, *vt proficiant venditori, caueri solet,* VT VIAE PVBLICAE, ITEM LITORA, ET LOCA PVBLICA IN MODVM CEDANT. Ceterum cum in fundo vendito modus pronuntiatus deerat, sumebatur portio ex pretio, quod totum colligendum erat ex iugeribus dictis, l. qui libertatis, §. vlt. ff. de euictionibus.

Præter MODVM autem etiam QVALITAS iugerum plerumque dicebatur, l. si fundo, & l. si duorum, ff. de actionib. empt. Vnde Iulianus in l. si in qualitate, ff. eodem titulo: *Si in* QVALITATE FVNDI *venditor mentitus sit, non* IN MODO EIVS, *tamen tenetur emptori. Pone enim dixisse eum,* QVINQVAGINTA IVGERA ESSE VINEAE, ET QVINQVAGINTA PRATI. Sed & agri qui venibat, FINES DEMONSTRABANTVR, l. sed si communis, §. vltimo, ff. de contrahen. emptio. l. eos terminos, ff. fin. regundorum. Alphenus in l. qui fundum, ff. de Euictionibus. *Qui fundum tradiderat iugerum centum,* FINES *multo amplius emptori* DEMONSTRAVERAT. Imperat. Alexand. in l. si fines, C. eod. titul. *Si* FINES AGRI *venditor* DEMONSTRAVIT, *& legem dixit,* INTRA EOS NEMINEM INGRESSVRVM. Modestinus in l. quæro, ff. de actionibus empti. *Si quis ita fundum vendiderit,* VTIVS NVM DATVM ESSE VIDEATVR, QVOD INTRA TERMINOS IPSE POSSEDIT. Plane demonstratione fundi facta, fines nominari superuacuum erat: Si tamen nominarentur, etiam ipsum venditorem nominare oportebat, si forte alium agrum confinem possideret, l. cum seruo, §. vltim. ff. de contrahen. emptio. In vendendo autem fundo confines nominari consueuisse indicat, l. quod sæpe, §. vlt. ff. eod. tit.

Sane fundi venditor eum vel LIBERVM, vel SERVVM ESSE dicebat. Vlpianus in l. traditio, ff. de acquirendo rerum dominio. *Si quis igitur fundum* DIXERIT LIBERVM, *cum traderet, qui* SERVVS SIT. Paulus in l. si tibi, ff. de actionibus empti: *Si tibi* LIBERVM PRAEDIVM *tradidero, cum* SERVIENS *tradere debebem.* Liberum autem esse fundum significabatur, his verbis, VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE EST. l. cum fundus, ff. de euictionib. Nam vt Venuleius scribit in l. quod ad seruitutes, ff. eodem titulo. Si VT OPTIMVS MAXIMVSQVE ESSET, traditus esset fundus, is liber ab omni seruitute præstandus erat. Vbi hoc addit, *Et vera est Quinti Mucii sententia, vt qui* OPTIMVM MAXIMVMQVE FVNDVM TRADIDERIT, *liberum præstet, non etiam deberi alias seruitutes, nisi hoc specialiter ab eo acceptum sit.* Quæ Mucii sententia etiam refertur a Gellio in l. cum venderes, ff. de contrahen. emptio. *Cum vende-*

res fundum, non dixisti, ITA VT OPTIMVS MAXIMVSQVE: *verum est, quod Qu. Mucio placebat, non* LIBERVM, *sed qualis esset, fundum oportere*. Paulus in l. non tantum, ff. de verbor. significatio. *Non tantum in traditionibus, sed & in emptionibus & stipulationibus & testamentis, adiectio hec*, VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE EST, *hec significat*, VT LIBERVM *prestetur predium, non vt etiam seruitutes ei debeantur*. Procul. in l. si cum fundum, ff. eod. tit. *Si cum fundum tibi darem, legem ita dixi*, VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE ESSET, *& adiecì*, IVS FVNDI DETERIVS FACTVM NON ESSE PER DOMINVM. Sicul. Flaccus in lib. De Condicionib. agror. *Ad omnes autem*, inquiens, *agros semper iter liberum est. Nam aliquando deficientibus viis vicinalibus, per agros alienos iter prestatur, qua etiam conueniunt precario, vt seruitutem prestent his agris ad quos necesse habent transmittere peruium. Nam & in his verbis comprehenditur*, ITA VT OPTIMVS MAXIMVSQVE EST. Scæuola etiam in l. vlt. §. vlt ff. de contrahen. emptio. proponit Lucium Titium vendidisse fundum, additis his verbis, QVO IVRE QVAQVE CONDICIONE PRAEDIA LVCII TITII HODIE SVNT, ITA VENIVNT, ITAQVE HABEBVNTVR.

Enimuero si quam seruitutem fundus qui venibat deberet, nominatim ea venditionis lege excipi solebat: Qui autem sic excipiebat, SERVITVTES SI QVAE DEBENTVR, DEBEBVNTVR, si certis quibusdam personis certas seruitutes debere se, non admonuisset emptorem, ex empto nihilominus tenebatur: quoniam hæc generalis exceptio non ad ea pertinere debebat, quæ venditor nouerat, quæque specialiter excipere poterat & debebat, l. quæro, ff. de actionib. emp. Itaque si quis in fundo tradendo, cum sciret certam seruitutem deberi, perfusorie dixisset, ITINERA, ACTVS, QVIBVS SVNT, VTIQVE SVNT, RECTE RECIPITVR, Euictionis quidem nomine se liberabat, sed quia deceperat emptorem, empti iudicio tenebatur, l qui libertatis, §. vltim. ff. de euictionib. Proponitur etiam ab Vlpian. in l. 1. §. 1. ff. de actionib. empt. lex ita dicta, NVLLA QVIDEM SERVITVS DEBETVR: VERVM NE EMERGAT INOPINATA SERVITVS, NON TENEOR. Iulian. in l. Minor, §. vltim ff. de euictionib. *Perinde tenetur ac si dixisset*, VSVSFRVCTVS NOMINE ADVERSVS EBIVM NON TENERI. Quidquid autem venditor seruitutis nomine sibi recipere volebat, nominatim recipi oportebat. Et ita quemdam qui duo prædia habebat, in vnius venditione, AQVAM, QVAE IN FVNDO NASCEBATVR, ET CIRCA EAM AQVAM LATE PEDES X. EXCEPISSE, narrat Paulus in l. qui duo, ff. de seruitutib. rusticor. præd. Similiter Pomponius in l. si partem, ff. quemadm. seruit. amitt. *Si partem*, ait, *fundi vendendo, lege cauerim*, VTI PER EAM PARTEM IN RELIQVVM FVNDVM MEVM AQVAM DVCEREM. Vlpianus in l. venditor, ff. commun. prædior. venditorem fundi Geroniani refert fundo Botroiano quem retinebat, legem dedisse, NE CONTRA EVM PISCATIO THYNNARIA EXERCERETVR. Sicul. Flacc. in lib. De Condicionib. agror. *Priuata itaque via ad finitiones agrorum non pertinent, sed ad itinera eis prestanda, qua sub exceptione nominari in emptionibus agrorum solent*. Generalis autem illa receptio, QVIBVS EST SERVITVS, VTIQVE EST, ad extraneos dumtaxat pertinebat, nihilque venditori prospiciebat ad iura eius conseruanda, l. quidquid, ff. commun prædior.

Sed & si quæ fundo seruitus deberetur, nominatim quoque lege venditionis comprehendi conſueuerat. Pomponius in l. Tenetur, §. si tibi iter, ff de actionib. empt. *Si fundum tibi vendidero, &* SI FVNDO ITER ACCESSVRVM, *dixero*. Idem in l. In vendendo, ff. de contrah. emptio. in vendendo fundo dictum proponit, VIAM, ITER, ACTVM, AQVAEDVCTVM PRAESTATV IRI. Vlpian. etiam in l. Is qui duo, ff. de seruit. rustic. præd. in legequadam dictum fuisse commemorat, VT AQVAM EMPTORI SVLCO APERTO RECTE DVCERE LICERET. Paulus in l. qui fundum, §. 1. ff de contrah. emptio. *In lege fundi*, AQVAM ACCESSVRAM, *dixit*. Venul. in l. quod ad seruitutes, ff. de euictionib. *Venditorem non teneri, nisi nominatim dixerit*, ACCESSVRVM ITER, VEL ACTVM. Exstat Veronæ inscriptio huiusmodi, C. VALERIO. ANTIOCHO. PATRI. LAEVIAE. ET. MARI. VERO. SVPER. FLV. ATHESIS. HVIVS. MONVMENT. EMPTIONI. ACCESSIT. ITER. AC. IVS. AD. PVTEVM. HAVETVR. AQVAE. EX. SVBVRBANO. RVTILIANO.

Prædii etiam venditor de tributo, & aliis oneribus dicebat l. si sterilis, § 1 l creditor, ff de actionib. emp. Eoq; pertinet quod Vlp. in l. Iulianus, §. Idem Iulianus, ff. de actionib. emp. scribit,

Si cum venditor sciret, fundum pluribus municipiis legata debere, in tabula quidem conscripserit, VNI MVNICIPIO DEBERI, *verum postea legem consignauerit,* SI QVA TRIBVTORVM, AVT VECTIGALIS, INDICTIONISVE QVID NOMINE, AVT AD VIAE COLLECTIONEM PRAESTARE OPORTET, ID EMPTOREM DARE FACERE PRAESTAREQVE OPORTERE. Papinian. in l. in venditione, ff. eod. tit. *In venditione, super* ANNVA PENSITATIONE PRO AQVAEDVCTV, *infra domum Romæ constitutam, nihil commemoratum est.*

Illa fere semper lex venditionibus adiiciebatur, SI QVID SACRI, VEL RELIGIOSI, VEL PVBLICI EST, EIVS NIHIL VENIT, vt docet l. hanc legem, & l. pacta conuenta, §. vlt. ff de contrahen. emptio. Legibus quoque prædiorum vendendorum solitum caueri, Pomponius scribit, VT AD SEPVLCHRA QVAE IN FVNDIS ERANT, ITER EIS, ADITVS, ABITVS, FVNERIS FACIVNDI CAVSA ESSET. l. vtimur, ff. de sepul viol. Quo Cicero respiciens in Oratio. pro Rosc. Amer. *Mors hominis, ait, florentissimi Sexti Roscii crudelissima: filii autem eius egestas indignissima: cui de tanto patrimonio prædo iste nefarius ne* ITER QVIDEM AD SEPVLCHRVM PATRIVM *reliquisset.* Sed & cum venditor fundi LOCVM SEPVLCHRI EXCIPIEBAT, AD HOC VT IPSE POSTERIQVE EIVS ILLO INFERRETVR, etiam hoc exceptum inter ementem & vendentem censebatur, VT EI PER FVNDVM SEPVLTVRAE CAVSA IRE LICERET, quemadmodum Vlpian. scribit in l. si venditor, ff. de religios. & sump. fun. De huiusmodi autem itu, aditúque ad sepulchra elegans Romæ visitur inscriptio, in hæc verba. HVIC MONVMENTO ITER, ADITVS, AMBITVS DEBETVR EX SENTENTIA EROTIS AVG. L. IVDICIS A VIA CAMPANA PVBLICA DEXTROVERSVS INTER MACERIAM CALAMINAM ET INSVLAM EVCARPIANAM, PER LATITVDINEM PEDES DVO SEMIS, VSQVE AD HOC MONIMENTVM, ET HINC PER CIRCVITVM TOTIVS MONVMENTI, VSQVE IN VIA QVAE DVCIT IN AGRO. ITEM EIDEM MONVMENTO ITER, ADITVS DEBETVR HVIC SECVNDVM MONVMENTVM AFINIAE TYCAES ET INDE SECVNDVM MACERIAM EVCARPIANAM IN QVA OLLA SVNT, ET IN DEORSO VSQVE AD VIAM PVBLICAM CAMPANAM. Itineris etiam sepulchro debiti fit mentio in l. iter, ff quemad. seruit. amitt. Paulus in l. seruitutes prædiorum, ff. de seruitutib. SERVITVS ITINERIS AD SEPVLCHRVM *priuati iuris manet.* Ceterum si locus monumenti ita veniret, NE QVIS EO INFERRETVR, QVO IVS ESSSET INFERRE, pactum ad hoc non sufficeisse, sed stipulatione id caueri oportuisse tradit Paul. in l. Quod si locus, ff. de religios.

Fundus autem nonnumquam CVM INSTRVMENTO venibat, l. proinde, ff. de ædilic. edict. In fundo etiam vendendo, DOLIA QVAE IN EO FVNDO ESSENT, ACCESSVRA, plerumque dicebant. Marcell. in l. comprehensum, ff. de contrah. emptio. *Comprehensum erat lege venditionis,* DOLIA LX. EMPTORI ACCESSVRA. Paul. in l. qui fundum, §. dolia, ff. eod. DOLIA QVAE IN FVNDO DOMINI ESSENT, ACCESSVRA DIXIT. Idem in l. quidquid venditor, ff. de actionib. empt. *Quidquid venditor* ACCESSVRVM DIXERIT, *id integrum ac sanum tradi oportet, veluti,* SI FVNDI DOLIA ACCESSVRA DIXISSET. Alfenus in l. si quis cum fundum, ff. eod. *Si quis cum fundum venderet,* DOLIA CENTVM QVAE IN FVNDO ESSE ADFIRMABAT, ACCESSVRA DIXISSET. Labeo in l. si seruus, §. vlt. ff. de actionib. empti. *Si* DOLIA OCTOGINTA ACCIDERE FVNDO QVAE INFOSSA ESSENT, *dictum erit.* Vlpian. in l. proinde, ff. de ædilic. edic. *veluti, si* DOLIA ACCESSVRA FVNDO DICTA FVERINT. Dolia certe in horreis defossa, horreorum venditioni cedebant, si non essent nominatim in venditione excepta, l. Dolia, ff de contrah. empt.

Interdum etiam SERVVM ACCESSVRVM vel quid aliud, dicebant. Paulus in l. si in emptione, ff. eod. *Si in emptione fundi dictum sit,* ACCEDERE STICHVM SERVVM. Gaius in l. Itaque, ff. de ædilic. edic. *Quod non solum hoc casu intelligendum est, quo nominatim adiicitur,* ACCESSVRVM FVNDO HOMINEM STICHVM. *sed etiam si generaliter* OMNIA MANCIPIA, QVAE IN FVNDO SINT, ACCEDANT VENDITIONI. Et in hac specie procedere posset quod Florentiæ legitur in l. sed si quid, ff. de euictionib. *Sed & si seruus euincatur, quanti minoris ob id prædium est, lis æstimanda est.* Scæuola in l. de lege, §. 1. ff. de lege commissor. *Si ex lege emendi sint fundi, nec id* QVOD ACCESSVRVM DICTVM EST,

EST, *emptori deberi.* Proculus in l. si cum fundum, ff. de contrah. empt. *Si cum fundum venderes, in lege dixisses*, QVOD MERCEDIS NOMINE A CONDVCTORE EXEGISSES, ID EMPTORI ACCESSVRVM ESSE. Labeo in l. fistulas, ff. eod. tit. FISTVLAS EMPTORI ACCESSVRAS *in lege dictum erat.* Euictis autem iis quæ empto fundo nominatim accesserant, simplum præstari debuisse ait Pompon. in l. Euicta, ff. de euictionib.

Atque vt in fundorum venditionibus quædam accessura dicebant: ita e contrario, quædam nonnumquam recipiebantur. Paulus in l. qui fundum, §. fundi, ff. de contrahen. emptio. *Fundi venditor* FRVMENTA MANV SATA RECEPERAT. Et §. cum fundum, ead. l. *Cum fundum qui vendiderat, &* OMNEM FRVCTVM RECEPERAT. Iauolen. in l. in lege, ff. eod. tit. *In lege fundi vendendi*, LAPICIDINAE IN EO FVNDO, VBIQVE ESSENT, EXCEPTAE ERANT. Plane qui fundum locauerat, si aliqua ex causa fundum venderet, curare debebat, vt apud emptorem quoque eadem pactione colono perfrui liceret, l. si merces, §. qui fundum, ff. locati. Et ita Vlpianus in l. Iulianus, §. si venditor, ff. de actionib. empt. fundi venditorem excepisse refert, VT COLONO LICERET PERFRVI AD CERTVM TEMPVS.

Sed & qui fundum vendebat, ita quandoque vendebat, VT EVM CERTA MERCEDE CONDVCTVM IPSE HABERET, l. qui fundum, ff. de contrahend. empt. Sic & Paulus in l. si sterilis. §. si tibi, ff. de actionib. empt. *Si tibi fundum vendidero*, VT EVM CONDVCTVM CERTA SVMMA HABEREM. Fundi etiam partem dimidiam venditam ea lege, VT EMPTOR ALTERAM PARTEM QVAM RETINEBAT ANNIS DECEM CERTA PECVNIA IN ANNOS SINGVLOS CONDVCTAM HABERET, Iauolen. proponit in l. fundi, ff. de contrahen. emptio. Interdum cauebatur, VT QVO AD PRETIVM VNIVERSVM PERSOLVERETVR, RES VENDITA PRECARIO PENES EMPTOREM ESSET, l. ea quæ, ff. de precar. Cuius formulæ vtilitatem prodit l. 3. C. de pact. int. emptor. *Qui ea lege prædium vendidit*, VT NISI RELIQVVM PRETIVM INTRA CERTVM TEMPVS RESTITVISSET, AD SE REVERTERETVR, *si non precariam possessionem tradidit, rei vindicationem non habet, sed actionem ex empto.* Quin & interdum RES vendita CONDVCEBATVR AB EMPTORE, DONEC PRETIVM SOLVERETVR, vt patet ex l. serui emptor, ff. de petic. & commo. rei vend. l. sicut emptio, ff. locati. Confirmat & Iauolenus in l. cum venderem, ff. eo. tit. his verbis: *Cum venderem fundum, conuenit*, VT DONEC PECVNIA OMNIS PERSOLVERETVR, CERTA MERCEDE EMPTOR FVNDVM CONDVCTVM HABERET. Fundum vero ea lege quem emisse, VT SOLVTA PECVNIA TRADERETVR EI POSSESSIO, Labeo refert, in l. fistulas, §. qui fundum, ff. de contrahen. emptio. Nonnumquam etiam conueniebat, VT PRETII TARDIVS EXSOLVTI VSVRAE PRAESTARENTVR, l. initio venditionis, C. de pact. inter empt. Interdum & de custodia rei venditæ necdum traditæ, conueniebat inter emptorem & venditorem, l. quod sæpe, §. si res, ff. de contrahen. emptio.

Fundus interdum COMMISSORIA LEGE venibat. Commissoriæ vero legis hæc sunt exempla. Pompon. in l. 2. ff. de l. commissor. *Cum venditor fundi in lege ita cauerit, si* AD DIEM PECVNIA SOLVTA NON SIT, VT FVNDVS INEMPTVS SIT. Vlpian. in l. si fundus, ff. eo. *Si fundus lege commissoria venierit, hoc est*, VT NISI INTRA CERTVM DIEM PRETIVM SIT EXSOLVTVM, INEMPTVS FIERET. Marcell. in l. lege, ff. eo. tit. *Lege fundo vendito dicta*, VT SI INTRA CERTVM TEMPVS PRETIVM SOLVTVM NON SIT, RES INEMPTA SIT. Est & alia legis Commissoriæ formula in l. vlt. ff. eo. *Mulier*, ait Scæuola, *fundos Gaio Seio vendidit, & accepit arræ nomine certis pecuniis, statuta sunt tempora solutioni reliquæ pecuniæ: quibus si non paruisset emptor, pactus est*, VT ARRAM PERDERET, ET INEMPTAE VILLAE ESSENT. Idem Scæuola in l. Seius, §. 1. ff. de rescind. vendit. *Postea venditor eam legem inseruit*, VT SI EX DIE PECVNIA OMNIS SOLVTA NON ESSET, ET VENDITOR EA PRAEDIA VENISSE NOLLET, INVENDITA ESSENT. Pompon. in l. sed Celsus, §. si fundus, ff. de contrah. emptio. SI FVNDVS ANNVA, BIMA, TRIMA, DIE *ea lege* VENISSET, VT SI IN DIEM STATVTVM PECVNIA SOLVTA NON ESSET, FVNDVS INEMPTVS FORET. Marcellin. l. 2. ff. de diuers. temp. præscript. *Si quis ea lege fundum vendiderit*, VT NISI IN DIEBVS TRIGINTA PRETIVM ESSET SOLVTVM, INEMPTVS ESSET FVNDVS. African. in l. si duobus, §. 1. eod. tit. *Vendidi tibi seruum, & conuenit*, VT NISI CERTA DIE PECVNIA SOLVTA ESSET, INEMPTVS ESSET. Iulian. in l. traiecticiæ

in fin. ff. de actionib. & oblig. *Cum quid ea lege venierit*, VT NISI AD DIEM PRETIVM SOLVTVM FVERIT, INEMPTA RES FIAT. Paulus in l. Æmilius, ff. de minorib. sic fundum lege Commissoria Æmylium Larianum ab Obinio emisse commemorat, data parte pecuniæ, VT SI INTRA DVOS MENSES AB EMPTIONE, RELIQVI PRETII PARTEM DIMIDIAM NON SOLVISSET, FVNDVS INEMPTVS ESSET: ITEM SI INTRA ALIOS DVOS MENSES RELIQVVM PRETIVM NON NVMERASSET, SIMILITER ESSET INEMPTVS. Illud etiam lege qua de agitur, comprehendi solitum, VT SI VENDITOR EVMDEM FVNDVM VENDERET, QVANTO MINORIS VENDERET, ID AB EMPTORE EXIGERET, scribit Vlpian. in l. si fundus, §. in Commissoria, ff. de l. Commissor.

Præterea fundi, atque ædes, serui quoque, in diem quamdoque addicebantur, l. 2. l. quod autem, l. si prædio, l. Imperator, l. cum duo, l. in diem, ff. de in diem addictio. In diem autem addictio, Paulo teste, ita fiebat: ILLE FVNDVS CENTVM ESTO TIBI EMPTVS, NISI SI QVIS INTRA CALENDAS IANVARIAS PROXIMAS MELIOREM CONDICIONEM FECERIT, QVO RES A DOMINO ABEAT. l. 1. ff. de in diem addictio. Vlpianus in l. Sabinus, ff. eod. tit. *Si hoc erat nominatim actum*, VT LICERET RESILIRE EMPTORI, MELIORE CONDICIONE ALLATA. Est & alia huius legis formula in l. si res, ff. quib. mod. pigno. in qua Vlpianus: *Si res, ait, distracta fuerit sic*, NISI INTRA CERTVM DIEM MELIOREM CONDICIONEM INVENISSET, FVERITQVE TRADITA. Idem in l. si quis hac lege, ff. de rei vindic. *Si quis hac lege emerit*, VT SI ALIVS MELIOREM CONDICIONEM ATTVLERIT, RECEDATVR AB EMPTIONE. Quam formulam scite expressit Plaut. Captiuis Act. 1. Sc. 2. his versibus:

> *Age sis* ROGA EMPTVM, NISI QVIS MELIOREM ADFERET,
> QVAE TIBI ATQVE AMICIS PLACEAT CONDICIO MAGIS.
> *Quasi fundum vendam, me meis addicam legibus.*

Plerumque autem fundo in diem addictio precario eum emptor à venditore rogabat, vt patet ex l. is qui, §. Aristo. ff. quod vi aut clam.

Quandoque etiam ita res distrahebatur, VT SI DISPLICVISSET, inempta esset, l. 3. ff. de contrahen. emptio. Paulus in l. si conuenit, ff. de rescind. vendit. *Si conuenit*, VT RES QVAE VENIT, SI INTRA CERTVM TEMPVS DISPLICVISSET, REDDERETVR. Vlpianus in l. quod si nolit, §. si quid ita venierit, ff. de ædilic. edict. *Si quid ita venierit*, VT NISI PLACVERIT, INTRA PRAEFINITVM TEMPVS REDHIBEATVR.

Interdum ea lex venditioni inserebatur, vt EMPTOR REM RESTITVERET, SI EI INTRA CERTVM TEMPVS PRETIVM OFFERRETVR, l. 2. C. de pact. int. empt. & vendit. Procul. in l. si vir vxori, ff. de præscript. verb. *Si vir vxori suæ fundos vendidit, & in venditione comprehensum est, conuenisse inter eos*, SI EA NVPTA EI ESSE DESIISSET, VT EOS FVNDOS, SI IPSE VELLET, EODEM PRETIO MVLIER TRANSSCRIBERET VIRO. Paul. in l. sterilis, §. si tibi, ff. de action. emp. *Si ita fundum tibi vendidero*, VT NVLLI ALII EVM, QVAM MIHI VENDERES. Pariterque Hermogenian. in l. qui fundum, ff. de contrahen. empt. fundum hac lege venditum fingit, VT SI EVM EMPTOR VENDERET, NON ALII SED VENDITORI DISTRAHERET.

Speciales etiam aliquot in venditione pignoris dici solitas leges subiungam: Marcian. in l. si creditor in princ. ff. de distractio. pignor. *Si creditor pignus vel hypothecam vendiderit hoc pacto*, VT LICEAT SIBI REDDERE PECVNIAM, ET PIGNVS RECIPERARE. Triphoninus in l. rescriptum, §. si aliena, ff. de distractio pignor. *Si creditor ea lege rem pignori datam vendidit*, NI EVICTIONIS NOMINE OBLIGARETVR. Papinian. in l. cum ea, ff. de euictionib. *Cum ea condicione pignus distrahitur*, NE QVID EVICTIONE SECVTA VENDITOR PRAESTET. Et hoc erat IVRE CREDITORIS VENDERE, l. ex empto, §. sententiam, ff. de actionib. empt. vel, LEGE PIGNORIS VENDERE, l. vlt. §. quatuor, ff. de legat. 2. Nonnumquam tamen creditor pro euictione fidem suam astringebat. Pompon. in l. si necessarias, §. 1. ff. de pignerat. actio. *Si pignori plura mancipia data sint, & quædam certis pretiis ita vendidit creditor*, VT EVICTIONEM EORVM PRAESTARET, ET CREDITVM SVVM HABEAT, *reliqua mancipia potest retinere, donec ei caueatur*, QVOD EVICTIONIS NOMINE PROMISERIT, INDEMNEM EVM FVTVRVM. Præterea interdum

pignus

pignus pro debito creditori ipsi vendebatur, l. in numerationibus, ff. de solutionib. Sed & in specie, l. Titius, ff. de pignerat. actio. proponitur debitor petisse a creditore, VT IPSE FVNDVM PIGNORI OBLIGATVM CERTO PRETIO EMPTVM HABERET. Scæuola in l. creditor, ff. de action. empt. creditorem narrat fundum sibi obligatum vendidisse ea lege, vt, SI QVOD TRIBVTORVM NOMINE DEBITVM ESSET, EMPTOR SOLVERET. Vlpian. in l. si debitor, §. sed & si ipse, ff. quib. mod. pign. proponit creditorem venditionem sic fecisse, NE DISCEDERET A PIGNORE, NISI EI SATISFIERET. Idem in l. si cum venderet, ff. de pignerat. actio. *Si cum venderet creditor pignus, conuenerit inter ipsum & emptorem*, VT SI SOLVERIT DEBITOR PECVNIAM PRETII EMPTORI, LICERET EI RECIPERE REM SVAM. Marcian. in l. si creditor, §. vlt. ff. de distract. pign. *Si pignus ita venierit*, VT SI INTRA CERTVM TEMPVS A DEBITORE PECVNIA SOLVTA FVERIT, EMPTIO RESCINDATVR.

Alias præterea venditionum leges subiiciam. Iulianus in l. cum ab eo, ff. de contrahend. emptio. *Ab eo qui fundum alii obligatum habebat, quidam sic emptum rogauit*, VT ESSET SIBI EMPTVS, SI EVM LIBERASSET: DVM MODO ANTE KAL. LIBERARET. Pomponius in l. tenetur, §. 1. ff. de actionib. empt. *Si aream tibi vendidi certo pretio, & tradidi:* ITA VT INSVLA AEDIFICATA, PARTEM DIMIDIAM MIHI TRADAS. Vlpian in l. Iulianus, §. si inter, ff. eo. *Si inter emptorem prædiorum & venditorem conuenisset*, VT SI EA PRAEDIA EMPTOR, HERESVE EIVS VENDIDISSET, EIVS PARTEM DIMIDIAM VENDITORI PRAESTARET. Scæuola in l. vlt §. Titius, ff. de condictio. indeb. *Titius cum multos creditores haberet, in quibus & Seium, bona, priuatim facta* VENDITIONE, *Mæuio* CONCESSIT, VT SATIS CREDITORIBVS FACERET. Ad venditiones quoque pertinent quæ sequuntur. Scæuola in l. emptor, ff. de pact. *Emptor prædii* VIGINTI CAVERAT SE SOLVTVRVM, *& stipulanti spoponderat. Postea venditor cauit*, SIBI CONVENISSE VT CONTENTVS ESSET TREDECIM, ET VT EA INTRA PRAEFINITA TEMPORA ACCIPERET. *Debitor ad eorum solutionem conuentus, pactus est*, EI EA SOLVTA INTRA PRAEFINITVM TEMPVS NON ESSENT, VT EX PRIMA CAVTIONE AB EO PETITIO ESSET. Neratius in l. Ab emptione, ff. eo. tit. *Si ea quæ me ex empto præstare tibi oporteret, præstitissem, & cum tu mihi pretium deberes, conuenisset mihi tecum*, VT RVRSVS PRAESTITIS MIHI A TE IN RE VENDITA OMNIBVS, QVAE EGO TIBI PRAESTITISSEM, PRETIVM MIHI NON DARES.

Illud fere venditionibus solebat adiici, DOLVS MALVS A VENDITORE ABERIT: quod, etiam si adiectum non fuisset, præstari tamen debebat, l. si cum fundum, §. 1. ff. de contrah. emptio. & l. 1. ff. de rer. permut. B. Ambros. lib. 3. Officior. cap. 10. *Quid autem loquar de contractibus ceteris, ac maxime de coemptione prædiorum, vel transactionibus, atque pactis? Nonne honestatis formulæ sunt*, DOLVM MALVM ABESSE, *cumque cuius dolus deprehensus fuerit, dupli pœnæ obnoxium fore*. Eaque erat DOLI MALI CLAVSVLA, de cuius varia conceptione dicam vbi ad stipulationum formulas ventum fuerit.

Denique venditor leges venditionis pro arbitrio concipiebat, l. veteribus, ff. de pact. Ac plane in traditionibus rerum quodcumq; pactum erat, id valebat, l. in traditionibus, ff. de pact. Pompon. in l. locus, ff. de adquir. possess. *Incerta autem pars nec tradi nec capi potest: veluti si ita tibi tradam*, QVIDQVID MEI IVRIS IN EO FVNDO EST.

Porro hereditas sæpenumero venibat. Id fiebat interdum hoc modo, SI QVA SIT HEREDITAS, EST TIBI EMPTA, l. nam hoc modo, ff. de hered. vend. Aliquando in venditione hereditatis id agebatur, SI QVID IVRIS ESSET VENDITORIS, VENIRE, NEC POSTEA QVICQVAM PRAESTITV IRI, l. quod si in venditione, ff. eo tit. Alias ita conuenisse, VT QVIDQVID IVRIS HABERET VENDITOR, EMPTOR HABERET, indicat l. quod si sit, ff. eod.

Stipulatio plane emptæ hereditatis concipiebatur his verbis, QVANTA PECVNIA AD TE EX HEREDITATE PERVENERIT. Celsus in l. cum stipulamur, ff. de verbor. significatio. *Cum stipulamur* QVANTA PECVNIA EX HEREDITATE TITII AD TE PERVENERIT. Paulus in l. liber homo, §. vltim. ff. de stipulatio. seruor. *Tutores seruo auico eius imperauerunt, vt ab eo cui res aui hereditarias vendiderunt, stipularetur*, QVANTA PECVNIA AD EVM PERVENISSET. Iulianus in l. si creditor, ff. de pecul. *Si creditor filii tui, heredem te instituerit, & tu hereditatem eius vendideris, illa parte stipulationis*, QVANTA PECVNIA EX HEREDITATE AD TE PERVENERIT, *tenebris de peculio*.

Huiusmodi autem verbis hoc agi videbatur, vt quod ex hereditate perueniſſet in id tempus quo venditio fiebat, id videretur veniſſe, l.2.§.1.ff. de hered. vel act. vend. In hereditate autem vendenda, EXCIPIEBATVR INTERDVM SERVVS SINE PECVLIO, d.l.2.§.apud Iulianum. Venditor etiam hereditatis AEDES nonnumquam ſibi EXCIPIEBAT, d.l.2.§.ſi venditor, ff. eodem. EXCEPTO quoque FVNDO HEREDITARIO, VENISSE HEREDITATEM, proponit Labeo in l.vlt.ff. eod.

NOMEN etiam diſtrahebatur, l.ſi nomen, & l.nomina, ff. de hered. vel act. vend. Interdum autem NOMEN QVALE ERAT, venibat, l.ſi plus, §.vlt.ff. de euictionibus. Interdum vero debitor, cuius nomen venibat, CERTAE SVMMAE DEBITOR ESSE DICEBATVR, interdum INCERTAE, l. Et quidem, ff. de hered. vel act.

Stipulabatur plane emptor à venditore, VACVAM POSSESSIONEM TRADI, l.3 §.1. ff. de actionibus empti. Item, vt HABERE LICERET. Vlpianus in l. ex empto, §. qui autem, ff. de actionibus emp. *Qui autem* HABERE LICERE VENDIDIT, *videamus quid debeat præstare. Et multum intereſſe arbitror, vtrum hoc polliceatur,* PER SE VENIENTESQVE A SE PERSONAS NON FIERI, QVO MINVS HABERE LICEAT, *an vero,* PER OMNES. Et mox: *Etiam ſi aperte venditor pronuntiet,* PER SE HEREDEMQVE SVVM NON TENERI, QVO MINVS HABERE LICEAT. Cuiusmodi ſtipulationum fit mentio in l. ſtipulatio iſta, ff. de verb. oblig. his verbis, *Stipulatio iſta,* HABERE LICERE SPONDES? *hoc continet,* &c. Paulus in l. Inter ſtipulantem, ff. eod. tit. *Idemque in illis ſtipulationibus,* HABERE LICERE. *Item,* NEQVE PER TE, NEQVE PER HEREDEM TVVM FIERI, QVOMINVS FIAT. Eaque ſtipulatio, re euicta, id eſt, emptori ablata vel abducta, committebatur. Tum enim habere non licebat. Iulianus in l. venditor, eodem titulo: *Obligatus eſt venditor,* VT PRAESTET HABERE LICERE HOMINEM. Vlpian. in l. ſi ſeruus eod. tit. *Placeat committi ſtipulationem vt & ipſe Iulianus eodem libro ſcripſit: neque enim* HABERE LICET EVM, *cuius ſi pretium quis non dediſſet, ab aduerſario auferretur.* Vlpian. in l. ſeruum, ff. eod. *Quia non euincitur quominus* HABERE TIBI LICEAT, *quem ipſe ante voluntate tua perdideris.* Pompon. in l. ſi rem, ff. eod. *Poſſe te à me pretium conſequi ex vendito agentem, quaſi* HABERE MIHI REM LICERET. Et in l. ſi mancipium, §. vlt. eod. tit. *Habebo ex dupla ſtipulatione actionem, quia non intereſt quo genere iudicii euincatur,* VT MIHI HABERE NON LICEAT.

Vt plurimum autem in venditione dicebatur, QVANTVM VENDITOREM PRO EVICTIONE PRAESTARE OPORTERET, l.ſi in venditione, ff. de euictionibus. Modeſtinus in l. venditores, ff. de verb. oblig. *Venditores emptori* CAVERANT *pro euictione,* QVANTI SIVE INTERESSET: *Sed & ſpecialiter,* ADGNITVROS, SI IN LITE MOTA SVMPTVS FECISSET, *emptori ſtipulanti promiſerant.* Hermogenian. in l. ſi plus, ff. de euictionibus. *Si* PLVS VEL MINVS QVAM PRETII NOMINE CAVTVM EST, EVICTIONE SECVTA DARI CONVENERIT, *placitum cuſtodiendum eſt.* Enimuero cum fundus venibat, ex conſuetudine eius regionis, in qua negotium gerebatur, pro euictione caueri oportebat, l. ſi fundus ff. eod. tit. Quod ſi de venditione cautum non eſſet quid venditor euictione ſecuta præſtare deberet, nihil præſtabat præter ſimplam, euictionis nomine, & ex natura ex empto actionis, id quod intererat emptoris, l. ſi in venditione, ff eod.

Emptor ergo interdum SIMPLAM, interdum DVPLAM EVICTIONIS NOMINE STIPVLABATVR, l. Lucius, § vlt. l. ſi dictum, ff. de euictionibus, l. ſi pignore, §. vlt. ff. de pignerat. actio. Edicto plane Ædilium Curulium DVPLAM CAVERE DE SERVO, venditor iubebatur, l. emptori, §.1. ff. eod. tit. Hinc Vlpianus aſſiduam fuiſſe in ſeruorum venditione DVPLAE STIPVLATIONEM, idque moris & conſuetudinis fuiſſe, teſtatur in l. quod ſi nolit, §. quia adſidua, ff. de ædilic. edic. Quod & confirmatur, l. ſi ſeruum, ff. de actionibus empt. l. cum in venditionibus, l. ſi mancipium, §. vlt. ff. de euictionibus. Inde ex ſerui emptione EVICTIONIS NOMINE DVPLVM exegiſſe dominus proponitur in l. quam Tuberonis, §. vlt. ff. de pecul. Ad duplam quoque ex cautione conuentum heredem qui ſeruum diſtraxerat, refert Vlpianus in l. qui erat, ff. famil. erciſc. Idem in l. emptori, §.1. ff. de euictionibus, non ex omni re duplam promitti oportuiſſe tradit, ſed de his rebus quæ pretioſiores eſſent: ſi margarita forte, aut ornamenta pretioſa, vel veſtis ſerica, vel quid aliud non contemptibile veniſſet. DVPLAM vero REPROMITTI dumtaxat oportuiſſe, non etiā eo nomine ſatisdari niſi ſpecialiter id actū proponeretur, Vlpian. ibidem, Paulo conſentiente in l. ſi dictum, ff. eod. tit. ſcribit. In STIPVLATIONE autē DVPLAE, cum homo venibat, PARTIS adiectionem neceſſariam fuiſſe Paul. admonet, in d. l ſi dictū, §. In ſtipulatione, nimirum vt vel parte ſola euicta, ſtipulatio ea committeretur. Interdum tamen

conueniebat,

conueniebat, NE CAVTIO DVPLAE PRAESTARETVR, l.pacta conuenta, ff. de contrahen. empt. Nam & aduersus Edictum Curulium pacisci omnino licebat, l.pacisci, ff. de pact.

Sed & FIDEIVSSOREM EVICTIONIS emptor quandoque accipiebat, l.emptio, ff. de rescind. vendit, l.habitationum, §.1.ff de petic. & commo. rei vend. l Exceptione, C.de euictionibus, qui SECVNDVS AVCTOR vulgo dicebatur, l.illud, ff. de euictionibus: & FIDEIVSSOR EMPTIONIS, l.Latinus, ff.de ædilic.edic.& FIDEIVSSOR VENDITIONIS in l.si seruus, §.seruo, ff.de actionibus empt. Plane qui mancipium vendebat, fideiussorem ob euictionem dare non debebat, nisi hoc nominatim actum esset, d.l.illud. Nam si ita conuenisset, etiam dabatur, d.l Latinus. Atque ita fideiussores venditionibus accedebant, l.fideiussor 4.ff.de fideiussorib. Quinetiam quandoque conueniebat, VT CVM FIDEIVSSORE CAVTIO DVPLAE PRAESTARETVR, l. pacta conuenta, ff. de contrahend. emptio.

Præterea vbi suspicabatur emptor fore vt sibi controuersia de rei venditæ proprietate moueretur, pacisci cum venditore solebat, VT EX PRETIO ALIQVA SVMMA APVD SE REMANERET, DONEC EI FIDEIVSSOR A VENDITORE DARETVR, l.vlt.§.vlt.ff.de rescin. venditio. Contra nonnunquam nominatim conueniebat, NE VENDITOR FIDEIVSSOREM DARET. Varro lib. 5.De lingua Lat. *Consuetudo erat, cum reus parum esset idoneus inceptis rebus, vt pro se alterum daret. A quo caueri postea lege cœptum est, ab his qui prædia venderent,* VADES NE DARENT. *Ab eo scribi cœptum in lege mancipiorum,* VADEM NE POSCERET, NEC DABITVR.

Similiterque interdum paciscebatur venditor, NE EVICTIONIS NOMINE TENERETVR. Pompon. in l. tenetur, §.vlt. ff de action. empt. *Si venditor sciens obligatum, aut alienum vendidisset, & adiectum sit,* NEVE EO NOMINE QVID PRAESTARET. Idem in l.sed si vir, §. si vir vxori, ff de donat. int.vir. *Si vir vxori, vel contra quid vendiderit vero pretio, & donationis causa paciscantur* NE QVID VENDITOR OB EAM REM PRAESTET. Vlpian. in l. ex empto, §.Cassius, ff. de action.empt. *Si quis seruum ea condicione vendiderit,* VT INTRA TRIGINTA DIES DVPLAM PROMITTERET, POSTEA NE QVID PRAESTARETVR. Et §.vlt. ead.l *Si aperte in venditione comprehendatur,* NIHIL EVICTIONIS NOMINE PRAESTATVM IRI. Cui non absimilis formula proponitur in l. quod si in venditione, ff. de heredit. vel actio. vend.

Emptor porro in vacuam fundi venditi possessionem à venditore, vel alio mandatu eius induci debebat. Alioquin si possessionem eius, nulla facta à venditore traditione, nactus esset, non pro emptore possidebat, sed prædo erat, l.si ex stipulatione, ff. de adquir.possess. Impp. in l. qui prædium, C.de distractio, pign. *Qui prædium à creditore comparauit, si in* VACVAM POSSESSIONEM INDVCTVS NON EST, *nullam actionem habet.* Vlpianus in l. à Diuo, §.si post, ff. de re iud. *Certe posteaquam* INDVCTVS EST EMPTOR IN POSSESSIONEM. Venditor ergo VACVAM POSSESSIONEM SE TRADERE dicebat, l.quod meo, §.si venditor, ff.de adquir. possess. vel iubebat EMPTOREM IN VACVAM POSSESSIONEM IRE, aliive vt possessionem fundi emptori traderet, mandabat, l.cum fundum, ff.de vi & vi arm. Et ita Paul. in l.vlt. ff. de iur. fisci, Stalticium cui prædia erant à procuratore Cæsaris addicta, IN VACVAM POSSESSIONEM INDVCTVM refert. Vlpianus in l. si me in vacuam ff de adquir. poss. *Si me* IN VACVAM POSSESSIONEM FVNDI CORNELIANI MISERIS. Idem in l.fundi, ff. eod. *fundi venditor* MANDAVIT *alicui,* VT EMPTOREM IN VACVAM POSSESSIONEM INDVCERET. Sic Marcellus in l. colonus, ff.de vi & vi arm. refert venditorem IVSSISSE TRADI POSSESSIONEM EMPTORI à colono, cui fundum venditum locauerat. Species autem inducendi in possessionem alicuius rei erat PROHIBERE INGREDIENTI VIM FIERI: l.permisceri, §.vlt.ff.de adquir.possess. Fiebat & plerumque instrumentum TESTATIONIS VACVAE POSSESSIONIS, quo emptorem in vacuam possessionem inductum esse venditoris volūtate, continebatur: l.non idcirco, C.de contrah.empt. l.cum res, C.de probationib. l.2.C.de adquir. poss. Licet autem INSTRVMENTO EMPTIONIS non esset comprehensum, QVOD EMPTORI ESSET TRADITA POSSESSIO, ipsa tamen rei veritate id consequebatur, si sciente venditore in possessione fundi venditi fuerat, l. 1.C.de adquir.poss. Plane si iter, actum, viam, aquæductū, per alienum fundum quis emisset, quia vacuæ possessionis traditio nulla erat, cauendū Labeo putabat, PER VENDITOREM NON FIERI QVOMINVS EO IVRE EMPTOR VTI POSSET, l.vlt.ff de seruitutib. Cuius sententiam Pomponius probat in l.3.§. si iter, ff. de actionib. empti.

Per præconem autem venisse olim ea quæ tam publice, quam priuatim venibant, non est ignotum. Hoc certe modo Mancipia, Iumenta, Merces, Agros, Loca, Ædificia, priuatis venden-

tibus, venisse, sequentibus auctoritatibus demonstratur. Herodian. lib. 2. Κλίνης ἐκεῖ, τὸ μὲν ... Apuleius lib. 8. De asino aur. *Refectis immensorum corporibus, quo vendibiliores videremur, ad mercatum producimur: magnaque* VOCE PRAECONIS, PRETIA SINGVLIS NVNTIANTIS, *equi atque alii asini opulentis emptoribus* PRAESTINANTVR. Idem lib. 9. *Altera die productum me, rursum* VOCE PRAECONIS VENVI SVBIICIVNT. Horat. in libro De arte Poet.

Vt PRAECO *ad* MERCES *turbam qui cogit* EMENDAS.

Martial. Epigram. 86. lib. 1.

VENDERET *excultos colles cum* PRAECO *facetus,*
Atque suburbani iugera pulchra soli.

Cic. Epist. lib. 12. ad Attic. *De hortis Scapulanis hoc videtur effici posse, aliud tua gratia, aliud nostra, vt* PRAECONI SVBIICIANTVR. Liuius lib. 6. FVNDVM SVBIECIT PRAECONI. Seneca lib. 3. De ira, *Ceteres* PRAECONI SVBIICERET. Ioseph. lib. 19. Antiquit. Iudaic. cap. 1. ... Et huc alludens Cic. Epist. 12. lib. 13. ad Attic. *Ligarianam*, inquit, *praeclare vendidisti. Posthac quidquid scripsero, tibi* PRAECONIVM DEFERAM. Sic etiam venisse bona eius qui in fraudem creditorum latitabat, idem Cicero docet pro Quintio, cum ait: *De quo homine* PRAECONIS VOX PRAEDICAT, ET PRETIVM CONFICIT. Et paullo post: *Cuius non modo illa amplissima fortuna, sed etiam victus, vestitusque necessarius,* SVB PRAECONE *cum dedecore* SVBIECTVS EST.

Res autem venales vti, quaque verborum conceptione, per praeconem venirent, Cic. lib 3. Officior. indicat, *Quid autem*, inquiens, *tam absurdum, quam si domini iussu, ita praeco* PRAEDICET, DOMVM PESTILENTEM VENDO. Idem lib. 5. in Verr. *Si palam* PRAECO *iussu tuo* PRAEDICASSET, NON DECVMAS FRVMENTI SED DIMIDIAS VENIRE PARTES. Apud Plautum Sticho Act. 2. Sc. 1. Gelasimus parasitus praeconis munere fungens suam ipsiusmet auctionem, vt hoc lucri ferret, sic praedicat:

IOCOS RIDICVLOS VENDO, AGITE LICEMINI.

Similiter apud Lucianum, ἐν βίων πράσει, Mercurius pro Praecone Pythagorae venditionem ita praedicat: Τὸν ἄριστον βίον πωλῶ, τὸν σεμνότατον. Τίς ὠνήσεται; τίς ὑπὲρ ἄνθρωπον εἶναι βούλεται. Auctiones etiam Praeconum praedicatione factas Cic 2. Orat. de l. Agr. docet: vbi & nequissimos homines consumptis patrimoniis in Atriis auctionariis potius quam in Triuiis aut compitis auctionatos refert, cum vt Martialis loquitur, *fieret tristis soluendis auctio nummis*. Formulam autem qua auctionē praeco praedicabat, expressit Plautus Menaechm. Act. 5. Sc. vlt. his versibus,

— *Rogat praeconium vt sibi detur.*
Mes. Vis CONCLAMARI AVCTIONEM *fore quidem? Men.* DIE SEPTIMI.
AVCTIO FIET. Et mox:
— DIE SEPTIMI,
VENIBVNT SERVI, SVPELLEX, FVNDI, AEDES, OMNIA
VENIBVNT: QVIQVE LICEBVNT PRAESENTI PECVNIA.

Lucian. ἐν βίων πράσει ... Sane vulgo, programmate fixo, Tabula polita, auctionis futurae dies, leges, conditiones, proscribi solebant. Scripto enim significabatur dies, qua liceri, & ad pretium adiicere cuilibet liceret, vt ei qui licitatione vicisset, res addiceretur: Cic. Epist. 5. lib. 13. ad Attic. *Si tibi videtur, appelles Balbū de* AVCTIONE PROSCRIBENDA. Idem Oratio. pro Quintio: AVCTIONEM *in Gallia Publ. hic Quintius* NARBONE SE ESSE FACTVRVM PROSCRIBIT. Idem Epist. 6. lib 2. ad Q. Frat. de Racilio Tribuno pl. TABVLAM PROSCRIPSIT, SE FAMILIAM CATONIANAM VENDITVRVM. Et lib. 3. Officior. *Si tu* AEDES PROSCRIBAS, TABVLAM *tamquam plagam* PONAS. Idem pro Caecinna: ADEST AD TABVLAM, *licetur Ebutius.* Et in Rullum: *Vtrum hae lex est, an* TABVLA *Veratiana* AVCTIONIS? Idem 2. in Catilin. Oratio. *Meo beneficio* TABVLAE *nouae proferentur: sed* AVCTIONARIAE. Et ita TABVLAE nomen accipiendum est Epist 39. lib. 12. & Epist. 25 lib. 13. ad Attic. Plinius Epist. 27. *Deserta inde & damnata solitudine domus, tota, illi monstro relicta,* PROSCRIBEBATVR *tamen*, SEV QVIS EMERE, SEV QVIS CONDVCERE *ignarus tanti mali vellet. Venit Athenas philosophus Athenodorus, legit* TITVLVM, &c. DIES vero AVCTIONIS interdum PROFEREBATVR, testis Cic. Epist. 13. & 14. lib. 13. ad Attic.

Actiones autem coram Argentariis factas, qui in Tabulas pretia adiectionesque referebant, docent Cicero pro Cæcina, Seneca in præfatione Controuersiar. & Quinctilianus lib. 11. cap. 2.

Per Argentarios etiam venditiones factas, Vlpianus in l. Item videndum, ff. de heredit. petit. cum Scæuola in l. filiæ, ff. de solutionib. & Suetonio in Nero. cap. 5. indicat.

Enimuero cum in ea causa erant debitoris bona, vt venirent, Prætor a creditoribus aditus, proscribi venditionem legibus & venditionibus quibus videretur, permittebat. Quo facto Tabulam propositam in hanc sententiam Theoph. Instit. de successio. bonor. scribit· *Καὶ ἐξῆν τῷ προγραφὴν ἐν τοῖς ἐπιφανέσι τῆς πόλεως μέρεσι ταύτην δηλοῦσαν. Ὁ δεῖνα, χρεώστης ἡμέτερος ὑπάρχων, εἰς αἰτίαν ἐνέπεσε διαπράσεως· ἡμεῖς κρεδίτωρες ὄντες τὴν τούτου διαπιπράσκομεν περιουσίαν. Ὠνητὴς ὁ βουλόμενος προσίτω. εἶτα ὀλίγων παραδραμουσῶν ἡμερῶν ἐξῆν καὶ τρίτην προσέλευσιν, ἐν ᾗ ἐπιτρέπουσι τὸ ποιήσασθαι*, legem bonorum venditorum, *Τουτέστιν, ὅρον τῶν διαπιπρασκομένων. λοιπὸν γὰρ τῇ εἰρημένῃ προγραφῇ προσετίθεσαν τάδε. Ὁ ἀγοράζων, τοῖς Κρεδίτωρσι, λόγου χάριν, ἔχει ἀποκρίνασθαι εἰς τὸ ἥμισυ τῶν χρεῶν. Ὥστε τὸν ἐποφειλόμενον ἑκατὸν λαβεῖν νομίσματα.* Tunc vero, vt ibidem subiicit, creditores vnum aliquem ex se ipsis qui auctioni præesset, legebant, qui MAGISTER dicebatur.

Debitore vtique frustrationis causa, & in fraudem creditorum latitante, LIBELLOS DE EO IN CELEBERRIMIS VRBIS LOCIS PROPOSITOS, AC BONIS EIVS SVSPENSOS inuenio, quos eorum amici procuratoresve qui absentem defendere, vel pro eo soluere parati erant, deiiciebant. Sic Cicero pro Quinctio, de eius bonis proscriptis agens, *De quo*, ait, LIBELLI IN CELEBERRIMIS VRBIS LOCIS PROPONVNTVR. Et alias: LIBELLOS, *Sext. Alfenus* PROCVRATOR, *P. Quintii familiaris & propinquus Sex. Naeuii*, DEIICIT. Et postea: *Ergo affuit, non passus est*, LIBELLOS DISIECIT. Seneca libr. 4. De benefic. cap. 12. *Spondeo pro iudicato, &* SVSPENSVM AMICI BONIS LIBELLVM DEIICIO, *creditoribus eius me obligaturus, vt possim seruare* PROSCRIPTVM.

Hoc amplius ea quæ publice venibant, non PRAECONIS modo VOCI, sed & HASTAE SVBIICIEBANTVR, hastaque posita, præcone prædicante, ei qui licitatione vicisset, addicebantur. Cic. lib. 2. Offic. HASTAM *in foro* PONERE, ET BONA *ciuium* VOCI SVBIICERE PRAECONIS. Sic HASTA POSITA pro æde Iouis Statoris, bona Cn. Pompeii Magni VOCI acerbissimæ PRAECONIS SVBIECTA, idem Cicer. 2. Philipp. narrat. Quod Dio lib. 46. confirmat, his verbis: *Καὶ ἐδημεύθη ποτέ, καὶ εἰς τὸ πρατήριον ἐξετέθη, καὶ τῇ τοῦ κήρυκος φωνῇ ἀπεκηρύχθη, ἵνα τις αὐτὰ ἀγοράσῃ.* Hinc & HASTAM PRAECONIS dixit Cicer. Oratio. de lege Agrar. & HASTAM VENDITIONIS, Philipp. 2. ET EMPTIONEM AB HASTA, Epist 3. lib. 12. ad Attic. Valer Max. lib. 6. cap. 3. *Bona adolescentis* HASTAE SVBIECIT. Seneca libr. 1. De ira cap. 2. *Videbis principum sub ciuili* HASTA *capita* VENALIA. Idem libr. De Consolatio. ad Martiam cap. 20. *Non* HASTAM *Consularia spolia* VENDENTEM. Hinc Iuuenal. Sat. 3.

Et præbere caput domina VENALE SVB HASTA.

Macrob. lib 2. Saturnal. cap. 2. *Mater Bruti Seruilia cum pretiosum are paruo fundum abstulisset a Cæsare* SVBIICIENTE HASTAE BONA CIVIVM. Paulus ex Festo: HASTAE SVBIICIEBANTVR, *quæ publice venumdabant: quia signum præcipuum est hasta.* Vetus Horatii interpretes in Satyr. 6. lib. 1 ad versum, *Si præco paruus. Præcones*, ait, *dicebantur, qui stabant* AD HASTAM, *& enuntiabant pretia allata.*

Sed & captiuos sub hasta venisse Valer. Max. lib. 6. cap. 5. indicat. Ioseph. lib. 14. Antiq. Iudaic. cap. 22. *Ὅπως εἴ τινες ἐλεύθεροι, ἢ δοῦλοι ὑπὸ δόρυ ἐπράχθησαν.*

Præterea more ab antiquis tradito, in his quæ publice venibant, BONA PORSENAE REGIS VENDERE se dicebant. Liuius lib. II. *Huic tam pacatæ profectioni ab vrbe regis Hetrusci, abhorrens mos traditus ab antiquis vsque ad nostram ætatem, inter cetera sollemnia, manet*, BONA PORSENAE REGIS VENDENDI. *Cuius originem moris necesse est aut inter bellum natam esse, neque omissam in pace: aut à mitiore creuisse principio, quam hic præ se ferat titulus*, BONA HOSTILITER VENDENDI. Plutarch. in Publicola: *Διὸ καὶ καθ' ἡμᾶς ἔτι, Πωλοῦντες τὰ Δημόσια, πρῶτα κηρύττουσι, τὰ Πορσίνης χρήματα.*

Pretium porro emptionis, probis nummis solui debebat. Inde apud Plaut. Persa Act. 4. Sc. 3. qui venalem habebat mulierem post dictas venditionis leges, mandat PROBVM & numeratum ARGENTVM accipi. Tertull. in lib. De Pœnitentia: *Venditores prius nummum quo paciscuntur, examinant, ne sculptus, neve rasus, ne adulter.* Ea gratia solebant Nummularii adhiberi, quorum fide numi probarentur. Apul. lib. 10. Metamorph. *Ne forte aliquis istorum quos offers aureo-*

rum, nequam, vel adulter reperiatur, in hoc ipso saeculo conditos eos anulo tuo pranota, donec altera die Numulario praesente comprobentur.

Interdum autem ante pretii solutionem Arrae dabantur: ARRAE vero nomine, quandoque certa summa, quandoque Anulus dabatur, l. ex empto, §. is qui vina, ff. de actionib. empt. l. vlt ff. de lege commiss. l. cuicumque, §. item si institor, ff. de institoria. Plinius lib. 33. cap. 1. *Argumento est consuetudo vulgi, ad sponsiones etiamnum* ANVLO *exsiliente, ab eo tempore, quo nondum erat* ARRA *velocior.*

Interdum ab emptione iam contracta abibatur & recedebatur. Vlpianus in l. ex empto, §. is qui vina. ff. de actionib emp. *postea conuenerat,* VT EMPTIO IRRITA FIERET. Pomponius in l. 1. ff. de rescind. vend. *etiam si conueniat,* VT ABEATVR AB EA VENDITIONE. Paulus in l. si id quod, §. 1. ff. eod. *Si sine tutoris auctoritate pactus fuerit,* VT DISCEDATVR AB EMPTIONE. Idem in l. si emptio, ff. eod. *Si emptio contracta sit, toga puta, aut lancis, & pactus sit venditor,* NE ALTERVTRIVS EMPTIO MANEAT. Interdum autem, vt Nerat. in l. ab emptione, ff de pact. docet, integris omnibus in quae emptor & venditor inuicem obligati erant, conueniebat, VT AB EO NEGOTIO DISCEDERETVR: Interdum vero in integrum restitutus his quae venditor praestiterat, consentiebat, NE QVID ILLE EO NOMINE EMPTORI PRAESTARET: vel cum emptor pretium deberet, conueniebat venditori cum emptore, VT RVRSVS PRAESTITIS AB EMPTORE IN RE VENDITA OMNIBVS QVAE ET VENDITOR PRAESTITISSET, EMPTOR PRETIVM NON DARET.

Ceterum & de Tabulis emptionum aliquid subnotare operaepretium erit: de quarum forma haec B. Ambrosius lib. 2. in D. Lucae cap. 2. scribit. *Nam si* CONSVLES ADSCRIBVNTVR TABVLIS EMPTIONIS, *quanto magis redemptioni omnium debuit tempus adscribi? Habes ergo omnia, quae in contractibus esse consuerunt:* VOCABVLVM SVMMAM ILLIC POTESTATEM GERENTIS, DIEM, LOCVM, CAVSAM. TESTES *quoque adhiberi solent.* Obsignari autem Tabulas huiusmodi consueuisse dubium non est. Quod & omnium Tabularum quae publici vel priuati contractus scripturam continebant, commune fuit. Vt autem obsignari Tabulas omnes moris esset, Paulus lib. 5. Sententiar. Tit. 25. perspicue docet, his verbis: *Amplissimus ordo decreuit eas Tabulas, quae publici vel priuati contractus scripturam continent, adhibitis testibus ita signari, vt in summa marginis, ad mediam partem perforatae, triplici lino constringantur, atque impositum supra linum cerae signa imprimantur, vt exteriores scripturae fidem interiori seruent. Aliter Tabulae prolatae nihil momenti habent.* Auctor autem huius formae Senatus fuit Neronianis temporibus, quemadmodum Suetonius ostendit in Nero. cap. 17. cum ait, *Aduersus falsarios tunc primum repertum, ne Tabulae nisi pertusae, ac ter lino per foramina traiecto, obsignarentur.* Inde, *pacta conuenta impressis signis adhibitis ab vtraque parte testibus custodiri*, dixit Seneca lib 3. De benefic. cap. 15. hoc deinde addito, *In quid isti viri ornati adhibiti sunt, in quid* IMPRIMVNT SIGNA? *Nempe ne ille neget se accepisse, quod accepit.* Eoque modo, *Anulis plus quam Animis* hominum credi queritur. Ausonius Epistol. 23. ad Paulinum, SIGNAVI *autem, non, vt Plautus ait,* PER CERAM ET LINVM *literasque interpretes, sed per Poeticum characterem magis notauimus, vt tanquam* SIGNVM IMPRESSVM *iudicares.* Qui versus Plauti habetur Pseudoli Act. 1 Sc. 1. Lino vero ad obligandas Tabellas & literas, vsos veteres non illo dumtaxat loco Plautus demonstrat, sed & apertissime Bacchidib. Act. 4. Sc 4. Illic enim Chrysalus ad scribendam atque obsignandam Epistolam adferri sibi iubet STYLVM, CERAM, TABELLAS ET LINVM. Ac demum, ibidem,

Cedo, ait, tu CERAM AC LINVM *actutum.*
Age OBLIGA, OBSIGNA *cito.*

Obsignatas autem Tabulas anulis signatoriis, vel vnus Plautus Curculio. Act. 2. Sc. vlt. idoneus auctor est.

Ad signandum vero amici aduocabantur. Idque inter recepta Romae officia numerabatur. Tertullianus in lib. De Idololatr. SIGNATAE SIGNIS *non iam* ADVOCATORVM, *sed A[illegible]torum.* In eo officio matutinas horas positas ostendit Martial. Epigr. 70. lib 10. hoc versu: *Nunc ad Luciferam* SIGNAT MEA GEMMA *Dianam.* Quin & Iurisconsultos ad has obsignationes adhibitos, indicio est quod Cicero lib. 1. De Orato. ait, *Cum* OBSIGNES TABELLAS *clienti tui, quibus in Tabellis id sit scriptum, quo ille capiatur.* Cum autem Tabulas, testationesve consignare permittebant, vel rogabant, vtebantur his verbis, SIGNA, SIGNATE, SIGNENT L. CER. Quod praeter illum iam ante citatum Ouidii versum, TESTARE LICET: SIGNATE QVIRITES, confirmatur his lib. 3. De Ponto Eleg. 2. versibus,

Sint

Sint hi contenti venia: SIGNENTQVE LICEBIT,

Purgari factum me quoque teste suum.

Martial. Epigr. 89. lib. 9.

Zenas ferhulus est mihi paternus.

SIGNA. *Cras melius Luperce, fiet.*

Nunc SIGNAT *meus* ANVLVS *lagenam.*

Plane Iustinianus, vt Iulianus Antecessor Constitut. 42. scriptum reliquit, publica omnia instrumenta huiusmodi initium totius suæ scripturæ habere constituit, IMPERANTE ILLO, DIVO AVGVSTO: IMPERII ANNO ILLO. Et post hæc inseri CONSVLVM quoque appellationem.

Atque vt hunc de emptionibus & venditionibus locum concludamus, admonendi sumus, Res omnes quæ in commercio erant, aut MANCIPI fuisse, aut NEC MANCIPI. RES MANCIPI, Vlpiano interprete, erant prædia tam rustica quam vrbana in Italico solo sita: Item iura prædiorum rusticorum: velut Via, Iter Actus, Aquæductus. Præterea, serui, & quadrupedes quæ dorso collove domabantur: velut Boues, Muli, Equi, Asini. Prædia vero prouincialia, & feræ bestiæ, Res nec Mancipi censebantur.

Enimuero res Mancipi non nisi NEXV, vel, IN IVRE CESSIONE, abalienari rite poterant. Cicer. Topic. ABALIENATIO *est eius rei quæ* MANCIPI *est, aut traditio alteri* NEXV, *aut in* IVRE CESSIO, *inter quos ea iure ciuili fieri possunt.* Idcirco autem addit, *inter quos ea iure ciuili fieri possunt,* quia, vt idem Vlpianus tradit, non nisi inter ciues Romanos, & Latinos colonarios, Latinosque Iunianos, eosque peregrinos quibus commercium datum erat, mancipatio, quæ propria erat species alienationis rerum Mancipi, locum habebat. Idem Cic. Orat. de Haruspic. respons. *Multæ sunt domus in hac vrbe, P.C. atque haud scio an pene cunctæ,* IVRE OPTIMO, *sed tamen priuato, iure hereditario, iure* AVCTORITATIS, *iure* MANCIPI, *iure* NEXI. Idem Topic. *Vt mancipia quæ sunt facta dominorum* NEXV. NEXVM autem, vt idem Cicero lib. 3. De Orato. interpretatur, appellabant, quod per libram gerebatur. Similiterque, vt Festus Pomp. tradit, NEXVM Gallus Ælius definiebat, quodcumque per æs & libram gerebatur. Per æs autem & libram res olim dominum mutabant Mancipatione, quæ propria erat species alienationis rerum Mancipi: cuius ritum quoniam olim libr. 1. Select. Antiq. exposuimus, hoc loco sollemnia dumtaxat verba quæ in Mancipando interueniebant, attingam: ex quibus Varro lib. 4. De lingua Latina, & Fest. Pomp. in voce, *Rodus,* hæc commemorant: RAVDVSCVLO LIBRAM FERITO. Is etiam qui mancipio accipiebat, vt ex Gaio Boetius refert, æs tenens ita dicebat, HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO. ISQVE MIHI EMPTVS ESTO HOC AERE, AENEAQVE LIBRA. Eaque sunt CERTA VERBA, quibus factam Mancipationem Vlpianus Tit. 19. scribit. Quo ritu non serui modo abalienari, sed & filiifam. emancipari, necnon in adoptionem dari solebant. Atque hoc modo MANCIPIO DARI res dicebantur. Quo genere loquendi vtuntur cum Plautus non semel, tum Cicero Epistol. 50. lib. 13. ad Atticum, Seneca lib. 3. De benefic. cap. 20. & Epist. 73. lib. 10. Lucret. lib 3.

Vitaq; MANCIPIO *nulli* DATVR, *omnibus* VSV.

Id est, χρήσει non κτήσει. Curius ad Ciceronem lib. 7. Famil. *Sum enim* χρήσει *μὲν tuus, κτήσει δὲ Attici nostri. Ergo fructus est tuus,* MANCIPIVM *illius.* Ex quibus verbis apparet χρήσεως nomine vsum seu fructum, κτήσεως Mancipium, cuius perpetuus vsus est, significari. Plutarch. Περὶ Ἀδολεσχίας· χρήσει δὲ περὶ κτῆσιν ἐν μίᾳ κεῖσθαι χώρᾳ. Seneca lib. 5. De benefic. cap. 19. *Idem de seruo dicam:* MEI MANCIPII *res est.* Ouid. lib. 4. De Ponto Eleg. 5.

Pro quibus vt meritis referatur gratia, iurat

Se fore MANCIPIVM *tempus in omne* TVVM.

Quem versum lubens ita emendauerim, *Se fore Mancipio tempus in omne tuum,* prout scripsisse Ouidium mihi quidem fit verisimile. Nam & eodem sensu Eleg. 15. lib. 4. dixit,

Meq; TVVM LIBRA *norit* ET AERE *magis.*

Id est, magis quam per æs & libram emptum.

Emptioni & venditioni, de qua tot hactenus sermones habuimus, proxima erat Locatio & Conductio. Nam & solo consensu vtraque contrahebatur: & vt illa, simul atque de re & pretio conuenisset, ita hæc, statim atque de re & mercede seu pensione conuenisset, perficiebatur. Locabantur autem vel Domus, vel Fundus, vel Opus faciendum, vel Vectigal. Ædium conductor INQVILINVS: Fundi, COLONVS: Operis, REDEMPTOR: Vectigalis, PVBLICA-

NVS, vel MANCEPS dicebatur. In locatione ædium caueri lege solebat, VT QVAE IN HABITATIONEM INTRODVCTA, IMPORTATA, IBI NATA, FACTAVE ESSENT, ea pignori locatori pro mercede habitationis essent, l. 1. ff. de migrando. Sed & si de ea re nihil conuenisset, tacite tamen id conuentum accipi solebat, vt perinde tenerentur INVECTA, ILLATA, ac si specialiter conuenisset, l. eod. iure, l. licet, ff. in quib. caus. pign. l. Item quia, ff. de pactis, §. certi iuris, C. de locato. Nec pro pensionibus solum, sed & si deteriorem habitationem culpa sua inquilinus fecisset, quo nomine ex locato cum eo actio esset, INVECTA ET ILLATA pignori erant obligata, l. 2. ff. in quib. caus. pign. Non modo autem ædibus, verumetiam horreis locatis, tacita conuentio de inuectis illatis, ex Neruæ sententia locum habebat, l. si horreum, ff. in quib. caus. Enimuero horreis locatis, interdum dominus, seu locator, eorum CVSTODIAM in se RECIPIEBAT, eâq; repromittebat, l. dominus, l. cum in plures, §. vlt. ff. locati, l. ex Diui, C. de locato. Interdum secus. Labeo in d. l. cum in plures, §. locator. *Locator horrei propositum habuit*, SE AVRVM, ARGENTVM, MARGARITAM. NON RECIPERE SVO PERICVLO.

Plane Inquilinos Idib. Quinctilibus migrare solitos non insubtiliter Anton. Augustin. pridem obseruauit ex l. cum ab eo, ff. de contrahen. emptio. l. qui balneum, ff. qui potior. in piguo. l. cum in plures, ff. locati. Cicero. Epist. 3. libr. 2. ad Q. Frat. Sueton in Tiber. cap. 35. Martiale Epigr. 32. libr. 12. Eoque allusisse videri potest Albutius apud Senecam Controuers. 2. lib. 7. cum ait: *Ecquid tuto lateo? Numquid mutandus est locus inepte ab Idibus?*

Fundus vero certa pensione colendus locabatur, l. quidam fundum, ff. locati. Et lex conductionis dicebatur, secundum quam omnia facere conductor debebat: & ante omnia, curare VT OPERA RVSTICA SVO QVOQVE TEMPORE FACERET, NE INTEMPESTIVA CVLTVRA DETERIOREM FVNDVM FACERET. l. si merces, §. conductor, ff. locati. Atque adeo interdum conuenisse VT SI NON EX LEGE FVNDVS COLERETVR, RELOCARE EVM LICERET, ET QVO MINVS LOCARETVR, HOC DOMINO PRAESTARETVR, docet l. ea lege, ff. locati. In locatione certe agrorum caueri solitum, NE BIENNIO CONTINVO, FARREO SPICO, id est aristato, SERERENTVR, ex Sext. Pomp. didici, cuius ipsamet verba apponam. RESTIBILIS, ait, AGER, *est qui biennio continuo seritur farreo spico, id est aristato. Quod ne fiat*, SOLENT QVI PRAEDIA LOCANT EXCIPERE. Fundo autem locato, interdum eius INSTRVMENTVM AESTIMATVM colono dabatur, l. cum fundus, ff. locati. Locatione vero exprimi solebat, VT SI QVA LVE TEMPESTATIS, VEL ALIO COELI VITIO DAMNA ACCIDISSENT, AD ONVS COLONI PERTINERENT, l. licet, C. de locato. Sic & in l. si quis domum, §. Iulianus, ff. locati, ita quis fundum locasse proponitur, VT ETIAM SI QVID VI MAIORE ACCIDISSET, HOC EI PRAESTARETVR. Dominum etiam excepisse in fundi locatione, VT FRVMENTI CERTVM MODIVM CERTO PRETIO ACCIPERET, Vlpianus refert in l. sed addes, §. si dominus, ff. eod. Adhæc Paulus in l. quæro, §. 1. ff. eod. Inter locatorem fundi & conductorem conuenisse memorat, NE INTRA TEMPORA LOCATIONIS, SEIVS CONDVCTOR DE FVNDO INVITVS REPELLERETVR: ET, SI PVLSATVS ESSET, POENAM DECEM PRAESTARET TITIVS LOCATOR SEIO CONDVCTORI, VEL SEIVS CONDVCTOR, SI INTRA TEMPORA LOCATIONIS DISCEDERE VELLET, AEQVE DECEM TITIO LOCATORI PRAESTARE VELLET.

In fundorum plane locationibus lex dici solebat, VT OB MERCEDEM FRVCTVS PIGNORI ESSENT, l. si seruus communis, §. locaui, ff. de furt. Gaius etiam in l. potior, §. si colonus, ff qui potior. in pigno. *Si colonus*, ait, *conuenerit*, VT INDVCTA IN FVNDVM, ILLATA, IBI NATA, PIGNORI ESSENT. Labeo in l. cum colono, ff. quib. mod. pignus, *Cum colono tibi conuenit*, VT INVECTA, IMPORTATA PIGNORI ESSENT, DONEC MERCES TIBI SOLVTA, AVT SATISFACTVM ESSET. Vlpianus in l. si inter, ff. de pignorib. *Si inter colonum & procuratorem meum conuenerit de pignore*. Sed & citra conuentionem, ea quæ voluntate dominorum coloni in fundum conductum induxerant, pignoris iure tenebantur, l. certi iuris, C. de locato. Mercedis etiam nomine fideiussorem a colono accipi consueuisse, Labeo docet in d. l. cum a colono. Fideiussores quoque conductionis datos ostendit l. quæro, ff. locati. Paulus in l. si a colono, ff de fideiussorib *Si a colono stipulatus, fideiussorem acceperis stipulatio est plurium pensionum*. Fideiussores autem a colonis datos etiam ob pecuniam dotis prædiorum teneri prudentibus placuit, cum ea quoque species locationis vinculum ad se traheret, l. amissi, ff. de fideiussorib.

Illud

Illud in prædiorum Rusticorum locatione excipi solebat, COLONVS IN AGRO SVRCVLARIO CAPRA NATVM NE PASCAT quemadmodum Varro libr. 1. De re Rustic. cap. 2. auctor est. *Atque*, inquiens, *leges colonicas tollis, in quibus scribimus*, COLONVS IN AGRO SVRCVLARIO NE CAPRA NATVM PASCAT. Quod & iterum tradit lib. 2. cap. 3. his verbis quibus ei de capris sermo est: *Studiose enim de agrestibus fructibus pascuntur, atque in locis cultis virgulta carpunt. Itaque a carpendo Capra nominatæ sunt. Ob hoc in lege locationis fundi* EXCIPI SOLET, NE COLONVS CAPRA NATVM IN FVNDO PASCAT. *Harum enim dentes inimici sationis.* Et certe perpetua febri captas laborare creditum est, earumque taliuam fructibus esse venenum. Vnde Virgilius lib. 2. Georgic.

-- Aut vrentes culta capellæ.

Vbi Seruius: *Omne enim quod momorderint, vrunt & exsiccant. Vnde est, Et admorso signata in stirpe cicatrix.* Qui versus ex eodem libro petitus est. Idem in lib. 2. Georgic. ad versum,

-- Baccho caper omnibus horis,

Caditur --

Æsculapio per contrarietatem, ait, capram immolari, qui est deus salutis, quum capra numquam sine febre sit. Plinius libr. 8. cap. 50. de capris agens: *Morsus earum arbori exitialis: oliuam lambendo quoque sterilem faciunt: eaque ex causa Mineruæ non immolantur.* Idem lib. 12. cap. 17. Capras *maleficum frondibus animal* vocat. Rursusque lib. 17. cap. 25 & lib. 15. cap. 8. Oleam, si eam captæ lambendo contigerint, depauerintque, sterilescere ex Varrone tradit. Eaque de causa Flamini Diali capram tangere non licebat, quod de eo Agellius libr. 10. cap. 15. & Plutarch. ἐν Αἰτίαις memoriæ prodiderunt.

Atque adeo in legibus locationum interdum scriptum, NE COLONVS IN AGRO SVRCVLARIO PASCERET PECVS QVODDAM, Varro libr. 1. De re Rustic. cap. 2. significat, eiusque rei hanc causam adfert: *Quædam enim pecudes culturæ sunt inimica, ac veneno: vt istæ quas diximus, capræ.* Sed & in lege quadam locationis scriptum Alfenus narrat, REDEMPTOR SILVAM NE CAEDITO, NEVE CINGITO, NEVE DEVRITO: NEVE QVEM CINGERE, CAEDERE, VRERE SINITO. l. in lege, ff. locati.

Præterea Colonus villarum curam agere debebat, VT EAS INCORRVPTAS REDDERET. l. si merces, §. conductor, ff. locati. Inde Alfenus in l. qui insulam, §. vltim. ff. eod. *Colonus villam hac lege acceperat*, VT INCORRVPTAM REDDERET, PRAETER VIM, ET VETVSTATEM. Colonis etiam prædiorum lege locationis denuntiari solitum, VT INNOCENTEM IGNEM HABERENT, indicat l. si quis domum, §. si colonis, ff. eod. Quinimo interdum conueniebat, NE PENITVS IGNEM CONDVCTOR HABERET. Vlpianus in l. videamus, §. 1. ff. locati. *Si in hoc locatione conuenit*, IGNEM NE HABETO. Inter locatorem etiam & conductorem conuenisse, NE IN VILLA VRBANA FOENVM COMPONERETVR, idem Vlpianus narrat in d. l. videamus, §. vltim. Colonorum autem duo genera erant. Aut enim PARTIARII erant, aut NVMIS COLEBANT, & ad pecuniam numeratam conducebant, l. si merces, §. vis maior, ff. locati. l. si apes, ff. de furt. l. licet, C. de locato. Plinius Epistol. 37. lib. 9. *Non* NVMIS, *sed* PARTIBVS LOCEM. Interdum etiam fundus, quo facilius emptorem inueniret, in duas partes locabatur, l. Gaius Seius, §. vltim. ff. de legat. 2. Fundum præterea pastinandum locatum, narrat l. semper, §. 1. quod vi aut clam.

A Kalendis vero Martiis locationes prædiorum vt plurimum incipiebant, quemadmodum Papinianus indicat in l. diuortio, ff. Solut. matrimon. Pensiones etiam iisdem calendis inferri consueuisse, aperte significat l. defuncta ff. de vsufruct. Plane tam vrbanorum quam rusticorum prædiorum locationes in lustrum seu quinquennium fieri moris erat. Cuius rei argumenta sunt hæc in Pandectis. Paulus in l. Si filiofamilias, §. vltim. ff. Solut. matrimon. *Si vir in* QVINQVENNIVM LOCAVERIT FVNDVM. Et in l. Ei cui, ff. de liberat. leg. *Eicui* FVNDVM IN QVINQVENNIVM LOCAVERAM, *legaui.* &c. Vlpianus in l. si quis domum, §. hic subiungi, ff. locat. *Si fructuarius* LOCAVERIT FVNDVM IN QVINQVENNIVM. Paulus in l. si in lege, §. si domus, ff. eod. *Si* DOMVS, VEL FVNDVS IN QVINQVENNIVM PENSIONIBVS LOCATVS SIT. Idem in §. colonus, ead. l. *Si ei frui non liceat, totius* QVINQVENNII *nomine recte agetur.* Sic & in l. item quæritur, §. qui impleto, ff. eod. *Et si* LVSTRVM *forte ab initio fuerat conductioni præstitutum.* Et in l. si quis nec causam, §. vltim, ff. si cert. pet. *Nam & si colonus post* LVSTRVM *completum*

fructus perceperit. Et in l. si seruus, ff. de stipulatio. seruo. *Nam & si in annos forte* QVINQVE LOCATIO *facta sit*. Hinc & in l. qui per collusionem, ff. de actionib. empt. *Colonum &* QVINQVENNII PENSIONES *in fidem suam recipiat*. Plinius Epist. 3. lib. 9. de colonis suis & villicis agens: *Nam priore* LVSTRO *quamquam post magnas remissiones reliqua creuerunt.* Eodemque modo publica locari consuerant. Callistrat. in l. non intelligitur, §. cum quinquennium, ff. de iu. fisc. *Cum* QVINQVENNIVM *in quo quis pro publico conductore se obligauit, excessit*. Et mox: *Ferte vt si peracto* LVSTRO *discedere voluerint, non teneantur.* Labeo in l. qui quattuor, §. qui hortos, ff. de leg. 3. *Qui hortos publicos à Republ. conductos habebat, eorum hortorum fructus, vsque ad* LVSTRVM *quo conducti essent, Aufidio legauerat*. Imp. Alexander in l. si cum Hermes, C. de loca. *Si cum Hermes vectigal octauarium* IN QVINQVENNIVM *continuum conduceret*.

Opus vero faciendum aliis atque aliis legibus locabatur. Paul. in l. Item si pretio, §. cum insulam, ff. locati. *Cum* INSVLAM AEDIFICANDAM LOCO, VT SVA IMPENSA CONDVCTOR OMNIA FACIAT. Et interdum quidem OPVS AVERSIONE LOCABATVR: interdum vero ita, VT IN PEDES MENSVRASVE CERTA MERCES PRAESTARETVR, l. Opus, ff. locati. Iauolenus in l. Ea lege, §. locaui, ff. locati. LOCAVI OPVS FACIENDVM ITA, VT PRO OPERE REDEMPTORI CERTAM MERCEDEM IN DIES SINGVLOS DAREM. Alias proponitur is qui ædem faciendam locauerat in lege dixisse, QVOAD IN OPVS LAPIDIS OPVS ERIT, PRO LAPIDE, ET MANV PRETIO REDEMPTORI IN PEDES SINGVLOS, SEPTEM DABIT, l. qui insulam, §. qui ædem, ff. eo. tit. Legibus certe operum faciendorum vulgo comprehendi solitum, VT OPVS ARBITRIO LOCATORIS FIERET, EIVSQVE PROBATIO AVT IMPROBATIO LOCATORIS, VEL HEREDIS EIVS ESSET, colligitur ex l. cum in plures, § lege dicta, ff. locati, l. veluti, ff. pro socio. Hinc in l. Si in lege, ff. locati: *Si in lege locationis comprehensum est*, VT ARBITRATV DOMINI OPVS ADPROBETVR. Similiter in l. Ea lege, § locaui, ff. eo. tit. *Si ita opus locasti*, VT BONITAS EIVS TIBI A CONDVCTORE APPROBARETVR. Sic & in l. si stipulatus es, ff. de fideiussorib. *Stipulatus es*, OPVS ARBITRATV TVO ANTE CERTAM DIEM FIERI: QVOD SI EFFECTVM NON ESSET, QVANTI VT EFFICERETVR OPVS LOCASSES, TANTI FIDEIVSSORES ACCEPISTI. Nam & diem adiici consueuisse intra quem opus fieret: aut nisi factum esset, quanti locatoris interesset, conductor solueret, ostendit Labeo in l. Insulam, §. 1. ff. locati. *In locatione*, ait, *operis erat dictum* ANTE QVAM DIEM EFFICI DEBERET. *Deinde*, SI ITA FACTVM NON ESSET, QVANTI LOCATORIS INTERFVISSET, TANTAM PECVNIAM DARI CONDVCTOR PROMISERAT. Quin & interdum lege operis locandi cautum, vt SI AD DIEM OPVS EFFECTVM NON ESSET, RELOCARE ID LICERET, indicio est l. Item quæritur, §. si in lege, ff. locati.

Exstat vero Neapoli Lex operi faciundo dicta in hæc verba: AB COLONIA DEDVCTA ANNO XC. NVFIDIO N. F. M. PVLLIO DVOVIR. P. RVTILIO C. N. MALLIO COS. OPERVM LEX II.

LEX PARIETI FACIENDO, IN AREA QVAE EST ANTE AEDEM SERAPI TRANS VIAM. QVI REDEMERIT PRAEDES DATO, PRAEDIAQVE SVBSIGNATO DVVMVIRVM ARBITRATV.

IN AREA TRANS VIAM PARIES QVI EST PROPTER VIAM, IN EO PARIETE MEDIO OSTIEI LVMEN APERITO, LATVM P. VI. ALTVM P. VII. FACITO. EX EO PARIETE ANTAS DVAS AD MARE VORSVM PROICITO, LONGAS P. II. CRASSAS P. I. INSVPER ID LIMEN ROBVSTVM, LONGVM P. VIII. LATVM P. I. ALTVM P. S. IMPONITO. INSVPER ID ET ANTAS, MVTVLOS ROBVSTOS II. CRASSOS S. ALTOS P. I. PROICITO, EXTRA PARIETEM IN VTRAMQVE PARTEM P. IV. INSVPER SIMAS PICTAS FERRO OFFIGITO. INSVPER MVTVLOS TRABICVLAS ABIEGNIEAS. II. CRASAS QVOQVE VERSVS. S. IMPONITO, FERROQVE FIGITO, INASSERATO, ASSERIBVS ABIEGNIEIS SECTILIBVS, CRASSEIS QVOQVE VERSVS: DISPONITO NE PLVS S. OPERCVLAQVE ABIEGNEA IMPONITO EX TIGNO FSDARIO, FACITO ANTEPAGMENTA ABIEGNEA LATA S. CRASSA. EE. CVMATIVMQVE IMPONITO FERROQVE PLANO FIGITO, PORTVLAQVE

EAQVE TEGITO TEGVLARVM ORDINIBVS SENEIS, QVOQVE VERSVS TEGVLAS PRIMORES OMNES IN ANTEPAGMENTO FERRO FIGITO, MARGINEMQVE IMPONITO. EISDEM FORES CLATRATAS II. CVM POSTIBVS ESCVLANEIS, IACITO, STATVITO, OCCLVDITO, PICATOQVE, ITA VT EI AD AEDEM HONORIS FACTA SVNT. EISDEM MACERIA EXTREMA PARIES QVI EST, EVM PARIETEM CVM MARGINE ALTVM FACITO, P. X. EISDEM OSTIVM INTROITV IN AREA QVOD NVNC EST, ET FENESTRAS QVAE IN PARIETE, PROPTER EAM AREAM SVNT, PARIETEM OBSTRVITO. ET PARIETI QVI NVNC EST PROPTER VIAM, MARGINEM PERPETVOM IMPONITO, EOSQVE PARIETES MARGINESQVE OMNES, QVAE LITA NON ERVNT CALCE HARENATO, LITA POLITAQVE ET CALCE VDA DEALBATA RECTE FACITO. QVOD OPVS STRVCTILE FIET IN TERRA, CALCIS RESTINCTAE PARTEM QVARTAM INDITO: VIVAE MAIOREM CAEMENTA STRVITO, QVAM QVAE CAEMENTA ARDA. PENDAT P. XV. NIVE ANGOLARIA ALTIOREM. :: ξ. FACITO, LOCVMQVE PVRVM PRO EO OPERE REDDITO. EIDEM SACELLA, ARAS, SIGNAQVE QVAE IN CAMPO SVNT, QVAE DEMONSTRATA ERVNT, EA OMNIA TOLLITO, DEFERTO, COMPONITO, STATVITOQVE, VBEI LOCVS DEMONSTRATVS ERIT, DVVMVIRVM ARBITRATV.

HOC OPVS OMNE FACITO ARBITRATV DVOVIR. ET DVOVIRATIVM, QVI IN CONSILIO ESSE SOLENT PVTEOLIS, DVM NI MINVS VIGINTI ADSIENT, CVM EA RES CONSVLETVR. QVOD EORVM VIGINTI IVRATI PROBAVERINT, PROBVM ESTO. QVOD IEI IMPROBARINT, IMPROBVM ESTO.

DIES OPERIS K. NOVEMBR. PRIMEIS. DIES PEQVN. PARS DIMIDIA DABITVR, VBEI PRAEDIA SATIS SVBSIONATA ERVNT. ALTERA PARS DIMIDIA SOLVETVR, OPERE EFFECTO, PROBATOQVE. C. BLOSIVS. Q. F. E. M. IDEM PRAES,

Q. FVFICIVS Q. F.
CN. TETEIVS Q. F.
C. GRANIVS C. F.
T. CRASSICIVS.

In antiquis certe inscriptionibus crebro occurrunt verba hæc, FACIENDVM CVRAVERVNT, IDEMQVE PROBAVERVNT. Eoque pertinet legis Iuliæ repetundarum caput, quod Macer in l. lex Iulia, ff. de l. Iul. repet. ita exsequitur: *Illud quoq; cauetur, Ne in acceptum feratur opus publicum faciendum, frumentum publice dandum, prabendum, adprehendendum, sarta tecta tuenda, antequam perfecta*, PROBATA, *prestita* LEGE *erunt*, id est secundum legem in locatione operis dictam. Huius generis lex à Cicero. lib. 3. in Verr. memoratur, quę Titulum pręfert huiusmodi, LEX OPERI FACIVNDO IVNII PVPILLI, QVAM C. VERRES PRAETOR VRBANVS ADDIT. Sic enim castigandum hoc principium existimo, in quo passim, *ex opere faciundo*, cum vitio legitur. Legis autem dictæ verba sunt hæc: QVI DE LVCIO MARTIO, M. PERPENNA CENSORIBVS REDEMERIT, EVM SOCIVM NE ADMITTITO, NEVE EI PARTEM DATO, NEVE REDIMITO. SI QVID OPERIS CAVSA RESCIDERIS, REFICITO. QVI REDEMERIT, SATISDET DAMNI INFECTI EI QVI A VETERE REDEMPTORE ACCEPERIT. HOC OPVS SVO QVOQVE BONO FACITO. REDIVIVA SIBI HABETO. Diem autem operi faciundo præstitui solitam, ibidem ostendit, inquiens: *Diem instituit* OPERI FACIVNDO *Kalendas Decembres*. Fest. Pomp. *Sarte ponebant pro integre: Ob quam causam opera publica qua locantur, ut integra prastentur*, SARTA TECTA LOCANTVR. *Etenim Sarcire est integrum facere*. Idem Fest. *Produit* interpretatur, *porro dederit*, vt est *in lege Censoria* PORTICVM SARTAM TECTAMQVE HABETO, PRODITO.

EXEGISSE etiam SARTA TECTA Censores, Liu. lib. 42. ita scribit: *Censorem moribus regendis creatum, cui* SARTA TECTA EXIGERE *sacris publicis & loca tuenda more maiorum traditum esset*. Idem lib 45. de Graccho & Claudio Censoribus: *Petentibus, vt ex instituto ad* SARTA TECTA EXIGENDA, *& ad* OPERA QVAE *locassent*, PROBANDA, *anni & bimen-*

sis tempus prorogaretur. Cic. lib. 3. in Verr. *Quum L. Octauius, Cæsar Aurelius Coss. ædes sacras locauissent, neq; potuissent* OMNIA SARTA TECTA EXIGERE.

Villam autem nouam ab solo ædificandam ita locandam esse, Cato De re Rust. cap. 14. monet, vti faber hæc quæ sequuntur faciat. PARIETES OMNES (VTI IVSSITVR) CALCE ET CEMENTIS, PILAS EX LAPIDE ANGVLARI, TIGNA OMNIA, QVAE OPVS SVNT, LIMINA, POSTES, IVGVMENTA, ASSERES, FVLMENTAS, PRAESEPIS BVBVS HIBERNAS, ET AESTIVAS FALISCAS, EQVILE, CELLAS FAMILIAE, CARNARIA III. ORBEM, AHENA II. HARAS X. FOCVM, IANVAM MAXIMAM, ET ALTERAM QVAM VOLET DOMINVS, FENESTRAS, CLATROS IN FENESTRAS MAIORES, ET MINORES BIPEDALES X. LVMINA VI. SCAMNA III. SELLAS V. TELAS IOGALES DVAS, LVMINARIA VI. PAVLVLAM PILAM, VBI TRITICVM PINSANT, VNAM, FVLLONICAM VNAM, ANTEPAGMENTA, VASA TORCVLA DVO. HAE REI MATERIAM, ET QVAE OPVS SVNT, DOMINVS PRAEBEBIT, ET AD OPVS DABIT: SVCCIDET, DOLABIT, SERRAM I. LINEAM I. MATERIAM DVMTAXAT SECABIT, FACIETQVE. CONDVCTOR LAPIDEM, CALCEM, ARENAM, AQVAM, PALEAS, TERRAM VNDE LVTVM FIAT. SI DE COELO VILLA TACTA SIET, DE EA RE VERBA VTI FIANT. HVIC OPERI PRETIVM AB DOMINO BONO, QVI BENE PRAEBEAT QVAE OPVS SVNT, ET NVMOS FIDE BONA SOLVAT. IN TEGVLAS SINGVLAS II. IN TECTVM SIC NVMERABITVR TEGVLA, INTEGRA QVAS NON ERIT, VNDE QVARTA PARS ABERIT, DVAE PRO VNA CONLICIARES QVAE ERVNT, PRO BINIS PVTABVNTVR: IN ALIIS QVAE ERVNT, IN SINGVLAS QVATERNAE NVMERABVNTVR. VILLA, LAPIDE, CALCE FVNDAMENTA SVPRA TERRAM PEDE, CETEROS PARIETES EX LATERE IVGVMENTA ET ANTEPAGMENTA, QVAE OPVS ERVNT, INDITO. CETERA LEX, VTI VILLA EX CALCE, CEMENTIS PRETIVM IN TEGVLAS SINGVLAS N. S. LOCO SALVBRI BONO DOMINO HASC, QVAE SVPRA PRETIA POSITA SVNT, EX SIGNO MANVPRETIVM ERIT: PESTILENTI, VBI AESTATE FIERI NON POTEST, BONO DOMINO PARS QVARTA PRECII ACCEDAT.

Veteres autem opus Redemptori locatum Quincupeda metiri solitos, vt nunc fit sexcupeda, indicant hi Martialis è lib. 14. versus, Quincupedæ Titulum præferentes:

Puncta notis ilex, & acuta cuspide clausa,
Sæpe REDEMPTORIS *prodere* FVRTA *solet.*

Quamquam & Decempedis in dimetiendis ædificiis vsos eos Horatius significat lib. 2. Carm. Ode 15. cum ait:

—*Nulla* DECEMPEDIS
METATA PRIVATIS, *opacam*
Porticus excipiebat Arcton.

Vbi vetus Commentator, *Decempeda*, ait, *regula est decem pedum, ad quos artificibus fabrica mensura colligitur.* Erant autem & operum & AEDIFICIORVM MENSORES Romæ, quorum in antiquis Inscriptionibus non semel fit mentio, ex quibus tres adscripsi. Vna est huiusmodi. STATILIO VOL. APRO MENSORI AEDIFICIORVM. VIXIT ANN. &c. Altera sic habet, DIIS MANIBVS CAECILII MAXIMI MENSORIS AEDIFICIORVM. Tertiæ verba sunt hæc, A. SEMPRONIVS MENSOR AEDIFICIORVM SIBI ET SEMPRONIAE HEREDI. Plin. Traiano lib. 10. Epistol. *Dispice, domine, an necessarium putes mittere huc* MENSOREM. *Videntur enim non mediocres pecuniæ posse reuocari à curatoribus operum, si* MENSVRAE FIDELITER AGANTVR. Cui respondens Traianus, MENSORES, ait, *vix etiam his operibus quæ aut Romæ, aut in proximo fiunt, sufficienter habeo. Sed in omni prouincia inueniuntur.* Postquam vero opus probatũ fuerat, in acceptum ab eo cuius probatio fuerat, referebatur. Cic. lib. 3. in Verr. *Primo negabat* OPVS IN ACCEPTVM REFERRI *posse*. Et mox ibidem: OPVS IN ACCEPTVM RETVLIT, *quadriennio post, quam diem operi dixerat.*

Illud antiquarum ædium legibus cautum fuisse scio, NE RECENTIORE TRIMA ARENA VTERETVR REDEMPTOR. Idque ex Plinio didicisse me profiteor, cuius è lib. 36. Nat. hist. cap. 13. ipsamet verba ponam: *Intrita quoq; (de arena loquitur) quo vetustior, eo melior. Vnde & antiquarum ædium legibus inuenitur,* NE RECENTIOR TRIMA VTERETVR REDEM-

REDEMPTOR, Legibus autem ædificiorum ſcribendis Architectos operam dediſſe Vitruuius lib.1.cap.1. oſtendit, *Item*, inquiens, *aquarum ductiones, & cetera quæ ſunt huiusmodi, nota ſint oportet Architectis, vt ante caueant, quam inſtituant ædificia: ne controuerſiæ factis operibus patribusfamil. relinquantur: & vt ipſe legibus ſcribendis prudentia cauere poſſit locatori & conducteri.* Varro lib.4. De ling.Lat. *Poſt ædem Saturni in ædificiorum legibus parietes poſtici muri ſunt ſcripti.* Calcem autem partiario coquendam qui locabant ita, auctore Cato. De re Ruſt. cap. 16. locabant, VT CALCARIVS PERFICERET, COQVERET, ET EX FORNACE CALCEM EXIMERET, LIGNAQVE CONFICERET AD FORNACEM: DOMINVS VERO LAPIDEM, ET LIGNA AD FORNACEM QVOD OPVS ESSET, PRAEBERET. Idem Cato cap.144. Oleam legendam locari oportere tradit hoc modo: OLEAM COGITO RECTE OMNEM ARBITRATV DOMINI, AVT QVEM CVSTODEM FECERIT, AVT CVI OLEA VENIERIT. OLEAM NE STRINGITO, NEVE VERBERATO INIVSSV DOMINI AVT CVSTODIS. SI ADVERSVS EA QVIS FECERIT, QVOD IPSE EO DIE DELEGERIT, PRO EO NEMO SOLVET, NEQVE DEBEBITVR. OLEAM QVI LEGERINT, OMNES IVRANTO AD DOMINVM, AVT AD CVSTODEM, SESE OLEAM NON SVRRIPVISSE, NEQVE QVEMQVAM SVO DOLO MALO EA OLEITATE EX FVNDO L. MANLII. QVI EORVM NON ITA IVRAVERIT, QVOD IS LEGERIT OMNE, PRO EO ARGENTVM NEMO DABIT, NEQVE DEBEBITVR: OLEAM COGI RECTE SATIS DATO ARBITRATV L. MANLII. SCALAE ITA VTI DATAE ERVNT, ITA REDDITO, NISI QVAE VETVSTATE FRACTAE ERVNT. SI NON ERVNT, REDDET AEQVAS AVT ARBITRATV DEDVCETVR. SI QVID REDEMPTORIS OPERA DOMINO DAMNI DATVM ERIT, RESOLVITO. ID VIRI BONI ARBITRATV DEDVCETVR. LEGVLOS QVOT OPVS ERVNT PRAEBETO, ET STRICTORES. SI NON PRAEBVERIT, QVANTI CONDVCTVM ERIT, AVT LOCATVM ERIT, DEDVCETVR, TANTO MINVS DEBEBITVR. DE FVNDO LIGNA ET OLEAM NE DEPORTATO. QVI OLEAM LEGERIT, QVI DEPORTAVERIT, IN SINGVLAS DEPORTATIONES SS. N. II. DEDVCENTVR, NEQVE ID DEBEBITVR. OMNEM OLEAM PVRAM METIETVR, MODIO OLEARIO ASSIDVOS HOMINES QVINQVAGINTA PRAEBETO, DVAS PARTES STRICTORVM PRAEBETO. NEQVIS CONCEDAT, QVO OLEA LEGVNDA ET FACIVNDA CARIVS LOCETVR. EXTRA QVAM SI QVAM SOCIVM IMPRAESENTIARVM DIXERIT, SI QVIS ADVERSVM EA FECERIT, SI DOMINVS AVT CVSTOS VOLENT, IVRENT OMNES SOCII. SI NON ITA IVRAVERINT, PRO EA OLEA LEGVNDA ET FACIVNDA NEMO DABIT, NEQVE DEBEBITVR EI, QVI NON ITA IVRAVERIT. ACCESSIONES IN MO. ∞ CC. ACCEDIT OLEAE SALSAE MO. V. OLEI PVRI. P. IX. IN TOTA OLEITATE. V. ACETI QVADRANTALIA. V. QVOD OLEAE SALSAE NON ACCEPERINT, DVM OLEAM LEGENT IN MODIOS SINGVLOS SS. S. S. DABVNTVR. Catoni in vno harum legum capite adſtipulatur Plinius, qui oliuantibus legem antiquiſſimam fuiſſe, OLEAM NE STRINGITO NEVE VERBERATO, lib.15. Nat. hiſt. cap.3. ſcribit.

Oleam vero faciendam idem Cato cap.145. hac lege locare oportere tradit: FACITO RECTE ARBITRATV DOMINI, AVT CVSTODIS. QVI ID NEGOTIVM CVRABIT SI SEX IVGIS VASIS OPVS ERIT, FACITO. HOMINES EOS DATO, QVI PLACEBVNT AVT CVSTODI, AVT QVIS OLEAM ILLAM EMERIT. TRAPETI FACITO. SI OPERARII CONDVCTI ERVNT, AVT FACIENDA LOCATA ERIT, PRO EO RESOLVITO, AVT DEDVCETVR. OLEVM NE TANGITO VTENDI CAVSA, NEQVE FVRANDI CAVSA, NISI QVOD CVSTOS DEDERIT, AVT DOMINVS. SI SVMPSERIT, IN SINGVLAS SVMPTIONES SS. N. XL. DEDVCENTVR, NEQVE DEBEBITVR. FACTORES QVI OLEVM FECERINT, OMNES IVRANTO AVT AD DOMINVM, AVT AD CVSTODEM, SESE DE FVNDO L. MANLII, NEQVE ALIVM QVEMQVAM SVO DOLO MALO, OLEVM, NEQVE OLEAM SVRRIPVISSE. QVI EORVM NON ITA IVRAVERIT, QVAE EIVS PARS ERIT OMNIS DEDVCETVR, NEQVE DEBEBITVR. SOCIVM NEQVEM HABETO, NISI QVEM DOMINVS IVSSERIT, AVT CVSTOS. SI QVID REDEMPTORIS OPERA DOMINO DAMNI DATVM ERIT, VIRI BONI ARBITRATV DEDVCETVR. SI VIRIDE OLEVM OPVS SIET, FACITO ACCEDERE OLEVM ET SAL SVAE VSIONI, QVOD SATIS SIET, VASARIVM VICT. II.

Vinea vero Redemptori partiario vti danda esset, idem Cato cap. 137. ita scribit: VINEAM CVRANDAM PARTIARIO, BENE CVRET FVNDVM, ARBVSTVM, AGRVM FRVMENTARIVM. PARTIARIO FOENVM, ET PABVLVM, QVOD BVBVS SATIS SIET, QVI ILLIC SIENT. CETERA OMNIA PRO INDIVISO. Vindemiatoribus vero has olim leges dictas inuenio: VVAM SQVALIDAM NE LEGITO. HANC NE LEGITO RORVLENTAM. Plinius lib. 18. cap. 31. *Leges ita se habent:* VVAM SQVALIDAM (sic enim emendo) NE LEGITO: *Hoc est, in eius siccitate, ac nisi imber interuenerit.* HANC NE LEGITO RORVLENTAM: *Hoc est, si ros nocturnus fuerit, nec prius quam sole discutiatur. Vindemiare incipito, cum ad palmitem pampinus procumbere coeperit.* Idem Plinius lib. 14. cap. 1. auctor est, in Campano agro vites populis implicitas, atque per ramos earum procacibus brachiis geniculato cursu scandentes, cacumina aequasse, in tantum sublimes, vt vindemiator auctoratus, ROGVM AC TVMVLVM EXCIPERET.

Pecora etiam pascenda locabantur. Vlpianus in l. si quis domum, §. Celsus, ff. locati. *Si quis* VITVLOS PASCENDOS, *vel sarciendum quid, poliendum've conduxit.* Ea nonnumquam partiaria dabantur: Imp. Antonin. in l. si pascenda C. de pact. *Si* PASCENDA PECORA PARTIARIA, *id est, vt foetus eorum portionibus quibus placuit inter dominum & pastorem diuidantur, Apollinarem suscepisse probabitur.* Eos vtique qui AVIARIA CONDVCEBANT, SI CAVERENT domino, STERCVS VT IN FVNDO MANERET, minoris conduxisse, quam quibus id accedebat, Varro lib. 3. De re rustica cap. 38. refert. Nam & ex Auiariis agros stercoratos, Plinius lib. 16. Nat. histor. cap. 9. docet.

Alia insuper conductionum exempla proferam. Vlpianus in l. item quaeritur, §. 1. ff. loca. *Si* NAVICVLARIVS ONVS VEHENDVM CONDVXERIT. Idem in l. videamus, §. qui vinum, ff. eod. QVI VINVM DE CAMPANIA TRANSPORTANDVM CONDVXIT. Velleius Patercul. lib. 1. *Mummius tam rudis fuit, vt capta Corintho, cum maximorum artificum perfectas manibus* TABVLAS, AC STATVAS IN ITALIAM PORTANDAS LOCARET, *iuberet* PRAEDICI CONDVCENTIBVS, SI EAS PERDIDISSENT, NOVAS EOS REDDITVROS. Praeterea GEMMAM INCLVDENDAM aut INSCVLPENDAM LOCATAM refert Vlpianus in l. item quaeritur, §. si gemma, ff. loca. FVLLONI quoque VESTIMENTA POLIENDA, CVRANDAVE, vt & SARCINATORI SARCIENDA LOCABANTVR. Institut. de locato & cond. in princ. l. si quis domum, §. Celsus, l. item quaeritur, §. si fullo, ff. eod. l. si tibi polienda, ff. de praescript. verb. l. 2. ff. de condict. cau. da. §. item si, Institut. de oblig. quae ex delic. Rerum plane locatarum duo erant genera, vt aut *idem redderetur, sicuti cum* VESTIMENTA FVLLONI CVRANDA LOCARENTVR: *aut eiusdem generis redderetur,* VELVTI CVM ARGENTVM PVSVLATVM FABRO DARETVR, VT VASA FIERENT: AVT AVRVM, VT ANVLI, l. in nauem, ff. loca. *Plerumque autem Artifices conuenire solitos,* NON PERICVLO SVO SE FACERE, docet l. si seruus, §. si calicem, ff. ad l. Aquil. Idem ead. l. §. vlt. SI TECTORI LOCAVERIS LACVM VINO PLENVM CVRANDVM. Labeo in l. vlt. ff. de l. Rodia, SI VEHENDA MANCIPIA CONDVXISTI. Et §. 1. ead. l. *Si ea condicione* NAVEM CONDVXISTI, VT EA MERCES TVAS PORTARENTVR. Et mox: *Cum ea condicione à te* CONDVXISSET, VT CERTAM POENAM TIBI PRAESTARET, NISI ANTE CONSTITVTVM DIEM MERCES TVAS EO LOCI EXPOSVISSET, IN QVEM DEVEHENDAS EAS MERCES LOCASSET. Nauem autem Amphorarum duo millium vel AVERSIONE conductam, vel PRO NVMERO IMPOSITARVM AMPHORARVM MERCEDE CONSTITVTA, ibidem Labeo refert. Sic & in l. colonus, §. vlt. ff. loca. *Nauem conduxit,* VT DE PROVINCIA CYRENENSI AQVILEIAM NAVIGARET, OLEI METRETIS TRIBVS MILIBVS IMPOSITIS, ET FRVMENTI MODIIS OCTO MILIBVS, *certa mercede.* Sunt & hominis, & vehiculi, & balinei locati exempla in l. si domum, §. 1. l. Insulam, §. quidam, l. cum in plures, §. vehiculum, ff. locat. Sequitur de publicorum locatione dicere. Agri publici certa lege fruendi locabantur, l. 1. ff. de lo. publ. fruen. Liuius lib. 27 HI CENSORES, VT AGRVM CAMPANVM FRVENDVM LOCARENT, *ex auctoritate patrum latum ad populum est.* Idem lib. 42. *Lucretius Trib. pleb. promulgauit,* VT AGRVM CAMPANVM CENSORES FRVENDVM LOCARENT. Paul. in l. cotem, §. 1. ff. de publican. AGRI PVBLICI QVI IN PERPETVVM LOCANTVR. Agri plane ciuitatũ, vt idem in l. 1. ff. si ag. vectig. scribit vel in PERPETVVM FRVENDI LOCABANTVR, id est, *hac lege, vt tamdiu pro his vectigal penderetur, quamdiu neque ipsis qui conduxissent, neque his qui in locum eorum successissent, auferri eos liceret,* vel ad modicũ tempus. Illi Vectigales agri vocabantur,

vocabantur, l. cum sponsus, §. 1. ff. de publicia, l. si finita, §. si de vectigalibus, ff. de dam. inf. Scæuola in l. lex vectigali, ff. de pignoribus. *Lex vectigali fundo dicta erat*, VT SI POST CERTVM TEMPVS VECTIGAL SOLVTVM NON ESSET, IS FVNDVS AD DOMINVM REDIRET. Cæsarem vtique cum insulæ Cretæ cotorias locaret, legem ita dixisse Alfenus narrat, NE QVIS PRAETER REDEMPTOREM POST IDVS MARTIAS COTEM EX INSVLA CRETA FODITO, NEVE EXIMITO, NEVE AVELLITO. Sane in publicorum locatione leges dicebantur, quibus & populo & conductori prospici, ac vectigali ipsi certa forma dari solebat, l. 2. §. si publicanus, ff. si bonor. capt. Cuiusmodi leges Censorias appellabant. Cic. lib. 5. in Vert. *Cum locatio fieret, publicani postularunt, quasdam res vt ad legem adderent, neque tamen à Censoriis ceteris legibus recederent.* Idem lib. 7. in eumdem Verr. *Qui publicos agros arant, certum est quid ex* LEGE CENSORIA *dare debeant.* Alfenus in l. in lege ff. de verb. signif. IN LEGE CENSORIA *portus Siciliæ, ita scriptum erat*, SERVOS QVOS DOMO QVIS DVCET SVO VSV, PRO HIS PORTORIVM NE DATO. Censoria plane lege publicanis cautum, si publico frui per vim aut incursum hostium nō possent, Cicero Oratio. de prouinc. Consularibus significat, cum ait: *Qui publico frui non potuit per hostem, hic tegitur ipsa* LEGE CENSORIA. Atque ita Liuius lib. 23. plures societates vestimenta, frumentum, quæque alia opus essent, Hispaniensi exercitui præbenda conduxisse narrat, sed his legibus: Ptimum NE ALII TRIENNIO EO PVBLICANI ESSENT: *deinde, vt* QVAE IN NAVES IMPOSVISSENT, AB HOSTIVM TEMPESTATISQVE VI, PVBLICO PERICVLO ESSENT. Agros etiam Deorum immortalium in Bœotiæ publicis locandis, EXCEPTOS FVISSE LEGE CENSORIA, Cic. lib. 3. De nat. deorum refett. Varro quoque eos qui pecus apud publicanos minime professum pascebant in legem Censoriam commisisse, docet lib. 2. De re rust. cap. 1. his verbis. *Itaque greges ouium longe abiguntur ex Apulia in Samnium æstimatum, ne si* INSCRIPTVM PECVS PAVERINT, LEGE CENSORIA COMMITTANT. Plinius lib. 33. cap. 4. *Exstat* LEX CENSORIA, *Ictimulorum aurifodinæ, qua in Vercellensi agro cauebatur*, NE PLVS QVINQVE MILLIA HOMINVM IN OPERE PVBLICANI HABERENT. Legibus vero Censoriis de PVBLICANORVM PACTIONIBVS aliquid cautum, argumento est quod Cic. Epist. 1. ad Q. frat. ait, *Possunt in* PACTIONIBVS FACIENDIS *non legem spectare* CENSORIAM. Solebant enim publicani pactiones cum ciuitatibus, & cum priuatis conficere. Cic. Epist. ad P. Silium lib. 12. Familiar. *Cum P. Terentio Hispone, qui* OPERAM IN SCRIPTVRA PRO MAGISTRO DAT, &c. *Eius summa existimatio agitur in eo, vt* PACTIONES CVM CIVITATIBVS *reliquis* CONFICIAT. Idem Epist. 14. lib. 6. ad Attic. *Deinde* CONFECTAE PACTIONES PVBLICANORVM. Et Epist. 1. lib. 6. de publicanis agens. *Vsuras eorum, quas* PACTIONIBVS *adscripserat, seruauit etiam Seruilius.* Merces autem ad vectigal pertinentes nisi quis apud publicanos professus esset, in commissum cadebant, l. vlt. ff. de publican. Quarum professionum fraude atq; mendacio multa vectigalibus deperiisse, Tertullian. in Apologet. scribit post Quinctilianum Declamat. 341. in qua ille huiusmodi legem Censoriam fingit: QVOD QVIS PER PVBLICANOS IMPROFESSVM TRANSTVLERIT, COMMISSVM SIT. Qua de re ibidem agens, ait, *Hac ratione Respubl. locat, hac necessitate nos conduximus, & pretio vicimus. Et aduersus quales homines cōduximus? quamuis pœna sit, quamuis in commissum veniant ea quæ quis professus non est*, &c. Idem declamat. 359. aliam eiusdem notæ legem proponit. PRAETER INSTRVMENTA ITINERIS OMNES RES QVADRAGESIMAM PVBLICANO DEBEANT. PVBLICANO SCRVTARI LICEAT. QVOD QVIS PROFESSVS NON FVERIT, PERDAT. MATRONAM NE LICEAT ATTINGERE. Quod capiti à Plutarcho legi acceptum fertur in libro περὶ πολυπραγμοσύνης his verbis: Καὶ γὰρ τοὺς τελώνας βαρυνόμεθα καὶ δυσχεραίνομεν, οὐχ ὅταν τὰ ἐμφανῆ τῶν εἰσαγομένων ἐκλέγωσιν, ἀλλ᾽ ὅταν τὰ κεκρυμμένα ζητοῦντες ἐν ἀλλοτρίοις σκεύεσι καὶ φορτίοις ἀναστρέφωνται) καίτοι τοῦτο ποιεῖν ὁ νόμος δίδωσιν αὐτοῖς.

Vt autem eas quæ in vectigalium locatione, ita & quæ operi faciundo dicebantur leges, CENSORIAS appellatas, Cicero lib. 3. in Verr. & Fest. Pomp. in verbo, *Praeduis*, demonstrant. Legibus plane Censoriis quæ de operum locatione scribebantur, hæc verba, CENSORES ADDIDERVNT, initio adscribi consueuisse, Cicero lib. 3. in Verr. docet his verbis: *Quod enim video in multis veteribus legibus*, CN. DOMITIVS, L. METELLVS, L. CASSIVS, CN. SERVILIVS CENSORES ADDIDERVNT. Ad quarum exempla suam Verres legem ita conceperat: LEX OPERI FACIVNDO QVAM C. VERRES PRAET. VRBIS ADDIDIT. Proscribi autem, & edici dies solebat, qua opera addicerentur. Cicero lib. 3. in Verr. *Locare*

incipit, non PROSCRIPTA, NEQVE EDICTA DIE. Sed & dies operi faciundo præstitui consueuerat. Idem eodem libro: DIEM PRAESTITVIT *operi faciundo, Calendas Decembres.*

Ceterum non tantum opera publica, & vectigalia, sed & alia Censores publice olim locabant. In primis certe IOVEM MINIANDVM LOCASSE EOS, Plinius lib.33. cap.3. tradit. Et bene Plinius ait, *in primis*, quia post initum magistratum non aliam prius rem egisse eos, Plutarchus ἐν Αἰτίοις testatur, his verbis. Διὰ τί, οἱ Τιμηταὶ τὴν ἀρχὴν παραλαβόντες, οὐδὲν ἄλλο πράττουσι πρότερον, ἢ τὴν τροφὴν ἀπομισθοῦσι τῶν ἱερῶν χηνῶν, καὶ τὴν γάνωσιν τοῦ ἀγάλματος; Γάνωσις vero ita explicatur, ἡ δὲ γάνωσις τοῦ ἀγάλματος ἀναγκαῖα· ταχὺ γὰρ ἐξανθεῖ τὸ μίλτινον, ᾧ τὰ παλαιὰ τῶν ἀγαλμάτων ἔχρωζον. A Censoribus vero cum Plutarcho Cic. quoque pro Rosc. Amer. scribit, Anseribus CIBARIA publice LOCATA. Plinius lib.10. cap.22. *Est & Anseri vigil cura, Capitolio testata defenso, per id tempus canum silentio proditis rebus. Quamobrem* CIBARIA ANSERVM *Censores in primis* LOCANT. Arnob. lib.6. *Cur canes in Capitolio pascitis? cur Anseribus victum alimoniamque præbetis?*

Hoc loco alienum non erit, quædam è Censoriis Tabulis, quas Τιμητικὰ γράμματα Dionys. Halicarn. lib.4. vocat, residua verba, colligere. Cic. in Orato. ad Brut. *Iam vt* CENSORIAE TABVLAE *loquuntur*, FABRVM ET PROCVM *audeo dicere, non fabrorum & procorum.* PROCVM autem illic, *procerum*, significasse audacter adfirmo, fretus Festi Pompeii auctoritate, cuius verba sunt hæc: PROCVM PATRICIVM, *in descriptione classium quam fecit Seru. Tullius, significat, procerum. Ii enim sunt principes.* Plinius lib.18. cap.3. *Etiam nunc in* TABVLIS CENSORIIS, PASCVA *dicuntur omnia, ex quibus populus reditus habet, quia diu hoc solum vectigal fuerat.* In æstimatione etiam Censoria æs infectum RODVS appellatum, Festus in voce *Rodus* scribit. Sed & in censu, villas omnes AEDES dictas, Varro lib.4. De lingua Lat. auctor est. Idemque lib.5. è Censoriis tabulis caput quoddam ad Inlicium pertinens adfert. Erant & Censorii libri, quorum Dionys. Halicarnas. lib.1. & Agell. lib.2. cap.10. mentionem faciunt. Sed vt ad vectigalia redeam, LACVS LVCRINVS in vectigalibus primus, Festo teste, locabatur fruendus, boni & ominis & nominis gratia. Vectigalia porro Censoribus non nisi in conspectu populi Rom. locare licebat, vt Cic.1. de lege Agrar. contra Rull. notat: easque locationes, VENDITIONES appellatas, Festus auctor est, quod velut fructus publicorum locorum venirent. Vectigalia autem in LVSTRVM seu quinquennium locari consueuisse supra demonstrauimus. A Martio vero mense locari ea moris fuisse, Macrobius lib.1. Saturnal. cap.12. docet. Ad HASTAM plane ea LOCABANTVR. Columella in Præfatio. lib.1. De re rustica, *Vbi dii, ait, cultus agrorum progeniem suam docuerant, ibi nunc* AD HASTAM LOCAMVS, *vt nobis ex transmarinis prouinciis aduehatur frumentum, ne fame laboremus.* Ouid. libro 4. De Ponto Eleg.5. de Græcino consule:

Aut reget ille suos dicendo iura Quirites,
Conspicuum signis cum premet altus ebur.
Aut POPVLI REDITVS POSITAM COMPONET AD HASTAM.

Idem eiusdem libro Eleg.9. de eodem Consule:

Nunc LONGI REDITVS HASTAE SVPPONERE LVSTRI
Credet, & exacta cuncta locare fide.

Cornelius Nepos in vita Attici: AD HASTAM PVBLICAM *numquam accessit. Nullius rei neque Præs, neque Manceps factus est.* Liuius lib.39. *Censores edicto submotis* AB HASTA *qui ludificati priorem locationem erant, omnia eadem paululum imminutis pretiis locauerunt.* Idem lib.43. *Censores edixerunt, ne quis eorum, qui Q. Fuluio & A. Postumio Censoribus publica vectigalia, aut vltro tributa conduxissent,* AD HASTAM SVAM ACCEDERET. Seneca Suasoria 6. *Ciuilis sanguinis Syllana sitis in ciuitatem rediit, &* AD TRIVMVIRALEM HASTAM *pro vectigalibus ciuium Romanorum mortes locantur.* Tertullian. in Apologet. *Sub eadem voce praconis,* SVB EADEM HASTA, *sub eadem adnotatione Quæstoris, diuinitas addicta conducitur.*

Manu vero sublata, licitationi se obtulisse eos qui ad publicorum conductionem accederent, Festus in verbo *Manceps* ita indicat: MANCEPS *dicitur, qui quid à populo emit, conducitve, quia* MANV SVBLATA SIGNIFICAT SE AVCTOREM EMPTIONIS ESSE, *qui idem* PRAES *dicitur, quia tam debet* PRAESTARE *populo, quod promisit, quam is, pro quo Præs factus est.* Sublato etiam digito licitationes factas, Cic. lib.3. in Vert. ostendit his verbis: *Accurrunt tamen tutores ad tempus:* DIGITVM TOLLIT *Iunius patruus.* B. Ambrosius Epist.1. lib.2.

lib. 2. *Sed non ille solum liber, qui dominum licitatorem non pertulit, aut* TOLLENTEM DIGITVM *non vidit*. Vetus Horatii Commentator ad eum versum, Sat. 8. lib. 2. *Indice monstraret digito, Allusit*, ait, *ad morem licitationis: Erat enim Nomentanus decumanus, & Porcius publicanus. Publicani autem* SVBLATO DIGITO *licitationem vectigalium faciebant*. Ad publicorum autem conductiones cupide olim homines accessisse indicat Horatius Epist. 1. lib. 1. cum ait:

Pars hominum gestit CONDVCERE PVBLICA.

ATQVE ADEO in huiusmodi locationibus calor licitantium interdum vltra modum solitæ conductionis vectigalia inflabat, l. locatio, ff. de publican. Proinde Cæsar, vt à Sueton. in eius vita cap. 20. refertur, cum publicanos remissionem petentes tertia mercedum parte releuasset, NE IN LOCATIONE NOVORVM VECTIGALIVM IMMODERATIVS LICITARENTVR, propalam monuit. Sed & Asianos qui de Censoribus conduxerant, questos esse se nimium magno conduxisse, & vt INDVCERETVR LOCATIO postulasse, Cic. lib. 1. Epist. ad Attic. scribit. Senatus quoque precibus & lachrymis publicanorum qui animosius vectigalia publica licitati erant, victus, LOCATIONES illis factas INDVCI, & DE INTEGRO LOCARI EA iussit, narrante Liuio lib. 39. Publicorum autem conductores, PRAEDES dabant. Festus Pomp. PRAES *est qui populo se obligat, interrogatusque à magistratu si* PRAES *sit, ille respondet*, PRAES. At Varro lib. 4. De lingua Latina: PRAEDIA *dicta item vt* PRAEDES *à præstando, quod ea pignori data publice Mancupes fidem præstent*. Idem lib. 5. *Itaque* PRAES *qui* A MAGISTRATV INTERROGATVS IN PVBLICVM VT PRAESTET. *A quo & cum respondet, dicitur* PRAES.

Nec PRAEDIBVS modo, sed & PRAEDIIS populo CAVEBATVR. Cic. lib. 3. in Verr. PRAEDIBVS ET PRAEDIIS POPVLO CAVTVM EST. Et paullo post: *Ne parum locuples esset? At erat, & esset amplius, si velles* POPVLO CAVTVM PRAEDIBVS ET PRAEDIIS. Inde in illa lege Neapolitana, quam supra protuli, Redemptor prædes dare, & prædia subsignare iubetur. Quod si Redemptores vel Mancipes fidem fefellissent, prædia venibant. In BONIS autem PRAEDIBVS, PRAEDIISQVE VENDENDIS, omnium Consulum, Censorum, Prætorum, Quæstorum denique illam consuetudinem fuisse, VT OPTIMA CONDICIONE ESSET IS CVIA RES ESSET, CVIVM PERICVLVM, Cic. lib. 3. in Verr. scribit. Ad quem locum Asconius Pædian. BONA PRAEDIA, ait, *dicuntur bona satisdationibus obnoxia, siue sint in mancipiis, siue in pecunia numerata:* PRAEDIA *vero, domus, agri. Hæc omnia venduntur, si rationi publicæ locator sartorum tectorum non responderit*.

Verum ad alia porro Contractuum genera pergamus. MANDATI autem æque atque empti, venditi, locati, conducti, obligatio consensu contrahebatur. Ideo per nuntium, vel per epistolam suscipi mandatum poterat. Item siue ROGO, siue MANDO, siue VOLO, siue alio quocumque verbo quis vsus esset, mandati actio erat, l. 1. ff. mandati. Interdum autem sua tantum quis gratia mandabat, interdum aliena tantum, interdum sua & aliena. Sua gratia quis mandabat, veluti, SI TITIVS SEIO MANDARET, VT FVNDVM SIBI EMERET, l. 2. ff. manda. Paul. in l. præterea, ff. eod. *Si* MANDAVI *tibi* VT REM ALIQVAM MIHI EMERES. Idem in l. diligenter, ff. eod. *Si* MANDAVERO *tibi*, VT DOMVM SEIANAM CENTVM EMERES. Et §. vlt. ead. l. *Si cum tibi* MANDASSEM, VT STICHVM DECEM EMERES. Idem in l. pignori §. vlt. ff de vsucapionibus. *Si* MANDAVERO *tibi*, VT FVNDVM EMAS. Vlpian. in l. si procuratorem, §. mandati, ff. eod. MANDAVI *tibi* VT FVNDVM EMERES. Et §. vlt. *Si* MANDAVI VT HOMINEM EMERES. l. si vero non, §. si mihi, ff. eod. *Si mihi* MANDAVERIS, VT REM TIBI ALIQVAM EMAM. l. idem est, ff. eod. *Si* MANDAVI *tibi*, VT POST MORTEM MEAM HEREDIBVS MEIS EMERES FVNDVM. Paulus in l si mandassem, ff. eod. *Si* MANDASSEM *tibi* VT FVNDVM EMERES. Idem in l. si mandauero, §. Iulianus, ff. eod. *Si pluribus heredibus vendentibus, vni* MANDAVERO, VT REM HEREDITARIAM EMERET. Africanus in l. qui negotia, §. 1. ff. eod. *Cum heres ex parte esses*, MANDAVI *tibi*, VT PRAEDIVM HEREDITARIVM MIHI EMERES CERTO PRETIO. Iauolen. in l. ita § quod si, ff eod. *Si fundum qui per partes venit*, EMENDVM TIBI MANDASSEM, SED ITA, VT NON ALITER MANDATO TENEAR, QVAM SI TOTVM FVNDVM EMERES. Et mox: *Si* MANDASSEM *tibi*, VT FVNDVM MIHI EMERES, *non addito eo*, VT NON ALITER MANDATO TENEAR, QVAM SI TOTVM EMERES. Cicero pro Cæcina: *Itaque facere constituit*. MANDAT, VT FVNDVM SIBI EMAT. Alias etiam mandabat quis fundum suum vendere. Paul. in l. diligenter, ff. mandati. *Si* MANDAVERO *tibi*, VT FVNDVM MEVM CENTVM VENDERES.

Præterea Mandabat quis negotia sua geri, l. 2. ff. manda. Vlpian. in l. si remunerandi, §. 1. ff. eo. *Si cui fuerit* MANDATVM, VT NEGOTIA ADMINISTRARET. Scæuola in l. creditor, §. duobus, ff. eodem: *Duobus quis* MANDAVIT NEGOTIORVM ADMINISTRATIONEM. Gaius in l. qui proprio, §. vltim. ff. de procurat. SI DVOBVS MANDATA SIT ADMINISTRATIO NEGOTIORVM. Is autem qui aliena negotia mandatu domini administrabat, PROCVRATOR dicebatur, l. 1. ff. de procuratorib. PROCVRATOR vero, vel OMNIVM RERVM, vel VNIVS REI, esse poterat, constituique vel coram, vel per nuntium vel per epistolam, vt ibidem Vlpian. scribit. Vnde & duplex Procuratorum differentia exsistebat. Procuratori namque interdum OMNIVM generaliter bonorum & negotiorum administratio, interdum specialiter certarum rerum, vel rei vnius, certique negotii procuratio mandabatur, l. si remunerandi, §. apud Iulianum, l. si vero non remunerandi, §. contrario. ff. mandati, l. actione, §. renunciare ff. pro soc. Vlpian. in l. apud Celsum §. quæsitum, ff. de doli except. *Si autem is* PROCVRATOR *sit*, CVI OMNIVM RERVM ADMINISTRATIO CONCESSA EST. Paulus in l. procurator cui, ff. de procuratorib. PROCVRATOR, CVI GENERALITER LIBERA RERVM ADMINISTRATIO CONCESSA EST. PROCVRATOR CVI VNIVERSORVM BONORVM ADMINISTRATIO PERMISSA EST, l. vel vniuersorum, ff. de pignor. act. PROCVRATOR CVI OMNIVM NEGOTIORVM ADMINISTRATIO MANDATA EST, l. vero, ff. de solutionib. Is est PROCVRATOR OMNIVM BONORVM, in l. qui duos, ff. eo. l. Nam & nocere, ff. de pact. PROCVRATOR TOTORVM BONORVM, CVI RES ADMINISTRANDAE MANDATAE SVNT. l. procurator totorum, ff. de procuratorib. Cuiusmodi negotiorum administratio duobus nonnumquam mandabatur, l. qui proprio, §. vlt. ff. de procuratorib. & l. creditor, §. duobus ff. mandati. Iulianus in l. qui duos, ff. de procuratorib. *Qui* DVOS PROCVRATORES OMNIVM RERVM SVARVM RELINQVIT, *nisi nominatim precepit*, VT ALTER AB ALTERO PECVNIAM PETAT, *non videtur mandatum vtrilibet eorum dedisse*. PLVRES etiam PROCVRATORES IN SOLIDVM SIMVL quandoque datos, ostendit Paulus in l. pluribus ff. de procuratorib. Procuratoris vero ad certum aliquod negotium dati hæc sunt exempla. Vlpian. in l. ad rem ff. eo. AD REM MOBILEM PETENDAM DATVS PROCVRATOR. Pomponius in l. ad Legatum, ff. eo. AD LEGATVM PETENDVM PROCVRATOR DATVS. Ac mandato quidem præcedente, VERVS PROCVRATOR dicebatur: l. vero, ff. de solutionib. aut si amici negotia vltro procuraret, VOLVNTARIVS PROCVRATOR: cui æs alienum non facile solui solebat, nisi cauisset, AMPLIVS EO NOMINE NEMINEM CVIVS PETITIO ESSET PETITVRVM. Cic. in Bruto: *Mihi quoque, inquit Brutus, & exspectanda sunt ea, quæ Attico polliceris, & fortasse ego a te huius* VOLVNTARIVS PROCVRATOR *petam, quod ipse, cui debes, se incommodo exacturum negat. At vero, inquam, tibi ego Brute non soluam, nisi prius* A TE CAVERO, AMPLIVS EO NOMINE NEMINEM, CVIVS PETITIO SIT, PETITVRVM. *Non mehercule, inquit, tibi* REPROMITTERE *istud quidem ausus sum. Nam hunc qui negat, video* FLAGITATOREM *non illum quidem tibi molestum, sed* ASSIDVVM *tamen & acrem fore*. Qui vero procuratorem se simulabat, mentiebaturve, FALSVS PROCVRATOR vocabatur. quod alias fusius exposuimus. Erat & alia procuratoris species, IN REM SVAM, nimirum si cui actiones mandarentur. Is enim procuratorio quidem nomine, sed in rem suam agebat, l. si quis in rem, ff. de procuratorib. ad eumque emolumentum & damnum omne pertinebat, l. 1. §. in propria, ff. quand. appelland. sit. ac domini loco habetur, l. sed si tantum, ff. de pact.

Procuratori vero interdum dominus MANDABAT PECVNIAM SVAM CREDERE, *vel* SVB VSVRIS, *vel* SINE VSVRIS. Vlpianus in l. denique, §. si mandauero, ff. mandati. SI MANDAVERO PROCVRATORI MEO, VT TITIO PECVNIAM MEAM CREDAT SINE VSVRIS. Idem in l. qui mandatum, ff. eod. *Qui mandatum susceperit*, VT PECVNIAS IN DIEM COLLOCARET. Eiusmodi vero mandato quandoque adiiciebatur, VT IDONEA CAVTIO A DEBITORE EXIGERETVR, l. si mandatu Titii, §. vlt. ff. eod. Mandabat & dominus periculo suo pecuniam suam collocari, agnituramque se nomina quæ fierent, & eorum periculum suscepturum pollicebantur. Celsus in l. Quinctus, §. vltim. ff. eod. *Cum* MANDO *tibi*, VT CREDENDO PECVNIAM NEGOTIVM MIHI GERAS, MIHIQVE ID NOMEN PRAESTES: MEVM IN EO PERICVLVM, MEVM EMOLVMENTVM SIT. Alias mandabatur, VT PROCVRATOR VIRES EXCVTERET EIVS, CVI ESSET CREDITVRVS, l. si mandauero 42. ff. eod. tit. Interdum autem procuratori PECVNIAM MVTVAM ACCIPERE MANDABATVR,

TVR. Vlpianus in l. idemque, idem Papinianus, ff. eod. *Quia dominus procuratori mandauerat*, VT PECVNIAM MVTVAM ACCIPERET. Et §. si quis Titio, ead. l. *Si quis Titio* MANDAVERIT, VT AB ACTORIBVS EIVS MVTVAM PECVNIAM ACCIPERET. Papinianus in l. liberto, ff. de negot. gest. *Liberto vel amico* MANDAVIT PECVNIAM ACCIPERE MVTVAM. Vlpianus etiam in l. si remunerandi, §. apud Iulianum, ff. manda. speciem proponit, in qua dominũ iussisse tradit, PROCVRATOREM SVVM CERTAM PECVNIAM SVMERE, ET FOENERARE PERICVLO SVO, ITA VT CERTAS VSVRAS DOMINO PENDERET DVMTAXAT: SI PLVRIS FOENERARE POTVISSET, IPSE LVCRARETVR. Procuratori vero nonnumquam NEGOTIA GERENDA ALTERIVS CONSILIO MANDABANTVR. Vlpian. in l. denique, §. si quis ea, ff. manda. *Si quis ea qua procurator suus & serui gerebant*, ITA DEMVM RATA ESSE MANDAVIT, SI INTERVENTV SEMPRONII GESTA ESSENT. SALARIVM autem certæ quantitatis procuratoribus constitui solitum, ostendunt l. salarium & l. qui mutuam, ff. Seiam autem, eum salarium constituere vellet, ita epistolam emisisse Scæuola narrat in l. vlt. §. vlt. de obligatio. & actio. SI IN EODEM ANIMO, ET EADEM AFFECTIONE CIRCA ME ES, QVI SEMPER FVISTI, EX CONTINENTI ACCEPTIS LITERIS MEIS, DISTRACTA RE TVA VENI. HOC TIBI, QVAMDIV VIVAM, PRAESTABO ANNVOS DECEM. SCIO ENIM QVIA VALDE ME BENE AMES.

His & alias Mandatorum species adiungemus. Vlpianus in l. 1. §. idem Pomponius, ff. depositi. *Si tibi* MANDAVERO, *vt* REM AB ALIQVO MEO NOMINE RECEPTAM CVSTODIAS. Gaius in l. quod sæpe, §. si quis amico, ff. de contrahen. empt. *Si quis amico peregre eunti* MANDAVERIT, *vt* FVGITIVVM SVVM QVAERAT, ET SI INVENERIT, VENDAT. Interdum & creditor debitori vt alii solueret mandabat. Papinianus in l. cum pater, §. Mæuio, ff. de legat. 2. *Mæuio debitori suo reus stipulandi* MANDAVIT, VT TITIO CVI MORTIS CAVSA DONABAT, PECVNIAM DEBITAM SOLVERET. Paulus in l. inter causas. §. 1. ff. mandati. *Si quis debitori suo* MANDAVERIT, VT TITIO SOLVERET. Sed & alium pro se creditori suo soluere debitor nonnumquam mandabat: Vlpianus in l. si vero non remunerandi, §. si filiofam. ff. eod. tit. *Si filiofam.* MANDAVI VT PRO ME SOLVERET. Paulus in l. si mandatu, §. sed si, ff. eod. *Si* MANDAVERO *tibi* VT CREDITORI MEO SOLVAS. A debitoribus etiam suis exigi debitas pecunias interdum quis mandabat. Vlpianus in d. l. si vero non remunerandi, §. si mandauero, ff. eod. *Si* MANDAVERO EXIGENDAM PECVNIAM. Paulus in l. si mandauero 17. ff. eod. *Si* MANDAVERO *tibi*, VT A TITIO DECEM EXIGERES. Africanus in l. qui negotia, ff. eod. *Qui negotia Lucii Titii procurabat, is cum a debitoribus eius pecuniam exegisset, epistolam ad eum emisit, qua significaret*, CERTAM SVMMAM EX ADMINISTRATIONE APVD SE ESSE, EAMQVE CREDITAM SIBI SE DEBITVRVM CVM VSVRIS SEMISSIBVS. Mandabat & amico quis, vt pro se fideiuberet. Paulus in l. si mandauero 22. ff. mandati, *Si* MANDAVERO *tibi*, VT PRO ME IN DIEM FIDEIVBEAS. Pater etiam filio quem in potestate habebat, mandabat hereditatem sibi delatam adire. Non sufficiebat autem generaliter mandare, QVAECVMQVE TIBI HEREDITAS FVERIT DELATA: sed specialiter debebat mandare, l. si quis mihi bona, §. iussum, ff. de adquir. hered. Mandati vero forma hæc proponitur in §. pater, eadem l. *Pater filio ita scripsit*, SCIO FILI QVOD PRO TVA PRVDENTIA INVIGILASES HEREDITATI DELATAE TIBI LVCII TITII, *puto iussu patris adisse. Quid si mandauit*, SI EXPEDIT ADIRE, ADITO? SI PVTAS EXPEDIRE ADIRE, ADITO. Vulgo autem mandatu creditorum hereditates suspectæ ab heredibus institutis adibantur, l. si hereditatem, ff. mandati. vbi & hanc speciem proponit, *Si hereditatem aliter aditurus non essem, quam si mihi* CAVTVM FVISSET, DAMNVM PRAESTARI, *& hoc mandatum intercessisset*.

Porro Mandati quod aliena gratia contrahebatur, hæc Vlpianus exempla adfert. Veluti si Seio quis MANDARET, VT TITII NEGOTIA GERERET, vel, VT FVNDVM EI EMERET, vel, PRO EO FIDEIVBERET, l. 2. ff. mandati. Idem Vlpianus in l. si remunerandi, §. si tibi, ff. eod. *Si tibi mandauero quod mea non intererat, veluti*, VT PRO SEIO INTERVENIAS, *vel*, VT TITIO CREDAS. Idem in l. 1. §. idem Pomponius, ff. depositi, *Sed si* MANDASTI *mihi* VT PERICVLO TVO APVD EVM DEPONAT. Scæuola in l. vltim. §. vltim. ff. eod. MANDAVI *in hac verba*. L. TITIVS GAIO SVO SALVTEM. PETO ET MANDO TIBI, VT FIDEM DICAS PRO PVBLIO MAEVIO APVD SEMPRONIVM, QVASQVE A PVBLIO SOLVTA TIBI NON FVERINT, ME REPRAESENTATVRVM HAC

EPISTOLA MANV MEA SCRIPTA NOTVM TIBI FACIO. Et ita, FIDE ALTERIVS proalio quem FIDEIVSSISSE, proponit Papinianus in l.qui fide, ff.eod.Cicer. Epist.29.lib.13. Epist. ad Seru.Sulpit. *Sed duo te nominatim* ROGO: *Primum, vt si quid* SATISDANDVM ERIT, AMPLIVS EO NOMINE NON PETI, CVRES VT SATISDETVR FIDE MEA. Mandati etiam aliena gratia contracti exemplum est in l.si quis alieui, ff. manda. in qua Gaius, *Si quis alicui scripserit*, VT DEBITOREM SVVM LIBERET, SEQVE EAM PECVNIAM QVAM IS DEBVIT SOLVTVRVM.

Sic & alteri credi sæpenumero quis mandabat. l. Lucius, ff. de fideiussorib. vel, pro alio pecuniam mutuam accipiente apud reum credendi mandator exsistebat, l. Granius, ff. eodem titul. l. si præcedente. §. Lucius, ff. mandati. Eoque modo velut adhimator erat, & suasor vt cum eo contraheretur. l. in causæ. 1. ff. de minorib. Scæuola in l. pater filio, ff. quod cum eo. *Pater filio permisit*, MVTVAM PECVNIAM ACCIPERE, *& per Epistolam creditori* MANDAVIT, VT EI CREDERET. Idem in l. creditor, §. 1. ff. mandati, proponit Titium ad Seium qui vxorem ducturus erat, literas tales fecisse. TITIVS SEIO SALVTEM. SEMPRONIAM PERTINERE AD ANIMVM MEVM COGNOVISTI: IDEOQVE CVM EX VOTO MEO NVPTVRA SIT TIBI, VELIM CERTVS SIS, SECVNDVM DIGNITATEM TVAM CONTRAHERE TE MATRIMONIVM. ET QVAMVIS IDONEE REPROMISSVRAM TIBI TITIAM MATREM PVELLAE DOTEM SCIAM, TAMEN ET IPSE, QVO MAGIS CONCILIEM ANIMVM TVVM DOMVI MEAE, FIDEM MEAM INTERPONERE NON DVBITO. QVARE SCIAS QVODCVMQVE AB EA EX HAC CAVSA STIPVLATVS FVERIS, ID ME MEA FIDE ESSE IVSSISSE SALVVM TE HABITVRVM. Marcellus in l. Lucius, ff. de fideiussorib. *Lucius cum pro Seio fratre suo apud Septicium interuenire vellet, Epistolam ita emisit*: SI PETIERIT A TE FRATER MEVS, PETO DES EI NVMOS FIDE ET PERICVLO MEO. Plautus Asinar. Act. 2. Sc. 4.

DA *modo* MEO PERICVLO: REM SALVAM EGO EXHIBEBO.

Papinianus etiam in l. qui mutuam, ff. manda. pecuniam mutuam dari aliquem mandasse proponit, hoc addito, VT OMISSO REO PROMITTENDI, ET PIGNORIBVS NON DISTRACTIS ELIGI POSSET.

Multum vero intererat, vtrum COMMENDANDI HOMINIS dumtaxat, an MANDANDI CAVSA, Epistola scriberetur. Nam cum quis talem Epistolam amico suo scripsisset, ROGO TE COMMENDATVM HABEAS SEXTILIVM CRESCENTEM AMICVM MEVM, inde mandati obligationem nullam oriri censet Vlpianus in l. si vero non, §. cum quidam, ff. mandati. Quod si cum dubitaret creditor, vtrum contra Senatusconsultum finiussam acciperet, an non, nec esset daturus contra senatusconsultum accipienti, intercessisset qui diceret, NON ACCIPERE EVM CONTRA SENATVSCONSVLTVM, & adiecisset, PERICVLO MEO CREDE, BENE CREDIS, Mandati tenebatur, d. l. si vero non, §. si quis. Plane mandatum poterat hac condicione suscipi VT RES PERICVLO EIVS ESSET, QVI MANDATVM SVSCIPIEBAT, l. & Aristoni, ff. eod. tit. Proponitur etiam in l. si quis mihi, ff. eod. quidam mandasse hospiti suo medico, vt IN HORTIS EIVS QVOS RAVENNAE HABEBAT, IN QVOS OMNIBVS ANNIS SECEDERE SOLEBAT, SPHAERISTERIVM ET HYPOCAVSTA ET QVAEDAM IPSIVS VALETVDINI APTA SVA IMPENSA FACERET.

Denique mandati per epistolam elegans exemplum exstat in l. si mandatu 59. §. ille, ff. manda. in hæc verba. ILLE ILLI SALVTEM. MANDO TIBI, VT BLAESIO SEVERO ADFINI MEO OCTOGINTA CREDAS SVB PIGNORE ILLO ET ILLO, IN QVAM PECVNIAM, ET QVIDQVID VSVRARVM NOMINE ACCESSERIT, INDEMNEM RATIONEM TVAM ME ESSE EX CAVSA MANDATI IN EVM DIEM, QVOAD VIXERIT BLAESIVS SEVERVS, PRAESTATVRVM.

SOCIETAS etiam consensu contrahebatur, in eaque nec verborum, nec scripturæ vlla proprietas desiderabatur, sed sufficiebat eos qui id negotii gererent, vel coram, vel per epistolam, vel nuntium consentire, l. consensu, ff. de oblig. & act. Societatem autem coire solebant, siue VNIVERSORVM BONORVM, siue NEGOTIATIONIS ALICVIVS, siue VECTIGALIS, siue etiam VNIVS REI. l. societates, & l. verum, ff. pro soci. Institut. de societate, SOCIOS etiam putandos Cicer. lib. 5. in Verr. scribit, *quos inter res communicata esset*. Idemque pro Rosc. Com. SOCIVM definit, *qui se in negotio coniunxit*. SOCIETATIS plane

OMNIVM

OMNIVM BONORVM, fit mentio in l. 1. & l. 3. §. 1. l. cum duobus, §. socium, & §. vltim. ff. pro soc. Vlpian. in l. si societatem, ff. eod. SI SOCIETATEM VNIVERSARVM FORTVNARVM COIERINT, *id est earum quoq; rerum quæ postea adquiruntur.* Et mox: *Si* SOCIETATEM VNIVERSARVM FORTVNARVM ITA COIERINT, VT QVIDQVID EROGETVR, VEL QVAERERETVR, COMMVNIS LVCRI ATQVE IMPENDII ESSET. Ceterum si simpliciter coita esset societas, nec esset distinctum, videbatur coita esse VNIVERSORVM QVAE EX QVAESTV VENIEBANT, l. coiri, ff. eo. Adiectum autem quandoque, VT ET QVAESTVS ET LVCRI SOCII ESSENT, ostendit Paulus in l. sed & si, ff. eo. Idem in l. duo, §. vlt. ff. eo. *Duo colliberti* SOCIETATEM COIERVNT LVCRI, QVAESTVS, COMPENDII. Eadem l. in princ. *Duo* SOCIETATEM COIERVNT VT GRAMMATICA DOCERENT, ET QVOD EX EO ARTIFICIO QVAESTVS FECISSENT, COMMVNE EORVM ESSET. *De ea re quæ voluerunt fieri, in pacto conuento societatis perscripserunt: deinde inter se his verbis stipulati sunt.* HAEC QVAE SVPRA SCRIPTA SVNT, EA ITA DARI, FIERI, NEQVE ADVERSVS EA FIERI? SI EA ITA DATA, FACTA NON ERVNT, TVM VIGINTI MILLIA DARI? Societatis vero NEGOTIATIONIS ALICVIVS exemplum habemus in l. cum duobus, §. quidam, ff. eod. *Quidam,* ait Vlpian. SAGARIAM NEGOTIATIONEM COIERVNT. Iustinian. Instit. de societ. SOCIETATEM COIRI ait, aut VNIVS ALICVIVS NEGOTIATIONIS, veluti MANCIPIORVM VENDENDORVM, EMENDORVMQVE, aut OLEI AVT VINI, aut FRVMENTI EMENDI VENDENDIQVE. Et ita SOCIETAS AD EMENDVM coibatur, l. cum duobus, §. si qui societatem, ff. eo. Paul. in l. actione, §. 1. *Si* IN REM CERTAM EMENDAM CONDVCENDAMVE COITA SIT SOCIETAS. Et §. item si, ead. l. *Si* SOCIETATEM INEAMVS AD ALIQVAM REM EMENDAM. Vlpian. in l. cum societas, ff. eo. *Cum* SOCIETAS AD EMENDVM COIRETVR. Cicero pro Quinctio: *Inductus consuetudine ac familiaritate Quinctius,* FECIT, *vt dixi,* SOCIETATEM EARVM RERVM QVAE IN GALLIA COMPARABANTVR. Pecunia etiam interdum ad mercem emendam conferebatur, l. si id quod, §. 1 ff. eod. Sed & ARGENTARIAE SOCIETAS inibatur, l. cum duobus, §. cum duo, ff. eo. Paulus in l. si vnus, ff de pact. *Si vnus ex* ARGENTARIIS SOCIIS *cum debitore pactus sit.* Et l. Idem, ff. eod. Idem in duobus reis promittendi, & duobus Argentariis sociis. SOCIETAS etiam vectigalium causa coibatur, l. actione, §. nonnumquam, ff. eo. In eiusmodi autem Societate hoc singulari iure receptum erat, quod cum ceteræ societates, quas *priuatas*, vel *voluntarias* Iurisconsulti nominant, morte socii soluerentur, hæc nihilominus manebat, & post mortem alicuius, quemadmodum Pomponius scribit in l. adeo, ff pro soc. Vlpian. in l. verum, §. in heredem, ff. eod. *Et circa* SOCIETATES VECTIGALIVM, *ceterarumq;, idem obseruamus, vt heres socius non sit,* NISI FVERIT ADSCITVS, VERVMTAMEN OMNE EMOLVMENTVM SOCIETATIS AD EVM PERTINEAT. *Simili modo & damnum adnoscat, quod contingit, siue adhuc viuo socio vectigalis, siue postea. Quod non similiter in* VOLVNTARIA SOCIETATE *obseruatur.* Tabularum autem quæ à Societate publicanorum, ordine Consulum mensiumque seruato, conficiebantur, Cicer. lib. 4. in Verr. mentionem facit. Vectigalium porro publicorum Sociis permissum erat corpus habere, l 1. ff. quod cuiusc. vniuersit. Erantque huiusmodi SOCIETATVM MAGISTRI, l. item magistri, ff. de pact.

Alia etiam societatum genera adiungam. Inter Flauium Victorem & Vellicum Asianum conuenisse Papinianus refert, vt LOCIS EMPTIS PECVNIA VICTORIS, MONVMENTA FIERENT OPERA ET PERITIA ASIANI: QVIBVS DISTRACTIS, PECVNIAM VICTOR CVM CERTA QVANTITATE RECIPERET, SVPERFLVVM ASIANVS, QVI OPERAM IN SOCIETATEM CONTVLISSET, ACCIPERET, l. cum duobus, l. Papinianus, ff. pro soc. Ita certe coiri poterat societas, VT ALTER PECVNIAM CONFERRET, ALTER OPERAM DVNTAXAT, ET LVCRVM COMMVNE ESSET, §. nam ita. Instit. de Societate. Quin & Societatis contrahendæ causa interdum PECVS IN COMMVNE PASCENDVM DABATVR, vel æstimatum, vel non æstimatum, dict. l. cum duobus, §. damna. Inter fratres etiam VOLVNTARIVM CONSORTIVM INIBATVR, d. l. cum duobus, §. venit, & §. idem Papinianus, ff. eod. Et §. Papinianus eadem l. *Si fratres parentum indiuisas hereditates ideo retinuerunt,* VT EMOLVMENTVM AC DAMNVM IN HIS COMMVNE SENTIRENT. Vicinos etiam SEMIPEDES

INTER SE CONTVLISSE, vt ibi craticium parietem inter se ædificarent, ad onera vtriusque sustinenda, indicat Vlpian. in dict. l. cum duobus, §. item Mela. Idem Vlpian. in l. si id quod quis, ff. eo. *Cum tres equos haberes, & ego vnum, societatem coimus*, VT ACCEPTO EQVO MEO QVADRIGAM VENDERES, ET EX PRETIO QVARTAM MIHI REDDERES. AGRVM etiam POLITORI DATVM IN COMMVNE QVAERENDIS FRVCTIBVS, ostendit l. cum duobus, §. venit.

Solebant autem partes in societate contrahenda constitui. Et interdum EX HIS PARTIBVS SOCIETAS CONTRAHEBATVR, QVAS ALTER EX SOCIIS CONSTITVERET, interdum EX HIS QVAS TERTIVS ARBITRARETVR. Pompon. in l si societatem, ff. eo. *Si societatem mecum coieris, ea condicione*, VT PARTES SOCIETATIS CONSTITVERES. Cels. in l. si coita, ff. eo. *Si coita sit societas*, EX HIS PARTIBVS QVAS TITIVS ARBITRATVS FVERIT. Procul. in l. societatem, ff. eo. *Societatem mecum coisti ea condicione*, VT NERVA AMICVS COMMVNIS PARTEM SOCIETATIS CONSTITVERET. *Nerua constituit*, vt TV EX TRIENTE SOCIVS ESSES, EGO EX BESSE. Nec vero semper ex æquis partibus societas contrahebatur, cum alter plus operæ, industriæ, gratiæ, pecuniæ in societatem collaturus esset, l. quid enim, ff. eo. Quod si partes societati adiectæ non essent, pro æquis partibus societas contracta censebatur, l. si non fuerint, ff. eod. §. 1. Instit. de societ. Ita sane societas sæpe contrahebatur, VT ALTER PECVNIAM CONFERRET, ALTER NON CONFERRET, ET TAMEN INTER EOS LVCRVM COMMVNE ESSET, §. nam & ita, Instit. de societate. Vlpian. in l. cum duobus, §. si in coëunda, ff. eod. *Si in coëunda societate* ARTEM OPERAMVE POLLICITVS EST ALTER. Impp. Dioclet. & Maximian. in l. 1. C. eo. tit. *Societatem*, VNO PECVNIAM CONFERENTE, ALIO OPERAM, *posse contrahi, magis obtinuit*. Vlpian. in l. si non fuerint, ff. eo. *Ita coiri societatem posse*, VT NVLLIVS PARTEM DAMNI ALTER SENTIAT, LVCRVM VERO COMMVNE SIT, *Cassius putat*. Paul. in l. Mucius, ff. eo. *Potest coïri societas ita*, VT EIVS LVCRI, QVOD RELIQVVM IN SOCIETATE SIT, OMNI DAMNO DEDVCTO PARS ALIA FERATVR: ET EIVS DAMNI QVOD SIMILITER RELINQVATVR, PARS ALIA CAPIATVR. Papinian. in l. si socius, ff. eo. *Si forte conuenisset inter socios*, VT DE COMMVNI DOS CONSTITVERETVR. Inter socios autem interdum conuenisse, NE INTRA CERTVM TEMPVS COMMVNIS RES DIVIDERETVR, vel, NE INTRA CERTVM TEMPVS SOCIETATE ABIRETVR, Vlpian. testis est in l si conuenerit, ff. pro soc. Et in l. denique, §. vlt. ff. eo. *Qui igitur paciscitur*, NE DIVIDAT. Atque hæc de obligationibus quę consensu fiebant.

DEPOSITI obligatio re contrahebatur, ET QVID ALICVI CVSTODIENDVM DATVM ESSET, l. 1. ff. Depositi. Deponebantur autem hæc, homo, equus, d. l. 1. §. quæ depositis, ff. eo. Item nummi, l. nummis, ff. de in lit. iur. Et quidem PECVNIA, vel IN SACCVLO SIGNATO DEPONEBATVR, l. 1. §. si pecunia, l. si sacculum, ff. eo. vel NON OBSIGNATA VT TANTVNDEM REDDERET DEPOSITARIVS, l. die sponsaliorum, §. vlt. ff. eo. Pecuniam etiam ab initio hac lege depositam, VT SI VOLVISSET, DEPOSITARIVS VTERETVR, Vlpian. memorat in l. 1. §. si pecunia, ff. eo. CISTA quoque SIGNATA deposita refertur ead. l. 1. §. si cista. Et ARCA CLVSA CVM VESTE ET INSTRVMENTIS, l. publica, ff. eo. Sed & TABVLAS TESTAMENTI quandoque depositas constat, d. l. 1. §. si quis tabulas, & l. locum, §. si tabulæ, ff. de tabul. exhibend. Et ita Testamentum suum apud sex virgines Vestales deposuisse Augustus dicitur à Suetonio in eius vita, cap. vlt. Sicut & Iulius Cæsar suum virgini Vestali Maximæ demandarat, auctore eodem Sueton. in Iulio, cap. 83.

Interdum autem in Deposito hoc nominatim agebatur, VT RES DEPOSITA, VEL NVMMI PERICVLO ESSENT EIVS APVD QVEM DEPONEBANTVR, l. 1. §. sæpe, ff. depos. Neratius etiam in l. & Aristoni, ff. manda. potuisse rem hac condicione deponi, VT PERICVLO EIVS ESSET, QVI DEPOSITVM SVSCEPISSET, scribit Vlpian. in l. si vt certo, §. nunc videndum, ff. commoda. *Aut si hoc ab initio conuenit*, VT ET CVLPAM ET PERICVLVM PRAESTET IS PENES QVEM DEPONITVR. Depositi vero leges aliquot subiiciam. Vlpian. in l. 1. §. si deposuero, ff. depos. *Si deposuero apud te*, VT POST MORTEM TVAM REDDAS. Pompon. in l. si in Asia, ff. eo. *Si in Asia depositum fuerit*, VT ROMAE REDDATVR. Paulus in l. Publia, ff. eo. *Publia Mænia cum proficisceretur ad maritum suum, arcam clusam cum veste & instrumentis commendauit Gaiæ Seiæ: & dixit ei*, CVM

SALVA

SALVA SANAVE VENERO, RESTITVES MIHI: CERTE SI ALIQVID MIHI HVMANVM CONTIGERIT, FILIO MEO QVEM EX ALIO MARITO SVSCEPI. Et §. 1. ead. l. *Lucius Titius ita cauit.* Ἔλαβον καὶ ἔχω εἰς λόγον παρακαταθήκης τὰ προγεγραμμένα τοῦ ἀργυρίου δηνάρια μύρια· καὶ πάντα ποιήσω, καὶ συμφωνῶ καὶ ὡμολόγησα ὡς προγέγραπται· καὶ συντίθεμαι χορηγῆσαι σοι τόκον ἑκάστης μνᾶς ἑκάστου μηνὸς ὀβολοὺς τέσσαρας, μέχρι τῆς ἀποδόσεως παντὸς τοῦ ἀργυρίου. Quin & Titius ad Sempronios literas scripsisse ibidem refertur in hæc verba: TITIVS SEMPRONIIS SALVTEM. HABERE ME A VOBIS AVRI PONDO PLVS MINVS DECEM, ET DISCOS DVOS, SACCVM SIGNATVM, EX QVIBVS DEBETIS MIHI DECEM, QVOS APVD TITIVM DEPOSVISTIS: ITEM QVOS TROPHIMATI, DECEM: ITEM EX RATIONE PATRIS VESTRI DECEM: ET QVOD EXCVRRIT. Scæuola quoque in l. Quintus, ff. eo. hanc Depositi per epistolam contracti speciem exhibet. *Quinctius Cæcilius Candidus ad Paccium Rogatianum epistolam scripsit in verba infra scripta.* CAECILIVS CANDIDVS PACCIO ROGATIANO SVO SALVTEM. VIGINTI QVINQVE NVMMORVM, QVOS APVD ME ESSE VOLVISTI, NOTVM TIBI HAC EPISTOLA FACIO, AD RATIVNCVLAM MEAM PERVENISSE: QVIBVS VT PRIMVM PROSPICIAM, NE VACVA TIBI SINT, ID EST, VSVRAS EORVM ACCIPIAS, CVRAE HABEBO.

Species etiam Depositi erat, cum A PLVRIBVS IN SOLIDVM CERTA CONDICIONE CVSTODIENDVM QVID, REDDENDVMQVE SEQVESTRE TRADEBATVR, l. proprie, ff. depos. Plaut. Mercato. Act. 4. Sc. 2.

—*Imo sic* SEQVESTRO *mihi* DATA *est.*

Idem Ruden. Act. 4. Sc. 3.

Aut ad arbitrum reditur, aut SEQVESTRE PONITVR.

Sic hominem apud Sequestrem DEPOSITVM, VT DE EO QVAESTIO HABERETVR, refert Vlpian. in l. si hominem, ff. depos. Sed & cum res aliqua in controuersiam deducebatur, solebat apud Sequestrem deponi, l. licet, ff. eo. Vlpian. in l. si quis adfirmauerit, §. 1. ff. de dolo. *Si oleum tuum quasi suum defendat Titius, & tu hoc oleum* DEPOSVERIS *apud Seium,* VT IS HOC VENDERET, ET PRETIVM SERVARET, DONEC INTER VOS DIIVDICETVR CVIVS OLEVM ESSET. Fructus etiam agri de quo disceptatio erat, cum ab aduersario populitarentur, APVD SEQVESTRES post appellationem interpositam, DEPONI Impp. æquum censuerunt, l. Imperatores, §. vlt. ff. de appellationib. Huiusmodi vero depositione hoc agebatur, VT NEVTRIVS POSSESSIONI ID TEMPVS PROCEDERET, d. l. licet, §. vltim. Interesse tamen recte Iulianus putabat, qua mente APVD SEQVESTRVM res, & vtrum OMITTENDAE POSSESSIONIS, AN CVSTODIAE CAVSA DEPONERETVR, l. interesse. ff. de acquir. poss. Cum Sequestro plane interdum conueniebat, VT CERTO LOCO REM DEPOSITAM EXHIBERET, l. & apud §. 1. ff. depos.

Is quoque cui res commodabatur, re obligabatur, l. 1. §. is quoque, ff. de obligat. & action. COMMODATA vero res tunc proprie intelligebatur, si nulla mercede accepta, vel constituta, alicui vtenda daretur, §. item is cui, Instit. quib. mod re. contrah. oblig. COMMODARI autem poterant tam res mobiles, & se mouentes, quam soli, l. 1. ff. commoda. Id tamen quod vsu consumebatur, commodari non poterat, nisi forte ad pompam & ostentationem quis acciperet, l. 3. §. vlt. eum l. seq. ff. eod. Sæpe etiam ad hoc commodabantur pecuniæ, vt dicis causa, numerationis loco intercederent, l. sæpe, ff. eod. SERVVM plane fabro lapidario COMMODATVM, vel VT DE PLANO OPVS FACERET, vel VT IN MACHINA OPERARETVR, proponit Vlpian. in l. si vt certo, §. sed interdum, ff. eo. tit. EQVVM certe GESTANDI CAVSA COMMODATVM, proponit Iustinianus in §. furtum autem, Instit. de obligat. quæ ex delic. nasc. EQVVM quoque COMMODATVM QVO COMMODATARIVS VSQVE AD CERTVM LOCVM VTERETVR, narrat Pompon. in l. vltim. ff. commoda. Valer. Maxim. lib. 8. cap. 2. *Quidam furti damnatus est, quod equo, cuius* VSVS ILLI VSQVE ARICIAM COMMODATVS FVERAT, *vlteriore eius municipii cliuo vectus esset.* Agellius lib. 7. cap. 15. *Idque Brutum solitum dicere, furti damnatum esse, qui iumentum aliorsum duxerat, quam* QVO VTENDVM ACCEPERAT. EQVAM etiam commodatam, QVAM PVLLVS COMITABATVR, refert Vlpianus, l. si vt certo, §. vsque adeo, ff. commoda. Codicem vtique commodatum nonnunquam ad hoc VT EI QVI ROGABAT, IN EO CAVERETVR, ostendit dicta l. si vt certo, §. quinimmo. Sic Pugillares alicui commodatos, VT DEBITOR EI CAVERET, proponit Paulus in l. in commodato, §. sicut, ff. eod. Sponsæ quoque

suæ vel vxori, QVO HONESTIVS CVLTA AD SE DEDVCERETVR, commodata vestimenta: nec non à Prætore ludos edente, scenicis vestimenta commodata Vlpianus ait in d. l. si vt certo, §. interdum, ff. eo. Sunt & hæc Commodati exempla: Si AD FVLCIENDAM INSVLAM TIGNA COMMODASTI, l. in commodato, §. sicut, ff. eo. *Si me* ROGAVERIS VT SERVVM TIBI CVM LANCE COMMODAREM, d. l. si vt certo, §. si me rogaueris. *Si de me petisses*, VT TIBI TRICLINIVM STERNEREM, ET ARGENTVM AD MINISTERIVM PRAEBEREM, d. l. si vt certo, §. si de me *Si cui ideo* ARGENTVM COMMODAVERO, QVOD IS AMICOS AD COENAM INVITATVRVM SE DICERET, l. in rebus, ff. eo. §. furtum autem, Instit. de obligat. quæ ex delic. Item in d. l. in rebus. *Si communem amicum ad cœnam inuitauerimus, tuq; eius rei curam suscepisses, & ego tibi* ARGENTVM COMMODAVERO. Fit & ARGENTI COMMODATI mentio in l. Argentum, ff. eo. *Si duobus* VEHICVLVM COMMODATVM *sit*, d. l. si vt certo, § vlt. *Eum qui* CARRVCHAM *puta, vel* LECTICAM COMMODAVIT, l. in commodato, § duabus. *Si in hoc* COMMODATA *alicui sit res*, VT EAM REM PEREGRE SECVM FERAT, l. in rebus, ff. eo. *Qui sciens* VASA *vitiosa* COMMODAVIT, d. l. in rebus, §. item qui. *In exercitu contubernalibus* VASA VTENDA COMMVNI PERICVLO DEDI, l. item mihi, ff. eo. Plaut. Aulular. Act. 2. Sc. 1.

Cultrum, securim, pistillum, mortarium,
QVAE VTENDA VASA SEMPER VICINI ROGANT,
Fures venisse, atq; abstulisse dicito.

Idem eiusdem Comœdiæ Act. 2. Sc. 6.

Ego hinc artoptam ex proximo VTENDAM PETO
A Congrione.—

Et Asinar. Act. 2. Sc. 4.

Scyphos quos vtendos dedi Philodamo, retulitne?

Interdum autem CERTO LOCO VEL TEMPORE REDDI COMMODATVM conueniebat, l. si vt certo, ff. commod. Sed & REM PERICVLO EIVS QVI ROGABAT VTENDAM, COMMODARI consueuisse, indicat l. item mihi, ff. commoda. Nonnumquam vero RES AESTIMATA VTENDA DABATVR, AESTIMATIONEMQVE SE PRAESTATVRVM COMMODATARIVS RECIPIEBAT, d. l. si vt certo, § commodatam. Quandoque etiam hoc actum fuisse, VT CVSTODIAM PRAESTARET IS QVI VTENDVM ROGABAT contra quandoque conuenisse, vt DOLVM SOLVM PRAESTARET, docet Vlpian. in d. l. si vt certo, §. quod vero in fi. & §. Interdum.

Præterea MVTVI obligatio re contrahebatur. Mutui autem datio in his rebus consistebat, quæ pondere, numero, mensurave constant, velut vino, oleo, frumento, pecunia numerata: quas res in hoc dabant, vt fierent accipientis, postea alias recepturi eiusdem generis & qualitatis, l. 1. §. 1 ff. de oblig. & act. l. 2 §. 1. ff. si cert. pet. Nec necesse erat eum qui mutuum dabat, CAVERE, VT AEQVE BONVM REDDERETVR. Id enim agi intelligebatur, VT EIVSDEM GENERIS, ET EADEM BONITATE SOLVERETVR, QVA DATVM ERAT, l. cum quid, ff. si cert. pet. Interdum autem mutuam pecuniam alio loco solui, quam quo dabatur, conuenisse, docet Scæuola in l. qui Romæ, ff. de verb. oblig. his verbis: Qui ROMAE MVTVAM PECVNIAM ACCEPERAT, SOLVENDAM IN LONGINQVA PROVINCIA PER MENSES TRES, EAMQVE IBI DARI STIPVLANTI SPOPONDISSET. Paul. in l. si vt proponitur, ff. de fideiussorib. *Si vt proponitur,* CVM PECVNIA MVTVA DARETVR, ITA CONVENIT, VT IN ITALIA SOLVERETVR. Paulus in l. quæro, ff. de solutionib. *An curatoribus, vel tutoribus in prouincia datis, Romæ pecunia solui posset, quæ* IN PROVINCIA, ITA AB HIS FOENERATA ESSET, VT ROMAE SOLVERETVR. Impp. in l. cum te, C. si cert. pet. *Cum te in Gallia cum Syntropho* CERTVM AVRI PONDVS, *itemq;* NVMERATAM PECVNIAM MVTVO DEDISSE, VT ROMAE SOLVERETVR, *precibus adseueras.* Sic & de vino Mutuo dato Iulian. in l. vinum, ff. si cert. pet. SI CONVENISSET VT CERTO LOCO REDDERETVR Mutui etiam datio interdum conditione aliqua suspendebatur. Pompon. in l. proinde ff. si cert. pet. *veluti si dem tibi mutuos nummos*, VT SI CONDICIO ALIQVA EXSTITERIT, TVI FIANT, *sisq; mihi obligatus.* Hac etiam lege pecunia mutua quandoque dabatur, VTI LICERET ET PARTICVLATIM QVOD ACCEPTVM ERAT EXSOLVERE, l. tutor, §. 1 ff. de vsu. Conuenisse etiam Vlp. in l. cum conuenit, ff. de pignorib. scribit, vt is qui ad refectionem ædificii crediderat, DE PENSIONIBVS IVRE PIGNORIS CREDITVM RECIPERET.

Pecunia

Pecunia autem mutua vel sub vsuris dabatur, vel sine vsuris, ita vt *gratuita pecunia debitor vteretur,* quemadmodum loquitur Paul. in l. cum debitor, ff. in quib. caus. pign. De vsuris vero inter creditorem & debitorem conuenisse, Paul. in l. Seia, ff de vsur. refert in hunc modum: *Seia mutuam pecuniam accepit à Septicio. De vsuris ita conuenit:* NISI SVA QVAQVE DIE VSVRAE SVPRASCRIPTAE EXSOLVERENTVR, VEL POST TERTIVM MENSEM, TVNC IN MAIORES VSVRAS SEIA TENERETVR. ET DEINCEPS PER SINGVLAS PENSIONES, SI CONDICIONE DATA VSVRAE NON SOLVERENTVR, EA CONDICIO OBSERVARETVR, DONEC OMNIS SVMMA DEBITA HOC NOMINE EXSOLVERETVR. Papinian. in l. pecuniae, §. 1. ff. de vsur. *Nec inutilis legitima vsurae stipulatio videtur, sub ea condicione concepta,* SI MINORES AD DIEM SOLVTAE NON FVERINT. Imp. Antonin. in l. quamuis, C. eo. tit. *Quamuis Bassa cum mutuam pecuniam acciperet,* MINORES VSVRAS *Menophani* SPOPONDIT, ET NISI INTRA CERTVM TEMPVS EAS SOLVISSET, AMPLIORES, *licitas tamen,* PROMISIT. Vlpian in l. quod in stipulatione, ff. eo. *Quod in stipulatione sic adiectum est,* ET VSVRAS, SI QVAE COMPETIERINT.

Vsurae porro fœnebris pecuniae ex mera pacti conuentione citra vinculum stipulationis peti non poterant, l. 3. C. de vsur. Paul. lib. 2. Sentent. Tit. 14. *Si pactum nudum de praestandis vsuris interpositum sit, nullius est momenti.* Per retentionem tamen pignoris seruari poterant vsurae, de quibus praestandis pacto conuenerat, licet stipulatio interposita non esset, l. per retentionem, & l. pignoribus, C eo. tit. Frumenti certe vel hordei mutuo dati accessio etiam ex nudo pacto praestanda erat, l. frumenti, C. eo.

POENAM etiam interdum creditor STIPVLABATVR, SI SVA DIE PECVNIA SOLVTA NON ESSET. Iulian. in l. si creditor, ff. de nouationib. *Si creditor* POENAM STIPVLATVS *fuerat,* SI AD DIEM PECVNIA SOLVTA NON ESSET. Papinian. in l. pecuniae, ff. de vsur. *Pecuniae fœnebris intra certum diem debito non soluto,* DVPLI STIPVLATVM *in altero tanto supra modum legitimae vsurae respondi non tenere.* Imp. Gordian. in l. cum allegas, C. de vsur. *Cum allegas v. orem tuam ea condicione mille aureorũ quantitatem sumpsisse,* VT SI INTRA DIEM CERTVM DEBITO NON SATISFECISSET, CVM POENA QVADRVPLI REDDERET QVOD ACCEPIT Pompon. in l. cum stipulati, ff. de verb. oblig. *Cum stipulati sumus pro vsuris legitimis* POENAM IN SINGVLOS MENSES, SI SORS SOLVTA NON SIT. Pœnam vero pro vsuris stipulari nemo supra licitum vsurarum modum poterat, l. pœnam, ff. eo.

Nautica vero pecunia, quam & Traiecticiam, quod trans mare veheretur, appellabant, periculi ratione quod in se creditor suscipiebat, infinitas, quamdiu nauis nauigabat, vsuras recipere poterat, vt ait Paul. lib. 2. Sentent. Tit. 14. Eiusmodi enim pecunia periculo creditoris mutuo dabatur, l. 1. & l. vlt. C. de naut. fœn. eiusque periculo nauigabat, l. 1. ff. eo. ita vt incertum periculũ quod ex nauigatione maris metui solet, ad eũ pertineret, l. 2. C. de naut. fœn. Proinde ea pecunia tamdiu libera erat ab obseruatione communium legitimarumque vsurarum, quamdiu nauis ad portum appulisset, l. 1. C eo. Nec quicquam intererat, Traiecticia pecunia sine periculo creditoris accepta esset, an post diem praestitutum & condicionem impletam periculum esse creditoris desiisset, l. nihil, ff. eo.

Nauticam autem seu Traiecticiam pecuniam quibus legibus & condicionibus mutuam olim darent, ex his quae subiecero planum fiet. Scaeuola in l. qui Romae, §. Callimachus, ff. de verb. obligatio. *Callimachus mutuam* PECVNIAM NAVTICAM ACCEPIT A STICHO SERVO SEII, IN PROVINCIA SVRIA, CIVITATE BERVTO, VSQVE BRENTESIVM: IDQVE CREDITVM ESSE IN OMNES NAVIGII DIES DVCENTOS, SVB PIGNORIBVS ET HYPOTHECIS, MERCIBVS A BERVTO COMPARATIS, ET BRENTESIVM PERFERENDIS, ET QVAS BRENTESIO EMPTVRVS ESSET, ET PER NAVEM BERVTO INVECTVRVS. *Conuenitque inter eos,* VTI CVM CALLIMACHVS BRENTESIVM PERVENISSET, INDE INTRA IDVS SEPTEMBRES, QVAE TVNC PROXIMAE FVTVRAE ESSENT, ALIIS MERCIBVS EMPTIS, ET IN NAVEM MISSIS, IPSE IN SVRIAM PER NAVIGIVM PROFICISCATVR: AVT SI INTRA DIEM SVPRASCRIPTAM NON REPARASSET MERCES, NEC ENAVIGASSET DE EA CIVITATE, REDDERET VNIVERSAM CONTINVO PECVNIAM, QVASI PERFECTO NAVIGIO: ET PRAESTARET SVMPTVS OMNES PERSEQVENTIBVS EAM PECVNIAM, VT IN VRBEM ROMAM EAM DEPORTARENT. EAQVE SIC RECTE DARI FIERI FIDE ROGANTI STICHO SERVO LVCII TITII PROMISIT CALLIMACHVS. Paul. in l. fœnerator, ff. de naut. fœn. *Fœnerator pecuniam vsuris maritimis mutuam dando*

quædam merces in naue pignori accepit. Ex quibus si non potuisset totum debitum exsolui, aliarum mercium aliis nauibus impositarum, propriisque fœneratoribus obligatarum, si quid superfuisset, pignori accepit. Idem in l. in quibusdam, ff. eod. SI DEDERO DECEM TRAIECTICIA, VT SALVA NAVE SORTEM CVM CERTIS VSVRIS RECIPIAM. Impp. in l. 1. C. de naut. fœn. *Cum proponas te nauticum fœnus ea condicione dedisse,* VT POST NAVIGIVM QVOD IN AFRICAM DIRIGI DEBITOR ADSEVERABAT, IN SALONITANORVM PORTVM NAVE DELATA, FOENEBRIS PECVNIA TIBI REDDERETVR *Ita vt nauigii dumtaxat quod in Africam destinabatur, periculum susceperis.* Solebat autem Traiecticiæ pecuniæ pœna promitti, l. vlt. ff. eod. tit. Et quidem si ad diem pecunia soluta non esset, pro operis serui qui Traiecticiam pecuniam prosequebatur, pœnam stipulari solitos, indicat Africanus in l. traiecticiæ, ff. de obligationibus & act. his verbis: TRAIECTICIAE PECVNIAE NOMINE, SI AD DIEM SOLVTA NON ESSET, POENA, *vti adsolet,* OB OPERAS EIVS QVI EAM PECVNIAM PETERET, *in stipulationem erat deducta.* Quod & significat Papinian. in l. nihil, §. pro operis, ff. de naut. fœn. cum ait, PRO OPERIS SERVI TRAIECTICIAE PECVNIAE GRATIA SECVTI, *quod in singulos dies in stipulatum deductum est, ad finem Centesimæ, non vltra duplum debetur.*

Plerumque vero SVB PIGNORE mutua pecunia accipiebatur, l. Gaius & l. vlt. §. vlt. ff. de pigner. act. Scæuola in l. Lucius, ff. qui potior. *Lucius Titius* PECVNIAM MVTVAM DEDIT SVB VSVRIS, ACCEPTIS PIGNORIBVS: *eidemque debitori Manius* SVB IISDEM PIGNORIBVS PECVNIAM DEDIT. Seneca lib. 7. De Benefic. cap. 14. *Puta, cum captus esses, me pecuniam mutuatum, rebus meis in securitatem creditoris oppositis.* Quamquam & res hypothecæ dari poterant pro quacumque obligatione. Nam siue mutua pecunia daretur, siue dos, siue emptio & venditio contraheretur, vel etiam locatio, & conductio, & mandatum, & vel pro sua, vel pro aliena obligatione dare quis hypothecam poterat, l. res hypothecæ, ff. de pignoribus.

Hypotheca autem, quemadmodum Caius in l. contrahitur, ff. de pignoribus, & l. in re, ff. de fide instr. tradit, nudo consensu & pacto conuento contrahebatur, cum quis paciscebatur, VT RES EIVS PROPTER ALIQVAM OBLIGATIONEM ESSENT HYPOTHECAE NOMINE OBLIGATAE. Nec ad rem pertinebat quibus verbis fieret. Et ideo & sine scriptura si conuenisset, vt hypotheca esset, & probari posset, res obligata erat, de qua conuenerat. Pignus certe Chirographo contractum ostendit l. ex sextante, §. Latinus, ff. de except. rei iud. & l. fideiussor, §. pater, ff. de pign. Sed & si per Epistolam de pignoribus conuenisset, non idcirco pignorum obligatio cessabat, quod Dies & Consules additi, vel Tabulæ signatæ non essent, l. cum tabernam, §. idem quæsiit, ff. de pignoribus. Generalem etiam conuentionem sufficisse ad pignorum obligationem, traditur in l. Paulus, ff. eod. tit. Inter creditorem ergo & debitorem conueniebat, VT RES PIGNORI, HYPOTHECAEVE ESSET, eoque pacto hypotheca contrahebatur. African. in l. qui balneum, ff. qui potior. in pigno. PACTVS ERAT VT HOMO EROS PIGNORI LOCATORI ESSET. Marcian. in l. creditor, §. a Titio, ff. eod. tit. *A Titio mutuatus, pactus est cum illo,* VT EI PRAEDIVM SVVM PIGNORI HYPOTHECAEVE ESSET. Idem in l. si is qui, §. vlt. ff. de pignoribus. *Igitur nec* CONVENIRE *possunt,* VT HYPOTHECAE SINT. Et in l. ante omnia, ff. de probationibus. *Ante omnia probandum est, quod inter agentem & debitorem conuenit,* VT PIGNORI HYPOTHECAEVE SIT. Gaius in l. potior, ff. qui potior. in pign. *Quamuis cum alio ante conuenerat,* VT SI AB EO PECVNIAM ACCEPERIT, SIT RES OBLIGATA. Et §. si de futura, eadem l. *Si de futura re conuenerit,* VT HYPOTHECAE SIT OBLIGATA. Pompon. in l. 2. ff. de pigner. act. *Tibique cum eo conuenit,* VT EA RES QVAM IAM VENDIDERAT, PIGNORI TIBI ESSET. Modestinus in l. fideiussor. ff. de pignor. *Cum sua manu,* PIGNORI DOMVM SVAM FVTVRAM, *Seius scripserat.* Paulus in l. si conuenerit, ff. de pigner. actio. *Si conuenerit,* VT NOMEN DEBITORIS MEI PIGNORI TIBI SIT. Idem ead. l. §. si quis. *Si quis* CAVERIT, VT SILVA SIBI PIGNORI ESSET.

Interdum autem cum PRAEDIA pignori dabantur, VT FRVCTVS QVOQVE PIGNORI ESSENT, CONVENISSE, docet Papinian. in l. 1. §. cum prædium, ff. de pignoribus. Vlpianus etiam in l. fideiussor, §. Lucius, ff. de fideiussoribus proponit Titium PRAEDIA ET MANCIPIA QVAE IN PRAEDIIS ERANT, pignori obligasse. Idem in l. debitor, ff. de pignoribus debitorem pactum refert, VT QVAECVNQVE IN PRAEDIA PIGNORI DATA, INDVCTA, INVECTA, IMPORTATA, IBI NATA, PARATAVE ESSENT, PIGNORI ESSENT. Plane si quis cauisset, VT SILVA SIBI PIGNORI ESSET, Nauis ex ea materia facta, pignoris vinculo

vinculo non obstringebatur. Et ideo nominatim in dando pignore adiici debebat, QVAEQVE EX SILVA FACTA, NATAVE SVNT, l. si conuenerit, §. si quis, ff. de pignor. act. Interdum etiam nominatim conuenisse, VT FRVCTVS PENDENTES, PARTVS ANCILLAE, FETVS PECORVM ET EA QVAE NASCERENTVR essent hypothecae obligata, Gaius ait in l. & quae nondum, ff. de pignoribus.

Plane conuentio generalis in pignore dando bonorum vel postea quaesitorum recepta erat, l. 1. ff. de pignoribus. Plerumque enim OMNIA generaliter BONA obligabantur. Modestin. in l. fideiussor, §. vlt. ff. eod. *Si sciente & consentiente domino, seruus*, VT OMNIA BONA DOMINI PIGNORI OBLIGATA ESSENT, CONVENIT. Alias vero OMNIA BONA QVAE HABEBAT, QVAEQVE HABITVRVS ESSET, DEBITOR PIGNORI OBLIGABAT, quemadmodum Paulus lib. 5. Sentent. tit. 6. docet. Scaeuola in l. vlt. ff. qui potior. *Titius Seia ob summam, quae ex tutela ei condemnatus erat*, OBLIGAVIT PIGNORI OMNIA BONA SVA, QVAE HABEBAT, QVAEQVE HABITVRVS ESSET. Vlpianus in l. obligatione, ff. de pignoribus. *Obligatione generali* RERVM QVAS QVIS HABVIT, HABITVRVSVE SIT. Marcian. in l. si quis obligatum, ff. qui sine manumissio. *Licet* BONA OMNIA *quis* OBLIGAVERIT, QVAE HABET, HABITVRVSVE ESSET. Gaius in l. & quae ff. de pignoribus illam cottidie inseri solitam cautionibus conuentionem scribit, VT SPECIALITER REBVS HYPOTHECAE NOMINE DATIS, CETERA ETIAM BONA DEBITORIS TENERENTVR, QVAE TVNC HABEBAT, ET QVAE POSTEA ADQVISIISSET, PERINDE ATQVE SI SPECIALITER HAE RES FVISSENT OBLIGATAE. Vlpianus in l. si qui mihi, ff. de iu. fisc. *Si qui mihi* OBLIGAVERAT QVAE HABET, HABITVRVSVE ESSET, *cum fisco contraxerit*. Scaeuola in l. tutam tabernam, §. vlt. ff. de pignoribus. *Creditor pignori accepit à debitore*, QVIDQVID IN BONIS HABET, HABITVRVSVE ESSET. Iustinianus vero in l. vlt. Cod. quae res pignor. oblig. sancit, VT SI RES SVPPONERE SE, debitor dixerit, non adiecto, TAM PRAESENTES, QVAM FVTVRAS, ius tamen generalis hypothecae etiam ad futuras res producatur. Interdum autem post bona generaliter obligata, quaedam ex his bonis pignori specialiter alii dabantur. Cum priore etiam creditore conueniebat, VT ITA DEMVM CETERA BONA PIGNORI HABERENTVR, SI PECVNIA DE HIS QVAE GENERALITER ACCEPISSET SERVARI NON POTVISSET, l. 2. ff. qui potior. in pigno. Vlpianus in l. idemque §. vlt. ff. eod. *Si tibi* QVAE HABITVRVS SVM, OBLIGAVERIM, *& Titio* SPECIALITER FVNDVM, SI IN DOMINIVM MEVM PERVENERIT.

Illud cautione qua pignus contrahebatur, exprimi saepe solebat, FVNDVM QVI PIGNORI DABATVR, NVLLI ALII ESSE OBLIGATVM. Modestin. in l. Titius, §. vlt ff. quibus mod. pign. *Inueniebatur autem Maeuius instrumento cautionis cum Republ. facto à Seio, interfuisse, & subscripsisse, quo cauerat Seius*, FVNDVM NVLLI ALII ESSE OBLIGATVM. Atque adeo nonnumquam a debitore iusiurandum exigebatur PIGNORA SVA ESSE, idque iusiurandum instrumento dabatur, l. vlt. ff. Stellionat. Quod si rem alii iam obligatam debitor alii postea obligaret, nec de hoc creditorem certiorarei, Stellionatus se crimini alligabat, l. si quis in pignore ff. de pignerat. act. Proinde qui res suas quas iam obligauerant, alii secundo obligabant creditori, ut periculum Stellionatus effugerent, PRAEDICERE solebant, ALII NVLLI REM OBLIGATAM ESSE, *quam, forte*, LVCIO TITIO, VT IN ID QVOD EXCEDEBAT PRIOREM OBLIGATIONEM, RES ESSET OBLIGATA, ET ESSET PIGNORI HYPOTHECAEVE ID QVOD PLVRIS ERAT, AVT SOLIDVM, CVM PRIMO DEBITO LIBERATA RES ESSET, l. & quae nondum, §. vlt. ff. de pignoribus. Quo loci Gaius simpliciter interdum conuenisse, DE EO QVOD EXCEDEBAT, VT HYPOTHECAE ESSET, ait. Ac plane post pignus iam alii obligatum, eius SVPERFLVVM, seu HYPEROCHAM debitor alii quandoque obligabat. Triphonin. in l. quaerebatur, ff. qui potior in pign. *Si post primum contractum tuum antequam aliam pecuniam tu crederes, eidem debitori Seius credidisset quinquaginta, &* HYPEROCHAM HVIVS REI QVAE TIBI PIGNORI DATA ESSET, CREDITOR OBLIGASSET. Et mox: *Ant tibi in quadraginta cederet* PIGNORIS HYPEROCHA, id est, vt ibidem loquitur, *quod amplius est in pignore*. Papinianus in l. pupilli, § cum eodem, ff. de solutionibus. *Cum eodem tempore pignora duobus contractibus obligantur*, &c. *Quod si temporibus discretis*, SVPERFLVVM PIGNORVM OBLIGARI *placuit, prius debitum pretio pignorum iure soluetur, secundum* SVPERFLVO *compensabitur*. Paulus in l. foenerator, ff. ne naut. foen. *Aliarum mercium aliis nauibus impositarum, propriisque creditoribus obligatarum*, SI QVID SVPERFVISSET, PIGNORI ACCEPIT.

Non tantum autem in sortem, sed & in vsuras pignora speciali conuentione quandoque obstringebantur, l. per retentionem, l. si vsuras, Cod. de vsur. Iura certe prædiorum siue vrbanorum, siue rusticorum pignori dari non poterant. Talis vero pactio fieri poterat, VT QVAMDIV PECVNIA SOLVTA NON ESSET, CREDITOR QVI VICINVM FVNDVM HABEBAT, ITINERE, VIA, ACTV, AQVAEDVCTV, VTERETVR: ET SI INTRA DIEM CERTVM PECVNIA SOLVTA NON ESSET, VENDERE EAS SERVITVTES VICINO LICERET, l. si is qui bona, §. vlt. cum l. seq. ff. de pignoribus.

Atque vt de pactis pignorum dicamus: poterat ita pignoris hypothecæve datio fieri, VT SI INTRA CERTVM TEMPVS NON ESSET SOLVTA PECVNIA, IVRE EMPTORIS CREDITOR POSSIDERET REM IVSTO PRECIO AESTIMANDAM, quemadmodum Marcian. scribit in l. cum fundus, §. vlt. ff. de pignoribus. Imp. Alexand. in l. .C. de pact. pignor. *Qui pactus est*, INTRA CERTVM TEMPVS PECVNIAM QVAM MVTVAM ACCEPERAT, SOLVERET, CESSVRVM SE CREDITORIBVS HYPOTHECAE. Non prohibebatur etiam creditor, VT IN VETVS CREDITVM PIGNORA OBLIGARENTVR, cum debitore paciści, l. eum in vetus, ff. quæ io fraud. credit.

Plane re pignoris nomine data, & possessione tradita, deinde à creditore conducta, conuenisse, VT DEBITOR, PRO COLONO IN AGRO, IN AEDIBVS AVTEM PRO INQVILINO ESSET, Marcian. refert in l. rem pignoris, ff. de adquir. possess. Modestin. in l. Gaius, ff. de pignerat. act. *Gaius Seius ob pecuniam mutuam fundum suum L. Titio pignori dedit: postea pactum inter eos factum est*, VT CREDITOR PIGNVS SVVM IN COMPENSATIONEM PECVNIAE SVAE CERTO TEMPORE POSSIDERET. Papinianus in l. . §. [illegible], ff. de pignoribus. *Pacto placuit*, VT AD DIEM VSVRIS NON SOLVTIS, FRVCTVS HYPOTHECARVM VSVRIS COMPENSARENTVR FINI LEGITIMAE VSVRAE.

Nonnumquam etiam conueniebat, VT FRVCTVS IN VICEM VSVRARVM CEDERENT. Imp. Alexander in l. si ea pactione, C. de vsur. *Si ea pactione vxor tua mutuam pecuniam* [illegible], VT VICE VSVRARVM DOMVM INHABITARET, *pactoque stat, vt conuenit, vsa est.* Imp. Philippus in l. si ea lege, C. eod. tit. *Si ea lege possessionem mater tua apud creditorem suum* [illegible], VT FRVCTVS IN VICEM VSVRARVM CONSEQVERETVR. Impp. Valerian. & Gallien. in l. si seruus, C. quod cum eo. *Si seruus tuus sine permissu tuo accepta pecunia mutua*, IN VSVRARVM VICEM HABITANDI FACVLTATEM CREDITORI CONCESSIT. Quæ species pignoris Ἀντίχρησις dicebatur, l. si pecuniam, ff. de pignerat. act. Inter debitorem autem & creditorem de Tributorum, quę à re pignori data debebantur, solutione conueniri solebat. Papinian. in l. inter, ff. de pact. *Inter debitorem & creditorem conuenerat*, VT CREDITOR ONVS TRIBVTI PRAEDII PIGNERATI NON AGNOSCERET, SED EIVS SOLVENDI NECESSITAS DEBITOREM SPECTARET. Vlpian. in l. epistola, §. pactum, ff. eod. tit. *Pactum* VT SI QVAS SVMMAS PROPTER TRIBVTIONES PRAEDII PIGNORI NEXI FACTAS CREDITOR SOLVISSET, A DEBITORE RECIPERET, ET VT TRIBVTA EIVSDEM PRAEDII DEBITOR PENDERET, *iustum, ideoque seruandum est*.

De vendendo etiam pignore plerumque conueniebat, l. si conuenit, ff. de pignerat. actio. Scæuola in l. de accessionibus, §. vlt. ff. de diuers. tempor. præscript. *Item si mihi pignori dederis*, ET CONVENERIT, NISI PECVNIAM SOLVISSES, LICERE EX PACTO FVNDVM VENDERE. Pomponius in l. quamuis, ff. de pignerat. act. *Quamuis* CONVENERIT, VT FVNDVM PIGNERATICIVM TIBI VENDERE LICERET. Paulus in l. Aristo, ff. quæ res pign. *Si antiquior creditor* DE PIGNORE VENDENDO *cum debitore pactum interposuit*. Scæuola in l. inter, ff. de fideiussoribus. *Inter creditorem & debitorem pactum interesserat*, VT SI CENTVM QVAE MVTVA DEDERAT, VBI PRIMVM PETITA ESSENT NON SOLVERENTVR, ORNAMENTA PIGNORI DATA, INTRA CERTVM TEMPVS LICERET EI VENDERE, ET SI QVO MINORIS VENISSENT, QVODQVE SORTIS VEL VSVRARVM NOMINE DEBERETVR, ID CREDITORI REDDERETVR. Marcian. in l. creditor, §. vlt. ff. qui potior. *Si priori hypotheca obligata sit, nihil vero de* VENDITIONE CONVENERIT, *posterior vero* DE HYPOTHECA VENDENDA CONVENERIT. Pompon. in l. si is cui [illegible] si annua, ff. de pigner. act. *Si annua, bima, trima die triginta stipulatus acceperim pignus*, PACTVSQVE SIM, VT NISI SVA QVAQVE DIE PECVNIA SOLVTA ESSET, VENDERE EAM MIHI LICERET. Et mox: *Sed si ita scriptum sit*, SI QVA PECVNIA SVA DIE SOLVTA NON ERIT, *statim competit ei pacti conuentio*. De vendendo autem pignore pactione IN REM CONCIPIENDAM fuisse, vt omnes continerentur, Pompon. monet in d. l. si necessarias, §. de vendendo.

Quamuis

Quamquam etsi creditoris dumtaxat persona comprehensa fuisset, heres eius nihilominus iure vendere poterat, si nihil in contrarium actum esset. In pignoribus etiam dandis, licet ex abundanti & superuacue caueri solitum, VT QVO MINVS PIGNVS VENISSET, RELIQVVM DEBITOR REDDERET, Paulus testatur in l. quæsitum, §. vlt. ff. de distract. pignor. Atque ita IVRE CONVENTIONIS, creditor pignus vendebat, l. cum prior, ff. qui potior. vel EX PACTO CONVENTO, l. vlt. ff. de pignorib. Cum vero creditor pignus distraheret, quidquid ex venditione redigebatur, primum vsuris quas tunc deberi constaret: deinde si quid superesset, sorti accepto ferendum erat, l. cum & sortis, ff. de pigner. act. Licebat & creditori pretium in acceptum referre etiam in eam quantitatem, quæ natura tantum debebatur, l. Paulus respondit, §. vlt. ff. de solutionib. Inter debitorem autem & eum qui fundum pigneratum a creditore emerat, placuisse, VT HABITA COMPENSATIONE FRVCTVVM, SOLVTOQVE QVOD RELIQVVM DEBERETVR, FVNDVS DEBITORI RESTITVERETVR, Vlpianus scribit in l. epistola, §. 1. ff. de pact. Quinetiam ipsemet creditor pignus vel hypothecam quandoque hoc pacto vendebat, VT SI INTRA CERTVM TEMPVS A DEBITORE PECVNIA SOLVTA ESSET, EMPTIO RESCINDERETVR, l. si creditor, §. 1. de d[illegible] ct. pignor.

Per contrarium, interdum cauebat debitor, NE CREDITORI PIGNVS VENDERE LICERET, l. si conuenit, ff. de pignerat. act. l. Aristo, ff. quæ res pignor. Creditor etiam nonnumquam paciscebatur, NE LICERET DEBITORI HYPOTHECAM VEL PIGNVS VENDERE, l. si creditor, §. vlt. ff. de distr. act. pignor. In venditione tamen pignoris creditor quandoque conueniebat, vel simpliciter, vel SALVA CAVSA PIGNORIS SVI, l. si debitor, §. 1. ff. eod. tit.

Ab hypotheca vero quandoque discedebatur, l. soluitur, ff. quib. mod. pignus. Id fiebat, si vel creditor p[illegible]ceretur NE PECVNIAM PETERET, vel NE RES PIGNORI ESSET. Marcianus in l. sicut, §. 1. ff. quibus mod. pign. *Creditor*, NE PIGNORI HYPOTHECAEVE SIT RES *paci[illegible] potest* [illegible] si [illegible]nuenerit, ead. l. *Si conuenerit*, NE PARS DIMIDIA PRO INDIVISO [illegible] SIT. Et mox [illegible] *plures dederi[illegible] pro indiuiso, & cum vno creditore paciscatur*, NE HYPOTHE[illegible] SIT. Et §. an pacisci. *An pacis[illegible] possunt filiusfamilias & seruus* NE RES PIGNORI SIT. Gaius in l. [illegible] consens[illegible], §. [illegible] ff. eod. *Si cum debitoris procuratore conuenit*, NE SIT RES OBLIGATA. Interdum etiam conueniebat, VT PRO HYPOTHECA FIDEIVSSOR DARETVR, l. soluitur, §. si conuenerit, ff. eod.

Porro qui mutuam pecuniam accipiebat, is creditori suo cauebat, l. Titius, ff. quæ res pignor. Vetus Horatii commentat. ad eum versum Satyr. 3. libr. 2. Sermon. *Dictamus quod tu numquam re[illegible] rebere possis. Dictantis aut credentis quia cum damus, dicimus*, SCRIBERE CAVTIONEM PRO EA PE[illegible]IA. Hinc CRE[illegible] PECVNIAE CAVTIONES, in l. minor 40. ff. de minorib. l. Lucio ff. de obli[illegible] & act. Hæ que[illegible]modum conciperentur, abunde docebit ea qua[illegible] in Æmil[illegible] [illegible] Prætorio [illegible] lect[illegible] fuisse, Paulus commemorat in l. lecta ff. [illegible] cuius verba ita habent. LVCIVS TIT[illegible]VS SCRIPSI ME ACCEPISSE A PVB[illegible]IO MAEV[illegible], Q[illegible]NDECIM MVTVA NVM[illegible]RA[illegible]A MIHI DE DOMO, ET H[illegible]EC QVINDECIM PROBA RECTE DARI CALEND. FVTVRIS [illegible]TIP[illegible]LATVS EST MAE[illegible]S PVBLIVS. SPOSPONDI EGO LVCIVS TITIVS. SI [illegible]E [illegible]PRASCRIP[illegible]A [illegible]M[illegible]A PV[illegible]O MAEVIO, EIVS AD Q[illegible]EM EA RE[illegible] PERT[illegible]BIT, DATA, SOLVTA, SA[illegible]VE EO NOMINE FACTVM NON ERIT, TVNC EO AMPLIVS QVO PO[illegible]T [illegible] POENAE NO[illegible] IN DIES TRIGINTA, INQVE DENARIOS CENTENOS, [illegible] SINGVLOS DARI STIPVLATVS E[illegible]T P. MAEVIVS, SPOSPONDI EGO LVCIVS [illegible]TIVS. CONVENITQVE INTER NOS, VTI PRO MAEVIA EX SVMMA SVPRA SCRIPTA ME[illegible]STRVOS RET[illegible] DEBEAM DENARIOS TRECENOS EX OMNI SVMMA EI [illegible] HERED[illegible] EI[illegible]. CHIROGRAPHO etiam mutuæ pecuniæ accipiebantur, l. Aurelius, §. quidam. ff. de liber. leg. Modestinus in l. curor, §. vlt. ff. de vsur. *Ab Aulo Agerio Gaius S[illegible] mutuam qu[illegible]dam [illegible] accepit hoc chirographo.* ILLE SCRIPSI ME ACC[illegible]PISSE, ET ACCE[illegible] AB ILLO [illegible]VI[illegible]OS ET NVMERA[illegible]OS [illegible]E[illegible]EM, QVOS EI REDDAM KALENDIS ILL[illegible] PRO[illegible]IS CV[illegible]IS V[illegible]IS PLA[illegible]IS. In priore autem cautione non [illegible] oscitanter [illegible] adnotat[illegible] [illegible] hæc, DE DOMO, ad quæ Seneca allusit Epist. 26. libr. 1 cum ait, *Exspecta pusillum*, & DE DOMO FI[illegible]T NVME[illegible]AT[illegible]O. Cui consentaneum est quod alias leg[illegible]r, EX ARCA, l. quidam, ff. de pecun. constitut. Vtrumque enim C[illegible]utionibus inseri solebat, ad differentiam eorum quæ ex Me[illegible] [illegible]iptura proficiscebantur. Donatus in Adelphos Terentian. Actu 2. Scen 4. ad versum, *Ego a[illegible] forum ibo, Tunc enim, ait, in foro &* DE MENSAE SCRIPTVRA,

magis quam EX ARCA, DOMOQVE, VEL CISTA, *pecunia numerabatur.* Idem in Phormio. Act.5.Sc.8. hæc verba, *Iube* RESCRIBI, interpretatur, PER SCRIPTVRAM, *id est*, DE MENSAE SCRIPTVRA DARI. *Vnde, ait, hodie additur chirographis*, DOMO, EX ARCA SVA, VEL EX MENSAE SCRIPTVRA. Obseruandum & illhcest Proborum epithetum, quod Nummis adiici solebat, l. Titius, ff. de pecun. constit. Plautus Persa, Act.3.Sc.3.

Nummi sexcenti hic erunt,
PROBE NVMERATI.

Rursusque eiusdem Comœd. Act.4.Sc.3.

PROBVM ET NVMERATVM ARGENTVM *vt accipiat face.*

Idem Bacchidib. Act.4.Sc.8.

DVCENTOS NVMMOS AVREOS PHILIPPOS PROBOS
DABIN'?

Hoc amplius, ex certis Cautionum verbis est & verbum, SCRIPSI. Si & in l. eum qui, §. Iulianus, ff. de pecun. constit. SCRIPSI SECVNDVM MANDATVM SEIT, &c. Chirographis autem excipi solitum, SI QVID EX ALIA CAVSA DEBERETVR, ostendit Paulus in l. Lucio, ff. de obligat. & actionib. *Lucio Titio cum ex causa iudicati pecunia deberetur, & eidem debitori aliam pecuniam crederet, in cautione pecuniæ creditæ non adiecit*, PRAETER EAM PECVNIAM DEBITAM SIBI EX CAVSA IVDICATI. Commemorationem etiam in Chirographo pecuniarum, quæ ex alia causa deberi dicerentur, factam narrat Labeo in l. vlt. ff. de probationib.

Chirographo vero & in codice, & in pugillaribus, & in tabulis debitores cauebant. Vlpianus in l. si vt certo, §. Quum mutuo, ff. commodati *Si tibi* CODICEM *commodauero, &* IN EO CHIROGRAPHVM DEBITOREM TVVM CAVERE FECERIS, *egoque hoc interleuero, siquidem ad hoc tibi commodauero*, VT CAVERETVR TIBI IN EO. Paulus in l. in commodato, §. sicut, ff. eod. *Igitur si* PVGILLARES MIHI COMMODASTI, VT DEBITOR MIHI CAVERET. Vlpianus in l. seruum filii, §. eum qui, ff. de legat. 1. *Eum qui* CHIROGRAPHVM *legat, debitum legare, non solum* TABVLAS, *argumento est venditio.* Item in l. huiusmodi. §. si ita, ff. eod. *Si* TABVLAS CHIROGRAPHI *mei, heredi meo reddiderit.* Et l. qui tabulas, ff. de furt. *Si* CHIROGRAPHA AVREORVM DECEM TABVLAE FVERINT. Vnde Iuuenal. Sat. vlt. *Vana superuacui dicens* CHIROGRAPHA LIGNI. Huiusmodi porro cautionibus Iusiurandum adscribi consueuisse, testimonio sunt hæc Tertulliani in lib. De Idololatr. verba. *Pecunia de Ethnicis mutuantes, sub pignoribus fiduciati*, IVRATI CAVENT. Pattem autem eum mutuam pecuniam acciperet a Septicio creditore, filio persuasisse, vt quod ipse impeditus esset scribere, Chirographum manu sua perscriberet filius eius, sub commemoratione domus ad filium pertinentis pignori dandæ, Modestinus refert in l. fide iussor, §. 1. ff. de pignorib. Quod si Chirographum cancellatum esset, licet præsumptione debitor liberatus esse videretur, eius tamen quod manifestis probationibus suis creditor adhuc deberi probasset, petitio superesse, l. si Chirographum, ff. de probat. Aliter atque si cautionem suam debitori creditor reddidisset, l. 2. ff. de pactis.

Pecunia autem datæ numerataque probabatur multis, quos Agellius libr. 13. cap. 2. ita congessit. *Is tamen cum suis multis patronis clamitabat, probari apud me debere pecuniam datam consuetis modis*, EXPENSI LATIONE, MENSAE RATIONIBVS, CHIROGRAPHI EXHIBITIONE, TABVLARVM OBSIGNATIONE, TESTIVM INTERCESSIONE. Vlpianus in l. qui tabulas, ff. de furt. *Si quis eum aliis probationes*, MENSAEQVE SCRIPTVRA, *haberet, chirographi furtum passus sit.* Ex meosæ plane scriptura obligationes olim ortas atque vsu receptas fuisse constat. Vnde SCRIBI & RESCRIBI NVMMI dicebātur. Nam quod est apud Terent. Phormio. Act.5.Sc.8. *Iube rescribi*, Donatus exponit, *Iube reddi eu*, PER MENSAE SCRIPTVRAM REDDI: adiicitque, *quoniam ad numerationem pecuniæ antecedit scriptura*, RESCRIBERE *dicebant, pro renumerare. Et sic infert, Nam ego* PERSCRIPSI *multis*, PER SCRIPTVRAM REDDIDI, *multis dedi.* Vetus Horatii commentat. in Sat. 3. libr. 2. ad versum, SCRIBE DECEM A NERIO, SCRIBERE, ait, *iuris verbum est, pro mutuum sumere*: RESCRIBERE *vero est, reddere debitum.* Cicer. Ep. st. vlt. lib. 4 ad Atticum. *Hæc pactio, non verbis, sed* NOMINIBVS ET PERSCRIPTIONIBVS, *multorum Tabulis, cum esse facta diceretur, prolata a Memmio est*, NOMINIBVS INDVCTIS. Vide & eumdem lib. 3. De Orat. Testatur & Iustinianus olim SCRIPTVRA factam OBLIGATIONEM, quæ NOMINIBVS FIERI dicebatur, Institut. de literar. obligat. Eaque obligationis species LITERARVM OBLIGATIO vocabatur. Idem Iustinianus §. 1. Institut. de fi-

de fideiussorib. *In omnibus autem* OBLIGATIONIBVS *adsumi possunt, id est, siue re, siue verbis, siue* LITERIS, *siue consensu, contracta fuerint.* Quæ omnia Obligationum genera Vlpianus quoque recensuerat in l.Græce, §.1. ff. de fideiussorib. sed Litterarum obligationem illinc expunxisse Tribonianum, eamque ordine mouisse verisimile est, quod ea in vsu esse desiisset. De Litterarum autem obligatione quæ esset Theophili opinio, ipsius verbis exponam. Λίτεραις, ait ille, ἐστί, τὸ παλαιὸν χρέος εἰς καινὸν δάνειον μετασχηματιζόμενον, ῥήμασι καὶ γράμμασι τυπικοῖς. Εἰ γάρ τις ἐχρεώστει μοι ἑκατὸν νομίσματα, ἀπὸ ἀγορασίας, ἢ μισθώσεως, ἢ δανείσματος, ἢ ἐντολῆς, (πολλαὶ δὲ τῶν χρεῶν προφάσεις) Ἐβουλόμην δὲ τοῦτον ὑποδῦναι ποιῆσαι τῇ λίτεραις ἐνοχῇ, ἀνάγκη τοῦτα λέγειν καὶ γράφειν τὰ ῥήματα, ἅπερ καὶ ἔλεγε, καὶ ἐγράφετο· Τοὺς ἑκατὸν χρυσίους οὓς ἐμοὶ ἐξ αἰτίας μισθώσεως χρεωστεῖς, σὺ ἐκ συνθήκης καὶ ὁμολογίας δώσεις τῶν οἰκείων γραμμάτων. εἶτα ἐνεγράφετο, ὡς ἀπὸ τοῦ ἐνόχου ἤδη γενομένου ἐκ τῆς μισθώσεως ταῦτα τὰ ῥήματα· Ἐκ τῆς συνθήκης ὀφείλω τῶν οἰκείων γραμμάτων. καὶ ἡ μὲν προτέρα ἐνοχὴ ἀπεσβέννυτο, καινοτέρα δὲ ἐτίκτετο, τουτέστιν ἡ λίτεραις, αὕτη δὲ ἐκ τοῦ ἐν γράμμασιν εἶναι τὴν ὀνομασίαν ἐδέξατο. Cuius interpretationis fides penes auctorem erit: hanc enim mancupio non do, neque me nexu obligo. Ad huiusmodi certe Obligationis appellationem referendum videtur, quod est a Paulo scriptum in l.non figura, ff. de obligat. & actionib. Mensam autem ex cuius scriptura obligatio, qua de agimus, prodibat, Nummularii seu Mensularii exercebant, eique interdum seruos præpositos habebant, l.cuicumque, §.1. ff. de Institor. Et ita in l. in eum, §.1 ff. eod. *Si dominus qui seruum institorem* APVD MENSAM PECVNIIS ACCIPIENDIS HABVIT. Imp. Alexand. in l.3. C. eod. *Aduersus eum actio competit, a quo seruum* MENSAE PRAEPOSITVM *dicis.* Libertum quoque mensæ nummulariæ quam exercebat, præpositum habuisse Lucius Titius dicitur in l.vlt. ff. eod. Nummularios vero ab Argentariis separat Paulus in l.quædam, §.Nummularios, ff. de eden. Ibidemque eos ait, sicut & Argentarios, rationes confecisse, accepisseque pecuniam, & erogasse per partes, quarum probatio scriptura, codicibusque eorum maxime continebatur, & frequentissime ad fidem eorum decurrebatur. Eorum plane sicut & Argentariorum officium & ministerium publicam causam habebat, EIDEMQVE PVBLICAM SECVTI dicebantur, qui pecunias apud Mensam deposuerant, l. si venit, §.in bonis, ff. de reb. auctorit. iud. possid. Plerumque enim illic pecunias depositas habebant, quidam, vt fœnore apud nummularios, vel cum nummulariis, vel per ipsos exercerent: alii vero custodiæ causa, l.si hominem, §.quotiens, ff. deposit. l.5. C. de Institor. Per eorum etiam Mensam multorum res gerebantur, multorumque rationes administrasse eos, ostendit l. Aurelius, §.filias, ff. de liberat. leg. Proinde Præfecto vrbi negotium datum erat, idque eius muneri & officio incumbebat, curare vt Nummularii probe se agerent circa omne negotium suum, & temperarent ab his quæ essent prohibita, l.1. §.præterea, ff. de offic. præfect. vrb. Singulorum ergo rationes conficiebant, principalisque eorum opera erat, vt actus sui Rationes diligenter conficerent. Rationes vero accepta & data, vel accepta & expensa continebant, l. 1. §. rationes, ff. de eden. l.vlt. §.inter cetera, ff. de liberat. leg. Et bene Labeo RATIONEM definiebat, esse VLTRO CITRO DANDI, ACCIPIENDI, CREDENDI, OBLIGANDI, SOLVENDI SVI CAVSA NEGOTIATIONEM. Nec vlla, vt ait, Rationum, nuda dumtaxat solutione debiti incipiebat, l.si quis ex argentariis, §.rationem, ff. de eden. Cicero pro Rosc. Com. *Non habere se hoc* NOMEN IN CODICE ACCEPTI ET EXPENSI RELATVM *confitetur.* Plinius libr. 33. cap.3. *Quare æris grauis pœna dicta. Et adhuc* EXPENSA IN RATIONIBVS, *dicuntur: item impendia & dependere.* Sane ita conficiebantur Rationes, vt pagina vna, Accepta: altera, Expensa continerentur. Idem Plinius libr.2. cap. 7. de Fortuna: *Huic omnia* EXPENSA, *huic* OMNIA FERVNTVR ACCEPTA, *& in tota ratione mortalium sola vtramque paginam* FACIT. In Tabulis enim, seu Codice Rationum & ACCEPTA PECVNIA REFEREBATVR ei a quo numerata erat, & EXPENSA FEREBATVR non modo ei cui soluebatur, sed & cui credebatur. Atque ita Nummularius plura nomina scribebat, modo in Acceptum Referendo, modo Expensum Ferendo. Pecunias enim apud se depositas in Acceptum referebat ei qui deposuerat, deinde eidem expensum ferebat, quod ei aliive eius mandatu voluntateve soluebat. Item quas pecunias credebat, eas expensas ferebat iis quibus credebat, solutas dein acceptas referebat. Cicero pro Cæcina: *Se autem habere* ARGENTARII TABVLAS, *in quibus sibi* EXPENSA PECVNIA LATA *sit*, ACCEPTAQVE RELATA. Idem libr.3. in Verrem: *Si quibus pecuniam* CREDEBAS, IIS EXPENSVM NON FERRES. Et libr. 4. in eumdem: *Nam quas pecunias iis* FEREBAT EXPENSAS, *quibuscum contrahebat.* EXPENSVM autem FERRE, vt Asconius lib.3. in eumdem interpretatur, erat, *scribere*, SE PECVNIAM DEDISSE.

NOMINA porro olim interpositis PARARIIS fiebant. Seneca libr. 2. De benefic. *Quidam nolunt* NOMINA SECVM FIERI, *nec* INTERPONI PARARIOS, *nec* SIGNATORES ADVOCARI, *nec* CHIROGRAPHVM DARI. Et libr. 3. eiusdem argumenti, *Ille per tabulas plurium* NOMINA INTERPOSITIS PARARIIS FACIT. PROXENETAS etiam nominis faciendi causa interuenisse, testatur Vlpianus in l. 2. ff. de proxenet. Seneca Epist. 120. lib. 21. *Aes alienum facias oportet, sed nolo per intercessorem mutueris: nolo* PROXENETAE *nomen tuum iactent. Paratum tibi creditorem dabo.* Nomina autem facturi diligenter in patrimonium & vasa debitoris inquirebant, vt idem Seneca libr. 1. De benefic. ait. Nomina etiam facturum Atticum quaerere solitum QVOTO ANNO & QVANTVM IN SOLO, Cicero ex quorumdam sententia Epistol. .libr. 9. ad Atticum scribit. Vires certe eius cui credituri erant diligenter excutere soliros, Seneca ostendit Epistol. 85. lib. 13. his verbis: *Cum ad patrimonium ventum est, diligentissimi computatores, sic rationem ponitis singulorum, quibus aut pecuniam credituri estis, aut beneficia. Nam hoc quoque iam expensa fertis.* LATE POSSIDET, SED MVLTVM DEBET: HABET DOMVM FORMOSAM, SED ALIENIS NVMMIS PARATAM: FAMILIAM NEMO CITO SPECIOSIOREM PRODVCIT, SED NOMINIBVS NON RESPONDET. SI CREDITORIBVS SOLVERIT, NIHIL ILLI SVPERERIT. *Idem in reliquis quoque facere debebitis, excutere quantum proprii quisque habeat.*

Titulos autem debitorum, Nomina, Asconio in 3. Verrin. interprete, appellabant, ab eo quod Calendariis solerent eorum quibus pecuniae credebantur nomina perscribi. Calendis porro pecuniam foenori dare solitos veteres, Idibus vero exegisse, iam a multis obseruatum est, quorum ne scrinia compilem, dumtaxat ad eos quos laudant auctores, aliquot alios adiiciam. In Idus certe vulgo solutionis diem conferri consueuisse, argumento est Cicero Epist. 5. lib. 10. ad Atticum, cum ait: *Ad me nuper se* HS XXX. *emisse, vt scriberem an vellem addici.* DIEM PECVNIAE IDVS NOVEMBRES ESSE. Idem Epist. 20. lib. 14. ad eumdem Attic. *Iam vel sibi habeat numos, modo* NVMERET IDIBVS. Scaeuola in l. ex pluribus, §. vltim. ff. de solutionib. *Ita vt viginti primi* SOLVERENTVR, *id est*, IDIBVS SEPTEMBRIBVS. Marcellus in l. Titius Seio, ff. de pecun. constit *quos tibi* REDDERE DEBEBO IDIBVS MAIIS PROBOS. Sed & pueros qui in ludum ibant, singulis Idibus octonos asses aeris retulisse pro mercede disciplinae, Horatius significat Satyr. 6. lib. 1. A Calendarum vtique praepositione, foeneratorum codicem KALENDARIVM vocabant. Hinc Seneca Epist. 14. lib. 1 *Rationes accepit, forum contetrit,* CALENDARIVM VERSAT. Et Epist. 88. lib. 13. *quia magnum* CALENDARII LIBER *euoluitur.*

Rationes certe cum DIE ET CONSVLE, scribebantur, l. 1. §. rationes, ff. eodem. Aut certe Tabularum quae plures rationes continebant, initio, DIES ET CONSVL adscribi solebat, quae praepositio Diei & Consulis communis erat omnis rationis, d. l. si quis ex argentariis, §. si initium, ff. eodem. In Tabulis vero, Codice, Membranis, Chartis, Rationes scribebantur, l. Argentarius, §. 1. ff de eodem l. vltim. §. inter cetera, ff. de liberat. legat. Ad fidem autem Mensae protestandam, litteris plerumque Nummularii notum faciebant quantum quisque nummorum penes se haberet, vt apparet ex l. vltim. ff. de Institor. in qua Scaeuola Mensae Nummulariae praepositum refert Gaio Seio cauisse in haec verba: OCTAVIVS TERMINALIS REM AGENS OCTAVII FELICIS, DOMITIO FELICI SALVTEM. HABES PENES MENSAM PATRONI MEI DENARIOS MILLE, QVOS DENARIOS VOBIS NVMERARE DEBEBO PRIDIE KALEND. MAIAS. Testimonio est idem ipse Scaeuola in l. emptor. §. 1. ff. de pactis, his verbis: *Lucius Titius Gaium Seium Mensularium cum quo rationem implicitam habebat propter* ACCEPTA ET DATA, *debitorem sibi constituit & ab eo epistolam accepit in haec verba:* EX RATIONE MENSAE, QVAM MECVM HABVISTI IN HVNC DIEM, EX CONTRACTIBVS PLVRIMIS REMANSERVNT APVD ME AD MENSAM MEAM TRECENTA OCTOGINTA SEX, ET VSVRAE QVAE COMPETIERINT. SVMMAM AVRSORVM, QVAM APVD ME TACITAM HABES, REFVNDAM TIBI. SI QVOD INSTRVMENTVM A TE EMISSVM (ID EST SCRIPTVM) CVIVSCVMQVE SVMMAE, EX QVACVMQVE CAVSA, APVD ME REMANSIT, VANVM ET PRO CANCELLATO HABEBITVR. Huc pertinere videtur & l. Lucius, ff. depositi, cuius verba sunt haec: LVCIVS TITIVS SEMPRONIO SALVTEM. CENTVM NVMMOS QVOS HAC DIE COMMENDASTI MIHI, ADNVMERANTE STI-

EHO SERVO ACTORE, ESSE APVD ME VT NOTVM HABERES, HAC EPISTOLA MANV MEA SCRIPTA TIBI NOTVM FACIO. QVAE QVANDO VOLES, ET VTI VOLES, CONFESTIM TIBI NVMERABO. Eodem etiam referendam crediderim l. Quintus, ff. eodem titul. vbi Quintus Cæcilius Candidus Publio Rogatiano ita scribit: VIGINTI QVINQVE NVMMORVM QVOS APVD ME ESSE VOLVISTI, NOTVM TIBI ITA HAC EPISTVLA FACIO, AD RATIVNCVLAM MEAM EA PERVENISSE: QVIBVS VT PRIMVM PROSPICIAM, NE VACVA TIBI SINT, ID EST VT VSVRAS EORVM ACCIPIAS, CVRAE HABEBO. His non extra rem accedet l. Titius Seio, ff. de pecun. constit. in qua Marcellus, *Titius*, ait, *Seio epistulam emisit in hac verba:* REMANSERVNT APVD ME QVINQVAGINTA EX CREDITO TVO, EX CONTRACTV PVPILLORVM MEORVM, QVOS TIBI REDDERE DEBEBO IDIBVS MAIIS PROBOS. QVOS SI AD DIEM SVPRA SCRIPTVM NON DEDERO, TVNC DARE DEBEBO VSVRAS TOT. In hunc ordinem etiam non male veniet l. vltim. ff. eod. titul. *Lucius Titius Seiorum debitor decessit. Hi persuaserunt Publio Maeuio, quod hereditas ad eum pertineret, & fecerunt vt Epistulam in eos exponat*, DEBITOREM SESE ESSE, QVASI HEREDEM PATRVI SVI, CONFITENTEM, *qui & addidit epistula sua*, QVOD IN RATIONES SVAS EADEM PECVNIA PERVENIT. Scæuola in l. vlt. ff. de oblig. & act. *Procurator Seii admisit subscriptionem ad Argentarium vascularium in verba infra scripta.* Λούκιος Καλανδίος ἐπέγνων κατὰ ... ἐπὶ λοιπῷ παρ' ἡμῖν ὀφειλόμενα τοῦ δανείου τόκου.

Ratio porro cum Argentariis & Nummulariis poni ac putari solebat. Plaut. Aulular. Act. 3. Sc. 5.

Ibi ad postremum cedit miles, æs petit.
Itur: PVTATVR RATIO CVM ARGENTARIO.
Miles impransus adstat: æs censet dari.
Vbi DISPVTATA EST RATIO CVM ARGENTARIO,
Etiam plus ipsus debet Argentario.

Idem Captiu. Act. 1. Sc. 2.

Ibo intro, atque intus SVBDVCAM RATIVNCVLAM,
Quantillum argenti mihi APVD TRAPEZITAM SIET.

Vbi vero Accepti & Expensi summæ, seu quantitates congruebant, & tantumdem expensum quantum acceptum apparebat, tunc PAREM RATIONEM adscribebant. Africanus in l. qui filium, ff. de man. test. *Is seruus parte Argenti subtracta, cum Tutore diuisit, atque ita Tutor ei* PAREM RATIONEM ADSCRIPSIT. Et hoc modo PARIA, vel PAREM RATIONEM FECISSE dicebantur. Senec. lib. 2. De benefic. *Cum quolibet* PARIA FECISTI. Idem lib. 6. eiusdem argumenti: *Quare quasi cum acerbo fœneratore* RESIGNARE RATIONEM PAREM PROPERAS? Et lib. 1. Epist. 9. *Si illud mihi tecum conuenerit, vt statim tibi soluam quod debeo, & quantum ad hanc epistolam* PARIA FACIAMVS. Item Epist. 19. eiusdem libr. *Poteram tecum & hac Mæcenatis sententia* PAREM FACERE RATIONEM. Idem Controuers. 1. lib. 19. *Vult* PARES RATIONES FACERE. Scæuola in l. vlt. §. vlt. ff. de doli except. *Si cum coheredibus tuis* PAREM RATIONEM FECERIS. In Pariationibus autem pactum huiusmodi adscribi consueuerat, EX HOC CONTRACTV NVLLAM INTER SE CONTROVERSIAM ESSE. l. vlt. §. idem quæsiit, ff. de condict. indeb.

Nummularii vero cum eorum qui apud Mensam suam depositas pecunias habebant fraudandorum causa vel vrbe profugiebant, vel Romæ agentes copiam sui in foro non faciebant, FORO CEDERE dicebantur, l. si hominem, §. quotiens, ff. depos. Quod suis temporibus ludum fuisse Iuuenal. Sat. 11. indicat his versibus:

CEDERE *namque* FORO *iam non tibi deterius, quam*
Exquilias a feruenti migrare Suburra.

Plaut. Persa Act. 3. Sc. 3.

Quod partim nostri faciunt ARGENTARII:
Vbi quid credideris, citius extemplo A FORO
FVGIVNT, *quam ex porta ludis cum emissus est lepus.*

Et paullo post,

Iam A FORO ARGENTARII
ABEVNT, *quam in cursu rotula circumuortitur.*

Cum vero foro Nummularii cessferant, eorum bona venibant. Qua in re potior eorum causa erat qui pecunias absque fœnore apud Mensam deposuerant, l. si ventri, §. in bonis, ff. de reb. auct. iud. d. l. si hominem, §. quotiens. Quod si à Mensulariis vsuras Depositarii accepissent, nulla eorum ptæ ceteris ratio habebatur, quasi deposito renuntiassent. Sic & eum foro debitor quilibet cedebat, bona distrahi, & portio ipsis quæ ex redacto fieret solui, ptetiumque omnibus pro portione præstari solebat, l. vlt. ff. de curat. bon. dan. Quod & Seneca significat lib. 4. De Benefic. cum ait: *Pecunia etiam male credita actio est. Et appellare debitorem ad diem possum, & si foro cessserit, portionem feram.*

Priuatas etiam sibi quisque Rationes scribebat, in quas reditus possessionum, mercedes & pensiones prædiorum, referebat. Papinian. in l. prædiis, §. Titio, ff. de legat. 3. *Inspiciendum an literis, & RATIONIBVS appellatione Seianorum, Gabiniana quoque CONTINEANTVR, & vtriusq; possessionis confusi REDITVS TITVLO SEIANORVM ACCEPTO LATI ESSENT.* Et §. balneas, ead. l. *MERCEDES eius inter ceteras meritoriorum domos, RATIONIBVS ACCEPTO FERREBANTVR.* Ibidemque §. vlt. *Si vno pretio cum domu fuisset comparata, & vtriusq; PENSIONES similiter ACCEPTO LATAS RATIONIBVS ostenderetur.* Iisdem rationibus æs tam suum quam alienum quisque paterfam. complectebatur. Vlpian. in l. si peculium, §. an & quod, ff. de pecul. leg. *Cum Cneus Domitius filiæ suæ peculium quod eius esset, legasset: & annuum, quod ei solitus erat dare, biennio non dedisset, sed IN RATIONIBVS SVIS RETVLISSET, FILIAE SE DEBERE QVINQVAGINTA.* Scæuola in l. vlt. ff. eo. *An peculio prælegato, & centum aurei, & vsura eorum deberentur: cum RATIONIBVS BREVIARIIS IN AERE ALIENO, ET SORTEM ET VSVRAS INTER CETEROS CREDITORES COMPLEXVS SIT.* Pompon. in l. non solum, §. vlt. ff. de pecul. *Ideo si dominus IN RATIONES SVAS REFERAT, SE DEBERE SERVO SVO.* Idem in l. nuda ratio, ff. de donationib. *licet REFERAMVS IN RATIONES NOSTRAS, DEBERE NOS.* Idemque confirmatur l. mandauero, §. si mandauerim, ff. mandati, l. qui fine, ff. de neg. gest. & l. generali, §. idem quæsiit, ff. de vsufr. leg. Seruorum etiam nomina in rationibus scripta fuisse, indicat l. Titia, ff. de manum. test.

Quin & moris olim fuit, vnumquemque domesticam Rationem sibi totius vitæ suæ per dies singulos scribere, ex quo appareret, quid de reditibus suis, quid de arte, fœnore, lucrove seposuisset, quoque die, & quid item sumptus damnive fecisset, quemadmodum Asconius in 3. contra. Verr. Orat. tradit. Sed, vt ille scribit, postquam obsignandis literis reorum ex suis quisque Tabulis damnari cœpit, ad suam memoriam tota hæc vetus consuetudo cessauit. TABVLAS vero accuratius conficiebant, & prius quam in codicem accepta & expensa referrent, ea in ADVERSARIIS describebant, quæ negligẽter ideo scribebantur: TABVLAE vero diligenter, quod illa, menstrua, hæ æternæ essent; illa delerentur statim, hæ seruarentur sanctè; illa parui temporis memoriam, hæ perpetuæ æstimationis fidem & religionem amplectebantur; illa erant coniecta, hæ in ordinem confectæ, vt Cic. pro Rosc. Com. scribit. Habebant etiam Actorum suorum diurnam scripturam, quam Ephemerida vocabant. Propert. lib. 3. Eleg. 23.

Me miserum his aliquis RATIONEM SCRIBIT auari,
Et ponit duras inter EPHEMERIDAS.

In ea, quo die peregre proficiscerentur, adnotabant. Et ita Cic. pro Quinctio ait, eum diem profectionis suæ in Ephemeride inuenisse.

Sed & Serui Dominis actus sui Rationes reddebant, vt apparet ex l. testamento, l. Thais, §. libertatem, & §. Stichus, §. ab heredibus, ff. de fideicom. libert. l. Labeo, l. Sticho, ff de statu. lib. l. cum seruus, ff. de condicion. & demonstrat. Erat & DOMINICA RATIO, l. quod si seruus, §. idem Labeo, ff. de in rem verso. l. peculii, ff. de pecul. Nam & seruos Kalendatio præponebant, l. eius qui, ff. si cer. pet. id est pecuniis fœnerãdis, vt in l. cuicumq;, & l. In eum, §. vl. ff. de institor. Vnde & l. vlt. ff. de pecul. serui domino debitores fuisse dicuntur, ex ratione Kalendarii. Tabernam etiam qui exercebant, ei institorem seruum sæpe præponebant, l. 3. & l. habebat, §. vlt. ff. de institor. In Taberna autem merces habebant, l. cum tabernam, ff. de pignorib. eisq; mercibus vendendis seruum præponebant. Hinc Vlpian. in l. cuicumq;, ff. de institor. *Si Tabernarius seruum suum peregre mitteret ad merces comparandas.* Sic Merci oleariæ præpositum seruum, vel ad vendendum emendumve oleum, legimus in d. l. cuicumque, §. si ei quem & l. habebat, ff. de institor. Agris etiam colendis, mercaturis, redemptutisq; faciendis, ac deniq; cuicumque negotio vel cuilibet negotiationi seruum institorem præponebant, l. 3. & l. cuicumque, ff. eo. Atque adeo per seruos negotiationem exercebant, l. qui negotiationem, ff. de adm. tutor.

In Ratio-

In Rationibus vero examinandis atque excutiendis data & accepta conferebantur. Eoque modo DISPVNGI dicebantur, l. dispungere, ff. de verbor. signific. Seneca lib. 4. De Benefic. *Apud me ista* ACCEPTORVM EXPENSORVMQVE RATIONES DISPVNGVNTVR. Rationes autem postquam dispunctæ fuerant, SVBSCRIBI solitas, docet l. Lucius, ff de liberat. leg. in qua Iulianus, *Postea*, ait, *viuus Erotem manumisit, in eodem actu habuit*: RATIONESQVE SVBSCRIPSIT, *vsq; in eum diem, qui fuit ante paucissimos dies quam moreretur.* Et mox: *Neq; in eas* RATIONES *quæ à Lucio Titio* SVBSCRIPTAE *sunt.* Indicio est & quod in l. Thais, §. libertatem, ff. de fideic. libertor. habetur: *Offerens rationes vnius anni in diem mortis testatoris, quod cetera* SVBSCRIPTAE *fuerunt.* Apul. Apolog. 2. *Neget eam villicorum & opilionum, & Equisonum* RATIONVM SVBSCRIPSISSE. Reliquorum vero formula perstringitur in l. Ofidius, ff. de legat. 3. Enimuero cum institore ex causa cui præpositus erat gestum, dominum obligabat, l. 2. C. de institor. & qui seruum præposuerat, tenebatur ipsa præpositione. Condicio autem præpositionis seruanda erat. Nam si CERTA LEGE, vel INTERVENTV CVIVSDAM PERSONAE, vel SVB PIGNORE VOLVISSET CVM EO CONTRAHI, vel AD CERTAM REM: æquissimum erat id seruari, in quo præpositus erat, l. sed si pupillus, §. condicio, ff. de institor. Interdum etiam ei PECVNIAM MVTVAM ACCIPERE permittebant, l. 1. eod. tit. l. habebat, ff. eo. l. vlt. ff. quod cum eo. Quod si nollet dominus in totum cum Institore contrahi, palam PROSCRIBERE debebat, NE CVM EO CONTRAHERETVR, l. sed si pupillus, §. 1. ff eo. tit. Cuiusmodi prohibitionis formulam proponit Paulus in l. quotiens, ff. de pecul. in qua ait: *Quotiens in Taberna ita scriptum fuisset,* CVM IANVARIO SERVO MEO GERI NEGOTIVM VETO. Eodemque modo quem omnibus suis negotiis præposuerant, mutata voluntate, quandoque ADMINISTRARE NEGOTIA VETABANT, l. qui hominem, §. si Titium, de solutionib.

Atque vt Tabernam, aliamve negotiationem exercentes, ei negotio Institores præponebant, ita Nauis alicuius Exercitor ei sæpe Magistrum imponebat, cui totius nauis curam mandabat. Huius ille facta omnia præstabat: & si quid cum eo eius rei gratia cui præpositus erat contractum esset, de eo in dominum actio competebat, l. 1. ff. de exercitor. §. eodem, Instit. quod cum eo. Magistrum autem sic plerumque præponebant, NE ALIVM EI LICERET PRAEPONERE, d. l. 1. §. Magistrum. PRAEPOSITIO vero certam legem dabat contrahentibus. Interdum enim Exercitor Magistrum naui PRAEPONEBAT, ad hoc solum, VT VECTVRAS EXIGERET, non etiam VT LOCARET, quod forte ipse Exercitor locauerat: vel AD LOCANDVM tantum, non item AD EXIGENDVM præponebat: vel ad hoc PRAEPONEBAT, VT VECTORIBVS NAVEM LOCARET, non vt mercibus præstaret, vel contra: Interdum VT CERTIS MERCIBVS NAVEM LOCARET, præponebat, puta legumini, vel cannabæ. Plerique etiam mandabant, NE VECTORES RECIPERENT: & VT CERTA REGIONE, & CERTO MENSE NEGOTIARENTVR, l. 1. §. igitur, ff. eo. Quinetiam plures nonnumquam Magistri diuisis officiis præponebantur, veluti alter LOCANDO, alter EXIGENDO. Plerique sic DVOS PRAEPONEBANT, NE ALTER SINE ALTERO QVID AGERET, d. l. 1. §. si plures. Exercitor vero nauis, aut Cauponæ, aut Stabuli, de damno aut furto, quod in naue, aut caupona, aut stabulo eorum, quorum opera ea exercebat, factum erat, tenebatur, l. si quis absentis, §. vlt. ff. de oblig. & act. Debebat & Exercitor omnium nautarum suorum, siue liberi siue serui essent, factum præstare, si modo in ipsa naue damnum dedissent. Si tamen PRAEDIXISSET, VT VNVSQVISQVE VECTORVM RES SVAS SERVARET, NEQVE DAMNVM SE PRAESTATVRVM, & consensissent vectores prædictioni, non conueniebatur, l. vlt. ff. nautæ caupo.

Porro debitor interdum CONSTITVEBAT SE SOLVTVRVM, quod ex quacumq; causa debebat. Nam ex quocumque contractu debitum esset, Constitui poterat siue certi, siue incerti: & si ex causa emptionis pretium quis deberet, vel ex causa dotis, vel ex causa tutelæ, vel quocumque contractu, l. 1. §. debitum, ff. de pecun. constit. Nec pro se modo, sed & pro alio Cõstituere quis poterat, l. 1. C. eo. tit. CONSTITVERE autem & præsentes & absentes poterant, & per semet-ipsos, vel per nuntium, l. qui autem, §. vlt. ff. eo. Nec enim certa erant Constituti verba. Vulgo vero CONSTITVEBANT SE SOLVTVROS. Iulian. in l. 2. ff eo. *Si filii nomine* CONSTITVERIT SE DECEM SOLVTVRVM. Paulus in l. sed & si, ff. eod. *Si citeriore die* CONSTITVAT SE SOLVTVRVM. Et l. si vero, ff. eo. *Si vero mihi aut Titio* CONSTITVERIS TE SOLVTVRVM, & l. id quod, §. vlt. ff. eod. *Si pater, vel dominus* CONSTITVERIT SE SOLVTVRVM QVOD FVIT IN PECVLIO. Sic in l. promissor, ff. eo. *Promissor Stichi post moram*

ab eo factam, mortuo Sticho, si CONSTITVERIT SE PRETIVM EIVS SOLVTVRVM. & §. vlt. ead. l. *Constitutio non satisfacit, qui* SOLVTVRVM SE CONSTITVIT, *si offerat satisdationem.* Vlpian. in l. eum qui, ff. eo. *Qui Ephesi promisit se soluturum, si* CONSTITVAT ALIO LOCO SE SOLVTVRVM. Et §. sed si quis, ead. l. *Sed si quis* CONSTITVERIT ALIVM SOLVTVRVM, *non se pro alio.* Et mox: *Si mihi* CONSTITVAS TE SOLVTVRVM. Ibidem §. & actori. *Si actori municipum, vel tutori pupilli, vel curatori furiosi, vel adulescentis ita* CONSTITVATVR, MVNICIPIBVS SOLVI, *vel* PVPILLO, *vel* FVRIOSO, *vel* ADVLESCENTI. Idem in l. sed si quis, ff. eo. *Sed si quis viginti debens,* DECEM CONSTITVAT SE SOLVTVRVM. Et l. qui autem, ff. eo. *Qui autem* CONSTITVIT SE SOLVTVRVM, *tenetur.* Vlpian. in l. hactenus, ff. eod. *Si ante aditam hereditatem debitoris, vel capto eo ab hostibus,* CONSTITVAT *quis* SE SOLVTVRVM. Et in l. si quis ex Argentariis, & §. rationem, ff. de eden. *Sed & quod* SOLVI CONSTITVIT, *Argentarius edere debet.* Imp. Gordian. in l. 1. C. eod. *Si pro alieno debito* TE SOLVTVRVM CONSTITVISTI. Iulian. in l. promissor hominis, ff. eod. SI HOMINEM DATVRVM SE CONSTITVERIT. Constituti vero per epistolam exemplum hoc adiicitur in l. eum qui, §. Iulianus, ff. eo. *Titius epistolam ad me talem emisit:* SCRIPSI, ME SECVNDVM MANDATVM SEII, SI QVID TIBI DEBITVM ADPROBATVM ERIT, ME TIBI CAVTVRVM ET SOLVTVRVM SINE CONTROVERSIA. Refertur quoque alia Constituti per litteras formula, in l. quidam, ff. eo. Alias vero constituebat quis SE PIGNVS DATVRVM. Vlpian. in l. qui autem, §. 1. ff. eo. *Si quis* CONSTITVERIT SE PIGNVS DATVRVM. Et §. seq. *Sed & si quis* CERTAM PERSONAM FIDEIVSSVRAM PRO SE CONSTITVERIT. Paulus in l. promissor, §. vlt. *Si quis autem* CONSTITVAT SE SATISDATVRVM.

Sed me Tabulæ nuptiales ad se vocant, in quibus verba sollemnia fuisse, LIBERORVM PROCREANDORVM GRATIA, VXOREM DVCI, D. Augustinus non semel monet. Sic enim lib. 2. De morib. Manichæor. *Nuptiæ autem, vt ipsæ Nuptiales Tabulæ clamant,* LIBERORVM PROCREANDORVM CAVSA *marem feminamque coniungunt.* Idem Serm. 96 *Cum ipsa vxore si exceditur concumbendi modus procreandis liberis deditus, iam peccatum est: ad hoc enim ducitur vxor. Nam id etiam tabulæ indicant, vbi scribitur,* LIBERORVM PROCREANDORVM CAVSA. Iterumque Sermo. 105. De vocatione Apostoli Pauli: *Quis est autem habens vxorem, qui eo modo vtatur vxore, vt non excedat legem liberos procreandi? ad hoc enim data est: conuincunt te Tabulæ quæ scribuntur in matrimonio: pactus es quemadmodum duceres: sonat tibi scriptura pactionis,* LIBERORVM CREANDORVM CAVSA. *Non ergo accedas si potes, nisi liberorum procreandorum causa.* Varro apud Macrobium lib. 1. Saturnal. cap. 12. *Mundus cum patet, Deorum Terrestrium* (sic enim emendandum esse obiter moneo, id alias plenius confirmaturus) *atque inferum quasi ianua patet. Propterea non modo prælium committi, verumetiam delectum rei militaris causa habere, ac militem proficisci, nauem soluere,* VXOREM LIBERORVM QVAERENDORVM CAVSA DVCERE, *religiosum est.* Vlpian. in Titul. cap. 3. *Lege Iunia cautum est, vt si ciuem Romanam vel Latinam vxorem duxerit, testatione interposita,* QVOD LIBERORVM QVAERENDORVM CAVSA VXOREM DVXERIT. Valer. Max. lib. 7. cap. 7. *Dotem, quia non* QVAERENDORVM LIBERORVM CAVSA, *coniugium intercesserat, virum retinere vetuit.* Tertullian. Apologet. cap. 39. *Ex illa (credo) maiorum & sapientissimorum disciplina Græci Socratis, & Romani Catonis, qui vxores suas amicis communicauerunt, quas in matrimonium duxerant,* LIBERORVM CAVSA *& alibi* CREANDORVM. Callistrat. in l. liberorum, §. vltim. ff. de verbor. signific. *Natura quoque nos docet, parentes pios qui* LIBERORVM PROCREANDORVM ANIMO ET VOTO VXORES DVCVNT. Quinctilian. Declamatio. 247. *Fingamus enim nuptias quidem fecisse nullas: coiisse autem* LIBERORVM CREANDORVM GRATIA, *non tamen vxor non erit, quamuis nuptiis non sit collocata.* Sueton. in Iulio cap. 46. *Paratamque legem, quam Cæsar ferre iussisset, cum ipse abesset,* VT VXORES LIBERORVM QVAERENDORVM CAVSA *quot, & quas vellent,* DVCERE *liceret.* Vnde apparet eas proprie Vxores dictas quæ liberorum creandorum gratia domum deducebantur. Ennius in Ctesiphonte apud Festum in verbo *Quaso:*

DVCIT ME VXOREM LIBERORVM SIBI QVAESENDVM GRATIA.

Idem in Andromeda,

LIBERVM QVAESENDVM *causa familiæ matrem tuæ.*

Horatius,

Quæritur

Quaeritur argentum puerisque beata creandis
Vxor.

Agellius lib. 4. Noct. Attic. cap. 3. *Atque is Carbilius traditur uxorem quam dimisit, egregie dilexisse, carissimamque morum eius gratia habuisse, & iurisiurandi religionem animo atque amori praeuertisse, quod iurare à Censoribus coactus erat,* VXOREM SE LIBERORVM QVAERENDORVM GRATIA *habiturum.* Quod & Dionys. Halicarnass. lib. 2. in eiusdem repudii narratione ita attigit. Πρῶτος ἀπολύσας λέγεται τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα Σπούριος Καρβίλιος ἀνὴρ οὐκ ἀφανής, ἀναγκαζόμενος ὑπὸ τῶν Τιμητῶν ὀμόσαι, τέκνων ἕνεκα γυναικὶ μὴ συνοικεῖν. Ἦν δ' αὐτῷ στεῖρα ἡ γυνή. Imp. Probus in l. si vicinis, Cod. de nupt. *Si vicinis vel aliis scientibus, uxorem* LIBERORVM PROCREANDORVM CAVSA *domi habuisti.* Proinde apud Plautum Aulular. Act. 1. Sc. 3. Eunomia Megadorum fratrem ad vxorem ducendam ita cohortatur:

Quod sempiternum tibi
SALVTARE SIT PROCREANDIS LIBERIS.
M. Ita di faxint.
E. *Volo te uxorem domum ducere.*

Coemptio etiam certis verbis fiebat, vt Cic. lib. 1. De Orat. indicat: *Nam neque,* inquiens, *illud est mirandum, qui* QVIBVS VERBIS COEMPTIO FIAT, *nesciat, eumdem eius mulieris quae coemptionem fecerit, causam posse defendere.* Recepta vero in ea re verba aperit Boet. in Topica Cicer. *Coemptio vero,* ait ille, *certis sollemnitatibus peragebatur, & sese in coemendo inuicem interrogabant, vir ita,* AN SIBI MVLIER MATERFAM. ESSE VELLET. *Illa respondebat,* VELLE. *Item mulier interrogabat,* AN VIR SIBI PATERFAM. ESSE VELLET. *Ille respondebat,* VELLE: *itaq; mulier viri conueniebat in manum.* Ridet porro Cic. pro Murena eos qui cum in alicuius libris exempli causa CAIAE nomen positum inuenissent, putarant omnes Mulieres quae Coemptionem facerent, CAIAS vocari. Sed & CONFARREATIONE conueniebatur in manum certis verbis, vt Vlpianus in Titt. cap. 9. scribit. Sponsalia quoque interpositis stipulationibus olim facta, alias docui. Socer quidem à genero ita interrogabatur, SPONDES TVAM GNATAM VXOREM MIHI? ille respondebat, SPONDEO. Apud Plautum Aulular. Act. 1. Sc. 4. Megadorus ab Euclione ita stipulatur.

Quid? nunc etiam MIHI DESPONDES FILIAM? E. *illis legibus.*
Cum illa dote quam tibi dixi. M. SPONDEN' ERGO? E. SPONDEO.
Istuc di bene vortant.—

Eodemque modo is qui mulierem nuptum dabat rogabatur, vt apud eumdem Curculio. Act. 5. Sc. 2. Phaedromus a milite ita stipulatur, SPONDESNE MILES MIHI HANC VXOREM? Cui miles respondet, SPONDEO. Curculio vero, ET EGO HOC IDEM VNVM SPONDEO. Sed & Trinummo Act. 5. Sc. 2. Lysiteles ita à Charmide stipulatur,

—SPONDEN' ERGO,
TVAM GNATAM VXOREM MIHI? Ch. SPONDEO, ET MILLE AVRI
PHILIPPVM DOTIS.

Quamquam autem Tabulae non facerent matrimonium, l. donationes in concubinam, ff. de donationibus: solebant tamen de ea re Tabulae confici, quae modo NVPTIALES appellabantur, l. si vicinis, C. de nupt. Tertullian. in libro De Pudicitia, Apul. Apolog. 2. D. Augustin. lib. 2. De moribus Manichaeor. & Sermo. 96. & 105. modò DOTALES, l. cum maritus, ff. de pact. dotalibus, l. qui dotem, ff. de dote praeleg. l. Seia Sempronio, ff. de donat. int. vir. & INSTRVMENTVM DOTALE, l. vltimo, ff. de suis & legit. l. pactum quod Cod. de pact. l. pactum Cod. de collationibus, l. Gaius & l. si dotali, ff. sol matr. l. si voluntate C. de dot. promissio. & NVPTIALE INSTRVMENTVM, l. 1. C. eod. tit. Tabulas autem istas Signatas, & quidem plerumque post contractum matrimonium, docet Scaeuola in l. Seia, ff. de donationibus int. vir. & vxo. Iuuenal. Sat. 2.

SIGNATAE TABVLAE: *dictum,* FELICITER. *Ingens*
Cana sedet: gremio iacuit noua nupta mariti.

Apul. Apolog. *Habes Aemiliane caussam totam, cur* TABVLAE NVPTIALES *inter me ac Pudentillam non in oppido sint, sed in villa suburbana* CONSIGNATAE.

Huiusmodi autem Tabulis, DOS DICEBATVR, PROMITTEBATVR, DABATVR. DOTIS DICTIO certis & sollemnibus verbis fiebat, nulla praecedente interrogatione. Gaius lib. 1. Instit. Tit. 9. *Sunt & aliae obligationes, quae nulla praecedente interrogatione contrahi possunt. Id est, vt si mulier siue sponso uxor futura siue iam marito,* DOTEM DICAT. *Quod iam de*

mobilibus rebus, quam de fundis fieri potest. Et non solum in hac obligatione ipsa mulier obligabitur, sed & pater eius, & debitor ipsius mulieris, si pecuniam, quam ille debebat sponso creditricis, ipse debitor IN DOTEM DIXERIT. *Hæ tantum tres personæ, nulla interrogatione præcedente, possunt* DICTIONE DOTIS *legitime obligari. Aliæ vero personæ, si pro muliere dotem marito promiserint, communi iure obligari debent, id est, vt interrogatæ respondeant, & stipulatæ promittant.* Vlpian. in fragment. Tit. 6. DOS *aut* DATVR, *aut* DICITVR, *aut* PROMITTITVR. DOTEM DICERE *potest mulier, quæ nuptura est: & debitor mulieris, si iussu eius dicat institutus. Parens mulieris virilis sexus per virilem sexum cognatione iunctus, velut pater, auus paternus.* DARE, PROMITTERE *dotem omnes possunt.* Paul. in l. promittendo, ff. de iu. dot. PROMITTENDO DOTEM, *omnes obligantur, cuiuscumque sexus, conditionisque sint.* Dotis vero dictæ exempla sunt apud Cicero. Orat. pro Flacco & pro Cæcina, Martial. lib. 12. Epigram. 42. Plinium lib. 2. Epist. 4. Apuleium Apolog. 1.

Promitti autem Dos solebat in hunc modum, verbi gratia, DECEM DOTI TIBI ERVNT, Vlpianus in l. si ei nuptura, ff. de iu. dot. *Si ei nuptura mulier qui Stichum debebat, ita cum eo pacta est,* PRO STICHO, QVEM MIHI DEBES, DECEM DOTI TIBI ERVNT. Marcellus in l. si Mulier, ff. eod. *Si Mulier ita dotem promiserit,* DECEM TIBI AVT TITIO, DOTI ERVNT. Proculus in l. nepos Proculo, ff. de verb. signif. *Ab eo qui ita dotem promisit,* CVM COMMODVM ERIT, DOTIS FILIAE MEAE TIBI ERVNT AVREI CENTVM. Et mox: *Quid si ita promisisset,* CVM POTVERO, DOTI ERVNT. Et paullo post: *Cum dotem quis ita promisit,* CVM POTVERO DOTI TIBI ERVNT CENTVM. Iulian. in l. si pater, ff. eod. *Quæ debitorem filiumfam. habet, si patri eius ita dotem promiserit,* QVOD MIHI DEBES, VEL, QVOD MIHI FILIVS TVVS DEBET, DOTI TIBI ERVNT. Idem in l. quemadmodum, §. si debitori, ff. eod. *Si debitori suo mulier nuptura ita dotem promisisset,* QVOD MIHI DEBES, AVT, FVNDVS SEMPRONIANVS DOTI TIBI ERIT. Iauolen. in l. nuptura, ff. eod. *Nuptura filiafam. si socero dotem ita promiserit,* QVOD FILIVS TVVS MIHI DEBET, ID DOTI TIBI ERIT. Imperatores autem Theodos. & Valentinian. ad exactionem dotis quam semel præstari placuisset, qualiacumque verba sufficere, constituerunt, siue scripta essent, siue non, etiamsi stipulatio in pollicitatione rerum dotalium minime fuisset subsecuta, l. Ad exactionem C. de dot. promissio. Dos vtique passim in stipulatum deducebatur. l. 1. §. 1. ff. de collat. dot. Formulas vero stipulationis Dotis habemus in locis infra scriptis. Paul. in l. Iulianus, ff. de iu. dot. *Iulianus scribit, valere talem stipulationem,* CVM MORIERIS, DOTIS NOMINE TOT DARI? Iulianus in l. Tali ff. eod. tit. *Tali facta stipulatione,* DECEM IN ANNO PROXIMO DOTIS NOMINE DARE SPONDES? Papinian. in l. eum post, §. Gener ff. eod. *Gener a socero,* DOTEM ARBITRATV SOCERI CERTO DIE DARI, *non demonstrata re vel quantitate,* STIPVLATVS FVERAT. Vsuras etiam promissæ dotis in stipulatum deduxisse virum, narrat Papinian. in l. vir vxori ff. de donat. inter. vir.

Antiquo autem ritu DECIES CENTENA, (Budæo, nusquam sine laude nominando, huius obseruationis principe) doti dari consueuerant, id est, vt vetus Horatii Commentat. in Sat. 3 lib. 1. explicat, *decies centum millia sestertium.* Quod præter Iuuenalem Sat. 6. & 10. Senecam libro De Consolatio. ad Albinam, Martialem Epigram. 65. lib. 2. quorum testimoniis alii iam vsi sunt, confirmatur etiam Martialis Epigram. 24. lib. 11.

Nubere Sila mihi nulla non lege parata est,
Sed Silam nulla ducere lege velo.
Cum tamen instaret, DECIES MIHI DOTIS IN AVRO
SPONSA DABIS, *dixi. Quid minus esse potest?*

Tacit. libro 2. de Hortalo: *Nepos erat oratoris Hortensii, inlectus à diuo Augusto liberalitate* DECIES SESTERTIVM *ducere vxorem, suscipere liberos.* Idem eodem libro refert Tiberium cum in locum Vestalis mortuæ alia capienda esset, grates egisse Agrippę & Pollioni, quod vltro filias obtulissent: prætulisse vero Pollionis filiam: sed Agrippæ filiam posthabitam DECIES SESTERTIIS DOTE solatum esse. Vlpianus in l. cum de in rem verso, ff. de vsur. *Imperator quoque noster Seuerus filia Flauii Athenagoræ, cuius bona fuerant publicata, de fisco ideo* NVMERARI DECIES CENTENA DOTIS NOMINE, *iussit.* Nulla tamen lege prohibebatur Mulier, omnia sua bona in dotem dare, l. nulla C. de iu. dot. Et ita in specie l. mulier, ff. eod. tit. Mulier OMNIA SVA BONA IN DOTEM DEDISSE, proponitur. Valeria etiam OMNEM SVAM PECVNIAM DOTI DIXISSE, narratur à Cicero. pro Flacco. In dotem

dotem plane res quæ pondere, numero, mensura constabant, datas ostendit l. res quæ ff. de iu. dot. Et vel totum prædium, vel pars eius in dotem dari poterat, l. Dotale ff. de fun. dot. Vsusfructus quoque fundi, cuius proprietatem mulier non habebat, dotis nomine quandoque dabatur, l. si vsusfructus, & l. dotis fructum, §. si vsusfructus, ff. de iu. dot. l. vsufructu, ff. solut. matr. Sed & in fundo suo vsumfructum marito dotis causa constituisse Mulier refertur in l. cum in fundo, §. 1. ff. ex iu. dot. Quin & vsumfructum quem in fundo mariti habebat mulier, dotis causa dare poterat, l. cum in fundo, ff. eod. Proponitur & mulier debitori suo qui sub vsuris debebat nuptura, dotem promisisse, QVOD IS SIBI DEBERET, l. si mulier, ff. eod. Pomponius in l. Iulianus, ff. mandat. *Si fideiussori vxor doti* PROMISERIT, QVOD ET EX CAVSA FIDEIVSSORIA DEBEAT. Vlpianus in l. si res æstimata, §. vlt. ff. eod. *Si cum marito debitore mulier* PACTA SIT, VT ID QVOD DEBEAT, IN DOTEM HABEAT. Africanus in l. si marito, ff. de fun. dot. *Si marito debitori fundi* ID QVOD DEBET, DOTI MVLIER PROMISERIT. Iulian. in l. si mulier, ff. de pact. dot. *Si mulier dotis causa promiserit certam summam, & pro ea, mancipia in dotem dederit, ea condicione,* VT PERICVLO EIVS ESSENT, ET SI QVID EX HIS NATVM ESSET, AD EAM PERTINEAT. Fulcinium etiam, cum dote vxoris Cesenniæ numerata vteretur, quo mulieri res esset cautior, curasse vt in fundo dos collocaretur, Cic. pro Cæcina scribit.

Plerumque autem res æstimatæ in dotem dabantur, verum variis condicionibus. Interdum enim conueniebat, VT SOLVTO MATRIMONIO, aut RES, aut AESTIMATIO PRAESTARENTVR, VTRVM VEL MVLIER, VEL VIR, VELLET. Vlpianus in l. plerumque, §. vlt. ff. de iu. dot. *Si res in dotem datæ fuerint, quamuis æstimatæ: verum conuenerit,* VT AVT AESTIMATIO, AVT RES PRAESTENTVR: *si quidem fuerit adiectum,* VTRVM MVLIER VELIT, *ipsa eliget, vtrum malet petere rem, æstimationem. Verum si ita fuerit adiectum,* VTRVM MARITVS VELIT, *ipsius erit electio.* Impp. Seuerus & Antonin. in l. 1. C. de fun. dot. *Si æstimata prædia in dotem data sint, & conuenit,* VT ELECTIO MVLIERI SERVETVR. Africanus in l. quod si fundus, ff. eod. tit. *Si fundus in dotem æstimatus datus sit,* VT ELECTIO SIT MVLIERIS. Huiusmodi autem [illegible] in dotem æstima[illegible] Mulier quandoque consentiente viro in vsu habebat, l. mortis suæ, §. 1. ff. de iu. dot.

Interdum vero conueniebat, vt & res ipsæ, etiam si æstimatæ in dotem datæ essent, soluto matrimonio restituerentur, l. quotiens, ff. de iu. dot. Impp. Seuerus & Antonin. in l. [illegible] C. solu. matrim. *Post æstimationem dotis, pactione vel stipulatione interposita,* VT SI IPSAE RES DISSOLVTO MATRIMONIO EXSTARENT, VXORI REDDANTVR. Scæuola in l. æstimatis, ff. sol. mat. *Æstimatis rebus in dotem datis, pactum intercessit,* VT EX QVACVMQVE CAVSA DOS REDDI DEBERET, IPSAE RES RESTITVERENTVR, HABITA RATIONE AVGMENTI, ET DEMINVTIONIS, VIRI BONI ARBITRATV. QVAE VERO NON EXSTARENT AB INITIO AESTIMATIO EARVM. Papinian. in l. cum post, §. cum res, ff. de iu. dot. *Cum res* IN DOTEM AESTIMATAS SOLVTO MATRIMONIO REDDI *placuit.* Iauolen. in l. in his, §. mancia, ff. soluto matr. *Mancipia in dotem æstimata accepisti: Pactum conuentum deinde factum est,* VT DIVORTIO FACTO, TANTIDEM AESTIMATA REDDERES. Pompon. in l. si mancipia, ff de iu. dot. *Si mancipia in dotem æstimata accepisti, & pactum conuentum factum,* VT TANTIDEM AESTIMATA DIVORTIO FACTO REDDERES. Impp. Dioclet. & Maximian. in l. si inter Cod. eod. tit. *Si inter virum & vxorem pactum sit interpositum,* VT SI MATRIMONIVM INTRA QVINQVENNII FORTE TEMPORA QVOQVO MODO ESSET DISSOLVTVM, SPECIES AESTIMATAE DOTI DATAE, PRETIIS QVIBVS AESTIMATAE SVNT, REDDERENTVR. Iauolenus in l. vltimo, ff. de pact. dotalibus. *Vxor viro fundum centum æstimatum in dotem dederat: deinde cum viro pactum conuentum fecerat,* VT DIVORTIO FACTO, EODEM PRETIO VXORI VIR FVNDVM RESTITVERET. Alias eiusdem generis conuentiones ex libris nostris promam. Paulus in l. si pater, § si fundo, ff. de pact. dot. *Si fundo æstimato in dotem dato pacta sit mulier,* VT QVANTO PLVRIS VENIERIT, ID IN DOTE SIT. Idem in §. vlt. ead. l. *Si pacta sit mulier,* VT SIVE PLVRIS, SIVE MINORIS FVNDVS AESTIMATVS VENIERIT, PRETIVM QVANTI RES VENIERIT, ID IN DOTE SIT. A Scæuola vero in l. cum maritus, ff. eod. proponitur maritus, qui æstimata prædia acceperat, pactus esse manente matrimonio, VT EA PRAEDIA INAESTIMATA ESSENT, vt sine periculo suo ea deteriora faceret.

In dote autem danda, Mulier quandoque pecuniam, quam viri potestati non committeret, nec non & mancipia Recipiebat, sibique retinebat. Agellius lib.17. cap.6. Marcum Catonem Voconiam legem suadentem, verbis hisce vsum refert. *Principio nobis mulier magnam in dotem attulit, tum* MAGNAM PECVNIAM RECIPIT, QVAM IN VIRI POTESTATE NON COMMITTIT. *Eam pecuniam viro dat mutuam: postea, vbi irata est,* SERVVM RECEPTICIVM *sectari atque flagitare virum iubet.* Quod Agellius ita exponit: *Quando mulier marito dotem dabat, tum quæ ex suis bonis retinebat, neq; ad virum transmittebat, ea* RECIPERE *dicebatur.* Et mox: *Ipse etiam Cato mulierem demonstrare locupletem volens, Mulier, inquit, & magnam dotem dat, & magnam pecuniam recipit: hoc est, & magnam dotem dat, & magnam pecuniam retinet. Ex ea igitur re familiari, quam sibi dote data retinuit, pecuniam viro mutuam dat. Eam pecuniam cum viro forte irata repetere instituit, apponit flagitatorem seruum* RECEPTICIVM, *hoc est, proprium seruum suum,* QVEM CVM PECVNIA RELIQVA RECEPERAT, NEQVE DEDERAT DOTI, *sed retinuerat. Non enim seruo mariti imperare hoc mulierem fas erat, sed proprio suo.*

Ac plane quæ dotis causa dabantur, nominatim in dotem dari debebant. Interdum vero res dabantur in ea quæ Græci *παράφερνα*, Galli PECVLIVM appellabant: quæ etiam sic quandoque dabantur, VT MARITI FIERENT. Et quidem vulgo Romæ, Mulier res quas solebat in vsu habere in domo mariti, neque in dotem dabat, in Libellum solebat conferre: eumq; Libellum marito offerre vt is subscriberet, QVASI RES ACCEPISSET, ET VELVT Chirographum eius vxor retinebat, RES QVAE LIBELLO CONTINEBANTVR IN DOMVM EIVS SE INTVLISSE. Quinetiam plerumque CVSTODIAM earum Maritus REPROMITTEBAT, nisi mulieri commissæ essent, l. si ego §. vltimo, ff. de iu. dot. Hinc Papinianus in l. donationes in concubinam, §.1. ff. de donationibus, SPECIES, ait, EXTRA DOTEM A MATRE FILIAE NOMINE VIRO TRADITAS, *filiæ, quæ præsens fuit, donatas, & ab ea viro traditas videri respondi: nec matrem offensam repetitionem habere, vel eas recte vindicare, quod vir* CAVISSET, EXTRA DOTEM VSIBVS PVELLAE SIBI TRADITAS: *cum ea significatione nec modus donationis declaretur, nec ab vsu proprietas separetur: sed* PECVLIVM À DOTE *puellæ distingueretur.* Iustinian. in l. vlt. C. de pact. conuent. *Si mulier marito suo nomina, id est, fœneratitias cautiones, quæ* EXTRA DOTEM SVNT, DEDERIT, VT LOCO PARAPHERNORVM APVD MARITVM MANEANT, ET HOC DOTALI INSTRVMENTO FVERIT ADSCRIPTVM. Maritus autem RES VXORIS EXTRA DOTEM CONSTITVTAS, quandoque eius voluntate administrabat, eiusque administrationis rationem vxori reddebat, l. Maritus, ff. ad l. Falcid. Alioquin in his rebus quas extra dotem mulier habebat, nullam, vxore prohibente, communionem habebat, nec eis inuita vxore immiscere sese poterat, l. hac lege C. de pact. conuent.

Tabulis autem dotalibus caueri de dote soluto matrimonio restituenda solebat, idque interdum generaliter, quoquo modo matrimonium dirimeretur. Paulus in l. si quis sic, ff. solu. matrim. *Si quis sic stipuletur à marito,* SI QVO CASV TITIA TIBI NVPTA ESSE DESIERIT, DOTEM DARI? Idem in l. cum quærebatur, ff. de verbor. signific. *Cum quærebatur, an verbum* SOLVTO MATRIMONIO DOTEM REDDI. Vlpianus in l. quoties, §. vltimo, ff. sol. matr. *Si quis pro muliere dotem dederit, conueneritque,* VT QVOQVO MODO DIREMPTO MATRIMONIO, IPSI SOLVERETVR. Idem in l. si extraneus, ff. de condict. cau. da. *Si extraneus pro muliere dotem dedisset, & pactus esset,* VT QVOQVO MODO FINITVM ESSET MATRIMONIVM, DOS EI REDDERETVR. Et in l. Neratius, ff. de religios. *Si quis dotem hac lege dederit pro muliere,* VT AD IPSVM REDIRET, SI IN MATRIMONIO MORTVA ESSET, AVT QVOQVO MODO SOLVTO MATRIMONIO. Scæuola in l. cum quis, §. nuptura, ff. de legat.3. *Nuptura, duobus filiis quos ex priore marito habebat, mandauit, vt viginti quæ doti dabat, stipularentur* IN OMNEM CASVM QVO SOLVI POSSET MATRIMONIVM: *vt etiam alterutri ex his tota dos soluatur.* Africanus in l. quæ dotis, ff. solu. matr. *Quæ dotis nomine certam pecuniam promiserat quosdam adhibuerat, qui stipularentur,* PARTEM DOTIS DISTRACTO MATRIMONIO SIBI SOLVI.

Alias vero, in alterutrum specialiter diuortii, vel mortis casum, vel in vtrumque nominatim stipulatio interponebatur. Vlpianus in l. si cum dotem, ff. sol. matr. *Si cum dotem daret pater vel extraneus pro muliere,* IN VNVM CASVM PEPIGIT, VEL IN DIVORTIVM, VEL MORTEM, *dicendum est,* IN EVM CASVM IN QVEM NON PEPIGIT, *ei a* *mulieri*

mulieri actionem. Tryphon. in l. qui duos, §. si maritus, ff. de rebus dub. *Si maritus & vxor simul perierint, stipulatio de dote,* EX CAPITVLO, SI IN MATRIMONIO MVLIER DECESSISSET, *habebit locum.* Scæuola in l. cum maritus, §. 1. ff. de pact. dotalibus. *Titius mulieris nomine dotem dedit, & stipulatus est,* IN CASVM MORTIS ET DIVORTII. Papinianus in l. inter, §. vlt. ff. eod. tit. *Pater,* SI FILIA NVPTA MORTEM OBIISSET, DOTEM DARI STIPVLATVS EST. Impp. in l. cum patrem C. de iur. dot. *Cum patrem pro filia dotem tibi dantem,* SI POST MORTEM SVAM IN MATRIMONIO CONSTITVTA, REBVS HVMANIS EADEM EXIMATVR, PARTEM DIMIDIAM DOTIS ANNIAE REDDI, *pactum proponis.* Pomponius in l. si ita, ff. de pact. dotalibus. *Si ita conueniat,* VT SI VIVO SOCERO MORTVA SIT FILIA, IPSI SOCERO: SI MORTVO, FILIO EIVS: SI FILIO QVOQVE DEFVNCTO, TOTVM SVO HEREDI REDDATVR. Vlpianus l. mulier, ff. de verborum obligationibus. *Mulier quæ dotem dederat Glabrioni fecerat eum promittere dotem,* SI IN MATRIMONIO DECESSISSET, *infanti.* Paulus in l. debitor, §. vlt. ff. ad Trebellia. *Ea quæ dotem dabat, pacta erat cum marito,* VT MORTVA SE IN MATRIMONIO, DOTIS PARS MATRI EIVS REDDERETVR. Scæuola in l. cum maritus, §. vlt. ff. de pact. dotalibus. *Mulier de dote quam dedit pacta est,* VT SI IN MATRIMONIO DECESSISSET, FRATRI EIVS REDDERETVR: *idque* IN EVM CASVM STIPVLATVS EST. Paul. in l. Gaius, ff. sol. matr. *Gaius Seius auus maternus Seiæ nepti quæ erat in patria potestate, certam pecuniæ quantitatem dotis nomine Lucio Titio marito dedit, &* INSTRVMENTO DOTALI, *huiusmodi pactum & stipulationem complexus est:* SI INTER LVCIVM TITIVM MARITVM ET SEIAM DIVORTIVM SINE CVLPA MVLIERIS FACTVM ESSET, DOS OMNIS SEIAE VXORI, VEL GAIO SEIO AVO MATERNO REDDERETVR, RESTITVERETVRQVE. Paul. in l. Seia, ff. de dote prælеg. *Seia cum nuberet Lucio Titio, dedit dotis nomine centum aureos, & adhibuit Quintum Mucium qui nihil numerauit, sed* DOTEM STIPVLATVS EST, SI MORTE MVLIERIS SOLVTVM FVERIT MATRIMONIVM. Enimuero eum Pater dotem dabat, ita demum in suam personam de dote actionem transferebat, si ex continenti stipularetur. Ceterum si interposito tempore stipulari vellet, non nisi consentiente filia poterat, quamuis in potestate esset, quotiens patet, ff. sol. matr. Vnde in l. post dotem, ff. eo. tit. Pater *post dotem datam & nuptias contractas, stipulatus* refertur, *filiæ voluntate.* Cum vero is qui dotem pro muliere dabat, REDDI EAM SIBI MORTVA IN MATRIMONIO MVLIERE STIPVLATVR, DOS ea peculiali nomine RECEPTICIA dicebatur, quemadmodum Vlpian. in Titt. cap. 6. scribit. Gaius vero in l. mortis causa, §. siue, ff. de mort. cau. dot. *Sed & dos, quam quis in mortem mulieris à marito stipulatur, capitur sane mortis causa, cuius generis,* DOTES RECEPTICIAE *vocantur.* Stipulatio autem de dote reddenda ab extraneo interposita, facto diuortio statim committebatur, l. stipulatio, ff. de iu. dot. Ceterum stipulatio de reddenda dote ita quandoque concipiebatur, DOTEM DABIS? vel, DOTEM DARE SPONDES? Paul. in l. si quis sic, ff. sol. matr. *Si quis sic stipulatur à marito,* SI QVO CASV TITIA TIBI NVPTA ESSE DESIERIT, DOTEM DABIS? Papin. in l. post dotem, ff. eod. tit. *Post dotem datam, nuptias contractas, stipulatus est pater filiæ voluntate,* DIVORTIO FACTO DOTEM DARI. Idem in l. inter, §. vlt. ff. de [illegible] *Pater [illegible] nupta mortem obiisset,* DOTEM DARI STIPVLATVS EST. Alias etiam, REDDI, RESTITVI, stipulabantur. l. Gaius, ff. sol. matr. l. cum quærebatur, ff. de verb. sig. [illegible] vel SOLVI, l. si ita, & l. inter, §. filia, ff. de pact. dot.

Eiusmodi vero pactis, prospici in casum liberorum de restitutione vel retentione dotis, aut certæ partis, solebat. Vlpia. in l. 2. ff. de pact. dotalibus. *Si conuenerit,* VT QVOQVO MODO DISSOLVTVM SIT MATRIMONIVM, LIBERIS INTERVENIENTIBVS, DOS APVD VIRVM REMANERET. Scæuola in l. si inter, ff. eod. tit. *Si inter virum & vxorem pactum est,* VT CERTA PARS DOTIS VEL TOTA, OB VNVM VEL PLVRA LIBEROS INTERVENIENTES RETINEATVR. Papinianus in l. inter, ff. eod. tit. *Inter socerum & generum conuenit,* VT SI MORTVA FILIA SVPERSTITEM ANNICVLVM FILIVM HABVISSET, DOS AD VIRVM PERTINERET. QVOD SI VIVENTE MATRE FILIVS OBIISSET, VIR DOTIS PORTIONEM VXORE IN MATRIMONIO DEFVNCTA RETINERET. African. in l. pater, ff. eod. *Pater cum pro filia sua nomine dotem daret, pactus est,* VT MORTVA FILIA, VNO PLVRIBVSVE LIBERIS SVPERSTITIBVS, DEDVCTA PARTE TERTIA, RELIQVA DOS SIBI VNI POST MORTEM SVAM, ILLI AVT ILLI FILIIS, QVOS IN POTESTATE HABEBAT, REDDATVR. Impp. in l. vt inter, Cod. de inutil. stipul. *Cum igitur defuncta in*

matrimonio filia tua, superstitis filii nomine, PARTEM DIMIDIAM DOTIS A MARITO DETINERI, ALTERAM VERO PARTEM NEPOTI TVO RESTITVI, VEL SI IS *in rebus humanis non esset,* IVLIANO RESTITVI *per pactum conuenisse proponas.* Callistratus in l. si dotali, ff. solut. matrimon. *Si* DOTALI INSTRVMENTO *ita stipulatio interposita sit,* VT LIBERORVM NOMINE DOS APVD MARITVM RESIDEAT, *Nepotum quoque nomine retinebitur.* Atque ita virum dotem filiæ nomine retinere potuisse proponit Papinianus in l. inter, §. 1. ff. de pact. dot. Ea propter interdum stipulatio de reddenda dote in eum casum concipiebatur, quo sine liberis mulier decederet. Papinian. in d. l. inter socerum, §. cum inter, ff. eod. *Cum inter patrem & generum conuenit,* VT IN MATRIMONIO SINE LIBERIS DEFVNCTA FILIA, DOS PATRI RESTITVATVR. Et §. filia, ead. l. *Filia cum pro se dotem daret, pepigit,* VT SI MATRIMONIO SINE LIBERIS DECESSISSET, MATRI SVAE DOS SOLVATVR. Apuleius Apolog. 2. *Iam primum mulieris locupletissimæ modicam dotem, neque eam DATAM, sed tantummodo* PROMISSAM *præter hæc, ea conditione factam coniectionem,* SI NVLLIS EX ME SVSCEPTIS LIBERIS VITA DEMIGRASSET, VT DOS OMNIS APVD FILIOS EIVS PONTIANVM ET PVDENTEM MANERET. SIN VERO VNO, VNAVE SVPERSTITE, DIEM SVVM OBIISSET, VTI TVM DIMIDIA PARS DOTIS POSTERIORI FILIO, RELIQVA PRIORIBVS CEDERET. Tryphoninus in l. Bæbius, ff. de pact. dot. *Bæbius Marcellus Bæbio Marullo filiæ suæ nomine, centena promiserat, & conuenerat inter eos,* NE EA DOS CONSTANTE MATRIMONIO PETERETVR, ET SI POST MORTEM PATRIS IN MATRIMONIO SINE LIBERIS FILIA DECESSISSET, VT DIMIDIA DOS APVD MARVLLVM REMANERET, DIMIDIA PATRI MVLIERIS RESTITVERETVR. Scæuola in l. vxorem, §. testamento, ff. de legat. 3. Patrem per fideicommissum centum legasse refert, & adiecisse, FIDEI TVAE FILIA COMMITTO, VT CVM IN FAMILIA NVBES, ET QVOTIESCVMQVE NVBES, PATIARIS EX DOTE TVA QVAM DABIS, PARTEM DIMIDIAM STIPVLARI FRATREM TVVM, ET SEIAM MATREM TVAM PRO PARTIBVS DIMIDIIS DARI SIBI, SI IN MATRIMONIO EIVS CVI NVBES, SINE DIVORTIO FACTO, PRIVSQVAM DOS TVA REDDATVR, EOVE NOMINE SATISFACTVM ERIT, MORIERIS, NVLLO FILIO FILIAVE EX EO RELICTO. Et §. pater, ead. l. *Pater naturalis filiæ suæ ex testamento mariti eius fideicommissi debitor, cum ea mulier alii nuberet, non mandatu mulieris dotem marito eius dedit, &* SIBI REDDI EAM STIPVLATVS EST, SI SINE LIBERIS FILIA MORERETVR.

Ipsi etiam quandoque marito, nulla liberorum facta mentione, consulebatur. Paulus in l. si pater, ff. de pact. dot. *Si pater dotem dederit, & pactus sit,* VT MORTVA IN MATRIMONIO FILIA, DOS APVD VIRVM REMANERET. Vlpianus in l. Neratius, ff. de religios. *Si is qui dotem dederat pro muliere,* STIPVLATVS EST DVAS PARTES DOTIS REDDI, TERTIAM APVD MARITVM REMANERE: *pactus sit,* NE QVID MARITVS IN FVNVS CONFERRET. Inde eueniebat vt dotem partemve eius maritus lucri faceret, eaque penes eum vel tota, vel pro portione remaneret, l. Celsus, & l. si mulier, & l. contra, ff. eo. tit. Et hoc casu procedit, quod mortua muliere, dotem mariti lucro cessisse ostendit l. sed si alia, ff. de bon. damnat.

Præterea qua die dos reddenda esset pacisci solebant, l. de die, ff. de pact. dotalib. Proculus in l. Atilicinus, ff. eod. *Cum inter virum & vxorem pactum conuentum ante nuptias factum sit,* VT QVIBVS DIEBVS DOS DATA ESSET, IISDEM DIVORTIO FACTO REDDERETVR. Et mox: *Si pacto conuento cautum est,* VT QVANTO SERIVS QVAEQVE, ET POST NVPTIAS DATA FVERIT, POST DIVORTIVM REDDATVR. Alfenus in l. allud, ff. eod. *Si pater pro filia dotem promisit,* VT ANNVA, TRIMA, QVADRIMA, QVINTO ANNO DOS A SE REDDERETVR, *& conuenit,* VT IISDEM DIEBVS SOLVTO MATRIMONIO REDDERETVR. Interdum conueniebat, VT DOS QVAE PONDERE, NVMERO, MENSVRA CONTINEBATVR, SOLVTO MATRIMONIO PRAESENTE REDDERETVR, quæ alioquin cessante condicione, non nisi annua, bima, trima die reddita fuisset, vt tradit Vlpianus Tit. 6.

Pater etiam, sed & ipsa mulier quandoque paciscebatur, NE DOS A SE PETERETVR. Pomponius in l. auus, ff. de pact. dotalib. *Auus pactus est, cum dotem pro nepote suscepisset,* NE A SE, NEVE A FILIO DOS PETERETVR: AB ALIO VERO QVAM FILIO HEREDE, VT DOS PETERETVR. Vlpianus in l. cum pater, ff. co. *Cum pater dotem pollicitus fuerit, & paciscatur,* NE SE VIVO PETATVR, NEVE CONSTANTE MATRIMONIO DOS PETATVR. Paulus in l. si socer, §. ff. solut. matrim. *Titius filiæ suæ nomine centum doti promisit Gaio Seio, & inter*

Caium Seium & Lucium Titium patrem mulieris conuenit, NE DOS A VIVO LVCIO TITIO, ID EST PATRE MVLIERIS, PETERETVR. Celsus in l.auus,ff.de pact. *Auus neptis nomine quam ex filio habebat,dotem promisit,& pactus est*, NE A SE, NEVE A FILIO EVO DOS PETERETVR. Paulus in l.ob res,§.vlt.ff.de pact. dotalib. *Si conuenerit*, NE A MVLIERE, NEVE A PATRE DOS PETATVR. Et mox. *Sed si conuenerit*, VT MANENTE MATRIMONIO VIVO PATRE DOS PETATVR. Et idem l.si pater,§.si mulier,ff.eod. *Si mulier pacta sit*, NE AMPLIVS QVAM PARS DIMIDIA DOTIS A SE PETATVR. Et l.vxor.§.vlt.ff.eo. *Si pater filiæ nomine certam pecuniam in dotem promiserit, &* PACTVS EST NE INVITVS EAM SOLVERET. Sed & in l.Bæbius,in prin.ff.eo.inter socerum & generum conuenisse proponitur, NE DOS CONSTANTE MATRIMONIO PETERETVR.

De alenda etiam muliere conueniebat. Scæuola in l.pater, ff.de in rem verso. *Pater pro filia dotem promisit: & conuenit*, VT IPSE FILIAM ALERET NON PRAESTANTE PATRE. Idem in l.vlt. *Filiamfamilias duxit vxorem,patre dotem promittente: & conuenit inter omnes personas*, VTI EAM PATER, AVT IPSA SE TVERETVR. Et l.vlt.ff. de don & mor. except. *Pater pro filia dotem promiserat,& pactus erat*, VT IPSE ALERET FILIAM SVAM EIVSQVE OMNES. Item in l.creditor,§.si inter,ff.manda. *Si inter maritum & socerum id actum esset, vel tacito intellectu* VT ONVS EXHIBENDAE VXORIS AD MARITVM REDIRET, PRAESTANTE PATRE DOTIS VSVRAS. Sed & ex pactis conuentis, quæ ante nuptias vel post nuptias interponi solebant, Paulus hæc refert in l. si pater,§. ex pactis,ff.de pact. VT MVLIER DOTE PROMISSA SE ALAT, ET DONEC NVPTA SIT, DOS AB EA NON PETATVR, AVT CERTAM SVMMAM VIRO PRAESTET, ET AB EO ALATVR. Vlpianus in l. si conuenerit in fin. ff. de pact. dotalib. *Si pactum tale interuenit*, VT MARITVS FRVCTVS IN DOTEM CONVERTERET, ET MVLIER SE SVOSQVE ALERET, TVERETVRVE, ET VNIVERSA ONERA SVA EXPEDIRET. Papinianus etiam in l.Inter socerum, §.conuenit,ff.de pact.dotalib. conuenisse refert, vt MVLIER VIRI SVMPTIBVS QVOQVO IRET, VEHERETVR. Iulianus in l.quidam,ff.de pact.dotalib. *Quidam fundum dotis causa ab vxore sua acceperat: interque eos conuenerat*, VT MERCEDES EIVS FVNDI VIR VXORI ANNVI NOMINE DARET.

Interdum etiam pactis Dotalibus,de hereditate patris cauebatur. Imp. Alexand in l.pactum,C.de collationib. *Pactum Dotali instrumento comprehensum*, VT CONTENTA DOTE, QVAE IN MATRIMONIO COLLOCABATVR, NVLLVM AD BONA PATERNA REGRESSVM HABERET. Papinianus in l. vltim. ff. de suis & legit. *Pater instrumento Dotali comprehendit*, FILIAM ITA DOTEM ACCEPISSE, NE QVID ALIVD EX HEREDITATE PATRIS SPERARET. Impp. Valerian.& Gallien.in l.pactum,C. de pact. eod. *Pactum quod Dotali instrumento comprehensum est*, VT SI PATER VITA FVNGERETVR, EX AEQVA PORTIONE EA QVAE NVBEBAT, CVM FRATRE HERES PATRI SVO ESSET.

Non omittenda & illa conuentio est, quæ a Papiniano refertur in l. ex ea parte. §.1.ff. de verb.oblig.in hæc verba: *Mulier ab eo in cuius matrimonium conueniebat stipulata fuerat ducenta*, SI CONCVBINAE, TEMPORE MATRIMONII, CONSVETVDINEM REPETISSET. Imp. Alexand.in l. ex conuentione, C. de pact. *Ex conuentione quidem qua pactam nouercam tuam cum patre tuo dicis,cum fundum in dotem daret*, VT CREDITORIBVS, QVIBVS FVERANT PRAEDIA OBLIGATA, VSVRAS SOLVERET. Paulus in l.Quæris,ff.de pact. dotalib. *Si pacta sit mulier vel ante nuptias,vel post nuptias*, VT EX FVNDI FRVCTIBVS, QVEM DEDIT IN DOTEM CREDITOR MVLIERIS DIMITTATVR. Scæuola in l si inter,ff.eo. *Si inter virum,& vxorem conuenit*, VT EXTREMI ANNI MATRIMONII FRVCTVS NONDVM PERCEPTI, MVLIERIS LVCRO FIANT.

Pergamus porro ad alias conuentiones,& ad Seruitutes progrediamur. Pactionibus enim & stipulationibus constitui Seruitutes constat, §.si quis velit Instit de seruitutib. Celsus in l. si quis per fundum, ff. de euictionib. *Si quis per fundum, quem cum alio communem haberet, quasi solus dominus eius esset* IVS EVNDI, AGENDI MIHI VENDIDERIT. Pomponius in l. ratio,§.si iter, ff. de act.emp. *Si* ITER, ACTVM, VIAM, AQVAEDVCTVM PER TVVM FVNDVM EMERO. Idem in l tenetur, §. si tibi,ff.eod. SI TIBI ITER VENDIDERO. Iauolenus in l.vlt ff.de seruitutib. *Quotiens* VIA *aut aliquid* IVS FVNDI EMERETVR. Cedebantur etiam prædiorum vrbanorum & rusticorum iura. Scæuola in l.Lucio,ff.de aqua cott. *Lucio*

Titio EX FONTE MEO, VT AQVAM DVCERET, CESSI. Paulus in l. seruitutes quæ, ff. de seruitut. vrbanor. præd. *Tuque mihi* PER AREAM TVAM IN DOMVM MEAM IRE, AGERE, CESSISTI. Pomponius in l. si mihi, ff. de seruitut. præd. rustic. *Si mihi eodem tempore* CONCESSERIS, ET IRE, AGERE PER TVVM LOCVM. Celsus in l. per fundum, ff. eod. titul. *Per fundum qui plurium est*, IVS MIHI ESSE EVNDI, AGENDI, *potest separatim cedi*. Papinianus in l. vnus, ff. eod. *Vnus ex sociis fundi communis* PERMITTENDI, IVS ESSE IRE, AGERE. Idem in l. 2. §. vltimo, ff. de aq. & aqu. plu. *Si quis vicino cesserit*, IVS EI ESSE AQVAM IMMITTERE. Pomponius in l. si domus, ff. de seruitut. vrbanor. prædior. *Et tibi* CONCESSERO IVS ESSE INVITO ME ALTIVS TOLLERE AEDIFICIA TVA. Et quidem si quis duas ædes haberet, & alteras traderet, poterat LEGEM TRADITIONI DICERE, vt vel istæ quæ non tradebantur SERVAE ESSENT HIS QVAE TRADEBANTVR, vel contra, VT TRADITAE RETENTIS AEDIBVS SERVIRENT. Similiterque si quis duos fundos habebat, alium alii poterat seruum facere tradendo. l. si quis duas, ff. communium prædiorum. Gaius in l. duorum, ff. eod. tit. *Duorum prædiorum dominus, si alterum ea lege tibi dederit*, VT ID PRAEDIVM QVOD DATVR, SERVIAT EI QVOD IPSE RETINET, VEL CONTRA. Seruitutes etiam stipulatum deduci consueuisse docent l. proinde, §. vlt. ff. de stipul. seruor. & l. pro parte, ff. de seruitutib.

Modus autem adiici seruitutibus poterat. Veluti, QVO GENERE VEHICVLI AGERETVR, vel NON AGERETVR, vel, VT EQVO DVMTAXAT: vel VT CERTVM PONDVS VEHERETVR, vel GREX ILLE TRANSDVCERETVR, aut CARBO PORTARETVR, l. seruitutes ipso, §. Modos, ff. de seruitutib. Marcellus in l. is qui, ff. quemad. seruit. amit. *Is cui via vel actus debebatur*, VT VEHICVLI CERTO GENERE VTERETVR, *alio genere fuerat vsus*. Iter autem sic poterat constitui, VT QVIS INTERDIV DVMTAXAT IRET: quod fere circa prædia vrbana necessarium erat, l. iter, ff. commun. prædior. Iter porro qui habebat, ea pedes & eques commeare poterat, l. inter, ff. de seruitut. prædior. rustic. Præterea sella aut lectica vehi, non item iumentum ducere poterat, l. qui sella, ff. eodem. Qui vero Actum habebat, & plostrum seu vehiculum ducere, & iumenta agere, armenta que traiicere poterat, non etiam trahere lapidem, aut tignum. At qui Viam habebat, eundi, agendi, trahendi quoque & rectam hastam referendi, si modo fructus non læderet, ius habebat, l. qui sella & l. inter, ff. codem. LATITVDO porro actus itinerisque DICI ET DEMONSTRARI in eiusmodi seruitutibus constituendis solebat. Quod si nihil dictum esset, vel si absque vlla determinatione iter, actum ve quis cessisset, legasset ve, ARBITER dabatur, qui iter actumque determinaret, & eorum latitudinem statueret ac definiret. At in Via aliud iuris erat. Nam si DICTA LATITVDO non esset LEGITIMA, id est, lege 12. Tabul. definita, debebatur, l. certo generi §. 1. & §. latitudo, ff. de seruitut. rustic. præd. Viæ enim latitudo, ex lege 12. Tabularum in porrectum octo pedes, in anfractum, id est, vbi flexum est, sedecim habebat, vt Gaius in l. viæ, ff. de seruitut. [illegible] tradit. VIA tamen constitui vel LATIOR OCTO PEDIBVS, vel ANGVSTIOR poterat: ita tamen eam latitudinem haberet, qua VEHICVLVM IRE posset. Alioquin iter erat, non via, [illegible] constitui, ff. de seruit. præd. rustic. Nam si tam angustæ loci demonstratione facta VIA constituta esset, vt neque VEHICVLVM, NEQVE IVMENTVM EA IRE posset, ITER magis quam VIA aut ACTVS adquisitus videbatur. Sed si IVMENTA EA DVCI possent, non etiam VEHICVLVM, ACTVS videbatur adquisitus, l. si tam angusti, ff. de seruitutib.

Si vero VIAE locus non adiecta LATITVDINE nominatus esset, per eum qualibet iri poterat. Sin autem prætermissus esset, æque LATITVDINE non adiecta, per totum fundum vna poterat eligi via, dumtaxat eius latitudinis quæ lege comprehensa erat. Pro quo ipso si dubitatum, Arbitri officium inuocandum erat, d. l. certo, § alt. Sane si cui simplicius via per fundum cuiuspiam cessa, vel relicta esset, in infinito, videlicet per quamlibet eius partem [illegible] debebat, ciuiliter modo. Verum qua primum viam direxisset, ea demum ire agere debebat, nec amplius mutandi eius potestatem habebat, l. si cui, ff. de seruitutib.

De Actus vero spatio hæc Varro lib. 4 De ling. Latin. *Vt ager, quod agi poterat sic qua agi, ACTVS. Eius finis minimus constitutus in LATITVDINEM PEDES QVATVOR, fortasse ab eo, quattuor quod ea quadrupedes agitur*. Iter autem vel viam silice sternere non poterat [illegible] huius modi seruitus debebatur, si nominatim conuenisset. [illegible] loci corpus, § si quis [illegible] ff. si seruit. vind. Si [illegible] iter [illegible] esset, qua nisi [illegible] non posset, Procul [illegible] facere fodiendo, substernendo, licet facere, l. [illegible] de seruitutib. In seruitutibus etiam huius modi

modi constituendis, cautum nonnumquam VT REFICIENDI IVS, ET AD QVEM VSQVE MODVM ESSET, indicat Vlpian. in l. inde etiam, §. fieri, ff. de itin. actuque priu. *Fieri autem potest*, ait, *vt qui* IVS EVNDI HABEAT, ET AGENDI, REFICIENDI IVS *non habeat: quia in seruitute constituenda cautum sit*, NE EI REFICIENDI IVS SIT. *aut sic*, VT EI VELIT REFICERE, VSQVE AD CERTVM MODVM REFICIENDI IVS SIT. ITER autem, ACTVS, VIA, pluribus cedi, vel simul, vel separatim per eumdem locum poterat, l. Lucio, ff. de aqua cottid. l. qui per certi, ff. commun. præd.

Vsus porro Seruitutum temporibus secerni poterat: exempli gratia, VT QVIS POST HORAM TERTIAM VSQVE IN HORAM DECIMAM EO IVRE VTERETVR, vel VT ALTERNIS DIEBVS VTERETVR, l. via, §. vlt. ff. de seruitutib. Diuidi plane non solum temporibus sed & mensuris aqua poterat. Et ita inter duos qui eodem riuo Aquam certis horis separatim ducebant, conuenisse, VT PERMVTATIS INTER SE TEMPORIBVS AQVA VTERENTVR, Iulian. scribit in l. eum constet, in pr. in. & §. vlt. ff. de aqua cottid. Qui locus postulat vt de iure Aquæ dicamus: quo nomine seruitutem Aquæductus appellatam non Iuri consulti modo, sed & Cic. Epist. 1. lib. 3. ad Q. Frat. his verbis: *Caluus aiebat aqua dempta, & eius* AQVAE IVRE *constituto, & seruitute fundo illi imposita, tamen nos pretium seruare posse si vendere vellemus.* Ius autem, quæ ita constituebatur, si quis cederet alicui, VT EX FONTE SVO AQVAM DVCERET, l. Lucio, ff. de aqua cottid. Pompon. in l. refectionis, §. vlt. ff. commun. præd. *Si prope suum fundum* IVS EST MIHI AQVAM RIVO DVCERE. Cedi etiam, vt Paul. in l. vlt. ff. si seruit. vind. scribit, poterat, VT AQVAM QVAERERET, ET INVENTAM DVCERE EI LICERET. Sciendum est autem duo fuisse genera Aquarum. Erat enim COTTIDIANA. erat & AESTIVA: COTTIDIANA ab AESTIVA vsu differebat non iure. COTTIDIANA enim erat quæ duci adsidue solebat, & cottidie duci poterat, siue æstiuo tempore siue hiberno, etiam si aliquando temporis momento ducta non esset, vel intermissione temporis eius seruitus diuisa esset. ÆSTIVA vero ea erat, qua æstate sola vti expediret, & qua quis æstate sola vteretur, siue perpetuo duci, siue non nisi æstate duci ea posset, l. 1. §. 1. & §. quod autem, ff. de aqua cottid. Enimuero poterat eodem tempore, alius Cottidianam, alius Æstiuam aquam ducere: ita vt æstate diuideretur inter eos aqua: hieme solus duceret is qui Cottidianæ ius habebat, l. eum constet, ff. de aqua cottid. Interdum vero NOCTVRNAE dumtaxat AQVAE seruitus cedebatur: interdum vero DIVRNAE solius, l. si prius, ff. de aq. & aq. pluu. l. si communem, §. vlt. ff. si seruit. vind. Et is quidem qui DIVRNARVM, aut NOCTVRNARVM HORARVM AQVAEDVCTVM HABEBAT, non poterat alia hora ducere, quam qua ius habebat ducendi, l. 2. ff. de aqua cottid. Aquæ plane ius duobus cedi vel simul, vel separatim poterat, VT PER EVMDEM AQVAE DVCTVM AQVAM DVCERENT, l. Lucio, ff. de aqua cottid. Neratius quoque in l. 2. d. §. vlt. ff. de seruit. præd. rust. si Aquæductus sufficiens esset, potuisse eum pluribus per eumdem locum concedi, VT ET IISDEM DIEBVS VEL HORIS DVCERETVR, scribit. Qui vero per eumdem Riuum Aquam ducebant, hi RIVALES appellabantur, inter quos de Aquæ vsu sæpe contentio incidebat. Vlpian. in l. 1. §. si inter, ff. de aqua cottid. *Si inter* RIVALES, *id est, qui per eumdem Riuum aquam ducunt, sit* CONTENTIO DE AQVAE VSV Agell. lib. 13. cap. 1. *Negotium quod ei forte de* AQVAE DVCTV CVM RIVALIBVS, *aut de communi pariete cum vicino apud iudicem est.* Hinc in communi Riuum reficiendum impensam factam proponit Vlpian. in l. cum duobus, §. item, ff. pro soc. Riuum autem primo qualibet ducere licebat: posteaquam ductus erat, transferre non licebat, l. si cui simplicius, ff. de seruitut. Is plane qui aquæ ducendæ ius habebat, vel fistulam in Riuo ponere, vel aliud quodlibet facere poterat, dummodo ne fundum domino, aut aquagium Riualibus deterius faceret. Sed & supra eam aquam cuius ducendæ ius habebat, aliam aquam per pontem qui supra Riuum factus esset, iure ducebat, dum inferiori Riuo non noceretur, l. hoc iure, §. is qui, & §. vlt. ff. de aqua cottid. Riuos autem reficere, tegere, substruere, sarcire, purgare aquæ ducendæ causa licebat, item aduehere adportareque ea quæ ad eamdem rem opus erant, l. 1. §. deinde, ff. de Riuis. Quin & vbi Riuo aquam ducere cui permissum erat, tacita hæc illa sequebantur, VT REFICERE RIVVM LICERET, VT ADIRE QVA PROXIMVS POSSET IS, FABRIQVE SVI. Item, VT SPATIVM EI REI RELINQVERET DOMINVS FVNDI, QVO DEXTERA ET SINISTRA AD RIVVM ADIRET, ET QVO TERRAM, LIMVM, LAPIDEM, HARENAM, CALCEM IACERE POSSET. l. refectionis, §. vlt. ff. commun. præd. Riuo vtique vel aperto, vel operto & tecto aqua ducebatur, l. 1. §. vltim. & l. 2. ff. de riuis, l. 1. §. si quis ex riuo, ff. ne quid in flu. publ. Interdum etiam sub terra, l. Refectionis,

ff.comm.præd. Riui autem vel TERRENI erant, vel STRVCTILES, veluti Cæmenticii, Signini, Lapidei, l. 1. §. vlt. 2. & l. 3. § 1. ff. de riuis. In Riuo vtique Canales, vel Fistulæ collocabantur, l. 3. §. si quis nouam, ff. eo. l. Quintus, ff. de seruit. rustic. præd. & l. 1 hoc iure, §. si quis aquæ, ff. de aqua cottid. Nec vero vno modo Aqua ducebatur. Varios eius ducendæ modos Vitruuius lib. 8. cap. 7. ita explicat. *Ductus autem aquæ fiunt generibus tribus, Riuis per Canales fictiles aut Fistulis plumbeis, seu Tubulis fictilibus.* Palladius, lib. 9. cap. 2. *Cum ducenda est aqua, ducitur aut Forma structili, aut plumbeis Fistulis, aut Canalibus ligneis, aut fictilibus Tubis.* Plin. lib. 31. cap. 6. de aqua loquens. *A fonte duci fictilibus Tubis vtilissimum est, crassitudine binum digitorum, commissuris pixidatis, &c.* Et ita, *fontes angustis fistulis colligi,* Quinctilianus lib. 5. cap. vlt. scite dixit.

Sane vulgo Fistulis Aqua ducebatur, l. si aquæ, & l. & quamquam, l. fistulas, ff. de contr. empt. l. Fistulas, ff. si seruit. vendic. vsque adeo vt etiam si de ea re in seruitute constituta nihil nominatim comprehensum esset, pro cauto tamen haberetur, sic vtique liceret, l. si prius, §. 1. ff. de aq. & aq. pluu. Per lapidem vero stratum non aliter Aqua duci poterat, quam si hoc in seruitute constituenda cautum fuisset. Illud etiam ex Qu. Mutio Pomponius tradit, ei cui iter aquæ per alienum fundum cessum erat, licuisse, fistulam suam vel fictilem vel cuiuslibet generis in Riuo ponere, quæ aquam latius exprimeret, l. Quintus, ff. de seruit. rustic. præd.

Porro Aqua mensuris diuidebatur, l. cum constet, ff. de aq. cottid. & æst. Aquarum autem MODVLI, vt Frontin. lib. 1. De aquæductib. scribit, aut ad DIGITORVM, aut ad VNCIARVM mensuram instituti erant. DIGITVS erat sextadecima pars pedis, VNCIA duodecima. SIC DIGITVM AQVAE se Gaio Seio concedere Lucius Titius notum facit Epistula sua in l. [illegible], ff. de seruit. vrb. præd. Vetus inscriptio Suessana, ET VT AQVAE DIGITVS IN DOMO EIVS FLVERET, *commodisq. publicis ac si decurio frueretur.* DIGITORVM autem alius QVADRATVS vocabatur, alius ROTVNDVS. Postea MODVLVS [illegible] ab vncia, nec ab alterutro digitorum originem accipiens, in vsum vrbis, exclusis prioribus, venit, QVINARIO nomine appellatus, cuius rationem copiose Frontinus exponit lib 2. De aquæduct. & Plinius lib. 31. cap. 6.

AQVAE autem quæ per fundum alienum iure seruitutis ducebatur, ITER [illegible] ri in seruitute imponenda solebat. Quod si destinata non e[illegible] totus fundus seruiebat, sed quæ loca eius fun[illegible] tunc cum ea fieret ce[illegible] neis vacua erant, ea sola eo nomine seruiebant [illegible] & si Aquæductus legatus esset simpliciter [illegible] heredi facultatem fuisse [illegible] tem [illegible] di vellet constituere seruitutem, dummodo nulla [illegible] captio esset, Paulus scribit in l. si via, ff. eod.

Aqua autem interdum per plurium prædia ducebatur, l. cum esset, [illegible] ff. de seruit. rust. præd. Cuius rei exemplum præbet Iulian in l. tria prædia, ff. eo. tit. *Tria prædia continua [illegible] minori adiecta erant: imi prædii dominus ex summo fundo imo fundo seruitutem aquæ [illegible] & per medium fundum domino concedente in suum agrum ducebat.* Ex vnius enim ag[illegible] do aqua oriebatur, l. si quis diuturno, §. vlt. ff. si seruit. vindic & ex fonte qui in eius agro erat, ducebatur, l. vnus ex sociis, §. vlt. l. & Atilicinus, ff. de seruit. rustic. præd. Per alterius vero fundum ducebatur, d. l. si quis diuturno, §. vlt.

Inter rusticorum prædiorum seruitutes etiam computabatur, IVS PECORIS AD AQVAM APPELLENDI, l. 1. §. Trebatius, ff. de aq. cottid. [illegible] & l. vel [illegible] §. vlt. ff. de seruitut. præd. rustic. siue PECORIS AD AQVAM APPVLSVS, l. 1. & l. ergo, ff. eo [illegible] stit. de seruitut. præd. Item HAVSTVS AQVAE ex fonte [illegible] stern sic. §. vlt ff. de [illegible] p æd. rustic. quam SERVITVTEM AQVAE HAVRIENDAE vocat Paul in [illegible] ff. eo. [illegible] atque olim non nisi ex [illegible] vel fonte constitui potuisse [illegible] tamen & [illegible] p[illegible] um, vt ex quocumque loco [illegible] Sed & [illegible] haustus [illegible] iens esset, [illegible] per eumdem locum cedi poterat, l. 2. §. vlt. ff. eo. tit. HAVSTV autem [illegible] [illegible] tendum [illegible] præstari debebat, l. G[illegible], ff. de seruit. vrb. præd. [illegible] & a [illegible] cessum esset, vtrumque habebat siue tantum HAVRIENDI, inerat ADITVS [illegible] tantum ADEVNDI AD FONTEM, [illegible] & HAVSTVS [illegible] ff. de seruit. præd. rustic. Eiusdem generis erat & IVS PASCENDI, d. l. 1. & d. [illegible] siue PECORIS PASCENDI, [illegible] ff. [illegible] rustic. [illegible] & COMPASCVVM [illegible] & AGRI [illegible] id est, [illegible] commit [illegible] ad pascendum [illegible] Ciceronis To[illegible] Et ita Scæuola in [illegible] §. 1. ff. [illegible] seruit. [illegible] ex M[illegible] cipius

cipibus qui diuersa prædia possidebant, saltum communem, VT IVS COMPASCENDI haberent, mercatos esse proponit. Prædiorum rusticorum iura erant & hæc, CALCIS COQVENDAE, LAPIDIS EXIMENDI, CRETAE EXIMENDAE, HARENAE FODIENDAE, l. ergo, l. veluti, §. 1. ff. de seruit. præd. rustic. Vlpian. in l. ff. eo. *Item sic possunt seruitutes imponi, &* VT BOVES PER QVOS FVNDVS COLITVR, EN VICINO AGRO PASCANTVR. Et mox: *Etiam,* VT FRVCTVS IN VICINI VILLA COGANTVR, COACTIQVE HABEANTVR, ET PEDAMENTO AD VINEAM EX VICINI PRAEDIO SVMANTVR, *constitui posse scribit.* Ibidemque, ait, vicino cuius lapidicinæ fundo tuo immineant, posse te cedere, IVS EI ESSE TERRAM, RVDVS, SAXA, IACERE, POSITA HABERE, ET VT IN TVVM LAPIDES PROVOLVANTVR, IBIQVE POSITI HABEANTVR, INDEQVE EXPORTENTVR.

Vrbanorum autem prædiorum iura talia erant, ALTIVS TOLLENDI ET OFFICIENDI LVMINIBVS VICINI, aut NON EXTOLLENDI, l. 2. ff. de seruitut. præd. vrb. §. æque, Instit. de action. Paulus in l in tradendis, ff com. præd. *veluti,* VT ALTIVS TOLLERE vel NON TOLLERE LICEAT. Idem in l. nisi qua, ff. de vsufruct. *veluti si talem seruitutem vicino concesserit,* IVS SIBI NON ESSE ALTIVS TOLLERE. Et in l. & ideo, ff. si seruit. vind. *Possum Titii ædibus seruitutem imponere,* NE LICEAT EI ALTIVS TOLLERE. Et in l. sequitur, §. vlt. ff. de vsucap. *Si eum seruitutem deberem,* NE MIHI, PVTA, LICERET ALTIVS AEDIFICARE. Gaius in l. hæc autem, ff. de seruit. præd. vrb. *Si ædes tuæ ædibus meis seruiant,* NE ALTIVS TOLLANTVR, NE LVMINIBVS MEARVM AEDIVM OFFICIATVR. Iauolen. in l. ædificia, ff. eo. *Ædificia quæ seruitutem patiuntur,* NE QVID ALTIVS TOLLATVR. Iulian. in l. si ædes, ff. eo. *Si ædes meæ seruiant ædibus Lucii Titii & ædibus Publii Mæuii,* NE ALTIVS AEDIFICARE MIHI LICEAT. Vlpian. in l. loci corpus, §. vlt. ff eo. *Si eis omnino* ALTIVS TOLLERE NON LICEAT. Pompon. in l. si domus, ff. de seruit. præd vrb. *Si domus tua ædificiis meis vtramque seruitutem deberet,* NE ALTIVS TOLLERETVR, &c.

In Vrbanorum prædiorum seruitutibus etiam LVMINVM seruitus numerabatur, cuius Cic. lib. 1. De Orato. meminit, & Pompon. in l. si seruitus, ff. de seruit. præd. vrb. his verbis. *Si seruitus imposita fuerit,* LVMINA QVAE NVNC SVNT, VT ITA SINT. Alia porro erat LVMINVM seruitus, Alia, NE LVMINIBVS OFFICERETVR, vt explicat Paul. in l. luminum, & l. si seruitus, ff. eo. Alia item seruitus, NE LVMINIBVS OFFICIATVR, &, NE PROSPECTVI OFFICIATVR, l. 2. & l. inter seruitutes, ff. eo. tit. Inter LVMEN etiam & PROSPECTVM differentia erat, l. lumen, ff. eo.

TIGNI quoque in parietem vicino IMMITTENDI seruitus eiusdem gentis erat, l. 2. ff. de seruit. vrb. præd. l. 3. ff. de precar. Vlpianus in l. si cert, §. competit, ff. si seruit. vind. *Aduersus eum qui cessit mihi talem seruitutem,* VT IN PARIETEM EIVS TIGNA IMMITTERE MIHI LICEAT, SVPRAQVE EA TIGNA, *verbi gratia,* PORTICVM AMBVLATORIAM FACERE, SVPERQVE EVM PARIETEM COLVMNAS STRVCTILES IMPONERE, QVAE TECTVM PORTICVS AMBVLATORIAE SVSTINEANT. Paulus in l. si quis alia, §. vlt. ff. quemad. seruit amitt. *Si cum* IVS *haberes* IMMITTENDI. Gaius in l. hæc autem, ff. de seruit. præd. rust. *Item si* TIGNI IMMISSI *ædes tuæ seruitutem deberent.*

Erat & prædiorum vrbanorum seruitus, STILLICIDIVM AVERTENDI IN TECTVM, VEL AREAM VICINI, vel NON AVERTENDI, l. 2. ff. de seruit. præd. vrb. *Seu,* VT STILLICIDIVM VEL FLVMEN, RECIPERET *quis* IN AEDES SVAS, VEL IN AREAM, VEL IN CLOACAM, §. 1. Institut. de seruitut. §. æque, Instit. de actionib. Paulus in l. si stillicidii, ff. quemad. seruit. amitt. *Si* STILLICIDII IMMITTENDI IVS *habeam,* IN AREAM TVAM. Iulian. in l. si à te emero, ff. si seruit. vind. *Si à te emero,* VT MIHI LICEAT EX AEDIBVS MEIS IN AEDES TVAS STILLICIDIVM IMMITTERE. Pompon. in l. si domus, ff. de seruit. præd. vrb. *Si domus tua ædificiis meis seruitutem deberet,* VT STILLICIDIVM AEDIFICIORVM MEORVM RECIPERE DEBERET. In l. si eo loco, ff. eo. *Si vicinus in suo ædificando, effecerit,* NE STILLICIDIVM MEVM RECIPERET, *posse me agere de iure meo, id est,* IVS ESSE IMMITTENDI, STILLICIDIVM. Gaius in l. veluti, ff. de precar. *vel vt* IN TECTVM VEL IN AREAM AEDIVM MEARVM STILLICIDIVM *habeas.* Quæ seruitus, STILLICIDII SERVITVS vocatur, in l. seruitutes quæ, §. si seruitus, ff de seruit. vrb. præd.

Inter Vrbanorum prædiorum seruitutes etiam erat Seruitus, quæ ONERIS FERENDI CAVSA imponebatur, id est, vt vicinus onera vicini sustineret, §. 1. Instit. de seruit. vrb. præd. §. æque, Instit. de actionib. Sic in l. eum debere, ff. de seruit. vrb. præd. Paulus in lege ædium scriptum fuisse refert, PARIES ONERI FERENDO VTI NVNC EST, ITA SIT. Neratius in l. quod conclaue, ff. de dam. infec. binarum ædium dominum vtrisque porticum superposuisse proponit, inque eam aditu ex alteris ædibus dato, alteras ædes seruitute ONERIS PORTICVS SERVANDAE imposita, vendidisse. In cuiusmodi seruitute imponenda MODVS REFECTIONIS comprehendi solebat: forte, vt REFICERET LAPIDE QVADRATO, VEL LAPIDE STRVCTILI, VEL QVOVIS ALIO OPERE, quod in seruitute dicebatur, l. & si forte, §. etiam, & §. modus, ff. si seruit. vindic. PROIICIENDI quoque & PROTEGENDI seruitutes Vrbanorum prædiorum seruitutibus adnumerabantur, l. 2. ff. de seruit. præd. vrb. Ea sunt PROIECTA in l. precario, ff. eo. & l. 3. ff. de precar. Inter PROIECTVM autem & IMMISSVM hoc intererat, quod PROIECTVM esset id quod ita proueheretur, vt nusquam requiesceret: qualia MAENIANA & SVGGRVNDA essent. IMMISSVM autem, quod ita fieret, vt aliquo loco requiesceret: veluti TIGNA, TRABES, QVAE IMMITTERENTVR, l. malum, ff. de verbor. signific.

Seruitutes porro PER TRADITIONEM constitutas, vel PER PATIENTIAM, ait l. si ego, §. 1. ff. de publicia. & l. 1. in fi. ff. de seruit. præd. rust. PER PATIENTIAM, forte, si per domum quis suam passus esset aquæductum transduci. Vsus autem iuris pro traditione possessionis accipiebatur, l. vlt. ff. de seruitutib. Sane Traditionum legibus seruitutes plerumq; imponi consueuisse palam est. Afric. in l. cum essent, ff. de seruit. præd. rustic. *Inuicem partes eorum tradidimus, & in tradendo dictum est,* VT ALTERI PER ALTERVM AQVAM DVCERE LICERET. Vlpian. in l. si quis duas, ff. eo. *Si quis duas ædes habeat, & alteras tradat, potest legem traditioni dicere, vt vel* ISTAE QVAE NON TRADVNTVR SERVAE SINT HIS QVAE TRADVNTVR, *vel contra,* VT TRADITAE RETENTIS AEDIBVS SERVIANT. Et paullo post: *Si quis duos fundos habeat,* ALIVM ALII POTEST SERVVM FACERE TRADENDO. Proinde duorum prædiorum dominus si alterum ea lege dedisset, vt ID PRAEDIVM QVOD DABATVR, SERVIRET EI QVOD IPSE RETINEBAT, vel contra, iure imposita seruitus intelligebatur, l. duorum, ff. eo. tit. Sed & qui duas ædes habebat, alteram tradendo seruam alteri efficere poterat, l. & qui duas, ff. de seruit. præd. vrban. Quin & fundo quem ex duobus retinebat venditor, aquę ducendæ seruitutem constituere poterat, l. cum fundo, ff. de seruit. præd. rust. In tradendis autem vnis ædibus, ab eo qui binas habebat, species seruitutis exprimenda erat: ne si generaliter, SERVIRE, dictum esset, aut nihil valeret, quia incertum erat quę seruitus excepta esset, aut omnis seruitus imponi deberet, l. in tradendis, ff. comm. præd. Et quidem sibi seruitutem recipere quis propriũ solum vendens, aut alias tradens poterat, l. proprium, ff. eo. sed, vt iam supra dictum est, nominatim & specialiter recipi oportebat, quidquid sibi seruitutis nomine recipere venditor volebat, l. quidquid, ff. eo. commun. præd. l. si quis ædes, ff. de seruit. præd. vrb. Extraneis vero constituta seruitus recipiebatur huiusmodi verbis, QVIBVS EST SERVITVS, VTIQVE EST, VT ITA SIT, vel ITINERA, ACTVS, QVIBVS SVNT, VTIQVE SVNT. In quibus Receptionis formulis voces hæ, VTIQVE EST, hoc significant, *& vti est*: item illæ, VTIQVE SVNT, hoc valent, *& vti sunt*. At hac traditionis lege, LVMINA, FLVMINA, STILLICIDIA, VTI NVNC SVNT, VT ITA SINT, hoc promisisse venditor censebatur, luminum vel stillicidiorum seruitutes prædio vendito deberi, non item, luminum seruitutem vllam eas debere, l. si arborem, § hæc lex, ff. de seruit. præd. vrb. l. cum in lege, ff. de contrahen. emptio. Multum ergo prior illa formula, QVIBVS EST SERVITVS, ab hac distat. Nam illa ad seruitutes fundo quod tradebatur impositas, hæc ad seruitutes fundo quod tradebatur debitas pertinebat: Illa tamen excepta dumtaxat seruitus intelligebatur quæ extraneis, non etiam quæ ipsi venditori debebatur.

Interdum autem in tradendo dicebat quis, FVNDVM SERVIRE, vel AEDES SERVIRE, l. si quis duas, §. vlt. & l. in tradendis, ff. comm. præd. Cic. lib. 1. De Orato. *Cum enim M. Marius Gratidianus ædes Auratæ vendidisset, neque* SERVIRE *quamdam earum ædium partem in Mancipii lege dixisset.* Interdũ vero dicebat, SERVAS FORE AEDES QVAS VENDEBAT, l. si binarum, ff. de seruit. vrb. præd. Quo casu cum necesse non haberet venditor liberas ædes tradere, vel suis ædibus seruas eas facere poterat, vel vtenti suo seruitutem ante traditionem concedere.

sedere, l. si quis duas, §. si in venditione, ff. comm. præd. Interdum etiam certæ alicui personæ, *puta* TITIO, SERVAS FORE AEDES dicebat, vt ibidem scribitur.

Præterea viam, iter, actum, in stipulatum deduci consueuisse, ostendit l. 2. §. 1. l qui vsumfructum, l. existimo, l. si sub vno, §. vlt. ff. de verb. obligat. l. heredes, §. an ea stipulatio. ff. famil. ercisc. l. proinde, §. vlt. l. si communis seruus, ff. de stipulat. seruor & l. si pendentes, §. si qua seruitus, ff. de vsufr. quod plenius infra in Stipulationum tractatu docebimus.

Sed & Precario interdum iura prædiorum rogabantur. Pompon. in l. & habet, §. precario, ff. de precar. *Precario habere etiam ea quæ in iure consistunt possumus, vt* IMMISSA, *vel* PROIECTA. Gaius in l. 2. ff. de precar. *Si me* PRECARIO ROGAVERIS, VT PER FVNDVM MEVM IRE, VEL AGERE TIBI LICEAT, *vel*, VT IN TECTVM, *vel* AREAM AEDIVM MEARVM STILLICIDIVM, *vel* TIGNVM IN PARIETEM IMMISSVM HABEAS. Vlpian. in l. 1. §. si tibi, ff. de itin. actuque priu. *Deinde tu à domino fundi* PRECARIO ROGAVERIS, VT EA VIA AD EVM FVNDVM VTARIS. Et mox: *Si aduersus eum velis interdicere, à quo* PRECARIO VIAM ROGASTI. Sicul. Flacc. in lib. De condicionib. agror *Qui etiam conueniunt* PRECARIO, *vti seruitutem præstent his agris.* Ita Iulianus in l. si ædes, ff. de seruit. præd. vrb. proponit, cum cuius ædes seruitutem ALTIVS NON TOLLENDI Lucio Titio debebant, ab eo PRECARIO PETIISSE, VT ALTIVS TOLLERET. Papinian. in l. si precario, ff. commun. præd. *Si* PRECARIO *vicinus in tuo* MACERIAM DVXERIT.

Precario porro, tam res mobiles, quam res soli rogabantur, l. in rebus, ff. de precar. Itaque & seruus & ancilla precario rogari poterant, vt apparet ex l quamuis, & l. duo, §. 1. ff. eo. Item prædium. Vlpian. in l. si quis autem, ff. de adquir. possess. *Qui conduxerit quidem prædium,* PRECARIO *autem* ROGAVIT, *non vt possideret, sed* VT IN POSSESSIONE ESSET. Aliena certe tribus modis sumi, *iure, beneficio, impetu*, id est, *dominio, precario, vi*, Tertullian. lib. 5. aduers. Marcio. scribit. Sunt autem hæc Precarii exempla. Vlpian. in l. certe, §. 1. ff. de precar. *Is qui* PRECARIO ROGAVIT, VT IN FVNDO MORARETVR. Venuleius in l. cum precario, ff. eo. *Cum* PRECARIO *quis* ROGAT, VT IPSI IN EO FVNDO MORARI LICEAT, *superuacuum est adiici*, IPSI, SVISQVE. Idem Venul. in l. vlt. ff. eo. *Si is qui pro possessore possideret*, PRECARIO *dominum* ROGAVERIT, VT SIBI RETINERE REM LICERET. Pompon. in l. & habet, §. eum qui, ff. eo. *Eum qui* PRECARIO ROGAVERIT, VT SIBI POSSIDERE LICEAT. Præterea conuenire solebat, vt ea quæ distracta erant, PRECARIO PENES EMPTOREM ESSENT, QVOAD PRETIVM VNIVERSVM PERSOLVERETVR, l. ea quæ, ff. eo. Cottidie etiam debitores à creditoribus res suas quas illis pignori opposuerant, precario rogasse, ait Vlpian. in l. certe, §. vlt. ff precar. Pompon. in l. si debitor, ff. eo. *Si debitor* REM PIGNERATAM PRECARIO ROGAVERIT. Iulian. in l. qui pignoris, ff de adquir. possess. *Qui pignoris causa fundum creditori tradit, intelligitur possidere. Sed si eumdem* PRECARIO ROGAVERIT. Et in l. qui a seruo, ff. de obligat. & act. *Qui à seruo hereditario mutuam pecuniam accepit, & fundum vel hominem pignoris causa ei tradiderit*, ET PRECARIO ROGAVIT. Interdum autem precario quis ad tempus rogabat, l in rebus, §. vlt ff de precar. Celsus in l. cum precario, ff. eo. *Cum precario aliquid datur, si conuenit*, VT IN KALENDAS IVLIAS PRECARIO POSSIDEAT. Precarium vero inter præsentes, vel inter absentes constituebatur, veluti per Epistulam, vel per Nuntium, l. precario, ff. de prec. .

Habitatio etiam quandoque gratis concedebatur. Cuiusmodi concessionis formulas duas habemus sub Tit. de donationib. ff. Vna est in l. Aquilius, his verbis. QVONIAM, ET CVM PATRE MEO SEMPER FVISTI, ET ME ELOQVENTIA ET DILIGENTIA TVA MELIOREM REDDIDISTI: DONO ET PERMITTO TIBI HABITARE IN ILLO CENACVLO, EOQVE VTI. Altera est in l. Lucius, in hæc verba. ILLE ILLI SALVTEM. HOSPITIO ILLO, QVAMDIV VOLVERIS, VTARIS, SVPERIORIBVS DIAETIS OMNIBVS, GRATVITO: IDQVE TE VOLVNTATE MEA FACERE, HAC EPISTVLA NOTVM TIBI FACIO. In ædibus autem alienis HABITARE GRATIS, Donatio videbatur, l. in ædibus, ff. eo.

Donationum vtrique hæc in libris nostris exempla proponuntur. Vlpian. in l. qui saxum, ff. de donationib. *Qui* SAXVM *mihi* EXIMERE DE SVO *permisit donationis causa.* Idem in l. si cum mihi, ff. de dolo. *Si cum mihi permisisses* SAXVM EX FVNDO TVO EXIMERE, VEL CRETAM, VEL HARENAM FODERE, Pompon. in l. in ædibus, ff. de donatio. *Veluti si*

donationis causa cum debitore meo pacisc ar, NE ANTE CERTVM TEMPVS AB EO PETAM. & §.1. ead. l. *Si vero non fundum, sed* FRVCTVS PERCEPTIONEM TIBI DONEM. Paul. in l. absenti, ff. eod. *Absenti, siue mittas qui ferat, siue* QVOD IPSE HABEAT, SIBI HABERE EVM IVBEAS, *donari recte potest.* Papinianus in l. prædia, ff. de adq. poss. *Prædia cum seruis donauit,* EORVMQVE SE TRADIDISSE POSSESSIONEM, *litteris declarauit.* Manumissionis vtique causa interdum mancipia donata ostendit Vlpianus in l. si miliți, ff. de castren. pecul. cum Scæuola in l. qui Romæ, §. Flauius Hermes, ff. de verb. obligat. Idem in l. mancipia, ff. qui sine manumissio. *Mancipia mater filiæ donauerat,* VT FILIA CVRARET EA POST MORTEM SVAM ESSE LIBERA. Vlpianus in l. illud, §.1. ff. de manum. vind. *Si quis minori viginti annis hac lege seruum dederit, aut pretio accepto, vel donationis causa,* VT EVM LIBERVM FACIAT. Idem in l. Aristo, §.1. ff. de donat. *Si donationis causa in hoc tradatur seruus,* VT POST QVINQVENNIVM MANVMITTATVR. Donationes vtique & per Epistolam fiebant. Papinianus in l. cum pater, §. donationis, ff. de leg. lib.2 DONATIONIS PRAEDIORVM EPISTOLAM *ignorante filio mater in æde sacra verbis fideicommissi non in nixam deposuit.* Hoc modo in l. vlt. ff. de donationibus, Titius Sticho liberto [illegible] donasse narratur Epistola tali, TITIVS STICHO LIBERTO SVO S. CVM TE MANVMISERIM, PECVLIVM QVOQVE TVVM OMNE QVIDQVID HABES, TAM IN NOMINIBVS, QVAM IN REBVS MOVENTIBVS, SIVE IN NVMERATO, ME TIBI CONCEDERE, HAC EPISTOLA MANV MEA SCRIPTA NOTVM FACIO. Quæ postrema verba, HAC EPISTOLA MANV MEA SCRIPTA NOTVM FACIO, in Epistolis vsu recepta, testantur l. Lucius, ff. eod tit. l. vlt. §. vlt. ff. mandat. l. 1 [illegible], & l. Quæsitum, ff. depositi. Mulierem plane quæ a marito suo pecuniam ex causa donationis acceperat, Paulus in l. ea quæ, ff. de donat. int. vir. litteras referri ad eum misisse huiusmodi. CVM PETENTI MIHI A TE, DOMINE CARISSIME, ADNVERIT INDVLGENTIA TVA VIGINTI AD EXPERIENDAS QVASDAM RES MEAS, QVAE SVMMA MIHI NVMERATA EST, SVB EA CONDICIONE, VT SI PER ME MEOSQVE MORES QVID STETERIT, QVOMINVS IN DIEM VITAE NOSTRAE MATRIMONIVM PERMANEAT, SIVE INVITO TE DISCESSERO DE DOMO TVA, VEL REPVDIVM TIBI SINE VLLA QVERELA MISERO, DIVORTIVMQVE FACTVM PER ME PROBABITVR TVNC VIGINTI QVAE MIHI HAC DIE DONATIONIS CAVSA DARE VOLVISTI, DATVRAM RESTITVTVRAM ME SINE VLLA DILATIONE SPONDEO. Donationes ergo & sub modo, & sub condicione fiebant iisque variæ leges dicebantur. Iulian. in l.2. §. si pecuniam, ff. de donat. *Si pecuniam mihi Titius dederit absque vlla stipulatione, ea tamen condicione,* VT TVNC DEMVM MEA FIERET, CVM SEIVS CONSVL FACTVS ESSET. Et §. vlt. ead. l. *Titio decem* DONAVI *ea condicione,* VT INDE STICHVM SIBI EMERET. Iauolen. in l. si tibi dederim, ff. eod. *Si tibi dederim rem,* VT TITIO MEO NOMINE DONARES. Papinianus in l. Seia, ff. de mort. cau. donat. *Seia cum bona sua traditionibus factis, Titio cognato* DONATIONIS CAVSA CESSISSET, VSVMFRVCTVM SIBI RECEPIT, *& conuenit,* VT SI TITIVS ANTE IPSAM VITA DECESSISSET, PROPRIETAS AD EAM REDIRET. SI POSTEA SVPERSTITIBVS LIBERIS TITII MORTVA FVISSET, TVNC AD EOS BONA PERTINERENT. Imp. Val. & Gall. in l.1 Cod. de donat. sub quæ mo. *Sidoceas, vt adfirmas, nepti tuæ ea lege esse donatum a te,* VT CERTA TIBI ALIMENTA PRAEBERET. Et l.2. Cod. eod. *Si rerum tuarum proprietatem* DONO DEDISTI, ITA VT POST MORTEM EIVS QVI ACCEPIT, AD TE REDIRET. Item l. quotiens, cod. *Quotiens donatio ita conficitur,* VT POST TEMPVS ID QVOD DONATVM EST, ALII RESTITVATVR. Diocletian in l. vlt. cod. *Si quid mater filiæ suæ in potestate patris constituta, sub hac condicione,* SI FVERIT INTRA BIENNIVM EMANCIPATA, DONAVERIT. Imp. Alexand. in l.2. C. de cond. ob caus. *Si [illegible] proponis patrem tuum ea lege sorori tuæ prædia, ceteraque quorum meministi,* DONAVIT, VT CREDITORIBVS IPSA SATISFACERET, AC, SI PLACITA OBSERVATA NON ESSENT, DONATIO RESOLVERETVR. Impp. Dioclet. & Max. in l. cum res C. de donat. [illegible] *Cum res filio tuo emancipato ea condicione,* VT CREDITORIBVS TVIS SOLVERET, TE DONASSE *proponas.* Impp. Valerian. & Gallien. in l. ea lege C. de cond. ob caus. *Ea lege in vos collata* DONATIO, VT NEVTRI ALIENANDAE SVAE PORTIONIS FACVLTAS VLLA COMPETERET. Scæuola in l. [illegible] ita quis, §. ea lege, ff. de verb. oblig. *Ea lege* DONATVM SIBI ESSE A SEIA SERVVM ET TRADITVM, NE AD

FRATREM

FRATREM EIVS, AVT FILIVM, AVT VXOREM, AVT SOCERVM PERVENIRET, *scripsit*. Plane apud Plautum Asinar. Act. 4. Sc. 1. scitum & elegans syngraphi inter adolescentem, amicam, & lenam conscripti exemplum refertur, quod plurimas leges dictas in viginti minarum donatione continet. Eius ipsa verba ponam.

DIABOLVS NICLAVCI FILIVS, CLERETAE
LENAE DEDIT DONO ARGENTI VIGINTI MINAS,
PHILENIVM VT SECVM ESSET NOCTES ET DIES,
HVNC ANNVM TOTVM, NEQVE CVM QVIQVAM ALIO QVIDEM.
ALIENVM HOMINVM INTROMITTAT NEMINEM.
QVOD ILLA AVT AMICVM, AVT PATRONVM NOMINET.
AVT QVOD ILLA AMICA AMATOREM PRAEDICET.
FORES OCCLVSAE OMNIBVS SINT, NISI TIBI.
IN FORIBVS SCRIBAT, OCCVPATAM ESSE SE.
AVT QVOD ILLA DICAT PEREGRE ALLATAM EPISTOLAM:
NE EPISTOLA QVIDEM VLLA SIT IN AEDIBVS,
NEC CERATA ADEO TABVLA. ET SI QVA INVTILIS
PICTVRA SIT, SAM VENDAT. NI QVADRIDVO
ABALIENARIT, QVO EX TE ARGENTVM ACCEPERIT,
TVVS ARBITRATVS SIT, COMBVRAS SI VELIS.
NE VLLA SIT CERA, VBI FACERE POSSIT LITERAS.
VOCET CONVIVAM NEMINEM. ILLAM TV VOCES.
AD SOCIVM NE QVEM OCVLOS ADIICIAT SVOS.
SI QVEM ALIVM ASPEXIT, CAECA CONTINVO SIET.
TECVM VNA POSTEA AEQVE POCVLA POTITET,
ADSTET, ACCIPIAT, TIBI PROPINET VT BIBAS.
NE ILLA MINVS, AVT PLVS, QVAM TV, SAPIAT.
SVSPICIONES OMNES AB SE SEGREGET,
NEQVE ILLHAEC VLLI PEDE PEDEM HOMINI PREMAT
QVOM SVRGET, NEQVE IN LECTVM ASCENDAT PROXVMVM,
NEQVE QVOM DISCEDET INDE, DET QVOIQVAM MANVM.
SPECTANDVM NE QVOIQVAM ANVLVM DET, NEQVE ROGET.
TALOS NE QVOIQVAM HOMINI ADMOVEAT, NISI TIBI.
QVOM IACIAT, TE NE DICAT, NOMEN NOMINET.
DEAM SIBI INVOCET, QVAM LVBET PROPITIAM:
DEVM NVLLVM. SI MAGIS RELIGIOSA FVERIT,
TIBI DICAT. TV PRO ILLA ORES, VT SIT PROPITIVS.
NEQVE ILLA VLLI HOMINI NVTET, NICTET, ANNVAT
POST ID, SI LVCERNA EXTINCTA SIT, NE QVID SVI
MEMBRI COMMOVEAT QVIDQVAM IN TENEBRIS.
NEQVE VLLVM VERBVM FACIAT PERPLEXABILE,
NEQVE VLLA LINGVA SCIAT LOQVI, NISI ATTICA.
FORTE SI TVSSIRE OCCEPSIT, NE SIC TVSSIAT,
VT QVOIQVAM LINGVAM IN TVSSIENDO PROFERAT.
QVOD ILLA AVTEM SIMVLET, QVASI GRAVEDO PROFLVAT.
HOC NE SIC FACIAT, TV LABELLVM ABSTERGEAS
POTIVS, QVAM QVOIQVAM ILLA SAVIVM FACIAT PALAM.
NEC MATER LENA AD VINVM ACCEDAT INTERIM.
NEC VLLI VERBO MALEDICAT. SI DIXERIT,
HAEC MVLCTA EI ESTO, VINO VIGINTI DIES
VT CAREAT.
TVM SI CORONAS, SERTA, VNGVENTA IVSSERIT
ANCILLAM FERRE VENERI, AVT CVPIDINI,
TVVS OBSERVET VENERI NE EAS DET, AN VIRO.

Interdum certe Donationibus, quæ curiis vel corporibus & collegiis fiebant, onus adiiciebatur, vt ex vetustis inscriptionibus liquet, ex quarum vna hæc verba excerpsi. ET HOC AMPLIVS EIDEM CORPORI DONAVERIT HS. X. MILLIA N. ET EX VSVRIS

EORVM QVOTANNIS NATALI SVO XVII. KAL. FEBR. SPORTVLAE VIRITIM DIVIDANTVR. Altera hisce verbis constat. LONGIVS PATROCLVS SECVTVS PIE[illegible]ATEM COL. CENT. HORTOS CVM AEDIFICIO HVIC SEPVL. IVNCTO, VIVOS DONAVIT, VT EX REDITV EORVM LARGIVS ROSAE, ET ESCAE PATRONO SVO, ET QVANDOQVE SIBI PONERENTVR. In alio etiam lapide hæc inueniuntur. TI. CLAVDIVS [illegible] RVSI F. CAES. AVG. GERM. PONT. MAX. TRIB. POT. II. COS. DESIG. III. IMP. I[illegible]I. P. P. DEDIT OB MEMORIAM PATRIS SVI DEC. VII. COLLEGII FABR. M. R [illegible]S. N. LIBERALITATE DONAVIT SVB HAC CONDICIONE, VT QVOTANNIS ROSAS AD MONVMENTVM EIVS DEFERANT, ET IBI EPVLENTVR DVMTAXAT IN V. ID. I[illegible]LIAS QVOD SI NEGLEXERINT, TVNC AD VIII. EIVSDEM COLLEGII PERTINERE DEBEBIT CONDICIONE SVPRADICTA. His fragmentum quoddam vetustæ don[illegible]s, Iustini Imperatoris temporibus, Maximo Consulatum gerente, factæ, subiungere non erit inutile. Cu[illegible]s lacera & mutila verba sicut ad me peruenerunt, proferam. sic autem habent . - - - -

possessiones qua . . . . . . sine vi, metu, doloque, ... - &
circumuentionis studio, sed deliberatione propria, & voluntate prona scribendam dictaui, quam rogatorum à me nobilissimorum testium vel propria manus mea subscriptione firmaui, quam cum gestu vos actoresque vestros quibuslibet duxeritis allegandam professionibus - - - - - -
non deerit tuis posterumque tuorum vtilitatibus in futurum: de qua re & de quibus omnibus stipulanti tibi . . - . . . . simo atque apostolico viro Ecclesio suprascripta vrbis E[illegible]o e. s. et & actoribus vestris in præsentia constitutis, ego Hildeuara qua superius, olim iam pe[illegible]a ætatis in verbis sollemnibus spopondi. Actum in classe salida 3. iduum Nouemb[illegible]ium Maximo V[illegible] Consul. Hildeuara fz. huic cessioni atque donationi à me factæ in beat[illegible]ssimo atque a[illegible]olico viro Ecclesio sacerdotem Rauennatis ecclesiæ ad omnia quæ superius tenentur adscripta r[illegible] -
. . . . . & subscripsi, & testes vt suscriberent conrogaui, stipulantiq; ss. vir beati[illegible] me & a[illegible]te ribus tuis in præsentia constitutis in verbis sollemnibus spopondi. Ego Iohannis V C huic donatie[illegible]is cessionisque instrumento rogatus ab Hildeuara Ill. fœmina . . . .

Sæpe etiam quis, OB HONOREM, VEL MAGISTRATVM, VEL SACERDOTIVM DECRETVM SIBI, VEL DECERNENDVM, POLLICEBATVR REIPVB. OPVS SE FAC[illegible]VRVM, *vel* PECVNIAM DATVRVM, l. 1. in princ. & §. 1. l. totiens, l. ex pollicitatione, & l. [illegible] quis o[illegible] honorem, ff. de pollicitationibus. Pompon. in l. si quis sui, ff. eod. *Si quis* SVI ALIENIVE HONORIS CAVSA OPVS FACTVRVM SE IN ALIQVA CIVITATE PR[illegible]MISERIT. Interd[illegible]m etiam ob aliam iustam causam id promittebatur, vel[illegible]ti, PROPTER INCENDIVM, VEL TERRAE MOTVM, vel ALIQVAM RVINAM, QVAE R[illegible]I[illegible]VB. CONTIGERAT, vel OB A[illegible]VM CASVM QVEM CIVITAS PASSA ERAT d. l. propter, l. ob casum, ff. eod. Cuiusmodi p[illegible]omissio POLLICITATIO vocabatur, quæ à Pacto eo separatur, quod Pactum sit d[illegible]orum c[illegible]sen[illegible]que conuentio, Pollicitatio vero solius offerentis promissio, l. pactum, ff. de pol[illegible]icitationibus. Atque hoc modo Septiciam quamdam certamen patr[illegible]æ suæ poll[illegible]citam s[illegible]b hac condicione, VTI SORS APVD EAM REMANERET, ET IPSA VSVRAS SEMI[illegible]ES AD PRAEMIA CERTANTIVM RESOLVERET, ea eti[illegible]m lege, VT CERTAMINI [illegible] ET EO MORTVO LIBERI EX EA NATI PRAESIDERENT, refert Mode[illegible]n l. Septicia, ff. eodem titulo, Plinius Epist. vlt. lib. [illegible] ad Maximum, *Recte fecisti, quod* GLADIATORIVM MVNVS VERONEN[illegible]BVS *nostris* PROMISISTI. Idem lib. [illegible] Epi[illegible]t. ad T[illegible]a[illegible]n. *Huic Theatro ex priuatorum* POLLICITATIONIBVS *multa debentur, vt Basil[illegible]a circa, & porticus supra caueam.* Sed & Epistola 18. libro 7. Caninium municipibus Comen[illegible]us pecuniam in epulum obt[illegible]isse narrat, consultumque se ab eo [illegible]cit, quomodo post e[illegible]s q[illegible]que obitum ea pecunia salua esset. Nam si numeraretur Reipub. summa, verendum erat ne dilaberetur [illegible] fin[illegible]gros daret, vt p[illegible]ici negligerentur Ipse [illegible] Plin[illegible]s remedi[illegible] monstrat, quo v[illegible]us fuerat. Nam pro q[illegible]ngen[illegible]is millibus numm[illegible], quos in alimenta [illegible]genuorum ingen[illegible] aru[illegible]que prom[illegible]t[illegible]rum ex suis, longe pluris, Actori p[illegible]bl[illegible] c[illegible]cipasse se ait [illegible] deinde eumdem vect[illegible]i [illegible]posito recepisse, CCC millia annua da[illegible] Inde enim futur[illegible] [illegible]auit vt & Respubl. sors in tuto, nec red[illegible]tus incertus & a[illegible] propter id quod [illegible] large superfluebat, semper dom[illegible]num [illegible] quo coleretur inu[illegible]e. Cuiusmodi Plinii [illegible] [illegible]pidi ad memoriam posteri[illegible] [illegible]o sempiter[illegible]am co[illegible] data fuit. In ve[illegible]a namque, quæ de eo [illegible] [illegible]ione, hæc verba leguntur, H[illegible]C AMPLIVS DEDIT IN ALIMENTA PVERORVM ET PVELLAR. PLEB VRBAN[illegible] HS. [illegible].

Compromissorum etiam formulæ ad huius libri argumentum pertinent. Arbiter autem in compromisso inter litigatores alius atque alius conditionibus immittebatur. Et vel in vnum compromittebatur, vel in duos. Cum in duos pluresque compromittebatur, id quandoque ea conditione fiebat, VT QVAMLIBET VEL VNVS SENTENTIAM DIXISSET, EA STARETVR, vel, VT OMNES SENTENTIAM DICERENT, vel, QVOD DE MAIORIS PARTIS SENTENTIA PLACERET, l. non distinguemus, §. cum in plures, ff. de recept. qui arbitr. aut, VT VEL ALTERVTRIVS SENTENTIA VALERET, l. sed si ita. ff. cod. In duos quoque ita nonnumquam compromittebatur, VT SI DISSENTIRENT, TERTIVM ADSVMERENT, vel, VT TERTIVS ADSVMERETVR SEMPRONIVS, l. item si vnus, §. si in duos, ff. cod. Arbitro plane aliud nihil licebat, quam quod Compromisso cautum erat, vt efficere posset, d. l. non distinguemus, §. de officio. Vnde in §. vlt. ead. l. *Arbiter*, ait Paulus, *nihil extra compromissum facere potest: & ideo necessarium est adiici in compromisso*, DE DIE COMPROMISSI PROFERENDA *Ceterum impune, iubenti non parebitur.* Nam si ante eum diem qui Compromisso constitutus erat, sententiam dicere non posset, diem Compromissi proferri iubere non poterat, nisi id esset nominatim Compromisso cautum, l. arbiter ex compromisso, & l. non ex omnibus, in fin. ff. eo. Ideoq; de die proferenda Compromisso caueri solebat. Vlpian. in l. Labeo ait, ff. eo. *Si arbiter cum in compromisso cautum esset*, VT IN EADEM DIE DE OMNIBVS SENTENTIAM DICERET, ET, VT POSSET DIEM PROFERRE. Et mox: *Hac autem clausula*, DIEM PROMISSI PROFERRE, *nullam aliam dat arbitro facultatem, quam diem prorogandi.* Papinianus in l. arbiter, ff. eod. *Arbiter ita sumptus ex compromisso*, VT ET DIEM PROFERRE POSSIT. Paulus in l. si qua alia, ff. eod. *Quamuis cautum non sit*, DE DIE PROFERENDA. Vlpianus in l. qui tamen, §. Papinianus, ff. eodem. *Si nihil in priore compromisso* DE DIE PROFERENDO *caueatur. Ceterum si caueatur, & ipse protulit, mansit arbiter.* Quandoque tamen sine die compromissum fiebat, l. sed si Compromissum, ff. eodem.

Litigatores autem compromittentes inuicem stipulabantur, l. non distinguemus, § si domini, ff. de recept. qui arbitr. Stipulabantur vero, SENTENTIA STARI, idque vel simpliciter, vel pœna adiecta, aut alia qua re vice pœnæ promissa. Vlpianus in l. diem proferre, §. vltim. ff. eod. *Si pœna non fuisset adiecta compromisso, sed simpliciter*, SENTENTIA STARI, *quis promiserit*. Vlpianus in l. litigatores, §. quod ait prætor, ff. eod. *Si alia res vice pœnæ*, SI QVIS ARBITRI SENTENTIA NON STETERIT, *promissa sit*. Quo pertinent hæc verba, ARBITRI SENTENTIA STARI, in l. Celsus, §. vlt. l. diem proferre & §. stari, & §. si plures, l. cum pœna, ff. eod. Nec vero intererat certa an incerta summa promitteretur, vt puta, QVANTI EI RES ERIT, non autem, ff. eod Sed nec ad rem faciebat, vtrum minor vel maior esset pœna, quam res de qua agebatur, d. l. non distinguemus, ff. eod. Et interdum pœna fisco ex conuentione applicabatur, vt docet l. arbiter, ff. eod. Conuenisse etiam nonnumquam, VT IN SINGVLAS CAVSAS COMMITTERETVR POENA, QVOTIES ADVERSVS SENTENTIAM ARBITRI FIERET, indicat l. si duo, §. vlt. ff. eod. Accedebant etiam quandoque fideiussores. Vlpianus in l. Labeo ait, §. vlt. ff. eod. *Si* PER FIDEIVSSOREM FVERIT CAVTVM IN PRIMO COMPROMISSO, *& sequens similiter proferendum Labeo dicit.*

In compromissis etiam Doli mali clausulam adiici consueuisse, docet l. 1. C. eo. tit. Quod ita perstringit Vlpianus. *Sed & si quidem compromisso adiiciatur*, SI QVID DOLO IN EA RE FACTVM SIT, l. ita demum, ff. eo.

In Compromissis autem interdum heredis mentio fiebat. Paulus in l. non distinguemus, §. si domini, ff. eo. *Sed si & heredis in compromisso mentio fit.* Vlpianus in l. diem proferre, §. 1. ff. eo. *Si heredis mentio, vel ceterorum facta in compromisso non fuerit.* Et interdum [redacted] dumtaxat parte heredis mentio fiebat: Interdum nominatim heredis persona comprehendebatur, l. sed & interpellatur, §. vlt. ff. eo. In arbitrium etiam sic compromissum, VT CERTAM SENTENTIAM DICERET, Paulus docet in l. qualem, ff. eo.

Quin & in Compromissis hoc specialiter exprimi solitum, VT VEL VNO EX LITIGATORIBVS VEL VTROQVE ABSENTE SENTENTIA PROMERETVR, ostendit l. diem proferre, §. proinde, ff. eod. Pertinet & in l. si compromissum, ff. eod. Compromissum ita factum, VT PRAESENTE VTROQVE, VEL HEREDIBVS EORVM, ARBITER SENTENTIAM DICERET interdum autem DE REBVS CONTROVERSIISQVE omnibus in arbitrium compromittebatur, l. de rebus, ff. eod. Interdum vero de re & lite certa compromissum fiebat, de qua sola in Compromisso exprimebatur, l. qui tamen, §. plenum, ff. eo. Prioris generis com-

promissum, PLENVM appellabatur, [illegible] delicet, DE REBVS CONTROVERSIIS [illegible] compositum erat. Nam ad omnes contr[illegible] pertinebat, d. §. plenum. De pluribus autem controuersiis nihil commune habentibus i[illegible]erdum ita compromitteb[illegible]tur, V[illegible] DE OMNIBVS SIMVL ARBITER SENTENTIAM DICERE[illegible], vel, VT SEPARATIM, l. qui d[illegible] men ff. eo.tit. Soluebatur vero compromissum Die, Morte, Acce[illegible]tilatione, Iudicio, Pacto, l. non [illegible]guemus, §. summa rei, ff. de recept. qui arbitr.

Suum quoque Diuisioni locum hoc in libro dabimus. Diuidebatur autem vel [illegible] coheredes hereditas, vel inter socios fundus. Plane fratres consortes communem h[illegible]reditatem consensu plerumque absque Arbitro diuidebant. Quia in re pietatis officio f[illegible]ctos Pap[illegible] ait in l. vlt. ff. famil. ercisc. Hoc est quod Impp. in l. 1. C. eod. tit. aiunt: *Si omnem* PATERNAM HEREDITATEM EX CONSENSV DIVISISTI. Et in l. si diuisionem, C. [illegible] DI[illegible] CONVENTIONE FACTAM *etiam possessione consensu secuta*, &c. Duos autem fratres [illegible] d[illegible]tatem inter se diuisissent, cauisse Scæuola in l. qui Romæ, §. duo fratres. ff. de ve[illegible] b[illegible] refert, NIHIL SE CONTRA EAM DIVISIONEM FACTVROS. ET SI CONTRA [illegible] FECISSET, POENAM ALTERVM ALTERI PROMISISSE. Modest[illegible] fratres, ff. de pact. proponit tres fratres inter se hereditatem communem diuisisse init[illegible] interpositis, quibus, DIVISISSE MATERNAM HEREDITATEM DIXERVNT, N[illegible]QVE SIBI COMMVNE REMANERE, dixerunt. Impp. Dioclet. & Maxim. in l. si cum [illegible] C. comm. vtr. iud. *Si cum patruo vestro hac conditione diuisionem fecistis*, VT SE [illegible] DOLVM MALVM ADHIBVISSE IVRARET. Scæuola in l. qui Romæ, §. co[illegible]redes [illegible] obligat. *Coheredes cum prædia hereditaria diuiserant, vnum prædium c[illegible]e vel [illegible] sub hoc pacto.* VT SI QVIS EORVM PARTEM SVAM ALIENARE VELLET, EAM VEL COHEREDI SVO VEL SVCCESSORI EIVS VENDERET [illegible] VIGINTIQVINQVE. QVOD SI QVIS ALITER FECISSET, POENAM CENTVM [illegible] CEM STIPVLATI SVNT. Quinctilianus Declamatio. 336. pro[illegible] maiore pactum esse, VT AGRVM COMMVNEM PATERNVM ILLE SVSCIPERET, ET OMNI AERI ALIENO SATISFACERET. Deinde hæc d[illegible] ea conuen[illegible]one [illegible], *Si [illegible] mea sit æquum conuentione pactorum. Quod quale fuit?* VT AGRVM POSSIDERES [illegible] *vt opinor*, VT AES ALIENVM QVOD PATRIS TVI FVIT, [illegible]VERIS [illegible]dum autem in Diuisione, de euictione rerum sing[illegible]lis adiud[illegible]catarum [illegible] liter conuen[illegible]t, l. si familiæ, C. famil. ercisc. Post diuisionem etiam [illegible] factam [illegible] vt si frater agri portionem pro indiuiso pignori datam a creditore suo [illegible] [illegible]sione quæsitæ partis partem dimidiam alte[illegible] dist[illegible]heret, Papinia[illegible]us [illegible] ff. qui potior.

Nomina vero inter coheredes, [illegible] positis de[illegible]egationibus, diuidebantur, l. cum [illegible] §. hereditatem, ff. de legat. 2. Vlpianus in l. 2. §. vlt. ff. famil. ercisc. *In hoc iudicium etsi no[illegible] veniunt, tamen si stipulationes interpositæ fuerint de diuisione eorum, vt si [illegible] ei, & vt alter [illegible] mandet actiones, procuratoremque eum in suam rem faciat: standum est.* Arbitrum [illegible] dendæ hereditatis, cum corpora h[illegible] [illegible]t, nomin[illegible] communium debito[illegible] ratim in solidum adsi[illegible]nasse [illegible] Scæuola in l. arbiter, ff. d[illegible] p[illegible]n. Æ[illegible] [illegible]ctam diuisionem inter co[illegible] absque vlla dele[illegible]atione Papinianus proponit [illegible] ctum, §. post diuisionem ff. de p[illegible] Aquam m vero ite[illegible] temporibus & mensuris [illegible] des diuidendum [illegible] Paulus in l. arbo[illegible], § [illegible] m. [illegible] commun[illegible] diuid. Commu[illegible] fundi inter [illegible] re[illegible] nibus diuideb[illegible] l. [illegible] §. 1. ff. quem[illegible] seruit. am[illegible] tui, §. v[illegible] præd. rustic. l. si qu[illegible] duas. §. 1. ff. commun[illegible] l. is qui fund[illegible] vsufruct. l[illegible] in diuidundo, §. Ne[illegible] si comm[illegible] d[illegible] autem [illegible] uisionem, [illegible] & Perticis, pe[illegible] [illegible] collectis factam, ex Cicerone Phil[illegible] 4 [illegible] cad. 4. Propert. Eleg. 2. lib. 4. & Seneca Ep. st. 89. colligitur. Exemplum vero diuision[illegible] fundorum communium præ[illegible] A[illegible] l. cum essent [illegible] seruit. rustic. præd. [illegible] *sent mihi & tibi fundi duo c[illegible] [illegible] Titianus & Seianus, & in diuisione conuenisset,* V[illegible] TITIANVS, TIBI [illegible]ANVS CE[illegible]T, *inuicem partes eorum tradidimus.* Iam [illegible] ctus inter al[illegible]os communis [illegible] dex officium [illegible] di[illegible]sione [illegible] REGIONIBVS EI [illegible] PERMITTERET, VEL LOCARET VSVMFRVCTVM [illegible] EX ILL[illegible] VEL TERTIAE PARTIS [illegible] AE, VT [illegible] SINE VLLA [illegible] VERSIA PARTI[illegible]RET [illegible], [illegible] res mob[illegible]les esse[illegible] [illegible] poterat, VT INTER [illegible] CONVENIRET, CAVERE[illegible]QVE PER TEMPORA SE VSVROS ET FRVITVROS, [illegible],

vt

re apud [illegible] los mutua vice certo tempore esset vsusfructus, l. communi diuidundo, §. cum de [illegible], ff. commun. diuid. Inter eos vero qui pigno[illegible] acceperant talis Diuisio fieri debebat, vt non vero pretio æstimaretur pars, sed in tantum dun[illegible]taxat, quantum pro ea parte deberetur, & adsignaretur quidem pignus vni ex credi[illegible]toribus, licentia tamen non denegaretur debitori debitum offerre & pignus suum luere, d. l. commu[illegible], §. inter. Diuisionis autem placitum n[illegible] tradi[illegible]tione, vel stipulatione sumeret effectum, pro nudo pacto habebatur, & ad actionem nulli prodeerat, l. si diuisionem, C. famil. ercisc. & l. cum [illegible]ponas, C. de pact. Non ideo autem Di[illegible]sio [illegible] ita habenda erat, quod eam scriptura secuta non esset, l. Non ideo, C. famil. ercisc. & d. l. cum proponas.

Non sunt & Seruorum cum dominis pactiones prætermittendæ Serui enim quandoque cum dominis de libertate paciscebantur, l. denique, § his con[illegible]enter, ff. de pecul. leg. & pro libertate pecu[illegible]am dominis expromittebant, l. si noxali, ff. de peculio. Eaque est PACTIO LIBERTATIS, in l. 2. §. & [illegible], l. qui ob pactionem, ff. pro empto. Cuius nomine, Serui plerumq; Reos dabant Iauolenus in l. cum seruus, ff. de verb. oblig. *cum seruus* PECVNIAM PRO LIBERTATE PACTVS EST, *& ob eam rem* REVM DEDIT. Vlpianus in l. & cle[illegible]ter, §. seruus, ff. de dolo. *Seruus* PACTIONIS PRO LIBERTATE REVM *domino dedit ea condicione*, VT POST LIBERTATEM TRANSFERATVR IN EVM OBLIGATIO. Quod autem in huius pactionis causam, vel ob huiusmodi pactionem dabat, numerabatve seruus, PRO CAPITE DARE dicebatur: quemadmodum li. 3. De verb. sign. plenissime firmauimus. Et ita manumissos, *capitis mercede redemptos*, vocat Ouidius lib. 1. Amor. Eleg. 8.

PRO CAPITE autem, seruos peculium numerare solitos, quod ventre fraudato comparauerant, Seneca indicat Epistol. 81 lib. 11. Ea namque gratia de demenso suo genium suum defraudantes mi[illegible]eri comparcebant, vt Terentius loquitur Phormio. Act. 1. Sc. 1. vbi Donatus seruos [illegible] quaternos modios frumenti in mensem accepisse. Papinianus etiam in l. Eo tempore, §. vlt. ff. de pecul. proponit seruum eum bonæ fidei possessori seruiret, nummos a Titio [illegible] ei de[illegible], VT EVM MANV[illegible] [illegible]RET. Seruis autem, & filiisfam. interdum patres LIBERAM PECVLII ADMINISTRATIONEM CONCEDEBANT. l. Contractum, ff. de pact. l. filiusfam. ff. de don[illegible] l. libera, ff. de pecul. l. 3. §. vlt. ff. de minorib. Et [illegible] quandoque SIC SE EIS CONCEDERE, VT DONARE QVOQVE POSSENT, d. l. filiusfa.

Obligationum agmen coget Stipulatio, quæ mihi tecte atque ordine ad extremam huius libri partem videtur esse reseruata. Omnibus enim fere pactis Stipulatio subiiciebatur, quemadmodum Paulus lib. 2. Sentent. Tit. 22. & Vlpianus in l. iuris gentium, §. quod fere, ff. de pact. indicant Africanus in l. cum esset, [illegible] ff. de seruit. rustic. præd. *Maxime si pacto stipulatio subiecta fit*. Vlpianus in l. [illegible]riptum, §. 1. ff. de pact. *Si pacto subiecta sit pœna stipulatio*. Impetat. Gordian. in l. [illegible] pact. C. eo. *[illegible] pacto, & e Stipulatio [illegible] est*. Impp. Dioclet. & Max. petens ex Stipu[illegible] causa [illegible] est. Paulus in l. pacto, ff. de transact. *Pacto conuento Aquiliana quidem stipulatio subiici [illegible]let*. Pe[illegible] etiam [illegible] dantes stipulari consueuerant [illegible] ff. de [illegible]. *Cum enim pecunia mutua data stipulamur*. Vlpianus in l. [illegible] ita, [illegible] ff. eod. *Cum pecuniam mutuam dedit quis sine stipulatione & ex continenti fit stipulationem, [illegible]nus contractus est. Idem erit [illegible] & si ante stipulatio facta est, mox pecunia numerata sit*. Scæuola in l. qui Romæ, ff. de verborum obligation. *Qui Romæ mutuam pecuniam acceperat [illegible] in longinqua prouincia per menses tres, eamque ibi dari stipulanti spopondit, et[illegible]*. Iustinianus in l. optimam, C. de contrahen. stip. *In multis enim contractibus & maxime in fœneratitiis cautionibus, solitum est adscribi*, STIPVLATIONES PER CERTOS SERVOS CELEBRARI. Denique pecuniæ creditæ cautionibus stipulationem subiici solitam, apparet ex l. lecta, ff. si cert. pet. l. si stipulatus, §. Chrysogonus, ff. de verborum oblig. [illegible] Quotiens autem pecuniam mutuam dantes eamdem stipulabantur, non duæ obligationes nascebantur, sed vna verborum, l. si stipulatus, §. Chrysogonus, ff. eod. Tutor plane cum pecuniam pupillarem fœnori dabat, stipulatio hoc ordine fiebat, vt stipularetur pupillus, aut seruus pupilli. Quod si neque pupillus eius ætatis erat vt stipulari posset, neque seruum haberet, tunc ipse tutor, qui vel in eius potestate erat, l. quotiens, ff. de administrat. tut. In Venditionibus etiam stipulationem olim interceßisse supra docui. Locationibus quoq; & Conductionibus interpositam stipulationem, testatur Paulus in l. quæro, ff. locati. l. si a colono, ff. de fideiussoribus. Præterea stipulationem pacto conuento Societatis subditam, ostendit idem Paulus in l. duo societatem, ff.

BBBB

pro [illegible] Merito ergo Conuentionalium stipulationum quæ ex conuentione reorum fiebant, totidem pene genera esse, quot rerum contrahendarum Pomponius scribit in l. stipulationum, §. conuentionales, ff. de verborum obligationib. In Tabulis autem, instrumentis & cautionibus, obliquis verbis stipulatio adscribebatur in hunc modum, ROGAVIT MAEVIVS, SPOPONDIT TITIVS, vel STIPVLATVS EST SEIVS, SPOPONDIT LVCIVS, vel STIPVLANTI SPOPONDIT. Vlpianus in l. iuris gentium, §. quod fere, ff. de pact. *Quod fere nouissima parte pactorum ita solet inseri*, ROGAVIT TITIVS, SPOPONDIT MAEVIVS: *hæc verba non tantum pactionis loco accipiuntur, sed etiam stipulationis*. Paulus in l. lecta, ff. si cert. pet. STIPVLATVS EST PVB. MAEVIVS, SPOPONDI EGO LVCIVS TITIVS. Papinianus in l. ex ea, ff. de verborum obligationib. cautionis partem refert huiusmodi, STIPVLATVS EST ILLE, SPOPONDIT ILLE. Idem in l. reos, §. [illegible] ff. de duob. reis, Tabulis ita cautum proponit, TOT AVREOS RECTE DARI STIPVLATVS EST IVLIVS CARPVS. SPOPONDIMVS EGO ANTONINVS ACHILLEVS ET [illegible] DIVVS. Vlpianus in l. his verbis, ff. eod. *His verbis*, EAQVE PRAESTARI STIPVLANTI TIBI SPOPONDIMVS. Paulus in l. cum post mortem, ff. de adim. [illegible] *ut* [illegible] *tiam in instrumento ita scriptum sit*, ILLE PATRVVS ET CVRATOR STIPVLANTI SPOPONDIT. Sic & in Aquiliana stipulatione, TANTAM PECVNIAM DARI STIPVLATVS EST AVLVS AGERIVS, SPOPONDIT NVMERIVS NIGIDIVS. Atque in [illegible] l. [illegible] §. Callimachus, ff. de verborum obligat. in mutuæ pecuniæ [illegible] Scæuola [illegible] scriptum fuisse narrat, EAQVE SIC RECTE DARI FIERI FIDE ROGANTI [illegible] SERVO TITII PROMISIT CALLIMACHVS. Et in §. Flauius Hermes, eod. [illegible] DARI STIPVLATVS EST FLAVIVS HERMES, SPOPONDIT CLAVDIVS. Idem Scæuola in l. cum quis, §. pater, ff. de legat. 3. *Pater emancipato filio bona sua vniuersa, exceptis duobus seruis, non mortis causa donauit, & stipulatus est a filio in hæc verba*: QVAE TIBI MANCIPIO [illegible] QVAEQVE PRAEDIA DONATIONIS CAVSA TRADIDI, CESSI, PER TE NON FIERI DOLO MALO, NEQVE PER EVM AD QVEM EA RES PERTINEBIT, QVOMINVS EA MANCIPIO, QVAEQVE EX HIS ADGNATA ERVNT, EAQVE PRAEDIA CVM INSTRVMENTO, CVM EGO VOLAM, VEL CVM MORIER [illegible] EORVM EXSTABVNT, NEQVE DOLO MALO AVT FRAVDE [illegible] EIVSQVE AD QVEM EA RES PERTINEBIT, IN RERVM NATVRA [illegible] STATE ESSE [illegible] SSENT [illegible] VIVAM, MIHI AVT [illegible] EGO [illegible] DANTVR, RESTITVANTVR, STIPVLATVS EST LVCIVS TITIVS [illegible] SPONDIT LVCIVS TITIVS [illegible]. Idem in l. si quis stipulatus 126. [illegible] cod. CHRYSOGONVS FLAVII CANDIDI SERVVS ACTOR SCRIPSI [illegible] SCRIBENTE ET ADSIGNANTE DOMINO MEO, ACCEPISSE EVM A [illegible] REM AGENTE IVLII QVINTILIANI ABSENTIS MVTVA [illegible] QVAE DARI QVINTILIANO, HEREDIVE EIVS, AD QVEM EA [illegible] PERTINEBIT, KALENDIS NOVEMBRIBVS, QVAE PROXIMAE SVNT FVTVRAE, STIPVLATVS EST ZOSAS LIBERTVS [illegible] ET [illegible] TILIANI: SPOPONDIT CANDIDVS DOMINVS MEVS. SVB [illegible] PRASCRIPTA, EI SATIS EO NOMINE FACTVM NON ERIT, [illegible] QVO POST SOLVETVR, VSVRARVM [illegible] STARI, STIPVLATVS EST [illegible] SPOPONDIT [illegible] DVS DOMINVS MEVS, SVB CR [illegible] *Quod si scriptum fuerit instrumento*, PROMISISSE [illegible] *rogatione præcedente responsum sit*.

De [illegible] autem verbis [illegible] stipulatione [illegible] Paulus [illegible] Sententiarum Tit. 3. docet, [illegible] *stipulatio est verborum* [illegible] *ad quam quis* [illegible] *interrogatus respondit, velut*, SPONDES? SPONDEO. DABIS? DABO. PROMITTIS? PROMITTO. FIDE TVA ERIT? FIDE MEA ERIT. [illegible] §. 1. Institution. de verb. [illegible] *In hac re* [illegible] *verba tra* [illegible] SPONDES? SPONDEO. PROMITTIS? PROMITTO. [illegible] FIDE [illegible] FIDEIVBES? FIDEIVBEO. DABIS? DABO. FACIES? FACIAM. [illegible] Auth. 4 Sect. 6. [illegible] huiusmodi.

S. [illegible]

Vtcon-

Vt concepisti verba, VIGINTI MINAS DABIN'?
B. DABVNTVR.
Idem Bacchid. Act. 4. Sc. 8.
CH. *Roga hunc tu. tu* PROMITTE *huic*. N. PROMITTO CH. *roga*.
CL. DVCENTOS NVMMOS AVREOS PHILIPPOS PROBOS
DABIN'? CH. DABVNTVR, *inquam, responde*. N. DABO.

Scæuola in l. si [illegible] quis, ff. de verbor. oblig. *Si ita quis promiserit*, DECEM TIBI DABO QVA [illegible] PETIERIS, ET EORVM VSVRAS IN [illegible] TRIGINTA. Vlpianus in l. hæc venditio, ff. de contrahen. empt. *Vel stipulanti sic spondeas*, [illegible] VOLVERO, DECEM DABO. Pomponius in l. si ita stipulatus, 109. ff. de verborum [illegible] *Si ita stipulatus fuero*, DECEM AVT [illegible] DABIS? Et mox, POST ANNVM AVT BIENNIVM DABIS. Scæuola in l. [illegible] ff. eodem DABIS, SI NAVIS VENIT: DABIS, SI NAVIS NON VENIT.

Vulgaria vero verba erant, DARI, vel, DARI, SPONDES? SPONDEO. l. in illa, l. si Titius, l. [illegible] l. si ita Stipulatus [illegible] huiusmodi, l. qui sic, [illegible] cum qui ita, in principio, & §. qui ita, [illegible] Stipulatio hoc modo, [illegible] mihi, §. vltim. l. ita Stipulatus, §. [illegible] l. liber homo, §. [illegible] si ita 120. l. si ita 126. l. illum seruus, §. cum mihi. ff. de verborum obligationi. Plautus Captiuis Act. 4. Sc. [illegible]

ER. *Vnde id?* HE. *a me, meoque gnato*, ER. SPONDEN' TV ISTVD? HE. SPONDEO.

Varro [illegible] De ling. Lat. [illegible] *Vt non spondet ille statim, qui dixit*, SPONDEO, *si iocandi causa dixit, neque agi potest cum eo ex sponsu*. Cui & Paulus consentit in [illegible] obligationum, §. [illegible] ff. de oblig. & act. [illegible] *Verborum quoque*, inquiens, *obligatio constat, si inter contrahentes id agatur. Nec enim si per iocum puta, vel demonstrandi intellectus causa, ego tibi dixero*, SPONDES? *Et tu responderis*, SPONDEO, *nascitur obligatio*. Cicer. pro [illegible] *Quid enim restipulator clamat?* [illegible] [illegible] & alter [illegible] [illegible] ad [illegible] obligationem. [illegible] ARMA [illegible] SPONDEO [illegible] l. quæ extrinsecus, ff. eodem titulo. Præterea si [illegible] stipulatus esset, [illegible] nulla causa erat cur non obligatio constaret, l. stipulatio ista, §. [illegible] ff. eodem. Sic autem respondere debebat promissor vt a stipulatore interrogatus erat. Nam si [illegible] & pure interrogatus, respondisset, SI ILLVD IACTVM ERIT, [illegible] INTRA KALENDAS QVINTAS DABIS? respondisset, [illegible] §. si [illegible] ita, ff. eod. Stipulanti plane [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] spondere [illegible] Commentariis [illegible] stipulanti & promittenti [illegible] vt tamen aliquid [illegible] poßet. Cum [illegible] ff. codem titulo. Sed & cum [illegible] eius litteris [illegible] PRAESTARE [illegible] LVCIO TITIO [illegible] PECVNIAM ET VSVRAS EIVS [illegible] MENSES, [illegible] etiam a [illegible] Lucii Titii [illegible] verba [illegible] ff. de verbor. obl. [illegible] Quoties autem [illegible] quamuis [illegible] interrogatio [illegible] in stipulationem [illegible] stipulatio [illegible] EA OMNIA QVAE SVPRA SCRIPTA SVNT DARI [illegible] eo [illegible] societatem, ff. pro soc. HAEC [illegible] EA ITA DARI FIERI, NEQVE ADVERSVS EA FIERI? SI EA ITA DATA FACTA NON ERVNT, TVNC [illegible]

At [illegible] VERBIS OBLIGATIO CONTRAHI dicebatur, Institut. de verb. oblig. in princip. l. Græce, § [illegible] ff. de fideiussorib. l. [illegible] ff. de nouation. l. ex [illegible] C. de rer. permut. l.

eto vsvfrvctv, stipulabantur, l. qui vsumfructum, §. . ff. de vsufruct. l. cum qui ita, § si a te, & l si ita stipulatus fuero, ff. de verb. obligat. Plane si FVNDVM DARI, non adiecto nomine, qui [illegible] natus esset, imperfecta erat stipulatio, l. [illegible] ita stipulatus, ff. eo. l. cum post, §. gener. ff. de iu. dot. Si tamen fundos aliquot promissor haberet, c[illegible] ss[illegible] ste stipulationem quidam existimant, & ita accipiunt Vlpiani dictum in l. vbi autem, ff. de verb. obligat. Ex pluribus vero fundis, quibus idem nomen impositum erat, si quis vnum fundum sine vlla nota demonstrationis stipulatus esset, eum quem promissor dari voluisset, stipulatus intelligebatur, l. qui ex pluribus, ff. eo.

Interdum etiam HOMINEM DARI stipulabantur, Vlpian. in l. qui decem, §. Stichum, ff. de solutionib. *Fingamus ita stipulatum,* HOMINEM EX HIS QVOS SEMPRONIVS RELIQVIT DARE SPONDES? Papinian. in l si centum, ff. eo. *Si* CENTVM HOMINES QVOS EGO HERESVE MEVS ELEGISSET, *stipulatus.*

Certos autem nummos quandoque stipulabantur, veluti, decem QVAE IN ARCA HABES: l. si seruus legatus, §. qui quinque, ff. de leg. 1. vel NVMMOS QVI IN ARCA SVNT l. si certos, ff. de verb. obligat. Pecuniam etiam quæ in conspectu erat, vel ACERVVM PECVNIAE stipulabantur, l. scire debemus, ff. eo. Papinian. in l si ita stipulatus 120 ff. eo. *Si ita stipulatus fuero,* HANC SVMMAM CENTVM AVREORVM DARI SPONDES? Stipulabatur, & maritus dotem: Iauolen. in l. a Titio, ff. de verb. oblig. *A Titio ita stipulatus sum,* SI QVA MIHI NVPSERIT, DECEM DOTIS SIVS NOMINE MIHI DARE SPONDES? Et mox: *Si stipulanti mihi ita dos promissa est,* QVAMCVMQVE VXOREM DVXERO, DOTIS EIVS NOMINE DECEM DARE SPONDES. Item l. si stipulatus, ff eo tit. SI TIBI NVPSERO, DECEM DARE SPONDES?

Triticum etiam dari stipulabantur, vel certi generis & certæ quantitatis, l. triticum, ff. de verb. oblig. vel TRITICVM QVOD IN HORREO ERAT, l. vbi autem, l. illud, ff. eo. Et vel sine adiectione bonitatis Triticum stipulabantur, l. fideiussorem, ff. manda. vel bonitatem adiiciebant, veluti TRITICI AFRICI BONI MODIOS CENTVM, l. vbi autem, ff. de verb. obligat. vel, TRITICI AFRI OPTIMI MODIOS CENTVM, l. stipulationum quædam, ff eo. Sic & Vinum stipulabantur his verbis: VINI CAMPANI BONI, vel OPTIMI, AMPHORAS CENTVM, vel, VINVM QVOD IN HORREO EST, d. l. stipulationum quædam, & l. vbi autem, in prin. & §. illud. Interdum EX FVNDO CENTVM AMPHORAS VINI stipulabantur, l. inter stipulantem, §. sacram, ff. eo. CERTVM etiam OLEI PONDO CAPVAE DARI stipulatus quis dicitur in l. idem erit, ff eo. & OLEVM QVOD IN HORREO EST, d. l. vbi autem, §. illud. Fructus quoque futuros interdum stipulabantur, l. interdum, ff. eo. vtputa, FRVCTVS QVI IN FVNDO TVSCVLANO NATI ERVNT, DARI, d. l. vbi autem, § illud. Sed & id quod in vtero erat, stipulabantur, d. [illegible], ID QVOD EX ARETHVSA ANCILLA NATVM ERIT, d. §. illud. P[illegible] quemadmodum cum stipulamur QVOD EX ARETHVSA NATVM ERIT [illegible] & FAMILIAM, vel [illegible] SERVVM, item QVADRIGAM, aut LECTICARIOS stipulabantur, l. scire de[illegible], §. ff. [illegible] Po[illegible] l. si mihi & Titio, ff. eo. stipulatio ista, VESTEM TVAM QVAECVMQVE MVLIEBRIS EST, DARE SPONDES?

Ex formulis stipulationum quæ in dando consistebant, erant & hæ, QVANTAM PECVNIAM TITIO QVANDOQVE CREDIDERO, DARE SPONDES? l. si ita stipulatus, ff. de fideiuss. QVOD TE MIHI ILLIS KALENDIS DARE OPORTET, ID DARE SPONDES? l. qui ita stipulatur, ff. de verb. obligat. QVOD TIBI TITIVS DEBET, CVM DEBITOR ESSE DESIERIT, DARE SPONDES? l. huiusmodi, ff. eo. AMPLIVS QVAM MIHI DEBES DECEM DARE SPONDES? l. si seruus legatus, §. si ei cui, ff. de legat. 1. Scæuola in l. qui Romæ, §. Agerius, ff. de verbor. obligat. *Agerius filiusfam seruo Publii Mæuii stipulanti spopondit,* EE DATVRVM QVIDQVID PATREM SVVM PVBLIO MAEVIO DEBERE CONSTITISSET. Nonnumquam & specialiter causa exprimebatur, ex qua dari fieri oportebat id quod in stipulationem deducebatur, vt in l. scire debemus, § vlt. ff. eo. *Si quidem ita stipulatus sim,* QVOD EX CAVSA CONDICTIONIS DARE FACERE OPORTET. Marcell. in l. qui decem, §. idem responsum, ff. de solutionib. *Si quis cum subreptus sibi seruus esset, sub condicione stipulatus fuerit,* QVIDQVID FVREM DARE FACERE OPORTET. Vlpian. in l. vbi autem, §. qui vero, ff. de verb. obligat. *Et qui ita stipulatur,* QVOD EX TESTAMENTO MIHI DEBES, DARE SPONDES? Idem in l. 1. §.

si manumisero, ff. quarum rer. act. *Deinde stipulatus ab eo fuero*, QVOD NEGOTIA MEA GESSERIT, QVIDQVID OB EAM REM, SI TVNC LIBER FVISSET, EVM MIHI DARE [illegible]OPORTERET. Ceterum cum quis ita stipulabatur, QVIDQVID TE DARE FACERE OPORTET, nihil aliud in stipulationem deducebat, quam id quod præsenti die debebatur. Hoc enim solum ea stipulatio demonstrabat. Et ideo ut in A[illegible] na [illegible] latione obseruare licet, si eam pecuniam quæ in diem debebatur, demonstrare vellet, nec[illegible] erat adiici verbum, OPORTEBIT[illegible], vel ita, PRAESENS IN DIEMVE. l. si [illegible] pulatus fuerim, § cum stipulamur, & l. cum stipulamur, ff de verbor. obligat. [illegible] & [illegible], §. 1 ff. de acceptilat. Itaque si a colono cui in quinquennium fundum locauerat, post [illegible] stipulatus quis esset, QVIDQVID TE DARE FACERE OPORTET, non am[illegible] stipulationem deducebatur, quam quod iam dari oportebat. Si autem adiiciebat[illegible] [illegible]BITVE, etiam futura obligatio deducebatur, l. si a colono, ff. de verb. obligat. l. [illegible] de[illegible]berat. leg.

Erat & illa vsitata stipulatio, Quanto minus ab alio consecutus esset stipulator, da[illegible] Papinian. in l. decem, ff. eo. *Decem stipulatus à Titio, postea*, QVANTO MINVS AB EO [illegible]SEQVI POSSES, *si à Mæuio stipulatus esses*. Celsus in l. vlt. ff. [illegible] cer. pet. *Si ego* DECEM *stipulatus à Titio, deinceps stipuler à Seio*, QVANTO MIN[illegible] A TITIO CONS[illegible] Gaius in l. si ita a te, ff. de verb. signif. *Si ita à te stipulatus fuero*, QVANTO MIN[illegible] A TITIO CONSECVTVS FVERO, TANTVM DARE SPONDES? Paul. in l. si d[illegible] tionib. *Si decem stipulatus à Titio, deinde stipuleris à Seio*, QVANTO MINV[illegible] A[illegible] SECVTVS SIS.

Interdum autem stipulationi[illegible]us Dandi, heredis persona, [illegible] si per[illegible] tim comprehendebatur, hoc modo, TE, & TITIVM HEREDEM TVVM [illegible] RVM SPONDES? l. cum qui ita, ff de verb oblig. Nonnumquam vero [illegible] toris personæ alius adiiciebatur, vt & [illegible] posset quod fieba[illegible] verbis, MIHI [illegible] TITIO DARE SPONDES? l. quod stipulatus, ff. de solutionib. l. si seruus, §. si ita [illegible] hi, ff. de verb. obligat. §. si [illegible], Instit. de inutilib. stipul. [illegible] 2. §. [illegible] cer. lo. Marcian. in l. si mihi, ff. de fideiussorib. *Si* MIHI AVT TI[illegible] DE[illegible]M *st[illegible]rim*. Iulian. in l. cum qui[illegible] ff. de verb obligat. *Cum quis* SIBI AVT TI[illegible] *pulatus est*. Et §. qui sibi, ead l. *Qui* SIBI AVT [illegible]LIO SVO DARE [illegible] uola in l. Iulianus, §. [illegible] ff. eo. *Qui fundum* SIBI AV[illegible] TITIO DARI [illegible] Gaius in l. si seruu[illegible], §. cum mihi, ff. eo. *Cum* MIHI A[illegible]T TITIO *stipuler*. [illegible] cui recte, ff. de nouationib. *Cui recte soluitur* [illegible] *etiam nouare* [illegible] *exce*[illegible] *eo si* M[illegible] AVT TITIO *stipulatus sim*. Et [illegible] stipulatus [illegible] de [illegible] solution b. [illegible] MIHI AVT TITIO DARI. I[illegible] d[illegible] pact d[illegible] M[illegible] POST MORTEM MEAM LV[illegible]O T[illegible]O DARE S[illegible]NDES? [illegible] vlt. ff de verb. oblig. DECEM MIHI A[illegible]T TI[illegible]O VTRI [illegible] VELIM [illegible] S[illegible]ONDES? Alias SIBI ET TI[illegible] quis stipulabatur l. cum qui ita, & [illegible] oblig.

Seruus vtique vel DOMINO vel SIBI, vel [illegible]ONSERVO [illegible] stipulabatur, l. sine mihi ff. de stipul seru. [illegible] ba[illegible]ur, l. 1. §. [illegible] & l. [illegible]em si seruu[illegible] ff. eo. [illegible] *Si seruus* [illegible] *stipuletur*, KALEND[illegible] IANVARI[illegible]S DECEM, TI[illegible] AVT MAEVIO [illegible] [illegible]RVM T[illegible] VIVET DARE SPON[illegible] Paulus in l. si [illegible] ff. [illegible] *munis seruus si stipulatur si* [illegible] DECEM [illegible] DOMINO [illegible] DARE [illegible]PONDES? Pompon. in l. si co[illegible]nis, 7. ff. eo. *Si* [illegible] LV[illegible]IO ET GA[illegible] DARI [illegible] mox [illegible] MIN[illegible]S M[illegible] DARE [illegible]ONDE[illegible]? Et stat[illegible] [illegible]ost *Si* [illegible] GAI[illegible] DOM[illegible] M[illegible] SPON[illegible]SS? [illegible] in l. [illegible] ff. de fideiussorib. *S[illegible] communis* [illegible] *Sempronii* [illegible] *latus* [illegible] *erit & fideiussorem interrogauerit*, [illegible]TIO A[illegible] SEMPRONIO [illegible] S[illegible]ES?

Q[illegible] etiam il[illegible] stipulabantur [illegible] DECEM AVT [illegible] l. ita stipulatus [illegible] 9. ff. de [illegible]. DECEM, [illegible] M[illegible]NEM [illegible] [illegible]M AVT PAMPHILVM, [illegible] 2, & [illegible] stipulatione ff. eo. l. 2. §. Scæ[illegible]

QVOD

quod cer[illegible] DAMAM AVT EROTEM SERVVM DARI, l. stipulatus sum Damam, ff. d[illegible] oblig. HOMINEM STICHVM, AVT DECEM AVREOS DARE SPONDES? §[illegible] Instit. de actionibus. Quo[illegible] genere interdum [illegible] electionem consti[illegible] adiectis his verbis, VTRVM EGO VELIM, [illegible] qui illud, l. si quis stipula[illegible] ff. de verbor oblig. Vel ILLVD AVT ILLVD QVOD EGO VOLVERO, l. [illegible] stipulatus fuerim, ff. eod. vel QVEM VOLVERO, aut, QVEM VOLAM, d. l. si quis [illegible] sit, ff. eod. Sic in l. si seruus, ff. eod. *Si seruus aut [illegible] ita stipulatus sit,* ILLAM [illegible] AVT ILLAM, VTRVM EGO VELIM, *vel* VTRAM EARVM TITIVS ELEGERIT. Marcell. in l. cum d[illegible] ff. rat. rem hab. *Si ex stipulatu* DECEM AVT STICHVM VTRVM EGO VOLVERO. Vlpianus in [illegible] §. idem Iulianus, ff. de fideiussoribus. *Contra autem si is qui* HOMINEM AVT DECEM, VTRVM IPSE STIPVLATOR VOLET, *stipulatus est, recte fideiussorem ita accipiet,* IDEM AVT HOMINEM VTRVM TV VOLES. Marcell. in l. si Stichum, ff. de fideiussoribus. *Si* STICHVM AVT PAMPHILVM *stipulatus quis sim,* VTRVM PROMISSOR VOLVERIT. Sub [illegible] etiam [illegible] in hæc verba, DECEM AVT NOVAE DEBERE [illegible] l. miles, §. 1. ff. de [illegible].

Ceterum stipulationes vel pure, vel in diem concipiebantur, l. fideiussor obligari, §. vlt. ff. de fideiussoribus. Pure, veluti, QVINQVE AVREOS DARE SPONDES? §. omnis stipulatio [illegible] de verb. oblig. vel, HODIE DARE SPONDES? l. quotiens, ff. de oper. libertor. § loca Instit. de verb. oblig. l. liber homo, [illegible] tit. In diem, cum adiecto die quo pecunia solu[illegible] vt puta KALENDIS IANVARIIS, vel FEBRVARIIS DARI SPONDES? l. si [illegible] stipulatus, ff. de verb. oblig. [illegible] §. vlt. ff. de stipulat. seruor. POST ANNVM AVT BIENNIVM DARI? l. si ita stipulatus fuero, ff. de verb. oblig. Kalendis autem, verbi gratia, Martiis, cum dat stipulationem adiciebant PRIMIS seu PROXIMIS, vel SECVNDIS, TERTIIS, [illegible] al[illegible] Calendis, ff. de verb. oblig. [illegible] §. omnis. DECEM AVREOS [illegible] KALENDIS MARTIIS DARE SPONDES? [illegible] ita [illegible] *conuenit* VT INTRA KALENDAS APRILES PRIMAS VNIVERSAM SVMMAM [illegible] [illegible] stipulatus fuero, §. Chrysogonus, ff. cod. KALENDIS NOVEMBRIBVS [illegible] PROXIMIS [illegible] FVTVRAE. Et in l. qui Romæ, §. 1. ff. eod. INTRA IDVS SEPTEMBRES QVAE [illegible] PROXIMAE FVTVRAE ESSENT. Et in l. stipulationes non diuiduntur, § vlt. ff. eod. SI ANTE KALENDAS MARTIAS PRIMAS OPVS PERFECTVM NON ERIT. Item in l. tutor, § [illegible] ff. de v[illegible]. QVOS EI REDDAM KALENDIS ILLIS PROXIMIS. Iulian. in l. cum qui, § qui [illegible] ff. de verb. oblig. *Qui ita stipulatur,* ANTE KALENDAS PROXIMAS DARI [illegible] Vlpian in l. [illegible] ff. eod. *Aut si ita interrogatus,* INTRA KALENDAS [illegible] Paul. [illegible] CENTESIMIS KALENDIS DARI [illegible] *stipulamur.* A[illegible] ANNVM vel, HOC MENSE, [illegible] qui hoc anno, ff. eod. [illegible] qui, ff. de oblig. [illegible].

Sane St[illegible] IN DIES [illegible] rit, §. Seia, ff. de verb. oblig. *Si ita quis promiserit* [illegible] RIS, ET EORVM VSVRA[illegible] IN [illegible] SINGVLA [illegible] NOMINE IN DIES TRIGINTA, [illegible] DENARIOS [illegible] DARI [illegible] ET PVBLIC[illegible] MAEVIVS

Dies etiam alius verbis [illegible] stipulationibus adiiciebatur. Paulus in l. plurib[illegible] ff. de verb. oblig. *De hac stipulatione,* ANNVA, BIMA, TRIMA DIE, ID ARGENTVM QVAQVE DIE DARI. Pompon. in l. [illegible] §. si annua [illegible] act. SI ANNVA BIMA, TRIMA, DIE TRIGINTA *stipulatus, acceperim pignus.* Idem in l. si ita stipulatus, ff. de verb. oblig. POST ANNVM AVT BIENNIVM DABIS. Venul. in l. eum qui, ff. eod. *Eum qui* [illegible] NVNDINARVM [illegible] DARI *stipulatur.* Iulian. in l. eum qui, §. qui [illegible] ff. eod. *Qui ita stipulatur,* DECEM, QVOAD VIVAM DARI SPONDES? Africam. in l. [illegible] ff. de vsufruct. *Si eum* IN ANNOS DECEM PROXIMOS VSVMFRVCTVM *dote dari stipulatus essem.*

Alias, IN ANNOS SINGVLOS stipul[illegible] l. si Stichum, § 1 ff. de verb. oblig. [illegible] natus, § vlt. ff. de [illegible] Vlpian[illegible] per hanc, ff. [illegible] *Et [illegible] eiusmodi stipulatio.* IN ANNOS SINGVLOS [illegible] Africam. in l. huiusmodi, ff. de verb. oblig. *Huiusmodi stipulatio interp*[illegible]

CONSVL FACTVS FVERIT, TVM EX HAC DIE IN ANNOS SINGVLOS DENA DARE SPONDES? Et l. si ita stipulatus fuero, ff. cod. *Si ita stipulatus fuero*, SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT, TVM EX DIE IN ANNOS SINGVLOS DENA DARE SPONDES? Papinianus in l. si seruus communis, §. cum seruus, ff. de stipulat. seruor *Cum seruus fructuarius operas locasset, & eo nomine* PECVNIAM IN ANNOS SINGVLOS DARI *stipulatus esset.* Vlpianus in l. sed & si, §. quod si operas, ff. de v[illegible] *Si operas suas iste seruus locauerit, &* IN ANNOS SINGVLOS CERTVM ALIQVID *stipulatus* [illegible] Iustin. in §. at si ita, Instit. de verb. oblig. *At si ita stipuleris*, DECEM AVREOS A[illegible] QVOAD VIVAM DARE SPONDES? Refertur & in l. ex ea parte, §. in insulam, ff. [illegible] Stipulatio huiusmodi, CVM MORIERIS DARI? Vlpianus in l. quodcumque [illegible] *Non solum ita stipulari possumus*, CVM MORIERIS, *sed etiam*, SI MORIERIS [illegible] sam autem veterum inquisitionem, vtrum, POST MORTEM, an CVM MORERETVR, vel, PRIDIE QVAM MORERETVR, stipulatus esset aliquis, amputare se Iustin[illegible] tetur in l. veterum, Cod. de contrah. stipul. Porro vel ex die incipiebat obligatio hoc [illegible] KALENDIS MARTIIS DARE SPONDES? Vel in diem conferebatur, & ad diem [illegible] verbi gratia, VSQVE AD KALENDAS DARE SPONDES? l. obligationum fere, ff. de obligationibus.

Loca etiam inseri Stipulationibus solebant, §. loca, Instit. de verbor. obligat. ac plerumque certo loco dari promittebant, l. fideiussor obligari, §. 1. ff. de fideiussoribus. veluti, E[illegible] DARI? l. continuus, §. 1. ff. de verb. oblig. l. quotiens, ff. de oper. libert. l. [illegible] § qui ita, ff. [illegible] lo. CARTHAGINI DARI? l. interdum & l. [illegible] seruus, §. si inter, ff. de verbor. o[illegible] CAPVAE DARI? l. eandem, §. vlt. de duobus re. l. si testamento, §. vlt ff. de [illegible] EPHESI ET CAPVAE DARI? l. 1. §. si quis ita, ff. quod cer. lo. Papinian. in l. [illegible] perator, ff. de statu lib. *Nam & cum Romae stipulatio concipitur ita*, CENTVM IN [illegible] DARE SPONDES?

Hoc amplius Stipulatio tam pure quam sub condicione concipi poterat. Sub condicione, veluti, SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT, l. [illegible] ita quis [illegible] tius, & l. si ita stipulatus, ff. de verb. oblig. l. cum quaerebatur, ff. iud. sol. SI NAVIS EX ASIA VENERIT, d. l. cum quaerebatur, l. pater, ff. de pact. dotal bus, l. si fide iussori, ff. de fideiussoribus. SI NAVIS EX AFRICA VENERIT, l. si seruus, §. cum mihi, ff. de verb. oblig. SI IN CAPITOLIVM ASCENDERIS Iauolen. in l. a Titio, ff. eod. *Veluti*, SI QVIS IN CAPITOLIVM ASCENDERIT, DECEM DARE SPONDES? SI QVIS DECEM A ME PETIERIT, [illegible] DARE SPONDES? Pomponius in l. si stipul[illegible] ff. cod. SI CVLPA TVA [illegible] TIVM FACTVM FVERIT, DARI Vlpianus in l. hoc iure, §. vlt. ff. de do[illegible] *centum spopondero, hac condicione*, SI IVRAS[illegible] TE NOMEN MEVM [illegible] Vlpianus in l. Stipulatio ista, §. inter[illegible] ff. de verb. oblig. *Qui promisit*, SI ALI[illegible] SIT, *vel*, CVM ALIQVID FACTVM SIT. Alias ita stipulabantur NISI NAVIS EX ASIA VENERIT, CENTVM DARE SPONDES? l. obligationum fere §. co[illegible] obligat. & act. Interdum sub duplici condicione stipulatio concipiebatur. A[illegible] quis, ff. de verbor. obligat. *Si ita quis stipuletur*, SIVE NAVIS EX ASIA VENERIT, SIVE TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT. Scaeuola in l. si quis ita 129. [illegible] *ita stipulatus fuerit*, DECEM AVREOS DAS, SI NAVIS EXIERIT, ET TITIVS CONSVL FACTVS EST

Interdum vero sub condicione negatiua stipulatio concipiebatur, vel[illegible] INTRA BIENNIVM CAPITOLIVM NON ASCENDERIS DARI, [illegible] veluti § [illegible] astringendae, §. vlt. ff. de verb. oblig. Pa[illegible] in l. ita Stipulatus, ff. cod. [illegible] SI IN CAPITOLIVM NON ASCENDERIS, VEL ALEXANDRIAM NON [illegible] CENTVM DARI SPONDES? I[illegible]anus in §. si quis ita. Inst. ff. cod. *Si quis* [illegible] SI IN CAPITOLIVM NON ASCENDERO DARE [illegible] Pompon[illegible] iure, ff. cod. *Ex hac stipulatione* [illegible] TITIVS ANTE KALENDAS [illegible] IN ITALIAM NON VENERIT, DECEM DARE SPONDES? Scaeuola in l. [illegible] stipulatus 129. ff. cod DARE [illegible] SI NEQVE NAVIS VENIT, NEQVE [illegible] CONSVL FACTVS SIT: *vel* SI NEQVE NAVIS VENIT, NEQVE TITIVS CONSVL FACTVS EST. Pomponius in l. si Titius, ff. cod FVNDVM [illegible] NON DEDERIS, MIHI DARE SPONDES? Paulus in l. [illegible] ff. cod. SI KALENDIS [illegible] STICHVM NON DEDERIS, DECEM DARE SPONDES? Papinianus in d. l. [illegible] pulatus,

pulatus. *Si quis ita stipuletur*, SI PAMPHILVM NON DEDERIS, CENTVM DARI SPONDES? Sub ea specie etiam conditio inficere videbatur, Stipulatio quandoque concipiebatur: veluti, SI DIGITO CAELVM ATTIGERO, DARE SPONDES? Verum si talis conditio stipulationi inserta esset, SI DIGITO CAELVM NON ATTIGERO, *vel*, SI IN CAELVM NON ASCENDERIT, effectum habet, & pure facta stipulatio censebatur, l. impossibilis, & l. in illa in fi. ff. eod. tit. §. impossibilis, Instit. de inutilibus stip. Sed de stipulationibus Daniel haec satis.

In facto vero stipulationes erant, veluti FVNDVM TRADI, l. stipulationes non diuiduntur, ff. de verbor. oblig. REM TRADI, l. Titeni, ff. eod. VACVAM POSSESSIONEM TRADI, l. in conditionalibus, & l. vbi autem, §. qui id quod, ff. eod. ITER FIERI, l. eadem, §. Cato ff. eod. ARBITRATV LVCII TITII RESTITVI, l. si quis arbitratu, ff. eodem. DOMVM AEDIFICARI, l. si ita stipulatus, l. interdum, ff. eadem. AEDEM SACRAM vel LOCVM RELIGIOSVM AEDIFICARI, l. stipulatio ista, §. vlt. ff. eod. INSVLAM FIERI, l. stipulatio ea, §. vlt. l. si insulam, l. qui insulam, l. stipulatio ista, & si quis insulam, l. continuus, §. item qui insulam, ff. eod. vel INSVLAM FABRICARI, l. stipulationes non diuiduntur, in princ. ff. eod. INSVLAM AEDIFICARI, l. vlt. C. de contrah. stip. INSVLAM FVLCIRI, d. l. Stipulationes non diuiduntur, §. vlt. l. ex stimo. §. vlt. ff. eod. Huiusmodi autem Stipulationes non demonstrato loco, in quo insula vel domus fieret, imperfectae erant. Ita stipulatus item, ff. eo. Vlpianus in l. 2. §. si quis ita, ff. de eo quod cer. lo. *Si quis* INSVLAM FIERI *stipuletur*, & *locum non adiiciat, non valet stipulatio*. Vnde Papinianus in l. insulam, ff. de verb. oblig. stipulationem talem ita concipit: INSVLAM INTRA BIENNIVM ILLO LOCO AEDIFICARI SPONDES? & in l. eum qui, ff. de iudi. *Eum qui* INSVLAM CAPVAE FIERI CERTO TEMPORE *stipulatus est*. Paulus in l. qui res, §. mihi Romae, ff. de solutionibus. *At vbi merum factum stipulor, puta*, INSVLAM IN MEO SOLO AEDIFICARI, AVT IN TITII LOCO. Eiusdem generis erant & hae Stipulationes, FOSSAM FODIRI, d. l. stipulationes non diuiduntur, princ. & stipulationes, §. qui id quod, ff. de verbor. obligat. NAVEM FIERI, l. obligationum fere, §. vlt. ff de obligat. & act. Huiusmodi autem stipulationibus interdum suis operis se opus perfecturum promissor spondebat. Vlpianus, l. inter artifices, ff. de solutionibus. *Si* NAVEM A SE FABRICANDAM, *quis promiserit, vel*, INSVLAM AEDIFICANDAM FOSSAMVE FACIENDAM, & *hoc specialiter actum est*, VT SVIS OPERIS ID PERFICIAT.

Adiiciebatur etiam dies intra quam opus fieret, necnon cuius Arbitratu fieret. Iauolen. in l. stipulatus es, ff. de fideiussoribus. *Stipulatus es*, OPVS ARBITRATV TVO ANTE CERTVM DIEM FIERI. QVOD SI EFFECTVM NON ESSET, QVANTVM VT EFFICIATVR OPVS LOCARI ... *fideiussorem accepisti*. Procul. in l. cum stipulatus, ff. de verbor. obligat. *Cum stipulatus sim ita* ... ARBITRATV MEO ANTE KALENDAS IVNIAS ... *eam* & *protuli diem*. Vlpianus in l. stipulationes non diuiduntur, §. ... *Si quis ita stipulatus sit*, SI ANTE KALENDAS MARTIAS PRIMAS OPVS PERFECTVM NON ERIT, ... QVANTI ... OPERIS ERIT, TANTAM PECVNIAM DARI ... Vlpianus l. ... verba, ff. de verb. ... *Illa verba*, ARBITRATV LVCII TITII FIERI.

In facto etiam consistebat Viae, Itineris Actus stipulatio, l. 2. § ... l. stipulationes non diuiduntur, ff. de verb. oblig. Paul in l. si sub una, §. vlt. ff. eod. *Si qui* VIAM AD FVNDVM SVVM DARI, *stipulatus fuerit*. Haec vero stipulatio quandoque ita concipiebatur, IRE, AGERE, LICERE SPONDES? Paulus in l. 2. §. vlt. ff. eod. *Qui stipulatus erat*, SIBI HEREDIQVE SVO AGERE LICERE. Vlpianus in l. stipulatio ista, §. si quis ita, ff. eod. *Nam & si* IRE, AGERE *stipuletur*, SIBI HEREDIQVE SVO LICERE. Paul in l. quod dicitur, ff. eodem. *Si factum conferatur in personam filii, inutilis erit stipulatio*: *veluti* ... TENERI EI, VEL IRE AGERE LICEAT *contra autem filius etiam* VT IRE PATRI LICEAT, *stipulando*. Quomodo & vsusfructus stipulatio concipiebatur. Vlpianus in l. stipulatio ista, §. si quis ita, ff. de verbor. obligat. *Si quis ita stipulatus fuerit*, VTI FRVI LICERE SIBI HEREDIQVE SVO. Et mox, *sed si quis* VTI FRVI LICERE SIBI HEREDIQVE SVO *stipulatus sit?* & §. haec quoque, eadem l. *hac quoque stipulatio*, POSSIDERE MIHI LICERE SPONDES? Et mox, *Si* TENERE SIBI LICERE, *stipulatus sit ferunt*. Interdum vero prior illa stipulatio ita concipiebatur, vt in non faciendo consisteret, quemadmodum Vlpianus loquitur in l. vbi autem, §. qui id quod, ff. eod. Quod fiebat

huiusmodi verborum formula, PER TE NON FIERI NEQVE PER HEREDEM TVVM, QVOMINVS MIHI PER FVNDVM TVVM IRE AGERE LICEAT, l. 2. §. item si [illegible] facto, l. eadem, §. Cato, ff. eod. & d. §. qui id quod. Vlpianus in l. [illegible] ulario ist [illegible] hi qui [illegible] eod. *Cum vero stipulatur* PER PROMISSOREM NON FIERI QVOMINVS SIBI IRE AGERE LICEAT. Et in l. inter artifices, ff. de solutionibus. *Si [illegible] stipulationibus [illegible] accesserit,* PER TE NON FIERI QVOMINVS MIHI IRE AGERE LICEAT. Paulus in l. cum filiusfam. §. 1. ff. de verbor. obligat. *Si stipulatus sim,* PER TE NON FIERI QVOMINVS MIHI IRE AGERE LICEAT. Idem in l. in executione, ff. eod. *Quod si stipulatus fuero,* PER TE HEREDEMVE TVVM NON FIERI, QVOMINVS [illegible] AGAM: SI ADVERSVS EA FACTVM SIT, TANTVM DARI [illegible] l. [illegible] heredes [illegible] in illa, ff. fam. ercisc. *In illa quoque stipulatione prospiciendum est coheredibus, si testator [illegible] erat,* NEQVE PER SE, NEQVE PER HEREDEM SVVM FIERI, QVOMINVS IRE, AGERE POSSIT. Idem in l. inter, §. quod ex facto, ff. eod. *Defunctus sponendo, vel* NEQVE PER SE, NEQVE PER HEREDEM SVVM FORE, QVOMINVS [illegible] Pomponius in l. si stipulatus fuero 111. ff. de verb. oblig. *Si stipulatus fuero,* PER TE NON FIERI, QVOMINVS MIHI VIA, ITINERE, ACTV VTI LICEAT. Scaevola [illegible] Iulianus, ff. eod. *Si* NEQVE PER TE, NEQVE PER HEREDEM TVVM TITIVM FIERET, QVOMINVS MIHI IRE LICEAT, *stipuler.* Sed & quoties via aut aliquod ius fundi emeretur, Pomponius cum Labeone existimabat caueri debere, PER VENDITOREM NON FIERI QVOMINVS EO IVRE EMPTOR VTI POSSET, l. vlt. ff. de seruitut. l 3 §. si [illegible], ff. de actionibus empt.

Similiterque stipulatio, HABERE LICERE, interdum ita concipiebatur, [illegible] HABERE LICERE SPONDES? l. stipulatio ista, in princ. & l. inter stipulantem, ff. eod. & apud Varr. lib. 2. De re rust. cap. 2. vel MIHI HABERE LICERE? d. l. stipulatio ista, § sicut autem, aut MIHI HEREDIQVE MEO HABERE LICERE SPONDES? l. eadem, ff. eod. [illegible] dum vero sic, PER TE NON FIERI QVOMINVS MIHI HABERE LICEAT, d. l. stipulatio ista, §. hi qui sunt. Sic in l. [illegible] autem, §. qui id quod, ff. eod. PER TE NON FIERI, QVOMINVS MIHI HOMINEM EROTEM HABERE LICEAT. [illegible] & neque, ff. de aedilic. edic. emptorem venditori debere cauere ait, NEQVE PER SE, NEQVE PER HEREDEM SVVM FVTVRVM, QVOMINVS EVM HOMINEM VENDITOR HABEAT. Paulus in l. inter, ff. de verbor. oblig. *Idemque in illis stipulationibus* HABERE LICERE. *Item* NEQVE PER TE, NEQVE PER HEREDEM TVVM FIERI QVOMINVS FIAT. Quibus similes & aliae stipulationes in libris nostris memorantur. [illegible] si ita stipuler. ff. eod. PER TE NON FIERI QVOMINVS MIHI [illegible] VINDEMIAM TOLLERE LICEAT & l. si stipulatus fuero, ff. eod. PER TE [illegible] QVOMINVS MIHI ILLA DOMO VTI LICEAT Et l. sic stipulatus [illegible], ff. eod. PER TE NON FIERI QVOMINVS HOMINEM EX HIS QVOS HABES SVMAM. [illegible] in l. si is qui rem, §. vlt. ff. de furt. PER TE NON FIERI, QVOMINVS HOMO EROS INTRA KALENDAS ILLAS MIHI DETVR. Scaeuola etiam in l. si sic stipulatus [illegible] de verb. oblig. *Si sic stipulatus sim,* NEQVE PER TE, NEQVE PER HEREDEM TVVM [illegible] FIERI SPONDES. Eadem sunt exempla Stipulationis, PER TE NON FIERI, [illegible] raliter fit mentio in [illegible] fam. §. in hac & l. in [illegible] stipulatione, ff. eod.

In facto etiam [illegible] stipulationes [illegible], CVM MORIERIS ALEXANDRIAM VENIRE SPONDES? [illegible], §. 1. ff. eod. [illegible] LIO [illegible] l. in exceptionibus, §. 1. ff. de probationibus, l. 2. §. [illegible] qui iudicio, & l. si duo. l. si quis [illegible] eum, ff. [illegible] actionibus TE SISTI? l. si [illegible] 97 [illegible] 127 & l. ita [illegible] de verbor. [illegible] Paul. in l. inter stipulantem, § vlt. ff. eod. *Si quis* ANCILLAM [illegible] SE IN ALIO QVO LOCO *promiserit.* Vlpianus in l. stipulatio ista, §. [illegible] ff. eod. [illegible] *Si quis ita stipulatus fuerit.* [illegible] AS. Paulus in l. si [illegible] si ex [illegible] SERVVM *in eadem causa sistere quis idem promiserit.* Et l. vltima, ff. eod. *sed si* STATVLIBERVM [illegible] *promissum sit.*

Praeterea OPERAS quandoque stipulabantur. l. stipulationes non diuiduntur. & l. in stipulationibus, §. operarum, ff. de verbor. [illegible] Iulianus in l. [illegible] est ff de duobus [illegible] *est qui nesciat alienas operas promitti posse.* Africanus in [illegible] praefectum, ff. de [illegible] *si* [illegible] HI DECEM ANNORVM PROXIMVM OPERAS *de te* DARI *stipulatus* A libertis plane Operas Patroni stipulari solebant, l. interdum, ff. de verbor. obligat. l. [illegible] ff. de ope-

oper. libert. l. in liberto, ff. de [illegible] solutionibus. Gaius in l. cum patronus, §. 1. ff. de oper. libert. *Cum libertus promiserit patrono* OPERAS SE DATVRVM, *neque adiecerit*, LIBERISQVE EIVS. Vlpianus in l. si quis operas, ff. de oper. libert. *Si quis* OPERAS *stipulatus sit* SIBI LIBERISQVE SVIS. Pomponius in l. si seruus, ff. de stipulat. seruor. *Si seruus meus à liberto meo* OPERAS SIBI DARI *stipuletur*, & in l. seruus, ff. de oper. libert. *Seruus patroni male ita stipulatur*, OPERAS MIHI DARE SPONDES? Certa vero species Operarum in stipulationem quandoque deducebatur, veluti, PICTORIAE, FABRILES, l. quotiens, ff. eod. in qua Iulianus adiicit, *Inutilis est stipulatio*, OPERAS TVAS PICTORIAS CENTVM HODIE DARE SPONDES? In stipulatione autem Operarum, patronus interdum hæc verba adiiciebat, CVM POPOSCERO, l. cum patronus, ff. de oper. libert. Interdum & pro Operis certam summam stipulabantur. Paulus in l. adiicere, §. [illegible] ff. de iu. patron. *stipulatus est*, CENTVM OPERAS, AVT IN SINGVLAS AVREOS QVINOS DARI. Terent. Clem. in l. vlt. ff. qui & a quibus man. *Is qui* OPERAS, AVT IN SINGVLAS EAS CERTAM SVMMAM *promisit*. Paulus in l. si ita, ff. de oper. libert. *Si ita stipulatio à patrono facta sit*, SI DECEM DIERVM OPERAS NON DEDERIS, VIGINTI NVMMOS DARE SPONDES?

Aliæ insuper Stipulationum formulæ in libris nostris [illegible] quas [illegible] non erit inutile. Paulus in l. si pœnam, ff. de verbor. obligat. *Si ita stipulatus fuero*, PECVNIAM TE MIHI CREDITVRVM SPONDES? Papinianus in l. si seruus communis, §. cum seruus, ff. de stipulat. seruor. *Nam & cum idem seruus ita stipuletur*, QVANTAM PECVNIAM TIBI INTRA ILLVM DIEM DEDERO, TANTAM DARI SPONDES? Cels. in l. si ita stipulatus, §. 1. ff. de verbor. obligat. *possum vtiliter à te ita stipulari*, TITII NOMINE TE SOLVTVRVM. Pomponius in l. si quis stipulatus sit, §. 1. & l. si quis ita, ff. eod. *Si quis ita stipulatus fuerit*, PRO CENTVM AVREIS SATIS DABIS? Celsus in l. si quis ab alio, ff. de re iudic. *Si quis ab alio* DECEM *ab alio*, SATISDARI *stipulatus est*. Eaque est SATISDATIONIS STIPVLATIO, in d. l. si quis ita. Vlpianus in l. 3. ff. de fideiussoribus. *Qui* SATISDARE *promisit*. Vlpianus in l. illa stipulatio, ff. de verbor. obligat. DECEM MILLIA SALVA FORE PROMITTIS? Iulian. in l. hæc stipulatio, ff. de verbor. [illegible] *Hæc stipulatio*, NOXIS SOLVTVM PRAESTARI? Celsus in l. si quis ab alio, §. vlt. ff. de re iud. *Si quis promiserit*, PROHIBERE SE, VT ALIQVOD DAMNVM STIPVLATOR PATIATVR. Idem in l. vlt. §. vlt. ff. si cert. pet. *Cum* DECEM CVRARI *stipulatus sis*. Alfen. in l. damni infecti quidam, §. vlt. ff. de dam. inf. *Quoniam restipulatus esset a vicino*, SI QVID OB EAM REM, QVOD IBI AEDIFICATVM ESSET, SIBI DAMNVM DATVM ESSET, ID REDDI. Stipulationes vero emptæ hereditatis hoc modo fiebant, QVANTA PECVNIA EX HEREDITATE TITII AD TE PERVENERIT, DOLOVE MALO TVO FACTVM EST, ERITVE, QVOMINVS PERVENIAT, [illegible] ex l. in illa, ff. de verbor. obligat. l. cum stipulamur, ff. de verb. significat. l. liber homo, [illegible] ff. de stipulat. seruor. l. si creditor, ff. de pecul. l. quisquis, ff. de leg. [illegible] autem [illegible] Prætoriæ, QVANTI EA RES ERAT, DARI, [illegible] continebant, l. prætoriæ & l. vlt. ff. de prætor. stipulat. l. quotiens, §. vlt. ff. de verbor. obligat. Nerat. in l. si procurator [illegible] *Si procurator ista stipulatus esset*, QVANTI EA RES ERIT [illegible] R[illegible] quæ [illegible] in l. [illegible] ff. [illegible] QVANTI EA RES ERIT, TANTAM PECVNIAM DARI? Et in Iudicatum solui stipulatione, QVANTI EA RES ERIT, DARI SPONDES? l. nouissima, ff. iudic. sol. Sic & in stipulatione quæ propter legem Falcidiam interponebatur, QVANTI EA RES ERAT TANTAM PECVNIAM DARI, l. eg[illegible] spondebat, l. [illegible] & l. 2. ff. si cui plus quam per l. Falcid. In eiusmodi autem stipulationibus commodius fuisse certam summam comprehendere monebat Veruleius; quoniam plerumque difficilis erat probatio, quanti cuiusque interesset, & ad exiguam summam deducebatur, l. vlt. ff. de prætor. stipulationibus.

Obseruanda est in Stipulationum formulis, vox, RECTE: veluti, RECTE DARI, l. reos prom[illegible] ff. de duobus reis. & l. lecta, ff. si cert. pet. RECTE DARI FIERI, l. qui Romæ, §. Callimachus, ff. de verbor. obligat. RECTE FIERI apud Varro. lib. 2. De re rustica, [illegible] RES [illegible] RECTE PRAESTARI, l. ipsi quoque ff. [illegible] iud. l. [illegible], §. vlt. ff. de verborum significat. l. Redhibere, §. item Pomponius, ff. de æ[illegible] RECTE PRAESTARI, l. Aquæ [illegible] de [illegible] d. EAM REM RECTE [illegible] l. hæc verba, ff. eodem.

Ad Stipulationum etiam clausulas pertinent quæ adiiciuntur. Modestinus in l. plura delicta, §. vlt. ff. de oblig. & actionib. *cum generaliter adiicimus*, SIVE AD QVEM EA RES PERTINEBIT. Quæ verba inuenire licet in duabus stipulationibus, quas supra ex l. cum quis, §. pater. ff. de legat. 3. & l. si quis ita stipulatus, §. Chrysogonus, ff. de verbor. obligat. recensui. Item in cautione de Rato, quæ ponitur in l. 3. ff. rat. rem. hab. Necnon in satisdatione quæ ab adrogatore præstabatur, l. his verbis, ff. de adoptionib. Ex stipulationum quoque verbis, Paulus in l. coniunctionem, ff. de verborum significat. hæc adfert, MIHI HEREDIQVE MEO. TE HEREDEMQVE TVVM.

Pœna certe quandoque Stipulationibus adiiciebatur, l. 2. §. vlt. ff. de verb. obligat. Nam & pecunia sub pœna promittebatur, l. heredes, §. Idem iuris, ff. famil. ercis. & creditor pœnam, SI AD DIEM PECVNIA SOLVTA NON ESSET, stipulabatur, l. si creditor, ff. de nouation. Pomponius in l. stipulationum aliæ, §. vltim. ff. eod. *Si sortem promiseris*, & SI EA SOLVTA NON ESSET, POENAM. Celsus in l. infitiando, §. 1. ff. de furt. *Si tibi subreptum est quid*, NISI CERTA DIE DEDISSES, POENAM *promisisti*. Paulus in l. si pœnam, ff. de verborum obligat. *Si pœnam stipulatus fuero*, SI MIHI PECVNIAM NON CREDIDISSES. Sed & qui ius aliquod fundi emebat, POENAM SI EI FRVI NON LICVISSET, stipulabatur, l. item in fundo, ff. de seruit. rustic. prædior. A socio etiam pœnam quis stipulatus proponitur in l. si quis a socio, cum l. sequen. ff. pro soc. Imp. Gordian. in l. si pacto, C. de pact. *Si pacto quo pœnam aduersarium tuum promisisse proponis*, SI PLACITO NON STETISSET, *stipulatio subiecta est*. Hermogen. in l. quidem, ff. de transactionib. *Sed & pœnam quam* SI CONTRA PLACITVM FECERIT, RATO MANENTE PACTO *stipulanti* RECTE *promittitur*.

Enimuero quoties quis alium Sisti promittebat, plerumque a se ei ita stipulabatur, NISI STETISSET, POENAM DARI, l. quoties quis, ff. de verborum obligat. Vide in §. si procurator, eadem l. *si procurator* EISTI ALIQVEM, *sine* POENAM *stipulatus sit*. Paulus in l. si duo, ff. si quis cautionib. *Et vni debitor* IVDICIO SE SISTI, *cum pœna promiserit*. Idem & in l. si ita stipulatus 126. §. vlt. ff. de verbor. obligat. *Si ita stipulatus fuero*, TE SISTI, ET NISI STETERIS ALIQVID DARI? Et l. si ita stipulatus 97. ff. eodem. *Si ita stipulatus fuero*, TE SISTI, NISI TE STETERIS HIPPOCENTAVRVM DARI? Papinianus in l. ita stipulatus, ff. eod. *Ita stipulatus sum*, TE SISTI IN CERTO LOCO: SI NON STETERIS, QVINQVAGINTA AVREOS DARE SPONDES? Neratius in l. si procurator ff. si quis cautionib. *Si procurator ita stipulatus est, vt sistat dumtaxat eum quem stipularetur, non etiam pœnam*, SI STATVS NON ESSET, *stipularetur*.

Pœnales vero stipulationes ita concipiebantur: SI FVNDVS TITIANVS DATVS NON ERIT, CENTVM DARI? l. in exsecutione, §. vltim. ff. de verborum obligat. SI FVNDVM NON DEDERIS, DECEM DARI SPONDES? l. obligationum fere, §. vltim. ff. de oblig. & act. vbi addit Paulus: *Si* NAVEM FIERI *stipulatus sim*, ET SI NON FECERIS, CENTVM. Vlpianus in l. si homo, ff. de verbor. obligat. *Si quis Stichum mortuum dare stipulatus* SI DATVS NON ESSET, *pœnam stipuletur*. Variam plane huiusmodi stipulationum conceptionem Vlpianus in l. cum quid, ff. de verbor. obligat. ita explicat. *Cum quid* VT FIAT, *stipulemur, pœnam sic recte concipiemus*, SI ITA FACTVM NON ERIT: *cum quid ne fiat, sic*, SI ADVERSVS ID FACTVM SIT. Venuleius in l. continuus, §. si vt aliquid, ff. eod. *Si* VT ALIQVID FIAT *stipulemur, & vsitatius & elegantius esse Labeo ait, sic subiici pœnam*, SI ITA FACTVM NON ERIT: *at cum quid ne fiat, stipulemur, tunc hoc modo*, SI ADVERSVS EA FACTVM ERIT. *Et cum*, ALIA FIERI, ALIA NON FIERI, *coniuncte stipulemur, sic comprehendendum*, SI NON FECERIS: SI QVID ADVERSVS EA FECERIS. Iustinianus in §. vlt. Institut. de verbor. obligat. *Si quis* VT FIAT ALIQVID *stipuletur, ita adiici pœna debet*, SI ITA FACTVM NON ERIT, TVNC POENAE NOMINE DECEM AVREOS DARE SPONDES? *Sed si quadam fieri, quadam non fieri vna eademque conceptione stipuletur qui, clausula huiusmodi erit adiicienda*, SI ADVERSVS EA FACTVM ERIT, SIVE QVID ITA FACTVM NON FVERIT, TVNC POENAE NOMINE DECEM AVREOS DARE SPONDES? Paulus in l. eadem, §. 1. ff. de verborum obligat. *pœna certa pecunia promissa*, SI QVID ALITER FACTVM SIT. Refertur & pœnalis stipulatio in l. in exsecutione, § qui id stipulatus, ff. eod. in hæc verba, SI ADVERSVS EA FACTVM SIT TANTVM DARI? Et in l. duo societatem, ff. pro soc. SI EA ITA DATA, FACTA NON ERVNT, TVM VIGINTI MILIA DARI. Item in l. qui Romæ, §. Flauius, ff. eod. titul. vbi qui Stichum manumissionis causa donauerat, ita stipulatus dicitur, SI HOMINEM STICHVM DE QVO AGITVR,

TVR, QVEM HAC DIE DONATIONIS CAVSA MANVMISSIONISQVE DEDI, A TE HEREDEQVE TVO MANVMISSVS, VINDICTAQVE LIBERATVS NON ERIT, QVOD MALO MEO NON FIAT, POENAE NOMINE QVINQVAGINTA DARI STIPVLATVS EST FLAVIVS HERMES, SPOSPONDIT CLAVDIVS.

Stipulationibus autem DOLI CLAVSVLA ſubiici ſolebat, quemadmodum colligitur ex l. ſi id quod, l. ſtipulationes commodiſſimum, l. doli clauſula, ff. de verbor. obligat. Concipiebatur vero ita, DOLVM MALVM HVIC REI PROMISSIONE ABESSE, AFVTVRVMQVE ESSE STIPVLATVS EST ILLE, SPOSPONDIT ILLE, l. ex ea, ff. de verb. obligat. Paulus in l. eadem, ff. eo. SI DOLVM ABESSE, A TE HEREDEQVE TVO *ſtipulatus ſim*. Venuleius in l. nouiſſima, ff. iudic. ſol. *nouiſſima clauſula iudicatum ſolui ſtipulationis*, DOLVM MALVM ABESSE AFVTVRVMQVE ESSE. Et mox: *Si autem adieCtnm ſit*, SI HVIVS REI DOLVS MALVS NON ABERIT, QVANTI EA RES EST DARI SPONDES? Sic & in l. huic ſtipulationi, ff. vſusfr. quemadm. cau. *Huic ſtipulationi*, DOLVM MALVM ABESSE, AFVTVRVMQVE ESSE, *continetur*. Alias vero ſic concipiebatur, CVI REI DOLVS MALVS ABERIT, AFVERIT, l. hæc verba, ff. de verb. ſignific. Interdum ita, QVOD DOLO MALO MEO NON FIAT, l. qui Romæ, §. Flauus Hermes, ff. de verb. oblig. Item, VT SI QVID DOLO IN EA RE FACTVM EST, l. ita demum, ff. de recept. qui arbitr.

Plane ſi quis dolum malum promiſſoris heredisque eius abeſſe vellet, ſufficiebat ita, ABESSE AFVTVRVMQVE ESSE, ſtipulari. Si vero de plurium dolo cauere vellet, neceſſarium erat adiici, CVI REI DOLVS MALVS NON ABEST, NON AFVERIT, QVANTI EA RES ERIT, TANTAM PECVNIAM DARI SPONDES? l. ſtipulatio iſta, §. ſi quis dolum, ff. de verb. obligat. Stipulationes autem Iulianus cenſebat commodiſſimum fuiſſe ita componere, vt quæcumque ſpecialiter comprehendi poſſent, continerentur: Doli vero clauſula ad ea pertineret, quæ in præſentia occurrere non poſſent, & ad incertos caſus pertinerent, l. ſtipulationes commodiſſimum, ff. de verb. oblig. Doli enim clauſula non pertinebat ad eas partes ſtipulationis, de quibus nominatim cautum erat, l. doli, ff. eod. tit. Ceterum clauſula iſta & ſtipulationi de rato habendo inferri ſolebat, l. in ſtipulatione qua procurator, & l. ſi ſic, §. ſi in ſtipulatione, ff. rem rat. hab. & Iudicatum ſolui ſtipulationi, l. iudicatum ſolui, & l. nouiſſima, ff. iudic. ſol. l. qui ſe liti, ff. de hered. petit. Et ſtipulationi Compromiſſi, l. 3. C. de arbitr. l. ita demum, ff. de recept. qui arbitr. necnon Cautionibus quæ de vſusfructus reſtitutione. l. huic ſtipulationi, ff. vſusfructus quemadmodum cau. item Satisdationibus quæ legatorum nomine, vel propter legem Falcidiam interponebantur, l. 1. ff. vt legat. nom. cau. l. 1. in prin. & l. 3. ff. ſi cui plus quam, vt & ſtipulationi ex noui operis nuntiatione, l. ſtipulationi, §. habet autem, ff. de oper. no. nunt. Denique ceteris fere omnibus ſtipulationibus hanc clauſulam ſubiectam, patet ex l. Apud Celſum, §. aduerſus, ff. de doli except. l. Et per iuſiurandum, §. eum qui fundum, ff. de acceptilat. l. ſed hoc ita, in fin. ff. de re iudic. Proinde ex hac clauſula, non de dolo actio intendebatur, ſed ex ſtipulatu, dicto §. aduerſus. Et vbi de dolo cautum erat, ceſſabat actio de dolo, quoniam erat ex ſtipulatu actio, l. Et eleganter, §. non ſolum, ff. de dolo. Huiuſmodi vero ſtipulatio, DOLI STIPVLATIO vocatur in l. ex ea §. vlt. ff. de verb. oblig.

Atque vt hunc de ſtipulationibus locum abſoluam, Stipulationum aliæ, vt Pomponius in l. ſtipulationum aliæ, ff. de verb. obligat. & Iuſtinianus Inſtit. de diuiſio. ſtipulat. tradunt, CONVENTIONALES dicebantur, de quibus hactenus diſſeruimus. Aliæ IVDICIALES, quæ à mero Iudicis officio proficiſcebantur, quarum exempla libro ſuperiore perſequuti ſumus. Aliæ PRAETORIAE, quæ a mero Prætoris officio proficiſcebantur de quibus illo eodem libro multus nobis ſermo fuit. Aliæ COMMVNES, veluti, REM PVPILLI SALVAM FORE. Non enim Prætor modo iubebat rem ſaluam fore pupilli, ſed & iudex interdum, ſi aliter expediri res non poterat. A tutoribus porro Magiſtratus municipales ſatis exigebant, REM PVPILLI SALVAM FORE, l. Lucius, §. cum teſtamento, ff. De adminiſtrat. tutor. l. 2. ff. de magiſtrat. conuen. Exigere autem Cautionem Magiſtratus ſic oportebat, vt ipſe pupillus, ſi fari poſſet, & in præſentiarum eſſet, ſtipularetur a tutoribus, item fideiuſſoribus eorum, REM SALVAM FORE. At ſi pupillus abeſſet, vel fari non poſſet, ſeruus eius ſtipulabatur. ſi vero ſeruum non haberet, emendus ei erat ſeruus: ſed ſi non eſſet vnde emeretur, aut non eſſet expedita emptio, ſeruus publicus ſtipulari debebat REM SALVAM FORE PVPILLO, aut certe ipſe Magiſtratus, l. 1. §. exigere, ff. de magiſtrat. conuen. l. 2. cum l. ſequenti, & l. ſeruum pupilli, ff.

rem pup. l. sol. Hinc Vlpianus in l. si pupillus, ff. de Nouatio... *sine tutoris auctoritate,* REM SALVAM FORE *stipulatus.* Pomponius in l. cum pu... *Cum pupillus a tutore stipulatur,* REM SALVAM FORE. Quin & plerumque Magistratus indemnitati suæ quandoque prospiciebant, & a tutoribus seu curatoribus quos dabant, seu nominabant, stipulabantur SE EO NOMINE INDEMNES FVTVROS, ET SI QVID PRAESTITISSENT RECEPTVROS, inque eam rem fideiussores accipiebant, vt apparet ex l. 1. C. de magistrat. conuen. Tutor etiam qui contutori suo tutelæ administratione cedebat, stipulabatur REM PVPILLI SALVAM FORE, l. stipulatio ista, § si stipuler. ff. de verbor. obl. Sed & bonorum ventris nomine Curator absque inquisitione datus, REM SALVAM FORE, viri boni arbitratu satis dabat, l. bonorum, ff. de cur. fur.

Verum vt reliquas Cautionum species coaceruatas velut in aciem educam, ... ndum est, de Defensione, de Indemnitate, de Restitutione, caueri consueuisse. Cautio ... Defensionis ita concipiebatur, DEFENSV IRI ADVERSVS ILLVM. Vlpianus in l. fideicommissa, §. plerumque, ff. de legat. 3. *vnus igitur qui occupat, agendo totum consequitur, ita ... caueat,* DEFENSV IRI ADVERSVS CETEROS FIDEICOMMISSARIOS EVM QVI SOLVAT. Idem in l. 1. §. Celsus, ff. de do. prælég. *Mulierem aduersus ... tum agentem ex testamento, cauere debere,* DEFENSV IRI HEREDEM ADVERSVS MARITVM. Et §. per contrarium ead. l. *Sed non alias eum legatum consecuturum, quam si cauerit,* HEREDES ADVERSVS MVLIEREM DEFENSV IRI. Et in l. si filia, §. hoc amplius, ff. fam. erc. *Integram igitur dotem præcipiet: & cauebit,* DEFENSVM IRI COHEREDES, *qui ex stipulatu possunt conueniri.* ... in l. si quis ... ff. de noxalib. act. *vel cauere debeat,* DEFENSV IRI ADVERSVS CETEROS. Et l. Cogi, § ... quæritur, ff. ad SC Trebell. *Aut caueri illi heredem,* DEFENSVM IRI EVM ADVERSVS LEGATARIOS, CETEROSQVE. Similiter in l. si quid possessor, ff. de petit. hered *ita id imputaturum possessorem, si cauerit,* SE PETITOREM DEFENSVM IRI. Pomponius in l. ... ff. de liberat. leg. *Non aliter heres condemnari debebit, quam si caueatur ei,* ADVERSVS DEBITOREM DEFENSV IRI. Marcianus in l. si seruo, ff. de pecul. leg. *Non alias heres peculium præstare debet, nisi ei caueatur,* DEFENSV IRI ADVERSVS CREDITORES PECVLIARES. Paulus in l. si socii, ff pro soc. *Omnes diuidere & cauere,* CVM DIES VENERIT, DEFENSV IRI SOCIVM. Cautionis vero de Indemnitate, cuius cum aliis, tum in l. heredes, §. id ... ff. famil. ercisc. & l. liberto, §. 1. ff. de negot. gest. fit mentio, formulæ erant, INDEMNEM EVM FVTVRVM, l. si necessarias, §. 1. ff. de pigneratt. act. l. si vnus, ff. pro soc. INDEMNEM EVM FORE, l. si pignori, ff. famil. ercisc. INDEMNES EOS PRAESTARI, l. si a pluribus, ff. de ... & INDEMNEM ME PRAESTABIS? l. quæro, ff loca. Iulianus in l. si hereditatem, ff mand. *Si hereditatem aliter aditurus non essem, quam si cautum mihi fuisset,* DAMNVM PRAESTARI.

Cautio autem Restitutionis concipiebatur hoc verbo, RESTITVI IRI, l. ex ... § vlt. ff. de pecul. l. ... ff. vsusfruct. quemad cau. l. si tibi decem, ff. de vsufruct. ear. rer l. ... ff. de actionib. empt l. si heres, ff. si cui plus quam per leg. Fal. vel REDDI, l. postquam ... hered. pet. l. 1. §. interdum, & §. si in annos, & l. is qui, ff. ad l. Fal. l. ... § idem Iulianus, ff. si cui plus quam per leg. Fal. l. filiusfam. §. apud Marcellum, ff. de legat 1 l. ... hered. §. idem Pomponius ff de ædilic. edic. Et ita heredi scripto, qui controuersiam hereditatis vel ... patiebatur, vel sperabat, Legatarii cauebant, EVICTA HEREDITATE LEGATA REDDI, ... Tutor. ff. qui satisdar. cog. l. si testamentum, l. quod si possessor, ff de hered. petit. l. vltim C. ... l. si heres, ff. si cui plus quam per leg. Fal. l. 1. §. cum quærimus, ff. ... Quam Cautionem Proculus in l. Licinnius, §. vltimo, ff. de legat. 2. ita ... *Sed qui legata petent, cauere debebunt,* SI HEREDITAS EVICTA FVERIT, QVOD LEGATORVM NOMINE DATVM SIT, REDDITV IRI. Imp Alexand. in l. si in fraudem, C. de legat *Solui legata iubebit, interposita cautione,* SI EVICTA FVERIT HEREDITAS, EA SE RESTITVTVRVM Erat & recepta cautio DE PERSEQVENDA RE QVAE IN FVGA ERAT, ET RESTITVENDA, l. ... ff. de legat. 1. l. si a bonæ, §. vltimo, ff. de rei vindic. l. redhibere, §. vltimo, cum l. sequenti. ff. de ædilic. edic.

Alias cauebant TRADITV IRI, l. hæc si, ff. de rei vind. PRAESTATV IRI, l. ... fam. § vltim. ff. solut. matrim. Quod genus loquendi ... vsurpant, vt in l. si quando in fin. ff. vel ... gator. nom. ... DEFVNCTI STATV IRI. Et in l. si pecuniam, §. ... quis, ff. de cond ...

Rep...mus-

Pr. remittere etiam oportet, SI IN POTESTATEM SVAM PERVENERIT, RESTITVTV IRI. R. promissionum autem de dolo testimonia a[l]quot l[ib]ro superiore in vnum cõgessimus, quibus pe[te]re lic[e]bit ... l. [H]edhib[ito]r[i]ae, §.1.ff.de aedil. edict.

Interdum & Cauebant, AMPLIVS NON AGI, l.eadem,§.1.ff.de verb.obligat. l.si seruus s[er]uum,§.in quo lex,ff.ad l. Aquil. Ac plane qui pro socio transigebat, is satisdabat NEMINEM AMPLIVS PETITVRVM, vt Cic. pro Rosc. Com. scribit. Sed & qui vni ex creditoribus soluebat, is eo cauere so[le]bat, AMPLIVS EO NOMINE NEMINEM CVIVS PETITIO ESSET PETITVRVM, vt idem in Bruto indicat. Idem Epist. 29. lib. 13. Familiar. *Sed duo te nominatim rogo: primum, vt si quid satisdandum erit*, AMPLIVS EO NOMINE NON PETI, *cures vt satisdetur* FIDE MEA. Transactionibus etiam idem solitum comprehendi, arguit l.si de certa, C.de transactio. in qua est, *Si de certa re pacto transactionis interposito, hoc comprehensum erat*, NIHIL AMPLIVS PETI, *etsi non additum fuerat*, EO NOMINE.

Alias cauebant SE REFVSVROS, l. procuratoris, §. vlt. & l. illud, ff.de tributor. act. d. l. sed si d[o]tium [?]num, §.vlt.ff.de pecul. Quin & de culpa quandoque cauebatur, l.si [c]hosam.§. 1. ff.sol. matr.

Est & hoc Cautionis exemplum, SALVA FORE DECEM, l. fideicommissa, §. si quis decem, ff.de legat.3. De dolo etiam quandoque cauebatur, l. si post, ff. de rei vind. eaque est de DOLO CAVTIO, l. stipulationum [ha]e, ff. de verb. oblig. Has & alia Cautionum exempla mixtim subiungam. Vlpian.in l. ... ff.de condict. cau.da. *An possim condicere si mihi non caueatur*, AD IVDICEM NON IRI. Paulus in l.2.§.vlt.ff.de collat. bonor. *Ipsique caueant*, IN MEDIVM COLLATVROS, SI CAVTVM EIS FVERIT. Iulian.in l.3 §. emancipatus, ff. eo. *Puto conferendum esse, exacta cautione*, VT VICTVS, SICVT HEREDITATEM, ITA ET QVAE COLLATA SVNT PRAESTET. Labeo in l.qui concubinam,§.cum ita ff.de legat.3. *Negat cauendum heredi a legatario*, SI QVID FORTE POSTEA EIVS HEREDITATIS NOMINE HERES DAMNATVS ESSET. Marcell. in l. non aliter, ff.de adoption. *quam si cauerit seruo publico*, SE RESTITVTVRVM EA, QVAE EX BONIS EIVS CONSECVTVS FVERIT, ILLIS AD QVOS RES PERVENTVRA ESSET, SI ADROGATVS PERMANSISSET IN SVO STATV. Vlpian. in l.his verbis, ff.eo.tit. *His verbis satisdationis*, AD QVOS EA RES PERTINET.

Plane si cuiu[s] ... vsusfructus legatus, vel per fideicommissum relictus, mortisve causa donatus [erat], Legatarius de vtroque cauere debebat, videlicet VSVRVM SE BONI VIRI ARBITRATV, hoc est, non deteriorem se causam vsusfructus facturum, ceteraque facturum quae in re sua faceret, vel, vt Paul. lib.1 Sent. Tit.11. an, perinde vsurum ac si ipsi paterfam. vteretur. ET MORTVO VSVFRVCTVARIO AD EVM PERTINERE DESINERET, RESTITVTVRVM QVOD INDE EXTARET, l.1. ff. vsufr. quemad. cau. Ac quod ad priorem clausulam attinet, vtilius esse Vlpian. ibidem ait stipulatione de hoc caueri, vt si viri boni arbitratu vtatur, committatur stipulatio. Posteriorem vero quae de vsufructu restituendo erat, ita conceptam ibidem docet, RESTITVI RI QVOD INDE EXTABIT SPONDES? Ceterum posteriore hac clausula, cum vsusfructus pecuniae legatus erat, stipulatione hi duo dumtaxat casus exprimendi erant, CVM MORIERIS, AVT CAPITE MINVERIS, DARI? l.&c si,§.vlt ff.eo. Quod si duobus coniunctim vsusfructus legatus esset, inuicem cauere debebant, & heredi in casum illum, VT AD SOCIVM NON PERTINET VSVSFRVCTVS, HEREDI REDDI, l. si tibi vsusfructus, ff. vsufr. quemad.cau. Vlpian etiam in l.si vsusfructus mihi, §. si vestis, ff.eo. Vestis vsufructu legato, heredem ita stipulatum proponit, FINITO VSVFRVCTV VESTEM REDDI. Nec Vsufructu modo, sed & Vsu domus relicto viri boni arbitratu Cautiones interponi oportebat, l.vsu, ff.eo. Vasorum vero ipsorum vsufructu relicto, non erat cautio Senatusconsulti necessaria, sed illa sola, BONI VIRI ARBITRATV VSVRVM FRVITVRVM, l. vlt. ff.eod. Denique huic stipulationi DOLVM MALVM ABESSE, AFVTVRVMQVE ESSE CONTINEBATVR, l.huic stipulationi, ff. eod.

At cum in ea causa seruus erat, vt redhiberetur, cauebat emptor, SI INTRA CERTVM TEMPVS PECVNIA SIBI SOLVTA ESSET, SE MANCIPIVM RESTITVTVRVM, l.videamus, ff.de aed. edict. Item si serui redhibendi nomine emptor iudicium accepisset, vel ipse eius nomine dictasset, cauendũ ex vtraq. parte erat, VT SI QVID SINE DOLO MALO CONDEMNATVS ESSET, VEL SI QVID EX EO QVOD EGERAT, AD EVM PERVENISSET, DOLOVE MALO EIVS FACTVM ESSET QVO MINVS PERVENIRET, ID REDDERET, l. item si

promittebant, l. si plures, ff. rem pup. sal. fo. Paul. in l. de die, §. Tutor, ff. qui satis. cog. *Tutor & curator, vt* REM SALVAM FORE PVPILLO CAVEANT, *mittendi sunt in municipia, quia necessaria est satisdatio.* Fideiussores vero Tutorum vel interrogati respondebant, vel à Tutoribus nominati, si præsentes fuissent, & non contradixissent, perinde tenebantur, atque si iure legitimo stipulatio interposita fuisset, l. eum ostendimus, §. vlt. ff. de fideiussorib. tut. Fideiussores vero, qui REM SALVAM FORE PVPILLO cauerant, petiisse vt adulescens tutorem ante conueniret, atque ideo stipulanti promisisse, SE REDDITVROS QVOD AB EO SERVARI NON POTVISSET, proponit Papinian. in l. fideiussores, ff. de fideiussor. tut. Fideiussores etiam IN ID acceptos QVOD A CVRATORE SERVARI NON POSSET, refert Modestinus in l. si fideiussores 41. ff. de fideiussorib. Sic & Imp. Alexand. in l. vltim. C. de fideiussor. tut. *Si stipulatio* REM SALVAM FORE *interposita est, vel cautum est,* IN ID QVOD A TVTORE VEL A CVRATORE SERVARI NON POTEST.

Fideiussores quoque a Magistratibus municipalibus dabantur, l. fideiussores magistratuum, ff. de fideiussorib. l. vlt. §. Imperatores, ff. ad municipal. Papinian. in l. 2. §. vlt. de administrar. rer. ad ciuit. *Pro Magistratu fideiussor interrogatus, pignora quoq; specialiter dedit.* Eiusmodi autem Fideiussores cauebant, REM PVBLICAM SALVAM FORE, l. 1. ff. de magistrat. conuen. Papinian. in l. [illegible]berrus, §. vlt. ff. ad municipal. *Fideiussores qui* SALVAM REMPVBL. FORE, *responderunt.* Vlpian. in l. 2. §. sed si filius, ff. eo. *Quia fideiussores* REMPVBL. SALVAM FORE *promittunt.* Paulus in l. æstimationem, §. inuitus, ff. de munerib. & honorib. *Inuitus filius, pro patre,* REMPVBL. SALVAM FORE, *cauere non cogitur.* Fideiussores etiam IVDICIO SISTI sæpe dabantur. Vlpian. in l. 2. §. vlt. ff. qui satisd. cog. *In fideiussorem, qui aliquem* IVDICIO SISTI *promiserit.* Paul in l. si decesserit, ff. eo. *Si decesserit qui fideiussorem dederit, iudicio sistendi causa.* Gaius in l. si vero, ff. eo. *ad probatum fideiussorem iudicio sistendi causa non acceperit.* Fideiussor autem adhiberi omni obligationi poterat siue re, siue ve[illegible], siue co[illegible], [illegible] §. 1. Instit. de fideiussorib. l. Græce, §. 1. ff. eo. tit. Rei etiam vel Actioni [illegible]deiussor accipiebatur, l. & si fideiussor, ff. de re iud. Porro qui fideiussorem dabat, interdum promittebat se eum intra certum aliquod tempus liberaturum. Scæuola in l. vlt. ff. de contrahen. empt. *Titius cum mutuos acciperet tot aureos sub vsuris, dedit pignori sinu hypothecæ prædia, & fideiussorem Lucium: cui promisit,* INTRA TRIENNIVM PROXIMVM SE EVM LIBERATVRVM. QVOD SI ID NON FECERIT DIE SVPRASCRIPTA, ET SOLVERIT DEBITVM FIDEIVSSOR CREDITORI, IVSSIT PRAEDIA EMPTA ESSE QVAE CREDITORI OBLIGAVERAT. Vnde Marcell. in l. Lucius, ff. mandati, An & quando debeat liberari fideiussor, iudicem æstimaturum ait, ex persona debitoris, itemque ex eo quod inter contrahentes actum esset. Interdum etiam in rem suam quis spondebat, l. sed si fideiussor, ff. de pact. & l. de die, §. 1. ff. qui satisd. cog. quo casu pro reo accipiebatur. Al[illegible], donationis causa fideiussor [illegible]reueniebat, & tunc aduersus reum regressum non habebat, l. si quis reum, ff. de liberat. leg. l. quod dictum, ff. de pact. Inter[illegible]um etiam fide alterius quis pro alio præsente & non recusante fideiubebat quo casu vtrosque obligatos habebat, l. qui fide, ff. mandati.

Præterea VERBIS qual[illegible]scumque obligatio esset quæ præcesserat, NOVARI poterat. Quodcumque enim [illegible] ue verbis contractum erat, siue non verbis, & quacumque ex causa debitum esset, transferri & transfundi poterat in Verborum obligationem, l. 1. & 2. ff. de nouation. Nouatio vero fiebat, cum quod aliquis debebat, id ab alio nouandi causa stipulabatur, in hunc modum, QVOD A TITIO STIPVLATVS SVM, vel, QVOD TITIVM DARE OPORTET, ID DARI SPONDES? l. te hominem, & l. vlt. §. vlt. ff. de Nouationib. Celsus in l. si is cui, ff. eo. tit. *Si is cui decem Titius, quindecim Seius debebat, ab altero stipulatus est,* QVOD ILLE AVT QVOD ILLE DEBEAT, DARI SIBI. Fiebat & ita Nouatio, si modo inter partes id ageretur, QVOD A TITIO STIPVLATVS FVERO, DARE SPONDES? l. si Stichum, §. si quis ita stipulatus, ff. eo. Vna autem stipulatione plures obligationes nouari nil vetabat, veluti, si ita quis stipularetur, QVOD TITIVM ET SEIVM MIHI DARE OPORTET, ID DARI SPONDES, l. vltim. §. vltim. ff. eod.

Fiebat & Delegatio per stipulationem, l. delegare, ff. de nouation. eoque modo liberatio contingebat. Seneca lib. 6. De Benefic. cap. [illegible]. *Nam & pecuniam dicimur reddidisse, quamuis numerauimus pro argenteis aureos, quamuis non interuenerint nummi, sed* DELEGATIONE,

in l. 1 ff. de acceptilationib. Inde est etiam quod idem in l. sicut, ff. de solutionib. ait: *Acceptilatio in eum diem praecedentes peremit actiones.* Hoc autem modo verborum obligatio CIVILITER RESOLVI dicebatur, l. verborum, ff. de solutionib. Quinetiam NATVRALITER fieri RE, verborum obligatio resoluebatur, veluti solutione, d. l. verborum, & l. pro-ut, ff. de solutionib. Igitur vt reliquas Liberationum formulas inuestigemus, Apochae, seu solutae pecuniae Cautionis formula edenda est, quam Scaeuola in l. Ex pluribus, ff. de solutionib. aperit his verbis: *Ex pluribus causis & chirographis creditor ita cauit.* TITIVS MAEVIVS DICO ME ACCEPISSE ET HABERE, ET ACCEPTO TVLISSE A GAIO TITIO RELIQVVM OMNE, RATIONE POSITA EIVS PECVNIAE, QVAM MIHI STICHVS GAII TITII SERVVS CAVERAT. Idem in l. creditor, l. Valerius, ff. eo. *Valerius Lucii Titii seruus scripsit.* ACCEPI A MARIO MARIANO EX SVMMA MAIORE TOT AVREOS. Papinianus in l. si is cui, §. Flauius, ff. eo. *Titii seruus actor absente domino, soluit eam summam quae efficeret ad quantitatem vnius debiti: cautumque est ei,* SOLVTVM EX VNIVERSO CREDITO. Et mox: *Si quidem Titio Seius ita cauisset, vt* SIBI SOLVTVM EX VNIVERSO CREDITO, *significaret.* Vlpianus in l. in his, §. vltim. ff. eo. *Si quis ita cauerit debitori,* IN SORTEM ET VSVRAS SE ACCEPISSE. Et mox. *Non dubito quin hac cautio,* IN SORTEM ET IN VSVRAS, *prius vsuras admittat.* Enimuero quotiens quis ex pluribus causis debitor pecuniam soluebat, in potestate eius erat commemorare, in quam causam solueret, & quod potius debitum vellet solutum, l. 1. & l. Paulus respondit, §. vltim. ff. eod. Vlpianus plane in l. quod si forte, ff. eo. proponit debitorem non vero procuratori ita soluisse, VT NISI CREDITOR RATVM HABERET, CONDICERET. Pomponius etiam in l. sub condicione, ff. eo. eum qui sub condicione pecuniam promiserat, ea condicione dedisse eam fingit, VT SI CONDICIO EXTITISSET, IN SOLVTVM CREDERET. Hic fragmentum vetusti plenariae Securitatis instrumenti in cortice conscripti, ex Regiae bibliothecae adytis proferam: quo Gratianus Tutor Stefani profitetur se a Germana accepisse quod pro tertia portione hereditatis ex testamento quod collecti Stefano pupillo competebat in rebus mobilibus & immobilibus, quarum etiam notitiam Apochae subiecit . . . . .

. *Quod collecti dixit cuiusmodi chartula plenaria securitatis mihi fecerit Gratianus* V. S. *legitime constitutus Tutor Stefani* H. P. *de eo quod ipsius . . . . . vidi deinde vna mecum principales viri pariter & except. ad memoratum Gratianum* V. S. *legitimum constitutum Tutorem Stefani* H. P. *dirigi iube . . . . . . dictauerit, & ipse in eadem manu propria signum impresserit, testes que vt suscriberent, conrogauerit, vel si mobilia quae inferius leguntur, Si a me . . . am lauum allegare voluerit, seu quam habuit voluntatem hus actus redigere non moretur . . . recitatum est Imp. Domino Iustiniano PP Aug. anno tricentesimo octauo Rau. P. C Basilii anno vicesimo tertio (id) iduum Iuliarum Ind. duodecima Rau . . . vel condits . . . us * possit esse computata, & ideo dum inter Gratianum* V S. *legitime constitutum Tutorem Stefani Inpuberis . . . . b . . res gesta documents a . . . ibi Vt omnis de catero sopiatur ob . . . uio, & rei memoria sempiterna mandetur, nec probatio eum necesse fuerit . . . . legitime constitutum à te Spdta Germana* CL. F. *omnem tertiam portionem praefato minori competentem secundum tenorem testamenti . . . conseruandam nihilominus per te . . . * de omnibus superadnexis capitulis, vel quibus libet aliis decisam esse omnem causationem . . . . . poterunt deducta inter uebis . . . * omnium rationem ista successionis te manifestum est omnia persoluisse, & fine * . . . . neque me nec istum . . . fatum pupillum heredesque nostros vltra aduersus te ista Germana heredesque tuos inquirere . . . . inuictissimi Principis Romanum imperium gubernantis me ea omnia quae superius leguntur adscript. inuiolata custodire . . . . * * * * * * libet articuli . . . * memorata successionis * * * * * . . . .*

tunc non solum periurii reatus incurram secundum leges, verumetiam daturum me promitto heredesque meos tibi a Germana . . . caetrisque tuis poena nomine, ante litis ingressum auri solidos triginta & ex . . . . nibus rebus meis hypotheca titulo, quas habeo habiturusve sum . . . manente . . . ariam securitate in sua firmitate vbi vbi & in cuius libet iudicio prolata . . . plenaria securitatis Ioannis tabellioni . . .

Raũ scriben lum dictani, in qua pro ignorantia litterarum subter signum feci auctoritateque roborata præsentibus testibus optuli subscribendam, quam si gestis municipalibus allegare vbi vbi aut quando tibi placuerit, non amplius specta mea professione, quam præsentibus te[illegible] [illegible] elocutus, tribuo ex more licentiam stipulatione & sponsione interposita. Actum Raũ. Id. Sep[illegible] & P. C. esti In duodecima. Item inserendo breue) de diuersas species quæ vindita fune de succ[illegible]one ista. Quod collecti seu mercedes mancipiorum, quam etiam pensionem domus, sed & de cautiones vel de pretio ancillæ Rauthildæ seu boues & de res quod Gulerit liberti, quod accepit Gratianus V. S. istius in portione isti Stefani popilli fieri simul in auro solidos quadraginta & quinq; & siliquas vi[illegible]nti tres aureas, numinos aureos sexaginta. Item & in speciebus secundum diuisionem, argenti libras duas, hoc est cocleares numero septem, scotella vna fibula de bracile, & de vsu bandilos formulas duodecim stragula polimita duo valentes solido vno tremisse vno scamnile ac picto valente solido vno plicton vetere siliquas aureas camisia tramosirica in cocco & prasino valente solidos tres [illegible]emu, sar[illegible]a prasina ornata valente solido vno & semisse vno vna arca claue causa valente siliquas duas, sareca mystica cum manicas curtas valente siliquas aureas duas, bracas breues valentes siliqua aurea vna culcita valente solido in * Conca aurea vna, orceolo areo vno lucerna cum catenula ynixe area vna ferro fracto libras duodecim butte de cito valente semisse vno butte minore valen[illegible] [illegible]quas duas semis aureas nummos quadraginta butte grauiora valente siliquas aureas duas [illegible]mu nummos quadraginta arca granaria minore ferro legata valente siliquas aureas duas falce in [illegible]uria [illegible]al[illegible]nte siliqua aurea vna cuppo vno rancilione vno orcas olearias duas valentes, siliqua vna semis argenteas, armario vno valente siliquas aureas quatuor, socas tortiles duas valentes siliquas aur[illegible] [illegible]x sella ferrea plictile valente tremisse vno sella lignea plictile valente nummos aureos qua[illegible]a[illegible]ta mensa & catino ligneos valentes siliqua aurea vna mortaria marmorea duo valente siliqua a[illegible]ea vna albiolo ligneo valente nummos aureos quadraginta saema valentes asprione aurea v[illegible] [illegible]amaile cum agnos valente siliquas aureas duas seruo nomine protecto. Item notitia de res Gu[illegible]erit quod liberti. Id est, arca claue clausa ferro legata valente siliquas aureas duas alia arcella mi[illegible]re rupta valente siliqua vna semis asp[illegible]ionis tina clusa valente siliqua vna asprionis cocumella cum manica ferrea vetere pensante libra vna semis cacauelle rupto pensante libra vna catena ferrea de super foco pensante libras duas semis sacorio valente siliqua vna asprionis cute olearia valente siliquas duas asprionis panario rupto vno, capricio valente nummos octuginta oreiolo aureo valente nummos octuginta olla testea [illegible]tea rupta vna talia valente asprione, albio valente nummos octoginta rapo valente asprione, modio valente asprione vno buticella granaria valente si[illegible]qua [illegible]na asprionis sareca vna vetere tincticia valente siliquas aureas tres camisia ornata valente si[illegible]quas aureas sex mappa valente asprionis siliqua vna lena vetere vna ragella vetere vna. Item no[illegible]ia quod accepit istas Gratianus de domus quæ sunt intra ciuitate Rauenna seu prædia rustica quæ [illegible]nt in diuersis territuriis & de domo quæ est ad sancta Agatha Raũ. secundum fidem documenti [illegible]ncias duas ex domo quæ est post basilicas sancti Victoris Raũ. secundum fidem donationis vn[illegible]as quatuor ex casa quæ appellatur casa noua Raũ. territ. secundũ fidem donationis vncias quatuor ex vnciis sex fund. Sauiliano quod obuenit per donationẽ Gunderit vncias duas ex casale Petroriano territ. Bononiense in Tellino secundum fidem documenti vncias duas ex vncias tres fund. Aquis[illegible]ano quod vendidit Gaudentius in isto territorio ex loco vncia vna ex vncias tres fundi isti quas v[illegible]didit Afrio vncia vna ex vncia vna semis fundi isti, quos vero vendidit Lonofasemun [illegible]ia [illegible] p[illegible]nes Vrbicii & Staturiani, quas vendita sunt amp. * * * * ad ponticello & Lapatu [illegible]o territ. necnon ex domo intra ciuitate Cornelsense quos fundos vendidit Nessor Epi[illegible]opus vnc[illegible]as quaternas * * * portionem eius siliquas quatuor & panga vna tantum signum [illegible] [illegible]ra tiani V. S. subdiaconi litteras nescientem & alia manu sic * * * * scripto Stephano popillo de successionem isti Quod collecti competere poterunt rogatus à isto Grationo tutore [illegible] popilli * * * * gestis allegandi municipalibus tribuit licentiam, & quadraginta sex [illegible]idos cum isto argento eis traditos vidi Metanus vir * * * * * rogatus à isto Gratiano [illegible] S. subdiacono tutore isti popilli qui me præsente signum fecit & ei relictum est testis suscripsi & omnia in * * * isto arecnto cistradisos vidi Sefanus adscrigl's hi[illegible] pl[illegible]naria securitati sicut [illegible]uperius legitur de perceptam omnem ter. * * * * * præsente signum fecit & ei reli[illegible]m est testis [illegible]scripsi, & omnia mobilia, quæ superius leguntur ei tradita vidi. Immobi[illegible]a [illegible]ro * * * * * curitati sicut superius legitur de percepta omnem tertiam portionem quod iste Stefano popillo de successione isti. Quod collecti * * * * quæ superius leguntur ei traditas vidi immobilia vero se habere professus est, & gestis a[illegible]egandi municipalibus tribuit licentiam * * * portionem quod isto Stefano popillo de succe[illegible]ione isti. Quod collecti competere

poterunt

poterunt rogatus à isto Gratiano V. S. subdiacono tutore * * * *professus est, & gestis allegandi municipalibus tribuit licentiam & quadraginta sex solidos cum isto argento ei datos vidi* * * * * *pupilli in Germana CL. F. relectum roboratum & traditum complens & absolui die ista.*

Agamag. lecta chartula plenaria securitatis in acta migrauit. Et adiecit secundum petitionem Germana C. F. Quod collic. sperg. * * * * *pupilli. Ita vt iam eidem chartula plenaria securitatis seu breuis subter adnexi ostensa relectaque fuerit. Si à se in supradicta Germana*
* . . . .

Quod ego instrumentum, vti à Gossellino viro probo & fido thesauri sibi crediti & commissi custode, descriptum & recognitum factum accepi, bona fide quo iure quaque condicione est, cum suis næuis & vitiis protuli, non ignarus multa illic esse à malo Latiuitatis auctore comparata. Sed me profecto è vetustatis parietinis egesta, qualiacumque ea sint, rudera delectant. Trahat sua quemque voluptas.

Interdum & PACTO debitor LIBERABATVR, l. 3. §. nunc de effectu, & l. si quis reum in princ. & §. vlt. ff. de liberat. leg. Creditor enim cum debitore, fideiussoreve eius PACISCEBATVR, NE PETERET, l. si vnus, §. pactus, & l. si debitor, l. si cum te, ff. de pact. Scæuola in l. si pactus, ff. eod. *Si pactus sim,* NE STICHVM, *qui mihi debebatur,* PETAM. Furius in l. vlt. ff. eod. *Si reus postquam pactus sit,* A SE NON PETI PECVNIAM. Iulian. in l. qui hominem, §. vlt. ff. de solution. *Si ex duobus reis promittendi alter pepigerit,* NE AB EO PETERETVR. Idem in l. si damnatus, ff. de liberat. leg. *pacisci debet,* NE A FIDEIVSSORE PETAT. Et in l. cum is qui, §. 1. ff. de condict. indeb. *Fideiussor cum paciscitur,* NE AB EO PECVNIA PETATVR. Marcianus in l. soluitur in princ. ff. quibus mod. pign. *Aut paciscatur creditor,* NE PECVNIAM PETAT. *nisi si quis dicat pactum interpositum esse,* VT A PERSONA NON PETATVR. Paulus in l. Gratius, §. si ponamus, ff. de fideiussoribus. *Si ponamus, vnum ex reis promittendi pactum esse,* NE A SE PETERETVR. Idem in l. si vnus, §. si cum decem, ff. de pact. *Si cum decem mihi deberes, pepigero,* NE A TE VIGINTI PETAM. Et mox: *Item si cum viginti deberes, pepigerim,* NE DECEM PETAM. Et §. sed si, ead. l. *Si generaliter mihi hominem debeas, & paciscar,* NE STICHVM PETAM. Et §. item si, ead. l. *Item si pactus,* NE HEREDITATEM PETAM. Vlpianus in l. 3. §. sicut minori, ff. de minoribus. *Forte dum consentit patri paciscenti,* NE LEGATVM PETERETVR. Sed & in l. auus, ff. de pact. & l. auus, ff. de pactis dotalibus. Auus qui dotem dederat, pactus esse dicitur, NE A SE, NEVE A FILIO SVO DOS PETERETVR. Vlpianus in l. cum pater, ff. de pact. dotal. *cum pater dotem pollicitus fuerit, & paciscatur,* NE A SE VIVO PETATVR. Paul. in l. si pater, §. si mulier, ff. eod. *Si mulier pacta sit,* NE AMPLIVS QVAM PARS DIMIDIA DOTIS A SE PETATVR.

Quandoque autem, ne omnino peterent, alias vero ne ante certum tempus peterent, paciscebantur. Pomponius in l. ædibus, ff. de donationibus. *Si donationis causa cum debitore meo paciscar,* NE ANTE CERTVM TEMPVS AB EO PETAM. Gaius in l. contra iuris, ff. de pact. *Si pupillus sine tutoris auctoritate pactus sit,* NE A DEBITORE SVO PETERET, *aut,* NE INTRA CERTVM TEMPVS, VELVTI QVINQVENNIVM, PETERET. Paulus in l. si vnus, §. si cum reo, ff. de pact. *Si cum reo, ad certum tempus, pactio facta sit.* Marcian. in l. soluitur, §. 1. ff. quibus mod. pign. *Si paciscatur creditor,* NE INTRA ANNVM PECVNIAM PETAT. Ita pacta huiusmodi vel PERPETVA erant, vel TEMPORALIA. Gaius in l. 3. ff. de exceptionibus, Exceptiones perpetuas enumerans, *Item, ait, Pacti conuenti* PERPETVI, *id est,* NE OMNINO PECVNIA PETATVR. Et mox: *Temporales atque Dilatoriæ sunt, quæ non semper locum habent, sed euitari possunt, qualis est, Pacti conuenti* TEMPORALIS, *id est,* NE FORTE INTRA QVINQVENNIVM AGERETVR.

Pacta autem huiusmodi vel IN REM, vel IN PERSONAM concipiebantur, l. iuris gentium, §. pactorum, l. si tibi decem, §. si quis paciscatur, l. & heredi, §. 1. ff. de pact. IN REM erant pacta, quoties GENERALITER paciscebatur creditor, NE PETERET. IN PERSONAM vero, quoties NE A CERTA PERSONA, puta, LVCIO TITIO, PETERET. l. iuris gentium, §. pactorum, ff. de pact. Vlpian. in l. contra iuris, §. 1. ff. eod. *Si vero* IN REM *pacti sunt, id est,* NE EA PECVNIA PETERETVR. Florent. in l. qui in futurum, §. vlt. ff. eo. *Si ex altera parte,* IN REM, *ex altera,* IN PERSONAM *pactum conceptum fuerit, veluti,* NE EGO PETAM, *vel,* NE A TE PETATVR. Paulus in l. si tibi decem, §. si quis paciscatur, ff. de pact. *Si quis paciscatur* NE A SE PETATVR, SED VT AB HEREDE PETATVR. Et §. vlt, ead. l. *Fi-*

lius seruusque, si paciscatur, NE A PATRE DOMINOVE PETATVR. Et in l. adquirent, ff. eod. *Si filiusfam. pactus fuerit,* NE A SE PETATVR.

Interdum etiam paciscebantur, Ne ageretur. Gaius in l. in persona, ff. de pact. *Si pactus sit,* NE AGERET. Vlpianus in l. iuris gentium, §. si paciscar, ff. eod. *Si paciscar,* NE IVDICATI, *vel,* INCENSARVM AEDIVM AGATVR. Et mox: *Si paciscar* NE OPERIS NOVI NVNTIATIONEM EXSEQVAR. Ac deinceps, *Si quis paciscatur,* NE DEPOSITI AGAT. Paulus in l. & heredi, §. filiafam. ff. eod. *Filiafam. pacisci potest,* NE DE DOTE AGAT, CVM SVI IVRIS ESSE COEPERIT. Et in l. si vnus, §. illud, ff. eod. *Si quis paciscatur,* NE DEPOSITI AGAT. Et §. pacta, ead. l. *Si paciscar,* NE FVRTI AGAM, *vel,* INIVRIARVM. Triphonin. in l. pactum, ff. eod. *Pactum inter heredem & legatarium factum,* NE AB EO SATIS ACCIPIATVR.

Pactorum insuper, quæ liberationis causa fiebant, hæc exempla inuenio: PROFITEOR TE NON TENERI, l. tale pactum, ff. de pact. INTRA ILLVM DIEM DEBITI PARTEM MIHI SI SOLVERIS, ACCEPTVM TIBI RESIDVVM FERAM, ET TE LIBERABO, l. intra, ff. eod. tit.

Plerumque autem Heredes antequam suspectam hereditatem adirent, cum creditoribus hereditariis, de certa debiti parte remittenda paciscebantur. Scæuola in l. qui habebat, §. scripti, ff. de manum. testam. *Scripti testamento heredes, ante aditam hereditatem pacti sunt cum creditoribus* VT PARTE DIMIDIA CONTENTI ESSENT. Idem in l. cum hereditas, ff. de administrat. tut. *Cum hereditas patris ære alieno grauaretur, & res in eo statu videretur, vt pupilla ab hereditate paterna abstineretur, vnus ex tutoribus cum plerisque creditoribus ita decidit,* VT CERTA CREDITI PORTIONE CONTENTI ESSENT, ACCIPERENTQVE. *Idem curatores iam viripotenti accepti, cum plerisque creditoribus deciderunt.* Et in l. cum in eo, ff. de pact. *Cum in eo esset pupillus, vt ab hereditate patris abstineretur, tutor cum plerisque creditoribus decidit,* VT CERTAM PORTIONEM ACCIPERENT. Sed & in l. primo gradu ff. quæ in frau. credit. scriptos heredes, cum animaduerterent bona defuncti vix ad quartam partem æris alieni sufficere, famæ defuncti conseruandæ gratia, ex consensu creditorum, ea conditione adiisse hereditatem idem Scæuola narrat, VT CREDITORIBVS PARTEM DVMTAXAT PRAESTARENT. Vlpianus in l. iuris gentium, §. si ante aditam, ff. de pact. *Si ante aditam hereditatem paciscatur quis cum creditoribus,* VT MINVS SOLVATVR. Verum, quemadmodum ibidem subiicit, hoc iure vti cœpere, vt ita demum huiusmodi pactio creditoribus obesset, si conuenirent in vnum, & communi consensu declararent, quota parte debiti contenti essent. Si vero dissentirent, tunc Prætoris partes necessariæ erant, qui decreto suo sequebatur maioris partis voluntatem. Vnde Paulus in l. si præcedente, §. 1. ff. mandat. *Defuncto debitore, maiore parte creditorum consentiente, à Pratore decretum est,* VT PORTIONEM CREDITORES AB HEREDIBVS FERANT. Interdum etiam cum herede creditoris debitor [illegible] o transigebat, l. Imperatoris, §. vlt. ff. de transactionibus. Sed de negotiis quæ gerebantur, contrahebanturve, satis. Ad vltimas voluntates transitum faciamus.

BARN.

BARN. BRISSONII REGII CONSISTORII CONSILIARII, AMPLISSIMIQVE SENATVS PARISIENSIS PRÆSIDIS,

De Formvlis et Sollemnibvs populi Romani verbis,

LIBER VII.

INGENS iam spatium æstuosa & puluerulenta via emensus, reliquum iter conficere pergo. Et adfert alacritatem summam, fidei liberandæ, promissiq; præstandi cupiditas: quæ tantisper animum a valetudinis & priuatarũ rerum cura abd[illegible]t, neq; me pl[illegible]um somnũ capere patitur: vt qui non nisi perfecta re conquiescere dec[illegible]uerim. Nam [illegible]um mihi studia tanti non sint, vt eorum causa p[illegible]co mu[illegible]en & offi[illegible] impositasque partes deserere, fas esse d[illegible] hoc opus, quod prope de die in diem scribitur & editur, absoluendum, ipse mihi a[illegible]du[illegible]s & acer fl[illegible] que ἱεροδόνητος esse, & sic vt queo, quando vt volo nõ licet, h[illegible] rei vel minus idoneis horis contra institutam vitæ rationem operam dare. Vt ergo i[illegible]dieram, fugiamque [illegible]as, velis [illegible] que ad Testamentarias formulas contendam: [illegible] vindicat, non vbe[illegible] modo & copia, sed & vtilitate ac delectatione, cum su[illegible]ibus certa[illegible]s. Etenim vti Testamenta ordinarentur, scire plurimum refert: nec minus g[illegible] vol[illegible] est suprema priscorum iudicia, & vltimas voluntates, quam eos qui inter v[illegible]. Veterum certe accura[illegible]m in Testamentis scribendis diligentiam multa declarant. Nam & Valerius Max. lib. 7. cap. 7. Testamenta, *Actorum hominis & præcipua cura, & [illegible] esse temporu*, scribit. & Plinii Secundi ætate, vulgi sermone tritum hoc dictum erat: Testamenta speculum esse morum cuiusque, quemadmodum ille Epist. 18. lib. 8. refert. Testamentorum etiam argumento ad immortalitatem animorum confirmandam Cicero libr. 1. Tusculan. quæstion. vtitur. Postquam enim maximum esse argumentum dixit, naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam iudicare, quod omnibus curæ sunt & maximæ quidem, quæ post mortem futura sint, addit: *Quid procreatio liberorum, quid propagatio nominis, quid adoptiones filiorum, quid Testamentorum diligentia, quid ipsa sepulchrorum monumenta, quid elogia significant, nisi nos futura etiam cogitare?* Idem lib. 3. De finib. *Ex hac animorum affectione, Testamenta, commendationesque morientium nata sunt.* Mortem quoque esse, *qua de animis diceret verum: Testamenta, quibus omnem affectum fateremur*, Quinctilianus Declamat. 331. docet. Quod & sensisse videtur Nigrinus apud Lucianum, cum ait: Ὅτι μίαν φωνὴν οἱ Ῥωμαῖοι ἀληθῆ παρ' ὅλον τὸν βίον προΐενται, τὴν ἐν ταῖς διαθήκαις, λέγων, ἵνα μὴ ἀπολαύσωσι τῆς σφετέρας ἀληθείας. Quib. verbis, quorũ sensum interpres adsecutus non est, hoc significabat, Romanos veras demũ voces, tum cum suprema sua ordinant, mittere. nudaq; eorũ pectora in testamentis patere: nec, dum viuunt, sua ipsos veritate vtifrui, sed ad alios eius fructũ peruenire. Ac proculdubio & saniora esse & ab omni fuco remotiora suprema iudicia, Greg. Nazian. Oratio. in Athanas. testatur, ἐπὶ ταῖς, inquiẽs, πλουτικαῖς ἀναπνοαῖς, ἐν αἷς οὐ γράφομεν ἐχθροὺς τῆς ἑαυτοῦ χειρός, Qua de

re, elegans exstat Senecæ locus lib. 4. De Benefic. c. 11. quem transscribendum esse duxi. Sic autem habet. *Quid cũ in ipso vitæ fine constituti sumus, cum testamentũ ordinamus, nõ beneficia nobis nihil profutura diuidimus? Quantum temporis consumitur? quamdiu secreto agitur, quantum, & quid demus? Quid enim interest, quibus demus à nullo recepturi? Atqui nunquam diligentius damus, nunquam magis iudicia nostra torquemus, quam vbi remotis vtilitatibus solum ante oculos honestum stetit, tamdiu officiorum mali iudices, quamdiu illa deprauat: spes ac metus, ac incertissimum vitium voluptas. Vbi mors interclusit omnia, & ad ferendam sententiam incorruptum iudicem misit, quærimus dignissimos quibus nostra tradamus. Nec quidquam cura sanctiore componimus, quam quod ad nos non pertinet.*

Vt autem, *in publicis nihil lege grauius*, ita, *in priuatis firmissimum esse Testamentum*, Cic. Philippic. 3. adserit. Atque adeo *publice expedire, suprema hominum iudicia exitum habere*, Paul. tradit in l. vel negare, ff. Testamen. quemadm. aper. Vnde Scholasticus Poeta in versibus quos de Virgilii Æneide sub Octauii Augusti nomine scripsit,

Sed legum, ait, est seruanda fides. Suprema voluntas
Quod mandat, fierique iubet, parere necesse est.

Seneca lib. 3. Controuersiar. *Agitur de iure Testamentorum, quorum interit omnis potestas, si viui neglexerint imperia mortuorum.* Nec mediocri vtique ratione, quemadmodum scite Quinctilian. Declamat. 308. docet, moribus & legibus comparatum fuit, vt quotiens fieri posset, defunctorum Testamentis staretur. *Neque enim aliud*, inquit ille, *videtur solatium mortis, quam voluntas vltra mortem. Alioquin potest graue videri etiam ipsum patrimonium, si non integram legem habet. Et cum omne ius nobis in id permittatur viuentibus, auferatur morientibus.* Ouid. lib. 1. Trist. Eleg. 2.

Est aliquid, fatoque suo, ferreque cadentem,
In solida moriens ponere corpus humo:
Et MANDARE SVIS ALIQVA, *& sperare sepulcrum.*

Vnde idem Poëta vicem suam deflens, quod ei procul a patria, ignotis in terris moriendum esset, lib. 3. Trist. Eleg. 3. ait:

Nec MANDATA DABO? *nec cum clamore supremo*
Labentes oculos condet amica manus?

Sane in vna Testamentorum vi atque auctoritate Græciæ populos, alioquin inter se institutis & moribus dissidentes, conuenisse, Isocrates in Æginetico notat. Nec abs re Theophilus Græcus Institutionum paraphrastes, ob gentium pæne omnium in Testamentorum factionem consensum, e Iurisgentium fontibus Testamenta manasse credit.

Sed vt omisso principio, præfationis [illegible]ue mora recisa, rem ipsam adgrediar, ante omnia sciendum est, Testamentorum olim genera tria fuisse: vnum, quod Calatis Comitiis, in concione populi fiebat: Alterum, quod IN PROCINCTV, cum viri ad prœlium faciendum in aciem vocabantur: Tertium, per familiæ Mancipationem: cui æs & libra adhibebantur, quemadmodum Agellius lib. 15. cap. 27. Vlpian. Tit. 20. Iustinian. Instit. de Testament. in princ. memoriæ prodiderunt. Atq; illorum dumtaxat auctorum testimoniis prior illa Testamentorum species nititur, nec alibi, quod sciam, huiusmodi Testamentorum fit mentio. Testamenta vero, IN PROCINCTV siue Libra atque Tabulis facta, Cicero lib. 1. De Orato. demonstrat. Paulus ex Festo: IN PROCINCTV FACTVM TESTAMENTVM *dicitur, quod miles pugnaturus nuncupat, præsentibus commilitonibus.* Apertius vero Plutarchus horum Testamentorum formam exponit in Coriolano his verbis. Ἦν δὲ τότε τοῖς Ῥωμαίοις ἔθος εἰς τάξιν καθισταμένους, καὶ μέλλοντας τοὺς θυρεοὺς ἀναλαμβάνειν, καὶ περιζώννυσθαι τὴν τήβεννον, ἅμα δὲ διαθήκας ἀγράφους τίθεσθαι, τριῶν ἢ τεττάρων ἐπακουόντων, ὀνομάζοντας τὸν κληρονόμον. Velleius Patercul. lib. 2. *Facientibusque omnibus* IN PROCINCTV TESTAMENTA, *veluti ad certam mortem eundum foret.* Huiusmodi vero Testamenta suis etiamnum temporibus periisse & in desuetudinem abiisse, cum iam auspiciis bella administrari, & Peremnia, vel ex acuminibus seruari desiissent, Cicero lib. 11. De Nat. Deor. testis est.

Prioribus ergo illis duobus Testamentorum generibus abolitis, perdiu id solum in [illegible] mansit, quod per æs & libram fiebat. Cuiusmodi Testamentorum species, per Manci[illegible] [illegible]nem & imaginariam ve[illegible]nem [illegible]. E[illegible]que ies Libripende & Familiæ emptore a[illegible] & quinque testibus præsentibus, ag[illegible] [illegible] Familiam enim, id est, hereditatem, testator Mancipabat imaginario emptori, q[illegible] FAMILIAE EMPTOR dicebatur, nummo vno, aut item alt[illegible]o, dicis causa, intercedente. Familiam vero mancipio accipiens emptor certis verbis vtebatur, vt indicat

indicat Vlpian. Tit. 20. cum ait, Surdo ideo Testamenti faciendi ius denegatum, *quoniam verba* FAMILIAE EMPTORIS *exaudire non poterat*. Quin & Prodigo, cui lege bonis interdictum erat, Testamentum, vt ibidem Vlpian. tradit, ea ratione facere non licebat, quod ei commercium interdictum esset, ob idque familiam mancipare non posset. Quintilian. Declamat. 308. *Quid est enim Testamentum? vt opinor, voluntas defuncti consignata iure, legibusque ciuitatis. Non dixerim ego Testamentum, cui numerus signatorum deest: non dixerim Testamentum, cui* LIBRIPENS, ET EMPTOR FAMILIAE, *& cetera iuri necessaria. Tabulae erunt fortasse, & scriptum erit*. Sueton. in Nero. cap. 4. *Ex hoc Domitius nascitur quem* EMPTOREM FAMILIAE, PECVNIAEQVE, *in Testamento Augusti fuisse, mox vulgo notatum est*. Quo pertinent & haec Clementis Alexandrini verba lib. 5. Stromat. Καὶ τὰ παρὰ Ῥωμαίοις ἐπὶ τῶν Διαθηκῶν γινόμενα, τάξιν εἴληχε, τὰ διὰ δικαιοσύνην ἐκεῖνα ζυγὰ καὶ ἀσσάρια, καρπισμοί τε, καὶ αἱ τῶν ὤτων ἐπιψαύσεις. Τὰ μὲν γὰρ ἵνα δικαίως γίνηται· τὰ δ' εἰς τὸν τῆς τιμῆς μερισμόν· τὸ δ' ὅπως ὁ παρατυχὼν, ὡς βάρους πρὸς αὐτοῦ ἐπιτηδεύμενος, ἱερῶς ἀκούσῃ, καὶ τάξιν μεσίτου λάβῃ. Vbi Καρπισμῶν nomine Mancipationes quae in Testamentis intercedebant, intellexisse eum auctorem, verisimile penitus inspicientibus fiet, cum in sollemnibus Testamentorum quae per aes & libram fiebant, totus ille locus versetur. Quo in genere, praeter Ζυγὰ & Ἀσσάρια, id est aes & Libram, Mancipatio intercedebat, πρὸς τιμῆς, id est pretii, μερισμὸν, vt ille censent. Item testatio, cuiusgratia factas τῶν ὤτων ἐπιψαύσεις significat, quandoquidem in ima aure memoriae locus erat, quem tangentes Antestabantur, teste Plinio lib. 11. cap. 45. Imaginaria vero erat illa familiae Mancipatio, & sine re: Nec enim hereditatem Familiae emptor obtinebat. Quod Plutarcho absurdum & a ratione alienum videtur in lib. De sera numinis vindicta. Sic enim ille de Romanis agens, Ὅτι, ait, διαθήκας γράφουσι, ἑτέρους μὲν ἀπολείπουσι κληρονόμους, ἑτέροις δὲ πωλοῦσι τὰς οὐσίας, ὃ δοκεῖ παράλογον. Ac sane Domitius, quem in Testamento Augusti, Familiae emptorem fuisse supra ex Suetonio diximus eo Testamento, quod idem auctor in Augusto cap. 101. refert, inter heredes scriptos, ne sextula quidem aspersus legitur. Impubes autem Libripens esse non poterat. Liuius, citante Prisciano lib. 8. *Impubes libripens esse non potest, neque Antestari*.

Ciues vero Romanos esse oportebat, tam Libripendem quam Familiae emptorem, & quinque Testes, vt Iustinianus Instit. de Testamen. in princ. tradit: Latinus tamen Iunianus, & Familiae Emptor, & Testis & Libripens fieri poterat, quoniam cum eo Testamenti factio erat, auctore Vlpiano Tit. 20. Sed nec qui in potestate Testatoris aut Familiae emptoris erat, Testis aut Libripens esse poterat. Filio quoque familiae emente, pater eius Testis esse non poterat: quemadmodum & ex duobus fratribus qui in eiusdem patris potestate essent, alter Familiae emptor, alter Testis esse non poterat. Duo vero fratres, qui in eiusdem patris potestate essent, Testes vtrique, vel alter Testis, alter Libripens fieri poterat, alio familiam emente. Mutus item, surdus, furiosus, femina, pupillus, neque familiae emptor, neque Testis, neque Libripens fieri poterant. Quae omnia Vlpianus illo eodem Tit. 20. exsequitur. In Testamento autem quod per aes & libram fiebat, praeter Familiae seu hereditaris imaginariam venditionem, etiam Nuncupationem intercessisse, Vlpianus Tit. 20. ita scribit: *In Testamento, quod per aes & libram fit, duae res aguntur: Familiae Mancipatio, & Nuncupatio Testamenti. Nuncupatur Testamentum, in hunc modum: Tabulas Testamenti testator tenens, ita dicit*, HAEC VTI HIS TABVLIS, CERISVE, SCRIPTA SVNT, ITA DO, ITA LEGO, ITA TESTOR, ITAQVE VOS, QVIRITES, TESTIMONIVM PRAEBITOTE, *quae* NVNCVPATIO, *&* TESTATIO *vocatur*. Isidorus lib. 5. Originum: NVNCVPATIO EST *quam in Tabulis cerisve testator recitat, dicens*, HAEC VT IN HIS TABVLIS CERISVE SCRIPTA SVNT, ITA DO, ITA LEGO: ITAQVE VOS CIVES ROMANI TESTIMONIVM MIHI PERHIBITE. *Et hoc dicitur* NVNCVPATIO. *Nuncupare enim est in palam nominare & confirmare*. Quo alludens Apuleius lib. 11. De Asino aur. *Introductis quibusdam septem testibus, obtestata fidem praesentium, singula demonstrat anxie, verba concepta de industria quodam Tabulis praenotante. Ecce, inquit, nasus integer, incolumes oculi, saluae aures, illibata labia, mentum solidum*. VOS IN HANC REM BONI QVIRITES TESTIMONIVM PERHIBETOTE. Hac ratione & Mutus per aes & libram testari non poterat cum verba nuncupationis effari non posset, vt Vlpianus Tit. 20. scribit. Denique horum Testamentorum sollemnitatem Theophil. in Tit. de Testament. ita explicat. Ἐμαγκιπατίων, δέ ἐστιν εἰκονικὴ πρᾶσις. Ἐπράττετο δὲ τοῦτον τὸν τρόπον. Παρεγίνοντο πέντε μάρτυρες, καὶ ζυγοστάτης, καὶ πολίται Ῥωμαῖοι ἔφηβοι, καὶ παρόντων αὐτῶν, ἐκεῖνος ὃς ἤμελλε γενέσθαι διάδοχος τοῦ τελευτήσαντος, ἠγόραζε τὴν τοῦ μέλλοντος τελευτᾶν περιουσίαν, λέγων τινὰ ῥήματα τυπικὰ, ἃ νῦν περιττὸν ἐστὶ λέγειν, καὶ ἐδίδου λόγῳ τιμήματος εἰκονικοῦ, νοῦμμον τῷ διατιθέντι τὴν περιουσίαν, καὶ ἐλέγετο ὁ ἀγοράζων φαμιλιέμπτωρ, καὶ λοιπὸν ὁ

μέλλοι τελευτᾶν, διότι ποτὲ ὀφείλει δηλῶσαι μετὰ τὴν αὐτοῦ τελευτήν. Ἔλεγε γὰρ τῷ φαμιλιέμπτορι, ὅτι τῷ κληρονόμῳ, ὅτι βούλομαί σε τῷ δὲ δοῦναι ἀγρὸν, τῷ δὲ οἰκίαν, τῷ δὲ ἑκατὸν νομίσματα.

Alia postea Prætorum Edictis Testamentorum faciendorum forma introducta fuit. Iure enim honorario nulla Mancipatio desiderabatur, sed septem Testium signis Tabulas obsignari sufficiebat, cum iure ciuili signa Testium non essent necessaria, sed satis esset eos ad solemnia adhiberi. Mixto tandem iure Testamenta fieri inualuit, vsuque receptum fuit, vt vno eodemque tempore (quod ius ciuile quodammodo exigebat) septem Testibus adhibitis, & subscriptione Testium (quod ex constitutionibus inuentum fuit) & ex Edicto Prætoris signacula Testamentis imprimerentur, §.1.& §.sed postea, Institutionib. de Testament. Testamentis ergo septem testes, ciues Romanos, masculos, puberes adhiberi oportebat, l. hac consultissima, C. de Testament. Proinde nec Mulieres nec Pupilli, nec serui Testes adhiberi poterant, l. qui Testamento, §. mulier, ff. qui testam. fac. poss. Seruis quidem testimonii dictionem non fuisse, Geta apud Terentium Phormio. Act.2.Scen.1. profitetur. Vnde Seneca Controuersiar.2.libr.2. *Non multum interest, in causa sua falsum aliquis testem deprehenderit, an seruum. Alteri enim credi non debet, alteri non solet.* Sed nec patrisfamil. Testamento, filiusfamilias, quive in testatoris potestate erat, adhiberi Testis poterat, d.l. qui Testamento in princip. & §. 1. Testes autem acciti a testatore & rogati ad esse debebant, vt Testamentum fieret. Itaq; si alterius rei causa rogati, vel ad aliam rem collecti essent, si tamen ante testimonium certiorarentur ad Testamentum se adhibitos, recte suum testimonium perhibere poterant. l. heredes palam, §. in Testamentis, ff. qui testam. fac. poss. Paulus libr.3. Sentent. Tit.4. *Cæcus Testamentum potest facere, quia accire potest adhibitos Testes, & audire testimonium perhibentes.* Cicer. lib.2. De Inuentio. de quodam coniecto in carcerem ob parricidium: *Quidam eius familiares, in carcerem Tabulas afferunt, & Testes adducunt: heredes quos ipse iubet, scribunt. Tabulæ obsignantur.* Durare autem Testes debebant, donec suprema contestatio perageretur. Non tamen intelligentia sermonis exigebatur. Nam & is qui Latine nouerat, idoneus Testis erat, sufficiebatque si vel sensu perciperet cui rei adhibitus esset, d. l. qui Testamento, §. vltim. Paulus libr.3. Sentent. Tit.4. *Ex his qui ad Testamentum adhibentur, si qui sint qui Latine nesciant, vel non intelligant, sed tamen sciant cui rei sint adhibiti, non vitiatur Testamentum.* Ac neque necesse erat Testibus aperire quæ Testamento continebantur, quos ignorasse ea quæ testatores scripserant, colligitur ex Plinii Epistol. vltim. lib.2. Quinimo & Neronis temporibus cautum fuisse, vt in Testamentis primæ duæ ceræ, Testatorum modo nomine inscripto, vacuæ signaturis ostenderentur, Suetonius in Nero. cap. 17. memorat. Quæ cum ita se habeant, mirum non est quod Vlpianus in l. si binæ, ff. de iniusto rup. Tabulas quæ septem testium signis signatæ erant, VACVAS, id est, *nihil scriptum habentes omnino*, inuentas narrat. Testes plane nomen suum adscribere debebant, l. ad testium, §. si quis ex testibus, ff. qui testam. fac poss. *Singulos* enim, vt Paulus ait, *Testes qui testamento adhibentur, proprio chirographo adnotare conuenit, quis, & cuius Testamentum signauerit*, l. singulos, ff. eodem. Atque ita Gregorii Nazianzeni Testamento talis Amphilochii subscriptio subdita est, Ἀμφιλόχιος Ἐπίσκοπος τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Ἰκονίῳ, *παρὼν τῇ διαθήκῃ τοῦ αἰδεσιμωτάτου Ἐπισκόπου Γρηγορίου, καὶ παρακληθεὶς παρ' αὐτοῦ, ὑπέγραψα χειρὶ ἐμῇ.* Eodemque modo & sex reliqui Testes subscribunt. Quam Testium subscriptionem Constitutionibus principum additam fuisse Iustinianus tradit, §. sed cum, Institut de test. Præterea eorumdem septem Testium signis Tabulas signari necesse erat, l si binæ, ff. de iniusto rup. Cicer. Epistol. 2. lib. 7. ad Atticum: *Eius est Testamentum de Tortorii vncis, geronum signis obsignatum.* Idemque Epist. vlt. lib.3. ad Q. Frat. Felicem, lapsum per errorem, alias pro aliis Testamenti Tabulas obsignasse narrat. Cæsar lib 1. De bello Gall. *Vulgo totis castris Testamenta obsignabantur.* Appianus lib.1. Bellor. ciuil. *Διαθήκας συνέχεαν, καὶ τὰς ἱερέας συνεπίλει. Σφραγισαμένου δ' αὐτοῦ,* &c.

Testes autem anulo suo vel alieno qui *χαρακτῆρα* haberet, signare debebant, d. l. ad testium, §. si quis ex testibus, ff. qui testam. fac. poss. §. possunt autem Institut. de Testament. Seneca Epist. 8. lib. 1 *Non videor tibi plus prodesse, quam cum ad vadimonium aduocatus descenderem, aut Tabulis Testamenti anulum imprimerem.* Addit Iustinianus in d. §. possunt, potuisse omnes Testes & vno anulo signare Testamentum: potuisse & septem anulos eadem & vna sculptura esse, id est, eumdem *χαρακτῆρα*, idem *ἀποσφράγισμα*, habere. Sed & si Testis ab ipso testatore anulum accepisset & signasset, valebat Testamentum, d. l ad testium, §. si ab ipso. Verum signa seu signacula ipsis Tabulis imprimi necesse non erat, sed linteo, quo Tabulæ inuoluebantur, imprimi satis erat, d. l. ad testium, §. vlt.

Ad obsi-

Ad obſignanda autem Teſtamenta amicos aduocatos, indicat Cicero Epiſtol. 18. libr. 12. ad Atticum Plinius Epiſt. 9. lib. 1. *Ille me ad ſignandum Teſtamentum, ille in aduocationem, ille in conſilium rogauit.* Idem Epiſt. vlt. lib. 2. *Aurelia, ornata femina, ſignatura Teſtamentum, ſumpſerat pulcherrimas tunicas: Regulus quum veniſſet ad ſignandum, Roge, inquit, has mihi leges.* Tiberium certe Teſtamentum ſuum etiam humillimorum ſignis obſignaſſe Suetonius in Tiber. cap. vlt. narrat. Poterat plane idem qui Tabulas ſcripſiſſet, iure teſtis adhiberi, & ſignare, l. Domitius, ff. qui teſtamen. fac. Sed & Cicero pro Milone, ſe ſimul cum Clodio Cyri Teſtamentum obſignaſſe narrat: adiicitq; *Teſtamentum autem palam fecerat, & illum heredem & me ſcripſerat.* Plurium vero quam ſeptem teſtium ſignis Tabulas ſignari nihil prohibebat. l. cum Tabulæ, ff. de bon. poſſ. ſec. tab. Paulus lib. 3. Sent. tit. 4. *Plures quam ſeptem, ad Teſtamentum adhibiti, non nocent.* Tabulas autem teſtamentorum pertuſas, ac ter lino per foramina traiecto, obſignatas fuiſſe ex Senatusconſulto Neronianis temporibus facto, Paul. lib. 5. Sent. tit. 25. & Sueton. in Nero. cap. 17. docent. Lini vtiq;, quo ligatæ erant ſupremæ Tabulæ, fit mentio in l. 1. §. ſi linum, ff. de bon. poſſ. ſec. tab. l. 3. §. ſi quis ignorans, & l. ſi quis in graui, §. ſi quis Tabulas, ff. de Sc. Silania. ex qua patet ter vel quater quandoque linum circumductum fuiſſe. Non tantum ergo naturaliter clauſas fuiſſe Tabulas, ſed hoc amplius ſignatas, ligatasve, ait l. 3. §. aperire, ff. eo. Non eo minus autem ſignatæ Tabulæ, ad hoc vt ex Edicto Prætoris bonorum poſſeſſio ex his peti poſſet, cenſebantur, quod roſæ eſſent a muribus, vel linum aliter ruptum, aut vetuſtate putrefactum, vel ſitu, vel caſu: maxime ſi vnum linum teneret, l. 1. §. vlt. ff. de bon. poſſ. ſec. tab. Vno plane contextu actus teſtati oportebat, nullo actu alieno intermixto, l. heredes palam, §. vlt. ff. qui teſt. fac. poſſ. §. ſed cum paulatim, Inſtit. de teſtament.

Ceterum Teſtamentum, Codicillosve, interdum manu ſua ſcribebat teſtator, vt ex l. cum quis, §. Titia, ff. de leg. 2. & Plinio Epiſt. 16. lib. 2. patet. Teſtamentum vero manu auctoris totum conſcriptum atque ſubſcriptum, HOLOGRAPHVM appellatum Iſidorus lib. 5. cap. 24. auctor eſt. Interdum filiiſ. vel ſerui, ſiue proprii ſiue alieni, vel liberti, aut etiam extranei cuiuslibet manu Teſtamenta ſcribebantur, l. 1. §. inter, l. Senatus, & l. diuus, ff. de lege Cornel. de falſ. l. Domitius & l. ſeruus, ff. qui teſtam. fac. poſſ. Nam ſi teſtator impeditus eſſet, vel ſcribere ei commodum non eſſet, id dictabat, l. quoties, ff. de hered. inſtit. l. his verbis, §. paterfa. & l. quiſquis, ff. de legat. 3. Plinius lib. 6. Epiſt. 22. *Pretulit Bruttianus Teſtamentum ſuum, Attilicini manu ſcriptum eſſe dicebat:* quo arcanam familiaritatem indicatam ſcribit. Sic filium emancipatum patris Teſtamentum ſcripſiſſe, legimus in l. filius, ff. de l. Cornel. de falſ. Paulus in l. Lucius, ff. de milit. teſtam. *Lucius Titius miles notario ſuo Teſtamentum ſcribendum notis dictauit.* Teſtamentum quoque Auguſti partim ipſius, partim libertorum Polybii & Hilationis manu ſcriptum fuiſſe, Sueton. in Octauio cap. 101. refert: Similiterque Tiberium Teſtamentum duplex eodem exemplo, alterum ſua, alterum liberti manu ſcripſiſſe, narrat in Tiber. cap. vlt. Et hunc teſtamenti alieni ſcriptorem, TESTAMENTARIVM Iuriſconſulti vocant, l. diuus, §. vlt. & l. impuberem, §. ſi Teſtamentarius, ff. de l. Corn. de fall. l. quoties in princ. & §. 1. ff. de hered. Inſtit. l. 1. ff. ſi quis aliquid teſt. prohib. l. 3. §. vlt. ff. ad SC. Trebellian. Hinc Paulus in l. qui manus, ff. qui teſtam. fac. poſſ. eum qui manus amiſerat, Teſtamentum facere potuiſſe ſcribit, quamuis ſcribere non potuiſſet. Cautum autem ſub Nerone, vt ne quis alieni Teſtamenti ſcriptor legatum ſibi adſcriberet, Sueton. in Nero. cap. 17. auctor eſt.

Cum vero Teſtamentum aliena manu ſcripſerat Teſtator, ei ſubſcribere ſolebat, l. Stichi libertas, §. ſeruus Teſtamento. ff. de ſtatuliber. l. diuus, §. item Senatus, ff. de l. Cor. de falſ. Ac plane ſi ſcriptori Teſtamenti, eive in cuius poteſtate erat, legatum Teſtamento quod dictauerat legaſſet, ſubſcribebat, SE ID DICTASSE ET RECOGNOVISSE, d. l. diuus, §. & quatenus Idque interdum generaliter ſubſcribebat: Interdum vero ſpecialiter ſubſcriptione ſua declarabat, SE DICTASSE SERVO ALICVIVS, VT DOMINO EIVS LEGATVM AB HEREDIBVS SVIS DARETVR, d. l. diuus §. 1. Vlpian. in l. 1. §. inter, ff. eo. tit. *Inter filium & ſeruum & extraneum Teſtamentum ſcribentes, hoc intereſt, quod in extraneo ſi ſpecialiter ſubſcriptio facta eſt,* QVOD ILLI DICTAVI ET RECOGNOVI, *pœna ceſſat, & capi poteſt. In filio, vel ſeruo, vel* GENERALIS SVBSCRIPTIO *ſufficit.* Sic & in l. ex ſententia, ff. de teſtam. tut. *Ex ſententia Senatusconſulti Liboniani tutor non erit, qui ſe Teſtamento pupillo tutorem ſcripſit. Cum autem patris voluntas, hoc ipſum* MANV SVA DECLARANTIS, *ambigua non eſt, &c.*

Ad Teſtamenta vero ſcribenda Iuriſconſultos adhibitos, indicio eſt l. Lucius Titius, §. vltim. ff. de legat. 2. Craſſus etiam apud Cicero. libr. 2. De Orato. Scæuolam ludens, *Nam ſi, ait, nullum erit Teſtamentū rite factum, niſi quod tu ſcripſeris, omnes ad te ciues cum Tabulis veniemus.*

omnium Testamenta tu scribes vnus. Arrian. lib. 2. Dissertationum Epicteti (sic enim Agell. lib. 17. cap. 19. Titulum eorum librorum reddidit) *Νομικὸς καὶ ἐξηγεῖται τὰ νόμιμα, ἀλλὰ διαθήκην οὐ γράφει, μὴ εἰδὼς πῶς δεῖ γράφειν, ἢ παραλαβὼν τὸν εἰδότα.* Sed apertius id demonstrat Sueton. in Nero. cap. 32. his verbis: *Deinde vt ingratorum in principem Testamenta ad fiscum pertinerent: ac ne impune esset studiosis iuris, qui scripsissent vel dictassent ea.* Quo loci quidam & etiam manuscripti codices, *studiosis viris*, habent. Cui simile erratum est apud Agell. lib. 12. cap. 13. vbi Sulpitius Apollinaris ab Agellio consultus, an Iudex ita datus, vt intra Kalendas pronuntiaret, ipsis Kalendis pronuntiare posset: *Cur*, inquit, *hoc me potius rogas, quam ex istis aliquem peritis, studiosisq; viris, quos adhibere in consilium iudicaturi soletis?* Iuris autem peritos, *iuris studiosos* appellatos testimonio est Paulus in l. 1. ff. de offic. adsessor. & l. diuus, ff. de extraord. cognit.

Testamentis vtique diem & Consulem adscribi consueuisse, docet l. 2. §. diem autem, ff. test. quemad. aper. & l. 3. C. eo. tit. & Sueton. in Octauio, cap. 101. Quamquam eum in Testamento dies & Consules adiecti non erant, non nocebat quominus valeret Testamentum, vt à Modestino lib. 3. Regular. scriptum fragmenta Pithœana testantur.

Porro qua lingua Testamenta scribi deberent, prætermittendum non est. Admonendi ergo sumus, Directa, Ciuilia seu Legitima Testamentorum verba, Latina dumtaxat lingua concipi potuisse. Proinde legatum Græce scriptum non valebat, teste Vlpiano Tit. 25. Fideicommissum vero, quod non ciuilibus verbis sed precatiis relinquebatur, Græce scriptum valebat, vt ibidem tradit. Fideicommissa certe quocumque sermone relinqui potuisse, non solum Latino vel Græco, sed etiam Punico, vel Gallicano, vel alterius cuiuscumque generis, idem Vlpian. testatur in l. fideicommissa, ff. de leg. 3. Directas etiam Tutelas verbis Græcis dari non potuisse, argumento est Theodosii & Valentiniani Constitutio, qua directas Tutores directis verbis in Testamentis relinquere permiserunt, vt ita Tutores dati viderentur, ac si legitimis verbis eos testator dedisset, l. vltim. C. de Testament. tutor. Sed nec directas Libertates Græce relinqui potuisse, indicio est eorumdem Impp. sexennio post (totidem enim anni inter vtramque intercesserunt) subsecuta constitutio, qua directis verbis libertates relinqui posse sanxerunt, l. directas, Cod. de Testament. manum. Nam si hoc antiquo iure licuisset, superuacuum fuisset, noua lege caueri. Denique quo anno posterior hæc Constitutio edita & promulgata est, eodem generaliter, vt omnibus Græce testari liceret, iidem Impp. sanxerunt, l. hac consultissima, §. vlt. C. de testament. Testamentum autem interdum integra mente & valetudine scribebatur, vt in specie, l. vlt. ff. de iniust. rup. Interdum vero in extremis vitæ constituti, mente tamen sana supremа sua ordinabant, l. si pater, §. quædam, ff. de fideic. libert. l. Seia, §. vlt. ff. de donat. cau. mort. In ea re enim integritas mentis, non corporis sanitas exigebatur, l. 2. ff. qui test. fac. Et ita in discrimine vitæ constitutus testator per infirmitatem accersisse amicos narratur in l. Pamphilo, §. 1. ff. de leg. 3.

Nihil autem intererat Testamentum in Tabulis, Codicibus, Chartis, Membranisve, vel in alia materia fieret, §. nihil, Instit. de Testament. Vlpian. in l. 1. ff. de bonor. poss. sec. tab. TABVLAS TESTAMENTI, *accipere debemus omnem materiæ figuram. Siue igitur Tabulæ sint ligneæ, siue cuiuscumq; alterius materiæ: siue Chartæ, siue Membranæ sint, vel si corio alicuius animalis*, TABVLAE *recte dicentur.* In Charta autem noua, item in deleticia, Testamentum vtiliter scribebatur. Proinde etsi in Opistographo quis testatus esset, hinc peti poterat bonorum possessio, l. chartæ, ff. eo. tit. Sed & Vlpian. in l. 2. §. 1. ff test. quemad. aper. *Ad causam autem*, ait, *Testamenti pertinere videtur id, quodcumq; quasi ad Testamentum factum sit, in quacumq; materia fuerit scriptum, quod contineat supremam voluntatem.*

Plures autem Tabulæ Testamenti eodem Exemplo scribi consueuerant, quibus tamen vnius Testamenti voluntatem eodem tempore sollemniter testator complebat, l. vlt. ff. de his quæ in test. delent. Proculus in l. Sempronius, ff. de legat. 2. *Binæ Tabulæ Testamenti eodem tempore, exemplarii causa scriptæ, vt vulgo fieri solet, eiusdem patrisfam. proferuntur.* Vlpian. in l. si in duobus, ff. Test. quemad. aper. *Si in duobus exemplariis scriptum sit Testamentum.* Florentin. in l. vnum, ff. qui test. fac. poss. *Vnum Testamentum pluribus exemplis consignare quis potest. Idque interdum necessarium est: forte, si nauigaturus & secum ferre, & relinquere iudiciorum suorum testationem velit.* Quod & iisdem fere verbis Iustinianus tradit in §. Sed & vnum, Instit. de Testament. Hinc Vlpian. in l. 1. §. si quis in duobus, ff. de bonor. poss. sec. tab. *Si quis*, ait, *in duobus exemplaribus fecerit Testamentum, & aliud extet, aliud non.* Et mox: *Sed & si in duobus Codicibus simul signatis alios, atque alios heredes fecerit.* Atque ita Testamentum

Augusti

Augusti duobus Codicibus scriptum fuisse Sueton. in Octauio cap.101. scribit. Idem in Tiber. cap. vlt. TESTAMENTVM DVPLEX *ante biennium fecerat. Alterum sua, alterum liberti manu: sed eodem exemplo.* Interdum autem vnum quasi Testamentum, aliud quasi Exemplum testator faciebat, d.l.1.§. si quis in duobus. Vnde Vlpianus in l. vltim. ff. testamen. quemad. aper. *Si quis fecerit Testamentum, & exemplum eius, exemplo quidem aperto, nondum apertum est Testamentum. Quod si authenticum patefactum est, totum apertum.* Quoties autem quis Exemplum Testamenti præparabat, & prius decedebat quam testaretur, non valebant quasi ex codicillis quæ in Exemplo scripta erant, l.fideicommissa, §. 1. ff. de legat. 3.

PLANE VIVO testatore Tabulæ Testamenti clausæ erant, l. si patronum, §.1.ff de bon. libertor. l.3.§. Aperire, ff. de Se. Silan. Quinetiam qui viui Testamentum aperuerat, legis Corneliæ de falsis pœna tenebatur, l.1.§. is qui, ff. eod. l. Corn. de Sicar. Ipsemet vero testator signatum Testamentum poterat resignare, l. si Testamentum, ff. qui test. fac. poss. Ac plane si testator voluntatem mutare vel recognoscere vellet quæ scripserat, Tabulas incidebat, l. vlt. ff. de iniusto rup. l. proxime, & l. vlt. ff. de his quæ in test. delent. l.1.§. si heres, ff. si tab. test. vel, linum quo ligatæ erant Tabulæ, incidebat, l. 1. §. si linum, ff. de bon. poss. sec. Tab. l. Aurelius, §. 1. ff. de liber. leg. Quinctilian. lib. vlt. cap. 7. *Denique linum ruptum, aut turbata cera, aut sine agnitore signa inuenies.* Alias cancellabat & inducebat Testamentum, l.2. ff. de his quæ in test. delent. Et interdum omnem scripturam Testamenti cancellabat: interdum quorumdam heredum nomina dumtaxat inducebat, l.2. & l.3. ff. de his quæ in testam delen. Quædam certe testator ipse delebat, inducebat, superscribebat, idq; testari solebat his verbis, quæ nouissime Testamentis plerumque adscribebantur, LITVRAS, INDVCTIONES, SVPERINDVCTIONES IPSE FECI, l. 1. §. & ideo, ff. eo. tit. Quæ clausula non videbatur referri ad ea quæ inconsulto deleuisset. Intererat enim, consulto an inconsulto deleta essent. Nam quæ in Testamento legi, & oculis perspici poterant, ea inconsulto deleta & inducta, aut à nolente & inuito, nihilominus valebant: Consulto vero deleta, peti non poterant, d. l. 1. ff. de his quæ in test. delent. Vlpianus in l. 2. §. si consulto, ff. de bon. poss. sec. Tab. *Si consulto sit inductum nomen heredis.* Alias vero declarabat testator, qua mente & qua gratia inductiones fecisset. Vlpianus in l. 2. ff. de his qui testam. *Cancellauerat quis Testamentum, vel induxerat, & si* PROPTER VNVM HEREDEM FACERE, *dixerat.* Et mox: *De que portione eius,* PROPTER QVEM SE CANCELLASSE, *dixerat.* Ac paullo post: *Sed si omnia nomina induxerit, vt proponitur, adscripserit autem,* IDCIRCO SE ID FECISSE, QVIA VNVM HEREDEM OFFENSVM HABVIT.

Tabulas autem Testamenti, vel priuatim, vel publice, id est, vel in æde sacra apud ædituũ, vel apud Tabularium, vel apud amicum aliquem plerumque testator deponebat, l. 1. §. sufficit, ff. de bonor. poss sec. tab. l. 3. §. 1. ff. de tabul. exhibend. l. 1. §. si quis Tabulas, ff. depositi, l. si quis Tabulas, ff. de dolo. Virgini certe Vestali Maximæ Testamentum suum Iulius Cæsar commendarat, demandaratque, narrante Sueton. in eius vita cap. 83. Apud Virgines etiam Vestales depositum fuisse Augusti Testamentum idem auctor in Octauio cap. 101. refert. Papinian. in l. vlt. ff. de his quæ in testam. delent. *Si quasdam Tabulas in publico depositas abstulit, atque deleuit.* Idem in l. cum pater, §. donationis, ff. de legat. 2. *Donationis prædiorum Epistulam ignorante filio, mater* IN AEDE SACRA, *verbis fideicommissi non subnixam* DEPOSVIT, *& ad* AEDITVVM *literas tales misit, &c.*

Enimuero non tantum sibi, sed & Liberis impuberibus quos in potestate habebat, poterat quis Testamentum facere, donec masculi ad annum quartumdecimum peruenissent, feminæ ad duodecimum. Primum autem sibi, deinde filio Testamentum eum facere oportebat. Quisquis enim impuberi Testamentum facere volebat, sibi quoque facere debebat. Ceterum soli filio non poterat, nisi forte miles esset. At nec erat ab impuberis Testamento incipiendum, sed prius sibi debebat quis heredem scribere, deinde filio substituere, & non conuertere ordinem scripturæ, l. 2. ff. de vulg. & pupillari. Vnde patris Tabulæ PRIMAE, l. paterfam. ff. eod. l. Lucius Titius, §. impuberem, ff. de legat. 2. Filii vero, SECVNDAE TABVLAE dicebantur, l. qui plures, in princip. ff. de vulg. & pupill. l. post legatum, §. qui principale, ff. de his quæ vt indign. l. in Tabulis, ff. de statu lib. l. sicut, ff. quemadm. testamen. aper. vel PVPILLARES TABVLAE, l. qui plures, §. vltim. ff. de vulg. & pupill. l. si mater, ff. de except. rei iudic. aut PVPILLARE TESTAMENTVM, l. ex pupillari, ff. de vulg. & pupillari.

Aliàs patris Testamentum, PRINCIPALES TABVLAS vocabant, l. 2. §. 1. & l. sicut, ff. quemad. test. aper. vel PRINCIPALE TESTAMENTVM, l. post legatum, §. qui principale, ff. de his quæ vt indign. l. 2. ff. de vulg. & pupill. Atque hoc modo, DVPLEX TESTAMENTVM erat, l. in duplicibus, ff. ad l. Falcid. Vt tamen ipsa vnum Testamentum censebatur, licet duæ hereditates essent, l. 2. §. prius, ff. de vulg. & pupill. l. paterfam. ff. de reb. auct. iud. & Pupillares Tabulæ, pars esse prioris Testamenti censebantur, l. qui plures, §. vlt. ff. de vulg & pup. vel, vt alias dicitur, Secundæ tabulæ Principalium partem obtinere videbantur, l. sicut, ff. quemad. test. aper. Vsque adeo autem patris Testamentum & filii pro vno habebatur, vt sufficeret patris Tabulas esse signatas, l. patris, ff de vulg. & pup. Atque vt bonorum possessio secundum Pupillares Tabulas admitti posset, requirebatur an patris Testamentum signatum esset, licet Secundæ Tabulæ resignatæ proferrentur, l. vt bonorum, ff. de bonor possess. sec. tab. Sæpe tamen vtræque Tabulæ signabantur & claudebantur, vel simul, vel seorsim, l. si mater, ff. de except. rei iud. l. si mulier, & l. pupillares, ff. testam. quemad. aper. ex qua etiam colligimus interdum Pupillaribus Tabulis superscriptum fuisse ne aperirentur. Interdum vero Testamentum sibi pater in Tabulis faciebat, filio vero per nuncupationem substituebat, l. si ita, §. vlt. ff. de bonor. possess. sec. tab.

Ceterum mortuo Testatore Tabulæ aperiebantur: Cuiusmodi aperturæ, non modo in Tit. Testamen. quemad. aperiant. fit mentio, sed & in l. seruus alienus, §. vlt. ff. de hered. instit. l. qui soluendo, ff eo. l. multum interest in fi. ff. de condic. & demonstr. l. 1. in fi. ff. de iur. & fac. ignor. l. 1. §. sufficit, ff. de bonor. poss. sec. tab. l. seruus alienus, §. vlt. ff. de hered. instit. l. si is qui tres, §. idem euenire, ff. de excusationib. l. cum heres, ff. de liberat. leg. Quinctilian. declamat. 332. *Apertæ sunt Tabulæ pauperis: omnium bonorum instituerat heredem.* Plutarch. in Cæsare, *Ἐπεὶ δὲ τῶν διαθηκῶν τῶν Καίσαρος ἀνοιχθεισῶν, εὑρέθη δεδομένη Ῥωμαίων ἑκάστῳ δόσις ἀξιόλογος.* Et quidem post mortem testatoris, ex præscripto Legis vicesimæ hereditarium, statim, id est, à præsentibus in triduum, vel quinque dies, ab absentibus quoque intra eos dies postquam venissent, Testamenta aperienda erant, teste Paulo lib. 4. Sentent. Tit. 6. Quod si ex parte heres scriptus vel legatarius, ante apertas Tabulas decessisset, nihil ad heredem transmittebat, sed ex lege Papia Popæa, eius portio, legatumve in fiscum cogebatur, quemadmodũ Vlp. Tit. 17. & Iustinian in l. 7. C. de caduc. tollend. tradunt. Liberis tamen & parentibus Testatorum vsque ad tertium gradum lex Papia ius antiquum seruauit, vt heredibus illis institutis quod quis ex eo testamento non caperet, ad hos pertineret, aut totum, aut ex parte, prout pertinere posset, vt idem Vlpian. Tit. 18. scriptum reliquit. Clausis plane tabulis ab eo qui ex parte heres scriptus erat, vtiliter hereditas adibatur. D. Ambros. lib. 9. Epistolar. *Tamquam ergo clausis Tabulis cernit hereditatem.*

Apertura autem Tabularum testamenti quo ritu fieret, exponitur in Tit. Testamenta quemad. aper. ff. Sane eius rei gratia Tabulæ exhibebantur apud Prætorem, vt ex auctoritate eius admoniti Signatores, venirent ad recognoscenda signa, l. 3. §. hoc interdictum, ff. de tabul. exhib. Sueton. in Tiber. cap. 23. *Illatum deinde Augusti testamentum non admissis Signatoribus, nisi Senatorii ordinis ceteris extra Curiam signa agnoscentibus, recitauit per libertum.* Paul. lib. 4. Sentent. Tit. 6. *Tabulæ testamenti aperiuntur hoc modo, vt Testes, vel maxima pars eorum adhibeantur qui signauerint testamentum: ita vt agnitis signis, rupto lino, aperiatur & recitetur: atq; ita describendi exempli fiat potestas: ac deinde signo publico obsignatum in Archium redigatur: vt si quando exemplum eius interciderit, sit vnde peti possit.*

Cum ergo ab initio aperiendæ erant Tabulæ, Prætoris id officium erat, vt cogeret Signatores conuenire, & sigilla sua recognoscere, vel negare se signasse, l. cum ab initio cum l. sequ. ff. testam. quemad. aper. Sed si maior pars signatorum fuisset inuenta, poterat ipsis interuenientibus resignari Testamentum, & recitari, l. sed si maior, ff. eo. At si quis ex Signatoribus abesset, mitti debebant Tabulæ testamenti, vbi ipse erat, vti agnosceret, l. sed si quis, ff. eo. Quod si forte omnes Signatores abessent, & causa aliqua aperire Tabulas vrgeret, curabat Magistratus, vt interuenientibus optimæ opinionis viris aperirentur, & post descriptum & recognitum factum, ab hisdem quibus interuenientibus apertæ erant, obsignarentur, tunc deinde eo mitterentur, vbi ipsi Signatores erant, ad inspicienda sigilla sua d. l. sed si quis, §. vlt. Addit Paul. lib. 4. Sentent. Tit. 6. *Testamenta in municipiis, coloniis, oppidis, præfectura, vico, castello, conciliabulo, facta in foro vel basilica, præsentibus testibus, vel honestis viris, inter horam secundam & decimam diei recitari debent, exemploq; sublato ab hisdem rursus magistratibus obsignari, quorum præsentia constat aperta.* Huius Aperturæ causa, Testamenta Resignari necesse erat. Hinc illud Horatii

Epist.

Epist.7.lib.1. de Autumni intemperie, propter quam laborem forensem sæpe morbos gignere dicit, quos mors, ac deinde apertura Tabularum sequebatur,

Officiosaque sedulitas, & opella forensis,

Adducit febres, & TESTAMENTA RESIGNAT.

Apertis vero Tabulis, Testamenta recitabantur, l. vxorem, ff. de manum. test. l. eius qui in prouincia, ff. si cert. pet. l. sed si maior, ff. test. quemad. aper. l. 3. §. quod ad causam, ff. de Sc. Silan. Et apud Quinctil. lib.9. cap.2. Sic Suetonius in Iulio cap.83. Postulante L. Pisone socero, Testamentum Iulii Cæsaris apertum recitatumque, narrat Paulus lib.3. Sentent. Tit.5. *In Testamento, quod nec* PVBLICE RECITATVM *est, nec vt oportuit, oblatum, heres scriptus in possessionem mitti frustra desiderat.* Plinius lib.7. cap.52. *Post mortem testatoris* APERTO TESTAMENTO RECITATVS HERES. Egesippus lib.1. cap. vlt. *Et apertis etiam Tabulis* TESTAMENTVM RECITATVR. Ceterum si testator occisus esse diceretur, Prætoris Edicto vetabatur Testamentum eius aperiri, priusquam de ea familia quæstio ex Senatusconsulto habita, suppliciumq; de noxiis sumptum esset, l.3.§. quod ad causam, & l lege Cornelia, §. vlt. ff. de S C. Silan. Quin & partem illam Testamenti, in qua Pupillaris substitutio scripta erat, obsignatam permanere debuisse, quoad pupillus pubertatis annos egressus esset, priorem que dumtaxat partem Testamenti, quæ heredis institutionem continebat, reserari debuisse, Gaius lib.2. Instit. Tit.4. monet. Apertæ vero Tabulæ, aut apud eum qui maiore ex parte heres erat, manebant, aut in æde sacra deponebantur, l. ceteræ, §. vlt. ff. famil. ercisc. Sed & vendita hereditate heres exemplum Testamenti emptori dabat: Tabulas vero authenticas ipse retinebat, aut in æde deponebat, vt ibidem scribitur. Solitos certe heredes habere exemplum Testamenti, Paulus scribit in l.a. ff. de eden.

Sed vt ea de quibus dicturi sumus, facilius legentium animos subeant, neve rudis indigestaque moles obscuritatem confusionemve aliquam pariat: Faciam prius quod solent qui terrarum situs pingunt, in breui quasi tabella totam Testamentorum imaginem amplectar, eorumq; formam describam, & operis quod molior, faciem pusillam proponam. Aut etiam morem sequutus calculatorum qui ingentes summas ære breuiori exprimunt, totam Testamentorum materiam in pauca conferam: deinde in singulas Testamentorum partes lectorem velut in rem præsentem perducam.

Plane quæ Testamentis caueri, supremisque Tabulis comprehendi consueuerant, hæc fere erant. Qui liberos in potestate habebat, aut postumos sibi nasci turos sperabat, eos vel heredes instituere, vel exheredare necesse habebat, ne eorum præteritione rumperetur testamentum. Et quidem si impuberes liberi essent, eis quandoque tutores dabat: eis etiam, si commodum videretur, Testamentum secundis Tabulis faciebat. Quod si sine liberis, vel postumorum spe decederet, extraneos quos lubebat heredes scribebat. Et si heredes esse aut nollent, aut non possent, in eorum locum alios substituebat. Deinde vxoribus, propinquis, necessariis, amicis, aut quibus honorem haberi vellet, legata & fideicommissa relinquebat. Heredibus etiam scriptis prælegabat ea quæ præcipua habere eos vellet. Seruis quoque libertates interdum dabat. Item codicillos vel antea factos, vel quos postea facere in animo haberet, confirmabat. Præterea de monumento faciendo, & funeris modo atque impensa interdum cauebat. Sed & Libertos quandoq; adsignabat: legata adimebat, transferebat: bona inter liberos diuidebat: Bonorum quantitatem, æs suum, alienum ve profitebatur: Mandata denique de his quæ post mortem suam fieri vellet, dabat: aliaque id genus quæ in mentem veniebant, adscribebat.

Difficile vero est certum eorum quæ in Testamentis scribebantur, ordinem statuere, atque definire: propterea quod nullus erat perpetuus, certus & constans scripturæ ordo. Licet enim (vt Sabinus scriptum reliquerat) qui testaretur ab heredis Institutione plerumque deberet initium facere Testamenti: tamen, vt Vlpianus ad eum notat, licebat etiam ab Exheredatione incipere. Nam diuus Traianus rescripserat posse nominatim etiam ante heredis institutionem filium exheredari, l.1. ff. de heredibus instit. Idemque Vlpianus in l. 3. §. filius & §. ante heredis & §. in eo, ff. de liber. & post. filium, & ante heredis institutionem, & inter medias heredum institutiones, vuliter exheredatum docet. A codicillorum etiam confirmatione testamentum suum orditus est testator ille cuius suprema narrantur in l. Lucius Titius, ff. de fideicom. libert. Vt plurimum tamen ab heredis Institutione testamentum inchoabatur. Certe ante heredis institutionem inutiliter tam Legata quam Libertates dabantur, §. ante heredis Instit. de legat. Paul. lib.3. Sentent. Tit.6. *Ante heredis institutionem legari nihil potest. Inter medias heredum institutiones, siue alter, siue vterque adeat, potest.* Vlpian. Tit.1. *Ante heredis institutionem*

Testamento Libertas dari non potest, excepto Testamento militis. Inter medias heredum institutiones Libertas data, vtrique adeuntibus, non valet: solo autem priore adeunte, iure antiquo, valet. Atque adeo per heredis institutionem vires Testamentum capiebat, l. quod per manus, ff. de iu. codicillor. Denique Tabulæ Testamenti non intelligebantur, quibus heres scriptus non esset, & magis codicilli quam Testamentum existimabantur, l. vlt. ff. de iur. codicill. Igitur primo aut secundo versu Testamentorum, & primis ceris heredes institui consueuerant: vt ex Suet. in Nero. cap. 17. colligitur, & apertius ex his Horat. Sat. lib. 2. Sermon. versibus.

Qui testamentum tradet tibi cumque legendum:
Abnuere, & Tabulas à te remouere memento:
Sic tamen, vt limis rapias quid prima secundo
Cera velit versu, solus, multisne coheres,

Veloci percurre oculo. Vbi vetus Commentat. *Prima cera*, ait, *prima Tabula. Nam in prima Tabula secundo versu heredis nomen continetur.* Apuleius Apolog. 2. *Lege potius Testamentum, si quid quasi insana scripsit, hoc reperies, & quidem mox à principio,* SICINNIVS PVDENS FILIVS MEVS HERES ESTO. In ima etiam cera Secundos heredes, Tutoresque nominatos ostendit Iulii Cæsaris Testamentum, quod à Sueton. in eius vita cap. 83. refertur. Gaius plane lib. 2. Institutio. Tit. 4. Pupillarem substitutionem in extrema pagina Testamenti fieri debuisse monet, vt secreta esset, atque ad substituti notitiam peruenire non posset. Testamentorum vtique initium à nomine Testatoris plerumque duci solitum, Sueton. in Nero. cap. 17. indicat, eum ait primis ceris Testatorum nomen inscriptum. Idemque cum ex vetustis Testamentorum fragmentis, quæ infra suo loco subiiciam, paret, tum ex l. Lucius Titius, §. vlt. ff. de legat. 2. in qua Scæuola Lucium Titium testamentum suum inchoasse his verbis demonstrat. LVCIVS TITIVS HOC MEVM TESTAMENTVM SCRIPSI SINE VLLO IVRISPERITO, RATIONEM ANIMI MEI POTIVS SEQVVTVS, QVAM NIMIAM ET MISERAM DILIGENTIAM: ET SI MINVS ALIQVID LEGITIME MINVSVE PERITE FECERO, PRO IVRE LEGITIMO HABERI DEBET HOMINIS SANI VOLVNTAS.

Interdum tamen Præfationes quædam adhibebantur, quibus ratio ac causa instituendi heredis comprehendebatur. Eiusmodi præfationum exempla duo habemus. Vnum in l. vlt. ff. de hered. instit. in hæc verba, QVIA HEREDES, QVOS VOLVI MIHI CONTINGERE, HABERE NON POTVI, NONIVS RVFVS HERES ESTO. Alterum apud Suetonium qui Testamenti ab Augusto facti initium hoc fuisse scribit in Tiberio cap. 23. QVONIAM SINISTRA FORTVNA CAIVM ET LVCIVM FILIOS MIHI ERIPVIT, TIBERIVS CAESAR MIHI EX PARTE DIMIDIA ET SEXTANTE HERES ESTO. A quo non abhorret, quod epistola quadam cautum Scæuola refert in l. alumnæ, §. vlt. ff. de adim. leg. QVONIAM COGNOVI PRISCILIANVM FILIVM MEVM IN EXTREMIS ESSE, IVSTISSIMVM ET PIISIMVM DVXI PORTIONEM SIVE HEREDITATIS QVAM EI TESTAMENTO DEDERAM LEGARE MARIANO FRATRI MEO, ET IANVARIO MARITO MEO AB QVIS PORTIONIBVS, ET SI QVID AMPLIVS EI LEGAVERAM, VT SI QVID EI HVMANITVS CONTIGERIT, DO, LEGO, DARIQVE EI VOLO. His ita generaliter propositis, nunc de singulis testamentorum capitibus, partibusve dispiciamus.

Instituebantur heredes his verbis, TITIVS HERES ESTO, TITIVS HERES SIT, Vlpianus Tit. 21. Sic in l. si ita scriptum fuerit, §. 1. ff. de hered. instit. EX PARTE QVARTA MIHI HERES SIT. Item, TITIVM HEREDEM ESSE IVBEO, vt idem Vlpian. eo. Tit. 21. TITIVM HEREDEM ESSE VOLO, l. illud, §. 1. ff. de iu. codicill. His quoq; verbis, TITIVS HEREDITATIS MEAE DOMINVS ESTO, recte institutio fiebat, l. his verbis, ff. de hered. instit. Valer. Max. lib. 5. cap. 9. de Fuluii clementia in filium suspectum parricidii, *non solum eum non notauit, sed etiam decedens,* DOMINVM ESSE VOLVIT, *quem sibi genuerat heredem instituens.* Qua loquendi figura Græci quoque vtebantur, vt ex Aristotelis Testamento apud Diogen. Laert. lib. 5. liquet. Vulgaris vero formula erat, HERES ESTO, Seneca Controuers. vlt. lib. 1. mulierem ita ab peregrino mercatore institutam fingit, SOLA MIHI HERES ESTO, QVAM CVM SEMEL APPELLASSEM, CVM ITERVM, CVM TERTIO APPELLASSEM, NON CORRVPI. Et paullo post: OMNIVM BONORVM MEORVM, OMNIS PECVNIAE MEAE SOLA HERES ESTO, *quia corrumpi non potuit, quia tot sollicitationibus expugnari non potuit, quia tam fideliter pudicitiam custodiuit.* Et mox, SOLA HERES

HERES ESTO, *quamuis aliena, quamuis ignota, tantum quia pudica, quia incorrupta est.* Ac deinceps: *Et ego si hunc morem scribendi recipitis, in conspectu vestro ita scribam.* VXOR MEA HERES ESTO, *quod peregrinante me adamata est, quod heres ab adolescente alieno ac libidinoso relicta est, quod tam infamem hereditatem adiit.* Quinctilianus lib. 9. cap. 2. *Nam contra recitabatur Testamentum,* P. NONIVS GALLIO, CVI EGO OMNIA MERITISSIMO VOLO ET DEBEO, PRO EIVS ANIMI IN ME VOLVNTATE, *& adiectis deinde aliis,* HERES ESTO. Annæus Flor. lib. 2. *Attalus rex Pergamenorum regis Eumenis filius, socii quondam commilitonisque nostri, Testamentum reliquit,* POPVLVS ROMANVS BONORVM MEORVM HERES ESTO. Quo modo, Populo Rom. accessisse Asiam, Bithyniam, & Libyam Eutropius scribit: de Asia quidem lib. 4. his verbis: *Eo tempore Attalus rex Asiæ, frater Eumenis, mortuus est, heredemque populum Romanum reliquit. Ita imperio Romano per Testamentum Asia accessit.* De Bithynia, idem lib. 6. *Lucio Licinio Lucullo & M. Aurelio Cotta Coss. mortuus est Nicomedes rex Bithyniæ, & per Testamentum populum Rom. fecit heredem.* Et eodem libro: *Quo tempore Libya quoque Romano imperio per Testamentum Apionis, qui rex eius fuerat, accessit.* Cic. 2. Orat. de lege Agrar. *Dicitur à multis, & sæpe dictum est, post eosdem Coss. Regis Alexandrini Testamento, Regnum illud populi Rom. esse factum.* Sex. Ruff. in Epitome Rom. historiæ: *Asia societate Attali Regis nota Rom. est: eamque Attali Testamento relictam hereditario voce possidemus.* Et post aliquot clausulas, *Bithyniam defuncti Nicomedis Testamento adsecuti, Gallogræciam inuasimus.* Atque hæc sunt Regna Populo Rom. Testamentis regum delata. Nunc ad propositam formulam reuertamur. Martian. Capel. lib. 5. De nupt. philolog. *Et qui habuerit propinquos duos, vnum Lasium nomine, aliumque Milasium, heredemque instituens, sic loquutus est,* HERES ESTO MILASSI. Diomed. Grammat. lib. 1. *Et pro tertia persona admittitur apud veteres, cum dicitur,* ILLE HERES ESTO. Et ita Pudentillam filium suum Testamento heredem instituisse his verbis, SICINNIVS PVDENS FILIVS MIHI HERES ESTO, Apuleius Apolog. 2. scribit. Quod si plures coniunctim heredes scriberentur, ita scribebantur, HEREDES SVNTO, l. Attius, l. interdum, l. si ita scriptum, §. vlt. l. eum in Testamento, §. 1. & §. vlt. l. si quis heredes, l. si ita quis heredes, & l. Lucius Titius Seio, & l. Lucius Titius qui, ff. fratrem, de hered. instit. l. illud, §. 1. ff. si pars hered. pet. Enimuero si sic testator scripsisset, LVCIVS HERES, licet non adiecisset, ESTO, credebatur plus nuncupatum, minus scriptum, l. 1. ff. de hered. instit. l. errore C. de testament. Et si ita, LVCIVS ESTO, tantumdem erat. Sed & cum quidam portiones inter heredes distribuisset ita, ILLE EX PARTE TOTA, ILLE EX TOTA, nec adiecisset, HERES ESTO, à diuo Pio rescriptum fuit, valere institutionem, vt & illam, ILLA VXOR MEA ESTO, licet deesset, HERES. Et cum alius scripsisset ILLVM HEREDEM ESSE, valebat institutio, subaudito, Iubeo. l. 1. ff. de heredibus institut. Illa autem institutio, HEREDEM INSTITVO, HEREDEM FACIO, plerisque improbabatur, quemadmodum Vlpianus Tit. 21. scribit. At Constantinus indignum iudicans ob inanem obseruationem irritas fieri Tabulas & iudicia mortuorum, sanxit Institutioni heredis non esse necessariam verborum obseruantiam, vtrum imperatiuis & directis verbis fieret, aut inflexis: Nec enim interesse voluit, an diceretur, HEREDEM FACIO, vel INSTITVO, vel VOLO, vel MANDO, vel CVPIO, vel ESTO, vel ERIT: sed quibuslibet confectam sententiis, vel quolibet loquendi genere formatam Institutionem valere constituit, l. quoniam, Cod de testament. Quam eius Constitutionem absque laude non transmisit Euseb. lib. 4. vitæ ipsius his verbis: Παλαιοὶ μὲν νόμοι ἐξ ἐπ᾽ αὐτῆς ἐσχάτης ἀναπνοῆς ἀκριβολογεῖσθαι ῥημάτων λέξεσι τὰς συντελουμένας διαθήκας, τρόπους δέ τινας καὶ ποίας δεῖ φωνὰς ἐμπλέκεσθαι, ἐκέλευον. Καὶ πολλὰ ἐκ τούτων ἐκακουργεῖτο ἐπὶ περιγραφῇ τῆς τῶν κεκοιμημένων προαιρέσεως. Ἃ δὴ συνιδὼν βασιλεὺς καὶ τοῦτον μετεποίει τὸν νόμον, ψιλοῖς ῥηματίοις καὶ ταῖς τυχούσαις φωναῖς τὸν τελευτῶντα δεῖν τὰ κατὰ γνώμην διατίθεσθαι φήσας, κἂν τῷ τυχόντι γράμματι τὴν αὐτοῦ δόξαν ἐκτίθεσθαι. Ac plane ille Imperator non minus Iudiciariis, quam Testamentariis formulis infestus, illas quoque foro & orbe Romano excedere iussit, quemadmodum supra lib. 5. docuimus. Secundum hanc Constantini Constitutionem Saluian. Massilien. lib. 3. ad Eccles. Catholic. *Videas,* inquit, *incogitarum adgnationum pudenda nomina, & recentium ac præpotentium adfinitatum ridicula commenta, cum dicat quis de aliquo adoptiuo ac subitaneo propinquo,* ILLVM HEREDEM FACIO PARENTEM MEVM, *aut quæcumque sanctæ professionis vidua, vel puella,* ILLVM HEREDEM SCRIBO PROXIMVM MEVM.

Heres plane institui, nisi vt certo demonstraretur, nemo poterat, l. quotiens, §. heres, ff. de hered. instit. Quod si in patre vel patria, vel alia simili adsumptione falsum scriptum esset,

dum de eo, de quo sensisset, & qui demonstratus esset, constatet, Institutio valebat, l. his verbis, §. vlt. ff. eod. l. error. C. de testament. Sed & qui frater non erat, si fraterna caritate diligeretur, recte cum nomine suo, sub appellatione fratris, heres instituebatur, l. nemo dubitat, ff. de hered. instit. Si quis autem heredis nomen non dixisset, verum indubitabili signo eum demonstrasset, quod pæne nihil à nomine distabat, non tamen eo quod contumeliæ causa soleret addi, valebat Institutio, d. l. quotiens, §. si quis nomen. Marcianus tamen scribit illam Institutionem valere, FILIVS MEVS IMPIISSIMVS, MALE DE ME MERITVS heres esto, l. his verbis, §. 1. ff. eod. Vlpianus in l. 1. §. si quis filium, ff. de Carbon. edic. *Si quis filium suum heredem instituerit ex minima parte, sic,* IS QVI EX ILLA NATVS EST, HERES ESTO. Institutionibus autem heredum quandoque Elogia adiecta ex Seneca Controuers. vlt. lib. 2. & Quinctiliano lib. 9. cap. 2. liquet.

Recte quidem heres ita nuncupabatur, HIC MIHI HERES ESTO, cum esset coram qui ostendebatur, l. Nemo dubitat, ff. de heredibus instit. Heredes etiam recte his verbis instituebantur, TITIVS ET SEIVS VTERVE EORVM VIVET, MIHI HERES ESTO, l. Titius, ff. de hered. instit. VTER EX FRATRIBVS MEIS TITIO ET MAEVIO, SEIAM VXOREM DVXERIT, HERES ESTO, l. quotiens, §. si quis ita, ff. de hered. instit. l. vter, ff. de condic. instit. CORNELIVS ET MAEVIVS, VTER EORVM VOLET, HERES ESTO, l. Cornelius, ff. de heredibus instit. Erat & illa vtilis Institutio, CVIVS NOMEN CODICILLIS ADSCRIPSERO, ILLE MIHI HERES ESTO, l. institutio talis, §. vlt. ff. de condic. instit. vel, QVEM MIHI HEREDEM CODICILLIS FECERO, HERES ESTO, l. asse toto, ff. de hered. instit. Licet enim codicillis hereditas dari non posset, tamen hæc ex Testamento data videbatur. At incerta persona heres institui non poterat, veluti hoc modo, QVISQVIS PRIMVS AD FVNVS MEVM VENERIT, HERES ESTO. Cuius rei nobis auctor est Vlpianus Tit. 22.

Interdum & hi qui nondum in rebus humanis erant, ac needum nati, heredes instituebantur, veluti Postumi, & Postumæ. Vlpianus in l. 3. ff. de Carbon. edic. *Si paterfam. ita instituerit,* POSTVMVS HERES ESTO, *vel,* POSTVMA HERES ESTO. Paul. in l. Titius, §. 1. ff. de liber. & post. proponit Titium cum suprema sua ordinaret in ciuitate, & haberet neptem ex filia prægnantem, rure agentem, SCRIPSISSE ID QVOD IN VTERO HABERET, EX PARTE HEREDEM. Idem in l. postumum, ff. eod. tit. *Postumum ex qualibet vidua natum sibi filium heredem instituere potest.* Vlpianus etiam in l. placet, ff. eod. omnem masculum, siue iam maritus esset, siue nondum vxorem duxisset, potuisse Postumum heredem scribere ait. Nam cum maritus Postumum heredem scribebat, non vtique is solus postumus scriptus videbatur, qui ex ea, quam habebat vxorem, ei natus: vel qui tunc in vtero erat: verum is quoque, qui ex quacumque vxore nasceretur. Ideoque qui Postumum heredem instituerat, si post Testamentum factum mutasset matrimonium, is institutus videbatur, qui ex posteriore matrimonio natus erat, l. ideoque, ff. eod. Paul. lib. 3. Sentent. Tit. 4. *Talis est postumorum institutio.* SI QVI POST MORTEM MEAM POSTVMI NATI FVERINT, HEREDES MIHI ESTOTE. Idem in l. illud, §. 1. ff. si pars hered. pet. *Quod si forte ita institutio facta est,* QVOTCVMQVE MIHI NATI ERVNT, ET LVCIVS TITIVS, PRO VIRILIBVS PORTIONIBVS HEREDES MIHI SVNTO.

Sane hunc in nobis innatum esse affectum, vt liberis consultum velimus, etiam si postumi futuri sint, Cic. lib. 3. De Finibus scribit. Duobus autem modis filii postumi instituebantur. Nam vel eum FILIVM generaliter & indistincte, QVI SIBI QVANDOQVE NASCERETVR, vel EVM QVI EX CERTA MVLIERE VXORE VEL VIDVA NASCERETVR, heredem scribebant. Prioris generis hæc sunt exempla. Iulianus in l. si is qui ducenta, §. vlt. ff. de reb. dub. *Item si paterfam. in Testamento ita scripserit,* SI QVIS MIHI FILIVS, AVT FILIA GENITVR, HERES MIHI ESTO. Idem in l. si ita scriptum, ff. de liber. & post. *Si ita scriptum sit,* SI FILIVS MIHI NATVS FVERIT, EX BESSE HERES ESTO. EX RELIQVA PARTE VXOR MEA HERES ESTO. SI VERO FILIA NATA MIHI FVERIT, EX TRIENTE HERES ESTO. Africanus in l. si ita scriptum fuerit, §. 1. ff. de hered. instit. *Quidam Testamento ita heredes instituit,* TITIA FILIA MEA HERES ESTO. SI QVID MIHI LIBERORVM ME VIVO MORTVOVE NASCETVR, TVNC QVI VIRILIS SEXVS, VNVS, PLVRESVE NASCENTVR, EX PARTE DIMIDIA ET QVARTA: QVI FEMININI SEXVS, VNA, PLVRESVE, NATAE ERVNT; EX PARTE QVARTA MIHI HERES SIT. Paulus in l. Clemens, ff. eod. *Clemens patronus Testamento cauerat,* VT SI SIBI FILIVS NATVS FVISSET,

FVISSET, HERES ESSET: SI DVO FILII, EX AEQVIS PARTIBVS HEREDES ESSENT: SI DVAE FILIAE, SIMILITER. SI FILIVS ET FILIA, FILIO DVAS PARTES, FILIAE TERTIAM *dederat*. Alterius formulæ exemplum præbet Triphonin. in l. filius à patre, §. si quis ex certa, ff. de liber. & post. *Si quis*, inquiens, EX CERTA VXORE NATVM SCRIBIT HEREDEM. Et §. si quis eo tempore, ibid. *Si quis eo tempore, quo nondum eius vxor esse potest, Testator* NATVM EX EA SCRIPSIT HEREDEM. Et mox: *veluti, si scribas hodie heredem*, QVI TIBI EX TITIA NATVS ERIT. Priore casu ex quacumque vxore postea susceptus, institutus censebatur, & omnis res erat in vado, aliter atque si ex certa vxore natum heredem scripsisset: Is enim in periculum rumpendi Testamentum deducebat, ex alia vxore susceptis liberis, d. l. filius à patre, §. si quis ex certa, ff. eod. Commodissime autem, auctore Pomponio in l. commodissime, ff. eod. is qui nondum natus erat, ita heres instituebatur, SIVE VIVO ME, SIVE MORTVO NATVS FVERIT, HERES ESTO.

Nec Filios modo sed & Nepotes postumos heredes scribebant. Iulianus in l. Cum in Testamento, ff. de heredibus instit. *Cum in Testamento ita scribitur*, SI FILIVS MEVS ME VIVO MORIETVR, NEPOS EX EO POST MORTEM MEAM NATVS HERES ESTO. Gallus quidem Aquilius sic posse institui postumos nepotes, qui post auorum mortem nascerentur, induxit: SI FILIVS MEVS VIVO ME MORIETVR, TVNC SI QVIS MIHI EX EO NEPOS, SIVE QVAE NEPTIS POST MORTEM MEAM IN DECEM MENSIBVS PROXIMIS QVIBVS FILIVS MEVS MORERETVR, NATVS, NATAVE, ERIT, HEREDES SVNTO, l. Gallus, ff. de liber. & post. Idemque & de pronepote caueri poterat, vt diceret testator, SI ME VIVO NEPOS DECEDAT, TVNC QVI EX EO PRONEPOS, *& cetera*. Sed & si viuo filio, iam mortuo pronepote, cuius vxor prægnas esset, Testamentum faceret, poterat dicere, SI ME VIVO FILIVS DECEDAT, TVNC QVI PRONEPOS, &c. Sed & si filius & nepos viuerent, concipere Testamentum VTRISQVE MORTVIS, VIVO SE, TVNC QVI PRONEPOS NASCERETVR, poterat: ita sane si prius nepos, deinde filius decederet, ne successione Testamentum rumperetur, §. idem credendum ead. l. Sed & si instituisset quis NEPOTEM QVI SIBI POST MORTEM SVVS NASCERETVR, recte eum instituisse Scæuola censebat, quibuscumq; casibus nepos post mortem natus suus esset, rumperetque præteritus. Atq; etiam si generaliter ita, QVIDQVID SIBI LIBERORVM NATVM ERIT POST MORTEM, aut, QVICVMQVE NATVS FVERIT, SI SVVS NASCERETVR, quis instituisset, recte factam institutionem credebat, §. quod si qui filium ead. l. Pertinebat autem illa Galli Aquilii formula ad eos demum postumos qui post mortem testatoris nascebantur. At lex Iulia Velleia, vt quod omissum erat à Gallo suppleret, eo quoque casu prouidendum duxit, quo post Testamentum factum, sui heredes in vita testatoris nascerentur. Voluit ergo institui posse eiusmodi postumos qui post Testamentum viuo testatore sui nascerentur, ne Testamentũ adgnascendo rumperent, l. Gallus, §. nunc de lege, ff. de liber. & post. l. postumi in princ. & §. 1. ff. de iniust. rup. Prospexit & eadem lex in eum casum, quo hi qui tempore scribendi Testamenti iam nati erant, post Testamentum factum viuo testatore in suorum locum succederent: horum enim successione, si vel instituti, vel nominatim exheredati essent, Testamenta rumpi prohibuit. Ergo vel instituendos, vel exheredandos monuit, ne si postea viuo testatore in suorum locum succederent, præteriti, rumperent Testamenta. Vt ecce, si filium & ex eo nepotem neptemve quis in potestate haberet, quia filius gradu præcedebat, is solus iura sui heredis habebat, quamuis nepos quoque & neptis ex eo in eadem potestate essent. Sed si filius viuo patre moreretur, aut qualibet ratione exiret de potestate, incipiebat nepos neptisve in eius locum succedere, & eo modo iura suorum heredum, quasi adgnascerentur, nanciscebantur. Ne ergo, eo modo aui Testamentũ rumperent, sicut ipsum filium vel heredem instituere, vel nominatim exheredare debebat, ne non iure faceret Testamentum: Ita & nepotem, neptemve ex eo, necesse illi erat, vel heredem instituere, vel exheredare: ne forte viuo eo filio, mortuo pronepos neptisve succedentes in locum eius, quasi adgnatione, rumperent Testamentum: quod lege Iulia Velleia prohibitum fuit, l. postumorum, ff. de iniust. rupt. l. 2. in princ. ff. de vulg. & pupill. l. sed condicioni, §. 1. ff. de hered. instit.

Porro interdum heredes EX ASSE instituebantur, interdum EX PARTIBVS. Ex asse, hoc modo, LVCIVS TITIVS EX ASSE MIHI HERES ESTO, l. Lucius Titius qui, ff. de hered. instit. l. Lucius Titius, §. vlt. ff. de test. milit. Martial. Epigram. 10. lib. 3.

Idem te moriens HEREDEM EX ASSE *reliquit*.

Et Epigram. 65. lib. 7.

HEREDEM *Fabius Labienum* EX ASSE RELIQVIT.

Sed & ſi vnus dumtaxat heres, nullo dato vel adiecto coherede, inſtitutus eſſet, ex Aſſe facta inſtitutio cenſebatur, licet expreſſum id non eſſet. Ex partibus vero, vel AEQVIS vel INAEQVALIBVS, heredes ſcribebantur. Ex Æquis partibus heredes (quales ſcripti memorantur in l. qui fundum, §. qui filium, & l. maritum, ff. ad legem Falcid. l. Clemens, ff. de hered. inſtit. l. Titia cum, ff. de leg. 2. l. cum quis, §. Seiam, ff. de leg. 3. & apud Sueton. in Tiber. cap. vlt.) ſcribebantur verbis huiuſmodi, CORNELIVS ET SALVSTIVS, ET VARO AEQVIS PARTIBVS HEREDES SVNTO, l. Lucius Titius Seio, ff. de hered. inſtit. STICHVS ET PAMPHILVS SERVI MEI LIBERI ET HEREDES MIHI AEQVIS PARTIBVS SVNTO, l. Lucius Titius qui fratrem, ff. eod. GAIVS ET MAEVIVS AEQVIS EX PARTIBVS HEREDES SVNTO, l. ſi ita quis heredes, ff. eod. PRIMVS ET FRATRIS MEI FILII AEQVE HEREDES SVNTO, l. interdum, ff. eod. Quinetiam ſi inæqualibus partibus datis, ita ante Teſtamentum peractum, adiectum fuiſſet, QVOD EX DISPARIBVS PARTIBVS HEREDES INSTITVI, AEQVE HEREDES SVNTO, heredes ſcripti exæquabantur, l. ſi inæqualibus, ff. eod. Interdum & ita plures inſtituebantur, PRO VIRILIBVS PORTIONIBVS HEREDES SVNTO, l. illud, §. 1. ff. ſi pars hered. pet. Plures etiam heredes nullis partibus nominatis inſtituti, ex æquis partibus heredes erant, §. ſi plures Inſtit. de heredib. inſtit.

Ex inæqualibus autem ſeu diſparibus & diuerſis partibus plures heredes inſtituebantur, puta EX BESSE, EX TRIENTE, EX QVADRANTE, EX DODRANTE, EX SEMISSE, l. liber homo, §. Titius, ff. de hered. inſtit. l. ſi ita ſcriptum, & l. filiusfam. miles, §. vltim. ff. de liber. & poſt. l. vter, l. qui ex fratribus, ff. de condic. inſtit. vel, EX VNCIIS SEX, & OCTO, l. ex vnciis, ff. de hered. inſtit. vel EX PARTE VNA, EX PARTIBVS DVABVS, EX PARTE DIMIDIA, TERTIA, QVARTA, d. l. liber homo, §. ſi ita, l. ſi quis heredem, ff. eod. Cicero Epiſt. 30. lib. 13. Familiar. *Teſtamento, quod Romæ Paullo & Marcello Coſſ. fecerat, heres* EX PARTE DIMIDIA AC TERTIA EST CAPITO; IN SEXTANE SVNT *ii, quorum pars ſine illa cuiuſquam querela, publica poteſt eſſe.* Idem pro Cæcina, de Ceſenniæ Teſtamento, *Facit heredem,* EX DEVNCE ET SEMVNCIA, *Cæcinam,* EX DVABVS SEXTVLIS, *M. Fulcinium libertum ſuperioris viri Æbutio* SEXTVLAM *aſpergit.* Iuuenal. Sat. 1.

VNCIOLAM *Proculeius habet, ſed Gillo* DEVNCEM.

Africanus in l. ſi ita ſcriptum, §. vltim. ff. eod. *In teſtamento ita ſcriptum eſt,* LVCIVS TITIVS EX DVABVS VNCIIS, GAIVS ATTEIVS EX PARTE VNA, MAEVIVS EX PARTE VNA, SEIVS EX PARTIBVS DVABVS, MIHI HEREDES SVNTO. Iauolenus in l. ſi quis heredes, ff. eod. *Si quis heredes ita inſtituit,* TITIVS EX PARTE PRIMA, SEIVS EX PARTE SECVNDA, MAEVIVS EX PARTE TERTIA, SVLPICIVS EX PARTE QVARTA HEREDES SVNTO. Vlpianus in l. Iulianus, ff. eod. *Si quis ita heredem ſcripſerit,* TITIVS EX PARTE DIMIDIA HERES ESTO. Gaius in l. ſi quis ita ſcripſerit, ff. eod. *Si quis ita ſcripſerit,* TITIVS EX PARTE DIMIDIA HERES ESTO. Idem TITIVS EX ALTERA PARTE DIMIDIA, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, HERES ESTO. Scæuola in l. Athales, ff. de l. Cor. de falſ. filiam Teſtatoris EX PARTE DVODECIMA heredem ſcriptam, & alios EX VNDECIM PORTIONIBVS heredes inſtitutos refert. Fit & SEMVNCIAE hereditatis, & SICILICI mentio in l. liberto, §. filium, ff. de annu. leg.

Interdum, poſt partes quibuſdam adſcriptas, adiiciebant, ſe EX PARTE RELIQVA alios inſtituere. Iulianus in l. ſi ita ſcriptum, ff. de liber. & poſt. *Si ita ſcriptum ſit,* SI FILIVS MIHI NATVS FVERIT, EX BESSE HERES ESTO. EX RELIQVA PARTE VXOR MEA HERES ESTO. SI VERO FILIA MIHI NATA FVERIT, EX TRIENTE HERES ESTO. EX RELIQVA PARTE VXOR HERES ESTO. Celſus in l. liber homo, §. ſi ita, ff. de hered. inſtit. *Si ita ſcriptum fuerit,* TITIVS EX PARTE TERTIA, MAEVIVS EX PARTE TERTIA HEREDES SVNTO. TITIVS, SI INTRA TERTIAS KALENDAS NAVIS EX ASIA VENERIT, EX RELIQVA PARTE HERES ESTO. Vlpianus in l. item quod, §. ſed ſi aſſe, ff. eo. *Aliter atque ſi ita ſcripſiſſet expleto aſſe,* EX RELIQVA PARTE HERES ESTO. Hermogenianus in l. ex vnciis, ff. eo. *Ex* VNCIIS SEX *primo herede inſtituto, ſecundo,* EX OCTO, *ſi tertius,* EX RESIDVA PARTE, *vel nulla portionis facta mentione heres inſtituatur.* Papinianus in l. qui non militabat, §. vlt. ff. eod. *Seius Mauium* EX PARTE QVAM PER LEGES CAPERE POSSIT, *heredem inſtituit,* EX RELIQVA *Titium.* Scæuola in l. Sextiam, ff. de legat. 3. *Sextiam filiam ex quadrante,* EX RELIQVIS *Seium & Marcium ſororis filios ſcripſit heredes.* Quæ formula Iuſti Lipſii de quodam Suetoniano mendo iudicium valde confirmat. Is enim ingenioſe & acute, vt omnia, animaduertit in his verbis quæ in Iulio cap. 83. ita paſſim leguntur, *Tres inſtituit here-*

des fororem nepotes, C. Octauium EX DODRANTE, *L. Pinarium & Q. Pedium* EX QVADRANTE: *reliquos in ima cera*, &c, vitium subesse, legendumq; EX QVADRANTE RELIQVO. Quod & ipsemet Suetonius comprobat, qui hoc eodem genere loquendi vtitur in Octauio cap. 101. *Heredes*, inquiens, *instituit primos*, &c. *Secundos Drusum Tiberii filium ex triente*, & EX PARTIBVS RELIQVIS, *Germanicum liberosq; eius tres sexus virilis.*

Nonnumquam ex partibus quæ postea adscriberentur, vel quæ aliunde colligerentur, heredes instituebantur, hoc modo, EX PARTIBVS QVAS ADSCRIPSERO, EX HIS PARTIBVS EX QVIBVS TESTAMENTO MATRIS SCRIPTI FVISSENT, HEREDES SVNTO, l. 2. in princ. §. vlt. ff. de hered. instit. Vlpianus in l. si quis ita scripserit, ff. eod. *Si quis ita scripserit heredem*, EX QVA PARTE CODICILLIS TITIVM HEREDEM SCRIPSERO, HERES ESTO. Sic & in l. hoc articulo, ff. eod. *Si ita scriptum sit*, TITIVS ET EIVS QVANTA QVISQVE EORVM EX PARTE HEREDEM ME HABVERIT SCRIPTVM, HERES MIHI ESTO. Paul. in l. Clemens, §. vlt. ff. eo. *Si ita scripserit testator*, QVANTA EX PARTE ME A TITIO HEREDEM INSTITVTVM RECITAESSEM, EX EA PARTE SEMPRONIVS MIHI HERES ESTO. Et in l. Illæ autem, ff. eod. *Si ita heredem quis instituat*, QVA EX PARTE ME TITIVS HEREDEM INSTITVIT, EX EA PARTE MAEVIVS HERES ESTO. Et in l. vltim. ff. de bon. poss. sec. tab. *Si quis ita heredem instituat*, TITIVS QVANTA EX PARTE PRIORE TESTAMENTO EVM SCRIPTVM HABEO, HERES ESTO, *vel*, QVANTA EX PARTE CODICILLIS SCRIPTVM EVM HABEO, HERES ESTO. Et mox: *Quod si ita scripsere*, TITIVS SI EVM PRIORE TESTAMENTO EX SEMISSE SCRIPTVM HEREDEM HABEO, *vel* SI EVM CODICILLIS EX SEMISSE HEREDEM SCRIPSERO EX SEMISSE HERES ESTO. Iulianus in l. 1. ff. de his quæ pro non script. habent. QVA EX PARTE ME TITIVS HEREDEM SCRIPTVM IN TABVLIS SVIS RECITAVERIT, EX EA PARTE HERES ESTO. Celsus in l. liber homo, §. 1. ff. eod. TITIVS QVA EX PARTE MIHI SOCIVS EST IN VECTIGALI SALINARVM, PRO EA PARTE MIHI HERES ESTO. Interdum & emolumento portionum, euentu nuptiarum, heredes scripti discernebantur, vt in l. vter, ff. de condic. inst. VTER EX FRATRIBVS MEIS, CONSOBRINAM NOSTRAM DVXERIT VXOREM, EX DODRANTE: QVI NON DVXERIT, EX QVADRANTE HERES ESTO. Et in l. qui ex fratribus, ff. eod. QVI EX FRATRIBVS MEIS TITIAM CONSOBRINAM VXOREM DVXERIT, EX BESSE HERES ESTO. QVI NON DVXERIT, EX TRIENTE HERES ESTO. Vlpian. in l. 2. §. si quis ita, ff. de bon. poss. sec. tab. *Si quis ita instituerit heredes.* VTER EX FRATRIBVS MEIS SEIAM VXOREM DVXERIT, EX DODRANTE MIHI HERES ESTO. VTER NON DVXERIT EX QVADRANTE HERES ESTO.

Quandoque etiam plures sine partibus, vel coniunctim, vel separatim, heredes scribebantur, l. heres, ff. de hered. instit. quo casu partes æquas ex hereditate ferebant, l. ex facto, & l. quotiens, §. heredes, ff. eo. Sed vtrum coniunctim, vel separatim scriberentur, hoc intererat, quod vbi coniunctim scripti erant, si quis ex coniunctis decessisset, hoc non ad omnes, sed ad reliquos qui coniuncti erant, pertinebat. Sin autem ex separatis, ad omnes qui eodem testamento scripti erant heredes, portio eius pertinebat, d. l. heredes. Quo loco autem scriberetur heres siue parte, vtrum primo, an medio, vel nouissimo, nihil interfuisse, ait l. quo loco, ff. eo. Papinian. in l. qui non militabat, §. filius, ff. eo. *Nihil autem interest, quo loco sine portione quis heres instituatur: quo magis Assis residuum accepisse videatur.* Eaque *vacua pars* vocatur a Celso in l. liber homo, §. 1. ff. eod.

Poterat vero paterfamilias in quot vellet partes hereditatem distribuere. Sed sollemnis Assis distributio, in duodecim vncias fiebat, l. interdum, §. 1. ff. eodem. Vlpianus in l. seruum, §. vlt. ff. eod. *Hereditas plerumque diuiditur in duodecim vncias, quæ Assis appellatione continentur. Habent autem partes propria nomina ab vncia vsque ad assem: puta hæc*, SEXTANS, QVADRANS, TRIENS, QVINCVNX, SEMIS, SEPTVNX, BES, DODRANS, DEXTANS, DEVNX, AS. Quod & Iustinianus tradit in §. hereditas, Instit. de hered. instit. Denique si testator minus Asse distribuisset, potestate iuris institutiones in assem reuoluebantur: vt puta, si duos heredes ex quadrante scripsisset. Nam hereditas eius residua accedebat, vt ex semissibus viderentur scripti. Sed si alter EX QVADRANTE, alter, EX SEMISSE heredes scripti essent, qui accedebat quadrans, pro partibus hereditariis eis aderescebat. At si Testator in diuisione duodecim vncias excessisset, æque pro rata decrescebat: velut, si Titium EX DVODECIM VNCIIS heredem, Mæuium EX SEX scripsisset, Titius hereditatis semissem, Mæuius trientem obtinebat, d. l. interdum, §. 1. Sed & si Titium ita instituisset testator, TITIVS EX PARTE

TERTIA, deinde Asse expleto, IDEM EX PARTE SEXTA, in quatuordecim partes hereditas diuidenda erat, d. l. interdum, §. vlt. Quod si duos ex quadrantibus heredes scripsisset, tertium sine parte, is quod Assi deerat, ferebat, l. item quod in princ. ff. eod. Iustinianus in §. non autem, Instit. eo. tit. *Non autem vtique semper duodecim vncias esse oportet. Nam tot vnciæ Assem efficiunt, quot testator voluerit: & si vnum tantum quis ex semisse (verbi gratia) herêdem scripserit, totus As in semisse erit.* Et mox: *Et e contrario potest quis in quotcumque voluerit plurimas vncias suam hereditatem diuidere.* Paulus lib. 3. Sent. cap. 4. *In quot vult vncias Testator hereditatem suam diuidere potest.* Impleto vero Asse, sine parte instituti, ad prioris Assis semissem, æquis portionibus, veniebant. Ex vnciis ergo sex, primo herede instituto, secundo ex octo, si tertius ex residua parte, vel nulla portionis facta mentione, heres institutus fuisset, in viginti quatuor partes hereditas distribuebatur, & quinque vncias tertius habebat, l. ex vnciis, ff. de hered. instit. Sed si plus Asse paterfam. distribuisset, & aliquem sine parte heredem fecisset, is id quod ex Dupondio deerat, habebat. l. Sabinus, ff. eod. Et tunc quidem ex altero Asse portio relicta intelligebatur, cum Asse nominatim dato, vel duodecim vnciis distributis, residua portio non inueniebatur, l. qui non militabat, §. filius, ff. eod. Asse etiam expleto & distributo, si alius præterea sine parte heres scriberetur, in alium Assem veniebat, aliter atque si expleto Asse ita scripsisset, EX RELIQVA PARTE HERES ESTO: quoniam cum nihil reliquum esset, ex nulla parte heres institutus censebatur. Sed si expleto Asse, duo sine partibus scripti fuissent, in vnum Assem veniebant. Et si vnus sine parte, duo coniunctim sine parte, heredes instituti fuissent, duo semisses fiebant. Quod si quis Dupondium distribuisset, & tertium sine parte instituisset, hic non in alium Assem, sed in trientem veniebat, l. item quod. §. 1. & §. vlt. ff. eo. Plane si Mæuium, qui solidum capere poterat, quis heredem ex ea parte quam per leges capere poterat, instituisset, deinde Titium heredem, non facta RELIQVI mentione, instituisset, in duos Asses hereditas diuidebatur, & tantumdem in altero Asse Titius habebat, quantum Mæuius in primo, l. quod si non sit, ff. eod.

Interdum duo heredes ita instituebantur, verbi gratia, vnus EX FVNDO CORNELIANO, alter EX LVBIANO: & tunc heredes erant ex æquis partibus, quasi sine partibus instituti, l. ex facto, ff. de hered. instit. Paulus in l. si alterius, ff. eod. *Si alterius*, ait, *atque alterius* FVNDI *pro partibus quis* HEREDES *instituerit, perinde habebitur, quasi non adiectis partibus heredes scripti essent.* Sed & si duo heredes instituti essent, vnus ex parte tertia fundi Corneliani, alter ex besse eiusdem fundi, detracta fundi mentione, quasi sine partibus heredes scripti, hereditate potiebantur, l. quotiens, §. si duo, ff. eod. Similique modo, si quis ita testatus esset, ATTIVS FVNDI CORNELIANI HERES ESTO MIHI: DVO TITII ILLIVS INSVLAE HEREDES SVNTO: duo Titii semissem obtinebant, Attius semissem, l. Attius, ff. eod. Quinetiam si paganus, seu qui non militabat, alium, RERVM ITALICARVM, alium, RERVM PROVINCIALIVM HEREDEM instituisset, vel alium, BONORVM MATERNORVM QVAE IN PANNONIA POSSIDEBAT, alium, PATERNORVM QVAE HABEBAT IN SYRIA, iure semisses ambo habebant, l. ex facto proponebatur, & l. qui non militabat, ff. eo. Miles vero si alium, CASTRENSIVM RERVM, alium, CETERARVM SCRIPSISSET, quasi duorum hominum duæ hereditates intelligebantur, l. si certarum, §. 1. ff. de testam. milit.

Plures autem heredes ita quandoque scribebantur, vt eos & nominum & rei complexus iungeret, neque & verbis coniungerentur. Exempla ex l. triplici, ff. de verb. sign. sunt hæc: TITIVS ET MAEVIVS EX PARTE DIMIDIA HEREDES SVNTO: vel, TITIVS MAEVIVSQVE HEREDES SVNTO: vel, TITIVS CVM MAEVIO EX PARTE DIMIDIA HEREDES SVNTO: vel ita, PVBLIVS MAEVIVS, LVCIVS TITIVS HEREDES SVNTO: SEMPRONIVS EX PARTE DIMIDIA HERES ESTO. Item, LVCIVS TITIVS EX PARTE DIMIDIA HERES ESTO. SEIVS EX PARTE QVA LVCIVM TITIVM HEREDEM INSTITVI, HERES ESTO. SEMPRONIVS EX PARTE DIMIDIA HERES ESTO.

Heredes vero vel pure instituebantur, vel in diem certum, vel incertum, l. si quis instituatur, ff. de hered. instit. vel sub condicione. In tempus quidem capiendæ hereditatis heres vtiliter instituebatur, veluti, LVCIVS TITIVS CVM CAPERE POTVERIT, HERES ESTO, l. in tempus, ff. de hered. instit. Ex die vero, vel ad diem hereditas non recte dabatur, sed vitio temporis sublato manebat institutio, l. hereditas, ff. de hered. instit. Condicio autem vel in præsens tempus, vel in præteritum, vel in futurum concipiebatur. l. cum in secundo, ff. de iniu. rup. l. etiamsi, §. si patronus, ff. de bon. libert. In præsens, puta, SI TITIVS CONSVL EST. SI REX PARTHORVM VIVIT. SI NAVIS IN PORTV STAT, dicta l. cum in secundo,

& l.

& l. institutio talis, §. vlt. ff. de condic. instit. in præteritum, SI TITIVS CONSVL FVIT, d. l. cum in secundo. In futuro vero, veluti, SI ILLE CONSVL FACTVS FVERIT: SI NAVIS EX ASIA VENERIT, l. si quis instituatur, §. 1. & l. si quis ita scripserit, ff. de hered. instit. l. multum interest, ff. de condic. & dem. l. 2. §. 1. & l. si ita scriptum, ff. de bon. poss. sec. tab. SI INTRA ANNVM SEPTVAGENSIMVM DECESSERIM, HERES ESTO, l. potest quis, ff. de hered. instit. SI STICHVM MANVMISSRIT, HERES ESTO, l. si sub hac, ff. de inoffic. testam. SI TITIO DECEM DEDERIT FILIVS, HERES ESTO, l. vlt. ff. de condic. instit. Vlpianus in l. si qui ita, ff. eo. *Si qui ita sint instituti*, SI SOCII VNA BONORVM MEORVM PERMANSERINT VSQVE AD ANNOS SEDECIM, HEREDES SVNTO, Idem in l. Si qui ita sint, §. vlt. ff. de condic. instit. *Eum qui ita heres institutus est*, SI SERVVM HEREDITARIVM NON ALIENAVERIT. Pompon. in l. si quis sub condicione, ff. eod. *Si quis sub condicione heredes instituisset*, SI INVICEM CAVISSENT SE LEGATA EO TESTAMENTO RELICTA REDDITVROS. Idem in l. Titius, ff. de condic. & demonstr. TITIVS SI STATVAS IN MVNICIPIO POSVERIT, HERES ESTO. Paul. in l. Lucius, ff. de condic. & dem. *Lucius Titius ita Testamentum fecit*, AVRELIVS CLAVDIVS NATVS EX ILLA MVLIERE, SI FILIVM MEVM SE ESSE IVDICI PROBAVERIT, HERES MIHI ESTO. Scæuola in l. si quis ita heres, ff. de hered. instit. *Si quis ita heres instituatur*, SI LEGITIMVS HERES VINDICARE NOLIT HEREDITATEM MEAM. Paulus in l. illa autem, ff. eo. *Si ita scripserit*, TITIVS, SI MAEVIVM TABVLIS TESTAMENTI SVI HEREDEM A SE SCRIPTVM OSTENDERIT, PROBAVERITQVE, HERES ESTO. Aliquando etiam heres instituebatur sub hac condicione, SI DECEM TITIO DEDERIT, SI ALEXANDRIAM IERIT, VEL SI ALEXANDRIAM PERVENERIT, l. suus quoque in princ. & §. vlt. ff. de condic. instit. l. vlt. ff. eo. Scæuola in l. vlt. §. vlt. ff. de doli except. Titiam marito & filio communi, ex parte dimidia scriptis heredibus, filiam suam ex priore matrimonio ita heredem instituisse proponit, MAEVIA FILIA MEA EX SEX VNCIIS HERES MIHI ESTO, SI CVM COHEREDIBVS TVIS PAREM RATIONEM FECERIS PRO MEA PORTIONE IN DIEM MORTIS MEAE, EIVS ACTVS QVI PENDET EX TVTELA TVA, QVAM TITIVS PATER MEVS, AVVS TVVS, ADMINISTRAVIT. Vxor etiam quæ viro suo ex dote promissam pecuniam debebat, heredem cum sub ea condicione quandoque scribebat, SI DOTEM QVAM EI PROMISERAT, NEQVE PETIISSET, NEQVE EXEGISSET, l. Mucianæ, ff. de condic. & demonstr. l. mulier, ff. de condic. instit. Erat & illa vulgaris condicio, SI IN CAPITOLIVM ASCENDERIT. Et interdum heres ita instituebatur, si ipsemet Capitolium ascendisset: hoc modo, TITIVS, SI IN CAPITOLIVM ASCENDERIT, EX ALIO QVADRANTE HERES ESTO, l. liber homo, §. si Titius, ff. eo. TITHASVS, SI IN CAPITOLIVM ASCENDERIT, HERES ESTO, l. si ita scriptum, ff. eo. Interdum vero sub ea condicione, si tertius Capitolium ascendisset, hereditas alicui dabatur, vt in l. si quis Sempronium, ff. eo. *Si quis Sempronium heredem instituerit sub hac condicione*, SI TITIVS IN CAPITOLIVM ASCENDERIT. Interdum & sub iurisiurandi condicione heres instituebatur, l. libertus, ff. de bon. libertor. puta, SI IVRASSET DATVRVM SE ALIQVID, VEL FACTVRVM, veluti, STICHVM MANVMISSVRVM, l. quæ sub condicione, §. quotiens, ff. de condic. instit. Iauolen. in l. Antistius, ff. de adquir. hered. *Si ita institutus sit*, SI IVRAVERIT, HERES ESTO. Iulian. in l. hæc scriptura, ff. de condic. & demonstr. *Quicumque heres scriptus erit, sub condicione*, SI IVRAVERIT SE DECEM DATVRVM, AVT MONVMENTVM FACTVRVM.

Sed hæc condicio Iurisiurandi edicto Prætoris heredibus scriptis remittebatur, d. l. libertus, & l. quæ sub condicione, ff. de condic. instit. l. non dubium, §. 1. ff. de leg. 3. quemadmodum & eæ condiciones quæ contra bonos mores inserebantur, veluti, SI AB HOSTIBVS PATREM SVVM NON REDEMERIT: SI PARENTIBVS SVIS PATRONOVE ALIMENTA NON PRAESTITERIT, l. condiciones quæ, ff. de condic. inst. Sic & in l. quidam, ff. eo. quidam proponitur in suo Testamento heredem scripsisse sub tali condicione, SI RELIQVIAS EIVS IN MARE ABIECISSET. Cui non absimile caput cuiusdam Testamenti refertur à Petronio in Satyrico, his verbis: OMNES QVI IN TESTAMENTO MEO LEGATA HABENT, PRAETER LIBEROS MEOS, HAC CONDICIONE PERCIPIENT QVAE DEDI, SI CORPVS MEVM IN PARTES CONCIDERINT, ET ADSTANTE POPVLO COMEDERINT, Interdum & sub impossibili condicione heres instituebatur, ex-

empli gratia, TITIVS SI DIGITO CAELVM TETIGERIT, HERES ESTO, l. cum in secundo, §. vlt. ff. de iniusto rup. MAEVIVS SI MONVMENTVM POST MORTEM MEAM IN TRIDVO PROXIMO MORTIS MAIAE FECERIT, HERES ESTO, l. si quis ita institutus, ff. de condic. instit. Condicioni etiam quandoque dies inserebatur, vt puta, SI CAPITOLIVM INTRA DIES TRIGINTA ASCENDERIT, HERES ESTO, l. sed si condicioni, ff. de condic. instit. TITIVS, SI INTRA TERTIAS KALENDAS MAIAS NAVIS EX ASIA VENERIT, EX RELIQVA PARTE HERES ESTO, l. liber homo, §. si ita scriptum, ff. de hered. instit. Heredi autem plures quandoque condiciones coniunctim, quandoque disiunctim dabantur, l. si heredi, ff. eo. Vlpian. in l. quæ sub condicione, §. si quis, ff. eo. *Si quis sub iurisiurandi condicione, & praeterea sub alia, sit institutus.* Et mox: *Sed si sub iurisiurandi condicione sit institutus, aut* SI DECEM MILLIA DEDERIT. Quin & heredi pure instituto quandoque condicio adscribebatur, vt in specie, l. filiusfam. ff. quando dies leg. ced.

Plane qui filiumfam. heredem instituere volebat, ita tamen ne ad patrem eius ex hereditate quidquam perueniret, solebat eum sub hac condicione instituere, SI A PATRE EMANCIPATVS ESSET, l. quidam cum, ff. de heredib. instit. l. si furioso, §. vlt. ff. de curatorib. fur. Vlpian. in l. denique, §. & si heres, ff. de minorib. *Et si heres sit institutus,* SI A PATRE IN DIEBVS CENTVM, SIT EMANCIPATVS. Ac sub huiusmodi condicione sæpe matres & auiæ liberos instituebant. Papinian. in l. duos, ff. de condic. & demonstr. *Duos mater filios,* SVB CONDICIONE EMANCIPATIONIS, *ex partibus heredes instituit.* Idem in l. auia, ff. eo. *Auia quæ nepotem* SVB CONDICIONE EMANCIPATIONIS *pro parte heredem instituerat.* Scæuola in l. vlt. ff. de petit. hered. *Filius à patre emancipatus, secundum* CONDICIONEM TESTAMENTI, *matris adiit hereditatem.* Marcian. in l. eum seruus, ff. de condicio. instit. *Cum auia nepotem* SVB CONDICIONE EMANCIPATIONIS, *pro parte heredem instituit.* Sueton. in Vitell. cap. 6. *Hunc heredem à matre sub condicione institutum,* SI DE POTESTATE PATRIS EXISSET, *manu emisit.* Impp. Maximia. & Dioclet. in l. filiis, C. de inoffic. testam. *Filiis matrem quæ de mariti moribus secus suspicabatur, ita posse consulere iure compertum est, vt eos sub hac condicione instituat heredes,* SI A PATRE EMANCIPATI FVERINT. Eoque pertinet, quod Plin. Epist. 2. lib. 4. Regulum narrat filiũ emancipasse, vt heres matri exsisteret. Idem Plin. Epist. 18. lib. 8. *Nam Curtius Mantia perosus generum suum Domitium Lucanum (frater est Tulli) sub ea condicione,* FILIAM EIVS NEPTEM SVAM (sic enim locum ab imperitis deprauatum, emendandum censeo) INSTITVERAT HEREDEM, SI ESSET MANV PATRIS EMISSA. Sic & Marcian. in l. Diui, ff. de iu. codicillor. matrem cum pure liberos suos Testamento instituisset, codicillis, emancipationis condicionem adiecisse, refert. Extraneus certe sub qualibet condicione heres scribi poterat. Suus vero heres sub ea demum, quæ in potestate eius esset, & vltimo vitæ momento impleri posset, l. suus quoque, ff. de hered. instit. l. vltim. ff. de condic. instit. l. libertus sub, §. si libertinus, ff. de bon. libertor. Interdum & ita quis heres instituebatur, TITIVS HERES ESTO, ITA VT STICHVM MANVMITTAT, l. quæ sub condicione, §. quotiens, ff. de condic. instit.

Hoc amplius, Heredes scripti hereditatem Cernere quandoque iubebantur, rogabanturve. Plin. lib. 10. Epist. ad Traian. *Iulius Largus rogauit Testamento,* VT HEREDITATEM SVAM ADIREM, CERNEREMQVE. Quod vti fieret, docet Vlpian. Tit. 22. CRETIO *est,* inquiens, *certorum dierum spatium, quod datur instituto heredi ad deliberandum, vtrum expediat ei adire hereditatem, nec ne, veluti,* TITIVS HERES ESTO, CERNITOQVE IN DIEBVS CENTVM PROXIMIS, QVIBVS SCIERIS POTERISQVE: NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. Isidor. lib. 5. Origin. CRETIO *est certus numerus dierum in quo institutus heres aut adit hereditatem, aut finito tempore excluditur: nec liberum est illi vltra capiendæ hereditatis ius.* CRETIO *appellatur, quasi decretio:* CERNERE *enim, decernere, & constituere significat. Nam ita dicitur,* ILLE HERES MIHI ESTO, CERNITOQVE INTRA DIES TOT. Quæ in formula, verbum hoc, CERNITO, Varro lib. 5. De lingua Latina explicat: *Facito videant te esse heredem. Ideoq;,* ait, *in cretione adhibere iubent testes.* Cicero Epist. 46. lib. 13. ad Attic. *Ex eo cognoui,* CRETIONEM *Cluuii (ò Vestorium negligentem) liberam, testibus præsentibus, sexaginta diebus.* Erat vero duplex Cretio, vt idem Vlpian. Tit. 22. docet: vna, VVLGARIS, altera CONTINVA. Vulgaris erat Cretio in qua adiiciebantur hæc verba, QVIBVS SCIERIS POTERISQVE, in quibus, quod pridem ab acutissimi ingenii

viris

viris obseruatum est, ludit Crassus apud M. Tullium lib. 1. De Orato. cum ait: *De his, credo, rebus, vt in* CRETIONIBVS *scribi solet*, QVIBVS SCIAM, POTEROQVE. CONTINVA vero CRETIO erat, in qua non adiiciebantur verba illa, QVIBVS SCIERIS POTERISQVE. Et ita Bonorum possessionum admittendarum tempus, vtile esse, non continuum, definiens Vlpian. in l. 2. ff. quis ordo in bonor. possess. *Ita autem*, ait, *vtile tempus est, vt singuli dies in eo vtiles sint, scilicet, vt per singulos dies &* SCIERIT ET POTVERIT *admittere*. CERNERE autem non modo erat constituere se heredem esse, vt Varro lib. 6. De lingua Lat. explicat, verum etiam, vt Vlpian. Tit. 22. tradit, legitima ac sollemnia cretionis verba dicere, in hunc modum: CVM ME MAEVIVS HEREDEM INSTITVERIT, EAM HEREDITATEM ADEO CERNOQVE.

Multum vero intererat vtrum cum Cretione quis, an sine Cretione heres scriptus esset: Extraneus enim heres vt ibidem Vlpian. docet, si quidem cum Cretione heres institutus esset, cernendo fiebat heres. At si sine Cretione, pro herede gerendo. Præterea sine Cretione heres institutus, si constituisset nolle se heredem esse, statim excludebatnr ab hereditate, & amplius eam adire non poterat. Cum Cretione vero institutus, sicut cernendo fiebat heres, ita non aliter excludebatur, quam si intra diem cretionis non creuisset hereditatem. Ideoque etiam si constituisset nolle se heredem esse, tamen si superessent dies Cretionis, pœnitentia actus, Cernendo heres fieri poterat. Quod ius antiquum Vlpian. tradit Tit. 22. Intererat etiam vtrum Vulgari, an Continua Cretione heres quis institutus esset. Nam ei qui Vulgarem Cretionem habebat, dies illi computabantur quibus se sciuerat heredem institutum esse, & potuerat cernere. Ei vero qui Continuam habebat Cretionem, etiam illi dies computabantur, quibus ignorauerat se heredem institutum: aut sciuerat, sed non potuerat cernere: quod item eidem Vlpiano acceptum ferendum est.

Ceterum non in bona tantum, sed & in nomen interdum, Testamentis heredes adsciscebantur. Iubebat enim eos testator NOMEN SVVM FERRE, l. sed & si, & l. facta, §. si sub nominis, ff. ad Trebellia. Cicero lib. 3. Officior. *Cum Basilius M. Satrium sororis filium*, NOMEN SVVM FERRE VOLVISSET, *eumq; fecisset heredem*. Sueton. in Octauio cap. 101. de eius Testamento: *Heredes instituit primos, Tiberium ex parte dimidia & sextante: Liuiam ex parte tertia: quos &* FERRE NOMEN SVVM IVSSIT. Quod & Ouidius lib. 15. Metamorph. fata Augusti canens, his versibus prædicit:

— inque futuri
Temporis ætatem, venturorumq; nepotum
Prospiciens, prolem sancta de coniuge natam
FERRE *simul* NOMENQVE SVVM, *curasq;*, IVSSERIT,

Huic autem Testatorum voluntati vt parerent heredes, non minus nominis, quam bonorum hereditatem cernebant. Sic enim Octauium quem ὀνόματος καὶ τῆς οὐσίας διάδοχον relinquere, semper Iulio Cæsari in animo fuisse, Dio lib. 45. scribit, cognita auunculi nece, vt idem auctor eodem lib. ait, Τό τε ὄνομα τοῦ Καίσαρος προσηγορίας ἀντελάμβανε, καὶ τὸν κλῆρον αὐτοῦ διεδέξατο. Vnde apud Ouidium lib. 15. Metamorphos. Iupiter ad Venerem de Iulii Cæsaris ἀποθεώσει,

Vt Deus accedat cælo, templisq; colatur
Tu facies, natusq; suus, qui NOMINIS HERES,
Impositum feret vnus onus.

Quo verborum circuitu Augustum significat: de quo hæc Eutropius libr. 7. *Octauianus adolescens, annos octodecim natus, Cæsaris nepos, quem* ILLE TESTAMENTO HEREDEM RELIQVERAT, ET NOMEN SVVM FERRE IVSSERAT. Et paullo post: *Et quasi vindicaturus patris sui mortem, à quo* PER TESTAMENTVM FVERAT ADOPTATVS. Hoc enim modo heredes TESTAMENTO IN BONA & IN NOMEN ADOPTARI dicebantur. Cicero in Bruto: *Quid Crassum, inquam, illum censes, istius Liciniæ filium, Crassi* TESTAMENTO *qui fuit* ADOPTATVS. Sueton. in Iul cap. 83. de Cæsaris Testamento agens: *In ima cera C. Octauium etiam* IN FAMILIAM, NOMENQVE ADOPTAVIT. Epitome Liuii, lib. 116. TESTAMENTO *Cæsaris heres ex parte dimidia institutus, C. Octauius ex sorore nepos, &* IN NOMEN ADOPTATVS EST. Et ita Cæcilius moriens TESTAMENTO Atticum ADOPTAVIT, heredemque fecit ex dodrante, vt Cornelius Nepos in Attici vita scriptum reliquit. Sueton. in Tiber. cap. 6. *Post reditum in vrbem à M. Gallio Senatore* TESTAMENTO ADOPTATVS, *hereditate adita, mox nomine abstinuit, quod Gallius aduer-*

sarum Augusto partium fuerat. Idem in Galba cap. 17. *Pisonem Frugi Licinianum nobilem egregiumque iuuenem, ac sibi olim probatissimum,* TESTAMENTOQVE SEMPER IN BONA ET NOMEN ADSCITVM, *repente è media salutantium turba apprehendit: filiumq; appellans, perduxit in castra, ac pro concione adoptauit.* Eodemque loquendi genere Seneca vtitur in lib. De Breuit. vitæ: *Nobilissimorum,* inquiens, *ingenuorum familia sunt. Elige in quam adsci velis. Non* IN NOMEN TANTVM ADOPTABERIS, SED IN IPSA BONA. Plin. Epist. 18. lib. 8. *Quinetiam Domitius Afer, qui illos* IN NOMEN ADSVMPSIT, *reliquit Testamentum ante octo & decem annos nuncupatum.* Illam vero loquendi figuram, non minus Græci, quam Latini auctores vsurpant. Appianus enim lib. 2. Bellor. Ciuil. de Testamento Iulii Cæsaris: Διαθῆκαι δὲ τοῦ Καίσαρος ὤφθησαν φερόμεναι, καὶ δίδους αὐτὰς τὸ πλῆθος αὐτίκα ἀναγινώσκειν. Θετὸς μὲν δὴ τῷ Καίσαρι παῖς ἐγίγνετο ἐν αὐταῖς, ὁ τῆς ἀδελφῆς θυγατριδοῦς Ὀκτάουιος. Ex superioribus autem locis apparet, non eos tantum qui ex Asse, sed & qui vel ex parte heredes scribebantur, Testamentis adoptatos. Nam & Octauius & Atticus, ille Iulii Cæsaris, hic Cæcilii Testamento adoptati fuere, licet vterque ex dodrante dumtaxat heres scriptus esset.

Sed enim qui Testamento adoptabantur, non omnia iura iustorum & legitimorum filiorum consequuti huiusmodi adoptione videntur. Nominis quidem heredes erant, sed eos liberti paterni, & alia familiæ iura non sequebantur. Proinde Testamentariam suam Adoptionem lege Curiata confirmari curauit Octauius Cæsar, vt auctoritate legis accederent quæ Testamento nactus non erat. Quod Appian. lib. 3. Bellor. Ciuil. docet in hunc modum. Ἀπὸ δὲ τῶν θυσιῶν, ἑαυτὸν (de Octauio Cæsare loquitur) εἰσεποιεῖτο τῷ πατρὶ αὖθις κατὰ νόμον Κουριάτιον. Ἔστι δ᾽ ἐπὶ τοῦ δήμου γίγνεσθαι τὴν θέσιν. Κουρίας γὰρ, ἐς μέρη τὰς φυλὰς ἢ τοὺς δήμους διαιροῦντες, καλοῦσιν, ὡς Ἕλληνας εἰκάζοντι φάναι φρατρίας. Ἐννομώτατος δ᾽ ἐστὶ Ῥωμαίοις ὁ τρόπος οὗτος ἐπὶ τῶν ἀπατόρων, καὶ δύνανται μάλιστα αὐτοὶ ἴσα τοῖς γνησίοις παισὶν ἄγειν τοὺς συγγενεῖς τῶν θεμένων, καὶ ἀπελευθέρους. Γαΐῳ δ᾽ ἦν πάντα ἄλλα λαμπρὰ, καὶ ἐξελεύθεροι πολλοί τε καὶ πλούσιοι, καὶ διὰ τόδ᾽ ἴσως μάλιστα ὁ Καῖσαρ ἐπὶ τῇ προτέρᾳ θέσει κατὰ Διαθήκας γενομένῃ, καὶ τῆσδε ἐδεήθη. Id quod Dio lib. 45. attigit de Antonio loquens his verbis. Τά τε ἄλλα ἐκεῖνος καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ αὐτὸν (scilicet Octauium) ἐκάκου, καὶ τὸν νόμον τὸν φρατριατικὸν ἐσφερόμενον, καθ᾽ ὃν τὴν ἐσποίησιν αὐτοῦ τὴν ἐς τὸ τοῦ Καίσαρος γένος γενέσθαι ἔδει, αὐτὸς μὲν ἐσπουδάζε δῆθεν ἐσενεγκεῖν, διὰ δὲ δημάρχων τινῶν ἀνεβάλλετο, ὅπως ὡς μηδέπω παῖς αὐτοῦ ἐκ τῶν νόμων ὢν, μήτε τῆς οὐσίας πολυπραγμονοίη, καὶ πρὸς τἆλλα ἀσθενέστερος εἴη. Quinetiam Tiberius, quamquam Testamento Augusti nomen eius ferre iussus, ab eodem tamen post Gaii & Lucii Cæsarum mortem rite adoptatus fuisse fertur: Sic enim Sueton. in Tiber. cap. 15. *Caio & Lucio intra triennium defunctis, adoptatur ab Augusto simul cum fratre eorum M. Agrippa: coactus prius ipse Germanicum fratris sui filium adoptare. Nec quidquam postea pro patrefamilias egit: aut ius quod adoptione amiserat, ex vlla parte retinuit.* Quod & Dio lib. 55. narrat: eiusque adoptionis ab eodem Sueton. cap. 21. fit mentio. Ceterum non viri modo, sed & mulieres quandoque nomen suum ferre iubebant eos, quos Testamento heredes instituebant. Sic enim Liuia cum Dolabellam ex parte heredem instituisset, eum nomen mutare iussit, quemadmodum Cicer. Epist. 8. lib. 7. ad Attic. ita scribit: *Dolabellam video Liuiæ Testamento cum duobus coheredibus esse in triente: sed* IVBERI MVTARE NOMEN. *Est* πολιτικὸν σκέμμα, *rectumne sit nobili adolescenti mutare nomen mulieris Testamento. Sed id* φιλοσοφώτερον διευκρινήσομεν, *cum scierimus, quantum quasi sit in trientis triente.*

Porro non minus Seruos, quam Liberos homines, heredes instituere licebat, l. non minus, ff. de hered. instit. Et suos quidem Seruos heredes instituere quisque poterat cum libertate: alienos, sine libertate: communes, cum libertate, vel sine libertate. Communes enim serui recte cum libertate heredes instituebantur, quasi proprii, pro parte dominica: Sine libertate autem, quasi alieni, propter socii partem, quemadmodum Vlpian. Tit. 22. explicat. Et hoc est, quod idem Vlp. in l. 3. ff. de hered. instit. *Seruus,* ait, *alienus, vel totus, vel pro parte, sine libertate heres institui potest.* Alienos autem seruos, ita demum heredes instituere licebat, si eorum serui essent, quos ipsos heredes testator instituere potuisset: quandoquidem Testamenti factio cum seruis ex persona dominorum introducta erat, l. non minus, ff. de hered. instit. Vlp. Tit. 22. *Alienos seruos heredes instituere possumus eos tamen, quorum cum dominis Testamenti factionem habemus.* Atq; ita sine libertate huiusmodi serui heredes instituebantur. Quinimo alienũ seruum liberũ & heredem esse testator frustra iubebat, cum alieno seruo inutiliter libertas daretur, l. si alienũ, ff. de hered. instit. Seruus plane alienus ita heres institui poterat, CVM LIBER ERIT. Proprius autem ita institui non poterat, l. seruus alienus, ff. de condicion. instit. Serui ergo pro-

prij

psi heredes ita instituebantur, LIBER ET HERES ESTO. Cuiusmodi institutionibus quandoque hæc adiectio addebatur, ILLE SERVVS, SI MEVS ERIT, CVM MORIAR, vel, CVM MORIOR, HERES ESTO. l.a.in prin.& §.vlt.ff.de condic.instit.l.talem,§.1.ff.de hered. instit. Quod si quis ita scripsisset, STICHVS LIBER ESTO, ET POSTEAQVAM LIBER ERIT HERES ESTO, detracto verbo, POSTEA, libertas simul & hereditas ei competebat, l. quotiens,§.si quis ita, ff.eo. Valebat & institutio talis, STICHVS LIBER ESTO, ET SI LIBER ERIT, HERES ESTO. Inde hæc, *liberum heredem q, esse iussit*, in l.pater filio, ff. eo. l. filium,ff.de adq. hered. Proprius autem seruus cum libertate heres institutus, siquidem in eadem causa permansisset, ex Testamento liber & heres necessarius fiebat, quemadmodum Vlp. Tit.22.ait.Inter Necessarios autem heredes,id est,seruos cum libertate heredes scriptos,&Suos scilicet necessarios,id est liberos qui in potestate erant,iure ciuili nihil,vt ibidem Vlpianus tradit, intererat. Nam vtrique etiam inuiti heredes erant: sed iure Prætorio,Suis & necessariis heredibus abstinere se à parentis hereditate permittebatur: Necessariis autem tantum heredibus abstinendi potestas non dabatur.

Ceterum heredes aut scribebantur, aut palam nuncupabantur, l. vlt. ff. de iu. codicill. Licebatque testanti vel nuncupare heredes, vel scribere. Sed si nuncupabat, palam debebat, id est,vt exaudiri à septem testibus posset, l. heredes palam, ff. qui Testam. fac. poss. Sueton. in Calig.cap.38. *Cum iam,& ab ignotis,inter familiares,& à parentibus,inter liberos* PALAM HERES NVNCVPARETVR. Cic. pro Milo. *Testamentum autem* PALAM *fecerat,& illum heredem, & me scripserat.* Qui vero per scripturam non testabatur, ac neque legaturus quid erat, neq; quemquam exheredaturus, poterat quinque verbis facere Testamentum,vt diceret, LVCIVS TITIVS MIHI HERES ESTO. Quinimo etiam tribus verbis,vt diceret, LVCIVS HERES ESTO, l.1.§.1. ff.de hered. instit.

Testamentorum vtrique caput erat heredis institutio. Nam sine heredis institutione nihil in Testamento scriptum valebat, l. 1. in fin. ff.de vulg. & pupill. Testamentumque vires per heredum institutionem accipiebat, l. quod per manus,ff.de iu.codicil.& vt Vlpian. Tit.24. ait, Potestas Testamenti ab heredis institutione incipiebat. Iustinianus in §. ante heredis Instit. de legat. *Ante heredis Institutionem inutiliter antea legabatur: scilicet, quia Testamenta vim ex institutione heredis accipiunt: & ob id, velut caput atq; fundamentum intelligitur totius Testamenti, heredis Institutio.*

Hereditates autem, vt & legata, merentibus dabantur. Plin. Epist.3. lib.2. *Et hic hereditates,hic legata, quasi* MEREATVR, *accipit.* Martial.Epigram.65.lib. 7. de Labieno qui ex asse scriptus erat heres à Fabio:

Plus MERVISSE *tamen se Labienus ait.* Quintilian. Declamatio.325. QVO MERITO TVO *te scripsit heredem? Vox communis est. Iisdem verbis interrogare te possum, Quid* MERVERAS, *vt te scriberet heredem? quamdiu etiã tertium non exhibes, cui debeatur hereditas?* Inde Vlpian.in l. nec adiecit,ff.pro soc. Hereditates,legata,mortis causa donationes,ob MERITVM aliquod accedere ait. Et ita Papinian.in l.dotem,§.vl..ff.de Castren. pecul. sanguinis rationem MERITVM HEREDITATIS ACCIPIENDAE præbuisse, refert.

Interdum vero ita scribebatur heres, VT INTRA CERTVM TEMPVS ADIRET HEREDITATEM, l.si quis heres ita,ff.de acquir.hered. Hereditatem autem Adeuntes, hoc verbo, ADEO, vtebantur,vt ex l eum qui,§.vlt.ff.eo.& Vlpiano Tit.22. liquet. Atque ita heredes IN IVS ET LOCVM defuncti SVCCEDEBANT, l. qui in ius,ff.de diuers.regul.l.ait Prætor, ff.de iureiuran. Vnde Martial. lib.6. Epigram.63.

Tu tamen hunc Tabulis heredem, stulte, supremis
Scribis, & ESSE TVO, *vis, furiose,* LOCO.

Nec vlla,vt Cic.lib.2. De Legib. scribit,persona,est quæ ad vicem eius qui è vita emigrauerit,propius accedat,quam heres. Vlpian.in l.quotiens,§.heredes,ff.de hered. instit. HEREDES IVRIS SVCCESSORES SVNT. Pompon. in l. heres,ff. de adquir. hered. *Heres in omne ius mortui,non tantum in singularum rerum dominium succedit.* Hereditas enim iuris nomen est, l.hereditatis, ff.de verb.signific.l.3. ff.de bon. poss.& vel absque vllo corpore, iuris intellectum habet, l.hereditas,ff.de petit. heredit. Et adita quidem hereditate omnia iura in heredem institutum transibant: Possessio vero nisi naturaliter adprehensa ad eum non pertinebat, l. cum heredes,ff.de adquir. possess.

Plane inter cetera quæ ad ordinanda Testamenta pertinebant principale ius erat, de liberis heredibus instituendis vel exheredandis,ne præteritis ipsis rumperetur Testamentum. Namq;

filio qui in potestate erat, præterito, inutile erat Testamentum, l. inter cætera, ff. de lib. & post. Exheredatio autem fiebat his verbis, EXHERES ESTO. l. si ita, §. vlt. ff. de liber. & post. l. si quis Semptonium in fi. ff. de hered. instit. l. si quis Testamento, ff. de condic. instit. Filii etiam hoc modo exheredabantur, FILIVS EXHERES SIT: FILIVS EXHERES ERIT. l. filii, l. cum quidam, ff. de liber. & post. Sed & si ita pater dixisset, ILLE FILIVS MEVS ALIENVS MEAE SVBSTANTIAE FIAT, Iustinianus recte exheredatum esse constituit, l. si quis filium. Cod. de liber. præter. Iuuenal. Sat. 10.

— Nec vultum adgnoscit amici
Cum quo præterita cœnauit nocte, nec illos
Quos genuit, quos eduxit: nam Codice sæuo
HEREDES VETAT ESSE SVOS.—

Filius autem in potestate, vel eo mortuo, aut de potestate subducto, nepos Nominatim exheredari debebat, l. 1. §. 1. ff. de hered. instit. l. 1. & l. si filium, ff. de liber. & post. Itaque non sufficiebat ita dicere, QVISQVIS EST, QVI FILIVM MEVM SE ESSE DICIT, EXHERES ESTO, l. 1. §. idem ait, ff. de Carbon. edic. vel, QVISQVIS MIHI ERIT FILIVS, EXHERES ESTO, l. 3. §. filius, ff. de liber. & post. Non tamen nomen, cognomen, & prænomen eius erat dicendum, sed sufficiebat vel vnum ex his, d. l. 1. ff. de liber. & post. Vnde in specie, l. cum Testamento, §. vlt. ff. de hered. instit. qui tres filios habebat, ita scripsisse proponitur: FILII MEI HEREDES SVNTO: PVBLIVS FILIVS MEVS EXHERES ESTO. Filius certe qui vnicus erat, si ita exheredatus esset, FILIVS MEVS EXHERES ESTO, nominatim exheredatus videbatur, licet nomen eius expressum non esset. Nam si plures essent filii, nullus exheredatus censebatur, l. 2 ff. de liber. & post. Iustinianus in §. nominatim, Instit. de exher. liber. NOMINATIM *autem quis* EXHEREDARI *videtur, siue ita exheredetur*, TITIVS FILIVS MEVS EXHERES ESTO: *siue ita*, FILIVS MEVS EXHERES ESTO, *non adiecto proprio nomine: scilicet, si alius filius non exstet.* Quinetiam cum Titius Testamento heredem instituisset, & filium habens, sic exheredationem posuisset, CETERI OMNES FILII, FILIAEQVE MEAE, EXHEREDES SVNTO, Paulus respondit filium recte exheredatum videri, l. Titius, ff. de liber. & postum. Et si pepercisset Testator filium dicere, EX SEIA autem NATVM dixisset, recte exheredabat. Quinetiam si cum conuicio dixisset, NON NOMINANDVS, vel NON FILIVS MEVS, LATRO, GLADIATOR, EX ADVLTERA NATVS, recte exheredatus erat, l. & si pepercerit, ff. eod. Quam locutionis figuram Apuleius quoque lib. 5. ita vsurpat: *Nec enim vos vtiq, domus meæ famosa famula,* & NON DICENDI FILII MEI *facta latuerunt.* Filium plane à patre cuius in potestate erat non recte exheredatum Scæuola censebat, si postquam decem ei legasset, adiecisset, ET IN CETERA PARTE EXHERES MIHI ERIT, l. cum quidam, ff. de liber. & post.

Non tantum autem filii iam nati, sed & postumi nominatim exheredandi erant, vt Vlpianus, Tit. 22. & in l. postumi, ff. de iniusto. rup. tradit. Iustinian. in §. masculos Instit. de exher. liber. *Masculos vero postumos, id est filios, & deinceps, placuit non aliter recte exheredari, nisi* NOMINATIM EXHEREDARENTVR, *hoc scilicet modo,* QVICVMQVE MIHI FILIVS GENITVS ERIT, EXHERES ESTO. Atque ita VENTER EXHEREDARI dicebatur, l. 1. §. si venter, ff. de ven. in poss. mitt. Cuius generis formulam ibidem Vlpianus hanc proponit, SI MIHI FILIVS VNVS NASCETVR, EXHERES ESTO. Et §. sed & si quis ventrem ead. l. *Sed & si quis ventrem ita exheredasset,* QVI MIHI INTRA MENSES TRES MORTIS MEAE NATVS ERIT, EXHERES ESTO: *vel,* QVI POST TRES MENSES. Idem in l. 3. §. nominatim, ff. de iniust. rupt. NOMINATIM EXHEREDATVS *postumus videtur, siue ita dixerit,* QVICVMQVE MIHI NASCETVR, *siue ita,* VENTER EXHERES ESTO. *Sed & si dixerit,* POSTVMVS EXHERES ESTO. Et in l. qui iure, ff. de test. milit. *Si tamen hoc animo fuit vt vellet,* QVISQVIS SIBI NASCETVR EXHEREDEM ESSE. Paulus in l. si ita, ff. de iniusto rupt. *Si ita facta sit exheredatio,* SI FILIVS NATVS NATAVE SIT, EXHERES ESTO. Præter filium autem reliqui sui heredes vtriusque sexus, aut NOMINATIM, aut INTER CETEROS, exheredandi erant. Filia ergo postuma, ceteræque postumæ feminæ, vel NOMINATIM vel INTER CETEROS exheredabantur, dummodo inter ceteros exheredatis aliquid legaretur. Nepotes etiam, pronepotes, ceterique masculi postumi, præter filium, vel NOMINATIM, vel INTER CETEROS, cum adiectione legati erant exheredandi. Quamquam tutius erat, eos nominatim exheredari. Quæ omnia ex Vlpiano Tit. 22. & Iustiniano, §. sed non ita, & §. postumi, Instit. de exhered. liber. cognoscimus. INTER CETEROS autem,

autem exheredabantur hac verborum formula, CETERI EXHEREDES SVNTO, vt Theophil. auctor est in §.1. Instit. de exhered. liber.

Pure vtique filius exheredandus erat, non sub condicione, l.3.§.1. ff. de liber. & post. Ab omnibus etiam gradibus heredum,& tam à primis,quam à secundis heredibus exheredandus erat, l. non putauit, §§. si ab vno,& §§. seq. ff. de bon. poss. con. tab. l. si primo, ff. de liber. & post. l. Nam etsi, & l. si quis filio, §. siue autem,& l. siue ego, ff. de iniusto rupt. l. Ex facto, §. Lucius, ff. de vulg. & pup. Cum vero post omnes heredum gradus exheredatio scribebatur, si adiiceret testator, AB OMNIBVS SE GRADIBVS EXHEREDARE, iuri satisfactum erat, l.1. Cod. de liber. præter.

Ante heredis certe institutionem, vel inter medias heredum institutiones, vel inter gradus, filius recte exheredabatur, l. postumi, §.1. ff. de iniust. rupt. Eoque modo ab omnibus gradibus summouebatur, nisi forte AB VNIVS HEREDIS PERSONA cum Testator EXHEREDASSET: cuiusmodi Exheredatio vitiosa erat, quemadmodum & hæc, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, FILIVS EXHERES ESTO. Inter duos autem gradus Exheredatus ab vtroque remotus erat, d. l.3. §. filius & §. ante heredis. Sed & si quis duos gradus miscuisset, Exheredatio valebat, veluti, PRIMVS HERES ESTO EX SEMISSE: SI PRIMVS HERES NON ERIT, SECVNDVS EX SEMISSE HERES ESTO. TERTIVS EX ALIO SEMISSE HERES ESTO: FILIVS EXHERES ESTO. SI TERTIVS HERES NON ERIT, QVARTVS HERES ESTO, d. l.3. §. in eo.

Interdum autem cum elogio,& adiecta causa, filius exheres scribebatur, l.1. §. idem ait, ff. de Carbon. edic. in qua Vlpianus, *Cum quidam*, ait EXHEREDEM SCRIPSISSET FILIVM, QVOD DICERET EVM EX ADVLTERIO CONCEPTVM. Et in l. idem est, ff. de liber. & post. *Si ita dixerit*, ILLE ILLIVS FILIVS EXHERES ESTO. Africanus in l. si postumus, §. vlt. ff. eod. *Si quis ita scripserit*, ILLE QVEM SCIO EX ME NATVM NON ESSE, EXHERES ESTO. Cicero pro Cluent. *Quod* ELOGIVM *recitasti de Testamento Cn. Egnatii patris, hominis honestissimi videlicet, & sapientissimi*, IDCIRCO SE EXHEREDASSE FILIVM, QVOD IS OB OPPIANICI DAMNATIONEM PECVNIAM ACCEPISSET. Quinctilian. lib.7. cap.4. *Si* EXHEREDATVM *à se filium pater testatus fuerit* ELOGIO, PROPTEREA QVOD IS MERETRICEM AMAVERIT. Idem lib.9. cap.2. ex Asinio pro Liburnia, hæc verba citat: MATER MEA, QVAE MIHI TVM CARISSIMA, TVM DVLCISSIMA FVIT, QVAEQVE MIHI VIXIT, BISQVE EADEM DIE VITAM DEDIT, & reliqua: deinde, EXHERES ESTO. Interdum etiam causa non turpis, neque famosa exheredationibus adiiciebatur, vt in l. qui volebat, ff. de hered. instit. qui volebat filiam exheredare, sic Testamento comprehendit, TE AVTEM FILIA IDEO EXHEREDAVI, QVONIAM CONTENTAM TE DOTE ESSE VOLVI. Papinianus in l. emptor, §. vlt. ff. de rei vindic. *Si tamen pater*, DOTIS AC PECVLII CONTEMPLATIONE FILIAM EXHEREDAVIT, ET EA RATIONE REDDITA, *nihil ei Testamento reliquit, aut eo minus legauit*. Et ita Leontius philosophus cum Eudociæ filiæ (quæ tandem Theodosio nupsit) ex siderum positione & aspectu, prosperam fortunam portendi præuideret, ideo modicum quid ei reliquit, hoc adiecto, quod ea fortuna sua contenta esse deberet, quemadmodum Zonaras Tomo 3. ita narrat: *Θυγάτηρ μὲν ἦν Λεοντίου τινὸς φιλοσόφου, Ἀθήνηθεν ὡρμημένου, Ἀθηναῒς δ' ὠνομάζετο· ὃς γνοὺς ἐξ ἐπιστήμης, εὐτυχήσειν μέλλουσαν τὴν θυγατέρα λαμπρῶς διατιθέμενος, τὴν μὲν οὐσίαν αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς καταλέλοιπε. Δύο δ' ἦσαν Οὐαλέριος καὶ Γέσιος. Τῇ δὲ θυγατρὶ ἑκατὸν χρυσίνους μόνους δοθῆναι ἐπέσκηψε, γράψας, Ἀρκεῖν αὐτῇ τὴν τύχην αὐτῆς.*

Quinetiam interdum non mala mente parentis, neque notæ caussa, filius exheredabatur, sed furoris, puta, caussa, vel ideo, quia impubes erat, heresque institutus rogabatur ei hereditatem restituere, l. si patronus, §. si quis non mala, ff. de bon. libert. Tryphoninus certe in furioso, §. vlt. ff. de curat. furio. Auo qui nepotes ex filio prodigo habebat, hoc consilium, l. si, dat, vt nepotes heredes institueret, filium exheredaret, eique, quod sufficeret alimentorum nomine, ab eis certum legaret, addita causa, necessitateque iudicii sui. Vlpianus in l. multi non notæ. ff. de liber. & post. *Multi non* NOTAE CAVSSA EXHEREDANT FILIOS, *nec vt eis obsint, sed vt eis consulant, vt puta, impuberibus, eisque fideicommissum hereditatem dant*. Paulus in l. Paulus 47. ff. de bon. libert. *Exheredationem nepotis qua* NON NOTAE GRATIA, *sed alio consilio adiecta est, nocere non oportere, quominus contra Tabulas libertorum aui bonorum possessionem petere possit*. Patrem etiam exheredato filio ita cauisse, VT IVS IN LIBERTVM SALVVM, EI ESSET, proponit Terent. Clemens in l. si pater, ff. de bon. libert.

Filii vtique non sine magna causa exheredabantur. Cicero pro Rosc. Amer. *Magna opertet esse vitia atque peccata filii, quibus incensus parens potuerit animum inducere, vt naturam ipsam vinceret, vt amorem illum penitus insitū eiiceret ex animo, vt denique patrem esse sese, obliuisceretur.* Seneca lib. 1. De Clement. *Numquid aliquis sanus filium à prima offensa exheredat? Nisi magna & multa iniuria pœnitentiam euicerint, nisi plus est quod timet, quam quod damnat, non accedit ad decretorium stilum. Multa ante tentat, quibus dubiam indolem & peiore loco iam positam reuocet: simul deplorata est, vltima experitur.* Proinde eum Exheredati de inofficioso Testamento dicebant, à Centumuiris hæc eorum querela propitiis auribus audiebatur, QVO MEO ME MERITO PATER EXHEREDAVIT? vt supra lib. 5. docuimus. Plerumque certe nouercalibus delenimentis, instigationibusve corrupti parentes, maligne circa suum sanguinem iudicium inferebant, l. non est enim, ff. de inoffic. test. Et ita Atciam Variolam nuptam Prætorio viro, exheredatam fuisse ab octogenario patre, intra vndecim dies, quam ille nouercam ei amore captus induxerat, Plinius Epist. 33. lib. 6. refert. Exheredato vtique facta iniuria censebatur, si immerito se exheredatum contenderet, l. Papinianus, ff. de inoffic. test. Vnde EXHEREDATIONE NOTATI, in l. non putauit, ff. de bonor. poss. cont. tab. NOTA EXHEREDATIONIS, in l. 1. §. sed & si, ff. de adsignand. libert.

Plane Extranei quoque heredes scripti, nisi voluntati Testatorum paruissent, nonnumquam eadem qua filii, verborum formula ab hereditate submouebantur, vt ex formula Cretionis patet: in qua plerumque addebantur verba hæc, SI NON CREVERIS, vel, NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO: quibus non adiectis imperfecta erat Cretio, vt Vlpian. Tit. 22. tradit. Scæuola in l. vxorem, §. eius heres, ff. de legat. 3. *Eius heres vel legatarius rogatus est, vt quemdam adoptet, his verbis adiectis,* SI ALIAS FECERIT, EXHERES ESTO. Refertur & ab eodem in l. Seius, ff. ad l. Falcid. caput Testamenti huiusmodi: SEIVS ET AGERIVS, SI INTRA DIEM TRIGESIMVM MORTIS MEAE REIPVB. NOSTRAE CAVERINT, CONTENTOS SE FVTVROS TOT AVREIS, LEGIS FALCIDIAE BENEFICIO OMISSO, HEREDES MIHI SVNTO, QVOS INVICEM SVBSTITVO. QVOD SI VOLVNTATI MEAE NON CONSENSERINT, EXHEREDES SVNTO. Alfenus in l. paterfam. ff. de heredib. instit. *Paterfam. Testamento duos heredes instituerat: eos monumentum facere iusserat in diebus certis, deinde ita scripserat,* QVI EORVM NON ITA FECERIT, OMNES EXHEREDES SVNTO. Gaius in l. si eectarum, §. si eodem, ff. de Testam. milit. *Si eodem Testamento Miles eumdem heredem, deinde* EXHEREDEM SCRIPSERIT, *adempta videtur hereditas: cum enim paganorum Testamento, sola hereditas exheredatione adimi non possit.* Et sic in Testamento Gregorii Nazianzeni: Οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἔστωσαν μοῦ ἀποκληρονόμοι. Et in Testamento B. Remigii, CETERI OMNES EXHEREDES ESTOTE, SVNTOTE. Quam fuisse vulgarem Testamentorum in Galliis clausulam, Testamentorum formula edita à Marculpho indicat, in qua est, RELIQVI VERO HEREDES, EXHEREDES SVNTO. Alioquin exheredationem in extraneo ineptam esse, recte scripsit Vlpianus in l. quidam eum filium, ff. de verb. oblig.

Heredes autem (quemadmodum Vlpian. Tit. 22. & Modestin. in l. 1. ff. de vulg. & pupill. scribunt) aut INSTITVTI dicebantur, aut SVBSTITVTI. INSTITVTI, qui primo gradu scripti erant: SVBSTITVTI, qui secundo gradu, vel tertio, vel sequentibus. Illi, PRIMI HEREDES vocabantur, l. idem est, §. vlt. ff. de testam. milit. l. quamdiu, ff. de adquir. hered. l. seruo alieno, §. 1. ff. de leg. 1. l. vlt. ff. de fideicom. libert. vel, PRIMO GRADV SCRIPTI, l. denique, ff. de iniust. rupt. vel, PRIMO LOCO, l. si non lex, §. vltimo, ff. de hered. instit. Hi, SECVNDI HEREDES appellabantur, vt alias docuimus, & SECVNDO GRADV SCRIPTI in d. l. denique, vel SECVNDO LOCO SCRIPTI, l. qui postumos, ff. de Sc. Silan. Aut si tertio gradu scripti essent, TERTII HEREDES dicebantur, vt apud Suetonium in Claud. cap. 6. Poterat autem quis in Testamento plures gradus heredum facere, l. si plures, ff. de iu. delib. l. in plurium, ff. de adquir. hered. l. si plures, ff. de leg. 3. Marcianus in l. potest, ff. de vulg. & pupill. *Potest quis in Testamento plures gradus heredum facere, puta* SI ILLE HERES NON ERIT, ILLE HERES ESTO: *& deinceps plures: vt nouissimo loco in subsidium, vel seruum necessarium heredem instituat.* Quod & Iustinianus tradit Instiut. eod. m titulo in princip. Marcell. in l. Lucius Titius Seio, ff. de hered. instit. *Sallustium & Varonem* PRIMO, an SECVNDO, vel TERTIO GRADV HEREDES INSTITVERE *volueris.* Iulian. in l. quidam Testamento, ff. de vulg. & pupill. *Quidam Testamento Proculum ex parte quarta, & Quietum ex parte dimidia & quarta heredem instituit: deinde Quieto Florum, Proculo Sosiam heredes substituit: deinde,* SI NEQVE FLORVS, NEQVE SOSIA HEREDES ESSENT, TERTIO GRADV

ex parte

ex parte dimidia & quarta coloniam Leptitanorum, & ex quarta, complures heredes substituit in plures quam tres vncias. Vlpianus autem Tit.22. hanc institutionis cum Cretione, & Substitutionis formulam proponit, TITIVS HERES ESTO, CERNITOQVE IN DIEBVS CENTVM PROXIMIS, QVIBVS SCIERIS POTERISQVE: NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO: TVNC MAEVIVS HERES ESTO, CERNITOQVE IN DIEBVS, & reliqua. Similiterque & deinceps substitui potuisse ait. Substitutio autem quæ in hunc casum, SI HERES NON ERIT, fiebat, VVLGARIS vocabatur. Gaius libr.2. Institut.tit.4. SVBSTITVTIO *est, quæ post institutionem a Testatore fieri solet, id est, secundi heredis appellatio. Et duæ sunt: quarum vna*, VVLGARIS *dicitur, alia*, PVPILLARIS. VVLGARIS, dicitur, ILLE MIHI HERES ESTO, *siue hoc filio, siue extraneo,* QVOD SI HEREDITATEM MEAM ADIRE NOLVERIS, ILLVM SVBSTITVO, AD QVEM HEREDITAS MEA DEBEAT PERVENIRE. Vulgari ergo modo, vt Modestinus loquitur in l. iam hoc iure, §. vlt. ff. de vulg. heredibus substituebatur ita, SI HERES NON ERIT, l. sed si plures, §. vlt. l. potest. & l. vlt. ff. eo. l. Iulianus, §. vlt. l. si ita quis institutus, & l. paterfam. ff. de hered. instit. l. si quis filiumfam. & l. & si substitutum, ff. de adquir. hered. Iulianus in l. si is qui ducenta, §. vlt. ff. de reb. dub. SI MIHI NEQVE FILIVS, NEQVE FILIA HERES ERIT, SEIVS HERES ESTO. Hæc autem verba, SI HERES NON ERIT, in eo quem alieno iuri subiectum esse Testator sciebat, sic accipiebantur, *Si neque ipse heres erit, neque alium heredem effecerit.* In eo vero, quem patremfamilias arbitrabatur, illud significabant, *Si hereditatem sibi, vel ei cuius iuri postea subiectus esse cœperit, non adquisierit*, §. vltimo, Institut. de vulgar. & pupill.

Interdum etiam latius hæc substitutio diffundebatur, & in plures casus dispergebatur, vt in specie, l. Lucius Titius qui fratrem, ff. de hered. instit. Lucius Titius qui fratrem habebat, Testamento ita cauit: TITIVS FRATER MEVS EX ASSE MIHI HERES ESTO. SI MIHI TITIVS HERES ESSE NOLVERIT, AVT, QVOD ABOMINOR, PRIVS MORIETVR, QVAM MEAM HEREDITATEM ADIERIT, AVT FILIVM, FILIAMVE, EX SE NATVM, NATAMVE, NON HABEBIT: TVNC STICHVS ET PAMPHILVS SERVI MEI LIBERI ET HEREDES MIHI, AEQVIS PARTIBVS, SVNTO. Refertur & in l. 3. C. de hered. instit. huiusmodi substitutio: QVOD SI EX ALIQVA CAVSA PRIMVS HAEREDITATEM MEAM ADIRE NOLVERIT, VEL NON POTVERIT, TVNC IN LOCVM EIVS SECVNDVM HEREDEM SVBSTITVO VITALEM. Heredi quidem ex parte scripta ita quandoque substituebatur, VT SI IS HERES NON ESSET, QVISQVIS SIBI HERES ESSET, IN PARTE *quoque deficientis* ESSET HERES, l. si in Testamento, ff. de vulg. & pupill. Plures vero ita quandoque substituebantur, QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIPTIS HERES ERIT, l. sed si plures, ff. eod. titul. Inde in l. ex illa, ff. de verbor. significat. *Item in substitutione, his verbis*, QVISQVIS MIHI HERES EST, *proximus heres tantum significabat.* Pluribus autem heredibus institutis, siue ex æquis partibus, siue ex diuersis & dispatibus, quandoque eos testator INVICEM, seu VICE MVTVA, substituebat, l. si ego, §. 1. ff. de iniust. rup. l. si plures, & l. Lucius Titius in princ. & §. vlt. ff. de vulg. & pupill. l. cogi, §. cum quidam, ff. ad Trebellianum. Post omnem enim Institutionis ordinem ita scribebat: EOSQVE OMNES INVICEM SVBSTITVO, vel, EOSQVE INVICEM SVBSTITVO, l. iam hoc iure, §. 1. l. qui plures, & l. coheredi, §. 1. ff. de vulg & pupill. vel, QVOS HEREDES MEOS INVICEM SVBSTITVO, d. l. coheredi, §. qui discretas, & l. Lucius Titius Seio, ff. de hered. instit. l. Seius, ff. ad legem Falcid. vel, HOS OMNES INVICEM SVBSTITVO, d. l. coheredi, §. qui patrem. Sed & substituti inuicem quandoque ita substituebantur, SVBSTITVTOS HEREDES INVICEM SVBSTITVO, l. Lucius, §. pater, ff. ad Senatusconsult. Trebell. vel, PVBLIVS, MARCVS, GAIVS INVICEM SVBSTITVTI, HEREDES MIHI SVNTO: vel, ILLE ET ILLE INSTITVTI HEREDES, ET SVBSTITVTI SVNTO, l. cum in Testamento, §. 1. ff. de hered. institu. Et huius generis substitutio RECIPROCA appellatur, in l. iam hoc iure, ff. de vulg. & pupill. & MVTVA, in l. cum proponebatur, ff. de legat. 2. Poterant & vel plures in vnius locum substitui, vel vnus in plurium, vel singulis si[illegible] singuli, l. potest, ff. de vulg. & pupill.

Præterea in alium quam illum vulgarem casum, seu euent[illegible]m, liberis impuberibus quos in potestate habebat, patri substituere licebat. Quæ substitu[illegible]tionis species, Pupillaris vocabatur, l. in Pupillari, l. ex duobus, §. vlt. l. coheredi, §. cum fili[illegible], & Rubr. ff. de vulg. & pup. Iustinianus Tit. de pupill. subst. *Liberis suis impuberibus, quo[illegible], in potestate quis habet, non solum ita, vt*

supra diximus substituere potest, id est, VT SI HERSDES EI NON EXSTITERINT, ALIVS SIT EI HERES: *sed eo amplius, vt*, SI HEREDES EI EXSTITERINT, ET ADHVC IMPVBERES MORTVI FVERINT, SIT EIS ALIQVIS HERES: *veluti si quis dicat hoc modo*, TITIVS FILIVS MEVS HERES MIHI ESTO. ET SI FILIVS MEVS HERES MIHI NON ERIT: SIVE HERES ERIT, ET PRIVS MORIATVR, QVAM IN SVAM TVTELAM VENERIT, *id est antequam pubes factus sit*: TVNC SEIVS HERES ESTO. Caius lib.2. Institut. Tit.4. PVPILLARIS SVBSTITVTIO, *filiis tantummodo impuberibus dari potest, qua ita fit*: ILLE FILIVS MEVS, SI INTRA PVBERTATEM DECESSERIT, ILLVM EI SVBSTITVO. Cuiusmodi substitutionem sic describit Horat. lib.2. Sermo. Sat.5.

Si cui praeterea validus male filius, in re
Praeclara sublatus aletur, ne manifestum
Caelibis obsequium nudet te, leniter in spem
Arrepe officiosus, & vt scribare secundus
Heres, vt si quis casus puerum egerit Orco,
In vacuum venias.--

Varie autem substitutio ista concipiebatur: Plerumque ita, SI FILIVS MEVS INTRA PVBERTATEM DECESSERIT, SEIVS HERES ESTO, l.1. & l. qui liberis, & l. paterfa. l. qui habebat, ff. de vulg. & pupill. l. vlt. ff. ad Senatusconsultum Trebellian. l. Lucius, ff. de fideicommiss. libert. Alias, SI INTRA PVBERTATIS ANNOS DECESSERIT, l. iam hoc iure in fin. & l. coheredi, § non videri, ff. eod. vel, SI IMPVBES DECESSERIT, l. in substitutionum in fin. & l. eum ex filio, ff. de vulg. vel, SI ANTE PVBERTATEM DECESSERIT, l. paterfam. ff. de reb. auct. iud. possid. vel, SI FILIVS MEVS INTRA QVARTVM DECIMVM ANNVM DECESSERIT, SEIVS HERES ESTO, l.2. § prius, ff. eo. Quandoque & filio impuberi ita substituebatur, SI FILIVS MEVS MORIATVR, PRIVSQVAM IN SVAM TVTELAM VENIAT, TVNC TITIVS MIHI HERES ESTO, l. si ita scriptum, § qui filio, ff. de bon. possess. sec. tab. Iisdemque concepta fuisse verbis fertur ea substitutio, quae notae inter Manium Curium & Coponium contentioni ansam praebuit. In Testamento namque ita scriptum fuisse, SI MIHI FILIVS IN DECEM MENSIBVS GIGNITVR, ISQVE PRIVS MORITVR QVAM IN SVAM TVTELAM VENERIT, TVM MIHI MANIVS CVRIVS HERES ESTO, ex Cicero. lib.1. & 2. De Orato. colligimus. Idem Topicis: *Vt Crassus in Curiana caussa exemplis plurimis vsus est, agens de eo qui Testamento sic heredem instituisset, vt* SI FILIVS NATVS ESSET IN DECEM MENSIBVS, ISQVE MORTVVS PRIVSQVAM IN SVAM TVTELAM VENISSET, SECVNDVS HERES HEREDITATEM OBTINVISSET. Quinctilianus lib. 7. cap.7. de eodem Testamento agens, *Substitutus heres erat*, SI POSTVMVS ANTE TVTELAE SVAE ANNOS DECESSISSET. Accidit autem, vt cum vacuo ventre esset Testatoris vxor, non pleno, quemadmodum suspicabatur, postumus nullus nasceretur. Vnde controuersia orta est, inter Coponium, & Curium: illo, sibi proximitatis aut certe sanguinis iure bona vindicante, eaq; ad se lege redisse dicente, quod substitutionis condicio defecisset: hoc contra, mentem testatoris spectandam esse, qui aeque postumo non nato ac si natus impubes decessisset, bona ad substitutum peruenire voluisset. Coponii causam recepit Q. Scaeuola, Curii, Crassus. Acta est ergo, apud Centumuiros causa a clarissimis illis duobus fori Rom. luminibus, iisque aequalibus, collegis, & Consularibus, magno populi concursu magnaq; exspectatione, vt idem Cicero in Bruto testatur: cum Q. Scaeuola, qui iurisperitorum eloquentissimus, eloque-
ntium iurisperitissimus habebatur, ex scripto Testamentorum iura defenderet, negaretque nisi postumus & natus, & antequam in suam tutelam veniret, mortuus esset, heredem Curium esse posse, qui esset secundum postumum & natum & mortuum heres institutus: Crasso diuersae partis aduocato defendente, hac eum mente fuisse qui Testamentum fecisset, vt si filius non esset, qu[...] in tutelam veniret, M. Curius esset heres. Ille ῥητῷ, hic διανοίᾳ, vterque auctoritatibus, exemplis, [...] & Testamentorum formulis vtebatur. Quam controuersiam & his verbis Quinctilianus lib.7. ca[p].7. attigit: *In Testamentis & illa accidunt, vt voluntas manifesta sit, scriptum nihil sit: vt in iu[...]dicio Curiano, in quo nota L. Crassi, & Scaeuolae fuit contentio. Substitutus heres erat*, SI POSTVM[VS] ANTE TVTELAE SVAE ANNOS DECESSISSET. *Non est natus: Propinqui bona sibi vind[...]icabant. Quis dubitaret quin ea voluntas fuisset testantis, vt is non nato filio heres esset, qui mortuo[...] Sed hoc non scripserat.* Cuius dubitationis tollendae causa ita patres postumis substituebant, Q[V]OD SI MIHI LIBERI NATI NON ERVNT, AVT INTRA

INTRA PVBERTATEM DECESSERINT, TVNC HEREDES SVNTO MVCIVS ET MAEVIVS, l. Lucius, ff. de fideic. libert.

Interdum etiam ad breue tempus ætatis pater substituebat, in hunc modum, SI FILIVS MEVS INTRA DECIMVM ANNVM DECESSERIT, SEIVS HERES ESTO. l. si ita quis, ff. de vulg. & pupill. Interdum etiam diuersis impuberis ætatis temporibus alios atque alios post finem præstitutum substituebat. Vlpianus in l. 1. §. si primus, ff. de bon. poss. sec. tab. *Si primus quidem ita substitutus sit*, SI INTRA DECEM: *secundus*, SI POST DECEM, INTRA QVATVORDECIM ANNOS. Paulus in l. qui plures, ff. de vulg. & pupill. SI INTRA DECIMVM ANNVM DECESSERIT, LVCIVS TITIVS HERES ESTO: SI POST DECIMVM, INTRA QVARTVM DECIMVM, MAEVIVS HERES ESTO. Idem in l. ex facto, §. item quæro, ff. eodem. *Si ita facta proponatur substitutio*, FILIVS MEVS SI INTRA DECEM ANNOS DECESSERIT, TITIVS HERES ESTO: SI INTRA QVATVORDECIM, MAEVIVS. Ac plane omne spatium quod erat intra pubertatem, liberum erat patri ad substituendum filio: sed finis huius pubertas erat, d. l. ex facto, §. item quæro, ff. eodem. In Pupillari enim substitutione licet longius tempus comprehensum esset, tamen finiebatur substitutio pubertate, l. in pupillari, ff. de vulg. & pupill. Directo ergo, seu verbis ciuilibus, legitimis & imperatiuis post quartumdecimum annum ætatis frustra substitutio fiebat, l. verbis ciuilibus, ff. eodem. Verbis vero precariis substitutionis condicio puberem ætatem egredi poterat, l. coheredi, §. cum filiæ, ff. eodem. Itaque matres quæ directo substituere liberis non poterant, eos si impuberes decessissent, hereditatem restituere rogabant, vel eorum, Tutorumve, fidei committebant, l. peto, §. mater, ff. de legat. 2. l. maritus, §. 1. ff. ad legem Falcidiam. Naturalis autem pater, non item adrogator filio impuberi substituere poterat, l. si adrogator, ff. de adoptionib. nisi in iis tantum quæ ipse ei adrogator dederat, præter quartam, quam ex D. Pii rescripto omnimodo ei relinquere debebat, l. sed & si plures, §. in adrogato, ff. de vulg. & pupill.

Porro sæpenumero in vtrumque casum impuberi substituebatur, vt exempli gratia, LVCIVS TITIVS HERES ESTO: SI MIHI LVCIVS TITIVS HERES NON ERIT, SIVE ERIT, ET INTRA PVBERTATEM DECESSERIT, TVNC CAIVS SEIVS MIHI HERES ESTO. l. 1. ff. de vulg. & pupill. Eo modo sibi & filio pater substituebat, l. paterfamil. ff. eod. Et ea quidem quæ in alterum casum concipiebatur substitutio, SIMPLEX, quæ in vtrumque, DVPLEX vocabatur, l. 1. & l. iam hoc iure, §. 1. & §. vlt. & l. Lucius Titius, ff. de vulg. & pupill. Pater etiam duos filios impuberes heredes institutos inuicem substituebat; & tunc in vtrumque casum substituisse intelligebatur, id est, SIVE FILIVS HERES NON EXTITERIT SIVE EXSTITERIT, ET IMPVBES DECESSERIT, l. iam hoc iure, ff. eo. Sed & si pater impuberi filio in alterum dumtaxat casum substituisset, in vtrumque casum substituisse intelligebatur, vt ibidem traditur.

Ex duobus autem impuberibus, ET QVI SVPREMVS MORERETVR, quandoque pater substituebat, l. ex duobus, ff. de vulgar. & pupillar. Papinianus in l. qui ex liberis, ff. de bon. poss. sec. tab. QVI EX LIBERIS MEIS IMPVBES SVPREMVS MORIETVR, EI TITIVS HERES ESTO. Florentin. in l. vel singulis, ff. eod. *Vel singulis liberis vel* QVI EORVM NOVISSIMVS MORIETVR, HERES *substitui potest*. Papinianus in l. coheredi, §. cum pater, ff. eodem. *Cum pater* IMPVBERI FILIAE QVAE NOVISSIMA DIEM SVVM OBIISSET, TABVLAS SECVNDAS FECISSET. Tryphonin. in l. qui duos, ff. de rebus dub. *Qui duos impuberes filios habebat*, ET QVI SVPREMVS MORITVR TITIVM SVBSTITVIT. Et ita, *Impuberi supremo substitutum*, accipe in l. pater filiam, §. vlt. ff. ad l. Falcid. Sed & qui duos impuberes filios habebat, ita substituisse proponitur, SI AMBO MORTVI ESSENT, l. qui duos, ff. de vulg. & pupill.

SVBSTITVERE autem liberis impuberibus tam heredibus institutis, quam exheredatis pater poterat, l. 1. §. 1. l. sed si plures, §. ad substitutos, ff. de vulg. & pupill. l. vlt. ff. de legat. 3. l. ita tamen, §. a patre, ff. ad Sc. Trebell. l. plane, & l. ab exheredati, ff. de legat. 1. Verum substituere illis, vt iam prædiximus, non poterat, nisi Testamento facto heredem sibi instituisset, l. t. in fi. l. 2. § quilquis, ff. eod. Miles vtique tam sibi quam filio Testamentum iure militari facere poterat, & vel soli filio, tametsi sibi non fecisset: quod Testamentum valebat, si forte pater vel in militia, vel intra annum militiæ decessisset, l. in fraudem, §. miles, ff. de testam. milit.

Plane tam eum quem sibi heredem instituerat quam alterum substituere pater poterat,

l.1.§.1.ff.de vulg.& pup.& l.qui patri,ff. de adquirend.hered. Cum vero eum filio substituebat, quem sibi heredem scripserat, his plerumque verbis vtebatur, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, IDEM FILIO IMPVBERI HERES ESTO. l.cum filio,l.qui liberis, §. vlt. ff. de vulg.& pup.l.ita tamen,§.qui suspectam,& l.si patroni,§.qui fideicommissam,ff.ad Senatusconsultum Trebell.l.sciendum,ff.de verbor.sign.vel, QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIPTIS HERES ERIT, IDEM FILIO MEO HERES ESTO. l.qui liberis in princ. l. sed si plures,& l.in substitutione,l.ex duobus,ff.de vulg.& pup.Paulus in l. ex facto,§.vlt.ff.eo. *Iulius Longinus pater, eos quos sibi heredes instituerat, filio ita substituit*, QVISQVIS SIBI HERES ESSET. Maret plane secundis Tabulis filio impuberi substituta proponitur in l.mater, ff. si quis omiss.caus.test. Sed & coheres pupillo datus ei quandoque substituebatur, l.qui fundum,§.coheres,ff.ad legem Falcid.& l.apud,§.1.ff.ad Sc.Trebell.

Quos autem pater sibi Necessarios heredes faecere poterat, eosdem & filio poterat, l. sed si plures,§.1.ff.de vulg.& pup.l.sed & in illo,ff.de reb.dub.l.Iulianus, ff. de adquir. hered. Atque adeo qui patri heres exstiterat,si idem filio impuberi substitutus esset, non poterat hereditatem eius praetermittere,l.qui patri,ff.de adqu. hered.Substitui etiam liberis poterat ii,qui post mortem eorum natus esset,l. substitui, ff. de vulg. & pup. Quo gradu autem heres liberis substitueretur,nihil intererat,l.quo gradu,ff.eod. Addit Lauolenus in l.eum ex filio,§.filio,ff.eo. *Filio impuberi in singulas caussas alium & alium heredem substituere possumus, veluti vt alius,* SI SIBI NVLLVS FILIVS FVERIT, *& alius,* SI FILIVS FVERIT, ET IMPVBES MORTVVS FVERIT, *heres sit*.

Pupillaris autem ista substitutio secundis Tabulis fiebat,l.libertis,§.postumis, ff.de adimend.leg.quae inde SECVNDAE TABVLAE, quod PRIMAS ,id est, patris Tabulas sequerentur. Nam eum sibi prius,deinde filio Testamentum pater faecerer, Testamentum patris PRIMARVM TABVLARVM, seu PRIMI TESTAMENTI, vt locum & ordinem, ita & nomen obtinebat,l.2.§.si primis,ff.eod.statuliber, l. Lucius, §. impuberem, ff. de legat. 2.l.pater,ff.de hered.Instit. PVPILLARE vero,vt Vlpianus vocat in l plane, §. si coniunctim, ff. de leg. 1. & re & nomine in secundis consistebat: & Secundarum Tabularum nomen sortiebatur, seu secundi Testamenti,l.pater,ff.de heredib.instit. Eoque modo Testamentum quod secundas Tabulas habebat,vt loquitur Hermogenianus in l.nam quod,§.1.ff. ad Senatusconsultum Trebellian. DVPLEX erat,quemadmodum supra monuimus,quod & comprobatur l.1. ff. si cui plus quam per legem Falcid.Quamquam autem binae Testamentorum Tabulae essent,& duplex lignum, vi tamen ipsa & effectu vnum Testamentum erat. Pupillare vtique, quod & impuberis Tabulas vocat Vlpianus in l.2.§.2.ff. de statuliber. a paterno pendebat, ex eoque vires capiebat, vt non immerito Tabulae paternae Principales appellarentur, propterea quod destituto Testamento paterno,& hereditate ex eo non adita, Pupillaris substitutio euanescebat, nec quicquam in Pupillaribus Tabulis scriptum valebat, vt elicitur ex l.apud Iulianum, §. 1. & l. nam quod,§.1.ff.ad SC.Trebel.in Tabulis certe patris & filii, vna Falcidia seruabatur, & contributioni locus erat,l.in ratione,§.quod vulgo,ff.ad legem Falcid In contributionem enim veniebant tam quae Primis quam quae Secundis Tabulis relicta erant, & tam quae ab ipso impubere herede instituto,quam quae ab eo qui ei substitutus erat, data, legata erant, l. 1. ff. si cui plus quam per legem Falcid.Paulus autem in l.vlt ff.ad SC.Trebel.speciem proponit, in qua pater Polycrati filio,si intra pubertatem decessisset,secundas Tabulas fecit, quas matri eius commendauit aperiendas,si impubes obisset. Pupillares porro Tabulas etiam si superscriptum non esset,NE APERIRENTVR,si tamen seorsum clausas signatasque eas pater reliquisset, Praetor aperiri nisi caussa cognita non patiebatur,l.pupillares, ff. testa.quemad.aper. Si tamen mulier ventris nomine in possessione esset,aperiendae erant secundae tabulae, vt sciretur cui demandata esset curatio,l.si mulier, ff. eodem. Impubes vtique cui pater secundas Tabulas fecerat, tunc intestatus decessisse dicebatur,cum substituti hereditatem eius omisissent, l.2.§.impuberem,ff.ad SC.Tertyllian.

Secundis autem Tabulis non filio modo,sed & sibi pater quandoque substituebat,vt in specie,l.paterfa.ff.de vulg.& pup.Substitutionum vero communibus his verbis HERES ESTO, interdum addebatur, IN LOCVM PARTEMVE EIVS HERES ESTO, l. sed si plures,§. vlt. l. coheredi,§.non videri,ff. de vulg. &pup.Substitutionibus etiam quae in casum mortis alterius conferebantur,plerumque addebatur, QVOD ABOMINOR,d.l.coheredi,d §.non videri,l.Lucius qui fratrem,ff.de hered.instit l.Lucius Titius,§. filiam,ff.de legat.2.l.4.C.de impuber. & al.substit. Atq; haec de Directis Substitutionibus. Erant enim Precatiç substitutiones,l.eum proponat

ponas, C. de pact. quæ per fideicommissa, verbis precariis fiebant, l. filium quem, C. famil. erciſc.

Heredes siquidem interdum hereditatem sibi relictam restituere rogabantur, l. qui quadringenta, l. ex facto, §. si quis rogatus, & §. vlt. l. fideicommissaria, §. 1. l. apud Iulianum, §. Antistia & alias passim in Tit. ff. ad SC. Treb. l. qui plures, §. vlt. ff. de vulg. & pup. l. si seruum, §. 1. ff. si quis om. cau. Vlpianus in l. ex facto, § vlt. ff. eod. *Si quis ita fideicommissum reliquerit*, FIDEI TVAE FILI COMMITTO, VT SI ALIENO HEREDE MORIARIS, RESTITVAS SEIO HEREDITATEM. Paulus in l. vbi pure, ff. eo. *Quia pro hoc accipiendum sit*, ROGO HEREDITATEM ILLAM RESTITVAS. Quinctilianus in argumento Declamat 325. *Diues decessit herede instituto bonorum omnium paupere, cum elogio tali:* VOLO VT HANC HEREDITATEM RESTITVAS EI CVI ROGAVI, l. facto, § rescripto, ff ad Treb. *Si quis ita heredis fideicommiserit*, ROGO, SI TITIVS TIBI CENTVM DEDERIT, RESTITVAS EI HEREDITATEM MEAM. Ciuitati etiam per fideicommissum restitui iussam hereditatem Modestinus in l. cum alicui, ff. de neg. gest. refert.

Interdum vero rogabantur restituere, QVOD AD EOS EX HEREDITATE PERVENISSET. Vlpianus in l. cogi, ff. ad Senatusconsultum Trebellian. *Sed & si quis ita rogauerit*, QVIDQVID AD TE EX HEREDITATE BONISVE MEIS PERVENERIT, ROGO RESTITVAS. Iulianus in l. quidam, ff. eod. *Quidam ita in Testamento scripserat*, A TE HERES PETO FIDEIQVE TVAE COMMITTO, VT QVIDQVID EX HEREDITATE MEA AD TE PERVENERIT, FILIO MEO, PRIMA QVAQVE DIE, AVT SI PRIVS QVID EI ACCIDERIT, MATRI EIVS DES, REDDAS. Modestinus in l. quod his verbis, ff. de legat. 3. *Quod his verbis relictum est*, QVIDQVID EX HEREDITATE, BONISVE MEIS AD TE PERVENERIT, CVM MORIERIS RESTITVAS Scæuola in l. post emancipationem, §. 1. ff. eodem titul. *Seiam ex dodrante, Maenium ex quadrante instituit heredes; fidei Seiæ commisit in hæc verba*, A TE PETO, TVAEQVE FIDEI COMMITTO, QVIDQVID EX HEREDITATE MEA AD TE PERVENERIT, RESTITVAS FILIO, RETENTIS TIBI HORTIS MEIS. Idem in l. vxorem, §. vltimo, ff. eodem. A TE SEIA PETO, VT QVIDQVID AD TE EX HEREDITATE MEA PERVENERIT, EXCEPTIS HIS, SI QVA TIBI SVPRA LEGAVI, RELIQVVM OMNE REDDAS, RESTITVAS MAEVIAE INFANTI DVLCISSIMAE. Papinianus in l. cum pater, §. fidei, ff. de legat. 2. FIDEI TVAE COMMITTO VXOR, VT DES, VT RESTITVAS FILIAE MEAE CVM MORIERIS, QVIDQVID AD TE QVOQVE NOMINE DE BONIS MEIS PERVENERIT. Paulus in l. si legatarius, §. eum ita, ff. de legat. 3. *Cum ita petisset Testator*, VT QVIDQVID EX BONIS EIVS AD PATREM PERVENISSET, FILIAE SVAE ITA RESTITVERET, VT EO AMPLIVS HABERET, QVAM EX BONIS PATRIS HABITVRA ESSET. Celsus in l. Ballista, ff. ad Senatusconsultum Trebellian. *Ballista filiumfamil. heredem instituit ita:* REBELLIANVS SI CAVERIT COLONIAE PHILIPPENSIVM, SI SINE LIBERIS MORERETVR, QVANTACVMQVE PECVNIA EX HEREDITATE DE BONIS MEIS AD EVM PERVENIT, EAM PECVNIAM OMNEM AD COLONIAM PHILIPPENSIVM PERVENTVRAM. Papinianus in l. heredes mei in princ. ff. eod. HEREDES MEI QVIDQVID AD EOS EX HEREDITATE, BONISVE MEIS PERVENERIT, ID OMNE POST MORTEM SVAM RESTITVANT PATRIAE MEAE, COLONIAE BENEVENTANORVM. Scæuola in l. Lucius, §. pluribus, ff. eo. *Vnius ex libertis heredibus institutis fidei commisit*, VT QVIDQVID AD EVM EX HEREDITATE BONISVE PERVENISSET, DEDVCTO PRO EA PARTE AERE ALIENO, ET LEGATIS, ET SIBI VIGINTI AVREIS, RESTITVERET TITIO. Et ead. l. §. Mæuiæ. TE ROGO FILI SEPTICI, SI INTRA VICENSIMVM ANNVM SINE LIBERIS MORIERIS, QVIDQVID EX HEREDITATE MEA AD TE PERVENERIT, HOC FRATRIBVS TVIS RESTITVAS, l. Epistulam, §. vlt. ff. eo. ROGO TE VT QVIDQVID AD TE EX BONIS MEIS PERVENERIT, FACIAS PERVENIRE AD FILIVM TVVM. l. vltim. ff. vt legat. seu fideicommiss. *Fideique eius commisit*, VT QVIDQVID AD EVM EX HEREDITATE EIVS PERVENISSET, CVM MORERETVR, RESTITVERET FILIO TESTATRICIS NEPOTI SVO. Gaius in l. verum, §. cum quidam, ff. de reb. dub. *Cum quidam pluribus heredibus institutis, vnius fidei commisisset, vt* CVM MORERETVR, VNI EX COHEREDIBVS, CVI IPSE VELLET, RESTITVERET EAM PARTEM HEREDITATIS QVAE AD EVM PERVENISSET. Papinianus in l. in fideicommissi, §. nonnumquam, ff. de vsuris. *Cum Pollidius a propinqua sua*

heres institutus, rogatus fuisset, FILIAE MVLIERIS, QVIDQVID EX BONIS SIVE AD SE PERVENISSET, CVM CERTAM AETATEM PVELLA COMPLESSET, RESTITVERE: *Idque sibi mater ideo placuisse Testamento comprehendisset*, NE FILIAE TVTORIBVS, SED POTIVS NECESSITVDINI RES COMMITTERENTVR: *eumdem Pollidium*, FVNDVM RETINERE IVSSISSET. Marcianus in l. scribit, ff. ad Trebellian. *Petit ab herede suo, vt* EI SINE LIBERIS MORERETVR, QVANTA PECVNIA EX HEREDITATE SVA AD EVM PERVENISSET, MAEVIO RESTITVERETVR.

Aliàs rogabantur Restituere QVOD SVPERESSET EX HEREDITATE, l.cogi, §. inde quæritur. l.mulier, §. cum proponeretur, ff. ad S c. Trebellia. in l. Titius, ff. eo. eiusmodi fideicommissum refertur, QVIDQVID EX HEREDITATE MEA SVPERFVERIT, ROGO RESTITVAS. Papinian. in l. Imperator, §. vlt. ff. de legat. 2. *Rogatus* QVIDQVID EX HEREDITATE SVPERERIT, POST MORTEM SVAM RESTITVERE. Vlpian. in l. sed & si lege, §. quod autem, ff. de hered. petit. *Nam & diuus Marcus in causa Pythoderi, qui rogatus erat*, QVOD SIBI SVPERFVISSET EX HEREDITATE REDDERE. Papinian. in l. deducta, §. quod ex hereditate, ff. ad Sc. Trebell. QVOD EX HEREDITATE SVPERFVISSET CVM MORERETVR, RESTITVERE *rogatur*. In §. vltim. ead. l. *qui* BONORVM SVPERFLVVM POST MORTEM SVAM RESTITVERE, *fuerat rogatus*.

Interdum etiam rogabantur PECVNIA ACCEPTA RESTITVERE, vel ACCEPTO CERTO PRETIO, l. Iulius, ff. ad S c. Trebellian. Vlpian. in l. fideicommissa, §. cum esset, ff. de legat. 3. *Cum esset quis rogatus restituere portionem*, ACCEPTA CERTA QVANTITATE. Idem in l. Nec vlla, §. sed & si, ff. de hered. pet. *Si* ACCEPTA CERTA QVANTITATE RESTITVERE, *rogatus est*. Et in l. in quartam, ff. ad l. Falc. *Si* ACCEPTA PECVNIA HEREDITATEM RESTITVERE *rogatus*. Florentin. in l. si heres, ff. eo. Tit. *Si heres cuius fidei commissum est, vt* ACCEPTA CERTA PECVNIA HEREDITATEM RESTITVAT. Scæuola in l. à Testatore, ff. de condic. & demonstr. *A testatore rogatus, vt* ACCEPTIS CENTVM NVMMIS RESTITVERET HEREDITATEM TITIAE COHEREDI SVAE. Papinian. in l. acceptis, ff. ad l. Falcid. ACCEPTIS A MAEVIO CENTVM, HEREDITATEM MAEVIO RESTITVERE, PECVNIAMQVE POST MORTEM SVAM TITIO DARE, *rogatus est*. Et in fi. *plane si quis ita scripserit*, ACCEPTIS CENTVM PETO RESTITVAS HEREDITATEM. Papinian. in l. cum pater, ff. de legat. 2. patrem cum filios, eorumque matrem, heredes instituisset, ita scripsisse refert: PETO A TE FILIA, VT ACCEPTIS EX HEREDITATE MEA IN PORTIONEM TVAM CENTVM AVREIS, ET PRAEDIO TVSCVLANO, PARTEM HEREDITATIS RESTITVAS MATRI TVAE. Aliàs certam quantitatem præcipere iubebantur. Rutilius in l. si heres, ff. de legat. 1. *Si heres* CENTVM PRAECIPERE IVSSVS SIT, & RESTITVERE HEREDITATEM. Vlpian. in l. si sponsus, §. si quis rogatus, ff. de donat. int. vir. *Si quis rogatus sit*, PRAECEPTA CERTA QVANTITATE, VXORI SVAE HEREDITATEM RESTITVERE. Ita PRAECEPTO FVNDO ROGATVS HEREDITATEM RESTITVERE proponitur in l. heres, ff. ad S c. Trebellian.

Aliàs, accepto certo prædio restituere rogabantur, l. vlt. ff. eo. Papinian. in l. filium, ff. de legat. 1. *filiam fratribus*, CERTIS REBVS ACCEPTIS, HEREDITATEM RESTITVERE *pater voluit*. Aliàs QVIBVSDAM REBVS RETENTIS, RESTITVERE HEREDITATEM heres rogabatur, vt in l. post emancipationem. §. vlt. ff. de legar. 3. rogauit Seia, retentis sibi hortis, restituere. Vlpian. in l. nonnulla, §. sed etsi, ff. de hered. petit. SI RETENTA CERTA QVANTITATE, RESTITVERE *rogatus sit*. RETENTA QVARTA PARTE, l. epistulam, §. mulier, ff. ad Sc. Treb. l. Titia, ff. ad l. Falcid. Aliàs DEDVCTA PARTE ALIQVA, restituere rogabatur. Papinian. in l. deducta, ff. ad S c. Trebell. DEDVCTA PARTE QVARTA RESTITVERE *rogatus* HEREDITATEM. Sic DEDVCTIS centum, l 1. §. vlt. ff. ad S c. Trebellian. Item DEDVCTO AERE ALIENO, & DEDVCTIS LEGATIS, l. cogi, §. inde quæritur, ff. eod. l. cum heres, ff. eo. Sic DEDVCTA SEXTA. l. pater filiam, ff. ad l. Falcid. Vlpian. in l. in quartam, ff. eod. *Sed in fideicommissaria hereditate restituenda, siue legatum vel fideicommissum datum sit heredi, siue* PRAECIPERE, *vel*, DEDVCERE, *vel*, RETINERE IVSSVS SIT.

Interdum vero HEREDITATEM CVM FRVCTIBVS RESTITVERE heres rogabatur,

tur, l. in fideicommissaria, ff. ad S c. Trebellian. Interdum vero, EXCEPTIS REDITIBVS, vt in l. 1. §. si heres, & l. deducta, §. hereditatem, ff. ad S c. Trebellian. Paulus in l. respondit, §. 1. ff. de vsur. *Heres rogatus erat*, POST MORTEM SVAM, SINE REDITV HEREDITATEM RESTITVERE. Aliàs EXCEPTIS CERTIS BONIS RESTITVERE heres rogabatur, l. Iulius, ff. eod.

Interdum autem heredes rogabantur restituere, sub condicione, veluti, SI SINE LIBERIS DECEDERENT, l. mulier, §. cum proponeretur, l. quidam, §. si quis filium, l. scribit, l. heredes, §. 1. l. à filio, ff. ad S c. Trebellian. Vlpianus in l. ex facto, §. si quis rogatus, ff. eodem. *Si quis rogatus fuerit, vt* SI SINE LIBERIS DECESSERIT, RESTITVAT HEREDITATEM, & §. ex facto ead. l. *Rogauerat quadam mulier filium suum, vt* SI SINE LIBERIS DECESSISSET, RESTITVERET HEREDITATEM FRATRI SVO. Paulus lib. 4. Sentent. Tit. 1. *Rogati inuicem, sibi,* SI SINE LIBERIS DECESSERINT, HEREDITATEM RESTITVERE. Callistrat. in l. diuus, §. vltim. ff. ad l. Cornel. de fals. *Si quis duobus heredibus institutis, adiecerit, vt* SI ALTERVTER HERES SINE LIBERIS DECESSISSET, EI QVI SVPERESSET ET LIBEROS HABERET, HEREDITAS REDDERETVR, *vel*, SI VTERQVE SINE LIBERIS DECESSISSET, HEREDITAS, *deinde alia manu*, SCRIPTORI TESTAMENTI RESTITVERETVR. Marcian. in l. filiusfam. §. cum erit, ff. de legat. 1. *Cum erit rogatus*, SI SINE LIBERIS DECESSERIT, *per fideicommissum* RESTITVERE. Apud Vlpianum etiam in l. in causæ 2. ff. de minorib. Pomponius refert quemdam rogatum esse fratris filiæ complures res dare, ea condicione, vt si sine liberis decessisset, restitueret eas heredi. Ac aliàs proponitur rogatus quis restituere, SI ALIENO HEREDE MORERETVR, l. ex facto, §. vlt. ff. ad S c. Trebellian. Pater etiam filio suo, SI IN POTESTATE SVA ESSE DESIISSET, hereditatem restituere rogatus dicitur in l. imperator, ff. eod

Interdum non Totam seu Vniuersam hereditatem, sed partem dumtaxat restituere rogabantur, l. cogi, §. si quis heres, l. Lucius, §. 1. ff. ad S c. Trebellian. l. fideicommissa, §. cum esset, ff. de legat. 3. veluti DIMIDIAM PARTEM HEREDITATIS, l. liberto, §. filium, ff. de annu. leg. Iulian. l. ita tamen, §. heres, ff. ad S c. Trebell. *Heres ex asse erat instituta consobrina mea, & eius fideicommissum, vt* PARTEM DIMIDIAM HEREDITATIS STATIM PVBLIO MAEVIO RESTITVERET. Gaius in l. si ex asse, ff. famil. ercisc. *Si ex asse institutus heres, rogatus sit mihi* PARTEM ALIQVAM RESTITVERE, *veluti* DIMIDIAM. Scæuola in l. à filia, ff. ad S c. Trebellian. *A filia petit, vt* SI LIBERIS SVPERSTITIBVS MORERETVR, PARTEM EIVS QVAE AD EAM EX BONIS PATRIS PERVENISSET: QVOD SI SINE LIBERIS, VNIVERSVM FRATRI RESTITVERET. Cui condicioni interdum dies addebatur, vt puta, SI SINE LIBERIS INTRA TRIGENSIMVM ANNVM MORERETVR, l. Lucius Titius, §. pater, ff. ad S c. Trebellian. d. l. cum auus, ff. de condic. & dem. vel, SI INTRA VICENSIMVM ANNVM SINE LIBERIS MORIERIS, d. l. Lucius, §. Mæuia. Papinian. in l. quod bonis, §. quod auus, ff. ad l. Falcid. *Heredem auus, idemque Tutor rogauerat, vt* SI SINE LIBERIS ANTE CERTAM AETATEM DECEDERET, TAM HEREDITARIA, QVAM PROPRIA BONA RESTITVERET. Fratres etiam heredes instituti plerumque inuicem hereditatem restituere rogabantur, l. Sed & in illo, ff. de reb. dub. Impp. Dioclet. & Maximian. in l. cum proponas. C. de pact. *Cum proponas filios Testamento scriptos heredes, rogatos esse*, VT QVI PRIMVS REBVS HVMANIS EXIMERETVR, ALTERI PORTIONEM HEREDITATIS RESTITVERET. Proponitur & in l. cogi, §. cum quidam, ff. ad S c. Trebell. quidam à duobus heredibus institutis & inuicem substitutis petiisse, SIVE VTERQVE, SIVE ALTER HERES ESSET, vt hereditas sua EX PARTE DIMIDIA RESTITVERETVR alicui post quinquennium. Refertur & à Scæuola in l. Titia, ff. de condic. & demonstr. huiusmodi fideicommissum. *Titia heredis instituti liberos habentis filii fideicommisit*, VTI REM EIVS VNIVERSAM RESTITVERET FILIIS EIVS LIBERISVE EORVM, CVM IPSI PETISSENT, SINE VLLA IVRIS CAVILLATIONE. Ac plane interdum testator rogabat restituere BONA SVA, vel, FAMILIAM, vel, PECVNIAM, vel, VNIVERSAM REM SVAM, vel, OMNIA SVA, l. nam quod, § vlt. eum, l seq & l. si legatus, ff. ad S c. Trebell. Vlpian. in l. cogi, ff. eo. *Hoc idem & si* PATRIMONIVM *fuerit rogatus, & si* FACVLTATES: *& si* QVIDQVID HABEO, *& si* CENSVM MEVM, *& si* FORTVNAS MEAS, *& si* SVBSTANTIAM MEAM, *& si* PECVLIVM MEVM, *Testator dixerit*.

Duobus etiam quandoque hereditatem restituere quis rogabatur, d.l.cogi, §. si quis heres. Et alteri pure, vel in diem, alteri sub condicione, l.t.§. sed & quoties, ff.eo. Interdum vero vni ex pluribus hereditatem restituere heredem testator rogabat, & in eius arbitrium conferebat cui potius restitueret. Gaius in l.vtrum, §.cum quidam, ff. de reb. dub. *Cum quidam pluribus heredibus institutis, vnius fidei commisisset, vt* CVM MORERETVR, VNI EX HEREDIBVS, CVI IPSE VELLET, RESTITVERET EAM PARTEM HEREDITATIS, QVAE AD EVM PERVENISSET. Vlpian.in l.ex facto, §. si quis rogatus, ff. ad Sc. Trebell. *Si quis rogatus fuerit* FILIIS SVIS, VEL CVI EX HIS VOLVERIT, RESTITVERE HEREDITATEM. Papinian. in l.heredes mei, §.peto, ff. eod. PETO DE TE, VXOR CARISSIMA, VTI CVM MORIERIS, HEREDITATEM MEAM RESTITVAS FILIIS MEIS, VEL VNI EORVM, VEL NEPOTIBVS MEIS, VEL CVI VOLVERIS, VEL COGNATIS MEIS, ET CVI VOLES EX TOTA COGNATIONE MEA.

Heres autem vel pure hereditatem restituere rogabatur, l. vbi pure, ff. ad Sc. Trebell. videlicet STATIM, l. ita tamen, §. heres ex asse, ff eo. seu PRAESENTI DIE, l. mulier, §. si heres, ff. cod. seu PRIMA QVAQVE DIE, l. quidam ita, ff. eo. aut vero in tempus, vel post tempus, restituere rogabatur, l. deducta, §. 1. & §. qui post, ff. eo. veluti POST MORTEM SVAM, l. cum pater, §. hereditatem, ff. de legat. 2 l. Statius Florus, §. Cornelio Felici, ff. de iu. fisc. l. deducta, §. hereditatem, & §. cum autem, ff. ad S.c. Trebell. Sic in l. vxorem, §. Seium, ff. de legat. 3. *Seium maritum scripsit heredem, eique substituit Appiam alumnam, fideique heredis commisit,* VT POST MORTEM SVAM HEREDITATEM EIDEM ALVMNAE RESTITVERET, AVT SI QVID ANTE CONTIGISSET ALVMNAE, TVNC VALERIANO, FRATRIS FILIO RESTITVERET EAMDEM HEREDITATEM. Cuiusmodi fideicommissum interdum his verbis, POST MORTEM TVAM, interdum his, CVM MORIERIS, concipiebatur, l. Lucius Titius, ff. de legat. 1. l. deducta, §. quod ex hereditate, l. ita tamen, §. si heres, l. heredes mei, §. peto, ff. ad Sc. Trebellian. l. vltim. ff. vt legatar, l. vtrum, §. cum quidam, ff. de reb. dub. Interdum & post mortem alterius restituere rogabatur. Vlpian. in l. mulier, ff. cod. *Mulier quae duobus filiis in potestate patris relictis alii nupserat, posteriorem maritum heredem instituit, eumq; rogauit,* LIBERIS SVIS POST MORTEM PATRIS EORVM HEREDITATEM SVAM RESTITVERE, VEL EI QVI EORVM SVPERESSET. Pater etiam fiduciarium heredem scripsisse, ab eoque petiisse, vt FILIO SVO CVM AD ANNOS SEDECIM PERVENISSET, HEREDITATEM RESTITVERET, refert Iauolen. in l. Seius, ff. eod. tit. Aliàs, heres scriptus rogabatur restituere, CVM VELLET, l. vxorem, §. Scæuola, ff. de legat. 3. Præterea quandoque partem, STATIM, partem, cum MORERETVR, restituere rogabatur, l. ita tamen, §. heres ad S c. Trebellian. Cum vero post tempus restituere heres rogabatur, interdum SATIS EXIGI ab eo, Testator VETABAT. Vlpianus in l. cum tale, §. 1. ff. de condicion. & demonst. POST MORTEM MEAM RESTITVAS HEREDITATEM, ITA, NE SATIS FIDEI COMMISSI PETATVR, NEVE RATIO EXIGATVR. Scæuola in l. vltim. ff. vt legat. seu fideic. Testatricem cum patris heredis instituti fidei commisisset, vt quidquid ad eum ex hereditate eius peruenisset, cum moreretur, restitueret filio suo, hæc verba adiecisse narrat, SATIS A SEIO PATRE MEO EXIGI VETO. Idem in l. vxorem, §. vltim. ff. de legat. 3. refert, maritum qui Seiæ vxori vniuersam hereditatem restituere heredem rogauerat, rursus vxoris fideicommisisse, vt quidquid ad eam ex hereditate peruenisset, deductis his quæ ei legauerat, restitueret Mæuiæ infanti, hoc addito, A QVA SEIA SATIS EXIGI VETO: CVM SCIAM; EAM POTIVS REM AVCTVRAM, QVAM DETRIMENTO FVTVRAM.

Fideicommissa autem hereditatis (sic enim ea Papinian. appellat in l. si res, §. 1. ff. ad S c. Trebell.) relinquebantur his verbis, ROGO, vel, TE ROGO HEREDITATEM RESTITVAS, l. vbi pure, §. 1. & l. Titio, ff. eo. A TE PETO, l. ita tamen, §. si pater, & l. Seius, ff. eo. vel PETO DE TE, l. heredes, §. vltim ff. eo. vel, FIDEI TVAE COMMITTO VT HEREDITATEM RESTITVAS, l. ex facto in princ. & §. vlt. ff. ad S c. Trebell. vel, A TE HERES PETO, FIDEIQVE TVAE COMMITTO, DES, REDDAS, l. quidam, ff. eod. vel, REDDAS, RESTITVAS, l. epistulam, ff eod. Aliàs, HEREDES MEI RESTITVANT, l. heredes in princ. ff. eod. Proponitur in §. 1. ead. l. in Testamento ita scriptum fuisse, FIDEI FILIORVM MEORVM COMMITTO, VT SI QVIS EORVM SINE LIBERIS

PRIOR SVVM DIEM OBIERIT, PARTEM SVAM SVPERSTITI FRATRI RESTITVAT. QVOD SI VTERQVE SINE LIBERIS DIEM SVVM OBIERIT, OMNEM HEREDITATEM AD NEPTEM MEAM CLAVDIAM PERVENIRE VOLO. Scæuola etiam in l. Epistolam, §. mulier, ff. eod. fideicommisisse mulierem narrat in hæc verba: ROGO TE, VT ID QVOD AD TE EX BONIS MEIS PERVENERIT, FACIAS PERVENIRE AD FILIVM TVVM. Idem in l. heredibus, ff. cod. patrem, filiis heredibus institutis, singulos rogasse refert, VT QVI SINE LIBERIS DECEDERET, PARTEM SVAM HEREDITATIS, SORORI, FRATRIQVE RESTITVERET, AVT, SI FRATER SORORVE NON ESSET, MATRI SVAE: & hæc verba adiecisse, VOSQVE LIBERI CARISSIMI HOC FIDEICOMMISSO TENERI INVICEM VOLO, DONEC BINOS LIBEROS EDVCAVERITIS. Idem in l. Lucius, §. tres heredes, ff. eod. TV FRATER SECVNDVM FIDEM ET PIETATEM TVAM, QVIDQVID AD TE PERVENERIT EX HEREDITATE MEA STICHO FILIO TVO RESTITVES. QVOD VT FACIAS, FIDEI TVAE COMMITTO. Scæuola in l. Lucius, §. Gaio, ff. eodem. FIDEI AVTEM VESTRAE MANDO, GAI SEI, ET LVCIA TITIA, VTI POST OBITVM VESTRVM REDDATIS, RESTITVATIS, TITIO ET SEMPRONIO SEMISSEM PATRIMONII, ET PORTIONIS EIVS, QVAM VOBIS DEDI. Ei §. quæ habebat ead. l. SI TITIVS MARITVS MEVS MIHI HERES ERIT, PETO, FIDEIQVE EIVS COMMITTO, QVIDQVID EX HEREDITATE MEA AD EVM PERVENERIT, CVM MORI COEPERIT, DET, RESTITVAT GAIO FILIO NOSTRO, ITA TAMEN, VT DECEM QVIDEM VNCIAS GAIVS HABEAT, DVAS AVTEM VNCIAS SEIVS NEPOS HABEAT: QVOD VT FIAT, FIDEI EIVS TIBI HEREDIS MEI COMMITTO. Marcellus in l. Lucins, ff. de legat. 2. *Lucius Titius cum duos filios heredes relinqueret, Testamento ita cauit,* QVISQVIS MIHI LIBERORVM MEORVM HERES ERIT, EIVS FIDEI COMMITTO, VT SI QVIS EX HIS SINE LIBERIS DECEDAT, HEREDITATIS MEAE BESSEM, CVM MORIETVR, FRATRIBVS SVIS RESTITVAT. Memorantur & in l. vbi pure, ff. eod. hæ Fideicommissorum formulæ, ROGO TE FILIO TVO, FACIASQVE AD EVM PERVENIRE: TE ROGO LVCI TITI HEREDITATEM MEAM CVM ATTIO PARTIARIS. Paul. in l. Plautius, ff. de condic. & dem. *Rogatus est heres à liberto testatore,* VT PERCEPTIS SIBI DECEM, TOTAM HEREDITATEM REVENDERET. Papinianus in l. pater, §. 1. ff. condic. & dem. *ita fideicommisso dato,* VOLO RESTITVAS, SI SINE LIBERIS DECEDAS. Hoc quoque modo hereditates fidei heredum committebantur, VOLO HEREDITATEM MEAM TITII ESSE: SCIO HEREDITATEM MEAM RESTITVTVRVM TE TITIO, l. & eo modo, ff. de legat. 1.

Interdum vero heres VT ALIVM HEREDEM FACERET, rogabatur: ac per hoc rogatus videbatur hereditatem Testatoris restituere, l. filiusfam. §. vt quis, ff. de legat. 1. l. ex facto, ff. ad SC. Trebellian. Papinian. in l. imperator, §. cum quidam, ff. de legat. 2. *Cum quidam filio suo ex parte herede instituto, patruum eius coheredem ei dedisset, & ab eo* PETIISSET, VT FILIVM SVVM, PRO VIRILI PORTIONE, FILIIS SVIS COHEREDEM FACERET. Sed & cum mater filio suo coheredes filias ipsius dedisset, ac petiisset, VT FILIAS SVAS EMANCIPARET, ITA VT CVRATORES A PRAETORE ACCIPERENT, Papiniano placuit, filii fidecommissum videri vt eas iuris sui constitutas ad suię hereditatem peruenire pateretur, l. mater, ff. de condic. & dem. Idem in l. cum pater, §. rogo, ff. de legat. 2. ROGO FILIA, BONA TVA QVANDOQVE DISTRIBVAS LIBERIS TVIS, VT QVISQVE DE TE MERVERIT. Papinianus in l. cum filius, §. pater, ff. de legat. 2. *Pater cum filia pro semisse herede instituta sic Testamento locutus fuerat:* PETO CVM MORIERIS, LICET ALIOS QVOQVE FILIOS SVSCEPERIS, SEMPRONIO NEPOTI MEO PLVS TRIBVAS IN HONOREM NOMINIS MEI. Scæuola in l. penult. §. matre, ff. eod. A TE, VXOR CARISSIMA, PETO, NE QVID POST MORTEM TVAM FRATRIBVS TVIS RELINQVAS. HABES FILIOS SORORVM TVARVM, QVIBVS RELINQVAS. SCIS VNVM FRATREM TVVM FILIVM NOSTRVM OCCIDISSE, DVM EI RAPINAM FACIT. SED ET ALIA MIHI DETERIORA FACIT. At ex hac scriptura, MANDO FILIAE MEAE PRO SALVTE SOLLICITVS IPSIVS, VT QVOAD LIBEROS TOLLAT, TESTAMENTVM NON FACIAT. ITA ENIM POTERIT SINE PERICVLO VIVERE, Fideicommissariam hereditatem sorori coheredi non videri relictam, Papinianus respondit, l. cum pater, §. mando, ff. eod.

Parentibus autem non tantum liberis impuberibus secundas Tabulas facere licebat (quod moribus introductum fuisse Vlpianus scribit) sed liberis suis siue masculini, siue feminini sexus, si modo in potestate essent, Tutores testamento dare, lege 12. Tabb. permittebatur. Et ita Tiberium Neronem morientem, Tiberio, & Claudio Druso filiis tutorem reliquisse Octauium Cæsarem, Dio lib. 48. auctor est. Sic & Virginiū Rufum sibi Tutorem relictum, Plinius Epist. 1. lib. 2. scribit. Cic. Epist. 61. lib. 13. ad Sillum, *T. Pinnio familiarissime me vsum esse scire te arbitror. Quod quidem ille Testamento declarauit, qui me tum* TVTOREM, *tum etiam* SECVNDVM HEREDEM INSTITVERIT. Nec filiis tantum iam natis, sed & postumis filiis, vel nepotibus, vel ceteris liberis, qui modo in ea causa essent, vt si viuo testatore nascerentur, in potestate eius forent, Tutores testamento dari poterāt, l. 1. ff. de testam. tut. l. postumo, ff. de tut. & rat. distrah. l. cum pater, ff. de neg. gest. Poterat autem pater filio non modo heredi instituto, sed vel exheredato Tutorem dare, l. pater, ff. de testament. tut. l. iure nostro, §. vlt. l. qui cognationem, §. pupillo, ff. de admin. tut. Interdum & matres, licet non iure, tutores dabant: verum mater non nisi instituto filio dabat: quasi in rem potius quam in personam tutorem dare videretur. l. pater, ff. de testam. tut. l. mater, Cod. eod. tit. Sed & inquiri in eum qui testamento matris datus erat tutor oportebat, cum à patre datus, quamuis minus iure datus esset, tamen sine inquisitione confirmabatur, d. l. pater, Neratius in l. 2. ff. de confirm. tut. *Mulier liberis non recte testamento tutorem dat: sed si dederit, decreto Prætoris vel Consulis, ex inquisitione confirmabitur, nec satisdabit pupillo rem saluam fore.* Tutorem autem certo tempore dare, & vsque ad certum tempus licebat, & sub condicione, & vsque ad condicionem, l. tutor datus, §. 1. ff. eo. Vlpianus in l. si tutor, §. si testamento, ff. de tut. & rat. distrahen. *Sed & si quis Testamento* AD TEMPVS FVERIT DATVS. Certarum vero rerum vel causarum, vel deductis rebus Tutor dari non poterat, l. certarum, ff. de testament. tut. Tutor etiam incertus dari non poterat, l. tutor incertus, ff. eod. Tutorem vero quemlibet dare pater poterat, dum modo cum eo Testamenti factio esset, l. tutor & l. testamento, ff. eo. Latinus tamen Iunianus, licet is testamenti factionem haberet, Tutor, lege Iunia vetante, dari non poterat, quemadmodum Vlpianus Tit. 15. scribit. Dementissime vtique, vt Seneca lib. 4 De Benefic. cap. 27. ait, testabatur, qui Tutorem filio relinquebat, pupillorum spoliatorem.

Formula vero dandi Tutoris testamento erat hæc, TVTOR ESTO. Vlpianus in l. tutor datus, ff. de testam. tut. *In tutoris dationem vtrum leuissima condicio, an nouissima vt in legato spectanda est? vt puta,* TITIVS CVM POTERIT TVTOR ESTO: TITIVS, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, TVTOR ESTO. Idem in l. si hereditas, §. vlt. ff. eod. *Seruus alienus ita dari testamento tutor potest,* SI LIBER ERIT, TVTOR ESTO. Africanus in l. tutor 23. ff. eod. *Tutor recte ita non datur,* ILLI AVT ILLI FILIIS MEIS, VTRI EORVM VOLET, TITIVS TVTOR ESTO. *Ita autem recte* DABITVR, TITIVS SI VOLET, ILLI FILIO MEO TVTOR ESTO. Vlpianus in l. tutor quoque, §. nunc videamus, ff. de suspect. tutor. *Quod si quis ita tutor datus sit,* QVOAD IN ITALIA ERIT, TVTOR ESTO: VEL QVOAD TRANS MARE NON ERIT. Tryphonin. in l. Titius, ff. de excusat. tutor. TITIVS FILIIS MEIS QVOAD REIPVB. CAVSA NON ABIERIT, TVTOR ESTO. Et mox: *Sed si ita scriptum in testamento fuit,* TITIVS TVTOR ESTO: CVM REIPVB. CAVSA ABIERIT, TVTOR NE ESTO: CVM REDIERIT, TVTOR ESTO. Aut si plures dabantur, dicebatur, TVTORES SVNTO. Paulus in l. quæro, §. vlt. ff. de testamen. tut. FILIIS MEIS TVTORES SVNTO. C. MAEVIVS ET LVCIVS EROS. Interdum vero vtebantur his verbis, TVTOREM DO. Vlpianus in l. si quis ita, ff. de testam. tut. *Si quis ita dederit,* FILIIS MEIS TVTOREM DO. Iauolenus in l. tutoribus, ff. eod. *Tutoribus ita datis,* LVCIVM TITIVM TVTOREM DO. SI IS NON VIVIT, TVM C. PLAVTIVM TVTOREM DO. Pomponius in l. Seruius, ff. de verb. signific. *Si ita scriptum sit,* FILIO FILIISQVE MEIS HOSCE TVTORES DO. Paulus lib. 4. Sentent. Tit. 13. *Si decedens seruis suis ita libertatem dederit,* ILLVM ET ILLVM LIBEROS ESSE VOLO, EOSQVE FILIIS MEIS TVTORES DO.

Pluribus vero tutoribus datis, plerumque pater declarabat, quem eorum vellet tutelam gerere & administrare. Vlpianus in l. 3. §. 1. ff. de administr. tut. *Si parens vel pater qui in potestate habet, destinauerit testamento, quis tutelam gerat.* Et mox. *Vt si parens declarauit,* QVEM VELIT TVTELAM ADMINISTRARE, *ille solus administret.* Idem in l. 1. §. si pupillis, ff. de tut. & rat. distrah. *Si pupillis tutores pater dedit, inter quos & libertum suum,* PER QVEM EVM *voluerit* TVTELAM ADMINISTRARI, Et in l. decreto, §. vlt. ff. de administr. tut. *Si duobus simul*

simul tutela gerenda permissa est à parente. Item in l. quod si forte, ff. de solutionibus. Interdum etiam vnum ex tutoribus datis destinabat Pater, qui ab aliis rationes acciperet, l. iure, §. 1. ff. de test. tut. *Honoris causa tutor datus non videtur, quem* PATER A CETERIS TVTORIBVS, QVIBVS NEGOTIA GERENDA MANDAVIT, RATIONES ACCIPERE VOLVIT. Interdum testator mandabat tutelam alicuius consilio geri. Vlpianus in l. ita autem, §. Papinianus, ff. de administr. & peric. tut. PATER TVTELAM FILIORVM CONSILIO MATRIS GERI MANDAVIT. Scæuola in l. Titium, ff. eo. *Titium & Mæuium tutores quis dedit & cauit, Βούλομαι καὶ παραγγέλλω πάντα γίγνεσθαι μετὰ τῆς Μαιβίου τοῦ ἀδελφοῦ μου γνώμης, καὶ δίχα αὐτοῦ τὸ γενόμενον ἄκυρον ἔστω.*

Nonnumquam & pater pietatis fiducia MATREM NEGOTIA FILII GERERE testamento cauebat, l. liberto, §. quamquam, ff. de negot. gest. Vlpianus in l. si mater, ff. ad S c. Tertyll. *Quid si pater eis peti prohibuerat tutorem, quoniam* PER MATREM REM EORVM ADMINISTRARI *voluit.* Alias parentes tutelæ administrandæ rationem tutoribus præscribebant. Vlpianus in l. ita autem, §. vsque adeo, ff. de administrat. tutor. *Vsque adeo autem licet tutoribus patris præceptum negligere: vt si pater caueret,* NE QVID REI SVAE DISTRAHERETVR, vel, NE MANCIPIA DISTRAHANTVR, *vel,* NE VESTIS, *vel,* NE DOMVS, *vel,* NE ALIAE RES PERICVLO SVBIECTAE: *liceat eis contemnere hanc patris voluntatem.* Scæuola in l. Titium, §. præfectus, ff. de administr. tut. *Præfectus Chionis ita testamento cauit:* VOLO VT SIT IN ARBITRIO TVTORVM FILII MEI, SI VOLVERINT, HVIVS SVMMAE VNCIAS INFERRE VSVRARVM NOMINE, ITA NE NVMMI DISPAROANTVR. Idem in l. qui negotiationem, ff. de administr. tut. proponit testatorem Pamphilum & Diphilum libertos per quos negotiationem exercebat, tutores testamento reliquisse, & cauisse, VT NEGOTIVM EODEM MODO EXERCERETVR, QVO SE VIVO EXERCEBATVR. Proponitur & in l. ita autem, §. Iulianus de administrat. tut. quidam decedens filiis suis tutores dedisse & adiecisse, EOSQVE ANECLOGISTOS ESSE VOLO. Interdum etiam liberis quos heredes scripserat Pater Alimenta statuebat, l. 2. in fi. ff. vlt. pupill. educ. Testamenti certe in l. Titium & Mæuium, §. 1. ff. de administr. tut. clausula refertur huiusmodi: QVANTVM AVTEM FILIO MEO DIVRNVM SVFFICIAT, MARITA EX IANVARIA AESTIMABVNT. De pupilli quoque educatione Testator nonnumquam testamento cauebat. Vlpian. in l. 1. In princ. ff. vbi pupill. educ. *Cum quidam Testamento suo cauisset,* VT FILIVS APVD SVBSTITVTVM EDVCARETVR. Et §. certe ead. l. *Si legatarius vel heres educationem recipiet,* TESTAMENTO SIBI INIVNCTAM. Pompon. in l. Quintus, ff. de ann. leg. *Si quis ita scripsit,* FILII, FILIAEQVE MEAE TIBI SVNTO, VBI EOS MATER SVA ESSE VOLET. EISQVE HERES MEVS IN ANNOS SINGVLOS, INQVE PVEROS, PVELLASQVE SINGVLAS, DAMNAS ESTO DARE CIBARII NOMINE, AVREOS DECEM.

Admonendi autem sumus patres quandoque filiabus condicionem testamento quæsiisse, & eos nominasse quibus filias suas nuptum dari vellent, l. tutor, ff. de ritu nupt. Papinianus in l. pater Seuerianam, ff. de condicion. & demonstr. *Pater Seuerianam Proculam Ælio Philippo cognato nuptiis testamento designauit.* Et ita testamento filiæ destinatæ dicebantur, l. non est matrimonium, ff eod. l. qui pupillam, ff. ad l. Iul. de adulter. Plerumque certe testatores filiabus nuptias in familia iniungebant, l. Thais, §. Spendophorus, ff. de fideicom. libert. Quandoque etiam in arbitrio matris pater esse volebat, cui nuptum filia communis collocaretur, l. quamquam, ff de ritu nupt. Sed & dotem filiæ arbitratu Tutorum dari interdum pater iubebat, l. si filiæ, ff. de legat. 3.

Ac ne quid ex his quæ paternum erga liberos affectum testatum relinquebant, prætermittamus; Interdum amicis liberos suos commendabant. Cicero lib. 3. De finibus: *Præclare facis, cum & eorum memoriam tenes, quorum vterque tibi* TESTAMENTO LIBEROS SVOS COMMENDAVIT. Sulpitium certe Gallum, idem Cic. lib. 1. De Orato. refert, duos filios suos paruulos TVTELAE POPVLI ROM. COMMENDASSE, morientemque dixisse, SE POPVLVM ROM. TVTOREM INSTITVERE ILLORVM ORBITATI. Ouid. lib. 3. Trist. Eleg. 13.

Palladis exemplo, de me sine matre creata
Carmina sunt: stirps hæc, progeniesque mea.
HANC TIBI COMMENDO, *quæ quo magis orba parente est,*
Hoc tibi tutori sarcina maior erit.

Sic & in supremis suis ordinandis Epicurus cum ageret vitæ supremum diem Epistola scripta ad Hermacum, referente Cicerone lib. 2. De finibus: *Sed tu, vt dignum est, tua erga me, & erga*

Philosophiam voluntate, ab adolescentia suscepta, FAC VT METRODORI TVEARE LIBEROS. Et mox: *Ista commendatio puerorum, memoria & caritas amicitiæ, summorum beneficiorum in extremo spiritu conseruatio, indicat innatam esse homini probitatem gratuitam.* Apud Propertium Eleg. vlt. lib. 4. Cornelia vniuira moriens, Lepidum & Paulum liberos communes Paulo marito ita commendat:

NVNC TIBI COMMENDO, COMMVNIA PIGNORA, NATOS.
Hæc cura & cineri spirat inusta meo.
FVNGERE MATERNIS VICIBVS, PATER. *Illa meorum*
Omnis erit collo turba ferenda tuo.
Oscula quum dederis tua flentibus, adiice matris.
Tota domus cœpit nunc onus esse tuum.
Et si quid doliturus eris, sine testibus illis,
Quum venient, siccis oscula falle genis.

Eadem pueros his versibus affatur:

Sin tamen aduersum mutarit ianua lectum,
Sederit & nostro cauta nouerca toro:
CONIVGIVM, PVERI, LAVDATE ET FERTE PATERNVM:
Capta dabit vestris moribus illa manus.
Nec matrem laudate nimis. Collata priori
Vertet in offensas libera verba suas.

Ac mox: FILIA *tu specimen censuræ nacta paternæ*
Fac teneas vnum, nos imitata, virum.
Et serie fulcite genus.

Quin & parentes suos quandoque commendabant. Cæsar lib. 2. De bello ciuili: *Hi de sua salute desperantes, vt extremo vitæ tempore homines facere consueuerant, aut suam mortem miserabantur,* AVT PARENTES SVOS COMMENDABANT, *si quos ex eo periculo fortuna seruare potuisset.* Apud Terent. Andria Act. 1. Sc. 5. Chrysis moriens Pamphilo Glycerium ita commendasse fingitur,

Quod ego per hanc te dextram oro, & ingenium tuum,
Per tuam fidem, perque huius solitudinem
Te obtestor, ne abs te hanc segreges, neu deseras,
Si te in germani fratris dilexi loco.
Siue hæc te solum semper fecit maxumi,
Seu tibi morigera fuit in rebus omnibus:
TE ISTI VIRVM DO, AMICVM, TVTOREM, PATREM:
BONA NOSTRA HAEC TIBI COMMITTO, ET TVAE MANDO FIDEI.
Hanc mihi in manum dat.

Sed & Tiberius moriens Claudium in tertiis heredibus, ex parte tertia nuncupatum, legato etiam circa sestertia vicies prosecutus, commendauit insuper exercitibus, Senatui populoque Rom. inter ceteras necessitudines nominatum, vt Suetonius in Claudio cap. 6. memoriæ prodidit. Scæuola etiam in l. liberto, §. filium, ff. de ann. legat. proponit, patrem, cum filium ex dodrante, vxorem ex quadrante instituisset heredes, filii fidei commisisse, vt nouercæ restitueret hereditatem. Ab ea autem petisse, VT INFIRMITATEM FILII COMMENDATAM HABERET: ETQVE MENSTRVOS AVREOS DENOS PRAESTARET, DONEC AD VICESIMVM QVINTVM ANNVM AETATIS PERVENISSET. CVM AVTEM IMPLEVISSET, TVNC PARTEM DIMIDIAM HEREDITATIS EI RESTITVERET. Idem in l. generali, §. duas, ff. de vsu & vsufruct. leg. filium mente captum ita sorori commendatum à patre communi refert, PETO A TE, PVBLIA CLEMENTIANA, VTI FRATREM TVVM TVLLIVM TVEARIS, ALAS, TVEARIS, DEPENDAS PRO EO: PRO QVO TIBI VSVMFRVCTVM PORTIONIS SIVE RELIQVI, DONEC MENTIS COMPOS FIAT, ET CONVALESCAT. Sic & filiam suam & nepotem quem ex ea habebat, ac fratris filium inuicem commendat Testator, in specie, l. Lucius, §. filiam, ff. ad Sc. Trebell. Sed & libertos quandoque heredibus commendabant. Modestinus enim in l. verba, ff. de aliment. leg. hæc Testamenti verba adfert, PROTHVMVM, POLYCHRONIVM, HYPATIVM, COMMENDO, VT ET VOBISCVM SINT ET CIBARIA PRAESTETIS, PETO. Ipsos quoque seruos quos caros habebant, commendasse Testatores, apparet ex l. imperator, ff. de mand. test. Sic in l. Thais, §. Lucius, ff. de fideicom.

fideicom. lib. MEDICOS TIBI COMMENDO ILLVM, ET ILLVM: Alumnum etiam Seiæ Testator ita commendasse proponitur in l. à filio, ff. de alim. leg. MAEVIO INFANTI ALVMNO MEO QVADRINGENTA DARI VOLO. QVAE PETO A TE, SEIA, SVSCIPIAS: ET VSVRAS EI QVINCVNCES IN ANNVM VSQVE VICENSIMVM AETATIS PRAESTES: EVMQVE SVSCIPIAS, ET TVEARIS. Vlpianus in l. fideicommissa, §. si ita quis, ff. de legat. 3. *Si ita quis scripserit*, ILLVM TIBI COMMENDO. Interdum etiam pater filios suos increpans, quædam Testamento scribebat, l. ea quæ pater, C. ex quibus cauf. infam. irrog.

Plerumque vero parentes bona inter liberos Testamento diuidebant, l. si filia nupta, §. si pater, & l. quæ pater, l. ex parte, §. pater, ff. famil. ercisc. l. quoties, l. si cogitatione, & l. licet, C. eod. tit. l. pater, ff. de adimend. legat. Nou. 107. l. alumnæ, §. qui filias, ff. de adimend. leg. *Qui filias ex disparibus portionibus Testamento heredes instituerat, pene* OMNIVM BONORVM SVORVM *eodem Testamento* DIVISIONEM FECIT. *Deinde hæc verba adiecit:* Τὰ δὲ λοιπὰ πάντα τῶν ὑπαρχόντων μου, ὁμοίως καὶ τὰ τῆς κληρονομίας βάρη ἔσῃ μόνον τῶν δύο μου θυγατέρων, Πελάγιας καὶ Σεκουνδίνης, ἢ τῆς ἐξ αὐτῶν περιούσης. Impp. in l. scriptura, C. comm. vtr. iud. *scriptura Testamenti, qua,* SPECIALITER OMNIA DIVISA *continentur.* Quin & intestato morientem, codicillis prædia sua omnia, & patrimonium inter liberos diuisisse, ita vt longe amplius filio quam filiæ relinqueret, narrat Scæuola, in l. ex parte, §. intestato, ff. famil. ercifcund.

Atque vt priuati bona sua, sic & Imperatores, Testamento inter liberos imperium diuidebant: Et ita Constantinum tres filios imperii heredes reliquisse, Theodoritus, lib. 1. histor. Ecclesiast. narrat. Sozomen lib. 2. histor. Ecclesiast. cap. vlt. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἤδη πρότερον εἰς τοὺς παῖδας Καίσαρας ὄντας τὴν ἀρχὴν διελὼν, καὶ Κωνσταντίνῳ μὲν καὶ Κώνσταντι τὰ πρὸς δύσιν ἀπονείμας, Κωνσταντίῳ δὲ τὰ πρὸς ἕω. Et mox: Διαθήκην δὲ ποιήσας, τοῖς μὲν παισὶ διένειμε τὴν ἀρχὴν, ὡς πρότερον. Πρεσβεῖα δὲ, τὰ μὲν, τῇ πρεσβυτέρᾳ Ῥώμῃ. Τὰ δὲ, τῇ ἐπωνύμῳ αὐτοῦ καταλιπὼν, ἔδωκε τὴν διαθήκην τῷ πρεσβυτέρῳ. & reliqua. Ruffin. lib. 1. Histor. ecclesiast. cap. 11. *Interea dum hæc apud Alexandriam frustra agitantur, venerabilis Augustus Constantinus, in suburbana villa Nicomedia, tricesimo & primo imperii sui anno defunctus est, liberis de successione Romani orbis testamento heredibus scriptis.*

Interdum autem diuisionem bonorum facientes, de æris alieni solutione cauebant. Scæuola in d. l. ex parte, §. pater, ff. fam. ercisc. *Pater inter filios diuisit bona, & eam diuisionem Testamento confirmauit & cauit,* VT AES ALIENVM, QVOD VNVSQVISQVE EORVM HABEBAT, SIVE HABITVRVS ERAT, SOLVS SVSTINERET. Vlpianus in l. si filia, §. si pater, ff. eod. tit. *Si pater in filios sine scriptura bona diuisit,* & ONERA AERIS ALIENI PRO MODO POSSESSIONVM DISTRIBVIT. Vni etiam ex heredibus quandoque onus æris alieni iniungebatur, vt apparet ex d. l. si filia, §. Papinianus. Vnde in §. vlt. ead. l. *Si maritus, alterum ex heredibus* ONVS DOTIS SOLVENDAE, *quæ in stipulationem venit,* SVSCIPERE IVSSIT. Gaius in l. seruo legato, §. si testator, ff. de legat. 1. *Si Testator quosdam ex heredibus iusserit,* AES ALIENVM SOLVERE. Sed & de æris alieni solutione ita quidam Testator cauisse memoratur, ITEM ROGO VTI RELIQVVM AES ALIENVM QVOD EX BONIS ARETONIS DEBETVR, OMNIBVS CREDITORIBVS EX REDITIBVS EORVM BONORVM SOLVAS, REDDAS, SATISFACIAS. Profitebantur certe quandoque quid deberent, vt in l. Lucius Titius, §. quisquis, ff. de leg. 2. QVISQVIS MIHI HERES ERIT, SCIAT DEBERE ME DEMETRIO PATRVO MEO DENARIA TRIA; ET DEPOSITA APVD ME A SELEVCO PATRVO MEO DENARIA TRIA, QVAE ETIAM PROTINVS REDDI ET SOLVI EIS IVBEO.

Sed & parentes frugi æstimationem patrimonii sui facere consueuisse, Papinianus ait, l. cum pater, §. pater qui, ff. de legat. 2. Ac plane, vt ex l. 1. C. arbitr. tutelæ, & Nouella 148. apparet, modum patrimonii, & quantum in bonis relinquerent, Testamentis quandoque Testatores comprehendebant. Plinius lib. 33. cap. 10. *Asinio Gallo, C. Martio Censorino Coss. ad 6. Cal. Febr. Cæcilius Claudius Isidorus testamento suo edixit,* QVAMVIS MVLTA CIVILI BELLO PERDIDISSET, TAMEN RELINQVERE SERVORVM QVATVOR MILIA CENTVM XVI. IVGA BOVM TRIA MILIA SEXCENTA, RELIQVI PECORIS CC. QVINQVAGINTA SEPTEM MILIA, IN NVMERATO HSDC. M. FVNERARI SE IVSSIT SESTERTIIS XI. M. Proponitur & à Iuliano in l. quidam Testamento, ff. de legat. 1. quidam qui quadringentos aureos legauerat, heredibus demonstrasse vnde sumerent, & sine incommodo rei familiaris contrahere possent, in hæc verba:

AB IVLIO ACTORE AVREOS TOT: ET IN CASTRIS QVOS HABEO, TOT: ET IN NVMERATO QVOS HABEO, TOT. Sane Staberium quemdam, hominem auarissimum, Horatius Sat.3.lib.2.refert adeo magnitudine pecuniæ delectatum, vt monumento suo heredes inscribere iusserit, QVANTVM QVISQVE EX TESTAMENTO SVO CEPISSET, eosque si in aliquo mentiti essent, centum paria Gladiatorum populo exhibere, epulum etiam populo ad arbitrium Arrii voracissimi parare, & frumentum infinitum præbere damnauerit. Hoc enim secundum vetusti Commentatoris interpretationem, Horatius significat, his versibus:

Heredes Staberi, summam incidere sepulchro.
NI SIC FECISSENT, GLADIATORVM DARE CENTVM
DAMNATI POPVLO PARIA, ATQVE EPVLVM ARBITRIO ARRI:
Frumenti quantum metit Africa.--

Sequitur deinde ex Staberii persona, hæc αὐθυποφορά:

Siue ego praue,
Seu recte, hoc volui: ne sis patruus mihi.

Et mox: *Quid ergo*
Sensit, cum summam PATRIMONI INSCVLPERE SAXO,
HEREDES VOLVIT? *Quoad vixit, credidit ingens*
Pauperiem vitium: & cauit nihil acrius: vt si
Forte minus locuples vno quadrante perisset,
Ipse videretur sibi nequior.

Modestinus vero in l. Titia eum Gaius, ff. de legat.2. Testatorem quemdam Testamento significasse narrat, verba quæ infra scripta sunt: IMPRIMIS SCIANT HEREDES MEI, NVLLAM PECVNIAM ESSE PENES VXOREM MEAM: SED NEC ALIVD QVICQVAM: IDEOQVE HOC NOMINE EAM INQVIETARI NOLO. Interdum & Testatores in vltima voluntate certam pecuniæ quantitatem, aut etiam res certas, sibi debeti significabant, l. rationes, C. de probationib.

Nonnumquam morientes Anulum tradebant vni ex heredibus. Papinianus in l. cum pater, §. pater, ff. de legat.2. *Pater pluribus filiis heredibus institutis,* MORIENS CLAVES ET ANVLVM CVSTODIAE CAVSA, *maiori natu filia tradidit.* Sic & Suetonius, Tiberium deficientem exemptum digito anulum quasi alicui traditurum, parumper tenuisse, in eius principis vita cap.73. scriptum reliquit. Ei vero spiranti adhuc anulum detrahi iussisse Caligulam, & quoniam suspicionem retinentis dabat, puluinum iniici iussisse, idem in Calig. cap. 12. adiicit. Sed & Augustum, cum morbo grauissimo conflictaretur, deplorata salute anulum Agrippæ tradidisse, Dio lib.53. memoriæ prodidit. Quin & Ptolemæum anulum Alexandri mortui digito detraxisse, & in concionem protulisse, Egesippus lib.1. cap. vlt. scribit.

Iam vt ad alia quæ in Testamentis scribebantur, gradum moueamus: Seruis libertas Testamento plerumque dabatur. Ea vero nominatim illis relinquenda erat: id quod lege Fufia Caninia cautum erat, §. libertas, Instit. de legat. Vlpianus in fragment. Tit. 1. Paulus libr. 4. Sentent. Tit. 14. Quod sic accipi prudentibus placuit, vt non necesse esset nomen serui exprimere hoc modo, STICHVS LIBER ESTO, sed ex artificio vel officio & ministerio quod exercebat, demonstrare eum satis esset, quoniam ea demonstratio vice nominis fungebatur: veluti DISPENSATOR MEVS, CELLARIVS MEVS, COCVS MEVS, PAMPHILI MEI FILIVS, LIBER ESTO, l. nominatim, ff. de manumiss. testam. OBSONATOREM MEVM, vel QVI EX ANCILLA ILLA NASCETVR, LIBERVM ESSE VOLO. Paulus lib.4. Sent. Tit.14. CERDONEM SERVVM MEVM, l. cerdonem, ff. oper. liber. ET PEDISEQVAS OMNES QVARVM NOMINA IN RATIONIBVS MEIS SCRIPTA SVNT, LIBERAS ESSE VOLO, l. Titia, ff. de manumiss. test.

Testamento autem Libertas dabatur, & directo, & per fideicommissum, l. si quis seruo, ff. de manumiss. testament. Et quidem Libertates directæ non nisi testamento, vel codicillis Testamento confirmatis, recte dabantur. Fideicommissæ vero & ab intestato & codicillis non confirmatis relinqui poterant, l. libertates, ff. de manumiss. testament. Poterat vero his demum seruis Testamento directa libertas dari qui vtroque tempore, & testamenti faciendi, & mortis, Testatoris fuerant, l. Seruius, ff. eodem. Vlpianus Titul. 1. Verum libertates largius per fideicommissum quam directo dare licebat. Nam non tantum propriis, sed & alienis seruis, & tam heredis quam legatarii, vel cuiuslibet extranei seruis per fideicômissum Libertas dari poterat,

ita tamen, vt vulgaribus verbis, & quibus euidenter voluntas testatoris ex primi posset, l. libertates, ff. de fideicommiss. libert. Vlpianus Tit. 2. Inter directas etiam & fideicommissas libertates hoc intererat, quod, vt ibidem Vlpianus tradit, is qui directo liber esse iussus erat, Orcinus fiebat libertus: Is autem cui per fideicommissum data erat libertas, non Testatoris sed manumissoris fiebat libertus. Directo porro relinquebatur libertas, in hunc modum, STICHVS LIBER ESTO. l. 2. & l. si quis ita, l. Neratius, si ita, l. qui habebat, l. si locuples, ff. de manumiss. testament. SERVI QVI SINE OFFENSA FVERINT, LIBERI SVNTO, l. Testamento centurio, §. vltim. ff. de manumiss. testam. STICHVS ET DAMAS SERVI MEI, SI RATIONES REDDIDERITIS, LIBERI ESTOTE, l. Thais, §. Stichus, ff. de fideicomm. liber. vel ita, STICHVS LIBER SIT, STICHVM LIBERVM ESSE VOLO, aut IVBEO, Vlpianus Tit. 2. l. imperatores, & l. Titia, ff. de manumiss. testam. l. Lucius, & l. Thais, §. libertatem, ff. de fideicommiss. libert. & l. Lucius, ff. de liberatio. leg. Paulus libr. 4. Sentent. Titul. 13. ANCILLAS MEAS MAEVIAM ET SEIAM LIBERAS ESSE VOLO, l. si pater, §. vlt. ff. de fideicommiss. libert. Testamento etiam militis ita manumissam, SAMIAM IN LIBERTATE ESSE IVSSI, directam libertatem iure militiæ cepisse prudentibus placuit, l. Testamento militis, ff. de manumiss. testam.

Per Fideicommissum vero his verbis libertas dabatur, ROGO, FIDEICOMMITTO HEREDIS MEI, VT STICHVM SERVVM MANVMITTAT. Vlpianus Tit. 2. PETO MANVMITTAS, l. Thais, §. tutoris, ff. de fide. libert. AB HEREDIBVS MEIS PETO, FIDEIQVE EORVM COMMITTO, CVM FILIVS MEVS SEDECIM ANNOS IMPLEVERIT, STICHVM RATIONIBVS REDDITIS MANVMITTANT, d. l. Thais, §. ab heredibus, l. Sticho, ff. de statuliber. ET VT IPSVM MANVMITTANT FIDEI EORVM COMMITTO, d. l. Thais, §. Stichus. A TE PETO, SEI, STICHVM MANVMITTAS, DEDI VNDE FACERES. l. Lucius, §. tres heredes, ff. ad Senatusconsultum Trebellianum, PETO VT LIBERTATEM ILLI ADSCRIBAS, l. ex facto, §. si quis, ff. eod. HERES SI VOLVERIS FIDEI TVAE COMMITTO, VT STICHVM MANVMITTAS, vel SI TIBI VIDEBITVR, l. fideicommissa libertas ita, ff. de fideicommiss. libert. ROGO NE STICHVS ALTERIVS SERVITVTEM EXPERIATVR, l. rogo, & l. fideicommissa libertas ita, ff. eodem. MAEVI FILI CARISSIME, TE ROGO, SI STICHVS ET DAMAS ET PAMPHILVS TE PROMERVERINT, AERE ALIENO LIBERATO, NE ALTERIVS QVAM TVAM SERVITVTEM EXPERIANTVR, l. Thais, §. 1. ff. eod. Alias ita scribebant, NOLO ALII QVAM TIBI SERVIAT: vel, ILLVM ET ILLVM SERVOS MEOS VENIRE NOLO, l. quidam, ff. eodem. & QVOS TIBI COMMENDO, NE CVI ALII SERVIANT, l. imperator, ff. eod. Sed & ita scribebant, NE EVM ALIENES, NE EVM VENDAS. Petebatur quoque NE STICHVS SERVIRET, l. generaliter, §. si petitum, ff. de fideicommiss. libert. Proponitur & formula huiusmodi: ILLVM ILLIVS LIBERTVM ESSE VOLO, l. si quis ita, ff. de manumiss. testa. STICHVM MANVMITTI VOLO, l. Thais, §. vlt. ff. de fideicommiss. libert. l. cerdonem, ff. de oper. libert. l. si Titius, C. eod. titul. ROGO, SI TE PROMERVERINT, DIGNOS EOS LIBERTATE EXISTIMES, l. seruos, ff. de manumiss. test. Interdum his verbis ad heredem directis fideicommissa libertas dabatur, CVM TIBI VISVM ERIT MANVMITTERE, l. cum tibi, ff. de fideicom. libert.

Quandoque iubebatur heres seruum redimere, & ei libertatem præstare, l. generaliter, §. simili modo, ff. de fideicommiss. libert. Et legatarius non minus quam heres rogari poterat seruum manumittere, l. Imperator, §. 1. l. si filius, §. si is cui, l. cum in testamento, ff. eo. Vlpianus in l. si cui, ff. eod. *Si cui legata sint centum*, ITA VT SERVVM ALIENVM REDIMAT, ET MANVMITTAT. Interdum heredes rogabantur seruos manumittere, & si non manumitterent, liberi esse iubebantur. Iulianus in l. quidam heredem, ff. de manumiss. testa. *Quidam heredem suum rogauerat*, VT SERVVM MANVMITTERET, *deinde*, SI HERES EVM NON MANVMISERIT, LIBERVM ESSE IVSSERAT, *eique legauerat*.

Serui autem vel pure, seu STATIM, liberi esse iubebantur, vel POST TEMPVS, l. si quis ita, ff. de manumiss. testa. vel POST ANNOS, l. libertas, §. vltim. ff. eod. Scæuola in l. qui libertatis, ff. de euictionib. *quia hoc modo libertas data fuerit*, STICHVS POST ANNVM LIBER ESTO. Vnde EX DIE LIBER ESSE iussus proponitur in l. si post mortem, §. vltim. ff. de legat. 1. l. ergo, §. si ex die, ff. de fideicommiss. libert. Sed & sub condicione libertas sæpe adscribebatur. Vlpianus in l. Neratius, ff. de manumiss. test. *Cui libertas sic data est*, SI MIHI NVLLVS

FILIVS ERIT CVM MORIAR, STICHVS LIBER ESTO. Iulianus in l.cum hereditas,§.7. ff qui & a quib. *Si autem qui soluendo non est, hoc modo libertatem dederit,* SI CREDITORIBVS MEIS SOLIDVM SOLVTVM FVERIT, STICHVS LIBER ESTO. Iauolenus in l. Stichum,§.1,ff.de statuliber. STICHVS LIBER ESTO, QVANDO AES ALIENVM MEVM SOLVTVM, CREDITORIBVSVE SATISFACTVM ERIT. Gaius in l.si locuples, ff. de manumiss.testament. *quem is qui soluendo non esset ita liberum esse iussisset*, CVM AES ALIENVM SOLVTVM FVERIT, STICHVS LIBER ESTO. Inde illa, AERE ALIENO LIBERATO, in l. Thais,§.1.de fideicom.libert.

Plerumque certe, sub condicione Rationum reddendarum, seruis libertas dabatur, l. si patet,§.Sticho,l.Thais,§.Titius,& §.Stichum,& §.Lucius, & §. libertatem cum sequenti.ff. de fideicom.libert.l.Sticho,ff.de statulibet. Hermogenianus in l.vix certis.ff.de iudic. *Liber etiam esse iussus*, SI RATIONES REDDIDERIT. Celsus in l.si intra,§. vltim.ff. de statuliber. SI RATIONES REDDIDISSET, *liberum esse iussum*. Scæuola in l.Sticho,§.seruus,ff eod. STICHVS SERVVS MEVS ACTOR SI RATIONEM OMNEM ACTVS SVI HEREDI MEO REDDIDERIT, EOQVE NOMINE SATISFECERIT, LIBER ESTO. Et §. Titius eadem l. *Titius testamento seruos actoris singulos diuersis personis legauit, cum adiectione*, SI RATIONES HEREDI REDDIDERINT, & §. vltim. QVISQVIS MIHI HERES ERIT, SI DAMA SERVVS MEVS, ACTVS EVI QVI AGITVR NOMINE EIVS, ET PAMPHILI CONSERVI SVI, HEREDI MEO RATIONES REDDIDERIT, PARIAQVE FECERIT A DIE MORTIS MEAE INTRA MENSEM SEXTVM, LIBER ESTO. Iulianus in l.si quis testamento, ff. eodem. *si quis testamento libertatem acceperit, sub condicione*, SI RATIONEM DEDERIT. Scæuola in l.filius, ff.de dolo: *Filius legatum sibi seruum per praeceptionem, rogatus manumittere post certum tempus*, POSTEAQVAM RATIONES IPSI ET COHEREDIBVS FRATRIBVS REDDIDISSET. Sic in l. qui filium, ff.de man.testa. *Qui filium impuberem heredem esse iusserat*, STICHVM, RATIONE ARGENTI, QVOD SVB CVRA EIVS ERAT, REDDITA, *liberum esse iusserat*. Paulus in l.Iulius, ff.de condicion.& demonstrat. *Si in testamento ita scriptum esset*, STICHVS SI RATIONES REDDIDERIT, CVM CONTVBERNALI SVA LIBER ESTO: EIQVE DECEM HERES DATO. Callistratus in l. cum seruus, ff.eod. *Cum seruus ita liber esse iussus sit*, SI RATIONES REDDIDERIT. Et mox: *Quasi nihil intersit, vtrum sub hac condicione*, SI RELIQVA, *vel*, SI RATIONES REDDIDERIT. l.Lucius, ff.de manumiss.testam. *Lucius Titius seruo libertatem dedit*, SI RATIONEM ACTVS SVI DEDISSET GAIO SEIO FILIO SVO. l. Lucius, ff. de liberatio.leg. EROTEM LIBERVM ESSE VOLO, QVEM RATIONES REDDERE VOLO EIVS TEMPORIS QVOD ERIT POST NOVISSIMAM MEAM SVBSCRIPTIONEM. Alias hæc condicio ita concipitur, STICHVM RATIONIBVS REDDITIS LIBERVM ESSE VOLO. l.Thais,§.vltim.ff.de fideicommiss.libert. Marcianus in l.si quis dicat, §.vltim.ff.de manumissionib. *Si* RATIONIBVS REDDITIS, LIBER ESSE IVSSVS FVERIT. Modestinus in l.libertate,§.vltim.ff. de statuliber. *Seruus iussus*, REDDITA RATIONE, *ad libertatem peruenire*. Interdum pluribus hæc condicio adscribebatur, vt in l.si ita, §. hæc quæstio,ff.de manumiss.testam.l.Thais,§.Stichus.ff.de fideicommiss.libert. STICHVS ET DAMAS SERVI MEI, SI RATIONES REDDIDERITIS, LIBERI ESTOTE. Ac nonnumquam adiiciebatur tempus intra quod rationes redderent, l. si hereditas, & l. Sticho,§.Titius,ff.de statulibet.

Sic etiam libertas quandoque dabatur: CALENVS DISPENSATOR MEVS, SI RATIONES DILIGENTER TRACTASSE VIDEBITVR, LIBER ESTO: SVAQVE OMNIA ET CENTVM HABETO. l. Labeo, ff.eod. PAMPHILVS SI BENE SE GESSERIT RATIONIBVS MEIS, LIBER ESTO. l.Testamento,18.ff.de fideicom. libert. Pomponius in l.si ita,ff de manu.test. *Si ita sit scriptum*, STICHVS SI RATIONES DILIGENTER TRACTASSE VIDEBITVR, LIBER ESTO.

E contrario rationum reddendarum onere quandoque seruus liberabatur, eumque dominus rationes reddere vetabat, vt in l.si seruus vetitus, ff.de legat. 1. *Seruus vetitus a testatore rationes reddere*. l.si quis seruum, ff.de condic.& demonstr. *Si quis seruum liberum esse iusserit, si heredi rationes reddidisset, posteaụ * EVM RATIONES REDDERE VETVERIT, & l. Aurelius,§. Sticho, ff. de liberatio. legat. *Sticho Testamento manumisso fundum instructum & alia legauit, & hac verba adiecit*, QVEM RATIONEM REDDERE VETO, QVIA INSTRVMENTA PENES SE HABET.

Libertas etiam quandoque dabatur ea condicione, SI TITIVS CAPITOLIVM ASCENDERIT, vt in l. eum heres, §. ita liber, ff. de ſtatulib. Sub condicione quoque pecuniæ dandæ, vt plurimum ſeruis libertas dabatur, veluti, SI DECEM DEDERIT, l. ergo, §. ſi ſub condicione, ff. de fideicom. libert. l. quia autem, §. vlt. ff. ſi quis omiſſa cau. teſt. l. quæſitum, §. 1. ff. de legat. 1. l. quod autem, ff. ſi quis om. cau. teſt. l. denique, §. item quæritur, ff. de pecul. leg. l. 3. §. ſi decem, & §. ſi quis ſeruum, & §. ſi quis heredi, ff. de ſtatulib. *Si duobus decem datis*, l. cum heres, §. ſi duobus, ff eo. l. ſeruus, ff. de ſolutionib. vel, CVM DECEM DARE POTERIT, l. 3. §. ſi quis ſic, ff. de ſtatulib. & l. Stichum, §. ſi Stichus, ff. Iauolen. in l. Stichus, ff. de ſtatulib. SI STICHVS ATTIAE MILLE NVMMOS DEDERIT, LIBER ESTO. Aliàs iubebatur TANTVM DARE ſeruus, QVANTI ERAT, l. ſi mortis, §. 1. ff. qui & à quib.

Interdum præfiniebatur tempus intra quod ſeruus daret, vt l. ſi in diem, ff. de condic. & demonſtr. *Si* IN DIEM, *exempli gratia*, CENTESIMVM, IMPERATVM EST STATVLIBERO, VT PECVNIAM SOLVERET, *neque initium temporis eius quod futurum eſſet, adſcriptum eſt*. Iulian. in l. qui filio, §. 1. ff. de heredib. inſtit. *Liber autem iuſſus eſſe*, VT INTRA KALENDAS DECEMBRES DECEM DEDISSET. Vlpian. in l. 3. §. ſi quis heredi, ff. de ſtatulib. *Si quis* HEREDI IN DIEBVS TRIGINTA PROXIMIS MORTIS TESTATORIS DARE *iuſſus fuerit*. Et §. Stichus, ead. l. STICHVS ANNVA BIMA TRIMA DIE DENOS AVREOS HEREDI SI DEDERIT, *liber eſſe iuſſus eſt*. Celſus in l. ſi intra, ff. eo. SI INTRA QVINQVENNIVM STICHVS CENTVM DEDERIT, LIBER ESTO. Adſcribebatur etiam locus vbi daret, vt in l. 3. §. non ſolum, ff. de ſtatulib. *Item* SI CAPVAE DARE *iuſſum Capuam ire prohibeat*.

Interdum & huiuſmodi condicionibus addebantur verba hæc, SINE VLLA CONTROVERSIA. Scæuola in l. Thais, §. Stichus, ff. de fideicom. libert. STICHVS SERVVS MEVS IVBEO VT DET, PRAESTET, FILIAE ET VXORI MEAE HEREDIBVS MEIS, SINE VLLA CONTROVERSIA, TOT AVREOS: ET VT IPSVM MANVMITTANT, FIDEI EORVM COMMITTO. Idem in l. Sticho libertas, §. Pamphilo, ff. de ſtatulib. STICHVS SERVVS QVI MIHI TESTAMENTO PATRONI MEI CERTA CONDICIONE RELICTVS EST, IVBEO DET; PRAESTET, FILIO ET VXORI MEAE, SINE VLLA CONTROVERSIA, ET EVM PERACTO TEMPORE MANVMITTANT.

Interdum ſub condicione peculii dandi, Libertas relinquebatur. Scæuola in l. Sticho libertas, §. 1. ff. de ſtatulib. PAMPHILVS LIBER ESTO, PECVLIO SVO HEREDIBVS VERE DATO. Idem in l. Thais, §. item quæro, ff. eod. *Cum* OMNE PECVLIVM REDDERE *iuſſus ſit*. Contra quandoque ſeruis cum libertate peculium relinquebatur, l. denique, §. 1. & §. item ſi ſeruo, l. item quæritur, l. ſi ſerui, l. eum dominus, §. 1. l. dominus ſeruum, l. quidam, & l. dominus Sticho, ff. de pecul. leg. Alfen. in l. ſeruus pecuniam, ff. de manumiſſionib. *Teſtamentoque liberum eſſe iuſſerat, & ei peculium legauerat*. Vlpianus in l. 1. §. ſi ſeruus, ff. de except. rei vend. *Si Teſtamento liberum eſſe iuſſerit, eique peculium prælegauerit*. Paul. in l. diſpenſatorem, ff. de ſolutionib. *Diſpenſatorem Teſtamento liberum eſſe iuſſi, & peculium ei legaui*.

Nonnumquam & hae verborum figura, ITA VT, ſerui vel dare, vel rationem reddere iubebantur, & liberi eſſe, vt in l. libertas, §. 1. ff. de manum. teſtamen. PAMPHILVS LIBER ESTO, ITA VT FILIIS MEIS RATIONEM REDDAT. Et in l. Sticho libertas, §. Pamphilo, ff. de ſtatuliber. Pamphilus libertatem accepiſſe refertur in hæc verba: ITA VT SI TIBI EX DIE MORTIS MEAE PER ANNOS CONTINVOS QVINQVE MENSTRVOS SEXAGENOS DEDERIT, TVNC EVM MANVMITTAS.

Aliàs ſub Iuriſiurandi condicione libertas relinquebatur, l. ſi quis libertatem, ff. de manumiſſ. teſtam. Marcell. in l. Stichus, ff. de ſtatulib. STICHVS SI HEREDI DECEM PROMISERIT, VEL OPERAS DATVRVM SE IVRAVERIT, LIBER ESTO. Paul. in l. ſeruum Teſtamento, ff. de manumiſſ. teſtam. *Seruum Teſtamento ita manumiſi*, SI IVRAVERIT SE CORNELIO FILIO MEO DECEM OPERARVM DATVRVM, LIBER ESTO. Et in l. ſi quis ita, §. qui ita, ff. de ſtatulib. *Qui ita liber eſſe iuſſus eſt*, SI IVRAVERIT SE CAPITOLIVM ASCENSVRVM.

Interdum vero ſerui vt ad libertatem peruenirent, Operas dare, vel heredi, vel extraneo, iubebantur, l. Stichum, §. vlt. ff. de ſtatuliber. Labeo in l. ſi quem, ff. eo. SI TRIENNIO OPERAS

DEDERIT, LIBER ESTO. Alfen. in l.seruus qui, §.vlt.ff.eod. *Seruus* CVM HEREDI ANNORVM SEPTEM OPERAS DEDISSET, *liber esse iussus erat.* Paul. in l.si peculium, §.quædam, ff.eo. *velut* CVM DECEM OPERARVM *iussus est dare.* Qua loquendi figura, idem Paul. in l.seruum Testamento, ff.de man.test. *Seruum,* ait, *Testamento manumissi,* SE IVRAVERIT SE CORNELIO FILIO MEO DECEM OPERARVM DATVRVM. Idem in l.cum heres, §.Stichus, ff.eo. STICHVS SI TITIO CENTVM OPERAS DEDERIT, LIBER ESTO. Et in l.Stichum, §.Dama, ff.eo. DAMA SERVVS CVM HEREDI MEO ANNORVM SEPTEM OPERAS SOLVERIT, LIBER ESTO. Papinian. in l.Cerdonem, ff.de oper. libert. CERDONEM SERVVM MEVM MANVMITTI VOLO, ITA VT OPERAS HEREDI PROMITTAT. Atque hoc nomine plerumque iurisiurandi religione obstringi eum qui manumitteretur, Testatores cauebant. l.Stichus, ff.de statu liber. l.seruum Testamento, ff.de man.test. Papinian. in l.fideicommissaria, §.vlt.ff.de fideicom. libert. huiusmodi speciem proponit: *Seruum à filio post quinque annos,* SI EO TEMPORE MERCEDEM DIVRNAM FILIO PRAESTITISSET, *manumitti voluit.*

Quandoque etiam seruis alia iniungebantur, quæ in faciendo consistebant. Vlpian. in l.si ita, ff.de manumiss. testam. *Si ita fuerit seruis libertas data,* SI INSVLAM AEDIFICAVERINT, VEL SI STATVAM POSVERINT. Paul. in l.si peculium, §.quædam, ff.de statuliber. *Si* IVSSVM CAPVAM IRE, ET LIBERVM ESSE, *heres prohibeat.* Papinian. in l.seruus heres, §.1.ff.eod. *Ita manumissum,* DAMA SI IN HISPANIAM PROFECTVS ANNO PROXIMO, FRVCTVS COEGERIT, LIBER ESTO. Modestin. in l.Mæuius, ff.de manumiss.testamen. proponit Mæuium seruis suis sub condicione libertatem reliquisse, his verbis: SACCVS SERVVS MEVS ET EVTYCHIA ET HYRENE ANCILLAE MEAE OMNES SVB HAC CONDICIONE LIBERI SVNTO, VT MONVMENTO MEO ALTERNIS MENSIBVS LVCERNAM ACCENDANT, ET SOLEMNIA MORTIS PERAGANT.

Referuntur & hæ in libris nostris libertatibus adscriptæ condiciones: EROTEM SERVVM MEVM, QVI ET PSVLLVS VOCATVR, LIBERVM ESSE VOLO, SI VXORI MEAE PLACEAT, l.Lucius, ff.de fideicom.libert. ILLE SI MEVS ERIT, LIBER ESTO. l.seruo libertatem, ff.de condic.& dem. SI QVID FILIO MEO ACCIDERIT, DAMA SERVVS MEVS LIBER ESTO, l.in vulgari, § 1.ff de verb.signif. Cui non absimilem condicionem supra retulimus ex l.Neratius, ff.de man.test. SI SEMPRONIVS INTRA ANNVM STICHVM NON MANVMISERIT, LIBER ESTO. l.Stichum, ff.eod. STICHVS, SI EVM HERES NON ALIENAVERIT, LIBER ESTO. l.si ita, ff.de statuliber. STICHVS, SI CODICILLIS EVM NON VETVERO LIBERVM ESSE, LIBER ESTO, l.Stichus, ff.de manum.testam. CVM PER LEGEM LICEBIT, LIBER ESTO, l.libertas, ff.de man.test. *Cum* TITIVS ANNORVM TRIGINTA ERIT, STICHVS LIBER ESTO, l.si ita scriptum, ff.eod.

Plerumque certe serui liberi esse iubebantur, cum ad trigesimum annum peruenissent. Pompon. in l.Aristo, ff.de manum.testam. *Testamento liber esse iussus,* CVM ANNORVM TRIGINTA ESSET. Iulian in l.si quis ita, §.vlt.ff.de statuliber. STICHVS CVM ERIT ANNORVM TRIGINTA, LIBER ESTO. Scæuola in l.vlt.ff.de reb.dub. *Plures Testamento manumiserat, in quibus Sabinam & Cyprogeniam,* CVM QVISQVE EORVM AD TRIGESIMVM AETATIS ANNVM PERVENISSET. Idem in l.ex parte, §.seruo, ff.fam. ercisc. *Seruo libertatem dedit, qui erat annorum quindecim,* CVM ERIT ANNORVM TRIGINTA.

Plane seruis libertas etiam sub hac condicione, Si per aliquot annos heredi seruissent, relinquebatur, l.statuliberos, §.vlt.ff.de statuliber. Labeo in l.qui quattuor, §.cum Testamento, ff.de legat.3. SI STICHVS HEREDI MEO BIENNIVM SERVIERIT, LIBER ESTO. Vlpian. in l.3.§.si ita sit, ff.de statuliber. *Si ita sit libertas seruo data,* SI QVINQVENNIO HEREDI SERVIERIT. Paulus in l.cum heres, §.seruire, ff.eo.tit. SERVIRE TITIO, ANNO, *& liber esse iussus.* Et §.Stichus, ead.l. STICHVS SI HEREDI MEO, ANNO SERVIERIT, LIBER ESTO. Rursus ibidem. STICHVS SI TITIO PER TRIENNIVM SERVIERIT, LIBER ESTO. Scæuola in l.Thais, ff.de fideic.libert. THAIS ANCILLA MEA, CVM HEREDI MEO SERVIERIT ANNOS DECEM, VOLO SIT MEA LIBERTA. Sed & in l.si seruus, ff.de solutionib. huiusmodi condicio libertati adscripta dicitur, SI PVPILLO SERVIERIT.

Arethusæ etiam, SI TRES SERVOS PEPERERIT, libertas data proponitur in l.3.§.vlt. ff.de statuliber. Tryphonin. in l. Arethusa, ff. de statu homin. *Arethusa*, SI TRES PEPERERIT, *libera esse iussa*. Vlpian. in l. si fuerit, §. plane, ff. de reb. dub. *Si ita libertatem acceperit ancilla*, SI PRIMVM MAREM PEPERERIT, LIBERA ESTO.

Porro serui interdum cum contubernalibus suis liberi esse iubebantur, vt, exempli gratia, hoc modo, STICHVS CVM CONTVBERNALI SVA, LIBER ESTO. l. si seruo, ff. de statuliber. l. Iulius Paulus, ff. de condic. & dem. Ancilla quoque sæpe cum filiis libera esse iubebatur, l. si ita fuerit, §. sed & si, ff. de manum. testam. Plerumque etiam iis quos Testamento manumiserant, contubernales & filios legabant, l. Stichus, ff. de aliment. leg. Et ita in l. cum quis decedens, §. vlt. ff. de legat.3. Scæuola cuiusdam Testamenti verba citat hæc: OMNIBVS QVOS MANVMISI, MANVMISERAM, SIVE HIS TABVLIS, SIVE QVIBVSCVMQVE ALIIS, FILIOS, FILIASVE SVAS OMNES CONCEDI VOLO. Idem in l. vxorem, §. codicillis, patremfam. codicillis confirmatis ita cauisse refert, OMNIBVS AVTEM LIBERTIS MEIS, ET QVOS VIVVS, ET QVOS HIS CODICILLIS MANVMISI, VEL POSTEA MANVMISERO, CONTVBERNALES SVAS, ITEM, FILIOS, FILIAS LEGO, NISI SI QVOS, QVASVE, AD VXOREM MEAM TESTAMENTO PERTINERE VOLVI, VEL EI NOMINATIM LEGAVI, LEGAVERO.

Testamento autem manumissus, ita demum fiebat liber, si Testamentum valeret, & ex eo adita esset hereditas, vel si quis omissa causa Testamenti ab intestato possideret hereditatē, l. Testamento manumissus 23. ff. de manum. testam. Adita vero hereditate, qualibet ex parte adita ea esset, liber fiebat, si modo ab eo gradu quo liber esse iussus fuerat, adita fuisset, & pure quis manumissus esset, l. Testamento liber, 25. ff. eod. Et vel vno ex pluribus heredibus institutis adeunte hereditatem, statim seruus liber erat, l. si legato, §. vltim. ff. eod. Nec Testamento modo libertates relinqui poterant, sed & intestato moriturus fidei heredis committere poterat, vt seruum manumitteret, l. Alieno, §. 1. ff. de fideicom. libert. Atque vt libertates seruis Testamento dabantur, ita & per contrarium, quandoque cauebatur, ne ad libertatem perducerentur, Manumittique prohibebantur, l. is qui, §. nihil autem, ff. de manumissionib. l. contra voluntatem, C. de testam. manum. Paulus in l. seruus hac lege, ff. de manumissionib. *Seruus hac lege venditus ne manumittatur, vel Testamento prohibitus manumitti*. Marcian. in l. ille, §. vltim. ff. qui & à quib. *Qui hac lege venierint, ne manumittantur, vel qui Testamento prohibiti sint manumitti*. Vlpian. in l. his consequenter idem, §. 1. *Si quis Testamento cauerit*, VT SERVVS EXPORTANDVS VENEAT. Imper. Alexand. in l. in ipsius, C. famil. ercisc. proponit patremfa. in seruos suos iratum Testamento cauisse, *vt vnus quidem* IN VINCVLIS PERPETVIS MORARETVR: *alter vero*, EXPORTANDVS VENVMDARETVR. Reuocabatur vero data libertas his verbis, LIBER NE ESTO, l. si quis ita, §. vltim. ff. de statulib.

Nunc ad Legatorum formulas accedamus. Legata quidem omnia directis verbis, legitimis, ciuilibus, & imperatiuis relinquebantur. Verum quattuor modis olim legabant, quemadmodum Vlpian. Tit. 24. Gaius lib. 2. Institut. Tit. 5. & Iustinian. Instit. de legat. scribunt: nimirum per VINDICATIONEM, PER DAMNATIONEM, SINENDI MODO, & PER PRAECEPTIONEM. Per VINDICATIONEM, his verbis legabant, DO, LEGO, vt in l. nonnumquam, ff. de condic. & demonstr. l. huiusmodi, §. quibus, & l. pluribus, l. si fundum, §. Titio, & §. his verbis, ff. de legat. 1. l. Stichum, ff. de manumiss. testam. l. in singulos. ff. de ann. leg. l. cum ita, ff. de opt. leg. l. si ita, & l. cum de lanionis, §. liberto, ff. de instruct. vel instr. l. falsa, §. si quis, ff. l. in condicionibus, §. 1. & l. Publius, de condic. & demonstr. Item his verbis, CAPITO, SVMITO, siue HABETO: vt Vlpian. Tit. 24. vel, Illam REM TIBI PRAESVME, HABE, VINDICA, vt Gaius lib. 2. Instit. Tit. 5.

Per DAMNATIONEM vero his verbis legabant, HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE, l. Quintus, l. legatum ita est, ff. de ann. leg. l. si heres, ff. de vino trit. l. in Testamento, ff. de condic. & demonstr. l. si in Testamento, & l. qui quadringenta, ff. ad l. Falcid. l. huiusmodi, & l. ab omnibus, l. si heres, & l. Titiæ, §. vlt. ff. de leg. 1. l. 3. & l. si plurib. ff. de legat. 2. Quinctil. lib. 7. cap. 10. Cuiusmodi formula dicebatur Testator DAMNARE HEREDEM, l. quid ergo, §. 1. ff. de legat. 1. & l. si duobus, ff. eod. Sed & per damnationem legabatur ita, HERES MEVS DATO, FACITO, HEREDEM MEVM DARE IVBEO, l. 3. ff. de ann. legat. l. filiæ, ff. eod. l. si alii, ff. de vsu & vsufruct. l. ex eo, ff. de vino trit. l. filiæ, l. si ita, l. qui-

bus diebus, §. 1. & sequen. ff. de condic. & demonstr. l. huiusmodi, §. si ita, & §. Stichum, ff. de leg. 1.

SINENDI MODO his verbis legabant, HERES MEVS SINITO, VEL DAMNAS ESTO SINERE LVCIVM TITIVM SVMERE ILLAM REM, SIBIQVE HABERE. Vlpian. Tit. 24. Paulus lib. 3. Sentent. Tit. 6. l. duos, & l. damnas, ff. de vsufr. leg. l. ei cui, ff. de liber. leg. l. 2. de ann. leg. l. duobus cum l. seq. ff. de vsu & vsufr. l. qui quatuor, §. hortos, ff. de leg. 3.

PER PRAECEPTIONEM vero ita legabant, LVCIVS TITIVS ILLAM REM PRAECIPITO, E MEDIO SVMITO, SIBI HABETO, vel PRAECIPIAT, E MEDIO SVMAT, HABEAT, l. prædia, §. liberto, ff. de instruct. vel instr. l. vlt. ff. de dote præleg. l. Lucius Titius, ff. de legat. 2. l. vxorem, §. felicissimo, ff. de legat. 3. l. apud Offidium, ff. de optio. leg. vel E MEDIO, seu E MEDIA HEREDITATE SVMITO, d. l. Lucius, §. quisquis mihi heres, ff. de legat. 2. l. pediculis, §. Idem cum, ff. de auro & argen. Quæ legati species in Magnonis notis hoc notarum compendio stringitur, P. S. T. Q. H. id est, PRAECIPITO, SVMITO, TIBIQVE, HABETO.

Legabantur porro res omnes tam mobiles, quam soli. Atque vt à Nummis incipiamus, sciendum est eos vel indistinctè legatos fuisse, l. nummis, ff. de legat. 3. vel qualitate adiecta, l. heredes palam, ff. qui test. fac. poss. Et vel certum corpus nummorum legabatur, vel quantitas, l. plane, §. sed si non, ff. de legat. 1. CERTOS autem NVMMOS, vel CERTVM CORPVS NVMMORVM legabant, hoc modo, DECEM, vel CENTVM QVAE IN ARCA HABEO, l. sed si certos, l. si seruus, §. qui quinque, ff. de legat. 1. PECVNIAM QVAM IN ILLA ARCA HABEO, l. in ratione, §. certis, ff. ad l. Falcid. PECVNIAM QVAE IN ARCA EST, d. l. talis scriptura, §. vlt. ff. de legat. 1. Aliàs legabant certam summam pecuniæ, veluti AVREOS CENTVM, l. si in Testamento, ff. de legat. 1. & vnde sumeretur demonstrabant, l. quidam Testamento, ff. eo. tit. Sic in l. Paula, §. Iulianus, ff. de legat. 3. *Alumno suo quinquaginta legauerat, eaq;* IVLIO MAVRO COLONO SVO, EX PENSIONIBVS FVNDI DEBITIS AB EO PRAESTARI VOLVERAT. Cum vero summa pecuniæ legabatur, interdū ea per notam scribebatur, quemadmodum & pro centum ducenta per notam scripta Vlpianus testatur in l. quoties, §. sed & si quis, ff. de heredib. instit. Liuia certe Augusta cum Galbæ HS. quingenties Testamento legasset, Tiberium heredem, quia notata, non perscripta summa erat, legatum ad quingenta reuocasse, Sueton. in Galba, cap. 5. commemorat. Tandem Iustinianus Nou. 107. in Testamentis vnciarum quantitatem non notis sed literis integris perscribi constituit.

Alias legabant AVRI, vel ARGENTI LIBRAS aliquot, vt in l. Thais, §. Seio, ff. de fideic. libert. SEIO AVRI LIBRAS TRES. Et in l. alumnæ, ff. de adimend. legat. HOC AMPLIVS DO LEGO, DARIQVE VOLO ARGENTI VIGINTIQVINQVE LIBRAS. Idem in l. Testamento, §. Seio, ff. de legat. 2. SEIO SI MIHI HERES NON ERIT, ET VXORI EIVS MARCELLAE, ARGENTI LIBRAS QVINDECIM DARI VOLO. Aliàs vero legabant AVRI vel ARGENTI PONDO. Paul. in l. Titiæ, ff. de auro argen. TITIAE AVRI PONDO QVINQVE DARI VOLO. Marcel. in l. Seia, ff. eo. ANTONIAE TERTVLLAE DO LEGO AVRI PONDO TOT. Scæuola in l. filio, §. Seia, ff. de adimend. leg. *Seia Testamento suo legauit* AVRI PONDO QVINQVE. Vlpian. in l. cum aurum, ff. de auro arg. *Si* ARGENTI FACTI PONDO CENTVM *sint legata.* Quinctilian. lib. 7. cap. 7. *Qui* SESTERTIVM NVMMVM QVINQVE MILIA *legauerat, cum emendaret Testamentum, sublatis sestertiis nummis,* ARGENTI PONDO *posuit.* Et cap. 10. HERES MEVS VXORI MEAE DAMNAS ESTO DARE ARGENTI QVOD ELEGERIT, PONDO CENTVM. Aliàs PONDVS AVRI vel ARGENTI heredem dare iubebant, l. plane, §. sed si pondus, ff. de legat. 1. Vlpian. in l. 1. §. vltim. ff. de auro, argen. *Si* CENTVM PONDVS ARGENTI DARE *heres iussus sit.* Vlpian. in l. cum aurum, ff. eo. Tit. *Si* CERTVM PONDVS AVRI *sit legatum, vel* ARGENTI. Et vel certum auri argentive pondus legabatur, vel species, siue certum argenti genus designabatur, l. 1. in fin. & l. cum centum, ff. de auro argen. Marcian. in l. in ratione, §. certis, ff. ad l. Falcid. *Certis corporibus & hurpsis ita relictis,* PONDVS ARGENTI QVOD IN ILLIS HORREIS HABEO.

Interdum vero VASORVM ARGENTEORVM PONDO legabant. Auctor lib. 1. Rhetoricor. ad Herenn. *Paterfam. cum filium heredem faceret, Testamento vasa Argentea vxori legauit.* TVLLIVS HERES MEVS TERENTIAE VXORI MEAE, XXX. PONDO VASORVM ARGEN-

ARGENTEORVM DATO, QVAE VOLET. Cic. lib. 1. De Inuentio. *Paterfam. cum filium heredem faceret, vasorum argenteorum pondo vxori sic legauit*, HERES MEVS VXORI MEAE VASORVM ARGENTEORVM PONDO CENTVM QVAE VOLET. Quandoque vero AVRVM vel ARGENTVM generaliter legabatur, l. eum aurum, ff. de auro argen. l. argento, ff. de legat. 3. Paul. in l. si ita, ff de auro arg. *Si ita esset legatum*, ARGENTVM MEVM DARE DAMNAS ESTO. Vlpian. in l. Quintus, 27. §. 1. ff. eo. *An cui* ARGENTVM OMNE LEGATVM EST. Et §. seq. ARGENTO OMNI *legato* QVOD SVVM ESSET. Rursus in §. cui legatum, ead. l. *Cui legatum est* AVRVM OMNE. Paul. in l. quæsitum, §. 1. ff. de legat. 3. ARGENTVM OMNE ET SVPELLECTILEM, QVODCVMQVE HABEO, TIBI DONO. Aliàs vero AVRVM, vel ARGENTVM FACTVM, vel INFECTVM legabatur, l. si quando, ff. de auro arg. Et nonnumquam ARGENTVM, QVOD VSVS SVI CAVSA PARATVM ESSET, Testator legabat, l. eum in Testamento, ff. eod. Pompon. in l. scribit, §. item scribit, ff. eo. *Si maritus vxeri, cum haberet quinque pondo auri, legasset ita*, AVRVM QVODCVMQVE VXORIS CAVSA PARATVM ESSET, VTI HERES VXORI DARET. Quo in genere quandoque ita legatum conceptum, AVRVM QVOD EIVS CAVSA PARATVM EST, quandoque vero sic, AVRVM QVOD EIVS CAVSA PARATVM ERIT, ibidem docet Iauolen. in l. si vxori, §. 1. ff. de auro argen. *Cum ita legatum esset*, ARGENTVM QVOD DOMO MEAE ERIT, CVM MORIAR. Aliàs certas species Auri & Argenti legabant, l. species, ff. eo. veluti ARGENTVM ESCARIVM, vel POTORIVM, l. eum aurum, §. si cui escarium, l. in argento, in prin. & §. vlt. & l. pediculis, §. argento, ff. de auro argen. l. Labeo, §. seruus, l. cum quidam, ff de supellect. Paul. lib. 3. Sentent. Tit. 6. ARGENTVM VIATORIVM, vt in l. vlt. ff. de auro argen. ARGENTVM VIATORIVM MEVM VOLO. ARGENTVM BALNEARE, vt §. vxori, ead. l. SEMPRONIAE DOMINAE MEAE. HOC AMPLIVS ARGENTVM BALNEARE.

VASCVLA quoque ARGENTEA legabant, l. eum aurum, §. plane, ff. eo. & POCVLA AVREA, l. seruum filii, §. si pocula, l. si domus, §. cum alicui, ff de legat. 1. Scæuola in l. Seiæ, ff. de auro argen. SEIAE DVLCISSIMAE POCVLVM AVREVM QVOD ELEGERIT, FIDEI HEREDVM COMMITTO, VT DARENT. Et alterius quoq; materiæ pocula legabant, vt in l. qui quattuor in prin. ff. de legat. 2. POCVLA OLEAGINEA PARIA DVO, vel BINA PARIA, vel, POCVLORVM PARIA DVO. Sed & LANCEM generaliter legabant, l. legato generaliter §. vlt. ff. de leg. 1. Scæuola in l. vlt. ff. de option. leg. *Maritus vxori sua codicillis per fideicommissum dedit prædia. Item* LANCES QVAS ELEGERIT QVATTVOR. Labeo in l. qui lancem, ff. de auro argen. *Qui lancem maximam, minorem, minimam relinquebat, ita legauerat*, LANCEM MINOREM ILLI LEGO. Vlpian. in l. eum aurum, §. plane, ff. de auro argen. *Si cui* LANCES QVADRATAE *sint legatæ*. Papinianus in l. sed si certos, ff. de legat. 1. *Si* CERTAM LANCEM *legauit*. Scæuola in l. his verbis, §. paterfam. ff. de legat. 3. *Paterfam. ita legauit*, LANCES NVMERO DVAS, LEVES, QVAS DE SIGILLARIBVS EMI, DARI VOLO.

Vestem etiam legabant, Rubr. de auro argen. VESTIS autem an VESTIMENTA legarentur, nihil referebat, l. vestis, ff. de auro argen. nec inter hunc sermonem, VESTEM VIRILEM, & hunc, VESTIMENTA VIRILIA, quidquam intererat, l. inter, ff. eod. tit. & interdum, VESTEM OMNEM legabant, l. pediculis, §. Labeo, ff. eo. Interdum certas vestes, l. vxori, §. vlt. ff. eo. Vestimenta autem aut VIRILIA, aut, PVERILIA, aut MVLIEBRIA, aut COMMVNIA, aut FAMILIARICA legabantur, l. vestis, §. vestimenta, ff. eo. Vlpian. in l. argumento, §. muliebria, ff. eo. MVLIEBRI VESTE LEGATA. Quandoque etiam alii VESTIMENTA, alii VESTEM MVLIEBREM, separatim legabant, l. 1. ff. eod. Item Vestis legato nonnumquam addebant verbum, MEAM, l. si ita, ff. eod. vel SVAM, l. argumento, §. si quis, ff. eod. Paulus in l. Plautius, ff. eo. *Mulier ita legauit*, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, TITIAE VESTEM MEAM DAMNAS ESTO DARE. Pompon. in l. nuper constitutum, ff. de legat. 3. VESTEM QVAE MEA ERIT. Patremfa. etiam, vxori VESTIMENTVM QVOD EIVS CAVSA EMPTVM PARATVMVE ESSET, LEGASSE, refert Pomponius in l. Quintus, ff. eo. Interdum & certa vestis demonstrabatur, vt VESTEM ILLAM PVRPVREAM, & adiiciebatur, QVAE EIVS CAVSA EMPTA, PARATAVE ESSET, d. l. Quintus. Vestis enim legato sæpe additum, QVAE VSVS SVI CAVSA PARATA ESSET, ostendit Alfenus in l. eũ in Testamento.

ff. de auro argento. Scæuola in l. qui vxori, §. vlt. ff. eod. *Mulier Testamento, & postea codicillis, multas* SPECIES VESTIS, ARGENTI, QVAS VEL IPSA EI CONFECISSE, VEL HABERE SIGNIFICAVIT, *specialiter per fideicommissum reliquit*. Labeo in l. apud Aufidium, ff. de optio. leg. *Cum ita legatum est*, VESTIMENTA QVAE VOLET TRICLINARIA SVMITO. Scæuola in l. Titia, §. 1. ff. de auro argento: SEMPRONIAE PIAE HOC AMPLIVS COOPERTORIA TABIANA, ET TVNICAS TRES, CVM PALLIOLIS QVAE ELEGERIT, DARI VOLO.

ORNAMENTA etiam interdum legabant, l. vxori, ff. de auro arg. African. in l. apud, ff. eod. *Cui mulier ita legauerit*, ORNAMENTA QVAE MEA CAVSA PARATA SVNT, ERVNTVE. Ornamentis vero quandoque Muliebrium epithetum addebatur, l. argumento, §. ornamenta, ff. eod. Paulus in l. pediculis, §. idem cum, ff. eod. *Cum quæreretur de tali legato*, HOC AMPLIVS, FILIA MEA DVLCISSIMA, E MEDIO SVMITO, TIBIQVE HABETO ORNAMENTVM OMNE MEVM, MVLIEBRE, CVM AVRO, ET SI QVA ALIA MVLIEBRIA APPARVERIT. Et §. Labeo ead. l. *Testamento suo Neratus vxori nominatim legauit* VESTEM, MVNDVM MVLIEBREM OMNEM, ORNAMENTAQVE MVLIEBRIA OMNIA, &c. Idem in l. Plautius, ff. eod. QVISQVIS MIHI HERES ERIT TITIAE MVNDVM, ORNAMENTAQVE MVLIEBRIA DAMNAS ESTO DARE. Sed & in l. si quis ita, ff. eod. virum vxori ita legasse proponit, VXORI MEAE MVNDVM, ORNAMENTA, SEV QVAE EIVS CAVSA PARAVI, DO LEGO. Proponitur & in l. pediculis, §. vlt. ff. eod. quædam legasse ORNAMENTVM MAMILLARVM EX CYLINDRIS TRIGINTA QVATVOR, ET TYMPANIS MARGARITIS TRIGINTA QVATVOR. Scæuola in l. vlt. ff. eod. *Mulier decedens Ornamenta legauerat ita*, SEIAE AMICAE MEAE ORNAMENTA VNIVERSA DARI VOLO. Idem in l. filiam, ff. eod. matrem de ornamentis hæc Testamento cauisse refert: QVISQVIS MIHI HERES ERIT, FIDEI EIVS COMMITTO, VTI ORNAMENTA MEA OMNIA, AVRVM, ARGENTVM, VESTIMENTA QVIBVS EGO VSA SVM, NE VENEANT, ET FILIAE MEAE RESERVENTVR. MVNDVM quoque legabant, vel MVNDVM MVLIEBREM OMNEM, l. pediculis, §. Labeo & §. Titia, & l. si vxori, ff. de auro arg. Scæuola in l. vxori, ff. eod. *Vxori quis legauit his verbis*, MVNDVM MVLIEBREM OMNEM, ORNAMENTA, ET QVIDQVID VIVVS DEDI, DONAVI, EIVS CAVSA COMPARAVI, CONFECI: ID OMNE DARI VOLO.

Quinetiam GEMMAE legabantur: quarum duas species in libris nostris inuenio. Nam vel RVDES erant, l. argumento, § vlt. ff. de auro arg. vel anulis includebantur, l. cum aurum, ff. eo, vel alias auro argentove, siue vt habiliter geri possent, seu emblematis loco, includebantur, l. gemma, ff. ad exhib. l. cum aurum, §. perueniamus, l. si vt habiliter, ff. de auro arg. Vlpian. in l. si gemma, ff. eod. *Si* GEMMA EX ANVLO *legetur*. Gemmas certe & in Aureis & in Argenteis vasis fuisse, testatur l. Quintus, §. vlt. ff. eod. Procul. in l. si quis, ff. eod. *Si quis legauerit* AVRVM, GEMMAS, MARGARITAS QVAE IN EO AVRO ESSENT. Nec minus MARGARITA legabant, seu LINEAM MARGARITORVM. Scæuola in l. lineam, ff. ad l. Falcid. LINEAM MARGARITORVM TRIGINTA QVINQVE *legauit*. Idem in l. vlt. §. vlt. ff. de auro arg. refert Testatricem iussisse inferre tumulo, LINEAS DVAS EX MARGARITIS, ET VIRIOLAE EX SMARAGDIS. Paulus in l. pediculis, §. vlt. ff. eo. INAVRES IN QVIBVS DVAE MARGARITAE, ELENCHI, ET SMARAGDI DVO, legatas refert. Sed & qui Margarita Titio pignori dederat, ita cauisse dicitur in l. si seruus, §. qui Margarita, ff. de leg. 1. TITI TE ROGO, FIDEIQVE TVAE COMMITTO, VTI MARGARITA QVAE TIBI PIGNORI DEDI, VENDAS: ET DEDVCTO OMNI DEBITO TVO, QVOD AMPLIVS ERIT, ID OMNE FILIAE MEAE RESTITVAE. Marcellus etiam in l. Seia, ff. eod. Seiam narrat ab herede legasse Antoniæ VNIONEM CVM HYACINTHIS.

ANVLOS quoque legatos legimus, l. argento, ff. de leg. 3. & DACTYLIOTHECAM. Et ita in l. librorum, §. vlt. ff. de leg. 3. proponitur quis legasse, DACTYLIOTHECAM MEAM, ET SI QVOS PRAETEREA ANVLOS HABEO. Alias LANAM, LINVM, PVRPVRAM, VERSICOLORIA legabant, l. si cui lana in princ. §. linum, §. versicoloribus, l. lana, & l. quæsitum, §. coccum, ff. de legat. 3. l. pediculis, §. Labeo, ff. de auro argento, l. seruum filii, §. si pocula, ff. de legat. 1. l. filios, ff. de vsu & vsufruct. legat. Cuiusmodi legatis addebantur & verba hæc, FACTA INFECTAQVE OMNIA, d. §. linum, & §. Labeo. Alfen. in l. cum quæreretur, §. lana, ff. de legat. 3. LANA, LINO, PVRPVRA, *vxori legatis*, QVAE EIVS CAVSA PARATA ESSENT.

SVPPELLEX

Svppellex etiam legabatur. Idque vel principaliter, Rubr. de suppellect. leg. & l. si quis in fundi, ff. de leg. 1. Paul. lib. 3. Sent. Tit. 6. vel accessionis loco, puta, cvm fvndo, l. quæsitum, §. si quis fundum, ff. de instr. vel instr. aut cvm domo, d. l. quæsitum, §. idem respondit, & l. cum quidam, ff. de suppell. leg. Post legatam autem suppellectilem, quandoque species ex abundanti per imperitiam enumerabantur, quæ res legato generali non derogabat: Quandoque vero species certi numeri demonstrabantur, modusque generi datus in his speciebus intelligebatur, l. legata suppellectili, ff. de suppell. leg.

Vasa etiam siue argentea, siue electrina legabantur, l. pediculis, §. Neratius, ff de auro argento. Paulus lib. 3. Sent. Tit. 6. Quandoque vero mobilia generaliter legabantur. Celsus in l. si chorus, §. 1. ff. eod. *his verbis*, qvae ibi mobilia mea ervnt, do, lego. Modestin. in l. omnia, §. cum ita, ff. de leg. 2. *Cum ita legatum est*, qvidqvid in horreo meo erit. Iauolen. in l. cui quæ Romæ, ff. de legat. 3. *Cui* qvae romae essent, *legata sunt*. Instrvmenta etiam artis cuiusque legabantur: nam & medici, & pictoris, & pistoris, & lanionis instrvmentvm, legatum legimus. Item instrvmentvm piscatorivm, instrvmentvm balneatorivm & instrvmentvm cavponivm, legatum lector inueniet in l. item pictoris cum suis §§. & l. cum de lanionis in princ. & §. in instrumento, ff. de instruct. vel instr. & apud Paul. lib. 3. Sent. Tit. 6. Alias instrvmentvm fvndi generaliter legabatur, l. fundi in princ. ff. de instr. vel instr. & instrvmentvm omne excepto pecore, d. l. fundi, §. vlt. ff. de instruct. vel instr. Alias villae, item vineae instrvmentvm, l. villæ, §. 1. ff. de instr. vel instr. Statva quoque legabatur, l. si statuam, ff. de auro argento, dummodo non inhæreret parietibus, l. cetera, §. item hoc prohibetur, ff. de leg. 1. Et imago, l. si imaginem, ff. de auro arg. necnon tabvla quæ adfixa & parietibus adiuncta non esset, d. l. cetera, §. item hoc prohibetur. Sic parrhasii tabvlam, in qua Meleagro Atalanta ore morigerabatur, Tiberio legatam, sub condicione, vt si argvmento offenderetvr, decies pro ea sestertivm acciperet, Sueton. in eius vita cap. 43. narrat.

Nomen etiam quandoque legabatur, l. seruum filii, §. cum qui, ff. de legat. 1. l. qui Chirographum, ff. de legat. 3. l. ex nominis, Cod. de legat. Scæuola in l. nomen, ff. de legat. 3. *Nomen debitoris in hæc verba legauit*, Titio hoc amplivs dari volo decem avreos, qvos mihi heredes gaii seii debent, adversvs qvos ei actionem mandari volo, eisqve eorvmdem pignora tradi. Et §. 1. eadem l. Titio filio meo nomina ex calendario, qvae elegerit filivs mevs sibi, viginti dare damnas svnto sine dolo malo. Papinianus in l. cum filius, §. heres, ff. de leg. 2. heres mevs titio dato qvod ex testamento sempronii debetvr mihi. Iulian. in l. legatum ita, ff. de legat. 1. *Legatum ita erat*, qvae lvcivs titivs mihi debet, ea heres mevs cornelio dare damnas esto. Vlpianus in l. si sic, §. 1. ff. de legat. 1. decem qvae mihi titivs debet lego. Papinianus in l. cum illud, §. 1. ff. quando dies leg. heres mevs titio dato, qvod mihi seivs debet. Proculus in l. si scripsisset, ff. de leg. 2. *Si scripsisset qui legabat*, qvidqvid mihi lvcivm titivm dare facere oportet, sempronio lego. Vlpianus in l. in condicionibus, §. 1. ff. de condic. & demonstr. qvidqvid mihi ephesi oportet dari, hoc do lego. Sed & qui duos reos eiusdem pecuniæ habebat Titium atque Mæuium ita legasse proponitur: qvod mihi titivs, maevio heres mevs dato: qvod maevivs debet, seio dato. Iulian. in l. non quocumque, §. qui Gaium, ff. de leg. 1. *Qui Gaium & Lucium eiusdem pecuniæ reos habebat, si ita legauerit*, qvod mihi gaivs debet, id heres mevs sempronio damnas esto dare: qvod mihi lvcivs debet, id heres mevs maevio damnas esto dare. Alias chirographvm legabant, l. seruum filii, §. eum qui, ff. de leg. 1. l. qui Chirographum, ff. de leg. 3 Scæuola in l. Lucius Titius, §. ciuibus, ff. eod. Civibvs meis do lego chirographvm gaii seii. Militia etiam legabatur, l. fideicommissa, §. si seruo, l. his verbis, §. vlt. ff. de leg. 3. Celsus in l. Lucius, ff. de leg. 2. *Lucius Titius in Testamento suo P. Mauio* militiam *reliquit*, sive pecvniam eivs, qvascvmqve redigi ex venditione eivs potverit, cvm svis commodis. Scæuola in l. his verbis, §. Alumno, ff. de legat. 3. *Alumno* militiam *praecepit, his verbis*: Sempronio alvmno meo illvd et illvd. Et cvm per aetatem licebit, militiam illam cvm introitv comparari volo. Hvic qvoqve omnia integra.

Perueniamus & ad alias Legatorum species. DVLCIA quandoque legabantur, l. vlt. §. vlt. ff. de vino trit. Paulus lib. 3. Sent. Tit. 6. FRVGES etiam legabantur, teste eodem Paulo ibidem. FRVMENTVM autem nonnumquam legabatur cum hac adiectione, EX ILLO HORREO, l. cum res, §. sed si petatur, ff. de legat. 1. Legabatur & TRITICI certa quantitas: vt in l. quidam, §. vlt. ff. de vino trit. LVCIO TITIO TRITICI MODIOS CENTVM, QVI SINGVLI PONDO CENTVM PENDEANT, HERES DATO. Sed & Paulus in l. Titia, ff. de legat. 2. refert Titiam Seio TESSERAM FRVMENTARIAM COMPARARI iussisse, POST DIEM TRIGESIMVM A MORTE IPSIVS.

VINA quoque legabantur. Proculus in l. cui vinum, ff. de trit. vino & ol. *Cui* VINVM *heres* DARE *damnatus est*. Interdum autem ita legabant, VINA MEA, l. nuper, ff. de legat. 3. Nonnumquam vero VINVM IN AMPHORIS legabatur. Scæuola in l. vlt. ff. de trit. vi. & ol. *Qui vinum Surrentinum in vrnalibus habebat diffusum, is tibi* VINVM *legauerat* IN AMPHORIS. Et §. vlt. ead. l. *Quod si ita legasset*, VINVM AMPHORARIVM, AMINAEVM, GRAECVM, ET DVLCIA OMNIA. Alias vero non AMPHORARIVM VINVM, sed DOLIARE legabatur, hoc modo: VINVM QVOD IN ILLIS DOLIIS HABEO, l. in ratione, §. certis, ff. ad l. Falcid. VINVM QVOD IN DOLIIS ESSET, l. si heres, ff. de trit. vi & ol. VINVM QVOD IN APOTHECIS, l. talis scriptura, §. vlt. ff. de legat. 1. VINVM EX APOTHECA ILLA, l. cum res, §. 1. ff. eod. Paulus in l. si quis ita, ff. de auro argento, eiusmodi legatum refert, TITIO VINA QVAE IN VRBE HABEO, SEV IN PORTV, DO, LEGO. Scæuola in l. cum quis, §. Seiam, ff. de legat. 3. MAEVIO LIBERTO MEO, DE ME NIHIL MERITO, DARI VOLO LAGYNOS VINI VETVSTI CENTVM QVINQVAGINTA. CENTVM etiam AMPHORARVM VINI ELECTIONEM datam proponit Vlpianus in l. 2. §. vlt. ff. de optio. leg.

Interdum vero legabatur VINVM EX CERTO FVNDO. Vlpianus in l. cum certus, ff. de trit. vino & ol. *Cum* CERTVS NVMERVS AMPHORARVM VINI *legatus esset*, EX EO QVOD IN FVNDO SEMPRONIANO NATVM ESSET. Idem in l. ex eo, ff. eod. EX EO VINO QVOD IN ILLO FVNDO NASCETVR, HERES MEVS AMPHORAS DECEM, QVOTANNIS IN ANNOS SINGVLOS DATO. Pompon. in l. quod in rerum, ff. de legat. 1. EX VINO QVOD IN FVNDO MEO NATVM EST, TANTVM DATO. Labeo in l. legatum ita, ff. de ann. leg. VINI FALERNI QVOD DOMI NASCERETVR, QVOTANNIS IN ANNOS SINGVLOS, BINOS CVLEOS HERES MEVS ATTIO DATO. Similiterque interdum & fructus futuros legabant, veluti, FRVCTVS QVI IN ILLO FVNDO NASCENTVR, l. cum illud, §. vlt. ff. quan. dies leg. Proponitur & in l. qui quatuor, §. 1. ff. de legat. 3. is qui hortos publicos à Republ. conductos habebat, eorum HORTORVM FRVCTVS VSQVE AD LVSTRVM quo conducti essent, Aufidio legasse.

PENVS quoque legabatur, l. cum quæreretur, §. lana, ff. de leg. 3. l. 3. ff. de penu leg. Et interdum PENVS OMNIS legabatur. Scæuola in l. vlt. ff. eod. PENVM MEAM OMNEM AD MATREM LIBEROSQVE MEOS, QVI CVM MATRE SVNT, PERTINERE VOLO. Nonnumquam etiam PENVS CERTA CVM CERTIS VASIS legabatur, l. 2. ff. eo. Paul. in l. nam quod, ff. eo. *Sed & si* PENVM CVM VASIS *specialiter sit legatum*. Quandoq; etiam PENVS ESCVLENTA, quandoque POCVLENTA legabatur, l. qui penum, §. plane, & §. poculenta, ff. eod. Alias VRBANA PENVS legabatur, l. quemadmodum, ff. de supell. legat. Paulus in l. nam quod, §. si ita, ff. de penu legat. *Si ita legetur*, PENVM QVAE ROMAE SIT. Alias PENVS aliqua specie excepta legabatur, vt in d. l. nam quod §. vlt. *Si cui* PENVS *legata sit* PRAETER VINVM. Et mox: *Sed si ita scriptum sit*: OMNEM PENVM PRAETER VINVM QVOD ROMAE ERIT. Interdum autem PENVS semel legabatur, interdum per singulos annos, l. 1. ff. eod.

Interdum & EA QVAE IN PROMPTVARIO ERANT, legabantur, l. nam quod, §. 1. ff. de penu leg. Penoris autem legato plerumque pœna adiiciebatur, l. 1. ff. de penu leg. Iulianus in l. cum sine, ff. quando dies leg. *Cum sine præfinitione temporis legatum ita datum fuerit*, VXORI MEAE PENVM HERES DATO: SI NON DEDERIT, CENTVM DATO. Et paullo post: *Quod si ita scriptum sit*, SI PENVM INTRA KALENDAS NON DEDERIS, CENTVM DATO. Paulus in l. si penum, ff. eod. *Si* PENVM *heres* DARE *damnatus sit, vel* FVNDVM, ET SI NON DEDISSET, DECEM. Et paucis interiectis, *cum dicit*, SI NON DEDERIT, CENTVM DATO. Et in fi. *Plane si sic legatum sit*, SI PENVM NON DEDERIT, DECEM DATO.

LIGNA

LIGNA etiam legabantur, vel simplicitер, vel hoc addito, LIGNA QVAE IN FVNDO SVNT, l. ligni, ff. de legat. 3. Alias legabatur OMNIS MATERIA, l. Seruus, ff. eo. Item CHARTAE legabantur, l. chartis legatis, ff. de legat. 3. Vlpianus in l. liberorum, §. quod tamen, ff. eod. *Si quis forte chartas sic reliquerit,* CHARTAS MEAS VNIVERSAS. Et mox: *Si quis* CHARTAS LEGAVERIT PVRAS. Quin & LIBRI legabantur, & CENTVM LIBRI, & HOMERI CORPVS, l. librorum, ff. de legat. 3.

Interdum oues legabantur, l. legatis, §. vlt. ff. de legat. 3. Interdum AGNI, l. cum quæreretur, ff. eodem. Nonnumquam & PECVDES, l. seruis, §. pecudibus, ff. eodem. Alias GREX legabatur, l. grege, & l. si grege, ff. de legat. 1. Et OVIVM GREX, dicta l. seruis, §. pecudibus, ff. de legat. 3. & apud Paulum libr. 3. Sentent. Titul. 6. Item ARMENTVM, d. l. seruis, §. armento. Sic & IVMENTA legabantur, l. legatis, §. iumentis, ff. eodem. Et muli. Iulianus in l. qui duos, ff. eodem: MVLOS DVOS, QVI MEI ERVNT CVM MORIAR, EIO HERES DATO. Etiam generaliter QVADRIGA etiam legabatur, l. peculium, ff. de legat. 2. & CARRVCA CVM IVNCTVRA, vt testatur Paulus libr. 3. Sentent. Titul. 6.

Serui etiam crebro legabantur, & interdum HOMO GENERALITER legabatur, l. legato generaliter, & l. huiusmodi, §. si cui homo, ff. de legat. 1. l. 2. l. si Pamphilo, l. seruo & l. hominem, ff. de optio. legat. Erit ita INCERTVS HOMO LEGATVS dicebatur, l. cum incertus, ff. de legat. 1.

Alias SERVI ELECTIO legabatur, l. 1. ff. de optio. leg. l. serui electione, ff. de legat. 1. vel SERVI OPTIO legatario dabatur, l. 2. ff. de optio. leg. Vlpianus in l. his consequenter, ff. famil. ercisc. *Si ex pluribus heredibus vni seruus sit* PER OPTIONEM *legatus.* Pomponius in l. mancipiorum, ff. de optio. leg. MANCIPIORVM ELECTIO LEGATA EST. Paulus in l. si optio, ff. eod. *Si* OPTIO SERVI *data mihi fuerit.* Iauolenus in l. si cum optio, ff. eod. *Si cum* OPTIO SERVI EX VNIVERSA FAMILIA *legata esset.* Interdum vero SERVI ELECTIO vni, & alii RELIQVI SERVI legabantur, l. si tibi, ff. eod. Interdum etiam DVORVM SERVORVM OPTIO Titio dabatur, RELIQVI Mæuio legabantur, l. cum optio, ff. eo. Proponitur & in l. qui duos, ff. de legat. 1. is qui duos seruos habebat, VNVM EX HIS legasse. Alium vero damnasse heredem, SERVOS QVOS OADIBVS HABERET, DARE. Pomponius refert in l. si mihi, §. ff. eodem. Idem in l. si ex toto, §. vlt. ff. eod. *Si ita legatum sit,* LECTICARIOS OCTO, AVT PRO HIS IN HOMINES SINGVLOS CERTAM PECVNIAM, VTRVM LEGATARIVS VOLET.

Plerumque vero CERTOS homines legabant, l. ex parte, §. duos, ff. famil. ercisc. Idque vel nominibus expressis, hoc modo: STICHVM, PAMPHILVM, EROTEM, DAMAM, DO LEGO, vel, HERES MEVS DATO, vel DAMNAS ESTO DARE, l. si fundum, l. statuliberum, §. Stichum, ff. de legat. 1. l. statuliberum, §. Stichum, ff. de legat. 2. SCORPVM SERVVM MEVM SEMPRONIAE CONCVBINAE MEAE SERVIRE VOLO, l. vxori, §. vlt. ff. de vsu & vsufruct. leg. vel artificii, officii, negotii, ministerii ve quod exercebant, nomine, Serui designabantur, verbi gratia, COCVS, DISPENSATOR, ACTOR, VILLICVS, SERVI AMANVENSES, VENATORES, AVCVPES, vt Paulus lib. 3. Sentent. Tit. 6. docet: SERVI NEGOTIATORES, LECTICARII, l. Si ex toto, §. si ita, ff. de legat. 1. l. seruis vrbanis in princ. & §. serui s lecticariis, ff. de legat. 3. SERVI TEXTORES, l. textoribus, & l. legatis, §. si vnus, ff. de legat. 3. PEDISEQVI, l. peculium, ff. de legat. 2. Interdum TEXTORES OMNES, VERNAS OMNES, & IVVENES OMNES legabantur. Pomponius in l. Titiæ, ff. de legat. 1. TITIAE TEXTORES MEOS OMNES, PRAETERQVAM QVOS HOC TESTAMENTO ALII LEGAVI, LEGO. PLOTIAE VERNAS MEOS OMNES, PRAETERQVAM QVOS ALII LEGAVI, LEGO. Marcellus in l. non aliter, §. 1. ff. de legat. 3. PVBLIO MAEVIO OMNES IVVENES QVOS IN MINISTERIO HABEO DARI VOLO. Serui etiam QVI IN FVNDO MORARENTVR, legabantur, l. quæsitum, §. Celsus, ff. de instruct. & instrument.

Addebatur & nonnumquam Seruorum legatis demonstratio. Gaius in l. demonstratio, ff. de condic. & demonstr. STICHVM SERVVM QVEM DE TITIO EMI. STICHVM QVEM EX VENDITIONE TITII EMI. Pomponius in l. Quintus, ff. de auro argent. Nonnumquam eum hac demonstratione serui legabantur, QVI MEI ERVNT CVM MORIAR, l. a. ff. de condic. instit. Iulianus in l. Stichum, ff. de legat. 1. STICHVM QVI MEVS ERIT CVM MORIAR, HERES MEVS DATO. Paulus in l. Serui electione, §. 1. ff. eod. *Cum certaret, aut persona lega-*

tur ita, QVI MEVS ERIT CVM MORIAR, HERES DATO. Alfenus in l. textoribus, ff. de legat. 3. TEXTORIBVS OMNIBVS, QVI SVI ESSENT CVM MORERETVR, *legatis*. Vlpianus l. testatorem, §. seruos, ff. eodem: *Seruos communes a Seia ita relictos*, SI MEI ERVNT CVM MORIAR. Pomponius in l. nuper, ff. eodem. *Sed &* STICHVM, QVI MEVS ERIT. Vlpianus in l. cum suae, ff. eod. *Cum* SVAE ANCILLAE, SIVE SERVI *in Testamento scribuntur*. Et l. si quis suos, ff. eod. *Si quis* SVOS SERVOS *legauit, communes quoque continentur*.

Quandoque autem serui generaliter legabantur, vt in l. Seruis legatis, ff. de legat. 3. Africanus in l. si heres tuo. ff. de legat. 1. *Si heres generaliter* SERVVM QVEM IPSE VOLVERIT, *dare iussus*. Gaius in l. si ita legatum, ff. eodem. *Si ita legatum sit*, SEIO SERVOS DECEM DO, PRAETER EOS DECEM QVOS TITIO LEGAVI. Interdum SERVI VRBANI, ANCILLAE VRBANAE, legabantur, l. seruis vrbanis & l. cum quaereretur, §. 1. ff. de leg. 3. Quandoque Serui cum vniuersa familia legabantur, seu Rustica seu Vrbana, l. peculium, ff. de legat. 2. Interdum CHORVS, aut FAMILIA legabatur, l. si chorus, ff. de legat. 3.

Actores porro serui ita plerumque legabantur, vt prius heredi rationes redderent. Scaeuola in l. Sticho liberras, §. Titius Testamento, ff. de statuliber. *Titius Testamento seruos Actores singulos diuersis personis legauit, cum adiectione*, SI RATIONES HEREDI REDDIDERINT. *Deinde proprio capite ita scripsit*: OMNES ACTORES, QVOS LEGAVI, VEL MANVMISERO, INTRA QVARTVM MENSEM MORTIS MEAE RATIONES REDDERE VOLO ET DOMINIS QVIBVS A ME LEGATI SINT, REDDI. Sed & hoc non addito, si simpliciter seruus Actor fuisset legatus, non alias eum tradendum, quam rationes reddidisset, Vlpianus scribit in l. Pomponius, ff. fam. ercisc.

Interdum & seruorum quos legabant, aestimationem faciebant, vt in l. si fundum, §. si libertus, ff. de legat. 1. QVISQVIS MIHI ALIVS EX SVPRASCRIPTIS CVM PATRONO MEO HERES ERIT, SERVOS ILLVM ET ILLVM TITIO LEGO, QVOS AESTIMO SINGVLOS VICENIS AVREIS. Ancillae etiam saepenumero legabantur, & quidem artificii officiiue sui nomine, vt ORNATRICES, PEDISEQVAE, l. legatis, §. si vnus, & §. ornatricibus, ff. de legat. 3. Nonnumquam vero Ancilla eum LIBERIS, seu CVM NATIS EIVS legabatur, l. si ancilla, ff. de legat. 1. & l. 3. ff. de pecul. leg. Sed & interdum ANCILLAE OMNES, ET QVOD EX HIS NATVM ESSET, legabantur, l. si ancillas, ff. de legat. 1 Papinianus in l. si quod, ff. de legat. 2. SI QVOD EX PAMPHILA NASCETVR, *legatum mihi fuerit*. Iulianus in l. cum ita, ff. quando dies leg. *Cum ita legatum est*, STICHVM, VEL QVOD EX PAMPHILA NATVM ERIT, HERES MEVS DATO. Papinianus in l. cum illud, §. vlt. ff. eodem. *Vel si legasset*, QVOD EX ARETHVSA NATVM ERIT. Pomponius in l. quod in rerum, ff. de legat. 1 *Quod in rerum natura adhuc non sit, legari posse, veluti* QVIDQVID ILLA ANCILLA PEPERISSET, *constituit*. Idem in l. 1. §. vltimo, ff. de condic. & dem. *Veluti eum ita legamus*, QVOD EX ARESCVSA NATVM FVERIT, HERES DATO. Tryphoninus in l. in bello, §. vlt. ff. de capti. & postlim. SI NATVM EX PAMPHILA *legatum tibi fuerit*. Sed ad Fundorum, Praediorum, Aedium & rerum soli legata transeamus.

Fundi cum legabantur, nominibus propriis designabantur. Vlpianus in l. si quis, ff. de legat. 1. *Si quis in fundi vocabulo errauit, &* CORNELIANVM *pro* SEMPRONIANO *nominauit*. Idem in l. plane, §. vlt. ff eod. *Si ita Titio legetur*, FVNDVM SEIANVM, VEL VSVMFRVCTVM EIVS SIBI HABETO. Marcellus in l. Lucio, ff. de legat. 2. LVCIO TITIO FVNDVM SEIANVM, *vel* VSVMFRVCTVM FVNDI SEIANI LEGO. Fundorum autem qui legabantur haec nomina in libris nostris memorantur. CORNELIANVS, d. l. si quis in fundi, & l. si quis legauerit, ff de legat. 1. l. pater, §. 1. ff. de legat. 3. l. ex facto. ff de hered. instit. SEMPRONIANVS, d. l. si quis in fundi, l. quaesitum, §. 1. ff. de legat. 3. Seianus, d. l. plane, §. vlt, & d. l. Lucio, l. Gaius Seius, §. Titius, ff. de legat. 2. TITIANVS, l. quod in rerum, §. si quis, ff. de legat. 1. & l. pater, §. fundum a filio, ff. de legat. 3. l. 1. §. si quis vxori, ff. dote praeleg. l. praedia, §. liberto, l. Seiae, §. Pamphilae, ff de instr. vel instr. CAPANIANVS, l. quaesitum, §. peto, ff. de legat. 3. TRIBATIANVS, l. patronus, §. libertis, ff. de leg. 3. AEBVTIANVS, l. fundi, ff. de annu. leg. NONIANVS, ET CASSIANVS, l. praedia, §. vlt. ff. de instr. & instr. GARGILLIANVS, l. vxorem, §. feliciſſimo, ff. de legat. 3. SOSIANVS, l. libertis, ff. de condic. & dem. l. GRAECIANVS, l. Seiae, §. Tyrannae, de instr. vel instr. IVLIANVS, l. pater, §. vlt. ff. de leg. 3. FORTIDIANVS, l. si Fortidianum, C. de legat. Vestigianus l. generali, ff. de vsu & vsufr. leg. Speratianus l. Titiae, ff. de ann. leg.

SANE patrisfam. destinatione, fundorum nomina, non natura, constituta Pomponius scribit in l. quod in rerum, §. si quis post, ff. de legat. 1. Proponitur vero in l. Gaius Seius, §. Titius, ff. de legat. 2. Titius fundum Seianum legasse, quem ipse patersa. quoad viueret, vno quidem nomine vniuersum habuerat. Sed quo facilius conductorem inueniret, per duas partes locabat: ita vt ex æqualitate loci superiorem partem, SEIANVM SVPERIOREM, inferiorem autem partem, INFERIOREM SEIANVM appellaret.

Fundos etiam confinibus, vel regionibus in quibus siti erant, demonstrabant, vt in l. patronus, §. libertis, ff. de legat. 3. *Libertis quos nominauerat, ita legauit:* FVNDVM TREBATIANVM, QVI EST IN REGIONE ATTELLANA. ITEM FVNDVM SATRIANVM, QVI EST IN REGIONE NIPHANA, CVM TABERNA DARI VOLO.

Interdum aliam demonstrationem addebant, velnti, FVNDVM TVSCVLANVM, QVI MIHI A SEIO DONATVS EST, l. demonstratio falsa, ff. de condic. & demonstrat. l. Modestinus in l. Gaius, ff. de pignerat. actio. *Cum creditor suprema sua ordinaret, Testamento cauit,* VT ALTER EX FILIIS SVIS HABERET EVM FVNDVM: *& addidit,* QVEM DE LVCIO TITIO EMI. Iauolenus in l. quibus diebus, §. qui dotalem, ff. de condicionib. & demon. FVNDVM CORNELIANVM QVEM ILLA MIHI DOTI DEDIT, ILLI HERES DATO.

Fundus autem legari solebat sæpenumero, cum hac adiectione, VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE EST. Paulus in l. cum de lanionis, §. item cum fundus, ff. de instruct. vel instrum. *Mæuio fundus ita legatus est,* MAEVIO FVNDVM SEIANVM, ITA VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE EST, CVM OMNI INSTRVMENTO RVSTICO ET VRBANO, ET MANCIPIIS QVAE IBI SVNT. Idem in l. fundo legato, ff. eodem. *Fundo legato,* VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE EST. Et in l. non tantum, ff. de verborum significatione: *Non tantum in traditionibus, sed & in emptionibus, & stipulationibus, & Testamentis adiectio hæc,* VTI OPTIMVS, MAXIMVSQVE EST. Sed & libro tertio Sentent. Titul. 6. *Fundo, ait, legato,* VTI OPTIMVS, MAXIMVSQVE EST. Gaius in l. seruo legato, §. si testator, ff. de legat. 1. *Quod si ita fundus legatus sit,* VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE. Scæuola in l. Lucius Titius, §. collegio, ff. de legat. 3. *Collegio fabrorum,* FVNDVM CVM SILVIS QVAE EI CEDERE SOLENT, VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE ESSET, *legauit.*

Aliquando vero legabatur fundus, VTI INSTRVCTVS ERAT, l. 1. & l. 3. ff. de instruct. Vlpianus in l. quæsitum, §. sed si fundus, ff. eodem. *Sed si fundus non sit,* CVM INSTRVMENTO LEGATVS, *sed* ITA, VT INSTRVCTVS SIT. Et §. si quis fundum ibidem. *Si quis fundum,* ITA VT INSTRVCTVS EST, *legauerit.* Scæuola in l. Seiæ, ff. eodem. *Codicillis ita scripsit:* POSTEA MIHI VENIT IN MENTEM, SEIAE FVNDOS QVOS RELIQVI, ITA VT INSTRVCTI SVNT RVSTICO INSTRVMENTO, SVPELLECTILI, PECORE ET VILLICIS, CVM RELIQVIS COLONORVM, ET APOTHECA, HABERE VOLO. Et §. liberto eadem l. *Quidam prædia legauit his verbis,* SEIO LIBERTO MEO FVNDOS ILLVM, ET ILLVM, DO LEGO, ITA VT INSTRVCTI SVNT, CVM DOTIBVS ET RELIQVIS COLONORVM, ET SALTVARIIS, CVM CONTVBERNALIBVS SVIS, ET FILIIS, ET FILIABVS. Et §. Gaio, GAIO SEIO ALVMNO MEO FVNDOS MEOS ILLVM ET ILLVM, ITA VT INSTRVCTI SVNT, ET DOMVM SVPERIOREM DARI VOLO. Idem in l. prædia, §. 1. ff. eodem: *Adfini suo ita legauit:* FVNDVM CORNELIANVM TITIO, ITA VT EST INSTRVCTVS, CVM OMNIBVS REBVS ET MANCIPIIS, ET RELIQVIS COLONORVM, DARI VOLO. Et eadem l. §. vltim. *fundos legauit in hæc verba,* SEMPRONIO FRATRI MEO HOC AMPLIVS FVNDOS MEOS, ITA VT INSTRVCTI SVNT, CASSIANVM, NONIANVM CVM SVIS SALICTIS ET SILVIS. Idem l. Lucius, ff. eod. *Lucius Titius* FVNDVM VTI INSTRVCTVS ERAT, *legauerat.* Modestinus in l. seruus qui, ff. de legat. 3. *Fundo legato,* VT INSTRVCTVS EST.

Legabatur & interdum Fundus CVM INSTRVMENTO, l. 1. & l. cum quidam, ff. de instruct. vel instrument. l. ex facto, §. rerum, ff. de hered. instit. Labeo in l. si cui fundum, ff. de instruct. vel. instrument. *Nihil interest quomodo leges,* FVNDVM CVM INSTRVMENTO, *an,* FVNDVM ET INSTRVMENTVM, *an,* FVNDVM INSTRVCTVM. Scænola in l. Seiæ, §. Pamphilæ, ff. eodem. PAMPHILAE LIBERTAE MEAE DARI VOLO FVNDVM

TITIANVM CVM INSTRVMENTO ET HIS QVAE IN EODEM ERVNT CVM MORIAR. Et eadem l. §. Tyrannæ, TYRANNAE SORORI MEAE FVNDVM MEVM GRAECIANVM, CVM STABVLO ET INSTRVMENTO RVSTICO OMNI RELINQVO. Paulus in l. fundus, ff. eod. FVNDVS, *qui locatus erat*, LEGATVS EST CVM INSTRVMENTO. Et l. fundo, §. vlt. ff. eod. FVNDO LEGATO CVM MANCIPIIS, ET PECORIBVS ET OMNI INSTRVMENTO RVSTICO, ET VRBANO. Sed & qui fundum legabat, adiiciebat nonnunquam, CVM SVPELLECTILE, ET MANCIPIIS, vel VNA ALIQVA RE, l. quæsitum, §. si quis fundum, ff. de instruct. vel instrum. Iulianus in l. huiusmodi, §. legatum. ff. de legat. I. *Legatum est ita*, FVNDVM CORNELIANVM ET MANCIPIA, QVAE IN EO FVNDO CVM MORIAR MEA ERVNT, HERES MEVS TITIO DATO. Contra quandoque FVNDVS SINE INSTRVMENTO legabatur, l. cum fundus, ff. eodem.

Interdum Fundus cum OMNIBVS quæ IBI, siue, IN EODEM ERANT, legabatur, l. rebus, & l. quæsitum, §. vlt. ff. de legat. 3. Paulus libr. 3. Sentent. Tit. 6. FVNDO LEGATO CVM OMNI INSTRVMENTO RVSTICO ET VRBANO ET MANCIPIIS QVAE IBI ERANT. Vlpianus in l. ex facto, §. rerum, ff. de hered. instit. *Cum* FVNDVS *erat* LEGATVS, *vel* CVM INSTRVMENTO, *vel* CVM HIS QVAE IBI SVNT. Pomponius in l. si fundus, ff. de legat. 3. *Si* FVNDVS LEGATVS SIT CVM HIS QVAE IBI ERVNT. Modestinus in l. omnia, §. cum ita, ff. de legat. 3. *Cum ita legatur*, ILLI HOC AMPLIVS FVNDVM ILLVM, CVM OMNIBVS REBVS QVAE IN EODEM FVNDO ERVNT.

Alias Fundus ita legabatur, SICVT EST, vel VTI POSSEDI. Scæuola in l. prædia, §. ita legatum, ff. de instruct. vel instrument. FVNDI PATERNI MEI SEIANI PARTEM DARI VOLO, SICVT EST: ET ALTERAM PARTEM, VTI IN DIEM MORTIS ERIT. Paulus in l. quæsitum, §. peto, ff. de legat. 3. PETO VT FVNDVM MEVM CAPANIANVM GENESIAE ALVMNAE MEAE ADSCRIBATIS DVCENTORVM AVREORVM, ITA VTI EST. Idem libr. 3. Sentent. Titul. 6. FVNDO, ITA VT POSSEDERAT, LEGATO. Scæuola in l. eum de lanionis, §. quidam, ff. de instruct. vel instrument. *Quidam cum ita legasset*, VILLAM MEAM, ITA VT IPSE POSSEDI, CVM SVPELLECTILE, MENSIS, MANCIPIIS QVAE IBI DEPVTABVNTVR, VRBANIS ET RVSTICIS, VINIS QVAE IN DIEM MORTIS MEAE IBI ERVNT, ET DECEM AVREIS. Iulianus in l. huiusmodi, §. legatum, ff. de legat. I. *Legatum est ita: Fundum* CORNELIANVM, ET MANCIPIA, QVAE IN FVNDO CVM MORIAR MEA ERVNT, HERES MEVS TITIO DATO. Fundus quoque cum villicis & contubernalibus eorum, sæpe legabatur. Scæuola in l. vxorem, §. concubinæ, ff. de legat. 3. *Concubinæ inter cetera his verbis legauerat*, FVNDVM IN APPIA CVM VILLICO SVO, ET CONTVBERNALI SIVE, ET FILIIS DARI VOLO. Idemque apparet ex l. Sciæ, §. liberto, ff. de instruct. & instrument. CVM SILVIS, etiam, & CVM AGELLO, FVNDVS quandoque legabatur, l. Lucius Titius, §. collegio, ff. de legat. 3. l. prædia, §. liberto, ff. de instruct. & instrument. & CVM CASA, l. vxorem, §. feliciissimo, ff. de legat. 3. Plenissimum vtique fundi legatum exstat in l. si mihi, ff. eodem. Titul. in qua Mæuia fundus a patre prælegatus dicitur, his verbis, MAEVIA E MEDIO SVMITO, PRAECIPITO, SIBIQVE HABETO, FVNDOS MEOS ILLVM ET ILLVM, CVM CASVLIS ET CVSTODIBVS OMNIBVS HORVM FVNDORVM, ET CVM HIS OMNIBVS AGRIS QVI AD CONIVNCTIONES CVIVSQVE EORVM FVNDORVM, EMPTIONE, VEL QVOLIBET ALIO CASV OBTIGERVNT. ITEM CVM OMNIBVS MANCIPIIS, PECORIBVS, IVMENTIS, CETERISQVE VNIVERSIS SPECIEBVS, QVAE IN IISDEM FVNDIS, QVOVE EORVM, CVM MORIAR, ERVNT, VTI OPTIMI MAXIMIQVE SVNT, VTIQVE EOS IN DIEM MORTIS MEAE POSSEDI: ET VT PLENIVS DICAM, ITA VT CLVDVNTVR.

Nonnumquam vero cum exceptione & detractione aliqua Fundum legabant, vt EXCEPTO AEDIFICIO, Fundum legatum Iulianus refert in l. si fundum, §. qui fundum, ff. de legat. I. Paulus in l. si quis legauerit, ff. de legat. I. *Si quis legauerit*, FVNDVM CORNELIANVM, EXCEPTIS VINEIS QVAE MORTIS EIVS TEMPORE ERVNT. Nec semper fundus totus, sed aliquando partes duobus, vel eidem legabantur, vt in l. Mæuio, ff. de legat. 2. MAEVIO FVNDI PARTEM DIMIDIAM, SEIO PARTEM DIMIDIAM

LEGO. Et in l. prædia, §. ita legatum est, ff. de instruct. vel instrument. SEPTICIAE SORORI MEAE FVNDI PATERNI MEI SEIANI PARTEM DARI VOLO, SICVT EST: ET ALTERAM PARTEM, ITA VT IN DIEM MORTIS MEAE FVERIT.

Sæpissime vero testamento cauebatur NE FVNDVS qui legabatur, veniret ablienaretur ve, NE DE NOMINE, vel DE FAMILIA EXIRET. Scæuola in l. pater filium, §. 1. ff. de legat. 3. FVNDVM CORNELIANVM DE NOMINE MEO EXIRE VETO. Et §. fundum ead. l. FVNDVM A FILIO QVOAD VIXERIT, VETVIT VENVMDARI, DONARI, PIGNERARI, *& hæc verba adiecit*, QVOD SI ADVERSVS VOLVNTATEM MEAM FACERE VOLVERIT, FVNDVM TITIANVM AD FISCVM PERTINERE. ITA ENIM FIET, VT FVNDVS TITIANVS DE NOMINE VESTRO NVMQVAM EXEAT. Papinianus in l. vnum ex familia, §. sed & si fundum, ff. de legat. 2. *Quod si talia verba fuissent*, PETO NE FVNDVS DE FAMILIA EXEAT. Paulus in l. Titia, §. Seia, ff. de legat. 2. FIDEI AVTEM VESTRAE, VERE ET SAPIDE, COMMITTO, NE EVM FVNDVM VENDATIS: EVMQVE, QVI EX VOBIS VLTIMVS DECESSERIT, CVM MORIETVR, RESTITVAT SYMPHORO LIBERTO MEO ET SVCCESSORI, ET BERYLLO, ET SAPIDO, QVOS INFRA MANVMISI, QVIVE EX HIS TVNC SVPERVIVENT. Marcellus in l. pater filium, ff. ad legem Falcidiam: *Pater filium ex quo tres habebat nepotes, heredem instituit, fideique eius commisit*, NE FVNDVM ALIENARET, ET VT IN FAMILIA EVM RELINQVERET. Scæuola in l. Lucius Titius, §. pluribus, ff. ad Trebellianum: *Libertis tribus heredibus institutis ex dodrante, eisdem fundos præceptionem dedit, & ab his petit*, NE EOS ALIENARENT, ET VT QVI VITA SVPERASSET, SOLIDOS EOSDEM FVNDOS OBTINERET. Scæuola l. pater filium in princ. ff. de legat. 3. *Pater filium heredem* PRAEDIA ALIENARE, SEV PIGNORI PONERE PROHIBVERAT. *sed &* SERVARI LIBERIS EX IVSTIS NVPTIIS, ET CETERIS COGNATIS *fideicommiserat*. Et §. quindecim eadem l. *Quindecim libertis, quos nominauerat, prædiolum cum taberna legauerat, & adiecerat hæc verba*, SIBIQVE EOS HABERE, POSSIDERE VOLO, EA LEGE ET CONDICIONE, NE QVIS EORVM PARTEM SVAM VENDERE DONAREVE, ALIVDVE QVID FACERE ALII VELIT. QVOD SI ADVERSVS EA QVID FACTVM ERIT, TVNC EAS PORTIONES, PRAEDIVMVE, CVM TABERNA AD REMPVBLICAM TVSCVLANORVM PERTINERE VOLO. Et §. mater eadem l. *Mater filios heredes scripserat, & adiecit*, PRAEDIA QVAE AD EOS EX BONIS MEIS PERVENTVRA SVNT, NVLLA EX CAVSA ABALIENENT, SED CONSERVENT SVCCESSIONI SVAE, DEQVE EA RE INVICEM SIBI CAVERENT. Valens in l. is qui complures, ff. de legat. 3. *Is qui complures libertos relinquebat, tribus ex his fundum legauerat, & petierat*, VT CVRARENT NE DE NOMINE EVO EXIRENT. Scæuola in l. Lucius Titius, §. Lucius Titius, ff. de legat. 2. *Lucius Titius testamento ita cauit*. PRAEDIOLVM MEVM DARI VOLO LIBERTIS, LIBERTABVSQVE MEIS, ET QVOS HOC TESTAMENTO MANVMISI, ET SEIAE ALVMNAE MEAE, ITA NE DE NOMINE FAMILIAE MEAE EXEAT, DONEC AD VNVM PROPRIETAS PERVENIAT. Papinianus in l. qui solidum, §. prædium de legat. 2. *Prædium pater* DE FAMILIA LIBERORVM ALIENARI, *verbis fideicommissi prohibuit*. Idem in l. cum pater, §. fidei de legat. 2. FIDEI HEREDVM MEORVM COMMITTO, NE FVNDVM TVSCVLANVM ALIENENT, ET NE DE FAMILIA NOMINIS MEI EXEAT. Et §. ab instituto eadem l. *Ab instituto extraneo* PRAEDIA *libertis*, CVM MORERETVR, *verbis fideicommissi reliquerat, & petierat*, NE EX NOMINE FAMILIAE ALIENARENTVR. Et in §. libertis, *Libertis prædium reliquit, ac petiit* NE ID ALIENARENT, VTQVE IN FAMILIA LIBERTORVM RETINERENT. Item in §. cum inter ibid. *Cum inter libertos ad prædii legatum liberta quoque fuisset admissa, quod patronus petit*, VT DE NOMINE FAMILIAE NON EXIRET. Marcianus in l. filiusfa. §. cum pater, ff. de leg. 1. *Cum pater filio herede instituto, ex quo tres habuerat nepotes, fideicommisit*, NE FVNDVM ALIENARET, SED VT IN FAMILIA RELINQVERET. Scæuola in l. Lucius Titius in prin. de leg. 3. *Lucius Titius testamento suo cauit*, NE VLLO MODO PRAEDIVM SVBVRBANVM AVT DOMVM HERES ALIENARET.

Ceterum eadem qua Fundi verborum formula, Prædia quoque legabantur. Primum enim nominibus suis designabantur, vt SEIANA PRAEDIA, GABINIANA, l. prædiis, §. Titio,

de leg.3. TITIANA, CORNELIANA, SEMPRONIANA, TVSCVLANA, l. cum pater in prin.& l.debitor, §. 1. ff. de leg. 2. Adscribebatur etiam Regio, l. nepoti, ff.de instr. vel instr. Necnon Fines plerumque significabantur, si proprios fines haberent, l. cum pater, §.vlt. de legat. 2. Præterea Prædia INSTRVCTA legabantur. Paul.lib.2. Sentent.Tit.6. Legabantur & VTI INSTRVCTA ERANT. Scæuola in l.nepoti, ff.de instruc.vel instr. *Nepoti legauerat quæ certa regione prædia habuerat*, VT INSTRVCTA SVNT CVM VINO, GRANO, CALENDARIO, *& adiecerat hæc verba*, QVIDQVID ERIT CVM MORIAR IN ILLA REGIONE, ET QVIDQVID IN QVACVMQVE SPECIE ERIT IN ILLA REGIONE, VEL QVOD MEVM ERIT. Idem in l. Seiæ, §.prædia, ff.eod. PRAEDIA VT INSTRVCTA SVNT CVM DOTIBVS, ET RELIQVIS COLONORVM ET VILLICORVM, ET MANCIPIIS, ET PECORE OMNI LEGAVIT, ET PECVLIIS, ET CVM ACTORE. Et in l. patronus, §.1 de legat.3. *Sempronio ita legauit*, SEMPRONIVS SVMITO PRAEDIA OMNIA QVAE SVNT VSQVE AD PRAEDIVM QVOD VOCATVR GAAS FINIBVS GALATIAE SVB CVRA VILLICI PRIMI, ITA VT HAEC OMNIA INSTRVCTA SVNT. Scæuola in l.filiosam.ff.de pecul. *Filiofam. vni ex heredibus prædia prælegauit* VT INSTRVCTA ERANT CVM SERVIS. & in l.vlt.ff.eod. Tit. *vni ex heredibus prædia legauit*, VT INSTRVCTA ERANT CVM SERVIS ET CETERIS REBVS, ET QVIDQVID IBI ESSET. Legabantur & sæpe PRAEDIA CVM INSTRVMENTO, vt in l. prædia, ff.de instru.vel instr. PRAEDIA MARITIMA CVM SERVIS QVI IBI ERVNT, ET OMNI INSTRVMENTO, ET FRVCTIBVS QVI IBI ERVNT, ET RELIQVIS COLONORVM NVTRITORI *suo legauit*. Africanus in l. qui filium, ff. de legat. 3. *Certa* PRAEDIA, QVAEQVE IN HIS MORTIS TEMPORE SVA ESSENT, *nepoti per fideicommissum dederat*, EXCEPTO CALENDARIO. Vlpian.in l. testatorem, §.vlt.ff.de legat.3. PRAEDIIS CVM HIS ENTHECIS QVAE IN EA POSSESSIONE SVNT, *relictis*. Sed & cum prædiis quandoque ea QVAE PRAEDIORVM COLENDORVM CAVSA EMPTA PARATAQVE ESSENT, legabantur, vt apparet ex l. quæritur, §. prædiis, ff de legat.3.

Addebantur & aliquando legato prædiorum verba hæc, VTI A ME POSSESSA SVNT. Paul. in l. quæsitum, §. prædia, ff. de legat. 3. *Prædia quidam reliquit, adiectis his verbis*, VTI A ME POSSESSA SVNT, ET QVAECVMQVE IBI ERVNT CVM MORIAR. Scæuola in l.Lucius Titius, §.quidã, ff co. *Quidam prædia legauit libertis, adiectis his verbis*, VTI A ME POSSESSA SVNT, ET QVAECVMQVE IBI ERVNT CVM MORIAR. Papipian. in l.prædiis, §.1.ff.eo. LVCIO TITIO PRAEDIA MEA ILLA, CVM PRAETORIO, SICVT A ME IN DIEM MORTIS MEAE POSSESSA SVNT, DO. Idem in §.Titio, ead. l. TITIO SEIANA PRAEDIA SICVTI COMPARATA SVNT, DO, LEGO. Ibidemque prædia per præceptionem filiæ data, cum RELIQVIS ACTORVM ET COLONORVM refert. Vlpian. in l. Testatorem, ff. de legat.3. *Adiiciendo*, PRAEDIVM SEIANVM OMNE. Nonnumquam vero agri plagam, in alium transferri volebant. Cuius legati formulam edit Scæuola in l. vxorem, §. agri plagam, ff. de legat.3. his verbis, AGRI PLAGAM, QVAE EST IN REGIONE ILLA, MAEVIIS PVBLIO ET GAIO TRANSCRIBI VOLO, PRETIO FACTO VIRI BONI ARBITRATV, ET HEREDITATI ILLATO, DVPLAE EVICTIONE EXPROMISSA, RELIQVIS HEREDIBVS: ITA VT SVB POENA CENTVM PROMITTANT, EAM AGRI PLAGAM PARTEMVE EIVS AD SEIVM POSTEROSVE EIVS NON PERVENTVRAM QVAQVE RATIONE. Legabatur & interdum HORTVS INSTRVCTVS, l. quæsitum, §.idem respondit, & §. Idem Papinianus, ff. de instruct. vel instr. Eum quoque qui SALTVM AESTIVVM legabat, hoc amplius etiam EAS RES QVAE IBI ESSE SOLEBANT, legasse, Marcian. proponit in l. qui saltum, ff. de legat.3.

Simili modo, DOMVS quoque legabatur. Domus autem vel simpliciter legabatur, vel adiiciebatur quæ domus, l. si domus, ff. de legat.1. Domos plane eadem qua fundos appellatione designabant, vt puta, DOMVM SEMPRONIANAM, vel SEIANAM, l. cetera, §. si duobus, ff. de legat.1. Sic DOMVS FORMIANA, l. si quis inquilinos, §. si ita, ff. de legat. 3. DOMVS etiam VTI INSTRVCTA ERAT, legabatur, l. si ita, §.1. ff. de legat.3. Sic in l. quæsitum, §. idem respondit, ff. de instruct. vel instr. DOMO, VTI INSTRVCTA EST, CVM OMNI IVRE SVO, *legata*. Et §. sed & ipse Papinianus ead. l. FILIIS MARIBVS DOMVM MEAM INSTRVCTAM DO, LEGO, DARIQVE IVBEO. Paul. in l. cum de

la nion is,

lanionis, §. vlt. ff. eod. tit. DOMVM INSTRVCTAM *legauit* CVM OMNIBVS ADFIXIS. Paul. lib. 3. Sent. Tit. 6. DOMŌ CVM OMNI IVRE SVO SICVT INSTRVCTA EST, *legata*. Legabantur & nonnumquam domus CVM SVPELLECTILE, l. quæsitum, §. idem respondit, ff. de instruct. vel instr. Paulus, l. si mihi, §. his verbis, ff. de legat. 3. his verbis domus legatas refert: FIDEI HEREDVM MEORVM COMMITTO, VTI SINANT EVM HABERE DOMVS MEAS IN QVIBVS HABITO, NVLLO OMNINO EXCEPTO, CVM OMNI INSRVMENTO ET PROPOSITIS OMNIBVS. Modest. in l. cum quidam, ff de supellect. leg. *Cum quidam vxori sua legauerat*, DOMVM CVM IVRE SVO OMNI, ET INSTRVMENTO, ET SVPELLECTILI.

Interdum Domus, & quæ in ea erant tempore mortis, simul dabantur, l. si ita, ff. de legat. 3. *Si ita legatum est*, DOMVM, QVAEQVE IBI MEA ERVNT, CVM MORIAR. Paul. lib. 3. Sent. Tit. 6. OMNIBVS QVAE IN DOMO SVNT, *legatis*.

Quandoque & domus cum horto applicito relinquebatur, vt in l. vxorem, §. ita scriptum est, de legat. 3. DOMVM MEAM CVM HORTO APPLICITO LIBERTIS MEIS CONCEDI VOLO. Et mox ibidem, FORTVNIO LIBERTO MEO, EX DOMV MEA QVAM LIBERTIS DEDI, DIAETAM IN QVA HABITABAM, ITEM CELLARIVM IVNCTVM EIDEM DIAETAE, AB HEREDE MEO CONCEDI VOLO. Patrem etiam cum filiæ domum legaret, eidem PER DOMVS HEREDITARIAS TRANSEVNDI præstari voluisse, narrat Papinian. in l. Pater, ff. de seruit. leg. Poterat & Insula ita legari, vt ei seruitus imponeretur, quæ alteri Insulæ hereditariæ deberetur, hoc modo: Si ILLE HEREDI MEO PROMISERIT PER SE NON FORE QVO ALTIVS AEDIFICIA TOLLANTVR, TVM EI EORVM AEDIFICIORVM VSVMFRVCTVM DO LEGO. vel sic, AEDIVM ILLARVM, QVOAD ALTIVS QVAM VTI NVNC SVNT, AEDIFICATAE NON ERVNT, ILLI VSVMFRVCTVM DO LEGO, l. Proculus, ff. de vsufruct. Poterat etiam in testamento heredem suum quis DAMNARE, NE ALTIVS AEDES EVAS TOLLERET, NE LVMINIBVS AEDIVM VICINARVM OFFICERET, vel, VT PATERETVR EVM TIGNVM IN PARIETEM IMMITTERE, vel, STILLICIDIA ADVERSVS EVM HABERE, vel, VT PATERETVR VICINVM PER FVNDVM SVVM, VEL HEREDIS, IRE, AGERE, AQVAMVE EX EO DVCERE, l. potest, ff. commun. præd. Paul. in l. si testamento, ff. de seruit. præd. vrban. *Si testamento* DAMNATVS HERES, NE OFFICERET VICINI LVMINIBVS, SERVITVTEMQVE PRAESTARET, *deposuit ædificium*.

Nonnumquam & Domos alienatione earum prohibita, Testatores in familia relinqui volebant. Papinian. in l. peto, §. fratre, ff. de legat. 2. *Fratre herede instituto petit*, NE DOMVS ALIENARETVR, SED VT IN FAMILIA RELINQVERETVR. Scæuola in l. pater, §. filiam, ff. de legat. 3. *Filiam suam heredem scripserat, & ita cauerat*, VETO AVTEM AEDIFICIVM DE NOMINE MEO EXIRE: SED AD VERNAS MEOS, QVOS HOC TESTAMENTO NOMINAVI, PERTINERE VOLO. Scæuola in l. Lucius, ff. eod. *Lucius Titius Testamento suo cauit*, NE VLLO MODO PRAEDIVM SVBVRBANVM, AVT DOMVM HERES ALIENARET.

Solebat & TABERNA testamento legari. Iulianus in l. 1. ff. de seruit. leg. ITA LEGATVM DATVM EST, TABERNAM MEAM VTI NVNC EST DO, LEGO. Scæuola in l. Tabernam, ff. de instruct. vel instr. TABERNAM CVM CENACVLO, *Pardula manumisso Testamento legauerat*, CVM MERCIBVS ET INSTRVMENTIS, ET SVPELLECTILI QVAE IBI ESSET: ITEM HORREVM VINARIVM, CVM VINO ET VASIS, ET INSTRVMENTO ET INSTITORIBVS QVOS SECVM HABERE CONSVEVERAT. Pompon. in l. si ita, ff. eod. *Si ita testamento scriptum sit*, QVAE TABERNARVM EXERCENDARVM, INSTRVENDARVM, PISTRINI, CAVPONAE, CAVSA FACTA, PARATAQVE SVNT, DO LEGO. Papinian. in l. prædiis, §. pater, ff. de legat. 3. *Pater filio*, TABERNAM PVRPVRARIAM, CVM SERVIS INSTITORIBVS, ET PVRPVRIS QVAE IN DIEM MORTIS EIVS IBI FVERVNT, *legauit*. Aliàs TABERNAE INSTRVMENTVM legabatur, l. cum quæratur, ff. de instruct. vel instr. Sic in l. Lucius, §. quisquis mihi, ff. de legat. 3. *Quisquis mihi heres heredesve erunt, hoc amplius Lucius Eutychus quam quod eum heredem institui, è media hereditate sumito, sibiq; habeto vna cum Pamphilo quem liberum esse iubeo, instrumentum* TABERNAE FERRARIAE, *ita vt negotium exer-*

ceatis. Paul. in l. Tabernæ, ff. de instruct. vel instr. PATER FILIO TABERNAS CAVPONIAS INSTRVMENTO LEGATO.

Porro sicut singulæ res legari poterant, ita vniuersarum quoque summa legari poterat, vt puta, MAEVIVS HERES MEVS CVM TITIO HEREDITATEM MEAM PARTITO, DIVIDITO: quo casu dimidia pars bonorum legata videbatur. Poterat autem & alia pars velut TERTIA, vel, QVARTA legari: quæ species PARTITIO appellabatur. Hæc ita Vlpianus tradit Tit. 24. Paul. in l. si quis bonorum, ff. de legar. 1. *Si quis* BONORVM PARTEM *legauerit, vt hodie fit*. Vlpian. in l. non amplius, §. cum bonorum, ff. eo. *Cum* BONORVM PARTE LEGATA, *dubium sit, vtrum rerum partes, an æstimatio debeatur.* Idem in l. mulier, §. vlt. ff. ad Sc. Trebell. *Si cui* PORTIO HEREDITATIS *fuerit* LEGATA. Modestin. in l. cum autem, ff. de legat. 2. *Cum autem* PARS BONORVM *ita legatur*, BONORVM MEORVM QVAE SVNT CVM MORIAR.

Interdum autem FVNDVM, id est, plenam seu solidam fundi proprietatem Testator legabat, l. si Titio, & l. Sempronius, ff. de vsu & vsufr. leg. Interdum vero nudam proprietatem legabat, hoc modo, FVNDVM DEDVCTO VSVFRVCTV DO LEGO. Paul. in l. Sempronius, ff. de vsufr. leg. *Sempronius Attalus ab herede suo* FVNDVM IN ITALIAM GAIO POST DECENNIVM, DEDVCTO VSVFRVCTV DARI *iussit*. Et paullo post: *Si* PROPRIETAS DEDVCTO VSVFRVCTV *sub conditione legata sit*. Idem in l. si extraneo, ff. de vsufr. *Matri defuncti*, DEDVCTO VSVFRVCTV PROPRIETAS LEGATA *sit*. Et quidem proprietas ita legari poterat, VT APVD HEREDEM MANERET VSVSFRVCTVS, l. vsusfructus pluribus, ff. de vsufr. Poterat & vni FRVCTVS, alii PROPRIETAS, seu FVNDVS legari, l. si Titio, ff. de vsufr. l. Titius, & l. si tibi, ff. de vsufr. adcresc. Sed & fundi VSVSFRVCTVS vni pure, PROPRIETAS autem sub conditione alteri quandoque legabatur, l. si tibi, ff. quemad. vsusfruct. amitt. Verum si alii vsumfructum, alii nudam proprietatem eiusdem fundi Testator legare vellet, ita eum legare oportebat, TITIO FVNDVM DETRACTO VSVFRVCTV LEGO, vel, SEIO EIVSDEM FVNDI VSVMFRVCTVM HERES DATO. Alioquin si alii FVNDVM, alii eiusdem fundi VSVMFRVCTVM legasset, vsusfructus inter eos communicabatur, l. si alii, ff. de vsu & vsufruct. leg. Sed & si FVNDVS duobus, alii vero Vsusfructus legatus esset, semisses in vsufructu constituebantur. Idemque erat ex contrario, si duobus vsusfructus, & alii proprietas legaretur, l. Sempronius, §. vlt. ff. eod.

Vsusfructus vero ita legabatur, VSVMFRVCTVM FVNDI, vel BONORVM MEORVM DO, LEGO, l. vxori meę, ff. de vsu. & vsufr. Scæuol. in l. generali, ff. eo. FELICI QVEM LIBERVM ESSE IVSSI, VSVMFRVCTVM FVNDI VESTIGIANI LEGO. Marcel. in l. Lucio, ff. de leg. 2. LVCIO TITIO FVNDVM SEIANVM, VEL VSVMFRVCTVM FVNDI SEIANI LEGO. Aliàs vero ita legabatur, DAMNAS ESTO HERES TITIVM SINERE VTIFRVI. Celsus in l. duos, ff. de vsu & vsufr. *Duos separatim* SINERE VTIFRVI *damnatus heres*. Qua formula etiam Habitationis legatum concipitur in l. damnas ff. eo. Similique modo, in l. qui quattuor, §. 1. ff. de legat. 3. qui hortos publicos, à Repub. in lustrum conductos habebat, refertur damnasse heredem eam conductionem hortorum Aufidio dare, SINEREQVE EVM VTI ET FRVI. Pompon. in l. 2. ff. de ann. leg. IN ANNOS SINGVLOS *heres damnatus* SINERE ME FRVI FVNDO.

Omnium plane prædiorum iure legati poterat constitui vsusfructus, vt heres iuberetur DARE alicui VSVMFRVCTVM, l. omnium, ff. de vsufr. Nec tantum Fundi & ædium & aliarum rerum soli, sed & rei mobilis, & Mancipiorum, & Iumentorum, ceterarumque rerum vsusfructus legari poterat, d. l. omnium, §. 1. & l. vsufructu legato, l. sed si quid, § 1. l. si serui, l. si, §. si serui, ff. eod. AREAE namque vsusfructus legati poterat, l. vsufructu legato, l. qui vsumfructum, l. si areæ, ff. eod. l. repeti, §. vltim. ff. quib. mod. vsusfr. SALICTI quoque & SILVAE PALARIS, ET ARVNDINETI, & cuiuslibet SILVAE CAEDVAE vsusfructus legari poterat, l. item si fundi, §. vltim. cum l. seq. ff. de vsufruct. NAVIS etiam vsusfructus legabatur, l. arboribus, §. 1. ff. eod. l. quid tamen, §. in nauis, ff. quib. mod. vsusfruct. Necnon VESTIS, seu VESTIMENTORVM vsusfructus relinqui poterat, l. si vsusfructus, §. si vestis, ff. vsufruct. quemad. cau. SCENICAE, puta, vel FVNEBRIS VESTIS, l. sed si quid, §. si vestimentorum, ff. eod. Item TABERNAE, l. si pendentes, §. 1. ff. de vsufruct. BALNEI, l. si cui balnei, ff. quib. mod. vsusfruct. amitt. HORTI, l. cum vsumfructum, ff. eod. GREGIS & ARMENTI, l. vetus fuit in fin. ff. eod. & l. vltim. ff. quibus

mod.

mod. vsusfruct. STAGNI, praeterea, ARVI, AGRI, vel LOCI vsusfr. legabatur, l. quid tamen, §. agri. ff. quibus mod. vsufruct. vt & MASSAE, d. l. quid tamen, §. si massæ. SCYPHI, l. qui vsumfructum, ff. de vsufruct. NOMISMATVM item AVREORVM, vel ARGENTEORVM VETERVM, quibus pro gemmis vti solebant, l. nomismatum, ff. eod. STATVAE etiam, & IMAGINIS, l statuæ, ff. eod. Sed & QVADRIGAE, d. l. quid tamen, §. vlt. ff. quibus mod. vsusfruct. amitt. PECVNIAE quoque, VINI, OLEI, FRVMENTI, LANAE, ODORVM, AROMATVM, VASORVM, aliarumq; rerum quæ vsu consumebantur, quæ in abusu consistebant, vsusfructus vtiliter legabatur, l. hoc senatusconsultum in princ. & §. 1. l. si vini, & l. si lanæ, ff. de vsufruct. earum rerum. Earum namque rerum proprietas ad legatarium transferri debebat, cautione ab eo exacta, VT QVANDOQVE IS MORTVVS, AVT CAPITE DEMINVTVS ESSET, EIVSDEM QVALITATIS RES RESTITVERENTVR, aut, quod erat commodius, æstimatis rebus, certæ pecuniæ nomine, legatarius cauebat. d. l. si vini, ff. eo. & l. vlt. ff. vsufructuarius quemad. caueat, §. Itaque Instit. eo. NOMINVM etiam vsusfructus legari poterat, & si debitori legatus esset, ei remittebantur vsuræ, l. post quod, ff. de vsufruct. earum rerum.

Vsusfructus autem interdum pluribus legabatur, l. si mihi & tibi, ff. de vsufruct. l. 3. §. 1. ff. de vsufruct. adcresc. l. mulieri, ff. de condic. & dem. Paulus in l. si quis, ff. eod. *Si quis* ATTIO ET HEREDIBVS SVIS VSVMFRVCTVM *legauerit* Et mox: *Quid si ita scriptum sit*, ATTIO ET SEIO CVM HEREDIBVS MEIS. Ac deinceps, *Nec enim interest, ita legetur*, ILLI ET ILLI CVM MAEVIO, *an ita* ILLI ET ILLI, ET MAEVIO. Vlpianus in l. si mulieri, ff. eod. SI MVLIERI CVM LIBERIS SVIS VSVSFRVCTVS *legetur*. Duobus certe separatim alternis annis vsusfructus quandoque relinquebatur, l. si duobus, in princ. & §. vlt. & l. si vsusfructus, ff. quibus mod. vsusfruct. amitt. Paul. in l. cum vsusfructus, ff. de vsu & vsufruct. leg. *cum* VSVSFRVCTVS ALTERNIS ANNIS *legatur*. Iulian. in l. quotiens, ff. de vsufruct. *Quotiens duobus vsusfructus legatur*, ITA VT ALTERNIS ANNIS VTANTVR, FRVANTVR, *si quidem ita legatus fuerit*, TITIO ET MAEVIO. Et mox: *Et ita scriptum fuerit*, TITIIS VSVMFRVCTVM ALTERNIS ANNIS DO. Vsusfructus autem, vel IN DIES, vel IN MENSES, vel IN ANNOS SINGVLOS, vel ALTERNIS DIEBVS, legabatur, l. 1. ff. quan. dies vsusfruct. leg. & l. 1. §. vlt. & l. sicut, ff. quibus mod. vsusfruct. amitt. In legato vtique VSVSFRVCTVS IN ANNOS SINGVLOS, quandoque adiiciebatur, QVOTIENSQVE CAPITE MINVTVS ERIT, EI LEGO, vel sic, QVOTIENS AMISSVS ERIT, d. l. sicut, ff. quibus modus vsusfructus. Et §. 1. ead. l. *Titio & Maeuio vsusfructus legatus, &* SI TITIVS CAPITE MINVTVS ESSET, *eidem vsumfructum legauit*. Gaius in l. in singulos, ff. de annu. legat. *Et vsusfructus ita legari potest*, TITIO VSVMFRVCTVM FVNDI LEGO, ET QVOTIENSQVE CAPITE MINVTVS ERIT, EVNDEM VSVMFRVCTVM EI DO, LEGO. Atque hoc modo REPETI VSVSFRVCTVS dicebatur, & ex REPETITIONE DEBERI, d. l. sicut, §. 1. & l. repeti, ff. quib. mod. vsusfruct. l. omnes, §. si vsusfructus, ff. vsusfruct. quemad. cau. Mauricianus in l. licet, ff. de vsu & vsufruct. leg. *Licet Testatori* REPETERE LEGATVM VSVSFRVCTVS, *vt etiam post capitis diminutionem deberetur*.

Ceterum quandoque VNIVERSORVM BONORVM VSVSFRVCTVS relinquebatur, l. quoties, §. vlt. ff. de vsufruct. seu OMNIVM BONORVM, l. omnium, ff. eod. tit. Impp. Seuerus & Antoninus in l. 1. Cod. eod. *Si* VSVSFRVCTVS OMNIVM BONORVM *Testamento vxoris, marito relictus est*. Vel simpliciter, BONORVM VSVSFRVCTVS, l. vsufructu, ff. ad l. Falcid. aut FRVCTVS BONORVM, l. vxori fructu, ff. de vsu & vsufr. leg. Scæuola in l. vxori maritus, ff. eod. tit. VXORI MEAE VSVMFRVCTVM LEGO BONORVM MEORVM. Idem in l. generali, §. 1. ff. eodem titulo: ALIAE DORCADI MATRI MEAE DARI VOLO QVOAD VIVAT, VSVMFRVCTVM BONORVM MEORVM, ITA VT POST OBITVM EIVS AD LIBEROS MEOS, AVT AD EVM QVI EX HIS VIVET, PERTINEAT. Quandoque vero PARTIS BONORVM VSVSFRVCTVS legabatur: quo quidem legato, si non esset specialiter partis facta mentio, dimidia pars bonorum continebatur, l. etiam, ff. de vsufruct. Cicero Topic. *Non debet ea mulier, cui vir* BONORVM SVORVM VSVMFRVCTVM *legauit*. Porro nihil intererat, vtrum BONORVM quis, an RERVM TERTIAE PARTIS vsumfructum legaret, l. vlt. ff. de vsu & vsufruct. leg. Et omnium quidem, seu vniuersorum bonorum vsusfructus legari poterat, nisi excederet dodrantis æstimationem, l. omnium, & l. quotiens, §. vlt. ff. de vsufruct.

Alias certarum rerum vsusfructus relinquebatur, l. quotiens, ff. vlt. §. de vsufruct. puta STICHI, l. Titio, ff. eod. ANCILLARVM, apud Ciceronem Topic. FVNDI, l. damnas, §. 1. l. si alii, l. Sempronius, l. quæro, & l. is qui, ff. de vsu & vsufruct. leg. VILLAE, l. vxori vsumfructum, ff. eod. Et ita colono suo dominus vsumfructum fundi, quem is colebat, legasse dicitur in l. cui vsusfructus, ff. eod. Scæuola in l. generali, §. vxori, ff. eod. *Vxori* VSVMFRVCTVM DOMVVM, & OMNIVM RERVM QVAE IN HIS DOMIBVS ERANT, EXCEPTO ARGENTO, *legauerat.* Item VSVMFRVCTVM FVNDORVM ET SALINARVM. Interdum etiam testator iubebat vt HERES REFICERET INSVLAM, cuius vsumfructum legauerat, l. si extraneo, ff. de vsufruct. Alioquin, si ædes eæ corruissent, vitiumve fecissent, quarum vsusfructus legatus erat, heres restituere non debebat nec reficere, non magis quam seruum restituere, si is cuius vsusfructus legatus esset, deperiisset, vt Cicero Topic. ait.

Vsusfructus autem legato simile erat hoc legatum, PATRIMONII MEI REDITVM VXORI MEAE OMNIBVS ANNIS DARI VOLO, l. patrimonii, ff. de vsu & vsufruct. leg. FVNDI AEBVTIANI REDITVS VXORI MEAE, QVOAD VIVAT, DARI VOLO, l. fundi, ff. de vsu & vsufruct. leg. Sed & cum ita legabatur, FRVCTVS ANNVOS FVNDI CORNELIANI PVBLIO MAEVIO DO, LEGO, perinde habebatur ac si vsusfructus fundi similiter legatus esset, l. cum ita, ff de vsu & vsufruct. leg. Sed & his verbis, SCORPVM SERVVM MEVM SERVIRE VOLO, vsusfructus relictus censebatur, l. vxori, §. vlt. ff. eod.

Vsusfructus autem interdum legabatur his verbis, QVOAD VIVET, l. generali, §. filios, & l. patrimonii, ff. de vsu & vsufruct. leg. Pomponius in l. si rem, §. vlt. ff. de euictionibus. *Si fundum in quo Titii vsusfructus erat, qui ei relictus est,* QVOAD VIVET.

Interdum vero ad tempus, vsusfructus legabatur. Pomponius in l. si vsusfructus, ff. de vsu & vsufruct. *Si vsusfructus mihi* IN BIENNIVM CONTINVVM *à morte testatoris legatus sit.* Scæuola in l. vxori vsumfructum, ff. eod. *Vxori vsumfructum villa legauit,* IN QVINQVENNIVM A DIE MORTIS EVAE. *Deinde hac verba adiecit,* ET PERACTO QVINQVENNIO, CVM EIVS VSVSFRVCTVS ESSE DESIERIT, TVNC EVM FVNDVM ILLE ET ILLI LIBERTIS DARI VOLO. Sic & vxori bonorum vsumfructum legatum, VSQVE DVM FILIA testatoris ANNOS IMPLESSET OCTODECIM, Scæuola refert in l. vxori meæ, ff. eodem titulo.

Interdum etiam NVDVS VSVS, vel VSVS SINE FRVCTV legabatur, l. 1. & l. si domus, ff. de vsu & habit. l. huic stipulationi, §. 1. ff. vsufruct. quemadm. caus. Ita DOMVS VSVS legabatur, l. 2. & l. ceterum, §. mulieri, l. sed neque, l. filiosam. l. si domus, l. diuus, §. 1. l. si habitatio in princ. ff. de vsu & habit. Quod fiebat quandoque his verbis, ILLI VSVM DOMVS HABITANDI CAVSA, d. l. si habitatio, §. 1. Et pater quandoque filios heredes cum vxore legataria habitare volebat, l. vsu quoque, ff. vsufruct. & quemad. cau. VILLAE quoque & PRAETORII vsus legabatur, l. si habitatio, §. vlt. l. plenum, l. fundi, ff. de vsu & habit. & SILVAE, l. diuus, ff. eod. Item PECORIS, & GREGIS OVILIS, d. l. plenum, §. 1. & BOVM armenta & EQVITII, d. l. plenum, §. sed si, & §. equitiicum seq. Et SERVI, l. si ita, & l. seruus, ff. eod. FVNDI porro, VT INSTRVCTVS ESSET, vsum legatum proponit Pomponius in l si ita legatus, ff. eod.

Similiter & HABITATIO legabatur, l. habitationis, ff. de vsu & vsufruct. l. Cassius, ff. de liberat. leg. l. 2. & l. si habitatio, ff. quando dies legator. Quod fiebat his verbis, DAMNAS ESTO HERES TITIVM SINERE IN ILLA DOMO HABITARE QVOAD VIVET, l. damnas, ff. de vsu & vsufruct. leg. Scæuola in l. codicillis, ff. eod. tit. HOC AMPLIVS LIBERTIS LIBERTABVSQVE MEIS HABITATIONES IN DOMO, QVAMDIV VIVENT. Alfen in l. illi, ff. eod. ILLI CVM ILLO HABITATIONEM LEGO. Papinianus in l. Seio, ff. de annu. leg. HABITATIONEM QVA VTITVR, PRAESTARI VOLO. Vlpianus in l. nec semel, §. si in habitatione, ff. quando dies leg. *Si in* HABITATIONE, *vel in disciplina legetur sic*, ANNVA, VEL QVOTANNIS. Modestinus in l. qui plures, ff. de vsu & vsufruct. leg. *Qui plures habebat libertos, testamento suo dixit, se* HABITATIONEM RELINQVERE IIS QVOS CODICILLIS DESIGNASSET. OPERAS quoque hominis, vel cuius alterius animalis relinquebantur, l. huic stipulationi in fin. ff. vsufruct. quemad. caus. l. 2 & l. operis, ff. de oper. seru. l. 2. & l. operæ, ff. de vsu. & vsufruct. leg. Pomponius, in l. 2. ff. de annu. legat. *quemadmodum* SI DIVRNAS OPERAS STICHI DARE DAMNATVS. Nec serui modo sed & hominis liberi OPERAS legari poterant. l. 3. ff. de vsu & vsufruct.

Nunc

Nunc quæ cuique specialiter legari prælegarive solerent, dicam. Filiis Pecuila prælegare patres solebant, vt apparet ex l. si peculium, & l. vlt. ff. de pecul. leg. Scæuola in l. vlt. ff. de legat. 2. *Epistolam scripsisse dicitur, qua & quidquid in peculio habuit filius, ei donauit, & adiecit,* PRAECIPVA HAEC EVM, SVIQVE IVRIS, ET POST MORTEM SVAM HABERE VELLE. Idem in l. filio, §. vlt. ff. de adimend. legat. FILIAE *quam in potestate habebat, inter cetera,* LEGAVIT PECVLIVM. Prælegabant & ea quæ viui singulis donauerant, quæque in vsum concesserant, aut quæ illi sibi adquisierant, vt in l. Lucius, ff. eodem titulo: *Lucius Titius Testamento ita cauit,* SI QVID CVIQVE LIBERORVM MEORVM DEDI, AVT DONAVI, AVT IN VSVM CONCESSI, AVT SIBI ADQVISIIT, AVT EI AB ALIQVO DATVM, AVT RELICTVM EST, ID SIBI PRAECIPIAT, SVMAT, HABEAT. Modestinus in l. Titia cum, §. Lucius, ff. de legat. 2. patrem in præceptione filiæ suæ relinquenda, hæc verba subiecisse narrat, PAVLINAE FILIAE MEAE DVLCISSIMAE, SI QVID ME VIVO DEDI, COMPARAVI, SIBI HABERE IVBEO. CVIVS REI QVAESTIONEM FIERI VETO. ET PETO A TE, FILIA CARISSIMA, NE VELIS IRASCI QVOD AMPLIOREM SVBSTANTIAM FRATRI TVO RELIQVERIM, QVEM SCIS MAGNA ONERA SVSTINVISSE (?) TATVRVM, ET LEGATA QVAE SVPRA FECI, PRAESTATVRVM. Scæuola in l. filio, ff. ad Sc. Trebellian. *Filio & filia scriptis heredibus, singulis certa prælegauit: sed longe minus filiæ cui etiam domum obligatam* PRAELEGAVIT, CVM INSTRVMENTIS ET QVIDQVID IBI FVERIT. Papinianus in l. cum pater, §. filia, ff. de legat. 2. FILIA MEA PRAECIPIAT, SIBIQVE HABEAT VOLO, REM MATRIS SVAE. Scæuola in l. vlt. ff. de pecul. leg. TITI FILI E MEDIO PRAECIPITO TIBIQVE HABETO DOMVM ILLAM: ITEM AVREOS CENTVM. Mater etiam filiis ita prælegasse memoratur in l. Lucius, §. quæ marito, ff. de legat. 2. *Quæ marito heres exstiterat, ita testamento cauit:* MAEVI ET SEMPRONI, FILII DVLCISSIMI PRAECIPITOTE OMNE QVIDQVID EX HEREDITATE BONISVE TITII DOMINI MEI, PATRIS VESTRI, AD ME PERVENIT MORTIS EIVS TEMPORE: ITA TAMEN VT OMNE ONVS EIVSDEM HEREDITATIS, TAM IN PRAETERITVM QVAM IN FVTVRVM, NECNON ETIAM SI QVID POST MORTEM TITII DOMINI MEI, ADGNOSCATIS. Patrem certe ita filio minori natu legasse, Vlpianus refert, QVONIAM FILIVS MAIOR EX ARCA MEA DECEM SVSTVLIT, HERES MINOR FILIVS DECEM E MEDIO SVMITO, l. si ita legatum, ff. de condic. & dem. Alias legasse pater dicitur, FVNDVM TITIVS FILIVS MEVS PRAECIPITO, QVIA FRATER EIVS IPSE EX ARCA TOT AVREOS SVMPSIT. Patrem etiam Testamento cauisse ita proponit Scæuola in l. vlt. ff. de penu. leg. PENVM MEAM OMNEM AD MATREM, LIBEROSQVE MEOS QVI CVM MATRE SVNT PERTINERE VOLO. Refertur & elegans legatum ab auo nepotibus datum in l. vlt. §. 1. ff. de doli & met. except. his verbis: *Auus nepotibus ex filia legauit singulis* CENTENA, *& adiecit hæc verba*: IGNOSCITE, NAM POTVERAM VOBIS AMPLIVS RELINQVERE, NISI ME PRONTO PATER VESTER MALE ACCEPISSET: CVI DEDERAM MVTVA QVINDECIM QVAE AB EO RECIPERE NON POTVI: POSTREMO HOSTES, QVI MIHI FERE OMNEM SVBSTANTIAM ABSTVLERVNT.

Filiæ vtique patet sæpe, sub condicione nuptiarum, & si Arbitratu alicuius, vel in familia nupsisset, legabat, l. filium, ff. de optio. leg. l. Thais, §. Spendophorus, ff. de fideic. libert. Pompon. in l. si ita sit scriptum, §. vlt. ff. de legat. 2. *Si pater* FILIAE SVAE *Testamento* AVREOS TOT, *heredem* DARE *iusserit,* VBI EA NVPSISSET. Paul. in l. filiæ, ff. de condic. & dem. *Filiæ sua ita quis legauit,* SI ATTIA FILIA MEA ARBITRATV LVCII TITII NVPSERIT, EI TOT HERES MEVS DATO. Vlpianus in l. hæc condicio, ff. eod. *Hæc condicio,* FILIAE MEAE CVM NVPSERIT. Interdum vero, si cum certa persona nupsisset, legatum filiæ dabant. Vlpianus in l. in condicionibus, ff. eod. *In ea condicione,* SI FILIA MEA CVM TITIO NVPTA ERIT. Paulus in l. 1. ff. de reg. Caton. *Sed & si sic legauerit,* SI FILIA MEA TITIO NVPTA ERIT. Sic Papinianus in l. pater Seuerianam, ff. de condic. & demonstr. filiæ prædium, SI AELIO PHILIPPO COGNATO NVPSISSET verbis fideicommissi reliquisse patrem refert.

Alias Pater Filiæ dotem legabat. Papinianus in l. Titio centū, §. Titio genero, ff. de condic. & dem. TITIO GENERO MEO HERES MEVS DOTIS SEIAE FILIAE MEAE NOMINE CENTVM DATO. Atque adeo quandoque pater exheredatæ Filiæ solam dotem, ea nubente dari volebat, l. cum vnus, §. vlt. ff. de aliment. vel cib. Sic in l. filium, ff. de optio. leg. *filiam* EXHEREDAVIT, *& ei legatum dedit,* CVM IN FAMILIA NVBERET, CENTVM.

& cum in familia nupserit, his verbis: INSVPER ARBITRATV SEMPRONIAE MATRIS EIVS MANCIPIA DECEM, QVAE CONFESTIM POST ADITAM HEREDITATEM A SEMPRONIA VXORE MEA ELIGI VOLO. QVAE MANCIPIA, CVM IN FAMILIAM NVPSERIT, ALIQVOD EX MANCIPIIS DECESSERIT, TVNC IN LOCVM EIVS, ARBITRATV SEMPRONIAE MATRIS EIVS, DARI VOLO, DVM AD EAM PLENVS NVMERVS PERVENIAT. QVOD SI SEMPRONIA MATER EIVS NON ELEGERIT: TVNC IPSA SIBI, QVAE VOLET, ELIGAT. Theopompus etiam de filia hæc Testamento Græce cauisse memoratur in l. Theopompus, ff. de dote præleg. *Τὴν θυγατέρα μου Κελαρῖναν τὴν εὐχέμην ἐκδοῦναι ᾧ ἂν οἱ φίλοι μου, καὶ οἱ συγγενεῖς δοκιμάσωσι, κελεύω ἐκδοῦναι Πολλιανός, εἰδὼς μου τὴν γνώμην ἐπὶ τοῖς ἴσοις, ἐφ' οἷς ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῆς ἐξέδωκα.* Denique pater qui inuita vel absente filia dotem exegerat, filiæ plerumque tantum legabat, quantum doti satis esset, l. si cum dotem, §. si pater, ff. Sol. matr. l. Titia, §. qui inuita, ff. de legat. 3.

Ceterum vxoribus Mariti DOTEM PRAELEGARE, seu RELEGARE solebant. Labeo in l. Paulus, ff. de dote prælg. *Si filiusfam. vxorem cum haberet, dotem ab ea acceperat, deinde paterfam. factus*, DOTEM EI, VT SOLET, LEGAVIT. Quem morem etiam testantur l. vir in fundo, ff. de fun. dot. l. idem est, ff. de reb. dub. l. heredes, §. vlt. ff. de fideic. libert. l. sed vsusfructus, §. vlt. ff. ad l. Falcid. l. Lucius Titius, §. impuberem, ff. de legat. 2. Qua autem verborum formula huiusmodi legatum conciperetur, ex subiectis auctoritatibus patet. Labeo in l. cum scriptum, ff. de dote præleg. *Cum scriptum esset*, QVAE PECVNIA PROPTER VXOREM MEAM AD ME VENIT QVINQVAGINTA, TANTVMDEM PRO EA DOTE HERES MEVS DATO. Et mox: *Item ei qua dotem nullam habebat, vir sic legauerat*: QVANTA PECVNIA DOTIS NOMINE, *& reliqua*: PRO EA, QVINQVAGINTA HERES DATO. Scæuola in l. vlt. ff. eod. tit. TITIAE VXORI MEAE QVANTA PECVNIA AD ME, INVE STIPVLATIONEM DOTIS EIVS NOMINE PERVENIT: QVAE DOS EST, DOTALIBVS DVOBVS CONSIGNATIS INSTRVMENTIE, CENTVM AVREORVM. Ac plane in dotis relegatione sollemnia fuisse verba hæc, QVANTAS PECVNIAS, docet Marcianus in l. quisquis mihi, ff. de legat. 3. Maritum etiam vxori quam ex parte heredem instituerat, dotem his verbis prælegasse, SEIAE VXORI MEAE DARI VOLO A FILIIS MEIS SVMMAM DOTIS EIVS QVAE MIHI PRO EA ILLATA EST. Scæuola refert in l. Lucius, §. maritus, ff. ad Sc. Trebell. Iauolenus in l. Mæuio, §. 1. ff. de legat. 2. à viro vxori ita legatum proponit, QVIDQVID PROPTER TITIVM AD SEIVM DOTIS NOMINE PERVENIT, TANTAM PECVNIAM SEIVS HERES MEVS TITIAE DET. Et mox: *Vxori suæ quod ita legatum est*, A TE HERES PETO, QVIDQVID AD TE PERVENISSET, VT TANTAM EI DARES.

Alias Maritus proponitur vxori ita legasse, VXORI MEAE FVNDVM CORNELIANVM, ET QVAE NVPTVRA OBTVLIT AESTIMATA IN SPECIEBVS RESTITVI VOLO, l. vxori, ff. de dote præleg. Iauolen. in l. quib. diebus, §. qui dotalem, ff. de condic. & dem. *Qui dotalem fundum nullum habebat, ita legauerat*, FVNDVM CORNELIANVM QVEM ILLA MIHI DOTI DEDIT, HERES DATO. Vlpianus in l. 1. §. si quis vxori, ff. de dote præleg. *Si quis vxori fundum Titianum his verbis legasset*, IS ENIM FVNDVS PROPTER ILLAM AD ME PERVENIT.

Interdum & aliud pro dote prælegabatur · & cum dos in rebus esset, pro rebus vxori quantitas, seu pecunia relinquebatur, l. virilis, §. vlt. ff. de legat. præst. l. quod pure, ff. quando dies legat. Et ita Virum vxori quæ dotem in mancipiis habebat, pecuniam pro dote legasse, refert Papinianus in l. vir vxori, ff. de dote præleg. Item Seiæ, pro dote centum, fundum legatum, memorat l. si Seiæ, ff. eod. tit. Quin etiam Paul. in l. qui dotem, ff. sol. matrim. eum qui dotem stipulanti vxori promiserat, eadem Testamento quædam legasse refert, ITA tamen, NE DOTEM AB HEREDIBVS PETERET. Mulieri certe pro dote compensandi animo sæpe legatum dabatur, vt apparet ex l. cum ab vno, ff. de legat. 2. & l. vn. §. sciendum, C. de rei vxor. act.

Contra interdum Maritus supra dotem aliquid vxori legabat. Iulianus in l. qui ita, ff. de dote præleg. *Qui ita legat vxori suæ*, TITIAE AMPLIVS QVAM DOTEM, AVREOS TOT HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE. Scæuola in l. qui dotem, ff. eo. *Qui dotem in pecunia numerata, & æstimatis rebus acceperat, vxori ita legauit*: SEIAE VXORI MEAE, SI OMNES RES QVAE TABVLIS DOTALIBVS CONTINEANTVR, HEREDI MEO EXHIBVERIT, ET TRADIDERIT SVMMAM DOTIS, QVAM MIHI PRO EA PATER EIVS INTVLIT, DARI VOLO HOC AMPLIVS DENARIOS DECEM. Idem in l. vxori, §. vlt. ff. de legat. 3.

Testamento

Testamento facto, uxori suæ legauit, QVIDQVID AD EVM, INVE STIPVLATVM EIVS CONCESSIT, ET HOC AMPLIVS VICENOS AVREOS ANNVOS.

Vsusfructus etiam quandoque vxori legabatur, DONEC EI TOTIVS DOTIS SATISFIERET, l. cum vsusfructus, ff. de vsu & vsufruct. leg. l. inter coheredes, §. vsufructu, ff. famil. ercisc. Maritus autem vxori suæ dotem relegans, si fideicommissum ab ea reliquisset, cuius fideicommissi vires ex commodo, quod ex relegatione mulier sentiebat, æstimabantur, l. cum quis vxori, ff. de dote releg. Nec vero maritus modo, sed & socer quandoque dotem nurui prælegabat, l. 1. §. Celsus, ff. de dote præleg. l. sed & si §. 1. ff. de legat. præst. In relegand a etiam dote, quandoque additum, VT SI MALLET VXOR MANCIPIA QVAS IN DOTEM DEDERAT, QVAM PECVNIAM NVMERATAM RECIPERE, docet l. Licinnius, ff. de legat. 2.

Præterea Mariti vxoribus ea QVAE EARVM CAVSA EMPTA PARATAQVE ESSENT legare consueuerant. Africanus in l. 2. ff. de auro argento leg. *Qui tibi mandauerat, vt ornamenta in vsum vxoris suæ emeres, eidem vxori,* VTI ADSOLET, *legauit* QVAE EIVS CAVSA PARATA ERVNT. Vlpianus in l. hoc legatum, ff. de legat. 3. *Hoc legatum,* VXORIS CAVSA PARATA, *generale est, & continet tam vestem quam Argentum, Aurum, Ornamenta, ceteraque quæ vxoris gratia parantur.* Et mox: *Quod* IN VSV FREQVENTISSIME VERSATVR, *vt in legatis vxori adiiciatur,* QVOD EIVS CAVSA PARATA SINT. Idem in l. Quintus, ff. de auro argento. *Si paterfamilias vxori vas, aut vestimentum, aut quidpiam aliud ita legauit,* QVOD EIVS CAVSA EMPTVM PARATVMQVE ESSET. Et mox: *Si generaliter legentur,* QVAE VXORIS CAVSA COMPARATA SVNT. Paul. in l. si quis ita, ff. eod. tit. *Si quis ita legauerit,* VXORI MEAE MVNDVM, ORNAMENTA, SEV QVAE EIVS CAVSA PARAVI, DO, LEGO. Pomponius in l. scribit, §. item scribit, ff. eodem. *Quod si ita legasset,* VXORI AVRVM, QVOD EIVS CAVSA PARATVM ERIT. Modestinus in l. legatis, ff. de legat. 2. *Legatis vxori,* QVAE EIVS CAVSA PARATA SVNT. Paulus in l. quæsitum, §. cum vir, ff. de legat. 3. *Cum vir ita legasset,* QVAE VXORIS CAVSA PARATA EVNT, EI DO, LEGO. Et mox: *Ac deinde maritus ei legauerat his verbis,* QVAE EIVS CAVSA COMPARATA, EMPTAQVE ESSENT. Scæuola in l. vxori, §. 1. ff. eod. VXORI MEAE QVIDQVID VIVVS DEDI, DONAVI, VSIBVSVE EIVS COMPARAVI CONCEDI VOLO, Paul. in l. ea tamen, ff. eod. *Cum sic scriptum est,* QVAEQVE EIVS CAVSA PARATA SVNT. Vlpianus in l. cum vxori, ff. eod. *Cum vxori suæ* EA QVAE EIVS CAVSA PARATA EVNT, *legasset.* Iauolen. in l. heres, §. vxori meæ, ff. eod. VXORI MEAE VESTEM, MVNDVM MVLIEBREM, ORNAMENTA OMNIA MVLIEBRIA, AVRVM, ARGENTVM QVOD EIVS CAVSA FACTVM PARATVMQVE ESSET, OMNE DO, LEGO.

MVNDVM etiam vxoribus sæpe legatum fuisse, ostendunt l. si vxori, & l. vxori, l. pediculis, §. Labeo, ff. de auro argento. Lucilius lib. 17. citante Nonio:

LEGAVIT *quidam* VXORI, MVNDVM OMNE, PENVMQVE.

Sed & MANCIPIA, AVRI SPECIES, AVRI PONDO, BONORVM DECIMAM, ANVLOS, VESTEM, LANAM, LINVM, PVRPVRAM, VERSICOLORIA, ORNAMENTAQVE MVLIEBRIA, quandoque coniunctim vel separatim vxoribus legabant, vt ex l. qui vxori, & l. pediculis, §. Labeo, ff. de auro argento, l. Lucius Titius, §. impuberem, ff. de legat. 1. aliisq; iurisconsultorum & Ciceronis testimoniis supra firmauimus. Quandoq; & BONORVM EVORVM VSVMFRVCTVM vxoribus legabant, l. vxori, & l. qui fructus, ff. de vsu & vsufruct. leg. vel PATRIMONII SVI REDITVM, l. patrimonii, ff. eod. tit. Fulcinius plane, vt Cic. pro Cæcina scribit, Testamento fecit heredem quem habebat e Cesennia vxore filium: VSVMFRVCTVM OMNIVM BONORVM SVORVM CESENNIAE LEGAVIT, VT FRVERETVR VNA CVM FILIO. Eademque Oratione verba hæc habentur: *Breui tempore, M. Fulcinius adolescens mortuus est, heredem P. Cesennium fecit:* VXORI GRANDE PONDVS ARGENTI, MATRISQVE PARTEM BONORVM MAIOREM LEGAVIT. *Itaq; in partem mulieres vocatæ sunt.* Interdum & VINVM, TRITICVM, & similia vxoribus legabant, vt in l. quidam, ff. de trit. vino & ol. *Quidam heredem damnauerat* DARE VXORI SVAE VINVM, OLEVM, FRVMENTVM, ACETVM, MELLA, SALSAMENTA. Alias PENVM eis legabant, l. cum fine, ff. quan. dies leg l. 1. ff. de penu leg. Quandoque & vxoribus OMNIA QVAE MORTIS TEMPORE IN DOMO ESSENT, dari volebant, vt Vlpianus docet in l. quæsitum, §. Papinianus, ff. de instru. & instru. cum ait. Vxori, CVI VIR OMNIA QVAE IN DOMO ERANT, AB HEREDE FILIA PRAESTARE VOLVIT. Vxori etiam suæ inter cetera maritum legasse EAM PARTEM DOMVS IN QVA MORARI CONSVEVERANT, narrat Scæuola in l. vxori, ff. de legat. 3.

Hoc amplius, vir vxori, quæ viuus donauerat, Testamento legare solebat. Africanus in l. si quando, ff. de legat. 3. *Si quando quis* VXORI SVAE EA QVAE VIVVS DONAVERAT, VVLGARI MODO LEGET. Et mox: QVAE VXORI MEAE DONAVERO, *vel ita*, QVAE VXORI MANVMISSIONIS CAVSA DONAVERO, EA EI LEGO. Scæuola in l. vxori §. 1. ff. de legat. 3. *Vxori suæ inter cetera ita legauit*: VXORI MEAE QVIDQVID VIVVS DEDI, DONAVI, VSIBVSVE EIVS COMPARAVI, CONCEDI VOLO. Idem in l. vxori, ff. de auro arg. *Vxori quis legauit his verbis*, MVNDVM MVLIEBREM OMNEM, ORNAMENTA, ET QVIDQVID VIVVS DEDI, DONAVI, EIVS CAVSA COMPARAVI, CONFECI: ID OMNE DARI VOLO. Et in l. vltima, ff. de dote præleg. *Vxori ita legauit*, VXOR MEA QVIDQVID EI COMPARAVI, ET QVOD MIHI DEDIT, E MEDIO SIBI SVMAT. Testamento etiam donationes a se factas vxori maritum legare solitum, indicat l. mortis suæ, §. vltimo, ff. de donat. inter vir. & vxor. Et hoc est quod Papinianus ait in l. vir vsuras, ff. eodem tit. *Sed &* DONATIONIBVS, VERBIS FIDEICOMMISSI, CONFIRMATIS. Papinianus in l. Scio, §. vxori, ff. de annu. leg. VXORI PRAETER ID QVOD A ME VIVO ANNVI NOMINE ACCIPIEBAT, AVREOS CENTVM DARI VOLO. Modestinus in l. a vobis, ff. eodem titulo. A VOBIS QVOQVE CETERI HEREDES, PETO, VT VXORI MEAE PRAESTETIS, QVOAD VIVERET, ANNVOS DECEM AVREOS. Proponitur & in l. his verbis, ff. de legat. 3. quidam vxori ita legasse, VXORI MEAE LATERARIA MEA VIATORIA, ET QVIDQVID IN HIS CONDITVM ERIT, QVAE MEMBRANVLIS MEA MANV SCRIPTIS CONTINEBVNTVR, NEC EA SINT EXACTA CVM MORIAR, LICET IN RATIONES MEAS TRANSLATA SINT, ET CAVTIONES AD ACTOREM MEVM TRANSTVLERIM.

Interdum autem ita vxoribus legabant, vt & liberis consulerent. Pomponius in l. si quis ita, ff. de condicionib. & demonstrat. *Si quis ita legauerit*, DVM VXOR MEA CVM FILIO MEO ERIT, HERES MEVS EI TANTVM DATO. Terent. Clemens in l. sed si hoc, §. vltim. ff. eodem: *Cum vir vxori*, SI A LIBERIS NE NVPSERIT, IN ANNOS SINGVLOS ALIQVID LEGAVIT. Papinianus in l. cum tale, ff. eodem. *Cum tale legatum esset relictum*, TITIAE, SI A LIBERIS NON DISCESSERIT. Labeo in l. qui quattuor, §. vxori, ff. de legat. 3. VXORI MEAE, DVM CVM FILIO MEO CAPVAE ERIT, HERES MEVS DVCENTA DATO. Papinianus in l. Firmio, §. vltimo, ff. quan. dies leg. *Pater*, ANNVA TOT, EX FRVCTV BONORVM, QVAE VXORI LEGAVIT, ACCESSVRA FILII PATRIMONIO, PRAETER EXHIBITIONEM, QVAM AEQVE MATRI MANDAVIT, AD ANNVM AETATIS VICENSIMVM QVINTVM, VXOREM PRAESTARE VOLVIT. Idem in l. cum pater, §. fidei, ff. de legat. 2. FIDEI TVAE COMMITTO, VXOR, VTI DES, VT RESTITVAS FILIAE MEAE, CVM MORIERIS, QVIDQVID AD TE QVOQVO NOMINE DE BONIS MEIS PERVENERIT. Et in l. heredes mei, §. vlt. ff. ad Senatusconsultum Trebellianum: PETO DE TE, VXOR CARISSIMA, VTI CVM MORIERIS, HEREDITATEM MEAM RESTITVAS FILIIS MEIS, VEL VNI EORVM, VEL NEPOTIBVS MEIS, VEL CVI VOLVERIS, VEL COGNATIS MEIS, SI CVI VOLES EX TOTA COGNATIONE MEA. Et in l. vxorem, §. vltim. ff. de legat. 3. *Vxoris fidei commisit in hæc verba*, A TE, SEIA, PETO, VT QVIDQVID AD TE EX HEREDITATE MEA PERVENERIT, EXCEPTIS HIS, SI QVA TIBI SVPRA LEGAVI, RELIQVVM OMNE REDDAS, RESTITVAS MAEVIAE INFANTI DVLCISSIMAE. A QVA SEIA SATIS ACCIPI VETO: CVM SCIAM, EAM POTIVS REM AVCTVRAM, QVAM DETRIMENTO FVTVRAM.

Quandoque & vir vxori AD TEMPVS LIBERORVM legabat, l. si vir vxori, ff. de condicionib, & demonstr. Sic Iulianus in l. cum vir, ff. eod. *Cum vir vxori*, QVANDOQVE LIBEROS HABEBIT, *fundum legauit*. Papinianus in l. legatum sub condicione, ff. de adim. leg. *Si quis vxori*, SVBLATIS LIBERIS, *legauerit*. Scæuola in l. maritus, ff. de vsur. *Maritus vxori suæ, vsumfructum tertiæ partis, &* CVM LIBEROS HABVISSET, *proprietatem legauit*. Proponitur & in l. vlt. ff. qui pet. tutor. maritus vxori fideicommissum reliquisse, SI IS SINE LIBERIS DECESSISSET, vel sub ea condicione, SI MORTVVS INTESTATVS ESSET. Vxori etiam quandoque ita legatum SI NON NVPSERIT, testimonio est l. non dubium, ff. de legat. 3. in l. Lucius, §. matre, ff. de legat. 2. Maritus vxoris quam heredem ex parte instituerat, præterea fidei commisisse dicitur in hæc verba: A TE, VXOR CARISSIMA, PETO,

NE QVID POST MORTEM TVAM FRATRIBVS TVIS RELINQVAS. HABES FILIOS SORORVM TVARVM, QVIBVS RELINQVAS. SCIS VNVM FRATREM TVVM FILIVM NOSTRVM OCCIDISSE, DVM EI RAPINAM FACIT. SED ET ALIVS MIHI DETERIORA FECIT.

Atque vt viri vxoribus,ita & vxores viris quandoque legabant.Paulus in l.Seia cum nuberet,ff.de do.præleg. *Seia moriens Testamento suo ita cauit*, LVCIO TITIO MARITO MEO, CVI MAXIMAS GRATIAS AGO, DARI VOLO SVPER DOTEM QVAM EI DEDI, TOT AVREOS. Modestin. in l.Titia cum §.vlt.ff.de leg.2. *Γάιον Σέιον τὸν ἄνδρα μου παρακαλῶ ἡμερῶσαι, ὦ θύγατερ, ὃ βούλομαι δοθῆναι εἰς βίου χρῆσιν καὶ ἐπικαρπίαν, μετοχὴν κώμης ..., ἣν ἔφθασα δεδωκυῖα εἰς προῖκα σου ... τοῖς ἀμφισβητοῦσι τῇ προικί· καὶ χάριν μηδὲν ἐνοχληθῆναι αὐτὸν τῆς προικός. Ἔσται γὰρ μετὰ τὴν τελευτὴν αὐτοῦ σοὶ καὶ τῷ τέκνῳ σου.*

Libertis porro ALIMENTA, CIBARIA, VESTIARIA, plerumque relinquebantur. Modestinus in l.verba Testamenti,ff.de aliment.vel cibar.caput Testamenti citat huiusmodi: OMNIBVS LIBERTIS NOSTRIS CIBARIA PRAESTABITIS PRO ARBITRIO VESTRO, NON IGNORANTES, QVOT EX HIS CAROS HABVERIM. *Item alio loco:* PROTVMVM, POLYCHRONIVM, HYPATIVM COMMENDO, VT ET VOBISCVM SINT, ET CIBARIA PRAESTETIS PETO. Scæuola in l. Alimenta, ff. eod. ALIMENTA ET VESTIARIA *libertis suis dedit*. Et in l.Gaio,ff.eod. *Gaio trecentos aureos legauit, vt ex vsuris eius summa* LIBERTIS CIBARIA ET VESTIARIA PRAESTARET QVAE STATVERAT. Vlpianus in l.Mela,§.vlt.ff.eod. *Quidam libertis suis, vt* ALIMENTA, *ita*, AQVAM *quoq; per fideicommissum reliquerat*. Scæuola in l.a filio,§.vlt.ff.eod. *Titia decedens Testamento ita cauit*, OMNIBVS LIBERTIS, LIBERTABVSQVE MEIS CIBARIA ET VESTIARIA, QVAE VIVA PRAESTABAM, DARI PRAESTARIQVE VOLO. Huiusmodi enim legatis plerumque demonstratio hæc, QVAE VIVVS PRAESTABAM, addi consueuerat. Scæuola in l. Alimenta, §. 1. ff. eod. LIBERTIS LIBERTABVSQVE, QVOS, QVASQVE TESTAMENTO, CODICILLISVE MANVMISERAT, ALIMENTA, *Commoda*, QVAE VIVA PRAESTABAT, DARI *iusserat*. Et §.vltimo,eadem l. ITEM LIBERTIS MEIS QVOS VIVVS MANVMISI, EA QVAE PRAESTABAM. Papinianus in l.Seio, §. vltimo, de annu.leg. LIBERTIS DARI VOLO QVAE VIVA PRAESTABAM. Scæuola in l. codicillis,§.vlt. ff.eod. LVCIO TITIO AVRI PONDO TRIA QVAE VIVA PRAESTABAM. Et in l. Sempronio,ff.de vsu & vsufruct.leg. SEMPRONIO EA QVAE VIVVS PRAESTABAM, DARI VOLO. Et §.1.ead.l. LIBERTIS MEIS QVIBVS NOMINATIM NIHIL RELIQVI QVAE VIVVS PRAESTABAM DARI VOLO. Et in l. Testamento, ff. de aliment. vel cibar. leg. *Testamento ita cautum fuit*, LIBERTIS MEIS CIBARIA, QVAEQVE ALIA PRAESTABAM, AB HEREDIBVS MEIS PRAESTARI VOLO. Item in l.Stichus, ff. eod.titul. *Eidem Sticho Contubernalem eius, & liberos legauit: iisque*, QVAE VIVVS PRAESTABAT. *Deinde alio capite:* LIBERTIS OMNIBVS, QVAE VIVVS PRAESTABAT DARI *iussit*. Vlpianus in l.Mela,§.sed si,ff.eod.legat. *Sed si* ALIMENTA QVAE VIVVS PRAESTABAT, *reliquerit*. Papinianus in l.alio,ff.eod. *Eum quoq; libertum inter eos, quibus* CIBARIA, *item* VESTIARIVM, *Patrona*, QVAE VIVA PRAESTABAT, *reliquit*.

Interdum autem Testamento suo libertis, libertabusque cibaria & vestiaria ab heredibus suis præstari iubebat Testator, nulla condicione addita, l.4.§.vltimo, ff. de aliment. vel cibar. Interdum vero ea condicione alimenta & cibaria libertis relinquebantur, vt cum liberis vel cum Matre, aut cum vxore, morarentur. Paulus in l.illis,ff.de condic. & demonstrat. ILLIS LIBERTIS ALIMENTORVM NOMINE, SI CVM FILIO MEO MORATI FVERINT, MENSTRVOS DENARIOS CENTENOS ET VESTIARIA DARI VOLO. Imperator Antoninus Pius in l.1. C. de leg. libertis Sextilia ita rescribit: *Quamuis verbis his*, QVOAD CVM CLAVDIO IVSTO MORATI ESSETIS, ALIMENTA *vobis &* VESTIARIVM LEGATVM SIT. Quod Antonini Pii rescriptum, aliquot dumtaxat verbis immutatis, citatur a Scæuola in l.Gaio Seio,§.1.ff.de aliment.vel cibar. Idem in l.libertis, §.1.ff.eod.titul. *Manumissis Testamento* CIBARIA ANNVA, SI CVM MATRE MORARENTVR, *per fideicommissum dedit*. Et §.ab heredibus ead.l. *Ab heredibus Stichum manumitti voluit, eique*, SI CVM SEIO MORARETVR, CIBARIA ET VESTIARIA PRAESTARI A SEIO. Et in l.Mæuia,§.vxore.ff.de an.legat. *Vxore herede scripta ita cauit*: LIBERTIS MEIS OMNIBVS ALIMENTORVM NOMINE SINGVLIS ANNVOS DENARIOS DVODECIM AB HEREDE DARI VOLO, SI AB VXORE MEA NON RECESSERINT. Scæuola in l.annua, ff. de annu. legat. *Annua his verbis*

legauit, ET MORARENTVR CVM MATRE MEA, QVAM EX PARTE HEREDEM INSTITVI. Papinianus etiam in l. pater Seuerianam, §. vlt. ff. de condic. & demonst. fideicommissa menstrua, & annua sub ea condicione liberto relicta proponit, QVAMDIV RES PATRONI FILIAE GESSERIT. Idem in l. cum tale, ff. eod. titul. *Cum patronus liberto certam pecuniam legasset*, SI A LIBERIS EIVS NON DECESSISSET.

Quin & Testatorem cum seruos Testamento manumitti ab herede voluisset, adiecisse, ET TECVM SINT SEMPER, VOLO, narrat Scæuola in l. Gaio, §. vlt. ff. de alim. leg. Sic in l. verba Testamenti, ff. eo. Modestinus in Testamento scriptum fuisse refert, VT ET VOBISCVM SINT, ET CIBARIA PRAESTETIS PETO. Alias, etiam Libertos quibus cibaria & vestiaria dabat, circa monumentum suum morari Testator volebat. Scæuola in l. Libertis, §. cibaria, ff. de aliment. leg. CIBARIA ET VESTIARIA *per fideicommissum* DEDERAT, *& ita adiecerat*, QVOS LIBERTOS MEOS, VBI CORPVS MEVM POSITVM FVERIT, IBI EOS MORARI IVBEO, VT PER ABSENTIAM FILIARVM MEARVM AD SARCPHOAGVM MEVM, MEMORIAM MEAM QVOTANNIS CELEBRENT.

Nec eos modo quos viui manumiserant, sed & quos eodem ipso Testamento manumittebant, simili legato prosequi solebant. Scæuola in l. Libertis, ff. de aliment. legat. *Libertis quos Testamento manumiserat, Alimentorum nomine* MENSTRVOS DECEM *legauerat. Deinde Codicillis, generaliter omnibus libertis* MENSTRVOS SEPTEM, ET ANNVOS, VESTIARII NOMINE, DENOS LEGAVIT. Et in l. Lucius, §. Lucius, ff. de legat. 3. *Testamento facto ita legauit:* QVISQVIS MIHI HERES ERIT, OMNIBVS LIBERTIS MEIS, QVOS HOC TESTAMENTO MANVMISI, ET QVOS ANTE HABVI, QVOSQVE VT MANVMITTANTVR PETII, ALIMENTORVM NOMINE IN MENSES SINGVLOS CERTAM PECVNIAM DATO. Qua de re ita quidam Testator Græce cauisse proponitur in l. 4. ff. de aliment. leg. *Τοῖς ἀπελευθέροις τοῖς τε ἀπελευθέραις μου, οὓς ζῶν ἐν τε διαθήκῃ, ἐν τε τῷ κωδικίλλῳ ἠλευθέρωσα ἢ ἐλευθερώσω, δοθῆναι βούλομαι τὰ ἐν χερσί μου χρήματα. Ἐπὶ τῷ καὶ ὅσα ζῶντός μου ἐλάμβανον, ἵνα παρέχεσθαι αὐτοῖς κιβαρίων, καὶ βεστιαρίων ὀνόματι.*

Mancipiis quoque cibaria præstari patresfam. Testamento interdum cauebant. Scæuola in l. a filio, §. 1. ff. de alim. leg. *Testator concubinæ mancipia rustica numero octo legauit, & his Cibaria præstari iussit, in hæc verba:* EISQVE MANCIPIIS QVAE SVPRA LEGAVI CIBARII NOMINE AB HEREDIBVS MEIS PRAESTARI VOLO QVAE ME VIVO ACCIPIEBANT. Idem in l. seruos, ff. eod. PETO, FIDEIQVE TVAE COMMITTO, VT DES PRAESTES IN MEMORIAM MEAM PEDISEQVIS MEIS, QVOS AD CVRAM TEMPLI RELIQVI, SINGVLIS MENSTRVA CIBARIA, ET ANNVA VESTIARIA CERTA. Marcellinum vtique de morte deliberantem, Stoicus quidam, vt Seneca Epist. 78. lib. 11. refert, admonuit, non esse inhumanum, quemadmodum, cœna peracta, reliquiæ circumstantibus diuiduntur, sic peracta vita aliquid porrigi iis qui totius vitæ ministri fuissent. Eoq; suasore Marcellinus facilis alioquin animi, & liberalis, minutas summulas flentibus seruis distribuit.

Alimenta porro etiam his verbis relinquebantur, ROGO VT EDVCES, l. vltim. ff. de aliment. legat. PETO VT ALAS, l. generali, §. duas, ff. de vsu & vsufr. leg. Et sic in l. Lucius, §. heredum, ff. ad Senatusconsultum Trebellianum: INTERIM EX RESPECTV PAVPERTATIS, QVI AD VOS PERVENERIT, ALATIS EVM VSVRIS PRO QVANTITATE NVMMORVM REDACTIS.

Interdum autem Alimentorum seu Cibariorum modum Ipsimet Testatores statuebant: interdum vero non adiecta quantitate, Alimenta relinquebant, l. cum alimenta, ff de aliment. vel cibar. leg. Alias certorum nummorum Cibaria & Vestiaria relinquebant, l. Lucius, ff. eod. Alias ARBITRIO HEREDVM id committebant, l. verba Testamenti, ff. de aliment. vel cibar. Nonnumquam & ARBITRATV BONI VIRI alimenta dabantur, vt in l. cum vnus, §. vltimo, ff. eodem. ALIMENTIS VIRI BONI ARBITRATV FILIAE RELICTIS. Alimentorum vtique præbendorum necessitas vel menstruis, vel annuis oneribus adstringebatur. Nam vel in menses singulos certam pecuniam dare heredes iubebantur, rogabanturve, l. Lucius, § Lucius, ff. de legat. 2. vel in annos singulos, vel in dies, l cum hi, §. 1. ff. de transactionib. Vlpianus in l. diariis, ff. de aliment. DIARIIS, *vel cibariis relictis*. Ita MENSTRVOS DECEM relictos legimus in specie l. libertis, ff. de aliment. legat. Scæuola in l. filiumfam. §. vlt. ff. quando dies legator. MENSTRVOS DENARIOS DENOS *manumissis legauit*. Et in l. ex parte, §. seruo, ff. famil. ercisc. *Seruo libertatem dedit*, & cet. *Eidem*, EX DIE MORTIS SVAE, QVOAD VIVERET, CIBARIORVM NOMINE DENARIOS DENOS,

VESTIA-

VESTIARII, DENARIOS VIGINTIQVINQVE PRAESTARI *se velle, significauit.* Idem in l. libertis, ff. de aliment. leg. Libertis, quos Testamento manumiserat, ALIMENTORVM NOMINE MENSTRVOS DECEM legasse Testatorem refert. Deinde Codicillis generaliter OMNIBVS LIBERTIS MENSTRVOS SEPTEM, & ANNVOS VESTIARII NOMINE DENOS legasse. Interdum etiam non nummi ad Alimenta, sed frumentum, atque oleum, & cetera quae ad victum necessaria erant, relinquebantur, l. cum hi, §. si cui, ff. de transactionib.

Sane Testatores vbi plures heredes scripserant, vnum aliquem ex his plerumque e"gebant, per quem alimenta praestarentur, vt ex l. 3. §. 1. ff. de aliment. leg. colligitur. Et ita in l. pecuniae, ff. eo. tit. Papinian. narrat, *pecuniae sortem alimentis Lib.rtorum destinatam* vnum ex heredibus *secundum voluntatem defuncti praecepisse.* Similiterque in l. cum vnus, ff. eo. idem Papinianus, *Cum vnus,* ait, *ex heredibus* CERTAM PECVNIAM PRAECIPERE IVSSVS ESSET, DE CVIVS SORTE, LIBERTIS ALIMENTA PRAESTARET. Interdum autem certa quantitas relinquebatur Titio, vel aes, ita vt inde alimenta Seio praest.rentur. Interdum integra quantitas alicui legabatur, vt ex vsuris eius se aleret, & mortis tempore pecunias restitueret. Alias vni pluribusve fundus ad alimenta relinquebatur, l. cum hi, §. si integra, & §. si vni, ff. de transactionib. Scaeuola in l. Gaio, ff. de aliment. vel cibar. *Gaio Seio trecentos aureos legauit,* VT EX VSVRIS EIVS SVMMAE, LIBERTIS CIBARIA PRAESTARET, *quae statuerat.* Papinian. in l. alio, ff. eo. A TE PETO, GAI SEI, QVIDQVID EX HEREDITATE MEA REDEGERIS, ILLIS ALVMNIS MEIS, SINGVLOS DENOS AVREOS. EAMDEMQVE SVMMAM PENES TE ESSE VOLO: CVIVS EX INCREMENTO EOS ALERE TE VOLO. Sic & ex vsuris pecuniae legatae Basilicen libertam ali Testator voluit, in l. Alimenta, §. Basilicae, ff. eod. Et Alumnum donec ad annum decimum quintum peruenisset, ali vsuris pro quantitate nummorum redactis, in l. Lucius, §. heredum, ff. ad S.C. Trebellian. Interdum & in causam alimentorum fundos certos obligabant, ex quorum reditu alimenta praestari volebant, vt in l. Lucius, ff. eod. *Lucius Titius in extrema Testamenti parte ita cauit:* OBLIGATOS EIS OB CAVSAM FIDEICOMMISSI, FVNDOS MEOS, ILLVM ET ILLVM, VT EX REDITV EORVM ALIMENTA SVPRASCRIPTA PERCIPIANT. Papinian. in l. fundus, ff. de ann. leg. FVNDVS *quem paterfam. libertis legatorum nomine quae in annos singulos reliquit,* PIGNVS ESSE *voluit.* Aliàs vero FRVCTVS PRAEDIORVM ob alimenta Libertis relinquebatur, l. dominus, §. vlt. ff. de vsufruct.

Nec libertis modo, seruisve, sed & ingenuis pueris puellisve Alimenta relinquebantur. Vlpianus in l. Mela, ff. de aliment. leg. *Si* PVERO VEL PVELLAE ALIMENTA RELINQVANTVR. Marcian. in l. diui, ff. ad l. Falcid. Seuerum & Antoninum rescripsisse ait, PECVNIAM RELICTAM AD ALIMENTA PVERORVM, Falcidiae subiectam ESSE. Sic in l. Aurelius, ff. de liberat. leg. fideiussor qui rem pupillorum saluam fore promiserat, pupillis alimenta legat in haec verba: AVRELIO LATINO ET AVRELIO FELICI SINGVLIS QVINA, CVM QVIS EORVM QVATVORDECIM ANNORVM FVERIT: AD QVOD TEMPVS EIS PRAESTARI VOLO SINGVLIS ALIMENTORVM NOMINE, MENSTRVOS DENARIOS SENOS, ET VESTIARII NOMINE ANNVOS DENARIOS VIGINTI QVINQVE. QVO LEGATO CONTENTI ESSE DEBETIS, QVANDO TVTELA VESTRA NON MINIMO DAMNO RATIONEM MEAM ADFLIXERIT. A VOBIS AVTEM, HEREDES MEI, PETO, NE QVID EX RATIONE TVTELAE AB HIS EXIGERE, VEL AB HOC LEGATO EORVM RETINERE VELITIS. Sed & ei qui bonis cesserat, Menstruum vel Annuum alimentorum nomine relictum, misericordiae causa, refert Vlpian. in l. qui bonis, ff. de cessio. bonor. Ac vel damnatis in metallum in causam alimentorum similiter legabatur, l. is cui, ff. de aliment. vel cibar. l. si in metallum, ff. de his quae pro non script. hab. Refertur & Alimentorum legatum huiusmodi in l. vlt. ff. de reb. dub. SABINAE ET CYPROGENIAE DARI VOLO, CVM AD STATVTAM AETATEM PERVENERINT, SINGVLIS DECEM: ET HOC AMPLIVS, ALIMENTORVM NOMINE, IN ANNOS SINGVLOS, QVOAD VIVENT, SINGVLIS DECEM. Denique ab eo qui alimenta debebat, vineas Testamento cum hac adiectione relictas, VT HABEANT VNDE SE PASCANT, refert Valens in l. cum alimenta, §. vlt. ff. de aliment. vel cibar.

Reperiuntur & specialia aliquot Alumno, necnon & Alumnae relicta legata, fideicõmissave,

quæ Testatorum erga eos affectum testantur. Iis enim prospicientes, plerumque eis legatam summam donec ad statutam ætatem peruenissent, penes aliquem esse volebant, ex cuius vsuris interim alerentur. Vt in l. à filio, ff. de aliment. vel cibar. MAEVIO INFANTI ALVMNO MEO QVADRINGENTA DARI VOLO, QVAE PETO A TE SVSCIPIAS, ET VSVRAS EI QVINCVNCES IN ANNVM VSQVE VICENSIMVM AETATIS PRAESTES, EVMQVE SVSCIPIAS, ET TVEARIS. Scæuola in l. Alumnæ, ff. de adimend. legat. VIGINTI LIBRAS AVRI QVAS TESTAMENTO SEMPRONIAE ALVMNAE MEAE RELIQVI, EAS DARI VOLO MAEVIO, CAVTIONIBVS INTERPOSITIS, VT EX EA SVMMA EIDEM SEMPRONIAE, QVAMDIV ADVIXERIT, PRAESTET MENSTRVOS DENARIOS QVINQVE, ET VESTIARII NOMINE, DENARIOS CENTENOS VICENOS QVINOS. IDQVE FIDEI VESTRAE COMMITTO. CERTA SVM AVTEM TE, MAEVI, PRO TVA PIETATE PETITVRVM AB HEREDE TVO, VT, VOLVNTAS MEA IN PERSONA ALVMNAE MEAE DVRET. Idem in l. liberto, §. largius, ff. de annu. leg. Alumno certam quantitatem patronũ Testamento legasse, refert, deque ea in Testamento cauisse in hæc verba: PECVNIAM QVAM TITIO LIBERTO ET ALVMNO MEO LEGAVI, ESSE VOLO PENES PVBLIVM MAEVIVM VSQVE AD ANNVM VICESIMVMQVINTVM AETATIS EIVS: PROQVE EA COMPVTARI CVM EO VSVRAS QVADRANTES: QVANTVM AVTEM IN SVMPTVM EI STATVENDVM SIT, TV, PVBLI MAEVI, CVM PATRIS ADSECTVM EI PRAESTARE DEBEAS, AESTIMABIS.

Libertis porro non Alimenta modo, quæ legati species, Papiniani in l. 1. ff. de iu. aur. annul. testimonio comprobatur, sed & Fundos, Prædia, Domos, alienatione plerumque idcirco prohibita, NE DE NOMINE EXIRENT, patronos legasse, ex his quæ supra in fundorum legandorum formulis à nobis dicta sunt, patet.

Quin & aliis quibuscumque personis, interdum IN SINGVLOS ANNOS certa quantitas relinquebatur, veluti SALARIVM ANNVVM, l. cum hi, §. si in annos, ff. de transactionib. l. cum in annos, ff. quando dies legator. l. 1. & l. si in singulos, l. cum in annos, ff. de annu. leg. l. patrimonii, ff. de vsu & vsufr. leg. l. senatus, §. vlt. ff. de mort. cau. donat. l. si Stichum in fi. ff. de verbor. obligat. Interdum vero IN MENSES SINGVLOS, l. Lucius, §. Lucius, ff. de legat. 2. l. legatum, ff. de cap. minut. Atque adeo in DIES SINGVLOS legabatur, l. nec semel, §. vlt. ff. quando dies legator. quô loci Vlpian. ex Pomponio nihil interesse tradit, vtrum IN ANNOS SINGVLOS, vel QVOTANNIS, an IN SINGVLOS MENSES, vel QVOT MENSIBVS, an IN SINGVLOS DIES, vel QVOT DIEBVS legaretur. Proponitur autem in l. 2. ff. de annu. legat. IN ANNOS SINGVLOS HERES DAMNATVS SINERE LEGATARIVM FRVI FVNDO. Vlpian. in l. si legatum, §. vltim. ff. eod. *Si cui certa quantitas legetur, &* QVOAD PRAESTETVR, IN SINGVLOS ANNOS, CERTVM *aliquid, veluti* VSVRAS, *insserit Testator præstari.* Idem in l. Iulianus, §. vlt. ff. ex quib. caus. maior. *Eum quoque cui sic legatum sit,* VEL IN ANNOS SINGVLOS QVIBVS IN ITALIA ESSET. Aliàs autem legabant ANNVOS AVREOS, vel DENARIOS DECEM, l. Mæuia in princ. & §. vxore, ff. de annu. leg. vel ANNVA DENA, l. liberto, §. 1. ff. eo. ANNVOS DENOS, l. libertis, ff. de aliment. vel cibar. Aliàs DECEM PER ANNOS SINGVLOS, l. codicillis, ff. de annu. leg. Annuis vtique legatis plerumque adiiciebantur verba hæc, QVOAD VIVERET, l. à vobis, & l. Titia, ff. eo. vel QVAMDIV VIVERET, l. Mæuia, ff. eod. l. vlt. ff. de reb. dub. vel VSQVE DVM VIVET, l. liberto, ff. de annu. leg. vel, QVAMDIV ADVIXERIT, l. alumnæ, ff. de adimend. leg.

ANNVA etiam hæc legata quandoque sub hac condicione alicui relinquebantur, Si is negotiis Testatoris interueniret, vt in l. Seio, ff. de annu. legat. SEIO AMICO FIDELISSIMO, SI VOLVERIT SICVT MEIS NEGOTIIS INTERVENIEBAT, EODEM MODO FILIORVM MEORVM INTERVENIRE, ANNVOS SENOS AVREOS, ET HABITATIONEM QVA VTITVR, PRAESTARI VOLO. Scæuola in l. Mæuia, ff. eod. LVCIO TITIO VIRO BONO, CVIVS OBSEQVIO GRATIAS AGO, DARI VOLO ANNVOS QVAMDIV VIVAT, AVREOS DECEM, SI REBVS NEPOTIS MEI INTERVENIAT, OMNEMQVE ADMINISTRATIONEM RERVM NEPOTIS MEI AD SOLLICITVDINEM SVAM REVOCAVERIT.

Interdum ex Reditu fundi alicuius certam summam præstari Testator iubebat, vt in l. codicillis, ff. de ann. leg. A QVIBVS PRAESTARI VOLO HEREDI EX REDITV EIVS FVN

DI DECEM PER ANNOS SINGVLOS, VSQVE AD ANNOS TRIGINTAQVINQVE, A DIE MORTIS MEAE. Sic & in l. Titia, ff. eo. tit. A TE, MAEVI, EX REDITV FVNDI SPERATIANI PRAESTARI VOLO ARRIO PAMPHILO, ET ARRIO STICHO, EX DIE MORTIS MEAE, ANNVOS SEXCENTOS QVOTANNIS, QVOAD VIVENT. Et in l. Firmio, ff. quando dies legator. FIRMIO HELIODORO FRATRI MEO DARI VOLO QVINQVAGINTA EX REDITV PRAEDIORVM MEORVM FVTVRI ANNI. Scæuola in l. annua, §. 1. ff. de ann. leg. QVISQVIS MIHI HERES ERIT, FIDEI EIVS COMMITTO, VTI DET EX REDITV CENACVLI MEI, ET HORREI, POST OBITVM, SACERDOTI ET HIEROPHYLACO, ET LIBERTIS QVI IN ILLO TEMPLO ERVNT, DENARIA DECEM DIE NVNDINARVM QVAS IBI POSVI. Idem in l. liberto, ff. de annu. leg. *Liberto suo ita legauit*, PRAESTARI VOLO PHILONI, VSQVE DVM VIVET, QVINQVAGESIMAM OMNIS REDITVS, QVAE PRAEDIIS A COLONIS VEL EMPTORIBVS FRVCTVS, EX CONSVETVDINE DOMVS MEAE PRAESTANTVR. Et in l. defuncta, §. 1. ff. de vsufr. SEMPRONIO DO LEGO EX REDACTV FRVCTVVM HOLERIS ET PORRINAE, QVAE HABEO IN AGRO FARRARIORVM, PARTEM SEXTAM. Aliàs etiam Reditus prædii, veluti VINOEMIA, vel MESSIS, legabatur, l. idem, ff. vsufr. quemad. cau. His addenda est & illa Legati formula, quæ ponitur in l. Gaius, ff. de annu. legat. in hæc verba: PRAESTARI AVTEM VOLO EX PRAEDIIS POTITIANIS, PRAEDIIS LVTATIANIS, ANNVA HARVNDINIS MILIA TRECENA, ET SALICIS MVNDAE ANNVA LIBRARVM SINGVLA MILIA.

Enimuero non Vxoribus modo, sed & quibuslibet Mulieribus legata dabantur. Idque sæpe sub condicione nuptiarum, vel si Titii, verbi gratia, arbitratu nupsissent. Labeo in l. quod pupillæ, ff. quando dies legator. *Quod pupillæ relictum est*, QVANDOQVE NVPSISSET. Papinian. in l. cum tale, §. si arbitratu, ff. de condic. & dem. SI ARBITRATV TITII SEIA NVPSERIT, HERES MEVS EI FVNDVM DATO. Pompon. in l. Turpia, §. 1. ff. de legat. 1. *Si Titiæ legatum relictum est*, SI ARBITRATV SEII NVPSISSET. Marcian. in l. condicionũ, ff. de condic. & dem. *Hac condicio*, TITIAE SI MIHI NVPSERIT. Cic. Topic. *Sic ita Fabia pecunia legata est à viro*, SI EI VIRO MATERFAM. ESSET.

Aliàs etiam, SI IN FAMILIA NVPSISSENT, legabatur. Vlpian. in l. cui fuerit, ff. de condic. & demonstr. *Cui fuerit sub hac condicione legatum*, SI IN FAMILIA NVPSISSET. Paulus in l. Paula, ff. de legat. 3. *Paula, Callinico ex parte herede instituto, filia eiusdem Iubentiana*, CVM IN FAMILIA NVPSISSET, *decem Testamento legauit*. Quo modo Filiæ quoque legatum proponit Iulian. in l. qui filium, ff. vbi pupill. educ. Quin & Viris legabatur ita, vt certas vxores ducerent. Papinian. in l. Titio centum, §. 1. ff. de condic. & dem. *Titio centum relicta sunt*, ITA VT MAEVIAM VXOREM QVAE VIDVA EST, DVCAT. Vlpian. in l. si post diem, ff. quando dies leg. *Si ita mihi legatum sit, si* SEIAM VXOREM DVXERO. Contra interdum mulieri, SI TITIO NON NVPSERIT, legabatur, l. hoc genus, ff. de condic. & demonstr.

Plane condiciones huiusmodi, MAEVIAE, SI NON NVPSERIT, LEGO, & alias id genus, quibus omnino nuptiis impedimentum inferebatur, legi displicuisse, docent l. cum tale, §. si arbitratu, & l. mulieri, ff. de condic. & dem. Et generaliter quidquid in fraudem legis ad impediendas nuptias in Testamento scribebatur, nullam vim habebat, l. heres, §. vlt. ff. eo. l. seruo, § 1. ff. ad Senatusconsultum Trebell. Si tamen serui vsusfructus, Mulieri, QVOAD VIDVA ESSET, legatus fuisset, idemque seruus, SI EA NVPSISSET, liber esse iussus fuisset, si mulier nupsisset, seruus liber erat: quia potior erat legato libertas, l. Titio, §. vlt. ff. eo. Titiæ etiam SI A LIBERIS NON DECESSISSET, legatum refert, l. cum tale, ff. de condic. & dem. Socrum quoque nurui ita fideicommissum reliquisse, SI CVM FILIO MEO IN MATRIMONIO PERSEVERAVERIT, Papinian. scribit in l. pater Seuerianam, §. socrus, ff. eod. Alia mulieribus relicta legata peti poterunt ex l. Titiæ, l. Seiæ, l. vlt. §. vlt. ff. de auro argen. Atque vt Mulieribus, sic & Viris nonnumquam AD TEMPVS LIBERORVM legabant, l. si ita quis, §. vltim. ff. de legat. 2. l. sed & si ad tempus, ff. ad Sc. Trebellian. l. is cui, ff. quando dies legator.

Familiæ etiam interdum relinquebatur. Modest. in l. omnia, §. vlt. ff. de leg. 2. *In fideicommisso quod Familiæ relinquitur*: ac nonnumquam vni ex familia, quem heres elegisset, hoc modo, ROGO FVNDVM CVI VOLES, EX FAMILIA RELINQVERE, l. vnum ex familia,

§.sed & si fundum,ff.de legat.2. COGNATIONI etiam, *seu* COGNATIS quandoque legabant, l. si cognatis,ff.de reb.dub. Vlpian. Tit. 24. *Sub certa tamen demonstratione, Incerta persona legari potest: velut*, EX COGNATIS MEIS QVI NVNC SVNT, QVI PRIMO AD FVNVS MEVM VENERIT, EI HERES MEVS ILLVD DATO. Similiterque Iustinian.in §.legari Instit.de legat. sub certa demonstratione, id est, ex certis personis, Incertæ personæ vtiliter legari tradit in hunc modum: EX COGNATIS MEIS QVI NVNC SVNT, SI QVIS FILIAM MEAM VXOREM DVXERIT, EI HERES MEVS ILLAM REM DATO. Eiusdem generis sunt & hæc legata, ILLIS QVI TESTAMENTVM MEVM SIGNAVERINT, HERES MEVS DECEM DATO. l.si quis,ff. de reb.dub. SI QVIS EX HEREDIBVS, CETERISVE AMICIS, QVORVM HOC TESTAMENTO MENTIONEM HABVI, SIVE QVIS ALIVS RESTITVTIONEM MIHI IMPETRAVERIT AB IMPERATORE, ET ANTE DECESSERO QVAM EI GRATIAS AGEREM, VOLO DARI EI QVI ID EGERIT, A CETERIS HEREDIBVS, AVREOS TOT. l.quidam,ff.eod. Vlpian.in l.si fuerit, ff.eod. *Si fuerit legatum relictum*, EX COGNATIS MEIS QVI PRIMVS CAPITOLIVM ASCENDERIT. Alioquin,vt Vlpian. Tit.24. & Iustinian.in d.§.legari, Instit. de legat.notant, Incertæ personæ legari non poterat, veluti, QVICVMQVE FILIO MEO FILIAM SVAM IN MATRIMONIO CONLOCAVERIT, EI HOMINI TOT MILIA DATO. Vel, QVICVMQVE FILIO MEO FILIAM SVAM IN MATRIMONIVM DEDERIT, EI HERES MEVS ILLVM FVNDVM DATO.

Ex pluribus vero, EI QVI NOVISSIMVS SVPERVIXISSET, quandoque legabatur. Iulian.in l.quotiens,ff.de reb.dub. *Quotiens libertis vsusfructus legatur, &*, ET QVI NOVISSIMVS SVPERVIXERIT, *Proprietas*. African.in l.si seruus legatus,§. huiusmodi,ff.de leg.1. huiusmodi legatum, ILLI AVT ILLI VTER EORVM PRIOR CAPITOLIVM ASCENDERIT, vtile esse, euidenti argumento probari ait,quod constet VSVMFRVCTVM LIBERTIS LEGATVM, ET QVI EORVM SVPERVIXERIT, PROPRIETATEM *vtiliter legari.*

Debitori Creditor non raro liberationem legabat,l.Nesennius,§.vlt.& l.quærebatur,ff.ad l.Falcid.l.1.§.si debitori,ff.vt in poss.legator.eoque modo TESTAMENTO LIBERATVS DEBITOR dicebatur,l. si Testamento,ff. de fideiussorib. Quod variis verborum figuris fiebat. Nonnumquam enim damnabatur heres A DEBITORE FIDEIVSSOREVE EIVS NON PETERE. Paul.in l.legaui, ff. de liberat.leg. *Si ita legauit*, CENTVM AVREOS QVOS MIHI DEBET: *vel*, STICHVM QVEM DEBET, HERES MEVS DAMNAS ESTO NON PETERE. *Quod si sic dixerit*, HERES MEVS CENTVM AVREOS, QVOS MIHI TITIVS DEBET, DAMNAS ESTO EI DARE. Idem in l. dolo facit, ff. de doli except. *Si heres* DAMNATVS SIT NON PETERE A DEBITORE. Et in l. amplius, ff. rat. rem hab. *Heres qui* DAMNATVS NON PETERE. Vlpian. in l. non solum, §. si is, ff.de liberat.legat. *Si is qui stipulatus fuerit Stichum aut decem*, DAMNAVERIT HEREDEM, STICHVM NON PETERE. Pompon.in l. 2. ff.eod. *Heredem* DAMNATVM A FIDEIVSSORE NON PETERE. Iulian.in l. si damnatus,ff.eod. *Si* DAMNATVS HERES *fuerit*, A FIDEIVSSORE *quidem* NON PETERE. Et mox: DAMNATVS HERES, NE A REO PETAT.

Aliàs ita liberatio legabatur: HERES MEVS A SOLO LVCIO TITIO NE PETITO, l.non solum,§.tale,ff.eo. QVOD MIHI SEMPRONIVS DEBET, PETI NOLO, l.quod mihi,ff.eo. Quin & PETERE VETABANT. Vlpian.in l.denique,§.item si seruo, ff. de pecul. leg. *Si heres à debitore peculiari serui* VETITVS SIT PETERE.

Aliàs damnabatur rogabaturve HERES DEBITOREM LIBERARE. Modestin. in l. cum ita, ff. eod. *Cum ita testemur*, HERES MEVS DAMNAS ESTO LIBERARE ILLVM QVOD MEA NEGOTIA GESSIT, ET SI QVID EVM MIHI DARE FACERE OPORTET, AB EO NON EXIGERE. Paul.in l.si is qui,ff.eo.tit. *Si is qui duos reos promittendi habet*, DAMNAVERIT HEREDEM, VT VTROSQVE LIBERET. Papinian.in l.cum heres,ff.eod. *Cum heres rogatur* DEBITOREM SVVM LIBERARE. Interdum & damnabant heredem NON EXIGERE. Vlpian.in l.si quis in Testamento,ff.eod. *Si quis in Testamento* DAMNATVS EST, NE A TITIO DEBITORE EXIGAT. Vel EXIGERE VETABANT, l. Aurelius,§.centum,ff.eo. Scæuola in l.Lucius Titius, §. ciuibus, ff. de legat. 2. *Postea Codicillis* VETVIT A REO EXIGI. Idem in l.vlt.§.inter cetera,ff.eo,

Liberto

Liberto ita legauit, ET SI QVID ME VIVO GESSIT, RATIONES AB EO EXIGI VETO. Sic & in l. Aurelio, ff. eod. AVRELIO SEMPRONIO FRATRI MEO. NEMINEM MOLESTARI VOLO NOMINE DEBITI, NEQVE EXIGERE ALIQVID AB EO QVAMDIV VIXERIT, NEQVE DE SORTE AVT VSVRA, NOMINE DEBITI. ET ABSOLVO, ET LIBERO EX PIGNORIBVS SIVE DOMVM ET POSSESSIONEM CAPERLATHAM. Eodemque modo & SATIS EXIGI, ET SATIS ACCIPI VETABANT, l. vxorem, §. vlt. ff. de leg. 3. l. quæ filium, ff. ad Sc. Trebell. l. vlt. ff. vt legator seu fideic. l. 1. ff. vt in possess. legator.

Interdum & his verbis vtebantur, QVAESTIONEM FIERI VETO, l. Titia cum §. Lucius, ff. de legat. 2. vel, QVAESTIONEM NEMO FACIAT, l. Aurelio, §. vlt. ff. de liberat. leg. Scæuola etiam in l. Aurelius, §. Testamento, ff. eod. Testamento ita quemdam scripsisse refert, AVRELIO ADFINI MEO QVIDQVID MIHI EX QVACVMQVE CAVSA DEBEBAT, REMITTI VOLO. Dominum quoque colono cui fundum in quinquennium locauerat, legasse his verbis, QVIDQVID EVM MIHI DARE FACERE OPORTET, OPORTEBITVE, VT SINERET HERES SIBI HABERE, Paulus refert in l. ei cui, ff. de liberat. legat. Quandoque vero debitori quod debebat, DARI CONCEDIQVE volebant. Scæuola in l. vlt. ff. eod. tit. *Creditor debitori legauit ita:* GAIO SEIO QVIDQVID MIHI SVB PIGNORE HORREORVM SVORVM DEBVIT, AB HEREDIBVS MEIS DARI VOLO. Idem in l. Aurelius, §. Titius, ff. eod. *Titius debitori suo ita legauit*, DO LEGO SEIO DENARIOS DECEM, ITEM DONO ILLI QVIDQVID SORTIS ET VSVRARVM NOMINE MIHI DEBEBAT. Et §. legatum, ead. l. SEIO CONCEDI VOLO QVIDQVID MIHI AB EO DEBITVM EST, VEL FIDEM MEAM PRO EO OBLIGAVI. Plenissimæ vero liberationis formula proponitur in l. vlt. §. Gaio, ff. eod. in hæc verba: GAIO SEIO OPTIME MERITO HOC AMPLIVS LEGO, CONCEDIQVE VOLO, NEQVE AB EO PETI, NEQVE AB HEREDIBVS EIVS, QVIDQVID MIHI AVT CHIROGRAPHIS, AVT RATIONIBVS DEBITVM EST, VEL QVIDQVID A ME MVTVVM ACCEPIT, VEL FIDEM MEAM PRO EO OBLIGAVI.

Interdum Testatores vetabant pecuniam vsque ad certum tempus exigi & interim penes debitorem esse volebant, vt in l. Aurelius, §. centum, ff. eod. CENTVM QVAE APVD APRONIANVM DEPOSITA HABEO, APVD IPSVM ESSE VOLO, DONEC FILIVS MEVS AD XX. ANNOS PERVENERIT: EIVSQVE PECVNIAE VSVRAM EXIGI VETO.

Tutoribus & Curatoribus rationum reddendarum necessitas etiam remittebatur. Scæuola in l. vlt. §. Titia, ff. de liberat. legat. *Titia quæ duos tutores habebat, ita cauit*, RATIONEM TVTELAE MEAE QVAM EGIT PVBLIVS MAEVIVS CVM LVCIO TITIO, REPOSCI AB EO NOLO. Idem in l. Aurelius, §. Titius, ff. eod. *Titius Testamento facto de patre suo tutore ita locutus est*, SEIVM PATREM MEVM LIBERATVM ESSE VOLO AB ACTIONE TVTELAE. Et §. Mæuia, ead. l. *Mæuia Testamento suo alterum ex heredibus fuis actione tutelæ voluit liberari, his verbis*, RATIONEM TVTELAE, QVAM EGIT IVLIANVS PAVLVS CVM ANTISTIO CICERONE, POSCI AB EO NOLO: EOQVE NOMINE CAVSA OMNI LIBERATVM ESSE VOLO. Papinian. in l. qui plures, ff. de administr. tut. *Qui plures tutores habuit, vnum qui soluendo non fuit*, RATIONEM ACTVS SVI VETVIT REDDERE.

Nonnumquam rationes exigi ab his qui negotia gesserant, vetabant, vt in l. Aurelius, §. Sticho, ff. de liberat. leg. *Sticho Testamento manumisso fundum instructum, & alia legauit, & hæc verba adiecit*, QVEM RATIONEM REDDERE VETO, QVIA INSTRVMENTA PENES SE HABET. Et §. filias, ead. l. *Filias heredes scripserat, quarum fidei commisit in hæc verba:* NE A GAIO SEIO RATIONES ACTVS REI MEAE QVAE PER MENSAM EIVS, SIVE EXTRA MENSAM IN DIEM MORTIS MEAE GESTA EST, EXIGATIS, EOQVE NOMINE EVM LIBERETIS. Papinian. in l. cum tale, §. 1. ff. de condic. & demonstr. *Idq; in persona eius qui negotia gessit, cuique* RATIONIS REDDENDAE NECESSITAS FVERAT TESTAMENTO REMISSA, *rescriptum est.*

Ex contrario debitor quoque creditori interdum legabat, quod legatum vtile erat, si vel exceptione perpetua tutus debitor, vel quod in diem aut sub condicione debebatur pure le-

garet, l. si creditori, l. si cui legetur, §. si Titio, ff de leg. 1. l. si deportati, §. vlt. ff. de legat. 3. §. ex contrario, Instit. de legat. Sic Paulus in l. debitor, ff. de legat. 2. *Debitor decem legauit creditori, quæ ei post annum sub pignore debuit.* Vti autem legaretur creditori, docet d. l. si creditori, his verbis, QVOD EIO DEBEO, LEGO. Sic in l. legaui, ff. de liber. leg. TITIO QVOD EI DEBEO, *vel* TITIO CENTVM QVAE EI DEBEO. Ac sub ea condicione Creditori Debitor quandoque legatum dabat, si is chirographum vel cautionis Tabulas reddidisset. Vlpianus l. huiusmodi, §. si ita, ff. de legat. 1. *Si ita cui legatum esset,* SI TABVLAS CHIROGRAPHI MEI HEREDI MEO REDDIDERIT, HERES MEVS EI DECEM DATO. Et in l. ab omnibus, §. 1. ff. de legat. 2. LVCIO TITIO, SI IS HEREDI MEO TABELLAS QVIBVS EI PECVNIAM EXPROMISERAM, DEDERIT, CENTVM DATO. Quandoque vero solui quod debebat Testator iubebat. Scæuola in l. Aurelius, §. vlt. ff. de liberat. leg. *Quidam ita legauit:* SEMPRONIAE VXORI MEAE REDDI IVBEO AB HEREDIBVS MEIS QVINQVAGINTA EA, QVAE MVTVA ACCEPERAM CHIROGRAPHO PARTICVLATIM IN NEGOTIA MEA. Idem in l. Lucius, §. 1. ff. de legat. 3. SEMPRONIAE MVLIERI MEAE REDDI IVBEO AB HEREDIBVS MEIS CENTVM AVREOS QVOS MVTVOS ACCEPERAM. Et l. nomen, §. vni ex heredibus, ff. eod. ITEM ROGO VTI RELIQVVM AES ALIENVM QVOD EX BONIS ARETONIS DEBETVR, OMNIBVS CREDITORIBVS, EX REDITIBVS EORVM BONORVM SOLVAS, REDDAS, SATISQVE FACIAS. Quin & quandoque sub nomine & obtentu æris alieni, liberalitas Testamentis exercebatur, vt in specie, l. qui Testamentum, ff. de probation. qui Testamentum faciebat, ei qui vsque ad certum modum capere poterat, legauisse refertur licitam quantitatem: deinde ita locutus esse, TITIO CENTVM DO LEGO, QVAE MIHI PERTVLIT: QVAE IDEO EI NON CAVI, QVOD OMNEM FORTVNAM ET SVBSTANTIAM, SI QVAM A MATRE SVSCEPERAT, IN SINV MEO HABVI SINE VLLA CAVTIONE. ITEM DEBERI TITIO REDDI ET SOLVI VOLO DE SVBSTANTIA MEA CENTVM QVINQVAGINTA, QVAE EGO EX REDITIBVS PRAEDIORVM EIVS, QVORVM IPSE FRVCTVM PERCEPI ET DISTRAXI: ITEM DE CALENDARIO SI QVA A MATRE RECEPERAT TITIVS, IN REM MEAM CONVERTI. Sic & in l. cum quis decedens, §. codicillis, ff de leg. 3. *Codicillis ita scripsit:* Βέλομαι πάντα τὰ ὑποτεθειμένα κύρια εἶναι. Μαξίμῳ τῷ κυρίῳ μου δηνάρια μύρια πεντακισχίλια, ἅπερ ἔλαβον παρακαταθήκην παρὰ τοῦ θείου αὐτοῦ Ἰουλίου Μαξίμου, ἵνα αὐτῷ αὐθημερὸν ἀποδῶσιν, ἃ γίνονται σὺν τόκῳ τρὶς μύρια, ἀποδοθῆναι αὐτῷ βούλομαι. οὕτω γὰρ τῷ θείῳ αὐτοῦ ὤμοσα. Debitorem vtique creditore herede instituto petiisse, NE IN RATIONE LEGIS FALCIDIAE PONENDA, CREDITVM SVVM LEGATARIIS REPVTARET, proponit l. si debitor, ff. ad l. Falcid.

Porro sciendum est, non liberis modo personis, sed & seruis alienis, Legata Testamentis data fuisse, l. cum filiofam. l. cum seruo, ff. de legat. 1. l. Titia cum, §. Lucia, ff. de legat. 2. Seruo autem alieno ita legari poterat, QVOAD SERVIAT, vel SI SERVVS FORTE TITII ERIT, l. seruo alieno, ff. de legat. 1. Seruo vero proprio Legatum nisi cum libertate inutiliter dabatur. Proinde cum Sabina Plinium Secundum heredem reliquisset, Modestumque seruum suum nusquam liberum esse iussisset, eidem tamen sic adscripsisset legatum, MODESTO QVEM LIBERVM ESSE IVSSI, inter omnes prudentes conuenisse Plinius scribit, nec libertatem deberi, quia non esset data, nec legatum, quia seruo suo id Testatrix dederat. Sed Plinius cui defunctæ voluntatem intellexisse pro iure erat, & apud quem non minus honestas, quã apud alios necessitas valebat, cum manifestus error videretur, putauit sibi, quasi scripsisset Sabina, faciendum, quod ipsa scripsisse se credidisset. Itaque vtrumque præstitit, vt eleganter & pie scribit Epist. 10. lib. 4. Sed est ille locus vnius litteræ detractione non minus decurtatus quam deturpatus. Illic enim male vulgo *idem*, pro *eidem*, sensu penitus conturbato, legitur. Formula plane legandi seruo proprio quem eodem Testamento liberum esse Testator iusserat, cum ex illo Plinii loco colligitur, tum ex l. quibus diebus, §. dominus, ff de condic. & dem. in qua est, *Dominus seruo aureos quinq. sic legauerat,* HERES MEVS STICHO SERVO MEO, QVEM TESTAMENTO LIBERVM ESSE IVSSI, AVREOS QVINQVE QVOS IN TABVLIS DEBEO, DATO.

Sed & his verbis: PAMPHILVS SERVVS MEVS PECVLIVM SVVM CVM MORIAR SIBI HABETO, LIBERQVE ESTO, recte peculium legatum Alfenus censebat, ac si prius liber esse, deinde peculium sibi habere iussus esset, l. quidam, ff. de pecul. leg. Alias a libertatis datione incipiebat, hoc modo, STICHVM SERVVM MEVM LIBERVM ESSE VOLO. EIQVE

VOLO DARI DECEM AVREOS: ET QVIDQVID EX RATIONE LOCVLORVM MEORVM HABET, l. dominus, §.1.ff. de pecul. leg.

Plane seruo legato, legari poterat, quod is adita hereditate statim legatario adquirebatur, l. seruo legato, ff. de legat.1.

NEC SINGVLIS modo personis, verum etiam POPVLO, CIVITATI, seu CIVIBVS, REIPVBLICAE, COLLEGIO, MVNICIPIBVS, & aliis corporibus quibus coire licebat, legabatur, l. cum Senatus, ff. de rebus dub. Cæsarem certe, HORTOS TIBERIM IVXTA, POPVLO ROM. LEGASSE, Tacitus lib. 2. Sueton. in Iulio cap. 83. Plutarch. in libro De fortuna Rom. memoriæ prodiderunt. Addit Cic. Philipp. 3. Cæsarem SIGNA ET TABVLAS *vna cum* HORTIS POPVLO LEGASSE. VICOS etiam CIVITATI RELICTOS, Papinian. memorat in l. eum pater, §. vlt. ff. de legat.2. Vlpian. Tit. 24. CIVITATIBVS *omnibus quæ sub imperio populi Rom. sunt, legari potest: idque à Diuo Nerua introductum, postea à Senatu, auctore Adriano, diligentius constitutum est.* Senatum etiam censuisse, omnibus Ciuitatibus per fideicommissum hereditatem relinqui posse, Paulus tradit in l. omnibus, ff. ad Se. Trebellian. vi & Vlpian. in l. 1. ff. de libert. vniuersit. Scæuola in l. Lucius, §. codicillis, ff. de legat.3. Ciuibus suis ita quem legasse proponit, CIVIBVS MEIS DO LEGO CHIROGRAPHVM OAII SEII. Papinianus in l. 2. ff. de rebus dub. CIVIBVS CIVITATIS *legatum vel fideicommissum datum, Ciuitati relictum videtur.*

Ciuitatibus vero plerumque pecunia AD LVDOS, SPECTACVLA, vel ORNATVM, aut HONOREM legabatur. Modestinus in l. annuam, ff. de annu. leg. ANNVAM PECVNIAM AD LVDOS CIVITATI RELIQVIT, QVIBVS PRAESIDERE HEREDES *voluit.* Scæuola in l. liberto, §. Lucius, ff. eod. *Lucius Titius Testamento, patriæ suæ* CIVITATI SEBASTENORVM, CENTVM LEGAVIT, VTI ALTERNIS ANNIS EX VSVRIS EIVSDEM CERTAMINA SVB NOMINE IPSIVS CELEBRARENTVR, *& adiecit hæc verba:* QVOD SI CONDICIONE SVPRASCRIPTA RECIPERE LEGATAM SIBI PECVNIAM CIVITAS SEBASTENORVM NOLVERIT, NVLLO MODO HEREDES MEOS OBLIGATOS EI ESSE VOLO, SED HABERE SIBI PECVNIAM. Idem in l. legatum, ff. de vsu & vsufruct. leg. *Legatum ciuitati relictum est,* VT EX REDITIBVS QVOTANNIS IN EA CIVITATE MEMORIAE CONSERVANDAE DEFVNCTI GRATIA, SPECTACVLVM CELEBRETVR, *quod illi celebrari non licet.* Paulus in l. ciuitatibus, ff. de legat.1. CIVITATIBVS *legari potest etiam quod ad Honorem, Ornatumque ciuitatis pertinet: ad Ornatum, puta, quod* AD INSTRVENDVM FORVM, THEATRVM, STADIVM, *legatum fuerit. Ad Honorem, puta, quod* AD MVNVS EDENDVM, VENATIONEMVE, LVDOS SCENICOS, LVDOS CIRCENSES, *relictum fuerit, aut quod* AD DIVISIONEM SINGVLORVM CIVIVM, VEL EPVLVM *relictum fuerit. Item quod* IN ALIMENTA INFIRMAE AETATIS, *puta,* SENIORIBVS VEL PVERIS PVELLISQVE *relictum fuerit, ad Honorem ciuitatis pertinere respondetur.* Marcianus in l. si quid relictum, ff. eod. *Si quid relictum sit* CIVITATIBVS, *omne valet, siue* IN DISTRIBVTIONEM *relinquatur, siue* IN OPVS, *siue* IN ALIMENTA, *vel* IN ERVDITIONEM PVERORVM, *siue quid aliud.* Vlpianus in l. si quis à filio, §. vlt. ff. de legat.1. *Si parti ciuitatis aliquid sit relictum, quod ad Ornatum, vel Compendium Reipubl. spectat.* Plinius Epist. ad Traian. lib. 10. *Iulius Largus rogauit Testamento, vt* QVINQVAGINTA MILIBVS NVMMVM RECEPTIS RELIQVVM OMNE HERACLEOTARVM ET THEANORVM CIVITATIBVS REDDEREM, ITA VT ESSET ARBITRII MEI, VTRVM OPERA FACIENDA QVAE HONORI TVO CONSECRARENTVR, PVTAREM, AN INSTITVENDOS QVINQVENNALES AGONAS, QVI TRAIANI APPELLENTVR.

VICIS etiam legata perinde licebat capere, atque Ciuitatibus, l. si heres, §. vlt. ff. de legat.1. Quod & Mediolanensis lapis testatur, his verbis: PETRONO IVCVN. VI. VIR. SENI. PETRONIA MIRA L. F. PATRONO QVAE HS. C. C. C. C. LEG. POSESSORIB. VICI. BARDOMA G. IN HERM. TVEND. ET ROSA QVOTANNIS ORNANDVM.

Similiter & Reipublicæ quandoque fideicommissum relictum, indicat l. qui solidum, §. etiam, ff. de legat.2. Marcianus in l. cum erat, ff. de annu. leg. *Cum erat certa pecunia, id est,* CENTVM, REIPVB. SARDIANORVM RELICTA PER QVADRIENNIVM CERTAMINIS CHRYSANTIANI. Celsus in l. quidam in testamento, ff. de legat.2. *Quidam in Testamento ita*

scripsit. REIPVB. GRAVISCANORVM LEGO IN TVTELAM VIAE REFICIENDAE, QVAE EST IN COLONIA EORVM, VSQVE AD VIAM AVRELIAM. Pecuniæ etiam, AD OPVS AQVAEDVCTVS REIPVB. CIRTENSIVM, Testamento relictæ, meminit Paulus in l. regula, §. si quis ius ignorans, ff. de iur. & fac. ignor. Æmilius Macer. in l. computationi, ff. ad l. Falcid *Si* REIPVB. VSVSFRVCTVS LEGETVR, *siue simpliciter, siue* AD LVDOS. Scæuola in l. quidam, ff. de vsu & vsufruct. leg. *Quidam* PRAEDIA REIPVB. LEGAVIT, DE QVORVM REDITV QVOTANNIS LVDOS EDI *voluit, & adiecit,* QVAE LEGATA PETO, DECVRIONES, ET ROGO, NE IN ALIAM SPECIEM, AVT ALIOS VSVS CONVERTERE VELITIS.

MVNICIPIIS etiam, seu MVNICIPIBVS quoque eodem modo legabatur, l. Municipibus, ff. de condic. & dem. l. si fuerit, ff. de legat. 3. Scæuola in l. patronus, §. vlt. ff. eod. l. Municipiis, ff. vt in possess. legat. TIBVRTIBVS MVNICIPIBVS MEIS, AMANTISSIMISQVE. SCITIS BALNEVM IVLIANVM IVNCTVM DOMVI MEAE, ITA VT PVBLICE SVMPTV HEREDVM MEORVM, ET DILIGENTIA, DECEM MENSIBVS TOTIVS ANNI PRAEBEATVR GRATIS. Atque adeo VSVSFRVCTVS MVNICIPIBVS nonnumquam relinquebatur, l. an vsusfructus, ff. de vsufruct. l. si vsusfructus, ff. de vsu & vsufruct. leg. FVNDVS quoque Municipum VECTIGALIS, ipsis MVNICIPIBVS quandoque legabatur, l. si domus, §. vlt. ff. de legat. 1. Hanc legatorum speciem Comensi lapide firmabo. L. CAECILIVS L. F. CILO IIII. VIR. A. P. QVI TESTAMENTO SVO HS. N. XXX. MVNICIPIBVS COMENSIBVS LEGAVIT: QVORVM REDITV QVOTANNIS, PER NEPTVNALIA OLEVM, IN CAMPO ET IN THERMIS ET BALINEIS OMNIBVS QVAE SVNT COMI, POPVLO PRAEBERETVR T. F. I. ET CAECILIO, L. F. VALENTI ET L. CAECILIO, L. F. SECVNDO ET SVTVLAE F. CONTVBERNALI.

COLLEGIO etiam FABRORVM, fundum cum siluis quæ ei cedere solebant legatum proponit Scæuola in l. Lucius Titius, §. collegio, ff. de legat. 3. Scæuola in l. pater, §. fideicommisit, ff. eod. A TE PETRONI PETO, VTI EA DVO MILIA SOLIDORVM REDDAS COLLEGIO CVIVSDAM TEMPLI.

Plerumque certe ad opus publicum faciendum, legatum Fideicommissum relinquebatur, l. si legatum, ff. de operibus public. Vetus inscriptio ex lapide Salernitano descripta. T. TETTIENIVS FELIX AVGVSTALIS SCRIBA LIBRAR. AEDIL. CVRVL. VIATOR AEDIL. PLEBIS, ACCENSVS CONSVLI HS. L. M. N. LEGAVIT AD EXORNANDAM AEDEM POMONIS: EX QVA SVMMA FACTVM EST FASTIGIVM INAVRATVM, PODIVM, PAVIMENTA MARMOREA, OPVS TECTORIVM. Vlpianus in l fideicommissa, §. si in opere, ff. de legat. 3. *Si* IN OPERE CIVITATIS FACIENDO *aliquid relictum sit.* Idem in l. cetera, §. sed si quis, ff. de legat. 1. *Sed si quis,* AD OPVS REIPVB. FACIENDVM, *legauit.* Marcianus in l. mortuo, §. vlt. ff. de legat. 2. *Si Testator dari quid iussisset, aut* OPVS FIERI. Paulus in l. in executione, ff. de verbor. obligat. *Secunda,* AD OPVS, QVOD *Testator* FIERI *iusserit.* Hoc significat Seneca in libro De breuitate vitæ, cum ait, *Quidam disponunt etiam illa quæ vltra vitam sunt, moles magnas sepulcrorum, &* OPERVM PVBLICORVM DEDICATIONES.

Ac vel ipse quandoque heres OPVS MVNICIPIBVS FACERE iubebatur, l. si is qui quadringenta, §. vlt. ff. ad l. Falcid. Marcell. in l. Seia, §. vlt. ff. de auro argento. *Lucius Titius Testamento ita scripsit,* HEREDEM MEVM VOLO, FIDEIQVE EIVS COMMITTO, VT IN PATRIAM MEAM FACIAT PORTICVM PVBLICAM, IN QVA PONI VOLO IMAGINES ARGENTEAS, ITEM MARMOREAS. Vlpianus in d. l. fideicommissa, §. vlt. ff. de legat. 3. *Si quis* OPVS FACERE IVSSVS, *paratus sit pecuniam dare Reipubl. vt ipsa faciat, cum Testator* PER IPSVM ID FIERI *voluerit, non audietur.* Iulianus in l. huiusmodi in princ. ff. de legat. 1. SI TITIVS HEREDI MEO CAVERIT SE IN MVNICIPIO EX CENTVM AVREIS OPVS FACTVRVM, TVM EI CENTVM AVREOS HERES MEVS DARE DAMNAS ESTO. Hinc in quibusdam Inscriptionibus legimus, OPVS ABSOLVTVM EX TESTAMENTO. Vt in illa Romana, quam subieci. OPVS ABSOLVTVM EX TESTAMENTO DIEBVS CCCCXXV. ARBITRATV PONTI. P. F. CLAMELLAE HEREDIS ET POB. EPVLONIS. C. CESTIVS L. F. POB. EPVLO. PR. PONTIF. L. PONTIFICIS P. F. PIL F. FELICIS TR. PL. VII. VIR EPVLONVM.

Porti

Porro quod ad certam ſpeciem Ciuitatis relinquebatur, in alios vſus conuertere non licebat, l. 1. ff. de adminiſtratione rer. ad ciuit. Legatam etiam Municipio pecuniam, in aliam rem, quam defunctus voluiſſet, conuertere citra principis auctoritatem non licebat: Sed Municipio legatam pecuniam, VT EX REDITV EIVS VENATIO, AVT SPECTACVLA EDERENTVR, Senatus in eas cauſas erogari vetuit, & pecuniam eo legatam, in id quod maxime neceſſarium Municipibus videretur, conferre permiſit, vt in eo munificentia eius qui legaſſet, inſcriptione notaretur, l. legatam, ff. eodem. Ac plane niſi AD OPVS NOVVM pecunia ſpecialiter legata eſſet, vetera ex hac reficienda erant, l. decuriones in fin. ff. de adminiſtratione rer. ad ciuit. Sed & ſi ſatis operum ciuitas haberet, & non facile ad ea reficienda pecunia inueniretur, etiam pecuniam quæ IN OPERA NOVA legata erat, potius in tutelam eorum operum, quæ iam erant, conuertendam, quam ad inchoandum opus erogandam Diuus Pius reſcripſerat, l. vlt. ff. operib. publ.

Ceterum cum aliquod Opus fieri iubebant, plerumque in Tutelam eius aliquid relinquere conſueuerant: Quod teſtatur ea quæ de Plinio Secundo exſtat Mediolani, his verbis. ADIECTIS THERM. IN ORNATVM H.S. C.C.C. ET HOC AMPLIVS IN TVTELA HS. CC. T. FI. ET IN LIBERTORVM SVORVM NOMINIBVS HS. XVIII. LXVI. DEDIT CLVI. REI INCREMENT. POSTEA AD EPVLVM PLEB. VRBAN. VOLVIT PERTINERE. HOC AMPLIVS DEDIT IN ALIMENTA PVERORVM ET PVELLAR. PLEB. VRBAN. HS. CCC. IN TVTELAM BIBLIOTHECAE HS. C. Idemque tres aliæ Inſcriptiones confirmant, quas ſubieci. Vnius verba ſunt eiuſmodi. COLLEGIA FABR. ET CENT. L. CORNELIO PROSODICO VI. VIR. AVG. BRIXIAE ET VERONE SACERD. COLL. IVVENVM BRIXIAN. PRIMVM INSTITVTIS OB MERITA EIVS HONORE CONTENTVS IMPENDIVM REMISIT IS IN TVTELAM HS. N. D. Altera his verbis conſtat. L. COELIO VALERIO VI. VIR MEDIOLAN. ET CALPVRNIAE L. F. OPTATILIAE VXORI EIVS ET M. AEMYLIO COELIO COELIANO DECVR. MEDIOL. ET NOVAR. ET LVCILIAE L. F. SABINIANAE ET M. AEMILIO COELIO CATIANO FILIIS COLLEGIVM CENTONARIOR. HONORE ACCEPTO IMPEND. REMISER. ET IN TVTELAM DEDER. HS. II. Tertia ita habet. COM. T. TADIVS T. F. O. V. F. CATIANVS VI. VIR VRB. Q. COLLEGI. CENTONARIOR. ANNI QVO CVRIA DEDICATA EST, SIBI ET TADIIS CASSIANO ET SECVNDO FIL. VI. VIR. VRB. ET TERENTIAE VALERIANAE VXORI L. D. D. C. ET IN TVTELAM DED. HS. X.

Sed & Decurionibus quædam præſtari nonnumquam Teſtatores cauebant. Sic Marcianus in l. cum quidam, ff. de annu. leg. refert quemdam DECVRIONIBVS DIVISIONES DARI VOLVISSE DIE NATALIS SVI. Alias EPVLVM relinquebant, vt vetuſtæ Inſcriptiones teſtantur, e quibus vnam Romanam, alteram Spoletanam proferam. Romanæ verba hæc ſunt: M. MAGIVS MARSVS MAXIMO ET ORFITO COSS. Q. Q. L. HELVIVS RESTITVTVS. A. EGRILIVS FAVSTVS TESTAMENTO RELIQVIT HS. IIII. M. N. SVB EA CONDICIONE, VTI EX VSVRIS S. S. V. KAL. DEC. OMNIBVS ANNIS EPVLENTVR.

Spoletanæ vero verba ſunt hæc: TRIB. MIL. LEG. XV. APOLLINARIS ET LEGV. MACEDONIA, HIC LEGAVIT TESTAMENTO MVNICIP. HS. LXVI. MONST. EX REDITV EIVS SVMMAE QVOTANNIS VIII. IDVS NOVEMBR. NATALE SVO MVNICIP. EPVLVM ET CRVS, ET MVLSVM DARETVR.

Interdum STATVAE & IMAGINES IN FORO, MVNICIPIOVE PONENDAE legabantur, l. cum quidam, §. vlt. ff. de vſur. Pomponius in l. Quintus, ff. de annu. leg. *Ad auctoritatem ſcribentis hoc quoque pertinet, cum quis* IVSSIT IN MVNICIPIO IMAGINES PONI. Paulus in l. inter, §. vlt. ff. famil. erciſc. *Si duo coheredes* DAMNATI SINT STATVAM PONERE. Pompon. in l. Titius, ff. de condic. & demonſtrat. TITIVS, SI STATVAS IN MVNICIPIO POSVERIT, HERES ESTO. Cicero lib. 4. in Verr. *Audiuit Dioni cuidam Siculo permagnam veniſſe hereditatem:* HEREDEM STATVAS IVSSVM ESSE IN FORO PONERE: NISI POSVISSET, VENERI ERYCINAE ESSE MVLCTATVM. Idem alio eiuſdem lib. loco, de Heraclii cuiuſdam Syracuſani teſtamento, in quo heres ſcriptus erat propinquus eius Heraclius, *Eſſe*, ait, *in eo*

Testamentum scriptum, VT STATVAS IN PALAESTRA DEBERET PONERE. Quinctilianus libr. 7. cap. 10. *Testamento quidam* PONI IVSSIT STATVAM AVREAM HASTAM TENENTEM. Lapis Roman. A POMPEIO A. F. CIV. Q. PATRONO MVNICIP. INTERAMNE NAHARTIO, QVOD EIVS OPERA VNIVERSVM MVNICIPIVM, EX SVMMIS PERICVLIS ET DIFFICVLTATIBVS EXPEDITVM, ET CONSERVATVM, EX TESTAMENTO, L. F. STATVA STATVTA EST. Interdum autem dies Testamentis adscribebatur, intra quam Statuæ ponerentur, d. l. cum quidam, §. vlt. ff. de vsur. Quod si dies non esset ab his qui Statuas, vel Imagines ponendas legauerant, præfinitus, Præses prouinciæ tempus statuebat: & nisi posuissent heredes, vsuras leuiores intra sex menses, si minus, semisses vsuras Reipub. pendebant. Si vero dies a Testatore datus erat, pecuniam intra diem heredes deponebant. Si aut non inuenire se statuas dixissent, aut loco controuersiam fecissent, semisses protinus pendebant, l. si legatum. ff. de operib. publ.

Alias Signum aliquod Testator fieri iubebat. Scæuola in l. Titia testamento, §. Seia, ff. de auro argent. *Seia testamento ita cauit,* SI MIHI PER CONDICIONEM HVMANAM CONTIGERIT, IPSA FACIAM. SIN AVTEM AB HEREDIBVS MEIS FIERI VOLO: IVBEOQVE SIGNVM DEI EX LIBRIS CENTVM IN ILLA SACRA AEDE ET IN PATRIA STATVI SVBSCRIPTIONE NOMINIS MEI. Sic in inscriptione antiqua. P. NVMERIVS MARTIALIS ASTIGITANVS SEVIRALIS SIGNVM PANTHEI TESTAMENTO FIERI, PONIQVE EX ARGENTI LIBRIS C. SINE VLLA DEDVCTIONE IVSSIT.

Interdum & GLADIATORIVM MVNVS Testamento dare heredes damnabantur, l. mortuo, §. vltimo, ff. de legat. 2. Cuius modi editione, heredes a Staberio, pœnæ causa, Testamento damnatos Horatius libr. 2. Sat. 3. indicat. Et ita Faustum munus gladiatorium ex Testamento patris præbuisse, Cicer. Orat. pro Sylla narrat. Sed ad Legata quæ singulis personis dabantur, vnde digressi sumus, redeamus.

Interdum heres EMERE vel VENDERE damnabatur. Gaius in l. & si æquo, ff. de legat. 1. *Et si AEQVO PRETIO EMERE, vel VENDERE IVSSERIT HEREDEM SVVM Testator, adhuc vtile legatum est.* Iulianus in l. qui fundum, ff. ad legem Falcidiam: *Qui fundum solum, in bonis centum reliquerat,* Si HEREDEM SVVM DAMNAVERIT, VT EVM QVINQVAGINTA TITIO VENDERET. Labeo in l. quiquattuor, §. si fundum, ff. de legat. 3. *Si* FVNDVM MIHI VENDERE CERTO PRETIO DAMNATVS EST. Cuius generis fideicommissum memorat Scæuola in l. vxorem, §. agri plagam, ff. de legat. 3. AGRI PLAGAM QVAE EST IN REGIONE ILLA, MAEVIIS, PVBLIO ET GAIO, TRANSCRIBI VOLO, PRETIO FACTO VIRI BONI ARBITRATV, ET HEREDITATI ILLATO, DVPLAE EVICTIONE EXPROMISSA RELIQVIS HEREDIBVS, &c. Paulus in l. heres, ff. de actionibus empti. *Si heres testamento quid* VENDERE DAMNATVS EST. Marcianus in l. in numerationibus in fin. ff. de solutionib. *Tantundem est, &* SI DAMNATVS FVERIT *heres* ALICVI VENDERE, VEL LOCARE.

Et interdum heres hoc solum, FVNDVM VENDERE, interdum vero CERTO PRETIO VENDERE damnabatur, l. si cui legetur, §. vlt. ff. de leg. 1.

Hoc genere legati & Militiam comparari iubebant, vt in l. libertis, §. ab heredibus, ff. de aliment. vel cibar. TE AVTEM, SEI, PETO, VT CVM AD ANNVM VICENSIMVM QVINTVM PERVENERIT, MILITIAM EI COMPARES: SI TAMEN TE ANTE NON RELIQVERIT. Et in l. his verbis, §. vltimo, ff. de legat. 3. SEMPRONIO ALVMNO MEO ILLVD ET ILLVD: ET CVM PER AETATEM LICEBIT, MILITIAM ILLAM CVM INTROITV COMPARARI VOLO. Sic Titiam Seio FRVMENTARIAM TESSERAM POST DIEM TRIGESIMVM A MORTE IPSIVS, COMPARARI voluisse, Paulus scribit in l. Titia Seio, ff. de legat. 2. Patronum etiam LIBERTO STATIM TRIBVM EMI petiisse, refert Scæuola in l. patronus, ff. de legat. 3.

Interdum & heres damnabatur Insulam ædificare. Pomponius l. si ita stipulatus 14. ff. de verb. oblig. *vel heredem meum* DAMNAVERO INSVLAM AEDIFICARE. Paulus libr. 3. Sentent. Tit. 6. DAMNARI *heres potest,* VT ALICVI DOMVM EXSTRVAT, *aut* AERE ALIENO EVM LIBERET. Iustinianus in §. sed & tale, Instit. de legat. *Sed & tale legatum valet,*

DAMNAS

DAMNAS ESTO HERES MEVS DOMVM ILLIVS REFICERE, VEL ILLVM AERE ALIENO LIBERARE.

Poterat & testamento quis heredem DAMNARE, NE ALTIVS AEDES SVAS TOLLERET, NE LVMINIBVS AEDIVM VICINARVM OFFICERET, vel VT PATERETVR EVM TIGNVM IN PARIETEM IMMITTERE, vel STILLICIDIA ADVERSVS EVM HABERE, vel VT PATERETVR VICINVM PER FVNDVM SVVM VEL HEREDIS IRE AGERE, AQVAMVE EX EO DVCERE, l.potest,ff. commun.prædior.§.vltimo,Institut.de seruiturib.prædior.Paulus in l.si testamento,ff.de seruitur. prædiorum vrbanorum: *Si testamento* DAMNATVS HERES, NE OFFICERET VICINI LVMINIBVS, SERVITVTEMQVE PRAESTARET. Via etiam ITERVE LEGABATVR. Marcellus in l.2.ff.de seruitut.legat. *Fundum communem habentibus* LEGARI *potest* VIA. Idem in l.3.ff eodem: *Si fundum Mæuio,& ad eum* VIAM PER ALIVM FVNDVM, *& eumdem fundum sine via legasset.* Paulus in l. vltim.ff.eodem. *Cum a pluribus heredibus institutis* VIA LEGATA *est.* Pomponius in l.si partem,§.1.ff.quemad. seruit. amittat, SI PER FVNDVM MEVM VIAM TIBI LEGAVERO. Vlpianus in l. Mela,§.vltimo,ff.de aliment. leg. *Nam &* HAVSTVS AQVAE, ET PECORIS AD AQVAM APPVLSVS, *est seruitus personæ, tamen ei qui vicinus non est, inutiliter relinquitur. In eadem causa erunt* GERTANDI, *vel* IN TVO VVAS PREMENDI, *vel* AREAE TVAE AD FRVMENTA CETERAQVE LEGVMINA EXPRIMENDA VTENDI. Vlpianus in l.cum seruis,§.si quis, ff. de legat.1. *Si quis alicui legauerit,* LICERE LAPIDEM CAEDERE.

Interdum ILLVD AVT ILLVD legabatur, l.si illud,ff.de legat.2.puta STICHVS AVT PAMPHILVS. l.eum res,§.sed si Stichus,ff.de legat.1.Idque interdum simplicitter, l.cum illud,ff.quando dies leg.vt l.si quis duobus,ff.de legat.2. STICHVM AVT DECEM HERES DATO. Interdum Electione vel heredi, vel legatario, data. Iulianus in huiusmodi, §. Stichum,ff.de legat.1. STICHVM AVT PAMPHILVM, VTRVM HERES MEVS VOLET, TITIO DATO. Et §.Titio eadem l. *si Titio* STICHVS AVT PAMPHILVS, VTRVM EORVM MALLET, *legatus est.* Idem in l.plane,§.si cui,ff. eod. *Si cui* STICHVS AVT DAMA LEGATVS ESSET, *electione legatario data.* Pomponius in l. si ex toto, §. vltimo,ff.de legat.1. LECTICARIOS OCTO, AVT PRO HIS, IN HOMINES SINGVLOS, CERTAM PECVNIAM VTRVM LEGATARIVS VOLET. Pomponius in l.statuliberum,§.1. ff. de legat.2. STICHVM AVT PAMPHILVM VTRVM HERES MEVS VOLET, TITIO DATO: DVM VTRVM VELIT DARE, EO DIE QVO TESTAMENTVM MEVM RECITATVM ERIT, DICAT. Iulianus in l. eum ita,ff.de optio.leg. *Titio* STICHVM AVT PAMPHILVM, VTRVM EORVM VOLET, DO LEGO. Vlpianus in l. si vsusfructus,ff.quando dies legat. *Si* VSVSFRVCTVS AVT DECEM, VTRVM LEGATARIVS VOLVERIT, *sint legata.* Paulus in l.illud,ff.de optio.leg. ILLVD AVT ILLVD VTRVM ELEGERIT LEGATARIVS.

OPTIO sane seu ELECTIO, plerumq; legabatur, Rubr.de optio.vel electio.leg. Et ita non modo SERVI OPTIO legabatur, l.ceterorum,ff.de verb.sign.quo de genere supra diximus, verum etiam aliarum rerum. Vlpianus in l.2.§.vlt.ff.de opt.vel elect.leg. *Eum cui* CENTVM AMPHORARVM ELECTIO *data sit.* Paulus in l.scyphi,ff.eo. SCYPHI ELECTIONE *data.* Pomponius in l.si tibi,§.1.ff.eo. *Si* EX QVATTVOR VIRIOLIS, DVAE QVAS ELEGISSEM, *mihi legata sunt.* & §. vlt.ead.l. *Si* RERVM DEPOSITARVM ELECTIO *mihi legata sit.* Scæuola etiam in l.vlt.ff.eo.tit. Maritum vxori legasse proponit, LANCES QVAS ELEGERIT QVATTVOR. Sic & in l.nomen,§.1. ff. de legat. 3. NOMINA EX KALENDARIO, QVAE ELEGERIT FILIVS MEVS SIBI, VIGINTI DARE DAMNAS SVNTO. Vt in l. in ratione, §. incertæ, ff,ad legem Falcidiam. ARGENTVM QVOD ELEGERIT, in l.Seiæ, ff. de auro,argen. SEIAE DVLCISSIMAE POCVLVM QVOD ELEGERIT, FIDEI HEREDVM COMMITTO VT DARENT. Item in l filium,ff.eod. IPSA SIBI QVAE VOLET, ELIGAT. Vlpianus Titul.24. OPTIONE *legati per vindicationem data, legatarii electio est, veluti,* HOMINEM OPTATO, ELIGITO. *Idemque est, & si tacite legauerim,* TITIO HOMINEM, AVT DECEM HERES MEVS DATO. Et hoc est OPTIONIS LEGATVM, in l.ait Prætor, §. hodie, ff.de minorib.§.Optionis, Institutionib.de legat. Alias ita legabatur, SEMPRONIO DECEM, AVT SI NOLVERIT, HOMINEM STICHVM LEGO, l. si quis seruum,§.1.ff. de legat.2.

Interdum & pluribus eadem res legabatur, l. cetera, §. si duobus, ff. de legat. 1. l. si Titio, ff. de legat. 2. veluti TITIO & POSTVMIS, l. si duobus, §. vltimo, ff. de legat. 1. Idque vel CONIVNCTIM, vel SEPARATIM, d. l. si duobus in princ. & l. plane, §. si coniunctim & l. duobus coniunctim, ff. de legat. 1. Coniunctim autem legatum videbatur, siue ita legaretur, TITIO ET MAEVIO, siue ita, TITIO CVM MAEVIO, l. Titiæ textores, §. nihil, ff. de legat. 1. Marcianus in l. si quis inquilinos, §. si ita, ff. de legat. 1. *Si ita legatum fuerit*, TITIO CVM SEIO DO LEGO. Alfenus in l. illi, ff. de vsu & vsufruct. legat. ILLI CVM ILLO HABITATIONEM LEGO. Gaius in l. si seruo, ff. de statuliberis, ILLI CVM ILLO DO. quod perinde esse ait, ac si ita scriptum esset, ILLI ET ILLI. Paulus in l. re coniuncti, ff. de legat. 3. RE CONIVNCTI *videntur, non etiam* VERBIS, *cum* DVOBVS SEPARATIM EADEM RES LEGATVR. *Item* VERBIS, *non etiam* RE, TITIO ET SEIO FVNDVM AEQVIS PARTIBVS DO LEGO. Interdum & duobus eadem res non communicandi animo, sed in solidum legabatur, l. si res mihi, ff. de leg. 3. Alias ita legabatur, LVCIO ET TITIO, EORVMVE CVI FVNDVM DO, LEGO, l. si fundum, §. his verbis, ff. de legat. 1. TITIO AVT SEIO, VTRI HERES VOLET, l. si Titio, ff. de legat. 2.

Interdum autem eidem sæpius, eodem testamento, legabatur. Sed si idem corpus sæpius eodem testamento legaretur, amplius quam semel peti non poterat: si vero quantitas bis legata esset, intererat vtrum Repetere, an duplicare legatum testator vellet, eratque voluntatis quæstio, l. plane, §. sic adem, cum sequenti ff. de legat. 1. l. qui quingenta, ff. de probationib. Plerumq; certe dubitationis tollendæ causa cum hac adiectione, HOC AMPLIVS, legabatur. Africanus in l. si seruus, §. Stichum, ff. de legat. 1. *Nam & vsitatum fere est, sic legare*, LVCIO TITIO TOT, ET HOC AMPLIVS VXORI ET LIBERIS EIVS TOT. Modestinus in l. omnia, §. cum ita, ff. de legat. 2. *Cum ita legatur*, ILLI HOC AMPLIVS FVNDVM ILLVM CVM OMNIBVS REBVS QVAE IN EODEM FVNDO ERVNT. Scæuola in l. Pamphilo, ff. de legat. 3. PAMPHILO LIBERTO HOC AMPLIVS, QVAM CODICILLIS RELIQVI, DARI VOLO CENTVM. Pomponius in l. si pure, ff. eodem. *Si pure tibi legauero, deinde postea scripsero ita*, HOC AMPLIVS, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, HERES MEVS EI FVNDVM DATO, *verius est eo verbo*, AMPLIVS, *superiora repeti.* Papinianus in l. quid ergo ει ff. de legat. 1. *Si ita legauerit*, HOC AMPLIVS FILIO MEO. Sic in l. Lucius, §. quisquis, ff de legat. 2. HOC AMPLIVS LVCIVS EVTYCHVS, QVAM QVOD EVM HEREDEM INSTITVI, E MEDIA HEREDITATE SVMITO. Et in l. alumnæ, ff. de adimend. legat. HOC AMPLIVS DO, LEGO, DARIQVE VOLO VIGINTI AVRI LIBRAS. Et ideo legata testamentis data repeti sæpe solebant in codicillis per hanc scripturam, HOC AMPLIVS ET HERES MEVS DATO, l. data inutiliter, ff. de legat. 1. Paulus in l. Paula. ff de leg. 3. proponit Paulam, quæ testamento decem Callinico, quem heredem ex parte scripserat, filiæ legauerat, postea codicillis factis, centum eidem Callinico reliquisse, non adiecto, HOC AMPLIVS.

Verum si testator multiplicare legatum nollet, Testamento ita adscribebat, CVI BIS LEGAVERO, SEMEL DEBERI VOLO, l. si quis in principio, ff. de legat. 3. Vlpianus in l. si ita sit adscriptum, ff. de legat. 1. *Si ita sit adscriptum* SI CVI LEGAVERO BIS, SEMEL HERES EI DATO, *vel*, VT SEMEL DEBEATVR. Memorantur & hæ legatorum formulæ: QVANTAM PECVNIAM HERES MEVS A TITIO EXEGERIT, TANTAM MAEVIO DATO, l. vt heredibus, §. vltim. ff. de legat. 2. ILLI QVANTVM PLVRIMVM PER LEGEM ACCIPERE POTEST, DARI VOLO, vel QVAM MAXIMAM PARTEM DARE POSSVM, DAMNAS ESTO HERES MEVS EI DARE, l. si ita quis, ff. de legat. 2. Nec vero PARS dumtaxat BONORVM, vt supra docuimus, sed & PARS, seu PORTIO HEREDITATIS relinquebatur, l. ab omnibus, §. vlt. ff. de legat. 1. l. si quis seruum, §. [illegible]n ff. de legat. 2. l. Paulus, ff. ad Senatuscon sultum Trebellianum, l. cum ex filio, ff. de vulg [illegible] pill. l. alumnæ, §. vlt ff. de adimend. legat. & PARS FVNDI, vt in l. Mæuio, ff. de legat. 2. MAEVIO FVNDI PARTEM DIMIDIAM, SEIO PARTEM DIMIDIAM LEGO. Et l. Mæuius, §. duorum, ff. eo. tit. *Duorum Testamentis*, PARS FVNDI, *qua Maeuii est, Titio legata est.*

Legata autem interdum pure dabantur: interdum iis Dies adponebatur. Ac puris quidem legatis interdum adiiciebatur, vt præsenti die darentur, veluti, TITIO CENTVM AVREOS

REOS

REOS PRAESENS DATO, l. Titio, ff. de legat. 2. Vlpianus in l. talis scriptura, ff. de legat. 1. *Si forte* CENTVM MIHI LEGATA SINT PRAESENTIA. Quæ adiectio etsi superuacua esset, quantum ad vim & effectum legati pertinebat, tamen eam quæ ex vulgari clausula fiebat, prorogationem impediebat, vt ibidem traditur. In diem autem legabatur, veluti, ANNVA, BIMA, TRIMA DIE, l. si cui, ff. de leg. 1. l. legata inutiliter, & l. talis scriptura, ff. de leg. 1. Mæcianus in l. pœnales, §. annua, ff. ad legem Falcidiam, ANNVA, BIMA, TRIMA DIE CENTENIS LEGATIS. Interdum autem ANNVA BIMA, TRIMA, DIE legatum relinquebatur, cum adiectione hac, AEQVIS PENSIONIBVS, vel PENSIONIBVS INAEQVIS, vel BONI VIRI ARBITRATV, vel PENSIONIBVS QVAS PVTAVERIT LEGATARIVS, l. 3. ff. de aliment. legat.

Plerumque autem filiofamil. filiæuefamil. ita legabatur, CVM IN TVTELAM SVAM PERVENERIT, vel CVM IN SVAM POTESTATEM, vel CVM SVI IVRIS FVERIT FACTVS, l. cum filiofamil. & l. si filiæfamil. ff. de legat. 3. Paulus libro 4. Sententiarum Titul. 1. IN TEMPVS EMANCIPATIONIS, vel CVM SVI IVRIS ERIT, *fideicommissum relictum*. Filio etiam quandoque post mortem patris legabatur, l. post mortem, ff. de legat. 1. Dies porro vel Certa adponebatur, eaque interdum longa, veluti KALENDIS IANVARIIS CENTESIMIS: vel Incerta, vt puta, CVM PVBES ERIT, CVM IN FAMILIAM NVPSERIT, CVM MAGISTRATVM INIERIT, vel ALIQVID ALIVD demum, quod scribendo comprehendere commodum Testatori erat, FECERIT, l. si dies, ff. quando dies legator. l. Paula, ff. de legat. 3. Dies etiam incertus est, ait Pomponius in l. 1. §. dies, ff. de condicionib. & demonstrat. cum ita scribitur, HERES MEVS CVM MORIETVR, DECEM DATO. Cuius generis legatum proponitur & in l. si pecuniæ, §. vltimo, ff. de legat. 2. Minori autem viginti quinque annis ita sæpe legabatur, CVM SVAE vel LEGITIMAE, aut IVSTAE AETATIS FVERIT FACTVS, l. cum filiofamil. in fin. ff. de legat. 3. Impuberi vero sic quandoque legabatur, CVM PVBES ERIT, l. hæc condicio in fin. ff. de condicionib. & demonstrat. CVM PVBES ESSET, dicta l. si quis legata, ff. eodem. CVM IN SVAM TVTELAM VENERIT, l. cum ex filio, ff. de vulgar. & pupill. CVM QVATVORDECIM ANNORVM ERIT. Item, CVM AD QVARTVMDECIMVM ANNVM PERVENISSET, l. si cui legetur, ff. de leg. 1. Pomponius in l. si Titio, ff quando dies legator. *Si Titio*, CVM IS QVATVORDECIM ANNORVM ESSET, *legatum fuerit*. Aliquando etiam legabatur alicui, QVANDO ANNORVM VIGINTI ERIT, l. Talis scriptura in fin. ff. de legat. 1. & CVM SEDECIM ANNORVM ESSET, l. Publius §. 1. ff. de condic. & demonstrat.

Sed & in tempus LIBERORVM, vt iam ante attigimus, sæpe legata conferebantur, l. si ita quis in fin. ff. de legat. 2. l. solemus, ff de condic. & demonstr. l. sed & si ad tempus, ff. ad Senatusconsult. Trebellian. Cuiusmodi legata ita concipiebantur, QVANDOQVE LIBEROS HABEBIT, l. cum vir vxori, ff de condic. & demonstr. vel, QVANDOQVE LIBEROS HABVERIT, l. is cui, ff. quan. dies legat. Sæpe etiam mulieri, in tempus Nuptiarum, his verbis, CVM NVPSERIT, VBI NVPSISSET, legabatur, l. si ita sit scriptum, §. vlt. ff. de leg. 2. l. Paula, l. ancillæ, ff. de legat. 3. l. filium, ff. de optio. leg. l. hæc condicio, & l. vxorem, §. Testamento, ff. de condicion. & demonstrat. vel, QVANDOQVE NVPSERIT, l. quod pupillæ, ff. quando dies legat.

Legatorum vero quæ pure ab initio data erant, dies quandoque proferebatur, l. Titio centum, ff. de legat. 2. Quod fiebat per hanc scripturam, QVAS PECVNIAS LEGAVI, QVIBVS DIES AD POSITVS NON EST, ANNVA, BIMA, TRIMA DIE HERES MEVS DARE DAMNAS ESTO, l. legata inutiliter, ff. de legat. 1. vel QVAS PECVNIAS LEGAVI, QVIBVS DIES ADPOSITVS NON EST, EAS HERES MEVS ANNVA, BIMA, TRIMA DIE DATO, l. talis scriptura, ff. eodem titulo. Iauolenus in l. si quis legata, ff. de condicionib. & demonstrat. *Si quis* LEGATA QVIBVS DIES ADPOSITA NON ESSET, ANNVA, BIMA, TRIMA DIE DARI IVSSIT. Atque hic erat VVLGARIS SERMO, quo præsentia legata proferebantur, l. si mihi, §. vlt. ff. de legat. 1. quæ & VVLGARIS CLAVSVLA appellatur, & ANNVA ADIECTIO in d. l. Talis scriptura. Quemdam etiam post legata data, in fin ita iussisse, QVAS PECVNIAS CVIQVE LEGAVI, EAS HERES MEVS, SI MATER MEA MORITVR, DATO, refert Iauolenus in l. quibus diebus, §. quidam, ff. de condic. & dem. Interdum Testator legata intra certum tempus peti vetabat.

Scæuola in l. Lucius, §. testator, ff. de legat. 2. *Testator legata* INTRA QVINQVENNIVM VS-TVIT PETI, PRAESTARIQVE.

Planè cum præfinitione annorum legata quandoque dabantur, veluti, TITIO DENA VSQVE AD ANNOS DECEM, l. si eum præfinitione, ff. quando dies legator. ATTIAE DONEC NVBAT, QVINQVAGINTA DAMNAS ESTO HERES MEVS DARE, l. legatum ita est, ff. de annu. leg. & QVOAD VIDVA ERIT, l. Titio, §. vltim. ff. de condic. & dem. DVM VXOR MEA CVM FILIO ERIT, l. si quis ita, ff. eod. *Filiofam.* QVOAD IN POTESTATE PATRIS SIT, l. vlt. ff. de annu. leg. VSQVE DVM FILIA MEA ANNOS IMPLEAT OCTODECIM, l. vxori meæ, ff. de vsu & vsufr. leg. QVAMDIV RES PATRONI FILIAE GESSERIT, l. pater Seuerianam, §. vlt. ff. de condic. & demonstr. QVOAD CVM CLODIO IVSTO MORATI ESSETIS, l. 1. C. de legat. Nec omittenda est hæc formula, QVOTIESCVMQVE VIDVA ERIT, l. filiæ meæ, ff. de annu. legat. l. vltim. C. de indic. viduit. tollend.

Præterea sæpe sub Condicione legabatur, veluti, SI NAVIS EX ASIA VENERIT: SI IN CAPITOLIVM ASCENDERIT, l. 2. & l. hæc condicio, §. si sic, l. multum interest, ff. de condic. & dem. l. Titio, ff. de vsu & vsufr. leg. Quas PROMISCVAS CONDICIONES vocat Paul. in l. si iam facta, §. 1. ff. eo. Et interdum legatario ita, si ipse Capitolium ascendisset, interdũ vero si alius ascendisset legabatur, l. nonnumquam, ff. de condic. & dem. Erat & illa vulgaris condicio, SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT, l. si iam facta, in fin. & l. multum interest, ff. eo. Enimuero Condiciones quæ legatis adscribebantur, vel in dando, vel in faciendo, vel in non faciendo consistebant. Prioris generis exempla hæc sunt. TITIO FVNDVM LEGO, SI HEREDI MEO DECEM DEDERIT, l. si fundum, §. Titio, ff. de legat. 1. Iulian. in l. qui duobus, ff. de condic. & dem. *Qui duobus heredibus* DECEM DARE *iussus est, &* FVNDVM SIBI HABERE. Idem in l. hæc scriptura, ff. eod. *Hæc scriptura*, SI DECEM DEDERIT. Et l. Iulianus, ff. eod. *Cui sub condicione legatum erat*, SI HEREDI DECEM DEDERIT. Item in l. cui fundus, ff. eod. *Cui fundus legatus est*, SI DECEM DEDERIT. Et l. ei qui, ff. de condic. instit. *Ei qui ita legatum accepit*, SI DECEM DEDERIT. Aliàs duobus eadem res, SI HEREDI CENTVM DEDISSENT, legata proponitur, l. si quis legata, §. vlt. ff. de condic. & dem. & fundus alicui legatus sub hac condicione, SI CENTVM HEREDI DEDISSET, l. ciuitatibus, §. vlt. ff. de legat. 1. Iauolenus etiam in l. quibus diebus, §. 1. ff. de condic. & dem. quemdam ita legasse refert: SI PVBLIVS CORNELIVS IMPENSAM, QVAM IN FVNDVM SEIANVM FECI, HEREDI MEO DEDERIT: TVM HERES MEVS PVBLIO CORNELIO FVNDVM SEIANVM DATO. Fundum præterea quibusdam legatum, SI PECVNIAM CERTAM IN FVNVS, IMPENSAMQVE PERFERENDI CORPORIS IN ALIAM REGIONEM DEDISSENT, Pompon. proponit in l. tales condiciones, §. 1. ff. eo. tit. Atque interdum heredi, interdum vero alii qui heres non esset, dare legatarius iubebatur, vt in l. tales condiciones, ff. eod. SI SYMPHORO ET IANVARIO CENTVM TITIVS PRAESTITERIT, FVNDVM EI LEGO. Condicionum vero quæ in faciendo consistebant, hæc sunt exempla. Vlpian. in l. si ita fuerit, §. idem quæri, ff. de manumiss. testam. *Idem quæri potest, &* SI FABRIS DVOBVS, VEL PICTORIBVS SIT MEMBRVM DEPINXISSENT, VEL SI FABRICASSENT NAVEM, *quid adscriptum sit*. Pompon. in l. tales, ff. de condic & demonstr. *Tales condiciones*, SI MONVMENTVM, *puta*, FECERINT, *pluribus proposita*. Iustinia. in §. longe magis, Instit. de legat. cum Gaio in l. demonstratio, §. quod autem, ff de condic. & dem. TITIO, SI NEGOTIA MEA CVRAVERIT, FVNDVM MEVM DO, LEGO. Papinian. in l. pater Seuerianam, §. condicionum, ff. de condic. & dem. *Condicio fideicommissi talis præscripta*, SI TVTELAM IN ANNVM OCTAVVMDECIMVM GESSERIT. Eiusdem generis erat & hæc Condicio, SI AD EXSEQVIAS FVNERIS MEI VENERIT, l. condicionum quæ, ff. eod. SI STATVAS IN MVNICIPIO POSVERIT, l. Titius, ff. eo. SI RESTITVTIONEM MIHI IMPETRAVERIT AB IMPERATORE, l. quidam relegatus, ff. de reb. dub.

Sub condicionibus etiam non faciendi aliquid, seu quæ in non faciendo consistebant, quandoque legabatur, l. Mucianæ, l. is cui sub condicione, ff. de condic. & dem. Vt puta, SI IN CAPITOLIVM NON ASCENDERIT: SI STICHVM NON MANVMISERIT, d. l. Mucianæ. SI TITIO NON NVPSERIT, vel SI NEQVE TITIO, NEQVE SEIO NEQVE MAEVIO NVPSERIT, l. hoc genus, l. quotiens, l. hoc modo, & l. cum ita legatum

gatum, ff. eod. SI A LIBERIS NE NVPSERIT, l. sed si, §. vltim. ff. eod. TITIO, POST DECEM ANNOS DATO, SI SATIS AB HEREDE NON EXEGERIT, l. si ita legatum, ff. eod.

Serui sæpe sub hac condicione legabantur, SI TESTATORIS ESSENT, CVM MORERETVR, Marcian. in l. falsa demonstratio, §. vlt. ff. de condic. & demonstr. *Si quis ita scripserit*, STICHVM ET PAMPHILVM TITIO DO LEGO, SI MEI ERVNT CVM MORIAR. Heredem etiam ita Testator poterat obligare, VT SI, QVANDOQVE MORERETVR, STICHVS SERVVS EIVS NON ESSET, HERES DAMNAS ESSET EVM DARE, l. heredem, ff. de legat. 1.

Sub condicione etiam Nuptiarum sæpe legabatur, in hunc modum, SI FILIA MEA TITIO NVPTA ERIT, l. 1. ff. de reg. Caton. l. in condicionibus, ff. de condic. & dem. SI ATTIA FILIA MEA ARBITRATV LVCII TITII NVPSERIT, EI TOT HERES MEVS DATO, l. filiæ, ff. eod. tit. TITIAE SI MIHI NVPSERIT, *vel* FILIO MEO NVPSERIT, l. condicionum quæ, ff. eod. TITIO, SI SEIAM VXOREM DVXERIT, HERES MEVS CENTVM DATO, l. in testamento, ff. eod. SI IN FAMILIA NVPSERIT, l. cui fuerit, ff. eo. Item filiofam. legatum, SI IN POTESTATE PATRIS MANSISSET, legimus in l. filiofam. ff. eod. Et contra, SI MORTE PATRIS SVI IVRIS EFFECTVS ESSET, l. si ita, ff. quando dies legat. Fideicommissum à filiis relictum, SI QVIS EX HIS SINE LIBERIS DIEM SVVM OBIISSET, narrat Papinian. in l. fideicommissum, ff. de condic. & demonstr. Impp. Seuer. & Antonin. in l. 1. C. de condicionib. insert. *Cum Testatorem fideicommissum Trallianis ab eo, quem pro parte heredem instituerat, ita reliquisse proponas*, SI SINE LIBERIS INSTITVTVS DIEM OBIISSET. Idem Papinian. in l. pater Seuerianam, §. 1. ff. de condic. & demonstr. *Ita fideicommisso dato*, VOLO RESTITVAS, SI SINE LIBERIS DECEDAS. Mulieri etiam sub hac condicione, SI A MARITO NON DIVERTISSET legatum, memorant Impp. Seuer. & Antonin. in l. 2. C. de condicionib. insert. Cui non absimilis condicio refertur in d. l. pater Seuerianam, §. socrus, SI CVM FILIO MEO IN MATRIMONIO PERSEVERAVERIT. Imp. Antonin. in l. 3. C. de condic. insert. *Si ea condicione Aulazanus legata testamento præstari voluit*, SI CVM SOCARIA SVA MATREQVE EIVS MORARETVR, Sed & sub hac condicione, SI HERES ERIT SEIVS, AVT SI HEREDITATEM ADIERIT, legabatur, l. hæc verba, ff. de legat. 1. l. in condicionibus ei, l. aliquando, & ff. de condic. & demonstr. Celsus in l. 1. ff. de reg. Caton. *Si quis ita legauerit*, SI POST KALENDAS MORTVVS FVERO, TITIO DATO. Pompon. in l. multa Testamento, §. vltim. ff. de condic. & demonstr. *Cum ita esset scriptum*, SI FILIA ET MATER MEA VIVENT. Interdum & condicioni dies inserebatur, vt in l. si his legatum, §. vltim. ff. de leg. *Si ita scriptum sit*, SI IN QVINQVENNIO PROXIMO TITIO FILIVS NATVS NON ERIT, TVM DECEM SEIAE HERES DATO.

Interdum sub hac condicione legabatur, Si legatarius caueret se aliquid daturum vel facturum, vt in l. huiusmodi legatum, ff. de legat. 2. SI TITIVS HEREDI MEO CAVERIT CENTVM MAEVIO SE DATVRVM, ET HERES MEVS TITIO CENTVM DATO. Et mox: SI TITIVS HEREDI MEO CAVERIT SE IN MVNICIPIO EX CENTVM AVREIS OPVS FACTVRVM: TVM EI CENTVM AVREOS HERES MEVS DARE DAMNAS ESTO. Sub condicione quoque Iurisiurandi relinquebatur, l. municipibus, ff. de condic. & demonstr. veluti SI IVRAVERIT SE DECEM DATVRVM, AVT MONVMENTVM, seu QVID ALIVD FACTVRVM. Cuiusmodi condicio ita remittebatur, vt compelleretur legatarius facere id quod facturum se iurare iussus erat, solo iureiurando remisso, l. hæc scriptura, ff. de condic. & dem.

Interdum & sub contrariis condicionibus eadem res duobus legabatur, l. etiam si, §. vlt. ff. vt in possess. legat. Celsus in l. si illud, ff. de legat. 2. *Veluti si ita legatum est*, SI NERVA CONSVL FACTVS ERIT, TITIVS HERES ATTIO FVNDVM: SI NON ERIT NERVA CONSVL FACTVS, SEIVS HERES MAEVIO CENTVM DATO.

Sane nonnumquam ita legabatur, vt nisi condicioni adscriptæ legatarius paruisset, legato cadeteт. Scæuola in l. vxorem, §. eius heres, ff. de legat. 3. *Eius heres, vel legatarius rogatus est*, VT QVEMDAM ADOPTET, *his verbis adiectis*, SI ALIAS FECERIT, EXHERES ESTO, *vel*, PERDAT LEGATVM. Idem in l. liberto, §. Lucius, ff. de annu. legat.

OOOO 3

Eum qui ciuitati centum legauerat, vti alternis annis ex vsuris eiusdem, certamina sub nomine ipsius celebrarentur, adiecisse dicit hæc verba, QVOD SI CONDICIONE SVPRA SCRIPTA RECIPERE LEGATAM SIBI PECVNIAM CIVITAS SEBASTENORVM NOLVERIT, NVLLO MODO OBLIGATOS EI ESSE VOLO, SED HABERE SIBI PECVNIAM.

Interdum autem Testator heredi Satisdationem quæ legatorum sub condicione relictorum nomine interponi consueuerat, remittebat, legatariumque SATIS ACCIPERE VETABAT, l.1.ff.vt in possess.legator. Marcian.in l.licet, ff.vt legator seu fideicommiss. *Licet*, VT NON PETATVR CAVTIO, *condicio Testamento scripta fuerit*. Ac FIDEICOMMISSI quidem & legati satisdationem quocumque voluntatis indicio remitti posse Papinianus scribit in l.auia, §.vlt.ff.de condic. & demonstr. Quæ verba, si quis instrumenta originis & auctoritatis eorum requirat, ille Iurisconsultorum facile princeps mutuatus videtur ex rescripto Diui Marci, quod exstat in l.2.C.vt in possess. legat. Et hanc ipsam iuris ciuilis definitionem Imperator Alexander Seuerus eiusdem Marci & Commodi constitutioni acceptam fert, in l. scire debetis, C.eod.tit. At, quæ vt boni viri arbitratu is cui vsusfructus relictus erat, vteretur frueretur, satisdatio præstabatur, Testamento remitti non poterat, d.l.scire debetis. Vsufructu certe pecuniæ numeratæ legato, Testamento quandoque cauebatur, NE EO NOMINE SATISDARETVR, l.si pecuniæ, ff.vt in poss.legator. Similiter Maritum cum vxori vsumfructũ omnium bonorum Testamento reliquisset, CAVTIONEM AB EA EXIGI prohibuisse Impp. narrant in l.1.C.de vsufruct.

POENAM autem à Condicione voluntas defuncti separabat, & an POENA, an CONDICIO, an TRANSLATIO esset, ex voluntate defuncti diiudicabatur, l. vlt.ff. de his quę pœnæ cauſ. Iustinian.in §. vlt. Instit.de legat. POENAE NOMINE *legari videtur, quod coercendi heredis causa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat, veluti si quis ita scripserit*: HERES MEVS SI FILIAM SVAM IN MATRIMONIVM TITIO COLLOCAVERIT: *vel ex diuerso*, SI NON COLLOCAVERIT, DATO DECEM AVREOS, SEIO: *aut si ita scripserit*, HERES MEVS SI SERVVM STICHVM ALIENAVERIT: *vel ex diuerso*, SI NON ALIENAVERIT, TITIO DECEM AVREOS DATO. Vlpian. Tit.24. POENAE CAVSA *legatur quod coercendi heredis causa relinquitur, vt faciat quidem, aut non faciat, non vt legatum pertineat: vt puta hoc modo*, SI FILIAM TVAM IN MATRIMONIO TITIO COLLOCAVERIS, DECEM MILIA SEIO DATO.

SVB MODO quoque interdum legabatur. Gaius in l.demonstratio, §.vlt. ff. de condic. & dem. *Si cui in hoc legatum sit*, VT EX EO ALIQVID FACERET, *veluti* MONVMENTVM TESTATORI, *vel* OPVS, *aut* EPVLVM MVNICIPIBVS FACERET, *vel* EX EO VT PARTEM ALII RESTITVERET, SVB MODO *legatum videtur*, Sic in l.Titio centum in princ. & §.1. & §. seq. TITIO CENTVM, ITA VT FVNDVM EMAT, *legata sunt*. TITIO CENTVM *relicta sunt*, ITA VT MAEVIAM VXOREM QVAE VIDVA EST, DVCAT. Titio CENTVM *relicta sunt*, ITA VT A MONVMENTO NON RECEDAT. Ex his etiam verbis, TITIO DECEM MILLIA ℞ VEL INSVLAM RELINQVO, ITA VT QVINQVE MILLIA EX HIS VEL EANDEM INSVLAM MAEVIO RESTITVAT, siue ea ad CONDICIONEM, siue ad MODVM respicerent, fideicommissi petitionem nasci Imp. Gordian constituit. l.vlt. C.de his quæ sub modo. Iauolen.in l.quib.diebus, §.vlt.ff. de condic. & dem. tale legatum proponit, LVCIIS, PVBLIIS, CORNELIIS AD MONVMENTVM MEVM AEDIFICANDVM, MILLE HERES MEVS DATO. Vlpian.in l.1.§.vlt. ff. ad l. Falcid. *Eum cui* PECVNIA AD FACIENDVM MONVMENTVM *legata sit*.

Testatorem etiam IN HONOREM CONSVLATVS Gaio Seio sororis suæ filio legasse, Marcellus refert in l. Publius, ff de condic. & dem. Ruscium plane Cepionem Testamento suo cauisse, VT QVOTANNIS INGREDIENTIBVS CVRIAM SENATORIBVS CERTAM SVMMAM VIRITIM PRAESTARET HERES, Sueton. auctor est in Domitiano, cap. 9.

Interdum & CAVSA legatis adscribebatur ita, TITIO FVNDVM DO, QVIA NEGOTIA MEA CVRAVIT. Item, FVNDVM TITIVS FILIVS MEVS PRAECIPITO, QVA FRATER EIVS IPSE EX ARCA TOT AVREOS SVMPSIT, l.demonstratio, §.quod autem, ff.de condic.& dem. QVONIAM FILIVS MAIOR EX ARCA MEA DECEM

EVSTV-

SVSTVLIT, HERES MINOR FILIVS DECEM E MEDIO SVMITO, l. si ita legatum, ff. eod. Iustinianus in §. longe magis, Instit. de legat. *Legato falsa causa adiecta non nocet: veluti cum quis ita dixerit*, TITIO QVIA ME ABSENTE NEGOTIA MEA CVRAVIT, STICHVM DO LEGO, *vel ita*, TITIO, QVIA PATROCINIO EIVS CAPITALI CRIMINE LIBERATVS SVM, STICHVM DO LEGO. Vlpianus Tit. 24. *Falsa causa est, veluti*, TITIO QVIA QVONDAM NEGOTIA MEA CVRAVIT, FVNDVM DO LEGO, *vt negotia mea numquam Titius curasset*.

Cum DEMONSTRATIONE etiam legabatur, veluti, SERVVM STICHVM, QVEM DE TITIO EMI, FVNDVM TVSCVLANVM QVI MIHI A SEIO DONATVS EST, l. demonstratio, ff. de condic. & dem. Modestinus in l. Gaius, ff. de pigner. act. *creditor cum suprema sua ordinaret, Testamento cauit*, VT ALTER EX FILIIS SVIS HABERET EVM FVNDVM, ET ADDIDIT, QVEM DE LVCIO TITIO EMI.

Illius autem quæ legatis quandoque adiiciebatur, Demonstrationis exempla sunt hæc, CENTVM QVAE IN ARCA HABEO, aut, QVAE ILLE APVD ME DEPOSVIT, l. 1. §. adeo, ff. de dote præleg. Vlpianus in l. si sic legatum, §. 1. ff. de legat. 1. *Si* DECEM QVAE TITIO DEBEO, *legauero, nec quidquam Titio debeam*, FALSA DEMONSTRATIO *non peremit legatum: vt in legato dotis Iulianus respondit*. Iulianus in l. Stichum, ff. de legat. 1. STICHVM QVI MEVS ERIT, CVM MORIAR, HERES MEVS DATO: *magis* CONDICIONEM *legato iniecisse, quam* DEMONSTRARE *voluisse patremfa. apparet: eo quod si* DEMONSTRANDI *causa hec oratio poneretur, ita concepta esset*, STICHVS QVI MEVS EST, *non*, QVI MEVS ERIT. Pomponius in l. Quintus, ff. de auro argento, *Certo corpore legato*, DEMONSTRATIO FALSA *posita, non peremit legatum, veluti si ita sit scriptum*, STICHVM QVEM EX VENDITIONE TITII EMI. Papinianus in l. cum filius, §. heres, ff. de legat. 2. HERES MEVS TITIO DATO QVOD EX TESTAMENTO SEMPRONII DEBETVR MIHI. Paulus in l. legaui, §. vlt. ff. de liberat. leg. *Quod si* CENTVM AVREOS, *quos*, SE DEBERE *dixit, legauit*. Iauolenus in l. quibus diebus, §. qui dotalem, ff. de condic. & dem. *Qui dotalem fundum nullum habebat, ita legauerat*, FVNDVM CORNELIANVM QVEM ILLA MIHI DOTI DEDIT, EI HERES DATO.

Regula autem iuris ciuilis erat, Falsa Demonstratione legatum non perimi. Quod & Iustinianus tradit in §. huic proxima Instit. de legat. *veluti*, ait, *si quis ita legauerit*, STICHVM SERVVM MEVM VERNAM DO LEGO: *Licet enim non verna, sed emptus sit, si tamen de seruo constat, vtile legatum est. Et conuenienter, si ita demonstrauerit*, STICHVM SERVVM QVEM A SEIO EMI, *sitque ab alio emptus, vtile est legatum, si de seruo constat*. Vlpian. Tit. 24. *Neque ex falsa Demonstratione, neque ex falsa causa legatum infirmatur. Falsa* DEMONSTRATIO *est, velut*, TITIO FVNDVM QVEM A TITIO EMI, DO LEGO, *cum fundus à Titio emptus non sit*.

Sed nec si in nomine, cognomine, prænomine, agnomine legatarii Testator errasset, quidquam is error legati viribus detrahebat, §. si quidem, Instit. de legat. Et hac quoque in parte falsa Demonstratio, neque legatario, neque fideicommissario nocebat: veluti, SI FRATREM dixisset, vel SOROREM, vel NEPOTEM, vel quid libet aliud, l. falsa, ff. de condic. & demonstr. Nominatim vero legatum censebatur, siue ita, LVCIO TITIO, aut per demonstrationem corporis, vel artificii, vel officii, vel necessitudinis, vel adfinitatis legaretur, l. nominatim, ff. eodem titulo.

Legatarios plane fideicommissariosve elogiis ornare, titulisque amantissimis prosequi consueuerant. Suetonius in Augusto cap. 66. *Amicorum suprema iudicia morosissime pensitauit, neque dolore dissimulato, si parcius, aut citra* HONOREM VERBORVM, *neque gaudio, si grate pieque, quis se prosecutus fuisset*. Et quidem cum quid filiis legabant, prælegabantve, CARISSIMOS, vel DVLCISSIMOS appellabant: vt in l. Thais, §. 1. ff. de fideicom. libert. MAEVI FILI CARISSIME TE ROGO. Scæuola in l. heredibus, ff. ad Sc. Trebellian. VOS QVE LIBERI CARISSIMI HOC FIDEICOMMISSO TENERI INVICEM VOLO. Modestin. in l. Titia cum, §. Lucius, ff. de legat. 2. PETO A TE, FILIA CARISSIMA. Scæuola in l. nomen, §. vlt. ff. de legat. 3. A TE AVTEM, FILI CARISSIME, PETO, QVAECVMQVE LEGAVI, &c. Alias, MAEVI ET SEMPRONI FILII DVLCISSIMI, l. Lucius, §. quę marito, ff. de legat. 2. Paulus in l. pediculis, §. idem cum, ff. de auro argento. HOC AMPLIVS FILIA MEA DVLCISSIMA E MEDIO SVMITO. Eodem modo, PAVLINAE FILIAE MEAE DVLCISSIMAE, l. Titia cum, §. Lucius, ff. de legat. 2. Οὐλπιανῇ Σεπτιμιανῇ τῇ γλυκυτάτῃ μου θυγατρὶ χαίρειν. INFANTI DVLCISSIMAE, l. vxorem, §. vlt. ff. de legat. 3.

Cum vxoribus etiam de supremis suis loquentes Mariti, eas Carissimarum nomine compellabant. Sic, PETO DE TE VXOR CARISSIMA, l.heredes mei, §.vlt. ff. ad Sc. Trebellian. A TE VXOR CARISSIMA PETO, l. Lucius Titius, §. matre, ff. de leg.2. Item, DOMINA VXOR, l.vxorem, ff. de legat.3. DOMINA SANCTISSIMA, l. Titia, §. qui Marco, ff. de annu. legat. SEMPRONIAE DOMINAE MEAE, l.vlt.ff. de auro argento. Alias simpliciter, FIDEI TVAE COMMITTO VXOR, l. cum pater, §.fidei, ff. de legat.2. A TE PETO, MARITE, d. l.cum pater, §. à peto. DVLCISSIMOS QVOQVE FRATRES SVOS vocabant, l.cum pater, §. dulcissimis, ff. de legat.3. Necnon sorores DVLCISSIMAS CARISSIMAS vocabant, l. Thais, §. Lucius, ff. de fideicommissar. libert. & §. sorore ead. l. Βούλομαι ἐπιτρέπω, γλυκυτάτῃ μου ἀδελφῇ. At nec extraneis absque aliquo verborum honore legabant. Sic SEIO AMICO FIDELISSIMO l.Seio, ff. de annu. legat. SEIAE AMICAE MEAE, l.vlt. §.vlt.ff. de auro argento, SEIAS DVLCISSIMAE, l. Seiæ, ff. eod. tit. SEMPRONIAE PIAE, l. Titia, §. 1. ff. de auro argento, SEIO OPTIME MERITO, l.vlt. §.Gaio, ff. de liberat. leg. LVCIO TITIO VIRO BONO, l.Mæuio, ff. de annu. leg. Alias adiiciebāt, CVI MAXIMAS GRATIAS AGO, vt in l.Seia, ff. de dote prǣleg. & l.Mæuia, ff. de annu. leg. Contra quandoq; notas adiiciebant, vt l. cum quis, §. Sciam, ff. de legat.3. MAEVIO LIBERTO MEO DE ME NIHIL MERITO. Eum etiam cui priore parte Testamenti legatum fuerat, posteriore INGRATVM appellatum, proponit Paulus in l. libertus, ff. de adimend. legat. Turpia certe Legata, quæ denorandi magis legatarii gratia scribebantur, odio scribentis pro non scriptis habebantur, l. Turpia, ff. de legat.1.

Legata porro vel ab omnibus generaliter heredibus, vel nominatim ab vno, aut item altero ex pluribus heredibus scriptis, relinquebantur, l. si heredes, & l. si tibi homo, §.vlt. ff. de legat.1. Ab omnibus rursus, vel omnium nominibus expressis, vel generaliter ita, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, DAMNAS ESTO TITIO DARE CENTVM, l omnibus, ff de legat.1. l.1. §. id quod ex substitutione, ff. ad l. Falcid. Vlpianus in l.3. ff. de legat.1. *Hæc verba testatoris,* QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIPTIS HERES ERIT, *aut*, EI HERES ERIT SEIVS, *vel*, SI HEREDITATEM ADIERIT, *subiectum legatum vel fideicommissum non faciunt condicionale*. Et in l. si quis in fundi, §.vlt. ff. eod. *Si quis heredes instituerit, & ita legauerit,* QVISQVIS MIHI GALLICANARVM RERVM HERES ERIT, DAMNAS ESTO DARE, *ab omnibus heredibus videri legatum.* Iulianus in l. si fundum, §. si libertus, ff. eod. QVISQVIS MIHI ALIVE EX SVPRASCRIPTIS CVM PATRONO MEO HERES ERIT, SERVOS ILLVM ET ILLVM TITIO LEGO. Et in l. si in testamento, ff. si quis omissa cau. test. *Si ita scriptum fuisset,* TITIVS HERES ESTO. QVISQVIS MIHI EX SVPRASCRIPTIS HERES ERIT, MAEVIO, SI MIHI HERES NON ERIT, CENTVM DATO. Marcell. in l.Publius, ff. de condic. & dem. QVISQVIS MIHI HERES, HEREDESVE ERVNT, DO, LEGO, FIDEIQVE EORVM COMMITTO VTI DENT GAIO SEIO SORORIS MEAE FILIO, IN HONOREM CONSVLATVS, QVADRINGENTA. Mæcian. in l. quisquis, ff. de legat.3. QVISQVIS MIHI HERES ERIT, DAMNAS ESTO DARE, FIDEIQVE EIVS COMMITTO VTI DET, QVANTAS SVMMAS DICTAVERO, DEDERO. Scæuola in l annua, §.1. ff. de annu. leg. QVISQVIS MIHI HERES ERIT, FIDEI EIVS COMMITTO VTI DET, &c. Idem in l.quidam, ff. de iur. codicill. *Numquid totum legatum debeat, Si,* QVISQVIS MIHI HERES ERIT, *legatum erit.* Sic & in l. filiam, ff. de auro, argento, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, FIDEI EIVS COMMITTO, &c.

Alias pluribus heredibus institutis ita scriptum refertur, HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE AVREOS QVINQVE: & tunc non quilibet herès, sed omnes videbantur damnati vt vnà quinque darent, l si pluribus, ff. de legat.2. Paul. in l. si plures, ff. de legat.3. *Si plures gradus sint heredum, & scriptum sit* HERES MEVS DATO, *ad omnes gradus heredum hic sermo pertinet sicut hæc verba,* QVISQVIS MIHI HERES ERIT.

Interdum vero ab vno nominatim herede legabatur, l. cum ab vno, ff. de legat.2. l. nonnumquam, ff. de legat. præstand. l. alimenta, ff. de aliment. legat. Et vnus ex heredibus solus onerabatur, l. Mæuius, §.cum qui, ff. de legat.2 aut petebat Testator ab vno herede, VT OMNE ONVS LEGATORVM IN SE SVSTINERET, in hunc modum, EA QVAECVMQVE IN LEGATIS RELIQVI, VEL DARI PRAECEPI, AB ATTIANO FILIO MEO ET HEREDE DARI, PRAESTARIQVE IVBEO, l. Titia cum, §. Lucius, ff. eod. Ac nonnumquam non sub appellatione heredum, sed propriis nominibus expressis fideicommissum relinquebatur, l. nonnumquam,

nonnumquam, ff. ad Sc. Trebell. nominabanturque heredes, à quibus legata præstarentur, l. legatorum, §. qui plures, ff. de legat. 2. vt in l. ciuitatibus, §. 1. ff. de legat. 1. LVCIVS TITIVS, ET GAIVS SEIVS, PVBLIO MAEVIO DECEM DARI DAMNAS SVNTO. Pomponius in l. si mihi, ff. de vsufruct. *Si mihi & tibi, à* SEMPRONIO ET MVCIO HEREDIBVS *vsusfructus legatus sit*. Papinianus in l. cum singulis, ff. eod. *Cum* SINGVLIS AB HEREDIBVS, *singulis eiusdem rei vsusfructus legatur*.

Quandoque à pluribus quidem heredibus legata dabantur, sed ea vnus ex his præcipere, & præstare iubebatur, l. à pluribus, ff. de legat. 1. Vlpianus in l. quidam, §. si scriptus, ff. eod. *Si scriptus ex parte heres rogatus fit*, PRAECIPERE PECVNIAM, ET EIS QVIBVS TESTAMENTO LEGATVM ERAT, DISTRIBVERE. ANNVA etiam LEGATA PRAECIPERE aliquem, AD DISTRIBVENDVM, nonnumquam iubebant, l. diuus, ff. si cui plus quam per l. Falcid. Sic & in l. codicillis, §. vlt. ff. de annu. legat. Testator Semproniam, quam heredem ex triente instituerat, rogasse dicitur in hæc verba, FIDEI TVAE COMMITTO SOROR, VTI LEGATA QVAE ALVMNIS MEIS RELIQVI, EX MEDIO RECIPIAS, ET APVD TE HABEAS, QVOAD-VSQVE COMMENDATOS HABEAS.

Plane post libertates adscriptas, & legata data, Generale caput subiici solitum, vt legata & libertates ab heredibus præstarentur, indicat l. Titia cum, §. Lucius Titius, ff. de legat. 2. Generale etiam caput præpositum, memorat Scæuola in l. generali, ff. de vsu & vsufruct. legat. Interdum quoque fideicommissa Tabulis data, Testator cum Iurisiurandi religione præstari rogabat: vt probatur l. cum pater, §. filius, ff. de legat. 2. Iureiurando quoque nonnumquam adactos heredes, ostendit l. si quis inquilinos, §. vlt. ff. de legat. 1. Cic. lib. 3. in Verr. *P. Trebonius viros bonos, & honestos complures fecit heredes: in his fecit suum libertum: is A. Trebonium fratrem habuerat proscriptum: Ei cum cautum vellet, scripsit*, VT HEREDES IVRARENT, SE CVRATVROS, VT EX SVA CVIVSQVE PARTE NE MINVS DIMIDIVM AD A. TREBONIVM FRATREM ILLVM PROSCRIPTVM PERVENIRET. *Libertus iurat*. Cæsar. lib. 3. De bello ciuili: *In Testamento Ptolemai patris heredes erant scripti, ex duobus filiis, maior, & ex duabus, ea quæ ætate antecedebat*. HAEC VTI FIERENT, PER OMNES DEOS, PERQVE FOEDERA QVAE ROMAE FECISSET, EODEM TESTAMENTO PTOLEMAEVS POPVLVM ROM. OBTESTABATVR.

Vnicuique autem concedebatur, Fideicommissum ab eo ad quem legitima eius hereditas, vel Bonorum possessio peruentura esset, dare, l. si fundum, §. vlt. ff. de legat. 1. Proinde sæpenumero in extrema parte, Testamenti cauebant vt à quocumque herede legata fideicommissaque relicta præstarentur. Scæuola in l. Titia, ff. de inoffic. testam. *Titia filiam heredem instituit: filio legatum dedit: Eodem Testamento ita cauit*, EA OMNIA QVAE SVPRA DARI, FIERI IVSSI, EA DARI, FIERI VOLO AB OMNI HEREDE, BONORVMVE POSSESSORE, QVI MIHI ERIT ETIAM IVRE INTESTATO. ITEM QVAE DARI IVSSERO, EA VTI DENTVR, FIANTQVE, FIDEI EIVS COMMITTO. Mæcian. in l. si ita fuerit, ff. de legat. 3. *Si ita fuerit fideicommissum relictum*, AD QVEMCVMQVE EX TESTAMENTO MEO, VEL AB INTESTATO, *velit a*, AD QVEMCVMQVE QVOQVO IVRE BONA MEA PERVENIANT. Paulus in l. ex ea scriptura, ff. qui testam. fac. poss. *Ex his verbis quæ scriptura paterfam. addidit*, Ταύτην τὴν διαθήκην βούλομαι εἶναι κυρίαν ἐπὶ πάσης ἐξουσίας, *videri eum voluisse omnimodo valere ea quæ reliquit, etiam si intestatus decessisset*. Scæuola in l. codicillis, ff. de vsu & vsufruct. leg. narrat testatorem quemdam ima parte Testamenti adiecisse, OMNEM VOLVNTATEM MEAM FIDEI HEREDVM COMMITTO. Vlpianus in l. postumus, §. vlt. de iniusto rupt. *Si paganus qui habebat iam factum Testamentum, aliud fecisset, & in eo comprehendisset*, FIDEI HEREDIS COMMITTERE VT PRIORES TABVLAE VALERENT.

Nec à Primis tantum sed & à Secundis heredibus legabatur. Quin & ab impuberis substituto Secundis Tabulis legatum, testimonio sunt l. si à substituto, ff. de legat. 1. heredis aditio, ff. quando dies legator. l. is cui, §. si ab impuberis, ff. vt in possess. legator. l. non solum, §. liberatio, ff. de liberat. leg. l. in ratione, §. vlt. ff. ad l. Falcid. Sane ab eiusmodi substitutis legata Repeti solebant, l. quid ergo, & l. si quis à filio, ff. de legat. 1. Cuiusmodi repetitionis exempla subiungam. Marcellus in l. vlt. ff. de fideicom. libert. à Mutio & Mæuia, quos liberis SI AVT NON NATI ESSENT, AVT INTRA PVBERTATEM DECESSISSENT, substituerat, ita Testatorem legata repetiisse refert: LEGATA QVAE PRIORE TESTAMENTO, QVO FILIOS ET SEIVM RELIQVI, PRAESTARI VOLO, HOC EST ET A

SEQVENTIBVS HEREDIBVS. Deinde codicillis ita cauisse, LVCIVS TITIVS HEREDIBVS PRIMIS ET SVBSTITVTIS SALVTEM. PETO VT EA QVAE TESTAMENTO GAVI, LEGAVI, ET EA QVAE CODICILLIS CAVERO, LEGAVERO, PRAESTETIS. Scæuola in l. Lucius Titius, §. impuberem, ff. de legat. 2. *Impuberem filium heredem instituit: vxori dotem prælegauit, item ornamenta, & seruos, & aureos decem, &* SI IMPVBES DECESSISSET, SVBSTITVIT *à quibus ita legauit:* QVAECVMQVE PRIMIS TABVLIS DEDI, EADEM OMNIA AB HEREDIBVS QVOQVE HEREDIS MEI IN DVPLVM DARI VOLO. Hoc tamen perpetuum non erat, nec semper à Primis heredibus data, à Secundis Repetebantur. Hoc enim quandoque omissum testatur Cicero Topic. cum ait, *Si paterfam.* VXORI ANCILLARVM VSVMFRVCTVM LEGAVIT A FILIO, *neque* A SECVNDO HEREDE LEGAVIT. Verum eo tandem decursum est, vt à Substituto repetita censerentur, quæ ab Instituto fuerant relicta, si non esset euidens diuersa voluntas, l. licet, ff. de legat. 1. Quamquam vt plurimum, à Substitutis legata Generaliter Repeti, moris erat. Marcianus in l. seruo alieno, §. 1. ff. de legat. 1. *Si quis à primo herede centum legauerit alicui, & eidem à secundo ducenta, posteaque* GENERALITER REPETIERIT LEGATA: *trecenta videtur* REPETISSE.

In Generali autem Repetitione legatorum, etiam datæ libertates continebantur, ex mente Legis 12. Tabb. l. in generali, ff. de verb. signif. Iauolen. in l. cum in substitutione, ff. de legat. 3. *Cum in substitutione* LEGATA REPETVNTVR, *libertates etiam continentur.*

Aliam porro REPETITIONIS LEGATORVM formulam Vlpianus exponit in l. legata inutiliter, ff. de legat. 1. his verbis: *Legata inutiliter data, Papinianus putat libro Quæstionum, confirmari per* REPETITIONEM: *id est, per hanc scripturam postea forte in codicillis factam,* HOC AMPLIVS EI HERES MEVS DATO. Idem in l. si quis à filio, ff. eod. *Si* REPETITIO LEGATORVM *ad eum modum concepta sit: veluti,* QVAE A FILIO MEO LEGAVI, QVAEQVE EVM DARE IVSSI, SI MIHI HERES ESSET: ID HERES MEVS IISDEM DIEBVS DATO. *Sed si* REPETITA *fuerint ita,* QVAE A FILIO MEO LEGAVI, HERES MEVS DATO. Iulianus in l. in repetendis, ff. de legat. 3. *In* REPETENDIS LEGATIS, *hæc verba quæ adiici solent,* ITEM DARE DAMNAS ESTO. Sed & Scæuola in l. Aurelius, §. Testamento, ff. de liberat. leg. refert quemdam, qui Testamento facto debitoribus liberationem reliquerat, post inciso lino, & recognito Testamento, aliud Testamentum fecisse, in quo REPETIIT LEGATVM, his verbis: QVIBVSQVE LEGATA IN EO TESTAMENTO, QVOD INCIDERAM, DEDI, OMNIA RATA ESSE, VT QVAEQVE SCRIPTA SVNT, VOLO.

A Legatariis quoque fideicommissa dabantur. Nam & seruos manumittere, & decem dare sæpe rogatos in libris nostris legimus. Et interdum Legata aliis restituere rogabantur. Scæuola in l. vxorem, §. sorori, ff. de leg. 3. *Sorori legauit homines quos nominauit Testamento,* EIVSQVE FIDEI COMMISIT, VT EADEM MANCIPIA FILIIS SVIS, CVM OBIRET RESTITVERET. Idem in l. Lucius, § Damæ, ff. de leg. 2. Damæ & Pamphilo quos Testamento manumiserat, fundum dedit, ITA VT POST MORTEM SVAM FILIIS SVIS RESTITVERENT. Papinianus in l. cum pater, §. surdo, ff. de legat. 2. *Surdo & muto, qui legatum accepit,* VT CVM MORIETVR RESTITVAT, *recte mandatur,* Modestinus in l. omnia, §. quod à legatario, ff. de legat. 2. *Quod à legatario petitum erat,* VT ALII RESTITVERET. Idem in l. quod his verbis, ff. de legat. 3. *Quod his verbis relictum est,* QVIDQVID EX HEREDITATE BONISVE MEIS AD TE PERVENERIT, CVM MORIERIS RESTITVAS. Papinianus in l. fundum, ff. de instr. vel instr. FVNDVM INSTRVCTVM *libertis patronus Testamento legauit. Postea codicillis petiit,* VT MORIENTES, PARTES SVAS FVNDI SVPERSTITIBVS RESTITVERENT. Denique vt heredibus, ita & legatariis substitui potuisse ait l. vt heredibus, ff. de legat. 2.

Heredi plane à semetipso legatum dari non poterat, à coherede poterat, l. legatum, §. 1. & l. & quidem, & l. plane, §. si duobus, ff. de legat. 1. Sub ea tamen condicione, SI HERES NON ESSET, ei quandoque legabatur, l. apud Iulianum, & l. Lucius, §. pater, ff. ad Sc. Trebellian. l. ab omnibus, §. cum quidam, ff. de legat. 1. l. Lucius, §. Sempronia, ff. de legat. 2. Iulianus in l. vlt. ff. quando dies legat. *Vxori ex parte sextante heredi instituta substituit, & heredum fidei commisit,* SI VXOR HERES NON ERIT, DOTEM EI, ET ALIA QVAEDAM DARI. Iulianus in l. si in Testamento, §. vlt. ff. si quis om. cau. test. MAEVIO, SI MIHI HERES NON ERIT, CENTVM DATO.

Pluribus

Pluribus vero heredibus scriptis, vni aut item alteri ex his solebat aliquid prælegari, quod ille præcipere, & è medio sumere, sibique præcipuum habere, præter portionem hereditariam iubebatur. Ea Præceptio, id Prælegatum duplici iure capiebatur: hereditario nimirum, pro ea parte pro qua heres erat is cui prælegabatur: Titulo vero legati, pro coheredum portione, l. 1. §. si quis ex mortis, ff. quod legator. l. in quartam, ff. ad l. Falcid. Huiusmodi præceptionis formulam edit Scæuola in l. vxorem, §. felicissimo, ff. de legat. 3. his verbis. *Titio filio quem ex parte quarta heredem scripserat, prælegauerat in hæc verba,* TITI FILI HOC AMPLIVS DE MEDIO SVMITO LEGATA MEA, QVAE MIHI TAM PATER TVVS PRAESENS, QVAM LAELIVS IVSTVS FRATER PATRIS RELIQVERVNT. Idem in l. Lucius, §. quisquis, ff. de leg. 2. hanc Testamenti clausulam refert, QVISQVIS MIHI HERES, HEREDESVE ERVNT, HOC AMPLIVS LVCIVS EVTYCHVS QVAM QVOD EVM HEREDEM INSTITVI, E MEDIA HEREDITATE SVMITO, SIBIQVE HABETO VNA CVM PAMPHILO, QVEM LIBERVM ESSE IVBEO, INSTRVMENTVM TABERNAE FERRARIAE ITA VT NEGOTIVM EXERCEATIS. Et in l. prædia, §. liberto, ff. de instr. *Liberto, quem heredem ex parte rescripsit, fundum per præceptionem dedit, in hac verba:* PAMPHILE LIBERTE, PRAECIPITO, TIBIQVE HABETO FVNDVM MEVM TITIANVM, ET AGELLVM SEMPRONIANVM, CVM INSTRVMENTO ET HIS QVAE IN EODEM ERVNT CVM MORIAR, FAMILIAQVE QVAE IN EO FVNDO MORATVR: EXCEPTIS QVOS MANVMISERO. Interdum autem directis hisce verbis, E MEDIO SVMITO, PRAECIPITO, TIBI HABETO, huiusmodi legata concipiebantur, vt in l. vlt. ff. de pecul. leg. l. pediculis, §. idem cum, ff. de auro argento. Interdum vero ita, PRAECIPIAT, SIBIQVE HABEAT, l. cum pater, §. filia, ff. de legat. 2.

Atque vt legata, Fideicommissave dabantur, ita & data quandoq; adimebantur. Ademptio autem legatorum vel contrariis verbis fiebat, veluti, si quis ita quid legasset, DO, LEGO, ita adimebatur, NON DO, NON LEGO. Vel non contrariis, sed aliis quibuscumque verbis, quemadmodum Iustinian. tradit Instit. de ademptio. legat. Pompon. in l. 2. ff. de adimend. leg. *Legato adimi ita potest:* FVNDVM ILLI PRAETER VSVMFRVCTVM NEQVE DO, NEQVE LEGO. Vlpian. in l. 3. §. Titio, ff. eo. tit *Si Titio fundus pure eidemq; sub condicione legatus sit, deinde postea ademptum sit sic,* TITIO FVNDVM QVEM SVB CONDICIONE LEGAVI, HERES MEVS NE DATO. Idem in l. si mihi & tibi, §. vlt. ff. de legat. 1. *Nam si ita scripsero,* QVOD TITIO INFRA LEGAVERO, ID NEQVE DO, NEQVE LEGO. Iauolen. in l. quibus, §. quidam Titio, ff. de condic. & dem. QVAS PECVNIAS CVIQVE LEGAVI, EAS HERES MEVS, NISI MATER MEA MORITVR, NE DATO.

Interdum pro parte tantum legatum adimebatur: cuius rei exemplum præbet l. 3. §. cum quidam, ff. de adim. legat. in qua proponitur is qui Testamento centum legauerat TITIO, eidem codicillis ita legasse, TITIO QVINQVAGINTA DVMTAXAT, NEC AMPLIVS HERES MEVS DATO. Quin & præsens legatum reuocandi animo quandoque sub condicione ita dabatur, STICHVM, QVEM ILLI LEGAVI, HERES MEVS EI, SI ILLVD FACTVM ERIT, DATO, l. non ad ea, ff. de condic. & dem. Sed & cum Testator postrema scriptura quaqua ratione motus, PESSIMVM LIBERTVM ESSE, ADIECISSET: ea quæ priori scriptura ei relicta fuerant, adempta videbantur, l. diui, ff de adim. legat. Plane qui HOMINEM legauerat, quandoque STICHVM ADIMEBAT, & tunc non perimebat legatum, sed extenuabat, vt legatarius Stichum eligere non posset, l. qui hominem cum l. sequen. ff. eod.

Interdum non adimebantur modo legata, sed & ad alios transferebantur, l. plane, ff. de legat. 1. Iustinianus in §. vlt. Instit. de ademptio. legat. TRANSFERRI *quoq; legatum ab alio ad alium potest: veluti si quis ita dixerit:* HOMINEM STICHVM, QVEM TITIO LEGAVI, SEIO DO, LEGO. Gaius in l. sicut, ff de adimen. legat. *Sicut* ADIMI *legatum potest, ita & ad alium* TRANSFERRI: *veluti hoc modo,* QVOD TITIO LEGAVI, ID SEIO DO, LEGO. Sed & si ita legatum fuisset, TITIO DECEM HERES MEVS DATO: SI TITIO NON DEDERIT, EADEM DECEM SEMPRONIO DATO, Titio antequam dies legati cessisset mortuo, TRANSLATVM legatum intelligebatur, l. si legatum, §. vlt. ff. eo. Est & elegans Translationis exemplum in l. alumnæ, §. vlt. ff. eod. in hæc verba, QVONIAM COGNOVI PRISCILLIANVM FILIVM MEVM IN EXTREMIS ESSE: IVSTISSIMVM ET PIISSIMVM DVXI, PORTIONEM EIVS HEREDITATIS, QVAM EI TESTAMENTO DEDERAM, LEGARE MARIANO FRATRI MEO ET IANVARIO MARITO MEO AEQVIS PORTIONIBVS. ET SI QVID EI AMPLIVS LEGAVERAM, VT EI QVID EI

HVMANITVS CONTIGERIT, DO LEGO, DARIQVE EIS VOLO. Scæuola in l. Gaio. ff. de alim. & cibat. *Gaio Seio trecentos aureos legauit, vt ex vsuris eius summa libertis cibaria & vestiaria præstaret, qua statuerat. Codicillis autem eamdem summam* VETVIT DARI GAIO SEIO, SED DARI PVBLIO MAEVIO VOLVIT. TRANSLATIO autem legati fiebat quatuor modis. Aut enim A PERSONA IN PERSONAM TRANSFEREBATVR, aut AB EO QVI DARE IVSSVS erat, transferebatur, VT ALIVS DARET: aut res pro re dabatur, vt PRO FVNDO DECEM AVREI, aut quod PVRE datum erat, transferebatur SVB CONDICIONE. Sed & si Testator id quod a Titio dederat, a Mæuio dedisset, Translatum censebatur legatum, veluti, si ita dixisset, QVOD TITIVM DARE DAMNAVI, SEIVS DAMNAS ESTO DARE. Quæ ita Paulus tradit in l. translatio, ff. de adim. leg.

Hactenus varias Legatorum & Fideicommissorum species, promiscue & coniunctim persecuti sumus. Verumtamen quoniam suas ac proprias formulas Fideicommissa habebant, de his quoque disiunctim & separatim dicendum est. Fideicommissa non vt Legata directis seu ciuilibus verbis, sed precatiue relinquebantur, ait Vlpianus Titul. 25. additque, *Verba fideicommissorum in vsu fere sunt hac*, FIDEICOMMITTO, PETO, VOLO DARI, & *similia*. Paulus libr. 4. Sentent. Titul. 1. FIDEICOMMITTERE *his verbis possumus*, ROGO, PETO, VOLO, MANDO, DEPRECOR, CVPIO, INIVNGO: DESIDERO *quoque*, ET IMPERO VERBA VTILE FACIVNT *fideicommissum*. RELINQVO *vero*, & COMMENDO, *nullam fideicommissi pariunt actionem*. Iustinianus in §. vltim. Institut. de singul. reb. *Verba fideicommissorum hac maxime in vsu habentur*, PETO, ROGO, VOLO, MANDO, FIDEI TVAE COMMITTO.

Fideicommissa ergo his verbis relinquebantur, DARI VOLO, l. Seia, & l. quid autem, ff. de dote præleg. l. Seio, §. medico, & §. vltim. l. Mæuia in princip. & §. 1. ff. de annu. leg. l. generali, §. 1. & l. Semponio, ff. de vsu & vsufruct. legat. l. Seiæ, §. Pamphilæ, l. prædia, §. adfini, ff. de instruct. & instrument. l. dominus Sticho, §. 1. ff. de pecul. legat. l. filium, ff. de optio. leg. l. si quis in principio, l. patronus, §. libertis, l. Pamphilo, & l. heres meus, ff. de legat. 3. l. cum pater, §. volo, ff. de legat. 2. l. vltim. ff. de liber. leg. l. illis, ff. de condicionib. & demonstrat. l. Stichus, ff. de aliment. vel cibat. vel PRAESTARI VOLO, l. Seio in princip. l. Gaius Seius, & l. liberto, ff. de annu. leg. l. a filio, §. 1. & §. Titia, & l. Testamento, ff. de aliment. vel cibar. PERTINERE VOLO & SIBI HABERE, POSSIDERE VOLO, pater filium, §. quindecim, ff. de legat. 3. l. Seiæ, ff. de instruct. vel instrument. TRANSSCRIBI VOLO, l. vxorem, §. agri plagam, ff. de legat. 3. CONCEDI VOLO, l. cum quis decedens, §. vltimo, & l. vxorem, §. 1. ff. de legat. 3. PECVNIAM PENES, vel, APVD PVBLIVM MAEVIVM ESSE VOLO, l. liberto, §. largius, ff. de annu. leg. l. Aurelius, §. centum, ff. de liberatio. legat. SERVVM SEMPRONIAE SERVIRE VOLO, l. vxori, §. vltimo, ff de vsu & vsufruct. SORORI MEAE FVNDVM MEVM GRAECIANVM RELINQVO, l. Seiæ, §. Tyrannæ, ff. de instruct. vel instrument. TE ROGO, vel ROGO DES, l. vbi pure in prin. & §. 1. ff. ad Senatusconsultum Trebellianum. TE ROGO, FIDEIQVE TVAE MANDO, l. Lucius, §. 1. ff. de legat. 1. Et FIDEI TVAE COMMITTO, l. ex facto in princ. & §. vlt. ff. ad SC. Trebel. PETO VT ILLIS DES, d. l. ex facto, §. si quis cauerit, l. vnum ex familia, §. vltimo, ff. de legat. 2. A VOBIS HEREDES PETO PRAESTETIS, l. a vobis, ff. de annu. leg. A TE PETO, GAI SEI, ILLIS ALVMNIS DES, l. alio, ff. de aliment. & cibat. QVISQVIS MIHI HERES ERIT, FIDEI EIVS COMMITTO VTI DET, l. annua, §. 1. de annu. legat. FIDEI HEREDVM MEORVM COMMITTO VT SINANT EVM HABERE DOMVS MEAE IN QVIBVS HABITO, l. si mihi Mæuia, §. vltimo, ff. de legat. 3. FIDEI HEREDVM COMMITTO VT DARENT, l. Seiæ, ff. de auro argen. Iungebantur & interdum Legatorum ac Fideicommissorum verba in hunc modum, HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE, FIDEIQVE EIVS COMMITTO VTI DET, l. quisquis, ff de legat. 3. l. Publius, ff. de condicionib. & demonstrat.

Etiam hoc modo, CVPIO DES, OPTO DES, CREDO TE DATVRVM, fideicommissum erat, l. etiam, ff. de legat. 1. Et eo modo relictum, EXIGO, DESIDERO VTI DES, fideicommissum valebat. Sed & ita, VOLO HEREDITATEM MEAM TITII ESSE. SCIO HEREDITATEM MEAM RESTITVTVRVM TE TITIO, l. & eo modo, ff. eod. titul. Vlpianus in l. fideicommissa, §. si quis ita scripserit, ff. de legat. 3. *Si quis ita scripserit*, SVFFICIVNT TIBI VINEAE, *vel* FVNDVS, *Fideicommissum est: quoniam & illud fideicommissum esse arbitramur*, CONTENTVS ESTO ILLA RE. Et vt in §. quamquam, eadem

eadem l. traditur, si ita adscriptum esset, SI FVERIS ARBITRATVS : SI PVTAVERIS : SI AESTIMAVERIS : SI VTILE TIBI FVERIT VISVM, vel VIDEBITVR, ILLI SI TE MERVERIT : SI TE NON OFFENDERIT, Fideicommissum debebatur. Paulus libr. 4. Sentent. Tit. 1. *Qui fideicommissum relinquit, etiam cum eo cui relinquit, loqui potest : velut*, PETO, GAI SEI, CONTENTVS SIS ILLA RE, *aut*, VOLO TIBI ILLVD PRAESTARI. Papinianus in l. peto, ff. de legat. 2. PETO LVCI TITI CONTENTVS SIS CENTVM AVREIS. Scæuola in l. generali, §. idem quæsiit, ff. de vsu & vsufruct. legat. A TE PETO, VXOR, VTI EX VSVFRVCTV QVEM TIBI PRAESTARI VOLO IN ANNVM QVINTVMDECIMVM, CONTENTA SIS ANNVIS QVADRINGENTIS. Vlpianus in l. vnum ex familia, §. idem Marcus, ff. de legat. 2. Testatorem quemdam hisce verbis cauisse, NON DVBITARE SE, QVODCVMQVE EIVS VXOR CEPISSET LIBERIS SVIS REDDITVRAM. Papinianus in l. cum pater filios, §. rogo, ff. eod. ROGO FILIA, BONA TVA QVANDOQVE DISTRIBVAS LIBERIS TVIS, VT QVISQVE DE TE MERVERIT. Memorantur & hæ fideicommissorum formulæ, ROGO DES FILIO TVO, FACIASQVE AD EVM PERVENIAT, l. vbi pure, ff. ad Senatusconsultum Trebellianum. TE ROGO LVCI TITI, VT AB HEREDE TVO PETAS DARI MAEVIO DECEM AVREOS, l. sed & si sic, ff. de legat. 3. PETO VTI VELIS COHEREDEM TIBI RECIPERE IN FVNDO IVLIANO MEO, QVEM HOC AMPLIVS TE PRAECIPERE IVSSI, CLODIVM VERVM NEPOTEM MEVM COGNATVM TVVM.

Denique Iustinian. in l. 2. C. commun. de legat. *Omne*, ait, *verbum significans Testatoris legitimum sensum, legare vel fidei committere volentis, vtile atque validum est, siue* DIRECTIS VERBIS, *quale est*, IVBEO *forte, sibi* PRECARIIS *vtatur Testator, quale est*, ROGO, VOLO, MANDO, FIDEICOMMITTO. Verbum etiam VOLO, licet deesset, quia tamen additum, perfectum sensum faciebat, pro adiecto habendum erat, l. verbum, C. de fideicommiss. Verbi vero COMMENDO, quod Paulus lib. 4. Sentent. Tit. 1. fideicommissi parere actionem negat, exempla habemus in l. fideicommissa, §. 1. ff. de legat. 3. l. Lucius, §. filiam, ff. ad Sc. Trebellian. l. verba Testamenti, ff. de aliment. vel cibar. & l. Thais, §. Lucius, ff. de fideicom. libert.

Ex fideicommissorum sollemnibus verbis erant & hæc, REDDAS, RESTITVAS, l. Epistolam. ff. ad Sc. Trebellian, l. Publius, §. 1. ff. de condic. & demonstrat. l. vxorem, §. vlt. ff. de legat. 3. REDDATIS, RESTITVATIS, l. Lucius, §. Gaio Seio, ff. ad Sc. Trebell. DES, RESTITVAS, l. cum pater §. fidei, ff. de legat. 2. Sic, DET, PRAESTET, l. Thais, §. Stichus, ff. de fideic. libert.

Quamuis autem a Legatario legati non posset, quemadmodum Vlpian. Tit. 24. tradit: rogari tamen is poterat, eiusque fidei committi, vt alicui restitueret. Instit. de singul. reb. per fideicommiss. l. si quis vsumfructum, ff. de vsu & vsufruct. leg. Et interdum in heredis, vel legatarii voluntatem vel arbitrium conferebatur, cui ex pluribus restitueret vel relinqueret, hoc modo, ROGO RESTITVAS LIBERTIS MEIS QVIBVS VOLES, vel, HIS QVOS DIGNOS PVTAVERIS, vel, EX LIBERTIS CVI VOLVERIS, l. cum quidam, ff. de leg. 2. CVI EORVM VOLES ROGO RESTITVAS, l. Labeo, ff. de statuliber. ROGO FVNDVM CVI VOLES, *aut* QVIBVS VOLES EX FAMILIA RELINQVAS; l. vnum ex familia, §. sed & si fundum, ff. de legat. 2. ROGO FVNDVM CVM MORIERIS, RESTITVAS EX LIBERTIS CVI VOLES, §. rogo. ead. l.

Fideicommissum porro, & ante heredis institutionem, & post mortem heredis, & Codicillis etiam non confirmatis Testamento, dari poterat, licet ita legari non posset. Item Græce fideicommissum scriptum valebat, licet legatum Græce scriptum non valeret. Auctor vtriusque dicti Vlpianus Tit. 25. Græcorum certe fideicommissorum præter ea quæ supra ex l. Titia, §. Titia, ff. de leg. 2. & l. 4. ff. de aliment. vel cibar. & l. alumnæ, §. qui filias, ff. de adimend. leg. & l. Theopompus, ff. de dote præleg. adduximus, hæc exempla in libris nostris inueniuntur. Scæuola in l. Lucius, §. instituto, ff. de legat. 2. Βούλομαι δὲ τὰς ἐμὰς οἰκίας μὴ πωλεῖσθαι ὑπὸ τῶν κληρονόμων μου, μηδὲ δανείζεσθαι κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ μένειν αὐτὰς ἀκεραίους αὐτοῖς τε υἱοῖς καὶ ἐγγόνοις εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον. Ἐὰν δέ τις βουληθῇ αὐτῶν πωλῆσαι τὸ μέρος αὐτοῦ, ἢ δανείσασθαι κατ' αὐτοῦ, ἐξουσίαν ἐχέτω πωλῆσαι τῷ συγκληρονόμῳ αὐτοῦ, καὶ δανείζεσθαι παρ' αὐτοῦ. Ἐὰν δέ τις παρὰ ταῦτα ποιήσῃ, ἔσται τὸ χρηματιζόμενον ἄχρηστον καὶ ἄκυρον. Idem in l. Testamento, ff. de manum. testam. Testamento

ita quidam cauit. Ἐὰν δὲ τινι βούλομαι δοθῆναι νομίσματα χίλια, ἐπεὶ ἔφθασεν γεννηθῆναι μετὰ τὸ τὴν μητέρα αὐτοῦ γενέσθαι ἐλευθέραν. Et in l. Thais, §. sorore, ff. de fideic. libert. Βούλομαι καὶ παρακαλῶ, Γλυκυτάτη μου ἀδελφή, ἐν παραθήκῃ ἔχειν Στίχον καὶ Δάμαν τοὺς πραγματευτάς μου ἕως ἐγὼ αὐτοὺς ἐλευθερώσω, ἄχρις μὴ τὰς ψήφους ἀπαρτίσωσιν. Ἐὰν δὲ καὶ σοὶ δρίσωσιν, ἐμήνυσά σοι τὴν γνώμην μου. Et l. qui filium, ff. ad SC. Treb. Ἐντέλλομαί σοι μὴ διαθήκην ποιῆσαι, πρὶν τέκνα σοι γενέσθαι. Est & aliud in l. qui habebat, ff. de legat. 3. Τῇ γλυκυτάτῃ μου πατρίδι βούλομαι εἰς τὰ μέρη αὐτῆς δοθῆναι ἀφορίζω αὐτῇ χίλια πεντακόσια, ἀπὸ τὸ συνεξάζεσθαι ἀπὸ πᾶσι τοῖς ἐνδόξοις βουλευταῖς, δούλοις, πύργοις, ἀπὸ γῆς, καὶ πᾶσι τοῖς πάσης. Modestinus in l. Titia, §. Lucius, ff. de legat. 2. Ὀκταουιανὸς Στρατονίκῃ τῇ γλυκυτάτῃ μου θυγατρὶ χαίρειν. Βούλομαι αὐτὴν παρ' ἑαυτῆς λαβεῖν ἐξαίρετον πέζας ἀπὸ τῆς διαθήκης αὐτοῦ πάσης. Ὀκταουιανῷ Ἀλεξάνδρῳ τῷ γλυκυτάτῳ μου υἱῷ ἐξαίρετον βούλομαι αὐτὸν παρ' ἑαυτοῦ λαβεῖν οὐγκίας ἀργυροφόρους Κομμιανὸν, ἀπὸ αἷς ἔχει διαθήκης πάσης, l. ex ea scriptura, §. ex his, ff. de Testament. *Ex his verbis qua scriptura paterfamilias addidit*, ταύτην τὴν διαθήκην βούλομαι εἶναι κυρίαν ἐπὶ πάσης ἐξουσίας. Paulus in l. Paulus, §. vlt. ff. de fideicom. libert. *Paulus respondit his verbis*, Πιστεύω δὲ μηδὲ ζῶντα, ὅτι τὰς χάριτάς σοι ἀποδώσει ὁ υἱός μου Μαρτιάλιος καὶ σοί, καὶ τοῖς σοῖς παισίν.

Nec PALAM modo, sed & TACITE quandoque in fraudem legum Fideicommissa relinquebantur: Eoq; modo, vt D. Hieronymus loquitur, per fideicommissa legibus illudebatur. Tacite enim rogabatur heres, legatariusve, vt ei qui capere non poterat, restitueret: Tacitumq; restituendi non capienti, ministerium ille suscipiebat, l. cum qui in prin. & §. vlt. l. si quilibet. §. vlt. ff. de his quæ vt indign. Et ita, TACITAM fidem contra leges accõmodare, l. heres qui, ff. eo. vel in fraudem iuris fidem accommodare, dicebantur, l. in fraudem, ff. eodem. Vt plurimum vero in his Tacitis fideicommissis, neque Testamento, neque Codicillis quis rogabatur, sed domestica Cautione & Chirographo obligabat se ad præstandam ei qui capere non poterat, l. non intelligitur, ff. de iu. fisc. Sed & cum quidam Testamento suo ita scripsisset, VOS ROGO, VT IN EO QVOD A VOBIS PETII, FIDEM PRAESTETIS; PERQVE DEVM VT FACIATIS ROGO, quæsitum Vlpianus in dicta l. non intelligitur, ait, an id palam datum intelligeretur. Similiterque cum in Testamento ita scriptum esset: GAIO SEIO ILLVD ET ILLVD HERES MEVS DATO, ET TE ROGO, SEI, FIDEIQVE TVAE MANDO, VTI EA OMNIA, QVAE SVPRASCRIPTA SVNT, REDDAS SINE VLLA MORA, ET REDDERE IPSE, quæsitum quoque fuisse Marcellus scribit, an Tacitum fideicommissum esset, cum personam Testator cui restitui vellet, Testamento non significasset, l. Lucius Titius, §. vltim. ff. de legat. 2. Paulus in l. ita, ff. de iu. fisc. hæc duo Taciti fideicommissi exempla adfert. ROGO FVNDVM TITIO DES, DE QVO TE ROGAVI. ROGO VOS, HEREDES, IN EO QVOD A VOBIS PETII FIDEM PRAESTETIS. Quinctilianus Declamat. 325. Taciti fideicommissi exemplum profert huiusmodi: PETO VT HANC HEREDITATEM TAMQVAM FIDEICOMMISSAM.

Sed ad alia progrediamur. Præterea LIBERTI Testamentis ADSIGNABANTVR. Nam qui plures & liberos & libertos habebat, plerumque Testamento significabat, cuius ex liberis suis, libertum, libertamve esse vellet, l. 1. ff. de adsignand. libert. Cuiusmodi ADSIGNATIONIS fit mentio in l. impuberem, §. qui liberti, ff. de l. Cornel. de fals. l. 3. §. si capitis, ff. de bon. libert. ADSIGNARI autem quis poterat quibuscumque verbis, ac vel nutu, & tam Testamento, quã codicillis, & vel pure, vel in diem, vel in ex die certa, vel sub condicione, l. 1. §. is quoq;, l. adsignare, l. sub condicione, & l. vltima, ff. de adsign. libert. Poterat & nepos in hac adsignatione filio præferri, l. 3. §. ff. eodem. Et vel libertus duobus interdum adsignabatur, dicta l. 3. §. vltimo. Eiusmodi vero adsignatio neque quasi legatum, neque quasi fideicommissum percipiebatur. Denique nec fideicommisso onerari poterat is, cui libertus adsignabatur, d. l. adsignare.

Testamentis insuper Codicilli quandoque confirmabantur, l. 1. §. vltim. ff. de his quæ in test. delent. l. si quis integris, ff. qui & a quibus man. l. si quis cum, ff. de vulgar. & pupill. l. patronus, §. Codicillis, & l. vxorem, §. Codicillis, ff. de legat. 3. l. sed etiam, ff. de legat. 1. l. in bello, §. Codicilli, ff. de captiu. & postlim. l. 1. C. de Testament. man. Confirmabantur autem his verbis, SI QVOS CODICILLOS RELIQVERO, VALERE VOLO, l. vltima, ff. de fideicommiss. libert. vel ita SI QVID TABVLIS, ALIOVE QVO GENERE AD HOC TESTAMENTVM PERTINENS, RELIQVERO, ITA VALERE VOLO, l. Ploriana, ff. de iu. codillor. Pomponius in l. verbum erit, ff. de verb. sign. *Cum Codicilli ita Testamento confirmati fuerint*, QVOD IN CODICILLIS SCRIPTVM ERIT.

Codicilli

Codicilli porro tam ante Testamentum facti, quam qui post Testamentum fierent, confirmari solebant, l. impuberem, §. qui codicillos, ff. de l. Cornel. de fals. l. conficiuntur, ff. de iu. codicillor.

In confirmatione etiam Codicillorum adiecisse Testatorem, VT NON ALIAS VALERE VELLET, QVAM SVA MANV SIGNATOS, ET SVBSCRIPTOS, proponit Marcian. in l. diui, §. licet, ff. de iu. codicill. Sed & Testamento significasse quemdam, SI QVID OBSIGNATVM RECEPISSET, ID VICE CODICILLORVM VALERET, refert Scæuola in l. vlt. ff. de legat. 2.

Hoc amplius, Morientes MANDATA dabant, quę heredes legatariosve, aut eos quorum fidem spectatam habebant, curare volebant, è quibus præcipua erant ea, quibus de funere cauebant. Augustum quidem certe MANDATA DE FVNERE suo, vno volumine complexum esse, Sueton. in eius vita cap. vlt. cum Dione lib. 56. scribit. Auctor est etiam Plin. lib. 3. cap. 10. Cæcilium Isidorum Testamento suo FVNERARE SE IVSSISSE Hs. XI. M. Contra Senecam, SINE VLLO FVNERIS SOLLEMNI CREMARI SE IVSSISSE accepimus. *Ita enim,* ait lib. 16. Tacitus, *Codicillis præscripserat, cum etiam tum prædiues, & præpotens supremis suis consuleret.* Qua in re imitatus est Pomponium Atticum, de quo auctor eius vitæ, quisquis is est, talia scribit: ELATVS EST IN LECTICVLA, VT IPSE PRAESCRIPSERAT, SINE VLLA POMPA FVNERIS, *comitantibus omnibus bonis, maxima vulgi frequentia.* Ac plane suam de huiusmodi ambitiosa pompa sententiam patefecerat Seneca in lib. De Breuit. vitæ, his verbis: *Quidam disponunt etiam illa quæ vltra vitam sunt, moles magnas sepulcrorum & operum publicorum dedicationes & ad Rogum munera, &* AMBITIOSAS EXSEQVIAS. Enimuero Cyrum vltima valetudine mandasse quædam de funere suo Xenophon memorat, quod cum apud eum auctorem legisset Iulius Cæsar, aspernatus tam lentum mortis genus, subitam sibi celeremque optauit, vt à Sueton. proditum est in eius vita, cap. 82. Ouid. lib. 5. Fastor.

Sæpe tamen patria dulci tanguntur amore,
Atque aliquis MORIENS *hoc breue* MANDAT *opus.*
MITTITE ME IN TIBERIM, TIBERINIS VECTVS IN VNDIS
LITVS AD INACHIVM PVLVIS INANIS EAM.
Displicet heredi MANDATI *cura* SEPVLCRI:
Mortuus Ausonia conditur hospes humo.

Scæuola in l. alumnæ, §. ab heredibus, ff. de adimend. legat. *Ab heredibus petierat,* VT SI IN PROVINCIA DECESSISSET, SEXAGINTA LVCIO TITIO DARENTVR, VT IS CORPVS EIVS CVRARET IN PATRIAM REPORTARI: *& adiecerat hæc verba,* CVI CONCEDI VOLO, SI QVID EX EA PECVNIA SVPERERIT. *Eadem die Codicillos ad heredes suos scripserat eiusmodi:* PETO A VOBIS, VT SIVE IN PROVINCIIS, SIVE IN VIA ALIQVID MIHI HVMANITVS ACCIDERIT, CORPVS MEVM CVRETIS, ET IN CAMPANIA ET IN MONVMENTVM FILIORVM MEORVM REPORTARI. A quo non abhorret quod Antonii supremis Tabulis, quas eo viuo aperiri recitarique Octauius Cæsar, vt ei apud populum inuidiam conciliaret, curauit, cautum fuisse legimus, vt si quid sibi, etiamsi Romæ, accidisset, corpus suum Alexandriã deferretur. Verba Plutarchi in Antonio quæ hoc significant, hæc sunt: Ἀπέκειτο δ' αὐταὶ (de Tabulis Testamenti Antonii loquitur) παρὰ ταῖς Ἑστιάσι παρθένοις· καὶ Καῖσαρ αἰτούμενος, οὐκ ἔδωκαν· εἰ δὲ βούλοιτο λαμβάνειν, ἐλθόντα αὐτὸν ἐκέλευον. Ἔλαβεν οὖν ἐλθών· καὶ πρῶτον μὲν αὐτὸς ἰδίᾳ τὰ γεγραμμένα διῆλθε, καὶ παρεσημήνατο τόπους τινὰς εὐκατηγορήτους. Ἔπειτα τὴν βουλὴν ἀθροίσας, ἀνεγίνωσκε, τῶν πλείστων ἀηδῶς ἐχόντων· ἀλλόκοτον γὰρ ἔδοξεν εἶναι καὶ δεινόν, εὐθύνας τινὰ διδόναι ζῶντα, περὶ ὧν ἐβουλήθη γενέσθαι μετὰ τὴν τελευτήν. Ἐπεφύετο δὲ τῶν γεγραμμένων μάλιστα τῷ περὶ τῆς ταφῆς. Ἐκέλευε γὰρ αὐτοῦ τὸ σῶμα, κἂν ἐν Ῥώμῃ τελευτήσῃ, δι' ἀγορᾶς πομπευθὲν, εἰς Ἀλεξάνδρειαν πρὸς Κλεοπάτραν ἀποσταλῆναι. Καλούϊσιος δὲ Καίσαρος ἑταῖρος ἔτι καὶ ταῦτα τῶν εἰς Κλεοπάτραν ἐγκλημάτων Ἀντωνίῳ προὔφερε· χαρίσασθαι μὲν αὐτῇ τὰς ἐκ Περγάμου βιβλιοθήκας, ἐν αἷς εἴκοσι μυριάδες βιβλίων ἁπλῶν ἦσαν.

Morientibus vtique suprema de funere suo mandata in ore fuisse, testatur Seneca Epist. 93. cum ait: *Neminem de* SVPREMO OFFICIO ROGO, NVLLI RELIQVIAS MEAS COMMENDO. *Ne quis insepultus esset, rerum natura prospexit.* Amicos quoque & Liberos ipsos, vt ad funus suum venirent, legato inuitabant. Valens in l. si tibi, ff. de legat. 3. *Si tibi & ei* QVI EX TRIBVS LIBERIS MEIS IN FVNVS MEVM VENERIT, CENTVM AVREOS

legauero. Mæcian. etiam sub hac condicione, SI AD EXSEQVIAS FVNSRIS MEI VENERIT, quandoque legata data, ostendit in l. condicionum quæ, ff. de condic. & dem. Exstare fertur Romæ huiusmodi Inscriptio. MORTVVM. ME. QVOQVE. FVNAERARI. IVSSI. REBVS. LVGVERIS. QVIBVS. VIVOS. PARAVI. LECTO. STRAGVLIS. FORENSIS. PAENVLA. INGRIS. OMNIBVS. OSSA. MSA. IN. ARAM. MIXTA. CVM. FILIAE. VNA. REQVIESCVNT. HOC. SOLACIVM. MECVM. ERIT. CIRCA. ARAM. LIBERTIS. LIBERTABVSQVS. POSTSRISQVE. EORVM. ET. QVIBVS. PERMISERINT. HAC. LEGE. VT. QVOTISNS. QVIS. EORVM. SVIS. CORONAS. PONENT. ET. ARAM. NOSTRAM. CORONENT. ATIMETO. LIB. CVIVS. DOLO. FILIAM. RESTEM. ET. CLAVOM. VNDE. SIBI. COLLVM. ALLIGET.

INTERDVM Testator decedens eligebat qui sibi funus faceret, vnique curam condendi corporis mandabat, & ei cui hoc munus delegabat, pro hoc, emolumentum aliquod relinquebat, l. si quis sepulchrum, §. funus, ff. de religios. Vlpian. in l. & si quis, §. si cui, ff. eod. *Si cui* FVNERIS SVI CVRAM TESTATOR MANDAVSRIT. Et §. idem Labeo, ead. l. *Si testator quidem* FVNVS MIHI MANDAVIT. Idem, §. Diuus, ead. l. *Qui prohibet funerari ab eo, quem Testator elegit.* Et ita Liuia moriens, Funeris curam amicis quibusdam demandauit, quemadmodum Sueton. in Tiber. cap. 51. narrat. Sic & in l. Titius heredes, ff. de leg 3. Maritus CORPVS SVVM VXORI SVAE SEPELIENDVM TRADI, iubet. Simili modo in l. Lucius, §. s. ff. de legat. 2. A TE PSTO, TITI, FIDEIQVE TVAS COMMITTO, VTI CVRAM CONDENDI CORPORIS MSI SVSCIPIAS: ET PRO HOC TOT AVRSOS E MEDIO PRAECIPITO. Martial. Epigr. 89. lib. 1.

Non aliter CINERES MANDO IACERE MEOS.

Interdum etiam Vestes & alia Ornamenta inferri iubebant. Scæuola in l. vlt. §. vlt. ff. de auto argen. *Mulier decedens Testamento ita iusserat:* FVNSRARI ME ARBITRIO VIRI MEI VOLO: ET INFERRI MIHI QVAECVMQVE SEPVLTVRAE MEAE CAVSA ESRAM, EX ORNAMENTIS, LINSAS DVAS EX MARGARITIS, ET VIRIOLAS EX SMARAGDIS. Ineptas autem voluntates defunctorum circa sepulturam, veluti VESTES, aut, SI QVA ALIA SVPERVACVA, VT IN FVNVS IMPENDANTVR, non valere Papinian. scribit, l. seruo alieno, §. vlt. ff. de legat. 1. Vlpian. in l. Et si quis, §. impensa, ff. de religios. & sumpt. *Non oportet autem Ornamenta cum corporibus condi, nec quid aliud huiusmodi, quod homines simpliciores faciunt.* Apud Lucianum, Nigrinus talia morientium Mandata exagitat, his verbis: Γελᾷν δ' ἐπῄει, ὅτι καὶ συγκατορύττειν ἑαυτοῖς ἀξιοῦσι τὰς ἀμαθίας, καὶ τὴν ἀναλγησίαν ἔγγραφον ὁμολογοῦσιν· οἱ μὲν, ἐσθῆτας ἑαυτοῖς κελεύοντες συγκαταφλέγεσθαι· οἱ δ' ἄλλο τι τῶν παρὰ τὸν βίον τιμίων· οἱ δὲ καὶ παραμένειν τινὰς οἰκέτας τοῖς τάφοις· ἔνιοι δὲ καὶ στέφειν τὰς στήλας ἄνθεσιν, εὐήθεις ἔτι καὶ παρὰ τὴν τελευτὴν διαμένοντες. Astutam certe quamdam anum Testamento iussisse, vt nuda & oleo vncta à captatore nudo efferretur, ea videlicet cogitatione, vt vel mortua humeris eius elaberetur, cuius viua captionem euadere non poterat, Horat. lib. 2. Serm. Sat. 5. significat, his versibus:

— *anus improba Thebis*
EX TESTAMENTO, SIC EST ELATA, CADAVER
VNCTVM OLEO LARGO, NVDIS HVMERIS, TVLIT HERSS,
Scilicet elabi si posset mortua.

Modestinus vero in l. quidam, ff. de condic. instit. proponit quemdam in suo Testamento heredem scripsisse sub tali condicione, SI RELIQVIAS IN MARE ABIECISSST.

Plerumque etiam Testatores Monumentum sibi fieri mandabant, l. milítis, C. de religiosis. Et sub huiusmodi condicione, vel modo, quandoque heredes scribebant & legata relinquebant, vt apparet ex l. si quis ita institutus, ff. de condic. instit. l. hæc scriptura, & l. tales, ff. de condic. & demonstr. Alfenus in l. paterfam. ff. de hered. instit. *Paterfamilias Testamento duos heredes instituerat: Eos* MONVMENTVM FACERE IVSSERAT IN DIEBVS CERTIS. Idem in l. in Testamento, ff. de condic. & dem. *In Testamento quidam scripserat, vt* SIBI MONVMSNTVM, AD EXEMPLVM EIVS QVOD IN VIA SALARIA ESSET, PVBLII DEMETRII, FIERET. NISI FACTVM ESSET, HEREDSS MAGNA PECVNIA MVLTARE. Vlpian. in l. si fuerit, ff. de reb. dub. proponit legatum relictum, EI QVI MONVMENTVM FECISSST. Papinian. in l. Pannonius, §. vlt. ff. de adquir. hered. Filium codicillis ab herede suo petisse refert, VT SIBI, PARENTIBVSQVE SVIS, IN POSSESSIO-

SESSIONI MATRIS, MONVMENTVM EXSTRVERET. Vlpian.in l.his consequenter,§.1.ff. famil.ercisc. *Sed & cum* MONVMENTVM IVSSIT *Testator* FIERI. Hinc illa in vetustis inscriptionibus crebra verba, TESTAMENTO FIERI IVSSIT, HEREDES FACIENDVM CVRAVERVNT. Quæ verba his singularibus literis scribi solita, T.F.I. H.F.C. Valer. Prob. docet. Breuius interdum ita scribebant, EX TESTAMENTO.

Quandoque & impensæ quam in monumentum fieri vellent, modum statuebant, vt in l. Titius, ff. de legat. 2. *Titius de monumento quod sibi exstrui volebat, ita cauit*, CORPVS MEVM VXORI MEAE VOLO TRADI SEPELIENDVM IN FVNDO ILLO, ET MONVMENTVM EXSTRVI VSQVE AD QVADRINGENTOS AVREOS. Papinian. in l. hereditas, §.1.ff.de hered. petit. Alfen. in l. cum in Testamento, ff. de verbot. signific. *Cum in Testamento scriptum esset*, VT HERES IN FVNERE, AVT IN MONVMENTO DVMTAXAT AVREOS CENTVM CONSVMERET. Papinian.in l. liberto,§ libertos,ff.de negot. gest. LIBERTOS CERTAM PECVNIAM ACCIPERE TESTATOR AD SVMPTVM MONVMENTI VOLVIT. Vlpian. in l. 1. §. vlt. ff. ad l. Falcid. *An funeris, monumentiq; impensa, quantam Testator fieri iussit*.

Interdum sumptum immodicum fieri Testator iubebat, cuius voluntatem in ea re sequendam non esse si res egrederetur iustam sumptus rationem, sed pro modo facultatum simplum fieri debere Vlpian. ait, in l. & si quis,§ æquum,ff.de religios.& sumpt. Macer in l.funeris sumptus,ff.eod. *Si amplum quid ædificari Testator iusserit, veluti*, IN CIRCVM PORTICATIONES. Contra quandoque heredes impensæ præscriptæ à Testatore de suo aliquid adiiciebant: Quod testantur vetustæ Inscriptiones, his verbis: ET AMPLIVS IN EO MONVMENTO IMPENSA ADIECIT DE SVO HS. VI.

Interdum alicuius arbitratu monumentum facere heres legatariusve iubebatur, l.multa, ff.de condic. & demonstr. Iauolen. in l.quibus diebus, §. vlt. ff. eod. *Thermus minor*, QVORVM ARBITRATV MONVMENTVM SIBI FIERI VELLET *Testamento scripserat, deinde ita legauerat*: LVCIIS, PVBLIIS, CORNELIIS AD MONVMENTVM AEDIFICANDVM MILE HERES MEVS DATO. Iulian.in l.si heres, ff.de condict.cau.da. *si heres* ARBITRATV LIBERTI CERTA SVMMA MONVMENTVM FACERE *iussus*. Sic in lapide Romano. L. APISIVS C. F. SCAPTIA CAPITOLINVS EX TESTAMENTO FIERI IVSSIT MONVMEN. . . . ARBITRATVM HEREDVM SVORVM ET SIBI ET SVIS. Et alius: C. VALERIVS C. F. QVAE BROCCIVS SIBI C. VALERIO OVF. PATRI TESTAMSNTO FIERI IVSSIT HS. CC. T. ƆƆ. ARBITRATV VALERIAE C. F. SORORIS, ET M. MARCI.

Sed & in tutelam cinerum plerumque legabant. Quinctilian lib. 7. cap. 9. *Vt si quis corpus suum in occulto loco poni iubeat*, CIRCAQVE MONIMENTVM MVLTVM AGRI AB HEREDIBVS IN TVTELAM CINERVM, VT solet, LEGET. Quo pertinent hæc verba mutilæ Inscriptionis: C. IN CVLTV MONVMENTVM CVM P. XV. ET ITER. Et aliae: HVIC MONVMENTO, , EX TESTAMENTO IN CVLTVRAM LEGATA SVNT HS. VII. A. SEMPRONIO SEVERO.

Seruos etiam quandoque circa monumentum morari Testamento iubebant, vt in l. libertis, §. cibaria, ff. de aliment. vel cibar. QVOS LIBERTOS MEOS VBI CORPVS MEVM POSITVM FVERIT, IBI EOS MORARI IVBEO, VT PER ABSENTIAM FILIARVM MEARVM AD SARCOPHAGVM MEVM MEMORIAM QVOTANNIS CELEBRENT. Modestin. in l. Mæuia, ff. de man. test. SACCVS SERVVS MEVS, ET EVTYCHIA ET HYRENE ANCILLAE MEAE OMNES SVB HAC CONDICIONE LIBERI SVNTO, VT MONVMENTO MEO ALTERNIS MENSIBVS LVCERNAM ACCENDANT, ET SOLLEMNIA MORTIS PERAGANT. Et hoc Lucian. in Nigrino ridet, his verbis, Οἱ δὲ καὶ περιφρόνουσι τινας οἰκέτας τοῖς τάφοις.

Atque vt reliquas morientium commendationes, è quibus aliquot supra suis locis perstrinximus, absoluamus, in Horatii vita, quæ Suetonio attribuitur, scriptum est, quantopere Mæcenas Horatium dilexerit testatum eum reliquisse versibus qui illic recitantur, sed multo magis extremis iudiciis tali ad Augustum elogio: HORATI FLACCI VT MEI MEMOR ESTO. Sed & Augustum morientem defecisse in hoc verbo, LIVIA NOSTRI CONIVGII MEMOR VIVE, ET VALE, Sueton. in eius vita, cap. 99. narrat. His non male vetus hæc Inscriptio accedet. T. TERTVLLVS, T. F. DEC. LABORE ET CVRA MEA HANC PARAVI DOMVM, C. TERTVLLO FIL. DVLCISS. ET IN EA VRN. VBI

OSSA NOST. QVIESC. IN AEDE ISIDI SACRA CONST. SI MANES POST FATA ALIQVID SENTIVNT, DEMETVR DOLOR FREQVENTI FILII MEI ACCESSV AD ME. VALE. C. TERTVLLE, ET ESTO MEMOR PIETATIS PATERNAE.

Interdum & Morientes vltionem necis suæ alicui mandabant, aut cædis suæ auctores indicabant. Sueton. in Calig. cap. 3. Germanicum se vbi veneficiis & deuotionibus à Pisone impugnari comperit, domesticis MANDASSE VLTIONEM, SI QVID SIBI ACCIDISSET, refert. Idem Vespasiano cap. 6. *Iactatum exemplar epistolæ, veræ siue falsæ defuncti Othonis ad Vespasianum, extrema obtestatione* VLTIONEM MANDANTIS, *&* VT REIPVBL. SVBVENIRET, *optantis.* Vlpian. in l. qui cum maior, §. vlt. ff. de bon. libert. *Si pater Testamento cauerit*, VT ACCVSARETVR LIBERTVS, QVASI VENENVM SIBI PARASSET, AVT QVID ALIVD IN SE ADMISISSET. Idem in l. si quis in graui, §. 1. ff. ad Sc. Silan. *Si quis moriens dixisset*, A SERVO VIM MORTIS ALLATAM ESSE SIBI. Silius Italic. lib. 15.

Si quis ab externo casu MANDATA *referri*
Germano vis forte tuo, PORTABIMVS *inquit.*

Etmox: — *Mea si* SVPREMA *referre*
Fratri VERBA *paras*, MANDO CAPITOLIA VICTOR
EXVRAT, CINERIQVE IOVIS PERMISCEAT OSSA.

Iam vero extrema Germanici animam agentis dicta ad amicos recitat Cornel. Tac. lib. 2. quibus hæc mandat. NVNC SCELERE PISONIS ET PLANCINAE INTERCEPTVS, VLTIMAS PRECES PECTORIBVS VESTRIS RELINQVO: REFERATIS PATRI AC FRATRI QVIBVS ACERBITATIBVS DILACERATVS, QVIBVS INSIDIIS CIRCVMVENTVS MISERRIMAM VITAM PESSIMA MORTE FINIERIM. Et mox: NON HOC PRAECIPVVM AMICORVM MVNVS EST, PROSEQVI DEFVNCTVM IGNAVO QVAESTV: SED QVAE VOLVERIT MEMINISSE, QVAE MANDAVERIT EXSEQVI. FLEBVNT GERMANICVM ETIAM IGNOTI: VINDICABITIS VOS, SI ME POTIVS QVAM FORTVNAM MEAM FOVEBATIS. Idem Tacitus in vita Agricolæ, dolens quod assidere valetudini soceri, fouere deficientem, satiare vultu, complexu, non contigisset, *Excepissem certe*, ait, MANDATA, *vocesq; quas penitus animo figeremus.*

Sane Virgilius Testamento Carmina sua cremari mandauit, quemadmodum Plin. libro 7. Nat. histor. cap. 20. memoriæ prodidit. Idque ab eo qui celeberrimi illius vatis vitam conscripsit, plenius relatum est. Quæ res scholasticorum versibus argumentum præbuit. Sic enim Sulpic. Apollin.

IVSSERAT *hæc rapidis aboleri carmina flammis*
Virgilius.

Item de eadem re Phocas Grammaticus:

Carmina Virgilius Phrygium prodentia Martem
Secum fatali IVSSERAT *igne mori.*

Et aliusquidam incertus Poeta:

Ergone supremis potuit vox improba verbis
Tam dirum MANDARE *nefas? Ergo ibit in ignes,*
Magnaq; doctiloqui morietur Musa Maronis?

Huc vsque dispersas Testamentorum reliquias colligere, & singulas membratim discerptas partes in ordinem cogere, suoque velut corpori reddere & restituere nobis curæ fuit. Deinceps integras Testamentorum Tabulas quæ vel ex vetustis lapidibus, monumentisque erui, vel ex priscorum auctorum scriptis elici possunt, attexam. Quarum plerasque aliena fide proferri, ne quis me euictionis nomine in ius vocet, testor & prædico, atque adeo pileatas, vt ita dicam, produco, & si quid vitii deprehendatur, non teneor.

Ac primum ex inscriptionibus Hispaniensibus proferam vetustam Galli Fauonii Iocundi Testamentum, cuius tamen fidem non præsto. Verba eius notarum interpretatione adhibita sic habent. EGO GALLVS FAVONIVS IOCVNDVS PVBLII FAVONII FILIVS, QVI BELLO CONTRA VIRIATVM OCCVBVI, IOCVNDVM ET PVDENTEM FILIOS HEREDES RELINQVO, ET BONORVM IOCVNDI PATRIS MEI ET EORVM QVAE MIHI IPSE ADQVISIVI, HAC TAMEN CONDICTIONE VT AE VRBE ROMA HVC VENIANT, ET OSSA HINC MEA INTRA QVINQVENNIVM EXPOR-

EXPORTENT ET VIA LATINA CONDANT SEPVLCRO MARMOREO CONDITO MEA VOLVNTATE: SI SECVS FECERINT NISI LEGITIMAE ORIANTVR CAVSAE, VELIM EA OMNIA QVAE FILIIS RELINQVO, PRO REPARANDO TEMPLO DEI SYLVANI QVOD SVB VIMINALI MONTE EST, ADTRIBVI, MANESQVE MEI A PONTIFICE MAXIMO ET FLAMINVM DIALIVM QVI IN CAPITOLIBVS SVNT OPEM IMPLORANTIBVS AD IMPIETATEM CONTRA FILIOS VLCISCENDAM, TENEANTVRQVE SACERDOTES DEI SYLVANI ME IN VRBE REFERRE, ET SEPVLCRO ME MEO CONDERE. VOLO QVOQVE QVOTQVOT DOMI MEAE VERNAE SVNT OMNES A PRAETORE VRBANO LIBEROS CVM MATRIBVS DIMITTI SINGVLISQVE LIBRAM ARGENTI PVRI ET VESTEM VNAM DARI.

Inuenitur & in antiquis Hispaniæ lapidibus vltimum quoddam Elogium perbreue valde, notarum hiatu luxatum, nullo bono sensu, in hunc modum.

MORTEM EVALER. M. F. ADSEQVEXT INVLT TERR. NVLLO CREDIDI LOCO OSSA NOSTRA POSSE MEL. ADQVIESCERE QVM PROPE TEMP. AESCVLA PII ITAQVE EX TESTAM. AD X. PEDES A TEMPLO VOLO.

CONDIER.

VOS NATI IVCVNDISS. AB VRBE ROMA ROMA HVC CONCEDITE. AD SEPVLCHR. NOSTRVM DEMETVR DOLOR PIETATE VESTRA SI MANESCENT VOS ME.

MORES NOSTRI.

Cuius lapidis notas diuulsas coniungens ita integra verba reddo. MORTE ME VALERIVM. M. F. ADSEQVENTE, IN VLTIMA TERRA, NVLLO CREDIDI LOCO OSSA NOSTRA POSSE MELIVS ADQVIESCERE, QVAM PROPE TEMPLVM AESCVLAPII. ITA EX TESTAMENTO AD X. PEDES A TEMPLO VOLO CONDIER. VOS NATI IVCVNDISSIMI AB VRBE ROMA HIC CONCEDITE AD SEPVLCHRVM NOSTRVM, DEMETVR DOLOR PIETATE VESTRA SI MANES SENTIENT VOS MEMORES NOSTRI. Ea certe nisi me animus fallit, fuit Valerii illius iusta mentis sententia. Exstat quoque in eodem Hispaniæ tractu vetustum aliud Testamentum quod abrasis aliquot literis immedicabile vulnus accepit. Itaque cum sua causa, suisque vitiis exhibebo. EGO Q. VALER. CAETRICVS Q. F. HODIE. III. IDVS AVG. DECED. CONSTI. Q. VALER. F. MEVM EX AESE HER. DVMODO.·.·.·. P. RO. VALERIA. F. MIHI KARISS. EXIMATVR SI LEGITIM. E. P. CONIVGE. SOBOL. HABERET .·.·.·. PROPRIMA, TVRRE TEMP. AESCVL. DEI QVOD IN VRBE BARCIN. EST RESTAVR. ACT. P. ROMVLIO. CIT. HISP. PRO COS. DOMITIANO. VES. F. ORBI IMPERANTE.

Caput etiam quoddam Testamenti in eadem regione lapidi incisum est in hæc verba. L. CAECILIVS. L. PAP. OPTATVS ET LEG. VII. LEGAT. ET X. LEG. XV. APOLLINI MISSVS HONESTA MISSIONE AB. IMP. M. AVR. ANTONINO ET AVR. VERO AVG. ATLECTVS AB ATRE. INTERIM MVNE. CONSECVT. IN HONORES EDILICIOS. II. VIR. III. FLAM. ROMAE DIVORVM ET AVGVSTORVM QVI R. P. BARCE C. TAL. DO LEGO DARIQ. VOLO * VI. EX QVORVM VSVRIS SEMISSIBVS EDI VOLO QVOTANNIS SPECTACVL. PVGILVM, DIE IIII. IDVVM IVNTVS QVEAT XCCT. ET EADEM DIE LXXXCC. OLEVM INTMIS PVBL. POPVLO PRAEBERI FESTA PRAESTARI EA CONDICIONE VOLO VT LIBERTORVMQ. LIBERTI QVOS HONOR SEVIRATVS CONTIGERIT, AB OMNIBVS MVNERIBVS SEVIRATVS EXCVSATI SINT. QVOT SI QVIS EORVM AD MVNERA VOCITVS FVERIT TVNEA. * . VI. AT REMPVB. TARRAE TRANSFERRI IVBEO SVB EADEM FORMA SPECTACVLORVM QVOD- S. S. ESTE DENORVM TARRACONE

L. D. D. D.

Exstat etiam Saguntinæ in lapide antiquo caput Testamenti inclusum inscriptione quadam, quæ ita habet.

D. M.

CAETRANIAE P. P. SEVERINAE SACERDOTI DIVAE. MARCIAN. T. BAEBIVS. GEMELLINVS . . . . . AVGVST. OONIVGI. SACRATISS. CAPVT. EX. TESTAMENTO CETRANIAE. SEVERINE COLLEGIS. DENDROPHORVM. FABRVM. CENTONARIORVM. MVNIC. SAESI. HS. SENA. MILLIA. N. DARE

VOLO. FIDEIQ. VESTRAE. COLLEGIALI. COMMITTO. VTI. EX. REDITV. HS. QVATERN. M. N. OMNIBVS. ANNIS. TRIB. IDVS. IVN. DIE. NATALIS. MEI. OLEVM. SINGVLIS. VOBIS. DIVIDATVR. ET EX. REDITV. H. BINVM MILIVM. N. MANES MEOS. COLATIS. HOC VT. ITA. FACIATIS. FIDEI VESTRE. COMMITTO.

Est & ad antiquotum monumentorum æratium delatum Testamentum quod subiungam.

D. O. M.

KL. SEX.

L. MALLIO ET Q. TORQVATO COSS.

SEMPRONIVS TVCIDANVS TESTAMEN. IVR. MIL. QVOD IPSE FACIO LL. ABES. OB POENVM ITALIA PVLSVM FVND. BALEARES SENATVI. P. Q. R. D. D. AVRELIVS TVCIDANVS TACITAM PECV. SI VIA. LAT. OSS. MEIS RE. MONVMENTVM SVO SVNT. EDIFICAVERIT HABETO. HERMETI LIB. AVG. VIND. MA. AVR. D. DA. SVNT. TICIAE AGRESTI, VXO. BENEME. MVNDVM MVLIEB. QVAEVE. E. CA. PA. D. L. CAIVS TVCIDANVS QVOD PVPILLAM CVIVS IVSSV MEO. CV. GE. CONTRA DECRETVM AMPLISS. ORD. VXO. D. EX. ESTO. DODRANT. IVLIO CELSO TESTAMENT. QVOD ESAPHO ECRIPSERAM. ADI. PAMPHILO VICARIO PECV. TI. INSTRVM. RVSTI. QVOD. EPIRO PARAVER. VT HIC VE HAERED. DA SVNTO. FILIIS, SI NEPOTES MIHI NON FECERINT. MARCELLVS TVCIDANVS DAM. SVNT. COHE. HERED. QVE. LEGO ESTO. Quorum verborum quidam hanc interpretationem faciunt. TESTAMENTVM IVRE MILITARI QVOD IPSE FACIO LEGIBVS ABSENS OB POENVM ITALIA PVLSVM FVNDOS BALEARES S. P. Q. R. DO LEGO AVRELIVS TVCIDANVS TOTAM PECVNIAM SI VIA LATINA OSSIBVS MEIS RELATIS MONVMENTVM SVO SVMPTV AEDIFICAVERIT HABETO. HERMETI LIBERTO AVG. MANVMISSO AVREI CX. DONO DATI SVNTO. TIICIAE AGRESTI, VXORI BENE MERITAE MVNDVM MVLIEBREM QVAEVE EIVS CAVSA EMPTA PARATA SVNT DO LEGO. CAIVS TVCIDANVS QVOD PVPILLAM CVIVS IVSSV MEO CVRAM GESSERAT, CONTRA DECRETVM AMPLISSIMI ORDINIS VXOREM DVXIT EXHERES ESTO. DODRANTEM IVLIO CELSO TESTAMENTO QVOD EPHESO SCRIPSERAM ADIICIO PAMPHYLO VICARIO PECVLIARE INSTRVMENTVM RVSTICVM QVOD EPIRO PARAVERAM VEHICVLAVE DATA DONATA SVNTO. Iniectum tamen mihi de huius Testamenti fide atque auctoritate scrupulum non eelabo. In eo enim Senatusconsulti, quo pupillam vxorem ducere tutori fuit prohibitum, fit mentio, quod Marci demum temporibus amplissimus ordo decreuit. Proinde quomodo stare possit quod de Pœno Italia pulso Testator loquitur, alii viderint. Mihi, vt liberum cuique iudicium relinquam, quidquid in hoc genere descriptum inuenio referre satis est. Circumfertur & caput ex Testamento M. Megonii M. F. Cor. Leonis, in hæc verba.

HOC AMPLIVS R. P. PETILINORVM DARI VOLO HS. XN. ITEM VINEAM CLCIDIANAM CVM PARTEM FVNDI POMPEIANI FAVTI. OPTIMA MAXIMAQVE FVNT FINIBVS SVIS, QVA MEA FVERVNT. VOLO AVTEM EX VSVRIS SEMISSIBVS HS. XN. COMPARARI AVGVSTALIVM LOCI N. AD INSTRVMENTVM TRICLINIORVM DVVM, QVOD EIS ME VBO TRADIDI, CANDELABRA ET LVCERNAS BILYCHEIS ARBITRIO AVGVSTALIVM, QVO FACLIVS STRATI IVS PVBL. OBIRE POSINT, QVOD IPSVM AD VIILITATEM REIP. N. PERTINERE EXISTIMAVI, FACILIVS, SVBITVRIS ONVS AVGVSTALITALITATIS, DVM HOC COMMODVM ANTE OCVLOS HABENT. CETERVM AVTEM TEMPORVM VSVRAS EMISSE HS. XN. AD INSTRVMENTVM AVGVSTALIVM ARBITRIO IPSORVM ESSE VOLO, QVO FACILIVS MVNVS MEVM PERPETVVM CONSERVARE POSSINT, NEQVE IN ALIOS VSVS VSVRAT, QVAS ITA A REP. ACCIPERENT, TRANSFERRI VOLO, QVAM SI NECESSE FVERIT IN PASTINATIONEM. VINEAM QVOQVE CVM PARTE FVNDI POMPEIANI SIC, VT SVPRA DIXI, HOC AMPLIVS AVGVSTALIBVS LOCI IDCIRCO DARI VOLO, QVAE EST AMINEA, VT SI COGITATIONI MEAE, QVA PROSPEXISSENT VTILI-

VTILITALIBVS NOSTRIS CREDO CONSENSERITIS, VINVM VSIBVS VESTRIS, DVMTAXAT DVM PVBLICE EPVLAS EXERCEBITIS, HABERE POSSITIS. HOC AVTEM NOMINE RELEVATI IMPENDIS FACILIVS PROSPECTVRI HI, QVI AD MVNVS AVGVSTALITALITATIS COMPELLENTVR. LOCATIO VINEAE PARTIS FVNDI POMPEIANI, EAM COLERE POTERINT. HAEC ITA VT CAVE FIERI PRAESTARIQVE VOLO. HOC AMPLIVS AB HEREDIBVS MEIS VOLO PRAESTARI REIP. PETILINORVM, ET A REP. PETILINORVM CORPORI AVGVSTALIVM EX PRAEDIS CAETERIS MEIS PALVM DICARI OMNIBVS ANNIS SVFFICIENS PEDATVRE VINEAE, QVAM AVGVSTALIBVS LEGAVI. A VOBIS AVTEM AVGVSTALES PETO, HANC VOLVNTATEM MEAM RATAM HABEATIS, ET VT PERPETVAM FIRMAM OBSERVERIS, CVRAE VESTRAE MANDETIS. QVO FACILIVS AVTEM NOTA SIT CORPORI VESTRO HAEC ERGA VOS VOLVNTAS, TVLI L. KAPVT, QVOD AD VESTRVM HONOREM PERTINET.

Non omittam ludicrum licet Grunii Corocottæ Testamentum, quod vetustatem non modo ipso contextu præ se fert, verumetiam D. Hieronymi locupletis & idonei testis auctoritate, annos suos probat. Sic enim ille Epistola ad Eustochium: *Testamentum autem Grunii Corocottæ Porcelli, decantant in scholis puerorum agmina cachinnantium.*

M. GRVNNIVS COROCOTTA PORCELLVS TESTAMENTVM FECIT, QVOD QVONIAM MANV MEA SCRIBERE NON POTVI, SCRIBENDVM DICTAVI. MAGIRVS COCVS DIXIT, VENI HVC EVERSOR DOMI, SOLIVERSOR FVGITIVE PORCELLE, EGO HODIE TIBI VITAM ADIMO. COROCOTTA PORCELLVS DIXIT, SI QVA FECI, SI QVA PECCAVI, SI QVA VASCVLA PEDIBVS MEIS CONFREGI, ROGO DOMINE COCE, VENIAM PETO, ROGANTI CONCEDE. MAGIRVS COCVS DIXIT, TRANSI PVER, ADFER MIHI DE CVLINA CVLTRVM, VT HVNC PORCELLVM FACIAM CRVENTVM. PORCELLVS COMPREHENDITVR A FAMVLIS, DVCTVS SVB DIE XVI. KAL. LVCERNINAS VBI HABVNDANT CYMAE, CLYBANATO ET PIPERATO COSS. ET VT VIDIT SE MORITVRVM ESSE, HORAE SPATIVM PETIIT, COCVM ROGAVIT, VT TESTAMENTVM FACERE POSSET. INCLAMAVIT AD SE SVOS PARENTES, VT DE CIBARIIS SVIS ALIQVID DIMITTERET EIS, QVI AIT, PATRI MEO VERRINO LARDINO DO, LEGO, DARI GLANDIS MODIOS XXX. ET MATRI MEAE VETVRRINAE SCROFAE, DO, DARI LACONICAE SILIGINIS MODIOS XL. ET SORORI MEAE QVIRINAE, IN CVIVS VOTVM INTERESSE NON POTVI, DO, LEGO DARI HORDEI MODIOS XXX. ET DE MEIS VISCERIBVS DABO, DONABO SVTORIBVS SETAS, RIXATORIBVS CAPITINAS, SVRDIS AVRICVLAS, CAVSIDICIS ET VERBOSIS LINGVAM, BVBVLARIIS INTESTINA, ESICIARIIS FEMORA, MVLIERIBVS LVMBVLOS, PVERIS VESICAM, PVELLIS CAVDAM, CYNAEDIS MVSCVLOS, CVRSORIBVS ET VENATORIBVS TALOS, LATRONIBVS VNGVLAS, ET NEC NOMINANDO COCO DO, LEGO, AC DIMITTO POPAM ET PISTILLVM, QVAE MECVM DETVLERAM A QVERCETO VSQVE AD HARAM, LIGET SIBI COLLVM DE RESTE. VOLO MIHI FIERI MONVMENTVM EX LITTERIS AVREIS SCRIPTVM. M. GRVNNIVS COROCOTTA PORCELLVS VIXIT ANNOS D. CCCC. XCVIIII. QVOD SI SEMIS VIXISSET, MILLE ANNOS IMPLESSET. OPTIMI AMATORES MEI VEL CONSVLES VITAE, ROGO VOS VT CORPORI MEO BENEFACIATIS, BENE CONDIATIS, DE BONIS CONDIMENTIS NVCLEI, PIPERIS, ET MELLIS, VT NOMEN MEVM IN SEMPITERNVM NOMINETVR. MEI DOMINI ET CONSOBRINI MEI, QVI HVIC MEO TESTAMENTO INTERFVISTIS, IVBETE SIGNARI.

LVCANICVS SIGNAVIT TERGILLVS SIGN.
NVPTIALICVS SIGN. CELSANVS SIGN.
LARDIO SIGN. OFFELLICVS SIGN. CYMATVS SIGN.

Obliqua etiam veterum quorumdam Testamentorum verba subiungere operæ pretium duxi. De Iulii Cæsaris Testamento hæc Suetonius in eius vita cap. 75. scribit. NOVISSIMO TESTAMENTO TRES INSTITVIT HEREDES SORORVM NEPOTES,

C. OCTAVIVM EX DODRANTE, ET L. PINARIVM, ET Q. PEDIVM EX QVADRANTE RELIQVO, IN IMA CERA C. OCTAVIVM ETIAM IN FAMILIAM NOMENQVE ADOPTAVIT: PLVRESQVE PERCVSSORVM IN TVTORIB. FILII, SI QVIS SIBI NASCERETVR, NOMINAVIT DECIMVM BRVTVM ETIAM IN SECVNDIS HEREDIBVS. POPVLO HORTOS CIRCA TIBERIM PVBLICE ET VIRITIM TRECENOS HS. LEGAVIT. Appianus lib. 2. Bellor. Ciuil. Διαθῆκαι δὲ τοῦ Καίσαρος ὤφθησαν φερόμεναι, καὶ αὐτὰς αὐτίκα τὸ πλῆθος ἐκέλευον ἀναγινώσκειν. θετὸς μὲν δὴ τῷ Καίσαρι παῖς ἐγίνετο ἐν αὐταῖς, ὁ τῆς ἀδελφῆς θυγατριδοῦς Ὀκτάουιος, τῷ δήμῳ δὲ ἦσαν οἱ κῆποι ἐνδιαίτημα δεδομένοι, καὶ κατ᾽ ἄνδρα Ῥωμαίων τῶν ὄντων ἔτι ἐν ἄστει, πέντε καὶ ἑβδομήκοντα ἀττικαὶ δραχμαί, καὶ ὑπεσαλεύετο αὖθις ἐς ὀργὴν ὁ δῆμος, τυράννους μὲν κατηγορίας προπεπυσμένοι, διαθήκας δὲ φιλοπόλιδος ἀνδρὸς ὁρῶντες. οἴκτιστον δὲ ἐφάνη μάλιστα αὐτοῖς, ὅτι τῶν ἀνδροφόνων Δέκιμος ὁ Βροῦτος ἐν τοῖς δευτέροις κληρονόμοις ἐγέγραπτο παῖς. Ῥωμαίοις γὰρ ἔθος παρεγγράφειν τοῖς κληρονόμοις ἑτέρους, εἰ μὴ κληρονομοῖεν οἱ πρότεροι. Ἐφ᾽ ᾧ δὴ καὶ μᾶλλον συνεταράσσοντο, καὶ δεινὸν, καὶ ἀσεβέστατον ἡγοῦντο καὶ Δέκιμον ἐπιβουλεῦσαι Καίσαρι, παῖδα αὐτῷ γεγραμμένον εἶναι. Dio libro 43. Τῆς δὲ διαθήκης αὐτοῦ μετὰ τοῦτο ἀναγνωσθείσης μαθὼν ὁ δῆμος ὅτι τόν τε Ὀκτάουιον υἱὸν πεποίηται, καὶ τὸν Ἀντώνιον, τόν τε Δέκιμον, καὶ τινας ἄλλους τῶν σφαγέων ἐπιτρόπους αὐτοῦ καὶ κληρονόμους τῆς οὐσίας ἄν γε μὴ ἐς ἐκεῖνον ἔλθῃ, καταλέλοιπε. καὶ προσέτι καὶ δωρεὰς ἄλλοις, καὶ τῇ πόλει τούς τε κήπους, τοὺς παρὰ τὸν Τίβεριν, καὶ δραχμὰς ὡς μὲν αὐτὸς ὁ Ὀκτάουιος γράφει, τριάκοντα, ὡς δὲ ἕτεροι, πέντε καὶ ἑβδομήκοντα ἑκάστῳ σφῶν δοθῆναι κελεύσας, ἐπεταράχθησαν. August. vero Testamentum Suetonius in eius vita cap. vlt. ita refert. TESTAMENTVM, *L. Planco, C. Silio Coss. 3. Nonas Aprilis, ante annum & 4. menses quam decederet, factum ab eo, ac duobus codicibus, partim ipsius, partim libertorum Polybii & Hilarionis manu scriptum, depositumque apud sex virgines Vestales, cum tribus signatis aeque voluminibus protulerunt: Quae omnia in Senatu aperta atque recitata sunt.* HEREDES INSTITVIT PRIMOS, TIBERIVM EX PARTE DIMIDIA ET SEXTANTE: LIVIAM EX PARTE TERTIA, QVOS ET FERRE NOMEN SVVM IVSSIT: SECVNDOS, DRVSVM TIBERII FILIVM EX TRIENTE, ET EX PARTIBVS RELIQVIS GERMANICVM, LIBEROSQVE EIVS TRES, SEXVS VIRILIS: TERTIO GRADV PROPINQVOS, AMICOSQVE COMPLVRES. LEGAVIT POPVLO ROM. QVADRINGENTIES, TRIBVBVS TRICIES QVINQVIES HS. PRAETORIANIS MILITIBVS SINGVLA MILLIA NVMMORVM. COHORTIBVS VRBANIS QVINGENOS, LEGIONARIIS TRECENOS NVMOS. QVAM SVMMAM REPRAESENTARI IVSSIT. *Nam & confiscatam semper repositamque habuerat.* RELIQVA LEGATA *varie dedit: produxitque quaedam* AD VICENA SESTERTIA, QVIBVS SOLVENDIS ANNVM DIEM FINIIT, EXCVSATA REI FAMILIARIS MEDIOCRITATE: NEC PLVS PERVENTVRVM AD HEREDES SVOS, QVAM MILLIES ET QVINGENTIES PROFESSVS, QVAMVIS XX. PROXIMIS ANNIS, QVATERDECIES MILLIES EX TESTAMENTIS AMICORVM PERCEPISSET, QVOD PENE CVM DVOBVS PATERNIS PATRIMONIIS, CETERISQVE HEREDITATIBVS IN REMPVB. ABSVMPSISSET. IVLIAS, FILIAM NEPTEMQVE, SI QVID HIS ACCIDISSET, VETVIT SEPVLCRO SVO INFERRI. *De tribus suis voluminibus, vno,* MANDATA DE FVNERE SVO *complexus est: altero, indicem rerum à se gestarum, quem* VELLET INCIDI IN AENEIS TABVLIS, QVAE ANTE MAVSOLEVM STATVERENTVR: *Tertio, Breuiarium totius imperii, quantum militum sub signis vbique esset, quantum pecuniae in aerario, & fiscis, & vectigaliorum residuis. Adiecit &* LIBERTORVM SERVORVMQVE NOMINA, A QVIBVS RATIO EXIGI POSSET. Idem in Claudio de eiusdem Augusti Testamento cap. 4. *Ac ne heredem quidem* (scilicet Claudium) *nisi* INTER TERTIOS *ac pene extraneos,* EX PARTE SEXTA NVNCVPARET: LEGATO *non amplius quam* OCTINGENTORVM SESTERTIORVM *prosecutus.* Cornel. Tacit. lib. 1. *Nihil primo Senatus die agi passus, nisi de supremis Augusti: cuius Testamentum inlatum per virgines Vestae,* TIBERIVM ET LIVIAM HEREDES HABVIT. LIVIA IN FAMILIAM IVLIAM, NOMENQVE AVGVSTAE ADSVMEBATVR. IN SPEM SECVNDAM NEPOTES, PRONEPOTESQVE. TERTIO GRADV PRIMORES CIVITATIS SCRIPSERAT, *plerosque inuisos sibi, sed iactantia, gloriaque ad posteros.* LEGATA, *non vltra ciuilem modum, nisi quod* POPVLO ET PLEBI CCCCXXXV. PRAETORIARVM COHORTIVM MILITIBVS SINGVLA NVMMVM MILLIA, LEGIONARIIS AVTEM COHORTIBVS CIVIVM ROMANORVM TRECENOS NVMMOS VIRITIM DEDIT.

Dio lib. 56. Τὰς διαθήκας αὐτοῦ Πολύβιός τις Καισάρειος ἀνέγνω, &c. κατέλιπε δὲ ἐν αὐταῖς τὰ μὲν δύο μέρη τοῦ κλήρου τῷ Τιβερίῳ, τὸ δὲ λοιπὸν τῇ Λιουίᾳ, ὥς τινες λέγουσιν. ἵνα γάρ τι καὶ ἐκείνη τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἀπόνηται, παρὰ τῆς βουλῆς ᾐτήσατο, τοσοῦτον αὐτῇ καὶ παρὰ τὸν νόμον καταλιπεῖν ἐξεῖναι. Κληρονόμοι μὲν δὴ οὗτοι ἐγεγράφατο. κτήματα δὲ καὶ χρήματα πολλὰ πολλοῖς καὶ τῶν προσηκόντων οἱ καὶ τῶν ἀλλοτρίων, οὐχ ὅπως βουλευταῖς καὶ ἱππεῦσιν, ἀλλὰ καὶ βασιλεῦσι, τῷ τε δήμῳ χιλίας μυριάδας καὶ τοῖς στρατιώταις, τοῖς μὲν δορυφόροις, κατὰ πεντήκοντα καὶ διακοσίας δραχμάς, τοῖς δὲ ἀστικοῖς τὴν ἡμίσειαν, τῷ τε λοιπῷ τῷ πολιτικῷ πλήθει πέντε καὶ ἑβδομήκοντα δοθῆναι ἐκέλευσε, καὶ προσέτι καὶ τοῖς παισὶν, ὧν μικρῶν ἔτι ὄντων, τοὺς πατέρας τῶν οὐσιῶν ἐκεκληρονομήκει, προσέταξε πάντα μετὰ τῶν προσόδων, ἐπειδὰν ἀνδρωθῶσιν, ἀποδοθῆναι, ὅπερ που καὶ ζῶν ἐποίει. Εἰ γάρ τινα τέκνα ἔχοντα διεδέξατο, τοῖς παισὶν αὐτοῦ πάντως, εἰ μὲν ἤδη τότε τέλειοι ἦσαν, εὐθὺς, εἰ δὲ μὴ, μετὰ τοῦτο πάντα ἀπεδίδου. Τοιοῦτος μέντοι περὶ τοὺς ἀλλοτρίους παῖδας ὢν, τὴν θυγατέρα οὔτε κατήγαγε, καίπερ καὶ δωρεῶν ἀξιώσας, καὶ ταφῆναι ἐν τῷ αὐτοῦ μνημείῳ ἀπηγόρευσε, & reliqua, quæ cum Suetonio collata, lectores iuuabunt. Illud ex ſupremis Auguſti Tabulis obiter colligi poteſt, Teſtatores interdum nominatim expreſſiſſe, quos in ſepulcrum ſuum inferri vellent, vetuiſſeque ne certæ perſonæ inferrentur. Quod & confirmat Vlpianus in l. prætor ait, §. ſi quis, ff. de ſepulc. viol his verbis: *Si quis in* HEREDITARIVM SEPVLCRVM *inferat quamuis heres, tamen poteſt ſepulcri violati teneri, ſi forte*, CONTRA VOLVNTATEM TESTATORIS INTVLIT. *Licet enim cauere teſtatori*, NE QVIS EO INFERATVR, *vt reſcripto imperatoris Antonini cauetur: ſeruari enim voluntatem eius oportere. Ergo &* SI CAVIT, VT VNVS TANTVM HEREDVM INFERRET, *ſeruabitur, vt ſolus inferat*. Idem in l. vel quod, ff. de religioſis & ſumpt. de hereditario ſepulcro agens, *Liberis autem*, ait, *cuiuscumq; ſexus vel gradus, etiam filiisfa. & emancipatis, idem ius conceſſum eſt: ſiue exſtiterint heredes, ſiue ſeſe abſtineant. Exheredatis autem*, NISI SPECIALITER TESTATOR IVSTO ODIO COMMOTVS, EOS VETVERIT, *humanitatis gratia, tantum ſepeliri, non etiam alios præter ſuam poſteritatem inferre licet*. Qua de re plura poſtea in Monumentorum formulis: nunc ad inſtitutam Teſtamentorum ſeriem redeamus.

Tiberii Teſtamentum Suetonius in eius vita cap. vlt. eiuſmodi refert. TESTAMENTVM *duplex ante biennium fecerat, alterum ſua, alterum liberti manu, ſed eodem exemplo: obſignaueratque etiam humillimorum ſignis.* EO TESTAMENTO HEREDES AEQVIS PARTIBVS RELIQVIT CAIVM EX GERMANICO, ET TIBERIVM EX DRVSO NEPOTES, SVBSTITVITQVE INVICEM. DEDIT ET LEGATA PLERISQVE: INTER QVOS, VIRGINIBVS VESTALIBVS, AC MILITIBVS VNIVERSIS; PLEBIQVE ROMANAE VIRITIM, ATQVE ETIAM SEPARATIM VICORVM MAGISTRIS.

Auctor vitæ P. Virgilii de eius ſupremis hæc tradit. *Qui cum grauari ſe morbo ſentiret, ſcrinia ſæpe & magna inſtantia petiit crematurus Æneida: quibus negatis*, TESTAMENTO COMBVRI IVSSIT, VT REM INEMENDATAM, IMPERFECTAMQVE. *Verum Tucca & Varus monuerunt, ita Auguſtum non permiſſurum. Tunc* EIDEM VARO, AC SIMVL TVCCAE SCRIPTA SVB EA CONDICIONE LEGAVIT, NE QVID EDERENT QVOD A SE EDITVM NON ESSET, VERSVS ETIAM IMPERFECTOS, SI QVI ERANT, RELINQVERENT. VOLVIT ETIAM EIVS OSSA NEAPOLIM TRANSFERRI, *vbi diu & ſuauiſſime vixerat, ac extrema valetudine hoc ipſe ſibi Epitaphium diſtichum fecit*. TRANSLATA *igitur iuſſu Auguſti eius* OSSA, PROVT STATVERAT, NEAPOLIM *fuere, ſepultaque via Puteolana, intra lapidem ſecundum, ſuoque ſepulcro id diſtichon quod fecerat, inſcriptum eſt.*

MANTVA ME GENVIT, CALABRI RAPVERE, TENET NVNC
PARTHENOPE, CECINI PASCVA, RVRA, DVCES.

HEREDES FECIT EX DIMIDIA PARTE VALERIVM PROCVLVM FRATREM EX ALIO PATRE: EX QVARTA AVGVSTVM: EX DVODECIMA MAECENATEM: EX RELIQVIS VALERIVM ET PLOTIVM TVCCAM, *qui eius Æneidem poſt obitum iuſſu Cæſaris emendauerunt, &c.* Non tacebo Virginii Ruffi & Iulii Frontini clariſſimorum virorum contraria ſuprema iudicia. Virginium Ruffum dico, qui cum in Gallia Iulium Vindicem deuiciſſet, a militibus Imperator appellatus, eorum precibus nec minis adduci non potuit, vt imperium aſſumeret, ſed liberam Imperatoris eligendi poteſtatem Senatui reliquit, Galbæque a Senatu electo ſuas legiones tradidit. Is, vt Plinius Secundus Epiſt. 10. lib. 6. refert, *Mandauit, cauitque Teſtamento*, VT DIVINVM ILLVD ET IMMORTALE FACTVM VERSIBVS INSCRIBERETVR, IN *hunc modum*;

HIC SITVS EST RVFVS PVLSO QVI VINDICE QVONDAM
IMPERIVM ADSERVIT NON SIBI, SED PATRIAE.

Iulius vero Frontinus vetuit omnino monumentum sibi fieri & exstrui, additis hisce verbis, IMPENSA MONVMENTI SVPERVACVA EST. MEMORIA NOSTRA DVRABIT, SI VITAM MERVIMVS. Hoc ipsemet Plinius Epistol. 19. lib. 9. scribit. Ibidemque quid de vtroque sentiret a Ruffone consultus, sententiam suam promit, & vtrumque ad gloriam pari cupiditate, diuerso itinere contendisse censet. Illum dum exprimit debitos supremos Titulos: hunc dum mallet videri contempsisse. His gloriosius est Theodosii Imperatoris Testamentum, qui cum omnia iam filiis tradidisset, regnum, potestatem, nomen Augusti, nouissima voluntate, Legem indulgentiæ quam scriptam reliquit, dari præcepit. Quod laudibus in cælum non immerito effert D. Ambrosius Oratione quam de eius obitu habuit, cuius verba ipsa subiiciam. *Si enim priuatorum vltimæ voluntates, & deficientium Testamenta habent perpetem firmitatem: quomodo potest tanti principis esse irritum Testamentum? Gloriosior quoque in eo Theodosius, qui non communi iure testatus est. De filiis enim nihil habebat nouum quod conderet, quibus totum dederat, nisi vt eos præsenti commendaret parenti: de subditis sibi & commissis testari debuit, vt legata dimitteret, fidei commissa signaret.* PRAECEPIT DARE LEGEM INDVLGENTIAE, QVAM SCRIPTAM RELIQVIT. *Quid dignius, quam vt Testamentum Imperatoris lex sit?*

Pæne præterieram Lucii Titii Testamentum, cuius capita aliquot Marcellus in vnum coniecit in l. vltim. ff. de fideic. libert. *Lucius Titius testamento ita cauit,* SI QVOS CODICILLOS RELIQVERO, VALERE VOLO. SI QVIS MIHI EX PAVLA, QVAE VXOR MEA FVIT, INTRA DECEM MENSES NATVS NATAVE ERIT: EX SEMISSE HEREDES SVNTO. GAIVS SEIVS EX SEMISSE HERES ESTO. STICHVM ET PAMPHILVM SERVOS MEOS ET EROTEM, ET DIPHILVM PETO, ET FIDEI HEREDVM COMMITTO, VT CVM AD PVBERTATEM LIBERI MEI PERVENERINT, MANVMITTANT. *Deinde nouissima parte ita cauit,* QVOD SI MIHI LIBERI NATI NON ERVNT, AVT INTRA PVBERTATEM DECESSERINT: TVNC HEREDES EX PARIBVS PARTIBVS SVNTO MVCIVS ET MAEVIVS. LEGATA QVAE PRIORE TESTAMENTO, QVO FILIOS ET SEIVM, RELIQVI, PRAESTARI VOLO, HOC EST ET A SEQVENTIBVS HEREDIBVS. Iam quod ad Cuspidii Pseudotestamentum attinet, quod patrum nostrorum memoria conditum esse, multi sciunt, libens id illis concedo, qui sibi fucum fieri, æquo animo patiuntur. Ego illud alienæ priscarum Formularum familiæ sese inserere, aut falso vetustatis diplomate commeare nequaquam ferre possum. At non inuitus Græcum Gregorii Theologi, Nazianzeni Episcopi Testamentum subiungam, ὃ (quemadmodum in membranis scriptum est) μετεγράφη ἐκ τοῦ ἀρχετύπου τοῦ συγκειμένου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Ναζιανζοῦ. Verba eius sic habent. Ὑπατείᾳ Φλαυΐου Εὐχερίου καὶ Φλαυΐου Εὐαγρίου τῶν λαμπροτάτων πρὸ μιᾶς καλανδῶν. Γρηγόριος ἐπίσκοπος τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ζῶν καὶ φρονῶν, καὶ ὑγιαίνων, καὶ ἐρρωμένοις τοῖς λογισμοῖς διεθέμην τὴν διαθήκην μου ταύτην, ἣν κελεύω καὶ βούλομαι βεβαίαν εἶναι καὶ κυρίαν ἐπὶ παντὸς δικαστηρίου καὶ πάσης ἐξουσίας. ἤδη μὲν γὰρ τὴν ἐμαυτοῦ γνώμην κατέστησα φανεράν, καὶ πᾶσαν μου τὴν οὐσίαν καθιέρωσα τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ τῇ κατὰ Ναζιανζόν, εἰς τὴν τῶν πτωχῶν διακονίαν τῶν ὑπὸ τῆς εἰρημένης ἐκκλησίας. Διόπερ καὶ τρεῖς προστησάμην πτωχοτρόφους ἕνεκα ταύτης μου τῆς προαιρέσεως, Μάρκελλόν τε τὸν διάκονον καὶ μονάζοντα, καὶ Γρηγόριον τὸν διάκονον τὸν ἐκ τῆς οἰκίας μου γενόμενον, καὶ Εὐστάθιον τὸν μονάζοντα τὸν καὶ αὐτὸν ἐκ τῆς οἰκίας μου γενόμενον, καὶ νῦν δὲ τὴν αὐτὴν ἐπειδὴ τῇ ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ τῇ κατὰ Ναζιανζὸν φυλάττειν τι ἔχω μου τῆς αὐτῆς προαιρέσεως. Ἐὰν οὖν συμβῇ με τέλει τοῦ βίου χρήσασθαι, ἔστω μου κληρονόμος ὁ προειρημένος Γρηγόριος ὁ διάκονος καὶ μονάζων ὁ γενόμενος ἐκ τῆς οἰκίας μου, ὃν πάλαι ἠλευθέρωσα, ἐξ ὁλοκλήρου πάσης μου τῆς οὐσίας κινητῆς τε καὶ ἀκινήτου τῆς πανταχοῦ μου ὑπαρχούσης. Οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἔστωσάν μου ἀποκληρονόμοι, οὕτω μέντοι ὥστε αὐτὴν πᾶσαν μου τὴν οὐσίαν κινητήν τε καὶ ἀκίνητον ἀποκαταστῆσαι τῇ ἁγίᾳ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ τῇ ἐν Ναζιανζῷ, μηδὲν τὸ παράπαν ὑπεξελόμενον πλὴν ὧν ἂν ἐν ταύτῃ τῇ διαθήκῃ μου ποιῶ ἰδικῶς καταλιπὼν λεγάτου ἢ φιδεικομμίσσου χάριν. ἀλλὰ πάντα ὡς προεῖπον ἀκεραίως ἀποσῶσαι τῇ ἐκκλησίᾳ, ἔχοντα τὸν τοῦ θεοῦ φόβον πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ εἰδότα ὅτι εἰς διακονίαν τῶν πτωχῶν τῆς αὐτοῦ ἐκκλησίας προέταξα πᾶσαν μου τὴν οὐσίαν προχωρῆσαι. Καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀνεστησάμην κληρονόμον, ὥστε δι᾿ αὐτοῦ τῇ ἐκκλησίᾳ παντὶ ἀπαραλείπτως ἀποσωθῆναι. τοὺς οὖν οἰκέτας οὓς ἠλευθέρωσα εἴτε ἐξ ἐμῆς προαιρέσεως, εἴτε ἐν ταῖς τῶν μακαριωτάτων γονέων μου, τούτους πάντας βούλομαι καὶ νῦν ἐλευθέρους μένειν καὶ τὰ πεκούλια αὐτοῖς πάντα μένειν βεβαίως καὶ ἀνενοχλήτως. Ἔτι βούλομαι καταχεῖν τὸν κληρονόμον μου Γρηγόριον τὸν διάκονον ἅμα τῷ μονάζοντι Εὐσταθίῳ τοὺς γενομένους

ἐχομένους ἐκ τῆς οἰκίας μου κλῆμα ἐν Ναζιανζῷ. τὸ ἐκ τοῦ ῥηγίου κατελθὸν εἰς ἡμᾶς. τὰ δὲ φοράδια καὶ τὰ προβάτια ὅσα ἤδη αὐτοῖς παρὰ σοῦ ἐκελεύσθη δοθῆναι, ἂν καὶ τὴν δεσποτείαν παρέδωκε ταῦτα μόνον αὐτοῖς αὐτοτελῆ βούλομαι δεσποτείας δικαίῳ. ἔτι δὲ ἐξαιρέτως Γρηγόριον τὸν διάκονον καὶ κληρονόμον μου γνησίως ὑπηρετήσαντά μοι καταταχεῖν ἰδίῳ δεσποτείας δικαίῳ χρυσίνους τὸν ἀριθμὸν ρ. τῇ εὐλαβεστάτῃ παρθένῳ Ῥουσσιανῇ τῇ συγγενίδι μου ἐπεὶ ἐκέλευσα καθ' ἕκαστον ἔτος δίδοσθαι περὶ τὸ ἐλευθερίας αὐτὴν διάγειν, ὅπως βούλομαι καὶ κελεύω πάντα κατὰ τὸν τόπον ὃν προσέταξα ἀνυπερθέτως αὐτῇ δίδοσθαι καθ' ἕκαστον ἔτος πρὸς διοικήσεως αὐτῆς. ἔτι μὲν οὐδὲν διεταξάμην μὴ εἰδὼς τοῦ μᾶλλον ἀρεστὸν αὐτῇ διάγειν νῦν καὶ τοῦτο βούλομαι, ὥστε ἐν οἷᾳ ἂν ἐπιλέξηται χώρᾳ κατασκευασθῆναι αὐτῇ οἰκίαν ἐλευθέραν περιπουσίαν εὐχήμασι διάγειν τῇ παρθένῳ ἣν ἂν ἐκείνη οἰκίαν ἐξ δηλαδὴ αὐτοτελῶς εἰς χρῆσιν καὶ κάρπωσιν μέχρι βίου ζωῆς. μετὰ δὲ ταῦτα ἀποκατασταθῆναι τῇ ἐκκλησίᾳ προστεθῆναι καὶ αὐτῇ βούλομαι καὶ δύο κόρας ἃς ἐν αὐτῇ ἐπιλέξηται. ὥστε μέν τοι ὥστε αὐτῇ παραμεῖναι τὰς κόρας μέχρι τοῦ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, καὶ εἰ μὲν αὐταῖς εὐχαριστήσειν ἐξεῖναι αὐτῇ ἐλευθερίᾳ αὐτὰς τιμῆσαι, εἰ δὲ μὴ καὶ αὐτὰς δίδοσθαι τῇ αὐτῇ ἐκκλησίᾳ. Θεόφιλον τὸν παῖδα τὸν παραμένοντά μοι ἤδη ἠλευθέρωσα. βούλομαι οὖν αὐτῷ καὶ νῦν δοθῆναι λεγάτου χάριν ρ ρ ς. Εὐπράξιον δὲ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ βούλομαι ἐλεύθερον εἶναι, καὶ δοθῆναι αὐτῷ λεγάτου λόγῳ χρυσοῦ ρ ρ ε, τὴν γλυκυτάτην μου θυγατέρα Ἀλυπιανήν, τὴν γὰρ ἄλλην εὐσεβείας τε καὶ ῥύσεως ὀλίγους λόγους ἂν καὶ ἐβίου ἐπιλήψομαι. Βούλομαι συγχωρεῖν ἔχειν μοι εἰδέναι αὐτῇ καταλείπω κύριος ἡγούμενον τῶν προσαπηγγελμένων τοῖς πλείοσι, μᾶλλον ἢ τοῖς μακαριωτάτοις γονεῦσιν ὑποσχομένοις ἀκολουθήσειν ἂν ἀθετῆσαι τὴν γνώμην ὑφ' ὅσον οὐκ ἀσφαλὲς ἡγοῦμαι. ὅσα μέν τοι ἐκ τῶν τοῦ μακαρίου μου ἀδελφοῦ καὶ σκευῶν πραγμάτων ἐν ἐσθῆτι σηρικῇ ἢ λινῇ, ἢ ἐρίᾳ, ἢ βυσσαλίοις περιλέλειπται, ταῦτα διαφέρειν τοῖς τέκνοις αὐτῆς βούλομαι καὶ ἐν μηδενὶ μήτ' ἐκείνην μήτε τὰς ἀδελφὰς αὐτῆς ἐνοχλεῖν, μήτε τὸν κληρονόμον μου, μήτε τὴν ἐκκλησίαν μελλήσει ὁ γαμβρός μου τὸ κλῆμα τὸ ἐν ἀπαιτήσει τὸ ἐκ τοῦ Εὐφημίου, ἴσῳ κατὰ κατηχ. Καὶ ὑπὲρ τούτου καὶ πρότερον ἐπέστειλα πολλάκις τῷ Εὐφημίῳ ἀνδρὶ αὐτοῦ καταχρήσασθαι εἰ μὴ τὸ ἑαυτοῦ ἀναρρύσεσθαι. Καὶ νῦν μαρτύρομαι πάντας καὶ ἄρχοντας καὶ ἀρχομένους ὅτι ἀδικεῖται ὁ Εὐφήμιος. χρὴ γὰρ τῷ Εὐφημίῳ ἀποκατασταθῆναι τὸ κλῆμα τὴν αἰτίαν τοῦ χωρίου ἱκανοῦ τῷ εὐλαβεστάτῳ ἤδη τῷ ἐπισκόπῳ Ἀμφιλοχίῳ ἀποκατασταθῆναι. βούλομαι καὶ γὰρ ἐν τοῖς χαρτίοις, ἡμῶν. Καὶ πάντες ἴσασιν ὅτι καὶ τὸ συνάλλαγμα ἔλυ καὶ τὴν τιμὴν ἀπέλυ καὶ τὴν νομὴν καὶ τὴν δεσποτείαν τοῦ κλήματος πάλαι παρέδωκε. Εὐαγρίῳ τῷ διακόνῳ πολλά μοι συγκαμόντι καὶ συμπεφροντικότι διὰ πλείονα τε τὴν εὔνοιαν πιστεύσαντι χάριν ὁμολογῶ καὶ ἐπὶ θεοῦ, καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ τοῖς μείζοσι μετ' αὐτὸν ὁ θεὸς ἀμείψαιτο, ἵνα δὲ μηδὲ τὰ μικρὰ τῆς φιλίας σύμβολα παρ' ἡμῶν ἐλλείπῃ, βούλομαι αὐτῷ δοθῆναι κάμισιον ἕνα, στιχάριον ἕν. παλλία β. χρυσοῦ ρ ρ λ. ὁμοίως καὶ τῷ γλυκυτάτῳ συνδιακόνῳ ἡμῶν Ἀδελφῷ δοθῆναι βούλομαι κάμισιον ἕνα, στιχάρια β. τ. ἐν τῇ πατρίδι ρ ρ κ ἔτι τε ἐν τῇ πατρίδι λόγου. Ἐλαφίῳ τῷ μο. εὐτρόπῳ ὄντι καὶ κατ' ἡμᾶς ἀναπαύσαντι ὃν ὑπηρετήσαντι βούλομαι δοθῆναι κάμισιον ἕνα στιχάρια β. παλλία γ. στιχάριον ἕνα ἐν τῇ πατρίδι ρ ρ Κ. ταύτην μου τὴν διαθήκην κυρίαν καὶ βεβαίαν εἶναι βούλομαι ἐπὶ παντὸς δικαστηρίου καὶ πάσης ἐξουσίας. εἰ δὲ καὶ ὡς διαθήκη μὴ ἰσχύσειεν, ὡς βούλησιν αὐτὴν εἰ οὖν κωδίκελλον αὐτὴν ἰσχύειν βούλομαι. ὁ δὲ ἐπιχειρῶν αὐτὴν ἀνατρέπειν δώσει λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, καὶ ἐξ τὸν λόγον πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ πατρός, καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Γρηγόριος ἐπίσκοπος τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλ. ἀναγνοὺς τὴν διαθήκην καὶ ἀρεσθεὶς πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ὑπέγραψα χειρὶ ἐμῇ, καὶ ἰσχύειν αὐτὴν κελεύω καὶ βούλομαι. Ἀμφιλόχιος ἐπίσκοπος τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τοῖς ἐν Ἰκονίῳ παρὼν τῇ διαθήκῃ τοῦ εὐλαβεστάτου ἐπισκόπου Γρηγορίου, καὶ παρακληθεὶς παρ' αὐτοῦ ὑπέγραψα χειρὶ ἐμῇ. Ὀπτῖμος ἐπίσκοπος τῆς κατὰ Ἀντιόχειαν καθολικῆς ἐκκλησίας παρὼν διατιθεμένῳ τῷ εὐλαβεστάτῳ ἐπισκόπῳ Γρηγορίῳ καὶ τὰ προγεγραμμένα καὶ παρακληθεὶς παρ' αὐτοῦ ὑπέγραψα χειρὶ ἐμῇ. Θεοδόσιος ἐπίσκοπος τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Ὕδῃ παρὼν τῇ διαθήκῃ τοῦ εὐλαβεστάτου ἐπισκόπου Γρηγορίου, καὶ παρακληθεὶς παρ' αὐτοῦ ὑπέγραψα χειρὶ ἐμῇ :: Θεόδουλος ἐπίσκοπος τῆς ἁγίας καθολικῆς ἐκκλησίας τῆς κατὰ Ἀπάμειαν παρών, καὶ τὰ ὑπέγραψα :: Ἰλάσιος ἐπίσκοπος τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τῆς κατὰ Ἰσαυρίαν παρών, καὶ τὰ ὑπέγραψα Θεμίστιος ἐπίσκοπος τῆς κατὰ Ἀδριανούπολιν ἁγίας ἐκκλησίας παρὼν καὶ τὰ ἑξῆς. Κληδόνιος πρεσβύτης ἐν Ἰκονίῳ ἐκκλησίᾳ παρὼν καὶ τὰ ἑξῆς.

Huic Testamento aliud eiusdem linguæ accedet, ex quo Iustinianus Nou. 160. hæc capita adfert. Βούλομαι δὲ καὶ κελεύω τοὺς ἐμοὺς κληρονόμους, Κωνσταντῖνον μὲν τὸν λαμπρότατον τὴν ἀφορισθεῖσαν αὐτῷ οἰκίαν μετὰ πάντων τῶν κατὰ προσέχεσθαι, συναφθέντων αὐτῇ δικαίων, καὶ τὸ προάστειον τὸ ἐν τοῖς Καππαρίοις μετὰ πάντων, καὶ τῶν προσεχόντων, τῶν διαφερόντων αὐτῷ δικαίων, καὶ τὴν οἰκίαν τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ τὴν κατὰ Ἀμμιανόν. Ἀνθίμιον δὲ τὸν γλυκύτατον τὸ προάστειον τὸ ἐν Βλαχέρναις τὸ κατὰ Εὐγένιον καὶ Ἰουλιανὸν τοὺς τῆς ἐνδόξου μνήμης, καὶ τὸ προάστειον τὸ ἐν τῷ ἄκρᾳ τοῦ κόλπου τοῦ Σωσθενίου, τὸ ποτε κατὰ Ἀρδαβούριον τὸν τῆς ἐνδόξου μνήμης. Καλλιόπιον δὲ τὸν λαμπρότατον τὸ προάστειον τὸ Βυθάριον, ἤτοι τοῦ Φιλοξίου. καὶ Ἀλέξανδρον τὸν λαμπρότατον τὸ προάστειον τὸ ἐν τοῖς Βενέτοις, μὴ ἐκποιῆσαι, μὴ κατὰ πρᾶσιν, μὴ κατὰ δωρεάν, μὴ κατὰ ἀνταλλαγήν, μὴ ἄλλως ὅπως δήποτε, μηδὲ ἐκ τοῦ ἐλάχιστον ἀλλοτριῶσαι τὰς αὐτὰς οἰκίας, ἢ τὰ προγεγραμμένα πέντε προάστεια, τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος καὶ τῆς ἐμῆς φαμιλίας. ἀλλ' εἰ μὲν (ὅπερ εὔχομαι) γένοιντο αὐτοῖς παῖδες, καὶ ἐπὶ παισὶν ἢ ἐγγόνοις γνησίοις, ἢ καὶ φυσικοῖς τελευτήσωσι, καταλιμ-

πάντα ἔχειν αὐτῶν τὸ ἀφοσιωθὲν αὐτοῖς προάστειον, καὶ τὰς οἰκίας, τήν τε διαφερθεῖσαν κατὰ ταύτην τὴν βασιλίδα πόλιν, καὶ τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ πηγῇ καὶ ἐγγόνοις ἐκείνων, τοῖς γνησίοις ἢ καὶ φυσικοῖς· πιστεύω γὰρ ὡς οὐκ ἀθετήσουσιν οὐδὲ ἐπὶ φυσικῶν παίδων, ἢ ἐγγόνων τὴν ἐμὴν διάταξιν καὶ βούλησιν. εἰ δὲ ἐπὶ παντελεῖ ἀπαιδίᾳ πάντες, ἢ τινες, ἢ εἷς ἐξ αὐτῶν τελευτήσῃ (ὃ μὴ γένοιτο) βούλομαι καὶ κελεύω τοὺς ἄπαιδας, ἢ τὸν ἄπαιδα, μέλλοντα τελευτᾶν, ἀποκαταστῆσαι τοῖς περιοῦσιν ἢ τῷ περιόντι αὐτῶν ἀδελφῷ τὰς προγεγραμμένας οἰκίας, τήν τε ἐνταῦθα, καὶ τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ, καὶ τὰ προδηλωθέντα πέντε προάστεια, μετὰ πάντων αὐτῶν τῶν δικαίων καὶ τῆς πρόσθεν προσοχῆς ἀπαραλείπτως. δηλαδὴ μεταξὺ αὐτῶν τὰς ἐπὶ τοῖς φιδεικομμίσσοις ἢ λεγάτοις ἐγγυοδοσίας. βούλομαι γὰρ καὶ κελεύω μὴ ἀπαιτεῖσθαι αὐτοῖς παρ' ἀλλήλων τὰς τοιαύτας ἐγγυοδοσίας.

Verum, si quemadmodum Senatoribus olim egredi Relationem licuit, ita mihi, bona lectorum venia, extra hos formularum cancellos quos mihi circumdedi, egredi cōcedatur, Græcus quem ingressus sum Testamentorum sermo non ducit modo, sed trahit vt palliata aliquot philosophorum Græcorum Testamenta, non omnino a Togatis remota adscribam. Platonem quidem Diogenes Laertius Testamento ita cauisse refert. Τὸ ἐν Ἡφαιστιάδων χωρίον, ᾧ γείτων βορρᾶθεν ἡ ὁδὸς ἡ ἐκ τοῦ Κηφισιάσιν ἱεροῦ. Νότοθεν τὸ Ἡράκλειον τὸ ἐν Ἡφαιστιάδων· πρὸς ἡλίου δὲ ἀνιόντος Ἀρχέστρατος Φρεάρριος, πρὸς ἡλίου δὲ δυομένου, Φίλιππος Χολλιδεύς· καὶ μὴ ἐξέστω τοῦτο μηδενὶ, μήτε ἀποδόσθαι, μήτε ἀλλάξασθαι. ἀλλ' ἔστω Ἀδειμάντου τοῦ παιδίου εἰς τὸ δυνατόν. καὶ τὸ ἐν Ἐρεσιάδων χωρίον, ὃ παρὰ Καλλιμάχου ἐπριάμην. ᾧ γείτων βορρᾶθεν Εὐρυμέδων Μυρρινούσιος. Νότοθεν δὲ Δημόστρατος Ξυπεταιών, πρὸς ἡλίου ἀνιόντος Εὐρυμέδων Μυρρινούσιος, πρὸς ἡλίου δυομένου Κηφισός. ἀργυρίου μνᾶς τρεῖς· φιάλην ἀργυρᾶν, ἕλκουσαν ρξε. κυμβίον ἄγον με. δακτύλιον χρυσοῦν καὶ ἐνώτιον χρυσοῦν, ἄγοντα συνάμφω Δ δραχμὰς, ὀβολοὺς τρεῖς. Εὐκλείδης ὁ λιθοτόμος ὀφείλει μοι τρεῖς μνᾶς. Ἄρτεμιν ἀφίημι ἐλευθέραν. Οἰκέτας καταλείπω, Τύχωνα, Βίκταν, Ἀπολλωνιάδην, Διονύσιον. σκεύη τὰ γεγραμμένα, ὧν ἔχει τὰ ἀντίγραφα Δημήτριος. Ὀφείλω δὲ οὐδενὶ οὐθέν. Ἐπίτροποι δὲ Σωσθένης, Σπεύσιππος, Δημήτριος, Ἡγίας, Εὐρυμέδων, Καλλίμαχος, Θράσιππος.

Aristotelem vero idē Diogenes Laertius, hęc in Testamento scripsisse narrat: Ἐπίτροπον μὲν εἶναι πάντων καὶ διὰ παντὸς, Ἀντίπατρον· ἕως δ' ἂν Νικάνωρ καταλάβῃ, ἐπιμελεῖσθαι, Ἀριστομένην, Τίμαρχον, Διοτέλη, Θεόφραστον, ἐὰν βούληται καὶ ἐνδέχηται αὐτῷ, τῶν τε παιδίων καὶ Ἑρπυλλίδος καὶ τῶν καταλελειμμένων. καὶ ὅταν ὥρα ᾖ τῇ παιδὶ, ἐκδίδοσθαι αὐτὴν Νικάνορι. ἐὰν δὲ τῇ παιδὶ συμβῇ τι, ὃ μὴ γένοιτο, οὐδὲ ἔσται, πρὸ τοῦ γήμασθαι, ἢ ἐπειδὰν γήμηται μήπω παιδίων ὄντων, Νικάνωρ κύριος ἔστω καὶ περὶ τοῦ παιδίου καὶ περὶ τῶν ἄλλων, διοικείτω ἀξίως καὶ αὑτοῦ καὶ ἡμῶν. ἐπιμελείσθω δὲ Νικάνωρ καὶ τῆς παιδὸς, καὶ τοῦ παιδὸς Νικομάχου, ὅπως ἂν ἀξιοῖ τὰ περὶ αὐτῶν, ὡς καὶ πατὴρ ὢν καὶ ἀδελφός. ἐὰν δέ τι πρότερον συμβαίνῃ Νικάνορι, ὃ μὴ γένοιτο, ἢ πρὸ τοῦ λαβεῖν τὴν παῖδα, ἢ ἐπειδὰν λάβῃ μήπω παιδίων ὄντων, ἐὰν μέν τι ἐκεῖνος τάξῃ ταῦτα, κύρια ἔστω· ἐὰν δὲ βούληται Θεόφραστος εἶναι μετὰ τῆς παιδὸς, καθάπερ πρὸς Νικάνορα· εἰ δὲ μὴ τοὺς ἐπιτρόπους βουλευομένους μετ' Ἀντιπάτρου, καὶ περὶ τῆς παιδὸς, καὶ περὶ τοῦ παιδὸς, διοικεῖν ὅπως ἂν αὐτοῖς δοκῇ ἄριστα εἶναι. ἐπιμελεῖσθαι δὲ τοὺς ἐπιτρόπους, καὶ Νικάνορα μνησθέντας ἐμοῦ καὶ Ἑρπυλλίδος, ὅτι σπουδαία περὶ ἐμὲ ἐγένετο, τῶν τε ἄλλων καὶ ἐὰν βούληται ἄνδρα λαμβάνειν, ὅπως μὴ ἀναξίως ἡμῶν δοθῇ. δοῦναι δ' αὐτῇ πρὸς τοῖς πρότερον δεδομένοις, καὶ ἀργυρίου τάλαντον, ἐκ τῶν καταλελειμμένων, καὶ θεραπαίνας τρεῖς, ἐὰν βούληται, καὶ τὴν παιδίσκην ἣν ἔχει, καὶ παῖδα τὸν Πυρραῖον. καὶ ἐὰν μὲν ἐν Χαλκίδι βούληται οἰκεῖν, τὸν ξενῶνα τὸν πρὸς τῷ κήπῳ, ἐὰν δὲ ἐν Σταγείροις, τὴν πατρῴαν οἰκίαν. ὁποτέραν δ' ἂν τούτων βούληται, κατασκευάσαι τοὺς ἐπιτρόπους σκεύεσιν οἷς ἂν δοκῇ κἀκείνοις καλῶς ἔχειν, καὶ Ἑρπυλλίδι ἱκανῶς. Ἐπιμελείσθω δὲ Νικάνωρ καὶ Μύρμηκος τοῦ παιδίου, ὅπως ἂν ἀξίως ἡμῶν τοῖς ἰδίοις ἐπικομισθῇ, σὺν τοῖς ὑπάρχουσιν ἃ εἰλήφαμεν αὐτοῦ. Εἶναι δὲ καὶ Ἀμβρακίδα ἐλευθέραν, καὶ δοῦναι αὐτῇ ὅταν ἡ παῖς ἐκδοθῇ, πεντακοσίας δραχμὰς, καὶ τὴν παιδίσκην ἣν ἔχει. δοῦναι καὶ Θαλῇ πρὸς τῇ παιδίσκῃ ἣν ἔχει τῇ ὠνηθείσῃ χιλίας δραχμὰς καὶ παιδίσκην. Καὶ Σίμωνι χωρὶς τοῦ πρότερον ἀργυρίου, αὐτῷ εἰς παῖδα ἄλλον, ἢ παῖδα πρίασθαι, ἢ ἀργύριον δοῦναι. Τύχωνα δὲ ἐλεύθερον εἶναι ὅταν ἡ παῖς ἐκδοθῇ, καὶ Φίλωνα, καὶ Ὀλύμπιον, καὶ τὸ παιδίον αὐτοῦ. μὴ πωλεῖν δὲ τῶν παίδων μηδένα τῶν ἐμὲ θεραπευόντων, ἀλλὰ χρῆσθαι αὐτοῖς· ὅταν δ' ἐν ἡλικίᾳ γένωνται, ἐλευθέρους ἀφεῖναι κατ' ἀξίαν. ἐπιμελεῖσθαι δὲ καὶ τῶν ἐκδεδομένων εἰκόνων παρὰ Γρυλλίωνα, ὅπως ἐπιτελεσθεῖσαι ἀνατεθῶσιν, ἥ τε Νικάνορος καὶ ἡ Προξένου ἣν διενοούμην ἐκδοῦναι, καὶ τῆς μητρὸς τῆς Νικάνορος· καὶ τὴν Ἀριμνήστου τὴν πεποιημένην ἀναθεῖναι, ὅπως μνημεῖον αὐτοῦ ᾖ, ἐπειδὴ ἄπαις ἐτελεύτησε, καὶ τῆς μητρὸς τῆς ἡμετέρας τὴν Δήμητρα, ἀναθεῖναι εἰς Νεμέαν ἢ ὅπου ἂν δοκῇ. ὅπου δ' ἂν ποιῶνται τὴν ταφὴν, ἐνταῦθα καὶ τὰ Πυθιάδος ὀστᾶ ἀνελόντας θεῖναι, ὥσπερ αὐτὴ προσέταξεν· ἀναθεῖναι δὲ καὶ Νικάνορα σωθέντα, ἣν εὐχὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ηὐξάμην, ζῷα λίθινα τετραπήχη Διὶ σωτῆρι καὶ Ἀθηνᾷ σωτείρᾳ ἐν Σταγείροις.

Eodem Laertio teste, Theophrastus hunc in modum suprema ordinauit. Ἔσται μὲν εὖ. Ἐὰν δέ τι συμβῇ, τάδε διατίθεμαι. τὰ μὲν οἴκοι ὑπάρχοντα πάντα δίδωμι Μελάντῃ καὶ Παγκρέοντι τοῖς υἱοῖς Λέοντος. Ἀπὸ δὲ τῶν παρ' Ἱππάρχου συμβεβλημένων τάδε μοι βούλομαι γενέσθαι· πρῶτον τὰ περὶ τὸ μουσεῖον καὶ τὰς θεὰς συντελεσθῆναι. κἄν τι ἄλλο δύνηται περὶ αὐτὰς ἐπικοσμηθῆναι πρὸς τὸ κάλλιον. Ἔπειτα τὴν Ἀριστοτέλους εἰκόνα τεθῆναι εἰς τὸ ἱερὸν καὶ τὰ λοιπὰ ἀναθήματα ὅσα πρότερον ὑπῆρχεν ἐν τῷ ἱερῷ. εἶτα τὸ στοίδιον οἰκοδομηθῆναι τὸ πρὸς τῷ μουσείῳ μὴ χεῖρον ἢ πρότερον. ἀναθεῖναι δὲ καὶ τοὺς πίνακας ἐν οἷς αἱ τῆς γῆς περίο-

δοι εἰσὶν

δοι εἰσὶν εἰς τὴν κάτω στοάν. ἐπισκευασθῆναι δὲ καὶ τὸν βωμὸν ὅπως ἔχῃ τὸ τέλειον καὶ τὸ εὔσχημον. βούλομαι δὲ καὶ τὴν Νικομάχου εἰκόνα συντελεσθῆναι ἴσην. τὸ μὲν τῆς πλάσεως ἔχει Πραξιτέλης· τὸ δ' ἄλλο ἀνάλωμα ἀπὸ τούτου γινέσθω. σταθῆναι δὲ ὅπου ἂν δοκῇ καὶ τοῖς τῶν ἄλλων ἐπιμελουμένοις τῶν ἐν τῇ διαθήκῃ γεγραμμένων. Καὶ τὰ μὲν περὶ τὸ ἱερὸν καὶ τὰ ἀναθήματα, τοῦτον ἐχέτω τὸν τρόπον. τὸ δὲ χωρίον τὸ ἐν Σταγείροις ἡμῖν ὑπάρχον, δίδωμι Καλλίνῳ· τὰ δὲ βιβλία πάντα, Νηλεῖ. τὸν δὲ κῆπον καὶ τὸν περίπατον καὶ τὰς οἰκίας τὰς πρὸς τῷ κήπῳ πάσας δίδωμι τῶν γεγραμμένων φίλων ἀεὶ τοῖς βουλομένοις συσχολάζειν καὶ συμφιλοσοφεῖν ἐν αὐταῖς. ἐπειδὴ οὐ δυνατὸν ἀεὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐπιδημεῖν, μήτε ἐξαλλοτριοῦσι μήτε ἐξιδιαζομένου μηδενός· ἀλλ' ὡς ἂν ἱερὸν κοινῇ κεκτημένοις, καὶ τὰ πρὸς ἀλλήλους, οἰκείως καὶ φιλικῶς χρωμένοις ὥσπερ προσῆκον καὶ δίκαιον. ἔστωσαν δὲ οἱ κοινωνοῦντες, Ἵππαρχος, Νηλεύς, Στράτων, Καλλῖνος, Δημότιμος, Δημάρατος, Καλλισθένης, Μελάντης, Παγκρέων, Νίκιππος. Ἐξεῖναι δὲ βουλομένῳ φιλοσοφεῖν καὶ Ἀριστοτέλει τῷ Μειδίου καὶ Πυθιάδος υἱῷ, καὶ μετέχειν τούτων. καὶ αὐτοῦ πᾶσαν ἐπιμέλειαν ποιεῖσθαι τοὺς πρεσβυτάτους, ὅπως ὅτι μάλιστα προαχθῇ κατὰ φιλοσοφίαν. θάψαι δὲ καὶ ἡμᾶς ὅπου ἂν δοκῇ μάλιστα ἁρμόττον εἶναι τοῦ κήπου, μηδὲν περίεργον περὶ τὴν ταφὴν, μήτε περὶ τὸ μνημεῖον ποιοῦντας. ὅπως δὲ συνείρηται μετὰ τὰ περὶ ἡμᾶς συμβάντα περὶ τὸ ἱερὸν καὶ τὸ μνημεῖον καὶ τὸν κῆπον καὶ τὸν περίπατον θεραπευόμενα, συνεπιμελεῖσθαι καὶ Πόμπυλον τούτων ἐποικοῦντα αὐτὸν καὶ τὴν τῶν ἄλλων ἐπιμέλειαν ποιούμενον ἣν καὶ πρότερον. τῆς δὲ λυσιτελείας ἐπιμελεῖσθαι αὐτοὺς τοὺς ἔχοντας ταῦτα. Πομπύλῳ δὲ καὶ Θρέπτῃ πάλαι ἐλευθέροις οὖσι καὶ ἡμῖν πολλὴν χρείαν παρεσχημένοις, εἴ τι πρότερον ἔχουσι παρ' ἡμῶν καὶ εἴ τι αὐτοὶ ἐκτήσαντο, καὶ ἃ νῦν παρ' Ἱππάρχου αὐτοῖς συνέταξα δισχιλίας δραχμάς, ἀσφαλῶς οἶμαι δεῖν αὐτοῖς ὑπάρχειν ταῦτα, καθάπερ καὶ αὐτοῖς διελέχθην Μελάντῃ καὶ Παγκρέοντι πλεονάκις, καὶ πάντα μοι συγκατετίθεντο. Δίδωμι δ' αὐτοῖς καὶ Σωματάλην τὴν παιδίσκην. τῶν δὲ παίδων, Μόλωνα μὲν, Κίμωνα καὶ Παρμένοντα ἤδη ἐλευθέρους ἀφίημι. Μάνην δὲ καὶ Καλλίαν παραμείναντας ἔτη τέτταρα ἐν τῷ κήπῳ καὶ συνεργασαμένους καὶ ἀναμαρτήτους γενομένους, ἀφίημι ἐλευθέρους. Τῶν δ' οἰκηματίων σκευῶν ἀποδόντας Πομπύλῳ ὅσα ἂν δοκῇ τοῖς ἐπιμεληταῖς καλῶς ἔχειν, τὰ λοιπὰ ἐξαργυρίσαι. Δίδωμι δὲ καὶ Καρίωνα Δημοτίμῳ· Δόνακα δὲ Νηλεῖ· Εὔβιον δ' ἀποδόσθαι. Δότω δ' Ἵππαρχος Καλλίνῳ τρισχιλίας δραχμάς. Μελάντην δὲ καὶ Παγκρέοντα εἰ μὲν μὴ ἑωρῶμεν Ἵππαρχον καὶ ἡμῖν πρότερον χρείαν παρεσχημένον, καὶ νῦν ἐν τοῖς ἰδίοις μάλα νεναυαγηκότα, προσέταξα ἂν μετὰ Μελάντου καὶ Παγκρέοντος ἐξάγειν αὐτά. ἐπειδὴ δὲ οὔτ' ἐκείνοις ἑώρων ῥᾴδιον ὄντα συνοικονομεῖν, λυσιτελέστερόν τι αὐτοῖς ὑπελάμβανον εἶναι τεταγμένον τι λαβεῖν παρὰ Ἱππάρχου, δότω Ἵππαρχος Μελάντῃ καὶ Παγκρέοντι ἑκατέρῳ τάλαντον. διδότω δ' Ἵππαρχος καὶ τοῖς ἐπιμεληταῖς εἰς τὰ ἀναλώματα τὰ ἐν τῇ διαθήκῃ γεγραμμένα κατὰ τοὺς ἑκάστου καιροὺς τῶν δαπανημάτων. οἰκονομήσαντα δὲ ταῦτα Ἵππαρχον ἀπηλλάχθαι τῶν συμβολαίων τῶν πρὸς ἐμὲ πάντων. Καὶ εἴ τι ἐπὶ τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος συμβέβηκεν Ἱππάρχου, τοῦτο ἐστιν. ἐπιμεληταὶ δὲ ἔστωσαν τῶν ἐν τῇ διαθήκῃ γεγραμμένων, Ἵππαρχος, Νηλεύς, Στράτων, Καλλῖνος, Δημότιμος, Καλλισθένης, Κτήσαρχος. Αἱ διαθῆκαι κεῖνται ἀντίγραφα τῷ Θεοφράστου δακτυλίῳ σεσημασμέναι. μία μὲν παρὰ Ἡγησίᾳ Ἱππάρχου. Μάρτυρες Κάλλιππος Παλληνεύς, Φιλόμηλος Εὐωνυμεύς, Λύσανδρος Ὑβάδης, Φίλων Ἀλωπεκῆθεν. τὴν δ' ἑτέραν ἔχει Ὀλυμπιόδωρος. Μάρτυρες δ' οἱ αὐτοί. τὴν δ' ἑτέραν ἔλαβεν Ἀδείμαντος. Ἀπήνεγκε δὲ Ἀνδροσθένης ὁ υἱός. μάρτυρες ἀρίμνηστος, Κλεόβουλος, Λυσίστρατος, Φείδων Θάσιος, Στράτων Ἀρκεσιλάου Λαμψακηνός, Θήσιππος Θησίππου ἐκ κεραμέων, Διοσκουρίδης Διονυσίου ἐπικηφίσιος. Idem Diogenes Epicurum ita testatum refert. Κατὰ τάδε δίδωμι τὰ ἐμαυτοῦ πάντα, Ἀμυνομάχῳ Φιλοκράτους Βατῆθεν, καὶ Τιμοκράτει Δημητρίου Ποταμίῳ. Κατὰ τὴν ἐν τῷ Μητρῴῳ ἀναγεγραμμένην ἑκατέρῳ δόσιν. ἐφ' ᾧ τε τὸν κῆπον, καὶ τὰ προσόντα αὐτῷ, παρέξουσιν Ἑρμάχῳ Ἀγεμάρχου Μιτυληναίῳ, καὶ τοῖς συμφιλοσοφοῦσιν αὐτῷ. καὶ οἷς ἂν Ἕρμαχος καταλίπῃ διαδόχοις τῆς φιλοσοφίας ἐνδιατρίβειν κατὰ φιλοσοφίαν. καὶ ἀεὶ δὲ τοῖς φιλοσοφοῦσιν ἀφ' ἡμῶν. ὅπως ἂν συνδιασώσωσιν Ἀμυνομάχῳ καὶ Τιμοκράτει κατὰ τὸ δυνατὸν τὴν ἐν τῷ κήπῳ διατριβὴν, παρακατατίθεμαι τοῖς τῶν αὐτῶν κληρονόμοις, ἐν ᾧ ἂν τρόπῳ ἀσφαλέστατον ᾖ. ὅπως ἂν κἀκεῖνοι διατηρῶσι τὸν κῆπον, καθάπερ καὶ αὐτοί, οἷς ἂν οἱ ἀπὸ ἡμῶν παραδιδῶσι. τὴν δὲ οἰκίαν τὴν ἐν Μελίτῃ παρεχέτωσαν Ἀμυνόμαχος καὶ Τιμοκράτης ἐνοικεῖν Ἑρμάχῳ καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ φιλοσοφοῦσιν, ἕως ἂν Ἕρμαχος ζῇ. ἐκ δὲ τῶν γινομένων προσόδων τῶν δεδομένων ἀφ' ἡμῶν Ἀμυνομάχῳ καὶ Τιμοκράτει κατὰ τὸ δυνατὸν μεριζέσθωσαν, μεθ' Ἑρμάχου σκοπούμενοι εἴς τε τὰ ἐναγίσματα τῷ τε πατρὶ καὶ τῇ μητρὶ, καὶ τοῖς ἀδελφοῖς καὶ ἡμῖν εἰς τὴν εἰθισμένην ἄγεσθαι γενέθλιον ἡμέραν ἑκάστου ἔτους, τῇ προτέρᾳ δεκάτῃ τοῦ Γαμηλιῶνος, ὥσπερ καὶ εἰς τὴν γινομένην σύνοδον, ἑκάστου μηνὸς ταῖς εἰκάσι, τῶν συμφιλοσοφούντων ἡμῖν εἰς τὴν ἡμῶν τε καὶ Μητροδώρου κατατεταγμένην. συντελείτωσαν δὲ καὶ τὴν Πολυαίνου τοῦ Μεταγειτνιῶνος. συντελείτωσαν δὲ καὶ τὴν τῶν ἀδελφῶν ἡμέραν τοῦ Ποσειδεῶνος, καθάπερ καὶ ἡμεῖς. ἐπιμελείσθωσαν δὲ καὶ Ἀμυνόμαχος καὶ Τιμοκράτης, τοῦ υἱοῦ τοῦ Μητροδώρου Ἐπικούρου, καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Πολυαίνου φιλοσοφούντων αὐτῶν, καὶ συζώντων μεθ' Ἑρμάχου. ὡσαύτως δὲ τῆς θυγατρὸς τῆς Μητροδώρου τὴν ἐπιμέλειαν ποιείσθωσαν, καὶ εἰς ἡλικίαν ἐλθοῦσαν, ἐκδότωσαν ᾧ ἂν Ἕρμαχος ἕληται τῶν φιλοσοφούντων μετ' αὐτοῦ, οὔσης αὐτῆς εὐτάκτου καὶ πειθαρχούσης Ἑρμάχῳ. διδότωσαν δὲ Ἀμυνόμαχος καὶ Τιμοκράτης ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν ἡμῖν προσόδων, εἰς τροφὴν τούτοις ὅτι ἂν αὐτοῖς κατ' ἐνιαυτὸν ἐπιδέχεσθαι δοκῇ, σκοπούμενοι μεθ' Ἑρμάχου. ποιείσθωσαν δὲ μεθ' ἑαυτῶν καὶ Ἕρμαχον κύριον τῶν προσόδων, ἵνα μετ'

αὐτῷ συγκαταγεγηρακότος ἡμῖν ἐν φιλοσοφίᾳ, καὶ καταλελειμμένου ἡγεμόνος τῶν συμφιλοσοφούντων ἡμῖν, ἕκαστα γίνηται· τὴν δὲ προῖκα τῷ θήλει παιδίῳ, ἐπειδὰν εἰς ἡλικίαν ἔλθῃ, μερισάτωσαν Ἀμυνόμαχος καὶ Τιμοκράτης, ὅσον ἂν ἐπιδέχηται ἀπὸ τῶν ὑπαρχόντων ἀφαιροῦντες μετὰ τῆς Ἑρμάρχου γνώμης· ἐπιμελείσθωσαν δὲ καὶ Νικάνορος καθάπερ καὶ ἡμεῖς, ἵν' ὅσοι τῶν συμφιλοσοφούντων ἡμῖν χρείαν ἐν τοῖς ἰδίοις παρεσχημένοι, καὶ τὴν πᾶσαν οἰκειότητα ἐνδεδειγμένοι, συγκαταγηράσκειν μεθ' ἡμῶν προείλοντο ἐν φιλοσοφίᾳ, μηδενὸς τῶν κατεστηκότων ἐνδεεῖς καθεστήκωσιν ἐπὶ τὴν ἡμετέραν δύναμιν· δοῦναι δὲ τὰ βιβλία τὰ ὑπάρχοντα πάντα Ἑρμάρχῳ· ἐὰν δέ τι τῶν ἀνθρωπίνων περὶ Ἕρμαρχον γίνηται, πρὸ τοῦ τὰ Μητροδώρου παιδία εἰς ἡλικίαν ἐλθεῖν, δοῦναι Ἀμυνόμαχον καὶ Τιμοκράτην, ὅπως ἂν εὐτακτούντων αὐτῶν ἕκαστα γίνηται, τῶν ἀναγκαίων, κατὰ τὸ δυνατὸν, ἀπὸ τῶν καταλελειμμένων ὑφ' ἡμῶν προσόδων· καὶ τῶν λοιπῶν ἁπάντων ὧν συντετάχαμεν ἐπιμελείσθωσαν, ὅπως δὴ κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον ἕκαστα γίγνηται· ἀφίημι δὲ τῶν παίδων ἐλεύθερον ἡμῖν, Νικίαν, Λύκωνα· ἀφίημι δὲ καὶ Φαίδριον ἐλευθέραν. Ibidemq; eum animã iam agentẽ, talem ad Idomeneum Epistolam scripsisse memorat. Τὴν μακαρίαν ἄγοντες, ἅμα τελευτῶντες ἡμέραν τοῦ βίου, ἐγράφομεν ὑμῖν ταυτί, στραγγουρία τε τι παρηκολουθήκει καὶ δυσεντερικὰ πάθη, ὑπερβολὴν οὐκ ἀπολείποντα τοῦ ἐν ἑαυτοῖς μεγέθους· ἀντιπαρετάττετο δὲ πᾶσι τούτοις, τὸ κατὰ ψυχὴν χαῖρον, ἐπὶ τῇ τῶν γεγονότων ἡμῖν διαλογισμῶν μνήμῃ· σὺ δὲ ἀξίως τῆς ἐκ μειρακίου παραστάσεως πρὸς ἐμὲ, καὶ φιλοσοφίαν, ἐπιμελοῦ τῶν παίδων Μητροδώρου.

Ex quo Epicuri Testamento Cicero capita quædam Latina fecit lib. 2. De finib. Sic enim vno illius libri loco, de Epicuro loquens, *Tam accuratè*, ait, *tamque diligenter caueat, & sanciat*, VT AMYNOMACHVS ET TIMOCRATES HSREDES SVI, DE HERMACI SENTSNTIA DENT, QVOD SATIS SIT AD DIEM AGENDVM NATALEM SVVM, QVOTANNIS, MENSE GAMELIONE. ITEMQVE OMNIBVS MENSIBVS, VICESIMO, DIE LVNAE DENT AD EORVM EPVLAS QVI VNA SECVM PHILOSOPHATI SINT: VT ET SVI ET METRODORI MEMORIA COLATVR. Item alio eiusdem libri loco. *Audi, ne longe abeam, moriens quid dicat Epicurus, & intellige facta eius cum dictis discrepare*. EPICVRVS HERMACHO S. CVM AGEREMVS, *inquit*, VITAE BEATVM, ET EVMDEM SVPREMVM DIEM, SCRIBEBAMVS HAEC. TANTI AVTSM MORBI ADERANT VESICAE, ET VISCSRVM, VT NIHIL AD EORVM MAGNITVDINEM POSSET ACCEDERE. *Ecce miserum hominem, si dolor summum malum est. Dici aliter non potest; sed audiamus ipsum.* COMPSNSABATVR TAMEN, *inquit*, CVM HIS OMNIBVS, ANIMI LAETITIA QVAM CAPIEBAM, EX MEMORIA RATIONVM, INVENTORVMQVE NOSTRORVM. SED TV, VT DIGNVM EST TVA ERGA ME ET ERGA PHILOSOPHIAM VOLVNTATE, AB ADOLESCENTIA SVSCEPTA, FAC VT METRODORI TVEARE LIBSROS.

Lyconis verò, vt idem Laertius auctor est, Testamentum his verbis conceptum fuit. Τάδε διατίθεμαι περὶ τῶν κατ' ἐμαυτόν. Ἐὰν μὴ δυνηθῶ τὴν ἀρρωστίαν ταύτην ὑπενεγκεῖν, τὰ μὲν ἐν οἴκῳ πάντα δίδωμι τοῖς ἀδελφοῖς Ἀστυάνακτι, καὶ Λύκωνι, καὶ οἶμαι δεῖν ἀπὸ τούτων ἐσῶ κατακεχρημένα Ἀθήνησι παρά τινος ἔχω ἢ ἐκπεπραχεὶς· καὶ ἃ ἂν εἰς τὴν ἐκφορὰν ἀναλωθῇ καὶ εἰς τἆλλα τὰ νομιζόμενα. Τὰ δὲ ἐν ἄστει καὶ ἐν Αἰγίνῃ δίδωμι Λύκωνι, διὰ καὶ τοὔνομα φέρειν ἡμῶν καὶ συνδιατετριφέναι πλεῖον χρόνον ἀρεστῶς πάνυ, καθάπερ δίκαιον ἦν τὸν υἱοῦ τάξιν ἐσχηκότα· Τὸν δὲ περίπατον καταλείπω τῶν γνωρίμων τοῖς βουλομένοις, Βούλωνι, Καλλίνῳ, Ἀρίστωνι, Ἀμφίωνι, Λύκωνι, Πύθωνι, Ἀριστομάχῳ, Ἡρακλείῳ, Λύκωνι τῷ ἀδελφιδῷ· προστησάσθωσαν δ' αὐτοὶ, ὃν ἂν ὑπολαμβάνωσι διαμενεῖν ἐπὶ τοῦ πράγματος, καὶ συνέξειν μάλιστα γνωρίσασθαι· συγκατασκευαζέτωσαν δὲ καὶ οἱ λοιποὶ γνώριμοι, κἀμοῦ καὶ τοῦ τόπου χάριν· περὶ δὲ τῆς ἐκφορᾶς καὶ καύσεως ἐπιμεληθήτωσαν Βούλων καὶ Καλλῖνος μετὰ τῶν συνήθων, ὅπως μήτ' ἀνελεύθερος γένηται, μήτε περίεργος. τῶν δὲ ἐν Αἰγίνῃ μοι γενομένων μερῶν μετὰ τὴν ἐμὴν ἀπόλυσιν, καταχωρησάτω Λύκων τοῖς νεανίσκοις εἰς ἐλαιοχρηστίαν, ὅπως κἀμοῦ καὶ τοῦ τιμήσαντος ἐμὲ μνήμη γίνηται, διὰ τῆς χρείας αὕτη ἡ προσήκουσα· καὶ ἀνδριάντα ἡμῶν ἀναθέτω· τὸν δὲ τόπον ὅπως ἁρμόττων ᾖ τῆς στάσεως ἐπιβλεψάτω καὶ συμπραγματευθήτω Διόφαντος καὶ Ἡρακλείδης Δημητρίου· ἀπὸ δὲ τῶν ἐν ἄστει, Λύκων ἀποδότω πᾶσι παρ' ὧν ἃ προείληφα μετὰ τὴν ἀποδημίαν τὴν ἐκείνου· παρεχέσθωσαν δὲ Βούλων καὶ Καλλῖνος, καὶ ἃ ἂν εἰς τὴν ἐκφορὰν ἀναλωθῇ, καὶ τἆλλα τὰ νομιζόμενα. Κομισάσθω δὲ ταῦτα ἀπὸ τῶν ἐν οἴκῳ κοινῇ καταλειπομένων ἀμφοτέροις ὑπ' ἐμοῦ. τιμησάτω δὲ καὶ τοὺς ἰατροὺς Πασίθεμιν καὶ Μειδίαν, ἀξίους ὄντας, καὶ διὰ τὴν ἐπιμέλειαν τὴν περὶ ἐμὲ καὶ τὴν τέχνην, καὶ μείζονος ἔτι τιμῆς· δίδωμι δὲ τῷ Καλλίνου παιδίῳ Θηρικλείων ζεῦγος, καὶ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ ῥοδιακῶν ζεῦγος, ψιλοτάπιδα, ἀμφίταπον, περίστρωμα, προσκεφάλαια δύο τὰ βέλτιστα τῶν καταλειπομένων, ὡς ἂν ἐφ' ὅσον ἂν ᾖ καὶ πρὸς τιμὴν καὶ τούτων φανῶμεν μὴ ἀμνημονοῦντες· περὶ δὲ τῶν θεραπευόντων ἐμαυτὸν οὕτως ἔχω. Δημητρίῳ μὲν ἐλευθέρῳ πάλαι ὄντι ἀφίημι τὰ λύτρα, καὶ δίδωμι πέντε μνᾶς, καὶ ἱμάτιον καὶ χιτῶνα· ἵνα πολλὰ πεπονηκὼς μετ' ἐμοῦ βίον εὐσχήμονα ἔχῃ. Κρίτωνι δὲ Χαλκηδονίῳ καὶ τούτῳ τὰ λύτρα ἀφίημι καὶ δίδωμι τέτταρας μνᾶς· καὶ τὸν Μικρὸν ἀφίημι ἐλεύθερον· καὶ θρεψάτω Λύκων

αὐτὸν

αὐτὴν καὶ παιδευέσθω ἀπὸ τοῦ νῦν χρόνου ἐξ ἔτη, καὶ Χάρητα ἀφίημι ἐλεύθερον, καὶ θρεψάτω Λύκων αὐτὸν καὶ δύο μνᾶς αὐτῷ δίδωμι· καὶ τὰ ἐμὰ βιβλία τὰ ἀνεγνωσμένα· τὰ ἀνέκδοτα Καλλίνῳ, ὅπως ἐπιμελῶς αὐτὰ ἐκδῷ. Δίδωμι δὲ καὶ Σύρῳ ἐλευθέρῳ ὄντι τέτταρας μνᾶς· καὶ τὴν μηνοδώραν δίδωμι· καὶ εἴ τι μοι ὀφείλει ἀφίημι αὐτὸν, καὶ Ἱλαρᾷ πέντε μνᾶς καὶ ἀμφίταπον, καὶ δύο προσκεφάλαια καὶ περίστρωμα καὶ κλίνην ἣν ἂν βούληται· ἀφίημι δ' ἐλευθέρους καὶ τοῦ μικροῦ μητέρα, καὶ Νοήμονα, καὶ Δίωνα, καὶ Θέωνα, καὶ Εὐφράνορα, καὶ Ἑρμείαν. καὶ Ἀγάθωνα δύο ἔτη παραμείναντα ἀφεῖσθαι ἐλεύθερον, καὶ τοὺς φορεαφόρους, Ὠφελίωνα καὶ Ποσειδώνιον τέτταρα ἔτη παραμείναντας· δίδωμι καὶ Δημητρίῳ καὶ Κρίτωνι καὶ Σύρῳ κλίνην ἑκάστῳ καὶ στρώματα τῶν καταλειπομένων, ἃ ἂν φαίνηται Λύκωνι καλῶς ἔχειν. Ταῦτα ἔστω αὐτοῖς ἀποδείξασιν ὀρθῶς ἐφ' ὧν ἐκαστοι τεταγμένοι εἰσίν. Περὶ δὲ τῆς ταφῆς ἐάν τε αὐτοῦ βούληται Λύκων θάπτειν ἐάν τε οἴκοι, οὕτω ποιείτω· πέπεισμαι γὰρ αὐτὸν οὐδὲν ἧττον ἐμοῦ συνορᾶν τὸ εὐσχῆμον· ταῦτα δὲ πάντα οἰκονομήσαντι κυρία ἔστω ἡ δόσις τῶν ἐνταῦθα, μάρτυρες Καλλῖνος Ἑρμιονεύς, Ἀρίστων Κεῖος, Εὐφρόνιος Παιανιεύς.

Ac nec Testamentorum formulis Gallia nostra caruit. Namque vt ab aureis illis in sequioris venæ seu metalli tempora præceps ruam, exstat D. Remigii, Remensis Archiepiscopi, qui laudum suarum præconem egregium Sidonium Apollinarem æqualem suum Epist. 7. lib. 9. habet, elegans Testamentum, à me pridem ex Hincmari & Flodoardi scriniis, & ipsius Remensis Ecclesiæ archiis descriptum versione & nuper à Nicolao Querculo in Gallica Flodoardi, editum; quod cum propter prolixitatem adscribere grauarer, cunctantem me amici impulerunt, exteris quoque nationibus, ad quas Gallici libri minus perueniunt, illius Testamenti copiam facere. Verba eius sunt hæc:

IN NOMINE PATRIS, ET FILII, ET SPIRITVS SANCTI, GLORIA DEO, AMEN.

EGO REMIGIVS EPISCOPVS CIVITATIS REMORVM, SACERDOTII COMPOS, TESTAMENTVM MEVM CONDIDI IVRE PRAETORIO, ATQVE ID CODICILLORVM VICE VALERE PRAECEPI, SI IVRIS ALIQVID VIDEBITVR DEFVISSE. QVANDOQVE EGO REMIGIVS EPISCOPVS DE HAC LVCE TRANSIERO, TV MIHI HERES ESTO SANCTA ET VENERABILIS ECCLESIA CATHOLICA VRBIS REMORVM.

Et tu fili fratris mei Lupe Episcope, quem præcipuo semper amore delexi: Et tu nepos meus Agricola Presbyter, qui mihi obsequio tuo a pueritia placuisti, in omni substantia mea, quæ mea sorte obuenit antequam moriar: præter id quod vnicuiq; donauero, legauero, dariue iussero, vel vnumquemq; vestrum voluero habere præcipuum. Tu sancta heres mea Remensis Ecclesia, colonos quos in Portensi habeo territorio, vel de paterna, maternaq; substantia, vel quos cum fratre meo sanctæ memoriæ Principio Episcopo commutaui, vel donatos habeo, possidebis. Dagaredum, Profuturum, Prudentium, Tennaicum, Maurilionem, Baudoleifum, Prouinciolum, Nauiatenam, Lautam, Suffroniam, Colonos, Amorinum quoq; seruum tuo dominio vindicabis. Necnon villas, agrosq; quos possideo in solo Portensi, Tudiniacum scilicet, & Balatonium, siue Plerinacum, & Vacculiacum, vel quæcumq; in eodem solo Portensi qualibet auctoritate possedi, integre cum omnibus campis, pratis, pascuis, siluis, ad te Testamenti huius auctoritate reuocabis. Simili modo sanctissima heres mea, quæcumq; tibi à propinquis & amicis meis, in quocumq; solo & territorio collata sunt, sicuti dispofuero in Ptochiis, cœnobiis, martyriis, Diaconiis, Xenodochiis, omnibusq; Matriculis sub tua ditione degentibus, ordinationem meam futuri successores mei, ordinis sui memores, sicut ego prædecessorum meorum, ita quoq; inconuulse, & absq; vlla refragatione seruabunt. Ex quibus Celtus, quem per manum meam Celsa sobrina mea tradidit, & Huldriciaca villa, quam Huldericus Comes, & loco vbi ossa mea sancti fratres & Coëpiscopi diœceseos tuæ ponenda elegerint, integumentis deseruiant. Sitque locus ille successoribus meis Remorum Episcopis peculiariter proprius, & in alimoniis ibidem Deo militantium, vicus ex proprio, in Portensi, & Villanis quoq; ex Episcopio in

Remensi, deseruiant. Blandibacius villa in Portensi, quam à cohæredibus meis Benedicto & Hilario, datis pretiis emi de thesauro Ecclesiæ, & Albiniacus ex Episcopio, in alimoniis Clericorum Remensis Ecclesiæ communiter deputentur. Quibus etiam Berna ex Episcopio, quæ prædecessoribus meis peculiaris esse solebat, cum duabus villis, quas Ludouicus a me sacro baptismatis fonte susceptus, amore nominis mei, Piscofesheim sua lingua vocatis, mihi tradidit, siue cum Coslo & Glens, vel omnibus siluis, pratis, pascuis, quæcumq; in Vosago infra, circum & extra, tam vltra, quam citra Renum pretio dato comparaui, picem annuatim ministret, cunctisq; locis regularibus tam à me, quam antecessoribus meis ordinatis, siue in futuro ab Episcopis successoribus meis ordinandis, pro necessitate locorum ad vascula vinaria componenda annuatim distribuat. Crusciniacum vero & Faram siue villas, quas sanctissima virgo Christi Genouefa, à Rege Christianissimo Ludouico, pro compendio itineris sui, cum Remensem Ecclesiam sæpissime visitare soleret, adipisci promeruit, alimoniisq; ibidem Deo famulantium deputauit, sicut ab ea ordinatum est, ita confirmo, vt Crusciniacus futuri Episcopi successoris mei obsequiis, & sartatectis principalis Ecclesiæ deputetur. Faram vero eidem Episcopo, & sartis tectis Ecclesiæ vbi iacuero, perpetualiter seruire iubeo. Sparnacus villa, quam datis quinq; milia libris argenti ab Eulogio comparaui, tua (sanctissima heres mea) nõ extraneorum heredum meorum esse cernitur: eo quod cum criminis accusatione regiæ maiestatis idem teneretur obnoxius, & se minime purgare posset, non solum ne occideretur, dato iam dicto pretio de thesauris tuis, sed ne pecunia eius publicaretur, vna tecum obtinui. Et ideo vt præfata Sparnacus perpetualiter tibi ad restituendum thesaurum stipendiisq; tui Pontificis deseruiat, liberali sanctione firmaui. Duodeciacus vero sicut a Hlodouualdo nobilissimæ indolis puero confirmatũ est, tibi heres mea perpetuo famuletur. Villas quas mihi Dominus, illustrisq; memoriæ Hludouicus Rex, quem de sacro baptismatis fonte suscepi, cum adhuc Paganus Deum ignoraret, ad proprium tradidit, locis pauperibus deputaui, ne forte, cũ esset infidelis, cupidum terrenarum rerum me arbitrari posset, & non potius sua salutem animæ, quam exteriorũ ab ipso bona requirere. Quod admiratus, intercedere me pro quibuscumq; necessitatem patientibus, & fidelis, & ante fidem, benigne, liberaliterq; concessit. Et quia ex omnibus Episcopis Galliarum, pro fide & conuocatione Francorum potissimum me laborare cognouit, dedit mihi Deus tantam gratiã in conspectu eius, virtusq; diuina quæ per spiritũ Sanctũ me peccatorem plurima signa ad salutem præfatæ gentis Francorum operari fecit, vt non solum ablata omnibus Ecclesiis regni Francorum restitueret, sed etiam de proprio gratuita bonitate, plurimas ditaret Ecclesias. Neq; prius de regno eius, quantũ passus est pedis Ecclesiæ Remorũ iungere volui, donec vt hoc omnibus Ecclesiis adimpleret, obtinui. Sed neq; post eius Baptismũ, nisi Codiciacũ & Iuliacũ, super quibus iã dictus puer sanctiss. & vnanimis mihi Hlodouualdus, & incolæ loci illius multiplicibus xeniis grauati obnixe deprecantes, quod Regi debebant, Ecclesiæ meæ soluendũ, me petere cõpulerunt. Quod idẽ piissimus Rex & gratanter accipiens, prõptissima voluntate largitus est: vsibusq; tuis (sanctissima heres mea) iuxta eiusdẽ piissimi datoris preceptũ, Episcopali auctoritate firmaui. Res etiã quas sæpedictus Rex, piissimusq; Princeps tibi in Septimania & Aquitania concessit, & eas quas in Prouincia Benedictus quidã (cuius filiã mihi ab Alarico missam gratia S. Spiritus, per impositionem manus meæ peccatricis, nõ solum à diabolicæ fraudis vinculo, sed ab inferis reuocauit) ad vsum luminis tui, & loci vbi corpus meũ iacuerit, continuatim deseruire præcipio, villasq; in Austria, siue Toringia. Futuro Episcopo successori meo amphibalũ album paschalẽ relinquo: Stragula columbina duo, vela tria, quæ sunt ad ostia, diebus festis, triclinii, cellæ, & culinæ. Vas argenteũ triginta, & aliud decem & octo librarum

librarum inter te heres mea, & Diœcesim tuã Ecclesiam Laudunensem, factis patinis atq; calicibus ad ministerium sacrosanctum prout volui, Deo annuente, distribui. Aliud argenteum vas decem librarum, quod mihi sæpe nominatus Dominus illustrisque memoriæ Hludowicus Rex quem (vt prædixi) de sacro baptismatis fonte suscepi, donare dignatus est, vt de eo facerem quod ipse voluissem, tibi heredi meæ Ecclesiæ supra memoratæ iubeo thuribulum, & imaginatum calicem fabricari: & Epigrammata quæ Lauduni in argentea ipse dictaui, in hoc quoque conscribi volo. Quod faciam per me, si habuero spatium vitæ. Sin ante clausero vltimum diem, tu fili fratris mei Lupe Episcope, species antedictas tui ordinis memor efficias. Compresbyteris meis & Diaconibus, qui sunt Remis, viginti quinque solidos æqualiter diuidendos in commune dimitto. Vitis plantam super vineam meam ad suburbanum positam, simili modo communiter possidebunt cum Melanio vinitore, quem do in loco Ecclesiastici hominis Albouichi, vt Albouichus libertate plenissima perfruatur. Subdiaconibus solidos duodecim. Lectoribus, Hostiariis, & iunioribus solidos octo iubeo dari. Pauperib. duodecim in matricula positis, ante fores Ecclesiæ exspectantibus stipem, duo solidi, vnde se reficiant, inferentur: quibus Corcellum villam dudum deseruire præcepi. Aliis pauperibus tribus, vbi fratres quotidie pedes lauare debent, quibus etiam Balatoforum (quod Xenodochion) ad hoc ministerium statui solidus vnus dabitur. Viduis quadraginta in porticu Ecclesiæ alimoniam præstolantibus, quibus de decimis villarum Colmisciaco, Tessiaco, Noua-villa stipendia ministrabantur, superaddo de villa Huldriciaca superius memorata, eis in perpetuum stipendia inferre, & tres solidos, & denarios quatuor dari iubeo. Ecclesiæ S. Victoris ad portam Suessionicam solidos duos: Ecclesiæ S. Martini ad portam Collatitiam, solidos duos. Ecclesiæ S. Hilarii ad portam Martis, solidos duos. Ecclesiæ Sanctorum Crispini & Crispiniani ad portam Trevericam, solidos duos. Ecclesiæ S. Petri infra vrbem, quæ Curtis Dominica dicitur, solidos duos. Ecclesiæ, quam in honore omnium Martyrum, supra scriptam Remorum ædificaui, eum per auxilium virtutis Dei ab igne dæmonis pene iam totam vrbem concrematam eripui, solidos duos. Ecclesiæ, quã pro eodem signo virtutis Dei in honore S. Martini & omnium Confessorum infra vrbem ædificaui, solidos duos. Diaconiæ infra vrbem, quæ dicitur ad Apostolos, solidos duos. Titulo S. Mauricii in via Cæsarea, solidos duos. Ecclesiæ Iouinianæ tituli beati Agricolæ, vbi ipse vir Christianissimus Iouinus & S. Martyr Nicasius cum plurimis societatis suæ Christi martyribus requiescunt, vbi etiam quinque Confessores proximi antecessores domini Nicasii, cum sanctissima virgine & martyre Eutropia conditi sunt, solidos tres. Eidem quoque Ecclesiæ proprium quod fuerat Iouini in solo Suessionico, cum Ecclesia beati Michaelis rebus superioribus addidi Ecclesiæ sanctorum Martyrum Timothei & Apollinaris, vbi etiam Domino dante, si fratribus & filiis meis Episcopis diœceseos nostræ visum fuerit, ossa mea ponere disposui, solidos quatuor. Ecclesiæ S. Ioannis, vbi virtus Christi me orante filiam Benedicti suscitauit, solidos duos. Ecclesiæ S. Sixti, vbi cum tribus successoribus suis requiescit, solidos tres, cui etiam de proprio meo Plebetas supra Matronam adiunxi. Ecclesiæ S. Martini in eodem solo sanctæ Remensis Ecclesiæ posita solidos duos. Ecclesiæ S. Christofori, solidos duos. Ecclesiæ S. Germani, quam ipse in solo Remensi ædificaui, solidos duos. Ecclesia sanctorum Martyrum Cosmæ & Damiani in præfata matris solo positæ, solidos duos. Matriculæ sanctæ Mariæ, quæ dicitur Xenodochion, vbi duodecim pauperes stipem expectant, solidus dabitur. Quam denique matriculam loco vbicumque fratribus meis & filiis ossa mea ponere placuerit, perseuerare præcipio: vt diu noctuque pro peccatis atque criminibus meis Dominum deprecentur, de proprio hereditatis meæ iure, rebus quas Antecessores mei in eorum

stipendiis Domino dederunt, superaddo etiam villam Scladronam, & villam S. Stephani, & quidquid in villa Herimundi mihi per successionem euenit. Quod vero pretio ibidem comparaui, Ecclesiæ S. Quintini Martyris iamdiu delegaui. De iam dicto Vacculiaco Frunimium, Dagaleifum, Dagaredum, Ductionem, Baudouiscum, Vdulfum, Vinofeifam, liberos esse præcipio, Tennaredus qui de ingenua nascitur matre, statu libertatis vtatur. Tu vero fili fratris mei Lupe Episcope, tuo dominio vindicabis Nifastem, & matrem suam Nuicam. Vineam quoque, quam Enias vinitor colit, Eniam & Monulfum eius filium iuniorem, iubeo libertate perfungi. Mellosicum porcarium, & Paschasidem coniugem suam, Verniuianum cum filiis suis, excepto Vuidragasio, cui tribui libertatem, tuo iuri deputabis. Seruum meum de Cesurnico, tuum esse præcipio. Agrorum partem ad te, quam frater meus Principius Episcopus tenuit, cum siluis, pratis, pascuis, reuocabis. Seruum meum quem Mellouicus tenuit Vtteredum, tibi derelinquo. Teneursolum, Capalinum, & vxorem suam Theodorosenam, tuo iuri dominioque transcribo. Tendonima quoque ex mea præceptione sit libera. Edoneifam, quæ homini tuo sociata fuit, & eius cognationem retinebis. Vxorem Aregildi, & cognationem suam ingenuos esse iubeo. Partem meam de prato quod Lauduni iuxta vos habeo, ad imitatem montium posito, & quæ Ioniæ sunt pratella quæ tenui, ad te reuocabis. Labrinacum tibi, vbi ossa genetricis meæ posui, cum præfixis terminis deputaui. Tibi autem nepos meus Agricola Presbyter, qui intra domesticos parietes meos exegisti pueritiam tuam, trado atque transcribo Merum vastem seruum, & vxorem suam Meratenam, & eorum filium nomine Marcouicum. Eius fratrem Medouicum iubeo esse liberum. Amantium & vxorem suam tibimet derelinquo. Eorum filiam esse præcipio liberam Dasoundam. Alaricum seruum tuæ deputo portioni, cuius vxorem, quam redemi & manumisi commendo ingenuam defendendam. Bebrimodum, & vxorem eius Moram tuo dominio vindicabis. Eorum filius Monacharius gratulabitur beneficio libertatis. Mellaricum & vxorem suam Placidiam ad tuum dominium reuocabis. Medaridus eorum filius sit libertus. Vineam quam Mellaricus Lauduni facit, tibi dono: Brittobaudem seruum meum, necnon etiam Giberricum: Vineam quam Bebrimodus facit, tibi eatenus derelinquo, vt diebus festis, & omnibus diebus Dominicis, sacris altaribus mea inde offeratur oblatio: atq. annua conuiuia Remensibus Presbyteris & Diaconibus præbeantur. Delegoque nepoti meo Prætextato Moderato Tottionem, Marcouicum, Innocentium seruum, quem accepi a Profuturo originario meo, Coclearia quatuor de maioribus, acetabulum, Lacernam quam mihi Tribunus Friaredus dedit, & argenteam Cambutam figuratam filiolo illius Parouio. Acetabulum & tria coclearia, & casulam cuius fimbrias commutaui. Remigiæ Coclearia tria, quæ meo sunt nomine titulata: mãtile ipsius quod habeo feriale transcribo. Hichinaculum quoque dono illi, de quo Gondebodo dixi. Delegoque benedictæ filiæ meæ Hilariæ Diaconæ ancillam nomine Nocam, & vitium pedaturam, quæ suæ iungitur vineæ, quam Catusio facit, dono: & partem meam de Talpusciaco transscribo pro obsequiis, quæ mihi indesinenter impendit. Aetio nepoti meo partem de Cesurnico, quæ mihi sorte diuisionis obuenit, cum omni iure quod tenui & possedi: Ambrosium quoque puerum ad ius illius, dominiumque transmitto. Vitalem colonum, liberum esse iubeo, & familiam suam ad nepotem meum Agathimerum pertinere: cui vineam dono, quam posui Vindonissæ, & meo labore constitui, sub ea condicione, vt a patribus suis omnibus diebus festis ac Dominicis, pro commemoratione meâ, sacris altaribus offeratur oblatio: & Laudunensibus Presbyteris atque Diaconibus annua conuiuia præbeantur. Dono Ecclesiæ Laudunensi ex villis quas mihi sanctæ recordationis præfatus Rex Hludouicus

dedit

dedit duas, Anisiacum, solidosque octodecim, quos Presbyteri & Diaconi æquali diuisione inter se distribuant. Partem meam de Secia ex integro ad se reuocet Ecclesia Laudunensis, & Lauscitam, quam mihi charissima filia & soror mea, virgoque (vt credo) Christi sanctissima Genouefa in vsibus pauperum Christi tibi dandam ad integrum delegauit. Commendo sanctitati tuæ (fili fratris mei Lupe Episcope) ex præfatis villis, quos libertos esse percupio, Cattusionem, & Auletenam coniugem suam: Nonnionem qui meam vineam facit, Sonnoueifam, quam captiuam redemi, bonis parentibus natam, & eius filium Leuberedum, Mellaridum & Mellatenam, Vasantem, Cocum, Cæsariam, Dagarasenam, & Baudorosenam Leonis neptem, & Marcolesum filium Totnonis, hos totos (fili fratris mei Lupe Episcope) sacerdotali auctoritate liberos defensabis. Tibi autem heredi, meæ Ecclesiæ, Flauianum & vxorem suam Sparagildem dono. Eorum filiolam paruulam Flauarasenam, liberam esse constitui. Fedamiam vxorem Melani, & eorũ paruulam Remenses presbyteri & diaconi possidebunt. Cispiciolum colonũ liberum esse præcipio, & eius familiam ad nepotem meũ Ætium pertinere: ad vtrumq., id est, ad Ætium & Agathimerum peruenire colonicam Passiacum. Pronepti meæ Prætextatæ dono Modoresenam. Profuturo Leudocharium puerum trado. Profuturæ dari iubeo Leudoneram. Laudunensibus Subdiaconibus, Lectoribus, Ostiariis, & Iunioribus quatuor solidos derelinquo. Pauperibus in matricula positis solidus dabitur ad eorum refectionem. Delegoque ex dato præfati Principis, Saluonarias supra Moram: & decem solidos Ecclesiæ Suessionicæ pro commemoratione nominis mei. Nam Sablonarias supra Matronam heredibus meis deputaui. Catalaunensi Ecclesiæ ex dono sæpe dicti filii mei, Gellonos supra Matronam, & decem solidos. Ecclesiæ S. Memmii, Fascinarias ex dono præscripti Principis, & solidos octo. Mosomagensi, solidos quinque. Vongensi, agrum apud officinam molinarum, quæ ibi est constituta. Catarigensi Ecclesiæ, solidos quatuor, totidemque Portensi pro commemoratione mei nominis inferentur. Ecclesiæ Attrebatensi, cui, Domino annuente, Vedastum fratrem meum charissimum Episcopum consecraui, ex dono iam dicti Principis villas duas in alimoniis Clericorum deputaui, Orcos videlicet, & Sabucetum: quibus etiam pro memoria nominis mei solidos viginti dari iubeo. Vrsi Archidiaconi familiaribus vsus obsequiis, dono ei domitextilis casulam subtilem, & aliam pleniorem, duo saga delicata, Tapete quod habeo in lecto, & tunicam quam tempore transitus mei reliquero meliorem. Heredes mei Lupe Episcope, & Agricola Presbyter, porcos meos inter vos æqualiter diuidetis. Friaredus, quem ne occideretur, quatuordecim solidis comparaui, duos concessos habeat. Duodecim det ad Basilicæ Domnorum Martyrum Timothei & Apollinaris cameram faciendam. HÆC ITA DO, ITA LEGO, ITA TESTOR. CETERI OMNES EXHEREDES ESTOTE, SVNTOTE. HVIC AVTEM TESTAMENTO MEO DOLVS MALVS ABEST, ABERITQVE: IN QVO SI QVA LITVRA, VEL CARAXATVRA FVERIT INVENTA, FACTA EST ME PRÆSENTE, DVM A ME RELEGITVR ET EMENDATVR. Neque ei duo priora Testamenta, primum quidem ante quatuordecim, & alterum quod ante septem condidi annos, obsistere, obuiare, aut vllatenus nocere poterunt: eo quod quicquid in ipsis continebatur, in præsentia fratrum meorum, hic inserta, & quæ deerant adiuncta: insuper & quæ Dominus mihi largiri in postmodum dignatus est, superaddita noscuntur. Sed inconuulsum & incontaminatum præsens hoc condidi testamentum, a fratribus meis, successoribus videlicet Remorum Episcopis, conseruandum. A Regibus quoque Francorum, filiis scilicet meis charissimis, quos per Baptismum Iesu Christi dono & gratia Spiritus sancti

cooperante, Domino consecraui, vbique defensum atque protectum contra omnia, & in omnibus, inuiolabilem perpetuamque semper obtineat firmitatem. Et si quis in ordine Clericali a Presbytero vsque ad Tonsum contradicere, aut obuiare ei praesumpserit, & correptus a successore meo satisfacere neglexerit, conuocatis ex vicinioribus locis Remorum dioeceseos tribus Episcopis, deponatur a gradu. Si vero (quod non opto, nec cupio, sed neque spero) successor quilibet mihi in hac sede Remorum Episcopus, exsecrabili cupiditate ductus, res praefatas, sicut a me auctore Domino Iesu Christo, ad illius honorem, & eius pauperum consolationem ordinatae sunt, aliorsum distrahere, immutare, commutare, seu quolibet obtentu in vsus laicorum, beneficii gratia dare, aut a quolibet datas, fauere, aut consentire praesumpserit, conuocatis totius dioeceseos Remorum Episcopis, Presbyterisque ac Diaconibus, necnon & ex filiis meis charissimis Francis religiosis quam plurimis, reatus sui poenam, priuatione sui Episcopatus, persoluat: & nequaquam vltra, recuperationem gradus amissi, in hoc seculo promerebitur. Quicumque vero ex laico habitu a nobis statuta paruipendens, sibique fauens, quae pauperibus Ecclesiae attributa sunt, abuti, aut vsurpare quolibet obtentu praesumpserit, pari simul perpetuaque damnatione, alienator, petitor, dator, acceptor, peruasor, Anathematis vinculo ab Ecclesia catholica seiungantur, donec valeant, Deo miserante, condignae satisfactionis emendatione indulgentiam promereri. Sin autem in hoc perseuerare, cuiuscumque donationis occasione, quilibet delegerit, spes ei praesentis ac futurae restitutionis a successore meo, Remorum scilicet Episcopo, omnimodis auferatur. Generi tantummodo Regio, quod ad honorem sanctae Ecclesiae, defensionem pauperum, vna cum fratribus meis & coepiscopis omnibus Germaniae, Galliae, atque Neustriae in regiae maiestatis culmen perpetuo regnaturum statuens elegi, baptizaui, a fonte sacro suscepi, donoque septiformis spiritus consignaui, & per eiusdem sacri chrismatis vnctionem ordinato in Regem, parcens, statuo, Vt si aliquando genus illud regium per benedictionem meam toties Domino consecratum, mala pro bonis reddens, Ecclesiarum Dei peruasor, destructor, depopulator grauis aut contrarius existere voluerit, conuocatis Remorum dioeceseos Episcopis, primum moneatur: deinde vrbs praefata adiuncta sibi sorore Ecclesia Treuerensi, iterum conueniatur. Tertio vero, Archiepiscopis tantummodo Galliarum tribus aut quatuor conuocatis, Princeps ille, quicumque fuerit, moneatur: ita vt ad septimam monitionem, si prius satisfacere tenuerit, paternae pietatis longanimitate differatur. Tandemque si postpositis omnibus praefatis benedictionibus, incorrigibilis contumaciae spiritum non deposuerit, & se per omnia Deo subdi nolens, benedictionibus Ecclesiae participare noluerit, elogium segregationis a corpore Christi, ab omnibus ei porrigatur, quod per Prophetam & Regem Dauid longe ante eodem qui in Episcopis est, dictante sancto Spiritu, noscitur decantatum: Quia persecutus est (inquit) hominem inopem, & mendicum, & compunctum corde, & non est recordatus facere misericordiam, & dilexit maledictionem, & veniet ei, & noluit benedictionem, & elongabitur ab eo: Totumque ei quod in persona Iudae traditoris Domini nostri Iesu Christi, & malignorum Episcoporum Ecclesia decantare solet, per singulas ei decantetur Ecclesias. Quia Dominus dixit, Quamdiu fecistis ex minimis meis, mihi fecistis: & quamdiu his non fecistis, nec mihi fecistis. Et ideo quod probatur in capite, in membris intelligendum esse non dubitetur. Vnum tantummodo ibi verbum per interpositionem commutetur: Fiant dies eius pauci, & principatum eius accipiat alter. Quod vtique si successores mei Remorum Archiepiscopi, operari, sicut a me ordinatum est, neglexerint, in se quicquid in Principibus resecandum fuerat, maledictionibus deprauati reperiant:

 vt fiant

ut fiant dies eorum pauci, & Episcopatum eorum accipiat alter. Si vero Dominus meus Iesus Christus vocem orationis meæ, quam quotidie pro genere illo in conspectu diuinæ maiestatis specialiter fundo, audire dignatus fuerit, ut sicut a me accepit, ita in dispositione regni & ordinatione sanctæ Dei Ecclesiæ perseueret, benedictionibus quas spiritus sanctus per manum meam peccatricem super caput eius infudit, plurimæ super caput illius per eumdem spiritum sanctum superaddantur: & ex ipso Reges & Imperatores procedant, qui in præsenti & in futuro, iuxta voluntatem Domini ad augmentum sanctæ suæ Ecclesiæ, virtute eiusdem, in iudicio & iustitia confirmati & corroborati, regnum obtinere atque augere quotidie valeant: & in domo Dauid, hoc est, in cælesti Hierusalem, cum Domino in æternum regnaturi, sublimari mereantur, Amen. Peractum Remis, die & Consule supradicto, intercedentibus & mediis signatoribus: EGO REMIGIVS EPISCOPVS TESTAMENTVM MEVM RELEGI, SIGNAVI, SVBSCRIPSI: *& in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti (deo adiuuante) compleui. Vedastus Episcopus, Cui pater meus Remigius maledixit, maledixi: & cui benedixit, benedixi: interfui quoque, & subscripsi. Genebaudus Episcopus, Cui pater meus Remigius maledixit, maledixi: & cui benedixit, benedixi: interfui quoque, atque subscripsi. Medardus Episcopus, Cui pater meus Remigius maledixit, maledixi: & cui benedixit, benedixi: interfui quoque, atque subscripsi. Lupus Episcopus, Cui pater meus Remigius maledixit, maledixi: & cui benedixit, benedixi: interfui quoque, atque subscripsi. Benedictus Episcopus, Cui pater meus Remigius maledixit, maledixi: & cui benedixit, benedixi: interfui quoque, atque subscripsi. Eulogius Episcopus, Cui pater meus Remigius maledixit, maledixi: & cui benedixit, benedixi: interfui quoque, atque subscripsi. Agricola Presbyter, Cui pater meus Remigius maledixit, maledixi: & cui benedixit, benedixi: interfui quoque, atque subscripsi. Theodonius Presbyter, Cui pater meus Remigius maledixit, maledixi: & cui benedixit, benedixi: interfui quoque, atque subscripsi. Celsinus Presbyter, Cui pater meus Remigius maledixit, maledixi: & cui benedixit, benedixi: interfui quoque, atque subscripsi. Papolus interfui atque subscripsi. Eulodius interfui & subscripsi. Eusebius interfui & subscripsi. Rusticolus interfui & signaui. Eutropius interfui & signaui. Dauveus interfui & signaui. Post conditum Testamentum, immo signatum, occurrit sensibus meis, ut Basilica Domnorum martyrum Timothei & Apollinaris Missorium argenteum sex librarum ibi deputem, ut ex eo sedes futura meorum ossium componatur.*

Proferam & aliud æque gentis nostræ, eiusdemque fere sæculi & styli, nec diuersi argumenti Testamentum, à me in vetustis schedis quas mihi Cruceus noster vtendas dedit, repertum. Eiusmodi namque manuscriptas, & vel fugientibus litteris & interdum prope ad internecionem deletis lituris exaratas membranas, ab ineunte ætate curiose inuestigasse, & etiamnum, prout sors fert, non sine tædio & temporis, in his otii angustiis, iactura, euoluere me non inficior. Nec vero huius me operæ pœnitet, vt qui à Virgilio didicerim aurum ex stercore colligendum esse, & à Plinio acceperim nullum tam malum auctorem esse, qui non aliqua sui parte prodesse possit: sed nec quidquam lego quod non excerpam. Hac salebrosa licet via, ad vetustatis cognitionem gradiendum est: & multum & multa legere iuuat: a c vel iniucundorum librorum molestia his qui optatam cursu contingere metam student, deuoranda est: cum nullus tam grauis lectionis cibus sit, qui non studiosi stomachi calore concoquatur. Testamentum autem cuius præconium facio, Hadoindi est Cenomannicæ vrbis Episcopi, in hæc verba:

IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI, ET SPIRITVS SANCTI, VIII. ID. FEBRVAR. IN ANNO V. REGNANTE GLORIOSISSIMO CLODOVEO REGE. EGO HADOINDVS ACSI INDIGNVS TAMETSI PECCATOR, EPISCOPVS SANCTAE DEI ECCLESIAE CENOMANNIS CIVITATIS, *sanus, Deo propitio, mente & corpore, sanoque consilio, metuens casum humana fragilitatis, Testamentum condidi, eumq; Cadulso diacono scribendum dictaui.* QVOD TESTAMENTVM MEVM SI QVO CASV IVRE CIVILI AVT PRAETORIO, VEL ALICVIVS NOVAE LEGIS, INTERVENTV VALERE NEQVIVERIT, AC SI AB INTESTATO, AD VICEM CODICILLORVM VALERE ID VOLO, ET VALEAT. *Itaque si quando ego Hadoindus suprascriptus Episcopus e rebus humanis excessero, & debitum venturi temporis compleuero, tunc tu sacrosancta Ecclesia venerabilis* HERES MEA ESTO, *heredemque meam te esse constituo: ita vt vbicumque aliquid per hoc Testamentum meum dedero, legauero, dareque iussero, id vt detur, fiat, praestetur, fidei tua heres mea committo. Dono tibi sancta ac venerabilis mater Ecclesia Cenomannica in honore sancta Maria, & domni Geruasii & Prothasii Martyrum, villam iuris mei, cuius vocabulum appellatur Ausa, quam datis rebus propriis meis comparaui cum domibus, ædificiis, mancipiis, vineis, siluis, pratis & pascuis, quantumcumque in ea loca aspicere videtur, cum colonis, & integro termino suo ad ius & dominationẽ vestram reuocetur perpetualiter possidendum. Similiter Basilica domni Victuris vbi ipse dominus requiescere dinoscitur, & si meruero, inibi sepulturam habere desidero, dono tibi villam nuncupatam Acerneo, quam dato pretio comparaui, cum domibus, mancipiis, vineis, siluis, pratis & pascuis, exceptis his quos pro anima mea remedio ingenuos fieri praecepi, totum & ad integrum praefata Basilica post meum discessum sua potestatis faciat reuocare perpetua dominatione possidendum. Ea vero condicione dono sancta Basilica domni Petri & Pauli Apostolorum, quam domnus Bertichrannus quondam Episcopus Cenomannica ciuitatis suo opere ædificauit, villam proprietatis mea Iscomodiacum, sitam in pago Belini quam data pecunia de Ausereno & genitrice sua comparaui, vt hanc ministri eiusdem post meum transitum teneant, possideant, & futuris, facere cui voluerint, derelinquant. Similiter dono ipsi sancta Basilica domni Petri & Pauli Apostolorum villas quibus nomina sunt, Taudiniaco, Martiniaco quam Lupus quondam per beneficium nostrum tenere visus fuit. Hoc supradicta Basilica post nostrum discessum cum omni integritate quod ad ipsas villas aspicere videtur, ministri nostri iam dicta Basilica, de praesenti percipiant dominandum. Simili modo dono Basilica sancti Vincentii martyris quam Dumnolus sancta recordationis Episcopus suo labore construxit, villam iuris mei Prasellius cum omni integritate, quantumcumque mihi Domnola visa fuit habuisse. Simili modo dono Basilica domna & sancta Maria, Aureono vicum quem Agobertus Abbas Diablentis simul ædificauit. Et Iona villam qua fuit Sigulfi Presbyteri & quam fidelis noster Chaddo per nostrum beneficium habere videtur: pariter & mansionem ad prope ipsam Iona quam Lupus quondam tenuisse visus fuit ipsi Chadoni volumus esse concessam: si tamen habuerit filios, in eorum permaneat potestate. Et si quidem filios non habuerit, post suum transitum ad ius & dominationẽ domna Maria de Aureonensi vico reuertatur perpetuis temporibus dominandum. Similiter villa Lastemarico, quam ex munificentia nostra ipsi fideli nostro Chaddono defensori nostro concessimus, voluntas mea est, vt dum aduixerit, hoc vsu possideat: post eius vero discessum cum omni re meliorata, vel superposita, sancta Basilica Aureonensi vico reuertatur. Similiter Vernicella cum omni iure & termino suo vel colonis ad se pertinentibus, ad ipsam sanctam Basilicam proficiat in perpetuum. Et si aliquis exinde epistolam quasi a nobis factam protulerit, vacua & inanis permaneat. Et ita nobis conuenit, vt superius intimare, vt quicumque facta nostra de propinquis aut he-*

redibus

redibus nostris chartam aliquam, quamuis bonorum hominum manu roboratam, vt cupiditas suadet, protulerit, vacua & inanis permaneat: & illam maledictionem percipiat, vt superius est comprehensum. Villam Fontanas in pago Siluacinense, filius & parens noster Bodilo, dum superstes fuerit, locellum locum tempore vitæ suæ teneat ac possideat. In Christi nomine Hadoinus etsi peccator Episcopus hoc Testamentum quod ex deuotione fieri rogaui, RELEGI ET SVBSCRIPSI. *Rosindus subscripsi. Berteghiselus subscripsi. Marsus subscripsi. Auffrebertus subscripsi. Saigrannus subscripsi. Audobertus subscripsi. Cadulfus ordinante domno Hadoindo Episcopo, hoc Testamentum redditus scripsi & subscripsi.*

Magnificis in Christo & sancta Ecclesia filiis Bodilono & Andranno Hadoindus Episcopus Rogo & supplico caritati vestræ vt cum me dominus & creator omnium de hoc sæculo migrare præceperit, Cenomannis ciuitate ire faciatis, & ibi Testamentum meum cum apertum fuerit vobis prosequentibus, apudque publica gestis municipalibus faciatis allegare. Et quod vnicuique per ipsum Testamentum sanctis ciuibus vel propinquis meis vsus sum delegasse, vestra dispensatione vnusquisque iuxta ipsam delegationem percipere valeat: & quicquid exinde egeritis, gesseritis, ratum & firmissimum debeat permanere. Quod mandatum manu nostra firmauimus, & petimus muniendum Cenomannis ciuitate in Christi nomine Hadoindus etsi peccator Episcopus hoc mandatum relegi & subscripsi. Rosindus subscripsi. Berteghiselus sub. Marsus sub. Audo sub. Austrebertus sub. Defensor sub. Vrsimanus sub. Sirannus Cadulfus diac. ordinante domno Hadoindo Episcopo hoc mandatum scripsit & subscripsit.

Inueni & in iisdem membranis vetustius Berthiehranni, eiusdem Cenomannicæ ciuitatis Episcopi, Testamentum, ex cuius ima parte generale caput subiecisse contentus ero. SI QVAE LITVRAE, SI QVAE CARAXATVRAE, SI QVAE LITERAE ADIECTAE SVNT, VEL DETRACTAE, EGO FECI, FIERIQVE IVSSI, DVM MEAM MIHI SAEPIVS PRAELEGO VOLVNTATEM, ET OMNIA PER SINGVLA RECOGNOSCO, VEL EMENDO. VT LEX EDOCET SEPTEM VIRORVM HONESTORVM SVBSCRIPTIONIBVS ET SIGILLIS CREDIDI MVNIENDVM, ET PRO TOTIVS REI FIRMITATE ATQVE STIPVLATIONE ADNECTI PRAECEPI. *Actum Cenomannis in ciuitate, die & anno superius comprehenso. Bertichrannus in Christi nomine ac si indignus Episcopus, Testamentum meum quod filio meo Ebboni notario scribendum dictaui, Relegi, & subscripsi. Guntinus honoratus subscripsi rogante domno Bertichranno. Dado rogante domno Bertichranno subscripsi. Gaerinus rogante domno Bertichranno subscripsi. Ibbolenus rogante domno Bertichranno subscripsi. Gaddo rogante domno Bertichranno subscripsi. Hugo honoratus subscripsi. Ego Ebbo notarius iubente domno meo Bertichranno Episcopo, & ipso præsente hoc Testamentum scripsi, Relegi, & subscripsi, notaui diem. Similiter ego Bertichrannus Episcopus Rogo filio meo Archidiacono, vt cum Testamentum meum apertum fuerit, ipso prosequente gestis municipalibus secundum legem faciat allegari: quo semper firmiter perduret.*

Non est Dagoberti Regis silentio obruendum Testamentum, quattuor exemplis scriptum, quorum vnum Lugduni, alterum Parisiis, tertium Metis in archiuis Ecclesiarum custodienda, ille direxit, quartum in thesauris suis adseruari præcepit, referente Aimoino lib. 4 de Gest. Francor cap. 10. qui eius præfationem & aliquot capita citat, quorum nouissimo ita cum filiis Sigeberto & Hludouico loquitur: VOS AVTEM, BONI FILII, CONSIDERANTES PRIMVM NATVRAE RELIGIONEM, CVIVS GRATIA ETIAM BESTIAS LIGAT, MANETE FRATRES. NOLITE EXVERE QVO ONERATI ESTIS: DEINDE REVEREMINI ME PATREM VESTRVM: QVI ROGARE MALO, CVM POSSIM IVBERE, VT STATVTA NOSTRA INCONVVLSA SERVETIS, SICVTI VESTRA A SVCCESSORIBVS VESTRIS SERVARI VOLETIS: PROFECTO SCIENTES,

QVOD SI A NOBIS SANCITA CONTEMPTVI HABVERITIS (QVOD NON ARBITROR) PARI MODO ET VESTRA A POSTERIS CONTEMNENTVR DECRETA. Iam si quis Caroli magni Testamentũ a me efflagitet, ei Einhartum delegabo: ab eo fiet numeratio. Is enim librum quo eius principis vitam complexus est, illo ipso Testamento clausit. Sed ne singula Testamenta consectari necesse habeamus, generalem Testamentorum, quæ tunc temporis in Galliis obtinuit, formulam, ex Marculphi schedis proponam. Testamenta ergo ita concipienda esse Marculphus tradit:

REGNANTE IN PERPETVO DOMINO NOSTRO IESV CHRISTO, LOCO ILLO, ANNO ILLO, REGNANTE ILLO REGE, SVB DIE ILLA, EGO N. ET CONIVX MEA N. MENTE INTEGROQVE CONSILIO, METVENTES CASVS *humanæ fragilitatis, Testamentum nostrum condidimus, quod illi notario scribendum commisimus, vt quando dies vltimus post transitum nostrum aduenerit*, RECOGNITIS SIGILLIS, INCISO LINO, VT ROMANAE LEGIS DECREVIT AVCTORITAS, PER ILLVSTRES VIROS ILLOS QVOS IN HAC PAGINA TESTAMENTI NOSTRI LEGATARIOS INSTITVIMVS, GESTIS REIPVBLICAS MVNICIPALIBVS TITVLIS, EORVM PROSECVTIONE, AB IPSIS MVNIATVR. *Igitur, cum iubente domino, de istius vitæ cursu migrauerimus, tunc quidquid ex proprietate parentum, vel proprio labore, seu ex munificentia a piis principibus percipere meruimus, vel de quibuslibet titulis atque contractibus venditionis, cessionis, donationis, vel vndique, domino adiuuante, ad nostram peruenit dominationem, tunc* TV DVLCISSIMA CONIVX MEA, N. ET QVOS HEREDES MEOS ESSE VOLO, HEREDITATEM MEAM HABETOTE. RELIQVI VERO HEREDES EXHEREDES SVNTO, EXCEPTO QVOD VNICVIQVE PER HOC TESTAMENTVM DEDERO, DARIQVE IVSSERO. *Id vt fiat, detur, præstetur, impleatur, te omnipotens Deus, testem committo. Villas vero illas, & illas, sitas in pago illo filius meus vel filia illa, sitas in pago illo recipiat. Villas illas, Basilica illa, vel Monasteria sita ibi recipiant. Id vt fiat, detur, præstetur, impleatur, te omnipotens deus ad defensandum committo: licet de omnibus dum aduiuimus nostrum reseruamus vsum. Sed dum in villas aliquas quas superius memorauimus quas ad loca sanctorum heredibus nostris deputauimus, quod pariter stante coniugio adquisiimus, prædicta coniux nostra ad coniugium habere poterit propter ipsam tertiã villas illas sitas in pago illo in integritate si nobis superstes fuerit, in compensatione recipiat. Et quidquid exinde pro communi mercede vel in pauperibus, aut bene meritis nostris facere decreuerit, licẽtiam habeat, vel post eius discessum, si aliquid in Testamentum remanserit, heredes nostris recipiant. Libertos quos quasq́; pro animæ remedio fecimus, aut in antea facere voluerimus; & eis epistolas manu nostra firmatas dederimus, obsequium filiorum nostrorum habere cognoscant, & oblata vel luminaria, iuxta quod ipsæ epistolæ continent, ad sepulcra nostra tam ipsi, quam proles eorum implere studeant. Et quibus aliquid de facultate nostra contulimus, singulariter in hoc Testamentum inserere curauimus. In reliquo vero qualescumq; a quocumq; epistolæ de nomine nostro, manu nostra firmatæ ostensæ fuerint, & ante hoc Testamentum pranotata, quas hic non commemorauimus, excepto de ingenuitatibus quas pro anima nostra remedio fecimus, aut adhuc facere voluerimus, vacua permaneant: & qui ex nobis pari suo superstes fuerit, & per qualecumq; instrumentum de supra scripta facultate, in cuiuslibet persona vel bene meritis nostris muneris aliquid contulerimus, in quantum lex permittit, firma stabilitate debeat perdurare. Reliquæ vero epistolæ vacuæ & inanes permaneãt, cõuenit. Si tu mihi dulcissima cõiux superstes fueris, & alio marito, q; tibi deus nõ permittat, transire volueris, omnẽ facultatẽ meã quam ad vsumfructũ, tibi possidere cõcessimus, vel quod a die præsente deputauimus, & habere potuerat, hoc præsentaliter heredes nostri recipiant inter se diuidendũ. Itẽq; ego N. ancilla tua, domine & iugalis meus N. hoc Testamentũ promptissima voluntate adscribere ad perpetuã cõseruatiorẽ rogaui, vt si tu domine & iugalis meus, mihi superstes fueris, omni corpore facultatis meæ, quantumcũq; ex successione parentũ habere videor, vel in tuo seruitio pariter laborauimus, & quod in*

tertia

tertia meá accepi in integrum, quicquid exinde facere elegeris, aut pro anima remedio in pauperes dispensare, aut ad vassos nostros, vel bene meritos nostros absq; repetitione heredum meorum, quod tua decreuerit voluntas faciendi liberam habeas facultatem. Et post discessum vestrum, quod non fuerit dispensatum, ad legitimos nostros reuertatur heredes. Hanc paginā Testamenti & manus nostra propria subscriptionibus quod ex consuetudine habuimus, subscripsimus, & per personas reliquas studuimus subscriptionibus roborari: & vt hac pagina huius Testamenti in disceptationem venire non possit. Si qua litura, caraxatura, adiectiones, superdictiones factæ sunt, nos eas fecimus vel facere iussimus, dum testamentum nostrum sæpius recurrimus vel emendauimus. Si quis ex heredibus, vel proheredibus nostris, seu qualibet persona contra hanc Testamenti paginam, quam plena & integra voluntate fieri rogauimus, venire aut aliquid pulsare voluerit, inferat illi contra quem repetit tantum, & aliud tantum quantum in hoc Testamento continetur scriptum, & insuper sociatus fisco auri libras tot, argenti tot, & quod repetit vindicare non valeat.

Ceterum priusquam manum de Testamentorum Tabulis tollam, hoc monendum esse duxi, Milites vel COMMVNI IVRE olim testatos fuisse, l. 3. & l. ex militari, l. eius, §. 1. l. milites, §. veteranus, ff. de testam. milit seu COMMVNI CIVIVM ROMANORVM IVRE, l. tribunus, ff. eo. vel, IVRE MILITARI, l. iure, & l. qui iure, l. idemque, l. facere, l. Lucius, §. 1. ff. eo. seu MORE MILITIAE, l. si filiusfam. ff. eod. vel, IVRE MILITIAE, l. eius, §. vlt. ff. eod. Ex constitutionibus enim Principalibus propria atque singularia iura in Militum testamentis obseruabantur, l. 2. ff. de testam. milit. Inter cetera autem Miles ex certa re heredem instituere poterat, l. eogi, §. sed & si miles, ff. de testam. milit. Militique concessum erat circa institutionem separare species bonorum. Itaque si alium RERVM ITALICARVM, alium RERVM PROVINCIALIVM, alium PRAEDIORVM VRBANORVM, alium RVSTICORVM, alium CETERARVM RERVM, vel alium CASTRENSIVM BONORVM, alium CASTRENSIVM heredem instituisset, valebat institutio, l. si certarum, l. militis, §. 1. ff. de testam. milit. l. heredes, ff. famil. ercisc.

Hæc de Testamentorum conceptione à nobis quantumuis accurate & minutatim scripta, numquam tamen eius libri, quem de formulis Testamentorum Iulius Paulus scripserat, amissi desiderium lenient. Restat de Codicillis dicere. Codicilli ad heredes scribebantur, l. legatorum, §. qui plures, ff. de legat. 2. l. qui graui, ff. de iu. codicil. vel vt ait l. quidam referunt, ff. eod. Codicillis sermo ad heredem conferebatur. Et quidem vel ad heredes scriptos Testamento, vel ad heredem legitimum sermo conferebatur, l. is qui, ff. eo. Codicilli vero vel ad omnes heredes scribebantur, vel ad vnum ex his, l. legatorum, §. vlt. ff. de legat. 2. d. l. qui graui, l. is qui vnum, ff. de iu. codicill.

Certe omnis scriptura instar Codicillorum non habebat: sed hac mente scribi eam, vt pro codicillis esset, necesse erat, l. illud, ff. de iur. codicill. Proinde nec literæ quibus hereditas promittebatur, vel animi affectus exprimebatur, Codicillorum vim obtinebant, l. literæ, ff. eo. Ac nonnumquam qui sufficientium testium facultatem non habebat, ad Testamentum conficiēdum, is Codicillos conficiebat, l. conficiuntur, §. 1. ff. de iu. Codicillor. Tabulæ certe testamenti non intelligebantur, in quibus heres scriptus non erat, & magis Codicilli quam Testamentum existimabantur, l. vlt. ff. eod.

Conficiebantur aūt Codicilli quattuor modis. Aut enim in futurū confirmabantur, aut in præteritū, aut per fideicōmissum testamento facto, aut sine testamento, l. conficiuntur, ff. de iu. Codicill. Testamento facto, Codicilli eius testamenti sequebantur, pertinebantq; ad Testamentum quoquo tempore factū esset. Ad id enim referebantur, l. Plotiana, l. ab intestato, l. conficiūtur, §. si miles, ff. eo. & pro parte certe Testamenti habebantur, obseruationemq; & legem iuris inde traditam seruabant, l. quidam referunt, ff. eo. Ac Pars Testamenti intelligebantur, l. si cui, ff. Testamen. quemad. aper. Proinde appellatione eorum QVAE AD CAVSAM TESTAMENTI PERTINENT, Codicilli continentur, l. 2 §. si dubitetur, ff. Testamen. quemad. aper. l. 9. §. si Codicillos, ff. de Sc. Silania. l. 1. ff. de Tabul. exhib. E[illegible] quidē omnes qui post Testamētum fiebant, AD TESTAMENTVM FACTI diceb[illegible]ento confirmati non

essent, l. post legatum, §. qui principale, ff. de his quæ vt indign. l. milites, ff. de test. milit.

Fiebant & ab intestato Codicilli. Nam & intestatus moriturus, Codicillis ab heredibus ad quos lege bona sua reditura erant, seu ad quos legitima eius hereditas vel bonorum possessio peruentura erat, ac denique à quocumque intestati successore, Fideicommissum dabat, l. 2. ff. de fideicom. libert. l. vlt. §. Lucius, ff. de legat. 2. l. ex parte, §. 1 ff. famil. ercisc. §. non tantum, Instit. de Codicillis. Hinc Iulian. in l. Si quis cum, ff. de iu. Codicillor. *Si quis cum Testamentum nullum haberet, Codicillis fideicommissa hoc modo dedit*, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, BONORVMVE POSSESSOR, EIVS FIDEI COMMITTO. Vlpian. in l. quia autem, ff. si quis om. cau. test. CODICILLOS *fecit ab intestato*: PETIIQVE A FRATRE, VT SI LEGITIMA HEREDITAS AD EVM PERTINERIT, FIDEICOMMISSA PRAESTARET QVIBVSDAM. Ab intestato autem factis Codicillis, relicta intestati successor, etiam postea natus, debebat. Quicumque enim ab intestato successisset, locum habebant Codicilli, l. ab intestato, ff. de iu. Codicill. Tunc vero per se stabant Codicilli, vicemq; quodammodo Testamenti, ab intestato succedentibus, obtinebant.

Codicillorum antem formulas ex libris nostris excerptas subiungam. Marcell. in l. vlt. ff. de fideicom. libert. Lucium Titium testamento facto Codicillis ita cauisse refert. LVCIVS TITIVS HEREDIBVS PRIMIS ET SVBSTITVTIS SALVTEM. PETO, VT EA QVAE TESTAMENTO CAVI, ET EA QVAE CODICILLIS CAVERO, LEGAVERO, PRAESTETIS. Idem in l. Publius, §. 1. ff. de condic. & demonstr. *Titia*, CODICILLIS, *de prædiis quæ testamento Septicia reliquerat, ita cauit*, A TE PETO SEPTICIA, VT FILIO MEO CVM ANNORVM SEDECIM ESSET, EADEM PRAEDIA RESTITVERES. QVOD SI FILIVS MEVS SEDECIM ANNOS NON IMPLEVERIT, PETO VTI REDDAS EA, RESTITVAS, PVBLIO MAEVIO, ET GAIO CORNELIO. Papinian. in l. fundum, ff. de instr. vel instr. proponit patronum libertis fundum instructum testamento legasse, postea CODICILLIS PETIISSE, VT MORIENTES, PARTES SVAS FVNDI SVPERSTITIBVS RESTITVERENT. Idem in l. auia, ff. de condic. & demonstr. Auiam in Codicillis ita scripsisse narrat: HOC AMPLIVS NEPOTI MEO, QVAM QVOD EVM HEREDEM INSTITVI, LEGO PRAEDIA ILLA. Idem in l. Pannonius, §. vlt. ff. de adquir. hered. refert morientem quemdam, cum compertum haberet matrem intestato vita decessisse, CODICILLIS PETIISSE AB HEREDE SVA, VT MATERNORVM BONORVM SERVVM MANVMITTERET, AC SIBI PARENTIBVSQVE SVIS, IN POSSESSIONEM MATRIS MONVMENTVM EXSTRVERET. Scæuola in l. libertis, ff. de alim. vel cibar. quemdam CODICILLIS, GENERALITER OMNIBVS LIBERTIS MENSTRVOS SEPTEM, ET ANNVOS VESTIARII NOMINE DENOS legasse proponit. Et §. posthumis, ead. l. *post testamentum factum nata filia, Codicillis ita cauit*: SI QVID TESTAMENTO QVOD ANTE HOC TEMPVS FECI, DARI VOLVI: PETO AB HIS, VTI TERTIAM PARTEM PETINAE FILIAE MEAE REDDANT. Idem in l. cum quis decedens, §. qui testamento, ff. eod. *Testator fecit* CODICILLOS, *quibus & hoc præcepit*, VT PRAETER HOS CODICILLOS, SI QVID ALIVD PROLATVM ESSET, NON VALEAT. Et §. Scium ead. l. Codicillos refert huiusmodi: LVCIVS TITIVS SEIAE HEREDI SVAE, QVAM PRO PARTE DIMIDIA INSTITVI, SALVTEM. MAEVIVM LIBERTVM MEVM, QVEM IN TESTAMENTO PRO PARTE DIMIDIA HEREDEM INSTITVI, EAM PARTEM HEREDITATIS VETO ACCIPERE, CVIVS IN LOCVM PARTEMVE EIVE PVBLIVM SEMPRONIVM DOMINVM MEVM HEREDEM ESSE VOLO. Idem in l. vxorem, §. Codicillis, ff. eod. Codicillorum caput refert, quod alias supra adscripsimus. Præterea in l. Codicillis, ff. de annu. leg. CODICILLIS TESTAMENTO CONFIRMATIS, FVNDVM LIBERTIS LEGAVIT, EVMQVE ALIENARI VETVIT: PERTINERE VOLVIT ET AD FILIOS LIBERTORVM, VEL EX HIS NATOS: *deinde hæc verba adiecit*: A QVIBVS PRAESTARI VOLO HEREDI, EX REDITV EIVS FVNDI, DECEM PER ANNOS SINGVLOS VSQVE AD ANNOS TRIGINTAQVINQVE A DIE MORTIS MEAE. Et in l. vlt. §. Lucius, ff. de leg. 2. Lucium Titium intestato decedentem cum haberet vxorem, & ex ea filiam emancipatam, Codicillis hæc verba inseruisse, ait: PERTINENT AVTEM HI CODICILLI AD VXOREM ET FILIAM. PRIMVM AVTEM ROGO SIC INTER VOS AGATIS, VT ME VIVO EGISTIS. ITAQVE ROGO VT QVIDQVID AVT EGO RELINQVERO, AVT QVOD VOS IPSAE HABETIS, COMMVNE VOBIS SIT.

SIT. Quam clauſulam idem Scæuola in l. Lucius Titius in prin. ff. ad S c. Trebellia. reperit, in hunc modum. PERTINENT AVTEM HI CODICILLI AD VXOREM ET FILIAM. ITAQVE ROGO QVIDQVID AVT EGO RELIQVERO, AVT VOS IPSAE HABETIS, COMMVNE SIT. QVOD SI NON EGO ROGAREM, VOS PRO VESTRA PIETATE FACERETIS. Et in §. tres heredes, ead. l. Codicillis ita quem cauiſſe proponit. VNCIAM EX QVA FECI STICHVM HEREDEM, SI QVAM EIVS CONTROVERSIAM MOVERET, AD MAEVIVM FRATREM MEVM REVERTI VOLO. TV FRATER SECVNDVM FIDEM ET PIETATEM TVAM, QVIDQVID AD TE PERVENERIT EX HEREDITATE MEA, STICHO FILIO TVO RESTITVES. QVOD VT FACIAS FIDEI TVAE COMMITTO. Tacitus lib. 3. Codicillos à Piſone iam moriente in hunc fermè modum compoſitos refert. CONSPIRATIONE INIMICORVM ET INVIDIA FALSI CRIMINIS OPPRESSVS: QVATENVS VERITATI ET INNOCENTIAE MEAE NVSQVAM LOCVS EST, DEOS IMMORTALES TESTOR, VIXISSE ME, CAESAR, CVM FIDE ADVERSVM TE, NEQVE ALIA IN MATREM TVAM PIETATE. VOSQVE ORO LIBERIS MEIS CONSVLATIS: EX QVIBVS CN. PISO QVALICVMQVE FORTVNAE MEAE NON EST ADIVNCTVS, CVM OMNE HOC TEMPVS IN VRBE EGERIT. M. PISO REPETERE SYRIAM DEHORTATVS EST. ATQVE VTINAM EGO POTIVS FILIO IVVENI, QVAM ILLE PATRI SENI CESSISSET. EO IMPENSIVS PRECOR NE MEAE PRAVITATIS POENAS INNOXIVS LVAT. PER QVINQVE ET QVADRAGINTA ANNORVM OBSEQVIVM, PER COLLEGIVM CONSVLATVS QVONDAM DIVO AVGVSTO PARENTI TVO PROBATVS, ET TIBI AMICVS, NEC QVIDQVAM POST HAEC ROGATVRVS, SALVTEM INFELICIS FILII ROGO. Capita autem quædam Codicillorum Græce ſcriptorum habentur in l. cum quis decedens, §. Codicillis, & l. qui habebat, ff. de legat. 3. Iuſtinianus etiam Nou. hoc Codicilli Græci caput citat.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τῆς διαθήκης εἰπεῖν, γράψαι δὲ καὶ κωδίκελλον, τοιοῦτόν τι κατ' αὐτὸν χρησάμενος ῥήμασι· Δῆλον γίνεσθαι πᾶσιν ὅτι πρὸ ἤδη μὲν ἔγραψα τὴν ἐμὴν διαθήκην, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ καθ' ὃν ἔδοξέ μοι τρόπον διετύπωσα· καὶ βούλομαι καὶ κελεύω πάντα ὅσα τῇ αὐτῇ διαθήκῃ ἐμφέρεται, ἐκ παντὸς τρόπου ἰσχύειν· πλὴν μόνων ἐκείνων ἃν ἐν τούτῳ μου τῷ κωδικέλλῳ μεταποιήσω ἢ καὶ ἀφέλωμαί τινα τῶν καταλελειμμένων ληγάτων. Βούλομαι τοίνυν καὶ κελεύω, τὸ προάστειόν μου τὸ καλούμενον τοῦ Καπιτέλα, ὅπερ ἐν τῇ προειρημένῃ διαθήκῃ Κωνσταντίνῳ τῷ μεγαλοπρεπεστάτῳ μου υἱῷ κατέλιπον, διαμένειν καὶ διαφέρειν πλείας νομῆς καὶ δεσποτείας δικαίῳ, Ἱερίῳ τῷ λαμπροτάτῳ καὶ εὐκλεεστάτῳ μου ἐγγόνῳ, υἱῷ Κωνσταντίνου τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου μου υἱοῦ, σύμπαν τὸ αὐτὸ προάστειον, μετὰ τῶν ὄντων ἐν αὐτῷ πραιτωρείων, καὶ σκευῶν πασῶν, καὶ τῶν μισθουμένων (εἴτε ἔνδον τῆς πόλεως εἴτε ἔξω τῆς πόλεως) οἰκημάτων καὶ ἐργαστηρίων, καὶ τοῦ λουτροῦ, καὶ τῶν κήπων τῶν τε ἔνδον καὶ τῶν ἔξω τοῦ τείχους, καὶ τοῦ ἱπποδρόμου, καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ κήπου, καὶ κιστέρνης, καὶ παντὸς ἁπλῶς καθ' οἷον δήποτε τρόπον ἁρμόζοντός μοι δικαίου ἐπὶ τῷ αὐτῷ προαστείῳ· διαθεῖναι μέντοι βούλομαι τὸ αὐτὸ προάστειον τῷ προειρημένῳ λαμπροτάτῳ μου ἐγγόνῳ αὐτεξουσίῳ κατ' ἐμαγκιπατευθέντι παρὰ τοῦ οἰκείου πατρὸς μετὰ τὴν ἐμὴν τελευτήν· μηδεμιᾶς διδομένης ἀδείας τῷ αὐτῷ εὐγενεστάτῳ μου ἐγγόνῳ, ἀλλὰ μηδὲ τοῖς εἴτε ἐκ ταύτης μου τῆς διαθήκης, εἴτε ἐκ διαθήκης τοῦ αὐτοῦ λαμπροτάτου μου ἐγγόνου διαδεχομένοις τὰ αὐτοῦ δίκαια, τοῦ διαπωλῆσαι ἢ ἀντικαταλλάξαι ἢ δωρήσασθαί τινι, ἢ ὅπως δήποτε ἐκποιῆσαι τὸ αὐτὸ προάστειον, ἢ μέρος τι ἐξ αὐτοῦ, ἢ δίκαιον, διὰ τὸ βούλεσθαί με τὸ αὐτὸ προάστειον, ἤτοι οἰκίαν, διακείμενον ἢ διακειμένην ἔνδον τῆς πόλεως τοῦ Συκῶν τείχους, τῆς ἀπαγούσης ἐπὶ τὸ εὐαγὲς μαρτύριον τῆς ἁγίας Θέκλας, μένειν διὰ παντὸς καὶ διηνεκῶς ἐν τῇ ἐμῇ φαμιλίᾳ, καὶ μηδέποτε ἐξελθεῖν τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος. Βούλομαι δὲ καὶ κελεύω εἴπερ συμβῇ τὸν προειρημένον εὐγενέστατόν μου ἔγγονον Ἱέριον τελευτῆσαι ἐν ἀνηβότητι, ἢ καὶ μετὰ ἀνηβότητα, ἐκτὸς μέντοι παίδων, ἐκ νομίμων γάμων αὐτῷ τεχθέντων, περιέρχεσθαι καὶ διαφέρειν ἤτοι ἀποκατασταθῆναι τὴν νομὴν καὶ δεσποτείαν τοῦ αὐτοῦ προαστείου, ἤτοι οἰκίας, τῷ μεγαλοπρεπεστάτῳ αὐτοῦ πατρὶ Κωνσταντίνῳ· ἐπὶ τῷ αὐτῷ ὅρῳ τοῦ μὴ ἐκποιηθῆναί ποτε ἐκ τῆς ἐμῆς φαμιλίας, ἢ ἐκ τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος.

Quo iure vero ætate ſua Codicilli eſſent, exponit Plinius Secundus, Epiſt. 16. lib. 2. his verbis: *Tu quidem pro cetera tua diligentia, admones me,* CODICILLOS *Aciliani, qui me ex parte inſtituit heredem, pro non ſcriptis habendos: quia non ſint* CONFIRMATI TESTAMENTO. *Quod ius ne mihi quidem ignotum eſt, cum ſit iis etiam notum, qui nihil aliud ſciunt: ſed ego propriam quamdam legem mihi dixi, vt defunctorum voluntates, etiam ſi iure deficerentur, quaſi perfectas tuerer. Conſtat autem* CODICILLOS *iſtos* ACILIANI MANV SCRIPTOS. *Licet ergo non ſint* CONFIRMATI TESTAMENTO, *à me tamen vt confirmati obſeruabuntur.* Iuſtinian. Inſtitutionib. Tit. de Codicill. *Sed cum ante Teſtamentum factum Codicilli facti e-*

rant, Papinianus ait, non aliter vires habere, quam si speciali postea voluntate confirmentur. Sed Diui Seuerus & Antoninus rescripserant, ex iis Codicillis, qui testamentum praecedunt, posse fideicommissum peti: si appareat eum, qui testamentum fecit, à voluntate, quam in Codicillis expresserat, non recessisse.

Sane Codicillis hereditas neque dari, neque adimi directo poterat: & ideo nec exheredatio scribi. Sed nec condicionem heredi instituto Codicillis adiicere, vel directo substituere quis poterat, §. Codicillis, Instit. de Codicill. l. quod per manus, ff. de iu. codicill. l. quidam in fin. ff. de condic. instit. Per fideicommissum tamen hereditas Codicillis iure relinquebatur, d. §. Codicillis. Licet autem Codicillis hereditas dari non posset, attamē talis institutio Testamento facta, SI CODICILLIS QVEM HEREDEM SCRIPSERO, vel CVIVS NOMEN CODICILLIS ADSCRIPSERO, ILLE MIHI HERES ESTO, non erat inutilis. Non enim videbatur hereditas Codicillis data, quod non licebat, sed condicionalis est institutio, quae testamēto data esset, l. institutio talis, ff. de condic. inst. Valebat & haec institutio, EX QVA PARTE CODICILLIS TITIVM HEREDEM SCRIPSERO, HERES ESTO, l. si ita quis scripserit, ff. de hered. instit.

Codicillis etiam Testamento confirmatis, Tutores dari poterāt, l. testameno, ff. de testam. tut. Tutor quoque Testamento datus, poterat Codicillis vetari Tutor esse, l. Tutor datus, ff. eo. tit. Scaeuola in l. vlt. ff. eo. CVM CODICILLIS IDEO ALIOS TVTORES DARE *significasset*, QVONIAM TESTAMENTO DATOS, QVOSDAM DEFVNCTOS, AVT EXCVSATIONEM HABERE POSSE COMPERISSET. Sed & Libertates Codicillis dabantur, l. vxorem, §. Codicillis, l. cum quis decedens, §. pater, ff. de legat. 3. l. 2. ff. de fideic. libert. Sic in l. Lucius, ff. de liberat. leg. Lucius Titius cum Erotem actorem haberet, Codicillis ita cauisse dicitur: EROTEM LIBERVM ESSE VOLO, QVEM RATIONES REDDERE VOLO° EIVS TEMPORIS, QVOD ERIT POST NOVISSIMAM MEAM SVBSCRIPTIONEM. Plane libertas sicut dari, ita & adimi Codicillis Testamento confirmatis poterat, vt tamen eo modo adimeretur, quo & data erat, quemadmodum Vlpian. Tit. 2. tradit. Idque & comprobat l. vn. ff. de ademptio. libert. Quoties autem numerus seruorum propter legem Fusiam Caniniam ineundus erat, Codicillis Testamento confirmatis datae libertates cum his quae Testamento datae erant, concurrebant, & siue antecederent, siue sequerentur Testamentum, nouissimo loco habebantur, quia vtraeque libertates Testamento confirmabantur, auctore Paulo lib. 4. Sentent. Tit. 14. Poterat & Testator Codicillis pure libertatem dare, quam sub condicione Testamento dederat, & ita condicionem exstinguere, l. quidam, §. vlt. ff. de legat. 1. Codicillis plane etiamsi non confirmatis adscriptum fideicommissum iure debebatur, vt tradit Paul. lib. 2. Sentent. Tit. 1.

Interdum autem Legatorum quae Testamentis dabantur, quantitas Codicillis declarabatur. In Testamentis enim ita quandoque, verbi gratia, scribebatur, QVANTVM CODICILLIS TITIO LEGAVERO, l. si ita scripserit, ff. de condic. & dem. Modestin. in l. qui plures, ff. de vsu & vsufr. leg. *Qui plures habebat libertos, Testamento suo dixit*, SE HABITATIONEM RELINQVERE IIS QVOS CODICILLIS DESIGNASSET. Codicillis vero Legatorum perinde dies cedebat atque Testamento relictorum, l. quod pure, §. vlt. ff. quando dies Legator. Sed & Legata Testamentis data, quandoque codicillis adimebantur, vel minuebantur, l. 2. ff. de condict. indeb. l. filius, §. matri ff. de adimend. leg. Instit. de ademptio. legator. Scaeuola in l. alumnae, §. 1. ff. de adim. legat. Codicillis quemdam viginti libras auri quas Semproniae alumnae Testamento legauerat, Codicillis ad Maeuium transtulisse, & fidei eius commisisse in haec verba ait. VIGINTI LIBRAS AVRI, QVAS TESTAMENTO SEMPRONIAE ALVMNAE MEAE RELIQVI, EAS DARI VOLO MAEVIO, CAVTIONIBVS INTERPOSITIS, VT EX EA SVMMA EIDEM SEMPRONIAE, QVAMDIV ADVIXERIT, PRAESTET MENSTRVOS DENARIOS QVINQVE, ET VESTIARII NOMINE DENARIOS CENTENOS VICENOS QVINOS, IDQVE FIDEI VESTRAE COMMITTO. CERTA SVM AVTEM TE, MAEVI, PRO TVA PIETATE PETITVRVM AB HEREDE TVO, VT VOLVNTAS MEA IN PERSONA ALVMNAE MEAE DVRET. Idem in l. Gaio Seio, ff. de aliment. vel cibar. CODICILLIS *autem eandem* SVMMAM VETVIT DARI GAIO SEIO: SED DARI PVBLIO MAEVIO VOLVIT. Idem in l. Seiae, ff. de instr. vel instr. Seiae ex parte heredi institutae, fundos quemdam per praeceptionem dedisse instructos, cum suis villicis, & reliquis colonorum, deinde Codicillis ita scripsisse proponit; POSTEA MIHI VENIT IN MENTEM: SEIAE FVNDOS QVOS RELIQVI, ITA VT SVNT INSTRVCTI RVSTICO INSTRVMENTO, SVPELLECTILE, PECORE, ET VILLICIS, CVM RELIQVIS COLONORVM ET APOTHECA HABERE VOLO.

RE VOLO. Interdum & bonorum suorum diuisionem Codicillis paterfamilias faciebat. Scæuola in l. ex parte, §. 1. ff. famil. ercisc. *Intestato moriens codicillis prædia sua omnia & patrimonium inter liberos diuisit: ita vt longe amplius filio quam filiæ relinqueret*. Idem in l. alumnæ, §. qui filias, ff. de adimend. legat. patrem qui pene omnium bonorum suorum diuisionem Testamento fecerat, postea Codicillis longe aliam inter easdem personas diuisionem fecisse narrat.

Codicillos autem etiam plures quis facere poterat: nullam enim sollemnitatem ordinationis desiderabant: neque necesse erat ipsius qui faciebat manu scribi, vel signari, l. diui, §. 1. ff. de iu. codicillor. §. vltim. Instit. de codicill. Codicilli autem non minus quam Testamenta claudebantur mortuoque testatore aperiebantur, l. si tibi homo, §. si testamento, ff. de legat. 1. l. Mæuius, §. cum qui, ff. de legat. 2. l. 3. §. si quis codicillis, ff. de Sc. Silan. l. libertis, §. posthumis, ff. de aliment. vel cibar. Interdum autem Codicillos mandabat testator non nisi post mortem heredis aperiri, l. quidam, §. si quis filium, ff ad Sc. Trebell. l. vlt. §. vlt. ff. de legat. 2.

Epistolæ etiam quandoque ad heredes scribebantur. D. Hieronym. in vita Hilarionis. *Testamenti vice* EPISTOLAM *breuem scripsit*. Cuiusmodi Epistolis fideicommissa relinquebantur: & inde EPISTOLAE FIDEICOMMISSARIAE nomen, l. cum quis decedens, §. pater, ff. de legat. 3. Exempla aliquot eius generis Epistolarum subiungam. Papinian. in l. miles, ff. de legat. 2. *Miles ad sororem* EPISTVLAM, *quam post mortem suam aperiri mandauit, talem scripsit*, SCIRE TE VOLO DONARE ME TIBI AVREOS OCTINGENTOS. Scæuola in l. vlt. ff. eo. tit. *postea* EPISTVLAM *scripsisse dicitur, qua &* QVIDQVID IN PECVLIO HABVIT FILIVS, EI DONAVIT, *& adiecit*, PRAECIPVA HAEC EVM, SVIQVE IVRIS, ET POST MORTEM SVAM HABERE VELLE. Et in d. l. cum quis decedens, §. pater. *Idem pater decedens* EPISTVLAM FIDEICOMMISSARIAM *ad filium suum scripsit in hæc verba*. LVCIO TITIO FILIO SVO SALVTEM. CERTVS DE TVA PIETATE, FIDEI TVAE COMMITTO, VTI DES, PRAESTES, ILLI ET ILLI CERTAM PECVNIAM: ET LVCRIONEM SERVVM MEVM LIBERVM ESSE VOLO, & §. nuptura, ead. l. vxor per Epistolam petiit à superstite filio, VTI QVANDOQVE PARTEM DIMIDIAM DVNTAXAT DOTIS EXIGERET, ET EA CONTENTVS ERIT: ALTERAM AVTEM PARTEM APVD MARITVM EIVS REMANERE CONCEDAT. Idem in l. epistulam, ff. ad Trebellian. EPISTVLAM *ad heredem suum in hac verba scripsit*. TITIVS CORNELIO HEREDI SVO SALVTEM. A TE PETO, CORNELI, QVONIAM AD TE DEVOLVTA EST PARS MATRIS MEAE, ITEM PARS SEMPRONI CVRATORIS QVONDAM MEI CONTRARIA FORTVNA VSI, ET PER HOC TOTVS AS MEVS APVD TE ESSE SPERATVR, VT REDDAS, RESTITVAS GAIO SEIO VNCIAS QVATTVOR. Et l. Alumnæ, §. vlt. ff. de adimend. legat. Mater de portione hereditatis quam Priscilliano filio Tabulis Testamenti dederat, ita Epistola cauisse dicitur: QVONIAM COGNOVI PRISCILLIANVM FILIVM MEVM IN EXTREMIS ESSE, IVSTISSIMVM ET PIISSIMVM DVXI, PORTIONEM EIVS HEREDITATIS QVAM EI TESTAMENTO DEDERAM, LEGARE MARIANO FRATRI MEO, ET IANVARIO MARITO MEO, AEQVIS PORTIONIBVS. ET SI QVID EI AMPLIVS LEGAVERAM, VT EI QVID EI HVMANITVS CONTIGERIT, DO, LEGO, DARIQVE EIS VOLO. Paul. in l. quæsitum, §. 1. ff. de legat. 3. *Eadem* EPISTVLAM *talem emisit*, ARGENTVM OMNE, ET SVPELLECTILEM, QVODCVMQVE HABEO, TIBI DONO, ET QVIDQVID IN PRAEDIO SEMPRONIANO HABEO.

Porro ad vltimarum voluntatum causam pertinent etiam MORTIS CAVSA DONATIONES, quarum proinde formulæ hoc quoque libro tractandæ sunt. Fiebant porro non vno modo. Non tantum enim infirmæ valetudinis caussa, sed etiam instantis & præsentis periculi metu, vel etiam sola mortis cogitatione, ita donabant. Et interdum imminente periculo commotus ita quis donabat, VT STATIM RES FIERET ACCIPIENTIS: Interdum autem sic dabat, VT RES NON FIERET ACCIPIENTIS, SED TVNC DEMVM, CVM MORS ESSET INSECVTA. Quandoque etiam sic donabatur, VT OMNIMODO EX EA VALETVDINE MORTVO, RES NON REDDERETVR: ET VT REDDERETVR, ETIAM SI PRIOR EX EADEM VALETVDINE DONATOR DECESSISSET: SI IAM MVTATA VOLVNTATE RESTITVI SIBI VOLVISSET. Sed & sic

donari poterat, VT NON ALITER REDDERETVR, QVAM SI PRIOR ILLE QVI ACCEPERAT, DECESSISSET. Sic quoque poterat dari mortis causa, VT NVLLO CASV EIVS REPETITIO ESSET, id est, nec si conualuisset quidem donator, l. Senatus censuit, §. mortis causa, & l. si alienam, §. Marcellus, ff. de mort. cau. donat. Vt plurimum autem qui mortis causa donabat, ea mente donabat, vt eum conualuisset redderetur sibi, d. l. Senatus, §. 1. in fi. Iulian. in l. non omnis, ff. si cert. pet. *Is qui* MORTIS CAVSA PECVNIAM DONAT, *numerat pecuniam: sed non aliter obligauit accipientem, quam si exstitisset casus in quem obligatio collata fuisset, veluti* SI DONATOR CONVALVISSET, AVT IS QVI ACCIPIEBAT, PRIOR DECESSISSET. Papinianus in l. Seia, ff. de mort. cau. donat. *Seia cum bonis suis, traditionibus factis, Titio cognato donationis causa cessisset*, VSVMFRVCTVM SIBI RECEPIT, *& conuenit*, VT SI TITIVS ANTE IPSAM VITA DECESSISSET, PROPRIETAS AD EAM REDIRET: SI POSTEA SVPERSTITIBVS LIBERIS TITII, MORTVA FVISSET, TVNC AD EOS BONA PERTINERENT. Paulus lib. 3. Sent. Tit. 7. *Mortis causa donat qui ad bellum proficiscitur, & qui nauigat, ea scilicet condicione*, VT SI REVERSVS FVERIT, SIBI RESTITVATVR: SI PERIERIT, PENES EVM REMANEAT CVI DONAVIT. Proponitur etiam in l. mortis causa, §. Titia, ff. de mort. cau. donat. tale mortis causa donationis exemplum. *Titia chirographa debitorum suorum Septicii & Maeuii donatura illis, Ageriae dedit, &* ROGAVIT EAM, VT SI DECESSISSET, ILLIS DARET, SI CONVALVISSET, SIBI REDDERET. Vlpianus in l. 3. ff. de liberat. leg. *Si quis decedens, Chirographum Seii Titio dederit*, VT POST MORTEM SVAM SEIO DET, AVT SI CONVALVISSET, SIBI REDDERET. Et in l. auunculo, ff. de mort. cau. donat. Auunculo suo debitori mortis causa donaturus quae debebat, ita scripsit, TABVLAE, VEL CHIROGRAPHVM TOT, VBICVMQVE SINT, INANES ESSE, NEQVE EVM SOLVERE DEBERE. Rem etiam quandoque ita traditam, VT MORIENTE EO QVI TRADEBAT, FIERET ACCIPIENTIS, Marcellus refert in l. mortis causa, ff. de manumissionibus, vbi & mortis causa seruum manumitti potuisse docet. Mortis causa etiam donatio sic constitui poterat, VT QVID STIPVLARETVR IN ANNOS SINGVLOS QVOAD VIVERET, scilicet vt post mortem promissoris inciperet exactio, l. mortis causa 34. ff. de mort. cau. donat. Mortis etiam alienae causa quandoque donabatur: nam filio, vel fratre suo moriente, Maeuio ea condicione quis donabat VT SI CONVALVISSET ALTERVTER EORVM, REDDERETVR SIBI RES, SI DECESSISSET, MANERET APVD MAEVIVM, l. mortis causa 18. ff. eo. Ei autem cui mortis causa donatum erat, substitui poterat in hunc modum, VT PROMITTERET ALICVI, SI IPSE CAPERE NON POSSET, vel sub alia condicione, l. ei cui, ff. eod.

Sic vltimarum voluntatum singulas species & partes attigisse mihi videor. Hinc ergo vasa colligam, & ad Monumentorum Titulos, Inscriptionesque, transgrediar. Vulgo plane monumentis haec verba praeponebantur, DIIS MANIBVS. Agellius lib. 10. cap. 18. *Id monumentum Artemisia cum* DIIS MANIBVS *sacris Mausoli dicaret*. Prudentius in Symmach.

Ecce DEOS MANES *cur inficiaris haberi?*
Ipsa patrum monumenta probant: DIIS MANIBVS, *illic*
Marmora secta lego, quacumque Latina vetustas
Custodit cineres, densisque Salaria bustis.

Hinc illae in Tumulorum vestibulo vulgares notae, D. M. vel D. M. S. id est, DIIS MANIBVS SACRVM.

Sollemnia vero in huiusmodi Titulis verba erant, HIC SITVS EST. Lucilius, referente Donato in Phormio. Terent. Act. 2. Sc. 1.

Seruus neque infidus domino, neque inutilis cuiquam,
Lucilii Columella, HIC SITVS EST.

Ouid. lib. 2. Metamorphos.

Corpora dant tumulo, signant quoque carmine saxum
HIC SITVS EST PHAETHON *currus auriga paterni.*

Tibull. lib. 3. Eleg. 2.

Sed tristem mortis demonstret littera caussam,
Atque haec in celebri carmina fronte notet.
LYGDAMVS HIC SITVS EST: DOLOR HVIC ET CAVSSA NEAERAE
CONIVGIS EREPTAE, CAVSSA PERIRE FVIT.

Trium

Trium plane illustrium poetarum Neuii, Plauti, Pacuuii Epigrammata, quæ ipsi fecerunt, & incidenda suis sepulcris reliquerunt, Agellius refert lib. I. Noct. Attic. cap. 24. quæ ille, nobilitatis & venustatis eorum gratia, commentariis suis inserenda duxit: e quibus Pacuuii dumtaxat, quod ad formulam nostram propius accedat, subiiciam. Id est, eiusmodi.

ADOLESCENS SI PROPERAS, HOC TE SAXVM ROGAT
VT SE ASPICIAS, DEINDE QVOD SCRIPTVM EST LEGAS.
HIC SVNT POETAE PACVVII MARCI SITA
OSSA: HOC VOLEBAM, NESCIVS NE ESSES: VALE.

Supra etiam ex Plinii Epistola docuimus Virginium Ruffum Testamento iussisse sepulcro suo incidi carmen eiusmodi.

HIC SITVS EST RVFFVS, PVLSO QVI VINDICE QVONDAM
IMPERIVM ADSERVIT NON SIBI, SED PATRIAE.

Quod Xiphilin. in Nerua significat his verbis. Τὸν δὲ Ῥοῦφον τὸν Οὐεργίνιον, καίπερ πολλάκις αὐτοκράτορα ὀνομασθέντα, οὐκ ᾐσχύνετο ὑπατεύειν συνάρχοντα προσλαβεῖν, ἐφ' οὗ τῷ μνήματι τελευτήσαντος ἐπεγράφη, ὅτι νικήσας Βίνδικα, τὸ κράτος οὐχ ἑαυτῷ περιεποιήσατο, ἀλλὰ τῇ πατρίδι.

Auctor libri De vir. illustribus cap. 42. de Annibale: *Positus est apud Libyssam, in arca lapidea, in qua hodieque inscriptum est,* ANNIBAL HIC SITVS EST. Vopiscus in Probo: *Ingens ei sepulcrum elatis aggeribus omnes pariter milites fecerunt, cum* TITVLO *huiusmodi, inciso marmori,* HIC PROBVS IMPERATOR, ET VERE PROBVS, SITVS EST, VICTOR OMNIVM GENTIVM, VICTOR ETIAM TYRANNORVM. Addatur his Inscriptio Capuana. C. CAECILIVS L. F. CAECILA. L. L. SALVIA FECIT QVARTA VIXIT A. IX. OSSA HIC SITA SVNT. Alias scriptum legimus HIC IACET. Tibull. lib. I. Eleg. 3.

Quod si fatales iam nunc expleuimus annos
Fac lapis inscriptis stet super ossa notis.
HIC IACET *immiti consumptus morte Tibullus*
Messallam terra, dum sequiturque mari.

Martial. Epigram. 52. lib. 6.

HOC IACET IN TVMVLO *raptus puerilibus annis*
Pantagathus, domini, cura dolorque sui.

Idem Martial. Epigram. 92. lib. II.

Æolidon Canace IACET HOC *tumulata* SEPVLCRO,
Vltima cui parua septima venit hyems.

Phocas Grammatic. in versibus de Virgilio:

HIC BALISTA IACET: *certo pede perge viator.*

Plautus in Querolo, Euclionem fingit in vrnam aurum coniecisse, quasi busta patris, odoribus insuper infusis, tituloque extra addito huiusmodi, TRIERINVS TRICIPITINI FILIVS CONDITVS ET SEPVLTVS HIC IACET. Huiusmodi autem Tituli interdum versibus, quandoque vero oratione metris soluta concipiebantur. Augustum certe Suetonius in Claud. cap. I. refert Germanici Tumulo Elogium versibus à se compositis insculpsisse. Virgilius in Culice:

His Tumulus super inseritur. Tum fronte locatur
ELOGIVM: *tacita quod firmat littera voce.*
PARVE CVLEX, CVSTOS PECVDVM, NIL TALE MERENTI
FVNERIS OFFICIVM VITAE PRO MVNERE REDDIT.

Idem Bucolic. Ecloga 5.

Et Tumulum facite, & Tumulo superaddite CARMEN:
DAPHNIS EGO IN SILVIS, &c.

Propertius de suo Tumulo Eleg. 10. lib. I.

Et duo sint versus, QVI NVNC IACET HORRIDA PVLVIS
VNIVS QVONDAM SERVVS AMORIS ERAT.

Ouidius lib. 14. Metamorphos.

—Vrnaque Æneia nutrix
Condita, marmoreo Tumulo breue carmen habebat.
HIC ME CAIETAM, NOTAE PIETATIS ALVMNVS
EREPTAM ARGOLICO, QVO DEBVIT IGNE, CREMAVIT.

Lucanus lib. 2.

— Da tantum nomen inane
Connubii, liceat Tumulo scripsisse, CATONIS
MARTIA.

Silius Italic. lib. 15.

Dum cineri TITVLVM, *memorandaque nomina bustis*
Praetendit.

Cicero lib. 2. De finibus: *Non* ELOGIA MONVMENTORVM *id significant? veluti hoc ad portam,* VNO ORE CVI PLVRIMAE CONSENTIVNT GENTES POPVLI PRIMARIVM FVISSE VIRVM. *Idne consensisse de Calatino plurimas gentes arbitramur.* Idem in Catone maiore: *Quanta fuit in Attilio Calatino? In quem illud* ELOGIVM, VNO ORE CVI PLVRIMAE CONSENTIVNT GENTES, POPVLI PRIMARIVM FVISSE VIRVM. *Notum est totum eius carmen incisum sepulcro.* Valerius lib. 6. cap. 8. de Vrbinio Panopione, pro quo proscripto seruus mortem exceperat: *Panepion autem,* ait, *quantum seruo deberet, amplum ei faciendo monumentum, ac testimonium pietatis, grato* TITVLO *reddendo, testatus est.* Quod & Macrob. libro 1. Saturn. cap. 11. ita refert: *Vrbinius postea restitutus monumentum ei fecit,* TITVLO *scriptionis, qui tantum meritum loqueretur, addito.* Idem Valer. lib. 5. cap. 3. Africanum superiorem exsilii sui acerbitatem grauiter & iniquo animo ferentem, sepulcro suo inscribi iussisse, INGRATA PATRIA NE OSSA QVIDSM MEA HABES. Idemque vetus Horatii Commentator in Epod. 9. tradit. Appianus lib. 4. Bellor. Ciuil. *Ἀππιανοῦ δὲ καὶ ἐν τῇ στήλῃ κατέλιπε ἐκ διαθηκῶν, τὸ ἐπίδει χείριστος ὡς ὁ προγραφεὶς προγραφέντα ἔκρυψέ τε, καὶ συνέφυγε, καὶ ἀπέθανεν.* Plinius Epist. 19. lib. 7. *Est via Tiburtina intra primum lapidem (proxime adnotaui) monimentum Pallantis, ita inscriptum:* HVIC SENATVS OB FIDEM PIETATEMQVE ERGA PATRONOS ORNAMENTA PRAETORIA DECREVIT, ET SESTERTIVM CENTIES QVINQVAGIES, CVIVS HONORE CONTENTVS FVIT. Iulius Capitol. in Gordian. *Gordiano sepulcrum Milites apud Circeum castrum fecerunt, in finibus Persidis,* TITVLVM *huiusmodi addentes & Graecis, & Latinis, & Persicis, & Iudaicis, & Aegyptiacis literis, vt ab omnib. legeretur:* DIVO GORDIANO VICTORI PERSARVM, VICTORI GOTTHORVM, VICTORI SARMATARVM, DEPVLSORI ROMANARVM SEDITIONVM, VICTORI GERMANORVM, SED NON VICTORI PHILIPPORVM. Trebell. Pollio in triginta Tyrann. cap. de Censorino: *Exstat eius sepulcrum in quo grandibus literis circa Bononiam incisi sunt omnes eius honores, vltimo tamen versu adscripto,* FELIX AD OMNIA, INFELICISSIMVS IMPERATOR. Idem in Valerianis: *Mittendum in literas censui, hunc Valerianum circa Mediolanum, sepultum, addito* TITVLO *Claudii iussu,* VALERIANVS IMPERATOR.

Interdum & mortis causa Epitaphiis adscribebatur. Ex hoc more Ouidius lib. 9. Metamorphos.

Neve merere meo SVBSCRIBI CAVSA *sepulcro.*

Idem Epistola Phyllidis ad Demophoontem:

INSCRIBERE *meo* CAVSA *inuidiosa sepulcro.*

Ex lib. 3. Fastor. Tumulo Didus carmen incisum fingens,

— TVMVLIQVE, ait, *in* MARMORE *carmen*
Hoc breue, quod moriens ipsa reliquit, erat.
PRAEBVIT AENEAS ET CAVSAM MORTIS, ET ENSEM:
IPSA SVA DIDO CONCIDIT VSA MANV.

Quod Epitaphium totidem verbis ponitur in Epistola Didus ad Aeneam. Etiam ipsemet de se scriptum Epitaphium monumento suo incidi mandat lib. 3. Trist. Eleg. 3.

Quosque legat versus oculo properante viator,
Grandibus in TVMVLI MARMORE *caede* NOTIS.
HIC EGO QVI IACEO TSNSRORVM LVSOR AMORVM,
INGSNIO PERII NASO POETA MSO.

Sueton. in Aug. cap. 12. *Nursinos grandi pecunia & quam pendere nequirent, mulctatos, extorres egit oppido: quod Mutinensi acie interemptorum ciuium* TVMVLO PVBLICE EXSTRVCTO *adscripserant,* PRO LIBERTATE EOS OCCVBVISSE. Plinius lib. 29. Nat. hist. cap. 1. *Hinc illae circa aegros miserae sententiarum concertationes, nullo idem censente, ne videatur adsertio alterius. Hinc illa infelicis Monumenti inscriptio,* TVRBA EE MEDICORVM PERISSE. Cui conuenienter Imp. Hadrianus moriens exclamasse dicitur hoc vulgi sermone tritum dictum, *Πολλοὶ ἰατροὶ βασιλέα ἀπώλεσαν.*

Sollemne

Sollemne vero erat, eiusmodi Titulis ſpatium vitæ eorum quorum corpora Tumulis condebantur, exiliter ad calculos reuocare: & quot annos, menſes, & eo amplius dies, vixiſſent, complecti, in hunc modum, VIXIT ANNIS TOT, MENSIBVS TOT, DIEBVS TOT, vt ex Antiquis Monumentorum Inſcriptionibus quæ in omnium paſſim manibus verſantur, liquet. Seneca. Epiſt. 78. *Nulla vita eſt non breuis. Nam ſi ad naturam reſpexeris, etiam Neſtoris, & Statiliæ breuis eſt, quæ* INSCRIBI MONVMENTO SVO IVSSIT, ANNIS SE NONAGINTA NOVEM VIXISSE. Xiphilinus in Hadriano, de Simile Præfecto Prætorio, qui vacatione impetrata, priuatus ſeptem annos egit. *Καὶ ἐπί γε τὸ μνῆμα αὐτοῦ τοῦτο ἐπιγράψειν, ὅτι Σίμιλις μὲν ἐνταῦθα κεῖται· βιοὺς μὲν ἔτη τόσα, ζήσας δὲ ἔτη ἑπτά.*

Sed & ſtipendia quæ meruerant, eiuſmodi Titulis complectebantur, his verbis, MILITAVIT ANNIS TOT, quæ in vetuſtis lapidibus non raro occurrunt. Ex quibus etiam patet Muliebrium monumentorum Titulis matrimoniorum annos comprehendi conſueuiſſe. Nec vniuiræ hoc pudicitiæ & caſtitatis ſuæ argumentum ſilebant.

Propert. lib. 4. Eleg. vlt.

Iunget Paule tuo ſic diſceſſura cubili.
In LAPIDE *hoc* VNI NVPTA *fuiſſe, legar.*

Martial. Epigram. 63. lib. 10. in Epitaphio nobilis matronæ.

Quinque dedit pueros, totidem mihi Iuno puellas,
Clauſerunt omnes lumina noſtra manus.
Contigit & THALAMI *mihi* GLORIA RARA, FVITQVE
VNA PVDICITIAE MENTVLA NOTA MEAE.

Quo alludens Iuuenal. Sat. 6.

Sic creſcit numerus ſic fiunt octo mariti,
Quinque per Autumnos: TITVLO *res digna* SEPVLCHRI.

Exſtat apud Martialem Titulus a filio parentibus vno rogo crematis poſitus, Epigr. 71. in hæc verba:

Quiſquis leta tuis, & ſera parentibus optas
Fata, breuem TITVLVM MARMORIS *huius ama.*
CONDIDIT HAC CARAE TELLVRE RABIRIVS VMBRAS,
NVLLI SORTE IACENT CANDIDIORE SENES.
BIS SEX LVSTRA TORI, NOX MITIS, ET VLTIMA CLVSIT,
ARSERVNT VNO FVNERA BINA ROGO.

Huiuſmodi etiam Tituli plerumque eius nomen qui monumentum exſtruxiſſet, continebant, hoc modo, ILLE FECIT, vel POSVIT. Vnde Martialis feſtiuus Epigram. 16. lib. 9. iocus in mulierem quæ ſeptem maritorum, quibus forte mortis cauſam præbuerat, tumulo hunc Titulum, VXOR FECIT, adſcripſerat. Verſus eius de ea re ſunt hi:

INSCRIPSIT TVMVLO *ſeptem celebrata virorum,*
SE FECISSE *Chloe. Quid poteſt ſimplicius?*

Addebantur vero plerumque verba hæc. BENE MERENTI FECIT, quod ſignificant hæ notæ, B. M. F. Valerio Probo interprete. Pleni ſunt exemplorum literati ſilices, ad quos, lectores reiicio. Alias etiam inuenio, TITVLVM POSVIT, B. M. F. Nec monumentis dumtaxat, ſed & Vrnis & Ollis idem Titulus apponebatur: vt ex hac Inſcriptione apparet, CLAVDIO APHRO. V. A. XXV. L. ANTONIVS OLLAM CVM TITVLO, BENE MERENTI.

Quod ſi monumentum heres feciſſet, adſcribebatur, H. F. id eſt, HERES FECIT, ſeu HEREDES FECERVNT, vel H. F. C. id eſt, HERES FACIENDVM CVRAVIT. Et quidem ſi vltro heres, libertus, ſeu qui alius id ſua pecunia feciſſet, addebat, FECIT DE SVO. Aut ſi id teſtator fieri iuſſiſſet, addebatur H. E. T. F. id eſt, HEREDES EX TESTAMENTO FECERVNT: vel, EX VOLVNTATE, aut SECVNDVM VOLVNTATEM FECERVNT. Aut ſi ipſemet viuus ſibi monumentum exſtruxiſſet, adſcribebatur V. F. id eſt, VIVENS SEV VIVVS FECIT: vel V. F. C. id eſt, VIVENS ſeu VIVVS FACIENDVM CVRAVIT: vel, V. H. S. F. M. id eſt, VIVVS SEV VIVENS HOC SIBI FECIT MONVMENTVM. vel SE VIVA FECIT SIBI. Huc pertinent hæ apud Valerium Probum notæ, V. S. P. & V. S. L. M. quas ille valere ait, VIVENS SIBI POSVIT, & VIVENS SIBI LOCVM MONVMENTI. Item hæ. O. V. F. id eſt, OMNIA VIVVS FECIT. & hæ M. C. ET M. S. P. id eſt, eo interprete. MONVMENTVM CONDIDIT, ET MEMORIAE SVAE POSVIT. Quod ſi locum monumenti emiſſent, ſcribebant, VIVVS COMPARAVIT, vel EMIT. Et interdum addebant, SE SIBI ET SVIS FECISSE.

Hoc enim significant hæ notæ, V.F.S.E.S. Superiores autem formulæ his quas subieci Inscriptionibus comprobantur. DIS. MANIBVS.

Q. LOLLI FELICISS. VIX. ANN. LIIX. MENSES. III. DIES XIIX. LOLLIA. IOVIS. FILIA. NATVRALIS. IDEM LIBERTA. PATRI. OPTIM. ET Q. LOLLIVS. FELIX. PATRONO. BENE. MERENTI. EX. TESTAMENTO. EIVS. HS. III. M. N. ET. EX. SVO. AMPLIVS. ADIECTIS. HS. III. CCCC. M. N. FECERVNT. ET. SVIS. LIBERTIS. LIBERTABVSQVE. POSTERISQVE. EORVM.

L. PLOTIAE EX TESTAMENTO, ITA VT CAVIT, LIBERTI IDEMQVE HEREDES POSVERVNT.

L. ALLIENVS Q. L. CHRESIMVS A. AGNEIA IVCVNDA TESTAMENTO SVO FIERI IVSSIT.

L. CALPVRNI. RESTITVTI. EX. TESTAMENTO. FACTVM. ARBITR. HEREDVM. RESTITVTA.

C. HELVIO. C. F. COR. CEBERI. ET. C. HELVIO. FELICI. FAR. TESTAMENTO. FIERI. IVSSIT. ARBITRATV. QVARTILLAE. LIB. M. VIBI. PRISCI. HER. L. PLOTINI. PHOEBI. HER.

APLASIA. C. F. FAVLLINA. ARAE. TRES. SIBI. ET. Q. CORRIO. ANTIQVO. VIRO. SVO. ET. CORRIAE. Q. F. FAVLLINAE. FILIAE. SVAE. TESTAMENTO. PONI. IVSSIT. MACERIA. CIRCVMDATA.

DOMITIO. DOMITIANO, T. F. ROM. AVONCLO. C. PLACIDI. DEC. FRATRI. ALVIDIVS. T. F. ROM. SIBI. ET. SVIS. TEST. FIERI. IVSSIT. L. TARQVITIO. L. F. POM. ETRVSCO. SVLPICIANO. SCRIBAE. QVAESTORIO. EX. TESTAMENTO. DS. HS. XX.

C. MARCIVS. VOLSON. F. SERG. MAXIMVS. TR. DE. LIB. AQVILA. SIBI. ET. SILTAE. EVTYCHIAE. VXORI. ET. LIBERTIS. LIBERTAE. POSTERISQVE. EORVM. OMNIBVS. TESTAMENTO. FIERI. IVSSIT. EX. HS. CCIƆƆ. ADIECIT. EO. SILIA. EVTYCHIS. CONIVNX. HS. IƆƆ, CƆ. CƆ. CƆ. CCC.

L. MARCIO. L. L. THEODORO. ET. FRATRI. EIVS. ET. MARCIAE. L. L. PHILVMINAE. VXORI. EX. TESTAMENTO. HS. CCIƆƆ. CCICƆ. ARBITRAT. MARCIAE. L. L. PHILIMINAE. VXORIS. RELIQ. PECVNIAM. DE. SVO. ADIECIT. HAVE. TIBI. VALE.

L. VOLCATIO. Q. F. VEL. PRIMO. II. VIR. II. QVINQ. FLAM. DIVOR. OMN. P. C. EX. TESTAMENTO. EIVS. POSITA. Q. LICINIO. CRISPINO C. HERENNIO. MAXIMO. II. VIR.

HERENNIAE. C. F. IVSTAE.

M. APISTIVS. M. F. PAL. SABINVS. DVVMVIR. VEIOS. IIII. VIR. NEPETE. VXORI SANCTISSIMAE. ET. PIENTISSIMAE. ET. DS. EE. OPTIMAE. MERITAE. TESTAMENTO. FIERI. IVSSIT.

EX. TESTAMENTO. EIVS. FECERVNT. A. HERENNVLEIVS. AMPLIATVS. A. HERENNVLEIVS. ADMETVS. A. HERENNVLEIVS. FORTVNATVS. A. HERENNVLEIVS. FIDELIS. A. HERENNVLEIVS. EVNVS. A. HERENNVLEIVS. ABASCANTVS. LIBERTI. SIBI. SVIS. POSTERISQVE. EORVM.

Alias legitur, EX CAVSA LEGATI FECIT, vt in hac Inscriptione. D. M. M. LIBIO. MVCRONI. C. CAECINA. QVINTILIANVS. AMICO. BENE. MERENTI. EX. CAVSSA. LEGATI. FECIT. Et in alia. L. AVFVSTI. L. F. SVBVRA. RVFFIN. CEN. COHOR. VII. VIGIL. ROM. CANDIDAT. TI. CAESAR. ET. AVFVSTIAE. SVPERANTIAE. ET. AVFVSTI. ET. AVFVSTIAE. GEMEL. OLL. IIII. L. AVFVSTIVS. L. F. SVB. FVSCVLVS. MAIOR. L. AVFVSTIVS. L. F. PALATINA SERENVS EX CAVSSA LEGATI FACIVNDVM CVRAVIT.

Alias, THALLVS ET IANVARIA LIB. DE SVO POSVERVNT, LOCO LEGATO AB IVLIO ALCIDE COLL. EIVS CVIVS HERES FVIT.

Interdum inscribebant PONENDVM CVRAVIT, nec aliud plerumque notæ istæ, P. C. quæ sæpe occurrunt, significant. Proinde Hispaniensis Lapidis verba hæc, Q. FVLVIO Q. F. OPPIA AED. Q. F. OFIOLA, TEST. PONI IVS. C. APPIVS SVPERSTES CANINIVS MONIANVS H. P. C. sic interpretor, TESTAMENTO PONI IVSSIT C. APPIVS SVPERSTES CANINIVS MONIANVS HERES PONENDVM CVRAVIT.

Alias

Alias legitur, E SVA PECVNIA FECIT: HEREDES DE SVO FECERVNT: vel, POSVERVNT DE SVO. Quod si, quid monstri alant verba hæc, ISTOLO CARETVM FEC. quæ Danii in Hispania visuntur, aliquis me consulat, tamquam ex Tripode respondebo, prodigium hoc ita procurandum esse, ISTO LOCARI TVMVLO FECIT.

De Monumentis vero emptis comparatisque has profero Inscriptiones.

D. M. IVLIVS ZOTICVS VIVVS COMPARAVIT SIBI ET SVIS LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM.

ATTIA EROTIS CAESARIANA MARCI FACATI EMIT AB SOLO OLL. II.

D. M. TSGEDIAE FORTVNATAE, ET L. CORNESI FIRMI VIVI SIBI FECERVNT, QVEM EMERVNT HS. CXX. OSSA L. BACCHII L. E. HEIC POSITA SVNT, AD LOCVM QVEM IPSE VIVVS EMIT.

OPPIA T. F. BASSILLA MATER INFELICISSIMA FECIT BASSO FIL. OPTIMO ET PIISSIMO ET SIBI ET AMANDO AVG. L. CONIVGI ET LIBERTIS LIBERTABVSQVE BASSI FILII MEI ET MEIS ET AMANDI, ET NATIS NATAEVE EORVM, LOCO EMPTO, TERRAE IVGERIBVS TRIBVS ET AEDIFICIS OMNIBVS CIRCVMDATA MACERIA. Et alias, EMTO LOCO FECIT SIBI ET SVIS.

Monumento etiam statuam superadditam Titulis quandoque testabantur, quod sequentes Inscriptiones docent. M. C. Q. AVITO SVPERFLVENTI PECVNIA QVAM IN MAVSOLEVM SIBI FACIENDVM, ET STATVAM MARMOREAM PONENDAM TESTAMENTO IMPENDI IVSSIT.

CAECILIAE TROPHIMAE STATVAM, EX TESTAMENTO SVO EX ARG. F. C. SVO ET CAECILII SILON. MAR. SVI NOMINE P. C. D. CAECIL. HOSPITAL. ET CAECILIA HILETE HEREDES, SINE VLLA DEDVCTIONE.

Postulat hic locus, vt ea quæ Viri Vxoribus, & contra, Vxores viris, Parentibus liberi, & vice versa, Parentes liberis, elogia in huiusmodi Titulis tribuebant, commemorem. Innumera certe Virorum de Mulieribus elogia inueniuntur: e quorum turba præcipua aliquot selegi. Qualia sunt hæc, RVTILIAE PRIMITIVAE CONIVGI SVAE CVM QVA VIXIT ANNIS XX. SINE BILE.

ATTILIAE MAXIMINAE ANIMAE INNOCENTISSIMAE CARMVS VITALIS VXORI INCOMPARABILI, QVAE VIXIT MECVM SINE VLLA CONTROVERSIA AN. XVIII. M. II. D. VIII. QVAE TVLIT SECVM ANN. XXXXVI. QVAE DVXIT SECVM GLORIAM, ET HONOREM AETERNVM. VALE MEVM SOLATIVM.

CAELIAE DVNATAE M. VLPIVS AVG. LIB. VALENS A VESTE IMP. PRIVATA, CONIVGI CARISS. SANCTISSIMAE, CVM QVA VIXIT ANN. XXXVIII. SINE CRIMINE.

NERATIAE VXORI OPTIMAE, CVM QVA, A PVERITIA, SINE OFFENSA VIXIT ANNIS XXXI. LVCIDAE DVLCISSIMAE CONIVGI, CVM QVA SINE DISCORDIA VIXIT AN. XV. M. X. D. XX. TVLIAE CHRYSANTHIDI CONIVGI INCOMPARABILI CVM QVA VIXIT ANN. XVIII. SINE MACVLA ET QVERELA.

CONIVGI OPTIMAE, ET BENE DE SE MERITAE, CVM QVA VIXIT ANN. XII. SINE VLLA QVAERELA. Quod genus loquendi vsurpans Ouidius libr. 4. Trist. Eleg. 5. coniugibus bene precatur in hunc modum:

Sic æquet tua nupta virum bonitate peremni,

Incidat & vestro RARA QVERELA TORO.

Plinius Secund. Epist. 5. lib. 8. *Graue vulnus Macrinus noster accepit: Amisit vxorem singularis exempli, etiam si olim fuisset.* VIXIT CVM HAC XXXIX. ANNIS SINE IVRGIO, SINE OFFENSA. Alias legitur, CONIVGI CARISSIMAE CVM QVA VIXIT SINE ANN. L. CONIVGI BENE MERENTI, FRVGALISSIMAE ET CARISSIMAE. VXORI OPTIMAE, SANCTISSIMAE, CARISSIMAE, FIDELISSIMAE. CONIVGI OPTIMAE, PIISSIMAE ERGA SE SVOSQVE. CONIVGI DVLCISSIMAE, QVAE SI AD VITAE METAM PERVENISSET, NON HOMINIBVS, NEQVE DIIS INVIDISSET. CONIVGI CASTAE, CARAE, BONAE, PIAE, FIDELI, DVLCI, AMANTISSIMAE, DESIDERATISSIMAE. Alias additur, ET INCOMPARABILIS ERGA MARITVM ADFECTVS, SANCTITATISQVE, ET EXIMIAE

ERGA LIBEROS PIETATIS. SECVNDINAE CONIVGI CARISSIMAE, ERGA SE DILIGENTISSIMAE, FEMINAE RARISSIMAE, SINGVLARIS EXEMPLI PVDICITIAE, QVAE VIXIT ANN. XXXXV.

ANCHARENAE APIAE CONIVGI SANCTISSIMAE, DE QVA DOLVIT NIHIL NISI MORS EIVS. MARTIAE CONIVGI BENE MERITAE CARISSIMAE QVAE MVLTIS CVM SVDORIBVS MATVRA AETATE VIXIT VIRTVOSE. Hæc prætereà inuenio, HIC EST POSITA ALLIA BLESILLA RARI EXEMPLI FEMINA: QVA VIXIT ANN. XXVI. M. II. D. XII. DVLCISSIMAE CONIVGI FECIT. Item, HIC EST ILLA SICA PIA, FRVGI, CASTA, PVDICA, SEMPRONIA MOSCHIS, CVI PRO MERITIS AB CONIVGE GRATIA RELATA EST.

AELI FABIAN. AEL. FABIAN. F. QVAE MAGNO CASTITATIS ET PVDICITIAE EXEMPLO IN VRBE ECELESTA DIV FVIT, ET QVAE VITA DECEDENS CVM PVBLICO POPVLI LVCTV, TOTA VRBE FVNVS PROSEQVENTE, V. KALEND. SEXTIL. ELATA ANTE AED. MINERVAE SEPVLTA EST. Q. PVBLICIVS. Q. F. F. CONIVGI. B. M. QVAE VIXIT ANN. XXXVIII. Denique venustum Romæ exstat Claudiæ Epitaphium his versibus.

HOSPES, QVOD DEICO PAVLLVM EST I ASTA, AC PELLEGE.
HEIC EST SEPVLCRVM HAVT PVLCRVM PVLCRAI FEMINAE.
NOMEN, PARENTES NOMINARVNT CLAVDIAM.
SVOM MAREITVM CORDE DILEXIT SOVO.
GNATOS DVOS CREAVIT, HORVNC ALTERVM
IN TERRA LINQVIT, ALIVM SVB TERRA LOCAT.
SERMONE LEPIDO, TVM AVTEM INCESSV COMMODO.
DOMVM SERVAVIT, LANAM FECIT, DIXI. ABEI.

Vbi obiter obseruanda sunt prima verba hæc, HOSPES. Nam & eadem loquendi figura, Dossenni monumento Titulum inscriptum in hæc verba,

HOSPES RESISTE, ET SOPHIAM DOSSENNI LEGE,

Seneca Epistol. 90. quæ libri 14. prima est, refert. In Lapide etiam Romano inueniuntur hi versus,

HOSPES AD HVNC TVMVLVM NE MEIAS, OSSA PRECANTVR
TECTA HOMINIS. SET SI GRATVS HOMO ES MISCE, BIBE, DA MI.

Non omittendum est & hoc Iuliæ Maximæ Epitaphium, D. M. PORTITORI PLVTONI ET PROSERP. HAVE IVLIA C. F. MAXIMA, FELIX DOM. TREMENT. SALON. ANIMVLA DVLCIS, ANIMVLA SVAVIS, ANIMVLA IN DEORVM NVMERVM RECEPTA. VNDE TALE: QVANDO TALE: ET CVI TALE: V. A. LIX. M. VI. D. XII. HORA NOCTIS IX. Ex qua Inscriptione notandum est, salutem quoque mortuis adscriptam. Inde in aliis Inscriptionibus, HAVE THAIS, DII TIBI BENE FACIANT. AVE ALCIME, BENE TIBI SIT. HAVE GERMO HOMO BONE. HAVE IVLIA MAXIMA. HAVE HYGIA ANIMA DVLCISSIMA. IPHYGENIA SVAVIS AVE. MACEDO HAVE. PARTHENI HAVE.

Denique ex Inscriptione Aquileiensi pars hæc agmen coget. SATIS FVI PROBATA QVAE VIRO PLACVI BONO: QVI ME AB IMO ORDINE AD SVMMVM PERDVXIT HONOREM.

Vicissim & Vxores Viris hæc fixisse Elogia inuenio. VLPIA. AVG. LIB. HEROIS CONIVGI CARISSIMO ET PIENTISSIMO, DE SE BENE MERITO, CVM QVO VIXIT SINE VLLA QVERELA ANNIS XXV. Et alias: SVLPICIO AVG. ERC. FECIT VXOR VENTRIA, APPRODISIA VIRO BENE MERENTI MVLIER INFELICISSVMA, ET SIBI ET SVIS L. L. P. EORVM. Item, CLAVDIA EXOCHE CONIVGI BENE MERENTI ET SIBI FECIT. Et, EX VOLVNTATE M. ACILI HILARIANI ANTISTIA PRIMA IMPERFECTVM CONSVMMAVIT MARITO INCOMPARABILI ET SVIS. In Hispania: ÆMYLIO VALERIO CHORNITO BONVM BONO QVI VIXIT ANN. XL. DEFVNCTO HONORIBVS EDILICIIS ANTONIA TORTONIO MARITO OBSEQVENTISSIMO, B. M. F.

SEX. VAL. SEX VALERIO, &c. PATRONO COLLEG. OMNIVM, OMNIBVS

HONO-

HONORIBVS PEREVNCTO, VIRO BONO, QVI VIXIT SINE VLLA QVERELA, CVM CONIVGE INFRASCRIPTA ANNIS LV.

ANNIA CYPRIS MONVMENTVM FECI M. AEMYLIO CONIVGI MEO, CVM QVO VIXI ANNIS L. SINE VLLA QVERELA.

VIBIA L. F. MARCELLA FLAMINIA AVGVST. MARITO OMNIBVS EXEMPLIS DE SE BENE MERITO CENAC. COLON. ET EPVL. POP. DED.

COCCEIA CHRYSIS CONIVGI INCOMPARABILIS PIETATIS.

Titulorum vero, quos Parentibus Liberi posuisse memorantur, hæc sunt exempla.

PATRI DVLCISSIMO ET INCOMPARABILI CAESONIVS LVCILLVS FILIVS CONSVLARIS.

ANICIAE. FALTONIAE. PROBAE. CONSVLIS. VXORI. CONSVLIS. FILIAE. CONSVLVM. MATRI. ANICIVS. PROBINVS. V. C. QVAESTOR. CANDIDATVS. FILII. DEVINCTI. MATERNIS. MERITIS. DEDICARVNT.

ANICIAE. FALTONIAE. PROBAE. FIDEI. NOBILITATIS. ANTIQVAE. ORNAMENTO. ANICIANAE. FAMILIAE. SERVANDAE. AC. DOCENDAE. CASTITATIS. EXEMPLO. CONSVLVM. PROLI. CONSVLVM. MATRI. ANICIVS. HERMOGENIANVS. OLYBRIVS. V. C. CONSVL. ORDINARIVS. ET. ANICIA. IVLIAN. C. F. EIVS DEVOTISSIMI. FILII. DEDICARVNT.

D. M. M. PETRONIO. ONESIMO. M. PETRONIVS. LVCINIANVS. PATRI. DVLCISSIMO. B. M. F. QVI. VIXIT. AN. LXIII. MENS. II. D. II.

Exstare fertur Gerondæ hæc a filio patri posita Inscriptio. EGO L. PISO. L. F. VNO, CINERES L. PISONIS PATRIS MEI ET C. FLAVIAE MATRIS MEAE, SEPVLCRO POSVI, ET XXV. POST ANNO VITAE, CINERES ADMISCERE MEOS IVSSI, VT QVIBVS VITA CONIVNCTVS FVERIM, IN VLTIMO POSTEA FATO VENIENTE FOREM CONIVNCTIOR PVLVERE MEO PVLVERI EORVM ADMIXTO.

Contra quandoque parentes liberis turbato ordine mortalitatis hos qui sequuntur Titulos posuerunt.

ÆMYLIO PAVLO PAPINIANO PRAEFECTO PRAETORIO IVRISCONSVLTO, QVI VIXIT ANNOS XXXVI. DIES X. MENS. III. PAPINIANVS HOSTILIVS EVGENIA GRACILII TVRBATO ORDINE, IN SENIO, HEV PARENTES FECERVNT FILIO OPTIMO.

CRVDELES PARCAE QVAE NEMINI PARCVNT, INVIDERE MIHI. Hic situs est LIGVRINVS PVER DOLOR PARENTVM.

TIB. CLAVDIO TI. F. CAMIL. SOTERICHO VIXIT ANNIS DVOBVS, MENSIBVS XI. DIEBVS X. H. IIII. FECIT TI. CLAVDIVS SOTERICHVS INFELICISSIMVS: PATER AETERNO DOLORE ADFLICTVS ET SIBI ET CLAVDIAE EXOCHAE CONIVGI SVAE ET LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM.

P. PEREGRINO HELIODORO CONSVMMATAE PERITIAE MEDICO, ET MIRAE PIETATIS IVVENI, COMINIA FAVSTINA MATER INFELICISS. F. C.

INFELICISSIMVS PARENS, ADFLICTVS PRAEPOSTERITATE NATVRAE, FILIVM HOC TVMVLO CONDIDIT, QVEM IMPORTVNA MORS ADEMIT, PRAERIPSITQVE SENII BACVLVM, CVI IAM DEFESSA AETAS ADNITENS, PERBREVES ANNOS SVOS ALLEVARAT. NVNC ANTE MORS ADSEQVITVR QVAM TRISTES LACHRYMAE DESERVERINT.

QVOD PAS PARENTI FACERE DEBVIT FILIVS, MORS IMMATVRA FECIT VT FECERIT PARENS. PATER, SVCCESSVS SVPREMVM VTRISQVE PRAESTITIT OFFICIVM, IN F. P. XL. IN AG. P. XI.

QVOD FILIVS PATRI FACERE DEBVERAT, IPSE FECIT.

VOTA ERANT, VT PARENTIBVS ISTA PARARET, SED MORS IMMATVRA FECIT VT FACERENT PARENTES FILIO.

OPPIA CALSIANE MATER, FECI FILIAE MEAE, QVOD AEQVOM FVERAT, FILIA HOC FACERET MIHI: VITELLIAE L. F. TALLIAE Q. V. A. XXI.

SCENNI ANNEI AFRICANI FIL. DVLCISSIM. QVI VIXIT AN. XII. M. VIII. DIES X. PARENTES INFELICISSIMI, AMISSIONE EIVS PERPETVIS TENEBRIS ET QVOTIDIANA MISERABILI VLVLATIONE DAMNATI.

D. M. AVRELIAE LVCIDIAE GRATAE DVLCISSIM. ADOLESCEN. INTEGERRIMAE VENVSTISSIMAEQVE, M. AVREL. LVC. PIVS INFELICISSIMVS PATER INSPERATOS TVMVLOS DEDIT, MISIT VLTIMAQVE DONA.

FORMOSVS, FRVGI, DOCTVS, PIVS, A PATRE MOESTO
ACCEPIT TVMVLOS, QVOS DARE DEBVERAT.

L. AFFIO IN PRIMO AETATIS FLORE PRAEREPTO AELIVS RESTITVTVS PATER.

GERITO INFANTI MELLITO AC DVLCISSIMO, VIXIT ANN. II. D. IIII. H. IX. GEROTIO PATER CONTRA VOTVM.

ATTIO PROCVLO LICTORI FILIO DVLCISSIMO QVI VIXIT ANN. XVIII. M. VIII. D. VII. FABIA SECVNDA CONTRA VOTVM PIETATIS POSVIT.

VLPIA PAVLINA MATER INFELICISSIMA CONTRA VOTVM PIETATIS POSVIT.

NONIA M. F. MAXIMA VIXIT ANN. XXXV. ET QVOD MISERRIMVM EST MATER FECIT FILIAE CANTRIA C. F. POLLA.

VALERIA TROPHIMA FILIO DVLCISSIMO ET PIENTISSIMO ET FRVGALISSIMO, VIXIT ANNIS XXIX. MENS. VIIII. DIEB. XVI. HORIS VII.

INFELIX FATVM, PRIOR DEBVI MORI MATER.

T. PLAVTIO. P. F. DE MVNICIPIO. ATTACEN. OPTIME. MERITO. ET XXXVIII. AET. ANN. E VITA. SVBLATO TOTO POPVLO. CVM MAGN. LACRI. FVNVS. PROSEQVENTE, QVINTIA PAVLINA MATER ANN. LXXXIII. AD FLETVM, AD GEMITVM RELICTA, TVMVL. LACHRIM. PLEN. E MARM. HVM. D. DEDIT.

L. PROCVLO. L. F. XVI. ANN. NATO QVI NIHIL CVM ADOLESCEN. COMMVNE HABENS, SENES SAPIEN. ANTEIVIT SEX. TERTVLIA MAT. AD LACHRYMAS RELIC. HOC MONVMEN. EREXIT.

C. LVCR. C. F. MAGNA OMNIVM EXPECTATIONE GENITO, XVIII. AETAT. AN. AB IMMANI ATROPO F. VITAE RECISO, FVSCA MATER AD LVCTVM ET GEMITVM RELICTA, LACHRYMIS ET OPOBALSAMO EVM HOC SEPVLCHRO CONDIDIT.

GLAVCIA MATER ME HEIC POSVIT, NATVM LXXXVIII. AN. CVM IPSA CXVIII. IAM ANN. AGERET: FELIX, SI EGO EAM ANTE HVMASSEM.

Vbique certe Parentes in Titulis liberorum, INFELICISSIMOS se appellant.

Circumfertur & elegans Parasiti Epitaphium, in hæc verba: VIATORES. CIVES. OPTVMI. VEL. ADVENAE. SIVE. BINI. SIVE. SINGVLI. INCEDITIS. SIVE. TVRMATIM. QVOD. MAGIS. ERIT. GRATIAE. SISTITE. OBFIRMATE. GRESSVM. NEC. MIREMINI. SI. MORAMINI. ALIQVANTISPER. DICACVLVS. EQVIDEM. FVI. SVCCINCTVS. SERMO. DARI. VOBIS. NON. POTEST. IVVAT. VOBISCVM. ESSE. AC. AB. ORE MEO. PENDVLOS. DETINERE. VT. IVVIT. SEMPER. SAXVM. HOC. VOS. VOCAT. QVID. INQVAM. VIVVS. ASSVEVI. PRVDENS. IMPRVDENS. MORTVVS. ITEM. VOS. FALLO. NAM. NON VOS. VOCAT. QVOD. VACAT. ORE. VERVM. IS. QVOIVS. CINIS. HIC. LATET. OLIM. QVOM. POTVIT. NVNC. HVC. VOS. VOCARE. VOLVIT. VALVITQ. HOC. HAEC. OLIM. SVA. VOLVNTAS. VOLENTES. VOS. LEGERE. HOC. SCRIPTVM. VAH. QVID. LOQVOR. IMMO. SCVLPTVM. QVAM. AEGRE. VERITAS. ADHVC. SE. MECVM. CONCILIAT. NAM. NEQVE. HIC. ATRAMENTVM. VEL. PAPYRVS. AVT. MEMBRANA. VLLA. ADHVC. SED. MALLEOLO. ET. CELTE. LITERATVS. SILEX. SILENS. ADHVC. QVID. HIC. LATET.

LATET. LATE. QVOD. EGO. EFFERRI. ET. EFFARI. GESTIO. SERTIVS. POLENSIS. PARASITVS. HISTRIO. VESTER. FESTIVISSIMVS. HEIC. CVBO. HOC. VNVM. QVIDEM. TANDEM. SPONTE. DICTVM. VERVM. EST. SI. QVIS. DVBITAT. HANCINE. OLFACIAT. HVMVM. OLET. TEMETVM. ET. FLOREM. VINI. VETERIS. QVO. SATVR. SATIS. IVVENIS. HAVSI. AT. SI. VEXI. VITAM. TAM. VOBIS. GRATAM. QVAM. NOTAM. VRBI. ET. ORBI. NON. MINVS. MVNVS. HOC. A. VOBIS. IMPETREM. OPORTET. ADESTE. MIHI. ET. FAVETE. EDICTOQVE. HVIC. VOS. SVBSCRIBITE. ET. OBSIGNATAS. SI. QVIS. SIBI. VESICAM. ONVSTAM. SENSERIT. DOMVM. SVAM. ONVS. HOC. REPORTET. IN CLOACAM. SI. VERO. FESTINVS. FVERIT. CITERIOR. VEL. VLTERIOR. HOC. LOCO. PRO. RELIGIONE. SE. EVACVET. QVI. NON. PARVERIT. HAEC MVLTA. ILLI. ESTO. TESTE. ALTERO. VT CAREAT. CANES. QVOQVE. CAESI. FVSTIBVS. EDICTVM. HOC. SENTIANT. AFFVISTIS. FAVISTIS. ET. OBSIGNASTIS. TENEO. QVO. MODO. RISVM. VOBIS. DARE. SITIO. HVI. SENTIO. DICTVM. VOLVI. ESSE. SED. QVID. HOC. EST. QVOD. TAM. FAMILIARITER. ISTVC. PROCEDIT. VERITAS. PROFECTO. CONTAGIONE. MEI. SISTIT. IPSA. QVOQVE. ET. MIHI. SVPARASITATVR. QVAE. VLTRO. POTVM. INVOCATA. ADVENIT. NVNC. SI. VRBANI. PERHIBERI. VVLTIS. ET. VERITATI. SVPARASITANTI. ET. ARENTI. MEO. CINERI. CANTHARO. PIACVLVM. VINARIVM. FESTINATE. POST. VALETE. ABITE. IN. REM. VESTRAM. VIATORES. OPTVMI. HIS. NVGIS. AMBAGIBVS. CONDONATI. POSTVMIS.

His venuſtas aliquot Hiſpanienſium Monumentorum Inſcriptiones valde deprauatas ſubiungam, vel ea potiſſimum gratia, vt luxatas notas reponam; obſcuras, quæ lectorem morari poſſent, explanem, ac denique, quoad eius fieri poterit (nec enim ſolidum fide mea eſſe iubeo) moleſto coniecturæ onere ac tædio leuem eos qui in eas incurrent.

AVLO MEVIO AVLI F. QVI POST DVODECIM SORORES POSTVMVS FVI, VAL. C. F. AEL. MATRE EXTINCTA REFECT. ET QVARTO AETATIS ANNO, PATRE AVLO ORBATVS, ET SVCCEDENTE PRAETEX. TEMPORE, ANIMO IN SORORES MATERNO PATERNOQVE FVI, TOTA HEREDITATE PRO CONIVGIIS EARVM RELICTA, ET SIGNA POPVLI ROM. VICTRICIA SVB LVCVLLO COS. IN ASIAM SECVTO, CVM OPIBVS PLENVS ET TRIB. MIL. POTESTATE FVNCTVS, IN PATRIAM REVERTISSET, MVLTIS A P. S. Q. R. PRIVILEGIIS DONATVS, ET NOBILEM IN FORO AVSET. PORTICVM EXSTRVXISSET, ET PATRIAM AERE ALIENO LIBERASSET, AVLA NEVIA VLT. SOROR QVAE SVPERSTES CVM MAGNA NEPOTVM MVLTITVDINE PRAECEDENTE ET SENATV AVSET. CVM POP. TOTO FVNVS PROSEQVENTE, HEIC SEP. CVM STATVA POSITA II. A CIVITATE STAD. IN LOCO PATRIAE PVB. QVO OMN. VRB. ADEVNTES, IN LAEETANQ. REDEVN. PERTRANSIB.

HEVS VIATOR, SI VLLA TIBI PIETAS INEST, VERTE HVC ORA: HEIC SVNT CINERES C. CANII POETAE QVI AD QVART. VSQVE OLYMP. IN VRBE OMNIB. CARVS VIXIT: DEINDE IN HISPAN. REVERSVS, NEMINEM LAESIT. TAND. CVM AD VETERES CVPERET SODALES IN LATIVM REMEARE, PERPETVOQVE CVM POPVLO QVIRITIB. VIVERE, DVRA NIMIVM FATA PRAERIPVERE, ET IN ITIN. OCCVBVIT; L. ALBINVS CITER. HISPAN. PROCOS. HOC MARMORE TEXIT.

ANT. LIVIVS HIC SVM CVM MATRE VOCANTIA, QVAM SVM SECVTVS QVARTO POST ANNO V. NON. SEXTIL. EAM VIVVS CVRAVI SEMPER. NVNC MORTVVS ORO MORTALES OMNES NE CINERES SINANT LAEDERE MATERNOS, QVIBVS MOVEOR. VIXIMVS ENIM VITAM INNOCVI. HAEC, CN. POMP. F. SECVTA EST QVEM LACTE LVIRIVIT.

QVAM VANA HOMINVM FATA, ORTVS CN. MARCIE DOMIT TORANNVS VLTIMAS ADII TERRAS, ARMA SEQVVTVS INFELICIA CN. POMP. HEV OCCVB. VII. VVLNERE L. OPTATI ASTIGITANI. NEC DII NEQ

CAVSA MELIOR, ME MISERVM XIX. AN. ATTINO. XX. A MORTE BRIT. TAND. L. TORAN. NATVS TVSCVLI, SVBITO CONLETITIOQVE IGNE ME CONCREMAVIT. TERTIO DEIN MENSE, BASIM EREXIT TAM LONGE A PATRIA.

L. SILO SABINVS BELLO CONT. VIRIATVM CONFOSS. MVLTITVD. TELOR. AD L. PLAVT. PRAET. DELATVS HVMERIS MIL. HOC SEPVLCHR. E PECVNIA MEA. MIHI FECI: IN QVO NEMINEM VELIM MECVM NEC SERVVM, NEC LIBERVM INFERRI. SI SECVS FIET VELIM OSSA QVORVMCVMQ. SEPVLCHR. MOVERI: SI PATRIA LIBERA ERIT.

CLODIVS RABIA CIVIVM INVIDIA, ITALIA PVLSVS, TERRAM ARRAGONVM PETII. VITA DECEDENS TVMVLO ISTO CINEREM LOCARI IVSSI. PIENTISSIMA MATRONA CLODIA RELICTA EX TESTAMENTO FRATRIS FVNERA LAMENTABILI FLETV CVRAVIT. BENE VALEAS QVISQVIS ES.

EGO T. BATILIVS MVLTOR. MONT. AGRICOLA. ET VBERE TERRA DIVES ANNIVERSARIO DEAE CERERI SACRO PORCA ILLI MACT. A. T. BETILLIO PATRE MEO PER. OBSER. AD VI. III. IDVS QVINTIL. VNO QVOQ. AN. REDEVNTE PORCA IMMOL. ET PVB. COLLE EIVS DEAE EPVLVM DET. SI FILIVS MEVS INTERMISERIT CONSTITVTA CAPRA ET MVND. MVLCTA IVBEO ILLVM PLECTI.

Ex Monumentorum Titulis & hæ quoque quas selegi, clausulæ notandæ sunt. QVIETEM POSTERI NON INVIDEANT, QVI SECVS, MANES SENTIET IRATOS.

QVOD SI QVIS OSSA EIVS PRAEIECERIT, AVT HANC ARAM ABSTVLERIT, HABEBIT SACRA ISIDIS ILLIVS QVIETA, IRATA.

QVOD QVISQVE VESTRVM OPTAVERIT MIHI, ILLI SEMPER EVENIAT.

QVOD FECERIS, ET TIBI ALIVS FACIET.

VALE. ET SALVE ANIMA. Ɔ. OPPIAE FELICISS. NOS EO ORDINE QVO NATVRA PERMISERIT, TE SEQVEMVR. VALE MATER DVLCISSIMA.

VALE CONIVNX, VALETE NATI, VALEAT TIBVR PATRIA. VLTIMA Q. LAELII MORIENTIS DECRETA HAEC SVNT. VT TIBVRTINAE DOMVS, SVBVRBANI FVNDI ET PRAEDIA NOMENT. MOENIA TANGERENT. TITA MARCELLINA CONIVNX FIDA, PVBLIVS ET QVINT. FILII DVLCISS. COHAEREDES SINT.

Ceterum Monumentis suæ quoque leges dici, Titulisque inscribi consueuerant. Primum enim ne religiosum solum occuparet, in quo monumentum ædificatum erat, definiri solebat modus spatiumque loci religiosi, vt sciretur quid puri loci relinqueretur. Eius rei ergo scribebant: IN FRONTE PEDES TOT, IN AGRVM PEDES TOT. Qua formula, nulla est in vetustis Inscriptionibus frequentior. Eam expressit Horatius Sat. 8. lib. 1. Sermon. his versibus:

Pantolabo scurræ, Nomentanoq́ nepoti,
MILLE PEDES IN FRONTE, TRECENTOS CIPPVS IN AGRVM
Hic dabat: HEREDES MONVMENTVM NE SEQVERETVR.

Vbi vetus interpres, IN FRONTE explicat *in latitudine*; IN AGRVM, *in longitudinem*. Dein ait, *Solebat autem priuatis monumentis præponi* CIPPVS, *eiq́ inscribi*, HOC MONVMENTVM HEREDES NON SEQVITVR, *vel, hi characteres*, H. M. H. N. S. Ibidemque CIPPVM interpretatur *lapidem in agro erectum, in quo voluntas Testatoris, & ea essent incisa, quæ agri modum & fines ex vtroq́ spatio designabant*. In quadam etiam Inscriptione Romana inuenio IN FR. P. XVI. S. IN AGR. P. XVIII. ET ANTE FRONTEM LAT. P. X. Ad has Monumentorum leges pertinent Inscriptiones quas subieci.

INFERENDI IN AREA, HVMANDI, SEPELIENDIQVE IVS POTESTASQVE ESTO, VT HVIC AREAE, QVAM EGO DEFINII ET A FRONTE MACERIAM DVXI, ET TITVLVM POSVI. VLTRA EAM AREAM EX MACERIAM IN FRONTE, IN AGRO VERSVS, LATE P. X. RETRO VSQVE AD CANABETVM HVIC

AREAE

AREAE CEDET IN QVA PEDATVRA NEQVE HVMARI, NEQVE TVMVLVM FIERI VOLO, VT HABEAT EA AREA ET A TERGO ET A LATERE ACCESSVM SVVM.

Valeria athenais fecit modiae T. F. paulinae. F. piissimae et sibi suis posterisqve eorvm. vix. ann. xiii. m. xi. hvnc locvm vti me viva determinavi, cvm ascensv gradvm vii. et cippis inscriptis vii. collig. in circuitv p. cccxxx. et ab introitv portae svperioris descensvs dexterioris parte vsqve ad cippvm iii. cvm taberna via lata pariete p. v. cedere debebit et pilas structiles ii. vsqve ad ianvam svperiorem hipavpelvs hvic cedat in rigorem maceriae et fvrcarvm et arca in qva fvrcepen.

M. Vlpivs avg. lib. symphorvs flatvrarivs avri et argenti monetar. sibi et vlpiae helpidi qvae et clavdia lib. et vxori svae vlpiae arsinoe filiae et clavdio anthiociano filio helpidis lib. svae fecit et libertis libertabvsqve vtrivsqve sexvs qvi ex familia mea ervnt reliqviarvm svarvm condendarvm cavsa et posterisqve eorvm qvi in nomine meo permanserint ea condicione ne fidvcient, ne vendant, neve alio qvo genere id sepvlcrvm sive monvmentvm est alienare vlli potestas sit h. m. h. n. s.

Hvic monvmento iter aditvs ambitvs debetvr ex sententia erotis avg. l. ivdicis a via compana pvblica dextrorsvs, inter maceriam calaminam et insvlam svcarpianam per latitvdinem pedes dvo semis vsqve ad hoc monvmentvm, et hinc per circvitvm totivs monvmenti vsqve in via qvae dvcit in agro. Item idem monvmenti iter aditvs debetvr hinc secvndvm monvmentvm afini etyces et inde secvndvm maceriam evcarpianam, in qva ollari svnt, et in derecto vsqve ad viam pvblicam campanam.

Hvivs monvmenti ivs, qva maceria clvsvm est, cvm taberna et coenacvlo, hered. non seqvitvr: neqve intra maceriam hvmari qvemqvam licet.

D. Caecilivs. vindex, aviae, pientiss. fecit et libert. libertabvsq. posterisq. eivs et praecepit vt ad id sepvlcrvm hortvs, qvi est cinctvs maceriae et dieta adivncta ianvae. cvstodiae cavsa. sepvlcro cedat. et item aditvm ambitvm. sacrificiqve facivndi cavsa, proximis eivs recte. liceat.

P. Servilivs phisetvs serviliae tyche lib. svae et ivlivs evphenivs fecervnt bene merenti, vixit annis xxv. itv ambitv sacrificivm facivndi. Cvrtia faelix fecit sibi et calpvrnio secvndo conivgi svo karissim. et calpvrniae anthidi vernae Kariss. et libert. libertab. q. nost. posterisqve eorvm hoc non in fronte p. xv. in agro p. xv. cvivs pars dimidia dexterior introitvs. Sicut in alio lapide, cvivs pars sinisterior introitvs. Et alias: scantia venvsta emit sibi et scantio protoconivgi svo et Ti. clavdio regillo amico carissimo intrantibvs parte dexteriore dimidia, libertis libertabvsqve posterisqve eorvm.

C. Caecilivs felix, c. caecilivs vrbicvs locvm ita vti est concameratvm parietibvs, et pila comprehensis longvm p. vi. latvm p. vii. s. consecrarvnt sibi materno et libertis libertabvsqve posterisqve eorvm excepta secvndina liberta impia adversvs caecilivm felicem patronvm svvm h. m. h. n. s.

L. Clavdivs nicon et clavdivs avgvrivs libertvs et alvmnvs dvlcissimvs fecervnt terram et maceriam strvxervnt, qvae est ante frontem monvmenti svi, et in terra pedatvrae svae priori conivnxervnt, fecervnt sibi et svis libertis liberta-

EVSQVE POSTERISQVE EORVM. QVAE FACIT CERRE PEDATVRAE ALATVS MEMORIAE SVAE IN AGRO PEDES LONGVM XXVI. LATVM PEDES ALATVS MEMORIAE XVI.

Iam Sepulcra, vel ſibi quis, familiæque ſuæ conſtituebat: vel ſibi, heredibusve ſuis. Illa, FAMILIARIA, hæc HEREDITARIA Sepulcra vocabantur, teſte Gaio in l. familiaria, ff. de religioſ. In vtrisque autem, heredibus quidem, ceterisque ſucceſſoribus, qualescumque eſſent, ſepeliri licebat, & mortuum inſerre: etiamſi ex minima parte heredes ex Teſtamento, vel ab inteſtato eſſent. Liberis autem cuiuscumque ſexus vel gradus tam filiisfam. quam emancipatis, idem ius conceſſum erat, ſiue heredes exiſterent, ſiue ſeſe abſtinerent. Liberti vero nec ſepeliri, nec alios inferre poterant, niſi heredes exſtitiſſent patrono, quamuis quidam inſcripſiſſent, MONVMENTVM SIBI, LIBERTISQVE SVIS FECISSE. Quæ ita Vlpianus tradit in l. vel quod, ff. de religioſ. Sollemne plane in monumentorum Titulis erat cauere de perſonis, quas eo inſerri ius eſſet, in hunc modum. M. POMPEIVS APOLLONIVS, SIBI ET PONTIAE HILARAE VXORI M. POMPEIO FELICI PIE. Q. MASVRIO FELICI. M. POMPEIO AVCTO. LIB. PACTVMEIAE CAMPANAE. INFERRI HOC NON LICET, NISI QVORVM NOMINA SCRIPTA SVNT, ET QVIBVS CAVERO: M. POMPEIO ITHACO, POMPEIAE VRBANAE ITHACI LIBERT.

SEX. CALVISIVS SATVRNINVS SIBI ET CALVISIAE SATVRNINAE CONIVGI DEFVNCTAE, ET CALVISIIS FIRMIONI ET VALENTINIONI FILIIS ET NVRIBVS ET NEPOTIBVS ET PRONEPOTIBVS.

M. CAESONIO ALBANO F. BONO VIXIT AN. XX. M. VIII. D. X. LAETIAE RESTITVTAE VXORI CARISSIMAE ET QVIETISSIMAE. CAESONIAE. P. M. F. PRIMAE QVEM RELIQ. MEV VII. M. CAESONIO FORTVNATO F. MINORI M. CAESONIVS PRIMVS PATER ET PVBLICIA SVCCESSA MATER FECERVNT SIBI ET SVIS BENE MERENTIBVS QVI HOC TITVLO SCRIPTI, SCRIPTAEVE SVNT. HIC OSSA SITA SVNT.

C. CAMERIVS CRESCENS ARCHILLVS MATRIS F. DEVM MAGNAE IDEAE ET ATTIS PA. RO. VIVVS SIBI FECIT ET CAMMERIO CRATIANINO LIB. SVO. CETERIS AVTEM LIBERTIS VTRIVSQVE SEXVS LOCA SINGVLA SEPVLTVRAE CAVSA. H. M. H. E. N. S. P. COCIDIVS SECVNDAE L. HEDISTVS FECIT SIBI ET QVIBVS SECVNDA PATRONA EIVS ADSIGNAVERIT, CAVERITQVE, ET IPSE. Et alias: LIBER. LIBERTABVSQ. EIVS, POSTERISQ. EOR. ET QVIBVS DONAVI DONAVERO. Interdum vero ex libertorum numero quoſdam nominatim excipiebant, vt in hac inſcriptione: LIBERTIS, LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM, EXCEPTO HERMETE LIBERTO, QVEM VETO PROPTER DELICTA SVA, ADITVM, AMBITVM, VEL VLLVM ACCESSVM HABEAT IN HOC MONVMENTO. Item in alia, quam ſupra citaui, Inſcriptione: LIBERTIS LIBERTABVSQVE EORVM EXCEPTA SECVNDINA LIBERTA IMPIA ADVERSVS CAECILIVM FELICEM PATRONVM SVVM.

Atque adeo interdum ſibi dumtaxat Monumenta faciebant, quæ nulli alii patere, & vel heredibus ſuis claudi volebant. Eius rei ergo diſtricte vetabant ne quis eo inferretur, pœna quandoque addita, vt ex his Inſcriptionibus patet. IN H. E. SIVE LIBERT. SIVE LIBER INFERATVR NEMO: SECVS QVI FECERIT MITEM ISIDEM IRATAM SENTIAT, ET SVORVM OSSA ERVTA ATQVE DISPERSA VIDEAT.

M. VARINIVS M. F. PHILIPPICVS OR. DEC. Q. ANN. T. PETRONIAE RVFINAE, ET VARINIAE PHILIPPICAE FILIAE SVAE: SI QVIS IN EA ARCA ALIVM POSVERVIT Q. Q. SS. DABIT COLONIAE NOSTRAE POENAE NOMINE.

Alias cauebant, Ne Monumentum heredem quemcumque ſequeretur: quod fiebat his verbis, HOC MONVMENTVM HEREDEM NON SEQVITVR. Quandoque vero heredem dumtaxat extraneum arcebant in hunc modum: HOC MONVMENTVM EXTERVM HEREDEM NON SEQVITVR, vel HOC MONVMENTVM, EXTERVM HEREDEM NON RECIPIT. Quæ verba his plerumque notis ſcribuntur H. M. E. H. N. S. &, H. M. E. H. N. R.

Inueniuntur & in aliquot Monumentorum Titulis notæ iſtæ H. M. S. E. F. H. N. S. Quarum recta, quantum coniectura adſequi poſſum, explanatio eſt, HOC MONVMENTVM SIVE SEPVLCRVM EST, HEREDEM NON SEQVITVR. Idque eorum qui contra ſentiunt,

Tabulis

Tabulis cuineo. Integra namque, nec vlla litterarum compendio adstricta eadem clausula legitur in aliquot Inscriptionibus, quarum eos auctores habeo. Veluti in hac Neapolitana, C. MARCIVS C. F. PAPIA, SIBI ET SVEIS LIBERTIS ET LIBERTABVS: HOC MONVMENTVM SIVE SEPVLCHRVM EST, HEREDES NON SEQVETVR. Et alias: NEVE ALIO QVO GENERE ID SEPVLCRVM SIVE MONVMENTVM EST ALIENARE ILLI POTESTAS SIT. Item lapis Rom. SI QVIS SEPVLCRVM VEL MONVMENTVM CVM AEDIFICIO VNIVERSO, &c.

Interdum & Monumenti alienatio prohibebatur, hoc addito, NE DE NOMINE EXIRET. Cuius clausulæ pauca ex innumeris testimonia proferam. M. AVRELIVS ROMANVS ET ANTISTIA CHRESIME VXOR EIVS FECERVNT SIBI ET LIBERTIS SVIS POSTERISQ. EORVM. ITEM LIBERTIS LIBERTABVSQ. POSTERISQ. MONVMENTVM, CVM AEDIFICIO SVPERPOSITO HOC AVTEM MONVMENTVM CVM AEDIFICIO NEQVE VENIBIT, NEQVE DONABITVR, NEQVE PIGNORI OBLIGABITVR: SED NEC VLLO MODO ALIENABITVR, NE DE NOMINE EXEAT FAMILIAE SVAE.

MARIO. L. LIB. HERMETI. DOCETIAE PHASID. L. MARIVS. L. LIB. FELIX. PATRON. SVIS. BENE. MERENTIBVS: DE SVO FECIT. ET SIBI L. LIBERTIS. LIBERTABVSQVE SVIS. POSTERISQVE EORVM ITA. NE. VNQVAM. DE NOMINE FAMILIAE NOSTRAE. HOC MONVMENT. EXEAT. HOC MONVM. HERED. NON SEQVET. IN FRON. LAT. PEDES XX. ET DIGITI IN AGR. LOCI. QVEM EMIT. DOCETIA. PASIS. P. C AMPLIAVIT. MARIVS FELIX ET EFFECIT ARIAE PEDES CCV. Ita enim abrasas aliquot eius lapidis litteras restituo. Pars ex Inscriptione, INQVE MEMORIAM PERPETVAM HORTOS COHERENTES SIVE SVBVRBANVM TRADIDIT LIB. LIBERTABVSQVE EX FAMILIA VX. MARVLLO ANTEGIO HELLINAS TERTVLLIANAE, EXCEPITQ. NE QVIS EOS VENDERET SED PER GENVS IPSORVM POSSESSIO CVRRERET, VEL PER AGNATOS, VEL MANVMISSOS. Interdum vero eum qui contra eorum voluntatem Monumentum alienaret, vel alienum corpus inferret, pœnæ nomine, Arcę Pontificum certam summam inferre iubebant. Idque Titulis cauebant: sicut his quæ subieci Lapidum Testimoniis comprobatur. AVR. MAXIMINIANVS. AVR. OLYPIADIADI FIL. DVLCISSIMAE QVAE VIX AN. XXII. M. X. D. XXVI. ET PVLECIAE CARPODORE EIVS ET LIB. LIBERTABVSQVE SVIS POSTERISQVE EORVM F. SIQVIS HOC SEPVLCRVM VEL MONVMEN. CVM AEDIFICIO VNIVERSO POST OBITVM MEVM VENDERE VEL DONARE VOLVERIT, VEL CORPVS ALIENVM INVEHERE VELIT, DABIT POENAE NOMINE, ARCAE PONTIFICVM. HS. C. ET EI CVI DONATVM VEL VENDITVM FVERIT EADEM POENA TENEBITVR.

C. CALPVRNIVS PHILOCYRIVS VC. ET SEPTIMIA ANIMIAE CONIVX COMPARAVERVNT SIBI MEMORIAS II. ET C. CALPVRNIO ANIMIANO EQ. R. FILIO SVO, LIBERTIS LIBERTABVSQVE, POSTERISQVE EORVM ARMARIVM DISTEGVM CVM TABERNA ET HORTVLO. SI QVIS HOC ARMARIVM VENDERE VOLVERIT HIC INFERET ARCAE PONTIFICVM HS. L. MIL. N.

CN. TREMELIVS TROPHIMVS FECIT SIBI ET FLAVIAE PROBAE CONIVGI CVM QVA VIXIT ANNIS LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM SI QVIS AVTEM HOC VENDERE VOLVERIT ARKAE PONTIFICVM X. MILLIA NVMVM INFERET. VEL SI QVIS ALIENVM CORPVS EIC INTVLERIT, POENAM SVPRASCRIPTAMQVE INFERET.

MINDIA IVLIA ET P. AELIVS PHILETVS COMPARAVERVNT SIBI ET LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM. HIC LOCVS CVM HORTVLO SVO RELIGIOSO ET AEDIFICIOLIS SVIS MVRO CINCTVS AD SEPVLCRVM MINDIAE IVLIAE ET P. AELI PHILETI PERTINET, ET NE QVIS EA LOCA SVPRASCRIPTA NEQVE VENDERE, NEQVE DONATIONIS CAVSA, NEQVE DE NOMINE VTRORVMQVE EXIRE POSSIT. QVOD SI QVIS CONTRA HANC INSCRIPTIONEM FECERIT, INFERET POENAE NOMINE ARCAE PONTIFICVM L. N. H. M. ET LOCIS S. S. C. M. A.

Alias Ærario Populi Rom. pecuniam inferre iubebatur, qui aduersus voluntatem alienasset, vt ex his quas subieci Inscriptionibus patet.

CORNELIAE CASTAE Q. VIX AN X M V [illegible] A [illegible] FORTVNATA NEPOTI SVAE ET ETER[illegible] LIB [illegible] ET [illegible] LIBER[illegible]. POSTERISQ. EORVM. QVISQVIS ID M[illegible] A[illegible] EMERE IVS VOLET, vel vi[illegible] legem, TERRAM [illegible] EIVS VOLET. INF. AERARI[illegible] PO. RO. HS. M. N. IN FR P. X. IN AG[illegible] X.

CONIVGI CARISSIMAE, ET [illegible], ET C MARCIO [illegible], ET LIBERTIS LIBERTABVSQVE SVIS, POSTERISQVE EORVM. NE DE NOMINE MEO EXEAT. QVOD SI QVIS ID MONVMENTVM, PARTEMVE EIVS [illegible] VEL DONATIONIS CAVSA CVI MANCIPARE VOLVERIT, ALIOVE QVO [illegible] EIVS MONVMENTI PARTEM ALIENARE TEMPTAVERIT, DARE DAMNAS E[illegible] AERARIO POPVLI RO HS. XV. M N. ET COLLEGIO PONTIFICVM HS. XV. M [illegible] Alias ad Rempubl. aliquam bona pertinere, si contra [illegible] Sic [illegible] dusina. M. LOLLIVS ARPHOCRAS V. F. S. ET [illegible]ELINAE VXORI [illegible] ET [illegible] LIBERTAB. POST Q. EORVM M. E. S. E. H. N. S. NEQVE VLLI [illegible] LOCATIONIS CAVSA IN ANNIS CENTVM QVANDOQVE TRAN[illegible] QVOD SI QVI ADVERSVS ID FECERINT, EORVM BONA PERTINERE [illegible] AD REMPVBLICAM BRVNDISINORVM.

Inscriptionibus quoque exprimebatur, quantum IN TVTELAM MONVMENTI relinqueretur. Quod Inscriptio subiecta declarat. COTTIA A COTTI F. GALLA T[illegible]MENTO FIERI IVSSIT A. COTTIO PATRI PROCOS. HISPANIAE ET PA[illegible] MATRI, ET A COTTIO FRATRI, QVAESTORI, AED. PLEB. ET MEM[illegible] GALLIAE AVIAE. HVIC MONVMENTO TVTELAE NOMINE CEDVNT A[illegible] FVRI IVGERA DECEM, ET TABERNA QVAE PRO[illegible] EVM LOCVM E[illegible] Et alias: HAEC TABERNA CVM AEDIFICIO HVIVS MONVMENTI [illegible] EST. In quodam etiam Titulo inuenio, LIBERTIS, POSTERISQVE EORVM [illegible] AD ID TVENDVM CONTVLERVNT, CONTVLERINT.

Præterea Titulis declarabatur quantum in CVLTVRAM Monumenti legatum [illegible] testatur Inscriptio ista: A SEMPRONIVS LAETVS MEN OR AEDIFIC[illegible] ET SEMPRONIAE METROTHEAE VXORI, ET ORESTI ET O[illegible] [illegible]BERTIS CARISSIMIS, ET OCTAVIAE ACMAE NVTRITAE AB N[illegible] B[illegible]R[illegible]IS LIBERTABVS, POSTERISQVE COMM. HVIC MONVMENTO EX [illegible]STAMENTO IN CVLTVRAM LEGATA SVNT HS. VII A SEMPRONI[illegible] Quo pertinent hæc lapidis vetusti fragmenta: C. IN CVLTV. MONVMENTVM CVM [illegible] ET ITER.

His quoque Titulis interdum ne ossa violarentur rogabant hoc modo, ROGO [illegible] DEOS STYGIOS OSSA NOSTRA, QVISQVIS ES HOMO, NON V[illegible]. Et alias. QVISQVIS ES HOMO, ET VOS SODALES MEOS CVNCTOS ROGO PER DEOS SVPEROS, INFEROSQVE, NE VELITIS OSSA MEA VIOLARE. [illegible] SI QVIS TITVLVM MEVM VIOLAVERIT, INFERAT AERARI[illegible] Sed & Sacrorum quæ sibi fieri vellent mentionem nonnumquam faciebant, q[illegible] Inscriptio testatur:

IN HOC MONVMENTO ITVS, ADITVS, AMBITVS, LIBERTIS LIBERT[illegible] MEIS OMNIBVS PATEAT, TVS ET V[illegible] [illegible] DATO AD SACRIFICIA FACIENDA QVOTIESCVMQVE OPVS E[illegible] E[illegible] pertinent hæc [illegible] Rom verba: ET ITVM, ADITVM, AM[illegible] CI[illegible] FA[illegible] CAVSA, &c. Interdum a Monumentis V[illegible] nam [illegible] ciebantque, [illegible] c bis, HVIC MONVMENTO VSTRINAM [illegible] Item AD HOC MONVMENTVM VSTRINAM APPLICARE [illegible] LICET. C[illegible] quo[illegible] p[illegible]cis fuisse video, vt ros[illegible] Monumenta sua [illegible] Nig[illegible] [illegible] sed hoc aper[illegible] vetustæ Inscriptiones docent, [illegible] C[illegible] MEMORIAM PATRIS SVI DEC C[illegible] M [illegible] LIBERALITATE DONAVIT SVB HAC CONDITIONE, [illegible] AD MONVMENTVM EIVS DEFERANT, ET IBI E[illegible] IN IVLIAS. QVOD SI NEGLEXERINT, [illegible] EIVS[illegible] [illegible]RE DEBEBIT [illegible] SVPRA[illegible]. I[illegible] [illegible] PIETATEM COLL CENT. HORTOS CVM AEDIFICIO HVIC [illegible]

[illegible]

IVNCTO VIVVS DONAVIT: VT EX REDITV EORVM ROSAS ET ESCE PATRONO SVO ET QVANDOQVE SIBI PONERENTVR.

FLAVIAE Q. F. SALVTI CONIVGI CARISSIMAE L. PVBLIVS ITALICVS DEC. ORN. ET SIBI V. F. HIC COLL. FABR. M. R. H. S. XXX. N. DEDIT, EX QVORVM REDITV QVOT ANNIS DECVRIONIBVS COLL. FABR. M. R. IN AEDE NEP. QVAM IPSE EXTRVXIT, DIE NEPTVNALIORVM, PRESENTIBVS SPORT. * BINI DIVIDERENTVR. ET DIE XXVIII. SIVE* CENTENI [illegible] QVOTANNIS DARENTVR, VT EX EA SVMMA SICVT SOLITI SVNT, ARCAM PVBLICIORVM FLAVIANI ET ITALICI FILIORVM, ET ARCAM IN [illegible]A POSITA EST FLAVIA SALVTARIS VXOR EIVS, ROSIS EXORNENT DE H. S. XXV. SACRIFICENTQVE EX XVII ET DE RELIQVO IBI EPVLENTVR. OB [illegible]AM LIBERALITATEM COLL. FABR. M. R. INTER BENE MERITOS QVOTANNIS ROSAS PVBLITIIS SVPRASC. ET FLAVIAE SALVTARI VXORI EIVS MITTENDAS E[illegible] * [illegible]XXV. SACRIFICIVMQVE FACIVNDVM DE XX. HS. PER MAGISTROS DECREVIT.

Sed & Monumentorum Titulis Doli mali clausula subiici solebat, his notis, H. M. D. M. A. quæ hoc significat, HVIC MONVMENTO DOLVS MALVS ABESTO. Interdum in huiusmodi Titulis inuenio verba hæc, MVNVS SVPREMVM. & RELIQVIAE CORPORIS & MEMORIAE EIVS FECIT VIR DONEC FATA PERMISERVNT. In quodam etiam Titulo reperio, MORTVVS EST III. K. IVLIAS HORA X. ELATVS EST HORA IIII. FREQVENTIA MAXIMA. Quomodo & Atticum maxima vulgi frequentia elatum auctor eius vitæ scribit. Et in Illyricana inscriptione P. PITIVS P. F. MARVLLVS DECVRIONVM DECRETO PVBLICE ELATVS, SEPVLTVSQVE EST.

Atque huiusmodi erant Sepulcrorum antiquorum Tituli, in quos laborasse quosdam Seneca in libro De Breuit. vitæ scribit. MONVMENTORVM INSCRIPTIONES vocat Imp. Al[illegible] in Monumentorum C[illegible] de religios. Eoque sensu LAPIDEM MEMORIAE OTHONIS INSCRIPTVM, [illegible] apud S[illegible] [illegible] Vitell [illegible].

Nec Monumentis mod[illegible] [illegible]tque [illegible]lis Titulos inscribebant, quibus Ollarum quas fecerant, emerant, aut quæ d[illegible]ræ erant, numerus comprehendebatur, in hunc modum: FECIT I[illegible] OLLAS CON[illegible]RVAE [illegible]A. OLLAS IIII. SIBI ET SVIS. EMIT AB S[illegible]O OLLAS II. AVIA HILARA. OLLAS DONATA AB L. PORCIO LVSIMACH[illegible] L. ANTONIVS POTHVS OLLAM CVM TITVLO, BENE MERENTI SEXTIAE. L. ETRTIAE TONSTRICI SEXTIA XANTA SCR. LIBRARIA EMIT OLLAS II.

Interdum & viatores Titulis Monumentorum rogabantur, vt bene mortuis precarentur, veluti in hoc [illegible]dis Liciniæ epitaphio, ROGO VT DISCEDENS TERRAM MIHI DICAS LEVEM. Et alibi. S. T. T. L. id est, SIT TIBI TERRA LEVIS. Item, OSSA TIBI BENE QVIESCANT. Alias est, AVE THAIS, DII TIBI BENE FACIANT. AVE ALCIME, BENE TIBI SIT. Postremo non hi modo quibus Tituli ponebantur, sed & lectores bene valere quandoque iubebantur, quemadmodum testantur hæc a me ex antiquis inscriptionibus descripta verba: BENE VALEAS QVI ME SALVTAS CVM SOSSIA FILIA MEA. BENE VALEAS QVISQVIS ES. BENE VALEAS QVI LEGIS. vel TV, QVI LEGIS. Atque in his nouissimis vocibus commodissime liber hic deficiet.

BARN. BRISSONII REGII CONSISTORII CONSILIARII, AMPLISSIMIQVE SENATVS PARISIENSIS PRÆSIDIS,

De Formvlis et Sollemnibvs populi Romani verbis,

LIBER VIII.

VENTVM est vix tandem ad octauam eamq; postremam destinati operis partem: in quam dum ingredior, prope ex alto in portum inuehi, & ex magna iactatione terram videre, mihi videor. Et habet præteritorum periculorum, scopulorumque quos transuecti sumus, recordatio delectationem: & quod vulgo dici solet, iucundi acti labores. Vt ergo quasi confecto curriculi metas contingam, ita ad exitum properabo. Non est autem vltimus hic ... actus proprio a... quo argumento circumscriptus, sed in omnium quæ supersunt, quæque ... medio positæ, communi quodam in vsu, atque hominum in ore vulgique sermone ... formularum popularium congerie, opera nobis ponenda est. Quarum varietas efficiet, vt nec pes nec caput vni reddatur formæ. Scribendi autem exordium a Iureiurando faciam, cuius non vna species, non vna formula erat. Nam qui dicta ac promissa sua, diuino numine ... to, firmabant, interdum per Castorem, interdum per Pollucem, nonnumquam per Herculem deierabant. Inde illa in Comœdiis peruulgata, POL, PERPOL, AEDEPOL, ECASTOR, HERCLE, MEHERCLE, MEDIVSFIDIVS. Fest. Pomp. lib. 11. MECASTOR, ait, & MEHERCLE *iusiurandum erat: quasi diceretur*, ITA ME CASTOR, ITA ME HERCVLES, *vt subaudiatur*, IVVET: Idem eodem lib. MEDIVSFIDIVS *compositum videtur, & significare Iouis filium, id est, Herculem, quod Iouem Græce* Δία, & FIDIVM *pro filium, quod sæpe antiquitus litera D. pro L. vteretur. Quidam tamen existimare iusiurandum esse per Dini fidem, alios per diei, id est diurni temporis, fidem*. Atque adeo vel imprudentibus Christianis sæpe hæc verba, ex vulgari vsu & vulgata loquendi consuetudine excidisse, Tertullian. in lib. De idololatria scribit: *Consuetudinis vitium est, dicere* MEHERCVLE, *dicere &* MEDIVSFIDIVS, *accedente ignorantia quorumdam, qui ignorant, Iusiurandum esse* PER HERCVLEM. MEHERCVLE vtique i... t Iunius Bassus, & Domitius Afer apud Quinctilianum lib. 6. cap. 4. & Passienus apud Plinium Epist. 6. lib. 7. Enimuero hanc Agellius lib. 11. Noct. Attic. cap. . studiose ab antiquis obseruatam differentiam memoriæ prodidit, vt neq; mulieres Romanæ per Herculem, neq; viri per Castorē deierarent, nec vsquam scriptum inueniri, apud idoneos scriptores aut Mehercule feminam dicere, aut Mecastor virum. Ædepol verò, quod iusiurandum per Pollucem erat, viro & feminæ commune fuisse. Similiter Donat. in Andriam Terent. Act. 3. Sc. 2. *Per Castorem & Pollucem*, ait, *Ornatius sunt iurandi apta feminis*. Id quod multis Plauti, Terentiique ... est ... co... mari potest. Apud illum enim Crocotium ancilla, ECASTOR iurat non semel, in Sticho Act. 2. Sc. 1. Eodemque modo iurat Philenis eiusdem Comœdiæ & Actus Sc. vlt. & Staphyla in Aularia

Iulatia Act.1.Sc.1.& Sc.vlt.& Mirina ancilla in Casina Act.5. Sc.1.Gymnasium, Cistellar. Act.1. Sc. Melænis item & Phanostrata eiusdem Comœd.Act.2 Sc 3.& Act 4.Sc.1.& Halisca ancilla, Act.4.Sc.2.vt & apud Terentium Sostrata Heautontimor. Act. 5. Sc. 3. & Lesbia, Andr. Act.3. Sc.2. Nusquam vero apud vtrumque hoc iurisiurandi genus a viris vsurpatum legere me memini. At tam viri quam feminæ apud eosdem sæpenumero ABDEPOL iurant. Sic enim iurant Megadorus, Congrio & Euclio, Aulular. Act. .Sc 4. Act. 3. Sc.2.Sc.4.& Sc. vlt. Item Lorarius, Philocrates, Ægio, Capt. Act.2.Sc. 1.& Sc. 2. & Act.4.Sc.1. Periphanes & Apœcides, Epidici Act.2 Sc. Act.1.Sc.2. & Act.5.Sc penult. Olympio, Casina Act.2 Sc.5. Phidippus apud Terentium, Hecyra Act.4.Sc.4. Rursus mulieres, vt de multis paucas recenseam, ita iurant, Philænis, Melænis, & Halisca Cistellar. Act.4.Sc.1.& Scen. vltim. Item ancilla ἀνώνυμος Casina Actu 4. Sc.1.& Bacchis Terentiana, Heautontim. Act 4. Sc. 4. & Sophrona, Phormio. Act. 5.Sc.1.& Mysis Andr. Act.3.Sc.1. Pueris plane per Herculem sub tecto deierare non licuisse, nec nisi sub dio huiusmodi iusiurandum præstitum, Plutarchus in libro Αἰτιῶν auctor est. Varro libro 4. De lingua Latina, a Ioue dium deriuans, *vnde*, ait *sub dio*, *&*, DIVVS FIDIVS. *Itaque inde eius perforatum tectum vt videatur diuum, id est cœlum. Quidam negant sub tecto per hunc deierare oportere.* *Ælius Gallus*, DIVS FIDIVS, *dicebat, diouis filius, vt Græci Διόσκουρον Castorem. Et putabant hunc esse* SANCTVM, vel, vt alii legunt, SANCVM, *ab Sabina lingua, & Herculem ab Græca.* Ex eodem Varrone lib. De liber. educ. hic locus citatur a Grammaticis: *Itaque domi rite nostro, qui* PER DIVM FIDIVM IVRARE *volt, prodire solet in publicum.* Plaut. Asinar. Act.1.Sc.1.

PER DEVM FIDIVM *quæris?* IVRATO *mihi.* Cuiusmodi iurisiurandi religionem nescio an Plutarchus verbi corticem spectans ad fidem retulerit. Sic enim ille in Numa: Πρῶτον δέ φασι καὶ Πίστεως καὶ Τέρμονος ἱερὸν ἱδρύσασθαι, καὶ τὴν μὲν πίστιν ὅρκον ἀποδεῖξαι Ῥωμαίοις μέγιστον, ᾧ χρώμενοι μέχρι νῦν διατελοῦσι. Veteres certe iureiurando quandoq; adigebant his verbis, PER FIDEM. Petronius Satyrico, PER FIDEM, *inquam*, PATER, *cuius hæc nauis est, aut quos vehat dicere potes?* In deprecationibus vero & obtestationibus locum habuisse hanc formulam, mihi, eodem teste Petronio, liquet. Apud eum namque, quidam ita deprecatur, PER FIDEM SALTEM NOBIS PARCE *qui te numquam lapidauimus.* Et alias: PER FIDEM MISERERE, *quemadmodum soles.* Idem alibi, *Genua ergo perseuerantis amplector*, &c. PER FIDEM, EVMOLPE, *redde puerum.* Sic & Apuleius lib. 2. De Asino aur. PER FIDEM VESTRAM, *inquit*, QVIRITES, PER PIETATEM PVBLICAM, PEREMPTO CIVI SVBSISTITE. Nec Virgilii testimonio hæc formula fraudanda est. Is enim lib. 1. Æneid.

> *Quod te*, ait, PER SVPEROS & *conscia numina veri*, PER, *si qua est*, *quæ restat adhuc mortalibus vsquam*, INTEMERATA FIDES.

Per Cererem etiam, vt Festus aut ex eo Paulus docet, ita iurabant, ECCERE: quod iurisiurandi genus vsurpat Sosia apud Plaut. Amphitruo. Act. 2. Sc.1. & Phormio apud Terent. Phormio. Act.2.Sc. .& ex quorumdam emendatione, Chremes apud eumdem Andr Act.5.Sc. 4. Quin & PER DEVM, illi ipsi qui deorum turbam & multitudinem colebant, quandoq; iurabant, vt ex l. a praetor, §. vlt. & l. qui per salutem, ff. de iureiuran. patet. Id quod Tertullian. in lib. De Testimonio animæ, & Lactant. lib. 2. cap. 1. notant.

Sane oppressa a Cæsaribus Repub. mos inualuit per eorum Genium iurandi. Atque adeo post Iulii Cæsaris cædem, Senatum decreuisse. Τὴν αὐτοῦ τύχην ὀμνύναι, Dio lib. 44. refert. Eodemq; lib. 57, ait, δημοσίᾳ καὶ ἰδίᾳ εὐχάς ἐψηφίσαντο, καὶ τὴν τε ὑγίειαν, τήν τε τύχην ὤμνυσαν id est, per cuius SALVTEM, & per GENIVM iurauerant, non vt interpres, *per valetudinem & per fortunam.* Illius autem moris testis est Vlpianus in l. si duo, §. vlt. ff. de iureiuran. & Tertullianus non vno loco, veluti in lib. ad Scapulam, his verbis: *Sed iidem ipsi, qui* PER GENIOS EORVM IN PRIDIE VSQVE IVRAVERANT, *qui pro salute eorum hostias & fecerant & vouerant, hostes eorum sunt reperti.* Et in Apologet. cap. 28. *Citius denique apud vos, per omnes deos, quam* PER VNVM GENIVM CAESARIS PEIERATVR. Quæ verba, vt alia pleraque, imitatus Minutius Felix in libello qui Octauius inscribitur, *Et est*, ait, *illis tutius*, PER IOVIS GENIVM PEIERARE QVAM REGIS. Idque ita esse Imp. Alexandri rescriptum comprobat: quo iurisiurandi contemptam religionem satis Deum vltorem habere definit: periculum vero corporis vel maiestatis crimen inferri non placere, si per principis Genium inconsulto calore fuerit peieratum, l. 2 C. de reb. credit. l. 2. C. ad legem Iuliam maiest. Nimirum deorum iniurias, vt ille apud Tacitum ait, diis curæ esse: principes vero maiestatis suæ periurio violatæ vindices esse debere censebant. Tiberium quidem passum non esse per Genium suum iura-

ri, aut in discrimen iudiciumve vocari, hoc nomine, quod per Genium suum peierasset, Dio libr. 57. memoriæ prodidit. Contra, Gaium Cæsarem [illegible] lerosq [illegible] ordi[illegible] def[illegible]atos prius stigmatum notis ad metalla & bestias condemnasse, quod numquam per Genium suum deierassent, Suetonius in eius vita, cap. 27. auctor est. Polyc[arp]um etiam a Proco[nsul]e iussum, per Cæsaris Genium iurare, Eusebius lib. [illegible] histor. Ecclesiast. cap. 14. scribit. Ita quippe interpretor quod ille ait, ὀμόσον τὴν Καίσαρος τύχην. Quo [illegible] & Καίσαρος τύχην accipio apud Ar[rianum] in Epictetum lib. 4. cap. 1. Joseph. lib. 16. Antiquit. [illegible] cap. 6. Ni[c]olaum hæc de S[y]llæo ad Cæsarem Augustum verba facientem induc[it]: [illegible] Apul. lib. 9. De Asino aur. *Contra milites ibi, nec usquam illum delitescere*, A[D]IVRANTES [G]ENI[V]M PRINCIPIS, *contendebant*. Præterea auctor [illegible] iusse Caligulam, ut omnibus sacra[illegible] iiceretur, NEQVE ME LIBEROSQVE MEOS [C]ARIORES HABEO, [Q]VAM [G]AIVM E[T] SORORES E[I]VS, Suetonius in eius principis vita cap. 15. scribit. Quod ipsum Di[o] [illegible] lib. 18. his verbis: [illegible] Αὐγούστου [illegible] Γαΐου [illegible] ἀδελφὰς αὐτοῦ [illegible].

Plane vulgare illud paganorum & gentilium, per Cæsaris Genium iusiurandum [illegible] Christianos vitasse, sed per principis salutem, quæ omnibus [illegible] augustior erat, iurasse T[ertu]llianus in Apologetico cap. 32. docet. Impp. Arcad. & Honor. in l. si quis maior C. de [illegible] nib. *Eos etiam huius legis vel iactura dignos esse iubemus, vel munere, qui nomina nostr[a]* [illegible] *inserentes*, SALVTEM PRINCIPVM, *confirmat[ionem]* [illegible] *in initarum iurauerint e*[illegible] Nec vero per SALVTEM modo pri[n]cipum [illegible] & [illegible]VAM quandoque, vel FILI[illegible] SALVTEM, olim IVRABANT. Vlpian. in l. quod [illegible] de iureiur. *Quod si exegi ut* PER SA[L]V[T]EM TVAM IVRARES, *& iurasti*, Plin. [illegible] lib. 2. *Clamat moriens: O hominem* [illegible] *perfidum, ac plus etiam quam periurum, qui sibi* PER SALVTEM FILII PEIERASSE[T] [illegible] *hoc Regulus non minus scelerate quam frequenter, quod* IRAM DEORVM IN CAPVT INF[EL]ICIS PVERI DETESTATVR. Enimuero religiosissimum parentum iusiurandum erat, [illegible] perstites filios relinquerent. Testis Terentiana Sostrata, quæ Heautont. Act. [illegible] Sc. 4. C[illegible]oni filio deierat hoc modo:

ITA MIHI ATQVE HVIC SIS SVPERSTES, VT EX ME ATQVE HOC NATVS ES.

Apud Senecam quoque Controversiar. 4. libr. 9. patris iusiurandum concipitur his v[erbis] ITA MIHI LIBERO ET VIVERE CONTINGAT, ET MORI. ITA OCVLO[S] MEO[S] [F]I-LII MANVS OPERIANT. Et lib. 5. Controvers. alius pater iurat, ITA MIHI SV[P]ERS[TIT]E FILIO MORI LICEAT.

Erant & [i]llæ vulgares iurandi formulæ, ITA ME DEVS AMET, vel ITA ME [D]II AMENT, quæ sæpe in oculos eorum qui Plauti, ac Terentii Comœdias legunt, incurrunt. [illegible] Plautus Bacchidibus Act. 4. Sc. 8.

--ITA ME IVPITER, IVNO, CERES,
MINERVA, LATONA, SPES, OPS, VIRTVS, VENVS,
CASTOR, POLLVCES, MARS, MERCVRIVS, HERCVLES,
SVMANVS, SOL, SATVRNVS; DIQVE OMNES AMENT,
Vt ille cum illa neque cubat neq; ambulat.

Et Pœnulo. Act. [illegible] Sc. 4. AT ME ITA
DI SERVENT, *vt hic pater est vester.*

Cicero etiam in Diuinatio. iurat his verbis, ITA DEOS MIHI VELIM PROPITIOS. [illegible] Asconius Pædian. *Genus, ait, iurisiurandi, id est, quod dicimus*, TANTVM MIHI [illegible] FAVEAT, QVANTVM VERVM EST ILLVD QVOD DICO TIBI. Idem Cicer. 4. [illegible] Oratio. *Nam*. ITA MIHI SALVA REPVB. VOBISCVM PER[F]R[VI] [L]ICEAT, V[T] [illegible], &c. Idem Epist. 1. lib. 16. ad Attic. IVRAT, ITA SIBI PARENTIS HONORES CON[SE]QVI LICEAT. C[æsar] Augustus apud Sueton. in Tiber. cap. 21. [illegible] *iucundissime* [illegible] & [I]TA [illegible] FELIX, *vir fortissime*. Seneca in Ἀποκολοκυντώσει: *Ab hoc ego quæ umq; audiui, certa* [illegible] *nostro*, ITA [illegible] ALMVM ET FELICEM HABEAM.

Erat & iurisiurandi recepta [illegible] veteribus [illegible], ITA VIVAM, quem [illegible] dum Valerius lib. 9. cap. 13. docet de [illegible] Nam a F[illegible] *An[to]nius m*[illegible] *comprehensus, non solum* [illegible] *prabere* [illegible] *ipsis his verbis iurauit*. ITA VIVAM, [illegible] C[illegible]us [illegible] mulæ [illegible]

peccatum est à quibusdam, qui veræ, germanæ, & puræ putæ lectionis loco, quam nunc liberali eam amanuensi adscro, hanc substituerunt, ITA VT VIVAM DARO. Verum meæ adsertionis sponsorem do Senecam, qui eamdem historiam recensens Epist. vii. lib. ii. ita ait: *Hic enim Brutus, qui cum periturus mortis moras peteret, ad exonerandum ventrem secessit, & ex...atus ad mortem, iussusq. praebere cervicem*, PRAEBEBO, *inquit*, ITA VIVAM. Eodem quoque iurisiurandi genere utitur Cicero Epist. 13. lib. 2 Familiar ... *Nam*, ITA VIVAM, *putaui*. Idem Epist. 15. lib. 5. ad Attic. *Quaeris, quid hic agam*: ITA VIVAM, *vt*, *max mo sumptus facio*.

Interdum autem PER CAPVT SVVM, interdum & PER CAPVT ALTERIVS iurabant. Vlpian. in l. 3. §. vlt. ff. de iureiurand. *Ceterum si ego detuli vt* PER DEVM IVRAREI, *tu* PER CAPVT TVVM IVRASTI, VEL FILIORVM TVORVM.

Ouid. lib. 5. Trist. Eleg. 8.

PER CAPVT ipsa SVVM *solitus* IVRARE, *tuumque*,
Quod scio non illi vilius esse suo.

Idem in Epist. Briseidis ad Achillem,

PERQVE TVVM, NOSTRVMQVE CAPVT, *quod iunximus vna*:
PERQVE TVOS ENSES, *cognita tela meis*:
Nulla Mycenaeum sociasse cubilia mecum
IVRO. FALLENTEM *deseruisse velis*.

Martial. Epigr. 49. lib. 9.

PER TVA IVRARES SACRA, TVVMQVE CAPVT.

Silius Italic. lib. 10.

PERQVE CAPVT *nullo lenius mihi numine patris*
MAGNANIMI IVRO.

Apul. lib. 3 De ... ADIVRO *enim* TVVM *mihi* CARISSIMVM CAPVT, *nulli me prodere*, *ac ne tuis quidem ... si adseuerantis posse credere, quod quidquam in meam cogitauerit perniciem*. Ouidius etiam lib. 3. De Ponto Eleg. 3 PER CAESAREVM CAPVT IVRAT. Iuuenal Sat. 6.

Nondum Graecis IVRARE *paratis*
PER CAPVT ALTERIVS.

Nonnumquam & per Oculos suos iurabant. Plaut. Menaechm. Sc. vlt. *Sultis* PER OCVLOS IVRARE. Atque ita Amicæ, delitias facientes, sæpe iurabant. Ouid. lib. 2. Amor. Eleg 16

At mihi te comitem IVRABAS *vsque futuram*
PER ME, PERQVE OCVLOS, *sidera nostra*, TVOS.

Idem lib. 3 Amor Eleg. 2.

PERQVE SVOS *illam nuper* IVRASSE *recordor*,
PERQVE MEOS OCVLOS.

Propert. Eleg. 15. lib. 1.

Quam tu mihi viles videantur OCELLI,
PER QVOS *saepe mihi credita perfidia est*.
HOC TV IVRABAS, SI QVID MENTITA FVISSES,
VT TIBI SVPPOSITIS EXCIDERENT MANIBVS.

Tibul. Eleg. vii. lib. 3.

Et si PERQVE SVOS *fallax* IVRAVIT OCELLOS,
IVNONEMQVE SVAM, PERQVE SVAM VENEREM.

Nam PER IVNONEM plerumque mulieres iurabant, vt illa apud Petronium Satyr. IVNONEM MEAM IRATAM HABEAM, SI VMQVAM ME MEMINERIM VIRGINEM FVISSE. Alcmena quoque apud Plaut. Amphitr. Act. 2 ...

PER SVPREMI, ait, REGIS REGNVM IVRO, ET MATREMFAMILIAS
IVNONEM, QVAM ME VERERI, ET METVERE EST PAR MAXIME,
VT MIHI EXTRA VNVM TE, MORTALIS NEMO CORPVS CORPORE
CONTIGIT, QVO ME IMPVDICAM FACERET.

Eodemque modo amantes nonnumquam, & molliores homines iurabant. Sic enim Tibull. lib. 4. ad amicam,

Hæc tibi SANCTA TVAE IVNONIS NOMINA IVRO,

Quæ sola ante alios est mihi magna Deos.

Iuuenal. Sat. 2.

Et PER IVNONEM *domini* IVRANTE *ministro.*

Per Venerem etiam viri iurabant mulieribus quas deperibant. Ouid. lib. 2. Amor. Eleg. 7.

PER VENEREM IVRO, PVERIQVE VOLATILIS ARCVS,

Me non admissi criminis esse reum.

Et Eleg. 8. eiusdem lib.

PER VENERIS *feci* NVMINA MAGNA *fidem.*

Verum sollemne, atque adeo sanctissimum Romanorum iusiurandum, PER IOVEM LAPIDEM concipiebatur. Testis est Agellius lib. 1 Noct. Atticar. cap. 21. IOVEM. inquiens, LAPIDEM, *quod sanctissimum iusiurandum est habitum, sum paratus* IVRARE, VIRGILIVM HOC NVMQVAM SCRIPSISSE. Cic. Epist. 12. lib. 7. Famil. *Quomodo autem tibi placebit,* IOVEM LAPIDEM IVRARE, *cum scias Iouem Iratum nemini esse?* Apuleius in lib. De deo Socratis: *Quid igitur?* IVRABO PER IOVEM LAPIDEM, *Romano vetustissimo ritu?* Eoque respexisse videtur Ausonius in precatione matutina ad Deum, cum ait, *Si* LAPIDES, NON IVRO DEOS. Huic vero iuriiurando exsecratio addi solebat, cuius formulam Festus lib. 11. docet. IOVEM, ait ille, LAPIDEM IVRATVRI, *silicem tenentes, his verbis vtuntur* SI SCIENS FALLO, TVM ME DIESPITER, SALVA VRBE, ARCEQVE, BONIS EIICIAT, VT EGO HVNC LAPIDEM. Quam formulam Græce Plutarchus in Sylla ita expressit: Ἀναβὰς εἰς τὸ Καπιτώλιον, ἔχων ἐν τῇ χειρὶ λίθον, ὤμνυεν, εἶτα ἐπαρασάμενος αὐτῷ μὴ φυλάττοντι τὴν πρὸς ἐκεῖνον εὔνοιαν, ἐκπεσεῖν τῆς πόλεως, ὥσπερ ὁ λίθος διὰ τῆς χειρός. Plenius & ap[illegible] Polyb. lib. 3. Τὸν δὲ ὅρκον ὀμνύειν ἔδει τοιοῦτον, ἐπὶ μὲν τῶν πρώτων συνθηκῶν, Καρχηδονίους [illegible] τοὺς θεοὺς τοὺς πατρῴους· Ῥωμαίους, Δία λίθον, κατά τι παλαιὸν ἔθος· ἐπὶ δὲ τούτων τὸν Ἄρην καὶ τὸν Ἐνυάλιον. Ἔστι δὲ τὸ Δία λίθον τοιοῦτον· Λαβὼν εἰς τὴν χεῖρα λίθον ὁ ποιούμενος τὰ ὅρκια περὶ τῶν συνθηκῶν, ἐπειδὰν ὀμόσῃ δημοσίᾳ πίστει, λέγει τάδε, Εὐορκοῦντι μέν μοι εἴη τἀγαθά, εἰ δ᾽ ἄλλως διανοηθείην, ἢ πράξαιμι, πάντων τῶν ἄλλων σωζομένων ἐν ταῖς ἰδίαις πατρίσιν, ἐν τοῖς ἰδίοις νόμοις, ἐπὶ τῶν ἰδίων βίων, ἱερῶν, τάφων, ἐγὼ μόνος ἐκπέσοιμι οὕτως, ὡς ὅδε λίθος νῦν. Καὶ ταῦτ᾽ εἰπὼν ῥίπτει τὸν λίθον ἐκ τῆς χειρός. Liuius lib. 21. de Annibale: *Eaque vt rata scirent fore, agnum læua manu, dextra silicem retinens,* SI FALLERET, IOVEM CETEROSQVE PRECATVS DEOS, ITA MACTARENT, QVEMADMODVM IPSE MACTASSET AGNVM, *secundum precationem, caput pecudis saxo elisit.* Cicero Epist. 1. lib. 7. Famil. *Delitiæ vero tuæ, noster Æsopus, eiusmodi fuit, vt ei desinere per omnes homines liceret. Is cum iurare cœpisset, vox eum defecit, in illo loco,* SI SCIENS FALLO. Plinius in Panegyrico: *Quin etiam sedens præiuit* (sic enim emendo) *Iusiurandum & ille iurauit: expressit, explanauitque verba, quibus* CAPVT SVVM, DOMVM SVAM, SI SCIENS (ita quippe legendum censeo) FEFELLISSET, DEORVM IRAE CONSECRARET. Plautus Amphitruo. Act. 3. Sc. 2.

ID EGO, SI FALLO, TVM TE SVMME IVPITER

QVAESO, AMPHITRVONI VT SEMPER IRATVS SIES.

Ouid. lib. 5. Fastorum:

Siue ego te feci Testem, falsoue citaui

Non audituro, numina vana, Ioui:

SIVE DEVM PRVDENS *alium, diuamue* FEFELLI,

Abstulerint celeres improba verba noti.

Tacit. lib. 1. Annal. *Iusiurandum perinde æstimandum* QVAM SI IOVEM FEFELLISSET.

Propert. lib 2. Eleg. 15.

OSSA TIBI IVRO PER MATRIS, ET OSSA PARENTIS,

(SI FALLO, CINIS HEV SIT MIHI VTERQVE GRAVIS)

ME TIBI AD EXTREMAS MANSVRVM, VITA, TENEBRAS.

Idem lib. 4. Eleg. 7.

IVRO EGO *fatorum nulli reuocabile carmen,*

Tergeminusque canis sic mihi molle sonet:

ME SERVASSE FIDEM, SI FALLO, VIPERA NOSTRIS

SIBILET IN TVMVLIS, ET SVPER OSSA CVBET.

Eiusdem

Eiusdemque lib. Elegia vlt.

Ipsa loquor pro me: SI FALLO, POENA SORORVM
INFELIX HVMEROS VRGEAT VRNA MEOS.

Quo respiciens Eumenius Rhetor in Oratione pro Scholis instaurandis, *Scio*, ait, *hoc inquam, Vir Perfectissime, neque me* SCIENS FALLO. Eodemque alludens Seneca in lib. De Consolatio. ad Albinam, *Itaque*, ait, *per fictiles deos religiose* IVRABATVR: *Qui per illos iurauerant, ad hostem morituri*, NE FALLERENT, *redibant*. Apul. lib. 10. De asino aureo: *Non possum calcata numinum religione* CONSCIENTIAM MEAM FALLENS, *perperam iudicare*. Sollemnis vero illius Iurisiurandi gratia, sceptrum ex templo Iouis Feretrii sumptũ per quod iurarent, & lapidem silicem quo fœdus ferirent, Paul. ex Festo in ver. *Feretrius* tradit. Atque hoc est patrium & religiosissimum Iusiurandum, de quo Dionysius Halicarnasseus lib. 9. sensit, cum ait: Ταῦτ' εἰπὼν καὶ τὸ ξίφος ἀνατείνας, ὤμοσε τὸν ἐπιχώριον τε Ῥωμαίοις καὶ κράτιστον ὅρκον, τὴν ἀγαθὴν ἑαυτοῦ πίστιν, νικήσας τοὺς πολεμίους ἥξειν εἰς τὴν πόλιν, ἄλλως δ' οὔ. Quam interpretationem rectam esse Liuius lib. 2. eamdem historiam recensens docet: *Centurio erat, M. Flauoleius inter primores pugna flagitator*, VICTOR, *inquit*, M. FABI REVERTAR EX ACIE, SI FALLAT, IOVEM PATREM, GRADIVVMQVE MARTEM, ALIOSQVE IRATOS INVOCAT DEOS. *Idem deinceps omnis exercitus in se quisq; iurat*. Ac plane omne iusiurandum exsecratione finiebatur, vt docent hæc Plutarchi verba in Αἰτίαις. Πᾶς ὅρκος εἰς κατάραν τελευτᾷ τῆς ἐπιορκίας. Exsecrationibusq; additum, VT DII IRATI ESSENT FALLENTIBVS, ostendit Dionys. Halicarn. lib. 6.

Ceterum EX ANIMI SVI SENTENTIA, prout se res haberet, iurare profitebantur. Quod Ciceronis hæc ex Academic. Quæstionib. verba comprobant: *Quam rationem etiam maiorum diligentia comprobat, qui primum*, IVRARE EX ANIMI SVI SENTENTIA *quemq; voluerunt. Deinde ita teneri*, SI SCIENS FALLERET. Idem lib. 3. Officior. *Non enim falsum iurare, peierare est, sed quod* EX ANIMI TVI SENTENTIA *Iuraueris, sicut verbis concipitur more nostro, id non facere, periurium est*. Animaduertit hoc pridem, ne de aliena gloria quidquam detraham, & in Obseruationes suas retulit Iac. Cuiacius, clarissimum seculi nostri lumen, decusque: cuius exactæ diligentiæ etsi addi vix quidquam posse videtur, sequentia tamen auctorum testimonia cumuli loco accedent. Liuius lib. 43. *Cuius nondum iusta missio visa esset, ita iusiurandum adigebant*, EX TVI ANIMI SENTENTIA, TV EX EDICTO C. CLAVDII TIB. SEMPRONII CENSORVM IN PROVINCIAM REDIBIS? Quinctilian. lib. 8. cap. 5. SENTENTIAM *veteres, quod animo sensissent, vocauerunt. Id cum est apud Oratores frequentissimum, tum etiam in vsu cottidiano quasdam reliquias habet. Nam & IVRATVRI*, EX ANIMI NOSTRI SENTENTIA, *& gratulantes*, EX SENTENTIA, *dicimus*. Idem lib. 6. cap. de Risu: *Quod fecit*, ait, *Longus Sulpitius, qui cum contra quem iudicio Liberali aderat, ne faciem quidem habere liberi hominis dixit. Cui respondens Domitius Afer*, TVI, *inquit*, EX ANIMI SENTENTIA, LONGE, *qui malam faciem habet, liber non est*. Eaque formula Iureiurando veteres vulgo adigebantur. Petronius Arbiter Satyr. *Tabulas fœderis signat, quibus hæc formula erat*. EX TVI ANIMI SENTENTIA VT TV TRYPHAENA, NEQVE INIVRIAM TIBI FACTAM A GYTONE QVERARIS, NEQVE SI QVID ANTE HVNC DIEM FACTVM EST, OBIICIES, VINDICABISVE, AVT VLLO ALIO GENERE PERSEQVENDVM CVRABIS. Et paullo post: ITEM LICA, EX TVI ANIMI SENTENTIA, VT TV EVCOLPON NEC VERBO CONTVMELIOSE INSEQVARIS, NEC VVLTV, NEQVE QVAERES VBI NOCTE DORMIET. Censores etiam agentes sollemne de vxoribus Iusiurandum, ita interrogasse accepimus, EX ANIMI TVI SENTENTIA TV VXOREM HABES? A. gellius lib. 4. cap. vlt. *Censor, agebat de vxoribus sollemne iusiurandum. Verba ita erant concepta*: ET TV EX ANIMI TVI SENTENTIA VXOREM HABES? *Qui iurabat, cauillator quidam & nimis ridicularius fuit. Is locum esse sibi ioci dicendi ratus, cum ita, vti mos erat, Censor dixisset*, ET TV EX ANIMI TVI SENTENTIA VXOREM HABES? HABEO EQVIDEM, *inquit*, VXOREM, SED NON EX ANIMI TVI SENTENTIA. Quod dicterium Portio Nasicæ M. Tullius lib. 2. De Oratore, ita tribuit: *Ridicule etiam illud L. Portius Nasica Censori Catoni, cum ille*, EX TVI ANIMI SENTENTIA TV VXOREM HABES? NON HERCVLE, *inquit*, EX ANIMI TVI SENTENTIA. Ad hanc formulam respexit Ouid. in Epist. Cydippes ad Acontium cum ait:

Consilium, PRVDENSQVE ANIMI SENTENTIA IVRAT,

ERGA LIBEROS PIETATIS. SECVNDINAE CONIVGI CARISSIMAE, ERGA SE DILIGENTISSIMAE, FEMINAE RARISSIMAE, SINGVLARIS EXEMPLI PVDICITIAE, QVAE VIXIT ANN. XXXXV.

ANCHARENAE APIAE CONIVGI SANCTISSIMAE, DE QVA DOLVIT NIHIL NISI MORS EIVS. MARTIAE CONIVGI BENE MERITAE CARISSIMAE QVAE MVLTIS CVM SVDORIBVS MATVRA AETATE VIXIT VIRTVOSE. Hæc præterea inuenio, HIC EST POSITA ALLIA BLESILLA RARI EXEMPLI FEMINA: QVA VIXIT ANN. XXVI. M. II. D. XII. DVLCISSIMAE CONIVGI FECIT. Item, HIC EST ILLA SITA PIA, FRVGI, CASTA, PVDICA, SEMPRONIA MOSCHIS, CVI PRO MERITIS AB CONIVGE GRATIA RELATA EST.

AELI FABIAN. AEL. FABIAN. F. QVAE MAGNO CASTITATIS ET PVDICITIAE EXEMPLO IN VRBE ECELESTA DIV FVIT, ET QVAE VITA DECEDENS CVM PVBLICO POPVLI LVCTV, TOTA VRBE FVNVS PROSEQVENTE, V. KALEND. SEXTIL. ELATA ANTE AED. MINERVAE SEPVLTA EST. Q. PVLICIVS. Q. F. F. CONIVGI. B. M. QVAE VIXIT ANN. XXXVIII. Denique venustum Romæ exstat Claudiæ Epitaphium his versibus.

HOSPES, QVOD DEICO PAVLLVM EST: ASTA, AC PELLEGE.
HEIC EST SEPVLCRVM HAVT PVLCRVM PVLCRAI FEMINAE.
NOMEN, PARENTES NOMINARVNT CLAVDIAM.
SVOM MAREITVM CORDE DILEXIT SOVO.
GNATOS DVOS CREAVIT, HORVNC ALTERVM
IN TERRA LINQVIT, ALIVM SVB TERRA LOCAT.
SERMONE LEPIDO, TVM AVTEM INCESSV COMMODO.
DOMVM SERVAVIT, LANAM FECIT, DIXI. ABEI.

Vbi obiter obseruanda sunt prima verba hæc, HOSPES. Nam & eadem loquendi figura, Dossenni monumento Titulum inscriptum in hæc verba,

HOSPES RESISTE, ET SOPHIAM DOSSENNI LEGE,

Seneca Epistol. 90. quæ libri 14. prima est, refert. In Lapide etiam Romano inueniuntur hi versus,

HOSPES AD HVNC TVMVLVM NE MEIAS, OSSA PRECANTVR
TECTA HOMINIS. SET SI GRATVS HOMO ES MISCE, BIBE, DA MI.

Non omittendum est & hoc Iuliæ Maximæ Epitaphium, D. M. PORTITORI PLVTONI ET PROSERP. HAVE IVLIA C. F. MAXIMA, FELIX DOM. TREMENT. SALON. ANIMVLA DVLCIS, ANIMVLA SVAVIS, ANIMVLA IN DEORVM NVMERVM RECEPTA. VNDE TALE: QVANDO TALE: ET CVI TALE: V. A. LIX. M. VI. D. XII. HORA NOCTIS IX. Ex qua Inscriptione notandum est, salutem quoque mortuis adscriptam. Inde in aliis Inscriptionibus, HAVE THAIS, DII TIBI BENE FACIANT. AVE ALCIME, BENE TIBI SIT. HAVE GERMO HOMO BONE. HAVE IVLIA MAXIMA. HAVE HYGIA ANIMA DVLCISSIMA. IPHYGENIA SVAVIS AVE. MACEDO HAVE. PARTHENI HAVE.

Denique ex Inscriptione Aquileiensi pars hæc agmen coget. SATIS FVI PROBATA QVAE VIRO PLACVI BONO: QVI ME AB IMO ORDINE AD SVMMVM PERDVXIT HONOREM.

Vicissim & Vxores Viris hæc fixisse Elogia inuenio. VLPIA. AVG. LIB. HEROIS CONIVGI CARISSIMO ET PIENTISSIMO, DE SE BENE MERITO, CVM QVO VIXIT SINE VLLA QVERELA ANNIS XXV. Et alias: SVLPICIO AVG. LIBC. FECIT VXOR VENTRIA, APPRODISIA VIRO BENE MERENTI MVLIER INFELICISSVMA, ET SIBI ET SVIS L. L. P. EORVM. Item, CLAVDIA EXOCHE CONIVGI BENE MERENTI ET SIBI FECIT. Et, EX VOLVNTATE M. ACILI HILARIANI ANTISTIA PRIMA IMPERFECTVM CONSVMMAVIT MARITO INCOMPARABILI ET SVIS. In Hispania: ÆMYLIO VALERIO CHORNITO BONVM BONO QVI VIXIT ANN. XL. DEFVNCTO HONORIBVS EDILICIIS ANTONIA TORTONIO MARITO OBSEQVENTISSIMO, B. M. F.

SEX. VAL. SEX VALERIO, &c. PATRONO COLLEG. OMNIVM, OMNIBVS HONO-

HONORIBVS PERFVNCTO, VIRO BONO, QVI VIXIT SINE VLLA QVERELA, CVM CONIVGE INFRASCRIPTA ANNIS LV.

ANNIA CYPRIS MONVMENTVM FECI M. AEMYLIO CONIVGI MEO, CVM QVO VIXI ANNIS L. SINE VLLA QVERELA.

VIBIA L. F. MARCELLA FLAMINIA AVGVST. MARITO OMNIBVS EXEMPLIS DE SE BENE MERITO CENAC. COLON. ET EPVL. POP. DED.

COCCEIA CHRYSIS CONIVGI INCOMPARABILIS PIETATIS.

Titulorum vero, quos Parentibus Liberi posuisse memorantur, hæc sunt exempla.

PATRI DVLCISSIMO ET INCOMPARABILI CASSONIVS LVCILLVS FILIVS CONSVLARIS.

ANICIAE. FALTONIAE. PROBAE. CONSVLIS. VXORI. CONSVLIS. FILIAE. CONSVLVM. MATRI. ANICIVS. PROBINVS. V. C. QVAESTOR. CANDIDATVS. FILII. DEVINCTI. MATERNIS. MERITIS. DEDICARVNT.

ANICIAE. FALTONIAE. PROBAE. FIDEI. NOBILITATIS. ANTIQVAE. ORNAMENTO. ANICIANAE. FAMILIAE. SERVANDAE. AC. DOCENDAE. CASTITATIS. EXEMPLO. CONSVLVM. PROLI. CONSVLVM. MATRI. ANICIVS. HERMOGENIANVS. OLYBRIVS. V. C. CONSVL. ORDINARIVS. ET. ANICIA. IVLIAN. C. F. EIVS DEVOTISSIMI. FILII. DEDICARVNT.

D. M. M. PETRONIO. ONESIMO. M. PETRONIVS. LVCINIANVS. PATRI. DVLCISSIMO. B. M. F. QVI. VIXIT. AN. LXIII. MENS. II. D. II.

Exstare fertur Gerondæ hæc a filio patri posita Inscriptio. EGO L. PISO. L. F. VNO, CINERES L. PISONIS PATRIS MEI ET C. FLAVIAE MATRIS MEAE, SEPVLCRO POSVI, ET XXV. POST ANNO VITAE, CINERES ADMISCERE MEOS IVSSI, VT QVIBVS VITA CONIVNCTVS FVERIM, IN VLTIMO POSTEA FATO VENIENTE FOREM CONIVNCTIOR PVLVERE MEO PVLVERI EORVM ADMIXTO.

Contra quandoque parentes liberis turbato ordine mortalitatis hos qui sequuntur Titulos posuerunt.

ÆMYLIO PAVLO PAPINIANO PRAEFECTO PRAETORIO IVRISCONSVLTO, QVI VIXIT ANNOS XXXVI. DIES X. MENS. III. PAPINIANVS HOSTILIVS EVGENIA GRACILIS TVRBATO ORDINE, IN SENIO, HEV PARENTES FECERVNT FILIO OPTIMO.

CRVDELES PARCAE QVAE NEMINI PARCVNT, INVIDERE MIHI. HIC SITVS EST LIGVRINVS PVER DOLOR PARENTVM.

TIB. CLAVDIO TI. F. CAMIL. SOTERICHO VIXIT ANNIS DVOBVS, MENSIBVS XI. DIEBVS X. H. IIII. FECIT TI. CLAVDIVS SOTERICHVS INFELICISSIMVS: PATER AETERNO DOLORE ADFLICTVS ET SIBI ET CLAVDIAE EXOCHAE CONIVGI SVAE ET LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM.

P. PEREGRINO HELIODORO CONSVMMATAE PERITIAE MEDICO, ET MIRAE PIETATIS IVVENI, COMINIA FAVSTINA MATER INFELICISS. F. C.

INFELICISSIMVS PARENS, ADFLICTVS PRAEPOSTERITATE NATVRAE, FILIVM HOC TVMVLO CONDIDIT, QVEM IMPORTVNA MORS ADEMIT, PRAERIPSITQVE SENII BACVLVM, CVI IAM DEFESSA AETAS ADNITENS, PERERESVES ANNOS SVOS ALLEVABAT. NVNC ANTE MORS ADSEQVITVR QVAM TRISTES LACHRYMAE DESERVERINT.

QVOD FAS PARENTI FACERE DEBVIT FILIVS, MORS IMMATVRA FECIT VT FACERET PARENS. PATER, SVCCESSVS SVPREMVM VTRISQVE PRAESTITIT OFFICIVM, IN F. P. XI. IN AG. P. XI.

QVOD FILIVS PATRI FACERE DEBVERAT, IPSE FECIT.

VOTA ERANT VT PARENTIBVS ISTA PARARET, SED MORS IMMATVRA FECIT VT FACERENT PARENTES FILIO.

OPPIA CALSIANE MATER, FECI FILIAE MEAE, QVOD AEQVOM FVERAT, FILIA HOC FACERET MIHI: VITELLIAE L. F. TALLIAE Q. V. A. XXI.

SCENNI ANNEI AFRICANI FIL. DVLCISSIM. QVI VIXIT AN. XII. M. VIII. DIES X. PARENTES INFELICISSIMI, AMISSIONE EIVS PERPETVIS TENEBRIS ET QVOTIDIANA MISERABILI VLVLATIONE DAMNATI.

D. M. AVRELIAE LVCIDIAE GRATAE DVLCISSIM. ADOLESCEN. INTEGERRIMAE VENVSTISSIMAEQVE, M. AVREL. LVC. PIVS INFELICISSIMVS PATER INSPERATOS TVMVLOS DEDIT, MISIT VLTIMAQVE DONA.

FORMOSVS, FRVGI, DOCTVS, PIVS, A PATRE MOESTO
ACCEPIT TVMVLOS, QVOS DARE DEBVERAT.

L. AFFIO IN PRIMO AETATIS FLORE PRAEREPTO AELIVS RESTITVTVS PATER.

GERITO INFANTI MELLITO AC DVLCISSIMO, VIXIT ANN. II. D. IIII. H. IX. GEROTIO PATER CONTRA VOTVM.

ATTIO PROCVLO LICTORI FILIO DVLCISSIMO QVI VIXIT ANN. XVIII. M. VIII. D. VII. FABIA SECVNDA CONTRA VOTVM PIETATIS POSVIT.

VLPIA PAVLINA MATER INFELICISSIMA CONTRA VOTVM PIETATIS POSVIT.

NONIA M. F. MAXIMA VIXIT ANN. XXXV. ET QVOD MISERRIMVM EST MATER FECIT FILIAE CANTRIA C. F. POLLA.

VALERIA TROPHIMA FILIO DVLCISSIMO ET PIENTISSIMO ET FRVGALISSIMO, VIXIT ANNIS XXIX. MENS. VIIII. DIES. XVI. HORIS VII.

INFELIX FATVM, PRIOR DEBVI MORI MATER.

T. PLAVTIO. P. F. DE MVNICIPIO. ATTACEN. OPTIME. MERITO. ET XXXVIII. AET. ANN. E VITA. SVBLATO TOTO POPVLO. CVM MAGN. LACRI. FVNVS. PROSEQVENTE, QVINTIA PAVLINA MATER ANN. LXXXIII. AD FLETVM, AD GEMITVM RELICTA, TVMVL. LACHRIM. PLEN. E MARM. HVM. D. DEDIT.

L. PROCVLO. L. F. XVI. ANN. NATO QVI NIHIL CVM ADOLESCEN. COMMVNE HABENS, SENES SAPIEN. ANTEIVIT SEX. TERTVLIA MAT. AD LACHRYMAS RELIC. HOC MONVMEN. ERSXIT.

C. LVCR. C. F. MAGNA OMNIVM EXPECTATIONE OENITO, XVIII. AETAT. AN. AB IMMANI ATROPO F. VITAE RECISO, FVSCA MATER AD LVCTVM ET GEMITVM RELICTA, LACHRYMIS ET OPOBALSAMO EVM HOC SEPVLCHRO CONDIDIT.

GLAVCIA MATER ME HEIC POSVIT, NATVM LXXXVIII. AN. CVM IPSA CXVIII, IAM ANN. AGERET: FELIX, SI EGO EAM ANTE HVMASSEM.

Vbique certe Parentes in Titulis liberorum, INFELICISSIMOS se appellant.

Circumfertur & elegans Parasiti Epitaphium, in hæc verba: VIATORES. CIVES. OPTVMI. VEL. ADVENAE. SIVE. BINI. SIVE. SINGVLI. INCEDITIS. SIVE. TVRMATIM. QVOD. MAGIS. ERIT. GRATIAE. SISTITE. OBFIRMATE. GRESSVM. NEC. MIREMINI. SI. MORAMINI. ALIQVANTISPER. DICACVLVS. EQVIDEM. FVI. SVCCINCTVS. SERMO. DARI. VOBIS. NON. POTEST. IVVAT. VOBISCVM. ESSE. AC. AB. ORE MEO. PENDVLOS. DETINERE. VT. IVVIT. SEMPER. SAXVM. HOC. VOE. VOCAT. QVID. INQVAM. VIVVS. ASSEVERI, PRVDENS. IMPRVDENS. MORTVVS. ITEM. VOS. FALLO. NAM. NON VOS. VOCAT. QVOD. VACAT. ORE. VERVM. IS. QVOIVS. CINIS. HIC. LATET. OLIM. QVOM. POTVIT. NVNC, HVC. VOS. VOCARE VOLVIT. VALVITQ. HOC. HAEC. OLIM. SVA. VOLVNTAS. VOLENTES. VOS. LEGERE. HOC. SCRIPTVM. VAH. QVID. LOQVOR. IMMO. SCVLPTVM. QVAM. AEGRE. VERITAE. ADHVC. SE. MECVM. CONCILIAT. NAM. NEQVE. HIC. ATRAMENTVM. VEL. PAPYRVS. AVT. MEMBRANA. VLLA. ADHVC. SED. MALLEOLO. ET. CELTE. LITERATVS. SILEX. SILENS. ADHVC. QVID. HIC. LATET.

EATET. LATE. QVOD. EGO. EFFERRI. ET. EFFARI. GESTIO. SERTIVS. POLENSIS. PARASITVS. HISTRIO. VESTER. FESTIVISSIMVS. HEIC. CVEO. HOC. VNVM. QVIDEM. TANDEM. SPONTE. DICTVM. VERVM. EST. EI. QVIS. DVBITAT. HANCINE. OLFACIAT. HVMVM. OLET. TEMETVM. ET. FLOREM. VINI. VETERIS. QVO. SATVR. SATIS. IVVENIS. HAVSI. AT. SI. VEXI. VITAM. TAM. VOBIS. GRATAM. QVAM. NOTAM. VREI. ET. ORBI. NON. MINVE. MVNVS. HOC. A. VOBIE. IMPETREM. OPORTET. ADESTE. MIHI. ET. FAVETE. EDICTOQVE. HVIC. VOS. SVBSCRIEITE. ET. OBSIGNATAE. SI. QVIS. SIBI. VESICAM. ONVSTAM. SENSERIT. DOMVM. SVAM. ONVS. HOC. REPORTET. IN CLOACAM. SI. VERO. FESTINVS. FVERIT. CITERIOR. VEL. VLTERIOR. HOC. LOCO. PRO. RELIGIONE. SE. EVACVET. QVI. NON. PARVERIT. HAEC MVLTA. ILLI. ESTO. TESTE. ALTERO. VT CARSAT. CANES. QVOQVE. CAESI. FVSTIBVS. EDICTVM. HOC. EENTIANT. AFFVISTIS. FAVISTIS. ET. OBSIGNASTIS. TENEO. QVO. MODO. RISVM. VOBIS. DARE. SITIO. HVI. SENTIO. DICTVM. VOLVI. ESSE. SED. QVID. HOC. EST. QVOD. TAM. FAMILIARITER. ISTVC. PROCEDIT. VERITAS. PROFECTO. CONTAGIONE. MEI. SISTIT. IPSA. QVOQVE. ET. MIHI. SVPARASITATVR. QVAE. VLTRO. POTVM. INVOCATA. ADVENIT. NVNC. SI. VREANI. PERHIEERI. VVLTIE. ET. VERITATI. EVPARASITANTI. ET. ARENTI. MEO. CINERI. CANTHARO. PIACVLVM. VINARIVM. FESTINATE. POST. VALETE. AEITS. IN. REM. VESTRAM. VIATORES. OPTVMI. HIE. NVGIS. AMBAGIBVS. CONDONATI. POSTVMIS.

His venuſtas aliquot Hiſpanienſium Monumentorum Inſcriptiones valde deprauatas ſubiungam, vel ea potiſſimum gratia, vt luxatas notas reponam; obſcuras, quæ lectorem morari poſſent, explanem, ac denique, quoad eius fieri poterit (nec enim ſolidum fide mea eſſe iubeo) moleſto coniecturæ onere ac tædio leuem eos qui in eas incurrent.

AVLO MEVIO AVLI F. QVI POST DVODECIM SORORES POSTVMVS FVI, VAL. C. F. AEL. MATRE EXTINCTA REPECT. ET QVARTO AETATIS ANNO, PATRE AVLO ORBATVS, ET SVCCEDENTE PRAETEX. TEMPORE, ANIMO IN SORORES MATERNO PATERNOQVE FVI, TOTA HEREDITATE PRO CONIVGIIS EARVM RELICTA, ET SIGNA POPVLI ROM. VICTRICIA SVB LVCVLLO COS. IN ASIAM EECVTO, CVM OPIBVS PLENVS ET TRIB. MIL. POTESTATE FVNCTVS, IN PATRIAM REVERTISSET, MVLTIS A P. S. Q. R. PRIVILEGIIS DONATVS, ET NOBILEM IN EORO AVSET. PORTICVM EXSTRVXISSET, ET PATRIAM AERE ALIENO LIEERASSET, AVLA NEVIA VLT. SOROR QVAE SVPERSTES CVM MAGNA NEPOTVM MVLTITVDINE PRAESCEDENTE ET EENATV AVSET. CVM POP. TOTO FVNVS PROSEQVENTE, HEIC SEP. CVM STATVA POSITA II. A CIVITATE STAD. IN LOCO PATRIAE PVB. QVO OMN. VRB. ADEVNTES, IN LABETANQ. REDEVN. PERTRANSIE.

HEVS VIATOR, SI VLLA TIBI PIETAS INEST, VERTE HVC ORA: HEIC SVNT CINERES C. CANII POETAE QVI AD QVART. VSQVE OLYMP. IN VREE OMNIE, CARVS VIXIT: DEINDE IN HISPAN. REVERSVS, NEMINEM LAESIT. TAND. CVM AD VETERES CVPERET SODALES IN LATIVM REMEARE, PERPETVOQVE CVM POPVLO QVIRITIE. VIVERE, DVRA NIMIVM FATA PRAERIPVERE, ET IN ITIN. OCCVBVIT; L. ALBINVS CITER. HISPAN. PROCOS. HOC MARMORE TEXIT.

ANT. LIVIVS HIC SVM CVM MATRE VOCANTIA, QVAM SVM ESCVTVS QVARTO POST ANNO V. NON. SEXTIL. EAM VIVVS CVRAVI SEMPER. NVNC MORTVVS ORO MORTALES OMNES NE CINERES SINANT LAEDERE MATERNOS, QVIBVS MOVEOR. VIXIMVS ENIM VITAM INNOCVI. HAEC, CN. POMP. F. SECVTA EST QVEM LACTE LVIRIVIT.

QVAM VANA HOMINVM FATA, ORTVS CN. MARCIS DOMIT TORANNVS VLTIMAS ADII TERRAS, ARMA SEQVVTVS INFELICIA CN. POMP, HEV OCCVE, VII, VVLNERE L, OPTATI ASTIGITANI. NEC DII NEQ

VVVV 3

CAVSA MELIOR, ME MISERVM XIX. AN. ATTINO. XX. A MORTE BRIT. TAND. L. TORAN. NATVS TVSCVLI SVBITO CONLETITIOQVE IGNE ME CONCREMAVIT. TERTIO DEIN MENSE, BASIM EREXIT TAM LONGE A PATRIA.

L. SILO SABINVS BELLO CONT. VIRIATVM CONFOSS. MVLTITVD. TELOR. AD L. PLAVT. PRAET. DELATVS HVMERIS MIL. HOC SEPVLCHR. E PECVNIA MEA. MIHI FECI: IN QVO NEMINEM VELIM MECVM NEC SERVVM, NEC LIBERVM INFERRI. SI SECVS FIET VELIM OSSA QVORVMCVMQ. SEPVLCHR. MOVERI: SI PATRIA LIBERA ERIT.

CLODIVS RABIA CIVIVM INVIDIA, ITALIA PVLSVS, TERRAM ARRAGONVM PETII. VITA DECEDENS TVMVLO ISTO CINEREM LOCARI IVSSI. PIENTISSIMA MATRONA CLODIA RELICTA EX TESTAMENTO FRATRIS FVNERA LAMENTABILI FLETV CVRAVIT. BENE VALEAS QVISQVIS ES.

EGO T. BATILIVS MVLTOR. MONT. AGRICOLA. ET VBERE TERRA DIVES ANNIVERSARIO DEAE CERERI SACRO PORCA ILLI MACT. A. T. BETILLIO PATRE MEO PER. OBSER. AD VI. III. IDVS QVINTIL. VNO QVOQ. AN. REDEVNTE PORCA IMMOL. ET PVR. COLLE EIVS DEAE EPVLVM DET. SI FILIVS MEVS INTERMISERIT CONSTITVTA CAPRA ET MVND. MVLCTA IVBEO ILLVM PLECTI.

Ex Monumentorum Titulis & hæ quoque quas ſelegi, clauſulæ notandæ ſunt. QVIETEM POSTERI NON INVIDEANT, QVI SECVS, MANES SENTIET IRATOS.

QVOD SI QVIS OSSA EIVS PRAEIECERIT, AVT HANC ARAM ABSTVLERIT, HABEBIT SACRA ISIDIS ILLIVS QVIETA, IRATA.

QVOD QVISQVE VESTRVM OPTAVERIT MIHI, ILLI SEMPER EVENIAT.

QVOD FECERIS, ET TIBI ALIVS FACIET.

VALE ET SALVE ANIMA. D. OPPIAE FELICISS. NOS EO ORDINE QVO NATVRA PERMISERIT, TE SEQVEMVR. VALE MATER DVLCISSIMA.

VALE CONIVNX, VALETE NATI, VALEAT TIBVR PATRIA. VLTIMA Q. LAELII MORIENTIS DECRETA HAEC SVNT. VT TIBVRTINAE DOMVS, SVBVRBANI FVNDI ET PRAEDIA NOMENT. MOENIA TANGERENT. TITA MARCELLINA CONIVNX FIDA, PVBLIVS ET QVINT. FILII DVLCISS. COHEREDES SINT.

Ceterum Monumentis ſuæ quoque leges diei, Titulisque inſcribi conſueuerant. Primum enim ne religio totum ſolum occuparet, in quo monumentum ædificatum erat, definiri ſolebat modus ſpatiumque loci religioſi, vt ſcirent quid puri loci relinqueretur. Eius rei ergo ſcribebant: IN FRONTE PEDES TOT, IN AGRVM PEDES TOT. Qua formula, nulla eſt in vetuſtis Inſcriptionibus frequentior. Eam expreſſit Horatius Sat. 8. lib. 1. Sermon. his verſibus:

Pantolabo ſcurræ, Nomentanoq; nepoti,
MILLE PEDES IN FRONTE, TRECENTOS CIPPVS IN AGRVM
Hic dabat: HEREDES MONVMENTVM NE SEQVERETVR.

Vbi vetus interpres, IN FRONTE explicat *in latitudine*; IN AGRVM, *in longitudinem.* Dein ait, *Solebat autem priuatis monumentis præponi* CIPPVS, *eiq; inſcribi,* HOC MONVMENTVM HEREDES NON SEQVITVR, *vel, hi characteres,* H. M. H. N. S. Ibidemque CIPPVM interpretatur *lapidem in agro erectum, in quo voluntas Teſtatoris, & ea eſſent incisa, quæ agri modum & fines ex vtroq; ſpatio deſignabant.* In quadam etiam Inſcriptione Romana inuenio IN FR. P. XVI. S. IN AGR. P. XVIII. ET ANTE FRONTEM LAT. P. X. Ad has Monumentorum leges pertinent Inſcriptiones quas ſubieci.

INFERENDI IN AREA, HVMANDI, SEPELIENDIQVE IVS POTESTASQVE ESTO, VT HVIC AREAE, QVAM EGO DEFINII ET A FRONTE MACERIAM DVXI, ET TITVLVM POSVI VLTRA EAM AREAM ET MACERIAM IN FRONTE, IN AGRO VERSVS, LATE P. X. RETRO VSQVE AD CANABETVM HVIC

AREAE

AREAE CEDIT IN QVA PEDATVRA NEQVE HVMARI, NEQVE TVMVLVM FIERI VOLO, VT HABEAT EA AREA ET A TERGO ET A LATERE ACCESSVM SVVM.

VALERIA ATHENAIS FECIT MODIAE T. F. PAVLINAE. F. PIISSIMAE ET SIBI SVIS POSTERISQVE EORVM. VIX. ANN. XIII. M. XI. HVNC LOCVM VTI ME VIVA DETERMINAVI, CVM ASCENSV GRADVM VII. ET CIPPIS INSCRIPTIS VII. COLLIG. IN CIRCVITV P. CCCXXX. ET AB INTROITV PORTAE SVPERIORIS DESCENSVS DEXTERIORIS PARTE VSQVE AD CIPPVM III. CVM TABERNA VIA LATA PARIETE P. V. CEDERE DEBEBIT ET PILAS STRVCTILES II. VSQVE AD IANVAM SVPERIOREM HIPAVPELVS HVIC CEDAT IN RIGOREM MACERIAE ET FVRCARVM ET ARCA IN QVA FVRCEPEN.

M. VLPIVS AVG. LIB. SYMPHORVS FLATVRARIVS AVRI ET ARGENTI MONETAR. SIBI ET VLPIAE HELPIDI QVAE ET CLAVDIA LIB. ET VXORI SVAE VLPIAE ARSINOE FILIAE ET CLAVDIO ANTHIOCIANO FILIO HELPIDIS LIB. SVAE FECIT ET LIBERTIS LIBERTABVSQVE VTRIVSQVE SEXVS QVI EX FAMILIA MEA ERVNT RELIQVIARVM SVARVM CONDENDARVM CAVSA ET POSTERISQVE EORVM QVI IN NOMINE MEO PERMANSERINT EA CONDICIONE NE FIDVCIENT, NE VENDANT, NEVE ALIO QVO GENERE ID SEPVLCRVM SIVE MONVMENTVM EST ALIENARE VLLI POTESTAS SIT H. M. H. N. S.

HVIC MONVMENTO ITER ADITVS AMBITVS DEBETVR EX SENTENTIA EROTIS AVG. L. IVDICIS A VIA COMPANA PVBLICA DEXTRORSVS, INTER MACERIAM CALAMINAM ET INSVLAM EVCARPIANAM PER LATITVDINEM PEDES DVO SEMIS VSQVE AD HOC MONVMENTVM, ET HINC PER CIRCVITVM TOTIVS MONVMENTI VSQVE IN VIA QVAE DVCIT IN AGRO. ITEM IDEM MONVMENTI ITER ADITVS DEBETVR HINC SECVNDVM MONVMENTVM AFINI EVTYCHE ET INDE SECVNDVM MACERIAM EVCARPIANAM, IN QVA OLLARI SVNT, ET IN DEBECTO VSQVE AD VIAM PVBLICAM CAMPANAM.

HVIVS MONVMENTI IVS, QVA MACERIA CLVSVM EST, CVM TABERNA ET COENACVLO, HERED. NON SEQVITVR: NEQVE INTRA MACERIAM HVMARI QVEMQVAM LICET.

D. CAECILIVS. VINDEX, AVIAE, PIENTISS. FECIT ET LIBERT. LIBERTABVSQ. POSTERISQ. EIVS ET PRAECEPIT VT AD ID SEPVLCRVM HORTVS, QVI EST CINCTVS MACERIAE ET DIETA ADIVNCTA IANVAE. CVSTODIAE CAVSA. SEPVLCRO CEDAT. ET ITEM ADITVM AMBITVM, SACRIFICIQVE FACIVNDI CAVSA, PROXIMIS EIVS RECTE. LICEAT.

P. SERVILIVS PHISETVS SERVILIAE TYCHE LIB. SVAE ET IVLIVS EVPHENIVS FECERVNT BENE MERENTI, VIXIT ANNIS XXV. ITV AMBITV SACRIFICIVM FACIVNDI. CVRTIA FAELIX FECIT SIBI ET CALPVRNIO SECVNDO CONIVGI SVO KARISSIM. ET CALPVRNIAE ANTHIDI VERNAE KARISS. ET LIBERT. LIBERTAB. Q. NOST. POSTERISQVE EORVM HOC NON IN FRONTE P. XV. IN AGRO P. XV. CVIVS PARS DIMIDIA DEXTERIOR INTROITVS. Sicut in alio lapide, CVIVS PARS SINISTERIOR INTROITVS. Et alias: SCANTIA VENVSTA EMIT SIBI ET SCANTIO PROTOCONIVGI SVO ET TI. CLAVDIO REGILLO AMICO CARISSIMO INTRANTIBVS PARTE DEXTERIORE DIMIDIA, LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM.

C. CAECILIVS FELIX, C. CAECILIVS VRBICVS LOCVM ITA VTI EST CONCAMERATVM PARIETIBVS, ET PILA COMPREHENSIS LONGVM P. VI. LATVM P. VII. S. CONSECRARVNT, SIBI MATERNO ET LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM EXCEPTA SECVNDINA LIBERTA IMPIA ADVERSVS CAECILIVM FELICEM PATRONVM SVVM H. M. H. N. S.

L. CLAVDIVS NICON ET CLAVDIVS AVGVRIVS LIBERTVS ET ALVMNVS DVLCISSIMVS FECERVNT TERRAM ET MACERIAM STRVXERVNT, QVAE EST ANTE FRONTEM MONVMENTI SVI, ET IN TERRA PEDATVRAE SVAE PRIORI CONIVNXERVNT, FECERVNT SIBI ET SVIS LIBERTIS LIBERTA-

BVSQVE POSTERISQVE EORVM. QVAE FACIT CERRE PEDATVRAE ALATVS MEMORIAE SVAE IN AGRO PEDES LONGVM XXVI. LATVM PEDES ALATVS MEMORIAE XVI.

Iam Sepulcra, vel sibi quis, familiæque suæ constituebat: vel sibi, heredibusve suis. Illa, FAMILIARIA, hæc HEREDITARIA Sepulcra vocabantur, teste Gaio in l. familiaria, ff. de religios. In vtrisque autem, heredibus quidem, ceterisque successoribus, qualescumque essent, sepeliri licebat, & mortuum inferre: etiamsi ex minima parte heredes ex Testamento, vel ab intestato essent. Libertis autem cuiuscumque sexus vel gradus tam filiisfam. quam emancipatis, idem ius concessum erat, siue heredes existerent, siue sese abstinerent. Liberti vero nec sepeliri, nec alios inferre poterant, nisi heredes exstitissent patrono, quamuis quidam inscripsissent, MONVMENTVM SIBI, LIBERTISQVE SVIS FECISSE. Quæ ita Vlpianus tradit in l. vel quod, ff. de religios. Sollemne plane in monumentorum Titulis erat cauere de personis, quas eo inferri ius esset, in hunc modum. M. POMPEIVS APOLLONIVS, SIBI ET PONTIAE HILARAE VXORI M. POMPEIO FELICI FIL. Q. MASVRIO FELICI. M. POMPEIO AVCTO. LIB. PACTVMEIAE CAMPANAE. INFERRI HOC NON LICET, NISI QVORVM NOMINA SCRIPTA SVNT, ET QVIBVS CAVERO: M. POMPEIO ITHACO, POMPEIAE VRBANAE ITHACI LIBERT.

SEX. CALVISVS SATVRNINVS SIBI ET CALVISIAE SATVRNINAE CONIVGI DEFVNCTAE, ET CALVISIIS FIRMIONI ET VALENTINIONI FILIIS ET NVRIBVS ET NEPOTIBVS ET PRONEPOTIBVS.

M. CAESONIO ALBANO P. BONO VIXIT AN. XX. M. VIII. D. X. LAETIAE RESTITVTAE VXORI CARISSIMAE ET QVIETISSIMAE. CAESONIAE. P. M. F. PRIMAE QVEM RELIQ. MEV VII. M. CAESONIO FORTVNATO P. MINORI M. CAESONIVS PRIMVS PATER ET PVBLICIA SVCCESSA MATER FECERVNT SIBI ET SVIS BENE MERENTIBVS QVI HOC TITVLO SCRIPTI, SCRIPTAEVE SVNT. HIC OSSA SITA SVNT.

C. CAMERIVS CRESCENS ARCHILLVS MATRIS F. DEVM MAGNAE IDEAE ET ATTIS PA. RO. VIVVS SIBI FECIT ET CAMMERIO CRATIANINO LIB. SVO. CETERIS AVTEM LIBERTIS VTRIVSQVE SEXVS LOCA SINGVLA SEPVLTVRAE CAVSA. H. M. H. E. N. S. P. COCIDIVS SECVNDAE L. HEDISTVS FECIT SIBI ET QVIBVS SECVNDA PATRONA EIVS ADSIGNAVERIT, CAVERITQVE, ET IPSE. Et alias: LIBER. LIBERTABVSQ. EIVS, POSTERISQ. EOR. ET QVIBVS DONAVI DONAVERO. Interdum vero ex libertorum numero quosdam nominatim excipiebant, vt in hac inscriptione: LIBERTIS, LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM, EXCEPTO HERMETE LIBERTO, QVEM VETO PROPTER DELICTA SVA, ADITVM, AMBITVM, VEL VLLVM ACCESSVM HABEAT IN HOC MONVMENTO. Item in alia, quam supra citaui, Inscriptione: LIBERTIS LIBERTABVSQVE EORVM EXCEPTA SECVNDINA LIBERTA IMPIA ADVERSVS CAECILIVM FELICEM PATRONVM SVVM.

Atque adeo interdum sibi dumtaxat Monumenta faciebant, quæ nulli alii patere, & vel heredibus suis claudi volebant. Eius rei ergo districte vetabant ne quis eo inferretur, pœna quandoque addita, vt ex his Inscriptionibus patet. IN H. E. SIVE LIBERT. SIVE LIBER INFERATVR NEMO: SECVS QVI FECERIT MITEM ISIDEM IRATAM SENTIAT, ET SVORVM OSSA ERVTA ATQVE DISPERSA VIDEAT.

M. VARINIVS M. F. PHILIPPICVS OR. DEC. Q. ANN. T. PETRONIAE RVFINAE, ET VARINIAE PHILIPPICAE FILIAE SVAE: SI QVIS IN EA ARCA ALIVM POSVERVIT Q. Q. SS. DABIT COLONIAE NOSTRAE POENAE NOMINE.

Alias cauebant, Ne Monumentum heredem quemcumque sequeretur: quod fiebat his verbis, HOC MONVMENTVM HEREDEM NON SEQVITVR. Quandoque vero heredem dumtaxat extraneum arcebant in hunc modum: HOC MONVMENTVM EXTERVM HEREDEM NON SEQVITVR, vel HOC MONVMENTVM, EXTERVM HEREDEM NON RECIPIT. Quæ verba his plerumque notis scribuntur H. M. E. H. N. S. &, H. M. E. H. N. R.

Inueniuntur & in aliquot Monumentorum Titulis notæ istæ H. M. S. S. E. H. N. S. Quarum recta, quantum coniectura adsequi possum, explanatio est, HOC MONVMENTVM SIVE SEPVLCRVM EST, HEREDEM NON SEQVITVR. Idque eorum qui contra sentiunt,

Tabulis

Tabulis euinco. Integra namque, nec vlla litterarum compendio adstricta eadem clausula legitur in aliquot Inscriptionibus, quarum eos auctores habeo. Veluti in hac Neapolitana, C: MARCIVS C. F. PAPIA, SIBI ET SVEIS LIBERTIS ET LIBERTABVS: HOC MONVMENTVM SIVE SEPVLCHRVM EST, HEREDES NON SEQVETVR. Et alias: NEVE ALIO QVO GENERE ID SEPVLCRVM SEIVS MONVMENTVM EST ALIENARE ILLI POTESTAS SIT. Item lapis Rom. SI QVIS SEPVLCRVM VEL MONVMENTVM CVM AEDIFICIO VNIVERSO, &c.

Interdum & Monumenti alienatio prohibebatur, hoc addito, NE DE NOMINE EXIRET. Cuius clausulæ pauca ex innumeris testimonia proferam. M. AVRELIVS ROMANVS ET ANTISTIA CHRESIME VXOR EIVS FECERVNT SIBI ET LIBERTIS SVIS POSTERISQ. EORVM. ITEM LIBERTIS LIBERTABVSQ. POSTERISQ. MONVMENTVM, CVM AEDIFICIO SVPERPOSITO. HOC AVTEM MONVMENTVM CVM AEDIFICIO NEQVE VENIET, NEQVE DONABITVR, NEQVE PIGNORI OBLIGABITVR: SED NEC VLLO MODO ALIENABITVR, NE DE NOMINE EXEAT FAMILIAE SVAE.

MARIO. L. LIB. HERMETI. DOCETIAE PHASID. L. MARIVS. L. LIB. FELIX. PATRON. SVIS. BENE. MERENTIBVS: DE SVO FECIT ET SIBI L. LIBERTIS. LIBERTABVSQVE SVIS. POSTERISQVE EORVM ITA. NE. VNQVAM. DE NOMINE FAMILIAE NOSTRAE. HOC MONVMENT. EXEAT. HOC MONVM. HERED. NON SEQVET. IN FRON. LAT. PEDES XX. ET DIGITI IN AGR. LOCI. QVEM EMIT. DOCETIA. PASIS. P. C. AMPLIAVIT. MARIVS FELIX ET EFFECIT ARIAE PEDES CCV. Ita enim abrasas aliquot eius lapidis litteras restituo. Pars ex Inscriptione. INQVE MEMORIAM PERPETVAM HORTOS COHERENTES SIVE SVBVRBANVM TRADIDIT LIB. LIBERTABVSQVE EX FAMILIA VX. MARVLLO ANTEGIO HELLINAE TERTVLLIANAE EXCEPITQ. NE QVIS SIBI VENDERET SED PER GENVS IPSORVM POSESSSIO CVRRERET, VEL PER ATNATOS, VEL MANVMISSOS. Interdum vero eum qui contra eorum voluntatem Monumentum alienaret, vel alienum corpus inferret, pœnæ nomine, Arcæ Pontificum certam summam inferre iubebant. Idque Titulis cauebant: sicut his quæ subieci Lapidum Testimoniis comprobatur. AVR. MAXIMINIANVS. AVR. OLYPIADIADI FIL DVLCISSIMAE QVAE VIX AN. XXII. M. X. D. XXVI. ET PVBLICIAE CARPODORE EIVS ET LIB. LIBERTABVSQVE SVIS POSTERISQVE EORVM F. SIQVIS HOC SEPVLCRVM VEL MONVMEN. CVM AEDIFICIO VNIVERSO POST OBITVM MEVM VENDERE VEL DONARE VOLVERIT, VEL CORPVS ALIENVM INVEHERE VELIT, DABIT POENAE NOMINE, ARCAE PONTIFICVM. HS. C. ET EI CVI DONATVM VEL VENDITVM FVERIT EADEM POENA TENEBITVR.

C. CALPVRNIVS PHILOCYRIVS VC. ET SEPTIMIA ANIMIAS CONIVX COMPARAVERVNT SIBI MEMORIAS II. ET C CALPVRNIO ANIMIANO EQ. R. EILIO SVO, LIBERTIS LIBERTABVSQVE, POSTERISQVE EORVM ARMARIVM DISTEGVM CVM TABERNA ET HORTVLO. SI QVIS HOC ARMARIVM VENDERE VOLVERIT HIC INFERET ARCAE PONTIFICVM HS. L. MIL. N.

CN. TREMELIVS TROPHIMVS FECIT SIBI ET PLAVIAS PROBAE CONIVGI CVM QVA VIXIT ANNIS LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM SI QVIS AVTEM HOC VENDERE VOLVERIT ARKAE PONTIFICVM X. MILLIA NVMVM INFERET. VEL SI QVIS ALIENVM CORPVS SIC INTVLERIT, POENAM SVPRASCRIPTAMQVE INFERET.

MINDIA IVLIA ET P. AELIVS PHILETVS COMPARAVERVNT SIBI ET LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM. HIC LOCVS CVM HORTVLO SVO RELIGIOSO ET AEDIFICIOLIS SVIS MVRO CINCTVS AD SEPVLCRVM MINDIAE IVLIAE ET P. AELI PHILETI PERTINET, ET NE QVIS EA LOCA SVPRASCRIPTA NEQVE VENDERE, NEQVE DONATIONIS CAVSA, NEQVE DE NOMINE VTRORVMQVE EXIRE POSSIT. QVOD SI QVIS CONTRA HANC INSCRIPTIONEM FECERIT, INFERET POENAS NOMINE ARCAE PONTIFICVM L. N. H. M. ET LOCIS S. S. C. M. A.

Alias Ærario Populi Rom. pecuniam inferre iubebatur, qui aduersus voluntatem alienasset, vt ex his quas subieci Inscriptionibus patet.

IVNCTO VIVVS DONAVIT: VT EX REDITV EORVM ROSAE ET ESCE PATRONO SVO ET QVANDOQVE SIBI PONERENTVR.

FLAVIAE Q. F. SALVTI CONIVGI CARISSIMAE L. PVBLIVS ITALICVS DEC. ORN. ET SIBI V. P. HIC COLL. FABR. M. R. H. S. XXX. N. DEDIT, EX QVORVM REDITV QVOT ANNIS DECVRIONIBVS COLL. FABR. M. R. IN AEDE NEP. QVAM IPSE EXTRVXIT, DIE NEPTVNALIORVM, PRESENTIBVS SPORT. * EINI DIFFERENTVR, ET DIE XXVIII IVN* CENTVMVIR... ALENI QVOTANNIS DARENTVR, VT EX EA SVMMA SICVT SOLITI SVNT, ARCAM PVBLICIORVM FLAVIANI ET ITALICI FILIORVM, ET ARCAM IN QVA POSITA EST E AVIA SALVIARIS VXOR EIVS, ROSIS EXORNENT DE HS. XXV SACRIFICENTQVE EX XXII. ET DE RELIQVO IBI EPVLENTVR. OB QVAM LIBERALITATEM COLL. FABR. M. R. INTER BENE MERITOS QVOTANNIS ROSAS PVBLIFIIS SVPRAS. ET FLAVIAE SALVTARI VXORI EIVS MITTENDAS EX * XXV SACRIFICIVMQVE FACIVNDVM DE XX. HS. PER MAGISTROS DECREVIT.

Sed & Monumentorum in Titulis Doli mali clausula subiici solebat, his notis, H. M. D. M. A. quæ hoc significant, HVIC MONVMENTO DOLVS MALVS ABESTO. Interdum in huiusmodi Titulis inuenio verba hæc, MVNVS SVPREMVM. & RELIQVIAE CORPORIS. & MEMORIAE EIVS FECIT VIR DONEC FATA PERMISERVNT. In quodam etiam Titulo reperio, MORTVVS EST III. K. IVLIAS HORA X. ELATVS EST HORA IIII. FREQVENTIA MAXIMA. Quo modo & Atticum maxima vulgi frequentia elatum auctor eius vitæ scribit. Et in Illyricana inscriptione P. PITIVS P. F. MARVLLVS DECVRIONVM DECRETO PVBLICE ELATVS, SEPVLTVSQVE EST.

Atque huiusmodi erant Sepulcrorum antiquorum Tituli, in quos laborasse quosdam Seneca libro De Breuit. vitæ scribit. MONVMENTORVM INSCRIPTIONES vocat Imp. Alex. in l. Monumentorum C. de relig. & sumpt. fun. Eoque sensu LAPIDEM MEMORIAE OTHONIS INSCRIPTVM, accipe apud Suetonium in Vitell. cap. 10

Nec Monumentis modo, sed & Vasis atque Ollis Titulos inscribebant, quibus Ollarum quas fecerant, emerant, aut quæ donatæ erant, numerus comprehendebatur, in hunc modum: FECIT II. OLLAS CONSERVAE SVAE. OLLAS IIII. SIBI ET SVIS. EMIT AB SOLO OLLAS II. AVIA HILARA OLLA DONATA AB L. PORCIO LVSIMACHO. L. ANTONIVS POTHVS OLLAM CVM TITVLO, BENE MERENTI SEXTIAE, L. ETRTIAE TONSTRICI SEXTIA XANTA SCR. LIBRARIA EMIT OLLAS II.

Interdum & viatores Titulis Monumentorum rogabantur, vt bene mortuis precarentur, veluti in hoc Emiliæ dicæ Liciniæ epitaphio, ROGO VT DISCEDENS TERRAM MIHI DICAS LEVEM. Et alibi. S. T. T. L. id est, SIT TIBI TERRA LEVIS. Item, OSSA TIBI BENE QVIESCANT. Alias est, AVE THAIS, DII TIBI BENE FACIANT. AVE ALCIME, BENE TIBI SIT. Postremo non hi modo quibus Tituli ponebantur, sed & lectores bene valere quandoque iubebantur, quemadmodum testantur hæc a me ex antiquis Inscriptionibus descripta verba: BENE VALEAS QVI ME SALVTAS CVM SOSSIA FILIA MEA. BENE VALEAS QVISQVIS ES. BENE VALEAS QVI LEGIS, vel TV, QVI LEGIS. Atque in his nouissimis vocibus commodissime liber hic deficiet.

BARN. BRISSONII REGII CONSISTORII CONSILIARII, AMPLISSIMIQVE SENATVS PARISIENSIS PRÆSIDIS,

De Formvlis et Sollemnibvs populi Romani verbis,

LIBER VIII.

ENTVM est vix tandem ad octauam eamq; postremam destinati operis [illegible]tem: in quam dum ingredior, prope ex alto in portum inuehi, & ex m[illegible] iactatione terram videre, mihi videor. Et habet præteritorum peri[illegible]lor[illegible], scopulorumque quos transuecti sumus, recordatio delectationem [illegible] & quod vulgo dici solet, iucundi acti labores. Vt ergo quasi confecto curr[illegible] [illegible]tas contingam, ita ad exitum properabo. Non est autem vltimus hic v[illegible] a[illegible]ctus propri[illegible] aliquo argumento c[illegible]cumscriptus, sed in omnium quæ supersunt, quæq[illegible] [illegible]dio positæ, communi quodam in vsu, atque hominum in ore vulgique sermone ver[illegible], formularum popularium congerie, opera nobis ponenda est. Quarum varietas effici[illegible] [illegible]ec pes nec caput vni reddatur formæ. Scribendi autem exordium a Iureiurando fa[illegible]am, cuius non vna species, non vna formula erat. Nam qui dicta ae promissa sua, diuino num[illegible] a[illegible]to, firmabant, interdum per Castorem, interdum per Pollucem, nonnumquam per Herculem deierabant. Inde illa in Comœdiis peruulgata, POL, PERPOL, AEDEPOL, E[illegible]A[illegible]OR, HERCLE, MEHERCLE, MEDIVSFIDIVS. Fest. Pomp. lib. 11. MECASTOR, ait, *& MEHE[illegible] iusiurandum erat: quasi diceretur,* ITA ME CASTOR, ITA ME HERCVLE[illegible] *subaudiatur,* IVVET. Idem eodem lib. MEDIVSFIDIVS *compositum videtur, & significare [illegible] filium, id est, Herculem, quod Iouem Græce Δία; &* FIDIVM *pro filium, quod sæpe antiquitas litera D. pro L. vteretur. Quosdam tamen existimare iusiurandum esse per Dius fidem, alios per diei [illegible] est diurni temporis, fidem.* Atque adeo vel imprudentibus Christianis sæpe hæc v[illegible]ba, ex vulga[illegible] vsu & vulgata loquendi consuetudine excidisse, Tertullian. in lib. De Idolola[illegible]a scribit: *Consuetudinis vitium est, dicere* MEHERCVLE, *dicere &* MEDIVSFIDIVS, *accedente ignorantia quorumdam, qui ignorant, Iusiurandum esse* PER HERCVLEM. MEHERCVLE vtique iu[illegible] Iunius Bassus, & Domitius Afer apud Quinctilianum lib. 6. cap. 4. & Passienus apud Plin[illegible] Epist. 6. lib. 7. Enimuero hanc Agellius lib. 11. Noct. Attic. cap. [illegible] studiose ab antiquis obseruatam differentiam memoriæ prodidit, vt neq; mulieres Romanæ per Herculem, neq; viri per Castorē deierarent, nec vsquam scriptum inueniri, apud idoneos scriptores, aut Mehercle feminam dicere, aut Mecastor vir[illegible]um. Ædepol vero, quod iusiurandum per Pollucem erat, viri & [illegible] m[illegible]æ commune fuisse. Similiter Donat. in And[illegible]am Terent. Act. 3. Sc. 2. *Per Castorem & Pollucem,* ait, *Ornatiua sunt iurandi apta feminis.* Id quod multis Plauti, Teren[illegible] q[illegible] [illegible] mo[illegible] con[illegible]mari potest. Apud illum enim Crocotium ancilla, ECASTOR iurat non semel in Sticho Act. 2. Sc. 1. Eodemque modo iurat Philenis eiusdem Comœdiæ & Actus Sc. vlt. & Staphyla [illegible] Au-

Iularia

Iularia Act.1.Sc.1.& Sc.vlt.& Mirina ancilla in Casina Act.5.Sc.1.Gymnasium, Cistellar. Act.1. Sc. Melænis item & Thanostrata eiusdem Comœd. Act.2.Sc.3.& Act.4.Sc.1.& Halisca ancilla, Act.4 Sc.2.vt & apud Terentium Sostrata Heautontimor. Act.5.Sc.3.& Lesbia, Andr. Act.3. Sc.2. Nusquam vero apud vtrumque hoc iurisiurandi genus a viris vsurpatum legere me memini. At tam viri quam feminæ apud eosdem sæpenumero AEDEPOL iurant. Sic enim iurant Megadorus, Congrio & Euclio, Aulular. Act.1.Sc.4. Act.3.Sc.2.Sc.4.& Sc.vlt. Item Lorarius, Philocrates, Ægio, Capt. Act.2.Sc.1.& Sc.2 & Act.4.Sc.1. Periphanes & Apœcides, Epidici Act.2.Sc. Act.1.Sc.2.& Act. Sc penult. Olympio, Casina Act.2 Sc.5. Phidippus apud Terentium, Hecyra Act.4.Sc.4. Rursus mulieres, vt de multis paucas recenseam, ita iurant, Philænis, Melænis, & Halisca Cistellar. Act.4.Sc.1.& Scen. vltim. Item ancilla ἀνώνυμος Casina Act.4. Sc.1.& Bacchis Terentiana, Heautontim. Act.4 Sc 4.& Sophrona, Phormio. Act.5.Sc.1.& Mysis Andr. Act.3.Sc.1. Pueris plane per Herculem sub tecto deierare non licuisse, nec nisi sub dio huiusmodi iusiurandum præstitum, Plutarchus in libro Αἰτιῶν auctor est. Varro libro 4. De lingua Latina, a Ioue dium deriuans, *vnde*, ait, *sub dio*, &c. DIVVS FIDIVS. *Itaque inde eius perforatum tectum vt videatur diuum, id est cœlum. Quidam negant sub tecto per hunc deierare oportere. Ælius Gallus*, DIVS FIDIVS, *dicebat, diouis filius, vt Græci Διόσκουροι Castorem. Et putabant hunc esse* SANCTVM, vel, vt alii legunt, SANCVM, *ab Sabina lingua, & Herculem ab Græca*. Ex eodem Varrone lib. De liber. educ. hic locus citatur a Grammaticis: *Itaque domi rit u. nostro, qui* PER DIVM FIDIVM IVRARE *vult, prodire solet in publicum*. Plaut. Asinar. Act.1.Sc.1.

PER DEVM FIDIVM *quæris?* IVRATO *mihi*. Cuiusmodi iurisiurandi religionem nescio an Plutarchus verbi corticem spectans ad fidem retulerit. Sic enim ille in Numa: Πρῶτος δέ φασι καὶ Πίστεως καὶ Τέρμονος ἱερὸν ἱδρύσασθαι, καὶ τὴν μὲν πίστιν ὅρκον ἀποδεῖξαι Ῥωμαίοις μέγιστον, ᾧ χρώμενοι μέχρι νῦν διατελοῦσι. Veteres certe iureiurando quandoq; adigebant his verbis, PER FIDEM. Petronius Satyrico PER FIDEM, *inquam*, PATER, *cuius hæc nauis est, aut quos vehat dicere potes?* In deprecationibus vero & obtestationibus locum habuisse hanc formulam, mihi, eodem teste Petronio, liquet. Apud eum namque, quidam ita deprecatur, PER FIDEM SALTEM NOBIS PARCE *qui te numquam lapidauimus*. Et alias: PER FIDEM MISERERE, *quemadmodum soles*. Idem alibi, *Genua ergo perseuerantis amplector*, &c. PER FIDEM, EVMOLPE, *redde puerum*. Sic & Apuleius lib.2. De Asino aur. PER FIDEM VESTRAM, *inquit*, QVIRITES, PER PIETATEM PVBLICAM, PEREMPTO CIVI SVBSISTITE. Nec Virgilii testimonio hæc formula fraudanda est. Is enim lib.1. Æneid.

> *Quod te*, ait, PER SVPEROS & *conscia numina veri*, PER, *si qua est, quæ restat adhuc mortalibus vsquam*, INTEMERATA FIDES.

Per Cererem etiam, vt Festus aut ex eo Paulus docet, ita iurabant, ECCERE: quod iurisiurandi genus vsurpat Sosia apud Plaut. Amphitruo. Act.2.Sc.1.& Phormio apud Terent. Phormio. Act.2 Sc.1.& ex quorumdam emendatione, Chremes apud eumdem Andr Act.5.Sc.4. Quin & PER DEVM, illi ipsi qui deorum turbam & multitudinem colebant, quandoq; iurabant: vt ex l. ait prætor, §. vlt.& l. qui per salutem, ff. de iureiuran. patet. Id quod Tertullian. in lib De Testimonio animæ, & Lactant. lib.2. cap.1. notant.

Sane oppressa a Cæsaribus Repub. mos inualuit per eorum Genium iurandi. Atque adeo post Iulii Cæsaris cædem, Senatum decreuisse, Τὴν αὐτοῦ τύχην ὀμνύναι, Dio lib.44. refert. Eodemq; lib. vbi ad Cicero lib.???, ait, δημοσίᾳ..., ἴσος ... ψηφισαμένου, καὶ ὑπὲρ τῆς ὑγιείας, τήν τε τύχην ὀμνύναι id est, per cuius SALVTEM, & per GENIVM iurauerant, non vt interpres, *per valetudinem & per fortunam*. Illius autem moris testis est Vlpianus in l. si duo, §. vlt. ff. de iureiuran. & Tertullianus non vno loco, veluti in lib. ad Scapulam, his verbis: *Sed idem ipsi, qui* PER GENIOS EORVM IN PRIDIE VSQVE IVRAVERANT, *qui pro salute eorum hostias & fecerant & vouerant, hostes eorum sunt reperti* Et in Apologet. cap. 28. *Citius denique apud vos, per omnes deos, quam* PER VNVM GENIVM CAESARIS PEIERATVR. Quæ verba, vt alia pleraque, imitatus Minutius Felix in libello qui Octauius inscribitur, *Et est*, ait, *illis tutius*, PER IOVIS GENIVM PEIERARE QVAM REGIS. Idque ita esse Imp. Alexandri rescriptum comprobat: quo iurisiurandi contemptam religionem satis Deum vltorem habere definit: periculum vero corporis vel maiestatis crimen inferri non placere, si per principis Genium inconsulto calore fuerit peieratum, l.2 C. de reb. credit l.2. C. ad legem Iuliam maiest. Nimirum deorum iniurias, vt ille apud Tacitum ait, diis curæ esse: principes vero maiestatis suæ periurio violatæ vindices esse debere censebant. Tiberium quidem passum non esse per Genium suum iura-

ri, aut in discrimen iudiciumve vocari, hoc nomine, quod per Genium [illegible] peierasset. Dio lib. 57. memoriæ prodidit. Contrà, G[illegible]ium Cæsar[illegible] [illegible] honesti ordinis deformatos prius stigmatum notis ad metalla & bestias condemnasse quod numquam per Genium [illegible] deierasset, Suetonius in eius vita, cap. 27. auctor est. Pol[illegible]um etiam a Proconsule iussum, per Cæsaris Genium iurare, Eusebius lib. [illegible] histor. Ecclesiast. cap. 14 [illegible]bit. Ita quippe [illegible] [illegible]tor quod [illegible] ait, *ὄμοσον τὴν Καίσαρος τύχην*. Quo sensu & *Καίσαρος τύχην* accipio apud Arrianum Epicteti lib. 4. cap. 1. Ioseph. lib. 16. Antiquit. Iudaic. cap. 6. Nicolaum hæc d[illegible] S[illegible]ao [illegible] rem Augustum verba facientem inducit: *Συλλαίου τὴν [illegible] ὑπομένοντος, [illegible] τριάκοντα ταλάντων [illegible] τὰ χρήματα, [illegible] μὲν οὐδ' [illegible] τῶν ἄλλων ἦσαν, κατὰ τῆς σῆς, Καῖσαρ, [illegible]* A[illegible]l. lib. 9. De Asino aur. *Contra milites ibi, nec vspiam illum delitescere*, ADIVRANTES GENIVM PRINCIPIS, *contendebant*. Præterea auctorem [illegible] Caligulam, vt omnibus [illegible] iiceretur, NEQVE ME LIBEROSQVE MEOS CARIORES HABEO, QVAM CAIVM ET SORORES EIVS, Suetonius in eius principis vita cap. 15. scribit. Quod ipsum Dio [illegible] lib. 18. his verbis *Περὶ δὲ δὴ τοῦ Αὐγούστου τότε Γαΐου τά τε ἄλλα [illegible] εἴθισε, καὶ εἰς [illegible] [illegible] τέκνων καὶ ἐκείνου καὶ [illegible] ἀδελφὰς αὐτοῦ [illegible]*.

Plane vulgare illud paganorum & gentilium, per Cæsaris Genium iusiurandum [illegible] Christianos vitasse, sed per principis salutem, quæ omnibus [illegible] augustior erat, [illegible] Tertullianus in Apologetico cap. 32. docet. Impp. Arcad. & Honor. [illegible] si quis maior C. de tr[illegible] nib. *Eos etiam huius legis vel iactura dignos esse iubemus, vel munere, qui nomina nostra [illegible] inserentes*, SALVTEM PRINCIPVM, *confirmationem initarum iurauerint esse*. Nec vero per SALVTEM modo principum, [illegible] & [illegible] c[illegible] VAM quandoque, vel FIL[illegible] LVTEM, olim IVRABANT. Vlpian. in l. quod [illegible] de iureiur. *Quod si exegi vt* PER SA[illegible] TVAM IVRARES, *& iurasti*, Plinius Epist. l. [illegible] lib. 2. *Clamat moriens: O hominem [illegible] perfidum, ac plus etiam quam periurum, qui sibi* PER SALVTEM FILII PEIERASSET. *[illegible] hoc Regulus non minus scelerate quam frequenter, quod* IRAM DEORVM IN CAPVT [illegible] CIS PVERI DETESTATVR. Enimuero religiosissimum parentum iusiurandum erat, vt su perstites filios relinquerent. Testis Terentiana Sostrata, quæ Heautont. Act. 5. Sc. 4. [illegible] ni filio deierat hoc modo:

ITA MIHI ATQVE HVIC SIS SVPERSTES, VT EX ME ATQVE HOC NATVS EST.

Apud Senecam quoque Controuersiar. 4. libr 9. patris iusiurandum conc[illegible] his verbis, ITA MIHI LIBERO ET VIVERE CONTINGAT, ET MORI. ITA OCVLOS ME[illegible] LII MANVS OPERIANT. Et lib. [illegible] Controuers. alius pater iurat, ITA MIHI SV[illegible] FILIO MORI LICEAT.

Erant & illæ vulgares iurandi formulæ, ITA ME DEVS AMET, vel ITA ME [illegible] AMENT, quæ sæpe in oculos eorum qui Plauti, ac Terentii Comœdias legunt, incurrunt. [illegible] Plautus Bacchidibus Act. 4. Sc. 8.

--ITA ME IVPITER, IVNO, CERES,
MINERVA, LATONA, SPES, OPS, VIRTVS, VENVS,
CASTOR, POLLVCES, MARS, MERCVRIVS, HERCVLES,
SVMANVS, SOL, SATVRNVS, DIQVE OMNES AMENT,
Vt ille cum illa neque cubat neq; ambulat.

Et Pœnulo. Act. 5. Sc. 4. AT ME ITA
DI SERVENT *vt hic pater est vester.*

Cicero etiam in Diuinatio. iurat his verbis, ITA DEOS MIHI VELIM PROPIT[illegible] [illegible] Asconius Pædian. *Genus*, ait, *iurisiurandi*, *i lest*, *quod dicimus*, TANTVM MIHI [illegible] FAVEAT, QVANTVM VERVM EST ILLVD QVOD DICO TIBI. Item Cicer. 4 i[illegible] Oratio. *Nam*, ITA MIHI SALVA REPVB. VOBISCVM PERFRVI [illegible] EAT, V[illegible] [illegible]o, &c. Idem Epist. 13. lib. 16. ad Attic. IVRAT, ITA SIBI PAREN[illegible] H[illegible]NORES CON[illegible] LICEAT. Cæsar Augustus apud Suetonium in Tiber. cap. 2[illegible] *[illegible] iucun[illegible]me*, *&* ITA [illegible] M FELIX, *[illegible] fortissime* Seneca in *Ἀποκολοκυντώσει*. *Ab hoc ego quæcumq; au[illegible]ius*, *certa [illegible] aufero*, ITA [illegible]VM ALMVM ET FELICEM HABEAM.

Erat & iusiurandi recepta [illegible] d[illegible] s[illegible] formula, ITA VIVAM, quem[illegible] [illegible]um Valerius lib. 9 cap. 13. docet de Bru[illegible] lo[illegible]: *Nam a F[illegible] q[illegible] a [illegible] An[illegible] nin[illegible] at, comprehensus, non solum c[illegible] [illegible] [illegible] prabere admonitus, ipsis his verbis iurauit:* ITA VIVAM, [illegible] [illegible] [illegible]ulæ [illegible]

[illegible]

peccatum est a quibusdam, qui veræ, germanæ, & puræ putæ lectionis loco, quam nunc liberali causa manu adserere, hanc substituerunt, ITA VT VIVAM DARO. Verum meæ adlectionis sponsorem dabo Senecam, qui eamdem historiam recensens Epist. vlt. lib. 11. ita ait: *Hic enim Brutus, qui cum periturus mortis moras peteret, ad exonerandum ventrem secessit, & expectatus ad mortem, iussusque præbere ceruicem,* PRAEBEBO *inquit,* ITA VIVAM. Eodem quoque iurisiurandi genere vtitur Cicero Epist. 13. lib. 2 Familiar. [illegible] bis: *Nam,* ITA VIVAM, *putaui.* Idem Epist. 15. lib. 5. ad Attic. *Quæris, quid hic agam:* ITA VIVAM, *vt maximos sumptus facio.*

Interdum autem PER CAPVT SVVM, interdum & PER CAPVT ALTERIVS iurabant. Vlpian. in l. 3. §. vlt. ff. de iureiurand. *Ceterum si ego detuli vt* PER DEVM IVRARES, *tu* PER CAPVT TVVM IVRASTI, VEL FILIORVM TVORVM.

Ouid. lib. 5. Trist. Eleg. 8.

PER CAPVT *ipse* SVVM *solitus* IVRARE, *tuumque,*
Quod scio non illi vilius esse suo.

Idem in Epist. Briseidis ad Achillem,

PERQVE TVVM, NOSTRVMQVE CAPVT, *quod iunximus vna:*
PERQVE TVOS ENSES, *cognita tela meis:*
Nulla Mycenæum sociasse cubilia mecum
IVRO, FALLENTEM *deseruisse velis.*

Martial. Epigr. 49. lib. 9.

PER TVA IVRARES SACRA, TVVMQVE CAPVT

Silius Italic. lib. 10.

PERQVE CAPVT *nullo leuius mihi numine patris*
MAGNANIMI IVRO.

Apul. lib. [illegible] De Asino aur. ADIVRO *enim* TVVM *mihi* CARISSIMVM CAPVT, *nulli me prorsus, ac ne tibi quidem ipsi adseueranti posse credere, quod quidquam in meam cogitaueris perniciem.* Ouidius etiam lib. 3. De Ponto Eleg. 3 PER CAESAREVM CAPVT IVRAT. Iuuenal. Sat. 6.

Nondum Græcis IVRARE *paratis*
PER CAPVT ALTERIVS.

Nonnumquam & per Oculos suos iurabant. Plaut. Menæchm. Sc. vlt. *Sultis* PER OCVLOS IVRARE. Atque ita Amicæ, delitias facientes, sæpe iurabant. Ouid. lib. 2. Amor. Eleg 16

At mihi te comitem IVRABAS *vsque futuram*
PER ME, PERQVE OCVLOS, *sidera nostra,* TVOS.

Idem lib 3 Amor. Eleg 2

PERQVE SVOS *illam nuper* IVRASSE *recordor,*
PERQVE MEOS OCVLOS.

Propert. Eleg. 15. lib. 1.

Quamuis mihi viles videantur OCELLI,
PER QVOS *sæpe mihi credita perfidia est.*
HOC TV IVRABAS, SI QVID MENTITA FVISSES,
VT TIBI SVPPOSITIS EXCIDERENT MANIBVS.

Tibul. Eleg. vlt. lib. 3.

Et si PERQVE SVOS *fallax* IVRAVIT OCELLOS,
IVNONEMQVE SVAM, PERQVE SVAM VENEREM.

Nam PER IVNONEM plerumque mulieres iurabant, vt illa apud Petronium Satyr. IVNONEM MEAM IRATAM HABEAM, SI VMQVAM ME MEMINERIM VIRGINEM FVISSE. Alcmena quoque apud Plaut. Amphitr. Act. 2 [illegible]

PER SVPREMI, ait, REGIS REGNVM IVRO, ET MATREMFAMILIAS
IVNONEM, QVAM ME VERERI, ET METVERE EST PAR MAXIME,
VT MIHI EXTRA VNVM TE, MORTALIS NEMO CORPVS CORPORE
CONTIGIT, QVO ME IMPVDICAM FACERET.

Eodemque modo amantes nonnumquam, & molliores homines iurabant. Sic enim Tibull. lib. 4. ad amicam,

Hac tibi SANCTA TVAE IVNONIS NOMINA IVRO,

Quæ sola ante alios est mihi magna Deos.

Iuuenal. Sat. 2.

Et PER IVNONEM *domini* IVRANTE *ministre.*

Per Venerem etiam viri iurabant mulieribus quas deperibant. Ouid. lib. 1. Amor. Eleg. 7.

PER VENEREM IVRO, PVERIQVE VOLATILIS ARCVS,

Me non admissi criminis esse reum.

Et Eleg. 8. eiusdem lib.

PER VENERIS *feci* NVMINA MAGNA *fidem.*

Verum sollemne, atque adeo sanctissimum Romanorum iusiurandum, PER IOVEM LAPIDEM concipiebatur. Testis est Agellius lib. 1. Noct. Atticar. cap. 21. IOVEM, inquiens, LAPIDEM, *quod sanctissimum iusiurandum est habitum, sum paratus* IVRARE, VIRGILIVM HOC NVMQVAM SCRIPSISSE. Cic. Epist. 12. lib. 7. Famil. *Quomodo autem tibi placebit,* IOVEM LAPIDEM IVRARE, *cum scias Iouem iratum nemini esse?* Apuleius in lib. De deo Socratis: *Quid igitur?* IVRABO PER IOVEM LAPIDEM, *Romano vetustissimo ritu?* Eoque respexisse videtur Ausonius in precatione matutina ad Deum, cum ait, *Si* LAPIDES, *non* IVRO DEOS. Huic vero iuriiurando exsecratio addi solebat, cuius formulam Festus lib. 11. docet. IOVEM, ait ille, LAPIDEM IVRATVRI, *silicem tenentes, his verbis vtuntur* SI SCIENS FALLO, TVM ME DIESPITER, SALVA VRBE, ARCEQVE, BONIS EIICIAT, VT EGO HVNC LAPIDEM. Quam formulam Græce Plutarchus in Sylla expressit: Ἀναβὰς εἰς τὸ Καπιτώλιον, ἔχων ἐν τῇ χειρὶ λίθον, ὤμνυεν, εἶτα ἐπαρασάμενος αὐτῷ μὴ φυλάττοντι τὴν πρὸς ἐκεῖνον εὔνοιαν, ἐκπεσεῖν τῆς πόλεως, ὥσπερ ὁ λίθος διὰ τῆς χειρός. Plenius & apertius Polyb. lib. 3. Τὸν δὲ ὅρκον ὀμνύειν ἔδει τοιοῦτον, ἐπὶ μὲν τῶν πρώτων συνθηκῶν, Καρχηδονίους μὲν τοὺς θεοὺς τοὺς πατρῴους· ῥωμαίους, Δία λίθον, κατά τι παλαιὸν ἔθος· ἐπὶ δὲ τούτων τὸν Ἄρη καὶ τὸν Ἐνυάλιον. Ἔστι δὲ τὸ Δία λίθον τοιοῦτον· Λαβὼν εἰς τὴν χεῖρα λίθον ὁ ποιούμενος τὰ ὅρκια περὶ τῶν συνθηκῶν, ἐπειδὰν ὀμόσῃ δημοσίᾳ πίστει, λέγει τάδε, Εὐορκοῦντι μέν μοι εἴη τἀγαθά, εἰ δ᾽ ἄλλως διανοηθείην, ἢ πράξαιμι, πάντων τῶν ἄλλων σῳζομένων ἐν ταῖς ἰδίαις πατρίσιν, ἐν τοῖς ἰδίοις νόμοις, ἐπὶ τῶν ἰδίων βίων, ἱερῶν, τάφων, ἐγὼ μόνος ἐκπέσοιμι οὕτως, ὡς ὅδε λίθος νῦν. Καὶ ταῦτ᾽ εἰπὼν ῥίπτει τὸν λίθον ἐκ τῆς χειρός. Liuius lib. 21. de Annibale: *Eaque vt rata scirent fore, agnum læua manu, dextra silicem retinens,* SI FALLERET, IOVEM CETEROSQVE PRECATVS DEOS, ITA MACTARENT, QVEMADMODVM IPSE MACTASSET AGNVM, *secundum precationem, caput pecudis saxe elisit.* Cicero Epist. 1. lib. 7. Famil. *Deliciæ vero tuæ, noster Æsopus, eiusmodi fuit, vt ei desinere per omnes homines liceret. Is cum iurare cœpisset, vox eum defecit, in illo loco,* SI SCIENS FALLO. Plinius in Panegyrico: *Quin etiam sedens præiuit* (sic enim emendo) *Iusiurandum & ille iurauit: expressit, explanauitq; verba, quibus* CAPVT SVVM, DOMVM SVAM, SI SCIENS (ita quippe legendum censeo) FEFELLISSET, DEORVM IRAE CONSECRARET. Plautus Amphitruo. Act. 3. Sc. 2.

ID EGO, SI FALLO, TVM TE SVMME IVPITER

QVAESO, AMPHITRVONI VT SEMPER IRATVS SIES.

Ouid. lib. 5. Fastorum:

Siue ego te feci Testem, falsoue citaui

Non audituræ, numina vana, Iouis:

SIVE DEVM PRVDENS *alium, diuamve* FEFELLI,

Abstulerint celeres improba verba noti.

Tacit. lib. 1. Annal. *Iusiurandum perinde æstimandum* QVAM SI IOVEM FEFELLISSET.

Propert. lib. 2. Eleg. 15.

OSSA TIBI IVRO PER MATRIS, ET OSSA PARENTIS,

(SI FALLO, CINIS HEV SIT MIHI VTERQVE GRAVIS)

ME TIBI AD EXTREMAS MANSVRVM, VITA, TENEBRAS.

Idem lib. 4. Eleg. 7.

IVRO EGO *fatorum nulli reuocabile carmen,*

Tergeminusq; canis sic mihi molle sonet:

ME SERVASSE FIDEM, SI FALLO, VIPERA NOSTRIS

SIBILET IN TVMVLIS, ET SVPER OSSA CVBET.

Eiusdem

Eiusdemque lib. Elegia vlt.

Ipsa loquor pro me: SI FALLO, POENA SORORVM
INFELIX HVMEROS VRGEAT VRNA MEOS.

Quo respiciens Eumenius Rhetor in Oratione pro Scholis instaurandis, *Scio*, ait, *hac inquam, Vir Perfectissime, neque me* SCIENS FALLO. Eodemque alludens Seneca in lib. De Consolatio. ad Albinam, *Itaque*, ait, *per fictiles deos religiose* IVRABATVR: *Qui per illos iurauerant, ad hostem morituri*, NE FALLERENT, *redibant*. Apul. lib. 10. De asino aureo: *Non possum calcata numinum religione* CONSCIENTIAM MEAM FALLENS, *perperam iudicare*. Sollemnis vero illius Iurisiurandi gratia, sceptrum ex templo Iouis Feretrii sumptū per quod iurarent, & lapidem silicem quo fœdus ferirent, Paul. ex Festo in ver. *Feretrius* tradit. Atque hoc est patrium & religiosissimum Iusiurandum, de quo Dionysius Halicarnasseus lib. 9. sensit, cum ait: Ταῦτ' εἰπὼν καὶ τὸ ξίφος ἀνατείνας, ὤμοσε τὸν ἐπιχώριον τε ῥωμαίοις καὶ κράτιστον ὅρκον, τὴν ἀγαθὴν ἑαυτοῦ πίστιν, νικήσας τοὺς πολεμίους ἥξειν εἰς τὴν πόλιν, ἄλλως δ' οὔ. Quam interpretationem rectam esse Liuius lib. 2. eamdem historiam recensens docet: *Centurio erat, M. Flauoleius inter primores pugna flagitator*, VICTOR, *inquit*, M. FABI REVERTAR EX ACIE, SI FALLAT, IOVEM PATREM, GRADIVVMQVE MARTEM, ALIOSQVE IRATOS INVOCAT DEOS. *Idem deinceps omnis exercitus in se quisq; iurat*. Ac plane omne iusiurandum exsecratione finiebatur, vt docent hæc Plutarchi verba in Αἰτίοις. Πᾶς ὅρκος εἰς κατάραν τελευτᾷ τῆς ἐπιορκίας. Exsecrationibusq; additum, VT DII IRATI ESSENT FALLENTIBVS, ostendit Dionys. Halicarn. lib. 6.

Ceterum EX ANIMI SVI SENTENTIA, prout se res haberet, iurare profitebantur. Quod Ciceronis hæc ex Academic. Quæstionib. verba comprobant: *Quam rationem etiam maiorum diligentia comprobat, qui primum*, IVRARE EX ANIMI SVI SENTENTIA *quemq; voluerunt. Deinde ita teneri*, SI SCIENS FALLERET. Idem lib. 3. Officior. *Non enim falsum iurare, peierare est, sed quod* EX ANIMI TVI SENTENTIA *Iurauerîs, sicut verbis concipitur more nostro, id non facere, periurium est*. Animaduertit hoc pridem, ne de aliena gloria quidquam detraham, & in Obseruationes suas retulit Iac. Cuiacius, clarissimum seculi nostri lumen, decusque: cuius exactæ diligentiæ etsi addi vix quidquam posse videtur, sequentia tamen auctorum testimonia cumuli loco accedent. Liuius lib. 43. *Cuius nondum iusta missio visa esset, ita iusiurandum adigebant*, EX TVI ANIMI SENTENTIA, TV EX EDICTO C. CLAVDII TIB. SEMPRONII CENSORVM IN PROVINCIAM REDIBIS? Quinctilian. lib. 8. cap. 5. SENTENTIAM *veteres, quod animo sensissent, vocauerunt. Id cum est apud Oratores frequentissimum, tum etiam in vsu cottidiano quamdam reliquias habet. Nam &* IVRATVRI, EX ANIMI NOSTRI SENTENTIA, *& gratulantes*, EX SENTENTIA, *dicimus*. Idem lib. 6. cap. de Risu: *Quod fecit*, ait, *Longus Sulpitius, qui cum contra quem iudicio Liberali aderat, ne faciem quidem habere liberi hominis dixit. Cui respondens Domitius Afer*, TVI, *inquit*, EX ANIMI SENTENTIA, LONGE, *qui malam faciem habet, liber non est*. Eaque formula Iureiurando veteres vulgo adigebantur. Petronius Arbiter Satyr. *Tabulas fœderis signat, quibus hac formula erat*: EX TVI ANIMI SENTENTIA VT TV TRYPHAENA, NEQVE INIVRIAM TIBI FACTAM A GYTONE QVERARIS, NEQVE SI QVID ANTE HVNC DIEM FACTVM EST, OBIICIES, VINDICABISVE, AVT VLLO ALIO GENERE PERSEQVENDVM CVRABIS. Et paullo post: ITEM LICA, EX TVI ANIMI SENTENTIA, VT TV EVCOLPON NEC VERBO CONTVMELIOSE INSEQVARIS, NEC VVLTV, NEQVE QVAERES VBI NOCTE DORMIET. Censores etiam agentes sollemne de vxoribus Iusiurandum, ita interrogasse accepimus, EX ANIMI TVI SENTENTIA TV VXOREM HABES? A. gellius lib. 4. cap. vlt. *Censor, agebat de vxoribus sollemne iusiurandum. Verba ita erant concepta*: ET TV EX ANIMI TVI SENTENTIA VXOREM HABES? *Qui iurabat, cauillator quidam & nimis ridicularius fuit. Is locum esse sibi ioci dicendi ratus, cum ita, vti mos erat, Censor dixisset*, ET TV EX ANIMI TVI SENTENTIA VXOREM HABES? HABEO EQVIDEM, *inquit*, VXOREM, SED NON EX ANIMI TVI SENTENTIA. Quod dicterium Portio Nasicæ M. Tullius lib. 2. De Oratore, ita tribuit: *Ridicule etiam illud L. Portius Nasica Censori Catoni, cum ille*, EX TVI ANIMI SENTENTIA TV VXOREM HABES? NON HERCVLE, *inquit*, EX ANIMI TVI SENTENTIA. Ad hanc formulam respexit Ouid. in Epist. Cydippes ad Acontium cum ait:

Consilium, PRVDENSQVE ANIMI SENTENTIA IVRAT,

Formula vtique iurandi erat hæc, IVRO PER. Plaut. Amphitru. Act. 1. Sc. 1.

S. PER IOVEM IVRO, *me esse, neque me falsum dicere.*
M. AT EGO PER MERCVRIVM IVRO, *tibi Iouem non credere.*

Idem Menæchm. Act. 4. Sc. 2.

PER IOVEM DEOSQVE OMNES ADIVRO VXOR (*satin' est hoc tibi?*)
ME NON FECISSE.

Et eiusdem Comœdiæ Act. 5. Sc. 7. PER IOVEM ADIVRO PATREM,
ME HERVM TVVM NON ESSE.

Terent. Andr. 4. Sc. 2.

PER OMNES TIBI ADIVRO DEOS, NVMQVAM EAM ME DESERTVRVM.

Ouid. lib. 3. de Ponto Eleg. 3.

PER MEA TELA, *faces, &* PER MEA TELA, *sagittas,*
PER MATREM IVRO, CAESAREVMQVE CAPVT.

Idem Epist. Laodam. ad Protesil.

PER REDITVS, CORPVSQVE TVVM, *mea numina*, IVRO,
PERQVE PARES ANIMI CONIVGIIQVE FACES.

Et Epist. Ariad. ad Thes.

Tum mihi dicebas, PER EGO IPSA PERICVLA IVRO
TE FORE, DVM NOSTRVM VIVET VTERQVE, MEAM.

Item lib. 1. Trist. Eleg. 1.

PER MARE, PER TERRAS, PER TERTIA NVMINA IVRO,
PER TE PRAESENTEM CONSPICVVMQVE DEVM.

Et lib. 3. Amor. Eleg. 2.

PER TIBI TOT IVRO TESTES, POMPAMQVE DEORVM.

Necnon lib. 11. Metamorphos.

—*sed tibi* IVRO
PER PATRIOS IGNES.

Seneca Oedipo Act. 2. Sc. 1.

PER REGNA IVRO, *quæq; nunc hospes ego*
Et quæ reliqui, PERQVE PENETRALES DEOS.

Cicero in Lucullo, IVRAREM PER IOVEM, DEOSQVE PENATES. Iuuenal. Sat. 13.

PER SOLIS RADIOS, TARPEIAQVE FVLMINA IVRAT,
ET MARTIS FRAMEAM, ET CIRRHAEI SPICVLA VATIS:
PER CALAMOS VENATRICIS, PHARETRAMQVE PVELLAE,
PERQVE TVVM, PATER AEGEI NEPTVNE, TRIDENTEM.
Addit & HERCVLEOS ARCVS, HASTAMQVE MINERVAE,
Quidquid habent telorum armamentaria cæli.

At cum publice Iusiurandum præstandum erat, adhibebantur qui præiurationes facerent, id est, conceptis verbis ante alios iurarent, post quos in eadem verba iurantes tantummodo dicebant, IDEM IN ME. quemadmodum Fest. Pomp. in ver. *Præiurationes*, scribit. Et ita postquam M. Flauoleius Centurio victorem se ex acie reuersurum iurauit, IDEM deinceps OMNIS EXERCITVS IN SE QVISQVE IVRAVIT, vt Liuius lib. 2. scribit. Illic enim vox, *Inde*, alienas vocis, *Idem*, sedes occupasse mihi videtur.

Nec vero sollemne modo Iouis Lapidis iusiurandum sociam & comitem, vt iam diximus, exsecrationem habebat: verumetiam in priuatis & vulgaribus adiurationibus, recepta erant verba hæc, DII ME PERDANT: vt in Epistola Augusti, cuius pars refertur à Sueton. in Tiber. cap. 21. in hæc verba: *Attenuatum te esse continuatione laborum, cum audio & lego*, DII ME PERDANT, *nisi cohorrescit corpus meum.* Plautus Milite Glor. Act. 3. Sc. 2.

—DII ME PERDANT SI BIBI.

Apud eumdem Cistellar. Act. 2. Sc. 1. Alcesimarchus,

—DII ME PERDANT,
SI ILLAM VXOREM DVXERO MIHI VMQVAM, QVAM DESPONDIT PATER.

Et Mostellar. Act. 1. Sc. 1.

DII DEAEQVE OMNES ME PESSIMIS EXEMPLIS INTERFICIANT.

Tiberius etiam in Epistola ad Senatum, quæ à Suetonio ponitur in eius principis vita cap. 67. DII ME, DEAEQVE PEIVS PERDANT, *quam quotidie perire sentio*, SI SCIO.

Iurabant porro Consules designati: & ita Plinius in Panegyrico Traianum ait Consulem designatum, stetisse ante gremium Consulis sedentis, eoque præeunte conceptis verbis iurasse: quod ille miris in cælum laudibus effert his verbis: *Peracta erant sollemnia Comitiorum, si principem cogitares: iamque se omnis turba commouerat, cum tu mirantibus cunctis accedis ad Consulis sellam:* ADIGENDVM *te prabes* IN VERBA *principibus ignota, nisi cum iurare cogerent alios.* Et mox, Traianum consule præeunte iurasse eum sollemni exsecratione, si falleret, addit. Consulatu quoque abeuntes iusiurandum dabant, se nihil contra leges fecisse, aut aliud quid eius generis. Argumento est, quod Ciceroni, pridie Calend. Ianuar. quo die Consulatu abiturus erat, concionis habendæ facultatem à Metello Nepote Tribuno pleb. denegatam: nec aliud concessum quam vt legitimum Iusiurandum præstaret, Dio lib.37. refert. De Cicerone enim loquens ait, Καὶ τέλος, ἀπολογήσασθαί τι καὶ καταλέξαι πάνθ' ὅσα ἐν τῇ ὑπατείᾳ ἐπεποιήκει τῇ τελευταίᾳ τῆς ἀρχῆς ἡμέρᾳ ἐθελήσαντα· πάνυ γὰρ ποθ' ἡδέως οὐχ ὅπως ὑφ' ἑτέρων ἐπῃνεῖτο, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐνεκωμίαζεν. Ἐσίγασαν, οὐδὲ ἐπέτρεψαν αὐτῷ ἔξω τι τοῦ ὅρκου φθέγξασθαι, συναγωνιστῇ Μετέλλῳ Νέπωτι δημαρχοῦντι χρώμενοι πλὴν καθ' ὅσον ἀντιφιλονεικήσας, προσεπώμοσεν, ὅτι σεσωκὼς τὴν πόλιν εἴη. Quod ipse de se Cicero prædicat in Oratio. in Pisonem, his verbis: *Ego, cum in concione, abiens magistratu, dicere à Tribuno plebis prohiberer, quæ constitueram: cumque is mihi tantummodo, vt iurarem, permitteret: sine vlla dubitatione* IVRAVI, REMPVB. ATQVE HANC VRBEM MEA VNIVS OPERA ESSE SALVAM. *Mihi populus Rom. vniuersus, illa in concione non vnius diei gratulationem, sed æternitatem, immortalitatemque donauit, cum meum Iusiurandum tale, atque tantum iuratus ipse vna voce & consensu approbauit.* Quod & idem Epist.2. ad Metell. lib.5. Familiar. ita significat: *Atque ille, quod te audisse certo scio, prid. Cal. Ianuar. qua iniuria nemo vmquam, in aliquo Magistratu, improbissimus ciuis affectus est, ea me Consulem affecit, cum rempubl. conseruassem: atque abeuntem Magistratu, concionis habendæ potestate priuauit: cuius iniuria mihi tamen honori summo fuit: Nam cum ille mihi nihil, nisi vt iurarem, permitteret, magna voce* IVRAVI VERISSIMVM *pulcherrimumque* IVSIVRANDVM: *quod populus item magna voce me iurasse iurauit.* Idem Cic. pro domo sua: *Præsertim cum mihi vni in hac Republ. audiente populo Rom.* OPERA MEA HANC VRBEM ET HANC REMPVB. ESSE SALVAM, IVRATO *dicere fas fuisset.* Plutarch. in Cicerone, Οἱ τὴν ἀρχὴν παραλαβόντες (de Metello & Bestia Tribunis plebis loquitur) ἔτι τοῦ Κικέρωνος ἡμέρας ὀλίγας ἄρχοντος, οὐκ εἴων δημηγορεῖν αὐτὸν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ἐμβόλων βάθρα θέντες, οὐ παρίεσαν, οὐδ' ἐπέτρεπον λέγειν· ἀλλ' ἐκέλευον, εἰ βούλοιτο, μόνον περὶ τῆς ἀρχῆς ἀπομόσασθαι, καταβαίνειν. Κἀκεῖνος ἐπὶ τούτοις, ὡς ὀμούμενος προῆλθε. Καὶ γενομένης αὐτῷ σιωπῆς, ὤμνυεν οὐ τὸν πάτριον, ἀλλ' ἴδιόν τινα καὶ καινὸν ὅρκον, Ἦ μὴν σεσωκέναι τὴν πατρίδα, καὶ διατετηρηκέναι τὴν ἡγεμονίαν. Ἐπώμνυε δὲ τὸν ὅρκον αὐτῷ σύμπας ὁ Δῆμος. Meminit & huius sollemnis Iurisiurandi eorum qui Magistratu abibant, Dio lib.43. Verba eius sunt hæc, Ὁ Κλαύδιος ἐπειγόμενος μὲν καὶ τὴν βουλὴν ἐσελθόντα τι ἐς τὴν ἀγορὰν ἐπ' ἐξόδῳ τῆς ἀρχῆς, καὶ διαγορευόμενον μετὰ τῆς τοῦ ὅρκου προσώσεως, καὶ περὶ τῶν πεπραγμένων δημηγορῆσαι. Sic & Plinius in Panegyrico Traianum Consulatu abeuntem iurasse commemorat, *Itaque commendans*, ait, *& abiturus Consulatu* IVRASTI TE NIHIL CONTRA LEGES FECISSE. Et mox: *Quam dignum te, quamque diuersum consuetudine illorum, qui pauculis diebus gestum consulatum, immo non gestum, abiiciebant per edictum: hoc pro concione, pro rostris,* PRO IVREIVRANDO, *scilicet vt primis extrema congruerent.* Refert & Tacitus lib.20. vniuersi Senatus Iusiurandum in hæc verba: *Senatus inchoantibus primoribus,* IVSIVRANDVM *excepit, quo certatim omnes Magistratus, ceteri, vt sententiam rogabantur,* DEOS TESTES ADVOCANT, NIHIL OPE SVA FACTVM QVO CVIVSQVAM SALVS LAEDERETVR: NEQVE SE PRAEMIVM AVT HONOREM EX CALAMITATE CIVIVM CEPISSE: *trepidis, & verba Iurisiurandi, per varias artes, mutantibus, quis flagitii conscientia inerat.*

Exstat elegans Iurisiurandi, quod à Iudicibus præstari Iustinianus constituit, formula, subdita Nouellæ 8. Perstringuntur & quædam Iurisiurandi formulæ, in l. si quando, l. seruus patroni, §. vlt. l. si libertus ita, ff. de oper. libert. l. si quis pro eo, ff. de fideiussor l. vlt. ff. ad municip. PERPETVVM etiam MORBVM IVRATVRVM SE, Cic. Epist.12. lib.12. ad Attic. denuntiat. EIVRASSE autem, INIQVOS sibi esse IVDICES qui ferrentur, addicerenturve, supra lib.1. demonstrauimus. Item EIVRASSE eos quandoque BONAM COPIAM, Varro lib.6. De lingua Lat. & Cic. Epist.16. lib.9. Familiar. & EIVRASSE MALAM MENTEM, Seneca lib.3. De Benefic. ostendunt.

Plerumque etiam qui de iniuria facta, aut aliquo maledicto sese purgare volebant, iureiu-

rando id faciebant. Duplici autem modo ea res transigebatur. Interdum enim, IVRABANT SE NON FECISSE, l. lex Cornelia, §. hac lege, ff. de iniur. Interdum SATISFACIEBANT. Martial. Epigram. 80. lib. 12.

Nil in te scripsi Bithynice: credere non vis,
Et IVRARE *iubes. Malo* SATISFACERE.

Ouid. lib. 2. De remed. amor.

Qui dicit multa puella
Probra, SATISFIERI *postulat ille sibi.*

Cuiusmodi Satisfactionis, à Suetonio in Iulio cap. 73. & in Claudio cap. 38. & Cæsare lib. 5. De bello Gall. Asconio, in 3. Verrin. fit mentio.

Interdum non nudis verbis, sed & iureiurando interposito satisfaciebant. Et ita Alcmena probri & impudicitiæ falso insimulata ab Amphitruone viro suo, non aliter se cum eo in gratiam rediturum profitetur, quam si ille & satisfaceret sibi, & insuper adiuraret, nolle esse dicta ea quibus pudorem eius suggillarat. Verba eius de ea re, quæ formulam nostram adstruunt, sunt hæc, apud Plautum Amphitruone Act. 3. Sc. 2.

Durare nequeo in ædibus: ita me probri,
Stupri, dedecoris, à viro argutam meo?
Ea quæ sunt facta, infecta esse acclamitat.
Quæ neque sunt facta, neque ego in me admisi, arguit.
Atque id me susque deque esse habituram putat.
Non ΑΣΟΕΡΟΙ *faciam: neque me perpetiar probri*
Falso insimulatam. Quin ego illum aut deseram,
Aut SATISFACIAT MIHI: *atque* ADIVRET *insuper*
NOLLE ESSE DICTA, QVAE IN ME INSONTEM PROTVLIT.

Iupiter vero alter Amphitruo, iurgii inter illos coniuges auctor, Alcmenæ placandæ causa, facturum se pollicetur quod illa postulat, iocoque non serio hæc à se dicta adfirmat. Prætereà ita ei satisfacit:

PER DEXTRAM TVAM TE, ALCVMENA, ORO, OBSECRO,
DA MIHI HANC VENIAM, IGNOSCE, IRATA NE SIES.

Iusiurandum etiam non recusans, postea addit:

Mane, ARBITRATV TVO IVSIVRANDVM DABO,
ME MEAM PVDICAM ESSE VXOREM ARBITRARIER:
ID EGO SI FALLO, &c.

Qua purgatione contenta Alcmena, eum in ædes admittens,

Quin veni, ait, *quando vis intro: faxo haud quicquam sit moræ,*
Quando EXIVRASTI, TE MIHI HAEC DIXISSE PER IOCVM.

Apud Terent. Adelph. Act. 2. Sc. 1. Sannio indignis modis acceptus ab Æschine,

Tu quod te, inquit, *posterius* PVRGES, NOLLE HANC INIVRIAM MIHI
FACTAM ESSE, *huius non faciam: crede hoc. Ego meum ius persequar.*
Neque tu verbis solues vnquam, quod re mihi malefeceris.
Noui ego vestra hæc: NOLLEM FACTVM: DABITVR IVSIVRANDVM ESSE TE
INDIGNVM INIVRIA HAC: *cum ego indignis sim acceptus modis.*

Porro sæpenumero Deos Testabantur, quod fiebat hoc verbo, TESTOR. Cic. Philip. 13. TESTOR, ET VOS ET POPVLVM ROM. ET OMNES DEOS *qui huic vrbi præsident.* Quintilian. Declamat. 295. TESTOR DEOS, *non recessi à custodia, donec me bellum auocauit.* Idem Declamat. 338. TESTOR DEOS, TESTOR VESTRAM, IVDICES, RELIGIONEM. Liu. lib. 9. IOVEM, MARTEMQVE, ATQVE ALIOS TESTATVR DEOS. Virgil. lib. 2. Æneid.

Vos æterni ignes, & non violabile vestrum
TESTOR NVMEN, ait.

Idem lib. 5.

XANTHVM, SIMOENTAQVE TESTOR.

Et lib. 11.

—*Accipe* TESTOR,
DIVA *tuam.*

Seneca Hercule Oetheo Act. 3. Sc. vlt.

TESTOR *nitentis flammeam Phœbi rotam,*
SYDEROSQVE TESTOR.

Idem

Idem Troade Act.1.Sc.1.

TESTOR DEORVM NVMEN *aduersum mihi.*

Sic & Prudentius in Peristephano, TESTOR SALVTEM PRINCIPIS.

Alia etiam verborum figura Deos Testabantur. Apud Virgilium namque lib.12. Æneid. Æneas ita Solem testatur,

ESTO *nunc* SOL TESTIS, *& hæc mihi terra precanti.*

Apud Ouid lib.9.Metamorph. Byblis Cauno: --*Omnia feci,*

SINT MIHI DII TESTES, *vt tandem sanior essem.*

Martial.Epigr.23.lib.9.

Est nihil ex istis. SVPEROS AC SIDERA TESTOR.

Propert. Eleg.vlt.lib.4. --TESTOR MAIORVM CINERES.

Alias etiam absque vllo adiuncto, TESTOR, dicebant. Ouid.lib.2.De Arte amand.

En iterum, TESTOR, *nihil hic, nisi lege remissum.*

Propert.lib.3.Eleg.4.

Si non vana canunt mea somnia, LYGDAME, TESTOR.

Alibi,vt apud Senecam Oedipo Act.2.Scen.1. & Silium Italic.libr.17. legitur, TESTIS VENI.

Ac interdum DEOS HOMINESQVE TESTABANTVR. Liuius lib.2. *Appius contra,* TESTARI DEOS, ATQVE HOMINES, *Rempub.prodi.* Et lib.22. de Varrone: TESTATVRQVE DEOS ET HOMINES, *hic nullam penes se culpam esse.* Donatus vtique in Phormio. Terent. Act.5.Sc.1.ad hæc verba, *Sed* PER DEOS ATQVE HOMINES, *Adiurationis,* ait, *genus est.* Idem in Andr.Terent.Act.1.Sc.5. OBTESTATIO, ait, *dicitur, quando eum adiurantes quem rogamus, oramus per eas res, propter quas rogamus.* Virg.lib.3.Æneid.

Per euersa, genitor, fumantia Troia Excidia OBTESTOR.

Cicer.Epistol.2.libr.11.ad Attic. PER OMNES DEOS TE OBTESTOR. Apud Liuium lib.22. Calauius filium ita obsecrat: PER EGO TE, FILI, QVAECVMQVE IVRA LIBEROS IVNGVNT PARENTIBVS, PRECOR QVAESOQVE, NE ANTE OCVLOS PATRIS FACERE ET PATI OMNIA INFANDA VELIS. Idem lib.6. DEOS ATQVE HOMINES OBTESTANTEM, *vt M.Manlio liberatori suo, parentis plebis Rom. gratiam referant.* Ouid.lib.2.Trist.Eleg.1. Augustum PER SVPEROS, PER PATRIAM, orat, vt parcat. Similiterque lib.2.De Ponto Eleg.8.veniam ab eodem Cæsare ita petit:

PER PATRIAE NVMEN, *quæ te tibi carior ipso est*

PER *nunquam surdos in tua vota* DEOS.

PERQVE TORI SOCIAM, *quæ par tibi sola reperta est.*

PERQVE *tibi similem virtutis imagine* NATVM

Moribus adgnosci qui tuus esse potest.

PERQVE TVOS *vel auo dignos, vel patre,* NEPOTES.

Sed & libr. 4. eiusdem argumenti Eleg. 12. Tuticanum PER SVPEROS deprecatur. Virgil. in Ciri:

--TE PER, *mea alumna,* TVVMQVE

Expertum multis misera mihi rebus, AMOREM,

PER TE SACRA PRECOR, PER LVMINA ILITHYIAE:

NE TANTVM IN FACINVS TAM NVLLA MENTE SEQVARIS.

Vulgarem vtique fuisse coniugum obsecrationem, PER CARISSIMA PIGNORA, Quinctilianus lib.6.cap.2.ostendit. Plinius etiam rogatum se a Nicensibus publice, PER AETERNITATEM ET SALVTEM TRAIANI, lib.10.Epist.proponit.

Præterea DEVM ATQVE HOMINVM FIDEM quandoque obtestabantur. Liuius lib.2. OBTESTANSQVE DEVM ATQVE HOMINVM FIDEM. Et libr.8. *Hæc simul iurgans, quærens,* DEVM HOMINVMQVE FIDEM OBTESTANS. Plaut.Menæchm.Act.5.Sc.8.

Inclamabit DEVM FIDEM ATQVE HOMINVM,

Idem Aulular.Act.2.Sc.1.

DIVVM ATQVE HOMINVM *clamat continuo* FIDEM,

Iuuenal.Sat.13.

Nos HOMINVM, DIVVMQVE FIDEM *clamore ciemus.*

Id quod fiebat hac exclamatione, PRO DEVM ATQVE HOMINVM FIDEM: qua præter Comicos,Cic.Diuinatione,& libr. 3. & 6. in Verrem, & pro Rosc. Comœd. vtitur. Sic reos quosdam hominum FIDEM IMPLORASSE, Suet.in Tiber.cap.75. narrat.

Aduersus vim quoque & iniuriam, FIDEM POPVLI ROM. & FIDEM PLEBIS, vel FIDEM QVIRITIVM IMPLORABANT. Exemplorum copiam suppeditat Liuius, e quibus aliquot producam. Is enim lib.2. Volcronem, FIDEM PLEBIS IMPLORASSE refert. Idem lib. 3. *Nutrix puellæ*, FIDEM QVIRITIVM IMPLORAT. Eodem lib. *Ipsius Appii*, FIDEM POPVLI ROM. IMPLORANTIS *vox audiebatur*. Et lib.4. CVM FIDEM PLEBIS ROM. IMPLORARET, *a Seruilio Hala obtruncatus est*. Ibidem de Melio, FIDEM PLEBIS IMPLORARE, *& opprimi se, consensu patrum, dicere*. Idem lib. 42. *Tot milia captiuorum* FIDEM IMPLORANTIA POPVLI ROM. Cicer. libr. 5. in Verr. IMPLORAT *ille* FIDEM POPVLI ROMANI. Idem pro Fonteio: *Cum virgo Vestalis ex altera parte germanum fratrem complexa teneat, vestramque, Iudices, ac* POPVLI ROM. FIDEM IMPLORET. Seneca Epistol. 15. *Nemo statim* QVIRITIVM FIDEM IMPLORAT. IMPLORARE autem Seruius in lib. 10. Æneid. interpretatur, *auxilium cum miseratione deposcere*. Festus vero, *Inuocare*.

Atque huiusmodi Imploratio fiebat nonnumquam his verbis, FIDEM PLEBIS IMPLORO. Liuius lib.2. *Clamitans ait*, PROVOCO, ET FIDEM PLEBIS IMPLORO. Plautus Ruden. Act.3. Sc.2. PROH POPVLARES, VESTRAM EGO IMPLORO FIDEM. Apud Senecam Troade Act. 3. Sc. 1. Andromacha, CAELITVM APPELLO FIDEM, FIDEMQVE ACHILLIS. Interdum vero dicebant, PRO VESTRAM FIDEM QVIRITES. Liuius libr. 10. *Decurrit inde ad arma, &c.* PRO VESTRAM FIDEM QVIRITES, *clamitans*. Alias legimus exclamasse eos, PORRO QVIRITES. Incertus auctor in Priapeis: PORRO (*nam quis erit modus*) QVIRITES, *Aut præcidite seminale membrum*. Sic enim prior versus interpungendus est. Apuleius lib.8. De Asino aur. *Nec diu tale facinus meis oculis tolerantibus*, PORRO QVIRITES, *perclare gestiui: sed viduatum ceteris syllabis & literis, processit, O, tantum, sane clarum & validum*. Quo loci Beroaldus contra verborum sententiam & antiquam lectionem, PROH QVIRITES emendauit. Quam emendationem Tertullianus in lib.1. aduersus Valentinianos refellit, inquiens, *Inclamauerit in eam, quasi*, PORRO QVIRITES, *aut*, FIDEM CAESARIS. Necnon Macrobius, qui ex Laberii Mimis citat hunc versum, PORRO QVIRITES *libertatem amisimus*, aut vt alii legunt, *perdimus*. Et hoc erat, QVIRITARE. Varro lib.5. De lingua Latin. QVIRITARE *dicitur is, qui* QVIRITIVM FIDEM CLAMANS IMPLORAT. Liuius libr.39. *Nec vox* QVIRITANTIS, *cum per vim stuprum inferatur, exaudiri possit*. Interdum O CIVES, clamabant, vt apud Plautum Curculio. Act.5. Sc. vlt. & Horat. Epist.1. lib.1. Sermon. Alias etiam dicebant, ADESTE CIVES. Et ita apud Liuium libr. 2. Publius Volero clamitat, ADESTE CIVES, ADESTE COMMILITONES. Et Manlius libr. 7. ad Quirites, FRONDE ADESTE, PROHIBETE IVS DE PECVNIIS DICI. Eius generis est Quiritatio illa Sannionis apud Terent. Adelph. Act.2. Sc.1.

OBSECRO POPVLARES, FERTE MISERO ATQVE INNOCENTI AVXILIVM, SVBVENITE INOPI.

Apud Appianum ἐν Ἰβηρικῇ, Scipio ita proclamat, Ἐπικυρῶττε, ὦ Γραμμῶνι, κατὰ πολιτικῆ ὑμᾶς τοῦ Σκηπίωνι. Ac plane in illis locutionibus FIDEI nomen, opem atque auxilium significare, Seruius notat ad illum Virgilii versum lib.10. Æneid.

Namque aliud quid sit quod iam implorare queamus.

Sic & in Actis Apostolorum cap. 21. Ἄνδρες Ἰσραηλῖται βοηθεῖτε, D. Lucas acclamatum memorat.

Alias etiam CONSVLVM, alias PATRVM FIDEM IMPLORABANT. Liuius lib 3. *Clamore ingenti, nunc* CONSVLVM, *nunc* PATRVM FIDEM IMPLORANT. MILITVM quoque FIDEM quandoque IMPLORATAM *legimus*. Idem Liuius lib.7. *Fabius* FIDEM MILITVM IMPLORANS, *lacerantibus vestem lictoribus, ad triarios se recepit*. Idem lib.29. *Repugnabant enim*, MILITVMQVE FIDEM IMPLORABANT. Suetonius in Iulio cap. 33. *Pro concione* FIDEM MILITVM, *flens ac veste a pectore discissa*, INVOCAVIT. Tacitus libr. 18. FIDEM *suorum quondam* MILITVM INVOCANS. Hircius siue Oppius de bell. Gall. *Tum repente eminus suorum cominus* INVOCAT FIDEM ATQVE AVXILIVM, *ne sua vulnera*, PER FIDEM INTERPOSITAM, *paterentur inulta*. Milites etiam Scipionis CVM FIDEM CAESARIS IMPLORARENT, ad vnum interfectos ipsemet Cæsar lib.6. De bello ciu. narrat. Apul. lib.9. FIDEMQVE CAESARIS *identidem* IMPLORANTIVM. Idem lib. 3. *Nomen Augustum Cæsaris* INVOCARE *tentaui, & ô quidem tantum disertum & validum clamitaui; reliquum autem* CAESARIS *nomen enunciare non potui*. Appian. lib. 3. Epict. cap. 12. Ἀλλ' ἄν τίς σε ἐξαιρήσεται, ἀπάγει πρὸς σὲ τὸν μετ', Ὦ Καῖσαρ, ἐν τῇ σῇ εἰρήνῃ οἷα πάσχω! Spartian. in Iulian. *In palatio idem Iulianus occisus est*, FIDEM CAESARIS IMPLORANS.

Erat

Erat & Implorationis species vox ista, CIVIS ROMANVS SVM. Cicero 6. in Verrem: *Vt etiam illa vox, & illa* IMPLORATIO, CIVIS ROMANVS SVM, *quæ sæpe multis in terris opem inter Barbares & salutem tulit, ea mortem illi acerbiorem & supplicium maturius ferret.* Et alio eiusdem orationis loco: *Nulla vox audiebatur, nisi hac,* CIVIS ROMANVS SVM. Asinius Pollio lib. 10. Epistolarum Familiar. *Et illi misero,* QVIRITANTI, CIVIS ROMANVS SVM, *responderet ille,* NVNC POPVLI FIDEM IMPLORA. Liuius libr. 2. *Tum quoque inter tantas fortunæ minas metuendus magis quam metuens,* ROMANVS SVM, *inquit,* CIVIS. Suetonius in Galba cap. 9. *Implorantique leges, &* CIVEM ROMANVM *se testificanti.* Eiusque vocis ope ac præsidio, D. Paulus verberum iniuriam deprecatus est, vt D. Lucas Actis Apostolorum cap. 22. scribit. Plinius libr. 4. Epistol. 11. Celerem Equitem Roman. dum in comitio virgis cæderetur, vt incesti cum virgine Vestali reus, in hac voce perstitisse, QVID FECI? NIHIL FECI, narrat.

Implorationibus Acclamationes subiungam, non eas quidem quæ in Senatu vel a Militibus fiebant, de quibus libr. 2. & 4. satis superque dixi, sed eas, quæ vulgo fieri solebant. Faustis plane acclamationibus familiaris erat vox, FELICITER. Suetonius in Claud. cap. 7. *Præsedit nonnumquam ludis, in Gaii vicem, acclamante populo,* FELICITER. Idem in Domitiano, cap. 13. *Acclamari etiam in Amphitheatro epulari die libenter audiit,* DOMINO ET DOMINAE FELICITER. Plutarchus in Galba: Καὶ ποτὲ θέας οὔσης, καὶ τῶν χιλιάρχων καὶ λοχαγῶν τὸ Ῥωμαϊκὸν σύνηθες, Εὐτυχίαν ἐπευχομένων τῷ Αὐτοκράτορι Γάλβᾳ. Cicer. Epist. 42. lib. 13. ad Attic. *Faciam quod volunt.* FELICITER, VELIM, *inquam.* Flor. lib. 3. cap. de Bello Cymbrico: *Eodem die quo gesta res est, visi pro æde Castoris & Pollucis iuuenes laureati, Prætori literas tradere, frequensque in spectaculo rumor victoriæ Cymbricæ,* FELICITER, *dixit.* In sponsalibus etiam idem acclamatum Iuuenal. Sat. 2. indicat.

Signatæ, inquiens, Tabulæ: dictum, FELICITER. *Ingens*
Cœna sedet.

Eiusmodi erant βοαὶ illæ καὶ Εὐφημίαι, de quibus Appianus libr. 5. De bell. Ciuili b. cum de Antonii & Octauiæ sponsalibus agit. Repetitur & sæpius hæc qua de agimus, vox, in Acclamationibus quæ exstant apud Lampridium in Commodo. Congiarii vtique largitionibus, quæ ab Imperatoribus popularis gratiæ promerendæ causa, fiebant, acclamari solitum, DE NOSTRIS ANNIS TIBI IVPITER AVGEAT ANNOS, Tertullianus Apologet. cap. 35. auctor est. Quædam etiam Imperatoribus dici, & acclamari solita, Dio & Xiphilinus ita perstringunt: Ille lib. 53. his verbis, ἀφ' οὗ δὴ καὶ νῦν ἐπευχόμενοι τὸν κρατοῦντα, λέγειν εἰώθαμεν, Ὅτι σοι καθωσιώμεθα. Hic vero in Commodo, Ἐφ' ᾧ καὶ ὁ Δῆμος, καὶ ἡμεῖς παραχρῆμα πάντες, τοῦτο δὴ, τὸ ἐν ταῖς συμποσίοις εἰωθὸς λέγεσθαι, ἐξεβοήσαμεν, Ζήσαις. Capitolinus in Gordianis narrat, cum quadam die fatum Imperatorium Gordianus in Africa legeret, atque a Proconsulibus Scipionibus cœpisset, acclamatum ab Afris, NOVO SCIPIONI, VERO SCIPIONI, GORDIANO PROCONSVLI. Ibidemque, post concionem cuiusdam Decurionis Mauricii, a populo acclamatum refert, ÆQVVM EST, IVSTVM EST. GORDIANE AVGVSTE DII TE SERVENT FELICITER. IMPERATOR ES, CVM FILIO IMPERES.

Accedant & Gratulationum voces, quales sunt hæ, quas vbi Germanicum conualuisse Romæ percrebruit, a tota ciuitate missas Suetonius in Caligul. cap. 6. refert: SALVA ROMA, SALVA PATRIA, SALVVS EST GERMANICVS. Similiterque Alexandro Seuero post victoriam Persicam, vndique omnes acclamasse, SALVA ROMA, QVIA SALVVS EST ALEXANDER. Lampridius in eius vita scribit. Gratulantes plane, EX SENTENTIA, dixisse, Quinctilian. lib. 8. c. 2. docet. Xiphilinus in Nerone Καὶ αὐτῶν τῶν βουλευτῶν οἱ μάλιστα συμβοώντων· Ὀλυμπιονίκα οὐᾶ. Αὔγουστε πυθιονίκα οὐᾶ Αὔγουστε Αὔγουστε Νέρωνι τῷ Ἡρακλεῖ, Νέρωνι τῷ Ἀπόλλωνι· ὡς εἷς περιοδονίκης, εἷς ἀπ' αἰῶνος Αὔγουστε, ἱερὰ φωνή, μακάριοι οἵ σου ἀκούοντες. Idem ibid. Οἱ Αὔγουστοι, ὡς καὶ χαίροντες ἐβόων, καὶ ἦν ἀκούειν πῶς αὐτῶν λεγόντων, Ὁ καλὸς Καῖσαρ, Ὁ Ἀπόλλων, Ὁ Αὔγουστος, εἷς ὡς Πύθιος, μά σε Καῖσαρ, οὐδείς σε νικᾷ. Lamprid. in Commodo, *Appellatus est sane inter cetera Triumphalia nomina, etiam sexcenties vicies,* PAVLVS PRIMVS SECVTORVM.

In nuptiis autem, THALASSIO, clamitatum, nuptialemque eam vocem fuisse, Liuius lib. 1. Plutarch. in Romulo, & Pompeio tradunt. Virg. in Catalect.

Et inscio repente clamatum semper,
THALASSIO, THALASSIO.

Martialis Epigram. 91. lib. 3.

Sternatur, à Coride, triclinio lectus,
THALASSIONEM *qui* TVVM *dicet solus.*

Idem Epigram. 36. lib. 1.

Quid si me iubeas, THALASSIONEM
VERBIS DICERE NON THALASSIONIS.

Et Epigram. 46. lib. 12.

Nec tua defuerant, verba, THALASSE, *tibi.*

In nuptiarum etiam ritibus, hæc sollemnia verba fuisse, VTI TV CAIVS, EGO CAIA, alias demonstraui.

Saturnalibus vtique, IO SATVRNALIA, clamabatur. Martialis Epigram. 2. lib. 11.

Clamant ecce mei, IO SATVRNALIA, *versus.*

Liuius libr. 22. *Ad ædem Saturni Romæ immolatum est, lectisterniumque imperatum: & eum lectum senatores strauerunt, & conuiuium publicum: ac per vrbem,* SATVRNALIA, *die ac nocte clamatum.* Macrobius libr. 1. Saturnal. cap. 10. *Vgo die Saturnalia fuisse, & non nisi decimo quarto Kalend. Ianuar. celebrata: quo solo die apud ædem Saturni, conuiuio soluto,* SATVRNALIA *clamitabantur.* Statius Papinianus lib. 1. Siluar.

Tollunt innumeras ad astra voces,
SATVRNALIA *Principis sonantes.*

Dio lib. 58. Συμβοώντες ἐξαίφνης τοῦτο δὴ τὸ θρυλούμενον, τὸ, Σατουρνάλια· ἐπειδὴ καὶ ἐν τοῖς Κρονίοις οἱ δοῦλοι τὸ τῶν δεσποτῶν σχῆμα μεταλαμβάνοντες ἑορτάζουσι. Interdum etiam dicebant, BONA SATVRNALIA. Arrianus lib. 1. Epict. cap. 29. Τοῖς γὰρ παιδίοις, ὅταν προσελθόντα κροτῇ, καὶ λέγῃ, Σήμερον Σατουρνάλια ἀγαθά. Martial. lib. 14.

Iste tibi faciet, BONA SATVRNALIA *porcus.*

Interdum & infaustas voces populus in principes, aliosque iactabat. Morte quidem Tiberii ita lætatum esse populum Rom. Sueton. in Tiber. cap. 75. scribit, vt ad primum nuntium discurrentes, *pars,* TIBERIVM IN TIBERIM, *clamitarent, pars,* TERRAM MATREM, DEOSQVE MANES ORARENT, NE MORTVO SEDEM VLLAM, NISI INTER IMPIOS, DARENT. *Alii,* VNCVM ET GEMONIAS *cadaueri minarentur.* Sed & Galbæ caput hasta suffixum, non sine ludibrio circum castra portatum, acclamantibus identidem, GALBA CVPIDO FRVARIS AETATE TVA, idem in Galba cap. 20. narrat. Antiochiæ etiam licentius clamitatum, VIVVS ARDEAT VALENS, Ammianus Marcellinus libr. 31. refert.

Iam illam Senatus acclamationem, quæ est apud Lampridium in Commodo, AD LEONEM, a vulgo quoque vsurpatam constat. Nam & suum in Christianos odium, his vocibus, CHRISTIANOS AD LEONEM, populum testatum reliquisse, Tertullianus Apologet. cap. 10. & vlt. & Euseb. lib. 4. Histor Ecclesiast. c. 14. memorant. Idem Tertullianus in lib. De Spectacul. *Et qui insigniori cuique homicidæ* LEONEM POSCIT. Apul. lib. 2. *Sanire vulgus interdum, & facti verisimilitudine ad criminis credulitatem impelli,* CONCLAMANT IGNEM, *requirunt saxa.* Populum etiam acclamasse, Αἶρε τοῦτον, D. Lucas Euangelist. cap. 23. & Αἶρε αὐτὸν, idem Actis Apostolorum cap. 21. Et Αἶρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοιοῦτον, idem ibidem cap. 22. refert. Eiusdem generis sunt hæ populi voces, Σταυρωθήτω, apud D. Matthæum cap. 27. & Σταύρωσον, Σταύρωσον αὐτὸν, apud D. Marcum cap. 15. & D. Lucam cap. 23. De Areis etiam sepulturarum Christianarum populum acclamasse, AREAE NON SINT, Tertullianus in libr. ad Scapulam scribit.

Porro in incendiis, AQVAM inclamari consueuisse, Quinctilianus docet, Declamat. quæ inscribitur, Pro ciuibus contra legatum. Sed & qui furem insequebantur, clamabant, PREHENDE FVREM, vt ex Petron. Arbit. Satyr. liquet.

His Præconia commode subiicientur. Præconem autem ad ludos Seculares sollemni more populum inuitantem, hoc carmine vsum legimus, CONVENITE AD LVDOS SPECTANDOS, QVOS NEQVE SPECTAVIT QVISQVAM, NEQVE SPECTATVRVS EST. Suetonius in Claudio cap. 21. *Quare vox præconis irrisa est,* INVITANTIS, *more sollemni,* AD LVDOS QVOS NEQVE SPECTASSET QVISQVAM, NEC SPECTATVRVS ESSET, *cum superessent adhuc qui spectauerant, & histrionum producti olim, tunc producerentur.* Herodianus lib. 3. εἴδομεν δὲ ἐπ' αὐτοῦ καὶ θέας πανδαπῶν παντοδαπῶν θεαμάτων, ἐν πᾶσι θεάτροις ὁμοῦ, ἱερουργίας τε καὶ παννυχίδας ἐπιτελεσθείσας ἐς μυστηρίων ζῆλον. Αἰωνίους δὲ αὐτὰς ἐκάλουν οἱ τότε ἀκούοντες, τρισὶ γενεαῖς διαμετρουμένων ἐπιτελεῖσθαι. Κήρυκες γ' οὖν κατά τε τὴν Ῥώμην καὶ τὴν Ἰταλίαν διεφοίτων καλοῦντες, ἥκειν

καὶ

ἐπὶ θεάσασθαι πάντα, ἃ μήτε εἶδον, μήτε ὄψονται. ὅτως ὁ μεταξὺ χρόνος τῆς παρελθούσης ἑορτῆς καὶ τῆς μελλούσης ἐδηλοῦτο πᾶσαν ἡλικίαν ἀνθρώπων ὑπερβαίνειν. Centesimo enim quoque anno hi ludi edebantur, quod is esset terminus seculi, vt ex T. Liuii libr. 136. Censorin. refert in lib. De die Natali. Quamquam, vt centesimo decimoquoq; anno repeterentur, tam commentarii Quindecim virorum, quam Augusti Edicta testabantur, vt Horatius in Carmine quod de secularibus ludis cantatum est, id tempus hoc modo designauerit,

Certus vndenos decies per annos,
Orbis vt cantus, referat[que] ludos.

Vtut sit, cum centesimus annus (quemadmodum Paulus noster ait) finis vitæ hominum longissimus sit, ac proinde semel dumtaxat in vita Seculares ludi spectari possent, nihil mirum est, si tali præconio ad eos spectandos populus inuitaretur. Scite itaque Claudio hos ludos edenti Vitellius hac voce gratulatus dicitur, SAEPE FACIAS, vt est a Tranquillo relatum in Vitellio cap. 2. Simili modo, Censorin. in lib. De die Natali, *A votis*, inquit, *auspicia sumantur. Itaq[ue] hunc diem (quod ait Persius) numera meliore lapillo. Idque*, QVAM SAEPISSIME FACIAS, *exopto.* Sic & in veteri quadam Inscriptione, CAELIAE CLAVDIANAE V. V. MAXIMAE. A DIIS ELECTAM MERITO SIBI TALEM ANTISTITEM NVMEN VESTAE RESERVARE VOLVIT. COELIA NERVIANA SOROR VNA CVM PISRIO CONIVGE AC LIBERIS SVIS, ORANTES VT PER SECVLA FACERE DII PERMITTANT. Quod genus loquendi vsurpauit Macrinus in Oratione habita ad milites apud Lamprid. *Habete igitur*, COMMILITONES, *pro imperio aureos ternos: pro Antonini nomine, aureos quinos, & solitas promotiones, sed geminatas.* DII FACIANT VT HAEC SAEPIVS FIANT.

In FVNERIBVS plane INDICTIVIS (quo nomine, vt Paulus ex Festo interpretatur, ea funera significabantur, ad quæ per Præconem euocabantur) dici solitum a præcone, EX AEDIBVS EFFERRI MORTVVM, Varro libr. 4. De lingua Latin. ostendit. Idemque libr. 6. auctor est in eiusmodi funeribus pronuntiatum, OLLVS LETHO DATVS EST. Id quod etiam Fest. Pomp. notat: a quo, quantum ex vestigiis literarum hariolari licet, scriptum fuisse verisimile est, QVIRIS, *etiam singulari numero a nonnullis vsurpari*: Indicioque esse præconis vocem, qui in funeribus indicendis prædicabat, OLLVS QVIRIS LETHO DATVS. Ad huiusmodi funerum Indictiuorum præconia pertinere videntur hæc verba, quæ sunt apud Terentium Phormio Act. 5. Sc. vlt.

EXSEQVIAS CHREMETI. QVIBVS EST COMMODVM IRE, IAM TEMPVS EST.
Eodemque alludens Ouid. lib. 2. Amor. Eleg. 15.

Psittacus Eois imitatrix missus ab oris,

(sic enim vetus liber optimæ notæ habet)

OCCIDIT: EXSEQVIAS FERTE FREQVENTER AVES.

Hoc amplius apud Apuleium lib. 6. Metamor. indicii nomine, ei qui fugitiuam ancillam indicasset, præmium promittitur per Præconem, in hæc verba: SI QVIS A FVGA RETRAHERE VEL OCCVLTAM DEMONSTRARE POTERIT FVGITIVAM REGIS FILIAM, VENERIS ANCILLAM, NOMINE PSYCHEN, CONVENIAT RETRO METAS MVRTIAS, MERCVRIVM PRAEDICATOREM, ACCEPTVRVS, INDICII NOMINE, AB IPSA VENERE SEPTEM SVAVIA ET BLANDIENTIS LINGVAE ADPVLSVM. Simile est apud Lucianum, ἐν δραπέταις, præconii exemplum. Εἴ τις ἀνδράποδον παφλαγονικὸν τῶν ἀπὸ σινώπης βαρβάρων ὀνομαστὶ ..., οἷον ἀπὸ κλημάτων ὕπωχρον ἐν χρῷ κεκαρμένον ἐν γενείῳ βαθύ, πήραν ἐξηρτημένον, καὶ τριβώνιον ἀμπεχόμενον ὀργίλον, ἄμουσον, τραχύφωνον, λοίδορον μηνύειν ἐπὶ ῥητῷ αὐτὸν ὁμοῦ. Ad conquirendas vtique res amissas præconibus vlim vtebantur. Plaut Mercato. Act. 3. Sc. vlt.

Certum est praconium iam iubere quantum est conducier,
Qui illam inuestigent, qui inueniant. post ad Pratorem illico
Ibo, orabo, vt CONQVISITORES *det mihi in vicis omnibus.*

Petronius Arbit. Satyr. *Intrat stabulum Praco cum seruo publico, aliaq[ue] sane modica frequentia, facem[que] fumosam magis quam lucidam quassans, hac proclamauit:* PVER IN BALNEO PAVLO ANTE ABERRAVIT, ANNORVM CIRCA XVI. CRISPVS, MOLLIS, FORMOSVS, NOMINE GYTON. SI QVIS EVM REDDERE, AVT COMMONSTRARE VOLVERIT: ACCIPIET NVMMOS MILLE. Plane Philippo Macedonum rege superato, cum ad Isthmicum spectaculum tota Græcia conuenisset, tuba silentio facto, Præconem ita pronuntiasse, S. P. Q. R. ET TITVS QVINTIVS IMPERATOR, PHILIPPO REGE, MACEDONIBVSQVE DEVICTIS, LIBEROS, IMMVNES, SVIS

LEGIBVS ESSE IVBET CORINTHIOS, PHOCENSES, LOCRENSESQVE OMNES, ET INSVLAM EVBOEAM, PERRHOEBIOS, ACHAEOS, ETIOTAS, quemadmodum Liuius lib. 33. cum Valer. Max. lib. 4. cap. 8. refert. Xiphilinus etiam in Nerone, tale fuisse in certaminibus & ludis Neronianis κήρυγμα ait, Νέρων Καῖσαρ νικᾷ τόνδε ἀγῶνα, καὶ στεφανοῖ τόν τε τῶν Ῥωμαίων δῆμον καὶ τὴν ἰδίαν οἰκουμένην.

Per Præconem etiam silentium fiebat, hoc verbo, SILETE, vel TACETE. Xiphilinus in Hadriano id demonstrat, cuius verba sunt hæc: Ἐκέλευσε τοῦτο δὴ τὸ Δομιτιανοῦ κηρυχθῆναι, Σιωπήσατε, οὐκ ἐλέχθη μὲν· ὁ γὰρ κῆρυξ ἀνατείνας τὴν χεῖρα, καὶ ἐξ αὐτοῦ τούτου ἡσυχάσας, ὥσπερ εἰώθασι ποιεῖν. οὐ γὰρ ἐστὶν ὁπότε ὑπὸ κηρύγματος σιγάζονται, ἐπειδὴ ἐσιώπησαν, ἔφη, τοῦτο θέλει. Καὶ οὐχ ὅτι τινὰ ὀργὴν τῷ κήρυκι ἔσχεν, ἀλλὰ καὶ ἐτίμησεν αὐτὸν, ὅτι τὴν δυσχέρειαν τοῦ κελεύσματος οὐκ ἐξέφηνεν. Plaut. in prologo Asinar.

> FACE *iam nunc*, PRAECO, *omnem auritum populum.*

In ludis plane Capitolinis SARDOS VENALES proclamatos, Plutarchus docet in Aitiois, his verbis: Διὰ τί τοῖς Καπιτωλίοις θέας ἄγοντες, ἔτι νῦν κηρύττουσι, Σαρδιανοὺς ὠνίους. Idemque Festus Pomp. exesis literis tradit in ver. *Sardos venales.*

Ceterum Lictores, Magistratibus via populū decedere hac voce monebant, DATE VIAM CONSVLI. Hoc Liuius lib. 3. coniiciendum reliquit: apud quem ita Appius Decemuir loquitur: I LICTOR, SVMMOVE TVRBAM, ET DA VIAM DOMINO AD PREHENDENDVM MANCIPIVM. Plutarchus in Gracchis: Τῶν ὑπηρετῶν (i. Lictorum) τις αὐτοῦ Κοΐντος Ἀντύλλιος διαφέρων ἐπέτεινε τὰ σπλάγχνα πρὸς τοὺς περὶ τὸν Φούλβιον εἶπε, Δότε τόπον ἀγαθοῖς, κακοὶ πολῖται. Eadem loquendi figura, Plautus Curculio. Act. 2. Sc. vlt. sic Curculionem loquentem facit:

> DATE VIAM *mihi noti atq; ignoti, dum ego hic officium*
> *Facio, fugite omnes, abite &* DE VIA SECEDITE.

Idem Aulular. Act. 3. Sc. 1.

> *Optati ciues, populares, incolæ, accolæ, aduenæ,*
> DATE VIAM, *qua fugere liceat.*

Acron quoque in lib. 1. Epistol. Horatii, seruos officiosos in turba hunc & illum in latus fodiendo, dicere solitos memorat, DATE LOCVM DOMINO MEO. Ouid. lib. 1. De Ponto Eleg. 1.

> *Vaticinor, moneoque*, LOCVM DATE *sacra ferenti:*
> *Non mihi sed magno poscitur ille Deo,*

Ceterum in Diuortiis faciendis certa fuisse ac sollemnia verba, perspicue Cicero demonstrat lib. 1. De Orato, cum ait: *Cum quæreretur de duobus ciuium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de eius matre, quasi iudicaretur*, CERTIS QVIBVSDAM VERBIS, *non nouis nuptiis*, FIERI CVM SVPERIORE DIVORTIVM, *in concubinæ locum ducebatur.* Sane hac in re Caius noster recepta fuisse hæc verba tradit, RES TVAS TIBI HABETO: RES TVAS TIBI AGITO, l. 2. ff. de Diuort. Quod ego aliquot auctorum testimoniis in libro Singul. ad l. Iuliam de Adulter. pridem comprobaui. Cic. Philipp. 2. *Mimam exegit*, RES SVAS SIBI HABERE IVSSIT. Quinctil. Declamatio. 262. *Tunc repudiatam tu credis vxorem, cum* RES SVAS SIBI HABERE IVSSA EST, *cum*, EGREDI DOMO. Apul. lib. 5. De asino aur. CONFESTIM TORO MEO DIVORTE, TIBIQVE RES TVAS HABETO. Quam formulam subscriptam fuisse Antonii statuæ, cum & eodem tempore Octauiam vxorem haberet, & Cleopatram, Seneca ostendit lib. 7. Suasoriar. Sed valde illius loci verba corrupta sunt. Sic enim vulgo scriptum est, *Hoc in vita restituas tibi habe*, vbi legendum puto, RES TVAS TIBI HABE. Quod & à Plutarcho in Antonio significatur his verbis: Ὀκταβίαν δὲ Καῖσαρ ὑβρίσθαι δοκοῦσαν, ὡς ἐπανῆλθεν ἐξ Ἀθηνῶν, ἐκέλευσε καθ' ἑαυτὴν οἰκεῖν· ἡ δὲ οὐκ ἔφη τὸν οἶκον ἀπολείψειν τοῦ ἀνδρὸς, ἀλλὰ κἀκεῖνον αὐτὸν, εἰ μὴ δι' ἑτέρας αἰτίας ἔγνωκε πολεμεῖν Ἀντωνίῳ, παρεκάλει Τὰ καθ' ἑαυτὴν ἐᾶν. Res autem suas sibi habere, Iustin. martyr. in Apologia ad Senatum, Διοικήσασθαι τὰ ἑαυτῆς, vocat. Verba eius, cū de muliere, religionis Christianę causa insimulata tractat, hęc sunt: Καὶ ἡ μὲν βιβλίδιον σοὶ τῷ Αὐτοκράτορι ἀναδέδωκε, πρότερον συγχωρηθῆναι αὐτῇ, Διοικήσασθαι τὰ ἑαυτῆς ἀξιοῦσα, ἔπειτα ἀπολογήσασθαι περὶ τοῦ ἐγκλήματος. Quæ verba ex eo descripsit Eusebius lib. 4. histor. Eccles. cap. 27. Vnde supplenda sunt quæ initio eiusdem Apologiæ vulgo in Iustini martyris codicibus deesse notantur. Eoque adludens Plautus Trinummo Act. 2. Sc. 1. APAGE SIS, ait, AMOR, TVAS RES TIBI HABE: AMOR *mihi amicus ne fuas vmquam.*

Et in

Et in Amphitruo. Act. 3. Sc. 2.

VALEAS, TIBI HABEAS RES TVAS, REDDAS MEAS.

Seneca lib. 2. Controuersiar. *Vxorem torter dimisit, ad partum ingratus vocabat, quod in præmio nullam vxoris fecerat mentionem.* RES TVAS TIBI HABE, *inuicere debuit manum, & ipsum inter res suas trahere.*

Sane in Diuortiis faciendis præter illa legitima verba, etiam eam cui nuntius remittebatur, AEDIBVS EXIGI, EGREDIQVE iussam documento est, quod in illis iam à me citatis Ciceronis & Quinctilian. locis: *Mimam exegit*, &, *domo egredi iussa*, legitur. In ea re forte his verbis vtebantur: FORAS, vel, EXI FORAS. Martial. Epigram. 105. lib. 11.

VXOR VADE FORAS, *aut moribus vtere nostris.*

Iuuenalis Sat. 6. repudium mitti vxori significans,

COLLIGE SARCINVLAS, *dicet Libertus*, ET EXI.

Nonius plane illum Ciceronis ex Philippicis locum cum his verbis, adducit: *Claues ademit, forasq; exegit.* Idem Nonius, in verbo *facessere*, citat hos Titinnii è Geminis versus, quos ad hanc diuortii formulam spectare liquido compertum habeo.

At aliquis vestrum nuntiet

Geminæ, VT RES SVAS PROCVRET, AEDIBVS FACESSAT.

Eoque forte pertinet locus Varronis positus ab eodem in verbo *Betere*, *Betere est ire.* Varro *περὶ ταφῆς μενίππου*: *Quod parere ea non poterat mulier*, FORAS BETERE IVSSIT.

Filios etiam domo exigentes patres, IN CONSPECTVM suũ venire vetabant. Manlius certe Torquatus, suscepta domi de filio, quem Macedonum legati pecuniarum captarum accusabant, cognitione, re ex vtraque parte audita, hoc modo pronuntiauit: CVM SILLANVM FILIVM MEVM PECVNIAS A SOCIIS ACCEPISSE MIHI PROBATVM SIT, ET REPVB. ET DOMO MEA INDIGNVM IVDICO, PROTINVSQVE E CONSPECTV MEO ABIRE IVBEO. quemadmodum à Cicerone lib. 1. De Finib. & Valer. Max. lib. 5. cap. 8. refertur.

Hoc loco de Adrogationibus & Adoptionibus dicere non erit alienum. Cum autem is qui sui iuris, suæque potestatis erat, adrogabatur (quod per populum primo fiebat, dein principis auctoritate fieri cœpit) is quidem qui adrogabat, ita interrogabatur, AN VELLET EVM QVEM ADOPTATVRVS ESSET, IVSTVM SIBI FILIVM ESSE. Vicissimque is qui adrogabatur, interrogabatur, AN ID FIERI PATERETVR, l. 2. ff de adoptionibus. Et hoc est quod Agell. lib. 5. cap. 19. *Adrogantur, ait, ii qui quum sui iuris sunt, in alienam sese potestatem tradunt, eiusque rei* IPSI AVCTORES FIVNT. Cuius rei rationem Cic. pro domo sua ita exponit: *Cum hoc iuris à maioribus proditum sit, vt nemo ciuis Rom. aut libertatem, aut ciuitatem possit amittere, nisi ipse* AVCTOR FACTVS SIT. *Quod tu ipse petiisti in tua causa discere. Credo enim, quamquam in illa Adoptione legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatum*, AVCTORNE ESSES, VT IN TE P. FONTEIVS, VITAE NECISQVE POTESTATEM HABERET, VT IN FILIO. *Quæro, si aut negasses, aut tacuisses, si tamen id 30 Curiæ iussissent, num id iussum esset ratum? Certe non: quid ita? quia ius à maioribus nostris, qui non ficte, & fallaciter populares, sed vere & sapienter fuerunt, ita comparatum est, vt ciuis Rom. libertatem nemo posset inuitus amittere.*

Adrogationes plane non nisi causa cognita olim fiebant. In causæ autem cognitione quid versaretur, non possum aptius quam Ciceronis & Agellii verbis demonstrare. Illius, pro Domo sua, verba sunt hæc: *Quod est, Pontifices, ius Adoptionis? nempe vt is adoptet, qui neque procreare iam liberos possit: & cum potuerit, sit expertus. Quæ deinde* CAVSA CVIQVE SIT ADOPTIONIS, *quæ ratio generum, ac dignitatis, quæ sacrorum*, QVAERI A PONTIFICVM COLLEGIO SOLET. *Quid est horum in ista adoptione quæsitum? Adoptat annos viginti natus, etiam minor, Senatorem: Liberorumne causa? at procreare potest, habet vxorem, suscepit etiam liberos. Exheredabit igitur pater filium: quid sacra Clodiæ gentis, cur intereunt, quod in te est? quæ* OMNIS NOTIO PONTIFICVM, *cum adoptaret, esse debuit. Nisi forte ex te ita quæsitum est, num perturbare Rempubl. seditionibus velles: & ob eam caussam adoptari, non vt filius esses, sed vt Tribunus pl. fieres, & funditus euerteres ciuitatem, respōdisti, credo, te ita velle. Pontificibus bona causa visa est: approbauerunt. Non ætas eius, qui adoptabat, quæsita est, vt Cn. Aufidio, M. Puppio: quorum vterque, nostra memoria, summa senectute, alter Orestem, alter Pisonem adoptauit. Quas Adoptiones, sicut alias innumerabiles*, HEREDITATES NOMINIS, PECVNIAE, SACRORVM, SECVTAE SVNT. Et mox: *Nego istam adoptionem*

Pontificio iure esse factam. Primum, quod ea vestra sint ætates, vt is qui te adoptauit, vel tibi loco filii per ætatem esse potuerit: deinde, quod CAVSA QVAERI SOLET ADOPTANDI, *vt & is adoptet, qui quod natura iam assequi non potest, à legitimo & Pontificio iure quærat: & ita adoptet vt ne quid de dignitate generum, aut de sacrorum religione minuatur. Illud in primis, ne qua calumnia, ne qua fraus neq; dolus adhibeatur: vt hæc simulata adoptio filii, quam maxime veritatem illam suscipiendorum liberorum imitata esse videatur.* Agellius vero illo eodem cap. 19. lib. 5. *Sed* ADROGATIONES, ait, *non temere, nec inexplorate committuntur. Nam Comitia arbitris etiam Pontificibus præbentur, quæ* CVRIATA *appellantur. Ætas quoq; eius, qui Adrogare vult, an liberis potius gignundis idonea sit, bonaq; eius, qui adrogatur, ne insidiose appetita sint, consideratur:* IVSQVE IVRANDVM *à Q. Mutio Pōtifice Maximo* CONCEPTVM *dicitur, quod in Adrogando iuraretur. Sed Adrogari non potest, nisi iam vesticeps.* ADROGATIO *autem dicta, quia genus hoc in alienam familiam transitus per Populi Rogationem fit. Eius Rogationis verba hæc sunt:* VELITIS, IVBEATIS, VTI L. VALERIVS, L. TITIO TAM IVRE LEGEQVE FILIVS SIBI SIET, QVAM SI EX EO PATRE MATREQVE FAMILIAS EIVS NATVS ESSET: VTIQVE EI VITAE NECISQVE IN EVM POTESTAS SIET, VTI PARIENDO FILIO EST: HOC ITA, VT DIXI, ITA VOS, QVIRITES, ROGO.

Adoptabant autem adrogabantve tam in locum filii, quam in locum nepotis, l. si adrogator, §. vlt. ff. de adoption. Vbi vero in nepotis locum quis adoptabatur, is QVASI EX FILIO NATVS ADOPTABATVR. Paul. in l. cum nepos, ff. eod. *Cum nepos adoptatur* QVASI EX FILIO NATVS, *consensus filii exigitur.* Idem in l. si quis nepotem, ff. eod. *Si quis nepotem* QVASI EX FILIO NATVM, *quem in potestate habet, consentiente filio adoptauerit.* Et in l. si is qui filium, ff. eod. *Si is qui filium haberet, in nepotis locum adoptasse,* PERINDE ATQVE SI EX EO FILIO NATVS ESSET. Vlpian. in l. si paterfam. §. 1. ff. eod. *Qui duos filios & ex altero eorum nepotem habet, si vult nepotem* QVASI EX ALTERO NATVM *sic adoptare: potest hoc efficere si eum emancipauerit, & sic adoptauerit* QVASI EX ALTERO NATVM. Pompon. in l. adoptiones, ff. eod. *Adoptiones non solum filiorum, sed & quasi nepotum fiunt: vt aliquis nepos noster esse videatur,* PERINDE QVASI EX FILIO, VEL INCERTO, NATVS. Scæuola in l. si quis filium, ff. de coniungen. cum eman. *Si quis filium habens in potestate, extraneum in nepotis locum,* QVASI EX EO FILIVM NATVM ADOPTET. Idem in l. Gallus, §. forsitan, ff. de liber. & posthum. *Ergo & si pronepos admittetur qui natus erit ex nepote postea viuo filio,* ATQVE SI EX EO NATVS ESSET, *adoptatur.* Quæ formula plenius exprimitur à Proculo in l. si is qui nepotem, ff de adoptionib. in qua postquam proposuit eum qui nepotem ex filio habebat, in nepotis loco aliquem adoptasse *sed si sic,* ait, *adoptauit,* VT ETIAM IVRE LEGIS NEPOS SVVS ESSET, QVASI EX LVCIO, *puta,* FILIO SVO, ET EX MATRE FAMILIAS EIVS NATVS ESSET.

Adoptare autem quis NEPOTIS LOCO poterat, etiam si filium non haberet, l. adoptare, ff. eod. Verum si filium haberet, consensus filii exigebatur, l. cum nepos, & l. si quis nepotem, ff. eod. Interdum etiam filii, procreatis nepotibus, in adoptionem ita se dabant, VT FILII SEQVERENTVR PATREM ADOPTIVVM, l. si emancipatus, §. si filius, ff. de bon. poss. con. tab. *Sed & si emancipatus filius procreatis nepotibus in* ADOPTIONEM SE DEDERIT, VT EVM FILII SEQVANTVR. Et l. si pater, ff. eod. tit. *Si pater se dederit in adoptionem,* NEC EVM SEQVATVR FILIVS, *emancipatus ab eo antea factus.*

In Manumissionibus quoque certa & sollemnia verba fuisse constat. Hermogenian. in l. manumissio, ff. de manumiss. vind. MANVMISSIO *per lictores hodie, Domino tacente, expediri solet: &* VERBA SOLLEMNIA, *licet non dicantur, vt dicta accipiuntur.* Boet. in Topica Cic. VINDICTA *vero est virgula quædam, quam lictor manumittendi serui capiti imponens, eundem seruum in libertatem vindicabat, dicens quædam* VERBA SOLLEMNIA. Ea qualia essent Paul. ex Festo ita aperit: MANVMITTI *seruus dicebatur, cum dominus eius, aut caput eiusdem serui, aut aliud membrum tenens, dicebat,* HVNC HOMINEM LIBERVM ESSE VOLO, *& emittebat eum è manu.* In vetusto Bibliothecæ Regiæ Glossario, hæc verba reperi: Βινδίκτα, ἡ ῥάβδος, μεθ' ἧς ὁ Ἄρχων, ἢ ὁ Πραίτωρ, τὴν τοῦ ἐλευθερουμένου κεφαλὴν ἔπαιον, φάσκοντες, Φαμὲν τὸν παρόντα ἄνθρωπον εἶναι ἐλεύθερον, καὶ πολίτην Ῥωμαῖον. Apud Liuium lib. 22. Volones, quorum forti ac fideli opera in pugna contra Hannonem vsus fuerat Gracchus, pro præmio libertate ita donat, QVOD BONVM, FAVSTVM FELIXQVE REIPVBL. IPSISQVE ESSET, OMNES EOS LIBEROS ESSE IVBEO. Plautus Menæchm. Act. 5. Sc. penult.

LIBERVM

LIBERVM TE IVSSI ABIRE.

Martial. Epigramm. lib. 9.

Affers nescio quas mihi tabellas,

Et dicis modo LIBERVM ESSE IVSSI.

Alias dicebant, LIBER ESTO. Plaut. Menæch. Act. 5. Sc. 7.

Mea quidem causa LIBER ESTO, ATQVE ABITO QVO VOLES.

Terent. Adelph. Act. 5. Sc. vlt.

Si quidem ita vis, Syre, eho accede huc ad me,

LIBER ESTO.

Ex quibus apparet quandoque dimitti solitos qui manumittebantur, his verbis, ABITO QVO VOLES, vel NIHIL TE MOROR. Quo genere loquendi & Plautus Sticho vtitur:

In hunc, ait, diem NIHIL TE MOROR,

ABI QVO LVBET.

Liuius lib. 9. MORATVS SIT NEMO, QVOMINVS VBI VISVM FVERIT, ABEANT. Et lib. 10. *Tu vero* ABEAS, NEQVE TE QVISQVAM MORATVS. Cic. Philip. 13. NIHIL MOROR *eos saluos esse, atque* IRE QVO LVBET. Ex eius etiam Manumissionis, quæ sacrorum causa fiebat, sollemnibus verbis, hæc Festus Pomp. in voce *puri*, verba citat, PVRI, PROBI, PROFANI, SVI, AVRI. Sed ad alia remotiora licet transeamus.

Statuis vtique Titulos adscribi, earumque basi incidi consueuisse non est ignotum. Suet. in Calig. cap. 34. STATVAS *virorum illustrium ab Augusto ex Capitolina area, propter angustias, in Martium campum collatas ita subuertit, atque disiecit, vt restitui, saluis* TITVLIS *non valuerint.* Idem in Domitiano cap. 18. *Atque etiam* E BASI STATVAE TRIVMPHALIS TITVLVS *excussus vi procella, in monumentum proximum decidit.* Eiusmodi Titulorum formulas, exemplis aliquot patefaciam. Cic. Epist. 3. lib. 12. Familiar. *In statua quam posuit in Rostris,* INSCRIPSIT, PARENTI OPTIME MERITO. Idem Philip. 6. *Aspicite illam à sinistra Equestrem statuam inauratam?* QVINQVE ET TRIGINTA TRIBVS PATRONO POPVLI ROM. Et mox: *Sed hæc vna statua. Altera, ab Equitibus Rom.* EQVO PVBLICO: *qui item adscribunt,* PATRONO. Dein aliquo interiecto interuallo, *Sed illa, ait, statua palmaris, de qua, si meliora tempora essent, non possem sine risu dicere,* L. ANTONIO IANI MEDII PATRONO. Item Epist. 1. lib. 6. ad Attic. scribit, Africani statuam, quæ ad Opis posita erat in excelso, nihil aliud habuisse inscriptum, nisi, CENSOR: in illa vero quæ erat ad Pollucis, inscriptum fuisse, CONSVL. Horat. Ode 24. lib. 3.

Si quæret, PATER VRBIVM,

Subscribi statuis.

Appianus lib. 1. De Bell. ciuilibus refert Syllæ statuam Equestrem auratam pro Rostris à Populo Rom. positam cum hoc Titulo, CORNELIO SYLLAE IMPERATORI FELICI. Suetonius in Iulio cap. 85. *Postea solidam columnam prope 20. pedum, lapidis Numidici, in foro statuit: scripsitque,* PARENTI PATRIAE. Idem in Vitellio, cap. 3. *Defunctum Senatus publico funere honorauit: Item statua, pro Rostris, cum hac inscriptione,* PIETATIS IMMOBILIS ERGA PRINCIPEM. Idemque Inscriptionis cuiusdam statuæ Augusti meminit in eius principis vita, cap. 97. Plinius lib. 34. cap. 8. *Et vna non prætereunda, licet auctoris incerti, iuxta Rostra, Herculis tunicati, Eleo habitu, Roma, torua facie, sentienteque suprema, in tunica. In hac tres sunt* TITVLI: *Vnus,* L. LVCVLLI IMPERATORIS, DE MANVBIIS. *Alter,* PVPILLVM LVCVLLI FILIVM EX S. C. DEDICASSE. *Tertius,* T. SEPTIMIVM SABINVM AEDILEM CVRVLEM EX PRIVATO IN PVBLICVM RESTITVISSE. Idem eiusdem libri cap. 6. *Inuenitur & statua* DECRETA *& Tarracia Caia, siue Suffecia Virgini Vestali,* VT PONERETVR VBI VELLET: *quod adiectum, non minus honoris habet, quam quod femina est decreta. Meritum eius ipsis ponam Annalium verbis:* QVOD CAMPVM TIBERINVM GRATIFICATA EA ESSET POPVLO. Herodianus lib. 1. Τοῦ δὲ μεγίστου ἀγάλματος Κολοσσιαίου, ὃ σέβουσι Ῥωμαῖοι, εἰκόνα φέροντος ἡλίου, τὴν κεφαλὴν ἀποτεμών, ἱδρύσατο ἑαυτοῦ, ὑπογράψας τῇ βάσει, οὐχ ἃς εἰώθασι βασιλικὰς καὶ πατρῴους προσηγορίας· ἀντὶ δὲ Γερμανικοῦ, μονομάχους χιλίους νικήσαντος. Ex vetustis etiam Inscriptionibus liquet, sæpe Statuis quæ ab Ordine Decurionum alicui ob merita decernebantur, subscriptum, Honore eos quibus oblatæ & de publico ponendæ erant, contentos, Impensam remisisse. Quod significant in priscis lapidibus hæ singulares litteræ, H. C. I. R. id est, HONORE CONTENTVS IMPENSAM, seu

IMPENDIVM REMISIT, vel, H. A. I. R. id eſt, HONORE ACCEPTO IMPENSAM, ſeu IMPENDIVM REMISIT, & alias, HONORE CONTENTVS SVA PECVNIA POSVIT. Vel, QVORVM HONORE CONTENTVS, IMPENSA SVA POSVIT. In iiſdem etiam lapidibus ſæpe inueniuntur hæ notæ, L. D. D. D. id eſt, LOCVS DATVS DECRETO DECVRIONVM. Sane qui ſtatuarum honore afficiebantur, in earum Dedicatione ſæpe Sportulas, Diuiſiones, aut Epulum dabant, darive iubebant. Idque Titulis ſtatuarum, inſcriptionibusque declarabatur. Cuius rei multa ſunt in antiquis lapidibus monumenta. Peruſii exſtat inſcriptio ſtatuæ Antonino poſitæ, quæ hoc de Egnatio Feſto elogiū continet. CVM EI PLEBS VRBANA LVDOS PVBLICOS EDENTI, AD STATVAM PONENDAM, PECVNIAM OPTVLISSET, IS HONORE CONTENTVS IMPENSAM REMISIT, ET IMPETRATA VENIA AB ORDINE PERVSINOR. OPTIMO MAXIMOQ. PRINC. DE SVA PECVNIA POSVIT. CVIVS OB DEDICATIONEM, DARI IVSSIT AB HEREDE SVO DECVRIONIB. SING. HS. IIII. N. PLEBI, HS. II. N. L. D. D. D. Viſitur & ibidem alia Inſcriptio, in cuius extremo eſt, VIBIVS VOLDVMIANVS AVO CARISSIMO: OB CVIVS DEDICATIONEM DEDIT DECVRIONIBVS * II. PLEBI * II. L. D. D. D. In inſcriptione Hiſpanienſi. PIETATI AVG. L. LVCRETIVS FVLVIANVS FLAMEN COL. IMMVNIVM PROVINCIAE BAETICAE PONTIF. PERPETVVS. DOMVS. AVG. T. P. I. EX ARG. P. OB HONOREM PONTIFICATVS LVCRETIA LVCRETIA L. F. CAMPANA FLAM. PERP. DOMVS AVG. EDITIS AD DEDICATIONEM SCAENICIS LVDIS PER QVATRIDVVM ET CIRCENSIBVS, ET EPVLO DIVISO POSVIT. HVIC DONO LVCRETIA CAMPANA AMPLIVS NOMINE SVO CORONAM AVREAM ADIVNXIT. Id ipſum & aliis quas ſubieci inſcriptionibus comprobatur.

C. VALIO POLYCARPO, &c. PATRONO COLLEGIORVM FABR. CENT. DENDROPH. NAVIC. ET VICIMAG. COLON. PISAVR. PLEBS PISAVRENSIS OB MERITA. CVIVS DEDICATIONE SPORTVLAS DECVRIONIB. * V. ITEMQVE COLLEGIIS * I. DEDIT. L. D. D. D. P.

Q. VELCENNAE L. F. ETEL. PROCVLO. DECVRIONI MEVANIOLAE. C. C. M. M. PATRONO HONORE CONTENTVS IMPENDIVM REMISIT. ET DEDICATIONE STATVAE NVMER. COLL. IPSORVM SPORTVL. DEDIT SINGVL. DENARIOS BINOS. L. D. D. D.

L. AVRELIO MARCIANO AVG. LIB. EXCEPTORI AVXIMATES D. D. MARCVS AVG. LIB. PROC. PATER H. A. I. REMISIT: CVIVS DEDICATIONE DECVRIONIBVS * III. COLONIS * II. DIVISIT.

L. MAESIO L. F. POL. RVFO PROC. AVG. TRIB. MIL. LEG. XV. APOLLINARIS TRIB. COH. MIL. ITALIC. VOLVNT. QVAE EST IN SYRIA PRAEF. FABRVM BIS, MVNICIPES ET INCOLAE OB MERITA EIVS QVOD ANNONA KARA FRVMENT. DENARIO MODIVM PRAESTITIT, EARVMQVE DEDICAT. RVFVS EPVLVM DEDIT DECVRIONIB. SING. HS. XXX. SEXVIRIS ET AVGVSTALIB. SING. HS. XII. PLEBI SING. HS. IIII.

PVBLICIAE M. F. FIRMILLAE LOCO DATO D. D. M. PVBLICIVS QVARINIVS: CVIVS DEDICATIONE DATA SVNT AB EA DECVRIONIB. SINGVLIS HS. VIII. N. MVNICIPIB. ET INCOLIS SING. HS. IIII.

Alias CENAM DATAM inſcribebant, vt in hac Auximitana Inſcriptione. FLAMINIA AVGVSTA MARITO OMNIBVS EXEMPLIS DE SE BENE MERITO, ET IN DEDICATIONE STATVAE CENAM COLONIS ET EPVLVM POPVLO DEDIT L. D. D. Et in fine alterius inſcriptionis ibidem. ET IN DEDIC. STATVAE COLONIS CENAM DEDIT. Et alias, CENTVRIONES LEG. II. TRAIANAE FORTISS. OPTIMO: IN CVIVS DED. CENAM COL. DED. L. D. D. D. Rurſuſque ibidem. COLONI OB MERITA EIVS: IN CVIVS DEDIC. CENAM COL. DED. L. D. D. D. Sic & in Inſcriptione quadam ad Lirim amnem: CVIVS DEDICATIONE STATVAE CENAM DEDIT DECVRIONIBVS SING. * VIII. NVMVM ET POPVL. SING. *. II. NVMVM DIVISIT. Alias cruſtulum & mulſum datum, inuenio. Sic in Inſcriptione Sorana M. BAEBIO M. F. AED. . . . . ET I. D. II. VIR. . . . . . . OCVRO EX SC. II. D. D. M. BAEBIVS M. F. ROM. SABINVS M. VALERIVS M. F. ROM. SEPTIMINVS M. VALERIVS M. L. ROM. IVCVNDINVS HERED. EIVS, EX TESTAMENTO L. D. D. D. CVIVS DEDIC. CRVSTVM ET MVLSVM POPVLO DIVISVM EST. Quod & in Titulis ſignorum dedicatorum non eſt infrequens.

Hiſce

Hisce porro Titulis quandoque meritorum elogium adscribebatur: vt in Inscriptione Statuæ Eugenii: OB EGREGIA EIVS IN REMPVB. MERITA, HVIC D. D. N. N. CONSTANTINVS VICTOR AC TRIVMFATOR, SEMPER AVGVSTVS, ET IVLIANVS NOBILISSIMVS CAESAR, STATVAM SVB AVRO IN FORO DIVI TRAIANI, QVAM ANTE SVB DIVO CONSTANTE, VITAE ET FIDELISSIMAE DEVOTIONIS GRATIA MERVIT, ADPROBANTE AMPLISSIMO SENATV, SVMPTV PVBLICO, LOCO SVO RESTITVENDAM CENSVERVNT. Et in Inscriptione statuæ Saturnini Secundi: OB EGREGIA EIVS IN REMPVBLICAM MERITA, D. D. N. N. VALENTINIANVS ET VALENS, VICTORES AC TRIVMFACTORES, SEMPER AVGVSTI, STATVAM SVB AVRO CONSTITVI LOCARIQVE IVSSERVNT.

ANICIO PAVLLINO IVNIORI A. C. PROCOS. ASIAE ET HELLESPONTI CONSVLI ORDINARIO PRAEFECTO VRB. VICE SACRA IVDICANTI OB MERITVM NOBILITATIS, ELOQVII, IVSTITIAE, ATQVE CENSVRAE QVIBVS PRIVATIM AC PVBLICE CLARVS EST, PETITV POP. ROM. TESTIMONIO SENATVS IVDICIO DD. NN. TRIVMPHATORIS AVG. CAESARVMQVE FLORENTIVM, STATVAM SECVNDAM AVRO SVPERFVSAM LOCARI SVMPTV PVBLICO PLACVIT. Idem & in statuis quas plebs ponendas censebat adscribebatur, veluti in his Inscriptionibus.

T. AVCINO MARCELLINO V. C. CONS. CAM. PATRONO DIGNISSIMO OB INSIGNIA BENEFICIA, QVIBVS LONGA POPVLI TAEDIA SEDAVIT, VNIVERSA PLEBS BENEVENTANA CENSVIT PONENDVM.

P. TITIO PERPETVO V. C. CONSVLARI TVSCIAE ET VMBRIAE, OB SINGVLARIA EIVS ERGA PROVINCIALES BENEFICIA, ET OB MODERATIONEM DOCVMENTO ETIAM POSTERIS RELINQVENDAM AETERNAM STATVAE MONVMENTVM P. PISCE, ET VMBRI PATRONO PRAESTANTISS. CONLOCARVNT.

IVLIO EVBVLIDAE C. V. CORR. TVSCIAE X. VIRO, PRAEFECTO AERARII S. SATVRNI, OB INLVSTRIA IPSIVS MERITA ET AMOREM IVXTA CIVES, ORDO INTERAMNATIVM PATRONO.

P. PVBLILIO CEIONIO IVLIANO CORRECTORI TVSCIAE ET VMBRIAE, OB INSIGNIA EIVS GESTA, ET ILLVSTRE NOMINIS E. RATIONIS MERITVM, ORDO NARNIENSIVM VNA CVM CIVIBVS STATVAM COLLOCAVERVNT PATRONO DIGNISSIMO.

C. ACILIO C. F. PAL. POLITICIANO EQVO PVB. AED. Q. IIII. VIR. I. D. IIII. V. QQ. PATRON. MVNIC. DEC. VI. VIR. PLEBS VRB. OB MERITA EIVS L. D. D. D.

Mensores etiam Portuenses statuam se Ragonio Vincentio Celso posuisse hoc Titulo testantur. STATVAM PATRONO PRAESTANTISSIMO, TESTIMONIVM GRATVLATIONIS, EXSOLVIMVS: CVM ESS NON ADVLATIONE, PRIVATO SED IVDICIO, POSITO IN OTIO ET QVIETE REDDATVR. Dedicata VIII. KAL. SEPT. FL. TIMASIO ET FL. PROMOTO VV. CC. CONSS. Sic & Vitrasii statuæ subscriptum erat. OMNIBVSQ. PERFVNCTO HONORIBVS INTRA AETATIS PRIMORDIA, OB PROVIDENTIAM ET STATVM OPTIMVM VRBI ROMAE AB EO REDDITVM, CORPVS OMNIVM MANCIPVM STATVAM SVB AERE CONSTITVIT. Partem etiam ex Titulo statuæ Aurelii Symmachi subscripto subiiciam, cuius verba sic habent. AVRO INLVSTREM STATVAM, QVAM A DOMINIS AVGVSTISQ. NOSTRIS SENATVS AMPLISSIMIS DECRETIS FREQVENTIB. IMPETRAVIT, IDEM TRIVMFATORES PRINCIPES NOSTRI, CONSTITVI, ADPOSITA ORATIONE, IVSSERVNT, QVAE MERITORVM EIVS ORDINEM AC SERIEM CONTINERET, QVORVM PERENNE IVDICIVM TANTO MVNERI HOC QVOQVE ADDIDIT, VT ALTERAM STATVAM PARI SPLENDORE ETIAM APVD CONSTANTINOPOLIM CONLOCARET. DEDICATA III. ETMEROBVNDI SOSS. Ex qua & aliis compluribus subscriptionibus, quas omnes referre longum esset, apparet Dedicationis statuarum diem & Consulem, earum Titulis adscriptum. Legitur & in quibusdam, AERE CONLATO, statuam positam. Et interdum statua SVB AERE, interdum SVB AVRO, posita significatur. Ab ordine etiam decretam testantur his verbis, ORDO, vel

CORPVS, vel COLLEGIVM PONENDAM CENSVIT, vel CONLOCAVIT. Adduntur & quandoque nomina eorum qui ponendas curauerunt, hoc modo, CVRANTIBVS, vel, CVRAM AGENTIBVS ILLIS.

Quin & Imaginibus similes Titulos subscribi consueuisse, qui Magistratus gestos, honores & Triumphos continebant, Liuius lib. 4. & lib. 8. & 10. ostendit. Inde Cassio obiectum, Tacitus lib. 16. scribit, quod inter Imagines maiorum etiam Cassij effigiem coluisset, ita inscriptam, DVCI PARTIVM. Ex hoc more Ouid. in Epist. Phyllid. ad Demophoontem:

Hoc tua, post illos TITVLOS, *signetur* IMAGO:

HIC EST, CVIVS AMANS HOSPITA CAPTA DOLO EST.

Interdum subscribebant Statuis, eas positas HONORIS CAVSSA, vt in hac Inscriptione mutila . . . . CIVIVM ROMANORVM QVI MITYLENIS NEGOTIANTVR, M. TITIO M. F. PROCOS. PRAEF. CLASSIS COH. DESIG. PATRONO HONORIS CAVSSA. Et alias: L. FIRMIO L. F. PRIM. PIL. TR. MIL. IIII. VIR. I. D. COLONIA DEDVCTA PRIM. PATEFAC. LEGIO IIII. SORANE HONORIS ET VIRTVTIS CAVSSA. Sed & in Inscriptione Publiciæ virginis Vestalis Maximæ scriptum est: Q. VETVRIVS MEMPHIVS V. C. PICTOR V. V. DIGNATIONIS ERGA SE, HONORISQVE CAVSA PLVRIMIS IN SE CONLATIS BENEFICIIS. Et ita in alia Inscriptione: C. PVBLICIO L. F. BIBVLO AD. PL. HONORIS VIRTVTISQVE CAVSSA, SENATVSCONSVLTO, POPVLIQVE IVSSV LOCVS MONVMENTO QVO IPSE POSTERIQVE EIVS INFERRENTVR, PVBLICE DATVS EST.

Operibus autem publicis, Principis nomen, aut eius cuius pecunia id opus factum erat, scribi solebat. Alterius enim, ac ne præsidis quidem nomen superscribere licebat, l. opus nouum cum l. seq. ff. de operibus public. At qui liberalitate, non necessitate debiti opus aliquod publicum fecerat, munificentiæ suæ fructum de Inscriptione nominis sui capere iure poterat: præsidesque ad sollicitudinem & curam suam reuocabant, ne eius nomine, cuius liberalitate opus exstructum erat, eraso, aliorum nomina inscriberentur, quemadmodum Vlpianus tradit in l. 2. ff. eod. tit. Huiusmodi Inscriptionum aliquot ex vetustis lapidibus exempla descripsi, quę subiicere commodum visum est. Ac primum Vias factas, stratas, vel restitutas, hi Tituli testantur.

VIAM FECI A RHEGIO AD CAPVAM ET IN EA PONTEIS MILIARIA TABVLARIOSVE POSEIVEI SVNT A RHEGIO AD CAPVAM MIL. CCLXXXV. HINCCE AD COLVMELLAM MILIARIA CCX. A BIBONA AD LOCROS MILIARIA XXXXV. A FRETO AD SYLLAM MILIARIA LX. IDEMQ. FECI VT EX AGRO POPPLICO AERATORIBVS CEDERENT PASTORES.

L. APVLEIVS C. F. ANI. NIGER II. VIR. CVRATOR VIARVM STERNENDARVM PEDVM DECEM MILLIA VIAM SVA PECVNIA FECIT.

. . . RTHICI. FIL. DIVI NERVAE NEP. TRAIANI HADRIANI AVG. PONTIF. MAX. TRIB. POT. VI. COS. III. VIAM SVESSANIS MVNICIPIBVS SVA PEC. FECIT.

IMP. CAESARI VESPASIANO AVG. PONT. MAX. TR. POT. III. IMP. IIX. P. P. COS. III. DES. IIII. S. C. QVOD VIAS VRBIS NEGLEGENTIA SVPERIOR. TEMPOR. CORRVPTAS IMPENSA SVA RESTITVIT.

IMP. CAESAR DIVI F. AVGVSTVS PONT. MAX. COS. XI. TRIBVNIC. POTEST. X. IMP. VIIII. ORBE MARI ET TERRA PACATIS TEMPLO IANI CLVSO ET REP. P. R. OPTIMIS LEGIBVS ET SANCTISSIMIS INSTITVTIS REFORMATA VIAM SVPERIOR. COS. TEMPORE INCHOATAM ET MVLTIS LOCIS INTERMISSAM, PRO DIGNITATE IMPERI P. R. LATIOREM LONGIOREMQ. GADES VSQVE PROMOVIT.

IMP. CAESAR AVG. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX AVG. PARTHICVS MAX. BRITANNICVS MAX. P. M. P. P. COS. III. DESIGN. IIII. VIAM INVNDATIONE AQVAE INTERRVPTAM RESTITVIT.

IMP. CAESAR DIVI NERVAE F. NERVA TRAIANVS AVG. GERM. DACIC. PONT. MAX. TR. POT. XIII. IMP. VI. COS. V. P. P. VIAM A BENEVENTO BRVNDISIVM PECVN. SVA FECIT.

Alia etiam Inscriptione de Impp. Seuero & Antonino, hęc continentur: PRINCIPES VIAM QVAE DVCIT IN VILLAM MAGNAM SILICE SVA PECVNIA STRAVERVNT.

De Aquis vero aut in vrbem primum perductis, aut intermissis, ac dilapsis, restitutis ab Imperatoribus sua impensa, quinque edo Epigrammata.

TI. CLAV-

Ti. CLAVDIVS DRVSI F. CAESAR AVGVSTVS GERMANICVS PONTIF. MAXIM. TRIBVNICIA POTESTATE XII. COS. V. IMPERATOR XXVII. PATER PATRIAE, AQVAS, CLAVDIAM EX FONTIBVS QVI VOCABANTVR CAERVLEVS ET CVRTIVS A MILLIARIO XXXXV. ITEM ANIENEM NOVAM A MILLIARIO LXII. SVA IMPENSA IN VRBEM PERDVCENDAS, CVRAVIT.

IMP. CAESAR VESPASIANVS AVGVST. PONTIF. MAX. TRIB. POT. II. IMP. VI. COS. III. DESIGN. IIII. P. P. AQVAS CVRTIAM ET CAERVLEAM PERDVCTAS A DIVO CLAVDIO ET POSTEA INTERMISSAS DILAPSASQVE PER NOVEM ANNOS SVA IMPENSA VRBI RESTITVIT.

Ti. CLAVDIVS DRVSI F. CAES. AVGVSTVS GERMAN. PON. MAX. TRIB. POT. V. IMP. XI. P. P. COS. DESIGN. IIII. ARCVS DVCTVS AQVAE VIRGINIS DISTVRBATOS PER C. CAESAREM A FVNDAMENTIS NOVOS FECIT AC RESTITVIT.

IMP. T. CAESAR DIVI F. VESPASIANVS AVGVSTVS PONTIFEX MAXIMVS TRIBVNIC. POTESTATE X. IMPERATOR X. VII. PATER PATRIAE, CENSOR, COS. VIII. AQVAS CVRTIAM ET CAERVLEAM PERDVCTAS A DIVO CLAVDIO ET POSTEA A DIVO VESPASIANO PATRE SVO VRBI RESTITVTAS, CVM A CAPITE AQVARVM A SOLO VETVSTATE DILAPSAE ESSENT NOVA FORMA REDVCENDAS SVA IMPENSA CVRAVIT.

IMP. CAESAR DIVI IVLI F. AVGVSTVS PONTIFEX MAXIMVS COS. II. TRIBVNICIAE POTESTAT. XIX. IMP. XIIII. RIVOS AQVARVM OMNIVM REFECIT.

IMP. CAES. T. AELIVS HADRIANVS ANTONINVS AVG. PIVS COS. III. TRIB. POT. II. IMP. II. P. P. AQVAEDVCTVM IN NOVIS ATHENIS COEPTVM A DIVO HADRIANO PATRE SVO CONSVMMAVIT DEDICAVITQVE.

Fontis etiam inducti fit mentio in quadam Inscriptione, ex qua partem hanc excerpsi. PATRONO CIVITATIS AVSCVL. CVM MVLTA ET MAXIMA IN REMP. SAEPIVS PRAESTITERIT, FONTEM QVOQVE NOVVM CVM GRANDI SVMPTV FABRICAE SVA PECVNIA INDVXIT, ET CIVES PATRIAMQVE REFORMAVIT M. CAP. LATORES PATRONO PRAESTANTISSIMO L. D. D. D.

Pontium quoque duas Inscriptiones producam, vnius verba sunt hæc: MVNICIPIA PROVINCIAE LVSITANIAE STIPE CONLATA, QVAE OPVS PONTIS PERFECERVNT, ICAEDITANI, LANCINENSES, OPPIDANI, TALORI, INTERAMNIENSES, LANCIENSES, TRASCVDANI, ARAVI, MEIDVBRIGENSES, BANIENSES, PAESVRES. Altera Inscriptio de Narse Eunucho subdita est his verbis:

QVAM BENE CVRVATI DIRECTA EST SEMITA PONTIS
ATQVE INTERRVPTVM CONTINVATVR ITER.
CALCAMVS RAPIDAS SVBIECTI GVRGITIS VNDAS,
ET LIBET IRATAE CERNERE MVRMVR AQVAE.
ITE IGITVR FACILES PER GAVDIA VESTRA QVIRITES,
ET NARSIM RESONANS PLAVSVS VBIQVE CANAT.
QVI POTVIT RIGIDAS GOTHORVM SVBDERE MENTES,
HIC DOCVIT DVRVM FLVMINA FERRE IVGVM.

Et in Inscriptione Antonini Pii: OPVS PONTIS VETVSTATE CONLAPSVM RESTITVIT.

De Ripis etiam Terminatis hæc testimonium perhibent Inscriptiones.

EX AVCTORITATE IMP. CAESARIS DIVI NERVAE FIL. NERVAE TRAIANI AVG. GERM. PONTIFICIS MAXIMI TRIBVNIC. POTESTAT. V. COS. IIII. P. P. TI. IVLIVS FEROX CVRATOR ALVEI ET RIPARVM TIBERIS ET CLOACARVM VRBIS TERMINAVIT RIPAM R. R. PROXIMO CIPPO P. CCCLXXXVI.

C. VIBIVS C. F. RVFVS SEX. SOTIDIVS SEX. F. STRABO LIBVSCID. C. CALPETANVS C. F. STATIVS RVFVS M. CLAVDIVS. M. F. MARCELLVS L. VISELLIVS C. F. VARRO CVRATOR RIPARVM ET ALVEI TIBERIS EX SC. TERMIN.

EX AVCTORITATE IMP. CAESARIS DIVI TRAIANI PARTHICI F. DIVI NERVAE TRAIANI HADRIANI AVG. PONTIF. MAX. TRIB. POTEST. V. IMP. IIII. COS. IIII. L. MESSIVS RVSTICVS CVRATOR ALVEI ET RIPARVM TIBERIS ET CLOACARVM VRBIS R. RESTITVIT SECVNDVM PRAECEDENTEM TERMINATIONEM PROXIME CIPP. PED. C. XV. S.

C. CALPETANVS RANTIVS QVIRINALIS VAL. CESTIVS CVRATOR RIPARVM ET ALVEI TIBERIS TERMINAVIT.

De Balneis vero & Thermis has reperio Inscriptiones. BALNEVM AVRELIANVM EX LIBERALITATE IMP. CAES. M. AVRELII PII FEL. AVG. SERVATA INDVLGENTIA PECVNIAE EIVS QVAM DOMINVS AVRELIANVS CONCESSERAT FACTA VSVRARVM EXACTIONE CVRANTE STATIO IVLIANO V. P. CVRATORE REIP. REFECIT.

L. CLVVIENVS L. F. ANICILO BALNEVM ET AQVAS DEDIT.

TERENTIA Q. F. POSTVMINA SIBI ET C. VETVRI LVCVMONIS VIRI SVI ET C. VETVRI C. P. POSTVMINI F. SVI NOMINE BALINEVM ET LAVATIONEM SOLO PRIVATO GRATVITAM IN PERPETVVM DEDIT.

PETRONIVS PERPENNA MAGNVS QVADRATIANVS V. C. ET II. PRAEF. VRB. CONSTANTIANAS THERMAS LONGA INCVRIA ET ABOLENDAE CIVILIS VEL POTIVS FERALIS CLADIS VASTATIONE VEHEMENTER ADFLICTAS, ITA VT AGNITIONE SVI EX OMNI PARTE PERDITA DESPERATIONEM CVNCTIS REPARATIONIS ADFERRENT DEPVTATO AB AMPLISSIMO ORDINE PARVO SVMPTV QVANTVM PVBLICAE PATIEBANTVR ANGVSTIAE AB EXTREMO VINDICAVIT OCCASV ET PROVISIONE LARGISSIMA IN PRISTINAM FACIEM SPLENDOREMQVE RESTITVIT.

FLAVIVS PHILIPPVS VIR CLARISSIMVS PRAEFECTVS VRBI NYMPHEVM SORDIVM SQVALLORE FAEDATVM ET MARMORVM NVDITATE DEFORME AD CVLTVM PRISTINVM REVOCAVIT.

De Pomœrio quoque ampliato, eiusque terminis restitutis hæ exstant Inscriptiones, TI. CLAVDIVS DRVSI F. CAESAR AVG. AVCTIS POPVLI ROMANI FINIBVS POMOERIVM AMPLIAVIT, TERMINAVITQVE. Alibi legitur, COLLEGIVM AVGVRVM AVCTORE IMPERATORE HADRIANO,&c. TERMINOS POMOERII RESTITVENDOS CVRAVIT. Alibi legere est, MVRVM REFICIVNDVM CVRARVNT, IDEMQVE PROBARVNT. Nec omittenda sunt hæc, INCENDIO CORRVPTVM RESTITVERVNT. Item, FATALI CASV SVBVERSAM IN FORMAM PRISCI VSVS RESTITVIT.

His aliorum operum publicorum aliquot notatu dignas inscriptiones adiungam. CN. SVLPITIVS CN. F. RVF. II. VIR. SVR. DIC. SVBLAQVEAVIT TRABES TECTI, FERRO SVFFIXIT, LAPIDE STRAVIT, PODIO CIRCVM CLVSIT SVA PEC.

L. BETILIENVS L. F VAARVS HAEC QVAE INFERA SCRIPTA SVNT DE SENATVS SENTENTIA FACIENDA COIRAVIT SEMITAS IN OPPIDO OMNIS PORTICVM QVA IN ARCEM EITVR CAMPVM VBEI LVDVNT. HOROLOGIVM, MACELLVM, BASILICAM. CALECANDAM, SEEDES, LACVM BALINEARIVM, LACVM AD PORTAM IN OPPIDVM ADCV. ARDVOM PEDES CCCXC IↃ. FORNICESQ. FECIT FISTVLAS SOLEDAS FECIT OB HASCE RES CENSOREM FECERE BIS SENATVS FILIO STIPENDIA MERETA ESE IOVSIT POPVLVSQVE STATVAM DONAVIT CENSORINO.

TI. CLAVIVS SECVNDVS COACTOR CVM TI. CLAVDIO TI. QVIR. SECVNDO F. VIATORIBVS III. VIR ET IIII. VIR SCHOLAM CVM STATVIS ET IMAGINIBVS ORNAMENTISQ. OMNIBVS SVA IMPENSA FECIT.

L. COMINIVS L. F. AN. C. CANVLEIVS L. F. T. TVLLEVS T. F. KANVS L. HIRRIVS L. F. LATINVS IIII. VIR. THEATRVM ET PROSCENIVM DE SVA PECVNIA FACIVNDVM COERAVERVNT

Q. FILIVS L. F. RVFVS Q. ARGIVS Q. F. CELER PR. II. VIR LANARIAS ET QVAE IN IIS SVNT SVA PEQ. FECIT, VT EX EO VECTIGALE QVOTANNIS MVLSVM ET CRVST. NATALE CAESARIS AVGVSTI DARETVR.

C. MVTIVS SEX. F. P. POPILIVS M. F. Q. MVCIVS P. F. M. CORNELIVS P. F. IIII. VIR. TVRREM EX D. D. AD AVGENDAS LOCAVERE. IDEMQVE PROBAVERE.

C.CAL-

C. CALPVRNIO. PISONE. M. VETTIO BOLANO COS. & cet. VETVSTATE CORRVPTAM ADAMPLIAVIT, COLVMNIS PVRPVRITICIS, VALVIS AEREIS, MARMORE ET OMNI ORNAMENTO A NOVO EX PECVNIA FVRTVRARIA SVA L. FECIT VOLENTIB. MANIPVL. SVIS. QVOR. NOMINA IN TAB. AER. SCRIPTA SVNT.

Plane qui in honorem principum aliquid ponebant, opusve aliquod faciebant, suam erga illos pietatem testabantur his verbis, DEVOTS NVMINI, MAIESTATIQVE EORVM. Vt in hac Inscriptione Bassiana: IMPP. CAESARI M. AVREL. ANTONINO PIO, FELICI AVG. PARTHICO MAX. GERMAN. MAX. PONTIF. MAX. TRIB. POT. XVIII. COS. III. IMP. III. P. P. PROC. EQVITES, IN HIS ACTARIVS LEG. VII. GEM. ANT. P. FEL. DEVOTI NVMINI MAIESTATIQVE EIVS. Et in alia Inscriptione Septimii Seueri, Aurelii Antonini, & Iuliæ Augustæ. ARGENTARI ET NEGOTIANTES BOARI HVIVS LOCI QVI INVEHENT, DEVOTI NVMINI EORVM. Item alias: MAGNO INVICTO IMP. CAES. C. VAL. AVREL. DIOCLETIANO, PIO, FEL. INVICTO AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. COS. III. P. P. PRO D. N. CORPVS CORIARIORVM, MAGNARIORVM, SALIARIORVM, DEVOTI NVMINI MAIESTATIQVE EIVS.

IMPERATORI CAESARI L. DOMITIO AVRELIANO PIO, FELICI INVICTO, AVG. PONTIF. MAXIMO, GOTHICO MAX. GERMANICO MAX. TRIB. POT. V. COS. DESIGNATO III. PATRI PATRIAE, PROCOS. RESTITVTORI ORBIS, INVICTISSIMO, ET VICTORIOSISSIMO PRINCIPI, ORFITVS V. C. PRAEFECTVS ORB. DEVOTVS NVMINI MAIESTATIQVE EIVS. Quæ verba interdum hisce notis, D. N. M. Q. E. scripta inueniuntur. Exstat & Romæ hæc Inscriptio: Q. FABIVS HONORATVS, T. ANNAEVS PLACIDVS, AMPLIFICATORI VRBIS ROMAE, DOMINO NOSTRO CONSTANTINO MAXIMO, PIO, FELICI, VICTORI AC TRIVMPHATORI SEMPER AVG. ANICIVS PAVLLINVS IVNIOR V. C. CONS. ORDINARIVS (sic enim repono ex alia Inscriptione quæ in Manutii Orthographia ponitur, pag. 37.) PRAEF. VRBIS, ET IVDEX SACRARVM COGNITIONVM (ita namque aliis Inscriptionibus quæ in eadem Orthograph. pag. 25. & pag. 636. & pag 638. habentur, emendandum moneo) PIETATI EIVS SEMPER DICATISSIMVS.

Quod si ex Senatusconsulto opus factum esset, eorum qui faciendum curauerant, & probauerant, nomina adscribebantur, in hunc modum : EX SENATVSCONSVLTO FACIENDVM CVRAVERVNT, IDEMQVE PROBAVERVNT, vt patet ex his Inscriptionibus quæ in illa Manutiana Orthograph. citantur, pag. 136. & 164. 316. 672. & 715. Et alias Q. LVTARIVS Q. F. Q. CATVLVS COS. SVBSTVCTIONEM ET TABVLARIVM EX SC. FACIVNDVM CVRAVIT. Idque significant hæ notæ, S. C. F. C. in Inscriptione quæ habetur eiusdem Orthograph. pag. 703.

Sane Elogia quæ in vetustis Inscriptionibus, principibus, virisque Clarissimis, lectissimis item ornatissimisque feminis tribuuntur, colligere è re esset. Verum ne nimis turgescat liber iste, meas in angustum copias contraham: digitumque ad fontes intendisse contentus, vnde ea peti possint indicare satis habebo. Ad Orthographiam ergo ingenio præstantissimi viri Manutii studiosos harum rerum remittam, indicisque vice fungar. Elogia seu Titulos AVGVSTI inuenient Orthographiæ pagina 127. 184. 187. CLAVDII, 128. VESPASIANI CAESARIS, pag. 78. & 128. 185. 186. 546. TITI CAESARIS VESPASIANI, pag. 128. & 745. TRAIANI, pag. 185. & 584. HADRIANI, pag. 363. 367. 373. 380. 181. 878. ANTONINI PII, pag. 188. & 272. & 378. & 379. & 740. L. AELII AVRELII VERI, pag. 362. & 372. MARCI AVRELII ANTONINI, pag. 372. COMMODI, pag. 373. SEPTIMII SEVERI, pag. 354. & 370. & 371. 547. & 793. ANTONINI CARACALLAE, pag. 368. & 370. & 371. 547. 748. & 749. GORDIANI, pag. 300. AVRELIANI, pag. 292. & 593. AVRELII MAXIMIANI, pag. 323. FL. CONSTANTINI, pag. 37. & 766. ARCADII, pag. 122. Eiusdem ARCADII ET HONORII, pag. 783.

Clarorum vero & illustrium virorum hæc ex eodem Orthographiæ libro Elogia, nulla ad amussim habita temporum ratione, quasi per Satyram suggero. APPII CLAVDII CAECI, pag. 761. Q. FABII MAXIMI, pag. 382. L. CAECILII METELLI, pag. 755. C. MARII, pag. 754. & 755. L. SICINII DENTATI, 644. L. MANCINI COS. pag. 787. L. MVNA-

VII PLANCI, pag. 676. C. OCTAVII, pag. 746. PALAEMONIS GRAMMATICI, pag. 779. PLAVTII SYLVANI, pag. 717. 718. & 719. C. POPILII CARI PEDONIS, pag. 619. L. NERATII, PROCVLI, pag. 174. M. CORNELII, & M. AVFIDII, FRONTONVM, pag. 642. SABINI EGNATII PROCVLI, pag. 175. VORATII SEVERIANI EQVITIS ROM. pag. 179. SATVRNINI SECVNDI, pag. 641. L. IVLII IVLIANI, pag. 641. C. SALLII ARISTAENETI, pag. 764. & 765. Q. SERVILII CAEPIONIS, pag. 125. CANVLEII ZOSIMI, pag. 123. C. CAERELLII FVFIDII ANNII, pag. 126. C. CAESONII MACRI RVFINIANI, pag. 25. & 26. RVFII PRAETEXTATI POSTVMIANI, pag. 623. C. VALII POLYCARPI, pag. 659. C. VALERII MARIANI, pag. 764. ANICII PAVLLINI IVNIORIS, pag. 38. L. TVRCII APRONIANI, pag. 760. PETRONII PERPENNAE QVADRATIANI, pag. 781. P. TITII PERPETVI, pag. 759. FLAVII EVGENII, pag. 756. MEMMII VITRASII ORFITI, pag. 635. SEX. PETRONII PROBI, pag. 637. TITI CAESII PRAEFECTI ANNONAE, pag. 8. FABII TITIANI, pag. 638. AVRELII SYMMACHI, pag. 287. VETTII AGONI PRAETEXTATI, pag. 636. FLAVII STILICONIS, pag. 25. L. ARADII VALERII, PROCVLI, pag. 637. & 633. PVBLILII CEIONII IVLIANI, pag. 760. IVLII EVBVLIDAE, pag. 761. RAGONII VINCENTII CELSI, pag. 306. NARSIS EVNVCHI, pag. 358.

Mulierum etiam aliquot memoriam ab interitu & obliuione vindicant honorificae quae de iis exstant Inscriptiones, eiusdem Orthographiae libro insertae: veluti, FVRINAE SABINAE TRANQVILLINAE AVGVSTAE, pag. 175. TARPEIAE VALERIANAE VIRGINIS VESTALIS MAXIMAE, pag. 470. FL. PVBLICIAE VIRGINIS VESTALIS MAXIMAE, pag. 678. & COELIAE CLAVDIANAE VIRGINIS VESTALIS MAXIMAE, pag. 695. FABIAE ACONIAE PAVLLINAE, pag. 583. ANICIAE FALCONIAE PROBAE, pag. 36. & 37. L. PEDVCEAE IVLIANAE, pag. 591. HELVIDIAE BVRRENIAE MODESTAE, pag. 460. TYRANNIAE ANICIAE IVLIANAE, pag. 640.

Egregii vero Aduocati, simulque boni Iudicis commendationem Ragonii Inscriptio continet in haec verba: RAGONIO VINCENTIO CELSO V. C. A PRIMO AETATIS INTROITV IN ACTV PVBLICO FIDEI EXERCITATIONE VERSATO, CVIVS PRIMAE VITAE OFFICIO SEDIS VRBANAE ADVOCATIONI EXERCITO, FIDEM IVNXIT INGENIO, PRVDENTIA MISCVIT LIBERTATEM, ITA VT NEMO DE EIVS INDVSTRIA, NISI ILLE CONTRA QVEM SVSCEPERAT, FORMIDARET: CVIVS ACCESSVS AETATIS AMPLISSIMI HONORIS, ET QVI SOLET SENIORIB. PROVENIRE ORNAMENTA PROMERVIT: NAM REXIT ANNONARIAM POTESTATEM VRBIS AETERNAE EA AEQVITATE, VT INTER OMNES QVI AD EVM ANIMO LITIGANTES INTRASSENT, PARENTEM SE PLERVMQVE MAGIS HIS QVAM IVDICEM PRAEBVISSET. Et alias: SEXTILIVS AGESILAVS AEDESIVS V. C. CAVSARVM NON IGNOBILIS AFRICANI TRIBVNALIS ORATOR, ET IN CONSISTORIO PRINCIPVM IDEM MAGISTER LIBELLORVM, &c. In inscriptione vero Sallii Aristaeneti est, ORATORI MAXIMO. Medicus vero in quadam Inscriptione laudatur his verbis, CONSVMATAE PERITIAE MEDICVS. Isidorus Eques Romanus Patronus Municipii Interamnatium, hoc Elogio a suis ornatur: ET QVIDQVID IN EGREGIVM HOMINEM LAVDIS DICI POTEST, IN HOC SIT BENEFICIO NATVRAE CONLATVM. In inscriptionibus etiam Appiani, aliquoties inuenias, BONO REIPVB. NATVS. De Proculo etiam saxum quoddam ita honorifice loquitur:

ILLE EGO SVM PROCVLVS, TOTVS QVI NATVS HONORI.
AVT DIC, (sic enim vel inuito saxo, emendo) QVI SIT HONOS,
QVEM MIHI INESSE NEGAS.
HIC BIS PRAEFECTVS . . . . PRAEFECTVS ET IDEM
HIC LIBYAE, IDEM LIBYAE PROCONSVL ET ANTE:
TER VICE QVI SACRA DISCINXIT IVRGIA IVDEX,
CONSVL ET AETERNO DECORAVIT NOMINE FASTOS.
CETERA QVID MEMOREM TANTO SVB IVDICE GESTA,
CVM PROCVLVM VIDEAS, TOTO QVI NATVS HONORI EST?

In Turcii vero Aproniani Inscriptione, OMNI VIRTVTE PRAESTANTI, & in Inscriptione C. Popilii, OPTIME DE REPVB. MERITO. Item in Inscriptione Fundani, Patroni

Patroni ciuitatis Ausculanæ, PATRONO MVNICIPII OMNIBVS HONORIBVS ET ONERIBVS FVNCTO. Et in Inscriptione Valerii Petroniani Mediolanensis causidici, QVINQVE GRATVITIS LEGATIONIBVS VRBICIS, ET PEREGRINIS PRO REPVBL. SVA FVNCTI.

De Histrionibus vero hæc in Inscriptionib. lector offendet, CORONATO CONTRA OMNES SCAENICOS. Item, PANTOMIMO SVI TEMPORIS PRIMO.

Ceterum in plerisque Inscriptionibus & Tabulis, quorum filii & nepotes essent ii, de quibus agebatur, exprimi solebat notis huiusmodi: L. F. C. N. id est, L. FILIVS CAII NEPOS. Quomodo & quorum Pronepotes, Abnepotes, Adnepotes, essent, in quibusdam Impp. Inscriptionibus inuenire est, Ortographiæ pag. 362. & 370. & 372. Nominibus etiam vt plurimum in Tabulis, cuius tribus ciues essent addebatur. Cic. lib. 4. in Verr. *Quis in Tabulis scriptus est?* C. CLAVDIVS C. FILIVS, PALATINA. Idem in Bruto: T. ANNIVS VELINA. Et Oratio. pro Quinctio: L. ALBIVS SEX. F. QVIRINA. Et Epist. 3. lib. 2. ad Q. frat. *Indice* CN. NERIO, PVPINIA. Sic & Philipp. 9. SER. SVLPICIVS Q. F. LEMONIA, *Rufus*. Cælius lib. 8. Epist. Famil. C. SEPTIMIVS T. F. QVIRINA. Item, M. OPPIVS M. F. TERENTINA. Et alibi. C. LVCRETII C. F. PVPINIA. Iosephus lib. 13. Antiquit. Iudaic. cap. 17. *Ποπλίου Ἀδινίου Μαρκίου Λευκίου υἱοῦ, Μενενία, καὶ Γαΐου Σεμπρωνίου Γαΐου υἱοῦ, Φαλερίνα.* Inde hæc in vetustis inscriptionibus, ciuium nominibus addita leguntur: SVB. id est, SVBVRBANA, videlicet Tribu. ESQ. id est, ESQVILINA TRIBV. COL. id est, COLLINA. PAL. id est, PALATINA. ROM. id est, ROMILIA. CLV. id est, CLVSTVMINA. LEM. id est, LEMONIA. PVP. id est, PVPINIA. VEIEN. id est, VEIENTINA. GAL. id est, GALLERIA. POL. id est, POLLIA. VOLT. id est, VOLTINIA. CLA. id est, CLAVDIA. AIM. id est, AIMILIA. COR. id est, CORNELIA. FAB. id est, FABIA. HORAT. id est, HORATIA. MEN. id est, MENENIA. PAPIR. id est, PAPIRIA. SERG. id est, SERGIA. VET. id est, VETVRIA. STELL. id est, STELLATINA. TRO. id est, TROMENTINA. SAB. id est, SABATINA. ARN. id est, ARNIENSI. PON. vel [illegible]. id est, PONTINA seu POMPTINA. POP. vel POB. id est, POPILLIA vel PO[illegible] [illegible] id est, MAECIA. SCAP. id est, SCAPTIA. OVF. id est, OVFENT[illegible] [illegible] ALERINA. ANI. id est, ANIENSI. TER. id est, TERENTINA. VEL. [illegible] A. QVIR. id est, QVIRINA. OCR. id est, OCRICVLANA.

Quasdam etiam No[illegible]us olim adiectas appellationes, sed præcipuas dumtaxat, & eas quæ reliquis præstant, tacitus prætereire non possum. Lucio Tribuno, ASPERI cognomen inditum, ob id quod patres in Tribunatu infectari non destiterat, Liuius lib. 4. auctor est. Manlium quoque IMPERIOSVM dictum, & eo quod sæui exempli auctor fuisset, hac crudelitatis nota insignitum, idem Liuius lib. 4. scribit. Idem lib. 9. Q. Fabium, quod cum in duas partes ciuitas discessisset, is concordiæ causa, simul ne humilimorum in manu comitia essent, omnem forensem turbam in quatuor tribus vrbanas coniecit, hac ordinum temperatione, MAXIMI cognomen, quod multis victoriis non pepererat, inuenisse tradit. Similique modo, M. Valerius qui plebis discordias sedauit, ob id factum MAXIMVS appellatus est, auctore Cic. lib. De Clar. Orator. Lucio etiam Iulio ob legem Annalem, cuius auctor fuerat, ANNALIS cognomen tributum, Liuius lib. 40. memorat. Drusum quoque ob eximiam aduersus Gracchos operam, PATRONVM SENATVS dictum, Sueton. in Tiber. cap. 3. scriptum reliquit. Sed & Q. Cæpionem Præturæ splendore, Triumphi claritate, Consulatus decore, Maximi Pontificatus sacerdotio, vt SENATVS PATRONVS diceretur, assequutum, Valer. lib. 6. cap. 9. refert. Eodemque teste ibidem, Crasso pecuniæ magnitudo DIVITIS nomen dedit, qui postea cum decoxisset & patria abligurisset bona, ab occurrentibus DIVES, licet egens, salutabatur. Metellorum vnus, NEPOTIS cognomen à moribus traxit, vt idem Valer. lib. 9. cap. 14. testatur. Eiusdem gentis alius pertinaci erga exsulem patrem amore, tam clarum lacrymis, quam alii victorijs, cognomen assecutus est, PIVSQVE appellatus, vt idem Valer. lib. 5. cap. 2. ait. Appian lib. 1. De bell. ciuilib. *Πόπλιος δὲ Φούριος δήμαρχος οὐδ' ἐλευθέρου πατρός, ἀλλ' ἐξελευθέρου, θρασέως ἐν μέσῳ αὐτοῖς, καὶ οὐδὲ Μετέλλου τοῦ Μετέλλου παιδὸς ἱκετεύοντος, αὐτὸν ἐν ὄψει τοῦ δήμου καὶ δακρύοντος, καὶ τοῖς ποσὶ προσπίπτοντος ἐνεκλάσθη. Ἀλλ' ὁ μὲν παῖς ἐκ τοῦδε τῆς ὄψεως Εὐσεβὴς ἐς τὸ ἔπειτα ἐκλήθη.* Auctor libri De vir. Illustr. cap. 43. QVINCTVS METELLVS PIVS, NVMIDICI FILIVS: PIVS, QVIA PATREM LACRYMIS ET PRECIBVS ASSIDVE AB EXSILIO REVOCAVIT. Iam Quintus Fabius Maximus CVNCTATOR, VERRVCOSVS à verruca in labiis sita, OVICVLA, à clementia motum, dictus est, vt refert idem auctor cap 43. Adstipulatur &

Plutarch. in eius vita his verbis: Ἦν δ' αὐτῷ συμφυλετικὸν μὲν παρωνύμιον, ὁ Βερρούκωσος. εἶχε γὰρ ἀκροχορδόνα μικρὸν ἐπάνω τοῦ χείλους ἐπιπεφυκυῖαν. Ὁ δὲ Ὀυϊκούλας, σημαίνει τὸ προβάτιον. Ἐπεὶ δὲ αὐτὸς τὴν πρᾳότητα καὶ βαρύτητα τοῦ ἤθους ἔτι παιδὸς ὄντος. Pisonem vero tanta virtute, atque integritate vitæ fuisse, vt etiam illis optimis temporibus, quum homo inueniri nequam nemo posset, solus tamen, FRVGI nominaretur, Cic. pro Fonteio scribit. Publium vero Scipionem Nasicam, qui, vt auctor lib. De vir. Illustrib. cap. 44. ait, VIR OPTIMVS à Senatu iudicatus est, CORCVLVM appellatum, Cic. lib. 1. Tusculan. Quæstion. & lib. De Clar. Oratorib. scribit. Plin. lib. 7. cap. 31. *Reliquis animi bonis præstitere, & apud ceteres mortales sapientia. Ob id,* CATI, CORCVLI, *apud Rom. cognominati.* Sic & M. Portio Catoni, CENSORII, Lælio, SAPIENTIS, Sex. Ælio, CATI, Syllæ, FELICIS, Pompeio, MAGNI, variis ex caussis cognomina indita legimus. Primus Traianus, OPTIMI cognomen iudicio Senatus populique Ro. meruit. Qua de re hæc Plinius in Panegyrico: *Iustiune de caussis S. P. Q. R.* OPTIMI *tibi* COGNOMEN *adiecit. Paratum id quidem, & in medio positum, nouum tamen, scias neminem meruisse: quod non erat excogitandum si quis meruisset. An satius fuit* FELICEM *vocare? quod non moribus, sed fortunæ datum est. Satius* MAGNVM? *cui plus inuidiæ quam pulchritudinis inest. Adoptauit te* OPTIMVS PRINCEPS *in suum: senatus, in* OPTIMI NOMEN. *Hoc tibi tam proprium, quam paternum: nec magis definite, distincteque designat, qui* TRAIANVM, *quam qui* OPTIMVM *appellat: vt dum* FRVGALITATE *Pisones,* SAPIENTIA *Lælii,* PIETATE *Metelli demonstrabantur.* FABIORVM vero, LENTVLORVM, CICERONVM, cognomina, vt quisque aliquod optime genus sereret, indita: IVNIORVM etiam familiæ BVBVLCVM dictum, qui bubus optime vtebatur, Plin. lib. 18. Natur. histor. cap. 3. scribit.

Nunc ad alias diuersi penitus argumenti, quæque nihil cum superioribus commune habent, formulas, vela conuertenda sunt. Nam quod quis hoc in libro certum statumque argumentum, aut ordinem requirat, caussa nulla est: cum ea compage structus sit, vt scoparum dissolutarum instar obtineat: nec enim quod hic effingitur corpus, & in quo formando laboramus, aut ἐναρμόνιον est, aut συναρμόνιον: ac nec vno spiritu continetur, nec ex contingentibus, seu pluribus inter se cohærentibus, sed ex distantibus, constat. Ac plane quæ res in se ordinem habet nullum, eam ordine regere nemo queat. Itaque quidquid aut in mentem veniet, aut in calamum, effundere impune & vindice nullo, licebit.

Gladiatorum ergo qui se ludo vendebant, Auctoramentum prodam, quo illi se in hæc verba addicebant, VRI, VINCIRI, FERROQVE NECARI. Testis Horat. lib. 2. Sat. 7. his versibus:

Quid refert, VRI, VIRGIS, FERROQVE NECARI,
AVCTORATVS EAS?

Vbi vetus Commentat. *Gladiatores,* ait, *ita se vendunt, & cautiones faciunt,* VRI, VIRGIS, FERRO NECARI. Et mox: *Qui se vendunt ludo, appellantur* AVCTORATI. AVCTORATIO *enim dicitur venditio gladiatorum, cum conditione emptoris.* Seneca Epist. 37. *Eadem honestissimi, & illius turpissimi* AVCTORAMENTI (sic enim emenda) *verba sunt,* VRI, VINCIRI, FERROQVE NECARI. *Ab illis qui manus arenæ locant, & edunt ac bibunt, quæ per sanguinem reddant, cauetur,* VT ISTA VEL INVITI PATIANTVR: *à te, vt volens libensque patiaris. Illis licet* ARMA SVBMITTERE, MISERICORDIAM POPVLI TENTARE: *Tu neque submittes, nec vitam rogabis. Recto tibi inuictoq; moriendum est.* Petronius Arbit. Satyr. *In verba Eumolpi sacramentum iurauimus,* VRI, VINCIRI, VERBERARI, FERROQVE NECARI, ET QVIDQVID ALIVD EVMOLPVS IVSSISSET, *tamquam* LEGITIMI GLADIATORES, *domini, corpora animosq; religiosissime* ADDICIMVS. Atque hoc modo Auctoratum, Lucianus in Icaromenippo, ἀνθρώπιον ὑπὸ δραχμῶν εἰς τὸν ἀγῶνα μεμισθωμένον, vocat. Manilius vero lib. 4. Astronomic. id genus homines caput in mortem & funus arenæ vendidisse scribit. Ita certe Auctorati Gladiatores dicebantur. Asinius Pollio lib. 10. Epist. Familiar. *Fadium quendam militem Pompeianum, quia cum depressus* IN LVDVM, *bis gratis depugnasset,* AVCTORARI *sese nolebat, & ad populum confugerat.* Quinctilian. in Argumento Declamat. 302. *Quidam vt patrem sepeliret,* AVCTORAVIT SE: *Die muneris, productus sub* TITVLO *caussa, rudem, postulante populo, accepit.* Sic & Plinius Vindemiatorem, qui ad vindemiam in grandibus & proceris arboribus & excelsissimis pergulis pendentem operas suas locauerat, Auctoratum vocat, lib. 14. cap. 1.

Iisdem Gladiatoribus imperari solitum, VT FERRVM RECIPERENT, indicat Cic. pro Sextio, his verbis: *Num, vt gladiatoribus imperari solet,* FERRVM NON RECEPIT?

Idem

Idem lib 1. Tusculanar. quæstion. FERRVM RECIPERE IVSSVS GLADIATOR. Seneca lib. 1. De Tranquill. vitæ: GLADIATORES *(ait Cicero) invisos habemus, si omni modo vitam impetrare cupiunt: fauemus, si contemptum eius præ se ferunt. Idem euenire nobis scias. Sæpe enim causa moriendi est timide mori.* Statimque [illegible] *Viues diutius, & morieris expeditius, qui* FERRVM *non subducta ceruice, nec manibus oppositis, sed animose* RECIPIS. Eodemque genere loquendi C. Fimbria homo longe [illegible] testatur. Nam cum curasset vt Q. Scæuola vulneraretur, posteaquam comperit eum posse viuere, diem ei dixit: cumque ab eo quæreretur, quid tandem [illegible] culaturus esset, respondit, QVOD NON TOTVM TELVM CORPORE RECEPISSET, quemadmodum Cic. pro Rosc. Amer. refert. Prudentius in Peristephano:

FERRVM *in papillas omne* RECEPERO.

Præterea Retiario pugnanti aduersus Mirmillonem [illegible] NON TE PETO, PISCEM PETO. QVID ME FVGIS GALLE? Festus Pomp. [illegible]

Ludis vtique Apollinaribus [illegible] in scena [illegible] SALVA RES EST, SALTAT SENEX, idem Festus auctor est. Inde ducta est parœmia, quam tamen [illegible] in lib 3. Æneid. [illegible] conceptam fuisse ait, OMNIA SECVNDA, SALTAT SENEX. [illegible] autem loquendi figuram vsurpat Plaut. Aulular. Act. 1. Sc 4 & Captiu. Act. 2 Sc. 2.

Histriones etiam populum de [illegible], et eos beneuole & libenter audiret, [illegible] Nonius indicat: Κ[illegible] Κα[illegible] [illegible] ὁ Α[illegible].

Iidem [illegible] Sic etiam apud Liuium lib. 29 Locrensium legati: CVM BONA VENIA, QVAESO, AVDIATIS, P. C. QVAE [illegible] Cic. pro Rosc. Amer. *Quapropter vos oro atque obsecro,* IVDICES, VT ATTENTE [illegible] NA[illegible] VERBA MEA AVDIATIS. [illegible] lib. 1. De nat. deor. BONA [illegible] AV[illegible] Δι[illegible]. E[illegible] p. 4 [illegible]

[illegible] Solebat plerumque [illegible] INVENISSET [illegible] quemadmodum Vlpian. scribit in [illegible] huiusmodi libellis ludit Plautus & Lucianus. Apud illum namque Rudente Act. 5. Sc. 3. Gripus piscator qui reti in mari vidulum exceperat,

CVBITVM ait, *hercle* LONGIS LITERIS SIGNABO, *vsquequaque in vrbe,*

SI QVIS PERDIDERIT VIDVLVM CVM AVRO ATQVE ARGENTO MVLTO,

AD GRIPVM VT VENIAT.

Quod cum ad Labracis Lenonis [illegible] perdiderat, aures peruenisset, illico vidulum a Gripo repetit. A[illegible] qui [illegible] VIDVLO, ait, EX TE SCIRE SIGNA. Cui vt satisfaciat Labrax, hæc [illegible]

NVM[illegible] IN MARSVPIO [illegible] IN[illegible]

PRAETEREA [illegible] MINAE [illegible] IN PA[illegible]OLO SEOR[illegible]VS:

TALENTVM ARGENTI [illegible] MA[illegible] [illegible] RAT IN CRVMENA

PRAETEREA SIN[illegible] CANTHARIS, GAVL[illegible], CYATHVS.

Tum vero Labrax, [illegible] aut [illegible]:

QVID DARE VELI[illegible], QVI [illegible] INVE[illegible] INDICET [illegible]

Dein vbi de Tal[illegible] [illegible] datarum. Lucianus vero in Dæmonactis vita, verba quæ hunc morem [illegible] Ἐπεὶ δὲ [illegible] δακτυλίου [illegible]. Ἡκε [illegible] Ἐπεὶ [illegible] Απιθι, ἔφη [illegible] δακτύλιον [illegible].

Interdum vero [illegible] ve[illegible] eoque nomen, & domicilium suum ad[illegible] libel[illegible] qui [illegible] venerint, scirent quo id reponere & [illegible] possent [illegible] El[illegible] 21. [illegible] deperditas deplorans:

QVAS SI QVIS, ait, MIHI RESTITVERIT, DONABITVR AVRO

Quas pro diuitiis ligna retenta vehit?

I PVER, *& cito hæc aliqua* PROPONE co[illegible]m[illegible]a

E[illegible] DOMINVM EXQVILII[illegible], *scribe*, [illegible]ABITARE TVV[illegible].

C[illegible]us Fo[illegible] in lib. 1 Rhetoricor. EDICTO vel PRAE[illegible] *quo* [illegible] *seruus fugerat*, L[illegible]LO PROPOSITO, *vel* PER PRAECONEM N[illegible] *xit*, [illegible]ATVRVM SE DENARIOS MI[illegible]LE EI, Q[illegible]I AD SE SA[illegible]V[illegible]M [illegible]XISSET.

Porro non longe ab ostiarii cella, canem ingentem catena vinctum [illegible] fe[illegible] que quad[illegible]ta litera scrip[illegible]um CAVE, [illegible]AVE, CANEM, Petro. Ar[illegible] [illegible] Ædilium, canem mordacem [illegible]ta habere, vt cuiqu[illegible]m nocere ve[illegible] d[illegible] set, no[illegible] li[illegible] .l hic[illegible]m cum se[illegible] ff de ædi[illegible]c edict.

C[illegible]u[illegible]etæ vero Bouis cornibus, in modum antu[illegible] æ fœnum alli[illegible]ari [illegible], in[illegible] qui ei heret obu[illegible]s, eius vi[illegible]aret oc[illegible], q[illegible]m[illegible]d[illegible]m ve[illegible]s [illegible] C[illegible]m[illegible] lib. 1. Sermo. notat ad ea verba: F[illegible]NVM HABET IN [illegible] [illegible]ONGE [illegible] tarch. ev Αἰτίαις· Διὰ τί τῶν κυρεπτόντων βοῶν ὑπὲρ τῷ φυλα[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Σοφοκλῆς πεποίηκε. Idem in Crasso Ειω[illegible] [illegible] [illegible] Quæ Græca locutio ex Platone l[illegible]b. 9 De [illegible] sumpta est.

Sed & qui o[illegible]us al[illegible]quo[illegible] hu[illegible]eris gesta[illegible]nt transeuntes [illegible]monebant [illegible] C[illegible]c. lib. 2 De [illegible]. *[illegible]t cum Cato percussus e[illegible]et ab eo qui arcam ferebat, cum* [illegible] VE, *rogauit*, NVMQVID A[illegible]D FERRE[illegible] [illegible]RAETER AR[illegible]M [illegible] ait Pau[illegible]s in l. [illegible]utator. ff. ad l. Aquil. *Si putator ex arbore ramum* [illegible]m [illegible] *hominem prætereuntem occi[illegible] [illegible]a tenetur, si is in [illegible]cum decidat, nec* [illegible] I[illegible] VT CASVS EIVS EVITA[illegible] [illegible]SSIT.

Per vicos [illegible]AMATAS MERCES fuisse, argumento est quod C[illegible]ceo l[illegible] De[illegible] tio refert, quendam in [illegible]rtu qui C[illegible]RI[illegible]AS Cauno aduectas venderet, CA[illegible] tabat. Senec. E[illegible]. *Iam Libarii varias* EX[illegible]LAMATIONE[illegible], *&* [illegible]*otularium* [illegible] *larium, & omnes popinarum institores, mercem* [illegible]*am quadam, &* [illegible]N[illegible]GNITA [illegible] NE *vende*[illegible]*et*.

Enimuero pulchrum, vt Per[illegible]s [illegible]t, Sat. 1 & glo[illegible]iosum c[illegible]bau[illegible], DIG[illegible]O [illegible]RI, *& dicier*, H[illegible]C E[illegible]T Ho[illegible] [illegible] de 3. lib. 4. Carm.

Totum muneris hoc tui est,
Qu[illegible]*d* M[illegible]STR[illegible]R D[illegible]O PRAE[illegible]E[illegible]
R[illegible]*m*[illegible] [illegible]

T[illegible] [illegible] Orato[illegible] [illegible] *tue* [illegible] *eri*[illegible]*um. &* [illegible] *populus tra*[illegible] *me* [illegible] [illegible]TAT[illegible] P[illegible] *R*[illegible]*us*[illegible]*em*[illegible] *strans me*, [illegible] HVNC [illegible] *m*[illegible]*ra* [illegible] *ne st*[illegible] *no*[illegible] [illegible] *inq*[illegible] *V*[illegible]*rum fat*[illegible]*or, c*[illegible] *m*[illegible]*num lab*[illegible]*is m*[illegible] *fructum A*[illegible] *quod illum anus Attica ita d*[illegible]*m*[illegible]*strauit, O*[illegible] [illegible] [illegible] *re non debeo?* Mart[illegible]l E[illegible] [illegible]

Sed[illegible]*ote le*[illegible]*or orb*[illegible] *frequens, & d*[illegible]*citur*, [illegible] ES[illegible].

Cicero E[illegible] [illegible] F[illegible] de [illegible]ucto[illegible] [illegible] [illegible] *M*[illegible]*um est* [illegible] *locus*, [illegible] [illegible] TV[illegible] *n*[illegible] *cetera*. Eod[illegible]mq[illegible] [illegible]ere no[illegible] [illegible] q[illegible]m[illegible] [illegible] Captiu. Act. 4. Sc[illegible]

[illegible]*uem extem*[illegible]*lo ad forum adue*[illegible]*o,*
O[illegible]*s de m*[illegible] *loquen*[illegible]*ur* [illegible] [illegible]ET SEN[illegible], [illegible]VS
O[illegible]I VERB[illegible] [illegible]A [illegible]

I[illegible] [illegible] O [illegible]RINEM [illegible] N[illegible] 9. p[illegible] & 2[illegible] [illegible], Ma[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible] SVEMOS.
[illegible]
[illegible] [illegible]ENIT [illegible] [illegible]

Q[illegible] [illegible] quæ [illegible]

rum [illegible] Ad me[illegible] certe defunctorum Testabantur, A SE [illegible] EORVM NON SOLLICITARI, vt lib. 1. diximus. Vsu quoque excepta [illegible] hæc, SI QVI INFERIS SENSVS vel, SI QVIS SENSVS IN MORTE. Seruius Sulpit. [illegible] lib. 4. Familiar. *Quod,* SI QVIS ETIAM INFERIS SENSVS EST, *qui ill[illegible] amor in te fuit.* Cicero Philipp[illegible] SI QVIS IN MORTE SENSVS. Idem pro Sextio: *Quod certe,* SI EST ALIQVIS SENSVS IN MORTE *præclarorum virorum, cum omnibus Metellis, tum vero uni* [illegible]. Seneca [illegible] De consolatio. ad Polybium; *Quid itaq. iuuat dolori in*[illegible] [illegible] EST, *fiunt frater tuus e*[illegible] *Nam* SI NVLLVS DEFVNCTIS SENSVS EST. Quinctil. Declam. 332. SI QVID INFERI SENTIVNT, [illegible] Iustin. lib. 16. *Quamobrem* [illegible] *Alexandrumq;* SI QVIS [illegible] SENSVS EST *non interfectores suos, ac* [illegible] *ultores eorum, Macedonia* [illegible]

Ouid lib. [illegible] De [illegible]

> *En[illegible],* SI [illegible] ALIQVIS POST FVNERA SENSVS,
> *Te*[illegible] *manes* [illegible] *armatus umbra meos.*

Et lib. 2. [illegible] Eleg. 2

> *Hoc pater* [illegible] *tuus primo mihi cultus ab auo,*
> SI [illegible] HABET SENSVS VMBRA DISERTA, *petit.*

Idem lib. 4. T[illegible]

> SI [illegible] EXTINCTIS ALIQVID *nisi nomina* RESTANT,
> [illegible] *umbra rogos*

Seneca Oc[illegible] Act. 1. Sc. 2.

> [illegible], SI QVIS REMANET
> [illegible] IN VMBRIS

Pedo A[illegible]

> [illegible] SI QVID [illegible] IN VMBRA.

Lucan. lib. 8.

> *Da veniam,* SI [illegible] SENSVS POST FATA RELATVM EST.

Sic in E[illegible]

> [illegible] *nunc coniux,* SI [illegible] POST FVNERA SENSVS.

Et in [illegible] quadam Hispaniæ [illegible], SI MANES POST FATA ALIQVID SENTIVNT. Et hoc est quod Tertullian. in lib. De resurrect. carn. gentilibus ita obiicit *Vt quos* NEGANT SENTIRE [illegible] *etiam* [illegible] *prælamant.* D. Ambros. in lib. De obitu Valen[illegible] [illegible] [illegible], *ac per hoc nullius* [illegible] Et [illegible] Idem in [illegible] Et in [illegible] [illegible] te, MISE[illegible] [illegible] lib. [illegible] [illegible] [illegible] utique [illegible] vocem [illegible] mation[illegible] quæ, *Pro pa*[illegible]

Certum [illegible] [illegible] SI [illegible] PATREM STRAB[illegible] NON STRABANT [illegible] *Lollia,* HONOS [illegible] [illegible] HONESTAS ABITVM [illegible] *est in hac* [illegible] *etiam ætate, qua nun*[illegible] AVRIBVS [illegible] EST, *domini eius* [illegible] *prorsus diebus ac no*[illegible]*bus* [illegible] *strepitu,* [illegible]

Fascinationibus vero occurrebant peculiari ista voce, PRAEFISCINE, [illegible] PRAEFISCINI, quæ, vt Carisius Sosipat. interpretatur, significabat *sine Fascino*, quod G[illegible] [illegible] dicunt. Ac plane qui [illegible] supra modum laudabant, Fascini amoliendi & auertendi [illegible] vocem præfari solebant. Eamque apud Plautum Asinar. Act. 2. Sc. vlt. Le[illegible] [illegible] de seipso facit, vt abesset dicto inuidia, simul & fascinatio abesset, præmitt[illegible] [illegible] o [illegible] dente Act. 2. Sc. 5. laudationi suæ hanc eamdem vocem adscribit. Eod[illegible]que modo a[illegible] Titinnium Setina, ne puella, quæ immodicis laudibus efferebatur, fasci[illegible]tur, mone[illegible] ad laud[illegible] [illegible] PRAE[illegible]CINI.

Erant & in ore populi sæpe voces istæ, BONO ANIMO ESTO, vt ex Pla[illegible]o [illegible] Act. 2. Sc[illegible] Terentio Eun. Act 1. Sc 2. & Adelph. Act. 2. Sc. 4. C[illegible]o, l[illegible] [illegible] lib. 25 & 42. Sueton. in Vitell. cap. 8. *Tum quidem consternatis, & q[illegible] [illegible] omnibus, inquit.* BONO ANIMO ESTOTE, *nobis alluxit.*

Nefas esset præterire illud in iudiciis decantatissimum, CVI BONO, [illegible] Prætor au[illegible]or est. Vnde CASSIANVM HOC DICTVM appellatur [illegible] verbis, *Quod si te in iudicium quis adducat, vsurpetque illud* CASSIANVM [illegible] V[illegible] RIT *vide quæso ne hæreas.* Idem pro Milone: *Itaque illud* CASSIANVM, [illegible] RIT, *in his personis valeat: etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem* [illegible] Ad quem locum A[illegible] Pæ[illegible]ian hæc notat [illegible] [illegible] *sitor iudicii alicuius esset, in quo quæreretur de homine* [illegible] *suadebat, atque etiam* [illegible] *cibus hoc quod Cicero nunc admonet* [illegible] *quærerent* [illegible] CVI BONO FVI[illegible]T [illegible] DE CVIVS MORTE QVAERI[illegible]VR. I[illegible] est L. Cassius Præ[illegible] T[illegible] nimiam [illegible]ueritatem, SCOPVLVS R[illegible]R[illegible]M [illegible]catur, quemadmodum V[illegible] cap. 7. tradit.

Vulgi etiam ore trita quædam verba Donatus nos docet, qui in Andr. Tere[illegible] A[illegible] ad ea verba, *Mox ego huc reuertar, b[illegible]d[illegible]n[illegible]um, ait, est vt aucto[illegible] [illegible]tem & [illegible]antis [illegible] m[illegible] imitetur Obstetrix, dicendo*, QVOD IVSSI ET IMPERAVI. *Simul hæc qu[illegible] [illegible] frequenter promittere*, MOX EGO HVC REVERTAR. Idem in Pho[illegible]io A[illegible] ad verba hæc *Gall[illegible]a occurrit, Obstetricum est*, ai[illegible] [illegible] QVA DOMO GALLINA [illegible] SVPERIOREM MARITO ESSE VXOREM. Dein[illegible] [illegible] Camœc. Act. [illegible] eum versum, *Posthac incolumem scio fore me, S[illegible]c, [illegible] [illegible] in magno p[illegible]* NVNQVAM NOS PERICLITATVROS, SI [illegible]D [illegible]RICVLVM PO[illegible] VE[illegible] DERE. Idem in Adelph. Act. [illegible] versum, Q[illegible] [illegible]STI QVI SIEM? [illegible] *Sic enim dicit, qui nihil quicquam debet*, NON ME N[illegible]VE[illegible] *non quod ignoretur, sed qu[illegible] non cernatur.*

Amato[illegible] s[illegible]am sermo[illegible]es [illegible]ciam Ci[illegible]ero lib. 3. Tusculan. quæstion. *Q[illegible] modo possi[illegible] qu[illegible]* [illegible]MATORIO SERMONE DICI SOLET, VT Q[illegible] ALTERVM DI[illegible]A[illegible], QVAM SE. Sed & qui se amore prosequebantu[illegible] fi[illegible] plerumque his verbis, MEA VITA, MEA LVX, MEVM SVAVIVM, ANIM[illegible] [illegible] Tibull. lib. 4.

Ne tibi sim, MEA LVX, *æque tam feruida cura.*

Catullus:

At Acme leuiter caput reflectens
Et dulcis [illegible]ueri ebrios ocellos
Ill[illegible] purpureo or[illegible] suauiata,
Si[illegible], inquit, MEA VITA, *Septimille,*
Hu[illegible] [illegible] o[illegible]que seruiamus.

Ouid. lib. 3. De a[illegible]te [illegible]m[illegible].

S[illegible] A[illegible] [illegible]ulier ma[illegible]ma dixit,
L[illegible] MEA, *quæque solent verba iuuare vires*

S[illegible] Cy[illegible] [illegible] Pro[illegible] [illegible]assim appellat veluti Eleg. [illegible], lib. 2.

Num[illegible] [illegible]as[illegible]entis primis, MEA VITA, *diebus.*

[illegible] 4

P[illegible] [illegible] VITA, *nocere [illegible]bi*

Et Eleg. 11 [illegible]

[illegible] rumpam, MEA VITA, *catenas.*

Et [illegible].

[illegible]

Me tibi ad extremas mansurum, VITA, *tenebras.*

Idem Eleg. 15.

Nunc ad te, MEA LVX, *veniat tibi litore nauis Seruata.*

Et Eleg. 18.

Vidi te in somnis fracta, MEA VITA, *carina.*

Et Eleg. 19.

Tu quoniam es, MEA LVX, *magno demissa periclo.*

Et E[illegible]

Hesterna, MEA LVX, *cum potus nocte vagarer*

Mar[illegible] E[illegible] 69. lib. 1.

Scriberet he[illegible]rna patri cum luce salutem

Naeuia LVX, *inquit, Naeuia* LVMEN *aue.*

Terent. Eunucho A[illegible] S[illegible].2

ANIME MI, *mi Phaedria.*

Et Act. 2. [illegible].2. *O Thais mea,* MEVM SVAVIVM.

C[illegible]t.5. lib. 13. Famil. *Si tu & Tullia,* LVX N[illegible]A, *valetis.* Et in Inscriptio. Epist. 14. eiusdem lib. T[illegible] TERENT[illegible] SV[illegible] PATER TV[illegible]AE, DVABVS ANIM[illegible] SVIS. [illegible]idum & [illegible]bl[illegible]d [illegible] [illegible] [illegible]tebantur, MEL MEVM, OCELLVS MEVS, vel OCELLE MI, T[illegible] [illegible] Act. 1 Sc. 3. & 4. T[illegible]num. Act. 2. Sc. 1. Poenul. Act. [illegible] Sc. 2. & A[illegible]nar. Act. 3. Sc. 3 Apud eundem [illegible]glor. Act. [illegible] Sc. [illegible]. Philocamasium Pyrgopolinici ita blanditur, O ME[illegible] O[illegible], O ANIME MI. A. Gell. li[illegible].1[illegible]. cap. [illegible]. ex Epistola Augusti ad C. [illegible]uum. AVE MI CAI[illegible] MEVS OCELLVS IVCVNDISSIMVS. Sed & Poenulo Act. 1. Sc. 2. Mi[illegible] ita A[illegible] [illegible] [illegible] delitias facit:

MEA VOLV[illegible], MEAE DELITIAE, MEA VITA, MEA AMOENITAS:

MEVS O[illegible] [illegible] [illegible]LVM, MEA SALVS, MEVM SVAVIVM.

Vi[illegible]ecei Ad[illegible]

MEVM MEL, MEVM COR, MEA COLVSTRA, MEVS MOLLI[illegible]VL[illegible]S CASEVS.

Itidemque A[illegible] Act. 3. Sc. 3.

DA MEVS OCELLVS, MEA ROSA, MI ANIME, MEA VOLV[illegible]A[illegible],

Leonida, argentum mihi.

Quosdam etiam dicere solitos iis quos validissime diligebant, PARATOS SE PARTEM ANNORVM SVORVM DARE, Seneca in libro De breuit. vitae, auctor est.

Atq[illegible] [illegible]t dec[illegible] [illegible]d eis solet [illegible]rbonariam, quando nihil perturbatum, praeposterum atq[illegible] [illegible] [illegible] T[illegible]ulorum qui vinis figi [illegible]bant, formulam [illegible] A[illegible] namq. Titu[illegible] [illegible] Iuuenal. versib. Sat. 5. satis liquet;

[illegible] *de mont[illegible]us, ut*

[illegible] *cuius* PAT[illegible]AM [illegible]VLVM[illegible] *senectus*

D[illegible]VIT, *m[illegible] veteris fuligine [illegible]sta.*

E[illegible]um f[illegible] m[illegible] ro[illegible] P[illegible] Ar[illegible]. Sat[illegible] [illegible]is v[illegible] [illegible] *im allatae sunt* AMP[illegible]RAS *vitreae, diligenter g[illegible]a[illegible], quarum in ceruicibus* PIT[illegible]A[illegible] A *erant* A[illegible]FIXA *cum hoc* T[illegible]V[illegible], FA[illegible]ERN[illegible]M, O[illegible]M[illegible]N[illegible] A[illegible]N[illegible]R[illegible]M CENT[illegible]M. *Dum* TITV[illegible] *perl[illegible]* Q[illegible]e fuerit etiam N[illegible]TVM [illegible]ud TV[illegible]I[illegible]RVM EPIGRAMMA, qu[illegible] [illegible]m [illegible]cto, i[illegible]entibus literi[illegible] [illegible]m[illegible], [illegible] per totam faciem [illegible] [illegible] m[illegible]u du[illegible], a[illegible]uestigandum relinquo.

Fere praeteriet iam prae[illegible] [illegible]m rogandi Iudici[illegible] morem, n[illegible]tat[illegible], [illegible]tatuq. dign[illegible], QVAE SALVA FIDE FACERE POSSET. Quem morem à maioribus acceptum Cic. lib. 3. Officior. [illegible]ibit. Moris vtique erat, PER GENVA OBSECRARE, & ROGARE. Eoquemodo Plautinus Dinarchus Trucul. Act. 4. Sc. 3 veniam a Callicle deprecatur.

PER T[illegible]A, [illegible], [illegible]RO GENVA,

VT TV I[illegible]THVC I[illegible]IENT[illegible]R FAC[illegible]V[illegible], SAPIENTER FERAS, MIHIQVE IGNOSCAS,

Quod an[illegible] impos, [illegible] vitio, fecerim.

Apud eundem Ruden. Act. 3. Sc. 2. T[illegible]achal[illegible] [illegible]onem ita rogat:

PER *ego,* HAEC GENVA TE [illegible]T[illegible]R *senex,* *Quisquis es,*

Sueton. in Ti[illegible]r. cap. 27. *Consularem* [illegible] ACISNTEM *sibi, ac* PER GENVA ORARE *conantem, ita suffugerit, vt caderet* [illegible]. [illegible]ces sane Ge[illegible]a a[illegible]ant, & ad haec

manu [illegible] s adorabant, quemadmodum Plin. lib [illegible] cap. 4 [illegible] etiam [illegible] ad haec verba, *Aurem vellit* & iterum in 6. A [illegible] *Et genua a* [illegible] *ge* [illegible] *volutans l* [illegible] *ebat.* GENVA misericordiae esse con [illegible] ta vocat. *Unde,* HAEC [illegible] ORANTES. Cuius [illegible] ampla habe [illegible] apud P [illegible] Act. 4 Sc. 6. Liuium [illegible] & 2 [illegible]. Quinctilian. lib 6. cap. 2. Tacitum lib. 1 [illegible] 11. & 2 [illegible] A [illegible] CORVM [illegible] GENVA [illegible] dicit Sene [illegible] De breui [illegible] M [illegible] ea quae [illegible] ciant, [illegible] atqu [illegible] stabant. Auctor lib. [illegible] Rh [illegible] *Uxor* [illegible] *infelic* [illegible] *um maximo fie* [illegible] *ad istius pedes abiiciens* [illegible] EA QVAE TIBI DVLCISSIMA SVNT IN VITA, MI [illegible] Epist. 15. lib. 8. Familiar. Ciceronem ita obsecrat, PER FORT [illegible] VAS, [illegible] LIBEROS, [illegible] ORO ET OBSECRO.

PER DEOS etiam plerumque rogabant. Cic. Epist. 13. ad Brut. S [illegible] DEOS, *atque quam primum.* Et Epist. 14 ad eu [illegible] *proper* [illegible] *sit in temporibus, quantum in celeritate.* Item Epist. 6 [illegible] 16 ad Attic. [illegible] *expedi.* Auct. Rhetoric. ad Heren. lib. 4 *Es tu,* PER DE [illegible], *ingens, hunc amp* [illegible] Andr. Act. 5. Sc. 1.

PER *ego te* DEOS ORO, *ut ne illis animum* [illegible] *credere.*

Callistrat. in l. non intelligitur, ff. de iu. fi [illegible] PER [illegible] VM, *ut faciatis,* RO [illegible] apud Terent. Andr. Act. 1. Sc. 5. Obsecrationis formula [illegible] di.

Quod ego, PER HANC TE DEXTRAM ORO [illegible] TVVM
PER [illegible] VAM FIDEM, PERQVE [illegible] IVS [illegible],
TE OBTESTOR, *ne abs te hanc* [illegible] *ges.*

Cicero etiam A [illegible] Epist. [illegible] b. [illegible] & E [illegible] & Epi [illegible] PER FORTV [illegible] Charisius Sosip. at praepositionem, PER nonnumquam acc [illegible] voluntate iu [illegible] iurando adfi [illegible] aut negam [illegible], *Ma* [illegible] *quale est apud Virgil. Per ego has lacrymas dextramque tuam te, per* [illegible] *ostra,* [illegible] *hymenaeos, ut sit,* Νὴ τὸν γάμον, Νὴ τὸν ὑμέναιον. [illegible] in Phoc [illegible] on. S [illegible] *Ignosce, orat, Verba, ait, ventalis flatus* [illegible] I [illegible] CONFITETVR [illegible] rerum [illegible] d [illegible] m, A [illegible] ILICET, PERII [illegible] Andr Teren. Act. [illegible] Sc. Quae verba vsurpat [illegible] Act. [illegible] & apud [illegible] stella. Act 4 Sc 2 [illegible] ancilla:

Hic periit [illegible] *pinor:* ILICET
A [illegible] ET ME [illegible] *& al* [illegible] *m.*

Exclamab [illegible] ne, quae [illegible] prae [illegible] tur, MISERAM ME. H [illegible] Sermon [illegible]
Ve [illegible] *l* [illegible] *o*
D [illegible] *at mulier,* MISERAM SE, *con* [illegible]

Apud Terent Adelph Act. [illegible] Sc 4 Pamph [illegible], MISERAM ME, *A* [illegible] modo apud eumdem exclamant Mysis [illegible] Andr Act. 1 Sc. [illegible] A [illegible] Adelph. Act. 3. Sc. 2 Sic etiam Pro [illegible] t. E [illegible] l [illegible] 1.

ME MISERVM, *his aliquis ration* [illegible] *m* [illegible] *it auare.*

Seneca Declamat 4. lib 2. ME MISERVM [illegible] AT [illegible] R

Interdum &, PERIMVS, dicebant, [illegible] ta Te [illegible] nus A [illegible] h Act. [illegible] Sc 2 A [illegible] PERIMVS Et ita Ouidius, adu [illegible] forman [illegible] & i [illegible] l [illegible] 3. [illegible]

Ca [illegible] *a, ai* [illegible] *pr* [illegible] *at* [illegible], PERIMVS.
A [illegible] *in* [illegible] *um q* [illegible] *loco.*

F [illegible] ita apud He [illegible] lib 1 F [illegible] A [illegible] [illegible] IT DI [illegible] DIA FIDES PENES AV [illegible] PENES HA [illegible] I [illegible] g [illegible] cor [illegible]

D [illegible] plan [illegible] n [illegible] verba h [illegible] pe [illegible] in [illegible] & [illegible] C [illegible] PE [illegible]

apud Quinctil. [illegible] plerumque significatur, his notis, C. D. Quinctil. lib. 3. cap. 2. *Inde libertas* DECLAMATORIBVS, *ut etiam secundo partu [illegible] vacare videantur. Nam [illegible] pro petitore dicunt, & EX* [illegible] TIONE, *[illegible] priores agant* [illegible] CON[illegible]TIONE, *tanquam respondeant* [illegible]. Ac [illegible] lib. 9. cap. [illegible] declamando [illegible] CONTROVERSIAM [illegible] *vocant*. Et [illegible] PETITVR *ad* [illegible] *ex sententia trium iudicum* [illegible] CONTRADICIT. Idem cap. [illegible] lib. de [illegible]: *Refert* [illegible] *sententias, quas declinandis controuersiis* [illegible] *sicut* [illegible] *ponit ex huiuscemodi controuersia. Vir fortis* [illegible] *fortiter fecerat, petiit alterius uxorem* [illegible] *matrimonium, & accepit* [illegible] *cuius uxor fuerat fortiter fecit: recepit eam* [illegible] CONTRADICITVR [illegible] *declamantis*. Quod [illegible] Seneca [illegible] Declam. [illegible] lib. [illegible]. *A[illegible] Flauius pratextatus* [illegible] DECLAMABAT. E[illegible] 2. libr. [illegible] *apud Arellium* [illegible] CONTROVERSIAM DECLAMABAT.

A[illegible] de veterum [illegible] morem antiquum fuisse [illegible] epistolarum verbis ad[illegible], SI VALES BENE EST, EGO VALEO, Plautus Pers. Act. 4. Sc. 3. docet: eumque morem [illegible] Seneca Epist. [illegible]. Quod & Metelli, Vatinii, C[illegible] Ciceronianis Familiaribus inscri[illegible] Cicero et[illegible] 14. [illegible] Epist. 1. & Familiar. [illegible] Epist. [illegible] lib. [illegible] *At [illegible] scribas. vel[illegible] illud, unde [illegible] prior[illegible]*, SI VALES BENE EST, E[illegible] VALEO. Symmac. Epist. 4. [illegible] *Sufficiat aliquando celebranda amicitia*, SI VALES [illegible] Idem Epist. 4. lib. [illegible] RECTE VALEO. *Hoc [illegible] scribendi [illegible] maxime expetiuit. At [illegible]*. Idem Epist. 13. lib. 4. *[illegible] SOLLEMNIA, quibus tibi salutationis officium de more persoluens,* [illegible]

[illegible] meterentur, SV[illegible] Quem [illegible] Epistolae [illegible] erunt. Et hoc Martialis [illegible] 14. [illegible] quod [illegible], *Charta Epistolares* [illegible]

Seu leuiter noto, seu caro missa sodali,

Omnes ista solet charta vocare, SVOS.

Liuius libr. 24. *Fraudem Hippocrates addit, in literatis ad omnem suspicionem animis, & Cretensium quibusdam ad itinera insidenda missis, velut interceptas literas, quas ipse composuerat recitat*. PRR. S[illegible] MARCELLO SVO S[illegible] *[illegible] salutem*, VT ASSOLET, *scripturus* [illegible] Epistola, VESPASIANVM. SV. M [illegible] NE[illegible] SVO SALVTEM. Et l. [illegible] ff. depositi. CAECI[illegible] CAN[illegible] [illegible] SV[illegible] da. L. [illegible] SVO SAL[illegible] ff [illegible] SVO [illegible] Ru[illegible] IVBE[illegible] LAB[illegible] ff [illegible] co[illegible] CAELIO [illegible] A[illegible] [illegible] s [illegible] Procu[illegible] PRO[illegible] NE[illegible] E[illegible] [illegible] SVO [illegible] Epistolam [illegible] Lucius Titius & in l. vlt. ff. d[illegible] ff. de le[illegible]

Fuit plane hoc commune & sollemne earum Epistolarum, quae ab Imperatoribus seu exercitibus d[illegible] ad Senatum Populumque Rom. mittebantur, exordium: SI VOS LIBERIQVE VESTRI VALETIS, BENE EST, EGO EXERCITVSQVE VALEMVS. vt ex Epist. 3. lib. [illegible] Familiar. patet. [illegible] Hadri[illegible] Πλαι [illegible] [illegible] ἐστι [illegible] Hoc significant hae notae S. V. L. [illegible] V. B. E. E. [illegible] V. in Epist. Pub. Lentu[illegible] Famil. Qui vero [illegible] Imperatores scribebant ita ordiebantur: SI TV EXERCITVSQVE VALETIS, BENE EST. Vt ex Epist. 7. lib. 5. Famil. comprobatur. Idemque procemium [illegible] vsurpatum ab Imperatoribus eum ad exteras nationes scriberent, Iosephus lib. 14. Antiq. Iudaic. cap. 7. docet, vbi Epistola quaedam C. Iulii Caesaris ponitur, cuius est ini-

ret, non dixit, HAVE PROCONSVL, *sed,* HAVE IMPERATOR. Seneca libr. 6. De beneficiis cap. 24. de his agens, qui salutandi causa in ordinem dirigebantur: *Hinc peruenire vsque ad distringendam libertatem licet, cuius vulgare & publicum verbum, & promiscuum ignotis,* HAVE, *non nisi per ordinem emittitur.* Et in procemio libr. 10. Controuersiar. *Pacatus rhetor cum illi* (scilicet Osco) *Massilia mane occurrisset, schemate illum salutauit, Poteram, inquit, dicere,* HAVE OSCE. Quinctilianus lib. 1. cap. 10. *Multum est literatus, qui sine aspiratione, & producta syllaba, salutauit,* AVETE. Macrobius lib. 2. Saturnal. cap. 4. de Augusto loquens: *Sublimis Actiaca victoria reuertebatur: occurrit ei, inter gratulantes, coruum tenens, quem instituerat hoc dicere,* HAVE CAESAR VICTOR. *Miratus Cæsar tam officiosam auem, xx. milibus nummûm emit: Socius opificis ad quem nihil ex illa liberalitate peruenerat, adfirmauit Cæsari habere illum & alium coruum, quem vt adferre cogeretur, rogauit. Adlatus, verba quæ didicerat expressit:* HAVE VICTOR IMPERATOR ANTONI. Suetonius in Claud. cap. 20. *Sed cum proclamantibus naumachiariis,* AVE IMPERATOR, MORITVRI TE SALVTANT, *respondisset,* AVETE VOS. Iul. Obsequens lib. De Prodig. *Amiterni cum ex ancilla puer nasceretur,* AVE, *dixit.* Idem & ex Martiali Epigr. 69. lib. 1. & Epigr. 5. & 93. lib. 3. & Epigr. 8. lib. 9. patet.

Quinetiam quemadmodum in principum nostrorum rescriptis, iis ad quos ea diriguntur, salutem adscribi moris est, ita in plerisque Codicis Theodosiani rescriptis, salute hac, HAVE CARISSIME NOBIS, Imperatores, cos ad quos scribunt impertiunt, vt libr. 3. comprobauimus.

Interdum etiam dicebant, SALVE, vt in Hecyra Terent. Act. 1. Sc. 2.

S. SALVE MECASTOR PARMENO. *Pa.* ET TV AEDEPOL, SYRA.

Vbi Donatus notat, olim, salutantes addidisse Iusiurandum, vt sedulo hoc facere viderentur. Quod & Plautus comprobat Trinum. Act. 1. Sc. 2. vbi Megaronides ita Calliclem resalutat:

ET ITA AEDEPOL SALVE CALLICLES.

Alias in Comœdiis Plauti & Terentii, salus dicitur his verbis, SALVE, &, SALVERE IVBEO. Nonnumquam vero in iisdem Comœdiis ita salutant, SALVVS SIS. Qua voce salutem quandoq; redditam significare videtur Lucianus, cum in Apologet. περὶ τοῦ ἐν τῇ προσαγορ. πταισ. ait: Ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ, εἴπερ κἀγὼ τῆς Ῥωμαίων φωνῆς ἐπαΐω, τοὺς προσαγορεύοντας αὐτὸ δεξιούμενοι, τῷ τῆς ὑγιείας ἐν σχήματι πολλάκις ἀμείβεσθε.

Erat autem Salutationis Matutinæ propria vox illa, AVE, Martialis Epigram. 56. libro 1.

Et MATVTINVM *portat ineptus* AVE.

Idem Epigr. 79. lib. 4.

Discurris tota vagus vrbe, nec vlla cathedra est,
Cui non MANE *feras irrequietus,* AVE.

Idem Epigr. 28. lib. 7.

Discursus varioi vagumq; MANE,
Et fastus, & AVE *potentiorum,*
Cum perferre patiq; iam negaret.

Plutarch. in lib. De Garrulitate, Ἐλθόντος οὖν, ait, ἕωθεν, ὡς εἰώθει, τοῦ Φουλβίου πρὸς αὐτὸν, καὶ εἰπόντος χαῖρε Καῖσαρ, ὑγίαινε, εἶπε, Φούλβιε. Proinde Xiphilinus in Hadriano, hoc ἑωθινὸν πρόσρησιν vocat, & Lucianus, τὸ ἑωθινὸν χαῖρε, in Dialogo qui Φιλοπάτρις inscribitur. Nam Latino AVE, Græcum χαῖρε respondere, idem Lucianus demonstrat in Apolog. errati commissi in salutatione. Martial. Epigr. 52. lib. 5.

Exprimere Rufe, fidicula licet cogant,
AVE *Latinum,* χαῖρε *non potes Græcum.*

Heliogabalum plane ita salutatum, Κύριε Αὐτοκράτωρ χαῖρε, Xiphilinus in eius vita refert: eumque ita salutanti respondisse, Μή με λέγε Κύριον· Ἐγὼ γὰρ Κυρία εἰμί. Alexander vrique Seuerus, quemadmodum Lampridius auctor est, salutabatur nomine hoc, AVE ALEXANDER. Atque illam Domini appellationem vt maledictum & opprobrium Augustus semper exhorruit, DOMINVMQVE appellari se, ne a liberis quidem aut nepotibus suis, vel serio vel ioco passus est, atque huiusmodi blanditias etiam inter ipsos prohibuit, quemadmodum Sueton. in Augusto cap. 53. scribit. Tiberius quoque, vt idem in Tiber. cap. 27. narrat, DOMINVS appellatus a quodam, denuntiauit ne se amplius contumeliæ causa nominaret. Contra Domitianus hanc appellationem lubens excepit. Quin & Dei sibi numen vindicauit. Nam, vt Sueto-

nius in eius vita cap.13.scribit: *Cum is procuratorum suorum nomine*, FORMALEM *dictaret* EPISTOLAM, *sic cœpit*: DOMINVS ET DEVS NOSTER SIC FIERI IVBET. *Vnde institutum posthac, vt ne scripto quidem ac sermone cuiusquam appellaretur aliter.* Quin & Martialis ei sæpe hoc nomine blanditur, TERRARVMQVE INSVPER DOMINVM sæpe vocat: Veluti Epigram.1.4.& 7.lib.7.2.& 81.lib.8.& Epigram.68. & 104.libr.9. & Epigram. libr. 2. Lib.8.

TERRARVM DOMINO, DEOQVE RERVM.

Postea etiam eo res rediit, vt passim quisque Dominus appellaretur. Obuios enim, si nomen non succurreret, Dominos salutabant, quemadmodum Seneca Epist.3.notat. Eratque vulgaris hæc Romæ appellatio. Martial.Epigr.113.lib.1.

Cum te non nossem, DOMINVM, REGEMQVE VOCABAM.

Idem Epigr.58.lib.5.

Cum VOCO TE DOMINVM, *nolo tibi Cinna placere*,
Sæpe etiam seruum sic resaluto meum.

Et Epigr.10.lib.10.

Qui me respiciat, DOMINVM REGEMQVE VOCABO.

Ouid.lib.3.Amor Eleg.6.

Et mihi blanditias dixit, DOMINVMQVE VOCAVIT:
Et quæ præterea publica verba iuuant.

Sic & Nesennius Apollinaris Iulium Paulum consulens in l.Nesennius,ff. ad legem Falcid.Dominum vocat.

Inde festiuus ille iocus in Epigrammate Græco:

Οὐκ ἐθέλω Δόμινε, κ' γὰρ ἔχω Δεσπόταν.

Obuios autem sibi ignotos ita sæpe compellabant. QVISQVIS ES.

Virgilius lib.1.Æneid.Venus Æneæ.

QVISQVIS ES, HAVD CREDO, INVISVS CAELESTIBVS, AVRAS VITALES CARPIS. Et lib.2.Priamus Sinoni,
QVISQVIS ES, *amissos hinc iam obliuiscere Graios.*

Idem lib.6.

Sic prior aggreditur dictis, atque increpat vltro:
QVISQVIS ES, *armatus qui nostra ad flumina tendis,*
Fare age quid venias, iam istinc & comprime gressum.

Ouid. lib.2.Metamorph.

Hinc timuit blandaque manu seduxit, & illi,
QVISQVIS ES, HOSPES, *ait.*

Et libr. 3.

QVISQVIS ES, *huc exi, quid me puer improbe fallis.*

Et libr.11.

Et tamquam ignoto lacrymas daret, heu miser, inquit,
QVISQVIS ES, *& si qua est coniux tibi.*

Et libr.12.

QVISQVIS ES, *ô iuuenis, dixit, solamen habeto*
Mortis.

Enimuero, post datam & acceptam salutem, trita ac peruagata erat hæc interrogatio, QVID AGIS? Plaut.Curculio.Act.2.Sc.1. *O scelerum caput.*

SALVE, QVID AGIS? *C. Viuo.*

Idem Trinum. Act 1.Sc.1. *M. Et ita* AEDEPOL SALVE CALLICLES,
Valen', valuisti? C.Valeo, & valui rectius. M. QVID AGIT
TVA VXOR? VT VALET?

Et Aulular.Act.1.Sc.2.

Rogitant me vt valeam, QVID AGAM, QVID RERVM GERAM.

Horatius lib.1.Sermo.Satyr.9.

Occurrit quidam notus mihi nomine tantum,
Arreptaque manu, QVID AGIS *dulcissime rerum?*
SVAVITER VT NVNC EST, *inquam, & cupio omnia quæ vis.*

Ouid.in Epist.Hypsiphiles ad Iasonem.

Nuper ab Æmoniis hospes mihi Thessalus oris
Venerat, & tactum vix bene limen erat.
Æsonides, dixi, QVID AGIT MEVS?

Idem Epist. 20. Heroid.

Ante fores sedet hæc, QVID AGAMQVE, *rogantibus.*

Idem lib. 3. Trist. Eleg. 5.

Si tamen interea, QVID *in his ego perditus oris*
(Quod te credibile est quærere) quæris AGAM.

Et lib. 5. eiusdem argumenti Eleg. 8.

Scilicet vt semper QVID AGAM *charissime quæris,*
Quamuis hoc me vel scire tacente potes.

Et lib. 1. de Ponto Eleg. 9.

Neue roga, QVID AGAM, *si persequar omnia, flebis.*

Et lib. 2. Eleg. 7.

Proxima subsequitur, QVID AGAS, *audire voluntas,*
Et modo QVIDQVID AGAS, *sit tibi cura mei.*

Et lib. 4. Eleg. 5.

Quidq. parent EGO *vester,* AGAM, *fortasse requiret.*

Hoc idem confirmat Cicero in Oratio. pro CN. Plancio, *Idem*, inquit, *Tribuno plebis potentissimo homini M. Druso, sed multa in Rempublicam molienti, cum ille cum salutasset, vt fit, dixissetque,* QVID AGIS, GRANI? *respondit,* IMMO VERO TV DRVSE QVID AGIS? Idem Epist. 23. lib. 9. Familiar. QVAESISSEMQVE, QVID AGERES, *dixit te in lecto esse.* Seneca Epist. 51. lib. 2. *Epistolam tuam accepi post multos menses quam miseras: Superuacuum itaque putaui, ab eo qui afferebat,* QVID AGERES, *quærere.* Idem Epistol. 32. libr. 4 *Inquiro in te, & ab omnibus sciscitor, qui ex ista regione veniunt,* QVID AGAS, VBI ET CVM QVIBVS MORERIS. Plin. Epist. 20. lib. 3. *Et* HERCVLE, *quousque illa vulgaria?* EGO, QVID AGIS? ET QVID COMMODE VALES? Plutarch. in Bruto. Τῶν μὲν εἰσιόντων ἀπ' ἀγορᾶς, ἑκάστου ἀνέκρινεν, Ὅ τι πράττοι Βροῦτος. Macrob. lib. 2. Saturnal. cap. 2. *Post Mutinensem fugam, quærentibus,* QVID AGERET ANTONIVS. Arrianus lib. 1. Epictet. Εἶδες οὖν πῶς αὐτὸν ἔκρινεν ὁ Ἐπαφρόδιτος, Τί πράσσει Φηλικίων ὁ ἀγαθός, φιλῶ σε; εἶτα εἴ τις ἡμῶν ἐπύθετο Τί ποιεῖ αὐτός, ἐλέγετο ὅτι μετὰ Φηλικίωνος βουλεύεται περί τινος.

Exstat elegans Martialis lusus Epigr. 67. lib. 1. in quemdam crebritate huius interrogationis sibi molestum.

Occurris, ait, quocumque loco mihi, Posthume, clamas
Protinus, & prima est hæc tua vox, QVID AGIS?
Hoc si me decies vna conueneris hora,
Dicis, habes, puto, tu Posthume, nil quod agas.

Peregre vero redeuntibus, vel alicunde aduenientibus, familiaris erat hæc interrogatio, SATIN SALVE? Liuius lib. 1. ab v. c. de Collatino & Lucretia agens, *Quærentiq. viro,* SATIN SALVE? MINIME, *inquit.* Idem lib. 6. *Confusam eam ex recenti morsu animi, cum pater forte vidisset, percunctatus,* SATIN SALVE? Et libr. 10. *Vix enim salute mutua reddita, cum obuiam egressus esset* SATIN SALVE, *inquit,* VOLVMNI? VT SE RES IN SAMNIO HABENT? Et libr. 40. *Cum pater,* SATIN SALVE? *&* QVAENAM EA MOLESTIA ESSET, *interrogaret eum.* Plaut. Trinumo, Act. 5. Sc. vlt. SATISNE SALVE? (sic enim emenda) *dic mihi.*

Terentius Eunucho Act. 5. Sc. 6.

Quid est? quid trepidas? SATISNE SALVE?

DIC MIHI. Vbi Donatus, SALVE, interpretatur, *integre, recte, commode*, eiusque illum Plauti locum, & alium Salustii in hæc verba: *Indecorius sermo percunctantibus vtrinque,* SATIN SALVE, *quam grati ducibus suis quantis familiaribus copiis agerentur.* Ausonius in Gratiarum Actio. *Legionibus vniuersis, vt in communi morte euenit, si quid aduersi acciderat, vidi te circumire tentoria,* SATIN SALVE *quærere, tractare vulnera sociorum.* Liuius lib. 3. De Cincinnato loquens, *Admiratus, ait, rogitansq.* SATIN SALVA ESSENT OMNIA. Apul. Apolog. 1. THALLVS PVER VBI SIT, ET QVAM SALVE AGAT, *interrogat.*

Eodemque sensu quandoque ita rogabant, RECTE NE OMNIA? Quinctilianus lib. 6. cap. 4. *Vt Cicero, ait, audita falsa Vatinii morte, cum Ouinium libertum eius interrogasset*

RECTENE OMNIA? *dicenti*, RECTE, *Mortuus est, inquit*, Plinius Epist. 17. lib. 3. RECTENE OMNIA, *quod iampridem epistolæ tuæ cessant*, ANNON OMNIA RECTE? Idem Epist. 2. lib. 6. *Nunc respiciamus domos nostras.* ECQVID OMNIA IN TVA RECTE? IN MEA NOVI NIHIL. Sed & Donat in Phormio. Terent. Act. 2. Sc. 1. vulgo dici solitum refert, OMNIA RECTE? quod antiqui dicebant, SATIN EX SENTENTIA? Apud eumdem Terent. Adelph. Act. 5. Sc. 5. Demeæ dicenti, *Syre noster, Salue.* QVID FIT, QVID AGITVR? Syrus respondet, RECTE: Qua voce Donatus bene eum respondisse adnotat. *Hæ enim*, ait, *interrogationes, de salute, atque incolumitate eius sunt, qui interrogatur.*

Hac eadem voce, RECTE, respondebatur plerumque quærentibus NVMQVID VIS? vt apparet ex Terent. Eun. Act. 2. Sc. 3. & notatis à Donato in Adelph. Act. 3. Sc. 3. Quin etiam cum sine iniuria interrogantis aliquid reticebant, dicebant, RECTE, vt idem Donatus admonet in Hecyr. Act. 3. Sc. 2.

Quandoque etiam ita percontabantur, QVID NOVI? Cic. De clar. Oratorib. *Quos postquam salutaui, quid vos, inquam, Brute & Attice, nunc?* QVID TANDEM NOVI? NIHIL SANE, *inquit Brutus.* Idem lib. 2. De Orato. *Qui cum inter se, vt ipsorum vsus ferebat, amicissime consalutassent, quid vos tandem, Crassus,* NVMQVIDNAM, *inquit*, NOVI? NIHIL SANE, *inquit Catulus.* Plin. Epist. 14. lib. 3. *Verum hæc hactenus,* QVID PRAETEREA NOVI? *Quid?* NIHIL: *alioquin subiungerem.* Easdem voces sæpe in ore curiosis & nouitarum auidis fuisse Plutarch. in lib. περὶ πολυπραγμοσύνης tradit.

Præterea discedentes vulgo ita rogabant, NVMQVID VIS? Terent. Hecyr. Act. 2. Sc. 2.

NVMQVID VIS?
Nam est quod me transire ad forum iam oportet.

Vbi Donat. NVMQVID VIS, *discedentis verbum est.* Horat. lib. 1. Serm. Sat. 9.

Cum adsectaretur, NVMQVID VIS? *occupo.*

Liuius lib. 6. *Frequentia quoque prosequentium Consulem, rogantiumque,* NVMQVID VELLET. Plaut. Aulular. Act. 1. Sc. penult.

Ibi igitur parabo: NVMQVID ME VIS?

Cicero Epist. ad Brutum: *Me è Pansæ villa,* NVMQVID VELLEM, *rogasset.* Idem Epist. 2. lib. 2. Epist. ad Qu. Fratrem: *Me enim adhuc nemo rogauit,* NVMQVID IN SARDINIAM VELLEM. *Te puto sæpe habere, etsi non semper, qui,* NVMQVID ROMAM VELIS, *quærunt.* Idem lib. 3. earumdem Epistol. *Hippodamusne numquidem,* QVID VELLEM, *rogauit.* Terentius Eun. Act. 2. Sc. 3.

Dum hæc dicit, abiit hora. Rogo, NVMQVID VELIT. Vbi Donat. *hoc est, significo me abire. Nam abituri, ne id dure facerent,* NVMQVID VIS? *dicebant his quibuscum constitissent. Quid est ergo,* ROGO NVMQVID VELIT? *hoc est, dico* QVOD ABEVNTES SOLENT. Proinde cum Syrus à Demea discedens apud eundem Adelph. Act. 3. Sc. 3. rogat, NVMQVID VIS? Et Demea respondet, MENTEM VOBIS MELIOREM DARI, Donatus, ἀντὶ τὸ, vis, Demeam agresti feritate respondere notat. Nam respondendum erat, RECTE, aut VALEAS. Verum Demea ne velabiens blandus esset, pro salutationibus ipsis, amara supponit.

Eiusdem generis sunt hæc, NVMQVID AD FORVM MANDAS? apud Macrob. lib. 2. Saturnal. cap. 5. Item, QVID REI EST? Liuius lib. 3. *Datum negotium est Consulibus, vt principibus coloniæ Romam excitis, quærerent,* QVIDNAM REI ESSET. Et alio eiusdem lib. loco: *Quærentibus,* QVID REI ESSET, *flens diu vocem non misit.* Rursusque ibidem: *Inde in templum ad Tribunos venit:* QVID HOC REI EST, *inquit*, TRIBVNI?

Interdum interrogabant, QVID VENIS? vt ex Plauti Trinum. Act. 1. Sc. 2. patet. Idem Pœnulo Act. 5. Sc. 2. *Adi atque appella,* QVID VELIT, QVID VENERIT,

QVI SIT, QVOIATIS, VNDE SIT, *ne parseris.*

Ouid. lib. 4. de Ponto Eleg. 4.

Si quis, vt in populo, QVI SITIS, ET VNDE, *requirat.*

Ex cottidianis etiam & domesticis sermonibus erant hæc, DATE AQVAM MANIBVS, APPONITE MENSAM, quorum auctorem idoneum habemus Plautum, Persa Act. 5. Sc. 1. & Trucul. Act. 2. Sc. 1. Item, FERTE AQVAM PEDIBVS, apud eundem Plautum Persa Act. 5. Sc. 2. Sunt & familiares multæ loquutiones apud auctorem Rhetoricor. ad Herenn. lib. 4. & Horat. lib. 1. Sermo. Sat. 9. & in fine Glossarii. Voces quoque lauantium in balneo perstringit Arrian. Epicteti lib. 3. cap. 26. sicut & Lucian. in Nigrino, voces seruorum qui do-

minos in balnea praecedebant. Sed & Ludorum puerilium verba haec, PAR AN IMPAR, legimus apud Horat. lib. 2. Sermo. Sat. 3. & Ouid. de Nuce. Item . AVIM, AN CAPVT, iactato Asse, dici consueuisse, Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 3. testis est his verbis: *Cum primus quoque æra signaret, seruauit & in hoc Saturni reuerentiam, vt quoniam ille naui fuerat aduectus, ex vna quidem parte sui capitis effigies, ex altera vero nauis exprimeretur: quo Saturni memoriam etiam in posteros propagaret. Æs ita fuisse signatum hodieque intelligitur in alea lusu: cum pueri denarios in sublime iactantes,* CAPITA AVT NAVIM, *lusu teste vetustatis,* EXCLAMANT. Aurelius victor in Origine gentis Ro. de eodem Iano: *Infsum etiam vsum signandi æris, ac monetæ in formam incutiendæ ostendisse traditur: in qua ab vna parte caput eius imprimeretur: altera nauis, qua vectus illo erat. Vnde hodieque aleatores posito numo opertoque, optionem conlusoribus ponunt enunciandi quid putent subesse,* CAPVT, AVT NAVEM. Nauis plane effigiem fuisse in Asse, Ratis vero in Quadrante & Triente, Fest. Pomp. in voce, *Ratitum*, tradit. Quod & Ouid. lib. 1. Fastor significat cum ait:

Hinc bona posteritas PVPPIM FORMAVIT IN AERE,
Hospitis aduentum testificata Dei.

Pueros etiam in ludis dixisse, REX ERIS, SI RECTE FACIES, Horat. Epist. 1. lib. 1. refert.

Atque vt aduenientes, AVE, seu SALVE, sic abeuntes & recedentes, VALE dicebant, vt ex Sueton. in August. cap. 53. Ouidio lib. 5. Trist. Eleg. 3. & lib. 3. Eleg. 13. Martiali Epigr. 8. lib. 9. Ausonio, Epistola ad Paulinum, & Sidonio Apollin. Epist. 10. lib. 9. & in carmine propemptico apparet. Praeterea, vt salutatio matutina erat AVE, ita & vespertina, VALE. Galbam certe Suetonius lib. quem de eius vita composuit, cap. 4. veterem ciuitatis exoletumque morem, ac tantum in domo sua haerentem, obstinatissime retinuisse, narrat, vt liberti, seruique, bis die frequentes adessent, ac mane, SALVERE, vespere, VALERE, sibi singuli dicerent. Post coenam etiam dictum, VALE, idem aperte ostendit in Tiber. cap. 72. Macrob. lib. 2. Saturnal. cap. 3. de Augusto: *Exceptus à quodam cœna satis parca & quasi cottidiana (nam pæne nulli se inuitanti negabat) post epulum igitur inops ac sine vllo apparatu discedens,* VALE *dicenti, hoc tantum insusurrauit,* NON PVTABAM ME TIBI TAM FAMILIAREM. Sed & Lucianus eum in matutina salutatione, non χαῖρε, quo Latinum, AVE, exprimitur, sed ὑγίαινε, quod significat, VALE, imprudens dixisset, & ex eo derisus esset, Apologia quae inter eius scripta exstat, purgandum sibi esse hunc linguae potius, quam mentis, lapsum & errorem duxit. Cornelium quoque Frontonem Xiphilinus in Hadriano narrat, à cœna domum redeuntem, cum accepisset à quodam, cui se adfuturum receperat, Hadrianum ius bene mane dicere, veste cœnatoria qua indutus erat, ad eius Tribunal accessisse, salutemque ei, non quidem matutina salutatione, HAVE, sed vespertina, VALE, dixisse. Verba eius de hac re sunt haec: Κορνήλιος Φρόντων ὁ τὰ πρῶτα τῶν τότε Ῥωμαίων ἐν δίκαις φερόμενος, ἑσπέρας ποτὲ βαθείας, ἀπὸ δείπνου, οἴκαδε ἐπανιών, καὶ μαθὼν παρά τινος, ᾧ συνηγορήσειν ὑπέσχετο, δικάζειν αὐτὸν ἐν τῇ στολῇ τῇ δειπνίτιδι, ὥσπερ εἶχεν, ἐς τὸ δικαστήριον αὐτοῦ ἐσῆλθε, καὶ ἠσπάσατο, οὔτι γε τῷ ἑωθινῷ προσρήματι, τῷ, Χαῖρε, ἀλλὰ τῷ ἑσπερινῷ, τῷ, Ὑγίαινε, χρησάμενος. Fuluium etiam senatorem, qui arcanum aliquod sibi ab Augusto creditum & commissum, vxori temere effutierat, cum mane Augustum salutans, dixisset, Χαῖρε Καῖσαρ, Augustum respondisse, Ὑγίαινε Φουλβίε, Plutarch. in lib. De Garrulitate refert.

Sed & mortuis VALE dicebant. Seruius in lib. 11. Æneid. ad eum versum

Sic ô, sic positum affati, discedite, corpus.

Sensus talis est, praestate vos mihi funebre solatium, id est, affamini me, vt dici solet mortuis, VALE, VALE, VALE. Apud eundem Virgil. lib. 11. Pallantem mortuum Æneas ita affatur,

SALVE AETERNVM *mihi maxime Palla.*

ÆTERNVMQVE VALE. Vbi Seruius. *De quibus verbis, Varro in Logistoricis, ait, idee mortuis,* SALVE, ET VALE *dici, non quod valere, aut salui esse possint, sed quod ab iis recedimus eos numquam visuri. Hinc ortum est, vt etiam maledicti significationem interdum vale obtineat: vt Terentius, valeant qui inter nos dissidium volunt, hoc est, ita à nobis discedant, vt nunquam ad nostrum reuertantur aspectum. Ergo cum mortuo dicitur,* VALE, *non etymologia consideranda est, sed consuetudo, quod nullis* VALE *dicimus, nisi à quibus recedamus.* Quod totidem prope verbis idem Seruius in lib. 5. Æneid. tradit, ad haec verba,

SALVE SANCTA PARENS, *iterum* SALVETE *recepti*
Nequidquam cineres, animaeque vmbraeque paternae.

Ouid. lib. 6. Metamorphos.

SVPREMVMQVE VALE, *pleno singultibus ore*
Dixisset. Et lib. 7.
Mutua, dum licuit, reddebant dicta, VALEQVE,
Coniuncti dixere simul. Et lib. 10.
SVPREMVMQVE VALE, *quod iam vix auribus ille*
Acciperet, dixit.

Idem lib. 4. Fastor.

Osculaq. applicuit posito suprema feretro:
Atque ait, INVITO FRATER ADEMPTE VALE.

Donat. in Andr. Terent. Act. 4. Sc. 2. VALEANT, *hoc est, abeant, recedant: quia & discedentibus mortuis*, VALE DICITVR. *vt Virgilius, Salue aeternum*, &c. Hinc & in Titulis monumentorum non raro, VALE, adscribitur. Seruius in lib. 3. Æneid. ad hæc verba:

Et magna supremum voce ciemus.

Est autem hoc loco, quod dicimus more sollemni, id est, tertio, VALE: NOS TE ORDINE QVO NATVRA PERMISERIT, CVNCTI SEQVEMVR. *Quidam dicunt eorum mortuorum nomina ter vocari, qui in aliena terra dimittuntur. Vt in 6. Æneid. Ter magna manes ter voce vocaui.* Et ita in Inscriptione Hispaniensi, quam supra rettulimus, NOS EO ORDINE, QVO NATVRA PERMISERIT, TE SEQVEMVR. Idem Seruius in lib. 6. Æneid. ad hunc locum: *dixitq. nouissima verba, id est,* ILICET. *Nam,* VALE, *dicebatur post tumuli quoq. peracta sollemnia.* Et in lib. 6. Æneid. ad hæc verba: *Et ferales ante cupressos, Varro tamen dicit pyras ideo cupresso circumdari, propter grauem vstrinae odorem, ne eo offendatur populi circumstantis corona: quae tamdiu stabat, respondens fletibus* PRAEFICAE, *id est planctuum principi, quamdiu consumpto cadauere, & collectis cineribus, dicebat nouissimum verbum,* ILICET, *quod ire licet, significat. Vnde est, dixitque* NOVISSIMA VERBA. Propertius etiam funebres voces has ponit, Eleg. 17. lib. 2.

Tu mea compones, & dices, OSSA PROPERTI
HAEC TVA SVNT.

Ominis vtique caussa & *Δυσφημίας* vitandæ gratia, non obiisse, sed, VIXISSE mortuos dicebant. Quod Plutarch. in Cicero. docet his verbis: *Φθεγξάμενος δὲ μέγα, Ἔζησαν, εἶπεν· οὕτω δὲ οἱ Ῥωμαῖοι μὴ δυσφημεῖν βουλόμενοι, τὸ τεθνάναι λέγουσι.* Inde est, quod in Titulis monumentorum numquam, Obiit, vel Mortuus est, legitur, sed semper, VIXIT. Tertullian. in lib. De testimonio animæ; quo loci mortuos à gentilibus MISELLOS, ET SECVROS appellatos tradit: *Nam si,* ait, *de aliquo iampridem defuncto, tamquam, viuo quis requirat, prae manu occurrit dicere*, ABIIT IAM ET REVERTI DEBET. Cornutus etiam in Sat. 2. Persii lætos quandoque & tristes vitę dies signasse veteres notat, & in tumulo cuiusdam inscriptum fuisse, VIXIT ANNOS TOT, DVRAVIT ANNOS TOT.

Extremum illud erit, quo, peractis fabulis, Spectatores dimittebantur. Valere enim & plaudere iubebantur, in hunc modum, VALETE ET PLAVDITE: quæ vel à Grege, vel ab ea persona quę postrema in scenam introducebatur, pronuntiabantur. Quod in omnibus Terentii Comœdiis perpetuum est, qui non sese tam late in hac clausula effundens, quam Plautus vel solo verbo PLAVDITE, nonnumquam contentus est. Plautus enim vno & altero versu quandoque plausum dari variis verborum figuris iubet. Veluti Truculento:

SPECTATORES BENE VALETE, PLAVDITE, ATQVE EXSVRGITE.

Idem Epidico:

PLAVDITE, VALETE, LVMBOS EXTOLLITE, ATQVE EXSVRGITE.

Idem Curculio:

Quae res vortat bene, mihi & vobis, SPECTATORES, PLAVDITE.

Interdum & CLARE PLAVDI iubet, vt in Amphitruo:

Nunc SPECTATORES *Iouis summi caussa,* CLARE PLAVDITE.

Et Menæchm.

Nunc SPECTATORES VALETE, *& vos* CLARE APPLAVDITE.

Idem Bacchidib.

SPECTATORES, VOS VALERE *volumus &* CLARE APPLAVDERE. Idem à Spectatoribus exposcit Grex in fine Asinariæ & Casinæ, & Strophilus in fine Aululariæ, & Eutychus in fine Mercatoris. Quandoq. etiam Plaut. ait, PLAVSVM DATE, velut in fine Rudentis. Sic & in Cistellar.

Nunc

Nunc ad vos Spectatores, quod reliquom relinquitur,
Mere maiorum, DATE PLAVSVM *postrema in Comœdia.*

Idem Captiuis, *Nunc vos, si vobis placet,*
Et placuimus, neque odio fuimus, signum hoc mittite,
Qui pudicitiæ esse præmium voltis, PLAVSVM DATE.

Et Mostellar.
Spectatores fabula hæc est acta: VOS PLAVSVM DATE.

Hunc morem etiam Horatius in Arte poet. tangit.
Si plausoris eges aulæa manentis, & vsque
Sessuri, donec cantor, VOS PLAVDITE, *dicat.*

Quo alludens Cicero in Cato. maior. *Neque enim histrioni,* ait, *vt placeat, peragenda est fabula, modo in quocunque fuerit actu, probetur: nec sapienti vsque ad,* PLAVDITE, *viuendum.* Quinctilian. lib. 6. cap. 2. *Tunc est commouendum theatrum, cum ventum est ad ipsum illud, quo veteres Tragœdiæ Comœdiæque clauduntur,* PLAVDITE. Tertull. lib. 1. aduersus Valentinia. *Quod superest, inquam, vos* VALETE ET PLAVDITE, *Imo quod superest, inquam, Vos audite & reiicite.* Apuleius lib. 2. Florid. *Renuntiauere Philemonem poetam qui expectaretur, quique in theatro fictum argumentum finiret, iam domi veram fabulam consummasse. Enimuero iam dixisse rebus humanis,* VALERE ET PLAVDERE: *Suis vero familiaribus, dolere & plangere.* Eoque adlusisse videtur Seneca lib. 3. Natural. quæstio. cum ait, *Vnam rem adhuc adiiciam & fauere te, ac* PLAVDERE, *iuuabit.* Atque vt tandem aliquãdo finem scribendi faciam, nouissimis hisce Comœdiarũ verbis, Formularum libros claudere me iuuat. Vos ergo, candidi lectores, (odi namque malignum vulgus & arceo) Bene valete, vigiliasque & lucubrationes nostras æqui, bonique consulite: & si meruerimus, plausum date.

Hæc habui quæ de certis & sollemnibus, S. P. Q. R. verbis, omnibus vestigiis indagata proferrem. Omnem certe adhibui diligentiã, omnique mente à multis iam annis, in ea cura cogitationeque sum versatus, vt odorari quam sagacissime possem, quid certorum verborum, bonus quisque auctor ferret. Ex his quædam oculis deprehenduntur: quædam coniectura persequenda sunt. Nec ignoro multa prætermissa esse, quę me fugerint, quæ in aliorum casses & retia decidere non inuitus patiar: cum formularũ claustra perfregisse, & ad eas inuestigandas viã strauisse, aut ad earum conquirendarũ cupiditatem studiosos harum rerum excitasse satis habeam. Nam ex quo primum in hanc cogitationem incubui, ea intercessere tempora quæ me fori laqueis irretitum, & priuatis dein publicis causis agendis penitus addictum, ab omni non modo scriptione, meditationeque, sed & lectione auocarunt. Otii tandem pluseulum nactus, cum veteribus amicis, hoc est, cum libris in gratiam redire studui. Edidi ergo quæ potui, nõ vt volui: sed vt me temporis angustiæ coegerunt. Quod ne quis oratorio fuco dictum credat (scitum est enim causam conferre in tempus, cum adferre plura, si cupias, non queas) eorum conscientiam testor, qui mihi, aut custodiis audiendis, aut litibus, mane à lucifero donec sol occidat, dirimendis, totos dies abire norunt. Quamquam vel me tacente, res ipsa satis loqueretur, hæc ab homine occupatissimo scripta esse. Nec sum nescius nõ defuturos, qui subitũ magna ex parte opus, qđ nõ multa dies nec multa litura coercuit, reprehendant. Audire etiã mihi videor voces eorũ, qui, sicubi offendent qđ eis displiceat, protinus cum Velleio Paterculo exclamabunt: *Quid aliud, quam nimium occupatum dixerim, quem vel mendum vocis fefellit, vel cui hoc aut illo loco somnus obrepsit?* Sed ego diutius premere non sustinui, qđ in commune prodesse posset, præsertim cum mihi ad exhibendũ formulam plerique dictarent, alii, quasi eos vana promissi spe lactarem, inertiæ dicam mihi scriberẽt, Acessei lunã esse dictitantes, quib. vt satisfacerem, cursu tarditatem corrigere coactus sum. Sed si qui excusationẽ meã non accipient, nec mihi eorũ quæ paullo negligentius & incautius, aut contra, nimis diligenter, & anxie scripta censebũt, gratiã facient, eos ego iniquos eierabo: & ad æquos rerũ æstimatores prouocabo. A quibus, pro innata bonis omnib. humanitate, etiã atque etiã peto, vt ne ex aliqua fallaci cõiectura, aut leui, inani ac futili obseruatione, aut verborũ vbertate ac copia ieiunave breuitate, aut denique aliquo alio lapsu, errato, ansam maledicti arripiant: sed censurã suã in secundã editionem, quæ Deo volente aliquando limatior exibit, differãt. Maneãt parumper dum mihi ipse Aristarchus sim, nec anteuortãt quæ in me ipsum paro. Nec enim omnia simul inuenta & perfecta sunt: vnoque partu in lucem moles hæc emitti, & ad vnguem formari nõ potuit. Interim libris hisce in scenam productis, ipse Apellis exemplo, post siparium arrectis auribus stans, vitia quæ notabuntur tacitus auscultabo, & quę iustam reprehensionem mereri, aut parum æquis animis accipi cognouero, ea, si videbitur, induceam, delebo, emendabo; nec committam vt cæco fœtus mei amore, vllatenus peccasse videar.

LECTORI S.

QVOD *vulgo dici solet:* Posterioris discipulus prior dies: *id suo exemplo verum confirmans Auctor noster, ad calcem operis sui quædam adiecit, multa quæ tamquam supplementum quoddam ad reliquum cumulum accederent; nonnulla quæ mutatæ suæ in locis quibusdam sententiæ significationem haberent; pauca quæ operarum σφάλματα indicarent. Nos his pro virili sublatis; istis suppletis: iam etiam δευτέρας φροντίδας Auctoris tibi, Lector, exhibemus, vt quam spaciosus sit litteraturæ campus nobiscum cognoscas.*

P.49.l.17. In OSSIPAGINAE IVNONIS nomine nihil apud Arnobium lib.III. mutandum censeo. Recta enim est scriptura, neque vitii quidquam subest. Hoc namque nomine, Iunonis, in *ossibus* eorum qui in lucem edebantur *pangendis* solidandisque, vis ac potestas exprimitur. Eademque est Dea OSSIPAGO apud eumdem Arnob. lib.4. vbi tamen manifesto errore scriptum est non semel, *Ossilago*.

P.ead.l.31. Inter Iunonis cognomina MATVTAM posui, secutus scripturam codicis Liuii & P.Victoris: nunc in cogitationum mearum consilium adhibitis amicis, subsisto. Vereor enim ne se illic *Iuno* in *Inus* locum subdiderit. Nam, vt ait Cicero lib.1. Tusculanar. Quæst. *Quid Ino, Cadmi filia, nonne Leucothea nominata à Græcis, Matuta habetur à nostris?* Idem lib.3. De Nat. Deor. *Ino Matuta à nobis dicitur, à Græcis Leucothea.* Similiterque Ouidius lib.6. Fastor.

Leucothoe Graiis, Matuta vocabere nostris.

Matris etiam *Matutæ* Festus Pomp. meminit, eiusque festa *Matralia*, eodem auctore, dicebantur.

Pag.[illegible]1. lin.22. emenda, de FORTE FORTVNA. Rectus enim huius appellationis casus est, non *fortis*, sed *fors*: cuius genitiuum *fortis* Varro lib.5. De lingua Latina, & Columella lib.10. Accusatiuum vero, idem Varro lib.3. De lingua Lat. Ouid. lib. 6. Fastor. ediderunt. In eoque linguæ Latinæ ignorantia lapsi Græci auctores, Dionys. Halicarn. & Plutarchus, videntur, qui à *Fortitudine* hanc appellationem ductam existimantes, Ἀνδρείαν & Ἰσχυράν, seu ἀριστοβούλην reddiderunt; cum reuera, vt Cic. lib.II. De legibus explicat, hoc nomine incertos casus Quirites significarint.

Pag.121. lin.52. delenda est hæc clausula: *Eoque allusisse Chæream,* &c. Assentior enim Lipsio emendanti apud Sueton. *Accipite iratum.* Nam & Iosephus lib.19. Antiquit. cap.1. eam rem, ita narrat: Ὑπεκλάζει δὲ αὐτὸν Χαιρέας, καὶ ἤτει σημεῖον· τῶν δὲ τῶν εἰς χλεύην ἀναχειρομένων ἀπόντος, οὐδὲν ἐνδοιάσας, λοιδορίαις τι ἰσχυρὸν κατὰ τοῦ Γαΐου, καὶ σπασάμενος τὸ ξίφος ἐπάγει πληγὴν σφοδράν.

INDEX

IN FORMVLARVM, ET SOLLEMNIVM POPVLI ROMANI VERBORVM LIBROS VIII.

INDEX COPIOSISSIMVS.

DDDDD

Attilius

B

C

Cannensis

E

pro

Fœde[illegible]

G

H

K

L

O

P

Primo

S

IIIII 3

Vendita

Volsci

Y

Z

IN BARNABAE BRISSONII PRÆCIPVARVM FORMVLARVM, ET SOLLEMNIVM ALIQVOT VERBORVM LIBROS VIII, INDEX, SECVNDVM ORDINEM alphabeticum digestus.

In primo libro continentur formulæ quæ ad rem diuinam, Precationes, Vota, Ædium sacrarum & Signorum dedicationes; aliaque his cognata & adiuncta, pertinent.

Auspi-

EX LIBRO III.

Qui Comitiorum, Rogationum, Legum & Senatusconsultorum, Sententiarum in Senatu dictarum, eiusq. amplissimi ordinis Decretorum, Formulas complectitur.

EX LIBRO III.

Qui circa Edicta, Rescripta, Mandataq. Principalia, & Prudentum Responsa versatur.

Præſide[illegible]

EX LIBRO IIII;

Qui est de Militaribus formulis.

Punica

EX LIBRO V;

Qui est de formulis Iudiciariis.

Excusa-

EX LIBRO VI;

Qui Stipulationum & Contractuum formulas continet.

Partes

EX LIBRO VIII.

Qui formulas Testamentarias & Funebres persequitur.

Aue

Hi

Teſtamen-

EX LIBO VIII.

Qui miscellanei generis formulas complectitur, perq; eas omnes quæ ad superiora commode reduci non potuerunt, vagatur.

OOOOO

Ita

FINIS.